

تەفسیری قورئانی بەرزو بە پیژ

بەرگی یەکم
سوورەتی (الفاتحة) و (البقرة)

دارالمعرفة
مکتبەوت.بەتەن

پۆتەپۆتە مەکتەبی مامۇستا عەلی ئالبەر

archive.org/details/@alibapir

ئە نۆجە كۆمەتەپەتەرەكەن ئەكەتەتەن
مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

ئە نۆجە كۆمەتەپەتەرەكەن ئەكەتەتەن

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ مەكتەپ

ئەل بابیر AliBapir

ئەل بابیر AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

پۆتەپۆتە مەکتەبی مامۇستا عەلی ئالبەر

تفسیری قورئانی

بہ رز و بہ سیر

علی باپیر

لہ نوزہ کومہ لایہ نپہکان لہ کھلتانین
Stay in touch on social media
نحن معکم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

Alibapir/علی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English + عربی + گوردی

کہ نالی
Alibapir/علی باپیر

تـيـراژ : ۱۰۰۰ دانـه

مافی له چاپدانه‌وه‌ی پارێزراوه‌ بو نووسەر

[illegible]

پیشه کی

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ﴿١٠٢﴾ ﴿آل عمران، يَتَأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ﴿١﴾ ﴿النساء، يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ ﴿٧١﴾ ﴿الاحزاب.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَالَّةٌ، وَكُلُّ ضَالَّةٍ فِي النَّارِ^(١).

خویندره بهر پیر و خوشه ویسته کان!

هیچ گومانی تیدانیه - بؤ مروقی بر وادار - که نه و ته مهنه ی له خزمهت دوا بین کتییی خوا (قورئان) دا به سه رده بری، جا به همر شیو دیه ک له شیو ده کانی له خزمهت دابو وندا بی؛ خویندنه وه، تی فکرین و رامن، فی ر کردن، کاری ی کردن ... هتد، به باشترین جیگرتن جیگا ده گری و خاوندنه که ی له دنیا و دوا ر وژدا لیی به هر ده مهنده.

(١) نه وه پیی ده گوتری: (خطبة الحاجة) که پیغمبر ﷺ هاوه لانی بهر پیری فی رده کرد پیش همر قسمیه کی گرنگ بیلین، وهک وتاری جومعه و داخو زیی کردن (خطبة) و .. هتد، وه نه م وتاره همر کام له: الترمذی: (١١٠٥)، والنسائی: (١١٠٤)، وابن ماجه: (١٨٩٢) وأحمد: (٢٧٢٠)، وطبرانی: (٢٤١٤) هینا و یانه و (مسلم) یش به شیکی هینا وه.

منیش که - وهک باسکردنی چاکه‌ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده‌بخه‌مه‌پروو- له‌وه‌تی فامم کردۆته‌وه، خوای به‌به‌زمیی و به‌خشم چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووو، به‌ فهرمايشتی به‌رزو بئ وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردووو، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالی‌یه‌وه هیدایه‌تی داوم، که قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م، سه‌رقالیی خۆینده‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و تیۆهرامانی نایه‌ته‌ پر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لیۆردبوونه‌وه‌یان به‌م.

هه‌ر بۆیه‌ش تیکرای کتیب و نامیلکه‌و وتار و دهرسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر رۆشنایی قورئان دابوون، که دیاره هه‌ر ئه‌مه‌ش شتیکی سه‌روشتیه‌ی؛ ئاخه‌ر ئایا ئیسلام بیجگه له قورئان پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، که ئه‌ویش هه‌ر روونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جیه‌جیکردن و کارپیکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه‌؟! بیگومان نه‌خیر.

ئع‌جا له‌میژ سالی‌ش بوو که به‌راو خوشکانیکی دلسۆزی نزیک و ئاشنام، داویان لیده‌کردم که ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیر و لیکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له رهمه‌زانی سالی (١٤٢٨) دا هاته‌ دله‌مه‌وه، که ناوی خوای لیبه‌ی‌نم و ده‌ست به‌و کاره گه‌ورمه‌ گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده ورده به‌پیی بواری دهرفته، هه‌ر ساله هه‌ندیکی لئ ئه‌منجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالیی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا دهرفته‌تیکی وام بۆ دهره‌خسێ که به‌توانم خیرایی تیدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلائی (متفرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بئ ته‌واوی بکه‌م، ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ مایی.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیر و لیکدانه‌وه‌یه‌شم وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیره‌یه‌ی که باون و ده‌ستم پێیان گه‌یشتوه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تیۆهرامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه بیگومان قورئان هه‌ندیکی هه‌ندیکی روون ده‌کاته‌وه: (القرآن یفسر بعضه بعضاً)، پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه پیغه‌مبه‌ری خواش روونکه‌روه‌وه (مبین)ی قورئانه، وهک خوا ﷻ

فهرمووی: ﴿... وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ

يَفْهَمُوا﴾ ﴿٤٤﴾ النحل، واته: وه زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆته‌ خوار تا‌کو ئه‌وه‌ی بۆ خه‌لکی نی‌رراوته‌ خوار، بۆیان روون بکه‌یه‌وه، وه به‌لکو خۆشیان بیربکه‌نه‌وه.

ئومیدیشم وایە - بە یارمەتی خۆی بە خەشەر ﷻ - شایستەیی ئەو دەم هەبێ تەفسیر و لێکدانە و دیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە مسوڵمانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بۆشیتە و دەوایە بە هەردو سوودی خۆیانەران بێ، بە تایبەتیش کە زیاتر لە سی (۳۰) سەلە لە گەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتێبەکانی سوننەتدا خەریکەم و دەیان کتێب و بەرھەمی جۆراوجۆر لە زۆربەی بوارەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانیی کرانەم لە لایەن ئەمریکاوە - لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تا کو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەرھەتیی گەورە و گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قوولبوونە و دی کتیی خۆ تبارک و تعالی، وە بۆ پەیدا بوونی تیگەبشتنی تایبەت لە بەردی زۆریک لە ئایەتەکانی یەو، ئەم راستییەش لە کتیی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر درەوشاوەتەو^(۱)، بەلام هەلبەتە نائیم و هیچکەسیش بۆی نیە بێ: کە ئەم تەفسیرە من تیرۆتە و او، چونکە وێرایی سنوورداریبوونی توانا و بێستەم لە بەرانبەر کتیی لە هەموو رۆویکەو دەها (مطلق) و بێسنوور (لا محدود) ی خۆدا، نەشموویستەو کە زۆر بەملا و لا دا بچەم و بچەم نیو هەندیک و رەدەکارییەو، کە یان من تێیدا پسپۆر و شارەزا نیم، یان خۆینەر پێویستی پێی نیە، لە کاتی کە دەیهوێ لە قورئان تیگەت و بزانی خۆ تبارک و تعالی راستە و خۆ جی پێ فەرمووە؟!؟

ئەجا هەر لێرەشەو بە پێویستی دەرنام پێ بە دڵ سوپاسی ئەو برا گەنجه رووح سووک و گورج و گۆل و دڵسۆزە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بەینم)، کە هەلسا بە نووسینە و دەوایە هێنە سەر کاغەزو، پاشان تاییکردن و دوایی پێدچوونە و دەو هەلەگیری، سەرچەم ئەم زنجیرە دەرە، کە لە ئەسڵدا لە شیوای وتار (محاضرة) دا پێشکەش کراون، هەروەها هەلسا بە (تخریج) ی سەرچەم دەقەکانی

(۱) ئەو کتێبە کە ئێستا بەرگی یەکمەمی لە چاپخانەو ئەوانی دیکەشی لە ئامادەکران دان بۆ چاپ، سەرچەم هەشت بەرگ و نزیکەی چوار ھزار (۴۰۰۰) لاپەرەیمو، هەوڵم داوە بە گشتی تێیدا باسی سەرچەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم، تاکە سەرچاوەشم قورئان بوو، وێرایی دەقەکانی سوننەت کە لە ھۆش (ذاکرة) دا بووون.

سونهت، له سمرچاوه متمانه پیکراوه کانه ووهو، زهحهته و ماندوووونیکي زوړی بهم بهرگی په کهمه ووه - که سمرجهه سوورپتی (البقرة) دهگریته خوۍ - کیښاوه، خوا به باشرین شیوه پاداشتی بداته ووهو، همر صالح و ساغو سه لامهته و سمر بهرزی^(۱)، له خوی بهرزو بی هاوتاش داواکارم نهو جوړه گهنج و لاوانه له کورپان و کچان له نیو گه له کهماندا زور بکات.

شایانی باسیشه که نیمه لهم تهفسیره ماندا باسی بهش (جزء) دهکانی قورپان و دابه شکردنه کانی دیکهۍ وهک: - (حزب) - ناکهین، چونکه همر سوورپتی که بؤخوی شتیکی سمر به خویه و سمرجهه نایه ته کانی وهک نالقه کانی زنجیریک پیکه ووه په یوه ستنو، ناشکراشه که دابه شکرانی سمرجهه قورپان بؤ سی (۳۰) بهش (جزء) و شهست (۶۰) (حزب)، شتیکه له لایه ن زانایانه ووه کراوه، بؤ ئاسانکاری خویندنی قورپان، دیاره نیمه له دابه شکردنی بهرگه کانی نهو تهفسیره شدا دیسان حیساب بؤ به شهکان (أجزاء) ناکهین و به گویره سوورپته کان بهرگه کانی دیاری دهکهین.

دوا قسه شم نه و دیه که:

نهم تهفسیره - وهک پیشر گوتمان - له نه سلدا به شیوه دی درس و وتار پیشکه ش کراوه، به لام دواتر خوم دوو جار به وردی پییدا چوومه ووهو به پی پیویست دهستکاریم کردوه، دیاره ههموو درسیگیش به ناوی خواو ستایشی خوا ﷺ دهستی پیکرده، به لام نیمه له سمرمتای درسه کانه ووه نه وانه مان لبردوه، بؤ زور دوو باره نه بوونه ووهو، نهو (خطبة الحاجة) یه له سمرمتای نهو پیشکه ییه ووه هاتوه، له جیاتی سمرمتای سمرجهه درسه کانه.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ، وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

دووشه ممه ۲۵ رجب ۱۴۳۲

۲۰۱۱/۶/۲۷ ههولیر

(۱) نهو برا دلسوزنه ئیستاش پاش سوورپتی (آل عمران)، سمرگرمی سوورپتی (النساء) دهو عمزمیشی جزم کردوه، که نه گمر تمه نه مان بهر دموام بی، همدا کوتایی نهو تهفسیره سمرگرمی کاره که بی.

وتەبەیک لەبارەى ئەم تەفسیرەوه^(١)

الْحَمْدُ لِلَّهِ، نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَتُوبُ إِلَيْهِ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا.

لە خزمەت قورئان دابوون، واتە: لە خزمەت خوای پەرورەدگار دابوون، کە نەعمەت و فەزڵیکە خوای بەخشەر بە هەموو کەسێ پەروا نابێت تا پێی ببەخشێ، وەك فەرەموویەتی: ﴿...قُلْ إِنْ أَلْفَضَلْ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مِنْ شَاءٍ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (٧٣) **يَخْصُصُ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ** (٧٤) **آل عمران**، بۆیە ئێنسان دەبێ هەولبەدا، ئەو کەسەبێ کە شایەنی ئەو فەزڵە بێ، کە پێرە لە فەیز و بەرە کەتی خوای پەرورەدگار، ئێجا ژيان لەژێر سیبەری قورئاندا بە فەهەم و تیگەیشتی مامۆستای زمان پەروان، جۆرە ژیانیکێ تایبەتە...!

بەرەستی تیگەیشتی جەنابی مامۆستا بۆ کەلامی خوای قسە لەجێ، تام و چیژو لەزەتی تایبەتی هەیه، وە ئێنسان وا هەست دەکات ئەو زانا بەرپێزە زۆر چاک لە ماناو مەبەستەکانی کەلامی خوای پەرورەدگار گەیشتو، وە ئومێدەم وایە خوای بەخشەر ئەو بەختە و مرییە بە منی داو لەکاتی نووسینەودی ئەم تەفسیرەدا، بە هەر کەسیکی تری بەدات، کە دەخوینێتەوه.

(١) ئەم وتەبەیکە هی ئەو برا گەنجە دڵسۆزەیه، کە وەك نامازەم پێدا هەتساو بە ئەرکیکی زۆر، لە ئامادەکردنی ئەم بەرگی یەکمەمی ئەم تەفسیرەدا.

وہ داواکارم لە خوای بەخشەر تەمەنى جەنابى مامۆستا درێژبکا بۆ تەواوکردنى تەفسیری کەلامەکەى، چەندین کارى گەورەى تر، کە جەنابى مامۆستای بۆ ئامادە کردوہ.

بێگومان من لەو ماوەى، کە خەریکی نووسینەودى ئەم تەفسیرە بووم جوۆرە ژيانیکى تايبەت ژیاوم ! وە ھەمیشە ھەستم بە بەردەکەتى کات کردوہ، بۆ نموونە: جارى وا ھەبوو دە (١٠) کاتژمێر دەمنوووسیەو دە بە ھیچ شیوەک ھەستم بە ماندوو بوون نەدەکرد، تەنیا ئەو نەبێ، کە سەیری پەنجەم دەکرد، دەمبینى خواربووتەو بەھۆى ئەو قەلەمەو کە پێى دەمنوووسى، پۆژیک بە جەنابى مامۆستام گۆت: مامۆستا من ئەوندە زۆر دەنووسم، ھیچ ھەست بە ماندوو بوون ناکەم؟! باسى خواربوونى پەنجەکەشم بۆ کرد!

جەنابى مامۆستا خەندەکی ھاتە سەر لیوی و فەرمووی: کاکە (.....) ئەو بەردەکەتە بەردەکەت! خوای پەروردگار دەستى گرتووی، جا ئەودى راستى بێ من تا ئەو کات نەمدەزانى بەردەکەت یانى چی؟! بۆیە ھەستیشم بەو بەردەکەتە نەکردبوو، وە زۆربەى جارەکان لەبەر لەزەت و خۆشییەکانى تیگەشتنم لە مەبەستەکانى قورپانى بەپێز، نان و چام لە پێش سارد دەبوو، زۆرجار شەوان نەدەنووستم و خەویشم نەدەھات، واتە: ھەستم بەو نەدەکرد کاتى خەو ... ئەودى راستى بێ ناتوانم وەك پێویست باسى خۆشییەکانى ئەو کاتانە بکەم، کە لەگەڵ مامۆستا لە خزمەت سووڕەتى (البقرة) دابووین، وە ئەو کاتانەش دلنایام دووبارە نابنەو، مەگەر ئەو کاتەى کە دەست بە نووسینەودى تەفسیری سووڕەتى (آل عمران) و سووڕەتەکانى تری قورپان دەکەین، کە **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** ھەموو قورپان تەواو دەکەین.

لە کۆتاییدا دەمەوێ ئاماژە بە ھاوکاری چەند براپەك بکەم، کە لەگەڵیان (تایپ) کردم دواى ئەودى خستبوومە سەر کاغەز، خوا پاداشتیان بداتەو دە تەرازووی چاکەکانیان گران بکات، شایانى باسیشە کە زیاتر لە چوارجار پێداچوونەو دەم بۆ

ئەم تەفسیرە کردووە، خویندوو مەتە وە هەڵچنینم بۆ کردووە، وە چاک
تیگەشتووم بۆیە لە سەرەتادا شایەدیی تایبەتبوونی ئەم تەفسیرەم دا.

خوای پەروردگار بە لوتف و کەرەمی خوێ لەو کەسانەمان بگێڕی، کە
شایستەیی ئەو هیان تێدا یە لە خزمەت کەلامە بەرزو بەرێزە کە ی ئەو دابن و،
بمانرا زینتە وە بەو سیفەتە بەرزانی، کە بەهۆیانە وە ئینسانەکان لەلای ئەو
خۆشەویست دەبن.

والحمد لله رب العالمين.

گەنجیک

٥ / شعبان / ١٤٣٢ هـ

هەولێر

هەل بایر/ AliBapir

هەل بایر/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

هەل بایر/ AliBapir

هەل بایر/ AliBapir

هەل بایر/ AliBapir

ری خوشکردن

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى وَسَلَّم وَيَارَكَ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
وَحَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ مِنَ الصَّحْبِ وَالْأَزْوَاجِ وَالْقُرَابَةِ وَالتَّابِعِينَ لَهُمْ
بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ .

بهریزان !

خوا پشٹیوان بی له مپو به دواوه، که نه مپو یه کی رجه زانی سالی (۱۴۲۸) ی
کۆچییه، نه ونددی در فته تمان بی، زنجیره درسیک دادمه زینین، له ژیر
ناوونیشانی زنجیره درسی: (تفسیری قورئانی به رزو به پیر) دا، ئاشکراشه له
خزمت قورئان دابوون، واته: له خزمت خوی پهروردگار دابوون، وه پاشانیش
له خزمت پیغه مبر ﷺ دابوون، خوا که بو خوی قورئانی فهرمووه، وه
پیغه مبریش ﷺ که لئی وهرگرتوه، دوی نه ودی که خوی کار به جی به
جوبرائیلدا بو ی ناردوه، یه که مین دلیک که قورئانی بو سمر نازل بووه، دل و
دروونی مباره کی پیغه مبری خاتمه بووه، وه له خزمت قورئان دابوون له
راستیدا شانازییه که خوی به خشم به هه موو که سی ره و نابینی و خیر و
نیعمه تیکه شایسته ی هه موو که س نیه، بویه ئیمه نه گهر خوا یارمه تیمان بدات به
هر شیوه که له شیوه کان له خزمت قورئان دابین، دمی هه ست به وه بکهین، که
خوی بی وینه، نیعمه و چاکه یه کی زور گهره ی له گه لماندا کردوه، وه دمی له
خوا بیاریینه وه: خوی و امان لیبه کی که شایسته ی نه وه بین نه و نیعمه ته مان تیدا
به رده وام بی و وه شوکرو سوپاسی نه و نیعمه ته به جی بینین.

شایانی باسیشه که بو پیشکش کردنی نه م زنجیره درسه: (تفسیری قورئانی
به رزو به پیر) سوود له ژماریه کی زور له تفسیره گانی قورئان و مرده گرم که
گرنگترینان نه مانه ن:

- ۱- جامع البیان فی تأویل القرآن، الطبری.
 - ۲- تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر.
 - ۳- الجامع لأحكام القرآن، القرطبي.
 - ۴- التفسیر الكبير أو مفاتيح الغیب، فخرالدین الرازي.
 - ۵- فتح القدير، الشوكاني.
 - ۶- محاسن التأویل، القاسمي.
 - ۷- في ظلال القرآن، سيد قطب.
 - ۸- تفسیر المنار، رشيد رضا.
 - ۹- صفوة التفاسير، الصابوني.
 - ۱۰- تفسیر الكريم الرحمن في تفسیر كلام الممان، عبدالرحمن بن ناصر السعدي.
 - ۱۱- مُفردات ألفاظ القرآن، راغب الأصفهاني.
- شایانی باسه وپرای ئەم تەفسیرانە سوودم لە چەند تەفسیر و سەرچاوە دیكەش وەرگرتو، كە لە كۆتاییدا بەگشتی ئاماژەیان پێدەكەین.
- هەلبەتە وپرای وردبوونەو وەرمان و تیگەشتنی خۆیشم.
- دیاره بۆ شیکردنەوێ وشەکانی قورئانیش، بە شیوەیهکی بنه‌ڕه‌تی و به پله‌ی یه‌که‌م پشت به کتێبه‌که‌ی (راغب الأصفهاني) دهبه‌ستم، به‌لام جاروبار سوود له هه‌ندیك له فه‌ره‌نگه‌كانی زمان عه‌ره‌بیش وهرده‌گرم، به تایبەت (المعجم الوسيط).
- ئەجا كە لێره سەرچاوه‌كانی ئەم زنجیره‌ دهرسه‌م خسته‌روو، به‌ پێویستی نازانم هه‌میشه ئاماژەیان پێ بکه‌مه‌وه، مه‌گه‌ر له هه‌ندیك حاله‌تی تایبه‌تیدا كە پێویست بکات، له‌کاتی خواستنه‌وه (اقتباس) ی ده‌قی یه‌کیکیاندا، كە ئەه‌واته به‌ به‌رگو لاپه‌ره‌وه ئاماژەیان پێ ده‌کەین.

چۆنیەتى و نه خىشەى تەفسىر كىردى سوورەت و ئايەتەكان

ئەو نەخشەدەي كە مەن دامناو دە بۇ تەفسىر كەردى قورپان، بۇ ھەوت قوناع
دەنەش بو دە، دەمچۆر دە:

۱- پیناسه کردنی سوورمه که یان ئەو کۆمهله ئایهته، که دمرسه که پیکدین، به کورتیی ڕوونی دهکهینهوه، که له چ بابتهیک ددهوین و تهومرهکانیان چین؟!

۲- نووسین و خستنهرووی ئەو کۆمهله ئایهته که دهویستری لهو دمرسهدا بتهوژینهوه.

۳- مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان به‌کورتیی و پوختیی.

۴- شیکردنه‌ودی ئهو وشانه‌ی چه‌وجیی شیکردنه‌ودو روونکردنه‌ودی زیاترن‌و، ساغکردنه‌ودی مانا بنهره‌تییه‌گه‌یان.

۵- باسکر دنی هوئی هاتنه خوار دوه (سبب النزول)، نه گهر هه بی.

۶- مانای گشتی نایه‌ت‌ه‌کان، وات‌ه ت‌ه‌ف‌س‌ی‌ر‌ک‌ر‌د‌ن و پ‌و‌ن‌ک‌ر‌د‌ن‌ه‌و‌ی نایه‌ت‌ه‌کان
ب‌ه‌س‌م‌ر‌ی‌ه‌ک‌ه‌و‌ه‌و ب‌ه‌گ‌س‌ت‌ی.

۷- خستنه ږووی مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان، واته همر مه‌سه‌له‌یه‌ک که نه‌گونجایی وده‌ک پټو‌یست تیشکی بخړیته‌ سه‌ر، له‌م قو‌ناغی حه‌وته‌مه‌دا ده‌یتو‌یژینه‌وه‌و بو‌ی قهرم‌وو ده‌که‌ینه‌وه‌، جا چ په‌یوم‌ندی به‌ لایه‌نی فیکرو عه‌قیده‌وه‌ هه‌بی، چ به‌ لایه‌نی حو‌کم و سیاسته‌وه‌، چ به‌لایه‌نی سی‌ره‌و می‌ژوو‌وه‌وه‌، ... هتد.

دەرسى يەكەم

چەند زانیارییەك لەبارەى قورئانەوه

پێناسەى ئەم دەرسە

لەم دەرسى يەكەمەدا یازدە بابەت دەخەینەر وو، كە وەك پێشەكى و پێخۆشكردن وان، بۆ ناسینی قورئان و لێتیگەیشتنی و مامەلەى راست و دروست لەگەڵ كردنى^(١)، هەلبەتە زۆر بە كورتى و گوشراوى:

یەكەم: قورئان چییە؟

وشەى (قرآن) قورئان لەسەر وەزنى (فَعْلَان) بە مانای (مَقْرُؤ)، واتە: خوینراوه، دى، دەگوترى: (قَرَأَ يَقْرَأُ قُرْآنًا)، وە دەشگونجى بەمانای (قراءة) خویندنه وەش بێت، وەك خۆى زانا و ئانا دەفەرموى: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ ﴿١٨﴾ ﴿الْقِيَامَةِ﴾، واتە: (فَإِذَا تَلَوْنَاهُ فَاتَّبِعْ تِلَاوَتَهُ): هەركات خویندمانەوه شوین خویندنه وەكەى بکەوه، ئەوه ئەگەر (قُرْآن) چاوگ (مَصْدَر) بى، ئەگەر ناو (إِسْم) یش بى، ئەوه ناوه بۆ قورئان، واتە: (مَقْرُؤ) خوینراو، جا خوا ﷻ ئاوا پێناسەى قورئانمان بۆ دەكات و لە سوورەتى (الشعراء) دا دەفەرموى: ﴿وَلَنَزِّلُ الذِّكْرَ عَلَى أَلْسِنَةٍ أَعْرَبٍ مِّنْ يَّسَاقُ﴾ ﴿١٩٠﴾، ئ—ه وه پێناسەیهكى زۆر كورت و پوخته كە خۆى بەرزو مەزن پێناسەى كەتیب و فەرمایشتی خۆى پى دەكات، دەفەرموى: ﴿وَلَنَزِّلُ الذِّكْرَ عَلَى أَلْسِنَةٍ أَعْرَبٍ مِّنْ يَّسَاقُ﴾، واتە: بێگومان

(١) واباشە سەرنجى كەتیبى: (ئەركى سەرشادمان بەرانبەر قورئان) بەدى، هەروەها كەتیبى: (چۆن باشتر لە قورئان بەهەرمەند دەبین؟)، كە هەردووکیان هى بەمەند و لە لایەن سەنتمرى (حیکمە) وه چاپ و بلاوكرائەوه.

ئەم كەتیبە (نیرراوە خوار)ی پەروردگاری جیهانیانە، ئەم ئایەتە سەرچاوەی لیۆه هاتنی قورئان دیاری دەکات کە کییه؟ کە پەروردگاری جیهانیانەو خاوەنی جیهانەکانە، ئەویش (خوایە) ﷻ.

ئەجا ئایا کێ هیناویەتی و ئەو پەیکەر و ئەو پەيامبەرەى کە لەلای خواوەو لە ئاسمانەوه بۆ سەر زەوی هیناویەتی، کییه؟ ﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴾، واتە: (الرُّوحُ الْأَمِينُ) هیناویەتە خوار بۆ سەر دای تو، کە مەبەست جوهرائیلە ﷺ، چونکە خوا لە قورئاندا جوهرائیلی بە (روح) ناوهیناوه، وەك فەرموویەتی: ﴿ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا ﴾ ٣٨، وە بە (الروح الامین)یش ناوی هیناوه وەك لە سوورەتی (الشعراء)دا هاتو، وە بە (جبریل)یش ناوی هیناوه، وەك لە سوورەتی (البقرة)دا هاتو: ﴿ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ ... ﴾ ٩٧، (البقرة)، وە بە (الروح القدس)یش ناوی هیناوه . وەك لە سوورەتی (النحل)دا فەرموویەتی: ﴿ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ ... ﴾ ١٠٢، جا دیارە وشەى: (روح) ناوی جوهرائیلەو بە هەركام لە (الامین) واتە: ئیماندار و دەستپاك، وە (القدس) واتە: پاك و پیرۆز، وەسف کراوه، وشەى (قَلْب)یش لە قورئاندا هەم بە مانای دای و هەم بە مانای عەقلیش دای، بەلام کە دەلێن: وشەى (قَلْب) بە مانای دای، ئەو دای گۆشتینە کە دەیزانین، بەلكو ئەو دای مەعنەوییهى، کە پەيوەندى هەیه بەو دای گۆشتینەیهوه کە لەلای چەپی سینەدا هەیه، ئەجا (قَلْب) ئەگەر مانای دای مەعنەوی پەيوەست بە دای گۆشتینی نیو سینەى لى بگیری، واتە ئەو هیژەى کە ئینسان شتی پى قبوول یاخود رەفز دەکا، وە شتی پى خوشەمووى یان دەیبوو غزینى، واتە چەقى ئیرادەو خواستن و ویستن. وە ئەگەر مەبەستیش پى عەقل بیت، واتە: ئەو شتەى کە ئینسان شتەکانى پى دەرک دەکات و کەشف دەکات.

ئىنجا قورئان بۆچى نىرراودە؟ ﴿لَتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ﴾، واتە: ئامانچ لە نىررانی قورئان ئەودى، كە تۆ لە وریاکەردوان بى، وە ھۆشیارکەردەوى خەلکى بى، وەك ھەموو پىغەمبەرانى دیکە (عليهم الصلاة والسلام)، ئىنجا ئایا قورئان بە چ زمانىك نىرراودە؟

﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾، واتە: ئەم قورئانە بە زمانىكى عەرەبى ڕوون و ئاشکرای بى گری و گۆل ھاتووە.

زانایانىش ئاوا پىناسەى قورئانیان کردووە: ((الْقُرْآنُ: هُوَ كَلَامُ اللَّهِ الْمُعْجَزُ الْمُنَزَّلُ عَلَى النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ ﷺ الْمَكْتُوبُ فِي الْمَصَاحِفِ، الْمَنْقُولُ عَنْهُ بِالتَّوَاتُرِ، الْمُتَعَبَّدُ بِتِلَاوَتِهِ)). وەك دکتۆر (صَبْحِي الصَّالِح) لە (مَبَاحِثُ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ) دا^(١) ھیناویەتى و دەلى: ئەم پىناسەى ھەموو زانیان لەسەرى یەك دەنگن. واتە: قورئان ئەو فەرمايشتە دەستەوسانکەردى، كە دابەزىوہ بۆ سەر موخەمەد پىغەمبەرى خوا ﷺ، كە لە موصحفەكاندا نووسراو، كە بەشیوہى تەواتور لە پىغەمبەرەوه ﷺ گواستراوئەو، خویندەوئەكەى خواپەرستىیە.

(تەواتور) یش: ئەودى كە كۆمەلە كەسێك شتێك بگوازنەو لە سەرچاودى، ئەوانیش بگوازنەو بۆ كۆمەلێكى دیکەو، ئەوانیش بگەيەنە كۆمەلێكى دى... تاكوئایى، كۆمەلێكى وا كە ھیچ عەقلێ رێگا نادات بلى: ئەوانە لەسەر درۆ كۆدەبنەو^(٢).

دوو دەم: ناوەكانى قورئان:

قورئان چوار ناوى سەرەكى ھەن:

(١) ص (٢١).

(٢) المتواتر: اسم فاعل مشتق من التواتر وهو التتابع قال تعالى: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَفْرًا...﴾ (٥٤) المؤمنون، أي واحداً بعد واحد، واصطلاحاً ما رَوَاهُ جَمَاعَةٌ فِي كُلِّ طَبَقَةٍ مِنْ طَبَقَاتِ السَّنَدِ تَحِيلُ تَوَاطُؤَهُمْ وَتَوَافُقَهُمْ عَلَى الْكُذْبِ وَاسْتِنْدُوا إِلَى أَمْرِ مَحْسُوسٍ. (الجدول الجامعة)، ص (٤٦٢) الشيخ الدكتور: جاسم بن محمد بن مهلهل الياسين ونخبة من طلبة العلم.

خوای زاناو شارمزا قوربانی بە چوار ناو ناوزەد کردووە، بەلام دیارە بە چەندان وەسف و دەسفی کردووە، جا چوار ناوەکانی قوربان بریتین لە:

١- القرآن: وەك خوای بى وینە دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ

مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾﴾ الواقعة،

واتە: بێگومان ئەمە قوربانییكى بەرپێزە (یاخود قوربانییكى بەخشنەدیه)، وشەى (کریم) هەم بە مانای (بەرپێز) دى، هەم بە مانای (بەخشنەد) دى.

٢- الكتاب: ناوی دوو دەمی قوربان بریتیه لە (کتاب) وەك لە چەندان شوێندا خوای

بى‌هاوەل بە (کتاب) ناوی هیناوە، بۆ وینە لە سوورەتى (البقرة)دا، کە

دەفەرموێ: ﴿الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾﴾، واتە: ئەو

کتیبه گومانی تیدا نیه رێنماییکەرە بۆ پارێزکاران. ئنجای قوربان وەك گۆتمان واتە: خوێنلراوە. ئەدى (کتاب) یانی چی؟

(کتاب) واتە: نووسراو یان نووسراوەو ئەسلى وشەى (کتاب)یش لە

(کتاب)وە هاتووە یانی: (جەمخ) کۆى کردووە، چونکە پیتو وشەکان کۆدەکرێنەووە.

٣- الذکر: ناوی سێهەمی قوربانه، وەك خوای بەبەزەمى لە سوورەتى (الحجر)دا

دەفەرموێ: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١﴾﴾ الحجر، واتە: ئێمە

خۆمان زیکرمان ناردووە خواری و هەر خۆشمان پارێزمەرینى.

جا ئایا (ذکر) یانی چی؟ واتە: بێرخەرەووە، چونکە قوربان ئیمان

دەخاتەووە بێر ئینسان، هەرودها هەموو ئەو راستییانەى کە لەگەڵ سروشت و فێطەرتى ئینساندا تێکەڵشێلراون و لێیان بێناگا دەبێ، دەیانخاتەووە بیری.

٤- الفرقان: ناوی چوار دەمی قوربان (فرقان)ە، وەك خوای ﷻ فەرمووێهەتى:

﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾﴾ الفرقان،

(فرقان)یش واتە: هەر شتێ کە: هەق و ناھەق، حەلال و حەرام، چاک و خراپ،

راستی و درۆ... هتد، له یهك جیاکاتهوه وه فهسلایان بکات، قورئان ئەو چوار ناودی ههیه که وهك ناوی پیناسران (الإسم العلم) بۆی بهکارهینرابن له قورئاندا.

سییهم: سیفهتهکانی قورئان:

خوای پهروهر دگاره کتییی خۆیدا، به زۆر وهسف پیناسهی قورئانی کردوه، که بهزهمهت دهگونجی ئینسان سهڕژمیری ههموویان بکات، بهلام ئەوانهی که زۆر بهرچاوو گرنگن من هیناومن، که بریتین له:

١- (العظیم) واته: مهزن وهك، له سوورەتی (الحجر) دا دهفرموی: ﴿ وَلَقَدْ

ءَاتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِ وَالْقُرْءَانَ الْعَظِيمَ ﴾ (٨٧)، واته: بێگومان ئیمه جهوت له

دوو باره کراوهکانمان به تۆ بهخشیوه (ئهی موحهمهد)، وه قورئانی مهزنیشمان پێ بهخشیوی، زۆربهی توێژمرانی قورئان ئەگهر نهئیین ههموویان دهئین:

مهبهست له ﴿ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِ ﴾، سوورەتی فاتیهیه، که جهوت ئایهتی تێدان و

زۆر جار دوو باره دهبنهوه، وه مهبهست ﴿ وَالْقُرْءَانَ الْعَظِيمَ ﴾ یش ههموو

قورئانهو له نیویدا سوورەتی فاتیهش، وه دیاره خوا ﷻ چهنده خاوندی مهزنیی و عهزهمهته، فهرماشتهکهشی له فهدر خۆیهتی.

٢- (الکریم) واته: بهڕیز یان بهخشنده، وهك له سوورەتی (الواقیعه) دا

دهفرموی: ﴿ إِنَّهُ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴾ (٧٧)، (کریم) یش له کهڕمهوه هاتوه، واته:

بهخشندهی یاخود ڕیز، وه له واقعیشتا قورئان ههم خاوهن ڕیزو حورمهتی

زۆرگهوریهوه، ههم زۆریش بهخشندهیه، زۆر بهڕیزه چونکه دیاره خوای بێ

هاوتا بۆ خوای (ذو الجلال والإکرام) ده، ئنجا قورئانیك لهلای خوای خاوهن

ڕیزهوه هاتبی، دیاره ههر بهڕیزه، وه قورئان زۆریش بهخشندهیهو بهراستی

ههرکهسی له قورئاندا نزیک بێ، زۆری پێ دهبهخشی، چونکه زۆر سهخیه.

٣- (العلی) واته: بهرز.

٤- (الحَكِيم) واتە: کاربەجئ و قسە لەجئ و کارامە، وەك لە سوورەتى

(الزخرف) دا دەفەرموئ: ﴿وَلَئِنَّهُ فِى اَمْرِ الْكِتٰبِ لَدَيْنَا لَعَلٰى حَكِيْمٌ ۝٤﴾،

واتە: قورئان لە ئەسلى كەسەدا {كە مەبەست پێى (لوح المحفوظ)ە، ئەو شتەى كە خوا هەموو زانیارى خۆى تێدا تۆمار كردووە، كە هەرخواى پەروەردگار بۆخۆى دەزانى چىيەو چۆنە؟} بەرزەو كاربەجییه، وە بە دنیایى یەوہ هەركەسێ لە قورئانەوہ نزیک بێ و هۆگرى قورئان بێ، قورئان بەرزى دەكاتەوہو حیکمەت و دانایى و دەستایى و کارامەیی پێ دەبەخشى.

٥- (الْعَزِيز) واتە: زال و بالادەست، وەك لە سوورەتى (فصلت) دا دەفەرموئ:

﴿.... وَلَئِنَّهُ لَكَنَبُّ عَزِيزٌ ۝٤١﴾، واتە: ئەم كەسە كەسەى زال و بالادەستە،

(راغب الأصفهاني) دەلێ: (الْعَزِيزُ مَنْ كَانَ مَمْنُوعُ الْجَانِبِ) واتە: عەزیز، كەسێكە خەلك زەفەرى پێ نەبە، خەلك پێى نەوێرى و نەتوانن بەسەرىدا زال بن، قورئانىش كەسەى عەزیزەو هیچ كەسێك نەك هەر خۆى لە قەردادا، بەلكو تۆزى ریشى ناشكێنى، وە هیچ كەسێك نەك هەر نەیتوانیو، كە وەلامى تەحەدداكانى بداتەو، بەلكو لە بەرانبەرىدا دەستەوسان و دەستە ئەژنۆ دانیشتو، وە قورئان عەزیزەو هەركەسێك بەراستى لێى نزیک بێ عیززەتى پێ دەبەخشى، وە هەر میللهتێك ڕوو لە كەسێى خوا بكات، عیززەتى بۆ دەرخسێنى.

٦- (الْمُبَارَك) واتە: خاوەن پێز، وەك لە سوورەتى (ق) دا خوا كاربەجئ

دەفەرموئ: ﴿وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَرَكًا... ۝١﴾، واتە: وە لە ئاسمانەوہ ئاوێكى

موبارەكمان ناردۆتە خوار، (واتە: ئاوێكى بەپێز) باران بە پێزە شت دەروێنى، هەروەها قورئانىش بە پێزو بە بەرەكەتە، وشەى موبارەك ئەو ماناكەيەتى، واتە: خاوەن بەرەكەت و پێزو بەرەم، لە كوردەوارى خۆماندا وشەى موبارەك بەكاردێت بۆ (شتى موفەرك و پیرۆز) كە ئەو مانای وشەى (مقدس)ە، بەلام موبارەك جیایە، وە خواى زانا لە قورئاندا كەسێى خۆى بە موفەددەس ناو نەناو،

بەلگەو بە موبارەكى ناواناوه، وه ئەوه جوولهكهو نه صێرانیییه كانن به كتیبی خویان دهلێن: كتیبی پیرۆز (الكتاب المقدس)، خوی کاربهجی له سوورپتی (ص) دا دهفرموی: ﴿ كَتَبَ أَرْزَلَهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِيَذْبَرُواْ إِلَيْتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُواْ الْأَلْبَابِ ﴾ (٢٩)، واته: ئەم كتیبه كتیبهكه بۆ تۆمان ناردوه موبارەكه (یانی: خاوهن بهرەكەت و پیزه و بهرهم و پیزو بهرەكەت له ژيانى ئینساندا پهیدا دهكات)، تاكو له نایهتهكانى وردبهنهوه و بۆئهو دی خاوهن عهقلان پهندى لیۆمر بگرن.

٧- (المُهَيِّمِن) واته: چاودێرو بهسەر راگهیشووو کۆنتڕۆڵکەر، وهك خوی بهبهزمی له سوورپتی (المائدة) دا دهفرموی: ﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ ... ﴾ (٤٨).

٨- (المُصَدِّق) واته: بهراست دانەر، وهك خوی بى ههلهوپهله له سوورپتی (المائدة) دا دهفرموی: ﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ ... ﴾ (٤٨)، واته: كتیبهمان بۆ تۆ ناردۆته خوار به ههق، كتیبهكانى پيش خوی بهراست دهرانى و بهسهریشیانوه چاودێره، [بهراستیان دهرانى، یانی: ههركام له (صحف) ئیبراهیم و (توراة) ی مووسا و (زیور) ی داوود و (إنجیل) ی عیسا (عليهم الصلاة والسلام)، وه باقى كتیبهكانى دیکه، كه بۆ پیغه مبهران هاتوون و ناویان نههاتوه، قورئان دهفرموی: ئەسلهكهیان راسته وهمووی له خواوهیه]، بهلام (وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ) بهسهریانوهش چاودێره، ئەگەر دهستکاری کرابن و غهلهت و پهلهتیا تیدا پهیدا بووب، كه بیگومان دهستکاری کران، راستیان دهکاتهوه، دیاره به گهلی وەسفی دیکهش خوی پهرومردگار قورئانی وەسف کردوه له راستیدا وەسفەکانی قورئان تهواو نابن، وه ئیمه ئەگەر بمانهوی قورئان وەسف بکهین وەسفەکانی بى سنوورن و قورئان بى کۆتایی وەسفی چاکی هه، وهك چۆن خوی پهرومردگار بهبى کۆتایی سیفهتی بهرزو چاکی هه، فەرمايشتهكهيشی وهك خۆیهتی. ههمیشه ئەوهتان

لەبیری، کە فەرمايشتی خواو کتییى خوا ﷻ لەقەدر خواى بەرزو مەزنە، وەك چۆن خوا خاومنى هەموو سیفەتێكى بى سنوورە، بۆ وینە: (وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰی) ئینسان هەتا چەند مەتریک بەروونی دەبینى، چەند کیلۆمەتریکیش بە لیلی دەبینى، بەلام خوا ﷻ بەبى کۆتایى شت دەبینى، وە وەك خۆى دەبینى، ئینسان هەندى شت دەبینى و زۆر شت نابینى، بەلام خوا ﷻ هەموو شتێ دەبینى، وە ئینسان هەندى شت دەزانى زۆر شت نازانى، بەلام خوا ﷻ هەموو شت دەزانى، وە ئینسان هەندى شت دەتوانى و زۆر شت ناتوانى، بەلام خوا ﷻ هەموو شتێ دەتوانى ... بەهەمان شیوە فەرمايشتی خواى پەروەردگار (واتە: قورپان) لە قەدر خوايە ﷻ.

چوارەم: ئامانجى نیرانى قورپان، ئایا قورپان بۆچى نیراودە؟

خواى پەروەردگار لە زۆر شوێن لە قورپاندا باس دەکات، کە قورپانى بۆچى ناردودە؟ بۆ وینە: لە سوورەتى (الإسراء) دا دەفرموى: ﴿إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ۝١﴾، واتە: بێگومان ئەم قورپانە رێنمایى دەکات بەرو راسترین و چاکترین، لێردا خواى زانا نە یخسۆتە روو (یهدى) کى؟ یانى: بەرکار (مفعول) (یهدى) کى؟ (یهدى الناس)، (یهدى الإنسان)، (یهدى الجن)، (یهدى المسلمین) ...؟ واتە خواى پەروەردگار بەرکار (مفعول) دەکەى بە (محذوف) ی هیشۆتەووە بۆئەووە هەموو کەسێک بگریتەووە لە هەموو حالاندا، پیاو و ئافرەتو، پێرو گەنجو، خوێندەوارو نە خوێندەوار، بە دەستەلاتو بى دەستەلات، دەولەمەندو هەژار، هەموویان دەگریتەووە، ئنجا قورپان خەلکى بۆچى رێنمایى دەکات؟ ﴿لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ﴾، تویژمەردوانى قورپان دەلێن: (لِلَّتِي) لێردا ئامازمى بە شتێكى (محذوف) وەك (للطريقة التي) بۆ رێبازێک، کە ﴿هِيَ أَقْوَمُ﴾، لە هەموو رێبازان راستەر، جا ئا ئەووە ئامانجى قورپانە، قورپان هاتووە کە هەموو کەس رێنمایى بکات بۆ

أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ مُّبِينٍ ﴿٥١﴾،
واتە: هیچ بەشمرێك (هیچ كەسێك) بۆی نیە خوا بیدوینێ، مەگەر بە سەروش
بەخاتە دای، یان لە پشت پەردەو قەسەى لەگەڵدا بکات، یان پەوانە کراویك بنیرێ
(کە مەبەست پێی فریشتەیهو بەرجەستە ببێ لە شیوەى ئینساندا) و ئەوێ، کە
خوا دەیەوێ پێی رابگەیهنێ، بیگومان ئەو بەرزى کاربەجێیه.

شەرحى ئەم ئایەتە فەرمايشتیكى پێغەمبەر ﷺ دیکات: حارسى کورى هیشام
لێی پرسى ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ چۆن وەحییت بۆ دى؟ ئەویش لە وەلامدا
فەرمووی: { (أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلُ صَلَصلةِ الْجَرَسِ، وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ، فَيُفْصِمُ عَنِّي
وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ، وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ رَجُلًا، فَيَكَلِّمُنِي فَأَعْيِي مَا
يَقُولُ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٢) عَنْ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ }، واتە: هەندێك جار وەك
دەنگى زەنگۆلەو جەپەس بۆم دى، کە ئەو لە هەموو حالەتەکان قورسترە (واتە:
دەنگەكە وەك دەنگى زەنگۆل و جەپەس دى، بەلام من تێدەگەم) دواى ئەوێ
کۆتایی دیت وەریدەگرم تێی گەیشتووم، وە جارى واش هەیه فریشتە دەچێتە
سەرشیوەى ئینسانێك و قەسە لەگەڵدا دەکات، ئەوێ کە دەیلێ لێی تێدەگەم.

و ئەوێ، کە خوا ﷻ لەوبارەو دەفەرموێ: ﴿ **أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ** ﴾ ئەوێ،
کە خوا فەرمايشتی لەگەڵ مووسادا ﷺ فەرموود، لە دەشتی (سینا)دا، وە کە لە
شەوی (میعراج)دا فەرمايشتی لەگەڵ موحمەد ﷺ فەرموود، واتە: خواى بێ
هاوێل پێغەمبەرى کۆتایی خۆی دواندو، وەك چۆن مووسای دواندو، ئەو شیوەى
دابەزینی وەحییە، کە دیارە چەمكى ئەم وەحییە فراوانترە لە قورئان، واتە: وەحى
هەم ئایەتەکانى قورئان دەگریتەو و هەم ئەو شتانەى دیکەش کە قورئان نین،
شایانى باسیشە کە پێغەمبەرى خوا ﷻ زۆر بە وەرگرتنی وەحییەو ماندووبوو،
وەك دایكى برۆاداران عائیشە خوا لێی رازى بێ فەرموویەتی: { (وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يُنْزِلُ
عَلَيْهِ الْوَحْيَ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ، فَيُفْصِمُ عَنْهُ وَإِنْ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا)
(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٢)، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا }، واتە: پێغەمبەرى خوا

ﷺ دەبینى لە پوڤى ساردى زستاندا وەحى دادەبەزىه سەر، دواى ئەوەدى كە وەحى كۆتايى دەهات، زەنگول زەنگول نۆچاوانى ئارەقى دەردەدا، (واتە: تووشى ناردەهەتتى و ماندوویتی دەبوو).

هەروەها (زید بن ثابت) خوا لێى رازى بێ لەوبارەوه گوتووێهەتى: ﴿(أَنْزَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفَخِذَهُ عَلَى فَخِذِي، فَكَادَتْ فَخِذُهُ تَرْضُ فَخِذِي)﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: ٢٨٣٢)، واتە: پێغەمبەرى خوا ﷺ لە كاتێكدا كە رانى لەسەر رانم بوو وەحى بو هات، خەرىك بوو رانى رانم بەهاری.

هەروەها (عبدالله بن الصامت) خوا لێى رازى بێ لەمبارمىهوه دەلى: ﴿(كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ كُرِبَ لِنَازِكٍ وَتَرِيدَ وَجْهَهُ وَغَمَضَ عَيْنَيْهِ)﴾ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: ٦٠١٤)، واتە: پێغەمبەرى خوا ﷺ كاتێك وەحى دادەبەزىه سەر، بەهۆى ئەوەوه ناردەهەت دەبوو، وە پووى دەگۆراو تارىك دەبوو، وە چاوەكانى دەنووكاند.

دیارە پێغەمبەر ﷺ كاتێك چۆتە ئەو ئاستەوه، كە لەگەڵ خواى بەرزو بىهاوتادا قسە بكاتو، ئەو وەحییە لە فریشتە وەرگیرى، پێویستى بە حالەتێكى پووحى بەهێز هەبوو، كە تەنیا لە توانای پێغەمبەردا ﷺ بوو، ئەویش بەزەحمەت بۆى تەحەممولكراو.

شەشەم: ئایا ژمارەى سوورەتەكانى قورئان و ژمارەى ئایەتەكان چەندن، وە

جۆرەكانیان چۆن ؟

وەلامى ئەم پرسیارە لە چەند بڕگەیهكدا دەخەینەرپوو:

أ- سەرتا بە پێویستى دەرنام ئاماژمىهكى كورت بە مانای هەركام لە (سورة) و (آية) بكهین:

وشەى (سورة) لە زمانى عەرەبیدا وەك (راغب الأصفهاني) دەلى: (السُّورَةُ: الْمُنَزَّلَةُ الرَّفِيعَةُ.. وَسُورَةُ الْمَدِينَةِ: حَاطَتْهَا الْمُشْتَمِلُ عَلَيْهَا. وَسُورَةُ الْقُرْآنِ

تَشْبِيهَا بِهَا لِكَوْنِهِ مُحَاطًا بِهَا إِحَاطَةً السُّورِ بِالْمَدِينَةِ^(١)، به مانای پله و پایه ی بهرز، یان شوورده ی شار، دئ، که دیاره سوورپهته کانی قوربان هم پله و پایه یان بهرزو بالایه وه، وه هم وهك چۆن شوورده ی شاردهوری شاری داوه، ئه وانیش دهوری ئایه ته کان ددهن.

جا دیاره همر سوورپهتیک له کۆمهتیک ئایهت پیکدی، جا هه یانه وهك (البقرة) له (٢٨٦) ئایهت پیکدی، که درێژترین سوورپهته وه، هه شیانه وهك (الکوثر) له (٣) ئایهت پیکدی، که کورتترین سوورپهته.

وشه ی (آیه) یش به مانای نیشانه (عَلَامَة) دئ، جا خوی کار به جئ و زانا همر کام له رسته و بره کانی قوربان و دیارده وه، دیمه نه سروشتیه کانی به (آیه) ناوبردوون، وهك فهرموویهتی: ﴿...وَإِذَا تَلَّيْتْ عَلَيْهِمْ ءَايَتَهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾﴾ الأنفال، که لیردها مه به ست له ئایه ته خوینراوه کان،

رسته و بره کانی قوربان ه، وه فهرموویهتی: ﴿وَكَايْنٍ مِّنْ ءَايَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾﴾ یوسف، که دیاره مه به ست لیردها له ئایه ته کانی نیو ئاسمانه کان و زهوی دیارده و دیمه نه سروشتیه کانی، چونکه همر کام له رسته کانی قوربان و دیارده و دیمه نه سروشتیه کان، نیشانه و به لگه ی پهرومردگاریتی و بهرزی و مهزنی خوان ﷺ.

ب - به یه کدنگیی هه موو زانیان، ژماره ی سوورپهته کانی قوربان (١١٤) دیه، رایه کی ریزه پر (شاذ) هه یه، که دهلئ: (١١٣) ده یه، ئه ویش سوورپهتی (ئه نفال) و (توبه) ی به یهك سوورپهت داناوه، وه به لگه شیان ئه وه یه که (بسم الله الرحمن الرحيم) نه خراوته نیوانیه وه، به لام زۆربه ی زانیان ئه م رایه به هه له دهزان و دهلئ: حیکمه تی نه بوونی (بسم الله الرحمن الرحيم) له سهرقه ی سوورپهتی (توبه) دا که سوورپهتی (بهرا ئه) شی پی دهلئ، ئه وه یه که ئه م سوورپهته

زىاتر ھەم ھەشەو توورپەى خاى تۆلەستىنە بۇ ئەھلى كوفرو نىفاق، بۇيە گونجاو نەبووہ (بسم الله الرحمن الرحيم) لە پىشى دابىرى، ئەگەرنا سوورپەىكى سەربەخۇيە.

ئىنجا لەو (۱۱۴) سوورپەى قورئان ھەشتاوشەش (۸۶)يان لە (مەككە) ھاتوونە خوارى و بىستوھەشت (۲۸)يان لە (مەدىنە)، بۇيە كە لە سەمەتاي سوورپەىكان دىنووسرى (مكىة ، مدنية) مەبەست پىنى ئەودىيە كە بەشىك لە سوورپەىكان، كە وەك گوتمان ژمارىيان (۸۶)د، لە قۇناغى مەككە ھاتوونە خوار، واتە ئەو كاتەى پىغەمبەر ﷺ جارى لە حالەتى بانگەوازو كارو چالاكى و رىكخراووى دابوودو، نەچۆتە نىو حال و قۇناغى دەرلەتو قەوارەى سىياسىيەوودو، لە (مەككە)و دەوروپەرىدا ژياوودو ئەو سوورپەىكانە لەوئى دابەزىون، بۇيە پىيان دەگوترى: سوورپەى مەككىيەكان، سوورپەى مەدىنىيەكانىش كە گوتمان ژمارىيان (۲۸)د، ئەوانەن كە دواى ئەودى پىغەمبەر ﷺ كۆچى كردوہ بۇ (مەدىنە) لەوئى ھاتوونە خوار، بە كورتى: نىزىكەى: دوو لەسەر سىيى (۲/۳)ى قورئان لە مەككە ھاتۆتە خوارى و يەك لەسەر سىيى (۱/۳)و تۆزىك زىاترى، قورئان لە مەدىنە ھاتۆتە خوارى.

ج- بەنسەت ژمارەى ئايەتەكانى قورئانىش: جارى ھەموو زانىيان لەسەر ئەوہ يەكلىگىن، كە ئايەتەكانى قورئان لە (۶۰۰۰) كەمەتر نىن، ئىنجا ھەندىكىيان دەلىن: (۶۲۰۴)، وە ھەندىكىيان دەلىن: (۶۲۱۴)، ھەروەھا ھەمكام لە ژمارەكانى: (۶۲۱۹)و (۶۲۲۵)و (۶۲۳۶)و (۶۲۳۶) كەم و زۆر لايەنگىريان ھەن^(۱).

ھەروەھا ژمارەى وشەكانى: (۷۷۴۳۹) ھەفتا و ھەوت ھەزارو چوار سەدو سى و نو، وە ژمارەى پىتەكانى: (۳۴۰۷۴۰) سىسەدو چل ھەزارو ھەوسەدو چلە.

پىويسە ئەوہش بزانرى، كە ھۆكارى راجىيى زاناو شارەزايان لەبارەى ژمارەى ئايەتەكانى قورئانەوہ، ئەودىيە كە لەبارەى دىژىي و كورتىي رستەو بىرگەكانى

قورئانەو را جىيىيان ھەيە، بۇ نموونە: لە سوورەتى (الماعون)دا، كە خوا دەفەرموى: ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝﴾، ھەرچەندە تىكراي زانايان راودەستان (وقف) لەسەر ﴿فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ﴾ يان بە ھەرام داناو، چونكە ماناكەى ھەلەيە، وە ھەموويان دەلەين: دەبى يەكسەر رستەكەى دوايىشى لەگەل بخوینى: ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، تاكو ماناكەى راست بى: جا سزای سەخت بۇ ئەو نوێژكەرانی، كە لە نوێژكەنيان بێئاگان.

بەلام لە رووى ژمارەى ئايەتەكانەو، بەشیکيان ھەردوو ك رستەكەيان بە يەك ئايەت داناو، بەشیکيشيان بە دوو ئايەتيان داناون، ئىدى لێردەو سەرژمىرى ئايەتەكان جىاوازی تىكەوتو، ئەگەرنا ھىچ كەس نەيگوتو رستەيەك و بڕگەيەك، بگرە وشەيەك و پیتىك، لە قورئان كەموزیادی ھەيە، بەلگە مەسەلەكە لە درێژى و كورتى ئەو رستەو بڕگانەو سەريھەلداو كە بە ئايەت دانراون.

ھەوتەم: كۆكردنەو قورئان، ئايا قورئان چۆن كۆكراوتەو؟

بە سەرنجداى مێژووى كۆكردنەو قورئان بۆمان دەرەكەوى كە بە سى قۇناغاندا پێپەريو:

قۇناغى يەكەم: نووسینەو دەستبەجى قورئان پاش وەرگىرانى و لەبەركرانى لەلایەن پێغەمبەرى خواو ﷺ، وە لەلایەن ھاوەلانەو خوا لىيان رازى بى، وەك خوى بەرزو مەزن لەوبارەو بە پێغەمبەرى خوى فەرموو: ﴿سَنُقَرِّكَ فَلَا تَنْسَى ۝ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ۝﴾ (الأعلى، واتە: دلنایە بەسەرتدا دەخوینەو لەبیرناچیتەو، مەگەر ئەو خا بىهوى، بىگومان ئەو ئاشكراو پەنھان دەزانى.

ھەروەھا فەرموویەتى: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۝ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ

﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَالْعَزِيزُ قَرَأَهُ، ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيِّنَاتٍ ﴿١٩﴾ ﴿الْقِيَامَةِ﴾، واته: زمانتی پی مه جوولینه تاكو پهله ی لی بکه ی، بیگومان له سه ر ئیمه یه کۆکردنه وه و خویندنه وه ی، جا هه ر کات خویندمانه وه دوای خویندنه وه که ی بکه وه، پاشان بیگومان روونکردنه و میشی له سه ر ئیمه یه .

قوانعی دووهم: کۆکردنه وه ی و نووسینه وه ی له روژگاری خه لیفایه تی نه بووبه کری صیددیق دا خوا لیی رازی بی، له لایه ن (زید بن ثابت) وه وه خوا لیی رازی بی، که یه کێک بوو له نووسه ره وه (کاتب) ده کانی وه وحی له روژگاری پیغه مبه ری خوا دا ﷺ، وه ک له م ده قه دا دمه ده که وئ، که (بخاری و أحمد) هینا وایانه: { (عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ، مَقْتُلَ أَهْلِ الْيَمَامَةِ، فَإِذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرْأَةِ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلَ بِالْقُرْأَةِ بِالْمَوَاطِنِ، فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ. قُلْتُ لِعُمَرَ: كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟! قَالَ عُمَرُ: هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ، وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ. قَالَ زَيْدٌ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابَّ عَاقِلٌ لَا نَتَّهِمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَتَّبِعُ الْقُرْآنَ فَاجْمَعُهُ، فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ. قُلْتُ: كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟! قَالَ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَتَتَّبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسْبِ وَالْخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ، حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُرَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ

عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ ﴿١٢٨﴾ ﴿التَّوْبَةِ﴾، حَتَّى خَاتَمَةَ بَرَاءَةٍ، فَكَانَتْ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتُهُ، ثُمَّ عِنْدَ

حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٢١٥٣٧)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٤٩٨٦)؛ واتە: زەمىدى كۆرى سابىت دەلى: ئەبۇبەكرى سىددىق (خو لىي رازى بى) لەدواى ناردەم دواى كوشتارى جەنگى يەمامە (كە ژمارمىيەكى زۆر لەوانەى قورئانىيان لەبەربوو لە ھاوادلانى بەرپىز كۆژران، چونكە ئەوانەى قورئانىيان لەبەربوو سەردەمى سوپاى ئىسلام بوون و لە سەنگەرەكانى پىشەوہ دەبوون) كە چووم بۆ لای، عومەرى كۆرى خەتتابى لەلابوو، ئەبۇبەكر گوتى: عومەر ھاوہ بۆ لام و پىم دەلى لە رۆژى يەمامەدا ژمارمىيەكى زۆر لە قورئان لەبەرەكان كۆژراون، وە مەن دەترسم لە شوپنەكانى دىكەش قورئان لەبەرەكان بكوژرىن، (چونكە ئەوان ھەردەچنە پىشەوہ) وە سەردەمى زۆرىك لە قورئان بھەوتى، بۆيە مەن پىم وایە فەرمان بكەى قورئان كۆبكرىتەوہ (واتە: لە دوو تووى بەرگىكدا) ئەبۇبەكر دەلى: بە عومەرم گوت، چۆن شتىك بكەين كە پىغەمبەرى خوا ﷺ نەيكردوہ؟ دەلى: عومەر گوتى: وەللأھى ئەوہ شتىكى باشەو خىرە (ھەرچەندە پىغەمبەر ﷺ نەيكردوہ ديارە، كە پىغەمبەرىش بۆيە نەيكردوہ، چونكە بەردەوام ئايەتەكان بە گوێرەى رووداوو بۆنەكان دابەزبون و دەبووايە بەردەوام بىگۆرن و، ئەمەش لەو كاتەدا شتىكى زۆر قورس بووہ) ئىلى عومەر بەردەوام لەگەلمەدا موناقدەشەى كرد، ھەتا مەنىش قەناعەتم ھاو سىنەم بۆ ئەم كارە گوشادبوو، وە ھاىمە سەرى راي عومەر، زەمىد دەلى: ئەبۇبەكر پىي گوتەم ئەتۆ پياويكى گەنجى و عاقلى و تۆمەتبارنى لای ئىمەو جىي مەمانەى، وە لە سەردەمى پىغەمبەردا ﷺ تۆ وەحىيت دەنووسىوہ، بۆيە بەدواى قورئان بكەوہ، كۆبكەوہ (واتە: ئەوہى كە نووسراوہتەوہ لەسەر بەردى تەنك و پىست و ئەوانە...) بە خوا ئەگەر پىيان گوتبام جىايەك لە جىاكان بگوازوہ بۆ شوپنىك ھىندەم لەسەر شان قورس نەبوو، پىم گوتن: ئاخىر چۆن شتىك دەكەن كە پىغەمبەرى خوا ﷺ نەيكردى؟! (تەماشە بكەن ئەوانە چەندە پابەند بوونە!)، ئەویش گوتى: وەللأھى ئەوہ شتىكى چاكەو خىرە، ئىلى ئەبۇبەكر ھەر لەگەلمە خەرىك بوو ھەتا خوا سىنەى گوشاد كردەم بۆ ئەو رايەى كە سىنەى ئەبۇبەكر و عومەرى بۆ گوشاد كردبوو، خوا لىيان رازى

بى، ئىدى شوين قورئان كەوتەم بۆ كۆكردنەودى ئەودى كە لەسەر لاسكە پانەكانى دارخورمادا نووسرابوو، وە ئەودى كە لەسەر بەردى تەنك نووسرابوو، وە ئەودى كە لە سىنەى پیاواندا هەبوو (ديارە كە هەمووى بەراورد كردوون، نەك هەمووى نووسىنەودە)، هەتا كۆتايى سوورەتى تەوبەم لەلاى (أبي خزيمة الأنصاري) دۆزىيەو هەجە لەو لاى كەسى دىكە نەبوو: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (١٢٨) التوبة، جا ئەو پەرمانە لاى ئەبووبەكر بوون تاكو خوا بەردىو، ئنجا لەدواى خۆى لەلاى عومەر بوون، هەتا لە ژياندا بوو، پاشان لەلاى حەفصەى كچى عومەر بوون، خوا لىيان رازى بى.

قۇناغى سىيەم: قۇناغى سىيەمى كۆكردنەودە نووسىنەودى قورئان لە رۆژگارى خەلىفايەتى (عثمان بن عفان)دا بوو خوا لىيان رازى بى، وەك لەم دەقەدا دەبينرى، كە (بخاري) هيناويەتى: { حَدَّثَنَا مُوسَى: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ: حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ: أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُ: أَنَّ حُدَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ، وَكَانَ يُعَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ إِرْمِينِيَّةَ وَأَذْرَبِيحَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ، فَأَفْرَعَ حُدَيْفَةُ اخْتِلَافَهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ، فَقَالَ حُدَيْفَةُ لِعُثْمَانَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَدْرِكْ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ، اخْتِلَافَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى. فَأَرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ: أَنْ أَرْسَلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسُخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نَرُدُّهَا إِلَيْكَ، فَأَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةُ إِلَى عُثْمَانَ، فَأَمَرَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الرَّبِيعِ، وَسَعِيدَ ابْنَ الْعَاصِ، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنَ هِشَامٍ، فَتَسَخَّوْهَا فِي الْمَصَاحِفِ، وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ: إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَاصْكُتُوهُ بِلسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّمَا نَزَّلَ بِلسَانِهِمْ، فَفَعَلُوا، حَتَّى نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ إِلَى حَفْصَةَ، وَأَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أَقْصٍ بِمُصْحَفٍ مِّمَّا نَسَخُوا، وَأَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ } (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم:

(٤٩٨٧) }، واتە: مووسا بۆى گێراينەوه ئەویش لە ئیبراھیم و ئیبراھیمیش لە ئیبنو شېھاب، کە ئەنەسى کورى مالیک بۆى گێراوتەوه، کە حوزەیفەى کورى یەمان چوووە بۆ لاى عوسمان (خوا لییان رازی بێ، کە ئەو کاتە عوسمان خەلیفەى سییەمى مسوڵمانان بوو) لەبەر ئەودى حوزەیفەى کورى یەمان دەچوو بۆ جەنگ (غەزا)، لەگەڵ ئەهلى شامدا دەچوو بۆ ئەرمنیا، وە لەگەڵ ئەهلى عێراقدا دەچوو بۆ ئەزەربایجان، (واتە: لە هەردوو -جِبْهَة- ی جەنگدا بەشداریی دەکرد) جا کە حوزەیفە دەبینى (خەلىكى لە مسوڵمانان لە هاوێلان و ئەوانى دیکەش) جیاوازیان هەیه لە قورئان خویندن داو راي جیا جیايان هەیه، دەرستى و بە عوسمان دەلى: ئەى گەورەى ئیمانداران! فریای ئەم ئۆممەتە بکەوه پێش ئەودى مشتومڕ و را جیايان بکەوێتە نیوان، وەك چۆن کەوتە نیوان جوولەکەو نەصرانىیەکان (دیارە بۆى باس کردووە کە یەكێ بە جۆریك دەخوینى و یەكێكى دى دەلى: هى من چاکترەو ئەودى دى دەلى: هى من چاکترە، هەمووشى قیرائات بوو، بەلام ئاوا کەوتوونەتە مشتومڕەوه) ئیدی عوسمان ناردى بۆ لاى حەفصەى کچی عومەر کە ئەو پەرمانەمان بۆ بنێرە، بۆئەودى چەند موصحەفێكى لەبەر بگرینەوه، دواى بۆت دەنێرینەوه، حەفصەش بۆى ناردو عوسمانیش فەرمانى کرد بە: (زەیدى کورى سابیت وە عەبدوللای کورى زوبییر، وە سەعیدى کورى عاص، وە عەبدوررەحمانى کورى حاریسى کورى هیشام)، (واتە: لێژنەیهكى چوار قۆلى بۆ پیکهیناوه، کە تەنیا زەیدى کورى سابیتیان مەدینەیی و ئەنصارپیەو، سییەکەى دى مەککەیین و قورەیشیین، وە فەرمانى پێ کردن کە بینووسنەوه، واتە: ئەودى کە پێشتر نووسراوتەوه، دووبارە بینووسنەوهو بیخەنە نیوان دوو بەرگ) وە بە سێ قورەیشییهکانى گوت: ئەگەر لەگەڵ زەیدى کورى سابیت لەسەر شتیکی قورئان (پیتیک یان وشەیهك) کەوتنە مشتومڕەوه، بە زارى قورەیش بینووسن، (واتە: لەهەجەى قورەیش)، چونکە قورئان بە لەهەجەى قورەیش هاتۆتە خوار، ئەوانیش کارەکهیان جیبهجی کرد، جا دواى ئەودى لەسەر پەرەکان چەند موصحەفێکیان نووسیەوه، عوسمان پەرەکانى ناردنەوه بۆ حەفصە، وە بۆ هەر ولاتە یەكێك

لهو موصحه فانهی که نووسیوو یانه وه، نارد. وه فهرمانی کرد ههرچی قورئانی دیکه‌ی نووسراو هه‌یه، له شیوه‌ی پهر یان موصحه‌ف دا، هه‌مووی بسووتینری.

شایانی باسیشه یه کیک لهو شتانهی که دوایی عوسمانیان پی شه هید کرد به ناهه قو به زولم، ئەو بوو که ره خنه یان لی دەرگرت دمیانگوت؛ تۆ قورئانت سووتاندوون! له حالیکیشدا، که ئەو بهرپی من چاکترین و گه ورهترین ئیشی بوو که کردی، هه لبه ته ئەو قورئانه نووسراوانهش که عوسمان خوا لیی رازی بی سووتاندوونی، ئەوانه بوون که ههر کام لهو هاوه لانه به بۆچوونی خۆیان نووسیویاننه وه، که دیاره ههر کامیکیان به شیوه و ریزبه ندیه کی تایبهت بووه و، هه یانبوو جگه له سوورمه کانی قورئان هه ندیک فهرمووده یان روونکردنه وهشیان تیدا نووسیون، وه هه یانبوو سوورمه کانی به پیی ریزبه ندیی (ترتیب) ی هاتنه خوار (نزول) یان بووه ... هتد، که واته: ئەو قورئانهی ئیستا له بهر دهستمانه هه مان ئەو قورئان و موصحه فهیه که له رۆژگاری (عوسمان) داو له لایه ن ئەو لیژنه پسپۆروه ئاماده کراوه، دیاره ئەویش هه مان موصحه فی ئاماده کراوی رۆژگاری ئەبووبه کری صیددیقه خوا لیی رازی بی، وه ئەویش هه مان قورئان و موصحه فی نووسراو و ئاماده کراوی سهرده می پیغه مبه ری خوایه ﷺ، وه مه به ست له کۆکردنه وه له رۆژگاری ئەبووبه کړو عوسمان دا خوا لییان رازی بی، به س ریکوپیک کردنیه تی له دوو توپی موصحه فو له نوو بهرگنکداو هه چی دیکه.

هه‌شتم: ریزه‌ندی (ترتیب) ی ئایه‌ته‌کان و سوورته‌کان چۆن بووه؟

زانایان هه‌موو له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌که‌دنگن که‌ری‌زه‌ن‌دی ئایه‌ته‌کانی هه‌ر سوو‌رته‌یک، شتیکی (توقیفی)یه‌و له‌رپی وه‌حیه‌وه‌بوو‌وه‌و، له‌وبارمه‌وه‌به‌لگه‌زۆرن، بۆ‌نموونه: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْآيَاتُ فَيَقُولُ: ضَعُوهَا فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا كَذَا} (رواه أبو داود برقم: ۷۸۶)، والتِّرْمِذِيُّ برقم: (۳۰۸۶)، وَصَحَّحَهُ الْحَاكِمُ}، واته‌پێغه‌مبه‌ر ﷺ که‌ئایه‌تی دادمه‌زینه‌سه‌ر ده‌یفه‌رموو: له‌و سوو‌رته‌یان دا‌دابه‌نین که‌فلانه‌شتی تێدا‌باس‌کراوه‌.

بەلام بە نەسبەت ریزبەندیی سوورپەتەکانەوه، ئەوه زانیان را جیایی یان لەوبارەوه هەیه:

بەشیکیان رایان وایه، دانانی سوورپەتەکانیش بەو شیوەیهو بەو ریزبەندیی یه ئیستا، دیسان شتیکی (توقیفی) یهو بە وهی بووه.

بەشیکیشیان رایان وایه: کە ریزبەندیی سوورپەتەکان شتیکی (توفیقی) یهو هاوێلانی بەرپز بە کۆشش (اجتهاد) ی خۆیان ئاویان داناه.

واش پێدەچێ ئەم رایەى دووهم راستتر بێ، بەلای کەمەوه بەنەسبەت بەشیک لە سوورپەتەکانی قوربانهوه، ئەم دەقەش لەوبارەوه بەلگەیهکی بەهێزە: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: لِعُثْمَانَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى أَنْ عَمِدْتُمْ إِلَى الْأَنْفَالِ وَهِيَ مِنَ الْمَثَانِي وَالِى الْبَرَاءَةِ وَهِيَ مِنَ الْمَثِينَ، فَقَرَنْتُمْ بَيْنَهُمَا وَلَمْ تَكْتُبُوا بَيْنَهُمَا سَطْرًا (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، وَوَضَعْتُمُوهَا فِي السَّبْعِ الطُّوَالِ؟ فَقَالَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَثِيرًا مَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِ السُّورَةُ ذَاتُ الْعَدَدِ فَإِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ (يَعْنِي مِنْهَا) دَعَا بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ فَيَقُولُ: { (ضَعُوا هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا كَذَا). (وَكَانَتْ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَائِلِ مَا نَزَلَ بِالْمَدِينَةِ، وَبَرَاءَةٌ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِهَا فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا، فَقَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقَم: (٣٩٩)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرَقَم: (٧٨٦)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقَم: (٣٠٨٦)، وَقَالَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالْحَاسِكُ وَصَحَّحَهُ وَوَافَقَهُ الذَّهَبِيُّ) }، واتە: عەبدوللای کوری عەبباس خوا لییان رازی بێ دەلی: بە عوسمانەم گوت: چ شتیک وای لیکردن (ئەنفال)، کە لە جوۆری (مثنای) ^(١) یهو (بەراڤه) کە لە جوۆری (میئین) بیانخەنە پال یهک و دیڤی

١) سوورپەتەکانی قوربان لەرووی ژمارەى نایەتەکان و قەبارەیانەوه، زانیان بۆ چوار جوۆریان دابەشکردون:

١ - السَّبْعِ الطُّوَال: کە لە (البقرة) وه هەتا (التوبة) ن.

٢ - المئين: کە ئەوانەن لەدوای حموت سوورپەتە درێژترەکانەوه دین و ژمارەى نایەتەکانیان دەورێ (١٠٠) یان زیاترە.

(بسم الله الرحمن الرحيم) ییشان له نیواندا نه نووسن و، له ریزی چهوت سوورپهته درێژەکاندا دایبنین؟! عوسمانیش خوا لێی رازی بێ گوتی: پیغه مبهری خوا ﷺ گه لیک جار سوورپهتیکی چەند ئایهتی بۆ دهاته خوار، جا ههركات شتیکی (واته: لهو سوورپهته) بۆ دابه زیبایه یهکیک لهوانه دیاننووسیوه، بانگی دهکردو دهیفرموو: ئهه ئایهتانه بخه نه ئهه سوورپهته وه که فلانه شتی تیدا باسکراوه، جا (ئهنفال) لهو سوورپهته سه ههتایانهیه، که له مه دینه دابه زیون و، (به پرائه) ش له سوورپهته گانی کۆتایی قورئانه، به سه مه رها تو بابه ته که یشی وهک هی وی دهچوو، بۆیه پیمو ابوو به شیکه لهوی، ئیدی پیغه مبهری خواش ﷺ گانی کیشراو بۆی روون نه کردینه وه، که به شیکه لهوی {واته: (ئهنفال) به شیکه له (به پرائه)، یان نا} . به لام هه ندیک به لگه ش هه ن له سه ره ئه وه، که به لای که مه وه به شیک له سوورپهته گانی قورئان، به فه رمانی وهی ریزبه نه د کران، بۆیه ناگونجی به ره های بلیین: ریزبه نه دی سوورپهته گان ئیجتیهادیی و (توقیفی)یه.

نۆیه م: تهفسیرکردنی قورئان یانی چی؟!

و شهی (تفسیر) که له ریشهی: (فسر) وه هاتوه ئه مه یش به مانای روونی (وضوح) دی، دهگوتری: (فسر الشیء، وفسر الشیء: وضحه)، واته: شته که ی روونکرده وه دهریخت، له زاراوهی شه رعزانان و توێژمه وان داناوه بۆ یه کیک له پینج زانیارییه ئیسلامیه گان (العلوم الإسلامية)، که تایبه ته به قورئانه وه مه به ست لێ شیکردنه وه روونکردنه وهی ماناو مه به سته گانی قورئانه، (المعجم الوسيط) له وبار وه گوتویه تی: (تفسیر القرآن: من العلوم الإسلامية یقصد منه توضیح معانی القرآن الکریم وما انطوت علیه آیاته من عقائد وأسرار وحکم وأحكام)^(١)، واته: تهفسیری قورئان له زانیارییه ئیسلامیه گانه، مه به ست لێ

٣- المثنای: که له وای (مثنی) وه دین، ههتا سوورپهتی (ق).

٤- المفصل: که سوورپهته گورته گانی بهشی کۆتایی قورئان، له سوورپهتی (ق) وه تا کۆتایی، واته سوورپهتی (الناس).

رپوونکردنەوہى مەبەستو واتايەکانى قورئانى بەرپىزەو، ئەوہىيە كە ئايەتەکانى گرتوويانەتە خوڤان، لە بىروبوچوونەکان و نەينىيەکان و حىكمەتەکان و ياساكان. خوای كاربەجيش لە زۆر شويناندا فەرمانى كردوہ يان ئاماژەى كردوہ بە ھەولدان بۆ رپوونکردنەوہى مەبەستو واتای ئايەتەکانى قورئان و لىتىگەيشتيان، بۆ نموونە:

١- ﴿ ... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْفَكُرُونَ ﴾ ﴿٤٤﴾

الحل، واتە: وھبىرخەرەمەمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاكو ئەوہى بۆ لای خەلكى نىرراوتە خوار بۆيان رپوون بكەيەوہ، وە بەلكو خوڤيان بىرىكەنەوہ.

٢- ﴿ كَتَبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴾ ﴿٢١﴾ ص، واتە:

ئەمە كتيبيكى بەپىزە بۆلای تۆمان ناردۆتە خوار، تاكو لە ئايەتەكانىيەوہ رامىن، وە بۆئەوہى خاوەن عەقلان پەند وھربگرن.

٣- ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ ﴿١٧﴾ القمر، واتە: وە بەرپاستى

قورئانمان بۆ بىرخستەوہ ئاسان كردوہ، جا ئايا كى ھەيە بى پەندى لىومرېگرى و لىي بەھرمەند بى !

لەوھشەوہ كە رابرد بە سىنايى دەزانرى، كە تەفسىر كردن و رپوونکردنەوہى قورئان بە گشتى لەسەر مسولمانان فەرزد، واتە: فەرزى كىفايەيەو بە كەمتر خەمىي تىداكردنى گوناھبار دەبن.

دەيەم: ھەركەسێك بىەوێ بە شىوہىكى راست و دروست لە قورئان تىبگات و پاشان

تەفسىرى بگات، بەلای كەمەوہ (وێرەى شارمزاى لەو زمانەى كە قورئانى پى

دەبەزىنراوہ كە عەرەبىيە) پىويستى بە پىنج شتى دىكەش ھەيە:

يەك: گەرانەوہ بۆ خودى قورئان:

واتە: ھەركەسێك ويستى لە مەبەستو واتای ئايەتيك، يان چەند ئايەتيك تىبگات، پىويستە بەر لە ھەرشتيك بگەرپتەوہ بۆ قورئان و سەرئى ئەو ئايەتانە

بدات، كە لەبارەى هەمان مەبەست و بابەتەوه دەدویت، ئەو كاتە بەراوردیان بكات و بەگشتى سەرنجیان بدات، چونكە وەك گوتراوه: (الْقُرْآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، واتە: قورئان هەندىكى هەندىكى تەفسیر دەكات، بۆ نموونه:

خوای زاناو شارەزا لە سوورەتى (الفاتحة) دا دەفەرموێ: ﴿ صِرْطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ

عَلَيْهِمْ ۝٧﴾، ئنجا ئەگەر بمانهوى بزانی ئه و خواپیداوانه كین، كه خوا خستوونیه سەر راسته شه قامی خوی؟ با سەرنجی ئایهتى ژماره (٦٩) ی (النساء) بدەین، كه دەفەرموێ: ﴿ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۝٦٩﴾، كه واتە، خوا پیداوانی رپی راست گرتوو بریتین له: پیغه مەبران و صیدیقان و شهیدان و صالحان.

دوو: گەرانه وه بۆ سوننه تی پیغه مەبر ﷺ:

چونكه بێگومان ئهركى سهرهكى پیغه مەبرى خوا ﷺ بریتى بووه له ڕوونکردنه وهى قورئان: ﴿... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ... ۝٤٤﴾ النحل، هه ئه به ته لیره شدا مەبەست ئەودنیه، كه پیغه مەبرى خوا ﷺ تەفسیر و لیکدانە وهى تاییه تی خۆی هه بئ بۆ قورئان به گشتی، به واتا عورفی و زاراوه یی یه كه ی! چونكه پیغه مەبرى خوا نهك هه موو قورئان، بگه ره زوړیش تەفسیر نه كرده! به ئكو مەبەستمان له:

گەرانه وه بۆ سوننه تی پیغه مەبر بۆ لیتیگه یشتی قورئان، ئەودیه كه بگه رپینه وه بۆ سەرنج دانی سیره و ژیان و هه ئویسته كانی پیغه مەبر ﷺ و چۆنیه تی حېبه جیكردن (تطبیق) ی بۆ قورئان، له هه لومه رج و قوناغ و بارودوخه جیا جیا كاندا، بۆ نموونه:

ئەگەر بمانه وئ به شیوه یه کی راست و دروست له ئایه ته كانی جهنگ و جهاد حاڵی بین، ئایا كام ئایه ت له کویداو كه ی و كام ئایه ت له کویداو كه ی پیویسته

جیبە جیبکری؟ ئەوه پێویستە بگەرێنەوه بۆ سێرەو سونەتی پێغەمبەرى ﷺ، جا ئەو کاتە باش تێدەگەین کە فلان ئایەتەى لە ج قۇناغیکداو، فلان ئایەتەى دیکەى لە ج هەلومەرج و قۇناغیکدا بۆ دابەزیو، ئیمەش پێویستە هەمان هەلومەرج و قۇناع (واتە: شیوەى وی)مان بۆ بێتەوه پێش، تاكو ببینە دوینراو (مُخاطَبُ)ى خوا بەو ئایەتانەو جیبە جیبیان بکەین.

سێ: بەهرەمەندبوون لە بیروپراو لیکدانەوهى هاوێلان و شویئەکهوتوانیان و زانیانی ئۆممەتى ئیسلام بەگشتى:

ئەمیش ھۆکارىکى دیکەى یاریدەدەرە بۆ لیتىگەیشتنى قورئان، چونکە خوا ﷻ فەرموویەتى: ﴿... فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل، واتە: دەجا ئەگەر نازانن لە خاوەنى زیکر (واتە: شارمزیانی کتیبى خوا) پرسیار بکەن.

بەلام پێویستە ئەو راستیە بزانرێ، کە جوړى تیگەیشتنى زاناو شارمزیانمان (ھەریەکیك بن) لەبارەى قورئانەوه، بۆ ئیمە پابەندکەر (مُلْزَم) نیە، چونکە تیگەیشتنى ئەوانە لەبارەى ئایینەوه، ئەك خودى ئایین!

چوار: خۆپازاندنەوه بە پارێزکاریى (تَقْوَى):

بەئێ بە ئەندازەى پارێزکار (مُتَّقِي) بوونمان، لە قورئان تێدەگەین و لێى بەهرەمەند دەبین، وەك خۆى پەنھانبین فەرموویەتى: ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ

فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾﴾ البقرة، وەك دەبینین خۆى کاربەجێ رێنماییکەر بوونى قورئانى تايبەت کردووە بە پارێزکارانەوه، چونکە ھەر ئەوان وەك پێویست بەھەرى لێ وەردەگرن و لێى تێدەگەن.

پێنج: ھەبوونى زانیاری و شارمزیایى بەو واقعەى تێیدا دەژین چ لەپرووی فیکری و چ لەپرووی کۆمەلایەتى و چ لەپرووی سیاسى و ... ھتدەوه:

بەئێ بیگومان بەرچاوپروونى و چاوکراویدى مەرووف سەبارەت بەو واقعە تێدا دەژى کاریگەرییەكى گەورەى ھەیە، لە چاڪ لیتىگەیشتنى قورئان دا، وە لەپراستیدا

ئەوانەى بە دوورمەرزىى لە خىرو شەرى كۆمەلگا ژيان دەبەنە سەرو لە پەراوێزدا دەژین، كارلەيك (تَفَاعُل) لەگەڵ دەوروبەرياندا ناكەن، ناتوانن وەك پىويست لە كتيبي خوا تىبگەن و بەراستىيەكانى ئاشنابن، لىردەدا قسەيەكى نەستەقى شەهيد (سَيِّد قُطَب) م هاتەوه ياد، كە دەلى: (كەسەك لە قورئان تىدەگات كە لە كەش و هەوايەكدا بژى، وەك ئەو كەش و هەوا و هەلومەرجەى كە قورئانى تىدا هاتۆتە خوار!).

ئەجا رەنگە يەكەك لىردەدا بپرسى:

ئەدى بەكارهينانى عەقل و هۆشى خۆمان و بىركردنەوهى خۆمانت بۆچى باس نەكرد؟!

لە وەلامدا دەلىين :

لەراستىدا بەكارهينانى عەقل و هۆشى خۆمان و بىركردنەوهى رامانى خۆمان بۆ تىبگەيشتنى كتيبي خوا ﷻ، مەرجىكى سەركىي و بنەرهتیی و بەردەوامە، چونكە چ بۆ گەڕانەوه بۆ قورئان و بەرواردكرنى ئايەتەكان، چ بۆ گەڕانەوه بۆ سونەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ، چ بۆ بەهرەمەند بوون لە قسە و بىروپا و كەلەپوورى زانايان، چ بۆ وەدەستەينانى پارىزكارىي و خو پىرازاندنەوهى، چ بۆ شارەزايى و زانيارى پەيداكردن بە واقع و تەوژمە فيكرىي و سياسى و كۆمەلایەتییەكانى، بەبى ئامادەبوونى چالاكانەى عەقل و بىركردنەوهى رامانى شىلگيرانە، هيجمان بۆ هيج ناكرى و دارمان بۆ لەسەر بەرد دانانرى^(١)!

هەر لىرەشدا وەلامى پرسىارى: ئايا تەفسىرى عەقلىي چاكترە يان تەفسىرى شوئەوارى؟ (هَلْ التفسير بالرأى أفضَل أم التفسير بالمأثور؟) ئاسان دەبى و دەلىين:

(١) وا باشە بۆ چاك بەهرە وەرگرتن لە قورئان سەرنجى كتيبي: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبين؟) بەدى، كە هەتا ئىستا سى جار لەلایەن سەنتەرى حىكمەوه چاپ كراوه.

لەراستیدا هیچ کام لە (أَثَر) و (رَأْي)، یان (نَص) و (عَقْل) بەدیلى یەكدى نین، بۆ لیتىگەشتنى قورئان، بەلگەو هەردووکیان پێویستن هەمراکامیان لە بواری خۆیدا. ئُنجا ئەگەر سەرنجى تەفسیرە گەورەو گرنگەکانى قورئان وەك:

١- (جامع البيان) (الطبري).

٢- (الجامع لأحكام القرآن) (القرطبي).

٣- (مفاتيح الغيب) (فخرالدين الرازي).

٤- (تفسير القرآن العظيم) (ابن كثير).

٥- (فتح القدير) (الشوكاني).

٦- (روح المعاني) (الآلوسي).

٧- (في ظلال القرآن) (سيد قطب).

بەدین دەبینن هەمراکام لە شوێنەوار (أَثَر) و عەقل (رَأْي)، پشتیان پێ بەستراوه بۆ تەفسیرکردنى قورئانى بەپێز.

یازدەیهەم: پەلەو پایەو پاداشتی فێربوون و فێرکردنى قورئان:

هەلبەتە لەو بارەو ئەیت و فەرمووده زۆر زۆرن، بۆ نموونه:

١/ خۆی پەروردگار لە سوورەتى (الزمر) دا دەفەرموئ: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ

الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ۖ﴾ (٢٣)

واتە: خوا باشترین فەرماشتى ناردۆتە خوا (هەموو فەرماشتهکانى خواو هەموو کتیبەکانى خوا باشترین فەرماشت بوون، بەلام قورئان بۆ بەشەرییەت لە دوا قوئاغى تەمەنیدا باشترین فەرماشتى خوایه) کتیبیکە وەك یەك دەچى، دووبارە دەکرێتەوه، ئەوانەى كە

له پهرومردگاریان دوترسن به هویه وه پیستیان ریکدی (واته: ته زوویان پیدادیت) دواپی پیستیان و دلایان نهرم دهبیت بو یادی خوا، (ئه وه ی که خوا فهرموویه تی ئینسان ئه گهر ته جربه ی بکات وایه، سهرمقا موچورکه ت پیدادیت و دواپی ورده ورده دلالت نهرم دهبیت و خشووع دیته نیو دلالت) ئه وه هیدایه تی خوایه، ههر که سی بیهو ی پی رینمای دهبیت، وه یه کی که خوا گومرپی بکات، که س نیه رای کی شی و له گومرپی دهریبینی هیدایه تی بدات، واته: که سی که له قورئان دوور بی مانای وایه گومرپی، به لام ئه وه که سه که ناوا ته فاعول له گهل قورئاندا دهکات؛ دهیخوینیت ته وه لی تی تیده گاو کاری تیده کات. له راستیدا ئه وه که سه ریکای راستی گرتوه.

٢/ پیغه مبر ﷺ له فهرمایشتیکدا فهرموویه تی: { (خیرکم من تعلم القرآن وعلمه) (رواه البخاري برقم: (٥٠٢٧)، وأبو داود برقم: (١٤٥٢)، والترمذي برقم: (٢٩٠٧)، وابن ماجه برقم: (٢١٣)، عن عثمان بن عفان رضی الله عنه، واته: باشترینی ئیه که سی که، که قورئان فی ربی، وه قورئان فی ربی خه لکی بکات، لی رهدا وشه ی (تعلم القرآن وعلمه) مه به ست به س خویندنی نیه، به لکو مانای فی ربی و، یاساکانی فی ربی و، چو نیه تی کار پی کردنی فی ربی و، چو نیه تی هیدایه ت پیدانی فی ربی، هه مووی ده گریته وه.

٣/ ههرودها له فهرمایشته کی دیکه دا پیغه مبر ﷺ فهرموویه تی: { (الماهر بالقرآن مع السفرة الكرام البررة، والذي يقرأ القرآن ويتتعتع فيه، وهو عليه شاق، له اجران) (رواه مسلم برقم: (١٨٥٩)، وابن ماجه برقم: (٣٧٧٩)، وابن حبان برقم: (٧٦٧)، والترمذي برقم: (٢٩٠٤)، عن عائشة رضي الله عنها)، واته: که سی که ماهر و کارامه یه له قورئاندا (له خویندنی دا له تیگه یشتیندا) ئه وه له گهل ئه وه فریشتانه یه، که نوینمه چاکه کاره به ریزه کانی خوان (خوا دمیان نیری بوئه وه ی که وه حیایان پیدا بنیری)، ئه وه ش که دهیخوینی به لام له سه ر زمانی راست نایه وه پی شی ناخوشه (واته: چاک نایزانی)، ئه وه دوو

پاداشتی هەیه (پاداشتی خوێندنی و پاداشتی ئەهوش که لەسەر دڵی قورسە، هەرچەندە دەیکات فیڤی نابێ، کهواتە با ئەویش هەر خەریکی).

٤/ له فهرماشتیکی دیکه دا پیغه مبه‌ر ﷺ فهرموویه‌تی: { (يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ إِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ: اقْرَأْ وَاصْعِدْ، فَيَقْرَأُ وَيَصْعَدُ بِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةً حَتَّى يَقْرَأَ آخِرَ شَيْءٍ مَعَهُ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (١١٢٩٩)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (٣٧٨٠)، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بِرَقْم: (٢٢٤٠) }، واتە: کاتی ئینسانی ئیماندار ده‌چیتە به‌هه‌شت پێی ده‌گوتری: بخوینە و به‌رز به‌وه‌و سهر به‌که‌وه، ئیدی هەر ده‌خوینێ و سهر ده‌که‌وێ، به‌هه‌موو ئایه‌تیک پله‌یه‌ک، هه‌تا دوا ئایه‌تی پێیه‌تی (واته: تا ئاستی دوا ئایه‌ت، که له‌به‌ریه‌تی و تیگه‌یشتوه‌و ده‌خوینێ، هەر به‌رز ده‌بیت‌ه‌وه‌).

خوای به‌به‌زه‌یی له‌و که‌سانه‌مان بگێڕێ، که به‌هه‌وی کتییی خواوه به‌رز ده‌بنه‌وه‌.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

پاڤه‌پاندنی مه‌کته‌بی ماموستا عه‌لی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR CODE

له‌ تۆزە کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان له‌مه‌ڵاتان

Search on Facebook, Twitter, Instagram, YouTube

نحن مه‌کتم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English • عربي • کوردی

عه‌لی بابێر/ AliBapir

عه‌لی بابێر/ AliBapir

که‌نای

پاڤه‌پاندنی مه‌کته‌بی ماموستا عه‌لی بابێر

QR CODE

www.alibapir.com

ته فیسری سوورتهی (الفاتحة)

پیناسهی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان تهرخان کردوه بۆ ته فیسری سوورتهی فاتحیه، به لام بهر له وهی بچینه سهر دهسپیکردنی ته فیسری سوورتهی فاتحیه، خستنه رووی سی مهسه له به پیویست دهرانم:

یه کهم: حوکمی (استعاذه) کردن:

گوتنی (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) له سهرتهای دهسپیکردنی قورئان خویندن، چ به صیغه ی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، چ به صیغه ی: { (أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، چ به صیغه ی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، مِنْ هَمَزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ) }، که ههر کام له سی صیغه کان به شیک له زانیان هه لیا نبزاردوه، هه موو زانیان له سهر نه وه یه ک دنگن، که نه گهر فه رزیش نه بی، سوننه ته که ههر کاتی ک ئینسان دهست به قورئان خویندن بکات، له سهرته که یه وه (استعاذه) بکات، (استعاذه) ش واته: گوتنی (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، چونکه خوی زانو شارده له سوورتهی (النحل) نایه تی (٩٨) دا زور به روونی دهفرموی: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾، واته: ههر کاتی ک قورئانت خویند، په نا بهر بهر خوا له شهیتانی نهفرین لیکراو، واته: بلی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) په نا دهگرم به خوا له شهیتانی دوور خراوه، یاخود شهیتانی نهفرین لیکراو، شایانی باسیشه له وبارده فهرمووده زورن، که پیویسته، یان لانی کهم سوننه ته بهر له

The banner includes the following elements:

- Top Bar:** Social media icons for Facebook and YouTube, with the text "Alibapir.com" and "Alibapir.com".
- Central Image:** A portrait of a man in a turban, with the text "www.alibapir.com" and "Alibapir.com" below it.
- Bottom Bar:** Social media icons for Telegram, WhatsApp, and Instagram, with the text "Alibapir.com" and "Alibapir.com".
- QR Codes:** Two QR codes on the left and right sides of the banner.

دهستپیگردنی قورئان خویندن، (استعاذه) بکری، بو نمونه: { (عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَامَ مِنْ أَمْرٍ فَلَمْ يَزَلْ يَصَلِّتُهُ صَلَاتُهُ وَكَبَّرَ قَالَ: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ثُمَّ يَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، ثُمَّ يَقُولُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنَ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ) (رواه أبو داود برقم: (٧٧٥)، والترمذي برقم: (٢٤٢)، والنسائي برقم: (٨٩٩)، وابن ماجه برقم: (٨٠٤)، وصححه الألباني في (إرواء الغليل) برقم: (٣٤١)، وقال الترمذي: هُوَ أَشْهُرُ شَيْءٍ فِي هَذَا الْبَابِ }، واته: پیغمبهری خوا ﷺ که شهوی هه لدهستا بو نویژی، دهستپیده کردو (الله اکبر)ی ده کرد، دهیغهرموو: ئه ی خوایه پاکیی بو توو ستایشته ده که م، وه ناوت بهرزو به پیژهو پایهت بهرزهو، جگه له تو هیج په رستراو نین، ننجاسی که رته تان دهیغهرموو: بیجگه له خوا هیج په رستراو نین، پاشان دهیغهرموو: په نا به خوا ی بیسه ری زانا ده گرم له شهیتانی نه فرینکراو، له خنکاندن و خوتخوته ی و، خو بهزلگری فیگردنی و، شیعی (خراب) فیگردنی. (الهَمْزُ: الخَقُّ، النَّفْثُ: الكِبَرُ، النَّفْثُ: الشَّعْر).

{ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ، قَالَ: اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، وَنَحْنُ عِنْدَهُ جُلُوسٌ، وَاحِدُهُمَا يَسُبُّ صَاحِبَهُ مُغْضَبًا قَدْ احْمَرَّ وَجْهُهُ، فَقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ: (إِنِّي لَا أَعْلَمُ كَلِمَةً، لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ، لَوْ قَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)... } (رواه البخاري برقم: (٦١١٥)، ومسلم برقم: (٦٥٩٠)، وأبو داود برقم: (٤٧٨١)، واته: دوو پیاو له لای پیغمبه مر ﷺ که ئیمهش له لای دانیشتبووین، قسه یان به یه کدی گوت، جا یه کیان جنیوی به هاو ده که یدا به توو ره یی و روو سووره هه لگه راو دی، پیغمبه مر ﷺ فه رمووی: من قسه یه که دمزانم نه گهر بیلی ئه و حاله ته ی نامینی، نه گهر بللی: په نا به خوا ده گرم له شهیتانی دوو خراوه.

شایانی باسیشه، که زانیان له و باره وه راجیایان هه یه، که ئایا خویندنی (استعاذه) پیس هه ر قورئان خویندنی، پیویست یان سوننه ته یان نا؟

له توره کومه لایه نیه کان له که لنتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ډاگه یاندنی مه کنه بی ماموستا علی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR Codes

www.alibapir.net

English - عربي - گوردی

علی بابیر / AliBapir

YouTube

AliBapir

که نالی

ډاگه یاندنی مه کنه بی ماموستا علی بابیر

QR Codes

ډاگه یاندنی مه کنه بی ماموستا علی بابیر

به لّام به پیتی نایمتی: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ (٩٨)
الحل، وا دیاره بهر له همر قورئان خوینا لیک بهر له همر له نوئزداو له
دهرهوی نوئزدا، به لّام له نوئزدا بهس له رکتی یه کمدا.

دووهم: پایه و پیناسه ی ئەم سوورپته:

سوورپتی فاتحه وهك ریزبه ندیی (مصحف) یه کمین سوورپته، به لّام وهك
ریزبه ندیی هاتنه خواروه، یه کمین سوورپت نیه، وه سوورپتی فاتحه نه گهر
بمانهوی به کورتی پیناسه ی بکین، ده لّین:

سوورپتی فاتحه سوورپتیکی مه ککیهوه جهوت نایمه وه گهرترین سوورپتی
قورئانیشه، دیاره له رووی قه باروه نا به لکو له رووی نیومرؤکه وه، جا ئیمه به
سمرجدانی خودی فاتحه وه ئەم جهند فخرمایشته ی پیغمبر ﷺ، هه موو نهو
رستیانه ی که گوتمانن دهرباره ی سوورپتی فاتحه بو مان دهرده کون، که هه م
سوورپتیکی مه ککیهوه هه م جهوت نایمه وه هه م گهرترین سوورپته:

فخرمایشتی یه کمه م: ﴿ (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ أَصَلِّي فِي
الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي النَّبِيُّ ﷺ فَلَمْ أُجِبْهُ، حَتَّى صَلَّيْتُ، قَالَ: فَاتَيْتُهُ فَقَالَ: مَا
مَنْعَكَ أَنْ تَأْتِيَنِي؟ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ أَصَلِّي، قَالَ أَلَمْ يَقُلِ
اللَّهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ...﴾ (٢٤)
الأنفال، ثُمَّ قَالَ لِي: لِأَعْلَمَنَّكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ
الْمَسْجِدِ؟ قَالَ: فَأَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ
اللَّهِ إِنَّكَ قُلْتَ لِأَعْلَمَنَّكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ، قَالَ: نَعَمْ، ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ﴾، هِي السُّبُّعُ الْمَثْنِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ (رَوَاهُ
الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٤٤٧٤)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (١٤٥٨)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (٩١٢)، وَابْنُ
مَاجَةَ بِرَقْم: (٣٧٨٥)، وَاقَهُ: (أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى) خَوَالِثِي رَازِي بِنِ دَهْلِي:
رَوَّيْتُكَ لَهُ مَزْكَوَتِ نوئز م ده گرد پیغمبر ﷺ بانگی کردم، له نوئزدا بوومو

www.ali-bapir.com

مهده نيه. نهويه، كه هم رسته قورئانيه: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَاقِ

فەرماشتی دووهم : کە نیوەڕۆکی سوورەتی فاتحەو گەورەیی دەرەخات، ئەو فەرماشتەیه کە ئوبە ی کوری کە عەبدی دەگێڕێتەوه کە پێغه مەهر ﷺ فەرموویەتی: {وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ فِي الثُّورَةِ وَلَا فِي الْإِنْجِيلِ وَلَا فِي الزَّبُورِ وَلَا فِي الْفُرْقَانِ مِثْلَهَا وَإِنَّهَا لِلْسَّبْعِ مِنَ الْمَثَانِي} (رواهُ أَحْمَدُ بَرَقَم: (٨٦٦٧)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقَم: (٢٨٧٥)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ}، واتە: سویند بەو کەسە ی گێانی منی بە دەستە، خۆی زال و شکۆدار نە لە تەوڕاتدا نە لە ئینجیلدا نە لە زەبووردا نە لە فوڕقاندا (فوڕقان واتە: قورئان) وینە ی دایکی قورئان (فاتحە) ی نەناردۆتە خوار، ئەویش بریتیه لە حەوت ئایەتە دووبارە کراوەکان.

فەرماشتی سییەم : کە بەلگەو نیشانە ی گەورەیی یاخود گەورەتر بوونی سوورەتی فاتحەیه، ئەو دیە کە موسلیم لە ئەبوو هورەیرەوه خۆ لایی رازی بێ، دەگێڕێتەوه کە پێغه مەهر ﷺ فەرموویەتی: {مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ، (ثَلَاثًا) غَيْرُ تَمَامٍ} (رواهُ مُسْلِمٌ بَرَقَم: (٨٧٦)}، واتە: هەرکەسیک نوێژ بکات سوورەتی فاتحە ی تیدا نەخوینێ {یەکی لە ناوەکانی سوورەتی فاتحە بریتیه لە (أُمُّ الْقُرْآنِ)} ئەو نوێژە کە ی ناتەواوه، نوێژە کە ی ناتەواوه، نوێژە کە ی ناتەواوه، وه دواییش بو دنیایی فەرمووی: (غَيْرُ تَمَامٍ) واتە: نوێژە کە ی ناتەواوه، هەر بۆیەش زۆر لە زانیان جگە لە (أَبُو حَنِيفَةَ) رەحمەتی خۆیان لایی رایان وایە، کە لە هەموو رگاتی کدا فەرزه سوورەتی فاتحە بخویندری، ئەگەر نا ئەو نوێژە بەرناکەوی.

فەرماشتی چوارەم: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: حَمَدَنِي عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: ﴿الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي، فَإِذَا قَالَ: ﴿مَلِكٌ يَوْمَ الدِّينِ﴾، قَالَ: مَجَّدَنِي عَبْدِي - وَقَالَ مَرَّةً: فَوَضَّ إِلَيَّ عَبْدِي - فَإِذَا قَالَ: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾، قَالَ: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي،

وَلِعَبْدِي مَاسَّالٍ، فَإِذَا قَالَ: ﴿ أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝٦ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝٧ ﴾ قَالَ اللَّهُ: هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ)) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (٨٧٦) . ئهم فهرمایشتهش بهراستی وهك فهرمایشتهکانی پیشتی، بهلگهو دهلیلیکی گهورمیه لهسهه نهوه، که سوورپرتی فاتحه گهورترین سوورپرته.

چونکه خوی بهرز سوورپرتی فاتحهی داناوه به ههموو نویژ، وهك فهرموویهتی: (قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي) دواپی باسی سوورپرتی فاتحه دهکات، کهواته: بهشی زوری نویژ، وه بناغهی نویژو گهورترین و پایهی نویژ، بریتیه له خویندنی سوورپرتی فاتحه، مانای هه دیسه کهش بهم شیویهیه:

واته: خوا ﴿حَسْبُكَ﴾ دهفهرموی: نویژم له نیوان خوم و بهنده کهمدا کردوته دوو بهش، وه بو بهندهی من ههیه ههر شتی که لیم داوا بکات، جا ههرکاتی بهنده گوتی: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، خوا دهفهرموی: بهنده کهم ستایشی

کردم، وه ههرکات گوتی: ﴿الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، خوا دهفهرموی: بهنده کهم مه دحی منی کرد، وه ههرکات گوتی: ﴿مَلِكٌ يَوْمَ الدِّينِ﴾، خوا دهفهرموی: بهندهی من منی به خاوهن شکوو پایه بهرز وهسف کرد، وه جاریک فهرمووی:

نیشوکاری خوی بهمن سپارد، وه کاتی گوتی: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾، خوا دهفهرموی: نهوه له نیوانی من و بهنده کهم دایهوه، بهنده کهم ههر شتی کهم لی داوا بکات، بوی دهبی (واته: مادام منی بهو مه دح و وهسفانه وهسف کرد، لهوه وودوا ههر شتی کهم لی داوا بکا دهیده می و پیی دهبه خشم)، وه ههرکات بهنده

گوتی: ﴿ أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝٦ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝٧ ﴾، خوا دهفهرموی: نهوه بو بهنده کهمه، وه بهندهی من ههر شتی کهم لی داوا بکات پیی دهبه خشم، (دیاره نیمه دواپی دینه سهه

تەفسیری سوورەتی فاتحە، بەلام جاری هەر مەبەستم ئەوە بوو بۆتان روون بکەمەوه کە سوورەتی فاتحە پێناسەکەی جیاواز بۆ چی گەرەتترین سوورەتە؟ وە چۆن ئیسپاتی دەکەین کە سوورەتیکی مەککییە و حەوت ئایەتە؟ بەم فەرمانیشتانە ئەمانە هەموویان دەرکەوتن).

سێهەم: باسیک لەبارەی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ دوه:

دەربارەی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، ئەوە کە ئایا ئایەتیکی لە سوورەتی فاتحەو لە هەركام لە سوورەتەکانی دیکەش، یاخود تەنیا لە سوورەتی فاتحەدا ئایەتە؟! پاشان ئایا ئایەتیکی لەپیزی حەوت ئایەتەکانی سوورەتی (الفاتحة) ئیەتەکانی سوورەتەکانی دیکەشدا، یاخود هەر ئایەتیکی خوای زانا بۆ لێک جوداکردنەوهی سوورەتەکان دایناو؟ زانیان لە هەموو ئەو بوارانەدا رایان جیاوە هەندیک دەلێن: ئایەتیکی هەم لە سوورەتی فاتحەو هەم لە هەركام لە سوورەتەکانی دیکەش، وە بەلگەشیان ئەوەیە کە مادام لە (مصحف)دا لە پێش فاتحەو هەموو سوورەتەکانی دیکەشدا هەیە، کەواتە: ئایەتیکی لە هەر کامێکیان، وە منیش بە حەقیقەت هەر ئەم رایەم بەدلە، وە هەندیکان دەلێن: ئایەتیکی لە سوورەتی فاتحە، بەلام بۆ سوورەتەکانی دیکە ئایەتیکی نیه لەوان، واتە لەپیزی ئایەتەکانیاندا نیه، بەلام هەر ئایەتیکی خوا دایناو لەپێش هەر سوورەتیکی هەو، واتە ئایەتیکی سەر بەخۆ (مستقل)یە.

هەلبەتە هەموویان لەسەر ئەوە یەكدەنگن کە: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، بەو ژمارەیهی کە هاتووە - کە (١٤) یە - بەشیکە لە قورئان، جا ئایا ئایەتیکی سەر بەخۆیەو پەبێتی نیه بە سوورەتەکانەوه، یاخود ئایەتیکی پەبێتی بە هەركام سوورەتەکانەوه هەیە؟ ئەوە شتیکی وا لە بابەتەکە ناگۆڕی، شایانی باسیشە قورئان خۆینەکانی مەککەو کووفە دەلێن: ئایەتیکی لە فاتحەو لە غەیری فاتحەش لە هەموو سوورەتەکان^(١).

(١) برۆانە: (المصباح المنیر فی تہذیب تفسیر ابن کثیر)، ص (١٩) .

به لّام قورئان خوینانی مه دینه و شام و به صرّه گوتووینانه: نایه تیکی نیو سوورپهته کان نیه، به لکو نایه تیکی له قورئان، اَو لیک حیا کردنه وهی نیوانی سوورپهته کان.

ئنجایا ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، وایشه به دهنگی بهرز بگوتری له سهرهتای فاتحه و له سهرهتای سوورپهته کانی دیکه شدا، یان به دهنگی نزم؟! دیسان ههر دوو رایه کان ههن، به لگه له سهر نه وهی، که به دهنگی بهرز بخوینری. ئەم گێرانه وهیه ههیه: ((سُئِلَ عَنْ أَنْسٍ قَرَأَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: كَانَتْ قِرَاءَتُهُ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِـ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ يَمْدُ ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾، وَيَمْدُ ﴿الرَّحْمَنِ﴾ وَيَمْدُ ﴿الرَّحِيمِ﴾)) (رواه البخاري)، واته: پرسیار له ئەنەس کوری مالیک کراوه خوا لئی رازی بی دهربارهی قورئان خویندنی پیغه مبهەر ﷺ، ئەویش گوتووینهتی: پیغه مبهەر ﷺ خویندنه وه که لیك دهکیشایه وه، (واته بهرپوچی بوو، مه بهستی ههر ئەو هیه، نهك زیاد له ئەندازی که له ته جوییدا هاتوه لیك بکیشریته وه)، ئنجای ئەنەس تهقلیدی پیغه مبهیری ﷺ کرد ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ی خویند ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾ ی دریزکرده وه، وه ﴿الرَّحْمَنِ﴾ ی دریزکرده وه، وه ﴿الرَّحِيمِ﴾ ی دریزکرده وه، جا که واته: ئەنەس لیڕدا که دهلی پیغه مبهەر ﷺ ئاوا قورئانی خویندوه، مانای وایه کاتی قورئانی خویندوه له نوێزو غهیری نوێژدا، دیاره ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ی به دهنگی بهرز خویندوه، وهك چۆن ئەنەس دهلی ئاوا ی خویندوه، ئەگەر نا نهیدمتوانی لاسایی بکاته وه.

ههروهها بو باره که ی دیکه شیان له (صحیح) ی بوخاریی و موسلیمدا ههر له ئەنەسه وه خوا لئی رازی بی هاتوه، که گوتووینهتی: ((صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعُثْمَانَ، فَكَانُوا يَسْتَفْتِحُونَ بِـ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾)) (رواه البخاري برقم: (٧٤٣)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٨٩٠))، واته: له دوا ی پیغه مبهەر ﷺ و ئەبو به کزو عومهر و عوسمانه وه نوێژم کرد، یه کسهر که دهستیان به دهنگ

پێبەرزکردنەوێ قورپان دەکرد، بە ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ دەستیان پێ دەکرد، واتە: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ یان بەدەنگی بەرز نەدەخویند، دیارە بەدەنگی بەرز گوترانی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ مانای وانیە بەدەنگی نزم ناگوتری، بەلکو یانی: بەدەنگی بەرز گوتنی سوننەت نیە، دیارە بەشیک لە زانیان رایان وایە کەوا باشترە بەدەنگی بەرز بگوتری، هەندیک لە زانیانی ئێوەیان تەرجیح داوە کە بە دەنگی نزم بگوتری، منیش پێم وایە کە واباشە جارجار بەدەنگی بەرز بگوتری، بەلام بە زۆری بەدەنگی نزم بگوتری، چونکە زۆربەی فەرمايشتهکان وادەگەیهنن.

له تۆره كۆمهله ئایه تیهكان له كهلتانين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

پاڤه یان دنی مهكتهبی ماموستا عهلی باپیر

عەلی باپیر/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

پاڤه یان دنی مهكتهبی ماموستا عهلی باپیر

Google Play

App Store

YouTube

AliBapir

ئىستاش راستەوخۆ دەچىنە سەر لىكدانەوھى سوورەتى فاتىحە:

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ١ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ٣ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ٤ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ٥ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ٦ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ٧ ﴾

مانای وشە بە وشەى ئایەتەکان

((بە ناوی خۆی بەبەزمى بەخشنده ١ ستایش بۆ خۆی پەرودردگارى جیهانەکان ٢ بە بەزمى بەخشندهیه ٣ خاوەنى رۆزى سزاو پاداشته ٤ ھەر تۆ دەپەرستىن و یارمەتى بەس لە تۆ دەخوازىن ٥ پىنمايىمان بکە، بۆ رپی راست ٦ رپی ئەوانەى چاکەت لەگەڵدا کردوون، نەك لى توورەبووان، وە نەك گومرايان ٧)).

باسیك دەربارەى گوتنى: (آمین) دواى سوورەتى فاتىحە

لە دواى خويندنى سوورەتى فاتىحە، گوتنى: (آمین) - كە بە مانای (استجب) وەرى بگرە، قبوولی بکە، یەكیکە لەو سوننەتانەى كە پىغەمبەر ﷺ داکوکیى لەسەر کردوون، وە ئەو لە چەند فەرمايشتيكدا باسکراو، بۆ نمونە: پىغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: { إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمَّنُوا، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ } (رواهُ مالک برقم: ١٩٨)، وَأَحْمَدُ برقم: (٩٨٨٣)، وَالْبُخَارِيُّ برقم: (٧٨٠)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٩١٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (٢٥٠)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (٩٢٨)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَاتَّه: ھەر کاتیک ئىمام ئامینی گوت: ئیوھش لەگەلى بلىن ئامین، ھەر نوێژکەریك ئامین گوتنەكەى رپك دەرجى

له‌گه‌ل هی فریشته‌کان، نه‌وه هه‌رجی گونا‌هی رابردوو‌یه‌تی ده‌پو‌شری، (واته: کاتی

نیمام ده‌لی ئامین، فریشته‌کان به ده‌لی) www.alibapir.com

فه‌رمایشتیکی دیکه: } ((عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَرَأَ:

﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾، فَقَالَ: (آمِينَ) مَدًّا بِهَا صَوْتُهُ)) (رواه

أبوداود برقم: (٩٣٢)، والترمذي برقم: (٢٤٨)، وأبْنُ مَاجَهْ برقم: (٨٥٥)، ولأبي

داود: رَفَعَ بِهَا صَوْتُهُ، قَالَ شَعِيبُ الأَرْنَؤُوط: إسناده صحيح، رجاله ثقات رجال

الشيخين) }، واته: وائیلی کو‌ری حو‌جه‌ر خوا لی‌ی رازی بی ده‌لی: گویم له

پیغه‌مبه‌ری خوا بوو ﷺ دوا‌ی نه‌وه‌ی سوورته‌ی فاتحه‌ی خویندو گه‌یشته: ﴿غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾، فه‌رمو‌ی: ئامین، وه‌ دنگی پی‌ در‌ی‌ز‌کرده‌وه، له

ری‌وا‌یه‌تی نه‌بو داوود‌دا ده‌لی: دنگی پی‌ به‌رز‌کرده‌وه، چونکه له‌وه‌ش‌دا ر‌اج‌یایی

هه‌یه که: ئایا سوننه‌ته نیمامیش دنگ به‌رز بکاته‌وه، یان هه‌ر مه‌ئمو‌ونه‌کان

دنگ به‌رز بکه‌نه‌وه؟ رای به‌ه‌یز‌تر نه‌وه‌یه: به‌لی نیمامیش له‌گه‌ل مه‌ئمو‌ونه‌کان

پیکه‌وه هه‌مو‌ویان ده‌نگیان به‌رز‌بکه‌نه‌وه به‌گو‌تنی وشه‌ی ئامین، به‌لام به‌ دل‌ن‌یایی‌وه

وشه‌ی ئامین به‌شی‌ک نیه له‌ قور‌ئان، به‌ل‌کو نه‌مه فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ره ﷺ، وه

حیکمه‌ته‌که‌شی نه‌وه‌یه، که سوورته‌ی فاتحه‌ی هه‌مو‌وی پارانه‌وه‌وه داوا‌کردنه له

خواو له‌ کو‌تاییدا ده‌لی: خوا‌یه گیرای بکه، لی‌مان وه‌رب‌گه‌ره.

شیک‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(اللَّهُ): (قِيلَ: أَصْلُهُ (إِلَه) فَحُذِفَتْ هَمْزَتُهُ، وَأَدْخَلَ عَلَيْهَا الْأَلِفَ وَالْلامَ فَخُصَّ

بالباري تعالى) واته: (الله) گو‌تراوه له‌ نه‌سل‌دا له‌ (إِلَه) دوه هاتوه هه‌مزه‌که‌ی

لابراوه (ال) نه‌لی‌فو لامیکی خراوته‌سه‌ر بو نه‌وه‌ی ببیته‌ ناوی (عَلَم) ناوی

ناسینه‌ر بو خوا ﷻ وه‌ تاییه‌تیشه به‌خواوه. هه‌ندی‌کیش ده‌لین هه‌ر (اسم) یکی

(جامد) ده‌ له‌ (إِلَه) دوه نه‌هاتوه. به‌ هه‌رحال نه‌وه دوو رایه هه‌ن. که یه‌کی‌کیان

www.alibapir.com

(الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) : (الرَّحْمَةُ مِنَ اللَّهِ الْإِفْضَالُ وَالْإِنْعَامُ ..) دياره (الرَّحْمَنُ) و

(الرَّجِمِ) له سيفهتی پرحمتهتی خوی پهرودردگار دوه هاتوون، پرحمتهتیش له

(الرَّحْمَنُ): له‌سەر صیغەی (فعلان)ه، زانیان زۆر قسه‌یان له‌باردوه‌ کردوه، به‌لام

نِیمه نِیستا ماوه نیه هه موو شتی باس بکهین و بهس دهلیین: (رحمان) له سهر

صیغەى (فعلان)دو بۆ تازه بوونه وه (تجدد)یه، واته: کهسیک که چاکه و

به خشه‌گانی هم‌میشه له تازمبوننه وودان.

(الرَّحِيمِ): (رحیم) لەسەر صیغەی (فعلیل) ه بۆ جیگیربوون (ثبوت) ه، کەواتە:
 (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمِ) یانی: ئەو خواوەنێکی کە حاوێن بەزەیی نوێبوو و دەیه، وە
 خواوەنی بەزەیی بەردەوامە.

هەندیکیش دەلێن: وشەی: (رحمان)، واتە: سیفەتی بەزەیی گشتی خواوەن
 هەموو کەس دەگریتەو، کافرو مسوڵمان ...، بەلام (رحیم)، واتە: سیفەتی
 تایبەتی بەزەیی خوا، کە تایبەتە بە ئەهلی ئیمانەو: ﴿... وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ
 رَحِيمًا﴾ (٤٣) الأحزاب، ئنجا دیارە سیفەتی (رحمة) ئەگەر بۆ غەیری خوا بەکار
 بێ، بریتیه لە دڵ نەرمیی و بەزەیی و شەفەقەت، بەلام ئەو بۆ خوا ﷻ بەکار
 نایەت، چونکە ئەو جوۆرە تەعبیرە ئیهامی ئەو دەکات، کە خۆی پەروردگار
 تەن (جسم) بێت، دیارە خۆی بەرزو مەزنیش ﴿... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ (١١) الشوری،
 واتە: هیچ شتێک وەک وێنەی خوا نیە.

(رَبِّ): (الرَّبُّ فِي الْأَصْلِ: التَّربِيَّةُ وَهُوَ إِنْشَاءُ الشَّيْءِ حَالًا فَحَالًا إِلَى حَدِّ
 التَّمَامِ) واتە: وشەی (رَبٌّ) لە ئەسڵدا لە تەربییەو هاتو، ئەمیش ئەو دیە کە
 شتێک قوناغ بە قوناغ پێبگەیەنی، هەتا رادە کەمبوون، خواش پەروردگاری
 جیهانەکانە، واتە سەرپەرشتیان دەکات و مشووریان دەخوات پێیان دەگەیەنی.

(الْعَالَمِينَ): وشەی (عَالَمٌ) واتە: جوۆرە مەخلووقێک، کە خواوەنی یەک جینس
 بن. وەک: عەلەمی ئادەمیزاد، عەلەمی جن، عەلەمی فریشتە، عەلەمی پروو،
 عەلەمی ژیاندان، عەلەمی بێ ژیان، (عَالَمِينَ) یەش کۆیە کەیهنی، کە جگە لە
 خوا (مَا سِوَى اللَّهِ) دەگریتەو، کەواتە (رَبُّ الْعَالَمِينَ): واتە: پەروردگاری
 غەیری خۆی، کە سەری و خۆی، یان هەموو ئاسمانەکان و زەوی و ئەو
 نیوانیان دەگریتەو.

(مَلِكٍ): واتە (صَاحِب) خواوەن، بە (مَلِك) یەش خۆینراوەتەو، یانی: پادشا،
 حوکمران.

(يَوْمَ الدِّينِ): (يَوْم) واتە: رۆژ، وه له زمانی عارەبیدا (يَوْم) چەند مانایهکی ههیه، یهکیان ئەوێه (يَوْمَ الدِّينِ) (١) مانای یهکیان به مانای کات (زَمَن) دی به رهایی، که لیژدا ئەمەیان مەبەستەو (يَوْمَ الدِّينِ) واتە: کات و قۆناغی سزاو پاداشت، چونکه (الدِّينِ) لیژدا واتە: لیپرسینهوه سزاو پاداشت، ئەگەرنا وشە: (الدِّينِ) له قورئاندا به چەند مانایهک بهکارهاتوه، بهلام لیژدا به مانای سزاو پاداشت (الجزاء) ه.

(إِيَّاكَ نَعْبُدُ): (الْعُبُودِيَّةُ: إِظْهَارُ التَّدَلُّلِ، وَالْعِبَادَةُ أَبْلَغُ مِنْهَا، لِأَنَّهَا غَايَةُ التَّدَلُّلِ، وَلَا يَسْتَحَقُّهَا إِلَّا مَنْ لَهُ غَايَةُ الْإِفْضَالِ، وَهُوَ اللَّهُ تَعَالَى)، واتە: عیبادەت بریتیه له نیشاندانی گەردن کهچی بهلام (عِبَادَةُ) مانای ملکهچی زیاتری تێدایه له (عُبُودِيَّة)، وه هیچکەس شایستە ی پەرستن (عِبَادَةُ) نیه، مەگەر خاوهنی ئەو پەری چاکەکردن بێ، ئەویش بەس خۆی بهرزە. دیاره دەگونجی بهندیاری (عُبُودِيَّة) به ئیختیاری بێت و دەگونجی به ئیجباری بێت ﴿ إِنْ كُلٌّ مِّنَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا ﴾ ﴿ ١٣ ﴾ مەریم، که دیاره ئەمە ئیجبارییه، بهلام عیبادەتی ئیختیاری ئەوێه که ئینسان، یاخود فریشتەکان، یان جندی مسوڵمان پێی هەڵدەستن، ئنجا ئەو پەری ملکهچی، دەبی ئەو پەری به گەورەگرتن، وه ئەو پەری خوشویستن و ئەو پەری لیترسانیشی له گەل دابی، ئنجا پێی دەگوتری عیبادەت.

(أَهْدِنَا): (هَدَايَة) یانی: رێ پێشاندانیکی به لهباری (الدَّلَالَةُ بِالطَّضِ)، وه هیدایەت چوار جۆره:

١- هیدایەتی غەریزه و عەقل و هەستەکان، که ئەوه بۆ هەموو کەس ههیه، بهلکو هیدایەتی هەستەکان و غەریزه له ژياندارانیشتا^(١) ههیه، خوا ﷻ له

(١) وشە (ژياندار) م له جياتی (گیاندار) بۆ مانای (حيوان) پێ راستە، چونکه: گیان مانای (روح) هو، چکه له مروفیش هیچ زیندموریکی دیکه (روح) ی نیه، بهلکو تهنیا ژيان (حياة) یان ههیه دیاره

سوورەتی (النحل) دا دەفەر موئ: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ ... ﴾ ٦٨، واتە: وه خوا وحی نارد بۆ هەنگ، ئەو هەنگە بە پێشانی هێرشی هەنگ بە ئازادییە.

٢- هیدایەتی وەحی کە پەیام و بەرنامەی خواپە و بە پێغەمبەرەکاندا دەنێردرێ.

٣- جووری سییەم بریتییە لە کار بۆ رێکخستن و ئاسانکاری (توفیق)، وەك له سوورەتی (العنكبوت) دا دەفەر موئ: ﴿ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلًا ... ﴾

٦٩، واتە: وه ئەوانە لە رێی ئیمەدا خو ماندوو دەکەن و تێدەکوژن، ئیمە رێپەکانی خو مانیا پێشان دەدەین، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وَالَّذِينَ أَهْتَدُوا زَادَهُمْ هُدًى ... ﴾ ١٧ محمد، واتە: وه ئەوانە هیدایەتیا وەرگرتو، خوا هیدایەتیا بۆ زیاد دەکات.

٤- هیدایەتی چوارەم لە بەهەشتە، وەك خوای بێ هاوتا کە باسی بەهەشتیا

دەکات، دەفەر موئ: ﴿ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴾ ٥٠ محمد، توێژەرانی قورئان دەلێن: بەهەشت بۆخوای عالەمی کە لەوێ ئەگەر خوا ئینسان رێنمایی نەکاو رێی پێشان نەداو بەهۆی فریشتەکانە و نەپختە دل، کەس بە شوینی خوای نازانی، بۆیە دەفەر موئ: ﴿ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴾ خوا رێیا پێشان دەدات و حالیا چاک دەکات، واتە: هەرکەس دەچیتە مەقام و مەنزلی خوای، وه بۆیەش ئەهلی بەهەشت دەلێن: ﴿ ... الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ ... ﴾ ٤٣ الأعراف، واتە: ستایش بۆ ئەو خواپە کە رێنمایی کردین بۆ ئێرە، وه ئەگەر خوا رێنمایی نەکردبا ئێرە دەگونجا رێی بدۆزینە وە. وه هەندێک دەلێن: مەبەست پێی رێی دۆزینە وەو چوون و نیشتەجێبوونە لە قوناغ و مەنزلی خوایان لە بەهەشتدا.

(الْصِّرَاطُ): بەمانای ڕێی راست دێت، واتە: (الطَّرِيقُ السَّهْلُ الْمُسْتَقِيمُ) ڕێیەک ئاسان پێیدا بڕۆی و راستی بێت. جا وشە (مُسْتَقِيمٌ) یەکێکە: راست و بێ گری و گۆل. دیارە هەر وشە (صِرَاط) بۆخۆی یانی: ڕێی راست و وشە: (مُسْتَقِيم) یشی کراوە بە سێفەت، تاكو ئەو پەڕی راست و ڕێکی و بێ گری و گۆلی بگەیهنێ، هەڵبەت لێردا خوا وشە: (الْصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ) ی خواستۆتەوه، بۆ تەعبیرکردن لە شەریعەت و بەرنامەی خۆی.

(أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ): وشە (نِعْمَةٌ) واتە: حالەتیکی باش، کەواتە: (أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) واتە: ئەوانەى حالت باش کردوون و چاکەت لەگەڵ کردوون، کە لایەنى ماددى و مەعنەوى دەگریتەوه.

(الضَّالِّينَ): واتە: ڕێی لێ و ن بووان، چونکە: (الضَّالُّ: الْعُدُولُ عَنِ الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ وَيُضَادُّهُ الْهَدَايَةُ) واتە: (الضَّالُّ) بریتى لە لادان لە ڕێی راست، وه پێچهوانەکەى هیدایەتە.

مانای گشتی سوورەتی فاتحە^(١)

سەرەتا دەبێ ئەوه بزانی که خوا ﷻ سوورەتی فاتحەى لەسەر زمانى بەندهکانى فەرمووه و شتیکی زۆر تایبەتەو، لە حەقیقەتدا فاتحە تەعبیر لە ناخی ئێمە دەکات، بابزانی چۆن؟

(١) ستایش و سوپاس بۆ خوا یەگەمین بەرەمەم بریتى لە: (پوختەیهك دەربارەى ئیسلام)، کە تەفسیری سوورەتی فاتحەیه. بڕوانە: چاپی دووهم: ٢٠٠٦، نووسینگەى تەفسیر، بۆیه هەر کەسێک شەرح و ڕوونکردنەوهی زیاتری سوورەتی (فاتحة) ی دەوی، دفتوانی سەرنجی ئەو کتێبه بەدات، شایانی باسە کە ئەو کتێبه لە زیندانی ئەمریکایی یەکانیشدا نووسیومه، بەناوونیشانی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله ﷻ) و هەشت بەرگە، ئەویش هێڵە گشتییهکانى هەر لەبەر ڕۆشنایی سوورەتی (فاتحة) دا نووسراون.

بهنده که دهست دهکات به گفتوگو و وتووویژ له گهل خوی پهروهردگاردا، پیش
 هه موو شتی که چی دیته دل و پویستی به پوی هه موو **﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾**،
 بهناوی خوی به به زهی و به خشنده، یه که مین شتی که تۆ دیکه یه دهستی که
 ئه ویه که ده بیت به ناوی خوا دهستی که یه، به ناوی خوا، واته: ئه م کاره بۆ خوا یه،
 وه به ناوی خوا، واته: به به ول و قووتی خوا یه، وه به ناوی خوا، واته: ئه م کاره
 به پئی خواداو به پئی به نامه و شهر یه تی خوا یه **﴿ اللَّهُ ﴾**، هه روه ها وه ئه وشی
 لیوهرده گیری که بوونی خوا وه که تاکه به دیه یه نه رو تاکه پهروهردگارو تاکه خاوهن،
 له می شک و دلی خه لکیدا شتی که به لگه نه ویسته، ئه وها پیش ئه ودی هیچ
 قسه یه که بکه ن، یه که سه ر ده لئین: **﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾**، ئنجا کاتی ناوی خوا
 دی، تایبه ته مندترین سیفه تی خوا به نیسه ته ئی مه وه بریتیه له به زهی خوا و
 به خشنده یی خوا، به زهی خوا له دنیا داو، به خشنده یی و که رده و لیوهردی خوا له
 دواړوژدا، بویه ش من وشه ی (رحمان) م به (به به زهی) لیکدا و ته وه و، وشه ی
 (رحیم) یش به (به خشنده)، چونکه به لئ هه ردووکیان به مانای به به زهی دین،
 به لام به زهی خوی پهروهردگار له دنیا دا هه موو شتی که گرتو ته خو، وه که خوی
 پهروهردگار ده فهرموی: **﴿ ... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ ... ﴾** (١٥٦) **﴿ الْأَعْرَافِ ﴾**، به لام خوا
﴿ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ﴾، تایبه تی ده که م به
 ئه هلی ته قواوه: **﴿ ... وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴾** (٤٣) **﴿ الْأَحْزَابِ ﴾**، واته: خوی
 پهروهردگار به رانه ر ئیمانداران له رۆزی دوا ییدا خاوهنی به زهی یه، به زهی
 خواش بۆ ئیمانداران له لیوهردن و به خشنده یه که ییدا به رجه سه ته ده بی، جا دوا ی
 ئه ودی که ئینسان ناوی خوی هی ناو به ناوی خوی به به زهی و به خشنده دهستی
 پیکرد، ده لئ: **﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾**، ستایش بۆ خوی پهروهردگاری
 جیهانه کان، چونکه پاش ناسینی خوا، گه ورمترین شتی که ئینسان پیویسته پی
 هه لسی و گه ورمترین ئه رک ئه ویه که ستایشی خوی پهروهردگار بکات، وشه ی
 (حمد) یش له گهل وشه ی (مدح) لی که نزیکن، به لام (مدح) جاری وا هیه بۆ شتی

کە خاوەن عەقل و ئیرادەش نیه بەکار دێت، بۆ وینە: خواردن مەدح دەکری، خانوو بەره مەدح دەکری، حەرم بەرگ مەدح دەکری بەلام (حەرم) تاییبەتە بە خاوەن ئیرادەو شعووریک کە خاوەنی سیفەتی بەرزو چاک بێت، جیاوازیی لەگەڵ سوپاس (شکر) ئەوەیە، کە (شکر) لە بەران بەر نیعمەتدا یە، بەلام (حەمد) مەرج نیه لە بەران بەری نیعمەت دابی، ئیمە کە دەلێن: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ﴾، ستایش و مەدح و سەنا بۆ پەرودرگاری جیهانەکان، هەرچەندە هەموو چاکە یەکی خۆی میهرەبان بۆ ئیمە هاتو، بەلام تۆ لەو حالەتەدا چاکەکانی لەبەرچاو ناگری، واتە: خۆی پەرودرگەر ئەگەر گریمان هیچ چاکە یەکیشی لەگەڵ ئیمە نەکردبا، هەر شایستە ی ئەو بوو کە ستایشی بکری و مەدح بکری، جا ئیمە ستایشی خۆی پەرودرگەر دەکەین، وە بە پەرودرگاری جیهانەکان دەیناسین

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، پاشان دووبارە ی دەکەینەو ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾،

کە: بە بەزەیی و بەخشنەدیه. ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾، خاوەنی رۆژی سزاو

پاداشتە، داوی ئەو دەلێن: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾، لێردا تەماشای

دەکەین، هەتا ئەم ئایەتە ی پێنجەم بەشیوەی نادیار (غائب) قسە دەکری لە خزمەتی خوا، ستایشی خوا دەکری و ناوی دەهێنری و مەدح دەکری و تەمجید دەکری، داوی یەکسەر لە ئایەتی پێنجەمەو جووری قسەکردن دەگۆری بۆ حالەتی

دواندن (خطاب): ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾، واتە: هەرتۆ دەپەرستین و داوی

یارمەتیش تەنیا لەتۆ دەکەین، جا ئایا ئەو یانی چی؟ واتە: ئەو ئەو خوا یە، کە خاوەنی ئەو وەسفانە ی تۆ شایستە ی ئەو ی کە تەنیا تۆ بەندایەتی ی بۆ بکری و بپەرستری، بە مانای فراوانی پەرستن، وە بەبێ تەنیا داوی یارمەتی لەتۆ

کردنیش بەندایەتی ی بۆ تۆ ناگری، کەواتە: ﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾، رپی

راستمان پیشاندە، چونکە بەندایەتی ی بۆ خوا، پیویستی بەو یە بە رپیەکی راست دابی، خۆ نابێ هەر بە پێخواسی بەنیۆ بکەوی! وەك بلی: دلم لەگەڵ خوا

چاکە! بەلکو دەبی بەرپی خوادا خوا بەرستی، بەلئ: دەبی تەنیا خوا بەرستری و تەنیا بەو شیوەش کە بۆ خۆی دەوێت بەرستی، جا دیارە ئەویش پێویستی بە ﴿الْصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾، رپی راستە، رپی راستی خۆی بە بەزەیش بریتیه لە کتێبهکە و سوننەتی پێغمەبەر ﷺ، ننجایا رپی راستی خوا ﷻ هەر شتیکی تیۆری (نظري) یەو وەك حەقیقەتیکی موتڵەق هاتووە، یاخود لە واقعی عالەمیشدا بەرجەستە بوو؟! لە وەلامدا دەلێن: هەر لەو کاتەو کە خۆی کاربەجی یەكەمین ئینسانی خولقاندووە، کە (ئادەم) دو یەكەمین پێغمەبەریش بوو، هەتاكو پێغمەبەری کۆتایی ﷺ، وە هەتا دنیا بە کۆتا دەگات، کۆمەڵی ئیماندارى رپی راستگرتووی خوا پێداو هەر هەبوو هەر دەبی، تا کۆتایی دنیا، بۆیەش یەكسەر لەدوای: ﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾، دەفەرموی: ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾، رپی ئەوانەى چاکەت لەگەڵدا کردوون و نێعمەتت لەگەڵ نواندوون، دیارە وشەى نێعمەت (نعمه) هەموو چاکەیهك دەگرێتەو، بەلام لێردا مەبەست پێى نێعمەتى موتڵەقهو، نێعمەتى موتڵەقیش لەراستیدا بریتیه لە هیدایەتو، نێعمەتى بەندایەتیی بۆ خواو، نێعمەتى خوا پەرستیی، ننجایمە چۆن دەزانین ﴿الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾ کین؟ ئەو لە سوورەتی (النساء) لە ئایەتی (٦٩) دا خۆی زاناو توانا ئەوانەمان بۆ پێناسە دەکات و دەفەرموی: ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾، واتە: هەرکەسێک گوێراپەڵی خواو پێغمەبەر ﷺ بکات ئەو ئەوانە لەگەڵ ئەو کەسانە دان کە خوا چاکەى لەگەڵدا کردوون، لە پێغمەبەران و برۆا پتەوان (یان راستگۆیان) و شەهیدان و چاکان، وە ئەوانەش باشترین هاوێڵن. ننجای لە کۆتاییدا دەفەرموی: ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾، رپی ئەوانە نا کە توورەبیان هاتۆتە سەر، وە رپی سەرلێشیواوانیش نا، جیی سەرئنج ئەوێه کە

www.alibapir.com

چہند مہ سہ لہ یہ کی گرنگ

مەسەلەى يەكەم: سوورمى فاتیحه بەراستى پوختەى مەبەستەگانى قورئانى
 كۆگردۈتەودە دىتوانىن بلىين: سوورمى فاتیحه وەك پىرستىك وایە بۆ
 مەبەستەگانى قورئان، وە ئەگەر ئىنسان باش سەرنجى بدات، ئەو زۆر چاك
 دەپىنى، ھەر بۆيەشە خوای بەرزو مەزن ﷺ لەسەر مەسۇلمانى پىوپىست

کردووە، کە لایکەم رۆژی (١٧) جار بیخوینێ، کە ئەگەر ئینسان هەر نوێژە
فەرزەکان بکات و لە هەر بکاتێکدا فاتیحە بخوینێ، رۆژی (١٧) جار دەبی
سوورەتی فاتیحە دووبارە بکاتەو، وە ئەگەر سوننەتەکانیشیان لەگەڵدا بکات،
دەچی بۆ سی و چلێش.

مەسەلە ی دووهم: سوورەتی فاتیحە ئەگەر ئینسان باش لیی وردبیتەو، هەست
دەکات ئەو، کە ئەو پێی خۆشە لە خزمەت خوادا بیلێ و ئەوێ کە دەروونی
ئینسان بۆی تینوو، سوورەتی فاتیحە لەخۆی گرتو، بەلێ بەراستی
سوورەتی فاتیحە تەعبیر لە ناخی ئینسان و لە دەروونی ئینسان و لە
پیداویستی ئینسان دەکات، ئینسان پێویستە لەگەڵ خوادا چۆن
هەلسوکهوت بکات و چی لێ داوا بکات، چۆنی مەدح بکات، چی لەگەڵ بلی،
هەمووی بە چاکترین شیو گرتۆتە خۆی، وە هەر کەس بە ئەندازەی ئیمانی
خۆی، چەندە ئیمانێ هەبێت و چەندە تەفاعول بکە لەگەڵ سوورەتی
فاتیحەدا، ئەو چەندە لیی بەهەرمەند دەبی، هەیه سوورەتی فاتیحە دەخوینێ و
رەنگە دوا یی بتوانی بە لاپەرەیهک تەفسیری بکات، هەشە رەنگە بە چەند
بەرگی کتیب بۆی تەفسیر نەکری، وە ئینسان لەو حالەتەدا کە ئیشراقیکی
رووحیی و حالەتیکی ئیمانیی باشی هەیه، لە دلیدا هەست دەکا کە سوورەتی
فاتیحە مانای زۆر فراوانی هەیه، ناگاداریشن کە بەندە یەکەم بەرەمی
کتیبی: (پوختەیهک دەربارە ی ئیسلام) بوو، کە کتیبیکی (٣٠٠ - ٤٠٠)
لاپەرەیهیە لەبەر تیشکی سوورەتی فاتیحەدا نووسیوم، وە ئەو کتیبەش کە لە
(زیندانی ئەمریکا)دا نووسیوم: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)
ئەویش، کە چەند هەزار لاپەرە زیاتر، بە گشتی لەژێر رۆشنایی سوورەتی
فاتیحەدا نووسراوە.

مەسەلە ی سییەم: لە کۆتایی تەفسیری سوورەتی فاتیحەدا ئەم فەرماشتهتان بۆ
دەخوینمەو: { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعِنْدَهُ جَبْرِيلُ
الْكَلْبُ إِذْ سَمِعَ نَقِيضًا فَوْقَهُ، فَرَفَعَ جَبْرِيلُ الْكَلْبُ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ:

هَذَا بَابٌ قَدْ فُتِحَ مِنَ السَّمَاءِ مَا فَتِحَ قَطُّ، قَالَ: فَنَزَلَ مِنْهُ مَلَكٌ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: أَبَشِّرْ بِنُورَيْنِ أُتِيَ بِمَا لَمْ يَأْتِ قَبْلَكَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ، وَخَوَاتِمِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، لَمْ تَقْرَأْ حَرْفًا مِنْهُمَا إِلَّا أُعْطِيَتْهُ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (١٨٧٤)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْمٍ: (٩١١)، وَلِلْفُظِّ لِلنَّسَائِيِّ}، واته: عهبدوللای کوری عههباس دهلی: لهکاتیکیدا جیبریل علیه السلام لای پیغه مبهری خوا صلی الله علیه و آله بوو دهنگیکی له سهروویه وه بیست، جیبریل علیه السلام چاوی بهرو سهری هه لیری گوتی: نه وه دهراگیه که له ناسمانی کرایه وه، که هه رگیز نه کراوته وه، گوتی: وه فریشته یه که لییه وه دابهزی هاته لای پیغه مبهری صلی الله علیه و آله گوتی: موژدهت لیبی به دوو روشنایی، که پیتراون و پیش تو به هیچ پیغه مبهریک نه دراو، دهستیکی کتیب (فاتحه) و کوتایی یه کانی به قهره، هیچ پیتهکیان ناخوینی مهگهر نه وهی داوی دهکهی پیته دهری.

خوا له و که سانه مان بگری، که هه کات سوورهتی فاتحه مان خویند نه وهی تییدا داوا کراوه، خوا پیمان بهه خشی. نامین .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له توره کومه لایه تیه کان له که لئانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

راکه یاندنی مهکته بی ماموستا علی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

www.alibapir.net

English عربي کوردی

علي بابير / AliBapir

YouTube icon

که نالی

راکه یاندنی مهکته بی ماموستا علی بابیر

Telegram, WhatsApp, Phone icons

QR codes for Telegram, WhatsApp, and Phone

راکه یاندنی مهکته بی ماموستا علی بابیر

تفسيرى

سوورەتى (البقرة)

دهرسى سېيم

پېناسه ي نهم دهرسه

به پيرزان ! خوا پشتيوان بى له م دهرسه وه دهست دهكهن به تهفسير كردنى سوورمى (البقرة) و له م دهرسه دا پېنج نايهتى يه كه مى سهرمى (البقرة) تهفسير دهكهن، به لام پيش نه وه، بو نه ودى بهرچاومان روون بى، دهرباردى سوورمى (البقرة) به گشتى، كه چ سوورمى كه و چ پله و پايه يه كى هه يه و چه ند نايه ته؟ وه نيودر و كى بابه ته كانى و هيله گشتييه كانى چون؟ له دوو تووى و هلامى نهم پرسيارانده هه و لده ددين به گوشراوى و پوختى به يارمه تى خواى به خشم تيشك بخه ينه سهر نهم سوورمى مه زنه ي قورئان و ده ليين :

سوورمى به قهره سوورمى كه مه دمنيه، واته: له و سوورمى ته نايه كه له مه دينه هاتوونه خوار، به لكو له سهرمى نيشته جي بوونى پيغه مبه رى خوا ﷺ له شارى (مه دينه) دا هاتوته خوار، ژماردى نايه ته كانى (٢٨٦) نايه ته، وه گه ورم ترين و دريژ ترين سوورمى قورئانه، وه گه ورم ترين نايه تى تيدايه، كه بري تيه له (آية الكرسي) وه كه له: (صحيح مسلم) دا هاتوه، وهك دواتر له كاتى خويدا باسى دهكهن، ههرومه دريژ ترين نايه تى قورئان له سوورمى به قهره دا هاتوه، كه نايه تى (٢٨٢) ي (الدّين) د، وه سوورمى به قهره پيغه و پايه كى تايبه تى هه يه له نيو سوورمى ته كانى قورئاندا، وهك له م فهرمايش تانه ي پيغه مبه روه ﷺ دهرده كه وى، وه پيش نه ودهش به سهرنجدانى سوورمى به قهره و نايه ته كانى بو مان دهرده كه وى، كه به راستى گه ورم ترين و گرنگ ترين سوورمى قورئانه، له و رو وده كه زور ترين ياساكانى شهر عى و، زور ترين راستييه كانى دينى گرتوونه خوى، پيغه مبه ر ﷺ له فهرمايش تيكدا فهرموويه تى: { (لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، فَإِنَّ الْبَيْتَ الَّذِي تَقْرَأُ فِيهِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ لَا يَدْخُلُهُ الشَّيْطَانُ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٨٩٠١)، وَمُسْلِمُ بِرَقْم:

(١٨٢١)، وَالتَّرمِذِيُّ برقم: (٢٨٧٧)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی الله عنه، وَاتِه: مالهه کانی خوتان مه کهن به گورستان، چونکه نهو مالهه که سوورمته به قهره دی تیدا ده خوینلری شهیتانی ناچیته نیو (شهیتان لئی ناچیته ژوور).

له فهرمایشتیکی دیکه شدا که (ابن حبان) له (سهل بن سعد) دهو خوا لیان رازی بی دمیگیریتته وه، فهرموویه تی: ((إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سِنَامًا وَإِنَّ سِنَامَ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ، مَنْ قَرَأَهَا فِي بَيْتِهِ لَيْلًا لَمْ يَدْخُلِ الشَّيْطَانُ بَيْتَهُ ثَلَاثَ لَيَالٍ وَمَنْ قَرَأَهَا نَهَارًا لَمْ يَدْخُلِ الشَّيْطَانُ بَيْتَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ)) {رواه ابن حبان برقم: (٧٨٠)، وَضَعْفُهُ الْأَبَانِي فِي (السَّلْسَلَةِ الضَّعِيفَةِ) برقم: (١٣٤٩)}، وَاتِه: ههموو شتیک لووتکه ی ههیه، لووتکه ی (چله پویه ی) قورئانیس سوورمته (البقرة) یه، وه همرکه سیک شهوی بیخوینی، تا سی شهوان شهیتان ناچیته مالیان، وه نه گهر به رۆژ بیخوینی، ههتا سی رۆژان شهیتان ناچیته مالیان.

له فهرمایشتیکی دیکه شدا که موسلیم له نهی نومامه وه خوا لئی رازی بی دمیگیریتته وه، پیغه مبر صلی الله علیه و آله فهرموویه تی: ((إِقْرَأُوا الْقُرْآنَ، فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ، إِقْرَأُوا الرَّهْرَآوِينَ: الْبَقَرَةَ وَسُورَةَ آلِ عِمْرَانَ، فَإِنَّهُمَا تَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ غَيَّاتَانِ، أَوْ كَأَنَّهُمَا فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ، تُحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبِهِمَا، إِقْرَأُوا سُورَةَ الْبَقَرَةِ، فَإِنَّ أَخْذَهَا بَرْكَةٌ، وَتَرْكُهَا حَسْرَةٌ، وَلَا تَسْتَطِيعُهَا الْبَطَلَةُ)) {رواه مسلم برقم: (١٨٧١)، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رضی الله عنه، وَاتِه: قورئان بخوینن، چونکه قورئان له رۆژی دوایدا دیت شفاعت دکات بو نه وانیه که هه لگری قورئان بوون، وه دوو چرایه کان { (زهراوین) واتِه: دوو چرای تیشکدر، دوو رۆشنه کان } بخویننه وه سوورمته (البقرة، آل عمران)، چونکه له رۆژی دوایدا دین وهک دوو ههور سیبهر ده کهن له خاومنه کهیان، یاخود وهک دوو سه قزو سمریان، یان وهک دوو پۆلی بالنده که دین به ریز، بالیان راده گرن، ئاوا دین سیبهر له خاومنه کانیان ده کهن، وه بهرگری ده کهن له خاومنه کانیان، سوورمته به قهره بخوینن، چونکه سوورمته به قهره وهرگرتنی (و له بهرکردنی و تیگه یشتنی) بهر ده که ته، وه ئیها لکردنی و وازلیه یانی مایه ی هه سهرت و په شیمانیه، وه

جادو و گەمراڭ، ھەركەسىڭ سوورمى بەقەردى پېيى، ناتوان كارىگەرييان لەسەر ھەبى. ئەو ھەمانايەكەيەتى، مانايەكى دىكەى ئەو ھەبە كە: ئىنسانى جادو و گەمراڭ ناتوانى سوورمى بەقەردى لەبەربەكات، و ئەو ھەبە شتىكى جەربېئراو (مُجْرَب) ھەبە ئەوانەى كە (جەن) يان دەچىتە نىو بەدەن، يان ئەوانەى كە سىجەريان لى دەكرى، سوورمى بەقەردى كارىگەريى ھەبە بۇ ھەلۋەشانلەندە ھەبە سىجەردەكەو بۇ دەكرەنى (جەن) لە جەستەيان.

ئىستاش با تىشكىك بەخەينە سەر باسو بابەتەكانى سوورمى (البقرة):

نەخشەى بابەتەكانى سوورمى بەقەردى بەگەشتى

❖ لە ئايەتى (١) تا (٢٠)، خوا ﷻ پېناسەى ئەوانە دەكات، كە كۆمەلگەى ئىسلامىيان لى پىكىدەت، كە :

(١) پارىزكاران و ئىمانداران و، پىنج ئايەتى بۇ تەرخان كەردوون لە سەرمەتى سوورمەكە، ھەك دوايى باسى دەكەين.

(٢) كافران، كە دوو ئايەتى بۇ تەرخان كەردوون.

(٣) ھە دوور ھەكەن (المنافقون)، كە لە سىزدە ئايەتدا خوا باسيان دەكات، ئىجا (٢١) تا (٢٩)، خەى زانا بانگى مەرفايەتى دەكات بۇ تەقەو بۇ ئىمان ھەيان بە پىغەمبەر ﷺ، ھە باسى پىكەتەى ئاگرى دۆزدە دەكات، پاشان باسى پاداشتى بەھەشت دەكات، چەند قەسەيەكى دىكە لەگەل مەرفايەتى دەكات بەگەشتى.

❖ لە ئايەتى (٣٠) تا (٣٩)، واتە لە دە (١٠) ئايەتدا خەى كاربەجى باسى بەسەرمەتى ئادەم دەكات.

❖ ئىجا لە ئايەتى (٤٠) تا (١٢٣)، واتە ھەشتا و چە ئايەت تەرخان كەراو بۇ باسى ھەجەى ئىسرائىل بەتايەت و ئەھلى كىتاب بەگەشتى، ئەزمەونىان، ھەلەكانىان، ھەلۋەستەكانىان، تاكو بۇ ئۆمەتى پىغەمبەر ﷺ بىنە سەرمەشق لە شتە چاكەكانىاندا، ھە بىنە جىي پەند وەرگەرتن، لە ھەلەو

❁ وە لە ئایەتی (۱۲۴) تا (۱۴۱)، باسی بەسەرھاتی ئیبراھیم و ئیسماعیلی کۆریەتی (عليهما الصلاة والسلام).

❖ وە لە ئايەتى (١٤٢) تا (٢٤٢)، واتە سەدو يەك ئايەت (١٠١) تەرخانراوە بۆ
كۆمەڵىك ياساى نۆ كۆمەلگاۋ دەولەتى ئىسلامىي، ھەر لە باسى ڕوۋگە (قېلە)
و، بگرە، ھەتا باسى سەفاۋ مەرۋە، پاشان ڕۆژووگرتن، وەسىيەتكردن،
جەنگ و جىھاد، حەج و عومرە، مەيخۆرىي و قومار، سۆيىندخواردن، نىكاح و
تەلاق و ... ھتە.

❁ وہ لہ ئایہتی (۲۴۳) تا (۲۵۳)، واتہ یازدہ ئایہت تہرخان کراوہ بؤ باسی بہرمنگار جوونہ و مو رووبہ روو بیونہ و، وہ باسی بہ سہرہاتی طالووت و جالووت دہکری.

❁ وه له ئايهتي (٢٥٤) تا (٢٨٣)، كۆمهلي كياساي ئابووريي (اقتصاد) باس دهكرين، به تايبهت باسي سوود (ربا) كه حهراو قهدهغهيه، وه باسي كرپن و فروشتن، كه حهلاله و باسي قهرز پيدان و نووسيني قهرزو رههن دهكري.

❖ وه سى (۳) نايهتي کوتايى، که به خهواتيمي سوورمتى به قهره ناودارن و له
فهرمایشتیکى پیشتردا باسماں کردن، که له (صحیح مسلم) دا هاتوه، وه
له گهڙ سوورمتى (فاتحه) دا گرنگی و پیگهیهکی تایبه تیان ههیه.

ئەمە نەخشەى باس و بابەتەکانى سوورپەتەکانى بەقەرە بوو بەگشتى و ئىستاش
کاتى ئەومىه، که دەست بە توپژىنەووە روونکردنەوێ ئایەتەکان بکەین:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿١﴾ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾﴾

مانای وشه به وشه ی نایه تہگان

((به‌ناوی خَوای به به‌زمیی به‌خشنده ❶ ئه‌لیف، لام، میم ❷ ئه‌و کتّیبه هیچ گومانی تّیدانیه، رّینمایی کمره بوّ پارّیزکاران ❸ ئه‌وانه‌ی برّوایان به نادیار هه‌یه‌و نوّژ برّیا ده‌کن، وه له‌ودی پّیمان داوَن دمه‌خشن ❹ وه ئه‌وانه‌ی برّوایان دّینن به‌ودی، که بۆلای توّ نیّرراوته خوار، وه به‌ودی که له پّیش توّدا نیّرراوته خوار، وه برّوای پته‌ویان برّوژی دواّیی هه‌یه ❺ ئا ئه‌وانه له‌سمر رّینمایی یه‌کن له پمرومردگار یانه‌وه، وه همر ئه‌وانه سمر فرازن ❻)).

شیکردنه وهی هه ندیك له وشه گان

(رَبِّ): بهمانای گومان هاتوه (الرَّيْبُ: الشُّكُّ وَعَدَمُ الطَّمَأْنِيَةِ) زهمه خشمه‌ری، ده‌لی: (الرَّيْبُ: مَصْدَرُ رَابٍ إِذَا أَحْدَثَ لَهُ الرَّيْبَةَ) واته: وشه‌ی (رَبِّ) چاوگی (راب)‌یه، واته: خستیه گومانه‌وه، یاخود خستیه دوو دلییه‌وه، وه له پیناسه‌ی (رَبِّ) دا گوتراوه: (هُوَ قَلَقُ النَّفْسِ وَاضْطِرَابُهَا) واته: دله‌راوکه‌و دل له دل دان، یانی: پیچه‌وانه‌ی دلیایی و دل دامه‌زراوییه.

(هَدَى): پيشتر هندیگمان شیکردهوه، ئیستاش دهلین: هیدایهت سی جوړه، چونکه پيشتر که گوتمان چوار جوړه، هیدایهتی دواړوژیشمان حیساب کردبوو.

۱. هیدایهتی ته کونیی. ۲. هیدایهتی شعر عی. ۳. هیدایهتی ته و فقیی.

(۱) هیدایه‌تی هیئانه‌دی (الهدایة التکوینیة): ئەومیه که خوا ﷺ همر شتیکی دروست کردوه رینمایشی کردوه، چۆن به‌رپۆمبجی، وەك له سوورپتی (طه) له سهر زمانی موسا عليه السلام و له وەلامی فیرعه‌وندا، فهرموویه‌تی: ﴿رَبَّنَا الَّذِي

أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلَقَهُ ۖ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٤﴾﴾، واته: پهروردگارمان ئەو که سه‌یه بوونی

بە ھەموو شتېك بەخشيود، پاشان رېنمايشى كردود، ئەمە جوړى يەكەمى
ھىدايەتەو، ئەم ھىدايەتەى خواى كار بەجى، گشتگىرە بۇ ھەموو شتېك و ھىچ
شتېك نىە خوا ھىدايەتەى نەدابى .

بەللى خوا ھەرچى دروستى كردود، رى و شوينى بەرپوۋەچوونى بۇ داناو، ھەر
لە گەردىلە ھەتا كەكەشان.

٢) ھىدايەتەى ياسا بۇدانان (الهداية التشرعية): ئەويش ئەودىيە، كە خوا بە
پيغەمبەراندا (عليهم الصلاة والسلام) بەرنامەكانى خوى ناردوون، وە
خەلكى پى ھىدايەت داو، ئەوانەى كە دەبى بە ئىختىيارى خويان، لەو بەشەدا
كە دەكەويئە ژېر ئىرادەى خويانەو بەو شيو بەژىن، كە خوا دىيەوى، كە
دىاردەش ئەودەش پىويستى بە ھىدايەتەى تەشرىعى دەكات، ئەوانىش ئىنسان و
جىنن.

٣) ھىدايەتەى يارمەتىدان (الهداية التوفيقية): ئەويش ئەودىيە، كە ئىنسان دواى
ئەودى شەرىعەتى خوا و مردەگرى و لە ھىدايەتەى تەشرىعى خوا بە ھەردەمەند
دەبى و پيەو پابەند دەبى، خوا ھىدايەتەى تايبەتى دىكەى دەكات، كارى بۇ
ئاسان دەكات، زياتر دلى رۇشن دەكاتەو و ئىمانى زىاد دەكات، وەك لە
سوورەتى (الأنفال) دا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ

لَكُمْ فُرْقَانًا...﴾ ٢٩، واتە: ئەى ئەوانەى ئىمانتان ھىناو، ئەگەر پارىزكارى
لە خوا بگەن، فورقانتان پىدەخشى، واتە دلتان وا لى دەكات ھەق و ناھەق
لىك جىابكەنەو. يان وەك لە سوورەتى (محمد) دا دەفەرموى: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا

زَادَهُمْ هُدًى وَءَاتَاهُمْ فَوْقَهُمْ رُتَبًا﴾ ١٧، واتە: وە ئەوانەى ھىدايەتەى و مرگرتو،
خوا ھىدايەتەى بۇ زىاد دەكات، وە تەقواشيان پىدەبەخشىت، وە وەك لە
سوورەتى (العنكبوت) دا دەفەرموى: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ

اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ٦١، واتە: وە ئەوانەى لەرپى ئىمەدا تىدەكۇشن، ئىمە

رېښه‌گانی څو‌مانیان پيشان دهمين، وه بېگومان خوا له‌گه‌ل چا‌که‌کاران دايه،
(واته شيو‌ازه‌گانی کارو رځ‌تارو به‌ندايه‌تیی و دین‌دارییان پيشان دهمين و،
بو‌يان رو‌شن ده‌که‌پنه‌وه).

(الْمُتَّقِينَ): كَوَى (الْمُتَّقِي) يَه، و (الْمُتَّقِي) يَش وَاتِه: پارێزگار، (تَقَوَى) ش ئاوا پێناسه كراوه: (التَّقَوَى: جَعَلَ النَّفْسَ فِي وَقَايَةٍ مِمَّا يُخَاف) وَاتِه: (تَقَوَى) بریتیه له وهی كه تۆ نهفسی خۆت له ههر شتێك پارێزكاریی لیبكهی كه جیگای مهترسییه، جا ئایا چ شتێك جیگای مهترسییه؟ بێگومان ئهوه كه ئینسان خوای لێ تووڕهیی و لێی نارازی بێ و سزای بدات، ئنجا ئایا مڕۆف بهچی خۆی دپارێزی له تووڕهیی خوا؟ دیاره بهوه كه ئهوهی خوا فهرمانی پێكردوه بهپێی توانا بیکات، وه ئهوهی كه خوا قهدهغهێ كردوه بهپێی توانا خۆی لێ دوور بختهوه، بۆیه (راغب الأصفهانی) دهڵێ: (وَصَارَ التَّقَوَى فِي اصْطِلَاحِ الشَّرْعِ: حِفْظُ النَّفْسِ عَمَّا يُؤْتَمُّ) وَاتِه: وه (تَقَوَى) له زاراوی شمرعدا بریتیه له خۆپاراستن له ههر شتێکی گوناها بركهر، ههڵبهته ئینسانیش بهدوو شت گوناها بركهت: یهكه م: واجبهكانی خوا بچووین، دووهم: قهدهغهكانی خوا بشكنن.

(بِالْغَيْبِ): (الْغَيْبُ: كُلُّ مَا لَا يَفْقَهُ تَحْتَ الْحَوَاسِ) واته: (غَيْبٌ) بریتیه له همر شتی که هسته کان راسته و خو پهی پی نه بهن.

(وَيَقِيمُونَ الصَّلَاةَ): واته نويژ بهرپا دهكهن، ئيقامه‌ی شتيك: بریتیه له‌ودی كه
بهرده‌وام بیت له‌سهر كردنی، وه به‌و شیویه بیکات كه شهریه‌ت دیاری
كردوه.

(الصَّلَاةُ): له ئهسلای زمانی عارهیدا به واتای دووعاو پارانهوه دیت، به لام و دك زارووی شهرعی به مانای ئه عیادمه تایبهته دیت، كه به (الله اكبر) ددست یی دهكاتو، به سه لامدانهوه كووتایی دیت.

(رَزَقَهُمْ): واته: پیمان داون، شایانی باسیشه وشه‌ی (رَزُق) له زمانی عمره‌بیدا وه له به‌کاره‌ینانی قورئاندا، بهس بریتی نیه له‌وه‌ی که ئینسان دمیخوات، به‌لگو همر شتیک که ئینسان لیی به‌هرمه‌ند بیت، پیی ده‌گوتری (رَزُق)، ده‌گوتری: (رَزَقَهُمَ اللهُ عِلْمًا) واته خوی پهروردگار زانستی پیداون، وه ده‌گوتری: (رَزَقَهُ اللهُ مَالًا) خوا سامان و مالی پیداو، که‌واته (رَزُق) له به‌کاره‌ینانی قورئاندا واته: همر شتیک که خوا به ئینسانی داوه، چ ماددی بی، چ مه‌عنه‌ویی.

(يُنْفِقُونَ): (نَفَقَ يَعْنِي: مَضَى وَنَفِدَ) واته: ته‌واو بوو، (انْفَقَ) واته: سمرقی کردو
 خمرچی کرد، لی‌رمدا مه‌به‌ست له رسته‌ی: ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾، یانی: له
 همرچی پیمان داوون، خستوو مانه‌ته به‌رده‌ستیان، لی‌ی به‌کار دینن له پیناوی
 ر‌م‌زامه‌ندیی خوادا، که وه‌ک گوتمان: مه‌فه‌وو مه‌که‌ی زور فراوانه‌و ته‌نیا خواردن
 به‌خشین و یاره به‌خشین ناگه‌یه‌نی.

(يُوقُونَ) : (يُقَالُ: يَقْنُ الْمَاءُ: أَي رَكَدَ) يانی: ناوہ کہ وھستا، وہ (یقین) بریتيہ
لہ زانينِيكُ کہ ئينسان دَلْ لهدَلْ دانِي تَيِّدا نہ ماہِي، واتہ: زانينِيكُ کہ مروف
تہواو دَلِي لہسہر چہسپايِي و بہرچاوي تَيِّدا روْشن بوويْتہوہ.

(الْمُفْلِحُونَ): له (فَلَح) دوده هاتوه (الْفَلَاحُ الشَّقُّ) واته: لهت کردن و شفق کردن، بویه علمرب دهلین: (لا يُفْلَحُ الْحَدِيدُ إِلَّا الْحَدِيدُ) یان دهلین: (الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ) واته: ئاسن به ئاسن لهت دهکری، وه جوتیار بویه پیی دهگوتری: (فَلَاح) چونکه زهوی دهکیلتیت و لهتی دهکات، (مُفْلِح) یش کهسیکه کۆسپهکانی بهردهمی خووی دهبرئی، تا دهگاته ئهو ئامانجهی که دمیهوئی، وه (مُفْلِح) له زاراهوی شمرعدا، واته: کهسیکه که له دنیادا بهخته وهر بووبی، وه له دواروژیشدا سهرفراز بووبی، بههوی پابه ندبوونی به شمریعه ته وه.

مانای گشتی نایه ته کان

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾: به ناوی خوای به به زهیی و به خشنده. ﴿ اَلَمْ ﴾: ئه لیف، لام، میم، سین پیتن، پیتی (ا)، پیتی (ل)، پیتی (م). تو یژ مردوانی قورئان زور قسه یان کردوه دمرباردی ئه و پیته پچر پچرانه: (الْحُرُوفُ الْمُقْطَعَةُ)، به لام باشرین را که زور به یان له سمری یه که دنگن، همر له (طبری) یه وه تا دواپی، ره حمه تی خویان لیبن، ئه و دیه که ﷺ به هو ی هیئانه و دی ئه م پیتانه وه، دیه و ی به خه لکی بفر مو ی، به تایبه ت به کافر ده کان: که ئه و قورئانه ی موحه ممه د ﷺ کرد و یه ته به لگه ی پیغه مبه رایه تی خو ی، وه مو عجیزه و نیشانه ی موحه ممه د ﷺ وه که س نه ی توانی وه ناتوانی سوور متیک وه که یه کیک له سوور مه کانی بین، ئه و قورئانه همر له و پیتانه وه له و دنگانه پیکدی، که ئیوه قسه یان پی ده که نه و پیان دنووسن، وه که: (ا، ل، م، ن، ق، ص، ... هتد)، دی ئه گمر راسته موحه ممه د ﷺ بو خو ی دهستی له قورئاندا هه یه، خو ئیوه ش وه که ئه و به شمرن، فمر موون ئیوه ش قورئانی که بین، به لام ئه گمر نه تانوانی، بزائن که ئه وه خوا یه سوور مه کانی ئه و قورئانه و نایه ته کانی له و پیتانه پیکه یئا وه به شمر نیه، نه موحه ممه د ﷺ بو خو یه تی وه نه غه یری موحه ممه دیشه! به لگه ش له سمر ئه م جوړه لیکدانه وه ئه و دیه که همر کاتی خوای به خشمر ئه و پیتانه ی فمر مووه، یه که سمر باسی قورئانی کردوه، بو وینه: ﴿ اَلَمْ ﴾ ① ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلشَّاقِّينَ ② ﴿ البقرة، ﴿ ص وَالْقُرْآنُ ذِي الذِّكْرِ ① ﴾ ص، ﴿ ق وَالْقُرْآنُ الْمَجِيدُ ① ﴾ ق، ﴿ يَس ① وَالْقُرْآنُ الْحَكِيمُ ② ﴾ یس، ... هتد همر کات باسی ئه و پیتانه کرابی، یه که سمر باسی قورئان کراوه، جگه له چه ند شو ی نیکی که م، ئنجا رسته ی: ﴿ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾، ئه و کتیبه گومانی تی دا نیه، واته: هیج شتیکی تی دا نیه قابیلی گومان لیکردن بی و، گومانی تی دانیه که ئه و سهر چا و دیه ی لیوه ی هاتوه، خوا یه (جَلَّ شَأْنُهُ) ﴿ هُدًى لِّلشَّاقِّينَ ﴾، رینمای ی به بو پار یز کاران، رینمای ی یان ده کات

بۇچى؟ بۇ ھەموو شتېك كە ئىنسان پېۋىستى پېيھەتى لە ژيانى دىنايدا، كە بېيئە مايە پارىزرانى لە توورمىي خوا، لە لېپرسىنەوہى خوا، لە سزاو جەزىمەى خوا، ئەو قورئانە رېنمايى مروؤف دەكا، لە ژيانى تاكيدا، لە ژيانى خىزانيدا، لە ژيانى كۆمەلەيەتيدا، لە ژيانى سياسىيدا، ئەو كتيبە گومانى تيدانىە رېنمايىكەرە بۇ پارىزكاران، بەلام ئايا پارىزكاران كتن؟ پېناسەيان دەكات بە پېنج سيفەت:

۱- ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾، ئەوانەى كە بپروا دینن بە نادیار (پەنھان) خوا ^ﷻ پەنھانە، فریشتەكان پەنھانن، رۆژى دواىى پەنھانە، رۆوح پەنھانە، هەموو ئەو شتانەى كە غەیب و پەنھانن، ئیمانیا ن پى دینن، بۆچى؟! لەبەرئەودى عەقل دەلالەتیا ن لەسەر دەكات، وە لەبەرئەودى پىڤغەمبەرى راستگۆ ^ﷺ هەوالیا ن پى دەدات، ئەوانیش بە بەلگەى عەقلى تىگەىشتوون و دانیابوون كە موحەممەد ^ﷺ پىڤغەمبەرە راستگۆیە، ئەویش هەوال بەو شتە نادیارانە دەدات، بۆ ئەودى بروداران ئیمانیا ن پى بینن، بەلى یەكەمین سیفەتى ئیماندارانى پارێزكار ئەودیه كە ئیمان بە غەیب دینن، لەبەرئەودى پىڤغەمبەر ^ﷺ هەوالى پیدەدات و عەقلى ساغیش دەلالەتى لەسەر دەكات.

۲- ﴿وَيَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا﴾ ، نویژ بهریا دهکهن بۆ په‌یوهندیی به‌ستن له‌گه‌ل ئه‌و زاته نادیاردا که خوی په‌رومردگاره، وه‌ک پێش‌تریش گوتم: به‌ریاکردنی نویژ (إقامة الصلاة) حیایه‌ له: به‌جیه‌ینانی نویژ (أداء الصلاة)، چونکه نویژ به‌ریا دهکهن، واته: به‌و شیوویه نویژه‌که‌یان دهکهن، که خوا ﷻ فەرمووویهتی، وه‌ له‌سه‌ریشی به‌ر ده‌وامن، وه‌ هه‌موو پایه‌ درمی و ده‌روونیه‌کانی تێدا جیه‌یه‌جی دهکهن.

۳- ﴿وَمَا رَزَقْنَهُمْ يُفْسُونَ﴾، واته: همر ئه وونیه که ههقی خوا جیبه جی بکه، به لگو ههقی خه لکیش جیبه جی ده که، له ووی که پیمان داو، له: سه ووت و سامان و، خواردن و خواردنه و، شارمزی و زانیاری و، عهقل و حیکمهت، جاهو توانا، له همرچی پیمان داو، دمه خشن و به کاری دین له خزمهت خه لکدا.

۴- ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾، وہ ئه وانہی کہ ئیمان دینن به وہی کہ بۆ تۆ نیردراوئته خوار، (کہ قورئانہ، وہ سوننہتی پیغمبریشہ ﷺ،

چونکہ ئەوئىش لە ڕێگای وەحىيە وە بۆ پىغەمبەر ﷺ (هاتو)، وە ئيمان دىنن بە وەى كە بۆ ئەوانەى پيش تۆش نيردراو، واتە: بە كتيبه ئاسمانىيەكان، كە واتە: مسولمانان ھەر لە سەرتاوە خۆشەفەتار (متسامح) و كراو، ئە وەتە ھەر لە سەرتاوە، ئىسلام فيريان دەكات كە بپروا بىنن بە ھەموو كتيبه ئاسمانىيەكان، ھەلبەتە ئەسلەكەيان نەك ئەو كتيبانەى ئىستا لەبەردەستيان دان، كە بىگومان دەستكارى كراو و گۆردراو.

۵- ﴿وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾، وه ئهوانه یه قین و دل دامه زراوییان ههیه بهرانبهر به دوارپوژ، ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ﴾، ئا ئهوانه له سهر هیدایه تیکن له لایهن پهروهر دگاریانه وه، واته: هیدایهت بو ئهوان وهك و لاخیکی رینك وپیكه كه سواری بوون و پیی دهگه نه مه نزل ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، وه ههر ئهوانه ن سهر فرازو به مر از گه بشتوو.

چند مہ سہ لہیہ کی گرنگ

مەسىلەۋى يەكەم: پىتە پىچىرپىچىرەكەن بەگىشى لەپىش (۲۹) سوۋرەتەۋە ھاتوۋن، سى (۳) سوۋرەتەن يەك پىتەن لەپىشە، كە: (ص، ق، ن، ن)، ۋە دە (۱۰) سوۋرەتەن بە دوو پىتە ھاتوۋن، كە (حم) دىكانن لەگەل (يس، طە)، ۋە سىز دە (۱۳) يان بە سى پىتە ھاتوۋن، ۋەك (الم، الر)، ۋە دوو سوۋرەتەن چوار پىتە ھاتوۋن، ۋەك: (المص، الممر) ۋە يەك سوۋرەتەن بە پىنچ (۵) پىتە ھاتوۋ، كە سوۋرەتەن مەرىپەمە (كەيەص)، ۋە ھەموو ئەۋ پىتەنە، كە لەپىش ئەۋ بىستە ۋە (۲۹) سوۋرەتەۋە ھاتوۋن، چوار دە (۱۴) جۆرە پىتە، ۋاتە: نىۋە ئەۋ پىتەنە كە زامانى ەرىپىيان لى پىكەتەۋە.

مسئله دووم: بۆچی لیږه هیډایه تی قورئان تایبەت کراوه بە ئەهلی تەقواوه

﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾؟ له حالیکدا که خوا قورئانی بۆ هه‌موو که‌س ناردوه (هُدًى لِّلنَّاسِ)؟ وه‌لامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که: له‌راستیدا ته‌نیا پارێزکاران، که له قورئاندا

به هر مهنه د مېن، بويه خوا ﷺ تايبه تي كړدود به وانه وه، نه گهرنا له نه سلدا قورپان بؤ هم موو كهس هاتود، به لام له سمرنجامه كهيدا كي له قورپان سوو دمه نه د ده بېت؟ كي قورپان ده كاته چرايه ك و به رپيي خوي پي د مېني، پيي دمگاته ناوات و نامانجه كاني له دنيا و دواړو ژدا؟ نه هلي ته قوا و پاريزكاران، بويه خوي زانو توانا تايبه تي كړدود به وانه وه، هر چنده له نه سلدا به گشتي بؤ مروځو جند هاتود.

مسئله ۱ سپېم: جيي سهرنج نه وديه، كه خوي كار به جئ له سمرمتاي سوو پرتي به قهر ددا، كه بؤ پي كهيان و بنياتناني كو مه لگاي ئيسلامي هاتود، فهر موويه تي:

﴿ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ ﴾، دياره نه وه لئي و مرده گيري كه: كو مه لگايه كي ساغو سهرليم د مېن له سمر بناغي بهرنامه يه كه كه جيي گومان و مشتومرو دل له دلدان نه بئ، ژياني خوي بنيات بنئ، نه كه هر رږډي بگه ويته شوين بيردو زمي كه كه له عه قل و نه زمووني ئينسانيكه وه سمرچاودي گرتودو، نازاني نه راست درده جئ نه درو! دياره زوريشمان بيني خه لكيك كه و تنه دواي كوږه رپيه ك و به شوين رپچكه و بيردو زمي كه رپويشتن و دواي سي (۳۰) سال گوتيان، كاكه بومان دركه وتود رپيه كه مان غه لته بووه، د مېن بگه رپينه وه له نوو كه وه له رپيه كي دي كه وه تي هه لچينه وه!

به لام ئيسلام هر له سمر متاوه ژياني مسولمانان له سمر بناغي كتي بيكي روښن كه هيج گومان و مشتومر يك هه لئا گري، كتي بيكي رپي پيشاندر و رپنمايي كمر، بهرچاو روښن كمره وه، بنيات د مېن.

مسئله ۲ چوارم: كه خوا ﷺ د فهرموي: ﴿ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ ﴾، پيوسته بزاني كه

(ئيمان) ته نيا بريتي نيه له قسه يه كه به زار بگوتري، به لكو حه قيقه تي كه به عه قل درك ده كري و به دل قه بوول ده كري و به زمان دردمبري و، به نه دمه كانيش جيه جئ ده كري. دوايش له دمرسه كاني دي كه دا زياتر باسي ئيمان ده كه ين و تيشكي ده خينه سمر.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

ده رسی چواره م

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دمرسی چواره ممان له نایه ته کانی ژماره (۶ تا کو ۲۰) له نایه ته کانی سهرمتای سوورپرتی (البقرة) دهگریته خوئی، له م پازده (۱۵) نایه ته دا، دوو نایه تی سهرمتایان پیناسه ی کافران دهکن، نایا نه هلی کوفر کی؟ وه نایه ته کانی دی، واته: نهو سیژده نایه ته ی دوایی دین، هه موویان باسی مونافیق و دوورپووه کانمان بو دهکن، ئیدی سهرجه م - وهك له سهرمتای دمرسی پینشودا باسمان کرد- خوای بهرزو پاک (۲۰) نایه تی تهرخان کردوه بو پیناسه کردنی سی کومه له خه لك:

(۱) مسولمانان که به پاریزکاران پیناسه ی کردوون و به پینج نایه تان پیناسه ی نهوان دهکات.

(۲) کافران که به دوو نایه تان پیناسه یان دهکات.

(۳) مونافیقان که به سیژده نایه تان پیناسه یان دهکات، هه لبه ته نهمه لیژده نهوه دهگه یه نی که بهرپاستی حاله تی (نیفاق) حاله تیکی زور دژواره و ناسینی مونافیقه کان شتیکی ناسان نیه، بویه خوا ﷺ (۱۳) نایه تی بو تهرخان کردوون، همر له م سوورپرتیه دا، دیاره له سوورپرتی (النساء) و له سوورپرتی (التوبة) و سوورپرتی (المنافقون) یشدا که همر سوورپرتیکی تایبه ته به مونافیقانه وه، وه له گه لی شوینی دیکه ی فورئاندا، خوای کاربه جی باسی مونافیقه کان دهکات، نهوه وهك پیناسه ی بابیه تی نهم پازده نایه ته، که ئیمه خوا پشتیوان بی له م دهرسه ماندا تهفسیریان دهکهن.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنْذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ① خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ② وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ

ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَيَا أَيُّهَا الْآخِرُ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ يُخٰدِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌۢ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ قَالُوْا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ ﴿١١﴾ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ ءَامِنُوْا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوْا اَنْتُمْ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا لُقُوْا بِالَّذِيْنَ ءَامَنُوْا قَالُوْا ءَامَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلَىٰ شَيْطٰنِهِمْ قَالُوْا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٤﴾ اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيٰنِهِمْ يَجْعَلُوْنَ ﴿١٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اَشْتَرُوا الضَّلٰلَةَ بِالْهٰدِىِّ فَمَا رَحِمَتْ جَحَنُتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمٰتٍ لَا يَبْصُرُوْنَ ﴿١٧﴾ ضُمُّ بُكُمْ عَمٰى فَعَمٌ لَا يَرٰجِعُوْنَ ﴿١٨﴾ اَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِىهِ ظُلُمٰتٌ وَرَعَدٌ وَرَقٌّ يَّجْعَلُوْنَ اَصْبِعَهُمْ فِىْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِيْنَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَرَهُمْ كُلَّمَا اَضَاءَ لَهُمْ مَّشٰوًا فِىهِ وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوْا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَرِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٠﴾

ماناي وشه به وشه ئايه ته كان

((بىگومان ئەوانەى كافرن يەكسانە بۆيان بيانترسىنى يان نەيانترسىنى، ئيمان ناهىن ﴿٦﴾ خوا دل و گوڤيانى مؤرکردوه، وه پەردەى بەسەر چاويان هەلکىشاوه، وه ئازارىكى مەزنيان بۆ هەيه ﴿٧﴾ وه جوړه كەسێك لەنيو خەلكى هەن دەلێن: برۆمان بە خواو بە پوژى دوايى هېناوه، لە حالێكدا كە ئيماندار نين، ﴿٨﴾ وه بە خەيالى خوڤيان خواو ئەوانەى ئيمانيان هېناوه فريو دەدەن، بەلام خوڤيان هەلدەخەلەتین، ئەوەندە هەيه هەست ناكەن ﴿٩﴾ دلایان نە خوڤى تىدايهو خواش نە خوڤىيەكەيانى بۆ زياد كردوون، وه بەهۆى درۆكرديانەوه ئازارىكى بە ئىشيان

ھەيە (لە دوا رۇۋدا) ﴿۱۰﴾ ۋە ئەگەر پىيان بگوتى: ئاشووب لە زەويدا بەرپا مەكەن! دەلىن: ئىمە بەس چاكسازىيەكەرىن! ئاگاداربىن كە ھەر ئەوان خراپەكارن، بەلام ھەست ناكەن ﴿۱۱﴾ ۋە ئەگەر پىيان بگوتى: بىروا بىنن ۋەك چۆن خەلك بىروايان ھىناۋە! دەلىن: ئايا ۋەك نەقامەكان بىروا بىنن؟ ئاگاداربىن كە ھەر ئەوانەن نەقام، بەلام بەخۇيان نازانن ﴿۱۲﴾ ۋە كاتىك بەوانەى ئىمانيان ھىناۋە دەگەن، دەلىن: ئىمانمان ھىناۋە، بەلام كە بە تەنيا لەگەل (سەر كىردە) شەيتانەكانيان كۆدەبنەۋە، دەلىن: ئىمە ھەر لەگەل ئىۋمىن، ئىمە بەس گالئەكەرىن (بە بىرواداران) ﴿۱۳﴾ خوا گالئەيان پى دەكات ۋە ياخى بوونياندا رىستيان بۇ رىز دەكات، كە بە سەرگەردانىي بىمىنەۋە ئەوانە گومراييان بە رىنمايى كرىۋە ﴿۱۴﴾، جا بازىرگانىيەكەيان قازانجى نەكردەۋە، ۋە لە رىى راستگرتوۋان نىن ﴿۱۵﴾ ۋىنەيان (ۋاتە: ۋىنەى مونافىقەكان) ۋەك ۋىنەى كەسىكە ئاگرىكى كىردۆتەۋە جا كاتىك دەۋرۋىبەرى رۆشن كىردەۋە ﴿۱۶﴾ خوا رووناكىيەكەيانى نەھىشت، ۋە لە تارىكىيەكاندا بەجىي ھىشتن، كە ھىچ نابىنن ﴿۱۷﴾ ئەوانە كىرو لال ۋە كۆىرن، بۆيە ناگەرپىنەۋە ﴿۱۸﴾ يان (ۋىنەيان) ۋەك كەسانىك ۋايە كە ھەۋرىكى باراناۋىي لە ئاسمانەۋە دەۋرى گىرتىن، كە تارىكايى ۋە ھەۋرە تىرىشقەۋ برووسكەى تىدا بىت، ۋە لە ھەژمەتى گرەۋ ھاردى ھەۋرە تىرىشقەكان پەنجەكانيان لە ترسى مەرگ بىخەنە گۆپىيانەۋە، ۋە خوا دەۋرى كافرانى داۋە لىي دەرباز نابىن ﴿۱۹﴾ نىزىكە برووسكە چاۋيان كۆپر بىكات، ھەركە چەخماخە بىدات ۋە دەۋرۋىبەريان رۆشن بىكاتەۋە، لەبەر رۆشنايىدا دەۋرۋن، ۋە كاتىك تارىكىيان بەسەر ھەلكشا، لەجىي خۇيان دەۋەستىن، ۋە ئەگەر خوا ۋىستىبى گۆۋ ۋە چاۋەكانيانى لەكار دەخست، بىگومان خوا لەسەر ھەموو شتىك تۈۋانايە ﴿۲۰﴾

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(أَنْذَرْتَهُمْ): (الْإِنذَارُ: إِعْلَامٌ أَوْ إِخْبَارٌ مَعَ تَخْوِيفٍ) واتە: (إِنذَار) بریتییە لە

ئاگادارکردنەوێ، یان هەواڵ پێدانن، کە ترساندنێ لەگەڵ دای.

(خَتَمَ): (الْخَتَمُ وَالطَّبْعُ، الْإِسْتِثْقَاءُ مِنَ الشَّيْءِ، وَالْمَنْعُ مِنْهُ، أَوْ هُوَ تَأْثِيرُ الشَّيْءِ

كَتَفَشِ الْخَاتِمِ) دیارە لە قورباندا وێرایی (ختم) (طَبْع) یش هاتو، کە

مەبەست پێی ئەوێ وەک چۆن مۆر بە شتیکی وێرایی شوێنی لێدەکات،

ئەوانەش کوفرو بێدینی ناوا شوێنی لە دلیان کردو، نەخشی لەسەر دلیان

بەستو، ئەو مانایەکی، مانایەکی دیکە ئەوێ کە وەک چۆن کەسیک

نامەیەک دەنووسێ و لە کۆتاییەکیدا خەمی دەکات، یاخود لەسەر زەرفەکی

مۆریکی لێدەدا، واتە: داخراو و تەواو بوو، ئەوانەش دلیان ئەوێ کوفرو

چۆتە نیو، کە داخراو و، وەک نامەیەکی خەتمکراو دلیان کۆتایی پێ هاتو.

(فُسَادًا): (الْفَسَادُ: خُرُوجُ الشَّيْءِ عَنِ الْإِعْتِدَالِ وَيُضَادُّهُ الصَّلَاحُ) واتە: (الْفَسَادُ)

بریتییە لە درچوونی هەر شتیک لە خەتی نیوێرێست و حالەتی هاوسەنگیی،

پێچەوانەی (صلاح)، کە بریتییە لەو شت حالەتی باش و هاوسەنگی هەب.

(السُّفَهَاءُ): واتە، نەفامەکان (السُّفَهَاءُ: خِفَّةٌ فِي الْبَدَنِ، وَتَوْبٌ سَفِيءٌ: رَدِيءُ النَّسْجِ

وَاسْتَعْمِلَ فِي خِفَةِ النَّفْسِ لِنَقْصَانِ الْعَقْلِ) واتە: وشە (السُّفَهَاءُ) بە مانای

قالب سووکی دیت، وە قوماشیک کە باش نەچنرابێ (سفیە) ی پێدەگوتری،

واتە: باش نەچنراو و سووکە، پاشان بەکارهێنراو و خاوازاو و تەو بۆ

سووکی نەفس لەبەر عەقڵی سووک، چونکە عەقڵ بریتییە لە حەقیقەتی

ئینسان و بریتییە لە کاکلی ئینسان، بۆیەش خۆی زانا ناوی لە عەقڵ ناو

(لُبِّ)، وە بە ئینسانانی خاوەن عەقڵ دەفەرموێ: (أُولِي الْأَلْبَابِ) خاوەن

عەقڵان، چونکە عەقڵ کاکلێ ئینسان و ئینسان کە عەقڵەکی

بەکارنەهێنا، وەک گۆیزی قریۆک وایە کە کاکلی نەبێت.

(خَلَوْا): (خَلَا الْإِنْسَانُ صَارَ خَالِيًا) واتە: مەروۇف لە شوینىكى چۆل بوو (خَلَى فُلَانٌ فُلَانًا: صَارَ مَعَهُ فِي خَلَاءٍ) واتە: دەگوترى فُلَانٌ لە گەل فُلَانٌ كەس خەلومتى كرد، واتە پىگەوه بوون لە شوینىكى چۆل (وَخَلَا إِلَيْهِ أَنْتَهَى إِلَيْهِ فِي خَلْوَةٍ)، واتە: بە تەنیا چوو لە شوینىكى چۆل.

(شَيْطَانِيَهُمْ): لىردەدا واتە: (رُؤْسَاهُمْ) سەرکردهكانیان، چونکە دەلى: (الشَّيْطَانُ: كُلُّ رَأْسٍ فِي الْبَاطِلِ) هەر کەسێک کە سەرکردهو دەمراست بى لە ناهەقىدا، وه لىردەدا (شَياطينِهِم)، واتە: سەرکردهكانیان لە (نىفاق) و کوفردا.

(يَسْتَهْزِئُ): (الْهَزْءُ: مَزْحٌ فِي خُفْيَةٍ) وشەى (الْهَزْءُ) بریتىه لە گالته پىکردينىکى بە پەنھانىی.

(طُغْيَانِهِمْ): (الطُّغْيَانُ: تَجَاوَزُ الْحَدِّ فِي الْعُصْيَانِ، قَالَ تَعَالَى: ﴿أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ

إِنَّهُ طَغَى﴾ ١٧) النَّازِعَات، واتە: هەر شتى کە ئىنسان سنوورى تىدا بەزانە، پىی دەگوترى (طُغْيَانِ)، وهك خواى بەرز فەرموووهتى (بە مووسا): بچۆ لاى فیرعهون بىگومان یاخى بووه .

(يَعْمَهُونَ): (الْعَمَهُ: التَّرَدُّدُ فِي الْأَمْرِ مِنَ التَّحِيرِ) وَقَالَ تَعَالَى: ﴿... زَيْتًا لَّهُمْ

أَعْمَلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ﴾ ٤) النمل، واتە: (الْعَمَهُ) ئەودیه کە ئىنسان لە لهرهردا بى دل لە دلەدا، لە ئەنجامى سەراسیمهیی لە کاریکدا، وهك خواى بەرز فەرموووهتى: (کردهوهکانیانمان بۆ رازاندوونهوهو سەرگەردانن) .

(مَثَلُهُمْ): وینەى ئەوان. وشەى (مَثَلٌ) لە زمانى عەرەبیدا بە مانای سیفەت دىت

وهك خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿... وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى ...﴾ ٢٧) الروم، واتە: سیفەتى

هەره بەرز بۆ خوايه. وه (مَثَلٌ) بە مانای وىکچوونى شتىک بە شتىک دىت، واتە بە مانای (شَبَه) دىتو ئەوکاته مانای (مِثْل) دەگەیهنى، دەگوترى: (هَذَا مِثْلُ هَذَا أَوْ مِثْلُ هَذَا) ئەو شته وهك ئەو شته وایه، وه لىردەدا وشەى (مَثَلٌ) بۆ ئەوه بەکارهاتوه، کە حالهتیک بە حالهتیکى دیکه چووینراوه، دياره لە

زمانی عمره پیدا وشهی (مَثَلٌ) به (امثال) کو دده کریته وه، وهك خوی زانوا
توانا له سوورمئی (العنکبوت) نایه تی (۴۳) دا، دمه رموی: ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ
نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ﴾، واته: ئهو وینانه بو خه لکی
دینینه وه، به لام ته نیا زانایان لیان تیده گهن.

(صُمُّ): کوئی (أَصَمُّ)، (أَصَمٌ) یش واته: که، (صَمٌّ): که ره کان.

(بُكْمٌ): کوئی (أَبْکَمٌ)، یان کوئی (بُکَمٌ)، واته: لال، (بُکْمٌ): لاله کان.

(عُمَى): کوئی (أَعْمَى)یه، واته: کویر، (عُمَى): کویره کان.

(كَصِيبٍ): (صِيبٌ) به دوو واتا هاتوه، ههم به مانای باران (مَطَرٌ) و ههم به مانای
ههور، جا ئه گهر به مانای باران بیت، بویه ئهو ناوهی لیئراوه، چونکه له
ئاسمانه وه به ره خواری دیت.

(وَرَعْدٌ): ههوره تریشقه، دهنگی ههور.

(الْبَرْقُ): برووسکه، که بریتیه لهو تیشکه و روشناییه، که له ئه نجامی
به ریه ککه وتنی ههوره کان پهیدا دهنی (دیاره ههوره تریشقه و برووسکه ش
له وه پهیدا دهن).

(الصَّاعِقَةُ): کوئی (الصَّاعِقَةُ) یه: (هِيَ الصَّوْتُ الشَّدِيدُ مِنَ الْجَوِّ، ثُمَّ قَدْ يَكُونُ
فِيهَا نَارٌ فَقَطُّ، أَوْ عَذَابٌ أَوْ مَوْتُ، وَهِيَ فِي ذَاتِهَا شَيْءٌ وَاحِدٌ) بریتیه له
دهنگیکی به هیز، که له سه ریوه دیت، جا جاری واهه یه بهس ئاگری تیدایه،
وه جاری واهه یه ده بیته هوئی عه زابو مهرگ، بویه له قورئاندا به مانای
مردنیش هاتوه به مانای ئاگریش به کارهاتوه، وه به مانای ئهو دهنگه به
هیزه ش که له سه ریوه دیت، هاتوه.

(يَخْطَفُ): (الْخَطْفُ وَالْإِخْطَافُ: هُوَ الْإِخْطِلَاسُ بِالسَّرْعَةِ) دهگوتری: (خَطْفًا
يَخْطَفُ) وه دهگوتری: (خَطْفًا يَخْطَفُ)، واته: شتیک به زوویی به خیرایی
برفینی، یان بیلزی.

مانای گشتی ئایه ته کان

خوای پهرو مردگار دواى ئه وهى باسى پارێزکارانى کرد، وه باسى سهره کیتريـن سیفه ته کاتی ئیماندارانى پارێزکاری کرد، که بریتی بوون له: برپوهینان به په نهان و نوێژ بهرپاکردن و به خشین له وهى که خوا پێی داوون، وه ئیمان نهینان به قورپان، وه به هه موو کتێبه کانی که خوا ناردوونیه خوار، وه یه قین هه بوون به دواړۆژ، که ئه وانه پێنج سیفه تی بهرجه سته و سهره کیى هه ر ئینسانێکن که بیه وێ که سایه تیه کی ئیمانی و ئیسلامی تیرو ته وایى هه بێ، وه سوورپه تی به قه رهش باس مان کرد، که له سهره تى بنیاتنانی کۆمه لگای ئیسلامی و ده وله تی ئیسلامیدا هاته ته خوار، بۆیه باسى ئه و سیفه تانه ی کردوه، که ده بێ هه موو ئینسانێکی مسوومان که سایه تی خوایانان له سهر بنیات بنی، ئنجا خوای بێ هاو دل، له دوو ئایه ته دا باسى سهره کیتريـن سیفه تی کافره کان ده کات ده فهرموێ:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، واته: ئه وانه ی بێ برون، یه کسانه، بیان ترسینی یا نه یان ترسینی، ناگاداریان بکه یه وه له گه ل ترساندن، یا خود لییان بگه ری، ئیمان هه ر ناهینن، پاشان له ئایه تی دوا ییدا هۆکارو عیله تی ئیمان نه هینانه که یان روونده کاته وه، که: ﴿حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، خوا دل و گوێیانی مۆر کردوه، وه په رده به سهر چاویان هه لگشاوه، وه ئازاریکی مه زنیان بو ئاماده کراوه، لیرده دا پێویسته بزانی که مه به ست له مۆری خوا به سهر دلی کافران و به سهر گوێیانه وه فزان، وه په رده به سهر چاو هه لکشانیان، ئه و نه یه که خوا ﷻ نه هیلی ئیمان بینن! به لکو ئه وه روونکردنه وه ی یه کیکه له سونه ته و یاساکانی خوای ﷻ که هه رکه سی کاتی بانگی ته و حیدی پێده گاتو بانگی پێغه مبه رانی پێده گات، گوێی نه داتی و پشتی تی بکات، ئه م هه لویسته دلی ره ش ده کات، دوا یی که به رده وام ده بیته له سهر هه لویستی دژی هی دایه تی خوا، خالی ره شی زیاته ره سهر دلی پهیدا ده بیته، هه تا وای لی دیت ده گاته قو ناغیک که پێی

دەگوترى، قۇناغى (خْتَم) ياخود قۇناغى (طَبْع)، بە بەلگەى ئەو دە كه خوى كار بە جى لە و بار دە دە فەر موى: ﴿ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ ﴾ ﴿ ۱۵۵ ﴾ النساء، واتە: وه (جووله كه كان) گوتيان: ئيمه دلمان لەنيو كيف دايه و هيدا يه تى ناچي ته نيو! نه خير بەلگو بە هوى كوفر ده كه يانه وه، خوا مۆرى بە سمر دلە وه ناو، ئە گەر نا وەنە بى خوا زولمى لىكرد بىن خوا زولمى لىنە كردوون، بە لام بو خۇيان كاريكى واپان لە گەل خۇيان كردو، كه ناتوانن هيدا يه تى خوا وەر بگرن و ئاميرە وەر گره كان (أَجْهَرَةُ الْإِسْتِقْبَالِ) يان لە خۇياندا پە كخستو، وەك چۆن جيهازيكي راديو ئە گەر شكەندت و تىكتە، تازە شەپۆلە دەنگيە كان وەر ناگرى، هەر وەها جيهازيكي تىكچووى تە لە فزيۆن، شەپۆلە دەنگيە كان وەر ناگرى، لە بەر ئەو دى كه پەكى خراو و تىكچو وە.

ئىنجا دىيىنە سمر باسى مونا فىقهە كان، كه خوى بەرزو مەزن لە بارە يانە وه فەر مو و يه تى: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتُونَ الْآخِرَ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾، سمرەتا بە شىو ديه كى نە ناسرا و نامۆ (مَجْهُول) باسيان دەكەت، كه لەنيو خەلگىدا كەسانىك هەن ئىد دىعاى ئيمان دەكەن و دەللىن ئيمانمان هينا وە، كه چى ئيمانن شيان نە هينا وە، بۆيە بە شىو ديه كى نە ناسرا و باسيان دەكەت، چونكه بە كرده وه مونا فىقهە كان خۇيان نە ناس دەكەن و خۇيان پەنەن دەكەن و، سەد دەمامك بو خۇيان دروست دەكەن، ديارە ئەو تايبەتمە ندىترىن سيفه تى مونا فىقهە كانە، كه خۇيان بە مسولمان دە ناسين، بە لام مسولمان نين، واتە: لە دەروونياندا ئىسلام و ئيمان نيە، لە هەل سو كە و تياندا ئيمان و ئىسلامه تى و دىندارى و مسولمانه تى نابىنى، ﴿ يُخَذِّلُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يُخَذِّلُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴾، ئەدى بۆچى دەللىن ئيمانمان هينا وە؟ ديارە دىيانە وى فيل بكەن و بە خەيالى خۇيان فيل لە خوا بكەن و فيل لە ئيمانداران بكەن، لە حالىكدا كه تەنيا خۇيان هەل دە خەلە تىنن، چونكه نە خوا فيلى لىدە كرى ﷺ وە نە ئيماندارانى عاقل و تىگە يشتووش فيليان لى دە كرى، بەلگو وەرە قەى سى دە خوينا نە وه بە

ئىدىدىعائى كابرئايەكى موناڧىقى درۆزن، يان ئافردەئىكى موناڧىقى ددغەل
 ھەلئاخەلەتتەن، كەواتە: زەرى فرىودانەكە تەنھا بۇخۇيان ددگەرپتەودو، تەنھا
 سەرنجامەكەى ئەودىيە كە خۇيان فرىو ددەن، كە پىيان وايە خۇيان بە مەسولمان
 ناساندود، بەلام لە ھەقىقەتدالاي خوائ دادگەر نەك ھەر كافر، بەلكو لە
 كافران خراپتر لە قەلەم ددەرىن، ئنجا ددەرموى: ﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ
 مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾، دلىان نەخۇشى تىدايە، ود خوا
 نەخۇشىيەكەيان بۇ زياد دەكات، چونكە خوا ﷻ سوننەتى وايەو ياساى وايە،
 ھەركەسەك رپى چاكە بگىر، يارمەتى ددەت، ود ھەركەسەكەش رپى خراپە
 بگىر، ئىھمالى دەكاو وىلى دەكات، وەك لە شوپىنەكى دى ددەرموى: ﴿كَلَّا نُمَدِّ
 هَهُؤُلَاءِ وَهَهُؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ (۱۰) الإسراء، واتە:
 ھەردووكيان ھەر يارمەتى ددەدىن، ئەوانەش و ئەوانەش، لە بەخشى خوا،
 كەسەك بىھوى بەرەو چاكە برەو خوا يارمەتى ددەت، كەسەكەش بىھوى بەرەو
 خراپە برەو، خوا شەيتانىكى بەسەردا زال دەكات، كە شەيتانەكە زياتر كەردەو
 خراپەكانى خوى بۇ جوان دەكاتو زياتر لەلای شىرىن دەبن، پاشان ددەرموى:
 ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾، واتە: ود ئەگەر
 پىيان بگوتى: خراپەكارى مەكەن لە زەويدا، كە بەراستى حالەتى (نىڧاق)
 گەورەترىن خراپەكارى تىدايە، بەر لە ھەركەس بۇ خاوندەكەى خراپە، چونكە
 نەخۇشىيەكى نەفسى زور كوشندەيە، كەچى ئەوان لەجىياتى ئەودى ئەو قسە
 دلسۆزانە وەربگىرن، دەلىن چى؟ دەلىن: ھەر ئىمەين چاكسازو، ھەر ئىمەين
 چاكسازى دەكەين، بۇيە خوائ پەنھانبەن ددەرموى: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ
 وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، واتە: نەخىر ھەر ئەوانەن خراپەكار، بەلام ھەست ناكەن،
 ئەم راستىيە لەم ئايەتە وەردەگىرى كە ئىنسان بەھوى كوفرو نىڧاقەود، وای
 لىدى شەوورى وەك پىويست نامىنىو، ھەست بە كوفرى خوى ناكات، ھەست بە
 خراپەكارى خوى ناكات، بەلكو بە پىچەوانەودە مىزاجى وا تىكەدەچىت، كە

خراپەكەى لەلا دەبىتە چاكە، وە ھەرامى لەلا شىرىن دەبى، پاشان خوا دەفەرموى: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ ...﴾، واتە: وە كاتى پىيان بگوترى: ئيمان بىنن وەك چۆن خەلك ئيمانى ھىناودە! دەللىن: ئايا ئيمان بىننن وەك نەقامەكان ئيمانىان ھىناودە! خۇيان زۆر پى عاقلە! وە ئەھلى ئيمانىان پى نەقامە، بۆيە خوا ﷺ ئەو مۆرەشيان بە نىوچەوانەو دەنىت، مۆرى بى عەقلى، وەك دەفەرموى: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، نەخىر ھەر ئەوانن نەقام، بەلام نازانن، بۆ دوو ھالەتەكەى پىشنى فەرموى: ﴿لَا يَشْعُرُونَ﴾، بەلام بۆ ئەمەيان دەفەرموى: ﴿لَا يَعْلَمُونَ﴾، چونكە ئەو كە ئىنسان تەماشىا بكا: ئايا كى چاكەكارەو كى خراپەكارە؟ ھەر پىويستى بە ھەست كردن دەكات، بەلام ئەو كە بزانى: كى ئيماندارە وە كى بى ئيمانە؟ ئەو پىويستى بە زانىارى (علم) دەكاتو، پىويستى بە لىكۆلىنەو ەى زياتر دەكات، ئنجا دەفەرموى: ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا﴾، كە باسى دوورپوييان دەكات، واتە: كاتى دەگەنە ئيمانداران دەللىن: ئيمانمان ھىناودە. ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شُطُئِئِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ﴾، بەلام ئەگەر بچنە لای شەيتانەكانيان، واتە: لای سەركرەدەكانيان، دەللىن: ئىمە لەگەل ئىودىن، ئىمە ھەر گالتەكەرىن بە ئيمانداران ﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾، لىرەش دىسان خوا ﷺ وەلامىان دەداتەو دەفەرموى: خوا گالتەيان پى دەكات، ديارە لىرەدا گالتە پىكرەنى خوا بە مونافىقەكان، يانى: سزايان دەدات لەسەر گالتە پىكرەنيان، ياخود يانى: مامەلەيەكيان لەگەل دەكا وەك گالتە پىكرەن دەچى، چونكە لە دنيا لىيان دەگەرپى بژيەن، ھەرچەندە رۆژ بە رۆژيش زياتر جىي خۇيان خۆش دەكەن لە دۆزەخدا، كەواتە: ئەم ژيانەنيان وەك گالتە پىكرەن وايە! ﴿وَمِنْدُهُمْ فِي طَعْنِهِمْ يَعْهَوْنَ﴾، واتە: رەستيان لەدوا درىژ دەكات، كە لەسە ركىشى و لە سنوور بەزانەنى خۇياندا، ئاوا بەسەر گەردانى بخولىنەو، ئنجا دەفەرموى: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ

أَشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَىٰ ﴿۸۶﴾، ئەوانه که سانیکن هیدایه تیان داوه و له بهران بهردا گومراییان کړیوه، له بهر چی؟ چونکه دهیان توانی هیدایهت و مر بگرن، وه دهشیان توانی که گومرابن، بویه وهختی که هیدایه ته که ئیهمال دهکن و گومراییه که ته بهننی دهکن، وهک ئەوهیه هیدایه ته که یان کردبی به نرخیک و گومراییه که یان کردبی به کالایهک و کرپیان، له کۆتاییدا دهفرمووی: ﴿فَمَا رَحِمْتَ جَحْرَهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾، واته: بازرگانییه که یان سوودی نه کردوه، وه ریگای راستیشیان نه گرتوه.

خوَا ﴿۸۷﴾ له ئایه ته کانی پێشه ودها باسی کۆمه لیک له سیفه ته کانی مونا فیه که کانی کرد، که سهرجه م ده سیفهت بوون، ئنجا بۆئه وهی زیاتر حال و و مزعی مونا فیه کهان روون بکاته وه، دوو وینه ی هیان و نه وه، سهر دتا وینه یه کی ئاگری، دهفرمووی: ﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ﴾، واته: وینه ی مونا فیه کهان (ئه گهر به وهی لیان تی بگهی)، حاله تیان و سیفه تیان، وهک هی که سیک وایه، که ئاگریک دهکاته وه دوا ی نه وهی ئه و ئاگر ده شخه لی پهیدا ده بیته و ده رووبهری روشن دهکاته وه، دیاره لی بههرمه ند ده بیته، هه رئه و منده ده زانی کتوپر ئاگر ده کی ده کوژیته وه !

جیی سهرنجه که لی ردها نه یفرمووه: خوَا ئاگر ده کیانی کوژانده وه، به لکو سهرنجامی ئاگر کوژانه وه که ی باس کردوه، که بریتیه له وهی روشنایان نامینی، وه نه شی فهرمووه: تیشک (ضوء) ده کیانی نه هیشت، به لکو فهرموویته: نوور ده کیانی نه هیشت، چونکه ده گونجی تیشک (ضوء) نه بیته، به لام جوړیک له روشنای ههر هه بیته، به لام وهختی که ئینسان رووناکی (نور) ی نه ما، ئه وه چاکتر (بطریق الأولى) (ضوء) ی نه ماوه، ئینسانی مونا فیه قیش که ئیمان دینی و ئیعلانی ئیمان و ئیسلامه تی خو ی دهکات، دل و دهروونی روشن ده بیته وه ژیان روشن ده بیته وه، به لام کاتی که ده گهریته وه بۆ کوفر، وهک ئەو که سه وایه که له بهر روشناییدا بووبی و دوا ی که وتبیته نیو تاریکی پاشان دهفرمووی: ﴿وَرَكَّهُمْ فِي

ظَلَمْتَ لَا يُبْصِرُونَ ﴿۱﴾، واته: (دوای ئه وهی ئاگره که یان ده کوژیتته وه) لییان ده گهری له چه ند تاریکایی یه کدا بن که هیچ نابین، له قورئاندا هه می شه وشه ی رووناکی (نور) به تاک هاتوه، به لام تاریکییه کان (ظلمات) به کو هاتوون، چونکه رووناکی هیماو رهمزی هه قه، هه قیش هه می شه یه که، بو وینه: $(4 = 2 + 2)$ ئهنجامی راست ته نیا چواره، وه ئه گهر بلئی (۵) یان بلئی (۶) یان، وه بلئی (۳) یان ههر ژماریه کی دیکه به بی کوتایی، ههر هه مووی هه له یه، به لئ نا هه ق (باطل) هه می شه (متعدد)، به لام هه ق یه کی که، بویه هه می شه خوا ﷻ (نور) ی به یه ک هیناوه، به لام (ظلمات) ی به کو هیناوه، ﴿صُمُّ بَكْمُ عُمَى﴾، واته: ئه و مونا فیکانه له ئهنجامی ئه وه دا که کوفر یان له دلی خو یاندا جی کردو ته وه، وایان لی هاتوه وه ک که سیك بن که که ربی، لال بی، کویر بی، واته: ئه و هی زانه ی که خوا به ئینسانی داو، بو ئه وه ی که هه ق یان پی بیستی، وه شتیان پی بیینی، وه بو ئه وه که ته عبیریان پیگا له وه ی که له دل و دروونیاندا یه، ئه و هی زانه یان له کار خستوه نه هه ق ده بیستن، نه هه ق ده بین، نه هه قیش ده لین، دیاره ئه و دوو که سه ش یه کسان، که یه کیکیان که رو لال و کویره و، ئه و یلکه ش گوئی هه بی و چاوی هه بی و زمانی هه بی و، به لام نه به گوئی هه ق بیستی و، نه به چاوی هه ق بیینی و، نه به زمانه که شی هه ق بلئی، چونکه سهره نجامی کردیی ههر دوو کیان وه ک یه که! دوایی ده فرموئ: ﴿فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾، واته: له ئهنجامی ئه وه دا که گوئییه کیان نیه هه قی پی بیستن، وه چاو یکیان نیه که هه قی پی بیین، وه زمان یکیان نیه هه قی پی بلین، ناشتوان بگهرینه وه، له م رسته قورئانییه وه در ده که وئ، که ئینسان ئه گهر له سهر کو فرو تاوان و گوناخ به مرده وام بوو، وایلی دئ به ره به سستی که له به مرده ما پهیدا ده بی و دوایی ش ناتوانیت بگهریتته وه، وه ک چون که سیك سهره تا ئیراده و ئیختیاری به ده ست خو یه تی، به لام که ده که ویتته لیژیایی، دوای ئه وه ی له ئهنجامی به مرده وامی (استمراریه) دا ته ماشا ده که ی خو ی بو ناگیریتته وه، دوای ئه وه ی که ده که ویتته خی رای ی، وه ک چون سهاره که ئیستایی ده چهری و له سهره وژیر دیتته خواری، دیاره خو ی بو ناگیریتته وه!

ئُنجا وینەى دوو دەم دینیتە وە: وینەى یەكەمیان حالەتى تاكىی مونا فیه كانی
پیشان دەمات، بەلام لەم وینەیدەدا حالەتى گشتیان دەخاتە روو، واتە: لە چ
بارودۆخ كەدان و واقیەكەیان چۆنە؟! دەفەرموی: ﴿أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ
ظُلْمٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ﴾، واتە: وینەى مونا فیه كان وەك كۆمەلێك وایە، كە
كەوتوو نەتە نیو باران و هەورو رەهیلەو هەورە تریشقەو برووسكە یەكە وە، لە
شەویكى تارىكى ئەنگوستە چاودا، جا بیەینە بەرچاوى خۆت: كەسیك لە
شەویكى تارىكى ئەنگوستە چاوى پەر سەرماو رەهیلەو بە هەورە تریشقەو
برووسكەدا گیرى خوار دبی! ئُنجا ﴿يَجْعَلُونَ أَصْنَعَهُمْ فِيْٓ اَعْدَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
الْمَوْتِ﴾، واتە: لە ترسى مردن پەنجەكانیان بخەنە گوپیانە وە لەبەر گرمەى
هەورە تریشقەكان، چونكە وەك گوتمان (صاعقة) بە دەنگى هەور دەگوتری،
جا جارى وایە ئاگرى لەگەڵدا یەو جارى وا هەیه دەبیتە هۆى ئازار و مردنیش،
﴿وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِيْنَ﴾، وە خوا كافرانى دەورە داو وە لیى دەرباز نابن، پاشان
دەفەرموی: ﴿يَكَاذُ الْبَرُّ يُخَطِّفُ اَبْصَرَهُمْ﴾، ئەوانە و مزعیان وایە، كە لەو شەو
تارىكەدا برووسكەى هەورە تریشقەكان هیندە بەهیزە، خەریكە چاویان كۆیر بكا،
وەك پێشتر گوتمان: ﴿يَخَطِّفُ﴾، واتە: بیرفینى و بە خیرایى بیگرى، بەلام
لیردەدا مەبەست پێى كۆیر كردنە، وە لیردەدا ئەو كە شیدەمتى رووناكى
برووسكەكە لە چاویان دەمات، بە جوړێك لە دزین و رەفاندنى داناو، ﴿كُلَّمَا اَضَاءَ
لَهُمْ مَّشْرًا فِيْهِ﴾ هەر كاتێك كە هەورە تریشقە برووسكە دەدا، دەتوانن تۆزى
هەنگاو بنین، تۆزى دەروڤ، ﴿وَإِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا﴾، بەلام كاتێك كە تارىك
دادیتە وە رادەو دەستن، چونكە بەرپێى خۆیان نابین، ﴿وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ
وَأَبْصَرِهِمْ﴾، وە ئەگەر خوا ویستبای هەم دەنگى هەورە تریشقەكەى هەندە

بەهیز دەکرد، که پەردەى گۆیان بەرپىنى و، هەم تیشکە کەشى هەندە بەهیز دەکرد، که چاودەکانیشیان کوێر بکات، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بیگومان خوا لەسەر هەموو شتێک بە توانایە.

هەلبەتە وینەى دوو دەم بۆ مونا فیه کان، توێژمەوان زۆریان قسە لەسەر کرد و دەوێ ئەوێ بە سەرنجدانی ئەو وینەى دێتە زەینە وە، ئەوێە که خۆى کار بە جێ وینەى مونا فیه کانى بە حالەتى کەسێک هینا وەتە وە، که لە حالەتیکى ئاوادایە: کەسێک لە شەوێکى تاریکى ئەنگۆستە چاودا، که هیچ وەسیلەى کى پى نیه بەرپى خۆى پى ببینى، غەیری تیشک و روشنائى برۆوسکە، وە گرمەى هەورو تاریکى شەوو باران و رەهیلەشى لەسەر کۆبۆتە وە، دیارە کەسێکى ئاوا لە وەزعیکی زۆر خراپدایە، جا مونا فیه کان لە کۆمەلگەى ئیسلامیدا لە وەزعیکی ئاوادان.

چەند مەسەلەى گەرم

مەسەلەى یەکەم: یەكێك بۆى هەیه بلى: باشە خوا ﷻ باسى كافران دەكات و دەفەرموێ: ئیمان ناهینن، یەكسانە ئاگاداریان بکەیه وە یان نا، بیانترسینى یان نەیانترسینى، جا ئایا حیکمەتى ئەو چیه؟ لە راستیدا حیکمەتە کەى ئەوێە که خوا (تبارك و تعالی) باسى حالەتى ئاسایى ئەهلى کوفر دەكات، که ئەهلى کوفر حالەتى ئاسایى یان ئاوايه که ئیمان ناهینن، جا دوايى هەیه ئیمان دینى، مانا وایە لە حالەتى ئاسایى خۆى چۆتە دەر، وە بۆ ئەوێە که پیغەمبەر ﷺ وە هەر کەسێ که بەرپى پیغەمبەردا دەروات، کاتى که دەبینى ئەهلى کوفر زۆر کەللەمەقن و ئیمان ناهینن، زۆر تووشى دل ناپرەختی نەبى و تووشى شپەزەیی نەبى و، بزانی که سوننەتى خوا ئاوايه که ئەوانە ئیمان ناهینن، وە وانەزانى که زەمرى لێدەکەوێ بەهۆى ئیمان نەهینانى ئەوانە وە، واتە: ئەمە جوێکە لە دلدانە وەى ئینسانى بانگخواز.

مەسەلەى دوو دەم: لەم ئایەتە بە پێزانەدا خۆى کار بە جێ و زانا دە (۱۰) سیفەتى بنچینەى مونا فیه کانى باسکردوون:-

سيفه تى يه كه هم: برى تيه له ئىددىعاى ئيمان و ده لىن: ئيمانمان هي ناوه له حالى كدا

كه ئيمانىان نه هي ناوه، ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ...﴾

﴿٨﴾، ئه وه تاي به تمه ندى ترين سيفه تى مونا فقه كانه، چونكه مونا فاق

ئه گمر بللى كافرم مونا فاق نيه، همر بويه شه حاله تى (نىفاق) كاتى

په يدا دهبى كه مسولمانان دمه لاتيان هه بى ت، به لى له نيو كومه لگاي

ئىسلامي داو له شوينى كه مسولمانان دمه لاتيان هه بى ت، (نىفاق) په يدا

ده بى ت، چونكه كاتى كه مسولمانان چه وساوه بن، كافره كان ناچار نابن

خو به مسولمان پيشان بدن، بويه له (مه كهه) حاله تى (نىفاق) مان

نه بى نيوده، له (مه دينه) مونا فاق په يدا بوون، چونكه له (مه دينه) ئىسلام

دهمه لاتى هه بوو.

سيفه تى دوو هم: برى تيه له خه لك هه لئه تاندى و فرى ودان: ﴿يُخٰدِعُونَ اللّٰهَ

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا...﴾ ﴿٩﴾

سيفه تى سى يه هم: ئه وه ديه كه دلىان نه خو شى گومان و دوو دلى و دلهر او كه ي

تى دا يه: ﴿فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ...﴾ ﴿١٠﴾

سيفه تى چوار هم: برى تيه له درو كردن: ﴿...بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ ﴿١٠﴾

سيفه تى پى نجه هم: برى تيه له وهى كه خو يان به چاك ساز دمرانن: ﴿... قَالُوا إِنَّمَا

نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ ﴿١١﴾

سيفه تى شه شه هم: برى تيه له به كه هم تهما شا كردن و به بى عه قل و نه قام

ته ماشا كردنى ئيمانداران، كه به (سُفَهَاء) ناويان ده بن: ﴿قَالُوا أَتُؤْمِنُ كَمَا

ءَامَنَ السُّفَهَاءُ...﴾ ﴿١٣﴾

سيفه تى هه وه هم: دوو روويى، كه لاي ئه هلى ئيمان شتىك ده لىن و لاي ئه هلى

كو فر شتىكى ديكه ده لىن، كه پى چه وانه ي ئه وه ديه لاي ئه هلى ئيمان

گوتوو یانه: ﴿ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ ... ﴾ (١٤)

سیفه تی هه شته م: له بهر ئه و دی بوخویان سووکن، گالته به خه لک ده که ن: ﴿... إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ﴾ (١٤)

سیفه تی نو یه م: هه ست نه کردن: ﴿... وَلَٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ (١٢)

سیفه تی ده یه م: بریتیه له و دی که ئه هلی زانیاری و لی کو ئینه وه (علم و تحقیق) نین: ﴿... وَلَٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (١٣)

مه سه له ی سی یه م: لیرده دا خوی بی وینه باس له مونافیه کهان ده کات و ده فهرمو ی:

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا ﴾، واته: له نیو خه لکیدا هه یه که سانی ک که ده لی:

ئیمانم هی نا.. ئه گهر ئیمان هی نا و هک به داخه وه هه ندیک له زانیانی (علم الکلام) گوتوو یانه: (ههر که سی ک گوتی ئیمانم هی ناو شایه تمانم هی نا، وه خوی به مسو لمان پی شاندا، ئه وه به ئیماندار له قه لهم ده دری)، به لی ئه گهر ئه وه ند ده کافی بو وایه، بو ئه و دی ئی نسان به ئیماندار له قه لهم بلری، خوا ﷺ

نه یه ده فهرمو و: ﴿ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾، چونکه خو مونافیه کهان گوتوو یانه:

(آمنا) ئیمانمان هی نا! که واته: گوتی ئیمان و بیژتنی، یان ده برپینی ئیمان، به ته نیا ئیمان نیه، به لکو یه کی که له چوار پی که ی نه ره کانی ئیمان (وهک من له کتیبی - ئیمان و عه قیده ی ئیسلامی - له بهرگی یه که م دا زور به ته فصیل با سم کرده) به لکو ئیمان چوار پی که ی نه ری به نه رتی هه ن، ئه وه زور گرنگه هه مو ومان بیزانین، چونکه هه ندیک که س زور جار له به ئیماندار یا خود به بی ئیمان له قه لهم ده لی خه لکدا به هه لده دا ده چی.

به لی له ئیسلامدا ههر که سی شایه تمانی هی ناو خوی به مسو لمان له قه لهم ده، به مسو لمان له قه لهم ده دری، به لام ئایا به ئیماندار له قه لهم ده دری؟ هه لبه ته نه خیر، چونکه: زور که س مسو لمان (مسلم) ه، به لام به روادر (مؤمن) نیه،

وهك خواى پهرو و مردگار دمه رموى: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَمَّا قُلَّ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا

أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ ﴿١٤﴾ الحجرات، وهك دمه بنین خواى په نهانزان، ئیسلام له عه ربه خپله کیه کان دمه لمینى، به لام ئیمانان لى ناسه لمینى! به لى ئیمان چوار پیکهینهرى سهر دکی هه ن وهتا ههر چواریان نه بن، ئینسان به ئیماندار له قه له م نادرى، که بریتین له:

یه که م: دهر ککړدن و زانینى به عه قل (الإدراك بالعقل)، دمه بن ئینسان به عه قل خوا بناسى، وه پیغه مېمر ﷺ و نه ودى خوا به پیغه مېمېردا نار دوو یه تی، دمه بن به عه قل بیناسى و بیزانى، چ به کورتى چ به درى ژى (إجمالاً أو تفصيلاً).

دو ودم: نه ودى که به عه قل زانیو یه تی به دل قه بوولى بکات و وهری بگری و خوشی بوئ و په سندی بن (القبول بالقلب والحب والرضا).

سییه م: به زمان دانى پیدابنئ و دهری بېرى (الإقرار باللسان والتعبير عنه).

چواره م: به جه سته و به نه ندامه کانی حیبه حیى بکات (العمل والتنفيد بالجوارح)، به لى به ریزان! دمه بن نه م چوار پیکهینهر هه بن، نه م جار ئیمان دیته دى، دیاره نه ودى که زور بنه رمتیه له ئیماندا زانینه، له گهل قه بوولگر دنى نیو دل، که همر دوو کیان په یو مندیان به عه قل و دل نه وه هیه، بویه خوا ﷺ که باسى ئیمان دهکات به زورى باسى (قلب) دهکات، بو

نموونه: دمه رموى: ﴿أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ

مِّنْهُ﴾ ﴿٢٢﴾ المجادلة، ﴿وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ ﴿١٤﴾ الحجرات، چونکه

به شى سهر دکی و به شى ههره گه وړدى ئیمان په یو مندى به دل نه وه هیه، به لام لهر استیدا ئیمان ته نیا له دلدا کورت هه لاتوو (حصر) نیه، به لکو ویرای عه قل و دل، دمه بن دانپیدا هی نانی زمان، وه حیبه حیى کردنى نه ندامه کانیش هه بن.

بۆ زیاتر پووونکردنەوێ مەبەست دەلێین: ئینسان چوار هیزی سەرەکی هەن، کە بریتین:

۱/ هیزیك كه شتی پێ دمرانی و دمرک دەکات، کە عەقلە.

۲/ هیزیك كه شتی پێ پەرزو قەبوول دەکات، کە دڵە.

۳/ هیزیك كه شتی پێ دمر دەبێ، کە زمانە.

۴/ هیزیك كه شتی پێ ئەنجام دەدات، کە جەستەیه.

ئیمانیش کە چوار پێکهێنەری بنه‌رمەتی هەن، هەر کامیکیان پەيوەستە بە یەكێك لەو چوار هیزەو، کەواتە: ئیمان بە ئیمان دانانێ تاکو مرقف بە هەموو گیانی و بە هەر چوار هیزە کە یەو تەفاعولی لە گەل نەکات.

مەسەلەى چوارەم: وێنە هیانەوێ شتیکی زۆر گرنگە، بۆیه‌ش وێنە هیانەوێ

لە قورئادا زۆر گرنگی پێراو، وێنە هیانەوێ یانی چی؟ واتە بەرجەستەکردنی مانا لە قالدی ماددیدا زانیان وایان تەعبیر لێکردوێ دەلێن: (تَقْرِيبُ الْمَعَانِي

الْمَعْقُولَةِ بِتَجْسِيدِهَا فِي صَوْرِ مَحْسُوسَةٍ) واتە: مەبەستە مەعەنەوێیە

مەعقوولەکان بێنی بەرجەستە بکەى لە وێنە بەرھەستەکاندا، ئنجا ئایا ئەو

بۆچی گرنگە؟ چونکە کاتیك كه شتیك بەرجەستە دەکری لە وێنەیهکی

ماددیدا، تۆ بە خەیاڵ بەچاو تەماشای دەکەى، وە بە خەیاڵ بە گوێ دەنگی

دەبیستی و تیوێ رادەمینى، ئەوێش زۆر یارمەتیت دەدات، کە تۆ باشتر لیى

حالیى. لەوێ کە تەنیا بە شیوێیهکی تیوری (نظري) و فیکری (عقلي) لیى

وردبیهوێ. بۆ وێنە: کاتی خوا ﷻ باسی قورئانەکەى خۆى دەکات و بە پووناکی

ناوی دەبات و بە رۆشناییهك كه بەرچاوى ئینسان رۆشن دەکاتەو، وەك لە

سوورەتی (الأنعام) دا فەرموویەتی: ﴿أَوَمِنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا

يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۲۲﴾ الأنعام، واتە: ئایا وێنەى كەسێك كه مردوو بوو

زیندوویمان كردۆتەو، وە رۆشناییه‌كەمان پێداوێ كە لەنیو خەلكی پێى دەرڤاو

به رپيى خوى پى دهبينى، وهك كه سيك وايه له نيو تاريكاييه كاندايه و لييان دهر باز نابى؟! ئاوا كردموه كانيان بو كافران رازينراونه وه، واته ئايا ئينسانى ئيماندار وهك ئينسانى كافر وايه؟ به لام خوى پهرو مردگار ئينسانى ئيماندار به كه سيكى زيندوو كه روو حيكى هاتوته به دهنه وه رووشناييه كى پيلراوه و حهره كى پيده كات، له وهدا به رجه ستهى ده كات، وه وينه كى كافريش كه سيكه كه وتوته نيو كومه ليك تاريكايى و دهخوليته وه سمر دهر ناكات! به دلنيايى ئيمه به هوى نهو وينه هيانه وهده باشتر له ماناي ئيمان و كوفر حالى دهبين.

مه سه له ي پينجه م: حالى بوون له وينه هيانه وهكان (امثال)ى قورئان، خوا ﷻ

تايبه تى كردوه به نه هلى عيلمه وه، وهك له سوورمى (العنكبوت) دا دفرموويه تى: ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ﴾ (٤٣) ﴿العنكبوت﴾، واته: نهو وينانه بو خه لكى دههينينه وه، وه ته نيا زانايان تبيان دهگهن. دياره لييردها مه به ست نه وهديه ئينسان به بى زانيارى، وه له پيش نه وهدهدا به بى هه بوونى عه قل له وينه كانى قورئان تينگات، وه ئينسان تا عيلمى زياتر بى و عه قلى وردترو تيزتر بيت چاكتر له وينه كان حالى دهبيت.

مه سه له ي شه شه م: جى سمرنجيش نه وهديه، كه خوا ﷻ به زورى وينه له

قورئاندا دينيته وه بو بابته تى گرنگو گهوره، بو وينه دفرموى: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾ (٢٣) ﴿ابراهيم﴾، لييردها خوى كار به جى وينه دينيته وه به درهختى كى پاك و چاك بهردار، لقو پوپ بهرز، هه لچوو، ريشه داکوتراو له زهويدا، هه ميشه ميوه و بهر دهر ده كات، بو خوا به يه كگرتن (التوحيد) و، وشه (لا اله الا الله)، ههرودها نه گهر ته ماشاي وينه كانى ديكه ي قورئان بكهين به زورى ههروان، بو وينه له سوورمى (العنكبوت) له ئايه تى (٤١) دا دفرموى: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، واته: وينه ي نه وانه ي، كه

جگە لە خوا دەكەن بە دۆستو پىشتىوانى خۇيان، وەك جالجالۇكەيەك واپە كە خانوويەك دروست دەكەت، وە ئەگەر بىزەن بېھىزەن مالىش مالى جالجالۇكەيەكە.

مەسەلى حەوتەم: دەغەلىي و دوورۇويى (نىفاق) پىستىن جۆرى كوفەرە، خۋا

دادگەر لە سوورەتى (النساء) دا زۆر بە راشكاويى فەرموويەتى: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ

فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ ١٤٥، واتە: بىگومان

مونافىقەكان لە پەلەى خوارەودى ئاگردان، وە ھىچ يارىدەدمرىشت بۇيان چىنگ

ناكەوى، وشەى (دركة) بە (دركات) كۆدەكرىتەودو پىچەوانەى وشەى

(درجة) يە كە بە (درجات) كۆ دەكرىتەود. (درجات) ئەودىيە كە تۆ لە ئاستى

خۆتەود بەردو سەردو بىرۇي، (دركات) ىش ئەودىيە كە لە ئاستى خۆتەود

بەردو خوار بىرۇي، ئىنجا كە خوا دەفەرمۇي: مونافىقەكان لە پەلەى خۋارى

خوارەودى دۆزەخدان، ديارە دەبىت لە ھەموو كافىرەكان خراپەتر بن بۇيە لە

خوار ھەموو كافىرەنەودن، چونكە خوا ﷻ سزاي خەلك پىر بە پىستو عادىلانە

دەداتو، كەسەك خراپەترىن و تونلىترىن سزاي ھەيە، كە لە ھەموو كەس

خراپەترىن، كەواتە: ديارە مونافىقەكان لە ھەموو كافىران خراپەتر بن بۇيە لە

خوار ھەموو كافىرەنەودن لە سزادا، بەلگەيەكى دىكە ئەودىيە كە لە سوورەتى

(النساء) لە ئايەتى (١٤٦) دا، ھەر لەدۋاى ئەو ئايەتەى كە باسەمان كرد، خوا

باسى تۆبەى مونافىقەكان دەكەت كە چۆن قەبوول دەكرى و دەفەرمۇي: ﴿إِلَّا

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ

وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ ١٤٦، واتە: مونافىقەكان ئەود

سەردىنجامو سزايانە، جگە لەوانەى كە دەگەرپىنەود بۆ لاي خوا، ئىنجا چوار

مەرجى بۆ وەرگرتنى تۆبەى باباى مونافىق داناون، چونكە مونافىق كوفەرەكەى

كوفرىكى ئاويىتە (مەركەب) يە، بۇيە دەبىت گەرانەودەشى بۆ لاي خوا

گەرانەودىيەكى ئاويىتەبى، كەسەك كە تووشى نەخۇشىيەكى سادە دەبىت،

دەرمانىكى سادەى بەسە، بەلام كەسىك تووشى نەخۇشىيەكى قورسى لىكلراو بووبىت، ديارە ھەتا نەخۇشىيەكەى قورستىرى، پىويستى بە چارەسەرى جۇراو جۇرتىرو زىاتىرىش دەكات.

مەرجەكانى وەرگرتنى گەرانبەو (توبە)ى مونافىقانىش، ئەم جولەن:

يەكەميان/ دەرەرمۇى: ﴿الَّذِينَ تَابُوا﴾، ئەوانەى كە دەگەرپنەو، واتە: تا ئىستا مونافىق بوون ئەھلى كوفر بوون، لەمەودوا بىن بە ئەھلى ئيمان.

دوومەيان/ دەرەرمۇى: ﴿وَأَصْلَحُوا﴾، وە چاكسازىي يان كىردو، واتە: ئەگەر ھەتا ئىستا سەرگەرمى خراپەكارىي بوون، لەمەودوا چاكەو چاكەكارىي دەكەنە پىشە.

سەپەميان/ دەرەرمۇى: ﴿وَأَعْتَصَمُوا بِاللَّهِ﴾، لەمەودوا پەنا بە خوا بگرن، چونكە مونافىقەكان بەزۇرى بەو دەنبە مونافىق، كە لە جىياتى خواو پاشان ئەھلى ئيمان، ئەھلى كوفر دەكەن بە دۇستو پىشتىوانى خۇيان، بە زۇرى نىفاق بە ھۆى ئەو دەو پەيدا دەبى.

جولەميان/ دەرەرمۇى: ﴿وَأَخْلَصُوا دِينَهُمُ لِلَّهِ﴾، گەردن كەچىي خۇيان بۇ خوا ساغ بگەنەو، واتە: تا ئىستا طاعەتەكەيان خلتەو خالى پىو بوو، نوپۇزىيان بە رىاو درۇ كىردو، طاعەتى دىكەشيان كىردو، ئەمما ساغ و راست نەبوو، بەلام لەمەودوا بەندايەتتەك ئەنجام بەدن، كە خلتەو خالى پىو دەبى.

ئىجا پاش ئەو گەرانبەو چوار مەرجىيە، دەرەرمۇى: ﴿فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾، ئا ئەوانە لەگەل ئيمانداران.

مەسەلەى ھەشتەم: پىويستە بزانين (نىفاق) تەنبا يەك جۇر نىە، بەلگو (نىفاق)ى گەورە ھەيەو (نىفاق)ى گچكەش ھەيە، كە ھەندىك لە زانايان بە (النفاق الإعتقادي و النفاق العملي) تەعبىريان لى كىردوون، (نىفاق)ى گەورە

ئه و دیه که ئینسان له دهر و ونه وه کوفری هه بی وه ئیمانی نه بی، به لام به درۆ خوی به مسوولمان پیشاندا، (نیفاق) ی گچکهش ئه و دیه که ئینسان هه ندیک له سیفه ته کانی مونا فیه کانی تیدا هاتب نه دی، پیغه مبه ر ﷺ یش چهند فهرمو و دیه کی هه ن له و بار وه، بو نموونه: فهرمو و دیه کی پیغه مبه ر ﷺ که (بخاری و مسلم) ده یگێر نه وه له (عه بدوللای کوری عه مری کوری عاص) وه که فهرمو ویه تی: { (أَرْبَعٌ مَنْ كُنْ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٣٤)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٢٠٧)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (٢٦٣٢)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٥٠٣٥) }، واته: چوار سیفه ت له هه رکه سیکندا هه بن، ئه وه مونا فیه کی رو و ته (مونا فیه کی ته و او عه یاره) وه هه رکه سیکن یه کی له و چوار سیفه ته ی تیدا هه بی، ئه وه یه کیکن له سیفه ته کانی نیفاقی تیدا یه، تا کو ده ستی لی هه لده گری: **یه گه م/** ئه و دیه که هه ر کاتی به ئه میندار دانه، خیانه ت بکات، (واته خیانه ت له ئه مانه ت بکا).

دو و ه م/ هه میشه له کاتی قسه کردندا درۆ بکات.

سێیه م/ هه ر ده م له کاتی په یمان دان غه در بکات، (غه در، واته: په یمان شکاندن)، له کورده واریی خو ماندا غه در به مانای زو له م دیت، به لام له زمانی عه ربه ییدا وه له به کاره یانی قوربان و سونه تدا غه در به مانای په یمان شکاندن دیت).

چوارده م/ هه ر کاتی ده مه قالیی و مشتومری بوو له گه ل که سیکندا، خوی تووشی گوناه و تاوان بکات (سویندی به درۆ بخوات، غه یبه تی کابرا بکات، بوختانی پی بکات... به و شی و دیه)، جا ئایا که سیکن هه ر کام له و چواره نه ی تیدا بن، مانای وایه ئه وه (نیفاق) ی گه ورده ی تیدا هاتو ته دی؟ دیاره هه ندیک له زانیان ده لین: نا، چونکه لی رده دا مه به ستی پیغه مبه ر ﷺ که ده فهرمو ی: (مُنَافِقًا خَالِصًا)، واته (نیفاق) ی گچکه ی به ته وای تیدا هاتو ته دی، چونکه (نیفاق) ی گچکهش بهش به شه، منیش وای تیده گه م که ئینسان مه گه ر

ببیته مونا فقیکی ته و او عیار، واته: به مانای (نیفاق)ی گه وره، نه گهرنا
 نه و هموو سیفته نه زمانه ی تیدا نایه نه دی، چونکه حه دیسه که دهمرموی:
 همر کاتیک که نه مانه تی پی سپیردر خیانته تی لی بکات، واته: پیشه ی
 خیانه تکردن بی به نه مانه ت، وه پیشه ی درو کردن بیت له قسه کردندا، وه
 پیشه ی پهیمان شکاندن بیت، وه پیشه ی گونا هکردن (فجور) کردن بیت له
 دمه قالید، همر کاتی ئینسان نه و چوار سیفته ته ی تیدا بوونه عادت و
 پیشه، نه وه به دنیای یه وه، دیاره ئیمانی له دلداییه، به لی ده گونجی
 مسولمان جاری خیانه تی بکا، جاری درو وه عده خیلافی بی، جاریک له
 دمه قالید تووشی گونا هبی، به لام ناگونجی نه وانه ی تیدا ببنه عادت،
 چونکه فهرمووده که ناماژده وه دهکات، که همر کاتی قسه ی کرد درو
 دهکات، همر کاتی نه مانه تی پیلرا خیانه تی پی دهکات ... هتد، واته: نه و
 سیفته تانه ی تیدا ریشه دار بوون، دیاره نه گهر نه سلئ ئیمان و ته وحیدی له
 دلداییه بی، نه و سیفته خراپانه ناوا تیدا نابنه عادت و خه سلته تی
 ریشه دار. خوا به لوتضو کهرمی خوئی هموو لایه کمان له (نیفاق)ی
 گه وره و گچکه بیاریزی و بمانرا زینیت ته وه به ئیمان و ته وحیدی
 راسته قینه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی پیتجه م

پیتجاسه ی ئهم دهرسه

ئهم دهرسه مان له ئایه تی (۲۱ تا ۲۴) له سوورپه تی به قهره دهگریته خوئی و له م چوار ئایه ته دا دوو بابه تی گرنگ باسکراون:

بابه تی یه که میان: ئه وه یه که خوا ﷺ بانگی مرؤفایه تی دهکات به گشتی بۆ به ندایه تی کردن بۆ خوئی، وه پاشان به ره مه می به ندایه تی کردن بۆ خوئی ده خاته روو، دوا یی به لگه و پاساوی به ندایه تی کردن بۆ خوئی باس دهکات، که بۆچی ده بیّت به نده کان ته نیا خوا ی خویان به پرستن و ته نیا ئه و به به پرستراوو به روه ردگاری خویان بزنان؟

بابه تی دوو ده میان: ئه وه یه که خوا ی زاناو شاره زان بانگی خه لکی دهکات و پیتان ده فصر موئی: ئه گهر له گومان دان له وه ی که بۆ به نده ی خوّم که موحه مه ده ﷺ ناردوو مه (که مه به ست پیتی قورپانه)، ئه وه به رموون ئیو ده ش وینه ی سوورپه تیکی قورپان بینن، واته: بانگی مرؤفایه تی دهکات بۆ ئیمان هینان به قورپان، له سه ر بناغه ی ئه وه که قورپان به رنامه ی موحه مه ده ﷺ وه له هه مان کاتیشدا به لگه و مو عجزه ی پیغه مبه رایه تی موحه مه ده ﷺ.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْزَنُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾﴾

ماناي وشه به وشه ئايهته كان

((ئەى خەلکينە ئەو پەرورەردگارەتان بپەرستەن کە ئۆدەش و ئەوانەى پيش ئۆدەشى دروستکردود، بەلکو خۆتان بپاريزن (لە توورپىي و سزاي خوا) ﴿۲۱﴾ ئەو کەسەى کە زەوى بۆتان راخستود، وە ئاسمانى بۆ کردوونە سەربان، وە لە سەر ووتانەو ئەوى ناردۆتە خواری و ميوەجاتى پى درهينانەو، کە بزيوى ئۆدە بيت، دەجا هاودان بۆ خوا دامەنين لە حالیکدا، کە دەزانن هاودلى نين ﴿۲۲﴾ وە ئەگەر لە دوودلىي دابوون لەبارەى ئەودەو کە ناردوومانەتە سەر بەندەکەمان (موحەممەد ﷺ) ئەودە سوورپەتيكى وەك وى بينن، وە جگە لە خواش سەرجهه شاهيدەکانتان (هاوکاردەکانتان) بانگ بکەن، ئەگەر راست دەکەن ﴿۲۳﴾ بەلام ئەگەر ئەودەتان نەکردو هەرگيزيش بۆتان ناکرى، ئەودە بەهوى ئيمان هينانەو، خۆتان لەو ئاگرە بپاريزن، کە سووتەمەنيەکەى خەلکو بەردە، بۆ کافران دانراوہ ﴿۲۴﴾)).

شیکردنەوہى هەندىک لە وشەکان

(تَتَّقُونَ): وشەى (تَقَوَى) لە ئەسڵدا لە (وَقَايَة) دودە هاتود، واتە: پاريزکردن، خوا ﷻ جارى وا هەيە تەقواي پالداودتە لای خۆى و جارى وا هەيە پالى داودتە لای غەيرى خۆى، بۆ وينە ليرەدا دەفەرموى: ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ ﴿البقرة، ۲۴﴾ واتە: خۆتان بپاريزن لە ئاگرين کە سووتەمەنيەکەى خەلکو بەردە، کە بۆ کافران ئامادەکراوہ وە لە سەرەتاي سوورپەتى (النساء) دا فەرمووويەتى: ﴿... وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ...﴾ ﴿۱﴾، واتە: خۆتان لەو خوايە بپاريزن کە شتى پى لە يەکلدى داوا دەکەن، وە خۆشتان لە رەحمەکان (پەيوەندىي خزمایەتى) بپاريزن، کەواتە: ئەسلى وشەى (تَقَوَى) لە ريشە زمانەوانىيەکەيدا دەگەريتەوہ سەر

(وقاية)، واتە: پارىزكردن، ئنجا خۇ لە خوا پاراستن ئەودىيە، كە تۆ خۇ
بپارىزى نەودەك خوا لىت توورە بىت، خۇاى پەروەردگار بەچى توورە دەبى؟
پيشتەر باسماڭ كەرد، كە خۇاى بەرزو مەزەن بە گشتى بە دوو شتان توورە
دەبىت: ئەودى كە لەسەرى پىويست كەردووى بىچووينى، يان ئەودى لىي
قەدەغە كەردووى بىشكىنى، بۆيە زانايان گوتوويانە: (التقوى: جماع خصال
الخير كلها)، واتە: پارىزكارىي ھەرچى سىفاتى چاكە ھەمووى كۆدەكاتەود،
چونكە تۆ ئەگەر ھەرچى خۇا پىي خۇشە، ئەنجامت دا بەپىي تۈانا، وە
ھەرچى خۇا پىي ناخۇشە، خۇت لى دوور گەرت، مانا واىە تۆ ھەموو
شەرىعتت جىبەجى كەردودە!

(خَلَقَكُمْ): (الخلق: التقدير المستقيم، وَيُسْتَعْمَلُ فِي إِبْدَاعِ الشَّيْءِ مِنْ غَيْرِ
أَصْلٍ وَلَا احْتِدَاءٍ) وشەى (خلق) بىرىتيە لە ئەندازەگىرىي راستو دروست، وە
بەكاردى بۇ ھىنانەدى شتىك لە نەبوونەود، كە ديارە تەنيا خۇا بەدەيئەنەر
(خالق)د، بەم مەفھۇومەيان، بەلام (خلق) مەفھۇومىكى دىكەشى ھەيە، كە
بىرىتيە لە گۆرپىنى شتىك لە حالەتتىكەود بۇ حالەتتىكى دى، بۆيە ئەود
پالئراوتە لاى عيسا ﷺ وەك دەفەرموى: ﴿... أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ
كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ...﴾ ﴿١٩﴾ آل عمران، واتە: مەن
لە قور شىوۋى بالئەدەتەن بۇ دروست دەكەم، وە فووى پىدا دەكەم و دەبى بە
بالئەدە بە مۇلەتى خۇا.

(لَعَلَّكُمْ): وشەى (لعل: طمع وإشفاق)، واتە: ئومىدەوارىي يە بە بوونى شتىك و
ترسانىشە لە نەبوونى، جا ديارە ئەود بە نىسبەت خۇاى بى وىنەود گونجاو
نىو نابى، بۆيە ھەندىك لە توپۇزەردەوان گوتوويانە: (لعل: مِنْ اللَّهِ وَاجِبَةً)
وتە: ھەركاتى خۇا فەرمووى (لعل) ئەودەتەن بۇ بگەم، ماناى واىە ئەو شتە
خۇا لەسەر خۇى واجبى كەردودە كە بىكات، يان ئىوۋە وابگەن، ئومىد واىە ئەو
شتەتەن بۇ بگەرى، ئومىد واىە كە ئەنجامەكەى وابى.

(فَرَّاشًا): (الْفَرَّشُ: بَسَطُ الثِّيَابِ، وَيُقَالُ لِلْمَفْرُوشِ: فَرُشٌ وَفَرَّاشٌ، وَجَمَعَ فَرَّاشٌ: فَرُشٌ) واته: پۆشاکیک بآوبکه یه وه، پیی دهگوتری (فَرُشٌ) (ههروهها به رایه خیش دهگوتری)، وه (فرش) و (فَرَّاشٌ) کۆیه که ی (فَرُشٌ) ه، که دهمرموی: خوا زهوی بۆ کردوون به (فَرَّاشٌ) ، واته: زهوی بۆ کردوون به رایه خیک و بۆی راختوون، یاخود زهوی بۆ پان راختوون.

(بَنَاءٌ): (وَالْبِنَاءُ: إِسْمٌ لِّمَا يُبْنَى بِنَاءً)، وشه ی (بِنَاءٌ) ناوه بۆ همر شتیک که بینای بکه ی، وه لیردا مه به ست پیی سهربان و سه قفه.

(أَنْدَادًا): (كُؤَى (نَدٌّ) ه، (نَدُّ الشَّيْءِ مُشَارِكُهُ فِي جَوْهَرِهِ، فَإِنَّ الْمِثْلَ يُقَالُ فِي أَيِّ مُشَارَكَةٍ كَانَتْ، فَكُلُّ نَدٍّ مِثْلٌ وَلَا عَكْسَ) واته: (نَدٌّ) ی همر شتیک، هاوبه شیته ی له ماهیه تو له نیومرۆکیدا، به لām (مثل) وانیه، (مثل) ئه وه یه که له هه ندی شت ویی بجی، یاخود جاری وا هه یه لیی نزیکه، به لām (نَدٌّ) ئه وه یه که له جه وه مرده کیدا به شداربی، بۆیه هه موو (نَدٌّ) یك (مثل) یشه، به لām هه موو (مثل) یك (نَدٌّ) نیه.

(شُهَدَاءُكُمْ): (شُهَدَاءُكُمْ: أَعْوَانُكُمْ أَوِ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ لَكُمْ، أَوِ الَّذِينَ يُعْتَدُّ بِحُضُورِهِمْ)، واته: هاوکاره کانتان، یان ئه وانیه ی شاهیدییتان بۆ ددهن، یان ئه وانیه ی که بایه خ به ئاماده بوونیان دهری، به لām لیردا مه به ست پیی هاوکارانه، چونکه (شُهَدَاءُ) کۆی (شَهِيدٌ) مو به مانای شایه دو هاوکاریش دیت.

(أَعَدَّتْ): (الْإِعْدَادُ مِنَ الْعَدِّ كَالِإِسْقَاءِ مِنَ السَّقْيِ، فَإِذَا قِيلَ أَعَدَدْتُ هَذَا لَكَ: أَيَّ جَعَلْتُهُ بِحَيْثُ تُعَدُّهُ وَتَتَنَاوَلُهُ بِحَسَبِ حَاجَّتِكَ إِلَيْهِ) وشه ی (إِعْدَادٌ)، واته: ئاماده کردن، (أَعَدَّتْ)، واته: ئاماده کراوه، چونکه شتی ئاماده کراوه دهگونجی بژمیردری، یان دهستی بلریتی.

ماناى گىشتى ئايەتە كان

خو ۋا ﷺ دواى ئەودى باسى كۆمەلگاي ئىسلامىي كرا، وە باسى ھەر سى پىكھىنمەردەكانى كرا، كە: پارىزكارانن و، كافرانىكن كە ئىمانىيان نەھىناوہ بە ئىسلام و خۇيان بە ئاشكرا بە كافر نىشانىدەدەن، كە لە كۆمەلگاي ئىسلامىي يەكەمدا ھەبوون، وە موناڧىقەكانن كە كەسانىكن بىبېروان، بەلام خۇيان بە مەسولمان نىشانىدەدەن، وە ھەمىشە كۆمەلگاي ئىسلامىي ئەم سى پىكھىنمەردى ھەن، وە لىردە ئەودەمان بۇ دەرەكەوئىت، كە ھەموو جۇرە كافردەكان بۇيان ھەيە لە سايەى دەولەتى ئىسلامىيدا بژىن، واتە خەلك ناچار ناكرى ببنە موناڧىق، ئەوانەى خۇيان ئەو رپئە ھەلدەبژىرن، ئەودە مەسەلەيەكى دىكەيە، ئەگەرنا خوا رپگا دەدا مروؤف كافربى، ھەروەك لە سوورمىتى (الكهف) ئايەتى (۲۹) دا فەرموويەتى: ﴿... فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ...﴾، ئنجا ئەو كەسەش كە پىتى وايە لە دەولەتى ئىسلامىيدا لە كۆمەلگاي ئىسلامىيدا رپگا ناكرى كە مروؤف ئىعلانى كوفرى خۇى بكات، ماناى وايە قەناعەتى وای لىدى كە ئىسلام خەلك ناچار دەكات بىتتە موناڧىق، وە بە دلىيائىش ھەمىشە موناڧىق لە كافر خراپترە ! ديارە ئەودش پىچەوانەى حىكمەتى خوايەو پىچەوانەى بەزىي خواشە، كە شەرىعەتەكەى خەلك ناچار بكات ببنە موناڧىق، چونكە كاتى كە رپگا لە خەلك گىرا بەئاشكرا كافربى، ماناى وايە ناچار كراون موناڧىق بن، ديارە ئەودش لە كاتىكدايە ئىسلام دەسەلاتى ھەيە، مەبەستىشم لە كافر تەنيا نەصرانىي و جوولەكە نيە، چونكە ئەودە ديارە جوولەكەو نەصرانىي لە سايەى دەولەتى ئىسلامىيدا ژياون، بەلكو مەبەستم ھەموو جۇرەكانى ئەھلى كوفردە، ھەموويان بۇيان ھەيە لەژىر سايەى دەولەتى ئىسلامىيدا بژىەن، وە ئەو راپەش بەھىزترىن راي زانايانە كە سەرانە (جزية) لە ھەموو جۇرەكانى ئەھلى كوفر و مردەگىرى،^(۱)

(۱) بەلام وەرگرتنى سەرانە (جزية)ش ھەلومەرجى تايىمىتى خۇى ھەيە مەرج نيە ھەموو ھاوولاتىيەكى ناموسلمانى ژىر سايەى دەولەتى ئىسلامىي سەرانەى لى وەردەگىرى، ھەروەھا بناغەى ھاوپەيمايىتى نيوان دەولەتو كۆمەلگاي ئىسلامىي و ھاوولاتيانى ناموسلمان، ھەمىشە پەكى لەسەر

وهك من له كتيبى (چهند مهسه له يهكى باوى سمردهم) دا ئهم مهسه له يه م روون كر دۆته وه، همروه ها له كتيبى (چهند بابيه تىكى سىاسى هاوچهرخ له بهر روشنايى عه قل و وه حى دا)^(۱).

دواى ئه وه خوا ﷺ بانگى هه موو مروفايه تى دهكات دهفرموى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، ئه ي خه لكينه! ئه و پهروردگار دتان بيه رستن كه ئيوه و ئه وانه ي پيش ئيوه ي دروستكر دوه، واته همر خوا به ديهيته مرى ئيوه يه، بوئه با همر ئه وپيش په رستراوتان بيت ! دوايى دهفرموى: ئوميد وايه به هوئى به ندياه تى تانه وه بو خوا، خو تان به اريزن، له دنيا دا خو تان به اريزن له عه يداريى و گونا به اريى و، له دواړوژدا خو تان به اريزن له سزاو جه زرده ي خوا، واته: خو تان به اريزن له ودى كه خوا ليتان تووړه بيت، وه له ئه نجامى تووړه بوونه كه يدا تووشى سزاى سه ختو جه زرده و ئه شكه نجه ي خوا ببين، به پيى ياساى دادگه رانه ي خوا، دوايى روونى دهكات وه كه خه لك بوچى خوا به رستن؟ چونكه يه كيك بوئ هه يه بلئ: باشه بوچى به ندياه تى بو خوا بكه ين؟ ئه گهر ته ماشاى ئايه ته كانى قوربان بكه ين وهك ئالقه كانى زنجيريك هه ميشه يه كتر دبه ستنه وه، خوا ﷺ هيچ كاتيك فرمانيك ناكات مه گهر حيكه ته كه شى به يان دهكات، يا خود به لگه و پاسا وه كه شى به يان دهكات، به لام ئينسان ده بيت سمرنج بدا، ئنجا بوئ دمرد كه وئ، ليړم دا دهفرموى: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بَنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ﴾، ئه وه پاسا و به لگه هي نانه وه يه كه بوچى خه لك به ندياه تى بو به ديهيته مرى پهروردگارى خو يان بكه ن؟ دهفرموى: ئه و زه وى بو تان راخستوه و ئاسمانى بو

وهرگرتنى سمرانه نه كه وتوه، به به لگه ي وهرنه گيرانى سمرانه له سئ تيره جووله كه كه ي مه دينه (بنو قينقاع و النصير و بنو قريظة)، له زنجيره وتارى: (ئيسلام و دهولتداريى) يشدا به دريژى ئهم بابته مان تويز يوه توه.

(۱) همروه ها له زنجيره وتارى: (ئيسلام و دهولتداريى) يدا، كه له (ته له فزيونى ئاسمانى به يام) دا بلا و دهكر يته وه و پاشان دهكر يته كتيب، تيشكى باشم خستوته سمر.

کردوونه سمر بان، وه له ئاسمانه وه ئاوى بؤ ناردوونه خوار كه هه موو جوړه
ميوده جاتيگ دهر ويني، كه دمبيته رزقو بڙيو بؤ ئيوه، واته: بويه په رومردگار تان
بهرستن چونكه خاودنى ئيوهيه، ژيښمري ئيوهيه، رږزى دمرى ئيوهيه و خاودنى
نيعمه تى ئيوهيه، كه واته: شتيكى زور مه نتيقييه كه تۆ ئه و خوايه بهرستى كه
هه موو شتيكت له ووديه: هه م بوونه كه ت و هه م بهرمدوامبوونت له سمر بوونت و
هه م ژيان و گوزمرانت و هه م دنيا و هه م دواړوژت، هه مووى په يودهسته به ويست و
تواناي ئه ووده، پاشان دهمرموى: ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾،
دهجا هاوتايان بؤ خوا دامه نين له حاليگدا دمران كه هاوتاي نين، واته: هه ر خوا
خاودنى ئيوه و په يدا كه رو به دييښمري ئيوهيه و رږزيدمري ئيوهيه، كه واته: بؤجى
هاوتايانى بؤ په يدا دهكهن، جا ئه و هاوتايه چ هه و او ئارمزوى خوت بى، چ
طاغووتيك بى، چ فيرعه ونيك بى، چ حيزبيكى كافر بى، چ رڙيميكي طاغووتى
بى، چ كه لويه ليك بى، هه موو ئه وانه خوا ﷺ له قورباندا به هاوتاي خوى داناون
به بهرستراوى خه لكى داناون، بؤ ويښه دهمرموى: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنْ أَخَذَ إِلَهُهُ
هُوَ... ﴿٣٣﴾﴾ الجانيه، واته: سمرنجى ئه و كه سه نادهى كه ئارمزوى خوى كردوه
به بهرستراوى خوى، وه دهمرموى: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ
مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾ ﴿٣١﴾ الشورى، واته: ئايا چهند هاوبه شيكيان هه ن کردوويانن
به هاوبه شى خوا، كه شمريعه ت و بهرنامه ي ژيانيان بؤ داده نين به بى مؤله ت
پيدانى خوا؟! يان دهمرموى: ﴿... أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ ﴿٣٦﴾
النحل، واته: به ندياه تى بؤ خوا بكه ن و خوتان له طاغووت دوور بگرن، كه واته
طاغووت (بد)ى خوايه و دهكرى به هاوتاي خوا، وه پيغه مبهر ﷺ كه لويه ل و
شمه كيشى به جوړيك له بهرسترا و داناو، كاتيگ كه ئينسان هه موو ژيانى
خوى بؤ تهرخان دهكاو دميكات به جيى ئه وپمري ئيه تمامى خوى، فهرموويه تى:
{(تَعْسَ عَبْدُ الدِّيْنَارِ، تَعْسَ عَبْدُ الدَّرْهَمِ، تَعْسَ عَبْدُ الْقَطِيفَةِ...) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ
برقم: (۲۸۸۶)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۴۱۳۵)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (۳۲۱۸)، عَنْ أَبِي

هُرِيرَةَ ۞، واته: به دبه خته ئه و کهسهی دهبیته به ندهی زیرو زیو، به دبه خته ئه و کهسهی دهبیته به ندهی جلو بهرگ، (قَطِيفَةً) جوړیکه له پوښاک.

دوایی خوا ۞ دهمرموی: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا﴾، چونکه به ندهیتهیی بو خوا په کسر په یودهسته به بهرنامهی خواوه و په یودهسته به کتیبی خواوه، ئیمه چوون به ندهیتهیی بو خوا بکهین؟ وهک له تهفسیری سوورپرتی فاتحه دا باسم کرد، کاتیک دتوانین ته نیا خوا بهرستین، وه یارمه تی بهس له و بخوازین که ریځکای راست بگرین، ریځکای راستی خواش له کتیبی خواوا بهرجهسته دهبیت، پاشان له سوننه تی پیڅه مبهری پیڅه وادا ۞، بویه په کسر دهمرموی: وه نه گمر له گوماندان له و کتیبه ی که بو سمر به ندهی خو مانمان ناردو ومانه ته خوار، واته: ئه و قورئانه ی که بو موحه ممدان ناردو ۞ نه گمر لیی له گوماندان، بویه نایکه نه بهرنامه ی ژبانتان و نایکه نه ریبارتان، که به پیی ئه و بهرنامه یه به ندهیتهیی بو من بکهن، ﴿فَأْتُوا سُورَةَ مِّن مِّثْلِهِ﴾، ئه وه وینه ی سوورپرتیکی وهک قورئان بینن، یانی: نه گمر به گومان له وهی که موحه ممد ۞ له خواوه قورئانی بو دابه زیوه و، پیتان وایه خو ی دایناوه، یان له شوینیکه وه وریگرتوه، که کافر دکان هه موو ئه و جوړه توهمه ته یان گوتوه، ئه وه وهک کورده واریی خو مان ده لئین: (مهیدان مشکان نه کیلاوه) فهرموون ئیوهش وینه ی سوورپرتیکی قورئان بینن ﴿وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، وه همرچی شایه دییتان بو دده که قورئان له خواوه بو موحه ممد ۞ نه هاتوه، ئه وانهش هه موو بانگ بکهن، بیجگه له خوا، یاخود هه موو ئه وانه ی که هاوکارییتان ده کهن بانگیان بکهن، چونکه (شهداء) ویرای شایه دان به مانای هاوکاران (اعوان) یش هاتوه، ﴿فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا﴾، جا نه گمر نه تانکرد، واته: وینه ی سوورپرتیکی قورئانتان نه هینا ﴿وَلَنْ تَفْعَلُوا﴾، وه دلئیش بن نایکه ن و بو تان ناکری ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾، که وایه خو تان له ناگریک بهاریزن که سووته مه نییه که ی ئینسانه و بهرده، واته به وه خو ش ده کری و

بلیسه‌دار ده‌کری، به‌چی خۆتان به‌پاریزن له‌و ئاگره؟ به‌ئیمان هینان به‌قورئان، وه‌به‌ئیمان‌هینان به‌موحه‌مه‌د ﷺ، وه‌به‌ندایه‌تییکردنتان بۆ‌خوا، چونکه ئه‌و ئاگره‌ بۆ‌کی ئاماده‌ کراوه؟ ﴿أَعَدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾، بۆ‌کافران ئاماده‌ کراوه، که‌واته: ئیوه‌ش نه‌گهر کافرین، ئه‌وه‌ سهرمنجامتان نیو ئه‌و ئاگره‌ ئاماده‌کراوو بلیسه‌داره‌ ده‌بی.

چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی گ‌رنگ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: له‌قورئاندا هه‌میشه‌ خوا ﷻ په‌رووردگاریتی و به‌دییه‌نهرایه‌تی خۆی، ده‌کاته‌ به‌لگه‌و پاساوی په‌رس‌تراییتی خۆی، واته: به‌خه‌لك ده‌فه‌رموی به‌ندایه‌تییم بۆ‌بکه‌ن، چونکه‌ په‌رووردگارتانم و به‌دییه‌نهرتانم و خاومنتانم، ئنجا ئایا ئه‌وه‌ مانای چیه‌؟ واته:

۱- به‌ندایه‌تییکردنتان بۆ‌به‌دییه‌نهری خۆتان و په‌رووردگارتان و خاومنتان، شتیکی مه‌نتیقییه، مادام ئیوه‌ی دروستکردمو ئیوه‌ په‌روورده‌ ده‌کات، وه‌ مشوورتان لئ‌ده‌خواو ده‌تانزینی، به‌ندایه‌تی بۆ‌بکه‌ن، مادام چاکه‌ی له‌گه‌ل کردوون، ئیوه‌ش به‌چاکه‌ وه‌لامی چاکه‌که‌ی بدمنه‌وه‌و سوپاسگوزاری بۆ‌بکه‌ن.

۲- مانایه‌کی دی لئ‌و مرده‌گیری، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ که‌ بیجگه‌ له‌و په‌رووردگارو به‌دییه‌نهرتان، که‌سی دیکه‌ شایسته‌ی ئه‌وه‌ نیه‌ ببنه‌ به‌نده‌و ببنه‌ ملکه‌چی، ته‌نیا دروستکه‌رو په‌رووردگار، که‌ شایسته‌ی ئه‌وه‌یه‌و هه‌قی ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ که‌ به‌نده‌کانی بیهرستن و به‌ندایه‌تی بۆ‌بکه‌ن.

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م: ته‌قوا به‌بن عیبادت په‌یدانابی، چونکه‌ ده‌فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا

النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، واته: بۆ‌یه‌ عیبادت بۆ‌په‌رووردگارتان بکه‌ن تا‌کو ته‌قواتان په‌یدابی، به‌لئ‌ ته‌قوا به‌ره‌می عیبادته‌و، ئینسان تا (عابد) تر بی‌ت بۆ‌خوا، موته‌ه‌قی تر ده‌بی‌ت، وه‌هه‌تا عیبادمتی باشت‌ر بی‌ت، ته‌قوای چاک‌تر ده‌بی‌ت، چونکه‌ وه‌ك باسم کرد، ته‌قوا

واته: خو پاراستن له وه كه خوا لىت تووره بىت، ئنجا به چى خوټ له وه دىپارىزى كه خوا لىت تووره بىت؟ به به ندىه تىي كردن بو خوا، به لى بهراستى كه سىك به ندى خوا بىت، وادهكات كه به هيچ شىوهمه كه خوا لى تووره نه بى، يانى: به هيچ شىوهمه كه قه دهغه كاني خوا نه شكىنى و واجبه كاني خوا نه چوو پىنى.

مسئله ١ سىيهم: يه كتايى خوا (وحدانية الله)، ﷻ له به ديهي نىهرايه تى و له پهرومرد گارىتى و له خاومندارى تىدا، واته: ئه وه كه خوا ههر خوى به ديهي نىهرو پهرومرد گارو خاومنه، ده خوازى كه ته نيا خو يشى په رستراو (معبود) بىت، بويه ده فمر موى: ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، واته: كاتيك كه ئى وه دىزانن بىجگه له خوا پهرومرد گارىك و خاومنىكى دىكه تان نيه، با بىجگه له وىش په رستراو يكى دىكه تان نه بى.

مسئله ٢ چوارهم: خوا په رستى به بى شو پىن هه لگرتنى پىغه مېهر ﷺ وه به بى پابه ندى به و كتي به وه كه خوا بو موحه مېه دى نارد وه ﷺ نايه ته دى، بويه خوى كار به جى يه كسمر دواى فمرمان كردن به به ندىه تىي كردن بو خوا، باسى ئيمان نه ينان دهكات به و كتي به كه خوا بو موحه مېه دى ﷺ نارد وه، وه تاكه مو عجز وه به لگه ي پىغه مېهر، كه به به لگه ي هينا وه ته وه له سمر پىغه مېهرايه تى خوى، چونكه (موحه مېه د) ته نيا قوربانى به به لگه هينا وه ته وه بو پىغه مېهرايه تى خوى، ئه گمرا مو عجز وه دى دىكه ي زور بوون، به به لگه ي چه ندان نايه ت و فمرمايشتى پىغه مېهر ﷺ يش پروونى كردو ته وه و(١) فمر موويه تى: ﴿مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ أَمِنْ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَتْ وَحِيًّا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ، فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ (رواه البخاري برقم: (٤٩٨١)، ومسلم برقم: (٣٨٣)، عن أبي

(١) واته: ئه وه ي پروونى كردو ته وه كه تاكه مو عجز وه به لگه، بو ئىسپاتى پىغه مېهرايه تى (محمد) ﷺ، كه پىغه مېهرايه تى خوا به به لگه ي هينا وه ته وه، قوربانى.

هُريرة رضي الله عنه، واته: هیچ کام له پیغه مبرانی خوا نه بوون (عليهم الصلاة والسلام) که به لگه یه کی پی نه درئ له سمر نه وه خه لک ئیمانی پی بینن (وه بزائن که راست دهکات)، وه نهودی به من دراوه لهو بوارددا، ودحیی به بوم هاتوه، (واته: نهودی که پیم دراوه وهک به لگه له سمر پیغه مبرایه تییم، ودحی و په یام و بهرنامه ی خوایه)، بویه ئومیدم وایه که له رۆژی دوايیدا له هه موویان شوینکه وتووم زیاتر بن، چونکه هی نهو ماوتته وه، به لام موعجیزه ی پیغه مبرانی دیکه (عليهم الصلاة والسلام) به وفاتی خوین کۆتایی یان پیهات، نه وه دش بۆچی؟ چونکه پیغه مبران (عليهم الصلاة والسلام) همر کامیکیان بۆ قوناغیک و هه لوممر جیک و بۆ گهل و میلله تیک دیاریکراو هاتوون و موعجیزه که یان همر نه و منده پیویست بووه، به لام پیغه مبری کۆتایی بۆ هه موو به شمر هاتوه، به پانایی زه مین به درئزایی زه مان، بویه موعجیزه که شی هه موو رۆژگار و سمر زه مینی گرتۆته وه.

مه سه له ی پیتجهم: خوی په رومردگار له قورئاندا، که قورئان گهورمترین موعجیزه ی پیغه مبره صلی الله علیه و آله، به سئ قوناغ ته حه ددای نه هلی کوفری کردوه، که نه وانه ی برپا ناهین به (محمد المصطفی صلی الله علیه و آله) وهک پیغه مبری خوا، وهک کۆتایی پیغه مبران، وه برپا ناهین به و کتیبه ی خوا، که دوايین کتیبی خوایه و دوايین نوسحه ی هیدایه تی خوایه با نه وانیش شتیکی و بینن، سئ قوناغه که ش بریتین:

۱- له قوناغی یه که مدها فمرموویه تی: کتیبیک و وهک قورئان بینن، واته: نه و منده قورئانه ی، که نهو کاتی هاتۆته خواری، وهک له سوورته ی (الإسراء) نایه تی (۸۸) دا، ده فمر مووی: ﴿ قُلْ لِّیْنَ اَجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰی اَنْ یَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا یَاتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ کَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیْرًا ﴾، واته: (ئه ی موحه ممه د صلی الله علیه و آله) تۆ پییان بلئ: نه گهر ئاده میزاد و جن هه موویان کۆبهنه وه سهریه ک و هاوکاری یه کترین، که وینه یه کی وهک نه م قورئانه بینن، ناتوان

وینهی بیّنن، ههر چهنده پشتگیری یه کتیریش بکهن، وه به کرده ودهش نه یانتوانی، ههر له وبارده خوا له سوورپرتی (الطور) دا دهمرموی: ﴿أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُ لَهُ بَلْ لَا يَوْمُنُونَ﴾ (۳۳) ﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ (۳۴)، واته: یان نایا دهلین: (محمد ﷺ) بوخوی قورپانی ههلبه ستوده له خوویه وه گوتووویه تی! به لکو ههر نایانه وی ئیمان بیّنن، ئه گهرنا با ئه وانیش قسه یه کی وهک وی بیّنن (واته: وهک قورپان) ئه گهر راست دهکهن، له قوناغی یه کهمدا ئه وه دیاره کهس نه ییتوانی وهلامی ئه م تهحه ددایه ی قورپان بداته وده، شتیکی وهک قورپان بیّنن، بویه خوی زاناو توانا ئه مجار بویان دابهزی بو ئاستیکی نزمتره کهمتری لی داواکردن.

۲- له قوناغی دووهمدا داوای ده (۱۰) سوورپرتی لیکردن، وهک له سوورپرتی (هود) نایهتی (۱۳، ۱۴) دا، دهمرموی: ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيْنَ وَادْعُوا مَنْ اَسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ﴾ (۱۳) ﴿فَاِنَّهُمْ يَسْتَعْجِلُوْا لَكُمْ فَاَعْلَمُوْا اَنْمَّا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ﴾ (۱۴)، واته: یاخود دهلین: (محمد ﷺ) بوخوی قورپانی ههلبه ستوده، (گریمان وایه!) بلی: ئیودهش ده سوورپرتی ههلبه سترای وهک قورپان بیّنن، (نالین: قورپان ههلبه ستراره؟! موحه ممهده ﷺ) بوخوی ههلبه ستوده، ده ئیودهش ده سوورپرتی وهک وی بیّنن) وه کیش له تواناتان دایه کوی بکهنه وه هاوکاران بیت، هه موویان کوبکهنه وه داوای یارمهتی له وانیش بکهن، ئه گهر راست دهکهن. دواپی روو له مسولمانان و له پیغمبهر ﷺ دهکاتو دهمرموی: ئه گهر وهلامیان نه دانه وه، ئه وه بزنان که ئه م قورپانه به زانیاری خوا هاتوه، (شتیکیش به زانیاری خوا بیت، زانیاری به شهر ناتوانی بهرانبهیری بکات، چونکه شتیک به زانیاری خوا بیت، ههله ی تیدانیه به قهده نووکی دهرزی، وه شتیک به پیی زانیاری خوا بیت، که زانیاری خوا دهری هه موو شتیکی داوه، دیاره هه موو ئه وه نه یینیانه ی تیدان، که ژیانی ئینسان په کی له سهریان

که‌وتودو، په‌یوه‌ستیشن به‌تیک‌رای بوون (وجود)دوه، وه‌ک له‌ سوورپ‌رتی (الفرقان) له‌ نایه‌تی (۶)دا، دهم‌رموی: ﴿قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾، واته: بلای که‌سیک قورئانی ناردوته خوار، که‌ همرچی نه‌ینیه‌کانی ئاسمان و زهوی هه‌یه‌ دمیان‌زانی، که‌واته: که‌سیکیش دمتوانی وینه‌یه‌کی قورئان بی‌نی، که‌ زانیاری هه‌بی به‌ هه‌موو نه‌ینیه‌کانی ئاسمان و زهویو، نه‌ودش که‌س نیه‌ جگه‌ له‌ خوا، نجا که‌ نه‌ودشیان نه‌توانی خوا له‌ قوناغی سییه‌م دا زیاتر بویان دابه‌زی.

۳- له‌ قوناغی سییه‌مدا ته‌حه‌ددای کردن، که‌ بتوانن یه‌ک سوورپ‌رت بی‌نن، وه‌ک له‌ سوورپ‌رتی (یونس) له‌ نایه‌تی (۳۸، ۳۹)دا، دهم‌رموی: ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، واته: یان ده‌لین: هه‌لیبه‌ستوه، بلای: وینه‌ی سوورپ‌رتیکی قورئان بی‌نن، وه‌ کیش له‌ تواناناندا هه‌یه‌ هاوکاریان لی و‌مر‌بگرن، جگه‌ له‌ خوا بانگیان بکه‌ن، نه‌گهر ر‌است ده‌که‌ن، دوا‌یی دهم‌رموی: ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا بَأْنِهِمْ تَأْوِيلَهُ كَذَلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَتْ عِقَابَةُ الظَّالِمِينَ﴾ یونس، واته: به‌لکو شتیک به‌درو دمرانن که‌ په‌ییان پی نه‌بردوه، (عه‌قلیان پی‌ی ناشکی و‌تیناگه‌ن، بویه‌ به‌درو دمرانن) وه‌ جارێ ته‌ئویلی نه‌و قورئانه‌شیان بو نه‌هاتوه، واته: نه‌و هه‌والانه‌ی که‌ قورئان هه‌والی پیداون، جارێ نه‌هاتونه‌ته‌دی، که‌ یه‌کیک له‌ هه‌واله‌کان نه‌ودیه‌ که‌ له‌ کو‌تایی سوورپ‌رتی (ص)دا خوا ﷻ دهم‌رموی: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾، واته: له‌ مه‌ودوا بو‌تان دمرده‌که‌وئ هه‌والی قورئان که‌ به‌رنامه‌یه‌ بو هه‌موو جیهانیان، وه‌ ئیستا دمرکه‌وت که‌ قورئان هیدایه‌ته‌ بو هه‌موو به‌شهر، نه‌ک وه‌ک کافرده‌کانی مه‌که‌که‌ گومانیان د‌ه‌برد.

مەسىلەى شەشەم: وەك چۆن خوا ﷺ لە سەرتەى بىستە نو (۲۹) سوورەت دا پىتە پچرپچرەكانى هينان، بۇ ئەودى ھەمىشە ئەودىيان بە گويدا بىلات كە ئەو قورئانەى ئىو دەلین: موخەمەد ﷺ لە خواوہ نەپھتەو، ھەر لەو پىتانە دروست بوو، دەى ئىودش ئەگەر راست دەكەن قورئانىكى وا يان دە سوورەت، يان سوورەتىكى وا بىنن، وەك چۆن خوا ھەموو پىتەكانى لە يەك سوورەتدا نەھىنان و بىستە نو (۲۹) جار ئەودى دووبارە كرەوتەو، لە سەرتەى بىستە نو (۲۹) سوورەت دا، بەھەمان شىودش خوى بەرزو مەزن، تەھەددەى خوى بە سى قۇناغ خستە روو، كە سەرنجام چ ئەھلى كوفرى مەككە، چ ئەھلى كوفرى شۆپنەكانى دىكەو تا ئىستاش، دەستەوستان بوون و دەستەو ئەژنۇ كەوتوون، لەبەردەم تەھەددەى قورئان دا.

مەسىلەى ھەوتەم: باسى موەجىزە بوونى قورئانمان كرەو گوتمان پىغەمبەرى خوا ﷺ تاكە موەجىزەىك كە بە بەلگەى ھىناوئەوہ بۇ ئىسپاتى پىغەمبەرايەتى خوى و، وە تەھەددەى مروفايەتى پى كرەو، برىتى بوو لە قورئان، جا بەلگەبوونى قورئان لەسەر راستى پىغەمبەر ﷺ، زانايانى ئىسلام لە دىرزمەنەوہ لىيان كۆلىوئەوہ، كە ئايا قورئان لە چ رووئەكەوہ بەلگەو موەجىزەى؟ زانايانى پىشوو (پەھمەتى خويان لىيەت) بە زۆرى لەرووى زمانەوانىيەوہ: لەرووى رەوانىيەى و زمان پاراوى و لە رووى بەيانەوہ، قورئانان بە موەجىزە داناو، چونكە ئەو كاتە كە قورئان ھاتۆتە خوار لەنىو گەلى عەردەدا، زياتر مەسەلەى وتارىيەى و شىعر گوتن و زانباريەكانى بەيان (علوم البيان) باو بوونە، بۇيە زۆر لە زانايان پىيان وابوو، كە قورئان زياتر لە رووى بەيانىيەوہ لەرووى رەوانىيەى و فەصاحتەوہ، موەجىزەى، بەلام لەراستىدا قورئان لە ھەموو رووئەكەوہ موەجىزەى، چونكە پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ بۇ ھەموو بەشەريەتەو، تەھەددەى ھەموو بەشەريەتى كرەو، بۇيە كاتىك قورئان دەبىتە بەلگە لەسەر پىغەمبەرايەتى موخەمەد ﷺ، كە ھەروەك چۆن بۇ كەسانىك كە سوارچاكى مەيدانى رەوانىيەى و زمانەوانىين

بەلگەيەو دەستەووسانكەرد، بەھەمان شىۋە بۇ خەلكى دىكەش كە لە مەيدانەكانى دىكە دان، بۇ وىنە لەرووى پزىشكىيەو (طب)، لەرووى گەردووناسىيەو، لەرووى فەلسەفەو، لەرووى زانىارىيە عەقلىيەكانەو، لەرووى ياساىى و قانونىيەو، لەرووى مىژوو زانىيەو، لەرووى ھەموو لقەكانى زانستەو، كاتىك قورپان دەبىتە بەلگە لەسەر پىغەمبەرايەتى موخەمەد ﷺ، كە لە ھەموو بوارەكاندا بەلگەو موعجىزە بىت، لەو بوارەدا ھىچ كەس نەتوانى وەك قورپان بىنى، تەنانت لەرووى نەغمەو دىنگو ئىقاعىشەو، قورپان ھەر موعجىزەيەو ئەو شىۋە ئاوازو ئىقاعانەى، كە قورپان خوينەكان لەكاتى خويندىنى قورپاندا دىتوانن داهىنانيان تىدا بگەن، ھىچ دەقىكى دىكە ئەو ھەموو ھونەرنواندن (تفنى)دى، تىدا ناكىرى، ھەروەھا لەرووى نووسىن (خىل)دەو خۇشەووسەكان وەك لە قورپاندا دىتوانن ھونەرنواندن بگەن، لە ھىچ جۇرە نووسىنىكى دىكەدا ناتوانن ئاوا ئەسپى خۇيان لەو مەيدانەدا تاوبدەن.

ھەلبەتە ئىمە لىردە ھەر دەبىت ئامازدى پىبگەين، ئەگەرنا من لەو كىتبەى كە لە زىندانى ئەمىرىكىيەكاندا نووسىومە: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) لە فەصلىكى تايبەتدا باسەم كىردە، كە روودەكانى ئىعجازى قورپان بى سنوورن و من لەویدا باسى دەورى (۱۵ تا ۲۰) روو و لايەنەم كىردەو، ھەموویشى وىنەم بۇ ھىناووتەو، كەواتە، كە دەلىين: قورپان موعجىزەيە، واتە قورپان غەيرى خۇى دەستەوستان دەكات، ئەو تەنبا لە رووئىك و دووانەو نىەو، لە ھەموو رووئىكەو قورپان موعجىزەيەو، ھىچ كەس ناتوانى شان لە شانى قورپان بدات، بەلكو ناتوانى تۆزى رىگاشى بشكىنى لە ھىچ بوارىكدا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دہر سی ششہ ششہ

پیناسہ ی فہم دہرسہ

ئەم دەرسمان لە سێ (٣) ئایەت پێکدەیت، ئایەتەکانی (٢٥ و ٢٦ و ٢٧) لە سوورەتی (البقرة)، و ئەو سێ ئایەتە دوو بابەت دەگرێتە خۆیان:

یه‌که‌م: پاداشتی ئیمانداران له دواړوژدا، دواى ئه‌وه‌ی باسی سزای بى‌بروایان گرا.

دووهم: مه‌سه‌له‌ی وینه‌هینانه‌وه (ضرب‌المثل)، که قورئان وینه‌هینانه‌وه‌ی زوړی تیدایه‌و، وه‌ك پښتر باسم کرد حیکمه‌تی وینه‌هینانه‌وه‌ش ئه‌ودیه، که مه‌به‌سته مه‌عنه‌وییه‌کان له شی‌وه‌ی ماددی‌و به‌ره‌ه‌ستدا به‌رجه‌سته بگرین، بۆ ئه‌وه‌ی ئینسان باشتر ئاسانتر لییان تی‌یگات، جا خ‌وای به‌رز له‌م ئایه‌تانه‌دا باسی وینه‌هینانه‌وه‌و هه‌لو‌یستی ئه‌ه‌لی ئیمان له به‌ران‌به‌ر وینه‌هینانه‌وه‌ی قورئان، وه‌ هه‌لو‌یستی ئه‌ه‌لی کوفریش باس ده‌کات.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُؤُوا بِهِ مُتَشَابِهًا
وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِ أَنْ يَضْرِبَ
مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ
وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا
وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ
بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ت‌گان

((وه موژده بده بهوانه‌ی برۋایان هیئادو چاکه‌کان ئه‌نجام دمدن، که چهنه باغیکیان ههن رۋوباریان به ژیردا دمرۆن، ههر کاتی‌ک می‌ویه‌کیان له‌و باغانه‌ بو کرایه‌ بژیوو پییان درا، ده‌لێن: ئه‌وه‌بوو که پی‌شتر پیمان درا، وه‌ به‌ وی‌کچووپی بۆیان هیئرا، وه‌ هاوسمرانی‌کی پاکیزمیان له‌ویدا ههن، وه‌ به‌ هه‌میشه‌یی تی‌یاند ده‌می‌ننه‌وه‌ (٢٥) بی‌گومان خوا شهرم ناکات که وینه‌ بی‌نیته‌وه‌ به‌ می‌شووله‌و سمر ووتریش، جا ئه‌هوانه‌ی برۋایان هیئادو دمرانن که ئه‌وه‌ هه‌قه‌ له‌ پهر وهر دگاریانه‌وه‌، به‌لام ئه‌هوانه‌ی بی‌بروان، ده‌لێن: ئایا خوا مه‌به‌ستی له‌م وینه‌ هیئانه‌وه‌ چییه‌؟ که زۆر که‌سی پی‌ سهرگهردان ده‌کاتو زۆر که‌سی‌شی پی‌ رینمایی ده‌کات، به‌لام جگه‌ له‌ لادمران هیچ که‌سی پی‌ گومرا ناکات (٢٦) ئه‌هوانه‌ی که په‌یمانی خوا پاش پته‌وکردنی هه‌لده‌وه‌شینه‌وه‌، وه‌ ئه‌وه‌ی که خوا فه‌رمانی پی‌کردوه‌ بگه‌یه‌نری دمی‌چرینن، وه‌ خراپه‌کاری‌ی له‌ زمویدا ده‌کهن، ئا ئه‌هوانه‌ن زیانباران (٢٧)).

شیکردنه وهی هه نڊیک له وشه گان

(وَيْبَرُ): واته: موژده بده، (أَبَشَرْتُ الرَّجُلَ وَيَشَرَّتُهُ: وَيَشَرَّتُهُ: أَي أَخْبَرْتُهُ بِسَارِ بَسَطْتُ بَشْرَةً وَجْهَهُ)، واته: هه والیکی خوشم پییدا که له ئهنجامدا دهموچاوی پی گهش بۆوه، رووی پیی گهش بۆوه.

(جَنَّتْ): كۆي (جَنَّةُ) يە، (جَنَّة) واتە: باغ، باغ و بېستان (الجَنَّةُ: كُلُّ بستانِ
 ذى شَجَرٍ يَسْتُرُ بأشجارِهِ الأرضَ). واتە: (جَنَّة) ھەر بېستان و باغىكە، كە
 ىرەخت و دارى زۆرى تىلدا ھەبن، چروپەر بن، زەوى دايپوۋشى، ھەر وشەى
 (جَنَّة) بۇ خۇى واتە دايپوۋشى، (مَجْنُون)، واتە: شىت، بۆيە وای پى دەگوترى،
 چونكە ەقلى دايپوۋشراو، وە كۆرىپە بۆيە پى دەگوترى: (جَنَن) چونكە لە

سکی دایکیداون و پهنهانه، (جند) بویه پییان دهگوتری (جن)، چونکه پهنهانه و خه لک نایان بینئ.

(تَحْتَهَا): (تَحْتَهَا: أَي تَحْتَ أَشْجَارِهَا) واته: به ژیر درهخته کانیدا، پرووباردهکان دمرؤن.

(الْأَنْهَارُ): (جَمْعُ النَّهْرِ، وَهُوَ مَجْرَى الْمَاءِ الْفَائِضِ)، (أَنْهَار) کوی (نهر)، وه وشه (نهر) بهو شوینه چاله دهگوتری که پرووباری پید دمرؤا، ئاوی پید دمرؤا، وه پرووبار (نهر) له نیوانی دمریو جوگه لهی بجووک دایه، واته: ئاویکی زور.

(مُتَشَبِّهًا): واته میوهی بهههشتیان بو دههینری ویک دهچی (أَي يُشَبِّهُ بَعْضُهُ بَعْضًا لَوْنًا، وَلَيْسَ طَعْمًا وَحَقِيقَةً)، واته: له رنگدا ههندیکی به ههندیکی دهچی، به لام نهک له تامو حهقیقه تدا.

(لَا يَسْتَحْيَ): واته: شهرم ناکات. (الْحَيَاءُ: انْقِبَاصُ النَّفْسِ عَنِ الْقَبَائِحِ وَتَرْكُهُ) (حیاء) بریتیه له وه که ئینسان له کاتیکی له گه شتیکی ناشیرین پرووبهروو دهیته وه، حالهتیکی گرژی و هاتنه وهیه کی بو دروست بیت، وه واز لهو شته بینئ، که لیردها خوی پهروردگار مه بهست پیی واز لیهینانی شته کهیه، نه گمرنا نهو حالهتهی که ئینسان شهرم دهکاتو بو دروست دهی، که گرژی و هاتنه وه یه که، نهو بو خوا ﷻ راست نیه، چونکه حالهتی نهفسیی و جهستهیی که له ئیمه روو ددهن، له خوا روو نادهن، به لام مه بهست پیی هاتنه دی نهجامه کهیه تی و، که سیک شهرمی له شتیک کرد، نهو شته ناکات، واته خوی بی هاوتا نهو شته تهرک ناکات، که وینه هیانه وهیه.

(يُضِلُّ): واته گومرادهکات (أَصْلُ الضَّلَالِ: الْعُدُولُ عَنِ الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ)، واته: (ضلال) له بنهرمتدا لادانه له پیی راست.

(الْفَسَقِينَ): كَوَى (فاسق) ه، واته: لادمر، ئه سَلَى وشهَى (فَسَق) يش، له (فَسَق) هيه، يانى: (خَرَجَ) دمر چوو، دهگوترى: (فَسَقَتِ الرُّطْبَةُ، إِذَا خَرَجَتْ عَنْ قِشْرِهَا)، واته: ففريكه خورما دمر چوو، همركات له كيفه كهى هاته دمرى، ميوه كه له تويكله كهى دپته دمرى، كه واته (فَسَق)، واته: دمر چوو، لايدا، كه ليږدها مهبهست دمر چوون و لادانه له سنوورى شهرع.

(نَقَضُوهُ): واته: هه لئوده وشیننه وه، (النَّضُّ: إِنْتَارُ الْعَقْدِ مِنَ الْبَاءِ وَالْحَبْلِ، وَالْعَقْدُ هُوَ الْإِبْرَامُ) (النَّضُّ)، واته: بلاوکردنه وه وه لئوده شاننده وه، جا چ خانوو بیټ، چ گوریس بیټ، چ گریدانیك بیټ، چ پهیمانیک بیټ، نه ویش پیچه وانهی (إبرام) ه، (إبرام)، واته: گریدا، (نَقَضَهُ) واته: هه لئوده شاننده وه.

(مِثْقَلُهُ): (المِثْقَالُ: عَقْدٌ مُؤَكَّدٌ بِيَمِينِ عَهْدٍ) وشه ی (المِثْقَالُ) بریتیه له پهیمانیک پته وکړاو، به هوئ نه وه که سویندی له سمر خورا بیټ، یاخود به لینی له سمر درابیت.

هۆی هاتنه خوارموی نایه ته گان

بُو هُوَ هَاتَنه خوارمودی تهم دوو ئایه تهی که باسی وینه هیئانه وه (ضرب المثل) دهکن، زانیان دوو به سهراتیان باس کردوون:

یه کهم: { (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: لَمَّا ضَرَبَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ هَذَيْنِ الْمَثَلَيْنِ لِمُتَافِقَيْنِ: مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ... }، ﴿ أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ ... ﴾ قالوا: الله أَعْلَىٰ وَأَجَلٌ مِّنْ أَنْ يُضْرِبَ الْأَمْثَالَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُوا مَاذَا آرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴾

کَمَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا ... ، واته: وینه‌ی ئه‌وانه‌ی که غه‌یری خوا
دمهرستن، وهك جالجالۆكه‌یه خانوو‌یه‌کی دروست‌کردوه، جووله‌که‌کان
پیکه‌نین گوتیان: ئه‌وه وهك قسه‌ی خوا ناجی، خوا به‌وه‌موو عه‌زدمه‌ت و
گه‌وره‌یی‌یه‌ی خوی چۆن باسی می‌شو و جالجالۆکه ده‌کات؟! به‌لام بی‌گومان ئه‌وان
نه‌قام بوون، چونکه ئه‌وه نه‌یینی‌یه‌ی که له (فیل)دا هه‌یه، به‌هه‌مان شیوه له
جالجالۆکه‌وه له می‌شیشدا هه‌یه، که بریتیه له نه‌ینی ژیان (الحیة)، وه وهك
چۆن خه‌لك ناتوانن گایه‌ك دروست بکه‌ن و، فیلێك و که‌رگه‌ده‌نیك دروست

بکهن، بههه مان شیوه ناشتوانن میښیځو جالجالوکهیهځو میښوولهیه کیش
دروست بکهن، بویه خوا ددفرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيٰۤیۤ ۚ أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا
بَعُوضَةًۦ فَمَا فَوْقَهَا﴾، خوا شهرم ناکات لهودی کهه وینه بینیتهوه، به
میښوولهیهځو له سهروی میښوولهشهوه، واته: له میښوولهش گچکهتر.

مانای گشتی نایه‌ت‌گان

خوای الله دواى ئه‌وه‌ی له ئایه‌ته‌کانی پێش‌هو‌دا بانگی مرۆفایه‌تی کرد که به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکه‌ن، وه‌ باسی په‌روهر دگاریتی خو‌ی بۆیان کرد، وه‌ پاشان فه‌رمانی پێکردن که ئیمان بێنن به‌وه‌ی که بۆ سه‌ر به‌نده‌ی خو‌ی دایه‌به‌زاندوه، که قورئانه، وه‌ فه‌رمووشی ئه‌گه‌ر له گومان‌دان ئی‌و‌ش سوورمه‌تیکی وه‌ك قورئان بێنن و، دوا‌یی هه‌ره‌شه‌ی لێکردن و فه‌رمووی، ئه‌گه‌رنا خو‌تان له‌و ئاگره‌ به‌پاریزن که سووته‌مه‌نییه‌که‌ی خه‌لك و به‌رده، دواى ئه‌وه‌ روو له پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌کات و ده‌فه‌رمو‌ی: وه‌ موژده بده به‌وانه‌ی که ئیمانیان هێناوه‌و کرده‌وه چاکه‌کان ئه‌نجام دده‌ن: ﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، هه‌میشه له قورئاندا (مَفْعُول) ی (آمَنُوا) (مَحْذُوف) ه (آمَنُوا)، (فعل) و (فاعل) ه، ئیمانیان هێناوه، ئیمانیان به‌ چی هێناوه؟ به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که پێویسته ئیمانیان پێ به‌ی‌نرێ، ئیمان به‌ خوا، ئیمان به‌ فریشه‌کانی، به‌ کتێبه‌کانی، به‌ پێغه‌مبه‌رانی، به‌ روژی دوا‌یی، به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که پێویسته ئیمانیان پێ به‌ی‌نرێ، ﴿وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، (عَمَلُوا) واته: ئه‌نجامیان داوه، ئه‌ویش (فعل و فاعل) ه، (صَالِحَات) سیفه‌تی مه‌وصووفیکی (مَحْذُوف) ه، واته: (الْخِصَال الصَّالِحَات، أَوِ الْأَعْمَالُ الصَّالِحَات) یانی هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که چاکن، که مه‌فه‌وومه‌که‌ی زۆر فراوانه‌و، هه‌موو ئه‌و کرده‌وانه‌ی که په‌سندو باشن ئه‌نجامیان داون، یانی: موژده بده به‌وانه‌ی که هه‌م هه‌قیان ناسیوه‌و هه‌م هه‌قیان له خو‌یانه‌دا به‌رجه‌سته کرده‌و، هه‌قیان ناسیوه‌و قه‌بوولیان کرده‌و، که ئه‌وه ئیمانه، وه‌ له خو‌یان پراکتیزه‌و به‌رجه‌سته‌یان کرده‌و،

که ئهوهش کردوه چاکه کانن، ﴿أَنْ لَّهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، موزدميان پيښده به بههشت، به چهند باغیک که رووباريان به ژيړدا دږوڼ، ﴿كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَبِهًا﴾، واتنه: همرکات شتيکیان له میوهجاتی بههشت بو هیئرا، دهلین: ئەمە بوو که پیشتريش پیمان درا، وه ئهوهی بویان دی پیکدهچی، یانی: باغهکان نهو میوهجاتی که تیپاندايه ویکدهچی و شیوهی یهکدی دهکن له رښگدا، بهلام له تامو بوندا دیاره لهیهک حیان، یاخود نهو میوهجاتی که له بههشتیدا هیه، شیوهی میوهجاتی دنیا دهکات، چونکه تهبیعتی ئینسان له شتيک دسله میتهوه که پییهوه رانهاتین، میوهجاتی بههشت شیوهی میوهجاتی دنیا دهکات لهرووی رووالهتییهوه، چونکه کاتی خوی ئولفهتیان گرتوه بهو میوهجات و خواردنانهی دنیاوه، نهوانه بههشتیش شیوهی دهکن، وهک عهبدوللای کوری عههباس دهلی: نهوهی که خوا باسی کردوه له نیعمهتهکانی بههشت، تهنیا له ناودا لهگهل شتی دنیا تیکدهکهنهوه، دنا له نیورپوکدا زور لهیهک حیان، دیاره همرواشه، چونکه خوا ﷻ له سوورپتی (الزخرف) ئایهتی (۱۷) دا دڤهرموئ: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ﴾، واتنه: تییدا هیه همرچی نهفس ئارمزوی بکاتو چاو لهزمتی لیبکا، وه پیغمبر ﷺ له ڤهرموودیهکی قودسییدا ڤهرموویهتی: ﴿(قَالَ اللَّهُ ﷻ): أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ﴾ (رواه مسلم برقم: (۷۰۶۳)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واتنه: خوی زالو خواوهن شکو دڤهرموئ: ئامادهم کردوه بو بهنده چاکهکانم (له بههشتدا) نازو نیعمهتی وا، که نه هیچ چاوئک بینویهتی و نه هیچ گوئیەک بیستویهتی و نه به خهیاالو دلای هیچ کهسیکیشدا هاتوه، همر شتيک ههبيت یان بوخوت بینوته، یان کهسیک بینویهتی، یان نهگمر بوخوت یان خهلیکیش نهیبینی، ههوالتان بیستوه، دهلین: له فلانه ولاته فلانه شت هیه، یاخود نهگمر کهسیش ههوالی نهیستی، بهلای کهمهوه تو به خهیاالی

خوتی دا دهیئی، به لām نهودی له بهههشتدا ههیه پیغه ممبر ﷺ دفرموی: نه هیچ چاوێك بینویهتی، نه هیچ گوێیهك بیستویهتی، نه بهزدین و فیکری هیچ کهسدا هاتوه، واته نهودی که له بهههشتدا ههیه نیعمهتیکی یه کجار بهرزو ناوازیهوه، نهوه که خوا ﷻ باسی پوو باری ئاوو، پوو باری ههنگوین و، شهرابو، شیرو، باسی مۆزو، باسی میوهجاتو، باسی گوشتی بالندو و نهوانه دهکات، لهراستیدا لهبهر نهودیه که ئیمه ههر بهو شتانه ناشانین و ئولفهتمان پێیان ههوه گرتوهو رها تووین، نهگهرنا نهودی که له بهههشته نهوعیهته که ی زۆر زۆر جیا یه له گهل نهودی دنیاو، تهنیا له ناودا یه کدهگر نهوه، وهك عهبدوللای کوری عههباس خوی لی رازی بی، فهرموویهتی: ئنجا باسی نهو هاوسهرانه دهکات که بۆیان ناماده کراون و دفرموی: ﴿وَلَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، واته: وه هاوسهرانیکی پاکیزدیان لهویدا ههن، که به ههمیشه یی لهو بهههشتهدا دهمینه وه. دوا یی خوی پهروردگار باسی وینه هیانه وه دهکات، که هوی هاتنه خوار وه که یمان باس کردو دفرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيٰۤىۤ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعْضُهُ فَمَا فَوْقَهَا﴾، واته: خوا شهرم ناکا لهودی وینه بینیه وه به میشوولهو گچکه تریش له میشووله، بۆچی؟ چونکه ههموی ههر دروستکراوی خویهتی، وه نهو حیکمهته ی که خوا له میشوولهو له میشو و جالجالوکه دا رهچاوی کردوه، به ههمان شیوهش ههر ههمان حیکمهت له ئاژدهلو ژیا ندرانی دیکه شدا ههیهو، وهك چون ئینسان دهسته و ستانه لهبهردهم دروستکردنی فیلیکدا، وهك گوتم، لهبهردهم دروستکردنی میشوولهیه کیشدا ههر دهسته و ستانهو، گرنگیش نهودیه خوی کار به جی وینه دینیه وه به ههر کام له مهخلووقه کانی خوی بۆنه وهی ئیمه چاکتر له مهسهله کان حالی بکات، ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهٗ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾، جا نهوانه ی که ئیمانیان هیناوه، ههلو یستیان لهبهردهم وینه هیانه وهی خوا دا، نهودیه که دلێن: نهوه ههقهو له پهروردگار مانه و میه، بهنده بهرانبهر به خوی پهروردگاری خوی بیجگه له تهسلیم بوون و بروا هیان، هیچ ههلو یستیکی

دیکه ی نیه! ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُوا مَاذَا آرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا﴾، به لّام
 ئه وانیه که بی بروان، سه ریان لی دهرناچی و ده لّین: خوا مه به سستی چییه له و
 وینه یه؟ دیاره ئینسان هه تا ئیمانی باشتربن، چاکتر له خوا و له فهرمایشتی
 خوا ﷺ حالی ده بیته و تیده گات، به لگو ئیمه له هه لسوکه وتی نیو خوشماندا ههر
 واین، ئینسان تا زیاتر یه کیگ بناسن، زیاتر له قسه ی تیده گات و زیاتر پیی
 ئاشنایه، به لگو جاری واهیه دوو برادر که باش یه کدی بناسن، ههر به ئامازده
 به رهمز له قسه ی یه کدی تیده گهن، جا ئه و به ندانه ی که خوا دهناسن و ئیمانیان
 به خوا هه یه و له خوا نزیکن، زور چاک له که لام و له وینه هیئانه و ده کانی خوا، وه
 له هه موو شتیکی خوا ﷺ حالی دهن، به لّام بی بروایان له بهرئه و دی پهرده
 که وتوته نیوانی ئه وان و خوی پهر و مردگار و ده و، دلّیان داپوشراوه، بویه له
 فهرمایشته که یشی حالی نابن! پاشان دهنه موئ: ﴿يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي
 بِهِ كَثِيرًا﴾، زور خه لکی پی گومرا ده کات، وه زور خه لکی پی رینمای
 ده کات، ده گونجی ئه م قسه یه قسه ی کافره کان بیت، وه ده گونجی که ئه وه
 فهرمایشتی خوا بیت، ههر دووک لای گونجاون، به لّام ئه وه که دوایی دهنه موئ:
 ﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾، ئه وه فهرمایشتی خوا یه، واته: (خوا) به و وینه
 هیئانه و حیه گومرا ناکا، جگه له لادهران، یه کیگ بوی هه یه به رسی: چون خه لک
 به که لامی خوا گومرا ده بیته؟ وه لامه که ی ئه و حیه ئیمانی پی ناهینن و گومرا
 دهن، ئه گهرنا که لامی خوا نابیته هوی گومرا بوون، به لّام هه لویستی سه لیبی
 خراپ له بهرانبهر فهرمایشتی خوا دا، ده بیته هوی زیاتر گومرا بوونیان، واته:
 کافره کان به وه خویان کافر کردوه، که ئیمانیان به خوا نیه و، که
 فهرمایشته که یشی دهنیستن و رمتی ده که نه وه و ئیمانی پی ناهینن، وه ئه م
 هه لویسته سه لیبیه یان، ده بیته هوی گومرا کردنیان، لیئان تیکنه چی!! ئه گهرنا
 قورئان که س گومرا ناکات، بویه خوا دهنه موئ: ﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾،
 ته نیا لادهران، قورئان ده بیته هوی گومرا کردنیان، ئه وانیش کین؟ خوا ﷺ به سن
 سیفه تان پیئاسه یان ده کاو، دیاره لیرده دا مه به ست له لادهران (فاسقین)، ئه وانهن

که بهیه کجاری له شمریعتی خوا لایانداوه، یاخود ئهوانه که له کهوڵی
فیطرمتی خۆیان دمرچوون، له خوا هه لگهراونهوه له سروشت و فیطرمتی
خۆشیان هه لگهراونهوه، ئه و سێ سیفیه تهش ئه مانه:

یهکهم: ﴿الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾، نه‌وانه‌ی پهیمانی خوا دواى
 نه‌وه‌ی که زور به پته‌ویی لییان و مرگیراود، هه‌لده‌وه‌شینه‌وه.

دووم: ﴿وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ﴾، وه هه رچی خوا ﷺ فھرمانی به گھیاندنی کردوه دیپچرینن، ئینسان که په یومندی له گهل خوا پچراو خیانه تی به خوا کردو په یمانی خوی هه لودشانده وه، نه و په یمانه ی که خوا له فیطره و له سروشتی و مرگرتوه، په یمان و به ئینی نه وه که ده بیت ته نیا خوا به مرستری و به ندایه تی بو بکری، که خوا له هه موو ئینسانیکي و مرگرتوه. وهك ده فھر موی:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۗ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾

الأعراف، واته: كاتيكْ خوا له پشتى رۆلەكانى ئادەم وەمچەى ئادەمى وەرگرت، وە لەسەر خۆيانى كردنە شايدە (فەرمووى): ئايا پەر وەردگارتان نيم؟ گوتيان: با، (تۆ پەر وەردگارمانى) شايدە دייماندا، ئەو مەش بۆ ئەو مەبوو كە رۆژى قيامەت نەلین ئيمە لەمە بى ئاگا بووين، تويزەرانى قورئان دەلین: ئەو دە تەصوير پىك و وينە هينانە و مەيە كە بۆ ئەو كە خوا ﷻ مەرفەكانى وا دروست كردووە كە پەر وەردگارى خۆيان بناسن و، وەك رۆو بەر و پەيمانى لى وەرگرتبن وا يە، ئنجا ئەوان كە پەيمانى خۆيان هەلومەشان دەبێتە وە سەرمەنجام پەيوەندىيە كۆمەلە يە تەيە كانيشيان دەچرەن، وەك: پەيوەندىيە خزمەت يە و رەفاقەت، درەوس يە تە... هتە، واته: لە ئەنجامى خراپ بوونيان لەگەڵ خوادا، لەگەڵ خەلىكەشدا خراپ دەبن.

سَيِّئِهِمْ: ﴿وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ﴾، وه سمر منجام خراپه کاری و ناشووب له زمویدا
﴿أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾، بیگومان نه وانهن زیان باران.

چەند مەسەلەيەكى گىرگى

مەسەلەى يەكەم: ئىمان و كىردەوە هېچ كاتىك ناگونجى لىك بىترازىن، بۇيە لە قورئاندا لە شەست شوين زياتر ئىمان و كىردەوەى چاك بەيەكەوە باسكراون، بەلئى ئەگەر ئىمان ئىمان بىت، خاومەكەى وا لىدەكات كە كىردەوەى باش ئەنجام بىداتو، مە حالە ئىمانى راستەقىنە لە دلى ئىنساندا هەبى و خاومەكەى وا لىنەكات كە كىردەوەى باش ئەنجام بىدا، چونكە ئەگەر بىراستى ئىنسان خواى خۇشبوئى و لە خوا بىرسى و شەرمى لىبكات لە دىروونەوە، بىگومان جەستەو ئەندامەكانىشى بۇ خوا فەرمانبەر دىبن فەرمانەكانى جىبەجى دەكەن.

مەسەلەى دووم: خوا ﷻ كە باسى بەهەشت دەكات بە زورى باسى باغ و باغاتو كانى و كانىاو رىووبار دەكات، چونكە لىراستىدا ئەوەى كە ئىنسان زور دلى پى بىشكوئى وە سىرچاودى ژيانە، بىرىتىە لە ئاو وە پاشان بىرىتىە لە سەوزاىى و باغ و باغاتو ئەوانە ... وە ئەو زانايانەى كە لە رىووى پىزىشكىى و دىروونىشەوە دەكۆلنەوە دەللىن: هېچ شتىك بەقەد دىمەنى ئاو دىمەنى باغ و مىرگو سەوزاىى، دلى ئىنسان ناپىشكوئىنى، وە لە هەموو رەنگەكان زياتر رەنگى شىن و ئاوى، وە رەنگى سەوز دلى ئىنسان دىپىشكوئىنى، وە كارىگەرىى ئىجابىى دەكاتە سىر دىروونى ئىنسان، هەر بۇيەش خواى پەروەردگار رەنگى سەوزو شىنى زور كىردەو، هەم رەنگى ئاوو هەم رەنگى ئاسمان و هەم رەنگى باغ و باغات.

مەسەلەى سىيەم: خوا كە باسى ھاوسەرانى بەهەشت دەكات، دىفەرموى:

﴿وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾، وە بۇيان ھەن ھاوسەرانى پاكىزەو پاككراوە، ھەلبەتە ھەر ئافرىتان پاككراوە نىن، بەلكو پىاودەكانىش ھىروان، ئىنجا ئاىا لەچى پاككراوەن؟! پىغەمبەر ﷺ لە فەرمايشتىكىدا باسى كىردەو فەرموويەتى: {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: { (إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ، وَلَا يَتَفَلَّحُونَ وَلَا يَبُولُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا

کراوه له پیڅه مېر ﷺ نایا کامیان چاکترو ریکترو جوانترن؟ له وبار دوه به پیو یستی دوزانم ئاماژه به فخرمایشتیکې پیڅه مېر ﷺ بکه م: {عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ نِسَاءُ الدُّنْيَا أَفْضَلُ أَمْ الْحُورُ الْعَيْنُ؟ قَالَ: (بَلْ نِسَاءُ الدُّنْيَا أَفْضَلُ مِنَ الْحُورِ الْعَيْنِ كَفَضْلِ الظَّهَارَةِ عَلَى الْبُطَانَةِ)، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَبِمَ ذَلِكَ؟ قَالَ: (لِصَلَاتِهِنَّ وَصِيَامِهِنَّ وَعِبَادَتِهِنَّ لِلَّهِ ﷻ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) {، واته: ئوممو سه له مه (دایکې ئیمانداران و خیزانی پیڅه مېر ﷺ خوا لیبې رازی بیت) ده لئ، گوتم: نه ی پیڅه مېر ی خوا ئافرمتانی دنیا چاکترو ریکترو جوانترن، یا خود خوږیه کانی به هه شت (که خوا به تایبته بو پیاوونی ئیماندارانیان ده خو لئین)؟ فخرمووی: ئافرمتانی دنیا له خوږیه کانی چاکترن، و هک چوڼ پشتمی پوښاکک له بهر ده کی چاکتره (پشتمی پوښاک عادت وایه

دىۋە جوانەكەى دەكرىتە پشت و دیۋەكەى دىكەى دەكرىتە دیۋى نیۋەودى (دەلى، گوتە: ئەى پیغەمبەرى خوا ﷺ ئەۋەد بۆجى وایە؟ فەرموۋى: بەھۋى نویژو رۆژوو و پەرسەتیاں بۆ خۋای زالى پایە بەرز. (بەلام ئەۋ نافرەتانی که خوا بەتایبەت دەیانخولقینى لە بەهەشت وەك نافرەتانی دنیا ماندوو نەبوون بە طاعت و عبادەت و بەندایەتى بۆ خوا کردنەۋە).

مەسەلى پىنجەم: لیرە ئىشكالىك لە دلى هەندى كەسدا دروست دەبى، كە ئایا بۆجى خوا ﷺ باسى نافرەتانی جوان و پاکیزو باسى حۆریەكان دەكات بۆ پیاوانى ئیماندار، بەلام لە بەرانبەردا باسى پیاوان ناكات بۆ نافرەتان؟ وەلامەكەى ئەۋدیه كە خوا ﷺ بەپىي فېطەرتو، سەروشتى ئىنسان قسە دەكات و سەروشتى پیاویش ئاۋایە كە داۋاكار (طالب)د، بەلام سەروشتى نافرەت ئەۋدیه كە حەز دەكات داۋاكار و (مطلوب) بىت، واتە: پىچەوانەى سەروشتى نافرەتە كە بلىي پیاۋى جوانیان بۆ داناۋى لە بەهەشتى!! نافرەت دەبى پیاۋى بكات، نەك داۋى پیاۋى بكات، كە واتە لەبەر ئەۋ حالەتە سەروشتى و دەروونىيە، كە باسى پیاۋى بەهەشت بۆ نافرەتان ناكرى.

مەسەلى شەشەم: ئایا نافرەتانی ئیماندار لە بەهەشت دەبنە ھاسەرى كى؟ بىگومان نافرەتانی ئیماندار دەبنە ھاسەرانى پیاۋى ئیماندار، وە وەك چۆن خوا ﷺ نافرەتانی ئیماندار چاك و جوان و رىكۈپىك دەكا، ديارە پیاۋى ئیماندارىش بۆ ھاسەردەكانیان بەھەمان شىۋە چاك و پاك و جوان دەبن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی ھەوتەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دوو ئایەتی ژمارە (۲۸ و ۲۹) لە سوورەتی (البقرة) دەگریتە خۆی، کە باسی ئەوە دەکەن کوفر شتیکی نا مەنتیقییه، وە ئیمان شتیکی بەلگەدارە، بەلای ئەم دوو ئایەتەدا خوای کاربەجێ دەیخاتە ڕوو، کە کوفر شتیکی نامەنتیقییه و هیچ بەلگەی لەسەر نیە، پێچەوانەی عەقل و پێچەوانەی فیطەرته، بەلام بە پێچەوانە وە ئیمان، پشت ئەستووورە بە بەلگەی بەھیزو، بەلگەی عەقڵی و عیلمی، وە بەلگەی فیطەرته و سروشتی ساغی ئینسان.

﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ ﴾

مانای وشە بە وشەی ئایەتەکان

((چۆن بێ برۆا دەبن بە خوا، لەحالیکیدا کە ئیوە بێ ژیان بوون و مردوو بوون و خوا کردنیە ژیاندار، پاشان دەتانیانی، دواپیش زیندووتان دەکاتەو، سەردەنجام بۆ لای وی دەگێردێنەو)) ﴿٢٨﴾ ئەو کەسیکە کە ئەو دی لە زەویدایە ھەمووی بۆتان ھیناوتە دی، پاشان ڕووی ئیرادی کردە ئاسمان و ھەوت ئاسمانی ڕیکوپیکی بنیاتنان، وە ئەو بە ھەموو شتیک زانیە ((﴿٢٩﴾)).

(أَسْتَوَى) : واته: رېځو پېك بوو. وشهى (أَسْتَوَى) نه گمر به (عَلَى) ته عهددا بكا،
 وهك: (أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ) واته: چووه سمر عرش، بهرز بؤوه بؤ سمر
 عرش، به لام نه گمر به (إِلَى) ته عهددا بكات وهك: (أَسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ) ،
 واته: (قَصَدَ إِلَى السَّمَاءِ) پرووى كرده ئاسمان، كه واته: (ثُمَّ أَسْتَوَى إِلَى
 السَّمَاءِ) ، واته: ئنجا پرووى ئيرادهى خوى كرده ئاسمان، تاكو ئاسمان
 دروست بكات.

(السَّمَاءُ): (سَمَاءُ كُلِّ شَيْءٍ أَعْلَاهُ)، واته: ئاسمانی همر شتیک لای سهره وهیه تی،

بویه له قورباندا به سه قفی خانوو گوتراوه: ئاسمان، وهك خوی بهرزو مهزن

له سوورپه تی (الحج) ئایه تی (۱۵) دا، دهفرموی: ﴿مَنْ كَانَتْ يَظُنُّ أَنَّ لَنْ يَنْصُرَهُ

اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ

مَا يَغِيظُ﴾، واته: كه سینک پی وایه خوا سه ری ناخات له دنیاو دواروژدا با

گوری سینک (یاخود په تیك) بی نی به سه قفی خانوو ده که ی خوی پی هه لواسی و

خوی پی بخنکینی، ئنجا با سه رنجیدا ئایا فیله که ی ئه وه ی پی ناخو شه

لاید ه بات؟ وه (سَمَاءُ) به هه وریش گوتراوه: (أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ) چونکه ئه ویش

له سه رووته وهیه، هه رو ده ها به رهوت ئاسمانه کانیش ده گوتری: (سَمَاءُ).

(فَسَوَّلْهُنَّ): واته: ریکی خستن، دروستی کردن به ری کوپی کی، (تَسْوِيَةُ الشَّيْءِ):

جعله سَوَاءً واته: (تَسْوِيَةُ) کردنی شتیک، یانی: ری کوپی ککردنی.

مانای گشتی ئایه ته کان

خوا ﷻ روو له ئه هلی کو فر ده کات و دهفرموی: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ﴾،

چون بهرانبهر به خوا بی پروا دهب، وشه ی: (كَيْفَ) پرس یاری پی ده کری

دهرباره ی چونی ه تی شت، وشه ی: (كَمْ) پرس یاری پی ده کری دهرباره ی چه ندیتی

شت، وه وشه ی: (أَيْنَ) دهرباره ی له کو ی بوونی شت، وه وشه ی: (مَتَى) دهرباره ی

کاتی شت ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ﴾، واته: چون چونی؟ له چ روویه که وه به چ

به لگه یه که به چ عه قلیک بی پروا دهب بهرانبهر به خوا ﴿وَكُنْتُمْ أَفْوَثًا

فَأَحْيَاكُمْ﴾، واته: ئیوه نه بوون و په ی دای کردوون، ئاخر بهر استیش سه ی ره!

ئینسان کاتی که بووه که نه بووه، وهك له سه ره تای سوورپه تی (الإنسان) دا دهفرموی:

﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾ (۱) ، واته: ئایا به سه ره

ئێنساندا نەھاتوھ ماومێھە کە لە کات کە شتیکی باسکراو نەبوو، واتە: وەک پێشینان دەلێن: ناوی لە کوولەکە ی تەپیشدا نەبوو، ئێنسان کاتی بوو نەبوو، دوا یی پەیدا بوو، کەواتە: ئەو کەسە ی تۆی دروستکردو، چۆن دەبێت بەرانبەری بێ بڕوا بێ، ئەگەر دەشڵێی: کەس پەیدای نەکردووم، ئەوە خوا لە سوورپەتی (الطور) لە نایەتی (۳۵) دا دەفەرموی: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾، واتە: ئایا کەس دروستی نەکردوون، یان بۆ خۆیان خۆیان دروستکردووە لە خۆو پەیدا بوون؟ جارێ ئێنسان ناتوانی خۆی پەیدا بکات، چونکە تۆ کە بوونت نەبی، چۆن بوون دەبە خشی؟! دیارە ئەو مەحالە، ئنجا ناشکونجی کەس پەیدای نەکردبێ، چونکە یاسایەکی عەقڵیی ھەیە، ھەموو عاقلەمەندانی دنیا لەسەری یەک دمنگن کە (یاسای ھۆکاری) پێ دەلێن و دەلێ: ھەر شتێ کە پەیدا بووبێ، دەبێ پەیدا کەریکی ھەبێ، کەواتە: تۆ کە پەیدا کراوی و خۆشت خۆت پەیدا نەکردووە کەسێ دیکەش پەیدای نەکردووی، غەیری خوا، کەواتە: چۆن بەرانبەر بە خوا بێبڕوا دەبی، لە کاتی کە تۆ نەبووی، پەیدای کردووی و ژیا یی پێ بە خشیوی!

﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾ دوا یی جاریکی دیکە دەتانمەینێ، پاشان جاریکی دی دیسان زیندوو تان دەکاتەو، واتە تۆ نەژیا نیت بە دەست خۆتەو نە مردنت، نە ھاتنت نە رویشتنت، بەلکو خاوندی کت ھەیەو، بەرانبەر بەو خاوندە ی خۆت نابێ سێلە بی و نابێ بێبڕوایی! ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾، دوا یی زیندوو کرانەو دەش دەچنەو بۆ بەر قاپی دادگای لێرسینەو دی ئەو، دوا یی خوا ﷻ بەلگە دینیتەو لەسەر پەروردگاریتی خۆی و دەفەرموی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ

جَمِيعًا﴾، واتە: خوا وەنەبێ ھەر ئێو دی پەیدا کردبێ و لیتان گەرا بێ، بەلکو ھەرچی پێویستیشتانە لەسەر زەویدا بۆی دروستکردوون و ھەرچی لە زەویدا یە ھەمووی ئەو بۆی دروستکردوون، وەک لە شوینیکی دیکە دا دەفەرموی: ﴿قُلْ

أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ نَدَّعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَمْ عَائِدُهُمْ كُتُبًا فَهُمْ عَلَى يَنْتٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعْذُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا

غُرُورًا ﴿۴۰﴾ فاطر، واته: پێشانم بدهن ئه و هاوبه شانه تان که له حیاتی خوا لیان دهپارێنه وه (و دهیانپهرستن) چیان له زهویدا دروستکردوه، (پهره مریشکێک، نه مامێک، روودکێک، دارێک، بهردێک، چی؟) ﴿أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ﴾، یان به شداریان کردوه له دروستکردنی ئاسمانه کاند؟ بێگومان نه له زهویدا هیچیان خولقاندوه، نه له ئاسمان و ههر خواویه که کارسازی ئاسمان و زهوییه و نیعمهتهکانی زهوی و ئاسمان ههر خوا فهره هه می هیناون، که واته: پێویسته به ندایه تیش بهس بووی بکری: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ﴾، دواوی ویستی ئاسمان دروست بکات، ﴿فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾، له شیوهی ههوت ئاسماناندا رێکی خستن و بنیاتی نان. ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، وه ئه و به هه موو شتیکیش زانیه.

چه ند مه سه له یه کی گرنگ

مه سه له ی یه کهم: دمرباردی ئه وه، که ده فهرموئ: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ﴾ ئه وه ده گه یه نیت که کو فرو بێ بر وایی شتیکی نامه نتیقییه و شتیکی بێ به لگه یه و بێ پاسا وه، ئینسان که کافر ده بی پال ناداته پال هیچ به لگه یه ک و پشت ئه ستوور نیه به هیچ شتێک نه عه قل ته ئیدی ده کا، نه عیلم ته ئیدی ده کا، نه فیطرهت و سروشت ته ئیدی ده کا، نه واقعی بوونه و درو ژیان پشتگیری ده کا، هیچ شتێک پشتگیری نا کا، وه سه رباری هه موو شتیکیش وه حی خوا ی کار به جیش دیسان دژی کو فره، که واته: له راستیدا کو فر شتیکی بێ پاسا وه شتیکی بێ پشت و په نایه.

مه سه له ی دو وه: که ده فهرموئ: ﴿وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا﴾، دوو مانای هه ن:

یه کهم: یانی: ئیوه نه بوو بوون (کُنْتُمْ مَعْدُومِينَ)، وه خوا په یدای کردن.

دوووم: مانایه‌کی دیکه‌ی ئەودیه که ئیوه ئەو کاته له شیوه‌ی (ئۇفە)دا بوون، یاخود له شیوه‌ی خوین دابوون، خوینی دایک و بابتان، چونکه ئاوی پیاو و ئافرەت له خوین دروست دەبی، خوینیش دیاره له خواردنی هەزمکراو دروست دەبی، واتە: ئەو کاته ژیانتان نەبووه ﴿فَأَحْيَاكُم﴾، بەلام خوا ژیانی پێداون و رووحی بەبەردا کردوون، هەردوو ماناکه هەر راستن.

مَسْأَلَةُ سَيِّدٍ: که دفعه مرئی: ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾، واته:

دەتەنمىرىنى، پاشان زىندووتان دەكاتەۋە، لەبەرنەۋدى دىۋايى دەفەر موى: ﴿ثُمَّ﴾
 ۋاتە: ئىنجا بۆلەي ۋى دەگىرپىرنەۋە، دەگونجى مەبەست پىي
 ژيانى بەرزەخ بىت، كەۋاتە: ئەۋ ژيان ۋ زىندوۋكرانەۋدىە دەبى جىابى لەۋ
 گەرنەۋدىە، ژيانەكە ديارە ژيانى بەرزەخەۋ گەرنەۋەكەش لە قىامەتتە دىتە
 دى، ۋە ئەۋەكە بەناۋى (تناسخ الأرواح) ۋەۋە باسكراۋە، شتىكى پوۋچەۋ ھىچ
 بىنەمايەكى نىيە، تەناسوخى ئەۋۋاھىش ئەۋدىەكە بەشىك لە ھىندەكان ۋ
 ھەندىك لە مىللەتەنى رۆژھەلاتى ئاسيا بىروايان پىيەتەۋ دەلەين: ئىنسان كە
 دەمرى رۋوحەكەى دەچىتە بەر مەخلوۋقىكى چاك، بۆۋىنە: دەچىتە بەر
 كۆترىك بەركەۋىك، ئەۋە ئەگەر كەسىكى چاك بوۋى! ۋە ئەگەر خراپ بوۋى
 رۋوحەكەى دەچىتە بەر مەخلوۋقىكى خراپ، ۋەك سەگىك، گورگىك! بەلام
 لەراستىدا ئەۋ بىرۋەكەيە خورافەيەۋ ئەسل ۋ ئەساسىكى نىيە، ۋە راستى ئەۋدىە
 كە ئىنسان دىۋى ئەۋدى دەمرى، (ۋەك دىۋى لە تەفسىرى ئايەتەكانى دىكەدا
 باسى دەكەين) ئەگەر چاكەكار بىت رۋوحەكەى دەچىتە بەھەشت، ئەگەر
 خراپەكارىش بىت رۋوحەكەى دەچىتە دۆزەخ، چۈنكە خوا ﷻ جگە لەم ژيانى
 دىنپايە، بەس بۆى باسى بەھەشت ۋ دۆزەخ كىردوۋىن، ئىنسان كە لەم ژيانە
 دىنپايەدا نامىنى، رۋوحەكەى (ئەگەرنا جەستەكەى دەبىتەۋە خاك)، ئەگەر
 چاكەكار بىت، دەچىتە بەھەشت ھەركەس بەپىي ئىمان ۋ تەقۋاى خۇى،
 ئەگەر خراپەكار بىت، دەچىتە دۆزەخ، ئەدى جىاۋازى چىيە لەگەل قىامەت؟!
 جىاۋازىيەكە ئەۋدىەكە لە قىامەتتە خەلك بەر رۋوح جەستەۋە دەچنە

بەھەشت يان دۇزدخ، بەلام ژيانى بەمرزدخ تەنيا بۇ رووحەكەيە، وە ئەوە كە
 پيغەمبەر ﷺ باس دەكات كە گۆر باغيكە لە باغەكانى بەھەشت، ياخود
 چاليكە لە چالەكانى دۇزدخ، واتە: ژيانى دواى گۆر، ئەگەرنا خودى گۆرەكە
 مەرج نىە وابى، ھەرچەندە ھەندىك لە زانايانىش دەلێن: خودى گۆرەكەش
 بۇخوى وايە، بەلام بيگومان فەرموودەكەى پيغەمبەر ﷺ مەبەست پيى ژيانى
 دواى گۆرە، واتە: ئەو قۇناغەى ژيان كە لە دواى رووح كيشانەو دەستپيدەكات،
 جا ئەوكاتە يەكسانە جەستەى مرؤف بخريتە گۆرەو، يان نەخريتە گۆرەو،
 بسووتينرى، يان ببیتە خۆراكى درندەكان، يان ماسى و نەھەنگەكان !

مہسہلہی چورہم: کہ دھنہرمووی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾،

ئەم رېستە قورئاننىيە ئەمە دەگەينەن، كە ھەرچى لە زەويدا ھەيە بە رەموا (مباح) لەقەلەم دەدرى، وە ھەرچى لە زەويدايەو بە پاك لەقەلەم دەدرى، وە ھەرچى لە زەويدايە سوودبەخشە، ئينسان دەتوانى سوودى لى ببينى و لى بە ھەرمەند بىت، مەگەر بە بەلگەيەكى شەرىعى رەوون جياكرابىتەمەو ديارى كرابى كە ھەرامە، وەك: مەي (خەمەر)، يان بە بەلگەيەكى شەرىعى رەوون رەگەيەنرابى كە پيسە، وەك ميزو پيسايى، ياخود بە بەلگەيەكى عەقلىي دەم خرابىت كە زيانى ھەيەو سوودى نە.

مه به ستم ئه وديه كاتيک خوا دهمرموى؛ ئه ودى كه له زهويدايه هه موويم
 بۆتان خولقاندوه، كه واته: هه مووى چاك و پاكو چه لاله، مه گهر ئه ودى به به لگه
 هه لاو پير رابو و جيا كرابي ته وه، ئه گهر نا خوا نه يده كرده منه ت به سمر ئيمه وه و
 وهك نيعمه تي ك باسى بكات، دياره له م ئايه ته و هاوو پينه كانيشى زانايان ئه و
 بنچينه شمرعيان هيان وهر گرتوون، كه ده ليين: (الأصلُ في الأشياءِ الإباحةُ)،
 (الأصلُ في الأشياءِ الطُّهارةُ) (الأصلُ في الأشياءِ الحليّةُ). واته: (بناغه له
 شتاندا ره وايي يه)، (بناغه له شتاندا پاكي يه)، (بناغه له شتاندا چه لالي يه).

مسئله‌ی پنجم: نه‌ودی که خوای پەر و مردگار له زمیدا خولقاندوویه‌تی بۆ هه‌موو لایه‌که به یه‌کسانیو، کهس له کهس زیاتر به‌شی پیوه‌یه، چونکه

وشه‌ی (جَمِيعًا) ده‌گونجی په‌یوه‌ست (متعلق) بێت به: هه‌رچی له‌ زه‌ویدا‌یه‌
﴿مَا فِي الْأَرْضِ﴾ ده‌وه، وه‌ ده‌گونجی (متعلق) بێ به: بۆ ئیوه‌ ﴿لَكُمْ﴾ ده‌وه، جا
ئه‌گه‌ر وشه‌ی (جَمِيعًا) په‌یوه‌ست بێ به‌ ﴿مَا فِي الْأَرْضِ﴾ یه‌وه، ئه‌ه‌وکاته‌ مانای
رسته‌که‌ ئا‌وای لیدی: خوا ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ هه‌رچی له‌ زه‌ویدا‌یه‌ بۆ ئیوه‌ له‌به‌ر
به‌هرمه‌ندبوونی ئیوه‌ی دروست کردوه، که‌واته: هه‌موو شتێک ر‌ه‌وایه‌.

وه‌ ئه‌گه‌ر (جَمِيعًا) په‌یوه‌ست بێ به‌ ﴿لَكُمْ﴾ ده‌وه، ئه‌ه‌وکاته‌ ماناکه‌ی ئا‌وای
لیدی: خوا ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ هه‌رچی له‌ زه‌ویدا‌یه‌ بۆ تیک‌رپاتان دروستی کردوه‌و
به‌ یه‌کسانی بۆ هه‌مووانی خولقاندوه‌و که‌س له‌ که‌سی زیاتر به‌ش پێوه‌ نیه‌،
بۆیه‌ فیک‌ره‌ی سه‌رمایه‌داریی، که‌ مایه‌ی چینه‌یه‌تی و ق‌رپی و پ‌رپی یه‌و، مایه‌ی
ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ندێک له‌ خه‌لکی پ‌رپ‌ن و له‌سه‌ریان‌ه‌وه‌ بر‌ژێو، زۆربه‌ی خه‌لک‌یش
ق‌رپی و له‌به‌ریان ب‌بر‌ێ! پ‌یچه‌وانه‌ی بن‌چینه‌یه‌کی گه‌وره‌ی ئیسلامیه‌، وه‌
پ‌یچه‌وانه‌ی ئه‌و حیکمه‌ته‌شه‌ که‌ خوا هه‌موو بوون و کائیناتی، بۆ ئه‌وه‌
ه‌یناوته‌دی که‌ ئینسانی تیدا تاقی بک‌ریته‌وه‌.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شهم: که‌ خ‌وای تا‌ک و پا‌ک ده‌فه‌رم‌و‌ی: ﴿ثُمَّ أَسْتَوِي إِلَى السَّمَاءِ﴾،

هه‌ندێک له‌ تو‌یژمه‌ره‌وانی ق‌ور‌ئان کرد‌وو‌یان‌ه‌ به‌ به‌ل‌گه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که‌ ئاسمان
له‌د‌وای زه‌وی دروست ک‌راوه‌، به‌ل‌ام له‌ر‌استیدا ئه‌وه‌ له‌ه‌واره‌وه‌ به‌ به‌ل‌گه‌ ناشی،
له‌به‌رچی؟ چون‌که‌ وشه‌ی ﴿ثُمَّ﴾، ل‌ی‌رده‌ا بۆ ر‌یزبه‌ندی هه‌وال‌دان (ترتیب
الإخبار)ه‌، واته‌: خ‌وای کاربه‌ج‌ی هه‌وال‌مان پ‌ی‌ده‌دا که‌ زه‌وی خولقاندوه‌، د‌وایی
هه‌وال‌یشمان پ‌ی‌ده‌دا که‌، ویستی ئاسمان‌یش بخولقی‌نی، به‌ل‌ام ئه‌وه‌ که‌ کامیان له‌
پ‌یش کامیان‌ه‌؟ ئه‌م ئایه‌ته‌ ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر نا‌کات، ئه‌دی چۆن بزانی‌ن که‌ ئایا:

ئاسمان و زه‌وی کامیان پ‌یش یان پ‌اش کامیان دروست بوون؟ ئه‌گه‌ر ته‌ماشای
ق‌ور‌ئان بکه‌ین بۆمان د‌م‌رده‌که‌و‌ی که‌ هه‌رد‌ووکیان پ‌ی‌که‌وه‌ دروست بوون، وه‌
نو‌ی‌ترین ب‌یرد‌ۆزه‌ش د‌م‌بار‌دی دروست‌بوونی بوونه‌وه‌ر هه‌روا ده‌ل‌ی، خ‌وای
پ‌ه‌رم‌رد‌گار له‌ سو‌وره‌تی (الأنبياء) له‌ ئایه‌تی (۳۰)دا ده‌فه‌رم‌و‌ی: ﴿أَوَلَمْ يَرِ

الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ

شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٨﴾، واته: ئايا ئەوانەى بى بىروان نابىنن، ئاسمانەكان و

زەوى پىكەودە چەسپا و بوون، لىكمان جياگردنەودە، وە ھەموو زىندەودەرىكمان لە

ئاو دروستكرد، ئايا ھەر ئيمان ناھيىن؟! كەواته: ھەردووكان پىكەودە و پىكرا

دروست كراون، وە لە سوورپەتى (فصلت) دا دھەرموئى: ﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ

دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿٢٩﴾، واتە: دوايى

ويستى ئاسمان دروست بكات، كە ئەو كاتە دووكەل بوو، ئنجا بە ئاسمان و

زەوى فەرموو: دروست بن بە خۆشىيان بە ناخۆشى، گوتيان: ئەودە بە

گوپرايەلى و بە خۆشى بە قسەت دەكەين و دروست دەبين، كەواتە:

ھەردووكان پىكەودە دروست بوون.

مەسەلەى دەوتەم: لێردەدا پێويستە ئەودەش پرونكەينەودە، كە خوا ﷻ لە

قورئاندا دھەرموئى: بە شەش رۆژان ئاسمانەكان و زەوى دروست بوون، ئەو

شەش رۆژەش كە مەبەست پىيان شەش قۇناغ و شەش ماودە (مادە) ن لە كات،

ئەگەر تەماشای سوورپەتى (فصلت) بكەين دوو قۇناغ بو دروستكرانى

ئاسمان و زەوين پىكەودە، چوار (۴) قۇناغيش دروستكرانى پىداويستىەكانى

ژيانى ئىنسانن لەسەر زەوى، ئايەتەكان ئاوا دھەرموون: ﴿قُلْ إِنِّي كُنتُ مِنَ الْكَافِرِينَ

بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رِوْاسٍ

مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلنَّاسِ لَيَالٍ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿٣٢﴾ فَقَضَاهُنَّ

سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا

ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٣﴾ فصلت، واتە: {ئايا ئىوہ بىيروان بە كەسىك كە

زەوى لە دوو رۆژاندا دروستكردودە ھاوتايانى بو دادەنن؟ ئا ئەودە

پهرو مردگاری جیهانه کانه ﴿۹﴾ وه له ماوهی چوار رۆژاندا چیا به کانی له سهر رۆنان و پیت و پیژی تیخستو بژیوو پیداو یستیه کانی به یه کسانیی بۆ داوا که ره کان تیدا دانان ﴿۱۰﴾ پاشان رووی کرده ئاسمان که ئه و کاته دوو که له بوو، وه به ویش و به زه ویشی فهرموو: به خویشی یان به ناخویشی پهیدا بن! ئه وانیش گو تیان: به خویشی هاتینه دی ﴿۱۱﴾ ئیدی سهر منجام به دوو رۆژان چه وت ئاسمانی پی که یان و فهرمانی خویشی له هه موو ئاسمانی که را که یاند، وه ئاسمانی نیزیکمان به چرا یان رازاندنه وه بۆ پارێزگارییش (له را که یاندنی وه دی) ئه و ئه ستیرانه مان دانان، چونکه له کاتی گو یگر تانی شه ی تانه کاند به پارچه ی ئه ستیر وه خرۆ که کان به مردباران ده کرین) ئا ئه وه ئه ندازه گیریی (خوا به کی) زالی زانیه ﴿۱۲﴾ { دیاره که سی که ههر به رواله ت ته ماشا بکات واده زانی رۆژه کانی تیدا دروست کرانی ئاسمانه کان و زهوی، هه شتن: به دوو رۆژان زهوی دروست کردوه: ﴿خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾، وه به چوار رۆژی دی که پیداو یستیه کانی زهوی دروست کردوه، دوا یی به دوو رۆژی دی که ش ئاسمانی دروست کردوه، سهر منجام ده بنه هه شتا به لام له راستییدا وانیه و خوا ﷻ که باسی دروست کرانی زهوی ده کات، ده یخاته نیو دروست کرانی ئاسمانه وه، چونکه زهوی بۆ خو ی خرۆ که یه که له کۆمه له ی خوړو، کۆمه له ی خوړیش بۆ خو ی به شی که له ئاسمان، که هه مووی به دوو قوناغ (رۆژ) دروست بووه، قوناغی پی که وه چه سپاو بوون و لی که جیا کرانه وه (الرتق والفتق)، به لام زهوی به چوار قوناغان وا هه لخوا وه، که شاخه کانی تیدا دروست بنو، ئاوی تیا دروست بی تو، له و مرگای تیدا دروست بی تو، به که لکی ئه وه بی که ژیا نی له سهر دروست بی تو، چونکه ده فهرمو ی: ﴿وَجَعَلْ فِيهَا رَوْسَىٰ مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ﴾، که واته: له چوار رۆژاندا ئه و که ین و به ینه کرا وه له سهر زهوی، که به که لکی ئه وه بی تو ژیا نی ئینسانی تیدا به ری و به چی.

به كورتى: ئەو دوو رۆژد، كه دھفەرموى: ﴿ خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ﴾، لەگەل ئەو دوو رۆژد، كه دھفەرموى: ﴿ فَقَضَيْنَهُنَّ سَبْعَ سَنَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ ﴾، ھەر يەكنو به دوو ئىعتىبارو موناھەبە دووجار باسكراون، كەواتە: (۲) قۇناغى دروستكرانى ئاسمان و زەوى + (۴) قۇناغى ئامادەكرانى زەوى بۇ ژيان = (۶) قۇناغ.

مەسلەلى ھەشتەم: دەربارەى ھەوت ئاسمانەكانىش كه خوا دھفەرموى: ھەوت

ئاسمان، تا ئىستا زانىارى ھىچ دەربارەى ھەوت ئاسمانەكان نازانى، بەلام لە رىڭكەى وەحىيەوہ بۇمان دەرکەوتوہ، كه ئاسمانەكان لەسەريەكن، چىن لەسەر چىن، وە لە فەرمايشتى پىڭەمبەردا ﷺ كه بوخارىي و موسليم و (أصحاب السُّنَنِ) دىگىر نەوہ بەتايبەتى كه باسى ميعراج دەكات، باسى ئەوہ دەكات چۇن پىڭەمبەر ﷺ دەچىتە ئاسمانى يەكەم و دووہم و... ھەتا ھەوتەم، وە لە ھەر كام لەو ھەوت ئاسمانانە كەسانىك لە پىڭەمبەران ھەبوون كەواتە: ئاسمانەكان دەروازەو دەرگايان ھەيە، بەلام تا ئىستا زانىارى گەردوونناسىي ھىچى لەوبارەوہ بۇ روون نەبۆتەوہ، ئەوئندە ھەيە بەپىي ئەم ئايەتە كه لە چەند شوئىنكى دىكەشدا ھاتوہ: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا

لِّلشَّيَاطِينِ ۚ إِنَّ الْمَلِكَ، واتە: ئاسمانى نزيك ئىودمان بە چراكان رازاندۆتەوہ، وە كرددوشمانە (واتە: ئەو پارچانەى لىيان جىادەنەوہ) بە بەردى پى بەرد بارانكرانى شەيتانەكان، كه ديارە مەبەست پىي ئەستىرەكانە، كەواتە: ھەرچى ئەستىرەيەو دەبينرى لە ھەموو كەھكەشانەكاندا، ھەمووى دەكەويتە قەلەمپەروو بازنەى ئاسمانى يەكەمەوہ، ئنجا نازانىن ئەويش لە كوئوہ كۆتايى پى دىت، پاشان لە سەرووى ئەو ئاسمانەوہش، شەش ئاسمانى دىكە ھەن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ..

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان بریتییە لە تەفسیری دە ئایەت، ئایەتی ژمارە (٣٠ هەتا ٣٩) لەم دە ئایەتەدا وەك كاتی خۆی لە سەرمتای پێناسەی سوورمەتی (البقرة) ش دا، باسم كرد، خوا ﷻ باسی بەسەرھاتی (ئادەم) مان بۆ دەكات، باپیرە گەورەمان ئادەم ﷺ، كە چۆن خوا ﷻ کردووێتی بەجێنشینی خۆی لەسەر زەوی، وە چۆن فریشتەکانی ئاگادار کردۆتەووە ئەوانیش پرسسیاریان کردووە دەربارەى حیکمەتى دیاریکردنى ئادەم بۆ جێنشینیایەتی؟ وە دواى خۆی کاربەجێ ئەو حیکمەتەى بۆ دەرختوون، بەووە کە ئادەم ناوی شتەکانی زانیووە، وە فریشتەکان نەیانزانیووە، وە دواى خۆی زاناو شارەزا فەرمانی کردووە بە هەموو فریشتەکان کە کړنووش بۆ ئادەم بەرن، کړنووشی پێزگرتن، پاشان بە ئادەمى فەرموو، هەروەها بە هاوسەرەكەیشی کە (حەووا)یە (سەلامى خوايان لیبی)، کە لە بەهەشتدا نیشتهجێ ببن و بە ئارەزووی خۆیان هەر شتیکی حەزیان لیبیە لە بەهەشتدا بخۆن و سوودی لى ببینن، بەلام خۆیان لە درەختێك بپاریزن، وە دواى شەیتان خوتخوتەى بۆ کردوون و فریوی داون، کە لەو درەختە قەدەغەکراوە بخۆن، وە سەرەنجام شایستەى ئەووە بوون، کە خوا ﷻ لە بەهەشتدا دەریانکات وە بیانھێنیتە سەر زەویو، لەسەر زەوی نیشته جییان بکات، ئنجا دواى ئەوێ ئادەم و حەووا سەلامى خوايان لیبی، چەند وشەیهك لە پەرورەدگاریانەووە وەردەگرن و تەعبیریان پى لە پەشیمانیی و گەرانەووەى خۆیان دەکەن و، خوا لیبیان خۆشەدەبى، وە ئاگاداریشیان دەکاتەووە کە هەركات لە خواوە پێنمایى یان بە پێغەمبەراندا بۆ ھات (واتە: بۆ وەچەى ئادەم و حەووا) وە شوین پێنمایى خوا کەوتن، ئەووە سەرفراز دەبن و

ترسو به ژاره روویان تیناکات، به لام نه گهر بیتو بیروایی به درو دانان بکهنه پیشه، نه وه مسوگهر، گیرودم دین و دمه هه هاوول و خاودنی.

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَكَةِ فَقَالَ أَنْثُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَتَّخِذُ أَتْنَهُمْ بِأَسْمَاءِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْنُهُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَتَّخِذُ أَسْكُنَ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَلَقَى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾﴾

مانای وشه به وشه نایه ته کان

((وه یادبکه وه کاتیك بهرودر دگارت به فریشته کانی فهرموو: من جینشینیک لهسهر زهوی داده نیم، گوتیان: جا چوون که سیکی تییدا داده نیی، که خراپه کاریی تییدا دهکات و خوینی تییدا ده ریژی (وه نیمه دانانیی) له حالیکدا، که نیمه ههردهم

سەرگەرمى بە دوورگرتنت لە ھەلەو پەلەو ستایشکردن و بە پاك گرتنتین؟
 ڤەرمووی: ئەوێ من دەیزەم ئێو و ئەزانم. ﴿ ۳۰ ﴾ و خوارە ڤەرمووی: ڤیری ناوی
 سەرجهەم شتەكان کردو، دواي شتەكانی لەسەر فریشتەكان رانواندن و ڤەرمووی:
 ئەگەر راست دەكەن (ئێو شایستەترن بە جینشینایەتی لەسەر زەوی) ناوی ئەو
 شتانەم پێ بلین ﴿ ۳۱ ﴾ ئەوانیش گوتیان: بە پاك دەگرین جگە لەوێ تو ڤیرت
 کردووین، هیچ زانیارییەکی دیکەمان نیە بیگومان تو زانی کاربەجیی ﴿ ۳۲ ﴾ (خوا)
 ڤەرمووی: ئەو ئادەم ناوی شتەكانیان پێ بلێ، جا کاتیك ناوەكانیان پێگوتن،
 (خوا) ڤەرمووی: ئەوێ من پێم نەگوتن من نەینی ئاسمانەكان و زەوی دەزانم و،
 دەزانم چی ئاشکرا دەكەن و چی پەنھان دەكەن! ﴿ ۳۳ ﴾ وە یاد بکەو کاتیك بە
 فریشتەكانمان ڤەرموو: کړنووش بو ئادەم ببەن، ئەوانیش یەكسەر کړنووشیان
 برد، بیجگە لە ئیبلیس سەرپیچی کردو خۆی بەزل گرت، وە لە کافران بوو ﴿ ۳۴ ﴾
 وە گوتمان ئەو ئادەم خۆت و ھاوسەرەكەت لە بە ھەشتدا نیشتەجێ بنو، لە
 ھەر شتیك و لە ھەر کوئیەك ویستتان بە خوشیی و فراوانیی لیی بخۆن، بەلام
 توخنی ئەم درەختە نەكەون، ئەگەرنا لە ستەمكاران دەبن ﴿ ۳۵ ﴾ نجا شەیتان بە
 ھۆی ئەو درەختەو، خلیسكاندن و لەو (نازو نيعمهت) دی تییدا بوون
 و دەدریان، وە پێمان گوتن: بچنە خوار، ھەندیكتان دوژمنی ھەندیكتان،
 وە لە زەوی نشینگە و گوزەرانتان دەبیت ھەتا ماوێەك ﴿ ۳۶ ﴾ نجا ئادەم چەند
 وشەییەکی لە پەروردگاری وەرگرتن و ئەویش لیی خوشبوو، بیگومان ئەو
 لیبوردی بەخشنەدیە ﴿ ۳۷ ﴾ گوتمان: ھەمووتان لیی بچنە دەری (و شوپرنەو
 بو زەوی) جا ھەر کاتی لە منەو رینماییتان بو ھات، ئەو ھەر كەس شوین
 رینمایي من بکەو، نەترسی لەسەر دەبێ و نە پەژارە دادەگری ﴿ ۳۸ ﴾ وە ئەوانە
 بی پروان و ئایەتەكانمان بەدرۆ دەزانن، ئەوانە ھاوێلی ئاگرن، وە بە ھەمیشەیی
 تییدا دەمیننەو ﴿ ۳۹ ﴾

شیکردنەووی ھەندایک لە وشەکان
www.alibapir.com

(**الْمَلَائِكَةُ**): (مَلَائِكَة) کۆی (مَلَك) ھو (مَلَك) یەکیکە لە فریشتەکان، ھەندیکیش گوتووینانە: (مَلَائِكَة) بۆ تاكو کو بەکاردی، بەلام یەکەمیان راسترە.

(**خَلِيفَة**): بە (خَلِيف) کو دەکرێتەو، ھەرودەك چۆن (خليفة) بە (خُلَفَاء) کۆدەکرێتەو (خليفة) و (خليفة) ھەردووکیان بە مانای جێنشین دین (الْخِلَافَةُ: النِّيَابَةُ عَنِ الْغَيْرِ، إِمَّا لْغَيْبَةِ الْمُنُوبِ عَنْهُ، وَإِمَّا لِعَجْزِهِ، وَإِمَّا لِمَوْتِهِ، وَإِمَّا لَشَرَفِ الْمُسْتَخْلَفِ) وشە (الْخِلَافَةُ) بریتێ لە جێنشینیایەتی کردنی غەیری خۆت، جێنشینیایەتی کردنیش یان لەبەر ئەو دەبێت ئەو کەسە جێنشینی داناو لەوێ نیە، یان لەبەر ئەوێ کە ناتوانی یان لەبەر ئەوێ کە دەمری، یان لەبەر رێزلیگرتن یەکیک لە شوێنی خۆی دادەنێ و دەیهوێ ریزی لیبگری، کە بەنسبەت ئادەمەو **عليه السلام** خوا کە کردوویەتی بەجێنشینی خۆی، بە مانای چوارەمیانە.

(**تَسْبِيح**): ئەسلی وشە (تَسْبِيح) لە (سَبَح) ھو ھاتو: (السَّبْحُ: الْمَرْ السَّرِيْعُ فِي الْمَاءِ، أَوْ فِي الْهَوَاءِ) تێپەڕینی خێرا لە ئاودا یاخود لە ھەوادا، وە (تَسْبِيح) واتە: بەدوورگرتن، بەدوورگرتنی خوا لە ھەرچی کەموکووپی ھەیە، لە ھەرچی ھەلەو پەلە ھەیە، وە کە دەگوتری (بِحَمْدِكَ)، واتە ئیمە تۆ بەدووردەگرین لە عەیب و کەموکووپی و لە ھەمان کاتیشدا ستایشت دەکەین، پیشتر باسمان کرد کە (حَمْد) بریتێ لە ستایشکردن، کە ماناکە لە (مَدْح) تایبەتترە، چونکە (مَدْح) ھەم ھەلەدەگری کەسیک مەدح بکری، ھەم ھەلەدەگری کە شتیک مەدح بکری، واتە: چ خاوەن ئیرادەو ئیختیار بێت، یاخود بێ ئیرادەو ئیختیار بێت، بۆ وینە: خواردن مەدح دەکری، جل و بەرگ مەدح دەکری... ھتد، بەلام (حَمْد) تەنیا تایبەتە بە کەسیکەو، کە خاوەنی ئیرادەو ئیختیار بێ، وە لەبەر چاکەکان (فضائل)ی تۆ باسی بکە و مەدحی بکە.

(وُنُقِدِسْ لَكَ): (نُطَهَّرُكَ) واته: تۆ به پاک ده‌گرین.

(الْأَسْمَاءُ): (جَمْعُ إِسْمٍ، وَأَصْلُهُ مِنَ السُّمُوِّ وَهُوَ الَّذِي بِهِ رَفَعَ دُكْرُ الْمُسَمَّى فَيُعْرَفُ) واته: (الْأَسْمَاءُ) کۆی (إِسْم) ه، واته: ناو، ئەسلە‌که‌ی له (السُّمُو) ده‌وه هاتوه، (سمو) واته: به‌رزایی، وه ناو ئەوه‌یه که له ههر شتێک ده‌نری، ئەو شته پێی به‌رز ده‌کرێته‌وه‌و پێی ده‌ناسری.

(عَرَضَهُمْ): (عَرَضَ) واته: راینواند، پێشانیدا (عَرَضَ شَيْءٍ لِّبَيْعٍ) شتێک بو فروشتن که راده‌نوینری پێی ده‌گوتری (عَرَضَ) ههر له زانیاری ئابوورییدا یاسای: رانواندن و خواستن (عَرَضَ وَطَلَبَ) هه‌یه، شتێک دیته بازار خه‌لك داخوازیی ده‌کات کاتی (عَرَضَ) ده‌کریت.

(الْأَنْبَاءُ): (الْأَنْبَاءُ: خَبَرٌ ذُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلَبَةُ الظَّنِّ)، واته: (الْأَنْبَاءُ) بریتیه له هه‌والێک که سوودیکی گه‌وره‌ی هه‌بیت، وه ببیته هوی ئەوه‌ی که ئینسان بگه‌یه‌نیت زانیاری یاخود گومانیک زال.

(يَبْدُونَ): (يَبْدُونَ: دهریده‌خه‌ن، (بَدَأَ الشَّيْءُ يَبْدُو بَدَؤًا وَيَدَّاءُ: أَيِ ظَهَرَ ظُهُورًا بَيِّنًا)، واته: شته‌که ده‌رکه‌وت، ده‌رده‌که‌وی، ده‌رکه‌وتن، یانی: به‌ ئاشکرا کردنیکی روون، ده‌رکه‌وت .

(تَكُنُّونَ): (كَتَمْتُ الشَّيْءَ يَعْنِي: سَتَرُهُ) واته: شته‌که‌ی شارده‌وه.

(أَبَى): (الْإِبَاءُ شِدَّةُ الْإِمْتِنَاعِ، فَكُلُّ إِبَاءٍ إِمْتِنَاعٌ وَلَيْسَ كُلُّ إِمْتِنَاعٍ إِبَاءً)، (أَبَى) بریتیه له‌وه‌ی ئینسان شتێک نه‌کات زۆر به‌سه‌ختیش نه‌یکا، واته: زۆر سه‌ختگیری بکات له نه‌کردنیدا.

(وَأَسْتَكْبَرُ): (الْكِبَرُ وَالِاسْتِكْبَارُ وَالتَّكَبُّرُ) هه‌موویان له‌مانادا لێک نزیکن، وه (كِبَرٌ) ئاوا پیناسه‌ کراوه (فَالْكِبَرُ الْحَالَةُ الَّتِي يَتَخَصَّصُ بِهَا الْإِنْسَانُ مِنْ إِعْجَابِهِ بِنَفْسِهِ، وَذَلِكَ أَنْ يَرَى نَفْسَهُ أَكْبَرَ مِنْ غَيْرِهِ)، حاله‌تیکه

تايىبەتە بە ئىنسانەۋە، كە سەرسامە بە خۇى، ئەۋىش ئەۋمىيە كە خۇى پى ئە

غەيرى خۇى كەۋرەترە. www.alibapir.com

(أَسْكُنْ): واتە نىشتەجىيە (السُّكُونُ: ثُبُوتُ الشَّيْءِ بَعْدَ تَحَرُّكِهِ)، (سُكُون) برىتيە

لە سەقامگىر بوۋنى شتىك و ئارامگرتنى دۋاى ئەۋەى كە جوۋلاۋە.

(وَيُسْتَعْمَلُ فِي الْإِسْطِطَانِ وَاسْمُ الْمَكَانِ: مَسْكَنٌ وَجَمْعُهُ مَسَاكِنُ)،

واتە: (أَسْكُنْ) لە نىشتەجىبوۋنىشدا بەكار دەھىنرى، ۋە ناۋى شوپنىش

برىتيە لە (مَسْكَن) كە بە (مَسَاكِن) كۆدەكرىتەۋە.

(رَغَدًا): دەلى (عَيْشٌ رَغَدٌ وَرَغْدٌ، طَيِّبٌ وَاسِعٌ) دەگوترى: (عَيْشٌ رَغَدٌ) يان

(رَغَدٌ)، واتە: ژيانىكى خۇش و فراۋان، واتە فراۋان لە پروۋى نازو نىعمەتەۋە،

پىچەۋانەى ژيانى تەنگ و ترووسك، كە ئىنسان نەزانى جى بخۋاۋ پەنا بۇجى

بەرى ئە ئاتاجىي و نەدارىيدا.

(فَأَزَلَّهُمَا): ۋە خويندراۋىشەتەۋە: (أَزَالَهُمَا). (أَزَالَهُمَا) يانى: (أَزَاكَهُمَا) لايدان،

ۋە (أَزَالَهُمَا) واتە: خلىسكاندى، (الزَّلَّةُ فِي الْأَصْلِ: إِسْتِرْسَالُ الرَّجُلِ مِنْ

غَيْرِ قَصْدٍ، يُقَالُ زَلَّتْ رِجْلُهُ تَزَلُّ وَالْمَزَلَّةُ الْمَكَانُ الرَّيْقُ)، (الزَّلَّةُ) لە

ئەسلدا ئەۋمىيە كە ئىنسانى پى بخلىسكى بەبىئەۋەى مەبەستى بىۋ بىيەۋىت،

ۋە دەگوترى (زَلَّتْ رِجْلُهُ تَزَلُّ)، واتە: پىي خلىسكا، ۋە (الْمَزَلَّةُ) شوپنى

خلىسكە، كە ئىنسان لىي بخلىسكى.

(أَهْبُطُوا): (الْهَبُوطُ الْإِنْحِدَارُ عَلَى سَبِيلِ الْقَهْرِ كَهَبُوطِ الْحَجَرِ)، واتە: ماناى

(هَبُوط) برىتيە لە شوپبوۋنەۋە بە شىۋمىيەك، كە ئىنسان بەدەست خۇى

نەبىت، ياخود بەزۇر، ۋەك بلىي شوپى بكنەۋەۋە خلوۋى بكنەۋەۋە، ۋەك چۆن

بەردىك خلۇر دەبىتەۋەۋە بەدەست خۇى نىيە.

(مُسْنَفَرٌ): (قَرَفِي مَكَانِهِ يَقْرُقَرَارًا: إِذَا ثَبَتَ ثُبُوتًا جَامِدًا، وَأَصْلُهُ مِنَ الْقَرِّ وَهُوَ

الْبَرْدُ وَهُوَ يَقْتَضِي السُّكُونَ، كَمَا أَنَّ الْحَرَّ يَقْتَضِي الْحَرَكََةَ)، واتە: لە جىي

خۇى نىشتەجى بوو، نىشتەجى دەبى، نىشتەجىبوون، كاتىك شتىك دەچەسپى و ناجوولتى، ھەلە بەنەرتەلە (قۇر)دود ھاتوم كە بە ماناى (سەرما)يە، چونكەسەرما ۋەستان دەخووزى، ۋەك چۆن گەرما جوولان دەخووزى.

(وَمَتَّعْ): (الْمَتَاعُ: اِنْتِفَاعٌ مُّتَمِّدٌ الْوَقْتُ)، (الْمَتَاعُ) ئەۋەيە كە ئىنسان بە شتىك رابویرى و گوزەرانى پى بکات، واتە: لىي بەھرمەندى، ۋە دەگوترى: (مَتَّعَهُ اللهُ بَكُنَا وَأَمْتَعَهُ) واتە: خوا بەو شتە گوزەرانى بسوورپىنى و لىي بەھرمەندى.

(فَنَلَقَى): (تَلَقَّاهُ) واتە: (لَقِيَهُ) يانى: ۋەرىگرت، ياخود پىي گەشىت.

(النَّوَابُ): (التَّوْبُ: تَرَكُ الذَّنْبِ عَلَى أَجْمَلِ الْوُجُوهِ)، واتە: ۋازھىنان لە گوناح بە شىۋەيەكى ھەرە جوان، (تَوَّاب) (صِيغَةُ الْمُبَالَغَةِ)يە، جا دەگونجى بەندەش (تَوَّاب) بىت، واتە زۆر بگەرپتەۋە بۆ لای خوا، ۋە خواش (تَوَّاب)ە، واتە زۆر دەگەرپتەۋە بۆ لای بەندەكەى، چونكە ھەتا بەندە زياتر بگەرپتەۋە بۆ لای خواى پەروەردگار بە طاعەت و ۋاز لە گوناح بەيىنى، خواش زياتر دەگەرپتەۋە بۆ لای بەندەكەى بە لىخۇشبوون و لىبوردنى و گەرپانەۋەكەى لى قەبوول دەكات.

(وَكَذَّبُوا): (كَذَّبَ) واتە: درۆى كرد، بەلام (كَذَّبَ)، واتە: بەرانبەرەكەى خۇى بەدرۆ زانى، دەلى: (كَذَّبَتْهُ: نَسَبَتْهُ إِلَى الْكَذْبِ، صَادِقًا كَانَ أَوْ كَاذِبًا) (كَذَّبَتْهُ)، واتە: بەرانبەرەكەى خۇم بە درۆ زانى، جا راست بكا ياخود درۆ بكا، ھەركاتى بەرانبەرى خۆتت بەدرۆ زانى، ماناى ۋايە ئەۋە (تكذيب)ت كردو.

(أَصْحَابُ): (الصَّاحِبُ: الْمَلَاظِمُ إِنْسَانًا كَانَ أَوْ حَيَوَانًا أَوْ مَكَانًا أَوْ زَمَانًا)، واتە: (صَاحِبٌ) ھەر شتىكە بەردەوام لەگەلت دابى، جا ئىنسان بى، يان ئاۋەل، يان شوين، يان كات، (وَيُقَالُ لِلْمَالِكِ لِلشَّيْءِ: هُوَ صَاحِبُهُ)، واتە: ۋە بە خاۋەنى شتىش دەگوترى: (صَاحِبٌ)، چونكە ئەۋىش ھەمىشە لەگەل شتى خۇيەتى و، كەسىك خاۋەنى شتىك بىت ھەمىشە شتەكە لەژىر كۆنترۆلى دايە.

(خَلْدُونْ): (الخلود: هو تَبَرِّي الشَّيْءِ مِنْ اعْتِرَاضِ الْفَسَادِ، وَيَقَاوُهُ عَلَى الْحَالَةِ الَّتِي هُوَ عَلَيْهَا)، واته: (الخلود) بربایی هه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی تێکچوونی به‌سه‌ردا نه‌یه‌تو، له‌سه‌ر حاله‌تی خۆی که له‌سه‌ری بووه‌ به‌مینیته‌وه. (خَلْدُ: اسم للجزء الذي يبقى من الإنسان على حالته فلا يستحيل مادام الإنسان حياً استحالة سائر أجزائه) واته: (خَلْدُ) به‌وه‌ به‌شه‌ ده‌گوتری، که له‌ مرۆفدا وه‌ک خۆی ده‌مینیته‌وه‌ هه‌تا مرۆف زیندوو‌بی و وه‌ک ئه‌ندامه‌کانی دیکه‌ی ناگۆڕی، که دیاره‌ مه‌به‌ست پێی می‌شکه‌، ده‌گوتری: (جَرَى هَذَا فِي خَلْدِهِ) یانی: ئه‌وه‌ی به‌ می‌شک داها، ئه‌ویش له‌به‌ره‌وه‌ی دماغ له‌کاتی‌که‌دا، که خانه‌کانی هه‌موو به‌ده‌ن ده‌گۆڕین و نوێ دهنه‌وه‌، خانه‌کانی ئه‌و ناگۆڕین، وه‌ چه‌ندن هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ن که‌م و زیاد ناکه‌ن، که‌واته‌: (خلود) واته‌: مانه‌وه‌، مانه‌وه‌یه‌کی بێ کۆتایی، یاخود هه‌ر مانه‌وه‌، کۆتایی هه‌بێ یان نا.

مانای گشتی ئایه‌ته‌کان

له‌م ئایه‌تانه‌دا سه‌ره‌تا خوا ﷻ باسی به‌سه‌ره‌اتی (ئاده‌م) مان بۆ ده‌کات، وه‌ پاشان باسی خۆی و هاوسه‌ره‌که‌یشی (حه‌ووا) سه‌لامی خوايان لی‌بیت ده‌کات، دوا‌ی ئه‌وه‌ی له‌ (٢٠) ئایه‌تی یه‌که‌مه‌دا خوا باسی پێکه‌اته‌کانی کۆمه‌لگای ئیسلامی کرد، وه‌ له‌ نو (٩) ئایه‌تی دوا‌ییدا، واته‌ له‌ ئایه‌تی (٢١ تا ٢٩)، بانگی مرۆفایه‌تی کرد که‌ بی‌به‌رستن، وه‌ بانگی کردن که‌ ئیمان به‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی بێن ﷺ، وه‌ ئیمان به‌و قورئانه‌ بێن که‌ بو‌ی ناردوه‌، پاشان باسی به‌هه‌شتی کرد، وه‌ باسی وێنه‌ هی‌نانه‌وه‌ی کرد، وه‌ هه‌لۆیستی ئه‌هلی ئیمانی له‌به‌رده‌م وێنه‌ هی‌نانه‌وه‌ی خوا‌داو هه‌لۆیستی ئه‌هلی کوفری خسته‌روو، پاشان رووی له‌ ئه‌هلی کوفر کرد که‌: به‌ چ پاساوێک کوفر هه‌لده‌بژێرن به‌سه‌ر ئیماندا؟! ئنجا باسی کرد که‌ چۆن ئاسمانه‌کان و زه‌وی و هه‌رچی له‌ زه‌ویدا هه‌یه‌ بۆ مرۆفه‌کانی دروستکردوه‌، ئنجا دیاره‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگار ئاسمانه‌کانی دروستکردوون، زه‌وی ئاماده‌ کردوه‌، ئه‌مجار (ئاده‌م) و (حه‌ووا) ی باب و دایکه‌مانی له‌سه‌ر داناوه‌ (عليهما السلام)، دوا‌ی

ئەۋە دەفەرمۇي: كە ديارە دواندن (خُطاب) ھەكە لەگەل پىڭەمبەرى خاتەمە ﷺ، بەلام ھەموو دواندەكانى ئەۋە لەگەل پىڭەمبەرى كۆتەپىز ﷺ، لەگەل ئۆممەتەكەشپەتتى، مەگەر دواندىك بە بەلگەيەك تايبەت كرابى بە پىڭەمبەرەۋە ﷺ، ئەگەرنا ھەرچى لەگەل موھەممەدىيەتى ﷺ لەگەل ئۆممەتەكەشپەتتى، دەفەرمۇي: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِیْفَةً﴾، واتە: ياد بکەۋە كاتىك پەرۋەردگارت بە فرىشتەكانى فەرموو: مەن جىنشىنىك لەسەر زەۋى دادەنىم، ھەلبەتتە لىرەدا خوا كە بە فرىشتەكانى فەرموو، يانى: ئاگادارى كىرۋەنەتەۋە، نەك پىرسى پىكردىن! ھەندىك لە تويۇرەۋانى قورۇن كە بەشىۋەيەكى سادە سەركىل تەماشى ئەم تەبىرىيان كىرۋە، گوتوۋىانە: خوا راپوۋىزى پى كىرۋەن! بەلام خوا لەۋە بەرزىۋەت راپوۋىز بە غەيرى خۇى بىكات، بەلكو مەسەلە ھەر ئەۋەيە كە ئاگادارى كىرۋەنەتەۋە ھىكمەتتەش ئەۋە بوۋە، كە ئەۋانىش قىسە دەكەن، خۇى پەرۋەردگارىش ۋەلامىيان دەداتەۋە لە ئەنجامدا ھىكمەتتە ئەۋە كە خوا ئادەمى كىرۋە بە جىنشىنى خۇى لەسەر زەۋى، لە ئەنجامى ئەم وتوۋىزە لە نىۋان خۇى بەرزىۋەت بىۋىنە فرىشتەكانىدا، ھىكمەتەكە دەردەكەۋى، جا ديارە ۋەك (ئىستىفسار) ۋە بۇ ۋەن بوۋەنەۋە فرىشتەكان دەلىن: ﴿اَتَجْعَلُ فِىْهَا مَنۡ يُفْسِدُ فِىْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ﴾، واتە: چۆن كەسانىك لەسەر زەۋى دادەنىي كە ئاشوۋى تىدا دەگىرۋە خراپە تىدادەكەن ۋە خۇىنى تىدا دەپىزىن؟! جا ئايا فرىشتەكان چۆنىان زانىۋە كە ئادەم ۋەچەى ئادەم خراپە لە زەۋىدا دەكەن ۋە ئاشوۋى تىدا دەگىرۋە، ۋە خۇىنى تىدا دەپىزىن؟ تويۇرەۋانى قورۇن زۆر شتىان باسكردە، بەلام ماناى دەقى ئايەتەكە كافىيە پىۋىست ناكات بەملا ۋەۋەلا بىرۋىن، كاتى خوا بە فرىشتەكانى فەرموو جىنشىنىك لەسەر زەۋى دادەنىم، ديارە تىشىگەياندوۋن ئەۋە جىنشىنە كىيە؟ واتە: ھاۋكات لەگەل ئەۋە ھەۋالپىدانەدا، خوا ﷺ سىروشتى ئەۋە جىنشىنەشى لى ھالى كىرۋەن، ۋە ئەۋانىش لە ناسىنى سىروشتى ئەۋە جىنشىنەۋە، كە ئادەم ۋە خىزانەكەى، ۋە ۋەچەكەيانە، ھەلىانەھىنجاۋە، زانىۋىانە كە بەشەرىك بەۋە شىۋەيە تەركىب بوۋى، لە نەفخەيەكى خۇى ۋە لە ئەندازە خاكىكى زەۋى، ۋە ھەركام لە پالئەرى شەۋە خىرى تىدەن، ھەتمەن ۋىراي چاكە

خراپەش دەكاو خويىنىش دەپىژى لەسەر زەوى، جا كاتىك ئەوان دەلەين: چۆن ئىنسانىكى وا لەسەر زەوى دەكەن جىنشىنى دەكەن. www.alibapir.com **وَقَدْ سَأَلَكَ**، واتە: لە ھالىكىدا كە ئىمە بە ستايش كردنتەو بە پاكىت دەگرىن و بى خەوشىيەت رادەگەيەنەن، ديارە لە پەنادا دەلەين: ئىمە شايسەتەن بە بۆچوونى ئىمە لە ئادەم، كە بىيەنە جىنشىنى تۆ لەسەر زەوى، ھەلبەتە لىرەدا مەبەستىيان ئەو ھەبەو ھەبەو ھەبەو لە خوا بگرن!! چۆنكە فرىشتەكان زۆر لەو ھەبەو پاكترن و، زۆر لەو ھەبەو زانترن، كە رېگا بەخۇيان بەدەن ھەبەو لە خوا ﷻ بگرن، بەلگە مەبەستىيان ئەو ھەبەو كە ھىكمەتى ئەو ھەبەو بۆ دەركەوى، خواش (تبارك و تعالى) دەفەر موى: **﴿ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾**، واتە: ئەو ھەبەو مەن دەمىزانم ئىو ھەبەو نايزان، يانى: دوايى بۆتان دەردەكەوى، كە بۆچى ئادەم شايسەتى ئەو ھەبەو كە جىنشىنى مەن بى لەسەر زەوى، ئىجا خەبەر زانا ھىكمەتەكەيان بۆ دەردەخاتو، لە پىشدا ئادەم فىرى ھەموو ناو ھەبەو دەكات (ناوى شتەكان)، **﴿ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ﴾**، دوايى ئەو شتەنەكى كە ناو ھەبەو فىرى ئادەم كەردەو، پىشانى فرىشتەكانىيان دەدا **﴿ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ ﴾**، واتە: شتەكانى پىشانى فرىشتەكاندا نەك ناو ھەبەو، چۆنكە ناو پىشان نادى، ھەبەو بەبەلگەى ئەو ھەبەو دوايى دەفەر موى: **﴿ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾**، واتە: ھەبەو موى: ناوى ئەو شتەنەم پى بلەين، ئەگەر راست دەكەن ئىو ھەبەو شايسەتەن، مانا وا ھەبەو شتەكانى پىشان داو، چۆنكە ئەگەر ناو ھەبەو پىشاندايان، ماناى وا ھەبەو ناو ھەبەو فىردەكەردن، ئەوانىش ديارە و ھەبەو ھەبەو دەلەين: **﴿ قَالُوا سُبْحَنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴾**، گوتيان: پاكى بۆ تۆ، بىجگە ھەبەو كە تۆ فىرت كەردووين، ئىمە ھىچ زانىارى دىكەمان نى، بەراستى ھەر تۆ زانای كاربەجى، زانىارى فرىشتەكان زانىارىيەكى بەخشاو (ھەبەو)، زانىارىيەكى ھەبەو ھەبەو (كەسبى) نى، واتە: ھەبەو فرىشتە ئىنسان نى، ئىنسان خوا توانايەكى داو ھەبەو بۆ خەبەر زانىارى ھەبەو

بەینی، بەلام زانیاری فریشتەکان، زانیارییەکی نە کەمەدەکات وە نەزیاد دەکات و زانیارییەکی لەلایەن خواوە بەخشاوە. خوا چەندێک لەبەری ئەوەی نەبەدە، وە خوا ﷻ زانیاری ئەوەی نەداوەتە فریشتەکان کە ناوی شتەکانی سەر زەوی بزانی، بۆچی؟ چونکە لەسەر زەوی ناژین و پێویستییان بەو زانیارییە نیە، خواى کاربەجى جوړه زانیارییەکی فیری فریشتەکان کردووە، کە پێویستییان پێی ھەبە، ئنجا خوا بە ئادەم دەفەرموێ: ﴿ قَالَ يَتَذَكَّرُ أُنْتَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أُنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ ﴾، واتە: فەرمووی ئەو ئادەم ناوی ئەو شتانەیان پێ بێ، ئنجا کاتێک ھەوالی ناوەکانیان پێدان، واتە ئادەم لێردا دەبێتە مامۆستا و فێرکەری فریشتەکان، وە فریشتەکان دەبن بە قوتابی لەم مەسەلەییەدا، ئنجا خوا ﷻ پێیان دەفەرموێ: ﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴾، واتە: (خوا) فەرمووی: من پێم نەگوتن کە نەهێنی ئاسمانەکان و زەوی دەزانم، دەزانم ئەوەی دەریدەخەن و ئەوەی دەشارنەووە (کە بریتییە لەوە کە باسی خۆتان دەکەن، کە ئێوە ھەمیشە سەرگەرمی بەدووڕگرتنی خۆان لە کەموکوورپی و ستایشکردن و بە پاکگرتنی لە عەیب و کەموکوورپی بۆیە شایستەیی جێنشینیتی خواتان ھەبە، وە ئەوەی کە ئاشکرایان کردووە، ئەوە بوو کە باسی ئادەمیان کردووە کە خراپە دەکات لە زەویداو خۆین دەپێژێ) دیارە خواى پەرورەدگاریش نەیفەرموووە ئادەم ئەوە ناکات، بەلام خواى دادگەر سەرنجی فریشتەکانی بۆ ئەوە راکێشاوە، کە ئەگەر ئادەم و وەچەى ئادەم خراپەیان لە دەست دیت، چاکەشیان لە دەست دیت، وە ئەگەر کەموکوورپیان ھەبە، کە بریتییە لە ھاندەری شەڕ و خراپە، ئەوە فەزێلەت و ئیمتیازیکیشیان ھەبە کە لە ئێوەدا نیە! بەلام ھەلبەتە فریشتەکان زانیویانە کە حیکمەتییکی تێدا ھەبە کە ئەوان لەگەڵ ئەو شتدا کە ھەمیشە سەرگەرمی خواپەرستی و بەندایەتی و تەسبیح و تەقدیسی خۆان، بەلام خوا نایانکاتە جێنشین! ئیدی سەرەنجام خوا حیکمەتەکەى بۆ دەرخست.

پاشان خوا ﷻ دواى ئەوە بە فریشتەکان دەفەرموێ: ﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ

أَسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾، واتە: وە یاد

بىكەۋە كاتىك بە فرىشتەكانمان گوت: ھەمووتان كىرۋوش بەرن بۇ ئادەم، ھەموويان كىرۋوشىان برد جگە لە ئىبلىس سەرپىچى كىرۋوشىان بەرن گوتە لە كافران بوو، بە تەئكىد لىردە مەبەست لە كىرۋوش كىرۋوشى رىزگرتنە نەك كىرۋوشى عىبادەت، كە تەنیا بۇ خوا دەبردى، ديارە لىردە ھەرمان بە فرىشتەكان كىرۋوش ئىبلىس فرىشتە نىيە، بەلام لەبەرئەۋدى لەنىو فرىشتەكاندا بوو بۇيە ئەۋىشى گرتۈتەۋە، ئەگەرنا ئىبلىس لە (جن)دە، ۋەك خوا ھەرموۋىيەتى: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ...﴾ ﴿۵۰﴾ الكهف، واتە: ۋە كاتىك بە فرىشتەكانمان گوت كىرۋوش بۇ ئادەم بەرن و كىرۋوشىان برد، جگە لە ئىبلىس كە لە (جن) بوو، جا لە ھەرمانى پەرۋەردگارى لايدا. لىردە خوا بە راشكاۋىي دەفەرمۇئى ئىبلىس لە جىندانە، ۋە پاشان ئىبلىس سەرپىچى لە ھەرمانى خوا كىر، لە ھالىكدا كە خوا لەبارەى فرىشتەكانەۋە دەفەرمۇئى: ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ﴿۶﴾ التحريم، واتە: سەرپىچى لە ھەرمانى خوا ناكەن و ھەر ھەرمانىيان پىكرى يەكسەر جىبەجىي دەكەن، كەۋاتە: ئەم دوو بەلگەيە بەسن بۇ ئەۋدى ئىسپات بىت كە ئىبلىس لە (جن)دە فرىشتە نىيە، بەلام ھەندىك لە توۋزەرانى قورئان دەلىل: نەخىر ئىبلىس ھەر لە فرىشتەكان بووۋە كە دەفەرمۇئى: ﴿...كَانَ مِنَ الْجِنِّ...﴾ ﴿۵۰﴾ الكهف، واتە: خۇي شاردۇتەۋەۋە خۇي پەنھان كىرۋە !! بەلام لەراستىدا رايەكەيان بىھىزە، چونكە خوا ﷻ فرىشتەكانى وا خولقاندۇۋە كە سەرپىچى لى ناكەن، ۋە نەمانبىستۈ ھىچ فرىشتەيەك سەرپىچى لە ھەرمانى خوا كىرۋە، (ھارۋوت و مارۋوت) ىش كە خوا دايەزاندوون بۇ (بابل) و جادوويان فىرى خەلك كىرۋە، ئەۋە بە ھەرمانى خوا بوو، واتە: كە جادوويان فىرى خەلك كىرۋە، خوا پىي ھەرموون كە جادوۋ فىرى خەلكى بىكەن، بۇ ئەۋدى جادوۋ لەگەل موعجىزەى پىغەمبەرەن تىكەل نەبى، كە ئەۋ كاتە ديارە جۇرىك لە ئىلتىباس و تىكەلىي ھەبوو لە مىشكى خەلكىداۋ پىيان وابوۋە كە موعجىزەى پىغەمبەرەن ۋەك جادوۋ وايە، بۇيە خوا ئەۋ دوو فرىشتەيەى ناردوون جادوۋ فىرى خەلك بىكەن، بۇئەۋدى ديار بى جادوۋ چىيە؟ ۋە

لەگەل موعجىزەى پىغەمبەران تىكەل نەبىت، كەواتە: ئەو دوو فرىشتەىە كە ناويان (ھارووت و مارووت) بووم، مەنەين سەپىر ئايان لە فەرمانى خوا كوردى، بەلكو ئەو كارەشيان ھەر بە فەرمانى خوا كوردە، بەلى فرىشتەكان ھەموويان كرنووش دەبن جگە لە ئىبلىس، ئىبلىس سەرپىچىي كەرد لە فەرمانى خواو خۆى بەزىگرتو لە كافران بوو، وە لەو رۆژەشەو ئىبلىس ئىعلانى دوژمنايەتتەىەكى سەرسەختى كەرد، لەگەل ئادەم ﷺ وە خىزانەكەى، وە وەچەىەى كە لىيان پەيدا دەبىت.

ئىنجا خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿وَقُلْنَا يَتَادُمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾، واتە: وە گوتمان ئەى ئادەم خۆتو ھاوسەرەكەت لە بە ھەشتدا نىشتەجى بن و لە ھەر شتىك و لە ھەر كويىەك ويستان بەخۆشى و فراوانى لىي بخۆن، بەلام توخنى ئەم درەختە نەكەون، ئەگەرنا لە ستەمكاران دەبن. ھەئەتە لىردا يەكەمجارە باسى ھاوسەرەكەى ئادەم دەكرى، كە لە سوننەتى پىغەمبەردا ﷺ ھاتو، ناوى (ھەووا)ى، بەلام لە قورئاندا ناوەكەى نەھاتو و بەس ھەر دەفەرموى ھاوسەرەكەى، جا جىي سەرنج ئەو وەىە كە خوا پىشتىر باسى چۆنىەتى دروستبوونى (ھەووا)ى نەكردو و يەكسەر باسى ئەودى كوردە، كە ھاوسەرەكەشى لە بەھەشتدا لەگەلیدا بوو، جا ھەرچەندە ھەندىك لە زانايان دەلن: لە پەراسووى چەپى ئادەم ھەووا دروست بوو، بەلام لەراستىدا ئەو قسەىە ھى تەووراتى گۆرراو^(۱) (التوراة المحرّفة)ىەو لەویدا ئەو مەسەلەىە بە راشكاوى باسكراو و ئەوجۆرە زانايانە لەوييان وەرگرتو، وى بە ھىچ جۆرىك لە قورئان ئەو نەگەىەنى، بۆ وىنە: يەكىك لەو ئايەتانەى كە لەوبارەو دەدوين ئەم

(۱) بىروانە: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس)، العهد القديم، سفر التكوين الإصحاح: ۲/۲، ص (۱۱)، كە لەژىر ناوئىشانى (خلق المرأة) دەلن: (فأوقع الرب الإله آدم في نوم عميق، ثم تناول ضلعاً من أضلاعه وسدّ مكانها باللحم)، واتە: ئىنجا پەرورەمردگارى پەرسىراو خەوىكى قوولئى لە ئادەم خست، پاشان يەكىك لە پەراسووەكانى دەرھىناو شوئەكەى بە گوشت پركردو وە. تىيىنى: ئەو نوسخەىەى: (الكتاب المقدس) كە من لىي نەقل دەكەم چاپى سالى: (۲۰۰۲) شركة ماستر ميديا، چونكە نوسخەكانى زورجار جىاوازن.

ئایه‌ته‌یه: دده‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَ وَخَلَقَ مِنْهَا

زَوْجَهَا...﴾ النساء، واته: ئەمى خەتكىنە! پەرزەر ئەو پەرودەر ئاڤەمان بکەن، کە هەمووتانی لە نەفسیک دروستکردووە هەر لە خۆیشی هاوسەرەکەى دروستکردووە، دیارە وشەى: ﴿مِنْهَا﴾، واته: لەو نەفسە، (نەفس) (مُؤَنَّث) دە مەبەست پێى پرووحى ئادەمە، ئاشکراشە (هەووا) لە پرووحى ئادەم جيانەبۆتەو، چونکە پرووح بەش نابێت! کەواته: یانى: لە جینسى ئەو نەفسەو لە جینسى ئەو پرووحەو، لە جینسى پرووح و نەفسى ئادەم خوا (هەووا) شى دروستکردووە، کەواته: ئەو ئایه‌ته‌ کەموزۆر ئەو ناگەیه‌نێ کە (هەووا) لە ئادەم جیا بووبێتەو، ئنجا ئەو فەرمايشتانه‌ی پێغه‌مبەریش ﷺ کە باسى ئەو دەکەن، ئەو مەبەست پێیان (تَشْبِيه) کردنى ئافرەته‌ بە پەراسوووەو، بۆ وێنه: دده‌رموی: ﴿إِنَّ الْمَرْأَةَ كَالضَّلْعِ﴾ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۳۶۲۹)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ {، واته: ئافرەت وەک پەراسوو وایه، وە لە فەرموودەیه‌کى دیکەدا کە (بخاري و مسلم) هیناویانه، دده‌رموی: ئافرەت لە پەراسوو دروستکراوە^(۱)، واته: ئافرەت لە شیۆدى پەراسوودا دروستکراوە، لە چ پروویکەو؟ لەو پروودەو کە پەراسوودەکان لارن و بەهۆى لاریه‌کەشیانه‌و توانیویانه‌ قەفەزەى سینگ دروست بکەن، بەهەمان شیۆ ئافرەتیش لارە، لەو پروودەو کە عاتیفه‌ی بەسەر عەقڵیدا زالە، پەحم و بەزمی زیاترە لە عەقل و بیرو هۆشى، چونکە ئەرکیک کە بە ئافرەت سپێردراوە، زیاتر پێویستی بە عاتیفه‌و بەزمی هەیه، ژن پێویستی بەو هەیه عاتیفه‌و بەزمی و سۆزیکى زۆرى هەبێ، ئەگەرنا ئەرکی مالداریی و ئەرکی منداڵ بەخێوکردنى بۆ بەرپۆه ناچیت، کەواته: لە هەدیسەکانیشدا ئافرەت ویچوو (تَشْبِيه) کراوە بە پەراسوو، ئەک بلین: ئافرەت لە پەراسوو دروست کراوە، ئنجا دیارە فەرموودەکە باسى هەووا ناکات بەتایبەتن بەلکو باسى ئافرەت دەکات بە گشتى و دده‌رموی:

(۱) ئەمەش دەقى فەرموودەکەیه: ((استوصوا بالنساء خيراً، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ، فَإِنْ ذَهَبَتْ تُقِيمُهُ كَسَرَتْهُ، وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ، فَاسْتَوْصُوا بالنساء خيراً)) البخاري: ۵۱۵۸، ومسلم: ۱۴۶۸.

(خُلِقَتِ الْمَرْأَةُ)، نەك (خُلِقَتِ حَواء)، بۇيە ھىچ دەقىكى قورئان سوننەتەمان بەدەستەۋە نىيە بلى: (حەۋۋا) لە ئادەم دەستەۋەدە ياخۇر لە بەرئاسۋى ئادەم دروست بوۋە، بەلام ئەۋە لە ئىسرائىلىياتدا ھەيەۋ لە تەۋرات و ھاۋىيەكانىدا باسكراۋە، بەلام لە قورئان و سوننەتدا شتى وانىيە.

بەلى خۋا ﷺ پىي فەرموون لە ھەرشتىك و لە ھەر كۈيىيەك دەتانەۋى لە بەھەشتدا رابوئىرن و بەھرمەندىن لە نازو نىعمەتەكان بە فراۋانىي، بەلام يەك درەختى لى قەدەغەگردن و فەرموۋى لەم درەختە مەخۇن، جا ئايا ئەم درەختە چىيە؟ تويژەرانى قورئان لەوبارەۋە زۆر شتيان گوتۋە: يەك دەلى: سيۋە، يەك دەلى: ترييە، يەك دەلى: گەنمە... ھتە، بەلام لەراستىدا ئەۋ قسانە ھەموۋيان زيادەن، مادام قورئان و سوننەتى پىغەمبەر ﷺ (ۋاتە: ۋەحى) نەيفەرموۋىيەت، ئەۋى دىكە ھەموۋى (تفەنگ بە تاريكييەۋە نانە)، ئنجا ھىچ شتىكىش پەكى لەسەر ئەۋە نەكەۋتۋە، ئەگەرنا خۋاى پەرۋەردگار باسى دەگرد، ئەمما ئەگەر لە تەۋرات و ئىنجىلدا شتىك باس كرابتى، ئەۋە بىگومان جىي پشت پىيەستن نىيە، گرنگ ئەۋەيە كە خۋا درەختىكى لى قەدەغە گردوون و فەرموۋىيەتى: لىي مەخۇن! جا ئايا يەك تاكە درەخت بوۋە، ياخۇر جۆرە درەختىك بوۋە؟ ھەندىك لە تويژەرانى قورئان دەلىن: جۆرە درەختىك بوۋە، خۋاى پەرۋەردگار دانەيەكى لەو جۆرە درەختە پىشانى (ئادەم) و (حەۋۋا) داۋە فەرموۋىيەتى لەۋە مەخۇن، بۇيەش دوايى شەيتان فىلى لىكردوون و گوتوۋىيەتى: خۋا فەرموۋىيەتى: لەۋ درەختە مەخۇن، بەلام ئەگەر ھەر لەۋ جۆرە لە درەختىكى دىكە بخۇن، قەيدىناكات! جا ھەندىك دەلىن: لەۋ پوۋەۋە ئەۋانىش بەۋ (تأويل) لە خشتە چوون، دياريشە شەيتان سەرەنجام خوتخوتەيان بۇ دەكات لەۋ درەختە قەدەغەكراۋمىان پى دەخۋا، ۋە بە خۋاردنىشيان لەۋ درەختە قەدەغەكراۋە، ۋەك خۋاى دادگەر پىشترىش پىي گوتبوون، كە دەبنە ستەمكار، كەسىكىش ستەمكار بىت شايستەي ئەۋە نىيە كە لە بەھەشتى خۋا دابى، بۇيە سەرەنجام موستەھقى ئەۋە دەبن كە خۋا لە بەھەشت ۋەدەريان بنى، ۋەك دەفەرمۋى: ﴿ فَأَزَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ﴾، ۋاتە: شەيتان خلىسكاندىنى بە ھۋى ئەۋ درەختەۋەۋە لەۋدى تييدا بوون ۋە دەرىنان،

دیاره شەیتان ئەوانی لە بەهەشت دەر نه کردو خۆی بەرزو مەزن دەر یکردن، بەلام چونکه ئەو گوناھەیی شەیتان بێ کردن و ئەو ئەلەیی شەیتان پێی کردن، ھۆکاری ئەو ھووو کہ خوا سزایان بدات بەوێ کہ لە بەهەشت دەر یانکات، خۆی کار بە جێ خۆدی شەیتانی بە دەر کەری ئەوان داناو لە بەهەشت.

ئنجما خوا ﷻ بە (ئادەم و ھەووا)ی فەر موو، وە بە ئیبلیسشی فەر موو، وەك لە سیاقی ئایەتەکان کہ لە شوینەکانی دیکەدا ھاتوون، دەر دیکەوئ، بە ھەموویانی فەر موو: لە بەهەشت وە لە ئاسمان بچنە خوار ﴿ أَهْبَطُوا مِنْهَا ﴾، چونکه ئەم ﴿ مِنْهَا ﴾ یە ھەم بەهەشت دەر یتەو، ھەم ئاسمانیش دەر یتەو، واتە ئاسمان و بەهەشت بە جێ بێن، بچن بۆ سەر زەوی وە لەوئ نیشته جین تا ماو مێهەك، وەك لە ئایەتی دواتردا دەر فەر موئ: ﴿ وَقُلْنَا أَهْبَطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴾، وە پیمان گوتن: دابەزن ھەندیکتان دوژمنی ھەندیکتان، لەو زەویدا نشینگەو گوزەرانیکتان دەبێ تا کاتیکی دیاریکراو، کہ دیارە مەبەست پێی دوژمن بوونی ئیبلیسە بۆ ئەوان، ئیبلیس کہ بۆخۆی ئیعلانی دوژمنایەتی و دژیەتی خۆی کردو، وە ئەگەر مەبەست وەچەئ ئادەمیش بێت، واتە وەچەئ ئادەم کہ کافرەکان دژی ئیمانداران، وە زالمەکان دژی مەزلوومەکان، بەلام دیارە خوا ﷻ ناوا لە ئادەم ناگەر ئ و ئیھمالی ناکات، بەلکو چەند وشەیکە فیڕ کردن کہ رێگای پەشیمانبوونەوێ پێشان دان وەك، دەر فەر موئ: ﴿ فَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾، ئادەم چەند وشەیکە لە پەر وەردگار خۆی وەر گرتن و ئەویش تۆبەئ لیوەر گرت، بیگومان ئەو زۆر تۆبە وەر گری میھربانە. مەبەست لە (کلمات) چەند وشەیکە کہ بەکاریان بێن تا بگەر یتەو بۆ لای خواو پەشیمان ببیتەو، جا تەماشای بکەن! خوا ﷻ چەند بەرەحمە لەگەل بەندەئ خۆی دا، لە حالیکدا کہ پێی فەر موون لەو درەختە قەدەغە کراو مەخوون ئەوان فەرمانی خۆی خۆیان شکاندو و بە قسەئ دوژمنی خۆیان کردو کہ (ئیبلیس)ە، لەگەل ئەو ھشدا خوا ﷻ لەگەلئان بەرەحمەو چەند وشەیکە

فېركردن كە چۆن خۇيان لە گوناح رزگار بکەن؟ وە چۆن بگەرپنەو وە بۆ لای خوای

www.alibapir.com

پەرودەردگاریان، بۆئەو وە خوالیبان خوش بۆ؟

جا توێژەرانى قورپان زۆربەیان لەسەر ئەو وەن كە ئەو وشانە ئەوانەن، كە لە

سوورەتى (الأعراف) دا ھاتوون، كە دەفەر موئى: ﴿قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَنَا تَغَفُّرٌ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (۲۳)، واتە: (ئادەم و ھەووا)

ھەردووکیان گوتیان: پەرودەردگارمان ئێمە ستەممان لە خۆمان کرد، وە ئەگەر تۆ لیمان نەبووری وە بەزەھیت پیماندا نەھەتەو، بیگومان ئێمە لە زیانباران دەبین.

ئەو وشانەیان گوتن وە خوای بەخشندە لە ھەردووکیان خوشبوو. جاریکی دیکە

خوای تاك وپاك باسى دابەزینیان دەكات: ﴿قُلْنَا أَهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي

هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، پیمانگوتن ھەمووتان لی

بچنە دەری و شوێنەو و بۆ زەوی، چونکە: (ھبوط) ئەو وەھە کە مرۆف لەسەری

بیتە خواری، وەك پیشتەر باسماں کرد لە ئاسماں و بەھەشت دەرکران و ڕەوانەى سەر

زەوی کران، كە دیارە ھەم لە ڕووی ماددیەو و لە ئاسمانەو و بیتە سەر زەوی، مانای

واپە (ھبوط) ھو، ھەم لە ڕووی مەعنەویەو و لە ژيانى نیو بەھەشت كە ھەرچی

نازو نەعمەتە تییداھەو، ھەرچی خوشییە تییداھە، لەگەڵ لە ژيانى سەر زەوی كە

دەبیت بە ئارەقى نیوچەوانى خۇیان خۇیان بژیین، ئەو وەش دیسان ھاتنە

خواریکی مەعنەویە، ھەلبەتە لە ئەنجامى گوناھیشدا تووشى ئەو وە بوون، بۆیە

ئەو وە جوړیكە لە دابەزینی مەعنەوییش، ئنجا خوا ﷻ ھەوالی پیدان ﴿فَإِمَّا

يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، جا كە ھەركاتى

لەمنەو و ڕینمایتان بۆ ھات، واتە: بە پیغەمبەرانى خۆمدا (عليهم الصلاة

والسلام) پەيام و كتیبم بۆ ناردن، ئەو وە ھەركەس بە دواى ڕینمایى من بکەوئ،

نەترسى دەبیت و نەغەم و پەژاردى دەبیت، واتە بى ترس دەبیت لە ئاییندەى خۆى

كە خوا سزای بدات، وە غەم و پەژاردەشى نابیت بلى ژيانەكەم لەدەستچوو، چونکە

ژيانە دنیاویەكەى لەدەست ناچى، بەلگە بە ژيانەكەى بەھەرمەندە، وە ترسیشى

نیه له سزاو جه زهدهی خوا چونکه نهوهی فه رمانبه ربی بو خواو فه رمانی خواى په روه ردىگار جیبه جی بکات، خوا (تسارک و تمال) پىزى ده گرى و سزای نادا، به لگو پىزى ده گرى و ژيانى هه مىشه یى به هه شتى پى ده به خشى، به لام نه وانه ی که بى پروان و ئایه ته كانى خوا به درو بزنان دياره نه وانه ده بن به هاودل و خاودنى دۆزه و به هه مىشه ی تىیدا ده مىننه وه: ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾ (۲۹).

چه ند مه سه له یه کی گرنه

مه سه له ی یه که م: وهك باسما ن کرد خوا ﷺ که به فریشته كانى فه رمووه: جینشینیك له سه ر زهوى دادهنیم، ویستوو یه تی ئاگاداریان بکاته وه، نهك پرس و راویژیان پى بکات داخو ده لىن چى؟! چونکه خوا ﷺ راویژ به دروستکراوه كانى ناکات، که سیک راویژ دهکا به غه یرى خو ی، که زانیارى خو ی ته واو نه بیته، بیه وى به زانیارى خه لک زانیارى ناته واوى خو ی ته واو بکات، یان عه قلى ناته واوى خو ی ته واو بکات، به لام خواى په روه ردىگار که هه موو شتیك ده زانى، پىویستی به زانیارى که س نیه، وه بو خو یشى زور به راشکاوی به پروونى له سوورته ی (الانبیاء) دا فه رموویه تی: ﴿ لَا يَسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴾ (۲۳)، واته: پرسىارى لى ناکرى له وه ی که ده یکات و که س ناتوانى رده نه ی لى بگرى و پرسىارى لى بکات نه که س هه قى نه وه ی هه یه نه که سیش له و ئاسته دایه، به لگو نه وانن که لىیان ده پرسى ته وه.

مه سه له ی دووه م: ئاده م جینشینی خوا یه، جا هه ندی له تو یژه ره وانى قورئان گوتوو یانه: چون ده بى ئاده م جینشینی خوا بیته؟! له حالیکدا که خوا خو ی هه مىشه زیندووى مشورگىر (الحی القيوم) وه، نه شمردوه تاكو جینشینی له شوینى خو ی دابنى! به لام له راستیدا نه وه قیاسکردنى به ديهینهر (خلق) ه له سه ر دروستکراو (مخلوق)، چونکه دروستکراوه كان یان له به ره نه وه ی بى توانا (ضعیف) ن، یان له به ره نه وه ی که ده مرن، جینشین له شوینیان دادهنى، به لام

خو ۋە ھىچ كام لە سىفەتەكانىدا لە مەخلووقەكانى ناچى، وەك
 ھەرموويەتى: ﴿... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ ھىچ شتەك
 وەك خوا نىيە، وە خوا وەك ھىچ شتەك لە دروستكراوەكانى نىيە، جا ديارە لە
 خەلىفە دانانىشدا بە ھەمان شىو، ئنجا ئەگەر ئادەم جىنشىنى خوا نەبى،
 دەبىت جىنشىنى كى بىت؟ ھەندىك دەللىن: جىنشىنى (جن)ە، بەلام ئەو ھەست
 نىيە، چونكە جىنن و ئىنسان پىكەو ھاتوونەتە سەر زەوى، وەك خۆى بى وىنە
 لە سوورەتى (البقرة)دا دەفەرموى: ﴿وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُم لِعِصْيَ عُدُوِّ وَلَكُمْ فِي
 الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتْنَعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ ۳۶، واتە: وە گوتمان: دابەزن ھىندىكتان دوژمنى
 ھىندىكتان... بەلى، ئادەم و ئىيليس بەيەكەو ھەست دابەزىوونە سەر زەوى و زەوييان
 ئاوەدان کردۆتەو، كەواتە: جند^(۱) لە پىش ئادەم لەسەر زەوى نەبوون، تاكو
 ئىنسانەكان ببە جىنشىنى ئەوان، ئەمە يەك.

دووم خۆ جىنن سەر زەوييان بەجىنەھىشتو تا بللىن ئىنسان ھاتۆتە
 جىيان، بەلگو ئەوانىش ھەر لەسەرەتاو لەگەل مروؤف پىكەو لەسەر زەوى
 نىشتەجىبوون، ئنجا ئەگەر ئادەم بووبا بە جىنشىنى (جن)، ئەو ھەستەقامىكى
 ھىندە بەرز نەبوو كە فرىشتەكان خۆزگەى پى بخوازن، چونكە (جن)
 مەخلووقىكن لەخوار ئىنسانەو، بە بەلگەى ئەو ھەستە كام لە
 پىغەمبەرانى لەوان نەناردوون، پىغەمبەران ھەموويان لە ئادەمىزان، لە
 كاتىكدا كە پىغەمبەران بو ئىنسان و (جن) ھاتوون، كەواتە: ئىنسان
 مەخلووقىكى بەرزترە لە (جن) {وہك لە كتيبي: (خوابەرسىتى ئىسلامى) لە
 بەرگى يەكەمدا، بە تەفصیل باسەم کردوہ}.

مەسەلەى سىيەم: فرىشتەكان چۆن زانىان كە ئادەم و ھەجەى ئادەم لەسەر زەوى
 ئاشووب دەگىرن، خويىن دەپىزن، خراپە دەكەن؟ ھەندىك دەللىن: ئەو ھەست
 ئەو ھەست پىش ئىنسان (جن) ھەبوون لەسەر زەوى و خراپەيان کردو، بۆيە

(۱) ھەركام لە وشەى (جىنن) و (جند) لە كوردەوارى دا بو (جن) بەكاردىن، ھەندىكىش وشەى
 (پەرى) بو (جن) بەكاردىن، بەلام من پىم وايە، پەرى تەرجەمەى (خۆرى) يە.

گوتوويانە: ئەۋەدى كە بېيىتە جىنشىنيان ئەۋىش ۋەك ئەۋان خراپە دەكات، بەلام ۋەك پىشتەر گوتەم لەراستىدا (جن) لەپىشتەر ئىنسان لەسەر زەۋى زەۋوۋ، ۋە ھىچ پىۋىستىش بەۋە ناكات، چونكە ھەر كە خوا فەرموۋىيەتى ئادەم لەسەر زەۋى دەكەمە جىنشىن، يەكسەر بۆشى پىناسە كىرەۋون، ئادەم كىيە؟ ۋە چۆنە؟ چۆنىيەتى پىكھاتەكەي ۋە روۋو ۋە جەستەكەي چۆنە؟ چۆن ھەم خىرى لەدەستى، ھەم شەرى لەدەستى! ئىدى لەۋدەۋە فرىشتەكان ئەۋدىان ھەلەينجاۋە، كە ئىنسان خراپە كىردى لە باردا ھەيە.

مەسەلەى چۈرەم: ھۆكەرى شايستەيى ئادەم ۋە ۋەجەكەي، بۇ ئەۋە كە بىنە جىنشىنى خوا لەسەر زەۋى، ئەۋەۋوۋە كە زانىيارىيەكان ھەيە كە فرىشتەكان نيانە، ۋە لەراستىدا ئەۋ زانىيارىيە برىتيە لەۋدى كە ئىنسان بۆخۇي ۋەدەستى دىنى كە لەپى بىكارھىننى عەقل ۋە پىنج ھەستەكانەۋە، زانىيارى ۋە ئەزموون ۋەدەست دىنى، زانىيارى بە شتە ماددىيەكان ۋەدەست دىنى، ۋە خوا ئەۋ جۆرە توانايەى نەداۋەتە فرىشتەكان، ۋە ئەۋەش بۆمان دەردەخات كە بەراستى زانىيارى مەقامىكى زۆر بەرزى ھەيە لە خودى خۇيدا، چونكە خوا ﷻ بۇ ئىسپاتى ئەۋە كە ئادەم شايستەى ئەۋەيە جىنشىنى بىت لەسەر زەۋى، ئەۋەۋوۋە كە زانىيارى ئادەمى كىردە بەلگەۋ ئادەمى كىردە بە مامۇستاي فرىشتەكان، ئىنجا دىۋايى بە فرىشتەكانى فەرموۋ: كىرەۋوشى رىزگرتەن بۇ ئادەم بەرن، ۋە كىرەۋوشى فرىشتەكان بۇ ئادەم بە دىنىيەۋە، كىرەۋوشى رىزگرتەن ۋە كىرەۋوشى تەحييەۋ سالاۋ لىكردنە، چونكە لە قورئاندا كىرەۋوش ھەر ئەۋە نىيە سەر بىخەيە سەر زەۋى، بەلگەش لەۋبارەۋە ئەم ئايەتەيە كە دەفەرمۇي: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ

اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَنْفَخُ فِيهِ زُلْفَةً عَنِ الْيَمِينِ وَالْشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ النحل

، واتە: ئايا نابىن بۇ ھەر شىئە كە خوا دروستى كىردە، سىبەرەكەي لەۋى راست ۋە چەپ كىرەۋوشى دىۋا ۋە بە ملكەچى سەجىدە دىۋا بۇ خوا، ۋەك دەبىنن: كە دارو درەخت ۋە شى دىكەش كە دىنوشتىنەۋەۋ بەملاۋ بەۋلادا دىچەن، خوا ئەۋەدى داناۋە بە كىرەۋوش بىردن، واتە: ھەر ئەسلى چەمىنەۋەۋ دىۋولا ھاتنەۋەۋ

نووشتانەو، بە سەجدە لەقەلەم دراو، ھەروەھا لە سوورەتى (يوسف) لە ئايەتى (۱۰۰)دا، دەفەرموى: ﴿وَرَوَّعْنَاهُ عَلَىٰ أَوْسَافِهِمْ وَأَرْوَيْنَاهُم بِالْأَصْفَادِ﴾، واتە: بابو دايكى بەرزكردووە بۆسەر كورسەكەى و ئەوانىش بۆى كەوتنە كرنووش، جا ديارە لەسەر كورسى سوجدە نابردى، بەلگە دەستيان بۆ بەسینگەو ناو، يان خۇيان چەماندۆتەو، كە ئەو جۆرىك بوو لە تەحيەو سلاو.

مەسەلەى پىنجەم: كرنووش نەبردنى ئىبلىس بۆ ئادەم ﷺ بەھوى خۆ بەزەلگەريەو بوو، وەك لەم رەستەيەدا دەرەكەوى: ﴿أَبْنَىٰ وَأَسْتَكْبَرُّ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ وە بە ھوى ھەسەدەو بوو، وەك لە سوورەتى (الإسراء)دا دەفەرموى: ﴿قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ...﴾ (۲۶)، واتە: ئايا ئەم دروستكراو دەبينى كە بەسەرمندا رىزت لىگرتو! واتە ئىبلىس ھەم خۆ بە زەلگىرى ھەبوو، ھەم ھەسوودى ھەبوو، بۆيە زانايان دەلێن: يەكەمىن دوو گوناھىك كە لە ئاسمان كراون برىتى بوون لە خۆ بەزەلگىرى و ھەسوودى، ئەو دوو سىفەتە بە راستى دوو سىفەتى زۆر خراپ، ھەروەك يەكەمىن گوناھىش كە لەسەر زەوى كرا، ئەو بوو كە كۆرەكەى ئادەم ئەووى كە سەدەقەكەى قەبوول نەكرا، ھەسوودى بە برايەكەى برد، وە لە ئەنجامدا كوشتى.

مەسەلەى شەشەم: ئەو باغە كە ئادەمى تىدا نىشتەجىبوو، ئايا مەبەست پىي چىيەو لە كوێيە؟ سەرەتا دەلێن: (جَنَّةٌ)، واتە: باغ و بىستان، وە وشەى: (بەھەشت) وشەيەكى كوردەواريى خۇمانە بۆ باغ و بىستان بەكارى دىنين، واتە: بەھەشت ناو بۆ ئەو باغە يان ئەو شوێنە خۆشەى، كە خوا بۆ ئيماندارانى داناو، ئەگەرنا ئەسلى وشەى (جَنَّةٌ) لە قورئاندا، وە لە زمانى عەرەبىدا، واتە باغ و بىستان و گول و گولزار، جا ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: ئەو باغە باغىك بوو لەسەر زەوى كە لە شوێنىكى بەرزبوو، نەك ئەو بەھەشتە بىت كە دوايى ئيمانداران دەچنە نىوى، وە لەوبارەو چەند بەلگەيەكيان ھىناووتەو، يەكەى لەوانە دەلێن: لەو بەھەشتەدا ھىچ شتێك لە

ئىنسان قەدەغە نىيە، بەلام لەو باغەدا خوا درەختىكى لى قەدەغە كىردوون، كە لىنى نەخۇن، ھەروھە چەن بەلگە بەكە، بىكەن دىننە، بەلام لەراستىدا ھەموو ئەو بەلگەنەى ھىناوئاننەو، بايى ئەو ناكەن كە ئىسپاتى ئەو بەكەن، ئەو شۇيىنە بەھەشت نەبوو، باغىك بوو لە باغەكانى سەر زەوى، لەبەرئەوۋى خوا كە باسى ئەو باغەمان بۇ دەكات، وەسفى ئەو باغە بەسەر ھىچ كام لە باغەكانى سەر زەویدا ناچەسپى، بۇ نەمۇنە: خۇاى پەرۋەردگار دەفەر مۇئى: ﴿ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ۖ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَىٰ ۚ طه، واتە: ئەى ئادەم تۆ لەو باغەدا نەبرسىت دەبى و نە رۇوتىش دەبى، وە نە تىنۇوت دەبى نە گەرماشت دەبىت، ديارە باغى وا ھەرگىز لەسەر زەوى نىيە!

مەسەلەى ھەوتەم: ئايا شەيتان چۆن تۈنى بچىتە نىو بەھەشت، تاكو خوتخوتەيان بۇ بەكات؟ لە وەلامدا دەلىل: جارى دەگونجى شەيتان نەچووبى، چۈنكە دەفەر مۇئى: ﴿ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ... ﴾ ۱۲۰ طه، يانى شەيتان وەسۋەسى بۇ كىرد، ھەلبەتە شەيتان دەتۈنى لە دوورەوۋىش خەياللات و خوتخوتەى خۇى بختە دلى ئىنسانەو، ئنجا ئەگەر چووبىش، ئەو ديارە خۇاى كاربەجى بەمەبەستى تاقىكرەنەوۋى ئادەم بوارى داو، شەيتانىش تا ئەو كاتە ھەر لە ئاسمان بوو و دانەبەزىنراو بۇ سەر زەوى، كەواتە: دەر فەتى ھەبوو بەچىتە بەھەشت و، لەوئى خوتخوتە و خەياللات بەدلى ئادەم و ھاسەرەكەشى دابىنى.

مەسەلەى ھەشتەم: شەيتان وپراى وەسۋەسە، وەك لە ئايەتەكاندا دەرەكەوئى، قەشەشى لەگەل (ئادەم و ھەوۋا) دا كىردەو، و تۈۋىژىشى لەگەلدا كىردوون، چۈنكە خۇا دەفەر مۇئى: ﴿ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَائِكَةً أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ۖ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴾ ۱۲۱ الاعراف، واتە: ((جا شەيتان بۇ ئەوۋى ئەو ئەندامانەيان كە پىيان ناخۇش بوو دەر بەكەون و لىيان شىررا بوونەو بۇيان دەر بخت، خوتخوتەى بۇ كىردن و پىي گوتن: خۇا بۇيە ئەوۋى لى قەدەغە

www.alibapir.com

ده رموى: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءُهُمَا وَطَفِقَا مَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ

وَرَقِ الْجَنَّةِ ﴿٢٢﴾ الأعراف، واته: جا کاتئ لییان خوارد عه ورهتی خو یانیان بو

(۱) بروانه: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ۳، ص: (۱۲، ۱۳) كه باس دهكات چوَن (مار) هه‌وای فریوداومو له میوه‌ی درمخته قه‌دمغه‌که‌ی خواردومه‌و پاشان داویه‌تی به ئاده‌م ئه‌ویش لئی خواردوه ده‌ئی: (... قطف‌ت من ثمرها واکلت، ثم أعطت رَوحَهَا أيضاً فأکتل معها...).

دەكات و باسى ئەوھش دەكات كە ئەو درەختە قەدەغە كراوہ (ئادەم) و (حەووا) لىي بخۆن، درەختى زانىن چاگەو خراپە بوو، ئاتە درەختى (علم) بووہ ! يانى: خواى كاربەجى زانىارى فيربوونى لە (ئادەم) و (حەووا) قەدەغە كردوہ !! ھەلبەتە ھۆكارىكى گرنگى سەرھەلدانى ەلمانىيەتیش لە رۆژئاوا وەك رەوتىكى دژى ئاين، ئەو مەسەلەيە بوو، چونكە ئەوھتا لە تەوھراتدا دەلى: خوا درەختى زانىنى لە (ئادەم) و (حەووا) قەدەغە كردبوو كە لىي بخۆن^(۱) ! بەلام لە ئىسلامدا نەك ھەر شتى وانيە، بەلكو بە پىچەوانەوہ لە ئىسلامدا دەلى: خوا ئادەمى فيرى زانستىك كرد كە فريشتەكان نەياندەزانى، بۆيە شايستەى ئەوہ بوو جىنشىنى خوا بىت! بۆيەش سىگولاريزم و بىدينىي، نەگەر لە رۆژئاوا زەمىنەى ھەبىت لەبەر ئەوہى دىنەكەيان دژى عىلم بووہو، دىنىكى ئەفسانەيى و تىكدراوہ، ئەوہ لەراستىدا لە ئىسلامدا پىچەوانەيە. ديسان ھەر لە (تەوھرات)دا لە (سيفرى تەكوين) لە بەشى سىيەمىدا باسى بابەتتىكى دىكەى ئەفسانەيى دەكات، دەلى: {كاتىك ئادەم و ھاوسەرەكەى گويان لە دەنگى خوا بوو كە لەكاتى بەرمەياندا لە نىو بەھەشتدا پياسەى دەكرد، خۆيان لەنىو درەختەكاندا پەنھان كرد، وە خوا بانگى ئادەمى كرد: ئايا لە كوڤى؟ ئەويش گوتى: كە گويم لە دەنگى تۆ بوو لە نىو باغدا ترسام، چونكە رووتم بۆيە خۆم شارەدوہ، ئەويش (خوا) لىي پرسى: كى پىي گوتى كە تۆ رووتى؟ مەگەر لەو درەختەى كە گوتم لىي مەخۆ خواردووتە؟ ئادەم گوتى: ئەو ژنەى كە پىت دابووم لە بەرى ئەو درەختەى دامى و خواردم، ئنجا خوا فەرمووى: ئىستا ئادەم بەھۆى زانستى چاگەو خراپەوہ، وەك يەككە لە ئىمەى لىھاتوہ، جا نەوہك دەستى بگاتە درەختى ژيان و لەويش بخوات و بۆ ھەمىشە بمىنىتەوہ، بۆيە خوا

(۱) كە دەلى: (... فأكل معها فانفتحت للحال أعينهما فأدركا أنَّهما عُريان...) العهد القديم، الإصحاح: ۳ / ۶، ۷، ص(۱۳)، لە شەرھەكەشيدا گوتراوہ: (أراد الشيطان أن يُبينَ لحواء أنَّ الخطيئة لذينة، فمعرفة الخير والشر تبدو مرغوبة...)، كەواتە: بە پىي تەوھرات: ئەو درەختەى سەرھتا حەووا لىيخواردو پاشان دەرخواردى ئادەمىشى دا ، درەختى زانىنى خىرو شەر بووہ !

لە باغى (عدن) دەرىكىرد، تاكو لەسەر ئەو زەوىيەى كە لەوئى وەرگىرابوو^(۱)،

سەرگەرمى جوتيارىيى بىت^(۲) www.alibapir.com

مەسەلەى دەيەم: ئەو دەيە كە وشەى: ﴿أَهْطُوا﴾، بۆچى دووجار دووبارە بۆتەو؟ وەلامەكەى ئەو دەيە كە جارى يەكەم پىش تۆبەكردنەو، ھى دوووم دواى تۆبەكردنە، واتە: ھەر لە سەرەتاو كە لە درەختەكەيان خوارد، خوا فەرمووى: دابەزن، وە دواى ئەو دوش كە ئادەم تۆبەى كردو گەرايەو وە خوا ﷻ لىي خوشبوو، دووبارە فەرمووى: دابەزن، تاكو ئادەم وا نەزانى، كە بەھوئى تۆبەكردنەكەيەو، سزاي گوناھەكەى لەسەر لاچوو وە بۆى ھەيە لە بەھەشتدا بىمىننەو.

مەسەلەى يازدەيەم: خوا ﷻ بە بەشەرەيەتى راگەياندو كە ئەگەر بەدواى ھىدايەتى خوا بكەون، نە ترسيان دەبىت وە نە غەم و پەژارەشيان دەبىت، واتە: لە كاتىكدا پابەند دەبن بە شەرەيەتى خواو، ترسيان نابى بە نىسبەت دواپۆژ، وە غەم و پەژارەشيان نابى نەبىت بە نىسبەت دنيايانەو، نە ترسيان لە دواپۆژ دەبىت كە تووشى سزاي خوا بنو، نە غەم و پەژارەش بۆ ژيانى دنيا دادەگرن، كە پىيان وايە ژيانەكەيان لە دەست چوو، چونكە لە راستىدا ژيانىكى دنيايى كە ئىنسان نەتوانى پەزامەندىيى خواى تىدا وە دەستبىنى، جىي خويەتى كە ئىنسان غەم و پەژارەى بۆ دابگرى، چونكە تاكە فرسەتەك كە دەيتوانى پەزامەندىيى خواى بەبەزمىيى تىدا بە دەست بىنى، لە دەستى چوو!

خواى بەخشنەو لەو كەسانەمان بگىرى كە بەھوئى پابەندىيى بە ھىدايەتى خواو، بەختەو دەريى و ژيانى دنياو سەرفرازىيى پۆژى دوايى بە دەست دىنن، ئامىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ..

(۱) واتە: جەستەكەى لە خاكى ئەو زەوىيە وەرگىراو.

(۲) سەرچاوەى پىشوو، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ۸/۳، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۲۳.... ۲۴،

ص: (۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳)

دهرسی نوییم

پیناسهی ئەم دهرسه

ئەم دهرسه مان تهرخان دهكهین بۆ تیوهرامانیکی بهسهرهاتی ئادهم سهلامی
خوای لی بیت و، ئیبلیس نهفرینی خوای لهسهر بیت، ئەگهر تهماشای ئەو
بهسهرهاتهی ئادهم بکهین، وهك له ئایهتهکانی ژماره (٣٠ تا ٣٩) دا هاتوه، كه له
دهرسی رابردوودا تهفسیرمان كردن، ئەگهر تییا نه وه رابمیین، چوار راستی گه و رهو
گرنگمان دهكهونه بهرچاو، ههلبهته زیاتریش، بهلام من چوار راستی گه و رهو
گرنگم لی وهرگرتوون.

ئهو راستییانهی له بهسهرهاتی ئادهم و ئیبلیس وهردهگیرین

راستی یهكهم: جینشینی خوا بوونی ئادهم، گه و رهترین و بهرزترین ریزو پلهو
پایهی خۆی و دهچهكهی دهگهیهنیت، چونكه باسمان كرد كه خوای بهرزو مهزن
به روون و راشكاویی رایدهگهیهنیت كه به فریشهتهکانی فهرمووه: جینشینیك
بۆخۆم لهسهر زهوی دادهنیم، سیاقی ئایهتهکانیش وا دهگهیهنی كه ئەو
جینشینه، جینشینی خواجه ﷺ، وه پێشتر باسمان كرد كه ههرجۆره مانایهکی
دی بۆ وشهی خهلیفه، غهیری ئەوه كه خهلیفهی خواجه و جینشینی خواجه،
هیچ بهلگهیهکی لهسهر نیه و پێچهوانهی سیاقی ئایهتهکانیشه، جا ئەوه كه
ئادهم (سهلامی خوای لهسهر بیت) جینشینی خواجه لهسهر زهوی، لهراستییدا
گه و رهترین ریزو حورمهتهو بهرزترین پلهو پایهی تیایه، هههه بۆ (ئادهم) و
(حهووا)ی هاوسهریشی، هههه بۆ دهچهكهشیان، واته: بۆ ههههه بهشهر، كه
دیاره ئادهم و حهووا باب و دایکیانن، بۆچی؟ چونكه ئیمه پێشتر باسمان كرد
كه وشهی (الخِلافة) یانی: (النِّبَاةُ عَنِ الْغَيْرِ)، واته: جیگرایهتی كردنی

كه‌سیك بۆ كه‌سیكى دیکه، جا قور‌توبى كه یه‌كێكه له توێژ‌هرانى ناودارى قور‌ئان له ته‌فسیری ئایه‌تى: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً﴾ دا ده‌لى: {وَالْمَعْنٰی بِالْخَلِیْفَةِ هُنَا فِی قَوْلِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ وَابْنِ عَبَّاسٍ وَجَمِیْعِ اَهْلِ التَّأْوِیْلِ، هُوَ اَدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَهُوَ خَلِیْفَةُ اللهِ فِی اِمْضَاءِ اَحْكَامِهِ وَ اَوَامِرِهِ} (١)، واته: مه‌به‌ست له خه‌لیفه هه‌م له‌لای عه‌بدو‌ل‌لای كور‌ی مه‌سه‌عوود خوا لی‌ی رازی بێ (كه هاوه‌لیكێ زۆر ناودارى پێغه‌مبه‌ره ﷺ و زۆر شار‌مزا بووه له قور‌ئاندا)، وه له‌لای عه‌بدو‌ل‌لای كور‌ی عه‌بباس (خوا له‌ خۆی و بابی رازی بێ) (كه ئه‌وه‌یش به هه‌مان شێوه به ته‌رجو‌مانی قور‌ئان ناوداره) وه سه‌رجه‌م ئه‌هلی ته‌فسیر ده‌لێن: مه‌به‌ست له (خه‌لیفه) لی‌رده‌ ئاده‌مه، جا دوایی روونی ده‌كاته‌وه ده‌لى: (وَهُوَ خَلِیْفَةُ اللهِ فِی اِمْضَاءِ اَحْكَامِهِ وَ اَوَامِرِهِ)، واته: ئاده‌م جێگری خوايه له جێبه‌جێ كردنی یاسا‌کانی و فه‌رمانه‌کانیدا، واته كه ده‌گوترێ: ئاده‌م خه‌لیفه‌ی خوايه، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه كه به فه‌رمانی خوا، یاسا‌کانی خوا له‌سه‌ر زه‌وی پیاده بکات و فه‌رمانه‌کانی خوا جێبه‌جێ بکات، جا به‌راستی ئه‌رك له‌وه گه‌وره‌تر نابێت كه ئینسان به فه‌رمانی خوا بژی، وه به فه‌رمانی خوا شه‌ریعه‌تی خوا جێبه‌جێ بکات، وه له‌جیاتی خوا سه‌ر زه‌وی ئاوه‌دان بکاته‌وه! وه له سوو‌رته‌ی (ال‌احزاب) دا كه خوا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُوْمًا جَهُوْلًا﴾ (٧٢)، واته: ئیمه سپارد‌ه‌مان رانواند له‌سه‌ر ئاسمان و زه‌وی و چیا‌کان، به‌لام ئاماده نه‌بوون هه‌لیگرن، وه لی‌ی ترسان، به‌لام ئینسان هه‌لیگرت، هه‌رچه‌نده ئینسان زۆر سته‌م‌کار و نه‌فامه، مه‌به‌ست له ئه‌مانه‌ت له‌م ئایه‌تانه‌شدا جێبه‌جێ‌کردنی ئه‌ركی جێگری‌یه‌تی و خیلافه‌تی خوايه ﷺ له‌سه‌ر زه‌وی، بۆچی؟ چونكه خوا ده‌فه‌رمو‌ی: ئیمه ئه‌مانه‌تمان رانواندو پی‌شانی ئاسمانه‌کان و زه‌وی و شاخه‌کانماندا، به‌لام ئاماده نه‌بوون هه‌لیگرن و

لێشی ترسان، دیاره لێرده‌دا خ‌وای کاربه‌جێ ده‌یه‌وێ ن‌واندنی‌ک‌مان پێ‌شان‌ب‌دا و شتی‌ک‌مان بۆ وێ‌نا ب‌ک‌ات، ئه‌گ‌ه‌رنا بی‌گ‌ومان ئه‌گ‌ه‌ر خ‌وای په‌رو‌م‌رد‌گار به ئاسمانه‌کان و زه‌وی و چیا‌کان ب‌فه‌رم‌وێ: فلان ئه‌ر‌که جی‌به‌جی ب‌گ‌ه‌ن، ئه‌وه ه‌یچ در‌وست‌ک‌راوێک لام‌و‌جیمی نیه له به‌ران‌به‌ری فه‌رمانی خ‌وا‌دا !! که‌واته: لێ‌رده‌دا که‌ ده‌فه‌رم‌وێ: ﴿فَأَبَيَّتْ أَنْ يَحْمِلَهَا ...﴾ ئاماده نه‌بوون هه‌ل‌ی‌گ‌رن، واته نه‌یان‌توانی هه‌ل‌ی‌گ‌رن و خ‌وای زاناو توانا له ئه‌سل‌دا ئاماده‌یی هه‌ل‌گ‌رتنی ئه‌و ئه‌مانه‌ته‌ی تێ‌دا نه‌خ‌ول‌قان‌د‌بوون، وه‌ پ‌سته‌ی: ﴿وَأَشْفَقْنَا مِنْهَا ...﴾، یانی: ئه‌گ‌ه‌ر خ‌ا‌وه‌نی ئێ‌را‌ده‌ بوونایه‌و خ‌ا‌وه‌نی عه‌ق‌ل و هه‌ست بوونایه، لێ‌ی ده‌ترسان، ئه‌و ئه‌مانه‌ته ه‌ی‌نده قورسه، به‌لام ئینسان هه‌ل‌ی‌گ‌رت، جا ئایا ئه‌و ئه‌مانه‌ته چیه که ئینسان هه‌لی گرت‌وه‌، به ئاسمانه‌کان و زه‌وی و چیا‌کان هه‌ل‌نه‌گ‌یراوه؟ به‌رای من ئه‌وه‌یه که ئینسان به ئێ‌را‌ده‌و ویستی خ‌وای به‌ری‌وه‌ ب‌چێ، وه‌ به ئێ‌را‌ده‌و ویستی خ‌وای ئاماده‌ب‌یت به‌ندایه‌تی بۆ خ‌وا ب‌کا، دیاره بوونه‌و‌مر هه‌مووی بۆ خ‌وا مل‌که‌چه‌و ه‌یچ شتی‌ک نیه له بوون‌دا مل‌که‌ج نه‌ب‌یت بۆ خ‌وا، به‌لام ئینسان مل‌که‌چه‌و بۆ خ‌وا به ئێ‌را‌ده‌ی خ‌وای و هه‌ل‌ب‌ژاردنی خ‌وای، هه‌روه‌ها خ‌وا ﷻ که له چه‌ندان شوێن له قور‌ئان‌دا باسی ئه‌وه‌ ده‌ک‌ات، که تیک‌رای بوونه‌و‌مری بۆ ئینسان ده‌سته‌مۆ کرد‌وه‌و بۆی مه‌ی‌سه‌ر کرد‌وه‌، ئه‌وه‌ش دیسان هه‌ر مه‌به‌ست پێ‌ی ئه‌وه‌یه که خ‌وا ئینسانی کرد‌وه‌ به‌ نوێ‌نه‌ر (نائب) و جێ‌نشینی خ‌وای و هه‌موو بوونه‌و‌مری بۆ ده‌سته‌مۆ مه‌ی‌سه‌ر کرد‌وه‌، وه‌ک له سوور‌ه‌تی (الجاثیه) دا خ‌وای زاناو کاربه‌جێ ده‌فه‌رم‌وێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (١٣)، واته: وه‌ هه‌ر‌جی له ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه‌ بۆ ئێ‌ودی مه‌ی‌سه‌رو ده‌سته‌مۆ کرد‌وه‌، بی‌گ‌ومان له‌وه‌دا نیشانه‌ی زۆر هه‌ن بۆ که‌سانیک که بیر‌که‌نه‌وه‌، وه‌ له سوور‌ه‌تی (هود) دا خ‌وای ب‌ی‌ هاو‌ده‌ل ر‌استیه‌ک به‌یان ده‌ک‌ات که بوون (وجود) هه‌مووی (ئاسمانه‌کان و زه‌وی و ئه‌ودی نیوانیان)، بۆ ئه‌وه‌ در‌وست‌ک‌راوه‌، که خ‌وا ئینسانی تێ‌دا تاقی ب‌ک‌اته‌وه‌، وه‌ک ده‌فه‌رم‌وێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي

سَنَةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرَشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا... ﴿٧﴾

واته: خوا ئه‌و که‌سه‌یه که ئاسمانه‌کان و زه‌وی له شەش رۆژان دا دروستکردوون، وه ئه‌و کاته باره‌گاکی له‌سهر ئاو بوو، تا‌کو تاقییتان بکاته‌وه: کامه‌تان کرده‌وی باشت‌ره! مه‌به‌ستیش له شەش رۆژ، شەش قۆناغه چونکه (یوم) له زمانی عه‌ره‌بیدا هه‌م مانای رۆژی سهر زه‌وی ده‌گه‌یه‌نی، که دوا‌زده سه‌عاته، وه ئه‌گه‌ر شه‌وه‌که‌ی له‌گه‌ل بی‌ت بیستو چوار سه‌عاته، وه هه‌م ماوه‌یه‌کی زه‌مه‌نیی درێژ ده‌گه‌یه‌نی، بۆ وینه: هه‌زار سال، وه‌ک له سوورپه‌تی (الحج) دا ده‌فه‌رموی:

﴿... وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ ﴿٤٧﴾، واته: رۆژی‌ک لای

په‌روه‌ردگارت به ئه‌ندازه‌ی هه‌زار ساله، له‌و سالانه‌ی که ئیوه شتیان پێ‌حیساب ده‌که‌ن. به‌ل‌کو رۆژ هه‌یه له قورئان دا به‌کارهاتوه، به مانای په‌نجا

هه‌زار سال وه‌ک له سوورپه‌تی (المعارج) دا ده‌فه‌رموی: ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ

وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ ﴿٤٨﴾، که‌واته: له شەش

رۆژاندا، یانی: به شەش قۆناغ و له شەش ماوه‌ی زه‌مه‌نییدا، که ئی‌مه نازانین ئه‌م قۆناغ و ماوه زه‌مه‌نیانه چه‌ند بوون، جا ئایا حیکمه‌تی دروستکرانی

کائینات چی بوو؟ ﴿لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا...﴾ ﴿٧﴾ هه‌و، واته:

ئاسمانه‌کان و زه‌وی دروستکراون تا‌کو تاقییتان بکاته‌وه، داخۆ کامه‌تان کرده‌وی باشت‌ره! جا ئینسان هه‌تا بیر له‌و بابه‌ته بکاته‌وه هه‌ل‌ده‌گری! ئینسان

زۆر جار، به تایبه‌تی دوا‌ی به‌ره‌و پێ‌شچوونی زانستی گه‌ردوونناسیی، که ده‌لی: ئه‌م زه‌وییه‌ی ئی‌مه یه‌کی‌که له نۆ خڕۆکه که به‌ده‌وری خۆ‌دا ده‌خولینه‌وه،

پێ‌یان ده‌گوتری (کۆمه‌له‌ی خۆ‌ر)، وه خۆ‌ر یه‌کی‌که له‌و ئه‌ستێ‌رانه‌ی که له‌نیو مه‌جهرپه‌ری کاکێ‌شاندا خۆ‌یان ده‌بیننه‌وه، که ده‌لێن سه‌د ملیۆن (۱۰۰، ۰۰۰، ۰۰۰)

ئه‌ستێ‌ره‌یه، جا هه‌یانه وه‌ک رۆژ و هه‌یانه گه‌وره‌تر و یان گه‌چکه‌تر، ئه‌و کاکێ‌شانه‌ی که له ئاسماندا ده‌بینین وه‌ک په‌له هه‌وره‌یکه، ئنجا تا ئی‌ستا

ده‌لێن زیاتر له هه‌زاران که‌هکه‌شانی وا دۆ‌زراونه‌وه، که هه‌ر کامی‌کیان ملیۆنان ئه‌ستێ‌ره‌ی تی‌دا‌یه، وه هه‌ر کام له‌م ئه‌ستێ‌رانه، وه‌ک ئه‌و خۆ‌ره‌ی ئی‌مه وایه،

همرودها له سوورمهتی (التین) یشدا دهفهرموئی؛ ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ

تَقْوِيم ۱، واتە: بە تەئکیدی ئینسانمان لە چاکترین شیوەو پیکهاتهی ماددیو مەعنەویدا خولقاندوون، بەلێ هەموو ئەو ئایەتەنەو هاووێنەکانیان، ئەو دەگەیهنن کە بەپراستی جێنشینی خوا بوونی ئینسان - چونکە ئەگەر ئادەم جێنشینی خوا بوو، دیارە و دچەکەیشی هەر جێنشینی خوان لەسەر زەوی - وە ئەو کە ئینسان هەلگری ئەمانەتی خوا، وە هەموو بوونە وەری بۆ رام و دەستەمۆ کردو، ئەوانە هەموو ئەو دەگەیهنن، کە بەپراستی ئینسان خاوەنی پایەو مەقامێکی زۆر بەرزەو ریزو حورمەتێکی زۆر ناوازی هەیەو،

پله‌و پایه‌کی یه‌كجار به‌رزى هه‌یه، وه به‌پراستی ئه‌و ریزو پایه‌و مه‌قامه‌ی ئینسان له ئیسلامدا هه‌یه‌تی، له هه‌یج به‌نامه‌یه‌كدا نیه‌تی، تۆ ته‌ماشای بکه به‌نامه‌ی ماددییه‌كان جارى وایه‌ و ته‌ماشای ئینسان ده‌که‌ن، که ئینسان هه‌ر ئه‌و‌م‌ن‌دیه‌ له‌سه‌ر دوو پێیان ده‌روا، ئه‌گه‌رنا له‌گه‌ڵ ئاژده‌ل و زینده‌وهران به‌ یه‌ك جو‌ری داده‌نێن! به‌تایبه‌تی بیردۆزه‌کانی داریونیزم و فرۆیدیزم و ته‌نانه‌ت مارکسیزمیش، ئه‌و‌یش هه‌موو ژیان و په‌ره‌سه‌ندنی ئینسان ده‌گیرێته‌وه‌ بۆ گه‌ده‌ی و لایه‌نی ئابووری و ماددی، وه به‌پراستی ئه‌و بیردۆزه ئینسان کردانه‌ زۆر له‌ ریزو مه‌قامی ئینسان دینه‌ خوارو، وه‌ختیک به‌راورد ده‌که‌ی له‌ نیوان ئینسانیکدا که ئیسلام ته‌ماشای ده‌کات، وه ئینسانیک که بیردۆزه‌کان ته‌ماشای ده‌که‌ن، ده‌بینی ئینسانی نیو بیردۆزه‌کان زۆر سووک و که‌م پایه‌خه، له‌ حالیکدا که ئینسان له ئیسلامدا پایه‌یه‌کی زۆر به‌رزى هه‌یه‌و جینشینی خویه‌و، هه‌ل‌گری ئه‌مانه‌تی خویه‌و باشترین مه‌خلوقه‌و، له‌ چاکترین شیوه‌دا دروستکراوه‌و، ریزو حورمه‌تی لێنراوه‌، به‌لام ئایا ئه‌و ریزو حورمه‌ته، وه ئه‌و پایه‌و مه‌قامه به‌رزه هه‌تاکه‌ی بۆ ئینسان ده‌سته‌به‌ر ده‌بێ و مسۆگه‌ر ده‌بێ و ده‌مینێته‌وه‌؟ خوی زاناو شاره‌زا له‌ سوورده‌تی (التین)دا بۆمان روون ده‌کاته‌وه‌، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالَّذِينَ ۝۱ وَطُورٍ سِينِينَ ۝۲ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝۳ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝۴ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَفَلِينَ ۝۵ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝۶ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالذِّكْرِ ۝۷ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ ۝۸﴾، واته: ((سویند به‌ هه‌نجیرو زه‌یتون ۝۱ وه به‌ کیوی سینا ۝۲ وه به‌و ولاته‌ پر هه‌مینیی و ئاساییشه ۝۳ - که مه‌به‌ست پینی مه‌که‌وه‌ ده‌ورو به‌ریه‌تی - بێگومان ئینسانمان له‌ باشترین شیوه‌ پێکهاتندا خولقاندوه ۝۴ دوایی گیراومانه‌ته‌وه‌ بۆ پله‌ی نزمی هه‌ره‌ نزمان (به‌هوی کوفرده‌وه) ۝۵ جگه‌ له‌وانه‌ی ئیمانیا هه‌ناوه‌و کرده‌وه‌ی باش ده‌که‌ن، ئه‌وانه‌ پاداشتیکی نه‌ه‌راویمان هه‌یه ۝۶ جا ئایا دواى ئه‌مه‌ کى به‌هوی ئایینه‌وه‌ به‌

درۆت دەزانن؟ ﴿٧﴾ ئایا خوا کار بەجێترینی حوکمرانەکان نیه؟! ﴿٨﴾.

کەواتە: بەھۆی ئیمان و کردەودی باشەو، ئینسان پارێزگاریی دەکا لەو پایەو مەقامە بەرزە کە خوا پێی داو، بەلام بە ھۆی کوفرەو لەدەستی ددا، وەک خوا لە سوورپەتی (الأنفال) دا دھەرموی: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿٥٥﴾، واتە: بێگومان خراپترین زیندەوەر لای خوا ئەوانەن کە بێپرەوان، چونکە ئیمان ناھێنن، ئنجا بۆ زانیاریتان ئەو ئەو پێژەری کە لە سوورپەتی (الإسراء) دا خوا باسی کردو، کە دھەرموی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَمَلَأْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ ﴿٧٠﴾، ئەو لە دنیا دا کافرو مسوڵمان دەگریتەو، بەلام ئەو پێزو پایەو مەقامە ئینسان لە دواپۆژدا لەدەستی ددا، کاتیك لە دنیا دا کوفر و دەست دینێ و خۆی بێبەش دەکا لە ئیمان، واتە: خۆی بێبەش دەکا لە بەندایەتی بۆ خواو، خۆی بێبەش دەکات لە پەيوەندی ئیجابیی ھەبوون لەگەڵ خوادا ﷻ، بەلام بێگومان لەدەستدانی ئەھلی کوفر بۆ پێزو پایەیان لە دواپۆژداو بەھۆی کوفرەو، پاساوی بێپێزیی پێکرانیان نیه لە دنیا دا، چونکە وای کاربەجێ بەگشتی و بە یەکسانی لە دنیا دا پێزی لە ھەموو مەرفەھەکان گرتو، وەک لە ئایەتی (٧٠) ی (الإسراء) دا رایگەیاندو.

پراستی دووھم : کە لە بەسەرھاتی ئادەم ﷺ، وە بەسەرھاتی ئیبلیس و دەستمان دەکەوێ، ئەو دیە کە بەپراستی زانیاری (علم) مایەو ھۆکاری بەرزە مەرفە و پێزو حورمەتیەتی، عیلم بە مانای فراوانی وشە عیلم، ھەم ئەو عیلمە کە لە وەحییەو دین، کە بە تەئکید عیلمیک کە لە وەحییەو سەرچاوە دەگری، عیلمیکی بێ خەتەو ھیچ تۆزو گەردی تیکەل نەبوو و لێ نەنیشتو، بە مەرجیک ئەو عیلمە پراستی بێت ھی وەحی بێت و دەستکارییش نەکرا بێت، کە دیارە دوایین نوسخە عیلمی وەحی کە لەبەردەستی بەشەریتدا ھەیه، ئەو دیە کە لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستە، بەلێ ھەموو کتیبەکانی دیکە کە بۆ

پیغه‌مبهران هاتوون (عليهم الصلاة والسلام) به عیلمی خوا هاتوون و وده‌ی خوا بوون، به‌لام دوا‌یی ده‌ستکاری کران و گۆ‌پ‌دراون، به ته‌ئکید ئیستاش شتی راستیان همر تیدا ماوه، به‌لام شتی هه‌له‌شیان زۆر له‌گه‌ل خراوه، بۆیه‌ش پیغه‌مبەر ﷺ له فهرمایشتیکدا فهرموویه‌تی: { (لَا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (٤٤٨٥)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: خاومنی کتیبه‌کان نه به‌راست بزنان و نه به‌دروشیان بزنان، واته: ئه‌و شتانه‌ی که پیتان ده‌لێن مه‌لێن: راست ده‌لێن، چونکه ده‌بینی ئه‌و شته‌ی که ئه‌وان ده‌لێن به ناوی و ده‌حیه‌وه، به ناوی کتیبی خواوه، گۆ‌پ‌یوانه، وه مه‌ش‌لێن: درۆ ده‌که‌ن، ده‌بینی راسته‌و به‌ش‌یک بووه له‌و شه‌ریعه‌ت و به‌رنامه‌یه‌ی، که بۆ پیغه‌مبهرانی پێ‌شو و هاتوه، دیاره مه‌به‌ست لی‌رده‌ا ئه‌و شتانه‌ن که راست و درۆیان دیار نه‌بێت، به‌لام بی‌گومان ئه‌وه‌ی که دیار و ئاشکرا بێت که چه‌وت و ناراسته، وه‌ک ئه‌و شیرک و کوفرو ئیلحاده‌ی که تیکه‌ل به کتیبه‌کانی خویان کردوه، یان ئه‌وه‌ی راسته‌و راست له‌گه‌ل عه‌ق‌ل تیک ده‌گیری، ئه‌وه به‌بێ پهرده‌و به راشکاوی ده‌لێن: ئه‌وه درۆیه‌و به‌ش‌یک نه‌بووه له کتیبی خوا.

ننجا ئایا چۆن دزمانین که زانیاری مایه‌و هۆکاری به‌رزى مرقفه‌و مایه‌ی ریزو حورمه‌تیه‌تی؟ به‌لگه‌ له‌وباره‌وه زۆرن، به‌لام ئیعه‌ ئه‌م پینجه‌یان لێ به‌ نموونه دینینه‌وه:

یه‌که‌م/ له ته‌فسیری ئه‌و ئایه‌تانه‌دا که باسی به‌سهرهاتی ئادهم ده‌که‌ن، باس‌مان کرد که خوا ﷻ کاتیک فریشته‌کان لی‌یان پرسى: ئایا حیکمه‌تی ئه‌وه چییه که ئادهم ده‌که‌ی به جینشین له‌سهر زه‌وی له‌ حالیکدا که ئیعه هه‌میشه سه‌رگه‌رمی ستایش کردن و به پاک‌گرتنتین؟ خوا ﷻ چى به به‌لگه‌ بۆ هیناونه‌وه؟ عیلمی ئادهم، وه‌ک ده‌فه‌رموی: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ...﴾

﴿البقرة﴾، زانیارییه‌ک که ئادهم هه‌یبوو فریشته‌کان نه‌یان‌بوو، خوا ئه‌وه‌ی کرده به‌لگه‌و پاساوی ئه‌وه، که ئادهم شایسته‌ی ئه‌وه‌یه جینشینی خوا بێت، چونکه عیلمی‌کی هه‌یه ئه‌ی فریشته‌کان، ئیوه نیتانه‌! که‌واته له‌راستیدا

زانباریه که وا له ئینسان ده‌کات بتوانی جینشینایه‌تی خوا بکا له‌سه‌ر زه‌وی، جا ئه‌گهر ته‌ماشای واقعی ژبانی به‌شه‌رییه‌تیش بکه‌ی هه‌روایه، کێ زیاتر ده‌سه‌لاتی هه‌یه له‌سه‌ر زه‌وی؟ له‌پراستیدا ئه‌وانه‌ی که عیلمیان هه‌یه، چ عیلمی وه‌حی که وه‌ک گوتم عیلمیکی بێ خه‌ته‌یه، چ عیلمیک که له‌عه‌قل و له‌ئه‌زموونه‌وه سه‌رچاوه ده‌گری، که دیاره ئه‌وه عیلمه‌ی ئیستا زله‌یزه‌کان کۆنترۆلی سه‌ر زه‌وییان پیکردوه‌وه ده‌سه‌لاتیان پێپراوه به‌سه‌ر زه‌ویدا، زیاتر عیلمیکه له‌عه‌قل و ئه‌زموونه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه، به‌لام گرنگ ئه‌وه‌یه عیلمه‌وه خوای زانا ئه‌وه‌شی ناو ناوه عیلم.

دووه‌م: ئنجا یه‌که‌مین وشه، له‌یه‌که‌مین ئایه‌ت له‌یه‌که‌مین سوورته، که بۆ پیغه‌مبه‌ری خاته‌م هاته‌وه ﷺ بریتی بووه له‌ (اقرأ) بخوینه:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)﴾ العلق، ئه‌وانه یه‌که‌مین ئایه‌تیکن له‌ سوورته‌ی (العلق) که بۆ پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ هاتوون، یه‌که‌مین وشه له‌یه‌که‌مین ئایه‌ت له‌یه‌که‌مین سوورته، که بۆ پیغه‌مبه‌ر هاته‌وه بریتیه له‌: (بخوینه)، واته: زانباری په‌یدا بکه.

سێیه‌م: خوای په‌رومردگار له‌ قورئاندا بۆ هیچ شتیک به‌ پیغه‌مبه‌ری نه‌فه‌رمووه: داوا له‌ په‌رومردگار بکه بۆت زیاد بکات، ته‌نیا بۆ عیلم نه‌بی‌ت، له‌ سوورته‌ی (طه) دا‌فه‌رموی: ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (١١٤)﴾، واته: وه‌ بلی ئه‌ی په‌رومردگارم زانباریه‌م بۆ زیاد بکه، دیاره که پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌مه‌که‌ه ئه‌م ئایه‌ته‌ی بۆ هاته‌وه، به‌لام هه‌تا وه‌فاتیشی کردوه، هه‌ر خوا فه‌رمانی پیکردوه بلی: په‌رومردگارم زانباریه‌م زیاد بکه، به‌ئێ پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ له‌هه‌موو ژبانیدا تا وه‌فاتی فه‌رمووه، داوا له‌ په‌رومردگاری کردوه که زانباری بۆ زیاد بکات، ئه‌وه مانای وایه زانباری نیعه‌تیکه ده‌بی‌ت ئینسان هه‌میشه هه‌ولبه‌دات زیاتری لی وده‌ست بێنی، وه‌ داوا له‌ خوای په‌رومردگاری بکات،

چونکه (رَبِّ) به‌مانای په‌روهردگار و مشوور خۆره، که به‌رده‌وام بۆی زیاد بکات.

چوارهم/ ئنجا یه‌که‌مین نیعمه‌تیک که خوا ﷺ له سوورپرتی نیعمه‌ته‌کاندا باسی

کردوه، بریتیه له باسی عیلم، سوورپرتی نیعمه‌ته‌کانیش سوورپرتی (الرحمان)د،

که به (عروس القرآن)یش به‌ناوبانگه، واته: (بووکی قورئان) خوا ﷺ

دغه‌رموی: ﴿الرَّحْمَنُ ۝۱ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝۲﴾ الرحمن، واته: (خوای) خاوه‌ن

به‌زیمی، قورئانی فیڕکردوه، به‌زیمی خوا ﷺ یه‌که‌مین شت له چیدا

به‌رجه‌سته ده‌بیته؟! له‌وه‌دا که قورئانی فیڕی ئینسانه‌کان کردوه، به‌ئێ،

فیڕکردنی قورئان، یه‌که‌مین نیعمه‌تی خوای په‌روهردگار.

پینجه‌م/ دیسان خوای بێ وینه عیلمی به‌گه‌وره‌ترین چاکه‌و نیعمه‌ت داناوه،

له‌سه‌ر پیڤه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ، وه‌ک له سوورپرتی (النساء)دا دغه‌رموی:

﴿...وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ

فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ۝۱۱۳﴾، واته: وه‌ خوا کتیب و حیکمه‌تی بۆ سه‌ر تۆ

ناردۆته‌ خوار، (واته: به‌رنامه‌و کارامه‌یی له جیبه‌جی‌کردنی به‌رنامه‌دا) وه

شتیکی فیڕکردووی و زانیارییه‌کی به‌تۆ به‌خشیه‌وه که تۆ نه‌تده‌زانی، وه

به‌خششی خوا له‌سه‌ر تۆ زۆر مه‌زنه، که بریتیه له‌چی؟ بریتیه له‌وه که

عیلمیکی به‌تۆ داوه ئه‌ی موحه‌مه‌د که تۆ نه‌تبوووه، که‌وابی: له‌راستیدا ئیمه

وه‌ک ئۆمه‌ته‌ی پیڤه‌مبه‌ر ﷺ، ده‌بی زۆر به‌جهدیی هه‌ول‌بده‌ین زانیاری

وه‌ده‌ست بێنین، هه‌م زانیاری وه‌حی، که له قورئان و سونه‌تدا به‌رجه‌سته‌یه‌و،

هه‌م زانیاری عه‌قڵیی و ئه‌زموونی، چونکه ئه‌وه‌ی که بۆته به‌لگه‌و پاساوی

ئه‌وه که ئیمه جینشینی خوا بین له‌سه‌ر زه‌وی، ئه‌وه‌یه که خاوه‌نی زانیاری

بین، وه له‌راستیدا سه‌ره‌نجام که‌سێک ده‌بیته‌ پی‌شه‌واو ده‌بیته‌ سه‌ر قافله‌ بۆ

به‌شه‌رییه‌ت، که خاوه‌نی عیلم بیته، هه‌ر بۆیه‌ش کاتی ئۆمه‌ته‌ی پیڤه‌مبه‌ر

ﷺ که هه‌م عیلمی کتیبی خاویان پی‌بووه‌و، هه‌م به‌هۆی به‌ریۆه‌چوون به‌یپی

رێنمایی و ئاراسته‌ی کتیبی خواوه، عیلمی ئه‌زموونی‌یشیان په‌یدا کردبوو،

سەر قافلەى بەشەرییەت بوون، وە بۆ ھەر لایەك دەچوون، ھەم عیلمی وەحییان بلآو دەکردەو، ھەم عیلمیك كە لە عەقل و ئەزموونەو دەستگیر دەبێ بلآویان دەکردەو، وە چا و ساغی مرؤفایەتى بوون، كەچی ئیستا دواى ئەودى كە ئۆمەتى پیغەمبەر ﷺ لە بواری زانستدا دواكەوتوون، بوونە پاشكۆو خەلكى دیکە ھاتۆتە پیش، كە عیلمیكى ئەزموونیان پییە، عیلمیك كە لە عەقلەو پەیدا دەبێت، بەلام چونكە ئاویتە نیە لەگەل عیلمی وەحیدا، ئەودا بوودتە بەلآو نیقمت بۆ مرؤف، عیلمی ئیستا زیاتر بەشەر بۆچی بەكارى دەھێنىو بەرھەمەكەى چییە؟ بەرھەمەكەى زیاتر بریتىە لە چەكى كوشندە، بریتىە لەو ھەموو تەكنۆلۆژیا عەسكەرییەى كە ھەمەشە لە وجوودی بەشەر دەكا لەسەر زەوى، بۆچی؟ چونكە ئەو عیلمە لە وەحى و ھیدایەتى خوا ﷻ ترازادەو، ھیدایەتى خواى زاناو توانای لەگەل ئاویتە نیە.

پاستى سێیەم: دیارە ھەم ئیبلیس ھەلەى كردو، ھەم ئادەمیش ھەلەى كردو، بەلام ھەم لە پالئەمرى ھەلەى ئیبلیسدا، ھەم لە پالئەمرى ھەلەى ئادەمدا، ھەم لە سەرنجامى ھەلەى ھەردووکیاندا، جیاوازی زۆر ھەیە، با تەماشای بکەین بزانیین چۆن؟ دیارە ئیبلیس ھەلەى كرد، كە كرنووشى ریزگرتنى بۆ ئادەم نەبرد، بەلام پالئەمرى ئەو ھەلەو گوناھەى جیبوو؟

١- ﴿أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ﴾، كەواتە: پالئەمرەكەى خۆ بەزەلگەری بوو، وە لە سوورەتى

(الإسراء)دا خواى دادگەر لەسەر زمانى شەیتان فەرموویەتى: ﴿قَالَ أَرَأَيْتَكَ

هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَحْرَزْتَنِي إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأُحْنِكَ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا

قَلِيلًا﴾ (٦٦) الإسراء، واتە: دەبینى ئەودى كە بەسەر مندا ھەلتبژاردو... كەواتە: ئێردى (حسد) یش پالئەمرىكى دیکەى بوو، كەواتە: خۆ بەزەلگەریو

حەسوودى، پالئەمرى بە ئیبلیسەودا كە ئەو ھەلەیه بکات .

٢- پاشان ھىچ كەسیش دەستى نەبوو لە ھەلەى ئیبلیسدا، بەلگە بەس بۆخۆى دەستى تێدا ھەبوو.

٣- سەرھنجامیش لەجیاتى ئەوێ دان بە ھەڵەى خۆى داڤینى، پاساوى داڤەو بە ھەڵەى ھەى دیکەى گەورەتر لەوێ پێش، وەك گوتراو: (عوزر لە فەباحەت خراپتر) بۆچى؟! چونکە کاتیک خۆى بى ھاوتا فەرمووی بۆچى کە نووشت نەبرد؟ گوتى: ﴿...أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ

طِينٍ ۝﴾ (الأعراف، واتە: من لەوێ چاکترم، چونکە منت لە ئاگر دروستکردووە ئەوێ لە قور دروستکردووە، واتە خۆى بەسەر ئادەمدا ھەڵکێشاو خۆى بە چاکتر زانى، ئەمەش ئەو دەگەيەنئى کە ئیبلیس فەرمانەکەى خۆى ﷺ ھەر لە ئەسڵدا بە ھەڵە زانیووە! واتە: ئەى خۆیە تۆ فەرمانەکەت لە ئەسڵدا لە جێى خۆیدا نەبوو، چونکە من لە ئادەم چاکترم و نابى من کە نووشت بۆ ئەو بەرمو، نابى من ریز لەو بگرم.

ئەجا پائەنرى ئەو ھەلەو گوناھەى ئادەم و ھەووا کردیان چیبوو؟

١- ئەوان بەھۆى لەبیرچوونەو دەوێ تووشى ھەلە بوون، وەك خۆى زاناو شارمزا لە سوورپەتێ (طە)دا، دەرھەرموئى: ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ وَلَمْ يُحْدِ لَهُ عَزْمًا ۝﴾ (طە، واتە: پێشتر بە (ئادەم)مان راگەیاندا، بەلام لەبیری چوودووە وە عەزیمەتمان پێو نەبینى، کەواتە: ھەلەکەیان بەھۆى لەبیرچوونەو دەوێ بوو، نەك بەھۆى خۆ بەزەنگری و ھەسوودی یەو.

٢- پاشان بەھۆى ھۆکاریکی دەرەکییەو بوو، وەك خۆى مەزن لە سوورپەتێ (طە)دا، دەرھەرموئى: ﴿فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَتَّخِذُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَىٰ ۝﴾ (طە، ئیبلیس خوتخوتەى بۆ کرد، واتە ھەلەکەى ھەلەى ھەى خۆدیی نەبوو، بەلكو لە دەرەو بوو و بەھۆى کارتیکردنیکى دەرەکیی بوو.

٣- ئنجا دوایش ئاده م و سه ووا دانیان به هه له که ی خۆیان داهیناو

هه له که شیان خسته ملی خۆیان و گوتیان چی؟ ﴿قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا ...﴾

﴿٢٣﴾ الاعراف، واته: گوتیان: په رو مردگارمان زو لعممان له خۆمان کرد، به لام

ئیبلیس هه له که شی گێرا په وه بو لای خوای پاک و تاک، وه ک خوا (تبارک

وتعالی) بۆمان باس ده کات له سوورپتی (الحجر) دا ده فهرموئ: ﴿قَالَ رَبِّ بِمَا

أَغْوَيْتَنِي ...﴾ ﴿٣٩﴾، واته: په رو مردگارم به هوئ ئه وه وه که منت گو مپا کرد،

که واته: هه م هاندر و پالنهری هه له که وه، هه م سه مر نه جامه که ی ئاده م و

ئیبلیس، زۆر لیک حیان.

راستی جه لاره م: ئینسان به هوئ گوناح و خراپه وه شو پ ده بیته وه، به لام به هوئ

طاعه ت و چاکه وه به مرز ده بیته وه و ریزو حورمه ت پهیدا ده کات، ته ماشا بکه ن

خوا ﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا﴾ فازلهمما الشیطان عنها

﴿٣٦﴾ البقرة، واته: شهیتان خلیسکاندن به هوئ ئه و

دره خته فه دهغه کرا وه وه، وه له به هه شه ت و ده مرینان ﴿وَقُلْنَا اهْبِطُوا﴾، وه

پیمان گوتن شو پ نه وه و دابه زن، که واته: ئینسان به هوئ گونا هه وه داد به زئ و

شو پ ده بیته وه. ﴿... وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾ ﴿١٢١﴾ طه، واته: ئاده م سه مر پیچی

له فه رمانی په رو مردگاری کرد تووشی ژینتالی بو و، تووشی سه مر گه ر دانی و

سه ر لیشی وایی بو، به لام به پیچه وانه وه به هوئ طاعه ت و چاکه وه، ئینسان

به مرز ده بیته وه، ئاده م که تۆبه ی کرد، چی لی هات؟ ﴿ثُمَّ اجْنَبْهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ

وَهَدَىٰ﴾ ﴿١٢٢﴾ طه، واته: دوایی خوا هه لیبژارد و تۆبه ی لیو مر گرت و رینمای

کرد، وه خوای به به زدی له سوورپتی (فاطر) دا ده فهرموئ: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ

الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ...﴾ ﴿١٠﴾

واته: هه ركه سی عیززه تی دهوئ، عیززه ت هه موو لای خوایه، وشه چاکه کان به ره و خوا به رزه دهنه وه، وه کرده وهی چاک به رزی دهکاته وه، یانی: کرده وهی چاک نه و وشه چاکه به رزه دهکاته وه، که واته: ئیمه به هوئ طاعه ته وه به رز دهینه وه، وهک چوئ به هوئ گونا هه وه شوڤ دهینه وه، بابه ئاده م و دایکه هه ووا (عليهما السلام) به هوئ گونا هی که وه له به هه شت دهر کران و، ئیمه ش دهییت به هوئ طاعه ته وه جاریکی دیکه بچینه وه نیو نه و به هه شته، که به هوئ گونا هه وه لیئ دهر کراین.

خوا به لوتفو که ره می خوئ له و که سانه مان بگیڤئ، که به هوئ طاعه تی خوا وه به رزی دنیا و دواڤوژ به ده ست بیین، وه به هوئ پابه ندیی به شه ریعه تی خوا وه، ملکه چییمان بو فهرمانی خوا، جاریکی دیکه شایسته ی نه وه بین که بچینه وه نیو به هه شتی رازا وه نه برا وهی خوا تبارک و تعالی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له نۆره کۆمه لایه تیه کان له که ئلتانین
Share on touch on social media
نحن نهنكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

پاڤه یان دنی مه که نه یی ماموستانا عه لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

عەل پاپیر/ AliBapir

عەل پاپیر/ AliBapir

که نه یی
پاڤه یان دنی مه که نه یی ماموستانا عه لی بابیر

QR codes

پاڤه یان دنی مه که نه یی ماموستانا عه لی بابیر

دهرسی دهیم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

له‌م دهرسه‌ماندا جهوت (۷) ئایهت له ئایهته‌ی (۴۰ تا کو ۴۶) له سوورده‌تی (البقرة) ته‌فسیر ده‌که‌ین، پی‌شتر باس‌مان کرد، که له ئایهته‌ی (۴۰ تا کو ۱۲۳) واته (۸۴) ئایهت باسی جووله‌که‌کان ده‌کات، به‌تایبه‌ت، وه باسی خاوه‌ن کتیبه‌کان به‌گشتی و، خوای زاناو شارده‌زا پانتاییه‌کی زور له سوورده‌تی (البقرة) تهرخان ده‌کات، بۆ باسی وه‌جه‌ی ئیسرائیل، وه‌ک گوتم به‌تایبه‌ت، وه ئه‌هلی کیتاب به‌گشتی، بۆ ئه‌وه‌ی بۆ ئۆمه‌ته‌ی موحه‌مه‌د ﷺ ببنه سه‌رمه‌شق، هه‌م له هه‌له‌و که‌موکوورپیه‌کانیان په‌ند وهربگرن و، هه‌م ته‌ماشای سیفه‌ته‌ باشه‌کانیشیان بکه‌ن، که دیاره له‌م ئایه‌تانه‌دا به‌زوری داکوکی کراره‌وه له‌سه‌ر خاله‌ لاوازه‌کانیان، بۆ ئه‌وه‌ی بۆ ئۆمه‌ته‌ی موحه‌مه‌د ﷺ ببنه جیگای په‌ندو عیبه‌رت، جا له‌م ئایه‌تانه‌دا که ده‌مانه‌وی بیان تو‌یژینه‌وه، خوا ﷻ ده (۱۰) فه‌رمان به‌ وه‌جه‌ی ئیسرائیل ده‌کا، وه پینج (۵) قه‌ده‌غه‌شیان ئاراسته ده‌کات، دوایی باسیان ده‌که‌ین.

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ الَّتِيْ اَنْعَمَتْ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوْا بِعَهْدِيْ اُوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَاِتٰى فَاَرْهَبُوْنَ ﴿٤٠﴾ وَاِمْسُوْا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُوْنُوْا اَوَّلَ كٰفِرٍ بِهٖ وَلَا تَشْتَرُوْا بِعٰبَتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا وَاِتٰى فَاَنْقُوتْ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْسُسُوْا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعٰمُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَاَقِيْمُوْا الصَّلٰوةَ وَاَتُوْا الزَّكٰوةَ وَاَزْكَعُوْا مَعَ الرِّكْعَيْنِ ﴿٤٣﴾ اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلٰى الْخٰشِعِيْنَ ﴿٤٥﴾ الَّذِيْنَ يُّظُنُّوْنَ اَنْهُمْ مُّلتَقُوْا رَبِّهٖمْ وَاَنْهُمْ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿٤٦﴾﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((ئهی وه‌چه‌ی ئیسرائیل، ئهو چاکانه‌ی من له‌گه‌ل‌م کردوون به‌یاد بێننه‌وه، وه په‌یمانی من جێبه‌جێ بکه‌ن، تا‌کو منیش په‌یمانی ئێوه جێبه‌جێ بکه‌م، وه ته‌نیا ترس و سامتان له‌من هه‌بێ ﴿۴۰﴾ وه بپروا بێنن به‌وه‌ی که نارووومه‌ته خواری، که ئه‌وه‌ی به ئێوده‌شه به راستی ده‌زانێ، وه یه‌که‌مین بێ بپروا مه‌بن پێی، وه به نایه‌ته‌کانی من نرخیکێ که‌م مه‌کړن، وه ته‌نیا پارێز له‌من بکه‌ن ﴿۴۱﴾ وه ناهه‌ق تیکه‌لی هه‌ق مه‌که‌ن و راستی مه‌شارنه‌وه، له‌ حالیکدا که ده‌زانن {هه‌ق شارده‌وه چه‌ند گونا‌هیکێ گه‌ورمه‌یه} ﴿۴۲﴾ وه نوێژ به‌ریا بکه‌ن و زه‌کات بده‌ن، وه له‌گه‌ل رکووعه‌به‌راندرا رکووع به‌رن ﴿۴۳﴾ چۆن به‌ خه‌لکی ده‌لێن: چاکه‌ بکه‌ن خوش‌تان فهرامۆش ده‌که‌ن، له‌ حالیکدا که کتیبی (خوا)ش ده‌خویننه‌وه، ئایا نافامن؟ ﴿۴۴﴾ وه (بۆ دینداری کردنتان) یارمه‌تی له‌ خۆراگری و نوێژ و هرگرن، وه نوێژ به‌ریاکردن شتیکێ گه‌ورمه‌و گرانه، مه‌گه‌ر له‌سهر بۆخوا ملکه‌چان ﴿۴۵﴾ ئه‌وانه‌ی که پێیان وایه به‌ په‌روهره‌دگاریان ده‌گه‌ن و ده‌گه‌رپێنه‌وه لای وی ﴿۴۶﴾)).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندی له‌ وشه‌کان

(يٰۤاَيُّهَا اِسْرٰٓءٰیْلُ): (بنی اسرائیل) دیاره وشه‌یه‌کی لیکلراوه، (بنی)، واته‌ کورانی یاخود وه‌چه‌ی (اسرا‌ئیل)یش نازناو (لقب‌ی) (یه‌عقوب) ه‌ الْعَقُوبَةُ، یه‌عقوب که به (یوسف) را دوازه‌ کورێ هه‌بوون، وه‌چه‌ی یوسف و یازده‌ برایه‌کانی پێیان گو‌تراره‌: (بنی اسرائیل)، واته‌: وه‌چه‌و کورانی یه‌عقوب (اسرا‌ئیل)یش، (اسرا) واته‌: عه‌بد (ئیل)، واته‌: (الله) به‌ زمانی عیبری، واته‌: (عبدالله) که‌واته‌: (بنی اسرائیل) مه‌به‌ست پێی جووله‌که‌گانه، به‌لام ئه‌وه له‌ مه‌قامی مه‌دحدایه، واته‌: ئێوه بزانن کورێ کی‌ن؟! وه نه‌وه‌ی کی‌ن؟ نه‌وه‌ی یه‌عقوبین الْعَقُوبَةُ که پێغه‌مبه‌ریکی هه‌لبژاردی خوایه‌.

(وَأَوْفُوا): (وَفَى بَعْهُدِهِ يَفِي وَفَاءً وَأَوْفَى: إِذَا تَمَّ الْعَهْدُ وَلَمْ يَنْقُضْ حِفْظَهُ) (أوفوا) واتە: وەفا بکەن و جێبه‌جێ بکەن، چونکە (وَفَى بَعْهُدِهِ يَفِي وَفَاءً وَأَوْفَى) بە مانای پەیمانەکە ی جێبه‌جێ کرد، جانی ئەگەر پەیمانی جێبه‌جێ کردو تەواوی کردو هەڵینە وەشاندووە، دەگوترێ (وَفَى بَعْهُدِهِ).

(بَعْهُدِي): (الْعَهْدُ: حِفْظُ الشَّيْءِ وَمُرَاعَاتُهُ حَالًا بَعْدَ حَالٍ، وَسُمِّيَ الْمَوْثِقُ الَّذِي يَلْزَمُ مُرَاعَاتَهُ عَهْدًا) واتە: (عَهْدٌ) بریتییە لەوەی پەچاوی شتێک بکە و ئاگات لێبێ، وە ئەو پەیمانە ی کە داکوکی لە سەر دەکری بە: (عَهْدٌ) ناوێراوە.

(فَارْهَبُونِ): (الرَّهْبَةُ وَالرَّهْبُ وَالرَّهَبُ: مَخَافَةٌ مَعَ تَحَرُّزٍ وَاضْطِرَابٍ)، واتە: (الرَّهْبَةُ) بریتییە لە ترسان لە گەڵ خو پاراستن و دڵپراوکی دا.

(تَلْبَسُوا): (التَّبَسُّ هُوَ السَّتْرُ وَلَيْسَ التَّوْبُ، وَلَبَسَ عَلَيْهِ الْأَمْرُ: خَلَطَهُ)، (لَبَسَ) واتە: (سَتَر): داپۆشین دەگوترێ (لَبَسَ التَّوْبُ)، واتە: بەرگەکە ی پۆشی، وە دەگوترێ: (لَبَسَ عَلَيْهِ الْأَمْرُ) واتە: ئێشەکە ی لێ تێکەڵ کرد، کە واتە (لَبَسَ، يَلْبَسُ) واتە: لەبەری کردو پۆشی، دەپۆشی، بەلام (لَبَسَ، يَلْبَسُ)، واتە: تێکەڵی کرد، تێکەڵی دەکات.

(الْحَقُّ): (أَصْلُ الْحَقِّ: الْمَطَابَقَةُ وَالْمُوَافَقَةُ) ئەسلی وشە ی (الحَقُّ) ئەوەیە، کە شتێک مۆتابیقی شتێک بێت، کە لە واقعیەدا لەسەریەتی.

(بِالْبَاطِلِ): (الْبَاطِلُ: نَقِيضُ الْحَقِّ وَهُوَ مَا لَا ثَبَاتَ لَهُ عِنْدَ الْفَحْصِ عَنْهُ)، واتە: (باطل) پێچەوانە ی هەقەو، شتێکە کە نەمیانیته‌وه‌و پێچەوانە ی واقعیە بێت.

(بِالْبِرِّ): (الْبِرُّ: التَّوَاضُّعُ فِي فِعْلِ الْخَيْرِ)، واتە: (الْبِرُّ) بریتییە لە فراوانیی لە کاری خێرو چاکەدا.

(وَتَنْسَوْنَ): (النَّسْيَانُ: تَرَكُ الْإِنْسَانِ ضَبْطًا مَا اسْتَوْدَعَ إِمَّا عَنْ ضَعْفِ الْقَلْبِ أَوْ

غَفَلَةً أَوْ عَنْ قَصْدٍ)، واته: (النَّسْيَانُ) ئه‌ودیه ئینسان شتیک که پیی سپیردراوه بیپاریزی، له‌بیری بجی، جا یان به‌هوی ئه‌ودیه، که دلی لاوازه، یان به‌هوی بی ئاگاییه‌وه، یان به‌ئه‌نقه‌ست له‌بیر خوی به‌ریتیه‌وه.

(بِالصَّبْرِ): (الصَّبْرُ: حَبْسُ النَّفْسِ عَلَى مَا يَقْتَضِيهِ الْعَقْلُ وَالشَّرْعُ)، واته: (الصَّبْرُ) بریتیه له‌ودی که تو خۆت چه‌بس بگهی، له‌سه‌ر شتیک که عه‌قل ده‌یخوازی و شه‌رع ده‌یخوازی.

(لِكَبِيرَةٍ): (كَبِيرَةٌ)، واته: گه‌وره، به‌لام لی‌ردا به‌مانای (شَاقَّةٌ وَصَعْبَةٌ) قورس و به‌زه‌حه‌مت، هاتوه.

(الْخَشَعِينَ): کوی (خَاشِعٌ)، (الْخَشَوْعُ: الضَّرَاعَةُ، وَيُسْتَعْمَلُ الْخُشُوعُ فِيمَا يُوجَدُ عَلَى الْجَوَارِحِ) واته: (الْخَشَوْعُ) بریتیه له‌ملکه‌چی بو خواو له‌خوا ترسان و لالانه‌ودو کپرووزانه‌وه، وه (خَشَوْعُ) زیاتر بو ئه‌و شوینه‌واره به‌کاردی، که له‌سه‌ر ئه‌ندامه‌کان درده‌که‌وی.

(يُظُنُّونَ): (الظَّنُّ)، واته: گومان، به‌لام له‌به‌کاره‌ینانی قورئاندا (ظَنٌّ) هه‌م به‌مانای عیلم و یه‌قین دیت و هه‌م به‌مانای گومان و دوو دلییش دیت، (راغب ده‌لی: (الظَّنُّ: اسْمٌ لِمَا يَحْصُلُ عَنْ أَمَارَةٍ، وَمَتَّى قَوِيَّتْ أَدَّتْ إِلَى الْعِلْمِ، وَمَتَّى ضَعُفَتْ جَدًّا لَمْ يَتَجَاوَزْ حَدَّ التَّوَهُُّمِ) واته: گومان بریتیه له‌ودی که به‌هوی نیشانه‌یه‌که‌وه په‌یدا ده‌بیت، جا ئه‌گه‌ر نیشانه‌که به‌هیز بوو ئه‌وه سه‌رده‌کیشی بو ئه‌وه که تو زانستت په‌یدا ده‌بی، وه ئه‌گه‌ر لاواز بوو، سه‌رده‌کیشی بو ئه‌وه که ئینسان له‌شته‌که‌دا به‌س و ده‌می هه‌بیت، گومان و دوو دلی هه‌بیت.

(مَلَقُوا رَبَّهُمْ): (اللقاء: مُقَابَلَةُ الشَّيْءِ وَمَصَادَفَتُهُ مَعًا) واته: ئه‌ودیه که شتیک رووبه‌رووی شتیک بی و بی‌بینی، یاخود بی‌گه‌یی، که لی‌ردا مه‌به‌ست گه‌شته به‌دیداری خوا، یاخود بینینی خوی په‌روردگار.

هۆی هاتنه خوارمودی نایه‌ته‌کان

له‌باردی هۆی هاتنه خوارمودی ئه‌م رسته قورئانییه‌وه، که خوای په‌رو‌م‌ردگار
دفعه‌رموئ: ﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ نَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

۴۴، واته: ئایا فه‌رمان به خه‌لک ده‌که‌ن چاکه بکه‌ن و خۆتان له‌بیرده‌که‌ن، له
حالیکدا که کتیبیش ده‌خویننه‌وه، ئایا نافامن؟ ئه‌م گێرانه‌وانه هه‌ن:

(۱) { قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي رِوَايَةِ الْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِي حَاتِمٍ بِإِسْنَادِ الَّذِي ذَكَرَ: نَزَلَتْ
فِي يَهُودِ الْمَدِينَةِ كَانَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ يَقُولُ لِصَهرِهِ وَلِذَوِي قَرَابَتِهِ وَلِمَنْ
بَيْنَهُمْ وَبَيْنَهُ رِضَاعٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ: أَثْبِتْ عَلَيَّ الدِّينَ الَّذِي أَنْتَ عَلَيْهِ وَمَا
يَأْمُرُكَ بِهِ هَذَا الرَّجُلُ، يَعْنُونَ مُحَمَّدًا، فَإِنَّ أَمْرَهُ حَقٌّ فَكَانُوا يَأْمُرُونَ النَّاسَ
بِذَلِكَ وَلَا يَفْعَلُونَهُ } (أسباب النزول للنیسابوری، ص ۱۵)، واته: عه‌بدو‌ل‌لای
کو‌ری عه‌بباس خوا له خو‌ی و بابی رازی بی، ده‌لئ: له‌باردی جووله‌که‌کانی
مه‌دینه هاتۆته‌ خوار، پیاویکیان، به زاودیه‌که‌ی وه به خزمه‌کانی وه به که‌سیک
که شیربیان له‌نیواندا هه‌بووایه، ده‌یگوت: له‌وانه‌ی که مسو‌لمان بوون
ده‌یانگوت: له‌سه‌ر دینه‌که‌ت ده‌یگوت: چونکه ئه‌ودی ئه‌و کابرایه، که مه‌به‌ستیان
موحه‌مه‌د ﷺ بوو، پێتان ده‌لئ، هه‌قه فه‌رمانیان به‌وان ده‌کرد که له‌سه‌ر
مسو‌لماننه‌تی یان به‌میننه‌وه‌و، ده‌یانگوت دینی موحه‌مه‌د ﷺ هه‌قه، که چی بو
خۆشیان ئیمانیان پێ نه‌ده‌هینا.

(۲) { قَتَادَةُ وَالسُّدِّيُّ وَابْنُ جَرِيرٍ يَشِ دَهْلَيْنِ: { كَانَ بَنُو إِسْرَائِيلَ يَأْمُرُونَ النَّاسَ
بِطَاعَةِ اللَّهِ وَيَتَّقُوهُ وَيُخَالِفُونَ، فَعَبَّرَهُمُ اللَّهُ ﷻ } (تفسير ابن كثير،
ج: (۱)، ص: (۱۲۶)، واته: وه‌چه‌ی ئیس‌رائیل فه‌رمانیان به خه‌لکی ده‌کرد
چاکه بکه‌ن، به‌لام بو خۆیان چاکه‌یان نه‌ده‌کرد، ئیدی خوای زال و مه‌زن
ره‌خنه‌ی لیگرتن.

ئهمه‌یان مه‌فه‌وومه‌که‌ی فراوانتره، یانی عادمه‌تیان وابوو به خه‌لکیان ده‌گوت:

چاگە بگەن، وەك چۆن مەلاو شىخ و ئەھلى دىن، ئەوانەى شارمزا بن، ھەمىشە بە خەلىكى دەلىن چاگە بگەن، جا ئەگەر ھاتو بۇ خۇيان باش پابەند نەبوون، ئەو بەيگومان ئەم ئايەتە دىيانگىرئەو.. وەك زانايانى (أصول الفقه) گوتوويانە: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، واتە: ئەو بە ھۆيەكەى تايبەتە، رېگر نابى لەبەردەم گشتگىرى ماناكەيدا، كەواتە: ھەركەسى چاگە بە خەلىكى بلى، بەلام بۇخۇى نەيكات، ئەو ئايەتە دىيگىرئەو.

ماناي گشتى ئايەتەكان

خو ﷺ بۇ يەكەم جار لەم سوورمەتەدا وەچەى ئىسرائىل دەدوئىنى و دەفەرموى: ﴿يَبْنِي إِسْرَءِيلَ أَذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾، واتە: ئەى وەچەى ئىسرائىل چاگەى من، كە من لەگەلەم كر دوون وەبىرخۇتانى بىننەو، جا چاگەى خو ﷺ خۇ نە يەك بوو، نە دوو بوو، نە دە بوو... ھتە، وەك لە دوایى دىگەنىن كە خو بە وەچەى ئىسرائىل دەفەرموى: ﴿...وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ (البقرة، وە لەراستىدا ئىمە مىللەتتىگەمان پى شك نايەت بەقەدەر وەچەى ئىسرائىل خو چاگەى لەگەل كر دىن، نىعمەتى پىدا بن و، موعجىزەى پى دابن و، كارناسانى بۇ كر دىن! ديارە ئەو دىش لەبەر ئەو بوو كە لە ھەلومەرجىكى زۆر سەخت دابوون و، دوژمىيان زۆر بوون و ئەگەر خو ﷺ زۆر چاگەى لەگەل نە كر دىن و، زۆرى نىعمەت لەگەل بەكارنەھىنابان، وە زۆر موعجىزەى بە مووسا ﷺ نە دابان، نەياندەتوانى ئەو بارەى كە لەسەر شانىانە جىبەجى بگەن، پاشان دەفەرموى ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾، واتە: وەفا بە پەيمانى من بگەن و پەيمانى من جىبەجى بگەن، ئەو پەيمانەى لەگەل من بەستووتانە، كە تەنيا بەندايەتى بۇ من بگەن، جىبەجى بگەن، منىش ئەو پەيمانەى كە پىمداون، بۆتان جىبەجى دەكەم، پەيمانى خو چىيە كە بە بەندەكانى داو؟ ئەودىە كە لە دىيادا سەريان بخت و، رزقى ھەلايان بۇ زۆر بكتاتو، لەشيان ساغ بكتاتو بەختەورىان بكتاتو، لە

دوار و ژیشدا بیانخاته به‌هه‌شت، ئنجا ده‌فرموئ: ﴿وَإِنِّي فَأَرْهَبُونَ﴾، ته‌نیا له‌من بترسن، ترستان له‌ دوژمنانتان نه‌بیّت، وه‌ ترستان له‌ له‌ده‌ستچوونی ته‌ماع و به‌رژدوهندیی نه‌بیّت. ﴿وَأَمِنُوا بِمَا أُنزِلَتْ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ﴾، واته: وه‌ برپوا بیّن به‌ودی ناردوو مه‌ته‌ خوار، که‌ ئه‌ودی به‌ ئیوه‌شه‌ به‌راستی دهرانی، قورئان ته‌وراتی مووسا به‌راست دهرانی، هه‌روه‌ک ئینجیلی عیساو، زه‌بووری داوود، وه‌ کتییی هه‌موو پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام) به‌راست دهرانی، وه‌ دان به‌ پیغه‌مبه‌رایه‌تی هه‌موو پیغه‌مبه‌ران دا دینی، وه‌ ریز له‌ هه‌موو پیغه‌مبه‌ران ده‌گری، وه‌ک هه‌ر له‌ سوورحتی (البقرة) دا ده‌فرموئ: ﴿لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ...﴾، واته: ئیمه‌ جیاوازی ناخه‌ینه نیو هیج یه‌کێک له‌ پیغه‌مبه‌ران، یانی: له‌ ئه‌سلی ریزو حورمه‌ت و پایه‌ی به‌رزیانداو، له‌وه‌دا که‌ هه‌موویان خوی پهروردگار وه‌حی بو ناردوون، جیاوازی ناخه‌ینه نیوان پیغه‌مبه‌ران، هه‌رچه‌نده‌ له‌ روویه‌کی دیکه‌ وه‌و به‌ ئیعتیباریکی دیکه‌ له‌ پله‌ییان هه‌یه‌و گه‌وره‌و گه‌ورتریان هه‌یه‌، که‌واته: ئه‌ودی که‌ بو موحه‌مه‌دی کورێ عه‌بدوللا ﷺ، بو پیغه‌مبه‌ری کو‌تایی هاتوه‌، ئه‌ی وه‌چه‌ی ئیسرائیل! ئه‌ودی که‌ به‌ ئیوه‌شه‌، به‌راستی دهرانی و (تصلیق)ی ده‌کات. ئنجا ده‌فرموئ: ﴿وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ﴾، واته: ئیوه‌ یه‌که‌مین کافر مه‌بن و یه‌که‌مین که‌سانیک مه‌بن، که‌ به‌ران به‌ر به‌ قورئان بی‌برپوا ده‌بن، یه‌که‌مین کافر مه‌بن له‌ ئه‌هلی کیتاب، ئه‌گه‌رنا له‌ خه‌لکی مه‌ککه‌، وه‌ له‌ شوینه‌کانی دیکه‌، پیشتەر کافرو هاوبه‌ش په‌یدا کمر هه‌بوون، که‌ برپویان نه‌هیناوه‌ به‌ موحه‌مه‌د ﷺ، به‌لام خاوه‌ن کتیبه‌کان، جووله‌که‌کانی مه‌دینه‌، ده‌بوون به‌ یه‌که‌مین کافرو ده‌بوونه‌ رێ شکین بو کافربوونی باقی خاوه‌ن کتیبه‌کان، له‌ شوینه‌کانی دیکه‌، چونکه‌ جووله‌که‌ هه‌بوون له‌ شام، وه‌ له‌ شوینه‌کانی دیکه‌ش هه‌بوون، وه‌ نه‌صرانیی له‌ شوینه‌کانی دیکه‌ هه‌بوون، جا ئایا چ شتیک وا ده‌کات که‌ خه‌لک کوفر به‌ قورئان بکات، به‌ تایبه‌تی ئه‌هلی کیتاب؟ له‌راستیدا به‌رژدوهندیی و ته‌ماع، بو‌یه‌ ده‌فرموئ: ﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِآبَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾، واته: وه‌ به‌ ئایه‌ته‌کانی من

نرخیکی کەم مەکر، ئایەتەکانی من مەکەنە کالایەك و نرخیکی کەمیان پێ بکرن! ﴿وَأِنِّي فَأَتَّقُونَ﴾، وە تەنیا پارێز لەمن بکەن، دیارە جوولەکەکان ئەگەر ئێمانیان بە موحمەد ﷺ هێنابایە کۆمەڵیک بەرژدووندیی ماددییان لە دەست دەچوو، بەتایبەت سەمرانی جوولەکە، جا بەداخەوێ زۆربەی میللەتان بەدوای سەمرانیان دەکەون، ئەگەرنا خۆ خەڵکەکە ئەگەر چاریان هەبووایە و دەرڤەتیان هەبووایە، ئەوان هیچ بەرژدووندییەکیان پێی لێنەگرتبوون و، هەمیشە ئەو بەرژدووندییانەی کە پێگرن، پێگری سەرکردەو دەسەڵاتداران، ئەگەرنا خەڵکی دیکە ی بن دەست و پێو، خەڵکی دیکە پەشو و پووت، هیچ بەرژدووندییەك پێی لێنەگرتووە کە بەدوای هەق بکەوێ، بەلام بەداخەوێ زۆربەی میللەتان بەدوای سەرکردەو زلە زلەکانیان دەکەون، بۆیە خوا ﷻ لە سوورەتی (الأحزاب) دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّنَا السَّبِيلَ﴾، واتە: ئەوانە ی دۆزدەخ (کافرەکان) گوتیان: پەر و مردگارمان ئێمە بەدوای سەرکردەکان و بەدوای گەورە گەورەکانمان کەوتین و، ئەوانیش لە پێیان لاداین، هەرچەندە ئەو عوزر هێنانەومێ شەفاعەتیان بۆ ناکات، چونکە خوا ﷻ عەقڵ و ئیرادە ی بە هەموو ئینسانیک داوە، هەموو ئینسانیک دەتوانێ ئازاد بێت و دەتوانێ بە عەقڵی خۆی بەرپێدا بڕوای، وە قسەو فەرمانی هیچ کەس نەکاتە جێی وێك و لە ملی خۆی نەکا، ئاخەر ئینسان ئینسانە!! نابێت خۆی وەك ئازدەلیك لێ بکات، کە قسە ی خەڵکی دیکە بکاتە پێشمە یەك و ئەو ساریك بەملی خۆیدا بکات بەدوای بکەوێ، جا دوایی دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْمُونَ﴾، لێردا دوو شتیان لێ قەدەغە دەکا و دەفەرموێ: باتیل تێکەلی هەق مەکەن، ئەو هەقە ی کە ئێوە دەیزانن و لاتانە کە موحمەد ﷺ پێغەمبەری خوا یە و نیشانەکانی لە کتیبەکانی ئێودا هەن، ئەو هەقەو مەچن نا هەقی لە گەل تێکەل مەکەن، چونکە دەلی: جوولەکەکان دەیانگوت وەللاهی راستە باسی پێغەمبەری کۆتایی کراوە، بەلام نیشانەکانی بەسەر تۆدا نایەنەدی! دیارە بەدروو دوای ئەو دی کە کتیبەکەیانیان گۆڕیوە، دەلی رۆژیک پێغەمبەر ﷺ پێی

گوتن: تاکەى ئیمان ناهێنن نیشانهکانى من هەمووى لە کتیبەکانى ئیوودا هەن، گوتیان: لە کتیبەکانى ئیمەدا دەلێ: پیڤهەمبەرى کۆتایی پیاویکی زۆر بالابەرزه، چاوی شینه، قژی زمرده، سیفەتەکانى بەسەر تۆدا نایەنە دى^(۱)! دیارە درۆیان دەکرد، بۆیه خواى پەرورگار دھەرموئ: باتل لەگەل هەق تیکەل مەکەن، واتە: درۆو دەلەسە مەکەن و کتیبى خوا چى فەرمووە، وای بیئە پێش، ئنجا بۆ (زانایارێتان) ئیستاش من کە (پەیمانى کۆن)م خویندۆتەو، کە تەو پراتو کۆمەلێک کتیبە، ئیستاش هەم لە پەیمانى کۆنداو، هەم لە (پەیمانى نوێ) کە چوار ئینجیلەکان و پراى کۆمەلێک نامە و شتى دیکە، سیفەتەکانى پیڤهەمبەرى کۆتایی هەن، کە من لەو کتیبەى کە لە (سجن)دا نووسیومە لە چەند شوێنێک دەر مەهێناون، وە زانایان چەندان باسیان لەو بارەو کردو، دواى ئەو دەش کە گۆرپیوانەو (تحریف)یشیان کردو، ئیستاش کۆمەلێک نایەت هەن لە (پەیمانى کۆن) و (پەیمانى نوێ)شدا بیجگە لە پیڤهەمبەرى خاتەم ﷺ بەسەر کەسى دیکە نەچەسپن، جا دھەرموئ: هەقى مەشارنەو لە حالێکدا کە دەرزان هەقە.

﴿وَأَقِمْوُا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾، واتە: وە نوێژ بەرپا بکەن و، زەکاتى بدەن، وە لەگەل ڕکوعەبەراندان ڕکوع بەرن، دیارە نوێژو عیبادەتى جوولەگەو نەصرانی یەکان ڕکوعى تیدا نیەو، ڕکوع تەنیا لەو عیبادەتەدا هەیه کە لە شەریعەتى پیڤهەمبەرى کۆتایی دایە، وە ڕەنگە لە هیوانیشدا بووبى، بەلام دەستکاری (تحریف) کرابى، بە هەر حال ئیستا ڕکوع بردن لە عیبادەتێاندا نیە، بۆیه دھەرموئ: ﴿وَأَرْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾، ڕکوع بەرن لەگەل ڕکوع بەراندان، یانى: لەگەل مسوڵماناندا بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، بەو ڕێیە راست و دروستەدا کە پیڤهەمبەرى خاتەم پێشانتان دەدات، کە هەمان ڕێگایە عیساو موسا و باقى پیڤهەمبەرانى لەسەر بوون، بەلام ئیوود لاتاندو و پیڤهەمبەر ﷺ راستان دەکاتەو، پاشان سەرزەشتیان دەکات و دھەرموئ: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ

(۱) وەك لە نایەتەکانى دواتر دا ئەم بەسەر هاتە دێتین.

بِالْبَرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۴۰﴾، واته: ئایا فهمرمان به خه لکی ده کهن چاکه بکهن و خۆتان له بیر ده کهن، له حالیکدا که ئیوه کتیب ده خویننه وه، ئایا نافامن؟! واته ئه گهر که سانیک که کتیبی خویان له بهر ده ستدا نه بیته، عوزریان هه بیته به نه زانین، ئیوه ئه و عوزر هشتان نیه، ئیوه کتیبی خواتان له بهر ده ست دایه، له حالیکدا به خه لکی ده لێن چاکه بکهن، بۆچی بۆخۆشتان نایکهن، که ئه وه دیاره وه ک گوتم به ته نیا ئه هلی کیتاب ناگریته وه، هه موو ئه هلی عیلم ده گریته وه، به لکو هه موو که سی که ده گریته وه که شار مزای هه بیته و به خه لک بلایته: چاکه بکهن، دیاره پێش ئه وان ده بیته بۆخۆی چاکه بکات، پاشان فهمرمانیان پێ ده کات ده فهرموی: ﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾ (۴۱) ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَوْنَ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾ (۴۲)، واته: وه یار مه تی و مر بگرن له خۆراگری و له نوێژ، بۆ ئه وه ی بتوانن به ن دایه تی بۆ خوا بکهن، وه نوێژ و ئارامییش زۆر قورسو به زحمه ته، مه گهر له سه ر که سانیک که بۆ خوا ملکه چن، ئه وانیش ئه وانهن که یه قینیان هه یه به دیداری په رو مردگاریان و دلنیان که بۆ لای ئه و ده گهر پێنه وه، دیاره هه رکه سی که یه قینی هه بوو ده چیته وه خزمه ت خواو به دیداری خوا شاد ده بیته، به ته نکید طاعه ت و عیباده ت له سه ر شانی سووک ده بیته، ئه م ئایه ته ئه و حه قیقه ته ده گه یه نی.

چه ند مه سه له یه کی گرن گ

مه سه له ی یه که م: بۆچی خوا ﷻ پاش ئه وه ی له بیست ئایه ته کانی یه که مدا باسی پێکهاته ی کۆمه لگای ئیسلامی، کرد، وه له نو ئایه تی دوا ئه وان ره ووی له به شه رییه ت کرد که په رو مردگاری خۆتان به ره ستن، وه ئیمان به و کتیبه بێنن، که بۆ پێغه مبه ری کۆتایی نار دوه ویه تی ﷺ، وه پاشان باسی به سه ره اتی ئاده می کرد ﷺ، ئنجا دوا ئه وه له دوو توو ی هه شتا ئایه ت زیاتردا، باسی وه چه ی ئیسرائیل ده کات؟ چونکه له راستیدا وه ک پێشتریش باسه مان کرد،

گەلى جوولەكە ئەزموونىكى زۆر بەربلاو زۆر فراوان و جۆراو جۆريان ھەبوو
لە دىندارىيدا، لە ھوكمپراييدا، لە جەنگو جيهاددا، لە فەرمانبەرييكردى
پىغەمبەردەكەيان و لە سەرپىچى لىكردىندا، ئەزموونىكى زۆر جۆراو جۆرو
دەولەمەندو بەپىزو فراوانيان ھەيە، كە زۆر جىگاي پەندو عىبىرەت و مرگرتن،
بۇ ئۆممەتى پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ كە تەماشايان بىكەن و پەند لە
ھەلەكانيان و مرگرن و سوود لە چاكەكانيان و مرگرن.

مەسەلى دووم: خواي پەروەردگار يەكەمىن كۆمەلىك كە بانگيان دەكات كە

ئىمان بىنن، بەنى ئىسرائىلە، بۆچى؟ چونكە لەراستىدا ئەوان كە كىتەبى
خوایان لەبن دەستادىە، لە ھەموو كەس شاىستەترن ئىمان بىنن بە كۆتا
كىتەبى خواو بە پىغەمبەرى كۆتايى، كە ھەموو پىغەمبەرانى پىش خۆى، وە
ھەموو كىتەبەكانى پىش خۆى، بەراست دەزانى و بۆيە بانگيان دەكات، تاكو
ئەوانە دوايى بيانووويان نەبىت بلىن: ئىمە بانگ نەكراوين ئىمان بىنن،
چونكە بۇ زانبارىتان ئىستاش ھەندى لە جوولەكەو نەصرانىيەكان دەللىن:
موحەممەد ﷺ بەلى پىغەمبەردە، بەلام تەنيا پىغەمبەرى عەردبانە، بەلام
لیردا خوا ﷻ بە راشكاويى بانگيان دەكات و دھەرموى: ﴿وَأَمِنُوا بِمَا آتَيْنَاكَ
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ﴾، ئىدى رىگاي ئەو جۆرە عوزرو
بيانوانەى نەھىشتودە.

مەسەلى سىيەم: خواي بەرزو مەزن دھەرموى: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ﴾،

وھفا بە پەيمانى من بىكەن، منىش وھفا بە پەيمانى ئىوہ دەكەم، جا ئايا وھفاي
بەندە (عبد) بە پەيمانى خوا چىيە؟

يەكەم پەيمانى خوا ﷻ پەيمانىكى فىطرىي و عەقلىيە كە لە ھەموو
كەسىكى و مرگرتوہ كە بەندەى خوا بىت، وەك پىشتر باسما كەردو، ئەم
ئايەتەى سوورمىتى (الأعراف) یش ئاماژەى پى دەكا، كە دھەرموى: ﴿وَإِذْ

أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿۱۷۲﴾ ، ئهوه

ئاماژمیه بهو پهیمانه فیطیری و سروشتی و عقلییی که خواهموو ئینسانیکی و خولقاندوه، خوی خوی بناسی و بیهرستی، وەك فەرماشته که ی پیغمبهریش ﷺ دهمرموی: { (مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَاؤُهُ يَهُودَانِهِ وَيَنْصَرَانِهِ وَيَمَجْسَانِهِ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: ۶۷۰۰)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ } ، واته: ههموو ئینسانیک له سهر سروشتی خواناسیی له دایک دهبیت، به لام دواپی بابو دایکی دمیکنه جووله که، یان دمیکنه نه صرانی، یان دمیکنه مه جووسی، ئنجا وپرای ئهم پهیمانه خوا پهیمانیکی دیکهش له بهندهکانی و مردهگری له سهر زمانی پیغمبهران (علیهم الصلاة والسلام) که بهرنامهیان بو دنیوی و و حیان بو دنیوی و پیغمبهرانیان بو دنیوی، بانگیان دهکن بو بهندایه تییکردن بو خوا، که ئه وهش پهیمانیکی دیکهیه، وه وهفای خوی پهر و مردگاریش به پهیمانی بهندهکانییه وه، وەك گوتم ئه وهیه که لیان خوشبی له دنیاو، تووشی خیر و خوشیان بکات، وه له رۆژی دواپیشدا بیانخاته بهههشتی خۆیه وه.

مهسهلهی چاره: وشه ی خۆپاگری (صبر) له قورئاندا زۆر بهکارهاتوه، له سۆنگه ی ئه وه وه که له راستیدا هیچ طاعتیک بهی خۆپاگری ناکری، وه خۆپاراستن له هیچ گوناھیکیش بهی وی ههر ناکری، وه خۆپاگری له بهرانبهر به لاو گرفتارییشدا، دیسان بهی وی ههر ناکری بۆیه بهراستی خۆپاگری بناغه ی دینداری و بهندایه تییکردنه بو خوا و مهفهوومه کهیشی زۆر فراوانه، چونکه تو دهبی خۆت ههبس بکه ی له بن باری شهرعداو خۆت رابگری، ئنجا دمتوانی دینداری بکه ی: ئیمان بیی ههر پیوستیت به خۆپاگری (صبر)، عیبادت بکه ی ههر پیوستیت پیته ی، ئه خلاق و رهوشتی بهرزت بو ی ههر پیوستیت پیته ی، جهنگ و جهاد بکه ی ههر پیوستیت

پئی‌ه‌تی، بۆ مال به‌خشین ه‌هر پئی‌ویستیت پئی‌ه‌تی، خو له‌گوناح و خراپه‌
بپاریزی ه‌هر پئی‌ویستیت پئی‌ه‌تی، ه‌هرچی طاعه‌ته‌ نه‌نجامی بده‌ی و، ه‌هرچی
خراپه‌یه‌ خو‌تی لی به‌دوور بگری، ه‌همووی پئی‌ویستی به‌ خو‌پ‌اگریه‌.
خوا به‌ لوتفو که‌رهمی خو‌ی له‌و که‌سانه‌مان بگری که‌ نه‌ه‌لی خو‌پ‌اگری
(صبر)ن و، نه‌ه‌لی نویژی راسته‌قینه‌ن.

ده‌ فه‌رمانی گه‌وره‌و پینج قه‌ده‌غه‌ی گ‌رنگ

نه‌گ‌هر له‌ بیرتان بی نیه‌ له‌ پیناسه‌ی نه‌م دهرسه‌دا گوتمان: له‌ نایه‌تی: (۴۰) تا
۴۶) له‌و جه‌وت نایه‌ته‌دا، خ‌وای پ‌ه‌رووردگار ده‌ فه‌رمانی به‌ وه‌چه‌ی ئی‌سر‌ائیل
کردوون و پینج شتی‌شی لی قه‌ده‌غه‌ کردوون، ده‌ فه‌رمانه‌کان به‌ریز نه‌مانه‌ن:

فه‌رمانی یه‌که‌م، فه‌رمووی: ﴿ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ ﴾، واته‌: چاکه‌ی من
یاد بکه‌نه‌وه‌.

فه‌رمانی دووه‌م، فه‌رمووی: ﴿ وَاَوْفُوا بِعَهْدِي ﴾، واته‌: په‌یمانی من جیبه‌جی بکه‌ن.

فه‌رمانی سی‌یه‌م، فه‌رمووی: ﴿ وَاِتَنَّبَازْهَبُونَ ﴾، واته‌: ته‌نیا له‌ من بترسن.

فه‌رمانی چواره‌م، فه‌رمووی: ﴿ وَءَامِنُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ ﴾، واته‌:
ئیمان بینن به‌وه‌ که‌ من ناردوومه‌ته‌ خو‌ارو ئه‌وه‌ی به‌ ئی‌و‌دییه‌ به‌راستی
د‌ه‌زانی.

فه‌رمانی پینجه‌م، فه‌رمووی: ﴿ وَاِتَنَّبَازْهَبُونَ ﴾، واته‌: ته‌نیا پاریز له‌ من بکه‌ن.

فه‌رمانی شه‌شه‌م و حه‌وته‌م و ه‌شته‌م، فه‌رمووی: ﴿ وَاَقِمْوُا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكَاةَ
وَءَاذْكُمُوهُنَّ مَعَ الزَّكَاةِ ﴾، واته‌: نویژ به‌ریا بکه‌ن و زه‌کات بده‌ن و له‌گه‌ل
ر‌کوو‌ع‌به‌راند‌ا ر‌کوو‌ع به‌رن.

فەرمانى نۆرىم دەيەم، فەرموۋى: ﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ پەشت بە صەبرو بە نوپۇز بەبەستن، ياخود يارمەتى بخوازن لە خۇراگىرى و لە نوپۇز، بۇ بەجىيەننى بەندايەتتى بۇ خوا.

وہ پيئيچ قەدەغە کراوہ کانيش بە ريز ئەمانەن:

قەدەغەي يەكەم/ فەرموۋى: ﴿وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ﴾، واتە: يەكەمىن كەسانىك مەبن كە كوفەر دەكەن بە موخەممەد ﷺ و بەو كىتەبەي كە بۇي نىرراو، يانى: لە خاوەن كىتەبەكان يەكەمىن كافر مەبن و رېمەشكىن بۇ كافر بوونی سەرجهم خاوەن كىتەبەكان.

قەدەغەي دووهم/ فەرموۋى: ﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾، واتە: بە ئايەتەكانى من نرخیكى كەم مەكرن، واتە: ئايەتەكانى من مەكەنە كالایەك و بە نرخیكى كەم بیانگۆرپنەو، لەبەرانبەر بەرژدوھندى و تەماعى دنیادا.

قەدەغەي سېيەم و چوارەم/ فەرموۋى: ﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكُنُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، واتە: ھەق و باطل تىكەل مەكەن، ئەو ھەقەي كە پىتانە مەيشارنەو.

قەدەغەي پىنجەم/ فەرموۋى: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ﴾، واتە: ئايا فەرمان دەكەن بە خەلكى چاكە بكەن، بەلام خۇتان لەبىر دەكەن! يانى ئەو كارە مەكەن و دەستى لى ھەلگرن، ئەگەر چ بىر عەقل و ھۇشيتان ھەيە!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی یازدهیم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان که سمرجه‌م چوارده ئایه‌تان ده‌گریته خو‌ی له ئایه‌تی: (۴۷) تا (۶۰)، خوا‌ی خاودن به‌زدیی و به‌خششی بی‌سنوور، ده (۱۰) له نیعمه‌ت و چاکه گه‌ورده و گرانه‌کانی خو‌ی وه‌بیر به‌نی ئیسرا‌ئیل دینیت‌ه‌وه، که کاتی خو‌ی له‌گه‌ل پێش‌وه‌کانیاندا کردوونی، که هه‌رکامی‌کیان شایسته‌ی سوپاس‌گوزاریه‌کی تایبه‌ته بو‌ خوا ﷻ، چ جای هه‌موویان پێکه‌وه، که دیاره به‌شیکی گرنگی نهم وه‌فاداری و سوپاس‌گوزاری‌یه، له ئیمان‌هێنان به‌ پێغه‌مبه‌ری کو‌تایی موحه‌مه‌د ﷺ و نهم قورئان و په‌یامه کو‌تایی‌یه‌ی خوا‌دا که بو‌ی هات‌وه، به‌رجه‌سته ده‌بی !

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ اَلَّتِيْۤ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنّٰی فَضَّلْتُكُمْ عَلٰى الْعٰلَمِيْنَ ۝۴۷﴾ وَاَنْقُوْا
يَوْمًا لَا تَجْزٰى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُوْنَ
۝۴۸﴾ وَاِذْ تَجٰنَسَكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْءَ الْعَذَابِ يَذَّبَحُوْنَ اَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ
نِسَاءَكُمْ فِيْ ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ۝۴۹﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَا
اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ۝۵۰﴾ وَاِذْ وَعَدْنَا مُوْسٰى اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ
بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ۝۵۱﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝۵۲﴾ وَاِذْ
اٰتَيْنَا مُوْسٰى الْكِتٰبَ وَالْفُرْقٰنَ لَعَلَّكُمْ تُهْتَدُوْنَ ۝۵۳﴾ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖۤ اَيَقُوْمُ اِيْنَكُمْ
ظَلَمْتُكُمْ اَنْفُسَكُمْ بَاِتِّخٰذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُؤْبَؤْا اِلٰىۤ اِبْرٰهِيْمَ فَاَقْلَبُوْا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلٰیكُمْ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ۝۵۴﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرٰى

اللَّهُ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمْ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ نَظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَلْنَا عَلَيْكُمُ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَیَّ كُلُّوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ
فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى
الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ
فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ
أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ كُلُّوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُّوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((ئهی وهجهی ئیسرائیل ! یادی چاکهی من بکهنه وه که به سهرتانم دا رشتوه،
وه که من به سمر جیهانیاندا هه لمبژاردوون ﴿٥٧﴾ وه پاریز له رِوژیک بکهن که
کهس له فریای کهس نایهت، وه هیج کهس تکاگردنی لیورناگیرئ، وه قهرمبووی
لیورناگیرئ، وه سمریش ناخرین ﴿٥٨﴾ وه یاد بکهنه وه، کاتییک له دارو دهستهی
فیرعه ون دهر بازم کردن، که به خراپترین نازار سزایان دهدان! کورده کانتانیان
سمر دمیری و ئافرته کانتانیان ده هیشته وه، وه له وه دا تاقیکردنه و میه کی مه زنی
پهرو مردگارتان هه بوو بو تان ﴿٥٩﴾ وه یاد بکهنه وه که دهریامان بو له تکردن و
قوتارمان کردن، وه دارو دهستهی فیرعه و نمان خنکاند، له کاتییکدا که ئیوه
ته ماشاتان ده کردن ﴿٥٠﴾ وه یاد بکهنه وه کاتییک پاش چل شهو به لییمان بو مووسا
دانا، که چی ئیوه پاش وی گولکتان کرده په رستراو، وه خو تان به سته مکار
دهرهینا ﴿٥١﴾ ئنجا پاش نه وهش لییمانوردن به لکو سوپاسگوزاری بکهن ﴿٥٢﴾ وه یاد

بەكەنەۋەدە كەكتىبۇ جياكەرمۇدە (ى ھەقۇ ناھەق) مان بە مووسادا، تاكو پىي راسىت بىگرن ﴿۵۳﴾ ۋە ياد بەكەنەۋەدە كاتىك مووسا بە گەلەكەى خۇى گوت: ئەى گەلەكەم! بەرپاستى ئىۋە ستەمتان لە خۇتان كەرد، بە گۇلك كەرنە پەرسىتراۋ، دەجا بىگەرنەۋەدە لاي بەدەيەنەرتان ۋە خۇتان بىكوژن، ئا ئەۋەمتان لەلەى بەدەيەنەرتان چاكتەردە، ئىدى ئەۋەش تۇبەى لىۋەرگەرتن، بىگومان ئەۋ تۇبە ۋەرگەرى بەخەندەيە ﴿۵۴﴾ ۋە ياد بەكەنەۋەدە كاتىك گوتەن: ئەى مووسا! بەرۋات پى ناھىيەن ھەتا بە ئاشكرا خوا نەبىنەن، ئىدى لە سزاي ئەۋەدا ھەۋرە تەرىشقەيەك لىيدان كە تەماشاتان دەكەرد ﴿۵۵﴾ پاشان دۋاي مەردەنتان زىندەۋومان كەرنەۋەدە بۇ ئەۋەدى سۈپاسگوزارىي بەكەن ﴿۵۶﴾ ۋە ھەۋرەمان بەسەرتانەۋەدە كەردە سىبەرو گەزۇۋە باندەدى (سەلۋا) مان بۇ نەرنە خۋار (ۋە پىمان گوتەن) لەۋ رۇزىيە پاك ۋە چاكانەى پىمان داۋن، بخۇن، ۋە ستەميان لە ئىمە نەكەرد، بەلگە ستەميان لە خۇيان كەرد ﴿۵۷﴾ ۋە ياد بەكەنەۋەدە كاتىك پىمان گوتەن: بىچەن ئەم شارەۋەدە بە فراۋانىي ۋە خۇشىۋ لە ھەر كۈيەك ھەزەتان كەرد بخۇن، ۋە بە چەمىنەۋەدە بىچەن نىۋەدەرگەكەيەۋەدە بلىن: لە گونەك پاكەمان بەكەۋەدە ئەۋ كاتە لە ھەلەكانتەن دەۋورەن، ۋە بۇ چاكانەكاران (بەرھەم ۋە پاداشت) زىاد دەكەين ﴿۵۸﴾ كەچى ئەۋەنەى ستەميان كەرد، قەسەكەيان گۇرپ بە جىۋاز لەۋ قەسەيەى پىيان گوتەراۋو، بۇيە نازارىكەمان لە ئاسمانەۋەدە بۇ نەرنە خۋار بەھۋى لادانىيەۋەدە ﴿۵۹﴾ ۋە ياد بەكەنەۋەدە كاتىك مووسا داۋاي ئاۋى بۇ گەلەكەى كەرد، ئىمەش پىمان گوتەن: بە گۇچانەكەت لە تاشە بەردەكە بىدە ئىدى يەكسەر دۋازدە سەرجاۋە تىدا تەقىنەۋەدە، كە ھەر كۇمەللىك كانى ۋە ئاۋى خۇيانىيان دەزانى، بخۇن ۋە بخۇنەۋەدە لە رۇزى خوا، ۋە خراپەكارىي لە زەۋىدا بىلاۋەمەكەنەۋەدە ﴿۶۰﴾.))

شىكر دنده ودى هه ندىك له وشه كان

(أَذْكُرُوا): (الذِّكْرُ: تَارَةً يُقَالُ وَيُرَادُ بِهِ هَيْئَةُ لِلنَّفْسِ بِهَا يُمَكِّنُ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَحْفَظَ مَا يَقْتَنِيهِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ، وَهُوَ كَالْحِفْظِ إِلَّا أَنَّ الْحِفْظَ يُقَالُ اعْتِبَارًا بِإِحْرَازِهِ، وَالذِّكْرُ يُقَالُ اعْتِبَارًا بِاسْتِحْضَارِهِ، وَتَارَةً يُقَالُ لِحُضُورِ الشَّيْءِ الْقَلْبَ أَوْ الْقَوْلَ) واته: (ذَكَرَ) ناوه بو ئه وه به شهى ميشك كه زانىارى تيدا هه لده گيرى، وه (ذَكَرَ) وهك (حَفَظَ) وايه، به لام له (حَفَظَ) دا پاراستنى زانرا وه كان و، له (ذَكَرَ) دا ومبىرخو هينانه وميان ره چاوگراوه، وه جارى وا ههيه (ذَكَرَ) به كاردى، بو ئه وه كه ئينسان شتيك دينيته وه بىرى خووى وه به دلى خويدا دينى، ياخود به زمان باسى دهكات، وهك راغيى نه سفه هانىى گوتووويه تى.

(فَضَّلْتُكُمْ): (الْفَضْلُ: الزِّيَادَةُ عَنِ الْإِقْتِصَادِ) واته: (فَضَلَ) برىتیه له زیده له وه نه ندازمیه كه بهش دهكات، كه واته: (فَضَّلْتُكُمْ): هه لمبژاردوون و زیدیم پیداون.

(جَزَى): (الْجَزَاءُ: الْعَنَاءُ وَالْكَفَايَةُ) (جَزَاء) ئه ومیه كه شتيك ببيتیه كافى بو شتيك، وه شتيك كه لىنى بو پر بىته وه، ياخود بهرگرى لىبكرى.

(شَفَعَةً): (الشَّفْعُ: ضَمُّ الشَّيْءِ إِلَى مِثْلِهِ)، وشهى (الشَّفْعُ) برىتیه له وهى كه شتيك له گهل وينهى خویدا كو بكهيه وه جووتيان بكهى، خوا دهمرموى: ﴿وَالشَّفْعُ وَالْوَتْرُ﴾ الفجر، واته: سويند به جووت و تاك (وَالشَّفَاعَةُ هِيَ: الْإِنْضِمَامُ إِلَى آخِرِ نَاصِرٍ لَهُ وَسَائِلًا عَنْهُ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ فِي انْضِمَامِ مَنْ هُوَ أَعْلَى حُرْمَةً وَمَرْتَبَةً إِلَى مَنْ هُوَ أَدْنَى) واته: شهفاعهت (تكا بو كردن) ئه ومیه كه يه كيك بو ياريدمدان و بهرگرى كردن بچيته پال يه كيك، به لام به زورى بو چوونه پالى بابايه كى ريزدارترو پايه بهرتر بو بابايه كى پله

نزمتر، به کاردی (که دیاره به مه بهستی بهرگری لی کردن و بهرژده وندی بو هیئانه دی، دهبی).

(عَدْلٌ): (الْعَدَالَةُ وَالْمُعَادَلَةُ: لَفْظٌ يَقْتَضِي مَعْنَى الْمُسَاوَاةِ، وَيُسْتَعْمَلُ بِاعْتِبَارِ الْمُضَايِفَةِ، وَالْعَدْلُ وَالْعَدْلُ يَتَقَارِبَانِ، لَكِنَّ الْعَدْلَ يُسْتَعْمَلُ فِيمَا يُدْرِكُ بِالْبَصِيرَةِ كَالْأَحْكَامِ، وَالْعَدْلُ وَالْعَدِيلُ لَمَّا يُدْرِكُ بِالْحَاسَّةِ)، واته: همدوو وشه (الْعَدَالَةُ وَالْمُعَادَلَةُ) له به کسانیه وه نیزیکن، وه (عَدْلٌ وَعَدْلٌ) له به ک نیزیکن، به لَام (عَدْلٌ) بو شتی مه عنه وویی به کاردی، که به عه قل دهرانری، وه: حوکه مه کان، به لَام (عَدْلٌ) بو شتی وا که به ههسته کان دهرک بگری، به کاردی، وه ک باری ولاخ.

(يَسْؤُمُونَكُمْ): (السَّؤْمُ أَصْلُهُ: الذَّهَابُ فِي ابْتِغَاءِ الشَّيْءِ) واته: (السَّؤْمُ) له به هرمتدا نه وديه که بروی به دواي شتيك بکه وی په یدای بکه ی، به لَام لی رهدا به مانای نازارو سزا به کاره یینراوه: ﴿يَسْؤُمُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾، واته: پییان ده چیشتن عذاب و نازاریکی زور خراب.

(بَلَاءٌ): له قورئاندا هه م به مانای نیعمهت به کاردی، هه م به مانای نیقمهت، واته: هه م به مانای چاکه و هه م به مانای خرابه، هه روده ها به مانای تاقیکردنه ودهش به کاردی، چونکه تاقیکردنه ودهش، یان به چاکه دهبیت، یان به خرابه، وه ک دهر مرموی: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبَلُّوْكُمْ بِالْشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ (۳۵) ﴿الْأَنْبِيَاءِ﴾، واته: هه موو که س مهرگ ده چیژی، وه به خوشییان و به ناخوشییان تاقیتان ده کهینه وه، وه بو لای نیمهش ده گهرینه وه، دیاره لی رهدا وشه ی (بلاء) به مانای تاقیکردنه وه دی.

(فَرَقْنَا): (الْفَرْقُ يُقَارِبُ الْفَلَقَ، وَالْفَرْقُ: الْقِطْعَةُ الْمُتَفَصِّلَةُ، وَقِيلَ فَرَقُ الصُّبْحِ، وَفَلَقُ الصُّبْحِ)، واته: (الْفَرْقُ) که به مانای لیك جیا کردنه وديه، له گه ل وشه ی (الْفَلَقُ) زور لیك نزیکن، بو یه ده گوتری: (فَرَقُ الصُّبْحِ، وَفَلَقُ الصُّبْحِ)، واته کاتی سپیده به ره به یان که تاریکی و پروناکی لیك جیا ده به نه وه.

(ءَالِ فِرْعَوْنَ): (ءَال) له (آلِ يَوْل) دوه هاتوه، واته: (رَجَعَ يَرْجِعُ)، گهراپه وه، ده گه پیتته وه، وه (ءَال فرعون: أَتْبَاعُهُ) نالی فیرعه ون نه وانن که به دواى ده که ون، واته شوینکه وتووانی و دمستو دایه ردى فیرعه ون و سوپای فیرعه ون. (تَشْكُرُونَ): (الشُّكْرُ: تَصُوْر النُّعْمَةِ وَاطْهَارُهَا) یانی: (شُكْر) نه و میه، که تو نیعمه ت بئینه بهرچاوى خوٚت و دربخه ی، که واته: شوکری نیعمه ت، نه و میه که نه و نیعمه ته ی پیت دراوه، یه که م: بیه ینیه بهرچاوى خوٚت و له بیرت بیت، دواى له خوشتیدا دربخه ی و پیشانی بده ی.

(وَالْفُرْقَانِ): (الْفُرْقَانُ: هُوَ كَالْفَرْقِ لِكِنَّهُ أَبْلَغُ مِنْهُ لِأَنَّهُ يُسْتَعْمَلُ فِي الْفَرْقِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ)، واته: (فُرْقَان) وهك (فَرْق) وایه، که وهك گوتراوه به مانای لیک جیا کر دنه و میه، به لام (فُرْقَان) زیل دی زیاتری تیدا یه، چونکه بو له یهك جیا کر دنه وه ی ههق و ناههق به کار دی.

(جَهْرَةً): (يُقَالُ لظُهُورِ الشَّيْءِ بِإِفْرَاطٍ حَاسَةً الْبَصَرِ أَوْ حَاسَةً السَّمْعِ) واته: (جَهْرَةً) بریتیه له درکه وه تنی شتیک زور بهروونی، به شیو میهك که زور چاك چاو بیبینی، وه زور چاك گوئ بیبستی، واته: (جَهْرَةً) هه م بو رنگو دیمه ن ده گوتری، که به چاو دمبینری، که زور روون و ناشکرا بیت، وه هه م به دمنگیکی بهرزو زولال، که به گوئ بیبستری.

(الصَّاعِقَةُ): (الصَّاعِقَةُ وَالصَّاقِيعَةُ يَتَقَارِيَانِ، وَهُمَا الْهَدَّةُ الْكَبِيرَةُ وَالْأُولَى فِي الْعُلُوِّ وَالثَّانِيَةِ فِي الْأَرْضِيَّةِ) واته: (الصَّاعِقَةُ وَالصَّاقِيعَةُ) لیک نزیکن که بریتیه له دمنگیکی گه وره، وهك شتیک بکه وئ، یاخود شتیک بته فیتته وه، به لام (الصَّاقِيعَةُ) له سمر زهوییه و (الصَّاعِقَةُ) په یو ون دی به ناسمانه و میه، که له سه ریوه بو خوارى بی.

(وَضَلَّلْنَا): (ضَلَّ) واته سیبهر وه (ضَلَّةً) شتیکه که سیبهرت لیبکا، بو وینه: هه ور، (ضَلَّلْنَا عَلَيْهِم) واته: سیبهرمان لیکردن.

(الْغَمَامُ): (الْغَمُّ: سَتْرُ الشَّيْءِ، وَمِنْهُ: الْغَمَامُ)، یانی: (غَم) بریتیه له داپۆشینى شتیک، وه هه‌ور ناوێراوه: (غَمَام)، چونکه ژێر خۆی دادەپۆشین، (غَمَامٌ وَسَحَابٌ) دیاره ناوی (جنس)ن و تاکه‌که‌یان (غَمَامَة) و (سَحَابَة)ن، یانی: هه‌ور.

(الْمَنَ): (مَادَّةٌ صَمِغِيَّةٌ حُلْوَةٌ)، واته: (مَنَ) بریتیه له ماددیه‌کی لینجی شیرین، که به کوردی (گه‌زۆ)ی پێ ده‌ڵێن.

(وَالسَّلَوَى): (أَصْلُهَا مَا يُسَلَّى الْإِنْسَانُ)، واته: (سَلَوَى) له ئەسل هه‌ر شتیکه که دلی ئینسان خۆش‌بکا، به‌لام لی‌رده‌دا به‌تایبه‌تی که له قورئاندا به‌کارهاتوه، مه‌به‌ست پێی جو‌ریکه له بالنده له‌سهر رای زۆربه‌ی زانیان، که ده‌ڵێن: له شی‌ودی کۆتر دایه، هه‌ندیک ده‌ڵێن: سو‌پسکه‌یه‌و هه‌ندیک ده‌ڵێن: ناوی (سه‌مانی)ه، که ڕه‌نگه له‌نیو کورده‌واریی خۆماندا نه‌بێت، هه‌ندیکیش ده‌ڵێن: به کوردی (شیلا‌قه)ی پێ ده‌ڵێن، که ڕه‌نگه له هه‌ندیک ناوچه‌دا وابێ.

(طَيِّبَتُ): (أَصْلُ الطَّيِّبِ: مَا تَسْتَلِذُّهُ الْحَوَاسُ، وَمَا تَسْتَلِذُّهُ النَّفْسُ، وَفِي الشَّرْعِ: مَا كَانَ مُتَنَاوِلًا مِنْ حَيْثُ مَا يَجُوزُ) واته: ئەسل (طَيِّب) هه‌ر شتیکه که هه‌سته‌کان چێژی لی‌وهرگرن، وه نه‌فسی ئینسان چێژی لی‌وهربگری، وه (الطَّيِّب) له‌رووی شه‌رعه‌وه هه‌ر شتیکه، که شه‌رع ڕێ‌ی‌دایێ ئەو شته وهربگری و به‌کاربه‌نی‌ری.

(رَعْدًا): (وَأَسْعًا طَيِّبًا)، واته: به‌ فراوانیی، یاخود به‌ خۆشیی.

(حِطَّةً): (حُطُّ عَنَّا ذُنُوبَنَا، وَالْحَطُّ: انْزَالُ الشَّيْءِ فِي عُلُوٍّ)، واته: گونا‌هه‌کانمان لی‌ داباری‌نه‌و بیان‌خه‌ خوار، وه (حَطُّ) واته: هاتنه‌ خواری شتیک له به‌رزایی بو‌ نزمایی.

(رَجَزًا): (أَصْلُ الرَّجَزِ: الْإِضْطِرَابُ)، واته: ئەسل (الرَّجَز) وشه‌ی (الرَّجَز) بریتیه له هاتن و چوون و جو‌لان، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پێی ئازاری‌کی خوای تۆله‌ستێنه

که له ئاسمانه‌وه دی‌تو، ده‌بیته هوی ئه‌وه که ئینسان نه‌خۆش بی‌تو بکه‌ویته جموجۆل و فه‌لاکه‌ت.

(أَسْتَسْقَى): واته: داوای ئاوی کرد.

(فَأَنْفَجَرَتْ): (الْفَجْرُ: شَقُّ الشَّيْءِ شَقًّا وَاسِعًا)، واته: (فَجْر) بریتیه له شتیک که شهق بکری و له‌ت بکری و که‌لینیکی زوری لی په‌یدا بی.

(أُنَاسٍ): (لُعَّةٌ فِي النَّاسِ، أُنَاسٌ جَمْعُ إِنْسِي) واته: (أُنَاس) لوغه‌تیکه له (ناس) یانی: خه‌لک، وه کوی (إِنْسِي)یه، که به مانای (مرؤف) دی.

(مَشْرَبُهُمْ): (مَكَانُ الشُّرْبِ أَوْ الْمَاءُ الْمَشْرُوبِ)، واته: شوینی خواردنه‌وه، یاخود ئاویک که ده‌خوریته‌وه.

(تَعَثُّوا): (الْعَيْثُ وَالْعَثْيُ: الْفَسَادُ، وَ (عَثِيَ) أَفْسَدَ أَشَدَّ الْفَسَادِ عَثَى فِي الْأَرْضِ)، واته: (عَثِيَ): خراپه‌یه‌کی زور بلاوکرده‌وه له‌سهر زه‌وی.

مانای گشتی ئایه‌ته‌کان

خوای ﷻ دواي ئه‌وه‌ی له ئایه‌ته‌کانی پيشوودا، ده (۱۰) فه‌رمانی به وه‌چه‌ی ئیسرائیل کردن و، پینج (۵) شتیشی لی قه‌دهغه کردن، له‌م ئایه‌ته‌کانه‌دا جارێکی دیکه بانگی وه‌چه‌ی ئیسرائیل ده‌کات و ده‌فه‌رموی: ﴿يَبْنَیْ اِسْرَءِیْلَ اَذْكُرُوا نِعْمَتِ اَللّٰهِ اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَاِنِّیْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَی الْعَالَمِیْنَ﴾، جارێکی دیکه دووباره‌ی ده‌کاته‌وه‌وه ده‌فه‌رموی: ئه‌ی وه‌چه‌ی ئیسرائیل! نیعمه‌ت و چاکه‌ی من که به‌سه‌رمدا رشتوون، یادی بکه‌نه‌وه، وه ئه‌وه بیننه‌وه بیرخۆتان که به‌سه‌ر هه‌موو جیهانیاندا ئی‌وهم هه‌لبژاردوه، هه‌موو توێژمرانی قورئان له‌سه‌ر ئه‌وه یه‌ك ده‌نگن، که مه‌به‌ست له: (العالمین) جیهانیانی سه‌رده‌می خۆیان، ئه‌گه‌رنا به دنیای یه‌وه ئۆمه‌ه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ که خوای کاربه‌جی به ده‌قی ئایه‌ت له‌باریه‌وه ده‌فه‌رموی: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ... ﴿ ۱۱۰ ﴾ آل عمران ، واته : ئيؤه باشتريىن ئؤممهتن ، باشتريىن كؤمهئن كه بؤ مروفايهتى پهيدا كراون ، فلرمان به شتى پهسند دهكهن و قهدهغه شتى ناپهسند دهكهن و ئيمان به خوا دين ، هيچ ماقوول نيه جوولهكه دواى ئەودش كه ئيمان ناهينن و به موحهمهده ﷺ كافر دهبن ، به چاكتر دابنريىن له ئؤممهتى پيغهمبر ﷺ !! كه واته مهبهست پيى جيهانييانى سهردهمى خويانه ، وه بيگومان ههموو ميللهتيكى مسولمان و ، ههموو كؤمهلگايهكى ديندار و دهستگرتوو به هيدايهت و بهرنامهى خواوه ، له رۆژگارى خوياندا ، له ههموو خهلكى سهر زهوى چاكتر بوون و چاكترن و ، ئەوه ههر تايبهت نيه به وهچەى ئيسراييلهوه ، بهلكو ههموو ميللهتيك كه دهستى به بهرنامهى خواوه گرتبن و ، بهدواى پيغهمبرى سهردهمى خوى كهوتبن ، ئەوه له ههموو خهلكى رۆژگار و سهردهمى خوى چاكتر بووه ، پاشان دهفلرموى : ﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا ﴾ ، واته : (ئەى وهچەى ئيسراييل) وه پاريز له رۆژيىك بكهن ، واته : پاريز بكهن له كاردهسات و رووداوهكانى كه له رۆژيىكدا دهقهومين ، ئەو رۆژه چۆنه ؟ هيچ كهسيك له فرياي هيچ كهس نايهت ، كه مهبهست پيى (رۆژى قيامهته) ، ﴿ وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴾ وه شهفاعهت و تكاو رهجاى كهس بؤ وهرناگيرئ ، وه بارمته و قهرمبووشى لئ وهرناگيرئ ، چونكه (عدل) يانى : بارمته و فيديه و قهرمبوو ، وه سهريش ناخرئ ، واته : نه كهس له فرياي دئ ، نه دعتوانرئ شهفاعهت و تكاو رهجاى بؤ بكرئ ، وه نههيچ كهس دعتوانئ هيچ جوړه هاوكارييهكى بكات ، ههركهسه خوى و كردهوهكهى ، كه واته : ئەى جوولهكهكان ! ئيمان بينن به پيغهمبرى خاتهم و كوئايى ﷺ ، وه بهدواى شمريعهتى كوئايى خواى پهرووردگار بكهن ، بؤ ئەوهى له ترسى ئەو رۆژه پاريزراوبن ، كه به تهكيد ههركهسيك بهدواى هيدايهتى خوا نهكهوى ، لهو رۆژهدا تووشى جهزربهو سزاي سهخت دهبيت ، ئنجا خوا ﷻ ديتته سهر باسى وهبيرهينانهوهى كؤمهليىك له نيعمهته گهره گهرهكانى خوى بؤ گهلى ئيسراييل ، كه ليرمدا ده (۱۰) وانهيان لئ سهرژمير دهكات :

نیعمتی به گهم: دفرموی: ﴿وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ

الْعَذَابِ﴾، وشه ی (إِذْ) له قورئاندا (ئهو وه وهك بنچینهیهك وهری بگرن) زانیان و شارمزایانی زمان ده لّین (إِذْ) بۆ زهمانی رابردوو به گاردی، وه (مَنْصُوب) له سمر (ظرفیة)، به فیعلیك كه ته قدیر ده گریت، وهك: (اذكروا إِذْ) یادبكه نه وه كاتیك، كه واته: (إِذْ) (منصوب) له سمر (ظرفیة)، چونكه هه موو (ظرف) یك (مَنْصُوب) وه فیعلیكی له پیش دادریت به مه زنده، وهك: یادبكه وه، ئهو وه زانیان له سمر ئهو وه یهك دهنگن، كه له ههر شوینیک له قورئاندا (إِذْ) هه بوو، له پیشه وهكه ی (فعل) یك (مُقَدَّر) وه، واته: (فعل) یك (تقدیر) كراوه، جا لیهدا مانای رسته كه ئاوایه: یادبكه نه وه كاتیك كه ئیوهمان دهرباز كرد له فیرعه ون و دارو دهسته كه ی، له فیرعه ون و شوینكه و تووه كانی، كه چییان لی ده كردن؟ ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾، خراپترین ئازاریان به ئیوه ده چیشتو، به خراپترین شیوه ئازاریان ددان، پاشان خراپترین شیوه ئازاردانه كه رپوون دهكات هوه و دفرموی: ﴿يُذَيِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ

نِسَاءَكُمْ﴾، كورپه كانتانیان سهر دهری، وه ئافهرته كانتانیان ده هیشته وه، بیگومان قهت له وه خراپتر نیه میلله تیك تووشی بنبركران (القتل العام) ببی، به تایبه تی نه گهر ئهو و ده شه كوژییه ته نیا پیاوه كان بگریته وه و، ئافهرته كانیش ده میننه وه بۆ خزمه تگاریی و بۆ پی رابواردن و كار ده كهریی، ئهو وه خراپترین شته كه تووشی گه لیك بیّت، كه كاتی خو ی جووله كه كان له حالیک ئاوادا بوون به ده ست فیرعه ون و ده ستو دایه ركه یه وه، ئنجا كه خوا دهربازی كردن له نیو خو یاندا مووسای كرده پیغه مبر ﷺ، وه سهر فجام له سمر ده ستی مووسا ﷺ فیرعه ون و ده ستو دایه ركه ی له به یں چوون، وه گه لی ئیسرا ئیلیش دهرباز بوون، بیگومان ئهو وه گه وهرترین چاكه و نیعمه ته، بۆیه خوای به خشر له پیش هه موویاندا باسی دهكات، پاشان دفرموی: ﴿وَفِي

ذَالِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾، واته: وه له ئا ئهو تاندا تاقی كرده و دیه کی

مه‌زن هه‌بوو له په‌رو مردگار تانه‌وه، تاقیکردنه‌وه‌ی پێش‌ی به‌ باری ناره‌حه‌تی و سه‌ختییدا که‌ نازار ده‌هران، دوا‌یی به‌باری خوشییدا که‌ دهر بازبوون.

نیعمه‌تی دووهم: ده‌فه‌رموئ: ﴿وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ﴾، وه‌ یادبکه‌نه‌وه کاتی‌ک که‌

ده‌ریامان بۆ ئیوه له‌ت کرد، ده‌ریامان بۆ له‌ت کردن، ده‌ریای سوور که‌ کاتی خۆی (ده‌ریای قولز) یان پێ گوتوه^(۱)، کاتی‌ که‌ سوپای فیرعه‌ون به‌دواتان که‌وتن و، ئیومش هاتن له‌ به‌رده‌متاندا ده‌ریابوو له‌ پشت‌تانه‌وه سوپا بوو و سه‌راسیمه‌ بوون چیبکه‌ن! به‌لام مووسا عليه السلام گۆچانه‌که‌ی له‌ ده‌ریادا^(۲)، ده‌ریای شه‌ق بوو و پێیدا په‌رینه‌وه، ﴿فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ نَظُرُونَ﴾، ئنجا ئیوه‌مان ده‌رباز کردو و ده‌ست و دا‌یه‌ره‌ی فیرعه‌ونیشمان خنکاند له‌ حالیکدا که‌ ئیوه ته‌ماشاتان ده‌کرد، دیاره ئه‌وه‌ش نیعمه‌تیکی زۆر گه‌وره‌یه که‌ تۆ دوژمنی خۆت به‌ چاوی خۆت ببینی که‌ له‌به‌ین ده‌چی، ئه‌و دوژمنه‌ی که‌ ساله‌های ساله کوره‌کانت سه‌ردمه‌ری و ئافه‌رمته‌کانت ده‌هیلایته‌وه و سوغره‌ بیگارت پێ ده‌کا، به‌ چاوی خۆت ببینی که‌ له‌به‌ر چاوی تۆ ده‌فه‌وتی، نیعمه‌ت و چاکه‌ له‌وه گه‌وره‌تر ناییت، بۆ خه‌لکیکی سه‌مه‌لیده‌و چه‌وساوه.

نیعمه‌تی سێیه‌م: ده‌فه‌رموئ: ﴿وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾، وه‌ یادبکه‌نه‌وه

کاتی‌ک به‌لێنمان بۆ مووسا دانا دوا‌ی چل شه‌و، واته‌: به‌لێنیکی چل شه‌و ییمان بۆ دانا، شوینیک که‌ هه‌ندی‌ک ده‌لێن: کیوی طوور بووه، که‌ له‌ ده‌شتی (سینا)یه، له‌سه‌ر ئه‌و کیوه بی‌ت له‌گه‌ل خوای به‌رزو مه‌زن‌دا گه‌فتوگۆی بکات و ته‌وهراتی لیوهر بگری، وشه‌ی (ته‌وهرات)یش به‌ زمانی عیبری واته‌: شه‌ریعه‌ت (به‌رنامه‌)، هه‌لبه‌ته‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی وه‌چه‌ی ئیسرائیل ده‌رباز بوون له‌ ده‌ستی فیرعه‌ون و

(۱) ڕه‌نگه‌ وشه‌که (قرمز) بووبێ و دوا‌یی گۆراپی، (قرمز)یش به‌ فارسی یانی: سوور.

(۲) هه‌ندی‌ک له‌ زانیان ده‌لێن: مه‌به‌ست له‌و ده‌ریایه‌ ڕووباری (نیل)ه، نه‌ک ده‌ریای سوور، به‌لام مادام له‌ سه‌رحه‌م نایه‌ته‌کاندا هه‌ر وشه‌ی (بحر) به‌کارهاتوه، نه‌ک (نهر) ئه‌و ڕایه‌م پێ به‌یژه‌، شایانی باسه‌ (په‌یمانی کۆن)یش هه‌ر باسی په‌رینه‌وه له‌ ده‌ریای سووری کردوه، ڕه‌وانه‌ (التفسیر الت‌طبیقی للکتاب المقدس) ص (۱۶۰)، العهد القدیم، سفر الخروج، الإصحاح: ۱۴، (عبور البحر الأحمر).

هاتوونه ته جه ویکی نازاده وه، پیویستیان به بهرنامه یهك هه بووه كه ژیانی خوینی پی ریک بخهن، خواش به لینی به مووسادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كه دواي چل شهو گفتوگوی له گه لدا بکاتو ته وراتی پی بدا، به لام دهمرموی: ﴿ثُمَّ أَخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾، كه چی نیوه سه برتان نه گرت تا مووسا ده گم ریته وهو ته وراتان بو دینی، به لكو له غیابی نهودا گولکتان په رستو گولکیکتان له زیپر دروست کردو په رستان بوونه سته مکار، واته: وه نیوه سته متان له خوتان کرد ﴿ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، كه چی له دواي نهودش دیسان نیمه چاوپوشییمان لیگردن و لیمان بوردن، بو نهودی كه سوپاسگوزاری بکهن.

نیعمه تی چواره م: دهمرموی: ﴿وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، واته: وه یادبکهنه وه کاتیك کتیبو جیا که ره وه (ی هه ق و ناهه ق) مان به مووسادا، كه کتیبه كه ته وراته و جیا که ره وهی هه ق و ناهه قیش سیفه تی ته وراته، به لام خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بویه به جیا باسی کردوه، چونکه سه ره کتیرین سیفه تی کتیبه کانی خوا نهودیه كه هه ق و ناهه ق جه لال و حه رام، چاك و خراپ، بو خه لك له یهك جیا ده گهنه وه، وه نه وه گهوره ترین نه ركه كه کتیبی خوا وه بهرنامه کانی خوا دهیبنن، دهمرموی: کتیبمان به مووسادا وه فورقانمان پیدا، بو نه وه كه ریگی راست بگرن، واته: بو نهودی میلله تیك بن بهو شیوه بهرپوه بچن كه خوا پی خوشه، بهو شیوهی ژیانتان و گوزرانان بهرپوه ببهن، نجا دهمرموی: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يٰقَوْمِ إِنِّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾، نه مچار دیته سه ر باسی چونیته گی گمراه وهو توبه گردنیا له گولك په رستی و به خشرانیان، كه دیاره هه روا ئاسان نه بووه، به لكو له سونگهی نهودوه كه گهوره ترین گونا حیان کردوه، خواش گهوره ترین و قورسترین توبه ی بو داناون، جا خواي په رومردگار باسی نهودمان بو دهکات و دهمرموی: وه یادبکهنه وه کاتیك مووسا به گه له که ی خوی گوت: نهی گه له که م نیوه سته متان له خوتان

کردوه که گولکتان کردوته په رستراو ﴿فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ﴾، دهجا بگمړینه وه
 بۆ لای به دیهینهرتان، لیردها به دیهینهرتیتی خویان بیرده خاته وه، واته: گؤلک
 ئیوهی پهیدا نه کردوه تاگو بیهرستن، چونکه: (برء) واته: (خلق)، وه (باريء)
 واته: (خالق)، واته: نه و کهسهی ئیوهی له نه بوونه وه هیناودته بوون،
 بگمړینه وه بۆ لای وی ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبَدِّلْ دِينَهُ ۚ﴾، خۆتان بکوژن (دوایی باس دهکین
 نه و خو کوشتنه چۆن بووه) ﴿ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ﴾، ئا نه و دقان باشتره
 بۆ ئیوه لای به دیهینهرتان، واته: خۆتان بکوژن و پاک ببنه وه، باشتره له وهی
 که بژین به گوناوه وه به چلکی تاوانه وه، ﴿فَنَابَ عَلَيْكُمْ﴾، ئنجا که ئیوه
 فمرمانه کانی خواتان جیبه جی کردو خۆتان کوشت، خواش چاوپووشی
 لیکردن و توبه ی لیومرگرتن عه فووی کردن ﴿إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾،
 بیگومان خوا لیورده ی به خشنده به به زدییه.

خوا ﷻ دوا ی نه وهی له نایه ته کانی پی شه ودا باسی چوار له نیعمه ته کانی
 خو ی کردو خستنی وه بیر جووله که کان، هه لبه ته نه و نیعمه تانه که خوا
 دهیان خاته وه بیران به وانیه یان نه دراو، که له سمر دمی پیغه مبهردا بوون ﷻ،
 به لگو به بابو باپیرانی نه وان دراو، چهند ههزار سال له وه و پيش، به لام بوچی
 خوا نه و چاکانه به چاوی وان دادداته وه؟ چونکه هه ر چاکه یی که له گه ل بابو
 باپیرت کرابی، مانای وایه بۆ تۆش کراوه، پاشان جووله که کان پشتگیری بابو
 باپیرانی خو یان ده کردو دهیانگوت: ئیمه له سمر ری نه وانین وه شانازی شیان به و
 نیعمه تانه وه ده کرد، جا خوی بالادست لیردها دیاره به کورتیی دهیان فمروئو،
 له سوورمه ته کانی دیکه ی وهك: (الأعراف) و (طه) و (الشعراء) دا، ته فصیلاتی
 داودتی، وه له (پهیمانی کۆن) دا زۆر به ته فصیل تر باسکراو و خودی نه و
 شتانه ی تیدایه و به زیاده وهش، به لام ورده کاری زیاتری تیدایه^(۱).

(۱) بروانه (التفسير التبييني للكتاب المقدس) ص (۱۲۶-۱۲۷)، العهد القديم، سفر الخروج،
 الإصحاح: (۱ - ۴۰).

ننجا یه کی دیکه له و چاکه و نیعمه تانه یان بیرده خاته وه:

نیعمتی پینجه م: دهمرموی: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَمُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً﴾،

واته: وه یادبکه نه وه کاتی گوتتان: ئه ی مووسا! ئیمانته بۆ ناهیین! (وه ک ئیمانته که بۆ مووسا بیت، بۆ خویان ئیمان دینن، که چی ئیمان هینانه که شیان ده کرده منهت له سهر مووسا)، ههتا خوا به ئاشکرا وه ک پوژی پوون نه بینین

﴿فَاَخَذَتْكُمْ الصَّبْعَةُ وَأَنْتُمْ نَظُرُونَ﴾، ئیدی له بهرانبهر ئه و بی ئه ده بییه دا،

هه وره تری شقه یه ک له ئاسمانه وه لییدان، له حالیکدا که ته ماشاتان ده کرده

(یه کسهر برووسکه یه ک له ئاسمانه وه هاتو هه موویانی کوشت) ﴿ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ

بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، دیاره نیعمه ته که ئا ئه وه یه: ننجا دوا ی ئه و

مراندنه، زیندوو مان کردنه وه بۆ ئه وه ی سوپاسگوزاری بکه ن. ئه مانه یه که مین

قهوم بوون خوا به کۆمه ل بیانمرینی و زیندوو یان بکاته وه (وه ک دوا ی باسی

ده که یه)، عوزیریش تاکیک بووه، تاکه که سی ک بووه، که خوا مراندوو یه تی و

زیندوو ی کردۆته وه، به لām هاو دلانی ئه شکهوت (أَصْحَابُ الْكَهْفِ) خوا

نهیمراندوون و خه واندوونی، به لām عوزیر سه د (۱۰۰) سال خوا مراندوو یه تی و

زیندوو ی کردۆته وه، وه ک خوا دهمرموی: ﴿... فَأَمَّا تَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ...﴾

﴿البقرة﴾، ئه وانه ش خوا مراندوونی، به لām دوا یی زیندوو ی کردوونه وه،

ئه وه ش یه کی که له نیعمه ته کان، که دوا یی باسی ده که یه و هه ندی ته فسیلی هه یه.

نیعمتی شه شه م: دهمرموی: ﴿وَضَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾، وه هه ورمان بۆ

کردنه سی بهر، سی بهرمان لی کردن به هه ور، ئه وه که ی بوو؟ له ده شتی (سینا) دا

بوو، ده شتی سیناش ده شتی گهرم و بیابانی قافرو دیمه کاره، له (العهد

القدیم) دا باسی ئه و هه وره ده کات که بۆ رینیشاندانیان بووه ^(۱)، به لām

واپیده چی ئه و هه وره له سهر کرانه سایه و سی بهر ده ش ههر به داواکاری یان

(۱) بروانه (التفسير التنبیقي للكتاب المقدس)، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: (۱۲)،

(عمودا السحاب والتار)، ص (۱۵۸).

بووبی له مووسا و گوتبیان: ئه‌ی مووسا! ئیمه له‌م گهرمای بیابانه بی‌زبووین و ناحه‌وئینه‌وه، چونکه ئیمه به‌ ژیان‌ی میسرپوه‌ه راهاتووین، له‌وئ له‌سهر رووباری نیل له‌و خۆشیی و نیعمه‌ته‌دا بووین! مووساش علیه‌السلام له‌ خوا پارابیت‌ه‌وه‌و، خ‌وای په‌روهر دگاریش هه‌وری بۆ کردنه سی‌بهر، هه‌تا له‌ ده‌ستی (سینا)‌دا بوون، جا چه‌ند له‌وئ بوون هه‌مووی ههر هه‌وریان له‌سهر سی‌بهر بووبی، بۆ ئه‌وه‌ی گهرمایان نه‌بی‌ت.

نیعمتی هه‌وته‌م و هه‌شته‌م، ده‌فهرم‌وئ: ﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلَوى﴾، واته:

وه بۆمان دا‌باراندنه‌ه خ‌واری گه‌زۆ (له‌جیاتى میوه‌، چونکه له‌و بیابانه میوه‌ په‌یداناب‌ی خ‌وای به‌خ‌شهر گه‌زۆی بۆ په‌خساندن له‌سهر گه‌لای دره‌خت و گ‌زوگیا، ئه‌وه‌ بوو د‌وایی ده‌چ‌وون ده‌یانته‌کاند) وه (سه‌ل‌وا)شمان له‌جیاتى خ‌و‌راک و گوشت، سه‌ل‌واش جو‌ریکه‌ له‌ با‌ئنده‌ که‌ وه‌ک که‌و یاخ‌ود سو‌یسه‌که‌ وایه‌، ده‌هاته‌ به‌رده‌ستیان و ده‌یانگرت و هه‌رکه‌س به‌ ئه‌ندازه‌ی په‌ی‌وستى خ‌و‌ی، پاشان ده‌فهرم‌وئ: ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾، له‌و ر‌زق و ر‌وزیه‌ پاک و

چا‌کانه‌ی په‌یماندا‌ون بخ‌ون ﴿وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾، واته: که‌ سه‌ر په‌ی‌چیان کرد، سه‌ه‌میان له‌ ئیمه‌ نه‌کرد به‌ل‌کو ز‌ولمیان له‌ خ‌و‌یان کرد، ئینسان وه‌ختی که‌ به‌ندایه‌تیی بۆ خوا ده‌کات قازانجه‌که‌ی بۆ خ‌و‌یه‌ت‌ی، هه‌م له‌ دنیا‌دا به‌خته‌وهر ده‌بی‌ و ژیان‌یکى پاک و چاکی ده‌بی‌ت‌و، هه‌م له‌ د‌وار‌و‌ژدا سه‌رفراز و رو‌وس‌و‌ر ده‌بی‌ت‌و، بۆخ‌و‌ی قازانج ده‌کات، وه‌ که‌ گ‌ونا‌ح ده‌کات بۆخ‌و‌ی زه‌رمر ده‌کات‌و، بۆخ‌و‌ی له‌ دنیا‌دا تو‌وشی ژینتال‌یی ده‌بی‌ت‌و تو‌وشی د‌م‌رد‌و نه‌خ‌و‌شیی و عه‌یبه‌داریی و گ‌ونا‌ه‌باری ده‌بی‌، وه‌ له‌ د‌وار‌و‌ژیشدا تو‌وشی س‌زاو ئه‌شه‌که‌نجه‌ی خوا ده‌بی‌ت‌، وه‌ک خ‌و‌ای کاربه‌ج‌ی له‌ سو‌ور‌ه‌تى (ف‌صلت)‌دا

ده‌فهرم‌وئ: ﴿مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِیْنَ﴾

﴿٤٦﴾، واته: هه‌ر که‌س‌ی چا‌که‌ ب‌کات و کرده‌وه‌ی باش ب‌کات و قازانجه‌که‌ی بۆ خ‌و‌یه‌ت‌ی و هه‌ر که‌س‌ی خ‌راپه‌ ب‌کات زه‌رمر ده‌که‌ی بۆ خ‌و‌یه‌ت‌ی، خوا تعالی ز‌ۆر له‌وه‌

بهرزتره نه ئیمه بتوانین سوودی پی بگهیهنین، نه بتوانین زهرمری لیبدمین، بهلگو به چاکه و طاعت قازانج به خۆمان دهگهیهنین و، به گوناح و تاوانیش زهرمر له خۆمان دهدمین.

نِعمَتی نَزیم، دهفرموی: ﴿وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ

شِئْتُمْ رَغَدًا﴾، وه یادبگهیهنه وه که پیمانگوتن: بچنه ئهو شاره وه، {وشه ی (قریه) له به کارهینانی قورباندا واته شاری گه وه، مه که شاریکی گه وه بوو له قورباندا پیی دهگوتری: (أم القرى)، به لام ئیستا وشه ی (قریه) له به کارهینانی عورفی ئیستادا، عهر به کان به کاریدهین بۆ گوندو لادی، ئهو شاره یه کیك بووه له شاره کانی فهله سطين}، ئنجا دهفرموی: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ

رَغَدًا﴾، له ههر شتیکی دمهانه وی زۆر به فراوانی و به خوشی لی بخۆن، که پره له به ره هه و پره له میوه جات، ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾، به چه مینه وه وه له دهرگاوه بچنه ژووری (سجدة): لیرده دا مه به ست پیی چه مینه وه وه، ئه گهرنا ئه گهر سهرت له سهر زه وی بیت ناتوانی برۆی، واته به چه مینه وه وه به رکووع برده وه، یان به ملکه چییه وه بۆ خوا، بچنه نیو دهرگا وه ﴿وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾، وه داوی لیبوردنیش له خوا بکه ن: ﴿تَغْفِرْ لَكُمْ

خَطَايَكُمْ وَسَيِّئَاتِكُمُ الْمُحْسِنِينَ﴾، له گونا هه کانتان ده بوورین، وه بۆ چاکه کارانیش زیاد ده کهین، خوا ئهو نِعمه ته شی له گه ل کردن، به لام له سهرده می مووسادا ئهو فره مانه یان جی به جی نه کرد، وه که له سوورده می (المائدة) دا هاتوه: کاتیك که مووسا پییان دهفرموی: ﴿يَقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ

الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿۲۱﴾، واته: ئهی گه له کهم ! بچنه نیو ئهو سهرزده مینه پا که وه که خوا به لینی پیداون، وه پاشه وپاش له سهر پاژنه کانتان به ره و دا مه گهرینه وه، ئه گهرنا زیانبار ده بن، به لام ئه وان گو تیان چی ؟ ههر له سوورده می (المائدة) دا دهفرموی:

﴿قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَتِلَا إِنَّا هَهُنَا قَاعِدُونَ﴾ (۲۱)، واته: گوتیان: نهی مووسا! ئیمه همرگیز ناجینه نیوی ههتا نهوان لهویدا بن، دهجا تۆو پهروردگارت بچن بجهنگن ئیمهش لیڤه دانیشتووین! مووساش علیه السلام فرمووی: ﴿رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي...﴾ (۲۵) **المائدة**، واته: پهروردگارم من بهس خۆم و هاروونی برام بهدهسته، (نهوانهش نهوهنده بئ عهقلن، پییان وایه تۆ دهبی بیی لهجیاتى نهوان جهنگ بکهی و، ئیشیک که هی خۆیا نه دمیانهوی بهتۆی بکهن! دیاره مسوئلمانی واشمان زۆرن که شتیک دهبی بۆخوی بیکات، داوا له خوا دهکات: خوییه نهووم بۆ بکه! خوییه نهوهم بۆ بکه! ...! کاکه خۆ خوا کریکاری تۆنیه، نهو شتانه داوا له خوا بکه بۆت بکات، که بهخۆت ناکرین، بهلام نهو شتانهی بهخۆت دهکرین، هۆیهکانی بۆ سازدهو بیانکه، ئنجا دوایی که ههموو هۆکارهکانت سازکردن، نهووی که بهتۆ ناکرین، بلای خوییه نهووم بۆ بکه! وهک پیغه مبهری ئیمه علیه السلام هاوولانی بهریزی مهشق پی دهکردو ئامۆزگاریی دهکردن و ریزی دهکردن، ههروهها بۆ خۆشی له مهیداندا راوهستاوه، ئنجا فرموویهتی: ﴿اللَّهُمَّ إِن تَهْلِكْ هَذِهِ الْعَصَابَةُ الْيَوْمَ، لَا تُعْبِدُ﴾ (۱)، واته: نهی خوییه نهگهر نهو کۆمهله بفهوتین، کهس نابی لهسهر زهوی تۆ بههرستی، واته: خۆی چی پیکراوه کردوویهتی، ئنجا نهو دووعایهی کردوه، تۆ دهبی نهووی له دهستت دیت بیکهی، ئنجا داوا له خوی پهروردگار بکهی، بههر حال جا نهو بوو که خوا تعالی لهسهر نهو ههلوپسته بلجهیان سزای بهنی ئیسرائیلیدا، بهچی؟ له سوورمتی (المائدة) دا دهفرمووی: ﴿قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً...﴾ (۳۶)، واته: (خوا) فرمووی: چل سال لییان قهدهغهیه بچه نیو نهو شوینه که وهدمان پیداون، بۆچی؟ چونکه نهو جیله ترسنۆکه، نهو

(۱) له جبهگی بهمردا، وهک له (السيرة النبوية)، لابن هشام، دا هاتوه، برونه، ج ۲، ص (۲۴)، ط ۱، ۲۰۰۶، دار الهدیم.

جیله که له نیو نازو نیعمه تی میسر دا گه وره بوون و له ژیر نیری فیرعه وندا گه وره بوون، نه وانه به که لکی جیهادو به ره له ستیی و بهرگری و ژیانی فیداکاریی نایه، با نه وانه به پرینه ووه و ده چیه که له وان پهیدا ده بیت و له جه ویکی نازادا پیده گهن، نه وان به که لکی نه وه دین و نه وان شایسته ی نه وون، که خوی کار به جی نه و سمرزمینه یان پییدا، به هر حال نه وه ش نیعمه تی که بوو، که دواپی خوا ﷺ بوی هیان و نه دی، بویه لیره باسی ده کات، چونکه چل سال دوا ی نه وه، به سمرگردایه تی (یوشه ی کوری نوون)، و ده چیه ئیسرائیل دوا ی نه وه که موسا ﷺ و وفاتی کردو هاروونی براشی و وفاتی کرد، نجا چوون (شار) ده کی فه له ستینیان گرتا

پاشان ده فرموی: ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾، کاتی که خوا فرموی ناوا بچه نیو دمرگا که وه به چه مینه ووه نه و وشه یه ش بلین: (خوا به گونا به کائمان لی دبارینه) نه وان، نه وان به سته میان له خویان کرد، قسه که یان گوری به غیری نه و قسه یه ی که پیان گوترا بوو، وه دواپی باسی ده که یه، بویه خوا ده فرموی: بۆ سمر نه وان به که سته مکار بوون، سزایه کمان له ناسمانیوه بۆ ناردن، به هو ی لادانیانه وه.

نیعمه تی دمه و کوتایی، که ده فرموی: ﴿وَإِذْ أَسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ﴾، وه یاد بکه وه، کاتی که موسا دوا ی ناوی کرد بۆ گه له که ی {دوا ی نه وه ی له و بیابانه ی (سینا)} دا زوریان تینوو بووو شپرز به بوون، چوون بۆ لای موسا و گوتیان: ته گبیری کمان لی بکه! نجا وه که له (په یمانی کون)^(۱) دا هاتوه ده لی: هه موو جاریش ده یانگوت: بریا نه هاتبا یه،

(۱) بروانه (التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس)، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: (۱۳)، ص (۱۵۹)، وه الإصحاح: (۱۵)، ص (۱۶۲)، والإصحاح: (۱۶)، ص (۱۶۲-۱۶۴)، که ده لی: (وهناک فی الصحراء تذمربنو اسرائیل علی موسی و هارون، وقالوا لهما: لیت الرب أماتنا فی أرض مصر فهناک کنا نجلس حول قدر و اللحم نأکل خبزاً حتی الشبع).

بریا همر لهوئ باین باشتربوو، له تینووان خنکاین! وه که برسییان دهبوو، دهیانگوت: بریا نه هاتباین و همر لهوئ باین و فیرعهون چهوساندباینه وه باشتربوو، لیږه له برسان دهمرین! دیاره مووساش ﷺ زوړ له سهر دلی قورس بووو دپاراپه وه له خوای میهرمبان، جا دهمر موئ کاتی مووسا داوای ئاوی کرد بو گه له کهی) پیمانگوت: به گوچانه کهت لهو تاشه بهرده بده (دیاره تاشه بهر دیکي گه وره ی زانراوی لیږه وه) ﴿فَأَنفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾، ئیلدی یه کسمر دوازده سهرچاوهی لی هلقولین، ﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِيبَهُمْ﴾، وه همر تیرمیه سهرچاوهی خوئیانیان دمرانی، دیاره بهنی ئیسرائیل دوازده تیره بوون و همر تیرمیه سهرچاوهی خوئی هه بووه، تاکو له سمر ئاو توووشی کی شه و تیگگیران نه یه، ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾، واته: (پیمانگوتن) بخوون و بخونه وه له رزق و رۆزی خوا، وه خراپه کاریی له زهویدا بلاومه که نه وه.

چه ند مه سه له یه کی گرنګ

مه سه له یه یه که م: نیعمه تی ئازادی و رزگار بوون له ژیرده سته یی گه ورمترین نیعمه ته، چونکه به بی ئه و نیعمه ته نیعمه ته کانی دیکه هیچیان به که لک نایه، که سینک که سمر و مت و سامانی هه یه، یان زموی و زاری هه یه، یان خزم و خه لکی هه یه، نه گهر ئازاد نه بیټ و ژیرده سته و کوپله بیټ، له هیچ کام له و نیعمه تانه به هر دمه ند نابی بویه خوا ﷺ یه که مین نیعمه ت که وه بیر جووله که کانی دینیت ه وه، نه و میه که ئازادی کردوون و له ژیر نیری فیرعهون دریه یانوان، ئنجا به ته نکید بو هه موو میله تیکی دیکه ش هه روایه و، بو هه موو تاکی کیش هه روایه و، ئازادی گه ورمترین نیعمه ته که خوا به به نده دکانی خوئی داوه، وه له راستیدا بویه طاغوت و فیرعه ونه کان دژی خوان و خراپترین که سن، چونکه به نده دکانی خوا له و نیعمه تی ئازادی به بی شه ده که ن، دهیانچه وسینه وه و

زولمیان لی ده‌کهن و دهیانخه‌نه ژیر رکیزی خویانه‌وه، نه‌و نیعمه‌ته که خوا به هه‌موو ئینسانیکی داوه، وه‌ک (عومهری کورپی خه‌تتاب) خوا لیتی رازی بی به عه‌مری کورپی عاصو، وه به کورده‌کی گوت، دواي ئه‌وه‌ی له کابرای (قیی‌طی) دابوو: (مَتَى اسْتَعْبَدْتُمُ النَّاسَ وَقَدْ وَلَدْتَهُمْ أَمْهَاتُهُمْ أَحْرَارًا)، واته: له که‌یه‌وه خه‌لکتان کردوه به کۆیله، کاتی‌ک به نازادی له دایک بوون؟! هه‌موو ئینسانیک به نازادی له دایک ده‌بی‌ت و که‌س له نه‌سلدا کۆیله نیه، به‌لام دوايی فیرعه‌ون و طاغووت و نه‌رووده‌کان دین، خه‌لک ده‌کهنه کۆیله.

مه‌سه‌له‌ی دووهم: که خوا باسی نیعمه‌تی په‌رینه‌وه‌ی جووله‌که‌کان ده‌کات له دم‌ریای سوور، له سوور‌ه‌تی (الشعراء) نایه‌تی (۶۰ تا ۶۲) دا، ئه‌وه‌ پوون ده‌کاته‌وه، دیاره‌ پی‌ش‌ی باسی ئه‌وه‌ ده‌کات که فیرعه‌ون چۆن دارو ده‌سته‌و سوپاو له‌ش‌کری خۆی هه‌موو کۆکردۆته‌وه، دوايی ده‌فه‌رموئ: ﴿فَاتَّبَعُوهُمْ شُرَافِيَّتَ﴾ (الشعراء، واته: کاتی ده‌مه‌و رۆژه‌لات به‌دوايان که‌وتن، وه‌چه‌ی ئیس‌رائیل پی‌شی به‌رمه‌بیان و کاتی سه‌حه‌ر، به‌ فه‌رمانی مووسا میسرپیان به‌ جیه‌یشت به‌رمو دم‌ریای سوور، هه‌لبه‌ته به‌رمو شام هاتن به‌لام دم‌ریای سوور دیاره‌ رینگریان بووه، جا په‌رو مردگار ده‌فه‌رموئ: ﴿فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمَذْكُونٌ﴾ (الشعراء، واته: کاتی دوو کۆمه‌له‌که لی‌ک ودم‌رکه‌وتن، هاوه‌له‌کانی مووسا گوتیان: بی‌گومان ئیمه ده‌گیرین! جا له هه‌ندی‌ک له کتیبه‌کانی می‌ژوودا، وه له ته‌ور‌اتدا باس ده‌کا، که سوپای فیرعه‌ون (۶۰۰) شه‌ش‌سه‌د مه‌رکه‌به به‌وون و وه‌چه‌ی ئیس‌رائیلیس به‌س پیاوه‌کانیان (۶۰۰،۰۰۰) شه‌ش‌سه‌د هه‌زار که‌س بوون^(۱)، به‌لام پی‌م وایه ئه‌م ژمارانه زۆریان پی‌وه نراوه‌و، دیاره هه‌ر له گۆتره‌ش گوتراون، جا کاتی‌ک سوپاکه‌ی فیرعه‌ون گه‌لی

(۱) ب‌روانه: سمرچاوه‌ی پی‌شوو، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: (۱۴)، ص (۱۵۹)، وه الإصحاح: (۱۲)، ص (۱۵۶)، که ده‌ئ: (وترتحل بنو إسرائيل من رَعْمَسِيس الى سَكُوت فكانوا نحو سِتَّةَ مَائَةِ ألف من الرجال المُشَاةُ ماعدا النساء والأولاد)!

راکردووی جووله که لیک و مدمرکه وتن، هاو دلانی مووسا گوتیان: نیستا پیمان دهگن، ﴿قَالَ كَلَّا...﴾، نه ویش فمرمووی: نه خیر ﴿... إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾ پهروردگارم له گه لَم دایه، ریم پیشاندهدا چیبکه هین؟ ﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَأَنْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾ ﴿۲۱۳﴾ الشعراء، واته: و دحییمان بو مووسا کردو پیمان راگه یاند به گوچانه که ت له دمریا بده، لییدا شق بوو، دوازده ریگی لی پهیدا بوون، که نه ملاولای ههر کام له و ریانه و هک چیا به کی مه زن وا بوو، جا له بهر نه و دی بهنی ئیسرائیل دوازده تیره بوون، همر تیره لی که کورپکی یه عقوب الْعَقُوبَةُ پهیدا بوو بوون، بو نه و دی همر تیره به یه کی که له و ریگا و دالاناندها بر وا، بویه هه مووی بووبه دالان دالان، و هک له سوورپتی (طه) دا دهمرموی: ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعَبَادِي فَأَضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفْ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ﴾ ﴿۲۱۷﴾، واته: و ده بیگومان به مووسامان راگه یاند، که شه ورپ به بهنده کانم بکه و، به گوچانه که ت له دمریا بده و ریبه کی وشکانیان بو بشکینه، هیچ ترسی پیراگه یشتنی نه و انت نه بی و مه ترسی (خنکان و گرفت و کی شه ی دیکه) شت نه بی، میژووزانان ده لئین: ریبه که هینده وشک بوو، که ته ختی بنیشی وشک بوو، و ده پییان تهر نه بوو، ئنجا بو نه و دی له یه که و ده دیارب، چونکه نه و دمریا به زور قوول بوو، خوی گه و ره وای له دمریا که کردو، که له نیوان دالاندها کاند کون و درزی وای تیدابن، که و هک په نجره یه کدی لیوه ببین، ئنجا کاتیک دواپین نه فمری و ده چی ئیسرائیل له دمریادا دمرچوو، کومه لی فیرعه ونیش که هاتن وایانزانی نه و دمریا به همر و شق بوو، هه تا هیندیک ده لئین: فیرعه ون گوتی: نه و ههر بوخوم شه قم کردو و به دواپان بکه ون! ئنجا که دواپین نه فمری فیرعه ون هاته نیو دمریا و، دواپین نه فمری بهنی ئیسرائیل لی دمرچوو، دمریا ویکه و ته و ده فیرعه ون و فیرعه ونیه کان خنکان، له هه ندیک تهفسیراندا ده لئین: به لام هه ندیک له جووله که کان دمیانگوت نیستا له بن

بەحرى را بۆمان دین! ئنجا موسا دووعای کرد: خویە پيشانيان بدە، ئیدی تەرمەکانیان بە فەرمانى خوا وەك ماسى سەرنائو كەوتن، بۆ ئەودى بيانبينن، وایان ترساندبوون، وایاندەزانی لە بن بەحریشدا ھەر بۆیان دین، سەیرە! كە بەشەر ترسى رینیشت بېرۆكەو خەيالى سەیرۆكەى بۆ پەيدا دەبن!

مەسەلەى سێيەم: ئەو بەلینەى كە خوا بە مووسايدا، سەرتا سى (٣٠) شەو بوو، بەلام دوايى دە (١٠) شەوى ديكەى خرایە سەرو بوو بە چل شەو، وەك لە

سوورەتى (الأعراف) دا دەفەرموى: ﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا

بِعَشْرِ فِتْمٍ مِّقَّتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً...﴾ ﴿١٤٢﴾، جا ھەندىك لە تەفسیرەكان

دەلین: ئەو سى (٣٠) شەو، سى (٣٠) شەوى رەمەزان بوو، خۆى پەروەردگار

بە مووساى فەرمووە: تێياندا بەرپۆژووبەو، دواى سى (٣٠) پۆژەكە ئنجا

گفتوگۆم لەگەڵدا بكەو تەو پرات پى دەدەم، دەلین: مووسا دواى سى (٣٠)

پۆژەكە سیواكى كردو بۆ ئەودى تامى زارى خۆش بێت، خۆى پەنھانزانی

فەرمووى: بۆچى سیواكت كرد، خۆ بۆنى زارى پۆژوودوان لای من زۆر خۆشە؟

دەبن دە پۆژى ديكە لە (شەووال) بەرپۆژووبى، ئیدی بوو بە چل (٤٠) پۆژو،

دواى چل (٤٠) پۆژەكە ئنجا چوو تەو پراتى وەرگرت.

مەسەلەى چوارەم: گۆلك پەرسىيەكە خوا ﷻ لە سوورەتى (الأعراف) داو لە

سوورەتى (طە) دا باسى دەكات، دیارە ئەودى واى لە وەجەى ئیسرائیل كرد، ئەو

گۆلكە بپەرستن (سامیریى) بوو، كە لەو زىرو خشلەى ھەلیانگرتبوو

گۆلكىكى بۆ دروستكردن، كونیكى لەلای سەرى كردو، كونیكى لەلای پىشتى

كرد، كە با لەو پۆە دەھاتو لە زارى دەر دەچوو دەنگىكى لیدەھات وەك بارەى

گۆلكو بارەى مانگا، وە گوتى: ئەو پەرسەراوى ئیویدیەو مووسا لى ونبوو

لیدیەگەمپى! ئاوا ھەلى خەلەتاندن، كە دیارە كاپرايەكى ساختەچى بوو، وەك

خۆى تاكو تەنیا لە سوورەتى (الأعراف) دا دەفەرموى: ﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ

بَعْدَهُ مِن حُلِيِّهِمْ عَجَلًا جَسَدًا لَّهُمْ خَوَارٌ...﴾ ﴿١٤٨﴾، واتە: وە گەلى مووسا لە

دوای وی، لەو خشل و زیڤە پێیان بوو، گۆلکیکیان دروستکرد که بارەى وەك
هى گۆلك بوو، وە لە سوورپەتى (طە)دا دەفەرموی: ﴿...فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّارِى﴾ (۸۷)
فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ ﴿۸۸﴾
واتە: ئنجا ئاوا سامیری (۱) و هەموو ئەوانەى دیکەش ئەو خشلەى پێیان بوو
خستیانە چالیکەو، (کە سامیری لە شیوەى قالبی گۆلك دروستى کردو، وە
زیڤو خشلەکەى لەویدا قال کردو،) لە شیوەى گۆلكدا پەیکەرێكى بۆ
دروستکردن، کە بۆڤەى هەبوو، گوتیان: ئەو پەرستراوتانەو مووسا
پەرستراوى خۆى لەبیرچوو.

مەسەلەى پێنجەم: خۆ کوشتنەکیان زانیان بەچەند شیوەیەك باسیان کردو،
هەندیکیان دەلێن: خوا فەرمانى کرد ئەوانەیان کە گۆلکیان نەپەرستو،
ئەوانە بکوژن کە گۆلکیان پەرستو، وە هەندیکیان دەلێن: خوا فەرمانى
پێکردن بکەوێنە نیو یەك لە شەویكى تاريكىدا یەكتر بکوژن، چونکە ئەوانەش
کە گۆلکیان نەپەرستو بى هەلۆیست بوون، وە هەندیکى دیکە لە زانیان
دەلێن: خوا فەرمانى کرد تاوانبارەکان لەنیو خۆیاندا یەكتر بکوژن، بەلام هیچ
کامیان بەلگەیهكى وایان لەسەر نیه، واش پێدەچیت خوا ﷻ فەرمانى کردبى،
ئەوانەى کە گۆلکیان نەپەرستو، ئەوانە بکوژن کە گۆلکیان پەرستو، وە لە
هەندیک لە تەفسیرەکاندا هاتو، کە حەفتا هەزار (۷۰۰۰۰) کەسیان لە یەكدی
کوشت، ئنجا خوا ﷻ تۆبەى لى وەرگرتن، بەلام بێگومان ئەو ژمارەیه زۆر
زۆرەو لە راسیى بە دوورى دەزانم، بەتایبەت بۆ ئەو رۆژگارە کە بەشەر هیندە
زۆر نەبوو.

(۱) بەلام لە تەمبەردا دەلێ- واتە: تەمبەرتى ئیستا کە گۆرڤارە- ئەوەى گۆلکەکەى لە خشل دروستکرد،
هەرڤونی برى مووسا بوو، علیهم السلام!! بېروانى سەرچاوەى پێشوو، العهد القديم، سفر
الخروج، الإصحاح: (۲۲)، ص (۱۹۴)، (هارون یصنع عجل الذهب)، ئەومیه پێزو حورمەتى جوولەکە
بۆ پێغمەبەران (عليهم الصلاة والسلام)!

مهسهله‌ی شهمه: خوا ﷺ له نایه تی ژماره (٥٥) دا دمه‌رموی: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَمْوِسُ

لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً﴾، واته: گه‌لی مووسا داوایان کردوه که خوا

ببینن، نه‌گه‌رنا ئیمان ناهینن تا خوا به‌روونی و به ئاشکرای بی‌بین له سوورده‌تی (الأعراف) دا خوا ﷺ نه‌و به‌سه‌ره‌اته‌مان بۆ باس ده‌کات و دمه‌رموی:

﴿وَأَخَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّيمِثَّنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ

أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنِّي أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ

نَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾، پوخته‌ی

نه‌و رووداو ده‌وه بوو، که ژماره‌یه‌کی زۆر له گه‌لی مووسا هاتنه لای و گوتیان:

ئه‌ی مووسا! تۆ ده‌لێی من ته‌وره‌تم له خوا وهرگرتوو به‌ین به‌ین ده‌چم گفتوگو له‌گه‌ل خوادا ده‌که‌م، کێ ده‌لێ وایه؟! (داوی نه‌و هه‌مووه موعجیزانه‌ش

که بینویانن)، مووساش گوتی: جا ده‌لێن چی؟ گوتیان: ده‌بی ئیمه‌ش بێن

قسه له‌گه‌ل خوا بکه‌ین، گوتی: ئاخر نه‌وه ناگونجی و نا‌کری، گوتیان: باشه با

بێن بزانی چۆن قسه له‌گه‌ل خوادا ده‌که‌ی، ئیمه‌ش ده‌بی چاو‌مان لێ‌بی،

گوتی: باشه، ئنجا داوی له خوای په‌روهر‌دگار کرد، خواش ﷺ فهر‌مووی: به

ریش سپیه‌کانیان بلێ با هه‌فتا که‌س ئاماده‌بن، ئه‌ویش هه‌فتا که‌سی لێ

هه‌ل‌بژاردن و بوونه نوێنه‌رو ریش سپیان، دیاره مووسا ﷺ که ده‌چوه سه‌ر

کیوی طور، که زۆربه‌ی زانیان ده‌لێن: له‌سه‌ر نه‌و کیوه گفتوگو‌ی له‌گه‌ل

خوای به‌رزو مه‌زندا ده‌کرد، هه‌ورێک یان ته‌مومزێک دایده‌پو‌شی، ئنجا

گفتوگو‌ی له‌گه‌ل خوادا ده‌کرد، ئیدی هه‌ورێک هات دا‌په‌و‌شی و ئه‌ویش

گفتوگو‌ی له‌گه‌ل خوادا ﷺ کردو ئه‌وانیش نه‌و دیمه‌نه‌یان بین، به‌لام داوی

وده‌مه‌ع که‌وتن و گوتیان: ئه‌ی مووسا! به‌وه‌نده ناوه‌ستین و ده‌بی هه‌تمه‌ن

خوامان پێشان بده‌ی، هه‌تا خوای په‌روهر‌دگار نه‌بینن ئیمانی پێ ناهینن!

مووساش ﷺ زۆر توور‌به‌ووو گوتی خوايه! نه‌وه بو‌خو‌ت ناگات لێ‌یه چی

ده‌لێن! خواش ﷺ سزای دان و برووسکه (صاعقه) یه‌ک له ئاسمانه‌وه هات

لەبەردار و هەموویانی کوشت! وەك دەفەرموی: ﴿وَأَخَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا...﴾ (١٥٥) ﴿الأعراف﴾، واتە: وە مووسا لە گەلەكەى خۆى حەفتا پیاوى هەلبژارد بۆ ئەو بەلێنگەى ئێمە (كە بێن بۆئەودى ئاگایان لیبى داخۆ چۆن مووسا گەفتوگۆ لەگەڵ خۆى بى وینەدا دەكات) ﴿... فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ...﴾، جا كاتێك ئەو لەرزینەودیه گرتنى (دیاره برووسگەكە بۆتە هۆى لەرزینى شوینەكەیان)، جا كاتێك مووسا ئەودى بینى: ﴿... قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِنِّى...﴾، واتە: گوتى: پەرورەدگارم! ئەگەر حەزت كردبا منیش و ئەوانیش لە پێشدا دەكوشت (یانى: ئەوانە زۆر سەرپێچى دیکەشیان هەبوو، بۆیه منیش بەوانەود دەكوشت) ﴿... أَهْلَكْنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا...﴾، جا ئایا بەهۆى ئەودە كە نەفامەكانمان دىكەن، دەمانفەوتینی؟ ئیدی خوا ﷻ زیندووێكردنەودو لەگەڵ خۆى بردنەودو گوتیان: جارىكى دیکە داواى وا ناكەین (وەك یەكێك بە یەكێك دەلى: مردنى بە چاوى خۆى بینى!!).

مەسەلەى حەوتەم: ئەودە كە خوا ﷻ هەورى بۆ كردوونە سێبەر و گەزۆى بۆ باراندوون، وە ئەو بۆ ئێدەیهى بۆ دەستەمۆ كردوون و هاتوونەتە بەردەستیان، ئەودە لە دەشتى (سینا) دا بوو، چونكە دەشتى سینا زۆر گەرمە، بیابانە، نە رۆوبارى لیو تێپەر بوو و نە هیچ خواردن و خۆراكێكى لیبوو، بەلام خۆى بەخشر، ئەگەر بیهوى شتێك بۆ بەندى خۆى بكات، ئەگەر لە بیابانىكى قاقرو دیمەكارىش بى، پەكى ناخات، تەماشایەكەن و پەند و مەرگرن! خوا ﷻ ئەگەر پششى عەبدى خۆى گرت، بەحرى بۆ لەت دەكات، بیابانى بۆ دەكاتە سێبەر، لە بیابانى وشك گەزۆى بۆ پەیدا دەكات، بۆ ئەندەى بۆ پەیدا دەكات، كانیاو و سەرچاودى بۆ هەلدەقولىنى!

مەسەلەى هەشتەم: لەبارەى ئەو شارەودە، كە خوا فەرمانى بە مووسا كرد كە خۆى و گەلەكەى بچنە نیوى، بەلام بە قسەیان نەكرد، پێغمەبەر ﷺ لە

فهرمایشتیکی تیشکی خستۆته سمر و فهرموویه تی: ﴿(قِيلَ لِبَنِي إِسْرَآئِيلَ: ﴿...وَادْخُلُوا آلْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ...﴾ ۵۸﴾ البقرة، فَدْخُلُوا، يَرْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ وَبَدَّلُوا حِطَّةً، وَقَالُوا: حَبَّةٌ فِي شَعْرَةٍ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۳۴۰۳)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۷۴۳۹)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَاتِهِ: به ودهی ئیسرائیل گوترا: به کرنووش بردنه وه (به چه مینه وه وه) بچه نیو دمرگاکه وهو بلّین: (حِطَّةً) (خوایه گوناوه کانمان لئ دابارینه)، به لَام ئه وان قسه که شیان گۆری و هه ئۆیسه که شیان گۆری، وهك فهرموویه تی: به خشکه خشك چوون له حیاتی به چه مینه وه وه بچن و، له حیاتی بلّین (حِطَّةً) گوتیان: (حَبَّةٌ فِي شَعْرَةٍ) دنکه گهنمئ له موویکدا وهك گائته پیکردنیکی موسا عليه السلام.

مهسهله ی نۆهیم: ئه و ئازاردی که له ئاسمانه وه دابه زی ﴿رَجَزًا مِّنَ السَّمَاءِ﴾، نه خوْشییه کی کوشنده بووه، له فهرمایشتیکی پیغه مبه عليه السلام تیشکی خستۆته سمر و له بار دیه وه فهرموویه تی: ﴿(إِنَّ هَذَا الْوَجَعَ رِجْزًا أَوْ عَذَابٌ أَوْ بَقِيَّةُ عَذَابٍ عَذَّبَ بِهِ أَنْسٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ)﴾ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: (۵۷۴۰)، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رضي الله عنه، وَاتِهِ: بیگومان ئه م طاعوونه نه خوْشییه که، یان پاشماوهی سزایه که خه لکیکی پیش ئیوه پی سزا دراو، که واته: مه به ست له (رِجْزًا) نه خوْشیی طاعوونه که دوا ئه وهی ودهی ئیسرائیل سمر پیچییان کردو فهرمانی پیغه مبه ر موسایان شکاند، خوا نه خوْشیی طاعوونی له نیودا بلا وکردنه وه هه ندیک ده لّین: هه فتا هه زار (۷۰۰۰۰) یان فهوتا، جا ئه گهر ئه م ژمار دیه موباله غه شی تیدا بیت، دیاره هه ر ژمار دیه کی زوریان لئ فهوتا و.

مهسهله ی دهیم: دوا زده سه رچا وده کی ئاو که له دهشت و بیابانی (سینا) دا له تاته به ردیک په یدابوون، بۆیه دوا زده بوون، چونکه جووله که کان دوا زده به ردباب بوون و، پیشتیش باسما ن کرد، که (ئیسرائیل) نازناوی (یعقوب) ده عليه السلام، که دوا زده کو ری بوو و ن (یوسف) و (بنیامین) دووانیان بوون و، ده (۱۰) ی

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

[illegible]

١) برونه: سه چاوهی پیشو، که نهویش باسی نه مسهلهیهی کردوه: العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: (١٧)، ص (١٦٧)، (ماء من الصخرة).

دەرسی دوازدەهەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دوو ئایەت دەگرێتە خۆی، لە سوورەتی (البقرة)، ئایەتەکانی ژمارە: (٦١ و ٦٢)، لەم دوو ئایەتەدا خوا ﷻ لە ئایەتی یەكەمیان هەلۆیستیکی زۆر خراپی جوولەكەكان باس دەكات، كە بریتیە لە نازونوزكردنیان بەسەر مووسادا ﷺ. دەربارەى خواردن و خۇراك، كە داواى خواردن و خۇراكى جۇراو جۇریان لێكردووە پێیانگوتووە، كە ئێمە لەسەر یەك جۆرە خواردن خۆرانەگرین و تەحەممول ناكهین، وە لە ئایەتی دووەمیاندا {واتە: ئایەتی (٦٢)دا} خۆی زاناو توانا باسی حەقیقەتیکی زۆر گەورە دەكات، دەربارەى هەموو ئەوانەى كە لەژێر ناوونیشانى جیاچىيادان و بەدریژایی میژوو بەندایەتییان بۆ خۆی پەروەردگار كردووە، وە تەرازوویەك دەخاتە ڕوو بۆ هەلسەنگاندنی هەموو ئەو كەسانەى، كە خۆیان بە بەندەى خوا لە قەڵەم داوە و دەدەن.

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى اِن نَّصْبِرْ عَلٰى طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِشَآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلَهَا ۗ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ الَّذِى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ اٰهٰطِلُوْا مِصْرًا ۚ فَاِنْ لَّكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلٰلَةُ ۗ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُ ۙ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِآيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِیَّیْنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿٦١﴾ اِنَّ الَّذِیْنَ ءَامَنُوْا وَالَّذِیْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرَیْ وَالصَّٰبِیِّیْنَ مِّنْ ءٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلْ صٰلِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٢﴾﴾

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

((وہ یاد بکھنہ وہ کاتئ گوتتان: (واتہ: پیشینانتان گوتیان) ئہی مووسا! چیدی یەك جوړہ خوړاك تەحەممول ناکەین، جا داوامان بو له پەرومردگارت بکە، کە لەوہی زەوی دەپروینئ، لە سەوزەکە و ترۆزییەکە و گەنمەکە و نەسکەکە و پیوازەکە، بۆمان بپرەخسینئ، گوتی: ئایا ئەوہی نزمترە ھەڵدەبژێرن بەسەر ئەوہدا کە چاکترە؟! دھشۆربنەوہ شاریک، تاکو ئەوہی داواتان کرد چنگتان بکەوئت، وە زەبوونی و نەداریی یان لەسەر دانراو، توورپی خویان پی برا، ئەویش لە سۆنگە ئەوہوہ کە ببپروا بوون بە ئایەتەکانی خوا وە پیغەمبەریان بە ناھەق دھکوشت، ئەویش بەھۆی ئەوہوہ کە سەریچیان کردو دەستدریژی یان دھکرد ﴿٦١﴾ بیگومان ئەوانە ئیمانیان ھیناوە و ئەوانە جوولەکە و نەصرانی و صابیئەن، ھەر کامیکیان ئیمانی بە خوا و بە رۆژی دوایی بینئ و کردەوہی چاک بکات، ئەوہ پاداشتیان لەلای پەرومردگاریان ھەبەو، نەترسیان لە سەرمو نەپەژارەش دادەگرن ﴿٦٢﴾)).

شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان

(بَقْلُهَا): (البَقْل: الخَضِرَوَات وما لَأَسَاقَ لَهَا مِنَ الرُّع)، واتە: (بَقْل) بریتیە لە ھەر رۆوھکیک کە قەدی نەبیت لەسەری بوەستئ و کەواتە (باقلاء) کە ئیمە بە کوردی پی دەلین: (پاقلە)، ئەوہ جیاوە (بَقْل) ھەر شتیکە کە زەوی سەوزی دھکات مادام زۆر بەرز نەبیت و قەدی نەبئ پی، وەك کە وەرو کەروزو ئەو شتانە.

(وَقَفَّآيَهَا): (ترۆزی)، ھەندیکیش بە (ھاروی)، (خەیار) یان لیکداوئەوہ، بەلام زیاتر مانای ترۆزی دەگەینئ.

(وَقُومَهَا): (فوم) واتە: سیر (ثوم)، بەلام زۆربەیان بە گەنم (حِنطَة) یان لیکداوئەوہ.

(وَعَدَسَهَا): (عَدَس)، واته: نيسك.

(وَبَصَلَهَا): (بَصَلَ)، واته: پيواز، پياز.

(أَتَسْتَبْدِلُونَ): واته نایا ده‌گۆرنه‌وه، چونكه ده‌لێ: (الْإِبْدَالُ وَالْتَبْدِيلُ وَالْتَبَدُّلُ وَالْإِسْتِبْدَالُ: جَعَلَ شَيْءَ مَكَانٍ آخَرَ وَهُوَ أَعَمُّ مِنَ الْعَوَضِ فَإِنَّ الْعَوَضَ هِيَ أَنْ يَصِيرَ لَكَ الثَّانِي وَبِإِعْطَاءِ الْأَوَّلِ وَالتَّبَدُّلُ هُوَ التَّغْيِيرُ مُطْلَقًا) وشه‌ی (الْإِبْدَالُ وَالْتَبْدِيلُ وَالْتَبَدُّلُ وَالْإِسْتِبْدَالُ) همر چواریان ئه‌ودیه، كه شتیک له شوینی شتیک دابینی، وه ئه‌وه گشتی تره له: قهرمبووی شتیک ئه‌ویش ئه‌ودیه، كه تو شتیکی یه‌که‌م بده‌ی، شتیکی دوو‌دمت بیته‌ده‌ست، به‌لام (تَبَدُّلُ) ئه‌ودیه كه به موتله‌قیی شتیک بگۆری.

(الذَّلَّةُ): (الذُّلُّ: مَا كَانَ عَنْ قَهْرٍ)، واته: (ذُلٌّ) بریتیه له ژێردسته‌یه‌ك، كه به هۆی دسه‌لات به‌سهر رانه‌وه په‌یدا‌بوو.

(وَالْمَسْكَنَةُ): (السُّكُونُ: ثُبُوتُ الشَّيْءِ بَعْدَ تَحَرُّكٍ)، (سَكُونٌ) بریتیه له دوستانی شتیک دواى ئه‌وه‌ی، كه جوولانه‌وه‌ی هه‌بووه، (المُسْكِينُ: قِيلَ هُوَ مَا لَا شَيْءَ لَهُ)، (مُسْكِينٌ)، نه‌دار: هه‌ندێك ده‌لێن: ئه‌ودیه كه هه‌یچی نه‌بێ و هه‌ندێك ده‌لێن: ئه‌وه‌نده‌ی نه‌بێ پێی بژی، كه‌واته: (فَقِيرٌ) هه‌ژار زێدمه‌روێ زیاتری تێدا‌یه، هه‌ندێكیش ده‌لێن: به پێچه‌وانه‌وه (فَقِيرٌ) ئه‌ودیه شتیکی هه‌بێ، به‌لام به‌شی نه‌كا بو ژیا‌نی، (مُسْكِينٌ) ئه‌ودیه هه‌یچی نه‌بیت.

هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی نایه‌ته‌كان

هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی ئه‌وه نایه‌ته‌ی، كه دهمه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرِينَ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿٢٢﴾، {عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ أَهْلِ دِينٍ كُنْتُ مَعَهُمْ، فَذَكَرْتُ مِنْ صَلَاتِهِمْ وَعِبَادَاتِهِمْ، فَتَرَلْتُ:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا...﴾ (أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، وَالْوَاهِدِيُّ عَنْ مُجَاهِدٍ وَابْنِ جُرَيْرٍ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنِ السُّدِّيِّ بِنَحْوِ مَا سَبَقَتْ، وَالشَّوْكَانِيُّ فِي (فَتْحِ الْقَدِيرِ)، ج (١)، ص (١٣٤)، وَالنَّيْسَابُورِيُّ فِي أَسْبَابِ النُّزُولِ، ص (١٦))، واتە: سەلمانی فارسی (کە هاوێڵێکی بەرپێزو گەورەیی پێیگەمبەرەو تەمەنیکی زۆر درێژی هەبووەو پێش ئەوەی مسوولمان بێت، زۆر دینی تاقی کردوونەوه، وە چۆتە لای زۆر لە خوا پەرستان) دەڵێ: بۆ پێیگەمبەری خوا باسی شوێنکەوتووێکی ئایینیگم کرد، کە خۆشم لەگەڵیان بووم و نوێژ و خواپەرستییان هەبوو، پرسیارم لیکرد: ئایا ئەوانە حوکمیان چۆنە؟! خۆی پەروردگار ئەم ئایەتە ناردە خوار:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا...﴾.

مانای گشتی ئایەتەکان

ئێمە لە تەفسیری بیست و یەک ئایەتی رابردوودا، لە ئایەتی چل (٤٠) دوە تا شەست و یەک (٦١)، کە دەکاتە بیست و یەک ئایەت، لە تەفسیری حەوت ئایەتی پێشوویندا خستمانە روو کە ﷺ (١٠) فەرمانی ئاراستەیی جوولەگەکان کرد، وە (٥) شتیشی لێ قەدەغە کردوون، ئنجا دواي ئەوە خوا ﷻ لە دوو تووی (١٦) ئایەتدا، لە ئایەتی (٤٧ تا ٦١) دە (١٠) دانە لە نێعمەتە گەورە گەورەکانی خۆی خستەوه بیریان، کە دیارە فەرمانەکان و قەدەغەکان ئاراستەیی جوولەگەکان کران، ئەوانە کە هاوچەرخێ پێیگەمبەر بوون ﷺ، هەروەها چاکە و نێعمەتەکانیش خراونەوه بێر ئەوان، ئەگەرنا نێعمەتەکان کاتی خۆی لەگەڵ پێشینانی ئەواندا کران، بەلام چاکە و نێعمەتێک لەگەڵ بابو و باپیران و پێشینانیکیاندا دەکری، کە تۆ شانازیان پێوە دەکە، وەک ئەوێ لەگەڵ تۆدا کرابی، ئنجا خوا ﷻ لەم ئایەتەود دیتە سەر باسی خستەرووی کۆمەڵێک رەخنە و کەموکوورپی لە جوولەگەکاندا، کە مایە سەرمەنشت و مایە سەرمەنکردنیان، جا یەکیک لەوانە ئەوێ کە دەفەرموی: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى لَنْ نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ﴾، وە یاد بکەنەوه کاتی

کە بە مووساتان گوت (واتە: بابو باپیرانتان بە مووسایان گوت): ئەهێ مووسا ! چیدی تەحەممولی یەك جوړه خواردن ناکهین، یەك جوړه خواردنهكەش مەبەستیان پێی گەزۆو سەلوا بوو، ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثَبِّتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِشَائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا﴾، جا لە پەرورەدگارت بپارێوه بۆمان دەربێنێ لەوێ کە زەوی دەپروینێ: تروزی، خەیار، گەنەم، (یاخود: سیر)، نیسک، پیواز، پێنج جوړه شتیان باسکردو، کە هەموویان لە زەوی دەپروین، دانەویڵەو سەوزەو میوه تەمەن! مووساش ﷺ لەسەر ئەو داوایەیان سەرزەنشتیان دەکات، خوای کاربەجێ لەسەر زمانی ئەو دەفەرموێ: ﴿قَالَ اَسْتَبْدِلُوكَ الَّذِي هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾، واتە: گوتی: ئایا خواردنێك کە خراپترە دەیهێنە شوێن یەكێك کە چاکترە، یانی: چۆن چاکتر بە خراپتر دەگۆڕنەوه، عاقل چۆن شتی وا دەکات؟! دیارە وەك دواوی لە (چەند مەسەلەیهکی گەرنج) دا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر مەبەستی مووسا ﷺ وا پێدەچێ ئەو نەبووبێ، کە لە پرووی هیزی خۆراکیی (القوة الغذائية) دوه، ئەوانە یاسیان کردوون، خراپتر بن لەو خواردنە کە لەسەری بوون، کە بریتی بوون لە گەزۆو سەلوا، بەلکو لە پرووی مەعەنەوییهوه ئەو خواردنە سادەیهی کە دەپروین و کە دوو جوړه، خواردنی کەسانی کە بەدوای ئازادیدا دەگەڕێن، خواردنی میللەتیکە کە دەپروێ ژێانی ئازادانە ی دەست بەکەوێ، چیدی کە ژێردەستە نەبێت و نەچەوسێنرێتەوه، هەلبەتە میللەتیک بیهوێ نەچەوسێنرێتەوه دەبێت بە ژێانی سادە رازی بێت، کەواتە لە پرووی مەعەنەوییهوه ئەو خواردنە داوایان کردوون، خراپتر بوون لەوێ کە خواردوویانەو خوای بە بەزمیی بۆی رەخساندوون، بۆیه وەلامێکی زۆر پەر بە پێستیانی داوتەوهو فەرموویەتی: ﴿اَهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ﴾، شۆڕپنەوه بۆ هەر شارێك، ئەوێ دێتەوهو داوای دەکەن دەستان دەکەوێ، بچنە هەر شارێك لە شارەکان ئێوه دەربەستی ئەوه نەبن داخۆ ئازادان یان گۆیلە، سەربەستن یان ژێردەست، مادام دەربەستی ئەوه نەبن،

به دواى خوراکی جوړاوجوړدا بگمړین، نه وه بچنه هر شارېک نه وه دتان دمستده که وئ! به لّام له م بیابانه که شوینی خه لکینکی نازاده، که رازی نه بن له ژیر دمه لاتی فیرعه ونیکدا بژین، خواردنی ساده نه بیت دهنناکه ویت، نجا خوا ﷺ دفرموی: ﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنْ

الله ﷻ﴾، سى شت دمر باره ی جووله که کان باس دهکات، دفرموی: له نه نجامی نه وه هه لوښته و هاو وینه ی نه م هه لوښته یاندا، که بریتیه له نازونوزکردن و پرو بیانووگرتن داوای خوراکی جوړاوجوړکردن و، داوای خوښگوزمرانیی کردن، وهک مووسا ﷺ خاوهن چیشتخانه (مطعم) بی و دعوتمی کردبن! ناخر مووسا ﷺ هاتوه ئیوهی دمر باز کردوه و رزگاری کردوون، وه ئینسان دهبی باجی ژیانى نازادیی بداو ته حه ممولی نار حه تیی بکاو، ته حه ممولی ژیانى ساده بکات و، که سیک به دواى خوښگوزمرانییدا ویل بی، ناتوانی ژیانیکی نازادانه هه لبرئیرى، بویه دفرموی: له نه نجامی نه وه دا زموونیان له سمر پیویست کرا، هروده ها نه داری (جووله که هرچه نده دمو له مهنیش بن، به لّام هر نه دارو پروت و رهمال دینه بهرچاو) وه توورپدی خواشیان پی برا، چونکه: (بأعوا) یانی: (رجعوا): گمراينه وه، واته: وهک چوّن که سیک دهچیته سهفرو شتیک له گهل خوی دینیته وه، نه وانیش له نه نجامی نه وه جوړه هه لوښتانه یاندا توورپدی خویان برده وه، وهک دفرموی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ

النَّبِيَّ كَافِرًا بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، نه وهش له نه نجامی نه وه دا که بیبر و ابوون بهرانبهر به نایه ته کانی خوا، وه پیغه مبرانی خویان به ناهق دهکوشت، جا دیاره پیغه مبرانی خوا هر به ناهق دهکوژرین و هیچ پیغه مبریک شتیکى واناكات که ههق بی بکوژری، به لّام بویه وشه ی (بغیر الحق) ی زیاد کردوه، وهک رهمانبیژان دهلین، بو نه وهی دزیویو ناشیرنیی و ناقولایی نه و تاوان و خراپه یان بخته پرو، که دیاره مه بهست له پیغه مبران (عليهم الصلاة والسلام) به پله ی یه که م زه کمرییاو یه حیای کورنیی بوون، که جووله که کان کوشتیان، وه بو

خۆیان لە (پەیمانی کۆن)^(١) دا باسی ژمارەیهکی دی لە پیڤەمبەران دەکەن، کە کوش-تووینان ﴿ذَلِكَ بِمَا عَصَاوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾، بۆچی کوفریان بە ئایەتەکانی خوا دەکرد؟ وە بۆچی دەستیان چوو خۆینی پیڤەمبەرەکانەوه؟! دیارە ئەوهش رپشەهێ هەیهو بەهۆی ئەوهوه بوو، کە سەریپچییان لە فەرمانی خوا دەکردو ملکهچ نەبوون بۆ خوا، وە برپوایان بە ئایەتەکانی خوا نەدەکردو، بە هۆی ئەوهوه کە دەستدریژکار بوون و سنووربەزین بوون.

ئنجای ئایەتی دووهم، وهك باسم کرد خوا ﷻ راستییەکی زۆر گەورەدی تێدا دەخاتە روو، کە بریتیه لە دانانی تەرازوویەك بۆ هەڵسەنگاندن و کێشانی ئیمان و دینداریی، دەفەرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، کە مەبەست پێی مسوڵمانانە ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾، کە مەبەست پێی جوولەکەکانە، وشە: (هَادُوا) یانی: (رَجَعُوا) گەڕانەوه، وهك خوا ﷻ لە سوورەتی (الأعراف) دا لەسەر زمانی مووسا ﷺ دەفەرموی: ﴿... إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ...﴾، واتە: (إِنَّا رَجَعْنَا إِلَيْكَ) ئیمە بۆ لای تۆ گەڕاینەوه. ﴿وَالنَّصَارَى﴾، کۆی (نصرانی) یە، کە مەبەست پێی شوینکەوتووانی عیسا ئی. ﷺ، ﴿وَالصَّبِيْنَ﴾، ئەمانیش توێژەران قورئان و میژوونووسان دەربارەیان زۆر راجیان، هەندیکیان دەلێن: ئەوانەن کە ئەستێرە پەرسن، وە هەندیک دەلێن: ئەوانەن کە خۆیان بە شوینکەوتە (نوح) دمران، وە هەندیک دەلێن: ئەوانەن کە خۆیان بە شوینکەوتە (یحیی) دمران، وە

(١) برۆانە (التفسير التنبؤي للكتاب المقدس)، العهد القديم، سفر إرميا، الإصحاح: (٢)، ص (١٤٨٠)، کە لە زمانی (إرميا) وە نەقل دەکات کە بە حساب یەکیکە لە پیڤەمبەران کە بە گەلهکەمی دەلێ: (واقرست سبوفکم انبیاءکم کأسر کاسر)، واتە: وە شمشێرەکانتان وهك شیری تیکشکێنەر پیڤەمبەریانان رپوکرد -کوش-.

هەروەها برۆانە: العهد الجديد، سفر أعمال الرسل، الإصحاح: (٧)، ص (٢٢٩٠)، کە لە شەرەمەیدا دەلێ: (أنبياء كثيرون لاقوا الإضطهاد بين اليهود: إرميا، إشعيا، عاموس، زکریا، إيليا)، واتە: پیڤەمبەرانیکێ زۆر لەنیو جوولەکەدا تووشی جەوسێنرانەوه بوون: (ئیرمیا، ئیشعیا، عاموس، زەکریا، ئیلیا)، کە دیارە مەبەستی پێی گوشتنێانە.

هەندیک دەلێن: ئەوانەن کە خۆیان بە شوینکەوتە (داوود) دەرزان (سەلامی خوا لەسەر هەموو پێغەمبەرەکان بێت)، هەندیکیش دەلێن (صابئة) لە (صَبَأ) وە هاتو، واتە: لە دینەکەى خۆى دەرچوو، کەواتە: ئەوانەن کە لە دینیکەووە گواستوو یانەتەووە بۆ دینیکی دیکە، بەهەر حال ئەوانە ئیستا هەن لە ئێران و لە عێراقیشدا، بەلام ژمارەیان کەمەو خۆیان بە خاوەن کتێبی ئاسمانیی دەرزان، جا خوا ﷻ دەرەمۆی: هەر کام لەو چوارانە مسوڵمانان و جوولەکەو نەصرانی و صابییه، ﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾، ئا ئەو پێوێرو تەرازوویە: هەر کامێکیان ئیمان بە خوا بێنێ، ئیمانی راست و دروست، وە ئیمان بە رۆژی دواى بێنێ، وە کردووی باشیش ئەنجام بدات، ﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، ئەو پاداشتیان لای پەر و مردگاریان پارێزراو و نەترسیان لەسەردو نەغەم و پەژاردش دایاندەگرن، کەواتە سەنگی مەحەك ئەودیه، كى بەرپاستی ئیمانی بەخوا و ئیمانی بە دواڕۆژ هەیه، ئیمانی بەو سەردەتا (مبدأ) یە هەیه، کە لێو هاتو، ئیمانی بەو سەردەتاجام (مَصِير) هەیه، کە بۆی دەچێ، وە لەو نیوانی ئەو هاتن و رۆیشتنەشدا، کردووی باش ئەنجام بدات، ژيانەكەى بە شیودیهك بگوزمرینى کە خوا لێی رازی بێ، ئا ئەو سەنگی مەحەكى دینداریه، وە ئەو سەنگی مەحەكى راست و دروست بوونە لەگەڵ خوا و بەندایەتیی کردن بۆ خوادا.

چەند مەسەلەیهكى گەرنگ

مەسەلەى یەكەم: جوولەكەكان نازو نوزى زۆریان کردووە بڕو بیانووی زۆریان بە موسا ﷺ گرتو، یەكێك لە بیانووەكان ئەو بوو کە باسمان کرد، کە گەرنە لە موسا دادەگەرن خواردن و خۆراکی جوړاو جوړیان بۆ دابین بکات ! لە حالیکدا کە لەو دەشت و بیابانەى (سینا) دا خوا ﷻ دوو جوړە خۆراکی بۆ داناون، کە کیفایەتى جەستەى ئینسان دەکەن، یەکیان شوینی میوه دەگرن و شیرینی و کاربۆهیدراتی تێدا یە کە گەزۆیەو، ئەویدیکە شوینی خۆراک

دەگرى، كە گۆشتەو پرۇتېناتو چەورىى تېدايە، ديارە لەو بىابانە شدا ھەر ئەو پەيدا دەبى، ھەلبەتە خوا ﷺ دەيتوانى ھەموو شتېكىيان بۇ پەيدا بىكات، بەلام ئەوئەندە خوارەندە كافىيە بۇ جەستەى ئىنسان، تاكو ژيانى پى بەرپومبچى، وە خواى كاربەجى وىستووئەتى ئەوانە بە ژيانىكى سادەو بە خوارەندەو خۇراكىكى سادەو رابىئى، چونكە مىللەتەك بىەوئى بە ئازادىى بژىى، دەبى تەكلىفى ژيانى كەم بىو، نابىت چاوى لە خوارەندى جۇراو جۇرو رەنگىن و بەرگو پۇشاكى چاك و خانووبەرى خۇش و... ھتە بى، بەلكو دەبى ھەول بىدات بە ژيانىكى سادە، قەناعەت بە خۇى بىكات.

مەسىلەى دوووم: راھاتن بە خۇشگوزمرانىيەو شتېكى خراپە، وەچەى ئىسرائىل لەبەرئەوئى كە لە مىسر ھەرچەندە ژىردەستە بوون، بەلام شار بووئە لەژىر دەسەلاتى فىرەئەندە بىگومان راددەيەك شارستانىتى و پىشكەوتەن ھەبووئە خەلك لەوئى خۇشگوزمران بووئە، جا ئەوان چونكە بە خۇشگوزمرانىيەو راھاتوون، تەماشە دەكەى لەكاتى تەنگانەدا ئەو راھاتنە بەو خۇشگوزمرانىيەو، لەو كاتى تەنگانەياندا وەدەر دەدات، بۇيە لە عومەرى كورى خەتتاب (خو لىى رازى بى) گىرپراوئەوئە، كە فەرمووئەتى: {إِخْشَوْشِنُوا فَإِنَّ النَّعَمَ لَاتَدُومُ} واتە: زىرىن، چونكە نىعمەتەكان بەردەوام نابىن، وە (أبو حامد الغزالي) لە كىتەبى (إحياء علوم الدين) دا لەباسى پەروەردەى مىندالدا دەلئى: ئەگەر كابرا ھەبووش بى، واباشە جارجار بەس نانى وشك و خوارەندى سادە بىدات بە مىندالەكانى، بۇئەوئە ئەگەر رۇژىك لە رۇژان لىيان قەوما، تووشى بەسەرداكەوتەن نەبىن و خۇپراگرو دامەزراوبىن.

مەسىلەى سەيەم: بەراستى ئازادىى و ژيانى ئازادانە باجى خۇى دەوئى، وادىارە وەچەى ئىسرائىل ئەو باجەيان زۇر لەسەر دل قورس بووئە، چونكە ئەوئەندە بە كۇيلايەتتەو راھاتوون ئەوئەندە ژيانى چەوساومىيان دىوئە، كە زۇر خوارو خىچىى فىكرىى و سلوكىيان تىدا پەيدا بووئە، وەك زانايانى كۆمەلئەس دەلئىن: ھەر مىللەتەك زۇر چەوسايەوئە ستەمى لىكرا، كۆمەلەك عەيب و عارو

كەموكوورپى تېدا پەيدا دەبن، كە مەگەر زۆر جەريئانە خۇى لەو كەموكوورپىيەنە بزار بكا، ئەگەرنا وردە وردە ھەر لەگەلى دەمىن، ھەلبەتە مىللەتى ئىمەش زۆر لەو عەيبو كەموكوورپىيەنە پىۋە ديارن، لەسەرى سەرىۋە تا خواری خواری (واتە: ھۆكەرپان و بىرپارە دەستان و خەلكىش) كە شوپنەۋارى سەردەمى رۇئىمى بەعسن، كە ماۋىيەكى زۆر لەژىر نىرو چەكەمى رۇئىمى بەعسا گوزمەندوۋىيەتى و كۆمەلىك عەيبو عارو كەموكوورپى پىۋە نووساون و مەگەر ئەم خەلكە ئىمانىكى چاكى ھەبىو، زۆر چاك بگەرپنەۋە بۇ لای خۇى پەرورەدگارو خۇى بزارىكا، ئەگەرنا ئەو كەموكوورپىيەنە ھەر پىۋە دەمىن، ئەگەر زىيادىش نەكەن^(۱)!.

مەسەلەى چۆرەم: مووسا ﷺ دەفەر موى: ﴿أَسْتَبْدِلُوكَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ

بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾، ئايا خواردنىك كە خراپترە ھەلىدەبژىرن بەسەر خواردنىكى چاكتردا، واتە: خواردنە چاكەكە پال پىۋەدەمىن و ھى خراپترى دىنە جى؟! لىردە مەبەست پروۋى مەنەۋىيە، چونكە ئەو خواردنە سادەيە ئازادىيى لەگەل دايە، بەلام خواردنە جۇراو جۇرەكە كۆيلاپەتى و ژىردەستەيى و زەبوۋنىي لەگەلدەيە، جا ئىنسان كە سەربەست و ئازاد بوو، با ژيانىشى سادەبى بەراستى زۆر خۇشترو بەلەزەتترە، لەۋدى كە لە زىندانى بكەن، ياخود ژىر چەپۆك و پەزىل و ژىردەست بى، بەلام باسەرى ھەر لە پلاو گۆشتى بگرن، بۇ كەسك كە خاۋمنى شەھامەت و جوامىرى بى، ژيانى سادەو خواردنى سادە لەگەل ئازادىيدا ھەلدەبژىرئ بەسەر خۇشگوزمەنىيەكى زەبوۋنەنى ژىرچەپۆكانەدا.

مەسەلەى پىنچەم: كە دەفەر موى: ﴿أَهْبِطُوا مِصْرًا﴾، توپژمەنى قورئان ھەندىكىان

دەللىن: مەبەستى پى شارى مىسەر، واتە: بگەرپنەۋە بۇ مىسر، تاكو لەۋى فەرەۋنىكى دىكە دووبارە بتانچەۋسىنىتەۋەو خواردنى خۇشىش بخۇن! بەلام

(۱) لە كىتەبى: (واقىيى ھەرىمى كوردستان، دىدىكى ئىسلامىيەنە) دا تىشكەمان خىستۆتە سەر ژمارەيەك لەو نەخۇشىيەنە.

له بهرئه وهی که وشه‌ی (مِصرأ) به نه زانراو (نُکِرَة) هاتوه، نهو مانایه راست نیه، به لکو مه بهست له (مِصرأ) همر شاریکه، چونکه بچنه همر شاریکه وه حه تمهن ناغاو کوپخاو طاغووتیکی لییه، نهو کاته وابووه، که واته: بچن بؤ همر شاریک له شاران تاکو زه لیلانه بژین و خواردنی خویشیش بخوئن، نه گمر رازی نین و نامادنین باجی ژیانی نازادانه بدن، نه وه سهرمنجام و چارمنوستان دهبیت.

مه سه له ی شمه هم: که دهمرموی: ﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ﴾،

زموونی و نه داری یان له سهر فمرزبوو، زانایان ده لئین: (الرَّذَائِلُ يَجْرُ بَعْضُهَا بَعْضاً)، واته: سیفه ته خراپه کان هیندیکیان هیندیکیان په لکیش ده کهن، نه وانه که نامادنه بوون به ژیانی ساده بگوزمرینن، ژیردهسته ییان له سهر فمرز کراوو، سهرمنجام نه داری یان له سهر فمرز کراوه، نه ودهش سهری کیشاوه بؤ نه وه که عهیب و عاری دیکه شیان تیدا په یدابن، همرودها سیفه ته چاکه کانیش هه ندیکیان هه ندیکیان په یدا ده کهن، وهک پیغه مبه ر ﷺ فمرموویه تی: { (إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبُرْوَانِ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۶۰۹۴)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۶۵۸۰)، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ }، واته: راستگوویی ئینسان به رهرو چاکه دهب، وه دروژنی ئینسان به رهرو خراپه دهبات.

مه سه له ی حه و ته هم: حیکمه ته نه وه چیه که خوا ﷻ نهو نایه ته ی له ویدا هیناوه،

که دهمرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّبِیِّینَ مَن

ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا

هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، که وهک بلئی نایه تی که کراوته نیواخن نهو قسه و باسانه ی

که له گهل جووله که کاند ده کرین؟! زانایان ده لئین: دوو حیکمه تی تیدان:

یه که هم: بؤ نه وه که خوا ﷻ نه و منده زده ی جووله که کان ده کات له سهر خراپه و

که موکوورپیه کانیان، نهو جووله کانه ی که مسوئلمان دهب، دلایان له خو یان

دانه مینئ و پیان وابئ باب و باپیرانی شیان همر خراپ بوون، نه خیر به لکو

ئه‌وانه‌یان که چاک بوون، له بابو باپیرانیان هی جووله‌که، هی نه‌صرانیی، هی صابیئه، هی موشریکه‌کان ... هتد، مادام ئه‌و کاته له‌سهر ئایین و به‌رنامه‌ی ئه‌و سهرده‌مه‌ی خۆیان بووبن و له‌گه‌لێاندا راستیان کردبێ، ئه‌وه مانای وایه سهرفرارو به‌خته‌وهرن.

دوهم/ بۆ ئه‌وه‌ی مسوڵمانانیش ههر له خۆوه فریو نه‌خۆن و له‌خۆبایی نه‌بن، پێیان وابێ ههر چونکه ناویان مسوڵمانه، تازه پێویستییان به هیچ شتێک نیه! به‌لکو ده‌بێ به‌راستی ئیمانته به خواو رۆژی دوایی هه‌بێ، وه کرده‌وه‌ی باشیشت هه‌بێ، ئنجا مسوڵمانه‌تییه‌که‌ته نیوهرۆکی هه‌یه.

وه له کۆتاییدا ده‌لێین: ئه‌م نایه‌ته له‌لایه‌ن هه‌ندی مه‌لای دین فرۆشه‌وه مانایه‌کی هه‌له‌ی لێ‌راوته‌وه، ده‌لێن: ئه‌وه که خوا ﷻ ده‌فهرموێ: برواداران و جووله‌که‌و نه‌صرانیی و صابیئه، ههر که‌سێ ئیمانی به خواو به رۆژی دوایی هه‌بێ، وه کرده‌وه‌ی چاک بگات، ئه‌وه پاداشتی لای په‌روهردگاری هه‌یه و ترسو په‌ژاردی نیه، ده‌لێن: که‌واته: هه‌موو ئه‌وانه‌ی که خاوه‌ن کتێبی ئاسمانیین، ههر که‌سه به دینی خۆی مادام راست ده‌که‌ن له‌گه‌ڵ دینی خۆیاندا، ئه‌وه به‌هه‌شتینه! به‌لام بیگومان ئه‌مه مانایه‌کی زۆر غه‌له‌ته، وه پێچه‌وانه‌ی چه‌ندان نایه‌تی خوا‌ی په‌روهردگار، بۆ وینه خوا‌ی زاناو شارمزا له سوورمه‌تی (آل عمران) دا ده‌فهرموێ: ﴿... وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيَّةَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا...﴾ ﴿۱۰﴾، واته: وه ئه‌وانه‌ی که کتێبیان پێ‌راوه‌و ئه‌وانه‌ش، که نه‌شارمزان (له کتێبه‌کانی خوا) پێیان بلێ: ئایا مسوڵمان بوون؟ جا ئه‌گه‌ر مسوڵمان بوون (یان گه‌ردنکه‌چه‌بوون بۆ ئایینی راست و ده‌ستکاری نه‌کراوی خوا) ئه‌وه پێی راستیان گرتوه.

وه خوا‌ی بێ وینه ههر له سوورمه‌تی (آل عمران) دا ده‌فهرموێ: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْأِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ﴿۸۵﴾، واته: وه ههر که‌س جگه له ئیسلام به‌رنامه‌یه‌کی دیکه بخوازی، بیگومان لێی وهرناگیرێ و له دوا‌رۆژیشدا له زیانبارانه. که‌واته: ئه‌وه غه‌له‌ته بلێ: جووله‌که‌و نه‌صرانیی و

صابیئە، ھەرکەسێ ئیستا دینی خۆی پیادەبکات، مانای وایە لە قیامەت سەرفرازە! نەخێر ئەو مانایە غەلەتە، بەلام ئەم ئایەتە دوو مانای رێک و راستی ھەن:

مانای یەکەم: بە نسبەت رابردوو و دەوڵەت، واتە: لە رابردوودا، ئەگەر جوولەکە بەراستی پەڕپەرییان لە دینی خۆیان کردبێ، لەگەڵ کتیبی خۆیان و پیغەمبەری خۆیاندا کە تەورات و مووسا راستیان کردبێ، وە نەصرانییەکان ئەگەر لەگەڵ عیساو لەگەڵ ئینجیلدا راستیان کردبێ، وە صابیئە ئەگەر لەگەڵ دینی خۆیاندا راستیان کردبێ، ھەروەھا مسوڵمانان ئەگەر لەگەڵ دینی خۆیاندا راستیان کردبێ، ئەو ئەوانە ھەموویان سەرفراز و بەختە و مەزن.

مانای دووەم: بۆ ئیستا داھاتوو، واتە: ئیستا و لەمەودوا ئەگەر مسوڵمانان بەراستی خاوەنی ئیمان و کردەوی باش بن، وە جوولەکە ئەگەر ئیمانی بێن و کردەوی باش بکەن، وە شەریعەتی ئیسلام دەلێ، وە نەصرانیی و صابیئەش بەھەمان شیوە، ئەگەر ئیمان بێن بەراستی و کردەوی باشیش بکەن بەپێی شەریعەتی کۆتایی خۆی پەر و مردگار، ئەو ئەوانە ھەموویان سەرفراز دەبن.

خوای پەر و مردگار ئیمە و سەرچەم مسوڵمانان لەوانە بگێڕێ، کە تەنھا بەناوی مسوڵمانەتیی ئیکتفا ناکەن، بەکو ئیمانی باشیان دەبێ و پابەند دەبن بە شەریعەتی خواوە، بەپێی رێوشوێن و رێبازی پیغەمبەری خوا ﷺ بەرپۆ دەدەن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێزدەهەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە زنجیرە دەرسی تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، لە چوار ئایەت پێک دێت، ئایەتەکانی: (٦٣ تا ٦٦)، لەم چوار (٤) ئایەتەدا خوا ﷻ دوو لە عەیبو کەموکوڕییەکانی بەنی ئیسرائیل بە چاوی نەودکانیاندا دداتەو، کە:

یەکمەیان/ ئەودیه کە بە حالیکێ زۆر سەخت پەیمانیان لێوگرگرا، کە پابەند بن بە تەوڕاتەو، کەچی دواییش وەک پێویست پێودی پابەند نەبوون.

و دووهمیان/ ئەودیه کە کۆمەڵیک هەبوو و لە شارێک لەکەنار دەریایەک کە هەرچەندە ئیشکردنیا لە رۆژی شەممەدا لێ قەدەغەکراو، بەلام ئەو قەدەغەیان شکاندوو خوای بەرز بە شیومیەکی سەخت سزای داو، وەک لە درێژەی ئایەتەکاندا باسی دەکەین.

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِمَّا بَعْدَ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَبَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾﴾

مانای وشە بە وشە ی ئایەتەکان

((وہ یادبکھنہوہ (ئەہی جوولہ کەکان) کاتیک پەیمانیک پتەومان لیتان وەرگرت (واتە: لە پێشووە کانتان)، وە کیوی طوورمان بەسەر سەرتانەوہ بەرزکردوہ (پیمان گوتن): ئەوہی پیمانداون (لە بەرنامەو شەریعت) بە توندیی بیگرن و بزەنن چی تێدايە! بەلکو پارێز بکەن ﴿٦٣﴾ کەچی دواي ئەوہ پشتتان ھەلکردو، ئەگەر چاکەو بەزەیی خوا نەبووایە بەسەرتانەوہ، لە زیانباران دەبوون ﴿٦٤﴾ وە (بەسەرھاتی) ئەوانەتان زانی، کە لە شەمەدا دەستلێژی یان کردو، پیمانگوتن: ببە مەیموونی پەست ﴿٦٥﴾ وە گیرامان (واتە: ئەو رووداوە) بە مایە پەند وەرگرتن و سەلمینەوہی خەلکی رۆژگاری خۆیان و ھە دواي خۆشیان، وە بە نامۆزگاریی بۆ پارێزکاران ﴿٦٦﴾)).

شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان

(مِثْقَلُكُمْ): (المِثْقَالُ: عَقْدٌ مُّؤَكَّدٌ بِيَمِينٍ وَعَهْدٌ) واتە: (مِثْقَالٌ) بریتییە لە گریبەستیک کە جەختی لەسەر کرابێتەوہ، بە سویند لەسەر خواردن و پەیمان لەسەر وەرگیران.

(الطُّورُ): (الطُّورُ: اسْمٌ جَبَلٍ مَّخْصُوصٍ، وَقِيلَ: اسْمٌ لِّكُلِّ جَبَلٍ)، واتە: (طُّور) ناوی چیاھەکی تایبەتە، کە توێژمرانی قورئان دەلێن: موسا ﷺ لەسەر ئەو چیاھە کە لە دەشتی (سینا)یە، گفتوگۆی لەگەڵ خوا کردوہ و تەووراتی لەسەر ئەو چیاھە لە خوا ﷻ وەرگرتوہ، کە بێگومان فریشتە بۆیان ھیناوہ، ھەندیکیش دەلێن: وشە ی طوور ناوی ھەر چیاھەک و ھەر شاخیکە بە گشتی.

(خَاسِيْنَ): (قِيلَ خَسَاتُ الْكَلْبِ، أَي: رَجْرُئُهُ مُسْتَهْيَنَابُهُ فَانْرَجَرَ، وَكَذَلِكَ إِذَا قُلْتَ لَهُ: إِخْسَأْ) لە کوردەواریی خۆماندا، کە سەگ دەنگ دەدری دەلێن:

(چغه)، دهگوتری: (حَسَاتُ الْكَلْبِ)، واته: چه غه م له سه گه که کردو دنگمدا به سووکی ئه ویش سلهمیه وه، (خاستین) یش کوئی (خاسیء) د، واته: که سیک به سووکیه تی پیکرانه وه دهر کرابی و بی دنگ کرابی، یان سزا درابی.

(نَکَلًا): (نَکَلْتُ بِهِ: إِذَا فَعَلْتُ بِهِ مَا يُنْكَلُ بِهِ غَيْرُهُ وَاسْمُ ذَلِكَ الْفِعْلِ النَّكَالُ)، که تو سزای که سیکت دا خه لکی دیکه ی پیوه ته مبی بی، وه په ندی لی وهر بگری، ئه و کردموه ی که تو له گهل که سیکتا دهیکه ی پی عیبره تگرتوو بی و پی ته مبی خواردوبی، پی دهگوتری: (نَکَالُ)، (نَکَالُ) یش له (نَکَلُ) موه هاتوه (وَالنَّكَلُ: قَيْدُ الدَّابَّةِ وَحَدِيدَةُ الْجَامِ لِكُونِهِمَا مَانِعِينَ، وَالْجَمْعُ: أَنْكَالُ)، (نَکَلُ) به پیومندی پی و لاخ دهگوتری، وه به و ناسنه دهگوتری، که دهگریته لغاوی و لاخه به رزمو دهگریته نیو زاری، چونکه هه م ئه و پیومندی، که دهگریته پی و لاخه وه، قه دهغه ی دهکات له وه که به ملاو به ولادا بروا، وه هه م ئه و ناسنه ی دهگریته دمی ئه سپیشه وه، ری لیده گیری، له وه که گياو له وهر بخوات، کوئی (نَکَلُ) یش (أَنْكَالُ) د.

(بَيْنَ يَدَيْهَا): پیشی، واته: ئه وانه ی له پیشی بوون.

(وَمَا خَلْفَهَا): دواپی، واته: ئه وانه ی له دواپی بوون.

(وَمَوْعِظَةً): (الْوَعْظُ: رَجْرُ مُقْتَرِنٍ بِتَخْوِيفٍ) (وَعُظٌ) تیوه خورپینیکه، که هاوکات بی له گهل ترساندن، وه خه لیلی کوری فمراهیدی ده لی: (الْوَعْظُ: هُوَ التَّذْكِيرُ بِالْخَيْرِ فِيمَا يَرْقُ لَهُ الْقَلْبُ وَالْعِظَةُ وَالْمَوْعِظَةُ: اسْمٌ) واته: (وَعُظٌ) ئه وده، که تو بیرری که سیک بخه یته وه ناموژگاریی بکهیت، به شیومیه ک که دلی نهرم بی، وه هه ر کام له (عِظَةٌ) و (مَوْعِظَةٌ) ناو، که به کوردی ده لی: ناموژگاریی.

مانای گشتی نایه ته کان

خوا ﷻ دواى ئه و نایه ته ی، که له درسی پیشوودا تهفسیرمان کردو، کردی به ناواخن بۆ دواندنى خاوهن کتیبه کان به گشتی و جووله که کان به تایبته، له بهر ئه و دوو حکمه ته ی که باسمان کردن، دیته وه سمر دوواندنى جووله که کان و خستنه رپووی ئه وه ی که له گهل پیشینانینان کردوو یه تی، جا چ نیعمه تی به سمریاندا رشتبى، وهك له مدرسه کانی رابردوودا باسمان کرد، چ تووشی سزاو جه زرده ی خوا بووین، به هوی سمره خمری و لاملی و لادانیانه وه و دهفرموی:

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾، واته: یادبکه نه وه کاتی که په یمانیکی زۆر پته ومان لیتان و مرگرت، که دواى باسی ده کهین، ئه و په یمانه چه ند برکه بووه چۆن بووه؟

﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ﴾، وه طوورمان به سمر سمرتانه وه راگرت، کیوی طوور، یاخود چیا یه كه له چیا یه کان، یاخود چیا یه كه که له کیوی طوور، ئه و په یمان و مرگرتنه ش بۆ ئه و دبوو، که رهفتار به ته و رات بکه و پابه ندین به و شهریه ته وه که مووسا ﷺ له خوا وه بوی هیناون، بۆ ئه وه ی ژبانى تاکیی و خیزانی و کۆمه لایه تییان، به پیی ئه و بهرنامه یه ریکبخه ن، ﴿حَذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾، (وه پیمانگوتن) ئه و بهرنامه یه ی پیمانداون به توندی بیگرن و به جیددی و پیوه ی پابه ند بن و مامه له و رهفتاری پی بکه ن، جارئ سمره تا به جیددی بیگرن، دواى هه ولبدن بزنان چی تیدایه ﴿وَأَذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾، واته: وه دیراسه ی بکه و لیى بکو لنه وه و تیى بفکرن، بزنان چی تیدایه ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، به لکو ته قوواتان په یدابى، که واته: ته قوا له ئه نجامی پابه ندی به شهریه تی خوا وه په یدا ده بى، سمره تا پیویسته ئینسان شهریه تی خوا و مریگری و ئیمانی پی بین و به جیددی و مریگری، دواى هه ولبدن تییبگا، ئیدی له ئه نجامی ئه وه دا وهك له مدرسه کانی رابردووش باسمان کرد، ئینسان ته قوا ی په یداد مبی و زیاد ده بى.

﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾، ئنجا دواى ئه وه ش پشتتان تی کرد، دیاره مه به ست پیی زۆربه یانه، ئه گه رنا به ته ئکید هه ندیکیان پیوه ی پابه ند بوون، به لام

دیاره زوربه یان پابه ند نه بوون، ئنجا دهمرموی: ﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ، لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾، نه گمر به خششی خواو به زهیی خوا نه بووایه به سهرتانه وه، بیگومان له زیانباران دبوون، به لام خوا لیبور دنی زوره له گهل به نده کانی و چاوپوشی زوره، نه وه دتا له گهل نه وه پهیما شکاننده شیاند، دوی نه وه ی پهیما بوونه وه و توبه یان کردوه، خوا لیان خوشبووه، ئنجا دته سمر باس و مه سه له یه کی دیکه، که سمرکونه و سمرزنشتی نه وانه ی سمرده می پیغه مبه ری خوا ^{صَلَّیَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ} پیده کات، چونکه به لی بابو باپیرانیان وایان کردوه، به لام نه وانیش به ته نکید بابو باپیرانی خویانیان به په سند زانیوه، وه دیفاعیشیان له هه لوسته کانیان کردوه، به به لگهی نه وه که له سمر هه موو شته کانیان همر رۆیشتوون و به مردموام بوون: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ﴾، وه بیگومان نیوه رپوداوی نه وانه دمرانن، که له شه مه هدا ده ستریزیان کردوو یاخی بوون و سنووریان به زاند ﴿فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾، نیمهش له سزای نه وه دای پیمانگوتن: ببه مه میوونی په ستو زبوون، هه لبه ته ئینسان وده ختیك دبه یته مه میوون، مانای وایه زور په ستو نزم و زبوون بووه! ﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا﴾، ئنجا نه و سزایه مان (که نه وانه مان گیرا به مه میوون) کرد به مایه ی ته مین بوون و په ندوهرگرتنی هه موو نه و خه لگهی، که له ده ور به ریان بوون و هاوچه ریخیان بوون، وه نه وانه ی له دوی نه وانیشه وه دین که په ندی لی وهر بگرن، لیردها جیی سمرنج نه وده یه، که جووله که کان وده که دمرسه کانی رابردوودا باسمان کرد، میله ته یکن خوی دادگمر زور نیعمه ته و موعجیزه ی سهیر سهیری پیداون، به لام دیسان سزای زور گه وره گه وره شی داون! جا نه مه نه وه لی وهر ده گیری، که همرکه سینک خوا نیعمه تی زوری بداتی، نه گمر شوکری نیعمه ته که ی نه کرد، خوی دادگمر زور به توندیش سزای ددات، وده که له سوورپتی (المائدة) دا دهمرموی: ﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿۱۱۵﴾، دوی نه وه ی کوومه لیك

لە شوینکە وتووونی عیسا ﷺ (حەوارییەکان) داوایان لێکرد، گوتیان: دەبن
سفرەبە کەمان لە ئاسمانی وە بۆ بێنیە خواری، سفرەبە کە خواردن کە لێی بخوین،
عیساش ﷺ بۆ ئەو مەبەستە لە خوا پاراپیەو، خۆی پەرەردگار فەرمووی: من
سفرەبە کەتان لە ئاسمانی وە بۆ دادەبەزێنم، کە هەموو جوۆرە خواری دنیکی تێدا بێت،
بەلام لەمەودوا هەر کامیک لە ئیو بەبێروا بێت، بە جوۆرێک سزای دەدم لەنیو
جیهانیاندا کەسم وا سزا نەدای! جا هەندیک لە توێژمەروانی قورئان دەلێن:
عیساو ﷺ حەوارییەکانە کە ئەو وەلامەیان لە خوا بیست، گوتیان: سفرەبە کەمان
هەر ناوی، ترسان لەوێ کە هەندیکیان دوایی لاساربن و خوا سزایان بدا، وە
هەندیکیان دەلێن: گوتیان: (إِنْ شَاءَ اللَّهُ) لاسار نابین و سفرەو خۆنە کەیان بۆ
دەبەزی، کە ئەم راپەش بەهێزترە، بەلێ خوا هەرکەسێ چاکە زۆر لەگەڵ بکات،
ئەگەر بێت و ئەهلی ئەمەگو سوپاس نەبێت، دوایی توندترین لە خەلکی دیکە
سزای دەدا، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (الأحزاب) دا بە هاوسەرە بەرپێزەکانی
پێغەمبەری ﷺ فەرموو: هەر کامیک لە ئیو لاری بێت: ﴿... يَضَعَفْ لَهَا
الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ...﴾ (۳۰) ﴿الأحزاب﴾، سزاو نازاری بۆ دوو قات دەکریتەو، دیارە
ئەگەر چاکیش بن پاداشتیان دوو قاتە، وەک فەرموویەتی: ﴿... نُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ
...﴾ (۳۱) ﴿الأحزاب﴾، واتە: دوو جار پاداشتی دەدەینەو، جا دەفەرموی: ﴿فَعَمَلُهَا
نَكْلًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾، واتە: ئەو بەلایە کە سزای
ئەو کۆمەڵەمان پێدا، کردمان بە مایە تەمبیکردن و پەند دادانی خەلکی سەردەمی
خۆیان، وەهێ دوای خوێشان، وە کردمان بە ئامۆژگاری چاک بۆ پارێزکاران، خەلک
بەگشتی پەندو عیبرەت وەردەگرن، بەلام ئەهلی تەقوا بۆیان دەبێتە ئامۆژگاری،
پەند وەرگرتن زۆر جار بەدەست خۆت نیە عیبرەت و پەند وەردەگری، بەلام
ئامۆژگاری ئێرەدو ئیختیاری خۆتی لەگەڵایە، وە ئامۆژگاری وەرگرتن لە راستیدا
تەنیا شایستە ئەهلی تەقوایە و ئینسان بەهۆی تەقوایە و پەند وەردەگری بە
ئامۆژگاری، بۆی دەبن بە مایە ئەو کە زیاتر لە خوا نزیک بێتەو.

چه ند مه سه له یه کی گرن گ

مه سه له ی به که م: نه و په یمانه ی که خوا ﷺ له بار دیه وه د هفر موی: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ﴾، نه و په یمانه له دوو شوی نی دیکه له قورباندا باسکرا وه و په یمانی کی دوا زده بر گه ییه، ده (۱۰) بر گه ی له ئایه ته کانی (۸۳ و ۸۴) ی سو وړ متی (البقرة) دا باسکرا ون، که به م شی و دیه ن: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَزَى الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ﴾ ﴿۸۳﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿۸۴﴾ ده بر گه کانی نه و په یمانه پته وه دش که خوا له جو و له که کانی و مر گرتوه، نه مانه ن:

- ۱- ﴿لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾، بی جگه له خوا به ندایه تی بو هیچ که س ناکه ن.
- ۲- ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾، له گهل باب و دایکتان چاکه ده که ن.
- ۳- ﴿وَزَى الْقُرْبَىٰ﴾، له گهل خزمان چاکه ده که ن.
- ۴- ﴿وَالْيَتَامَىٰ﴾، له گهل هه تیوان چاکه ده که ن.
- ۵- ﴿وَالْمَسْكِينِ﴾، له گهل نه داران چاکه ده که ن.
- ۶- ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾، وه قسه ی چاک به خه لکی ده لئین، چاکه نه بیّت به خه لکی نالئین.
- ۷- ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾، وه نویژ بهرپا ده که ن.
- ۸- ﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾، وه زهکات ده دهن.

۹- ﴿لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ﴾، وه خوینی یه کدی به ناهه ق نارپژن.

۱۰- ﴿وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾، وه یه کدی له مان و حالی خوتان

دمرناکهن، ئەمه ده (۱۰) برگه، وه له سوورپتی (المائدة) شدا باسی دوو

برگه ی دیکه ش دهکات، که دهمرموی: ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي

إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ

الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَءَامَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا

حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿۱۲﴾﴾،

له ویشدا خوا ﷺ دهمرموی: بیگومان خوا په یمانی له وه چه ی ئیسرائیل

ومرگرت، وه دوازه نه قیب (واته: مشورخوړ) مان تیدا په یداگردن، وه خوا

همرموی: من له گه لتانم ئەگەر نوێژ بکهن، وه زهکات بدن، وه ئیمان به

پیغه مبه رانی من بینن و پشتیان بگرن، وه قهرزی چاکه بدن به خوا،

ئهو وه گوناوه کانتان لی دهمرمه وه، وه دمتانخه مه به هه شته کانی خو مه وه،

که رووباریان به ژیردا دهرپون، وه همرکه سیکتان دوا ئهو به بیروایی، ئهو وه

مسوگمر پی راستی بزکردوه، که واته: وه چه ی ئیسرائیل (جووله که)

په یمانیان لی ورمگیراوه، که:

۱۱- ﴿وَأَمَنْتُمْ بِرُسُلِي﴾، ئیمان به پیغه مبه رانی دوا مووسا بینن ﷺ.

۱۲- ﴿وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾، وه پشتیان بگرن، مانا وایه که ئیمان به پیغه مبه رانی

کو تایی ﷺ ناهینن وه پشتی ناگرن، ئهو وه په یمانه ی که خوا له گه لی

به ستوون له سمر دهمرمووسا ﷺ، دهمرکینن، که نه ک همر ئیمان پی

ناهینن و پشتی ناگرن، به لگو دژایه تیشی ده کهن، ئهو وه مانای وایه دوو

برگه ی ئهو په یمانه یان هه لوه شان دوتوه، ئەگەر برگه کانی دیکه ش ههموو

جیبه جی بکهن.

مهسهلهی دوهم: توێژهرهوانی قورئان هه موو له سهر ئه وه ئه وه يهك دهنگن كه ئه و كیو بهرزكرانه وه به سهر وه چهی ئیسرا ئیل دا {كه بهرپاستی ئه وه يه كيك بووه له موعجیزه ههره گه وره كانی مووسا عليه السلام، وه يه كيك بووه له و شته سهر سورپه نهرانهی كه خوا بهس بۆ وه چهی ئیسرا ئیلی كردوون، وهك زۆر شتی ديكه كه ته نیا بۆ ئه وانی كردوه}، كاتیك بووه كه مووسا عليه السلام خوا ﷻ ته و راتی پێده دات، كه له سهر چه ند بهر دیكی ته خت و لووس (الواح) نووسرا و ته وه، مووسا ته و رات دینئ و بۆیان ده خوینیت ته وه دهنفرموی: ئه وه خوای بهرز و مه زن ئه و شه ریه ته ی بۆ ئیوه ناردوه كه پێوه ی پابه ند بن، كه چی ئه وان مل ناده ن و سه رپێچی ده كه ن و ده لێن: هه رگیز ئه وه مان پێ جیه جی ناكړی! به لئ ئه و پێغه مبه ره پایه بهرز عليه السلام له خوا وه ته و راتی بۆ هیناون و ئه و هه موو موعجیزانه ی پێشان دا ون، كه چی ده لێن: پابه ند نابین! هه رچه ند عليه السلام مووسا زۆر ئاموژگارییان ده كات، هه ر ده لێن: نه خیر پابه ند نابین! ئیدی خوا ﷻ كیوی طوور له ده شتی سینا، یان چیا یه کی ديكه هه لده هه نئ و ده یه ینیت ته سهر سه ریان، وهك هه وریك و مووسا پێیان ده لئ: خوا دهنفرموی: پابه ند ده بن به ته و راته وه، یان نا؟ ئه وانیش له ترسان له سهر لاسه رێکیان كړنووش ده بن و به لا چاوێك ته ماشای كیوه كه ده كه ن و ده لێن: با خوا به سه رمان دانه خات و پابه ند ده بین، جا ئه وه دیه كه خوا ﷻ دهنفرموی:

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، هه روه ها له سوورته ی (الأعراف) یشدا خوای په رومردگار ئاوا باسی ده كات و، دهنفرموی: ﴿وَإِذْ نَقَّنا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (۱۷۱)، واته: كاتیك كیوه كه مان هه لقه ندو له سهر سه ریان را مان گرت، وهك پا رچه هه وریك و گو مانیان وا برد كه ئیستا به سه رپێیان دا ده كه وئ، ئنجا پێمانگوتن: ئه وه ی كه پێماندا ون به جیده دی بیگرن، وه بزانه چی تێدا یه و کاری پێبكه ن، بۆ ئه وه ی

کە خۆتان بپاریزن و تەقوان پەیدا بێ.

مەسەلەی سێهەم: ئەوانەی کە لە شەمەدا سنوور شکێنیان کرد، بە سەرھاتە کەیان لە سوورەتی (الأعراف) دا باسکراوە وەك خۆی پەروەردگار دەفرەمۆی: ﴿وَسَأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ (١٦٣)، واتە: وە پەرسێار بکەن لە وەجە ئیسرائیل دەریای ئەو شارە کە لە لای دەریاکە بوو، کە خەڵکی ئەو شارە دەستلەرزێیان کردو سنوور شکێنیان کرد {بۆ زانیاریتان: جوولە کە شەمەمان لێیان قەدەدەگەراوە کە ئیشوکاری تێدا بکەن، وەك چۆن مسوڵمانان رۆژی جومعەیان هەیه بۆ ئیسراحت و کۆبوونەوی هەفتانەیان و، نەصرانی یەکان یەك شەمەیان هەیه}، جا ئایا ئەو شەمە شکاندنەیان چۆن بوو؟ رۆونی دەکاتە وە: ﴿إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا﴾، واتە: یادبکە وە کاتی کە لە رۆژی شەمەماندا ماسییەکانیان بەرەو دەهاتن و سەریان بەرز دەکردەو، ئەوانە وادیارە راولێژی بوو و ماسییان راولێژی کردو، خواش لێ قەدەدەگە کردوون لە رۆژی شەمەدا بچنە راولێژی، وە بۆ تاقیکردنەوی ئەوان رۆژی شەمەمان ئەو ماسییانە دەهاتن بە کۆمەڵ سەریان دەردەهێنا لە دەریا، بەلام لە رۆژانی غەیری شەمەدا دیار نەدەمان ئەوانیش هەلسان گوتیان: تەگبیریکی دەکەین! لە لایەك با راولێژی خۆمان بکەین و لە لایەکی شەمە ناشکێنین، ئیدی فێلێکیان کرد، بۆیە دەتوانین بڵێین: حیلە شەریعی رێشەیهکی جوولەکانە هەیه، ئنجا هەلسان چییان کرد؟! لە رۆژانی شەمەدا دەیانگوت راولێژی ناکەین قەیناکا، بەلام ماسییەکانیان لەو لای دەهێنا بۆ تەنکاوی، دواوە بەرەبەستێکیان بۆ دەکردن تاگو ماسییەکان دواوە رێیان نەبێ بچنەو قوولایی، وە پاشان رۆژی یەك شەمە بە ئیسراحت دەچوون دەیانگرتن!! هەندێک لە توێژەرەوانی قورئان ئاوا دەڵێن، هەندێک

دهلین: هەر رۆژی شه‌مه ده‌چوون ده‌یانگرت و گوتیان: مادام رۆژی شه‌ممان نه‌بیت به‌ ده‌ستمان ناکه‌ون، ده‌یانگرین، به‌لام ئه‌ودی له‌ زۆربه‌ی ته‌فسیره‌کاندا هاتوه، ئه‌ودی پێشه‌ودیه، جا ده‌فهرموئ: ﴿وَيَوْمَ لَا يَسْتَبُوتُ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾، واته وه ئه‌و رۆژی نه‌ده‌که‌وتنه شه‌مه‌وه ماسی نه‌ده‌هاتن، ئاوا تاقییان ده‌که‌ینه‌وه، له‌به‌ر ئه‌ودی که‌ لاری بوون دوا‌یی له‌ درێژدی به‌سه‌ره‌اته‌که‌دا باس ده‌کات و ده‌فهرموئ: ﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعَذَرَةَ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ ﴿۱۶۴﴾ الاعراف، واته: وه یادبکه‌وه کاتی‌ک کۆمه‌لیکیان پێیان گوتن: {یان‌ی: کۆمه‌لیک له‌و خه‌لکه‌ به‌و که‌سانه‌یان گوت که‌ ئامۆژگاری شه‌مه‌ شکی‌نه‌کانیان ده‌کرد} بۆچی که‌سانێک ئامۆژگاری ده‌که‌ن که‌ خوا هه‌ر له‌ به‌ینیان ده‌بات، یان زۆر به‌تونیدی سزایان ده‌دات؟ (واته: له‌ قیامه‌تدا) گوتیان: ئه‌و هه‌لۆیسته‌ی ئێمه هه‌م عوزر هێنانه‌ودیه‌که‌ بۆ لای په‌روهر‌دگار‌تان‌و، هه‌م به‌لکو پارێزیش بکه‌ن، واته تۆ که‌ ئامۆژگاری خه‌لک ده‌که‌ی، یه‌که‌م: فه‌رمانی‌کی خوا جێبه‌جێ ده‌که‌ی، دووهم به‌لکو ئه‌و که‌سه ئیستیفاده‌یه‌کی لێبکات ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِۦٓ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِصَمٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ ﴿۱۶۵﴾ الاعراف، واته: جا کاتی‌ک که‌ ئه‌وه‌میان له‌ بیر‌چوو که‌ پێی ئامۆژگاری کرابوون، ئه‌وانه‌یان که‌ خه‌لکیان له‌ خراپه‌ قه‌ده‌غه ده‌کرد، دهر‌بازمان کردن (دیاره هه‌موویان شه‌مه‌یان نه‌شکاندوه)، ئه‌وانی دیکه‌شمان به‌ عه‌زابی‌کی زۆر به‌ ئیش گرت، به‌ هۆی لاری بوونیانه‌وه، ﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ ﴿۱۶۶﴾ الاعراف، واته: ئنجا دوا‌ی ئه‌ودی که‌ خۆیان به‌ زلگرت، له‌ ده‌سته‌لگرتن له‌ودی که‌ لێی قه‌ده‌غه کرابوون، پێمان گوتن: ببه‌ مه‌یموونی ریسواکراو.

مەسەلەی چوارەم: دەربارەى ئەو بوونە مەیموونە، زانایان سى رایان هەن:

(١) هەندیکیان دەلێن: هەر بە رۆڵەتو بە جەستە بوونەتە مەیموون، بەلام دواىى بپاوانەو، کەواتە: بەلام ئەو کە (داروین) دەلێ: مەیموون بۆتە ئینسان! ئەو وانیە، بەلکو هەندیک لە ئینسانەکان کە پابەند نەبوون بە شەریعەتى خواوە، خوا کردوونى بە مەیموون.

(٢) وە هەندیک دەلێن: ئەو بوونە مەیموونە، شتیکی مەعنەوییه، واتە: سێفەتى مەیموونیان تێدا پەیدا بوو، بۆ وێنە: مەیموون عادەتى وایە، کە فەرت و فیل دەکات، وە لاسای خەلک دەکاتەو و... هتد، خۆی پەرور دگاریش سێفەتى مەیموونى تێدا پەیدا کردوون، کە بریتىە لە فەرت و فیل و حیلە و ساخەکاری!

(٣) هەندیکیش دەلێن: هەردووکیانە، هەم لەرووی مەعنەوییه وە بوونەتە مەیموون و عادەت و فیکر و پەتاریان وەک هی مەیموون بوو، وە هەم لەرووی جەستە و رۆڵەتیشەو وە چوونەتە سەر شەکل و شێوەى مەیموون. بەلام گرنگ ئەوێە کە لە زۆربەى تەفسیرەکاندا دەلێ: لە سى رۆژان زیاتر نەژیاون و دواى ئەو بنبەربوون و بپاوانەتەو.

مەسەلەی پێنجەم: ئەو کێوەى کە خوا بەرزى کردووە بەسەر وەچەى ئیسپرائیلا،

بۆ ئەو کە بیسەلمێن پابەند دەبن بە تەوراتەو و شەریعەتى خوا پیاو دەکەن، یەکیک بۆى هەیه بپرسى: ئایا ئەو لەگەڵ ئەو ئایەتەى کە دەفەرموێ:

﴿... لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...﴾ البقرة، واتە: تۆبزیى کردن نیه لە دینداریدا،

تێکناگیرى؟ لە وەلامدا دەلێن: نەخیر، چونکە کە دەفەرموێ: تۆبزیی کردن نیه لە دینداریدا یانى لەسەر ئەسلى فەرزکردنى دین، وەک ئیمان و عەقیدە

کە هەندیک لە زانایانى ئیسلام دەلێن: ﴿... لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...﴾ البقرة

ئەو (نُفِي) یە بە مانای (نَهَى) نیه، بەلکو هەر بە مانای نەفییە، هەلبەتە رۆڵەتەکەى هەر نەفییە، بەلام هەندیک دەلێن: ئەو نەفییە لێردا مەبەست

پێی نەهییە، بەلام بەشیکی دیکەیان دەلێن: ھەر لەسەر ئەسڵی مانای رۆوالەتیی خۆیەتی و مەبەست پێی نەھی کردن نیە، واتە: کە خوا دەفەر موی: لە دینداریدا تۆبزیی کردن نیە، واتە: دینداریی تۆبزیی و زۆر لیکردنی تیدا نیە، ئەک مەبەست ئەووبی، لە دینداریدا زەبرو زۆر مەکەن! کەواتە: لە وەرگرتنی ئەسڵی دینداریدا کە ئیمان و عەقیدەکە یەتی، تۆبزیی کردن نەگونجاو و نە دروستیشە، بەلام ئەو دی و ھەجە ئیسرائیل کە تۆزیک زەخت و فشاریان لەسەر کراو و ھەرشەیان لیکراو ئەو و بۆ پابەندییان بە شەریعەتەو بوو، کە ئەو لەگەڵ ئازادیی لە وەرگرتنی ئیمان و عەقیدەدا تیکناگیرئ، چونکە ئینسان ئازادە ئیمان و عەقیدە وەردەگرئ، یان وەرنەگرئ، بەلام دوایی ئازاد نیە لەو ودا، کە ئایا پابەند دەبێت بەو شەریعەتەو، کە لەو عەقیدە ھەڵدەقوڵئ یان نا؟ ھەروەک لە شەریعەتی ئیسلامیشدا کەسێک کە دەلئ مسوڵمانەم، دەسەلاتی شەریعی (دەولەت) ناچارێ دەکات کە پابەند بێت، بە ئەرکەکانی سەر شانی وەو خۆی لە قەدەغە کراوەکان بپاریزئ، وە خۆی بپاریزئ لە دەستێژیی کردن، وە ئەگەر قەدەغە کراوەکان بەشکێنی یان ھەندیک لە واجبەکان بچوینئ، بەتایبەت ئەوانە کە پەيوەندییان بە مافەکانی خەڵکەو ھەبە، بۆ وینە: زەکات نەدات، ئەو دەسەلاتی شەریعی بە زۆر ئەو یاسایانە بەسەردا دەسەپینئ، کە لەو عەقیدە ھەڵدەقوڵن کە بە ئیختیاری خۆی ھەلیبژاردو، بەلام ئەگەر کەسێک بئ: من مسوڵمان نیم، ئەو تۆبزیی لیناکرئ.

مەسەلە ١ شەشەم: ئەو خەڵکە کە لەو شارەدا بوون، کە لە نزیک دەریاکەو بوو، وەک گۆتمان: ھەندیکیان شەممەیان شکاند، لە حالیکدا کە جوولەکە بوون و لەسەریان پێویست کرابوو لە شەممەندا ئیش نەکەن، جا خەڵکی شارەکە بوونە سێ دەستە:

١/ ھەندیکیان سەری پێچیان کردو شەممەیان شکاندو لە رۆژی شەممەدا راوی ماسیان کرد.

۲/ وه هه‌ندیکیان نه‌هییان کرد له‌و ناشهرعی و خراپه‌یه که پرویداوه و ئاموژگاری ئه‌وانه‌یان کردو سهرزهنشتیان کردن که شه‌مه‌یان شکاند.

۳/ وه هه‌ندیکیان بئ هه‌ئویست بوون، به‌لکو ته‌نانه‌ت گله‌ییشیان له‌وانه کرد، که نه‌هییان له مونکهر ده‌کرد، وه‌ک خوا فهرموویه‌تی: ﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ

لِمَ تَعْطُونَ قَوْمًا أَلَلَّهُ مَهِلَكُهُمْ أَوْ مَعَذِبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ ﴿۱۱۶﴾ الاعراف، واته: وه

یادبکه وه کاتی که کۆمه‌لیکیان گوتیان: (به‌وانه‌ی که رینگریان له خراپه ده‌کرد) بۆچی نه‌هی له که‌سانیک ده‌که‌ن که خوا (له دنیا‌دا) دیانفه‌وتین

یان (له دواړوژدا) زۆر به توندی سزایان دهدات؟ لیان بگهرین و ئیهمالیان بکه‌ن، جا ئه‌وانه که به‌شی سییه‌می خه‌لکی شارکه بوون که‌سانیک بئ

هه‌ئویست بوون، خوی پهروردگاریش باسی دوو کۆمه‌له‌که‌ی دیکه ده‌کات هه‌م ئه‌وانه‌ی که خراپه‌یان کردوه، هه‌م ئه‌وانه‌ی که رینگریان له خراپه

کردوه، وه‌ک ده‌فهرموئ: ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ

السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ ﴿۱۱۷﴾ الاعراف،

وه‌ک ده‌بینین خوا باسی سهرزهنجای ئه‌وانه ده‌کات که نه‌هییان له مونکهر کردوه، وه باسی ئه‌وانه‌ش ده‌کات که شه‌مه‌یان شکاندوه و ده‌فهرموئ:

ئه‌وانه‌ی که نه‌هییان ده‌کردو ئه‌وانی دیکه‌یان قه‌ده‌غه ده‌کرد له خراپه و سهرزهنشتیان ده‌کردن، ئه‌وانمان دهر باز کردو، ئه‌وانه‌ش که سته‌میان کردو

قه‌ده‌غه‌که‌یان شکاند، ئه‌وانه‌شمان زۆر به‌توندی سزادان، به‌لام وه‌ک گوتمان باسی کۆمه‌لی سییه‌م ناکات، که بئ هه‌ئویست بوون! جا هه‌ندی که

تویژمه‌وانی قوڕان ده‌لین: وه‌ک چۆن ئه‌وانه که‌سانیک گوی پینه‌دەر (مهمیل) بوون، خوی کاربه‌جیش ئه‌وانی ئیهمال کردوه، به‌لام من وای بۆ

ده‌جم که ئه‌وان و به‌ر سزا که‌وتبن، بۆچی؟ چونکه خوا ﷻ له سوورپتی

(المائدة) دا ده‌فهرموئ: ﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى

لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ ﴿۷۸﴾

واته: ئهوانه‌ی کافر بوون له وه‌چه‌ی ئیسرا ئیل له‌سه‌ر زمانی داوود و عیسا‌ی کور‌ی مه‌ریه‌م، له‌عه‌تیان لی‌کرا، ئه‌ویش به‌ه‌وی ئه‌وه‌وه که سه‌ری‌چیان کردو ده‌ست‌ریژیان کرد، دوایی ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ ﴿٧٩﴾ السائدة، واته: ئه‌وانه‌ یه‌ک‌دی‌ان قه‌ده‌غه نه‌ده‌کرد، له‌ ناشه‌رعیه‌ک که له‌ نی‌وانیاندا ده‌کرا، بی‌گومان ئه‌وه خراپ‌ترین شت بوو دیان‌کرد، که‌واته: ئه‌وانه‌ش که خه‌ل‌کیان قه‌ده‌غه نه‌کردوه، له‌و کاره‌ ناشه‌رعیه‌یه‌ی که له‌نی‌و کۆمه‌ل‌گادا کراون، وه‌به‌ر ئه‌و له‌عه‌ته‌ی داوود و عیسا (سه‌ل‌ات و سه‌لامی خوایان له‌سه‌ر بی‌ت) که‌وتوون و بی‌هه‌ل‌و‌یستییه‌که‌شیان به‌ خراپ‌ترین کار و ره‌فتار وه‌سف کراوه !!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

پاڤه‌پاڤێنی مه‌کتبه‌ی مامۆستا عه‌لی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

عه‌لی بابێر/ AliBapir

عه‌لی بابێر

پاڤه‌پاڤێنی مه‌کتبه‌ی مامۆستا عه‌لی بابێر

له‌ نۆڤه‌ کۆمه‌له‌یه‌یه‌که‌ن له‌مه‌ل‌ه‌کان

Stay connected on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

که‌تالی

پاڤه‌پاڤێنی مه‌کتبه‌ی مامۆستا عه‌لی بابێر

Google Play

App Store

Telegram

WhatsApp

Phone

پاڤه‌پاڤێنی مه‌کتبه‌ی مامۆستا عه‌لی بابێر

دمرسی چواردیهیم

پیناسه‌ی نهم دمرسه

له‌م دمرسه‌ماندا همر له‌خزمه‌ت سوورم‌تی (البقرة) داین و له‌ نایه‌ته‌کانی ژماره (۶۷ تا ۷۴) ته‌فسیر ده‌کەین، که له‌م هه‌شت (۸) نایه‌ته‌دا خوا ﷻ به‌سه‌ره‌اتی کوژرانی پیاویکمان بۆ ده‌گیریت‌ه‌وه له‌ نیو‌گه‌لی جووله‌که‌دا، که کوژمره‌که‌ی دیارنیه، جا کاتی‌ک خزمه‌کانی ده‌چن بۆ لای مووسا ﷺ به‌ فەرمانی خوا پییان ده‌لی: که مانگایه‌ک سه‌رپ‌رن و ئه‌ندامی‌کی ئه‌و مانگا سه‌رپ‌راوه له‌ جه‌نازه‌ی ئه‌و کوژراوه‌ بده‌ن، زیندوو ده‌بیته‌وه، وه‌ ناوی بکوژه‌که‌ی خۆیانیان پی ده‌لی، ئه‌وه پوخته‌ی به‌سه‌ره‌اته‌که‌یه که دوا‌یی به‌ ته‌فصیل با‌سی ده‌کەین.

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَنْتَ خَدُّنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فافْعَلُوا مَا تُؤْمُرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ الْتَظْرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِئَةَ فِيهَا قَالُوا آلَتَنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَدَجَّوْهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَرَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْنُحُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ

الْمَوْتِ وَيُريْكُم ءَايَتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ
أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ
الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

((وہ یادبکەنەوہ (ئەوی وەچەئە ئیسرائیل!) کاتێک مووسا بە گەلەکەئە خۆئە
گوت: بێگومان خوا فەرمانتان پێدەکات کە مانگایەک سەرپر، گوتیان: نایا
گالتەمان پێدەکەئە؟ گوتی: پەنا بە خوا دەگرم کە لە نەفامان بەم ﴿٧٣﴾ گوتیان:
داوامان بۆ لە پەرورەدگارت بکە بۆمان پروون بکاتەوہ ئەو مانگایە چۆنە؟ گوتی:
ئەو دەفەرموئ: ئەو مانگایەکە نە پیرە، وە نە کەم تەمەنە، مام نیوەندییە، دەجا
ئەوہی فەرمانتان پێکراو، بیکەن ﴿٧٤﴾ گوتیان: داوامان بۆ لە پەرورەدگارت بکە،
بۆمان پروون بکاتەوہ، چ ڕەنگیکە؟ گوتی: ئەو دەفەرموئ: ئەو مانگایەکی زەردە،
زەردیکی تۆخ کە تەماشاجییان دایخۆش دەکات ﴿٧٥﴾ گوتیان: داوامان بۆ لە
پەرورەدگارت بکە، بۆمان پروون بکاتەوہ چۆن چۆنییە؟ چونکە مانگاگانمان ^(١) لێ
تێکەل بوون (وہ نازانین مەبەست کامیانە) وە ئێمە ئەگەر خوا بیەوئ، ڕێئە
راستگرتوو دەبین ﴿٧٦﴾ گوتی: ئەو دەفەرموئ: ئەو (مانگایە) مانگایەکە کە بە زەوی
کێلان و کشتوکال ئاودان، ڕامو ملکەچ نەکراو، بێ عەیبە، پەلەو ڕەنگی (جیاوازی)
تێدا نین، گوتیان: ئێستاکە هەفتە هینا، (ئێدی مانگاکیان پەیداکردو) سەریان
برێو نزیک بوو کارەکە نەکەن ﴿٧٧﴾ وە یاد بکەنەوہ کاتێک کە سێکتان کوشتبوو،
جا لەبارمێوہ کەوتبوونە مشت و مەردوہ، هەرکەسە تۆمەتی کوشتنەکەئە لە خۆئە
دووڕ دەخستەوہ، خواش ئەوہ هەر ئاشکرا دەکات کە دەشارنەوہ ﴿٧٨﴾ ئنجا

(١) چونکە وشەئە (بَقَر) زانایان دەلێن: (ئەسم جنس) ه، واتە: مانگایەکان یان ڕەشمولاً خەکان بەگشتی بە
نیرو مێ وە، بێروانە (مختار الصحاح) وشەئە: بقر.

گوتمان به شیکی مانگایه که له و مردوو به بدن (زیندوو دمیته وه)، ئاوا خوا مردوو زیندوو دهکاته وه، وه نیشانه کانی خۆیتان پیشان دمدات به لکو بفامن ﴿٧٣﴾ پاشان دله کانتان له دواى ئه وه، رهق و سهخت بوون، به جوړیک که وهك بهرد وان، به لکو رهقتریشن، چونکه بهردی وا ههیه رووباری لى دته قیته وه، وه هی وا ههیه که درز دمبات و لهت دمیته و ئاوی لى دپته دمری، وه هی وا ههیه له ترسی خوا دهکه ویته خواری، وه خوا بى ئاگانیه له وهی که دمیکن ﴿٧٤﴾.

شیکردنه وهی هه ندیك له وشه کان

(لِقَوْمِهِ): (القَوْمُ: جَمَاعَةُ الرِّجَالِ دُونَ النِّسَاءِ. وَفِي عَامَّةِ الْقُرْآنِ أُرِيدَ بِهِ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ جَمِيعًا)، واته: (قَوْمٌ) به کۆمهلی پیاوان دهگوتری جیا له ئافرمتان، به لām له قورئاندا مه بهست پیی پیاوان و ئافرمتانه پیکه وه.

(بَقْرَةً): واته: مانگا، له ئه سلدا له (بَقَرِ الْأَرْضِ، أَي شَقٌّ وَجَمْعُ بَقَرٍ: أَبَقَرُ) واته: وشه (بَقْرَةَ) له (بَقَرِ الْأَرْضِ)، واته: زهوییه که له لهت کرد، هاتوه و کوی (بَقَرُ) یش (أَبَقَرَهُ، وَه (بَقْرَةَ) به (بَقَرَاتٍ) کۆده کریته وه.

(هَزُؤًا): که به: (هَزُؤًا) وه (هَزُؤًا) خویندرا و ته وه (هَزُؤٌ: مُرَحٌّ فِي حُفْيَةٍ) واته: (هَزُؤٌ) بریتیه له گالته پیکردنیکی به په نهانی، به لām من پیم وایه نه گهر گوتبای: (مُرَحٌّ مَعَ إِهَانَةٍ) باشتربوو، چونکه (مِزَاح) مان ههیه، واته: گالته له گه لکردن و سوحبهت، که حه رام نیه، به لām (هَزُؤٌ)، واته: گالته پیکردن، که حه رامه، به لى، قسهی خوشکردن و سوحبهتکردن بهیه که وه له شعردا ههیه، وه پیغه مبهه ﷺ جارى وابوووه قسهی خوش و سوحبهتی کردوه، له گه ل هاوده لاند.

(فَارِضٌ): (الْفَرَضُ: قَطْعُ الشَّيْءِ الصَّلْبِ وَالتَّأْثِيرُ فِيهِ)، واته: له زمانى عاره بیدا (فَرَضَ) واته: شتیکی رهقی له تکردو کارى تیکرد، به لām (فَارِضٌ) لیردا، واته: (الْمُسِنَّ مِنَ الْبَقَرِ لِكُونِهِ فَارِضًا لِلْأَرْضِ، أَي: قَاطِعًا أَوْ لِأَنَّهُ فَرِيضَةُ الزَّكَاةِ)

رەشه و لاخی بەتەمەن (مانگای بەتەمەن)، چونکە زەوی دەکیڵی، یان چونکە زەکاتی تێدا فەرزد.

(بُكَرٌ): (أَصْلُ الْكَلِمَةِ هِيَ الْبُكَرَةُ الَّتِي هِيَ أَوَّلُ النَّهَارِ)، واتە: لە ئەسڵدا وشەی (بُكَرٌ) لە: (الْبُكَرَةُ) یانی سەرمتای ڕۆژ ھاتووە، (وَمِنْ الْبُكَرَةِ، هِيَ الَّتِي لَمْ تَلِدْ) بەلام (بُكَرٌ) لە مانگادا ئەو دیە بەجگە ی نەبووبی، بە کوردی: نینگوون.

(عَوَانٌ): (الْعَوَانُ: الْمُتَوَسِّطُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ) واتە: (عَوَان) بریتییە لەو دی لەنیوان دوو شت دای، کە لێردا مەبەست پێی مانگایە کە نە پیریی و نە کەم تەمەن بێ، بەلکو مام نیومندی بێ.

(صَفْرَاءٌ): (الصُّفْرَةُ: لَوْنٌ مِنَ الْأَلْوَانِ الَّتِي بَيْنَ السَّوَادِ وَالْبَيَاضِ، وَهِيَ إِلَى السَّوَادِ أَقْرَبُ) واتە: (صَفْرَاء) (رەنگی زەرد)، کە رەنگێکە لەنیوانی رەنگی ڕەش و سپی دایە، بەلام لە رەنگی ڕەش نزیکترە.

(فَاقِعٌ): لە زمانی عەرەبیدا ئەگەر بیانەوی هەندیک رەنگ بە تۆخی بنوێن سیفەتێکی بۆ زیاد دەکەن، وەک گوتراوە: (صَفْرَاءُ فَاقِعٌ، أَسْوَدُ قَائِمٌ، أَحْمَرٌ قَانٌ، أَبْيَضٌ نَاصِعٌ ..)، یانی: زەردی تۆخ، ڕەشی تۆخ، سووری تۆخ، سپی سپی.

(تَشَبَهٌ): (تَشَابَهٌ: أَيُ أَشْيَاءَ بَعْضُهَا بَعْضًا)، واتە: هەندیک بە هەندیک دەچێ، یانی: لێمان تێکەڵ بووە نازانین کامەیان مەبەستە، لەبەرئەو دی رەنگی زەردباو زۆربوون.

(ذُلُولٌ): (قِيلَ: ذَلَّتِ الدَّابَّةُ بَعْدَ شِمَاسٍ ذَلًّا، وَهِيَ ذُلُولٌ أَي: لَيْسَتْ صَعْبَةً) واتە: و لاخێک کە چەمووش بێ، دوا ئەو دی ڕامبێ و دەستەمۆبێ، بەو دەگوتری، واتە: مامەلە لەگەڵ کردنی ئاسانە و زەحمەت و قورس نیە.

(ثُبُرٌ): (أَثَارُ الْغُبَارِ) یانی: تۆزو خۆلی بلاوکردهو، دیارە زەویش کە کیلرا تۆزو غوباری لێ هەڵدەستی.

(مُسَلَّمَةٌ): (السَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ: التَّعَرِّي مِنَ الْآفَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ)، وشه‌ی (سَلَمٌ) و (سَلَامَةٌ) واته: سه‌لامه‌تی و ساغیی و پاکیی له عه‌یب و که‌موکووری روواله‌تی و په‌نهانی، و هک خوای تا‌ک و پاک دهمرموی: ﴿إِلَّا مَنْ أَمَّنَّ أَلَّهِ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ (الشعراء، واته: مه‌گمر که‌سی‌ک به دلیکی ساغه‌وه هاتبی (به‌س نه‌و که‌سه سه‌مرفرازه له قیامه‌ت). بو‌یه عار‌ب به بابای مار پی‌وده‌راو (ل‌دیغ) ده‌لین: (سَلِيم) سه‌لامه‌ت، و هک گه‌شبینی.

(لَا شَيْءَ): (شَيْءٌ: أَصْلُهَا وَشَيْءٌ: لَوْنٌ مُغَايِرٌ)، واته: ر‌هنگی جیا‌واز، که دهمرموی: ﴿لَا شَيْءَ فِيهَا﴾، واته: هیچ ر‌هنگی جیا‌وازی تی‌دانیه، زمر‌دیکی سه‌رتاپا زمر‌دو تو‌خه.

(فَادَّارَعْتُمْ): (الدَّرْعُ: الْمَيْلُ إِلَى أَحَدِ الْجَانِبَيْنِ، يُقَالُ: دَرَأْتُ عَنْهُ: دَفَعْتُهُ عَنْ جَانِبِهِ)، واته: (دَرَأَ) یانی: خو‌اربوون به یه‌کی‌ک له دوو لایه‌کاندا، وه ده‌گوتری: (دَرَأْتُ عَنْهُ) یانی: له‌ملا‌ولای دوورم خسته‌وه، که‌واته: (فَادَّارَعْتُمْ: تَدَاَفَعْتُمْ)، واته: همر‌کامی‌کتان تو‌مه‌تی کو‌شته‌که‌ی له خو‌ی دوور ده‌خسته‌وه و به‌رگری له خو‌ی ده‌کرد.

(قَسَتْ): (الْقَسْوَةُ: غِلْظُ الْقَلْبِ، وَأَصْلُهُ مِنْ: حَجَرَ قَاسٍ)، واته: (قَسْوَةُ) یانی: دل‌ره‌قی، وه وشه‌ی (قَسْوَةُ) له نه‌سل‌دا له به‌ردی سه‌خت و ره‌قه‌وه هاتوه.

(يَنْفَجِرُ): (الْفَجْرُ: شَقُّ الشَّيْءِ شَقًّا وَاسِعًا، يُقَالُ: فَجَرْتُهُ فَانْفَجَرَ، وَفَجَرْتُهُ فَتَفَجَّرَ) واته: (فَجَرُ) بری‌تی‌ه له له‌تکردنی شتی‌ک که درزیکی فراوانی تی‌بکه‌وی، وه ده‌گوتری: (فَجَرْتُهُ فَانْفَجَرَ)، یانی: له‌تم کردو له‌ت بوو، وه ده‌گوتری: (وَفَجَرْتُهُ فَتَفَجَّرَ)، واته: وه لی‌کم‌کرده‌وه و نه‌ویش لی‌کبو‌وه.

(يَسْقُ): (السَّقُّ: الْحَرَمُ الْوَاقِعُ فِي الشَّيْءِ) واته: (شَقُّ) که‌لی‌م و درزی‌که له شتی‌ک‌دا په‌یدا‌ده‌بی.

(هَبْطُ): واته شوږدمبیتته وه، دیتته خوار، که له (هَبْطُ) موه هاتوه، (الهَبْطُ: الْإِنْحِدَارُ عَلَى سَبِيلِ الْقَهْرِ كَهَبْطِ الْحَجَرِ)، واته: شتیک که به توږزی پالی پیومبیتی بیتته خوار، ودهک پال پیومنانی بهردو شوږبوونه وهی.

(خَشِيَّةٌ): (الْخَشِيَّةُ: خَوْفٌ يَشُوبُهُ تَعْظِيمٌ وَأَكْثَرُ مَا يَكُونُ ذَلِكَ عَنْ عِلْمٍ بِمَا يُخْشَى مِنْهُ)، وشهی (الْخَشِيَّةُ) و (خَوْفٌ) ههردووکیان به مانای ترسه له زمانی کوردهواری خوماندا، به لام زمانی عارمبی وردهکاری زوری تیدایه له چاو زمانه کانی دیکه، (خَشِيَّةٌ) ترسیکه به گه وردهگرتنی له گهل دابی، وه به زوری له نمنجای نه ودها دمی، که زانیاری دمی به لیترساوده که، بویه خوا ﷺ فهرموویه تی: ﴿... إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ...﴾ (۲۸) ﴿ فاطر، واته: بیگومان ته نیا بهنده زاناگان له خوا دهرسین، یانی: ته نیا نه وان ودهک پیویست ترسو سامو ههیه تیان لی ههیه.

پیش مانای گشتی نه به سه رهاته دهگیرینه وه

که زوربهی تویرمروان هیناویانه، بو نموونه: (الطَّبْرِي، ابْنُ كَثِير، الرَّازِي، الشُّوْكَانِي، الْقَاسِمِي): { أَخْرَجَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَابْنُ جَرِيرٍ وَابْنُ الْمُثَنَّرِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ وَالبَيْهَقِيُّ فِي (السُّنَنِ)، عَنْ عَبْدِ السَّلْمَانِيِّ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَقِيمًا لَا يُولِدُ لَهُ وَكَانَ لَهُ مَالٌ كَثِيرٌ، وَكَانَ ابْنُ أَخِيهِ وَارِثُهُ فَقَتَلَهُ ثُمَّ احْتَمَلَهُ لَيْلًا فَوَضَعَهُ عَلَى بَابِ رَجُلٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ أَصْبَحَ يَدْعِيهِ عَلَيْهِمْ حَتَّى تَسْلَحُوا وَرَكِبَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَقَالَ ذُؤُوا الرَّأْيَ مِنْهُمْ: عَلَامَ يَقْتُلُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَهَذَا رَسُولُ اللَّهِ فِيكُمْ؟ فَأَتَوْا مُوسَى فَذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: ﴿... إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً...﴾ (الآيَةُ، قَالَ: فَلَوْ لَمْ يَعْتَرِضُوا لَأَجَزَتْ عَنْهُمْ أَدْنَى بَقْرَةٍ وَلَكِنَّهُمْ شَدَّدُوا فَشَدَّدَ عَلَيْهِمْ، حَتَّى انْتَهَوْا إِلَى الْبَقْرَةِ الَّتِي أَمَرُوا بِذَبْحِهَا، فَوَجَدُوهَا عِنْدَ رَجُلٍ لَيْسَ لَهُ بَقْرَةٌ سِوَاهَا، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَنْقِصُهَا

مِنْ مَلَأَ جُلْدَهَا ذَهَبًا فَأَخَذُوهَا بِمَلَأَ جُلْدَهَا ذَهَبًا فَذَبَحُوهَا فَضَرْبَ بَيْعِضِهَا، فَقَامَ: فَقَالُوا: مَنْ قَتَلَكَ؟ فَقَالَ: هَذَا، لَابِنِ أَخِيهِ، ثُمَّ مَاتَ مَيْتًا، فَلَمْ يُعْطَ مِنْ مَالِهِ شَيْئًا وَلَمْ يُورَثْ قَاتِلٌ بَعْدَهُ}، واتە: پیاویك هه‌بوو له وه‌چه‌ی ئیسرائیل نه‌زۆك بوو (واتە: منداڵی نه‌بوو) وه‌ موڵك و سامنیکی زۆری هه‌بوو، وه‌ برارایه‌کی هه‌بوو كه‌ هه‌ر ئه‌و میراتی لێده‌گرت، شه‌وێك كوشتی و جه‌نازه‌كه‌شی هه‌لگرت و له‌ به‌ردم‌رگای پیاویکی دانا، دوا‌یی كه‌ رۆژ بۆوه‌ ئیددیعی‌ای كرد كه‌ ئه‌و ماله‌، یاخود خه‌لكی ئه‌و گه‌ڕه‌كه‌ مامیان كوشتوه‌، هه‌تا خه‌لكی ئه‌و شوێنه‌ی كه‌ ئه‌و كابرایه‌ی لێ كوژرابوو خۆیان چه‌كدار كردو سوار و لا‌خ بوون بۆ یه‌كدی، به‌لام خاوه‌ن عه‌قه‌له‌كانیان گوتیان: باشه‌ بۆ یه‌كدی بكوژین، ئه‌وه‌ پێغه‌مبه‌ی خوایه‌ له‌ نیوماند، ئیدی چوونه‌ لای مووسا و پیا‌نگوت و بۆیان باس‌كرد (دیاره‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی مووسا عليه‌السلام گه‌وه‌ی له‌ گه‌ل خوا ﷻ كردوه‌، خوا فەرمانی پێ‌كردوه‌ كه‌ مانگایه‌ك سهر‌بهرن) ئیدی مووسا عليه‌السلام پێ‌ی گوتن: خوا فەرمانتان پێ‌ده‌كات مانگایه‌ك سهر‌بهرن، جا ئه‌گه‌ر له‌ سهر‌ه‌تاوه‌ هه‌ر مانگایه‌کیان مل‌گرتبایه‌و سهر‌یان ب‌رێبایه‌ و به‌م‌رده‌كه‌وت، به‌لام ئه‌وان سه‌خت‌گیریان كردوه‌و له‌سهر‌یان سه‌خت بووه‌، هه‌تا گه‌یشتنه‌ ئه‌و مانگایه‌ی كه‌ ده‌بێ سهر‌بهرن ته‌ماشایان كرد، ئه‌و مانگایه‌ به‌و مواصه‌فاته‌، ته‌نیا لای پیاویك ده‌ست‌ده‌كه‌وێ، كه‌ هه‌ر ئه‌و مانگایه‌شی هه‌یه‌، وه‌ هه‌ر ئه‌و مانگایه‌ش هه‌بوو له‌و شوێنه‌، ئه‌وه‌یش گوتی: وه‌لا‌ه‌ی كه‌م‌تر له‌ پ‌ری پێ‌سته‌كه‌ی زێرم به‌دنی نایفرۆشم، ئیدی به‌ ناچار‌یی پ‌ری پێ‌سته‌كه‌ی زێریان پێ‌دا، ئنجا مانگا‌كه‌ی پێ‌دان و سهر‌یان‌ب‌ری، ئنجا ئه‌ندامی‌کی مانگا‌كه‌یان له‌ جه‌نازه‌كه‌دا، هه‌لسایه‌وه‌و، لێیان پ‌رسی: كێ تو‌ی كوشتوه‌؟ گوتی: فلان كه‌س ئاما‌ژه‌ی بۆ برار‌ا‌كه‌ی كرد، دوا‌یی مرده‌وه‌، ئه‌وانیش كابرایان ب‌ی‌به‌ش‌كرد له‌ میراته‌كه‌ی، وه‌ له‌دوا‌ی ئه‌وه‌ش هه‌ر كه‌سیك كه‌سی‌کی بكوشتبایه‌، مادام خزمی بووا‌یه‌، میراتی نه‌ده‌درایی، وه‌ له‌ هه‌ندیك ر‌یوا‌یه‌تاندا هاتوه‌ كه‌ ئه‌و كور‌ه‌یان له‌ تو‌له‌دا كوشتۆته‌وه‌.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوا صَلَّى له دریژدی سمرزمنشتکردنی بو جووله‌که‌کانی سمردهمی پیغه‌مبهردا صَلَّى، دپته سمرباسی ئهم پرووداوه دهمرموی: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾، واته: بیرخوتانی بیننه‌وه، کاتی موسا صَلَّى به گه‌له‌که‌ی خو‌ی گوت: خوا فمرمانتان پیده‌کات مانگایه‌ک سمربیرن، {به مه‌به‌ستی دۆزینه‌وه‌ی بکوژی کابرای کوژراو، وه لی‌رده‌ا به‌سمرهاته‌که پاش و پیش کراوه، که ئیمه دوا‌یی له چهند مه‌سه‌له‌یه‌کی گرن‌گدا حکمه‌ته‌که‌ی پرونده‌که‌ینه‌وه، ئیستا نایه‌ته‌کان همر به‌پیی ریزبه‌ندی خویان مانا ده‌که‌ین} ﴿قَالُوا أَلَنَتَّخِذُنَا هُزُؤًا﴾، گوتیان: ئایا گالت‌ه‌مان پیده‌که‌ی! (لی‌رده‌ا دیاره له هه‌مبانه‌ی خویاندا گو‌یزیان ژماردوه، ئه‌وانه عاده‌تیان وابوووه گالت‌ه به‌یه‌ک‌دی بکه‌ن، ئیدی وایان‌زانیه پیغه‌مبه‌ری خواش وایه) بویه موسا صَلَّى دهمرموی: ﴿قَالَ أَعُودُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾، په‌نا به‌خوا ده‌گرم که له نه‌فامان به، واته: خه‌لکی نه‌فام گالت‌ه به خه‌لکی ده‌که‌ن، به‌لام من نه‌فام نیم ﴿قَالُوا أَدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾، گوتیان: ده‌ی مادام به جیددیتیه بۆمان له پهرور‌مرد‌گارت به‌پاری‌وه بۆمان پروون‌بکاته‌وه: ئه‌و مانگایه چۆنه؟ دیاره ئه‌گهر ئیست‌فساریان نه‌کرد‌بایه و قوولیان نه‌کرد‌بایه‌وه، همرمانگایه‌کیان سمربری با ته‌واو ده‌بوو، به‌لام به‌نا‌چاریی که ئه‌وان وردیان کرده‌وه، موساش صَلَّى له‌گه‌لیان چوووه نیو ورده‌کارییه‌کان‌ه‌وه! ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكْرُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تَأْمُرُونَ﴾، فمرموی: ئه‌و دهمرموی: ئه‌وه مانگایه‌که نه ته‌مه‌نی زۆره پیری، وه نه زۆریش که‌م ته‌مه‌نه، له‌و نیوانه دایه، (واته: مانگایه‌کی مام نیو‌ندیه) ده‌جا ئه‌وه‌ی فمرمانتان پیکراوه ئه‌نجامی بده‌ن، به‌لام دووباره پرساریان کرده‌وه: ﴿قَالُوا أَدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا﴾، گوتیان: بۆمان له

پەرۆردگارت بپرسە، بۆمان ڕوونبکاتەوێد ڕەنگی چۆنە؟! دیارە پێش ئەوێ لە ڕەنگی بپرسن، هەر مانگایەک هەر جۆریک بووایە: ڕەش، سپی، تێکەل، هەر چۆنیک بووایە هەر وەبەردەکەوت، بەلام کە بۆخۆیان ئەو سەخت گیرییەیان لە خۆیان کرد خوا ﷻ بۆ سەرزنشتکردنیان و، بۆ ئەوێ کە خەلکی دیکەش لەوان عیبرەتگرتوو بێت، جۆرە ڕەنگێکی بۆ دیاریکردن کە ئەو ڕەنگە زۆر کەم بێت ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾، فەرمووی: ئەو دەرەمۆی: مانگایەکی ڕەنگ زەردە زەردێکی تۆخی جوان، کە هەرکەسێک تەماشای بکا هێندە زەردو جوانە پێی دلخۆش دەبێت، دووبارە پرسیاریان کردەو: ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ﴾، گوتیان: بۆمان لە پەرۆردگارت بپارێوێد بۆمان ڕوونبکاتەوێد، چونکە مانگاگانمان لێ تێکەل بوون، (واتە: مانگای وا کە ڕەنگیان زەرد بێت زۆرن و نازانین مەبەست کامەیانە)، وە ئەگەر خوا بیهوێ ئێمە ڕێی راستگرتوو دەبین، واتە: (ئەو ئەو ئەو) هەر دیدۆزینەوێد هەرچۆنێ بێ، فەرمانەکە جێبەجێ دەکەین، بۆجاری سێیەم موسا وەلامی دانەو: ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شِئَ فِيهَا﴾، فەرمووی: ئەو (خوا) دەرەمۆی: ئەو مانگایە ڕامو دەستەمۆ نەکراو، بەوێ کە زەوی پێ کێلرایی و ئاویشی پێ نەکیشراو (کە ئەوان عەدەتیان وا بوو ناعوریان هەبوو، چونکە کاتی خۆی ناعوور هەبوو، گە، یان مانگایان تێخستوو بەدەوری بێرەکەدا سووڕاو، دۆلچەیی پێو بوو ئاو لە بێرەکە هاتۆتە دەری و، ئەو مانگایەش بەدەوری ئەو ناعوورەدا هەلسووڕاو)، وەبێ عەیبە هێچ عەیبی نین، وە هێچ ڕەنگی جیاوازی تێدانین (واتە: ڕەنگێکی زەردی هەیه و هێچ ڕەنگی دیکە تێدانیه) ﴿قَالُوا أَتَنَزَّجَّتْ بِالْحَقِّ﴾، گوتیان: ئێستا هەفت بۆ هیناوی، (واتە: ئێستا شتەکەت بۆ ڕوونکردینەوێد (دیارە ئەوێ بێ ئەو دەبییه لەگەڵ موسادا کردوویانە) ئیدی سەردەنجام مانگایەکیان دۆزییه و بەو شیوێ کە باسما کرد: ﴿فَذَبِّحُوها وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾، وە سەریانبەری، (وە

ئه‌وه‌نده قوژت و پیچیان تیخست) خه‌ریک بوو ئه‌و فهرمانه جیبه‌جی نه‌که‌ن! ئنجا خوا ﷺ دیته سمر ئه‌سلی به‌سمرهاته‌که، که بۆچی مووسا پیی گوتن: مانگا‌که سمر بـېـرن؟ ﴿وَإِذْ قُلْنَا نَفْسًا فَادَّرَ ثُمَّ فِيهَا﴾، واته: وه یادبکه‌نه‌وه کاتی‌ک نه‌فهریکتان کوشت و تییدا که‌وتنه کی‌شه‌وه‌و همر کامیکتان تۆمه‌ته‌که‌تان له خۆتان دوور ده‌خسته‌وه، هه‌ندی‌کیش ﴿فَادَّرَ ثُمَّ فِيهَا﴾، به (فاختلفتم فیها) لیک‌ده‌دنه‌وه واته: تییدا که‌وتنه راجیایی و کی‌شه‌وه ﴿وَاللّٰهُ يُخْرِجُ مَا كُنْتُمْ تَكْنُھُونَ﴾، به‌لام خوا ئاشکرای ده‌کات ئه‌وه‌ی که ئیوه ده‌تانه‌شارده‌وه، واته: ئه‌وه‌ی که ده‌ستی هه‌بوو له کوشتنیدا، خوا ئاشکرای ده‌کات ﴿فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا﴾، پیمان‌گوتن: به‌هه‌ندی‌ک لهو مانگایه لهو جه‌نازمیه بدن، واته: ئه‌ندامیکی ئه‌و مانگایه لهو جه‌نازمیه بدن زیندوو ده‌بیته‌وه. ئیدی ئه‌ندامیکی مانگا‌که‌یان له جه‌نازه‌که‌دا زیندوو بۆوه، جا وه‌ک باس‌مان کرد، لییان پرسی: کئ تۆی کوشت گوتی: فلان که‌س، دوا‌یی دووباره‌ مردوه‌و، خوا ده‌فهرموئ: ﴿كَذٰلِكَ يُحٰی اللّٰهُ اَلْمَوْتٰی وَیُرِیْکُمْ اٰیٰتِیْہٖ لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُوْنَ﴾، ئاوا خوا مردوو‌ان زیندوو ده‌کاته‌وه‌و نیشانه‌کانی خۆی پێشانی ئیوه‌ دده‌ا، به‌لکو ب‌فامن، ئنجا خوا ﷺ به‌ سمر زه‌نشتر دهنه‌وه به‌ جووله‌که‌کان ده‌فهرموئ: ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُکُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ﴾، ئنجا دوا‌ی ئه‌وه دلتان ره‌قبوو و سه‌خت بوو ﴿فَھٰی کَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسَوَةً﴾، که وه‌ک به‌رد وایه، یاخود له به‌ردیش سه‌خت‌تره، واته: ئه‌وه‌تان که دلی که‌م‌تر ره‌قه وه‌ک به‌رد وایه، به‌لام هه‌یه له به‌ردیش سه‌خت‌تره، وه‌ک ئاسن یان وه‌ک پۆلا وایه ﴿وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا یَتَفَجَّرُ مِنْهُ اَلْأَنْھَارُ﴾، ئنجا خوا روونی ده‌کاته‌وه که بۆچی دل‌یان له به‌رد ره‌ق‌تره ده‌فهرموئ: چونکه به‌ردی وا هه‌یه کانی و سمر چاوه‌ی لیدمه‌ته‌قیته‌وه دوا‌یی رووبار پیک‌ده‌هینی ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا یَشْقٰی فِیْخُرْجُ مِنْہُ الْمَآءُ﴾، وه هه‌یان‌ه که درز ده‌باو که‌لینی تی‌ده‌که‌وئ و ئاوی لی دیته‌دمری ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا یَهْبِطُ مِنْ خَشِیَةِ اللّٰهِ﴾، وه

هەشیانە لە ترسی خوا لە بەرزاییەوه خلۆز دەبێتەوه و دەکەوێتە خوار ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾، وە بێگومان خوا بێ ئاگانیه لەودی کە ئیوه ئەنجامی ددەن. هەلبەتە کاتێک (چەند مەسەلەیهکی گرنگ) دەخەینەرۆو، زیاتر ماناو مەبەستی ئایەتەکانمان بۆ روشن دەبێتەوه.

چەند مەسەلەیهکی گرنگ

مەسەلەی یەکەم: حیکمەتی دارپشتنی ئەم بەسەرھاتە بەو جوۆرە کە پاش و پێشی تێدا، دەبێت چی بێت؟ چونکە بەسەرھاتە کە لەو شوێنەوه دەست پێ دەکات، کە دەفەرموی: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ نَفْسًا قَادَرَةٌ تُمِيتُهَا﴾، کاتێک یەکیکتان کوشت و تێدا کەوتنە کێشەو مشت و مەرۆد، واتە: کە دوایی مووسا فەرمووویەتی: مانگایەک سەربەر، سەربەرینی مانگایە کە بۆ دۆزینەودی بکوژی کابرای کوژراو بوو، ئەدی بۆچی خوا ﷻ سەربەرینی مانگاکی پێشخستو، وە باسی کوژرانی کابرای دواخستو؟ توێژەرەوانی قورئان زۆریان لیکۆلیوەتەوه حیکمەتی ئەوه چیه:

١- هەندێکیان گوتووینە: مەبەست تەشویق و سەرنج ڕاکێشانی خوێنەرەو بیسەرە کە یەکسەر ببیستی: مووسا ﷺ بە گەلەکەیی خوێ دەلی مانگایەک سەربەر! ئەوه سەرنجی ڕادەکێشی و هانی دداو پالی پێوه دەنی، بزانی ئەو مانگایە بۆ دەبی سەربەری؟ دەبی حیکمەت چی بێت؟

٢- هەندێکی دیکە گوتووینە: بەم شیۆمیه کە ئاوا دارپێژراوه، بۆتە دوو بەسەرھات، بەسەرھاتیکیان ئەومیه کە مووسا ﷺ بە گەلەکەیی دەلی: مانگایەک سەربەر، خوا بەوه فەرمانتان پێدەکات، بەسەرھاتی دوومیان ئەومیه کە کەسێک کوژراوه تێدا کەوتوونەتە کێشەو مشت و مەرۆد، کە بکوژی ئەو کوژراوه چۆن بدۆزنەوه؟ وەک گوترا ئەو بەسەرھاتە بەو شیۆمیه کراوه بە دوو بەسەرھات، بەلام ئەگەر هاتباو پێشی باسی کوشتنی کابرا کرابا، دوایی باسی سەربەرانی مانگاکی کرابا، دەبوو یەک بەسەرھات،

به همر حال همدوو ته حلیله کان به جین، راسته به و شیوه بووه به دوو به سهرهات که به یه که وه په یوه ستن، وه راسته که یه کسمر نایه ته کانی و ددست پیددکه ن موسا عليه السلام به گه له که ی خو ی گوت: خوا ددفرموی مانگایه ک سمر برن، ئارمزوی ئینسان ددجوولین و ته شویقی دهکات، بزانی داخو ئه و مانگایه بوچی دهبی سمر ببریری؟ موسا عليه السلام ئه و فرمانه بوچی به گه له که ی دهکات ؟!

۳- وه منیش وای تیددگم حکمه تیکی شی ئه وه بیت، که خوا عليه السلام پیشانی ئوممه تی ئیسلامی ددهات، ئه گمر پیغه مبری ئیوه عليه السلام شتیکی زور سمر سور هی نمریشی پیگوتن، وه ئه وه ی که موسا عليه السلام به گه له که ی خو ی گوتوه، که مانگا سمر برن، دیاره موسا که پیی گوتوون مانگا سمر برن! ئه و شته پی شه کی هه بووه، به لام ئه گمر پیغه مبری ئیوه ئه ی مسولمانه کان! به بی پی شه کی شتیکی پیگوتن که زور لاتان سه یرو عه جایب بوو، دیسان پیویسته یه کسمر جیبه جی بکن، مادام دلنیا ن ئه وه پیغه مبری خوا یه عليه السلام، وه دلنیا ن و پشت ئه ستوورن که پیغه مبری خوا، هیچ شتیکی بی حکمه ت و سوود نالی، دهبی یه کسمر ئه و فرمانه ی که پیتان دهکا، چ پیغه مبری خوا یه عليه السلام، چ ههر که سی که جینشینی پیغه مبری خوا یه با فرمانه که زور نه جیته عه قلیشه وه، مادام ناشمرعی نه بی ت و له گه ل شرع تی که نه گیرئ، پیویسته جیبه جی بکری، چونکه مهرج نیه هه می شه خه لک له حکمه ت و نه نییه کانی ئه و فرمانه بگا، که له قیادموه بو ی دین دیاره به مهرجیک یه کسمر له گه ل شرع تی که نه گیرئ، چونکه { (لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (۲۰۶۷۲)، وَالْحَاكِمُ بِرَقْم: (۵۸۷۰)، وَقَالَ: صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَالطَّبْرَانِيُّ بِرَقْم: (۳۶۷)، عَنْ عِمْرَانَ وَالْحَكَمِ بْنِ عَمْرِو الْغَفَارِيِّ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بِرَقْم: (۱۷۹) }، واته: گو یه رایه ئییکردنی دروستکراو ناکری، له شتی که دا که سمر پیچی به دیهینمر بی.

مهسهلهی دووهم: گهلی مووسا به مووسا عليه السلام دهلین: ﴿أَتَّخِذْنَا هُزُورًا﴾ ئایا گالتهمان پی دهکهی؟ دیاره (هزوا) لیردها چاوگ (مَصْدَر)، واته: گالتهکردن، که مهبهستیان ئهومیه ئایا دهمانکهی بهجیی گالته کردن؟ یاخود چاوگ (مَصْدَر)، بهلام مهبهست پیی (مَفْعُول بِهِ) یه واته: ئایا دهمانکهی به گالته پیکراو؟! لیردها گهلی مووسا عليه السلام، که ئهوه به مووسا عليه السلام، دهلین: لهراستیدا له ههمبانهی خویندا گوێز دهژمیرن و (قیاسُ النَّفْس) دهکهن و مووسا قیاس دهکهنه سهر خویمان، چونکه بوخویمان عادعتیان وابوووه گالته به یه کدی بکه، بهلئ پیغهمبهران گالتهیان لهگهڵ خهڵک کردوه، بهلام ههرگیز گالتهیان به خهڵک نهکردوه، گالته لهگهڵ کردن واته: قسهی خویش و سوحبهت، بهلام گالتهکردن به خهڵک، ئهومیه که پییان رابوویی، ئهوه قهت عادعتی پیغهمبهران نهبووه (عليهم الصلاة والسلام) وه گالته پیکردن و گالته لهگهڵ کردنیش لهیهک جیان، (الشوکانی) له تهفسیری (فتح القدیر) دا هیناویهتی، وه (القرطبی) یش له (الجامع لاحکام القرآن) دا هیناویهتی دهلی: ((یهکی له قازییهکان، قازییهکی ناوداری مسولمانان، کابرایهک هاته لای، لیی پرسی گوتی: ئهوه عهبایهی که لهبهرتدایه له تووکی بهرانه، یاخود له تووکی مهره؟ کابراش گوتی: جهنابی قازی گالتهم پی مهکهو له نهزانان مهبه! قازییهکهش گوتی: نا گالتهت پیناکهم، گالتهت لهگهڵ دهکهم !!)).

مهسهلهی سێیهه: مووسا عليه السلام دهفرموی: ﴿قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ

الْجَاهِلِينَ﴾، پهنا دهگرم به خوا که له نهفامان به، یانی چی؟ ئهوه چهند شتیکی لیوهردهگیری:

یهکههه/ بهبی پهنا بردنه بهر خواو بهبی تهوفیقی خوا، ئینسان نهفامیی لی دوور ناکهویتهوه، ئهگهر بتهوئ نهفام نهبی و وهک جاهیلان رهفتارنهکهی، دهبی پهنا بهری بو خواو پشت به خوا بهبهستی، خوا تهوفیقت بدات.

دووهم/ ئهوهش دهگهیهنی که گالته بهخهڵک کردن عادعتیکی نهفامانهیه.

سېپىم/ ئەۋەش دەگەنەننى كە نەفامىي تەنھا نەزەنن نىيە، بەلكو رەفتارو ھەلسو كەۋتى پىچەۋانەى ئەدەبۇ زەھۇقۇ سەلىقەۋ ەقلىش، ھەر نەفامىيە، واتە: نەفامىي تەنھا ھالەتتىكى عىلمىي و تىۋرىي (نظري) بەخۇۋە ناگرى، بەلكو جارى وا ھەيە ھالەتتىكى كىردەيى و رەفتارىي (سلوكي) یش بەخۇۋە دەگرى.

مەسىلەى چۈشەندۈرۈش: ئەگەر سەرنج بىرى ھەموو جارىك ۋەچەى ئىسرائىل بە مووسا دەلىن چى؟ دەلىن: ﴿ **أَدْعُ لَنَا رَبَّكَ** ﴾، بۇمان لە پەرومردگارت بىارپۇد: ھەلبەتە ئەۋە جۇرىك لە كەم سەلىقەى تىدايە بۇ ئەۋان، چۈنكە خوا پەرومردگارى ھەموو لايەكەنە، خۇ ھەر پەرومردگارى مووسا نىيە، دەبوو بلىن: ﴿ **أَدْعُ لَنَا رَبَّنَا** ﴾ بۇمان لە پەرومردگارمان بىارپۇد، چۈنكە ۋەك چۈن پەرومردگارى مووسايە، پەرومردگارى ئەۋانىشە، بەلام ئەۋە جۇرىك لە كەم ئەدەبىي و كەم سەلىقەى تىدايە، ۋەك بىانەۋى بلىن: مووسا ئەۋە پەرومردگارە ھەر ھى تۆيە !

مەسىلەى پىنچەم: كاتىك جۈۋلەكەكان بۇ يەكەم جار دەلىن: مووسا داۋامان بۇ لە پەرومردگارت بىكە كە ئايا ئەۋە مانگايە چۈنە؟ يەكسەر پىيان دەلىن: ﴿ **إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِصٌ وَلَا يَكْرُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ** ﴾، واتە: ئەۋە (خوا) دەفەر مۇى: نە مانگايەكى پىرو بەسالداچوو پەككەۋتەيەۋ، نە ساۋاشە، لەۋ نىۋانەدايە، (دۋايى يەكسەر پىيان دەلىن): ئەۋەى فەرمانتان پىكراۋە ئەنجامى بىدن، واتە: ھىندە سەرخەرىي مەكەن و ھەلىمەكۇلن و ھىندە ۋىدىي مەكەنەۋە، دۋايى لەسەرتان بەزەھمەت بى، جا لىردا با سەرنج بىدەين! سوۋرەتى (البقرة) كە بەم بەسەرھاتەۋە ناۋىراۋە لىراستىدا ئەۋە گەۋرەترىن دەرسى تىدايە بۇ ئۆمەتەى پىغەمبەر ﷺ، دەرسەكە چىيە؟ ئەۋەيە كە ۋەختىك فەرمانىكى شەرع ئاراستەى مەسۇلمانان دەگرى، پىۋىستە يەكسەر جىيەجىي بىكەن و زۇر ھەلىنەكۇلن و لقو پۇيى زۇر لىنەكەنەۋە، زۇر لىكى

نەکیشنەو، ئەو دەبێت چۆن بێت و چی لێکەین؟ سەرەنجام خۆیان عاسی بکەن، وەك خۆی زاناو توانا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِن بُدِّلَ لَكُمْ سَعُودٌ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنْزَلُ إِلَيْكُمْ...﴾ (١٠١) ﴿المائدة﴾، واتە: ئەو برۆدارینە! (ئەو ئەوانەو ئیمانێتان هێناوە) لە هەندێک شت مەپرسن کە ئەگەر بۆتان دەرکەوێ، بۆتان خراپ بێت، وەجەو ئیسرائیل بۆیان دەرکەوت بۆیان خراپ بوو، چونکە هەر زیاتر مەرجەکانیان لەسەر قورس بوو، هەتا وای لێهات یەك مانگا لەو جۆرە هەبێ و بە پەڕی پێستەکەو زیڕ بیکرن، دیارە ئەگەر هێندەیان لێ نەکۆلێباوە، هەر مانگایەکیان لەو گۆرە هێناباوە، ئێشەکەیان پێکدەهات، جا خۆی پەنەنزان دەفەرموێ: لە هەندێک شت پرسیار مەکەن، ئەگەر بۆتان دەرکەوێ، لێی تووشی زیان بن، وە ئەگەر کاتێ قورئان دێتە خوارێ بپرسن بۆتان پوون دەبێتەو، دواوێ هەر لە سوورەتی (المائدة) دا دەفەرموێ: ﴿قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ (١٠٢) ﴿المائدة﴾، واتە: لەپێش ئێوەدا کەسانێک زۆر پرسیاریان کرد، دواوێ ئەو سەری کێشا بۆ ئەو کە سەریان لە بێبەر وایەو دەرجێ.

پێغەمبەر ﷺ لە فەرماشتیکدا فەرموویەتی: ﴿مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَافْعَلُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمُ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ وَاخْتِلَافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ﴾ (رواهُ مُسْلِمٌ برقم: ٦٠٦٦)، عَن أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ {، واتە: هەر شتیکم لێ قەدەغە کردن خۆتانێ لێ دوور بگرن، وە هەر شتیک فەرمانم پێکردن، بەپێی توانا ئەنجامی بدەن، چونکە ئەوانەو پێش ئێوە بەو فەوتان، زۆر پرسیاریان لە پێغەمبەرانیان دەکرد، وە زۆریان لەگەڵ دەکەوتنە راجیایی و مشت و مەرەو، ئۆمەتی رێکوپێک ئەوێ کە باوەرو متمانەو بە سەرۆک و سەرکردایەتی خۆی هەبێ و وەختێک شتێکی پێ دەلێ، مادام پێچەوانەو شەرع و عەقل نەبێت، یەكسەر جێبەجێی بکات، نەك زۆری لەگەڵ بێنێ و بەریو، لێی بکۆلێتەو وە وردی بکاتەو، کە جاری واهەو

هه‌ندیك فه‌رمان و كار هه‌ن، ئه‌گهر زۆرت لێكۆڵییه‌وه، هه‌رجێبه‌جێ ناكړی، یاخود وه‌خته‌كه‌ی به‌سه‌ر ده‌چیت! هه‌روه‌ها پێغه‌مبهر ﷺ له‌ سیاقی فه‌رمايشتی‌كدا فه‌رموووبه‌تی: { ...وَيَكْرَهُ لَكُمْ ثَلَاثًا: قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةُ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةُ الْمَالِ } (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (٤٤٥٦)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واته: (وه‌ خوا) سێ شتی ئێوه‌ی پێناخۆشه‌: (شوینكه‌وتنی) گوتراو گوتی (واته: قسه‌ی خه‌لك و گوتراو فلانه‌ كه‌س وای گوت)، وه‌ مال به‌ زایه‌دان و، زۆر پرسیار كردن.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شهم: ئه‌وه‌دیه‌ كه‌ وه‌چه‌ی به‌نی ئیسرائیل له‌گه‌ڵ كه‌موكوورپیه‌كانیشیاندا، به‌لام به‌دلتیایی یه‌وه‌ سیفه‌تی باشیشیان هه‌بوو و، وه‌ خوا ﷻ سه‌رزده‌شتیان ده‌كات له‌سه‌ر سیفه‌ته‌ خراپه‌کانیان، به‌لام له‌سه‌ر سیفه‌ته‌ چا‌كه‌کانیان مه‌دحیان ده‌كات، بۆ وێنه، ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾، واته: وه‌ من له‌سه‌ر هه‌موو جیهانیان هه‌لمبژاردوون، كه‌واته: دیاره‌ كۆمه‌لێ سیفه‌تی باشیشیان هه‌بوون، ئه‌وه‌تا له‌گه‌ڵ ئه‌و سه‌ره‌خه‌ری و وردكردنه‌وه‌ی ئه‌و فه‌رمانه‌شدا، دوا‌ی ده‌لێن: ﴿وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ﴾، وه‌ ئێمه‌ ئه‌گهر خوا بیه‌وێ رێی راست ده‌گرین، واته: سه‌رمجام ئه‌و فه‌رمانه‌ هه‌ر جێبه‌جێ ده‌كه‌ین، شته‌كه‌یان گێراوته‌وه‌ بۆ ویستی خوا، له‌ هه‌ندیك شوینه‌وار (آثر)دا هاتوه‌، كه‌ ئه‌گهر نه‌یانگوتبایه‌: (إِنْ شَاءَ اللَّهُ) هه‌رگیز ئه‌و فه‌رمانه‌یان بۆ جێبه‌جێ نه‌ده‌كرا، به‌لام له‌ به‌ره‌كه‌تی ئه‌وه‌ی شته‌كه‌یان به‌ستۆته‌وه‌ به‌ ویستی خواوه‌، هه‌رچه‌نده‌ له‌ سه‌رمقاوه‌، كارده‌كه‌یان له‌ خۆیان به‌زه‌حمه‌ت خستوه‌، به‌لام سه‌رمجام خوا وایكردوه‌، كه‌ بتوانن ئه‌و فه‌رمانه‌ جێبه‌جێ بکه‌ن.

مه‌سه‌له‌ی هه‌وتهم: كه‌ له‌م نایه‌تان‌ه‌و له‌م به‌سه‌ره‌هاته‌دا دێته‌ ده‌ستمان، مه‌سه‌له‌یه‌كی ورده‌، ئه‌وه‌یش ئه‌وه‌دیه‌ كه‌ ئه‌گهر ته‌ماشای بکه‌ین ئه‌و مانگایه‌ چه‌ند مه‌رجی‌کی تێدا بووه‌:

یه‌که‌م/ سه‌لامه‌ت و بئ که‌موکوورپی بووه: ﴿مُسَلَّمَةٌ﴾.

دووه‌م/ یه‌که‌رنگ بووه و ږنگی جیاوازی تیدانه‌بووه: ﴿لَا شَيْءَ فِيهَا﴾.

سپیه‌م/ ده‌سته‌مؤ نه‌که‌راوه و ملکه‌ج نه‌که‌راوه، نه‌خراوته ژیر نیری زه‌وی

کیلان و ئاو پیته‌لینجان و ئاو پی له بیرکیشان ﴿لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا

تَسْقِي الْحَرْثَ﴾.

ئهو جوړه مانگایه به‌که‌لکی ئهو هاتوه ئه‌ندامیکی له‌و جه‌نازمیه
بلری و خوا زیندووی بکاته‌وه، که‌واته:

(أ) وادیته به‌رچاو که‌سانیکیش ده‌توانن ږووحی ئی‌سلام و ئیمان

به‌به‌ر خویاندا بکه‌نه‌وه، که به‌راستی که‌سانیکي یه‌که‌رنگبن ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَبِيدُونَ﴾ (١٢٨) البقرة، یه‌که‌رنگ بن و

سئ چوار ږنگان تیکه‌ل نه‌که‌ن و، مسولمان و ئیماندارای راست و ساغ بن!

(ب) که‌موکوورپی و عه‌یب‌وعاریان نه‌بیټ، که خه‌لک له عه‌یب‌وعارو

که‌موکوورپی‌ه‌کانیان به‌سه‌لمیته‌وه‌و، دینه‌که‌شی به‌هوی وانه‌وه له‌به‌رچاو

بکه‌وی: ﴿لَا شَيْءَ فِيهَا﴾.

(ج) ږامو ده‌سته‌مؤی هیج که‌س نه‌بن وابه‌سته‌و دابه‌سته‌ی هیج که‌س نه‌بن،

به‌س به‌نده‌ی خوابن و سمر به خوابن و به‌نده‌ی ئه‌موئه‌و نه‌بن: ﴿لَا ذَلُولٌ

تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ﴾، که‌سانیکي ئاوا ده‌توانن کومه‌لگای خویان

زیندوو بکه‌نه‌وه!

مه‌سه‌له‌ی هه‌شته‌م: بۆچی خوا ﷻ له‌نیو ئهو هه‌موو ئاژه‌لانه‌دا مانگا

دیاریده‌کات، که وه‌چه‌ی ئیسرائیل سمری بېرن و ئه‌ندامیکی له جه‌نازده‌که

بدن و زیندوو بیته‌وه؟ واپی‌ده‌چی بۆ ئه‌وه‌بئ چونکه ئه‌وانه کاتی خوی

گۆلکیان په‌رستوه، خوی کاربه‌جئ ئاموژگارییان ده‌کاو سه‌رزهنش‌تیا

دەكات، كە ئەو گۈلكەي ئىۋە دەتانیپەرست، لە مانگایەكى ئاۋا بوو، گۈلكىك
لە مانگا پەیدابىت، چۆن دەبى بىكرىتە پەرستراۋو بەندایەتیی بۆ بىكرى؟ بۆ
ئەۋدى بەپەكجارەكى خۇشەۋىستى گۈلكيان لەدلىدا دابىرنى، چونكە خوا ﷻ
وہك لە ئايەتەكانى دىكەدا دىگەينى، دەفەر موى: ﴿وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمْ
الْعَجَلُ بِكُفْرِهِمْ﴾، واتە: خۇشەۋىستى گۈلكيان پى خورابۆۋە بەھۋى
بىپروايىانەۋە، واتە: وہك دەرمانىك چۆن بەگەرۋويان دادەكرى، ئاۋا وہك
بلىي ئىرادەميان لەدەست دابىت، خۇشەۋىستى گۈلكيان چوو بوۋە دل، جا خوا
ﷻ بەو مانگا سەربىرنە، وىستۋويەتى يەكجارىي لىتەو لالۋ شۈينەۋارو رەگو
رىشەي ئەو گۈلك پەرستىيە، لە دلۋ دەروونيان بىنئىتە دەرى.

مەسەلى نۆيەم: كە خوا ﷻ دەفەر موى: ﴿وَاللَّهُ يُخْرِجُ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾، واتە:

خو ئەۋدى ئىۋە دىشارنەۋە ھەر دەرىدنىۋ ئاشكرى دەكاۋ كەشفى دەكا،
كە بەراستى ئەۋە سۈننەتتىكى خۋايە ھەرشتىك خەلك بىشارنەۋە خىربى
يان شەر، خوا ھەر دەرىدەخا، چ لە دىيادا، چ لە دۋارۋۇدا، وہك پىغەمبەر
ﷺ لە فەرمايشتىكدا فەرموۋىيەتى: ﴿لَوْ أَنَّ رَجُلًا عَمِلَ عَمَلًا فِي صَخْرَةٍ
صَمَاءٍ لَا بَابَ لَهُ وَلَا كُوَّةَ، خَرَجَ عَمَلُهُ إِلَى النَّاسِ كَأَنَّا مَا كَانَ﴾ (رۋاۋ
أحمد برقم: (۱۱۲۴۶)، والحاكم برقم: (۷۸۷۷)، عَن أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،
وَصَحَّحَهُ، ووافقه الذهبي في (التلخيص))، واتە: ئەگەر پياۋىك كەردەۋمىيەك
بكات لەنىۋ بىردىكى رەقدا، كە نە دەرگى ھەبىت و نەتاقەو پەنجەردى ھەبى،
كەردەۋەكەي دىتە دەرى بۆ خەلكى، كەردەۋەكەي ھەرچىيەك بىت، كەۋاتە:
ئىنسان پىي وانەبىت كە ئەو خىرە دىكات، ياخود ئەو خراپەي دىكات،
پەنھان دەبى، بەلكو خوا بە جۈرىك لە جۈرەكان ھەر بۆ خەلكى

دەرىدەخات، چ لە دىيادا، چ لە قىامەتدا، ھەلبەتە: ﴿يَوْمَ بَلَى السَّارِيرُ﴾ ﴿١﴾

الطارق: لەۋى نەينىيەكان بەتەۋاۋىي كەشف دەبن و ئاشكرا دەبن.

مهسه لهی دمهیم: لهه سوورمهته دا باسی پینچ جوړه زیندوو بوونه وه کراوه:

یهکه میان: که له دمرسه کانی رابردوودا باسماں کرد، ئه وه حهفتا (۷۰) کهسه ی که مووسا علیه السلام بردنی که داوایان کرد خوا ﷻ ببینو و ئه ووبوو، که ناگریک و هه وره تریشقه یه که له ئاسمانه وه هات لییدان و هه مووی کوشتن، دواپی مووسا علیه السلام پاراپیه وهو خوا زیندووی کردنه وه، وهک دمه فرموی: ﴿ ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾، واته: له دوا ی مردنتان زیندوو مان کردنه وه، بو ئه وهی سوپاسگوزاری بکه ن، که پینشتر باسماں کرد.

دووه میان: که هه ره له سوورمهتی (البقرة) دا باسکراوه ئیستا خهریکی تویرینه وهی ئه وه نایه تانهین: ﴿ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾، که ئه ندامیکی مانگا که یان له وه جه نازمیه داو پی زیندوو بووه.

سپییه میان: ئه وه دیه که له نایه ته کانی داها توودا دیگه یینی، که دمه فرموی: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ... ﴾ (البقرة، ۲۵۳) واته: ئایا سه رنجی ئه وانه ناددی، که له ماله کانی خو یان دمرچوون به هه زاران کهس بوون، له ترسی مردن، خوا فهرمووی بمرن، به لام دواپی زیندووی کردنه وه...

چوارمه میان: که تویرمه رانی قورئان دهلین: ناوی عوزمیر بووه عوزمیریش هه ندیک دهلین: پیغه مبه ره وه هه ندیک دهلین: پیاوئکی صالح و چاکبووه، که دمه فرموی: ﴿ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ ... ﴾ (البقرة، ۲۵۹) واته: یان وهک ئه وهی که به لای شاریکدا تیپه ری، که هه مووی به سه رییه کدا رووخواه،

(خەڵك مردوو پەپوو لی دەخوینن) گوتی: خوا چۆن دەبێ ئەوە پاش مردنی زیندوو بکاتەوه! (وەنەبێ لەو روودوو کە برپای پێی نیە نەخێر بەلکو پێی سەیربوو)، ئنجا خوا ماوی سەد ساڵ مراندی و پاشان زیندوو کردەوو: فەرمووی: چەند ماویەوه؟ گوتی: رۆژێک، یان بەشیکی رۆژێک، فەرمووی: بەلکو سەد ساڵ ماویەوه ...

پێنجەمیان: ئەوێه کە بۆ ئیبراهیم عليه السلام ئەنجام دراوه: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِمُتَّوَمِّنٌ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّیَطْمِئِنَّ قُلُوبُكَ قَالَ فَاخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَیْكَ ثُمَّ أَجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِیَنَّكَ سَعِیًّا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِیزٌ حَكِیمٌ ﴿١٦٠﴾﴾ البقرة، دواى ئەوێ عليه السلام داوا لە پەروردگاری دەکات پێشانی بدات، چۆن مردوو زیندوو دەکاتەوه ﴿كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ﴾، نەیفەرمووه: پێت دەکری یان نا؟ لە چۆنییەتەکەى پرسێوه، پێم خۆشە بزانی چۆن؟ دەزانم دەتوانی، بەلام پێم خۆشە چۆنییەتەکەیم بۆ دەرێکەوئ، بۆیە کاتی خوا دەرێمۆئ: ﴿أُولَٰئِمُتَّوَمِّنٌ﴾، بۆ برپات بەوه نیە، کە خوا دەتوانی؟ ئیبراهیم دەئێ: ﴿قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّیَطْمِئِنَّ قُلُوبُكَ﴾، با، ئیمانم هەیه، بەلام دەمەوئ دڵم زیاتر ئارام بگرئ و چۆنییەتەکەشی ببینم، ئنجا خوا پێی دەرێمۆئ: چوار بالەندان بگرە هەریەکەى لە جۆریک، وە سەریان بپرەو گۆشتەکەیان تێکەل بکەو بیهەنجە، دواى هەر پارچە لەو پارچە گۆشتانە لەسەر جیایەك دابنی، دواى بانگیان بکە، گۆشتەکان دەچنەوه لای یەکدی و زیندوو دەبنەوه، ئیدی ئیبراهیم وایکردو تەماشای کرد، ئەو پارچە گۆشتانە دەچنەوه بۆ لای یەکدیو، چوار بالەندەکان دروست دەبنەوهو زیندوو دەبنەوه.

مەسەلەى یازدەهەم: کە دەرێمۆئ: ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ

كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسَوَةً﴾، خواى پەروردگار باسى جوولەکەکان دەکاو

سەرزەنشتیان دەکات (جووله که کانی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ) دەرەمۆ: دواى ئەو هەموو موعجیزەو شتە گەورە گەورەنەى که بابو باپیرانتان بینویانەو، ئێوەش لە کتێبەکانتاندا هەیهو بە بەشیک (لە کتێبی پیرۆز-الکتاب المقدس) و کە لەپووری خۆتانی دەرزانن، ئنجا دلیشتان ڕەق بوو وەك بەرد، یاخود لە بەرد ڕەقتیش، شایانی باسە توێژمەوانی قورپان زۆر باسی ئەو میان کردووە کە وشەى: (او) واتە: (یان)، خۆ خوا ﷻ لە گوماناندانیه، بلی وەك بەرد ڕەق بوو، یاخود لە بەرد ڕەقتەر، بۆیه کە ووتوونەتە مشت و مەرەو، کە ئایا تەئویلی ئەو چییه؟ بەلام من پێم وایه، کە ئەو مشت و مەرەى ناوی و ماناکەى ئاوايه: وەك بەرد وایه، یان لە بەرد ڕەقتەر، یانی هەندیکى وەك بەرد وایه و هەندیکیشی لە بەرد ڕەقتەر، چونکە دلەکان جوړاو جوړ بوون لە پلەى ڕەقیدنا، هەندیکى وەك بەرد ڕەقەو، هەندیکى لە بەرد ڕەقتەر، وەك ئاسن و پۆلایه، بەو شیوەیهن و پلەپلەن لە ڕەقی و لە سەختیدا.

مەسەلەى دوازدەهەم: خوا ﷻ کە باسی دلی جووله که کانی دەکات، یانی: دلی کافرەکانیان، یاخود هی زۆر بەیان، یان هی ئەو جووله کانهی کە بێبڕوا بوون بە پێغەمبەری کۆتایی، دەرەمۆ: دلێان وەك بەرد لە بەرد ڕەقتەر، پاشان باسی بەرد دەکاتو، دەرەمۆ: بەرد هەیه دەبیته شوینی دەر قوڵینی کانی و سەرچاوەو ڕووباری لی دێته دەرئ: ﴿وَإِنَّ مِنَ الْحَجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ أَنْهَارٌ﴾، وە بەرد هەیه کە درز دەبات و کەم و زۆر ئاوی لی دێته دەرئ: ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَسْقُوقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ أَلْمَاءٌ﴾، وە بەرد هەیه کە لە ترسی خوا خلۆر دەبیته وە: ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾، جا لێردا توێژمەوان لە تەفسیری ڕستەى: ﴿مَنْ خَشِيَ اللَّهَ﴾، مشت و مەریان بوو کە ئایا: بەرد ترسی خۆای هەیه؟ یان مەبەست ئەو دیه کە ئەو بەردە پابەندە بەو یاسا فیزیکیانەى کە خۆای پەروردگار بۆی داناون کە لە سەری ڕا بیته خوارئ؟ چونکە پابەندی هەر مەخلووقێک بە یاسای بەدییهێنەر یەو، جوړیکە لە ملکه چیی و جوړیکە لە

لېتېرسانى، ھەردوو تەفسىرەكان ھەن و دەگونجى ھەم جەمادىش جۇرئىك لە ھەست (شعور)ى ھەبئىت، كە ئىمە نازانىن چۆنەو، ھەم خوا بەپاك بگرئو ھەم لە خوا بترسى، وە دەشگونجى مەبەست پيى ئەوھبى كە دروستكراوھكان ھىچيان لە ياساكانى خوا دەرناچن و، ھەموويان بۆ ئەو سىستەمەى كە خوا بۆى داناو ن ملكەچن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

[illegible]

دهرسى بازدهيم

پيناسه ى ئهم دهرسه

لهم دهرسه ماندا ئايهته كانى (٧٥ تا ٨٢) تەفسير دهكهين، ئهو ههشت (٨) ئايهته، ناوهرۆكه كهيان برىتیه لهوه كه خوا ﷻ بانگى ئيمانداران دهكات و وەك ئههلى ئىسلام و ئيمان دهموینى و تەیان دهگهیهنى، كه ناوهمیدبن له ئيمان هیئانى كهسانیک له جوولهكهكان، كه لهرووی زانایی و شارمزاییه وه ئيمان ناهینن، واته: زورچاك دمرانن كه ئىسلام ههقه و راسته، بهلام بهرژدهنديان لهوددا نیه، كه ئيمان بینن، كه ئهوانه زاناكانى خاوهن كتيبهكان (اهل الكتاب)ن، كه بهرژدهنديى رینگایان لیدهگرئو، عهوامهكانیشیان كه تهنیا روالهتی كتيب دمرانن، یاخود همروا خویمان به روالهتی دینهوه ههلواسیوهو هیچی لى حالى نین، ئهوانیش بهشیوهى لاساییکردنهوهى کوپرانه بهدوای زاناكانیان دهكهون ! كهواته: زاناكانیان لهبهر بهرژدهنديى ئيمان ناهینن، وه عهوامهكانیشیان لهبهر نهزانى و لهبهر لاساییکردنهوهى کوپرانه بۆ زاناكانیان ! ئاوا خوا حالهتو ههلوێستی سهلبیى جوولهكهكان له بهرانبهر ئىسلامدا دهخاتهروو، وه مسولمانان ناوهمید دهكا لهوهى كه ئيمان بینن، وه چهند ههلوێستیكى جوولهكهكان، واته: ههلوێستی سهلبیى و خراپیان، چ لهرووی رەفتارهوه، چ لهرووی جوۆرى بیرکردنهوهیانهوه، دهخاتهروو.

﴿ اُنْظَمْعُوْنَ اَنْ يُؤْمِنُوْا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ كَلِمَ اللّٰهِ ثُمَّ يَلْحَقُوْنَهُ
مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴾ (٧٥) وَإِذَا لَقُوا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا قَالُوْا ءَاْمَنَّا وَإِذَا خَلَا
بَعْضُهُمْ اِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوْا اَلَمْحَدِّثُوْنَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُخَاجَبُوْكُمْ بِهٖۤ عِنْدَ رَبِّكُمْ اَفَلَا
تَعْقِلُوْنَ ﴾ (٧٦) اَوَلَا يَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُرْسُوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴾ (٧٧) وَمِنْهُمْ اُمِّيُوْنَ لَا

يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي وَإِنَّهُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلَفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَاطِبَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

مانای وشه به وشه نایه ته کانی

((نایا (ئهی مسوئمانینه!) به ته مان (جووله که کانی) ئیمان تان بۆ (به ئیسلام) بیئن، له حالیکدا که کۆمه ئیکیان فهرموودهی خوا ده بیستن، پاشان دوی تیگه یشتنی دهیگۆرن، وه ده شرانن (که گۆرینی که لامی خوا تاوانیکی چه ند زله) وه کاتی که به وانهی بر وایان هیناوه ده گهن ده لئین: بر وایان هیناوه، به لام که به حیا به یه کدی ده گهن ده لئین: چۆن ئه ووی که خوا به ئی ووی به خشیوه بۆیان باس ده کهن (واته: بۆ مسوئمانه کانی) تا کو له لای پهرومردگارتان له سمرتان به به لگه بیئنه وه، نایا نافامن؟ ﴿٧٨﴾ نایا نازانن که همر شتی که په نهانی بکه و ئاشکرای بکه و خوا دمیزانی؟ ﴿٧٩﴾ وه که سانیکی نه شارمزایان ههن، که جگه له خۆزگه خواستن (وخه یال پلاو) هیچی دیکه له باردی کتیه به کیانه وه نازانن و، پیشه یان بهس گومان و خه یاته ﴿٨٠﴾ ده جا سزای سه خت بۆ ئه وانهی که به دهستی خۆیان کتیب دهنووسن، پاشان ده شلئین: ئه وه له لایه ن خوا ویه، تا کو نرخیکی که می پی بکرن، ده جا سزای سه خت بۆ وان، به هو ی ئه و وه که به دهستی خۆیان دهنووسن، وه سزای سه خت بۆ وان به هو ی ئه و وه، که به دهستی دینن (له

بەرژە دەندى دنیاى) ﴿ ۷۸ ﴾ وه (جوله که کان) گوتیان: جگه له چهند رۆژێكى کهم ئاگرمان تووش نابێ، بلێ: ئایا خوا به ئێنى داوێ، که بێگومان خوا به ئێنى خۆى ناشکێنى، یاخود شتێک که نایزانن به ناوى خواوه دهیلێن؟ ﴿ ۸۰ ﴾ با، هه مرکه سیك خراپه بکات و تاوانه کهى گه مارۆى بدات، ئه وانه هاودلی ئاگر و به هه میشه یی تییدا ده مێنه وه ﴿ ۸۱ ﴾ وه ئه وانه ی بر وایان هینا وه کار و کرده وه چاکه کانیا ن ئه نجامدا وه، ئا ئه وانه هاودلی به هه شتن و به هه میشه یی تییدا ده مێنه وه ﴿ ۸۲ ﴾)).

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان

(أَفْطَمْعُونَ): (الطَّمْعُ ثُرُوعُ النَّفْسِ إِلَى الشَّيْءِ شَهْوَةٌ لَهُ، طَمِعْتُ أَطْمَعُ طَمَعًا)، واته: ئایا ته ماعتان هه یه، ئایا به ته مان، ئایا ئومێده وارن؟ له (الطَّمْعُ) ده وه هات وه (الطَّمْعُ): بریتیه له وه ی که نه فس به ره وه شتێک بچێ، که ئار دزوی لیبی، ده گو ترێ: (طَمِعْتُ أَطْمَعُ طَمَعًا)، واته: به ته ما بووم، به ته ما ده بم، به ته ما بوون.

(أَنْ يَوْمِنُوا لَكُمْ): واته: ئیمانتان بۆ بێن، یانی: ئیمانتان بۆ بێن به و شتانه ی، که پێویسته ئیمانیا ن پێ به ئێرێ، بۆیه فهرموویه تی: (يَوْمِنُوا لَكُمْ) وشه ی (يَوْمِنُوا) (تَضْمِينَ) مانای: (إِسْتِجَابَةً) کرا وه، واته: (أَنْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ وَ يَوْمِنُوا) که به ده نگتانه وه بێن و ئیمان بێن.

(فَرِيقٌ): (اسْمٌ جَمْعٌ لَا مُفْرَدَ لَهُ) ناوی کۆمه له تاکى نیه، که له (فَرَقٌ) ده وه هات وه (الْفَرَقُ: يُقَارِبُ الْفَلَاقَ وَالْفِرْقُ: الْقِطْعَةُ الْمُتَفَصِّلَةُ) واته: (فَرَقٌ) له (فَلَقٌ) ده وه نیزی که وه (فَرَقٌ) یش بریتیه له پارچه یه کی حیا بو وه (وَالْفَرِيقُ: الْجَمَاعَةُ الْمُتَفَرِّقَةُ عَنْ آخَرِينَ) واته: (فَرِيقٌ) بریتیه له کۆمه له خه لکێک که له خه لکی دیکه خۆیا ن حیا کرد وته وه.

(يَحْرِفُونَ): واته: دهیگۆرن، جا ئایا ئه وه له چیه وه هاتوه؟ له (حَرْف) هوه هاتوه (حَرْفُ الشَّيْءِ: طَرْفُهُ) (حَرْفُ) ی شتیک بریتیه له کهناری ئه وه شته به (أَحْرَفُ و حروف) کۆ دهکریته وه، دهگوتری: (حَرْفُ السَّيْفِ، وَحَرْفُ السَّفِينَةِ) کهناری شمشیر، یان نووکی شمشیره کهو، کهناری که شتیه که، (وَتَحْرِيفُ الشَّيْءِ إِمَالَتُهُ)، (تَحْرِيفُ) ی شتیک بریتیه له وه که بیگۆری و لایبدهی.

(خَلَا): (خَلَا إِلَيْهِ انْتَهَى إِلَيْهِ فِي خَلْوَةٍ) واته: له شوینیکی چۆل چووه لای، (خَلَا بِهِ: صَارَ مَعَهُ فِي خَلَاءٍ)، واته: له دهشتاییه که بهیه که وه بوون، که سیتی دیکه یان له لا نه بوو.

(فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ): یانی: ئه وه ی که خوا به ئیوه ی داوه به تایبهت (الْفَتْحُ: إِزَالَةُ إِغْلَاقِ الْإِشْكَالِ مُحْسُوساً كَانَ أَوْ مَعْنَوِيًّا)، (فتح) بریتیه له لابردنی شتیک که داخرابی، یاخود ئیشکالیکی هه بیته، چ بهر ههست بێ چ مه عنه ویی (وَفَتْحَ عَلَيْهِ كَذَا إِذَا أَعْلَمَهُ وَوَافَقَهُ عَلَيْهِ) که به که سیک بگوتری: (فَتْحَ عَلَيْهِ) واته: زانای کردو ته نیا ئه وی له وه شته شارمزا کرد، که واته: ﴿ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ﴾، واته: ئه وه زانیارییه ی که خوا به ئیوه ی داوه ئه ی ئه هلی کیتاب! به غهیری ئیوه نه داوه.

(لِيَحَاجُّوكُمْ بِهِ): واته: بۆ ئه وه ی به هۆیه وه به لگه تان له سهر بێننه وه و موئافه شه تان له گه ل بگهن، چونکه ده لئ: (الْمَحَاجَّةُ: أَنْ يَطْلُبَ كُلُّ وَاحِدٍ أَنْ يَرُدَّ الْآخَرَ عَنْ حُجَّتِهِ وَمَحْجَّتِهِ) وشه ی (الْمَحَاجَّةُ) ئه وه یه که دوو لایهن، یاخود سێ لایهن، یاخود زیاتر ههر کامیکیان بیه وی ئه وی دیکه له به لگه که ی و له سهر رێیه که ی لایه و، بیه ی نیته سهر قه ناعه تی خۆی.

(سُرُوت): واته ئه وه ی که په نهانی ده کهن، له (سِر) هوه هاتوه.

(يُعْلِنُونَ): واته ئه وه ی که ئاشکرای ده کهن، له (عَلَن) هوه هاتوه.

(أَمَيُّونَ) : واته نه خوینده وار ده کان، عه و امه کان، نه شار مزایه کان. چونکه ده لئ
(أُمِّي: هُوَ الَّذِي لَا يَكْتُبُ وَلَا يَقْرَأُ مِنَ الْكِتَابِ) (أُمِّي): که سیکه که
نه دهنووسی و نه ده خوینیتیه وه له کتیبدا، که واته: نه گمر شتی له بهرین
بیخوینیتیه وه، نه وه پیچه وانه ی (أُمِّي) بوون نیه، بویه پیغه مبهری نیمه ﷺ
هر چه نده خوی پهر و مردگار هه موو قورئانی فیر کردوه خویندووشیه تی،
به لام همر (أُمِّي) یش بووه، چونکه توانای خویندنه وهی نه بووه له کتیبیدا،
وه توانای نووسینی نه بووه، وهک خوی زاناو شارمزا ده فمرموی: ﴿ وَمَا
كُنْتَ تَسْتَلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذْ أَلَّا زَنَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴾ (۱۸)
العنکوب، واته: (نه ی پیغه مبهری ﷺ) تو لمپیش قورئاندا نه هیچ کتیبیکت
خویندوته وه نه هیچ کتیبیکت به دهستی راست نووسیوه، نه گمر خویندن و
نووسینت ببووایه نه وانه ی که کافرن بویان هه بوو بکه ونه گومانه وه، به لام
که خویندن و نووسینت نه بی، نه وه دیاره که نه م قورئانه خوا فیری
کردووی، که واته (أُمِّي) که سیکه خویندن و نووسینی نه بیت، رایه کی
دیکهش دمر باره ی مانای (أُمِّي) نه و دیه که (أُمِّي) که سیکه شارمزا کتیب و
وه حی خوا نه بووبی.

(أَمَانِي) : کوی (أَمْنِيَّة) یه (الأمنية: هِيَ الصُّورَةُ الْحَاصِلَةُ فِي النَّفْسِ مِنْ تَمَنِّيِ
الشَّيْءِ، وَالتَّمَنِّي: الْكَذِبُ، وَقَالَ عُثْمَانُ لَا تَغْنِيَتْ وَلَا تَمْنِيَتْ مُنْذُ أَسْلَمْتُ، أَوْ
التَّالُوةَ بِلَا مَعْرِفَةِ الْمَعْنَى) (تَمَنِّي) هه به مانای خوزگه خواستن و خه یال
پلاو دیت، هه به مانای درو کردن دی، وهک (عُثْمَانُ) خوا لئی رازی بی
گوتوو یه تی: له وه تی مسوئمان بووم نه گورانیم گوتوه، نه دروم کردوه، وه هه م
به مانای خویندنه وهی روو کهش و روواله تییش دی.

(يُظَنُّونَ) : (الظَّنُّ: اسْمٌ لِمَا يَحْصُلُ عَنْ أَمَارَةٍ وَمَتْنٍ قَوِيَّتْ أَدَّتْ إِلَى الْعِلْمِ، وَمَتْنٍ
ضَعُفَتْ جِدًّا لَمْ تَجَاوِزْ حَدَّ التَّوَهُُّمِ)، واته: گومان دهبه ن، که له:
(ظَنُّ) ده و دیه و نه م ییش ناوه بو هه رشتیک که به هو ی نیشانه که یه وه

پهیداده بیت، جا نه گهر نیشانه که زور بههیز بیت زانیاریت بؤ پهیدادهکا، وه نه گهر نیشانه که بیهیز بیت ته نیا جوریک له وههم و دوودلیت بؤ پهیدا دهیت.

(وَوَيْلٌ): (قَالَ: الْأَصْمَعِيُّ: وَيْلٌ: قُبْحٌ، وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ لِلتَّحَسُّرِ) (ویل) له زمانی عهز بییدا بهمانای شتی ناشیرین و ناقولاً دی، وه بهمانای خهفته خواردن دیت، (المعجم الوسيط) یش دهلی: (الویل: حُلُولُ الشَّرِّ وَكَلِمَةُ الْعَذَابِ) (ویل)، نه وده که شهرو خراپهیه که روو له نینسان بکات، وه بریاری سزاو نازاره.

(لِيَشْتَرُوا): وشه (اشتری) له زمانی عهز بییدا، وه له بهکارهینانی قورئاندا، ههم بهمانای کرین دیت، ههم بهمانای فروشتن دیت، بهلام زیاتر بهمانای کرین دیت، (فَالْبَيْعُ وَالشِّرَاءُ يَتَلَاذِمَانِ: فَالْمُشْتَرِي يَدْفَعُ الثَّمَنَ وَيَأْخُذُ الثَّمَنَ، وَالْبَائِعُ يَدْفَعُ الثَّمَنَ وَيَأْخُذُ الثَّمَنَ...) واته: فروشتن و کرین پیکه وه په یوهستن، چونکه کریار نرخ دمدات و نرخ له سهر دانراو و مردهگریو، فروشیاریش نرخ له سهر دانراو دمداد و نرخ و مردهگری.

(تَمَسَّنَا): (الْمَسُّ كَاللَّمْسِ لَكِنَّ اللَّمْسَ قَدْ يُقَالُ لَطَلَبِ الشَّيْءِ وَإِنْ لَمْ يُوْجَدْ، وَالْمَسُّ يُقَالُ فِي مَا يَكُونُ مَعَهُ إِدْرَاكٌ بِحَاسَةِ اللَّمْسِ) رستهی: **﴿لَنْ تَمَسَّنَا النَّكَارُ﴾**، واته: ئاگرمان تووش نابو و ئاگرمان ناگاتی، چونکه وشه: (لَمَسَ) وهك (مَسَ) وایه، بهلام (لَمَسَ) بؤ داواکردنی شتیکه با نه و شته نه شبن، بهلام (مَسَ) بریتیه له وهی که دهستی لیبریت.

(بَلَى): (بَلَى: رَدٌّ لِلنَّفْيِ أَوْ جَوَابٌ لِاسْتِفْهَامٍ مُقْتَرِنٍ بِنَفْيٍ، نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿...أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى...﴾ **﴿الاعراف﴾** (۱۷۲) له کوریدیدا (نَعَمْ) واته: بهلی، بهلام (بَلَى)، واته: با، وه وشه: (بَلَى) بؤ بهرپه رچدانه وهی لابرانیکه، یان وهلامی پرسیاریکی جووتکراوه له گهل نه فییدا، نموننه ی حاله تی به کهم: **﴿وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّكَارُ إِلَّا أَنْتَ مَا مَعْدُودَةٌ﴾**، واته: گوتیان:

ئاگرمان تووش نابیت، مه گمر چهند رۆژیکی کهم، جووله کهکان به خه یال پلاو وایان گوتوه، که ئه گمر بچنه دۆزه خیش، همرچهند رۆژیکی کهم دسووتین، خوا دهمرموی: (بلی) با، تووشتان دیت.

نمونه‌ی حاله‌تی دووم: خوا دهمرموی: ﴿...أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ...﴾ (۱۷۲) الأعراف، واته: ئایا پهرومردگارتان نیم؟ گوتیان: با، دیاره ئه گمر بلین: به‌ئ (نعم) به پیچه‌وانه دمرده‌جی، واته: به‌ئ پهرومردگاران نی!! یه‌کی به‌تۆ ده‌ئ: ئایا چاکه‌م له‌گه‌ل نه‌کردی؟ ئه‌گمر بلین: به‌ئ، واته: به‌ئ له‌گه‌لت نه‌کردووم، به‌لام که گوتت با، واته: له‌گه‌لت کردووم.

(کسب): (الکسب: مَا يَتَحَرَّاهُ الْإِنْسَانُ مِمَّا فِيهِ اجْتِلَابٌ نَفْعٍ وَتَحْصِيلُ حَظٍّ كَكَسْبِ الْمَالِ) (الکسب)، واته: وهدسته‌ئیان، بریتیه له‌ودی که ئینسان مشووری په‌یدا کردنی ده‌خوا، له‌ودی که سوودیکی پی وهدسته ده‌ئیری، یاخود پی به مورد ده‌گات، وه‌ک به‌دهسته‌ئیان مال.

(سینئه): (السَّيِّئَةُ: الْفِعْلَةُ الْقَبِيحَةُ، وَهِيَ ضِدُّ الْحَسَنَةِ) (سَيِّئَةٌ) ههر کرده‌ودی که ناشیرین و ناقولایه‌و دژی چاکه‌یه. (وَالسَّوُّ كُلُّ مَا يُغْمُ الْإِنْسَانُ مِنَ الْأُمُورِ الدُّنْيَوِيَّةِ وَالْآخِرَوِيَّةِ) دیاره (سَيِّئَةٌ) له (سوء) دوه هاتوه ئه‌میش واته: ههر شتی که ئینسان پی خه‌فه‌تبار بیت، له کاروباری دنیا یاخود دوارۆژ.

(خَطِيئَتُهُ): له (خَطَأً) دوه هاتوه (الْخَطَأُ: الْعُدُولُ عَنِ الْجَهَةِ) (خَطَأً) ئه‌ودی که ئینسان له رێگایه‌کی راست لابدات به‌ره‌و رێیه‌کی هه‌له، (الْخَطِيئَةُ وَالسَّيِّئَةُ يَتَقَارَبَانِ) واته: (خَطِيئَةٌ) و (سَيِّئَةٌ) مانایه‌که‌یان لیک نیزیکه، ده‌گوتری (خَطِيئٌ يَخْطَأُ خَطَأً)، واته: گونا‌هی کرد، به‌لام ده‌گوتری (أَخْطَأَ يَخْطِيءُ خَطَأً) واته: به‌هه‌له‌داچوو، وه (خَطِيئَةٌ) واته گونا‌هی که به‌ئه‌نقه‌ست کرابن.

(أَصْحَابُ): کۆی (صاحب)ه، به مانای هاو دل دیت، وه به مانای خاوه نیش دیت، (الصاحب: الملازم، انساناً کان أو حیواناً أو مکاناً أو زماناً، ویُقَالُ لِمَالِكِ الشَّيْءِ هُوَ صَاحِبُهُ)، (صاحب) همر شتی که، که بهر دموام له گهل ئینسان دابی، جا چ ئینسان بی، چ ژیاندار بی، چ کات بی، چ شوین بی، وه به خاوه نی شت دهگوتری: نه وه (صاحب)یه تی.

هوئی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

۱/ هوئی هاتنه خواره وهی نه و نایه ته، که دهمرموی: ﴿قَالُوا اتَّخَذُوا لَهُمْ مَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ لِيَحْجُوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، واته: ئایا بو مسولمانه کان باس ده که نه وهی، که خوا به تایبهت به ئیوهی داوه (ئه ی جووله که کان) بو نه وهی له قیامه تی له سمرتان بکه نه به لگه، له زور به ی ته فسیره کاند ئاوا هاتوه: ﴿(أَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: تَرَكْتُ هَذِهِ الْآيَةَ فِي نَاسٍ مِنَ الْيَهُودِ آمَنُوا ثُمَّ نَافَقُوا، وَكَانُوا يُحَدِّثُونَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْعَرَبِ بِمَا عَذَّبُوا بِهِ، فَقَالَ: بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: ﴿اتَّخَذُوا لَهُمْ مَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾، مِنْ الْعَذَابِ لِيَقُولُوا نَحْنُ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْكُمْ وَأَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۝۱۹﴾ (تفسیر الطبری، تفسیر ابن کثیر، وفتح القدير، للشوکانی، ج: (۱)، ص: (۱۴۴)﴾، واته: نه و نایه ته دمر باره ی هه ندیک له جووله که کان هاته خوار، که ئیمانیان هی ناو دوا یی بوونه مونافیق، وه بو مسولمانه کانیان باس ده کرد، دمیانگوت: ئیمه (واته: پی شو وه کان) کاتی خو ی خوا، ئاوا و ئاوا سزاو نازاری داوین، زاناکانیان سه رزه نشتیان کردن، گو تیان بو چی شتیکیان بو باس ده که نه که خوا ئیوه ی پی سزا داوه، تا کو دوا یی نه وان (واته: مسولمانه کان) له سمرتان بکه نه به لگه و بلین: ئیمه له لای خوا خو شه ویستری و بهر یزترین ؟

۲/ هوئی هاتنه خواره وهی نه و نایه ته ی که دهمرموی: ﴿قَوِيلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكُتُبَ بِأَيْدِيهِمْ﴾، ﴿(أَخْرَجَ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿قَوِيلٌ

لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ﴿۱﴾ هُمْ أَحْبَابُ الْيَهُودِ وَجَدُوا صِفَةَ النَّبِيِّ مَكْتُوبَةً فِي التَّوْرَةِ: أَكْحَلْ، أَعْيَنْ، رِبْعَةً، جَعْدُ الشَّعْرِ، حَسَنُ الْوَجْهِ، فَلَمَّا وَجَدُوهُ فِي التَّوْرَةِ مَحَوُّهُ حَسِداً وَبَغِيّاً، وَفَاتَاهُمْ نَفَرٌ مِّنْ قُرَيْشٍ فَقَالُوا: تَجِدُونَ فِي التَّوْرَةِ نَبِيّاً أَمْيّاً؟ فَقَالُوا: نَعَمْ نَجِدُهُ: طَوِيلاً، أَزْرَقَ، سَبَطَ الشَّعْرَ، فَأَنْكَرَتْ قُرَيْشٌ وَقَالُوا: لَيْسَ هَذَا مِنَّا (فتح القدير للشوكانى، ج: (۱)، ص: (۱۴۸))، واته: (ابن أبى حاتم) له عهبدوللای کورې عهباسه وه خوا لیان رازی بی، هیناویه تی دمر بار دی نه م نایه ته، که زانا کانی جووله که سیفه تی پیغه مبه ریان ﷺ له ته وراتدا بینى که دهمرموی: - چاوو بروی رهشن، چاوی گه وره ن، دهسته پیاوه، قرى مهيله و لووله و، دهموچاوی جوانه، کاتیک نه و دیان له ته وراتدا بینى به هوى حه سه دو یاخیبونه وه، نه و دیان سرپیه وه، ننجاً کومه لیک له فور میشیه کان هاتن بو لای جووله که کان گوتیان: نایا له ته وراتدا باسی نه و پیغه مبه ره نه خوینده واره کراوه؟ (واته: باسی موحه ممه د) گوتیان: به لئى باسکراوه، به لام به م شیودیه باسکراوه: که پیاویکی بالآ دریژره، چاوی شین و پرچیشی نهرمه، فور میشیه کان گوتیان: که واته به سمر موحه ممه دی نیمه د نایه ته دی، وه دیاره عه وامه کانی خوشیان همر به وه هه لده خه له تاندو دهیانگوت: نه و دتا له ته وراتدا ده لئى: پیغه مبه ری کوتایى زور بالآ دریژره و چاوی شین و قرى خاوه، که واته: نه و سیفه تانه به سمر موحه ممه د نایه نه دی، ناوا کلاویان له سمری عه وامه کانی خویان دنا !

۳/ هوى هاتنه خواره و دی نه و نایه ته ی، که دهمرموی: ﴿ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّكَارُ إِلَّا أَنْبَاءاً مَّعْدُودَةً ﴾، ﴿ أَخْرَجَ عَبْدُ بَنٍ حُمَيْدٍ، وَابْنُ جَرِيرٍ، وَابْنُ الْمُثَنَّرِ، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ عِكْرَمَةَ قَالَ: اجْتَمَعَتْ يَهُودٌ يَوْمًا فَخَاصَمُوا النَّبِيَّ ﷺ فَقَالُوا: ﴿ لَنْ تَمَسَّنَا النَّكَارُ إِلَّا أَنْبَاءاً مَّعْدُودَةً ﴾ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَخْلِفُنَا أَنْاسٌ فِيهَا وَأَشَارُوا إِلَى النَّبِيِّ وَأَصْحَابِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَرَدَّ يَدَيْهِ عَلَى رَأْسِهِ: كَذَبْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ خَالِدُونَ مُخَلَّدُونَ فِيهَا لَا تَخْلِفُكُمْ فِيهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَبَدًا، فَفِيهِمْ تَرَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ، وَقَالُوا: ﴿ لَنْ تَمَسَّنَا النَّكَارُ ﴾، واته: رۆژیک

جووله که کان کۆبونهوه موناغه شهیان کرد له گهل پیغه ممبر ﷺ گوتیان: ئیمه بهس له چهند رۆژیکی کهم، چل رۆژ، سزا دهریین له دۆزه خدا، دواپی خه لکیك دینه شوینی ئیمه و له جیاتی ئیمه سزا دهریین، وه ئاماژهیان کرد بۆ پیغه ممبر و بۆ هاوه لانی، پیغه ممبری خواش دهستی به مرز کردنهوه فهرمووی: حاشا درۆ ده کهن، به لکو ئیوه به هه می شهیی له دۆزه خدا دهمیننه وه، ههرگیز نه گهر خوا حهز بکات، ئیمه نایهینه شوینی ئیوه، ئیدی له و باره وه نه و ئایه ته هاته خوار، ههروه ها هه مان شت ئیمام نه حمه دو بو خاری و نه سائی و نه بوو داوودیش له نه بی هورمیره وه هی ناویانه: { (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَأَلَ الْيَهُودَ فِي خَيْرٍ: مَنْ أَهْلُ النَّارِ؟ قَالُوا: نَكُونُ فِيهَا يَسِيرًا، ثُمَّ تَخْلَفُونَا فِيهَا، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِخْسَأُوا فِيهَا، وَاللَّهِ لَا تَخْلَفُكُمْ فِيهَا أَبَدًا) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۳۱۶۹)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: پیغه ممبر ﷺ له جووله که کانی خه ی مبر پرسی: کین ده چنه دۆزهخ؟ گوتیان: ئیمه تۆزیک تی دا دهمیننه وه، به لام دواپی ئیوه دینه جیی ئیمه و به هه می شهیی تی دا دهمیننه وه، پیغه ممبری خواش فهرمووی: بئ دهنگ بن! به لکو سویند به خوا ههرگیز ئیمه شوینی ئیوه ناگرینه وه له دۆزه خدا.

ههروه ها (النيسابوري) له (أسباب النزول) ده کهیدا هه مان شتی هی ناوه، له ویدا ده لئ گوتوو یانه: ته مه نی دنیا حه وت هه زار (۷۰۰۰) ساله و ئیمه له جیاتی هه زار سال رۆژیك سزا دهریین، که واته: هه فته یه ك له دۆزه خدا دهمیننه وه! ئاوا به و خه یال پلا وانه خۆیان په راندۆته وه!

مانای گشتی ئایه ته کان

خوا ﷺ رۆو له مسولمانان ده کات، دیاره سه رمه تا رۆو له پیغه ممبر و ﷺ مسولمانانیك که له خزمه تی دابوون، به لام له دوا ئه وانیش رۆو له هه موو جیله کانی مسولمانان ده کات، ئیمه و پێش ئیمه و دوا ئیمه ش و حه قیقه ته تیکمان پێ راده گه یه نی، که نه و حه قیقه ته ش له میژوودا دره وشا و ته وه وهك مانگی

چوارده له شهوى تاريكدا، دهمرموى: ﴿أَفَنظَمُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ﴾ ئايا بهتهمان جوولهكهكان ئيمان بينن لهبهر خاترى ئيوده!، واته: وهلامتان بلدنهوهو ئيمان بينن به ئيسلام؟ دياره مهبهست پيى زوربهيانه، وه بهتايبهتى كافره سمرسهختهكان، نهگهرنا ئهوانهه كه ئيمانيان هيئاوه، بيگومان وهبهر نهو حوكمه ناكهون، ﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يَحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، واته: چون ئيمان دينن! لهحاليكدا كه كومهليك لهوان گوييان له فهرمايشتى خوا بوو دوايى دميانگوڤرى، دواى ئهوهه كه تيگيشتبوون، وه دهمزانن گوڤرينى فهرمايشتى خوا چ تاوانيكي گهورديه، ئنجا لهگهل ئهوهشدا فهرمايشتى خويان گوڤرى ئيستا چون ئيمان دينن به ئيسلام؟! كه مهبهست پيى ئهوانهيه كه له دواى موسا عليه السلام دهستكاريى تهووراتيان كرد، لهبهر بهرژموندلى خويان، وه مهبهستيش پيى نهو جوولهكانهيه كه له سمردهمى پيغه مبهردا عليه السلام، زور له ياساكانى تهووراتيان گوڤرى، دواى ئهوهه كه لهگهل بهرژموندليهكانياندا تيكدهگيران، كه خوا ياربى له دهرسهكانى داهاتوودا بهتايبهتى له تهفسيرى سووردهتى (المائدة) نهگهر خوى پهرووردگار تهمهنيدا باسى دهكهين، وه يهكيك لهو شتانهه كه گوڤريان بريتى بوو له ناوونيشانهكانى پيغه مبهردا عليه السلام كه له تهووراتدا هاتوون، وهك له باسى هوى هاتنه خوارهوددا روونمان كردهوه. ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا﴾، باسى ههلويستهكانيان دهكاتو دهمرموى: نهو جوولهكانه كاتييك كه دهگهنه ئيمانداران دهليين: ئيمانمان هيئاوه ﴿وَإِذَا خَلَا بِعَضُّهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ﴾، بهلام نهگهر ههنديكيان بهجيا له شويى چول يهكديان بينى، نهوه ئهوانهه كه ئيمانيان نههيئاوه، سمرزنشتى ئهوانه دهكهن كه ئيمانيان هيئاوه، ياخود لهلاى مسولمانهكان خو به ئيماندارو مسولمان پيشان ددهن به (نيفاق)، سمرزنشتيان دهكهن و دهليين: ﴿قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾، گوتيان: ئايا ئهوهيان بو باس دهكهن كه خوا بهتايبهت ئيوده لى ئاگادار كردوتهوهو ئيوده لى شارمزا كردوه ﴿إِذَا جِئْتُمْ بِهِ

عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١﴾، بۆ ئۇ ھۇدى لە قىيامەتتى بەلگەتەن لەسەر بېننە ھۇ لەي پەروردگار تەن ۋە دەم كۆتتەن بىكەن (كە يەككى لە ۋە شتەنە نىشانە كانى پېغەمبەرە ﷺ) ئايا نەفەمەن؟! ۋاتە: ھەندىك لە جوولەكەكان ھەندىكىيان بە (نىفاق) ۋە ھەندىكىشيان بە دل سافىي، دەچوونە لەي مەسولمانەكان ۋە دەيانگوت: ۋە ئاللاھى نىشانە كانى پېغەمبەرى ئىۋە ﷺ لە تەۋراتى ئىمەدا ھەيە! ئۇ ھوانى دىكەش سەرزەشتيان دەكردن ۋە دەيانگوت: ئۇ ۋە قەسانە بۆ بىلاۋدەكەنە ھۇ، دۋايى ئۇ ھوان لە قىيامەت لەسەرمان دەكەنە بەلگە كە ئىمە زانىۋمانە موخەمەد پېغەمبەرى كۆتايى يە ﷺ، بەلام ئىمانمان پى نەھىناۋە، جا بەيەكلىيان دەگوت: ئايا نەفەمەن نازەن كە ئۇ ھۇ بە زەمرى خۇمان تەۋاۋ دەبى؟! خۇا دەفەرمۇي: ﴿أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُرْسُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾، ئايا نازەن كە خۇا دەزانى ئۇ ھۇ كە پەنەھانى دەكەن ۋە دەشارنە ۋە ھۇ دەش كە ئاشكرى دەكەن، ھىچ شتىك لە خۇا ۋە نەبىت؟! ئۇ ھۇ بەنەسبەت ھەلۋىستى زانەكانيان، ئۇنجا دىتە سەرباسى عەۋامەكانيان ﴿وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ﴾، كەسانىكىيان ھەن نەخویندەۋار ۋە نەشاردەزان ﴿لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي﴾، ھىچ دەربارەي كىتەب نازەن، جگە لەخۇزگە خۇاستەن، ياخۇد جگە لەدروكردن ھەر بەدروۋ ئەفسانە بەدۋا كەۋتوون، ياخۇد جگە لەخویندەنەۋىيەكى رۋوكەشى كە پىيدا قوۋل نەبنە ھۇ، ۋەك پىشتەر گۇتمان ۋەشى (أمانى) ھەرسىك ۋاتاكەي ھەن، ﴿وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾، ۋە دىندارىيەكەيان تەنبا برىتەيە لەگۇمان بىردەن، ۋەك دەلى: بەدۋاى كالاۋى خۇار كەۋتوون، جا خۇا دەفەرمۇي: ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾، دەجا سزى سەخت بۆ ئۇ ھۇنەيان كە بەدەستى خۇيان كىتەب دەنوۋسەن، ديارە كىتەب ھەر بەدەستى دەنوۋسەرى، بەلام لىرەدا ۋەك رەۋان بىزان دەلەين: بۆ ئۇ ھۇ كە بۇمان بەرجەستە بكات كە ئۇ ھۇ دەستەكەي دەبىنى بەتەزۋىرو بەساختەۋ فىل دەينوۋسەن، دۋايش دەلەين: ئۇ ھۇ لەلەيەن خۇاۋىيە، بۆ خۇيان نوۋسىۋىيە، كەچى دەلەين: خۇا ناردۋىيەتى، جا

ئایا بۆچی و ئامانجیان چیه له و کتیب نووسینه؟ ﴿لِیَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾، بۆ ئه وهی که نرخیکی که می پێبکرن، واته: بهرژ و هوندیه کی که می دنیایی پی دابین بکه، که ئه گهر هه موو دنیایی هه به کهم دادهنری، چونکه وهك خوا دهفرموی: ﴿...فَمَا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ (۲۸) ﴿التوبة﴾، واته: رابواردنی دنیاو بهرژ و هوندیی دنیا له چاو دواپۆژ هه که مه، جا خوا هه پره هه یان لیده کاتو، دهفرموی: ﴿فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾، جا سزای سهخت بۆ ئه وان له سه مر ئه وهی که به دهستی خۆیان دهینووسن، کردهی دهست و زادهی بیرو هۆشی خۆیانه، که چی پالی دهنه لای خوا، جا ئا ئه وهیه که دین سووک دهکات، کاتی که ئه فسانه و شتی داهینراو و شتی پهیدا کراو به دین زانرا، دیاره شتی داهینراو پهیدا کراویش له گه ل عه قل و عیلم ناگونجی و له گه ل فیطرهت و سروشتی ئینسان ناگونجی، دواپی خه لك به هۆی ئه و داهینراوه، له ئه سلی دینه که به گشتی ده که ویته گومانه وه، بۆیه دهفرموی: سزای سهخت بۆ وان له سه مر ئه وه که به دهستی خۆیان دهینووسن، وه سزای سهخت بۆ وان له سه مر ئه وه که به دهستی دین، به هۆی کتیب نووسین و به هۆی شت پهیدا کردن و داهینانه وه به ناوی دینه وه، ئنجا باسی هه لۆیستیکی دیکه یان دهکاتو، دهفرموی: ﴿وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً﴾، وه گوتیان (به خه یال پلاو) ئیمه ئه گهر بجینه دۆزه خیش جگه له چه ند رۆژیکی کهم ناگرمان تووش نابن، خوی دادگهریش دهفرموی: ﴿قُلْ أَخَذْتُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا﴾، واته: ئه م فسه یه تان له دوو حال به دهر نیه: یان خوا به لئینیکی پیداون، که به دنیایی خوی په ر و درگار به لئینی خوی هه ر جیبه جی دهکاتو به لئینی خوی ناشکینی، یا خود شتیک ده لئین: به ناوی خوا وه که زانیاریتان دهر باره ی نیه؟! به دنیایی دیاره که خوا به لئینی پی نه داو، ئه گه ر نا ده بوو هه بووایه، که واته: درۆیهك ده که ن به ناوی خوا وه له خۆوه شتیک ده لئین که زانیاریتان دهر باره ی نیه، ئنجا خوا ﷻ ئه و خه یال پلاو میان به درۆ ده خاته وه، دهفرموی: ﴿بِكُلِّ مَنْ كَسَبَ﴾

سَيِّئَةٌ وَأَحْطَطْتُ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿ ۷۵ ﴾، بە،
 ھەر کەسێک خراپە ی و دەدەست ھێنابو و گوناھەکانی ئابڵووقە و گەمارۆیان دابی و
 ھێندە خراپە ھەبن تێیاندا نوقم بووبو، ئا ئەوانە ھاوڵی ئاگرن بە
 ھەمیشەیی تێیدا دەمێننەوہ ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ
 الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾، وە ئەوانە ی کە ئیمانیان ھێناوہ، وە کردوہ باشەکان
 ئەنجام دەدەن، ئا ئەوانەش ھاوڵی بەھەشتن یاخود خاوندی بەھەشتن، بە
 ھەمیشەیی تێیدا دەمێننەوہ.

چەند مەسەلە یەکی گەرنگ

مەسەلە یە یەکەم: ھیکمەتی نائومیدکردنی مسوڵمانان، ھەم مسوڵمانانی
 سەردەمی پێغەمبەر ﷺ ھەم ھی دوای ئەوان، ھەم ئێمە و ھی دوای ئێمەش،
 لەوہ کە جوولەکەکان زۆربەیان مسوڵمانین، دوو شتە:
یەکەم: ئەو دیە کە کاتی خۆتیاں لەگەڵ بەفیرۆ نەدە ی.
دووەم: ئەو دیە کە مسوڵمانان نەکەونە گومانەوہ، بەھۆی ئەوہوہ کە
 جوولەکەکان بەتایبەتی و خاوەن کتیبەکان بەگشتی ئیمان ناھینن،
 مسوڵمانان نەکەونە گومانەوہ بۆین: ڕەنگە ئێمە لەسەر ناھەق بین، بۆیە
 ئیمان ناھینن، بەلکو بۆیە ئیمان ناھینن، چونکە بەرژوہندیی ڕێیان لێ
 دەگری دەمارگیری (تَعْصَبُ) ڕێیان لێ دەگری.

مەسەلە ی دووەم: دەربارە ی ئەوہ کە دەفەرموی: ﴿ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ﴾،
 توێژەرانی قورئان مشت و مەری زۆریان بووہ لەو بارەوہ کە ئایا مەبەست چییە
 لە گوێبەست بوونی ئەو حەفتا (۷۰) کەسە بۆ کەلامی خوا، کاتێک مووسا لەگەڵ
 خۆی بردن؟ بەلام بە بۆچوونی بەندە پێویست بەوہ ناکات خۆمان زۆر بەوہوہ
 مشەوہش بکەین، چونکە ئەو ڕستە یە دوو واتای ھەن:

۱- دەگونجی راسە و خۆ گۆیان لە کەلامی خوا بووبی، وەك چۆن موسا گۆی لیبوو، كە من پێم وایە ئەو تایبەت بوو بە موسا و عَلَيْهِ السَّلَام ئەو ھەفتا (۷۰) كەسە كە لە گەل خۆی بردوون، پێم وانیە گۆیان لە کەلام و لە فەرماشتی خوا بووبی، بەلام دیارە موسایان بینیوە کە گفتوگۆی لە گەل خوادا کردووە.

۲- جوۆری دوو دەمی گۆی بیست بوونی کەلامی خوا، ئەو دیە کە ناراسە و خۆیەو ئەو دوش خوا لە قورباندا باسی کردووە، وەك لە سوورەتی (التوبة) دا دەفەرموی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَأْمَرَهُ...﴾ (۶) التوبة، واتە: ئەگەر یەكێك لە ھاوبەشەکان پەناي بۆ تۆ ھێناو داوای کرد كە لە پەناي تۆ دابی، پەناي بدە تاكو گۆی لە فەرماشتی خوابی، ئنجا ئایا لە کوێوە گۆی لیبی؟ بێگومان لە پیغەمبەر و لە ھاوئایییەو، کە واتە: کە دەفەرموی: ھەندیکیان گۆیان لە فەرماشتی خوا بوو، دواي گۆپیوانە، واتە: لە موسا و گۆیان لیبوو یاخود لە زاناکانەو گۆیان لیبوو، بەلام دواي گۆپیوانەو مەرج نیە راسە و خۆ گۆیان لی بووبی !.

مەسەلەي سێیەم: گۆرین (تحریف)ی کتیبی خواو کەلامی خوا، دوو جوۆری ھەیەو بە دوو جوۆر فەرماشت و کەلام و کتیبی خوا دەگۆردی:

گۆرینی یەكەم/ گۆرینی روالەتی و بیژمی، یانی کە وشەو بیژە (لفظ) دکانی بگۆرین، وەك خوای پەروردگار دەربارەي جوولە کەکان دەفەرموی: ﴿... يَحْرِقُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ...﴾ (۱۳) المائدة، واتە: وشەکان لە شوینی خۆیان دەگۆرن... وەك چۆن سیفەتەکانی پیغەمبەریان عَلَيْهِمُ السَّلَام گۆریوە. **گۆرینی دووهم/** گۆرینی مەعنەوی، ئەویش ئەو دیە بە شیوێك مەبەست و مانای لیكبریتەو، کە لە گەل نایەتە کە نەگونجی، زۆرێك لە مسوڵمانانیش لەرپی (تأویل) دەو {واتە: (تأویل) یك کە دەقە شەریعیە کە ھەلینە گریت}

كە جۇرىك بوۋە لە گۇرپىن (تَحْرِيف) ھېناۋىيەتە نىۋ ھەندىك لە دەقەكانى قورئان و سوننەتەۋە، دەقەكانى ئىسلاميان گۇرپون.

مەسەلەى چوارەم: گوتمان وشەى (آمانى) بە سى واتا دىت :

(ا) ھەم بە ماناى خويندەنەۋەى رۋوكەش.

(ب) ھەم بە ماناى درۋو ئەفسانە.

(ج) ھەم بەماناى خۇزگە خواستن و خەيال پلاۋ دىت.

ئىجا ديارە مسولمانىش كەم و زۇر بەشيان ھەيە لەو (آمانى) يەدا، بۇيە

خوای كاربەجى لە سوورپىتى (النساء) دا دەقەرمۇى: ﴿ لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا

أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ... ﴾ ﴿ ۱۲۳ ﴾، واتە: نە بە خەيال

پلاۋى ئىۋمىيە، { لىرەدا (أمنية) بەماناى خۇزگەو خەيال پلاۋە }، نە بە

خەيال پلاۋى خاۋەن كىتیبانىشە، واتە: ھەركەسىك خراپە بكات سزى

دەدرىتەۋە، يانى: ئەۋەنىيە كە ناوت لە خۇتتا مسولمان، تازە ھەر بەناۋى

مسولمان لە ھەوت ئاۋان بېرپەۋە، يان كە ناوت لە خۇت نا ئىسلامىي، ھەر

لەبەر ئەۋەى كە بەناۋ ئىسلامىي، تازە خۇت پى لە خەلك چاكتىرى! دەبى

ئىمانت باشتىر بىت، تىگەيشتنت چاكتىرى، كىردەۋەت باشتىرى، عىبادەتت

ساغىرو، رەۋشتت بەرزتر بىت، ئىجا لە خەلكى چاكتىر دەبى، ئەگەرنا تەنيا بە

ناۋلە خۇنان، گۇرانت بەسەردا نايەت.

مەسەلەى پىنجەم: وشەى (ظَنّ) باسما كىرد كە بە زۇرىي بە ماناى: (گومان)د،

بەلام جارى ۋاھەيە بەماناى عىلەم و يەقىن دىت، خوای زاناۋ توانا دەربارەى

ئەھلى كىتاب دەقەرمۇى: ﴿ ... وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴾ ﴿ ۷۸ ﴾ البقرة، واتە: ۋە تەنيا

گومان دەبەن، كەۋاتە: گومان بىردن بەس نىيە بۇ بناغەى دىندارىي، بۇيە

زانايانى ئىسلام گوتۋويانە: لە بوارى ئىمان و عەقىدەدا ئىنسانى مسولمان

دەبىت بگاۋە يەقىن و دەبىت عىلمى ھەبىت، دروست نىيە بلى: مەن دەزانم خوا

ههیه، چونکه فلان ماموستا، یان فلان کهس وادهلئ، یان دمرانم فریشته ههن، چونکه له فلان کتیبدا وادهلئ ! به لکو دهبئ خوت بگهیه دنیایی و بلیی دمرانم: فریشته کان ههن، چونکه خوی پمرومردگار له قورئاندا، وا دهمرموی، وه منیش بوم نیسپات بووه که قورئان کتیبی، خوایه چونکه موعجیزه پیغه مبهرد ﷺ ناوا بهم شیومیه، نه گمرنا له مهسهلهی ئیمان و عه قیده دا شوین گومان که وتن و تهقلید دروست نیهو، دهبئ ئینسان خوی بگاته یه قین و

عیلم، چونکه خوا رهخنه ی له نه هلی کتاب گرتوه دهمرموی: ﴿ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴾، ته نیا گومان دهبهن، که واته: دروست نیه له سمر بناغه ی گومان به دوی دین بکهوی و دهبئ له سمر بناغه ی عیلم و یه قین به دوی بکهوی، وهك خوا ﷺ به پیغه مبهری خوی (محمد) ﷺ فمرمووه: ﴿ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا

اللَّهُ ... ﴿ ۱۹ ﴾ محمد، واته: دهجا بزانه، که جگه له خوا هیچ پمرستراو نین !

مهسهله ی شههم: که دهمرموی: ﴿ قَوْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُوبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ

يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ﴾، خوا ﷺ سزای سهختی بو بریار داو، وهك فمرموویه تی: ﴿ قَوْلٌ لَهُمْ مِّمَّا كُنْتُمْ آيِدِيهِمْ وَقَوْلٌ لَهُمْ مِّمَّا يَكْتُبُونَ ﴾، سزای سهخت بووان له بهرانبر نه وهدا، که دهستیان دهنووسی، وه سزای سهخت بووان، له بهرانبر نه وهدا که ودهستیان دهینا، لیردا دوو شتمان دهستگیر دهبهن :

یهگهم / همرکه سیک شتیک دهلئ به ناوی دینه وه، یان شتیک دهنووسی، دهبئ زور دنیایی و هه ولبدات، تیگه یشتنیکی راست و دروستی له وباردوه ههبن، بو وینه: دهبئ هیچ کاتی که فمرمایشتیک تا ساغی نه کاته وه که هی پیغه مبهرد ﷺ، یه کسمر نه لئ هی پیغه مبهرد، همرودها له خووه شتیک پالنه داته لای ئیسلام، تا ته واد دنیای نهبن که هی ئیسلامه.

دوودم/ وه بۆ تیگه یشتنه کهش دهبی بلی: ئه وه تیگه یشتنی منه دهربارهی ئیسلام، وه دهبی هه ولئیش بدات تیگه یشتنه کهی به به لگه وه بخاتهروو و ههروا له خووه قسه نه کات.

مهمهلهی جهوتهم: ئه وه که خوا ﷺ باسی که سب و ودهستهینان دهکات

﴿وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُونَ﴾، پاش ئه وهی باسی کتیب نووسین دهکات، ئه وهی

لیورده گیرئ که هه میشه گۆرینی دین به رزوه ندیی دنیای له پشته و دیه و، وه

وهك کارو که سابهت به کارده یئرئ، ئیستا ته ماشا بکه: له سهر که نا ئیکی

ئاسمانیی، یان له رۆژنامه یه که دا، یان له گۆفاری که دا مه لایه کی دین فروش، که

سهر به حیزبکی عه لمانییه فهتوا ده دا، شت ده لئ شت دهنووسی، بۆ خووشی

ده زانی درۆ ده کات و ئیسلام وانیه، به لام بۆ رازی کردنی ئه و لایه نه ی مووچه ی

پێده دا، ئه وه ده لئ، هه ربۆیه ش خوی پهر و مر دگار ده فهر موئ: ﴿وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا

يَكْسِبُونَ﴾، وه سزای سه خت بۆ وان له به ران به ر ئه و که سابه ته دا که ده یکه ن،

ئایا که سابهت نه ماوه بی که ن دین فروشتن نه بی؟ بابچئ بۆ خوی سه وزه فروشیی

بکات^(۱)، بابچئ به رگه رووی بکات، بابچئ کرێکاریی بکات، هه ر که سابه تی

بکات باشته ره له وه که دینی خوا به فروشئ.

(الْقُرْطُبِي) له باره ی که سابه تکردن به گۆرین و ده ستکاری یکردنی ده فه کانی

دینه وه، ده لئ: ﴿وَكَاٰنَتْ لِّلْاٰخِبَارِ وَالْعُلَمَآءِ رِيَاسَةٌ وَمَكَاسِبٌ فَخَافُوْا اِنْ بَيَّنَّوْا

اَنْ تَذَهَبَ مَاٰكِلُهُمْ وَرِيَاسَتُهُمْ فَمِنْ ثَمَّ غَيَّرُوْا﴾ (الجامع لاحکام القرآن، ج: (۲)،

ص: (۱۰)﴾، واته: زانا کانی جووله که و شارمزا کانیان، سه رو کایه تیایان هه بوو، وه

ده ستگه وت و ما ئیکیان هه بوو، ترسان ئه گه ر ئه و حه قیقه تانه روون به که نه وه

(بلین: موحه مهمه د پێغه مبه ری خوایه و پێغه مبه ری کۆتاییه) ئه و خواردن و

(۱) مبه سه تم سادهی و ئاسانی ئه مجۆره کار و کاسه بیانیه که به هه موو که س ده کرین و به سیانی ده ستگیر ده کرین، نه ک به که م سه یر کردنی سه وزه فروش و به رگه روو کرێکار، خویشم ماوه یه ک میوه فروشیی و کرێکارییم کردوه)

سەرۆکایهتییهی دهستیان که وتبوو، له دهستیان بچی، بۆیه گۆرپیان چونکه نه گهر پيشتر سەرۆک و زاناو پيشهوا بوون، نه کاته دهبوونه مسوولمانیکی ساده، وهك باقی مسوولمانان و نهو بهرژدهو مندییهیان له دهست دهچوو، بۆیه که ترسان لهودی که نهو پاروو دهچوو خوار دنهیان له دهست بچی، هه لسان ته و راتیان گۆرپی، به جۆریك که له گه ل بهرژدهو مندی نهواندا بیته وه، نهك له گه ل بهرژدهو مندی دنیاو قیامهتی نهو خه لکه، وه ههر که سیکیش که دین دهگۆرپی حه تمه ن به باریکدا دهیگۆرپی، که له گه ل بهرژدهو مندی دنیاو نهو داو، نهو دهسه لاتهدا که نهو پارهی لیو مردهگری و چاوی له دهستییهتی بگونجی، شایانی باسیشه نهوانه ی که ئایینی خوا دهگۆرن، وهك له درسه کانی داها توودا دهیگهینی، گه ورهترین گوناح دهکهن، وه گه ورهترین سزاشیان ههیه.

مسئله‌ی هه‌شتمه‌: که دهفرموی: ﴿ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلاَّ اَنْبَاً مَّا

مَعْدُودَةً ۚ ﴾، خوا ﷺ دوو شتیان پی دهفرموی، فرمووییهتی: ﴿ قُلْ اَتَّخَذْتُمْ

عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا ۚ ﴾، ئایا پهیمانتان له خوا و مرگرتوه؟ ﴿ فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُ ۚ ﴾،

به ته نکید خوی پهرومردگار پهیمانی خوی ناشکینی، ﴿ اَمْ يَقُولُونَ عَلٰی اللّٰهِ مَا لَا

تَعْلَمُونَ ۚ ﴾، یا خود شتیك ده لاین: به ناوی خواوه که نایزانن؟ دیاره

پهیمانیان له خواوه نیه، دهنا پيشانیان ددها، که واته: درۆ دهکهن، واته:

خوا ﷺ زۆر له رپیهکی کورته وه دهمکو تی کردوون، ئنجا نه مه نه وهش

دهگهیهنی، که بهراستی نهفسانه هه لبهستن و درۆکردن به ناوی دینه وه،

زمر بهیهکی گه وره له ئایین ددها زۆری ناشیرین دهکات، وه نه هلی دینیش دزیو

دهکات، شایانی باسیشه خوا له سوورپهتی (آل عمران) دا، باسی هه مان

مه سه له دهکات، چونکه قورئان هه ندیکی هیندیکی روون دهکاته وه،

دهفرموی: ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اٰتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰی كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكَمَ

بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلٰۤى فَرِیْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۸﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْۤا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلاَّ

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ وَعَرَّهْمُ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْقَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتَهُمْ

لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ ،

واته: ته ماشای ئه وانه ناکه ی که به شیک له کتیبی خویان پی دراوه، بانگ ده کرین بۆلای کتیبی خوا که (مه به ست قورئانه) بۆ ئه وى حوکمیان له نیواندا بکات، به لام هه نديکیان پشت هه لده که ن و پروو وهرده گیرن، ئه ویش به هو ی ئه وده که گوتیان: چه ند رۆژێکی که م نه بی ئاگرمان تووش نابن، وه له دینداریه که یاندا ئه وى که هه لیان به ستبوو (ئه و شتانه ی که هه لیان به ستوده به درۆو ده له سه ریکیان خستوه) ئه وده فریویدان و مالى ویران کردن، تۆ ته ماشای زۆر له مسوولمانان بکه: تووشی شیرک دهبن، تووشی بیدعه ت دهبن، تووشی هه لئه له تان دهبن، تووشی شوینکه وتنی رینچه که ی خوارو پیاوی بن بارو ناهه موار دهبن، به هو ی چیه وه؟ به هو ی حال ی نه بوونه وه، له ئه نجامی گۆران (تحریف) ی دیندا ! دینیان لی گچکه کراوته وه له نوێژو رۆژوو دا، دینیان لی بچووک کراوته وه له په یوه ندی نیوان ئینسان و خوا دا، وه ک دینی شیوینلراوی نه صرانیی، بۆیه ئه م دین لی ته نگران و دین لی ده ستکاری یکران و بچووک کرانه وه یه، رپی له به رده مدا ئاچوخ کردوون، که ببه نه عه له مانیی و بچه نه نیو حیزبیک، که به رنامه که ی دژو پیچه وانه ی به رنامه ی خوا یه، به راستی سه یره بابایه ک ریشی خو ی له مست که سیك بنی که دژی خوا و پیغه مبه ره که یه تی، که چی خو شی هه ر به مسوولمان ده زانی!

له به رچی؟ چونکه خوی په ر وهر دگار ده فهرموی: ﴿...وَعَرَّهْمُ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا

يَفْقَرُونَ...﴾ ﴿٢٤﴾ آل عمران، وه ئه و درۆو ده له سه یه ی که له دینه که یاندا کردیان، هه لیخه له تاندن و کلاوی له سمرنان، هه لبه ته ده ستکاری یکران و گۆرانی نایین، هه میشه واده کا که خه لک به و شیوه یه کلاوی بجیته سه رو چه واشه

بکری و، تووشی سه رگه ردانیی ببی، بۆیه دوا یی خوا ده فهرموی: ﴿فَكَيْفَ إِذَا

جَمَعْنَهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ... ﴿ ۴۵ ﴾ آل عمران، جا چى دەكەن ئەگەر كۆمان
 كىرگەنە دە بۇ رۆژنىڭ كە ھىچ گومانى تېدەنە، ﴿...وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا
 كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿ ۴۵ ﴾ آل عمران، واتە: دە ھەر كەسە سزى پىر بە
 پىستى خۇى دراو پاداشتى خۇى درايدە دە، بىئە دەى كە ستەمىيان لىبىرى.

مەسەلەى نۇبەم: مەبەست لە ﴿مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾،

ئىنسانى كافرە، لەبەرچى؟ وشەى (سَيِّئَةً) بەماناى گوناخ دىت، ئەو كەسەى
 گوناھى و دەست ھىنا دە، دە ھەندىڭ لە زانايان گوتوويانە: لىردە مەبەست لە:
 (سَيِّئَةً) شىركە، بۇچى وايانگوتودە؟ چونكە: خوا ﷻ دوايى فەرموويەتى:
 ئەوانە جىگايان دۆزدە دە بە ھەمىشەى تىيدا دەمىنە دە، لەسەر گوناھىش
 ئىنسان بە ھەمىشەى لە دۆزدە خدا نامىنە دە، كە واتە: مەبەست پىى شىرك و
 كوفەرە، بەلام لە راستىدا وشەى: (سَيِّئَةً) بەماناى گوناھو تاوانە، بەلام
 ئە دەى بۇمان دەر دەخات كە مەبەست لىردە ئىنسانى كافرە، ئە دە رىستەى
 دوايە، كە دەفەرموى: ﴿وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾ گوناھە كەى ئابل ووقەو
 گەمارۇى داودە، ھەر چوار دەورى لىگرتودە، واتە: نوقم بوود لە گوناھاندا،
 ھەلبەتە ئىنسانى ئىماندار يەك تۆز (مثقال) ئىمانى پىبى، لە گوناھاندا نوقم
 نابى و، ھەتەن تۆزى چاكەى ھەردەبى و لە گوناھاندا نوقم نابىت، دەك
 پىغەمبەر ﷺ لە فەرماشتىكدا فەرموويەتى: ﴿إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً
 نُكِبَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ، فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سُقِلَ قَلْبُهُ، وَإِنْ
 عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبُهُ، وَهُوَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ﴾ ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى

قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿ ۱۴ ﴾ المطففين، (رواه الترمذي برقم: (۳۳۴)، وابن حبان
 برقم: (۲۷۸۷)، وحسنه الألباني في (سنن الترمذي)، واتە: بەندە كە

گونا هیکی کرد، خالیکی ریش له سمر دلی پهیدا دهییت، جا نه گمر وازیهیناو داوای لیپوردنی کرد، دلی سپی دهییت هه، وه نه گمر گونا هه کانی بهردموام بوون خاله ره شه کان بهردموام دمن، هه تا دهییت هه ژهنگ به سمر دلییه وه ته واو که مپردی له سمر دمهستی، نه ویش نه ویه که خوا باسی کردوه:

﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ﴿۱۴﴾ المطففین، واته: نه خیر راست ناکهن، به لکو دلیان به هو ی گونا هه کانه وه که مپردی به ستوده ژهنگی هیناوه یه کجاری دلیان داخراوه، ئنجا که لی ریش دهفرموی: ﴿وَأَحْطَطْتُ بِهٖ خَطِيئَتُهُ﴾، واته: گونا هه کانی گه مارو یاندا وه تی یاندا نوقم بووه، دیاره بابای وا هیچ ئیمانی پی نیه.

مه سملی دهیم: که دوایی خوا ﷺ باسی نه هلی ئیمان دهکات دهفرموی:

﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولَٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ﴿۸۲﴾ به لام نه وانه ی ئیمانیان هیناوه (به هه موو نهو شتانه ی که پیویسته ئیمانیان پی بهیئرئ)، وه همرچی کرده دی چاکه به پیی توانای خو یان نه نجامیان داوه، نه وانه هاو دلی به هه شتنو به هه می شه یی تییدا ده می ننه وه، لی رده دا خوا ﷺ بنچینه یه کی بو داناوین بو پی ناسه ی بی پروا و بر وادر، که: همر که سی هینده گونا هان بکات که گونا هه کانی گه مارو ی بدهنو، وه ک کرمی ناو ریشم که ده چیت نه یو قوزاخه و خو ی تییدا خپ بکاتو له زه لکاوی گونا هاندا نوقم بی، نه وه جیگای دوزخه به هه می شه یی تییدا ده می نیت هه، جا همر که سی ک بی، نه گمر گریمان خویشی به مسولمان دانابی، همر که سی ک بی مادام له گونا هاندا نوقم بوو بی، دیاره هیچ ئیمانی پی نیه.

وه همر که سی ک ئیمانی هه بی به هه موو نهو شتانه ی که پیویسته ئیمانیان پی بهیئرئ، چونکه که باسی ئیمان دهکات، دهفرموی: ﴿ءَامَنُوا﴾، ئیدی نافهرموی ئیمانیان به چی هیناوه ؟ بو نه وه ی که ئیمان به خوا (جل شانه)،

به فرشته گانی، به کتیبه گانی، به پیغمه مبرانی، به رۆزی دوایی، به ههموو
 نه و شتانهی که پیویسته ئیمانیاں پی بهیئرئ، بگریته وه، نهویش بهو
 پیناسهیهی که قورئان و سوننهت باسیان کردوه، که ئیمان بریتیه لهو
 حه قیقهته که به عهقل وهك زانیاری و تیگه یشتن ئیستیعب بگری و به دل
 قبول بگری و خوشبویستری و وهر بگری و به زمان دانی پیدابهیئرئ و،
 به نهندامه کانیش جیبه جئ بگری، وهك زانیانی پیشین ئیمانیاں ئاوا پیناسه
 کردوه و گوتوو یانه: (الْإِيْمَانُ: قَوْلٌ وَعَمَلٌ قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ وَعَمَلُ الْقَلْبِ
 وَالْجَوَارِحِ)، واته: ئیمان قسهیه و کردوهیه، قسهی دل و قسهی زمان، وه
 کردوهی دل و کردوهی نهندامه کان، قسهی دل بریتیه: له زانین و بهراست
 زانین (المَعْرِفَةُ وَالتَّصَدِيقُ)، قسهی زمانی بریتیه له دانیهیئان و، کردوهی
 دل بریتیه له قبول کردنی همرشتیک که خوی پهر و مردگار فهرموویهتی و
 پیغمه مبرئ خوا ﷺ فهرموویهتی قه بوولت بی و خوشتبوی و بوی ته سلیم
 بی، وه کردوهی نهندامه کانیش نهوویه که جیبه جئ بکهی، به لئ خوا ﷺ
 لیردها بنچینهیه کی گشتی داناوه، به پیئ نهو بنچینهیه دزانین که نهو
 جووله کانه راست ناکهن که به بیئ ئیمان و کردوهی باش به تهمای بهههشتن،
 له سهر بناغهی هه ندیک قسهی درو و نهفسانهیی، ههرودها مسوئمانانیکیش
 که وهك جووله که خهیا ل پلا و دهکهن، نهوانیش دیسان راست ناکهن، چونکه
 مسوئمانیش هیه که له قورئان و سوننهت دوور که وتوته وهو به تهمای
 شهفاعهتی شیخیک له خوی گهراوه، یان به تهمای شهفاعهتی پیغمه مبر ﷺ
 له خوی گهراوه، رهنگه ئیمانیشی ههر نه بی، له حالیکدا که پیغمه مبرئ خوا ﷺ،
 وه فرشته کان و نهوانهی که شهفاعهت دهکهن، به بیئ ئیزنی خوا شهفاعهت
 ناکهن، وهك فهرموویهتی: ﴿... مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ...﴾ ﴿۲۹۰﴾
 البقرة، وه شهفاعهت بو که سانیک ناکهن، که خوا لیان رازی نه بی، وهك
 فهرموویهتی: ﴿... وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى...﴾ ﴿۲۸﴾ الانباء، دیاره خواش له

ئینسانی ئیماندار نه بی رازی نابی، کهاته: کهسیک ئیمانی نه بی پینغه مبه ریش شفاعه تی بو ناکات. نه وه به نسبته ئیمان، به نسبته کردهوی چاکیش، ده بییت دوو پایهی سهرکی هه بییت:

یه کهم: نه و کردهویه ده بی موافقی شهرع بییت و له چوارچیوهی شهرع دهر نه چییت.

دووهم: ده بی بو خوابی و بهشی غهیری خوی ره گهل نه خرابی، به واتایه کی دی: هه م (اتباع) ی تیدابی، هه م (إخلاص)، (اتباع) نه ویه که تییدا شوینی شهرع که وتبی، وه (إخلاص) نه ویه که نیازو مه به سته کهت بو خوا ساغو یه کلا کرد بیته وه بهشی غهیری خوات ره گهل نه خستبی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

The banner is divided into several sections. At the top, it says 'له تۆره کۆمهلازیه ئیمه کان له کهلتانین' and 'Stay in touch on social media'. Below this, there are two Facebook icons with the text 'AliBapir/عەل باپیر' and 'راکه باندنی مهکتبهی ماموستا عەلای باپیر'. In the center, there is a portrait of a man in a turban, with the text 'www.alibapir.net' and 'English - عربي - کوردی' below it. To the left of the portrait, there is a QR code and the text 'AliBapir' with 'Google Play' and 'App Store' logos. To the right, there is a QR code and the text 'AliBapir/عەل باپیر' with a YouTube icon. At the bottom, there are three QR codes and the text 'راکه باندنی مهکتبهی ماموستا عەلای باپیر'.

ده رسی سازده یم

پیناسه ی نه م درسه

نه م درسه مان له نایه تی (۸۳ تا کو ۸۶) دهگریته خو ی، له م چوار (۴) نایه ته دا، خوا ﷺ باسی نه و په یمانه دهکات، که له وه چه ی ئیسراییلی و مرگرتوه، وه باسی برپه گه کانی نه و په یمانه دهکات، وه باسی شکاندن ی نه وان دهکات بو نه و په یمانه، وه باسی نه وه دهکات که وه چه ی ئیسراییل همرشتیک له کتیب و شهریه تی خوا که بو ی نار دوون، نه گهر له گه ل بهر ژ و ون دیاندا بگونجا با پیوه ی پابه ند دبوون، وه همر شتیکیش له گه ل بهر ژ و ون دیه کانیاندا تیگگیرا با، کوفر یان پیده کرد، وه سزای نه و کوفر دیان ده خاته پروو.

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ
تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ﴾ (۸۳) ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ
دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ (۸۴) ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ
هَؤُلَاءِ تَقُولُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِلْثَمِ
وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسْكِرُوا ثَعْدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ
بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (۸۵)
﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَحْفَظُهُمْ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ (۸۶) ﴿

ماناي وشە بە وشەى ئايەتە كان

((وہ یادبکەنەوہ (ئەى وەچەى ئیسرائیل) کاتیک پەیمانى وەچەى ئیسرائیلمان وەرگرت (واتە: کاتى خۆى لە سەردەمى مووسادا) کە: جگە لە خوا ناپەرستى، وە چاکە لە گەل بابو دایک و خزمان و ھەتیوان و نەداراندا دەکەن، وە قسەى چاک بە خەلکى بلین و نوێژ بەرپا بکەن و زەکات بدەن، پاشان جگە لە کەمیکتان سەریچىیتان کردو پششتان تیکرد ﴿۸۳﴾ وە یادبکەنەوہ کاتیک پەیمانانمان وەرگرت، کە خوینى خۆتان نارپژن و خۆتان لە مال و حالتان وەدەرنانین، پاشان دانتان پیداهینا، وە ئیوہ لەوبارەوہ شایەدن ﴿۸۴﴾ کەچى ھەر ئیوہو مانان کە خۆتان دەرکۆژن و کۆمەلەیکتان لە مال و حالیان وەدەردەنین، وە بە گوناھو دەستەریژی پشتى دوژمن دەرگرن لە بەرانبەریاندا، بەلام ئەگەر بەدیلى بێنە لاتان قەرمبوویان بۆ دەدەن، لە حالیکدا کە دەرکردنیشیان ھەر لیتان قەدەغە کرابوو (وەک ھىشتنەوہیان بە دىلى) جا ئایا برۆا بە ھەندیک لە کتیب دین و کوفرىش بە ھەندیکى دەکەن؟ دیارە ھەرکەسیکتان ئەوہ بکات، جگە لە سەرشۆرى لە ژيانى دنیادا سزایەکی دیکەى نیە، وە رۆژى ھەلسانەوہش دەرگەردینەوہ بۆ توندترین ئازار، وە خوا بى ئاگا نیە لەوہى کە دەیکەن ﴿۸۵﴾ وە ئەوانە کەسانیکن بە دواپۆژ ژيانى دنیاىان کړیوہ، بۆیە ئازاریان لەسەر سووک ناکرى و سەرىش ناخرین ﴿۸۶﴾)).

شىکردنەوہى ھەندیک لە وشەکان

(حُسْنًا): (الحُسْنُ: عِبَارَةٌ عَنْ كُلِّ مُبْهَجٍ مَرْغُوبٍ فِيهِ)، واتە: (حُسْن) بریتىە

لە ھەر شتىكى داخۆشکەر، کە خەلک بۆى ئارەزوومەندبى، کەواتە: ﴿وَقُولُوا

لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾، واتە: قسەيەک بکەن باش بى و چاک بى بەکەلک بىت.

(تَوَلَّى): (التَوَلَّى: إِذَا عُدِّي بِنَفْسِهِ اقْتَضَى مَعْنَى الْوَلَايَةِ، وَإِذَا عُدِّي بِ(عَنْ) لَفْظاً أَوْ تَقْدِيرًا اقْتَضَى مَعْنَى الْإِعْرَاضِ وَتَرَكَّ قَرِيهَ ...) وشهی (تَوَلَّى)، نه گهر ته عه ددا بکا بو (مَفْعُول) بو نه نفسی خو، نه وه مانای دؤستایه تی ده گه یهن، به لام نه گهر به وشه (عَنْ) ته عه ددا بکا بو (مَفْعُول)، وهك (تَوَلَّى عَنْهُ)، نه وه چ به (لفظ) وشهی (عَنْ) به کار به پیری، چ به ته قدیر مه زنده بگری، مانای پشت هه لکردن و لامل تی کردن دی.

(مُعْرِضُونَ): له (عُرِضَ) دوه هاتوه، (العُرْضُ: خِلَافُ الطُّولِ وَالْعُرْضُ خُصٌّ بِالْجَانِبِ)، (عُرِضَ)، واته: پانایی، وه پیچه وانهی دریژییه، وه به مانای لاتنه نیشتیش دی، که واته: (أَعْرِضَ عَنْهُ)، واته: ته نیشتی تی کرد، لاملی تی کرد.

(أَقَرَّرْتُمْ): (الإِقْرَارُ: إِثْبَاتُ الشَّيْءِ، مِنْ قَرَرَفِي مَكَانِهِ يَقَرُّ قَرَارًا، إِذَا ثَبَتَ ثُبُوتًا جَامِدًا وَأَصْلُهُ مِنَ الْقُرْوِ وَهُوَ الْبَرْدُ)، (إِقْرَارٌ) بریتییه له وهی که شتیک بسه لمینی و بچه سپینی، له (قَرَّ) دوه هاتوه (قَرَّ يَقَرُّ قَرَارًا) واته: جیگیر بوون، جیگیر دمی، جیگیر بوون، (قَرَّ) یش له نه سلدا له: (قَرَّ) دوه هاتوه، واته: سمرما، له بهر نه وهی له کاتی سمرمادا شت سه قامگیر دمی و ئارام ده گری، به پیچه وانهی گهرما که به جممو جوول ده که ویت.

(تَشْهَدُونَ): واته شایه دی دمه دن، یاخود ئاماده دمن، یاخود دمی نن، (مِنْ الشُّهُودِ وَالشَّهَادَةِ: الْحُضُورُ مَعَ الْمُشَاهَدَةِ، إِمَّا بِالْبَصَرِ أَوْ الْبَصِيرَةِ)، واته: له (شُهُودٌ) و (شَهَادَةٌ) دوه هاتوه، که به مانای ئاماده بوون دیت له گهل بینندا، چ بینینی به چاو، چ بینینی به عقل، وه: (الشَّهَادَةُ: قَوْلٌ صَادِرٌ عَنْ عِلْمٍ حَصَلَ بِمُشَاهَدَةِ بَصِيرَةٍ أَوْ بَصَرٍ) (شَهَادَةٌ) بریتییه له قسه یه که دمه دچی له که سیکه وه که عیلمیکی هه یه، به وهی نه وه وه، که به چاو شتی بینوه، یاخود به عقل درکی پی کردوه، بو ی په یدا بووه.

(تَظَاهَرُونَ): واتە پشتیان دەگرن، لە (ظَهَرَ) هاتووە (الظَّهْرُ: الجَارِحَةُ وَ جَمْعُهُ ظُهُورٌ، وَظَهَرَ: غَلَبَ وَظَاهَرَهُ: عَاوَنَهُ)، (ظَهَرَ)، واتە: پشت کە کۆیە کە (ظُهُور)، وە (ظَاهَرَهُ)، واتە: هاوکاری کردووە پشتی گرت.

(بِالْإِثْمِ): واتە: بە گوناح (أَثِمْتَ النَّاقَةَ: أَبْطَأْتُ فِي مَشْيِهَا) واتە: حوشرده کە روشتنه کە (لەسەر خۆ بوو، وە: (الْإِثْمُ وَالْأَثَامُ: اسْمٌ لِلْأَفْعَالِ الْمُبْطِئَةِ عَنِ الثَّوَابِ) واتە: (إِثْمٌ) و (أَثَامٌ): ناوە بۆ ئەو کردەوانە کە ئینسان دوا دەخەن لە پاداشت.

(وَالْعُدْوَانِ): لە (العدو) هاتووە، هاتووە کە بە مانای تەجاوز تێپەراندن دی.

(أَسْرَى): کۆی (أسير)، کە بە (أَسْرَى) ش کۆدەکرێتە وە (أسارى) ش کۆدەکرێتە وە، ئەسلى (أسير) یش لە (أَسْر) هاتووە، کە بە مانای (شد) دیت، واتە: گرێدان، دەگوتری: (شَدَّ بِالْقَدِّ)، واتە: بە چەرم گرێدا، (قَدَّ) یش بریتى لە (أَسَار) کە بە زوێلە چەرمێک دەلێن لە پیستی کارىلە، یان هەر ئازەلێکی دیکە دادەهێنرێ.

(تَقْدُّوهُمْ): (الْفِدَاى وَالْفِدَاءُ: حِفْظُ الْإِنْسَانِ عَنِ النَّائِبَةِ بِمَا يَبْذُلُهُ عَنْهُ) ئەوە کە ئینسان شتێک ببەخشێ بۆ ئەوەی، کە خۆی بپارێزێ ئەو شتە پێی دەگوتری: (الْفِدَاى) وە پێشی دەگوتری: (الْفِدَاءُ) وە (إِفْدَى) واتە: شتیکدا بۆ ئەوەی کە پارێزراوبێ، واتە: خۆی کرپیه وە، بەلام (فَدَى)، واتە: شتیکدا بۆ ئەوەی کە غەیری خۆی پێ بکڕیتە وە، کەواتە: (تَقْدُّوهُمْ)، واتە: قەربووتان بۆ دابوون بۆ ئەوەی بیانکرنە وە.

(خَزَى): دەگوتری: (خَزِيَ الرَّجُلُ)، واتە: (لَحِقَهُ الْكَسَارُ) ئەو ئینسانە زەبوونی و سەر شوێی تووشبوو، وە: (خَزِيَ: دَلَّ وَهَانَ) واتە: زەبوون و سووک بوو.

(الْحَيَاةُ الدُّنْيَا): ژيانی دنيا، (الْآخِرُ يُقَابِلُ الْأَوَّلَ، وَالْدَارُ الْآخِرَةُ هِيَ النِّشَاءُ الثَّانِيَةُ وَالْآخِرَةُ أَوِ الدَّارُ الْآخِرَةُ، أَي: الْحَيَاةُ الْآخِرَةُ أَوِ الدَّارُ الْآخِرَةُ) واته: (الْآخِرُ): دوامین، بهران بهری (الْأَوَّلُ): د: یه کهمین وه مه بهست له (الدَّارُ الْآخِرَةُ) مه نزلگای دواپییه، ژيانی دوو دمه، که (الْآخِرَةُ) شی بو به کاردی و (الْحَيَاةُ الْآخِرَةُ) شی بو به کاردی، واته: ژيانی دواپی: نُنجا دنيا بو یه پئی گو تراوه: دنيا، چونکه (مُؤَنَّثٌ) ی (أَدْنَى) یه، (أَدْنَى) ش، واته: نزیکتر، چونکه ژيانی دنيا نزیکتره له ژيانی دواپوژ، به پیچه وانهی (آخِرَةُ)، (آخِرَةُ) سیفه تی مه و صوفی کی (مَحذُوف) د، واته: (الحياة الآخرة) ژيانی دواتر ژيانی روژی دواپی.

هو ی هاتنه خوار هوی نایه ته کان

هو ی هاتنه خوار هوی نهو رسته قورپانییه ی، که دهمرموی: ﴿أَفْتَرُمُونَا﴾ **بِبَعْضِ الْكُتُبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ**. { (أَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانُوا إِذَا كَانَ بَيْنَ الْأَوْسِ وَالْخَزْرَجِ حَرْبٌ، خَرَجَ بَنُو قَيْنَقَاعٍ مَعَ الْخَزْرَجِ، وَبَنُو النُّضَيْرِ وَبَنُو قَرِظَةَ مَعَ الْأَوْسِ وَظَاهَرَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ حُلَفَاءَهُ عَلَى إِخْوَانِهِ، حَتَّى سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، فَإِذَا وَضَعَتِ الْحَرْبُ أَوَارَهَا، افْتَدَوْا أَسْرَاهُمْ تَصَدِيقًا لِمَا فِي التَّوْرَةِ) (فتح القدير، ج (۱)، ص (۱۵۲)، ابن كثير، ج: (۱)، ص: (۱۷۸)، مُحَاسِنُ التَّأْوِيلِ لِلْقَاسِمِيِّ، ج (۲)، ص (۱۸۲)، }، واته: (ابن جریر) و (ابن أبي حاتم) له عهبدولای کوری عه بهاسه وه خوا لیان رازی بی گپراویانه ته وه، که له نیوان نهوس و خه زره جدا { که دوو تیره ی کافر بوون کاتی خو ی له مه دینه پی ش نه وه ی پیغه مبهر ﷺ بجی نهو کاته ش مه دینه (یثرب) ی پی ده گو تراو، نهوانه بت پهرست بوون { که جهنگیان ده بوو له نیوانی خو یاندا (بنو قینقاع) { که تیرمیه ک بوون له جووله که کان و هاو په یمان بوون له گهل خه زره جیه کاندو {، (بنو نضیر) و (بنو قریظه) { که هاو په یمان بوون له گهل نهوسدا { کاتی نهوس و خه زره ج به یه که وه شهریان ده بوو، (بنو قینقاع)

یارمەتی خەزەرەجییەکانیان دەداو (بنو نضیر) و (بنو قریظە)ش یارمەتی ئەوسیان دەدا، وە لە یەکتریان دەکوشت، ئەوانە ھەر کامێکیان پشتی ھاویەیمانەکانی خۆیانیان دەگرت، لە دژی برا دینیەکانی خۆیان، وە خۆینی یەکتریان دەرشت {وہ یەکتەریشیان لەسەر مالاو حاڵی خۆیان دەرەکرد}، بەلام جەنگ کۆتایی دەھات دایکەکانی خۆیانیان (واتە: جوولەکە بەدیل گیراوەکانیان، دەکریەو، وەك کارپێکردنی ئەووی کە لە تەوڕات دا ھاتو، بۆیە خوا ﷻ ئەم نایەتە ناردە خواری، کە بۆچی برۆا بە ھەندێ لە کتییی خوا دەکەن، کە جوولەکەکان ئەگەر بە دیل بگیری ئەرەبوو فیدیەیان دەدەن و دیمانکرنەو، بەلام بۆ کوفر بە باقی نایەتەکانی دیکە کتییی خوا دەکەن، کە بریتیە لەووی برا دینی خۆتان نەکوژن، وە لە مالاو حاڵی خۆیان وەدەریان نەنن، وە ھاوکاریی دوژمن نەکەن لەسەریان ؟!.

مانای گشتی نایەتەکان

خوا ﷻ یەکیکی دیکە لە کەموکوورپیەکانی جوولەکەکان باس دەکات و دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾، (ئەوی جوولەکەکان) یادبکەنەو (وہ ھەرکەسێ قورئان دەخوینێ با یادبکاتەو) کاتی کە پەیمانمان لە وەچە ئیسرائیل وەرگرت، پەیمانەکەش بریتی بوو لەم دە (۱۰) بڕگە، کە پێشتریش ئاماژەمان پێداو:

بڕگەی یەکەم: ﴿لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾: بێجگە لە خوا هیچ شتێکی دی ناپەرسن، ئەو بەناغە پەیمانی خوا بە لەگەڵ ھەرکەسێکدا دەبەستن، بەناغە پەیمانی خوا کە لە بەندەکانی وەردەگری، ئەوێ کە جگە لە خوا هیچ شتێ بە پەرستراوی خۆیان نەزان، وە بەندایەتی بۆ کەسێ دیکە نەکەن.

بڕگەی دووەم: ﴿وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ﴾: وەچاکە لەگەڵ دایک و بابتاندا بکەن، لە زۆر شوێنی قورئاندا خوا ﷻ دوا بەندایەتیکردن بۆ خۆی و پەرستنی خۆی، یەکسەر باسی چاکە لەگەڵ بابو دایکاندا دەکات.

برگهی سنیهم و چولدهم و پنجم: ﴿وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ﴾

واته: وه چاکه بکهن له گهل خزمان و له گهل هه تیوان و له گهل نه داران و هاوکاریان بکهن، چاکهی ماددی و مه عنهویی، چونکه وشه: ﴿إِحْسَانًا﴾ ههم لایهنی مه عنهویی دهگریتهوه، که ریزگرتن و دلخوشکردن و قسهی باش له گهل کردنهو، ههم له لایهنی ماددیش، که بریتیه له دهستگروویی و هاوکاری و نهوانه.

برگهی شهم: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾: وه له گهل خه لکیدا به گشتی چاکه

بلین، جگه له قسهی چاک و شیوازی چاک به کارمههینن، بۆ قسهکردن له گهل خه لک.

برگهی حموتهم و ههشتهم: ﴿وَأَقِمْوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾: وه نوێژ

بهریا بکهن و زهکات بدن، نوێژ و زهکاتی خستوته دواوه، تاکو بزانی نوێژکردنی و زهکات دانی که جیی خویان دهگرن، که بهندایهتی بۆ خویان پیش کهوتبی، ههروهها چاکهکردن له گهل نهوانه که لیتهوه نیزیکن، بهتایبهتی باب و دایک، ئنجا خزمان، وه نهوانه که شایسته (مستحق)ن، بهتایبهتی ههتیوو نه دارو ههزاران، وه قسهی چاک، دهبی نهوانهیان پیش کهوتبی، ئنجا نهو نوێژه نوێژه وه زهکات دانه، جیگای خوی دهگری، بهلام نایا جووله که کان پابهند بوون؟! خوی پهر و مردگار دهفرموی: ﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ﴾، بهلام دواپی پشتتان هه لکرد جگه له که میکتان و لاملتان لهو پهیمانه کردو پیوهی پابهند نه بوون.

برگهی نۆیهم و دههم: ﴿لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ﴾:

وه (پهیمانمان لیتان و مرگرت) که خوینی خوتان نه ریزن {دیاره مه بهستی نه و دیه که خوینی به کتر نه ریزن، بهلام چونکه خوینی ههر خوشک و برایهکی مسولمان، هی نه ویدی که یه و نازار گه یشتن بهو، نازار گه یشتنه به خوی،

بیه و ایضه رموده، وه خۆتان له مال و حال و خۆتان وهدمرنه نین، تو که خوشک و برای مسوولمانی خۆنت وهدمری نا، مانای وایه خۆت وهدمریناوده که نازارت به و گه یاند، مانای وایه به خۆنت گه یاندوه، ﴿ثُمَّ أَقَرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾، دواپی دانتان پیداهینا وه ئیوه شایه دییتاندا ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقُولُونَ أَنْفُسُكُمْ وَتَخْرُجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِكْرِهِمْ﴾، که چی ئیوه نه و که سانه بوون که خۆتانان ده کوشت، واته: هه ندیکتان هه ندیکتان کوشت و دهستان چوو خۆینی یه کتری، وه که له هوی هاتنه خواره وده که ییدا باسما کرد: تیره جووله که گه کان هاوپه ییمان بوون له گه ل بت پهرسته کاندو سهر فجام یه کتریان ده کوشت بۆ بهرگریکردن له هاوپه ییمانه کانیان و، برایه دینیه کانی خۆیانان ده کوشت له سهر هاوپه ییمانه کانیان، ئنجا ئه وه دهبوو به هوی نه وهی که یه کتریش در بکه ن له مال و حال و خۆیان ! ﴿تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾، هاوکاریتان له دژیان ده کرد، واته: هاوکاری دوژمنه کانتان ده کرد له سهر هاودینه کانی خۆتان به گوناھو به ده ستیریژی ﴿وَإِنْ يَأْتُوكُمُ أُسْكُرِي تَقْتُلُوهُمْ﴾، به لام نه گهر هاتبانه لاتان به دیلی، دمتانکرینه وه فیدیو قهرمبووتان بۆیان ددها ﴿وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ﴾، له حالیکدا که در کردنیشیان همر قه دهغه کرابوو لیتان، که چی در کردنه که تان ده کردو خۆینیانتان در پشتن و هاوکاری هاوپه ییمانی خۆتانان له دژیان ده کرد، واته: له چوار شان به شتی که وه پابه ند دهبوون، نه ویش نه وه بوو کاتی که به دیل ده گیران، دمتانکرینه وه فیدیو تان بۆیان ددها، بۆیه دهمرموی: ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾، ئایا برپا به هندی له کتیبی خوا ده که ن و کوفر به هندی کی دیکه ده که ن؟! ﴿فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ﴾، سزای همرکه سی که له ئیوه که نه وه ده کات همر سهر شوپی و زه بوونییه له

ژیانی دنیادا، وە لە رۆژی دوايشدا دەگێردێنەووە بۆ توندتترین سزاو ئازار ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾، وە بێگومان خوا بێئاگانیه لەوێ کە دەیکەن، لە کۆتاییدا دەفەرموێ: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾، ئا ئەوانە کەسانیکەن کە ژیاانی دنیایان بە دواڕۆژ کڕیوە، سزاو ئازاریان لەسەر سووک ناکرێ و سەمیش ناخرێن و، هیچ کەس نیه پشتیوانیان بێت، کەسێک خوا پشتیوانی نەبێت، دەبێ کێ پشتیوانی بێ؟!

چەند مەسەلەیهکی گەرم

مەسەلەی یەكەم: پەیمان وەرگرتنی خوا لە بەندەکانی دوو جۆرە:

یەكەم: پەیمانی فیتیری.

دووەم: پەیمانی شەریعی، هەڵوێشان دەنەوێ هەر کام لەو پەیمانانەش گەورەترین گوناھە، خوا ﷻ لە قورئاندا باسی هەردووکیانی کردووە، لە چەند شوێن لە قورئاندا بە مەسولمانان دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾، یادبکەنەووە کاتێک کە پەیمانمان لێوەرگرتن! دیارە ئەو مەرج نیه کە مەبەست تەنیا پەیمانی شەریعی، بەلکە زۆربەی جاران مەبەست پێی پەیمانی فیتیریە و خوا ﷻ هەموو ئینسانیکی وا سڕوشتاندووە خولقاندووە، کە خۆی خۆی بناسێ و، بە فیتەرەت تینووبێ بۆ بەندایەتی خوا، وە تینووبێ بۆ دینداری، ئا ئەو بەلێن و پەیمانیکەو، خۆی پەر وەردگەر وەك بەلێن و پەیمانیکە تەماشای کردووە، کە لە بەندەکانی وەرگرتووە، پەیمانی شەریعیش ئەوێ کە لەسەر زمانی پێغەمبەرە (عليهم الصلاة والسلام)، یاخود لەسەر زمانی جیگرانی پێغەمبەرە و بەرپرسەن، پەیمان لە کەسێک وەرگیرێت بۆ دینداریکردن، ئەوێش پەیمانی شەریعیە.

مەسەلەی دووەم: خوا ﷻ نەیفەرموو: (لا تعبدوا إلا الله) بێجگە لە خوا

مەپەرستن! بەلکو فەرموووەتی: دەفەرموی: ﴿لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾، جگە لە خوا ناپەرستن، جا زانیانی ڕەوانبێژی لێردا دەلێن: خوا تبارک و تعالی بە شیوازی لا بردن (نەفی) هیناویەتی نەك نەهێشتن (نەهی)، چونکە نەفی کاریگەرترە، واتە: ئێو بەنچینەو عادت وایە، ئەگەر بتانەوی ئیماندار بن، غەیری خوا ناپەرستن، عادت و سیفەتتان وایە غەیری خوا ناپەرستن.

مەسەلەی سێیەم: ئەگەر تەماشای بکەین خوا ﷻ لەو پەیمانەدا دە (۱۰)

برگەییەدا، کە لە ئەسڵدا دوازدە (۱۲) برگەییە وەك پێشتر باسمان کردووە، ریزبەندی مەنتیقی ڕەچاوکردووە: پێش هەموو شتێك خوا پەرستی داناو، ئنجا دواي ئەو چاکە لەگەڵ دایك و باب، ئنجا چاکە لەگەڵ خزمان، ئنجا چاکە لەگەڵ هەتیو، کە بە تەئکید پاش خواپەرستی، باب و دایك، لە هەموو کەس زیاتر هەقیان لەسەر تۆیە، وە لەدواي دایك و باب، خزم، وە لە دواي خزمان کە ئەو بازەنێ تەواو دەبێ، لە هەموو کەس شایستەتر بۆ چاکە لەگەڵکردن منداڵی بێ بابە (هەتیو)، ئنجا دواي خەلکی هەژار و نەدارە، ئنجا دواي قەسەي باش لەگەڵ خەلکدا کردنە، هەلبەتە نوێژکردن و زەکاتدانیش هەردەجەنە نیو خواپەرستی یەو، بەلام ئەو دوو برگەییە بە جیا هینراون، بۆ زیاده گرنگی پێدان، ئنجا دواي دەست نەچوونە خوێنی خەلک، وە دەست نەچوونە مال و سامانی خەلک، وە دەرەنەنایان لە مال و حاالی خوێان.

مەسەلەی چوارەم: ئەو دەیە کە خوا بەگشتی فەرموووەتی: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ

حُسْنًا﴾ و نەیفەرموو: (وقولوا للمؤمنين حسناً) یان (للیهود حسناً) قەسەي باش لەگەڵ ئیمانداراندا، لەگەڵ مسوڵماناندا بکەن، یان قەسەي باش لەگەڵ جوولەکەکاندا بکەن، بەلکو فەرموووەتی: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾، قەسەي باش لەگەڵ خەلکدا بکەن، چونکە تۆ دیندارییە کەت دەبێ مامەلەي پێ

لەگەن ھەموو خەلگىدا بىكەي، نەك تەنيا لەگەن ھاودىنەكاندا بەلكو دىندارىي و مسولمانەتیی و ئیمان، دەبىت تۆ راست و دروست بىكات لەگەن ھەموو خەلگداو، جوانت بىكات و چاكت بىكاتو، لەگەن ھەموو كەسدا گىفت و لىفت شىرىن بىكاتو لەگەن ھەموو كەسدا رپوت خۆشبیو، ھەلسوكەوتت بەرزو جوان بىت، نەك تەنيا لەگەن خەلكى نىو بازىنەيەكى دىارىكرادا، واتە: بە پىچەوانەي رۆژناوایىيەكانەو كە وەختى بانگەشەي مافى مرؤف و ئازادىي بىروردا دىكەن، تەنيا بۆ خۆيانەو، كە دىنە دىروەي بازىنەي و لاتەكەي خۆيان، دىنبە داگىركەرو ئاگرو ئاسن لەگەن خۆيان دىنن، خوين رپژىي دىنن، بەلاو موسىبەت دىنن، بەلام دروشمە جوان و برىقەدارەكان كە بەرزىان دىكەنەو، مەگەر لەنىو بازىنەي خۆياندا كە ئەویش بە نىو چلىيەو، ئەگەرنا بۆ دىروەي خۆيان، پىچەوانەي دروشمەكانى خۆيانىان پىيە، بەلام مسولمان وانىەو ئەھلى دىن نابى وابن، دەبى ئەو چاكىيەي كە ھەيانە، لەگەن ھەموو خەلك دابىو لەگەن ھەموو مرؤفايەتى دابى.

مەسەلەي پىنچەم: كە دىفەرموى: خوينى خۆتان مەپژن! ﴿لَا تَسْفِكُونَ

دِمَاءَكُمْ﴾، وەك گوتەم: لەبەرئەودىيە كە ھەركەسى خوشك و براى دىنى تۆيە، تۆ دەبى خوينى ئەو بەھى خۆت بزانىو، خوينى خوشت بەھى ئەو بزانى، وە خوشى ئەو بە خوشى خۆت و ناخوشى ئەو بە ناخوشى خۆت بزانى، وەك پىغەمبەر ﷺ لە فەرموودىيەكدا فەرموويەتى: ﴿لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بَرَقَم: ۱۳)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ {، واتە: يەكێك لە ئىوہ ئىمانى ناھىنى، تاكو ئەودى بۆخوى پىي خوشە، بۆ برايەكەيشى پىي خوش نەبىت، وە بە پىچەوانەووش: ئەودى بۆخۆت پىت ناخوشە، دەبى بۆ وىشت پى ناخوشى، ئەوجا دەبىيە ئىماندارى كامل و چاك.

مسئله‌ی ششم: خوا پهر و مردگار خوینی به ناهه ق رشتن و، خه‌ئک له مال و

حالی خو درکردنی، بهیه که وه باسکر دوه: ﴿لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ

أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾، وه له راستیدا همروایه و خه‌ئک درکردن له سهر مال و

حالی، وه‌ک کوشتنی وایه، بوچی؟ چونکه زور کهس که له سهر مال و حالی

خوی درده‌کری، تووشی ئاواردی و درده‌سهری دهبی، یان دهمری، یان

تووشی قهرزداریی و تووشی نه خویشی و تووشی سه‌د به‌لا و گرفتاری دهبی،

که نه ویش له حه‌قیقه‌تدا جوړیکه له مردنی مه‌عنه‌ویی، وه وه‌ک واقع

خه‌ئک که له سهرجیی خو هه‌لده‌قهنری، تووشی زور گرفت و کی‌شه و به‌لا

دهبی، که رهنکه چی وا له‌بهر مردن و مهرگدا نه‌بی‌ت و بگره مهرگیان له‌بهر

به ئاوات بخوازی!

مسئله‌ی هه‌تتم: که باسی خوین پیژی و خه‌ئک درکردن له سهر مال و

حالیان و هاوکاریکردنی دوژمنان، له دژی برای دینی خوین ده‌کات، دهمرموی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَالْعَدُوَّانِ﴾، به گونا‌هو به ده‌ستدریژی، (ایم) نه‌ومیه که له نیوانی

خوت و خوادا دمی‌که‌ی و خوا پیی ناخوشه، (عدوان) یش نه‌ومیه که له‌گه‌ل

خه‌ئکدا دمی‌که‌ی، وه‌ک ده‌ستدریژی و له قورئاندا (ایم و عدوان) زور پی‌که‌وه

هاتون، وه پی‌چه‌وانه‌که‌شیان (الپر) و (التقوی) ش بهیه‌که‌وه هاتوون! که‌واته:

پیویسته له‌نیوانی خومان و خوادا خاومنی: پاریزکاری (تقوی) بین و گوناح

(ایم) دووربین، وه له نیوان خومان و خه‌ئکدا خاومنی: چاکه‌کاری (بر) بین و

له ده‌ستدریژی (عدوان) دووربین.

مسئله‌ی هه‌شتهم: که دهمرموی: ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ

بِبَعْضٍ﴾ نایا بر‌وا به هه‌ندی له کتییی خوا ده‌که‌ن و کوفر به هه‌ندیکی

ده‌که‌ن؟! بومان درده‌که‌وی که کوفرکردن به نایه‌تیکی خوا، یان به یاسایه‌کی

کتییی خوا، یان قه‌بوول نه‌کردنی هه‌ندیکی، کوفرده‌و خوی دادگمر به کوفری

لەقەلەم داۋە، ئىنجا تەماشىا بىكەن جوولەكەكان چوار شتيان لى داۋا كرابوو:
يەكەم: يەكدى نەكوژن.

دووم: يەكدى دىرنەكەن لەسەر مال و حالى خۇيان.

سۈپەم: ھاۋكارىي دوژمن نەكەن، لە دژى يەكدى.

چوارەم: ئەگەر يەكدىيان بە دىلىيى بىنى، فېدىيە بىدەن و يەكدى بىرپنەۋە.

جا جوولەكەكان لەو چوارە تەنيا بە يەككىيانەۋە پابەندبوون و بە سۈپانەۋە پابەند نەبوون! كەۋاتە: مەسۇلمان كەسكىكە كە بە ھەموو كىتۈبى خاۋەو تىكپراي بەرنامەى خاۋەو پابەندە، نەك گولبىژىرى بىكات و ئەۋەدى كە لەگەل ئارمىزوو بەرژەۋەندىيدا دەگونجى، پىۋەدى پابەندىيت! جوولەكەكان ئەۋەندەدى كە لەگەل بەرژەۋەندىياندا دەگونجا، ئەۋەدبوو كە دىلەكان بىرپنەۋە ئازادىيان بىكەن، بەلام ئەۋەنى دىكە نا، چونكە بەرژەۋەندىيان ۋابوو كە لەگەل ھاۋپەيمانەكانىيان دابن دژى ھاۋدىنى خۇيان و، بىانكوژن لە مال و حالى خۇيان و دىمىريان بىنن، ھاۋكارىيان لەدژ بىكەن، بەلى مەسۇلمان نابىت سەرىشك بى و نابى گولبىژىر بىكات لەنىۋ ياساكانى شەرىعەت و بەرنامەى خاۋاد و دەبى بە ھەموۋىيەۋە پابەند بى.

مەسەلى نۇبەم: خوا ﷻ دەفەرمۇي: ھەركەسكى كوفەر بە ھەندى لە كىتۈبى

خا بىكات و ئىمان بە ھەندىكى بىنى، لە دىيادا توۋشى زەبوۋنىي و سەرشۈپى دەبى، جا بۇ زانىارىيتان ئەۋە تايىبەت نىيە تەنيا بە جوولەكەكانەۋە، بەلگو ئەۋە ياساىەكى گشتى خاۋىەو، ئەگەر تەماشىا ۋاقىيە مەسۇلمانان بىكەين، دەبىنن بە كەردەۋە زەبوۋنىي و سەرشۈپىيمان بەسەرداھاتەۋە، كە لە سۈنگەى ئەۋەدە كە بە شەرىعەتى خاۋەو بە ئايىنى خاۋەو پابەند نىن، بە ھەندىكىيەۋە پابەندىن و بە زۆرىيەۋە پابەند نىن، ئەۋ

سزايەى كە خوا باسى دەكات: ﴿فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، ئەۋ زەبوۋنىي و بى دەسەلاتىيە ئەۋەتا توۋشى ئىمەش بوۋە،

وہك چۆن كاتى خۆى تووشى جوولەكەكان بوو بوو ! كەواتە: ئەوہ ياساو سوننەتلىكى خوايەو گشتگىرە بۆ ھەموو مرۇقاىيەتى، نەك تەنيا تايىبەت بى بە جوولەكەكانەوہ، ئنجا ديارە سزای قىامەتیش ھەر ھەيەو لە دواروژدا دەگىرپرئەوہ بۆ توندترين سزا، خوا پەنامان بدات !

مەسەلەى دەبەم: لىرەدا خوا ﷻ دەفەر موى: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيٰوةَ

بِالْآخِرَةِ﴾، ئەوانە كەسانىكىن ژيانى دنيايان كړيوە بە دواروژ، واتە: ژيانى رۆژى دوايى يان كړدوہ بە كالايەك و داويانەو، لە بەرانبەردا بەرژەومنديان وەرگرتوہ، ژيانى دواروژيان وەك نرخىك داوو بەرژەومنديى ژيانى دنيايان وەدەست ھيئاد، وە ھەميشە كە خەلك لە دىنى خوا لادەدا، لە شەريعتى خوا لادەدا، بە ھوى ئەو دەويە كە بەرژەومنديى دنيا ھەلدەبژيړى، بەسەر رازىكردنى خواو بەسەر بەرنامەو شەريعتى خوادا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

The banner is divided into several sections. At the top, it says 'له نۆره كۆمەلەى نەبەكان لەكەلتان' and 'AliBapir/عەلى بابېر'. Below this, there are links to 'archive.org/details/@alibapir' and 'www.alibapir.net'. The banner also features QR codes for Google Play and the App Store, and social media icons for Facebook, YouTube, and Telegram. The text 'AliBapir' is prominently displayed in the center, along with the website 'www.alibapir.net' and the languages 'English - عربي - كوردی'. The bottom of the banner repeats 'AliBapir' and 'عەلى بابېر'.

دهرسی حه فدهیم

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان که له نایه تی (۸۷ تا کو ۹۱) دهگریته خو ی، واته: پینج (۵) نایه ت له سوورده تی (البقرة)، نیوورؤکی نهم نایه تانه بریتیه له خستنه پرووی چهند هه لویتستی خراپی جووله که کان، وهک به درؤ زانی نی پیغه مبران (عليهم الصلاة والسلام)، وه کوشتنی هه ندیکیان، وه کوفر به کتیبی خوا، پاش نه وهی زانیویانه که خوا ناردوویه تی، (که مه به ست پیی قورپانه)، وه دوی نه وهی که پیغه مبرمی کو تایان ناسیوه، به سیفه ته کانی که له ته ورا تدا هاتوون، وه لاف لیدانیان به وه که ئیمانیان به کتیبی خوا ههیه، نهو کتیبه که له لای خو یانه، له حالیکدا که کوفریان کردوه بهو کتیبه ی، که خوا له کو تاییدا ناردوویه تی و نهو کتیبه لای نهوانیش وهک نه سه که ی به راست دهرانی.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَهُ اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِسْمَا أَشْرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ

عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا تَزُولُ عَلَيْنَا وَيكفرون بما ورأه، وهو الحق مصداقاً لما معهم قل فلم تقولون أنيساء الله من قبل إن كنتم مؤمنين ﴿٩١﴾ .

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

((وہ بیگومان ئیمہ کتیبمان بە مووساداو بەدوای ویدا پیغەمبەرائی دیکەمان ناردن، وە بەلگە روشنەکانمان بە عیسی کورێ مەریەم دان و بە گیانی پاکیش پشتگیریمان کرد، جا ئایا (ئەو جوولەکەکان شتیکی زۆر ناھەفتان نەکرد؟) کە ھەمراکات پیغەمبەریک شتیکی بو ھێنان کە نەفستان ئارەزووی نەکرد، کوومەئیکیاننان بە درۆزنزانی و کوومەئیکیاننان کوشتن؟ ﴿۸۷﴾ وە (جوولەکەکان) گوتیان: دلمان ھەگبەھە (بو زانیاری) بەلام وانیه، بەلکو بەھوی بی برۆایانەوہ خوا نەفرینی لیکردوون، وە بە کەمیی برۆا دینن ﴿۸۸﴾ وە کاتیک کتیبیکیان لەلایەن خواوە بو ھات کە ئەوہی بەوانیشە بەراستی دزمانی، وە پیشتریش چاوەروانییان دەکردو داوای سەرکەوتنیان دەکرد بەسەر ئەوانەدا کە بیبروان، کەچی کاتیک ئەو پیغەمبەریان بو ھات کە دمیانناسی، برۆایان پی نەکرد، دەجا نەفرەتی خوا لە بیبرۆایان بی ﴿۸۹﴾ خراپترین نرخیش کە خۆیانیان پی فروشت، ئەوہوہو کە برۆا نەھینن بەوہی، کە خوا ناردووہتە خوار، ئەویش لە سۆنگەھێ حەسودییان بەوہ، کە خوا لە بەخششی خۆی (کتیب) بنیڕیتە سەر ھەمراکمان لە بەندەکانی کە بیھوی، ئیدی سەرنجام بە توورپیی لەسەر توورپیی گەرانەوہ، وە بیبرۆایان ئازاریکی ریسواکەریان ھەھە ﴿۹۰﴾ وە ئەگەر پییان بگوتری: ئیمان بەوہ بینن کە خوا ناردووہتە خوار، دەلین: تەنیا برۆا بەوہ دینن، کە بو سەرخۆمان ھاتۆتە خوار، وە بە ھەموو ئەوہی دیکە بیبروان، لەحالیگدا کە حەقە، وە ئەوہی بەوانیشە بەراستی دزمانی! بلی: ئەدی ئەگەر راستە برۆادارن، بوچی پیشتر پیغەمبەرائی خواتان دەکوشت ؟! ﴿۹۱﴾)).

شیگردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(وَقَفَّيْنَا): له (قَفَا) دوه هاتوه، یانی: پشتهمل، عارهب دهلین: (وَقَفَّيْتُهُ أَيْ جَعَلْتُهُ خَلْفَهُ وَأَتْبَعْتُهُ) واته: شتیکم به دواى شتیك خستو له دوايه وه بهریم کرد. (الْإِقْتِضَاءُ: إِتْبَاعُ الْقَفَا)، واته: شوین پی هه لگرتن.

(وَأَيَّدَنَّهُ): له (أَيَّدَ) دوه هاتوه، (الْأَيَّدُ: الْقُوَّةُ الشَّدِيدَةُ)، (أَيَّدَنَاهُ: يَعْنِي قَوَّيْنَاهُ) بههیزمان کرد، پشتگیریمان کرد.

(بُرُوحُ الْقُدُسِ): (رُوح) واته: گیان، (قُدُس) واته: پاک، که لیردا مه بهست پیی جوبرائیه عليه السلام که خوی پمرو مردگار له قورئاندا به (الروح الأمين) یش ناوی هیناوه، به (رُوحُ الْقُدُسِ) یش ناوی هیناوه، وهك دهمرموی: ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ...﴾ (النحل) واته: بلئی (رُوحُ الْقُدُسِ) له پمرو مردگارته وه ئهم قورئانهی دابه زاندوده، به ههق ...

(لَا تُهْوَى): واته: ئارمزوی لی نه بی (الهُوَى: مَيْلُ النَّفْسِ إِلَى الشَّهْوَةِ)، (هُوَى) بریتیه له وه که نهفس ئارمزوی شتیك بکات که مهیلی لییه، ئنجا بوچی ئارمزو ناونراوه (هُوَى)؟ دهلی: (لَأَنَّهُ يَهُوَى بِصَاحِبِهِ فِي الدُّنْيَا إِلَى كُلِّ دَاهِيَةٍ، وَفِي الْآخِرَةِ إِلَى الْهَآوِيَةِ)، واته: له بهرئه وهی ئارمزو له دنیا دا ئینسان بهر وه به لایهك په لکیش دهکات، وه له دواړوژیشدا تووشی دۆزه خی دهکات.

(عُلْفٌ): (قِيلَ هُوَ جَمْعُ أَغْلَفٍ مِثْلُ: سَيْفٍ أَغْلَفٌ)، واته: (عُلْفٌ) کووی (أَغْلَفٌ) یانی: شتیك که له کیف دابی، یاخود له توورده که دابی، وهك شمشیر که له کالان دابی، دهشگونجی که (عُلْفٌ) کووی (غُلَاف) بی، واته: په رده، که ئه وه دوو واتای هه، وهك دواپی باسی دهکهین، واته دلمان له نیو توورده که دابه و قسهی تووی ناگاتی، په ردهی به سمره و دیه و قسهی تووی ناگاتی، یاخود دلمان

تووڕەکە ی عیلم و زانستەو پێویستیمان بەو زانستە ی توۆ نیە، کە من بەو دی دوو دەمیان تەفسیرم کردووە.

(لَعْنَهُمُ اللَّهُ): واتە: خوا نەفرینی لێکردوون، (اللَّعْنُ: الطَّرْدُ وَالْإِبْعَادُ عَلَى سَبِيلِ السَّخَطِ وَذَلِكَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْآخِرَةِ عُقُوبَةٌ وَفِي الدُّنْيَا انْقِطَاعٌ مِّنْ قَبُولِ رَحْمَتِهِ وَتَوْفِيقِهِ)، واتە: (لَعْنُ) دەرکردن و دوورخستنه و دیه، بەشیوێ لی تووڕەبوون، کە ئەو هەش لە دواڕۆژدا سزادانە لە لایەن خۆی بەرزو دە، وە لە دنیادا دا برانە لە وەرگرتنی بەزەیی و هاوکاریی خوا.

(يَسْتَفْتِحُونَ): (الِاسْتِفْتَا حُ، طَلَبُ الْفَتْحِ أَوْ الْفِتَا حُ، يَسْتَفْتِحُونَ: يَسْتَنْصِرُونَ اللَّهَ بِعُنَاةٍ مُحَمَّدٍ) واتە: (إِسْتِفْتَا حُ) داواکردنی یارمەتی و داواکردنی سەر خستنه، مەبەست ئەو دیه کە جوو لە کەکان بەهۆی رەوانە کرانی موو حەمەد، داوایان دەکرد، خوا سەریان بخت.

(أَسْتَرَوْا بِهِ): واتە: پێیان دەکری (الْأَسْتِرَاءُ: كُلُّ مَا يَحْصِلُ بِهِ شَيْءٌ) واتە: دواڕۆژیان دەکردە نرخیك وە دنیایان دەکردە کالایهك دنیایان لە بەران بەردا و دەدەست دەهینا، وە دواڕۆژیان لە دەست دەدا.

(بَغْيًا): (الْبَغْيُ: طَلَبُ تَجَاوُزِ الْإِقْتِصَادِ فِيمَا يُتَحَرَّى) واتە: ئەسلی وشە ی (الْبَغْيُ) واتە: سنوور شکاندن و لە سنووری میانجیی دەرچوون لە شتی کدا کە خەفتانی بۆ دەکری، کە لە هەندێ شوێن بەمانای (حَسَدٌ) یان لێکدا وەتەو، چونکە حەسوودیش بریتیه لە سنوور شکاندن و لە خەت دەرچوون.

(فَضْلًا): (الزِّيَادَةُ عَنِ الْإِقْتِصَادِ) زیاده لە رادده ی میانجیی، یان هەر جوۆرە زیادهك، وە ئاواش پێناسە کراو: (وَكُلُّ عَطِيَّةٍ لَا تَلْرُمُ مَنْ يُعْطَى) هەر بەخششیکە کە پێویست نەبێت بەخشر ببەخش، واتە: ئەو کە کەسێک شتیکت بدات، کە پێویست نەبێت لە سەری بتدات.

(فَبَاءُوا): (أَصْلُ الْبَوَاءِ: مُسَاوَاةُ الْأَجْزَاءِ فِي الْمَكَانِ، خِلَافَ النَّبِيِّ الَّذِي هُوَ مَنَافَاةُ الْأَجْزَاءِ)، واته: (بَوَاءٌ) له بنهر متدا به یه کسانیی و ته ختبوونی به شه کانی شوینیك ده گوتری، پیچه وانه که ی (نُبُوّه) که به رزی و نرمیی و نایه کسانیی به شه کانی شوینیك، وشه ی (بَاءٌ)، واته: (رَجَعَ) گهرایه وه، وه (بَاءٌ)، واته: شوینی دیاریگرد، وهك پیغهمبهر ﷺ دهمرموی: { (مَنْ كَذَبَ عَلَىٰ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۱۰)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۲۶۵۹)، وَابْنُ مَاجَةَ بِرَقْم: (۳۰)، وَالدَّارِمِيُّ بِرَقْم: (۲۳۵)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۳۱)، } واته: همر که سینک به نه نقه ست درو به زمانی منه وه بکات، با شوینی خو ی له دوزده خدا دابنی، که واته: (بَاءٌ)، واته: گهرانه وه بو نه و شوینه ی که بو ی ده گهرایته وه و تیدا نیشته جیبوونی.

(مُهِينٌ): (مُهِينٌ) یش له (هَانٌ) ده وه هاتوه: (هَانٌ يَهُونُ: سَهْلٌ، وَالْهَوَانُ: التَّذَلُّلُ) واته: (هَانٌ) سووک بوو، (يَهُونُ) سووک دمی، یاخود به مانای ئاسان بوو، ئاسان دمی، وه (هَوَانٌ) بریتیه له زه لیلی و زه بوونی.

هو ی هاتنه خوارمده ی نایه ته کان

هو ی هاتنه خوارمده ی نه م رسته قورئانییه، که دهمرموی: ﴿... وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾، { (أَخْرَجَ ابْنُ إِسْحَاقَ، وَابْنُ جَرِيرٍ، وَابْنُ الْمُثَنِّرِ، وَابْنُ نَعِيمٍ، وَالْبَيْهَقِيُّ عَنْ طَرِيقِ عَاصِمِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَشْيَاخٌ مِنَّا قَالُوا: لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ أَعْلَمَ بِشَأْنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنَّا، لِأَنَّا مَعَنَا الْيَهُودُ وَكَانُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَكُنَّا أَصْحَابَ وَثْنٍ وَكَانُوا إِذَا بَلَغَهُمْ مِنَّا مَا يَكْرَهُونَ، قَالُوا: إِنَّ نَبِيًّا يُبْعَثُ الْآنَ قَدْ أَظْلَمَ زَمَانُهُ نَتَّبِعُهُ فَتَقْتُلُكُمْ مَعَهُ قَتْلَ عَادٍ وَإِرَمَ، فَلَمَّا بُعِثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اتَّبَعْنَاهُ وَكَفَرُوا بِهِ، فَفُتِنَا وَاللَّهُ وَفِيهِمْ أَنْزَلَ اللَّهُ

﴿وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا ...﴾ (فتح القدیر، ج: (۱)، ص: (۱۵۶))، واته: ئهو هاوه له كه به پشت دهچیته وه سهر ئه نصارییه كان، ده لئ: به ته مه نه كانمان دهیانگوت: هیچ كه سیك له ئیمه شارمزاتر نه بوو به كاروباری پیغه مبه ر ﷺ، پئش ئه وهی بیته مه دینه و پئش ئه وهی خوا ره وانی بکا، ده لئ: چونكه جووله كه كانمان له نیودا ده ژیان و ئه وانیش خاوه نی کتیب بوون، وه ئیمه بته مرست بووین، جا کاتی شتیکیان له ئیمه ده بینی كه پییان ناخوش ده بوو، هه ره شه یان لئ ده کردین و دهیانگوت پیغه مبه ریك دیت، ئیستا ره ژگار ده کی نزیك بوته وه، هه ر کاتیك هات ئیمه شوینی ده كه وین و وهك چوون عاده ئیرده له بهین چوون کاتی خوی، ئاوا له بهینتان ده بهین و له گه لیدا ده تانکوژین، به لام کاتی پیغه مبه ری خوا ﷺ ره وانه گرا (ئه نصارییه كه ده لئ): ئیمه ئیمانمان پیهینا (واته: خه لگی مه دینه: ئه وس و خه زرده)، به لام جووله كه كان کوفریان پیکرد، جا سویند به خوا له باره ی ئیمه و ئه وانه وه، خوا ئه م ئایه ته ی ناردده خواری.

ههروهها هه ر له وباره وه ئه و گیرانه و مه ش ههیه: {كَانَتِ الْعَرَبُ ثَمَرًا بِالْيَهُودِ فَيُؤْذَنُهُمْ، وَكَانُوا يَجِدُونَ مُحَمَّدًا فِي التَّوْرَةِ فَيَسْأَلُونَ اللَّهَ أَنْ يُعْثَ نَبِيًّا فَيُقَاتِلُونَ مَعَهُ الْعَرَبُ، فَلَمَّا جَاءَ مُحَمَّدٌ ﷺ كَفَرُوا بِهِ حَسَدًا، وَقَالُوا: إِنَّمَا كَانَتِ الرُّسُلُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَمَا بَالُ هَذَا مِنْ بَنِي إِسْمَاعِيلَ؟} (فتح القدیر، ج (۱)، ص: (۱۵۷)، وأسباب النزول للنيسابوري، ص: (۱۷)، والبيهقي في (الدلائل) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنِ مَسْعُودٍ وَعَنْ جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ)، واته: عه ره به كان کاتی ئازاری جووله كه گانیان ده دا له کاتی به لادا تییه ره بوونیاندا، ئه وانیش ناوو سیفه تی موحه مه دیان ﷺ له ته ور اتدا ده بینی و داویان له خوا ده کردو دهیانگوت: خواجه ئه و پیغه مبه ری کو تاییه بی، بو ئه وهی له خزمه تیدا شه ر بکهین دژی ئه و عه ره به بته مرستانه، به لام کاتی كه موحه مه ده ﷺ هات، کوفریان پیکرد، به هو ی حه سودییه وه، وه گوتیان: پیغه مبه ران هه ر له وه چه ی ئیسرا ئیل بوون، بوچی ئه م له نه وهی ئیسماعیل ره وانه گراوه.

مانای گشتی ئایه ته کان

خوایسته چهند هه ئویستیکی دیکه ی خراپی بابو باپیرانی جووله که کانی روژگاری پیغه مبهری خوا (محمد) ﷺ ده خاته وه بیریان و، دهمرموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ﴾، واته: ئیمه کتیبمان به مووسادا وه دوا ی ئه ویش پیغه مبهرا نمان رهوانکردن، ﴿وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾، وه به لگه رهوشنه کانمان به عیسی کورپی مهرپه م دان، مو عجزیه زور ئاشکرا و سهرسورپه نمرمان پیدان، به (روح القدس) یش، که جو برائیل به هیزمان کردو پشتمان گرت، جو برائیل له گه لی بوو یارمه تی دهدا، ئنجا روو ده کاته وه جووله که کان و، دهمرموی: ﴿أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ﴾ ئایا همر کاتیک پیغه مبهریک هات، شتیکی هیئا که نه فستان ئارمزووی نه کردو له گه ل ئارمزووی ئیوه دا نه ده گونجا، خوتان لی به زلگرت له به ران به ریدا؟! ﴿فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ﴾، جا هه ندیکتان لی به دروزن زانین و هه ندیکیشان لی کوشتن!، واته: همر به وندده تاوانه وازتان نه هیئا، که به دروزنتان ده زانین، به لگو کوشتنیشیتان، واته: ئایا شتیکی زور بیجیتان نه کرد، ئه ی جووله که کان که ئه وه هه ئویستتان بوو له به ران به ر پیغه مبه رانی خوادا (عليهم الصلاة والسلام)؟! که له نیوانیاندا عیسی کورپی مهرپه مه، ئه و هه موو به لگه روون و ئاشکرایانه ی هیئان، که چی ئیوه نه ک همر بر و او باو درتان پیی نه کرد، به لگو پیلانتان لیگیرا که له سیداره بلری و بکوژری، به لام خوی کار به جی به رزی کردمه، دوا ییش بوختانتان بو کرد گوتتان زوله^(۱)، له حالیکدا که خوا ﷺ به شیومه کی تایبه ت عیسی خولقاندبوو، جو برائیلی ناردبوو روو حه که ی خستبووه به رجه سته ی دایکی، به لی بابی نه بوو، به لام زول نه بوو،

وہک جو و له که کان دهمانگوت، به لکو همر له دایکبوونه که شی بوخوی موعجیزه بوو، ئنجا باسی هه لویتستیکی دیکه یان ده کاو دهمرموی: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾، وه گوتیان: دلمان هه گبه و توورده کی زانیارییه، واته: دلمان پرپووه له عیلم و زانست (معرفة) و پیوستییمان به هی تو نیه، ئه ی موحه ممه د!، ئه وه مانایه کیه تی که من ئهم مانایهم پی به هیتره، وه ده شگونجی (غُلْف) کوی (غلاف) بی، واته: دلمان په رده ی به سمر دا دراوه، یاخود دلمان له توورده که یه کدا پیچراوه هیچ هیدایه تی تو ی ناگاتی^(۱)! خوی تاکیش دهمرموی: ﴿بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ﴾، به لکو خوا دووری خستوونه وه له رحه مه تی خوی به هو ی هه لویتسته کافرانه که یانه وه و هیدایه تیان نادات، بویه به که می ئیمان دینن، که میکیان نه بیت ئیمان ناهینن، یاخود ئیمانیکی که م ئیمان دینن، که ئه ویش هی ئه وانه یانه که تا کو تهران، ئنجا باسی هه لویتستیکی دیکه یان ده کات و دهمرموی: ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ﴾، وه کاتیکی کتیبیکیان له لایه ن خوا وه بو هات، که ئه وه ی له گهل ئه وانیشه و به وانیشه (که ته وراته) به راستی دمرانی، واته: ئه سه لکه ی به راست دمرانی، مانای وایه ئه و کتیبه که هاتوه، دژی کتیبه که ی ئه وان نیه، به لکو به راستی دمرانی و پشتگیری ده کات، ﴿وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، وه پیشتیش ئه وان داوای یارمه تییان له خوا ده کرد که زالیان بکات به سهر کافره کان دا، (ده یانگوت: خویه ئه و پیغه مبه رده ی کو تای بی بازووبی تا کو ئیمانی پی به یینن، وه له گهل دابین بو ئه وه ی به سهر کافره کاند زالبین، که زولمان لیده که ن) ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ﴾، به لام کاتیکی ئه و که سه هات بولایان، که دهمانناسی (که موحه ممه ده)، پی بی بیبروا بوون و بر وایان پی نه کرد، همرچه نده چاک چاکیشیان دهناسی، وهک له شوینی دیکه دا دهمرموی: ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ...﴾ ﴿۱۶۱﴾

(۱) که به پی ئهم مانایه بی، مبه ستیان گاته پیکردن (استهزاء) بووه.

البقرة، واتە: ئەوانەى كىتىبمان پىداون موحەممەد دىناسن، وەك چۆن كۆرەكانى خۇيان دىناسن. ﴿فَلَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾، دىمجا نەفرىنى خوا لە كافران بى، واتە: زىاتر دوور بىكەونەوہ لە بەزىو رەحمەتى خوا، ﴿يُسْكَمَ أَشْتَرُوا بِمِائَةِ أَنْفُسِهِمْ﴾، خراپترىن شتىك كە نەفسى خۇيانىان پى فروشت: ﴿أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾، ئەو مېو كە كوفر بىكەن بە كىتىبىك، كە خوا ناردوويەتە خواردو، خراپترىن نرختىك كە خۇيانىان پى فروشت، برىتى بوو لە چى؟ برىتى بوو لە كوفر، ئىنجا بۆچى كافربوون؟! ﴿بَعِيًّا أَنْ يُنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾، ھاندەريان كوفر كردنىان بە كىتىبى خوا، ئەو مېو كە ھەسوودىيان برد بەوہ كە خوا لە بەخشى خۇى بنىرىتە سەر ھەر كامىك لە بەندەكانى، (كە مەبەست موحەممەد ﷺ ھەسوودىيان پى برد، ديارە جوولەكەكان چاومرپيان دەكرد پىغەمبەرى كۆتايى لەنىو خۇيان بى، لە بەنى ئىسرائىل بى، جا كاتىك لەنىو عەربەكاندا ھات، ھەسوودىيان پى بردو گوتيان: ئىمانى پى ناھىينىن ﴿فَبَاءُوا بَعْضٌ عَلَى بَعْضٍ﴾، ئىدى سەرجام توورپى لە سەر توورپىيان ھاتە سەر، ياخود توورپى لە سەر توورپىيان وەدەست ھىنا، وەك چۆن كەسىك دەجىت بۆ سەفەرىك و كۆلىكى لە كۆلى ناو، واتە: كە گەرەنەوہ بۆ لای خوا، بە توورپى خواوہ دەگەرپنەوہ، پىشى خوا لىيان توورپە بوو بەھوى ئەو ھەموو سەرىچىيانەى كە كردىان، وە دواى ئەو دىيان ھىنايەسەرو سەربارەش كوفريان كرد بە پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ، ﴿وَالْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾، وە بۆ بىبروایان ئازارىكى رىسواكەر ھەيە، ئىنجا لە كۆتايىدا ھەلوستىكى دىكەيان باس دەكاتو، دەفەرموى: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمُنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا﴾، وە ئەگەر پىيان بگوترى: ئىمان بەوہ بىنن كە خوا ناردوويەتە خوار (كە قورئانە) دەلىن: ئىمە بەس ئىمان دىنن بەوہى كە بۆ سەر خۇمان دابەزىوہ، جا باشە خوا ﷺ كىتىبىكى بۆ سەر ئىوہ ناردوہ ئىمانتان پىھىناوہ، ئەوہ زۆر

باشە، بەلام مادام هەر خوا کتیب بۆ سەر عیسا ﷺ بنیڤی، دەبی ئیمان بەویش بێنن، کە ئیمانیاں بەویش نەهیناود، وە ئەگەر کتیب بۆ سەر (موحه مەد)یش ﷺ بنیڤی، وە بۆ سەر هەرکام لە پیڤه مەبرانی دیکە بنیڤی، تۆ مادام بەراستی خوا بە پەروردگاری خۆت بزانی، هەر کتیبیک بنیڤی، دەبی ئیمانی پی بێنی، نەك دەمارگیر (مَتَعَصَّب) بی و تەنیا بەو کتیبە ئیمان بێنی کە بۆ سەر خۆت رەوانە کراود، مادام هەمووی لە خواویدە، دەبی ریزت بۆ هەمووی هەبی، ئنجا دەفەرموی: ﴿وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ﴾، هەرچەندە ئیددیعای ئیمان دەکەن بەوێ کە بۆ سەر خۆیان هاتود، مادام کوفر دەکەن بەوێ دیکە کە لە پاش وی هاتود لە حالیکدا کە هەقیشەو ئەوێ بەوانیشە بەراستی دزانن، مانای وایە ئیمانیاں بە کتیبەکە ی خۆشیان هەلەودەشیتهود، بۆچی؟ چونکە هەر کتیبەکە ی خۆیان دەلی: دەبی ئیمان بێنن بە هەموو کتیبەکانی خوا، وە ئیمان بێنن بەو کتیبە ی کە بۆ پیڤه مەبری کۆتایی دیت ﷺ، ئنجا لە کۆتاییدا خوی پەنھانزان خالیکی رەشی میژووی خۆیانیاں دەخاتە بەرچاویان، کە بەلگە یە لەسەر ئەوێ ئیمانەکیان هەر لە دوا ی مووساود کە تووشی لادان و غەلەت بوون، ئیمانیک ی راست و تەواو نیە، چونکە دەفەرموی: ﴿قُلْ فَلِمَ تَقُولُونَ اُنْيَاكَ اَللّٰهُ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾، پیان بلی: ئەدی بۆچی پیشتەر پیڤه مەبرانی خواتان دەکوشت ئەگەر بروادارن؟ هەلبەتە ئەوانی سەردەمی پیڤه مەبر ﷺ نەیانکوشتوون و ئەوانە ی پیشی کوشتووین، بەلام خوی دادگەر بۆیە پالی داودتە لای ئەوانیش، چونکە ئەوان لەپی ئەو بابو باپیرانەیان لایان نەداود و هەر پیانەود پابەند نەبوون، بۆیە دەبنە شەریک لە کردەودکانیاندا، ئەودە مانایەك، مانایەکی دی: ئەوانە ی سەردەمی پیڤه مەبریش ﷺ هەمیشە خەریکی نەخشەو پیلان بوون، کە پیڤه مەبری کۆتایی ﷺ بکوژن، کەواتە: وەك کوشتبیتیاں وایە، چونکە چەند جارێك پیلان و فیلیان بۆ دانا: ژمەریان بۆ لە خواردن کرد، وە ویستیان بەرداشیک ی بەسەردا بدەن، بەلام خوی بالادەست پاراستی و نەیهیشت نەخشەو پیلانەکیان سەربگری، بۆیە بە پیی نیهتەکە ی خۆیان گوناھەکیان لەسەر تۆمار کراود.

چه ند مه سه له یه کی گرنه گ

مه سه له ی به گم: که دهر موی: ﴿وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ﴾ له سوور پتی (المؤمنون) دا دهر موی: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا...﴾ (۴۴)، واته: په یتا په یتا پیغه مبه رانی خو مانمان نارد، وه له سوور پتی (فاطر) دا دهر موی: ﴿... وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ (۲۴)، واته: هیچ کومه لیک نه بووه، هیچ کومه لگایه کی به شهر نه بووه مه گمر تر سینرو وریاکه ره مویه کی تیدا ره وانه کراوه، بۆ ئه وهی خه لک به لگه و بیانووی نه بی له سمر خوا.

مه سه له ی دوو م: ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾، واته: گیانی پاک، که مه به ست پی جبریه الهی، هه لته ته نه صرانی یه کان له ئینجیله کانی خو یاندا وشه ی ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾، به کار دمه یین وه کی یه کی له سی (ئوقنووم) ده کان ئه وان ده لئین: عیسا، خوا، (رُوحُ الْقُدُسِ) سی ئوقنوومه کان (الأقانیم الثلاثة) ن، واته: سی توخم پیگه ینهرن و به همر سیکیان یه ک شت پیکی لئین، که یه ک شتیشه و سی شتیشه ! ده جا و مره کی سهری لی در ده چی ؟ سی شت ببی به یه ک شت !! دیاره نه صرانی یه کان بوخو یان ده لئین: ئه مه له بهر ئه مویه ئیمان هینده قووله ئینسان سهری لی در ناچی ! به لام له راستیدا وانیه، به لکو خو ی له خویدا شتیکی بی بناغه و ئه فسانه یه و، له گه ل عه قلدا تیکده گیر ی، به لی جاری واهیه عه قل سهری له هه ندی راستیه کانی دین در ناچی، به لام همر گیز له گه ل عه قل تیکنا گیر ی، بۆ وینه: همر دوو سیفه تی همر بووی تی (أزلیة) و همر ماوی تی (أبدیة) ی خوا، له عه قلدا جییان نابیته وه و بوی (استعاب) نا کرین، به لام له هه مان کاتدا له گه لی تیکنا گیرین و دژ ناوهرستن، لیره شه وه، زانیانی ئیسلام گوتوو یانه: (قَدْ يَأْتِي الدِّينُ بِمَحَارَاتِ الْعُقُولِ، وَلَكِنْ لَا يَأْتِي بِمَحَالَاتِ الْعُقُولِ)، واته: نایین جاری وایه شتی وای دینی که عه قلده کان سهراسیمه ده کات و

توووشی سەر سوڕمان دەکات، بەلام شتی وا نایەتی که لەگەڵ عەقلەکان تێکبگیری و بە مەحالی بزانی.

مەسەلەی سێپەم: که خوای پەروەردگار (خۆ بەزەگەری) و (ئارەزوو بازایی)

بەپەسەر کردوونە، وەك دەفەرموی: ﴿أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى

أَنفُسُكُمْ أَتَكْبَرْتُمْ﴾، ئەو دی لیۆمەردەگیری که خۆ بەزەگەران بەزۆری لە

بەرانبەر شتێکدا خۆ بەزەل دەگرن، که دژی ئارەزوویانە، ئەگەر نا شتێک

لەگەڵ ئارەزوویان، دەگونجی بۆی دەبنە کۆیلە و خەزەتکار و ژێردەست،

بەلام دژی هەر شتێک که لەگەڵ ئارەزووەکانیاندا تێکبگیری، با ئەو شتە زۆر

بەرزو چاکی و پاکیش بێ.

مەسەلەی چوارەم: خوا ﷻ کوشتنی پێغەمبەران لەگەڵ بەدرۆ زانیانی

پێغەمبەراندا، بەپەسەر کردووە، دەفەرموی: ﴿فَقَرِيفًا كَذَبْتُمْ وَقَرِيفًا

نَقَلْتُمْ﴾ هەندێکیان تان بەدرۆ زانیان و هەندێکیان تان کوشتن، کەواتە:

دەست چوونە خوینی پێغەمبەران، بەئێ گوناھێکی زۆر گەورە، بەلام بەدرۆ

زانیانی پێغەمبەرانیش، دیسان گوناھێکی زۆر گەورە.

مەسەلەی پێنجەم: که گوتووینانە: ﴿قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾، وەك گوتمان دوو مانای

هەن: یەكەم: دای ئەمە توورەكە ی زانیارییە و پێویستییمان بە زانیاری تۆ

نیە، دووەم: دایمان لە توورەكە دایە و پێچراوە، وەك لە شوینیکی دی

دەفەرموی: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا نَدْعُونَ إِلَيْهِ ...﴾ **فصلت**، واتە: وە

گوتیان دایمان لەنیو کیفان دایە و پێچراوە، لە بەرانبەر ئەویدا که تۆ بانگمان

بۆی دەکەیت، ئەو هیدایەتە ی تۆ ناچیتە دایمان، دەشگونجی ئەمە لە رووی

گالتە پێکردنەو گوتبێتایان.

مەسەلەی شەشەم: که دەفەرموی: ﴿بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ﴾، واتە: خوا بە هۆی

کوفەرەکیانەو نەفرینی لێکردن و دووری خستەو، کوفر شتێکە ئێنسان

بۆخۆی به دهستی دینى، (کفر) یش له (ستر) دوه هاتوه، یانى: داپۆشین و (کافر) یانى: داپۆشه، وه کافر بۆیه پى دهگوترى: (کافر) چونکه نهو حهقیقه ته ئیمانیهی خوی پهرومردگار له فیطرهتیدا دایناوه، دمیشاریتهوه، ئنجا دوی نهوهی که نهو بۆ خۆی له خوا دوور دهکهوێتهوه، خوا زیاتری دوور دهخاتهوه، وهك چۆن کهسیك که له خوا نزیک دهبیتهوه، خوا زیاتر لى نزیک دهبیتهوهو خوا زوێم له کهس ناکات.

مسئلهی ههوتهم: که دهمرموی: ﴿مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ﴾، نهوهی که له گهل ئهوانه و بهوانه بهراستی دزمانى، واته: ئهسلێ تهوهرات بهراست دزمانى، نهك نهو تهوهراتهی ئیستا که دهستکاریی کراوهو گۆرراوه، قورئان نهوه بهراست نازانى، ههلبهته تهوهرات ئیستاش شتى وای تیدا ههیه که دژی قورئان نیهو، دیاره نهوهی که له گهل قورئاندا دهگونجی، قورئان نهوه بهراست دزمانى، بهلام نهوهی که گۆرراوه دهستکاریی کراوه، قورئان نهوه بهراست نازانى.

مسئلهی ههشتهم: که دهمرموی: ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ﴾، تهماشا دهکهی جووله که کان زۆر عه و دال و تامه زرو بوون تاكو پیغه مبهری کۆتایی بی، که چی که هاتوه دژایهتیان کردوه، زۆرجار خهك وایه ئیددیعی مسوئمانهتی دهکات و ئیددیعی دینداریی دهکات، دواپی که حهقیقه تیکی دینی بۆ روون دهکهیهوه، که له گهل کلتورو که له پوور (موروثات) ی پیشی تیکده گیرى، له گهل بهرژومندیی و له گهل ههوا و ئارزووی تیکده گیرى، تهماشا دهکهی دژی رادهووستی! که واته: ههه له ئهسلدا راستی نه کردوهو عه و دالی ههق و تامه زرووی دۆزینه وهی ههق نه بووه.

مسئلهی نۆیهم: که دهمرموی: ﴿فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ﴾، توورمیی له سههر توورمیی یان هه لگرته وهو بردهوه، نهوه پیچه وانهی: ﴿... تَوْرٌ عَلَى تَوْرٍ...﴾ (٣٥) السوره ئینسان ئه گهر به رهو خوا ههنگاو بنی، خوی به بهزمی روشنایی له سههر روشنایی پیده به خشی، بهلام کاتی پشت له خوا دهکات، خوی دادگهر

رۇز بە رۇز زياتر لى توورە دەبىت، ھەتا زياتر ھەلۋىستىكى خراپ دەنۋىنى،
زياتر خوا لى توورە دەبىت.

مەسەلە ۱ دىمە: كە دەفەرمۇ: ﴿ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا ﴾، ئەو زور

لەنۋو مەسۇلماناندا ھەيە، ھەندى كەس دەمارگىرى (تَعَصُّب) ى ھەيە بۇ شتىك،
بۇ كىتەبىك، بۇ زانايەك، بۇ مەزەبىك، بۇ بۇچوونىك، تەنیا ئەو بەراست و
ھەق دەزانى، نەخىر دەبى ئەو ى كە نىرراوى خوا ﴿ مَا أُنزِلَ اللَّهُ ﴾ ىيە
ھەموو قەبوول بەكى، ئەگەرنا ئەو ەك خوا دەفەرمۇ: ﴿ ... كُلُّ حَرْبٍ بِمَا

لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ ﴿ ۳۲ ﴾ الروم، ى بەسەردا دەچەسپى، ە لەراستىيدا ھەركەس
باش لە بەرنامەى خوا تىگەشتى و چاك لە زانىارىيدا رۇچووبى، لايەنگىرى
بۇ ھەموو دىنى خواى پەرودگار ھەيە، نەك تەنیا بۇ مەزەبىك و زانايەك و
ئىجتىھادىك، تەنیا ئەو بەدىن بزائى و ئەويدىكە لە دەرەوى بازنە دابنى !

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

پاڭەياندى مەكتەبى ەلمۇستا ەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English، عربى، گورەى

لە نۇرە كۆمەلەنپەنەكان لەكەلەنان

Stay informed on social media

نەن مەكەم عىز موانع التواصل الاجتماعى

ەلى بابىر/ AliBapir

ەلى بابىر/ AliBapir

كەتالى

پاڭەياندى مەكتەبى ەلمۇستا ەلى بابىر

دەرسى ھەزەدەبەم

پېئاسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەشت (۸) ئايەت پېكەيت، كە ئايەتەكانى: ژمارە (۹۲) تاكو (۹۹)ن، لە سوورچەتى (البقرة)، خوا ﷻ لە دوو توۋى ئەم ھەشت ئايەتەدا، ھەندىكى دى لە ھەلوۋىستە خراپەكانى جوولەكەكان دەخاتەرۋو، وەك گۆلك پەرسىتى كە پېشتىرىش باسكراۋە، بەلام لېرەدا بەچاۋياندا دەداتەۋە، ھەروەھا سەرپىچىيى و لاملىي كەردىيان لە فەرمانەكانى ئەو شەرىعەت و بەرنامەيەى كە بۇيان نېرراۋە، وە لاف لېدانى ئەۋە كە بەھەشت لە دۈرۈژدا تەنيا لە گرەۋى ئەۋاندايەو، لەسەر ئەۋاندا تاپۇ كراۋە، وە زىياد لە پېۋىست خۇشۋىستىنى دىيا، وە بە دوژمن زانىنى جوبرائىل ﷺ وە ئەۋە كەردنە بىيانوۋى ئەۋە كە ئيمان بە پېغەمبەرى خاتەم ﷺ نەھىنن، كە جوبرائىل وەھى بۇ دېنەيت !

﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ (۹۲) وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۹۳﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ أَلَدَارُ الْآخِرَةِ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۹۴﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۹۵﴾ وَلَنَجْذِثَهُمْ أَخْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرَحِّزِهِ ۖ مِنَ الْعَذَابِ ۚ إِنَّ يُعَمَّرُ ۖ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿۹۶﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا

لِحَبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى
لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَحَبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ
اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكَ ءَايَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا
الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾

مانای وشە بە وشە ی ئایەتەکان

((وہ بیگومان مووسا بہ بہ لگہ پروونہ کانہوہ ھاتہ لاتان (ئہی جوولہ کەکان)
کەچی دوا ی وی، کاتیئ کە چوو بۆ وەرگرتنی تەورات، ستەمکارانہ گۆلکتان کردہ
پەرستراو ﴿٩٧﴾ وە یادبکەنہوہ کاتیئ پەیماننامان وەرگرتو (چیای) طوورمان
بەسەرتانہوہ راگرتو پیمانگوتن: ئہو (بەرنامە ی) ھ ی پیمانداون بە توندی
بیگرن و گوئی بگرن، کەچی گوتیان: بیستمان و سەرپێچییمان کرد! وە
خۆشەوێستی گۆلک بەھۆی کوفریانہوہ بە دلێاندا خورابووە: بلی: (ئەگەر
بروادارین وەک ئیدیعا دەکەن) ئہوہ ئیمانہ کەتان فەرمانتان بە خراپترین شت
پێدەکات! ﴿٩٨﴾ بلی: ئەگەر راستە مەنزڵگای دواڕۆژ بەتایبەتو بە حیا لە خەلک
بۆ ئیوہیہ، دەمردن بە خۆزگە بخوازن، ئەگەر راست دەکەن ﴿٩٩﴾ بەلام بیگومان
ھەرگیز مردن بە ئاوات ناخوازن، بەھۆی ئہوہوہ کە دەستیان پێشی خستوہ لە
کردەوہی خراپ، وە خوا بە ستەمکاران زانیہ ﴿٩٥﴾ وە بیگومان تۆ دەیانبینی کە
سوورترین کەسن لەسەر ھەرجۆرہ ژیانیک تەنانەت لە ھاوبەش دانەردەکانیش
سوورترن، یەکیکیان ھەز دەکات ھەزار سال تەمەن بکات، ھەرچەندە ئەگەر ئہو
تەمەنەشی ببی لە ئازاری دۆزەخ لای نادات، وە خوا بینەری ئہوہیہ کە دیکەن
﴿٩٦﴾ بلی: ھەرکەسیئ دۆژمنی جیبریە، با بزانی کە ئہو بە فەرمانی خوا
قورپانی داہەزاندۆتە سەر دلی تۆ، کە ئہوہی پێش خۆی بەراست دەزانی،
رێنمایی و موژدەییہ بۆ برواداران ﴿٩٧﴾ ھەرکەسیئ دۆژمنی خواو فریشتەکانی و

پىغەمبەرانى و جىبرىل و مىكال بىت، ئەوۋە بىگومان (كافىرە) و، خواش دوژمنى كافىرانە ﴿۹۸﴾ ۋە بىگومان ئايەتى پروومان بۇ لای تۆ ناردوونە خوارى، كە جگە لە لادىمران ھىچ كەس پىيان بىپروا نابى ﴿۹۹﴾.))

شىكردنەۋى ھەندىك لە وشەكان

(بِالْبَيِّنَاتِ): (بَانَ وَاسْتَبَانَ وَتَبَيَّنَ) واتە: پروون بۆۋە، كە (بَيِّنَات) لەوۋە ھاتوۋە، (وَالْبَيِّنَةُ: الدَّلَالَةُ الْوَاضِحَةُ عَقْلِيَّةً كَانَتْ أَوْ مُحَسُّوسَةً)، (بَيِّنَةٌ) رېنىشاندىرىكى رۆشنە چ رېنىشاندىرى عەقلى بى، چ ھى بەرھەست بى، ديارە (بَيِّنَات) كۆى (بَيِّنَةٌ) يە، واتە: بەلگە رۆشنەكان.

(وَأَسْمَعُوا): واتە: بېيستن، بەلام لىردەدا مەبەست پى تىبگەن (إِفْهَمُوا) ياخود فەرمانبەرى بگەن (أَطِيعُوا) يە، چونكە: (السَّمْعُ: قُوَّةٌ فِي الْأَذْنِ بِهِ يُدْرِكُ الْأَصْوَاتَ وَفِعْلُهُ: السَّمْعُ) واتە: (سَمِعَ) ھىزىكە لە گویدا كە ئىنسان دەنگەكانى پى دەيىستى، ئىنجا كىردەۋەكەشى پى دەگوترى: (سَمِعَ)، جارى واش ھەيە مەبەست لە بىستن تىگەيشتە، ۋە جارى واش ھەيە مەبەست پى طاعەت و فەرمانبەرى كىردە.

(وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعَجَلَ): مەبەست لەم رىستەيە دوو شتە:

۱/ عەرەب دەلىن: (أَشْرَبْتُ الْبَعِيرَ: أَي شَدَدْتُ حَبْلًا فِي عُنُقِهِ)، واتە: پەتىكەم لە مى حوشترەكە قايم كىرد، واتە: گۆلك بەدلىانەۋە شەتەك درا بوو، بەدلىانەۋە بەستىرابوو كە كاتى خۆى گۆلكيان پەرسىست ئەو گۆلكە ۋەك بلى بە پەتىكەۋە بەدلىانەۋە گرىدرا بوو، ئەومىندە خۇشيان دەيىست.

۲/ ياخود لىردەدا وشەيەك پەرىنراۋە، كە سىياق دەلالەتى لەسەر دەكات و برىتىيە لە (حَبِّ) بەمجۆرە (أَشْرَبَ حَبُّ الْعَجَلِ فِي قُلُوبِهِمُ)، واتە: خۇشويستى گۆلك بە دلىاندا كىرابوو، ۋەك خواردەۋمىيەك.

(بُئْسَمَا): (أَصْلُ بُئْسَ: بُئْسَ وَهُوَ مِنَ الْبُؤْسِ) واته: خراپترین شت، چونکه وشه ی (بئس) له (بئس) دوه هاتوه، ئه ویش له (بئس) دوه هاتوه، واته: خراپترین نارده هتیی.

(خَالِصَةً): واته: ساغو خالی له خلتته (الْخَالِصُ كَالصَافِي إِلَّا أَنَّ الْخَالِصَ مَا زَالَ عَنْهُ شَوْبُهُ بَعْدَ أَنْ كَانَ فِيهِ يُقَالُ: خَلَصْتُه فَخَالَصَ) واته: (خَالِصَ)، وهك (صافي)، وایه، به لام حیا وازییه که یان ئه و دیه که (خَالِصَ) خلتته له گه ل بئ و لی جیا کرابیتته وه، یاخود شتیکی غه ربیی له گه ل بووبی و لی جیا کرابیتته وه، به لام (صافي) ئه و دیه که همر له ئه سلدا صاف بووبیت، ده گوتری: (خَلَصْتُه فَخَلَصَ) واته: ساغم کردوه، یاخود پا لاوتم و ساغو صاف بووه.

(فَتَمَنَّا): (الْتَمَنِي: تَقْدِيرُ شَيْءٍ فِي النَّفْسِ وَتَصَوُّرُهُ فِيهَا) (تَمَنِي) ئه و دیه که ئینسان شتی که ده لی خویدا وینا بکات، واته: خوژگه به شتی که خواستن.

(أَحْرَصَ): (الْحَرَصُ: فَرْطُ الشَّرِّهِ وَفَرْطُ الْإِرَادَةِ)، (حَرَصَ) ئه و دیه که ئینسان زور ئارمزووی له شتی که بیت و زور به ته مای شتی که بئ، (أَحْرَصَ) یانی: سوورتر له سهر هه بوونی شتی که.

(بِمَرْحَرَجِهِ): واته: لادان، چونکه (زَحَرَجَ)، واته: (أَزَالَ) لایدا.

(قَلْبِكَ): (قَلْبَ)، واته: دل، (قَلْبُ الشَّيْءِ: تَصْرِيفُهُ وَصَرْفُهُ عَنْ وَجْهِ إِلَى وَجْهِ وَسُمِّي الْقَلْبُ قَلْبًا لِثِقَلِيهِ)، (قَلْبَ) بریتیه له لادانی شتی که له لایه که بهرمو لایه که، وه دل بوویه ناو نراوه دل، چونکه له حالیکه وه بو حالیک ده گوری.

(بِإِذْنِ اللَّهِ): (الإِذْنُ فِي الشَّيْءِ: إِعْلَامُ بِإِجَازَتِهِ وَالرُّخْصَةُ فِيهِ)، (إِذْنُ) بریتیه له ئاگادار کردنه وه که ئیجازه و مؤلهت ههیه ئه و شته بکری، جا جاری و ههیه وشه ی: (بِإِذْنِ اللَّهِ)، واته: به مؤلهتی خوا، وه جاری و ههیه مه به ست پیی ئیراده و ویستی خوایه، دیاره (إِذْنُ) ی شهر عییمان ههیه و (إِذْنُ) ی

کەونییمان هەیه، (إِذْ)ی شەریعی، ئەودیه کە خوا لە شەری خۆیدا ڕێگای
دابێ بە شتێک، وه (إِذْ)ی کەونی یان قەدەری، ئەودیه کە خۆی زاناو
توانا خواستو ویستی لەسەر شتێک بوو بێت.

هۆی هاتنه خواروادی ئایەتەکان

۱) هۆی هاتنه خواروادی ئەو ئایەتە هەیه کە دەرئەوێ: ﴿قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا

لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَقْبَلَتْ
يَهُودُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالُوا: يَا أَبَا الْقَاسِمِ، نَسْأَلُكَ عَنْ أَشْيَاءَ، فَإِنْ أَجَبْتَنَا
فِيهَا اتَّبَعْنَاكَ، أَخْبَرْنَا مَنْ الَّذِي يَأْتِيكَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ؟ فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ نَبِيِّ إِلَّا
يَأْتِيهِ مَلَكٌ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ ﷻ بِالرِّسَالَةِ وَاللُّوحِ، فَمَنْ صَاحِبُكَ؟ قَالَ:
جِبْرِيلُ، قَالُوا: ذَاكَ الَّذِي يَنْزِلُ بِالْحَرْبِ وَالْقِتَالِ، ذَاكَ عَدُوُّنَا، لَوْ قُلْتَ:
مِيكَائِيلُ الَّذِي يَنْزِلُ بِالْقَطْرِ وَالرَّحْمَةِ، اتَّبَعْنَاكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿قُلْ مَنْ

كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، (أسباب النزول
للنيسابوري، ص: (۱۸)، رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (۲۴۸۳)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۳۱۱۷)}،
واته: هەندێ لە جوولە کەکان هاتن بۆ لای پێغەمبەر ﷺ گوتیان: ئەو بابی
قاسیم! هەندێ شت لێ دەرسین، ئەگەر وەلامتداینەوه شوینت دەکەوین،
هەوالمەن بەدیه کێ وەحی بۆ تۆ دینێ لە فریشتەکان؟ چونکە هیچ کام لە
پێغەمبەران نەبوو، مەگەر فریشتەیهک وەحی و بەرنامە بۆ هێناو، جا ئایا
ئەو فریشتەیهی دێ بۆلای تۆ کامەیه؟ ئەویش فەرمووی: (جیبریل)، (دیاره
جیبریل سەرۆکی ئەو فریشتانەیه کە وەحی و پەیام بۆ پێغەمبەران دەین، وه
بۆلای هەموو پێغەمبەران هەر ئەو بوو)، گوتیان: ئەو ئەو کەسەیه کە
فەرمان دەکات بە جەنگ و بە کوشتار، ئەو دوزمێ ئێمەیه، ئەگەر گوتبات:
میکائیل کە سەرپەرشتی باران بارین و دابەزینی بەزمی خوایه، شوینت
دەکەوتین، (دیاره ئەو بەس بیانووگرتن بوو).

﴿۲﴾ ھۆی ھاتنە خوارو ھۆی ئەو ئایەتە، کە دەفەرموی: ﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ ءَايَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾، ﴿قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذَا جَوَابٌ لِابْنِ صُورِيَا، حِينَ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ يَا مُحَمَّدُ مَا جِئْتَنَا بِشَيْءٍ نَعْرِفُهُ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكَ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ فَتَنْبِئُكَ بِهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ﴾، واتە: عەبدوللای کوری عەبباس خوا لییان رازی بێ دەلی: ئەم ئایەتە وەلامی (ابن سوریا)یە، - یەکیک بوو لە زانیانی جوولەکە - کە ھاتە لای پیغەمبەر ﷺ گوتی: ئەو موخەممەد! تۆ ھیچ شتیکت پێ نیە کە لەسەر بناغە ی ئەو شویت بکەوین، وە تۆ ھیچ موعجیزە بەلگە یەکت نەھیناوە! تاکو بەھۆیە وە شویت بکەوین، خواش ئەم ئایەتە ناردە خوار.

دیارە جوولەکەکان زۆرجار لە بیانوو گەراون، بۆ پاساودانە وە ھەلۆیستی خۆیان، وە بۆ ئەو دوا یی جەنگی ئیعلامی دروست بکەن لە دژی پیغەمبەر ﷺ ئەو جوورە مشت و مەرانیان لە گەل پیغەمبەر دا کردو، ئە گەرنا زانیوانە کە موخەممەد پیغەمبەر خوا یە، ئەو لەلایەک لەلایەکی دی، ئەوان ھەلسا و لێردا ئەو میان کردۆتە بیانوو، کە تۆ بۆچی موعجیزە یەکی بەرھەستت پێ نیە؟ وەک چۆن موسا ﷺ گۆچانی پیبوو دەبوو بە ئەژدیھا، وە دەستی لەبەن ھەنگلی دەنا وەک گۆپ دادەگیرسا، وە چەندان موعجیزە ی دیکە، وە عیسا ﷺ مردووی زیندوو دەکردو، نەخۆشی گول (گەر) و بەلەک و کویری زگماکی چاک دەکردو، بەلێ ئەوان داوا ی ئەو جوورە موعجیزانە یان لە پیغەمبەر دەکرد ﷺ، پیخەمبەر لەو کە موخەممەد پیغەمبەر ھەموو بە شەریەتە، بۆیە خوا شتیکی بۆ کردۆتە بەلگە و موعجیزە، کە ھەتا بە شەریەت لەسەر زەوی بمی، ئەو بەلگە و موعجیزە ش دەمی، کە قورئانە، بەلام ئە گەر خوا ﷻ موعجیزە ی وەک ھی پیغەمبەری دیکە ی بە پیغەمبەر ی ئیمە دا بایە، بۆ ئیسا ی پیغەمبەر ایەتیەکی، ئەو بە مردنی خۆی ئۆمەتە کە ی بەلگە ی بە دەستە وە نەدەما، بۆ ئیسا ی پیغەمبەر ایەتی موخەممەد ﷺ، ئە گەرنا بیگومان

پيغمبهرى ئىمه ﷺ موعجيزه دىكە بوون، بهلام بۇ ئىسپاتى
پيغمبهرايه تى خۇي ته نيا قورئانى به بهلگه هيناوته وه.

مانای گشتی نایه‌تہ‌گان

خوایا له سهر سهر زدنشتکردن و هه له و که موکووری پێشینانیان خستنه و بهرچاوی جووله که کانی روژگاری پێغه مبهری خاتهم ﷺ بهردوامه، له سۆنگهی ئهوهوه که زۆر خوایان به و رابردوو به و پێشینانه یانه وه هه لکی شادوو شانازی یان پێوه کردوون ! خوای کاربه جیش ئه و راستییانه یان بێرده خاته وه لهباردی رابردوویان و پێشینانیانه وه، تاکو له و له خوایای بوون (غروو) و خو به زلگری و خو به سندییه یان بێنیه خوای، بۆیه روو له جووله که کانی سهرده می پێغه مبهرو ﷺ ئه وانه ی ئیستاش دهکات و دهفرمو ی: ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾، بێگومان مووسا به به لگه و مو عجزه ی ئاشکرا وه هاته لاتان، ئنجا دوا ی ئه وه ش، واته: دوا ی ئه وه ی که ئه و هه مو وه مو عجزه و به لگه ی بۆ هینابوون، یاخود دوا ی ئه وه ی که چوو ته و رات و مرگری له خوا ی په رو مردگار، هه تا هاته وه ئیوه گۆلکتان په رست و ئیوه سته مکار بوون، پاشان دهفرمو ی: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ﴾، وه یادبکه نه وه ئه و کاته ی په یمانمان لیتان و مرگرت، وه کیوی طوورمان به سهر سه رتانه وه راگرت، وه که له دهرسه کانی رابردو ودا باس مان کرد، که ئایا پابه ند ده بن به ته و راته وه و، به برگه کانی ئه و په یمانه وه که لیتان و مرده گیری، که نیو مرچکی ئه و برگانه ش هه ر له ته و رات دایه، دیاره ئه و کاته گوتوو یانه: به ئی، بۆیه دهفرمو ی: ﴿حَذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَسْمِعُوا﴾، پیمانگوتن: ئه وه ی پیماندا ون ئه و بهرنامه و شه ریه ته، به جیدی و به تونیدی و مری بگرن، (واته: لێی تی بگهن یاخود: فه رمان به ریی بکه ن)، ﴿قَالُوا سَمِعْنَا

وَعَصَيْنَا ﴿٣٢٧﴾، گوتیان: (واتە: جووله‌که‌کانی سەردەمی مووسا ﷺ وە دواییش بە درێژی ژانیان ھەر ئەو ھەلۆیستی کردەیان بوو) بیستمان و سەریچیمان کرد، لێرەدا زانیان دەلێن: ئەو بە زمانی حال خۆی زانا بەسەرھاتی ئەوان دەگیرێتەو، واتە: بە زمانی حال، گوتیان: ئەو بیستمان، بەلام بەقسەمان نەکردی، ﴿وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾، وە گۆلکیان بە دلەو نووسابوو و شەتەک درابوو، یاخود خۆشەویستی گۆلکیان وەك خوارنەو دیەك پێ خوار درابوو، وەك ئەو دی شتێك بەتۆبزی بە گەروویاندا بکری، بەھۆی کوفرو بێپرواییانە، ﴿قُلْ يَسْمَا يَا مُرْكُم بِهِ إِيْمَنُكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، ئەو پێغەمبەر ﷺ وە ھەر مسوڵمانێك كە لەگەڵ جووله‌كەدا قسان دەكەي! بلی: خراپترین شت ئەو دیە كە ئیمانتان فەرمانتان پێدەكات، ئەگەر راست بکەن ئیماندار بن! بۆیە وا دەفەرموی: چونکە جووله‌كە ئیستاش لەگەڵ دابی، خۆیان لە ھەموو كەس بە ئیماندارتر دزانن و دەلێن: ئیمە ئیماندارین و ئەگەر ئیماندار ھەبن ھەر ئیمەین! وەختی خۆشی بە پێغەمبەر ﷺ زیان دەگوت: تۆ بۆ چیمان بانگ دەكەي؟ ئیمە لە پێش تۆدا ئیمانمان ھێناو، لەپێش تۆدا کتیبمان زانیو، جا خوا دەفەرموی: ئەگەر ئیمان ئەو دی كە فەرمانتان پێدەكات گۆلک بپەرسن و سەریچیی فەرمانی خوا بکەن، ئەو خراپترین شت ئەو ئیمانە، كە ئەو فەرمانە خراپەتان پێدەكات، واتە: ئەو ئیمان نیە، ئیمان دەبێت ئینسان وا لێبكات كە کردەوی چاك بکات، ئیمان دەبێ ئینسان پێك و راستبکات، پاك و چاکی بکات، سەر راستی بکات، بەلام كە مەروفا لار و خوار و پیس و پۆخل و ناھەموار و نالەبار بوو، مانای وایە ھەرچەندە ئیددیعای ئیمان بکات، لێ ناسەلمی نریت، چونکە شوینەواری ئیمانی پێو نابینرێ، ئنجا ئیددیعایەکی دیکەیان ئەو دیو دمیانگوت: لە دواڕۆژدا بەھەشت ھەر لەسەر ئیمە تاپۆکراو و ھەر ئیمە دەچینە بەھەشت، جا خوا (جَلَّ شَانُهُ) دەفەرموی: ﴿قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ﴾

فَتَمَتُّوا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳۲۸﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر مەنزڵگای دواڕۆژ لەلای خوا تایبەتە بە ئێوە و دەبێت بەشی کەسی دیکە ی پێوێنێ، مردن بە خۆزگە بخوازن ئەگەر راست دەکەن، واتە: هێندە لە مردنێ مەترسین، ئەوەندە ژیاڵی دنیاتان خۆش نەوێ، تۆ کە دڵنیای ئەگەر بچیه خزمەت خوا، میوانداریت دەکات و دتخاتە بەهەشت، نابێ لە مردن بترسێ، کەچی ئەو جوولەکەکان کە ئێوە هێندە لە مردنێ دترسین و هێندە ژیاڵی دنیاتان خۆش دەوێ، ئەوە بەلگەو نیشانەی ئێوەیە کە راست ناکەن، ئەو قەناعەتەتان نیە کە بەهەشت بۆ ئێوە دانرابێ و ئەوە تەنیا ئیدیدیا کە دەیکەن، بۆ ئەوەی عەوامەکان و خەڵکە سادەکەتان چەواشە بکەن، بپروا بە پیڤەمبەری کۆتایی نەهین ﷺ، بۆیه دھەرموئ: ﴿وَلَنْ يَتَمَتُّوهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ﴾، وە هەرگیز ئەوانە مەرگ و مردن بە ئاوات ناخوازن، بەهۆی ئەو کردەوانەو کە دەستیان پێشی خستو، واتە: بە هۆی پەریزی پیسیانەو، هەرگیز حەز بە چارەى مردن ناکەن، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾، وە خوا زانیە بەستەمکاران، ئەوانیش هەم زوڵمیان لە خۆیان کردو، وە هەم لەودش کە جوولەکە ئیدیدیا دەکەن، شوێنی کەوتوون، کە شەریعەتی مووسایە، وە لە پیڤەمبەری کۆتایی ﷺیش، کە خەڵکی لە بەرانبەریدا تووشی چەواشەکاری دەکەن، تاكو ئیمانی پێ نەهین، پاشان باسی هەلوێستیکی دیکەیان دەکات، دھەرموئ: ﴿وَلَنَجْذِئَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَسْرَكُوا﴾، وە تۆ دەبینی ئەوانە سوورترین کەسن لەسەر هەر جوورە ژیاڵیک (بەس بژین)، تەنانت لەوانەش کە هاوبەشیان (بۆ خوا) داناو، ﴿يَوْمَ أَحْذَهُمْ لَوْ يَعْمُرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾، یەکیکیان (یان هەر کامیکیان) بە خۆزگە دەخوای، کە هەزار سال تەمەنی بێ ﴿وَمَا هُوَ بِمُزَحَّزَّجٍ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يَعْمَرَ﴾، هەرچەندە ئەگەر هەزار سالی بژێ، ئەو تەمەنە درێژە هەر لە ناگری لاناو دووری ناخاتەو ﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾، وە خوا بینەری ئێوەیە کە ئەنجامی دەدەن، وە

هه ئویستیکی دیکهیان ئهوه بوو، که ئهوه میان به بیانوو دههینایهوه: بۆیه ئیمان به پیغه مبهری کۆتایی ناهینن، چونکه ئهوه پهیکه ی که وهحی بۆ دینیو، ئهوه نوینه ره دی که له نیوان ئهوهو خوا دایه، جیبریه علیه السلام وه دهیانگوت: جیبریل فهرمانی جهنگو کوشتاری هیناوه له خواوهو، دوژمنی ئیمهیه، ئنجا له بهر ئهوه دی به دوژمنی ئیمه دا په یامی خوات بۆ دی، ئیمه شوینت ناکه وین! هه لبهته ئهوه بیانوو یه، ئه گهرنا ههرکه سی خوا بیکات به نوینهری خۆی، تۆ ده بی دۆستت بی، ئه گهر خۆت به بهنده ی خوا دهرانی، بۆیه ده فهرمو ی: ﴿قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾، بلی: ههرکه سی ک دوژمنی جیبریه (که سه روکی هه موو فریشته کانه، وه سه روکی ئهوه فریشته نه یه که وهحی دینن) ئهوه بابزانن که جیبریل به فهرمانی خواو به مۆلته ی خوا قوربانی دابه زاندۆته سه ر دلی تۆ، که ئهوه دی پیش خۆی (واته: هه موو کتیه کانی پیش خۆی) به راست دهرانی، وه رینمای ی و موژده یه بۆ به رواداران، ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾، وه ههرکه سی ک دوژمنی خواو فریشته کانی و پیغه مبه رانی و جیبریل و می کال بی، ئهوه به ته ئکید کافر وه خواش دوژمنی کافرا نه، یانی: ههرکه سی ک دوژمنی فریشته کانی خوا بی، ئهوه دوژمنی خوا یه و ههرکه سی دوژمنی یه کێ له پیغه مبه رانی خوا بی، ئهوه دوژمنی خوا یه، ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾، وه به ته ئکید ئیمه ئایه ته ره وشنه کانه مان بۆ لای تۆ نار دوون (ئایه ته کانی قوربان نیشانه ی زۆر ره وشنن که تۆ پیغه مبه ر ی خوا ی)، وه هه یج که سی پێیان بی به روا نابیت، مه گهر لادهر بی، لادهر بی له هوکمی عه قل، له هوکمی عیلم، له فیطره تی خۆی، وه لادهر بی له په یام و به رنامه ی هه موو پیغه مبه ران (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَسَلَّم).

چه ند مه سه له یه کی گرن گ

مه سه له ی به گم: که دمه رموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ

بِالرُّسُلِ﴾ مه به ست لی رده دا ئه و دیه که هه ئو یستان له به ران به ر موحه مه ددا و ع لیه، همره همان هه ئو یستانه که له به ران به ر مووسادا ع لیه هه تانبوو، مووساش ع لیه زور موعجیزه و به لگه ی ئاشکرای بو هیان، که چی سه ریچییتان له فصرمانی کرد، که واته: موحه مه دیش ع لیه ئیمان هیان پی پی به کی له سمر موعجیزه و به لگه یه کی دیکه نه که وتود، به لگو همرناتانه وی ئیمان بین، وهك چون ئیمان هیان تان به مووسا به کی له سمر موعجیزه و به لگه نه که وتبوو، به لگه و موعجیزه ی زوری بو هیان، که چی همر سه ریچی و لاملیتان کرد.

مه سه له ی دووم: که دمه رموی: ﴿حَذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَسْمَعُوا﴾،

ئه وه ی لی و مرده گیرئ، که شه ریعه ت و کتبی خوا، به گم: ده بی به جیلدی و به هیز، وه به توندی و مرگیری، نهك به ده ستی شل که همر خوت لیبدن بکه ویته خوار، یان به همره شه یهك، یان به ته ماعیک ده ستی لی به ریده ی! ده بی توند بیگری، دووم: وه پاشان ده بی به تیگه یشتنه وه، وه به پابه ندیه وه بی، وهك پیشتی چه مک و واتای بیستن (واسمعوا) مان روونکرده وه.

مه سه له ی سییه م: که گو توویانه: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾، وا پیده چی، که خوا

ع لیه لی رده دا وهك بلئی حاله تی کردمی ئه وان بگریته وه، واته به زمانی حال گوتیان: ئه وه بیستمان، به لام به قسه شت ناکهین!

مه سه له ی چواره م: که خوا چه ند جاریک دمه رموی: ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾،

ئاماژیه به وه که ئه گهر ئینسان ئیمانی هه بی، ئیمان ئینسان راسته ری دهکات به ره و چاکه، وه کرده و ی چاک پیده کات و دل و ده چه رخی نی به ره و طاعه تی خوا، که واته: همر کاتیک ئینسان روو له خیر نه بوو، روو له چاکه نه بوو، پابه ندنه بوو به شه ریعه تی خوا وه، مانای وایه ئیمانی نیه، سه رچا وه ئه گهر

بهرآستی سهرچاودیهکی چاک بێ، ئاوی زولال و صافی لێ ههڵدهقوڵێ، ئینسان
ئهگهر بهرآستی ئیمانی ههبێ، ئهوه کردمودی چاک، ئاویکه له سهرچاودی
ئیمانهد ههڵدهقوڵێ.

مَسْأَلَةُ يَتَنَجَّم: كه دهمر موی: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ

خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾، نه گهر راست
 دهكهن مهزلگای دواړوژ ته نیا بو ئیوه دانراوه، مردن به نأوات بخوازن، ئه وهی
 لیو مرده گیرئ که بهر پستی ئینسانئ ئیمانی به خوابئ و ئیمانی به دواړوژ بیئ،
 همرگیز له مردن ناترسی، وه مردن وهك میوانیک ته ماشا دهكات، وه همرکه سی
 روړ له مردن ترسا، بابزانئ ئیمانی به دواړوژ پته و نیه، یاخود جاری وا هه یه
 ئیمانی به دواړوژ پته وه،^(۱) به لام کرده وی باشی نیه و پهریزو بهرهمی باشی
 نیه و له سزای کرده وهكانی خوئ دهرسی، به لام همرکه سی کرده وی باشی
 هه بوو، ئیمانی شی پته و بوو به دواړوژ، به دلنیایی له مردن ناترسی، به ئئ،
 همرکه سی پهریزی پاک بوو بهرچاویشی رووناك دهبئ و بیباك دهبئ.

مەسەلەى شەشەم: جۈۋلەكەكان گىرىتتىكى زۆرگەورمىيان ئەۋمبۈۋ كە زۆر خۇ

پەسەند بوون، ئەوھتا لێردەدا دەلێن: مەنزەلگای دوایڤۆژ ھەر بۆ ئێمە دانراوە!
جا ئەو ھەمووی بۆ ئێمە جێگای عیبرەتە، کە ئێنسان نابێت خۆ پەسەندبێ و
وا بزانێ کە قیامەت ھەر لە گرموی وی دایەو، بەھەشت ھەر چاودرپی وی
دەکات! بەلکو ئێنسانی ئیماندار ھەمیشە دەبێ ترسێشی ھەبێ و ئومێدیشی
ھەبێ، ئومێدی ھەبێ بە رەحمەتی خوا، وە ترسێشی ھەبێ لە دادگەری
خوا ﷻ، کە بەھۆی کردەو خراپەکانییەو تووشی سزایی.

مَسْأَلَةُ جَهَنَّمَ: كَه دَفْعِ رَمُوزِ: ﴿وَلَسَجَدَتْ لَهُمْ أَعْرَاصُ النَّاسِ عَلَى حَيَوةٍ وَمِنْ

اَلَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ، واته: وه دهيانبيني كه سوورترين كه سن له سمر همرجوړه

١) هه‌رچهنده هه‌رکات مەرۆف برۆی به‌خواب به‌خوابو، گرده‌وی باشیشی ده‌بن، نه‌و دووانه مه‌گهر چۆن ده‌نا له‌یه‌ک دانایرین.

ژيانىك وە لە ھاوبەش بۇ خدا دانەرەكانىش سوورتىن، لىي وەردەگىرى كە ھەركەسىكت بىنى، ھەر كوتەى ژيانى بوو، ھەر جۆرە ژيانىك، ئەو بە ھەقىقەت شىۋەى جوولەكەكانى ھەيە، ئىنسانى ئىماندار دەبى بىھوئى ژيانىكى مسوئلمانانە بژىي، ژيانىكى سەربەرزانە بژىي، بەلام ژيانىكى دوور لە خواو ژيانىكى گوناھكارانەو زەبوونانەو ژىردەستانە، نابى لەسەرى سووربى داواكارى بى.

مەسلەى ھەشتەم: وەك باسەرد خوا ﷺ بە جوولەكەكان دەفەرەمۆى: ئىۋە كە ئىددىعەى ئەو دەكەن كە جىبىرىل دوژمىنتانە، كەواتە: ئىۋە دوژمىنى خوان، جا ئەو لىي وەردەگىرى، كە كەسىك بەراستى خواى خۆشبوى، دۆستەكانى خواشى خۆشەدوئىن، دۆستەكانى خواش فرىشتەكانن، پىغەمبەرانن، ئىماندارانن، كەواتە: ھەركەسى ئىماندارانى بەگشتى خۆشەنەوىست، يان كۆمەلىك لە مسوئلمانانى خۆشەنەوىست، لەبەر مسوئلمانەتییەكەيان، دەبى لە ئىمانى خوى بترسىو، ماناى واىە ئەو كەسە پەيوەندىي لەگەل خوا چاك نىە، چونكە كەسىك بەراستى خواى خۆشبوى، دۆستەكانى خواشى خۆشەدوئىن.

خواى پەروەردگار لەو كەسانەمان بگىرى كە ئىماندارى باشن، وە وامان لىبكات، كە تىكرەى دۆستەكانى خواشمان خۆشبووئىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی نوزدهیم

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان چوار (۴) نایه ت دهگریته خو، نایه ته کانی: (۱۰۰ ههتا ۱۰۳)، له م نایه تانه دا خوا ﷺ باسی پهیمان شکینیی جووله که کانمان بو دهکات، وه باسی پابه نلنه بوونیان بهو کتیه وه که خوی پهر و مردگار بو ی ناردوون، وه پاشان باسی نه ودهمان بو دهکات، که چو ن بهدوای جادوو و بهدوای جادوو گهران که وتوون.

﴿أَوْكُلَمَا عَلٰهُدُوا عَهْدًا نَّبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۰۰﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ بَنَّادٌ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كَتَبَ اللَّهُ وِرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۱﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَنَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السَّحَرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هُرُوتَ وَمَرُوتَ ۖ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۖ وَمَا هُمْ بِضَآئِرِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۖ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن خَلْقٍ وَلَئِنَّ مَا شَكَّرُوا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۲﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۳﴾﴾

مانای وشە بە وشە ی ئایەتەکان

((ئایا ھەمراکات پەیمانیکیان (لێومرگیرا) کۆمەلێکیان فرێیاندا، بەلگو زۆربەیان بپروا ناهینن ﴿۱۰۰﴾ وە کاتیەک پێغەمبەرێکیان لە خواوە بۆھات، کە بەراست دانەری ئەومبە کە پێیانە، ھەندێک لەوانە ی کتیبیان دراوەتی، کتیبی خویان فرێدایە پاش پشتیان وەک بلێی نەزانن ﴿۱۰۱﴾ وە کەوتنە شوێن ئەو ی کە شەیتانەکان لەسەردەمی سولەیماندا دەیانخویندەو، وە سولەیمان ﷺ بپپروا نەبوو، بەلگو شەیتانەکان بپپروا بوون کە خەلکیان فیری جادوو، وە فیری ئەو دەکرد کە بۆسەر دوو فریشتەکان لە بابل، کە ھارووت و مارووتن دابەزی، وە کەسیان فیڕ نەدەکرد تا نەیانگوتبە: ئێمە بۆ تاقیکردنەوین، جا بپپروا مەبە (بە ھۆی جادوووە)، ئیدی ئەو میان لیفیڕدەبوون کە میڕدو ژنەکەیان لەیەک جیادەکردەو، وە بیگومان بەبی ویستی خوا جادووگەران ناتوانن زیان بە ھیچ کەس بگەینەن، وە شتیکیان لی فیڕدەبوون کە زیانی لیبدان، وە سوودی پی نەدەگەیانندن، وە بەدلتیایی یەو دەیانزانی کە ھەمراکەسیک جادوو بکری، لە دواپۆژدا بیبەشە، وە ئەگەر زانیبايان (دلتیا دەبوون کە) ئەو خراپترین شتە کە خۆیانی پی بفروشن ﴿۱۰۲﴾ وە ئەگەر ئەوان بروایان ھەبووایەو پارێزیان کردبایە (کاریکیان دەکرد کە پاداشتی خوی تیدابی) وە پاداشتیک لەلایەن خواوە لە ھەموو شتیک چاکترە ئەگەر بزائن ﴿۱۰۳﴾)).

شیکردنەو ی ھەندێک لە وشەکان

(تَبَذُّهُ): (التَّبَذُّ: إلقاء الشيء وطرحه لقلعة الاعتداد به)، (تَبَذُّ) بریتیە لە فرێدانی شتی و تووڕدانی بەھۆی کەم گرنگی پیدانی و بەبی بایەخ تەماشاکردنییەو.

(تَتَلَوُا): (ثَلَاةٌ: ثَبَعَةٌ مُتَابِعَةٌ لَيْسَ بَيْنَهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا وَذَلِكَ يَكُونُ تَارَةً بِالْجِسْمِ وَتَارَةً بِالْإِقْتِدَاءِ فِي الْحُكْمِ وَمَصْدَرُهُ: تَلَوُ وَتَلَوْ، وَتَارَةً بِالْقِرَاءَةِ

وَتَذَبُرُ الْمَعْنَى وَمَصْدَرُهُ تِلَاوَةٌ) واته: (تِلَاوَةٌ) یانی: شوینی کهوت، جائه و شوینکه و تنه شوینکه و تنیکی یه که له دوای یه که که هیچ شتی نه که ویتنه نیوانی، وه جاری وایه شوینکه و تنی چهند حبسمیکه به دوای یه کداو، جاری وایه شوینکه و تنی برپاره که چاوگه کهی (تَلُوْ) و (تِلُوْ)ه، وه جاری وایه مه به ست پیی خویندنه و وه لیور دبوونه و دی واتایه، که چاوگه کهی (تِلَاوَةٌ).

(عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ)؛ واته له سمرده می حوکمرانی تی سوله یمان پیغه مبهردا ﷺ که هه م پیغه مبهردا بووه و هه م پادشاه بووه.

(بِبَابِلَ)؛ شاریکه، ئه و شاره ناودار میه له عیراق، که نیستاش هه م بهو ناوده و ماوه. (فِتْنَةً)؛ تافیکردنه وه، (أَصْلُ الْفِتْنِ: إِدْخَالُ الذَّهَبِ النَّارِ لِتُظْهَرَ جَوْدُهُ مِنْ رِذَائِعِهِ)، واته: ئه سلی و شهی (فِتْنَةٌ) له (فَتْنٌ) دوه هاتوه، (فَتْنٌ) یش ئه و میه زیڕ بخهیه نیو ناگره وه، بو ئه و دی چاک و خرابی له یه که حیاییته وه، وه که خوی کار به جی به مووسای فهرمووه: ﴿... وَفَنَّكَ فَنُونًا...﴾ طه، واته: تو مان تافیکردنه وه به چهند تافیکردنه و میه که، تا کو خلتی پیوه نه هیلی.

(خَلَقَ)؛ (الْخَلَقَ: مَا اكْتَسَبَهُ الْإِنْسَانُ مِنَ الْفَضِيلَةِ بِخُلُقِهِ) واته: (خَلَقَ) ئه و خه سله ته جوانه یه که مروف به رهفتاری خوی و ده دهستی دینی، وه لیوردها (خلاق) یانی (نصیب): بهش.

(شَكَرُوا بِهِ)؛ (الشُّرَاءُ وَالْبَيْعُ يَتَّالِزُ مَانٍ، وَشَرِيْتُ بِمَعْنَى بَعْتُ أَكْثَرُ، وَابْتَعْتُ بِمَعْنَى اشْتَرَيْتُ أَكْثَرُ)، واته: (شِرَاءٌ وَبَيْعٌ) پیکه وه په یه و ستن و به زوری (شَرِيْتُ) به مانای (فروشتم) دی، وه (ابْتَعْتُ) به مانای (کریم) دی.

(لَمْثُوبَةً)؛ (ثَوَابٌ) له ئه سله له (ثَابٌ) (يُثَوَّبُ) دوه هاتوه، واته: (رَجَعَ) (يَرْجَعُ) که مه به ست پیی ئه و پاداشته چاکه یه، که به هو ی کرده و دی چاکه وه بو ئینسان ده گهر پیته وه.

هوی هاتنه خواردهوی نایه ته گان

درباردی هوی هاتنه خواردهوی نهو نایه ته هی، که دهمرموی: ﴿وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا

الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَنَ ...﴾، تهفسیردهگان زور شتیان باسکردوه، که هه مووی له ئیسراییلیاته وه وهرگیراوه، یه کیکیان نه م گیراودیه، که بهیهه قی له (سنن) ی خویدا هیئاویه تی، وه حاکمیش به صه حیجی داناوه^(۱) له عه بدوللای کوری عومهرده وه، خوا لییان رازی بی، وه خاومنی تهفسیری (فتح القدیر) له بهرگی (۱) لایمرد (۱۶۷) دا هیئاویه تی و، وه گوتم له ئیسراییلیاته وه هاتوده من بویه بۆتان دینم، تاگو نه گهر که وته بهرچاوتان فریوی پی نه خو، که نه مه دهقه کهیه تی: ﴿أَشْرَفَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَى الدُّنْيَا فَرَأَتْ بَنِي آدَمَ يَعْبُودُونَ، فَقَالَتْ: يَا رَبِّ مَا أَجْهَلُ هَؤُلَاءِ مَا أَقَلُّ مَعْرِفَةٍ هَؤُلَاءِ بِعَظَمَتِكَ، فَقَالَ اللَّهُ: لَوْ كُنْتُمْ فِي مَحَلَّاتِهِمْ لَعَصِمْتُونِي، قَالَتْ: كَيْفَ يَكُونُ هَذَا وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَتُقَدِّسُ لَكَ؟ قَالَ: فَاخْتَارُوا مِنْكُمْ مَلَكَينِ، فَاخْتَارُوا هَارُوتَ وَمَارُوتَ، ثُمَّ أَهْبِطَا إِلَى الْأَرْضِ وَرُكِبَتْ فِيهِمَا شَهَوَاتُ بَنِي آدَمَ وَمُثِّلَتْ لَهُمَا امْرَأَةٌ فَمَا عَصِمَا حَتَّىٰ وَاقَعَا الْمَعْصِيَةَ، فَقَالَ اللَّهُ: اخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا أَوْ عَذَابَ الْآخِرَةِ، فَتَنَظَرَا أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ قَالَ مَا تَقُولُ؟ قَالَ أَقُولُ إِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا، يَنْقَطِعُ وَإِنَّ الْعَذَابَ الْآخِرَةَ لَا يَنْقَطِعُ، فَاخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا فَهُمَا اللَّذَانِ ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ: ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ﴾، واتـــــه:

مه لانیکه ته گان ته ماشای دنیا یان کرد ئاده میزادیان بینی گونا هان ده که ن، گوتیان: نهی بهروردگار مان! نه وانه چه نده نه زانن، نه وانه چه نده بیئاگان له گه وردی تو! چون دهبی سهرپیچی له فهرمانی تو بکه ن؟! خوا فهرمووی: نه گهر

(۱) به لام مهرج نیه همر گیرانموهیمک له پرووی سمنه ده وه بسپورانی نهو بواره بهر است (صحیح) یان دانا، راست بی، به لگو وپرای پرووی (سند) و (روایه) ی، دهبی (مان) و (درایه) یشوه بی گری وگوئل بی، نه و جار بهر است داده نری.

ئۆدۈش لە شوینی ئەوان بن گوناھان دەكەن، گوتیان: جا چۆن ئیمە گوناھان دەكەین، كە ھەمیشە تۆ بەپاك دەگرین و ستایشت دەكەین، وە تۆ دوور دەخەینەو لەو كە شایستە تۆ نیە؟ خوا فەرمووی: باشە دوو فریشتان لە بەینی خۆتاندا ھەلبژیرن (دایانبەزینمە سەر زەوی داخۆ بزائەم چۆن دەردەچن؟) ئەوانیش ھارووت و مارووتیان ھەلبژاردن و دابەزینرانە سەر زەوی، وە ئەو ئارزووانە كە لە ئادەمیزاددا ھەن، تێیاندا دانران، (واتە: وەك ئینسانیان لێكرا)، وە ئافەرتیكى جوانیان پێ نیشانلرا، ئیدی خۆیان پێ رانەگیرا ھەردووکیان تووشی گوناح بوون لەگەڵی، ئنجا خوا ﷻ پێی فەرموون: ھەلبژیرن سزای دنیا، یاخود ھى دواړۆ، یەكێکیان تەماشای ئەویدیكەى كرد، گوتی: دەلێی چى؟ گوتی: دەلێم: سزای دنیا ھەرچۆن بێت دەبێتەو، بەلام سزای دواړۆ نەبێتەو، ئیدی سزای دنیایان ھەلبژارد، جا ئەم ئایەتە كە دەفەرموی: ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَرْوُتَ﴾، ئەو لەبارەى ئەو دوو فریشتەو دیە.

ھەرچەندە وەك گوتمان: زانیان ھەندێکیان گوتوویانە: كە ئەو فەرموودەى پیغەمبەرە ﷺ، بەلام بەدنیایى یەو ئەو فەرمایشتى پیغەمبەر ﷺ نیە، بەلكو ھاوێلان ئەگەر وەریشیان گرتبێ، وەك عەبدوللای كورێ عەبباس و عەبدوللای كورێ عومەر خوا لێیان رازی بێ، لە زانیانى جوولەكە وەریانگرتو، كە دەچیتەو سەر ئیسرائیلیات و كتیبەكانى جوولەكەكان، وە لەراستیدا ئەو بەسەرھاتە شتى وای تێدا یە، كە لەگەڵ قورئاندا ناگونجى و تێكدەگیرى، بۆیە ئیمە ناچارین پەتیبكەینەو دواییش زیاتر قسەى لەبارەو دەكەین.

مانای گشتى ئایەتەكان

لەبارەى چۆنیەتى پەيوەستبوونى ئەم ئایەتەنە بە ئایەتەكانى پێش خۆیانەو، دەلێم، وەك من تێیدەگەم و لەبەر تیشكى تێگەشتنى توێژمەردەوانداو بە وردبوونەو، خوا ﷻ ھەر لەسەر باسى جوولەكەكان بەردەوامەو دەفەرموی: ﴿أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾،

ئەو دە چییە ھەمراکاتی پەیمانیکیان بەست، ھەندیکیان پەیمانە کە دەشکینن! بەلکو زۆربەیان ئیمان ناھینن، تەماشای بکەن خوا ﷻ خۆی راستبیزو دادگەرو کار بەجی، نەیفەرموود: ھیچیان ئیمان ناھینن، بەلکو فەرموویەتی: ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، وە لە شوینی دیکەدا دافەرموی: ﴿فَرِيقٌ مِّنْهُمْ﴾ کۆمەلێکیان، جا ئەو ئەمە دەبی لێیەو فیری عەدل و ئینصاف بین و نەچین حوکمی گشتی بەسەر خەلکیدایەدین، لەنیو ھەموو خەلکیدای چاک و خراپ ھەیە، بۆیە لێرە دافەرموی: بەلکوو جولەکەکان زۆربەیان ئیمان ناھینن و زۆر بی پەیمانن، بەلام لەوبارەشەو دیسان دافەرموی: ﴿فَرِيقٌ مِّنْهُمْ﴾، کۆمەلێکیان پەیمان دەشکینن، نافەرموی: ھەموویان، ئنجا باسی ھەلوێستیان لە بەرانبەر پیغەمبەری کۆتاییدا دەکات: ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ﴾، وە ھەمراکاتیک پیغەمبەریکیان لەلایەن خواوە (بۆ ھات کە مەبەست پێی موحەممەد ﷺ) کە ئەو دی بەوانیشە بەراستی دزانن، ئەم تەعبیرە: ﴿مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ﴾، بۆیە خوا ﷻ ھەمیشە دووبارە دی دەکاتەو بە بۆچوونی من:

پەگەم: بۆ ئەو دی بزانی ئی کە موحەممەد ﷺ یەکیکە لە پیغەمبەران خۆا ھەموو پیغەمبەران پێش خۆی بەراست دزانن، بۆیە ھەر کۆمەلێک خۆیان بە شوینکەوتوو ھەر پیغەمبەریک دزانن، دەبی دەمارگیریان بۆ ئەو پیغەمبەرە وایان لێنەکات، کە برۆا بە موحەممەد نەھینن، چونکە موحەممەد ﷺ ئەو پیغەمبەری ئەوانیش بەراست دزانن و کتیبەکانی ئەوانیش ئەسلەکەیان بەراست دزانن.

دووەم: بۆ ئەو دی بزانی کە پیغەمبەری کۆتایی ﷺ شتیکی جیا لە پیغەمبەران دیکە نەھیناوە، وە پیغەمبەران ھەموویان رێبۆاری یەک رێگابوون، یەک بەرنامەیان پێبوو، ھەموویان یەکتریان بەراست زانیو، وەنەبی پیغەمبەریک شتیکی ھینابی جیا لەوانی دیکە! بەئێ لە شتی بچووک بچووکدا کە تاییبەت بوون بە ژینگەو بە واقعیو ھەلومەرجی

کۆمه لگه وه، یان عورفو باوی ئەو خه لک هوه، که له سهردمی وان دابوون،
 حیاوازی هه بووه له نیوان بهرنامه ی پیغه مبه راندا (عليهم الصلاة والسلام)
 به لام له هیله گشتیه کاندا، هه موو پیغه مبه ران یه ک بهرنامه یان پیبووه،
 وه ک له شوینیکی دیکه دهفرموئ: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي
 أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا
 فِيهِ...﴾ ﴿۱۳﴾ الشوری، به لئ پیغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) هه موو
 یه ک دینیان هی ناوه، ئەویش ئیسلامه، بۆیه زارودی دینه ئاسمانییه کان
 (الأديان السماوية) هه له یه، به لکو دهبی بگوترئ شمریعه ته ئاسمانییه کان،
 بهرنامه ئاسمانییه کان، ئەگه رنا دین یه ک دینه، وه ک خوای تاک و پاک
 دهفرموئ: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...﴾ ﴿۱۹﴾ آل عمران، واته: ئایین
 له لای خوا به س ئیسلامه... به لام ریبازو بهرنامه کان له ته فصیلیاندا جوړاو
 جوړن، بۆیه دهفرموئ: ﴿...لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا...﴾ ﴿۴۸﴾ المائدة،
 واته: بۆ هه ر کامیکتان ریبازو بهرنامه یه کی تایبه تمان داناهه، جا
 دهفرموئ: کاتئ ئەو پیغه مبه رمان ﷺ بۆ هات: ﴿بَدَأَ رِبِّيُّ مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا
 الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَأَى ظُهُورَهُمْ﴾، کۆمه لئک له وانیه کتیبیان پیلراوه،
 کتیبی خوایان فریادیه پاش پشتیان، واته: ئیهمالیان کرد، لیردها زانیانی
 ردهوانیژی ده لئین: خو ئەوه نه بووه ناوا کتیبه که فریدنه پاش پشتیان! به لکو
 یانی به شیوهمه ک مامه له یان له گه ل کتیبی خوادا کرد (که ته وراته و باسی
 موحه ممه دی کردوه و نیشانه کانی موحه ممه دی تیدان و ده لئ: دهبی ئیمان به
 پیغه مبه ری کۆتایی بینن) ئەوانه به شیوهمه ک مامه له یان له گه ل ته وراتدا
 کردوه، وه ک که سیک شتیک فریادته پاش پشتی خوئ ﴿كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾،
 وه ک هه ر هیچ عیلمیان نه بیئت، به وهی که موحه ممه د پیغه مبه ری خوایه، ناوا
 مامه له یان له گه ل موحه ممه ددا کردو ئیمانیان پی نه هیئا! ئنجا دیاره

ههرکه سی به دواى کتیبى خوا نه که وت، دهبى شتیکی دیکه بدوژیتته وه به دواى بکه ویت و نه دوی به دواى ههق نه که وى، ده که ویتته دواى باطیل، نه دوی خواى نه پهرست شهیتان ده پهرستى، طاغووت ده پهرستى، نه دوی به رپى هه قدا نه رپى، به رپى باطیل دا ملدنن، بویه یه کسر ده فمرموى:

﴿وَاتَّبِعُوا مَا تَنَلُوا الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مَلِكٍ سُلَيْمَنَ﴾، وه به دواى نه وه که وتن که شهیتانه کان له رپژگارى حوکرانیتى سوله ایماندا دهیانخویندا وه، شهیتانه کان جادوویان بلا وده کرده وه، له سهردهمى سوله ایمانداو جووله که کان وازیان له کتیبى خوا هیئاو، سهرگهرمى جادووگهرمى بوون، نئجا بؤ نه دوی وا گومان نه برى، که سوله ایمان ره واجى به جادووگهرمى داوه، ده فمرموى: ﴿وَمَا

كَفَرَ سُلَيْمَنُ﴾، سوله ایمانیش قهت کوهرى نه کرده وه بیبروا نه بووه، (جووله که کان دهیانگوت: نه وه چیه موحه مه د باسى سوله ایمان دهکا، سوله ایمان بهس جادووگهرمى بووه له جادووگهره کان خو پیغه مبر نه بووه !!) بویه خواى پهرومردگار ده فمرموى: سوله ایمان ههرگیز بیبروا نه بووه کافر نه بووه، واته: خهریکى جادووگهرمى نه بووه! ﴿وَلَكِنَّ الشَّيْطَانَ كَفَرُوا﴾، به لکو شهیتانه کان کافرو بیبروا بوون، جا شهیتان دهگونجى جندو مروفى مه بهست بى، چونکه: شهیتان له (شَطَن) دوه هاتوه، واته: دوورکه وته وه (بعُد)، بویه ههرکه سیك خه لکی له خوا دووربخاته وه شهیتانه، وهك خوا

ده فمرموى: ﴿... شَيْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ

عَمُورًا...﴾ ﴿الْأَنْعَامِ﴾، واته: شهیتانه کان مروف و جند، ههندیکیان قسه رازاوه فریودم فری ههندیکیان ده کهن، جا نایا شهیتانه کان چیان ده کرد؟ ﴿يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ﴾، جادوویان فری خه لکی ده کرد ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ الْمَلَائِكَةِ بِبَابٍ هَرُوتَ وَمَرُوتَ﴾، وه نهو جادوویان فری خه لکی ده کرد، که دابه زیبووه بؤ سهر دوو فریشته کان له بابل: هارووت و مارووت،

﴿وَمَا يُعْلِمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ﴾، لی‌رهدا خ‌وای
پ‌رور‌د‌گ‌ار و‌ه‌ل‌ام‌ی پ‌ر‌س‌ی‌ار‌ی‌ک د‌ه‌د‌ا‌ت‌ه‌و‌ه، ک‌ه ل‌ه م‌ی‌ش‌کی ه‌ه‌م‌و‌م‌ا‌ن‌د‌ا
س‌م‌ر‌د‌ت‌ا‌ک‌ه د‌ه‌ک‌ا‌ت:

باش‌ه ل‌ه‌ب‌ه‌ر‌چی ف‌ر‌ی‌ش‌ت‌ه‌ی پ‌ا‌ک ج‌ا‌د‌و و‌ف‌ی‌ری خ‌ه‌ل‌کی د‌ه‌ک‌ا‌ت، ب‌و‌چی؟ خ‌و‌ا
د‌و‌و م‌ه‌ل‌ائ‌ی‌ک‌ه‌ت‌ان د‌ا‌د‌ب‌ه‌ز‌ی‌ن‌ی ج‌ا‌د‌و و‌ف‌ی‌ری خ‌ه‌ل‌کی ب‌ک‌ه‌ن؟! د‌م‌ف‌ر‌م‌و‌ی: و‌ه
ه‌ی‌چ ک‌ه‌س‌ی‌ان ف‌ی‌ری ج‌ا‌د‌و و‌ه‌د‌ه‌ک‌ر‌د، ه‌ه‌ت‌ا پ‌ی‌ی‌ان ن‌ه‌گ‌و‌ت‌ب‌ا: ئ‌ی‌م‌ه ب‌و
ت‌ا‌ف‌ی‌ک‌ر‌د‌ن‌ه‌و‌ه د‌ا‌ن‌ر‌ا‌و‌ی‌ن، ج‌ا خ‌و‌ت ک‌ا‌ف‌ر م‌ه‌ک‌ه! و‌ا‌ت‌ه: ف‌ی‌ری ج‌ا‌د‌و و‌م‌ه‌ب‌ه ئ‌ه‌گ‌ه‌ر
ف‌ی‌ری ب‌بی، و‌ه ب‌ه‌ک‌اری ب‌ه‌ی‌نی ک‌ا‌ف‌ر د‌م‌بی، ک‌ه‌و‌ا‌ت‌ه خ‌و‌ت ک‌ا‌ف‌ر م‌ه‌ک‌ه! ح‌ی‌ک‌م‌ه‌ت‌ی
ئ‌ه‌و‌ه‌ش ک‌ه خ‌و‌ا ئ‌ه‌و د‌و‌و ف‌ر‌ی‌ش‌ت‌ه‌ی‌ه‌ی ن‌ار‌د‌و‌ون، ئ‌ه‌و‌ه ب‌و‌و‌ه ک‌ه ل‌ه س‌م‌ر‌د‌م‌ی
س‌ول‌ه‌ی‌م‌ا‌ن‌د‌ا ج‌ا‌د‌و و‌ز‌ور ب‌ل‌ا‌و‌ب‌و‌ب‌و‌و‌ه ب‌ه‌ت‌ای‌ب‌ه‌ت‌ی ل‌ه‌د‌و‌ای ک‌و‌چی د‌و‌ای‌ی س‌ول‌ه‌ی‌م‌ان
(ع‌ل‌ی‌ه الص‌ل‌اة‌ و‌ال‌س‌لام)، ج‌و‌ول‌ه‌ک‌ه‌ک‌ان ب‌ل‌ا‌و‌ی‌ان ک‌ر‌د‌ه‌و‌ه‌و‌ه گ‌و‌ت‌ی‌ان: ئ‌ه‌و
م‌و‌ع‌ج‌ی‌ز‌ا‌ن‌ه‌ی ک‌ه س‌ول‌ه‌ی‌م‌ان ک‌ر‌د‌و‌ون‌ی، ئ‌ه‌و‌ه ه‌ه‌م‌و‌ی ج‌ا‌د‌و‌و‌ی‌ه! ب‌و‌ی‌ه خ‌و‌ا ﷻ
د‌و‌و ف‌ر‌ی‌ش‌ت‌ه‌ی ن‌ار‌د‌ن‌ه خ‌و‌ار‌ی، ت‌ا‌ک‌و ج‌ا‌د‌و و‌ف‌ی‌ری خ‌ه‌ل‌ک ب‌ک‌ه‌ن. ب‌و‌ ئ‌ه‌و‌ی
خ‌ه‌ل‌ک ب‌ز‌ان‌ن ج‌ا‌د‌و و‌چ‌ی‌ی‌ه؟ و‌ه م‌ه‌و‌د‌ای‌ه‌ک‌ه‌ی چ‌ه‌ن‌د‌ه‌و ت‌ا ک‌و‌ی‌ی‌ه؟ و‌ه
ح‌ی‌ا‌ب‌ی‌ت‌ه‌و‌ه ل‌ه م‌و‌ع‌ج‌ی‌ز‌ه‌ی پ‌ی‌غ‌ه‌م‌ب‌ه‌ر‌ان، ل‌ه‌ن‌ی‌و‌ی‌ا‌ن‌د‌ا پ‌ی‌غ‌ه‌م‌ب‌ه‌ر س‌ول‌ه‌ی‌م‌ان ﷺ
ک‌ه م‌و‌ع‌ج‌ی‌ز‌ه‌ی گ‌ه‌و‌ر‌ه گ‌ه‌و‌ر‌ه‌ی ه‌ه‌ب‌و‌و‌ن، ب‌و‌ ئ‌ه‌و‌ی م‌و‌ع‌ج‌ی‌ز‌ه‌ی پ‌ی‌غ‌ه‌م‌ب‌ه‌ر‌ان و
ج‌ا‌د‌و‌ی ج‌ا‌د‌و‌و‌گ‌ه‌ر‌ان، ت‌ی‌ک‌ه‌ل ن‌ه‌ب‌ن. ﴿فَتَعْلَمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ
الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ﴾، ج‌ا ل‌ی‌ی‌ان ف‌ی‌ر‌د‌م‌ب‌و‌ون (ل‌ه‌و د‌و‌و ف‌ر‌ی‌ش‌ت‌ان‌ه) ج‌ا‌د‌و‌و‌ی‌ه‌کی و‌ا، ک‌ه
پ‌ی‌ا‌و‌و ه‌ا‌و‌س‌م‌ر‌د‌ک‌ه‌ی‌ان پ‌ی‌ ل‌ی‌ک ج‌ی‌ا‌د‌ه‌ک‌ر‌د‌ه‌و، (ئ‌ه‌م‌ه ئ‌ه‌و‌ه د‌ه‌گ‌ه‌ی‌ه‌ن‌ی، ک‌ه
ج‌ا‌د‌و و‌د‌م‌ت‌و‌ان‌ی ژ‌ن و‌م‌ی‌ر‌د ل‌ه‌ی‌ه‌ک ب‌ت‌ر‌ا‌ز‌ی‌ن‌ی) ﴿وَمَا هُمْ بِضَآئِرِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، و‌ه ئ‌ه‌و‌ان‌ه (ک‌ه ج‌ا‌د‌و و‌ف‌ی‌ر‌د‌م‌ب‌و‌ون، چ‌ ل‌ه ش‌ه‌ی‌ت‌ان‌ه‌ک‌ان، چ‌ ل‌ه‌و
ف‌ر‌ی‌ش‌ت‌ان‌ه‌و‌ه ک‌ه خ‌و‌ا ب‌و ت‌ا‌ف‌ی‌ک‌ر‌د‌ن‌ه‌و‌ه د‌ای‌ن‌ا‌ب‌و‌ون) ن‌ه‌ی‌ا‌ن‌د‌م‌ت‌و‌ان‌ی ز‌ی‌ان ل‌ه ه‌ی‌چ
ک‌ه‌س‌ی‌ ب‌د‌ه‌ن، م‌ه‌گ‌ه‌ر ب‌ه م‌ؤ‌ل‌ه‌ت‌ی خ‌و‌ا، م‌ه‌گ‌ه‌ر خ‌و‌ا و‌ی‌س‌ت‌ب‌ای ﴿وَيَعْلَمُونَ مَا
يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ﴾، و‌ه ب‌ه‌ت‌ه‌ئ‌ک‌ی‌د ئ‌ه‌و‌ان‌ه‌ی ک‌ه ج‌ا‌د‌و و‌ف‌ی‌ر‌د‌م‌ب‌و‌ون،

شَتِیکَ فِیْرِدَمَبوون، که همر زمرمری لیْدمدان و هیچ سوودی پیْ نه ده ده گه یاندن،
واته: جادوو همر زمرمر له ئینسان دمدات و سوودی پیْ ناگه یه نی، ﴿وَلَقَدْ
عَلِمُوا لِمَنِ اشْتَرَتْهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَكَرُوا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾، وه بیگومان زانییان، که همر که سیْک
بیگپی (واته: جادوو) له دواروژدا هیچ پشک و به شیکی نیه، وه خراپترین
شت جادوو بوو، که خوْیانیان پیْ دهمروشت، ئه گهر زانیبیان، (واته: ئه گهر
زانیبیان خوْیان نه دهمروشت و له بهران بهردا جادوو یان نه ده ده گپی) وه له
کوْتاییدا دهمرموی: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا﴾، وه ئه گهر ئه وانه ئیمانیان
هیْنا باو پاریزیان کردبا ﴿لَمْ تُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ حَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾،
پاداشتیان پیْ دهمرا، وه بیگومان پاداشتی لای خواش چاکتره له هه موو
شَتِیکَ ئه گهر بزاندن.

چه ند مه سه له یه کی گرن گ

مه سه له یه یه کم: خوا ﷺ دوا ی ئه وه ی باسی ئه وه ده کات، که جووله که کان
کتیْبی خوْیان هه ئدایه پاش پشتیان: ﴿بَدَأَ فِرْقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَأَوْا ظُهُورَهُمْ﴾، یه کسه ر دوا ی ئه وه دهمرموی چی؟ دهمرموی:
﴿وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ﴾، به دوا ی ئه وه که و تن که شه ی تانه کان
ده یان خوْینده وه، که واته: هه می شه به دیلی شوْینکه و تنی کتیْبی خوا، بریتی ه له
شوْینکه و تنی شه ی تانه کان، شه ی تانی ئاده مزاد و شه ی تانی جند، وه هه می شه
شوْینگره وه ی رپی هه ق، گر تنی رپی ناهه قه و هیچ چار نیه، وه شوْینگره وه ی
به ندایه تی بو خوا، بریتی ه له کوْیلا یه تی کردن بو طاغو ته کان، بو بت و
صه نه م، بو هه وا و ئار دزوو، ... هتد.

مسئله‌ی دودم: نه‌ودش له‌م نایه‌تانه و مرده‌گیری، که جووله‌که‌کان زور سرگرمی جادوو بوون و نه‌ودش حه‌قیقه‌تیکی می‌ژوویی یه‌و، نیستاش له‌گه‌لدابن جووله‌که‌کان جادوو‌گه‌ری زور بی‌ر‌ه‌زایان هه‌یه‌و، زور گرنگی به جادوو دمدن، له‌ حالیکیشدا که له (په‌یمانی کون)^(۱) و له‌ ته‌وراتدا باسکراوه، که جادوو شتیکی زور خراپه‌و سزای زور خراپی هه‌یه، به‌لام خو نه‌وانه به‌ ته‌وراته‌و په‌بن‌دنه‌بوون و پی‌ودی په‌بن‌دنین!

مسئله‌ی سێهم: نه‌ودش و مرده‌گیری که شه‌یتانه‌کان سهر‌چاودی (جادوو)ن واته: شه‌یتانی جند، جا ئیمه له‌ درسی داهاتوودا ر‌وونی ده‌که‌ینه‌وه، که جادوو به‌تایبه‌تی نه‌ودی که زمرر دده‌ات، به‌زوری به‌ ه‌وی شه‌یتانه‌کانه‌ودیه، بۆیه‌ش خوا دهمرموی: ﴿وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ﴾.

مسئله‌ی چوارده‌م: نه‌م نایه‌تانه زور به‌روون و راشکاوویی نه‌وه ده‌گه‌یه‌نن، که جادوو‌کردن و جادوو فی‌ری خه‌لک کردن کوفره‌و، ئینسانی پی‌ کافر دهبی، بۆچی؟ جارێ خوا ﷻ دهمرموی: ﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ﴾، له‌جیاتی به‌رمووی: (وما سحر سلیمان) یان (وما علم سلیمان السحر احد) دهمرموی: ﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ﴾، تا‌کو بزانی که هه‌رکه‌سێک جادوو فی‌ری خه‌لک بکاتو، وه‌ بۆ جادوو هانیان‌بداو بانگیان بکات، نه‌وه مانای وایه کوفری کردو، دیسان هه‌ر له‌ نایه‌ته‌که‌دا دهمرموی: ﴿وَلَكِنَّ الشَّيْطَانَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ﴾، به‌ل‌کو شه‌یتانه‌کان کافر بوون، که خه‌لکیان فی‌ری جادوو ده‌کرد، که‌واته: هه‌رکه‌سێک خه‌لک فی‌ری جادوو بکات، وه‌ خه‌لکی بۆ

(۱) پروانه: (التفسير التطبيقي للكتاب - المقدس -) العهد القديم، سفر الملوك الثاني، الإصحاح: ۲۱، ص: (۸۳۵). که له‌ شهرحه‌میدا هاتو: ﴿۲۱: ۶﴾ كان منسى ملكاً شريراً وأنماط الله بخطيئته، فكان من بين خطاياهم، الممرسات الوثنية من السحر الأسود والعرافه...، واته: مونسه‌سا پادشاهیه‌کی خراپه‌کار بوو، وه‌ به‌ گونا‌هه‌که‌ی خ‌وای توور‌ه‌کردبوو، وه‌ له‌منیو گونا‌هه‌کانیدا کرده‌وه به‌ت‌ه‌رستیه‌کان بوون، له‌ جادووی ره‌شو فال‌گرتنه‌وه.

هانبدات، پئی کافر دهبی. دیسان که دهمرموی: ﴿إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ﴾، هارووت و مارووت که خه لکیان فیری جادوو دهکرد، {بؤ ئه وهی که بزائن عیلمی سیحر چونه؟ ئه گهرنا بؤ ئه وهیان نه بووه که خه لک ببیته جادووگهر، به لکو مه به ستیان ئه وه بوو که خه لک بزائن عیلمی سیحر چییه؟ تاکو له گهل موعجیزه ی پیغه مبه ران تیگهل نه بی و سهریان لی نه شیوی و پیغه مبه ران به جادووگهر نه زائن، وهک نیستاش له گهل دابی له (پهیمانی کون)^(۱) دا ده لی: سوله ایمان بتیهرست بووه! جا بؤ ئه وهی که خه لک تووشی ئه و چه واشه کارییه نه بیته و موعجیزه ی پیغه مبه ران (علیهم الصلاة والسلام) به جادووی جادووگهران حالی نه بی، بؤیه خوا هارووت و مارووتی نارنده خواری خه لک فیری عیلمی سیحر بکه ن، جا لی ره دهمرموی: {دهیانگوت: نیمه بؤ تافیگردنه وه دین و خوت کافر مه که، واته: قهینا کا سیحر شارمزابی، به لام کاری پینه که ی و فیری خه لکی نه که ی و بلاوی نه که یه وه!}

که واته: ئه سلی فیربوونه که بؤخوی کوفر نیه، به مهرجیک له خودی فیربوونه که دا بؤخوی کوفری تیدانه بیته، واته: که سیک ئه گهر کتیبی جادوو بخوینیته وه، تاکو بزائی جادوو چییه؟ ئه وه کوفر نیه و گونا هیش نیه، ئنجا به لگه یه کی دی له سهر ئه وهی که جادوو کردن و سیحر فیری خه لک کردن کوفره، ئه وه یه که دهمرموی: ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ﴾، وه زانیشیان که ههر که سی سیحر بکری، ئه وه له دواروژ هیج به شی نیه ن دیاره ته نیا کافرانیش به ره های له دواروژ دا بیبه شن.

مه سه له ی پینجه م: ئینسان دروسته شتی خراب بزائی، جا جادوویی، یان ههر شتیکی دیکه، بؤ نموونه: بیروبروای بیبروایانه، وهک فه لسه فه ی مارکسیزم، ماددی گهری، لیبرالیزم و ههر فیکرمیه کی دیکه ی خراب و غه له ت، دروسته

(۱) بروانه: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) العهد القديم، سفر الملوك الأول، الإصحاح:

(۱۱)، ص: (۷۳۱، ۷۳۲)، همره ها له شوینیکی دیکه دا ده لی: جادووگهریش بووه!

بیزانی، بۆ ئه وهی که شمر و خیر بزانی و له یه کیان جیابگه یته وه، ئه وه تا خوای په رو مردگار ئه وه ندە باسی جووله که کانمان بۆ ده کات، بۆ ئه وهی بیانناسین پاشخانی نه فسی و فیکرییان بزانی و میژوووییان بزانی و غه له ت و په له تیان بزانی، تا کو له غه له ته کانیان عیبه رت و مر بگرین و له چاکه کانیشیان چاکه فی ربین، که واته: ئه گهر که سیك بیه وی بزانی سیحر چییه؟! شتیکی ره وایه، جگه له حاله تیکی تایبه ت، ئه ویش ئه وه یه که وهك گوتم جاری وا هه یه هه ندیک فی ربوونی سیحر، بۆخوی کوفره و ده بی مومار سه ی هه ندیک شت بکری، که له خودی خۆیدا کوفره، ئه گهر ئه وه نه بی، بیگومان خویندنه وهی کتیبی سیحر خراپ نیه، شاعیری کیش ده لی:

عَرَفْتُ الشَّرَّ لَا لِلسَّيْرِ لَكِنْ لِاتَّقِيهِ

وَمَنْ لَمْ يَعْرِفِ الشَّرَّ مِنَ النَّاسِ يَقَعْ فِيهِ

واته: خراپه و شمر بۆیه زانی هه تا خۆمی لی بی پاریزم

هه رکه سی خراپه ی نیو خه لکی نه زانی تییده که وی.

مه سه له ی شه شه: جادوو زیان له خه لک ددهات، وه حه قیقه تی هه یه، به

به لگه ی ئه وه که خوا ده فرمو ی: ﴿مَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ﴾، وه

دوای ده فرمو ی: ﴿وَيَنْعَلَمُونَ مَا يَصُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ﴾، که واته: راسته

جادوو زهره و زیان ددها، وه ئه م رسته یه ئه وه ش ده گه یه نی، که جادوو هه یج

جوړه خیر و سوود و مه نه فه عه تیکی نیه، چونکه ده فرمو ی: ﴿وَلَا

يَنْفَعُهُمْ﴾، هه ر بۆیه شه جادوو گه ران نه دارترین که سن و هه می شه ئا تاجن و

خه ریکی سوال و سه ده قه ن، ئه گه رنا ئه گه ر خه لک به جادوو ده وله مه ند

بووایه، ده بوو جادوو گه ران له هه موو خه لکی ده وله مه ندر بان.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی بیستەم

پێناسەى ئەم دەرسە

لەم دەرسەماندا لێکۆڵینەو مێهەك دەربارەى جادوو دەگەین، وەك لە دەرسى پێشوو دا بەلێنماندا، خۆى بە بەزمى پشٹیوان بێت، هەول دەدەین لە دە (١٠) خاڵدا باسى جادوو و جادووگەران (السَّحَرُو السَّحَرَةُ) بکەین، دیارە لێکۆڵینەو دەگەمان لێکۆڵینەو مێهەكى پوخت و کورت و گوشراو دەبێت، ئەگەر نا لەپراستیدا چوونە نێو دنیای جادوو و جادووگەران بە دەرسى و دووان کۆتایى پێ نایە، جیهانى جادوو و جادووگەران، جیهانىكى ئالۆزەو جیهانىكى زۆر بە لق و پۆیه، بەلام من لێرە هەولم داوە ئەوەى كە بە پێویستى دەزانم ئێودى بەرپێز بیزانم دەربارەى جادوو، وە دەربارەى جادووگەران، پوخت و کورتى بکەمەو: پێش هەموو شتێك پێویستە ئەو بەزانین كە ئینسان وەك چۆن جەستەیهكى بەرھەستە، رۆو حێكى پەنھانیشە، ئنجا وەك چۆن جەستە ئەگەر خزمەت بکرى و مەشقى پێبکرى و بەهێز بکرى، گۆرانی زۆر بەسەردادى، تەماشای دەکەى دوو ئینسان كە یەكێکیان جەستەكەى خۆى خەم لێخواردووەو مشوورى لێخواردووەو راپهێناوە، بۆ نموونە: بابایەكى کاراتە، یاخود جومناستیک، لەگەڵ یەكێكى دیکە كە بەو شیودیه خەمى لە جەستەى خۆى نەخواردووەو مەشقى پێنەکردووە، زۆر لەیهك جیان، ئەو كەسەى كە کاراتە، یان كۆنفۇ دەزانى، یاخود جومناستیکە، تەماشای دەکەى هەلسووكەوتى وادەكات جەو جۆلى وادەكات، زۆر جێى سەرسۆرمانە، جا وەك چۆن جەستە ئەگەر خزمەت بکرى و بەهێز بکرى و مەشقى پێبکرى و راپهێنرى، دەتوانى حالەتى سەرسۆرپهێنەر بنوێنى و لەخۆى پێشان بدات، رۆو حیش بەهەمان شیودە بەلكو راستتیش، چونكە بێگومان رۆو ح توانای زۆر زۆر زیاترە لە جەستە، وە لەپراستیدا ئینسانەكان ئەوئەندەى كە بەهۆى

ڕوو حیانهوه لەیەك جیادهبن، قەت بەهۆی جەستەوه لەیەك جیانابن، ئیمە تەماشای دەكەین خەلك لەڕووی جەستەوه، تواناكانیان لێك نزیکن و زۆر بەرزیی و نزمییان نیە، بەلام لەڕووی ڕووحەوه، وه لەڕووی هۆش و عەقڵیشەوه كە ئەویش هەر یەكێكە لە ئیشەكانی ڕووح، وه لەڕووی عاتیفەوه وه لەڕووی خەیاڵ و ئەندیشەوه، تەماشای دەكەیت ئینسانەكان زۆر لەیەك جیان و بە مەسافەیهکی زۆر لەیەك جیادهبن وه ! گرنگ ئەودیه ئەو حەقیقەتە بزانری كە ڕووح، چ بە باری خێرو چاكەدا خزمەت بكری و پەروەردە بكری و مەشقی پێبکری و ڕابھێنری، دەگونجی شتی سەرسووڕھێنەری لێ پەیدا دەبی، وه چ بە باری شەڕ و خراپەشدا، كە دیارە ئینسان بەباری خێرو چاكەدا لە عالەمی مەلایكە نزیك دەبێتەوه، بە باری شەڕ و خراپەدا لە عالەمی شەیتان نزیك دەبێتەوه، ئەودەش حەقیقەتێكە پێویستە پێش ئەوهی بچینه نیو باسی جادوو و جادوگەران بیزانین، بۆیەش پێویستە ئەوه بزانری، چونكە هەندێ كەس هەندێ شت دەكات، هیچ پەيوەندێ بە جادوو وه نیە، بەلكو پەيوەندێ بە بەھیزکردنی لایەنی ڕووحیەوه هەیه، چ بە باری خێر، چ بە باری شەڕدا، كە بێگومان ئەوه جیاپە لە مەسەلەی جادوو.

خاڵی یەكەم: میژووی جادوو و جادوگەری:

جادوو و سەرگەرم بوون بە جادوو وه پەیدا بوونی خەلكی جادوگەر، میژوویەکی دێرینی هەیه، بەپێی ئەو نووسینانە كە لەسەر دەرو دیواری كەلاوێكان و شوێنەوارە میژووییەكان هەن، هەتا هەندێك لە میژوونووسان گوتوویانە: ئینسان بەر لەوهی دینی راست و دروست بزانری، ئاشنا بوو بە جادوو، بەلام ئەوه وانیەو یەكەمین شتێك كە ئینسان پێی ئاشنا بوو، هیدایەتی خوا بوو، لەپێی ئەو وه حییهوه كە بە پێخەمبەراندا (عليهم الصلاة والسلام) ناردوویەتی و لە كەتیبەكانی خوا و بەرنامەكانی خوادا بەرجەستە بوو، پێش هەموو شتێك ئینسان بەوه ئاشنا بوو، بەلام دواپێ كە لایداوه تووشی لادان (انحراف) بوو، ئنجا بە جادوو ئاشنا بوو، بەلگەشمان لەڕووی قورئانەوه كە جادوگەری زانستیکی زۆر كۆنە، ئەودیه كە خۆی زاناو شارمزا لە سوورەتی

(الذاریات) دا فەرموویەتی: ﴿كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجُنٌّ﴾، واتە: بە هەمان شیوە ئەوانی پێششووشت هێچ کامیان پێغەمبەریان بۆ نەهات مەگەر گوتیان: جادووگەرە یان شیتە، کەواتە: جادوو لە دێرژەمانەوه لەنێو بەشەردا باوو بوو، بۆیە ئەیارانی پێغەمبەران بەوه تۆمەتباریان کردوون، کە ئەو موعجیزانەی پێشانیان دەدەن، ئەوه لە جادوووه سەرچاوه دەگرێ.

خالی دووهەم: ئەو شۆینانەی بە جادوو بەناوبانگ بوون لە میژوودا:

لە پێش هەموویاندا میسر زۆر ناودار بوو بە جادوو، وە ئیستاش هێندێ لە میژوونووسان دەلێن: ئەو جەستە مۆمیاکراوانەی کە لە مۆزەخانەکاندا هەن، {دیاره ئەو کاتە تەنیا جەستەی پادشاو پاشازادەو خەلکی خاوەن دەستەلات مۆمیاکراوه، چونکە مۆمیاکردن (تَحْنِيط) مەسرفیکی زۆری تیچوووه} ئەوانە دەلێن: ئیستاش هێندێ لەوانە جوژی لە (طَلَسْم) و جادوویان لەسەر خوینراوه، کە هەندیک لەو کەسانەی بەشیویمەکی ناپیک مامەلەیان لەگەڵ ئەو جەستانەدا کردووه، تووشی زەرەر بوون و زانیان زۆر شتیان لەوبارەوه باسکردووه، وە یەکیکی دیکە لەو شۆینانە (بابل) بووه، کە خوا ی پەنھانزان باسیکردووه: ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَرُوتَ وَمَرُوتَ﴾، هەروەها وڵاتی (فارس) زۆر بە جادوو ناودار بووه، هەروەها هەر کام لە (هیند) و (یۆنان) لەبوارێ جادووگەرییدا بەناوبانگ بوون، هەروەها عەرەب پێش ئیسلام سێحریان لەنیویدا هەبووه، وە ئیستاش لەگەڵدابی لە زۆربەی وڵاتانی دنیا، لەنیو زۆربەی میلەلتاندا، ئەوانە کە لادەدەن لە شەریعەت و بەرنامەی خواو دینیکی راست و دروستیان لەبەردەست نیه، کە بیگومان دینی راست و نەگۆراوی خوا ئیستا تەنیا ئیسلامە، جادووگەریی کەم و زۆر باوه و پەواجی هەیه.

خالی سییه م: ئایا جادوو (سحر) چیه ؟

که ته ماشای فلهه ننگه کانی زمانم کرد، زانیان هه موویان له سهر ئهو پیناسیه بو جادوو یه ک دهنگن، که دهلی: ((هُوَ كُلُّ مَا خَفِيَ سَبِيَهُ وَلَطْفًا وَدَقُّ مَا أَخَذَهُ))، واته: هه شتی که هویه که یه نهان بی، وه شوینی وهرگرتنی په نهان بی و ورده کاری تی دای، که هه موو که س نه توانی بی کات، وه که له فله مایشتی کدا هاتوو که پیغه مبه ر ﷺ، رۆژیک گوئیستی وتاری کابریه ک دهبیت، وتاریکی ریک ددها له بارمیه وه دله رموی: { (إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا) } (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقْم: (٦٤٦٨)، وَالْبُخَارِيُّ بَرَقْم: (٥٧٦٧)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقْم: (٢٠٢٨)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرَقْم: (٥٠٠٧)، وَابْنُ حِبَّانَ بَرَقْم: (٥٧٩٥)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، واته: هه ندیک قسه کردن جوړیکه له جادوو! هه لته وه وه دواپی باسی ده که ی، جادوو دهبیته چهند به شیکه وه، به شیکان پی ده گوتری: جادوو مه جازی (السحر المجازی) که لیله پیغه مبه ر ﷺ مه بهستی پی به شه (مجازی) یه که یه تی، واته: له و رووه وه که وتاری باش و قسه ی ریک، باش ده چیته دلی خه لکه وه و کاری تی ده کات به شیومیه کی په نهان، له و رووه وه ویکچوونی هه یه له گهل جادوو، نه گه رنا قسه کردن به موتله قی جادوو نیه، به لکو مه بهستی ئه و دیه که له رووی کار تی کردن له دلی بیسهر دا، شیوه ی جادوو یه یه، چونکه جادوو به شیومیه کی په نهان کاری خوی ده کات.

ئنج (ابن خلدون) له کتیه ناو داره که ی خویدا که (المقدمة) یه له لاپه ره (٣٩٣) دا ئاوا پیناسه ی جادوو ده کات: ((السحر: علوم بکيفية استعدادات تقدر بها النفوس البشرية على التأثير في عالم العناصر إما بغير معين أو بمعين من الأمور السماوية، والأول هو السحر والثاني الطلسمات)) دهلی: جادوو چهند زانیاری یه که به چونیته ورمو توانایه کان، که رووچه به شمیرییه کان به هویه وه کار ده که نه سهر جیهانی مادده، جا چ به بی هاوکار، وه چ به هو ی هاوکاری له کاروباره ئاسمانیه کان، که یه که میان جادوو یه وه، دوو میشیان ته لیسه مگان.

بۆ روونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌ستی (ابن خلدون) ده‌لیین:

ئهو پیتی وایه جادوو ئه‌ومیه که مرۆف ته‌نیا به‌کاریگهریی ئیراده‌و هیممه‌تی تایبه‌تی خۆی په‌یدای ده‌کات، به‌لام طیلله‌سم - که به (طلسمات) کوّده‌کریته‌وه - ئه‌ومیه که مرۆف به‌هۆی هاوکاریی وهرگرتن له هۆکاره ئاسمانیه‌که‌ن - واته: ئه‌ستیره‌و خرۆکه‌که‌ن - په‌یدای ده‌کات.

به‌لام من پیم وایه که جادوو (سحر) به‌مانا زاراوه‌یی و باوه‌که‌ی به‌بی هاوکاریی شه‌یتانه‌که‌ن نایه‌ته‌دی.

نُجَا (التهانوي) له کتیی (کشاف اصطلاحات الفنون) که کتیبیکه پیناسه‌ی زاراوه‌که‌ن ده‌کات، دهرباره‌ی پیناسه‌ی جادوو، ده‌لی: ((هُوَ الْإِتْيَانُ بِخَارِقٍ عِنْدَ مَرَاوَلَةِ قَوْلٍ أَوْ فِعْلٍ مُحَرَّمٍ فِي الشَّرْعِ، أَجْرَى اللَّهُ سَبْحَانَهُ سُنَّتَهُ بِحُصُولِهِ عِنْدَهُ ابْتِدَاءً))، واته: جادوو بریتیه له په‌یداکردنی شتیکی یاساڤ (شتیکی نائاسایی) له‌کاتی کردنی قسه‌یه‌ک، یاخود نواندنی ره‌فتاریکدا، که له شه‌رعدا ئهو قسه‌یه یان ئهو ره‌فتاره قه‌ده‌غه‌یه، وه خوا ﷻ به‌پیتی یاسای خۆی وایداناه، که ههرکاتی ئهو قسه‌یه کرا، یان ئهو ره‌فتاره کرا، ئهو کاریگهریه په‌یدا ده‌بی، که‌واته: جادوووش له قه‌ده‌ری خواو له سنووری یاسا‌کانی خوا به‌ده‌ر نیه.

به‌لام ئه‌وه‌ی که به‌راستی پیناسه‌یه‌کی وردو فراوانی بۆ کردبی، بریتیه له (الآلوسی) له ته‌فسیری (روح المعانی) به‌رگی (١) لایمه‌ره (٣٣٨) دا، ئهم پیناسه‌یه‌ی هیناوه، ده‌لی: ((الْمُرَادُ بِالسَّحْرِ أَمْرٌ غَرِيبٌ يُشْبِهُ الْخَارِقَ وَلَيْسَ بِهِ، إِذْ يَجْرِي فِيهِ التَّعَلُّمُ وَيُسْتَعَانَ فِي تَحْصِيلِهِ بِالتَّقَرُّبِ إِلَى الشَّيْطَانِ بَارْتِكَابِ الْقَبَائِحِ، قَوْلًا: كَالرَّقَى الَّتِي فِيهَا الْفَاطُ الشَّرُّ وَمَذْخُ الشَّيْطَانِ وَتَسْخِيرُهُ، وَعَمَلًا: كَعِبَادَةِ النُّجُومِ وَالْكَوَاكِبِ، وَالتَّرَامِ الْجَنَابَةِ وَسَائِرِ الْفُسُوقِ، وَاعْتِقَادًا: كَاسْتِسْحَانِ مَا يُوجِبُ التَّقَرُّبَ إِلَيْهِ مُحِبَّتُهُ إِيَّاهُ، وَذَلِكَ لَا يَتِمُّ إِلَّا بِمَا يُنَاسِبُهُ مِنَ الشَّرَارَةِ وَخُبْثِ النَّفْسِ، فَإِنَّ التَّنَاسُبَ شَرْطُ التَّضَامِ وَالتَّعَاوُنِ، فَكَمَا أَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَا تَعَاوُنُ إِلَّا أَخْيَارَ النَّاسِ الْمُشْبَهِينَ بِهِمْ فِي الْمَوَازِنَةِ عَلَى

الْعِبَادَةُ وَتُعْظِمُ اللَّهُ تَعَالَى بِالْقَوْلِ وَالْفِعْلِ، وَكَذَلِكَ الشَّيَاطِينُ لَا تَعَاوُنُ إِلَّا
الْأَشْرَارَ الْمُشَبَّهِينَ بِهِمْ فِي الْجَنَابَةِ وَالنَّجَاسَةِ قَوْلًا وَفِعْلًا وَاعْتِقَادًا، وَبِهَذَا
يَتَمَيَّزُ السَّاحِرُ عَنِ النَّبِيِّ وَالْوَلِيِّ))، واتە: جادوو مەبەست پیتی شتیکی سەهێرو
سەر سوڕهینەرە که لە موعجیزە دەچیت، بەلام موعجیزەش نیە، {بۆیە جادوو
حیا یە لە موعجیزە، هەرودھا لە کەرەمەتیش که لقی موعجیزە یە، چونکە جادوو
خەڵک دمتوانی فیۆری ببی، بەلام موعجیزە تایبەتە بە پیغەمبەرانهوه (علیهم
الصلاة والسلام) وه کەرەمەتیش تایبەتە بە دۆستانی خواووه، خەڵک هەرچەنده
بیەهوی ناتوانی فیۆری ببی، ئەگەر خوا نەیبە خشی، واتە: موعجیزەو کەرەمەت
هەردووکیان بەخشاوون، بەلام جادوو ئینسان فیۆری دەبیت} ^(١) جادوو دەگونجی
مروؤفی فیۆری ببی، وه بۆ پەیداکردنی جادوو ئینسان بەهوی خۆ نزیك خستنهوهی
لە شەیتان بە کردنی گوناھو خراپەکاریی، مەداریی ساز دەبی، چ بە قسە ی خراپ،
وهك کوفرو ئەو دووعاو قسانە ی که وشە ی شیرکیان تێدا یەو مەدحی
شەیتانیان تێدا یە، بۆ ئەوهی هاوکارییان بکات، وه چ کردهوهی خراپ، وهك
پەرستنی ئەستێرهو خرۆکەکان، وه بە لەش پیسیی مانهوهو سەر جەم گوناھەکانی
دیكە، یاخود بەشیوهی عەقیدە هەبوون، وهك بە چاک دانانی هەرشتیک که مایە ی
لینزیك بوونهوهی شەیتان و خۆشویستیەتی جا دیارە ئەوهش تەنیا بەهوی
وه دەستەهێنانی خراپەکاریی و پیسییەك دەبی که لەگەڵ شەیتاندا گونجاوه، چونکە
پیکه وه گونجان و وهك یەك چوون، مەرجی پیکه وه په یوه دەستبوون و هاوکاریی
پیکه وه کردنه، وهك چۆن فریشتەکان هاوکاریی خەڵکی باش نەبی ناکەن،
ئەوانە ی که لە بەردهوامبوون لەسەر خواپەرستی و خوی بەرز بەمەزن گرتن بە
قسەو کردهوهدا، بە فریشتەکان دەچن ! بەهەمان شیوهش شەیتانەکانیش تەنیا
هاوکاریی ئەو خراپانە دەکەن، که لە لەش پیسیی و پیسو پۆخەلییدا بە
قسەو کردهوهو عەقیدە پێیان دەچن، وه بەمە جادووگەر لە پیغەمبەرو
دۆستی خوا جیا دەکریتهوه.

(١) ئەوهی نێوان دوو کمانەکان خۆم زیادم کردوه، بۆ زیاتر روونی بوونهوهی مەبەست.

خالى چوارەم: جۆرەكانى جادوو:

هەندىك لە زانايان جادوويان كىرەتە زۆر بەش، بۇ وىنە ئىمام (فخرالدين الرازى) كىرەتە ھەشت بەش، بەلام بەگشتى جادوو سى بەشە:

بەشى بەگەمىيان پىي دەگوتى: جادوى راستەقىنە (السحر الحقيقى):

يانى: ئەو جادوودى كەوا كاريگەرىي دىرەكىي ھەيە و شوپنەوارى دىرەكىي لىدەكەووتەو، ئەو وىش دىبىتە دووبەش: بەشىكى بەھۇ ئىرادەو ھىزى مەعنەويى جادوگەرەدەيە، بەبى ئامرازو ھاوگار، دوو دىمىشان بەھۇ ھاوكارىي شەيتانەكانو، بەھۇ جۆرىك لە خۇ نىزىك خستەو لە ئەستىرەو خرۆكەكان، وە بەكارھىنانى چەند جۆرە ماددەيەك، بەكارھىنانى ھەندىك ژمارە بەشىو تايبەتەو، كە ئەو دىيان ھەندىكىيان پىي دەللىن (طَلَّسَمَات)، بەلام ئەودى كە من بۇم دىرەكەوتەو، پەرسىنى خرۆكەو ئەستىرەكانىش، ياخود پەرسىنى توخمەكانىش بۇ وىنە: ئەودى كە ئاگر دىپەرسىنى، يان شتى دىكە دىپەرسىنى، ئەو وىش دىسان ھەر بەھۇ ھاوكارىي شەيتانەدەيەو، شەيتان لەلايان جۋان دەكات، ئەگەرنا خرۆكەو ئەستىرە بۇ خۇيان ناتوانن يارمەتى كەس بىدن و ھىچيان لەدەست نايەت، كەواتە: جۆرى يەكەمى جادوو كە پىي دەگوتى: جادووى راستەقىنەو كاريگەرىي دىرەكىي ھەيە، دىبىتەو بە دوو جۆر:

بەگەمىيان: ھىزى مەعنەويى شەخسەكە دەورى تىدا دىبىنى.

دوومىيان: ھاوكارىي وىرگرتن لە خرۆكەو ئەستىرەكانو ژمارەو... ھتە، رۆلى تىدا دەگىرئ .

كە وەك گوتە: لە ھەقىقەتەدا ئەو شەيتانە كە لەژىر پەردەي ئەو شتانەدا ھاوكارىي ئەو جۆرە كەسانە دەكات، بۇ وىنە: كە دەگوتى: ھىمەت و ئىرادەي باباي جادوگەر كاريگەرىي زۆرى ھەيە، ئەو جادوگەرلەر جارى وا ھەيە دىن زۆر خۇيان ئەزىزەت دەدەن، چەند رۆژ خواردن ناخۇن، تەنيا شتى ھىرام و پىس نەبىت، وە ھىچ قەسەيەك ناكەن، تەنيا كوفەر نەبىت، وە ھەمىشە شتى وادەكەن، شەيتان پىي خۇشبو و زۆر خۇيان ماندوو دەكەن و

خوځيان نه‌زیه‌ت ده‌دهن، تا وایان لیدئ ئیرادیه‌کی زوړ به‌هیزیان ده‌ییت، که وه‌ک پی‌شتریش باس‌م‌کرد بو وینه: بابای کاراته، مولا‌کیم، جومناستیک که دینئ خوئی زوړ به‌هیز ده‌کاو زوړ مه‌شق ده‌کا، دوايي شتی سه‌یری لی پروودهدات، کابرای جادوو‌گم‌ریش دینئ خوئی زوړ به‌هیز ده‌کات له‌رووی مه‌عنه‌وییه‌وه، به‌لام به‌باری شهر و خراپه‌داو دوايي شتی نا‌ناسايی نه‌نجام ده‌دات.

به‌شی دوو‌میان پنی ده‌گوتړئ: جادووی خه‌یالی (سحرُ التخیل): نه‌وه‌دیان

کارده‌کاته سمرچاوی خه‌لک و خه‌یالی خه‌لک ده‌ستکاری ده‌کات، واته: کاری‌گم‌ری به‌سمر شته دمره‌کیه‌کاندا نیه، به‌لکو له نیوده کار له ئینسان ده‌کات، نه‌و جادووه‌ی که جادوو‌گم‌رانی فیرعه‌ون له دژی مووسا به‌کاریان هی‌نا، له‌مجوره بووه، به به‌لگه‌ی نه‌م نایه‌تانه که خوا ﷺ له سوورپه‌تی (طه) دا، دواي نه‌وه‌ی جادوو‌گم‌ره‌کان به‌مووسا ده‌لین: نایا تو پی‌ش شتی خوټ ده‌که‌ی، یان نیمه پی‌ش بی‌که‌ین؟ ده‌فمرموی: ﴿بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ سِحْرُهُمْ أَنهَا

تَسْعَى ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَى ﴿٦٧﴾ طه، واته: به‌لکو نیوده بی‌که‌ن، نجا نه‌و په‌تو گوریس و گوچانه‌ی فریاندان، وا ده‌هاته به‌ر خه‌یالی مووسا که دمرون {بوونه مارو دمرویشتن} جا مووسا ترسی رینیش {که نه‌و جادووه زله‌ی بینئ}، چونکه له شوینی دیکه ده‌فمرموی: ﴿... وَجَاءُوا بِسِحْرِ

عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ الأعراف، جادوویه‌کی زوړ گه‌ورمیان کرد، همرودها خوا ﷺ له سوورپه‌تی (الأعراف) دا ده‌فمرموی: ﴿قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ

النَّاسِ وَاسْتَرَهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ ﴿١١٧﴾ طه، واته: جا کاتیک نه‌و گوریس و په‌تو گوچان و شتانه‌ی پیان بوو فریاندان، جادوویان له چاوی خه‌لک کرد {واته: چاوی خه‌لکیان کارتیکرد ترساندیان}، وه جادوویه‌کی گه‌ورمیان کرد. که واته: نه‌مه جوړی دوو‌می جادوویه، که کار له چاوی خه‌لک و له خه‌یالی خه‌لک ده‌کات، که نه‌مه جوړیکی زوړ باوه‌و، نی‌ستاش خه‌لک هه‌یه له‌و جوړ جادووه ده‌کات.

بەشى سىيەميان پىي دەگوترى (السحر المجازي): كە لە راستىدا ئەو دىيان

جادوو نىيە، بەلام لە شىۋەى جادوو دايەو تەردەستى پى دەلىن بە عەرەبىي (خَفَةُ الْيَدِ) كە ئەو كەسە لە ئەنجامى ئەودا كە جوولەيەكى خىراو بەپەلە دەكا وادىزانى شىكى كىردەو نەشىكردەو، وە ھەندىك جار ھەر فىلىكى عىلمىيە، بۇ وىنە:

(۱) گىرپانەو كابرەك كۆتريكى ھىنا، گوتى: چاوتان لىيى ئىستا ئەو كۆترە دەكوژم و مردارى دەكەمەو، دوايىش زىندووى دەكەمەو ! كۆترەكەى ھىنا لە پىش چاويان مى تىك باھەلداو بۇى ھەلدا، تەماشايان كىرد بە كىردەو وەك بلىي مردار بۆتەو و ژيانى تىدا نەماو، دوايى گوتى: ئەو جار بۆم بەينەو، كە بۇيان ھىنايەو، دەستكارى مى كىردەو ھاتەو ھۆش، يان بە حىساب زىندو بۆتەو، جا ئەو فىلەكە لەو دايە، كە كاتى مى تىك باھەلدا، خەلك وادىزانى مى دەشكىنى، بەلام وانيەو ماددىيەكى بى ھۆشكەرى لىدەداو كۆترەكە بى ھۆش دەبىت وەك مردووى لىدى، لە دوايەش را ماددىيەكى دىكەى لەدەست دايە، لىدەداو دىتەو ھۆش! ئەوانەى تەماشاش دەكەن وادىزان مردو و زىندووى كىردەو ئەو !

(۲) يان مەسەلەى سەربىن: جارى وايە كىسەيەكى نايلۇن كە ھەستى پىناگرى لە لامى كابرەيان داناو، تۆ وا ھەست دەكەى سەردەبىرەيت و خوينى لىدىت، دوايى پى دەلى: ھەستەو، ھەلدەستىتەو ! كە لە ھەقىقەتدا سەرنەبىراو.

(۳) يان بۇ وىنە: وەستاندى سەعات، كابرە موگناتىسىكى زۆر بەھىزى پىيە، دەلى: ئىستا ئەو سەعاتە رادەگرم، خەلك موگناتىسەكە نابىنى، ئىدى ھەركەيەكى لەگەل دەكات و دىوەستىنى و دوايى دىخاتەو ئىش، ئەوانە پىيان دەگوترى: (تەردەستى)، واتە: لە ھەقىقەتدا جادوو نىيە، بەلام لە شىۋەى جادوو دايە، بۇيە زانايان گوتوويانە: ئەو جۇرانەش ئەگەر بەناوى جادوو دەكەرىن، ھەر قەدەغەو ھەرامن، چۈنگە دەبە ھۆى چەواشەكارى خەلك.

خالی پینجه‌م: ئایا سنووری جادوو تا کوئییه و حه‌قیقه‌تی هه‌یه، یان نا؟ واته تا کوئی ده‌روا، تا کوئی برده‌کات؟

له حه‌قیقه‌تدا زانیان له‌وبارمه‌وه زۆر مشت‌ومریان بووه‌وه را جیاییان هه‌یه، جارئ هه‌ندیکیان ده‌لێن: جادوو حه‌قیقه‌تی هه‌رنیه، که (مُعْتَرِلَة) رایان وابوو، وه ئیبن حه‌زمی ئه‌نده‌لوسی و کۆمه‌لێک له زانیان رایان وایه، ده‌لێن: به‌لکو به‌س ئه‌وه‌یه که کاریگه‌ریی بۆ سهر چاوی خه‌لک هه‌یه و خه‌لک فریودمدا، به‌لام له حه‌قیقه‌تدا ئه‌وه‌ی که ئه‌وان ده‌لێن: هه‌م پێچه‌وانه‌ی نایه‌تی خواجه‌وه، هه‌م پێچه‌وانه‌ی سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ریشه ﷺ، پێچه‌وانه‌ی نایه‌تی خواجه، چونکه خوا ده‌فهرموی: ﴿... يُقْرِفُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ...﴾ ﴿البقرة، مانای وایه جادوو زیان له خه‌لکی ده‌دات و ژن و می‌ردان لێک ده‌ترازینی، وه پاشان پێچه‌وانه‌ی سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ره ﷺ و پێغه‌مبه‌ری خوا بۆخو‌ی جادووی لێکراوه، وه‌ک له (صحیح) ی بوخاری و موسلیم داها‌توه (لبید بن الأعصم الیه‌ودی) جادووی لێکردوه^(١)، تا دوا‌یی خواجه‌ی په‌روهر دگه‌ر ناگاداری کردۆته‌وه، که جادوو‌ه‌که له کوئی شیرراوته‌وه (معوذتین) ی بۆ ناردوه (الفلق والناس) وه خویندوونی و جادوو‌ه‌که هه‌لومه‌شاوته‌وه^(٢)، (القرطبی) له‌وبارمه‌وه ده‌لێ: ﴿قَالَ عُلَمَاؤُنَا: لَا يُكْرَأُ أَنْ يَظْهَرَ عَلَى يَدِ السَّاحِرِ خَرَقُ الْعَادَاتِ مِمَّا هُوَ فِي مَقْدُورِ

(١) بروه‌نه: (صحیح البخاری): ٢٢٦٨، وه (صحیح مسلم): ٢١٨٩.

(٢) هه‌ندیك له زانیان پێیان وایه جادوو لێکرانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێچه‌وانه‌ی پارێزراو (معصوم) بوونی‌ه‌تی و راست نیه جادووی لێنه‌کراوه، هه‌روه‌ها ده‌لێن: ئه‌وه قسه‌ی کافره‌کان به‌رست ده‌گیرئ که ده‌یانگوت: جادووی لێکراوه: ﴿... إِنْ تَنَبَّعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا﴾ ﴿الإسراء، به‌لام من پێم وایه نه‌خۆش کهوتنی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌رووی جه‌سته‌یی‌مه‌وه به‌هۆی جادوو‌ه‌وه، پێچه‌وانه‌ی پارێزراو بوونی نیه، چونکه به‌شتی دیکه‌ش نه‌خۆش کهوتوه، وه قسه‌ی کافره‌کانیش به‌رست ناگیرئ، چونکه ئه‌وان مه‌به‌ستیان تێکه‌چوونی عقل و هۆشی بووه، نه‌ک نه‌خۆش کهوتنی !

البَشَرُ مِنْ مَرَضٍ وَ تَفْرِيقٍ وَ زَوَالِ عَقْلِ وَ تَعْوِيجِ عَضْوٍ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ (الْجَامِعُ لِأَحْكَامِ الْقُرْآنِ، ج: (٢)، ص: (٤٧))، واته: زانایانی ئیمه (زانایانی ئیسلام) گوتوو یانه: نکوولی له‌وه ناکرئ که له‌سهر دهستی بابای جادوو گهر شتی واد در بکه‌وی که پیچه‌وانه‌ی عاده‌ته، به‌لام له سنووری توانای ئینساندیه، وده: نه‌خووشیی و لیک جیا‌کردنه‌وه‌و، بی‌ه‌و‌ش‌کردنی‌و، گو‌ج‌کردنی ده‌ست و پی‌و شی‌وه‌ی نه‌وانه.

(ابن حَجَرٍ الْعَسْكَلَانِي) ده‌لیت: ((الَّذِينَ قَالُوا: إِنَّ لَهُ حَقِيقَةً اخْتَلَفُوا هَلْ لَهُ تَأْثِيرٌ فَقَطُّ بِحَيْثُ يَغَيِّرُ الْمِرَاجَ فَيَكُونُ نَوْعًا مِنَ الْأَمْرَاضِ أَوْ هُوَ يَنْتَهِي إِلَى حَالَةٍ بِحَيْثُ يُصَيِّرُ الْجَمَادُ حَيَوَانًا وَعَكْسَهُ؟ فَالَّذِي عَلَيْهِ الْجَمْهُورُ هُوَ الْأَوَّلُ)) (فتح الباري، ج: (١٠)، ص: (٣٢٢))، واته: جا نه‌وانه‌ی ده‌لین: جادوو چه‌قیقه‌تی هه‌یه، را حیان که ئایا چه‌قیقه‌ته‌که‌ی ههر نه‌وندیه که می‌زاج و سروشتی خه‌لک تی‌کده‌دا، وده نه‌خووش کردن، یاخود چه‌قیقه‌تی شته‌کانیش هه‌لده‌گیریت‌ه‌وه، وده بلایی ئینسان ده‌کات به‌ئاژل، وه به پیچه‌وانه‌وه‌ش زۆربه‌یان له‌سهر نه‌وه‌ن که نه‌خیر تا نه‌وی بر ناکات و ههر نه‌وندیه که می‌زاج و سروشتی ئینسان تی‌کده‌دا.

که‌واته: که جاری وایه به جادوو ئینسانئ ده‌کرئ به‌ه‌یوان، یان چه‌یوانئ ده‌کرئ به‌ئینسان، نه‌وه له راستیدا به‌س چاو هه‌ل‌خه‌لتانده، نه‌گه‌رنا چه‌قیقه‌تی شته‌که نه‌گو‌رراوه.

(ابن حَجَرٍ الْهَيْثَمِي) یش ده‌لی^(١): ((اِخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِي أَنَّ لِلْسَّحَرِ حَقِيقَةً أَمْ لَا؟ فَقَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ: أَنَّهُ تَخْيِيلٌ لَا حَقِيقَةَ لَهُ وَقَالَ الْأَكْثَرُونَ وَهُوَ الْأَصَحُّ الَّذِي دَلَّتْ عَلَيْهِ السُّنَّةُ، لَهُ حَقِيقَةٌ))، واته: زانایان که وتوونه‌ته را‌جیاییه‌وه له‌وه‌دا، که ئایا جادوو چه‌قیقه‌تی هه‌یه یان نا؟!

(١) (الزواجر عن اقتراف الكبائر، ج (٢)، ص (١٠٠)).

هه‌ندیکیان گوتوو یانه: حه‌قیقه‌تی نیه وه‌س چاو هه‌لخه‌له‌تاندنه، به‌لام زۆربه‌یان ده‌لین: حه‌قیقه‌تی هه‌یه، که ئه‌وه‌ش راست‌تره، به‌لگه‌ی سوننه‌تی له‌سهره، به‌لام بیگومان حه‌قیقه‌ته‌که‌ی تا ئه‌وه‌ش وینه برناکات، که جه‌وه‌مهری ئه‌وه‌شته بگۆڕی، به‌لکو ده‌ستکاری میزاج و سروشتی ئینسان ده‌کات، یاخود هه‌ندی شت له‌ حالیکه‌وه‌ بۆ حالیک ده‌گۆڕی، لێردا به‌پێویستی دهرانم ئه‌وه‌ش بلیم: که ههر شتیک له‌ واقیعه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی هه‌ستپێکراو و زانراو بوونی هه‌بوو، سه‌لمانندی بوونی پێویستی به‌ به‌لگه‌ی شمرعی (نقل) ی ناکات، چونکه‌ عه‌قلیش ههر به‌لگه‌ی شمرعییه، وه‌ به‌لگه‌ی نه‌قلی بۆ شتیک پێویسته، که عه‌قل ده‌لاله‌تی له‌سهر نه‌کات، به‌لام شتیک که له‌ واقیعه‌دا هه‌بێت عه‌قل درکی پێبکات و به‌ ئه‌زموون هه‌ست پێبکری، پێویستیمان به‌ به‌لگه‌ی نه‌قلی ناکات بۆ سه‌لمانندی.

بۆ وینه: کاریگهری جادوو له‌وانه‌یه، که پێویستی به‌ به‌لگه‌ی نه‌قلی ناکات، پاش ئه‌وه‌ی که ئیمه له‌ واقیعه‌دا ده‌بینین جادوو خه‌لک نه‌خۆش ده‌کات، به‌لکو جاری وایه خه‌لک ده‌کوژی، وه‌ خه‌لک تووشی نارێحه‌تی ده‌کات، ژن و می‌رد لیک ده‌کات به‌ ده‌قی قورئان، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئیمه ئه‌گهر ته‌ماشای چه‌ند ئایه‌تیک بکه‌ین، به‌لگه‌ی زۆر ڕوون و ڕاشکاوون که جادوو کاریگهری و حه‌قیقه‌تی هه‌یه:

یه‌که‌م: که خوا ده‌فهرموی: ﴿... يُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ...﴾ (١٠٢)
البقرة، واته: به‌هۆی جادوو ده‌وه‌ پیاو و ژنه‌که‌ی لیک جیا ده‌که‌نه‌وه .

دووه‌م: که خوا ده‌فهرموی: ﴿وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾ (٤) الفلق، واته:
(بلێ په‌نا ده‌گرم به‌ خوا) له‌ خراپه‌ی ئافره‌تانێ جادووگهر که فوو به‌ گریه‌کاندا ده‌که‌ن، جا ئه‌گهر جادوو کاریگهری نه‌بی، ئه‌وه‌ دوو عایه‌ بۆچی؟

سییه‌م: که خوا ده‌فهرموی: ﴿سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَأَسْرَهُبَهُمْ...﴾ (١١٦)
الأعراف، واته: جادوویان له‌ چاوی خه‌لک کردو ترساندیان، مانای وایه جادوو کاریگهری و حه‌قیقه‌تی هه‌یه.

چواردم: پیغه مبه ر وَعَلَى اللَّهِ له فهرما یشتیکدا فهرموویه تی: ﴿(اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤَيَّاتِ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: الشَّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسَّحَرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ)﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: ۲۷۶۶)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۵۸)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۲۸۷۴)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۳۶۷۳)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ {، وَاتَهُ: خَوْتَانُ لَهُ حَهُوتٌ (گوناهاه) فهِوتینه ره کان بیاریزن، گوترا: نه وانه چین نه ی پیغه مبه ری خوا ؟ فهرمووی: هاوبهش بو خوادانان و، جادوو کردن و، به ناهق کوشتنی نه فسیک که خوا قه دهغه ی کردوه و، خواردن مائی هه تیوو، خواردن سووو، له کاتی هیرشی دوژمناندا پشت تیگردنی و بوختان کردن بو نافرمتانی پاکی بیئاگای برودار .

خالی شه شه م: جیاوازی نیوان جادوو و موعجیزه و کهرامه ت چیه؟

موعجیزه که تایبه ته به پیغه مبه رانه وه (عليهم الصلاة والسلام) و

کهرامه تیش هی دوستانی خواجه، له گهل جادوودا شش جوړه جیاوازیان هه ن:

۱- موعجیزه که تایبه ته به پیغه مبه رانه وه (عليهم الصلاة والسلام)، وه کهرامه تیش که هی دوستانی خواجه، همر دووکیان به خشراو (وهب) و به دهستی خویان نیه، که خوا پییان ددها، واته: هیچ پیغه مبه ری که له و کاته دا که بوخوی ویستوو یه تی مادام خوا نه یویستی، نه ی توانیوه موعجیزه که ی پیشانیدا، وه هیچ دوستیکی خوا که له و کاته دا بوخوی دمیوه ی، ناتوانی نه و شته ی که ناناسایی (خارق العادة) یه پیشان بدات، به لگو ته نیا له و کاته ی که خوا دمیوانی و مؤله تی له سهره، دمتوانی نه وه بکات.

به لام جادوو و ده ده سته ی نراو (مکتسب) ه، وه له و کاته دا که جادوو گمر دمیوه ی دمتوانی بیخاته پروو، به لگهش بو نه وه که موعجیزه ی پیغه مبه ران (وهبی) یه و (کسبی) ی نیه، نه وه یه که له سوور دتی (الرعد) دا خوا وَعَلَى اللَّهِ ده فهرموی:

﴿... وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِغَايَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾ (٣٨)، واته:

هیچ پیغه مبه‌ریک بو‌ی نیه موعجزه‌و به‌لگه‌یه‌ک بی‌نی، مه‌گهر به مؤله‌تی خوا، همرودها دهر باره‌ی ئه‌وه، که که‌رامه‌تی دۆستانی خواش به‌هه‌مان شی‌ودیه‌و

به‌خشاوه، ئه‌ودیه که خوا ده‌فرموی: ﴿... كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَمَتِّمُ أُنَىٰ لِلَّهِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ

بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ (٣٧)، آل عمران، واته: همرکاتیک زه‌که‌ریبا له مه‌ریه‌م ده‌چووه

ژووری می‌حراپ رۆزیه‌کی تایبه‌تی له‌لا ده‌بینی، گوتی: ئه‌ی مه‌ریه‌م ئه‌مه‌ت له‌کو‌ی بو‌و؟ گوتی: ئه‌وه له‌ خوا‌ودیه، خوا رۆزی دهدات به‌ همرکه‌سی که

بی‌ه‌وی به‌بی‌ی حیساب. به‌لگه‌ی ئه‌ودش که جادوو شتی‌که مرؤف فی‌ری ده‌بی‌ت و عیله‌یکه فی‌ری ده‌بی‌ت، به‌لام عیله‌یکی خراپه، ئه‌م شتانه‌ن:

یه‌که‌م: له سوورپه‌تی (البقرة) دا ده‌فرموی: ﴿... فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ

بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ...﴾ (١٠٢)، واته: له‌و دوو فریشتانه‌وه جادووی‌یه‌ک

فی‌رده‌بوون، که ژن و می‌ردی پی‌ له‌یه‌ک جیا‌بکه‌نه‌وه.

دو‌وه‌م: له سوورپه‌تی (طه) دا ده‌فرموی: ﴿... إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدَ سِحْرِ...﴾ (٦١)،

واته: ئه‌و فی‌له‌ی که جادوو‌گهره‌کان کردیان فی‌لی جادوو‌گهره، جا وشه‌ی

(صَنَعُوا)، واته: به‌ وه‌ستایی و ورده‌کاری‌یه‌وه کردیان.

سی‌یه‌م: هه‌روه‌ها که له سوورپه‌تی (یونس) دا ده‌فرموی: ﴿فَلَمَّا أَتَوْا قَالَ مُوسَىٰ

مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ (٨١)،

واته: جا کاتیک په‌ت و گو‌چانه‌کانیان فری‌دا، مووسا گوتی: ئه‌وه‌ی که ئی‌وه

هی‌ئاتان جادووی‌یه و خوا هه‌لی دده‌ش‌ینی‌ته‌وه، چونکه بی‌گومان خوا

کرده‌وه‌ی خراپه‌کاران به‌ئا‌کام نا‌گه‌یه‌نی، که‌واته: جادوو کرده‌ودیه‌که که به

کارامه‌یی و لی‌زانیه‌وه ده‌کری.

(ابن خلدون) لە پێناسەی موعجیزەو جادوودا دەڵێ: { (المُعْجَزَةُ قُوَّةُ إِلَهِيَّةٍ تَبْعَتْ فِي النَّفْسِ ذَلِكَ التَّأْثِيرَ فَهُوَ مُؤَيَّدٌ بِرُوحِ اللَّهِ عَلَى فَعْلِهِ ذَلِكَ) (المقدمة، ص (٣٩٣)) }، واتە: موعجیزە هێزێکی خواپێه لە نەفسی ئینساندا پەیدا دەبێتو، ئەو کاریگەرییە هەیە بە هۆی یارمەتی خواوە، کە یارمەتی ئەو پێغەمبەرە دەدا لەسەر ئەو شتە، بەلام جادووگر وەك پێشتر گوتیمان، بۆخۆی لەلای خۆیەوه شتەكە دەكات، بەقوڵەتی نەفسی خۆی، نەك بە یارمەتی خۆی پەرۆردگار بەلكو هەندێك جار بە هاوكاریی شەیتانەكان و هەندێك جار بەهۆی ئەو خۆ بەهێزکردنەوه، كە بەشیوەی خراب خۆی بەهێزکردووە.

٢- موعجیزە تەنها لەسەر دەستی پێغەمبەرانی ﷺ پەیدادەبێت و كەرامەتیش تەنها لەسەر دەستی ئینسانێکی بۆ خوا صولحاوو پارێزگار و بۆ خوا عابیدو خۆ لە گوناح پارێزو پابەند بە شەریعەت، پەیدادەبێت.

بەلام جادوو بە پێچەوانەوه تەنها لەسەر دەستی ئینسانی گوناھبار پەیدادەبێتو، هیچ جادووگرێك نیه بتوانێ جادوو بكات هەتا كافر نەبێت، نەك هەر كافر بەلكو دەبێ كافرێکی زۆر پیس بێ و كردهوی زۆر خراپی هەبێتو، تەنانەت لەرووی جەستەیی شەوه دەبێ زۆر پیس و پۆخل بێ، وە لەرووی مەعنەویی شەوه زۆر پیس بێت و خاوەنی عەقیدەییەکی زۆر خراب بێتو، قسە ی زۆر پیس و خراب بكات و كردهوی زۆر ناشیرین و خراپی هەبێ، هەرچەندە جاری واش هەیە جادووگرەكان بە فەرمانی شەیتان بۆ چاوبەستی خەلك ئایەتیش دەخویننەوه، وە ڕەنگە دووعاش بكەن و قسە ی باشیش بكەن، كە ئەو هوش هەر بە فیل و تەلەكە ی شەیتانە بۆ ئەوهی كە خەلك چەواشە بكەن و بە چاکیان بزانن، بۆیە، (ابن حَجَرٍ الْعَسْقَلَانِي) دەڵێت: { (يَنْبَغِي أَنْ يُعْتَبَرَ بِحَالِ مَنْ يَقَعُ الْخَارِقُ مِنْهُ فَإِنْ كَانَ مُتَمَسِّكًا بِالشَّرِيعَةِ مُتَجَنِّبًا لِلْمُؤَبِّقَاتِ، فَالَّذِي يَظْهَرُ عَلَى يَدِهِ مِنَ الْخَوَارِقِ كَرَامَةٌ، وَإِلَّا فَهُوَ سِحْرٌ لِأَنَّهُ نَشَأَ عَنْ أَحَدِ أَنْوَاعِ كَيْعَانَةِ الشَّيَاطِينِ) (فتح الباري،

ج: (١)، ص: (٢٢٣)؛ واته: ده‌بیت ته‌ماشای حالّی ئه‌وه که سه بگریّت که ئه‌وه شته یاسادر (ناناسایی) یه‌ی لیّی ده‌بینری، جا ئه‌گهر ئه‌وه ئینسانه پابه‌ندبوو به شم‌ریعه‌ته‌وه‌وه، خو پاریز بوو له گوناهان، ئه‌وه ئه‌وه‌ی که له‌سمر ده‌ستی درده‌که‌وئ {دیاره پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام)} ئیستا نه‌ماون و به (محمد المصطفی) خه‌تم بوون و ئیستا به‌س دۆستانی خوا هه‌ن { له شتی یاسادر، ئه‌وه که پرامه‌ته، به‌لام ئه‌گهر وا نه‌بیت و پابه‌ندنه‌بی به شم‌ریعه‌ته‌وه‌وه ئینسانی باش نه‌بیت، ئه‌وه دیاره جادووویه.

هه‌روه‌ها (ابن خلدون) له (المقدمة) له لاپه‌ره (٢٩٥) دا، ده‌لیت: {السّاحر لا یصدرُ منه الخیر ولا یستعملُ أسباب الخیر، وصاحبُ المعجزة لا یصدرُ منه الشرُّ ولا یستعملُ أسباب الشرِّ، فهما على طرفي النقيض}، واته: جادووگهر ته‌نیا خراپه‌وه شم‌ری له‌ده‌ست رووده‌دا، وه ته‌نیا خه‌ریکی خراپه‌یه، به‌لام خاوه‌ن موعجیزه {که پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام)} ته‌نیا خێرو چاکه‌یان له‌سمر ده‌ست روودم‌داتو ته‌نیا به‌ خێرو چاکه‌شه‌وه سهرگهرمه، که واته: ئه‌وه دووانه راست له‌گه‌ل یه‌کدا دژو پیچه‌وانه‌ن، (دیاره دۆستانی خواش به هه‌مان شیوه).

٣- جیاوازی سییه‌م: ئه‌وه‌یه که موعجیزه‌ی پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام) رو‌اله‌ت و په‌نه‌انی یه‌که‌وه، هه‌تا لیّی ووردبیه‌وه زیاتر دییه قه‌ناعت که هه‌قه‌وه راسته، ئنجا هیچ که‌شیش وه‌ک وی ناتوانی بی‌نی.

به‌لام جادووی جادووگهران به‌زۆری چاوبه‌ست و هه‌له‌ته‌تاندنه، وه دوا‌ی لی‌وردبوونه‌وه‌ش، بو‌ت درده‌که‌وئ، که ئه‌وه جادوو‌وه‌ فی‌له، وه پاشان جادووگهریکی دیکه‌ی وه‌ک وی یان له‌وه به‌تواناتر، ده‌توانی جادووی وه‌ک ئه‌وه یان له‌وه خراپ‌تریش بی‌نی، به‌لام موعجیزه‌ی پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام) ته‌نیا خۆیان ده‌توانن و که‌س ناتوانی له‌ به‌ران‌به‌ریاندا بو‌ده‌ستی و، شتیکی وه‌ک ئه‌وه‌ی وان بکات.

٤- جیاوازی چواردم: ئه‌ودیه که موعجیزه به کهس به‌رپهرج نادریته‌وه، به‌لام جادوو به‌تال ده‌کریته‌وه و به‌رپهرج ده‌دریته‌وه، وه‌ک ته‌جرمه کراوه کابرا له گهرمه‌ی جادوو کردنه‌که‌یدا بووه، پیاویکی چاک و دیندار (آیه‌ الکُرسی) خویندوه، یاخود (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ی کردوه، هه‌لبه‌ته ئه‌ودش به هه‌موو کهس ناکرئ و دهبئ ئیمانیک‌ی باش و ته‌قوایه‌کی باش و یه‌قینیکی باشی هه‌بی، ئنجا ئه‌و ئایه‌ته که ده‌یخوینئ کاریگهری ده‌بیّت، یه‌کسهر ئه‌و جادوو به‌تال بوته‌وه، هه‌لبه‌ته هه‌تا جادوو که به‌قوتتر بیّت ده‌بیّت له به‌ران به‌ردا ئه‌م ئینسانه مسوولمانه‌ش دله‌که‌ی و ئیراده ئیمان‌که‌ی به‌قوتتر بیّت، ئه‌و جار پئی هه‌لده‌وه‌شیته‌وه، مه‌به‌ستم له‌م روونکردنه‌ودش ئه‌ودیه که ئه‌گهر هه‌ر کامیکتان جادوو گهریک‌ی بینئ ئایه‌تیکی خوینده‌وه جادوو که‌ی بو هه‌لده‌وه‌شایه‌وه، له شته‌که نه‌که‌ویت ته‌گومانه‌وه، ئه‌وه دیاره جادوو که زوړ پیس و به‌هیزه‌وه، دهبئ ئه‌و دوو عایه‌ش له دل‌یک زوړ به‌قوته‌وه بیّت و، ئینسانیک‌ی زوړ خاوه‌ن ئیمان و یه‌قین بیکات، ئه‌گهر نا ته‌رازو و نایه‌نه‌وه و هاوکوفی یه‌ک نابن و پئی هه‌لده‌وه‌شیته‌وه.

٥- جیاوازی پینجه‌م: ئه‌ودیه که موعجیزه له روژگاریدا ته‌نیا یه‌ک کهس ده‌توانئ بیکات، ئه‌ویش ئه‌و پیغه‌مبه‌ریه که خوا ناردوو یه‌تی. به‌لام جادوو چه‌ند جادوو گهر هه‌بن، هه‌موویان ده‌توانن بیکه‌ن.

٦- جیاوازی شه‌شه‌م: ئه‌ودیه که موعجیزه ته‌حه‌ددای پیده‌کرئ و ئه‌و که‌سه‌ی موعجیزه‌ی له‌ده‌ست رووده‌دات که پیغه‌مبه‌ران ده‌لئ: من پیغه‌مبه‌ری خوا، به‌لگه‌شم له‌سهر ئه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا، ئه‌م به‌لگه‌و موعجزیه‌یه. به‌لام جادوو وانیه‌و، خوا ناهیلئ جادوو گهران ئیددیعیای پیغه‌مبه‌رایه‌تی بکه‌ن، یان چا و پرووی ئه‌ودیان نیه، هه‌لبه‌ته زانایان له‌وباره‌وه دوو رایان هه‌ن، هه‌ندیک ده‌لئ: خوا لایانده‌دات و ناهیلئ ئیددیعیای پیغه‌مبه‌رایه‌تی بکه‌ن، هه‌ندیکیش ده‌لئ: نه‌خیر هه‌ر له‌راستیدا له‌خوین رانابینن، ئه‌و ئیددیعیایه‌ بکه‌ن، دیاره ئه‌گهر گریمان ئیددیعیاش بکه‌ن حال و بالیان دیاره مه‌یدانی دروین کورته‌ه.

خالى ھەوتەم: ئايا ئينسان چۆن دەبیته جادووگەر؟

ئەو ھەوتەمەى بزانن كە بابای جادووگەر، ئينسانى جادووگەر، چ پياو بى چ ئافرەت، چ جۆرە كەسايەتییەكیان ھەيە؟ دەنا لێرە مەبەستمان ئەو ھەوتەمەى كە خەلكى فێربكەين چۆن دەبنە جادووگەر !! بەلكو دەمانەوى كە جادووگەرەن بناسن، خاومنى چ جۆرە كەسايەتییەكەن، چۆن و چۆنەين؟

پەگەم: تەنیا كاتىك ئينسان دەبیت بە جادووگەر، كە بەتەواوى تەسلىمى

شەيتان بووى وەك چۆن كەسىك بەراستى ئيماندارو دۆستى خوايە، كە خۆى

بە خوا فرۆشتى: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ

لَهُمُ الْجَنَّةُ... ﴿١١١﴾ التوبة، ئينسانيش وەختىك دەبیته جادووگەر، كە

بەيەكجارى، تەسلىمى شەيتان بىیت، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا

لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ... ﴿١١٢﴾ البقرة، واتە: وە دەزانن كە

ھەر كەسىك جادوو بەدەست بىین، لە دواڕۆژدا ھىچ بەشى نىھو، دەستى بە

تالەو ئەھلى دۆزەخە، ئنجا دەفەرموى: ﴿وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ

أَنْفُسَهُمْ﴾، بەواتای (لَيْسَ مَا بَاعُوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ) يانی: ئەو ھەوتەمەى خراپترین شتە

كە خۆيان پى فرۆشتو، كەواتە: كاتىك ئينسان جادووى بۆ دەكرى كە خۆى

بفرۆشى، بەكى؟ بە شەيتان، چونكە سەرچاوەى جادوو شەيتانە، وە

ئينسانيش ھەتا خۆى تەسلىمى شەيتان نەكا، جادووى بۆ ناكرى.

دووەم: دەبى بابای جادووگەر زۆر دژى خوابى و زۆر رقى لە خوابى و دژى دىنى

خابى، وە دژى ھەموو كتيبە ئاسمانییەكان بىت، وە رقى لە فريشتهكان

بىت، وە رقى لە ھەموو ئيمانداران بى، وە رقى لە ھەموو شتىكى چاك و پاك

بى ھەتا، ئەو ھالەتەنەى نەبىت، ناتوانى بىیتە جادووگەر.

(ابن تیمیة) رەھمەتى خواى لىبى، لەوبارەو دەلیت: ﴿يَكْتُبُونَ كَلَامَ اللَّهِ

بِالْتَّجَاسَةِ وَقَدْ يَكْتُبُونَ حُرُوفَ كَلَامِ اللَّهِ ﴿١﴾ بِتَّجَاسَةٍ إِمَّا دَمٍ وَإِمَّا غَيْرِهِ أَوْ

يَكْتُبُونَ غَيْرَ ذَلِكَ مِمَّا يُرْضِي الشَّيْطَانَ أَوْ يَتَكَلَّمُونَ بِذَلِكَ﴾ (مجموعه

الرسائل المنيرية، ج: (٢)، ص: (١٢١)، واته: فهرموودهی خوا (قورئان) به پیسی دهنووسن، وه جاری وایه پیتهکانی فهرمایشتی خوی زال و پایهدار به پیسی دهنووسنهوه، خوین یان غهیری خوین، یان شتی دیکهی وا دهنووسن، که شهیتان هزی لیبکات، یان به قسه دهیلین.

سپیه م: دهنی بابای جادووگر هتمه ن پیس و پوخل بی و، مهرجیش نیه نهو پیس و پوخلیه ههموو دهنی خه لک بیینی، به لام دهنی لهرووی مهعنه وییه وه پیس بن و، ههتا لهرووی جهسته ییشه وه نهو کاتهی که خمریکی و مرزشی مهعنه ویی دهن، که جادوو فیردهن یان جادوو دهکن، دهنیت له شوینیک بن که زور به پیسییه وه سرگرم بن (لیردها نامه وی ههموو تهعبیریک به کاربهینم، جاری وا ههبووه بابای جادووگر نیمه ناسیوومانه شتی هینده پیسی کردوه، که نینسان ناکری لهم دهرسانه دا باسی بکات!).

چوارد م: بابای جادووگر کاتی دمتوانی جادوو بکات، که گوناوه گهوره کان ههموو بکات و هیچ طاعه تیکی نه بیت، به کورتی: همرچی خوا پیی خو شه نهیکات و همرچی خوا پیی ناخو شه بیکات.

(ابن القيم الجوزية) لهو بارهیه وه دهلی: ﴿وَكُلَّمَا كَانَ السَّاحِرُ أَكْفَرُ وَأُخْبِتَ وَأَشَدَّ مُعَادَاةَ اللَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِعِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ، كَانَ سِحْرُهُ أَقْوَى وَأَنْفَعًا﴾ (التفسير القيم، ص: (٥٨١)، واته: کابرای جادووگر تا کافرتر بی و پیستر بی و زیاتر دژی خواو پیغه مبهرو بهنده نیماندارهکانی بی، نهوه جادوو دهکی به هیتر و کاریگه رتر بی، که واته: بهو شتانه نینسان دهنیته جادووگر: به همرچی خراپه و پیسه.

خالی هه شته م: حوکی فیربوون و فیرکردنی جادوو؟

له راستیدا زانایان ههموویان لهسهر نهوه یهک دهنگن که جادوو فیری خه لک کردن کوفره، وه جادوو کردن گوناهی گهورهیه و ههشیانه دهلی: کوفره، وه فیربوونی جادووش زوربهی همره زوریان لهسهری ریککه و تون، که نهویش

گونااهی گهورمیه و هه یانه ده لئین: کوفریشه^(١)، دیاره به لگهش له و باره وه زوړن و روون و ږاشکاون، بۆ نموونه:

ئه وه که خوا دهمرموی: ﴿وَمَا يَعْلَمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ﴾، وه فریشته کان که سیان فیتری جادوو نه ده کرد، هه تا پییان نه گوتبایه: ئیمه بۆ تافیکردنه و مین خوټ کافر مه که! که واته: که سیک فیتری جادوو بی، کافر دمی و فیربوونی جادوو کوفره.

به لگهش له سمر ئه وه که خه لک فیترکردنی جادوو، له هه موو حالاندا ههر کوفره، ئه ویمه خوی پهر و مردگار فهرموویه تی: ﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِيطَ كَفَرُوا يَعْلَمُونَ النَّاسَ السَّحَرُ﴾، واته: وه سولهیمان عليه السلام کوفری نه کرد، به لکو شهیتانه کان کافربوون که خه لکیان فیتری جادوو ده کرد، که واته: ههر که سیک خه لک فیتری جادوو بکا، مانای وایه کافر دمی، ئنجا چ فیربوونی چ فیترکردنی، ئهم ئایه ته که دهمرموی: ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾،

به لگه یه له سمر ئه وه که ههر دوو کیان، کوفرن، به لام (النووي) له (شرح صحیح مسلم) دا هیناویه تی که (فتح الباری) له لاپهره (٢٢٤) لئی نه قل ده کات، ده لئیت: ((عَمَلُ السَّحَرِ حَرَامٌ وَهُوَ مِنَ الْكَبَائِرِ بِالْإِجْمَاعِ وَقَدْ عَدَّهُ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ السَّبْعِ الْمُؤَبَّاتِ وَفِيهِ مَا يَكُونُ كُفْرًا وَمِنْهُ مَا لَا يَكُونُ كُفْرًا بَلْ مَعْصِيَةٌ كَبِيرَةٌ))، واته: کرده و دی جادوو گهری (واته کردنی و فیربوونی و فیترکردنی) حهرامه و یه کیکه له گونا هه گهوره کان به یه ک دنگی زانایان، وه پیغه مبه عليه السلام فهرموویه تی: یه کیکه له حهوت گونا هه فهوتینه ره کان، جا جاری وایه جادوو کوفره، جاری واشه ته نیا گونااهی گهورمیه.

(١) به لام ئهم قسمو فتوایانه تفصیل و روونکردنه و بیان هیه، که له دريژدی قسمگاندا باسی ده کمین، واته: چ کاتی که جادوو کردن، یان فیربوونی کوفره چ کاتی که وانیه، به لام جادوو فیتری خه لک کردن، هه میسه ههر کوفره هه لاوردنی تیدانیه.

هەرچەندە هەندێک لە زانیان دەڵێن: جادوو هەمووی هەر کوفر، وەك پیشتریش باسمان کرد، بەلام لێردا پێویستە ئاگاتان لە شتیک بێ: (فخرالدین الرازی) لە تەفسیرەکی خۆی (مفتاح الغیب)دا، قسەیهکی هێناوە کە بەپراستی قسەیهکی رێزپەرەو لە قسەی زانیان و بە بۆچوونی من قسەیهکی هەڵەیه، دەڵێ: ﴿المسألة الخامسة: في أنَّ العلم بالسَّحَرِ غَيْرُ قَبِيحٍ وَلَا مُحْظُورٌ، اتَّفَقَ الْمُحَقِّقُونَ عَلَى ذَلِكَ، لِأَنَّ الْعِلْمَ لِنَافِعِهِ شَرِيفٌ وَأَيْضاً لِعُمُومِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ...﴾ (١) الزمر، ولأنَّ السَّحَرَ لَوْ لَمْ يَكُنْ يُعْلَمُ، لَمَا أَمَكَّنَ الْفَرْقُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمُعْجَزِ، وَالْعِلْمُ بِكَوْنِ الْمُعْجَزِ مُعْجَزاً وَاجِبٌ وَمَا يَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ الْوَاجِبُ فَهُوَ وَاجِبٌ، وَمَا يَكُونُ وَاجِباً كَيْفَ يَكُونُ حَرَاماً قَبِيحاً؟﴾ (١)، واتە: زانیاری بە جادوو (واتە: کە تۆ جادوو بزانی) نە خراپە نە حەرامیشە، زانیانی لێکۆلەرەوه لەسەر ئەوە یەك دەنگن {کە لێردا بەپراستی نەپێتکاوه، چونکە زانیانی لێکۆلەرەوه لەسەر عەکسی ئەوە رێککەوتون، ئنجا بەلگەکە ی ئەوەیە کە دەڵێ: { عیلم لە خودی خۆیدا شتیکی باشە، وە چونکە خوا بەگشتی فەرموویەتی: ئایا ئەوانەی دزانن و ئەوانەی نازانن یەكسان؟! وە لەبەر ئەوەش کە ئەگەر خەڵک عیلمی جادوو نەزانن، ئەو کاتە خەڵک موعجیزەو جادوو تێکەڵ دەکەن و زانیانی موعجیزەش فەرزد، کەواتە: زانیانی جادووش فەرزد، بۆ ئەوەی کە موعجیزە ی پێغمەبەرائی پێبزانن و پێی جیا بکەینەوه لە جادووی جادووگەران.

بەلام لە راستیدا بەلگەکانی بێهێزن، چونکە زانیان، جیاکردنەوهی موعجیزە ی پێغمەبەران لەگەڵ جادووی جادووگەران، پەکی لەسەر ئەوە نەکەوتووە کە ئینسان جادوو بزانی، بەلام من پیشتر شتیکم گوت کە دروستە تۆ کتیی جادووگەران بخوێنێهوه، بەلام فێربوونی جادوو بەمەرجی دروستە کە فێربوونی جادوو کە بۆخۆی گوناح، یان کوفر نەبێت، چونکە جاری وایە

كابران تانوانى جادوو فىرى، تا كافر نەبىت! بۇ وىنە: دەستنويزى بە مىز پىن ھەلدەگرن، كوفرى پىدەكەن، ئەوجار فىرى جادوو دەبى، ديارە ئەووش كوفرە، ئىنجا زانايان ھەموويان كەم و زۆر كىتبى (سحر)يان خویندوتەو، بۇيە باسى دەكەن (سحر) ئاوايەو ئەومندە جوۆردى ھەيە، ديارە كىتبەكانيان خویندوتەو، ئەگەرنا چۆن لەبارمىەو دەدوین؟ وە لەوانەيە (إمام فخرالدين الرازى) ھەر مەبەستى ئەو بووبىت، كە دروستە تۆ بزانى جادوو چىيەو جادووگەران چۆن و جادوو چۆن دەكرى؟ بەلام بەرپەھايى فىربوونى و خەلك فىركردنى، ئەو ھەرپامەو جارى واش ھەيە كوفرە بەدلىيى.

خالى نۆيەم: چۆنەتى خۇپاراستن لە جادوو وە چارەسەرى جادوو؟

خۇ پاراستنەكەى زانايان باسيان كردو، كە تاكە رېبازى خۇ پاراستن لە جادوو برىتيە لە بەندايەتى راستەقىنە بۇ خواو ئىمانى چاك و تەقواى چاك، وە زۆر قورئان خویندن و بەردەوام بوون لەسەر زىكرو وىردو دووعايەكان كە پىغەمبەر ﷺ دىناون، بەتايبەتى دووعايەكانى بەيانيان و ئىواران، ئەووش ھەمووى چەندان ئايەت و فەرمايشتى پىغەمبەر ﷺ ئاماژەى پىدەكەن، بۇ وىنە خوا ﷻ لە سوورەتى (الأعراف)دا دەفەرموى: ﴿وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، واتە: وە ھەركات لە شەيتانەو وەسوسەيەكت بۇ ھات، پەنا بەر بەر خوا، بىگومان خوا بىسەرى زانايە، كەواتە: ھەمىشە پەنا بردنە بەر خوا، فىلى شەيتان ھەلدەووشىنەو.

ھەرودھا دايگمان عائىشە خوا لىي رازى بى فەرموويەتى: ﴿أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ^(۱) وَيَنْفُثُ﴾ (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقْم: (۲۴۷۱۲)، وَالْبُخَارِيُّ بَرَقْم: (۵۰۱۶)، وَمُسْلِمٌ بَرَقْم: (۵۶۷۹)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرَقْم:

(۱) مەبەست لە: (المعوذات) ھەرسىك سوورەتى: (الإخلاص، الفلق، الناس)، برپانە پەرەويزى: (رياض الصالحين) للنووي، ص (۴۷۶).

(٣٩٠٢)، وَأَبْنُ مَاجَةَ بِرَقَم: (٣٥٢٩) {، واته: پیغه مبه ر ﷺ که نه خوش دهبوو، یان حاله تی ته نروستی تیکده چوو، سوورمتی (الإخلاص) و (الفلق) و سوورمتی (الناس) له سهر خوی ده خوینده وه، وه فووشی به خودا ده کرد (وه دستی به به دهنی خودا دهینا) ^(١)، نجا خوا ﷺ بوی باسکردوین که هرکه سیك ئه هلی ته قوابی، خوا درووی خیری لی دهکاته وه، وه هرکه سیك ئه هلی ته قوابی، فیل و ته له که ی دوژمنان و ناحهزان و شهیتان که گه ورترین دوژمنه، زمفری پی نابات، وهك دهفرموی: ﴿... وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾﴾ الطلاق، وه دهفرموی: ﴿... وَإِنْ تَصَبَّرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرَّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ﴿١٢﴾﴾ آل عمران، وه خوا ﷺ به شهیتانی فرمووه: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾﴾ الإسراء، واته: به ندهکانی من تو دهسته لاتت به سمردا ناشکین، واته: نه دهسته لاتت به سمردا ده شکین تووشی گونا هیان بکه ی و، نه دهسته لاتت به سمردا ده شکین که به جادوو کاریان تی بکه ی، وه خوا فرمووی ه تی: ﴿... وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ﴿٣﴾﴾ الطلاق، واته: هرکه سیك به راستی پشتی به خوا به سستی خوی به سه، هروده ها خو پاراستن له گونا هو تاوان و توبه کردن و گهرانه وه بو لای خوا، کاریگهری زوری ههیه بو پاراستن له وه که بکه وینه ژیر کاریگهری جادووی جادوو گهران، هروده ها فورئان خویندن به گشتی و به تایبهت سوورمتی (البقرة)، که پیغه مبه ر ﷺ فرمووی ه تی: ﴿لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ فَإِنَّ الْبَيْتَ الَّذِي تَقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ لَا يَدْخُلُهُ الشَّيْطَانُ﴾ (رواه أحمد برقم: (٧٨٠٨)، ومسلم برقم: (١٨٢١)،

(١) وهك له فرمووده ی نیکه دا هاتوه، که (بخاری و مسلم) گیراویانه ته وه ئه مهش دهقه کیمه تی: (عن عائشة رضي الله عنها ان رسول الله ﷺ كان إذا أخذ مضجعه، نفث في يديه، وقرأ بالمعوذات ومسح بهما جسده) البخاري: (٦٣١٩)، و مسلم: (٢١٩٢).

که واته: دیاره بیهی نه خوشیش هموو شموی له کاتی خه وتندا ئه و دوو عایانه ی هر خویندوون.

والتِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ: (٢٨٧٧)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَاتَه: مَالَهُ كَانِي خُوتَان مَهْكَنْ بَه
گۆر، چونکە ئەو مالهێ که سوورپەتی بەقەرەدی تێدا دەخویندری شەیتانی
ناچیتە نیو، شەیتان لێی ناچیتە ژوور.

هەروەها (آية الكرسي) وەك له (صحيح البخاري) دا هاتوه، له
بەسەر هاتێكدا... كه شەیتان قسەیهك به (أَبُو هُرَيْرَةَ) دەلێ ئەویش بۆ
پێغه مەبەری گێڕایەوه، ئەویش صلی اللہ علیہ وسلم فەرمووی: { (صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ) (رَوَاهُ
الْبُخَارِيُّ بِرَقْمٍ: (٢٣١١) } واتە: راستی لەگەڵ گوتووی هەرچەندە زۆر
درۆزنیشە، قسەكەشی ئەو مێهە كه به (أَبُو هُرَيْرَةَ) دەلێ: هەر كاتی شەو
چووێه سەر جیگا (آية الكرسي) بخوینە هەتا تەواوی دەكە، هەتا پۆژ
دەكەیهوه پارێزەریكت لەلا دەبێت، وە شەیتان تا بەیانێ ناتوانێ نزیكت
بكهوێ. ئنجا خویندنی دوو ئایەتی كۆتایی سوورپەتی (البقرة) كه پێغه مەبەر صلی اللہ علیہ وسلم
فەرموویەتی: { (مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةِ كَفَنَاهُ) (رَوَاهُ
أَحْمَدُ بِرَقْمٍ: (١٧٠٣٣)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْمٍ: (٥٠٠٩)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (١٨٧٧)، وَأَبُو دَاوُدَ
بِرَقْمٍ: (١٣٩٧)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ: (٢٨٨١)، وَابْنُ مَاجَةَ بِرَقْمٍ: (١٣٦٩)، وَابْنُ حِبَّانَ
بِرَقْمٍ: (٧٨١) عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رضي الله عنه }، واتە: هەر كەسێك دوو ئایەتی كۆتایی
سوورپەتی بەقەرە لە شەویدا بخوینێتەوه بەسیهەتی. (واتە: بەسیهەتی بۆ ئەوێ
پارێزراو سەلامەت بێ).

چارەسەری جادووش بەو دوو عایانە دەبێ، كه بۆ ئەو مەبەستە دانراون، وە
بەو دەبێ كه جادووێه كه هەڵبۆدە شێرێتەوه، كه ئەو تەفصیلی زۆری دەوێ تا
باسی دەكەین، وە له (صحيح البخاري) دا هاتوه كه پێغه مەبەر صلی اللہ علیہ وسلم دەرئەوێ:
هەر كەسێ بەیانێان هەوت دنكە خورما بخوات، {بەتایبەتی جووری (عجوة)}
ئەو ئەو پۆژە تا ئیوارە نە ژمەرو نە جادوو كاری تێ ناكەت.

له توره كوممونيته يه مكان له كملتاتين
Shag in respect on social media
 دین مکتب سر موانع التواصل الاجتماعي

AliBapir/علي بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net
 English - عربي - گوردی

AliBapir

Google Play

App Store

QR Code 1

QR Code 2

www.alibapir.net

علي بابير/ AliBapir

علي بابير/ AliBapir

YouTube

كه نالتي
 راكه باندني مكنه تي عاموستا علي بابير

Twitter

Telegram

WhatsApp

QR Code 3

QR Code 4

QR Code 5

دەرسی بیست و یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

لەم دەرسەماندا خوا پشتیوان بێ، نایەتەکانی: (۱۰۴ تا ۱۱۰) لە سوورەتی (البقرة) تەفسیر دەکەین، واتە: حەوت نایەت، لەم حەوت نایەتەدا بۆ یەکەم جار لە سوورەتی (البقرة)دا خوا ﷻ بە شۆردەتو نازناوی (ئیمان) مسوڵمانان دەدوینی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئەوە یەکەم جارە لە سەرەتای سوورەتی (البقرة) وە تا ئیستا، وە لە هەموو قورئاندا (۸۸) جار ڕستە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، دووبارە بۆتەو، وە لەم حەوت نایەتانەدا، خوا ﷻ کۆمەڵێک ڕێنمایی ئاراستەیی مسوڵمانان دەکات، یەکیەک لەوانە ئەودەیه کە خۆیان لە بەکارهێنانی هەندێک تەعبیرو وشە بپاریزن، کە مانای خراپیان هەبێت، یاخود دوژمنان و ناحەزان بیانقۆزنەو، بە خراپ بەهرمیان لیوەرگرن، وە دەربارەیی خاوەن کتیبەکان بەتایبەت جوولەکە و نەصرانیی یەکان هەندێک ڕێنمایی مسوڵمانان دەکات، کە چۆن مامەڵەیان لەگەڵدا بکەن، وە چۆن خۆیان لە هەلوێستو هەڵەکانی ئەوان بپاریزن .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۰۴) مَا يَوْذُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا لِلشُّرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (۱۰۵) مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۱۰۶) أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ

دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيِّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ
مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۖ وَمَنْ يَتَّبِدَلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ
كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ
أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۚ إِنَّ
اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِّنْ
خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((ئه‌ی ئه‌وانه‌ی ئیمان‌تان هه‌ناوه (له‌کاتی قسه‌کردن له‌گه‌ل پێغه‌مبه‌ری خوادا
ﷺ) مه‌لێن: (رَاعِنَا) (واته‌: چاودێریمان بکه‌) به‌لکو بلێن: (أُنْظِرْنَا) (واته‌:
چاودریمان بکه‌) وه‌ گوێبێست و فەرمانبهرین، وه‌ بۆ بی‌پروایان ئازاریکی به‌ئێش و
ژان هه‌یه‌ ﴿١٠٤﴾ بێگومان ئه‌وانه‌ی بی‌پروان له‌ خاوه‌ن کتێبه‌کان و هاوبه‌ش بۆ خوا
دانهران، هه‌زناکه‌ن هه‌یچ چاکه‌و نیعه‌تی‌ک له‌ په‌روهر دگارتانه‌وه‌ دابه‌زیته
سه‌رتان، به‌لام خوا به‌زه‌دی خۆی تایبه‌ت ده‌کات به‌ هه‌ر که‌سه‌که‌وه‌ که‌ هه‌ز
بکات، وه‌ خوا خاوه‌ن به‌خششی مه‌زنه‌ ﴿١٠٥﴾ هه‌ر نایه‌تی‌ک (یان مو‌ع‌ج‌یزیه‌ک)
لابه‌رین یان له‌بیر به‌رینه‌وه‌ بێگومان ه‌ی چاکتر له‌و یان وه‌ک وی دینین، ئایا
نازانی که‌ خوا له‌سه‌ر هه‌موو شتی‌ک به‌توانایه‌! ﴿١٠٦﴾ ئایا نازانی که‌ مو‌لکی
ئاسمانه‌کان و زه‌وی ه‌ی خوایه‌، وه‌ جگه‌ له‌و هه‌یچ سه‌ره‌په‌رشتیار و په‌شتیوانی‌کتان
نیه‌! یاخود (ئه‌ی مسو‌لمانه‌کان!) ﴿١٠٧﴾ ده‌تانه‌وی که‌ هه‌مان شت له‌
پێغه‌مبه‌ره‌که‌تان بخوازن که‌ پێشتر له‌ مووسا داواکرا! وه‌ هه‌ر که‌سه‌ی ئیمان به‌
کوفر بگۆرپه‌ته‌وه‌، ئه‌وه‌ پێی راستی ون کردوه‌ ﴿١٠٨﴾ زۆری‌ک له‌ خاوه‌ن کتێبه‌کان
به‌ هۆی هه‌سوودی یه‌که‌وه‌ که‌ له‌ ده‌رووونیاندایه‌، پاش ئه‌وه‌ی که‌ هه‌قیان بۆ
روون بۆته‌وه‌، پێیان خۆشه‌ که‌ له‌دوای ئیمان هه‌ینان، هه‌لتان بگێرنه‌وه‌ و کافرتان

بکەنەوه، دە جا هەتا خوا کاری خۆی دەکات، لییان ببوورن و چاوپۆشییان لێبکەن، بێگومان خوا لەسەر هەموو شتێک توانایە ﴿١٠٨﴾ وە نوێژ بەرپا بکەن و زەکات بدەن، وە دانیابن کە هەرشێک لە چاکە بۆ خۆتان پێش بخەن، ئەوه لەلای خوا دەبیننەوه، وە بێگومان خوا بینەری هەرحییەکە کە دەیکەن ﴿١١٠﴾).

شیکردنەوهی هەندێک لە وشەکان

(رَاعَا): لە زمانی عەرەبییدا دەگوترێ: (رَعِيْتُ: حَفِظْتُ)، واتە: چاودێریم کرد: پاراستم. (وَالْمُرَاعَاةَ: الْمُرَاقَبَةُ) (مُرَاعَاة)، واتە: چاودێری کردن و ئاگاییبوونه، وە خوا دەربارەی نەصرانییەکان دەفەرموێ: ﴿...فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا...﴾ ﴿٢٧﴾ ﴿الحديد﴾، واتە: ئەو رەهەبانییەتە ی کە دایانەینا، دواوی وەك پێویست چاودێریان نەکردو ئاگایان لێنەبوو.

(أَنْظَرْنَا): (النَّظَرُ: الْإِنْظَارُ، يُقَالُ: نَظَرْتُ وَأَنْتَظَرْتُ وَأَنْظَرْتُ) هەرسێکی بەمانای چاودێری کردن دی، وە (أَنْظَرْتُهُ): بە مانای: (أَخَّرْتُهُ) دیت، واتە: دوام خست، ئەها ئیبلیس کە لە خوا پارێهەوه، گوتی: ﴿قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يَبْعَثُونَ﴾ ﴿١٤﴾ ﴿الأعراف﴾، واتە: دوامبخەو بەمێڵەوه تا روژی قیامت.

(وَأَسْمَعُوا): واتە: ببیستن. بەلام لێردەدا، یانی: تێبگەن و فەرمانبەری بکەن و جێبەجێ بکەن.

(رَوَدُّ): (الرَّوْدُ: مَحَبَةُ الشَّيْءِ وَتَمَنِّي كَوْنِهِ)، (وَدَّ) ئەودە ئینسان شتێکی خوشبووی و خۆزگە بخوازی ئەو شتە ی بۆ ببێ.

(حَيْرٌ): (الْحَيْرُ: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ، وَالشَّيْءُ النَّافِعُ، وَضِدُّهُ الشَّرُّ) وشە ی (حَيْر) کە لە قورئاندا بەکارهاتو، هەروەها لە زمانی عەرەبییدا، بەگشتی هەرشێکە هەموو کەس ئارەزووی دەکات و پێی چاکە، وە بە هەرشێکی سوودبەخش

دەگوتری و پیچەوانەیی باشە (خێر)، بریتیە لە خراپە (الشّر).

(بَخْصُ): واتە: تاییبەت دەکات.

(بِرَحْمَتِهِ): (الرَّحْمَةُ: رِقَّةٌ تَقْتَضِي الإِحْسَانَ إِلَى الْمَرْحُومِ)، واتە: بریتیە لە دل

نەرمییەك كه وا دەخوازی چاكه له گه‌ل ئه‌و كه سه‌دا بكړی، كه به‌زمی له‌گه‌ل نوینراوه، به‌لام به‌نسبەت خواي به‌به‌زمی كه وشەي (الرَّحْمَةُ) به‌كاردیت، واتە: چاكه‌كردنی خوا له‌گه‌ل ئه‌و كه‌سانه‌ی كه به‌زمی پێیان دا دی.

(نَسَخَ): (النَّسْخُ: إِزَالَةُ شَيْءٍ بِشَيْءٍ يَتَعَقَّبُهُ كَنَسْخِ الشَّمْسِ الظَّلَّ)، (نُسْخٌ)

بریتیە له‌وه‌ی شتیك شتیك لابهری و به‌دوای دا بی، وه‌ك چۆن پۆژ سیبەر یان تاریکی لاده‌با.

(آيَةٍ): به‌مانای رسته‌ی قوربانی دی، له‌ ئه‌سلدا به‌مانای نیشانه (عَلَامَةٌ)یه،

له‌بەر ئه‌وه‌ی هەر كام له‌ رسته‌كانی قوربان نیشانه‌ن له‌سه‌ر په‌رومردگاریتی و له‌سه‌ر گه‌وره‌یی و به‌رزیی خوا، هه‌روه‌ك چۆن دیارده‌ سروشتیه‌كانیش ناوئراون (آية)، وه‌ موعجیزه‌ی پیغه‌مبهرانی‌ش (عليهم الصلاة والسلام) پێی ده‌گوتری (آية)، چونكه‌ موعجیزه‌ی پیغه‌مبهرانی‌ش نیشانه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه، كه‌ ئه‌و پیغه‌مبهرانه‌ له‌لایه‌ن خواوه‌ په‌وانه‌ كراون، وه‌ دیارده‌ سروشتیه‌كانیش كه‌ خوا ناوی لێناون (آيات)، هه‌ركامی‌کیان نیشانه‌و به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر خاوه‌نه‌كه‌ی، كه‌ خواي په‌رومردگاره‌.

(نَسَّهَا): واتە: له‌بیری ده‌به‌ینه‌وه، وه‌ خوینراویشه‌ته‌وه: (نَسَّيَاهَا)، واتە:

دوای ده‌خه‌ین.

(وَلِيٍّ): (الْوِلَايَةُ: تَوَلَّى الْأَمْرَ، وَالْوِلَايَةُ النَّصْرَةُ)، كه‌واته: (وليٍّ) به‌ دوو مانا دی،

یان به‌ مانای سه‌رپه‌رشتیار دیت، كه‌ كه‌سیك ئی‌شیک به‌ ئه‌ستۆوه‌ ده‌گری، یان به‌مانای یارمه‌تیدردی.

(نَصِير): واتته: (مُعِين)، یارمه‌تیدر.

(يَتَبَدَّل): (الْإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالتَّبَدُّلُ وَالْإِسْتِبْدَالُ جَعَلَ الشَّيْءَ مَكَانَ آخَرٍ) نه‌ودیه که شتیک له شوینی شتیک دابنری، که‌واته: (يَتَبَدَّل) واته: بی‌گورئ.

(سَوَاءَ السَّبِيلِ): واته: رپی راست، چونکه وشه‌ی: (سَوَاءً) به‌مانای ریکی و ته‌ختی دئ: (مَكَانَ سَوِيٍّ وَسَوَاءٍ يَعْنِي: وَسَطٌ) واته: رپی‌ه‌کی راستی بی گری و گول.

(يُرْدُونَكُمْ): واته: هه‌لتان ده‌گیرنه‌وه (ده‌تانگیرنه‌وه).

(حَسَدًا): له کورده‌واریدا به (ئیردی) مانا کراوه، ده‌لین: ئیردی پی ده‌با، وه وشه‌ی: (حَسَدٌ) زانایانی ئیسلام ئاویان پیناسه کردوه، ده‌لین: (تَمَنَّى زَوَالِ نِعْمَةٍ عَنْ مُسْتَحَقِّ لَهَا) به‌خوزگه بخوازی نیعه‌متیک له‌سمر که‌سیک لابیچی که شایسته‌یه‌تی، (غِبْطَةً) ش‌ه‌یه‌یه ئه‌ویش نه‌ودیه که تو پیت خوش‌بین تو‌ش وه‌ک ئه‌وت هه‌بی، که نه‌وه حه‌رام نیه، وه که پی‌عه‌مبهر ﷺ له‌وباره‌وه فهرموویه‌تی: { (لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَةٍ فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ، فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۷۳)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۸۹۳)، وَأَبْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (۴۲۰۸)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه } لیرده‌دا مه‌به‌ست له (حَسَدٌ) (غِبْطَةً) یه.

(فَاعْفُوا): (الْعَفْوُ: تَرَكُ الْعُقُوبَةِ) واته: سزا نه‌دان، لی‌بوردن.

(وَأَصْفَحُوا): واته: چاوپوشی لی‌کردن، (عَفُو) نه‌ودیه که له که‌سیک بی‌ووری و سزای نه‌ددی، به‌لام (صَفَحَ) نه‌ودیه که چاوپوشی لی بکه‌ی و ته‌نانه‌ت لومه‌و سه‌رکونه‌شی نه‌که‌ی.

هوئی هاتنه خوارمودی نایه‌ت‌کان

هوئی هاتنه خوارمودی ئەم رسته قورئانییهی که دهمرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا أَنْظِرْنَا وَاسْمِعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، { (روی أَبُو نُعَيْمٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: (رَاعِنًا) بِلِسَانِ الْيَهُودِ السَّبُّ الْقَبِيحُ وَكَانَ الْيَهُودُ يَقُولُونَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سِرًّا فَلَمَّا سَمِعُوا أَصْحَابَهُ يَقُولُونَ ذَلِكَ، اَعْلَنُوا بِهَا فَكَانُوا يَقُولُونَ ذَلِكَ وَيَضْحَكُونَ فِيمَا بَيْنَهُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ) (فتح القدير، ج (۱)، ص (۱۷۱)، أسباب النزول للنيسابوري، ص (۲۴) }، واته: عه‌بدوللای کوری عه‌باس خوا له خوئی و بابی رازی بی، دهمرموی: به زمانی جووله‌کان وشه‌ی (رَاعِنًا) جنیویکی زور ناشیرینه، جا جووله‌که‌کان ئەودیان به پهنه‌نایی به پیغه‌مبەر ده‌گوت ﷺ به‌لام کاتیك گوییان له هه‌ندیک له هاودلانی پیغه‌مبەر بوو ﷺ که ئەوان به دلیکی سافه‌وه ئەودیان به‌کارده‌یتنا، { دمیانگوت: (یارسول الله راعنا) ئەی پیغه‌مبەری خوا چاودیرییمان بکه، ئاگات لیمان بی !، به زمانی جووله‌که‌کانیش: (رَاعِنًا) هه‌ندیکیان ده‌لین گوتووویانه: (رَاعِنًا) (ی)یان بو زیاد کردوه، (رَاعِنًا) واته: تو شووان و گاوانی ئیمه‌ی ! وه هه‌ندیک ده‌لین: (رَاعِنًا) له (أرعن)دوه هاتوه، واته: ئینسانی بی عه‌قل { له‌ودودوا ئەوانیش به‌ده‌نگی به‌رز جاری وا هه‌بوو دمیانگوت (یا محمد راعنا)، وه له به‌ینی خو‌شیاندا پێده‌که‌نین، { چونکه دمیانزانی ئەوه له‌لای ئەوان مانایه‌کی خراپی هه‌یه {، بویه خوا ئەم نایه‌ته‌ی نارده خوارده‌وه، وه سه‌رم‌نجام خوا ﷺ له مسوولمانانی قه‌ده‌غه‌کرد، که ئەم وشه‌یه به‌کاربینن و، پێی فەرموون: له‌جیات‌ی ئەو وشه‌یه بلین: (أَنْظِرْنَا) که هه‌مان مانای (رَاعِنًا) ی هه‌یه، واته: چاودیرییمان بکه، چاودیرییمان بکه، به‌لام ریی فامرانه‌ودی ئەو مه‌به‌سته خراپه‌ی نیه.

مانای گشتی نایه ته کان

خوَا ﷺ لیردا بۆ به کم جار له سوورچی (البقرة) دا ئیمانداران بهو ناوه ددوینن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئه ی ئهوانه ی ئیمانتان هیناوه ! که دیاره به پله ی به کم پیغمبری ﷺ گرتوته وه، به لام دوا یی هه موو کو مه لگای مسو لمان پاشان هه موو ئه و مسو لمانانه ده گرتته وه، که له باز نه ی ئیماندا خو یان ده بیننه وه شایانی باسی شه که له فور ئاندا (۸۸) جار رسته ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، دووباره بۆته وه که ئه وه به که مین جاریانه به پی ی ریز به ندلی سوورچته کان له (مصحف) دا نه ک به پی هاتنه خو اره و میان، که رنگه هه ندیک له نایه ته کانی دیکه که: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، تیدا به له پیش ئه م نایه ته دا هات به خواری، خوَا دمه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئه ی ئهوانه ی ئیمانتان هیناوه ! مه لئین: (راعِنَا)، واته: کاتیک له گه ل پیغمبری خوَا ﷺ قسه ده که ن، ئه و ته عبیره به کار مه هینن، به لکو بلئین: (انْظُرْنَا) واته: چاو دیری مان بکه، (وَاسْمَعُوا) وه ئه وه ی پیتان ده گوتری و هری بگرن و بی بیستن و جبه جتی بکه ن، وه بۆ بی پروایان ئازاریکی به ئیش و ژان هه یه، ئه و بی پروایانه ی که ئه م جو ره ته عبیرانه به کار ده هینن که رواله ته که یان مانایه کی باشی هه یه، به لام مه به ستیان پی مانایه کی خرا به، بۆ به مسو لمانان پیویسته خو یان له هه ر ته عبیری ک، له هه ر وشه یه ک بهاریزن، که ئه هلی کو فر بیقوز نه وه مانا که ی به خرا پ لی که ده نه وه، ننجاً دمه رموی: ﴿مَا يَوْذُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الشِّرْكِينَ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ﴾، ئهوانه ی بی پروان له خا وه ن کتبه کان، وه له هاو به ش بۆ خوَا دانمه رده کان، هه زنا که ن هه چ خیر و چا که یه ک بۆ ئیوه بیته خو ار له په ر و مر دگار تانه وه ﴿وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ﴾، به لام بیگومان خوَا ﷺ

بە دلی پێسی ئەوان و بە خۆزگە و ئاواتی خراپی ئەوان ناکات و تاییبەت دەکا بە بەزمیی خۆیەود، هەركام لە بەندەکانی کە بیهوی ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾، وە بێگومان خوا خاوندی بەزمیی و بەخششی مەزنە، ئنجا دیتە سەرباسی مەسەلەپەك کە ئەو کاتە باو بوود و لەنیو مسوڵماناندا مشتومری لەسەر بوود، کە چۆن خوا ﷻ هەندیک لە نایەتەکان دەنیی و دواپی (نسخ) یان دەکاتەود و لایان دەبات؟ یاخود جوولەکەکان ڕەخنەیان گرتوود و گوتووینانە: چۆن خوا ﷻ بە شەریعەتی ئیسلامیی، شەریعەتی مووسا و شەریعەتی پیغەمبەران ییش موحەممەد ﷺ (نسخ) دەکاتەود و لادەبات؟ بۆیە دەفەرموی: ﴿مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا﴾، هیچ نایەتێک لایەنەیان یاخود لەبیری نابەینەود، حەتەن یەکیکی لەو چاکتر یان وەك ئەو دینین، واتە: لەو چاکتر بۆ ئیو، ئەگەر نا نایەتەکانی خوا هەموویان چاکن، بەلام بۆ ئیو کە پاداشتی لەو زیاتری تێدابی، ئەگەر کاری پێبکەن، یاخود وەك ئەو بێ و بەقەدەر ئەو پاداشتی هەبێ ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، ئایا نازانی خوا لەسەر هەموو شتێک بەتوانایە! لێردا هەندیک دەلێن: کاتی جوولەکەکان ڕەخنەیان گرتوود: چۆن دەبێت شەریعەتیکی خوا بێت و شەریعەتیکی دی لا بەری؟! خوا ﷻ ئەم نایەتە ی ناردۆتە خواری، کە ئیمە وەختی شەریعەتی لادەبەین یەکیکی دی لەو چاکتر دینین، واتە: لەو چاکتر دینین بۆ مروفایەتی لەو قوناغەدا کە ئەو شەریعەتی دواپی تێدادی، یاخود وەك وی دینین، ئەو لەلایەك.

و هەندیک دەلێن: جوولەکەکان دەیانگوت: بۆچی موحەممەد ﷺ موعجیزە ی وەك مووسا و عیسا ی نیه؟! وەك پێشتر باسکرد کە گوتیان: موحەممەد موعجیزە ی بۆ نەهاتو، خوا فەرمووی: ﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾، جا لێردا هەندیک دەلێن: وشە ی: ﴿آيَاتٍ﴾، لێردا بەمانای موعجیزە ی، واتە: موعجیزە بەلگە و نیشانە لەسەر راستی پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، جا خوا دەفەرموی: ئەو موعجیزانە ی پیغەمبەران ی پێشوومان کە لا بردوون، یاخود

لەبیرمان بردوونەو، ئەو دندەیان زەمان بەسەردا رویشتووە خەڵک لەبیری بچنەو،
یاخود لەبیرمان بردوونەو، ئیستاکە ئەوانە بۆ پیڤەمبەری کۆتایی نانیرین ئەو
بەلگە و موعجیزە دیكەمان بۆ ناردو، کە قورئانە، وە خوا ﷻ لەسەر هەموو
شتێک بەتوانایەو، خوا خاوەنی ئەم کەون و کائیناتەییە و خاوەنی خەڵکە، خۆی
چۆنی پێ چاک بێ و حیکمەتی بیخوای و دەکا، کەواتە: وشە **﴿ءَايَاتٍ﴾** دەکری
مەبەست پێی رستهکانی قورئان بێتو، دەشگونجی مەبەست پێی نایەتەکانی
شەریعەتەکانی پیشوویی، وە دەشگونجی مەبەست پێی موعجیزە و بەلگە
پیڤەمبەرایەتی پیڤەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بێ، جا دڤەرموی: **﴿أَلَمْ**
تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ئایا نازانی مۆلکی ئاسمانەکان و زەوی
هەموو هی خوايە **﴿وَمَا لَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾**، وە جگە لە
خوا هیچ سەریەرشتیار و دۆست و هیچ یارمەتیدەریکتان نیە؟! **﴿أَمْ تُرِيدُونَ**
أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ﴾، خوا ﷻ بەجۆرێک لە گلهیی و
سەرزەنشەو بە مسوڵمانان دڤەرموی: یاخود دمتانەوی داوا لە پیڤەمبەری
خۆتان بکەن، وەک چۆن پێشتر لە مووسا داواکراو، واتە: مووسا داواي بێ جیی
لیکراو، بۆ وینە: جۆولەکەکان داوايان لیکرد کە خوا ببینن: **﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسَىٰ**
لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً... ﴿٥٥﴾﴾ البقرة، وە یادبکەنەو کاتیکی گوتتان: ئەو
مووسا ئیمان بە ناھێنین هەتا خوا بە ئاشکرا نەبینین! وە زۆر بێرو بیانووی
دیكەیان بە مووسا ﷺ دەگرتن. ئنجا خوا ﷻ لێرە بە مسوڵمانان دڤەرموی: ئایا
هەر لەبەرئەو دی جۆولەکەکان دەلێن: پیڤەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ
موعجیزە وەک هی مووسا و عیسا نیە، ئیوەش داوا لە پیڤەمبەری خۆتان دەکەن
کە موعجیزە وەک هی وان بێن و شتێک داوا لە پیڤەمبەری خۆتان دەکەن کە
پێشتر لە مووسا داواکراو! واتە: ئەگەر ئەوان بیانوویان بە پیڤەمبەری خۆیان
گرتو، ئیوە بیانو بە پیڤەمبەری خۆتان مەگرن **﴿وَمَنْ يَتَّبِدَلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ**
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾، وە هەر کە سێکیش ئیمان بە کوفر بگۆریتەو، ئەو

رپی راستی ون کردوه، واتە: هەرکەسێک بەو موعجیزە قەناعەت نەکات، کە خوا داویەتی بەو پیغەمبەرە سەردەمی خۆی، مانای وایە کوفری پێ دەکات، کەواتە: ئەو کاتە ئیمانی بە کوفر گۆڕیوەتەوه، یاخود هەرکەسێک ڕەخنە بگرتی لە خوا، لەبەر ئەوەی ئایەتێک لادەباو ئایەتێکی دیكە لە شوێنی دادەنێ، ئەوە پێی کافر دەبێت، چونکە ڕەخنە لە خوا گرتن کوفرە، کەواتە: ئیمانی بە کوفر گۆڕیوەتەوه، کەسێکی واش دیارە رپی راستی بزر کردوه. ئنجا دێتە سەر باسی هەلۆیستیکی دیكە ی جوولەکەکان و خاوەن کتیبەکان بەگشتی و دەفەرموی:

﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَّارًا حَسَدًا مِّنْ

عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقُّ﴾، زۆریك لە خاوەن کتیبەکان بە ئاوات دەخوازن و حەز دەکەن، کە ئیوه لەدوای ئەوەی ئیمانتان هێناوه، هەڵتان بگێرنەوه و کافرتان بکەنەوه بەهۆی ئەو حەسوودییهی لەدلیاندا هەیە، دوای ئەوەی حەقیشیان بۆ ڕوونبۆتەوه، یانی: بۆیان ڕوونبۆتەوه ئەو بەرنامەیهی، کە بۆ پیغەمبەری کۆتایی هاتوه هەقە، لەگەڵ ئەوەشدا بە ئاوات دەخوازن وەک چۆن

بۆ خۆیان کافرن، ئیودش کافر بکەنەوه ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ﴾، بەلام ئیوه لییان ببوورن و چاوپۆشییان لێبکەن هەتا خوا کاری خۆی تەواو دەکات، واتە: تا ئیسلام تەواو سەقامگیر دەبێ و دەستەلاتی خۆی قایم دەکات، ئەو کاتە مەجالێ ئەو پیلان و فیلەیان نامینی، ئەو بانگەشە خراپەیهی، کە دەیکەن کاریگەری وای لەسەرتان نامینی ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بیگومان خوا لەسەر هەموو شتێک بە توانایە، جا لە کۆتاییدا خوا ﷻ بە ئیمانداران دەفەرموی:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾، وە نوێژ بەرپابکەن و زەکات بدەن ﴿وَمَا

نَقَدِمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ يَّجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، ئەوەش کە پێش دەستی خۆتانێ دەخەن لەکاری چاکەو خێرو لە طاعەت، لەلای خوا دەیبیننەوه، واتە: پاداشتەکە ی دەبیننەوه ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، بیگومان خوا بە هەر چیهێک کە دەیکەن ئاگاداره و دەیبینێ.

چەند مەسەلەیهکی گەرنگ

مەسەلە یەکەم: مسوڵمانان دەبێ خۆ بپارێزن لە ھەر تەعبیریك و لە ھەر وشەیهك، یان ھەر ھەڵسوکهوتێك كە ببێتە ھۆی ئەوە ئەھلی كوفڕ ببقۆزنەو، یان ئیشكالیکیان بۆ دروست بکات، یاخود زەمینەیان بۆ خوێش بکات بۆ زیاندان لە ئیسلام و مسوڵمانان، وەك لە (صحیح)ی بوخاریی دا ھاتووە كە پێغەمبەر ﷺ بە عائیشە ی فەرموو: { (یا عائِشَةُ لَوْلَا حَدَاثَةُ قَوْمِكَ بِالْكُفْرِ، لَنَقَضْتُ الْبَيْتَ، ثُمَّ لَبَيْتُهُ عَلَى أَسَاسِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ...) } (رواه البخاري، برقم: (۱۵۸۵))، واتە: ئەو عائیشە ئەگەر لەبەر ئەوە نەبای گەلەكەت لە سەردەمی كوفرو نەفامییەو نزیکن، بناغە ی كەعبەم راست دەكردەمو، وەك ئەو سەردەمەم لێدەكردەو كە ئیبراھیم دایناو. بەلام بۆئەوێ كە خەلكەكە بەلەلەیهکی فەكرییان بۆ دروست نەبێت، پێغەمبەر ﷺ چاوپۆشیی كردووە لە راستكردنەوێ بناغە ی كەعبە.

مەسەلە ی دوو: ئەو دیە كە لە ئیسلامدا رێگاگرتن لە خراپە ھەیە (سد الذریعة) وە بەراستی زۆر لە نایەتەكان و زۆر لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ دەلالەتی لەسەر دەكەن، كە مسوڵمانان دەبێ ھەموو ئەو رێیانە ببەستن كە بەرەو گوناح دەچن، بۆ ئەو شتەش لە ئەسڵدا موباح بێت، بۆ وێنە: گوتنی وشە: (رَاعِنًا) شتیکی موباحە، بەلام بەكارھێنانی ئەو وشە موباحە مادام سەردەكێشی بۆ ئەنجامیكي خراپ، دەبێ بەكارنەھێنری، ھەروەھا بەكارھێنانی ھەر شتیکی دیکە ی ئاكام خراپ، دەبێ رێگای لێ بگیری، بۆ ئەوێ سەرنەكێشی بۆ شتی خراپ، بۆ وێنە: فرۆشتنی چەك بە بابای پیاو كوژو ستەمكار.

مەسەلە ی سێ: ئەو كە دەفەرموی: ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ﴾، واتە: تا ئیسلام زیاتر دەچەسپێ و دەستەلات پەیدا دەكات، وە ھەندێك لە

تویژ مردوان ئاویان لیکداو مته وه: هه تا خوا فهرمانتان پی دهکات که جیهاد له گهل ئه هلی کیتاب بکهن، ئه گهر سهرانه یان نه دا جهنگیان له گهلدا بکهن، به لام لهر استیدا ئه وه وانیه به به لگهی ئه وه که دواى ئه وهی مسولمانان هیژو دهسته لاتیشیان پهیدا بوو و له سهر پهیمان شکندن توانییان وهدریشیان بنین، داواى سهردانیان لینه کدن و ئه گهر غه درو پهیمان شکیانی یان نه بووايه، هیچ کهس هه قی به سه یانه وه نه دهبوو به لگو، مه به ست پیی ئه ومیه، هه تا خوا ﷺ کاری خوئی ته وواو دهکاو کاری دینه کهی ته وواو دهکاو ئیسلام سه قامگیر ده بیت و هیژ پهیدا دهکات، چاوپویشیان لی بکهن، ئه وکاته ئه وه هیژو تواناییه یان نامینی که به و شیومیه زمره تان لیبدن و ئازارتان پی بگه یهن.

مسلمی چوارهم: ئه ومیه که به راستی نویژ به رپاگردن و زهکاتدان که له قورئاندا زور دووباره کراونه ته وه، باشتترین وه سیله ن بو ئه وهی ئینسان پییان رووبه پرووی پیلان و فیلی دوژمنان ببیته وه، چونکه نویژ بریتیه له په یومندی پته وکردنی خوت له گهل خوادا، زهکاتیش که مال به خشینه، بریتیه له په یومندی پته وبوونی مسولمانان له نیو خویاندان و روحه و به زه مییان بو یه کترو هاوکاریان بو یه کتر، ئیمه هه تا په یومندیان له گهل خوا قایم تربی و، له نیو خومان یه کپریزیمان چاکتر بی و، هاوکارییمان پیکه وه باشتربى به دلنیایی دوژمنان که متر زه فهران پیده یهن.

مسلمی پینجه م: که ده فهرموی: ﴿وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، واته: ههرشتیک به خیر و چاکه له پیش خوتان به ری بکهن له لای خوا ده بیبنه وه، مسولمان ههر کاریکی خیر که دهیکا، ده بی بزانی بو لای خوا به ری دهکاو خوا بو ی هه لده گری، وه ک پیغه مبه ر ﷺ له فهرمایشتیکدا فهرموویه تی: ﴿إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ، إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ﴾ (رواه أحمد في (المسند) برقم: (۸۸۳۱)، والبخاري في (الأدب المفرد)، برقم: (۳۸)، ومسلم برقم: (۴۱۹۹)، وأبو داود برقم: (۲۸۸۰)، والترمذي برقم: (۱۳۷۶)، والنسائي

برقم: (۳۶۵۳)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضی اللہ عنہ)، واته: کاتئ ئینسان دهرئ مهگهر له سئ رپیانه وه نهگهرنا کرده وهی چاکئ دهرئ، به لام له سئ رپیانه وه دواي خویشی ههر خیری بو دهچیت:

یه کهم: خیریکی بهردهوام، رپییهکی چاک کردوه، پردیك، مزگه وتیکی دروست کردوه، یاخود قوتا بخانه یهك نه خوشخانه یهك، ههتا نهو شته بمینئ، نهویش خیری بو دهچیت.

دووه م: زانیارییهکی بلاو کردو ته وه ههتا سوودی لی ببینرئ، پاداشتی بهردهوامه.

سییه م: مندالیکی (صالح) ی هه بی کور، یان کچ، بوئ دهر پیتته وه، کاری خیر و چاکه دهکات، نهو ئینسانه پیاو بی، یان ئافرهت، خیر و پاداشتی بو دهچئ.

خوای بهر و مردگار لهو کهسانه مان بگیرئ بههوی تهقواوه له پیلان و فیئل نههلی کوفر پاریزراو دهبن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له توره كۆمهله لایه نه پیهكان لهكه ئاتاین
Share (in social media)
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

Alibapir/ عملی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net
English - عربي - گوردی

Alibapir/ عملی بابیر

که ئالی
راکه پاندنی مهکتهبی ماموستا عهلی بابیر

راکه پاندنی مهکتهبی ماموستا عهلی بابیر

دەرسی بیست و دوو هەم

پێناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە مان تەرخان کردووە بۆ لیکۆلێنە و دیە ک لەبارە ی (نسخ) هەو لە قورئاندا، دیارە بابەتی (نسخ) بابەتێکی زۆر گەرم و زانیانی ئیسلام: چ توێژەروانی قورئان، چ زانیانی فەرموودەناس، چ زانیانی شەرەزان، چ زانیانی (أصول فقہ)، مشتومڕی زۆریان کردووە دەربارە ی (نسخ)، کە ئایا لە قورئاندا (نسخ) هەیە، یاخود نیە؟! ئەگەر هەیە چۆن هەیە؟ ئایا قورئان ئیستا هیچ ئایەتی تێدا ماوە (منسوخ) بن، واتە: حوکمە کەیان لاچوو بێ، بەلام بێژە (لَفُضِّلَ) ئایەتە کانی مابنەو؟ وە ئایا هیچ ئایەت لە قورئاندا هەبوو و ن کە بێژە (لَفُضِّلَ) و حوکمیان لاچوو بێ؟ مەن لە چەند خالێکدا ئەو بابەتە بەشیوە دیە ک کە بەگشتی خەلک لیمان حالی بێ، پوخت و کورت دەکەمەو و بەپێی تواناش بۆتان لێک دەکێشمەو و بۆتان ڕوون دەکەمەو و بۆ ئەو دی هەمووتان لێی تێبگەن.

خالی بەکەم: پێناسە ی (نسخ):

لە زمانی عەرەبیدا (نسخ) بە سێ واتایان هاتووە، کە بریتین لە:

١- (نسخ): بە مانای (الإزالة) لا بردن دیەت، وە ک لە سووڕەتی (الحج) دا خوا ﷻ

دەفەر موی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَقَّقَ أَلْفَى الشَّيْطَانُ فِي أَمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ أَيْتَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

واتە (ئەو موحەممەد ﷺ) ! لە پێش تۆدا هیچ ڕەوانە کراوێک و هیچ پیغەمبەرێکمان نەناردووە، مەگەر کاتێک کە ئایەتی خۆی خۆیندۆتەو شەیتان

هیندی قسه ی خو ی خستۆته (فریداوتمه) نیو ئایه ته کان، به لام دوایی خوا ئه وهی که شهیتان فرپی داوتمه نیو ئایه ته کانی لایان دهبای.

{(رسول): که سیکه بهرنامه یه کی سمر به خو ی بو هاتبی، به لام (نبی): که سیکه به دوای بهرنامه ی (رسول) یك که وتبی و مهرج نیه بو خو ی بهرنامه یه کی سمر به خو ی بو هاتبی}.

﴿... ثُمَّ يَحْكُمُ اللَّهُ ءَايَتِهِ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، دوایی خوا ئایه ته کانی خو ی دادمه زین ی به شیو هیهك که غهیری فهرماشتی خو ی هیچی دیکه یان له گه ل تیکه ل نه بیت، وه خوا زانی کار به حییه.

یانی: له ئه سلدا که قور ئان هاتوه تیکه لی نه بووه، بهس له کاتی کدا که پیغه مبه ر ﷺ دهیخوینیته وه، شهیتان له سمر زمانی یه کیک، یا خود به دهنگیکی دیکه له شوینیکی نه زانراوه وه، دی، قسه یهك دهکات، که ئه وهی نه شار هزایی وا دزانی ئه ویش همر له نیو ئایه ته کان دایه، ئه وه مانایه کی، مانایه کی دیکه شی ئه وهیه: کاتیک پیغه مبه ر ﷺ خو زگه یهك دهخواری، شهیتان لهو خو زگه یه ی ئه ودا وه سو ده سه ده خاته نیو خو زگه و ئاواته کانییه وه.

٢- (نسخ): به مانای (تبدیل) گۆرین دیت، وهك خوا ﷻ له سوور دتی (النحل) دا

دهفرموی: ﴿وَإِذَا بَدَلْنَا ءَايَةً مَّكَاتٍ ءَايَةً ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَزِيلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾﴾، واته: کاتیک ئایه تیک لادبهین ئایه تیکی دی له شوین دادنهیین، وه خوا بو خو ی دزانی چی ده نیری ته خواری، کافره کان ده لین: تو به ناوی خوا وه هه لید به سستی، به لکو زۆر به یان نازان. بلی (روح القدس) - که جو برائیله - له پهرو مردگار ته وه به ههق ئه م قور ئانه داد به زین ی، بو ئه وهی که دلی ئیمانداران دابه زری، وه رینمای و موژدمیه بو مسولمانان.

٣- (نَسْخ): به مانای (نقل) گواستنه وه دیته، وهك خوا ﷺ له سوورپهتی (الجاهلیة) دا دهفهرموئ: ﴿...إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾^(١)، واته: ئیمه ئه ی كافر دهكان! ئه وه كرده وانه ی كه دهكان كرد له دنیا دا ههر ئه وه كاتی نوسخه مان لی دهگرتنه وه وه (استنساخ) مان دهكرد. (استنساخ) یانی چی؟ واته: (نَسْخَة) له بهر گرتنه وه، واته: (طَبَق الْأَصْل) وهك ئه وه دهرمان دینا، كه ئه وه مه به ست پئی وینه گرتنی فیدیوییه، یا خود ههر شیوهیه کی دیکه كه خوا بوخوی دهرانی چۆن ئه وه كرده وانه (copy) کوپی دهكات، بویه به ئینسانی نووسهر كه نووسینیك (نقل) دهكات له کتبیکی دیکه، پئی دهگوتری (کاتب) یان پئی دهگوتری (ناسخ)، یان پئی دهلین: (مُسْتَنْسَخ) یان (مُنْتَسَخ)، ئه وه له رووی زمانه وانیه وه، وشه ی (نَسْخ) ئه وه سئ مانایه ی هه ن.

به لام ئایا له زار او ده ی (اصطلاح) ی زانایان دا وشه ی (نَسْخ) یانی چی؟

به کورتی زانایان ئه وه پیناسه یان کردوه: (إزالة حُكْم سَابِق بِحُكْمٍ لَاحِق)، واته: لابردنی حوکمیکی پیشتر به حوکمیکی دواتر، به لام ئه گهر بگوتری: (إلغاء وَحْيٍ سَابِقٍ بِوَحْيٍ لَاحِقٍ) ئه وه چه مكو واتای (نَسْخ) فراوانتر ده بئ، له بهر ئه وه ی ئه وه كاته ته نیا حوکم ناگریته وه، به لكو غهیری حوکمیش دهگریته وه، وه حیهیه ك دیته، وه حیهیه کی كه پیشتر هاتوه و باسی بابیه تیکی کردوه لای دهبا^(١)، به لام له سۆنگه ی ئه وه وه كه نه سخ ته نیا له بواری یاسا شه رعیهیه كان (الأحكام الشرعية) دا ده بئ و بواره کانی دیکه روویان تیناکات، بویه ناچارین بلین ههر پیناسه باوه که ی زانایان راسترو چاکتر، بگروه راست و چاکه.

(ابن القيم الجوزية) له کتبی (إعلام الموقعين) كه خاوه نی تهفسیری (محاسن التأويل) له بهرگی (١) لایمه (٣٢) لی گواستوته وه دهلئ: ((مُرَادُ عَامَّةٍ

(١) ئه وه پیناسه یه ی دوی هئ: (دكتور مصطفى زلمي) یه، به وانه: (التبيان لرفع غموض النسخ في القرآن)، ص ٢١، ط (٢)، مكتب التفسير- مطبعة اربيل: ٢٠٠٠ م.

السَّكْفُ بِالنَّاسِخِ وَالْمَنْسُوحِ: رَفَعَ الْحُكْمَ بِجُمْلَتِهِ تَارَةً وَهُوَ اصْطِلَاحُ الْمَتَأَخِّرِينَ، وَرَفَعَ دَلَالََةَ الْعَامِّ وَالْمُطْلَقِ وَالظَّاهِرِ وَغَيْرِهَا تَارَةً، إِمَّا بِتَخْصِصٍ أَوْ تَقْيِيدٍ مُطْلَقٍ وَحَمْلِهِ عَلَى الْمَقْيَدِ وَتَفْسِيرِهِ وَتَبْيِينِهِ، حَتَّى إِنَّهُمْ يُسَمُّونَ الْإِسْتِثْنَاءَ وَالشَّرْطَ وَالصِّفَةَ نَسْخًا، لِتَضَمُّنِ ذَلِكَ رَفْعِ دَلَالَةِ الظَّاهِرِ وَبَيَانِ الْمُرَادِ، فَالْنَسْخُ عِنْدَهُمْ وَفِي لِسَانِهِمْ هُوَ بَيَانُ الْمُرَادِ بِغَيْرِ ذَلِكَ الْفُضْلُ بِلِ بَأَمْرِ خَارِجٍ عَنْهُ، وَمَنْ تَأَمَّلَ كَلَامَهُمْ رَأَى مِنْ ذَلِكَ فِيهِ مَا لَا يُحْصَى وَزَالَ عَنْهُ بِهِ إِشْكَالَاتٌ أَوْجَبَهَا حَمْلُ كَلَامِهِمْ عَلَى الْإِصْطِلَاحِ الْحَادِثِ الْمَتَأَخِّرِ))، ئه‌وه پێناسه‌یه‌کی جوانه‌ بو (نَسْخ) ده‌لی: (زۆربه‌ی زانیانی پێشین - یان هه‌موویان - مه‌به‌ستیان له (نَسْخ) ئه‌وه بووه، که یان ئه‌وه‌تا حوکمێک پێشتر هاتوه دوا‌یی خوا ﷺ حوکمێکی دیکه‌ دهنیۆ و ئه‌وه‌ی پێشی لاده‌با، {بۆ وێنه: (ئهمه‌ قسه‌ی خۆمه‌) پێشتر روویان له (بیت المقدس) کردوه بۆ قیبله‌ و خوا ﷺ دوا‌یی رووی پێکردنه‌ که‌عه‌، ئه‌وه (نَسْخ)ه‌، حوکمێک پێشتر هه‌بووه‌ که‌ رووکردنه‌ (بیت المقدس) بووه، دوا‌یی فهرموویه‌تی رووبه‌گه‌نه‌ که‌عه‌}، وه‌ ئه‌وه‌ زاراوه‌ی پاشینه‌گانه‌ که‌ وه‌ختی باسی (نَسْخ) ده‌که‌ن مه‌به‌ستیان پێی ئه‌وه‌یه‌ که‌ حوکمێک بێ حوکمێکی پێشتر لابه‌ری، به‌لام له‌ ئه‌سلدا زانیانی پێشین وشه‌ی (نَسْخ)یان به‌کاره‌یناوه‌، به‌ چه‌ند مانایه‌ک: جاری وا هه‌یه‌ ئایه‌تیکی گشتی هاتوه‌، به‌لام دوا‌یی ئایه‌تیکی دی هاتوه‌ ئه‌و حوکمه‌ گشتیه‌یه‌ تایبه‌ت (تخ‌صیص) کردوه، ئه‌وه‌شیان هه‌ر به‌ (نَسْخ) ناوبردوه‌، یاخود حوکمێکی رده‌ا (مطلق) هاتوه‌، دوا‌یی ئایه‌تیکی دیکه‌ هاتوه‌ حوکمه‌که‌ی مه‌رجدار (مقیید) کردوه، ئه‌وه‌شیان هه‌ر ناوناوه‌ (نَسْخ)، یاخود ئایه‌تێک هاتوه‌ باسی شتیکی کردوه به‌شیوه‌یه‌کی نادیار (مُبْهَم) که‌ زۆر روشن نه‌بووه‌ ئایه‌ته‌کی دی زیاتر روۆشی کردوه، ئه‌وه‌شیان هه‌ر ناوناوه‌ (نَسْخ)، یاخود ئایه‌تێک هاتوه‌ باسی شتیکی کردوه به‌ کورتی (مجم‌ل)ی، ئایه‌تیکی دیکه‌ هاتوه‌ ته‌فصیلی داوه‌تی و روونی کردوته‌وه‌، ئه‌وه‌شیان هه‌ر ناوناوه‌ (نَسْخ)، به‌لگو جاری وابوو، هه‌لاواردن و مه‌رج و سیفه‌تیشیان هه‌ر به‌ نه‌سخ ناوبردوه‌، چونکه‌ هه‌ر کامێکیان لابر‌دی ده‌لاله‌تی رو‌اله‌تی و روونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌ستیان گرتوته‌ خۆی،

واتە: نەسخ لەلای وانو لە زاراودی واندا بریتی بوو لە ڕوونکردنەو دی مەبەست بە خودی وشەكە نا، بەلگە بە شتیکی دیکەى بەدەر لەو، وە ەەرکەسێك لە قسەکانیان وردبیتەو لەو بارمەو شتی بێژمارمیان تێدا دەبینی، و، بەو ەویەشەو زۆر گرێ و گۆلی لە کۆل دەبنەو، کە لە سۆنگەى بەکارهێنانی قسەکانیان، بە چەمک و واتای زاراوی تازەو پاشینەو، بۆی پەیدا بوون.

ئەو پوختەى ڕوونکردنەو قسەكەى (ابن القيم الجوزية)یە، کە ەمان قسە ەمرکام لە: (ولي الله الدهلوي) لە (حُجَّةُ اللَّهِ بِالْعَةِ)دا، وە: (الشَّاطِئِي) لە (الموافقات)دا ەیناویانە، واتە: ئەو سێ زانیە، وە زۆربەى زانیانی دیکەش دەلێن: وەختیک وشەى (نَسَخ) لەلایەنى زانیانەو بەکارهاتو، مەبەستیان ەمر ئەو نەبوو ەو کەمیک بێ و ەو کەمیکى پێشى لایەرى، بەلگە مەبەستیان پێى ئەو واتایانەى دی بوو، کە پێشتر باسکردن و زیاتر خەلکى شارەزا لە (أصول الفقه) لەو زاراوانە حالى دەبیت

خالی دووهم : مەرجەکانى (نَسَخ):

بۆئەو دی بزانی ئەم ئایەتە ئەو دی دیکەى (نَسَخ) کردۆتەو، ئەم ەو کە ئەو دی دیکەى (نَسَخ) کردۆتەو، یان نا؟! چەند شتیك بە مەرج گیراون:

١- ئایەتیک لە قورئاندا پێى دەگوترى لایەرى (نَاسَخ) ، وە ئەو دی دیکە پێى دەگوترى لایەرى (مَنسُوخ) {بەپێى پێناسەى زانیانی پاشین، ئەگەرنا بەپێى زانیانی پێشین وشەى (نَسَخ) مەفھوومەكەى فراوانتر بوو} کە ەم ئایەتە (نَاسَخ)دەو، ەم ئایەتە (مَنسُوخ)دە، ەم دووکیان ئایەتى قورئان بن و ئیستا لە (مُصْحَف)دا بن.

٢- دەبێ ئەو ئایەتەى کە ئەو دی پێشى لایەردو، دوایى هاتبێ، چونکە ەچ مافوول نیە بگوترى: ئایەتیک، کە پێشتر هاتو، ئایەتیکى نەسخ کردۆتەو، کە دوایى هاتو.

- ٣- دەبیّت ئەو ئایەتەى، کە (نَسْخ) دەبیّتەو، قابیلیەتى ئەو دى هەبى کە (نَسْخ) بیّتەو، ئەویش بەس ئەو ئایەتانه، کە باسى یاسا شەریعیەکان دەکەن، ئەگەر نا ئەو ئایەتانهى، کە باسى بەهەشت و دۆزەخ دەکەن و، ئەو ئایەتانهى باسى بەسەرھاتى پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) دەکەن و، ئەو ئایەتانهى باسى عەقیدەو ئیمان و تەوحید دەکەن و، ئەو ئایەتانهى باسى ئەخلاق دەکەن، ئەوانە ناگونجى (نَسْخ) ببەنەو، چونکە بەسەرھاتى پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) ئەگەر خوا (نَسْخ)ى بکاتەو، وەك بلى پيشى نەیزانیبى و دواى بوى دەرکەوتبى، کە ئەو پیغەمبەر ناوا ژیاو، ئەو دوش موستەحیلە بۆ خوا، ھەرودھا ئیمان و عەقیدە کۆمەلێک بنەماى نەگۆرن و (نَسْخ)یان تیدا نیە، ھەرودھا ئەخلاق و ڕەوشت و بەندایەتیی بۆ خوا... ئەو جوۆرە بابەتانه، قابیلی (نَسْخ) نین، بەلکو ئەو دى (نَسْخ)ى تیدا دەگونجى، تەنیا حوکمە شەریعیەکان، تا ئیستا خوا فەرموویەتى: ئەو شتە بکەن، لەمەولا دھەرموى: مەیکەن، بۆ وینە: مەسەلەى ڕووکە (قُبلة) کە ئەویش لە قورئاندا نەھاتو دھەرموى: ڕووبکەنە (بيت المقدس)، بەلکو تەنیا ئەو لە قورئاندا ھەبە، کە دھەرموى: ڕوو وەر سوورپین بەرمو کەعبە، بەلام لە سوننەتى پیغەمبەردا ھاتو ﷺ کە ڕوو بکەنە (بيت المقدس)، کەواتە: لێردا ئەگەر (نَسْخ)یش ھەبى، دەلێن: ئەو قورئان سوننەتى (نَسْخ) کردۆتەو، بەلام قورئان قورئانى (نَسْخ) نەکردۆتەو.
- ٤- وەختیک ئەو دوو ئایەتە بە (ناسخ) و (مَنسوخ) دادەنرین، واتە: یەکیان بە ھەلۆشپنەرو ئەویدیکە بەھەلۆشپنەرو، یان (لابەرو لابراو)، کە بەیەکەو دژو ناکوک (مُتَأَقِض) بن، نەك تەنیا جوۆریک لە تیکگیران (تَعَارُض)ى ڕوالەتییان ھەبى، چونکە جارى وا ھەبە دوو ئایەت بە شیویدیکی ڕوالەتیی تیکگیریانان لە نیوانیاندا ھەبە، بەلام پیکەو دژو ناکوک نین، تیکگیرانەکەش لەبەر ئەویدیە کە یەکیان گشتی یە ئەویدیکیان تاییبەتە، یاخود یەکیان موتلاھەو ئەیدیکیان مەرجدارە، یاخود یەکیان ڕوون (مُفَصَّل)و ئەویدیکیان کورت (مُجْمَل)ە، واتە: لەبەر ئەویدیە، کە پیکەو دژبن.

۱- جاری نه وه که ئیسلام شهریه ته کانی پیش خوۍ (نسخ) کردو ته وه، نه وه له

هرودها له سوورمى (البقرة) دا دهه رموى: ﴿فَإِنْ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنُتُمْ

بِهِ فَقَدْ أَهْتَدُوا وَإِنْ نَوَلُوا فَنِمَّا هُمْ فِي شِقَاقٍ ... ﴿١٢٧﴾ ، واته: جا نه گهر (خاودن کتیه‌کان و خه‌ک به گشتی) نیمانیان هیئا، وەک چۆن ئێوه ئیمانتان هیئاوه، ئەوه رێی راستیان گرتوه، ئەگهرنا ئەوه له دووبەرەکییدان (له‌گه‌ڵ خوادا ﷻ). که‌واته: شەریعه‌تی ئیسلام هه‌موو به‌رنامه‌کانی پێش خۆی (نَسْخ) کردۆته‌وه له‌و خاڵانه‌دا که له‌گه‌ڵی تیکه‌ده‌گیرین، ئەگهرنا له‌ بنچینه‌کاندا له‌ پایه‌ بنه‌رمه‌تییه‌کاندا، شەریعه‌ته‌کانی پێغه‌مبه‌ران هه‌موویان یه‌ک بوون.

٢- بە دانیایی (نَسَخ) لە سوننەتی پیغەمبەردا ﷺ بوو، واتە: پیغەمبەری خوا کاتێک شتیکی فەرموو، دوایی بە فەرموودەیهکی دیکە ئەو بپارێزی هەلۆه‌شاندۆتەوه، بۆ وێنە: لە (صحیح)ی (مُسلم) و لە (المسند)ی ئیمام ئەحمەد دا هاتووە کە پیغەمبەر دەرئەرمو: {كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَرُورُوهَا، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ} (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (١٢٣٥)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٢٢٥٧)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٣٦٩٨)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١٠٥٤)، وَابْنُ مَاجَةَ بِرَقْم: (١٥٧١) وَاللَّفْظُ لِأَحْمَدَ}، واتە: پێشتر لێم قەدەغە کردبوون بچەن سەر گۆرستان، ئەو مسوڵمانینە! (لەگەڵ پیاوو ئافرەتانیهتی بەگشتی) بەلام ئیستا سەردانی بکەن و بچن، چونکە دوا روژتان دەخاتەوه بێ، یاخود مردنتان دەخاتەوه بێ، کەواتە: کە پیغەمبەر ﷺ لە قوناقیکدا لە مسوڵمانانی قەدەغە کردبوو، بچەن سەر گۆرستان و لەدواییدا فەرمانیان پێدەکات کە بچن، بەلایەنی کەم موباحە یان سوننەتە، بۆیه‌ش پێشی لێ قەدەغە کردبوون، چونکە خەڵک لەسەردەمی بێپەرستی و شیرکەوه نزیك بوو، مەترسی ئەودی هەبوو بچەن سەر قەبران و لە خاوەن قەبرەکان بپارێنەوه، وەك ئیستا زۆر مسوڵمانانی نەقام و نەزان وادەکەن و لە خاوەن قەبرەکە، لەو ئێسک و پروسکە دەپارێنەوه، کە بێگومان ئەوانە ئەگەر کەسانی چاکیش بووبن، تازە بۆ خۆیان چوونەتە عالەمی بەرزەخ و ئیشیان لە دنیا دا نەماو، بێجگە لە خواش ﷻ، نابێ لە هیچ کەس بپارێنەوه و هاواری تێبەستی، بۆ ئەو شتانەى کە بە خوا نەبێ بە کەس ناکرێن، کەواتە: لە سوننەتی پیغەمبەردا ﷺ (نَسَخ) هەبوو.

٣/ ئنجا ئەوه کە خوا ﷻ رووکردنە (بیت المقدس)ی نەسخ کردۆتەوه بە رووکردنە کەعبە، ئەوه پێی دەگوترێ (نَسَخ)ی سوننەت بە قورئان بۆچی؟ چونکە لە هیچ نایەتیکدا نەهاتووە بۆ: روو بکەنە (بیت المقدس) تا بڵێن: خوا ﷻ پێشتر فەرموویەتی: رووبکەنە (بیت المقدس)، رووبکەنە (المَسْجِدُ الْأَقْصَى) و دوایی فەرموویەتی: رووبکەنە مزگەوتی حەرەم، کە کەعبەى لێیه، بەلکو پیغەمبەر ﷺ کە چوووە بۆ مەدینە، وەرنگە لە

مه ککش وا پیده چی همر پرویان له (بیت المقدس) کردبی، به لام دوایی خوا
 ﷺ دواى (١٧) مانگ له چوونیان بو مه دینه، فهرموویه تی: ﴿قَدْ زَرَى تَقَلُّبُ
 وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
 وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ...﴾ البقرة، دیاره پیغه مبر ﷺ زور له
 خوا پارا وخته ووهو چا وهر پی کردوه، پرووی وهر سوور پی له (بیت المقدس) دوه
 بهردو که عبه، بو یه دهرمو ی: ﴿قَدْ زَرَى تَقَلُّبُ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ﴾، واته:
 پرووت دهبینین که ته ماشای ناسمان ده که ی {به لگو خوا ی په رو ودر دگار
 فهرمانت بو بنی ی} ﴿فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا﴾، بو یه پرووت پی
 وهر دهر سوور پی نین بهردو پروو گه یه که پیت خوش بی، ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
 الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، جا نیستا پروو له لای مزگه وتی حهرام بکه ﴿وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ
 فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ وه له همر شوینیك بوون پروو له لای وئ بکه، (شَطْرَهُ)
 واته: (نَحْوَهُ) یانی: پروو له لای وئ بکه، لی رده ائی ته تی خوا ﷺ، سوننه تی
 پیغه مبر ی ﷺ (نسخ) کردو ته ووه.

به لام ئایا قور ئان قور ئانی (نسخ) کردو ته ووه؟ بهراستی به شیو دیکه ی
 دنیاکمر به ئیمه نه گه یشتوه که بتوانین بل یین: ئه و ئایه ته له قور ئاندا بو ووه
 ئه و ئایه ته ی دیکه ی لابر دوه.

شایانی باسی شه سهر جه م ئه و زانایانه ی که بر وایان وایه ئایه ته گانی قور ئان
 (ناسخ) و (مَنْسُوخ) یان تی دایه، دوو ئایه ت به به لگه دینه ووه، که یه که میان
 ئایه تی ژماره (١٠٦) ی سوور وتی (البقرة) یه که دهرمو ی: ﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ
 نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، واته: هیج
 ئایه تیک لانا به یان له بیر ی نابینه ووه، مه گمر یه کی چاکتر له خوی یان
 وه ک خوی دینین، ئایا نازانی که خوا له سهر هه موو شتیک توانا داره !

و دەووەمیان ئایەتی ژمارە (١٠١)ی سوورەتی (النحل)ە، کە دھەرموی: ﴿وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَّكَاتٍ آيَةً وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَزِلُّ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، واتە: وە کاتێک ئایەتێک دێنێنە شوینی ئایەتێک (جیگۆرکێیان پێدەکەین) دەلێن: بێگومان خۆت هەلتەستوە (واتە: بەناوی خواوە گوتوووە ئەگەر نا وانیە)، بەلکو زۆربەیان نازانن.

٤- بەلام ئەو دی کە گرنگە ئیمە هەموو لایەك بیزانین، ئەو دیە کە زیلەرموی زۆر لەوبارەووە لەلایەن هەندێک لە زانیانەووە کراوە، بۆ وێنە: زانیەك بەناوی (هبة الله بن سلام البغدادی) لە کتیی (الناسخ والمنسوخ)دا دەلێ: ((إِنَّ آيَةَ السِّيفِ ... فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ... نَسَخَتْ مِنَ الْقُرْآنِ مِائَةً وَأَرْبَعًا وَعِشْرِينَ آيَةً، ثُمَّ صَارَ آخِرُهَا نَاسِخًا لِأَوَّلِهَا ... فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ التوبة))، واتە: ئایەتی شمشیر (ئایەتێک هەبە لە قورئاندا تویژەرموانی قورئان هەر لەخۆوە ناویان لێناوە: ئایەتی شمشیر (آية السيف)، سەرمەتای ئایەتەکەش دھەرموی: ﴿... فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ...﴾، واتە: لە هەر شوینیك هاوبەش پەیدا کەرە کانتان بێنی و بۆتان هەلکەوتن بیانکوژن، دەلێ: سەرمەتای ئەم ئایەتە سەد و بیست و چوار (١٢٤) ئایەتی لە قورئاندا (نسخ) کردۆتەو، دوايش کۆتایی ئەم ئایەتە سەرمەتایەکیشی هەر (نسخ) کردۆتەو، کۆتاییەکی دھەرموی چی؟ دھەرموی: ئەگەر موشریکەکان تۆبەیان کردو نوێژیان کردو زەکاتیاندا، بەریانبدن و لێیان گەڕێن، بێگومان خوا لێبوردە بە بەزەمی یە، جا ئایا ئەووە چۆن دەبێت خوا رەستەیهك بێری (١٢٤) ئایەت (نسخ) بکاتەو، پاشان رەستە دیوایی ئەو ئایەتەش رەستە پێشووی (نسخ) بکاتەو؟! ئەو بەرپراستی لە کەلامی خوا ناوەشیتهو.

هەرودەها (ابن الجوزي) گوتووێهەتی: (٢٤٧) ئایەتی (مَنسوخ) هەیه! وە (عبدالقهار البغدادی) دەلی: (٦٦) ئایەت هەیه و (السیوطی) کە لە هەمووان کەمتری گوتووە، دەلی: (٢٠) ئایەتی (مَنسوخ) هەیه! بەلام ئەوێ کە من پێم پەسند و راستە لەو بارەو ئەو رایەیه کە دەلی: ئیستا لەم قورئانەى کە لەبەردەستماندا هەیه، نەك ئایەتێك بەلکو بەشیکیش لە ئایەتێکی تێدا نیە کە (مَنسوخ) بێت، واتە: حوکمەکەى لابراى و ئیشی پێ نەکرێ، وە هەموو ئەو ئایەتانەى کە زانیان پێیان وایە (مَنسوخ)ن، یان ئەودا کە زانیانی پێشین گوتووێانە (مَنسوخ)ن، مەبەستیان پێی ئەوە بوو کە ئەو ئایەتە گشتی (عام) بوو و ئایەتێکی دیکە هاتووە تاییبەتی کردووە، یان رەها (مطلق) بوو و بەنددار (مقید)ی کردووە، یان بەکورتی (مجمال) بوو و درێژە (تفصیل)ی داووتی، یاخود روون نەبوو و زیاتر روونی کردووە، یاخود هەلاواردن (استثناء)ی تێخستووە، ئەگەرنا لەو قورئانەدا کە ئیستا لەبەردەستمانە، هیچ ئایەتێکی تێدانیە (مَنسوخ)بێ و ئیشی پێنەکرێ، وە خوا پشتیوان بێت ئێمە لەدرێژی دەرەکانی تەفسیردا کە دەیانگەینێ ئایەتەکان هەموویان روون دەکەینەو، ساغی دەکەینەو کە هیچ ئایەتێک لە قورئاندا نیە (مَنسوخ) بێ و ئیشی پێنەکرێ.

دیاره یەكەمین كەس لە توێژمردوانی قورئان پاش بەروپەیداکردنی ئەو چەمکە تاییبەتیە بۆ (نسخ) کە ئاماژەمان پێدا لەنێو زانیانی پاشیندا، کە گوتی: قورئان مەنسووخى تێدانیە، (أبو مسلم الأصفهاني) یە کە ناوی (محمد بن بحر الأصفهاني) یە و دەلی: هیچ ئایەتێکی (نسخ) کراوە لە قورئاندا نیە، وەك خاوەنی (محاسن التأویل) لە بەرگی (١) لاپەرە (٣٢) دا، لێی نەفل کردووە، وە ئیستا ژمارەکی زۆر لە زانیان هەمان رایان هەیه، بۆ نموونە: یەكێك لەوانە (محمد خضري بك) خاوەنی كتیبی (أصول فقه) کە، (السیوطی) دەلی: (٢٠) ئایەت (مَنسوخ)ە، ئەو روونی دەکاتەو هیچ کامیان ئێمە ناچار نین بڵێین (مَنسوخ)ن و، هەموویان یان ئەودا پلەپلەیان

تیدایه، یان ئه و دتا رها و گشتی و کورتی و، ئایه ته کانی دیکه به ندادار (مُقید) و تاییه ته مند (تخصیص) و شهرح (تفصیل) یان کردوون.

به یزان!

ئێستاش بۆ زیاتر پرووونبوونه و دی مه به ست، به پێویستی دزانم سه ر هتا سێ خالی گرنگ له باره ی (نَسْخ) دوه بجه مه پروو، پاشان چه ند نموونه یه کیش بێنینه وه بۆ زیاتر پرووونکردنه و دی چه مک و واتای هه ر کام له: (تَقْيِيْدُ الْمُطْلَق) و (تَخْصِيصُ الْعَام) و (تَبْيِيْنُ الْمُجْمَل) و (تَدْرِج) که زانیانی پێشین وشه ی (نَسْخ) یان بۆ هه موویان به کاره ی ناوه:

خالی یه که م: که به پێویستی دزانم بۆتان پرووون بکه مه وه هه ر چه نده له درسی رابردووشدا تیشکه مان خسته سه ر، به لām چه زده که م زیاتر به رچاوتان پۆشن بێ، ئه و دیه که ئێمه سێ وشه مان هه ن: وشه ی (نَسْخ) و (نَاسْخ) و (مَنْسُوخ).

یه که م: وشه ی (نَسْخ) وه ک له رابردوودا باسه مان کرد، وشه ی (نَسْخ) به سێ مانا دی: لابردن، گوڕین، گواسته نه وه (الْإِزَالَةُ وَالتَّحْدِیْلُ وَالتَّغْلِیْلُ) ئه مه له ئه سه لی زماندا، به لām زانیان که وشه ی (نَسْخ) یان به کاره ی ناوه وه ک زاواوه (اصطلاح) یك، ئه و دیه مه به ستیان پێی لابردنی حوکه میکی شه رعیه که پێشتر هاتوه، به حوکه میکی دی که دواتر دی، یاخود مه به ستیان پێی لابردنی کارپێکردنی ئایه تی که، که پێشتر دابه زیوه، به ئایه تی که دیکه که دوا ی ئه و دادبه زی، دیاره ئه و دس هه مووی ئه گه ر گریمان به شووبی، له سه رده می پێغه مبه ردا ﷺ ته و او بووه.

دووه م: وشه ی (نَاسْخ) یش له سه ر کیش (وزن) ی (فاعل) به مانای لابهر دی، که مه به ستیان پێی ئایه تی که که ئایه تی که پێشتر یان حوکه مه که ی لابردوه.

سێیه م: وشه ی (مَنْسُوخ) یش به مانای لابراو، دی: وه مه به ست له (مَنْسُوخ) ئه و ئایه ته یه که پێشتر دابه زیوه، وه دوا یی ئایه تی که به دوا ییدا هاتوه و (نَسْخ) ی کردو ته وه، واته هه م خویندنه وه که ی، هه م حوکه مه که ی لابردوه، یاخود ته نیا

ھوکمە کە ی لا بردو، بەمپی رای ھەندیک لەوانە کە پێیان وایە ھەندئ لە نایەتەکانی قورئان ھوکمیان (نسخ) کراوەتەو، بەلام لە قورئاندا ھەرماون و دەخویننرێنەو، کە من لە رابردوودا باسکرد کە ئەو شتیکی ھەلەبەو، ھیچ نایەتیک لە قورئانی ئیستادا بوونی نیە کە ھوکی پێنەکری، یان ھوکمە کە ی لا براب و ھەلەو شینرا بیتەو.

خالی دووهم: ھۆی سەرەکی بەھەلەدا چوونی ھەندئ لە توێژمردوانی قورئان، لەویدا کە ھەندیک لە نایەتەکانیان بە مەنسوخ داناو، کە وەک گوتم کەمترینیان ئەوانەن کە (٢٠) نایەتی بە (مَنسوخ) داناون و زۆرتینیان ئەوانەن کە ھەتا (٥٠٠) نایەتیان بە (مَنسوخ) داناو.

بەئێ گەورەترین ھۆی بەھەلەدا چوونیان و سەرەکیترینی ئەو ھیکە کە پێناسە ی زانیانی پێشین لەگەڵ زانیانی پاشینیان دەربارە ی (نسخ) تیکەل کردو، چونکە زانیان پێشین جوړیک لە پێناسەیان ھەبوو بۆ (نسخ) کە چەمک و واتایە کە ی زۆر فراوان بوو، بەلام زانیانی دوایی کە وشە ی (نسخ) یان بەکارھێناو، وەک زاراو ھیک بەکاریانھێناو کە واتایە کە دیاریکراو ی ھەیکە دەلی: (رَفْعُ حُكْمٍ شَرْعِيٍّ بِدَلِيلٍ شَرْعِيٍّ)، واتە: لا بردنی یاسایە کە شەریعیە بە بەلگە ھیکە شەریعی، وە ھیندیکیشیان ئاویان پێناسە کردو: (إِلْغَاءُ وَحْيٍ سَابِقٍ بِوَحْيٍ لَّاحِقٍ)، واتە: لا بردنی وەحییە کە پێشترە بە وەحییە کە دواتر ھاتو، کە واتە: پێناسە ی زانیانی پاشین بۆ (نسخ) واتاو چەمکیکی تایبەت و دیاریکراو ی ھەیکە، بەلام زانیانی پێشین (سلف) کە وشە ی (نسخ) یان بەکارھێناو واتاو چەمکە کە ی زۆر فراوانە، وەک پێشتریش ئاماژەمان پێدا.

بۆ وێنە: (الشَّاطِئِي) کە یەکیکە لە زانیانی بەرجەستە ی پسپۆر لە بواری (أصول فقہ) دا لەبارە ی (نسخ) ھو، لە کتیبی (الموافقات) دا دەلیت^(١):

(١) بڕوانە (محاسن التأویل) لجمال الدین القاسمی، ج(١)، ص(٣٢، ٣٤)، کە ئەم دەقی لە (الشاطبي) خواستۆتەو.

((الَّذِي يَظْهَرُ مِنْ كَلَامِ الْمُتَقَدِّمِينَ أَنَّ النَّسْخَ عِنْدَهُمْ فِي الْإِطْلَاقِ أَعْمٌ عَمَّا هُوَ فِي كَلَامِ الْأَصُولِيِّينَ، فَقَدْ يُطْلَقُونَ عَلَى تَقْيِيدِ الْمُطْلَقِ نَسْخًا، وَعَلَى تَخْصِصِ الْعَمُومِ بِدَلِيلٍ مُتَّصِلٍ أَوْ مُنْفَصِلٍ نَسْخًا، وَعَلَى بَيَانِ الْمُبْهَمِ وَالْمُجْمَلِ نَسْخًا، كَمَا يُطْلَقُونَ عَلَى رَفْعِ الْحُكْمِ الشَّرْعِيِّ بِدَلِيلٍ شَرْعِيِّ مُتَأَخِّرٍ نَسْخًا، لِأَنَّ جَمِيعَ ذَلِكَ مُشْتَرِكٌ فِي مَعْنَى وَاحِدٍ وَهُوَ: أَنَّ النَّسْخَ فِي الْإِصْطِلَاحِ الْمُتَأَخِّرِ اقْتَضَى أَنَّ الْأَمْرَ الْمُتَقَدِّمَ غَيْرَ مُرَادٍ فِي التَّكْلِيفِ وَإِنَّمَا الْمُرَادُ مَا جَاءَ بِهِ آخِرًا، فَالْأَوَّلُ غَيْرَ مَعْمُولٍ بِهِ وَالثَّانِي هُوَ الْمَعْمُولُ بِهِ))، واته: ئه وهی که در ده که وهی له قسه ی پێشوو ده کان {واته: زانیانی پێشین} ئه وهیه که (نسخ) له لای ئه وان که به کاریانه یێناوه، ماناکه ی زۆر فراوانتر بووه له و مانایه ی که دوا یی زانیانی (أصول الفقه) به کاریانه یێناوه، چونکه جاری واهیه وشه ی (نسخ) به کار دێنن بۆ شتێک که به موته له قه ی باسکراوه، به لام دوا ی مەر جدار کراوه، وه جاری واهیه وشه ی (نسخ) به کار دێنن بۆ حوکمێک که به گشتی گوتراوه، به لام دوا یی به به لگه یه که ههر له گه ل خۆیدا یاخود دوا یی هاتوه، تابهت کراوه، وه همرودها شتێک که به کورتی (مُجْمَل) ی و ناروونی باسکراوه دوا یی روون کراوته وه، ئه وه شیان ههر به (نسخ) ناوبردوه، وه همرودها لابردنی حوکمێکی شرعیه ییان به به لگه یه کی شرعیه ی که دوا یی هاتوه، به (نسخ) ناوبردوه، چونکه ههریه که له مانه له یه که مانادا یه کده گرنه وه، که بریتیه له و مانایه ی که له زاراوه ی زانیانی دوا ییدا به کارهاتوه، که بریتیه له وه ی فەرمانێک که پێشتر کراوه له ده قه یکی شرعیه یدا مه به ست پێی ئه وه نیه، به لگو مه به ست پێی ئه وه یه که له دوا ییدا هاتوه: {که یان (مُطْلَق) بووه (مُقَيَّد) ی کردوه، یان (عام) بووه (تَخْصِص) ی کردوه، یاخود (مُجْمَل) بووه روونی کردوته وه، وه (تَفْصِيل) ی داوته ی}، بۆیه هی یه که م کاری پێناکری و هی دووهم کاری پێده کری.

خالی سییەم: ھەبوونی (نَسَخ) لە قورئاندا مانای ئەوەی نیە ئیستا لە قورئاندا نایەتی (مَنسوخ) ھەیە، ئیمە ئەگەر تەماشای ھەندێ لە نایەتەکانی قورئان بکەین، ئەو ھەیان لێ دەفامریتەووە کە دەگونجی و ئەگەری ئەو ھەییە لە قورئاندا خوا ﷻ ھەندێ لە نایەتەکانی بە ھەندیکیان (نَسَخ) کردبەووە، بۆ وینە: ئەو نایەتە، کە دەفەرموی: ﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ﴿البقرة، ۱۰۶﴾ واتە: ھیچ نایەتێک لانا بەین یاخود لەبیری نابەینەووە، ئەگەر بە: (نُسِخًا) بخوینریتەووە، وە ئەگەر بە (نُسِخًا) بخوینریتەووە، کە بەو قیرائەتەش ھاتووە، واتە: ھیچ نایەتێک لانا بەین یاخود دوا ناخەین ﴿نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا﴾، ئەو ھەتەمەن یەکیکی لەخۆی چاکتر، یان وەك خۆی دینین، ھەروەھا لە سوورەتی (النحل) دا دەفەرموی: ﴿وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَّكَاتٍ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُزَكِّكُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ﴿۱۱﴾، واتە: ئەگەر نایەتێک لایەمین و نایەتێکی دی بێنێنە جیی، وە خوا بۆخۆی دەزانێ چی دەنیریتە خواری، کافرەکان دەلێن: تۆ بەناوی خواوە قسە ھەلەدەبەستی بە لێکو زۆر بەیان نازان. کەواتە: بەھێی ئەم دوو نایەتە ھەروەھا ئەم نایەتەش لە سوورەتی (یونس) دا ھەمان شتی لێ دەفامریتەووە، کە دەفەرموی: ﴿وَإِذَا نُنَالِ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ بِفُتْرَانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ﴿۱۵﴾، واتە: وە ئەگەر نایەتە روژنەکانی ئیمەیان بەسەردا خوینرانەووە، ئەوانە ی بڕوایان بە دیداری خوا نیە لە دواڕۆژدا، دەلێن: قورئانیکی دیکە بێنە یاخود بیگوێرە (واتە: ھەندێ لە نایەتەکانی بگوێرە) بلی: من بۆم نیە

کە لەخۆمەووە بیگۆرم، من تەنیا شوێن ئەو دەکەوم کە بۆم دەنیرى، من ئەگەر سەرپێچى پەرور دگرم بکەم، لە ئازارى رۆژیکى مەزن دەترسم. کەواتە: بەپێى ئەم سى ئایەتە دەگونجى خوا ﷻ هەندیک لە ئایەتەکانى کە ناردوونىە خواری، گۆرپىنى و هەندى ئایەتى دیکەى لە شوێن دانابن، بەلى ئەمە ئەگەرى هەیه، بەلام ئەم ئەگەر (احتمال)ە، ئەو ناکەیهنى، کە لە قورئانى ئیستادا ئەم (مصحف)ەى لەبەردەستمانە، هیچ ئایەتى تێدایە کە خوا حوکمەکەى لابردبى و بیژدەکانیان مابنەو، ئەو رىواوەتەش کە باس دەکرىن کە فالا ئایەتە حوکمى فالا ئایەتەى لابردووە (نسخ)ى کردۆتەو، مەرج نیه مەبەستى زانیان بە وشەى (نسخ) هەمان مەبەستى باوى لای زانیانى (أصول الفقه) بووبى، بۆ وینە: کە ئایەتیک هاتو، دواى ئایەتەتیکى دیکەى بەدوادا هاتو و گوتووینە: ئەمەیان ئەو پێشێ (نسخ) کردۆتەو، مەبەستیان ئەو نەبوو کە حوکمەکەى لایەن، بەلکو مەبەستیان ئەو بوو کە ئەو پێش حوکمەکەى گشتى بوو، ئەو دواى تایبەتى کردو، یاخود رەها بوو و مەرجدارى کردو، یاخود روونەبوو ئەو دواى روونى کردۆتەو، بەلام زانیانى دواى هەر بەو چەمکەى خۆیان لەو وشەو تەعبیرانەى زانیانەى پێشین حالى بوون، وایان زانیو مەبەست پێیان ئەوێ کە هەر ئایەتیک بە (ناسخ) دانرابى، ئەو حەتمەن لە بەرانبەریدا ئایەتیکى دیکە بە (منسوخ) دانراو و حوکمەکەى لایراو، کە لەراستیدا ئەو بەهۆى هەلە حالىبوونەو بوو، لە چەك و پێناسەى زانیانى پێشین بۆ وشەى (نسخ).

کەواتە: ئەگەر (احتمال)ى هەیه خوا ﷻ پێش ئەو قورئان بخریتە نێو دوو بەرگەو، بە فەرمانى پێغمەبەر ﷺ سوورەتەکانى بەو شیوەى ئایەتەکانى بەو رێز بەندییه، کە ئیستا لەبەردەستمانە دەبینین، بەو شیوەى لى هاتبى، خوا ﷻ هەندیک ئایەتى لابردبى، وە لەبەر پێغمەبەر و لەبەر مسوڵمانانىشى بردبەو،

وهك له هه‌ندیك فەرمايشته‌كاندا ئه‌وه به‌رچاو ده‌كه‌وێ، بۆ وێنه^(١): {عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَمَامَةَ بْنُ سَهْلٍ بْنُ حُنَيْفٍ فِي مَجْلِسِ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ لِيَقْرَأَ سُورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا، وَقَامَ آخِرَ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا، وَقَامَ آخِرَ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا، فَغَدَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: قُمْتُ اللَّيْلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِأَقْرَأَ سُورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ فَلَمْ أَقْدِرْ عَلَى شَيْءٍ، فَقَامَ الْآخِرَ، فَقَالَ: وَأَنَا كَذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ الْآخِرُ: وَأَنَا وَاللَّهِ كَذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (إِنَّهَا مِمَّا نَسَخَ اللَّهُ الْبَارِحَةَ) أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي (الْمَعْجَمِ الْكَبِيرِ) (٢٨٨/٢١)، وَالْهَيْثَمِيُّ فِي (الْمَجْمَعِ) (٣١٥/٦، ١٥٤/٧، ١٥٦) {.

وهك دهبینین: سێ له هاوه‌لانی پێغه‌مبەر ﷺ هه‌لساون بۆ شه‌ه‌و نوێژو و یستوو یانه سوورمه‌تیک له قورئان بخوینن، به‌لام نه‌یانزانیه‌وه، چونکه له‌بیریان چۆته‌وه، پاشان که چوونه لای پێغه‌مبەرێ خوا ﷺ، فەرموویه‌تی: ئه‌و سوورمه‌ته له‌وه‌یه که دویئێ شه‌و خوا لایبردوه‌وه نه‌سخی کردۆته‌وه، به‌لام به‌ هه‌رحال ئه‌گه‌ر ئه‌و رپوایه‌تانه‌ش تییاندا بگه‌ینه قه‌ناعه‌ت^(٢)، که کاتی خۆی هه‌ندیك ئایه‌ت هه‌بوون خوا ﷻ لایبردوون حوکه‌مه‌که‌ی نه‌هێشتوون و له‌بیر مسوولمانانی بردوونه‌وه، ئه‌وه دیسان به‌لگه‌نیه له‌سه‌ر ئه‌وه که، ئیستا له‌و قورئانه‌ی به‌رده‌ستماندا یه ئایه‌تی له‌و شیوه‌یه تێدا بن، به‌لکو به‌پێچه‌وانه‌وه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌بوونی ئایه‌تی له‌و جووره له‌ مو‌صحفه‌ی ئیستای به‌رده‌ستماندا، چونکه ئه‌گه‌ر هه‌موویان له‌بیریان چووبنه‌وه چۆن و له‌لایه‌ن کێوه کۆکراونه‌وه‌وه پاشان نووسراونه‌وه !!؟

(١) (الجامع الأحكام القرآن) للقرطبي، ج: (١)، ص: (٣٧١).

(٢) به‌لام نایشارمه‌وه که من ئه‌و گێڕاوانه‌م ناچنه‌ عمق‌ل و دله‌وه‌وه، پێم وایه‌ راست بێ و شتی وا رپویدا بن، ئه‌گه‌ر نا ده‌نگدانمه‌وه، رهنگدانمه‌وه‌ی زیاتری دهبوو.

چەند نموونەیهك بۆ روونبوونەوهی مەبەست

نموونەى یەكەم: حوكمىك كه رهها (مُطْلَق)بۆ دوایى بهنددار (مُقَيَّد)

کراي:

له سوورپەتى (الشورى) ئایەتى (٢٠)دا، خۆی پەر و مردگار دھەرمۆی: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾ (حَرْث) واتە: کێلگە، کشتوکال، بەلام لیڤردا مەبەست پێى بەرهەمى دواڕۆژە، واتە: ھەرکەسێک بەرهەمى دوا ڕۆژى بۆى، ئەوا پێى دەدەین، وە ھەرکەسێک بەرهەمى دنیاى بۆى، لە بەرهەمى دنیاى دەدەینى، بەلام لە دواڕۆژدا ھیچ بەشى نیە.

وەك دەبینین پێدانی بەرهەمى دنیا لیڤردا رەھایە، بەلام دوایى لە سوورپەتى (الإسراء) ئایەتى (٨)دا، دھەرمۆی: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا﴾، واتە: ھەرکەسێک ژيانى بەپەلەى دنیاى بۆى، بۆ ھەرکەس کە بمانەوى، ئەو ئەندازمىە کە بمانەوى پێى دەدەین، دوایى دۆزەخى بۆ دابین دەکەین، کە بە سەرمەشتکراویى و بە بەزیویى دەخەیتە نیوى، لیڤردا خوا ﷻ ئەودى کە لە ئایەتى (٢٠)ى سوورپەتى (الشورى)دا ھاتو، کە دھەرمۆى ھەرکەسێک دنیاى بۆى دەدەینى، لیڤردا {لە ئایەتى (١٨)ى سوورپەتى (الإسراء)دا} بەنددار و مەرجدارى دەکات بە: {ھەرکەسێک کە بمانەوى}، واتە: مەرج نیە ھەر کەسێک شتىکى ویست لە دنیاى خوا بیداتى، بەلکو ئەودى کە خوا بیەوى دەیداتى، وە ئەو ئەندازمىەى خوا بیەوى، کەواتە دوو مەرجى ھەن: ھەم لەسەر ئەندازەکە (یەکیك دەلى: خواپە پێم خۆشە ملیاریك دۆلارم بەدیه).

١- خوا بەو ئەندازمىە دەیداتى کە خۆى دەپەوى.

٢- وە دەشیدا بەو کەسەى کە خۆى دەپەوى. (ئەگەر ھەزار (١٠٠٠) کەس بلین:

خوايه سامانى زۆرى دنياىمان بەدیه، مهرج نیه بیدا بههر ههزاردهكه)، دیاره
 ئایهتهكهى سوورپەتى (الشورى)ش هەر ههمان مهبهستهكهى سوورپەتى
 (الإسراء)ى، ههیه بهلام بۆ ئەودى هیچ كهس بهههلهدانهچى له تیگهشتنیدا
 له ئایهتهكهى (الإسراء)دا، ئەو مهرجانهى كه عهقل و مهنتیقى سهلیم
 دهبانخوازى، خستوونیه روو.

دوونهى دووهم: حوكميك كه گشتى (عام)بى و دوايى تايبهت (تخصيص)
 كرابى:

خوای پهرومردگار له سوورپەتى (النور) ئایهتى (٢٧)دا دهمرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ
 لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾، واته: ئەى ئەوانهى ئیمانتان هیناوه! مهچنه هیچ مالیک
 جگه له مالهكانى خۆتان، ههتاكو مۆلەت و مرنهگرن، وه سلاو له خهلكى ئەو ماله
 نهكهن كه لێى دانیشتون، ئا ئەودتان بۆتان باشتەر بهلكو پهنه و مرنهگرن.

لێردا ئەم ئایهته حوكمهكهى گشتییه، واته: ههرمالیک و ههر خانوویهك و
 مهنزلگایهك ویستت بچیه نیوى، دهبى مۆلەت و مرنهگری و سهلام له خهلكهكهى
 بكهى، ئەگهنا دروست نیه بچیه نیوى، بهلام دوايى خوا ﷺ ههر له سوورپەتى
 (النور) له ئایهتى (٢٩)دا دهمرموى: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ
 فِيهَا مَتَعٌ لَّكُمْ...﴾، واته: گوناھتان ناگاتى، ئەگه بچنه ههر مهنزلگایهكه وه كه
 خهلكى تیدانهبن، مادام ئیشیكتان ههبن لهوى. ئەودى پێش بهگشتى
 فهرموویهتى: مهچنه هیچ مالیکه وه، بهلام ئەودى دوايى فهرموویهتى: گوناھتان
 ناگاتى، ئەگه بچنه ههر مهنزلگایهكه وه كه خهلكى تیدانهبن، مادام ئیشیكتان
 ههبن لهوى، كه واته ئەو مهنزلگایانهى كه خهلكیان تیدانیه، واته: خهلكى
 تايبهت و هك خیزان، بۆ وینه: ئوتیل و شوینه گشتییهكان، ئەوه گوناخ نیه و
 پێویست به سهلام كردن ناكات، بهمجۆره ئەودى دوايى حوكمه گشتییهكهى

ئەودى پىشى تايبەت (تخصيص) كىردو بە و مال و خانووانەود، كە كەسانىكى ديارىكراوىان تىدايە.

ھەروھە خۇاى پەروەردگار لە سوورەتى (النور)دا، دەفەرمۇي: ﴿وَقُلْ

لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ

مِنْهَا...﴾ (۲۱) ، واتە: وە بە ئافرىتانى بىروادار بلى: لە چاوى خۇيان (لە پروانىنى

خۇيان) بگرنەود {بە ئارزوو تەماشاي پياوان نەكەن} وە داوینى خۇيان بپارىزن،

وە با جوانى خۇيان دەرەخەن، مەگەر ئەودى بە ناچارى دەرەكەوى، جا

(الْقُرْطُبِي) دەلى: (مَا يَظْهَرُ عَادَةً وَعِبَادَةً) كە مەبەست پى دەرەكەوى ھەروو

دەستە، كە ھەم لەكاتى عىبادەتدا، وەك نوپۇز و ھەج دەبى دەست و چا و دياربى و،

ھەم بە عادەت لەكاتى كرىن و فروشتىن و كارى مالىەودا، ئافرىت دەست و دەم و

چاوى ديارن، كەواتە لىردە بەگشتى و دەفەرمۇي، بەلام دواىى لە ئايەتى (۶۰)ى

ھەر لە ھەمان سوورەتدا، دەفەرمۇي: ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا

فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ

خَيْرَ لَّهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (۶۰) ، النور، واتە: وە ئافرىتانىك كە دانىشتوون بە

ئومىدى نىكاح نىن، (واتە: ئافرىتى كامىل، پىرەژن) ئەوانە گوناھيان ناگاتى كە

ھەندىك لە پۇشاكيان دابنىن، بەمەرجىك بە ئانقەست جوانى خۇيان دەرەخەن،

وە ھەتا لەخۇيان و رىابىن باشتەرە بۇيان، وە خوا بىسىرى زانايە. ئەودى پىشى

بەگشتى فەرموويەتى كە نابى ئافرىتان جوانى خۇيان دەرەخەن، بەلام ئەودى

دواىى ھاتو تايبەتى كىردو، كە ئەودە بۇ ئافرىتانى گەنج و جوان وايە، ئەمما بۇ

ئافرىتانى پىرەژن و كامىل كە پياوان بە تەمايان نىنە، قەيدىناكە ئەگەر بەشىك

لە بەرگ و پۇشاك دابنىن، بۇ وىنە: كە گەرمەى دەبى سەر پۇشەكەى دابنى بۇ

ئىسراھەتى خۇى، با پياوانىش چاوىان لىبى گوناھبار نابى، بەس ئەو

ئافرىتانەى زياتر سەرنج راکىش بۇ پياوان، دەبى تەنبا دەست و چاوىان دياربىت،

ئەگەر نا ئافرمتانی دیکە، ئەگەر تۆزى لە بەرگو پۆشاکیان سووک (تخفیف) بکەن، مادام بەو شیوئەى بن کە خوا دافەر موی: ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا﴾، (قواعد) کۆى (قاعدة)یە، ئەمیش ئافرمتیكى پیرمژنە کە دانیشتوو، وەك بلیى لە هەموو شتیک بۆتەو، بەتەمای پیاوان نیە و پیاو بەتەمای نین ئەو ئەگەر زۆریش ئیحتیاط نەکات وەك ئافرمتیكى گەنج، قەیناکات.

هەموونەى سێیەم: حوکمیک کە بە کورتیی (مُجْمَل)ى هاتوو، دواى درێژە (تفصیل)ى پێراوو و پروونکراوتەو:

وەك لە سوورپەتى (البقرة) ئایەتى (٢٨٤)دا، خوا ﷻ دافەر موی: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّواْ مَا فِىْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخَفُّوْهُ يَحْسِبْكُم بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبْ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ﴾، واتە: ئەگەر ئەو دى لە دلتاندا هەبە ئاشکرای بکەن، یان پەنھانى کەن خوا لیتان دھەرسیتەو ... لە (صحيح مُسلم) ^(١)دا هاتوو، کە کاتیک ئەم ئایەتە هاتە خواری هاوێلانى بەرپزى پێغەمبەر ﷺ چوونە خزمەت پێغەمبەر ﷺ گوتیان: ئەى پێغەمبەرى خوا، خوا هەرچى فەرمانیكى پێکردووین لە نوێژو و پۆژوو و جیهاد ... هەموومان کردو، بەلام ئیستا خوا ئایەتیكى ناردووتە خوار بۆمان جیبەجى ناکرێ، پێغەمبەر ﷺ یش فەرمووی: ئایا دتانهوێ وەك قەومى مووسا بلین (سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا)، واتە: بیستمان بەلام بەقسەت ناکەین، بلین: ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيْرُ﴾، واتە: بیستمان و بەقسەت دەکەین پەروردگارمان لیمان ببوورەو بۆ لای تۆ دەگەرپێنەو، ئەوانیش گوتیان: ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيْرُ﴾، ئنجا ئایەتى دواى هات، کە دافەر موی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا

وُسْعَهَا ... ﴿١﴾، واته: خوا له هیچ كهسێك داوا ناكات جگه ئهوهی له توانایدا ههیه، تو كه خهیاڵیكت به دلدادیت خهیاڵیكى خراپ، گومانێك، یان شتیکی خراپ، نیهتیکی خراپ به دلدادی، به لām پیشی رازی نیو له دلی خۆتی دهردهكهی، له سههری گونا بهار نابو و لیت ناپرسیتهوه له سههری، كه واته: ئایه ته كهی دواپی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ ﴿البقرة﴾، كه له (مسند الإمام أحمد) و (صحيح مسلم) و هی دیکه شدا هاتوه: ههر وشهیهك لی ردها ئینسان بیلی، خوا ﴿دفعه رموی: (قَدْ فَعَلْتُ) ئهوه قبوولم کرد﴾^(١)، ئهوه ئایه ته ی پیشی كه لیلییه کی تیدا بووه له بهر چاوی هاو دڵان خوا لییان رازی بی، پروونی کردۆته وهو لیلییه که ی نه هیشتوه، كه بریتی بوو له چی؟ ئهوان پییان وابوووه كه خوی زاناو شارمزا ههر خهیاڵیکیان به دلدادیت، به بی ئهوهش كه عهزمی له سههر جهزم بکه، خوا ههر لییان دهرسیته وهو سزایان ددها له سههری، به لām خوی به بهزمی له ئایه ته که ی دواپییدا پروونی دهکاته وه كه هیچ كهسێك خوا داوی لی ناکات جگه ئهوهی له توانایدا ههیه، جا ئینسان له توانایدا نیه هیچ خهیاڵیکی خراپی به دلدادی نهیهت، به لām له توانایدا ههیه عهزمی له سههر جهزم نه کاو دلی خوی له سههر نه چه سپینی، وهك پیغه مبهری خواش ﷺ له و باره وه فهرموویهتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسَّوَسْتَ بِهِ صَدُورَهَا، مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ﴾ (رواه البخاري برقم: (٢٥٢٨)، و مُسْلِمٌ برقم: (٣٢٧)، وَ النَّسَائِيُّ برقم: (٣٤٣٥)، وَ أَبُو دَاوُدَ برقم: (٢٢٠٩) وَ غَيْرُهُمْ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَ اتِه: بیگومان خوا چاوپۆشیی بو له ئۆمهه تم کردووم، ئهوهی كه له سینه یاندا خوتخوته دهکات، به مهرجێك کردهوهی پینه کات و به قسه نهیلرکینی.

دەموونەى چوارەم: زەمىنەى ئىشپێکردنى ئەو ئایەتانه، ئایا رەخساود، یان نەرهخساود ؟

جارى وا هەيه خوا پەرورەدگار ئایەتێک یان زیاتر دەنیرێتە خوار، بەلام زەمىنەى ئىشپێکردنى نەرهخساود، با لەوبارەود گۆى لەم قسەيه بگرین: ((قَالَ: قَتَادَةُ بْنُ دَعَامَةَ الدُّوسِيِّ التَّابَعِيِّ: كُلُّ شَيْءٍ فِي الْقُرْآنِ: فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَانْتَظَرَ، مَنَسُوحَ نُسْخَتِهِ بَرَاءَةً وَالْقِتَالَ))^(١)، واتە: قەتادە کە یەکیکە لە تابەین دەلى: هەر شتێک کە لە قورئاندا هاتو (فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ) (وانتظر) یانى: (پشت لە کافرەکان بکە) و (چاوڕێ بە)، هەموو (نسخ) بۆتەو بە سوورمى (براءة) و (القِتَالَ)، جا دیارە مەبەستى قەتادە ئەو نیه کە (نسخ) بۆتەو ئىشى پى ناکرێ، بەلکو مەبەستى ئەودیه دواى ئەودى، کە جەنگ و جیهاد لەسەر مسوڵمانان پێویست بوو، ئەو ئایەتانهى کە پێشتر بە پیغەمبەریان ﷺ فەرموو: چاوڕێ بکەو لیانگەرێ، ئەوانە ئىشیان پى ناکرێ، چونکە ئایەتى دیکە هاتۆتە پێش و مسوڵمانان چوونەتە قوناعیكى دیکەو، واتە ئایەتێک لە قوناعیکدا بەجۆرێک مسوڵمانان دەدوینى، لەبەرئەودى هەر ئەو مەندەیان لەتوانادا هەيه، لە قوناعیکدا خواى کاربەجێ تەنیا ئیمانى لەسەر مسوڵمانان پێویست کردو، بەلام دواى لەسەرى پێویست کردوون جەنگیش بکەن، ئنجا دیارە کە جەنگیان لەسەر پێویست بوو، مانای وانیه ئەو ئایەتانهى کە داوایان لیکردوون ئیمان بینو، تەماشای مەلەکووتى خوا بکەن و، بەزەویدا برۆن، وە داوایان لیکردوون کە تەزکیەى نەفسى خویان بکەن، مانای وانیه ئەو ئایەتانه (نسخ) بوونەو، بەلکو واتە: ئیستا مسوڵمانان چوونەتە قوناعیكى دیکەو و ئەرکیكى دیکەیان چۆتە سەرشان، ئەگەرنا ئەویدیکەشیان هەر لەسەرشانە، وە کەسانێک کە توانیان نەبێ جەنگ و جیهاد بکەن، بەدلتیایى یەو، ئەو ئایەتانهى پێش کە

(١) (أَخْرَجَهُ ابْنُ الْجَوْزِيِّ فِي (تَوَاسِخِ الْقُرْآنِ)، ص(٢١٢) وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَوْسُفَ الْجَدِيعِ فِي (الْمَقْدَمَاتِ الْأَسَاسِيَّةِ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ، ص: (٢١٢)، وَقَالَ: أَثَرُ الصَّحِيحِ).

فه‌رمان ده‌كه‌ن به ئی‌مان و به طاعه‌ت و ته‌قوا و به جی‌به‌جی‌کردنی ئه‌ركه شه‌خصیه‌كان، هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یان له‌سه‌ر پێ‌یو‌سته.

(الزركشي) له‌وباره‌وه ده‌لێ: ((مَا أَمَرَ بِهِ لِسَبَبٍ ثُمَّ يَزُولُ السَّبَبُ، كَالْأَمْرِ حِينَ الضُّعْفِ وَالْقِلَّةِ بِالصَّبْرِ وَالْمَغْفِرَةِ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَ اللَّهِ وَنَحْوَهُ مِنْ عَدَمِ إِيْجَابِ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْجِهَادِ وَنَحْوِهَا ثُمَّ نَسْخُهُ إِيْجَابُ ذَلِكَ، وَهَذَا لَيْسَ بِنَسْخٍ فِي الْحَقِيقَةِ وَإِنَّمَا هُوَ نَسْأٌ كَمَا قَالَ تَعَالَى:

﴿أَوْ نُنْهَاهَا﴾ فَأَلْمَسْنَا هُوَ الْأَمْرُ بِالْقِتَالِ إِلَى يَقْوَى الْمُسْلِمُونَ وَفِي حَالِ الضُّعْفِ يَكُونُ الْحُكْمُ وَجُوبُ الصَّبْرِ عَلَى الْأَذَى وَبِهَذَا التَّحْقِيقِ يَتَبَيَّنُ ضَعْفُ مَا لَهَجَ بِهِ كَثِيرٌ مِنَ الْمُفْسِّرِينَ فِي الْآيَاتِ الْأَمْرَةِ بِالصَّبْرِ: أَنَّهَا مَنْسُوخَةٌ بِآيَةِ السَّيْفِ، وَلَيْسَتْ كَذَلِكَ^(١) لِيَرْتَدَا زَمْرُكَ شَيْ قَسِيهِ كِي زُورْ جَوَانِ دَه‌كات، ده‌لێ:

هه‌رشتێك له قورئاندا خوا فه‌رمانی پێ‌كردوه له‌به‌ر هۆیه‌ك، دوا‌یی هۆیه‌كه‌ی لا‌چوو، مانای وا نیه كه (نسخ) بۆته‌وه، ده‌لێ بۆ وێنه: كاتی مسوولمانان كه‌م بوون و بیهێزبوون، خوا فه‌رمانی پێ‌كردوو ئارامبگرن، وه فه‌رمانی پێ‌كردوون چاوپۆشی له‌وانه بكه‌ن كه به ئومیدی رۆژی دوا‌یی نین و كا‌فرن، هه‌روه‌ها وه‌ك ئه‌وه كه فه‌رمان به‌چاكه‌و رێگه‌گرتن له خراپه‌و جیهاد له رێی خوا‌دا پێ‌شتر

فه‌رمانیان پێ‌ نه‌كراوه، به‌لام دوا‌یی فه‌رزكراون، جا له‌راستیدا ئه‌وه، لا‌بردن (نسخ) نیه به‌لگو دوا‌خستن (نَسْأ)، واته: دوا‌خستن، وه‌ك ده‌فه‌رموێ: (أَوْ نُنْهَاهَا) {به‌پێی ئه‌و قیرانه‌ته‌ی كه هه‌ندیك له قارییه‌كان پێ‌یان خویندووته‌وه}، واته: یان دوا‌ی ده‌خه‌ین و جارێ له‌سه‌رتان پێ‌یو‌ست ناكه‌ین، جا ده‌لێ: (فَالْمَنْسَأُ هُوَ الْأَمْرُ بِالْقِتَالِ إِلَى يَقْوَى الْمُسْلِمُونَ)، واته: كه‌واته دوا‌خرا و (مَنْسَأ) بریتیه له

فه‌رمانكردن به جه‌نگ تا مسوولمانان ده‌سته‌لاتیان په‌یدا‌ده‌بن، ئه‌و كاته خوا ﷻ فه‌رمان به جه‌نگ و جیهاد دینیته‌ خوارێ {له‌پێش ئه‌وه‌دا مسوولمانان چیا‌ن له‌سه‌ر پێ‌یو‌سته؟ ئارامگرتن، دوا‌یی كه ده‌سته‌لاتیان هه‌بوو ده‌بیته قونا‌غی زه‌بر،

ئەگەر زەبەرت نەبوو دەبێ صەبەرت (هەبێت) ^(١) جا دەلێ: بەو لیکۆلینە و دیە ئەو دەمان بۆ دەردەکەوێ کە ئەو دی زۆر لە توێژمەردەوان بە (نسخ) ی دادەنێن، کە بریتییە لە فەرمانکردن بە خۆراگری و دان بە خۆداگرتن لەگەڵ ئەو ئایە تاندا، کە گوايە بە ئایەتی (شمشیر) نەسخ کراوەتەو، راست نیە.

بەلکو ئەوە خۆی پەر و مردگار هەندێ لەو حوکمانە ی بۆ قۆناغێک ناردوون، دوایی قۆناغێکی دیکە هاتۆتە پێش، جا هەتا ئەو قۆناغە ی کە حوکمە کە ی بۆ نێراوەتە خوار، نەیتەو پێش ئەو حوکمە کاری پێناکری، بەلام ئەو مانای ئەو دنیە کە ئەو حوکمە ی شەریعەت نەماوە هەلگیراوە، بەلکو تەنیا راگیراوە بە شۆدییەکی کاتی و، هەم کاتی مسوڵمانان کەوتنەو ئەو هەلومەرج و قۆناغەو، ئەو ئایەتەو ئەو حوکمە شەریعیە روویان تێدەکاوە، بۆ وینە: ئیستا ئەگەر ئیمە ئارام نەگیرن و پشوویمان درێژ نەبێ و صەبر لەسەر ئازاری ئەهلی کوفرو نیفاق نەگیرن، دەبێ چی بکەین؟ بێگومان دەبێت جەنگی بکەین کە فەرمانمان پێنەکراوە، بۆچی؟ چونکە هەلومەرجی بۆ نەرەخساوە، مەرجە شەریعیەکانی بۆ نەهاتوونە دی و زەمەری لە قازانجی زیاترە، وەک پێغەمبەر ﷺ کە لە قۆناغی مەککەدا هاو دەلانی بەرپەری پێیان دەگوت: ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا جەنگ لەگەڵ کافرەکاندا نەکەین؟ لە وەلامدا دەیفەرموو: ((لَمْ نُؤْمَرْ بِذَلِكَ)) ^(٢)، واتە: فەرمانمان بە جەنگ پێنەکراوە، نەیدەگوت هەرنابێ بیکەین، بەلکو دەیگوت: ئیستا وەختی نیەو هەلومەرجی بۆ نەرەخساوە.

نموونە ی پێنجەم: پەلەپەلی لە دابەزینی دەقەکان و حوکمە شەریعیەکاندا:

نموونە یەکی دی مەسەلە ی پەلەپەلی یە لە دابەزینی حوکمە شەریعیەکاندا، بۆ وینە: خوا ﷻ شەرابی بە چوار قۆناغ قەدەغە کردووە:

(١) ئەو دی نیوان دوو کەوانە کەم خۆم زیادم کردو، بۆ روونبوونەو دی مەبەست.

(٢) بڕوانە: (السيرة النبوية) لابن هشام، ج: (٢)، ص: (٢٣١)، صَحْحَةُ ابْنِ حَبَّانٍ وَ صَحْحَةُ الْأَلْبَانِيِّ فِي تَخْرِيجِهِ لِأَحَادِيثِ (فقه السيرة) لمحمد الغزالي.

١/ له قوئاغى يەكەمدا له سوورپەتەى (النحل) دا دەفەر مۆى: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا...﴾ ﴿٦٧﴾، واتە: له میوێ خورما و ترى ماددەى سەرخۆشکەرى لى دروست دەکەن، له گەل بژیویکی باش، ئەمە ئاماژەى بەو کە ماددەى سەرخۆشکەر، کە بریتىە لەو شەرابەى له ترى و خورما دروست دەکرى، شتیکی باش نیە، چونکە خوا دەفەر مۆى: ماددەى سەرخۆشکەرى لى دروست دەکەن له بەرھەمى میوو خورما له گەل رزقیکی باش، کە واتە: دیارە شەراب رزقیکی خراپە، ئەو تەنیا ئاماژەى، ئەو قوئاغى یەكەم.

٢/ له قوئاغى دووهمدا له سوورپەتەى (البقرة) دا دەفەر مۆى: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...﴾ ﴿٢١٩﴾، واتە: پرسىارت لىدەكەن دەربارەى شەراب و قوماڕ بلى: گوناھىكى گەورەیان تىدايە، هەندى سوودو بەرژدەندىش بو خەلك، بەلام گوناھەكەيان گەورەترە لە فازانجەكەيان... ئەودش ئاماژەىكى دىكەىە كە قوماڕو شەراب شتیكى خراپەن، وە گوناھيان زیاترە لە سووديان، كە سوودەكەشيان بەس بریتى بوو لە سوودى بازەرگانى پىكردن، ئەو قوئاغى دووهم.

٣/ له قوئاغى سێیەمدا له سوورپەتەى (النساء) دا، دەفەر مۆى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ ﴿٤٣﴾، واتە: ئەى ئەوانەى ئىمانتان هیناود! بە سەرخۆشى توخنى نوێژ مەكەون، هەتا دەرزان چى دەلین، واتە: بە سەرخۆشى نوێژى مەكەن، ئەو قوئاغى سێیەم.

٤/ وە لە قوئاغى چوارەمدا كۆتایى لە سوورپەتەى (المائدة) دا، خواى بەرزومەزن بە یەكجارى حوكمىكى روون دەنیریته خوار دەربارەى شەراب و دەفەر مۆى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾، واته: ئەه ی ئەوانه ی ئیمانان هیناوه شهراپو قومارو بتهکانو، زهلهمهکان، { (أزلام) کۆی (زَلَم) دو شتیک بووه بۆ یانسیب به کاریان هیناوه } ههموو ئەوانه پیسن له کردهودی شهیتان، لییان دووربکه و نه وه. ئیدی به یه کجاردکیی له م قوناغی چوارمه دا خوی کار به جی قومارو شهراپی قه دهغه کرد.

أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ جَرِيرٍ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ ^(١) گێڕاویانه ته وه که کاتیکی ئەم ئایه ته هاته خوارێ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ... ﴿٢١٩﴾ الْبَقَرَةُ﴾، بردیان بۆ لای عومەر خوا لێی رازی بێ، گوتیان: خوا ئەمه ی درباردی شهراپ ناردۆته خوارێ، گوتی: ((اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيِّنَاتًا شَفَاءً))، واته: خوايه درباردی مه ی (خَمْر) پروونکردنه و ديه کمان بۆ بنێره، که ته و او شیفای دلمان بدات، همرودها کاتیکی ئایه ته ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النساء، هاته خوارێ، دیسان عومەر خوا لێی رازی بێ هه مان دووعای کرد، دوا یی که ئایه ته ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾﴾ المائدة، هاته خوار، عومەر خوی لێی رازی بێ، گوتی: ((اللَّهُمَّ أَنْتَ هَيَّا أَنْتَ هَيَّا))، واته: ئەه ی خوايه ! وازمان هینا، وازمان هینا.

جا لێره دا هه ندیک له توێژمره وانی قورئان گوته و یانه: ئەو ئایه ته ی کۆتایی که له سوورته ی (المائدة) دا هاته و، ههموو ئایه ته کانی پێشیی (نَسَخ) کرد و نه وه! به لām له راستیدا وانیه و، هیچ پێویست به باسکردنی نه سخ ناکات، چونکه خوا له ئایه ته که ی سوورته ی (النحل) دا ده فمرموی: به ره همی خورماو تری، شهراپو

(١) مسند أحمد: (١/٣٧٧)، أبو داود: (٣٦٧٠)، الترمذي: (٣٠٤٩)، النسائي في المجتبى: (٥٥٥٥)، البيهقي: (٢٨٥/٨)، والحاكم واليزار وغيرهم عن عمر بن الخطاب ؓ وصحّحه الألباني.

رەزقێكى باشى لى دروست دەكەن، كە دیارە ئەودەش وایەو، ئەو دە پێویستی بە (نەسخ) ناكات، خوا بەیانى شتێك دەكات كە لە واقیعدا هەیە، ئنجا ئەویدیكەش كە دەفەرموی: دەربارەى شەراب و قومار پرسیارت لى دەكەن بلى: گوناھێكى گەورەیان تێدا هەیەو هەندى سوودی خەلكیش، كە دیارە ئەودەش ھەر بەیانى واقیعه و شەراب و قومار، گوناھێكى گەورەو هەندى سوود و بەرژموندییان تێدا یە كە بازگانی پێكردنیانە.

ئەو دە سییەمیشیان كە دەفەرموی: بە سەرخۆشیی نوێژ مەكەن! پێویست ناكات بلىین (نەسخ) بۆتەو، چونكە ئیستاش و نەبێت بە سەرخۆشیی نوێژ كردن رەوا بێت! بە سەرخۆشیی نوێژ كردن ھەر خراپە، وە ئەمەش ئەو ناكەییەن كە ئەو ئایەتە ئەو دەگەییەن كە شەراب حەرام نیەو، بەس گرنگ ئەو دەبە بە سەرخۆشیی نوێژ نەكەى! چونكە حەرامیی شەراب لە ئایەتى سوورەتى (المائدة) دا دەرەكەوئ، بەلام بە سەرخۆشیی نوێژ كردن قەدەغە بوون، لە ئایەتەكەى سوورەتى (النساء) دا دەرەكەوئ.

نموونهى شەشەم: پێویستبوونی ھەندىك ئەرک بە چەند قۇناغێك، ھەر جارە بەشیكى یان جۆریكى:

مەسەلەیهكى دیکە ھەر لەوبارەو، ئەو دەبە كە خوا ﷻ جارى وایە شتێكى بە چەند قۇناغێك لەسەر مسولمانان ھەرز کردو، بۆ نموونە: جەنگ و جیھاد:

١/ لە قۇناغى یەكەمدا خوا ﷻ ھەرمووی: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ الذِّينِ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ

اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ﴾ النساء، واتە: تەماشای ئەوانە ناكەى كە پێیان گوترا

دەستى خۆتان بگێرەنەو نوێژ بكەن و زەكات بدەن، جا كاتێك جەنگیان

لەسەر پێویست كرا كۆمەلێكیان لە خەلكى دەترسن وەك چۆن لە خوا

دەترسن، (واتە: پێیان ناخۆش بوو)، ئەو قۇناغى یەكەم بوو كە خوا

ھەرمووی: جارى جەنگ مەكەن.

٢/ لە قۇناغى دووهمدا، خوا ﷻ فەرمووی: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتِّلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا...﴾

﴿٢٩﴾ الحج، واتە: مۆلەت درا بەوانەى کە زولمیان لى دەکرى، دیارە مۆلەت درا، یانى: لەسەریان فەرز نیه، بەلام بۆیان هەیه، ئەو قۇناغى دووهم.

٣/ وە لە قۇناغى سییەمدا خوا ﷻ فەرمووی: ﴿وَقَتِّلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَتِّلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ ﴿١١٠﴾ الحج، واتە:

ئەوانەى لە دژتان دەجەنگن لە رپی خوادا لە دژیان بجەنگن، بەلام دەستلریژی مەکەن بێگومان خوا دەستلریژکارانى خوشناوین. کەواتە: لیرەشدا پیویست ناکات بلیین: ئایەتەکانى فەرزبوونى جەنگ و جیهاد ئەوانەى پێش بەوانەى دوايه (نسخ) بوونەتەو، چونکە مسولمانان هەمکاتیک توانایان نەبوو، ئەگەر کافر زولمیشیان لى بکات هەر دەبێ دەستى خویان بگێرنەو و صەبر بگرن و، ئنجا دوايى کە توانایان هەبوو، بەلام تواناکەیان هیندە نەبوو چاک قولى لى هەلبکەن، ئەو تەنیا مۆلەتەو بۆیان هەیه جەنگ و جیهاد بکەن، بەلام لەسەریان فەرز نیه، بەلام دوايى هەمکات لە توانایاندا هەبوو لەسەریان پیویستە، کەواتە: هیچ ناکۆکیی و تیگگیرانیك لە نیوان ئەو سى حوکمەدا نیه، تاکو ناچاربین بلیین: (ناسخ) و (مسخ) ن، بەلکو هەمکامیکیان بۆ قۇناغ و هەلومەرجیکى تایبەت و جیاواز لەوانى دیکەیه.

تویژینە وەیه ک لەبارەى ئایەتى شمشیرەو

لە کۆتاییدا بە پیویستى دەرناخ شتیك بلییم دەربارەى ئەو، کە تویژەروانى قورئان پێی دەلین: (آية السيف) {ئایەتى شمشیر} کە بریتیه لە ئایەتى ژمارە (٥) پینجى سوورەتى (التوبة) کە بە سوورەتى (براءة) ش ناسراو، کە ئەمە

دەقەکەیهتى: ﴿إِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا

سَيَلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٤﴾، واته: ئەگەر مانگه قه دهغه کان، {واته: ئەو مانگانه ی جهنگیان تیدا قه دهغه کراوه} به سهرچوون هاوبهش په یدا که ره کان بکوژن له ههر شوینیک و بهر په لتان که وتن، وه بیانگرن و ئابلوو قه یان بدن، وه له ههموو شوینیک بۆسه یان بۆ دابنن، جا ئەگەر په شیمانبوونه وه بۆلای خوا نویژیان بهرپا کردو زه کاتیاندا، ئەوه رپیان چۆل بکه و بهریانبدن، بیگومان خوا لیپورده ی به به زمی یه.

به لām ئەگەر ته ماشای سیاقی ئەو ئایه تانه یه کیک له زانیان به ناوی (هبة الله بن سلامة البغدادي) له کتیبی (الناسخ والمنسوخ) دا ده لئ: ئەم ئایه ته (١٢٤) ئایه تی (نسخ) کردۆته وه، وه هه نلیکی دیکه ش له زانیان گوتوویانه: ((إِنَّ كُلَّ مَا فِي الْقُرْآنِ مِثْل: أَعْرَضَ، وَتَوَلَّى عَنْهُمْ، وَذَرَهُمْ، وَمَا أَشَبَهُ ذَلِكَ، فَنَاسَخْتُهُ آيَةً السيف))، واته: ههموو ئەو فهرمانانه ی که له قورئاندا، وهک: وازیان لیپینه و، پشتیان تیپکه و، لییان بگهری و وینه ی ئەوانه، ئایه تی شمشیر ههمووی هه لوه شان دوونه وه، بۆچی؟ ده لئ: چونکه ئەم ئایه ته موباره که که پئی ده لئ ئایه تی شمشیر، فهرمان ده کات به مسولمانان که له گه ل موشریکه کاندای جهنگن، دوا ی به سهرچوونی ئەو چوار مانگه، که جهنگیان تیدا قه دهغه کراوه!

به لām ئەگەر ته ماشای سیاقی ئەو ئایه تانه بکه ی، که له سهر دتای سوور دتی (التوبة) وه، زۆر به روونی دیاره، که ئەو تیگه یشتنه راست نیه، سهر دتا خوا ئاوا ده فهرمو ی: ﴿بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ﴿١﴾، واته: ئەمه دهر برینی حاشا لیکردنه له خواو پیغه مبه ره که یه وه ﷺ بۆ ئەو هاوبه ش بۆ خوا دانهرانه ی که په یمانتان له گه لایاندا هه یه، که وهک له سیاقی ئایه ته که ی دوا ی دمی زانن، ئەوانه که به په یمانه که یانه وه پابه ندنن و ههر چه ند په یمانیان له گه ل مسولماناندا هه یه، به لām ههر دهر فه تیان بۆ ریکبکه و ی، زمرر له مسولمانان دده دن و خیانه تیان لی ده کن، پاشان له ئایه تی دوو دما ده فهرمو ی:

﴿فَيَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ﴾

﴿٢﴾ التوبة، واتە: چوار مانگ مۆلەتە بە زەویدا بپۆن ئازادبن ئەهێ هابەش بۆ خوا دانەردکان و ئەو کافرانە کە پەیمانان لەگەڵ مسوڵماناندا هەبە، بەلام بە پەیمانە کەوێ پابەند بن، چوار مانگ مۆلەتە بپۆن وە بزانی کە ئێوە خواتان پێ دەستەوسان ناکرێ، وە خوا کافران سەر شوێ دەکات، ئنجای ئە ئایەتی سییه مەدا دەفەرموێ: ﴿وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عِزٌّ مَّعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ التوبة، واتە: ئەمە ناگادار کردنە دیه له خواو له پێغه مەبرە کە دیه وە ﷺ بۆ خەڵک له پۆزی حەجی گەورەدا (واتە: پۆزی پادەستانی عەرفە) کە خواو پێغه مەبری خوا بەرین و هیچ پەيوەندیان نە بە هابەش دانەرانەو، جە ئەگەر گەرانەو (چ لە شیرک گەرانەو بۆ ئیمان و تەو حید، چ لە خیانت و پەیمان شکاندنەو گەرانەو بۆ ئیلتیزام بە پەیمان)، ئەو بۆ ئێوە چاکترە، وە ئەگەر پشتتان هەڵکرد، ئەو بەزانی کە ئێوە خواتان پێ دەستەوسان ناکرێ و دەر باز نابن لە دەستی خوا، وە مۆژدە بە بەوانە ی بێ پروان بە سزایەکی بە ئیش و ژان، پاشان لە ئایەتی چوارەمدا دەفەرموێ: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ...﴾ التوبة، واتە: جگە لەو هابەش دانەرانە کە پەیمانان لەگەڵیاندا بەستووە، هیچ کەم و کوور پیاوانە بوو لە پەیمانان لەگەڵ ئێوە داو، هاوکاری هیچ دوژمنی ئێوەشیان نەکردووە لە دژی ئێوە، ئەوانە پەیمانان لەگەڵ تەواو بکەن تا وەختی خۆی، کەواتە: ئایەتە کە ی پێشی کە دەفەرموێ: ﴿بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ التوبة، مەبەست پێی ئەو مۆشریکانە کە پەیمانان لەگەڵ مسوڵمانان هەبە، بەلام پێوی پابەندن، بەلام ئەوانە کە بە پەیمانە کەیانەو پابەندن: ﴿فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ﴾، واتە: پەیمانان

لەگەڵ تەواو بکەن، تا ئەو کاتەی کە بێرارتان داوێ پێکەوێ شەڕ نەکەن ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾، واتە: بێگومان خوا پارێزکارانی خۆش دەوێ، ئێجا لە ئایەتی پێنجەمدا دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا أُنْسِلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُواهُمْ وَأَحْضَرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ﴿٥٠﴾ التوبة، واتە: جا ئەگەر ئەو چوار مانگە بە سەرچوون، کە جەنگیان تێدا قەدەغە کراوە، ئەگەر ئەو موشریکانەدا کە پەیمانتان لەگەڵیان هەبوو، ئازادییان دراوەتێ بۆ ئەوێ بێر لە وەزعی خۆیان بکەنەوێ داخۆ مسوڵمان دەبن، یان پابەند دەبن بە پەیمانەوێ، یان نا؟! کەواتە: ئەو موشریکانە کە دەبێ بکوژرێن کامانە؟! ئەوانەن کە پەیمان دەشکێنن و پابەندن بە پەیمانەکانەوێ، ئەوێ هاوبەش بۆ خوادانەردکان لە هەر شوێنێک بەر دەستان کەوتن، بیانکوژن و بیانگرن و ئابووقەیان بدەن و لە کەمیندا بۆیان دابنیشن، بەلام ئەگەر گەڕانەوێ بۆ لای خواو نوێژیان بەرپا کردو زەکاتیاندا، ئەوێ رێیان بەربەدن، بێگومان خوا لێبوردەوێ بە بەزیدی یە.

کەواتە: ئایەتی شمشیر فەرمان ناکات کە لەگەڵ هەموو موشریکەکان و هەموو کافراندا جەنگ بکری، بەلکو تەنیا، لەگەڵ ئەو کافرانەدا کە پەیمانیان لەگەڵ مسوڵماناندا هەبوو، پەیمانەکانیان شکاندووە خیانەتیان کردووە، ئەوێش دواي ئەوێ کە چوار مانگ مۆلەتیان دەدریتێ، بۆ ئەوێ ئەهلی کوفر مسوڵمانان تۆمەتبار نەکەن بەوێ کە خاوەن پەیمان نین، وەک لە سوورەتی (الأنفال) یەشدا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا تَخَافُ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَأَنْذِرْهُمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴾ ﴿٥٨﴾، واتە: ئەگەر مەترسییت هەبوو لە کۆمەڵێک کە پەیمانان لەگەڵیاندا هەبوو، (کە پەیمان بشکێنن و غەدر و خیانەت لێبکەن) پەیمانەکانیان وێبەدووە ئاگاداریان بکەوێ (کە ئێمە پەیمانمان لە نێواندا نەماوێ) بێگومان خوا ﷻ خائێنان و پەیمان شکێنانی خۆشناوێ.

کەواتە: ئەو دە کە ناویشیان لەو ئایەتە ناوە (ئایەتى شمشیر) ئەویش وانیە، چونکە راست نیه کە فەرمانی کردبێ شەر لەگەڵ هەموو کافراندا بکری بە مۆتلەقی، بەلکو تەنیا ئەو کافرانەى کە پەیمانیاں لەگەڵ مسوولمانان هەیهو پەیمان دەشکێنن، جەنگ لەگەڵ کردنیاں پەوايه، ئەمما ئەو دەى کە پابەندە بە پەیمانەو، دروست نیه شەرى لەگەڵدا بکری، بە دەقى ئەو ئایەتەى کە هەر لە هەمان سوورەتدا هاتوون .

ئەو کورتەیهك دەربارەى (نسخ) کە ئومێد وایە بەرچاوى هەموو لایەك روشن بووبێتەو، وە خوا یارمەتیمان بدات بەو شیوێه کە شایستەیهو پیویستە لە قورئان تێبگهینو، هیچ دوو دلییهکمان بۆ دروست نەبێ لە بەرانبەر هیچ ئایەتێکدا، کە نەسخ کراوتەو وە لا براو، هەتا یەقینیان لەو بارەو بۆ پەیدانەبێ، کە بە تەکید هیچ کاتیکیش ئینسان ناگاتە یەقین کە هیچ کام لە ئایەتەکانی قورئان، کە ئیستا هەن (نسخ) کراوتەو وە، بەبێ یەقینیش، شتێک کە یەقینت لەبارەیهو هەبوو لا ناچێ، زانیانی (أصول الفقه) دەلێن: (لَا يَرُورُ الْيَقِينُ إِلَّا بِالْيَقِينِ)، شتێک کە یەقینت دەربارەى هەیه دەبێ یەقینیکی پێچەوانەى پەیدا بکەى ئنجا لادەچێ، بۆ نمونە: کە یەقینت بوو دەستنوێژت هەیه، دەبێ یەقینیش پەیدا بکەى کە دەستنوێژت شکاو، ئەگەرنا بەدوو دلیى لا ناچێ، ئیمە یەقینمان هەیه ئەم کتیبە فەرماشتی خوايه، وە هەموو موحکەمەو وە کارى پێ دەکری، بۆیه دەبێ یەقین پەیدا بکەین کە فالانە ئایەت کارى پێناکری و (نسخ) بۆتەو وە هەرگیزیش ئەو یەقینە پەیدانەبوو وە پەیداش نابێ^(١)، بۆیه دەبێ خۆمان لەو جورە بۆچوونە بپاریزین و بێگومان لەگەڵ مەقامی بەرزى کتیبى خواشدا ناگونجێ، بەبێ

(١) چونکە سەرچەم ئەو دەقەى کە بەناوى سوننەتموێ گێراونەو وە باسى نەسخ کرانەو وە هەندێک ئایەت دەکەن، بە زاراوى زانیان فەرموودەناس، جوړى (أحاديث) و هێچیان جوړى (متواتر) نین، دیارە قورئانیش کە هەموو بە شیوێهکی (متواتر) و یەقینیى بە ئیمە گەیشتو، بە دەقیکی (أحاديث) و گومانەخەش (ظنی)، نەسخ نابێتەو.

به لگه ی دنیاکه ر بلایین: فلان ئایه ت نه سخ کراوه ته وه ! وه خوا له و توێژمه وانه ی قورئانیش خۆشیی که دیاره (اجتهاد) یان کردوه و، پێیان وابوو، هه ندی له ئایه ته کان (منسوخ) ن، ئه ویش وه ک گوتمان زیاتر به هۆی به کاره یانی به هه لگه ی ئه و ته عبیره ی زانیانی پێشینه وه بووه، که ئه وان وشه ی (نسخ) یان به چه مک و واتایه کی فراوانتر به کاره ی ناوه، له وه ی دواتر بۆته باو، وه ک روونمان کردوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

The banner is divided into several sections with a central portrait of a man in a turban. At the top, it says "له نۆزه كۆمه لایه نهیه كان له كه ئاتان" and "Stay in touch on social media". Below the portrait is the website "www.alibapir.net" and "English - عربي - گۆردی". On the left, there are links to "archive.org/details/@alibapir" and "AliBapir" with QR codes for Google Play and App Store. On the right, there are links to "AliBapir" and "عەل باپیر" with QR codes for social media. The banner also includes a PDF icon and a YouTube icon.

دهرسی بیست و سیهیم

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان له نایهتی (۱۱۱ تا کو ۱۱۵) له سوورپتی (البقرة) دهگریته خوئی، واته: پینج (۵) نایهت، نهم پینج نایهته سهرمتا باسی خوپهرستی جووله کهو نه صرانی یه کان ده کهن، که ده لئین به ههشت ته نیا بو ئیمهیه و غهیری جووله کهو نه صرانی ناچنه به ههشتی، خوی پهر و مردگاریش به درویان ده خاته وه، وه دواپی باسی نه وه ده کهن که ههر کام له جووله کهو نه صرانی یه کان یه کتر تۆمه تبار ده کهن که له سهر ههق نین، وه دواپی خوا ﷺ باسی نه وه ده کات، که چ زولمیک ی گه وریه که ماله کانی خوا قه دهغه بگرین له و دی ناوی خویان تیدا بهیتری، یا خود له وه که ناودان بگرینه وه به طاعهتی خوا ﷺ، پاشان باسی نه وه دمان بو ده کات که له ههر شوینیک رووبکه نه خوا، نه وه رووی خوی پهر و مردگار له و ییه و رزمه ندیی خوا له و ییه، نهمه نیور وکی مانای نهم نایه تانهیه.

﴿اللَّهُ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرِيًّا تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرِيَّةُ عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصْرِيَّةُ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتَّبِعُونَ الْكُذْبَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ قَالَ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَشَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَسِعَ عَلَيْهِمْ ﴿١١٥﴾﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((وه گوتیان جگه له جووله‌که و نه‌صرپانی یه‌کان که‌س ناچیتته به‌هه‌شتی،
ئه‌وانه‌ن خه‌یال پلاوه‌کانیان، بلی: ئه‌گهر راست ده‌که‌ن به‌لگه‌تان بینن! ﴿۱۱۱﴾ با،
ههرکه‌سی رووی خووی به‌خوا بسپیژی و چاکه‌کاریش بی، ئه‌وه پاداشتی لای
په‌روردگاریه‌تی، وه نه‌ترسیان له‌سهره و نه‌په‌ژاره دایانده‌گری ﴿۱۱۲﴾ وه جووله‌که‌کان
گوتیان: نه‌صرپانی یه‌کان له‌سهر هیچ نین، وه نه‌صرپانی یه‌کان گوتیان: جووله‌که
له‌سهر هیچ نین له‌حالی‌که‌دا که‌کتیبیش ده‌خویننه‌وه! ئه‌وانه‌ی ناشزانن ههر
قسه‌ی وه‌ک‌هی وانیان ده‌کرد، جا خوا له‌روژی قیامه‌تدا دادوهریان له‌نیواندا
ده‌کات له‌وه‌دا که‌تییدا که‌وتوونه‌را جیاییه‌وه ﴿۱۱۳﴾ وه ئایا ک‌ی سته‌مکارتره له‌وه‌ی
که‌ناهیلی ناوی خوا له‌مزگه‌وته‌کانی خوادا به‌یتری و بو ویرانکردنیان
تیده‌کوژی، ئا ئه‌وانه مه‌گهر به‌ترس و لهرز، ئه‌گهرنا بویان نیه‌بچه‌نیویان، له
دنیا‌دا زه‌بوونی و له‌دواروژدا ئازاریکی گه‌وره‌یان بو هه‌یه ﴿۱۱۴﴾ وه روژه‌لات و
روژئاوا هی خوان و، رووتان له‌هه‌رجییه‌ک‌بی رووی خوا له‌وییه، بی‌گومان خوا
فراوانی زانیه ﴿۱۱۵﴾)).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ وشه‌کان

(**الْيَهُودُ**)؛ (الْهُودُ: الرَّجُوعُ بِرْفَقٍ) واته: گه‌رانه‌وه به‌نهرمی، له‌فورئاندا هاته‌وه:
﴿... إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ...﴾ ﴿١٥٦﴾ **﴿لِأَعْرَافٍ﴾** (يَعْنِي إِنَّا رَجَعْنَا إِلَيْكَ) واته: ئیمه
گه‌رپانه‌وه بو‌لای تو، (هُودٌ) ک‌وی (هائید)، واته: (تائب)، (راجع). که‌واته:
ناوی (يَهُودِي) ناویکی به‌رز، به‌لام به‌داخه‌وه نی‌م‌پو‌که‌که‌ی به‌زوری
بی‌زراوه (مَذْمُومٌ)، دیاره ئه‌وانه‌ی که‌له‌سهر یه‌هوودییه‌ت ده‌میننه‌وه، له‌گه‌ل
ئه‌وانه‌ی که‌ئیمان دینن له‌یه‌ک‌جیان، جا ده‌گوتری: (هَادُ فَلَانٌ: إِذَا تَحَرَّى
طَرِيقَةَ الْيَهُودِ فِي الدِّينِ)، واته: ئه‌گهر کردو کوژی کرد، بو‌ئه‌وه که‌وه‌ک

جووله‌که‌کان دینداری بی‌کات.

(النَّصْرَى): (إِمَّا مِنَ النَّصْر: أَوْ مِنَ النَّصْرَانَةِ، قَرْيَةٍ، مُفْرَدَةُ النَّصْرَانِي وَالْجَمْعُ:

نَصَارَى) (نصاری) یان له (نَصْر) دوه هاتود، که عیسا فەرمووی: ﴿... مَنْ

أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ...﴾ ﴿٥٢﴾ آل عمران، واتە: کێ هاوکار و پشتیوانمه بۆلای خوا،

هەندیکیش دەلێن: له (نصرانة) دوه هاتود، که ناوی دێیه‌ک یاخود ناوی

شاریکه له فەله‌ستین، دیاره وشە: (نصرانی)، واتە: ئەو کەسە ی خەڵکی

(نصرانة) یەو عیسا عليه السلام خەڵکی ئەو شوێنه بوو، که ئیستا (ناصره) ی

پێ دەلێن و کاتی خۆی (نصرانة) بوو و گوتوو یانە: (نصرانی) واتە: ئەوانە ی

که به‌دوای عیسا ده‌که‌ون، که خەڵکی ئەو شوێنه‌یه.

(أَمَانِيَهُمْ): (أَمَانِي) کۆی (أَمْنِيَّة) واتە: خۆزگه و بریاو ئاوات خواستن.

(بُرْهَنَكُمْ): (مِنَ الْبُرْهَةِ بِمَعْنَى الْقَطْعِ وَهُوَ مَصْدَرُ بَرَةٍ، يَبْرُؤُ: إِذَا ابْيَضَّ)

ده‌گوتری: (بَرَةٍ، يَبْرُؤُ) شتیک که سپی بوو، عەرەب دەلێن: (بَرَةٍ)، واتە: سپی

بوو، (برهان) یش بریتیه له به‌لگه‌یه‌ک که زۆر روشن و ئاشکرا بێ، هیندیکیش

دەلێن: له (الْبُرْهَةُ) دوه هاتود، (الْبُرْهَةُ: مَدَّةٌ مِنَ الزَّمَانِ)، واتە: ماومیه‌کی کهم

له کات، (برهان) یش بۆیه له‌وه‌وه هاتود، چونکه قسه‌ی تەڕفێ بهرانبەر

(قطع) ده‌کا و ده‌یبری.

(أَسْلَمَ): یان به‌مانای (استسلم) ملکه‌ج بوو، یان به‌مانای (أَخْلَصَ) خۆی بۆ

ساغ کرده‌وه، دێ، یانی: به‌شی غه‌یری خۆی به‌خۆیه‌وه نه‌هیشت.

(مُحْسِنٌ): (الْحُسْنُ كُلُّ مُبْهِجٍ مَرْغُوبٍ فِيهِ وَالْإِحْسَانُ: زِيَادَةُ مِنَ الْعَدْلِ

فَتَحَرِّي الْعَدْلِ وَاجِبٌ وَتَحَرِّي الْإِحْسَانِ نَدْبٌ وَتَطَوُّعٌ)، واتە: (حُسْنٌ) هه‌موو

شتیکێ د‌خۆشکه‌رو دل‌په‌سنده‌و (إحسان) یش زیاده‌یه له دادگه‌ریی بۆیه

کۆشش کردن بۆ دادگه‌ریی فەرمزه‌و، خه‌فتان له چاکه‌کاریی (إحسان)

په‌سنده‌، (محسن) یش واتە: چاکه‌کار.

(وَجْهَهُ لِلَّهِ): (أَصْلُ الْوَجْهِ: الْجَارِحَةُ، الذَّاتُ) (وَجْه) واته: روو، دهم وچاو، به‌لام

که بو خوا ﷻ به‌کاربین، به‌ته‌ئکید مه‌به‌ستی پیی ئه‌ندام نیه، جا هه‌ندیك له زانایان ده‌لین: (وَجْه) سیفه‌تیکی خوایه و ئیمه نازانین چۆنه، وهك ههموو سیفه‌ته‌کانی دیکه که نازانین چۆن؟ هیندیکیش ده‌لین: (وَجْه) به‌پیی

سیاق ده‌بی ته‌ماشای بکه‌ین لی‌ردها به‌ پیی ﴿فَإَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ هه‌ندیك له زانایان ده‌لین: روو له ههر شوینی بکه‌ی رهمزه‌ندیی خوا له‌وویه وه هه‌ندیك ده‌لین: به‌ مانای (جَهَةُ اللَّهِ) یه، واته: ئه‌و لایه‌ی که خوا بو‌ی په‌سند کردوون، ئه‌گهر قیبله‌تان نه‌زانی روو له ههر شوینیك بکه‌ن ئه‌وا خوا لی‌تان قه‌بوول ده‌کات، وه هه‌ندی ده‌لین: (وَجْه) له هه‌ندیك شوینان

به‌مانای (ذات) دی‌ت، وهك ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَإِنَّ رَبِّيَ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ

وَالْإِكْرَامِ﴾ (۲۷) الرحمن، لی‌ردها ده‌لین: (وَجْه) به‌مانای (ذات) دی‌ت، هه‌ندیکیش وهك گوتم ههر به‌مانای (روو) ته‌فسیری ده‌که‌ن، به‌لام نه‌ك به‌مانای ئه‌وه که ئیمه لی‌ی حالی ده‌بین، چونکه هیچ کام له سیفه‌ته‌کانی خوا، ناب‌ی به‌ هیچ شی‌ودیه‌ك ته‌سه‌وو‌ری ئه‌و مه‌فه‌وومه بکه‌ی که دی‌ته زه‌ینی تو‌وه، که بو‌ی دروستکراوه‌کان (مخلوقات) به‌کار دی، که ده‌لین: (عَيْن) وه ده‌لین: (يَد) وه ده‌لین: (وَجْه) یان ده‌لین: خوا له‌سمر عمر‌شه، وه که ده‌لین: بینینی خوا، بیستنی خوا، ده‌سته‌لاتی خوا، زانیاری خوا، ئه‌وه هیچی وهك هی دروستکراوه‌کان نیه، به‌لکو سیفه‌ته‌کانی خواش وهك ذاتی خوا وان:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۱۱) الشوری، واته: هیچ شتیك

وهك خوا نیه، وه ئه‌و بیسم‌ری بین‌ره.

هوئی هاتنه خوارمودی نایهته کان

۱/ هوئی هاتنه خوارمودی ئەم نایهتهی که دهمرموی: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتْ

النَّصْرَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصْرَى لَيْسَتْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ

قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

﴿۱۱۳﴾، { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَلَمَّا قَدِمَ أَهْلُ نَجْرَانَ مِنَ النَّصَارَى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ

ﷺ أَتَتْهُمْ أَحْبَارُ يَهُودَ، فَتَنَازَعُوا، فَتَنَازَعُوا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: رَافِعُ بْنُ

حُرَيْمَةَ: مَا أَنتُمْ عَلَى شَيْءٍ وَكَفَرَ بَعِيسَى وَبِالْإِنجِيلِ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ

نَجْرَانَ مِنَ النَّصَارَى لِبَنِي يَهُودَ: مَا أَنتُمْ عَلَى شَيْءٍ وَحَجَدَ نُبُوَّةَ مُوسَى وَكَفَرَ

بِالتَّوْرَةِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ) (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (۲۴)،

وصفوة التفاسير ج (۱)، ص: (۷۲) وفتح القدير ج (۱)، ص: (۱۷۷)؛، واته:

عهبدوللای کوری عه عباس خوی لی رازی بی دهلی: کاتیک وهفدی نهجران که

نهصرانی بوون هاتنه لای پیغه ممبر ﷺ، زانایانی جووله کهش هاتنه لای

پیغه ممبر ﷺ لهو کوړو مه جلیسه دا به شدار بوون، وه له خزمهت پیغه ممبردا

بوو به مشت ومریان، (رافع بن حریمة) که زانای جووله که کان بوو له

مه دینه به نهصرانی یه کانی گوت: ئیوه له سمر هیج نین، وه کوفریشی به

عیساو به ئینجیل کردو گوتی: هیچیان راست نین، پیاویکیش له نهصرانی

یه کان که نهصرانی بوو، نهویش به جووله که کانی گوت: ئیوه له سمر هیج نین،

وه نهویش بیبروایی پیشاندا به پیغه ممبرایهتی موسا و کوفریشی به تهورات

کرد، ئیدی خوی بهرز بهو هوئی وه ئەم نایهتهی ناردده خواری.

۲/ هوئی هاتنه خوارمودی ئەم نایهتهی که دهمرموی: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ

اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ، وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا... ﴿۱۱۴﴾، له وبارموده دوو گیرانه وه

(روایه) هه:

ا) { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا نَزَلَتْ فِي الرُّومِ وَالنَّصَارَى غَزَاوَاتِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَخَرَّبُوا الْمَسْجِدَ وَأَحْرَقُوا الثَّوْرَةَ) (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (۲۴) }، ده لئ: دهر باره ی روم و نه صرانی یه کان هاته خوار که (بیت المقدس) یان کاول کردو مزگه وته که یان روو خانند (له بهر نه وه ی مزگه وته که به ده ست جووله که کانه وه بوو) وه ته و پراتیشیان سووتاند.

ب) { (وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي رِوَايَةٍ عَطَاءٌ: نَزَلَتْ فِي مُشْرِكِي أَهْلِ مَكَّةَ وَمَنْعَهُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (۲۴) }، (عطاء) له عه بدوللای کوری عه عباسی گیرا و ته وه که نه م نایه ته مه به ست پی ها و به ش دانمره کانه، که له مه که که مسولمانیان قه ده ده کرد له وه که بچه مزگه وتی حرام وه وه، یادی خوی بهرزی تیدا بکه ن.

۳/ هو ی هاتنه خواره وه نه م نایه ته ی که ده فمر موی: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، له وه باره و دش چ ه ند

گیرانه و میه ک (روایه) هه ن:

ا) { (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اللَّهُ سَرِيَّةً كُنْتُ فِيهَا، فَأَصَابَتْنا ظُلُمَةٌ فَسَلِمَ يُعْرِفُ الْقِبْلَةَ، فَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنَّا: قَدْ عَرَفْنَا الْقِبْلَةَ، هِيَ هَاهُنَا قِبَلَ الشَّامِ، فَصَلُّوا، وَخَطُّوا خَطُوطًا، فَلَمَّا أَصْبَحُوا وَطَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَصْبَحَتْ تِلْكَ الْخَطُوطُ لِبُغَيْرِ الْقِبْلَةِ، فَلَمَّا قَفَلْنَا مِنْ سَفَرِنَا سَأَلْنَا النَّبِيَّ ﷺ، عَنْ ذَلِكَ فَسَكَتَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ:

﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (﴿۱۱۵﴾)

(رَوَاهُ الدَّارُ قُطْنِي بِرَقْم: (۱۰۵۰)، والوا حدي في (أسباب نزول القرآن)، وإسناده ضعيف)، واته: جابری کوری عه بدوللای ده لئ: پیغه مبهری خوا ﷺ سريه یه کی نارد که منیشی تیدا بووم، تاریکییمان لی داهاتو نه مانزانی قیبله له کوئی، کومه لیکمان دواپی گوتیان: نیمه ده زانین قیبله له کوئی،

گوتیان: قبیله بهرمو ئیرمیه، دهستیان بۆلای باکوور پاداشت، ئیدی نوپژمان کرد، وه خه‌تیکیشمان کی‌شا بۆ ئه‌ودی دواپی بزانیان داخو ئایا- ئه‌وه که گوتووینانه قبیله‌یه راست دمرچووه یان نا ؟ جا کاتی‌ک که رۆژ بۆوه (دیاره که شه‌و بووه) و خۆر‌ه‌لات، ته‌ماشامان کرد ئه‌و هیله‌ی کی‌شابوومان بهرمو قبیله هه‌له بووه، که گه‌رپاینه‌وه له پی‌غه‌مبه‌رمان ﷺ پرسى له‌وبارمه‌وه که (ئه‌و نوپژهمان کردومه بهرمو قبیله نه‌بووه) پی‌غه‌مبه‌رى خوا ﷺ

بێ‌دنگ بوو، تا ئه‌م نایه‌ته‌هاته خوارى که ده‌فه‌رموی: ﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوْا فَوَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَّاسِعٌ عَلِيْمٌ﴾، رۆژ‌ه‌لات و رۆژ‌ئاوا ه‌ی خوان ر‌وو له ه‌مر شوینی‌ک بکه‌ن، ر‌وو‌ی خوا له‌وێیه، یان ر‌ه‌زامه‌ندیی خوا له‌وێیه، یاخود ئه‌و قبیله‌یه‌ی که خوا لی‌تان قه‌بوول ده‌کات، له کاتی‌کدا که به قبیله نازانن، ئه‌وه بۆ‌تان حیسابه ر‌وو به‌ه‌مر لایه‌ک نوپژ بکه‌ن.

ب) هه‌ندی‌کیش گێ‌رپاویانه‌ته‌وه له عه‌بدوللای کور‌ی عه‌بباسه‌وه‌وه: وه‌ک له کتییی: {أسباب النزول، للنيسابوري، ص (۲۵، ۲۶)} دا هاته‌وه، که کاتی‌ک پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ نوپژى کرد له‌س‌مر نه‌ججاشی هه‌ندی‌کیان گوتیان: جا چۆن نوپژ له‌س‌مر که‌سێ‌ک ده‌که‌ی که قبیله‌که‌ی وه‌ک قبیله‌ی ئیمه‌ نه‌بووه ! خ‌وای په‌روهر‌دگار ئه‌مه‌ی نارده خ‌واری که ر‌وو له ه‌مر شوینی‌ک بکه‌ن خوا ه‌مر حیسابی ده‌کات، ه‌مر که‌سه به‌پێی ئه‌و دینه‌ی خ‌وی که کاتی خ‌وی له‌س‌مری بووه، دیاره نه‌ججاشی له‌وانه‌یه ئه‌و کاته گ‌ورپینی قبیله‌ی پینه‌گه‌یبی، یاخود نه‌یتوانیوه له‌به‌ر قه‌ومه‌که‌ی ر‌وو له قبیله‌ی مس‌وڵمانان بکات، ه‌مرچه‌نده له‌د‌لدا مس‌وڵمان بووه، وه‌ک زۆر واجباتی دیکه‌ش، که نه‌یتوانیوه جی‌به‌جی‌یان بکات، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ه‌مر به ئیماندار و مس‌وڵمان له‌قه‌له‌م دراوه، چونکه ه‌مر ئه‌ومنده‌ی له توانادا هه‌بووه.

ج) ه‌م‌روهما ه‌مر له‌وبارمه‌وه ئه‌م گێ‌رپانه‌ودیه‌ش هه‌یه: { (عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى رَأْسِهِ تَطَوُّعًا أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ بِهِ، ثُمَّ قَرَأَ ابْنُ عُمَرَ هَذِهِ الْآيَةَ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۲۹۵۸)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ

في (صفة الصلاة)؛ عهبدوللای کوری عومر خوا لییان رازی بن دهلی: پیغمبر ﷺ نویژی سوننه تی له سمر و لاخ ده کرد، پرووی له همر لایه ک کردبایه، وه له و بارمده نه و نایه ته هاته خواری. {واته: نه وه بو نویژی سوننه ته و کاتیك ئینسان سواری و لاخ ده بیت بو نویژی سوننه ت، پرووی له همر کوپیه ک بن، قهیناکه، به لام نویژی فمرز ده بی بهر ده قیبله بی}.

مانای گشتی نایه ته کان

شایانی باسه که لی ردها یه که م جاره له سوورمتی به قمردها وشه ی نه صرانی یه کان (نصاری) بیت، دیاره پیشت به ناوی نه هلی کیتاب باسکراون، وه که ده گوتری: (خاوه ن کتیه کان) دیاره جووله که وه نه صرانی یه کان به پله ی یه که م ده گریته وه، به لام وشه ی نه صرانی یه که م جاره دی، جا خوا ﷺ دمه رموی: ﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرِي﴾، وه جووله که وه نه صرانی یه کان گوتیان: جگه له وانه ی جووله که ن یان نه صرانی، هیچ که سی دیکه ناچیه به هه شت، واته: جووله که گوتیان: به س جووله که ده چن و نه صرانی یه کانیش گوتیان: به س نه صرانی ده چن، نه ک بلئی همر دووکیان ریککه وتبن گوتیان جووله که وه نه صرانی ده چن، به به لگه ی نایه تی دواپی که دی، که جووله که ده لئین: نه صرانی له سمر هیچ نین، وه نه صرانی ده لئین: جووله که له سمر هیچ نین، مانای وایه جووله که گوتووایانه: به س جووله که ده چنه به هه شتی و (نه صرانی) ش گوتووایانه: به س نه صرانی ده چنه به هه شتی، خواش دمه رموی: ﴿تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ﴾ نه وه خوژگه و ئاوات و خه یالپلاوی نه وانه ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، بلئی: به لگه تان بینن، نه گهر راست ده که ن، جیاوازی نیوان راست و درو به لگه یه، جا نه گهر به لگه تان هه یه بیهینن، وه نه گهر نه تانهینا مانای وایه درویه، دواپی خوا ﷺ به درو یان ده خاته وه دمه رموی: ﴿بَلَى﴾، با، خه لکی دیکه ده چنه به هه شت، جا ئایا کی ده چیه به هه شت؟ ﴿مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾، نه ک جووله که وه نه صرانی،

هه ره که سیك خوئی بو ساغ کرد بیته وهو گهر دنکه چیی خوئی بو خوا
یه کلا کرد بیته وهو، له گهل بهنده کانی خوا دا چا که کار بیت ﴿فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾، نه وه پاداشتی خوئی له لای خوی خوئی هه یه، ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، وه نهو جوړه که سانه نه ترسیان هه یه له داهاتووو نه خه مو
په ژاره شیان هه یه بو رابردوو، نجا باسی قسه یه کی دیکه یان دهکات و دهمرموی:
﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصْرَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ﴾، وه
جووله که کان گوئیان: نه صرانی یه کان له سمر هیج نین، (له سمر به تالان)
نه صرانی یه کانیش گوئیان: جووله که کان له سمر هیج نین (له سمر به تالان) که
له راستیدا هه ردوو کی شیان راست ده کهن درباردی یه که تر راست ده کهن، به لام
درباردی خوئیان که هه رکامی کیان پییان وابوو له سمر هه قن، درو ده کهن،
نه گهرنا درباردی یه که تر راست ده کهن. به لام خوا بوچی ره خنه یان لیده گری؟
دهمرموی: ﴿وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾، له حالیکدا که نه وان کتیبیش ده خویننه وه.
یانی: باشه مادام کتیبی خواتان له بهر ده ستدایه وه نهی نه صرانی! تو دهرانی که
جووله که له سمر هه قن نهو نهی جووله که! تو ش دهرانی که نه صرانی له سمر
هه قن نهو کتیبیش تان له بهر ده ست دایه و نیشانه کانی پیغه مبری کوئیای تیدان،
که واته: نه گهر بی قسه ی هه ردوو کیان کو بکه یه وه، مانای وایه کو یه که نه وه یه
که هه ردوو کیان له سمر ناهه قن! که واته وهرنه سهر ری هه قن مادام کتیب تان
له بهر ده ستدایه، ﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾، نه وان هه ش که نازان
{ که مه به ست پی نهو کافران هه که کتیبی ناسمانییان له بهر ده ستدا نه بووه }
نه وانیش هه رو دک وان و دهران گوته مسولمانان: نهو له سهر هیج نین، یانی:
له سمر هه قن نین ﴿قَالَ اللَّهُ يَخُفُّكُمْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾، خوا له
روژی هه لسانه وه (القيامة) دا دادوهرییان له نیواندا دهکات، درباردی نهو شتانه ی
تیدیدا ده که و تنه کیشو مشتم و مره وه، نجا دیته سمر باسی مه سه له یه کی دی که
په یو دندلی هه یه به جووله که کان و نه صرانی یه کان و به موشریکه کانیش وه،
دهمرموی: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا﴾،

واته: کئ سته مکارتره له کهسیک که مزگه وته کانی خوا قه ددهغه دهکات له وه ناوی خویان تیدا بهینری، وه تیدهگوشی بۆ ئه وهی کاولیان بکات، کئ له وه که سانه سته مکارتره خراپتره؟ بیگومان هیچکس، ﴿أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ﴾، ئا ئه وانه بۆیان نیه بچنه ئه وه مزگه وته وانه وه به حوکمی شهرع، مه گهر به ترس و لهرز، یاخود شایسته ی ئه وه نین بچنه نیو ئه وه مزگه وته وانه وه مه گهر به ترس و لهرز، ﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، له دنیا دا زه بوونی و سهر شوپریان بۆ ههیه، وه له دواړوژدا ئازاریکی مهزن و گه ورمیان بۆ ههیه، هه لته ته ئه وه موژدهیه کی زوړ خووشی تیدایه بۆ مسولمانان، چونکه خوا هه والمان پئ دده که هه موو ئه وانه ی دژی ماله کانی خوا و مزگه وته کانی خوان، سهر منجام له دنیا دا تووشی زه بوونی و سهر شوپری دهن، وه له دواړوژدا ئازاریکی گه وره چاو مرییان دهکات، هه موو ئه وانه ی دژی ماله کانی خوان که ناوی خویان تیدا بهرز بکریته وه، ریگری ددهکن له و ئه رکه شهرعیانه ی که بۆ ماله کانی خوا دیاریکراون، تییا ندا ئه نجام بلرین، وه هه ولده دن که ماله کانی خوا کاول بکهن، دیاره کاولکردن و ویرانکردنی ماله کانی خواش، دوو جوړی ههیه:

یه که م/ ویرانکردنی ماددی: وهک ئه وهی که رژی می به عس شو فله ی له مزگه وته کان ددها.

دووه م/ ویرانکردنی مه عنه ویی: ئه ویش ئه وهیه که نه هیلری مزگه وت ئه رکی شهرعی خوی تیدا ئه نجام بلری و، دهرس و دهوری تیدا بخوینری و، هه ق له سهر مینه بهر ده کی بگوتری و، مسولمانانی تیدا بهر چاو رۆشن بکریته وه، پهرو مرده بکری و، راستیه کانی ئیسلامی تیدا بخری نه پروو، به ههر بر و بیانوویه که وه بی.

ئه مه ویرانکردنی مه عنه وییه و له راستیدا ویرانکردنی مه عنه وییش هیچی که متر نیه له ویرانکردنی ماددی، چونکه خوا ﷻ چوار دیواری مزگه وته کانی له بهر چوار دیوار بوون، به په سند نه زانیوه، به لگو له بهر ئه وهیه که له نیو ئه وه

چوار دیوار ددا نه انجام دهری، که نوپژو طاعهت و زیکری خوایهو، فیربوون و شار مزابوونی مسولمانانه له دینه کهیان، له قورئان و سوننهت، وه په رور ددبوونیانه له سمر دین، له کو تاییدا خوا ﷺ دهمرموی: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾، به بوئهی مزگه وتیوه باسی دهکات، به بوئهی جووله کهو نه صرانیی و موشریکه کانه وه باسی ئه وهی کرد، که کی زالمتره له و که سانهی که ماله کانی خوا قه ددغه ده کهن، له وهی که ناوی خویان تیدا بهینری و هه ولده ددن کاولیان بکهن، ویران کردنی بهروالته، یاخود به شیوهی معنه ویی، چونکه ههر کام له جووله کهو نه صرانیی و موشریک، دهستیان له و جوړه ردفتاره خراپه دا هه بووه، ئنجا به بوئهی مزگه وتیشه وه باسی قیبله دهکات و دهمرموی: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾، رپوژ هه لات و رپوژ ئاوا، هی خوان ﴿فَإِنَّمَا تُؤَلُّوا فَمَّ وَجْهَ اللَّهِ﴾، رپوو له همر شوینیک بکهن، رپوی خوا له وییه، واته: ئه گمر به قیبله تان نه زانی ناچار بوون، رپوو له همر لایه ک بکهن، نوپژتان دروسته ﴿إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، بیگومان خوا فراوانی زانیه، له هه موو سیفاته کانی دا فراوانه له ردهمه تیدا، له دهسته لاتیدا، له حیکمه تیدا... هتد، وه زانیاری فراوانیشی ههیه.

چهنده سه له یه کی گرنه گ

مهمه لمی په که م: له ئیسلامدا زور گرنه گ دراوه به به لگه و، وشه کانی: (بُرْهَان)، (بَیِّنَة)، (سُلْطَان)، (حُجَّة) له قورئاندا زور دووباره بوونه ته وه، چونکه ئیسلام دینی عه قله و دینی عیلمه، عیلمو و عه قلیش له سمر ئینسان پیویست ده کهن که قسه ی بی به لگه نه کات و هیچ شتی که به بی به لگه نه کات و، هه موو شتی کی له سمر به لگه بنیات بنی، به لگه ی عیلمی به لگه ی عه قلی، به لگه ی وده حی، همر شته به پیی خو، ئه گمر قسه ت کرد به ناوی خواوه به ناوی دینه وه، دهبی به لگه ی وده حی (نَقْل) ی بینی، وه ئه گمر قسه ت کرد به ناوی عیلمه وه، دهبی به لگه ی عیلمی بینی، وه ئه گمر به ناوی عه قله وه قسه ت کرد، دهبیت به لگه ی

عه‌قلیی و لوژیکی (منطقی) بیینی، وه هه‌روه‌ها هه‌ر جووره قسه‌یه‌کت کرد، ده‌بی له بابته‌تی خۆی به‌لگه‌ی بۆ بیینی، نه‌گه‌رنا قسه‌که‌ت به‌ پووج له‌قه‌له‌م ده‌دری‌ت، بۆیه خوا ﷻ ده‌فهرموی: ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ له وه‌لامی جووله‌که‌و نه‌صرانیی یه‌کاندا ده‌فهرموی: بلی: نه‌گه‌ر راست ده‌که‌ن به‌لگه‌ بیین، نه‌گه‌ر به‌لگه‌تان نه‌هینا مانای وایه درۆ ده‌که‌ن، جا نه‌مه نه‌وه‌ی لی و مرده‌گیر، که مسوولمان ده‌بی‌ت زۆر خۆی به‌پاریزی له قسه‌ی بی به‌لگه‌و، هه‌یج قسه‌یه‌ک نه‌کات که پشت نه‌ستوورنه‌بی به‌ به‌لگه‌، مسوولمان قورئان له‌سه‌ری پێویست ده‌کات که قسه‌ی بی به‌لگه‌ نه‌کات و، له‌سه‌ر نه‌ساسی عیلم نه‌بی و له‌سه‌ر نه‌ساسی لوژیک نه‌بی و له‌سه‌ر نه‌ساسی پشت به‌ستن به‌ به‌لگه‌ی به‌هه‌یز نه‌بی، قسه‌ نه‌کات، چونکه‌ بی به‌لگه‌یی عادم‌تی نه‌ه‌لی کوفره‌، نه‌مما نه‌ه‌لی ئیمان هه‌میشه نه‌ه‌لی به‌لگه‌ (بُرْهَان) و (بَيِّنَة) و (سُلْطَان) و (حُجَّة) ن.

مه‌سه‌له‌ی دووهم: خوا ﷻ دوو وشه‌ی بۆ پێناسه‌ی نه‌ه‌لی به‌هه‌شت هه‌یناون و، ده‌فهرموی: ﴿بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾، واته: با، غه‌یری جووله‌که‌و نه‌صرانیی ده‌چنه به‌ هه‌شت، به‌لام ئایا نه‌وانه کین؟ ﴿مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾، هه‌ر که‌سی‌ک رووی خۆی به‌ خوا سپارد‌بی، وه چاکه‌کاریش بی‌ت ﴿أَسْلَمَ وَجْهَهُ﴾، به‌مانای ئیخلاص و ساغبوونه‌وه دی‌ت، واته: مه‌به‌ستی ته‌نیا خوابی له قسه‌کانی و کردووه‌کانی و ره‌فتاره‌کانیدا، نه‌وه یه‌ک، ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾، وه چاکه‌کاریش بی. ﴿أَسْلَمَ وَجْهَهُ﴾، به‌مانای ساغبوونه‌وه (تَجَرَّد) دی‌ت بۆ خوا، له هه‌موو شتی‌کدا، وه به‌مانای به‌ته‌واویی گه‌ردن که‌چی‌وون دی‌ت بۆ خوا، (إحسان) یش به‌مانای شوینکه‌وتنی سوننه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ دی، وه به‌مانای چاکه‌کاری‌یش دی له‌گه‌ل خه‌لکی خوا‌دا، واته: نایه‌ته‌که به‌گه‌شتی دوو واتای هه‌یه:

واتای یەكەم: بۆ خوا ساغبوونەوه (مُخْلِص) بێ و بەشی غەیری خوای پیوونەبی، هەروەها شوێن سوننەتی پیغەمبەری خوا بگەوێ، واتە: ئەهلی (إخلاص) و (إتباع) بێ.

واتای دووهم: بۆ خوا گەردن کەچی و لەگەڵ خەڵکی خوادا چاکەکار بێ.

مەسەلە ی سێهەم: کە دەر موی: ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، ئەم

تەعبیرە لە قورئاندا لەچەند شوێنێکدا هاتو، ئینسان بە دوو شت نیگەرەن دەبێت، ترسی هەبێ بۆ داهاوو، وە پەژارد بۆ رابردوو بخوا، جا خوای کاربەجێ لە زۆر شوێنی قورئاندا هەردووکیان لە ئیمانداران لادەبات، دەر موی: نە ترسیان هەیه بۆ داهاوو، نە غەم و پەژاردیان هەیه بۆ رابردوو، یانی: چی؟ یانی: ترسیان نیە بۆ داهاوو، چونکە ئەوێ پەڕیزی پاکە، بێباکە و بەرچاوی ڕووناکە، تۆ کە دەرانی چیت لە هەگبەدا، تۆ کە ژيانەکەت بەو شیوێه گوزەراندا کە خوا پێی خۆشە، بەدڵنیایی کە دەگەیه خزمەت خوای پەروەردگار، خواش بەم شیوێه مامەلەت لەگەڵ دەکات کە پێت خۆشە، تۆ ئەگەر وا ژیا کە خوا لێت رازی بێ، بەدڵنیایی کاتێک کە دەمری، خواش لە تۆ رازی دەبێ، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿...رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ...﴾ (۸) البینة، واتە: خوا لەوان رازی بوو، ئەوانیش لە خوا رازین، خوا لەوان رازی بوو لە دنیاو ئەوان لە دنیاو خویان لە خویان رازی کردو، بەهۆی مسوڵمانەتییهوه، خواش ئەوانی لە خۆی رازی کردو لە قیامەتدا، کە خستوونیه بەهەشتەوه، ئەوه بەنسبەت ئەوه کە ترسیان نیە بۆ داهاوو، پەژاردەشیان نیە بۆ رابردوو، واتە: ژيانەکەیان وا نەگوزەراندا کە پەشیمان ببەوه، ئەوێ کە تەماشای رابردووی خۆی بکات، ببینی واژیاو کە خوا پێی خۆشە، پابەندبوو بە شەرعهوه، هەقی خوای جێبەجێ کردو هەقی خەڵکی جێبەجێ کردو، بۆچی پەشیمان بێ و لەچی پەشیمان بێ، بۆچی غەم و پەژاردە دیگرن؟

مەسىلەۋى چۆلۈم: ئەگەر تەماشىا بىكەى جوولەكەو نەصرانىي ھەردووكيان بەيەكتەر دەلّەن: لەسەر ھىچ نىن، ھەردووكيان يەكتەر بە ئەھلى باطل دىزانن، كە ديارە ھەردووكيان راست دەكەن و، ئەمەش ئەودى ليۆمردەگىرى كە ھەمىشە دەمارگىرىي (تَعْصُب) ئىنسان تووشى بىر تەسكىي و خۇپەسندىي دەكات، ئىنسانى مسولمان نابى خۇپەسندو دەمارگىرىي بۇ كىتەپك، بۇ مەزەپك، بۇ زانىەك، بۇ بۇچوونىك، بەلكو پىويستە، ئىسلام بە فراوانى بگىرى و مسولمانان بە فراوانى تەماشىا بىكات، نەك دەمارگىرىي (تَعْصُب) ھەبى بۇ ناوئىك، بۇ حىزىپك، بۇ رىپكخراوئىك، بۇ ناوونىشانىك، بى ئەودى كە تەماشىا نيۆمپۇكەكەى بىكات، بۇ نموونە: كەسى وا ھەيە ھەر كەسك پىي گوترا: سەلەفىي، خۇشى دەوى، بىئەودى كە تەماشىا بىكات، داخۇ نيۆمپۇكەكەى وەك ئەودە واىە، كە سەلەفىي صالح گوتوويانە يان نا ؟ ھى وا ھەيە ھەر كەسى پىي گوترا صۇفى زۇرى خۇشەدەوى، ھەر لەبەر ناودەكەى بى ئەودى بزانى، ئايا بەرپاستى ساف بۇتەودە يان پىرە لە خلتەو خال ؟ وە كەسى وا ھەيە ھەر كەس پىي گوترا: ئەودە ئىسلامىيە دەلّە: ھەتمەن مەروفى چاكە، وە بىئەودى سەرنجى نيۆمپۇكى بىكات، خۇشى دەوى و لانگىرىي دەكات ! وە ھى وا ھەيە ھەر كەس پىي گوترا: مەلا، ھەر لەبەر دەمارگىرىي بۇ ناودەكەى لايەنگىرى دەبى ! كە ديارە ئەمە وەك عادەتى جوولەكەكانە، جوولەكەكان دەمارگىرىي (تَعْصُب) يان ھەبوو بۇ عەينى جوولەكەكايەتى، نەصرانىي يەكان دەمارگىرىي يان ھەبوو بۇ عەينى نەصرانىي يەت، بۇيە مسولمان نابى دەمارگىرىي بۇ عەينى مسولمان بوون، يان عەينى ئىسلامىي بوون، يان عەينى سەلەفىي بوون، يان صۇفى بوون، يان فلان لايەنە بوون، يا چى وچى بوون ھەبى، بەلكو دەبى تەماشىا نيۆمپۇك بىكات و، دەبى بە نيۆمپۇك خەلكى ھەلسەنگىنن، نەك بەو ناوونىشانەى لەسەر خۇي دايىناودە، چۈنكە زۇر كەس لەگەل ناوو نىشانەكەيدا راست ناكات، ئاخىر پاكەتەيكى خوى لەسەرى بنووسە: ھەنگوين، ئايا كە لىت خوارد ھەرسوئىر نىە ؟ بەلئى گرنگ نيۆمپۇكە نەك ناو.

مهسهلهی پینجه م: ریگرتن له مزگه وته کانی خوا، که ناوی خویان تیدا

بهرز بگریته وه، وه تیکۆشان بۆ ویرانکردنیان، وه ک گوتم دوو مانا ددها:

یه که م: ئه وه یه که قه ده ده غه ی بکه ی به شیوه ی ماددی و نه هیلی مزگه وت

دروست بگری، یا خود که دروست کراوه کاو لی بکه ی.

دوو م: ئه وه تا که نه هیلی مزگه وت ئهرکی شهرعی خوی تیدا ئه نجام بدری:

نایه تی خوی تیدا بخوینریته وه، نویژی فهرزو سوننه تی تیدا بگری، یادی

خواو ئیعتیکافی تیدا بگری و، دهرس و دهوری تیدا بخوینری، مسو لمانی

تیدا په رورده بگری و فیری قورئان و سوننه ت بگری و، فیری شهریه ت و

ئادابی شهرعی بگری، هه موو ئه وانه ئهرکی مزگه وتن به لکو له سهرده می

پیغه مبه ردا ﷺ کۆبوونه وه ی سیاسیی له مزگه وتدا کراوه، به لکو

سو پاش له مزگه وت کۆکراوته وه و ته و جیهاتیان وهرگرتوه، که واته: ههر

که سینک ریگا بگری ت له مزگه وته کان که ئه و ئهرکه شهرعیانه یان تیدا

ئه نجام بلرین، ئه وه له راس تیدا تیکۆشاوه بۆ کاولکردنی مزگه وته کان،

ههرچه نده به یاره ش مزگه وت دروست بکات، به لام دوایی که نه یه یشت

نیوهرۆکه که ی ئه وه مبی که خوا دهمه وی، ئه وه له راس تیدا کلاوی له سهری

مسو لمانان ناوه و، خۆله میشی کردۆته چاوی مسو لمانانه وه، که خۆی به

پیای چاک دهربینی و مسو لمانان هه لخه له تینی! ئه گه رنا تۆ ئه گه ر

دۆستی خوی، لیگه ری با مالی خوا ئه و ئهرکه ی تیدا ئه نجام بلری، که

خواو پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رمانیان به مسو لمانان کردوه، که دهمی

تیدا ئه نجام بدری، کۆتایی ئه م دهرسه به قسه یه کی شه وکانی دهینم

که له (فَتْحُ الْقَدِيرِ)^(۱) دا کردوویه تی، ده لی: ((وَالْمَرَادُ بِمَنْعِ الْمَسَاجِدِ

مِنْ أَنْ يَذْكَرَ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ: مَنْعٌ مَنْ يَأْتِي إِلَيْهَا لِلصَّلَاةِ وَالتَّلَاوَةِ وَالذِّكْرِ

وَتَعْلَمُ الْقُرْآنَ وَتَعْلِيمَهُ، وَالْمَرَادُ بِالسَّعْيِ فِي خَرَابِهَا: هُوَ السَّعْيُ فِي

هَدْمِهَا، وَيَجُوزُ أَنْ يَرَادَ بِالْخَرَابِ تَعْطِيلُهَا عَنِ الطَّاعَاتِ الَّتِي وَضِعَتْ

لَهَا فَيَكُونُ أَعْمُ مِنْ قَوْلِهِ: ﴿يُذَكِّرُ فِيهَا أَسْمُهُ﴾، فیشملُ جَمِيعَ مَايُمْنَعُ مِنَ الْأُمُورِ الَّتِي بُنِيَتْ لَهَا الْمَسَاجِدُ، كَتَعْلَمُ الْعِلْمَ وَتُعَلِّمُهُ وَالْقُعُودُ لِلْإِعْتِكَافِ وَإِنْتَظَارِ الصَّلَاةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ))، واته: وه مه‌به‌ست له ریگرتن له یادی خواکردن له مزگه‌وته‌کاندا، بریتیه له ریگری کردن لهو که‌سه‌ی که دی بۆ نویژکردن و قورپان خویندن و زیکرو فیربوونی قورپان و فییرکردنی، وه مه‌به‌ست له هه‌ولدان بۆ کاولکردنی ماله‌کانی خوا، بریتیه له هه‌ولدان بۆ وێرانکردنیان، وه ده‌شگونجی مه‌به‌ست له کاولکردنیان په‌ک‌خستنی نه‌و طاعه‌تانه‌یی که بۆیان دروستکراون: که‌واته نه‌وکاته وێرانکردنیان واتایه‌کی فراوانتر ده‌بی له فەرمووده‌ی خوا: ﴿... يُذَكِّرُ فِيهَا أَسْمُهُ...﴾ ناوی خوای تیدا به‌یئرئ، که نه‌وکاته هه‌موو نه‌و شتانه ده‌گریته‌وه که مزگه‌وته‌کانیان بۆ دروستکراون، وه‌ک فیربوونی زانیاری فییرکردنی و مانه‌وه بۆ ئیعتیکاف و چاوهر‌وانیکردنی نویژو ...هتد، که‌واته: وه‌ک گوتم وێرانکردنی مزگه‌وته‌کانی خوا، مانای مه‌عنه‌ویشی هه‌یه، نه‌ویش نه‌ودیه که نه‌هیئرئ نه‌و طاعه‌تانه‌ی تیدا نه‌نجام بدرین، که بۆیان دروستکراون، خوای په‌روهر‌دگار یارمه‌تی هه‌موو مسوولمانان بدا به به‌رپرس و بن ده‌ست و سه‌رده‌سته‌وه، که ریژی ماله‌کانی خوا بگرن و دهر‌گای ماله‌کانی خوا بکه‌نه‌وه، تا‌کو به‌نده‌کانی خوا نه‌و نه‌رکه شه‌رعیانه له ماله‌کانی خوا نه‌نجام بدن، که جی‌گای ره‌زامه‌ندیی خواو دل‌خۆشکردنی پی‌غه‌م‌بهر ﷺ و مایه‌ی سه‌رفرازی دنیاو دوا‌ر‌وژی خویانه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی بیست و چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان نایەتەکانی ژمارە (۱۱۶ تا ۱۱۹) واتە چوار (۴) نایەت لە سوورەتی (البقرة) دەگرتە خۆی، لەم چوار نایەتەدا خوا ﷻ هەندێ قسەو بیروبۆچوونی دیکە هەڵە جوولەکەو نەصرانییەکان، ھەروەھا ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، دەخاتەرپووو بەرپەرچیان دداتەو، پاشان خوا ﷻ راپدەگەیهنیت کە پێغەمبەری خوا موحەممەدی ﷺ بەھەق ناردو، کە موژدەدر بن بۆ چاکەکاران، وە ترسینەرین بۆ خراپەکاران، وە ئاگاداریشی کردۆتەو کە ئەو بەرپرسیار نیە بەرانبەر بە کەسانیک کە خۆیان وا دەکەن شایستەیی چوونە دۆزدەخ بن، ئەمە کورتەیی پێناسەی ئەم دەرسەمانە.

﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَنِينٌ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَبَّهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُشْغَلْ عَن أَصْحَابِ الْحَجِيمِ ﴿١١٩﴾ ۝ ﴾

مانای وشە بە وشە ی نایەتەکان

{ (وہ جوولہ کەو نہ صرانی و ھاوبەش بو خوا دانەردکان) گوتیان: خوا پۆلە ی بوخۆی داناو، ئەو بە دوورگیراوە (لەو جوۆرە شتانە) بە لکو ھەرجی لە ئاسمانەکان و زەوی دایە ھی ویە، ھەموو بوۆی ملکہ چن ﴿ ۱۱۶ ﴾ پەیدا کەری ئاسمانەکان و زەوی یە، وە ئەگەر کارێکی ویست بەس پێی بفرموی: ببە ! دەبی ﴿ ۱۱۷ ﴾ وە ئەوانە ی نازانن گوتیان: بوچی خوا لە گەلمان نادوی، یان نیشانە یە کمان بو نایەت؟ ئەوانە ی پێشووشیان ھەر قسە ی وەک وانیان دەگوت، دلەکانیان پێکدەچن، ئیمە نیشانە کانمان بو کەسانیک مەبەستیان بی زانیاری دلنیا کەری ھەبی، ناردوون ﴿ ۱۱۸ ﴾ ئیمە تۆمان بە ھەقەوہ پەوانە کردوہ کە موژدەدەرو ترسینەربی، وە لەباردی ھاوہلانی ناگری کلپە سەندوودوہ پرسیارت لیناکری - کە بوچی ئیمانیان نہ ھیناوە - ﴿ ۱۱۹ ﴾ }.

شیکردنەوہ ی ھەندیك لە وشەکان

(سُبْحَنَهُ): لە وەلامی ئەوانەدا کە گوتووینانە: ﴿ وَقَالُوا أَخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ﴾، خوا دەفرموی: ﴿ سُبْحَنَهُ ﴾ لە (سَبَّح) دوە ھاتوہ، (السَّبَّحُ: المَرُّ السَّریعُ فِي الْمَاءِ، أَوْ فِي الْهَوَاءِ) (سبج) بریتییە لە پوشتنیکی خیرا بەنیو ئاودا، یاخود لە ھەوادا، (سَبَّاحَةٌ)، واتە: مەلەوانیی، کە ئینسان بەنیو ئاودا دەروا، خوی بی وینە کە باسی خرۆکەو ئەستێرەکان دەکات، دەفرموی: ﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴾ ﴿ ۳۲ ﴾ الانبیاء، کەواتە ھەم بە ئاودا کە ئینسان رێبکات بە خیرایی، ھەم بە ھەوادا بە خیرایی جوولە بکات ئەوہ پێی دەگوتری، (سَبَّحَ)، نجا (التَّسْبِيحُ: تَرْيَهُ اللَّهُ تَعَالَى،

وَأَصْلُهُ الْمَرْ السَّرِيعُ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ (تَسْيِیح)، واته: به دوورگرتنی خوا له
ههر شتیک که شایسته‌ی خوا نیه و ریشه‌که‌یشی ده‌ست و بردیه له
خواهرستییدا.

(قَانِثُونُ): (الْقَانُوتُ: لُرُومُ الطَّاعَةِ مَعَ الْخَضُوعِ) (قنوت) بریتیه له
ههرمانبهری بۆ خوا له‌گه‌ل ملکه‌چییدا. گهردن که‌چی بۆ خوا بکه‌ی و له
ده‌روونه‌ودش بۆی ملکه‌ج بی‌و، لی‌ی بترسی‌ی و سامو هه‌یبه‌ت به‌رانبهری
هه‌بی، که‌واته (قَانِثُونُ): واته ملکه‌جان بۆ خوا.

(بَدِيعُ): واته په‌یدا‌کمری ئاسمانه‌کان و زه‌وی، وشه‌ی (بَدِيعِ) واته: (مُبْدِعُ)
په‌یدا‌کمر یاخود داهینەر، (إِبْدَاعِ) بریتیه له‌وه که ئینسان شتیک دابه‌ینن
بی‌ئوه‌ی چاوی له خه‌لکی پیش خۆی کردبیت، له‌وه وه‌ گوتراوه (رَكِيَّةُ
بَدِيعِ) واته: (بیر)یکی تازه هه‌لقه‌ندراو، واته: نه‌ک بیریکی کۆن بیت و
تازه کرابیت‌ه‌وه (وَإِذَا اسْتَعْمَلَ لِلَّهِ تَعَالَى فَهُوَ إِيجَادُ الشَّيْءِ بِغَيْرِ آلَةٍ وَلَا
مَادَّةٍ وَلَا زَمَانَ وَلَا مَكَانَ) یانی: وشه‌ی (بَدِيعِ) یان (إِبْدَاعِ) کاتی بۆ خوا
به‌گاردی، یانی: ئه‌وه که خوا ﷻ شتیک په‌یدا‌بکات به‌بی ئامرازو به‌بی
مادده‌و به‌بی کاتو به‌بی شوین، پئویستی به‌ هیچ کام له‌مانه نه‌کات و
یه‌کسەر ئه‌و شته په‌یدا بکات.

(قَضَى): (الْقَضَاءُ: فَصْلُ الْأَمْرِ قَوْلًا كَانَ ذَلِكَ أَوْ فِعْلًا) (قَضَى) که کرداری
را‌بردوویه له (الْقَضَاءُ) دوه‌هاتوه، که (مَصْدَر) یان (اسم‌ه)، وشه‌ی
(الْقَضَاءُ) یش بریتیه له یه‌ک جیا‌کردنه‌وه‌ی شتیک به‌ قسه‌ یان به‌ کرده‌وه،
واته شتیک په‌یدا‌بکری یان جیبه‌جیب‌کری.

(أَمْرًا): (الْأَمْرُ: الشَّانُ، وَجَمْعُهُ أُمُورٌ) واته: ئیش، کار، وه به‌ (أُمُور)
کۆده‌کریت‌ه‌وه، یانی: (کاره‌کان).

(فَانَّمَا): له قورئاندا زۆرجار وشه‌ی (إِنَّمَا) مان دیته پیش، (إِنَّمَا) زانایانی شارمزی
زمان ده‌لین: (أَدَاةٌ حَصْرٌ وَإِثْبَاتٌ) ئامرازیکه بۆ کورت‌کردنه‌وه‌ی حوکمیک بۆ

شتیک و بۆ تیدا چه سپاندنی به کاردیت، بۆ وینه: نه گهر گوتمان، (إِنَّمَا
المجاهد أحمد)، واته: ته نیا نه حمه د موحاهیده، جا خوا که دهمه رموی:
﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ ﴿۱۵﴾ الحجرات، واته:
ئیمانداران ته نیا نه و که سانهن که ئیمانیان به خواو به پیغه مبهری خوا
هیناوه ﷺ. پاشان هیچ دوو دلییان نیه، وه له رپی خوادا تیکوشاون به مال و
نه فسیان و سمر و مالیان فیدای خوا کردوه، نه وانه راست دهکن، که واته:
(إِنَّمَا) کاتیک دهچینه سمر شتیک، یانی: نه و شته حوکمیکی بۆ چه سپاوه و،
له ویشدا کورت هه لیئراوه.

(كُنْ فَيَكُونُ): (كُنْ)، واته: بیه (فَيَكُونُ)، واته: ده بیت، (ف) (فاء التّعقيب) د،
واته: یه کسمر به دوای نه ودا دهی، به کوردی (كُنْ فَيَكُونُ)، واته: بیه یه کسهر
دهی، نه وه ماناکه یه تی، به لام دوایی باسی دهکهن که مه به ست لهم ته عبیره
چییه؟ که خوا ﷺ له چهند شوینیک به کاریه ییناوه له قورئاندا.
(الآيَةُ): کۆی (آية) د، (الآية: هي العلامة الظاهرة) بریتیه له نیشانه یه کی
ناشکرا. وه وشه ی (آية) له قورئان به سی واتیان هاتوه:

۱/ به مانای موعیزه، وهک خوا دهمه رموی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَاتٍ
بَيِّنَاتٍ...﴾ ﴿۱۰۱﴾ الإسراء، واته: ئیمه نو موعیزه ی روون و ناشکرامان به
مووسا دابوون، که دووانیان گۆچانه که ی و دهستی بوون، وه دهوتی
دیکهش بوون، که له سووردهتی (الأعراف) دا باسکراون.

۲/ مانایه کی دیکه ی (آية) بریتیه له دیاردهو دیمه نه کان، که خوا دروستی
کردوون، خوا وهک دهمه رموی: ﴿وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ ﴿۱۰۵﴾ يوسف، واته: زور نیشانه هه ن له

ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا، به‌لایاندا تیپەر دهب، به‌س سه‌رنجیان نادهن، واته: زۆر دیارده‌ی دروستکراو ههن، که دیمه‌نی سه‌رنج راکیشن، به‌لام ته‌ماشایان ناکهن.

۳/ مانای سییه‌می (آیه) که مانا زمانه‌وانییه‌که‌ی بریتیه له نیشانه، بریتیه له رسته‌کانی قورپان، رسته‌کانی قورپان ئه‌وانیش خوا به ئایه‌تی داناو، وه‌ک ده‌فرموئ: ﴿... وَإِذَا تَلَّيْتْ عَلَيْهِمْ ءَايَتَهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا...﴾ ﴿۲﴾ الانفال، واته: وه ئه‌گهر ئایه‌ته‌کانی ئیمه‌یان به‌سه‌ردا خوینرایه‌وه، ئیمانیان پئی زیاد ده‌بی، که مه‌به‌ست پئی رسته‌کانی قورپانه، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌وانیش وه‌ک چۆن موعجیزه نیشانه و به‌لگه‌یه له‌سه‌ر گه‌ورمیی خوا و له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌رایه‌تی ئه‌و پیغه‌مبه‌ره (علیه الصلاة والسلام) که موعجیزه‌که‌ی له‌ده‌ستا بووه، وه وه‌ک چۆن دیارده‌و دیمه‌نه خوا کرده‌کان، به‌لگه‌ن له‌سه‌ر په‌رومردگاریتی خوا و نیشانه‌ینی، به‌هه‌مان شیوه رسته‌کانی قورپانیش، به‌لگه‌و نیشانه‌ن له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌رایه‌تی موحه‌مه‌د و له‌سه‌ر په‌رومردگاریتی خوا ﷺ.

(بُوقُنُوت): واته: زانیارییه‌کی دانیاکه‌ریان هه‌یه، چونکه له (یقین) دوه هاتوه ده‌گوترئ: (يَقْنُ الشَّيْءُ يَقْنُ يَقِينًا: ثَبَتَ وَتَحَقَّقَ وَوُضِحَ وَيُقَالُ: يَقْنُ الشَّيْءُ وَأَيَقْنُهُ وَيَقْنُهُ وَاسْتَيَقْنُهُ)، واته: شته‌که چه‌سپاو روونبووه و ئاشکراوو، ئنجا (راغب الأصفهانی) ده‌لئ: (وَهُوَ: سَكُونُ الْفَهْمِ مَعَ ثَبَاتِ الْحُكْمِ)، واته: (یقین) بریتیه له‌وه که تیگه‌یشتنیکت هه‌بی، ته‌واو دلت له‌سه‌ری دامه‌زرایی، وه حوکه‌که له‌دلتا چه‌سپایی به‌رانبه‌ر به‌و شته، یانی: که گوتمان: یه‌قینمان هه‌یه به‌وه که روژی دواپی دئ، واته: تو هاتنی دواوژت له‌لا شتیکی سه‌لمینراوه و هیچ دوو دلییت له به‌رانبه‌ریدا نه‌ماوه.

(بَشِيرًا): (البَشِيرُ هُوَ الْمُبَشِّرُ)، واته: دلخۆشکه‌ر، یان مژده‌ده‌ر، ده‌گوترئ: (وَأَبَشَرْتُ الرَّجُلَ وَبَشَرْتُهُ: أَخْبَرْتُهُ بِسَارٍ فَاِنْبَسَطَتْ بَشْرَةً وَجْهَهُ)، ئه‌گهر

خه بهریکی خوشت به که سیکدا که پرووی بگه شیتته و دو پرووی خوشبی، دهلیی: (بَشْرَتُهُ) بۆچی؟ چونکه هه والیکت پیداده، دهم و چاوی گه شاومته وه.

(وَنَذِيرًا)؛ واته: (مُنْذِرٌ) ترسینمر، یان وریاکمروهه (الْإِنْذَارُ: إِنْذَارٌ فِيهِ تَخْوِيفٌ، كَمَا أَنَّ النَّبِيَّ إِخْبَارٌ فِيهِ سُرُورٌ)، (إِنْذَارٌ) بریتیه له هه والدانیک که ترساندن له گه لدایی، همروهه چۆن (نَبَشِيرٌ) بریتیه له هه وال پیدانیك که دل خوشیی تیدایی.

(الْجَحِيمِ)؛ (الْجَحْمَةُ: شِدَّةُ تَأْجُجِ النَّارِ)، (جَحْمَةٌ) بریتیه له ئاگریك که گلیه دهکات، (جحیم)، واته: ئاگری گلیه سه ندوو.

هوی هاتنه خواروهی نایه ته کان

۱/ هوی هاتنه خواروهی ئه و رسته قورئانییهی که دهمرموی: ﴿وَقَالُوا أَخَذَ

اللَّهُ وَلَدًا﴾، ((قَالَ الْوَحْدِيُّ: نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ حَيْثُ قَالُوا: عَزِيزُ ابْنُ اللَّهِ، وَفِي نَصَارَى نَجْرَانٍ حَيْثُ قَالُوا: الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ، وَفِي مُشْرِكِي الْعَرَبِ حَيْثُ قَالُوا: الْمَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللَّهِ)) (أسباب النزول لِّلواحدی)، واته واحیدی دهلی: دمربارهی جووله که کان هاته خوار، که جووله که کان دمیانگوت عوزیر کوری خوایه، وهک دهمرموی: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ... (۳۰)﴾ التوبه، واته:

جووله که کان گوتیان: عوزیر کوری خوایه (پاکیی بۆ خوا)، وه دمربارهی نه صرانی یه کان، که گوتیان: عیسا کوری خوایه، وهک دهمرموی: ﴿... وَقَالَتِ

النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ... (۳۰)﴾ التوبه، واته: نه صرانی یه کان گوتیان: مهسیح (واته: عیسا) کوری خوایه، وه دمربارهی هاوبهش بۆ خوا دانمردکانی عمره ب که ئه وانیش دمیانگوت: فریشته کان کچی خوان، (وه شهیبتانه که نیش

کورینی)، وهک خوا ﷺ له سوورمتی (الأنعام) دا دهمرموی: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ

شُرَكَاءَ الْجَنِّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا

يَصِفُونَ ﴿۱۰۰﴾ ﴿الأنعام﴾، واته: وه هاوبه‌ش بؤ خوا دانهره‌کان هاوبه‌شی

جندیان بؤ خوا دانان که همر خۆیشی دروستیکردوون، وه کورپو کچیان بؤ

خوا هه‌لبه‌ستن به‌ی زانیاری {گوتیان: نی‌رینه‌کانی (جن) کورپو خوان، وه

فریشته‌ش کچی خوان} پاکیی و به‌رزیی بؤ خوا له‌ودی که وه‌سفی خوی

پی‌ده‌که‌ن، دوایی دمه‌رموی: ﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ

تَكُنْ لَهُ صَحِيبَةٌ... ﴿۱۰۱﴾ ﴿الأنعام﴾، واته: په‌یدا‌کهری ئاسمانه‌کان و زه‌وییه،

مندالی چۆن په‌یدا‌ده‌یی، که هاوسهری نه‌بی‌ت؟ جا تو‌یژمره‌وانی قورئان

زۆربه‌یان ده‌لێن: له‌سهر همرکام له‌ جووله‌که‌و نه‌صرانیی و له‌ هاوبه‌ش بؤ

خوا دانهره‌کان، ئهم نایه‌ته‌هاتۆته‌ خواری.

۲/ هو‌ی هاتنه‌ خواره‌ودی ئهو نایه‌ته‌ی دیکه‌ که دمه‌رموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا

يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ...﴾ {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: وَقَالَ رَافِعُ

بْنُ حُرَيْمَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ كُنْتَ رَسُولًا مِنَ اللَّهِ كَمَا تَقُولُ،

فَقُلْ لِلَّهِ فَلْيُكَلِّمُنَا حَتَّى نَسْمَعَ كَلَامَهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا

يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ...﴾ (تفسير القرآن العظيم، ج: (۱)،

ص (۲۳۵)}، واته: عه‌بدوللای کورپو عه‌بباس ده‌لێ: رافیع کورپو حوریمیله

(ئهو ده‌یه‌کی‌ک بووه‌ له‌ زانی جووله‌که‌کان)، هاته‌ لای پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ

گوتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د! ئه‌گهر راست ده‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوی، به‌ خوا بلێ با

قسه‌مان له‌گه‌ل بکاتو بماندوین، بؤ ئهو‌دی قسه‌ی خوا ببیستین، {وه‌ پی‌مان

بلێ و پی‌مان رابگه‌یه‌نی که‌ تو‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوی} ^(۱)، خواش ﷺ ئهم نایه‌ته‌ی

نارده‌ خواری.

مانای گشتی نایەتەکان

خوایێك هەر لە زنجیری باسکردنی هەلۆیستە پەر غەلەت و پەلەتەکانی جوولەكەو نەصرانییەکان و هاوبەش بۆ خوا دانەرەکاندا، دەرئەمۆی: ﴿وَقَالُوا

أَخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾، وە قسەیهکی دیکە زۆر بێجێیان کرد گوتیان: خوایێك هەیه و منداڵی بۆخۆی داناوە، وشە (وَلَد) لە زمانی عەرەبیدا هەم کۆر دەگێتەوه، هەم کچ، (ابن)، واتە: کۆر و (بنت)، واتە: کچ، بەلام (وَلَد) هەردووکیان دەگێتەوه. ﴿سُبْحَنَهُ﴾، واتە: خوا دوورە لەوهو خوا بە دوورگیراوە لەوهو منداڵی هەبێت ﴿بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَنِينٌ﴾، بەلکو هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی دایە، هی خوایه، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیه بە ژياندار و بێ ژيانەوهو، بەخاوەن هەست و بێهەستەوه، هەمووی بۆ خوا ملکهچن، هیچی لە یاسای خوا دەرناچێو، هەمووی بۆ خوا ملکهچه، چ ئەوهی که بە ئیختیاری خۆی ملکهچه که ئیمانداران، لە جند و مەرۆف، وە ئەوهی که بە ناچاریی ملکهچهو ناتوانی لە یاساو سوننهتی خوا لابدا، وەك مانگ و ئەستێرهو خرۆکهکان و کههکهشانهکان، وە ڕووهك و ژيانداران، بە ئەهلی کوفریشهوه لە مەرۆف و جند، ئەوانیش بە ناچاریی ملکهچن بۆ خوا، لەو بەشە ژياناندا که ناتوانن لە یاساكانی خوا دەرچن، که دهبێ: بخهون و بخۆن و بخۆنهوهو بهچاو ببینن و بە لاق بپۆن و ...هتد، ئەوانیش لەوهو ناتوانن لە سوننهت و یاسای خوا لابدن، ئنجا خوای پەروەردگار، بەلگه دینیتەوه که ئەوه قسەیهکی زۆر بێجیهو دەرئەمۆی: ﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ خوا داهێنەری ئاسمانەکان و زەوییه، پەیداکەری ئاسمانەکان و زەوییه، بەشیۆمیهك که تەماشای کەسی دیکە نەکردوهو لاسای کەسی دیکە نەکردۆتهوه، چونکه (إِدَاع) ئەوهیه تۆ شتێك دابهێنی لاسایی

کەسی پێش خۆت ئەکر دبیتهوه ﴿وَإِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾، وه هەر کات کارێکی ویست ئەنجامی بدا، بەس پێی دھەرموی ببە، یەکسەر دھبیّت، لیڤەدا زۆربە ی هەمرە زۆری توێژمەروانی قورئان دەلێن: لیڤە مەبەست ئەوه نیه کە خوا ﷻ کە بیەوی شتێک پەیدا بکات بە عەرمی پێی بھەرموی: (کُنْ)، یان بە کوردی بھەرموی: ببە، یان بە فارسی پێی بھەرموی: پیداشوید! یان بە ئینگلیزی ...هتد، مەبەست ئەوه نیه، بەلکو مەبەست ئەوه یە: خوا ﷻ کاتێک بیەوی شتێک پەیدا بکات، وەك ئیوه نیه پێویستی بە ھۆیەکان بیّت، وه پێویستی بە ئامرازەکان بیّت، بەلکو بەس ویستەکە ی بەسە بۆ ئەوه ی کە پەیدا ببێ، بەس خوا بیەوی، یەکسەر پەیدا دھبیّت، جا لیڤەدا بۆ ئەوه ی لە عەقڵی ئیمە نزیک ی بخاتەوه، نزیکترین شت بۆ ئەوه کە ئیمە تیڤگەین چۆن ئیرادەو ویستی خوا هەر کە رووی کردە شتێک یەکسەر پەیدا دھبیّت، ئەوه یە کە ئیمە لە عورفی خۆماندا بە شتێک بلێین: ببە، یەکسەر پەیدا بیّت، ئاوا خوی پەروردگار ئیرادەکە ی هیڤە بە خیرایی شتەکان پەیدا دەکات، وەك ئەوه وایە دیارە ئیمە هەر بەو شیوازە حالی دھبین لە جیبەجیبوون (نفوذ) ی ویست و خواستی خوا، بۆ پەیدا کردنی شتەکان. کەواتە: خویەك هیڤە خاوندی دەستەلات بی، پێویستی بە رۆلە نیه، چونکە خەلک بۆیە پێویستی یان بە مندال و بە رۆلە یە، تاکو بوونی خۆیان یان تیڤا ببیننەوه، یان بۆ ئەوه ی میراتیان لیڤگرن، یان بۆ ئەوه ی رێ و شوینیان ون نەکەن، بەلام خوا ﷻ خاوندی هەموو شتێکە و هیچ شتێک لە وێنە ی ئەودانیە، کەواتە: پێویستی بە رۆلە و بە مندال نیه، وه شایستە ی ئەوه نیه کە رۆلە و مندالی هەبیّت و ناشگونجی.

پاشان دیتە سەر باسی مەسەلە یەکی دیکە و دھەرموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَنْزِيلًا آيَةً﴾، زۆربە ی توێژمەروانی قورئان دەلێن: لیڤەدا مەبەست لە: {ئەوانە ی کە نازانن}، ئەو کافرانە کە هیچ شتێ دەربارە ی خوا ﷻ، وه دەربارە ی ئەو شتانە ی کە لەرپێ وەحییەوه دیڤ، نازانن، جا

دفعه رموی: ئەوانە ی که نازانن گو تیان: ﴿لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةً﴾،
 دهبووایه خوا خو ی بماندوین، یان نیشانە و موعجیزە کمان بو بیت، بو
 ئیسا پاتی ئەوە که مو حە مەد پیغە مەری خوا یه ﷺ، خواش لە وە لامیاندا
 دفعه رموی: ﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾، هەر ئاوا ئەوانە ی
 پیش وانیش هەمان قسە ی وانیان کرد، (واتە: گەلانی کافری پیش ئەوانیش
 هەمیشە بیانوو یان بو پیغە مەریانیان ئەو بو یان دەیانگوت: خوا قسە مان
 لە گەل بکات، یان دەیانگوت: با خوا نامە یە ک بنی ڕی که فلان کەس
 پیغە مەری منە، یان ئەو موعجیزە و بە لگە یە ی ئەو پیغە مەری بو ی دەهیئان
 پی ڕازی نە دەبوون و، دەیانگوت: دەبی شتیکی دیکە مان بو بی نی، وە دوا یی که
 موعجیزە شی بو دەهیئان، هەر ئیمان یان پی نە دەهیئا، وە ک گەلی فیرعە و ن که
 ئیمان یان بە مووسا نە هیئا، لە گەل ئەو شدا که خوا نو موعجیزە ی پی دابوون، وە
 جوولە کە کان ئیمان یان بە عیسا نە هیئا، که ئەو هە موو موعجیزانە ی هە بوون، وە
 گەلی (ئمود) ئیمان یان بە (صالح) نە هیئا، که حوشتی بو لە تاشە بەردیکی
 گە وەرە دەر هیئان، هەر وە ها ئەو پیغە مەریانە (عليهم الصلاة والسلام) که خوا
 گە لە کانی لە بەین بردوون، هە موویان خا وە ن موعجیزە بوون، کە واتە: هیچ گە ل و
 میللە تیک پەکی لە سەر موعجیزە نە کە و تود، بە لام هەر نە یانو یستو و ئیمان بی ن،
 بۆ یە دفعه رموی: ﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾، ئەوانە ی پیش
 وانیش هەر قسە ی وە ک وانیان دە کرد ﴿تَشَبَّهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ

لِقَوْمٍ﴾، دل یان ویک دە چی، بە دل نیای ی ئیمە نایە ته کانی خۆ مانمان جوان ڕۆشن
 کردۆ ته وە، موعجیزە و بە لگە کانی خۆ مان جوان ڕۆشن کردۆ ته وە بو کە سانیک که
 مە بە ستیان بی و بیانە و ی دل نیابن.

لە کو تایی دا دفعه رموی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾، ئیمە تو مان
 نار دود بە هە ق، موژ دە دەر ی و تر سینەری، دلخۆش کەری و وریاکەر دە شی، واتە:
 تو ئە ی مو حە مەد ﷺ بە هە قە وە ڕە وانه کراوی، ئە گەر ئە وانه لە هە ق

دەگەر پێن، وە موژدە دەدریشی بۆ ئەوانە ی که ئیمانێ دەهێنن و موژدە ی ئەو دیان پێدەدە ی که لە دنیا و دوا پوژدا سەرفراز و خوشبەختن، وە ترسێنەریشی بۆ ئەوانە ی که بەروا ت پێ ناھێنن، که لە دنیا و دوا پوژدا زەرەر دەکەن ﴿وَلَا تَسْئَلْ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ﴾، وە دەر بەرە ی هاو دەلانی ناگری گێلە سەندوو (دۆزدەخ) تۆ بەرپر سيار نی و پر سيار ت لێناکری، واتە: ئەگەر ئەوانە ئیمان ناھێنن، تۆ تەنیا ئەو دت لە سەرە ناگاداریان بکە یە وەو موژدە دیان پێبەدە ی بە بەهەشت ئەگەر ئیمان بێنن و، بیان تر سێنی لە دۆزدەخ ئەگەر ئیمان یان نەهێنا، جا ئەگەر هەر ئیمان یان نەهێنا، ئەو د تۆ بەرپر سيار نی و، تۆ هەر هێندە بەرپر سيار ی که پێیان رابگە یەنی، وە ک خوا ﷻ لە شو ی نێکی دیکە دا فەر موویە تی: ﴿... فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ...﴾ (۲۰) آل عمران، تەنیا رابگە یان د لە سەر پێغەمبەری خوا یە ﷺ، که پێی رابگە یان د ئەو جار بەرپر سيار ی تی دیکە و ی تە سەر شانی ئەوانە ی که پێیان رابگە یە نراو د.

چەند مەسەلە یەکی گرنگ

مەسەلە ی یەکەم: که خوا ﷻ د فەر مووی: ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾، بۆ زانیاری تان رۆلە و مندا ل پال دانه لای خوا، خالی هاو بەشی نیوان ئەهلی کوفر د چ جوولە گەکان چ نە صرانی یەکان، چ بت پەرستەکان، مەگەر چۆن ئەگەر نا هەموویان رۆلە و مندا ل پال ددەنە لای خوا ﷻ، بۆ یە لە فەر مایە شتی کدا پێغەمبەر ﷺ فەر موویە تی: ﴿(قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكْ، وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكْ، فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَرَعَمَ أَنِّي لَا أَقْدِرُ أَنْ أَعْيِدَهُ كَمَا كَانَ، وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ: لِي وَلَدٌ فَسُبْحَانِي أَنْ أَتَّخِذَ صَاحِبَةً أَوْ وَلَدًا)﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۴۸۲)، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واتە: خوی بەرز فەر مووی: ئادەمیزاد منی بەدرو زانی، درو کردنی پال دایە لای من، ئەو دشی بۆ نەبوو، وە جنیوی پێدام و ئەو دشی بۆ نەبوو، (نەدەبوو و ابکات)، ئەو د که منی بە درو زانیو د ئەو د یە که گومانی وابوو د که من ناتوانم زیندوو ی

بکه‌مه‌وه (له حالیکدا که من هه‌والم پێداوه زیندووی ده‌که‌مه‌وه، مانای وایه منی به درۆ زانیوه)، وه جنیودانه‌کەشی به‌من ئه‌وه‌یه که گوتوو‌یه‌تی: من رۆله و منداڵم هه‌یه پاکیی بۆ من که هاوسهرم هه‌بێت، یاخود رۆله‌م هه‌بێ.

مسەله‌ی دووهم: خۆی تاكو پاك ئاوا به‌رپهرچی ئه‌وانه دهداته‌وه که رۆله‌ی

پالده‌دنه‌ لا، ده‌فه‌رموئ: ﴿سُبْحَنَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ

قَنِينٌ﴾، پاکیی بۆ وی، به‌لکو هه‌رچی له ئاسمانه‌کان و زه‌وییه، هی ویه و هه‌مووشیان بۆی ملکه‌چن، واته: خوا پێویستی به‌ منداڵ ناکات، چونکه هه‌موو بوون مولکی خواجه و هه‌موو دروستکراوه‌کان دروستکراوی خۆینی، واته: خوا ﷻ پێویستی به‌ غه‌یری خۆی نیه هه‌تا‌کو رۆله و منداڵیان له نیودا بۆخۆی په‌یدا‌بکات.

مسەله‌ی سێهه‌م: ئه‌وه که خۆی بێ وینه ده‌فه‌رموئ: ﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ﴾، له درسی فیزیادا قوتابیان ئه‌وه ده‌خوینن، که ماده‌ ئه‌وه‌یه نه

دروست ده‌بێت و نه له‌به‌ین ده‌چێ. جا یه‌کێ بۆی هه‌یه بلی: باشه خوا ئه‌و بوونه‌وه‌ری له چی دروست کردوه؟ له وه‌لامدا ده‌لێین: له‌پراستیدا ئه‌و یاسا فیزیایی یه له‌نیو بازنه‌ی به‌شه‌ردا راسته، به‌شهر ناتوانێ نه ماده‌ له‌به‌ینه‌ری و نه دروستیشی بکات، به‌لام ئه‌گهر به‌شهر خوا قیاس بکاته سهر خۆی، زۆر ناماقوولیی و سه‌هوی کردوه، چونکه به‌شهر دروستکراوه‌و ناتوانێ شت په‌یدا‌بکات، وه ناتوانێ شت له‌به‌ین به‌ری، به‌لام به‌ده‌یه‌ینه‌ر (خالق) ﷻ که غه‌یری خۆی هه‌مووی دروستکراو (مَخْلُوق) یه‌تی و په‌یدای کردوه، هه‌رکاتیکیش بیه‌وی ده‌توانێ له‌به‌ینی ببات، ئنجا له‌پراستیدا جیاوازی سه‌ره‌کی نیوان خوا ﷻ و دروستکراوه‌کانی هه‌ر ئه‌وه‌یه که به‌ده‌یه‌ینه‌ر (خالق) ده‌توانێ شت په‌یدا‌بکاو له‌به‌ینیشی به‌ری، به‌لام به‌ده‌یه‌ینه‌راو (مَخْلُوق) ناتوانێ نه هیج په‌یدا بکاو نه‌هیج له‌به‌ینه‌ری، به‌س ده‌توانێ گۆرانی به‌سه‌ردا بێنێ.

مسئله‌ی چوارم: که دفرمودی: ﴿كُنْ فَيَكُونُ﴾، ئایا مه به ست پیی قسه‌یه، یان نه وه ره مزو هیمایه؟ زوربه‌ی توژمره‌وانی قورئان دهلین: نه وه نیه که خوا ﷺ به شتیك بفرمودی: ببه، نه ویش په‌یدابیی، به لگو مه به ستی نه وه‌یه که ئیراده مه‌شیئته‌ی خوا همر کاتی رووی کرده شتیك، بو نه وه‌ی په‌یدای بکات، په‌کسهر په‌یداده‌بیت بی دواکه‌وتن، پیشتیش نه م مه‌سه‌له‌یه‌مان روونکرده وه.

مسئله‌ی پنجم: که خوا ﷺ دفرمودی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾، نه وه خو‌ی دوو سی به لگه‌ی تیدایه له‌سهر پیغه‌مبه‌رایه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ:

(۱) ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾، تو وهره له قورئان و له سوننه‌ت بکو‌له وه، سه‌د (۱۰۰) سال لیان بکو‌له وه، همر زیاتر ده‌گه‌یه په‌قین، که هه‌مووی هه‌قه، له‌رووی عه‌قیده وه، له‌رووی عیبادته وه، له‌رووی مواعمه‌لاته وه، له‌هه‌موو روویکه وه. (۲) نجا هه‌موو نه‌وانه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ موژده‌ی پیداون و، به قسه‌یان کردوه، خو‌شبه‌خت بوون له دنیا و له دواړوژدا.

(۳) وه نه‌وانه‌ی که ترساندوونی و به قسه‌یان نه‌کردوه، ته‌ماش‌ا ده‌که‌ی به‌دبه‌خت بوون، ته‌ماش‌ا بکه نه‌بوو به‌گری صیددیق و عومهری کوری خه‌تتاب خوا لیان رازی بی له کو‌ی له دنیا و له دواړوژدا، وه نه‌بوو جه‌هل و نه‌ضری کوری حارث له کو‌ی ؟، که‌واته: موژده‌دانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌وانه‌ی که نه‌و موژده‌یه‌یان قه‌بوول کردوو فرمانبه‌ری خوا و پیغه‌مبه‌ری خوایان ﷺ کردوو، نه وه دیاره له عاله‌می واقع‌دا به‌رجه‌سته بووه له که‌سانیک‌دا که به‌قسه‌ی پیغه‌مبه‌ریان کردوه ﷺ، وه هه‌روها ترساننده‌که‌شی له که‌سانیک‌دا به‌رجه‌سته بووه، که له فرمانی خوا لایانداوه، نه‌ودتا تووشی به‌دبه‌ختی و روورمه‌شی و روژرمشی بوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی بیست و پنجم

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە نایه‌تی (۱۲۰ تاكو ۱۲۳) واتە چوار (۴) نایه‌ت دەگریته‌ خو‌ی، لەم چوار نایه‌تەدا خوا ﷻ باسی هه‌لۆیستی جووله‌كه‌و نه‌صرانییه‌كانمان بۆ ده‌كات، چ خراپه‌كانیان، چ چاكه‌كانیان، وه‌ دوا‌ییش دیتە سەر دوا‌یین فەرما‌یشتی خو‌ی كه‌ ئاراسته‌ی جووله‌كه‌كانی ده‌كات، هه‌مان قسه‌ی كه‌ له‌ سه‌ره‌تای ئەم زنجیره‌ دەرسەدا كه‌ له‌ نایه‌تی چل (۴۰) دوه‌ ده‌ستی پێده‌كاتو ده‌فهرموی: ﴿يَبْنَی اِسْرَءِیْلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِی الَّتِیْ اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدِیْ اَوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِیْنِیْ فَاَرْهَبُوْنَ﴾، واتە: هه‌ر هه‌مان رسته‌ كه‌ كردوو‌یه‌ته‌ ده‌ستپێك، كردوو‌شیه‌تی به‌ كو‌تای‌ی دوانده‌كانی له‌ گه‌ل‌ خاوه‌ن كتیبه‌كاندا به‌ گشتی و جووله‌كه‌كان به‌ تاییه‌تی.

﴿وَلَنْ رَضَی عَنْكَ الْیَهُودُ وَلَا النَّصْرَی حَتّٰی تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدٰی اللّٰهُ هُوَ الْهُدٰی وَلَیْنِ اَتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِیْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِیٍّ وَلَا نَصِیْرٍ﴾ (۱۲۰)
 الَّذِیْنَ اٰتٰیْنَهُمُ الْكِتٰبَ یَتْلُوْنَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ اُولٰٓئِکَ یُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَمَنْ یُکْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِکَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ (۱۲۱) یَبْنَی اِسْرَءِیْلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِیْ الَّتِیْ اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَاِیْنِیْ فَاَرْهَبُوْنَ
 (۱۲۲) وَاتَّقُوا یَوْمًا لَا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْئًا وَلَا یُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَعَةٌ وَلَا هُمْ یُنصَرُوْنَ (۱۲۳)﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((وه همرگیز جووله‌که‌و دیانه‌کان لیت رازی نابن، هه‌تا شوین رېبازده‌کیان نه‌که‌وی، بلن: بېگومان ته‌نیا رېنمایی خوا رېنمایی‌یه، وه نه‌گهر پاش هاتنی ئه‌و زانیارییه‌ی بۆت هاتوه بکه‌ویه دواى ئارمژوو ده‌کانیان، ئه‌وه له‌لایان خواوه هیچ دۆست و پشتیوانت نابن ﴿١٢٠﴾ ئه‌وانه‌ی کتیبمان پیداون و وه‌ک شایسته‌یه‌تی ده‌یخوینینه‌وه، ئه‌وانه‌ پروایان پێیه‌تی، به‌لام ههر که‌سیک برپای پینه‌کات، ئه‌وه زیانباران ههرخۆیانن ﴿١٢١﴾ ئه‌ی وه‌چه‌ی ئیسرائیل! چاکه‌و نیعمه‌تی من که له‌گه‌لم کردوون له‌به‌رچاوتان بئ هه‌روه‌ها ئه‌وه که به‌سه‌ر جیهانیاندا په‌سندم کردوون (واته: پێشینه‌کانتان) ﴿١٢٢﴾ وه پارێز له‌ رۆژیک بکه‌ن که که‌س دادی که‌س نادات، وه هیچ که‌س قه‌ره‌بووی (فدیة) ی لئ وهرناگیرئ وه تکه‌کردن سوودی پئ ناگه‌یه‌نی و سه‌ریش ناخړئ ﴿١٢٣﴾)).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌کان

(وَلَنْ): (لَنْ: کَلِمَةٌ تَأْكِيدٌ وَتَأْيِيدٌ) ئه‌م وشه‌یه به‌کارده‌یئرئ بۆ جه‌خت کردنه‌وه له‌سه‌ر شتیک، وه بۆ ئه‌وه که ئه‌و شته همرگیز نابن، جا که لی‌رمدا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ﴾، واته: همرگیز جووله‌که‌و نه‌صرانیی یه‌کان پیت رازی نابن.

(تَرْضَىٰ): (رَضِيَ: قَبِلَهُ وَاخْتَارَهُ) شتتیک قه‌بوول کردو هه‌لیبژارد (وَرَضِيَهُ رَأَهُ أَهْلًا لَهُ)، واته: ئه‌و شته‌ی به‌شایسته‌ بینی (وَرَضِيَ مِنْهُ أَكْتَفَى بِهِ)، واته: ئیکتیفای به‌وه‌نده کردو وازی لئ هینا.

(مِلَّتَهُمْ): (الْمِلَّةُ كَالدِّينِ، وَهُوَ اسْمٌ لِمَا شَرَعَ اللَّهُ تَعَالَى لِعِبَادِهِ عَلَى لِسَانِ الْأَنْبِيَاءِ لِيَتَوَصَّلُوا بِهِ إِلَى جِوَارِ اللَّهِ، وَالْفَرْقُ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الدِّينِ أَنَّ الْمِلَّةَ

لا تُضَافُ إِلَّا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، واته: وشه‌ی (المَلَّةُ) همر به‌مانای (دین) دیت، وه ناوه بوئه‌وه که خوای بێ هاوتا له‌سهر زمانی پێغه‌مبهرانی (عليهم الصلاة والسلام) وه‌ک به‌رنامه‌یه‌ک بو به‌نده‌کانی داناوه، تا‌کو پێی بگهن به‌رمزنامه‌ندیی خواو پێی‌بگهنه‌ دراوسێیه‌تی خوا، به‌لام نایا وشه‌ی (المَلَّةُ) له‌گه‌ڵ (دین) دا جیاوازی چیه‌؟ هه‌لبه‌ته‌ له‌ زمانی عه‌مه‌یدا، ئه‌گه‌رنا وشه‌ی میلله‌ت له‌ زمانی کوردیدا به‌مانای گه‌له، ده‌گوتری: میلله‌تی کورد، به‌لام ئه‌وه به‌کاره‌ینانیکی عورفیه، ئه‌گه‌رنا له‌ به‌کاره‌ینانی قورئاندا وشه‌ی (المَلَّةُ) یانی دین، به‌لام جیاوازیان چیه‌؟ جیاوازیان ئه‌وه‌یه که دین

پال ده‌دریته‌ لای خوا (دین الله)، وه‌ک ده‌فه‌رموی: ﴿وَرَأَيْتُ النَّاسَ

يَذْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ النّصر، ناگوتری دینی موحه‌مه‌د ﷺ، به‌لکو ده‌گوتری، میلله‌تی موحه‌مه‌د ﷺ، میلله‌تی ئیبراهیم علیّه‌، واته: ئه‌وه دینه‌وه‌ ئه‌وه رێبازدی له‌سه‌ری بوونه... که‌واته: دینی ئیسلام ئه‌گه‌ر پال‌به‌ل‌پال ده‌دریته‌ لای خوا، ده‌گوتری: دین، به‌لام ئه‌گه‌ر پال‌به‌ل‌پال ده‌دریته‌ لای موحه‌مه‌د ﷺ ده‌گوتری: میلله‌ت، واته: ئه‌وه رێبازو ئه‌وه شیوه‌ دیندارییه‌ی که ئه‌وه‌ گرتوویه‌ته‌به‌رو په‌یره‌ویی لێ‌کردوه.

(هُدًى): (الْهُدَايَةُ دَلَالَةٌ لِّلطُّفْلِ، وَهِيَ عَلَى ثَلَاثَةِ دَرَجَاتٍ: عَامٌ لِّلْعَالَمِينَ، خَاصٌّ لِّلْإِنْسَانِ وَالْجَنِّ، وَخَاصٌّ بِالْمُتَّقِينَ) (ه‌دایه) بریتیه له‌ رێنمایی کردنیکی به‌ په‌نهانیو به‌ له‌باریی، وه ه‌دایه‌ت به‌گشتی سێ پله‌ی هه‌یه، واته له‌ قورئاندا به‌ سێ واتا به‌کارهاتوه:

یه‌که‌م: واتای یه‌که‌می ه‌دایه‌ت رێنمایی خوایه ﷺ بو هه‌موو دروستکارو ده‌کان، واته: ئه‌وه س‌سیسته‌م و یاسایه‌ی که خوا دایناوه بو بوونه‌ور، وه‌ک کاتیک

فیرعه‌ون په‌رسیار له‌ مووسا علیّه‌ ده‌کاتو ده‌لی: ﴿فَمَنْ زَكَّيْكُمْ يَمُوسَىٰ ﴿٤٩﴾

طه، واته: په‌روردگاری ئیوه‌ کییه‌ ئه‌ی مووسا؟ مووسا ده‌فه‌رموی: ﴿رَبَّنَا

الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ طه، واته: په‌روردگارمان ئه‌وه

کەسەیه بوونی بە ھەموو شتێک بەخشیوە، {ھیچ شتێک نەبووە، تاکو خوا بوونی پێ بەخشیوە}، پاشان ڕێنماییشی کردووە، ڕێنمایی کردووە چۆن بەرپۆمبجێت، بۆ نموونە: خۆر نەبووە، خوا پەیدای کردووە سیستمیکیشی بۆ داناوە پێی بەرپۆمبجێ، مانگ ھەرواوە لە گەردیلەووە تاکو کەھکەشان، لە خانەووە ھەتا ئینسان، ھەمووی خوا بوونی پێ بەخشیوە، وە سیستمیکیشی بۆ داناوە پێی بەرپۆمبجێ، ئەووە مانای یەکەمی ھیدایەت: ڕێنمایی خوا بەگشتی بۆ دروستکراوەکان.

دوووەم: واتای دووەمی ھیدایەت تایبەتترە لە یەکەم کە بریتییە لە ڕێنمایی تایبەتی خوا بۆ ئینسان و بۆ جن، کە بە پێغەمبەرێکی ناردوووەتی، وەک خوا دەربارەدی قورئان ھەرموووەتی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ...﴾ (١٨٥) البقرة، واتە: مانگی ڕەمەزان کە قورئانی تێدا نێرراوەتە خوا ڕێنماییە بۆ خەڵک ... واتە: ڕێیان پێشان دەدات.

سییەم: واتای سییەمی ھیدایەت بریتییە لە تەوھیق و یارمەتیدانی خوا بۆ ئەوانە کە بە دەم بانگی خواوە دین و شەریعەتی خوا قەبوول دەکەن، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَءَانَّهُمْ يَقُولُهُمْ﴾ (١٧) محمد، واتە: وە ئەوانە کە ڕێی راستیان گرتووە خوا ھیدایەتیان بۆ زیاد دەکات و تەقوایان پێ دەدات، یان دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (٦٩) العنكبوت، واتە: ئەوانە کە ڕێی ئێمەدا تێدەکوژن، ڕێیەکانی خۆمانیان پێشان دەدەین و سەرراستیان دەکەین (چۆن بەندایەتی بۆ ئێمە بکەن)، بێگومان خوا لە گەڵ چاکەکاران دایە. وە خوا دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (٢) البقرة، واتە: ئەو کتێبە گومانی تێدانییە، ڕێنماییە بۆ پارێزکاران (ئەوانە کە خۆ دەپارێزن، بەھۆی شوێنکەوتنی قورئان و زیاتر تێگەیشتن لە قورئانەووە بەرچاویان زیاتر ڕۆشن بێتەووە).

(تَلَوْنَهُ): (تلاوه: تَبِعَهُ متابَعه لَیْسَ بَیْنَهَا مَالِیْسَ مِنْهَا: ﴿وَالْقَمَرَ إِذَا لَلَّهَا ۚ﴾)

الشمس، والتلاوة تَخْتَصُّ بِاتِّبَاعِ كَتَبِ اللَّهِ الْمُنَزَّلَةِ، تَارَةً بِالْقِرَاءَةِ، وَتَارَةً بِالِإِرتِسَامِ لَهَا فِيهَا مِنْ أَمْرٍ وَنَهْيٍ، وَتَرْغِيبٍ وَتَرْهِيْبٍ، وَهُوَ أَحْصَى مِنْ الْقِرَاءَةِ فَكُلُّ تِلَاوَةٍ قِرَاءَةٍ وَلَیْسَ كُلُّ قِرَاءَةٍ تِلَاوَةً، واته: وشهی (تلا) له زمانی عمره‌میداد و له قورئاندا، به دوو واتا هاتوه: به‌مانای شوینی که‌وتن،

و ده‌ک خوا ده‌فمرموی: ﴿وَالْقَمَرَ إِذَا لَلَّهَا ۚ﴾ الشمس، واته: وه سویند به مانگ

که به‌دوای خو‌ردا دی، دوای ئه‌وه‌ی خو‌ر ئاوا ده‌بی مانگ دی، وه (تلا) به‌مانای خویندنه‌وه‌و قیرائه‌تیش دیت، له‌به‌رئه‌وه‌ی خویندنه‌وه‌ی وشه‌کان

به‌دوای یه‌کدا دیتو، ئه‌ویش به‌دوای یه‌کدا هاتنی تیدایه که‌واته: ﴿يَتْلُوْنَهُ حَقَّ

تِلَاوَتِهِ ۚ﴾، یانی: وه‌ک پی‌ویست ده‌یخویندنه‌وه، یان وه‌ک پی‌ویست شوینی ده‌که‌ون.

(عَدَلٌ): لی‌رده‌ا به‌مانای قهره‌بوو دی، وه‌ک خوا له قورئاندا فهرموویه‌تی: ﴿أَوْ

عَدَلٌ ذَلِكَ صِيَامًا ... ۹۵﴾ المائدة، واته: به‌رانبهری ئه‌وه‌ با به‌قه‌دەر ئه‌وه

به‌ر‌و‌ژووبی، که‌فهرتی که‌سی‌ک که ئی‌حرام ده‌شکینی، ئه‌گهر ئاژه‌لیکی ده‌ست نه‌که‌وت، یا‌خود بارته‌قای وی خواردنی نه‌بوو، با له‌جیاتی ئه‌وه‌ هی‌نده‌ی خواردنه‌که به‌ر‌و‌ژوو بی‌ت.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوا ﷺ به پی‌غه‌مبهر ﷺ ده‌فمرموی: {وه له دوای پی‌غه‌مبهریش به ههموو

مسولمانیک ده‌فمرموی، چونکه وه‌ک تو‌ی‌ژده‌روانی قورئان و زانیانی (أصول الفقه)

ده‌لین: ههموو ئه‌و نایه‌تانه‌ی که پی‌غه‌مبهرانی خویان (عليهم الصلاة والسلام)

پی دوی‌نلراون ئۆمه‌ته‌که‌شیانیانی پی دوی‌نلراون، مه‌گهر به‌به‌لگه‌یه‌ک تایبه‌ت

کرا‌بن به پی‌غه‌مبهری خواوه ﷺ ئه‌گهرنا ههموو ئه‌و نایه‌تانه‌ی که دواندنیان

تیدایه له خواوه بۆ پی‌غه‌مبهر ﷺ، ئۆمه‌ته‌که‌شی ده‌دوینن، به‌بی جیا‌وازی {

﴿وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾، جووله که و نه صرپانی یه کان لیت رازی نابن، تا به دواى دین و ریبازه که یان نه که وى، واته: به هیچ شتى لیت رازی نابن، همرچه نده تو مودارایان له گه لدا بکه و چاکه یان له گه لدا بکه و، ته نیا وهختی لیت رازی دهن و وهختی تو به په سند دهران، که به دواى ریبازو دینی نه وان بکه وى ﴿قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى﴾، به لام تو پییان بلئ: بهس رپنمایى خوا رپنمایى یه، نجا ئایا رپنمایى خوا له چیدا بهرجه سته ده بیئت؟ بیگومان له دواى هاتنى پیغه مبهرى کوئایى ﷺ، له و قورئانه دا که بوئ ناردودو له و ریبازو شیوازدا که پیغه مبهرى کوئایى ﷺ قورئانى پی جیبه جیکردود، که پیی دهگوترئ سوننهت، بهرجه سته یه، ﴿وَلَمَّا أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾، وه نه گمر تو به دواى نارمزوویان بکه وى، دواى نه ودى زانیاریت بو هاتود (که واته: قورئان زانیاری خوایه) ﴿مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، نه وه جگه له خوا هیچ سهرپهرشتیارو هیچ دوستیکت نیه، وه هیچ یاریده دهریکتان نابیت.

دهلئین له (ئیمام نه حمهد) یان پرسپوده: به لگهت جیبه له سهر نه وه که که سیك بلئ: قورئان دروستکراوه، کافر ده بیئت؟ گوتوو یه تی: نه م نایه ته که ده فرموى: ﴿بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾، (دواى نه و زانیارییه که بوئ هاتود) دهلئ: که واته قورئان زانیاری خوایه و، (عیلم) یش سیفه تی خوایه و سیفه تی خواش نابئ دروستکراوبئ، هه روده ها خوا که ده فرموى: ﴿... فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ ...﴾ ﴿١٤﴾ هرد، بزائن که قورئان به زانیاری خوا نییراومته خوار.. نجا ده فرموى: ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ﴾، دواى نه ودى باسى جووله که و نه صرپانی یه خراپه کان دهکات، دیته سهر باسى نه وانیه یان که هیدایه تیان ده ریئت و هیدایهت و مرددگرن، ده فرموى: نه وانیه که کتیبمان پی داون و دک شایسته یه ده یخویننه وه، یان و دک نه ودى شایسته یه شوینی ده که ون ﴿أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾، نا نه وانیه

به‌راستی ئیمان‌یان به‌کتیبی خوا هه‌یه، یاخود ئه‌وانه‌ی به‌راستی ئیمان به‌کتیبی خوا دینن، هه‌موو ئه‌وانه‌ن که له‌گه‌ڵ ته‌و‌رات و ئینجیلی پێش‌و‌دا راست ده‌که‌ن و، ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ ته‌و‌رات و ئینجیلدا راست بکه‌ن و چاک شوینیان بکه‌ن، ئیمان به‌ پێغه‌مبه‌ری کۆتایی ﷺ دینن، بۆچی؟ چونکه نیشانه‌کانی پێغه‌مبه‌ری کۆتایی ﷺ وه‌ موژده‌دان به‌هاتنی پێغه‌مبه‌ری کۆتایی ﷺ، له‌ ته‌و‌رات و ئینجیلدا هه‌یه

﴿ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾، وه‌ هه‌ر که‌سێک بپه‌روا بێ به‌ پێغه‌مبه‌ری کۆتایی ﷺ یاخود به‌کتیبی خوا، ئا ئه‌وانه زیان بارانن.

ئنجا له‌ کۆتایی ئه‌و ئایه‌تانه‌دا که هه‌موویان باسی جووله‌که‌کان به‌تایبه‌ت و خاوه‌ن کتیبه‌کان به‌گشتی ده‌که‌ن، ده‌فه‌رموی: ﴿يٰۤيٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ﴾، ئه‌ی وه‌چه‌ی ئیسرائیل! (ئه‌ی نه‌وه‌ی یه‌عقوب) چاکه‌ی من به‌سه‌ر خۆتانه‌وه‌ به‌ینن، یادی بکه‌نه‌وه‌و له‌بیرتان نه‌چی ﴿وَ اَنّٰی فَضَّلْتُكُمْ عَلَی الْعٰلَمِیْنَ﴾، وه‌ که‌ من به‌سه‌ر جیهانیاندا په‌سندم کردوون و هه‌لمبژاردوون، دیاره ئه‌و جووله‌کانه‌ی ئیستا، یاخود رۆژگاری پێغه‌مبه‌ر ﷺ مه‌به‌ست نین، به‌لکو مه‌به‌ست پێی بابو باپیرانیانه، که له‌ رۆژگاری خۆیدا هیچ که‌س له‌وان (جووله‌که‌کان) باشت‌ر نه‌بوو، چونکه ئه‌و‌کاته هه‌ر ئه‌وان به‌ دوا‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا که‌وتوون که‌ مووسایه، وه‌ هه‌ر ئه‌وان بوون که‌ شایسته‌یی ئه‌وه‌یان هه‌بێت له‌گه‌ڵ که‌م و کوورپیه‌کانیشدا، که‌ کتیبی خوا هه‌لبه‌گرن، وه‌ به‌رنامه‌ی خوا له‌ ژیا‌نی خۆیاندا پیاده‌ بکه‌ن، بۆیه ئه‌و‌کاته له‌ هه‌موو خه‌لکی سه‌رده‌می خۆیان باشت‌ر بوون، به‌لام نه‌ک له‌ خه‌لکی ئیستا باشت‌ر بن، چونکه خوا له‌ سوورمه‌تی (البینة) دا ده‌فه‌رموی: ﴿اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ وَالْمُشْرِکِیْنَ فِیْ نَارِ جَهَنَّمَ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا اُولٰٓئِکَ هُمُ سُرُّ الْبَرِیَّةِ ۝٦﴾، واته: بێگومان ئه‌وانه‌ی که‌ بپه‌روان له‌ خاوه‌ن کتیبه‌کان و له‌ هاوبه‌ش بو‌ خوا دانهره‌کان، ئه‌وانه له‌ ئاگری دۆزه‌خدا هه‌میشه‌یین و ئه‌وانه خراپه‌ترین دروستکراوی خوان، یان ده‌فه‌رموی: ﴿اِنَّ شَرَّ

الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الأنفال، واته: خراپ‌ترین زینده‌ور له‌لای خوا ئه‌وانه‌ن که بی‌پروان، چونکه ئیمان ناهینن، جا ده‌فرموی: ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا﴾، وه له رۆژێک خۆتان بیاریزن، (واته: له سزای رۆژێک خۆتان بیاریزن) که هیچ کهس ده‌فریای کهس نایئ ﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾، وه هیچ کهسیک به‌لا‌گیرده‌وو قهرم‌بووی لی وهرناگیری ﴿وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَعَةُ﴾، وه هیچ کهسیک تکاو ره‌جای هیچ کهسیک سوودی پئ ناگه‌یه‌نی ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾، وه هیچ کام له‌وانه‌ش سه‌رناخه‌ین و یارمه‌تی نادرین، که‌واته چار همر ئه‌وه‌یه که ئیمان به‌ پیغه‌مبهری کۆتایی بێنن و، به‌دوای دوایین نوسخه‌ی هیدایه‌تی خوا بکه‌ون که قوربانی به‌رزو به‌پیر.

چهند مه‌سه‌له‌یه‌کی گرن‌گ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: ئه‌وه که ده‌فرموی: ﴿وَلَنْ رَّضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ

تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾، جووله‌که‌و نه‌صرانی یه‌کان لی‌ت رازی نابن تا به‌ دوا‌ی دینه‌که‌یان نه‌که‌وی، ئه‌وه حه‌قیقه‌تی‌که‌ خوا به‌ پیغه‌مبهری ﷺ را‌گه‌یانده‌وه، وه به‌ ئۆمه‌ته‌که‌شی و به‌ ئی‌مه‌شی را‌گه‌یانده‌وه، که ئی‌مه ده‌ست بشۆین له‌وه که جووله‌که‌و نه‌صرانیان له‌ خۆمان رازی بکه‌ین، لی‌مان رازی نابن! دیاره‌ ئه‌و جووله‌که‌و نه‌صرانیانه‌ی که مسو‌لمان ده‌بن جووله‌که‌و نه‌صرانی نامینن، بۆیه له‌ خواش رازین و له‌ ئی‌سلامیش رازین و له‌ مسو‌لمانانیش رازین، به‌لام ئه‌وه‌ی که به‌ جووله‌که‌یی و به‌ نه‌صرانی ده‌می‌نیه‌وه، ئه‌وه موس‌ته‌حیله له‌ مسو‌لمانان رازی بن، مه‌گه‌ر کاتی که مسو‌لمانان به‌دوایان بکه‌ون، جا ئه‌گه‌ر مسو‌لمانان ماستاوایان بۆ کردن و به‌دوایان که‌وتن و وه‌ک ئه‌وانیان کرد، ئه‌و کاته لی‌یان رازی ده‌بن و په‌سندیان ده‌که‌ن، ئی‌ستاش وایه‌و هه‌رکه‌سیک به‌ ده‌هۆلی ئه‌مه‌ریکا و به‌ ده‌هۆلی جووله‌که‌و ئی‌سرائیل هه‌له‌په‌ری، ئه‌وه ده‌لین:

زۆر پیاوی باشه جا حوکمهت و دهوڵهت بئ، حیزب بئ، شهخص بئ، لیئ
رازین و دهلّین تۆ ئینسانی باشی، بهلام ههرکه سینک دژی سیاسهتی ئەوان بیّت و
دژی بیروبوچوونه کانی ئەوان بئ و دژی کوفرو زولمی ئەوان بئ، ئەوه
تیرۆریست و خراپه کاره و گیره شیوینه و مافی ژیان و مافی مانه وهی نیه !

مهسهلهی دووم: خوا ﷺ دهفرموی: ﴿ قُلْ اِنَّ هٰذِي اِلَٰهِي هُوَ الَّذِي هُوَ الْهٰدِي ۚ ﴾، بلئ:

تهنیا رینمایي خوا رینمایي یه، (واته: تهنیا بهرنامهی خوا بهرنامهیه،

لهوبارهوه خوی بهرزو مهزن له سوورمقی (الأنعام) دا دهفرموی: ﴿ وَاَنَّ هٰذَا

صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذٰلِكُمْ

وَصَّكُمْ بِهِ ۚ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ الأنعام، واته: ئەمه راسته شهقامی منه

(واته: ئیسلام) شوینی بکهون و بهدوای رینچهکان مهکهون، ئەگەرنا له

راسته شهقامی خوا په رته وازه دهبین ﴿ ذٰلِكُمْ وَصَّكُمْ بِهِ ۚ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾،

خوا ئەم نامۆژگارییهی ئیوهی کردوه، بۆ ئەوهی ته قوواتان پئ پهیدا بیّت و بۆ

ئوهی پاریز له خوا بکهن، کهواته کئ ئەهلی ته قوایه؟ که سینک که تهنیا

رپی ئیسلام دهگری، وه له رپی ئیسلام لا نادات، بهلام که سینک له رپی ئیسلام

لادهداو بهدوای کویره رپیان دهکهوئ و به دوای رینچهکه و بیردۆزه

شهتانییهکان دهکهوئ، ئەگەر سهریشی به بهرمالییهوه بجئ، ئەگەر

خاوهنی تهکیه و خانه قابئ، ئەگەر مزگهوت دروست بکات، ئەگەر ههرچی

بکات... ئایا دهتوانئ بلئ: من ئەهلی ته قوام؟ نه خیر، چونکه خوا ﷺ

دهفرموی: بهدوای راسته شهقامی من بکهون و بهدوای رینچهکان مهکهون،

پاشان دهفرموی بۆیهش ئەم نامۆژگارییهم کردوون تاگو ته قوواتان

پهیدا بیّت ! کهواته: که سینک پاریزکار و موتهقی و ئەهلی خوایه، که تهنیا

بهدوای دینی خوا بکهوئ و، که سینک که بهدوای رینچهکان بیردۆزهکان

دهکهوئ و بهدوای غهیری قورئان و سوننهت دهکهوئ، ئەوه له راستیدا ههر

ناوونیشانیکی هه بیّت وه ههر دیمهن و رینگ و رواله تیکی هه بیّت، به ئەهلی

ته قوا له قهلام ناری، به لکو ههر به مسولمانیش له قهلام ناری، چونکه

مسولمان نهو که سهیه ته نیا به دوی رپی خوا بکه وی، ته نیا بو خوا
 گهر دنکه ج بیت، له و باره ووش ئهم فهرموودمیه ههیه: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
 مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَطًّا ثُمَّ قَالَ: (هَذَا سَبِيلُ اللَّهِ)
 ثُمَّ خَطَّ خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، ثُمَّ قَالَ: (هَذِهِ سُبُلٌ مُتَفَرِّقَةٌ عَلَى
 كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ وَقَرَأَ: ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا
 فَاتَّبِعُوهُ...﴾ (١٥٣) ﴿الأنعام﴾ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٤٤٣٧)، وَالطَّيَالِسي بِرَقْم:
 (٢٤٤)، وَالنَّسَائِيُّ فِي (الْكَبَرِيِّ) بِرَقْم: (١١١٧٤)، وَالذَّارِمِيُّ بِرَقْم: (٢٠٦)،
 وَالطَّبْرِيُّ فِي (التَّفْسِيرِ) بِرَقْم: (١٤١٦٨)، وَصَحَّحَهُ الْحَاكِمُ فِي
 (المستدرک) بِرَقْم: (٣٢٤١)، وَوَافَقَهُ الذَّهَبِيُّ، وَصَحَّحَهُ أَحْمَدُ شَاكِرٌ { که
 ئهمه جوړیکه له تفسیرکردنی پیغمبهر ﷺ بو قورئان. واته: عهبدوولای
 کوری مه سهوود دهلی: له خزمهت پیغمبهر ﷺ دانیشتبووین، هیلیکی بو
 کیشین به - دارووچکهیهک، یان به په نجهی موباردهکی له سمر گل - وه
 فهرمووی: ئه وه رپیازی خوایه، وه دواپی هه ندی هیلی خواروخیچی له لای
 راستو چمپی هیله راسته که کیشان و ئاماژدی بو ورده هیله کان کردو
 فهرمووی: ئه ووش رپیچکه کانن و له سمر هر رپیچکهیهک شهیتانیک ههیه،
 خه لکی بو بانگ دهکا (مارکسیزم، کومونیزم، ماویزم، که زیاتر کاتی خو
 هه بوون، کاپیتالیزم، لیبرالیزم، سیکولاریزم ناسیونالیزم، ئه وانه گشتیان
 رپیچکه ن)، وه له سمر هر کام له و رپیچکانه شهیتانیک ههیه، (به لکو
 شهیتانه کان هه ن)، که خه لکیان بو بانگ دهکهن، ئنجا ئهم نایه تهی خویندوه:
 وه ئهمه راسته شه قامی منه، دهجا شوینی بکه ون و مه که ونه شوین رپیچکه کان،
 هه لیه ته سمر نجامیش دیاره و که هر که سیك به دوی رپی شهیتان بکه وی، به
 ته نکید له گهل شهیتان له دۆزه خدا کۆد ده بیته وه، وه هر که سیك به دوی
 پیغمبهر بکه وی ﷺ، به دلنیاپی ئه وودی له دنیا دا له خزمهت ری و شوینی
 ئه و دابی، له دوار و ژیشدا له خزمهت ئه ودا ده بیته له به هه شتی خوادا. خوا له و
 که سانه مان بگیری که له دنیا دا له خزمهتی رپیازی پیغمبهر دا دمبن ﷺ وه
 له دوار و ژیشدا له به هه شتی رازا وه نه بر اودی خوادا دمبن، ئنجا دمر بار دی

ئهو ده‌ که له جووله‌که‌و نه‌صرانیان قه‌بوول ناکرێ، که بێجگه‌ له ئیسلام به‌ دوای هیچ شتیکی دیکه‌ بکه‌ون و، جگه‌ له موحه‌مه‌د ﷺ به‌دوای هیچ پێغه‌مبه‌ریکی دی بکه‌ون، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فهرموویه‌تی: { (وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٍّ وَلَا نَصْرَانِيٍّ، ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ، إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بَرَقَم: ٢٨٤)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ } واته‌: سوێند به‌و که‌سه‌ی که گیانی موحه‌مه‌دی به‌ده‌سته‌ (سوێندی پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ زۆری ئاوا بووه‌) گوێبیستی من نابێ له‌م ئۆمه‌ته‌، هیچ که‌سیکی جووله‌که‌و هیچ که‌سیکی نه‌صرانی، پاشان ئیمان به‌وه‌ نه‌هێنی که‌ پێمدا په‌وانه‌کراوه‌، ئهو ده‌ مسۆگەر ده‌جێته‌ دۆزه‌خ و هاوه‌لی دۆزه‌خه‌.

له‌م فهرموودیه‌ و مرده‌گیرێ، که وشه‌ی (الْأُمَّةُ) دوو چه‌مک و واتای هه‌یه‌، بۆیه‌ ئه‌وانه‌ی که ئیماندارن پێیان ده‌گوترێ ئۆمه‌ته‌ی موحه‌مه‌د ﷺ، وه‌ به‌شهریه‌تیش هه‌ر پێی ده‌گوترێ: ئۆمه‌ته‌ی موحه‌مه‌د ﷺ، ئه‌دی جیاوازیان چیه‌؟ جیاوازیان ئه‌ودیه‌ که ئه‌وانه‌ی ئیماندار به‌ موحه‌مه‌د ﷺ هه‌یناوه‌، پێیان ده‌گوترێ: (ئۆمه‌ته‌ی وه‌لام‌م‌رده‌وه‌) (الْأُمَّةُ الْمُسْتَجِيبَةُ)، چونکه‌ ئێمه‌ وه‌لام‌مان داوته‌وه‌و گوتوو‌مانه‌: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ خزمه‌ت داین و به‌ دوات ده‌که‌وین و له‌ خزمه‌ت رێبازکه‌ت داین، به‌لام ئه‌وانی دیکه‌ (ئۆمه‌ته‌ی بانگ‌کراون) (الْأُمَّةُ الْمَدْعُوتَةُ)، چونکه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ بانگی کردوون، به‌لام جوابیان نه‌داوته‌وه‌، ئه‌گه‌رنا ئه‌وانیش هه‌ر له‌سه‌ر میلاکی پێغه‌مبه‌رن ﷺ، چونکه‌ ئه‌گه‌ر هه‌زار (١٠٠٠) سال به‌ دوای مووسا و عیسا و ئیبراهیم و به‌دوای زمرده‌شت به‌دوای هه‌ر که‌سیک بکه‌ون که به‌ پێغه‌مبه‌ری دهران، ئایا لای خوا پێغه‌مبه‌ر بووبێ، یان پێغه‌مبه‌ر نه‌بووبێ، مادام به‌دوای موحه‌مه‌د ﷺ نه‌که‌ون، بای فله‌سیک ناکا! ئهو ده‌ پێغه‌مبه‌ر و ده‌فهرموێ، وه‌ خواش ﷻ له‌ سوڤه‌تی (الأعراف) دا ده‌فهرموێ: ﴿ قُلْ يٰٓأَيُّهَا

النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ... ﴿١٥٨﴾ ، واته‌: بێن: ئه‌ی خه‌لکینه‌! من پێغه‌مبه‌ری خوا، په‌وانه‌کراوی خوام بۆ هه‌مووتان به‌بێ هه‌لاواردن،

واتە: هەمووتان دەبێ بە دوام بکەون، چونکە لە دوای هاتنی موحەممەد ﷺ هەموو ئەو بەرنامانەی کە بۆ کۆمەڵگایەکی دیاریکراو و لە قۆناغێکی دیاریکراودا هاتوون، نەماون و ئەگەر مابیشن گۆپراون و دەستکاری کران، و ئەگەر گریمان نەشگۆڕابن، چونکە بۆ قۆناغ و کۆمەڵگایەکی تایبەت و دیاریکراو نۆڕراون، ئاسایی یە کە بۆ کۆمەڵگا و قۆناغێکی دیکە نەشێن، کە بۆ چارەسەری کێشە و گرتەکانی وان نەنۆڕراون، بەلام تاکە بەرنامەیە کە بۆ هەموو بەشەر هاتو، بەدریژایی زەمان بە پانیی زەمین، ئەو شەریعەتەیه کە بۆ پێغەمبەری کۆتایی هاتو، کە لە ئیسلامدا بەرجەستەیه.

مەسەلەی سێیەم: کە خۆی پەروردگار دەفەرموێ: ﴿وَلَمَّا أَتَبَعْتَهُمْ بَعْدَ

الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾، ئەگەر تۆ بەدوای ئارەزووی وان بکەوی، پاش ئەو زانیارییە کە بۆت هاتو. ﴿مَا لَكَ مِنْ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، لە لایەن خواوە هیچ دۆست و هیچ پشتیوانێک و یارمەتی درێکت بۆ نابێ، لێردا مەبەست ئەوە نیە ئەگەر ئەو بووبێ کە پێغەمبەر ﷺ بەدوای جوولەکە و نەصرانییەکان بکەوێ، بەلکو لە راستیدا مەبەست ئەوەیە کە ئێمە تێبگەین کە قەزییە کە زۆر جیددییه، شوێن پێ هەلگرتنی پێغەمبەری خاتەم ﷺ، وە وریا بوون لە ترازان و لادان لە راستەشەقامی پێغەمبەر ﷺ، زۆر جیددییه و تەنانهت لە پێغەمبەری خواش ﷺ قەبوول نەکراوە ئاوا بە توندی پێ گوتراوە، ئەگەرنا لەبەر ئەوە نیە کە پێغەمبەر ﷺ بگۆنجن لایدا، وە ک لە شوێنی دیکەش خوا پێی دەفەرموێ: ﴿لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ...﴾

﴿٦٥﴾ الزمر، واتە: ئەگەر هاوبەش بۆ خوا دانێی کردموە کەت هەڵدەوێت، خۆ خوا زانیویەتی کە شیرک بۆ خوا پەیدا ناکات، بەلام بۆ ئەوەی خەلکی دیکە پێ بترسێن و بزانی مەسەلە کە زۆر جیددییه، ئەو شیوازی بەکارهێناوە.

مەسەلەی چوارەم: که خوا ﷻ دفرمووی: ﴿الَّذِينَ ءَاتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ

تِلَاوَتِهِ﴾، چ مەبەست لە (يَتْلُونَهُ) شوین کە وێنی کتیبی خوا بێ، چ خۆیندنه و دی بێت، کە سانیك بەراستی بە ئیماندار لەقەڵەم دەدرین، وە بە ئیماندار بە کتیبی خواو ئیماندار بە پیغەمبەری خوا ﷺ دادەدرین، کە وەك پیویست بە شوین کتیبی خوا بکەون، وەك پیویست پیودی پابەندین، چونکە پاش شوینکە وێنی کتیبی خواو چاک خۆیندنه و دی، بەو دەبی کە حەڵالە بە حەڵالە کە ی بزانن و حەرامە کە ی بە حەرام بزانن، وەك پیویست پابەندی بێت.

مەسەلەی پێنجەم: که لە کۆتاییدا خوا ﷻ ئەودی کە لە سەرمتاوە دفرموویەتی:

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا اِلٰهِيْ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاِنِّيْ فُضِّلْتُكُمْ عَلٰى الْعٰلَمِيْنَ﴾، لیـرمدا دووبارە کردۆتەو، لەگەڵ تۆزیک جیاوازییدا، ئەو لەراستیدا بۆ ئەومێ کە لە سەرمتاوە کۆتاییدا خۆی پەروردگار، بەلگە لەسەر جوولە کەکان و ئەهلی کیتاب بەگشتی تەواو بکات، کە مادام خوا ئەو هەموو چاکە لەگەڵ کردوون، دەبێت لە بەرانبەر ئەو چاکانە ی خوادا سوپاسگوزاری بکەن، شوکرانە بژیرین و بۆتان نیە کوفر بە کتیبە کە ی بکەن، کە دوایین کتیبە بۆ هەموو بەشەرییەتی ناردووە بۆتان نیە کوفر بە پیغەمبەرە کە ی بکەن، بەلگە ئەگەر بتانەوی سوپاسگوزار و شوکرانە بژیرین و بتانەوی بەبی وەفا و سێڵە لەقەڵەم نەدرین، پیویستە وەك چۆن ئیمانێ بە مووسا و پیغەمبەراییەتیە کە ی هیناوە، ئیمان بە پیغەمبەری کۆتاییش بینن، کە موحمەد ﷺ بەو کتیبە و بەو شەریعەتە کۆتاییە شەو کە خوا ﷻ بۆی ناردووە پابەندین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی بیست و شەشەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ئایەتی (۱۲۴ تا ۱۲۹) لە سوورەتی (البقرة) دەگرتە خۆی، لەم شەش ئایەتە موبارەکەدا خوا ﷻ باسی ئەو دیمان بۆ دەکات، کە چۆن ئیبراھیمی ﷺ کردۆتە پیشەوا بۆ خەڵکی، واتە: پیشەردوو پیشەوایان بۆ دینداریی و بەنداییەتی راستەقینە بۆ خوا، وە پاشان چۆن کەعبەی کردود بە شوینی کۆبوونەوادی خەڵک و شوینیکی پر ھێمنیی و ئاسایش، وە دوایی باسی ئەو دیمان بۆ دەکات کە چۆن ئیبراھیم و ئیسماعیلی کۆری ڕاسپاردود کە کەعبە پاک بکەنەو، بۆ کەسانیک کە طەوافی بەدەورددا دەکەن و تێیدا دەچنە ئیعتیکافەو و سەجدەو ڕکوعی تێدا دەبن، وە دوایی دووعاو پارانەوادی (ئیبراھیم) مان ﷻ بۆ باس دەکات، ھەروەھا چۆنیەتی دروستکردنی کەعبەمان بۆ باس دەکات لەلایەن ئیبراھیم و ئیسماعیلی کورپیەو (عليهما الصلاة والسلام).

﴿ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿۱۲۴﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخَذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿۱۲۵﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ يَأْتِ اللَّهُ وَالْيَوْمَ الْآخِرُ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَيُئْسُ الْحَصِيدُ ﴿۱۲۶﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۲۷﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ

أَنْتَ الثَّوَابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

((وہ یادبکەوہ کاتیک پەروردگاری ئیبراھیم بە چەند ئەرکیک تاقی کردەوہ، ئەویش بە تەواوی ئەنجامیدان، جا خوا فەرمووی: من دەتکەمە پێشەوا بۆ خەلکی گوتی: لە وەچەکەیشم؟ فەرمووی: نا ستەمکاران بەلێنی من نایانگریتەوہ ﴿١٢٤﴾ وە یاد بکەوہ کاتیک کە خانووی کەعبەمان کردە مەکوو مایە ئاسایش بۆ خەلکی، وە شوینی لیوستانی ئیبراھیم بکەنە نوێژگە، وە بە ئیبراھیم و ئیسماعیلمان ڕاگەیاندا کە مالهەکم پاک بکەنەوہ بۆ طەوافکەران و خەلوەکیشان و ڕکووعبەران و کڕنووشبەران ﴿١٢٥﴾ وە یاد بکەنەوہ کاتی ئیبراھیم گوتی: پەروردگارم ئەم شوینە پڕ هیمنیی و ئاسایش بکەو لە میوەجات بە خەلکەکە ی بدە، ئەوانەیان کە بڕوا دێن بە خواو بە ڕۆژی دوازی، (خوا) فەرمووی: ئەوێش کە بێ بڕوایە، کەمێک پێی دەگوزەرنم، پاشان پەلکێشی دەکەم بمرەو ئازاری ئاگر کە خراپترین سەرئەنجامە ﴿١٢٦﴾ وە یاد بکەنەوہ کاتی ئیبراھیم و ئیسماعیل بناغە مالی خوایان بەرز دەکردەوہ (دەیانگوت:)) پەروردگارمان لیمان وەربگرە بێگومان هەر تۆی بیسەری زانا ﴿١٢٧﴾ پەروردگارمان وە بمانکە ملکەچی خۆتو لە وەچەکەشمان کۆمەلێکی گەردنکەج بۆخۆت بڕەخسێنە، وە خوا پەرستیەکانمان پێشان بدەو لیمان خۆشبە، بێگومان هەرتۆی تۆبە وەرگری بە بەزەیی ﴿١٢٨﴾ وە پەروردگارمان پێغەمبەریکیان تیدا بنێرە کە ئایەتەکانی تۆیان بەسەردا دەخوینێتەوہ و کتیب و حیکمەتیان فێردەکات، پاک و چاکیان دەکات بێگومان هەر تۆی زالی کاربەجی ﴿١٢٩﴾)).

شیکردنه وهی هه ندیك له وشه کان

(وَإِذْ) له دهرسه کانی رابردووشدا باسما ن کرد، که خوا لیږه دهفرموئ: (وَإِذْ أَبْتَلَى) له چه ند شوینی کدا، وشه ی (إِذْ) (مَنْصُوب) ه، به پیئی نه وه که به کات دادفری ت، واته: کاتیك که شتیکی تی دا نه نجام دراوه، وهك: (اَذْكَر) یادبکه وه.

(وَإِذْ أَبْتَلَى): واته: تاقیکردوه، به لام نه سلی (ابْتَلَى: بَلَى الثُّوبُ بَلَى وَبِلَاءٌ، أَيْ: خَلِقَ)، واته: بهرگه که شربوو (خَلِقَ): شربوو، کۆن بوو. وه دهگوتری: (وَبِلَوُثُهُ: اخْتَبَرْتُهُ كَأَنِّي أَخْلَقْتُهُ مِنْ كَثْرَةِ اخْتِبَارِي لَهُ)، واته: تاقیم کردوه، وهك نه وهی که تو نهو شته ت کۆن کردبی ت، هی ندهی تاقیبکه یه وه بیجه ربینی.

(بِكَلِمَةٍ): واته: وشه کان که کوی (كَلِمَةً) یه، که لیږدا به مجوره تهفسیرکراوه: (هِيَ الْأَشْيَاءُ الَّتِي امْتَحَنَ اللَّهُ بِهَا إِبْرَاهِيمَ)، واته: نهوشتانه ی که خوا ئیبراهیمی پی تاقیکردوونه وه، که کۆمه ئیک فرمانی پیکردوون و کۆمه ئیک ئهرکی پی سپاردوون.

(فَأَتَمَّهُنَّ): واته: تهواوی کردن، هه موو ئهر که کان که خوا ئیبراهیمی پی تاقیکردنه وه، به تهواوی جیبه جی کردوون به تهواوی، ده لی: (تَمَامُ الشَّيْءِ: انْتِهَآؤُهُ إِلَى حَدٍّ لَا يَحْتَاجُ إِلَى شَيْءٍ خَارِجٍ عَنْهُ) که دهگوتری نهوشته تهواو بووه، واته: گهیشوته راددمیهك که پیویستی به هیج شتیکی دهرموه ی خوی نیه.

(إِمَامًا): واته: پی شهوا، که سیک که سهرمه شق و پی شهنگی خه لکه. دهگوتری (إِمٌّ، يَوْمٌ، إِمَامًا، وَالْإِمَامُ: الْمُؤْتَمُّ بِهِ، إِنْسَانًا كَانَ يُقْتَدَى بِقَوْلِهِ، أَوْ فَعْلِهِ، أَوْ كِتَابًا أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ، مُحَقَّقًا أَوْ مُبْطَلًا، وَجَمْعُهُ أَيْمَةٌ)، (إِمَام) یانی: که سیک

که ده کرتیه پیشرو و پیشهوا، جا ئینسان بی، ئیقتیدای پیبکری، به قسهی،
یان به کردهوی، یان کتیب بیت، یان همرشتیک بی، وه چ له سهر ههق بی،
چ له سهر باطل بیت، وه کوپه کهی (أئمة) یه، وه خوا ﷺ وشهی (أئمة) ی له
قورئاندا ههه بۆ که سانیک به کارهیناوه، که دهبن به پیشرو و چاوساگی
خه لکی له هه قدا، وهک پیغه ممبران (عليهم الصلاة والسلام) یاخود له ناهه قیدا،
وهک فیرعهون و طاغووته کان، وهک دهمرموی: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أئمةً يَكْفُونَ
إِلَى النَّكَارِ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا تَصْرُوبُ...﴾ ﴿۴۱﴾ القصص، واته: کردمانن به
پیشهوا، واته فیرعهون و دارو دهسته که یمان کردنه کومه له پیشه وایه که و
سهرمه شقی که خه لک بهرمو ناگر رینمایمی دهکن.

(ذُرِّيَّةٌ): واته: له وه چه کهی من، نهوانه ی که له من پهیدا دهبن، ئیبراهیم بۆ
نهوانیش داوای کردوه، ئایا خوا لهوانیشدا پیشه وایان دیاری دهکا؟ (الذُرِّيَّةُ:
النَّسْل) یانی: وه چه.

(عَهْدِي): (العَهْدُ: حِفْظُ الشَّيْءِ وَمُرَاعَاتُهُ حَالًا بَعْدَ حَالٍ، وَسُمِّيَ الْمَوْثِقُ
وَمُرَاعَاتُهُ عَهْدًا). (العَهْدُ) له نهسلدا واته: پاریزگاریی کردنی شتی و
چاودیری کردنی حال له دوا ی حال، وه بویه به ئین و پهیمان ناوی لئیراوه
(عَهْدُ)، چونکه نهو که سه ی به ئین و پهیمان ددها، ناگای لی دهبن
دهپاریزی. (عَهْدٌ إِلَيْهِ)، واته: به ئینی پیدا، یاخود رایسپارد، یاخود فهرمانی
پیکرد، به ههر سی و اتاکان هاتود.

(الْبَيْتُ): واته: مال، خانوو. (أَصْلُ الْبَيْتِ: مَأْوَى الْإِنْسَانِ بِاللَّيْلِ) نهو شوینه ی
که ئینسان شهو تییدا سه قامگیر ده بیت و تییدا پشو ددهات. چونکه له زمانی
عهره بیدا (بَات) واته: شهوی کردهوه (بَاتَ يَبِيتُ) واته: شهوی کردهوه، وه
کوی (بَيْتُ) (أَبْيَاتُ) دو (بُيُوتُ) ه.

(مَثَابَةٌ): له (ثَاب، يَثُوب) موده هاتوه، یانی: (رَجَعَ، يَرْجِعُ)، وه (المَثَابَةُ: يَعْنِي مَكَانَ الرَّجُوعِ)، مه‌کو، شوینیک که خه‌لک لیی خرده‌بیته‌وه و گو‌ده‌بیته‌وه، یاخود نه‌و شوینه‌ی که خه‌لک پاداشتی لی ده‌ست ده‌که‌وی.

(وَأَمَّا): (أَمِنَ)، واته: ئاسایش، هیمنیی، (أَصْلُ الْأَمْنِ: طُمَأْنِينَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الْخَوْفِ)، له ریشه‌دا (أَمِنَ)، واته: نه‌فس ئارام بگری وه ترسی نه‌بی، واته: هیمنیی و ئاسایش.

(مَقَامٍ إِبْرَهَمَ): (المَقَامُ: مَوْضِعُ الْقَدَمَيْنِ وَيَأْتِي بِمَعْنَى الْمَجْلِسِ وَبِمَعْنَى مَكَانِ الْإِقَامَةِ وَالْإِقَامَةِ)، شوینی دوو پییه‌کانی ئینسانه، که له‌سه‌ری ده‌وستی، هه‌روه‌ها به‌مانای کو‌رو مه‌جلیسیش هاتوه، وه به‌مانای شوینی تیدا نیشته‌جی بوون و، به‌مانای نیشته‌جی‌بوونیش دیت.

(مُصَلًّى): (مَكَانُ الصَّلَاةِ)، واته: شوینی نوێر، نوێرگه.

(وَعَهْدًا): (أَلْقَيْنَا إِلَيْهِ الْعَهْدَ، وَوَصَّيْنَاهُ وَأَمْرُنَاهُ) واته: په‌یمانمان له‌گه‌ل به‌ست، وه وه‌سیه‌تمان بو کرد، یاخود فه‌رمانمان پیکرد.

(لِلطَّائِفِينَ): واته: نه‌وانه‌ی که طه‌واف ده‌که‌ن، (الطَّوْفُ: الْمَشْيُ حَوْلَ الشَّيْءِ، طَافَ يَطُوفُ طَوْفًا) رۆیشتن به‌ ده‌وری شتیکدا پیی ده‌گوتری: (الطَّوْفُ)، ده‌گوتری: (طَافَ يَطُوفُ طَوْفًا) سوورایه‌وه، ده‌سوورپیته‌وه، سوورانه‌وه.

(وَالْمَكِينِينَ): کو‌ی (عَاكِفًا)، (الْعُكُوفُ: الْإِقْبَالُ عَلَى الشَّيْءِ وَمُلَازَمَتُهُ عَلَى سَبِيلِ التَّعْظِيمِ لَهُ)، بریتیه له‌وه‌ی ئینسان روو له شتیک بکاو به‌ری نه‌داو له‌گه‌لی بی، به‌شیوه‌ی به‌گه‌وره‌گرتن.

(وَفِي الشَّرْعِ: هُوَ الْإِحْتِيَاسُ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى سَبِيلِ الْقُرْبَةِ)، (إِعْتِكَافُ: لَه‌رووی شه‌رعه‌وه بریتیه له‌ مانه‌وه له‌ مزگه‌وت، به‌شیوهمیه‌ک که به‌ه‌وی له‌ خوا نزیک ببه‌یه‌وه، به‌ه‌وی نه‌و مانه‌وه‌یه‌وه.

(فَامْتَعَهُ): واتە: پێی دەگوزەریڤم، دەپێژێڤم، (المَتَّعُ: الإِمْتِدَادُ وَالْإِزْفَاعُ) (متوع) بریتیه له درپژبوونه و ده بهرزبوونهوه، (يُقَالُ: مَتَّعَ النَّهَارَ وَمَتَّعَ النَّبَاتَ) دهگوتری: رۆژ درپژبووه و رووه که که هه لساو بهرزبووه، (وَالْمَتَاعُ: انْتِفَاعُ مَمْتَدُّ الْوَقْتِ يُقَالُ: مَتَّعَهُ اللَّهُ بِكَدَا، وَأَمْتَعَهُ)، (متاع) ئه وهیه که ئینسان سوود له شتێک بپێنی بۆ ماوهیهک، دهگوتری: خوا بهو شته پێی گوزهراندو پێی بهخشی ماوهیهک، (مَتَّعَهُ) دهگوتری، (وَأَمْتَعَهُ) ش دهگوتری.

(الْقَوَاعِدُ): (قَوَاعِدُ، الْبِنَاءُ: أُسَاسُهُ)، (قَوَاعِدُ) وَاتِهِ: بِنَاغُهُ (الْبِنَاءُ) وَاتِهِ: خَانُو.

واتايه كيان له خوار ئيمانهم وديهم، ودهك خوا دهمرموى: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَمَّا قُلْ

لَمْ تُوْمِنُوْا وَلٰكِنْ قُوْلُوْا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمٰنُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ... ﴿١٤﴾ الحجرات ،
 واته: عهده به خيله كيهه كان گوتيان: ئيمانمان هيئاوه (خوای په نهانزان به
 پيغهمبر دهمرموى) پييان بفرموى ئيمانمان نه هيئاوه، به لكو بلين:

ئیسلاام بووین، وه جاری ئیمان نه‌چۆته دلتانه‌وه. ئیسلاام به‌و چه‌مه‌که شتی‌که له‌ خوار ئیمان‌ه‌ودیه، که‌سێک به‌رواله‌ت خۆی به‌ ئیماندار نیشان بدات، به‌لام ئیمانی نه‌چوو‌بیته دله‌وه، که‌ دیاره‌ بو‌ قیامه‌تی نه‌و جووره‌ ئیسلاامه‌ بایی فلسی‌که. مانای دوو‌ده‌می وشه‌ی ئیسلاام له‌س‌رووی ئیمان‌ه‌ودیه، که‌ بریتی‌ه له‌ گ‌هردن که‌چییه‌ک بو‌ خوا که‌ به‌شێک له‌و گ‌هردن که‌چییه‌ په‌ی‌و‌ندلی به‌ دل‌و د‌روون و به‌ قه‌ناعه‌تی نی‌ودل‌و، به‌ ته‌سلیم‌بوونی دل‌و د‌روونه‌وه هه‌یه، وه‌ به‌شه‌که‌ی دیکه‌شی بریتی‌ه له‌ گ‌هردن که‌چی ئه‌ندامه‌کان و ر‌واله‌تی ئینسان، که‌ نه‌و‌دیان به‌رزتره‌ له‌ ئیمان، وه‌ک خوا ده‌ف‌رم‌و‌ی: ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ

أَسْلِمْتَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۱﴾ البقرة، واته: کاتی‌ک په‌رو‌م‌رد‌گاری به‌ ئیبر‌اهیمی ف‌رم‌وو: گ‌هردن‌که‌ج به‌، گو‌تی: م‌ن گ‌هردن‌که‌چم بو‌ په‌رو‌م‌رد‌گاری جیهانه‌کان، جا که‌ لی‌رد‌دا ده‌ف‌رم‌و‌ی: (أَسْلَمْتُ) مه‌به‌ست پ‌یی مانای دوو‌ده‌می ئیسلاامه، واته: به‌ته‌واوی گ‌هردن که‌چم بو‌ تو‌ نه‌ی په‌رو‌م‌رد‌گار، نه‌گ‌هرنا پ‌یشت‌ریش ئیمانی هه‌بو‌وه، به‌لام ویست‌وو‌یه‌تی به‌ته‌واوی گ‌هردن‌که‌ج بی‌و، گ‌ری‌و گو‌لی تی‌دانه‌می‌نی.

(وَأَرِنَا): واته، وه‌ پ‌یشانه‌مان ب‌ده.

(مَنَاسِكَ): (مَنَاسِك) ک‌وی (مَنَاسِك) یان (مَنَاسِك) که‌ دوو واتای هه‌یه، به‌مانای خوا په‌رستی‌ی دی، وه‌ به‌مانای شو‌ینی خوا په‌رستی‌یش دی، لی‌رد‌دا که‌ ده‌ف‌رم‌و‌ی: (وَأَرِنَا مَنَاسِكَنا: أَيْ: مَوَاقِفَ النَّسْكِ وَأَعْمَالُهَا وَخُصُوصاً الْحَجَّ أَوْ مَوَاضِعَهَا)، واته: شو‌ینه‌کانی خوا په‌رستی‌یمان ن‌یشانه‌ده‌ وه‌ کرده‌وه‌کانی خوا په‌رستی به‌تایبه‌ت کرده‌وه‌کانی هه‌ج، یان شو‌ینه‌کانی تی‌دا نه‌نجام‌لرانی هه‌ج.

(وَتُبَّ عَلَيْنَا): (التوب: تَرُكُ الذَّنْبِ عَلَى أَجْمَلِ الْوُجُوهِ)، (تَوْبُ)، واته: وازه‌ینان له‌ گ‌ونا‌ح به‌ شی‌وه‌یه‌کی زو‌ر جوان، (تَابَ) نه‌گ‌هر به‌نسبه‌ت به‌نده‌وه‌ بی‌،

واته گمراهیه وه بۆ لای خواو، وازی هیئا له گوناح، وه بهنسههت خواوه:
(تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ) واته: خوا ﷺ گمراهیه وه که ی لای قه بوول کرد.

(الْكِتَابُ): لیره بهمانای بهرنامه دیت، نه که بهمانای قورئان (وَعَلَّمَهُمْ الْكِتَابَ)،
واته: بهرنامه وه شه ریعه تیان فیرده کات.

(وَالْحِكْمَةُ): (الْحِكْمَةُ: إِصَابَةُ الْحَقِّ بِالْعِلْمِ وَالْعَقْلِ، أَوْ مَعْرِفَةُ الْمَوْجُودَاتِ
وَفِعْلُ الْخَيْرَاتِ، أَوْ فَهْمُ حَقَائِقِ الْقُرْآنِ)، وشه ی (حِكْمَةً) به چهند شیوهیه که
لیکلراوته وه:

یه کهم: که ئینسان هه ق بیێکی به عه قل و به عیلم.

دووهم: که ئینسان دروستکراوه کان بناسی و کرده وه چاکه کانیش نه نجام بدات.

سێیه م: تیگه یشتنی راستیه کانی قورئان.

ده شه توانین بلایین: (الْحِكْمَةُ)، واته: کارامه یی و وه ستایی له
جیبه جی کردنی شه ریعه ته و بهرنامه ی خواوا.

(وَيُزَكِّيهِمْ): (أَصْلُ الزَّكَاةِ: التَّمُؤُّ الْحَاصِلُ عَنْ بَرَكَاتِ اللَّهِ تَعَالَى، الزَّكَاةُ:
الْبَرَكَةُ وَالنَّمَاءُ وَالطَّهَارَةُ وَالصَّلَاحُ وَصِفَةُ الشَّيْءِ وَالْمِقْدَارُ الَّذِي حَدَّدَهُ
الْشَّرْعُ أَنْ يُعْطَى الْفُقَرَاءُ مِنْ أَمْوَالِ الْأَغْنِيَاءِ)، واته: ئه سلای وشه ی (الزَّكَاةُ)
یانی گه شه کردن به هو ی بهر ده که تی خوا ی بهرزه وه، وه وشه ی (زکاة) به
چهند مانایه که دیت: بهمانای گه شه کردن و پاکبوونه وه و چاک بوون، وه
بهمانای پوخته ی شتیش دیت، وه مانای ئه وه ئه ندادیه ش دیت که شرع
دیاری کرده وه له مائی ده و ئه مه ندان بلری به هه ژاران، که ئه وه دش پیی
ده گوتری زه کات.

هوئی هاتنه خوارده‌وی نایه‌ته‌کان

هوئی هاتنه خوارده‌وی نه‌و رسته قورئانییه‌ی که دهمرمووی: ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ

مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾، {عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ وَافَقْتُ اللَّهَ فِي ثَلَاثٍ، أَوْ وَافَقَنِي رَبِّي فِي ثَلَاثٍ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ اتَّخَذْتُ مَقَامَ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ وَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ يَدْخُلُ عَلَيْكَ الْبَرُّ

وَالْفَاجِرُ فَلَوْ أَمَرْتُ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِالْحِجَابِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ، واجتمع على رسول الله نساءه في الغيرة فقالت: لهن عسى ربه إن طلقكن أن يبدلهن أزواجاً خيراً مماكن مسلمات، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُنَّ أَزْوَاجًا

خَيْرًا مِمَّنْ كُنَّ مُسْلِمَاتٍ... ﴿٥﴾﴾ (التحریم، { (رواه البخاري برقم: (۴۴۸۳)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ)، واته: عومهری کوری خه‌تتاب خوا لیی رازی بی ده‌لی: له سئ شتاندنا بو‌چوونی من له‌گهل فهرمانی خوادا تیکی کرده‌وه، یان فهرمانی په‌رومردگارم له‌گهل پیشنیاری مندا یه‌کی گرته‌وه:

یه‌که‌میان: نه‌وه بوو کاتیک طه‌وافمان ده‌کرد، عمرزی پیغه‌مبه‌رم کرد ﷺ

گوتم: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! نه‌گهر له‌و شوینه‌ی که ئیبراهیم لیی وه‌ستاوه

نویژمان لی بگردبایه، خواش ﷺ نه‌م نایه‌ته‌ی ناردنه خوارده‌وه: ﴿وَاتَّخِذُوا

مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾، واته: نه‌و شوینه‌ی که ئیبراهیم لیی وه‌ستاوه

بی‌که‌نه شوینی نویژو نویژی لی‌بکه‌ن.

دووه‌میان: وه پیم گوت: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری ﷺ خوا ! خه‌لکی چاکو خراب

دیته‌ مالتان، نه‌گهر به‌ خیزانه‌کانت گوتبا خو دابیو‌شن و په‌رده بگرنه‌وه

(بو‌م پیشنیار کرد) ئیدی خوا نایه‌تی په‌رده‌ی ناردنه خوار، که دهمرمووی:

﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ﴾، واته: نه‌گهر شتیکتان

لە هاوسەرانی پیڤەمبەر ﷺ داواکرد، لە پشت پەردەوێ لێیان داوا بکەن (کە دیارە لە پشت پەردەوێ بوون تایبەتە بە هاوسەرانی پیڤەمبەر ﷺ، دایکانی مسوڵمانان).

{دیارە (حجَاب) جیاپە لە خۆ داپۆشینێ ئافرەتان، هەرچەندە دەگوترێ: (حجَاب)، بەلام لەراستییدا (حجَاب) واتە: پەردە، ئەمما ئەوێ دیکە پێی دەگوترێ: (ستر، لباس، جلباب)}.

سێپەمیان: کاتیئێک هاوسەرانی پیڤەمبەر ﷺ گەلە کۆمەکیان لێکرد لە مەسەلەێ هەوێ ساریی و غەیرەدا پێم گوتن: نزیکە ئەگەر تەلاقان بەدات پەروردگاری ئافرەتی باشتەر لە ئێوێ بۆ بێنێ، خوای کاربەجێش ئەو رێستە قورئانییەێ ناردە خواری، کە دەفەرموێ: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يَبْدُلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَ مُسْلِمًا...﴾ ﴿٥﴾ التحريم.

مانای گشتی نایەتەکان

خوای ﷺ بە پیڤەمبەر ﷺ دەفەرموێ، هەروەها وە بەهەر کەسێک کە قورئان دەخوینێتەو: ﴿وَإِذْ أَبْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾، واتە: یاد بکەوێ کاتیئێک پەروردگاری ئێپراھیم، ئێپراھیمی تاقیکردەوێ بەچەند ئەرکیئێ، بەلام بۆچی ناوی لێناون: (کَلِمَات)؟ چونکە ئەو ئەرکانەێ کە ئاراستەێ ئێپراھیم کران، بە وشە موبارەکەکانی خوا ئاراستەێ کران و فەرموویەتی وابکەو وامەکە، بۆ وێنە: کاتیئێ کە پێی فەرموو: ئێسماعیلی کورێ سەرپرە، وە کاتیئێ کە پێی فەرموو: دەبن هاجەرە لەگەڵ ئێسماعیل بەرێ لەو شوێنەێ کە دوایی کەعبەێ لێ دروست کرا، نیشتهجێیان بکە، وە کاتیئێ کە بە فەرمانی خوا چووێ نیو ئاگری سوورەوێ، کە کافرەکان ئاگریکی بلیسەداریان بۆ سازکردو لەسەر خوا چووێ نیو، وە کاتیئێ کە لە پێناوی خوادا کۆچی کرد بۆ شام، پاشان کۆچی کرد بۆ میسر، ئێپراھیم ﷺ هەموو ئەو فەرمان و ئەرکانەێ بەتەواوێ جێبەجێکردوون. جا ئێپراھیم ﷺ

کاتیک هه‌موو تاقیکردنه‌وه‌کانی گوزهراند ﴿ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ﴾ ، خوا پی‌ی فهرموو: من دهمه‌وی بته‌که‌مه پی‌شه‌وا بۆ خه‌لکی، بته‌که‌مه پی‌ش‌ره، بته‌که‌مه چاوساغ له دینداریی‌دا له به‌ندایه‌تی‌یکردن‌دا بۆ خوا ﴿ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ﴾ ، ئیبراهیم پاراپیه‌وه، یاخود لی‌ی پرسی و فهرمووی: له وه‌چه‌که‌شم ئیمام و پی‌شه‌وا یان داد‌ه‌نی، یان ههر بۆ خۆم؟! ﴿ قَالَ لَا يَتَأَلَّ عَهْدِي الْفَاطِمِيْنَ ﴾ ، (خوا) فهرمووی: ئه‌وانه‌ی سته‌مکارن په‌یمانی من نایان‌گری‌ته‌وه، واته: له وه‌چه‌ی تۆ که‌سانیک که سته‌مکار و خراپه‌کار بی، به‌ئین و په‌یمانی خوا نای‌گری‌ته‌وه، ههرچه‌نده‌ کوری (ئیبراهیم) یش بی ﴿ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا ﴾ ، ئنجا دیته سهر باسی شتیکی دی و دهمه‌رموی: یادبکه‌وه کاتیک که (بیت) مان گیرا به‌شوینی کۆ‌بوونه‌وه‌ی خه‌لک، وه‌ کردمانه شوینی ئاسایش { لێ‌ردا مه‌به‌ست له (بیت) مالی خوایه، دیاره هه‌موو مزگه‌وته‌کان مالی خوان، به‌لام خوا مالیکی تایبه‌تی هه‌یه، که بریتیه له که‌عبه، که یه‌که‌مین مالی خوا بووه له‌سهر زه‌وی دانه‌راوه، وه‌ک دهمه‌رموی: ﴿ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِّلنَّاسِ لِلَّذِيْ بِكَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝۱۱ ﴾ آل‌عمه‌ران، یه‌که‌مین مالیکی که بۆ خه‌لکی دانه‌را بی له‌سهر زه‌وی (وه‌ک مالی خوا و وه‌ک رهمزو هیمایه‌ک بۆ مالی خوا که طه‌وافی بکه‌ن و خوا په‌رستی تی‌دا بکه‌ن) ئه‌و ماله‌یه که له به‌که‌یه (واته: مه‌که‌که) یه‌، به‌پیت و پی‌زه و رینمای یه بۆ خه‌لکی، ئنجا دهمه‌رموی: ﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرٰهٖمَ مُصَلًّی ﴾ ، وه‌ ئه‌و شوینه‌ی ئیبراهیم لی‌ی وه‌ستاوه بیکه‌ن به‌ نوێ‌رگه، که ئیستا سونه‌ته ههرکات ئینسان طه‌وافی کرد، بچی دوو رکات نوێ‌ر له به‌رده‌م ئه‌و به‌رده‌ بکات، که پی‌ی ده‌گوتری شوینی لی‌وه‌ستانی ئیبراهیم عليه السلام (مقام إبراهیم)، که له‌سهر ئه‌و به‌رده‌وه بینای که‌عبه‌ی کردوه، کاتیک که دیواره‌که به‌رزبو‌ته‌وه ﴿ وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرٰهٖمَ وَإِسْمٰعِیْلَ اَنْ طَهَّرَا بَيْتَیَ لِلطَّٰیِفِيْنَ وَالْمُكْفِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴾ ، وه‌ به‌ ئیبراهیم و به‌ ئیسماعیلان راگه‌یان‌د، که ماله‌که‌م پاک بکه‌نه‌وه، بۆ طه‌واف که‌ران و بۆ

خه‌لوه‌کیشان (ئه‌وانه‌ی خه‌لوه‌ده‌کیشن و ده‌چنه ئیعتیکافه‌وه) وه بۆ ر‌ک‌و‌وع به‌ران و ک‌ر‌ن‌و‌وش به‌ران، پاکی بکه‌نه‌وه له ه‌م‌ر‌ش‌ت‌یک که له‌گه‌ل خوا پ‌ه‌ر‌س‌ت‌یی و به‌ن‌د‌ایه‌تی بۆ خوا دا نا‌گ‌و‌ن‌ج‌ی ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا﴾، وه یادبکه‌وه کاتیک ئیبر‌ا‌ه‌ی‌م پار‌ایه‌وه، گوتی: ئه‌ی پ‌ه‌ر‌و‌م‌ر‌د‌گ‌ار‌م ئه‌م و‌ل‌ات‌ه‌و ئه‌م شوینه (واته: مه‌ک‌ه‌و ده‌و‌ر‌و‌به‌ری) بکه به شوینی ئاسایش ﴿وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ، مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، وه دانیش‌ت‌و‌و‌انه‌که‌ی ئه‌وانه‌یان که ئی‌م‌ان‌یان به‌خواو به‌ر‌و‌ژی دوایی هه‌یه، ر‌و‌زی‌یان بده، به‌شیان بده له به‌ر‌و‌و‌بو‌وم له میوه‌جات ﴿قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا﴾، خوا ﷻ ف‌ه‌ر‌م‌و‌ی: ئه‌و‌م‌یش که کافریش بی‌ت، که‌می‌ک ژیا‌نی دنیا‌ی پی ده‌گ‌وز‌م‌ر‌ن‌م (هه‌ر‌چه‌نده ژیا‌نی دنیا بۆ خ‌و‌ی هه‌ر‌که‌مه) ﴿ثُمَّ أَصْطَرَّتْهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾، دوایی په‌ل‌ک‌یشی ده‌که‌م به‌ره‌و ئازاری ئاگر، خ‌را‌پ‌ترین سه‌ر‌ه‌ن‌ج‌ام‌یش چ‌و‌ونه د‌ۆ‌ز‌خ‌و ئاگره، ئنجا خوا ده‌ف‌ه‌ر‌م‌و‌ی: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ﴾، وه یادبکه‌وه کاتیک ئیبر‌ا‌ه‌ی‌م و ئیسماعیل بنا‌غ‌ه‌ی کاب‌ه‌یان به‌ر‌ز‌کر‌ده‌وه {ده‌یان‌گوت}: ﴿رَبَّنَا قَبَلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، پ‌ه‌ر‌و‌م‌ر‌د‌گ‌ار‌مان لی‌مان و‌م‌ر‌ب‌گ‌ره! بی‌گ‌ومان هه‌ر ت‌و‌ی بی‌سه‌ری زانا (د‌و‌و‌ع‌ام‌ان ده‌بی‌ستی و زانا‌شی به‌پ‌یدا‌و‌ی‌ستی‌یه‌کان‌مان که بۆ‌مان ج‌ب‌یه‌ج‌ی بکه‌ی) ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ﴾، پ‌ه‌ر‌و‌م‌ر‌د‌گ‌ار‌مان وه ئی‌مه‌ ب‌گ‌یره به‌د‌و‌و گه‌ر‌دن‌که‌ج بۆ خ‌و‌ت (د‌و‌و مس‌و‌ل‌مانی ته‌واو عه‌یار)، وه له وه‌چه‌که‌ش‌مان کۆمه‌ل‌ئ‌یک‌ی مس‌و‌ل‌مانی به‌ته‌وا‌ی گ‌م‌رد‌ن که‌چ‌یان بۆ خ‌و‌ت لی‌ بر‌ه‌خ‌س‌ینه ﴿وَأَرْنَا مَنَاسِكَا﴾، وه شوینی خوا پ‌ه‌ر‌س‌ت‌یی‌یه‌کان‌مان، یاخ‌ود شوینی ئه‌ر‌که‌کانی حه‌ج‌مان پ‌ی‌ش‌ان‌ب‌ده ﴿وَتَبَّ عَلَيْنَا﴾، وه گه‌را‌نه‌وه‌که‌مان لی‌ قه‌بو‌ول بکه ﴿إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾، بی‌گ‌ومان هه‌ر ت‌و‌ی تۆبه و‌م‌ر‌گری به‌خ‌ش‌نده‌ی به‌به‌ز‌م‌یی ﴿رَبَّنَا وَابْعَثْ

﴿فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾، وه پهرو مردگارمان له نیوانیاندا (واته: له نیو وچه که ماندا) پیغه مبریک ره وانه بکه ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾، که ئایه ته کانی تویان به سهردا بخوینیت هوه، وه کتیب و حکمه تیان فیربکات ﴿(کتاب)، به تیگه یشتنی بهنده لیردها یانی: بهرنامه ی ژبان (حکمه) تیش، واته: چونیته تی بهر یو بهردنی نهو بهرنامه یه به شیو دیه کی لیزانانه و وه ستایانه ﴿وَيُزَكِّهِمْ﴾، وه پاک و چاکیان بکات ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، بیگومان ههر توی زالی کار به جی.

چهنده سه له یه کی گرنه

مه سه له یه کی گرنه: تاقیکردنه وهی خوا ﷺ بو بهنده کانی یاسایه که هیچ کام له بهنده کان لی هه لئه ویر دراون، واته: خوا ﷺ بهنده کانی خو ی له مرو ف و جند هه موویان تاقی دهکاته وه، سهرمتا تاقییان دهکاته وه به ئیمان، کی ئیمان دهینی؟ کی ئیمان ناهینی؟ دوایی دیاره نه وانه ی کافرن و ئیمان ناهینن که وتوو (راسب) دهن له تاقیکردنه وهی ئیمان، ئنجا ئیمانداران تاقی دهکاته وه بو نه وهی دیارب ی ههر کامیکیان ئیمانیا ن چهنده؟ دیندارییه که ی چهنده؟ طاعهت و ته قوای چهنده؟ به ندایه تی بو خوا تا ج راد دهیه که؟ نه وه حه قیقه تی که که خوا ﷺ له زور له ئایه ته کاند ا دووباره ی کرد وته وه، بو وینه: یه کی لهو ئایه تانه که دوی چهنده دهرسیک پیی ده گهین ههر له سوور هتی (البقرة) دا، دهرمرموی: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾﴾، مه به ست لیردها نهو رسته یه یه که دهرمرموی: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾، به دلنیا یی تاقیتان ده که ینه وه، که هه ندیک له زانیا ن لیره ده لین (ل) لامی (قسم) ه، سویند به خوا تاقیتان

ده‌که‌ینه‌وه، کی تاقی ده‌کاته‌وه؟ پرووی دواندن (خَطَاب) له‌گه‌ل ئی‌ماندارانه، پی‌غه‌م‌ب‌ریش ﷺ نه‌و حه‌قیقه‌ته‌ی به‌چه‌ند ف‌هر‌مای‌شت‌یکی خو‌ی را‌گه‌یان‌د‌وه که ئی‌مه تاقی ده‌کر‌ی‌نه‌وه، بۆ وینه: له‌یه‌کی له‌ف‌هر‌مو‌وده‌کان‌دا که بو‌خاری له‌ئه‌بو‌هو‌ر‌م‌یر‌ده‌وه (خوا ل‌یی‌ان را‌زی بی‌ت) ده‌ی‌گی‌ر‌یت‌یه‌وه، پی‌غه‌م‌ب‌ر ﷺ ف‌هر‌مو‌ویه‌تی: { (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: ۵۶۴۵) }، واته: ه‌هر‌که‌س‌یک خوا چا‌که‌ی بۆی بۆی تو‌وشی به‌لای ده‌کات، تو‌وشی نا‌ر‌ه‌حه‌تی ده‌کات، چ‌ون‌که (أَصَابَ مِنْهُ)، واته: تو‌وشی نا‌ر‌ه‌حه‌تی کرد، له‌ف‌هر‌مو‌وده‌یه‌کی دی‌که‌دا پی‌غه‌م‌ب‌ر ﷺ ف‌هر‌مو‌ویه‌تی: { (مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ، مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حَرَنِ، وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ، حَتَّى الشُّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ) } (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: ۵۶۴۱)، و‌م‌س‌لم بر‌قم: (۶۵۱۳)، و‌الت‌رم‌ی‌ذی بر‌قم: (۹۶۶)، ع‌نْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضی‌الله‌عن‌ه‌) که ئه‌مه‌ش مو‌ژده‌یه‌کی زو‌ر خو‌وشی ت‌ی‌دا‌یه، ده‌ف‌هر‌مو‌ی: ه‌یچ ش‌ت‌یک تو‌وشی مو‌س‌لمان ناب‌ی، له‌مان‌د‌وو‌یتی و نه‌خو‌شی و خه‌فه‌ت و دل‌ته‌نگ‌یی و نا‌زار و په‌ژ‌اره، ته‌نان‌ه‌ت در‌کی‌ک که به‌ده‌ستی یان به‌شو‌ین‌یکی دا‌ده‌چی، ه‌یچ کام له‌مان‌ه‌ی تو‌وش ناب‌یت مه‌گ‌مر به‌هو‌ی ئه‌وه‌وه گو‌ناه‌ه‌کانی لی ده‌س‌ر‌یت‌ه‌وه‌و پا‌کی ده‌کاته‌وه، ن‌ن‌جا پی‌غه‌م‌ب‌ران (ع‌ل‌ی‌ه‌م‌ الص‌لاة و‌الص‌لام) له‌ه‌مو‌و که‌س زی‌ات‌ر تا‌قی‌کرد‌نه‌و‌دی‌ان قور‌س‌تر بو‌وه‌و، له‌ه‌مو‌و که‌س زه‌حه‌ت‌ر ته‌جر‌مه‌ کر‌اون، و‌ه‌ک پی‌غه‌م‌ب‌ر ﷺ له‌م ف‌هر‌مای‌شته‌دا ف‌هر‌مو‌ویه‌تی: { (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُوعَكُ فَوَضَعْتُ يَدِي عَلَيْهِ فَوَجَدْتُ حَرَّةَ بَيْنَ يَدَيَّ فَوْقَ اللَّحَافِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا أَشَدُّهَا عَلَيْكَ؟ قَالَ: (إِنَّا كَذَلِكَ يُضَعَّفُ لَنَا الْبَلَاءُ وَيُضَعَّفُ لَنَا الْأَجْرُ) قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً؟ قَالَ: (الْأَنْبِيَاءُ) قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ثُمَّ الصَّالِحُونَ، إِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لِيُبْتَلَى بِالْفَقْرِ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدَهُمْ إِلَّا الْعِبَادَةَ يُحَوِّيهَا، وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لَيَفْرَحُ بِالْبَلَاءِ كَمَا يَفْرَحُ أَحَدُكُمْ بِالرِّخَاءِ) (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: ۴۰۲۴)، و‌ص‌ح‌حه‌ الألبانی فی (الس‌لس‌له‌ الص‌ح‌یحه‌) بر‌قم: (۱۴۴) }،

واته: ئەبو سه‌عیدی خودریی خوا لئی رازی بیټ ده‌لئ: رۆژی چوومه لای پیغه‌مبهر ﷺ (تا) ی لیبوو به‌ده‌نی گهرم بوو، ده‌ستم له‌سهر دانا، له‌سهر لیفه‌که‌وه {له‌سهر ئەو شته‌وه که به‌خۆی دادابوو، (اللحاف): ههر شتی که به‌خۆ دابهری وەک ئیمه ده‌لین: لیفه، به‌تانی، په‌شته‌مال، ...} گهرمای ده‌هات گوتم: ئەه‌ی پیغه‌مبهری خوا! ﷺ (تا) یه‌که‌ت زۆر تونده؟ فهرمووی: ههر به‌و شیوه‌یه‌ین (واته: ئیمه پیغه‌مبهران) نه‌خۆشی و نازارمان بۆ چهند قات ده‌کریته‌وه، به‌لام پاداشتیشمان چهند قاته، گوتم: ئەه‌ی پیغه‌مبهری خوا! کئ له‌هه‌موو که‌س تاقیکردنه‌وه‌ی قورستره؟ فهرمووی: پیغه‌مبهران، گوتم: دوا‌ی ئەوان کئ؟ فهرمووی: چاکان {ئەوانه‌ی که بۆ خوا صلحاون، ئینسان تا چاکتریی و له‌خوا نزیکتریی تاقیکردنه‌وه‌که‌ی قورستره} یه‌کیان {واته: له‌صالحان یان پیغه‌مبهران} تاقیکراوته‌وه به‌ نه‌داری، هه‌تا ته‌نیا ئەو عه‌بایه‌ی هه‌بووه که له‌خۆیه‌وه گرتوه {که‌خۆی پئ دابپۆشی} وه‌ی وایان هه‌بووه کاتیک که تاقیکراوته‌وه به‌سه‌ختی و به‌ناره‌حه‌تیان، ئیوه‌چهنده به‌خۆشیان دلخۆش ده‌بن له‌ئیه‌وه دلخۆشتر بووه، {چونکه زانیویه‌تی پاداشت و فهرمبووی چاکتری له‌لای خوا هه‌یه}.

هه‌روها له‌فهرمایشتیکی دیکه‌دا هاتوه: {عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً؟ قَالَ: الْأَنْبِيَاءُ، ثُمَّ الْأُمَمُلُ فَلَا مُمْلَ، يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ فَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ صَلَاحٌ أَشَدُّ بَلَاءً، وَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رِقَّةٌ ابْتُلِيَ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ، فَمَا يَبْرَحُ الْبَلَاءُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَتْرُكَهُ يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ مَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ} (رواه أحمد برقم: ۱۴۹۴)، والترمذي برقم: (۲۳۹۸)، وابن ماجه برقم: (۴۰۲۳)، وابن حبان برقم: (۶۹۹)، والحاكم برقم: (۱۲۱)، وقال: الألباني حديث حسن صحيح، في (السلسلة الصحيحة) برقم: (۱۴۳)، واته: ئەو هاوه‌له‌خوا لئی رازی بی ده‌لئ، گوتم: ئەه‌ی پیغه‌مبهری خوا! ﷺ کئ له‌هه‌موو که‌س تاقیکردنه‌وه‌ی قورستره؟ فهرمووی: پیغه‌مبهران، دوا‌ی پئ به‌پئ، {واته: هه‌تا زیاتر مرو‌ف وەک

پیغه مبهرا ن بچیت، له ئیمان و عه قیده دینداری و مسولمانه تییدا، تاقیکردنه وه که هشی قورستر دهبیت { پیاو (مروف) به پئی دینه که ی تاقی ده کړیته وه، هه تا دینه که ی به قوم تتری، تاقیکردنه وه که هشی قورستر دهبی، نه گهر له دینه که یدا پته ویی هه بی، تاقیکردنه وه که هشی قورستر دهبی، به لام نه گهر له دینه که یدا بیته یزی هه بی، تاقیکردنه وه که هشی له قه دهر دینه که ی دهبی، وه تاقیکردنه وه به لاو گرفتاری به رده وام دهبیت له سهر به نده، هه تا وای لیدیت کاتی که به زه ویدا دهر وایه ک گونا ه پیوه نه ماوه { به هو ی به لاو گرفتاری و نارده ته ییه کانه وه که دینه ری }.

مسله ی دوهم: که دهر موی: ﴿بَكَلَّتْ﴾ (کَلِمَات) کوی (کَلِمَة) یه، واته:

وشه که مبه ست پئی نه و ئمر کانه که پئی سپاردوون، جا چ واجبک بووبی فهر مووبیتی جیبه جی بکه، چ قه ده غیه ک بووبی فهر مووبیتی توخنی مه که وه، واته: نه و فهر مانانه ی که خوا بو ی دهر کردوون و نه و ئمر کانه ی پئی سپاردوون، بویه ش ناو له و ئمر کانه نراوه (کَلِمَات)، چونکه فهر مان و ئمر که کان به وشه ته عبیر ده کړی و ئاراسته ده کړی.

مسله ی سیهم: که دهر موی: ﴿فَاتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا﴾، واته:

ئیبراهیم هه موو ئمر که کانی ته و او کردوون و له هه موو تاقیکردنه وه کان دهر چووه، ئنجا شایسته ی نه وه بووه که خوا ی په ر و دگار بیکات به پی شه و بو خه لگی، به لئ ئیبراهیم عليه السلام هه موو فهر مانه کان و ئمر که کانی به ته و او یی نه جامدان، ئنجا خوا ی په ر و دگار فهر مووی دمتگیرم به پی شه و بو خه لگی، که واته: که سیک به که لگی نه وه دیت که خه لک بیکاته سهر مه شق، وه ببیته ری نی شاندر بو خه لگی و، فی ری به ندایه تییا ن بکا بو خوا و، فی ری مسولمانه تییا ن بکا و فی ری دیندارییا ن بکا، که ئیمان ه که ی هی نده چا ک و پته و بی له تاقیکردنه وه کان دهر چووبی، نه گهر نا بابای که وتوو (راسب) خه لک ته ماشای کوئی بکات ؟! مه گهر که وتنی لیوه فی رب ن! که واته: ئینسان دهبیت نه گهر خوا عليه السلام وای لیکرد که جی سهرنچ و ته ماشای خه لک بیت بو دینداری،

لە خۇي وريا بى لە تاقىكر دنە وەكان نەكەوئ، ئنجا بەكەلكى ئەوۋە دىت كە خەلك دىندارىي و مسولمانەتیی لیوۋە فیرىي، جا بە ھەرشىك تاقى بكریتەوۋە، بە سەختیان یان بە خۇشیان، چونكە خوا دەفەرموئ: ﴿... وَتَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً...﴾ ۳۵، واتە: بە ناخۇشىي و بە خۇشیان تاقىتان دەكەینەوۋە، مەرج نیە ئىنسان ھەر بە ناخۇشیان تاقى بكریتەوۋە، جارى وا ھەپە بە خۇشیان تاقى دەكریتەوۋە، خواي پەرومردگار دەسەلاتى دەداتى، زانیارى دەداتى، لەشى ساغى دەداتى، نیعمەتى پى دەبەخشى، داخۇ چى لەو نیعمەتانە دەكات ؟ چۇنیان مامەلە پیدەكات ؟ وە چۇنیان بەكار دەھىنى؟ جا ھى وا ھەپە لە سەختیان دەردەچى، بەلام لە خۇشیان دەكەوئ، وەك یەكى لە ھاوۋەلان گونوویەتى: ((أَبْثَلِينَا بِالْفَقْرِ فَصَبِرْنَا فَلَمَّا ابْثَلِينَا بِالْغِنَى فَمِمَّا مَنْ صَبَرَ وَمِمَّا مَنْ لَمْ يَصْبِرْ))، واتە: تاقىكراینەوۋە بە ھەژاریي و بە نەداریی خۇراگر بووین، بەلام كاتى بە دەولەمەندىي تاقىكراینەوۋە، ھەمان بوو خۇراگر بوو، ھەمان بوو خۇي رانەگرت، واتە: دەرنە چوو و وەك پىویست نەبوو.

مەسەلەى چوارەم: كە دەفەرموئ: ﴿لَا يَتَأَلَّ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾، ديارە ئىبراپھىم ﷺ وەك شتىكى فېطىرىي پىي خۇشە لە وەچەكەشىدا پىغەمبەران ھەبن، پياو چاكان ھەبن، پىشەوا ھەبن بۇ خەلك، بەلام خوا ﷻ حەقىقەتتىكى پى رادەگەپەنى، كە وەك ياسايەك وایە بۇ ئىبراپھىمىش و بۇ ھەموو كەسىكى دىكەش، ئەویش ئەوۋىە كە: ئەوانەى ستمەكارن پەیمانى من كە بیانكەمە پىشەوا، نایانگرىتەوۋە، واتە: كەسىك ستمەكارىي، كە ستمەكار (زالم) بە ھەر كەسىك دەگوترى دەستلىژىي بكات بۇ سەر غەپرى خۇي، ياخود دەستلىژىي بكات بۇ سەر ئەو طاعەت و ئمركانەى كە خوا لەسەرى پىویست كروون، یان قەدەمگەكان بشكىنى، واتە: زالم مەرج نیە تەنھا ستمە لە خەلكى بكات و دەستلىژىي بكات بۇ سەر مال و نەفس و نامووسى خەلك، بەلكو خواي پەرومردگار لەسەر زمانى لوقمان خوا لىي پازىبى، كە ئامۇژگارى كورەكەى دەكات دەفەرموئ: ﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِبْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَبْنَى لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ

الشِّرْكُ لَظْلَمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ لقمان، واتە: ڕۆڵە گیان! ھاوبەش بۆ خوا دامەنی چونکە ھاوبەش بۆ خوا دانان ستەمیکی گەورە، کەواتە: (شِرْك) (ظَلَم) ه، وه هەر گوناھێک که تۆ دیکە ی هەر نهبی (ظَلَم) ێکە له خۆتی دهکە ی، وه ستەم (ظَلَم) ێکە له دین دیکە ی، که پیوه ی پابه ند ناب ی، جا ک ی به که لکی ئەوه دیت ببیتە پیشه و ا بۆ خه لک؟ که سێک که فەرمانبەر ب ی بۆ خوا و پابه ند ب ی به شمریعتی خوا وه ملکه چ ب ی بۆ خوا، به لام که سێک که دهستی دهچیتە ستەم (ظَلَم) ده وه، وه ک گوتم ستەمکار (ظالم)، چ به و مانایه ی که دهستلرێژی دهکات بۆ سەر مافه کانی خه لک، چ به وه ی ئه رکه کانی سەر شانی خۆ ی جیبه ج ی ناکات، ئە وه که سه به که لکی ئەوه نایه ت ببیتە پیشه و ا بۆ خه لک و به که لکی سەر پهرشتیاری خه لک نایه ت، لێر ده دا زۆر له زانیانی ئیسلام که به راستی منیش ئە وه رایه م زۆر پ ی په سه ندو به جیبه، ئە م رسته قورئانییه یان کردۆته به لگه له سەر ئە وه که هەر که سێک ئە هلی زولم ب ی، به که لکی ئە وه نایه ت که مسوڵمانان بیکه نه پیشه وای خۆیان و بیکه نه سەر پهرشتیاری خۆیان، وه رایان وایه هه موو ئە وانه ی که زالم و زۆر دارن به یعه تیک که پ ییان ده در ی، یاخود به زۆر له خه لکی وه رده گرن، به یعه ته که ج یی خۆ ی ناگر ی و، له راستیدا ئە وه سەر پهرشتیارییه ی که ده یکن بۆ خه لک سەر پهرشتیارییه کی شرعی نیه، به لکو ئە وه هه قی خه لکه و زه وتیان کرد وه داگیریان کرد وه، هەر لێر ده شه وه ئە وه قسه یه مان بۆ له مه حه ک ده در ی که هه ندیک له زانیانی سیاسه تی شرعی ده لێن: ئە وه که سه ی سوڵته ی شرعی له سەر مسوڵمانان به ده سه ته وه ده گری، س ی ر یی هه ن، یان ئە وه دا مسوڵمانان هه لیبزێرن: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَى

بَيْنَهُمْ... ﴿٣٨﴾ الشورى، یان ئە وه دا ئە وه که سه ی که ده سه لات ی هه بو وه وه سیه ت بکات بۆ ئە وه ی دوای خۆ ی، که ئە وه پ یی ده گوتر ی (ولاية العهد)، یان ئە وه دا که سێک ده سه لات ی هه ب ی خۆ ی به سەر مسوڵمانان فەر ز بکات، که ئە وه ش پ یی ده گوتر ی (ولاية المتغلب)، گو تو وایه ئە وه سیانه هه ر س یکیان ر یی شرعیین،

بۇ ئەو دە ئىنسان لە كۆمەلگای ئىسلامییدا دەستەلاتى ھۆكۈمرانىيى بە دەستەو دە بگرى، بەلام من زۆر بەرپاشكاويى دەلیم: جگە لە رپى يەكەم كە راپوئز (شورى) يە، ئەو دوو رپىيە دىكە، واتە: كە كابر ا ھەر لەبەر ئەودى باباى پيش خوى دەسيەتى بۇ كرددە، يان دەسيەت بۇ كورپى دەكا، يان ھەر لەبەر ئەودى دەستەلاتى ھەبوودە غەلەبەى كرددە بەسەر خەلگدا، رەوايە ببیتە ھۆكۈمرانى مسولمانان و لەراستیدا ئەو دوو رپىيە دىكە ھىچيان شەرىعى نین، وە لەگەل ئەم ئایەتەدا تىكدەگیرین، كە خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿لَا يَنَالُ عَهْدِي

الظَّالِمِينَ﴾، عەھدو پەيمان و بەئىنى من كە كەسك ببیتە پيشەواو ھۆكۈمران بەسەر خەلگدا، ستەمكاران ناگريتەو، كەواتە: كەسك ستەمكارو گوناھكارو لادرو لاپى بى، ئەو دەبەپى شەرىعى خوا شايستەى ئەو نىە، وە مافى ئەودى نىە بەسەر مسولماناندا ببیتە ھۆكۈمران و كاربەدەست.

مەسلەى پىنچەم: خوا ﷻ دەربارەى كەعبە دەفەرموى: ﴿مَثَابَةُ لِّلنَّاسِ وَأَمَّا﴾، كرددوومانە بە جىگەى خربوونەو دە گردبوونەودى خەلك و مەكوى خەلك، وە شوپنىكى پىر ھىمنىي و ئاسايش، ديارە ھەموو كۆمەلگايەكى بەشەرىي پىويستى بەو دوو شتە ھەيە:

(۱) لىك كۆبوونەو، بۇ ئەودى پىكەو ھاوكاربن و ژيانى دنيايان بسوورپنن.

(۲) بەلام ئەو كۆبوونەو لەسەر بناغەى ھىمنىي و ئاسايش بى.

ھىچ كۆمەلگايەك بەبى ئەو دوو مەرجە دروست نابىت و كۆمەلگايەكى ساغو سەلىم ئەم دوو مەرجەى پىويستە:

يەكەم: دەبى خەلكەكەى لە يەك كۆببیتەو، نەك ھەريەكە لەلايەك بى پەرش و بلاوبن.

دوودەم: ھىمنىي و ئاسايشى لەنيودا بەرقەراربى، ئەگەرنا كۆبوونەودىيەك، كە شەرو شۆرو ئاژاودى تىدابیيت ھىچ نىە.

مهسهلهی شه شههه: ئیبراهیم علیه السلام دوو شتان داوا دهکات:

یه کههه: که هیمنیی و ئاسایش لهه ولاتهه وهه شوینه دا هه بی، که مه بههست پیی (کعبه) وه دهو روو بهریه تی: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا﴾.

دوو دهه: وه خه لکه کههه شی رۆزی و رزقیان هه بی: ﴿وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾، دیاره نهه دوو شتهه هیمنیی و ئاسایش و دابین کرانی ژیان و گوزهران واته: فاکتیری نهه منیی له گهل فاکتیری ئابووری، دیسان پیکه وه دوو هوکاری پیو یستن بو بهر قمرار بوونی ههر کو مه لگایه ک.

مهسهلهی هه وههه: که خوای پهرو مردگار فهران به ئیبراهیم و ئیسماعیل

(عليهما الصلاة والسلام) دهکات و دهفرموو: ﴿وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْمُكَافِينَ وَالزُّكَّعِ السُّجُودِ﴾، لیردها نهه وان تازه نهه مالی خوایه دروست دهکهن، که واته: مانای وایه هیج شتیکی لی نهه بووه که پیچه وانیه پاکیی بی، به لام مه بههست نهه دیه به پاکي رابگرن، وه فهرانه که به ئیبراهیم و ئیسماعیل دهکا، به لام دواي وانیش دهگریته وهه، مالی خوا دمی پاک رابگریو، نابن هیج شتیکی تیدابیو، هیج رواله تیکی تیدابیو، هیج هه لسوکه وتیکی تیدا بکری، که پیچه وانیه به ندایه تییکردن و خوا په رستی بی.

ئنجا که عبه که سئ سههه شههست بتیان تیدا دانابوو، پیچه وانیه دینی ئیبراهیم علیه السلام بوو، بویه پیغه مبهه علیه السلام که چوو نهه که عبه وه، گۆچانیکی پیبوو له بهه کانیه وه دهژدنی و دهیفرموو: ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ

الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿الاسراء﴾، وه دهیفرموو: موشریکه کان و بت په رسته کان درویان کرد، ئیبراهیم و ئیسماعیل ههرگیز (انصاب و ازلام) یان پی نهه بووه، چونکه وینه ئیبراهیم و ئیسماعیل - یان له دیواری کردبوو که (انصاب و ازلام) یان له دهست دابوو که واته: ﴿طَهِّرَا﴾، یانی: به پاکي رابگرن و به پاکي بهیله نهه وه، نهه گه رنا دیاره که پیشر پیس و پۆخل نهه کراوه، تاکو ئیبراهیم و کوره کهی (عليهما السلام) پاکي بکه نهه وه.

مهسهلهی هه شهه: که ئیبراهیم علیه السلام دهفرموئ: ﴿وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ

ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، ئایا بۆ کئ دهپاریته وه که هیمینی و ئاسایشیان بۆ دابین بکات و رزق و رۆزی و میوه جاتیان بۆ پهیدا بکات؟ دهفرموئ: ئه وانه یان که ئیمانیان ههیه به خوا و بهرپۆژی دواپی، جا من پیم وایه، بۆیه ئیبراهیم علیه السلام لیردا وایفرمووه و تایبهتی کردوه به وانه وه که ئیماندارن، چونکه ئه و نامۆژگارییهی که خوا پیشتر کردی باشی و مرگرتوه، کاتی که بۆ هه مو و دهچه که ی پارایه وه فرمووی: ئه ی خوایه ئایا له وهچه که شه دا

پیشه وایان دادنیی؟ خواش فرمووی: ﴿قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾، سته مکاران بیههشن له به لئین و پهیمانی من، بۆیه لیردا ئیبراهیم دووربینیی کردوه و گوتوو یه تی: با که داوی هیمینی و ئاسایش و رزق و رۆزی ده که م، ته نیا بۆ ئه هلی ئیمان بی، به لام خوا علیه السلام فرمووی: ﴿قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا﴾،

ئه وهی که کافریش بیته ههر دمیژینیم که می که له ژیا نی دنیای پی دهگوزمرینیم ﴿ثُمَّ أَصْطَرَّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾، به لام دواپی په لکیشی ده که م و

رایده کیشم و ناچاریی ده که م به ره و نازاری ناگر، که خراپترین سه ره نه جامیش ئه و ییه، له م ئایه ته شه وه ئه وه و مرده گیری، که ئینسانی کافرو خه لکی کافر بۆیان هه یه ژیا نی دنیا به رنه سه ر، وه بۆیان هه یه له ژیر سایه ی ده و له تی ئیسلامییدا بژین، چونکه خوا علیه السلام مۆله تی داوه به کافرانیش که بژین و بۆخوی

فه رموویه تی: ﴿وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا﴾، ئه وهی کافریش بی ژیا نی که می دنیا یان پی دهگوزمرینیم، که واته: ئه و رایه ی زانیان راسته، که ده لی: هه مو و جو ره کانی ئه هلی کوفرو هه مو و جو ره کافره کان به مونا فیه قان و هه لکه پرا وانی شه وه به به ته ره ستانی شه وه (نه که ههر ئه هلی کیتاب) بۆیان هه یه له ژیر سایه ی ده و له تی ئیسلامییدا بژین، تا کو تا قی کردنه وه ی ژیا نی دنیا یان ته و او بکه ن، چونکه خوا ژیا نی دنیا ی دا نا وه بۆ تا قی کردنه وه و مرؤف ده بی مه جالی هه بیته ژیا نی دنیا ی ته و او بکات و تا قی کردنه وه ی خوی بدا، ئنجا

دەکەوئ، یان دەردەچی، بۆ خۆی لەو بەرپەر سيارە.

مەسەلەى نۆهەم: تەماشایە بکە ئیبراهیم عليه السلام کەنگی لە خوا دەپارێتەو؟

﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ

الْعَلِيمُ﴾، وە یادبکەو دە کاتیک ئیبراهیم و ئیسماعیل بناغەى مالى خوايان بەرز

کردو، ئنجا لە میانەى بناغە بەرزکردنەو دە دەپارێنەو، کەواتە: ئینسان

دەبى لە گەرمەى ئیشوکاردا و دەپارێ، کاتیک کە سەرگەرمى بەندایەتیی بۆ

خوا و سەرگەرمى جێبەجێکردنى فەرمانەکانى خواى، ئنجا داوا لە خوا بکە،

هەك پال بەدیەو و هەلخزێ و لێدانیشى، ئنجا بلێى: خوايە! ئەو دەم بۆ بکە،

ئەو دەم بۆ بکە، ئەو دەم بۆ لەوئ دانى، ئەو دەم بۆ لەوئ لایەرە! ئەو دە

پێچەوانەى سوننەتى پێچەمبەرانه (عليهم الصلاة والسلام) پێچەمبەرانی خوا

هەرچى لە دەستیاندا هاتو کردوو یانەو هەموو ھۆیەکانیان دابینکردو،

هەموو ھەول و کۆششى خۆیان خستۆتە کار، ئەو جار لە خوا پاراونەتەو کە

ئەو کارمیان بۆ تەواو بکات، لێیان قەبوول بکات و بۆیان ئاسان بکات، کەواتە:

شیوازی راستى دوو ئەو دەیه کە ئینسان ئەودى لە توانایدا ھەيە و بەخۆى

دەکرى بکات، ئنجا ئەودى کە پێى ناکرى، لە خواى داوا بکات بۆ تەواو بکات،

و دەبى ئینسان کارەکەى بەرپەکیى بکات و بەتەواویى بیکە، ئنجا ئومێدى

ئەودى ھەبێت کە خواى پەرورددگار لێ قەبوول بکات.

مەسەلەى دەهەم: ئەو کە ئیبراهیم و ئیسماعیل (عليهما الصلاة والسلام) بۆ

و دەچەکەى خۆیان دەپارێنەو دەلێن: ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا

أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ﴾، واتە: پەرورددگارمان ئێمە بکە بە دوو گەردنکەچى تەواو بۆ

خۆت، وە لە و دەچەکەشماندا کۆمەلێکى گەردنکەچیان تێدا پەیدا بکە، کە بۆ تۆ

بەتەواویى گەردنکەچ و مسوولمان بن. ئەم پرستە قورئانییە ئەودى لى

و مردەگیرى کە ئینسان ھەمیشە دوو بکات بۆ مال و مندالى خۆى، بۆ و دەچەو

ھاوسەرى و بۆ خزمانى، ھەر بۆیەشە خوا ﷻ لە سوورەتى (الفرقان) دا لە

کۆتایی سیفەتەکانی (عباد الرحمن)دا، وە لە کۆتا وەسفیاندا دەفرموی:

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةً أَعْيُنَ وَاجْعَلْ لَنَا

لِلْمُنْقِيَةِ إِمَامًا ۝﴾ الفرقان، واتە: وە ئەوانەى كە دەلێن: پەرورەدگارمان لە

هاوسەرمانمان و لە وەچەماندا مایەى دلخۆشییمان بۆ بەرەخسێنە، {واتە: وایان

لێبکە کە دلەمان پێیان خۆشێو، وایان لێبکە کە چاومان پێیان پۆشن بێ}

وە بمانگێرە بە پێشەوا بۆ پارێزکاران. وە ئەم ئایەتە ئەومشی لیۆمردەگیرى کە

کەسێك شایستەى ئەو دەبیەت بێتە پێشەوا بۆ پارێزکاران، کە خەمیشى لە

دەورووبەرى خۆى خواردبێ، خەمى پەرورەدەکردن و خەمى راستەپەرکردن بە

رێى شەرعداى، لێ خواردبێ.

مەسەلەى یازدەهەم: ئەومیه کە داوى ئەودى ئینسان هەموو کارەکانیشى ئەنجام

دەدا، هەر داواى لێبوردن لە خوا بکات، تەماشای دەکەین ئیبراھیم و ئیسماعیل

پاشا دروستکردنى کەعبە دەلێن: ﴿وَبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾، وە

تۆبەمان لیۆمربگرە بێگومان تۆ تۆبە وەرگرى بە بەزمى و بەخشنەدى، کەواتە:

ئینسان پێویستە هەرکارێكى خێرو چاکی کردو هەر طاعەتێكى ئەنجامدا،

ئەنجا لە داوایشدا بگەرێتەو لە لای خواو بلی: خواپە گەرانه وەكەم لێ قەبوول

بکە، وە داواى لێبوردن لە خوا بکات، بۆیە پێغەمبەر ﷺ کە سەلامى نوێزى

داومتەو، سێ جارمان فرمووێت: ((أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ))،

واتە: داواى لێبوردن لە خوا دەکەم... بۆچی ؟ چونکە ئەو عیبادەت و طاعەتەى

کە تۆ ئەنجامى دەدەى، شایستەى خوا نیە و دەبێ خوا بە لوتزو گەرەمى خۆى

لێت وەرگرى، بۆیە پێویست بەو دەکات داواى لێبوردن لە خوا بکەى، ئەک

لە دلى خۆتدا کۆمەلێک منەت بێتە دلەو، پێت وابێ شتێكى گەرەت کردو !

بەلکو کە طاعەتێک تۆ خوا ئەنجامدا، ئەنجا داواى لێبوردنیش لە خوا بکە،

کە خوا لێت وەرگرى و لە کەموکوورتى عەفووت بکات.

مه سه له ی دوا ز دیهه: ئیبراهیم و ئیسماعیل (علیهما السلام) داوا له خوا ﷻ

ده کهن، که پیغه مبه ریک له نیو و ده چه که یاندا بر ده خسی نی، ئه م چوار ئه ر که

ئه نجام بدات: ﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ

وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾، په ر و مر دگار مان له نیوانیاندا

پیغه مبه ریک بنیره (ره وانه بکه) که ئایه ته کانی تویان به سه ردا بخوینی ته و دو،

کتیبیان فی ربکات و، حیکمه تیان فی ربکات و، ته زکیه یان بکات، بیگومان تو زالی

کار به جیی، بو زانیاریتان ئه م ته عبیره له قور ئاندا له چوار شویندا هاتوه، هه ر

له سوور متی (البقرة) دا چه ند ئایه تی ک دوا ی ئه م ئایه ته هاتوه، له سوور متی

(آل عمران) ی شدا هاتوه، له سوور متی (الجمعة) شدا هاتوه، وه له سئ شوینان:

﴿ وَيُزَكِّيهِمْ ﴾، خراوته پی ش ﴿ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾ و له یه ک شوین:

﴿ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾، خراوته پی ش ﴿ وَيُزَكِّيهِمْ ﴾، به لام له هه ر

چوار شویندا: ﴿ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ ﴾، هه ر له پی شه و دیه، ئه مه ش ئه و دی

لی و مر ده گیر ئی که بناغه و به ر متی دینداری بریتیه له خویندنه و دی ئایه ته کانی

خوا و، ده بی پی شی له قور ئانه وه ده ست پی بکه ی، له خویندنه وه تیگه یشتی

قور ئان، پاشان ته زکیه بوون و په ر و مر ده بوون، له سه ر بناغه و به ی ئی ئه و

ئایه تانه ده بی و، پاک و چاک ده بی، ئنجا دوا یی ده بی هه و ئبده ی که شه ری عه ت و

به رنامه ی ژیان هه ر له و ئایه تانه و مر بگری، وه دوا ییش به شی و دیه کی چه کیمانه و

لیزانانه به رنامه و ئه و شه ری عه ته له ژیان ی تاکیی و خیزانی و گو مه لی خوتدا

پیاده بکه ی، ئا ئه وانه چوار شاده مار و چوار پایه ی گه و ره ی دینداری و

مسو لمانه تی و به ندایه تی کردن بو خوا، خوا ی په ر و مر دگار له و که سانه مان

بگیری، که به ندایه تی راسته قینه و راست و دروستی بو ده کهن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی بیست و هه و ته م

پیناسه ی نه م دهرسه

نه م دهرسه مان پینج نایه ت ده گریته خوی، له نایه تی (۱۳۰ تا کو ۱۳۴)، له م پینج نایه ته به ییزده دا خوا ﷺ باسی نه وده مان بۆ ده کات که مه گمر که سیڭ نه فام بیت وه خوی گیل کردبی، نه گهرنا هیج که سیڭ له رینبازو له نایینی ئیبراهیم ﷺ لاندات که خوا ﷺ له دنیاو له دواړوژدا هه لیبژاردوه، وه کاتیک که پیی فهرمووه: گمردن که چبه! یه کسهر گمردنکه چیی خوی بۆ خوی پهرور دگار دربرپوه، وه پاشان نه و رینبازو نایینه ی که ئیبراهیم له سهری بووه، هه م ئیبراهیم و هه م یه عقووب، کوړو نه ووه و ده چیه خویان پی وده سیه ت کردوه که له سهری بن، به ناییه ت یه عقووب که له کاتی سهرمه رگدا ناموژگاریی کوړدکانی خوی ده کات، که ته نیا خوا ﷺ به رستن، وه له کو تاییدا خوی پهرور دگار ده فهرموئ: نه و کو مه له واته پیغه مبران (علیهم الصلاة والسلام) و شوینکه و توه و ده کانیان و نه یار دکانیان نه وانه ی که باس ده کرین، که سانیکن تیپهر بوون و گوزمراون، که دیاره نه وان له کرده دی خویان به رپرسیارن، هه روه ک چۆن ئیوه ش نه ی مسوله مانان! له کرده دی خو تان به رپرسیارن.

﴿ وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مِنْ سَفِهَةِ نَفْسِهِ وَلَقَدْ أَصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ (۱۳۰) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يٰبَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۲﴾ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ عَابَادُكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۳﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۴﴾

مانای وشە بە وشەى ئايەتەكان

((وہ ئایا کئی لہ ئایینی ئیبراھیم رازی نابیت، مەگەر بابایەك خۇی نەقام کەردى؟ وە بىگومان ئیمە لہ دنیا دا ھەلمانبىژاردو، وە لہ دواړوژیشدا لہ چاكانە (۱۳۰) یادبکەوہ کاتیک پەروردگاری پیتی فەرموو: (واتە: بە ئیبراھیمی فەرموو) گەردن کەچبە، گوتی: گەردن کەچم بۆ پەروردگاری جیھانەکان (۱۳۱) وە ئیبراھیم و یەعقوبویش رۆلەکانی خۆیانیان پى راسپاردو گوتیان: رۆلەکانم! بەراستی خوا بەرنامەى بۆ پەسەند کردوون، دەجا بە مسوڵمانەتیی نەبى مەمرن (۱۳۲) یان ئایا ئیوہ لەوئ بوون، کاتى یەعقوب کاتى مردنى ھات، کە بە رۆلەکانى خۆى گوت: ئایا دواى من چى دەپەرستن؟ گوتیان: پەرستراوى تۆو پەرستراوى بابو باپیرانت، ئیبراھیم و ئیسماعیل و ئیسحاق، یەك پەرستراو ئیمەش بۆى ملکەچین! (۱۳۳) جا ئەوہ کۆمەلکە رابردو، ھەرچى بەرھەمى ھینابى ھى خۆیەتى، وە ئیوہش ھەرچى بەرھەمى بىنن ھى خۆتانەو، لەبارەى ئەوہوہ کە کردوویانە، پرسیارتان لى ناکرى (۱۳۴) .))

شیکردنەوہى ھەندیک لہ وشەکان

(رَغْبٌ): (أَصْلُ الرُّغْبَةِ: السَّعَةُ فِي الشَّيْءِ، يُقَالُ رَغِبَ الشَّيْءُ: اتَّسَعَ)، واتە: ئەسلى (الرُّغْبَةُ) لہ فراوانیى لہ شتیکدا ھاتو، کە دەگوترى (رَغِبْتُ فِي الشَّيْءِ)، واتە: ئەو شتەم پى خوشبوو زۆر بە فراوانیى ئارمەزووم لى بوو، وەك دەگوترى: (رَغِبَ الشَّيْءُ)، واتە: ئەو شتە فراوان بوو، وە دەگوترى (رَغِبْتُ فِيهِ) واتە: ئارمەزووم بۆى چوو بەلام ئەگەر بگوترى، (رَغِبْتُ عَنْهُ)، واتە: ئارمەزووم بۆى نەچوو.

(سَفَهَ نَفْسَهُ): (السَّفَهُ: خَفَّةٌ فِي الْبَدَنِ وَاسْتَعْمَلَ فِي خَفَّةِ النَّفْسِ لِنُقْصَانِ الْعَقْلِ) واتە: (خَفَّةٌ) سووکییه لہ جەستەدا، وە بەکارھێنراوہ بۆ عەقڵ

سووکی یانی: گیلی و نه قامیی، که واته (سَفِهَ نَفْسَهُ)، واته: عه قلی خوئی سووک کرد، یان خوئی عه قل سووک کرد، یان خوئی گیل کرد.

(أَصْطَفَيْتَهُ): واته: هه لمانبژاردود، (أَصْلُ الصَّفَاءِ: خُلُوصُ الشَّيْءِ مِنَ الشُّوبِ)، (الصَّفَاءُ) نه و دیه شتیک له خلتهو له جسمیکی نامو که له گه لی تیکه ل بووه لیی جیا بگریته وه، (والإِصْطِفَاءُ: تَنَاوُلُ صَفْوِ الشَّيْءِ) (إِصْطِفَاءُ) بریتیه له و دی که پوخته ی شتیک هه لگری، هه روه ک: (الإِخْتِيَارُ: تَنَاوُلُ خَيْرِهِ)، (الإِخْتِيَارُ)، واته: چاکه که ی هه لبری.

(وَوَصَّى بِهَا): وه خوینرا ویشه ته وه به: (وَأَوْصَى بِهِ) واته: وه سیه تی بو کرد، جا نایا وه سیه ت چیه؟ (الْوَصِيَّةُ: التَّقْدُّمُ إِلَى الْغَيْرِ بِمَا يَعْمَلُ بِهِ مُقْتَرِنًا بِوَعْدٍ) (الْوَصِيَّةُ): بریتیه له و دی تو به شی و دی ناموژگاری به که سیک بلئی وابکه وه و امه که، له نه سلدا له و ده و هاتوه، (أَرْضٌ وَاصِيَّةٌ: مُتَّصِلَةُ النَّبَاتِ)، واته: به رده و ام سه و زایی و پرو و دی لی بروی.

(شَهَادَةٌ): (الشَّهَادَةُ وَالشَّهَادَةُ: الْحُضُورُ مَعَ الْمُشَاهِدَةِ، إِمَّا بِالْبَصَرِ، أَوْ بِالْبَصِيرَةِ)، واته: (شَهَدَ) به مانای (حَضَرَ) دیت، واته: نامادبوو، وه به مانای (شَهَدَ عَلَيْهِ) واته: شایه دیی له سهر دا، که واته (شَهَادَةٌ)، واته: نامادبووان، یا خود نه وانه ی که شایه دییان داوه، (شَهِدَ) یش بریتیه له نامادبووان له گه ل بینیندا، یان به چاو بیبینی، یان به عه قل و به هو ش ناگات لیبینی.

(أُمَّةٌ): (الْأُمَّةُ: كُلُّ جَمَاعَةٍ يَجْمَعُهُمْ أَمْرٌ مَا إِمَّا دِينٌ وَاحِدٌ، أَوْ زَمَانٌ وَاحِدٌ، أَوْ مَكَانٌ وَاحِدٌ)، واته: (أُمَّةٌ) هه ر کو مه له خه لگی که که کاریک کو یان بکاته وه، یان یه ک دین کو یان بکاته وه، یا خود له کاتی کدا، یان له شوینیکدا کو ببنه وه بو مه به ستی.

(خَلَّتْ): ده لی: (خَلَا الزَّمَانُ: أَي مَضَى وَذَهَبَ)، واته: کاته که تیپهری.

(كَسَبَتْ): (الْكَسْبُ: مَا يَتَحَرَّاهُ الْإِنْسَانُ مِمَّا فِيهِ اجْتِلَابٌ نَفْعٍ، وَتَحْصِيلُ حَظٍّ، كَكَسْبِ الْمَالِ) واته: (كَسَبَ) بریتیه له و شته ی که ئینسان مشووری لی

بخوات و پهیدای بکات، تاکو سوودیکی پیوه ودهست بیئی، یاخود تییدا به
ئاواتیک بگات، وهك (مال ودهستهینان)، (كَسَبَ) واته: ودهستی هیئا،
بهره می هیئا.

هوی هاتنه خوارهوی نایه ته کان

هوی هاتنه خوارهوی نهو رسته قورناییه ی که دهمرموی: ﴿ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ
حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ الْاِلَهَکَ وَ الْاِلَهَ
ءَاْبَاءِکَ اِبْرَاهِمَ وَ اِسْمَاعِیلَ وَ اِسْحٰقَ الْاِلَهَآ وَ لِحَدَا وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴾، { قَالَ ابْنُ
عَبَّاسٍ (رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا) نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ حَيْثُ قَالُوا لِلنَّبِيِّ ﷺ اَلَسْتَ تَعْلَمُ
اَنْ يَعْقُوبَ يَوْمَ مَاتَ اَوْصٰى بَنِيهِ بِالْيَهُودِيَّةِ ؟ (اسباب النزول للنيسابوري)، واته:
عهبدوئلای کوری عه عباس خوا لییان رازی بی، دهئی: درباردی جووله که کان
هاتوته خورای هاتنه خرمهت پیغه مبهر ﷺ گوتیان: نهی موحه مهده ﷺ تو
نازانی که یه عقوب له کاتی سهر دهر گدا ناموژگاریی روله و نه وه کانی خوی
کردوه، که همر له سهر جووایه تی بمینه وه؟! خواش ﷺ به دروی خسته وه، وهك
دوایی له مانای گشتی نایه ته کان باسی دهکین.

مانای گشتی نایه ته کان

خوا ﷺ له نایه ته کانی پیشوودا وهك له دهرسی پیشوودا باسمان کرد، باسی
ئیبراهیمی کرد ﷺ که چۆن خوا تاقی کردوته وهو له هه موو تاقیکردنه وه کانی
خوا دهر چووهو، شایسته ی نهوه بووه که بیکاته پیشه و او سهرمه شق بو نهوه
دینداریی و به ندایه تی فیری خه لکی بکات، وه پاشان که چۆن که عبه ی مالی خوی
بینا کرد، کاتی خوی پهرومردگار پیی فهرموو: (که عبه) بینا بکهو، له گهل
نیسماعیلی کوریدا دروستی کردو، پاشان چهند پارانه و دیه کیان کرد، جا دوی
نهوه خوا وهك داکوکیی کردن له سهر راست و دروستی ئیبراهیم که پیغه مبهری

خاتەم لەسەریهتی فەرمووی: ﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ﴾، کێ ئارزوومەند نابێت بۆ شوێنکەوتنی ئایین و رێبازی ئیبراهیم، مەگەر کەسێک کە خۆی نەقام کردبێ و خۆی عەقل سووک کردبێ، یان خۆی گێل کردبێ، یا خود خۆی فەوتاندبێ، چونکە هەندێک دەلێن: ﴿سَفِهَ نَفْسَهُ﴾ (آی: اَهْلَكَهَا) خۆی فەوتاندبێ، ﴿وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾، بێگومان ئێمە لە دنیا دا وەك گۆلبێژێرێك هەڵمانبژاردوو لە دواڕۆژیشدا لە چاكانە، واتە: لە دواڕۆژیشدا لەو پلەوپایە بەرزە دایە، كە خوا ﷻ تەنیا بۆ بەندە چاكەكانی تەرخان كردوو، لێردا خوا ﷻ بە پلەى يەكەم جوولەكەكان و نەصرانییەكان و خاوەن كەتیبەكان دەدوین، وە دواى ئەوانیش هاوبەش بۆ خوا دانەردەكان، كە: ئێوە لافى ئەوە لێدەدەن بە دواى ئیبراهیم كەوتوون، چونكە بۆ زانیاریتان هەموو خاوەن كەتیبەكان و هەموو خاوەن بەرنامە ئاسمانییەكان شانازی بەوەوە دەكەن كە خۆیان بە شوێن كەوتووی ئیبراهیم دمران، وە ئیبراهیم ﷺ خالى هاوبەشى نیوان هەموو خاوەن كەتیب و خاوەن بەرنامە ئاسمانییەكانە، جا خوا ﷻ دەفەرموێ: مەگەر كەسێك خۆی عەقل سووك کردبێ و خۆی گێل کردبێ، ئەگەرنا چۆن بەدواى رێباز و دینی ئیبراهیم ناکەوێ ﷺ، كە خۆی پەرورددار لە دنیا و لە دواڕۆژدا هەلیبژاردوو، بەلام ئەى جوولەكەكان! ئەوەتا ئێوە جوولەكایەتیتان گرتوو بەرینادەن، وە ئەى نەصرانییەكان! ئێوە نەصرانییەتتان گرتوو بەرینادەن، وە ئەى هاوبەش بۆ خوا دانەردەكان! ئێوەش ھەر لەسەر شیرك و بێپەرستیی و وازی لێ ناھێنن، بەلام ئەودى بەراستی بە دواى ئیبراهیم دەكەوێ و رێباز و بەرنامەى ئیبراهیمی گرتۆتە پێش، موحەممەد ﷺ و شوێنكەوتوانى ئەون، ئێوەش ئەگەر دەرمانەوى بە نەقام و گێل لەقەلەم نەدرین، ئەوە لەگەڵ پیغمبەرى كۆتایی و ئەوانەى لەگەڵیدان بە رێبازی ئیبراهیمدا بڕۆن، ئنجا خوا ﷻ هەلوێستىكى ئیبراهیم دەگیرێتەو، دەفەرموێ: ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، كاتێك پەرورددارى پێى فەرموو: گەردن كەچبە! گوتى: گەردنكەج بووم بۆ پەرورددارى جیهانەكان.

لیرددا خوا ﷺ به شیوهیه کی گشتی باسی ئه وه دهکات که ئیبراهیم ﷺ کاتی
خوا پیی فهرمووه: گهر دنکه چو ملکه چبه! یه کسمر گوتوو یه تی: ئه وه گهر دن
که چم، واته: تو ئه گهر ته ماشای ژیانی ئیبراهیم ﷺ بکه ی و ته ماشای
هه لو یسته کانی بکه ی، جگه له مسولمانه تی و گهر دنکه چیی و ملکه چیی بو خوا،
شتیکی دیکه ی تیدا نابینی و، ئه وه ی که فهرموویه تی، به حه قیقه ت له میانه ی
هه لو یسته کانیدا بهرجه سته ی کردوه، چونکه زور کهس ده لی: مسولمانم و بو خوا
ملکه چم، به لام کرده وه که ی قسه که ی هه لدمو شینی ته وه، به لام ئیبراهیم ﷺ
کاتی گوتوو یه تی: بو خوا گهر دنکه چم، کاتی که ته ماشای ژیانه که ی ده که ی هه موو
هه لو یسته کانی به لگه و شایه دن له سمر ئه وه ی که قسه که ی راسته و همرئه وه شه
مسولمانه تی بهر راستی و بو خوا گهر دنکه چبوونی راسته قینه، که تو به کرده وه
بو خوا گهر دنکه چیی، وه ئه وه ی که به قسه ده لی یی به کرده وه ئیسیاتی بکه ی،
نه که کرده وه کانت پیچه وانه ی قسه کانت بن. ﴿ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ ﴾،
راناوی ﴿بِهَا﴾ بو میلله ت ده چی ته وه، واته: ئیبراهیم و یه عقووب و ده سیه تی رۆله و
نه وه کانی خو یان به گر تنی ئه و میلله ته و ئه و ئایین و رپیازه کرد، هه لبه ته مهرج
نیه ﴿بَنِيهِ﴾، ته نیا کور ان بگری ته وه، به لکو ئه وه پیی ده گوتری: (تغلیب
الذکور علی الإناث) له زمانی عمر میدا کاتی که ئافرمتان و پیوان پیکه وه باس
ده کرین، وشه یه که به کاردی که همر دوو کیان ده گری ته وه، به لام به رواله ت زیاتر
رووی له پیوانه، واته ئیبراهیم رۆله و نه وه کانی راسپارد وه یه عقووبیش، که
له سمر ئه و دین و رپیازه برۆن، جا ئایا وه سیه ته که یان چۆن بوو؟ ﴿يَبْنِيَنَّ اللَّهُ
أَصْطَفَىٰ لَكُمْ الَّذِينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾، همر دوو کیان گوتیان: {ئیبراهیم
وایگوت که بابی ئیسماعیل و ئیسحاقه، وه یه عقووبیش وایگوت که کوری
ئیسحاقه و نه وه ی (ئیبراهیم) ه، وه یه عقووب دوا زده کوری بو و ن یوسف و
بنیامین و ده برای دیکه شیان بو و ن، یوسف و بنیامین له دایکی که بوون، ئه وانی
دیکه ش له دایکی که دیکه بوون، همر کام له ئیبراهیم و له یه عقووب گوتیان {
﴿يَبْنِيَنَّ اللَّهُ أَصْطَفَىٰ لَكُمْ الَّذِينَ﴾، ئه ی رۆله کانم! خوا بهرنامه یه کی بو

هەڵبەزار دوون بەرنامە یەکی بۆ پەسەند کردوون، کە بریتییە لە چی؟ ﴿فَلَا تَمُوتُنَّ

إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾، بە مسوڵمانەتیی نەبی مەهرن، واتە: با ژیا ئاتان هەمووی

ئێسلامەتیی بێ بۆ خوا، تا کو مردنە کەشتان لە سەر ئێسلام بێ، چونکە ئێنسان

لە سەر چ بژیی لە سەر ئەو دەرەش دەمری، جا کە لێردا دەفرموی: بە مسوڵمانەتیی

نەبی مەهرن، دیارە مرۆف لە کاتی مردندا ئێرادەو ئیختیاری نیە، بەلام هەرکەس

بە مسوڵمانەتیی ژیا، بە مسوڵمانەتیی دەمری و ئێنسان لە سەر چ بژیی لە سەر

ئەو دەرەش دەمری، کەواتە: ئەو ئەمۆژگارییە بەو کە ئێو بە مسوڵمانەتیی بژین و

هەمیشە گەردنکە چ بن بۆ خوا، بۆ ئەو دەرەش هەرکات مەرگ و مردناتان گەشتە سەر،

لە سەر ئەو بەر نە کە لە سەری ژیاون، کە ئێسلام و گەردن کە چییە بۆ خوا،

پا بەند بوونە بە شەریعەتی خۆی پەر و مردگار دەو، ئنجا خۆی بێ وینە ﷺ رۆو لە

جوولە کە کان دەکات {وہک لە هۆی هاتنە خوار دەو کە ی باس مان کرد، کە لافی ئەو دیان

لێدەدا کە کاتی خۆی یەعقوب - سەلامی خۆی لە سەری - لە کاتی سەر مەرگدا

و دسیەتی کردووە بۆ نەو دکانی کە بەدوای یەهودییەت بکەون، ئیدی خوا ﷻ

بە دروایان دەخاتەو دەو دەفرموی: ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ﴾، یان

ئایا ئێو لەو بۆون ئەو ئەو جوولە کانی رۆژگاری پیغەمبەر ﷺ، یان هی

ئێستاش، ئەگەر هەمان ئیدیعیان هەبێت، ئایا ئەو کاتە کە یەعقوب لە حالەتی

سەر مەرگدابوو، ئێو لەلای بۆون؟ واتە: خۆ ئێو لەو لەلای نەبوون ئەو ئەو

ئیدیعیان لە کوئ هی نا؟ بە ئێ ئەو تەنیا خوا یە ﷻ کە ئاگای لەو کاتیش

بوو، ئاگای لە ئێستاش هەییو، ئەو هەواتان پێدەدا، کە یەعقوب چی گوتو،

ئایا و دسیەتی یەعقوب وەک ئێو ئیدیعیان دەکەن ئەو دبوو، کە گوتوویەتی: هەر

لە سەر یەهودییەت بێننەو، یان بە پیچەوانەو و دسیەتە کە شتیکی دی بوو،

کە بەتەنکید شتیکی دیکە بوو، ئەویش ئەو دسیەتە کە دەفرموی: ﴿إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا

تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي﴾، بە شیوەی پرسیار لە رۆڵەکانی پرسی: لە دوای من چ شتیک

دەپەرستن؟! ﴿قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُاتِنَا وَنَحْنُ

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۴۹۱﴾، (كاتىك يەققوب ئەو پىرسىارە ئاراستەى رۆلەكانى دەكات و دەفەرموى لە دوای من چى دەپەرستىن؟ بەتەمان بەدوای چ دىن و رېبازىك بگەون؟) گوتيان: تەنیا پەرستراوى تۆ دەپەرستىن ئەو پەرستراودى كە تۆ پەرستووتە، (ئە) بەماناى (پەرستراودە) خوا يەكېكە، بەلام پەرستراو زۆرن، پەرستراوى بە ھەق تەنیا خوايە، بەلام پەرستراوى بەناھەقىش ھەن، ھەر لە ھەواو ئارمۇدە بگرە، تا دارو بەردو بت و سەنەم و خرۆكە و مانگو ئەستېرەو طاغوت و حىزب و دەولەت و ھەر شتىك بەو شىودىە مامەلەى لەگەل، كرا كە بمرزىتىن شت و گەورەترىن شت بەرپىزىتىن شت بى و لە ھەموو شت زياتر بۆى ملكەچ بى و بەدوای بگەوى، ئەو پەرستراودە جا رۆلەكانى وەلام دەدەنەو دەلېن: ئىمە پەرستراوى تۆ دەپەرستىن و پەرستراوى بابو باپىرانى تۆ: ئىبىراھىم (كە باپىرىەتى) و ئىسماعىل (كە مامىەتى) و ئىسحاق (كە بابىەتى) جا ئايا ئەو پەرستراو (ئە) دە چەندن؟ ﴿إِلَهًا وَجَدًا﴾، يەك پەرستراو ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾، وە ئىمە بۆ ئەو ملكەچ و گەردنكەچىن، كەواتە: ئەو دەسىەتى يەققوب بوو بۆ كوردەكانى و كاتىك كە پىرسىارى لىكردوون، ئاوا وەلامىان داوتەو، ديارە ئەویش وەلامەكەى زۆر بى خۇشبوو و ئەو دەوايىن قسەى نىوان يەققوب و رۆلەكانى بوو، ئەى كەواتە: جوولەكەكان! ئىو دە راس ت ناكەن كە گوايە يەققوب دەسىەتى بۆ رۆلەكانى كىردە: پابەندىن بە جوولەكايەتییەو، لە كۆتايىدا خوا دەفەرموى ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾، ئەوانە كۆمەللىك بوون رابىردن و تىپەرىن ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾، ھەرچى كىردووانەو وەدەستىان ھىناو، لە كىردەوى چاك يان خراپ، ئەو ئەوان خاودنى كىردەوكانى خۇيانىن ﴿وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ﴾، وە ئىو دەش ھەر كىردەوئەك بەدەست بىنن چاك بى يان خراپ، ئىو دەش دەبن بە خاودنى كىردەوكانى خۇتان ﴿وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، ئىو دەرباردى كىردەوكانى ئەوان كە ئەنجامىان داون لىتان ناپىرسىتەو، ھەر وەك ئەوانىش دەرباردى ئىو پىرسىارىان لى ناكى، وەك كوردەوارى خۇمان دەلې ((نان ئەو نانە ئەمرو لە خوانە)) مەچن شانازى مەكەن و خۇ ھەلەمەكىش كە ئىمە لەسەر رېبازى (ئىبىراھىم)ىن، كە

پاستیش ناکەن، یان ئیمە نەووە وەجە (ئیسحاق و یەعقوب)ین، شانازی بەوانەووە مەکەن، چونکە ئەوان کردووە چاکەکانی خۆیان هی خۆیانەو ئیوەش کردووەی خراپی خۆتان، هی خۆتانە، ئازابن ئیوەش کردووەی باش بکەن وەك ئەوان، ئەگەرنا کردووەی چاکي ئەوان دادی ئیوە نادات.

چەند مەسەلە یەکی گەنگ

مەسەلە یەکیەم: ئیبراهیم عليه السلام خالی هاوبەشی نیوان هەموو خاوەن کتیبەکانە، وە هەموو خاوەن بەرنامە ئاسمانییەکان، لەسەری یەك دەنگن، بەلام پێغەمبەرانى دیکە (عليهم الصلاة والسلام) مەرج نیە هەموویان لەسەریان یەك دەنگ بن، هەلبەتە ئەهلى ئیسلام دان بە هەموو پێغەمبەراندا دینن ﴿... لَا نَفَرٌ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ...﴾ البقرة، ۲۵۸ بەلام ئیبراهیم هیچ کەس را جیایی لەسەری نەبوو، بۆیە خوا ﷻ لە قورئاندا زۆر باسی ئیبراهیمی کردووە، وە بەراستی ئیبراهیم لە سەردەمی خۆیدا لەگەڵ هەموو ئەوانەى نەیاربوون بە بەرنامەو رێبازی خوا، لەگەڵ هەموویان تێگێراو، لەگەڵ نەمروددا تێگێراو، کە گوتوو یەتی: ﴿... أَنَا أَحْيَى وَأُمَيَّتٌ...﴾ البقرة، ۲۵۸ دەمرینم و دەژیەنم، طاغوتیک بوووە خۆی بە پەرستراوی خەلک زانیو، هەروەها لەگەڵ ئەستێرە پەرستان تێگێراو، لەگەڵ خۆر پەرستان، لەگەڵ مانگ پەرستان، لەگەڵ بێپەرستان، لەگەڵ هەموو ئەوانەدا کە غەیری خویان پەرستووە لەگەڵ هەموو ئەوانەدا کە بەرپێ غەیری خوادا رۆشتوون، تێگێراو، بۆیەش ئیبراهیم عليه السلام شایستەیی پێشەوايەتی خەلکی بە گشتی هەبوو، چونکە بەلگەى لەسەر خەلکی رۆژگاری خۆی تەواوکردو، پاشان ئیبراهیم هەر لە شوێنیکدا دانەنیشتو، سەردتا لە عێراق بوو، پاشان چۆتە شام، ئنجا چۆتە میسر، دواى چۆتە حیزاز، یانی ئەو شوێنانەى کە پێشتر بەشەریەتی زۆر لێبوو، دەوری رۆوبارەکانی نیل و دجلەو فورات و ئەوانە، ئیبراهیم عليه السلام لەنیو ئەو هەموو خەلکەدا ژیاووە بەلگەى ئایینی خۆی لەسەر تەواوکردوون .

مەسەلەى دووهم: گەردنكە چىي كاكەلى بەندايەتييە، وەك ئەم رەستە قوربانييە

دەيگەيەن: ﴿ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْتُ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، يادبگەوە كاتىك پەرورمەگارى پىي فەرموو: گەردنكە چە، گوتى: گەردنكە چەم بۆ پەرورمەگارى جىهانەكان، گەردنكە چىي بۆ خواي پەرورمەگارى كاكەلى بەندايەتى بۆ خواو كاكەلى مسوڵمانەتيي و كاكەلى ئيمانە بۆچى؟ چونكە ئەگەر ئينسان بەراستى ئيمانى هەبى، دەبى بەراستى بۆ خوا ملكە چىي و، بەراستى بە دواي پىغەمبەرى خوا بگەوى ﷺ، بۆيەش بەدواي پىغەمبەرى خوا دەگەوى، چونكە ئەو پىغەمبەرە ﷺ بەرپىي خوادا دەيات و بۆ ئەودى كە مى پىي كە چىكا بۆ خوا ﷻ، ئنجا ديارە ملكە چىي بۆ خوا بەس قسەيەك نىيە بە دەم بگوتري، بەلگو كەردەو مەيەكە دەبى لە ژيانى ئينساندا رەنگ بداتەوە لە سەرچەم بوارەكانى ژياندا، چ لەبوارى درووشمەكانداو چ لە بەرنامەكاندا، چ لە ژيانى تاكيداو، چ لە ژيانى كۆمەلەيداو، چ لە ژيانى سياسيداو، چ لە رووى مەعنەوىي و، چ لە رووى ماددىي، دەبى بەندايەتييت بۆ خواو ملكە چىيت بۆ خوا، لە خۆتدا بەرچەستە بگەي، ئەوچار مسوڵمانى و ملكە چىي بۆ خوا.

مەسەلەى سەيەم: كە هەركام لە ئىبراهيم و يەعقوب (عليهما الصلاة والسلام)

ئامۆژگارىي و دەسيەت دەكەن بۆ رۆلەو نەوەكانى خويان، ئەودى ليۆمردەگيرى كە ئينسان دەبى هەميشە دەسيەت و ئامۆژگارىي بكات بۆ دەوروبەرى خوى و نزيكانى خوى، بەو كە لە بەرنامەى خواي پەرورمەگارى لانەدەن، واتە: ئەگەر ئينسان تاكە دەسيەتيكى هەبى دەبىي، ئەومبىي كە دەسيەت بكات بۆ نزيكانى خوى، كە ملكە چىي بۆ خواو پابەندىن بە شەريەتى خواو، بەراستى ئەو كە وەرەترين دەسيەتە، چونكە مايەى بەختەو مريى و سەربەرزىي دنياو دواړۆد.

مەسەلەى چوارەم: بەرنامەى هەلبژێردراوى خوا چىيە؟ بىگومان ئىسلام ئەو

دينەيە كە خوا هەلبژاردەو بۆ رۆلەو بۆ نەوەكانى ئىبراهيم و ئىسماعيل و ئىسحاق و يەعقوب (عليهم الصلاة والسلام)، بەلام نەك تەنيا بۆ ئەوان، بەلگو ئىسلام بەرنامەى هەلبژێردراوى خوايە بۆ هەموو بەشەرييەتيش، وەك

دەف—ھەرمۇي: ﴿...الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا...﴾ ۲) ۱) آل عمران، ئەمىرۇ ئايىنەكەتەنەم بۇ تەواوكردن و ئىسلامە بە بەرنامە بۇ پەسەندە كىردن و چاكەى خۇمە بەتەواوۋىي لەگەلتان كىرد، لەراستىدا تاكە بەرنامەيەك كە لەلەى خوا ھەئىزىرداۋو پەسەندە كراۋىي، برىتىيە لە ئىسلام، واتە: خۋاى پەرومىردگار بە غەيرى ئىسلام پازى نىيە بكىرىتە بەرنامەى ژيان، غەيرى ئىسلامىش ھەموو ئەو رېچكانە دەگىرىتەۋە، كە لە رۇژھەلاتو رۇژئاۋاۋ لەنىۋخۇدا پەيداۋو و نە پەيدا دەكرىن.

مەسەلەى پىنچەم: كە خۋاى پەرومىردگار دەف—ھەرمۇي: ﴿إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ﴾، كاتىك كە مىردن گەيشتە سەرىيەعقۇوب، مەبەست پىيى حالەتى سەرمەرك نىيە، چونكە لە سەرمەركدا ئىنسان دەسىيەتى بۇ ناكىرى، واتە: كە نىشانەكانى مىردنى لىن و مىدركەۋتن و ھۆكارەكانى مىردنى لىۋە نىزىك كەۋتن.

مەسەلەى شەشەم: مەۋف دىبى خۋى ھەبىي، نەك بەتەماى چاكىي بابو باپىران و پىشىنانى لىبگەپرى، ئەگەر كەسىك بۇ خۋى خالىبىي لەو سىفەتە چاكانەى كە لەۋاندا ھەبوۋن، ئەۋە دەلى: (كە خۇت كۆسەى رېشى بابت بەتۇ چى !)، يان (كەس بە مەلەى بابى ناپەرىتەۋە)، تۇ دىبى تۇ خۇت مىشۋورى كىردەۋى چاك بخۋى، ئەگەر بابت كىردەۋى باشى بوۋە، پىشىنانت كىردەۋى باشىان بوۋە، بە تايبەتى كۆرە مەلاۋ كۆرە سەيدو كۆرە شىخ و ئەۋانە ... زۆر جار بەتەماى ئەۋە لىن دەگەپرىن كە بابى شىخ بوۋە، بابى پىۋاى چاك بوۋە، يان بابى فلان كەس بوۋە .. لە راستىدا (كەس بە مەلەى بابى ناپەرىتەۋە)، بەتايبەتى بۇ ھەلسۈكەۋت و مامەلە لەگەل خۇداۋ بۇ قىيامەت، ھەر كەس دىبى بۇ خۋى كىردەۋى باش بىكات، ئىنجا بەختەۋمرو سەرفراز دىبىت، ئەگەرنا: كەس بە خەيال نەبوۋە بە مال !.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ده‌رسی بیست و هشتم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان له نایه‌تی (۱۳۵ هه‌تاگو ۱۴۱)، واته‌ه‌وت (۷) نایه‌ت ده‌گریته‌ه‌و، که ده‌کاته‌ کۆتایی جوزئی یه‌که‌م له قوربانی به‌پیز، له‌م‌ه‌وت نایه‌ته‌دا خوا ﷺ دیته‌ سه‌ر به‌ریهرچدانه‌وه‌ی هه‌ندی له قسه‌و قالی جووله‌که‌و نه‌صرانی یه‌کان، که داوایان له مسوولمانان کردوه‌ه‌و بینه‌ جووله‌که‌، یان بینه‌ نه‌صرانی، بۆ نه‌وه‌ی رینگای راست بگرن!، خوا ﷺ به‌ پیغه‌مبه‌ری خو‌ی ﷺ ده‌فه‌رمو‌ی، وه‌ به‌ مسوولمانان ده‌فه‌رمو‌ی: ئیوه‌ شیوه‌ی ئیمان‌داری و دین‌داری و مسوولمانه‌تی خۆتان‌یان بۆ بخه‌نهروو وه‌ پینان رابگه‌یه‌نن، که ئیوه‌ بۆ خوا گهر‌دنکه‌چو مسوولمانن، وه‌ دوا‌یی ده‌فه‌رمو‌ی: ئه‌گهر ئه‌وانیش به‌وه‌ی که ئیوه‌ ئیمان‌تان پێ هیناوه‌، به‌و شیوه‌یه‌ ئیمان‌یان هینا، ئه‌وه‌ رینگای راست‌یان گرتوه‌، ئه‌گهرنا ئه‌وانه‌ له‌ دووبه‌ره‌کییدان له‌گه‌ڵ خوادا ﷺ، ئنجا دوا‌یی خوا باسی ئه‌وه‌ ده‌کات که ئه‌وه‌ رینگای خوا‌یه‌ که به‌نده‌کانی خو‌ی پێ رینگ ده‌کا، وه‌ دوا‌یی چه‌ند قسه‌و پروپاگه‌نده‌یه‌کی دیکه‌ی جووله‌که‌و نه‌صرانی یه‌کان به‌ریهرچ ده‌داته‌وه‌، وه‌ به‌ به‌لگه‌ی زۆر به‌هیز ده‌مکوتیان ده‌کات.

﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ آهْتَدُوا وَإِنْ لَوْلَا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ

مِنْ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَبِيدُونَ ﴿۱۳۸﴾ قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ
وَلَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿۱۳۹﴾ أَمْ نَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۴۰﴾ تِلْكَ
أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۱﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((ود - همرکام له جووله‌که‌و دیانه‌کان - گوتیان: ببنه جووله‌که یان نه‌صرانی
رپی راست ده‌گرن بلئی: به‌لکو نایینی ئیبراهیم بگرن، که نه‌و پاک و راست بوو، وه
له‌هاوبه‌ش دانمران نه‌بوو ﴿۱۳۵﴾ بلئین: بروامان به‌خوا هی‌ناووه به‌وه که بو لامان
نی‌راووته خوار، وه به‌وه که بو لای ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یه‌عقوب و
نه‌وه‌کانی نی‌راووته خوار، وه به‌وه که به‌مووسا و عیسا دراودو، به‌وه که به
سمرجه‌م پیغه‌مبران دراود له‌په‌رومردگاریانه‌وه، جیاوازی ناخه‌ینه نیوان هیچ
کامیانه‌وه، وه ئیمه‌ بو‌ی ملکه‌چین ﴿۱۳۶﴾ جا نه‌گهر نه‌وانیش ئیمانیان به‌وینه‌ی
نه‌وه هی‌نا که ئیوه ئیمانتان پی‌هی‌ناووه، نه‌وه رپی راستیان گرتوه، به‌لام نه‌گهر
پشتیان هه‌لگردد، نه‌وه بی‌گومان به‌س له‌دژایه‌تیکردن دان و، خواش ده‌تپاریزی
لییان، وه نه‌و بی‌سمری زانیه ﴿۱۳۷﴾ ره‌نگکردنی خواجه (واته: ئیسلام) جا ره‌نگکردنی
کئ له‌هی خوا چاکتره! وه ئیمه ملکه‌چ و په‌رستاری وین ﴿۱۳۸﴾ بلئی: نایا له‌باردی
خواووه (که گوايه ئیوه لی‌نزی‌کترن!) شه‌ره قسه‌مان له‌گه‌ل ده‌که‌ن له‌حالی‌کدا
که نه‌و په‌رومردگاری ئیمه‌و په‌رومردگاری ئیوه‌شه، وه ئیمه کرده‌وه‌کانی خو‌مانمان
هه‌یه‌و ئی‌وه‌ش کرده‌وه‌کانی خو‌تانتان هه‌یه، وه ئیمه خو‌مان بو‌ی ساغو
یه‌کلا کردوته‌وه ﴿۱۳۹﴾ یاخود ده‌لئین: که ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یه‌عقوب و
نه‌وه‌کان (ی یه‌عقوب) جووله‌که، یان نه‌صرانی بوونه! بلئی: نایا ئی‌وه زان‌ترن

یان خوا ؟ وە ئایا کێ لە وەکەسە سەتەمکارتەر، کە شایەدییەکی خۆی لە لایەو دەیشاریتەو، وە خوا لەوێ دەیکەن بئانگا نیە ﴿ ۱۴۱ ﴾ ئەو کۆمەڵیکە تیپەرپووە هەرچی بەرھەمی هینابی هی خۆیتەو، ئیووش هەرچی بەرھەمی بینن هی خۆتانە، وە لەبارەو ئەووە کە کردوویانە، پرسیارتان لێناکری ﴿ ۱۴۱ ﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(حَنِيفًا): (الْحَنَفُ: هُوَ مَيْلٌ عَنِ الضَّلَالِ إِلَى الْإِسْتِقَامَةِ، عَكْسُ الْجَنَفِ: وَهُوَ مَيْلٌ عَنِ الْإِسْتِقَامَةِ إِلَى الضَّلَالِ، وَالْحَنَفُ: هُوَ الْمَائِلُ إِلَى ذَلِكَ). واتە: (حَنَفٌ) بریتییە لە مەیلکردن و بەلاداجوون لە گومراییەو بەرەو راستە رینگا، بە پیچەوانەوێ (جَنَفٌ) وە، وشە (جَنَفٌ) بریتییە لە مەیلکردنی کەسیک بۆ وازھێنان لە گومرایی و لەرپی لار و خوار بەرەو راستە شەقامی خوا.

(الْمُشْرِكِينَ): کۆی (مُشْرِكٌ)، (الشِّرْكَهَ وَالْمُشَارَكَةَ: خَلَطُ الْمَلَكَاتِ) ئەگەر دوو شان تیکەل بەکە پێ دەگوتری (الشِّرْكَهَ وَالْمُشَارَكَةَ) وە (مُشْرِكٌ)، واتە: ھاوبەش دانەر، ھاوبەش بۆ کێ دادەن؟ بۆ خوا ﷻ، لە چیدا ؟ لە پەرستنی، یان لە پەروردگاریتی، یان لە سیفەتەکانیدا.

دیارە شیرکیش، دوو جۆرە: شیرکی گەورەو شیرکی گچکە:

(۱) شیرکی گەورە بریتییە لە ھاوبەش بۆ خوا دانان لە پەرستراویتی، یان لە بەدبەینەرایەتی، یان پەروردگاریتی، یان ناو و سیفەتەکانیدا.

(۲) شیرکی بچووک بریتییە لەوێ کاتی شتیک بۆ خوا ئەنجام دەدە، بەشی غەیری خواش تێبخە، بۆ وینە: ریاپازی جۆریکە لە (شِرْک) تۆ نوێژیک دەکە، تەماشای دەکە خەڵک دەتبینن تۆزیک رکوووەکەت درێژتر دەکەوێو ! یان جوانتر رادەوێستی بۆ ئەوێ بلین: پیاویکی بۆ خوا ملکەچە، هەرچەندە لە ئەسڵدا شتەکە بۆ خوا دەکە، بەلام بەشی غەیری خواشت تێخستو، دیارە هەرکردەوێکی خواش کە بەشی غەیری خوا

تیخرا، نهوه بیگومان خوا و مریناگری، وەك له م فهرموودمیه دا راگهیه نراوه: {مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي، تَرْكُهُ وَشِرْكُهُ} رواه مسلم من أبي هريرة: (۲۹۸۵)، واته: خوای پایه بهرز فهرموویه تی: من بین نیازترین دهوله مه ندم له هاوبه شیئی، ههركه سیك كردموویهك بکات و جگه له منی تییدا به شدار بکات نهوه كردموهکە و هاوبه شییه که ی واز لیدیئم .

(النووي) له شهرعی نه م فهرموودمیه دا گوتهوویه تی: (والمراد أَنَّ عَمَلَ الرَّائِي بَاطِلٌ لَا ثَوَابَ فِيهِ وَيَأْتِمُ بِهِ)، بپروانه: (شرح صحيح مسلم، واته: مه به ست نهوویه که کرده و دی رپاباز پووچه و پاداشتی نیه، بگره خاوه که ی پتی گونا هباریش ده بی.

جوړیکی دیکه ی شیرکی گچکه ش هه یه که بریتیه له به کاره یانی هه ندیک وشه و ته عبیر، که جوړیک له یه کسانکردنی خوای بهرزومه زنی تییدایه له گهل غهیری خوا دا، وەك: سویند خواردن به غهیری خوا، وه گوته ی: (ما شاء الله وشئت)، (لولا الله و فلان)...

(وَالْأَسْبَاطُ): كَوَى (سَبْط) ه، (سَبْط) واته: نهوه (أَصْلُ السَّبْطِ: انْطِصَاطٌ فِي سُهُولَةٍ، يَقُولُ: شَعَرٌ سَبْطٌ، وَالسَّبْطُ: وَلَدُ الْوَلَدِ) بریتیه له و دی شتیك ناوا به ئاسانی دریژ بیتنه وه، ده گوته ی (شَعَرٌ سَبْطٌ) موویه کی خا و که دیته خواری. (سَبْط) یه کسمر پیچه وانیه (جَعْد) ه، که به مانای (گرژ) ه، قزی گرژ و لوول (جَعْد) ی پی ده لئین، وه (سَبْط) کوره، یان مندالی منداله، جا کورپی یان کج.

(شِقَاقٍ): له (شَقَّ) دوه هاتوه، (الشَّقُّ: الْحَرَمُ الْوَاقِعُ فِي الشَّيْءِ) شتیك که له ت بکری، نهوه پی ده گوته ی (شَقَّ) (وَالشَّقَاقُ: الْمُخَالَفَةُ، وَكَوْنُكَ فِي شَقِّ غَيْرِ شِقِّ صَاحِبِكَ) (شَقَاقُ) بریتیه له پیچه وانیه و دژایه تییکردن و بهر بهر دهکانی کردن، چونکه تۆ دهجیت بهر یك غهیری بهری بهرانبه رده که ت.

(فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ): واته: خوا نه وانیه له کۆل ده کاته وه، یان خوای پهرومردگارت به سه بۆ دژایه تی نه وان. (الْكَفَايَةُ: مَا فِيهِ سَدُ الْخَلَّةِ وَيُلَوِّغُ

المُرَادُ فِي الْأَمْرِ، (كَفَايَةُ): ئه‌ومیه که که‌لین بگیری، وه ئینسان له شتی‌کدا به ئه‌نجام بگات.

(صَبَغَةً): (الصَّبِغُ: مَصْدَرُ صَبَغْتُ)، واته: بۆیاغم کرد، بۆیه‌م کرد، (والصَّبِغُ: المَصْبُوغُ) واته: بۆیه‌کراو، بۆیاغ‌کراو، ڕه‌نگ‌کراو، که‌واته: (صَبَغَةً)، واته: ڕه‌نگ، یان ڕه‌نگ‌کردن.

(مُخْلِصُونَ): واته: ئه‌وانه‌ی خۆیان بۆ خوا ساغ کردۆته‌وه، یان کرده‌وه‌که‌یان بۆ خوا ساغ کردۆته‌وه‌و یه‌ک‌لا کردۆته‌وه‌و به‌شی غه‌یری خوایان پێوه نه‌هێشتوه، چونکه: (الإِخْلَاصُ: التَّبَرُّي عَنْ كُلِّ مَا دُونَ اللَّهِ) (إِخْلَاص) بریتیه له یه‌ک‌لا بوونه‌وه‌و دوور که‌وتنه‌وه له‌هه‌ر شتی‌ک که غه‌یری خواجه، وه‌ختی‌ک موقوف کرده‌وه‌یه‌ک ئه‌نجام دهدات، ئه‌گه‌ر ته‌نیا بۆ خوا بێ، مانای وایه کرده‌وه‌که‌ی خۆی ساغ کردۆته‌وه، چونکه (أَخْلَصَ)، واته: ساغی کرده‌وه‌و (إِخْلَاص) ی کرد دهر‌بازی کرد له خۆته‌وه‌خال.

(أَظْلَمَ): واته: کی سته‌م‌کار تره. (وَالظُّلْمُ عِنْدَ أَهْلِ اللُّغَةِ وَكَثِيرٍ مِنَ الْعُلَمَاءِ: وَضْعُ الشَّيْءِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ الْمُخْتَصَّ بِهِ)، واته: (ظُلْم) له‌لای ئه‌ه‌لی زمان و زۆربه‌ی زانیان: بریتیه دانانی شتی‌ک له غه‌یری ئه‌و شوینه که تایبه‌ته پێیه‌وه، جا (ظُلْم) سێ به‌شه:

۱) زولم له‌نیوان خۆمان و خوادا، وه‌ک: شيرك و كوفرو نيفاق، وه‌ک لوقمان به‌ کورده‌که‌ی خۆی گوت: ﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَبْنَىٰ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ۱۳ لوقمان، به‌لێ، گه‌وره‌ترین زولم ئه‌ومیه که خوا تۆی دروست‌کردوه که‌چی هاوبه‌شی بۆ په‌یدا بکه‌ی و غه‌یری ئه‌و بپه‌رستی.

۲) زولم له‌نیوان خۆمان و خه‌ل‌کدا، وه‌ک خوا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ۴۴ الشوری

۳) زولم له خوکردن، وهك خوا ددفرموی: ﴿... فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾ ﴿۳۳﴾
فاطر، دیاره ستهم له خوکردن همدوو به‌شه‌کانی دیکه‌ش ده‌گریته‌ودو، ههر گونا‌هیک بکه‌ی، سته‌مت له خووت کردود، چ شیرک بیت، چ مافی خه‌لک پیشیل بکه‌ی، چ واجبیک خوی پهرور دگار بچوینی، یاخود قه‌ده‌غیه‌کی بشکینی، هه‌مووی بریتیه له گونا‌هیک و له سته‌میک که به‌ران‌بهر به‌خووت دمیکه‌ی .

هوی هاتنه خوارموی نایه‌ت‌کان

۱- هوی هاتنه خوارموی نه‌و رسته‌یه‌ی که ددفرموی: ﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا﴾، { (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: نَزَلَتْ فِي رَأْسِ يَهُودِ الْمَدِينَةِ وَفِي نَصَارَى نَجْرَانَ ...) (أسباب النزول للنيسابوري، ص (۲۷-۲۸) }، واته: عه‌بدوللای کوری عه‌بباس ده‌لی: هه‌ندی‌ک له سمرانی جووله‌که هاتنه لای پیغه‌مبهر ﷺ هه‌رودها سمرانی نه‌صرانیی یه‌کانیش هاتنه خزمه‌تی، جووله‌که‌کان گوتیان: نه‌ی موحه‌مه‌د نه‌گهر ببه‌ جووله‌که ری‌ی راست ده‌گرن، نه‌صرانیی یه‌کانیش گوتیان: نه‌گهر ببه‌ نه‌صرانیی هه‌مووتان ری‌ی راست ده‌گرن، خوی پهرور دگاریش ئاوا وه‌لامی دانه‌ود، که له نایه‌ت‌که‌دا هاتود.

۲- هوی هاتنه خوارموی نه‌و رسته‌یه، که ددفرموی: ﴿مِنْ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَبِيدُونَ﴾، { (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ النَّصَارَى كَانَ إِذَا وُلِدَ لِأَحَدِهِمْ وَلَدٌ، فَأَتَى عَلَيْهِ سَبْعَةُ أَيَّامٍ صَبَّغُوهُ فِي مَاءٍ لَهُمْ يُقَالُ لَهُ: الْمَعْمُودِي، لِيُطَهَّرَ بِهِ بِذَلِكَ، وَيَقُولُونَ: هَذَا طَهُورٌ مَكَانَ الْخِتَانِ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ قَالُوا: الْآنَ صَارَ نَصْرَانِيًا حَقًّا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ) (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (۲۸) }، واته: عه‌بدوللای کوری عه‌بباس ده‌لی: نه‌صرانیی یه‌کان وه‌ختی خوی که مندالیکیان دهبوو، کور یان کچ کاتی‌ک چه‌وتوو ده‌چوو، له ئاویکیان هه‌لده‌کی‌شا که پی‌ی ده‌گوتری: (تعمید) واته: له

ئاو هه لگیشان، ئنجا که له ئاویان هه لده کیشا بۆ ئه وهی پاکی بکه نه وه و دهیانگوت: ئه مه پاک کردنه و دیه که له جیاتی خه ته نگردهن، ئنجا که ئه وه میان ده کرد، دهیانگوت: ئه وه به راستی بوو به نه صرپانی، خوای به به زمیش بهر په رچی وانی دایه وه، که نه خیر بوون به به ندهی خوا بریتی نیه له له ئاو هه لگیشان، به لکو شتی دیکه یه، که خوا ﷺ باسی دهکات.

مانای گشتی نایه ته کان

خوا ﷺ هه دربارهی جووله که وه نه صرپانی یه کان ده دوی، ئه وه قسه بی سهر و بهرانی که دهیانکه بهر په رچیان ده داته وه، ده فهرموی: ﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا﴾. وه گوتیان: ببنه جووله که وه نه صرپانی رپی راست ده گرن، هه لبه ته وه نه بی پیکه وه وایانگوتبی، یا خود گوتبیان یا خود ببنه جووله که یان ببنه نه صرپانی، به لکو جووله که گوتوویانه: ببنه جووله که وه، نه صرپانیش گوتوویانه: ببنه نه صرپانی، به لام خوا ﷺ قسه ی هه ردو وکیان کۆده کاته وه و کاتی که قسه ی هه ردو وکیان کۆبیته وه، واته: گوتوویانه ببنه جووله که یان نه صرپانی، به لام ئایا خوا ﷺ، چۆنیا و ده لام ده داته وه؟ ﴿قُلْ بَلْ مَلَّةٌ إِذَا هُمْ حَنِيفًا﴾، بلای رپیازی ئیبراهیم بگرن، ئیبراهیم که وازی له هه رچی رپیازی لار و خوار و هه رچی ناشه رعی و غه له ته و په له ته بوو هی نا بوو به ره و راسته شه قامی خوا به یه گرتن (توحید)، ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾، وه له هاوبه ش بۆ خوا دانهران نه بوو، واته: ئیوه که خۆتان گیرۆده کردوه به شیرک و هاوبه ش بۆ خوا دانانه وه، ئایا ئیوه له سهر رپیازی ئیبراهیم، نه خیر، به لکو موحه ممه د ﷺ له سهر رپیازی ئیبراهیمه، که دان به هه موو کتیه پيشووه کاندایینی و هه موو پیغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) به راست ده زانی، وه جگه له خواش هیچی دیکه نا په رستی، نه که وه که جووله که وه نه صرپانی یه کان که زانا و راهیبه کانی خۆیان ده په رستن: ﴿اتَّخَذُوا أَعْبَادَهُمْ وَرُءُسَهُمْ أَرْكَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ ...﴾ ﴿٣١﴾

السوبة، به لَام له ئیسلامدا ته‌نیا خَوای تاكو پاك دپهرستری، ئا ئه‌وه ئه‌و دینه راسته‌یه كه ئیبراهیم له‌سه‌ری بووه، ئنجا خوا ﷺ فرمان ده‌كات به پیغه‌مبهری كو‌تایی ﷺ، وه به شوینكه‌وتووani، كه هاوده‌لانی به‌ریزی پیش هه‌موو كه‌س گرتۆته‌وه، وه دوایی چین به چینی مسولمانان تا ژبانی به‌شهر كو‌تایی پیدی، هه‌مووان ده‌گریته‌وه، ده‌فهرموی: ﴿قُولُوا ءَامَنَّا بِاللّٰهِ﴾، ئیوه ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ ئه‌ی مسولمانانی كه له خزمه‌ت موحه‌مه‌د دان ! بَلَّيْن: { كه ئا ئه‌وه رێبازی ئیمه‌یه‌و ئه‌وه دینی حه‌قه }، ئیمانمان به خوا هی‌نا به‌و شیویه كه خوا فهرموویه‌تی، من له درسه‌گانی رابردوودا باس‌م‌کرد، كه ئیمان حه‌قیقه‌تیكه به عه‌قل فه‌هم ده‌کری و ورد‌ه‌گیری و، به دل قبوول ده‌کری و په‌سند ده‌کری و، به زمان دانی پیداده‌یتری، وه به ئەندامه‌کانیش جیبه‌جی ده‌کری، وه ئیمان بریتیه له ئیمان به خوا به فریشه‌گانی و به کتیبه‌گانی و به پیغه‌مبهرانی (عليهم الصلاة والسلام) و به رۆژی دوایی، ده‌فهرموی: ﴿قُولُوا ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرٰهٖمَ وَإِسْمٰعٖلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهٖمْ لَا نَفَرِقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهٖمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾، بَلَّيْن: ئیمانمان هی‌ناوه به خوا به‌وه‌ی كه بۆمان نیردراوته خوار (كه قورپانه وه سوننه‌تی پیغه‌مبهره ﷺ چونكه ئه‌ویش هه‌ر وه‌حیه)، وه به‌وه‌ی كه نیردراوته خوار بۆ ئیبراهیم، وه بۆ ئیسماعیل، وه بۆ ئیسحاق، وه بۆ یه‌عقوب، وه بۆ نه‌وه‌گانی یه‌عقوب، { چونكه (أَسْبَاط) کو‌ی (سَبَط) كه کورپه‌گانی نین، کورپه‌گانی یه‌عقوب ته‌نیا (یوسف) یان ﷺ پیغه‌مبهر بووه، ئه‌وانی دیکه پیغه‌مبهر نه‌بوونه، له‌سه‌ر رای زۆربه‌ی زانایان، به‌لگو له نه‌وه‌گانی یه‌عقوب پیغه‌مبهرانی دیکه‌یان بوون، كه داوودو سوله‌یمان دووانیان، هه‌روه‌ها زه‌که‌ریا و یه‌حیا دووانی دیکه‌یان (عليهم الصلاة والسلام) }، وه ئیمانمان به‌وه هی‌نا كه به‌خشاوه به مووسا و به عیسا، وه به هه‌موو پیغه‌مبهرانی دیکه، كه له په‌روورد‌گاره‌وه پیاوان دراوه، حیوازی ناخه‌ینه نیوان هیج کام له پیغه‌مبهران {هیچیان هه‌لناوێرین جیای ناکه‌ینه‌وه بَلَّيْن: ئیمانی پی ناهینین، وه‌ك جووله‌كه موحه‌مه‌دو عیسا

جیاده که نه وود، نه صرانی یه کان موحه ممد جیاده که نه وود، ئیدی که ئیدی که جیاده که نه وود، به لام مسولمان ئیمان به هه موو پیغه مبه رانی خوا دینن، وه به هه موو کتیبه کانی خوا ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾، وه ئیمه بو خوا ملکه چین، همرچی له خوا وه بومان بیت بو ملکه چین و پیوه ی پابه ندین، نه که وه که ئیوه، ئه ووی که پیتان خو شه پیوه ی پابه ند دهن، وه ئه ووی که پیتان ناخو شه لی لامل دهن! ئنجا له کو تایی ئه و قسه یه دا پیان دفرمو ی: ﴿فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُ بِهِ فَقَدْ أَهْتَدُوا﴾، جا ئه گهر ئیمانان هینا به وینه ی ئیوه که ئیمانان هینا وه، ئه و ره ی راستیان گرتوه، ره ی راست ئه و دیه که به و شیوه دیه ی ئیوه ئیمان بینن، ئیمان به وه بینن که ئیوه ئیمانان پی هینا وه، ئه ی ئوممه تی موحه ممد ﷺ ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ﴾، وه ئه گهر پشتیان هه لگردو پشتیان تیگرد، ئه و به ته نکید ئه وانه له دوو به ره کی دان، له گه ل ئیوه له گه ل خوا ی په ر و مردگار ی شدا ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ﴾، ئه و کاته ش خوات به سه، خوا ئه و انت له کو ل ده کاته وه ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، وه ئه و بیسه ری زانیه، دوو عاکانتان ده بیستی و قسه ی وان ده بیستی و قسه ی ئیوه ش، وه زاناشه، واته: نه که همر قسه کانتان ده بیستی، به لکو زانیه به ووی نیو دل و دروونیشان، پیو یستیان چییه؟ نه هتتان چونه؟ هه مووی ئاگا لییه، دوا یی دفرمو ی: ﴿صَبَّغَهُ اللَّهُ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صَبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَبِيدُونَ﴾، ره نگکردنی خوا، ره نگکردنی کی له هی خوا باشتره، وه ئیمه بو ئه و به ندمین و په رستارین و به ندایه تی بو ده که یین، ئه و هوش وه که بلئی له به ره ره چدانه ووی نه صرانی یه کانه، که به پی ئه و هوی هاتنه خواره ووی باس مان کرد، له دوا ی حه ووت ره ژ مندالی خو یان له ئاو هه لده کیشن و (تعמיד) ی ده که ن و ده لئین بوو به نه صرانی، خوا دفرمو ی: نا، دینداری راسته قینه ئه و دیه که به ره نگی خوا خو ت ره نگ بکه ی و دینی خوا له خو تدا ره نگ پی بدیه وود، به ره جه سه بکه ی، ئیمان و عه قیده که ی به تیگه یشته وه، عیبادته که ی، ره وشته که ی، حو کم و فره مانه کانی له خو تدا ره نگ پی بدیه وود، به دینی خوا خو ت ره نگه بکه ی، که

رپنگیکی جوانه و همر نه‌وه رپنگه، ئنجا دهمرموی: ﴿قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾، واته: تۆ پییان بلئ: ئایا ئیوه دهرباردی خوا شهره قسه و موناغه‌شمان له‌گه‌ل ده‌که‌ن، که گوايه ئیوه له خوا نزیک‌ترن، چونکه خوا له سوورمتی (المائدة) دا دهمرموی: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّهُ...﴾ ﴿۱۸﴾ المائدة، جووله‌که و نه‌صرانی یه‌کان گوتیان: ئیمه کورانی خواو خوشه‌ویستانی خواین، جا لی‌رده دا دهمرموی: بلئ: ئایا دهرباردی خوا شهره قسه و دمبه‌دمه‌مان له‌گه‌ل ده‌که‌ن، که ئیوه به حیساب له خوا نزیک‌ترن! ﴿وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾، له حالیکدا که خوا په‌روردگاری ئیمه و ئیوه‌شه، ئیوه له ئیمه‌تان زیاتر به‌ش پیوندیه‌و، ئیمه‌ش به‌قه‌ردم ئیوه‌مان به‌ش پیوندیه‌و، په‌روردگاری هه‌موو لایه‌که‌مانه ﴿وَلَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ﴾، ئیمه کرده‌ودی خۆمان بۆ خۆمان، ئیوه‌ش کرده‌ودی خۆتان بۆ خۆتان، نه‌گهر ئیوه کرده‌ودی باشتان هه‌بئ (وده‌ختی خۆی به‌ر له‌ودی ئیسلام^۱ بئ)، نه‌گهر ئیمه‌ش کرده‌ودی باشتان هه‌بیت، نه‌وه ئیوه بۆتان قه‌بوول‌کراوه و نه‌ودی ئیمه‌ش قه‌بوول دهبئ، که‌واته: چ‌فه‌زل و ئیمتیازیکتان به‌سمر ئیمه‌دا هه‌یه؟ ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾، وه ئیستا ئیمه خۆشان بۆ خوا ساغو یه‌کلا کردۆته‌وو هاوبه‌شی بۆ دانانیین، به‌لام ئیوه هاوبه‌شی بۆ دادمنین، عیسا عليه السلام ده‌که‌نه هاوبه‌شی و ده‌لئین: کورپی خوايه و دایکی، ده‌که‌نه هاوبه‌شی و، (الروح القدس) ده‌که‌نه هاوبه‌شی، وه جووله‌که‌کان عوزیر به‌ کورپی خوا دادمنین، وه راهیب و زانا‌کانتان ده‌که‌نه هاوبه‌ش له په‌رستندا، ئنجا دهمرموی: ﴿أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ﴾، واته: یان ئایا ده‌لئین: ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسه‌حاق و یه‌عقوب و نه‌وه‌کانی یه‌عقوب، جووله‌که و

(۱) لی‌رده دا مهبستمان کرده‌ودی ئایینی و خولپه‌رستییه، نه‌گهرنا له‌ بواری نیاداریی و هه‌لسوکموتدا چاکه همر چاکه له همر که‌سیکه‌وه بئ، هه‌روه‌ها خراپه‌ش همر خراپه.

نه‌صرانیی بوون، ئایا وا ده‌لین؟ هه‌روده‌ها له سه‌رده‌می پیغه‌مه‌ردا ﷺ که مونا‌قه‌شه‌و شه‌ره‌ قسه‌یان کردوه، کاتیک تینیان بۆ هاتوه جووله‌که‌کان گوتوو‌یانه: ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یه‌عقوب و ئه‌وانه‌ش هه‌موویان جووله‌که‌ بوون. نه‌صرانیی یه‌کانیش گوتوو‌یانه: نه‌صرانیی بوون و، له‌سه‌ر به‌رنامه‌ی نه‌صرانیی یه‌ت بوون! ﴿قُلْ اَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ﴾، پییان بلئ: ئایا ئیوه زانترن یان خوا؟! ئیوه باشر دمران داخو ئه‌وانه له‌سه‌ر چ به‌رنامه‌و رێبازیکی بوون، یان خوا باشر دمرانی؟ ﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ﴾، وه کئ سته‌م‌کارتره، له که‌سیک که شایه‌دییه‌کی له‌لایه، له‌لایه‌ن خواوه، که‌چی ده‌یشاریته‌وه، واته: ئیوه زۆر چاک دمران که یه‌هودییه‌ت و نه‌صرانییه‌ت له‌ دوا‌ی ئیبراهیم‌وه په‌یدا‌بووه، ئنجا که له‌ دوا‌ی وی په‌یدا‌بوون، چۆن ئیبراهیمیکی پاک و راست (حَبِیْف) یان له‌سه‌ر ده‌بی، که زیاتر له‌ هه‌زار سال دوا‌ی خو‌ی په‌یدا‌بوون؟! ﴿وَمَا اللّٰهُ بِغَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾، وه بیگومان خوا بی‌ئاگا نیه له‌وه‌ی ئیوه ده‌یکه‌ن. ﴿تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ﴾، ئه‌وانه کۆمه‌لیک بوون تیپه‌رین، ئه‌وه‌ی که وده‌ستیان هینابی له‌ کرده‌وه‌ی چاک یان خراپ، خو‌یان خاوه‌ن‌ینی و له‌ گه‌ردنی خو‌یان دایه، چاک یان خراپ، ئیوه‌ش چ وده‌ستی‌نین، چ کرده‌ومیه‌ک ئه‌نجام بده‌ن، له‌ چاک و له‌ خراپ، ئیوه‌ش ده‌بن به‌ خاوه‌نی کرده‌وه‌ی خو‌تان ﴿وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، ئیوه لی‌تان ناپرس‌ریته‌وه دهرباره‌ی کرده‌وه‌ی ئه‌وان، وه‌ک ئه‌وانیش به‌رپر‌سیار‌نین دهرباره‌ی کرده‌وه‌کانی ئیوه.

چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی گه‌رنگ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: ئایین و رێبازی ئیبراهیم ﷺ که له‌ دهرسی پێش‌وودا باس‌مان کرد ئیبراهیم خا‌لی هاو‌به‌شی هه‌موو خاوه‌ن کتیب و به‌رنامه‌ ئاسمانییه‌کانه، که‌س نکو‌ولی له‌ ئیبراهیم نیه، بۆیه خوا ﷻ زۆر باش رێبازی ئیبراهیمی باس‌کردوه، هه‌لو‌یسته‌کانی باس‌کردوه، مونا‌قه‌شه‌و وتوو‌یژه‌کانی له‌گه‌ڵ ئه‌ه‌لی

کوفردا زۆر جوان پروون کردۆتهوه، تاكو دمرېكهوئى كه ئىبراهيم ﷺ ئەودى كه زۆر داکوځيى لهسهر كردوهو جهختى لهسهر كردوه، بریتى بووه له خوا بهیه گگرتن و تهنیا خوا به پهرستراو دانان، ئیستاش كئ زۆر جهخت لهسهر ئەم مهسهلهیه دهكاتهوه؟ بېگومان موحه ممهده ﷺ، ئەمما جوولهكهو نهصرانییو خاوهن بهرنامه ئاسمانییهكانى دیکه، ههموویان گیرۆده بوون به شیركهوه، كهواته: ئیستا شوینكهوتهی راستهقینه بۆ ئىبراهيم، موحه ممهده ﷺ، وهك خوا دهمرموئ: ﴿إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ

ءَامَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ﴿۶۸﴾ آل عمران، واته: بېگومان نزیكترین كهسو له پېشتیرین كهس، له ئىبراهيم، ئەوانه بوون كه كاتى خوئى شوینیکهوتوون، وه ئەم پېغه مبهردیه ﷺ، وه ئەوانه كه ئیمانیان بهو پېغه مبهرد هیناوه، ئەوانه له ههموو كهسو له ئىبراهيم له پېشتیرن، كه راست لهسهر راسته شهقامى ئەون، ئەمما لاف لیدانى جوولهكهو نهصرانیی یهكان، كه ئیمه له ئىبراهيم نزیكترین و پریمان بوئ ههیه، ههموو بايى فلسیکه، چونكه له گهل رېباز دهكئى ئىبراهيمدا نین، كه بریتیه له تهنیا خوا پهرستن و خوا بهیه گرتن، كه چى جوولهكهو نهصرانیی یهكان گیرۆدهی چهندان جوړه شیرك و كوفربوونه.

مهسهلهى دووهم: یهكێك له بهلگه ههره گهورهكانى ئەهلى ئیسلام، كه ئەهلى ههقن، وه تهنیا ئیسلام ماوتهوه، وهك ئایینیكى خوايى بهبئ دهستكاریى کرانو بهبئ دهست تیومردان، وه تهنیا كتیپك لهبهر دهستی به شهریهتدا ههبیّت، كه تۆ لیئ دلتیابی، مسؤگمر ئەو كتیبه فمرمایشتى خوایه، تهنیا قورئانه، وه تهنیا پېغه مبهردك ﷺ كه ژيانهكهى بۆ ئیمه زۆر جوان شیرکرایتهوهو پروونبئ و به سههنه دیکى راست به ئیمه گهیشتبئ، كه ئەو پېغه مبهرد چۆن ژیاومو چى فمرمووه، چى كردوه؟ تهنیا موحه ممهده ﷺ، وه ئەگمر شتیكیش دمرباردى پېغه مبهردانى دیکه بزانی به سههنه دیکى راست و دروست، تهنیا لمریئ ئەو قورئانه وهیه كه بۆ موحه ممهده هاتوه ﷺ، گهورهترین بهلگه لهسهر ئەوه چیه؟ ئەوهیه كه ههموو خاوهن بهرنامه ئاسمانییهكانى دیکه یهكتر به

كافر دادەننەن، يەكتەر بە گومرا دادەننەن و يەكتەر قەبۇل ناكەن و نكوولنى
لەيەك دەكەن، بەلام ئەھلى ئىسلام، دان بە ھەموو پىغەمبەران دادىنن و رىز لە
ھەمووان دەگرن و دان بە ھەموو كىتەبەكانى خوادا دىنن، ئەھمقا دەللىن: ﴿ قُولُوا
ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرٰهٖمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَمَا أُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهٖمْ لَا نَفَرُّ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ
لَهُمْ مُّسْلِمُونَ ﴾، ئەو بەرپاستى گەورەترىن بەلگەيە كە تەنیا كۆمەلنىك خاۋەنى
دىنى ھەق بن، ئۆمەتتى (مُحَمَّدُ الْمُصْطَفٰى) ان ﷺ، كە رىزىيان بۇ ھەموو
پىغەمبەران ھەيە، وە دان بە ھەموو كىتەبە ئاسمانىيەكاندا دىنن.

مەسەلى سىيەم: دەربارەى وشەى: ﴿ وَالْأَسْبَاطِ ﴾، واتە: نەۋەدكانى (يەعقوب) و

ئەو بنەمالەو عەشىرەت و تىرانە كە لە يەعقوب پەيداۋون كە دوازە (۱۲)
تىرە بوون. وەك خوا ﷻ باس دەكات، ﴿ وَقَطَّعْنَهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ... ﴾

﴿ ۱۶۰ ﴾ **الأعراف**، واتە: دەفەرمۇى: كەردمانن بە دوازە تىرەو كۆمەل، كەواتە:
لېردا دەبى زۆر و رىبابىن، برايەكانى (يوسف) ﷻ كە درۆيان لى واقىع بوودو،
زولمىيان لى واقىع بوود، وە بىفەرمانى بابىيان لى واقىع بوود، كە ئەوانە
بىگومان لەگەل پىغەمبەرايەتيدا ناگونجىن، بۆيە ناگونجى ئەوانە پىغەمبەر
بووبن، بەلام دوايى كە تۆبەيان كەردو، ديارە بوونەتە پياۋى باش، كەواتە: كە
دەفەرمۇى: ﴿ الْأَسْبَاطِ ﴾، وەحىيان بۇ ھاتود، لېردا، وە لە چەند شوئىنىكى
دىكە لە قورئاندا، يانى لەنىۋ ئەو تىرانەدا كە لە كورانى يەعقوب پەيداۋون،
پىغەمبەرانىيان ھەبوون و وەحىيان بۇ ھاتود، كەواتە: مەبەست ئەۋمىيە كە لەنىۋ
ئەو تىرەو ھۆزانەدا كەسانى وابوون، نەك كورەكانى يەعقوب ھەر دوازە يان
پىغەمبەر بووبن و وەحىيان بۇ ھاتى! ھەلەتە ھەندىك لە زانايان رايان وايە
ئەۋانىش ھەموويان پىغەمبەر بووبن، بەلام پىم وايە نەمانپىكاۋو ناگونجى
كەسانى وا پىغەمبەر بووبن !.

مسئله‌ی چهارم: که دفعه رموی: نه گمر ئیمانیان هی‌نا به‌و شی‌ودیه‌ی که ئی‌وه

ئیمان‌تان هی‌ناوه، ئه‌وه ری‌ی راستیان گرت‌وه، ﴿فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنَتْكُمْ بِهِ﴾

فَقَدْ أَهْتَدُوا﴾، ئه‌وه به‌راستی به‌هیزترین و ئاشکراترین به‌لگه‌یه له‌سهر ئه‌وه

که به هاتنی ئیسلام، هه‌موو به‌رنامه‌کانی دیکه نه‌سخ بوونه‌ته‌وه، وه هه‌موو

ئه‌و قسانه‌ی که ده‌کرین که: نه‌گمر جووله‌که له‌گه‌ل دینی خۆیاندا راست بکه‌ن،

وه نه‌صرانیی له‌گه‌ل دینی خۆیاندا راست بکه‌ن و، زهرده‌شتی راست بکه‌ن و

هه‌رک‌ه‌س به‌دینی خۆی له‌ دواروژدا هه‌موویان سه‌ره‌راز ده‌بن!! ئه‌و قسه‌یه زۆر

قسه‌یه‌کی پووچ و بێ به‌لگه‌یه، چونکه خوا زۆر به‌روونی دفعه رموی: نه‌گمر

ئیمانیان هی‌نا به‌و شی‌ودیه‌ی که ئی‌وه ئیمان‌تان هی‌ناوه، ئه‌و کاته مانای وایه

ری‌ی راستیان گرت‌وه، واته: نه‌گمر بوونه مسوولمان، ئه‌وه ری‌ی راستیان گرت‌وه،

﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ﴾، به‌لام نه‌گمر پشتیان هه‌لکرد، ئه‌وه له

دوو به‌ره‌کییدان و دژایه‌تی خواو دینی خوا ده‌که‌ن.

مسئله‌ی پێنجهم: که خوا باسی ڕه‌نگکردن (صبغة) خوا ده‌کات، مه‌به‌ست پی‌ی

ئه‌وه‌یه که ده‌بی دین و ئیمان و دینداریی له‌ مروژدا ڕه‌نگ بداته‌وه‌و، ئینسان

ده‌بی ئه‌و ڕه‌نگه له‌ خۆیدا به‌ره‌سته بکات و، ده‌بی له‌ قسه‌و بیروبو‌چوونتدا،

له‌ تیگه‌یه‌شتنتدا، له‌ عیباده‌تتدا، له‌ عه‌قیده‌تتدا، له‌ هه‌ل‌سوکه‌وتی تاکیییت و

خیزانییت و، له‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی ژیا‌نتدا ئیمان و ئیسلام و به‌ندایه‌تییت، بۆ

خوا ڕه‌نگ بداته‌وه‌و، ده‌بی ئه‌و ئیمان و ئیسلامه‌ تۆ ڕه‌نگ بکات به‌و ڕه‌نگه‌ی

که خوا بۆی هه‌لب‌زاردووی، ئه‌و جار مانای وایه‌ تۆ به‌ندایه‌تییت بۆ خوا

ئه‌نه‌جامداوه، ئه‌گه‌رنا ته‌نیا ناوی مسوولمان له‌ خۆنان هیچ نیه‌.

مسئله‌ی شه‌شم: که خ‌وای به‌به‌زمی دفعه رموی: ﴿قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ

رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَّا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾، ئه‌وه به‌راستی

به‌لگه‌یه‌کی به‌هیزه، بۆ ده‌مکو‌تکردنی ئه‌و جووله‌که‌و نه‌صرانیی یانه‌ی، که

هه‌میشه لافیان لی د‌ه‌داو ده‌یانگوت: ئی‌مه له‌ خوا نزیک‌ترین ئه‌ی موحه‌مه‌ده،

ئەي مەسۇلمانەكان لە ئىيودە ! وە دەيانگوت: دىنى ئىمە موعجىزەى زۆر گەورە گەورەى بوو ون، بەلام وەك پىشتىرش گوتوومانە لەبەرئەودە كە پىغەمبەرى ئىمەى مەسۇلمان موعجىزەى بەرھەستى نەبوون، وەك بۇ پىغەمبەرانى پىشوو ھاتوون، چونكە ئەودە پىغەمبەرانى پىشوو لە قۇناغىكدا ھاتوون كە بەشمىيەت لە قۇناغىكى ساوا دابوودو، پىويستى بە موعجىزەى بەرھەست بوود، بەلام كاتىك بەشمىيەت گەشتوتە قۇناغى پىگەشتن، خوا موعجىزەىكى فىكرى و عىلمى بۇ ناردودە، كە قورئانە، چونكە ئەو كاتە كە ئىنسان ساوايە دىيەوى شت بەچاوى خۇى بىيىن، بەلام كە دەگاتە قۇناغى پىگەشتىنى عەقلى، ئەگەر شت بەچاوىش نەبىن دىتوانى بە عەقلى دىركى بىكاتو ئەنجامگىرى بىكاتو ھەلىيەنجى، جا خوا ﷺ لىردە بەلگەيەك فىرى مەسۇلمانان دەكات، كە دەفەرموى: ﴿قُلْ أَتَحَاجُّونَا فِي اللَّهِ﴾، بلى: ئايا ئىيودە دىربارى خوا شەرى قەسمان لەگەل دەكەن. ﴿وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾، لە ھالىكدا كە بە يەكسانى پەروەردگارى ھەردوو لامانە، وە نەبى ئىيودە زىاتر بەشتان پىيودە ھەبى، وەك چۆن مشوورى لە ئىيودە خواردودە پىغەمبەرى لەنىو ئىيودە ناردودە (كاتى خۇى بۇ بابو باپىرانتان) و بەرنامەى بۇ ناردوون، ئەودە بۇ ئىمەشى ناردوون، كەواتە: ئىيودە لە پىشتىر نىن بە خوا لە ئىمەو، ھەموومان بۇ خوا وەك يەكىن، ئىجا دىتە سەر باسى كەردودە ﴿وَلَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ﴾، كەردودەى خۇمان بۇ خۇمان، ئىيودەى خۇتان بۇ خۇتان، كە جىياوازى نىوان كەردودەى رەست و شەرىعى و، ھى نارەست و ناشەرىعى، ئاسمان و رەسمانە !

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی بیست و نۆیه م

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان چوار (۴) ئایهت له سوورپهتی (البقرة) دهگریته خوی، له ئایهتی (۱۴۲ تاكو ۱۴۵)، لهم چوار (۴) ئایهتهدا خوا ﷺ باسی رووداوێکی زور گرنگو میژوویی دهکات له میژووی ئیسلام و مسولماناندا، که بریتیه له دیاریکردنی رووگه (قبلة)، وه بهو بۆنه وه کۆمه لێک ئاراسته (توجیهات) و ئامۆژگاری دهخاتروو بۆ پیغه مبهری کۆتایی ﷺ و بۆ شوینکه وتووانی له ئۆمههتی، ههروده ها دیته سهر باسی هه لۆیستی نه یارو ناحه زانی مسولمانان له جووله که وه له نه صرانیی و له هاوبهش بۆ خوا دانهره کان، که له رووی نه فامیه وه په خنه دهگرن له وه که پیغه مبهرو مسولمانان پێشتر روویان کردۆته (بیت المقدس) له کاتی نوێزه کانیانداو، ئه مجاره خوا ﷺ رووی پێ وهرسو وړاندوون بهردو که عبه، وه له وبارهدا خوا ﷺ وه لامێکی ده مکو تکه ریان دمه داته وه.

﴿ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْتُمْ آلَی كَانُوا عَلَیْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۴۲﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَیْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَیْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ عِبَادَهُ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿۱۴۳﴾ قَدْ رَأَى نَقْلَبَ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا

يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَتَّبِعُوا فِئَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِيعَانَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

مانای وشه به وشه ی ئایهتهکان

((لهمهو دوا خه لکی گه وچ و نهقام ده لێن: چ شتیک مسوڵمانانی لهو ڕووه گهیه لادا، که لهوهو پێش له سهری بوون، بلێ: ڕۆژه لاتو ڕۆژئاوا هی خوان، ههر که سێکی بوی به رهو ڕاسته ڕی ڕینمایی دهکات ﴿١٤٤﴾ ههروهها بهو جوهرهش گیراومانن به کۆمه لێکی میانه تاکو شایهه بن به سهر خه لکه وه، وه بۆ ئه وهی پیغه مبه ریش به سهر ئیوه وه (ئه ی مسوڵمانینه!) شایهه بیت، وه ئه و ڕووه گهیه ی که پێشتر له سهری بوون ته نیا بۆ ئه وه دامان نابوو، تاکو بزانی ن کێ به دوا ی پیغه مبه ر ﷺ ده که وه ی و جیا ده بیته وه له وهی که له سهر پاژنه کانی هه لده گم ڕیته وه، هه رچه نده ئه و ڕووه کړنه ڕووه گه ی پێشو وه (له سهر دلی هه مو وان) جگه له وانه ی خوا ڕینمایی کړد بوون، گه و ره و قورس بوو، وه ناشگو نجی خوا ئیما نه کانتان زایه بکات، بیگو مان خوا به رانه بر به خه لکی یه کجار به په رو شه و به خشن ده یه ﴿١٤٦﴾ بیگو مان ئیمه ڕوو له ئاسمان گیرانت ده بینن بۆیه به مسوگه ری ڕووت پی ده که ی نه ڕووه گه یه ک که دل په سندن ته، ده جا ڕوو بکه لای مزگه وتی حه رام، وه له هه ر کو ییه کیش بوون، هه ر ڕووتان به ره و لای وه رسو و ڕینن، وه دل ئیا بن که ئه وانه ی کتیبیا ن دراو وتی ده زانن ئه وه هه قه له په رو مه ر دگاریانه وه، وه خوا له وهی ده یکه ن بیئا گا نیه ﴿١٤٤﴾ وه ئه گم ڕ بیت و هه ر چی به لگه یه بۆ ئه وانه ی کتیبیا ن دراو وتی، به ی نیه وه، هه ر شو ی ن ڕووه گه کت ناکه ون، وه تۆش شو ی نکه وته ی ڕووه گه ی وان نابیت، وه ئه وانی ش شو ی نکه وته ی ڕووه گه ی یه کدی نابن، وه ئه گم ڕ گریما ن پاش ئه و زانیاری یه ی بۆت هاتو ده، به دوا ی ئا ره زو وه کانیان بکه وه ی، ئه وه دل ئیا به له سته مکاران ده ی ﴿١٤٥﴾)).

شیکردنەوادی هەندیک لە وشەکان

(قَبْلَة): واتە، ڕووگە، ئەو شوێنە کە ئینسان ڕووی تێدەکات، یان بەرمو ڕووی دەدوستێ، (وَالْقِبْلَةُ فِي الْأَصْلِ: اسْمٌ لِلْحَالَةِ الَّتِي عَلَيْهَا الْمُقَابِلُ نَحْو: الْجَلْسَةِ) واتە: لە ڕێشەدا وشەی (القِبْلَةُ) ناوە بۆ ئەو حالەتە کە ئەو کەسە لە بەرانبەر تۆیە لەسەریەتی وەک وشەی (الجلِسة)، (القِبْلَةُ) ش لەسەر ئەو کێشەیه (وَفِي النَّعَارِفِ صَارَ اسْمًا لِلْمَكَانِ الْمُقَابِلِ وَالْمُتَوَجِّهِ إِلَيْهِ لِلصَّلَاةِ)، واتە: لە زاراوەی شەرعدا (قِبْلَة)، ناوە بۆ ئەو شوێنە کە ڕوو بە ڕووی کەسێک، وە بۆ ئەو شوێنە کە بۆ نۆیژ ڕووی تێدەکری.

(وَسَطًا): (وَسَطُ الشَّيْءِ: مَا لَهٗ طَرَفَانِ مُتَسَاوِيَا الْقَدْرِ، وَالْوَسْطُ تَارَةً يُقَالُ فِيمَا لَهٗ طَرَفَانِ مُذْمُومَانِ)، واتە: (وَسَط) ی هەرشتیك، بریتیه لەو کە ئەو شتە دوولای هەبن، هەر دوولای وەک یەكبن، بەلام جاری واش هەیه وشە (وَسَط) مەرج نیە تەنیا بۆ شتی بەرھەست و ماددی بەکاربێ، بەلکو بۆ شتی مەعنەویش بەکار دێت، کە بریتیه لەو هەرشتیك ئەملاولای خراپ بن، بۆ وینە: (شَجَاعَة)، ئازایەتی، تیپەراندنی پێی دەگوتری (تَهَوُّر) سەركێشی، وە بەزایەدانی پێ دەگوتری: (جُبْن) ترسنۆکیی. دیارە هەم (تَهَوُّر) و هەم (جُبْن) خراپ و نیووە ناراستە کەیان کە (شَجَاعَة) چاکە، یان بۆ وینە: سەخاوت باری پێچەوانە بریتیه لە دەستبلاوی (إِسْرَاف) و باری کورت هینانیشی بریتیه لە چرووکی (بُخْل) و، نیووە راستە کە سەخاوتە، چاکە، وە هەروەها زۆر لە سیفەتەکان بەم شیوەیەن، عەرەب دەلێن: (هَذَا أَوْسَطُهُمْ حَسَبًا: إِذَا كَانَ فِي وَسْطِ قَوْمِهِ)، لە زمانی عەرەبیدا دەلێن: (هَذَا أَوْسَطُهُمْ حَسَبًا)، واتە: لە هەموویان پلە و پایە بەرزترە، لەنیو قەومە کە خۆیدا، وە وشە (وَسَط) بەکار دێت بۆ هەرشتیك کە زیادە ڕووی تێدەنەبێ و کورت هینانیشی تێدەنەبێ و پێی مەدح بکری، وە لەو ڕوودە وەک وشەکانی:

(سواء)، و (عَدْل) وایه.

(يَنْقَلِبُ): (قَلْبُ الشَّيْءِ: صَرْفُهُ عَنْ وَجْهِ إِلَى وَجْهِ كَقَلْبِ الثُّوبِ، وَالْإِنْقِلَابُ: الْإِنْصِرَافُ)، وشەى (يَنْقَلِبُ)، واتە: هەڵدەگەڕێتەو، (قَلْبُ) بریتیه لە گۆڕین و لادان لە ڕوویکەووە بۆ ڕوویکی دی، (إِنْقِلَابُ): واتە: لادان و ڕوو وەرگیران.

(عَقَبِيهِ): (مُنْتَلَى) (عَقَبَ) د، (عَقَبَ)، واتە: پاژنەپێ، وە دەشگوتری (عَقَبَ) کۆپەکەى (أَعْقَاب) وەك لە فەرموودەیه کدا پیڤه مېهر ﷺ فەرموویەتی: { (وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ الْتَّارِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٦٠)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو }، واتە: سزای سەخت بۆ ئەوانەى کە لە کاتى دەست نۆیژدا پاژنە پێیان ناشۆن، کاتى پیڤه مېهر ﷺ ئەودى فەرموو، کە هەندى لە هاوێلان دەست نۆیژیان شورددبوو، بەلام پاژنە پێیان نەشۆردبوو.

(إِيْمَانَكُمْ): (إِيْمَان) واتە: (بِروا) ئیمان و عەقیدە، بەلام لیڤەدا بەواتای نۆیژ دى، یان بە واتای کردەو دى، بەلام لەسەر ڕای زۆربەى لە تویژمردەوان لیڤەدا مەبەست (نۆیژ) د، بەلام وشەى ئیمانی بۆ بەکارهێنراوە تاكو بزانری کە نۆیژ بەشیکە لە ئیمان.

(لَرَأَوْفٌ): (رَأَفَ بِهِ رَحْمَةً أَشَدَّ الرَّحْمَةِ) ئەگەر بگوتری: (رَأَفَ بِهِ) واتە: بەزەمى پێداهات، بەزەمیهکی زۆر (وَعَطَفَ عَلَيْهِ)، واتە: پەرۆشی بوو.

(رَحِيمٌ)، واتە: بەخشنده، بە بەزەمى.

(تَقَلَّبَ وَجْهَكَ): واتە، ڕوو وەرگیرانت و ڕوو لە ئاسماندا گیرانت، پیڤه مېهر ﷺ چاوڕپى وەحى دەکرد بۆ ئەودى ئەو قیبلەیهى کە بەدلى بوو، کە کەعبەیه خوا فەرمانى پێ بکات: ڕوو لەوێ بکە ! جا تەماشای ئاسمانى دەکرد، داخۆ کەنگى وەحى بۆ دى !

(فَلَنُؤَيِّنَنَّكَ): واتە، بە تەئکید ڕووت پێ وەردهگیرین بەردو ئەو شوێنە.

(شَطْرُ): (شَطْرُ الشَّيْءِ: نَصْفُهُ وَوَسْطُهُ)، واته: نیوهی شت و نیوه راستی شت، وه لیره دا که دهمرموی: ﴿ شَطْرُ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾، واته: رپوبکه نه نیوهر راستی مزگه وتی حهرام، یا خود رپوبکه نه لای مزگه وتی حهرام. (ای جِهَتُهُ وَنَحْوُهُ)، واته لای مزگه وتی حهرام و به ره و رپوی نه و.

(آيَةِ): لیره دا دهمرموی: ﴿ وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ ﴾، واته: نه وانه ی که کتیبیان پیراوه، نه گهر هممو ئایه تیکیان بۆ بیئی رپو له قیبله ی تۆ ناکهن، (آيَةِ) لیره به مانای به لگه دیت، چونکه وهك چۆن له نه سلدا به مانای به لگه دی، وه به مانای نیشانهش دی، به مانای موعجیزهش دی.

هۆی هاتنه خواره و دی ئایه ته کان

۱- هۆی هاتنه خواره و دی نه م پرسته یه ی که دهمرموی: ﴿ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ

مَا وَلَّيْنَاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ﴾، له و باره وه چند فهرمو و دمه كه ههن:

أ- یه کیکیان:

{ (عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعْجِبُهُ أَنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قِبْلُ الْبَيْتِ، وَأَنَّهُ صَلَّى أَوَّلَ صَلَاتِهَا صَلَاةَ الْعَصْرِ وَصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ، فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ صَلَّى مَعَهُ فَمَرَّ عَلَى أَهْلِ الْمَسْجِدِ وَهُمْ رَاكِعُونَ، قَالَ: أَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ قِبْلَ مَكَّةَ، فَدَارُوا كَمَا هُمْ قِبْلَ الْبَيْتِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۴۸۶)) }، واته: (بهراء) که یه کیکه له هاوه لآن رپزای خوا ی لیبن ده لی: پیغه مبهری خوا ﷺ که چوو بۆ مه دینه شازده یا خود حه فده مانگ رپوی ده کرده (بیت المقدس) { که له فهله ستینه } بۆ نویژ، به لام پیغه مبهری خوا ﷺ چه زی ده کرد که قیبله که ی که عبه بی { مالی خوا که ئیبراهیم دروستی کردوه } وه یه که مین نویژیک که پیغه مبهر ﷺ کردی،

دوای ئەوێ که رووی پێ وەر سوور پێنرا بەرەو مەککە، نوێژی ئیوارە (عصر) بوو، ئیوارە کۆمەڵێک لە خزمەتیدا نوێژیان کرد، یەکیەک لەو پیاوانە ی که نوێژی لە گەڵ پێغەمبەر ﷺ کردبوو بەلای مزگەوتیکی دیکەدا {کە ئیستا پێی دەگوترێ مزگەوتی (ذوالقېلْتَيْن) دوو قېبلە ی هەن، بەلای خەلکی ئەو مزگەوتەدا} تێپەری که لە پکوع دابوون، گوتی: من شایەدیی دەدەم بە خوا که لە گەڵ پێغەمبەردا ﷺ نوێژی (عصر) م کرد، رووی لە مەککە بوو {واتە: قېبلە گۆرپراوە، ئەوان دیارە نوێژەکیان تۆزێک درەنگتر بوو} ئەوانیش یەکسەر لە شوینی خۆیانەو رووی خۆیان وەر سوور پێنرا بەرەو مەککە، {دیارە ئیمامەکیان هاتۆتە ئەو لاوە، چونکە لە مەدینە (بیت المقدس) و کەعبە راست پێچەوانە ی یەکتەر، یەکیان لای راست و ئەوی دیکە لای چەپ}.

ب- ئەمەش فەرموودەکی دیکە یە که (ابن عمر) هەر لە بارەو دەگێرێتەو: { (عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بَيْنَمَا النَّاسُ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ بَقِيَاءَ، إِذْ جَاءَهُمْ آتٍ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةُ، (قُرْآنٌ) وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقِيلَ الْكَعْبَةَ فَاسْتَقْبَلُوهَا، وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّامِ، فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۰۳)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۱۷۸)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۷۴۴)، وَاللَّفْظُ لِمُسْلِمٍ}، واتە: عەبدوللای کورێ عومەر خوا لە خۆی و بابی رازی بێ دەلی: کاتیەک خەلک لە مزگەوتی (قبا) نوێژی بەیانیا دەکرد، یەکیەک هاتە لایان گوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ دوینێ شوو قورئانی بۆ هاتۆتە خوار و فەرمانی پێکراوە که روو بکاتە کەعبە، ئیوەش رووی تێبکەن، دەلی روویان لە کەعبە کرد^(۱).

(۱) دیارە لەنیوان فەرموودەکی (براء) و (ابن عمر) جۆزێک لە تێگێران هەموو لابردنی تێگێرانەکەش بەو دەبی که بگوترێ: وادیارە مزگەوتی (قبا) و ئەو مزگەوتە ی دیکە که (براء) باس دەکات دوو مزگەوتی جیاواز بوون، وادیارە ئەهلی مزگەوتی (قبا) زووتر لە ئەهلی ئەو مزگەوتە ی دیکە بەو گۆرانیا زانیو، هەرودها دەبی بشگوترێ نابێ یەکەم نوێژ دوی گۆرانی قېبلە نوێژی ئیوارە (عصر) بووب، بەلکو نوێژی بیانی بوو، بەلام وادیارە (براء) وایزانێو، یان دەبی بلێن: یەکیەک لەو دوو هاوێلە بەرێژە بەمەلەدا چوو.

۲- هۆی هاتنه خوارمودی ئهو ئایهتهی که دهمرموی: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ

إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ﴾، { (عَنِ الْبَرَاءِ وَكَانَ الَّذِي مَاتَ

عَلَى الْقِبْلَةِ قَبْلَ أَنْ تُحَوَّلَ قِبَلَ الْبَيْتِ، رَجُلًا قَتِلُوا، لَمْ نَذِرْ مَا نَقُولُ فِيهِمْ،

فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ﴾)

(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۴۸۶) }، واته: (بمراء) دهلی: ئیمه که سیک که مردبوو

کاتی که پرومان له (بیت المقدس) دهکرد { له ماوهی ئهو شازده، ههفده

مانگهدا { ههندی که پیاو کوژران { له جهنگی بهدردا {، ئیمه نهماندزانی

لهباردی وانهوه چی بلیین، له ههندی که ریوایهتی دیکهدا هاتوه دهلی که

که سوکاریان داتهنگ بوون، گوتیان: ئهوانه کاتی که مردوون، یان کوژراون

نویژدکانیان پی روو نهکردوته که عبهو پروویان له (بیت المقدس) کردوه،

دهبی حالیان چۆن بی؟ ئیدی خوی کاربه چی ئهم رستهیهی ناردده خواری:

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾، واته: خوا ئیمانی ئیوه زایه ناکات، که

لیردا مه بهست پی نویژدکه یانه، چونکه نویژ به شیکه له ئیمان، به لکو

گه وردهترین کردمودی ئیمانه.

مانای گشتی ئایهتهکان

له ئایهتانهدا خوا ﷻ باسی مهسهلهی گهورمو ههستیار دهکات که کاتی خوی

کاردانه وه قسه و باسی زۆری به دوای خۆیدا هیناوه، ئه ویش مهسهلهی گۆرینی

قیبلهیه، خوا ﷻ دهمرموی: ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْتُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا

عَلَيْهَا﴾، (نه فامان له خه لکی) مه بهست پی لیردا جووله که و نه صرانی یهکان و

هاوبهش پهیدا که رهکانه، به پی سیاقی ئایهتهکان و به پی ئایهتهکانی پیش و

دوایی، چونکه ئهوان بوون رهخنه یان دهگرت له ئه وه که بۆچی پیغه مبهر ﷺ

رووی بهرمو که عبه و مر سووراندوه؟ جا خوا دهمرموی: ئهوانه ی نه فامان له خه لکی

رەخە دەگرن دەلێن: چ شتێک وای لێکردن واز لە ڕووگەیی پێشیان بێنن و {کە (بیت المقدس) بوو} ڕوو لە ڕووگەییەکی دیكە بکەن {کە (کعبە)یە}؟.

﴿قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾، تۆ پێیان بڵێ: ڕۆژەهەلات و ڕۆژئاوا هی خوا، واتە: خوا ﷻ خاوەنی هەموو شتێکە، تا دوینی فەرموویەتی: ڕوو لە (بیت

المقدس) بکەن، لەمەو دوا دەرمرمۆی: ڕوو لە کەعبە بکەن، ﴿يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى

صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، هەرکەسێ بیهوێ خوا ڕێنمایی دەکات بەرەو راستەشەقام و

راستە ڕێی خۆی، کە یەکیەک لەو شتانەی کە راستە ڕێی خوا دێخوای، ئەو مێه

کە قێبلە کۆتایی، وە قێبلە یە کجاردکی ئۆمەتی موحەممەد ﷺ، ئەو ماله

بێ کە ئیبراهیم دروستی کردو، کە یە کەمین ماله خوا بوو لەسەر زەوی

بنیات نراو، پاشان دەرمرمۆی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ

عَلَى النَّاسِ﴾، واتە: وەك چۆن ئەو قێبلە یەمان بۆ دیاری کردن، کە پلە یەکی

مامنیو دنییە، چونکە نە صێرانی یەکان ڕوویان لە ڕۆژەهەلات دەکرد، وە

جوولە کەکان ڕوویان لە ڕۆژئاوا دەکرد، بەلام خوا ﷻ فەرمووی: ڕوو لە کەعبە

بکەن، کە بەنسەت هەردووکیانە وە دەکەوتە نیوانی ڕۆژەهەلات و ڕۆژئاواو، جا

دەرمرمۆی: بەهەمان شیوە ئیو دمان کردو بە ئۆمەت و کۆمەڵێکی میانە، کە نە

تێدەپەرین نە کورتی دین، ﴿لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾، بۆ ئەو ی کە

بەسەر خەڵکەو چاودێربن، یاخود بەلگەبن، یاخود شایەدین چاودێربن و نە یەلن

بەشمریەت لایەت، وە بەلگەبن بەسەریانەو بەلگە ی راست و دروستی دینی

خوا بن، یاخود شایەدین بەسەریانەو بۆ قیامەت، کە ئەوان دینی خویان بە

ڕێک و راستی بە مەرفایەتی ڕاگەیانلەو ﴿وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾، وە

بۆ ئەو کە پێخەمبەریش بەسەر ئیو وە بەهەمان شیوە، چاودێر و بەلگەو شایەد

بیت، ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى

عَقْبَيْهِ﴾، دەرمرمۆی: ئەو قێبلە یە کە پێشتر لەسەری بووی {کە (بیت

المقدس)د، { داماننه نابوو مه گهر بۆ ئه وه که بۆمان دهر بکه وئ بزانی، { واته: له مهیدانی واقیعدا بۆمان دهر بکه وئ، ئه گهر نا خوا ههر دهر زانی، به لام به زمانی حال و واقعی خه لک بۆمان دهر بکه وئ { کئ به دوای پیغه مبه ر ﷺ ده که وئ و کیش لیی جیاده بیته وه وه هه لده گهر پته وه له سهر پاژنه پییه کانی { و به قسه ی پیغه مبه ری خوا ناکات }؟ ﴿وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ﴾، ههر چه نده ئه و { روو کردنه (بیت المقدس) د، یا خود ئه و روو پی وهر سوو پراندنه به ره و که عبه، شتیکی قورس و گران و زحمهت بوو، مه گهر له سهر دلی ئه وانه ی که خوا رینمایي کردوون، ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَنَكُمْ﴾، وه خوا ئیمانی ئیوه و ئه و نوێژ دتان که له ئیمان ه که تانه وه هه لده قولی به زایه ی نادات، { واته: ئه و نوێژانه ی که به ره و (بیت المقدس) کردووتان { ﴿إِنَّ اللَّهَ بِالْكَاسِ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ﴾، بیگومان خوا به رانه به به خه لکی یه کجار به په رۆش و به به زمی و به خشنده یه، ئنجا دمهر موئ: ﴿قَدْ رَأَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ﴾، زۆر له زانیان و توێژ مردوانی قورئان ده لئین: ئه م ئایه ته پش ئه وانی پشئ هاتۆته خواری، به لام له ریز به ندیه کهیدا پیغه مبه ر ﷺ به فرمانی خوا ئه وانی دیکه ی خستۆته پیشه وه، چونکه دوای ئه وه ی که روویان له (بیت المقدس) وهر سوو پراندوه به ره و که عبه، ئنجا نه فامان که وتوونه ته ره خنه گرتن و قسه و قال^(۱)، خوی کار به جئ

(۱) به لام ئیستا قهناعتم وایه رایه کی دیکه راسته ره و ئه و ئایه تانه ریز به ندیه که ی ئیستایان چۆنه، هاتنه خوار مو که شیان هه روا بووه، چونکه که خواله یه که مین ئایه تدا قهر موو یه تی: ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ...﴾ که واته: به ره له وه ی نه فامان قسه بکه و قیبله بگۆرئ ئه م ئایه ته هاتۆته خواری و خوا پیشه وخت هه وائی به مسو لمانان داوه، که نه فامه کان له سهر گۆرینی قیبله کار دانه وه هه لویستیان ده ی!

به لام ئه و کاته ده یی بلئین: خوی کار به جئ به ره له وه ی مسو لمانان به رسن له باره ی حال و وهزی ئه وانه یان که پیش گۆرانی قیبله مردوون یان کوژ راون و ئه و نوێژانه ی به ره و لای (بیت المقدس) کردوویان، وه لامی ئیشکال و پرس یاره که ی نیو دل و میشکیانی داوته وه، نه ک دوی پرس یار کرنیان، وه ک له حال ته کانی دیکه دا باو بووه.

دەفەرمۇي: ﴿ قَدْ رَأَى ثَقَلَبٌ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ ﴾، ئىمە رووگىرپانى تۆ بەردو ئاسمان دەبینین، پیغەمبەر ﷺ رووی لە ئاسمان دەکردو چاوپرپی دەکرد کەنگی وەحی بۆ دى، فەرمانی پىبکرى، کە بەردو کەعبە روو وەرسوورپىنى ﴿ فَلَنُؤَلِّسَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ﴾، بە تەئکید ئىمە رووت پى دەکەینە رووگەيەك کە دل پەسەندى خۆتە و پىت خۆشە، ﴿ قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾، کەواتە یەكسەر رووبکە لای مزگەوتى حەرەم {کە لە دەوری کەعبەيە}، ﴿ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ﴾، وە ئەو تەبەت نیه بەتۆو، بەئکو خۆتو ئەوانەش کە شوپنکەوتوو تۆن و ئۆمەتتى تۆن، لە ھەر کوپيەك بوون لە ھەر شوپنيك بوون رووبکەنە لای مزگەوتى حەرەم رووبکەنە کەعبە، ﴿ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ﴾، وە بیگومان ئەوانە کتیبیان پىراود، دەرەن ئەو ھەقە و لە پەرور دگاریانە وەيە، چونکە دەیانزانى کە موخەمەد ﷺ پیغەمبەرى کۆتایی خوا، رووگەکەى بریتىە لە کەعبە، کەواتە: دەیانزانى ھەردەبى روژيک ئەو رووگەيە بگۆردى، ئەو یەك.

پاشان لە کتیبەکانیاندا ھەبوو کە پیغەمبەرى کۆتایی روو دەکاتە دوو رووگان، سەرەتا روو دەکاتە (بیت المقدس) و، دوايى روو دەکاتە ئەو کەعبەيەى کە لە مەككەيە ﴿ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴾، وە خوا بىئاگا نیه لەو ھەى کە دەیکەن، لەو پیلان و فیل و پروپاگەندەو ئیشە خراپەى کە دەیکەن، لە حالیکیشدا کە دەرەن ئەوانە لەسەر ناھەقن، وە پیغەمبەر ﷺ لەسەر ھەقە و راست دەکات. ﴿ وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ﴾، ننجاً پیغەمبەر ﷺ دلتیا دەکاتەو دەفەرمۇي: ئەگەر ئەوانە کتیبیان پىراود، ھەموو بەلگەيەکیان بۆ بینیتەو، بەدوای رووگەى تۆ ھەرناکەون و رووناکەنە رووگەکەى تۆ، ﴿ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتِهِمْ ﴾، وە بە تەئکید تۆش شوپنکەوتوو رووگەى وان نى و تۆش

ناگونجی و لیّت ناوده شیته وه ﴿وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ﴾، وه ئه وانسه ی کتیبیان پیلراوه، هه ندیکیشیان رپوو ناکه نه رپووگهی هه ندیکیان، نه جووله که رپوو له هی نه صرپانیی یه کان ده کهن و، نه نه صرپانیی یه کان رپوو له هی جووله که ده کهن، نه صابیئه رپوو له هی وان ده کهن، وه هه رووها ... هتد.

﴿وَلِئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ

الْفَاطِلِينَ﴾، وه به ته نکید ئه گهر تو به دواى ئارمزووی وان بکه وی دواى ئه وه ی زانیاریت بو هاتوه، {واته: زانیاری وهی و شهریه ت}، بیگومان تو له سته مکاران ده بی، چونکه که سیك زانیاری وهی بو بی که زانیارییه کی جی دنیایی یه و زانیارییه کی یه قینییه، زانیاری له خوا وه بو بی و بکه ویته شوین ئارمزووی خه لکی دیکه، ئه وه به ته نکید سته میکی گه ورده له خو ی و له شهریه تی خوا کردوه و، له سهر ئه وه دش دیاره تووشی سزاو جه زرهبه ده بی، هه لبه ته خوا دمرانی که به ته نکید پیغه مبه ری خوا ﷺ زور له وه دوور بووه (وه ک دواى باسی ده کهین)، به لام ئه وه بو ئه وه بووه که خه لکی دیکه بزانیّت لادان له زانیاری وهی، که به ره و ئارمزووی خه لکیکی دیکه، تاوانیکی وایه که هه رگیز لیبوردن نایگریته وه.

چهند مه سه له یه کی گرنگ

مه سه له ی یه که م: که خوا ﷺ دفرموی: ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَنَّهُمْ عَنِ

قِبْلَتِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهِ﴾، ئه مه لی و مرده گیری که ته نیا که سانیك ره خنه له یاساکانی شمرعو له فهرمانه کانی خوا ده گرن، که نه فام و گه و جو بی عه قل بن، به لام خه لکی عاقل و تیگه یشتوو دمرانی خوا ی په رو مردگاری خه لکی، هه رچی بیفرموی هه مووی حیکمه ته و عهینی راستیه و، به رزموه ندیی و خیر و چاکه یه بو دنیا و دوا رۆژی خه لکی، وه لیرده دا مه به ست له نه فامه کان، جووله که وه نه صرپانیی یه کان و هاوبه ش بو خوا دانهرده کان، چونکه ئه و سن

كۆمەلە بوون كە لە كاتیكدا پیغەمبەر ﷺ قیبلەكەى بۆ گۆرپراو، دەستیان كردو بە بانگەشەى خراپ و ڕەخنەگرتن.

مەسەلەى دووهم: ئۆممەتى پیغەمبەر ﷺ وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَكَذَلِكَ

جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا﴾، ئیوهمان كردو بە كۆمەلێكى میانە و میانجیی، واتە: نە تێدەپەرپن نە كورتى دین، نە (إفراط) یان هەیه و نە (تفریط) جا ئۆممەتى ئیسلام لە هەموو شتیکدا هەر میانە و خەتى نیو راستیان گرتو: (۱) لە ڕووى عەقیدەو: لە نیوانى (إلحاد و شرك) دان. واتە: نەواپە كە دان بە خوادا نەهین، نەواشە كە دان بە چەند پەرستراویك دا بین، بەلكو دەلین: خوا هەیه، بەلام یەك خواپە و دەبى هەر ئەویش بپەرستى.

(۲) وە لە ڕووى سیفەتەكانى خواو: لەنیوان جەستاندن و دارپوتاندن، نە ئەودى كە سیفەتەكانى خواو ناوێكانى خوا، وەك ھى دروستكراوێكانى تەماشاكەن و خوا (تجسیم و تشبیہ) بكەن و، نەواشە كە سیفەتەكانى لى دابرن، بەلكو سیفەتەكانى بۆ ئىسپات دەكەن، بەلام لەگەڵ بە پاك گرتندا.

(۳) وە بەنسەت پیغەمبەرەو (عليهم الصلاة والسلام): نەواپە كە كوفر بە پیغەمبەرەن بكەن و نەواشە كە بیانپەرستن، جوولەكەكان كوفریان بە پیغەمبەرەن دەكرد، بەلكو هەندێكیان هەر لى كوشتوون^(۱)، وە نەصرانییەكان (عیسا)یان كرده پەرستراوى خۆیان، بەلام ئۆممەتى ئیسلام ڕیزی تەواو بۆ پیغەمبەرەن دادەنن، بەلام نایانپەرستن، وە هیچ بى ئەدەبیەكیشیان بەرانبەر ناكەن.

(۴) وە لە ڕووى ھەلوێستیان لە بەرانبەر دنیا: نە دنیا پەرستى دەكەنە پیشەو نە گۆشەگیرى، بەلكو دنیا وەك وەسیلەپەك و وەك تاقیگەپەك تەماشاكەن، وە لەقەدەر خۆى باپەخى پێدەدەن، واتە: ئەودى كە گوریسى لەبن

(۱) وەك پێشتر لە: (الكتاب المقدس) وە نەقلمان كرد، لە ھەركام لە: (العهد القديم) و (العهد الجديد) دا.

رابخەن، وە ئەوەش نیه که دەستبەرداریشی بنو، وازی لێ بێنن و گۆشەگیری هەلبژێرن.

(۵) وە لەنیوانی ماددەو رووحدا: نە ئەوەیە زێدەرۆیی بکەن لە ماددە پەرستیداو، نە ئەوەیە بەلای گرتنی رووح و ئیھمالکردنی ماددەدا بشکێنەو، بەلکو هەر کام لە ماددەو رووح دەگرنو، هەر شتە بەقەدەر خۆی بایەخی پێ دەدەن.

(۶) لە نیوان تاک و کۆمەڵدا: نە تاک بە قوربانی کۆمەڵ دەکەن، وەک لە کۆمەڵگای سۆسیالیستیەکاندا دەبینرا، وە نە کۆمەڵگاش بە قوربانی تاک دەکەن، وەک لە کۆمەڵگا سەرمادارییەکانداو لەژێر سایەی سیستەمی لیبرالیزم و سەرمایەدارییدا دەبینرێ.

مەسەلە سییەم: ئەو رێستە قورئانییە که دەفەرموێ: ﴿لَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى

النَّاسِ﴾، بۆ ئەوەی شایەدین بەسەر خەڵکەو، لە مانای گشتی ئایەتەکان باسمان کرد، که مەبەست لە (شەدأء) که کۆی (شەهید)ە، یان کۆی (شاهید)ەو هەردووکیشیان بەمانای (چاودێر) و بەمانای (بەلگە) و بەمانای (شایەدیی دەر)یش دێن، واتە: کەسێک که شایەدیی دەدات، جا خوا ﷻ باسی ئەو دەکات که ئۆمەتی پیغمبەر ﷺ (شەدأء)ن، بەسەر مەروفاپەتییهو، لەو بارەو ئەم فەرموودمە هەیە: ﴿عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بِجَنَازَةٍ فَأَثْنُوا عَلَيْهَا خَيْرًا، فَقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ وَجِبْتُ وَجِبْتُ وَجِبْتُ، وَمَرَّ بِجَنَازَةٍ فَأَثْنُوا عَلَيْهَا شَرًّا، فَقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ وَجِبْتُ وَجِبْتُ وَجِبْتُ، فَسَأَلَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا وَجِبْتُ لَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ أَثْنَيْتُمْ شَرًّا وَجِبْتُ لَهُ النَّارَ، أَثْنَيْتُمْ شَهِدَاءَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۲۶۴۲)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۱۹۷)، وَالتَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۱۹۳۱)، وَاللَّفْظُ لِمُسْلِمٍ}، {وَزَادَ الْحَكِيمُ التِّرْمِذِيُّ ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى

النَّاسِ﴾. واتە: ئەنەسی کورێ مالیک خوا لێی رازی بێ دەلی: رۆژێک

جەنازمەکیان هێنا {دیاره لەو شوێنە کە پێغەمبەر ﷺ وەستاوه کۆمەڵیک
لە هاو دەلانی لێ بوون}، خەڵک مەدحی ئەو خاوەن جەنازمیان کرد، گوتیان:
ئێنسانی باش بوو، پێغەمبەر ﷺ سێ جار ان فەرمووی: پێویست بوو،
پێویست بوو، پێویست بوو، دواى ماودیهك جەنازمەکی دیکەیان هێنا،
خەڵکە کە کە لێ وەستا بوون بە خراپە باسیان کرد، دیسان پێغەمبەر ﷺ سێ
جار ان فەرمووی: پێویست بوو، پێویست بوو، پێویست بوو، عومەر خوا لێ
رازی بێ لە و بارود، پرسیاری لێ کرد فەرمووی: ئەو دی کە ئێو مەدحتان کردو
بە چاکە باستان کرد، بەهەشتی بۆ پێویست بوو، ئەو دوش کە بە خراپە باستان
کرد، ئاگری بۆ پێویست بوو، چونکە ئێو شایە دیدرانی خوان، {یاخود ئێو
بەلگەى خوان} ﷺ، وە (الحکیم الترمذی) لەم فەرموودەیدا ئەو مەدحی
زیاد کردو لە رپوایەتی خۆیدا کە دەلی: دواى ئەو کە پێغەمبەر ﷺ ئەو دی
فەرموو، ئێو شایە دیدی دمرانی خوان لە سەر زەوی، ئەم ئایەتەى خوێندووە:
﴿ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا ﴾، ئەمەش ئەو دی لێ وە دەگیرى کە میانەیی
ئۆمەتەى پێغەمبەر ﷺ وە راست و رەواییان و پابەندییان بە خەتەى نێو
راستەو، لە هەموو شتێکدا وە تێ نەپەراندنیان و بەزایە نەدانیان، ئەو دیە وایان
لێ دەکات شایستەیی ئەو دیان هەبێت، کە چاودێر بن بە سەر مرؤفایەتیە وەو
بەلگە بن لە سەر ئەو کە ئایین و بەرنامەى تێرو تەواوی خوا تەنیا ئیسلامە،
ئەها ئەو کۆمەڵە مسوڵمانەى بەرەم هێناو ! کەواتە: هەر ئیسلام راستە،
یاخود شایە دی خۆابن بە سەر خەڵکە وەو شایە دیدی بەدەن بۆ راستی ئیسلام،
یاخود شایە دیدی پێغەمبەر ان بن ﷺ بە سەر ئۆمەتەکانیانەو، وە ک ئەم
فەرموودەى دواى هەرسى واتاکە دەگریتەو: { (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)
قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُدْعَى نُوحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ لَهُ هَلْ بَلَغْتَ؟ فَيَقُولُ:
نَعَمْ، فَيُدْعَى قَوْمُهُ، فَيُقَالُ لَهُمْ هَلْ بَلَغْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ مَا أَنَا مِنْ نَذِيرٍ، قَالَ
فَيُقَالُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ وَأُمُّهُ قَالَ فَذَلِكَ قَوْلُهُ:
﴿ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا ﴾، قَالَ: الْوَسْطُ الْعَدْلُ: قَالَ فَتَدْعُونَ فَتَشْهَدُونَ

بِالْبَلَاغِ وَأَشْهَدُ عَلَيْكُمْ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بَرْقَم: (۱۱۲۲۲)، وَالْبُخَارِيُّ بَرْقَم: (۳۳۳۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرْقَم: (۲۹۵۹)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ فِي (الْكُبْرَى) بَرْقَم: (۱۱۰۰۷)، وَابْنُ مَاجَهَ بَرْقَم: (۴۲۸۴)، وَابْنُ حِبَّانَ بَرْقَم: (۶۴۷۷)، وَاتَه: ئه بو سه عیدی خودری خوا لئی رازی بن دهلئ: پیغه مبهر عَلَيْهِ السَّلَام فهرمووی: رۆژی قیامت نووح عَلَيْهِ السَّلَام بانگ ده کری پیی دهگوتری: ئایا تو په یامی خوات راگه یاندوه؟ دهلئ: بهلئ، گه له که ی بانگ ده کرین، پییان دهگوتری، ئایا نووح په یامو بهرنامه ی خوی پی راگه یاندوون؟ دهلئین: هیچ (پیغه مبهر) تر سینهریکمان بو نه هاتوه، به نووح دهگوتری: کی شایه دییت بو ددها؟ که تو په یامی خوات پی راگه یاندوون؟ نه ویش دهلئ: موحه ممه دو ئوممه ته که ی، جا پیغه مبهر عَلَيْهِ السَّلَام فهرمووی: ئه ویه که خوا د فهرمووی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾، واته: ئاوا بهو شیو دیه ئیو دمان گیراوه به بهلگه و شایه د به سمر خه لکه وه که پیغه مبهران پییان راگه یاندوون، ئنجا فهرمووی: (الْوَسْطُ: الْعَدْلُ)، واته: (وسط) یانی: ریک و پیک (فَتَدْعُونَ فَتَشْهَدُونَ بِالْبَلَاغِ)، ئنجا بانگ ده کرین و شایه دیی بو ددهن، که په یامی خوی پی راگه یاندوون. (دهلئین ئیمه شایه دین و ئی سپاتکه ری ئه و دین، که نووح به گه له که ی خوی راگه یاندوه، (وَأَشْهَدُ عَلَيْكُمْ)، وه منیش شایه دییتان له سمر ددهم که پیم راگه یاندوون، واته: پیغه مبهر عَلَيْهِ السَّلَام شایه ده به سمر ئوممه ته که ی خوی وه و ئوممه ته که یشی شایه دن به سمر ئوممه ته کانی دیکه وه.

چون شایه دن؟ چونکه ئوممه تی پیغه مبهر عَلَيْهِ السَّلَام دهلئین: خوا له ریکای موحه ممه دده و پیی راگه یاندوون له ریی قورئانه وه، که نووح گه لی خوی ناگادار کردۆته وه، همرودها هه موو پیغه مبهران گه لانی خویانیان ناگادار کردۆته وه، پیغه مبهری خواش راستی فهرمووه، که واته: پیغه مبهران که دهلئین میلله تانی خومان ناگادار کردۆته وه، راست ده که ن و ئیمه شایه دیی دده دین، که پیغه مبهران راستگۆن.

مه سه له ی چواره م: که ده فهرموی: ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ﴾، واته: ئه وه قیبله یه ی که پیشتر

له سمری بووی، همر بۆیه دامان نابوو تا کو ئه وه ی که به دوای پیغه مبه ر ﷺ ده که وه ی { له همر دوو حالته کاند هه م بۆ روو کردنه (بیت المقدس) و هه م بۆ روو کردنه که عبه } له وه جیابیته وه که له سمر پاژنه کانی هه لده گم ریته وه وه هه م بۆ روو کردنه (بیت المقدس) به قسه ی ناکات و، هه م بۆ روو کردنه که عبه ش به قسه ی ناکات، شایانی با سه ئه م رسته قورئانییه سی شتی لی و مرده گیرین:

۱/ سوننه تیش همر وه وحی خوا یه، چونکه زانیان له سمر ئه وه مه یله وه یه که دهنگن که پیغه مبه ر ﷺ به قورئان فه رمانی پی نه کرا وه که روو بکاته (بیت المقدس)، به لگو به وه وحی دیکه که وه وحی سوننه ته، فه رمانی پی کرا وه روو بکاته (بیت المقدس)، خواش ﷺ لی رده دا روو کردنه (بیت المقدس) ی به ی خۆی دانا وه، وه که ده فهرموی: ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا﴾، واته: ئیمه ئه وه قیبله یه ی که پیشتر له سمری بووی نه مانگیرا بوو به روو گه ی تۆ، که واته: دیاره ئه ویش خوا فه رمانی پی کرد وه و مانای وایه ئه وده ش که پیغه مبه ر ﷺ له رپی سوننه ته که یه وه ده یفه رموی و ده خاته روو، خوا همر به فه رمانی خۆی دزانی.

۲/ وه ئه وه شی لی و مرده گیر ی که قورئان سوننه ت نه سخ ده کاته وه، وه که له دهر سه کانی را بر دو ودا له با سی (نسخ) دا با سمان کرد، به لام قورئان ته نیا به قورئان (نسخ) ده بیته وه به سوننه ت (نسخ) نابیته وه، همر چه نده ئه م مه سه له یه له نیو زانیاندا را جیایی و مشت و مری تی دیه، به لام زۆرینه ی وه که: شافعی و مالیک و ئه حمه دو سوفیانی ته وریی (رهزا و ره حمه تی خویان لی بی ت)، وه زۆر یکی دی له زانیان، رایان وایه که قورئان ته نیا به قورئان (نسخ) ده بیته وه، سوننه ت قورئانی پی (نسخ) نابیته وه^(۱)، وه ئه م

(۱) بروه: (توضیح المشكلات من کتاب الوراق المشهور بشرح المحلی علی الوراق) لجلال الدین المحلی، ص: (۸۲۸، ۲۸۳): (ولا يجوز نسخ الكتاب بالسنة وهو غير واقع، فلا

مەسەلەیهی ئەم قیبلە گۆڕینه بە قورئان، لە حالیکدا کە پێشتر پێغەمبەر ﷺ بەپێی سوننەت ڕووی لە (بیت المقدس) کردووە، نمونەیه کە لە نەسخ کرانەوێ سوننەت بە قورئان.

۳/ ھەروەھا ئەم ڕێستە قورئانییە ئەوەشی لێ وەردەگیرێ، کە خۆی کاربەجێ بەندەکانی خۆی بە چەندان طاعت تاقی دەکاتەو، جارێک دھەرموێ، ڕوو لەوێ بکەن جارێکی دیکە دھەرموێ، ڕوو لەوێ بکەن، جارێک بە شتی خۆش و جارێک بە شتی ناخۆش، چونکە کافرەکانی مەککە دیارە کە عەبیان زۆر لە لا پیرۆز بوو، مسوڵمانانیش کە مسوڵمان بوون، کە عەبیان زۆر لە لا پیرۆز بوو، بۆیە کاتێک پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموون: ڕوو بکەنە (بیت المقدس) بۆ نوێژەکانتان، لەسەر دلیان زۆر قورس بوو، مانای وایە خوا ﷻ بە شتیکی تافیکردوونەو، کە لەسەر دلیان قورس بوو و طاعەتیش بوو بۆ خوا ! کەواتە: مەرج نیە ئینسان تەنیا ئەو شتە پێی خۆشە طاعەت بێ، وە جاری واش ھەیە شتیکی زۆر پێخۆشەو خواش پێی خۆشەو فەرمانی خوا، بۆ وینە: کە خوا فەرمووی: ڕووبکەنەو کە عەبە زۆریان پێ خۆشبوو، پێش ھەموویان پێغەمبەر ﷺ، کە ئەمەش دیسان فەرمانی خوا بوو !

مەسەلەی پێنجەم: کە دھەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنْتَ لَكَيْرَةً إِلَّا عَلَى الْإِذْنِ هَدَىٰ اللَّهُ﴾،

واتە: ڕووکردنە (بیت المقدس) یاخود ڕوو وەرسووراندنەو بۆ کە عەبە، یاخود ھەردووکیان، دو مەسەلەیه زۆر قورس و گران و بەزەحمەت بوو، مەگەر لەسەر ئەوانە کە خوا ھیدایەتی دابوو و ڕێنمایی کردبوون، ئەمە چی لێ وەردەگیرێ ؟ ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە بەراستی ھەرکاتێک ھیدایەتی خوا، لە دڵ و دەروونی ئینساندا باش جیگیر بوو، ئینسان بەراستی ئیمانی لە دڵدا سەقامگیر بوو، فەرمانەکانی خۆی ھەموو لەسەر شان سووک دەبن،

يُنْسَخُ الْقُرْآنَ بِالسُّنَّةِ، سواء كانت متواترة أو أحاداً...، واتە: وە ناگونجی قورئان بە سوننەت نەسخ بکریتەو وە شتی وا ڕووی نەداو، بۆیە قورئان بە سوننەت نەسخ نابێتەو، ئەو سوننەتە موتەواتیر بێ، یان ناخاد...

بۆیە خوا که باسی موناڤیقه‌کان ده‌کات، ده‌فرموی: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالًا...﴾ ﴿١٤٢﴾ **التوبة**، واتە: موناڤیقه‌کان ده‌یانەوی خوا فریو بدن، به‌لام خۆیان فریو دده‌ن، وه کاتیك بۆ نوێژی هه‌لده‌ستن به‌ ته‌نبه‌لیی و ته‌ه‌مه‌زیی هه‌لده‌ستن، هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی ماڵ سه‌رف کردنیان، ده‌فرموی: ﴿... وَلَا يَنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ﴾ ﴿٥٤﴾ **التوبة**، واتە: مانی خۆیان نابەخشن، مه‌گه‌ر به‌ پینا‌خۆشبوونه‌وه‌، بۆچی؟ چونکه ئیمانیان له‌ دڵدا نیه‌ و هیدایه‌تی خویان له‌ دڵدا نیه‌، بۆیە فه‌رمانبه‌ری خویان له‌ سه‌رشان گرانه‌ و له‌ سه‌ر دڵ قورسه‌. به‌لام کاتی ئینسان خوا هیدایه‌تی ده‌خاته‌ نیو دڵ، جیبه‌جیکردنی فه‌رمانه‌کانی خوی له‌ سه‌ر دڵ سووک ده‌بێت، جا ئه‌وه‌ پێوه‌رو ته‌رازوویه‌، بۆ هه‌موو ئینسانیک با خۆی بخاته‌ ئه‌و ته‌رازووه‌وه‌، ئایا فه‌رمانه‌کانی خوات له‌ سه‌ر دڵ سووکن و پێت خۆشن و پێیان موړت‌احی، یان له‌ سه‌ر دڵت قورسن و وه‌ك بێگارت پێ بکه‌ن؟ ئه‌گه‌ر وه‌ك بێگاره‌، به‌ خوا بزان ه‌ ئیمان و هیدایه‌ته‌که‌ت زۆر ناته‌واوه‌، یان هه‌ر نیته‌، وه‌ ئه‌گه‌ر له‌ سه‌ر شانته‌ خۆشه‌ و پێی موړت‌احی و دڵت پێی ئاسوودمیه‌و، به‌ قالب سووکی و به‌ دڵ خۆشیی جیبه‌جیی ده‌که‌ی، ئه‌وه‌ دڵت به‌ خۆت خۆشبی، **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** ئیمان‌ه‌که‌ت باشه‌ و خوی به‌رز هیدایه‌تی خستۆته‌ نیو دڵته‌وه‌، ئه‌وه‌ پێوه‌ریکه‌ خوی کاربه‌جی بۆی داناوین.

مەسەلەى شەشەم: ئه‌وه‌ که خوی تاك ده‌فرموی: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ

إِيْمَانَكُمْ﴾ به‌لگه‌ی ئه‌وه‌میه‌ که نوێژ به‌شیکه‌ له‌ ئیمان، وه‌ فراوانتر بلێین کردموه به‌شیکى پێکهێنهری ئیمانه‌، وه‌ك ئیمه‌ له‌ چه‌ند ده‌رسیکی رابردوودا ئاماژه‌مان به‌وه‌ کرد، که ئیمان له‌ چوار شت پێکه‌یت، بۆ نموونه‌: ئیمان به‌ خوا ﷻ: **پێکهێنهری په‌که‌مى ئیمان به‌ خوا:** به‌عه‌قل خوا بناسی، وه‌ك بۆخۆی خۆی پێ ناساندووین له‌ قورئان و سوننه‌تدا، به‌و ناو و سیفه‌تانه‌ی خۆی پێناساندووین، خوا بناسی به‌و شیوهمیه‌ که ته‌نیا ئه‌وه‌ په‌روهر دگارت‌ه‌و،

جا نوڙ بڙيه خوا ناوي لڻاوه ٿي، مان، چونڪه هم په يوندي به عقله وه هيهو، هم په يوندي به دلوه هيهو، هم په يوندي به زمانه وه هيهو، هم په يوندي به جهسته وه هيه، واته: لمر استيدا نوڙ باشترين بهر جهسته كمرى ٿي، مان، به هر چوار پيگه ټنره كيه وه، به شيكى په يوندي به عقل و هوڻه وه هيه، ٺه وڻش ٺه وڻيه كه تڻ ٺاڻه ته گان ده خوڻي زيكره گان ده خوڻي، ته حيات ده خوڻي، دې بيري لڻ بگهيه وه به عقل ٽيبيگه و فهمي بگه، پاشان به شيكى په يوندي به دلوه هيه، ٺه وڻش ٺه وڻيه كه تڻ ته فاعول بگه له گه ل ٺه نوڙو زيكره قورڻان خوڻدن و ته حيات داو، ته فاعولي له گه لدا بگه به دل و گه وڻيه و بهرزي و پاكي خوا له دلي خوڻدا ٺاماده بگه، ٺجا به زمانيش ٺه وه دياره كه ٺاڻه ته گان ده خوڻي زيكره گان ده خوڻي، وه دوايش ٺه وڻيه كه به هم مو جهسته ده چيه ركو و و ڪر نو و و راده و مستي، وه ده چيه ته حيات و... هتد.

مەسەلە ۱: ھەوتەم: ئەو دەیە کە خوا ﷻ مەبەستی بوو دەستبەستییەتی پیغەمبەری خوێ رازی بکات، واتە: شتێک کە پیغەمبەر ﷺ پێی خوش بووبێ، مادام پەرچ و مانعیکی لەبەردەمدا نەبووبێ، خوا پێی خوشبوو کە بۆی جیبەجیگات، بە بەلگەی ئەو کە دەفرموی: ﴿فَلَوْلَيْسَكَ قِبْلَةٌ تَرْضَاهَا﴾، واتە: ڕووت پێ وەردەسوورپێنین بەردو ڕووکەیهک کە پێت خوشەو دل پەسەندیی خۆتە، کەواتە: خوا ﷻ پێی خوشبوو شتێک بۆ پیغەمبەر ﷺ بکات کە پێی خوش بوو پێی مورتاح بوو، وەک بە راشکاوییش فەرموویەتی: ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾ ﴿٥﴾ الضحی، واتە: وە لەمەودوا پەرورەدگارت پێتدەبەخشی و رازی دەبی.

مەسەلە ۲: ھەشتەم: کە دەفرموی: ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾، ئەوانە کە کتێبیان دراودتی دزمان ھەق لە پەرورەدگاریانەو مە، چۆن دزمان؟ ئەوانە کتێبیان دراودتی، بە پلە یە کەم مەبەست پێیان جوولەکەو نەصرانی یەکانە، کە ھەر ئەو دوو کۆمەلە لە سەردەمی پیغەمبەردا ﷺ بوون، بەلام ھەر کۆمەلێکی دیکەش خۆیان بە خاوەن کتێبی ئاسمانی بزەن، ھەر دمیانگریتەو^(۱)، جا ئایا خاوەن کتێبەکان چۆن دزمان کە ئەو قیبلە یە کە پێشتر (بیت المقدس) بوو دوای بۆتە کەعبە، ئەو ھەقەو لە پەرورەدگاریانەو ؟ بە دوو بەلگان:

بەلگە ۱: یە کەم: لەبەرئەوێ مادام خوا خاوەنی ھەموو شتیکەو ھەموو کەسیکە، خوا ھەق تەواوی خۆیەتی کە ڕۆژی بفرموی: ڕوو لەوێ بکەن و دوای بفرموی: ڕوو لە شوینیکی دیکە بکەن و، کەسیش بۆی نیە ڕەخنە لێ

(۱) ھەرچەندە ڕای دیکەش ھەیە، کە تەنیا جوولەکەو نەصرانی خاوەن کتێبن، بەلام ئەو ڕاست نیە (اھل الکتاب)، (الذین اوتوا الکتاب) چەمک و واتایەکی فراوانەو وێرای جوولەکەو نەصرانیەکان، خۆ بە خاوەن کتێبی ئاسمانییەکانی دیکەش دەگریتەو.

بگری، وهك فەرموو یەتی: ﴿لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ (۲۳) ﴿الْأَنْبِيَاءُ، واتە: (خوا) پرسباری لێناکری لەوێ که دیكات و ئەوان پرسباریان لێ دەکری، چونکە خوا پەرورددار و خاوەنە، وە پاشان جگە لە خاوەنداریتی و پەروردداریتی، خوا زاناو کاربەجییەو هیچ شتێک ناکات لە جێی خۆی نەبێ، و، کەسێک رەخنە ی لێ دەگیری، کە دەست بداتە ئیشێک هی خۆی نەبێ و تەصەپر پروف لە شتێکدا بکات کە مۆلکی خۆی نەبێ، یاخود بە شیودیەک تەصەپر پروف بکات، کە پێچەوانە ی حکمەت و لێزانین بێ، بەلێ خوا کاربەجییەو هیچ شتێک ناکات لە شوێنی خۆیدا نەبێ، کەواتە: هیچ کەس مافی ئەوێ نیه رەخنە ی لێ بگری.

بەلگە ی دووهم: لە کتێبە پێشووەکاندا هاتو، کە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ جیا لە هەموو پێغەمبەران ی دیکە، دوو رۆوگە ی دەبن، چونکە پێغەمبەران ی دیکە هەموویان یەك رۆوگەیان (قبلة) بوو، بەلام لە کتێبە پێشووەکاندا هاتو، کە پێغەمبەری کۆتایی دوو رۆوگە ی دەبن، یەکیان (بیت المقدس) و لە کۆتاییشدا بە یەكجارەکی کەعبە، بۆیە خاوەن کتێبەکان، بە پێچەوانەو ئەگەر موحەممەد ﷺ لە قۆناغی دوو دەمداو بۆ یەكجارەکی رۆوی لە کەعبە نەکردبایە، دوایی لێی دەکەوتنە گومانەو، کە ئەو پێغەمبەری خوا نیە ! چونکە لە کتێبەکانی ئەواندا هاتو، کە ئەو پێغەمبەرە ﷺ یەكەمجار بۆ نوێژ رۆو دەکاتە (بیت المقدس)، بەلام بۆ دوایی بە یەكجارەکی رۆو دەکاتە کەعبە.

مەسەلە ی نۆهەم: کە خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿وَلَمَّا أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا

جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾، وە ئەگەر بەدوای ئارزووی وان بکەوی، دوای ئەوێ کە زانیارییت بۆ هاتو، ئەو بێگومان تۆ لە ستەمکاران دەبی، ئەو سێ شتی لێ وەردەگیری، مەبەستم ئەوێ بەدەنیایی خوا زانیویەتی، کە (محمد المصطفى) یەك ﷺ، کە سەرور ی

پێغه مېهرانهو، چاکترین ئینسانەو هەلبژێردراوی نیو بە شەریعەتە، بەدوای ئارەزووی جوولەگەو نەصرانییەکان ناکهوی، بەلام بۆچی وا دەفەرموی؟ لەبەر سێ شتان و سێ حیکمەتی تێدان:

۱- بۆ ئەوێ بزانرێ کە یاساکانی خوا ﷺ، بۆ هەمووان وەك یەکن و هیچ کەس مافی (فیتوی) لە بەرانبەر یاندا نیە، یاساکانی خواو شەریعەتی خوا، وەك بێردۆزەو رێچکە بە شەریعەکان نین، بە دەستیانەو وەك قورێ صیناعی و ابن، یان وەك لاستیک و ابن، بە ئارەزووی خۆیان بیکێشن، یان وەك تەونی جالجالۆکە بن، یەکیك لە زانیان دەلی: ((قانونی بەشەر وەك تەونی جالجالۆکە وایە میس و مەگەزو قالۆنچە فەقیر حال و ئەوانە ی دەگری، بەلام زەردەوالتەو زیندەو مری هاری تێدا دەرۆنە دمری))، بەلێ شەریعەتی خوا دەبێ هەموو پێوێ پابەندبێو، هەمووان ملکەج دەکاتو، هیچ کەس هەلاوێردراو (مستثنی) نیە لە پابەندیی بە شەریعەتەو، لە ملکەچی بۆ یاساکانی خوادا.

۲- تاكو خەلکی بزانیان بابەتەگە زۆر جیدیدی یە، واتە شوینکەوتنی شەریعەت، جا لە مەسەلە قیبلەدا، یان لە هەر مەسەلە یەکی دیکەدا، زۆر جیدیدی یەو لە خۆیان وریابن.

۳- تاكو بزانرێ کە موحەمەد ﷺ کەم و زۆر دەستی لە یاساکانی شەرعدا نیە، واتە: لەوانە ی کە خوا پێی رادەگەیهنی، کەم و زۆر دەستی تێدا نین، بەلکو ئەویش وەك پێی رادەگەیهنی مولزەمە بەو کە پێیانەو پابەندبێ، وەك دەفەرموی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا

يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ المجادلة، واتە: دوایی تۆمان لەسەر بەرنامە یەك دانا، جا شوینی بکەو مەگەو شوین ئارەزووی ئەوانە ی کە نازان، کەواتە: پێغه مېهریش ﷺ وەك هەموو مسوڵمانان، بەلکو لەپێش هەموویانەو زیاترو چاکتر، فەرمانی پێکراو پابەندبێ بە شەریعەتەو، وە پێغه مېهر ﷺ هیچ دەستی نەبوو لە یاساکاندا، کە بۆ خۆی بە ئارەزووی خۆی

دایانبینی، ئەو هەتا لە مەسەلەی ڕووکردنی (بیت المقدس) هەرچەندە زۆر لە سەر دای قورس بوو، بەلام خوا فەرموویەتی ڕووبکە (بیت المقدس)، دوایی هەرچەندە زۆر تەماشای ئاسمانی کردوو زۆر چاومڕوانی کردوو، بەلام فەرمانی بۆ ئەهاتوو، تاکو (۱۶، ۱۷) مانگ، بەلکو هەندیک لە زانیان دەلێن: ئەو کاتە لە مەککەش بوون هەر ڕوویان لە (بیت المقدس) کردوو، وە هەندیک دەلێن: لەو کاتەو کە هاتوو ئەو مەدینە پێیان گوتراو: ڕوو لە (بیت المقدس) بکەن، بۆ دڵ ڕاگرتنی جوولە کەکان و بۆ ئەو کە سەرنجیان ڕابکێشێ، بەلکو مادام کە ڕوودەکاتە قیبلە لەوان، ئەوانیش دایان نەرم بێت بۆ ئیمان و ئیسلام، دەلێن: حیکمەتە کە ئەو بوو، کەواتە پێغەمبەر ﷺ کەم و زۆر دەستی لەو حوکمە شەرعییانەدا نەبوو، وە ئەوانی دیکەش دیارە هەمووی هەرچی یاسای شەرعییە، یان:

(۱) خوا راستە و خۆ پێی فەرموو، کە وەك خۆی ڕایبگەیهنی: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ...﴾ (۱۷) المائدة، واتە: ئەو پێغەمبەر! ئەوێ لە پەروردگار تەو پێت ڕاگەیهنراو ڕایبگەیهنە.

(۲) یاخود بەشیوەی وەحی نایستە و خۆ، کە ئیلهامی دای کراو و خراوتە نیو دای.

(۳) یاخود پێغەمبەر ﷺ بۆ خۆی کۆششی کردوو یاساکانی هەلەنجاو لەبەر ڕۆشنایی قورئاندا، ئەویش ئەوێ نەپێکاب، خۆی پەروردگار بۆی راست کردۆتەو، ئەوێش کە پێکابیتی ئەوێ پشگیری کردوو بۆتە بەشیک لە وەحی.

مەسەلەی دەیه: زانیان باری شانیا زۆر قورسە، چونکە دەفەرموی: ﴿وَلَيْنِ

أَتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾، واتە: وە ئەگەر بەدوای ئارمژووی وان بکەوی دوای ئەوێ زانیاریت بۆ هاتوو، ئەوێ بێگومان تۆ لە ستمکاران دەبی، کەواتە: دوای ئەوێ ئینسان زانیاری بۆ

دئ و خوا شارمزاى دەكات و بەرچاوى رۆشن دەكاتەو، ئەگەر بێت و بە دواى ئارمژووى خەلکی دیکە بکەوێ، گوناھەكەى و پاشان سزاو جەزەمەبەكەیشی زۆر گەورەترە و قوورسترە لەوێ کە نازانی! ئەمەش ئەو دەردەخات کە زانایان بەراستی باری شانیان قورسە و ئەرکیکی زۆر گەورەیان لەسەر شانە، چونکە خەلکی دیکە پەنگە کەم و زۆر مەجالى هەبێ بە ھۆی نەزانیی و بێ ئاگاییەو، بەرگرییەك لە خۆی بکات، بۆی نەمزانیووە ئاگام لێ نەبوو و شارمزا نەبووم، بەلام بابای زانا و شارمزا مەجالى ئەو (دیفاع)ەى نیە، دیارە ھەموو کەشیش ناتوانێ دیفاع بکات لە خۆی بەھۆی نەزانییەو، لە ھەموو حالاندا، چونکە (العذر بالجهل) عوزر ھێنانەو بە نەزانیی و بێئاگایی، ئەویش خەلکی تایبەتی خۆی ھەیە و شوێنی تایبەتی خۆی ھەیە، ئەوێ کە بواری ھەبێت شارمزابی، دەبێ شارمزابی، وەك خوا دەفرموی: ﴿... فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (النحل: ۶۳)، واتە: لە زانایان پێرسن ئەگەر نازانن، کەواتە: نابێ مرووف لە نەزانییدا خۆی بەتێتەو و بۆی: لە قیامەتی دەلێم: خواپە نەمزانی، نازانی بەلام دەتوانی پێرسی! (العذر بالجهل) بۆ کەسێکەو کەسێک بێئاگایی و نەزانیی بۆ دەبێتە بیانوو، کە ھیچ دەرفەت و بواری نەبێ فێربێ.

مەسەلەى یازدەھەم: مەسەلەى ڕووگە مەسەلەى ھەیکى زۆر گرنگە و یەکیکە لە دروشمەکانى ئۆممەتى ئیسلام، بۆیە خوا ﷻ زۆر گرنگیی و بایەخیی پێداوە، بۆیەش نەیاران و ناحەزانى مسوڵمانان لە جوولەكەو لە نەصرانیی و کافرەکان و بتپەرستەکان، زۆرى پێ قەلەس بوون و پڕوپاگەندەو قسەو قالى زۆریان لەسەر کردو، چونکە ئۆممەت و کۆمەڵ بەو لە خەلکی دیکە جیادەکرێنەو، کە ئایا ڕوو لە کوێ دەکەن؟ ئنجا بەراستی قیبلە ھۆی کۆکردنەوێ مسوڵمانانەو ھۆی یەك ریزیانەو ھۆی یەك ڕووییانە، وە کاریگەرییەکی زۆر گەورە، ھەم لە ڕووی رێکخستنی ژيانى سیاسى و کۆمەڵایەتیاندا دەبینیو، ھەم لە ڕووی بەیەكەو

به ستنی دل و دهر و نیاندا، واته: مسوئلانان کاتی هه ست ده کهن که ههر مسوئلانی له ههر کوپیه کی دنیایی ههر رو و ده کاته ئه و ماله ی خوا ﷺ که له مه ککه یه و، رو و ده کاته ئه و رو و گه یه که ئیبراهیم ﷺ بنیاتی ناو و دروستی کردوه، هه ست ده کات که له گه ل هه مو و ئه وانه ی رو و له و قیبله یه ده کهن، دو ست و ها و رپا زه و ها و ئامانجه، ئه وه دبیته هو ی ئه وه که یه کرپزییه کی عه قیده یی و فیکری و شعوری له نیوان ئۆمه ته ی پیغه مبه ردا ﷺ دروست بی.

خوای په ره وردگار له و که سانه مان بگپری، که کاتی که به جه سته رو و ده کهنه قیبله، به دلش رو و مان له خوایی و رووی نیاز و مه به سته گانمان ته نیا له خوایی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

راکه یاندنی مه کته بی مامۆستا عه لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play App Store

QR codes for Alibapir

له نۆره کۆمه لایه تییه کان له کهنانی

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

عه لی بابیر/ AliBapir

که نانی

راکه یاندنی مه کته بی مامۆستا عه لی بابیر

QR codes for AliBapir

راکه یاندنی مه کته بی مامۆستا عه لی بابیر

دهری سی یم

بیئاسه ی نه م درسه

له م درسه ماندا له نایه تی ژماره (۱۴۶ تا کو ۱۵۲) واته، جهوت (۷) نایهت له سوورپرتی (البقرة) تهفسیر دهکهن إن شاء الله. له م جهوت نایه ته دا خوا ﷺ ههر له سمر باسی مهسه له ی گۆرینی قیبله له (بیت المقدس) دوه بهردو که عبه ددوی، وه درباردی نه وه که خاودن کتیبه کان نه وه مهسه له یان زۆر چاک زانیوهو دلتیابوونه که نه وه هه قهو له پمرو در دگاریانه و دیه، به لام همر به نه نقه ست نکوولی لئ دهکهن، همر ودها زۆر چاک پیغه مبهری کۆتایی (موحه ممه د) ﷺ دهناسن، به لام همر نایانه وی بریوی پی بینن. ئنجا خوا ﷺ روو له پیغه مبهری ﷺ وه ئیمانداران دهکاتو همر له وباردوه فمرمانیان پی دهکات، که له همر شوینی ک بوون، چ له مالی خویان نیشته جی بوون، یاخود له کاتی سهفمرو هاتن و چووندا بوون، همر رووبکه نه که عبه، وه دواپی هه ندی که له نیعمه ته کانی خویان دهخاته وه بیر، وه له کۆتاییدا خوا ﷺ فمرمان به ئیمانداران دهکات، که یادی بکه نه و سوپاسی بکه نه، تا کو خواش ﷺ یادیان بکات.

﴿ الَّذِينَ ءَاتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ (۱۶۱) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿۱۶۲﴾ وَلِكُلِّ وُجْهٍ هُوَ مُوَلِّيًا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۶۳﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۶۴﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا

((ئەوانەى كىتەبمان داۋنى دىناسن (ۋاتە: موحەممەد ﷺ) ۋەك چۆن كۆرەكەنىيان دىناسن، ۋە دەستەيەكىيان ھەرچەندە دەشزانن ﴿١٤٦﴾ بەلام ھەق دەشارنەۋە، دۇنيابە ھەق لە پەرۋەردگار تەۋھىۋە لە دوۋدلان مەبە ﴿١٤٧﴾ ۋە بۆ ھەر كامىك (لە ئۆمەتەن) پەرۋەگەيەك ھەيە كە پروۋى تىدەكات، دەجا پىشېرېكى بىكەن لە ئەنجامدانى چاكەكاندا، لە ھەر كۆيەك بن خوا تىكېراتان دىنى، بىگومان خوا لەسەر ھەموو شتەك بە توانايە ﴿١٤٨﴾ ۋە لە ھەر لايەكەۋە دەرچوۋى ۋە لە ھەر جىگايەك بوۋى، پرو لەلەي مزگەۋتى ھەرپام بىكە، ۋە دۇنيابە كە ئەۋە ھەقە لە پەرۋەردگار تەۋە، ۋە خوا لەۋدى دىكەن بى ئاگانىە ﴿١٤٩﴾ ۋە لە ھەر لايەكەۋە دەرچوۋى ھەر پروت بىكە لاي مزگەۋتى ھەرپام، لە ھەر جىيەك بوۋن ھەر پروۋى تىبىكەن، تاكو خەلگى بەلگەي لەسەرتان نەبى، جگە لەۋانەيان كە ستەم دەكەن، لەۋانىش بى پاك بن و بەس لەمەن بىرسن، بۆ ئەۋدى چاكەي خۇمتان لەسەر تەۋاۋ بىكەم، ۋە بەلكو بە تەۋاۋىي رېي راست بىگرن ﴿١٥٠﴾ ۋەك چۆن لە نىۋانتاندا پىغەمبەر يىكەن لە خۇتان رەۋانە كەردە، كە ئايەتەكانمانتان بەسەر دەخوئىنئەۋە، ۋە پاك و چاكتان دەكات و بەرنامەۋ كارامەيى تان فېردەكات، ۋە شتانىكتان فېردەكات كە نەدەگونجا بيانزانن ﴿١٥١﴾ دە جا يادم بىكەن، يادتان دەكەم، سوپاسم بىكەن، سىلەيىم بەرانبەر مەكەن ﴿١٥٢﴾)).

شیگردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(يَعْرِفُونَهُ): ﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾، واته: دمیسانن وهك چۆن كوردی كانی

خۆیان دهناسن، هه لیه ته لی رده دا راناو ده كه ده چیت ه وه سمر پیغه مبه ر ﷺ چونكه سیاقی نایه ته کان ده لاله تی له سمر ده کات، نه گمر به را شكاو بی ش ناوی نه هاتین. (المَعْرِفَةُ وَالْعِرْفَانُ: إدراك الشيء بِتفكيرٍ وتدبرٍ لأثره، وهو أخصُّ مِنَ الْعِلْمِ، وَيُضَادُّهُ الْإِنْكَارُ)، واته: (مَعْرِفَةُ) بریتیه زانی نی شتیک به لیور دبوونه وه و تیور دپامانی شوینه وار ده کی، وه وشه ی (مَعْرِفَةُ) له وشه ی (عِلْم) تایبه تتره، وه پیچه وانیه ی (مَعْرِفَةُ) بریتیه له نکوولی (إِنْكَار)، به لام پیچه وانیه ی (عِلْم) بریتیه له نه زانین (جَهْل)، بۆیه ته نیا وشه ی (عِلْم) بۆ خوا به کاردی و (عِلْم) به کیکه له سیفات ه کانی خوا، به لام وشه ی (مَعْرِفَةُ) بۆ به کار نایه ت، چونكه خوا شته کان راسته وخۆ دمرانی و دهناسی، نهك پیویست به وه بکات بیریان لی بکاته وه، یاخود به هوی شوینه وار ده کانیانه وه بیانناسی، كه نه وه مانای (مَعْرِفَةُ) یه.

(الْمُمَرِّينَ): له (مِرْيَةٍ) وه هاتوه (المِرْيَةُ: التَّردُّدُ فِي الْأَمْرِ، وَهُوَ أَخْصُّ مِنَ الشَّكِّ)، (مِرْيَةٍ) واته: دل له دلدان، وه تایبه تتره له (شَك) گومان، (وَأَصْلُهُ مِنْ مَرَيْتُ النَّاقَةَ: إِذَا مَسَحَتْ ضَرْعَهَا)، واته: نه سلی (مِرْيَةٍ) له وه هاتوه، كه ده لی (مَرَيْتُ النَّاقَةَ)، واته: گوانه حوشره كه م ده ست پیداهینا بۆ نه وهی كه شیر ی لی بی.

(وَجْهَةً): (الْجَهَّةُ وَالْوَجْهَةُ: الْمَقْصِدُ)، واته: مه به ست، نه و شوینه ی كه ئینسان مه به ستیه تی.

(حَيْثُ): (حَيْثُ: عِبَارَةٌ عَنْ مَكَانٍ مُبْهَمٍ يُشْرَحُ بِالْجُمْلَةِ الَّتِي بَعْدَهُ) وشه ی (حَيْثُ)، (ظَرْفُ مَكَانٍ)، واته: شوینیکی نادیار كه رسته دوا ییه که ی ته فسیری ده کات.

(حُجَّةٌ): (الحُجَّةُ: الدَّلَالَةُ الْمُبَيِّنَةُ لِلْمَحَجَّةِ، أَي: الْمَقْصِدُ الْمُسْتَقِيمُ)، (حجة)

بریتیه له پیشاندانیکی پروونکهرده بهر ده و نهو مه به سته ی که بوی ده چی،
وشه ی (محجة) ش، به مانای مه به سته ی راست و ره وان دی.

(وَأَشْكُرُوا): (الشُّكْرُ: تَصَوُّرُ النِّعْمَةِ وَإِظْهَارُهَا)، (شکر) بریتیه له وه که تو

نیعمه ت بینیه بهر چاوی خو تو و بیخه ی پروو، پیچه وانیه ی (کفران) ه، (وهو):
نسیان النعمه و سترها) بریتیه له سیله یی کردن یا خود له بیر خو بردنه وه ی
نیعمه ت و شاردنه وه ی، ده گوتری: (ودابة شكور) أي مظهره بسمها إسداء
صاحبها إليها)، (دابة شكور) بریتیه له نازده لیک ی قه له و نهو چاکه یه ی که
خاونه که ی له گه لی کرد وه و له و مری داو متی و خر مه تی کرد وه له خو یدا
نیشانی داوه، که بریتیه له قه له و یی. (وقیل: أصله من عین شکرى أي:
مُمْتَلِئَةً)، واته: هه ندیکش ده لئین وشه ی (الشکر) له (عین شکرى) وه
هاتوه، واته: (عین مُمْتَلِئَةً) چاویک که پر بن له فرمی سک، بابای شوکرانه
بژی ریش یادی نیعمه تی خوا ده کات به دل و به زمانى باسی ده کات و به
کرده وش له خو یدا ده یخاته پروو و پیشانی ده دات.

هوی هاتنه خواره وه ی نایه ته کان

هوی هاتنه خواره وه ی نه م نایه ته ی که ده فرموی: ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

يَعْرِفُونَهُ، كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، {نَزَلْتُ
فِي مُؤْمِنِي أَهْلَ الْكِتَابِ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ وَأَصْحَابُهُ، كَانُوا يَعْرِفُونَ رَسُولَ اللَّهِ
وَصِفَتَهُ وَمُبْعَثِهِ فِي كِتَابِهِمْ كَمَا يَعْرِفُ أَحَدُهُمْ وَلَدَهُ إِذَا رَأَهُ فِي
الْغُلَامَانِ} (أسباب النزول للنيسابوري، ص (۲۹ - ۳۰)، واته: نه م نایه ته ده رباردی
خاوه ن کتیه به کان هاته خوار به تاییه تی نه وانیه یان که بر وایان به پیغه مبهری خوا
هینا هینا و ده ک عه بدولای کوری سه لام و هاو ده کانی که پیغه مبهری خوا یان هینا

بهو سیفه تو ناوونیشان و شوینی لی رده وانه کرانه ی که له کتیبه که یاندا باسکرا بوون، زور چاکیان دمناسی (و بروایان پیهینا)، یه کیکیان پیغه مبهری خوی وَعَلَيْهِ السَّلَامُ دمناسی، که نه وه پیغه مبهری خوییه وهک چون منداله کانی خوی له نیو مندالاندا دمناسیه وه.

وه گیراوتنه وه که عومهری کورپی خه تتاب خوا لئی رازی بی به عه بدوللای کورپی سه لامی گوتوه: (أَتَعْرِفُ مُحَمَّدًا كَمَا تَعْرِفُ وَلَدَكَ؟)، واته: ئایا موحه ممه د وَعَلَيْهِ السَّلَامُ دمناسی وهک چون کورپی خوت دمناسی؟ نه ویش گوتوو یه تی: به لئی زیاتریش له کورده که م موحه ممه د دیناسم، که پیغه مبهری خوییه، چونکه خوا به نه مینی ئاسمانیدا که بریتیه له جبریل ناردوو یه تی بو نه مینی سهر زهوی، که موحه ممه د وَعَلَيْهِ السَّلَامُ نیشانه کانی هه موو له کتیبه کانی ئیمه دا هاتوون له بهر نه وه من زیاتر له وهی که دزمانم کورده که م کورپی منه، دزمانم که موحه ممه د پیغه مبهری خوییه وَعَلَيْهِ السَّلَامُ، زوربهی تهفسیر هکان نه وه پرسیاره وه لامه ی نیوان عومهره عه بدوللای کورپی سه لامیان هیناوه خوا، له ههردووکیان رازی بی ^(۱).

مانای گشتی نایه ته کان

خوا وَعَلَيْهِ السَّلَامُ (وهک له درسی پینشوودا باسمان کرد) نه وهی خسته پروو که پروو کردنی پیغه مبهر وَعَلَيْهِ السَّلَامُ و ئوممه ته که سهره تا بو قیبله ی یه که میان، که بریتیه له مزگه وتی (أَقْصَى) و (بیت المقدس) که له فهله ستینه له شاری (قودس)، وه دواتر بهر وه قیبله ی دووهمیان که که عبه یه وه له مه که یه، خوا وَعَلَيْهِ السَّلَامُ باسی کرد، که نه وان زورچاک دزمانم که نه وه له پهرو مردگاریانه وهیه، چونکه له کتیبه کانیاندا

(۱) که نه مه دمه که یه تی: {روي عن عمر أنه قال لعبد الله بن سلام: أتعرف محمداً كما تعرف ولدك؟ قال: نعم وأكثر، نزل الأمين من السماء على الأمين في الأرض بنعته فعرفته، وإنني لا أدري ما كان من أمه، فقبِلَ عُمَرُ رأسَهُ} آورده الواحدي في أسباب نزول / ۷۵، باب (۳۹). و ذکره السيوطي في (الدر المنور) (۱/ ۱۴۷). برهانه: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج: (۲)، ص (۱۴۴)، وه (محاسن التأويل)، ج: (۱)، ص: (۳۷۲).

هه بووه که پیغه مبهری کۆتایی روو له دوو قیبلان دهکات، جیا له هه موو پیغه مبهرا نی دیکه ﷺ که یه ک روو گه یان بووه، به لام پیغه مبهری کۆتایی دوو روو گه ی دهن، یه کیان (بیت المقدس) دو ئه ویدیکه که عبهیه، ئنجا دیته سمر باسی ئه وه که زانی نی ئه وه که موحه ممه د ﷺ پیغه مبهری خوا یه، وه ناسینی موحه ممه د ﷺ به سیفته ته کانی و پیناسه کانی که له کتیبه کانی پیشووی خوی په رو مرد گاردا هه ن، که بۆ پیغه مبهرا ن نار دوونی و ئه وه شتیکی زۆر زانرا و بووه لای زانیانی ئه هلی کیتاب، دمه رموی: ﴿الَّذِينَ آتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ، كَمَا

يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ﴾، ئه وانه ی کتیبیان پیلرا وه هه موویان هه م جووله که کان هه م نه صرانی یه کان، وه هه م ئه هلی کتیبی دیکه، وه ک صابیئه و زمر ده ستیی، هه موو ئه وانه به بن هه لا وار دن دهناسن (واته: موحه ممه د ﷺ) وه ک چۆن کو ره کانی خو یان دهناسن، واته دمرانن که موحه ممه د پیغه مبهری کۆتایی خوا یه، چونکه خوا ﷺ هیچ پیغه مبهریکی نه نار دوه، مه گهر پیی را گه یانلوه، که ئۆمه ته که ت ئاموژ گاری بکه ئه گهر وه چه کانیان مان، له کۆتایی زه مان و روژ گاردا، پیغه مبهری کۆتایی دیتو هه موو به شه رییه ت له سمر ئیمان هینان به و پیغه مبهری کۆتایی یه کۆد دبیته وه، وه ک خوا ﷺ له و بار دوه که په یمانی له هه موو پیغه مبهرا ن و مر گرتوه، که ئۆمه ته کانی خو یان راسپێرن ئیمان به پیغه مبهری کۆتایی بینن که موحه ممه د ﷺ، فه رمووی ته: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ

كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

﴿٨١﴾ آل عمران، واته: یادی بکه نه وه کاتی ک خوا په یمانی له هه موو پیغه مبهرا ن و مر گرت، پیی فه رموون: به هو ی ئه وه وه که من کتیب و حیکمه تم پیتان دا وه، دوا یی ئه گهر پیغه مبهری ک هات که ئه وه ی له گه ل ئیوه یه له کتیبی خوا و له بهرنامه ی خوا، بهر استی دمرانی، دهنی ئیمان ی پی بینن و سه ری بخه ن، پیی فه رموون: ئایا دان تان پید ا هی نا له سمر ئه وه ی به ئین تان به من دا ؟ گو تی ان: به ئی

ئه وه دانمان پیداهینا فمرمووی: ده ئیوه شایه دبن به سمر ئۆمه ته کانتانه وه، وه منیش له گه ل ئیوه دا له شایه دانم، دیاره خوا ﷺ زانیویه تی کاتیك كه پیغه مبه ری کۆتایی دی، ئه و پیغه مبه رانه هیچیان نامینن، به لام مه به ست ئۆمه ته کانیانه و شوین که وتوو دکانیانه، بۆ ئه وه ی هیچ خاوه ن به رنامه یه کی ئاسمانیی و هیچ خاوه ن کتییك بر و بیانوو نه هی نیت ه وه، بلای: من له سهر به رنامه ی خۆم و له سهر کتییی خۆم ده مینمه وه، ئه و دتا هه موو پیغه مبه ران ئه و په یمانه یان لی و مرگه راره و کراره نه شایه دو به لگه به سهر ئۆمه ته کانیانه وه، بۆیه خوای به به زمی ده فمرمو: ئیوه شایه دبن منیش له گه ل ئیوه له شایه دانم، که هه مووتان ئه و به لئین و په یمانه تان داوه، که ده بی ئه و پیغه مبه ردی هه موو به شهر له سهری کۆد مه نه وه، ئیمانی پی دینن و، پیغه مبه ری هه موو به شهریه ته تا کۆتایی دنیا، موحه مه د ﷺ بی پاشان ده فمرمو: ﴿وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ

الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، واته: که چی دهسته یه ک و کۆمه لیک له خاوه ن کتیه کان هه ق ده شار نه وه، له حالیکه شدا که دزانن ئه وه هه قه و ده بووایه ئه و هه قه رابگه یه نن، به لام ده شار نه وه، له (صحیح) ی بوخارییدا هاتوه: (صَفِيَّةٌ) که دواپی ده بیته خیزانی پیغه مبه ر ﷺ ده گه رپه ته وه ده لی: بابم و مامم {واته: (حَيِّيُّ بْنُ أَخْطَبٍ) و (أَبُو يَاسِرٍ) ی برای رۆژیک به یانی زوو دهرچوون، گوئیان: بابچین بزانیان ئایا موحه مه د ئه و وه سفو پیناسانه ی له کتیه کانی ئیمه دا هاتوون به سهر ویدا ده چه سپین و پیغه مبه ری خوایه یان نا ؟ (صَفِيَّةٌ) ده لی: بابم و مامم چوون، {دیاره ئه و کاته کچ بووه له مائی بابی دا بووه}، وه ئیواره درمگانی هاتنه وه به لۆژه لۆژ، زۆر ماندوو بوو بوون مامم به بابمی گوت، رات چۆنه پی ت وایه موحه مه د راست ده کات پیغه مبه ری خوایه یان نا ؟ ده لی، گوئی: به لی به ته ئکید هه وه، گوئی ئه دی هه لۆیستمان چی بی ؟ ئیمانی پی دینی یان نا ؟ ده لی (حَيِّيُّ) گوئی: هه تا دهمرم دژایه تی ده که م! واته: چۆن من ئیمان به پیغه مبه ریک دینم که له غهیری به نی ئیسرا ئیل هاتوه، ئیمه چاوه رپیمان ده کرد پیغه مبه ری کۆتایی له به نی ئیسرا ئیل بی، که چی له عه ربانه! به لی ئه وه

که ئه هلی کیتاب زانیویانه موحه ممد ﷺ پیغمبهری خوایه، ئه وان زور بویان
 ئاشکرا بووه، رهنکه ئه هلی کیتابی ئیستا به و پلهیه بویان ئاشکرا نه بی چونکه
 کتیبه کانیان زور گوژیوه، به لام و دک دواپی باسی دهکهن، ئیستاش له پهیمانی
 کون (العهد القديم) دا، دهقی واماوه که به ئاشکراو به پروونی به لگهیه له سمر ئه وه
 که باسی پیغمبهری خاتم کراوه ﷺ، دواپی خوا دهمرموی: ﴿ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
 فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾، واته: ههق و راستیی و ئه و قسهیهی که له گهل واقیعدا
 راست دیته وه، ته نیا له پهرور دگارتیه و دیه، دهجا له دوو دلان مه به، دیاره لیردا
 پرووی دواندن (خطاب) له پیغمبهره ﷺ، به لام به پلهی یه که م شوینکه وتووانی و
 ئوممه ته که ی مه به سته، ئه گهرنا به ته نکید پیغمبهر هیچ جوړه دل له دل دان و
 دوو دلییه کی نه بووه، له و بارده که ههق له پهرور دگاریه و دیه تی، ئنجا
 دهمرموی: ﴿ وَلِكُلِّ وَجْهٍ هُوَ مُوَلِّيًا ﴾، واته: بۆ ههر کامیک له ئوممه تان پرووگهیه ک
 ههیه پرووی تیددکه ن، واته: هیچ ئوممه تیک نه بووه که پرووگهیه کی تایبته به خوئی
 نه بی، قیبلهیه کی تایبته به خوئی نه بی، توش ئه ی موحه ممد ! خوت و
 ئوممه ته که ت که عبه پرووگه ی تایبته ی ئیودیه، ئه وه مانایه کیه تی.

مانایه کی دیکه شی ئه و دیه که ههر که سه ئامانجیکی ههیه به ره و پرووی دهچی،
 ئامانجی جووله که و نه صرانیی یه کان که ئیمان به تۆ ناهینن بریتیه له پاراستنی
 بهرژده و مندییه کانی خویان، ئامانجی توش بریتیه له رازیکردنی خوا و پابه ندیی
 به شمریعه تی خواوه، که واته ئه وان به دوا ی ئامانجی خویان دهکهن، توش به ره و
 ئامانجی خوت له ری کردن دابه ﴿ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ﴾، پيشبرکه بکه ن له شته
 چاکه کاند، واته: ههر چه نده ههر کامیکتان پرووگهیه کی تایبته ی ههیه، به لام
 کۆمه لیک شت ههیه خالی هاو به شن له نیوانیاندا، به لئ سمرجه م خاوه ن کتیبه
 ئاسمانییه کان و خاوه ن بهرنامه ئاسمانییه کان، مسولمان و جووله که و نه صرانیی و
 هه موو ئه وانی دیکه ش، که خویان به خاوه نی کتیبی ئاسمانی دمران، کۆمه لیک
 شتی چاک هه ن که هه مووتان به خیر و چاکه یان دمران، دهجا پيشبرکه بکه ن

له ئەنجامدانی ئەو چاكانەدا، كە خاڵی هاوبەشن لە نێوانتان، وەك بەندایەتی كردن بۆ خوا، خۆ پاراستن لە قەدەغەكراوەكان، خۆ رازاندنەو بە ڕەوشتی بەرزو جوان، وە كۆمەڵێك شتی دیکە كە لە هەموو كتیبه ئاسمانییەكاندا هەن ﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا﴾، لە هەر كۆییهك بن خوا هەمووتان وێكراو تێكرا دینێو ڕۆژی دوا یی كۆتان دەكاتەو. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بێگومان خوا لەسەر هەموو شتێك بەتوانایە، كەواتە: خۆتان بۆ ئەو ڕۆژە ساز بكەن، كە خوا هەمووتان پێكەو كۆدەكاتەو و لێرسینەو هەمان لەگەڵدا دەكات.

ئەجا بۆ جاری دووهم فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەكاتەو و دەفەرموی: ﴿وَمَنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، وە لە هەر كۆییهكەو دەرچووی، واتە: لە هەر لایەكەو لە مەككە دەرچووی، یان: بۆ هەر لایەك چووی، ڕووی خۆت بكە لای مزگەوتی حەرەم ﴿وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾، وە بێگومان ئەو ڕووكردنی تۆ بەردو مزگەوتی حەرەم و بەردو كەعبە، هەقەو لە پەروردگار تەو دێه ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾، وە خوا بێئاگا نیە لەو دی كە ئەنجامی ددەن، ئەو دی پێشیان كە خوا ﷻ فەرمووی لە هەر كۆییهك بوون ﴿وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾، ئەو بۆ حالەتی نیشتەجێبوونە، بەلام ئەمەیان: ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، لە هەر كۆییهكەو دەرچووی، یان بۆ هەر شوێنێك چووی، هەر ڕوو لە كەعبە بكە، بۆ ئەو بوو وانه زانن كە تەنیا كاتیك لە مەككەن دەبێ ڕوو لە كەعبە بكەن بۆ نوێژەكانیان، بەلكو لە هەر شوێنێك بوون، ئەگەر لە سەفەریش بوون، دەبێ هەر ڕوو لە كەعبە بكەن، ئەجا بۆ جاری سییەم دەفەرموی: ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾، واتە: وە

له همر کوپییه که وه در چووی پرووی خوۆت بکه لای مزگه وتی حمرام، وه له همر شوینیک بوون پروودکانی خوۆتان بهرمو لای {مزگه وتی حمرام} راگرن، ئه وهش بوۆ ئه وهی وا نه زانی که ئه وه تایبه ته به پیغه مبهرموه ﷺ، بویه خوا ﷺ دووباردی کردۆته وه، ﴿لَعَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾، {بویه پرووبکه نه که عبه تاکو} خه لک به لگهی له سمرتات نه بیت، ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾، واته: جگه له وانهی سته م ده کهن، یانی چی به لگهی ان له سمرتات نه بی؟ هاوبهش بوۆ خوا دانهر دکان جوۆریک له بر و بیانوویان هه بوو، هه لبه ته وشهی (حُجَّةٌ)، واته: به لگه، به لām جاری واش ههیه به مانای (بیانوو)ش به کار دیت، یاخود بوۆ شتیک که خاومنه کهی به به لگهی دمرانی، به لām به لگه نیه، وهک خوا ﷺ دمفرموی: ﴿وَالَّذِينَ يَحْمِلُونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ، مِحْنَهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ ﴿۱۱﴾ الشوری، واته: ئه وانهی که شهرد قسه ده کهن دمرباردی خوا، دواى ئه وهی که وه لāmی دراوته وهو ئیمانی پی هینراوه، ئه وان به لگه (حُجَّةٌ) یان له لای پهرومردگاریان پووجه له ! واته: ئه وهی که ئه وان به (حُجَّةٌ) لی حالی بوون، ئه گهرنا به لگه (حُجَّةٌ) ی راسته قینه پووجه ل نیه، جا لی ردها که دمفرموی: ﴿لَعَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾، بوۆ ئه وهی خه لک به لگهی ان له سمرتات نه بیت، واته: شتیک که ئه وان خوۆیان به به لگهی دمران، بوۆ وینه: هاوبهش بوۆ خوا دانهر دکان دمیانگوت: باشه ئه گهر راسته موحه ممه د له سمر ریبازی ئیبراهیمه، بوۆ پروو لهو ماله ناکات و پروو لهو قیبلهیه ناکات که ئیبراهیم دروستی کردوه؟

جووله که کانیش دمیانگوت: له کتیبی ئیمه دا هاتوه که پیغه مبهری کوۆتایی دوایین پرووگهی یه کجاره کی که عبه دمییتو، بوۆ خوۆیان دمیانزانی ئه گهر راست بکات پیغه مبهری کوۆتایی بی، دمی سمر منجام همر پروو بکاته وه که عبه، واته: بوۆ ئه وهی ئه وان، نه هاوبهش بوۆ خوا دانهر دکان و نه جووله که وه نه صرانی یه کان،

به لگه و بیانوو یان نه می نی، رووبکهنه ئه وی، ئنجا دهفرموی: ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾
 وَاخْشَوْنِي، واته: وه لیان مهترسنو له من بترسنو له وان بی باک بن
 ﴿وَلَا تَتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ﴾، وه بۆ ئه وهی نیعمه تی خوّم به سمر ئیوده وه ته واو بکه م،
 که واته: رووکردنه که عبه ش، یه کی که له نیعمه ته کانی خوا، که به ئوممه تی
 موحه ممه دی ﷺ به خشیوه ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، بۆ ئه وهی ریگه ی راست
 بگرن. که ریگای راست ئه وه یه ئینسان پابه ندبی به شمریعه تی خواوه له
 هه موو شتی کدا، ئنجا له کو تاییدا دهفرموی: ﴿كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا
 مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا﴾، واته: وه ک چۆن له نیو خۆتاندا پیغه مبه ریگم بۆ
 ناردن، نایه ته کانی ئیمه تان به سمر دا ده خوینی ته وه ﴿وَيُزَكِّيْكُمْ﴾، وه
 ته زکیه تان دهکات. (يُزَكِّيْكُمْ) واته: پاکتان دهکاو چاکتان دهکات و گه شه تان پی
 ددا، چونکه وشه ی (تُزَكِّيَّة) همرسی ماناکه ی هه یه، هه م به مانای پاکیی دی،
 هه م به مانای گه شه کردن دی، هه م به مانای چاکیی دی ﴿وَعَلَّمَكُمْ الْكِتَابَ
 وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾، وه کتیب و حکمه تان فیڕ دهکات، وه
 شتی کتان فیڕ دهکات که نه دهگونجا بیزانن، واته نه دهگونجا فیڕی ببن به بی
 وه حی، ﴿فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُون﴾، واته: دهجا یادم بکه ن
 منیش یادتان دهکه م، وه سوپاسم بکه ن و سپله ییم به ران به ر مه که ن، سوپاسکردنی
 خواش هه م به دل دمی، هه م به زمان دمی، هه م به ئەندامه کانی دمی، به دل
 نیعمه ته که له خوا بزانی و، به زمان دانی پیدابه ینی، وه به ئەندامه کانیشت
 ئه و نیعمه تانه له پرزانه ندیی خوا دا به کار بیینی، سپله ییش پیچه وانیه ی
 سوپاسگوزاری و شوکرانه یه، خوا به لوتضو که رمی ئیمه له سوپاسگوزاران
 بگیری، وه له و که سانه مان بگیری، که به دل و به زمان یادی خوا دهکه ن.

چەند مەسەلەیهکی گەرم

مەسەلەی یەکەم: ئەوە کە خاوەن کتێبه‌کان بە تایبەت جوولەگە و نەصرانی

یەکان زانیویانە موحەممەد پیڤەمبەری خواپە ﷺ، وەك پیشتریش باسکرد،

ئەگەر ئیستا ئەو مەسەلەیه جۆریك له تەمومژو لیالی بەسەرەووبی، بەلام

کاتی خۆی کە کتێبه‌کانیان لەبەردەستیان بوون، تەورات و ئینجیل و زەبوور، وە

بەو شیوەیهی ئیستا دەستکاری نەکراوون و چاومڕیان کردووە کە موحەممەد

ﷺ پیڤەمبەری کۆتایی بێ، وە ئەوکاتە ئەو دەمارگیریهی کە دوایی بۆیان

پەیدا بوو، نەیانبوو، هەموو بەشەریهت چاومڕی پیڤەمبەری کۆتایی بوو.

جا ئیستاش لەو تەورات و ئینجیل و زەبوورانە کە لەبەردەستدان، لەلای

جوولەگە و نەصرانی یەکان، ئیستاش بۆ زانیانی کە پسپۆرو شارمزان چەند

برگەیه‌ك لهو کتێبه‌دا هەن، کە بە ئاشکرا بەلگەن لەسەر ئەوێ کە

موحەممەد ﷺ پیڤەمبەری کۆتایی خواپە، بۆ وینە: ئیستا لە پەیمانی کۆن

(العهد القديم) له (سِفْرُ التَّنْیَةِ) له (إصحاح) ی (٣٣) دا، واتە: ئەوێ ئیستا

کە هەیه، تەرجه‌مه عەرەبییه‌کە ی ئەم دەقه هەیه، کە لەبەردەستی ئەهلی

کتاب دایە، دیارە پەیمانی کۆن کە (تەورات) بەشیکیه‌تی، هەرم‌کام له

نەصرانی یەکان و جوولەگەکانیش پێوێ پابەندن و برۆیان پێیه‌تی^(١):

((وَهَٰذِهِ هِيَ الْبَرَکَةُ بَارَكْ بِهَا مُوسَى رَجُلُ اللَّهِ بَنِي إِسْرَآئِيلَ قَبْلَ مَوْتِهِ:

(١) برۆانە: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) العهد القديم، سِفْرُ التَّنْیَةِ، الإصحاح: (٣٣)،

ص: (٤١٥).

شایانی باسیشه‌ کە بۆ وەرگرتنی ئەم دەقه گەرێمه‌ بۆ دوو نوسخه‌ له (الكتاب المقدس) کە
یەکیان سالی (٢٠٠٢) چاپ کراو و یەکیکیان سالی چاپکرانی لەسەر نیهو، لەو دوو دێره‌دا ئەم
جیاوازیانەیان لەنیواندا هەبوو:

١- أقبل الربّ / جاء الربّ. ٢- وأشرف عليهم / وأشرف لهم. ٣- وتألّق لهم / وتألّأ لهم
(الكتاب المقدس) ص: (٦١٥)، ٤- في جبل فاران / من جبل فاران ٥- جاء محاطاً بعشرات /
وأتى من ربّوات القدس الألوف من الملائكة. (الكتاب المقدس)، ص: (٣٣٤).

فَقَالَ: أَقْبِلْ الرَّبُّ مِنْ سَيْنَاءَ وَأَشْرِقْ عَلَيْهِمْ مِنْ سَعِيرٍ وَتَأْلُقْ فِي جَبَلِ فَارَانَ
جاء مُحَاطًا بِعَشْرَاتِ الْأَلُوفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ))، واته: {نهمه نهو بهر ده که ته یه
که مووسا پیایو خوا، بهنی ئیسرائیلی پی بهر ده که تدار کرد، له پییش مردنیدا
گوتی: پهر و مردگار له (سینا) وه هات (واته: وه حی یان پیغه مبهری پهر و مردگار
له سینا وه هات) وه له چیای (سعیر) بۆیان هه لهات، وه له چیای فاران
درهوشایه وه، هات دهیان هه زار فریشته ده ورمیان دابوو. {نهم سی شوینه:
(سینا) نهو شوینه یه که کیوی طووری لییه و مووسا له سمر کیوی طوور
ته وراتی له خوا و مرگرت، (سعیر) یش ناوی نهو چیایه یه که له مهنتیقه ی
(ناصره) یه و عیسا له وئ هات، (فاران) یش به زمانی عیبری یانی (مه کهه)
واته: چیاکانی مه کهه که پیغه مبهری گوتایش له وئ هات، به لگه له سمر نه و دی
که فاران به مانای مه کهه یه .. همر له عهده ی قه دیم له (سفر) ی (تکوین) له
(إصحاح) ی (٢١) دا ئاوا هاتوه: ((وَكَانَ اللَّهُ مَعَ الصَّبِيِّ فَكَبُرَ وَسَكَنَ فِي
صحراء فاران، وَبَرَجَ فِي رَمِي الْقُدْسِ))^(١) باسی ئیبراهیم و ئیسماعیل ده کات
همر ناوه که شیان دینئ و ده ئی: (وه خوا له گهل نهو کوره بوو (واته: له گهل
ئیسماعیل بوو) تا گه وره بوو (سمر پهرشتی کرد) وه له بیابانی فاران دا
نیشته جئ بوو، بابایه کی تیر هاوئزی کارامه بوو، (واته: راوچی بوو دیاره
همرواش بوو و ئیسماعیل راوچی بوو و له دهشتی فاران نیشته جئ بوو و،
(فاران) یش (ابن الأثیر) ده ئی: به زمانی عیبری ناوی چیاکانی مه کهه یه، وه
همر له ویدا باسی ئیبراهیم ده کات که چۆن ئیسماعیل و هاجه رهی بر دوه له
مه کهه نیشته جئ کردوون^(٢). که واته: مووسا عليه السلام ههم باسی خوی کردوو،
ههم باسی عیسای کردوه که له چیاکانی (سعیر) دوه دی، وه ههم باسی

(١) بر وانه: سمر چاوه ی پیئشو، ص (٥٦).

شایانی باسه لیژهدا دوو نوسخه که ی (الکتاب المقدس) م بهر او رد کردن، دیسان لعیه ک جیاواز
بوون! به لام ئایا نوسخه و چاپه کانی (مصحف) ی مسوئلمانان پیتیکیان له گهل یه کیدا جیاوازن نهک
وشه و پسته ١٩.

(٢) سمر چاوه ی پیئشو، ص (٥٦)، (طَرُذُ هَاجِرٍ وِ إسماعیل).

پیغه مبهری کۆتایشی کردوه که له چیاکانی مهککه، وهی خوا بۆ دوایی جار لهویوه دهردهوشینه وهو بریقه دهدها.

مهسهله ی دووم: که خوا ﷺ به پیغه مبهری ﷺ دهفرموی: ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ

الْمُتَرِّينَ﴾، دهجا له دوودلان مهبه، بیگومان هه م لیرو هه م له چهند شوینی

دیکه ده، که به پیغه مبهری ﷺ دهفرموی: له گوماندا مهبه، دل له دل مهده،

بۆ وینه: ﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكَ فَسَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ

مِنْ قَبْلِكَ ۖ﴾ یونس، واته: نهگهر له گوماندا ی لهو کتیبه ده که بۆمان ناردوی،

لهوانه بهرسه که له پیش تۆدا کتیبیان دهخویندهوه، (واته: لهو زانیانه ی

ئههلی کیتاب بهرسه ئهوانه ی که ئیمانیا ن هیناوهو ناوو سیقه تهکانی

تۆیان له لایه).

له سونه تدا هاتوه که پیغه مبهری خوا ﷺ فرمویه تی: ﴿لَا أَشْكُ وَلَا

أَسْأَلُ﴾ (أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي (المصنف) برقم: (١٠٢١١)، عَنْ قَتَادَةَ، وَقَالَ

الطَّبْرِي فِي (التفسير): حَدِيثُ مُرْسَلٌ، واته: نه گومانم ههیه و نه پرسیاریش

دهکه م، لیرو ده دهبی بزانی که مهبه ست له م دواندنه ی خوی پهرو مردگار کییه؟

لهراستیدا مهبه ست ئهوانه ن که له پشت پیغه مبهروهن ﷺ، وهک کورد وهاری

خۆماندا دهلی: (دیوار له گهل تۆمه و گوئی سوانه گویت لیبی)، هه ندی

دواندن (خطاب) ههیه که خوا ﷺ له گهل پیغه مبهردا دهیکات و مهبه ستی پی

ئۆمه ته که ی و شوینکه وتوانیه تی، واته: ئه ی مسولمانینه ! نهگهر له گوماندا ن

فرموون دیراسه ی کتیبه پیشووه کان بکه ن، لهوانیشدا باسی پیغه مبهری

کۆتایی کراوه، مهبه ستم ئه و دیه بههله لهو تهعبیرانه تینه گهین و پیمان

وابی یان خه تهر میه کمان به دل دابی: تۆ بلئی پیغه مبهری ﷺ جوړیک له گومانی

هه بووبی و دوودلی بووبی ! نه، بهلگو مهبه ست پی ئۆمه ته که یه تی، بهلام

دواندن (خطاب) ه که له گهل ئه وه، ئنجا دیاره که له سهر مهسه له ی گوړینی

قیبله، هه م جووله که کان هه م نه صرانی یه کان، هه م بتپهرسته کان، جهنگیکی

راگەياندىنى گەورەيان بەرپاكردودەو بانگەشەى خراپيان زۆر كردودە بۆيە خوا
 ﷺ بەپيويستى زانيوۋە ئەم چەند ئايەتەكانەى بۆ تەرخان بىكات، وە ئەومەندە بە
 جەخت لەسەر كەردنەو، بە پيغەمبەر ﷺ دىفەرموى: بە مەسولمانان بلى پروو
 لە كەعبە بىكەن، وا ديارە زەخت و فشارىكى زۆريان لەسەر بوودە پروپاگەندەى
 زۆريان لەدژ كراود.

مەسەلەى سىيەم: خواى بەرزو مەزن سى جارەن فەرمانى بە پروو كەردنە كەعبە
 كردودە، كە بىگومان ھەر كام لەو سى جارەنە حىكەمەت و ھۆكارىكى تايبەتى
 خۆى ھەيە:

جارى يەكەمىيان: كە دىفەرموى پروو تىبىكەن، ئەو تەنيا بۆ پروو تىكرەنى
 ئەوانەيە كە لە مەككەو دەور و بەرىنى.

جارى دوو دەمىيان: باسى ئەو دەكات كە كاتىك لە مال دەرچوون و بە سەفەر
 چوون، پروو تى بىكەن، بۆ ئەو وى وا نەزانن كە ئەو تەنيا كاتىك كە لە
 مەككەو دەور و بەرى و لە مالى خۇيانن، دەبى پروو لە كەعبە بىكەن، بەلكو
 دەبى كە دەریشچوون لە مال ھەر پروو تى بىكەن.

جارى سىيەمىيان: بەبۆنەى بەرپەر چەندانەو پروپاگەندەى ناحەزو
 نەيارەكانىيانەومىيە، ھەم جوولەكەو نەصرانىي يەكان و ھەم ھاوبەش بۆ
 خوا دانەردەكان، كە خوا ﷺ فەرمان بە پيغەمبەر و مەسولمانان دەكات و
 جەختيان لەسەر دەكاتەو، كە ھەر پروو بىكەنە كەعبەو گوى بە قسەو قالى
 ناحەزانىيان نەدەن.

مەسەلەى چوارەم: كە دىفەرموى: ﴿لَيْلًا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾، بۆ ئەو وى
 خەلك بەلگەى لەسەرتان نەبى، وەك لە مانا گشتىيەكەشدا باسەمەرد،
 جوولەكەكان دەيانگوت: ئەگەر پيغەمبەر كۆتايى يە، پيغەمبەر كۆتايى
 لە كىتەبەكانى ئىمەدا باسەمەرد كە دەبى پروو لە دوو قىبلان بىكات، ئەو
 ئىستە موحەممەد بۆ ھەر پروو لە (بەيت المقدس) دەكات، كوا قىبلەى دوومى؟!
 بۆ ئەو وى ئەو بەلگەو بيانوومىيان بە دەستەو نەمىنى، ئەو بەنسەت

ئه وانه وه، هاوبهش بۆ خوا دانهره کانیش دهیانگوت: ئه گهر موحه ممه د له سه ر رې بازو ئایینی ئیبراهیمه، بۆچی روو له قیبله که ی ناکات؟ ئه وه مانای وایه ههر دووکیان ده مگوت بوون به وه، بۆیه خوا ده فرموی: تا کو به لگه (حُجَّة) یان له سه رتان نه مینی، روو له که عبه بکه ن.

مه سه له ی پینجه م: که ده فرموی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾، بیجگه له وانه ی

سته م ده که ن، له وان، واته: ئه وان ههر ده مگوت ناکرین، بۆچی؟ چونکه بۆ وینه: جووله که کان له پێ شوو دا دهیانگوت: کوا دوو قیبله کانی؟ دوایی که خوا ﷺ فرموی: روو بکه نه قیبله ی دوو ده میش، ئه وه مانای وایه ئه و قسه یان هاته دی، که چی ئه و جار دهیانگوت: موحه ممه د گه راپیه وه سه ر دینه که ی خو ی، گه راپیه وه سه ر بته ره ستی، ئه مرۆ گه راپوته وه سه ر قیبله که یان، سه ی ده گه رپته وه سه ر شتیکی دیکه ش !! واته: پێشی جووله که کان شتیکیان ده گوت که هه ق بوو، دوایی شتیکیان ده گوت که ناهه ق بوو، بۆیه خوا ئه وه ی به زو له م دانا وه هی پێشی به به لگه (حُجَّة) دانا وه، به لام ئه وه ی دوایی به زو له م دانا وه، بته ره ست و هاوبهش بۆ خوا دانهره کانیش قسه که ی پێشیان تارادیه ک وا بوو، به لام دوایی دهیانگوت: هاته وه سه ر ئایین و رې بازو ئیمه، پێشی دهیانگوت: ئه وه موحه ممه د شوین جووله که کان ده که ویت، روو له قیبله ی ئه وان ده کات، دوایی دهیانگووت: هاته وه سه ر رې بازو ئایینی ئیمه، خو تۆ نابێ ئه و هه قه ی که له سه ری وازی لیبینی له بهر ئه وه ی خه لگی که به لگه و بیانووی ناهه ق هه لده تاشی، زۆر جار واده بێ که ئینسان شتیکی هه ق و چاک ده لێ، ناحه زیکی له و شته هه ق و چاکه، به لگه یه ک بۆ خو ی ده تاشی، تۆ نابێ ده سته بهرداری ئه و هه قه بی، یان تۆ فیکر دیه ک پێشنیار (طرح) ده که ی، ئه و فیکر دیه ی تۆ له گه ل فیکر دی یه کیکی دیکه که ئه هلی باتیله تیکده کاته وه، تۆ له بهر ئه وه ی له گه ل هی وی تیکده کاته وه نابێ وازی لیبینی، وه ک پێغه مبه ر ﷺ کاتی که هاته مه دینه جووله که کان له عاشوورا { (۱۰) ی موحه مرده م } بهر پۆزوو ده بوون، جا پێغه مبه ر ﷺ فرموی: بۆ بهر پۆزوو ده بێ؟

گوتیان: له‌م پوژده‌دا خوا مووسای رزگار کردوه له دهستی فیرعه‌ون، ئه‌ویش فهرمووی: ﴿(نَحْنُ أَحَقُّ وَأَوْلَىٰ بِمُوسَىٰ مِنْكُمْ)﴾ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقَم: (۲۶۴۴)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقَم: (۳۹۴۳)، وَمُسْلِمٌ بِرَقَم: (۱۱۳۰)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقَم: (۲۴۴۴)، وَابْنُ مَاجَةَ بِرَقَم: (۱۷۳۴)، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی‌الله‌عنہما، واته: ئیمه به مووسا شایسته‌ترو له پیشتیرین له ئیوه (جووله‌که‌کان)، مرووف دهبی شوین هه‌ق بکه‌وی، با ئه‌و هه‌قه جار جار له‌گه‌ل ئه‌ودی که ئه‌هلی باتیل‌یش له‌سهرن، تی‌کبکاته‌وه.

مسئله‌ی شه‌شم: ئه‌وه که ده‌فه‌رموی: ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي﴾، له‌وان

مه‌ترسن و له من بترسن، ئه‌ودی لی و مرده‌گیری که به‌راستی ئینسان کاتی ده‌توانی پابه‌ندبی به‌شه‌ریعه‌ت و به‌رنامه‌ی خواوه، که له خه‌لک بی‌باک بی: له توانج و پیلاری خه‌لک له پروپاگه‌نده‌یان له قسه‌و قسه‌لوکیان، ئه‌گه‌رنا هه‌تا‌کو مرووف دربه‌ستی قسه‌ی خه‌لک بی، داخو چی ده‌لین؟! هیی بو ناکری، وه به‌لئ ئه‌گه‌ر به‌توئ خه‌لک له خوئ رازیبه‌کی خوات پی رازی ناکری و کاتی‌ک ده‌توانی به‌راستی پابه‌ندبی به‌شه‌ریعه‌تی خواوه، که ته‌نیا ترسی خواو سامی خواو هه‌یبه‌تی خوا له‌دل‌تدا هه‌بی و له خه‌لکی دیکه بی‌باک بی.

مسئله‌ی چه‌ته‌م: خوا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم وه‌ک له درسی‌کی دیکه‌شدا باس‌مان کرد، ئه‌مرکی

پی‌غه‌مبه‌ر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم له چوار شوین له قورئانی‌دا له چوار شاندا کورت ده‌کاته‌وه:

﴿يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾، له

شوینیکی پی‌شته‌ر هه‌ر له سوورپتی (البقرة‌دا)، هاتوه که ئیبراهیم له‌گه‌ل ئیسماعیلی کوری سه‌لامی خویان لی‌بی دووعایان کرد بو وه‌چه‌که‌یان که

خوا پی‌غه‌مبه‌ریکیان له‌نی‌ودا بنیری و فهرموویان: ﴿رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا

مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

﴿﴾، وه له سوورپتی (آل عمران)یشدا هاتوه، وه له سوورپتی (جمعة‌)شدا

هه‌مان مه‌به‌ست هاتوه، جا کاتی خوئ له درسی‌کی دیکه‌دا هه‌ندی شتمان

له‌وباره‌وه باس‌کردو ئیستاش ده‌لین: ئه‌وه زور جیی سه‌رنجه که خوا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم

نهرکی پیغه مبر، که دهبی له گهال ئوممه ته کهیدا ئه نجامی بدات، له و چوار شته دا کۆده کاته وه:

یه کهم: ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِكَ﴾، یه کهمین شتیک که له ههر چوار شوینه کانی

له ریز به نیدی خراوته یه کهمه وه، بریتیه له چی؟ خویندنه وهی نایه ته کان نایه تی قورئانه، ئهمه چی لی و مرددگیری؟ ئه وهی لی و مرددگیری که بناغه و بنهرتی دینداری و مسوڵمانه تی، چ عه قیده، چ عیبادت، چ تهزکیه ی نهفس، چ حوکم و سیاسهت، چ جهنگ و جهاد، چ موعامه له و هه ل سوکه وت ... بناغه ی مسوڵمانه تی به ههموو لایه نه کانییه وه، له چی را دهست پی دهکات؟ له خویندنی قورئان و به سهر دا خویندنه وهی قورئان، که واته: دهبی وریابین، ههر کاتیک دینداری ئیمه و مسوڵمانه تی ئیمه له سهر بناغه ی قورئان نه بوو، له سهر بناغه ی خویندنه وهی نایه ته کان و تیگه یشتی نایه ته کانی خوا نه بوو، دهبی بزانی بمرستی دیندارییه کهمان به ره و لادان (انحراف) وه به ره و هه له دهچین، بۆچی؟ چونکه ههر ئه سلّی دیندارییه که و مسوڵمانه تییه که بۆخوی بریتیه له قورئان و، دهبی له و یوه دهست پیبکری، ئنجا ئه گهر ته ماشاش بکهین بۆچی جیلی هاوه لّان خوا لیان رازی بی له ههموو کهس زیاتر سهر که وتوو بوون که دیندارییه کی چاک بکهن؟ چونکه به راستی له ههموو جیله کان زیاتر پابه ند بوون به قورئانه وه، وه له دوا ی ئه وانیش له ههر شوینیک دین بوو ژابیته وه و مسوڵمانه تی گه شه ی کرد بیته وه، ههر له سهر دهستی که سانیک بووه که له قورئانی را دهستیان پی کردۆته وه، له خویندنی قورئان و تیگه یشتی قورئان و پابه ندیی به قورئانه وه.

دو وه: ﴿وَيُزَكِّكُم﴾، پاشان دهبی بزانی که له دوا ی خویندنه وهی قورئان و

تیگه یشتی قورئان، چی پهیدا ده بیت؟ (تَرْكِيه)، له و چوار شوینه، له سی شویناندا له دوا ی خویندنه وهی نایه ته کان، دهفرموی: ﴿وَيُزَكِّكُم﴾، بۆچی؟ ههر که سیک قورئانی خویندو تیگه یشت و لیی حا لی بوو و ته فاعولی له گهال کرد، مسوگهر ئه و قورئانه پاکی دهکاته وه له ژنگ و ژار و خلته و خال،

له رووی فیکری و عه قیدیی و ئە خلاقیی و عیبادیی و هەلسوکه و تی کۆمه لایه تی و هەلسوکه و تی خیزانی و له رووی سیاسی و له هه موو رووی که وه، پاکی ده کاته وه و دمیرازی نیته وه، پاکی ده کات و پاشان چاکی ده کات و دمیرازی نیته وه، واته: شه خصیه تی کامل ده کات و گه شه ی پێددها، چونکه ته زکیه هه مر س مانیه که ی هه یه، مانای پاکیی (طهارة) و، چاکی (صلاح) و گه شه کردن (نمو) ده گه یه نی، به ئی له راستیدا راسته وخۆ پاش ته فاعول کردن له گه ل قورئان و خویندنه وه ی نایه ته کان و تیگه یشتیان، ئینسان حاله تی ته زکیه ی بو دپته دی.

سییه م و چواره م: ﴿وَعَلِّمُوا الْكُتُبَ وَالْحِكْمَةَ﴾، کتیب و حکمه تان فیرده کات.

قوناغی یه که م: بو دینداری یکردن، بریتیه له تیگه یشتنی قورئان و خویندنه وه ی نایه ته کانی قورئان.

قوناغی دوو ده م: بریتیه له وه که ته فاعول له گه ل قورئاندا بکه ی و، ئەو قورئانه کارت تی بکات بتگۆری چا و پاکت کات و گه شه ت پێبکات، ئەم دوو قوناغه زیاتر په یوه ندیان به تاکه وه هه یه.

قوناغی سییه م و چواره م: ئەوه یه، که ئەو تاکانه که قورئانیان و مرگرت و پێوه ی پابه ندبوون، ئەو جار ژیا نی کۆمه لایه تی و سیاسیی خۆیا نیانی پێ ریکبخه ن، بۆیه ده فهرموی: ﴿وَعَلِّمُوا الْكُتُبَ﴾، (کتاب) لێردها به مانای قورئان نیه به لکو به مانای بهرنامه و شه ریعه ته، وه ک پێشتریش باسمان کردو روونمان کرد وه و لێره دوباره ی ناکه ی نه وه، واته: پێغه مبه ر ﷺ شه ریعه ت و یاسا کانی که له قورئاندا هاتوون، بو ئەوه ی ژیا نی تاکی و خیزانی و کۆمه لایه تی یان ریکبخات، ئەوانه یان فیرده کات، وه به کرده وه ش ههروابوو و پێغه مبه ر ﷺ له مه که ده نایه ته کانی به سه مر دا خویندنه وه و ته زکیه بوون، به لام ئایا له کو ی بهرنامه و یاسا کان له قورئان هه لپه ینجرا ون و ژیا نیانی پێ ریکخرا وه؟ بپگومان له مه دینه دا.

ئه دی حیکمهت چیه؟ هه ندی له توێژ مره وانی قورئان ده لێن، حیکمهت واته: سوننه تی پیغه مبه ر ﷺ، به لام له راستیدا ناگونجی حیکمهت به سوننه ت تهفسیر بکری، بۆچی؟ چونکه:

یه که م/ خوا ﷺ دربار دی لوقمان خوا لیی رازی بی، دهفرموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا

لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ...﴾ (۱۲) لقمان، واته: ئیمه حیکمه تمان به لوقمان به خشیبوو، ئنجا دیاره لوقمان سوننه تی پیغه مبه ری ﷺ نه دراودتی، وه لوقمان هه ر پیغه مبه ریش نه بووه، تا بلیی پیغه مبه ریکی خاوه ن سوننه ت بووه.

دووهم/ پاشان خوا ﷺ باس دهکات، که حیکمهت شتی که به غهیری پیغه مبه رانیش (عليهم الصلاة والسلام) دمه خشری، وه که له سوورپی (البقرة) دا دهفرموی: ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ

فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ (۳۱) واته: (خوا) حیکمهت به هه ر که سیک ددها که بهیوی، وه هه ر که سی حیکمه تی پی درابی، چاکهیه کی گه ور دی پێراوه، وه خاوه ن عه قلان نه بی بیرناکه نه وه و په ند و مرناگرن، واته: هه موو خاوه ن عه قلان که م و زو ر حیکمه تیان پی دمه خشری، که واته: ئایا حیکمهت چیه؟ زانیان پێناسه ی حیکمه تیان به م شیویه کردوه:

(الإصابة في القول والفعل)، واته: بریتیه له له نیشانه دان له قسه و له کردار دا، یانی: قسه ی به جی و کرداری به جی، ئیمه ش ده توانین بلیین حیکمهت، واته: کاری کردنی شه ریعه تیک، که له قورئان هه لده ینجری به وه ستایی و به دانایی، هه ر شته له شوینی خوی و هه ر نایه ته و هه ر یاسایه له شوینی خۆیدا، له قوئاغی خوی و له هه لومهرجی خۆیدا جیبه جی بکه ی، که ئه وه به ته نکید پێویستی به وه هه یه که تۆ هه م قسه ت به جی و هه م کردارت به جی بیت، به لێ که هه ر شته له شوینی خۆیدا دابینی، ئه وه کارامه یی و وه ستایی و لێزانیی دهوی.

مسهله‌ی هشتم: که خوا ﷺ دهمرموی: ﴿فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ﴾، یادم بکهن

یادتان ده‌کهم، ئه‌وه‌ش به‌راستی موژدمیه‌کی زور خو‌شی تیدا‌یه، که به
حه‌قیقه‌ت ئیمه به وشان ناتوانین ته‌عبیر له‌و حه‌قیقه‌ته گه‌وره‌یه بکه‌ین،
که خوا یادی ئیمه ده‌کات و باس‌مان دهمرموی! چونکه (ذکر) بریتیه له‌وه
که شتیک له دلتدا ئاماده‌بکه‌ی یان به زمانت باسی بکه‌ی، جا دیاره ئیمه
نازانین خوا ﷺ چۆن چۆنی باسی ئیمه ده‌کات؟ چونکه خوا ئیمه‌ی هه‌میشه
له‌یاده‌و دهمانبینئ، به‌لام دیاره خوا ﷺ به شیوه باسکردنیک باس‌مان ده‌کات،
که ههر بو‌ خو‌ی دمزانئ چۆنه؟! وه‌ک له‌م فهرمووده قودسییه‌دا هاتوه:
{(يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي، فَإِنْ
ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَأَ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأَ
خَيْرٍ مِنْهُمْ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذَرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذَرَاعًا
تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم:
(۷۰۶۶)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۶۷۵)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۳۶۰۳)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم:
(۳۸۲۲)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۸۱۱)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَاتَّه: يَخْغَمْبَهَر رضي الله عنه
دهمرموی: خوی به‌رز دهمرموی: من له‌گه‌ل به‌نده‌ی خو‌م دام کاتیک یادم
ده‌کات و باس‌مان ده‌کات، ئه‌گهر له‌ دمروونی خو‌یدا یادم بکات و باس‌مان بکات،
منیش له‌ دمروونی خو‌مدا باسی ده‌کهم {به‌ په‌نهانی}، به‌لام ئه‌گهر له‌نیو
کو‌ریکدا باس‌مان بکات، من له‌ کو‌ریکی باشتردا له‌ کو‌ره‌که‌ی ئه‌و باسی ده‌کهم
{که‌ کو‌ری فریشته نزیکه‌کانه}، وه‌ ئه‌گهر بستیک لیم نزیك بیته‌وه من
باسکیک لیمی نزیك دهمه‌وه‌و، ئه‌گهر باسکیک لیم نزیك بیته‌وه‌و، من بالیک
لیمی نزیك دهمه‌وه‌و، وه‌ ئه‌گهر به‌ رو‌یشتن به‌ره‌و لای من بئ، من به‌ را‌کردن
به‌ره‌و رو‌وی ده‌جم.

هه‌لبه‌ته ئه‌وه لی‌رده‌دا هه‌مووی وینا‌کردن (تَمَثِيل)، ئه‌گهرنا خوی بی وینه
را‌کردن و وینه‌ی ئه‌وانه‌ی نیه، یان وه‌ک له‌ فهرمووده‌یه‌کی دیکه‌ی قودسیدا

هاتوه که (بخاری) گیراویه تیه وه، دهمرموی^(۱): به ندهی من به هیچ شتیک نه وهنده له من نزیك نه کهه وتۆتته وه، وهك جیبه جیکردنی فمپرزه کان، وه بهرده وام به کردنی سوننه ته کان لیم نزیك دمیته وه تاگو خوشمده وی، جا نه گمر خوشمویست دهمه نه وه بیستنه ی پیی دمیست و، نه وه دیتنه ی پیی دمیست و، نه وه دهسته ی شتی پیی دهگری و، نه وه لاقه ی پیی دمروا، دیاره خوا ﷺ نابیته چاوو دهست و گوئی و لاق ! که واته: نه مه یانی چی؟ یانی: وای لی ده که م چاوی ته نیا له رهمانه ندیی من حمره که بکات و، گوئی همر بو نه و شتانه رادی ری که من پیم خوشه و، دهستی ته نیا بو نه و شوینانه به کار بیئی که من پیم خوشه، همرودها به پیی ته نیا بو نه و شوینانه بر واکه من پیم خوشه، واته نه ندانه کانی له رهمانه ندیی مندا نه بی جم و جوّل نه که ن، مه به ست پیی نه وه مه، جا وهك گوتم به راستی نه وه موژدیه کی خوشه، که به هوی یادکردنت بو خوا وه، خوا یادت بکات ! بویه یه کی له هاوه لان به پیغه مبر ﷺ دهمرموی: نه ی پیغه مبری خوا شتیکم پیی بلی که م بی و جیبه جیی بکه م، پیغه مبر ﷺ فمرموی: { (لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (۱۷۷۱۶) وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۳۳۷۵) وَقَالَ: حَسَنٌ غَرِيبٌ، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (۳۷۹۳)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۸۱۴)، وَالحَاكِمُ بِرَقْم: (۱۸۲۲)، وَقَالَ: صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَالتَّبْرَانِيُّ فِي (الْأَوْسَطِ) بِرَقْم: (۲۲۶۸)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُسْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ }، واته: با هه می شه زمانت تهرو پاراو بیت به یادی خوا، واته: نه وه سمری هه موو شتیکه، وه به حه قیقه ت ئینسان نه گمر بیت و هه می شه زیگرو یادی خوا بکات، همرچه نده هه موو جارئ دلیشی له گهل زیگرو یادی خوا نه بی، به ره که تی همر هه یه، ناشکرا شه

(۱) که نهمه دمه که میمتی: { عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتَهُ بِالْحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَمَا يَزَالُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أَحِبُّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ، كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لِأَعْطِيْتَهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لِأُعِيذْتَهُ) (رواه البخاري، برقم (۶۵۰۲)).

زیکرو یادی خوا ته نیا بریتیه نیه له دوو باره کردنه و دی هه ندی و یردی و دک: ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ))، یان سه له وات دان له سمر پیغه مبر ﷺ، مهرج نیه همر نه و دبی، به لگو همر شتیک په یو وندی به خواوه هه بی و په یو وندی به دینی خواوه هه بی، همر به زیکری خوا حیسابه، بۆ وینه: ئیستا ئیمه که قورئان دهنویژینه وه، سمرگرمی یادی خواین، بۆیه زانایان گوتوو یانه: همرچی په یو وندی به خواوه هه بی باسی بکه ی، نه وه پتی دهگوتری: زیکرو یادی خوا ﷺ.

مسئله نۆیه م: که خوا ﷺ دهفرموی: ﴿وَأَشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾،

سوپاسگوزاری بۆ من وه سیله مه بن، له پیشوودا باسما ن کرد (شکر) به سئ شتان دهکری: به دل، به زمان، به نه ندامه کان، وه (شکر) حیایه له (حمد)، (حمد) ستایشکردنی خوایه (حمد و ثنا) ی خوا، به دل و به زمان دهکری، به لام (شکر) به زمان و دل و نه ندامه کان دهکری، ئنجا سوپاسگوزاری (شکر) له بهرانبهر (نعمة) دایه، به لام (حمد) ستایشی خوا (حمد الله) مهرج نیه له بهرانبهر نیعمه ته کانی خوا دابی، به لگو له بهرانبهری سیفته ته بهرزو بی وینه کانی خوا دایه ﷺ، واته: مهرج نیه ئیمه له بهر نه وه ستایش (حمد) ی خوا بکه ین که چاکه ی له گه ل کردووین، به لام بۆیه سوپاس (شکر) ی دهکهن، چونکه نیعمه ته کانی پیداوین، وه سوپاسگوزاری (شکر) بۆ خوا به مجوره دهکری:

یه که م: نه و نیعمه ت و چاکانه ی خوا به هی خوا بزانی، و دک دهفرموی:

﴿وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ...﴾ النحل، واته: همرچی چاکه و نیعمه ته له

ئیوودا، هه مووی له خوا و دیه، به شی یه که م و بناغه ی (شکر) نه و دیه که هه موو نیعمه ته کان ببه یه وه بۆ لای خوا، وه له راستیشدا همر له خوا و دن و خوا بۆ خوی دهفرموی: همرچی چاکه یه و نیعمه ت و خوشی یه له ئیوودا له خوا و دیه.

دووم : نه و دیه که به زمان باسی نیعمه ت و چاکه کانی خوا بکه ی، و دک

دهفرموی: ﴿وَأَمَّا نِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ الضحی، واته: وه باسی چاکه ی

پهر و مردگارت بکه، به لئی نیعمه ته کانی خوا باس بکه ی و ستایشی بکه ی و بلئی: سوپاس بۆ تۆ خواجه ستایش بۆ تۆ، لیت مه منونم.

سییه م: (شکر) به وه ئه نجام ده دیت که به کرده وه ئه و نیعمه تانه ی خوا له رهمانه ندیی خوادا به کار به یی، بۆ ئه و ئامانجانیه ی که شریعه تی خوا دایناون، جا ئه گهر مال و سامانه، ئه گهر دمه لاته، ئه گهر عیلمه، ئه گهر جاهو توانایه، ههر شتی که تۆ ئه و نیعمه ته به کار به یی له جیبه جیگردنی فهرمانه کانی خواداو، له هیانه دی ئه و ئامانجانهدا که شریعه تی خوا فهرمانی پیداون، ههر کاتی که ئینسان ئه گهر به دل و به زمان و به ئه ندانه کان ئاوا مامه لیه ی له گه ل نیعمه ته کانی خوادا کرد، ئه وه مانای وایه سوپاسگوزاری کردوه بۆ خوا، بۆیه ش خوا له قورئان قهت نه یفهرموده: (قُولُوا شُكْرًا) به لام ده فهرموئ: ﴿... اَعْمَلُوا ءَالَ دَاوُدَ شُكْرًا...﴾ ﴿۱۳﴾ سبأ،

واته: ئه ی ئالی داوود شوکر بکه ن، واته: ئه نجامی بدن. نافهرموئ بیلین، چونکه (شکر) ناگوتری و ده کری، به دل و به زمان و به ئه ندانه کان ده کری، ئه ویش ئه و میه وه ک گوتم که نیعمه ته کانی خوا له رهمانه ندیی خوادا به کار به یی، خوا له و که سانه مان بگیری، که زور شوکرانه بژیرن بۆ خوا، چونکه ده فهرموئ: ﴿... وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ ﴿۱۳﴾ سبأ، واته: که م له بهنده کانی من شوکرانه بژیرن، وه به راستی زحمه ته که ئینسان هه موو نیعمه ته کانی خوا بگیری ته وه بۆ خوا، وه به هی خوایان بزانی و باسیان بکاتو، له رهمانه ندیی خواشدا به کاریان به یی، خوا له و بهنده که مانه یمان بگیری، به لوتزو که رهمی خوی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ده‌رسی سی و یه‌که‌م

پیناسه‌ی نهم ده‌رسه

نهم ده‌رسه‌مان له نایه‌تی ژماره (۱۵۳ تا ۱۵۷) له سوورپیتی (البقرة) ده‌گریته‌ خۆی، واته: پینج (۵) نایه‌ت، له‌م پینج نایه‌ته‌دا خوا ﷻ سه‌مه‌تا روو له ئیمانداران ده‌کاتو به نازناوی ئیمان ده‌یان‌دوین و فەرمانیان پێ‌ده‌کا که پشت به‌ستن به‌ خۆراگری و به‌ نوێژ به‌ریاکردن، بۆ ئەنجام‌دانی ئەرکه‌کانی مسوولمانه‌تی و دین‌داریان، پاشان لی‌یان قه‌ده‌غه‌ ده‌کات، که وشه‌ی (مردووان) به‌کاربینن بۆ که‌سانیک که له‌ ری‌گای خوا‌دا ده‌کوژرین، وه‌ رایدده‌گه‌یه‌ن: که له‌ راستیدا ئه‌وان زیندوون، به‌لام ئیوه‌ هه‌ست به‌و زیندوویتییه‌ی ئه‌وان ناکه‌ن، پاشان راستیه‌کی زۆر گه‌ورمیان ده‌خاته به‌رچاو، که بریتییه‌ له‌ یه‌که‌یک له‌ یاساکانی خوا له‌ ژيان به‌شه‌رییه‌تدا، ئه‌ویش تافیکردنه‌وه‌ی خوايه‌ بۆ به‌نده‌کانی، وه‌ باسی پینج له‌و شتانه‌ ده‌کات که ئینسانه‌کانیان پێ‌ تافی ده‌کاته‌وه‌، دوايش باسی هه‌لوێستی ری‌ک و راست ده‌کات له‌ به‌رده‌م موصیبه‌ت و ئه‌و سه‌ختی و دژواریانه‌دا، که خوا مسوولمانیان پێ‌ تافی‌ده‌کاته‌وه‌، وه‌ ده‌یخاته‌روو که‌سانیک که هه‌لوێستی مسوولمانانه‌و ئیماندارانه‌یان هه‌یه‌ له‌ به‌ران به‌ر تافی‌کردنه‌وه‌کانی خوا‌دا، ئه‌وانه‌ خوا لی‌یان رازییه‌و پاداشتیکی به‌رزو گه‌ورمیان هه‌یه‌.

﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقَتْلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌۢ بَلْ اَحْيَآءٌۢ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرٰتِۚ وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِيْنَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌۭ قَالُوْا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿١٥٦﴾ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلٰوٰتٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌۭ وَّاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْتَخِرُوْنَ ﴿١٥٧﴾ ﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((ئەه ی ئەوانە ی برۆاتان هیناوه ! کۆمەك له خۆراگریی و نوێژ و مرڤگرن، مسۆگەر خوا له گەڵ خۆراگران دایه ﴿۱۵۳﴾ وه بهوانە ی له رپی خوادا دهکوژرین مهلێن: مردووان به لکو زیندوون، به لām ئیوه ههست ناکهن ﴿۱۵۴﴾ وه بیگومان به شتیك له ترس و برسیه تی و كه مـبوون و له نیوچوونی سامان و نهفس و بهروبوومه کان، تاقیتان دهکینهوه، وه موژده بده به خۆراگران ﴿۱۵۵﴾ ئەوانە ی کاتیك به لایه کیان به سمر دی دهلێن: ئیمه هی خواین، وه ئیمه ههر بۆ لای ویش (خوا) دهگهرپینهوه ﴿۱۵۶﴾ ئا ئەوانه سه له وات به زمی یان له پهر و مردگار یانه وه دیته سمری، وه ههر ئەوانه رپی راستگرتووانن ﴿۱۵۷﴾)).

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان

(بِالصَّبْرِ): (الصَّبْرُ: حَبْسُ النَّفْسِ عَلَى مَا يَقْتَضِيهِ الْعَقْلُ وَالشَّرْعُ، أَوْ عَمَّا يَقْتَضِيَانِ حَبْسَهَا عَنْهُ)، (صبر) واته: خۆت بووه ستینی و خۆت رابگری له سمر شتیك كه عه قل و شمرع داوات لی دهكات، یاخود خۆت بگریه وه له ههر شتیك كه عه قل و شمرع پیی نارازین، ئەسلی وشه ی صهر یانی: (حَبْسٌ) واته: خۆ راگراتن.

(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ): (ل) لامه كه بۆ ته ئكیده، یاخود بۆ (قَسَم) ه، (ن) نوونه كه بۆ ته ئكیده، واته: به ته ئكید تاقیتان دهکینهوه، (لَنُخَبِّرَنَّكُمْ، لَنَمَتِّحَنَّكُمْ)، (بَلَاؤُهُ: اخْتَبَرْتُهُ) تاقیم کردوه. له زمانی عهر مبیدا دهگوتری: (بَلَى التَّوْبُ بِأَوْيَلَاءُ) واته: بهرگه كه، جله كه شربوو کۆن بوو، وه (إِبْتِلَاءُ) له ووه هاتوه كه شتیك تاقی دهکهرپته وه کۆنی بکه ی و شری بکه ی، بۆ وینه: کتیب ئەگهر زۆرت خوینده وه چه ند جارت خوینده وه، شردمبی مه یله و کۆن دهبیت.

(مُصِيبَةٌ): (وَالْمُصِيبَةُ: أَصْلُهَا مِنَ الرَّمِيَةِ ثُمَّ اخْتُصَّتْ بِالنَّائِبَةِ)، واته: ئه‌سَلی وشه‌ی (الْمُصِيبَةُ) له‌ تیره‌ودیه‌ که‌ ده‌هاویشتری، پاشان تایبه‌ت کراوه‌ به‌و به‌لاو گرفتاری و سه‌ختییانه‌ی که‌ دینه‌ سمر ئینسان. (مِنْ أَصَابَهُ السَّهْمُ إِذَا وَصَلَ إِلَى الْمَرْمَى) ده‌گوتری (أَصَابَهُ السَّهْمُ) تیره‌که‌ پیکای ئه‌گهر گه‌یشه‌ ئه‌و شته‌ی که‌ پیوده‌ی نراوه‌.

(صَلَوَاتٌ): (صَلَوَات) کۆی (صَلَاةٌ)، (الصَّلَاةُ فِي اللُّغَةِ هِيَ الدُّعَاءُ وَالتَّبَرُّيْکُ وَالتَّمْجِیدُ) واته: (صَلَاةٌ) له‌ ئه‌سَلی زماندا به‌ مانای پارانه‌وه‌ دیت و به‌ مانای به‌ پی‌زکردن و به‌ به‌رزگرتن (التَّبَرُّيْکُ وَالتَّمْجِیدُ) دی، (يُقَالُ صَلَّيْتُ عَلَيْهِ أَيْ دَعَوْتُ لَهُ وَزَكَّيْتُهُ) ده‌گوتری: (صَلَوَاتٌ) م لیدا، واته: بۆی پارامه‌وه‌، وه‌ به‌ پاک و چاکم دانا، وَهَكَذَا يَبْغِيهِ مَبْرُورٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَهُ فَمُرْمُوودِيَه‌ كَدَا، فَمُرْمُوِيَه‌تِي: } (إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ، فَإِنْ كَانَ مُفْطَرًّا فَلْيَأْكُلْ وَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: ٣٥٠٦)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٢٤٦٠)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (٧٨٠)، وَأَبْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (٥٣٠٦)، وَالنَّسَائِيُّ فِي (الْكَبَرَى) بِرَقْم: (٦٦١١)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، {، واته: ئه‌گهر یه‌کیکتان بۆ خواردنی بانگه‌یشت کرا، با وه‌لام بداته‌وه‌، وه‌ ئه‌گهر به‌رپوژووش بوو با دووعا بۆ ده‌عوته‌کمر بکات، واته: به‌پاریته‌وه‌ بۆ کابرای خاوه‌ن نان و چیشته‌و دووعای خیری بۆ بکات و بلای خوا پاداشتی خیری بداته‌وه‌. **(صَلَوَاتٌ):** (وَصَلَاةُ اللَّهِ لِلْمُسْلِمِينَ هُوَ فِي التَّحْقِيقِ: تَرْكِيَّتُهُ إِيَّاهُمْ وَمِنْ الْمَلَائِكَةِ هِيَ الدُّعَاءُ وَالِاسْتِغْفَارُ كَمَا هِيَ مِنَ النَّاسِ)، واته: سه‌له‌واتی خوا، کاتی ده‌گوتری: خوا سه‌له‌واتتان لای ده‌دا وه‌ک له‌و نایه‌ته‌دا هاتوه‌، سه‌لاتی خوا بۆ مسولمانان، بریتیه‌ له‌وه‌ که‌ خوا پاک و چاکیان بکات و پله‌یان به‌رزبکاته‌وه‌و گه‌شه‌یان پی‌بدات، وه‌ سه‌لاتی فریشتان بریتیه‌ له‌ پارانه‌ودیان، وه‌ داوای لی‌بوردن کردن بۆیان له‌ خوا ﷻ، هه‌روه‌ها خه‌لکیش که‌ سه‌له‌وات لای ده‌دا، بۆ وینه‌: ئیمه‌ که‌

سه له وات لى دهنیرین بۆ پیغه مېهر ﷺ، واته بۆی دهپار پینه وه که خوا پله و پایه ی بهر زبکات، وه (صلاة) به و عیباده ته تايبه ته ش دهگوترى که نویژه، بۆچی؟ چونکه به شى زۆرى نویژیش بریتیه له دووعاو پارانه وه.

هۆی هاتنه خوار وهی ئایه ته کان

هۆی هاتنه خوار وهی ئه و پرسته یه ی، که دهمهرموى: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَحْيَاءٌ﴾، { (نَزَلَتْ فِي قَتْلِ بَدْرٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَكَانُوا بِضَعَةِ عَشَرَ رَجُلًا ثَمَانِيَةً مِنَ الْأَنْصَارِ، وَسِتَّةَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، وَذَلِكَ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَقُولُونَ لِلرَّجُلِ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: مَاتَ فُلَانٌ وَذَهَبَ عَنْهُ نَعِيمُ الدُّنْيَا وَلَذَتْهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ) (أَسْبَابُ النُّزُولِ لِلنَّبِيِّ سَابُورِي، ص: (۳۰))، نه یسابووری ده لى، ئه م ئایه ته دهر باره ی کوژرا وه کانی جهنگی به در هاتۆته خواری، که هه شتیان له پشتیوانان بوون و شه شیان له کوچکمران بوون، واته چوارده کهس بوون، چونکه خه لک به پیاویک که له رپی خوا دا ده کوژرا ده یانگوت: فلان کهس مرد و نازو نیعمه تی دنیا ی له ده ستچوو، خواش ئه م ئایه ته ی نارد ه خواری و قه دهغه ی کرد له مسولمانان که وشه ی مردن به کار به یئن بۆ که سیك که له رپی خوا دا کوژرا وه.

مانای گشتی ئایه ته کان

خوا ﷺ بۆ جاری دووم له سوورپه تی (البقرة) دا به وشه ی ئیمان مسولمانان دده وینی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، جا له سوورپه تی (البقرة) دا هه مووی یازده جار (۱۱) پرسته ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، دووباره بۆته وه، دیاره هه رجاریک ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، دیت، پرووی له مسولمانانه به گشتی هه موو ئه وانیه که خویان به بر وادار دمرانن، جا لیردا دهمهرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، واته:

ئهی ئه وانهی برواتان هیناوه ﴿اَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾، کۆمهك و مرېگرن له خۆراگری و له نوێژ، به واتایهکی دی: پشت ببهستن به خۆراگری و به نوێژ، بۆچی؟ بۆ به نهایهتی بۆ خوا، بۆ جیبه جیکردنی ئهرکه کانی سمرشانتان هه ولبدن خۆراگری و صهر له خۆتاندا بێننه دی، وه نوێژکه ری باش بن، ئه گهر خۆراگربن و نوێژکه ری باش بن، ئه وه به هۆی خۆراگریه وه هه موو طاعه ته کان دمتوانن ئهنجام بدن، ئه گهر نوێژکه ری باش بن، له هه موو قه دمه گه راوه کان ده پاریزین، وهك توێژمرده و ه کانی قورئان گوتوو یانه: (بِالصَّبْرِ يَتَنَاوَلُ كُلُّ فَضْلٍ وَبِالصَّلَاةِ يَجْتَنِبُ كُلُّ فُجُورٍ)، له راستیدا وایه، به هۆی خۆراگریه وه، ئینسان هه موو شتیکی باش به ده ستدینی، وه به هۆی نوێژی شه وه له هه موو خراپه یهك دوورده بی، چونکه خوا بۆخۆی ده فهرموئ: ﴿... إِنَّ

الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ...﴾ ﴿٤٥﴾ ﴿بِالْعَمَلِ﴾، نوێژ قه دمه گه ده کات، کئ قه دمه گه ده کات؟ خاومنه که ی ئه وه که سه ی که به راستی ئهنجامی بدات، له ههر قسه یه کی نا قولاو دزیو، وه له ههر کرده و ده یه کی خراپ، یان: ﴿الْفَحْشَاءِ﴾، ههر شتی که ناشیرین و نا قولاو له پیش چاوی خه لك ناجوان بیت، ﴿وَالْمُنْكَرِ﴾ یش ههر شتی که عه قل و فیطرمت و له لایان ناپه سندن بی و پئی نا ئاشنابن، نوێژ ئینسان ده گیریته وه له هه موو ئه وه شتانه ی که خراپ و ناشیرین، ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ

الصَّابِرِينَ﴾، بێگومان خوا له گه ل خۆراگران دایه، واته: ئه گهر خۆراگربن خوا له گه لتان دادبێ، هه لبه ته ئه م له گه لدا بوونه ی خوا ﷻ، جیا یه له له گه لدا بوونی خوا، که ده فهرموئ: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ﴿٤٦﴾ ﴿الْحَلِيدِ﴾، له ههر کوێ یه ك بن خوا له گه لتانه، چونکه ئه م له گه لدا بوونه، گشتیه بۆ هه موو دروستکراوه کان و، خوا له گه ل هه موو دروستکراوه کانی دایه، به چی؟ به تواناو به زانیاری و به ویست و خواستی، به لام خوا له گه ل ئیماندارانی خۆراگر دایه

به چی ؟ به ته و فیک و کومه ککردن و پشتگیری کردن، نه وه له گه لدا بوونیکی تایبه ته وه له له گه لدا بوون (مَعِيَّة) ی گشتی حیایه، ئنجا که خوا ﷺ د فهرموی:

﴿ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، خوا ﷺ ناموژگار ییمان ده کات و

وشه یه کمان لی قه دهغه ده کات به کاری بینین و د فهرموی: وه به وانهی که له ری خوادا ده کوژرین مه لئین مردوون، واته وشه ی مردن و مردوویان بو

به کار مه یین، له سوور پتی (آل عمران) دا د فهرموی: ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي

سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾ (۱۳۱)، لی رده له { (البقرة) دا } د فهرموی: پیمان مه لئین مردووان، به لام له وی { له (آل عمران) دا } د فهرموی:

به خه یالیشان دانه یه ت ! پاشان د فهرموی: ﴿ بَلْ أَحْيَاءٌ ﴾، واته: مه لئین: مردووان

به لکو بلین: ئه وان زیندووان و خا ونی ژیانن ﴿ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾، به لام

ئیوه هه ست پیناکه ن، واته هه ست به و ژیا نه تایبه تییه ناکه ن، که ئینسانی له

ری خوادا کوژرا و، ئینسانی شه یه د، له دوا ی به جیه یشتنی دنیا ده که ویته

نیوی، که بریتیه له ژیا نی به رزه خ (دوا یی ناماژمیه کی بو ده که یین)، ئنجا خوا ی

به رز دیته سه ر را گه یاندنی راستیه کی زور گه وره که ئینسانی مسو لمان و کومه لی

مسو لمان، هه می شه پیویستی به وه هه یه که دلی خوی له سه ر ئه و راستیه

بچه سپینی و، هه می شه له نیو دل و می شکیدا دره وشا وه چه سپا و بی، د فهرموی:

﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ

الْصَّبْرِ ﴾، وه به ته نکید و دنیایی (مسو گهرو دنیابن) تاقیتان ده که ینه وه به

شتیک له ترس و برسیه تی و که می مال و سامان و که می نه فسه کان (واته:

که سو کارتان) و که می به رو بووم و دهرامه ت، واته: به هه مو ئه وان ه تاقیتان

ده که ینه وه، ترستان دیته ری به ران به ر دوژمنان و، له گه ل مهر گدا روو به پروو

ده بنه وه، مادام به راستی مسو لمان بن، وه له گه ل برسیه تییدا روو به پروو ده بنه وه و

تووشى برسېھتېى دەبن و تووشى ھەژارېى و نەدارېى دەبن و، تووشى كۆچ و
 كۆچبار دەبن، وە تووشى لەدەستدانى مال و سامان دەبن، وە تووشى لەدەستدانى
 كەس و كار و خۆشەويستانتان دەبن، وە تووشى لەدەستدانى بەر و بووم و
 بەرھەمەكانتان دەبن ﴿وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾، بەلام خۇراگران دلخۆشېكە و مۇژدېيان
 پېئېدە، بەچى ؟ بەودى كە دوايى باسى دەكات، ئنجا دوايى باسى خۇراگرانمان بۇ
 دەكات، كە ئايا خۇراگران كېن؟ ﴿الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ
 رَاجِعُونَ﴾، لېرەدا گرنگترين ھەلۇيىستى خۇراگرانمان بۇ دەخاتەرپوو و دەفەر موى:
 خۇراگران كەسانىكەن ئەگەر بەلایەكەيان ھاتە سەر، بەلایەكەيان تووشېو، دەلېن:
 ئېمە ھى خوايىن و بۇ لای وېش دەچېنەو، واتە: خوا ﷻ كە ئەو بەلایەى بەسەر
 ئېمە ھېناو، ئېمە مولكى خۇيى و تاقىكردووېنەو، وە ھەر بۇ لای وېش
 دەچېنەو، تاكو پاداشتمان بداتەو، كە واتە: كە بەلایەكەمان بەسەر ھاتو، ئەو
 شتىكى ھەقەو راستە، خواي پەروردگار لە مولكى خۇيدا تەسەرپروفي
 كردو، ئەو يەك، پاشان ئېمە لېى ناچېنە زەررى، چونكە ئېمە دەچېنەو بۇ
 لای خوا، تاكو پاداشتەكەمان بداتەو، جا دەفەر موى: ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّنْ
 رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ﴾، ئا ئەوانە پەروردگارىان سەلەواتيان بۇ دەنېرى و بەزمى پېياندا
 دى، كە وەك گوتەم (صلاة) لە خواي پەروردگارمە، برىتېە لەو كە ئېنسان
 چاك و پاك بكات و تەزكېەى بكات و گەشەى پېيدا ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾، وە
 ئا ئەوانە كەسانىكەن كە رېى راست گرتوون، چونكە رېى راست گرتن، ئەومىە كە
 لە بەرانبەر بەلا (مُصِيبَةٌ) دا، نەچەمىي و كول نەبى و نەبەزى و پاشەكشە نەكەى،
 كاتى لەسەر خوا و لەسەر دىنى خوا تووشى بەلا و سەختىيەك دى، بە ئاسايى
 و مریبگری بلىي: من ھى خوام و بەندەى خوام، بۇ لای خواش دەچمەو،
 ھەر كەسك بەراستى قەناعەتى بەومې كە ھى خوايەو بۇ لای خواش دەچىتەو،
 گوئ ناداتە بەلا (مُصِيبَةٌ) تەكان و پېيان ناسلەئى.

چەند مەسەلە يەكەم گىرگى

مەسەلى يەكەم: كە دەفەرمۇي: ﴿أَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾، پشت بېسەستىن

بە خۇپراگرىي و بە نوپۇز، ياخود كۆمەككى وىرگىرن لە خۇپراگرىي و لە نوپۇز، ئەى ئەوانەى ئىمانتان هېناوە! سىفەتى صەبىر زۆر لە خۇتاندا بچەسپىن تاواى لىدى نازناوى (صابىر) خۇپراگرىي بتانگىرئەو، چونكە (صابىر) لەسەر وەزنى (فَاعِل) ه، واتە: كەسەك كە ھەمىشە خۇپراگرە، بەلام (صَبْر) واتە: خۇي راگرت، كەواتە: ماناى ئەم رېستەيە ئاوايە: ئىو كۆمەككى لە خۇپراگرىي وىرگىرن و لە خۇتاندا بېكەنە سىفەتتىكى چەسپا، وە كۆمەككىش لە نوپۇز وىرگىرن، بۇ ئەوئە كە بتوانن بەھۇي صەبىرەو ھەموو فەرمانەكانى خوا جىبەجى بگەن، وە بەھۇي نوپۇزىشەو، سەلامەت و پارىزراوبىن و نوپۇز بۇتان بېتە قەلاو پەرزىنىك، كە لە ھەرچى ناشەرىي و غەلەت و پەلەت و خراپەيە بتانپارىزى، ئىنجا زۆربەى زانايان دەللىن: صەبىر سى بەشە:

(۱) (الصَّبْرُ عَلَى الطَّاعَةِ) خۇپراگرىي لەسەر فەرمانبەرىي.

(۲) (الصَّبْرُ عَنِ الْمَعْصِيَةِ) خۇپراگرىي لە بىرانبەر سەرىپچىيىكرىندا.

(۳) (الصَّبْرُ عَلَى الْمُصِيبَةِ) خۇپراگرىي لە بىرانبەر بەلادا.

۱/ (الصَّبْرُ عَلَى الطَّاعَةِ) خۇپراگرىي لەسەر طاعەت و فەرمانبەرىي خوا، ئەوئە كە ھەرچى خوا فەرمانى پىكرەو ھەر ئىركىك كە خستوويەتە سەرشات، بىپىي توانا خۇپراگرىي و ئىنجامى بەدى، چونكە ھىچ فەرمانىكى خوا و ھىچ ئىركىكى شەرىي، بەبى خۇپراگرىي ئەنجام نادى، ئەگەر چىكلىدەنەت گچكەبى، نە نوپۇزەكانت وەك پىويست بۇ دەكرى، نە رۇزوت بۇ دەگىرى، نە حەجەت بۇ دەكرى، نە جىھادەت بۇ دەكرى، نە صىلەى رەحمى خزمىيەت بۇ جىبەجى دەكرى، نە بانگەوازەت بۇ دەكرى، بەبى صەبىر و خۇپراگرىي ھىچ شىتەك بۇ ناچىتە سەر، بۇيە دەبى پشوت درىزىي و خۇپراگرىي.

۲/ (الصَّبْرُ عَنِ الْمَعْصِيَةِ) خۇپراگرىي لەسەر گوناح، واتە: خۇپراگرىي نەھىلى تووشى گوناح بى، خۇپراگرتن لە بەرانبەر گوناحىشدا، واتە: تووشى گوناح نەبوونىش، بەبى صەبر دىسان نايەتە دى.

۳/ (الصَّبْرُ عَلَى الْمُصِيبَةِ) خۇپراگرىي لە بەرانبەر بەلا (مُصِيبَةُ) داو لە بەرانبەر ئەو سەختىيانەدا كە دىنە رىت كە نەلە خشاوبى لەبەردەميانداو خۇپراگرىي، يانى: چى ؟ واتە: سكالانەكەى و جەزەع و فەزەع نەكەى و، چىلكدانەت گچكە نەبى و لا لانەودو پارانەودو نووزانەودە لەبەر خەلك نەكەى ! ئەھا ! يەعقوب عليه السلام كاتىك كە كورەكانى پىي دەلئىن: تۆ زۆر باسى يوسف دەكەى، دەلئىن: ﴿ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَاعْلَمُوا مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾ (۸۶) يوسف، واتە: من خەم و پەژاردە مەراقى خۆم تەنيا لەگەل خوا باس دەكەم، وە لەلایەن خواوە شتىك دىزانم كە ئىوہ نايزانن، كە واتە: ئەگەر تۆ شتى خۆت لەگەل خوا باسبەكەى، ئەوہ ماناى وانىە كە بى صەبرپىت كردوہ، بەلام ئەگەر بىتو لەگەل بەندەكاندا باسى بەكەى، چونكە هىچيان پى ناكرى، ئەوہ شتىكى خراپە، هەلبەتە ئەگەر باسى گرفتو كىشەيەكى خۆت بەكەى كە پىويست بكات، بۆ ئەوہى بە زالمىت تىنەگات، يان زولمت لى نەكرى، ئەوہ هەلوپىرداوە لەو حوكمە گشتىيە، بەلام بەگشتى ئىنسان نابى گرفتارىي و كىشەو سەختىيەكانى خۆى بۆ خەلكى باس بكات، بەلام لەنيوان خۆتو خواداو لە كاتى پارانەودەدا، خراپ نىە، هەلبەتە ئەگەر باسىشى نەكەى خوا ھەر ئاگای لىيە، بەلام ئەگەر باسىشى بەكەى پىچەوانەى صەبر نىە، وەك يەعقوب عليه السلام باسى كردوہ، وە پىنچەمبەر عليه السلام دەربارەى ئارامگرتن لە فەرممايشتىكدا،

فەرموويەتى: ﴿ (عَجِبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ، إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ لَهُ، وَكَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ، إِنَّ أَصَابَتَهُ سَرَاءُ شَكَرٍ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءٌ صَبَرَ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ) ﴾ (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقْم: (۱۸۸۳۶)، وَمُسْلِمٌ بَرَقْم:

(۷۴۲۵)، وَابْنُ حَبَّانَ بِرَقَم: (۲۸۹۶)، عَنْ صُهَيْبٍ رضي الله عنه، وَاتِهِ: ئىش و ھالى ئىنسانى بىرۋادار سەيرە! ھال و ئىشى كارى ئەو ھەمۋى ھەر خىرو چاگەيە، ئەۋەش بۇ ھىچ كەسك نىە جگە لە ئىماندار، ئەگەر خۇشى تووش ھات سوپاسگوزارىي لەسەر دەكات و پاداشتى بۇ ھەيە، وە ئەگەر نارەھەتىي و ناخۇشى تووش ھات، خۇي لە بەرانبەر رادەگرى و پاداشتى ھەيە.

راستە ژيانى ئىنسان يان خۇشەيە، يان ناخۇشەيە، ئنجا ئەگەر خۇشى بوو بە سوپاسگوزارىي (شكر) لەگەلى رۋوبەرۋو بېۋەدو ئەگەر ناخۇشى بوو بە صەبر، بۇيە خوا ﷻ لە قورئاندا لە چەند شوئندا باسى (صبر) و (شكر) بەيەكەۋە دەكات، وەك دىفەرمۇي: **... إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ**

شَكُورٍ ﴿۵﴾ **﴿ابراھىم﴾**، واتە: بىگومان لەۋەدا نىشانەي زۆر ھەن بۇ ھەر كەسىكى زۆر خۇراگرىي زۆر سوپاسگوزار، ئنجا دەر بارەي يارمەتى وەرگرتن لە نوئىژ لە پىغەمبەرەۋە ﷺ ھاتوۋ: { عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ صَلَّى } (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقَم: (۱۳۱۹)، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي فِي (سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ) {، وَاتِهِ: (حُذَيْفَةَ) دىلى: پىغەمبەر ﷺ ئەگەر ئىشك نارەھەتى دەکرد نوئىژى دەکرد، جا لىرەدا (نوئىژى دەکرد) دەگونجى بەماناي نوئىژى زانراۋبى، وەك ئەو خوا پەرستىيە تايبەتییە، دەشگونجى مەبەست لە دووعاۋ پارانەۋمىن، كە ئەۋىش بەشى بىنەرەتىي و بنچىنەي نوئىژە.

مەسەلى دوۋەم: ئەۋەيە كە لىرەدا خوا ﷻ مەسۇلمانان قەدەغە دەكات لەۋەي كە وشەي مردوۋان بۇ كوزراۋانى خۇيان بەكاربەيئن، بۇچى؟ چونكە لەراستىدا تەنيا خەلىكى سادەو سەركىل تەنيا ئەم ژيانى دىنبايە بە ژيان دەزانن، بەلام لە رۋانگەي ئىمان و ئىسلامەۋە، لە دۋاي ئەم قۇناغەي ژيانى دىنيا، ژيانى دىكەش ھەيە و دى، كە وەك زانايان دىلئىن: ئىنسان سى قۇناغى ژيانى ھەن:

(۱) - ژيانى دىنيا. (۲) - ژيانى بەرزەخ. (۳) - ژيانى قىامەت.

ئەم سى قۇناغە ھەركامىكىيان ئەودى دواتر لەودى پىش خۆى گەورەتر و گرنەتر، ژيانى بەرزەخ لە ژيانى دنيا گەورەتر و گرنەتر، ئىنسان لە ژيانى دنيا پەنجا (۵۰)، شەست (۶۰) سال، ئەوپەرى سەد (۱۰۰) سال دەمىنەتەود، بەلام لە ژيانى بەرزەخدا ھەزاران سال دەمىنەتەود، كە ھەر خوا بۆخۆى دىزانى چەندە؟! ژيانى قىامەتیش ئەود ھەر كۆتايى نايەت، كەواتە: ژيانى بەرزەخ لە ھى دنيا تەواوتر، وە فەرمايشتى پىغەمبەر ﷺ دىربارى ژيانى شەھيدان زۆرن، كە چۆن لە نازو نىعمەتەكانى بەھەشتدان لە كەول و قالبى بالندە سەوزدا، وە لە باغەكانى بەھەشتدا ئەو چل و ئەو چل دەكەن، وەك لە ھەردوو (صحيح) ئىمام بوخارى و موسلىمدا ھاتو^(۱) كە إن شاء اللہ لە نايەتەكانى دىكەدا، كە ئەو مناسەبەتە دیتەود پىش، باسيان دەكەين.

مەسەلى سىيەم: ئەودى كە تافىكردنەودى خوا بۆ بەندەكانى شتىكى حەتمىيە،

جارى خوا ﷻ مەروفايەتى بە گشتى تافى دەكاتەود، چونكە دەفەرموى: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ۝﴾ ملك، كەواتە: بەگشتى مەروفايەتى لە تافىكردنەودە دا، ئىماندارانىش بە تايبەت تافى دەكرىنەود، وەك دەفەرموى: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ شَيْءًا مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۝﴾ وەك لە سەرمەقاي سوورەتى (العنكبوت) دا دەفەرموى: ﴿الْم ۝﴾ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۝﴾ واتە: ئايا خەلك پىيان وايە كە گوتيان: ئىمانمان ھىناود، تافىيان ناكەينەود ! كەواتە: ئىمانداران تافىكردنەودىكى تايبەتى تەريشيان ھەيە لە

(۱) بۆ وینە: پىغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: (إن أرواح الشهداء في طير خضر تغلق من ثمر الجنة) ملك: الجنائز (۵۱۶/۵۶۶)، أحمد: (۱۵۷۷)، الترمذی (۱۶۴۰)، والنسائي: (۲۰۷۲)، وابن ماجه: (۴۲۷۱)، وە بروانە: صحيح مسلم: (۱۸۸۷) كە پىغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: (أرواحهم في جوف طير خضر لها قناديل معلقة بالعرش تسرخ من الجنة حيث شاءت).

تاقیکردنه و دی خه لکی به گشتی، ئنجا پیغه مبهراڻ ﷺ و پیشه وایان و زانیانی مسولمان له نیو ئیمانداراندا، تاقیکردنه و دیه کی تایبه تی تایبه تیشیان ههیه و نهوان قورستریش تاقی دهگیرنه وه.

مسئله ی چواردهم: نه و دیه که خوا ﷺ گوته ی: ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ ی

کردوه به پیناسه ی خوڤراگران، چونکه به راستی که سیک کاتیك به لاو نارچه ته ی و سه ختی و دژواری تووش دی، نه و وشه یه به زار دابی و بلی من هی خوام بۆلای خواش دهگیرمه وه:

یه کهم: زۆر ههست به تالایی نه و به لاو موصیبه ته ناکات، وه له ژیریدا ناچه من.

دو و ده: به راستی کاتیك نه و قسه یه ی بۆ دهگوتری، که ئیمانیک ی باشی هه بی، وه نه وه مانای وایه ئینسانیک ی خوڤراگرو پشو و درێژه.

مسئله ی پینجه م: نه و دیه که خوا ﷺ سی شتی بۆ خوڤراگران کردوته موژده،

دفعه رموی: ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَعْتِدُونَ﴾.

یه کهم: خوا سه له واتیان لیده دا، سه له واتی خواش وه ک پیشتر باس مان کرد، نه و دیه که خوا نه و ئینسانه چاک بکا و پاکی بکا و گه شه ی پێبدا و چی باشه بۆ بکات.

دو و ده: رهحه ته ی نه و دیه، که به زدی پێدا بێته وه.

سییه م: خوا ﷺ موژده ش ددها که نه و جوژه که سانه ری راست گرتوون، واته: به ملا ولادا نه چوون، به لکو راسته شه قامی خوی پهرو مردگاریان گرتوه.

خوا به لوتزو که رده ی خوی له و که سانه مان بگیری که له بهرده م به لاو موصیبه ته کاند، به دل و گیان ده لێن: ئیمه هی خواین، وه بۆ لای خواش دهچینه وه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی سی و دووهم

پیناسه ی نه م دهرسه

له م دهرسه ماندا ثایه ته کانی ژماره (١٥٨ تا کو ١٦٢)، واته: پینج (٥) ثایه ت له سوورمتی (البقرة) دا تهفسیر دهکهن، له م پینج ثایه ته دا خوا ﷻ سهر دتا باسی صه فاو مهر ووهو هاتن وچوونی نیوانیان دهکات، که نه وانه دوو درووشمی دینی خوی پهر و مردگارن، وه ئینسان گوناحی ناگاتی، نه گمر بیت و بجیت و طه وافی نیوانیان بکات. پاشان باسی تاوانیکی یه کجار گه وره دهکات که که سانیک نه نجامی ددهن خوا له دینی خوی شار مزایان دهکات، به لام نه وان نه و به لگه رووانه ی که له دینی خوادا هه نو، نه و هیدایه ته ی که خوا نه وانی پی به هر مه ند کردوه، به خه لکی رانا گه یه نن و دهیشار نه وه، وه باس دهکات نه وان چ سزایه کی سه ختیان هه یه له دوار وژ داو خواو هه موو نه فرینکمران نه فرینیان لی دهکهن، پاشان باسی نه و کافرانه دهکات که به بی پروایی دهمرن، چ سزایه کیان هه یه، وه چو ن له دوار وژ له دوزه خدا به هه می شه یی ده می نه وه، وه سزاشیان له سمر سووک ناکری و به چاوی به زمی و رحمه تیش ته ماشا ناکرین.

﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَأَهْدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّاهُ فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ ۝

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

((بێگومان صفاو مەپروە لە درووشمەکانی خوان، جا هەرکەس حەجی مالی (خوای) کرد یان عومرەیی کرد، گوناھێ ناگات کە لە دەوریان بسووڕی، وە هەرکەس یەکێش چاکەیی زیادی کرد، ئەوە خوا سوپاسگوزاری زانیە (١٥٨) دانیابن ئەوانەیی کە ئەو بەلگە پوون و پێنمایی یە دەشارنەو، دواي ئەوێ لە کتێبدا بۆ خەلکێمان خستۆتەرپوو، ئەوانە خوا نەفرینیان لێ دەکات و سەرچەم نەفرینکەرانیش نەفرینیان لێ دەکەن (١٥٩) جگە لەوانەیی دەگەرپێنەو و چاکسازی دەکەن و، ئەوێ شار دوویانەتەو و پایدەگەپەنن، ئا ئەوانە لییان خوێش دەبم، وە من زۆر تۆبە وەرگریکی بەخشدەم (١٦٠) بەراستی ئەوانەیی بێپروابوون و بەبێپروایی دەمرن، ئەوانە نەفرینی خوا و فریشتەکان و تێکرای خەلکیان لێیە (١٦١) بە هەمیشەیی تێیدا (واتە: لە دۆزەخدا) دەمێنێتەو، ئازاریان لەسەر سووک ناکرێ و بە (چاوی بەزمیی) سەیر ناکرێن (١٦٢))) .

شیکردنەوێ هەندێک لە وشەکان

(شَعَائِرُ اللَّهِ): (الشَّعَائِرُ: جَمْعُ شَعِيرَةٍ)، (الشَّعَائِرُ) کۆی (شَعِيرَةٍ)یە، (شَعِيرَةٌ) واتە: درووشم، نیشانە، بەتایبەتی خوا پەرستیەکانی حەج، کە وشە (شَعَائِرُ)، وە وشە (مَشَاعِرُ)یشیان بۆ بەکاردی، (مَشَاعِرُ)یش کۆی (مَشَعَرٌ)ە، (سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهَا تُشْعَرُ، أَي: تُعَلَّمُ بِأَنَّ تُدْمَى بِشَعِيرَةٍ، أَي: حَارِدَةً يُشْعَرُ بِهَا) بەتایبەت ئەو ئاژەلەیی دەبردێ بۆ حەج، جا حوشرە، رەشە و لاخە، مەپرە، بزە ... ئەوێ کە نیشانەدار دەکری، واتە: خوێنی لێ دەهێنری، بەتایبەتی ئەگەر حوشرەیی لە سەنامەکەیی، {دوونگەکەیی} خوێنی لێ دەهێنری، بۆیە وای پێ گوتراو، چونکە نیشانەدار دەکری بە

(شَعِيرَة) كە (شَعِيرَة) بریتیه لە ئاسنێك، چەقۆیهك كە دونگی {سەنامی} حوشتی پێ بریندار دەكړی، وە لەوودە هەموو خوا پەرسستییهكانی حەج ناوبراون بە (شَعَائِر الْحَج)، چونكە هەموویان درووشم و نیشانەى ئەودەن كە تۆ بەندایەتیی بۆ خوا دەكەى.

(تَطَوُّع): واتە: خۆبەخشانە ئەنجامیدا، (تَطَوُّع) لە بەرانبەریدا (فَرَض)ە، فەرز ئەودیه كە لەسەرت پێویستە بێگەى و (تَطَوُّع) ئەودیه كە لەسەرت پێویست نیه بێگەى، بەلام خۆبەخشانە و بەزیا دە ئەنجامی دەدى .. (الطَّوُّع: الانْقِيَادَ وَيُضَادُّهُ الْكُرْهُ) (طَوُّع) بریتیه لە ملكەچیی، وە پێچەوانەى (كُرْه) پێناخۆش بوونە، (وَالطَّوُّعُ فِي الْأَصْلِ: تَكَلُّفُ الطَّاعَةِ، وَهُوَ فِي الثَّعَارِفِ التَّبَرُّعُ بِمَا لَا يَلَزَمُ كَالْتَّنْفُلِ)، وشەى (الطَّوُّع) بریتیه لەودى كە تۆ فەرمانبەرییهك ئەنجام بەدى بۆ خوا و زۆر لە خۆت بگەى، لە زاراودى زانیانیشتا (تَطَوُّع) بریتیه لەودى كە تۆ تەبەرە (تَبَرُّع) بگەى، واتە: شتێك ئەنجام بەدى كە لەسەرت پێویست نیه ئەنجامی بەدى و لەسەرت پێویست نەكراود، بۆ وێنە: نوێژى سوننەت، رۆژوو سوننەت.

(لَعْنَةُ اللَّهِ): وشەى (لَعْن) بە كوردیی بە نەفرین لێكراوەتەود، (اللَّعْن: الطَّرْدُ وَالْإِبْعَادُ عَلَى سَبِيلِ السَّخَطِ)، واتە: (لَعْن) بریتیه لە دەرکردن و دوورخستنهوه بە شیوەى لێ توورە بوون (وَذَلِكَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْآخِرَةِ عُقُوبَةٌ، وَفِي الدُّنْيَا انْقِطَاعٌ مِنْ قَبُولِ رَحْمَتِهِ وَتَوْفِيقِهِ، وَمِنْ الْإِنْسَانِ دُعَاءٌ عَلَى غَيْرِهِ)، واتە: وشەى (لَعْن)، ئەگەر خوا ﷻ (لَعْنَة) لە كەسێك یان شتێك بكات، واتە: لە دواڕۆژدا لە بەزیمى خۆى دوورى خستۆتەودو لە دنیادا لە تەووفیق و یارمەتى و هیدایەتى خۆى دوورى خستۆتەود، وە ئەگەر بۆ ئینسان بەكاربێت و ئینسان (لَعْنَة) لە شتێك بكات، واتە: دووعای خراپى لێ دەكات و دەیەوێ لە رەحمەتى خوا دوورکەوێتەود.

(وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ)؛ (النَّظَرُ: الْاِنتِظَارُ؛ يُقَالُ نَظَرْتُهٗ وَانْتَظَرْتُهٗ وَانْظَرْتُهٗ أَي:

اُخْرْتُهٗ) به سی و شان هاتود: (نَظَرْتُهٗ وَانْتَظَرْتُهٗ وَانْظَرْتُهٗ)، (وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ) واته: چاوهرپیان ناکری که بگهرپینه‌وه بو لای خواو توّبه بکه‌ن، یاخود داوای لی‌بوردن بکه‌ن له خوا، یاخود له (اُنْظِرْ) موده هاتود، واته: (اُخْرْ) یانی: مؤلّه‌ت نادرین و دواناخرین که سزا نه‌درین و نازار نه‌درین، یاخود له‌وده‌وه هاتود ده‌لن (نُظِرْ اِلَیْهٖ) واته: ته‌ماشاکرا، یانی: به‌چاوی به‌زدیی و رحمت ته‌ماشا ناکرین.

هوئی هاتنه خواروده‌ی نایه‌ته‌کان

١/ هوئی هاتنه خواروده‌ی ئەم پرسته قورئانییه‌ی، که دهمرموی: ﴿إِنَّ الصَّفَا

وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ

تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾، چهند فهرموودیه‌ک هاتود، که ئەمه له

هه‌موویان زیاتر هوئی هاتنه خواروده‌که‌ی پروون ده‌کاته‌وه: {عَنْ عُرْوَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

قَالَتْ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَرَأَيْتِ قَوْلَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿إِنَّ الصَّفَا

وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا﴾

فَمَا أَرَى عَلَى أَحَدٍ (جُنَاحًا) شَيْئًا أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ:

بِئْسَمَا قُلْتُ يَا ابْنَ أُخْتِي إِنَّهَا لَوَكَانَتْ كَمَا تَقُولُ كَانَتْ: (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ

أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا)، وَلَكِنَّهَا إِنَّمَا أَنْزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ فِي الْأَنْصَارِ كَانُوا قَبْلَ أَنْ

يُسَلِّمُوا كَانُوا يَهْلُونَ لِمَنَاةَ الطَّاغِيَةِ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَهَا عِنْدَ الْمَشَلَلِ

وَكَانَ مِنْ أَهْلِ لَهَا يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَسَأَلُوا عَنْ ذَلِكَ

رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا نَتَحَرَّجُ أَنْ نَطُوفَ بِالصَّفَا

وَالْمَرْوَةِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ...﴾، قَالَتْ:

عَائِشَةُ ثُمَّ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ الطُّوَافُ بِهِمَا فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَدْعَ الطُّوَافُ بِهِمَا)

(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، وَالصَّحِيحُ الْمُسْنَدُ، ص ۲۹-۳۰)، و صحیح اسباب النزول، ص: (۳۰)، واته: عورودی کوری زوبیری کوری عوام {که دهکاته کوری خوشکی عائیشه، چونکه کوری (اسماء)یه که خیزانی زوبیر بووه خوشکی عائیشه بووه، (اسماء) و (عائشة) کچی (ابوبکر)ن (خوا له هه‌موویان رازی بن)} ده‌لن به (عائشة)م گوت تو ته‌ماشای ئەم نایه‌ته ده‌که‌ی، که دهمرموی: ﴿إِنَّ الصَّفَا

وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...﴾، من پی‌م وایه ئەگەر که سی‌ک له‌نیوان صفاو مهروده‌شدا هاتوچو نه‌کات، گونا‌هی ناگاتی، عائیشه‌ش گوتی: قسه‌یه‌کی زورخرایت، کرد ئە‌ی خوشکه‌زام، ئەگەر وه‌ک تو لیکتاوه‌ته‌وه مانایه‌که‌ی وابووایه، دهبوو ئاوا بووایه: (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا) نه‌ک ﴿فَلَا

جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا﴾، واته: گونا‌حی ناگاتی، ئەگەر طه‌وافیان له‌نیواندا نه‌کات، {به‌لام نیستا فهرموویه‌تی گونا‌حی ناگاتی، ئەگەر طه‌وافیان به‌نیواندا بکات، ئنجا روونی کردوه گوتی: به‌لام ئە‌وه کاتیک هاته خوار که ئە‌نصارپییه‌کان، (واته: ئە‌وس و خه‌زره‌ج) پی‌ش ئە‌وه‌ی مسو‌لمان بن، بتیکیان په‌رستوه به‌ناوی (مَنَاقَة)، له‌لای (مه‌شله‌ل)، جا همر که‌س له‌لای (مَنَاقَة) ئیجرامی حه‌جی به‌ستبایه پی‌یان گونا‌ح بوو که له‌نیوان صفاو مهرودا بیت و بچی، جا له‌وباره‌وه په‌رساریان له‌ پی‌نجه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد گوتیان: ئە‌ی پی‌نجه‌مبه‌ری خوا ئیمه له‌ سه‌رده‌می نه‌فامییدا پی‌مان گونا‌ح بوو که طه‌وافی صفاو مهرود بکه‌ین، خواش ئە‌مه‌ی نارد خوار: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ

مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...﴾، ئنجا عائیشه گوتی: دوا‌ی ئە‌وه‌ی که پی‌نجه‌مبه‌ری خوا طه‌وافی کردوون، هیچ‌که بو‌ی نیه طه‌وافیان نه‌کات.

۲/ هو‌ی هاتنه خواروه‌ی ئە‌م نایه‌ته، که دهمرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ

اللَّعْنُونَ ﴿۱﴾، ((نَزَلَتْ فِي عُلَمَاءِ أَهْلِ الْكِتَابِ الَّذِينَ كَتَمُوا آيَةَ الرَّجْمِ وَأَمَرَ مُحَمَّدٌ ﷺ))، (أسباب النزول للنيسابوري) ^(۱)، واته: دهرباردی خاودن کتیبه‌کان ئەم نایه‌ته هاته خوارئ که نیشانه‌کانی پیغه‌مبه‌ریان ﷺ، دشاردنه‌وه، وه ئەو نایه‌ته‌ی باسی به‌رد بارانکردنی پیاوو ئافرده‌تی ده‌کرد شار‌دبوویانه‌وه، به‌م بۆنه‌وه خوا په‌رووردگار ئەم نایه‌ته‌ی ناردە خواره‌وه (هه‌لبه‌ته‌ دواویی به‌ فراوانیی باسی ئەم نایه‌ته‌ ده‌که‌ین).

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوا ﷺ به‌و بۆنه‌وه که پیشتەر باسی رووگه (قَبْلَة) کرا، باسی صه‌فاو مه‌روه‌ش ده‌کات که دوو نیشانه‌و درووشمی خوا په‌رستین له‌لای که‌عبه، جا به‌و بۆنه‌وه که هه‌ندیك (وه‌ك دایکمان عائیشه‌ روونی کردۆته‌وه) که خه‌لکی مه‌دینه‌ پیاو و ابووه‌ گونا‌حیان ده‌گاتئ له‌نیوانیاندا بین و بچن، چونکه‌ کاتی خۆی هه‌ریه‌که‌یان (بت) یکی له‌سه‌ردانرا بوو، به‌ ناوه‌کانی: (أَسَاف) و (نَائِلَة)، خوا ﷺ روونی کردۆته‌وه، که ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾، صه‌فاو مه‌روه (ئهو دوو شاخۆلکه‌یه) له‌ درووشمه‌کانی خوان، واته: له‌ درووشمه‌کانی ئایینی خوان ﴿فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾، جا هه‌ر که‌سیك چه‌جی مالی خوی کرد، یاخود عومره‌ی کرد، گونا‌هی ناگاتئ، که له‌ به‌ینیاندا بێت و بچن، ﴿وَمَنْ تَطَوَّعَ حَيْرًا﴾، هه‌ر که‌سیکیش خیریکی زیاده‌ بکات، واته: چه‌جی سوننه‌ت بکات، یان عومره‌ی سوننه‌ت بکات ﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾، ئەوه‌ بێگومان خوا سوپاسگوزاری زانایه، شایانی باسیشه‌ له‌سه‌ر رای هه‌موو زانایان، چه‌ج واجبه‌ بۆ جاری یه‌که‌م، عومره‌ش هه‌ندیك ده‌لێن: بۆ جاری یه‌که‌م هه‌ر فه‌رزه، به‌لام هه‌ندیك ده‌لێن: سوننه‌ته، به‌لام بۆ جاری دووهم هه‌م چه‌ج و

(۱) هه‌روه‌ها بپروانه: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج (۲)، ص (۱۶۴)، که گوتوویمتی (واختلفوا من المراء بذلك ؟ فقيل: أخبار اليهود والنصارى الذين أمر محمد).

هه‌م عومرپه‌ش سوننه‌تن، جا ده‌فه‌رموی: که‌سی‌کیش خیری زیاده‌بکات، ئه‌وه بی‌گومان خوا سوپاس‌گوزاری زانایه، واته: خوا سوپاسی ده‌کات و پاداشتی ده‌داته‌وه به‌چاکتر له‌کردمه‌که‌ی خۆی، وه‌ خوا زاناشه‌ دمرانی هه‌ر که‌سه به‌ چ نیه‌تیک دمی‌کات و چۆنی ده‌کات و، چه‌نده ئیخلاصی هه‌یه و چه‌نده به‌ ڕیکی کردوو‌یه‌تی و شایسته‌ی پاداشتی چاکه‌یه، ئنجا دیته‌ سه‌ر باسی ئه‌وانه‌ی ئایه‌ته‌کانی خوا ده‌شارنه‌وه و به‌لگه‌کانی دینی خوا و ڕینمایی‌یه‌کان دینی خوا له‌ خه‌لک ده‌شارنه‌وه، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْكِتَابِ وَالْهَدْيَ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ﴾، واته: بی‌گومان ئه‌وانه‌ی که‌ ئه‌و به‌لگانه‌ ده‌شارنه‌وه وه‌ ئه‌و ڕینمایی‌یه‌ ده‌شارنه‌وه، دوا‌ی ئه‌وه‌ی بۆ خه‌لکیان ڕوونکردوو‌نه‌وه له‌ کتییی خۆماندا، (کتییی خۆمان واته: قورئان و هه‌موو ئه‌و کتیبانه‌ی که‌ خوا ناردوو‌نی بۆ پی‌غه‌مبه‌رانی دیکه‌ش)، هه‌ندیک گوتوو‌یانه: مه‌به‌ست لی‌رده‌ا خاوه‌ن کتیبه‌کانن که‌ نیشانه‌کانی پی‌غه‌مبه‌ریان ده‌شارده‌وه ﷺ، به‌لام زانایان وه‌ک بنچینه‌یه‌ک دایانناوه‌ ده‌لێن: (الْعِبْرَةُ بِعَمُومِ الْمَعْنَى وَلَيْسَ بِخُصُوصِ السَّبَبِ)، واته: ده‌بی سه‌رنجی گشتگیری مانا بلری، نه‌ک تایبه‌تمه‌ندیی هۆی هاتنه‌خوار، ئه‌وه بنچینه‌یه‌ بۆ هه‌موو ئه‌و به‌سه‌ره‌هاتانه‌ی باس ده‌کرین، وه‌ک هۆی هاتنه‌ خوار دوه‌ی ئایه‌ته‌کان، بۆ نموونه: ئایه‌تیک دمرباردی هاوه‌لێک هاتۆته‌ خوار، ئه‌وه هه‌ر تایبه‌ت نیه به‌وه‌وه‌و ته‌ماشای ماناکه‌ی ده‌کری به‌گشتی، ئه‌م ئایه‌ته‌ش ڕه‌نگه به‌ پله‌ی یه‌که‌م ئه‌وکاته مه‌به‌ست پێی ئه‌وانه‌بی که‌ نیشانه‌کانی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ده‌شارنه‌وه که‌ خوا له‌ کتیبه‌کانی پێش قورئاندا خستوو‌نیه ڕوو (وه‌ک له‌ دهرسی رابردوو‌دا باسمان کرد که‌ له‌ ته‌هورات و ئینجیل و زه‌بووردا باسی نیشانه‌کانی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ کراوه)، به‌لام ئیستا ته‌نیا خاوه‌ن کتیبه‌کان ناگریته‌وه، به‌لگو زانایانی مسو‌لمانانیش ده‌گریته‌وه، ئه‌گه‌ر بێت و ئه‌وه‌ی که‌ خوا له‌ قورئاندا ناردوو‌یه‌ته‌ خوار، له‌ به‌لگه‌ ڕۆشنه‌کان و له‌و هیدایه‌ت و ڕینمایی‌یه‌ که‌ بۆ خه‌لک ناردوو‌یه‌تی، بی‌شارنه‌وه، له‌ ترسی سته‌مکار و زالمه‌کان و په‌نهانی بکه‌ن، ئه‌وه هه‌ر هه‌مان سزاو هه‌مان هه‌ره‌شه، که‌ خوا له‌ خاوه‌ن کتیبه‌ پێشووه‌کانی کردوه،

زانايانى مەسئۇلمانىش دەگىر تەو، بەلكو چاكتىرىش دەيانگىر تەو، بۇچى؟ چۈنكە ئۆممەتى پېغەمبەر ﷺ چاكتىرىن ئۆممەتن و دەبى لى خەلىكى چاكتىرىن و، زانايەكانىش دەبىت چاكتىرىن و پابەندىرىن لى زانايانى ئۆممەتەكانى دىكە، جا دەفەرمۇي: ئەوانەى ئايەتەكانى ئىمە دەشارنەو دە بەلگە رۇشن و رېنمايىەكانى ئىمە دەشارنەو، دواى ئەو دى بۇ خەلىكىمان روونگىر دوونەو لى كىتېبى خۇماندا ﴿أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ﴾، ئا ئەوانە خوا نەفرىنيان لى دەكات، وە ھەرچى نەفرىنكەرە نەفرىنيان لى دەكات، ديارە ھەر نەفرىنى خواش بەسەو خوا نەفرىن لى ھەر شىك بىكات ئەو دوورى دەخاتەو لى دنيا و قىامەت لى رەحمەتى خۇي و، لى ھەموو بەخشىكى خۇي بېبەشى دەكات، بەلام خوا ﷺ دىرىخستەو كە ھەموو دروستكراوەكان لى گەل خۇي خۇيان و بەدىھىنەرى خۇيان دان و لى گەلى ھاو ھەلۇيستن و، خوا چى بىفەرمۇي جىبەجى دەكەن و لى لانادەن. دوايى خوا ﷺ كىلورۇژنەيەك دەكاتەو، دىروويەكى خىردەكاتەو، بۇ ئەوانەى كە رېيان لى تىگچەو خۇيان فرۇشتەو لى بىرانبەر تەمايىك و، لى بىرانبەر بىرژەندىيەكە ئايەتەكانى خۇيان شار دۆتەو، شىرىعەتى خۇيان پەنھان كىردەو، ماستاويان بۇ طاغوت و زالىم و فىرەونەكان كىردەو، بەلام دەيانەو بىگىر تەو، خۇي بە بەزىي پەرومردگار دىرگايان لىدەكاتەو دەفەرمۇي: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا﴾، جگە ئەوانەى كە دەگىر تەو چاكسازى دەكەن، ئەگەر تا ئىستا بە ھۇي شار دىنەو ئايەتەكانى خواو خراپەكارىيان كىردەو، لىمەودوا چاكسازى دەكەن، وە ئايەتەكانى خوا رووندەكەنەو ﴿فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾، ئا ئەوانە من دەگىر تەو سىريان، واتە: تۆبەيان لى وىر دەگرم و قەبووليان دەكەمەو وەك بەندى خۇم، وە من تۆبە وىرگىكى زور بەخشندەم، بىراستى خوا تۆبە وىرگىكى بەخشندەم، ئەگەرنا دىبوو ھىچ كاتىك لى كەسىك كە خوا بەھرمەندى كىردەو لى ھىدايەتى خۇي و، شارمىزى كىردەو لى كىتېبى خۇي و لى شىرىعەتى خۇي و، بىر زى كىردەو بەو كە زانىارى شىرىعەتى خۇي پىداو، كەچى تەماشا دەكەى بازىرگاني پىدەكات و

مامەلەي پىۋە دەكات، دەبوو خوا قەت لىي خوش نەبىت، بەلام خوا تۋبە وەرگىكى بە خىشندەيە. ئىنجا باسى سەردىنجامى كافىرەكان دەكاتو، دىفەرەمۇي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾،

بىگومان ئەوانەي بىبىروان وە دەمرن لە حالىكىدا كە كافىر، (واتە: بە كافىرى دەمرن) ئا ئەوانە نەفرىنى خايران لەسەردە نەفرىنى فرىشتەكانيان لەسەردە، وە ھى تىكراي خەلىكان لەسەردە، وەك گۆتم ھى تىكراي خەلىكى ئەگەر لە قىامەتدا، ئەگەرنا لە دنيادا ديارە كە ئيمانداران نەفرىن لە كافىران دەكەن، بەلام خۇ كافىران بۇخۇيان نەفرىن (لَعْنَةُ) لە خۇيان ناكەن، مەگەر مەبەست پىي ئەوھىي كە خانەكانى لەشيان و گەردىلەكانى لەشيان ئەوانىش ھەر نەفرىنيان لى دەكەن، كە خوا ﷻ لە چەند ئايەتلىكدا باسى كىردو: ھىچ شىي نىيە كە خوا بە پاك نەگىرئ، وە ھىچ شىي نىيە كە ستايىشى خوا نەكات، وە ھىچ شىي نىيە كە بى فەرمانىي خوا بىكات، ھەموو دروستكاروھەكان بە زمانى حال پەروەردگارىتى خايران قەبوولە، وە ديارە بە پىچەوانەش ھەر كەسىك پەروەردگارىتى خاى قەبوول نەبى، وە رقى خاى ھەلساندبى، وە خاى توورە كىردبى، ئەوانىش ديارە نەفرىنيان لى دەكرىت، جا دىفەرەمۇي: ﴿خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾، بە ھەمىشەيى تىيدا دەمىننەو، لە كوئىدا؟ لە سىاقى ئايەتەكاندا ديارە كە لە ئاگىردا دەمىننەو، لە دۆزەخدا بە ھەمىشەيى و ئازارىيان لەسەر سووك ناكىرئ، وە نە مۆلەت دەمرىن و نە دوا دەخرىن، نە چاوپروانيان دەكرى و نە بە چاوى رەھىم و بەزەمىش تەماشايان دەكرىت.

چەند مەسەلەيەكى گىرنگ

مەسەلەي يەكەم: چۆنەتى پەيوەست بوونى ئەم ئايەتە ﴿إِنَّ الصِّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ

شَعَائِرِ اللَّهِ﴾، لەگەل ئايەتەكانى دواى خۇي و ئايەتەكانى پىش خۇي .. لەوبارەو دەمەوى شىكتان بۇ باس بىكەم، جارى بەنسەت ئايەتەكانى پىش خۇي

موناسەبە و پەيۋەندىيان ئاشكرايە، خوا ﷺ لە ئايەتەكانى پېشىدا باسى قىبلەى كرد، صەفا و مەروەش ديارە دوو شاخۇلكەن لە نزيك كەعبەو، بەو موناسەبەتەو خەى تاك باسى كردو، كە ئەوانىش دوو درووشم و نىشانەى شەرىعەتى خوان، بەلام وەك بىچىنەيەكى گشتى من دەمەوى ئەو بەلىم: كە ئايەتەكانى قورئان ھەرچەندە بە دۇنيايى يەو ھەموو وەك ئالغەى زنجىر يەكتر دەبەستەو، بەلام مەرج نىە رېزبەندى بابەتەكانى بەو شىۋەيەى، بۇ وىنە: ئىنسان كىتەبىك دەنووسى، باسى پاك و خاۋىنى دەكات لە فەسلىكدا، دوايى باسى نوپۇز دەكات، دوايى باسى زەكات دەكات، دوايى باسى جىھاد دەكات، دوايى باسى مامەلەو ھەلسوكەوت دەكات ... ھتە، بەلام خوا ﷺ ئايەتەكانى قورئانى وا دانەناو، بۇچى؟ لەبەر ئەو كە خوا ﷺ زانىۋىەتى كە ژيانى ئىنسان ئاوا نىە، كە ئىنسان لە شوپىنك ھەر سەرگەرمى پاك و خاۋىنى بىو، لە شوپىنك ھەر خەرىكى نوپۇزىو، لە شوپىنك ھەر خەرىكى جەنگ و جىھاد بىو، بەلكو ژيان تىكەلە، لە كاتىكدا كە تۇ خواپەرسىتى دەكەى، مەسەلەيەكى كۆمەلەيەتى دىتە پىش، وە لەكاتى يان سەرگەرمى سەردانىكى كۆمەلەيەتەىدا، نوپۇز دىتە پىش و دەبى نوپۇز بىكەى، وە ئىستا سەرگەرمى بەرپۇزۇو بوونىن و خەرىكى تەفسىر كەردى قورئانىشىن و ئايەتەكانى خەى پەروەردگار شى دەكەينەو، پەنگە ھەر دواى ئەو مەۋانىكەمان بىو بەخىرى دىنن، ياخود خەلىك دەعوەت دەكەين، كەواتە: ژيان بۇخەى تىكەلەو ئەو مەنىە نوپۇز لەلەيەك بىو ئەو ىدىكە لەلەيەك، بەلكو ھەموو شەكان تىكەلەن و پىكەو، بۇيە خوا ﷺ لە قورئانى خۇيدا بابەتەكانى ھەموو لىكداو، چۈنكە ژيانىش لىكراو و لە راستى ژيان بۇ خەى ئەو پارچە پارچە كەردن و بەش بەش كەردەى كە ئىمە بۇ خۇمان دىكەين بە شىۋەى تىۋرى، ژيان بە عەمەلى وانىە، بەلكو ژيان بە عەمەلى ئاۋىتەيەو تىكەلە.

مەسەلەى دووم: خوا ﷺ شاردنەو ئايەتەكانى خەى بە تاۋانىكى يەكجار بىرەزاو ترسانك وەسەف دەكات، وە ئەوانەى ئايەتەكانى خوا دەشارنەو ئەو بەلگە روون و رېنەمەيانەى لە قورئاندا بەرجەستە دەبن دەيانشارنەو،

سزايەكى بۇ دىارى كىردوون ئىنسان، لە ھەژمەتانى بەدەنى موچرگەى پىدادى، ئاخىر سزا لەو ھەژمەت گەورەتر كە خوا بەو ھەموو گەورەيەى خۇى بىفرموى: من لەعنەت دەكەم لە كەسىك دواى ئەو بەلگەكانم بۇ خەلك رپوونكر دۆتەو لە كىتیبى خۇمدا لىيان پەنھان بكەن و لىيان ژىر لىو بخەن، وە لە كەسىك كە رپىنمايى و ھىدايەتى خوا بە خەلكى رانەگەيەنى، ھەرچەندە دەشزانى خواش رپوونى كىردۆتەو لە كىتیبى خۇيدا، سزا لەو ھەژمەت گەورەتر كە خواى زاناو تانا لەعنەتى لىبكات و فرىشتەكان لەعنەتى لى بكەن و ھەرچى لەعنەتكەرە لەعنەتى لىبكات؟! بەراستى سزا لەو ھەژمەت نەبى، چونكە گوناھىش لەو ھەژمەت نەبى.

دىارە ھەربۆيەش (أبو هريرة) خوا لىي رازى بى لەو بارەو گوتوويەتى: {لَوْلا آيَاتَانِ أَنْزَلَهُمَا اللَّهُ فِي كِتَابِهِ مَا حَدَّثْتُ شَيْئاً أَبَداً: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ...﴾ (البقرة، وقوله ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ...﴾ (آل عمران} رواه البخاري: (۷۳۵۴)، ومسلم: (۲۴۹۲)، وأحمد والترمذي وابن ماجه.

مەسەلەى سىيەم: خوا ﷺ باسى تۆبەكردى ئەوانە دەكات كە تا ئىستا ئايەتەكانى خوايان شار دۆتەو، سى شتيان بۇ دادەنى:

يەكەم: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾، دەبى بگەرپىنەو بۇ لای خوا كە تا ئىستا لە خوا دووربوون بىنەو بۇ لای خوا، ئەسلى وشەى (توبة) واتە: (رجوع)، (تاب) واتە: (رجع) گەرپايەو تا ئىستا سەرمپوى كىردوم بەولايىدا رپوشتەو، بە دواى طاغوت و فيرەونەكاندا رپوشتەو دىنى خۇى بەوان فرۇشتەو، بەلام لەمەولا بگەرپىتەو بۇ لای خوا.

دوووم: ﴿وَأَصْلَحُوا﴾، تا ئىستا چەندەى تاوان كىردە بەھوى شار دىنەو ئايەتەكانى خواو پەنھان كىردىنەو، لەمەو دوا چاكسازى بكات و چەند

كەسى تىكدان، بىنى راسىيان بىكەتە وەو چەند كەسى سەر لىشىۋاندوون، بىنى بۇيان رۇش بىكەتە وە.

سىيەم: ﴿وَبَيْنَا﴾، ئىجا ئايەتەكان كە تا ئىستا شاردوونىيە وەو ژىر لىۋى خىستوون، بىنى رۈونىيان بىكەتە وە، ئا ئەوانە شايستەى ئەو وە دەبن بە رەحم و بەزدىي خواو، بىگومان خوا تۇبە وەرگىكى بەخىشندىيە.

مەسىلەى چوارەم: كە دەفەرمۇى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ

لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾، ئەوانەى كافر بوون و بە كافرايەتتىش مردوون، نەفرىنى خواو فرىشتەكان و تىكرى خەلىكان لەسەرە، ئەمە دوو لىكدانە وەى ھەيە، چونكە يەككى بۇى ھەيە بلى: خۇ كافرەكان لەعنەت لە خۇيان ناكەن؟! بۇچى تەنیا نەيفەرمو وە: لەعنەتى ئىماندارانىان لەسەرە؟ ئەو وە دوو لىكدانە وەى ھەيە:

يەكەم: دەگونجى مەبەست پىي قىامەت بى، واتە: لە قىامەتى خوا نەفرىنيان لىدەكاتو، فرىشتەكان نەفرىنيان لى دەكەن و، بۇخۇشيان نەفرىن لە خۇيان دەكەن، لە خۇيان بىزار دەبن.

دووم: واتايەكى دىكەى ئەو دىيە كە گەردىلەكانى كە جەستەيان لىيان پىكەتە وە، وە خانەكانى كە لەشيان لىيان پىكەتە وە، نەفرىنيان لىبەن، بەپىي سىياقى ئەو ئايەتەنى كە خوا ﷻ دەپخاتەر و: ھىچ شتىك نىيە لە بوونە وەردا خوا بە پاك و بە دوور نەگرى، لە ھەموو عەيب و كەم و كورپىيەك، وە ھىچ شتىك نىيە كە ملكەچى نەبىت.

مەسىلەى پىنچەم: ئەو دىيە كە خوا ﷻ دەفەرمۇى: ﴿لَا يُخَفِّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ

يُظْرَوْنَ﴾، بىرپوايان لە دۇزەخ دا ئازارىيان لەسەر سووك ناكرى و چا وەرپوانىشىيان ناكرى، لىرەدا مەبەستم ئەم رەستەيەيە: (ئازارىيان لەسەر سووك ناكرى)، ھەندىك لە توپۇرموانى قورئان دەلىن: كاتىك كە ئىنسان زۇر لە دۇزەخدا دەمىنىتە وە، پىۋەى رادى، واتە: ئەو ئازارو ئەشكەنجەيەى لەلا

دەبىتە شىئىكى ئاسايى و ورده ورده ئازارەكەى كەم دەبىت !! بەلام خوا ﷻ لە سوورەتى (النساء) دا ئەو گرى كوپرىدەمان بۇ دەكاتهو، كە دەفەرموى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كَلَّمًا تَنْجَبَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ۵۶. واتە: بىگومان ئەوانەى بىبىروان بە ئايەتەكانى ئىمە، لەمەودوا دەيانخەينە نىو ئاگرىكەو، ھەركات پىستەكانيان كولى (واتە: پىستيان برژاو دامالرا) پىستى دىكەيان بەبەردا دەكەين، بۇ ئەودى كە بەردەوام ئەو ئازارە بچىژن.

دىارە ئەمىش ئىعجازىكى عىلمى تىدايە، چونكە ئەو دەمارانەى كە ھەست بە ساردىي و گەرمى دەكەن لە پىست دان، جا كاتىك كە پىست دەسووتى، ئىنسان زۆر ھەست بە ئازارى سووتانەكە ناكات، بۆيە خوى كاربەجى پىستەكەيان بۇ نوى دەكاتهو، بەو پىيە ھەركاتىك كە پىستەكانيان سووتا، خوا ﷻ پىستى دىكەيان بەبەردا دەكاتو بۆيان دروست دەكات كە ئىمە نازانين ئەو چۆنە؟ بۇ ئەودى كە بەردەوام وەك يەكەمجار ئەو ئازاروئىشە بچىژن، كە لە دۆزەخدا بۆيان دانراو.

مەسەلەى شەشەم: زانايان دەربارەى حوكمى نەفرين كردن (لَعْنَةُ) لە ھەرشىك، باسيان كەردەو ھەموويان لەسەر ئەو يەك دەنگن كە دروستە بەگشتى نەفرين لە كافران بكرىت، ھەروەك خوا ﷻ ھەرموويەتى نەفرين لە كافران، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا﴾ ۶۴. الأحزاب، وە ھەرموويەتى نەفرين لە زالمان: ﴿...أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ ۱۸. ھود، بەلام ئايا بۇ كافرىكى ديارىكراو دروستە يان نا؟ زانايان لىردا راجىايان ھەيە، وە زۆربەيان بەدروستى نازان و ھەندىكىشيان بە دروستى دوزان، بەلام من پىم وايە بۇ كافرىكى ديارىكراو كە جارى لە ژيان دايە، دروست نىە، يان بەلای كەمەو پەسند نىە نەفرين و لەعنەتى لى بكرى، چونكە نازانين سەرنجامو كۆتايىيەكەى چۆن دەبىت، وە بەراستىش ئەدەبىكى ئىسلامىيە كە ئىنسان بەپىي

توانا خۆى لە بەکارهێنانى وشەى لەعنەت بپارێزى، چونکە ئەگەر ئێمە تەنانهت يەكجار لەعنەت لە (ئىبلىس) یش نەکەین، خوا ﷻ موخاسەبەمان ناکات، مەگەر ئەودى لە ئايەتەکاندا خوا فەرمووویەتى، بەلام ئەگەر نەفرین کردنەکە لە شوێنى خۆیدا نەبێ، ئەو گوناخیکى زۆر گەورەیه، هەتا لە فەرمایشتى پێغەمبەردا هاتووە ﷺ: کاتێک کە يەكێک لەعنەت لە شتێک دەکات، ئەو لەعنەتە دەگەڕێ لە ئاسمان و لە زەویدا، ئەگەر ئەو شتەى، يان ئەو کەسەى کە نەفرینەکەى بۆ نێردراوە، شایستەى ئەو نەفرینە نەبوو، ئەوا دەگەڕێتەووە بۆ خاومەنەکەى، کەواتە: پێویستە ئینسان زۆر خۆى بپارێزى لە بەکارهێنانى وشەى لەعنەت پێغەمبەر ﷺ لەوبارەووە فەرمووویەتى: { (لَا يَرْمِ رَجُلٌ رَجُلًا بِالنِّسْقِ وَلَا يَرْمِيهِ بِالْكُفْرِ إِلَّا ارْتَدَّتْ عَلَيْهِ إِنَّ لَمْ يَكُنْ صَاحِبَهُ كَذَلِكِ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٢١٤٦٣)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٦٠٤٥)، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: هیچ پیاویک وشەى (فاسق) بۆ پیاویکى دیکە بەکارناهیێنێ، وە وشەى (کافر) ی بۆ بەکارناهیێنێ، مەگەر بخۆى دەگەڕێتەووە، ئەگەر خاومەنەکەى وانەبێ.

مەسەلەى حەوتەم: کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ

لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾، يان لە ئايەتەکەى پێشیدا کە فەرمووی:

﴿ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَالنَّاسُ أَجْمَعُونَ ﴾، بۆیە خوا ﷻ وە هەموو

لەعنەتکەرەکان لەعنەت دەکەن لە ئینسانی کافر، لەوانەى کە ئايەتەکانى خوا بەنرخیکى کەم دەفرۆشن، وە دىيانشارنەووە وە دىيانگۆرن، چونکە ئەووە دەبیته هۆى چەواشەکردنى خەلك و لەپراستیدا کوفرى ئینسانی زاناو شاردنەووەى ئەو بەلگە رۆشانهى کە خوا ناردوونیه خوار لە کتیبەکانیدا، وە شاردنەووەى رێنموونى و هیدایەتى خوا، دەبیته هۆى زەرەرو زیانیك کە هەموو دروستکراوەکان لێى زەرەرمەند دەبن، وەك خوا ﷻ باسى کردووە، بۆ وێنە: لە

سوورەتى (الروم) دا دەفەرموێ: ﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي

النَّاسِ ... ﴾ (٤١) الروم، واتە: خراپەو ئاشووب تەپرو وشكى گرتەووە بەهۆى

كردەوھى خەلىكى، وە لە فەرمايشتەكانى پىغەمبەردا ﷺ ھاتوھ كە كاتىك گوناح دەكرى، ئەو گوناح و تاوانە كارىگەرى سەلبىي ھەيە بۆ سەر ھەموو زىندەوھران، بەلكو بۆ ئەو دەورووبەرە ھەمووى، وە بە پىچەوانەوھ كاتىك كە طاعەتىك دەكرى، دروستكراوھكان ھەموويان تەفاعولى ئىجابىيان دەبى لەگەل خاوەنى ئەو طاعەتەداو، لەگەل ئەو چاكەيەدا، بۆيە خوا ﷻ نەفرىنەكەى گشتگىر كردوھو رايگەياندوھ كە ھەموو دروستكراوھكانى خوا، نەفرىن لە ئىنسانى بىپروا دەكەن، وە لە كەسانىك كە ئايەتەكانى خوا ئەو دەستوورو ياسايانەى كە خوا ناردوونى لە كىتەبەكەى خۆيداو روونى كردوونەوھ، دەشارنەوھ، چونكە ھەموو دروستكراوھكانى خوا زەرەرمەند دەبن، بەھۆى بىلاوبوونەوھى كوفرو شارەندەوھى ھەقەوھ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له نۆزه كۆمىلايه تىپهكان له كەلتەن

www.alibapir.com

English - عربي - كوردی

علي بابير / AliBapir

علي بابير / AliBapir

كه نالی

پاڤه ياندنی مهكتهبی ماموستا علي بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

علي بابير / AliBapir

Whatsapp

Telegram

Phone

QR Code 1

QR Code 2

QR Code 3

پاڤه ياندنی مهكتهبی ماموستا علي بابير

دەرسی سی و سیهه

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە نایهتی ژمارە (١٦٣ تاكو ١٦٧) دەگرێتە خۆی، واتە پێنج (٥) نایهت، لەم پێنج نایهتەدا خوا ﷻ سەردەتا باسی یەكتایی خۆی دەكات، پاشان باسی بەلگە و نیشانه کانی پەرودەرگاریتی خۆی دەكات و دە (١٠) نیشانه و بەلگە دەخاتە ڕوو، دوایی باسی هەلۆیستی هاوبەش بۆ خوا دانەرمان و بێ برۆیان دەكات، کە چۆن لەگەڵ خوا یان لەجیاتی خوا، هەندێ شتی دیکە دھمەستن و وەك خوا خوشیان دەوێن و بەندایهتیان بۆ دەكەن، دوایی باسی سەمەرجامی ئەوانە دەكات کە پەڕەوپیان لێدەکرێت، هەروەها ئەوانە کە شوێنیان دەكەون، وە بۆیان دەبنە دار و دەستە و بۆیان دەبنە دەست و پێ.

﴿ وَاللَّهُمَّ إِلَهُ وَحْدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ (١٦٣) إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ رَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا كُنَّا نَدْرِي فَنَتَّبِعَ لِمِثْلِهِمْ كَمَا تَبَرَّأُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

ماناى وشە بە وشەى ئايەتەكان

((وہ پەرستراوتان یەك پەرستراوہ، جگہ لەو هیچ پەرستراونین، بە بەزمی بەخشندەییە ﴿۱۶۳﴾ بەراستی لە دروستکرانی ئاسمانەکان و زەوی و جیگۆرکەى شەوو و رۆژان داو، ئەو کەشتیانەدا کە بە جوړى سوود بەخەلکی دەگەییەن، لە دەریدا دەرۆن، وە ئەو ئاوەى خوا لە ئاسمانەوہ ناردوویەتە خواری، وە پاش مردن زەوی پێ زیندوو کردۆتەوہو لە ھەرجۆرە زیندەوهریکی تیدا بلاوکردۆتەوہ، وە جوړاو جوړکردنى بایەکان و ئەو ھەورەى کە لەنیوان ئاسمان و زەویدا رامکراوہ، نیشانە ھەن بۆ کەسانیک کە بھامن ﴿۱۶۴﴾ وە کەسانیک لە خەلکی ھەن، کە جگہ لە خوا ھاوتایانیک دەگرن، وەك خۆشویستنى خوا خوشیان دەوین، بەلام ئەوانەى ئیمانیاں ھیناوە خۆشەویستییاں بۆ خوا توندترە، وە ئەگەر ئەوانەى ستەمیان کردوہ، دەیانبینی کاتیك کە ئازارى دۆزەخ دەبینن، کە ھیز ھەمووی ھى خوايەو ئازارى توندی ھەيە {بۆ ستەمکاران، بیگومان زۆر پەشیمان دەبنەوہ} ﴿۱۶۵﴾ کاتیك کە پەپرەوی لیکراوہکان حاشا لە شوینکەوتووہکانیاں دەکەن و ئازار دەبینن، وە پەپروندیەکانیاں لەنیواندا دەپچرپیت ﴿۱۶۶﴾ وە ئەوانەى شوینکەوتوو بوون دەلین: خۆزگە ئیمەش نۆرمیەکمان ھەبووایە (واتە: ئیمە بووباین بە سەرکردەو ئەوان شوینکەوتوو) کە حاشایان لى بکەین، وەك چۆن ئەوان حاشایان لیکردین، وە ئاوا خوا کردەوہکانیاں پێشان دەدات کە مایەى غەم و پەژارەیانە، وە لە ئاگریش دەر باز نابن ﴿۱۶۷﴾)).

شیکردنەوہى ھەندیك لە وشەکان

(إِلَهَ): ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، خوا ﷻ لەم رستەيەدا سى جار وشەى (إِلَهَ)ى دووبارە کردۆتەوہ، (إِلَهَ) (إِسْمٌ لِّكُلِّ مَعْبُودٍ) ناوہ بۆ ھەر پەرستراویك، چ بە ھەق پەرستری کە تەنیا خوايە، چ بە ناھەق

بىھەرستىرى كە ھەموو ئەو شتانەن كە لەجىياتى خوا يان لەگەل خوادا دىھەرستىرىن، ھەر لە دارو بەردو گىاۋگۆل و مشك و مارمۇد بگرە، ھەتا خرۆكە و مانگو ئەستىردەكان، ھەواو ئارمزوو، پارمۇ پوول و سامان، طاغووتەكان و ھەر شتىكى دىكە كە لەجىي خوا دىھەرستىرى، وەك خوا خۆشەدووستىرى و بەگەورە دەگىرى و مى بۆ كەچ دەكرى، وە وشەى (إِلَه) لە (إِلَه فُلَانٌ يَأْلُهُ إِلَاهَةٌ: أَي عَبْدٌ يَعْبُدُ عِبَادَةً) لەمۇدە ھاتود، واتە: پەرستى، دىھەرستى، پەرستى، (إِلَاهَةٌ يَعْنِي عِبَادَةً) يان لە (إِلَه) دودە ھاتود، بە ماناى (تَحْيِير) سەرسام بوو، ياخود لە (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) دودە، ھاتود، بە واتاى (احتجب)، پەنھان بوو، چونكە خوا ﷻ پەنھانە.

(وَأَخْتَلَفَ): واتە: جىاوازىي، بەلام لىردەدا بەواتاى جىي يەكدى گرتنەودىيە، يان جىگۆرپكە، جىگۆرپكەى شەوو رۆژ، وە دەشگونجى بە واتاى جىاوازىيش بى، چونكە رۆژ لە شەو جىايە و شەویش لە رۆژ جىايە، (اِخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ: أَي مَجِيءُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا خَلْفَ الْآخَرِ وَتَعَاقُبُهُمَا) ھەركامىكىان بەدوای ئەوى دىكەدا دى.

(وَالْفُلُكُ): لىردەدا بەواتاى كۆى كەشتىيەكانە، چونكە وشەى (فُلُك) لە قورئاندا بەماناى يەك كەشتى دىت، وە بە ماناى (كۆش دى، كەشتىيەكان، بۆ وىنە: لىرە دەفەرموى: ﴿وَالْفُلُكُ الَّتِي جَعَرَى﴾، خوا بە مىنە (مُؤَنَّث)ى ھىناوە چونكە كۆيە، واتە كەشتىيەكان، بەلام لە شوئىنى دىكەدا خوا ﷻ (فُلُك)ى ھىناوە بەتاك، بۆيە راناوى نىرىنە (مُذَكَّر)ى بۆ بەكارھىناوە، (الْفُلُكُ: السَّفِينَةُ وَيُسْتَعْمَلُ ذَلِكَ لِلْمُفْرَدِ وَالْجَمْعِ، وَالْفُلُكُ مَجْرَى الْكَوَاكِبِ)، (فُلُك): ئەو سوورپگەيەيە كە خرۆكەكان تىيدا دەسوورپنەو، وە (فُلُك): ھەم بەواتاى يەك كەشتى دى، ھەم بەواتاى كۆمەلە كەشتىيەكىش دى، ئىيە بەپىي سىياقى ئايەتەكان بۆمان دەرەكەوى كە مەبەستى تاكە ياخود كۆيە.

(وَبَثَّ): (أَصْلُ الْبَثِّ: التَّفْرِيقُ وَإِثَارَةُ الشَّيْءِ كَبَثَ الرِّيحُ الثَّرَابَ، وَبَثَّ النَّفْسَ مَا انْطَوَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْغَمِّ) ئەسڵی وشە (بَث) واتە: لێک بۆ وێستێوە و هەڵستاندنی شتێک لە شوێنی خۆی، وەک چۆن با گۆل و تۆزو خۆل هەڵدەستێنی، یاخود ئینسان ئەو غەمە لە دەلی دایە بۆ وێستێوە بۆ کەسێکی باس دەکات.

(دَابَّةٌ): (الدَّبُّ وَالِدَيْبٌ: مَشْيٌ خَفِيفٌ) واتە: ڕۆیشتنێکی لەسەرەخۆ (وَلَفْظُ الدَّابَّةِ يُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ حَيَوَانٍ) وشە (الدَّابَّة) بەکار دێت بۆ هەر زیندەدوورێک و بۆ هەر شتێک کە لەسەر زەوی بڕوا جا ئینسان بێ، زیندەدوور بێ، ئاژەل بێ، هەرچی بێ.

(وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ): واتە: جوۆراو جوۆرکردنی بایەکان، هەر جارە لە شوێنێکەو هەڵدەکەن، هەندێکیان نەرم و هەندێکیان توند، هەندێکیان هەور دینن، هەندێکیان گۆرگیاو دارەکان موتوور بە دەکەن. (الصَّرْفُ: رَدُّ الشَّيْءِ مِنْ حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ، أَوْ إِبْدَالُهُ بِغَيْرِهِ)، واتە: (صَرَفُ) ئەو مەیه کە شتێک لە حالیکەو بۆ حالیک بگۆڕی، یاخود بگۆڕی بە شتێکی دیکە، (يُقَالُ صَرَفْتُه فَاَنْصَرَفَ) گۆڕیم و ئەویش لاچوو، (وَالْتَّصْرِيفُ: كَالصَّرْفِ إِلَّا فِي التَّكْثِيرِ) (التَّصْرِيفُ): ئەویش هەر بە مانای گۆڕینە، بەلام مانای زیاتر دەگەیهێنێ و زیندەدوورێ تێدایە.

(الرِّيحِ): کۆی (رِيح) ه، (رِيَّاح) واتە: بایەکان (وَهُوَ الْهَوَاءُ الْمُتَحَرِّكُ، الْمُفْرَدُ لِبُعْدَابِ وَالْجَمْعُ لِلرَّحْمَةِ) هەوا کە دەجوولێ پێی دەگوترێ (رِيح)، ئنجا لە قورئاندا وشە (رِيح)، ئەگەر بە تاک هاتبێ بە زۆری بۆ ئازار و سزایە کە خوا دەینێری، بەلام کە بە کۆ بەکار دێ، مەگەر چۆن دنا هەر ڕەحمەت و بەرەکەتە ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ...﴾ (۴۴) ﴿الحجر﴾، واتە: بایەکانمان ناردووە گۆرگیا موتوور بە دەکەن، هەوران موتوور بە دەکەن، یان کە دەفەرموی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ (۴۶) ﴿الروم﴾، واتە: وە لە نیشانەکانی ئەو مەیه کە بایە موژدەدەرەکان دەنێری.

(وَالسَّحَابُ): واتە: هه‌وور.

(الْمُسَخَّرُ): (التَّسْخِيرُ: سَوْقُهُ إِلَى الْغَرَضِ الْمُخْتَصَّ بِهِ قَهْرًا)، واتە: شتیك لێ

بخوێی به‌رمو مه‌به‌ستێك كه تایبه‌ت بێ پێیه‌وه، به‌لام به‌ زۆر، (فَالْمُسَخَّرُ

هُوَ الْمُقَيَّضُ لِلْفَعْلِ) (مُسَخَّر): شتیكه ئاماده‌كراوه بۆ كارێك، وه‌ك خوا

ﷻ له باسی سواربوونی و لا‌خدا ده‌فه‌رموێ: ﴿... سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا

وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ (١٣) ﴿الزَّخْرَفَ﴾، واتە: پاکیی بۆ ئه‌و په‌روهرده‌گاره‌ی كه

ئهمه‌ی (واته: ئه‌و ئاژده‌له‌ی) بۆ ده‌سته‌مۆو را‌م‌كردووین كه ئێمه‌ توانامان

به‌سه‌ریدا نه‌ده‌شكا، ئه‌گه‌ر خوا بۆی ده‌سته‌مۆ نه‌كردبا‌ین.

(أَنْدَادًا): كۆی (نَدَّ)، (نَدَّ الشَّيْءُ: مُشَارِكُهُ فِي جَوْهَرِهِ، فَالْمِثْلُ كُلُّ مُشَارِكٍ،

فَكُلُّ نَدٍّ مِثْلٌ وَلَيْسَ الْعَكْسُ)، (نَدَّ) واته: شتیك كه وه‌ك شتیك بێ، به‌لام له

جه‌وه‌هه‌رو نی‌وهرۆ‌كدا وه‌ك ئه‌وه‌بێ، واته: (نَدَّ) و (مِثْل) مانایان لێك نزیكه،

وه‌ك یه‌كه‌بوونی دوو‌شت، به‌لام (نَدَّ) زیاتر مانای هاوكوفیی و هاوتایی

ده‌گه‌یه‌نی، بۆیه هه‌موو (مِثْل) یك (نَدَّ)، به‌لام به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ نا.

(تَبَرًّا): واته: حاشای كرد، (أَصْلُ الْبُرِّ وَالْبِرَاءَةِ وَالتَّبَرِّي: التَّقْصِي مِمَّا يَكْرَهُ

مُجَاوَرَتُهُ) ئه‌سه‌لی وشه‌ی (الْبُرِّ وَالْبِرَاءَةِ وَالتَّبَرِّي) بریتیه له خو

دوو‌رگرتن له شتیك كه پێت ناخۆش بێ لێت نزیك بێ (هاوسێیه‌تی ئه‌وت

بێ ناخۆش بێ) وه‌ك خوای په‌روهرده‌گار ده‌فه‌رموێ: ﴿بِرَاءَةً مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (١) ﴿التَّوْبَةِ﴾، واته: (ئهمه) دوو‌ریی گرتنه له

خو‌او له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ (حاشا‌کردنه) بۆ ئه‌و هاوبه‌ش بۆ خوا

دانهرانه‌ی كه په‌یمانتان له‌گه‌ڵیاندا هه‌یه (وه‌ پابه‌ندنێن به‌ په‌یمانه‌كه‌وه).

(الْأَسْبَابُ): كۆی (سَبَبٌ)، (سَبَبٌ) واته: هۆ (وَالسَّبَبُ: هُوَ الْحَبْلُ الَّذِي يُصْعَدُ

بِهِ النَّخْلُ). (سَبَبٌ): له ئه‌سه‌لی زماندا بریتیه له‌و گوریسه‌ یان له‌و په‌ته‌ی

کە پێی سەر دەکەوی بۆ دارخورما (وَسُمِّيَ كُلُّ مَا يُتَوَصَّلُ بِهِ إِلَى شَيْءٍ سَبَبًا) هەر شتێک کە پێی بگهیه شتێکی دیکە، پێی گوتراوە (سَبَبٌ).

(کَرَّةٌ): واتە: (رَجْعَةٌ)، نۆرە، گەڕانە و مێهە (الْكُرُّ: الْعَطْفُ عَلَى الشَّيْءِ بِالذَّاتِ أَوْ بِالْفِعْلِ)، (كُرٌّ) واتە: گەڕانە و مێهە سەر شتێک وەک خودی ئەو شتە یاخود وەک ئەو کردە وە.

(حَسَرَاتٍ): کۆی (حَسْرَةٌ) و (حَسْرَةٌ) یەش، واتە: غەم و پەژاردنێکی زۆر، ئەویش لە چیه وە هاتووە؟ (الحَسْرَةُ: كَشَفُ الْمَكْبُوسِ عَمَّا عَلَيْهِ) پوڤاک ئەوەی کە لە سەریهتی هەڵی دێهە وە، پێی دەگوترێ: (حَسْرَةُ)، دەگوترێ: (حَسْرَةُ عَنِ الذَّرَاعِ) واتە: قۆڵم هەڵکردووە، باسکەم هەڵکردووە، بۆیەش غەم و پەژاردە وشە (حَسْرَةُ) ی بۆ بەکارهاتووە، وەک بڵێی ئەو ئینسانە توانای نامینی و توناکە هەموو دەروەت.

هۆی هاتنە خوارە وە ئایەتەکان

هۆی هاتنە خوارە وە ئەم ئایەتە کە دەفرموی: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ...﴾ {أَنْزَلَتْ بِالْمَدِينَةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ} ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ ﴿البقرة﴾، فَقَالَتْ: كُفَّارٌ قُرَيْشٍ بِمَكَّةَ: كَيْفَ يَسْعُ النَّاسُ إِلَهٌ وَاحِدٌ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ...﴾، (أسباب النزول للنيسابوري)، ص: (٣٢)، واتە: پێغه مەبر ﷺ لە مەدینە ئەم ئایەتە بۆ هاتە خوار ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾، واتە ئایەتی پێش ئەو ئایەتە کە باسی خوای پەر و مردگار دەکات، کافرە قورەیشییەکانی مەککە گوتیان: جا یەک پەرستراو چۆن دەفرا ی ئەو هەموو خەڵکە دێکە وێ، وەلامی هەمووان بەداتە وە کێشە هەمووان چارەسەر

بکات؟ خوا ﷻ ئەو نایەتەى دوایى ناردە خواری، کە باسى پەروەردگارىتى خۆى دەکات کە چەندە دەسەلاتى فراوانەو، چۆن فریای هەموو مەخلووقات دەکەوێ.

وہ (الواحدی)^(۱) یش دەلى: {لَمَّا نَزَّلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾، نَعَجِبَ الْمُشْرِكُونَ وَقَالُوا إِلَهٌُ وَاحِدٌ؟ إِنْ كَانَ صَادِقًا فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ...﴾ إلى آخر الآية {، واتە: کاتیک ئەم نایەتە هاتە خوار ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان بە سەر سۆرمانەو دەگوێیان: یەك پەرستراو! ئەگەر راست دەکات (واتە: موخەممەد) تەنیا یەك پەرستراو هەیه {و ئەو بت و صەنەمانەى ئیمە دەیانپەرستین هیچیان پەرستراو نین}، با نیشانەو بەلگەیه کەمان بۆ بێنى، خۆى بەرزیش ئەم نایەتەى ناردە خواری {کە باسى پەروەردگارىتى خۆى دەکات}.

مانای گشتی نایەتەکان

خوا ﷻ باسى یەکتایى خۆى دەکات، باسى تەنیا پەرستراویى خۆى دەکات، پاشان باسى تەنیا پەروەردگارىتى خۆى دەکات، وە باسى هەلوێستى ئیمانداران لە بەرانبەر یەکتایى خۆى و لە بەرانبەر پەرستراویتى و پەروەردگارىتى خۆیدا دەکات، ئەمەش ئەو دەگەیهنى، کە مەسەلەى یەکتایى خوا تاییبەت نەبوو بە قۆناغى مەكکەو، بەلى لە قۆناغى مەكکەدا زۆر جەختى لە سەر کراو و زۆر داگوکی لە سەر کراو، بەلام لە راستیدا مەسەلەى یەکتایى خوا ﷻ، بەتاییبەت کە نیومڕۆکى ئیمان و عەقیدە پێکێنى، وە مەسەلەى ئیمان و عەقیدە بەگشتى، لەبەر ئەو بى بناغەى مسوڵمانەتى و دیندارىیه، وەك چۆن لە قۆناغى مەكکەدا زۆر جەختى لە سەر کراو و زۆر باسکراو، بەهەمان شێوە لە قۆناغى مەدینەشدا زۆر باسکراو و بىر مسوڵمانان خراوتەو، خوا دەفەر مۆى: ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ

(۱) (أسباب النزول) للواحدى، ص (۲۵، ۲۶).

وَحَدُّ، پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراود، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، جگە لەو هیچ پەرستراوی دیکە نین ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾، بە بەزمیی بەخشنەمیه، لێردا دەمەوی شتێك بڵێم^(۱) کە بە داخەود زۆر لە وتاربێژەکان تییدا بەهەڵدا چوون، ئەویش ئەوێه کە وشە (الله) لەگەڵ (إِلَه) هەردووکیان بە خوا لێك ددەنەود، بۆ وێنە: دەلێن: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾، واتە: بێجگە لە خوا هیچ خوا نین! بەلام ئەو زۆر غەلەتە، چونکە خوا ﷻ نەپووستووە بپەرموی بێجگە لە خوا هیچ خوا نین! هەر (خوا) خواپە! چونکە هیچ کەسێك کێشەو مشت و مەری لەسەر ئەوە نەبووە کە دوو خوا (الله) هەبن، هەر بۆیەش وشە (الله) نە (تثنیة) دەکری، نە دەکریتە (کۆش)، وە هیچ کەسێك لە کافرەکان کێشە لەسەر خواپەتی خوا و پەروردگاریتی خوا نەبووە، وەك دەپەرموی: ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ (۱۱) العنکبوت، واتە: وە ئەگەر لێیان بپرسی: کێ ئاسمانەکان و زەوی دروست کردوون؟ دەلێن: خوا (الله)، ئەدی کێشە لەسەر چی بووە؟ مشت و مەری کێشە لەسەر پەرستراویتی خوا بووە لە پەرستراویتی هەوێهەشیان بۆ خوا داناو، نەك لە پەروردگاریتی و لە خواپەتیدا، بەلکو لە ئولوهییهتدا شەریک و هەوێهەشیان بۆ بریار داو، بۆیە خوا ﷻ لە قورئاندا ئەوەندە زۆر تەئکید و جەخت دەکاتەو لەسەر وەحدا نیەتی خۆی لە پەرستراویەتیدا، کەواتە ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾، واتە: هیچ پەرستراو نین بێجگە لە خوا. نەك هیچ خوا نین بێجگە لە خوا، ئنجا دواى ئەوێ باسی یەکتایی خۆی دەکات لە پەرستراویتیدا کە تەنیا خۆی پەرستراود، واتە: وەك هەق تەنیا ئەو پەرستراود، وەك شایستەیی تەنیا خوا ﷻ شایستەیی پەرستراوە، ئەگەرنا بە ناھەق زۆر شتی دیکە دەپەرستری، ئنجا دیتە سەر باسی

(۱) پێشتریش باسم کردووە، بەلام بۆ داكوکیی لەسەر کردن و بیرخستنەو.

پەروەردگار یتى خۇى، كە بۇچى دەبى تەنیا خوا بېمەستىرى ؟ چۈنكە تەنیا خوا
پەروەردگارو بەدبەينەرو خاۋەنەو تەنیا خوا مشوورگېرى ئەو كەونو كائىناتەيە،
بۇيە دەبى بەس ئەو بېمەستىن، دەفەرمۇى: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَكَاتِ وَالْأَرْضِ﴾،
بېگومان لە دروستكرانى ئاسمان و زەويدا (ئەو دەو) ﴿وَأَخْتَلَفَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ﴾،
لە جېگۇر كەى شەو و رۇژاندا (ئەو دەو چوار) ﴿وَالْفُلُكُ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ
النَّاسَ﴾، ئەو كە شەتییانەى كە لە دەریادا دەروڭ، بە شیۋەيەك كە
بەرژەو دەندییەكانى خەلكى دابىن دەكەن (ئەو دەو پىنج) ﴿وَمَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ
مَاءٍ﴾، وە لەو ئاۋەدا كە خوا لە ئاسمانەو دەینىرىتە خواری (ئەو دەو شەش)
﴿فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ﴾، واتە: زەوى پى زىندوو
دەكاتەو، دواى ئەو دەى كە مردوو، وە ھەموو زىندەو ەرىكى تىدا بلاۋ دەكاتەو
(ئەو دەو ھەوت و ھەشت) ﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ﴾، وە لە جوړاو جوړكردى بايەكاندا
ھەر جارەو ئاراستەيان بە جوړەك پى دەگۇرى و جوړاو جوړيان دەكات، ھەيە
نەرمە وەك شەنى (شەمان)، وە ھەيە زۆر توندە وەك: (رەشە با)، (ئەو دەو نو)
﴿وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، وە ئەو ھەو دەى كە رامكرادو
دەستەمۇكرادو ھەلواسراو لەنيوان ئاسمان و زەويدا، ئەو دە (۱۰).

لەم دە (۱۰) شتەدا ﴿لَا يَنْتَبِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ نیشانەو موعجىزەى زۆر ھەن بۇ
كەسانىك كە بفامن، واتە: ئەگەر دەپرسن لە نیشانەو بەلگە لەسەر يەكتايى خوا
لە پەرسىتر اۋىتيدا، ئەو دە نیشانەو بەلگەكانى يەكتايى و تەنيايى خوايە لە
پەرسىتر اۋىتيدا كە ئەو ھەموو دياردە سىروشتییانەى خولقاندوون، ئاسمان زەوى،
رۇژگار، شەوگار، كەشتییەكان، ئاۋىك كە لە ئاسمان دىتە خواری زەوى پى زىندوو
دەكاتەو، وە زىندەو ەرانى پى بلاۋ دەكاتەو بە زەويدا، (با) كە ھەل دەكات بە
چەندان شیۋە، وە ئەو ھەو دە كە ھەلواسراو لە نيوانى ئاسمان و زەويدا، ئەوانە

هەمووی بەرھەمی کارگە ی پەر وەر دگاریتی خۆ، بە لām بۆ کێ؟ بۆ کەسانیک کە
 بھامان، وەك خوا ﷻ لە جێیەکی دیکە، دھەرموێ: ﴿ خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ
 تَرَوْنَهَا وَالْقَى فِي الْأَرْضِ رَوْسَى أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
 فَأَنْبَأْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ۝١٠﴾ لقمە، دوایی دھەرموێ: ﴿ هَذَا خَلْقُ اللَّهِ
 فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ ۚ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝١١﴾ لقمە، واتە:
 ئا ئەو دەروستکراوی خۆیە پێشانەم بەدەن ئەوانی دیکە {غەیری خوا} چیا
 دەروستکردو؟ واتە: کوا پەریز و بەرھەمیکیان لە زەویدا لە ئاسماندا، کوا
 شوینە واریکیان، کوا دەروستکراویکیان؟! نیە، بێجگە لە خوا ﷻ هیچ کەس
 دەستی لە هیچ مەخلووقیکدا نیە، کەواتە: پێویستە بێجگە لە خوا ﷻ هیچ
 کەسێ دیکە بەشی لە بەندایەتی و پەرستنی ئێساندا نەبێ، مادام، ھەر خوا
 بەدیھێنەر و ھەر خوا ﷻ مشوور خۆر و ژینەر و مرینەر و رۆزیدەر و
 زیندو و کەرم و مە و ھەمەکار مە، کەوابێ دەبێ ھەر ئەویش بەندایەتی بۆ بکری
 بەمانای فراوانی بەندایەتی، ئنجا دھەرموێ: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ ۚ ﴾، دێتە سەر بای ئەوانە کە ھاوبەش بۆ خوا
 دادەنێ، واتە: وە لە خەلکی ھەن کەسانیک کە چەند ھاوتایەک پەیدا دەکەن بۆ
 خۆیان لەجیاتێ خوا، خۆشیان دەوێ وەك خۆشویستراوی خوا، واتە: وەك خوا
 ﷻ مامەلەیان لەگەڵدا دەکەن، وەك چۆن خوا دەبێ لە ھەموو کەس پەر
 خۆشبوو و یستری و، بە گەورەتر بگیری و، زیاتر ملی بۆ کەچ بکری و، پشتی پێ
 ببەستری و، ترس و سام و ریز و شەرمی بەران بەر بنوێنری، ئەوانیش بەو شیوە
 مامەلە لەگەڵ ئەو پەرستراوانە خۆیاندا دەکەن. ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ۚ ﴾،
 بە لām ئەوانە ئێماندارن خۆشەویستیان زیاتر و توندتر بۆ خوا، واتە:
 ھەر چەند ئێسان بێ پروا بێ و لە بێ پروایدا رۆبچی، بە لām دیسان
 خۆشەویستی و پەيوەست بوونی بە پەرستراوە کە یەو ناگاتە خۆشەویستی و
 پەيوەست بوونی ئێمانداران بە خواو، بۆچی؟ چونکە پەيوەست بوونی

ئىمانداران بە خواۋەدو، خۇشەۋىستى ئىمانداران بۇ خوا، پەيۋەندى ھەيە بە ناخى دەروونىان، بە فېتىرەتەيان، بە عەقلىانەۋە، بۇيە ئەۋ شىۋە خۇشۋىستەنە لە دلى ئەۋانى دىگەدا پەيدانابىن كە غەيرى خوا دەپەرستەن، ئنجا دەفەرەمۇي:

﴿ وَلَوْ رَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴾

ۋە ئەگەر ئەۋانەى سەتەمىيان كەردە، كاتىك ئازارو سزاي خوا دەبىنەن، ۋە دەبىنەن كە ھىز ھەمۋى ھى خوايە، ۋە دەبىنەن كە خوا ئازارى زۆر تۈندە {ۋاتە: ئەگەر ئەۋە دەبىنەن پەشەيمان دەبەنەۋە لەۋەى كە غەيرى خوايان پەرستەۋە}، ئنجا

خوا ﷻ ئەۋەمان بۇ ۋىنا دەكەتو دەفەرەمۇي: ﴿ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ

اتَّبَعُوا ﴾، كاتىك ئەۋانەى كە پەيەرەۋىيان لىكراۋە حاشا دەكەن لەۋانەى كە

شۋىنەيان كەۋتوون ﴿ وَرَأَوْا الْعَذَابَ ﴾، ۋە ئازارو سزاۋ جەزىمەى خوا دەبىنەن

﴿ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴾، ھەمۋو پەيۋەندىيەكانيان لە نىۋاندا دەچىرىۋ

كەس لە كەس ناپىچتەۋە ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا ﴾، ۋە شۋىن كەۋتوۋەكان دەلەين:

﴿ لَوْ أَتَاكَ لَنَا كَرَّةٌ فَنَتَبَرَّأُ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّأُوا مِنَّا ﴾، (ئەۋانەى كە پەيەرەۋىيان كەردە

لە طاغۋوتو فىرەۋەن ۋە خۇ بە خوا زانەكان)، دەلەين: ئەگەر ئىمەش نۆردىيەكەمان

ھەبۋاۋىيە ۋە جارنىك گەراپايەنەۋە بۇ دىنەيە ۋە بۋوبايەنە سەر كەردەۋ ئەۋان بۋوبان

بە شۋىن كەۋتوۋەمان، ۋە ئىمە حاشامان لى كەردەبان، ۋەك چۈن ئەۋان ئىستا حاشا

لە ئىمە دەكەن، ۋاتە شتىكى زۆر باش بوو، ۋا ديارە زۆريان لەسەر دل قورسە كە

لە دىنادا پەرستوۋىيان ۋە كۆيلايەتىۋ خزمەتكارىيان بۇ كەردوون، بەلام لە

قىامەتتى حاشايان لىدەكەن ۋە يەخەيان لەبەر دادەبىر، زۆريان پى ناخۇشە، بۇيە

دەلەين: خۇزگە بۇ ئىمەش نۆردىيەكى ۋا ھەبۋاۋىيە، ئىمە بۋوبايەنە برا گەۋرەۋ

ئەۋان بۋوبانە شۋىنكەۋتەۋ، لىرەشدا ئاۋا حاشامان لى كەردەبان ۋە يەخەمان لى

دەرىبان ۋە دەستمان بەرۋەۋە نابان ! ئنجا خوا ﷻ دەفەرەمۇي: ﴿ كَذَلِكَ يُرِيهِمُ

اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ﴾، ئاۋا خوا كەردەۋە خراپەكانيان پىشان دەدا، كە

مایە ی غەم و پەژاردی زۆرە بۆیان ﴿وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ﴾، وە لە ئاگر دەرباز نابن و لێی ناچنە دەری، ئیدی ئاوا لە غەم و ناسوری خۆیاندا دەمی نەوه ! خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بە هۆی ئیمان و کردەوی باشەوه، شایستەیی چوونە بەهەشتیان دەبێ و بمانپاریزی لە کردەوی دۆزەخیان و لە سزای دۆزەخ.

چەند مەسەلە یەکی گەرم

مەسەلە یەکیەم: کە خوا ﷻ دەرەموی: ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهَ وَاحِدٌ﴾، پەرستراوی ئیو یەك پەرستراوه، لێردا دوو ئیحتەمال هەیه:

١- ئیحتەمال هەیه: خوا ﷻ خەلی بەگشتی دواندبێ، واتە: ئە ی خەلگینە ! ئە ی مەرفایەتی ! پەرستراوی ئیو یەك پەرستراوه ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، بێجگە لەو هیج پەرستراوی دیگەنین بە بەزەیی بەخشنەیه، ئنجا نایەتی دوا یی کە دەرەموی: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ...﴾، تا کۆتایی نایەتەکە، بەلگەبێ بۆ خەلکی کە ئەو دەرەموی خوا ﷻ دیکات و دەرەموی: پەرستراوی ئیو یەك پەرستراوه، ئەو دەرەم بەلگەکەیهتی، چونکە تەنیا ئەو خویە پەرورەدگارە، کەواتە: دەبێ هەر ئەویش پەرستراوبێ.

٢- وە دەرەموی رووی دواندن (خطاب) لە مەسولمانان و ئیمانداران بێ، واتە: ئە ی ئیماندارینە ! ئەو پەرستراوی کە ئەم فەرماشته ئاراستە ی ئیو دەرەم یەکیکە و تەنیا ئەو شایستە ی پەرستراوە کە خویە (جَلَّ شَأْنُهُ).

مەسەلە ی دوو: لە مانای گشتیشدا باسکراوه، بەلام ئەم مەسەلە یە چەند باس بکری کەمە: ئەگەر تەماشای قورئان بکەین، دەبینین زۆر جەخت کراوه لەسەر یەکتایی خوا لە پەرستراویدا، بۆچی؟ چونکە کێشە و مشتومری

يېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بە درىزايى مېژوو لەگەل خەلکيدا لەسەر پەرسەتنى خواو لەسەر پەرسەتراویتی خوا بوود، ئەک لەسەر بەدیهیئەرايەتی و پەروەردگاریتی خوا، ئەووە کە خوا ﷻ تاکە بەدیهیئەروە تاکە پەروەردگارەو تاکە خاوەنە، مەشت و مەپیکى وای لەسەر نەبوود، دانیان پێداهیئەو، بەلام کە هاتوونەتە سەر ئەووە چۆن مامەلە لەگەل خوادا بکەن، ئایا هەر ئەو بپەرسەتن، یاخود هەندیک شەریک و هاوبەشانیشى بۆ پەیدا بکەن؟ لێرە دایە کە مەروفايەتی سەری لێ تیکچوو بە فەیلەسووفەکانى یۆنانیشەووە وەک: سۆقراط و ئەرستو و ئەفلاطون، کە هەندى خەلک دەلێن: گەورەترین عەقڵ بوون لە مېژووی بەشەردا، کە بە دلنایى یەووە وانیە، تەماشە دەکەى هەموویان بپەرسەت (وئى) بوون و بپروایان بە چەند پەرسەتراویى (تَعَدُّدُ الْاَلِهَةِ) هەبوودو ئیستاش لە کەلمەپوورى یۆنانیدا دەلێن: (إله الجمال)، (إله المطر)، (إله الشر)، (إله الخير)، کە لە کتیبە کوردیەکان وشەى (إله) بە (خوا) تەرجەمە دەکەن و دەلێن: خواى جوانیى، خواى باران، خواى شەپ، خواى خێر، نازەم خواى چى...! وە من لە کتیبى (ئیمان و عەقیدەى ئىسلامى) دا باسەم کردووە کە ئەووە غەلەتە، چونکە یۆنانیەکان وشەى (إله) واتە: پەرسەتراو بەکاردێنن، یان وشەى (رَبّ) بەکاردێنن، واتە: پەروەردگار، وە وشەى خوا (الله) یان بەکارهیئەو، جا وشەى خوا (الله) کۆناکریتەووە وشەى: خوايەکان غەلەتە، چونکە خوا (الله)، یەکەو ناکریتە دوو و ناشریتە سى، کەواتە: دەگونجى بلێى: پەروەردگارەکان، وەک لە قورئاندا دەفەرموى: ﴿...أَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ...﴾ (۳۹) یوسف، هاتووە، چونکە (رَبّ) بە (أَرْبَاب) کۆدەکریتەووە هەروەها (إله) بە (إِلَهة) کۆدەکریتەووە، پەرسەتراو: پەرسەتراوەکان، پەروەردگار: پەروەردگارەکان، بەلام خوا (الله) ﷻ هەر تاکەو کیشەو مەشت و مەپیش لەسەر ئەووە نەبوود کە کەسانیک پێیان وابوو بى دوو خوا هەن! تەنانهت ئیزیدیەکانیش کە ئیبلیس دەپەرسەتن، یان بە پیرۆزى دەزانن، ئەوانیش دەلێن: هەر خوا پەروەردگار و بەدیهیئەرو خاوەنە،

بەلّام (مَلَك طَاوُس) كە (ئىبلىس) دو ئەوان پىي دەلّين: (مَلَك طَاوُس) دەلّين: بۆيە ئىمە رېزى لى دەگرين، چونكە ئامادە نەبووۋە كېنووش بۆ غەيرى خوا بەرى، ھىندەى خوا لە لا گەورە بووۋە ! كە بىگومان پاساودانەو (تَعْلِيل) كە شيان غەلەتە، چونكە خوا ﷺ نەيفەرموۋە كېنووشى پەرستىن بۆ ئادەم بەرە ! بەلكو فەرموۋىيەتى: رېز لە ئادەم بگرو كېنووشى رېزلىگرتنى بۆ بەرە، كەواتە: دەبى خەلكى ئىزىدىي ئىبلىس زۆر ببوغزىنن، چونكە ئىستا زۆر باسى مافى مرقۇ دەكرىت و ئىبلىس ئامادە نەبووۋە رېز لە بابى مرقۇفان بگرى ! بەلّى مەسەلەى يەكتايى خوا لە پەرستىراندا ﷺ بىراستى شەپگەى نىوان كافرو پىغەمبەران بووۋە (عليهم الصلاة والسلام)، بە تايبەتى فىرەئون و نەمروودو ئەوانە، كە خۇيان لە خەلكى كردۆتە پەرومردگارو پەرستراو بۆچى؟ چونكە ئەگەر ئەوۋى پىغەمبەران دەلّين: (عليهم الصلاة والسلام)

بچەسپى و تەنيا خوا پەرستراوبى، كوا رېي فىرەئون دەبى بلّى: ﴿ أَنَا رَبُّكُمْ

الْأَعْلَى ۲۴﴾ ﷻ السّاعَات، واتە: مەن پەرومردگارى ھەرە بەزرتانەم، يان كوا رېي نەمروود دەبى بلّى: ﴿ ... أَنَا أَحْيَى وَأُمِيتُ ... ۲۵﴾ ﷻ البقرة، واتە: مەن دەژىيىنەم و دەمريىنەم، يان رېي دەبى فىرەئون بلّى: ﴿ قَالَ لِيْنِ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لِأَجْعَلَكَ

مِنَ الْمَسْجُودِينَ ۲۹﴾ ﷻ الشعراء، واتە: ئەگەر جگە لەمەن پەرستراوئىكى دىكەت ھەبى رەگەل زىندانىيانت دەخەم! مادام تەنيا خوا پەرستراو پەرومردگاربى،

تازە رى گىرا لە فىرەئون و نەمروودو ھەموو خۇ بەزلگرەكان، كە خۇ لەسەر خەلكى بىكەنە فىرەئون طاغووت و نەمروودو كەلەگا ! ھەر بۆيەش دوژمنى سەرسەختى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كى بوون ؟ ئايا خەلكى رەشو رپوت بووۋە؟ نەخىر، بەلكو خۇ بەزلگرەكان (مُسْتَكْبِرِينَ) و خۇشگوزمرانەكان (مُتْرَفِينَ) بوون، چونكە بەرژدەوندىي سىياسىي و ئابوورىيان لى تىكلەچو، بەلّى ئەگەر پەيامى پىغەمبەران بچەسپى، دادگەرىي دىتە گورى و

چە وساندنە وەدی ئینسان بۆ ئینسان نامینێ و، ئینسان ئینسان دەبێ و، خەڵک تەنیا بەندەدی خوا دەبێ و هەندیکێ نابیته کۆیلە و خزمەتکاری هەندیکێ.

مەسەلەی سییەم: ئەهلی عیرفان و تەسەووف نەقلیان کردووە لە (شییلی) یەوێ کە یەکیەک بوو لە مۆتەسەووفین، (خوا لێی خۆشبێ) و گوایه نە یگوتووە: (لا إله إلا الله) جا لێیان پرسێو: بۆ وا نالێ؟ گوتوویەتی: دەترسم فەریا نەکەوم و کە گوتم: (لا إله)، بەر لەوێ بلێم: (إلا الله) پووحم دەربجێ! مانای وایە کافر دەبم!

بەلام (القرطبي) لە تەفسیرەکە ی خۆیدا قسە یەکی جوان دینێ، وەک نوکتە یەکی دەلیت^(١): ((وهَذَا مِنْ عِلْمِهِمُ الدَّقِيقَةِ الَّتِي لَيْسَتْ لَهَا حَقِيقَةٌ))، واتە: ئەمە لە زانستە وردەکانیانە کە هیچ حەقیقەتی نیە و هیچ لە باراندانیە و هیچ نیوڕۆکی نیە، بۆچی؟ دەلی: خوا ﷻ بۆخۆی فەرموویەتی بلێن: (لا إله إلا الله)، جا ئەو ئەگەر یکی زۆر دوورە کابرا بلێ: (لا إله) وە پووچی دەربجێ! ئنجا گریمان ئەو پووچی دەربجێ، مادام تەو حیل و عەقیدە کە ی لە دڵدا هەبێ، بەو کافر نابێ کە فەریای ناکەوێ، جا صۆفی یەکان جار جار ئاوا قسە ی سەیر و سەمەریان هە یە کە لەرووی شەریعی یەوێ هیچ نین!

مەسەلەی چوارەم: ئەو یە کە خوا ﷻ خۆی بەچی دەناسین؟! دەفەر موی:

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، واتە: بە ﴿الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، بە بەزەدی بەخشنە یە، بە سۆزو بەزەدی خۆی دەناسین، ئەو دێش لێی وەردەگیرێ کە بە راستی خوا ﷻ لە گەڵ بەندەکانیدا، زیاتر لە سەر بناغە ی بەزەدی مامەڵە دەکات، لە سەر بناغە ی بەخشنە ی و کەرەم و لوتفی مامەڵە یان لە گەڵا دەکات، مەگەر کەسێ بۆخۆی عاسی بێ و لاپتی بێ و توورپی و غەزەبی خوا بۆخۆی بێن، ئەگەر نا خۆی بە بەزەدی پێی خۆشە کەرەم و بەزەدی لە گەڵ خەڵکدا

بەکاربێنی، وەك فەرموویەتی: ﴿... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ...﴾ (١٥٦) ﴿الأعراف، واتە: بەزەیی من هەموو شتیکی گرتۆتەووە، وە ئەوەشی لێ وەردەگیری کە ئیمە ی مسوڵمانانیش بەراستی پێویستە لە هەلسووکەتماندا لەگەڵ خەڵکدا زیاتر لەسەر بناغەی رەحم و بەزەیی مامەڵە بکەین، چونکە ئیماندارانیش دەبێ تەماشای بکەن و هەوڵبدەن سیفەتە بەرزەکانی خوا ئەوانە ی کە لەگەڵ ئینساندا دەگونجێن لە خۆیاندا بیانھێنێنەدی، وەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرماشتی کیدا فەرموویەتی: ﴿... اَرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ، يَرْحَمَكُم مِّنْ فِي السَّمَاءِ...﴾ (رواهُ أَبُو دَاوُدَ بَرَقَم: (٤٩٤١)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقَم: (١٩٢٤)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالْحَافِظُ بَرَقَم: (٧٢٧٤)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بَرَقَم: (٩٢٥)﴾، واتە: بەزەییان بەوانەدا دا بێتەووە کە لەسەر زەویین ئەو دی کە لە ئاسمانە (لە سەر ووتانە و دیە) بەزەیی پێتان دادی، واتە ئێوەش وەك چۆن خوا رەحمەتی هەیە، رەحمتان هەبێ، بەرانبەر بە غەیری خۆتان، خۆی پەر و مردگاریش بەزەیی لەگەڵ ئێوەدا دەبێ.

مەسەلە ی پێنجەم: کە دەفەر موی: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَكَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخْتَلَفِ

الْبَلِّ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ وَالسَّحَابِ

الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾، لەم نایەتە بە پێژەدا

خوا ﷻ دە (١٠) دیمەن و تابلۆی زۆر سەرنجراکێش دینێتەووە لەسەر ئیسپاتی پەر و مردگاریتی خۆی وە ئەمە شێوازی قورئانە و هەمیشە قورئان دینیت دەستی ئینسان دەگرت بە نێو دیاردەو دیمەنە سەرنجراکێش و دەرپێنەکانی کائیناتدا دەگێڕی، و، دەلی: خاوەنی ئەمانە و بەدیهێنەر و پەر و مردگاری ئەم دیمەنە خوا (الله) یە (جَلَّ شَأْنُهُ)، بۆیە ئیمە وەك مسوڵمان دەلیین: هەتا زانیاری بەر و پێشەو بەجێت، بە دلنایای یەوە ئیمان

قازانج دەکات، وەك خۆی زانا لە کۆتایی سوورمۆی (فصلت)دا فەرموویەتی:

﴿ سَرَّيْهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ... ﴾ ٥٣، واتە:

لەمەو دوا نیشانەکانی خۆمانیان پێشان دەدەین لە ئاسۆیەکاندا و لە نەفسی خۆشیاندا، تاكو بۆیان دەرەكەوێ كە ئەو (قورئان)ە هەقە، لە ئاسۆیەکاندا زانیاری گەردوونناسیی و کیمیا و فیزیا ... هەتا ئەوانە بەردو پێشەو بەچن نەینییەکان زیاتر دەرەكەون، وە لە نەفسی خۆشیاندا هەتا زانستی پزیشکی (طبی) و دەرودونناسیی و توێکاریی و ئەوانە بەردو پێشەو بەچن زیاتر زانیاری و بەرزیی و گەوردیی و پەرورەدگاریتی خوا دەرەكەون، ئەو دە نیشانەپەش كە خوا ﷻ باسیان دەکات بریتین لە :

یەكەمیان: ئاسمان، ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ ﴾ : ئاسمانەکان، ئێمە تا ئیستا نازانین چۆن و چەندە! بەلام خوا هەوایی پێداوین كە حەوت ئاسمانی لەسەر یەكن، وەك خۆی زاناو شارەزا دەرەمۆی: ﴿ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طَبَاقًا ... ﴾ ٢، بەلام ئێمە نازانین ئەو حەوت ئاسمانە چۆن؟ مەگەر لە رێگای وەحییەو، هەندێ زانیارییمان پێگەیشتی، واتە: لە رێگای قورئان، یان لە رێگای فەرموودەکانی پێغەمبەرەو ﷺ، ئەگەرنا ئێمە هیچی لێ نازانین، چونكە زانیاری بەشەر تا ئیستا نەگەیشتۆتە سنووری ئاسمانی یەكەمیش، بە بەلگەی ئەو ئایەتەي كە دەرەمۆی: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ ... ﴾ ٥، واتە: ئاسمانی نزیک لە ئیوتمان رازاندۆتەو بە چرایان. (واتە: بە ئەستێران)، كەواتە: ئەوێ بە دووربین و تەلسكۆبەکان دەبینرێ، ئەو هەموو كەهكەشانانە كە هەر كەهكەشانێك بە ملیۆنان ئەستێرەي تێداپە، هەموو ئەو كەهكەشانانەو هەموو ئەستێرەكان و خرۆكەكانیان، دەكەونە سنووری ئاسمانی یەكەم، چونكە خوا دەرەمۆی: ئاسمانی یەكەم و ئاسمانی نزیک ئیوتمان رازاندۆتەو بە چرایان، كەواتە:

هەمووی دەکەوێتە جوغزو سنووری ئاسمانی یەكەم، ئنجا نازانین ئەم سنوورەش لە کوێ کۆتایی دێت، وە پاشان سنووری ئاسمانی دووەم و سییەم ... ئەوانەش لە کوێ دەست پێ دەکات ؟

دووەمیان: زەوی: ﴿وَالْأَرْضِ﴾، ئنجا باسی زەوی دەکات کە نیشانەیه لەسەر

پەر و مردگاریتی خوا و دەر مەوێ: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَكَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ئەم زەوییه بە قەوارە زۆر بچوو کە، بەلام زۆر نایابە، ئیستا باس دەکەن ڕەنگە لە مەریخ و لە کوێ و لە کوێ دا ... ژیان هەبێت ئەو هەمووی خەیاڵ پلۆد، خوا تەنیا ئەم زەوییهی داناوە بۆ ژیاڵی ئینسان و بەس دەتوانی لەسەر ئەم زەوییه بژیەتو، لە هیچ شوێنی دیکە ناتوانی بژیەتو، خوا ئەو دی بریوەتەو، وەك فەرموو یەتی: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً

أُخْرَى﴾ ٥٥ طە، واتە: لە زەوی دروستمان کردوونو، دەشتانگیرینەو بۆ نیویو، هەر لەویش دەرمان دینینەو، ئەو دی دەچێتە سەر مانگیش دەبی بەپەلە پرووزە بێتەو پێش ئەو دی ئۆکسجینی لێ ببری! بەلێ ئەم زەوییه بۆ ژیان و مردن و زیندوو بوونەو دی ئیەمە، ئەم زەوییه سەر سوڕ هینەری کە خۆی پەر و مردگار چەند هۆکاری گرنگ و سەر سوڕ هینەری تیدا ڕەخساندوون، بۆ ئەو دی بە کەلکی ئەو دی کە ئینسان بتوانی تێیدا بژی:

١/ تیشکی ڕۆژ ئەندازە کە وانیە کە ئینسان بسووتێنێ و هیندەش نیە، کە دنیا هەمووی ببێتە بەستەلەك.

٢/ ئنجا قەبارە زەوی و هیزی کیژندە زەوی، کە بۆ هەر سانتیمەتر دوو جاییەك کیلۆ گرامی کەو ئەگەر کەمتر بای، یان زیاتر بە کەلک نەدەهات.

٣/ بەلام (مانگ) هیزی کیژندە کەمە و ئینسان، کە دەچێتە ئەو کیژی کەم دەبێتو، هەنگاوی داوی وەك بازدان وایە، جا ئەگەر لەسەر زەوی واباین دەبا چۆن ژیا باین؟! وە لە هەندێ لە خرۆکەکان هیزی کیژکردن ئەو وەندە بەهێزە هیچ شتیك ناتوانی بچوولی.

٤/ ئىنجا رېژە تۇخمەكانى ھەوا: ئۆكسجىن (٢١%) لە سەددا بىستو يەكە، دووم ئۆكسىدى كاربۇن (٠,٠٣%) لە سەددا سفرو لە سەددا سىيە، ئىنجا نايترۇجىن (٧٨%) لە سەددا ھەفتا ھەشتە، كە ئەگەر رېژە ئەم تۇخمەكانى ھەوا ھەر كامىكىيان زياتر يان كەمترىا، بە كەلك نەدەھات.

٥/ وە ھەرومەھا دوورى و نىكىكى مانگو زەوى لە يەكدى.

٦/ وە سوورپانەودى زەوى بە دەورى خۇيدا، كە ھەر (٢٤) بىستو چوار سەعاتىك جارىك بە دەورى خۇيدا دەسوورپتەو، دەبىتە ھۆى دروستبوونى شەو ورۇژ.

٧/ وە سوورپانەودى بە دەورى خۇردا لە ماودى سالىكدا، كە دەبىتە ھۆى پەيدا بوونى كەشەكانى سال.

سىيەم و چوارەم: جىاوازى شەو و رۇژ: ﴿وَأَخْتَلَفَ الْأَيْلُ وَالنَّهَارُ﴾، ئەگەر زەوى خىراتر سوورپابايەو، شەو و رۇژ كورتتر دەبوون، وە ئەگەر سىستىر سوورپابايەو، درىژتر دەبوون، وەك خۇكەى واھەيە بە شەش مانگ جارىك دەسوورپتەو، وە ھەرومەھا گەلىك لە وردەكارى دىكە، كە خۇاى كاربەجى لە زەويدا دايان، تاكو بە كەلكى ژيان بى.

پىنجەم: كەشتىيەكان: ﴿وَالْمَلِكِ الَّتِي تَجْرَى فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ﴾، ئىنجا ئەو كەشتىيەكانى كە بە دەريادا دەروڭ و كە زۇر بەرژدەندى خەلكى دابىن دەكەن، نەك ھەر لە رۇژگارى زوودا ئىستاش زۇربەى بازىرگانى و زۇربەى گواستەودى كەل وپەل لە رىڭاى كەشتى و دەرياكەنەودى، كە كەشتى وا ھەيە بەقەدەر شارىكە، ئىمە لە سالى (١٩٩٨) دا بە كەشتىيەك لە (مالتا) وە چووين بۇ (بنغازى) لە لىبىيا، كە لە چا و كەشتىيە گەورەكان كەشتىيەكى مام نىوونجى بوو، دوو ھەزار كەسى تىدا بوو و ھەوت قات بوو.

شەشەم: ئەو ئاودى كە ئاسمانەو ناردوويەتە خوار: ﴿وَمَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ

مَاءٍ﴾، تەماشىا بىكەن نەيفەرمودە: (مِنْ مَطَرٍ) بەلگو فەرموويەتى: (مِنْ مَاءٍ) بۇچى؟ بۇ ئەودى بارانىش و بەفرىش و تەزەرش بىرپتەو، لە قورئاندا بە زۇرى

دەفەرموى: (مَاءٍ) وەك لە سوورپەتى (الفرقان)دا، هاتو: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ

الرَّيْحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾ (٤٨).

حهوتەم: زیندووکردنەوێ زەوی: ﴿فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾، تەماشای دەکەیت

بارانیك دەباری ئەو زەوییە قاقرو دیمەکارو وشکە، کە هیچ نیشانەى ژيانى تێدانیه، هەر ئەوەندە دەبینى جەموجۆلى ژيانى تێدا پەیدا دەبێت، گزۆگیا سەردەردێنى، مێش و مەگەزو پەپوولەو زیندەمەردەکان وردە وردە دەبووژێنەو پەیدا دەبن، درەخت چرو دەکات... هتە.

هەشتەم: بلاوکردنەوێ هەموو جوۆرە زیندەمەردێك: ﴿وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ﴾،

واتە: دواى ئەوێ کە ئەو بارانە هاتە خواى چەندان جوۆرە زیندەمەردى پى بلاو دەکاتەو، لە زەوییەدا.

نۆیەم: گۆرپین و وەرسووراندنى بایەکان: ﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ﴾، کە جارى وایە

بایەکی شەمالەو جارى وایە بایەکی زۆر توندە، کە وەك گەسك لێدان وایە بۆ سەر زەوی، وە خوا ﷻ سەر زەوی بە سى چوار شت پاك دەکاتەو:

(أ) تیشكى خۆر کە گۆرانی کیمیایى بەسەر زۆر شتە دینیت و پاکى دەکاتەو.

(ب) ئاو کە دەبێتە هۆى داشوورینی سەر زەوی.

(ج) با کە دەبێتە هۆى گەسك لێدانى سەر زەوی.

(د) خاك، گەل کە لە پى تەفاعول لەگەڵکردنەو، زۆر شتى پىس و بۆگەن، وەك کەلاک و ئەوانە دەگۆرێ و نایهێلى.

دەیهەم: هەور: ﴿وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، ئەو هەورە کە لە

نیوانى ئاسمان و زەویەدا رام و دەستەمۆ کراو و راگیراوە، کە پەرە لە ئاو، چەند تەن ئاو هەڵدەگرێ، کەچى (سُبْحَانَ اللَّهِ) ئەو بایە کە دەلیی رووحە ئەوەندە سووکە، ئەو هەورە قورسانە هەڵدەگرێ و دواى دیتە خوار، هەلبەتە ئیمە دواى

له نایهته کانی دیکه دا که له دهرسه کانی دیکه دا دمیانه گهینی (إن شاء الله) به دریزی باسی باران بارین دهکهن، جا خوا ﷺ دهرموی: له هه موو ئه وانده دا به لگه و نیشانه هه ن ﴿لَا يَنْتَبِهُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾، بۆ که سانیک که بزمان، ههر تۆزیک عه قلیان هه بی و به کاری بین، دلنیا دهن که ئه وانده هه موویان نیشانه و به لگهن، له سهر پهر و مردگاریتی خوا و له سهر یه کتایی خوا له پهرستراندا.

مسلمی شهم: که دهرموی: ﴿لَا يَنْتَبِهُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾، واته مروف ههر زۆریش بیرنه کاته و ده زۆریش رانه مینی و ورد نه بیته و ده، ههر نه ختیک عه قلی هه بی، دهرانی که ئه م ئاسمان و زهوی و، شه و رۆژو، که شتی نی و دهریا و، باران و به فرو تهرزه و، زیندوو بوونه و ده زهوی به هوی بارانه و ده با که هه لده کات و هه وری هه لواسرا و... دهستی کارسازیکیان له پشته و دیه.

بۆ وینه: تۆ ده چیه هوتیلیک جیه کی لییه له ژوو ریکدا و، گلوپیک له وی پییه و پانکه یه ک و چهند که لوپه لیکی دیکه دهران و، دیاره ههرگیز به خه یالت دانیه بلایی: ئه و له خۆرا دروست بو و ده، کهس به خه یالی دادی؟ یان ده چیه چیشتخانه یه ک ئاوت بۆ دین و زه لاتهت بۆ دین و، که وچک و چه نگال و قاپ و نان، ئایا هیچ کهس ههرگیز به خه یالیدا هاتو و بلایی: له خۆرا ئه و شتانه هاتو و و، لییه ریزبو و؟! نه خیر، ئه دی خوا ﷺ که ئه م دنیا یه بۆ ئیمه کردو ته هوتیل و، بۆشی کردو وینه چیشتخانه، ئنجا زۆریش له هوتیل و چیشتخانه گه ورمتر و گرنگتره، چۆن دمی و مستایه ک و کارسازیک و مشو و خۆریکی نه بی؟!

مسلمی حموتهم: که دهرموی: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا﴾،

و شهی (يَتَّخِذُ) (افتعال) ه له (أَخَذَ يَأْخُذُ) که بریتیه له و ده شتیک بۆ خۆت بگری، وه ک بلایی به تۆبزی بیگری، یانی: ئه وانده پهرسترا و نین و هاوتانین بۆ خوا، به لام ئه وان به تۆبزی دمیانه که نه هاوتای خوا، له خه یال و ئه ندیشهی خۆیاندا، ئه گهرنا له واقعدا خوا هاوتای نیه ﴿... سُبْحَنَ اللَّهِ

مەسەلە ی هەشتەم: کە دەفەرموێ: ﴿يُحِبُّهُمْ كُحِبَّ اللَّهِ﴾، ئەوانە ی کە جگە

لە خوا هەندێ پەرستراوان پەیدا دەکەن، وەك خوا خۆشیان دەوێن و دەیانپەرستن، ئەو ی لێ وەردەگیرێ کە تاییهتەندترین سێفەتی پەرستراو ئەو یە کە خۆشبوێستری، خۆشویستنی بەنده بۆ خوا ی پەروردگار و تاکە پەرستراوی، کرۆک و کاکلی بەندایەتی یە کە یەتی، بەلگەش لەسەر ئەو کە پەرستراو دەبێ خۆشبوێستری، ئەو یە کە لە سووڕتی (الأنعام) دا خوا باسی ئیبراهیم ﷺ دەکات بەم شێو یە: ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ﴾ (٦١)

﴿الأنعام﴾، واتە: کاتیك شەوگاری بەسەرداهات ئەستێردیەکی لێ دەرکەوت گوتی: ئەو پەروردگارمە، کاتیك ئاوابوو گوتی: من ئاوابووانم خۆشناوین، (واتە: من کەسێک دەپەرستم خۆشم بوێ، بەلام ئەو ی ئاوابێ خۆشم ناوێ)، مەبەستم ئەو یە کە مەسەلە ی خۆشویستنی خوا ﷻ، مەسەلە یەکی زۆر گەورەو گرنگە، وە هیچ کەسێک هیچ شتێک ناپەرستی تا خۆشی نەوێ بەپێی ئەم نایەتە، وە لە واقعیەشدا هەر وایە و هەر کەسێک پارە دەپەرستی، دیارە خۆشی دەوێ و هەرکەسێ حیزبێک دەپەرستی، دیارە لە هەموو شتێک زیاتری خۆشدەوێ، هەر وەها کەسێک طاغووتێک دەپەرستی، هەواو ئارمژووی خۆی دەپەرستی، مانگ و خۆر دەپەرستی، دیارە خۆشی دەوێ و چاومرپی خێرو خۆشیی لێدەکات، بۆیەش دەپەرستی، لە عەبدوللای کوری مەسعودەو گێرداودەو کە پرسیاری کردووە لە پیغمبەر ﷺ: {قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ ذَنْبٍ أَعْظَمُ؟ قَالَ: أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدَاءً وَهُوَ خَلْقَكَ} (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقْم: (٤٤٢٣)، وَالْبُخَارِيُّ بَرَقْم: (٤٤٧٧)، وَمُسْلِمٌ بَرَقْم: (٨٦)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرَقْم: (٢٣١٠)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقْم: (٣١٨٢)، وَالنَّسَائِيُّ بَرَقْم: (٤٠٢٤) }، واتە: گوتەم، ئەو پیغمبەری خوا ﷻ چ گوناھێک لە هەموو گوناھان گەورەترە؟ فەرمووی: ئەو کە هاوتاو هاوبەش بۆ خوا دابنێ، لە حالیکدا، کە هەر ئەو تۆی دروستکردووە.

مەسەلە ی نۆهەم: کە دەفەر موی: ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾، ئەوانە ی

بەر وایان هیناوه خۆشەوێستییان بۆ خوا توندتر و زیاتر و تۆخترە، ئەو هە دەگەیهنن، کە بەرپراستی نابێ هیچ کەسێک بەقەدەر ئەو ی کە مسوڵمان خوای خۆشدەوی، وە لەپاش خوا پیغەمبەری ﷺ خۆشدەوی، نابێ هیچ کەس هەبێ پەرستراوی خۆی و پێشەوای خۆی هیندە خۆشبوێ، هەر بۆیەش هەرکاتێک بەرپراستی مسوڵمانان ئیماندار بووبن و ئیمانیان لە دڵدا چەسپیبێ، هیچ کەس نەیتوانیوە، لە هیچ بواریکدا پێشبرکێیان لەگەڵدا بکات، چونکە ئینسان کە بەرپراستی ئیمانی هەبوو، واتە: خوای لە هەموو کەس و لە هەموو شتێ خۆشتر دەوی، کەواش بوو مانای وایە تۆی بر وادار ئامادە ی لە پێناوی خوادا هەموو شتێ بەختبکە ی، هەموو شتێ بۆ خوا بکە ی، جا چ لە بواری ئاشتیدا، وە ک پەیدا کردنی زانیاری و بلأ و کردنە وە ی و ئاوە دان کردنە وە ی سەر زەوی و، بەرە و پێشبردنی ژیان و گوزەران و، چەسپاندنی دادگەری، وە چ لە بواری جەنگ و جیهاددا، وە ک پروو بپروو بونە وە ی دوژمنان و دیفاع کردن لە سەر زەمین و ولات و دین و ژین و حورمەت و... هتە. بەلێ بەمەرجێک مسوڵمانان خاوەنی ئیمان بن، هیچ کەسێک باریان نابا، نە لە بواری ئاشتیدا و نە لە بواری جەنگدا، وە لە و بارە وە کە مسوڵمانان دەبێ خوا و پیغەمبەری خویان لە هەموو کەس و هەموو شتێک خۆشتر بوێ ئەم فەرموودە یە هە یە: ﴿عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (١٦)، وَمُسْلِمٌ برقم: (١٦٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (٢٦٢٤) }، واتە: ئەنەس خوا لێ ی پازی بێ دەلێ، پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: سێ شت لە هەر کەسێدا هەبێ ئەوا شیرینی ئیمانی بە هۆی ئەو سێ شتانە وە چێشتو: کە خوا و پیغەمبەری خوای لە غەیری خویان خۆشتر بوێ (هیچ شتێکی بە قەدەر خوا، وە پاشان بە قەدەر پیغەمبەر خۆشنەوی)، وە کە کەسێکی خۆشویست تەنیا لەبەر خوا خۆشی بوێ، وە پێی ناخۆشێ بگەرێتە وە بۆ کوفر، دوا ی ئەو ی خوا

دەربازی کردووە لێ، وەك چۆن پێی ناخۆشه فری بەریتە نیو ناگر.

مەسەلەى دەیهەم: كە دەفەرموی: ﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴾،

واتە: ئەوانەى پەیرەوییان لێکراو و حاشیان کرد لەوانەى شوینیان کەوتبوون، ئەم مەسەلەیه لە زۆر شوینی دیکەى قورئاندا باسی کراوە، کە ئەوانەى شوین کەوتوون و ئەوانەى پەیرەوییان لێکراوە (الأتباع و المتبوعون) حاشا لە یەكدی دەکەن، دیارە پەیرەویی لێکراوەکان، واتە: سەرکردەو سەرۆکەکان، یەخە دادەدرن و حاشا دەکەن لە شوین کەوتوووەکانیان، بۆچی؟ چونکە ئەوان گلهیان لێ دەکەن و دەلێن: ئێمە لە دنیا دا لە خزمەت ئێوە دا بووین و، کۆیلە و خزمەتکار تان بووین و، ئێوەمان پەرستووە، ئێوەمان بە هەمەکارەى خۆمان دا ناووە، لەبەر خاتری ئێوە خۆمان لە خۆمان تووڕە کردووە، پێویستە ئێستا شتیکمان بۆ بکەن، ئەوانیش هیچیان لە دەست نایەت و

دەلێن: ﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ

الْعِبَادِ ٤٨﴾ غافر، واتە: ئەوانەى خۆ بەز لگرن گوتیان: ئێمە هەموومان لە دۆزەخدا و خوا حوکمی لەنیوان بەندهکانیدا کرد و هیچمان لە دەست نایەت، وە حاشایان لێ دەکەن و یەخەیان لەبەردا دادەدرن، جا ئەوە بەراستی عیبرەتێکی گەورەى تێدا یە بۆ هەموو ئەوانەى غەیری خوا دەپەرستن، وە بۆ هەموو ئەوانەى کە بەرپێی غەیری ئیسلامدا دەرۆن و بەدوای رێچکە و بیردۆزەکان دەکەون، بەدوای رێچکەى خوار و پیاوی بێ بار دەکەون، کە لە قیامەت ئاوا یەخەیان لەبەر دادەدرن و حاشایان لێ دەکەن و لەبەریان رادەکەن، جا لەو حالەتەدا شوینکەوتوووەکان هیچیان پێ نامیئن ئەوە نەبێ کە وەك نایەتە کە دەفەرموی، دەلێن: خۆزگە ئێمەش دەر فەتیکمان لێ هەلبکە و تایە، جارێک بووباینە سەر کردووە ئەوانە بووبانە شوین کەوتەمان و، ئێمەش ئاوا حاشامان لێ کردبان ! کە بێگومان ئەوە خەیاڵ پلاو و خۆزگە و بریایە و قەت بەرینه گرتووە قەتیش بەرناگرێ.

مەسەلەى يازدەيەم: كە دەفەرمۇي: ﴿كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ﴾،

ئاۋا كەردەۋەكانيان نیشان دەدا بۆ ئەۋەى بۆيان بېتە مايەى غەم و پەژارمە، ئەۋەى لى وەردەگىرى، كە لە قىامەتتى خاۋا كەردەۋەكان بۆ ئىنسان بەرجەستە دەكات، چاك بن يان خراپ، كەردەۋەكانى بە بەرجەستە كراۋى دەبىنى، ئەم مەسەلەيەش ئىعجازىكى زانسى تىدايە، چونكە لە سەردەمىكدا كە قورئان ھاتۇتە خوارى، كەس نەيزانىۋە كەردەۋەكان چۆن پۇۋى دوايى بەرجەستە دەكرىنەۋە؟ بەلام ئىستا ھەر قەسەۋ كەردارىك بويستىرى تۆمار بىرى، بە كامىراي قىدىۋ دەگىرى، دوايى دەللىن ئەۋە تۆنى؟ ناتوانى بلىى نا، ۋەك دەزگا ھەۋلگىرى و جاسوسىيەكان بەكارى دىنن، كامىراي شىراۋە دادەننىن ۋە ھەموو ھەركەۋ سەكەنەى ئەۋە كەسە تۆمار دەكرى و دوايى كە حاشاى كەرد، دەللىن: ئا ئەۋە نىە تۆى؟! جا ئەۋە لە چەند شۆيىنىك لە قورئاندا ئاماژەى پىلراۋە، لىرە دەفەرمۇي: ﴿كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ﴾، واتە: ئاۋا كەردەۋەكانيان دەخەينەۋە بەرچاۋ، ۋە لە سوۋرەتى (الكهف)دا دەفەرمۇي: ﴿... وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا﴾ (٤٩)، واتە: ئەۋەى كەردەۋەكانيان ئامادەۋە، بە ئامادەى بىنىيان، ۋە لە سوۋرەتى (الجاثية)دا دەفەرمۇي: ﴿... إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (٢٩)، واتە: ئىمە نوسخە بەردارىيمان لىكەرد، فۇتۇكۇپىيمان دەكەرد ئەۋەى ئىۋە دەتانكەرد. كەۋاتە: كەردەۋەكانمان فۇتۇكۇپى دەكرىن، ديارە ئەگەر ئىنسان بتوانى بە كامىراي قىدىۋ شت فۇتۇكۇپى بىكات، دەبى فرىشتەكان كە خاۋا بەسەر ئىمەۋە كەردەۋەنىە چاۋدەر، چ ئامىرىكى گەشەسەندەۋەيان پىبى، كە ھەموو كەردەۋە ھەركەۋ سەكەنەى ئىمە تۆمار بىكەن !! خاۋا بە لوتف كەردەمى خۇى سەربەرزى دىۋاۋ دوا پۇۋمان بىكات، ئامىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سی و چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ئایەتی (۱۶۸ تا ۱۷۳) دەگرێتە ئیخوی، واتە: شەش (۶) ئایەت، لەم شەش ئایەتەدا خوا ﷻ بانگی مەروفاوەتی دەکات و فەرمانیان پێ دەکات کە لەوێ پێیداوێن لە رزق و بژیوی حەلال و بەتام و خۆش بخۆن، وە بەدوای هەنگاوەکانی شەیتان نەکەون، وە دوایی پێیان دەفەرموێ: کە شەیتان جگە لە شتی خراپ و ناقول بەهیچ شتێکی دیکە فەرمانیان پێ ناکات. دوایی باسی هەلۆیستی کافرەکان دەکات کە کاتی کە بانگ دەکری بەدوای بەرنامەی خوا بکەون، پاساو بەوە دیننەوێ کە ئەوان هەر بەدوای باب و باپیرانیان دەکەون، جا خوا ﷻ باس دەکات، کە ئایا ئەگەر باب و باپیریان نەفام و نەزانیش بووبن، دەبێ هەر بەدوایان بکەون؟! وە دوایی وینەیهێک دیننەوێ بەو ئەوانەی بیپروان، وە بۆ کەسێک بانگیان دەکات، وە کە چۆن ئێنسان کە بانگی مالات و ئازەل دەکات، جگە لە دەنگ هیچیدی کە نافامی و نایببستی، ئەوانیش بەو شیوەن، ئنجا دوایی خوا ﷻ بۆ جاری سێیەم لە سوورەتی (البقرة) دا مسوڵمانان بانگ دەکات بە ناوونیشانی ئیمان و فەرمانیان پێ دەکات کە لەو رزق و بژیوە پاک و چاک و بەلامزەتانە کە پێی داوێ، بخۆن و سوپاسگوزاریی بۆ خوا بکەن، ئەگەر دەیانەوێ بەندایەتی بۆ خوا بیننەوێ، وە پاشان بۆیان رووندەکاتەوێ کە خوا ﷻ جگە لە: مردارە و مەو و خۆین و گوشتی بەراز و ئەوێ بۆ غەیری خوا سەربەرابی، هیچی دیکە لێ قەدەغە نەکردوون.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ

لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا نَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكُمْ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِزْيِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ ۖ لَعَنَ اللَّهُ فَمَن اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ .

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((ئهی خه‌لکینه ! له ههرچی (بژیوی)، خه‌لآ و خوش هه‌یه له زه‌ویدا بخۆن، وه شوین پیی شه‌یتان هه‌لمه‌گرن، دلنیا بن ئه‌و دوژمنیکی ناشکراتانه ﴿١٦٨﴾ ئه‌و ته‌نیا به شتی خراپ و دزیو فهرمانتان پی‌ده‌کات، وه به‌وه که له‌باردی خواوه شتیک بلین که نایزانن ﴿١٦٩﴾ وه ئه‌گهر پییان بگوتری: (واته: به کافره‌کان) شوین ئه‌وه بکه‌ون که خوا ناردوو‌یه‌ته‌خوار، ده‌لین: به‌لکو شوین ئه‌وه ده‌که‌وین که بابو با‌پیرانمان له‌سمری بینووه، ئه‌دی ئه‌گهر بابو با‌پیرانیان هیچ نه‌فامن و ریی راستیشیان نه‌گرتب؟ ﴿١٧٠﴾ وه وینه‌ی ئه‌وانه که بی‌پروان، وه‌ک حالی که‌سیکه که له‌ناژه‌لیکه‌وه بخورپ، بی‌جگه له بیستنی ده‌نگی داواکردن و بانگکردن هیچ حالی ناب؟ ! لآن، که‌رن، کویرن هیچ نافامن ﴿١٧١﴾ ئه‌ی ئه‌وانه‌ی ئیمانان هیناوه ! له‌و خواردنه پاک و چاکانه‌ی پیمانداون بخۆن، وه سوپاسی خوا بکه‌ن ئه‌گهر به‌راستی ده‌پهرستن ﴿١٧٢﴾ بی‌گومان (خوا) ته‌نیا مردار و خوین و گوشتی به‌رازو سهر‌برای ناوی غه‌یری خوا له‌سمر هینراوی، لیتان قه‌ده‌غه کردوه، ههر که‌سیکیش تی‌گیراو ناچار بوو، وه نه له‌رووی ئارزووه‌وه نه زیاد له پی‌ویستی خوارد، ئه‌وه گونا‌هی ناگاتی (که له‌و چوار قه‌ده‌غه کراودش بخوات) به‌راستی خوا لی‌بورده‌ی به‌خشنده‌یه ﴿١٧٣﴾)) .

شیگردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌كان

(حَلَّالًا)؛ به کوردی ههر ده‌لێین: (حه‌لَّال) واته: رَه‌وا، (أَصْلُ الْحَلِّ: حَلُّ الْعُقْدَةِ) (حَل) له کردنه‌وه‌ی گرنه‌وه‌ هاتوه (وَحَلَلْتُ: نَزَلْتُ) له زمانی عاره‌بیدا ده‌لێ: (وَحَلَلْتُ فِي الْمَكَانِ الْفُلَانِي)، واته: له فلان شوین دابه‌زیم له‌وه‌ی (وَعَنْ حَلِّ الْعُقْدَةِ: حَلُّ الشَّيْءِ حَلَّالًا) له کردنه‌وه‌ی گری، هه‌ل‌ال‌کردن له‌وه‌وه‌ هاتوه، وَهَكَذَا بَلَّيْتُ حَه‌لَّالَكِرَاو، شتیكه كه گری قه‌ده‌غه‌کردنی لێ کراوته‌وه‌.

(طَيِّبًا)؛ واته: پاک و چاک، ئه‌وه‌ مانا گشتیه‌که‌یه‌تی، به‌لام جاری وا هه‌یه به مانای خۆش و به‌تام دێ، وه جاری وایه به مانای ئینسانی رَه‌وشت به‌رز دێ، وه جاری وایه به مانای زه‌وی به‌هیت و پیز دێ، به‌هیتی ئه‌و سیاقانه‌ی که تیایندا هاتوه، مانای ده‌گۆری، (أَصْلُ الطَّيِّبِ: مَا تَسْتَلِذُّهُ النَّفْسُ) (الطَّيِّب) له ریشه‌دا بریتیه له هه‌رشتیك كه نه‌فسی ئینسان پیتی خۆش‌بوی و هه‌زی لێ بکات، بۆیه خوا ﷻ وشه‌ی (طَيِّب)ی کردوه به ئاوه‌لناو به سیفه‌ت بۆ (كَلِم)

﴿...إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ...﴾ (١٠) ﴿فاطر، كه مه‌به‌ست پیتی وشه‌ی یه‌که‌تا پهرستی (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)یه، وه وشه‌ی (طَيِّب)ی کردوه به سیفه‌ت بۆ

رِزقی به‌تام و چێز ﴿كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَّالًا طَيِّبًا﴾، هه‌روه‌ها بۆ ئافرمتانی داوین پاک و بۆ پیاوانی داوین پاک: ﴿...وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ

لِلطَّيِّبَاتِ...﴾ (٣٦) ﴿الزور، هه‌روه‌ها کردوویه‌تی به وه‌سف بۆ جیگه‌و رینگه‌ی خۆش: ﴿وَمَسْكَنٌ طَيِّبَةً...﴾ (٧٢) ﴿الأعراف، هه‌روه‌ها بۆ زه‌وی به‌هیت و

به‌پیز: ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ...﴾ (٥٨) ﴿الأعراف، وه بۆ ئه‌و ئیماندارانه‌ی له دوا‌ر‌وژدا ده‌چنه به‌هه‌شت، كه فریشه‌ته‌كان پیاوان ده‌لێن: ﴿...وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ

عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَأَدْخُلُوهَا خَلْدِينَ ﴿ ۷۳ ﴾ الزمر، واته: ئیوه پاک و چاکن، وه
 نهو ئیماندارانهی که فریشته کان گیانیان دهکیشن: ﴿ الَّذِينَ نُوَفِّهِمُ الْمَلَكَةَ
 طَبِيبِينَ يَقُولُونَ سَلِّمْ عَلَيْكُمْ أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ ﴿ ۳۲ ﴾ النحل، چونکه
 به پاک و چاکیی گیانیان ته سلیمی خوا دهکهنه وه.

(خَطَوَاتٍ): (الخطوة: مَرَّةً مِنْ خَطَى يَخْطُو)، (خطى) واته: ههنگاوی نا
 (یخطو) ههنگاو دهنی (خطوة) بریتییه لهو ههنگاودی ئینسان ههلی
 دهینیت وه نیوان دوو پییان، که تو ههنگاو دهنی مه سافه کهی نیوانی پیی
 دهلین: (خطوة)، ﴿... وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ...﴾ ﴿ ۱۷۸ ﴾ البقرة، (أي: لا
 تتبعوه)، واته: به شوین شهیتاندا مهرؤن و، به دواى شهیتان مه کهون.

(بِالسُّوءِ): (السوء: كُلُّ مَا يَغُمُّ الْإِنْسَانَ مِنَ الْأُمُورِ الدُّنْيَوِيَّةِ وَالْآخِرَوِيَّةِ، وَمِنْ
 الْأَحْوَالِ النَّفْسِيَّةِ وَالْبَدَنِيَّةِ... إلخ)، واته: (سوء) همر شتیکه که ئینسان
 پیی خهفه تباربی و پیی ناردهت بی له کاروباری دنیاوی و دواړوژی، وه له
 حالهتی دهر وونیو له حالهتی جهستهیی ... هتد.

(وَالْفَحْشَاءُ): (الفحشُ والفحشاءُ والفاحشة: مَا عَظُمَ قُبْحُهُ مِنَ الْأَفْعَالِ
 وَالْأَقْوَالِ...)، وشه: (الفحشُ والفحشاءُ والفاحشة) همرسیکی، همرشتیکه
 که زور ناشیرین بی له قسه و کرده وه، همر کرده ویه که یان قسه یه کی زور
 ناشیرین و ناقولاو دزیو، پیی دهگوتری: (الفحشُ) یان (الفحشاءُ) یان
 (الفاحشة)، بویهش به زینا دهگوتری (الفاحشة) له بهر نه وهی کرده ویه کی
 زور ناقولایه، همر ودها رژی و چرووکی که خوا دهرموی: شهیتان
 همرمانتان پیده کات به (الفحشاءُ) به رژی و چرووکی، وه که له سوورمتی
 (البقرة) دا هاتوه.

(الْفَيْئَا): (آي: وَجَدْنَا) واتە: بينيمان، وەك دەفەر مۆى: ﴿... وَالْفَيْئَا سَيِّدَهَا لَدَا

الْبَاب... ﴿٥٥﴾ يوسىف، واتە: يوسىف و ئەو ئافرەتەى كە داواى لىكرد كارى خراپى لەگەل بکات، کاتىك كە چوونە دەر لە مال، لە دەرگا تووشى گەورەى ئافرەتە کە بوون، واتە: تووشى مێردەگەى بوون.

(يَنْعَقُ): (النَّعَقُ: صَوْتُ الرَّاعِي)، واتە: دەنگى شوان يان گاوان كە لە ولاخىكە وە يان ئاژەلىكە وە دەخورى، دەگوترى: (نَعَقَ، يَنْعَقُ) بانگى كرد، تىوێ خورى، تىوێ دەخورى.

(وَمَا أَهْلٌ بِهِ لغيرِ اللَّهِ): (الْإِهْلَالُ: رَفْعُ الصَّوْتِ)، (أَهْلٌ): واتە دەنگى بەرزکردووە، لە وەووە هاتووە كە كاتى خوێ مانگى يەك شەووە (هېلال) يان بينیووە، گوتوو یانە: (هَذَا هَيْلَالٌ) لە وەووە بەهەر دەنگ بەرزکردنە وەدیەکیان گوتووە: (هَيْلَالٌ)، ﴿وَمَا أَهْلٌ بِهِ لغيرِ اللَّهِ﴾، واتە: شتێك كە دەنگى پێ بەرزكرا بێتە وەو كاتى كە سەر بېراو، ناوى غەپىرى خواى لەسەر هاتبێ.

(أَضْطَرَّ): واتە: ناچار كراو، (الْإِضْطِرَارُ: حَمْلُ الْإِنْسَانِ عَلَى مَا يَضُرُّهُ سِوَاءَ كَانِ بِسَبَبِ خَارِجٍ أَوْ دَاخِلٍ)، (إِضْطِرَارٌ) بریتىە لەوێ كە ئینسان شتێك بکات كە پێى ناخۆش بێ، چ بە هۆیه كى دەرەگى وەك: لیدان، ترساندن، يان بە هۆیه كى نیووە خوێى ناچار بکړى، وەك: تىنوێتى، برسپهتى، كەم خەوێ، تىنى بۆ بىنى ئەووەش هەر پێى دەگوترى (إِضْطِرَارٌ).

(غَيْرَ بَاغٍ): واتە: بە ئارەزوو وەووە نەبێ و داواى ئارەزوو لەزمت نەكات لەو شتە قەدەغە كراو وەدا، كە دەپخواز.

(وَلَا عَادٍ): (الْعَادُ: التَّجَاوُزُ وَمُتَافَاةُ الْإِتِّتَامِ) لە سنووریش تىنەپەرپىنى، حەسەنى بەسرى (پەحمەتى خواى لىبى)، ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾، وا پیناسە كردووە دەلى: (غَيْرَ مُتَنَاوِلٍ لِلذَّةِ وَلَا مُتَجَاوِزٍ سِدَّ الْجُوعَةِ) ئەوێە كە

لەبەر ئارەزوومەندیی ئەو چوار قەدەغەکراوە (مردارە و دبوو و خۆین و گۆشتی بەراز و بۆ غەیری خوا سەربراو) نەخوات، لەبەر ئەوەی کە ئارەزووی لێیە، وە کە خواردیشی لەو ئەندازمییە کە پشتی پێوە راڤە دەستێ و برسێهەتی پێ دەشکێ، لەو ئەندازمییە تێنەپەرێتی.

هۆی هاتنە خواردەوی نایەتەکان

هۆی هاتنە خواردەوی ئەم نایەتەییە، کە دەرەرموئ: ﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ كُلُّوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾، {قَالَ الْكَلْبِيُّ (عَنْ أَبِي صَالِحٍ): نَزَلَتْ فِي ثَقِيفٍ، وَخَزَاعَةَ، وَعَامَرِ بْنِ صَعْصَعَةَ حَرَّمُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ، وَحَرَّمُوا الْبَحِيرَةَ وَالسَّائِبَةَ وَالْوَصِيلَةَ وَالْحَامِيَّ} (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (٣٢)، واته: كەلبی دەلی: ئەم نایەتە هاتە خوار دەرەرموئ (ثقیف، و خزاعە، و عامر بن صعصعە) کە سێ تیرە بوون لە تیرە و هۆزەکانی عەرەب، کۆمەڵێ شتیان لە خۆیان قەدەغە کردبوو لە گشتوگال و ئاژەل، وە چوار جوورە ئاژەلیان لە خۆیان قەدەغە کردبوو کە بریتین لە: (بحیرە و سائبە و وصیلە و حامی)، کە لە دەرەرموئ داهاوودا ئەگەر خوا تەمەن بدا باسیان دەکەین، لەو بارەو ئەم نایەتە هاتە خوار کە دەرەرموئ: ئەو خەڵکینە! لەوەی کە حەلālەو پاک و چاکە بخۆن، وە بەدوای هەنگاوەکانی شەیتان مەکەون (هەر بە ئارەزووی خۆتان هەندێ شتان لە خۆتان حەرام بکەن، ئەو شوێن شەیتان کەوتنە، یاخود شتێک کە خوا حەرامی کردووە بۆ خۆتانێ رەوا مەکەن، یان شتی پیس و زیانبەخش مەخۆن).

ماناى گشتى ئايەتەكان

خو ﷺ پاش ئەودى لە ئايەتەكانى رابردوودا باسى پەرسىراویتی خوۋى کرد،
 كە تەنیا ئەو پەرسىراو، وە دوای ئەودى باسى پەرومردگاریتی خوۋى کرد، وە
 پاشان باسى سەرمجامى ئەوانەى کرد لە غەیری خوا دەپەرستن، و، غەیری خوا
 بە پەرومردگارى خوۋان دەزانن، كە لە دواړوژدا تووشى چ سەرمجامىكى رەشو
 تاريك و خراپ دەبن، ئنجا وەك پەرومردگار و بەدیهینەرى ئەو خەلگە
 فەرمانیان پى دەكات كە ئەو سەرمجەى كە بوى رازاندوونەو لە زەوى و ئەو
 هەموو رزق و رۆزىيە حەلāl و پاك و چاكانەى لەسەرن، لىي بخۆن. ﴿يَتَأْتِيهَا
 النَّاسُ كُلُّوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾. ئەى خەلگىنە! لەودى لە زەوى دايە
 هەرچى لە زەوى دايە مادام حەلāl و خوڤ و بەتام (طَيِّب) بى، لىي بخۆن، حەلāl
 واتە: بەشەيمجەكى ناشەرمجەى دەستتان نەكەوتى، (طَيِّب) واتە: لە زاتى
 خویدا پاك و چاك و خوڤى و سوودبەخش بى و زيانبەخش نەبى ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا
 خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾، وە بەدوای هەنگاوەكانى شەيتان
 مەكەون، كە لە خووە شتىك لە خوۋتان قەدەغە بكەن، هەر بە بىركردنەومجەى
 ئەفسانە و شوپىنكەوتنى كویرانەى پىشيانانتان، شتىكى چاك و پاك لە خوۋتان
 قەدەغە بكەن، ئەو شوپىن پى شەيتان هەلگرتنە، هەرودها شتىكىش كە خوا بە
 حەرامى داناو و پيس و زيان بەخشە، ديسان بەهوى شوپىن كەوتنى شەيتانەو
 بۆ خوۋتانى حەلāl مەكەن، وەك گوشتى بەرازو خوین و مردارەومبوو و ناوى غەیری
 خوا لەسەر هینراو، لەكاتى سەرمبەندان، ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾، بىگومان شەيتان
 بۆ ئیو دەوژمنىكى ئاشكرايە، واتە: هەم دەوژمنە، هەم دەوژمنایەتییەكەشى
 ئاشكرايە، چونكە جارى وایە تۆ كەستىك دەوژمنایەتییەت دەكات، بەلام بە پەنھانىي،
 شەيتان دەوژمنایەتییەمان دەكات، بە ئاشكراو بى پىچ و پەنا كە ئەو ديارە خوۋى

گوتووېتە: خوايە بمهیلەو دە تا قیامەتی ﴿... لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأَحْتَنِكَ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ﴿٦١٨﴾ الإسراء، واتە: ئەگەر بمهیلەو دە تا رۆژی قیامەتی، جگە لە کەمێک ئەگەرنا و دەچی ئادەم وای دەدەم کە هیچی بەقسەى تۆ نەکات، مانای وایە ئەو دەگەرترین دوژمنایەتییه، ئنجا دوژمنایەتییه کەشى ئاشکرایەو بۆخۆی رایگەیاندووە، واتە: شەیتان ئیعلانی جەنگی لەگەڵ ئیوودا کردووە ئیعلانی دوژمنایەتی لەگەڵ ئیوودا کردووە، ئیوودش سەنگەری لیبگرن و بەدوای مەکەون و بە قسەى مەکەون، بەدوای هەنگاوەکانی مەکەون، ئنجا ئایا ئەگەر بەدوای شەیتان بکەوین چیمان بۆ دەکات؟ دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا نَعْلَمُونَ﴾، (إِنَّمَا) وەك پێشتر گوتوویمانە: ئامرازى چەسپاندن و کورت هەلەینانە (أداة الحصر والإثبات) دەچیتە سەر هەرشێک، حوکمەکەى بۆ دەچەسپێنێ، وە لەوێشدا کورتى هەلەینى ﴿إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ﴾، بێگومان شەیتان تەنیا فەرمانتان پێدەکات بە شتى خراپ، وە بە شتى درێوو ناخۆ، ﴿وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا نَعْلَمُونَ﴾، وە فەرمانتان بەو پێدەکات لەبارەى خواوە شتێک بلێن کە زانیارییان پێى نیە، لەخۆوە ناویک لە خوا هەلەدن و سێفەتێکی بۆ بەکاربینن، یان بەشیویدیەک بپەرستن هاوبەشى بۆ پەیدا بکەن، یاخود هەر لە خۆوە بەناوی خواوە بلێن: فالانە شتە حەلālە یان حەرامە، ئەو دەهەمووی پیلان و فیلێ شەیتان و دەسووسەى شەیتانە، کەواتە: ئەو دەى شەیتان لێمانى دەوێ: قسەى خراپ و کردەوێ خراپ و بێرکردنەوێ خراپ و، قسەى ناشیرین و کردەوێ ناشیرین و هەلوێستی ناشیرینە، وە ئەو دە کە شتێک بەناوی خوا بلێن کە راست نیەو زانیارییمان لەبارەىو نیە کە خوا وایفەرمووە. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾، ئنجا باسى شوین کەوتووینى شەیتان دەکات و دەفەرموی: وە ئەگەر پێیان بگوترێ: بەدوای ئەو بکەون کە خوا

ناردوويەتە خوار، كافردەكان، كۆمەلى شەيتان و پەيرەوانى شەيتان و شوپنكەوتووانى شەيتان، ئەگەر پىيان بگوتى: بەدواى ئەو بەكەون كە خوا ناردوويەتە خوار واتە:

كتىب و بەرنامەى خوا، ﴿قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آيَاتًا﴾، دەلىن: بەلكو ئىمە

بەدواى ئەو دەكەوين كە بابو باپىرانى خۆمانمان لەسەر بىنىو. واتە: بەدواى شتىك دەكەوين كە بابو باپىرانمان، پىشىنانمان لەسەر پۇشتوون، خوا ﷻ

پرسىارىكيان لى دەكات كە وەلامەكەى لەنيوخوى دايەو ئەو پى دەگوتى:

(الاستفهام الإنكاري)، واتە: پرسىارکردنىكى نكوولى لىكەرانە، ﴿أَوَلَوْ كَانَتْ

أَبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾، دەفەرموى: ئەدى ئەگەر بابو

باپىرانىانىشان لەسەر نەقامى بوون، وە پى راستيان نەگرتى؟ واتە: هەر

بەدوايان دەكەون ئەگەر نەقام و نەزانىش بوون؟ لىردە ئەمە ئەو دەكەيەنى

كە تۆ ئەگەر بە دواى بابو باپىرانت بەكەوى لەسەر شتى چاك، باشە، بەلام لەسەر

شتى غەلەت و پەلەت، ئەوان كە بۆخويان بەهەلەداجوون، تۆ بۆچى پىشى خوت

لە مست كەسىك دەنى، كە بۆخوى بەرپىيە نازانى؟ بۆخوى چاكى نەكردە تا

تۆ فىرى چاكە بكات؟ ئنجا خوا ﷻ وینەيەكيان بۆ دىنىتەو و وينايان دەكات لە

دىمەنىكدا: ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَبْعُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً﴾، وە

وینەى ئەوانەى بىپروان، وەك وینەى كەسىك وایە كە لە ئاژەلىكەو دەخوړى، كە

جگە لە داواکردن و بانگکردن، واتە: جگە لە دەنگەكە هیچى دیکە حالى نابى،

﴿صُمُّ بَكْمٌ عُمًى﴾، ئەو بىپرواينە كەرن لال كۆرن. (صُمُّ) كۆى (أصم)ە، واتە:

كەرن. (بَكْمٌ) كۆى (أبكم)ە، واتە: لال، (عُمًى) كۆى (أعمى)یە واتە: كۆیر ﴿فَهُمْ لَا

يَعْقِلُونَ﴾، بۆیە نەقامن، كەسىك نەبىستى و نەبىنى و ئنجا زمانىكى فەصیحى

نەبى قسە لەگەل خەلكىدا بكات، بە تەكید لە بىعەقلى و نەقامىیدا

دەمىنىتەو، ئنجا دواى ئەو خوى پەروەردگار بانگى مروفايەتى كرد بەگشتى،

دەفەرمۇي: ﴿يَتَّيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئەمجارە بانگى ئىمانداران دەكات بەتايىبەت، ئەى ئەوانەى ئىمانتان هېناوە ! ﴿كُلُوا مِن طَيِّبَتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾، لەو رۇزىيە پاك و چاك و بەلەزەت و خۇشانە بخۇن كە پىمانداون، وە سوپاسى خوا بكەن، ئەگەر بەراستى ئەو دەپەرستىن ، ئنجا بۇيان رۈوندەكاتەوە كە چى لى قەدەغە كىردوون بۇئەوۋى ھەر كەسى راست بۇوۋە لە خۇرا بازنەى قەدەغە كىراوۋەكان فراوان نەكات، چونكە خوا زۇرى پى ناخۇشە ئەو شتانەى كە بۇ بەندەكانى خولقاندوون و بۇ موباح كىردوون، وە ھىچ زەمر و زىانىكىيان لى نادات، يەككى ھەر لەخۇوۋە لە بەندەكانى حەراميان بكات، ھەروەك چۇنى پى ناخۇشە ئەو شتانەى كە لىي قەدەغە كىردوون، يەككى بى لە خۇرا بۇيان رەوا (حلال) بكات، كە زىانىشى تىدايە بۇيان، دىسان ئەگەر شتىكىش كە حەلالى كىردوۋە موباحى كىردوۋە، يەككى بەناۋى دىنەوۋە بە بىانوۋى تەقواۋەبى لىيان قەدەغە بكات، زۇرى پى ناخۇشە، بۇيە دەفەرمۇي: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾، بىگومان خوا تەنيا مردارى لى قەدەغە كىردوون، وە خوین، وە گۇشتى بەراز، وە ئەوۋى دەنگى لەسەر بەرزگىرايىتەوۋە بۇ غەيرى خوا، واتە: ناۋى غەيرى خواى لەسەر ھاتىبى و بۇ غەيرى خوا سەرىرايى، ھەر ئەو چوارەى لى قەدەغە كىردوون، ئنجا ئەو چوارەش ﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾، كەسىك سەغلەت كىرا ناچار بوو بە مەرجىك بە ئارمىزوۋەوۋە نەبى، لەبەر ئارمىزوۋە لى بوون لەو شتە قەدەغە كىراۋانە نەخوات، وە لە ئەندازەى پىۋىستىش تىنەپەرپىنى، ﴿فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾، ئەوۋە بەنسەت ئەو چوارانەشەوۋە دىسان گوناھبار نابى، ئەگەر لەكاتى ناچارى و تىگىراۋىدا لىيان بخوات ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، بىگومان خوا لىبوردەى بەخشنەدە.

چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی گ‌رنگ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: که خوا په‌رو مردگار دمه‌رموئ: ﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ كُلُّوا مِمَّا فِي

الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾، لی‌ی و‌م‌رده‌گیری که ه‌م‌رچی له زه‌وی دایه، له و‌ر‌ز‌ق و

ر‌ؤ‌زیانه‌ی که په‌یدا دمه‌ن ه‌مه‌و‌ی موب‌اح و‌ ره‌وایه، به دوو مه‌رج:

١- به‌ر‌یه‌کی حه‌ل‌ال به‌ده‌ست ه‌ات‌ب‌ی له ر‌و‌ی شه‌رعیه‌یه‌وه، به‌د‌زی نه‌ب‌ی، به غه‌صب نه‌ب‌ی، به ف‌رت و‌ف‌یل نه‌ب‌ی، نه‌وه له ر‌و‌وه شه‌رعیه‌یه‌که‌یه‌وه.

٢- له ر‌و‌ی ته‌ن‌ل‌ر و‌ستیه‌شه‌وه، پ‌اک و‌ چ‌اک و‌ به‌له‌ز‌مت و‌ خ‌وش‌ب‌ی و‌ به‌سوود‌ب‌ی ب‌ۆ جه‌سته و‌ زیانی نه‌ب‌یت.

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م: بن‌چینه ره‌وای‌ی یه له شته‌کاندا، وه‌ک زانایان گ‌وت‌وو‌یانه:

(الْأَصْلُ فِي الْأَشْيَاءِ الْإِبَاحَةُ) بن‌چینه له شته‌کاندا بریتیه له ره‌وای‌ی، ه‌مه‌وو شت‌یک ره‌وایه مه‌گ‌م‌ر به‌ل‌گه ه‌ه‌ب‌ی له‌س‌م‌ر نه‌وه‌ی که ف‌ال‌نه شته، ش‌م‌ع ه‌ه‌ل‌ی‌وار دوه‌و، ج‌ی‌ای ک‌رد‌ۆ‌ته‌وه‌و، قه‌ده‌غه‌ی ک‌رد‌وه.

مه‌سه‌له‌ی س‌یه‌م: که دمه‌رموئ: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾، نه‌وه‌ی لی‌ی

و‌م‌رده‌گیری که شه‌یتان دوو شتان ده‌کات یان نه‌ومتا شت‌یک که خوا ب‌ۆ به‌نده‌کانی ره‌وای ک‌رد‌وه، لی‌یان قه‌ده‌غه‌ده‌کات، یان نه‌ومتا خوا شت‌یک که له

به‌نده‌کانی قه‌ده‌غه‌ک‌رد‌وه له‌ب‌م‌ر نه‌وه‌ی زیانیان لی‌ده‌دا، د‌ی‌ن‌یت له به‌ر‌چ‌او‌یان شیرین ده‌کات و‌ جوانی ده‌کات ب‌ۆ نه‌وه‌ی به‌کاری ب‌ی‌ن‌ن، له حال‌یک‌دا که خوا لی‌ی

قه‌ده‌غه‌ک‌رد‌وون، واته: شه‌یتان له ب‌واری خ‌وار‌د‌نه‌کاندا دوو شتان ده‌کات: ه‌م‌ر‌که‌س‌یک به‌د‌وای ه‌ه‌نگ‌او‌ده‌کانی ب‌که‌و‌ئ، یان نه‌ومتا شت‌یک که خوا حه‌ل‌الی

ک‌رد‌وه و‌ ره‌وای ک‌رد‌وه، له خ‌و‌ی قه‌ده‌غه‌ی ده‌کات، یان نه‌ومتا شت‌یک که خوا لی‌ی قه‌ده‌غه‌ک‌رد‌وه ب‌ۆ خ‌و‌ی موب‌احی ده‌کات و‌ ره‌وای ده‌کات، که له ه‌م‌ر‌د‌و‌وک

حال‌اندا گ‌ونا‌ح‌ب‌ار دمه‌ب‌ی و‌ ز‌م‌رم‌مه‌ندیش دمه‌ب‌ی، به‌نس‌به‌ت لای خواو ب‌ۆ ق‌ی‌ام‌ه‌ت گ‌ونا‌ح‌ب‌ار‌مو، ب‌ۆ دن‌ی‌ایه‌ش ز‌م‌رم‌مه‌ند دمه‌ب‌یت، چ‌ون‌که به‌ ته‌ئ‌کید ه‌م‌ر شت‌یک

كە خوا قەدەغەى كردو ديارە زيانى تىدايه، زيانى بۆ عەقلى و بۆ رووح و بۆ جەستە، لە هەموو روويكەو زيانى تىدايه و ئەگەر بەكارى بىنى لىي تووشى زمرى دەبى، وە شتىكىش كە خوا حەلالى كردو، ديارە سوودى تىدايه و وەختى لە خۆتى دەگرىه وەو، لە خۆتى قەدەغەدەگەى ماناي وايە خۆت مەحرۇوم كردو لە خىرىك كە خوا دروستى كردو لىي بەهرەمەندى، ئەگەر بەكارى بهيى.

مەسەلى چوارەم: كە دەفەر موى: ﴿ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ

مَا لَا نَعْلَمُونَ ﴾، ئەمە ئەو دى لى و مردەگىرى كە هەركەسىك بەدواى شەيتان كەوت، جگە لە قسەى خراپ و كردەو دى خراپ و، جگە لە قسە ناشىرىن و كردەو دى ناشىرىن، وە جگە لەو كە شتانىك بلى، كە خوا نەيفەر مووبن، جگە لەو دى لى لە هيچىديكە ناكەو، وە لە واقعدا هەر وايە تەماشايەكەن: ئەوانەى كە بەدواى شەرىعەت ناكەون هەميشە بەش و نسيبيان برىتيە لە قسەى خراپ و قسەى ناشىرىن و كردەو دى ناشىرىن وە مامەلە كردنىكى نەزانانە و نەقامانە لەگەڵ خوى پەر و مردگار و بەندەكانيدا.

مەسەلى پىنجەم: يەككە لە رەوشتە بنچىنەيهەكانى ئەهلى كوفىر برىتيە لە

لاساى كردنەو دى كوێرانەى پيشنان، بۆيه زانايانى ئىسلام گوتوو يانە: مسولمان دەبى زۆر ئاگاي لىبى، هەميشە لە دىندارىيدا بە تايبەتى لە مەسەلەى ئيمان و عەقىدەدا، نابى لاساي كەس بگاتەو وە دروست نىە لاساكەردەو (مُقَلِّد) بىت، بەلكو دەبىت بۆ خوى هەولبدا و تىبگات و شارمزا بى، وە لە بوارى فيقهى و ئەحكامى كردەو دىبى دەبى لەو يشدا بەيى توانا هەولبدا بزاني خوا ئەو شتەى چۆن حەلال كردەو يان بۆچى حەرامى كردەو؟ هەولبدا بۆخوى لىي تىبگات، ئەو دى نەيتوانى، ئنجا لە زانايان بپرسى، بۆيه لاساى كردنەو (تقليد) لە ئىسلامدا شتىكى خراپە، چونكە عادەتى كافرو خوا نەناسانە، وە لەپراستيدا ئەم ئايەتە ئەودى لىي و مردەگىرى، كە ئينسانى مسولمان و دىندار بەو لە خەلكى دىكە جيا دەكرىتەو، كە عەقلى خوى

به‌کار دینی، به‌لام خه‌لکی دیکه به زۆری وایه وه‌ک مهر ده‌که‌ونه دوا‌ی یه‌ک و سهر له دوو یه‌ک دهنین و نه‌هلی ته‌قلیدن، نه‌هلی کوفر به‌زۆری وان.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شه‌م: خوا له باسی شوین که‌وتن و ته‌قلیدکردنی و کویرانه‌ی

بابو باپیرانیاندا ده‌فه‌رموی: ﴿أَوَلَوْ كَانَتْ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا

يَهْتَدُونَ﴾، ئایا نه‌گهر بابو باپیرانی‌شیان هیچیان نه‌فامیبی، وه به ریشیان نه‌زانیبی، ههر به‌دوا‌یان ده‌که‌ون؟! نه‌مه‌ش نه‌وه‌ی لی‌وم‌رده‌گیری، که پیشینانی صالح و عاقل و رپی راست‌گرتوو، نه‌گهر ئینسان بیان‌کاته سهر مه‌شق زۆر باشه، به‌لام به‌بیان‌ووی نه‌وه‌ی که پیشینان بابو باپیرانی تۆن، بی‌نی ههر به‌دوا‌یان بکه‌وی، بی نه‌وه‌ی که به رپی راست‌یشیان زانیبی، به‌بی نه‌وه‌ی که شته‌که‌یان مه‌عقوول و چاک بی‌ت، نه‌وه به ته‌ئکید شتیکی هه‌له‌و خراپه.

مه‌سه‌له‌ی حه‌وته‌م: که خوا ﷺ بانگی ئیمانداران ده‌کات ده‌فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾، نه‌ی نه‌وانه‌ی بر‌واتان هی‌ناوه‌! له‌و بر‌یوه پاک و چاکانه‌ی پی‌مان دا‌ون بخۆن، بو‌چی وشه‌ی حه‌لالی به‌کار نه‌هی‌ناوه‌؟ چونکه ئیمانداران بن‌چینه وایه که غه‌یری حه‌لال ناخۆن، نه‌دی بو‌چی وشه‌ی (طیبات)ی به‌کار هی‌ناوه‌؟ واته: نه‌و شتانه‌ی که سوود‌به‌خشن و به‌تام و چیژن؟ چونکه لی‌رمدا وه‌ک نی‌عه‌مه‌تی‌ک خ‌وای په‌رو‌م‌د‌گار ده‌یخاته به‌ر‌چا‌ویان، که نه‌و ر‌زق و ر‌ؤ‌زی‌یه به‌تام و به‌له‌ز مه‌تانه‌ی، وه‌ک نی‌عه‌مه‌تی‌ک خوا پی‌ دا‌ون، لی‌یان بخۆن و به‌هر‌مه‌ند‌بن ﴿وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ

كُنْتُمْ إِِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾، واته: وه نه‌گهر به‌راستی خوا ده‌په‌رستن سوپاس‌گوزاری بن له‌سهر چاکه و نی‌عه‌مه‌ته‌کانی.

مه‌سه‌له‌ی هه‌شته‌م: که خ‌وای به‌خ‌ش‌هر ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ

إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾، واته: سوپاسی خوا بکه‌ن، نه‌گهر به‌راستی نه‌و

دهپهرستن و، نه‌گمر ته‌نیا نه‌و دهپهرستن، نه‌مه نه‌ودی لیوهرده‌گیری که طاعه‌ت و خواپهرستی و له ئینسان ده‌کات سوپاس‌گوزاربئی، یاخود به‌هوی سوپاس‌گوزارییه‌وه ئینسان ده‌بیته خواپهرست، وه له‌پراستیدا نه‌و دوو شته شوکرو عیبادت همر دووکیان تیکه‌له‌گی‌شن، چونکه که‌سێک به‌پراستی خواپهرست بئی، خواپهرستی پالی پینوه ده‌نی که سوپاس‌گوزاربئی بو خواو سپله‌و بئی نه‌ه‌ک و بئی وه‌فا نه‌بئی، وه که‌سێکیش بیه‌وی سوپاس‌گوزاربئی بو خوا، ده‌بی خواپهرستی و به‌ندایه‌تی بو خوا بکات.

مه‌سه‌له‌ی نۆیه‌م: که ده‌فهرموی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ

الْخِزْيِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لغيرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ

غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، نه‌م نایه‌ته له چوار شوینی قورئاندا هاتوه شوینی یه‌که‌میان

نه‌م نایه‌ته‌یه، شوینی دووهمیان له سوورده‌تی (الأنعام) نایه‌تی (١٤٥) دایه،

ده‌فهرموی: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ

مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِزْيِرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أَهْلَ لغيرِ اللَّهِ بِهِ

فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، که هه‌مان شیوه‌ی

نیردی هه‌یه له‌گه‌ل هه‌ندی جیاوازی، شوینی سییه‌م له سوورده‌تی (النحل)

نایه‌تی (١١٥) دایه، که ده‌فهرموی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ

الْخِزْيِرِ وَمَا أَهْلَ لغيرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ﴾، وه شوینی چواره‌میش له سوورده‌تی (المائدة) نایه‌تی ژماره (٣)

دایه، که ده‌فهرموی: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِزْيِرِ وَمَا أَهْلَ لغيرِ

اللَّهِ بِهِ ...﴾، ئنجا دوا‌یی چه‌ند شتیکی دیکه ده‌فهرموی که هه‌موویان ده‌چه‌

نیو بازنه‌ی مرداره‌وه بووه‌وه، که‌واته: نه‌و مه‌سه‌له‌یه مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنگه‌و

خوَا ﷻ يەك شت لە چوار شوینی قورئان، لە دوو ئایەتی مەككەیی، لە گەل دوو ئایەتی مەدینەیدا باس بکات، دیارە شتیکی گەورەییە و ھەرواشە، چونکە بەشیکی زۆری لادان (إنحراف) لە ژيانی بەشەردا لە مەسەلەى خواردن و خواردنەو دە، وە زۆر لە نەخۆشیی و بەلاو گرفتاریی، بەھۆی خواردن و خواردنەو دەى حەرام و پەسەو دەیدا دەبن، بەلکو زۆر کێشە و گرفتاریی سیاسى و کۆمەڵایەتی بەھۆی خواردن و خواردنەو دەیدا دەبن، ئیستا ئەو ھەموو ھەراو کێشەییە لەنیو بەشەردا ھەبە لەسەر چیبە؟ زۆربەى ھۆکارى ئابووری ھەبە لەسەر خواردن و خواردنەو دەو ئەوانەبە، بۆیە دیاریکردنى حەرام و حەلال، دیاریکردنى ئەو شتانەى کە خوا بە پەروای داناون ئینسان لییان بەھەرمەند بێ، وە ئەو شتانەى کە خوا قەدەغەى کردوون، ئەو دە بەراستی مەسەلەییەکی گرنگە، بۆیە خوَا ﷻ بەپێى سیاقى ئەو ئایەتانەى کە تیاياندا دووبارە بوونەتەو دە، لە ھەموو ئەو شوینانەدا بە پێویستى زانیو دە کە ئەم مەسەلەبە لەو چوار ئایەتە بەپێژەدا دووبارە بکریتەو دە، ئیمەش لیڕە ھەول دەدەین توێژینەو دەییەکی تارادەییەکی تیرو تەسەلى لەبارەو دە بکەین، تاکو لە شوینەکانى دیکەدا دووبارەى نەکەینەو دە، ھەلبەتە لەگەل کورتکردنەو دەو گوشیندا، دەلیین : توێژەروانى قورئان وە شەرعزانان بەگشتى دەربارەى ئەم ئایەتە کە دەفەرموی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَيْزِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لغيرِ اللَّهِ﴾، لیڕە کە دەفەرموی: ﴿بِهِ لغيرِ اللَّهِ﴾، وە لە سى شوینەکانى دیکەدا دەفەرموی: ﴿لغيرِ اللَّهِ بِهِ﴾، لیڕە پاناو دەکەى پیش خستەو دە، لەوێ لە ھەر سى شوینەکاندا دواى خستەو دە، ئەم پرستە قورئانییە دەفەرموی: بێگومان خوا تەنیا مردار و خوین و گوشتى بەراز و سەربراو بۆ غەیری خواى لى قەدەغە کردوون، دیارە وشەى: ﴿إِنَّمَا﴾، ئامرازى چەسپاندن و کورت ھەلئەنە (أداة الحصر والإثبات) واتە خوَا ﷻ جگە لەو چوارە ھىچ شتیکی دیکەى لى قەدەغە نەکردووین لە خواردنەکان، جا ئایا

ئەمە چۆنە؟ لە ھالئێکدا كە لە ھەندىك لە ھەرمایشتەكانى پىغەمبەر ﷺ دا ھاتو، كە ھەر درندىھەكى كەلەبدار، وە ھەر پەرەورىكى چرنووكدار، واتە: ئەودى كە كەلەبەى تىژى ھەبى لە درندەكان، وە ئەودى كە چرنووك و نینۆكى ھەبى لە پەرەوردەكان، ئەوانەش قەدەغەكراون، ئەمەش ھەرمایشتەكەى پىغەمبەر ﷺ: { (إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ كُلَّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَكُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٢٦١٩)، وَصَحَّحَهُ أَحْمَدُ شَاكِرٌ، واتە: بېگومان خوا ھەموو درندىھەكى كەلەبدار و ھەموو بالەندىھەكى چرنووكدارى قەدەغە كردو، (السَّبَاعِ): ھەموو درندىھەك كە: گورگو چەقەل و كەمتیار و شیرو پلنگ و ئەوانە دەگرتەو، كە ھەموویان كەلەبدارن، واتە: گوشت خوژن، وە (كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ) ھەموو چرنووكدارىكى بالەندەكان، وەك: ھەلۆو خەرتەل و بازو باشو و ئەوانە ... بۆیە زانیان كە وتوونە مشت و مەردە دەرباردى ئەم ئايەتە:

// ھەندىكیان دەلێن: لەبەر ئەودى خوا لە چوار ئايەتان و لە چوار شوێناندا وا دەفەرموى، كە واتە: غەیری ئەم چوارە ھىچ خوار دنیكى دیکە بە تايبەتى لە گوشت قەدەغە نیه، لەنیو ئەوانەدا (الْقُرْطَبِيُّ) ئەو رایەى ھێناو، وە (ابن العربي) خاوندی كتیبی (أَحْكَامُ الْقُرْآنِ)^(١)، وە ھەندىك دەلێن: (إمام مالک) یش رای وایە و بە چەند شیۆدیھەك لێی گێر دراوتەو، كە دیارە ھەركام لە (الْقُرْطَبِيُّ) و لە (ابن العربي) یش ھەر مالیكى مەزەبن، ئەوانە دەلێن: (فَلَا مُحَرَّمٌ خَارِجٌ هَذِهِ الْآيَةِ)، واتە: بەدەر لەم ئايەتە ھىچ شتیكى دیکە قەدەغە نیه، ئەدى چ لەو ھەرمایشتانەى پىغەمبەر ﷺ دەكەن؟ دەلێن: مەبەستى پىغەمبەر ﷺ لەو ھەرمایشتانە ئەودىھە كە ئەو شتانە ناپەسند (مكروه)ن، بەلام قەدەغە نین بەو واتایە كە قورئان ھەرموویەتى، وە دەشگونجى بگوترى: كە مەبەستى پىغەمبەر ﷺ لێردا ئەودىھە كە لە رووی پزىشكى (طَبِّی)یەو ئەو شتانە قەدەغەو ھەرپامن، واتە: لەبەر

ئەوێ که زیان بەخشن، بەلام بەهەر حال یەکیەک بوێ هەیه بلی ئەوانی دیکەش هەر لەبەر ئەوە که زیان بەخشن حەرمان، چونکه خوای پەروردگار دەفرموی: ﴿... وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيَحْرَمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتُ...﴾ (١٥٧) **الأعراف**، واتە: ئەوێ پاک و سوودبەخشە بۆیان حەلال دەکات، ئەوێ زیانبەخشە لێیان قەدەغە دەکات، کەواتە: خوا هیچ شتێکی قەدەغە نەکردووە که زیانبەخش نەبێ.

ب/ زانیانی دیکە که زۆربەیی هەرد زۆری زانیان دەلێن: لەراستییدا ئەوە وانیە، بەلکو لێردا ئەو حەصرە (الحصر الإضافي) پێ دەلێن، واتە: بەنسبەت ئەو شتانەیی که کافرەکان لە خۆیانیان قەدەغە کردبوون، هیچیان قەدەغە نین غەیری ئەو چوارە، نەک لەنیو هەموو دروستکراوەکانی خواداو، لەنیو هەموو ئەو شتانەدا که دەخورین، هیچ شتێک قەدەغە نەبێت، جگە لەو چوارانە، بەلکو مەبەست ئەوێ که ئەو شتانەیی که کافرەکان لە خۆیانیان قەدەغە کردبوون، لەسەر بناغەیی ئەفسانەو لەسەر بناغەیی بێپەرستی، ئا ئەوانە هیچیان قەدەغە نین، وە بەراستی ئەم رایەشیان لە راستییەو نزیکترە، چونکه فەرمايشتەکانی پێغەمبەر ﷺ زۆر بەهێزن لە پرووی سەنەدەو، هەروەها هەر لەوبارەو پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کراوە دەربارەیی کەسانی مائی (الاحمر الأهلية) فەرموویەتی: حەرمان و قەدەغەن، بە پێچەوانەیی کەسانی کێویی (الاحمر الوحشية)، کەری کێوی ديارە حەلالە، وە دەربارەیی حەرمانیی هەموو خاوەن چەڕنووکێک لە پەروردگار، وە هەموو خاوەن کەلبەیهک لە دێندەکان، پێغەمبەر ﷺ زۆر بە پروویی فەرموویەتی: حەرمان و قەدەغەن، کەواتە: مەبەست لە ئایەتەکە ئەوێ که ئەو شتانەیی کافرەکان لە خۆیانیان قەدەغە کردوون، لە ئاژدەلەن، هیچیان قەدەغە نین، جگە لەو چوارانە.

ئەجا بێنە سەر پروونکردنەوێ هەندێک حوکمی شرعیی که لەم ئایەتە وەردەگیرێن:

یه‌که‌م: دهرباره‌ی ﴿الْمِیْتَةُ﴾، مردار، مردار چیه؟ (الْمِیْتَةُ)، وه به (المیته) ش خوینلراوته‌وه:

٨/ (الْقُرْطُبِيُّ)^(١) ده‌لئ: (الْمِیْتَةُ: مَا فَارَقَتْهُ الرُّوحُ مِنْ غَيْرِ ذِكَاةٍ مِّمَّا يَذْبَحُ، وَمَا لَيْسَ بِمَأْكُولٍ فِذِكَاةٍ كَمَوْتِهِ كَالسَّبَاعِ وَغَيْرُهُ)، واته: مردار همرشتیکه که ژیا‌نی لئ حیایته‌وه {ئهو ده‌لئ: رووح، به‌لام من پیم وایه غه‌یری ئینسان رووحی نیه و همر ئینسان رووح له‌بهره، بۆ غه‌یری ئینسان دهبی بلی: ژیا‌نه‌وه‌رو ته‌نیا ژیا‌نیان هه‌یه، چونکه خ‌وای به‌رز وشه‌ی رووحی ته‌نیا بۆ ئینسان به‌کاره‌یناوه، به‌لام وشه‌ی ژیا‌ن (حیاء) ی بۆ غه‌یری ئینسانیش به‌کاره‌یناوه، له روودک و ئاژده‌ل و په‌له‌وه‌رو درنده‌و زینده‌وران ...}، به‌بی سمربرین له‌و شتانه‌ی که سهرده‌بردین، {واته: ماسی و کولله، که سهرنا‌بردین ئه‌وه به مردار له‌قه‌له‌م نادرین، با ژیا‌نیشیا‌ن لئ چووبیته‌وه‌ی و سهریشنه‌برابن}، به‌لام ئه‌وه‌ی که گوشتی ناخوری، سمربرانی‌یشی وه‌ک مردار بوونه‌وه‌ی وایه، وه‌ک: درنده‌کان {گورگو و شیرو پلنگو سه‌گ} و غه‌یری ئه‌وانه‌ش.

٢/ نُنْجَا نُهْوَ نَایه‌ته‌ی که دهرم‌موی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمِیْتَةَ﴾، که واته مردار هه‌مووی قه‌ده‌غه‌یه، که ئه‌م نایه‌ته‌ گشتیه، به‌لام نایه‌تیکی دیکه‌مان هه‌یه تایبه‌تی ده‌کا، وه‌ک له باسی (النَّاسِخُ وَالْمَنْسُوخُ) با‌سمان کرد که قورئان هه‌چ نایه‌تیکی تیدا نیه (مَنْسُوخ) بی‌ت، به‌لام نایه‌تی تیدا هه‌یه گشتیه‌و، نایه‌تیکی دیکه مه‌فه‌وومه‌که‌ی تایبه‌ت کردوه به هه‌ندی شته‌وه، یا‌ن هه‌ندی شتی لئ هه‌لا‌وی‌ردوون، بۆ وینه: له سوورده‌تی (المائدة) دا خ‌وای کار به‌جی دهرم‌موی: ﴿أَحِلَّ لَكُم مَّیْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ، مَتَعًا لَّكُمْ وَلِلْشَّیْءَةِ...﴾ (١٦)، واته: ئیوه نیچیری دریاو خ‌واردنی دهریاتان

بۆ حەلّ کراوە، بۆ خۆتان و بۆ ئەوانەى که رێبوارن، لیان بەهرمه‌ندبن. که‌واته: وشه‌ی (میتة) ته‌نیا مرداری وشکانی ده‌گرتیه‌وه‌و مرداری دم‌ریا ناگرتیه‌وه، ئە‌وه‌تا خوا ده‌فهرمو‌ی: هه‌موو ژياندارێک که له دم‌ریادا ده‌یگرن و ر‌اوی ده‌که‌ن، بۆتان حە‌لّ‌ه، هه‌روه‌ها هه‌ر خۆراکیکی دم‌ریایی حە‌لّ‌ه، ژماریه‌ک له زانیان ده‌لێن: (صَيِّدٌ) (نێچیر)، ئە‌وه‌یه که ر‌اوی ده‌که‌ی له دم‌ریادا، (طعام) خۆراک ئە‌وه‌یه که بۆ خۆی ده‌مری، مادام له ر‌ووی ته‌ندروستییه‌وه خراپ نه‌بێ و بۆگه‌ن نه‌بوو بێت، له ر‌ووی شه‌رعیه‌وه حە‌لّ‌ه، وه پێغه‌مبه‌ریش ﷺ هه‌ر له‌به‌ر ر‌ۆشنايی ئە‌م ئایه‌ته‌ی سوورپه‌تی (المائدة) دا ده‌فهرمو‌ی: { أَجَلَّتْ لَنَا مِثَّتَانِ: الْحَوْتُ وَالْجَرَادُ، وَدَمَانِ: الْكَيْدُ وَالطَّحَالُ } (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٥٧٢٣)، الدارقطني برقم: (٤٦٨٧)، وَابْنُ مَاجَهْ بِرَقْم: (٣٣١٤)، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي (السلسلة الصحيحة) برقم: (١١١٨)، {، واته: (دوو مردارمان بۆ حە‌لّ‌ن: ماسو و کولله، وه دوو خوينيش: جگه‌رو سپل).

٣/ زۆربه‌ی زانیان ده‌لێن: هه‌رچی ژياندارى دم‌ریایه هه‌مووی ده‌خوری، به زیندوویی بیگری، یان به مردوویی، مادام نه‌گۆرایی، که ئە‌وه مه‌زمبی ئیمام مالیکه‌و پرسیا‌ری لی‌کراوه دم‌بارە‌ی به‌رازی دم‌ریا، ئە‌وه‌یش گوتوویه‌تی^(١): (أَنْتُمْ تَقُولُونَ خَنْزِيرًا)، واته: جا ئی‌وه ناوتان لی‌ناوه به‌راز! یانی: نه‌یگوتوه حه‌رامه، به‌لام گوتوویه‌تی: ئی‌وه پێی ده‌لێن به‌راز، به‌لام له ر‌استیدا به‌رازی دم‌ریاش مادام خوا به‌گشتی فهرموویه‌تی با ناویشی به‌راز بێ ئە‌وه‌یش هه‌ر حە‌لّ‌ه، واته: هه‌رچی ژياندارو زینده‌م‌ری له دم‌ریادا هه‌یه له ر‌ووی شه‌رعیه‌وه حە‌لّ‌ه، مه‌گه‌ر له ر‌ووی ته‌ندروستییه‌وه خراپ و زیانه‌خس بێ، چونکه خوا ﷻ ده‌فهرمو‌ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبُتُ...﴾ (٤) المائدة، که‌واته له دم‌ریاشدا ئە‌گه‌ر شتی‌ک هه‌بێ

خراب و زیان به خش بی هر حرامه له سونگهی نه ووه که خوا دمفرموی: شتی پاک و چاک و سوود به خش حه لاله، که واته: هر چه نده نایته که رایدگه یه نی که نیچیر و خوراکی دهریا به گشتی حه لاله، و هک دمفرموی: ﴿ اٰجِلٌ لَّكُمْ صَيِّدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ، مَتَعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ... ﴾ (۱۶) المائدة، به لام مادام دمرکه وت شتیک لهر ووی ته نلروستییه ووه زیان به خشه، نه ووه مانای وایه نه و شته له خوش و سوود به خشه کان (طیبات) نیه، به لگو له ناخوش و زیان به خشه کان (خبائث) دو، (خبائث) یش هه مووی حرامه.

۴/ نجا زانایان دهرباری نه ووه که نایا سوننه تی پیغه مبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دتوانی قورئان تایبه ت (تخصیص) بکات، نه گهر خوا شتیکی به گشتی فهرمووی، نایا سوننه ت دتوانی تایبه تی بکات ؟ زانایان له وبار ووه مشت و مریان هه یه، وه نه وانه ی رایان وایه سوننه ت قورئان تایبه ت دهکات نه م دهقی سوننه ت به به لگه دهیننه ووه: ﴿ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ نَأْكُلُ الْجَرَادَ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۵۴۹۵)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۵۰۱۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۸۲۲)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۴۳۶۸) ۱، واته: (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى) دهلئ: ئیمه له گهل پیغه مبری خوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حه وت جهنگمان کردن کولله مان ده خوارد.

گوتوو یانه: مادام خوا دمفرموی: ﴿ حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ ﴾، مردار بووتان لی حرامه، لیر هشا دمفرموی: کولله یان خوارد ووه، که واته: ده بی بلین: سوننه تی پیغه مبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نایته تی قورئان تایبه ت (تخصیص) دهکات، به لام من پیم وایه نه ووه وانیه و سوننه تی پیغه مبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قورئان تایبه ت ناکات و هیج تیگی رانیکیش له نیوان حوکه که ی قورئان و سوننه تدا نیه، چونکه مه به ست له وشه ی (مردار) له قورئاندا مرداری نازده و ژیاندارانه، نه ک مرداری زینده و مرانی و هک کولله و هاووینه کانی، چونکه و هک پیشتر باسمان کرد، سه رجه م نه و چوار سیاقه ی باسی نه و

چوار شتە قەدەغە كراوانەيان تىدا ھاتون، باسى گۆشتى ئاژەل و ژيانداران دەكەن، كە ھاوبەش دانەرەكان تىدا گىرۆدەى لادان (انحراف) بوو بوون.

٥/ بەنسەت ئەو بىچوودى كە لەنىو سكى ئاژەل دايە، جا وشتەرىن رەشە و لاخ بى، مانگابى، گامىش بى، ياخود مەر و بزن بى، ئەم فەرمايشتەى پىغەمبەر ﷺ ھاتو: { (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! نَنَحِرُ النَّاقَةَ، وَنَذْبَحُ الْبَقْرَةَ أَوْ الشَّاةَ فِي بَطْنِهَا جَنَيْنَ مَيْتٍ، أُنَلْقِيهِ أَمْ نَأْكُلُهُ؟ فَقَالَ: كُلُّوهُ إِنْ شِئْتُمْ، فَإِنَّ ذُكَاةَ الْجَنَيْنِ ذُكَاةُ أُمِّهِ) (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقَم: (٢٨٢٧)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقَم: (٣١٩٩)، وَقَالَ شُعَيْبُ الْأَرْنَؤُوط: حَدِيثٌ صَحِيحٌ بِطَرُقِهِ وَشَوَاهِدِهِ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ) واتە: ئەبوو سەعیدى خۇدرى خوا لى رازى بى دەلى: گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا! ﷺ ئىمە كە وشتەر پەل دەكەین و مانگا و مەر كە سەردەبەرىن {خوشتەرى ناو ناو (نحر)، چونكە خوشتەر دەبى پى بېرن، ئەو چار دواى دەگونجى سەربەرىن {بىچووى مردوویان لە سكدە دەبى، ئایا فرى بەدەین یان بىخوین؟ فەرمووی: ئەگەر ھەزتان كرد بىخوون، چونكە سەربەرىن دایكى سەربەرىن بىچوودە كەشیەتى.

٦/ دەربارەى پىستى ئاژەلى مردار بوو پىغەمبەر ﷺ دەفەرمو: { (أَيْمًا إِهَابِ دُبُعٍ فَقَدْ طَهَرَ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقَم: (١٨٩٥)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقَم: (١٧٢٨) وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقَم: (٤١٢٣)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقَم: (٣٦٠٩)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقَم: (١٢٨٨)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الْأَوْسَطِ) بِرَقَم: (٧٢٨٩) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واتە: ھەر پىستىك دباغ كرا (لە كوردەوار پىدا دەلین: خوشتەرى) ئەو پاك بۆتەو، (دەباغ) یش ئەو دىە كە ھەر چى ماددەى گۆشت و چەورى و ھەيە لى لادەبا، وە چەرمە ساغەكەى دەھىلەتەو، ئنجا لىردە ھەندى فەرمايشت ھەن كە بۆ ھەندى لە زانایان بوونە جى مشت و مەر (اشكال)، بۆ وینە: ئەم فەرمايشتە كە دەفەرمو: { (مَرَّ رَسُولُ

اللَّهُ ﷻ عَلَى شَاةٍ لَمِيمُوْنَةٍ يَجْرُوْنَهَا، فَقَالَ: لَوْ أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا؟ فَقَالُوا: إِنَّهَا مَيْتَةٌ، فَقَالَ: يُطَهَّرُهَا الْمَاءُ وَالْقَرْظُ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۴۱۲۶)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۱۲۹۱)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيْحَةِ) بِرَقْم: (۲۱۶۳) }، وَاتِهِ: پِنْغَه‌مبَر ﷻ به‌لای مَه‌رِک‌دا تِیْه‌ری که هی مه‌یموونه‌ی خِیزانی بوو خوا لَی رازی بَیْت، دایکی ئیمانداران، فِه‌رمووی: بُوْجی پِیْسْتَه‌که‌یتان دانه‌دری؟ (واته: دهبوو پِیْسْتَه‌که‌یتان لَیْک‌ربایه‌وه سوودتان لَی بَبینایه) گوتیان: ئَاخِر مردار بُوْتَه‌وه ! فِه‌رمووی: ئَاوَو مازوو پاکی ده‌کاته‌وه، (واته: به دهبَاغ‌کردن خَاوِیْن دهبِیْتَه‌وه)، جَا له‌وباره‌وه ئَه‌م فِه‌رمایشته هه‌یه که دهبَاغ‌کردن پِیْسْتی ئَاژده‌لی مردار خَاوِیْن ده‌کاته‌وه.

له‌ولاشه‌وه له‌ فِه‌رموودیه‌کی دیکه‌دا پِنْغَه‌مبَر ﷻ فِه‌رموویه‌تی: { (لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِشَيْءٍ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي (التَّارِيخِ) (۱۶۷/۱/۴)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُكَيْمٍ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيْحَةِ) بِرَقْم: (۳۱۳۳) }، وَاتِهِ: هِیْج سوودِیْک له‌ مردار مه‌بینن، دیاره ئَه‌وه پِیْسْتَه‌که‌یشی ده‌گریته‌وه.

له‌ گِیْرانه‌وه‌ی دیکه‌دا هاتوه فِه‌رموویه‌تی: { (لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلَا عَصَبٍ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (۱۸۶۸۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۷۲۹) وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ، وَالتَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۴۲۶۰)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُكَيْمٍ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقْم: (۳۸) }، وَاتِهِ: سوود له‌ مردار مه‌بینن، نه‌ له‌ پِیْسْتَه‌که‌ی نه‌ له‌ رَه‌گو دهماره‌که‌ی، واته: به‌ هِیْج شِیْوه‌یه‌ک لَیْ به‌هرده‌مه‌ند مه‌بن، به‌لَام من پِیْم وایه بُوْ ته‌وفیقی نیوان فِه‌رمایشته‌کان دهبِی بَلِیْن، ئَه‌وه که دهبِی‌رمووی: سوود له‌ مرداره‌وه بوو مه‌بینن، له‌ هِیْج شِیْکی له‌ دهمارو پِیْسْتَه‌که‌یشی، مه‌به‌ستی ئَه‌ودیه که پِیْسْتِیْک دهبَاغ نه‌ک‌رابی و خُوْش نه‌ک‌رابی، ئَه‌وه به‌ پیس دادمه‌ری، به‌لَام که خُوْش ک‌را، وه‌ک پِنْغَه‌مبَر ﷻ فِه‌رموویه‌تی: { (أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِعَ فَقَدْ

طَهْرُ) { که پیشتر (تخریج) کرا، که واتە: بەو شیۆمە هەموو فەرمايشتهکان کۆدەکریڤهوهو هیچ جوړه تیکگیرانیکیان لەنیواندا نابێ.

٧/ دەربارەى مشك که دەکەوێتە خوار دنیگەوه، پرسسار لە پیڤهەمبەر ﷺ کراوه: { (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْفَارَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ فَتَمُوتُ، فَقَالَ: إِنْ كَانَ جَامِداً فَاطْرَحُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَإِنْ كَانَ مَائِعاً فَأَرِيقُوهُ) (رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ بِرَقْم: (١٠٤٥)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (١٣٩٢)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٣٨٤٢)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١٧٩٨) }، واتە: ئەبو هورپرە خوا لێی رازی بێ دەلی: پرسسار لە پیڤهەمبەر ﷺ کرا: مشك دەکەوێتە نیو رۆڤهوهو تییدا دەمری، چی لێ بکەین؟! فەرموویەتی: ئەگەر رۆڤهکه وشك بوو مشکەکهو ئەو رۆڤهی دەورووبەریشی فری بدەن و، ئەویدیگە سوود لێ ببینن، بەلام ئەگەر رۆڤهکه شل بوو بیرپژن و سوودی لێ مەبینن، هەلبەتە ئەودەش شتیکی عیلمییه، چونکە ئەگەر وشك بیت مانای وایە بلاونەبۆتەوه، بەلام ئەگەر شل بێ، دیارە لەگەڵ هەمووی تیکەل بووه، لەبەر ئەوە بەگەڵك نەماوه.

٨/ هەرودەها دەربارەى پەنیرو رۆن و فەرودە ئەو شتانەى که دێنە بازار، پرسسار لە پیڤهەمبەر ﷺ کراوه که هی غەیری مسوڵمانانن دێنە بازار، نازانری کێ دروستی کردوون، ئایا حوکمیان چیه؟ { (سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ السَّمْنِ وَالْجَبْنِ وَالْفَرَاءِ؟ فَقَالَ: الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ) } (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١٧٢٦)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (٣٣٦٧)، وَالتَّبْرَانِيُّ فِي (الكَبِيرِ) بِرَقْم: (٦١٢٤)، وَالْحَاكِمُ بِرَقْم: (٧١١٥)، عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَحَسَنُهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (المَشْكَاةِ) بِرَقْم: (٤٢٢٨) }، واتە: پرسسار لە پیڤهەمبەر کراوه ﷺ دەربارەى رۆون پەنیرو فەرودە (که لەبەر دەکری) فەرمووی: حەلال ئەودەیه که خوا لە کتیی خۆیدا حەلالی کردبێ و قەدەغە ئەودەیه که

خوالە کتیبی خۆیدا قەدەغە کردبێ، وە ئەوەی لێی بێدەنگ بوو ئەوە لەومێه کە بە ڕەوایی هێشتووێتەو. واتە: ھەڵاڵە و ڕەوایە.

دووەم : دەربارە **﴿ الدم ﴾** خوین: خوالە سێ شویندا ھەر دەرھەموئ:

﴿ وَاللَّمْ ﴾ وە خوین، وە لە یەك شوین لە ئایەتی ژمارە (١٤٥) سوورپەتی

(الأنعام) دا دەرھەموئ: **﴿ ... أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا ... ﴾** (١٤٥)، واتە: خوینەکە وەسف

دەکا بە وشە: **﴿ مَّسْفُوحًا ﴾** واتە: خوینی ڕژاو، ھەڵبەتە خوالە ھەر

بۆخۆی کاربەجێ و میھەربانە، ئەگەر بەم وشە: **﴿ مَّسْفُوحًا ﴾**، کە لە

سوورپەتی (الأنعام) دا ھاتو، خوینی بۆ وەسف نەکردباین دەبوو ھەر

چێشتیکمان لێ دما تۆزێ ڕەنگی خوینی دەگرت، نەبخوین و ئەوەش دەبوو بە

مەشەققەتیکی زۆر لەسەر خەلک، چۆن خوین لە دەمازی گۆشت دەرئین!

ئەو زۆر زەحمەتە، بۆیە زانیان دەلێن: لە ھەر شوینیکی وشەیک لە

قورئاندا بە نادیارایی و بە گشتی ھاتبێ، لە شوینیکی دیکە وشەکە بە

شەرھکراوی ھاتبێ، ئەوەی کە بە نادیارایی (مَبْهَم) ی گشتیی ھاتو،

لەبەر ڕۆشنایی ئەویدا کە بە ڕۆشنایی ھاتو، دەبێ لێی ھالی بین،

کەواتە: مەبەست لە خوین، خوینی ڕژاو (خوینیکی دیکە برژێ، بێنی کۆی

بکەبەو) وەك لەنیو عەرەبەکان عادەتیان وابوو، خواردنیکیان ھەبوو پێی

گوتراو (فَصْد) ئەویش ئەو بوو کە میوانیان ھاتو، جاری وابوو کابرا

خوشتیکی ھەبوو دلی نەھاتو سەریبەری، خواردنی دیکەشی نەبوو،

بۆیە خوینی خوشتی بەرداو ھی لاقی یان شوینیکی دیکە، دوایی کە

خەست بۆتەو لەسەر ئاگر برژاندووینانە، ئەو پێی گوتراو: خواردنی

(فَصْد)، واتە: خوینی گیراو، ئەو بوو کە خوا زیاتر مەبەستی بوو و

قەدەغە کردو، وە بە ھەر شیوێکی دیکە خوین بەکاربھێنرێ بۆ خواردن،

دیارە ھەر قەدەغە، بەلام خوینیکی کە لەنیو دەمارو ڕەگەکان دایە، ئەو

زیانی نیە.

سۈپەم: دەربارەدى ﴿وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ﴾، گوشتى بەراز، ديارە بەراز ھەمووى پيسە، ئەدى چۆنە خۋاى كار بەجى تەنيا باسى گوشتەكەى كردودە؟ (الْقُرْطُبِي) رەحمەتى خۋاى لىبى جوانى پروون كردۆتەودە، دەلى: (خَصَّ اللَّهُ تَعَالَى ذَكَرَ اللَّحْمِ لِيَدُلَّ عَلَى تَحْرِيمِهِ ذُكِّيَ أَمْ لَمْ يُذَكَّيْ)، واتە: بۆيە بە تايبەت باسى گوشتەكەى كردودە، ھەتاكو بزاندرى كە ئەگەر سەر بېرېرى ياخود مرداربى، بەراز ھەر ھەرپامە، واتە: ئەگەر نەيفەر مووبايە گوشتى بەراز، ئەو كاتە رەنگە يەكى بېگوتبايە: ئەگەر سەر بېرېرىت قەيدىناكە، بەلام كە فەر موويەتى گوشتى بەراز، ماناى وايە بە زىندووىى بى، يان بە مردارىى، ھەر ھەرپامە، ئەگەرنا كە دەفەر موى: گوشتى بەراز، بەزو دەمارو كرۆژ كرۆژە ... ھەمووى دەگريتەودە.

چوارەم: دەربارەدى ﴿وَمَا أَهْلَ بِهِ لَعَنَ اللَّهُ﴾، ۋە ئەودى كە ناۋى غەيرى خۋاى لەسەر ھىنرابى، ئەودە ديارە كە ھەر سەر بېراۋىك ناۋى غەيرى خۋاى لەسەر ھاتبى، قەدەغەيە، كە مەبەست پىي ئەودىە ئەوانەى نا مسولمانن ناۋى پەرستراۋى غەيرى خوا لەسەر ئەو سەر بېراۋانەى خۋيان دىنن، ۋەك مەجووسىيەكان بۇ ئاگر سەريان دەبېر، ۋە بىتەرستەكان بۇ بتو سەنەم سەريان دەبېر، ۋە بابايەكى (مولحيد) كە بېراۋى بە ھىچ شتىك نىە كاتىك ئاژەللىك سەر دەبېرى، ھەر بۇخۋى سەرى دەبېرى بە ناۋى خۋى، ماناى وايە ھەموو ئەوانە ناۋى غەيرى خۋيان لەسەر ھاتودە، بۆيە قەدەغەن، جا ئەوانى دىكە بۆيە قەدەغەن، چونكە زەمرى جەستەيى يان ھەيە، بەلام ئەمەيان بۆيە قەدەغەيە، چونكە زەمرى پرووحىي و مەعنەۋىي ھەيە، ۋە لە راستىدا گوشتى بەراز وىپراى زەمرى جەستەيى، زەمرى مەعنەۋىيى ھەر ھەيە، چونكە بەراز كۆمەللىك سىفەتى پەستى ھەن، يەككى ئەوانە زۆركەم بەتەنگ نامووسىيەۋىيەتى ۋە لە پەناى خۋى سۋارى مېيەكەى بن

هېچ كاردانە و مەكتى نابى! ھەروەھا زۆر پىس خۆرە، بۆيە ھەركەسىك
گۆشتى بەراز بخوات، يان ھى دىندەكان، كەم و زۆر خوو و خەدو
سېفەتەكانى ئەو ژياندارانەى بۆ دەگوازىنەو، ئەمەش لە ژيانى
رۆژئاوايىيەكاندا (الغريبون) بە زەقى ديارە.

مەسەلەى دەيەم: وەك بنچىنەيەكى شەرىعى، زۆربەى زانايان ئەگەر نەلىين
ھەموويان، لەسەر ئەو يەك دەنگن كە ئىنسانى مسولمان كاتىك تىدەگىرى و
ناچار دەبى، واتە: برسى دەبى و هېچ شتىكى دەست ناكەوى بىخوات، لەو كاتەدا
بۆى ھەيە لەو چوار شتانە بخوات، لە مردارەو بوو و خوين و گۆشتى بەراز و
شتىك كە بۆ غەيرى خوا سەربىرابى و ناوى غەيرى خواى لەسەر ھاتبى، مادام
هېچ شتىكى دىكەى دەست نەكەوى، ئەگەر نا ئەگەر شتى دىكەى دەست بگەوى،
ھى خۆى نا ھى غەيرى خۆى، بۆى نيە لەو چوار قەدەغەكراوانە بخوات،
لەوبارەو چەند فەرمايشتىكى پېغەمبەر ﷺ ھەن كە بە بەلگە دەھىرئىنەو:

يەكەم: { (عَنْ عَبْدِ بْنِ شُرَحْبِيلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَصَابَنَا عَامٌ مَخْمَصَةٌ، فَأَتَيْتُ
الْمَدِينَةَ، فَأَتَيْتُ حَائِطًا مِنْ حَيْطَانِهَا، فَأَخَذْتُ سُنْبُلًا فَفَرَكْتُه، فَأَكَلْتُهُ،
وَجَعَلْتُهُ فِي كِسَائِي، فَجَاءَ صَاحِبُ الْحَائِطِ، فَضَرَبَنِي وَأَخَذَ ثُوبِي،
فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ لِلرَّجُلِ: (مَا أَطْعَمْتُهُ إِذْ كَانَ جَائِعًا أَوْ
سَاعِيًا، وَلَا عَلَّمْتُهُ إِذْ كَانَ جَاهِلًا، فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَرَدَّ إِلَيْهِ ثُوبَهُ، ثُمَّ أَمَرَ
لَهُ بِوَسْقٍ مِنْ طَعَامٍ أَوْ نَصْفِ وَسْقٍ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (١٦٠٦٧)، وَأَبُو دَاوُدَ
بِرَقْم: (٢٦٢٠)، وَابْنُ مَاجَةَ بِرَقْم: (٢٢٩٨) وَاللَّفْظُ لِابْنِ مَاجَةَ، وَصَحَّحَهُ
الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بِرَقْم: (٢٢٢٩) } واتە: (عَبْدُ بْنُ
شُرَحْبِيلٍ) (كە يەكەى لە ھاوولانى بەرزىز خوا لىيان رازى بى) دەگىرئىتەو
دەلى: سالىك ئىمە برسىەتى و گرانييەكەمان توشبوو چوومە شارى مەدينە و
لەویش چوومە نىو باغىكەو، لە كىلگەو باغەكانى مەدينە چەند گولە
گەنمىك {نایا گولە گەنم بوو، گولە جۆ بوو} لى كردنەو لە دەستى
خۆمدا پرواندنم (واتە: دانەكەم لى جياكردنەو)، ھەندىكەم خوارد، وە ئەو

دىكەشم لە گىرفانم كرد، دوایی خاودن باغەكە هات لىشى دامو بەرگەكەشى لى ستاندم (دياره ئەووە بوووە كە گەنمەكەى ياخود دانەوئەكەى تىووە پىچاود)، منىش چوومە لای پىغەمبەر ﷺ ھەوالم پىدا، ئەویش بە كابرەى فەرموو: نە كە برسى و سەغلەت بوو تىرت كردو، نە كە نەزان بوو فىرت كردو ! ئنجا فەرمانى پىكرد كە پۆشاكەكەى وىداتەو، (دياره پۆشاكەكەى وىداوتەو) ئنجا پىغەمبەر ﷺ فەرمانى كرد كە (وسق) ئىك يان نىو (وسق)، { كە (وسق) ئىك شەست (صاع) د، (صاع) یش چوار مستە } خواردنى بدن بەو (عَبَادُ بْنُ شَرْحُبِيلَ) صاعیش ربهى كوردەواریى خۆمانە.

دووەم: لەو بارەو كە ئەگەر ئىنسان شتى خۆى نەبوو بىخوات و ناچار بوو با شتى خەلكىشى دەست بكەوئ بۆى ھەيە بىخوات، ئەگەر ناچار بوو، با لە حالەتى ئاسايىشدا لى قەدەغە بىت، بەلكو ئەگەر دزى لىبكات، تووشى سزاش دەبى^(۱)، يەكى دىكە لەو فەرموودانەى پىغەمبەر ﷺ ئەمەيە: { (مَنْ دَخَلَ حَائِطًا فَلْيَأْكُلْ، وَلَا يَتَّخِذْ حُبْنَةً) } (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۲۸۷)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (۲۳۰۱)، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ التِّرْمِذِيِّ) }، واتە: ھەر كەس ئىك - ديارە مەبەستى ئەو دىە كە برسى بوو - چووە باغىكەو بە بخوات، بەلام با لە گىرفانى نەكا، يان پاشەكەوت نەكات.

سەيەم: { (إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ عَلَى مَاشِيَةٍ، فَإِنْ كَانَ فِيهَا صَاحِبُهَا فَلْيَسْتَأْذِنْهُ، فَإِنْ أَذِنَ لَهُ فَلْيَحْتَلِبْ وَلْيَشْرَبْ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا أَحَدٌ فَلْيُصَوِّتْ ثَلَاثًا، فَإِنْ أَجَابَهُ أَحَدٌ فَلْيَسْتَأْذِنْهُ، فَإِنْ لَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ فَلْيَحْتَلِبْ وَلْيَشْرَبْ وَلَا يَحْمِلْ) } (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۲۶۱۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۲۹۶) عَنْ سَمُرَةَ بِنْتِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، وَحَسَنَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ أَبِي دَاوُدَ) بِرَقْم: (۲۳۵۶) }، ئەو دى پىشى باسى باغو كىلگەو كشتوكال بوو، ئەمەيان باسى مەرو مالاتە، كابرە لە بىابانە لە دەشتىكى چۆل لى دەقەومى ھىچى دەست ناكەوئ بىخوات، چى بكات ؟!

(۱) واتە: لە حالەتى ئاسايىدا بۆى نىە دزى بكاتو لەسەرى تووشى .

ئەم فەرموودىيە وەلامە:

واتە: يەككە لە ئىو ئەگەر بەلای مالايتىكىدا تىپەرى {رەشە و لاخ بوو، مەر بوو، بزن بوو، حوشر بوو} ئەگەر خاوەنەكەى تىدا بوو، {لەگەل مالايتەكەى بوو لەگەل ئاژەلەكانى بوو}، با داواى مۆلەتى لىبكا، ئەگەر مۆلەتيدا، با بدۆش و لە شىرەكەيان بخواتەود، بەلام ئەگەر خاوەنەكەى تىيدا نەبوو، با سى جار بانگ بكا، ئەگەر وەلامى داياوە با داواى مۆلەتى لىبكا، بەلام ئەگەر كەس وەلامى نەدايەود، با بايى ئەوەندە كە رزگارى دەكا شىريان لى بدۆش و بىخواتەود، بەلام لى پاشەكەوت نەكا، كەواتە ئەم فەرموودانە زۆر بە راشكاويى ئەو دەگەيەنن كە ئىنسان وەختىك لى دەقەومى لە شاخىك، لە چىاو چۆلىك، بۆى هەيە هەرچى بەرپەلى بگەوى، لە خواردن و خۆراكى خەلكى بىخواتو، خۆى لە مەرگ دەرباز بكات، ديارە لەو حالەتەشدا سزاي دزى بەسەردا ناچەسپىنرى، چونكە بە ناچارى پەناى بۆ ئەو بردود، وە عومەر خوا لى رازى بى لە سالى گرانييدا سزاي دەستبىرىنى راگرت، وە گوتى: ئىمە ناتوانىن نان و خۆراك بۆ خەلكى دابىن بگەين، لەبەر ئەو نابى سزاشيان بەدين، چونكە لە برسان و بە ناچارى دزى دەكەن.

مەسەلى يازدەم: بەكارهينانى ئەو شتانەى كە قەدەغە كراون، وەك:

مردارەووبوو و خوين و گوشتى بەرازو، هەر شتىكى دىكە كە قەدەغە كراود، بۆ وینه: شەراب: دروست نىە وەك دەرمان بەكاربەينىرى بۆ چارەسەر، ئەو زۆربەى زانايان رايان وايە، وە ئەم فەرموودىيە لەوبارەو هاتود: { (إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ) (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ بِرَقْم: (٧٥٠٩)، والطبراني في (الكبير) برقم: (٧٤٩)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَذَكَرَهُ الْبُخَارِيُّ تَعْلِيْقًا }، واتە: خوا ﷺ چارەسەرى ئىو لە شتىكىدا دانەناود، كە لى قەدەغە كردوون، هەندىكىش لە زانايان دەلێن دروستە، بەلام راي ئەوانەى كە دەلێن دروست نىە بەهيزترە، وە فەرمايشتەكەى پىغەمبەر ﷺ زۆر ڤوون و راشكاو لەوبارەود.

له کۆتاییدا به پێویستی دهرانه ئاماژه به چوار له فهرمایشته‌کانی پێغه‌مبەر ﷺ بکه‌م، که چهند جوژه ژيانداريک له حوکمی گشتی ئهو نایه‌تانه هه‌لداوێرن، که خواردنه قه‌دهغه‌کراوه‌کان له چوار شتاند کورت هه‌لدینن که: مردار و خوین و گوشتی بهرازو ناوی غهیری خوا له‌سه‌ر هینراون، وه ده‌یخه‌نه روو که وێرای ئهو چوار شته ژياندارانیکی دیکه‌ش گوشتیان حه‌رامه:

فهرمووده‌ی یه‌که‌م: { (عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُسَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۵۵۳۰)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۴۹۶۵)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۳۸۰۲)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۴۷۷)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۴۳۵۳)، وَابْنُ مَاجَةَ برقم: (۳۲۳۲) }، واته: پێغه‌مبەر ﷺ قه‌دهغه‌ی کردوه که ههر خاوه‌ن که‌لبه‌یه‌ک له درنده‌کان، (وه‌ک: شیر، پلنگ، گورگ، چه‌قه‌ل، که‌متیار که گوشت خۆرن) نابێ گوشتیان بخوێ و قه‌دهغه‌یه.

فهرمووده‌ی دووه‌م: { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ برقم: (۲۶۱۹)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۳۸۰۵)، وَابْنُ مَاجَةَ برقم: (۳۲۳۴)، وَالتَّبَرَانِيُّ فِي (الكبير) برقم: (۱۲۹۹۴) وَصَحَّحَهُ أَحْمَدُ شَاكِرٌ }، واته: پێغه‌مبەر ﷺ قه‌دهغه‌ی کردوه (خواردنی) ههر خاوه‌ن که‌لبه‌یه‌ک له درنده‌کان، وه ههر خاوه‌ن چرنووکیک له په‌له‌وران.

فهرمووده‌ی سێیه‌م: { (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ، وَأَذْنٍ فِي لُحُومِ الْخَيْلِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۴۲۱۹)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۴۹۹۷)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۳۷۸۸)، وَالنَّسَائِيُّ فِي برقم: (۴۳۳۸)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (۵۲۷۳) }، واته: جابری کوری عه‌بدوڵڵا خوا لێی رازی بێ ده‌لی: پێغه‌مبەر ﷺ له روژی جه‌نگی خه‌یبه‌ردا قه‌دهغه‌ی کرد، که گوشتی که‌ری مالی بخوێ، (بۆیه وایانگوتوه تا حیای بکه‌نه‌وه له که‌ری کێوی که ر‌ه‌نگی به‌له‌که‌وه گوشتی ده‌خوێ و حوکمی باقی

ئاژه‌لانی گياخوړی هه‌یه) به‌لام موټه‌تیدا که گوشتی ولاخه به‌رزه بخوړی، (واته: ماین و نه‌سپ).

فهرموده‌ی چواره‌م: {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) قَالَ: حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ الْحُمُرَ الْأَنْثِيَّةَ وَالْحُومَ الْبَغَالِ، وَكُلَّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَكُلَّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ} (رواه الترمذي برقم: (۱۴۷۸)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ التِّرْمِذِيِّ))، واته: پیغه‌مبهر ﷺ روژی خه‌یبه‌ر رایگه‌یاننده که قه‌ده‌غی کردوه، گوشتی کمری مائی بخوړی، همروده‌ها هی هیستر، وه همر خاوه‌ن که‌ل‌به‌یه‌ک له درندان، وه همر خاوه‌ن چرنووکیک له بالندان، که‌واته نایه‌ته‌که که د‌فهرموئ: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِزْيِرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، وه‌ک پی‌شتریش گوتمان، واته: ته‌نیا نه‌و چوار گوشتانه‌تان لی قه‌ده‌غی کراون، له‌و شتانه‌ی که باوبوون بخوړین، وه به‌نسبه‌ت هاوبه‌ش بو خوا دانهره‌کانه‌وه، که گه‌لیک شتی دیکه‌یان له‌خو‌یان حه‌رام کردوه، وه‌ک: (بحیره، سائیه، وصیله، حام)، که نه‌گمر ته‌مه‌ن باقی بی له ته‌فسیری نایه‌ته‌کانی دیکه‌دا که دین، ان شاء الله باسیان ده‌که‌ین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی سی و پینجه م

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان له نایه تی ژماره (١٧٤ تا کو ١٧٧) له سوورمقی (البقرة) واته: چوار نایه ت دهگریته خوئی، وه له م نایه تانه دا خوا ﷺ باسی دوو مهسه له دهکات: **مهسه له ی به گهم:** نه وانهی که نایه ته کانی خوا دهشارنه ووه به نرخیکی که م دمیانفرۆشن حوکه میان چییه و سزایان چۆنه؟ دیاره پیشتیش خوا ﷺ باسی نه و مهسه له یه ی کرد، به لام لیږدها به شیوه یه کی دیکه باسی دهکات، بو زیاتر جهخت له سه رکردن.

مهسه له ی دووهم: خوا ﷺ پیناسه ی چاکه کاریی (بر) مان بو دهکات.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾ لَيْسَ إِلَٰهٌ أَن تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْإِلَٰهَ وَاحِدٌ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَّ وَعَاقِبَةُ الْأُمَمِ عَلَىٰ حُجَّتِهِ ذُوقُوا الْعَذَابَ وَالْإِلَٰهَ وَاحِدٌ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَّ وَعَاقِبَةُ الْأُمَمِ عَلَىٰ حُجَّتِهِ الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ وَالْمُؤْتُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّادِقِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ ﴾

مانای وشە بە وشە ی ئایەتەکان

((بێگومان ئەوانە ی ئەو دەوڵەتە خۆشەویستەکان، دەشارنە دەوڵەتێکی کەمە ی پێ دەکەن، ئا ئەوانە هەر ئاگر لە زگیاندا دەخۆن، رۆژی قیامەتیش خۆیاندا وێنێ و پاک و چاکیان ناکات و ئازاریکی بە ئێش و ژانیشیان هەیه ﴿١٧٤﴾ ئەوانە کەسانێک کە گومراپیان بە رێنمایی و ئازاریان بە لێبوردن کەرد، ئا چەند خۆراگر لە سەر ئاگر! ﴿١٧٥﴾ ئەویش لە سۆنگە ی ئەو دەوڵەتە کە خۆ کەتیی بە هەق ناردۆتە خوار، و ئەوانە ی لەبارە ی کەتیب (ی خۆ ی بەرز) دەوڵەتێک کە راجیایی یەو، لە دوو بەرەکی دووردان ﴿١٧٦﴾ چاکە ئەو دەوڵەتێک کە رۆژی بکەنە لای رۆژەلات و رۆژئاوا، بە لکو چاکە چاکە ی کە سێکە برۆی بە خوار و بە رۆژی دوا ی و فریشتان و کەتیب و پێغەمبەرانی بێ و، مائی خۆشی و وێرانی خۆشویستنی ی بە خزمان و هەتیوان و نەداران و رێبواران و سواکەران و لە ئازادکردنی کۆیلاندا ببە خشی، وە نوێژ بەرپا بکات و بەدا، وە بە جێهێنانی پەیمان کە پەیمانیاندا، وە خۆراگران لە حالەتی ئاتاجیی و نەخۆشی و لە کاتی جەنگدا، ئا ئەوانە کەسانێک راست دەکەن و ئەوانە پارێزکاران ﴿١٧٧﴾)).

شیکردنە دە ی هەندێک لە وشەکان

(بِالْحَقِّ): (أَصْلُ الْحَقِّ الْمِطَابَقَةُ وَالْمُوَافَقَةُ)، واتە: وشە (حق) لە رێشەدا یانی پێکەڵێک بوون و گونجان لەنیوان ئەو دەوڵەتە کە دەگوترێ و واقعیەدا.

(الْبَرِّ): (الْبَرُّ خِلَافُ الْبَحْرِ)، (بَرٌّ) واتە: وشکانیی کە پێچەوانە ی دەریایە، (وَالْبَرُّ: تَوْسَعٌ فِي فِعْلِ الْخَيْرِ وَهُوَ صِفَةُ الْخَالِقِ وَالْخَلْقِ)، (بَرٌّ) واتە: چاکە کردنیکی فراوان، ئەو دەوڵەتێک کە سێفەتی خۆ ی وە یەکیک لە ناو دەکانی خۆ ی: ﴿... إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ الطُّور، (الْبَرِّ) واتە: چاکە کار، (الْبَرِّ) واتە: چاکە کردن، وە هەم دەگوترێ سێفەتی ئێنسان ی.

(وَالْمُؤْتُونَ): (الوَافِي: الَّذِي بَلَغَ التَّمَامَ) (الوَافِي): واتە: شتیک که تەواو بووی (وَأَوْفَى: إِذَا تَمَّ الْعَهْدَ وَلَمْ يَنْقُضْ حِفْظَهُ) واتە: پەیمانە که تەواو کردو هەلینە وەشان دەو، که واتە: ﴿وَالْمُؤْتُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا﴾، واتە: ئەوانە کاتی که بەلین دەدەن بەلینە که یان بەتەواوی جیبە جی دەکەن.

(عَاهَدُوا): (الْعَهْدُ: حِفْظُ الشَّيْءِ وَمُرَاعَاتُهُ وَسُمِّيَ بِالْمَوْثِقِ لَمَّا يُلْزَمُ مَرَاعَاتُهُ) واتە: (عَهْد) بریتیه له پاراستنی شتیک و چاودیری کردنی، بۆیهش ناوی لێنراو (موثق)، چونکه پێویستە چاودیری بکری.

(الْبَأْسَاءُ): (الْبُؤْسُ وَالْبَأْسُ وَالْبَأْسَاءُ: الشَّدَّةُ وَالْمَكْرُوهُ) هەمووی بە مانای تەنگانە و سەغڵەتی دی.

(وَالضَّرَاءُ): له (ضُر) دەو هاتو، (الضَّرُّ سَوْءُ الْحَالِ، وَالضَّرَاءُ عَكْسُ السَّرَاءِ)، (الضَّرُّ) واتە: حالی ناخۆش، پێچەوانە (السَّراءُ) ه، واتە: خۆشی، وە (بأس) بە مانای تەنگاوی و ناخۆشی دی، وە بە مانای جەنگیک دی که ئینسان تێیدا دەکوێتە تەنگانە.

هۆی هاتنە خوار دەو نایه تەکان

۱/ هۆی هاتنە خوار دەو- هۆی هاتنە خوار دەو ئەم نایه تە که دهمرموی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتُرُونَ﴾ { (أَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ الطَّبْرِي عَنْ عِكْرَمَةَ قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ، وَأَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ عَنِ السَّيِّ قَالَ: كَتَمُوا اسْمَ مُحَمَّدٍ وَأَخَذُوا عَلَيْهِ طَمَعًا قَلِيلًا) (فَتَحُ الْقَدِير، ج: (۱)، ص: (۲۲۷)، وَأَسْبَابُ النُّزُولِ لِلنَّيْسَابُورِيِّ، ص: (۳۲)}، واتە: (ابْنُ جَرِيرٍ الطَّبْرِي) له عیكرمه وه هیناویه تی دهلی: ئەو دەربارە

جووله که کان هاتۆته خواری که نایه ته کانی خوی پهر و مردگاریان دهشارده وه کانی باسی موحه ممه دیان دهکرد ﷺ وه خه لکیان چه واشه دهکرد له بهران بهر بهرژده و مندییه کی که مدها.

٢/ هوئی هاتنه خوارده دی نهم نایه ته ی، که دهمرموی: ﴿لَيْسَ إِلَهٌ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ

قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾.

ا- { (أَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ وَابْنُ الْمُنْذِرِ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: ذُكِرَ لَنَا أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْبِرِّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ) (أسباب النزول للنيسابوري، ص (٣٣) }، واته: پیاویک پرساری له پیغه مبهه ﷺ کرده دمرباردی چاکه کاری، خوی پهر و مردگار نهم نایه ته ی نارد خواری، که پیناسه ی چاکه کاری تی دایه.

ب- { (وَأَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: كَانَتْ الْيَهُودُ تَصَلِّي قَبْلَ الْمَغْرِبِ وَالنَّصَارَى قَبْلَ الْمَشْرِقِ) (فَتْحُ الْقَدِيرِ لِلشُّوْكَانِي، ج (١)، ص (٢٢٩) }، واته: (ابْنُ جَرِيرٍ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ) له قه تاده وه هیناویانه دهلی: جووله که کان بهر و رۆژئاوا نوێژیان دهکرد، وه نه صرانی یه کان بهر و رۆژه لات، خوا ﷺ نهم نایه ته ی نارد خواری: ﴿لَيْسَ إِلَهٌ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ

قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾، واته: چاکه کاری نهم نیه رپو له رۆژه لات بکه و رپو له رۆژئاوا بکه، { نه ی جووله که وه نه صرانی یه کان }، به لگو چاکه کاری و دینداری نهم و میه که له م نایه ته دا هاتوه.

مانای گشتی نایه ته کان

خوا ﷺ جاریکی دی دیته وه سمر باسی نه و تاوانه گهردی شار دنه وه ی نایه ته کانی خوا، که دیاره وه له هوئی هاتنه خوارده ی نایه ته کاند باسمان کرد، زۆر له توێژمره وانی پینان وایه دمرباردی خاوه ن کتیبه کان هاتۆته خواری،

که سیفه ته کانی پیغه مبهری کوتایی خوا (موحه ممه د) ﷺ یان دهشارده وه له کتیه کانیا نه، له بهران بهر هه ندی بهر ژده و مندی دنیا پیدا، که بریتی بووه له وهی نه و بهرزم و بازار دهی بۆیان ساز بووه، به هووی نه و دینه تیگراره دی خۆیا نه وه، لییان تیک نه چی، ههروهک زور جار له نیو مسولمانانیشدا که سانیک دهبن که له بهرگی دیندا بهرزم و بازار پکیان له سهر بناغهی درۆ و دهله سه و نه فسانه پیکهیناوه هیچ په یو مندی به دین و ئیسلام و به قورئان و سونه ته وه نیه و، هه ره له بهر نه وه نه و بیده ته و نه فسانه و داهینراوهی خۆیان دهست پیوه دهگرن، چونکه بهر ژده و مندی خۆیانی تیدا ده بین نه وه، هه رچه نه ده ده زانن له سهر ناهه قن! که له راستیدا نه م ئایه تانه، نه گهر هووی هاتنه خواره و ده که شیان تایبه ته بووبی و، مه بهستی پی خاوه ن کتیه کان بووبی، به لام وهک زانایان گوتوو یانه:

((الْعِبْرَةُ بِعَمُومِ الْمَعْنَى وَلَيْسَتْ بِخُصُوصِ السَّبَبِ)) خوا ﷺ دهفرموی: ﴿إِنَّ

الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾، بهراستی

نه وانهی نه وه که خوا له کتیبی خۆیدا ناردوو یه ته خوار دهشار نه وه و

په نهانی ده که ن، وه نه رخیکی که می پیده کړن ﴿أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا

النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، نه وانه له زگی خۆیانه جگه له ناگر

شتیکی دی ناخون، وه له رۆژی دوا ییدا خوا نایاندوینن ﴿وَلَا يُرَكِّبُهُمْ﴾، وه

تهزکیه یان ناکات، واته: نه پاکیان دهکات و نه چاکیان دهکات ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ

أَلِيمٌ﴾، وه ئازاریکی به ئیشیان ههیه ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى﴾،

نه وانه که سانیکن گومراییان به رینمایی کریوه، نه و گومراییه که بریتیه له

شارد نه وهی ئایه ته کانی خوا، بریتیه له مانه وه له سهر دینیکی تیگراره

(مُحَرِّف)، یاخود بریتیه له چه واشه کردنی خه لک به هووی شار د نه وهی

ئایه ته کانی خوا وه، نه و میان کریوه به رینمایی خوا، به و رینمایی و ری رۆشنیهی

که دهیزانن ﴿وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ﴾، وه به لیبوردنی خوا سزا و ئازار و

ئەشكەنجەى دوا رۇژيان بۇ خۇيان كړيوه و مسؤگمر كردوه ﴿فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾، خوا ﷺ دھرموى: سمرتان سورېمىنى خەلگىنە ! ئەوانە چەند خۇراگرن لەسەر ئاگر! واتە: كە دەزانن سەرمىجامى ئەو كردهو و هەلۆيستانەيان ئەو رەفتارانەيان برىتیه لە چوونە دۆزدخ، وا دیارە زۆر بە تەحەممولن و زۆر لە خۇرادمىنن كە لەسەر ئاگر خۇراگرېن، بۆیە وابى دەرېەستن !! ﴿ذَلِكَ يَأْنِىَ أَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾، ئەو سزا سەختەشیان لەبەر ئەودیه كە خوا كىتیبى خۇى بەهەق ناردۆتە خوار، هەقى تىدايەو بە هەق هاتود و بۇ چەسپاندنى هەق هاتود ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾، وه ئەوانەى دەربارەى كىتیبى خوا كەوتوونە راجىایى یەودو، برۆای پى ناهىین و تىیدا كەوتوونەتە كىشەو مشت و مېرود، ئەوانە لە دووبەرەكىيەكى دوور دان، واتە: زۆر دوور كەوتوونەتەو لە خواو لە دژایەتىكردنى خوادا زۆر دوور كەوتوونەتەو و زۆر رۆیشتوون. لێرە مەبەست پى هەر كەسێكە ئايەتەكانى خوا كە ناردوونیه خوار، چ كىتیبەكانى پىش پىغەمبەرى كۆتایى ﷺ، وه چ ئەو كىتیبەى كە بۇ پىغەمبەرى كۆتایى هاتود، ﷺ وهچ هەر كەسێك ئەو راستىيانە كە خوا بۇ بەندەكانى ناردوون، بۇ ئەودى بەرچاویان رۆشن بى و بىكەنە بەرنامەى ژيانیان، بېشارنەو ژىر لىوى بخەن و پەنھانى بكەن و راپنەگەيەنن، لە بەرانبەر ئەودا كە تەماع و بەرژەومندىيەكیان دەستدەكەوى، وه لەراستیدا ئەو هەموو ئەوانە دەگریتەو و ئەو سزا سەختانە تايبەت نین بە خاوەن كىتیبەكانەو، بەلكو مسؤلەمانىش دەگرنەو، ئنجا دەربارەى ئەو كە چاكەكار كىيەو چاكە چىيە؟ دھرموى: ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾، چاكەكارى واتە: دىندارى و چاك بوون لای خوا، ئەودىيە كە روو لە رۆژەلاتو رۆژئاوا بكەن، ئەو دەگونجى مەبەست پى جوولەكەو نەصرانىيەكان بىت، ياخود مەبەست پى مسؤلەمانان بى، چونكە هەندىك لە توێژمەوانى قورئان دەلێن: مسؤلەمانان كە خوا رووى پىكردنە كەعبە،

گوتووینانە: تازە لیبووینەو مادام ڕوو لە کەعبە دەکەین، مانای وایە لە هەموو کەس چاکترین! جا خۆی مەزن سەرنجیان بۆ ئەو رادەگیشی کە خۆتان فریو مەدەن، چاکەکاریی هەر ڕوو لە قیبلەکردن نیە ﴿وَلَكِنَّ الْإِبْرَءَمَانَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَأَتِصَكَةَ وَالْكَتَبِ وَالنَّبِيِّنَ﴾، بەلکو چاکەکاریی بریتییە لە چاکە کەسیک کە ئیمان بێنی بە خواو بە ڕۆژی دواوی و بە فریشتان و بە کتیب (واتە: کتیبەکانی هەموو پیغەمبەران) و بە هەموو پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، ئەو پاپەکانی ئیمان و عەقیدە، ئنجا وەك بەزمیی نواندن و بەخشش و چاکەکاریی لەگەڵ خەلك، دەفەرموی: ﴿وَأَتَى أَلَمَالَ عَلَى حُبِّهِ﴾، مال و سامانیك كە زۆریشی خۆشەدەو، (لەبەر ئەوەی یان زۆری پتویست پتییەتی، یاخود کاتەكە کاتیکی گرانییە) دەیبەخشی بە: ﴿ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ﴾، خزمان و هەتیوان و نەداران و ڕێبواران {یاخود میوان} و سواڵکەمران، وە بۆ ئازادکردنی ئەوانە کە کۆیلەن، ئنجا ﴿وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَأَتَى الزَّكَاةَ﴾، (وە چاکەکار) کەسیکە نوێژ بەرپا بکاو زەکات بدا، بۆیەش نوێژ و زەکاتی دواخستوون، بۆ ئەوەی وا نەزانرێ کە دین لە نوێژ و زەکاتدا (خولاسە) دەبێتەو، بەلکو پیش نوێژ و زەکاتدا زۆر شتی دیکە هەیە، ئنجا دەفەرموی: ﴿وَالْمُؤَفَّقِينَ إِذَا عَاهَدُوا﴾، وە بەلێن جیبەجێکەمران، کاتی پەیمان دەدەن، پەیمان جیبەجێ دەکەن. ﴿وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ﴾، وە خۆراگران لەکاتی هەژاری و نەداری و لەکاتی نەخۆشی و لەکاتی تەنگانە و سەغلهتییدا بە تاییبەتی کاتی جەنگ ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾، ئا ئەوانە راست دەکەن لە مسوڵمانەتیی و چاکەکارییاندا، وە ئا ئەوانەشن پارێزکاران، خوا لەو کەسانەمان بگێڕێ.

چەند مەسەلە يەككى گىرگ

مەسەلە يەككىم: خوا ﷻ چوار جۆرە سزاي باسکردوون بۆ كەسانىك كە ئەودى خوا لە كىتەبى خۇيدا رېوونىكردۆتەودە و ناردوويەتە خوار، پەنھانى دەكەن و دەشارنەودە، كە وەك لە دەرسى رابردوودا گوتمان، ئەودە چ مەبەست پىي ئەو خاودەن كىتەبەن كە سىفەتەكانى پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ {موحه مەدى كورې عەبدوللا} كە لە كىتەبەكانىاندا باسكرا بوون، دەيانشاردەنەودە، وە چ مەبەست پىي ھەر زانايەك بى كە ئايەتەكانى خوا دەشارىتەودە لە خەلك و، راستىيەكانى دىنى خوا بە خەلك نالى و، ياساكانى شەرع ژىر لىو دەخات، ياخود دەيانگۆرئى، وەك گوتمان مەفھووم و اتاكەى گشتىي و فراوانە ھەموو ئەوانە دەگىرتەودە، كە دىنى خوا لە خەلك دەشارنەودە خەلك چەواشە دەكەن، ئەو جۆرە كەسانە خوا ﷻ چوار جۆرە سزاي بۆ ئامادە كردوون:

سزاي يەككىم، دەفەرموى: ﴿أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ﴾، ئەوانە لە زگياندا تەنيا ئاگر دەخۆن، واتە: ئەو تەماع و خواردن خۆراكەى كە دەستيان دەكەوى لە بەرانبەر ئەو ئايەت شارەندەودە ئەو راستى شارەندەودەدا، برىتە لە ئاگرىك كە لە دوارپۇژدا دەيخەنە ورگى خۇيانەودە، واتە ئەو تەماع و خواردنەى كە دەستيان دەكەوى، لەراستىدا ئەودە ئاگرىكە لە دوارپۇژدا دەچىتە ورگيانەودە.

سزاي دووم، دەفەرموى: ﴿وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، لە رۆژى ھەتسانەودە لە رۆژى قىامەتدا، خوا ناياندوينى، يەككىك بۆى ھەيە بېرسى: ئەدى بۆچى لە ھەندى شويندا خوا ﷻ باسى دواندىيان دەكات: ﴿فَلَنْسَعَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنْسَعَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ ⑥، واتە: بە تەكىد دەپرسىن لەوانەى كە پىغەمبەرانىيان بۆ رەوانە كراودە، وە لە رەوانە كراوانىش

دەپرسین، ھەروەھا لە ھەندئ شۆینی دیکەدا خوا ﷻ دەفەرموی و لییان دەپرسینەو: ﴿ تَمَّ لَتُسَلَّنَ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝۸ ﴾، واتە: پاشان لەو رۆژەدا دەربارە نەعمەتەکان لیان دەپرسریتەو؟! لە وەلامدا دەلیین: لیڕەدا مەبەست پێی ئەو دیە کە خوا ﷻ بە شیوەی لوتف و بەزیمی لەگەڵ نواندن و دلخۆش کردن، نایاندوین، وە ئەگەر بە شیوەی تیۆدخوڕین و بەشیوەی لی تووڕەبوون و سەرزەشتکردن، بیاندوین، ئەو خۆی جوۆیکە لە سزا، ھەرچەندە دەشگونجی ئەو شیۆد دواندانە سەرزەشت و تیۆدخوڕین و لیپرسینەو، خوا ﷻ خۆی راستەوخۆ لەگەڵ بەندەکانیدا نەیکات، بەلکو فریشتەکانی بیکەن، چونکە خوا ﷻ ھەندئ شت کە فریشتەکانی ئەنجامی دەدەن، بە کردموە خۆی دایدەن، لە سۆنگە ئەو وەو کە ئەو فریشتانە لە فەرمانی خوا دەرناچن.

سزای سێیەم، دەفەرموی: ﴿ وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۝۹ ﴾، تەزکیەیان ناکات، تەزکیە ھەم بە مانای پاکبوونەو دێ، ھەم بە مانای چاکبوون دێ، ھەم بە مانای گەشەکردنیش دێ، واتە: خوا نە پاکیان دەکات، نە چاکیان دەکات، نە گەشەیان پێ دەدات.

سزای چوارەم، دەفەرموی: ﴿ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۱۰ ﴾، وە ئازاریکی بەئیشیان ھەیە، کەواتە: لیڕە بۆمان دەرەکەوئ کە بەراستی شارەدەوێ راستییەکانی دینی خواو گوۆرینی یاساگانی شەریعەت، کە دەبیتە ھۆی چەواشەبوونی خەلک و سەرلێشیوانی خەلک، گوناھیکی یەکجار گەورەو، ئەگەر بلیین: لە دوا کوفرو ھاوبەش بۆ خوا پەیداکردن، گوناح لەو گەورەتر نیە، زیڈەرۆییمان نەکردو.

مەسەلە دووھەم: ئەو دیە کە خوا ﷻ ھەم لیڕەو ھەم لە نایەتەکانی پێشتی ئەم سوورەتی (البقرة) یەدا، لە چەند شۆینی کدا کە باسی ئەوانە دەکات کە نایەتەکانی خوا دەشارنەو، یاخود نایەتەکانی خوا دەگوۆرن، دەفەرموی:

﴿ **أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَى** ﴾، ئەوانە كەسانىكىن گومراپيان كرىوۋە بە رېنمايى، يانى: لىرەدا خوا ﷺ ئەوانە ۋەك بازىرگانىك تەماشىا دەكات كە سەۋداۋ مامەلەۋ بازىرگانىي دەكات! بۇيە مەن لە كىتەبەكانى خۇمدا، ۋە لە زۆر لە ۋتارەكانمدا كە باسى ئەۋ جوړە بەناۋ زانايانەم كىردو، گوتوۋمە: لەراستىدا ئەوانە كۆلكە مەلای دىن فروشن، چونكە ئەوانە بە عەقلىكى بازىرگانىي (تجارى) بىردەكەنەۋە، ۋا بىردەكەنەۋە كە چۇنپان بەرژەۋمىلىي زياتر بۇ دابىن دەبىۋ، چۇن زياتر قازانجى ماددىيان دىتە دەستى؟ يانى: لەراستىدا ئەوانە بازىرگان، بەندەى خوا نىن و زانانين و پىشەۋا نىن، چونكە: زانايان و پىشەۋايان و بەندە بۇ خوا صولحاۋەكان، بە عەقلى بازىرگانىي و سەۋداۋ مامەلەۋ بىرناكەنەۋە، كە چۇن پارديان زياتر دىتە دەست و چۇن بەرژەۋمىلىي ماددىيان زياتر بۇ دابىن دەبىت؟ بەلكو ۋا بىردەكەنەۋە كە خوا چۇن لىيان پازى دەبىۋ و چۇن لە دۋارۋژدا زياتر سەربەرز دەبىن و چۇن بەھەشتيان زياتر دەست دەكەۋى! نەك لە دنيادا، چۇن پاروۋى چەۋرترو شۋىنى نەرمەترو ژيانى خۇشتريان بۇ فەراھەم دەبىۋ دەستگىر دەبىۋ!

مەسەلى سىيەم: خوا ﷺ دوو ھۆكار باس دەكات، كە بۇچى ئەۋ سزاۋ ئازارە سەختە بە بالاي ئەۋ جوړە كەسانە برپاۋە، دەفەرمۋى: ﴿ **ذَلِكَ** ﴾، ۋاتە: ئەۋ سزايە بۇيەيە:

ھۆكارى يەكەم: ﴿ **يَا أَيُّهَا اللَّهُ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ** ﴾، لەبەر ئەۋەدى كە خوا كىتەبى خۇي بەھەق ناردۆتە خوار، ھەم بە شىۋەى ھەق ھاتوۋە، لەكاتى خۇي و لە شۋىنى خۇيداۋ، ھەر ئايەتە لەجىبى خۇي لە شۋىنىداۋ، ھەر ۋەلامە بۇ پرسىارى خۇي، ۋە پاشان ھەقى گرتۆتە نىۋوخۇي، ۋە ھەقىش دەچەسپىنى، ئەگەر ئەم كىتەبەى خواۋ ئەم بەرنامەيەى خوا ئىشى پىبكرى، ھەق دەچەسپىۋ لە چەسپىنى ھەقىشدا ھەموو كەس قازانج دەكات، جگە لە ئەھلى باطل، بۇيە ئەوانەى ئەۋ ھەقە دەشارنەۋە كە خوا لە كىتەبى خۇيدا ناردوۋيەتە خوار، ماناي ۋايە شايستەى ئەۋەن بەۋ شىۋەيە سزا بىرىن.

ھۆكۈرى دوۋەم: ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾، ۋە ئەوانەش كە دەربارەى كىتەبى خوا كەۋتوۋنەتە راجىيەى و مەشت و مەردوۋە بىرۋاى پىناكەن، ئەوانە لە دوۋبەرەكىيەكى زۆر دوۋردان و، ئەوانە زۆر لە خوا دوۋر كەۋتوۋنەتەۋەو، بەر بەرەكانى دىنى خوا دەكەن، بۆيە شايستەى ئەۋەن بەو شىۋەىە سزا بىرەن.

مەسلەلى چۆلەم: ئەم ئايەتى (١٧٧)ى سوۋرەتى (البقرة)، كە بە ئايەتى (الپر) ناسراۋە، ئايەتىكە زانايانى ئىسلام لە كىتەبەكانى خۇياندا بايەخ و گرنگىيەكى زۆريان پىداۋە، ھەم لە تەفسىرەكانىيان و ھەم لە سەرچەم كىتەبەكانىياندا، چۈنكە بەرپاستى ئەم ئايەتە ئايەتىكى زۆر كۆكەرەۋىيە و بەرپاستى پىناسەيەكى زۆر چاك بۇ ئىنسانى چاكەكار و ئىنسانى دىندار و مەسۇلمان دەكات، كە دەبىت چۆن بى و بە گشتى شەش (٦) شتان دەگرىتە نىوخۇى:

يەكەم/ پىنچ پاىەكانى ئيمان، كە برىتىن لە: ئيمان بە خوا و بە رۆژى دوايى و بە فرىشتەكان و بە كىتب (كىتەبەكانى خوا) و بە پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام).

دوۋەم/ مال بەخشىن بە توپۇرە ئاتاج و پەككەۋتەكانى كۆمەلگا: خىزما و ھەتىۋان و نەداران و رىبۋار و لىقەۋماۋان و سۋالەكران و ئەو كۆيلانەى، كە دەبى ئازاد بىكرىن، كە كاتى خۇى بوۋ ون.

سەيەم/ نوپۇز بەرپاكرىن.

چۆلەم/ زەكاتدان.

پىنجهم/ ۋەفا بە بەلەين پەيمان.

شەشەم/ خۇپاكرتن لە ھەموو بۋارەكاندا، لىرەدا خوا ﷻ سەرنجى مەسۇلمانان رادەكىشى دەفەر مۋى: ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾، سەرنجما رادەكىشى بۇ كاكەلە و جەۋھەرى دىن بۇ شتى بناغەيى و بنەپرەتى لە دىندارىيدا، تاكو نەچىن ھەر خۇمان بە شتى رۋوالەتى و رۋوكەشىيەۋە

خەرىك نەكەين و نەچىن ھەموو تواناو كۆشى خۇمان نەخەينە سەر ئەو
 شتانەى كە روالەتەين، ياخود لە دىندا حالەتەىكى لاودەكەيان ھەيە، نەك حالەتى
 بىنەرەتەى و بناغەى ﴿ لَيْسَ إِلَهَ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ﴾،
 چاكەكارى ئەو نە روى خۇتان بكنە رۇژەلەت و رۇژاوا (كە وەك
 پىشتەر گوتەم) ئەو دەگونجى مەبەست پىي جوولەكەو نەصرانىيەكان بىت،
 كە مەسەلەى قىبلەيان كەردبوو بە شتەىكى زۆر گەورەو دەشگونجى مەبەست
 پىي مەسولمانانىش بى، چونكە ھەندىك لە مەسولمانانىش بىر كەردنەو
 وایان ھەبوو، ھەندىك كە ديارە سادە بوو و ن لە دىندارىيەكەياندا،
 گوتەويانە: مادام ئىمە روو دەكەينە كەعبە روو دەكەينە مزگەوتى حەرام،
 ماناى وایە لە ھەموو ئاوان پەريوینەو، لە ھەموو كەس چاكەترىن ! جا
 خوى زانا ھۆشيارو بىندارى كەردنەو كە نەخىر دىندارىيە و مەسولمانەتەى
 لىرەدا تەواو نابىت و بەومندە كۆتايى نايەت، بەلكو دىندارىيە و مەسولمانەتەى
 شتەى زۆر بىنەرەتەى ترو بناغەيتەى ھەيە، كە بریتەىن لەو شتانەى خوى بە
 بەزىمى خستوونە روو. ھەلبەتە ئىستاش ھەر وایەو گەلىك جار دەيىنى
 مەسولمانىك، جا پىاود، ئافەرتە، مەلایە، شىخە، گەنجە، پىرە، خاودن
 دەسەلاتەىكە، نەدارەىكە، ھەرچىن و تەوژىكە تەماشاش دەكەى خوى بە ھەندى
 شتەو سەرقال كەردو، كە پىي وایە زۆر شتەى گەنگەن، بەلام رەنگە لە
 دىندارىيە و مەسولمانەتەيدا ئەو شتانەى ئەو خوى پىو مەشەو و سەرقال
 كەردوون، شتەى لەوان گەورەترو گەنگەترو لە پىشتەر ھەبى !! بۆيە دەبى
 ئاگامان لەومەبى كە تەرازوو پىو مەبى بۆ گەنگەو گەنگەترو گەورەو
 گەورەترو چاكەتر لە دىندارىيە و مەسولمانەتەيدا قورئان و سوننەتە،
 تەماشاش بەقە قورئان بە زۆرى باسى چى كەردو، ئەو بزانە ئەو شتەى زۆر
 گەنگە لە دىندارىيدا، وە بزانە بە زۆرى فەرمانى بە چى كەردو، بزانە كە
 ئەو گەنگەترو لە دىندارىيدا، وە چ شتەى يەكجارى باسكەردو، بزانە كە لە
 قەدەر ئەو يەكجارە گەنگەى ھەيە، بۆ نمونە: لە چەندان شوپىندا خوا باسى

ئىمان و عەقىدەى كىردە، وە باسى عىبادەتى خۇى كىردە، كە تەنیا دەبى ئەو بەندايەتتى بۇ بىكرى، وە لە چەندەن شوپىندا باسى تەقواى كىردە، وە لە چەندەن شوپىندا باسى مال بەخشىنى كىردە، وە لە چەندەن شوپىندا باسى وەفادارى كىردە، وە لە چەندەن شوپىندا باسى خۇپراگرى كىردە، باسى جەنگ و جىهادى كىردە وە باسى خۇبەختكىردەن و سەرو مال فەداكىردەن كىردە لەپىنا و خوادا، وە لە چەندەن جىگەدا باسى سەلەى رەحم و خىمايەتى كىردە، كەواتە: ھەر كام لەو شتانە بە ئەندازەى ئەو كە خوا لە قورئاندا باسى كىردە، بە ئەندازەى ئەو گىرى و بايەخىان ھەيە، بەلام شتىك كە رەنگە لە يەك ئايەتدا باس نەكرابى، تۇ نابى لەخۇتى بىكەى بە ھەموو شتىك، بۇ وىنە: ئاھەنگىپىران بەبۇنەى لەداىكبوونى پىغەمبەر (مۇھەممەد المۇستەفا) وە ﷺ، كە مەن بۇ خۇم ئەو مەسەلەيە لە جۇرى ھەلسوكەوتەكان دەبىنەم و لە بازى ھەلسوكەوتەكانىشدا تەماشاي بەرژەوئەندى و خراپە (مەصلحە و مفسدە) دەكرى و سەرنجى نىوورپۇكى شتەكان دەكرى، كە ئايا ناھەرىيان تىدايە يان نا ؟ وە مەن يادكىردە وەى لەداىكبوونى پىغەمبەر ﷺ بەجۇرىك لە عىبادەت تەماشاناكەم تا بگوتى: ھوكمى بىدەتەى دىتە سەرى، چۈنكە زانايانى ئىسلام دەلىن: بىدەت لە عەقىدە و لە عىبادەت دايە، بەلام لە ھەلسوكەوتەكان و عادەتەكاندا ئەسەل دەستى كراوئەيە، بەلام لەگەل ئەوئەشدا تەماشادەكەى ھى وا ھەيە ھەر بەتەماى ئەو لە خۇى گەراو، كە سالانە ئاھەنگ دەگىرى بەبۇنەى لەداىكبوونى پىغەمبەر وە ﷺ، يان ھەر شتىكى دىكەى لەو بابەتە، بۇ وىنە: چوونە عومرە يان ھەجكىردە سوننەت، جا بىگومان ھەج يەككە لە پايەكانى ئىسلام (ھەجى فەرز)، بەلام ھەر بەقەدەر خۇى گىرگە و ھەج كەلىنى شتەكانى دىكە ناگرى، يان زۇر كەس لە رەمەزاندا تەماشادەكەى رۇزۇوى رەمەزان دەگرى و نوپۇش دەكات و خۇى لە گوناھان دەپارىزى، كەچى دوايى كە رەمەزان بەسەردەچى، دەچىتە وە سەر بەزى پىشى ! باشە رەمەزان گىرگە و گىرتى رۇزۇوى مانگى رەمەزان يەككە لە پىنج پايسەكانى

ئێسلام (مسوڵمانەتیی و دینداریی شەخسی)، بەلام هەر بەقەدەر خۆی
گرنگەو وە نەبێت مانگی ڕەمەزان کەلێنی مانگەکانی دیکە بگرێ، وە ڕۆژوو
گرتنی مانگی ڕەمەزان کەلێنی ئەرکە شەرعییەکانی دیکە پڕناکاتەو.

مەسەلەی پێنجەم: کە دەرئەوێ: ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ﴾ باسی پێنج پایەکان دەکات، لە پایەکانی
ئیمان، ئیمان بە خواو بە ڕۆژی دواوی و بە فریشتەکان و بە کتێب
(کتێبەکان)، وە بە پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، وە ئیمان بە
قەدەری تێدا نیە، کە لە فەرماشتی پێغەمبەر ﷺ داهاتو، کە لە (صحیح)ی
بوخاریی و موسلیم دایەو بە فەرمودەدی جیبریل بەناوبانگە، چونکە
جیبریل خۆی بردە سەر شیوەی پیاویک و پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد،
کاتێک کە لە جەنگی تەبووک بوون دەربارەدی: ئیمان و ئێسلام و ئیحسان، وە
پێغەمبەر ﷺ دواوی فەرمودی: ئەو جیبریل بوو هاتبوو دینەکەتان
پێناسین، جا لەوێدا باسی ئیمان بە قەدەریش دەکات^(١)، ئەگەرنا (قەزاو
قەدر) لە هیچ شوێنێکی قورئاندا باسی نەکراوە، کە بەشێک بێت لە ئیمان،
چونکە ئیمان بە قەدر بریتیه: لە ئیمان بە زانیاری خواو بە توانای خواو بە
ویستی خواو بە حیکمەتو دادگەریی خوا، کەواتە: ئیمان بە خوا، ئیمان بە
قەدەریشی تێدا، بۆیە باسی نەکردووە لە نایەتەکاندا نەهاتو.

مەسەلەی شەشەم: کە دێتە سەر باسی مال بەخشین، شەش جۆرە کەسان باس

دەکات و سەردەتا ئاوا دەرئەوێ: ﴿وَعَنِ الْمَالِ عَلَىٰ حَبِّهِ﴾، مالهەکی
دەبەخشێ لەگەڵ خۆشویستنیدا، کە ئەمە سێ مانای هەن:

یەکەم: واتە: لەگەڵ خۆشویستنی خواداو لەبەر خۆشویستنی خوا مالهەکی
دەبەخشێ بە خزمان و هەتیوان و نەداران ... تا دواوی.

(١) کە بەم شیوەیه: (... قال: فأخبرني عن الإيمان ! قال: أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه و
رسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره) رواه البخاري: (٥٠) و مسلم: (٨).

دوروم: ياخود لەگەڵ خۆشويستنيادا بۆ بەخشين، واتە: پيى خۆشه بيبە خشي و لەبەر ئەوەى خوا بە خشيەرانى خۆشەوى، بۆيە مالهەكەى دەبە خشي.

سېمە: ياخود لەگەڵ خۆشويستنى مالهەكەشىداو ھەرچەندە مالهەكەى خۆشدەوى، بەلام ھەر دەيبەخشى لە پېناوى خوادا، چونكە خواى خۆشتر دەوى لە مالهەكەى، بۆيە ئامادىيە مال و سامانەكەى بىەخشى لە پېناو خوايەكدا كە مالهەكەى داومتى، وە خوا لە بەرانبەر ئەو مال بەخشينەدا پاداشتىكى دەداتى زۆر زۆر چاكتر و زياتر لەودى كە دەيبەخشى، ئنجا پرسیار لە پېغەمبەر ﷺ كراوە كە چ جوۆرە مال بەخشين و خێركردنىك چاكترە گەورەترە؟! ڤەر موويەتى: { (أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَاحِبُ شَيْءٍ، تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمُلُ الْغِنَى، وَلَا تَمُهِلَ حَتَّى إِذَا بَلَغْتَ الْحُلُقُومَ، قُلْتَ: لِفُلَانٍ كَذَا، وَلِفُلَانٍ كَذَا، أَلَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۴۱۹)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۳۷۹)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۲۸۶۵)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۲۵۴۱) وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (۳۳۱۲)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: باشترین مال بەخشين ئەودىيە: كە تۆ خێرو چاكە بكەى لە حالتيكدا كە تۆ ساغى وە مالهەكەشت خۆشدەوى، لەبەر ئەودى زۆرت پيويستى پييه، وە بە ئومىدى دەولەمەندبوونى و لە نەدارييش دىترسىي (لەبەر ئەودى ھەل و مەرجەكە دژوارە) نەك لى بگەپيى ھەتا رووح دەگاتە گەروو، ئەوكاتە بليى: ئەودەندە بۆ فلانكەس و ئەودەندەش بۆ فلانكەس، چونكە تازە ھەر بۆتە ھى فلان و فيسار، (واتە: بۆتە ميرات)، واتە: كاتيك كە ئەو ھۆكارانە كۆبنەود، ئنجا مال بەخشينەكە پاداشتىكى زۆر گەورەى ھەيە.

یهکهم: لهش ساغ بی، نهك بکهویه گیانه لاو نیشانهی مردنت لی دمر بکهوئی،
ننجا بیئی ماله کهت به خشی!

دوودم: ئُنجا نەك زۆر زۆر دەولەمەندىي و ھىچ پەكت پى نەكەوى، بەلكو بۆخۆت پىيويستىت پى ھەبى ئەوجار بىبەخشى، مەبەست لە (شەيخ) ئەودىيە.

سێیەم: (تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمُلُ الْغَنَى) دەوڵەمەندی و بێ نیازبێت بێ خوشبێ و لە نەداریش بترسێ، لەبەر ئەوەی هەل و مەرجەکە سەخت و دژوارە، لەو حالەتانەدا باشترین خێر هێ ئەو حالەتانەیه.

مەسەلەی چوێتەم: کە دێتە سەر باسی ئەو شەش جوۆرە کەسە، کە دەبێ مایان پێبدرێ و هاوکاری ماددی بکەن، بەمجۆرە حکیمانەیه ریزبەندی کران :

١- ﴿ذَوِ الْقُرْبَى﴾، خزمان، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿(الصَّدَقَةُ عَلَى الْمُسْكِينِ صَدَقَةٌ وَالصَّدَقَةُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ)﴾ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (٦٥٨)، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٢٥٨١)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (١٨٤٤)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (٣٣٤٤)، وَالْحَاكِمُ بِرَقْم: (١٤٧٦)، عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (الْمَشْكَاة) بِرَقْم: (١٩٣٩)) واتە: خێرکردن بە نەدارو خەڵکی ئاتاج هەر خێرو چاکەیه، بەلام بە خزمی نەدار، دوو شتە: هەم خێرو چاکەیه و هەم صیڵە یەحەمیشی جێبەجێکردوو پەيوەندی خزمایەتیشی گەیاننود، ئنجا بۆیەش خوا ﷻ ﴿ذَوِ الْقُرْبَى﴾ ی خستۆتە پێش هەمووانەود، چونکە تا خزمی هەژارو نەدارو موحتاج و لێقەوماوت هەبێ، نابێ بچی بۆ خەڵکی دوورو بێگانه، بەلێ ئەویش هەر خێرە، بەلام خزمەکەت زیاتر چاودروانی لەتۆ هەیهو، وەك تۆ بەحالی دەرانی، ڕەنگە خەڵکی دیکە ئاوا بەحالی.

٢- ﴿وَالْيَتَامَى﴾، لە دواى خزمان ئنجا هەتیو، هەتیو کێیه؟ هەتیو: مندالیکە بالغ نەبوو بێت و بابی نەما بێت، چونکە (ابن کثیر) بە سەنەدی خوێ لە عەلی کورێ ئەبوو طالیبەود خوا لێ رازی بێ، ئەویش لە پێغەمبەرەود ﷺ هیناویەتی، کە فەرموویەتی: ﴿(لَا يَتَمَّ بَعْدَ حُلْمٍ)﴾ (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي (سنن الصغرى) بِرَقْم: (٢٠٤٩))، واتە: دواى بالغ بوون هەتیوی نامینێ، هەر

مندالى كۆر يان كىچ، دواى ئەودى بائىغ بوو بە ھەتىو لەقەلەم نادى، ديارە
مندالى بى بابىش لە ھەموو كەس زياتر پىويستى پىيە، بۆيە خواى
كاربەجى لە پلەى دوومدا باسى وى كردودە.

٣- ﴿وَالْمَسْكِينُ﴾، كۆى (مسكين)د، واتە: نەدار، وە (مساكين)، لەگەل (فقراء)

جياوازيان ھەيە، (فقراء) كۆى (فقير)د، كە من لە كوردیدا بە (ھەژار)ى
لێكدەدەمەودە (مسكين)ىش بە (نەدار)، جا ھەژار ئەودى ھىچى نەبیتو،
نەدار ئەودى شتىكى ھەبى، بەلام بەشى نەكا، پىغەمبەر ﷺ جوان بۆمان
پىناسە دەكات كە نەدار كىيە؟ لە دواى خرمى ئاتاجو لە دواى مندالى
ھەتىوى بى باب، ئەو نەدارە كىيە؟ كەوا باشە مالى خۆتى پىبەخشی؟
پىغەمبەر ﷺ دەربارەى (مسكين) فەرموویەتى: {لَيْسَ الْمَسْكِينُ الَّذِي
تُرَدُّ الثَّمَرَةُ وَالثَّمَرَتَانِ، وَلَا اللَّقْمَةُ وَلَا اللَّقْمَتَانِ، وَلَكِنَّ الْمَسْكِينُ الَّذِي لَا
يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ، وَلَا يُفْطِنُ بِهِ فَيُتَّصَدَّقَ عَلَيْهِ} (رَوَاهُ مَالِكُ بَرْقُم: (١٧٥٩)،
وَالْبُخَارِيُّ بَرْقُم: (١٤٧٩)، وَمُسْلِمٌ بَرْقُم: (٢٣٩٠)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرْقُم: (١٦٣١)،
وَالنَّسَائِيُّ بَرْقُم: (٢٥٧٢)، وَأَبْنُ حِبَّانَ بَرْقُم: (٣٣٥٢) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ}،
واتە: نەدار برىتى نىە لەو كەسەى كە دەنكە خورمايەك يان دوو دەنكە
خورما قەناعەتى پىدینى، يان پاروویەك و دوو پاروو (چونكە لە تۆ
كەمىك و لەویدیكە كەمىك و لەویدیكە دەكا زۆر بۆى)، بەلكو
نەدارىك وا باشە كە تۆ مالى خۆتى بدەى و ھاوكارىى بكەى، كە ھىندەى
نىە بى نیازى بكات، وە واش خۆى پىشان نادا كە نەدارە يانى: نالائىتەودە
دەست پانكانتەودە، یارمەتى بدەن و خیرى پى بكەن، بەخشین بەو جوۆرە
كەسانە زۆر خیرە، دراوسییەكت، یاخود كەسىك لە شارەكەتدا، لە
گوندەكەتدا، لە دەورووبەرت، یاخود دووریشە بەس دەزانى كە ئاتاجە، بەلام
عیززەتى نەفسى ھەيە و دەستى پانناكاتەودە ناکرپووزیتەودە، ھەرچەندە
زۆرىش ھەژار و نەدارە، بەلام ئەگەر لە برسان بمرى و لە تینووان بخنكى

له بهر عیززمتی نه فسی و جوامیری دهستی له بهر کهس پانناکاته وه،
هاوکاری کردن و دهستگرتنی نه و جوړه که سانه خیره، نه ممانه وهی که
سوالکمره و دی و دپروا نه وه په کی ناکه وی.

٤- ﴿وَابْنُ السَّبِيلِ﴾، وشه: (سبیل) واته: ریگا ﴿وَابْنُ السَّبِيلِ﴾، واته: نه و
که سانه ی که در به در دهن، یا خود میوان، یا ن ریپواری په که که وتوو که له
ولاتی خو ی دور که وتوته وه.

٥- ﴿وَالسَّائِلِينَ﴾، واته: داواکمران، سوالکمران که پیغمه بهر ﷺ فهرموویه تی:
{(لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (١٧٣٠)، وَالطَّبْرَانِي
بِرَقْم: (٢٨٩٣)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (١٦٦٥)، وَأَبُو يَعْلَى بِرَقْم: (٦٧٨٤)، عَنْ عَلِي
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَضَعَفَهُ الْأَلْبَانِي فِي (السَّلْسَلَةِ الضَّعِيفَةِ) بِرَقْم: (١٣٧٨)}، واته:
سوالکمر مافی هیه نه گمر به سواری نه سپیش بی، واته: دهستی به پروم وه
مهنی، نه گمر هاته مالت، نه که که به ریگادا دپرو ی، یا ن دهچیت ه
مزگه وتی، (١٠٠) سوالکمر دانیشت وه بدیه هه موویان ! بویه ش خوا ﷺ
سوالکمری خستوته پله ی پینجه مه وه له ریز به ندیدنا، چونکه تیاندا هیه
راست ده کاو زو ریشیان تی دایه درو ده کاو پیویستی پی نیه و، وه ک عادت و
خو، یا ن بو ده وله مهنه بوون سوالی ده کات، وه دپرواری سوالکردن له م
فهرمایشته دا پیغمه بهر ﷺ فهرموویه تی: { (لَا تَزَالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ
حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ وَلَيْسَ فِي وَجْهِهِ مِرْعَةٌ لَحْمٍ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (٥٦١٦)،
وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (١٤٧٤)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٢٣٩٣)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }،
واته: په کیکتان همر داوا ده کات له خه لکی و همر داوا ده کات، (دیاره
سوالکردنیش همر نه وه نیه بچی ده ست پان بکاته وه، به لکو هه ندی
داواکردنیش هیه همر دهچیت ه قالبی سواله وه، که به کینایه، یا ن به
شیو دیه ک کابرا ناگدار ده کاته وه) داواکردن له گهل په کیکتان بهر دهوام
ده بیت، هه تا کاتی که ده گاته خوی بهرز، په ک پارچه گوشت به ده م

و چاویه وه نه ماوه. وهك له كوردەواری خۆماندا دهلی: ئابرووی چووه، یان وا دیاره له قیامهتی ئەوانه ی به ناحهق سوالی دهكهن و پێویستیان پێی نیه، ئەوانه خوا به وه سزایان ددها، كه گۆشتیان به دهم و چاوه وه نامینی.

۱- ﴿ وَفِي الرِّقَابِ ﴾، واته: له ئازادکردنی کۆیلاندا، بۆیهش وایفهرمووه،

نه یفهرمووه (العبد) یان ﴿ الرِّقَابِ ﴾، وه فهرموویهتی: ﴿ وَفِي الرِّقَابِ ﴾، چونكه تۆ پێویسته ماله كهت به جوړیك به كاریبێنی كه ئەوان ئازاد بكرین، جا دیاره ئیستا (الحمد لله) كۆیله نه ماون به و شیوهیهی كاتی خۆی هه بووه، به لام زۆر له میلله تان ههر كۆیله ن، كۆیله ی زله یزەكان و دسه لاتدارەكان، كۆیلایه تی سیاسی، مه رج نیه ئەو كۆیلایه تییه ی كه كاتی خۆی هه بووه ! به لكو كۆیلایه تییه کی ژیر پهردانه ی هاوچه رخ.

مەسەلە ی هەشتەم: كه نوێژو زهكات دواخراون و خراونه ته دوا ی ئیمان و

عه قیده وه، ئەوه دیاره ههر دهبی وایی، به لام كه خراوته دوا ی مال به خشین، ئەوه بۆ ئەودیه مسولمانان بزائن كه مال به خشین فەرز له سهر مسولمانان ته نیا زهكات نیه، وهك له فهرمایشتی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه: { عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ قَالَتْ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ إِنَّ فِي الْمَالِ لِحَقًّا سِوَى الرُّكَاةِ؟ ثُمَّ ثَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَعَنَى أَلْمَالِ عَلَى حَيْهٍ﴾ (رواهُ وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: ۶۵۹)، وَابْنُ مَاجَهُ بِرَقْم: (۱۷۸۹)، وَضَعَفَهُ الْأَلْبَانِي فِي (السَّلْسَلَةِ الضَّعِيفَةِ) بِرَقْم: (۴۳۸۳) { واته: (فَاطِمَةُ بِنْتُ قَيْسٍ) دهلی: په سیارم له پیغه مبهردا ﷺ كرد له مال و ساماندا هه قی دیکه جگه له زهكات له مال و ساماندا ههیه؟ دهلی: پیغه مبهردا ﷺ ئەو نایه ته ی بۆ خویندموه: ﴿وَعَنَى أَلْمَالِ عَلَى حَيْهٍ﴾، كه واته: جگه له زهكاتیش هه قی دیکه له مال و ساماندا ههیه، كه یارمه تی توێژد كه مدهست و لیقه و ماو و ئاتاجه كانی كۆمه لگای پێ بدن.

مەسەلەى نۆيەم: كە دەفەر موى: ﴿ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ﴾،

واتە: خۇپراگران لە كاتى نەدارىي و لە كاتى نەخۇشىي و لە كاتى جەنگدا، لىرەدا خوا ﷻ دەيەوى فيرمان بكات، كە خۇپراگرىي ھەر ئەو نە، كە لەبن بارى زولمىدا خۇت پراگرى، يان لەسەر نەدارىي خۇت پراگرى، بەلى كە نەدار بووى خۇت پراگرە، بەو مانايە، كە خۇت تووشى كارى ناشەرعىي و گوناھبارىي نەكەى، وە كە نەخۇش بووى خۇپراگرىيە، بەلام لە كاتى جەنگ و لە بەرانبەر دوژمنانىشدا خۇپراگرىيەو، ئەژنۇت نەلەرزى و بەچۇكدا مەيە.

خوا بە لوتفو كەرەمى خۇى لەو كەسانەمان بگىرپ كە بەو سىفەتە بەرزانە خۇيان دەرازيننەو، تاكو ئەم پىناسەى (بىر) مان بەسەردا بچەسپى، كە لەم ئايەتەدا، ئايەتى (١٧٧) ھاتو.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له نۆره كۆمەلەيەتەيەكان لەكەلتەين

Shayekh@alibapir.com, general@alibapir.com

نحن نملك عبر مواقع التواصل الاجتماعي

پاڤەپاڤەندى مەكتەبىي مامۇستا ەلى بابىر

AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR codes

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

علي بابير/ AliBapir

علي بابير/ AliBapir

كه نالى

پاڤەپاڤەندى مەكتەبىي مامۇستا ەلى بابىر

QR codes

پاڤەپاڤەندى مەكتەبىي مامۇستا ەلى بابىر

دەرسی سی و شەشەم

پێناسەی ئەم دەرسە

خوا پشتیوان بێ لەم دەرسەماندا هەر لە خزمەتی سوورمەتی (البقرة) داین، لە ئایەتی: (١٧٨ تا ١٨٢)، واتە: پێنج (٥) ئایەت، لەم پێنج ئایەتەدا خوای پەروردگار باسی تۆلە دەکات، واتە: ئەگەر کەسێک کەسیکی بە ئەنقەست و بە زولم کوشت، دەبێ بکوژرێتەوه، وە باسی وەسیەتیش دەکات، کەسێک کاتی مردنی هات و هەستی کرد کە نەخۆشیی مردنیەتی، یاخود بەردو مەرگە، دەبێ وەسیەت بکات، جا ئایا وەسیەت حوکمی چییە و چۆنە؟ وە دەبێ چۆن وەسیەت بکری؟ وە لە چەنددا وەسیەت بکری؟ کە ئەو بە تەفصیلی باسی لێ دەکەین، لەمیانەی تەفسیری ئایەتەکاندا.

﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلِ ۖ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ ۚ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ۚ فَمَنْ عَفٰى عَنْ شَيْءٍ فَاَتْبَاعُ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَنٍ ۚ ذٰلِكَ تَخْفِیْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ اَعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَّأُوْلٰى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَلَدَيْنِ وَالْاَقْرَبَيْنِ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِيْنَ يَبْدِلُوْنَہُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوْسٍ جَنْفًا اَوْ اِثْمًا فَاصْلَحْ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٨٢﴾ ۝﴾

مانای وشە بە وشە ی نایەتەکان

((ئەه ی ئەوانە ی بروتان هیناود! تۆلەتان لە کوژراوان (ی بە ئەنقەست و ناهەق) دا لەسەر پێویست کراود، ئازاد بە ئازاد و کوێلە بە کوێلە و مێنە بە مێنە، جا هەر کەسێک لەلایەن بڕایەکیەود شتیکی لێ بوردر، با بەدواداچوونیکی چاک (لەلایەن خاوەن هەقەود) و پێدانیکی چاک (لەلایەن کوژمەود) رەچاو بکری، ئەود لەسەر سووککردن و بەزمیی یە لە پەروەردگارتانەود، وە هەرکەسێ دوا ی ئەود دەستلێژی بکات، ئەود ئازاریکی بە ئیشی هەیە (١٧٨) وە بۆ ئیوە لە تۆلەدا ژیان هەیە ئە ی خاوەن عەقلان! بەلکو خۆتان بپاریزن لە (خوینپێژی) (١٧٩) هەرکات یەکیکتان مەرگی گەیشته سەری، ئەگەر مال و سامانیکی بەجێدەهێشت، وەسیەت کردنتان لەسەر پێویست کراود، بۆ باب و دایک و خزمان بە شیومەکی باش، ئەود هەقیکە لەسەر پارێزکاران (١٨٠) جا هەر کەسێک ئەو وەسیەتە ی پاش گوێ بیست بوون، گوێری، ئەود گوناھەکی لە ئەستۆی ئەوانە یە کە دەگۆرن، بەراستی خوا بیسەری زانیە (١٨١) بەلام هەرکەسێک مەترسی هەلە یاخود گوناھ ی لە بابای وەسیەتکەر هەبوو، (لە وەسیەتەکەیدا) وە چاکسازی لە نیوانیاندا کرد، ئەود گوناھبار نابێ، بێگومان خوا لێبوردە ی بەخشنەم (١٨٢))

شیکردنەوێ هەندێک لە وشەکان

(الْقَصَاصُ): بە کوردی دەلێن: تۆلە، یانی: کەسێک کەسێک بکوژیت، بکوژیتەود، واتە: تۆلە ی لێ بکریتەود، (قِصَاص) لە (قَص) دوە هاتو (الْقَصُ: تَتَّبَعُ الْأَثَرَ) وەدوا ی شوینەوار کەوتن، وە دەگوتری: (قَصَصْتُ أَثَرَهُ) واتە: بەدوا ی شوینەوارەکی کەوتەم، وە هەوالە شوین هەلگیراودەکان (قِصَاص) ی پێ دەگوتری، (وَالْقِصَاصُ: تَتَّبَعُ الدَّمَّ بِالْقَوْدِ)، (قِصَاص) بریتیه لەوێ کە تۆ

شوین خوین بکه وی به تۆله، واته: تۆله ی خوین بکه یه وه (وَقَصَّ التَّوْبَ قَطْعُهُ بِالْمَقْصِّ)، واته: بهرگه که ی به مه قه ست بری.

(الْقَتْلُ): کۆی (قتیل) ه واته: کوژراو، وهک: (جَرَحَى) که کۆی (جَرِيح) ه واته: بریندار، وه (أَسْرَى) که کۆی (أَسِير) ه، واته: دیل، لیردا (قتیل) (مُذَكَّر) و (مُؤَنَّث) ی تیدا یه کسانه و همر دووکیان دهگریته وه.

(فَاتَّبَاعٌ): دهگوتری (تَبِعَهُ وَاتَّبَعَهُ: قَمَا أَثَرَهُ) بهدوای شوینه واری کهوت (بالجسم أو بالإرتسام أو الإلتمار) شوین کهوتن که دهگوتری (اتَّبَعَهُ) چ به جهسته بهدوای شتیک بکه وی، چ به دواکه وتنی مه عنه وی، که بریتی ه له جیبه جیکردنی فهران.

(بِالْمَعْرُوفِ): (الْمَعْرُوفُ: اسم لِكُلِّ فَعْلٍ يُعْرَفُ بِالْعَقْلِ أَوِ الشَّرْعِ حُسْنُهُ، وَالْمُنْكَرُ: مَا يُنْكَرُ بِهِمَا) واته: (مَعْرُوف) همرشتیکه که به عهقل، یان به شمرع بناسری، وه بزانی که شتیک باشه، (مُنْكَر) یش پیچه وانه ی (مَعْرُوف) ه، همرشتیک که به عهقل و شمرع بزانی خراپه، به کوردیش (مَعْرُوف) دهبیته (په سند) و (مُنْكَر) دهبیته (ناپه سند).

(وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ): (دَفْعُ مَا يَحِقُّ دَفْعُهُ وَتَوْفِيَّتُهُ)، (أَدَاء) بریتی ه له وهی ئه وه هقه ی دهکه ویته لایه نی بکوژ، بری، (كَأَدَاءِ الْخَرَاجِ وَالْجَزِيَةِ وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ، وَأَصْلُهُ: مَنْ تَنَاوَلَتِ الْأَدَاةُ)، واته: وهک خمرچ و سمرانه و جیبه جیکردنی سپارده، وه ریشه که ی له وه وه که دهست بو ئامرازیک ببهیت.

(الْأَلْبَبُ): کۆی (لَبُّ) ه، (الْلَبُّ: الْعَقْلُ الْخَالِصُ مِنَ الشَّوَابِّ)، واته: عهقلیک ی خلت ه له ژمنگو ژارو بی خلت ه (خلتش همرشتیکه که رهگه ل عهقل دهکه وی، له هه واو ئارمزوو گومان و بیروبوچوونی غه لته) عهقلیش بویه ناوئراوه کاکل (لب)، چونکه حهقیقه تی ئینسان له عهقلدا شیرراوته وه، همر وهک حهقیقه تی همر میوهمیه ک له کاکله یدا شیرراوته وه و

ئەگەر کاکلی نەبێ، توێکڵەکە ی بە کەلکی چی دی؟ ئینسانیش ئەگەر عەقڵی نەبێ، مانای وایە کە لە شیکە، وەك هەموو ئاژەڵانە ی دیکە.

(خَيْرًا): (الْخَيْرُ: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ) (خَيْر) هەر شتیکە کە زۆربە ی خەلکی

ئارەزوومەندی بن، بەلام (إِنْ تَرَكَ خَيْرًا) لێردا (خَيْرًا) بە مانای مال و سامان دیت چونکە مال و سامانی ش خەلک پەغەبەتی لێیە و ئارەزووی دەکات، وە هەندێ گوتووینانە: مال و سامان پێی ناگوتری: (خَيْرًا) مەگەر حەلāl بێ و زۆربێ.

(الْوَصِيَّةُ): (الْوَصِيَّةُ: التَّقَدُّمُ إِلَى الْغَيْرِ بِمَا يَعْمَلُ بِهِ مُقْتَرِنًا بِوَعْدٍ)، (وَصِيَّة)

ئەو دیە کە تۆ شتێک لە پروی ئامۆژگاری بکە و بە کەسێک بڵێی بۆ ئەو دی کە جێبەجێی بکات، کەواتە: وەسیەت مەرج نیە هەر هی بابای کاتی گیانە لا و کاتی پێش مەرگ و گیان دەرچوون بێ، چونکە ئەو دتا خوای پەر و مردگار دەرەرموێ: ﴿... ذَالِكُمْ وَصَّيْنَكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (١٥٣) ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

﴿... ذَالِكُمْ وَصَّيْنَكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (١٥١) ﴿... ذَالِكُمْ وَصَّيْنَكُمْ بِهِ﴾ ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (١٥٢) ﴿الْأَنْعَام﴾، کە پێیان دەگوتری (الْوَصَايَا الْعَشْر) کە خوا (١٠) دە شتی باسکردوون و لەدوای هەر ژمارەکیان دەرەرموێ: ئەو پەر و مردگارتان وەسیەتتان پێ دەکات، بەلکو بڤامن، بەلکو بیرکەنەو، بەلکو پارێز بکەن.

(جَنَفًا): (أَصْلُ الْجَنَفِ: مِيلٌ فِي الْحُكْمِ) لە داد و مریدا مەیلکردن و لادان پێی

دەگوتری: (جَنَف) وەك لە قورئاندا هاتو: ﴿غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِآثِمٍ فَإِنَّ اللَّهَ

عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (٣) ﴿الْمَائِدَةِ﴾، (أي مائلٍ إليه) مەیل بکا بەلای گوناخدا و ئارەزووی گوناخ بکات.

هۆی هاتنه خوارمودی ئایەتەکان

هۆی هاتنه خوارمودی ئەو ئایەتە هە کە دەرەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ

عَلَيْكُمْ الْقَصَاصُ فِي الْقَتْلِ ...﴾، ﴿(أَخْرَجَ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: أَنَّ حَيَّيْنِ مِنَ الْعَرَبِ اقْتَتَلُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ قَبْلَ الْإِسْلَامِ بَقِيلٍ، فَكَانَ بَيْنَهُمْ قَتْلٌ وَجِرَاحَاتٌ حَتَّى قَتَلُوا الْعَبِيدَ وَالنِّسَاءَ، فَلَمْ يَأْخُذْ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ حَتَّى أَسْلَمُوا، فَكَانَ أَحَدُ الْحَيِّينِ يَتَطَاوَلُ عَلَى الْآخَرِ فِي الْعِدَّةِ وَالْأَمْوَالِ، فَحَلَفُوا أَلَّا يَرْضَوْا حَتَّى يُقْتَلَ بِالْعَبْدِ مِمَّا الْحُرُّ مِنْهُمْ، وَيَا لِمَرْأَةٍ مِمَّا رَجُلٌ مِنْهُمْ، فَتَرَكْتُ الْآيَةَ) (فَتَحَّ الْقَادِيرُ لِلشُّوْكَانِي، ج: (١)، ص: (٢٣٣)، وَأَسْبَابُ النُّزُولِ لِلنِّيسَابُورِيِّ، ص: (٣٣)﴾

ئاگاداریی: ﴿زۆر جار هۆی هاتنه خوارمود (سبب النزول) یارمەتیمان دەدات کە بە شیوێکی راست و دروست لە مانای ئایەتەکان تیبگهین، کە خوا مەبەستی چی بوو، وە ئەگەر ئینسان لە هۆی هاتنه خوارمودی ئایەتە کە تیئەگەشت، دوایی ڕنگە لە تیئەگەشتنی ئایەتە کە بە هەڵەدا بچێ و ئەنجامگیری هەڵە لێبکات﴾.

واته: دوو تیره له عەرەبەکانی سەردەمی نەفامیداو پێش ئیسلام بە ماوێکی کەم جەنگ و شەڕیان لەنیوان دابوو، لە یەکتریان کۆشت بوو لە وە یەکتریان بریندار کردبوو هەتا کۆیلە و ئافرەتیشیان لە یەکتەر کۆشتبوون، بەلام بەتەواویی هەقیان لە یەکدی وەرنەگرتبوو (واته: بە تەواویی دلیان ئاوی نەخوارد بوو لە یەکدی)، هەتا مسوڵمان بوون کە مسوڵمان بوون، تیرمەکیان لەویدیکیان بەهێزتر بوو و شانازی بەسەر ئەویدیادا دەکرد، لەبەرئەوێ کە لە ڕووی چەک و لەڕووی مال و سامانەو بەهێزتر بوون، وە سویندیان خوارد لەوانە ی بیهێزن، کە ڕازی نابن هەتاگو لە بەرانبەر کۆیلە یەکیاندا کە لییان کوژراو، ئینسانێکی ئازاد نەکوژن، وە لە بەرانبەر ئافرەتێکدا کە لییان کوژراو، پیاویک نەکوژن لە تەڕەفی

بەرانبەر، ئیدی خوا ﷻ ئەم ئایەتە هە ناردە خواری: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ

عَلَيْكُمْ الْقَصَاصُ فِي الْقَتْلِ بِالْحُرِّ وَالْحُرِّ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى ...﴾.

ماناي گشتى ئايەتەكان

خوّا ﷺ جارىكى دىكە روو لە ئەھلى ئيمان دەكاتو بو جارى چوارەم بە نازناوى ئيمان دەيان دوينى و دەفەرموى: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا كُتُبٌ عَلَيْكُمْ الْقَصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾، ئەى ئەوانەى ئيماننان هېناودا تۆلەتان لە كوژراواندا لەسەر پيويست كراود، واتە: لەسەرتان پيويستە سزاي تۆلە جىبەجى بگەن، لە كاتىكدا كە خەلك دەكوژرى، پياوبى، ئافەرت بى، كۆيلە بى، ئازادبى، گچكە بى، گەورەبى، ﴿الْحَرْ بِالْحَرْ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ﴾، ئازاد بە ئازاد (يەككى ئازاد كوژرا بى، دەبى بكوژدەكەى بكوژرىتەود) وە كۆيلە بە كۆيلە، (كۆيلەيەك يەككى كوشتو ئازاد بى يان كۆيلە، دەبىت خوى بكوژرىتەود كە كۆيلەيە) ﴿وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى﴾، ميينە بە ميينە، (ميينەيەك ميينەيەكى كوشتو، دەبى خوى بكوژرىتەود) واتە: ئەودى كە لەنىو عەمرەبەكاندا لە سەردەمى نەفامىيدا بابوود، كە ئەگەر تىردەيەك بەهيزتر بووايە، مەنالىيان لى كوژرا با دەيانگوت: پياوى گەورە نەبى نامانەويتەود، وە جارى وا ھەبوود يەككى سادەيان لى دەكوژرا، دەيانگوت دەبى سەرۆك تىردەكەتانمان تەسليم بگەن بىكوژىنەود، ئەگەرنا رازى نابىن، يان جارى وابوود يەككىيان لى دەكوژرا دەيانگوت: دەبى دە (۱۰) نەفەرمان تەسليم بگەن، يان دوو نەفەرمان تەسليم بگەن بىانكوژىنەود، خوّا ﷺ لىردا ئەو بنچىنە شەرىيە رادەگەيەنى كە: نەفس بە نەفسە، وە ئەود ھەر شەرح و تەفصىلى ئەو ئايەتە موبارەكەيە كە لە سوورەتى (المائدة) دا ھاتود، كە دەفەرموى: ﴿وَكُتِبَ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ...﴾ ﴿١٥﴾، لەسەريان (واتە: لەسەر جوولەكەكان) لە تەوراتدا نووسىومانە كە نەفس بە نەفس، يان دەفەرموى: ﴿... مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ ...﴾ ﴿٣٢﴾ المائدة، كەواتە: كەسك كوژراود لە بەرانبەرىدا كەسك دەكوژرىتەود، كە ئەويش برىتيە لە بكوژدەكە، نەك كەسكى دىكە. ﴿فَمَنْ عَفَى

لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَأَنْبِئْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدِئْ إِلَيْهِ بِإِحْسَنِ ﴿١﴾، نه گهر يه كيک شتيكى ليبوردر، چاوپوشى ليکرا له به شيك لهو هه قه له لايه ن براييه كه يه وه، ليبردها خواى کار به جى کوژمرو کوژراوى به براي يهك داناون، بؤ نه وهى به بيريان بينيته وه كه ئيوه همرچهنده دهستان چوته خوئينى يه كدى، به لام همر براي ئيماني يه كن، بؤيه له گهل يه كدا به رحيم بن، نه گهر كه سيك له لايه ن براييه كه يه وه چاوپوشى ليکرا، واته: له لايه ن نهو تهرمه وه كه ليان کوژراوه، بؤ ويته: چاوپوشيه كه نه وديه كه بليين: فهيناكات توله ناستينينه وهو خوئينمان دهوى ﴿فَأَنْبِئْ بِالْمَعْرُوفِ﴾، با خاوه ن هه قه كه، واته: تهرمه كوژراو، به شيوميه كى چاك و باش به دواى نهو هه قه ي خويان بكه ون، كه بريتيه له خوئين (ديه) ﴿وَأَدِئْ إِلَيْهِ بِإِحْسَنِ﴾، تهرمه بكوژيش به شيوميه كى باش و چاك، نهو هه قو مافه يان ته سليم بكه ن، كه خوينه كه يه ﴿ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ﴾، نا نه وه سوو كرده نيكه، وه به زمي نوانديكه له پهروردگاتانه وه، له شهريعه تى جووله كه كاندا ته نيا توله (قصاص) هه يه و خوئين و ليبوردين (عفو) نيه ^(١)، وه له شهريعه تى نه صرانيبيه كاندا ته نيا ليبوردين (عفو) هه يه و توله ستاننده وه نيه ^(٢)، به لام شهريعه تى ئيسلام ههرسيكى داناون، توله و خوئين و ليبوردين (عفو)، وهك دوايى روونى ده كه ينه وه، جا دهرمه رموى: ﴿فَمَنْ أَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئنجا همر كه سيك دواى نه وه ده ستريزيى كرد، نه وه نازاريكى به ئيشى هه يه ﴿بَعْدَ ذَلِكَ﴾، (دواى نه وه) يانى چى؟ ده گونجى مه به ست پيى توله (قصاص) بن، واته: كه كه سيك له لايه ك كوژراوه، مادام بكوژده كه كوژرايه وه،

(١) بروانه (التفسير التطبيقى للكتاب المقدس) العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: (٢١)، ص (١٧٥)، كه ده لئ: (مَنْ ضَرَبَ إِنْسَانًا وَقَتْلَهُ فَالضَّارِبُ حَتْمًا يَمُوتُ).

(٢) بروانه سهرچاوه ي پيشوو، العهد الجديد، إنجيل متى، الإصحاح: (٥)، ص (١٨٨٦)، كه ده لئ: (وسمعتهم أنه قيل: عَيْنٌ بِعَيْنٍ وَسِنٌّ بِسِنٍّ، أَمَّا أَنَا فَأَقُولُ لَكُمْ لَا تَقَاوُمُوا الشَّرَّ بِالشَّرِّ، بَلْ مَنْ لَطَمَكَ عَلَى خَدِّكَ الْأَيْمَنِ فَأَدْرِ لَهُ الْخَدَّ الْآخَرَ...).

نابی چیدیکه دهستریژی بکه و بلین: دهبی یه کیدیکه ش بکوژین، وه دهگونجی وشه: ﴿بَعْدَ ذَلِكَ﴾، مه به ست پی خوین بیت، واته: دوی ئه و دی کابرا خوینی و مرگرتوه، نابی به بکوژ بلین: دمتکوژمه وه، وه دهگونجی مه به ست پی عه فوو بی، مادام یه کیك له تهرفی کوژراوده که خاومنی صه لایاته، بکوژده کی عه فوو کرد، تازه بوی نیه بلین: ئهمرۆ لی دیوورم، به لام به یانی ئه گهر دهسه لاتم هه بوو دمی کوژمه وه! بویه دهمرموی: ههرکه سیك دهستیریژی بکات دوی ئه وه، یانی: دوی توله، یان دوی خوین، یان دوی عه فوو ﴿فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئه وه ئازاریکی به ئیش و ژانی بۆ هه یه له دواړوژدا، وه له دنیا شدا ده کوژریته وه، ئه گهر که سیك بکوژی به ناهه ق، ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَتَأُولَى الْاَلْبَبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، وه بۆ ئیوه له توله دا ژیان هه یه ئه ی خاوه ن عه قلان، به لگو خوتان بپاریزن، {له خوین رشتنی یه کدی، وه خوتان بپاریزن له وه که خوشتان خوینتان برژی}، (له توله دا ژیان هه یه) به راستی ئهم رسته قورئانییه له گهل کورتییدا مانای زور زور گهردی هه ن، (السیوطی) له کتیبی (الانقن فی علوم القرآن) دا هیناویه تی که رسته یه کی دیکه له نیو عمره باند باو بووه، وه ک په ندیک ده لی: (القتل انفی للقتل)، واته: کوشتن دهبیته هوی نه هیشتنی کوشتن، (السیوطی) به راوردی کردوه له نیوان ئهم رسته قورئانییه ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ﴾، له گهل ئه وه که عمره به کان به کاریان هیناوه، له بیست (٢٠) رووه وه نایه ته قورئانییه که ئیمتیازی هه یه به سهر ئه و په نده ی عمره به کاند که لیله مه جال نیه باسیان بکه ین، به لام گرنگ ئه و دیه ئه و رسته قورئانییه وه ک هه موو رسته کانه، به لام به به راورد له گهل ئه و دی که عمره به کان کردوو یانه به په ندو، زوریشیان پی په ندیکی عه جاییب و پر وانا بووه، که چی له بیست (٢٠) رووه وه نایه ته که ئیمتیازی به سهریدا هه یه، به لگو له وه زیاتریش، به لام رهوانییزان ئهم بیست (٢٠) روو دیان هیناون، ئنجا دوی ئه وه خوا ﷺ دیته سهر باسی مه سه له یه کی دیکه، که وه سیه ته وه دهمرموی: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ﴾،

لەسەرتان پێویست کراوە یەکیکتان کە مردنی گەیشتە سەر، ئەگەر مالاو سامانیکی بەجێ دەهێشت، دەبێ وەسیەت بکات ﴿لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ﴾، بۆ بابو دایک و بۆ خزمان ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ بەلام وەسیەتەکە با بە شیودیەکی باش بێ، کە وەک دواویی باسی دەکەین، وەسیەت لە سێیەکی مالددا دروستە، ئەمما هەموو مالاو خۆی بکاتە وەسیەت، ئەوە دروست نیە، یان ئەگەر وەسیەتەکە بۆ بیگانانی بکات و بۆ خزمانی نەکات، لای زۆربەی زانیان دروست نیە ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾، ئەوە وەسیەت کردنە بەو شیودیە ئەوە مافیەکە لەسەر پارێزکاران، ئەوەی بیهوی لە ریزی پارێزکاراندا بنووسری، پێویستە وەسیەت بکات، بۆیە هەندێ لە زانیان دەلێن: ئەمە ئەوە ددگەیهنی کە وەسیەت کردن سوننەتە و فەرێز نیە، چونکە خوا دەفەرموی: ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾، مافیەکە لەسەر پارێزکاران، ئەگەر لەسەر هەموو مسوڵمانان فەرێز بووایە، دەیفەرموو: (حَقًّا عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) بە هەر حال ئەوەش بۆچوونیەکە، پاشان دێتە سەر باسی ئەوە، کە ئەگەر وەسیەتەکە گۆڕا، دەفەرموی: ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾ هەرکەسێک وەسیەتەکە ی گۆڕی، دواي ئەوەی بیستووێتی، ئەوە گوناحی لەسەر ئەوانەیه کە دەگۆڕن، واتە: کابرا وەسیەتی کردووە مردووە، بەلام وەسیەتەکەیان گۆڕیوە، گوناحەکە ی لەسەر خۆی نیە، چونکە کابرا وەسیەتەکە ی بەشیودیەکی چاک و شرعیی کردووە، بەلکو گوناحەکە ی لەسەر ئەوانەیه کە گۆڕیویانە، جا لەبەر ئەوە ی ئەگەری ئەوە هەیه زیاد لە یەکیک بن، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ﴾، وە بەزۆری وایە کە وەسیەت دەگۆڕی، چەند کەسێک تییدا بەشدار دەبن ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، بێگومان خوا بیسمەری زانیە، بیسمەرە دەرانی و ناگای لێیە چ وەسیەت کراوە چ گوتراوە، وە زاناشە دەرانی ئەگەر پیلانیک بکری بۆ ئەوە ی وەسیەتەکە بگۆڕی، ئەوە لە کاتیکیدا کە وەسیەت بگۆڕی بەلای باری خراپدا، کابرا وەسیەتیکی باش و شرعیی کردووە، دێن لێی دەگۆن! ئەدی

ئەگەر کابرا لە ئەسلی وەسیەت کردنە کەیدا لاریی هەبێت، یان بەهەڵدا بچێ، یاخود خۆی تووشی گوناح بکات، ئەو چۆنە؟ ﴿فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾، هەرکەسێک مەترسیی هەبوو لە وەسیەتکەریک، کە لابدا بە شیودی هەڵە، یاخود بە ئانقەست بە شیودیەک کە گوناھباری، چونکە جاری وا هەیه کابرا نازانی گوناحە لاددا بە نەزانی، ئەو پێی دەگوترێ: ﴿جَنَفًا﴾، وە جاری وا هەیه دزانێ گوناحە و غەلەتە، بەلام بەهەر حال وەسیەتەکە ی بە لاریی دەکات، ئەو هەش پێی دەگوترێ: ﴿إِثْمًا﴾، جا کەسێک مەترسی هەبوو لە وەسیەتکەریک کە بە یەکیک لەو دوو شیوانە وەسیەتێکی غەلەت بکا ﴿فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ﴾، بەلام سولحی کرد لە نیوان ئەوانەدا کە وەسیەتیان بۆ دەکری، یاخود لەنیوان: وەسیەتکەر و وەسیەت بۆکراودا، ﴿فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾، ئەو ئەو کاتە گوناھی ناگاتی، واتە: کەسێک وەسیەتێکی ناشەریی و لار راست بکاتەو وە بێخاتەو وە سەر سەکی شەرع، ئەو گوناھی ناگات، بۆ وینە: لە سییەکی مائەکە ی زیاتری وەسیەت کردو، ئەو دەبێ رێی لیبگیری و بلی: دەبێ تەنیا لە سییەکیدا وەسیەت بکری، دیارە ئەو کەسە کە رێستە: ﴿فَمَنْ خَافَ﴾، دەلالەتی لەسەر دەکات، مەبەست پێی: کۆمەلگا یان دەولەتەو مەرج نیە نەفەریک بێ، بەلکو مەبەست ئەو خەلکە مسوڵمانەیه کە دزان ئەو وەسیەتە بەشیودیەکی غەلەت کراو، دەبێ راستی بکەنەو، وە ئەگەر راستیان کردو، ﴿فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾، ئەو گوناھیان ناگاتی ﴿إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، بێگومان خوا لیبور دە ی بەخشنەیه، بۆیه خۆی بەرز پێشی دەفەرموی: نابێ بگۆرێ، بەلام دوا یی پوونی کردۆتەو کە ئەگەر شەریی بوو، نابێ بگۆرێ بە باریکی ناشەرییدا، بەلام ئەگەر لە ئەسڵدا لاری و ناشەریی بوو، دەبێ راست بکریتەو ئەو گۆرینە گوناحی لەسەر نیە، بەلکو پاداشتی لەسەر وەردەگیری.

چەند مەسەلەیهکی گەرم

مەسەلە یەکەم: خوا ﷻ کۆمەلگای ئیماندار دەدوین و دەرەمۆی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾. ئەو ئەوانە ی ئیماندار هێناوە!
تۆلەتان لە کوژراواندا لەسەر پێویست کراوە، ئەمە ئەو دی لێمردەگیرئ کە
تۆلەستاندنەو لە بکوژ، ئیشی کۆمەلگای مسوڵمانەو ئەرکی دەسەلاتی
شەریعیە، نەك هەركەسێك راست بۆو بەلئ: من تۆلە دەستینەو!
(القرطبي)، دەلئ: ﴿{ لَا خِلَافَ أَنَّ الْقِصَاصَ فِي الْقَتْلِ لَا يُقِيمُهُ إِلَّا أُولُو
الْأَمْرِ؛ فَرَضَ عَلَيْهِمُ التَّهْوِضُ بِالْقِصَاصِ وَإِقَامَةُ الْحُدُودِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، لِأَنَّ اللَّهَ
سُبْحَانَهُ خَاطَبُ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ بِالْقِصَاصِ، ثُمَّ لَا يَتَّهَى لِلْمُؤْمِنِينَ
جَمِيعًا أَنْ يَجْتَمِعُوا عَلَى الْقِصَاصِ، فَأَقَامُوا السُّلْطَانَ مَقَامَ أَنْفُسِهِمْ فِي
إِقَامَةِ الْقِصَاصِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْحُدُودِ }﴾، ئەم مەسەلەیه زۆر گەرمە بۆ ئەو
کە مسوڵمانان بەهەڵدا نەچن، وە ئەو کە قورئوبیی هێناویەتی، هەموو
توێژمەروانی قورئان و شەرع زانانیش لە کتیب و سەرچاوەکاندا باسیان
کردووە، کە هەڵسان بە جیبەجێکردنی سزاو سنوورە شەریعیەکان، ئیشی
دەولەت و دەستەلاتی شەریعیە.

(القرطبي) دەلئ: راجیایی نیە لەنیوان زانیاندا لەسەر ئەو کە تۆلە
و مەرگرتنەو لە کوشتندا، هەروەها جیبەجێکردنی سنوور و سزا شەریعیەکانی
دیکە، کار بە دەستان پێی هەڵدەستن و ئەوان لەسەریان پێویستە هەم تۆلە
و مەرگرتنەو هەم سزا شەریعیەکانیش جیبەجێ بکەن، چونکە خۆی پاک و
بێگەرم ئیماندارانی هەموو دواندووە قسە لەگەڵ هەموواندا کردووە، کە تۆلە
بەستینەو لە بکوژ، بەلام ئەو ناگونجئ هەموویان پێی هەڵسن و ناگونجئ
هەموویان کۆبەنەو لەسەر تۆلە و مەرگرتنەو، بۆیە لەحیاتی خۆیان

دەسەلاتداریان داناو، تاكو تۆلە وەرگیرێتەو، وە بۆ ئەوێ غەیری تۆلەش
لە سزاو سنوورە شەرعییەکان جێبەجێ بکات. وەك گوتەم: بەراستی ئەو
مەسەلەیهکی زۆر گرنگەو پێویستە بزانیان لە هەموو ئەو شوێنانەدا کە خوا
دەفەرموی: ﴿يَتَأْتِيهِمُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ڕوو لە کۆمەڵگای مسوڵمانان و دەرئەتە
ئێسلامیی دەکا، واتە: مسوڵمانان لە حالێکدا کە کیان و قەوارمیان هەیە،
چونکە مسوڵمانان تا دەرئەتە و قەواردو کیانیان نەبێ، ناتوانن سزاو سنوورە
شەرعییەکان و یاسا شەرعییەکان بەگشتی جێبەجێ بکەن.

مەسەلەی دووهم: حیکمەتی تۆلە (قصاص) چیه؟ ئیستا زۆر لە عەلمانییهکان
لەوانەیی کە لافی بەرگریکردن لە مافی ئینسان لێ دەدەن، پێیان وایە کە
ئەو تۆلەیهی ئێسلام دایناو، کە ئەگەر کەسێک کەسیکی کوشت، بکوژێتەو،
دەلێن ئەو دەرئەقییهکی زۆری تێداپە و دەلێن: جا باشە ئەو کەسیکمان
لەدەست چوو بۆ بیکەینە دوو، ئەو دووانمان لەدەست چوو، بۆ بیکەینە
چار؟! بەلام لەراستیدا ئەو هەمووی سەفسەتەیه! وە بۆ زانیاریتان لە
شەریعەتی ئێسلامیدا نەك يەك، بەلكو ئەگەر دە کەسیش کەسێک بکوژن،
هەر دە کەس دەکوژێنەو بۆچی؟ خوا ﷻ جوانی ڕوون کردۆتەو،
دەفەرموی: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يٰۤاُولِيَ الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ﴾، لە
تۆلەدا ژيان هەیه بۆ ئێو، ئەگەر کابرای بکوژ بزانی دەکوژێتەو، هەم
گیانی کوژراوەکە سەلامەت دەبێ کە دواویی دەکوژری، هەم هی خوشیی، ئنجا
لەراستیدا ئەگەر ئەم سزا شەرعییە جێبەجێ بکری، وە هەموو سزا
شەرعییەکانی دیکەش، خەلك باش دەسلەمێتەو لە گوناح و تاوان، وە لە
دەست درێژکردن بۆ سەر خۆین و مال و سامان و نامووسی خەلكی، کەواتە:
لەراستیدا ئەو قەسەیهکی بێجێیه و سزا دەبێ تووندبێ، بۆ ئەوێ خەلك
لێی بترسێ و لێی بسەلمێتەو، ئنجا دەلێن: ئەو کەسە کە بەناوی مافی
مروڤەو دیفاع لە بکوژ دەکات، ئەو بۆچی دیفاع لە کوژراو ناکات، ئەو
ئەو چی لێدەکات؟! ئەگەر بگوتری: بە زیندانی کردن سزا دەدری، دەلێن:

ئەو لە پوژئاواو لەو ولاتانەى كە سزای كوشتنە وەیان نەهێشتو، تەجربە
كراوە كە لە راستیدا زۆر لە تاوانبارە گەورەكان، لە زیندان و حەپسخانەدا
زیاتر فێرى تاوان دەبن!

مەسەلەى سێیەم: پێویستە بزانی سى جوۆرە كوشتن ھەن و، تۆلە تەنھا پوو

لە یەكێکیان دەكات، كە بریتین:

یەكەم: كوشتنى بە ئانقەست (عَمَد).

دووەم: كوشتنى بە ھەلە (خَطَأ).

سێیەم: كوشتنى بە ئەنقەست چوو (شِبْهَ عَمَد)، ئنجا با پێناسەى ئەم
سێیانە بکەین^(١):

یەكەم: (الْقَتْلُ الْعَمْدُ): كە (العَمْدُ المحض) یشی پێدەگوتری، ئاوا پێناسە

كراوە: (وَهُوَ أَنْ يَقْصِدَ مَنْ يَعْلَمُهُ مَعْصُومًا بِمَا يَقْتُلُ غَالِبًا)، ئەو یەكە

بابای بکوژ بەشتیک كە بە زۆرى ئینسانی پى دەكوژى، نەفەرێك بكاتە

ئامانج كە نابى بكوژى و خوينى پارێزراو، كەواتە:

(١) ئامرازى كوشتنەكە شتیکە بەزۆرى وایە ئینسانی پى بكوژى.

(٢) وە كوژراو كە سیکە كە كوشتنى لەسەر نیە.

(٣) وە بكوژ مەبەستىەتى بیکوژى.

واتە: بكوژ ھەم ئامرازى كوژم بەكار دینى و، ھەم نیەتى كوشتنیشی

ھەبەو، ھەم ئەو كەسەش كە دیکوژى ھیچ ھەقى لەسەرى نیە و شایستەى

كوژران نیە، ئەوە كوشتنى ئانقەستە.

دووەم: (الْقَتْلُ شِبْهَ الْعَمْدِ): كە (الْخَطَأُ الْعَمْدُ) یشی پى دەگوترى ئەمیش ئاوا

پێناسە كراوە: (وَهُوَ أَنْ يَضْرِبَ شَخْصًا بِمَا لَا يَقْتُلُ غَالِبًا)، ئەو یەكە

(١) ئەم پێناسانە سەرچەم زانیان لەسەریان پێكھاتوون، بەلام من لە: (محاسن التأویل)ی

القاسمی، وەرم گرتوون، ج: (٢)، ص: (٤٢٨)، كە ئەویش لە: (السیاسة الشرعية)ی ابن تیمیة،

ومرى گرتوون.

بە شتێك لە كەسێك بدری و بیکوژی كە بە زۆری بەو شتە خەلك نامری و ناکوژری، بۆ وێنە: گۆچانی لێدا، زللەیهکی لێدا، كە عادت نیه خەلك بە یەك گۆچان، یان بە یەك زللە، یان بە كەستەكە گلیك، مرووف بكوژری، ئەو كوشتنی وەك ئانقەست چووێه.

سپیەم: (الْقَتْلُ الْخَطَا): كە (الخطأ المحض) یشی پێ دەگوتری ئەمیش ئاوا پێناسە كراو: (مثل أَنْ يَرْمِي صَيْدًا أَوْ هَدَفًا فَيُصِيبُ إِنْسَانًا بِغَيْرِ عِلْمِهِ وَلَا قَصْدِهِ)، وەك ئەوێ تیرێك یان فیشەكێك یان بەردێك لە نیچیرێك یاخود لە ئامانجێك بگری، بەلام بە ئینسانێك بكەوی، بێ ئەوێ كە مەبەستی بووبێتو بێئەوێ كە پێشی زانیبی، ئەو پێی دەگوتری: كوشتنی هەلە، وەك پیغەمبەر ﷺ لە فەرماشتێكدا پێناسە ی دەكات و دەفەرموی: { (أَلَا إِنَّ قَتِيلَ الْعَمْرِ الْخَطَا بِالسُّوْطِ وَالْعَصَا شِبْهُ الْعَمْدِ، فِيهِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مُغْلَظَةٌ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خَلِيفَةً فِي بَطُونِهَا أَوْلَادُهَا) (رَوَاهُ النَّسَائِي بِرَقْم: (٤٧٩٤))، قَالَ الشَّيْخُ الْأَلْبَانِي: صَحِيحٌ لِّغَيْرِهِ، فِي (سَنَنِ النَّسَائِي) }، واتە: ئاگاداربێ كوشتنی عەمەدی هەلە یاخود بە ئانقەست چوو، ئەوێهە كە بە قامچی بێ یاخود بە گۆچان بێ، كە خوێنەكە ی بریتیه لە سەد (١٠٠) حوشر كە چلیان (٤٠) ئاوس بن، بەچكەیان لە زگدا بێتو، (٦٠) شەستەكە ی دیکەیان تەمەنەكانیان جیا جیا، دیارە كوشتنی هەلەش تەنیا خوێن و كەفارەتی هەیه، وەك لە سوورەتی (النساء) دا خوا باسی كردو: ﴿وَمَا كَانَ لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٢﴾﴾، واتە: برۆدار بۆی نیه برۆدار بكوژی مەگەر بە هەلە، وە هەر كەسێك

بىرودارىكى بە ھەلە كوشت ئەو كۆيلەيەكى ئيماندار ئازاد دەكات (ئەو ھەك كەفارىت) وە خوينىش دەدا تەسلىمى خاومەكەى دەكا (واتە: خاومنى كۆزراودەكە)، مەگەر خاوم خوينەكە خىرو چاكە بگەن (واتە: لە ھەمووى يان ھەندىكى بىبەخشن) جا ئەگەر كۆزراودەكە لە كۆمەلىكى دوژمن بە ئىوہ بوو، وە بىرودارىش بوو، پىويستە بكوژ كۆيلەيەكى بىرودار ئازاد بگات، وە ئەگەر كۆزراودەكە لە كۆمەلىك بوو كە پەيمانىان لەگەلئان ھەبوو، پىويستە خوين (دىة) يەك تەسلىمى كەسەكانى بگرى و كۆيلەيەكى بىرودار ئازاد بگرى، كەسكىش (كۆيلەى) چنگ نەكەوت با دوو مانگ لەسەر يەك بە رۆژووبى، ھەك گەرپانەومىەك بۆ لای خوا، وە خوا زانای كاربەجىيە، ديارە پىغەمبەرىش ﷺ روونى كردۆتەو ھەكە خوين (دىة) كوشتنى بە ھەلەش، ھەر سەد (١٠٠) حوشترە، بەلام حوشترەكان لە جۆردا جياوازن.

مەسەلەى چوارەم: پىويستە بزانرى كە كوشتنى بە ئەنقەست، سى حوكمى ھەن، مەن زۆر جار كىشەى خوين و صولحەم ھاتۆتە لا، زۆر كەس وادەزانى كوشتنى بە ئەنقەست تەنبا يەك حوكمى ھەيە، ئەويش ئەودىە كە باباى بكوژ بكوژىتەو، بەلام لەراستىدا وانيەو سى جۆرە حوكمى ھەن و تەرفى نەفەر لىكوژراو، سەرىشك دەكرى لە نىوانياندا:

بەگەم: كوشتنەودى بكوژ، **دووەم:** خوين (دىة) وەرگرتن، **سەيەم:** عەفوو كردن، ھەك لەو فەرموودەيە پىغەمبەردا ﷺ دەبينرى، كە فەرموويەتى: { (مَنْ أُصِيبَ بِدَمٍ أَوْ خَيْلٍ (وَالْخَيْلُ: الْجُرْحُ) فَهُوَ بِالْخِيَارِ بَيْنَ إِحْدَى ثَلَاثَ، فَإِنْ أَرَادَ الرَّابِعَةَ، فَخَذُوا عَلَى يَدَيْهِ: أَنْ يَقْتُلَ أَوْ يَعْفُوَ أَوْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ، فَمَنْ فَعَلَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَعَادَ، فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (١٦٣٢٧)، وَابْنُ مَاجَةَ بِرَقْم: (٢٦٢٣)، عَنْ أَبِي شَرِيحٍ الْخُرَاعِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَضَعَفَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) }، واتە: ھەر كەسكى خوينىكى تووش بوو (واتە: نەفەرى لىكوژرا، يان بىرندارىيەكى لى پەيدا بوو) سەرىشكە لە نىوانى سى شتاندا ئەگەر چوارەمى ويست (واتە: خوينىش وەربگرى و بشكوژى

ئه وه چواره مه) مه هیلن، سی شته گانیس ئه مانه:

(١) (أَنْ يَقْتُلَ) کابرای بکوژ بکوژیته وه، (جا پیاوه، ئافرته، همرکه سی هیه).

(٢) (أَوْ يَعْفُو) یاخود عهفووی بکات و نه یکوژیته وه و خوینیشی نهویت.

(٣) (أَوْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ) یاخود خوین و مر بگری، جا دمفرموی: همرکه سی یه کی لهو سیانه ی کرد، به لام دواپی هاته وه {و یه کی لهو سیانه شی کرد وه}، ئه وه سزای ناگری دۆزه خه و به هه می شه یی تییدا ده مینیتته وه و همرگیز لیی دهر باز ناب، (واته: ئه گهر لایه نی لیکوژرا و بابای بکوژیان عهفو و کرد و دواپی کوشتیانه وه، یان له تۆله دابه زین بو خوین و، دواپی بابای بکوژیان کوشته وه...)، ئه وه بهر ئه و ههر شه یه ده که وئ.

مه سه له ی پینجه م: ئه م نایه ته که دمفرموی: ﴿الْحَرُّ بِالْحَرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى

بِالْأُنْثَى﴾، به پیی رواله ته که ی که ته ماشای ده که ی، واته: پیاویکی ئازاد یان ئافرمتیکی ئازاد، ئه گهر یه کی ئازادیان کوشت، پیی ده کوژرینه وه، وه کوپله ئه گهر کوپله یه کی کوشت، پیی ده کوژرینه وه، وه ئافرمت ئافرمتی کوشت پیی ده کوژرینه وه، به لام ئه گهر ئافرمت پیاو بکوژی، یان پیاو ئافرمت بکوژی، یان ئازاد کوپله بکوژی، ئه وه ناکوژرینه وه! جا ههر چه نده رواله تی نایه ته که وای لی دمفرمیتته وه، به لام ئه م فامرانه وه رواله تییه مه به ست نیه، وه که له هوی هاتنه خواره وه که ییدا باس مان کرد، که هوی هاتنه خواره وه که شی ئه وه بوو، که له نیو عمر مه به کاندای عادمیک هه بوو دوو تیره که به شهر ده هاتن، ئه و میان که به هیتر بووایه، رازی نه دمبوو ته نیا بکوژ ده که بکوژیته وه، به لکو گوتوو یه تی دووم که سم دهوین، یان سه روک عه شیر مه که تانم دهوئ، یان جاری وایه ئافرمتیان لیکوژرا وه، ویستوو یانه پیاویکی له بهرانبه ردا بکوژن، یان کوپله یه کیان لیکوژرا وه گوتوو یانه: ئازادیک له بهرانبه ریدا ده کوژین، جا خوا لیرمدا مه به ستی پی ئه و مه که ئه گهر ئازادتان لیکوژرا، همر بو تان هیه ئازاد بکوژنه وه، ئه گهر بکوژ ده که ئازاد بوو، وه ئه گهر ئافرمتان لی کوژرا،

ھەر بۇتان ھەيە ئافەرت بکوژنەو، ئەگەر بکوژدەكە ئافەرت بوو، كۆيلەش بەھەمان شۆو، ھەروەھا تۆلە دەبى يەك بەيەك بى، نەك زياتر.

(القاسمي) له تەفسىرەكەى خۆى (مَحَاسِنُ التَّوِيلِ)^(١) دا، دواى ئەووى ئەو مەسەلەيەى كە ئىستا من پوونم كەردموو پوونى كەردۆتەو، دەلى: ((وَيَا جُمْلَةَ فَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿الْحَرُّ بِالْحَرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى﴾، لَا يُفِيدُ الْحَصْرَ الْبِتَّةَ، بَلْ يُفِيدُ شَرْعَ الْقِصَاصِ بَيْنَ الْمَذْكُورِينَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ فِيهِ دَلَالَةٌ عَلَى سَائِرِ الْأَقْسَامِ))، واتە: بە كورتى قسەى خواى بەرز كە دەفەرموى: ئازاد بە ئازادو، كۆيلە بە كۆيلەو، مەينە بە مەينە، مەبەستى ئەومنىە كە ئازاد تەنيا بە ئازاد دەكوژریتەو، كۆيلە تەنيا بە كۆيلەو، ئافەرت تەنيا بە ئافەرت، بەلكو مەبەستى ئەودىە، كە ئەگەر ئەوانە يەكترىان كوشت دەكوژریتەو، بەلام مەبەستى پى ئەومنىە، كە ئايا ئافەرت بە پياو دەكوژریتەو، پياو بە ئافەرت دەكوژریتەو، يان نا ؟ ئەو مەبەست نىە، بەلكو باسى تۆلە لە شوینى دىكەدا ھاتو، بۆ وینە: ﴿وَكُنْبًا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالْنَفْسِ ...﴾ المائدة، واتە: وە (لە تەوۋاتدا) لەسەریانمان نووسى كە: نەفسىك نەفسىكى كوشت دەكوژریتەو.

مەسەلەى شەشەم: تۆلە فەرز نىە كە كابراى بكوژ حەتمەن بكوژریتەو، بەلام ھەقە، واتە ھەقى تەمرفى لىكوژراو ھەقىەتى ئەگەر بىەوى، بەلام فەرزنىە كە ئەگەر بكوژ نەكوژریتەو لایەنى لىكوژراو گوناھبارى، چونكە جارى وا ھەيە لە (صلح)دا شتى وام ھاتۆتە پىش، تەمرفى خەلك لىكوژراو گوتوووانە: مامۆستا جا چۆن تۆ داوامان لیدەكەى (صلح) بكەين و داوامان لیدەكەى خوین و مەبگىرىن، يان چۆن داوامان لیدەكەى عەفووى بكەين؟! گوتوومە بۆچى؟ گوتوووانە: ئەدى ئەو نىە خوا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ﴿٤٤﴾، مانای وایه، ئه گهر وانه که هین گونا هبار ده بین و همر دمبی بیکوژینه وه! به لّام وهك با سمان کرد پیغه مبه ر ﷺ روونی کردو ته وه، که ئهرکی پیغه مبه ر ﷺ روون کردنه وهی قورئانه ﴿... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿٤٤﴾ الحـل، واتـه: قورئانمان بو تو ناردو ته خوار، تا کو ئه وهی بو خه لکی نیروا و ته خوار بو یان روون بکه یه وه، پیغه مبه ر ﷺ روونی کردو ته وه که همر که سیك نه فهری لیکوژرا، یا خود بریندار کرا، بو ی هه یه یه کی له سی شتان بکات، که بریتین له: کوشتنه وه یا خود بریندار کردنه وه، وه خوین و مرگرتن، وه عه فوو کردن، وه لی ردها (القرطبي) له ته فسر ده کی خویدا (الجامع لأحكام القرآن)^(١) دا، ده لی: ((وَلَيْسَ الْقِصَاصُ بِإِلَازِمٍ إِنَّمَا الْإِلَازِمُ إِلَّا يَتَجَاوَزَ الْقِصَاصُ وَغَيْرُهُ مِنَ الْحُدُودِ إِلَى الْإِعْتِدَاءِ، فَأَمَّا إِذَا وَقَعَ الرُّضَا بِلُؤْنِ الْقِصَاصِ مِنْ دِيَةِ وَعَفُوٍّ، فَذَلِكَ مُبَاحٌ))، واتـه: توله ستادنه وه فهرز نیه که همر بستیندریته وه، به لّام هه قی ته رفی نه فهر لی کوژرا وه، ئه گهر بیه وی ده توانی، به لی پیویسته که له توله زیاتر کابرا چاوی له ده ستدریژی نه بی، وه له هه موو سنووره شهر عیهه کانی دیکه شدا به هه مان شیوه، به لّام ئه گهر ته رفی نه فهر لیکوژراو رازی بوون به وهی عه فوو بکه ن، یان خوین و مرگرن، ئه وه بو یان هه یه، وه که ده فهر مو ی: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾ (کُتِبَ) یانی: (فرض) واجب بووه، یانی: ئه گهر ته رفی لیکوژراو ویستیان واجبه، واتـه: واجبه له سمر بکوژ که ملی خو ی بو چه قوی شهرع رابگری، یانی: له سمر بکوژ فهرزه نهك له سمر لیکوژرا وه کان واجب بی حه تمه ن همر توله بکه نه وه، به لگو ده توانن خوین و مرگرن و ده توانن عه فووشی بکه ن،

(١) (الجامع لأحكام القرآن)، ج: (٢)، ص: (١٦٢)، ط: (١) ١٤٢٩، دار الفكر، وطبعة المكتبة التوفيقية، ج: (٢)، ص: (٢١٨).

همروه ها له سهر كوومه لگاوه قه واره دى مسولمانان فهرزن مادام باباى خاوهن خوئين بيه وئ، كه ياريدى بدن توله دى خوى بكاته وه.

مسئله دى جهوتهم: له توله دا دروست نيه جغه له بكوژ كه سى ديكه

بكوزريته وه، دهمى بهس بكوژ (قاتل) بكوزريته وه، بوچى؟ خوا ﷺ له سوورمى

(المائدة) دا ده فهرموى: ﴿ وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ... ﴾ (٤٥)، واته:

له (تهورات) دا له سهرمان نووسيويون ههر نفسيك نفسيكى ديكه كوشت،

دهكوژريته وه^(١)، ماناى وايه غه يري نفسى بكوزده كه بوئ نيه نفسى ديكه

بكوزئ، نيجا پيغه مبه رﷺ له فهرمايشتيكدا فهرموويه تى: { (إِنَّ مِنْ أَعْتَى

النَّاسِ عَلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ قَتَلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ، وَرَجُلٌ قَتَلَ فِي

الْحَرَمِ، وَرَجُلٌ أَخَذَ بِذُحُولِ الْجَاهِلِيَّةِ) (رواه أحمد، والطبراني، عن أبي

شريح رضي الله عنه، ورجاله رجال الصحيح كما قال الهيثمي في

الروائد)، واته: خو به زلگرترين كهس يان سته مكارترين كهس له لاي خوا له

رؤى دواييدا، سئ جوړه كه سن: پياويك كه كه سيكى كوشتوه غه يري

بكوزده كه، (واته: برى كوژراو، كورى كوژراو، بابى، خزمو كه سى كوژراو، ناچئ

بكوزده كه بكوزريته وه، دهچئ برايه كه سى، ناموزايه كه سى، خزمه كه سى دهكوژئ، نه وه

لاى خوا له رؤى دوايى له ههموو كهس سته مكارتره)، وه يه كيك كه كه سيك

دهكوژئ له حهرمدا، (له حهرمى مه ككه يان له حهرمى مه دينه دا)، وه

كه سيك كه به هوئ (خوينى) توله دى سهرمى جاهيلى يه وه كه سيك دهكوژئ،

(توله دى نهو كاتى دهكاته وه) نه وانه نهو سئ جوړه كه سه له ههموو كهس

له لاي خوا بوغزينراوترن، وه سته مكارترن.

(١) بروانه (التفسير التبيقي للكتاب المقدس)، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: (٢١)، ص:

(١٧٥)، كه ده لئ: (ولكن إذا تأخر أحد على أخرو ثم قتل فُسِّقَ قَتْلُهُ قَتْلُهُ لِلْمَوْتِ، حتى ولو اهتمى

بمذبحي).

مەسىلە ھەشتەم: زانايان دەربارەدى ئەو دە ئەيا، ئەگەر مەسۇلماننىڭ كافرىكى

كوشت، يانى: كافرىكى ژىر سايەى دەولەتى ئىسلامىي، ئايا پىيى دەكوژىتەو،

يان نا؟ ئەو دە لەلەيەك، و دە ئەگەر كەسىكى ئازاد كۆيلەيەكى كوشت، ئايا

دەكوژىتەو يان نا؟ زانايانى ئىسلام لەوبارەو پە جىايان ھەيە: و دە من

ھەر لە سەرمەتاو دەلئەم: پەم لەگەل ئەو زانايانە دايە كە دەلئەن: دەكوژىتەو،

مادام خوا ھەرموويەتى: ﴿ وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ... ﴾ (١٥) المائدة،

و دە لىرەش دەفەرموى: ﴿ كُنِبَ عَلَيْكُمْ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ﴾، و دە لە سوورەتى

(المائدة) ش دەفەرموى: ﴿ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَنْ

قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ ... ﴾ (٣٢) المائدة، ھەموو ئەم ئايەتەنە بەرپاستى ئەو

دەگەيەنن كە نەفس جىاوازىي نىيە، كۆيلەيە، ئازادە، مەسۇلمانە، كافەر،

ھەركەسىكى ھەيە، ھەر كەس نەفسىكى كوشت، دەبىت بەكوژىتەو، ئەو دە پە

ئەبو ھەنىفە ھەو ھەولەكانىيەتى، واتە: ئەبو يەووسوف ھەمەمەدى كورپى

ھەسەن، و دە پە (ئورى) و (ابن أبى لىلى) و (داود الظاهري) يە، ھەروھە ئەو

گىرپراوئەو لە ھەلى كورپى ئەبو طالىب ھە عەبدوللەي كورپى مەسعوود ھە

سەعیدى كورپى مەسەيىب ھەتادە ئىبراھىمى نەخەيى ھەكەمى كورپى

عويەنە^(١)، ئەوانە ھەموويان پەيان وايە كە ئەگەر كەسىك كەسىكى كوشت،

دەبى بەكوژىتەو ھە تولەى دەچىتە سەرى، ئەگەر تەرىفى كوژراو كە داوايان

كرد، بە بەكوژەكە ئازاد بى ھە كوژراو كە كۆيلە بى، ياخود بەكوژەكە

مەسۇلمان بى ھە كوژراو كە كافرى (ذەمى) بى، بۆيەش دەلئەن: كافرى (ذەمى)

چونكە كافرى (حەربى) ھەك دوايى باسى دەكەين، ئەو دەيارە كە مەسۇلمانان

لە بەرانبەر كافراندا نەكوژىنەو مادام لەم جەنگە دابن دژى ئىسلام ھە

مەسۇلمانان، بەلام زۆرەي زانايان پەيان وايە كە ئازاد لە بەرامبەرى كۆيلەدا

(١) (الجامع لأحكام القرآن)، ج: (٢)، ص: (٤٩١)، و طبعة المكتبة التوفيقية، ج: (٢)، ص: (٢١٩).

ناکوژریتەوه، وه مسوڵمانیش به هۆی کافری (ذمی) {واته: نا مسوڵمانیک که له ولاتی مسوڵماناندا دادنیشی، جووله کهیه، نه صرانیی یه، چی و چیه ناکوژریتەوه}. ئیستاش با سەرنجی به لگه کانی هه رکام له و دوو رایه بدهین:

به لگهی ئهوانهی دهین دهبی بکوژریتەوه:

یه کهم: که خوا له سوورپهتی (البقرة) دا فەرموویهتی: ﴿کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ فِي الْقَتْلِ﴾، وهک دهبینین به گشتی فەرموویهتی: هه موو کوژراوه کان تۆله ستاننده و دیان له سه ره موسلمانان تیدا نووسراوه.

دووه م: وه له سوورپهتی (المائدة) دا که فەرموویهتی: ﴿وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ...﴾ (٥٥)، دیسان هوکه که گشتیه و هیچ هه لاواردنی تیدانیه.

سییه م: وه له سوورپهتی (المائدة) دا که فەرموویهتی: ﴿... مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...﴾ (٣٢)، دیسان به گشتی باسی نه فسه کانی کردوه.

چوارده م: وه له سوورپهتی (الإسراء) دا که فەرموویهتی: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ (٣٣)، الإسراء، دیسان به گشتی فەرموویهتی: هه ره که سینک به سته م بکوژری بۆ تۆله و مرگرتنه وه دسه لاتمان داوته که س و کاره که ی، به لام: ﴿فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ﴾، با زیله رووی نه کات، واته: غهیری بکوژه که نه کوژریتەوه.

پینجه م: وه ئه م فەرموودیه ی پینجه مبه ر ﷺ هیه له و باره وه، که ده فەرموئ: ﴿الْمُؤْمِنُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سَواهُمْ وَيَسْعَى بِأَنْفُسِهِمْ أَدْنَاهُمْ﴾ (رواه أحمد برقم: (٩٩١)، وأبو داود برقم: (٤٥٣٠)، والحاكم

برقم: (٢٦٢٣)، وَأَبُو يَعْلَى بَرَقَم: (٢٣٨)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بَرَقَم: (٢٢٠٩)، {، واتە: مسوڵمانان خوێنیان وەك یەكە، وە هەموویان یەك دەستن لەسەر بەرانبەر نەیارانیاندا، بچوكترینیان دەتوانن ئۆبالی هەموویان هەلبگرێ.

شەشەم: هەروەها (الطحاوي) له (محمد بن المنكدر) گێڕاویەتەو: { (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَقَادَ مُسْلِمًا بِذِمِّي، وَقَالَ أَنَا أَحَقُّ مَنْ وَفِيَ بِذِمَّتِهِ) (رَوَاهُ الدَّارِقُطَنِي بَرَقَم: (١٦٦)، فِي كِتَابِ الْحُدُودِ)، واتە: پێغهەمبەر ﷺ مسوڵمانێکی کوشت بە ھۆی ئەوێ کە (ذِمِّي) یەکی کوشتبوو (واتە: جوولەکە یەك یان نەصرانی یەك)، وە فەرمووی: من شایستەترین کەسم و لە پێشتەین کەسم کە ئەو پەیمانە ی داومە جێبەجێی بکەم.

بەلگەی ئەوانەی دەلێن: ناکوژرێتەو:

یەكەم: ئەو فەرماشتە یە کە پێغهەمبەر ﷺ فەرموویەتی: { (لَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقَم: (٥٩٩)، وَالْبُخَارِيُّ بَرَقَم: (١١١)، وَأَبْنُ مَاجَهَ بَرَقَم: (٢٦٥٨)، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بَرَقَم: (٢٢٠٩)، {، واتە: مسوڵمان بە کافر ناکوژرێتەو، یانی: ئەگەر مسوڵمانێک کافرێکی کوشت، نابێ بکوژرێتەو.

دوووەم: ئەو فەرماشتە یە کە پێغهەمبەر ﷺ فەرموویەتی: { (أَلَا لَا يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ...) (رَوَاهُ أَحْمَدُ بَرَقَم: (٩٩١)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرَقَم: (٤٥٣٠)، وَالنَّسَائِيُّ بَرَقَم: (٤٧٣٤)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بَرَقَم: (٢٢٠٩)، {، واتە: ئاگاداری بن مسوڵمان بە ھۆی کوشتنی کافرێکەو ناکوژرێتەو، هەروەها کەسیکیش کە پەیمانی لەگەڵ مسوڵماناندا ھەیە، بە ھۆی کوشتنی کافرێکەو ناکوژرێتەو.

بەلام ئەوانیدیکە (واتە: ئەو زانیانەى که رای یەکه میان ههیه)،
و دلامدەدەنەو دەو بەراستی و دلامەکهشیان بەرای من زۆر بەهێزە، دەلێن:
مەبەست لە کافر لەو فەرموودمەدا که دەفەرموئ: مسوڵمان بە کافر
ناکوژرئ، کافری جەنگیی (الکافر الحربی) یە، نەک کافرێک که لە ولاتی
مسوڵماناندا دانیشتووە هاوولاتی یە، کافرێک که مسوڵمانان پەیمانان
لەگەڵیدا نیە، و هاوولاتی نیە لە ولاتی مسوڵماناندا، مسوڵمانێک
کافرێکی وای کوشت، پێی ناکوژریتەو، بۆچی؟ چونکە بابای کافر بە
جەنگکردنی و سەنگەرگرتنی لە دژی ئیسلام و مسوڵمانان خوینی خۆی
حەلال کردووە، ئایا کەسێک خوینەرشتنی مسوڵمانان بۆخۆی حەلال بکات
ئەویش خوینی خۆی حەلال ناکات؟ بێگومان، بێ.

ئەنجا گیراوتەو، که هەر کام لە (عمر بن الخطاب) و (علي بن أبي
طالب) خوا لییان رازی بئ مسوڵمانان کوشتووتەو بە کافرێکی خاوەن
پەیمان (ذمی)، وە عەلی کۆری ئەبی طالیب لەو بارەو گوتوو یەتی: { (إِنَّا
أَعْطَيْنَاهُمُ الَّذِي أَعْطَيْنَاهُمْ لِيَكُونَ دِمَائُهُمْ كَدِمَائِنَا وَدِيَانَتُهُمْ
كَدِيَانَتِنَا)، واتە: ئێمە بۆیە ئەو پەیمانەمان پێداون، که لە ولاتی ئێمەدا
دابەشێن، بۆئەوێ خوینیان وەک خوینەمان بئ (واتە: لە رووی تۆلەو)
و خوین بەها (دیه)شیان وەک خوین بەهامان بئ، جا دیارە ئەو
زانیانەى دیکەش لەو بارەو هەندێک قسەیان پێیە، بەلام من
و دلامەکانیانم پێ ئیقناعکەر نیە، وە بەراستی هەر فەرموودمەکی
پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ نایەتی کدا تێگگیرا، دەبێ بە شیۆمەک تەئویل
بکری که لەگەڵ نایەتە کەدا بگونجی، چونکە مەعقوول نیە و موستەحیلە
پێغەمبەر ﷺ شتێک بفرموی، یان بکات، لەگەڵ نایەتەکانی خۆی
پەروردگاردا دژ بووستی، ئەو ئەگەر لە رووی سەنەدەو بۆمان ساغ
بۆو، که پێغەمبەر ﷺ ئەو شتەى کردووە، یان فەرمووە هەندێ جارێش
شتێک دەگوترێ که لە رووی سەنەدەو ساغ نابیتەو، چونکە ئێمە قورئان

بە تەواتور پىمان گەشتودو يەقىنمان ھەيە كە ھەمووى فەرمايشتى
خوایە، كەواتە: ئەودى پىغەمبەر ﷺ دواى ئەودى كە يەقىنمان پەيدابوو،
كە ئەو ﷺ فەرموويەتى، ئەوجار دەبى بە جوړىك مانا بگرى كە لەگەل
ئايەتەكاندا بگونجى، بەلام ئەگەر دلىانەبووين پىغەمبەر ﷺ
فەرموويەتى، ئەود ئەوكاتە ئەو كارەشمان لەكوۆل دەبىتەود.

مەسەلەى نۆبەم: ئايا پياو بە ئافرەت دەكوژىتەود يان نا ؟ ھەموو زانايان لەسەر
ئەودە يەك دەنگن^(١)، جگە لە (الحسن البصري وعطاء واليٰث بن سعد)
ئەوانە تەماشای رۆالەتى ئايەتەكەيان كردود، كە دەفەرموى: ﴿وَالْأُنثَىٰ يَأْتِ الْاُنْثَىٰ﴾،
كە باسمان كرد لەپراستیدا ئەگەر وابى، دەبى ئەگەر ئافرمەتيك پياويكى كوشت،
ئافرمەتەكەش نەكوژىتەود ! وە ئەگەر تەماشای رۆالەتى ئايەتەكە بەكى،
دەبى ئەگەر كۆيلەيەكەش ئازادىكى كوشت كۆيلەكەش نەكوژىتەود، كەواتە:
ئايەتەكە ئەگەر بشى بۆ ئەودە كە پياو نابى بە ئافرەت بكوژىتەود، وە كۆيلە
نابى بە ئازاد بكوژىتەود، دەشى بۆ ئەودەش كە كۆيلەش ئەگەر ئازادى كوشتو،
ئافرمەتەش ئەگەر پياوى كوشت، نابى ھىچيان تۆلەيان لى وەر بگيرىتەود !!
بەلام بە دلىايىيەود رۆالەتى ئايەتەكە مەبەست نىە، كەواتە پراستى و
ھەق ھەر ئەودىە كە بەلى: پياو ئافرەت بكوژى، يان ئافرەت پياو بكوژى،
ھەر دەكوژىنەود، چونكە ھەموويان نەفسن، خواى دادگەريش
فەرموويەتى: ﴿وَكَبِّنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ...﴾ ﴿٤٥﴾ المائدة.

مەسەلەى دەبەم: كە زۆربەى زانايان لەسەرى يەك دەنگن، باب بە كورى
ناكوژىتەود، بۆيە كە دەفەرموى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾،
دەگوترى: بە مەرجىك كوژراودەكە كور نەبى و بكوژەكە باب نەبى، ئەم
حالتە لەو حوكمە گشتىيە ھەلاويژراود، ئەودە زۆربەى زانايان لەسەرى

(١) بروانە: (الجامع لأحكام القرآن)، ج: (٢)، ص: (٤٩٢)، كە گوٲيويمەتى: (وأجمع العلماء على قتل الرجل بالمرأة والمرأة بالرجل...).

رێككهوتوون ئیمام (مالك) نهی پرحمەتی خۆی لێ بێ، دەلی: بە مەرجێك ئەو بابە كۆرەكەى خۆى نههینابى بە له بارىی و به وهستاى بۆى دانىشتبێت و سه‌رى برپى، دەلی: كاتێك پێى ناكۆژرێتهوه ئەگەر گوجانیكى نێگرتبى، مستێكى لێدایى لهكاتى توورپیدا، لهو حالهتانهدا ئەو بابە ناكۆژرێتهوه، ئەگەر نا پێى دهكۆژرێتهوه، ئنجا ئەگەر یهكێك بلێ: ئایا ئەوه لهگه‌ڵ ئایه‌ته‌كه تێكناگیرى؟ ده‌لیین: نه‌خیر، بۆچى؟ چونكه ئایه‌ته‌كه به له‌به‌رجاوگرتنى حاله‌تى ئاسایى هاوتۆته خوارى و حاله‌تى ئاسایى خه‌لكیش ئەوه‌یه كه یه‌ك ده‌كوژن، ئنجا نه‌بۆته عاده‌ت كۆر باب بیکوژى، به‌لام سه‌رحه‌م زانایان له‌سه‌ر ئەوه یه‌كده‌نگن كه ئەگەر كۆر بابى خۆى كوشت، پێى ده‌كوژرێتهوه. هه‌لبه‌ته وه‌ك پێشتر گوتمان هه‌ندێكیش له زانایان رایان وایه ئەگەر بابیش كۆرێ كوشت، هه‌ر ده‌كوژرێتهوه⁽¹⁾، چونكه خوا به گشتى وای فه‌رمووه، به‌لام وه‌ك گوتم زۆربه‌ی زانایان رایان وایه‌و هه‌رچۆن بێ ئەم مه‌سه‌له‌یه راجیایى و مشتومڕى تێدايه‌و منیش زیاتر مه‌یلم به‌لای ئەو رایه‌دايه كه هه‌ركه‌سێك كه‌سێكى كوشت، پێى ده‌كوژرێتهوه، چونكه ئایه‌ته‌كان به‌گشتى وایان فه‌رمووه هه‌لاوازدنیا تێنه‌خستوه، سه‌ر به‌رده‌ش فه‌رمووده‌یه‌كى جێى متمانە له‌وه‌باروه نیه كه باب (أب) ی هه‌لاوردبى، ئەگەر گریمان ببووايه‌ش زۆرێك له زانایان رایان وایه كه ناگونجى به‌فه‌رمووده‌ی (أحاد) قورئان تايه‌ته (تخصیص) یان به‌نددار (مقیّد) بكړى .

مەسىلەي يازدىم: ئايا كۆمەللىك دىكوژرىنەۋە بە يەككى، ئەگەر كۆمەللىك لەسەر كوشتى يەككى رېككەۋتن و بەشدار بوون تىيدا، ئايا ھەموويان دىكوژرىنەۋە؟ ئەۋەش ھەموو زانايان جگە لە ظاھىرىيەكان لەسەر ئەۋە يەك دىنگن، كە بەللى، چونكە بوخارىي گىراۋىيەتەۋە، دەللى^(۴)؛ { (قَتْلَ عُمَرَ

(۱) بروانه : سه رچاوهی پیشوو، ج: (۲)، ص: (۴۹۳، ۴۹۴).

(٢) ذكره البخاري معلقاً: (٦٨٩٦)، باب (٢١)، إذا أصاب قوم من رجل هل يعاقب أم يقتل منهم كلهم؟، ورواه البيهقي موصولاً من طريق سعيد بن المسيب: (٤١/٨)، برواه: سمرقاندي بيثو، ج: (٢)، ص: (٤٩٤).

بْنِ الْخَطَّابِ خَمْسَةَ أَوْ سَبْعَةَ رَجُلٍ وَاحِدٍ، وَقَالَ عُمَرُ لَوْ تَمَالَأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتَهُمْ بِهِ جَمِيعًا)، رَوَاهُ مَالِكٌ وَالْبُخَارِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ. (وَقَتْلَ عَلِيِّ الْحُرُورِيَّةَ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ خُبَّابٍ)؛، واته: عومهری کوری خه قتاب، پینج یان ههوت پیاو له خه لکی (صَنْعَاء) {یه مهن} ی که پیایو یکیان کوشتبوو ههر ههوتیانی کوشته وده گوتی: نه گهر هه موو خه لکی (صَنْعَاء) له سهری ریگه و تیان بیکوژن، هه موویانم پی دد کوشتنه وده، واته: دیاره بویه ش ههوت نه فهر ریگه و توون تا کو خوینه که ی بلا و بکه ن، بیستوومه که عه شیرمتی واهیه گوتوویانه: نیمه له عه شیرمتی بهر انبهرمان دد کوژین و یه کی دیناریکمان ددگاتی له خوینه که ی !! واته: هینده زوړین ! به لام نه گهر شهر یعتی نیسلامی حاکم بیّت، ده لئ: بیّنن چهند که س تییدا به شدار بوون، هه مووان بکوژنه وده، داخو ددویرن ناوا به پازده و بیست بین که ی و به ی بکه و ریگ بکه و ن نه فهر یگ بکوژن ؟!

ننجا عمل کوری نه بی طالب جهنگی له گه ل خه واریچ کرد زوړی لی کوشتن له سهر عه بدوللای کوری خه باب که یه کیگ بوو له هاودلان خوا لییان رازی بی و خویشی و خیزانه که شیان شهید کرد، وه پیغه مېهر ﷺ له فهرمایشیکدا ده فهر موی: { (لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَأَهْلَ الْأَرْضِ اشْتَرَكُوا فِي دَمِ مُؤْمِنٍ لَأَكْبَهُمُ اللَّهُ فِي النَّارِ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١٣٩٨)، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ التِّرْمِذِيِّ)؛، واته: نه گهر خه لکی ناسمان و خه لکی زهوی به شدار بن له رشتنی خوینی نیماندار یگدا، خوا هه موویان له په وروو له ناگر داوی، وشه ی: (لَوْ) یانی: نه گهر، له زمانی کوردییدا، جا نه گهر یه کیگ بلئ: جا خو خه لکی ناسمان که فریشته کانن، خه لکی ناکوژن ! وده لامه که ی نه و دیه، یانی: گریمان نه گهر نه هلی نه رزو ناسمانان کوژینه وده له سهر کوشتنی نه فهر یگ، خوی داد گهر هه موویان سزا ددها، که واته: دهن سزای دنیا شیان به سهر دا بچه سپن.

مەسەلەى دوازدهم: چۆنیەتى كوشتنەوهكە، دەبى چۆن بێت؟ لەبارەى چۆنیەتى كوشتنەوهكە زانایان بوونە دوو را: (مالک و شافعی) دەلێن: دەبى چۆنى كوشتو، ئاوا بكوژریتەوهو بەلگەشیان ئەم فەرموودمیه: { (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَضَ رَأْسَ يَهُودِيٍّ بَيْنَ حَجْرَيْنِ كَانَ قَتْلَ بِهِمَا جَارِيَةً مِنَ الْأَنْصَارِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واتە: پێغەمبەر ﷺ سەرى جوولەكەىەكى لەنیوان دوو بەردان پانكردهوه، چونكه ئەو جوولەكەىە سەرى كچیكى ئەنصارىی لەنیوان ئەو دوو بەردەدا پانكردهبووه.

بەلام حەنەفییەكان و حەمبەلییەكان وه زۆربەى زانایان دەلێن: وهك یەكبوونی كوشتنەوهكە پێویست نیە، بەلگو گرنگ ئەومیه بكوژریتەوه، بەلگەشیان ئەم فەرمايشتهى پێغەمبەر ﷺ كه دەفرموى: { (إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (٥٠٢٨)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٢٨١٥)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١٤٠٩)، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٤٤١٧)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (٣١٧٠)، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: خوا چاك ئەنجامدانى لەسەر هەموو شتێك نووسيووه، جا ئەگەر شتێكتان كوشت جوانى بكوژن، وه ئەگەر شتێكتان سەربەرى جوانى سەربەرن، كهواتە: چۆن بە ئاسانترین شیوه ئەو ئینسانە گیانى دەردهچى، پێویستە ئاوا بكوژریتەوه، منیش بەراستى ئەم رایەم پى پەسندترو راستتره، وه لەگەڵ ڕووحى شەریعەتى ئیسلامدا زیاتر دەگونجى و گرنگ ئەومیه تۆلەكه بێتەدى.

مەسەلەى سێزدەهەم: ئایا ئەم ئایەتە، كه خوا دەفرموى: ﴿ كَتَبَ عَلَيْكُمْ إِذَا

حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَلَدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا

عَلَى الْمُتَّقِينَ ۖ ۞، واتە: وهسیەتتان لەسەر پێویست کراوه، هەمکاتێک یەکیکتان

مردنى گەيشته سەرى، ئەگەر مالىكى بەجى دەهيشت، كه وهسیەت بکات بۆ بابو دایكى و بۆ خزمان بە شیومیهكى پەسند، ئەوه هەقیكه لەسەر

پاریزکاران. ئایا ئەم ئایه ته، ئایه تیکی (مُحَكَم) ه، یاخود ئایه تیکی (مَنْسُوخ) ه؟ زۆر له زانیان ئەم ئایه ته یان به (مَنْسُوخ) داناوه، دیاره هه ندیکیش به (مُحَكَم) یان داناوه، جا ئیمه له م مه سه له یه دا ئەم باب ته دمه وێژینه وهو سه ره تاش به کورتی له باره ی (مَنْسُوخ) و (مُحَكَم) وه ده لێین:

(مَنْسُوخ): واته: ئەم ئایه ته هه رچه نده بیژ ده کانی ماونه ته وه، به لام وهك حوكم و کاری پیکردنی لا براره.

(مُحَكَم): واته: ئایه ته که هه ر له شوینی خۆیه تی و وهك چۆن بیژ ده کانی ماون، نیو مرۆک و حوكم و کاری پیکردنیشی هه ر له جی خۆیه تی.

جا دیاره من رای دوو دم پێ راسته، نهك هه ر به نسه بت ئەم ئایه ته وه، وهك له دهر سه کانی را بر دوو دا گو تو و مانه، به لکو به نسه بت هه موو ئەو ئایه تانه ی دیکه وه که که م و زۆر له نیو تو وێژ مره وانی قور ئاندا مش ت و مر پان له سه ره که نه سخ گراب نه وه، یاخود نه سخ نه گراب نه وه، وه من پیم وایه وهك چه ندان جار گو تو و مانه: هه یج ئایه تیك ئی ستاکه له م قور ئان و (مصحف) دی به ر ده ستمان دا نیه، که (مَنْسُوخ) بێ و کاری پێ نه کری، ئنجا با ته ماشا بکه ی، داخو ئەم ئایه ته زانیان چۆن یان قسه له سه ر کر ده؟ (الْقُرْطَبِي) له ته فسیره که ی دا به شی و مه یه کی پوخته (خُلَاصَة) هینا ویه تی و ده لێ^(١):

{(فَقِيلَ هِيَ مُحْكَمَةٌ ظَاهِرُهَا الْعَمُومُ، وَمَعْنَاهَا الْخُصُوصُ فِي الْوَالِدَيْنِ الَّذِينَ لَا يَرِثَانِ كَالْكَافِرِينَ وَالْعَبْدَيْنِ وَيَسَبَّبُ الْقَتْلَ، وَفِي الْقَرَابَةِ غَيْرِ الْوَرَثَةِ قَالَهُ الضَّحَّاكُ وَطَاوُسُ وَالْحَسَنُ وَ اخْتَارَهُ الطَّبْرِيُّ، وَعَنِ الرَّهْرِيِّ أَنَّ الْوَصِيَّةَ وَاجِبَةٌ فِيمَا قَلَّ أَوْ كَثُرَ، وَقَالَ ابْنُ الْمُثَنِّرِ أَجْمَعَ كُلُّ مَنْ يُحْفَظُ عَنْهُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ عَلَى أَنَّ الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ الَّذِينَ لَا يَرِثَانِ وَالْأَقْرَبَاءِ الَّذِينَ لَا يَرِثُونَ، جَائِزَةٌ)}، واته: رایهك هه یه ده لێ ئەم ئایه ته مو حکه مه، {واته: (مَنْسُوخ) نیه و کاری پێ ده کری} به لام مانا که ی تایبه ته به و دایک و بابا نه ی

كە مىرات ناگرن، وەك دايك و بابىكى كافىر، {ئىنسانىكى مسوئلمان ھەيە، كۆرپىكە، كچىكە، دايك و بابى كافىر، واتە: بۇ خۇى مسوئلمان بوو دايك و بابى جوولەكەن، يان نەصرانىين، يان ھاوبەش بۇ خوا دانەرن، يان مولجىدن يان ھەمچى ھەن، ديارە كافىر مىرات لە مسوئلمان ناگرى، جا ئەم وەسيەتە بۇ ئەو دايك و بابانەيە} ھەروەھا دايك و باب كە كۆيلە بن ديسان مىرات لە مندالىكى ئازاد ناگرن، ھەروەھا بابو دايكىك كە بە ھۆى ئەوودە كە مندالەكەى خۇيانيان كوشتود، مىراتى لىناگرن، وە خزمانىك كە مىراتگر نەبن، وەسيەتيان بۇ دەگرى، ئەو راي ضەحكاك و طاووس و ھەسەنى بەسرىيە و تەبەرىيش ئەم رايەى ھەلبىزاردود، وە زوھرىى دەلى: ھەركەس مرد مالى لەپاش بەجىما، فەمىزە لەسەرى وەسيەت بكات، كەم بى يان زۆر بى، (ابن المُنذر) یش دەلى: ھەموو ئەوانەى كە زانىاريان ليۆمىگىراودو، قەسيان لى رىوايەت كراود لە زانىان، لەسەر ئەوود يەك دەنگن كە بابو دايكىك، وە خزمانىك كە مىرات ناگرن، وەسيەتگرديان بۇ دروستە.

ئىنجا ئەم فەرمايشتەى پىغەمبەر ﷺ كە فەرموويەتى: { (إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى لِكُلِّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِرِثٍ) (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بَرَقْم: (٢٨٧٠)، وَابْنُ مَاجَهَ بَرَقْم: (٢٧١٤)، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيل) بَرَقْم: (١٦٥٥) }، واتە: بىگومان خوا مافى ھەموو خاودن مافىكى داودو مىراتگر وەسيەتى بۇ ناكرى، ئەوود لىردا مەبەست كەسيكە كە مىرات بگرى دروست نيە وەسيەتى بۇ بكرى، بۇ نموونە: بابىك كە خەرىكە بمرى، نابى وەسيەت بكات بۇ مىراتگرىك، بەلكو دەبى وەسيەتەكە بكات بۇ خزمانىك كە مىرات ناگرن، ئىنجا رايەكى دىكەى تويزمردوانى قورئان ھەيە كە يەكىك لەوانە (أَبُو مُسْلِم الْأَصْفَهَانِي) يە رەحمەتى خواى لى بى، كە ئەو پىي وايە (نَسْخ) لە قورئاندا ھەم نيە، ئەم ئايەتە بە دوو شىووى دىكە مانا دەكات و بە دوو شىوۋ ماناگردنەش ھىچ پىويست ناكات باسى نەسخ بكرى: مانايەكيان ئەومىە دەلى: ((مَعْنَى هَذِهِ الْآيَةِ: كُتِبَ عَلَيْكُمْ مَا أَوْصَى بِهِ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ

تَوْرِيثِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ مِنْ قَوْلِهِ: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرِ مِثْلُ

حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ... ﴿١١﴾ النساء، أَوْ كُتِبَ عَلَى الْمُحْتَضَرِّ أَيْ يُوصِي لِلْوَالِدَيْنِ

وَالْأَقْرَبِينَ بَتَوْفَرِ مَا أَوْصَى بِهِ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَنْ لَا يُنْقَصَ مِنْ أَنْصِبَائِهِمْ))، واته:

مانای ئەم ئایەتە: ئێو لەسەرتان پێویست کراوە ئەوێ کە خوا وەسیەتی

پێکردوون، بەدێ بە باب و دایک و بە خزمان لە سوورەتی (النساء)دا، پێیان

بەدێ، کە دەفەرموێ: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

... ﴿١١﴾ النساء، تا کۆتایی ئایەتە کە، واتە: ئەوێ کە خوا لەویدا وەسیەتی

کردووە، خوا لەسەری پێویست کردوون، کە ئەو وەسیەتە جێبەجێ بکەن {ئەو

مانای یە کەمێ}.

{مانای دوو وەمێ} یان مەبەست پێی ئەوێ کە سێک کە وەتۆتە

سەروەدی مردن لەسەری پێویست کراوە، کە راسپێری بۆ باب و دایک و بۆ

خزمان، ئەوێ کە خوا وەسیەتی پێکردووە ئامۆژگاریی پێ کردووە {لە

سوورەتی (النساء)دا}، پێیان بەدێ هەر کەس بەو پێیە، کە خوا بۆی

دیاریکردووە، میراتی خۆی وەرگیری و لێیان کەم نەکریتەو.

نَجَا (أَبُو مُسْلِمٍ الْأَصْفَهَانِي) دَهْلِي: {وَلَا مَنَافَاةَ بَيْنَ ثُبُوتِ الْمِيرَاثِ

لِلْإِقْرَبَاءِ مَعَ ثُبُوتِ الْوَصِيَّةِ فَالْمِيرَاثُ عَطِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَالْوَصِيَّةُ عَطِيَّةٌ

مِمَّنْ حَضَرَهُ الْمَوْتُ} {ئێمە لە دەرسە کانی رابردوودا باسمان کرد کە (نَسَخَ)

ئەوێ لەنێوان دوو ئایەتی قورئاندا تێگەیرانی کە هەبێ کە چار نەکری، واتە:

تێگەیرانیکی وەهابێ ناچاربین بڵێین: یەکیکیان (مَنسوخ)ەو ئەوێدکە

(ناسخ)ە، نَجَا لِيَرَدَا (أَبُو مُسْلِمٍ) دَهْلِي: لەنێوان ئەوێد کە میرات دیاری

کراوە بۆ خزمان، لەگەڵ ئەوێ کە وەسیەت بکری بۆ خزمان، تێگەیران نیە،

چونکە میراتە کە بەخششی خواوە، وەسیەتە کەش بەخششی ئەو کەسێ کە

خەریکە بمری. بۆ وێنە: دایک و باب هەر کامیان شەش یەک دەگرن لە

کورپان یان لە کچیان کە دەمێ، ئەگەر منداڵێ هەبێ، جا ئەو کورپە یان ئەو

کچە دەتوانی وەسیەت بکات بۆی: وێرای شەش یەك لە سییەکی مالد، ئەو ئەندازمییە دیکەش بلری بە بابم، ئەو ئەندازمییە دیکەش بلری بە دایکم، کەواتە: تیگگیران نیە لەنیوان ئەو وەدا کە میراتیش بگیری و وەسیەتیش بۆ ئەو ئینسانە بکری، کە زیاد لە میراتیش ئەندازمییەکی دیکەشی بلریتی.

ئەجا گریمان ئەگەر تیگگیرانیش هەبی، واتە: ئەو فەرماشتە پێغەمبەر ﷺ بە بەلگە بەیەنریتەو کە فەرموویەتی: { (إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَىٰ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِّوَارِثٍ) (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٢٨٧٠)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (٢٧١٣)، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرَوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقْم: (١٦٥٥) } وە ئەگەر فەرموودەکەش راستی لە رووی سەنەدەو قسە پێغەمبەر ﷺ بی، وروست نەبی کەسێک میرات بگری، وەسیەتی بۆ بکری، دیسان ئیمە هەر ناچارین بۆی: نایەتەکە (مَنسوخ)د، بۆچی؟ چونکە: ئەگەر بۆ ئەو خزمە یان دایک و بابە میرات دەگرن، وروست نەبی وەسیەتیان بۆ بکری، بەلام جوړە باب و دایکی دیکە هەیه، کە کافرن و دروستە وەسیەتیان بۆ بکری، یان بابێک یان دایکێک کە کۆرەکە خۆی دەکوژی، یان کچەکە دەکوژی، لەسەر رای زۆر لە زانیانیان کۆژم میرات لە کۆژراو و مرناگری، ئەو کاتە دەکری وەسیەتی بۆ بکری، دیسان ئەگەر خزمی واهەن میراتیان بۆ دیاریکراوە، خزمی واش هەن کە میرات ناگرن، وەك خۆی پەروەردگاریش باسی کردووە.

(أَبُو مُسْلِمٍ الْأَصْفَهَانِيُّ) دەلی: { (وَلَوْ قَدَرْنَا حُصُولَ الْمُنَافَاةِ لَكَانَ يُمَكِّنُ جَعْلُ آيَةِ الْمِيرَاثِ مُخَصَّصَةً لِهَذِهِ الْآيَةِ، وَذَلِكَ لِأَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ تَوْجِبُ الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ ثُمَّ آيَةُ الْمِيرَاثِ تُخْرِجُ الْوَارِثَ وَيَقْبِى الْقَرِيبَ الَّذِي لَا يَكُونُ وَارِثًا دَاخِلًا تَحْتَ هَذِهِ الْآيَةِ فَكُلُّ مَنْ كَانَ وَارِثًا لَمْ يَجْزِ الْوَصِيَّةَ لَهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ وَارِثًا جَازَتْ الْوَصِيَّةُ لَهُ لِأَجْلِ صِلَةِ الرَّحِمِ) }، واتە: ئەگەر گریمان، داماننا ئەم دوو نایەتە، {نایەتی ژمارە (١١)ی سوورەتی (النساء) و ئەم نایەتەکی کە ئیستا خەریکی توێژینەو مینی لە سوورەتی (البقرة) } تیگگیرانیشیان لە نیوان هەبی، ئەوکاتە دەلیین: ئەو نایەتەکی کە باسی میرات دەکات { لە

ئىنجا ئۆيىمە ئۆستە دېھرىسىن: ئايا ئەۋەدى كە ئەم ئايەتەي سوورچىتى (البقرة)ى
 كە باسى ۋەسىيەت دەكات، (نَسْخ) كىرگۈتەۋە، كام ئايەتەيە؟ ئەگەر مەبەست
 ئايەتەكەي سوورچىتى (النساء)بى، ئايەتى ژمارە (۱۱)، ئەۋە تېكىناگىرىن،

چونكى ئەو باسى ھەندىك لە خزمان دەكات كە مىراتيان بۇ ديارى كراود، بەلام خرمى دىكە دەمىننەود، كە مىراتيان بۇ ديارى نەكراود و دەسيەتەكەش بۇ ئەوانە، ئەود لەلايەك.

ھەروەھا وەك گوتەم بابو دايكىش ھەندىك جار مىرات ناگرن، ديسان ئەوانىش دەگرىتەود، كەواتە: لەویشدا تىگگىران نيە و ناگونجى بلىين: ئايەتەكەى سوورەتى (النساء) ئەودى (البقرة) (نسخ) كەردۆتەود، وە ئەگەر مەبەست پىيى {واتە: (ناسخ) ئايەتەكەى (البقرة)} فەرممايشتەكەى پىيغەمبەر ﷺ بى، دەلىين: يەكەم: فەرممايشتى پىيغەمبەر و سوننەتى پىيغەمبەر ﷺ لەسەر راي زۆرىك لە زانايان، ئەگەر تەنانەت سوننەتى مۆتەواتىرىش بى، قورئانى پىي (نسخ) ناكرىتەود، وەك (الشافعي و أبو الفرج وسفيان الثوري) و كۆمەللىك لە زانايان رايان وايە^(١) و ئەم فەرممودەيەش فەرمودەى (احاد) و مۆتەواتىر نيە، ئنجا ديسان ناشگونجى ئەم فەرممايشتەى پىيغەمبەر ﷺ ئايەتەكە (نسخ) بكاتەود تەنانەت لەسەر راي ئەوانەش كە دەلىين: سوننەت قورئان (نسخ) دەكاتەود، چونكە باشە ئەود داماننا مىراتگريك كە مىرات دەگرى و دەسيەتى بۇ ناكرى، ئەدى خرمىك كە مىرات ناگرى و مىراتى بۇ ديارى نەكراود؟ ئەوكاتە بىگومان دەگونجى و دەسيەتى بۇ بكرى، ديارە ھەندىكىش لە زانايان بۇ ويە: (القرطبي) گوتوويانە^(٢): ئەم ئايەتە كە باسى و دەسيەت دەكات، بە كۆ دەنگىي زانايان، (نسخ) بۆتەود، بەلام بەراستى ئەودە شتىكى سەيرە! چونكە كۆدەنگىي زانايان (إجماع العلماء)، ئەودەيە كە لە دواى پىيغەمبەر ﷺ لەسەر رايەك پىكەتەين، جا لە دواى پىيغەمبەر ﷺ چۆن دەگونجى قورئان (نسخ) بىتەود؟ بىگومان ئەودە شتىكى زۆر دوورە لە عەقل و لۆژىك (منطق) دەود!! كەواتە: كورتەى قسان

(١) ھەمان سەراجاودو بەرگو لاپەرە.

(٢) (الجامع لأحكام القرآن)، ج: (٢)، ص: (٥٠٢).

ئەو دیه: ئەم ئایەتە موحکەمە و لەجیی خۆی دایە و مەنسوخ نیە، تەنیا ئەو دێدە ھەیە ئایەتە کە ی سوورپەتی (النساء) ھەندیک کەسی ھەلاواردووە جیای کردۆتەو، وە حوکمی ئەم ئایەتە ی سوورپەتی (البقرة) ی تاییبەت کردووە بە کەسانیکەو کە میراتیان بۆ دیاری نەکراوە، کە تەنیا ئەوان بۆیان ھەیە وەسیەتیان بۆ بکری، ئەویش لەسەر پای ئەوانە کە دەلێن: فەرموودە کە راستە، بەلام ئەگەر فەرموودە کە راست نەبێت، ئەو ئەوکاتە بەو شیوەیە کە تەفسیری دیکەمان بۆ ئایەتە کە کرد، دەگونجی مەبەست ئەو دی، کە وەك چۆن ئەندازمێك مالا بە میرات دیاریکراوە، بە وەسیەتیش ئەندازمێك دیاری بکری، بۆ وینە: ئەو کەسە ی ھەشت یەك دەگری، شەش یەك دەگری، سییەك دەگری، بە وەسیەتیش ئەندازمێك دیکە بگری، کە ئەوکاتە میراتە کە بەخششی خواپە و ئەو دوش کە بە وەسیەت دەیاتێ بەخششی ئەو کەسە بە کە خەریکە دنیا بەجی دەھێلێ و کۆچی دوا ی دەکات.

مەسەلە ی چواردەم: زانیان لەسەر ئەو یەك دنگن، کە ھەرکەسیك فەرز ی لەسەری و ئەمانەت و سپاردمێکی خەلکی لەلابی، لەسەری فەرزە وەسیەت بکات، بۆ ئەو ی فەرزەکان بپێنەو و ئەمانەتەکان بە شوینی خۆیان بگەن، بەلام بۆ غەیری ئەو ی کە فەرزدارە بۆ غەیری ئەو ی کە ئەمانەتی لەلایە، ئایا وەسیەت کردن فەرزە یان سوننەتە، یان ھەرسوننەتیش نیە؟ زانیان لەوبارە وەراجیایان ھەیە:

زۆربە ی زانیان دەلێن: فەرزنیە و لە نیویشیاندا (مالک و شافعی و الثوري) ھەن، ھەندیکیش دەلێن: لە ھەموو حالاندا ھەر فەرزە، ئەوانیش (الزھري و أبو إسحاق) یان لەنیودا ھەن^(١).

وہ من بەراستی ئەو رایەم پێ بەھێزترە کە دەلێ: وەسیەت ھەر فەرزە، بەپێی ئەم بەلگانە:

یەكەم: خوا زۆر بەراشكاویی دەفەرموێ: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ ﴾، لەسەرتان پێویست کراوە (کُتِبَ) واتە: (فَرِض) واتە: لەسەرتان پێویست کراوە، ئەم وشەیهش بۆمان نیە لەخۆرا بلێین: مەبەست پێی (ندب)ە، مەگەر نیشانەیهك (قرينة) یەك هەبێت ناچارمان بکات، کە لێرەشدا هیچ نیشانە (قرينة) ی وا نیە.

دووەم: ئێمە فەرموودە (صحیح) راست و دروستی پێغەمبەرمان هەیه ﷺ کە فەرمووێهتی: ﴿ مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ، يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: ٢٧٣٨)، وَمُسْلِمٍ برقم: ٤١٨٣)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: ٢٨٦٢)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: ٩٧٤)، وَالتَّسَائِيُّ برقم: ٣٦٢١)، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، واتە: هەقی هیچ مسوڵمانێک نیە، شتیکی هەبێ (مال و سامانیکی هەبێ) کە بەکەلکی ئەوە بێت وەسیەتی تێدا بکات، دوو شەوان لەسەریەك بۆمێنێتەووە وەسیەتەکە ی بەنووسراوی لەلا نەبێ، واتە لەسەری پێویستە وەسیەت بنووسێ مادام پارەو سامانیکی هەبێ کە لێی بەجێ بۆمێنێ، هەر ئێنسانێکی مسوڵمان لەسەری پێویستە وەسیەت بنووسێ، وە دوو شەو نەمێنێتەووە، بەبێ ئەوەی کە وەسیەتەکە ی نووسیبێ، ئەوە مانای وایە ئەم فەرموودە پشتگیری نایەتەکە دەکات کە وەسیەتکردن فەرزد، مادام ئەو کەسە پارەو سامانیکی وای هەبێ شایستە ی وەسیەت تێداکردن بێ، ئەگەرنا دیارە (بسم الله) لە سفردی خاڵیی ناکرێ!.

سەلهی یازدەهەم: ئایا ئەو ئەندازمێه ی وەسیەتی تێدا دەکرێت (واتە: دروستە بکریته وەسیەت) چەندە؟ وە ئایا مەروفا کە دەرانی دەمرێ و نەخۆشی مەرگی گرتووە، بۆی هەیه بلێ: هەموو مالهەکی خۆم دەکەمە وەسیەت؟ زۆربە ی هەرە زۆری زانایان ئەگەر نەلێن هەموویان، دەلێن: ئەندازە ی وەسیەت نابێ لە سێهەکی (٣/١) ی مال زیاتربێ، ئەویش بۆچی؟

ئەم فەرموودىيە ئەھدى رەونىر دۆتەھەدە كە بوخارىيە و موسلىم لە سەئىدى كورى ئەبى وەققاس گىراۋيانەتەھەدە خوا لە ھەموويان رازى بى: ﴿ (عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ، مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِي، فَقُلْتُ: إِنِّي قَدْ بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ، وَأَنَا دُو مَالٍ، وَلَا يَرْتَنِي إِلَّا ابْنَةٌ، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلْثِي مَالِي؟ قَالَ: "لَا". فَقُلْتُ: بِالشَّطْرِ؟ قَالَ: "لَا" ثُمَّ قَالَ: الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَبِيرٌ، أَوْ كَثِيرٌ، إِنَّكَ أَنْ تَذَرُ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٥٦٦٨)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٤١٨٥)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٢٨٦٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (٢١١٦)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٣٦٢٨) ﴾، واتە: سەئىدى كورى ئەبى وەققاس خوا لىي رازى بى دەلى: پىغەمبەرى خوا لە ھەجى مائىئاۋايدا (واتە: ئەو ھەجى كە كەردى و دواى ئەو ھەجە، ھەجى دىكەى نەكرد و مائىئاۋاىى لە دىنيا كەرد)، سەردانى كەردم كاتىك كە مەن نەخۇش بووم و نەخۇشسىيەكى تووندەم گەرتبوم، گوتەم: ئەى پىغەمبەرى خوا ﷺ ئازارىكى زۆرم ھەيە (وەك بلىي لەخۇى ترسابى بمرى)، وە مەن مال و سامانى باشم ھەيە، تەنبا كچىكەم ھەيە مىراتەم لى بگرى، ئاىا دوو لەسەر سىي (٣/٢) مال و سامانەكەم بکەمە وەسىيەت؟ فەرمووى: نەخىر، گوتەم: ئەدى نىۋەى بکەمە وەسىيەت؟ فەرمووى: نەخىر، بەلگە سىيەك (٣/١)، سىيەكەش (٣/١) گەورەيە، يان فەرمووى: زۆرە (ئىنجا ھىكەتەكەى بۇ رەون كەردەھەدە فەرمووى) تۆ ئەگەر مىراتەرەكانى خۇت بە دەۋلەمەندىيە بەجى بەيلى (واتە: مىراتىكى باشىان پىبىرى) باشترە، وەك لەھەدى ھەژار و نەداربەن و دەست لەبەر خەلگى پانگەنەھەدە، (واتە: ئەھەدەت خىترە نەك بىكەى بە وەسىيەت، بەلگە با مىراتەكەت لى بگرى، خزمەكانت پىۋىستىان پىيەتى با وەرىبگەرن نەك خەلگى دى، ئا ئەھەدىانت خىترە) لەم فەرمايشتەھەدە زانايان ھەئايان ھىنجاۋە، كە لە سىيەك (٣/١) زىاتەر دروست نىە، بگرىتە وەسىيەت. بەلگە عەبەدوللاى كورى عەبباس خوا لە خۇى و بابى رازى بى، گوتوۋىيەتى: مادام پىغەمبەر ﷺ فەرموۋىيەتى: ((الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَبِيرٌ، أَوْ كَثِيرٌ)) و باشترە لە چوار يەك (٤/١) زىاتەر نەكرىتە وەسىيەت.

مه‌سه‌له‌ی سازدمیه‌م: حیکمه‌تی و دسیه‌ت چیه و بۆچی خوا ﷺ و دسیه‌تی

داناو، که دروسته پیش مهرگ ئینسان و دسیه‌ت بکات، له مال و سامانیدا، بۆ ئه‌وه‌ی که بیدات به هه‌ندی کەس؟!

یه‌که‌م: پێغه‌مبەر ﷺ له فەرموودمیه‌کدا فەرموویه‌تی: { (إِنَّ اللَّهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ، عِنْدَ وَفَاتِكُمْ، بثلثِ أموالِكُمْ، زيادةً لَكُمْ في أعمالِكُمْ) (رَوَاهُ ابن ماجه برقم: (٢٧٠٩)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي، }، واته: بێگومان خوا خیری پیکردوون که سییه‌کی (٣/١) ی مالتان ببه‌خشن بۆ ئه‌وه‌ی ببیته زیاده بۆ کردموه‌کانی دیکه‌تان که کردووتان، (ئێستاش که کاتی سه‌رده‌مرگتان، بۆتان هه‌یه سییه‌کی (٣/١) ی ماله‌که‌تان ببه‌خشن).

دووه‌م: حیکمه‌تیکی دیکه‌ی ئه‌وه‌یه که جاری وا هه‌یه، ئه‌گەر به هۆی و دسیه‌ته‌وه نه‌بی، به هۆی میراته‌وه‌هه‌ندی کەس له خزمانی نزیکه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی که خه‌ریکه‌ بمری، بێبه‌ش دهن، با چه‌ند حاله‌تیک له‌وباره‌وه به‌نمونه‌ بپینیه‌وه:

١/ پیاویکی مسوولمان خیزانیکی کافری هه‌یه جووله‌که‌یه، یان نه‌صرانییه‌و میراتی لێ ناگری، مانای وایه ئه‌گەر و دسیه‌تی بۆ بکات، ئه‌ندازیه‌ک له ماله‌که‌ی سییه‌کی (٣/١) ی یان ئه‌ندازیه‌کی که‌متری ماله‌که‌ی بداتی، ئه‌وه شتیکی باشه، ئه‌گه‌رنا وه‌ک میرات بێبه‌ش دهن.

٢/ ئنجا حاله‌تیکی دی هه‌یه، که‌سیک بمری و کچی برای یاخود کچی خوشکی لێبه‌جی بمینی، وه‌ مامیشی یاخود کورپه‌ مامیشی له‌پاش به‌جی بمینی، ئه‌وه هه‌م مامه‌که‌و هه‌م کورپه‌ مامه‌که‌ش، ئه‌گەر مام نه‌بی، هه‌ردوو کچه‌کان، هه‌م کچی براهه‌که‌ی و هه‌م کچی خوشکه‌که‌ی بێبه‌ش ده‌که‌ن، چونکه‌ مام و کورپه‌که‌ی (عَصْبَة) ن و ئه‌وانیش، واته: کچه‌کان، (ذووا الأَرْحَام) ن و، (عَصْبَة) ش (حُجْب) ی (ذو الأَرْحَام) ده‌که‌ن، واته: بێبه‌شیان ده‌که‌ن، ئه‌وه بنچینه‌یه‌کی میراتییه.

٣/ ئنجا حاله‌تیکی دی هه‌یه که‌سیک ده‌مری، کورپکی برای یاخود کچیکی برای له‌پاش به‌جی ده‌مینی، له‌و حاله‌ته‌دا میراته‌که هه‌مووی ده‌بیته‌ هی کورپه‌

برايەكەى و، كچە برايەكەى هیچ مىرات نابات، بۆچى؟ چونكە كۆرە برايەكە (عَصْبَة) يە كچەكە (ذَوُوا الْأَرْحَام) ه، لەو حالەتەشدا بەھۆى وەسىيەتەوہ بۆ ئەوانە، دەگونجى قەرمبوو بکرىنەوہ، كەواتە: حىكمەتى وەسىيەت ئەوہىيە، كە ئەوانەى بەھۆى مىراتەوہ شتىكىيان پى نابرى، بە ھۆى وەسىيەتەوہ بۆيان قەرمبوو بکرىتەوہ.

مەسەلەى حەمدىيەم: ئايا دروستە وەسىيەت بۆ بىگانە بکرى، كاتى كە خزم ھەبن؟ زانايان لەوبارمەوہ راجىايان ھەيە^(١):

١- زۆربەى زانايان كە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد و أوزاعي) يان لەنيودا ھەن دەللىن: دروستە، واتە: مەرؤف وەسىيەت بکات بۆ بىگانە ئەندازىيەك لە مائەكەى بدريتى كە لە سىيەك زياتر نەبى، بەلام شتىكى خراپى كردوہ.

٢- بەلام (طاوس والحسن البصري) دەللىن: دروست نىەو، دەبى ئەو وەسىيەتە ھەلبوەشىنريتەوہ.

مەسەلەى ھەژدىيەم: كەسيك كە نەخۆشى مەرگ (مَرَضُ الْمَوْتِ) ى گرتوہ، رىگەى لىدەگىرى كە تەصەررۇف لە مائەكەيدا بکات يان نا ؟ واتە: نەك ھەروەك سىيەك (٣/١) بەلگەو بىەوئ ھەر ھەموو مائەكەى تەخشان و پەخشان بکات، كە دەشزانى نەخۆشى مەرگى گرتوہ^(٢)؟

(١) ھەموو زانايان دەللىن: بەللى رىى لىدەگىرى، چونكە كە نەخۆشى مەرگى گرت، ماناي وايە دەبى وەسىيەت بکات، وەسىيەتیش دەبى تەنيا لە سىيەكى (٣/١) ى مائدا بى، بەلام ئەگەر بىەوئ ھەموو مائەكەى بەخشان، ماناي وايە لەو ئەندازىيەى كە شەرع بۆى ديارى كردوہ، زياتر پى رادەكىشى، بۆيە دەبى رىى لى بگىرى.

(٢) بەلام (ظاهري) يەكان دەللىن: نەخىر ھەقى خۆيەتى و ھەتا گيانى لەبەردابى، بۆى ھەيە تەصەررۇف لە مائى خۆيدا بکات، بەلام ديارە راي

(١) ھەمان سەرچاوەو بەرگ، ص: (٥٠٢، ٥٠٣).

(٢) ھەمان سەرچاوەو بەرگ، ص: (٥٠٣).

زۆربەى زانايان راست و بەجىيە و لە عەقلى سەلىم فەرموودەكەى پىغەمبەرىش ﷺ كە پىشتر هېنامان لە (عامر بن سعد بن أبى وقاص) مود، خوا لىيان رازى بى و (بخارى و مسلم وأبو داود و ترمذى و نسائى) هېناويانە و پىغەمبەر ﷺ تىيدا رى لە (سعد) دەگرى كە لە سىيەكى مالهەكەى زياتر بگاتە وەسىيەت، باشتىن بەلگەيە لەوبارەود.

مەسەلى نۆزدەهەم: زۆربەى زانايان بە دروستيان داناودە دواى ئەودى مىراتلىگىراو (مورث) مۆلەت لە مىراتگران وەردەگرى، كە وەسىيەت لە ئەندازەى سىيەك (٣/١) زياتر دا بگرى، واتە: كەسەك كەوتۆتە حالەتى نەخۆشىي مردنەودە و مىراتگرەكان كۆدەكاتەودە مۆلەت (إجازة) يان لىومردەگرى، كە زياتر لە سىيەكى مالهەكەى بگاتە وەسىيەت، ئەگەر ئىجازەياندا، زۆربەى زانايان دەللىن دروستە، بەلام ظاهىرىيەكان دەللىن دروست نىە و راي زۆربەش راستترە^(١).

مەسەلى بىستەم: ئايا ئەگەر كەسەك وەسىيەتلىكى كرد بە شتىكى ناشەرىي و نادرست جىبەجى دەگرى؟ بۆ وىنە: وەسىيەتى كرد بە دروستكردى مەيخانەيەك، ياخود كرپنى شەراب، ياخود فلانە ناشەرىي بگەن، يان فلانە كەس بكوژن ...؟ لەودەدا هىچ كام لە زانايان راجىايان نىە، كە وەسىيەت لە شتى حەرامدا جىبەجى ناكرى^(٢).

مەسەلى بىست و يەكەم: گۆرپنى وەسىيەت چۆنە؟ كە دەفەرموى: ﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ

بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، وە وەسىيەت گۆرپن دەگونجى مەبەست پىي ئەو كەسەبى كە شايدەودە گۆپى لە كابراى وەسىيەتكەرە، دوايى وەسىيەتەكە دەگۆررى، ياخود دوو شايدە پىيان گوتودە: كە ئاوا وەسىيەتى كردودە، كەچى دەگۆررى، دەشگونجى مەبەست پىي خودى وەسىيەتكەرەكە بى، كە ئەو حوكمە شەرىعيە دەگۆررى كە شەرىعەت دايناودە سىيەك (٣/١)

(١) هەمان سەرچاوە بەرگ، ص: (٥٠٢).

(٢) سەرچاوە پيشوو، ص: (٥٠٦).

زیاتر دەكاته وەسیەت، یاخود شەریعەت دایناوہ مالہکەى بۆ میراتگران بیت، کەچى دەیگۆزى، دەگونجى مەبەست پى ھەركامىتىكان بیت^(۱).

مەسەلەى بېست و دووم: كە دەفەرمۇى: ﴿فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا

فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ لَّعَلَّكُمْ لَعَلَّكُمْ رَحِيمٌ﴾، ھەر كەسىك مەترسى ھەبوو لە كابرەى وەسىەتكەر كە بەھەلەدا بچى، یاخود بە گوناھبارى بە شیودىەك وەسىەت بگات شەرىعى نەبى، بۆى ھەيە چاكسازى بگات لەنیوانیانداو نەھىلى وەسىەتكەر تووشى لادان بى، وە ئەوہ فەرزى كىفایەيە لەسەر كۆمەلگاو دەولەتى ئىسلامىي و بە كەمتەرخەمىي تىداكردنى ھەموویان گوناھبار دەبن و ئەگەر یەككە یان زیاترىشیان پى ھەلەسان بەرپرسىاریتی و گوناھ لەسەر ھەموویان لادەچى، وەك ھەر فەرزىكى دىكەى گشتى .

مەسەلەى بېست و سێيەم: ئەم رەستە قورئانییە ﴿فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ

إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ...﴾، بەلگەيە لەسەر ئەوہ كە دروستە ئىنسان جارى وا ھەيە با نەگەیشتییتە یەقینیش، بە گومان ئیش بگا، چونكە دەفەرمۇى: كەسىك كە مەترسى ھەيە، واتە: لەلای نەبووہ بە عیلم و یەقین، بەلام گومانى ھەيە لەو حالەتەدا بۆى ھەيە دەستى وەسىەتكەر بگرى و بکەویتە بەین، بۆ ئەوہى نەھىلى وەسىەتیک بگرى كە لەجىي خۆیدا نەبى^(۲).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(۱) ھەمان سەرچاومو بەرگ، ص: (۵۰۷).

(۲) ھەمان سەرچاومو بەرگ و لاپەرە.

دهرسی سی و چهوتهم

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان له نایه تی ژماره (١٨٣ تا کو ١٨٥) له سوورپرتی (البقرة) دهگریته خوئی، لهو سی نایه ته دا خوا ﷺ بو جاری پینجه م پروو له ئیمانداران دهکات و پینان راده گه یهنی، که رۆژوو گرتیان له سه ر پیویست کراوه، وهک چۆن له سه ر ئوممه تانی پیش نه وان پیویست کراوه، دوا یی باس دهکات، که نه گهر نه خو ش که وتن یا خود له سه فهر بوون، بو یان هه یه به رۆژوو نه بن و دوا یی بیگر نه وه. پاشان باسی مانگی رهمه زان دهکات که قورئانی تی دا هاتو ته خوار، وه باسی نه وه دهکات خوا ﷺ دهیه وی دیندار بیتان بو ئاسان بکات و نایه وی لی تان به زحمه ت بخت.

﴿ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهِ وَأَن تَصُومُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْءَانُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ اللَّهَ عَلَى مَا هَدٰنَكُمْ وَلَعَلَّكُمْ

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

((ئەى ئەوانەى بىر واتان هەيئەت! پۇڭز و وگرتنتان لەسەر پيويست كراوە، وەك چۆن لەسەر ئەوانەى پيش ئيوە پيويست كرابوو، بەلكو پاريزكاريى بكەن (۱۸۳) چەند پۇڭزىكى ژميردراون، وە هەركەسيكتان نەخۆش بوو، يان لە سەفەر بوو (وە بەرپۇڭز و نەبوو) با ژمارەىەك لە پۇڭزانى دىكە بگريتەو، وە ئەوانەى كە زۆر بەزەحمەت بۆيان دەگيرى، با فيديە بەدن كە خواردنى نەداريەكە، وە هەركەسيكتان خۆبەخشەنە چاكەى زياد بكات، ئەو بەى باشتەر، وە ئەگەر بزەن پۇڭز و وگرتنتان چاكتەر (۱۸۴) ئەو مانگى رەمەزانەى كە قورئانى تيدا نيرراوئەتە خواري، رينمايى يە بۆ خەلكى وە بە بەلگەگەلى رپوونى لە رينمايى و جياكەرەو (ى هەق و ناھەق) تيدان، جا هەركاميكەت لەميانەى ئەو مانگەدا (لە مال) ئامادەبوو بابيگرى. هەر كەسيكتان نەخۆش بوو، يان لە سەفەر بوو پاشان با ژمارەىەك لە پۇڭزانى دىكە بگريتەو، خوا ئاساني بۆتان دەوى و نايەوى سەغەتەتەن بكات، (وە ئەو دەوى گوترا بۆى رپوونكرنەو) تاكو ژمارەكە تەواو بكەن و (واتە: ژمارەى پۇڭزەكانى مانگى رەمەزان) وە بۆ ئەو دەوى خوا بە گەورە بگرن لەسەر ئەو كە رينمايى كردوون، وە تاكو سوپاسگوزاريى بكەن (۱۸۵)).

شەكرەنەو دەى هەندايەك لە وشەكان

(الصِّيَامُ): واتە: پۇڭز و وگرتن. (الصَّوْمُ فِي الْأَصْلِ: الْإِمْسَاكُ عَنِ الْفِعْلِ مَطْعَمًا كَانَ، أَوْ كَلَامًا، أَوْ مَشْيًا) وشەى: (صَوْم) لە بنەرەتى زماندا بە مانای خۆگرتنەو دەى لە هەر كەردەو مەىەك، خواردن بى، يان قسە كردن بى، يان رويشتن بى، (وَالصَّوْمُ فِي الشَّرْعِ: إِمْسَاكُ الْمُكَلَّفِ بِالنِّيَّةِ مِنَ الْخَيْطِ الْأَبْيَضِ إِلَى الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ عَنِ الْمَفْطَرَاتِ)، واتە: پۇڭز و وگرتن لە زاراو دەى شەرعدا بریتىە لەو كە ئينسانىك كە تەكليفى شەرعى كەوتۆتە سەر، بە

نیەتەوه لە دەزووی سپی بەرەبەیان هەتاگو دەزووی ڕەشی ئیوارە، خۆی بگریتەوه لە هەموو ئەوانەیی کە ڕۆژوو دەشکێن، وەک: (خواردن و خواردنەوهو جووتبوونی ژن و میرد).

(لَعَلَّكُمْ): (لَعَلَّ طَمَعَ وَاشْفَاقُ، وَقِيلَ (لَعَلَّ) مِنَ اللَّهِ وَاجِبٌ، وَفُسِرَ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْمَوَاضِعِ - كَي) وشەیی (لَعَلَّ) لە زمانی عەرەبیدا، واتە: ئومید وەبەرئان و سۆز نواندن، وە لە زۆر شوێناندا وشەیی (لَعَلَّ) بە (كَي)، واتە: (تاكو) تەفسیر کراوەو لیکدراوەتەوه هەندیکیش دەلێن: خوا ﷻ کە وشەیی (لَعَلَّ) ی بۆخۆی بەکارهێناوە، واتە: ئەوشتەیی لەسەر خۆی واجب کردووە، چونکە دەلێ: (مِنْ عَادَةِ كَرِيمٍ إِذَا أَطْمَعَ أَعْطَى) واتە: عادەتی بەخشندە ئەوەیە، کە ئەگەر کەسیکی تەمادار کرد، پێشی بدات.

(مَعْدُودَاتٍ): واتە: (محصیات) ژمێردراوەکان، کۆی (معدود)ە، واتە: ژمێردراو، کەم، چونکە شتی کەم دەژمێردرێ (الْعِدَّةُ: الشَّيْءُ الْمَعْدُودُ) شتی ژمێردراو، واتە: ڕۆژانیکی کەم کە دەژمێردرێن، کە مەبەست پێیان سی (۳۰) ڕۆژی مانگی ڕەمەزانە.

(مَرِيضًا): (الْمَرَضُ: الْخُرُوجُ عَنِ الْإِعْتِدَالِ جَسْمًا أَوْ رُوحًا)، (مَرَضٌ) بریتییە لە تیکچوونی حالەتی ئاسایی ئینسان، لەرووی جەستەیی یاخود لەرووی دەروونییەوه.

(سَفَرٍ): واتە: چوونە دەری ئینسان لە مال، کە ئەویش زانیان زۆر مشت و مێریان لەوبارەوه کردووە، کە ئایا سەفەر ئەندازەکەیی چەندەو چۆنە؟ وە من ئەو ڕایەم پێ پەسندە کە موڵڵەقی لە مال دەرجوون، بەنیەتی سەفەر، پێی دەگوترێ سەفەر، واتە: ئەوەی کە لە عورفی خەڵکدا بە سەفەر ناو دەبرێو، لە شەرعیشدا پێی دەگوترێ سەفەر، چونکە زانیان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەموو ئەو وشەو زاراوانەیی شەرع نیورۆکی بۆ دیاری نەکردوون، مانایەکیان

دهگه ریته وه بۆ زمان و عورفو باوی خه لک و، خه لک نه و وشه یان بۆچی به کاره یی نابوو، له شه رعیشدا دیاره هه مان مه بهستی تیدا ره چاوکراوه.

(يُطِيقُونَهُ): (أَصْلُ الطَّوْقِ: مَا يُجْعَلُ فِي الْعُنُقِ خَلْقَةً أَوْ صُنْعَةً، وَالطَّاقَةُ: إِسْمٌ لِمَقْدَارِ مَا يُمْكِنُ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَفْعَلَهُ بِمَشَقَّةٍ وَذَلِكَ تَشْبِيهِه بِالطَّوْقِ)، (طَوَّقَ): بَرِيتيه له هه رشتیک که له گهردن دهکری، جا چ خوی پهرودردگار نه وهی تیدا کردبی، وهک کوتر و که وه که خهت و نه خشیان له ملدا هه، (أَوْ صُنْعَةً) یاخود دروستکراوی، وهک ملوانکه که ئافرهت له گهردی دهکات، یان پهتیک که له ملی کهسیک دهکری، وه (طَاقَةً) بریتیه له وه نه نازمه ی که ئینسان دهتوانی کاریکی پیبکات، به لام زۆر به زهحمهت، له (طَوَّقَ) وه هاتوه، وهک نه وهی نه و شته ته و او لی ویک هاتبیته وه، وهک چۆن گهردن بهندیک یان پهتیک که دهخریته ملی ئینسان، له هه موو لایان را لی ویک دیته وه و ته و او فرزه ی لی بریوه.

(فِدْيَةٌ): (الْفِدْيَةُ: مَا يَقِي بِهِ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ مِنْ مَالٍ يَبْذُلُهُ فِي عِبَادَةٍ وَقَصْرٍ فِيهَا)، (فِدْيَةٌ): بریتیه له وه نه نازمه ماله ی که ئینسان دهیبه خشی بۆ نه وهی که خوی پی بپاریزی له سزای خوا، له خوا په رستییه کدا که مهترخه میی تیدا کردوه.

(تَطَوَّعَ): (الطَّوْعُ: الْإِنْقِيَادُ وَيُضَادُّهُ الْكُرْهُ)، (طَوَّعَ): بریتیه له ملکه چیه کی به خوشحالییه وه، پیچه وانیه (كُرْهُ): که بریتیه له ملکه چیه کی به ناخوشحالیی، وهک خوی زالی دهفه رموی: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا...﴾ ﴿١١﴾ فصلت، ئنجا ویستی ئاسمان دروست بکات، جا به ئاسمانه کان و زهوی فهرموو: به خوشحالیی دروست بن یاخود به ناخوشحالیی، (واته: نه گهر به خوشحالیی دروست نابن به ناخوشحالیی هه رده بی دروست بن) که لی ره دا مه بهستی پی نه وهیه ئیراده و

ویستی خوا نه وهنده زاله به سهر مه خلوو قاتیدا، که هیچ کهس و هیچ شتی که ناتوانی له فهرمانی خوا درچی، پیی خوشبی یان پیی ناخوشبی (والتطوع: تَكَلُّفُ الطَّاعَةِ)، (تَطَوُّع): بریتیه له وه که ئینسان فهرمان بهریه که بو خوا نه انجام بدات و زهخت له خووی بکات، (وَهُوَ فِي التَّعَارِفِ التَّبَرُّعُ بِمَا لَا يَلْزَمُ كَالْتَنْفُلِ)، وه له زاراوهی شهر عدا (تطوع): بریتیه له وه که ئینسان

خوبه خشیی بکات و شتی که نه جامدا که له سهری پیویست نه بیته ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ

خَيْرًا﴾، واته: هه که سی که چاکه یه کی کرد به بی نه وهی له سهری پیویست

بیته، ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ﴾، نه وه بو نه و چاکتره، واته: پاداشتی زیاتری هه یه.

(الشَّهْرَ): واته: مانگ نه که مانگ به مانای (قَمَر)، واته: نه و ماوه یه له کات که به

(٢٩) شه و یاخود (٣٠) شه و، نه گهر مانگی قه مهربی بی، یاخود به (٣٠) یان

(٣١) رۆژ ته و او دهبی، نه گهر مانگی خویری بی، (الشَّهْرُ: مُدَّةٌ مَشْهُورَةٌ

بِإِهْلَالِ الْهلالِ)، (شهر) ماوه یه کی زانراوه له و کاته وه که مانگی یه که شه وه

دیته و خه که دهنگ به زرده که نه وه و ده لئین: نه وه (هلال)، له و کاته وه دهست

پیده کات، تا کو مانگ به زرده بیته وه، که مانگ (٢٩) شه و یاخود (٣٠) شه و ی

پیده چی، وه نه گهر مانگی خویری مه بهست بی بریتیه له به شتی که له دوازه

به شی سوورانه وهی زه و ی به ده وری خوړدا، له خالی که وه بو هه مان خال، که

له و یوه دهستی پیکردوه.

(شَهِدَ): (الشَّهَادَةُ: الْحُضُورُ مَعَ الْمُشَاهِدَةِ، إِمَّا بِالْبَصَرِ، أَوْ بِالْبَصِيرَةِ)، (شهود):

بریتیه له ناماده بوون له گه ل بینیدا، چ به چاو بینین، چ به عه قل، که واته

(شَهِدَ) واته: ناماده بوون، که له زور له ته فسیره کوردیه کاند، نه و

و شه یان به هه له ته فسیر کردوه، ده لئین: (شَهِدَ) واته: مانگی بینی، به لام

(شَهِدَ) لیردها به مانای بینینی مانگ نیه، به لگو واته: ناماده بوو (حَضَرَ)

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ﴾، نه گهر فهرمووبای: (شَهْدَ الْقَمَرِ) ماناکهی: مانگی بینی، دهبوو، به لّام بیگومان مانگ به مانای: ماودیهك له کات نابینری، نایا ماودی زهمه نیی دهبینری؟ نابینری، به لّام ئینسان تییدا ئاماده دهبیت، کهواته که دهبهرموئ: ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ﴾، واته: ههرکهسیك له ئیوه لهو مانگی رهمه زانه دا له مائی خوئی بوو، ئاماده بوو ﴿فَلْيَصُْمُهُ﴾، نه وه له سه ریه تی به پرؤزوو بیت.

(رَمَضَانَ): له (رَمَضٍ) دوه هاتوه، (الرَّمَضُ: أَي شِدَّةُ وَقَعِ الشَّمْسِ) تیشکی خۆر که له شتیك ددهاو گهرمی دادینئ، دهگوترئ: (رَمَضٍ)، وه دهگوترئ: (أَرَمَضْتُهُ فَرَمَضٍ) گهرمم داهیناو گهرم داهات، بویه مانگی رهمه زان نهو ناودی لینراوه، چونکه مرؤف که به پرؤزوو دهبئ، ههناوی گهرم دهبئ و تینی گهرمای دهگاته ههناوی، له بهر تینووایه تی.

(الْيُسْرُ): (الْيُسْرُ ضِدُّ الْعُسْرِ) (وَتَيْسِرُ وَاسْتَيْسَرَ، أَي: تَسَهَّلَ وَتَهَيَّأَ، وَالْيُسْرُ: السَّهْلُ)، واته: (يُسْر) پیچه وانهی (عُسْر)، کهواته (يُسْر) واته: ئاسانی و (عُسْر) واته: به زهمهت و قورس، دهگوترئ: (تَيْسِرُ وَاسْتَيْسَرَ) ههر دووکیان به مانای ئاسان بوو، ئاماده بوو، دین.

(الْعُسْرُ): پیچه وانهی (يُسْر)، واته: زهمهت و قورس، شتیك که به زهمهت بگری و قورس بی، (وَالْعُسْرَةُ عَدَمُ تَيْسِرٍ وَجُودُ الْمَالِ) نهو دیه که کابرا مال و سامانی به زهمهت بو پیدابئ ﴿وَإِنْ كَانَتْ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى

مَيْسَرَةٍ... ﴿البقرة﴾، واته: نه گهر بابای قهرزدار سه غلهت بوو، مائی دهست نه ده کهوت چاوه پئی بکهن، ههتا خوا دهروویه کی لیده کاته وه، (يَوْمَ الْعُسْرَةِ): واته: نهو رۆژهی که تییدا ئیش به زهمهت دهبیت.

هوئی هاتنه خوارمودی نایه ته گان

هوئی هاتنه خوارمودی نهو رسته که دهرموی: ﴿وَعَلَىٰ الذِّیْتِ یُطِیْقُونَهُ﴾

فَدِیَّةُ طَعَامِ مَسْکِیْنٍ ، واته: له سهر نهو که سانهی به زحمهت پیان دهگیری و

دهبی نهو پهری توانای خوئیان به خهرج بدن، نهو جار بوئیان دهگیری، بوئیان ههیه که فیدییه بدن، خواردنی نه داریک بدن { (أَخْرَجَ ابْنُ سَعْدٍ فِي (طَبَقَاتِهِ) عَنْ

مُجَاهِدٍ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِي مَوْلَايَ قَيْسُ بْنُ السَّائِبِ ﴿وَعَلَى الذِّیْتِ یُطِیْقُونَهُ﴾

فَدِیَّةُ طَعَامِ مَسْکِیْنٍ ، فَاْفَطَرُوا وَاطْعَمُوا لِكُلِّ یَوْمٍ مَسْکِیْنًا } ، واته: نبین سهعد

له (طَبَقَاتِ) ی خویدا هیناویهتی له مواهیدهوه { مواهید قوتابی عه بدولای

کورپی عه بباسه خوا لیی رازی بی، واته: له زانایانی (تابعین) ه { که گوتوویهتی:

نهم نایه ته له باره ی (قَيْسُ بْنُ السَّائِبِ) ی مهولام هاته خوار: ﴿وَعَلَى الذِّیْتِ

یُطِیْقُونَهُ فَدِیَّةُ طَعَامِ مَسْکِیْنٍ ، که رۆژوو دهکانی رهمه زانی نه گرتو له جیاتی

ههر رۆژیک نانی نه داریکدا، دیاره (مواهید) سهیدیکی هه بووه که نازادی

کردوه، چونکه وشه ی: (مولى) له زمانی عه ره بیدا ههم به مانای (مُعْتَق) دى، واته:

نازادکهر، ههم به مانای (مُعْتَق) دى، واته: نازادکراو، جا دیاره (قَيْسُ بْنُ

السَّائِبِ) هاوهل (صحابي) ه، خوا لیی رازی بی، وه نه نایه ته دهر باره ی وى

هاتوته خوار، که مهولای مواهید، { واته: سهیدی { بووهو مواهید ودختی

خوی کویله ی نهو بووهو نازادی کردوه، دیاره ته مهنی زۆر بووه، وه به رۆژوو

نه بووهو له رهمه زاندا رۆژووی نه گرتوو، وه له جیاتی ههر رۆژیک خواردنی داوه

به نه داریک، واته: ژهمه خواردنیک.

مانای گشتی ئایەتەکان

خوای ﷻ بۆ جاری پێنجەم لەم سوورەتە موبارەکە (البقرة) دا، ڕوو لە کۆمەڵەی ئیماندارو کۆمەڵگای ئیماندار دەکات، وە بە نازناویک کە زۆر لەلایان خۆشەویستە دمیاندوین، کە بریتیه لە نازناوی ئیمان و دەفەر موی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەو ئەوانە ی بڕواتان هی ناو! ئەگەر تییینیتان کردبێ تا ئیستا ئەم (٥) پێنج جارە، کە خوا فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، هەر جارە خوای کاربەجێ شتیکی گەورەو گرنگی بە ئیمانداران ڕاگەیانداوە، بۆیە بە ناوی: ئیمانداران بانگی کردوون بەو ناوونیشانە بەرزە دواندوونی، ئەگەر تەماشای هەموو شۆینەکان بکەینەو، ئەو زۆر ڕۆشن و ئاشکرایە، جا یەکیک لەو شتانە کە لە پایەکانی کەسایەتی مسوڵمانان دادەنرێت، بریتیه لە ڕۆژووگرتنی مانگی ڕەمەزان، بۆیە خوا ﷻ لێردا ئیمانداران ئاگادار دەکاتەو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لِمَا كُنْتُمْ تَنْقُونَ﴾، ئەو ئەوانە ی بڕواتان هی ناو! ڕۆژووگرتنتان لەسەر پێویست کراوە، وەك چۆن لەسەر ئەوانە ی پێش ئیو پێویست کرابوو، بۆ ئەوێ خۆتان بپاریزن، یاخود بۆ ئەوێ ببێه پارێزکارو تەقوان پەیدابێ.

لەم ئایەتە وەردەگیرێ کە هەموو ئەو گەل و کۆمەڵانە ی لە پێش پێغەمبەری ئیسلام ﷺ (موحەممەد) دا بوون و، پێغەمبەرانیان لەنیویدا ڕەوانە کراون و، کتیپیان بۆ ھاتۆتە خوار، لە شەریعەتی هەموویاندا ڕۆژووگرتن ھەبوو، ئەم ئایەتە وای لێ وەردەگیرێ، چونکە بەگشتی فەرموویەتی: ﴿كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾، کەواتە: دەتوانین بڵیین: هیچ شەریعەتێک نەبوو کە ڕۆژووگرتنی تێدا نەبێ، ھەر وەك هیچ شەریعەتێکیش نەبوو نوێژکردنی تێدا نەبێ، ئنجا

حیکمەتە کەشى بەیان دەکات ﴿لَمَّا تَقُونَ﴾، بۆ ئەوەى کە خۆتان بپاریزن، وشەى: (تقوى) یانى: پارىزگارىی، جا ئەوە زۆر شتى لیوەردەگیرى، واتە: خۆتان بپاریزن لە سزای خوا، چونکە خوا ﷻ کەسێک فەرمانەکانى جیبەجى نەکات سزای دەدا، یاخود خۆتان بپاریزن لەوە دەردو نەخۆشیانەى بەھەوى زۆرخۆریی و بەردەوامی لەسەر خواردن و خواردنەووە و زیادەپۆیى تیدا کردنیانەو، پەیدا دەبن، یاخود بۆ ئەوەى خۆتان بپاریزن لە گوناح و تاوان، چونکە ئینسانى پۆزووگر بەرگری (مَنَاعَة) ى دژی گوناحى تیدا دەبى، یاخود خۆتان بپاریزن لە ڕەوشت و ھەلسوکهوتى ناشیرین، چونکە ئینسانى پۆزووگر سەیتەرەو گۆنترپۆلى بەقەتەر دەبى بەسەر خۆیدا، کە تووشى غەلەت و کەم و کوپى نەبى، بە پىچەوانەى ئەوەوە کە لەنیو مسولماناندا باوە کە یەکیک بەرپۆزوو دەبى، دەلێن: لى گەرپن بەرپۆزوویە زوو توورە دەبى! کە ئەسلى خۆى پۆزوو بۆ ئەوەیە مەرۆف توورە نەبى، نەک بە بیانووی پۆزووگرتنەو، وەك فیشەکە شیتە بتەقى، یان وەك شیر ھەلچى و لەگەل خەلکدا ڕووبەرپوو بیتەو!! بەلى پۆزووگرتن بۆ ئەوەیە کە ئینسان ئەخلاق و ڕەوشتى جوان بى، جا شتیى کە بۆیە دانراوە ئینسان ئەخلاق و ڕەوشتى پى جوان بى، بیکاتە بیانووی تیکدانى ڕەوشت و ھەلسوکهوتى خۆى، ئەوە بەراستى شتیى خراپە، ھەر وەك پۆزووگرتن بۆ ئەوەیە کە ئینسان نەفس و ڕووحى سەیتەرە بکات بەسەر جەستەیدا، بەلام زۆر کەس مانگی ڕەمەزان دەکاتە مانگی خواردنى خۆش و ڕابواردنى خۆش و سفرەو خان ڕازاندنەو!! کە بەراستى ئەوەش ھەلەیه، چونکە ئیمە ژەمیک دەپەرپنین نیوەرپۆ نان ناخوین، جا ئەگەر ھاتو بەربانگو پارشیوان ھیندەت خوارد کە ھى نیوەرپۆ بەزیدادەو قەرەبووی بکەیهو، مانای وایە بەرپۆزوو نەبى چاکترە لە ڕووی جەستەییەو، چونکە لایەنى کەم، خواردنەکانەت دابەش دەکرد، بەلام ئەوەى کە دەبوو نیوەرپۆیان بیخۆی بەربانگو پارشیوان بیخۆی خۆت ئەزیەت دەدەى، بۆیە زۆر کەس لە ڕەمەزاندا نەخۆش دەبى، یاخود دواى ئەوەى کە ڕەمەزان تەواو دەبى، جیژنان زۆر کەس نەخۆش دەبى، لەبەر

ئەو ھەكە ھەك خەرموویەتی و ھەك پەغەمبەر ﷺ ھەرموویەتی بەو شیوہیە بەرپۆژوو نابن، ئنجا پوونی دەكاتەو دەفەرموی: ﴿ **أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ** ﴾، واتە: وا مەزانن ئەو پۆژانەش كە تیایندا بەرپۆژوو دەبن، زۆرن، پۆژانیکی ژمیڤردا و چەند پۆژیکی كەمن، سی (۳۰) پۆژە زۆر نیە، لە سی سەدو شەست و پینج (۳۶۵) پۆژە تۆ (۳۰) پۆژ بەرپۆژ دەبی و خۆت دەگریەو، ئەویش نەك خۆگرتنەو مەكی وایی كە سەغڵەت بی، بەلكو تەنیا چەند سەعاتی خۆت دەگریەو، ئنجا لەگەڵ ئەو ھەشدا كە پۆژەكان كەمن، وە ماوەی بەرپۆژوو بوونەكەش كەمەو لە پۆژەلاتەو تا پۆژئاوایە، ئنجا لەویشدا خوا ﷻ دیسان میھەربانیی و بەزمی خۆی خستۆتە كار، دەفەرموی: ﴿ **فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ** ﴾، لەو ھەشدا ئەگەر یەكێكتان نەخۆش بوو، یان لە سەفەری بوو، وە بەرپۆژوو نەبوو باچەند پۆژیك لە مانگەكانی دیکە بگریتەو، واتە: با پۆژانیکی دیکە لەجیاتى ئەو پۆژانەى كە نەخۆش بوو، یان كە لە سەفەری بوو، بگریتەو بەلام كەسانێك ھەن لە سەفەری نین و نەخۆش نین، بەلام پۆژوو یان بەزەحمەت بۆ دەگیرى ﴿ **وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ** ﴾، وە ئەوانەش كە زۆر بەزەحمەت و دەبی ئەو پەرى توانای خۆیان بچەنە گەر، ئەو جار پۆژوو یان بۆ دەگیرى ﴿ **فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ** ﴾، ئەوانەش با پۆژوو نەگرن و فیدیە بدن، قەربوو یەك بدن، كە بریتىە لە خواردن دان بە نەدارىك، واتە: ژدەمە خواردنىك، با ژدەمە خواردنىك بدن بە برسییەك، لەجیاتى ئەو كە ناتوانن بەرپۆژوو بن، جا یان لەبەر ئەو كە نەخۆشیكى بەردەوامن، یان لەبەر ئەو كە زۆر پیربوون، یان ئافەرت كە مندالى لە زگدایی، یان ئافەرت كە مندالى لەبەربى، كە شیرى پیدەدا، لە ھەموو ئەو حالەتانەدا، با فیدیە بدن، بەلام دیارە ئەو بۆ كەسیكە كە لە توانیدا نیە، وە ئومیدیشى نیە چاك بێتەو، بەلام ئافەرت كە لەبەر ئەو مندالى لە زگ دایە، یاخود لەبەر ئەو مندالى لەبەرەو شیرى پیدەدا، بەرپۆژوو نابى، ئەو دەبی دواى پۆژوو كەى بگریتەو، وە ھەندىك لە زانیان دەلین: ئەو فیدیە

بۆ ئافەرت نیه، ئافەرت ئاوس (حامل) و شیردەر (مرضع)، بە لکو تەنیا بۆ کەسیکە کە پۆژووی پێ ناگیرێ، چونکە ئافەرت مادام هەر بیگریتەووە فیدیە ناکەوێتە سەر وە من ئەم رایەم پێ راست و بەهێزە، وەك لە کتیبی (خواپەرستی ئیسلامی) بەرگی چوارەمدا، باسم کردووە، ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ﴾، هەرکەسیکیش خۆبەخشانه چاکەى زیاد بکات، ئەووە بۆی باشتەرە ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، وە ئەگەر بە پۆژووبین (واتە: با نەخۆشیش بن، لە سەفەریش بن مادام لە خۆتان رابییین، بە پۆژووبوونە کەتان) چاکترە ئەگەر بزانی، دیارە بە مەرجیک بەهۆی پۆژووترتە کەووە نەخۆشییە کە زیاد نەکات و سەفەرە کەش سەفەریکی وانەبێ، کە ئەگەر بە پۆژووبووی پەکت بکەوێ، ئنجا باسی مانگی ڕەمەزان دەکات، دەفەرموێ: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾، مانگی ڕەمەزانی کە قورئانی تیدا نێراووتە خوار ﴿هُدًى لِلنَّكَاسِ﴾، ڕێنمایی یە بۆ خەلک، ئەم قورئانە بۆ هەموو خەلک ڕێنمایی یە، ئەدی بۆچی لە سەرەتای سوورەتی (البقرة) دا دەفەرموێ: ﴿هُدًى لِلْمُتَّقِينَ﴾؟ چونکە تەنیا پارێزکاران ئیستفادهی لێدەکەن و تەنیا ئەوان بە کردووە لێی بەهرەمەند دەبن، ئەگەرنا لە ئەسڵدا خوا بۆ هەموو بەشەری ناردووە ﴿وَبَيَّنَّا مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ﴾، وە قورئان چەندان ڕوونکردنەوێ تیدا هەن، وە جیاکەرەوەیە لە نیوان هەق و باطل، چاک و خراپ، راستی و درۆدا، ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾، جا هەرکامێک لە ئێوە لە میانەى ئەم مانگەدا لە مالى خۆی بوو، ئامادە بوو، با بە پۆژووبی، نەك هەرکەس مانگی بینى، چونکە نەیفەرموووە: ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الْقَمَرَ﴾، وە ﴿شَهِدَ﴾، لێرەدا بەمانای (حَضَرَ) دێت، نەك بەمانای (رَأَى)، واتە: هەرکامێک لە ئێوە ئامادە بوو، نیشتەجێ بوو، لە مالى خۆی بوو، لە

سهفه ری نه بووو نه خویش نه بووو، بابیگری ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾، به لام هه رکهس نه خویش بوو، یان له سهفه ری بوو (واته: به پوژوو نه بوو)، با به ئەندازە ی ئەو پوژانه ی که خوار دوونی، له پوژانی دیکه بگریته وه، له کو تاییدا دهفه رموی: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ﴾، خوا ئاسانی بو ئیوه دهوی، که ئاوا بهو شیوهیه پوژانیکی که می له سهر فهز کردوون، ماوه که ی که مهو ئەگەر نه خویش بوون یاخود له سهفه ریش بوون دوایی دهیگر نه وه، یاخود ئەگەر هه ر بۆتان نه گیرا، فیدیته تان لیوهر دهگیری، ئەوه هه مووی ئاسانکردنه له لایه ن خوی په رومر دگاره وه ﴿وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾، وه (خوی به به زه می) نایه وی باری شان تان قورس بی تو، نایه وی سه غله تان بکاو، نار په تته تان بکات ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ﴾، (بویه خوا ئاسانکاری تان بو دهکات) تاکو ژماره که ی ته وای بکه ن {له سهفه ری چه ند تان خوار دبوو، به نه خویشی چه ند تان خوار دبوو، ته وای بکه ن، مانگ (۲۹) بوو (۲۹) ی ته وای بکه ن و، (۳۰) ی بوو (۳۰) ی پر ته وای بکه ن} ﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدٰنٰكُمْ﴾، وه بو ئەوه ی خوا به گه وه ره بگرن به وی ئەوه وه که ئیوه ی رینمای ی کردوه، (واته: که مانگی ره مه زان تان ته وای کرد (الله اکبر) ده کان بکه ن، له سهر رای زور له تو یژمره وانی قور ئان) ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، (وه خوا ﷻ ئەو ئاسانکاری یانه ی بو ئیوه هی ناوته پیش، وه ئەو عیباد ته گه وه ریه ی له سهر ئیوه فهز کردوه) بو ئەوه ی سوپاسگوزاری بکه ن، واته: ئیوه کاتی که به ندایه تی بو خوا ده که ن، ده بی مه منوون بن، که خوا ری پیداون بی په رستن و، ئەو لوتفه ی له گه ل کردوون که بفه رموی: به وه لی تان رازی ده بم، له راستیدا ئینسان ده بی سوپاسگوزاری بو خوا، عیباد ته که ی به مه منوونی یه وه ئەنجام بدا، مادام خوا فه رمانی پی کردوه، ده بی وه که به خشش و خه لات ته ماشای بکه ن.

چەند مەسەلە یەکی گەرنگ

مەسەلە یەکیەم: یەكەم شت كە دەمەوی ئاماژە ی پێ بكەم لەم ئایاتانەدا،

ئەو مەسەلە كە بۆ جاری پێنجەم لەم سووڕتە موبارەكە ی (البقرة)دا رێستە ی:

﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا ﴾، دووبارە دەبیته وە، كە وەك پێشتریش باسم كرد لەم

سووڕتە ی (البقرة)دا یازدە (١١) جارەن ئەم رێستە موبارەكە هاتو، وە هەموو

جاریكیش لە سەرەتای باسكردنی بابەتیکی گەورەو گەرنگەو هاتو، كە بریتیه لە

لە سەرەتای باسكردنی یەكێك لە پایەكانی ئیسلام هاتو، كە بریتیه لە

پۆژووگرتی مانگی رەمەزان، خوا ﷻ ئیمە ی ئیماندار دەدوینێ و دەفرەموی:

﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾، ئە ی ئەوانە ی برۆتان هیناوه

پۆژووگرتنەن لەسەر پێویست كراوه.

مەسەلە ی دووهم: پۆژووگرتن یانی چی؟ لە پێشتر باسمان كرد كە (صیام و

صوم) لە ئەسلی زماندا یانی چی؟ بەلام لە پێناسە ی شەرعدا زانیان بەم

شیوێه پێناسەیان كردو، بۆ وێنە: (الْقُرْطُبِيّ) ^(١) دەلی: ((الصَّوْمُ فِي الشَّرْعِ:

الْإِمْسَاكُ عَنِ الْمَفْطَرَاتِ مَعَ اقْتِرَانِ النِّيَّةِ بِهِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى غُرُوبِ

الشَّمْسِ وَتَمَامِهِ وَكَمَالِهِ بِاجْتِنَابِ الْمَحْظُورَاتِ وَعَدَمِ الْوُقُوعِ فِي

الْمُحَرَّمَاتِ))، واتە: پۆژووگرتن لە زاراوی شەرعدا: بریتیه لە خوگرتنەو

لەو شتانە ی كە پۆژوو یان پێ هەلدەو هشیته وە، لەگەڵ هەبوونی نیەت لە

سپێدە ی بەرەبەیانە وە هەتاكو ئاوابوونی خوڕ، وە تەواویەكەشی (تەواو بوونی

پۆژوو) بەو دەبیته، كە ئینسان خو ی لە هەموو ئەو شتانە بپاریزی كە خوا

قەدەغە ی كردوون، وەبێ فەرمانی خوا نەكات. دیارە پێشتر باسمان كرد كە

پۆژوو بە خواردن و خواردنەو وە بە جووتبوون (جماع) یان بەهەر شیوێهك لە

شیوهکان مرؤف ئاوی بیتهوه، مادام به ئاگاداری و بهدهستی خوئی بی، نهوه
 رۆژوو بهوه دمشکی و ههلهدهوشیتهوه، دهربارهی نهوه که رۆژووگرتن تهنیا
 نهوه نیه ئینسان دهم و داوینی بهرۆژوو بیته، بهلکو پیویسته دل و دهروونی و
 عهقل و هووش و نهندامهکانیشی بپاریزی، دیاره ههمیشه ئینسان دهبی خوئی
 بپاریزی له گوناح، بهلام له کاتی رۆژووگرتندا دهبی زیاتر له خوئی وریابی، بو
 نهوهی نهو عیبادت و خوا پهستییهی که رۆژووگرتنه، چاک جیگا بگری و
 چاکتر قهبوول بی، لهوبارهوه نهو فهرمووده ههیه، پیغهمبر ﷺ
 فهرموویهتی: { (مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ، وَالْجَهْلِ، وَالْعَمَلِ بِهِ، فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ
 فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ) (رواه البخاري برقم: (۶۰۵۷)، وأبو داود برقم:
 (۲۳۶۲)، والترمذي برقم: (۷۰۷)، وأبْنُ مَاجَهْ برقم: (۱۶۸۹)، وأبْنُ حَبَّانَ برقم:
 (۳۴۸۰)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: ههرکهسیک قسهی درؤیان قسهی لارو
 نهفامانه (قسهی خراپ و خراپ و کردهوهی خراپ و خراپ واز لی نههینی،
 خوا هیچ پیویستی بهوه نیه که خواردن و خواردنهوهکهی واز لی بیئی، واته:
 خوا پیویستی بهوه نیه خوئی برسی و تینو و بکات، مادام خوئی له گوناهان
 نهپاریزی، ههلهته لیردها مهبهست نهوه نیه که نهگهر خوئی له قسهو
 کردهوهی درؤو نهفامانه بیئی. خوا پیویستی پییه !! له هیچ حالان داخوا
 ههر پیویستی پی نیه، بهلام له حالی پاریزکردن لهو شتانهدا رۆژوووهکهی
 قهبوول و له حالی پاریزنهکردندا قهبوول نابی.

مهسهلهی سییه: رۆژووگرتنی مانگی رهمهزان، یهکیکه له پینج پایهکانی

ئیسلام، دیاره خوا ﷺ لیره ههر فهرموویهتی: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾،
 رۆژووگرتنتان لهسهر پیویست کراوه، که دوایی بهپی سیاقی نایهتهکان
 بۆمان دهردهکهوی که مهبهست پیی مانگی رهمهزان، چونکه دوایی دهرموی:
 ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ ﴾، بهلام له سوننهتی پیغهمبردا ﷺ

نهوهش رپوونکراوتهوه، که گرتنی رۆژوووهکانی مانگی رهمهزان، یهکیکه له

پینج پایه کانی مسوئلانه تی و دینداری شه خصیی، وهك پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: { (بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَالْحَجُّ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۸)، ومُسلم برقم: (۱۱۴)، والتِّرْمِذِيُّ برقم: (۲۶۰۹) }، واته: ئیسلام له سهر پینج شتان بنیاتنراوه: شایه تمان به وه که بیجگه له خوا په رستراوی دیکه نین، وه که موحه ممه د ره وانه کراوی خوییه، وه به رپاگردنی نویژ، وه زه کاتدان، وه حه ج کردن، وه گرتنی رپوژووی مانگی رده مه زان، لیژده زور له مسوئلانان وا حالین که مه بهستی پیغه مبه ر ﷺ نه وه دیه که ههر که سیك نه وه پینج شته ی نه انجامدان، مانای وایه مسوئلانه تی ته واو کردوه، به لام دمه وه ی هه موو لایه کتان بزنان که مه بهست له ئیسلام لیژده مسوئلانه تی شه خصیییه وه ههر کات مروف نه مه پینجانه له خویدا نه انجام بدا، ننج وک شه خص دهبیته مسوئلان، شایه تمان هیان که ئیمان و عقیده ده گریته وه نیوخوی، وه به رپاگردنی پینج فهرزه ی نویژ، زه کاتدان، رپوژووگرتن، حه ج کردن، نه وانه پینج درووشم و نیشانه ن بو نه وه ی که ئیمه بزنانین نه وه شه خصه مسوئلانه یان نا ؟ نه ماما نه گهر مسوئلانه تی له وه پینجانه دا کورت بیته وه، مانای وایه نه وه هه موو نایه ت و یاساو نه وه هه موو شتانه ی دیکه که له قورئان و سوننه تدا باسکراون، ده بی زیادبن ! که به ته نکید وانیه و مه بهست له مه پینجانه، پینج درووشم و نیشانه ن، که ئیمه بزنانین نه وه شه خصه مسوئلانه یان نا ؟ ته ماشا ده که یین: نه گهر شایه تمانی هیان ده زانین که نه وه ته عبیر له ئیمان و عقیده ی مسوئلانه تی خوی ده کات، وه نه گهر نویژی کرد، ده زانین که نه وه به ندایه تی بو خوی ده کات، وه نه گهر زه کاتی داو رپوژووی گرت و حه جی کرد، ده زانین که نه وه شه خصه شه خصیکی پابه نده به ئیسلامه تییه وه، به لام ئیسلامه تی به ته نکید له وه پینجانه دا کورت هه نه هاتوه.

مه سه له ی جواره م: پاداشت و پله و پایه ی رپوژووگرتن چییه و چونه ؟ پیغه مبه ر ﷺ فهرمایشتی زورن له وه باره وه که رپوژووگرتن پله و پایه کی به رزو

پاداشتیکی گه‌ورده‌ی هه‌یه:

(١) { عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی‌الله‌عنہ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی‌الله‌علیہ‌وآلہ‌وسلم قَالَ اللَّهُ تعالی: كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ لَهُ، إِلَّا الصَّيَّامَ، فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ، وَالصَّيَّامُ جُنَّةٌ، وَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمٍ أَحَدِكُمْ فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَسْخَبْ، فَإِنْ سَابَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ، فَلْيَقُلْ إِنِّي أَمْرٌ صَائِمٌ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ، يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مِنْ رِيحِ الْمَسْكِ، لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا: إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ بِفِطْرِهِ، وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (١٩٠٤)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٢٧٠٠)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٢٢١٥))، پێغه‌مبەر صلی‌الله‌علیہ‌وآلہ‌وسلم ئەم فەرماشته به‌شیکی له‌ خواوه‌ ده‌گیرێته‌وه که پێی ده‌گوتری: فەرمووده‌ی قودسی، فەرمووده‌ی قودسی ئەودیه‌ خوا فەرمووبیتی، به‌لام پێغه‌مبەر صلی‌الله‌علیہ‌وآلہ‌وسلم به‌ وشه‌و دارشتنی خۆی دایه‌پێژی، فەرقی له‌گه‌ڵ قورئان ئەودیه‌ که قورئان وشه‌و دارشته‌که‌شی هی خوايه‌و، ماناو مه‌به‌سته‌که‌شی هی خوايه‌، به‌لام به‌شی دووده‌می فەرماشته‌که‌ هه‌ر فەرمووده‌ی ناسایی پێغه‌مبهره صلی‌الله‌علیہ‌وآلہ‌وسلم، واته‌: پێغه‌مبهری خوا صلی‌الله‌علیہ‌وآلہ‌وسلم ده‌فه‌رموی: خوای به‌رزو مه‌زن فەرموویه‌تی: هه‌موو کرده‌وه‌ی ئاده‌میزاد بۆ خۆیه‌تی جگه‌ له‌ رۆژووگرتن (واته‌: رۆژووگرتن هه‌یج به‌شی نه‌فسی تیدا نیه‌، ئەگه‌ر ئینسان به‌ ساغی بۆ خوا نه‌یکات، نایکات، به‌لام ده‌گونجی له‌ نوێزکردندا، له‌ زه‌کاتداند، ئینسان رۆوپامایی و رۆوده‌ربایسی خه‌لکی بکات) رۆژووگرتن ته‌نیا بۆ منه‌ وه‌ منیش پاداشتی ده‌ده‌مه‌وه‌ وه‌ رۆژووگرتن قه‌لغانه‌، {واته‌: وه‌ك چۆن قه‌لغان (سوپه‌ر) ئینسان ده‌پاریژی، کاتی خۆی سوپه‌ریان به‌کارده‌هێنا بۆ ئەوه‌ی له‌ تیرو شیرو ئەوانه‌ پارێزراوبن، ئاوا رۆژووگرتنیش قه‌لغانیکه‌ ئینسان ده‌پاریژی، هه‌م له‌ شه‌یتان هه‌م له‌ گوناخ و تاوان} ئەگه‌ر رۆژی تێیدا به‌رۆژوو بوون (واته‌: یه‌کیکتان به‌رۆژوو بوو) با وشه‌ی ناشیرین و ناقۆلا نه‌لی، به‌تایبه‌تی ئەوه‌ی په‌یوه‌ندی به‌لایه‌نی جینسییه‌وه‌ هه‌یه‌ نه‌یلی، وه‌ با گاله‌ گال و قه‌قه‌ر نه‌کات، جا ئەگه‌ر

كهسيك جنیوی پيدا يا خود شهري پي فروشت، با بلئ: من بهر ژووم (له گهلی نه چیتته تهرازوویه وه)، نه وندده فهرمایشتی خوییه پاشان، پیغمبهر ﷺ بوخوی دهفهرموئی و ژور جار سویندی بهم شیویه خواردوه: سویند بهو كهسهی كه گیانی موحه ممدی به دهسته بونی گوپراوی دهمی ر ژوووه وان له لای خوا خوشتره له بونی میسك {ر ژوووه وان تامی زارو بونی زاری دهگورپی، نهو بونه گوپراوه، لای خوا له بونی میسك خوشتره} ر ژوووگر دوو دلخوشی بو ههن، كه پییان دلخوش دهبی، كه یه کیکیان ههر کاتیك بهربانگی کردوه، پیی دلخوش دهبی، وه کاتیك دهگاته پهروهر دگاریشی دلخوش دهبی به ر ژوووه كهی، (كه پاداشته كهی دهبینی چهنده گه ورمیه، پیی دلخوش دهبی).

(۲) له فهرمایشتیکی دیکه دا پیغمبهر ﷺ فهرموویه تی: { (مَا مِنْ عَبْدٍ يَصُومُ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، إِلَّا بَاعَدَ اللَّهُ، بِذَلِكَ الْيَوْمِ، وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ برقم: (۲۸۴۰)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۷۰۴)، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: ههر بهندهیهك یهك ر ژو له پیری خواداو له پیئاوی خودا بهر ژوووبی، خوا ههفتا ساله ری بههوی نهو ر ژووه دهم وچاوی له ناگری جهه نهم دوورده خاته وه.

(۳) نه مهش فهرمایشتیکی دیکه پیغمبهره ﷺ، كه نه مهیان دهربارهی خودی ر ژووو گرتنه كهیه، فهرموویه تی: { (مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۹۰۱)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۱۷۷۸)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۲۲۰۵)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۱۶۴۱)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، واته: ههر كه سیك ر ژوووی مانگی رهمه زان بگری به برپا پیبوونه وه به خوا پی مه بهستبوونه وه { (احتسابا)، واته: بهس لای خوا پاداشته كهی حساب بکات و چاوه ری هیچی دیکه نه بیت } نه وه خوا له گوناھی رابردوی خوش ده بیت.

(۴) نُنجا نه مهش فهرمایشتیکی دیکه به دهربارهی شهو نویژی مانگی رهمه زان، كه نهو تهراویچهیه نیمه دیکهین، پیغمبهر ﷺ فهرموویه تی: { (مَنْ قَامَ

رَمَضَانَ اِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: ۲۰۰۹)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۱۷۷۶)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، واته: هەر كەسێك شەونوێژ لە مانگی ڕەمەزانی بکات، بە برۆا پێیوونەوێو بە خوا پێ مەبەست بوونەوێو، خوا لە گوناھێ پێشووی دەبووری.

۵) وە لە فەرماشتیکی دیکەدا پێغەمبەر صلی الله علیه و آله فەرموویەتی: { (إِذَا جَاءَ رَمَضَانَ فَتُحْتِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَصُفِدَتِ الشَّيَاطِينُ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۸۹۹)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۴۹۲)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه } واته: کە ڕەمەزان هات دەرگاکی بەهەشت ئاوێلا دەرکێن و دەرگاکی دۆزەخ دادەخرێن، وە شەیتانەکانیش زنجیر دەرکێن. دیارە مەبەست پێ ژمارەیهکی زۆرە لە شەیتانەکان، ئەگەرنا بای ئێوەندە کە ئێنسان تاقی بکریتهو شەیتان دەمین، وە بەراستی فەرموودەکە زیاتر مەبەست پێ زنجیرکرانی شەیتانەکانە لە ئاست ڕۆژوووانەکاندا، ئەگەرنا خەلکی بێڕۆژوو، کە ڕەنگە هەر بێ ئێمانیش بێ، ئێوە بە تەئکید بۆتە کۆیلە بەدەست شەیتانەکانەوێو، بۆتە تۆپێک بەکەیفی خۆیان گەمە پێ دەکەن، وەك دەبین کەسانێک لە مانگی ڕەمەزانی، هیچ حورمەت و ڕێز نە بۆخۆیان و نە بۆ طاعت و دینداری و مسوڵمانەتی، نە بۆ هەست و نەستی مسوڵمانانیش دانانی، ئا ئەوانە بەراستی نەك شەیتان لێیان دوور نەکەوتۆتەو، بەلکو وەك گوتم ڕەنگە لە پێش ڕەمەزانی زیاتر گەمەو یارییان پێ بکەن !!

مەسەلە ی پێنجەم: کە خۆی بەرز دەفەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾، تۆیژەرەوانی قورئان زۆریان شت

لەسەر گوتو، کە ئایا مەبەست لەوێ چیه کە خوا دەفەرموی: ﴿كَمَا

مەبەست لەو لێکچواندنە چیه؟

یەگەم: ئایا ئەو ڕۆژوووی لەسەر ئێمە پێویست کراو، هەر هەمان ڕۆژووش

لەسەر ئەوانی پێش ئێمەش فەرز کراو؟

دوودەم: ئەوانەى پېش ئىمە كىن؟ مەبەست تەنيا جوولەكەو نەصرانىي يەكانن،

ياخود ھەموو بەشەر يەتە، ياخود تەنيا نەصرانىي يەكانن؟ يان كىن؟

بەلام ئەودى كە من دىبىنەم لەم دەقەدا، خوا ﷻ بەگشتى باسى رۇزۇو

دەكات، دەفەرمۇي: وەك چۇن رۇزۇو لەسەر ئىو پىويست كراود، لەسەر

ئەوانى پېش ئىو پىويست كراود، واتە ئەسلى پىويست كرەنەكەو ئەسلى

رۇزۇوگرتەكە، وەك يەكە، بەلام مەرج نىە لە ھەموو وردەكارىيەكانىدا وەك

رۇزۇوى ئەوان بىت، چونكە ئەودتا مەپىم ئەو رۇزە كە عىساي بوود، دەلى

خوای پەرودەگار پى فەرمووم كە بلىم: ﴿إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ

الْيَوْمَ إِنْسِيًّا﴾، واتە: من ئەمپۇ رۇزۇوم لەخۇم گرتەو بۇ خوای خاودن

بەزدىو، قسە لەگەل ھىچ ئىنسانىك ناكەم، ديارە رۇزۇوى ئەوان لەسەريان

پىويست بوود قسەش نەكەن، ياخود رەنگە ھەر قسەنەكردنەكە بۇ خۇى

بەرۇزۇو دانرابى، كە لە شەرىعتى ئىمەدا وانىە، ياخود لەلايەكى دىكەو

ئافرەتى زەستان ديارە بۇى نىە بەرۇزۇوبى، بەلام ديارە ئەو بۇى ھەبوود،

كەواتە: مەرج نىە ھەموو وردەكارىيە و تەفاصىلى رۇزۇوگرتنى ئەوانى پېش

ئىمە، وەك ھى ئىمە بووبى.

ننجا كە دەشفەرمۇي: ﴿كَمَا كُنْتَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ﴾، ئەودى كە

دەردەكەوى لە مىزۇوى پىغەمبەرانىشدا، ئەودىە كە خوا ھىچ شەرىعتىكى

بۇ ھىچ پىغەمبەرىك نەناردە، كە نوپۇزى تىدا نەبووبىت و رۇزۇوى تىدا

نەبووبىت، ئەو دووانە لە ھەموو شەرىعتەكاندا بوون.

مەسەلەى شەشەم: كە دەشفەرمۇي: ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، پىشتەر باسماں كرد

(لَعَلَّ) بۇ ئومىدو ھىوا بوونە بە شتىك، جا ئايا مەبەست لىردەا چىيە؟

ديارە ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾، واتە: ئومىد وايە پارىزكارىي بكەن، ئومىد وايە

تەقواتان پەيدابى، ئىمە دەلىين: بەراستى ئەم رستە قورئانىيە چەمكەكەى

زۆر فراوانە و ناتوانین تایبەتی بکەین بە شتێک و دوو شتەو.

جاری لە فەرماشتیکدا پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصَرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۹۰۵)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۳۳۸۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۰۸۱)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۲۲۴۲)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۱۸۴۵)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَاتِهِ: نَهَى كُؤْمَهُ لِيْ كَهَنَاجَان! هەرکامێک لە ئێوه توانی (توانای جەستەیی و توانای دارایی بوو) با هاوسەر بگرێ، بۆ چاوی باشتره (که چاو ناگیرێ لە ئافرەتان، که کابرا حەڵالی خۆی هەبێت، مادام ئێمانیکی باشی هەبێ، چاوی لە حەرەم نابێ) وه بۆ داوین پاکیشی چاکتره، وه هەرکەسیک نەیتوانی با پۆژوو بگرێ، ئەوه دەبێتە مایه ئارەزوو کەمبوونەوهی، (وجاء) بەمانای خەساندن دی، هەلبەتە ئەوه شتێکی تەجرەبەکاره، که پۆژووگرتن دەبێتە هۆی ئەوه که ئێنسان ئارەزووی جینسی کەمبێتەوه، دیسان پۆژووگرتن دەبێتە هۆی ئەوهی که ئێرادە و یستی بەهێزبێ و زیاتر خۆی کۆنترۆڵ بکات.

بەرەمی پۆژوو^(۱): لەپراستیدا پۆژوو گرتن جگە لەوهی که ئەوه ئەرکیکی شەرعییە و واجبیکە خوا لەسەر ئێمە داناوه و یهکیکه له پینچ پایه‌کانی مسوڵمانەتی شەخصییمان و دەبێ ئەنجامی بدمین، له چەند پووێکەوه‌ش سوودی هەیه:

۱- لەپرووی مەعنەوییه‌وه: سوودی زۆرمان پێدەگەیه‌نی، پرووی ئێنسان صاف دەکات و دلی ئێنسان خاوی‌ن دەکاتەوه‌و، ئێنسان له خوا نزیك دەکاتەوه‌و، ئیشراقاتی پرووی تیدا زیاد دەبێت، ئێنسان هەست دەکات لەوکاتەدا که بەرپۆژوویه ئێنسانیکێ دیکه‌یه، هەست دەکات پۆشنای پرووویی و قەلبیی زۆره.

(۱) له بهرگی چوارمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامی له‌بەر پۆشنای قورئان و سوننهت دا)، دا، به‌دریزی باسی پۆژووگرتن و به‌ره‌مه‌گانه‌مان کردوه.

۲- لەرووى ئەخلاقىيەو: بەراستى پۇژوو كاريگەرى زۇرى ھەيە بۇ جوانکردنى ئەخلاقى ئىنسان - وەك لە رابردووشدا باسکرد - ھەرچەندە بەداخەو ھەندىك لە مسولمانان بە پېچەوانەو ھالى بوون و پېيان وايە كە ئەگەر بەرپۇژووبوون، بەرپۇژووبوونەكەيان بيانوويە بۇ ئەودى تەنگە پرىسكەبن و بى ھەوسەلەبن و زوو توورەبن، لە حالىكدا كە پۇژووگرتن بۇ ئەودىە كە ئىنسان ئەخلاقى جوان بىو، خۇى كۆنترۇل بكات و زمانى خۇى بگريتەو لە خراپەو سەبرى پەيدابى.

۳- لەرووى كۆمەلەيەتيەو: ئىنسانى پۇژوو ھەست دەكات، ئەگەر دەولەمەندىش بىت و قەتیش برسى نەبووبى، بەلام لە مانگى رەمەزاندا، لەو كاتەدا كە بەرپۇژوو دەبى، ھەست دەكات كە برسيەكان ھەست بە چ ئىش و ژانىك دەكەن.

۴- لەرووى ئابوورىيەو: پۇژووگرتن جۇرىكە لە ليگرتنەو، ھەرچەندە ئەو ھىيان وەك گوتەم زۇر لە مسولمانان بەھەلە مامەلە لەگەل پۇژووگرتنى مانگى رەمەزاندا دەكەن، كە ئەودى لە كاتەكانى دىكەدا بە دوو مانگان دەيخۇن، ھەمووى لە مانگى رەمەزاندا دەخۇن ! وە ئەو ژەمە نيودەپۇيە كە دەپەپىنن، بەربانگو پارشيوان بەزىادەو قەرمبووى دەكەنەو، كە ئەو كاتە ھىكمەتى پۇژووگرتنەكەش دەفەوتى، چونكە پۇژووگرتن ھىكمەتەكەى ئەودىە خۇت كۆنترۇل بكەى و لىي بگريەو.

۵- لەرووى تەندروستىيەو: ھەموو پزىشكەكان لەسەر ئەو يەك دەنگن، كە پۇژووگرتن دەبىتە ھۇى ئەودى كە ئەو ماددە زىادانەى لەجەستەدا كۆبوونەو بۇ وىنە: چەورىى، بتوینەو، وە بە ھۇى پۇژوو ھەستە ئىنسان صاف دەبىتەو وەك بلىي جۇرىك لە تەصفىە بوون و لە بىژىنگدانى بۇ دىتەدى، بەتايبەتى كە پۇژوو ھەستە بەردەوام بوون، بەتايبەتیش وەك گوتەم ئەگەر لە پارشيوو بەربانگدا رەچاوى ئەو بكات، كە ئەودى نيودەپۇ نەيخواردو، قەرمبووى نەكاتەو!

مەسەلەى حەوتەم: کە دەفەر موی: ﴿ **أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ** ﴾، وەك لە سیاقى ئایەتە کانی دوا ییدا بۆمان دەردە کەوئ، مەبەست پێى مانگی ڕەمەزانە (معدودات) یش، واتە: ژمێردراو، بۆیەش هەندى لە توێژەردوان بە (کەم) یان لێکداوئەو، وە لەپراستیدا شتى کەم ئاسان دەژمێردرێت، وە دواى دەردە کەوئ کە مەبەست لەو ڕۆژە کەمانەى کە ئینسان تیئاندا بە ڕۆژوو دەبێ، مانگی ڕەمەزانە، کە یان (۲۹) یان (۳۰) ڕۆژەو، لەچاو (۳۶۵) ڕۆژیش لە سالدا، (۲۹) یان (۳۰) ڕۆژ کەمە.

مەسەلەى هەشتەم: کە دەفەر موی: ﴿ **فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ** ﴾ **فَعِدَّةٌ**، لەوبارەو زانایان ڕا جیا یان هەیه، کە ئایا نەخۆشییەك کە ئینسان بۆى هەیه تییدا بە ڕۆژوو نەبێ، کامەیه؟ وە جوړى سەفەر کردنە کە دەبێ چۆن بێت؟ بەلام من ئەو ڕایەم پێ پەسندترەو بەهێزترە، کە مادام خوا ﷻ بەگشتى باسى نەخۆشیى و سەفەرى کردووە دەفەر موی: ئەگەر نەخۆش بوون، یان لە سەفەرى بوون، دیارە هەم نەخۆشییە کەى بەگشتى فەر موو، هەم سەفەر کردنە کەشى بەگشتى فەر موو، کەواتە: هەموو جوړە نەخۆشییەك کە پێى بگوترێ: نەخۆشیى و ئینسان لە حالەتى ئاسایى بچێتەدەر، ئەو ئینسان بۆى هەیه تییدا بە ڕۆژوو نەبێ، وە هەموو سەفەر کردنیکیش کە پێى بگوترێ: سەفەر و بە عورفى خەلك بە سەفەر لەقەلەم بدرێ، بەهەمان شیوە دروستە تییدا بە ڕۆژوو نەبێ، کە دیارە ژمارەى ئە زانایان ڕایان وایە بۆ وێنە: لەوبارەو شەوکانى لە تەفسیرە کەى بەناوى (فتح القدیر)^(۱) دا دەلێ: ((وَالْحَقُّ أَنْ مَا صَدَقَ عَلَيْهِ مُسَمَّى السَّفَرِ فَهُوَ الَّذِي يُبَاحُ عِنْدَهُ الْفِطْرُ وَهَكَذَا مَا صَدَقَ عَلَيْهِ الْمَرَضُ هُوَ الَّذِي يُبَاحُ عِنْدَهُ الْفِطْرُ))، واتە: وەرپاست ئەو دیه کە هەرچى چەمکی سەفەر بێگرتەو، ئەو ڕەوایە کە ڕۆژوو ی - ڕەمەزانى - تییدا نەگیرێ، هەر وەها هەر نەخۆشییەك کە چەمکی

وشەى: نەخۇشىى بىگىرىتەو ۋە ۋاىيە تىيدا بەرۋۇز و نەبى، ھەئبەتە دوایى ھەندى لە زانايان زۇر ورديان کردۆتەو ۋە ۋە دىبى نەخۇشىيەكە چۆن بى و چۆن نەبى؟ ۋە نەشيانتيوانيو ۋە سنوورىكى بۇ دابنن، كە كام نەخۇشىيە بۆت ھەيە تىدا بەرۋۇز و نەبى و كاميان بۆت نيە؟ ھەرو ۋە ھەسەفەرىش بەھەمان شىو ۋە نەك ھەر بۇ مەسەلەى رۋۇز و تىدا نەگرتنى، بەلگو بۇ مەسەلەى نوپۇز تىدا كورتكردنەو ۋەش، كە بەراستى ئەو ۋەندەى من لىى وردبوومەو ۋە، ۋەك لە كىتبىى (خو ۋەرستىى ئىسلامىى) دا، باسەم كرددو، ھىچ بەلگەيەكى رۋون نيە لەسەر ئەو ۋە كە شەرعزانان (فَقْهَاء) دەلنن: دىبى شەو ۋە رۋۇزىك دووربى، ياخود سى شەو سى رۋۇز، ۋە ئەگەر تەماشى ئەو ۋەر موودەيەى پىغەمبەرىش بىكەين ﷺ وپراى رۋالەتى ئايەتەكە، ھەر ئەو ۋەمان دەستگىر دىبى كە سەفەرى رەھا (مطلق السفر) مەبەستە، نەك سەفەرىكى تايەت و ماو (مَسَافَة) ديارىكراو، { (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ، مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَمْيَالٍ أَوْ ثَلَاثَةِ فَرَاسَخَ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۵۸۱)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۱۲۰۱)، عَنْ أَنَسَ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: پىغەمبەر ﷺ ئەگەر ماو ۋە سى ميل رىگا، يان سى ۋەرسەخ {مِيلَيْكَ} (۱۶۰۹) مەترە لەگەل ھەندىك را جياوازييدا، ۋە (فَرَسَخ) یش (۳) ميلە {لەمال دەرچووبايە دوو رىكاتى نوپۇز دەگرد، (واتە: نوپۇزە چوار رىكاتىيەكانى كورت دەگردنەو ۋە) ماناى وايە پىغەمبەرى خوا ﷺ ماو ۋە كورتى (۳ - ۹) ميلىى، بە سەفەر داناو ۋە كە بە كىلۆمەتر دەكاتە (۵ - ۱۵) كىلۆمەتر، ۋە بەگشتى دەتواننن بلىين: ھەم باباى نەخۇش و ھەم باباى رىبوار سى حالەتيان ھەن:

۱/ باباى نەخۇش يان رىبوار حالەتەكەيان وايە، رۋۇزو ۋەكەيان ھەر بۇ ناگىرى.

۲/ باباى نەخۇش يان رىبوار حالەتەكەيان وايە، كە زۇر بەزەحمەت رۋۇزو ويان بۇ دەگىرى.

۳/ باباى نەخۇش يان رىبوار حالەتەكەيان وايە، بە ئاسانىى دەتوانن رۋۇزو بگرن.

هی یەكەمیان كە هەر بۆی ناگیرئ، حەرامە بەرپۆژووبئ، هی دووهمیان كە زۆر بە زەحمەت بۆی دەگیرئ سوننەتە بەرپۆژوونەبئ، هی سێیەمیان كە بە ئاسانی بۆی دەگیرئ واباشە بەرپۆژووبئ، ئەووە رای زۆربەى زانایانی لەسەرە.

لەوباردووە ئەو بەسەرھاتە بوخاریی گێراویەتەووە، دەلئ من کاتیك نەخۆش بووم (إسحاق بن راهويه) هات بۆ لام سەردانی كردم گوتی: { (أَفْطَرْتُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: خَشِيتُ أَنْ تَضْعُفَ عَنْ قَبُولِ الرِّخْصَةِ، قُلْتُ: حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ، قُلْتُ: لِعَطَاءِ بْنِ رِيَّاحٍ، مِنْ أَبِي الْمَرْضِ أَفْطَرْتُ؟ قَالَ: مِنْ أَبِي مَرْضٍ كَانَ، كَمَا قَالَ تَعَالَى:

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ...﴾ ^(۱)، بوخاریی كە كونیەكەى (أبو

عبدالله) یە دەلئ: (إسحاق بن راهويه) هاتە لام نەخۆش بووم سەردانی كردم گوتی: (أبو عبدالله) پۆژووت شكاندووە؟ گوتم: بەلئ، گوتی: ترسام لەووە بێھیزتربئ لەووی رۆخسەت قەبوولبەكەى، (واتە: عیلمت لەووە كەمتربئ كە مۆلەتی خوا وەرگیری یانی: مادام مۆلەتەكەت ئیش پێكرد، دیارە بەقوتی لە عیلمداو چاك لە دین تیگەیشتووی، چونكە هی وا هەیه وا لەدین حاڵی بوو، هەر بە عەزیمەت ئیشی بكات، ئەگەر سەریشی تیدا فەوتابئ ! كە ئەووە وانیه) بوخاریی دەلئ، منیش گوتم: عەبدان لە عەبدوڵلای كورئ موبارەك لە كورئ جوړەبجەووە، ئەو فەرموودەیهی گێراوئەووە، دەلئ: بە عەطائئ كورئ رەباحم گوت: ئیمە لە كام جوړە نەخۆشیی بەرپۆژوو نەبین؟ گوتی: هەر جوړە نەخۆشییەك، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا﴾، واتە خوا بەگشتی فەرموویەتی و تۆش بۆت هەیه، كە هەر نەخۆشییەك گرت و نەخۆش بووی كەوتیەجئ، بۆت هەیه بەرپۆژوو نەبئ.

ئەجا ئایا چ سەفەریك پۆژوونەگرتنی تیدا دروستە؟ زانایان گوتوویانە،

سەفەر سی جۆره:

۱- سەفەری طاعت: وهك جیهادو جه ج کردن و صیلهی رحم جیه جیکردن و وینهی نهوانه.

۲- سەفەری موباح: وهك بازرگانی و گهشت و سەردان و نهوانه.

۳- سەفەری حەرپام: وهك نهودی كه ئینسان بجی كەسیك بكوژی، یان شتیکی حەرپام نهجام بدا، جا هه موویان یهك دهنگن له سەر نهوه كه دروسته له سەفەری طاعت و له سەفەری موباحدا بهرپۆزوو نهبی، بهلام دهربارهی سەفەری حەرپام، زۆربهیان گوتوویانه: دروست نیه بهرپۆزوو نهبی، واته دروست نیه نهو روخصهته ئیش پیکات، بهلام من پیم وایه مادام ئینسان كه به سەفەر چوو ههر سەفەریك بی، بۆ هیه بهرپۆزوو نهبی، ئنجا نهگەر سەفەری حەرپام بکات، نهوه خوا له سەر سەفەر حەرپامهکی سزای دهدا، بهلام روخصهت و مؤلتهت خوا بۆ هه مووانی فهرمووه، قهیدو بهندی نهخستۆته سەر، له بهر نهوه بۆ هه مووان وهك یهكه.

مهسهلهی نویهه: ئیمه چهند فهرموودهیهکی پیغه مبهрман ﷺ هه، ههندیکیان نهو دیان تیدا باسکراوه، كه پیغه مبهر ﷺ له رهمه زاندا بهرپۆزوو نهبووه، وه له سەفەردا بهرپۆزوو نهبووه، واته: كه له رهمه زاندا بووه سەفەری کردوه بهرپۆزوو نهبووه، وه له ههندیکیاندا هاتوه كه پیغه مبهر ﷺ له سەفەریدا بهرپۆزوو نهبووه، جا پیویست دهکات نهوه پوون بکریتهوه، كه هه رکامیک لهوانه تایبهته به حالهتیکی دیاریکراوهوه:

۱/ {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ، فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ، فَرَفَعَهُ إِلَى يَدَيْهِ لِيُرِيَهُ النَّاسَ، فَأَفْطَرَ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ، وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، بِرَقْم: ۱۹۴۸)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۵۹۹) وَهَذَا لَفْظٌ لِلْبُخَارِيِّ، وَاتَه: عهبدولای کوری عهباس خوا لیان رازی بی، دهلی: ئیمه له خزمهت پیغه مبهر دابووین

ﷺ له مه دینه در چوو به رهو مه ککه به پوژوو بوو، تا گه یشته (عُسْفَان)، (که شوینیکه) له وی داوی کرد ناویان بو هیئا، ناوه که ی به رز کرده بو دمستی خو ی بو نه وی که پیشانی خه لکی بدا، وه پوژوو ده که ی شکاندو به پوژوو نه بوو تا گه یشته مه ککه، نه وهش له رهمه زان دابوو.

که واته: پیغه مبه ر ﷺ که له رهمه زاندا سه فهری کرده به پوژوو بوو، تا گه یشتوته عوسفان و له وی شکاندو ویه تی و پوژو ده کانی دیکه هیچیان به پوژوو نه بوو، هه تا گه یشتوته شاری مه ککه.

۲/ { عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَافَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي رَمَضَانَ فَلَمْ يَعِْبِ الصَّائِمَ عَلَى الْمُفْطَرِ، وَلَا الْمُفْطَرُ عَلَى الصَّائِمِ } (رواه مالك برقم: (۶۶۸)، والبُخاري برقم: (۱۹۴۷)، ومُسلم برقم: (۲۶۱۵)، وأبو داود برقم: (۲۴۰۵) }، واته: نه نه سی کوری مالیک خوا لی رازی بی، ده لی: نیمه له گه ل پیغه مبه ری خوادا ﷺ له رهمه زاندا سه فهرمان کرد، نه نه وی به پوژوو بوو رهنه ی له وه گرت که به پوژوو نیه، نه نه وهش که به پوژوو نه بوو رهنه ی له وه گرت که به پوژوو ویه، نه وهش ده لاله ت له سه ر شار دزایی و تیگه یشتنی نه صاحب ده کات خوا لیان رازی بی، هه ندی که س ته بیعه ت وشکه که بوخوی به پوژوو ده بی، وه ک گوتم: نه گهر سه ری خو ی له سه ر دانی، له سه فهری بی نه خوشبی، نه گهر یه کی که به پوژوو نه بی و ده زانی ته قوای شله! به حیساب خو ی پی به ته قوایه ! نازانی رمنگه نه وه که سه ی دیکه له به ر زیده شار دزایی و ته قوایی به پوژوو نه بی، چونکه نه گهر به پوژوو نه بی، رمنگه نیشیکی گهر متر بکات، وه ک له فهر مایشتی پیغه مبه ردا ﷺ هاتوه که له یه کی که له جه نگه کاند هه ندیک له هاوه له کان به پوژوو بوون، هه ندیکیشیان به پوژوو نه بوون، نه وانه ی که به پوژوو نه بوون خزمه تی نه وانی دیکه شیان ده کرد که به پوژوو بوون، پیغه مبه ر ﷺ فهر مووی: { ذَهَبَ الْمُفْطَرُونَ الْيَوْمَ بِالْأَجْرِ كُلِّهِ } (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ برقم: (۲۸۹۰)، ومُسلم برقم: (۲۶۱۷)، والنَّسَائِيُّ برقم:

(۲۲۸۲)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضی اللہ عنہ، واته: ئەمپۆ ئەوانەى بەرپۆژوو نەبوون پاداشته که هه موو هی وان بوو.

۳/ {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضی اللہ عنہ، كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم فِي سَفَرٍ، فَرَأَى زَحَامًا وَرَجُلًا قَدْ ظَلَّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: (مَا هَذَا)؟ فَقَالُوا: صَائِمٌ، فَقَالَ: (لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۹۴۶) وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۶۰۷))، واته: جابری کوری عەبدوللا خوا لیى رازی بى دەلى: پیغه مبهەر صلی اللہ علیہ وسلم له سهفه ریک بوو قه ره بالخییه کی بینی پیاویکیش سیبه ری لی کر ابوو، فه رمووی ئەوه چییه؟ گوتیان: ئەوه بهرپۆژوویه فه رمووی: له چاکه کاری نیه له سهفه رییدا بهرپۆژووبی.

ئەگەر خوشت ناره حەت بکەى و، خەلکی دیکەش ناره حەت بکەى و سیبه رت لیبکەن، مادام وه زعه کەت وابى، بهرپۆژوو مەبه، ئەوهش حاله تیکی دیکه.

۴/ {عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رضی اللہ عنہ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صلی اللہ علیہ وسلم فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فِي يَوْمٍ حَارٍّ، حَتَّى يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ، وَمَا فِينَا صَائِمٌ إِلَّا مَا كَانَ مِنَ النَّبِيِّ صلی اللہ علیہ وسلم وَابْنِ رَوَاحَةَ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۹۴۵)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۶۲۵))، واته: ئەبو ددەرداء دەلى: له یه کیك له سهفه ره کاندە له خزمەت پیغه مبهەر بووین صلی اللہ علیہ وسلم پۆژیکی هیندە گەر ما بوو، پیاو دەستی دهخسته سەر سەری خوێ، بۆ ئەوهی تیشکی خۆر لیى ئەدا له بهر گەرمایی و، هیچ کاممان بهرپۆژوو نەبووین، جگه له پیغه مبهەری خواو عەبدوللاى کوری ره واحة، لی ره دا پیغه مبهەر صلی اللە علیہ وسلم نیشى به عەزیمەت کردوهو له وهی دیکه دا نیشى به مؤلەت کردوه.

۵/ {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضی اللہ عنہ قَالَ: سَافَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم إِلَى مَكَّةَ وَنَحْنُ صِيَامٌ، قَالَ: فَتَرَلْنَا مَنْزِلًا، فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم إِنَّكُمْ قَدْ دَنَوْتُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ، وَالْفِطْرُ أَقْوَى لَكُمْ! فَكَانَتْ رُخْصَةً، فَمِنَّا مَنْ صَامَ وَمِنَّا مَنْ أَفْطَرَ، ثُمَّ نَزَلْنَا مَنْزِلًا آخَرَ، فَقَالَ: (إِنَّكُمْ مُصْبِحُوا عَدُوِّكُمْ، وَالْفِطْرُ أَقْوَى لَكُمْ فَأَفْطَرُوا)، وَكَانَتْ عَزْمَةً فَأَفْطَرْنَا... (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۲۴۰۶)،

وَمُسْلِمٌ بَرَقَم: (۲۶۱۹)، ئەم فەرمايشته جوان شتەكەمان بۆ ڕوون دەكاتەو،
واتە: ئەبو سەعیدی خودریی خوا لێی ڕازی بێ، دەلێ: لەگەڵ پێغەمبەری
خوادا سەفەرمان بەرەو مەككە كردو ئیمە بەرپۆژوو بووین، لە شۆیئیک
مەنزلمان دانا (بارگەو بنەمان خست)، پێغەمبەری خوا فەرمووی: ئیو لە
دوژمنتان نزیک بوونەتەو، ئەگەر بەرپۆژوو نەبن بەهێزتر دەبن لەسەر
دوژمنتان، بەلام فەرمانی پێ نەکردین کە ڕۆژوو بشکێنن، وە ئەو مۆلەت
بوو هەمان بوو بەرپۆژوو بوو، هەشمان بوو ڕۆژوو دەکەشی شکاند، دواپی گەیشتنە
قوناغیکی دیکەو، لە شۆیئیکی دیکە بارگەو بنەمان خست، ئنجا فەرمووی:
ئیو بەیانێ بەسەر دوژمندا دەدەن، وە ئەگەر بەرپۆژوو نەبن بەهێزتر دەبن
بۆیە بەرپۆژوو مەبن! (لەسەر دوژمن کە بیشکێنن)، ئنجا عەزیمەت بوو
هەموومان ڕۆژوو مان شکاند، کەواتە: بەرپۆژوو بوون و بەرپۆژوو نەبوون لە
سەفەردا، دەگەرپێتەو بۆ حالەتی ئینسان، وە دەگەرپێتەو بۆ بارودۆخەكە،
ئەگەر وای پێویست کرد کە بەرپۆژوو نەبی، بۆ ئەوێ بەهێزتر بی، پێویستە
بەرپۆژوو نەبی، وە ئەگەر لە خۆت ڕادەبینی کە هەر بەهیزی، هەرچەندە
بەرپۆژوو ش بی، دەتوانی هەر بەرپۆژوو بی، مادام زەحمەتیش زۆر نەدەكەوتە
سەری، وەك ئایەتەكەش دەفەرموێ: ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ﴾، ئەوكاتە
بەرپۆژوو بوونەكە باشترە با لە سەفەریش بی.

مەسەلە دیەم: کەسیك گرتەوێ ئەو ڕۆژانە کە لە مانگی ڕەمەزان
خواردوونی بەهۆی نەخۆشیی، یان بەهۆی سەفەرەو، دواخستن، هەتا
سالیکی دیکە ئایا کەفارەتی دەکەوێتە سەری و دەبی فیدیە بدا یان نا^(۱)؟

(شافعی و أحمد و إسحاق) دەلێن: بەلێ، کەفارەتی دەکەوێتە سەری، مادام
سالیکی بەسەردا تیپەرپیوە دەبی دواپی کە ڕۆژوو دەکەوێتە گرتەو، فیدیەش بدات.
(أبو حنيفة والحسن البصري والنخعي و داود والبخاري) دەلێن: نەخیر،

وه به راستی نه وه نه خیرهش به هیژتره، بوچی؟ چونکه خوا فره موویه تی:
﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾، واته: ههر کامیک
له نیوه نه خوش بوو، یان له سه فهری بوو، جهند رۆژیک به نه ندازه ی نه وه
که خواروونی له رۆژانی دیکه بگریته وه، ئیدی هیچی دیکه ی باس
نه کردوه، نه وه که فاردت و فیدییه نایه ته که ده لاله تی له سه ر ناکات، وه هیج
فهرمایشتیکی راست (صحیح) یش له پیغه مبه ره وه ﷺ نیه له وبارده وه.

مه سه له ی یازده یه م: که سیك بمری و رۆژووی له سه ربی، نایا له جیاتی
ده گریته وه، له لایه نی کوری، یان کچی، یان براو خوشکی، یان خزمی
نزیکییه وه؟ له وه لامدا ده لیین: به ئی، به م به لگانه:

(۱) پیغه مبه ر ﷺ فره موویه تی: ((مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ))
(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۹۵۲)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۶۸۷)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم:
(۲۴۰۰)، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا)، واته: ههر که سیك مردو رۆژووی له سه ر
بوو، خزمه که ی، (سه ره رشتیاره که ی، میراتگره که ی، نه وه ی که لی نزیکه)
له جیاتی ده گریته وه.

(۲) { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا)، قَالَ: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمٌ نَذَرٍ - وَفِي رِوَايَةٍ: صَوْمٌ شَهْرٍ - أَفَأَصُومُ عَنْهَا؟ قَالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ فَقَضَيْتِهِ أَكَانَ يُؤَدَّى ذَلِكَ عَنْهَا، قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكَ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ)، واته: عه بدوللای کوری عه بباس ده ئی: ئا فره تیک هات بو لای
پیغه مبه ر ﷺ گوتی: نه ی پیغه مبه ری خوا! دایکم مردوه رۆژووشی له سه ر
بووه، رۆژووی نه زر، یان رۆژووی مانگیك (رپوایه ته کان ئاوان) نایا له جیاتی
بگرمه وه؟ فره مووی: نایا نه گهر دایکت قهرزی له سه ر بووایه وه له جیاتیت
دابایه وه، وه به رده که وت؟ گوتی: به ئی، فره مووی: مادام وایه له جیاتی
بگرمه وه.

مەسەلەى دوازدەدەم: **﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ﴾**،

بە ھەردوو قیرائەتەکان خویندراوەتەو، واتە: وە ئەوانەى کە زۆر بەزەحمەت پوژووێان بۆ دەگیرى، با نە یگرن و خواردنى نەدارىک بدن، زانیانىک کە دەربارەى ئەم رستە قورئانییە دەلێن: گوايە (نَسَخ) کراوەتەو، ئەم دەقەش بە بەلگە دیننەو: **﴿(عَنْ سَلَمَةَ بِنْتِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، كُنَّا فِي رَمَضَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَنْ شَاءَ صَامَ، وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ فَاِفْتَدَى بِطَعَامِ مَسْكِينٍ، حَتَّى أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾﴾** (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۴۵۰۷)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۶۸۱)، واتە:

(سَلَمَةُ بِنْتُ الْأَكْوَعِ) دەلێ: ئیەم لە سەردەمى پیغەمبەردا ﷺ لە ڕەمەزانددا ھەمان بوو بە پوژوو دەبوو، وە ھەمان بوو بە پوژوو نە دەبوو، وە خواردنى نەدارىکی دەدا، ھەتاکو خوا ئەم ئایەتەى ناردە خواری: **﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾**، واتە: ھەركامىک لە ئیوێ ئامادەبوو مانگی ڕەمەزانی بەسەردا ھات (واتە: لە مالى خۆى بوو) با بیگرى،

بەلام زانیانی دیکە کە بەراستی من رای ئەوانم پى بەھیزترە دەلێن: نەخیر ئەم ھۆکمە قورئانییە ھەر لەجیى خۆیەتى و (مُحْكَم)ە، وە ئەم دەقە بەبەلگە دیننەو **﴿(رَوَى الْبُخَارِيُّ عَنْ عَطَاءٍ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: لَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ، هُوَ الشَّيْخُ الْكَبِيرُ، وَالْمَرْأَةُ الْكَبِيرَةُ، لَا يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُومَا، فَيُطْعِمَا مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مَسْكِينًا)﴾** (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۴۵۰۵)، واتە: بوخاریی دەگیریتەو لە (عطاء)ووە کە گوێی لە عەبدوللای کورپی عەباس بوو دەربارەى ئەم رستە قورئانییە گوتووویەتى: (مَنْسُوخ)نیه، بەلکو مەبەست لەو کەسە کە دەفەرموی: **﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ﴾**، پیاوی بە تەمەن و ئافەرتى بە تەمەنە، کە نەتوانن بە پوژوو بن، لەجیاتى ھەر پوژىک با خواردنى نەدارىک بدن، (واتە: ژەمە خواردنىک).

ههروهها بوخاریی لهبارهی ئهههسی کۆری مالیکهوه گێڕاویهتهوه،^(١) که کاتی که وتۆته تهمه نهوه به پڕۆوو نه ده بوو، له جیاتی ههه پڕۆیک خواردنی نه داریکی دهه، گوشت و نانی دهه، ئهوه بوخاریی به (مُعَلَّق)ی له (کتاب التفسیر) دا گێڕاویهتهوه، که واته: ئهوانهش که گوتووینانه (مَنسوخ)ه، دهگونجی مه بهستیان پێی تایبهتکردن (تَخْصِیص) بێ، که وه که له دهرسهکانی رابردوو باسمان کرد، زانیانی پێشین، ههندیکیان وشهی (نَسَخ)یان بهکارهیناوه له جیاتی (تَخْصِیص)، واته: خوا پێشی فهرموویهتی: به پڕۆوو و بئوای فهرموویهتی: ئهوانه به زهمهت بۆیان دهگیری، با فیدیه بدن، واته حوکمه که پێشی گشتی بووه، ئهم رستهی دوایی حوکمه گشتیه که تایبهت کردوه بهوانهوه، که به زهمهت بۆیان ناگیری و ئهوهی به زهمهت پێی دهگیری، بۆی ههیه به پڕۆوو نه بێ و فیدیه بدا.

مهسهلهی سیزمیه: ئهم رستهیه که دهفهرموی: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

طَعَامٌ مِّسْكِينٍ﴾، له سهه رای تیکرا یاخود زۆربهی ههه زۆری زانیان، ئافهرتی ئاوس و شیردهه (حَامِل وَ مُرَضِع) یش دهگریتهوه، {دیاره ناگوتری (حَامِلَة وَ مُرَضِعَة)، چونکه ههه ئافهرتان منداڵیان دهچێته زگهوهوه، ههه ئافهرتانیش شیر به منداڵ دهدهن، بۆیه له زمانی عهه بهیدا، ئهه شتانهی تایبهتن به ئافهرتانهوه، پێویست ناکا که (ة) (تَأْنِیْث)یان بهچێته سههه، وه ئهوانه که رایان وایه ئافهرت که منداڵی له سکدایهه و ئافهرتی شیردهه (حَامِل وَ مُرَضِع) وه بهر ئهم ئایهته دهکهون و بۆیان ههیه به پڕۆوو نه بن له مانگی رهمه زاندا، ئهمانه: (الْحَسَنَ الْبَصْرِي وَعَطَاءُ ابْنِ أَبِي رَبَاحٍ وَالضَّحَّاكُ

(١) سهه چاوهی پێشو، ج: (٢)، ص: (٥١٩). که ئهم دهقهی هیناوه: (و روي عن أنس بن مالك أنه ضَعَفَ عن الصَّوْمِ عَامًا، فَضَعَّ جَفْنَةً مِنْ طَعَامٍ، ثُمَّ دَعَى بِثَلَاثِينَ مِسْكِينًا فَأَشْبَعَهُمْ)، ههروهها ههه دهق: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)، ص: (١٣١)، له: (مسند أبي يعلى) وه هیناویهتی.

والتَّخَعِي والزُّهْرِي وَرَبِيعَةُ وَالْأَوْزَاعِي وَأَصْحَابُ الرَّأْيِ: (أَبُو حَنِيفَةَ وَأَبُو يُونُسَ وَمُحَمَّدُ بْنُ حَسَنٍ)، وَأَبُو عُبَيْدٍ أَبُو ثَوْرٍ وَابْنُ الْمُثَنَّنِ هَهُرُوهَا (مَالِكُ) يَشْ، بَهْ لَامْ بَهْ سِ بُوْ نَافَرْتِيْكَ كَهْ مَنْدَالِيْ لَهُ زَغْدَابِيْ، نَهْ گَهْرْنَا نَافَرْتِيْ شِيرْدَهَر دَهْبِيْتْ بِيْگَرِيْتَهْ وَهْ، وَهْ خَوَارْدَنِيْشْ بَدَا، بَهْ لَامْ لَايْ نَهْوَ زَانَايَانَهْيْ دِيْكَهْ كَهْ نَاوَمْ هِيْئَانْ دَهْلِيْنْ: تَهْنَهَا گِيْرَانَهْ وَهْيْ لَهْ سَهْرَهْ وَ خَوَارْدَن دَانِيْ لَهْ سَهْرْ نِيَهْ، بَهْ لَامْ نَهْوَ نَهْيْ دِيْكَهْ كَهْ (شَافَعِيْ وَأَحْمَدُ) يَانْ لَهْ نِيْوَدَانْ دَهْلِيْنْ: دَهْبِيْ رُوْژو وَهْ دَهْ كَانِيْشِيْ بِيْگَرِيْتَهْ وَهْ فَيْدِيَهْشْ بَدَا، بَهْ لَامْ بَهْرَاسْتِيْ رَايْ نَهْوَ نَهْيْ بَهْ هِيْزْتَرَهْ، كَهْ دَهْلِيْنْ: نَهْوَ دُووْ جُوْرَهْ نَافَرْتَهْ نَهْ گَهْرْ بُوْيانْ گِيْرَا بَا بِيْگَرَنْ، بَهْ لَامْ نَهْ گَهْرْ مَهْتَرَسِيْيانْ هَهْ بُووْ لَهْ خُوْيانْ، يَانْ لَهْ مَنْدَالَهْ كَانِيْيانْ، بُوْيانْ هَهْ يَهْ كَهْ رُوْژوويْ مَانْگِيْ رَهْمَهْ زَانْ نَهْ گَرَنْ وَ دَوَايِيْ بِيْگَرْنَهْ وَهْ، بِيْ نَهْ وَهْيْ فَيْدِيَهْ بَدَهْنْ، بَهْ لَامْ دِيَاْرَهْ شَافِيْعِيْ وَ نَهْ حَمَهْدْ دَهْلِيْنْ: دَهْبِيْ بِيْگَرْنَهْ وَهْ فَيْدِيَهْشْ بَدَهْنْ، كَهْ فَيْدِيَهْ كَهْ بَرِيْتِيَهْ لَهْ ژَهْمَهْ خَوَارْدَنِيْ هَهْ ژَاْرِيْ^(۱).

مهسهلهی جواردمیهه: که دَهْفَهْر مَوِيْ: ﴿ فُذْيَةُ طَعَامُ مَسْكِيْنٍ ﴾، نَهْ وَهْ هَهْرْ خَوَا خُوْیْ تَهْ فَسِيْرِيْ كَرْدَوَهْ، فَيْدِيَهْ كَهْ چِيْيه؟ ﴿ طَعَامُ مَسْكِيْنٍ ﴾، خَوَارْدَنِيْ نَهْ دَارِيْكَ، نَهْ نَدَازَهْ كَهْشْ زَانَايَانْ: هَهْ نَدِيْكِيْيانْ گُوْتُوْويَاْنَهْ: مَسْتِيْكَهْ كَهْ دَهْ كَاتَهْ (۶۷۵) گَرَامْ، وَهْ هَهْ نَدِيْكِيْيانْ گُوْتُوْويَاْنَهْ: نَهْ گَهْرْ خَوْرَمَا بِيْ (صَاع) يْكَهْ، (صَاع) يْكِيشْ چَوَارْ مَسْتَهْ، وَهْ نَهْ گَهْرْ گَهْنَمْ بِيْ، نَهْ وَهْ نِيُوْ (صَاع) دَهْ، (صَاع) يْشْ (۲۷۵۱) (گَرَام) دَهْ، دِيَاْرَهْ نِيُوْ (صَاع) يْشْ دَهْ كَاتَهْ نِيُوْهْيْ نَهْ وَهْ مَنْدَهْ.

مهسهلهی بازدمیهه: که دَهْفَهْر مَوِيْ: ﴿ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ﴾، ﴿ فَمَنْ تَطَوَّعَ ﴾، وَاتَهْ: هَهْرْ كَهْ سِيْكَ چَاكَهْيْ زِيَادِيْ كَرْدْ، نَهْ وَهْ بُوْ نَهْوَ چَاكْتَرَهْ، كَهْ نَهْ مَهْ هَهْمْ خَوَارْدَن دَانِيْ زِيَاْتَرَهْ دَهْ گَرِيْتَهْ وَهْ، تُوْ نَهْ گَهْرْ فَيْدِيَهْ بَدَهْيْ خَوَارْدَنِيْ ژَهْمِيْكَ دَهْدَهْيْ بَهْ نَهْ دَارِيْكَ، نَهْ گَهْرْ هِيْ دُووْژَهْمْ بَدَهْيْ دِيَاْرَهْ بَاشْتَرَهْ، يَاخُوْدْ نَهْ گَهْرْ هِيْ

(۱) سَهْرْ چَاوَهْيْ پِيْشُووْ، هَهْمَانْ بَهْرْگُوْ لَپَهْرَهْ.

سئ ژەمان بەدی باشتەرە، ئەگەر خۆت لەو کەسانەبی، کە پۆژی سئ ژەمان ددخوون!! وە هەم پۆژووگرتنی سوننەتیش دەگریتەو، واتە: کە دوایی ددفعەرموی: ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهِ﴾، هەم (تطوع) ی پۆژووو هەم (تطوع) ی خواردن دان، هەردووکیان دەگریتەو.

مەسەلە ی شاز دەیهەم: ئەو کە ددفعەرموی: ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ﴾، ئەمە گشتی یە ئەک مەبەست پئ نەخۆش و پێبوار بی، چونکە ئەگەر مەبەست پئی نەخۆش و پێبوار بی، واتە: ئەگەر بشمرن هەر واباشە بەپۆژوو بن! کە بە تەئکید مەبەست ئەو نیه، چونکە زانیان لەسەر ئەو یەک دەنگن، کە نەخۆشیەک بترسی بەهۆی بەپۆژوو بوونەو نەخۆشیەکە ی خراپتری بکات و بەردو مەرگی بەری، حەرپامە بەپۆژوو بی، وە پێبواریک کە ئیشەکە ی وابیت بۆی نەکری پۆژوو بگری، حەرپامە بەپۆژوو بی، کەواتە: ئایا لیردا مەبەست چیه لە: ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ﴾؟! وەلامەکە ئەو یە کە: خوا ﷻ ددفعەرموی: پۆژووگرتن چاکترە مادام خاوێن عوزر نەبن، یانی: پۆژووگرتن زۆر چاکترە بۆ ئیو کە بەبی عوزر پۆژوو نەخوون، ئەو مەبەستەکە یە، وە ئەمە شتیکی وردەو ئەگەر بەجۆریکی دی لیکی بدیهەو بلی: پێبوارو نەخۆشیش هەر بەپۆژوو بن باشتەرە، لەگەڵ ئەو ی دیکە دژ دەوستیتەو پێچەوانە ی عەقل و واقیع و رووحی شەریعەتیشە.

مەسەلە ی حەفدەیهەم: کە ددفعەرموی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾، لیردا ئاوا ددفعەرموی و لە سوورەتی (الدخان) یشدا ددفعەرموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾، وە لە سوورەتی (القدر) یشدا ددفعەرموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾، ئەمانە هەموویان یەکن: قورئان لە مانگی رەمەزاندە ها تە خوارێ، لە شەوی قەدردا، ئەو شەو شەویکی موبارەکە.

مسئله‌ی هه ژدیه م: که دهر رموی: ﴿ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيَّنَّتْ مِّنَ الْهُدَىٰ ﴾

وَالْفُرْقَانِ ﴿ هُدًى ﴾ دوو جار ﴿ هُدًى ﴾ دوو باره بۆته وه، بۆچی؟ زانایان چه‌ند وه لایمکیان داونه وه، گرنگترینیان دووانن:

۱- هه‌ندیك ده‌لین: ﴿ هُدًى لِّلنَّاسِ ﴾، واته: نه‌و رینماییه بۆ خه‌لکه، دواپی که دهر رموی: ﴿ وَبَيَّنَّتْ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ﴾، وه کۆمه‌لیک رۆشنکه ره‌وه له رینماییه خواو له جیاکه ره‌وه، نه‌وه‌ی یه‌که میان مه‌به‌ست پی‌ی هیدایه‌ته به‌گشتی، نه‌ویدیکه مه‌به‌ست پی‌ی هیدایه‌ته له‌رووی شه‌ریعه‌ته وه له‌رووی یاساو حوکمه‌کانه وه.

۲- هه‌ندیکیش ده‌لین: هیدایه‌تی یه‌که م مه‌به‌ست پی‌ی قورئانه، نه‌ویدیکه که دهر رموی: ﴿ وَبَيَّنَّتْ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ﴾، واته: چه‌ند شتیکی رۆشن له هیدایه‌ت و له فورقان، هیدایه‌ت و فورقانیك که خوا له ته‌ورات و ئینجیلدا ناردوونیه خوار، بۆچی؟ چونکه خوا ﷻ له سه‌ره‌تای سوورته‌تی (آل عمران) دا دهر رموی: ﴿ نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٢﴾ مِّن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ ... ﴿٣﴾ ﴾ آل عمران ، که واته: ته‌ورات هیدایه‌تی تیدابوو بۆ خه‌لک، (ئینجیل) یش فورقانی تیدابوو، قورئانیش هیدایه‌ت و فورقانی (ته‌ورات) و (ئینجیل) یشی گرتۆته نیوخوی، جگه له وه هیدایه‌ته تایبه‌تییه‌ی که خوا به‌س له قورئاندا ناردوویه‌تی.

مسئله‌ی نۆزده‌یه م: که دهر رموی: ﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ ﴾ (شهد أي:

حَضَرَ) لی‌ره‌دا (شهد) به‌مانای: (رأى) بینى، نایه‌ت، چونکه مانگ (شهر) نابینری، که واته: (فَمَنْ حَضَرَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)، واته: هه‌رکامیک له نیوه له وه مانگه رده‌مزه‌نده‌دا له مالى خوی بوو، بابیگری، دمشگونجی مه‌به‌ست له (شهد) (بینى) بى، به‌لام بینینی عه‌قل، واته: هه‌رکس بزانی که مانگی

رەمەزانە، با بەرپۆژووبی، کەواتە: ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ﴾، یانی: ھەرکامێک زانی، بە چاوی عەقل بینی، کە رەمەزانەو بۆی چەسپاو بوو، با بەرپۆژوو بی.

مەسەلە ی بیستەم: کە دەفەر موئ: ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾

پێغەمبەر ﷺ ئەو دی رپوونکردۆتەو، چونکە پێغەمبەری خوا رپوونکەرەو

(مُبَيِّن) ی قورئانە: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ

يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ النحل، واتە: قورئانان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاكو ئەو دی

بۆ خەڵکی نیڕاوتە خوار تۆ بۆیان رپوونبکەیهو، چۆن دەزانین کە ئەو

رەمەزانە؟ پێغەمبەر ﷺ دەفەر موئ: ﴿صُومُوا لِرِوَايَتِهِ وَأَفْطَرُوا لِرِوَايَتِهِ،

فَإِنْ غُمِّيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمَلُوا الْعِدَّةَ﴾ (رَوَاهُ مَالِكٌ بِرَقْم: (۶۴۷)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْم:

(۱۹۰۹)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۵۱۱)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۲۱۱۶)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،

واتە: بەرپۆژووبن لە کاتی بینینی مانگی یەك شەو (هلال) ی رەمەزاندا،

وہیشکینن، دیسان لە کاتی بینینی مانگی یەك شەو (هلال) ی شەووالدا

(یانی: بەرپۆژووبن ئەگەر زانیتان ئەو مانگی نوێی رەمەزانە، وە بیشکینن

ئەگەر زانیتان رەمەزان بەسەرچوو، ئەو مانگی نوێی شەووالە، جا ئەگەر

مانگتان نەبینی و لیتان پەنھان بوو، (ھەور بوو، یان باران بوو، یان لە

بەرھەر ھۆیەکی دیکە) ئەو ژمارەکە تەواوبکەن، { یانی ئەگەر مانگتان

نەبینی، ئەو ژمارەکە تەواوبکەن، (۳۰) یان (۲۹)، ئەگەر بەپێی حیساباتی

فەلەکی دەرکەوت، کە ئەو مانگە (۲۹) یە }.

مەسەلە ی بیست و یەكەم: جاری وا ھەییە مانگ (۲۹) یەو مەرج نیە کە مانگ تەنیا

دەبی (۳۰) بی، بەلکو جاری وا ھەییە مانگ (۲۹) یە، وەك پێغەمبەر ﷺ

فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم:

(۱۹۱۰)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۵۱۹)، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، واتە: مانگ

جاری وایە بیست و نۆ رۆژ دەبی.

مەسەلەى بىستو دوو دەم: ئاىا بىنىنى مانگ دووشاىەدى دەۋى، يان يەك ؟
 زانايان ھەموو لە سەرئەۋە يەك دەنگن، ھەركاتى دوو شاىەدى دادگەر
 شاىەدىياندا كە مانگيان بىنىۋە (واتە: مانگى يەك شەۋەدى رەمەزان) دەبى
 رۇژەكەى بىكەنە رەمەزان، بەلام ئەگەر تەنبا يەك شاىەد بوو، زانايان
 لەوبارەۋە راجىبايان ھەيە: ھەرچى (مالك) ە دەلى: دەبى دووشاىەد ھەر
 ھەبن، بەلام (أبوحنيفة والشافعي) و زۇربەى زانايان دەلىن: يەك شاىەد بەسە،
 بەلام بەمەرچىك شاىەدىكى دادگەر و متمانەپىكراو بىت^(۱)، بە بەلگەى ئەم
 ھەرموودەيە: { (عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تَرَأَى النَّاسُ الْهَلَالَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ
 ﷺ أَنِّي رَأَيْتُهُ، فَصَامَ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ) (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۲۳۴۲)،
 وَالدَّارِمِيُّ بِرَقْم: (۱۶۴۳)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ)، واتە: عەبدوللای
 كورپى عومەر خوا لىيان رازى بى دەلى: خەلك تەماشای ھىلالیان دەکرد (مانگى
 يەك شەۋە) منىش ھەۋالەم بە پىغەمبەردا ﷺ كە بىنىۋمە، پىغەمبەرىش ﷺ
 بۇخۇشى بەرۇژوو بوو، ھەرمانىشى كە بە خەلك كە بەرۇژوو بن. ديارە لە
 شتىكىشدا كە ھەرمایشى پىغەمبەر ﷺ ھەبوو بواری راجىباى نىە، بەلام وا
 ديارە (مالك) ئەم ھەرمایشى بۇ ساغ نەبۇتەۋە، كە ئەۋە ھى پىغەمبەرە
 ﷺ، ئەگەرنا ھىچ زانايەك نىە بزانى كە پىغەمبەر ﷺ شتىكى ھەرموودە
 ئەۋىش رايەكى دىكەى ھەبى، بەلام ديارە لەلای ساغ نەبۇتەۋە كە ئەۋە
 ھەرموودەيە، يان ئەۋ ھەرموودەيەى ھەر پى نەگەیشتەۋە.

مەسەلەى بىستو سىيەم: دىتنى مانگ لەلای زۇربەى زانايان بۇ شوینانى
 لەيەك نزيك، لە يەككىيان بىنىرى، لە ھەموویان دەبى بىكەنە رەمەزان،
 بەلام بۇ شوینانى لەيەك دوور ھوكمەكەى جىايە، بە واتايەكى دى:

۱- زۇربەى زانايان دەلىن: (اختلاف المطالع)، واتە: جىاۋازى ئەۋ شوینانەى
 كە مانگيان لى ھەلدیت، دەبیتە ھۆى ئەۋە كە رەمەزان لە شوینىك بى، لە

شوینەکانی دیکە نەبێ.

۲- بەلام (أبو حنیفة) دەڵێ: نەخێر لە ھەر شوینیەک مانگ ببینرێ، مسوڵمانان لە ھەر شوینیکی دنیا بن دەبێ بەرپۆژووبن^(۱).

بەلام بەراستی رای زۆربەی زانیان بەھێزترەو ئەویش زیاتر لەگەڵ زانستی گەردوونناسیدا دەگونجێ، چونکە دەگونجێ مانگ لە شوینیەک ببینرێ و لە شوینیکی دی نەببیرێو، ئەمە ئیستا بۆتە راستییەکی زانستی.

مەسەلەی بیست و چوارەم: خوا ﷻ دووجار دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾، ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾، لە دوو ئایەتدا ئەم رەستە لەگەڵ جیاوازییەکی

کەمدا دووبارە بۆتەو، توێژەرەوانی قورئان زۆریان قسە لیکردو، بەلام من

ھەربە کورتیی دەلێم: لەراستیدا ئەو دووبارە بوونەو دیە لەبەر ئەو دیە کە

سیاقەکە دەرخوازی، خوا ﷻ پێشی باسی کردو، دوایی کە دیتە سەر باسی

مانگی رەمەزانیش جاریکی دیکە باسی کردۆتەو دیە سیاقی قسەکان

دەرخوازی، کە ئەم رەستە موبارەکە دووبارە بێتەو، وە بە تەنکید گرنگیشە

کە خوا ﷻ ئەو مۆڵەتە دەدا بە بەندەکانی و راپدەگەییەن، کە ئەگەر

نەخۆش بوون، یان بە سەفەر چوون، بۆتان ھەییە بەرپۆژوو نەبن.

مەسەلەی بیست و پێنجەم: کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ

وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ

بُهْلَةً لَّكُم مِّنْهُ کە ئەو پێشتر فەرمووی: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ

فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾، (مەنسوخ) نیە، بۆچی؟ چونکە خوا لێرە مەنت لەسەر

مهسهله ی بیست و شه شه م: که دده فرموی: ﴿وَلْتَكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا

۱- وہ با ژماره گہ تہواو بکہن.

۲- وہ خواہے گہورہ بگرن۔

۳- وہ سو پاس گوزاریں بکھن۔

١/ ژماره‌ګان ته‌واو بګه‌ن، واته: مانګی ږمه‌زان به‌ته‌واوی بګرن، نه‌ګه‌ر (٢٩) یه (٢٩) ی بګرن، نه‌ګه‌ر (٣٠) یه (٣٠) ی بګرن، مانایه‌کی دیکه‌ی نه‌و‌دیه، که نه‌وانه‌ی ږژوو‌یان خوار‌دوه، با چه‌ند ږژیان خوار‌دوون نه‌و‌منده بګرنه‌و‌دو مانګه‌که ته‌واو بګه‌ن، جا (٢٩) بوو، یان (٣٠) بوو.

۲/ خوا به گه وره بگرن ﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدٰنٰكُمْ﴾، ده گونجی

مه بهست پيی به گه وره گرتن بی به گشتی، نینسانی مسوئلمان دبی هه میسه
خوا به گه وره بگریو بی: (الله اکبر) له دئی دابی و به زمان بی، وه
دمشگونجی مه بهست پيی (الله اکبر) دهکانی جه ژن بیت، که له وبارده وه نه و
فه رموودیه هه یه: { عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ

يُكَبِّرُ يَوْمَ الْفِطْرِ مَنْ حِينَ يَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ حَتَّى يَأْتِيَ الْمُصَلَّى (رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِي فِي كِتَابِ الْعِيدَيْنِ بِرَقْمِ: (۶) {، واته: عهبدوللای کورپی عومه پ دهلی: پیغه مبهری خوا ﷺ رۆژی جهژنی رهمه زان له وکاته وه، که له مال دهرده چوو هه تاکو دمگه یشته نوێژگه (المُصَلَّى) (ئهوان له مزگهوت نوێژیان نهکردوو له دهشتیک کردوو یانه)، (الله اکبری) دهکرد.

۳/ وه مه بهست له سوپاسگوزاریش، سوپاسگوزارییه له بهران بهر نیعمه ته کانی خوادا، که خوی پهروردگار ئاسانکاری بوکردووین، ئه گهر نه خوش بووین و له سه فهر بووین، وه ئه گهر پیرو په ککه وته، یا خود نه خوشیکی بهردهوام بووین بۆمان ههیه نه یگرین، وه ئهو (ل)لامهش که دمه فرموی: ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْتُكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، واته: خوا ئهم یاسایانه ی داناهو و ئهو ی رابردوی باسکرد تاکو بتوانن مانگی رهمه زان تهواوبکه ن، وه سه رهنجام خوا به گه وه بگرن و سوپاسگوزاری بو بکه ن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له ئۆره کۆمهله ئه نه به کانی له کهلانین
Stay in touch on social media
نهن مه کم عیر موافع النواصل الاجتماعی

Alibapir/علي بابير

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

Alibapir/علي بابير

کهلانی
Alibapir/علي بابير

Alibapir/علي بابير

Alibapir/علي بابير

Alibapir/علي بابير

ده‌رسی سی و هه‌شته‌مین

پێناسەی ئەم دەرسە

لەم دەرسەدا هەر لە خزمەتی سوورەتی (البقرة)دا دەبین، لە نایه‌تی ژمارە (١٨٦ تاكو ١٨٩)، خوا ﷻ لەم چوار نایه‌ته‌ به‌ پێزەدا باسی نزاو پارانه‌وه‌ ده‌کات، وه‌ باسی چه‌ند هوکمی‌ک ده‌کات دەربارە‌ی رۆژوو‌و‌گرتن، وه‌ رۆژوو‌وه‌وانان لە شه‌ودا چۆن هه‌لسوکه‌وت له‌گه‌ڵ هاوسهره‌کانیاندا بکه‌ن؟ هه‌روه‌ها باسی کاتی خواردن و خواردنه‌وه‌ ده‌کات، پاشان خوای کاربه‌جی فەرمان ده‌کات به‌ مسوڵمانان که مائی یه‌کدی به‌ ناهه‌ق و به‌ شیوه‌ی ناره‌وا نه‌خۆن، دوا‌یی دەربارە‌ی مانگی تازمه‌بووه‌وه‌، که پرسیار کراوه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ خوای په‌روه‌ردگار به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموی: وه‌لامی مسوڵمانان بداته‌وه‌، که دهرکه‌وتنی مانگ له‌ قوناغه‌ جیا‌جیا‌کانی دهرکه‌وتنیدا، یه‌کی‌ک له‌ حیکمه‌ت و سووده‌کانی زانی‌نی کاته‌کانی بۆنه‌کان و جیبه‌جی‌کردنی خواپه‌رستییه‌کانی هه‌جه‌.

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِلَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ (١٨٦) أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُمْ وَأَبْغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَامَ إِلَى الْيَلِّ وَلَا تَبْشِرُوا بِهِ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ (١٨٧) وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدُلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ

لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ
قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ
مَنْ أَتَقَىٰ وَأَتَىٰ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((وه همر کاتی‌ک به‌نده‌کانم له‌باردی منه‌وه پرسایریان لی‌کردی (واته: له‌تۆ
ئهی موحه‌مه‌د ﷺ) ئه‌وه (باب‌زانن که) من نزیکم، وه‌لامی داواکمر دمه‌دمه‌وه،
هه‌مرکات لی‌م به‌پاری‌ته‌وه، ده‌جا با ئه‌وانیش به‌دنگمه‌وه بی‌ن و به‌روام پی‌بینن،
به‌لکو سهر راست بن ﴿١٨٨﴾ له‌شه‌وانی رۆژوو‌و‌گرتندا جوتبوون له‌گه‌ل ژنه‌کانتان
بۆ ره‌وا کراوه، ئه‌وان پۆشاک‌ی ئیوه‌ن و ئیوه‌ش پۆشاک‌ی ئه‌وان، خوا ده‌یزانی که
ئیوه‌ پێشتر له‌گه‌ل خۆتاندا ناپاکیتان ده‌کرد، به‌لام گه‌رانه‌ومتانی و مرگرت و
لی‌تان بورد، جا ئیستا بچنه‌ لایان با مه‌به‌ستیشان ئه‌ومبێ، که خوا بۆی به‌ریار
داون (له‌ منداڵ و جیبه‌جێکردنی مافی ژن)، وه‌ بخۆن و بخۆنه‌وه هه‌تا دم‌زووی
سپی و دم‌زووی ره‌شی به‌رمبه‌یان‌تان بۆ له‌یه‌ک جیاده‌بنه‌وه، ئنجا
رۆژوو‌و‌گرتنه‌که‌تان هه‌تا شه‌وی ته‌واو بکه‌ن، وه‌ له‌حالی‌که‌دا که له‌ مزگه‌وتیدا له
ئیعیتیکافدان مه‌چنه‌ لایان، ئه‌وانه‌ سنووره‌کانی خوان توخنیان مه‌که‌ون، ئاوا
خوا نایه‌ته‌کانی خۆی بۆ خه‌لکی رۆشن ده‌کاته‌وه، به‌هیوای ئه‌وه که پارێز
بکه‌ن ﴿١٨٩﴾ وه‌ سامانی خۆتان له‌نیوخۆتاندا به‌ناره‌وایی مه‌خۆن و (وه‌ک
به‌رتیلیش) مه‌یدنه‌ دادمه‌ره‌کان تا‌کو به‌شیک له‌ مالی خه‌لکی تاوانبارانه‌ بخۆن،
له‌ حالی‌که‌دا که ده‌شزانن (حه‌رمه‌) ﴿١٨٨﴾ له‌باردی مانگه‌ نوێ‌بووه‌وه‌که‌نه‌وه لی‌ت
دم‌پرسن، بلێ: ئه‌وانه‌ بۆ (زانینی ری‌کخستنی) کاته‌کانی کاروباری خه‌لک و (کاتی)
حه‌ج کردنن، وه‌ چاکه‌کاری ئه‌وه‌نیه که له‌ پشت‌ه‌وه‌ را بچنه‌ ماله‌کانتان، به‌لکو
چاکه‌کاری سیفه‌تی که‌سیکه‌ پارێز بکات، وه‌ له‌ دم‌رگا‌که‌نه‌وه بچنه
ماله‌کانتانه‌وه‌و پارێزیش له‌ خوا بکه‌ن به‌لکو سهر‌فرازبن ﴿١٨٩﴾)).

شیکردنه وهی هه نندیک له وشه کان

(سَأَلْتُكَ): (السُّؤَالُ: اسْتَدْعَاءُ مَعْرِفَةٍ، أَوْ مَا يُؤَدِّي إِلَى الْمَعْرِفَةِ، وَاسْتَدْعَاءُ مَالٍ، أَوْ مَا يُؤَدِّي إِلَى الْمَالِ) پرسیارو داواکردن پهیداکردنی زانست، یان نه وهی مایه ی زانسته، وه پهیداکردنی مال و سامان، یان شتی که که مایه ی پهیداکردنی مال و سامانه.

(دَعْوَةٌ): (الدُّعَاءُ كَالنِّدَاءِ. وَالدُّعَاءُ إِلَى الشَّيْءِ الْحَثُّ عَلَيْهِ) وشه ی: (دَعْوَةٌ، دُعَاءٌ، نِدَاءٌ) مانایان لیک نزی که، ته نیا نه وه ننده هه یه، که نه گهر (نِدَاءٌ) بی (یا) ده چیته سهر، وه ک: ﴿يَقَاتِلُهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، به لام (دُعَاءٌ) یه کسهر ده ست پیده کات، وه ک: ﴿... رَبِّ اغْفِرْ لِي...﴾ (٣٥) ص، وه (الدُّعَاءُ إِلَى الشَّيْءِ الْحَثُّ عَلَيْهِ)، واته: دووعا بو شتی که نه وه میه که جه ختی له سهر بکریته وه، وه ک پیغه مبههر (یوسف) ﷺ ده فهر موئ: ﴿قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ...﴾ (٣٣) یوسف، واته: پهرو مردگارم من سجنم له لا خو شه ویستتره له وهی که منی بو بانگ ده که ن. (واته، منی بو هاند ده دن و جه ختم له سهر ده که نه وه که بیکه م، که بریتی بوو له داوین پیسی کردن له گهل هاوسهری مه لیکدا).

(فَلَيْسَتْ جِبُوا لِي): (الِاسْتِجَابَةُ: هِيَ كَالِإِجَابَةِ)، (إِسْتِجَابَةُ) وه ک (إِجَابَةُ) وایه، واته: با وه لامم بدنه وه به دنگمه وه بین.

(يُرْشِدُونَ): (الرُّشْدُ وَالرُّشْدُ: خِلَافُ الْغَيِّ، وَيُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالُ الْهِدَايَةِ) ههردوو وشه ی (رُشْدٌ وَرُشْدٌ) پیچه وانه ی (غَيٌّ) ن، وه ک هیدایهت به کاردین، واته: سهر راستی، یا خود رینگای راست گرتن، ههرو هک چو ن (غَوَايَةُ أَوْ غَيٍّ) یانی: سهر گمردانی و سهر لی شیوان.

(الرَّفَثُ): (الرَّفَثُ: كَلَامٌ مُتَضَمِّنٌ لِمَا يُسْتَقْبَحُ ذِكْرُهُ مِنْ ذِكْرِ الْجَمَاعِ، وَدَوَاعِيهِ، وَجُعِلَ كِنَايَةً مِنَ الْجَمَاعِ)، واته: (الرَّفَثُ) وشهیه که هه موو ئه و شتانه دهگریته نیوخوی که ناشیرینه باس بکرین، له باسی جووتبوونی ئافرمت و پیاو، وه ئه و شتانهی که وهک پێشهکی وان بو جووتبوون، وه کراوته (کِنَايَةً) له حیاتی جووتبوون. (زَجَّاج)، دهلی: (الرَّفَثُ: كَلِمَةٌ جَامِعَةٌ لِكُلِّ مَا يُرِيدُ الرَّجُلُ مِنْ امْرَأَتِهِ)، واته: (الرَّفَثُ) وشهیهکی کۆکمره و میه بو هه موو ئه و شتانهی که پیاو له خیزانی خوی دهبه وین.

(تَحْتَانُونُ): (الْخِيَانَةُ وَالنِّفَاقُ: وَاحِدٌ، إِلَّا أَنَّ الْخِيَانَةَ تَقَالُ اعْتِبَارًا بِالْعَهْدِ وَالْأَمَانَةِ، وَالنِّفَاقُ يُقَالُ اعْتِبَارًا بِالذِّينِ)، واته: وشهی (الْخِيَانَةُ وَالنِّفَاقُ) وهک یه کن و یه ک شتن، ئه و منده ههیه خیانهت له بواری پهیمان و ئه مانه تدا به کاردی، (وهک ئه وهی که سیک ناپاکیی دهکات له گهل پهیمان و ئه مانهت) به لام نیفاق، له رووی دینداریه وه دهگوتری، به لام وشهی (تَحْتَانُونُ)، واته: دمتانه وی خیانهت به کن. (الْإِخْتِيَانُ: مُرَاوَدَةُ الْخِيَانَةِ، وَهِيَ تَحْرُكُ شَهْوَةِ الْإِنْسَانِ لِتَحَرِّيِ الْخِيَانَةِ)، واته: (الْإِخْتِيَانُ) بریتیه له هه ولدان بو خیانهت کردن و جوولانی ئاره زووی ئینسان به ره و ناپاکیی.

(بَشْرُوهَنَّ): (الْمُبَاشَرَةُ: الْإِفْضَاءُ بِالْبَشَرَتَيْنِ، كِنَايَةً عَنِ الْجَمَاعِ)، واته: (مُبَاشَرَةُ) بریتیه له وهی که دوو پیست بهریه ککه ون، که لیردا مه به ست پیی جووتبوونی ژن و میرده.

(الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ): (الْخَيْطُ جَمْعُهُ خَيْوُطٌ، يُقَالُ خِطْتُ الثَّوْبَ أَخَيْطُهُ خِيَاطَةً. وَالْخِيَاطُ: الْإِبْرَةُ الَّتِي يُخَاطُ بِهَا، إِنْفِصَالُ بَيَاضِ النَّهَارِ مِنْ سَوَادِ اللَّيْلِ)، وشهی (الْخَيْطُ)، واته: دمزوو، کویه که ی بریتیه له (خَيْوُطٌ) دهگوتری: (خِطْتُ الثَّوْبَ) واته پۆشاکه کهم دروو، (الْخِيَاطُ) ئه و که سهیه که دمی دوری، به لام لیره مه به ست له (الْخَيْطُ) دمزووی به ره به یانه که سپی یه، له گهل رویشتنی

شه‌وو هاتنی رۆژدا، که وه‌ک دوو دهم‌وو رێک به‌ده‌م یه‌که‌وه‌ن، پاشان ورده ورده له یه‌ک جیاده‌بنه‌وه.

(الْفَجْرِ): (الفَجْرُ: شَقُّ الشَّيْءِ وَاسِعًا)، وشه‌ی (فَجْرٌ) بریتیه له له‌تکردنیکی فراوان، که لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پێی شی‌ودی به‌ربه‌یانه.

(عَلَيْكُمْوَنَ): (العُكُوفُ: الإِقْبَالُ عَلَى الشَّيْءِ وَمُلَازِمَتُهُ عَلَى سَبِيلِ التَّعْظِيمِ، وَفِي الشَّرْعِ هُوَ الإِحْتِيَاظُ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى سَبِيلِ الْقُرْبَةِ) وشه‌ی: (عُكُوفٌ) له زمانێ عه‌مه‌یدا بریتیه له‌وه‌ی که ئینسان ر‌وو له شتێک بکات و بمینیت‌ه‌وه له‌سه‌ر شی‌ودی به‌گه‌وره‌گرتن، وه له زاراوی شه‌رع‌دا (عُكُوفٌ) ئه‌وه‌یه که ئینسان خ‌وی له مزگه‌وت به‌یلت‌ه‌وه، به شی‌ودی له خوا نزیکه‌بوونه‌وه و به مه‌به‌ستی له خوا نزیکه‌بوونه‌وه.

(الْمَسْجِدِ): (الْمَسَاجِدُ، جَمْعُ الْمَسْجِدِ، الْمَسْجِدُ: مَوْضِعُ الصَّلَاةِ اعْتِبَارًا بِالسُّجُودِ)، (مَسْجِدٌ) بریتیه له هه‌ر شوینێک که نوێژی لی ده‌کری، چونکه گر‌نووشی تیدا ده‌بردری.

(حُدُودُ اللَّهِ): (حُدُودٌ) ک‌وی (حَدٌّ)، (الْحَدُّ: الْحَاجَرُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ)، (حَدٌّ) سنووری نیوان دوو شتانه (يَمْنَعُ اخْتِلَاطَ أَحَدِهِمَا بِالْآخَرِ) نا‌هیلێ ئه‌و دوو شتانه تیکه‌ل بن. وه له زاراوه‌ی شه‌رع‌دا ب‌ویه ناو له سزا شه‌رعیه‌کان نراوه (حُدُودٌ)، چونکه ئینسان ده‌گیرنه‌وه له‌وه‌ی که تووشی ئه‌و گوناهه‌ ب‌بی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که دهمانی سزا دهمری لیی ده‌په‌رنگیت‌ه‌وه.

(وَتَذَلُّوا بِهَا): (أَذْلَى)، واته: شو‌ری کرده‌وه، کابرا د‌ۆلکه له بیردا شو‌رده‌کاته‌وه، دا‌یده‌هیلێ پێی ده‌گوتری: (أَذْلَى)، که لی‌رده‌دا مه‌به‌ست گه‌یانندی به‌رتیله به دادومرانی سته‌مکار.

(الْحُكَّامِ): (الْحُكَّامُ: جَمْعُ الْحَاكِمِ: مَنْ يَحْكُمُ بَيْنَ النَّاسِ) ک‌وی (حَاكَمَ)، واته: هه‌ر که‌سه‌ی که دادومری له‌نیوان خه‌لکیدا بکات، به‌لام (حَكَمَ) ده‌لی:

(الحَكَمَ: المتخصصُ بذلكَ فَهُوَ أَبْلَغُ)، (حَكَمَ): ئه و مه که پسپوږی له دادوهری نیوانی خه لکدا، به لام حاکم هه رکه سیکه با پسپوږیش نه بی.

(الْأَهْلَةُ): (جمعُ هلال، وَهُوَ الْقَمَرُ فِي أَوَّلِ اللَّيْلَةِ وَالثَّانِيَةِ ثُمَّ يُقَالُ لَهُ الْقَمَرُ) (الْأَهْلَةُ) کۆی (هلال) ه، (هلال)، واته: مانگی یه ک شهو، یان دوو شهو، له دواى دوو شهو وه پئی ده گوتری (قمر) واته: مانگ.

(مَوَاقِيتُ): (وَهُوَ الْوَقْتُ الْمَفْرُوضُ الْمَضْرُوبُ لِلشَّيْءِ، وَالْوَعْدُ الَّذِي يُعْمَلُ لَهُ وَقْتُ، وَقَدْ يُقَالُ: (مِيقَاتٍ) لِلْمَكَانِ الَّذِي يُجْعَلُ وَقْتُاً لِلشَّيْءِ، كَمِيقَاتِ الْحَجِّ) (مَوَاقِيتُ) کۆی (مِيقَاتِ) ه، ئه ویش بریتیه له و کاته ی که دیاری کراوه بو شتی، یاخود به ئینیک که دیاریکرا بی له کاتیکی دیاریکراودا، هه روه ها جاری وایه بو شوینیش به کاردی، شوینیک که دیاری کراوه بو ئه و دی کاریکی تیدا نه نجام بیری، وه ک (مِيقَاتِ) ی چه ج که ئیجرامی تیدا دهبه ستری.

هۆی هاتنه خوارموهی ئایه ته گان

(١) هۆی هاتنه خوارموهی ئه و ئایه ته ی، که ده فهرموئ: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي

عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ

يُرْشَدُونَ﴾، { (أَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ الطَّبْرِي، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، وَابْنُ مُردويه، وأبو الشيخ، وغيرهم من طرق عن جرير بن عبد حميد، عن عبدة السجستاني، عن الصلت بن حكيم بن معاوية بن سيدة، عن أبيه، عن جدّه قال: جاء أعرابي إلى النبي ﷺ، فقال: أقرب ربيّا فتأجبه أم بعيد فتأديه؟ فسكت عنه، فأنزل

الله: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ... ﴾ }، واته: عه ربیکی

ده شته کی هاته خزمه ت پیغه مبر ﷺ گوتی: (ئه ی پیغه مبر ی خوا! ﷺ)

ئایا په رومردگارمان نزیکه هه تا وتووویژو گفتوگۆی له گه ل بکه ی، یاخود دووره بو ئه و دی بانگی بکه ی؟ ئه ویش بی ده نگ بوو، ئنجا خوا ﷺ ئه م

نایه‌ته‌ی ناردده خوارده‌وه: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ...﴾

(٢) هوی هاتنه خوارده‌وهی نه‌وه رسته‌یه‌ی که ده‌فرمووی: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةٌ

الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ ...﴾، {عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَائِمًا، فَحَضَرَ الْإِفْطَارَ فَنَامَ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَ، لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَلَا يَوْمَهُ حَتَّى يُمَسِيَ، وَإِنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ الْأَنْصَارِي كَانَ صَائِمًا - وَفِي رَوَايَةٍ كَانَ يَعْمَلُ فِي النَّخِيلِ فِي النَّهَارِ وَهُوَ صَائِمٌ - فَلَمَّا حَضَرَ الْإِفْطَارَ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقَالَ لَهَا: أَعِنْدَكَ طَعَامٌ؟ قَالَتْ: لَا، وَلَكِنْ أَنْطَلِقُ فَأُطْلُبُ لَكَ، وَكَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ، فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَجَاءَتْهُ امْرَأَتُهُ، فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ: خَبِيَّةٌ لَكَ، فَلَمَّا انْتَصَفَ النَّهَارُ غُشِيَ عَلَيْهِ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةٌ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ ...﴾ فَفَرَحُوا بِهَا

فَرَحًا شَدِيدًا، وَنَزَلَتْ ﴿... حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ﴾،

(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (١٩١٥)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٢٣١٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم:

(٢٩٦٨)، وَاتَّه: به‌راء خوا لینی رازی بی‌ت ده‌لی: هاوه‌لانی پی‌غه‌مبهر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه‌گهر

یه‌کیکیان به‌رۆژوو بووایه‌وه کاتی به‌ربانگ هاتبایه‌وه خه‌وتبا، پی‌ش نه‌وه‌ی به‌ربانگ

بکاته‌وه، بۆی نه‌بوو بخوات نه‌شه‌وه‌که‌ی نه‌رۆژده‌که‌شی (واته: سبه‌نینیش) هه‌تا

به‌ر بانگیکی دیکه، ئنجا قه‌یسی کوپی صیرمه‌ی نه‌نصارپی به‌رۆژوو بوو (له

ریوایه‌تیکدا ده‌لی: کاری کردوه له‌نیو باغی دارخورماداو به‌رۆژووش بووه) کاتی

به‌ربانگ بووه چۆته ماله‌وه‌وه به‌خیزانی گوتوه: خواردنت لایه به‌ربانگ

بکه‌مه‌وه؟ نه‌ویش گوتووویه‌تی: نه‌خیر. به‌لام ده‌چم بۆت دینم، جا له‌به‌ر نه‌وه‌ی

نه‌وه رۆژه‌ کاری کردوه (دیاره‌ ماندوو بووه) خه‌وی لیکه‌وتوه که خیزانی

هاتۆته‌وه، گوتووویه‌تی: (خَبِيَّةٌ لَكَ) واته: مال وێران خۆت! (دیاره‌ شه‌وه‌که‌شی

هیچ خواردنیکی نه‌خواردوه‌وه رۆژده‌که‌شی هیچی نه‌خواردوه) بۆیه که گه‌یشتۆته

نیومرۆ له‌هۆشی خۆی چوووه‌وه نه‌وه بۆ پی‌غه‌مبهر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باسکراوه، خواش نه‌م

نایه‌ته‌ی ناردۆته خوارده‌وه: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةٌ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ ...﴾، وه

هاوه‌لان زۆریان دل پێ خوشبوو، دواوی خوا په‌روه‌ردگار ئه‌م ئایه‌ته‌شی نارد
خوارمه‌وه‌ که ده‌فه‌رموی: ﴿... وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ
الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾.

(٣) هه‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی ئه‌و ڕسته‌یه‌ی، که ده‌فه‌رموی: ﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ
تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ﴾، { (عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا
نَزَلَ صَوْمُ رَمَضَانَ، كَانُوا لَا يَقْرَبُونَ النِّسَاءَ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَكَانَ رِجَالٌ
يَخُونُونَ أَنْفُسَهُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ﴾) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٤٥٠٨) }، واته‌: به‌ڕێ خوا
لێ ڕازی بێ ده‌لی: کاتی‌ک ڕۆژووگرتنی مانگی ڕه‌مه‌زان هاته‌ خوارێ، هاوه‌لانی
پێغه‌مبه‌ر ﷺ عاده‌تیان وابوو نه‌ده‌چوونه‌ لای خێزانه‌کانیان له‌ مانگی
ڕه‌مه‌زانه‌دا {دیاره‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێی گوتوون و له‌ ڕیوایه‌تی دیکه‌دا هاته‌وه‌، که
پیش نوێژی خه‌وتنان بۆیان نه‌بووه‌، واته‌: ماوه‌یه‌کی که‌می هه‌بووه‌، ئه‌گه‌ر
بیانویستبا له‌ گه‌ڵ خێزانه‌کانیاندا جووتبن }، بۆیه‌ پیاوانی‌ک خۆیان ڕا
نه‌گرتوه‌و چوونه‌ته‌ لای خێزانه‌کانیان، به‌لام دواوی خوا ﷻ ئه‌م ئایه‌ته‌ی
نارد خواره‌وه‌و ئه‌و حوکمه‌ی لایه‌رد.

(٤) هه‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی ئه‌و ڕسته‌یه‌ی، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ
لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ﴾، { (عَنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أُتِرْتُ:
﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ﴾، وَلَمْ يَنْزَلْ:
﴿مِنَ الْفَجْرِ﴾ فَكَانَ رِجَالٌ إِذَا أَرَادُوا الصَّوْمَ رَبَطَ أَحَدُهُمْ فِي رِجْلَيْهِ الْخَيْطَ
الْأَبْيَضَ وَالْخَيْطَ الْأَسْوَدَ، وَلَمْ يَزَلْ يَأْكُلُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُ رُؤْيَاهُمَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ
بَعْدَهُ ﴿مِنَ الْفَجْرِ﴾، فَعَلِمُوا أَنَّهُ إِنَّمَا يَعْنِي: اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ،
الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (١٩١٧)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٢٥٣٠) }، واته‌: سه‌ه‌لی کو‌ری سه‌عه‌د

خوا لئی رازی بئ دهلی: کاتیك خوا ئەم نایه تهی ناردە خوار: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ﴾، وه وشهه: ﴿مِنَ الْفَجْرِ﴾، جارئ نه هاتبووه خوارئ، پیاوانیک نه گهر ویستبایان بهر ژووبن (داو) یکی رهشو (داو) یکی سپیان بهیپی خویانه وه دهبهست، وه پارشیوه که هه لدهستان، هه تاکو ئەو دوو دهر و دیمان بۆ لیک حیاد مېوونه وه، سهر گهر می خواردن دهبوون، دواپی خوی بهرز ئەم وشهیهی ناردە خوارئ: ﴿مِنَ الْفَجْرِ﴾، ئنجا زانییان که ئەوه مهبهست پی شهوو رۆژه (پیشی وایان زانیوه مهبهست دوو داوه، دوو دهر ووی رهشو سپی یه).

٥) هوی هاتنه خواره وهی ئەم رستهیهی، که دهر موی: ﴿وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ { (عَنِ الْبَرَاءِ رضی اللہ عنہ، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا، كَانَتِ الْأَنْصَارُ إِذَا حَجُّوا فَجَاؤُوا، لَمْ يَدْخُلُوا مِنْ قِبَلِ أَبْوَابِ بُيُوتِهِمْ، وَلَكِنْ مِنْ ظُهُورِهَا، فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَدَخَلَ مِنْ قِبَلِ بَابِهَا، فَكَأَنَّهُ عَيَّرَ بِذَلِكَ، فَتَنَزَّلَتْ: ﴿وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ((رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (١٨٠٣) }، واته: بهراء خوا لئی رازی بئ دهلی: ئەم نایه ته دهر بارهی ئیمه هاته خوار (واته: خه لکی مه دینه) له پیش ئیسلامدا ئەنصار پییه کان عادتیان وابوو، که هه جیان کردوه دواپی ده گهراونه وه له دهر گای ماله کانیا نه وه نا، به لکو له پشت وه را چوونه ته وه (واته: یان سهر بانیان کون کردوه، یان دیواریان درپوه) { چونکه گوتوو یانه: که ئیحر امان بهست، تازه بۆمان نیه هه تا هه ج نه کهین، له دهر گاهه بچینه وه ژووری، جاری واش هه بووه کابرا ئیحر امی بهستوه، به لام کاریکی هه بووو پیویست بووه بچینه وه ماله وه، دیاره له سهر دهمی نه قامییدا عادتیان وابوو له سهر دهمی ئیسلامییدا به وه وه ههر پابه ندبوون { پیاوانیک له ئەنصار پییه کان له دهر گاهه چوومه مال، دواي ئەوهی هه جی کردبوو، جا به هوی ئەوه وه

ره خنه ی لیگیراوه، خوای زاناش ئەم نایه ته ی ناردە خواری: ﴿وَأَتُوا
الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾، (یانی: ئەوه
عاده تیکی نه فامییە و پییه وه پابه ند مه بن).

٦) هۆی هاتنه خوارده ی ئەم نایه ته ی، که ده فمرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ
قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ اتَّقَىٰ وَآتَىٰ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾،
{(عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِنَّ الْيَهُودَ تَغْشَانَا
وَيُكْثِرُونَ مَسْأَلَتَنَا عَنِ الْأَهْلِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ) (الجامع في أسباب
النزول، ص (٧٠)، لحسن عبد المنعم شلبي)}، واته: (معاذی کوری جه به ل
خوا لی رازی بن ده لی: گوتم، ئە ی پیغه مبه ری خوا ﷺ جووله که کان زۆردین
بۆ لامان و زۆریش پرسیارمان لیده که ن دربارە ی مانگ که تازه ده بیته وه
(مانگی یه ک شه وه دوو شه وه که ئە وه، بۆچی وایه و حیکمه تی چییه؟) خوای
پهرومردگاریش ئەم نایه ته ی ناردە خواری ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ ...﴾.

مانای گشته ی نایه ته کان

وهك له هۆی هاتنه خواره کهیدا باسمکرد، که سیک که له رپوایه تی کدا هاتوه
ده لی: ده شته کییه ک بووه، وه له رپوایه تی کدا هاتوه که پیغه مبه ر ﷺ له یه کی ک
له جه نکه کاند بووه، له کاتی رینگا بریندا، هاوه لانی لییان پرسیه، گرنگ
ئه وه یه پرسیار ی لی کراوه دربارە ی خوا ﷺ، ئەویش فهرموویه تی: ﴿وَإِذَا
سَأَلْتُكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾، واته: ئە گهر به نده کانی من له بارە ی منه وه
پرسیار یان لی کردی: ئایا لییان دوورم، یان لییان نزیکم؟ ئە وه بابزانن من
نزیکم ﴿أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾، ههر بانگ که ریک بانگم بکات و ههر

داواكارىك لىم بىپارىتەو، وەللامى داواكەى دەدەمەو، ئەگەر لىم بىپارىتەو
﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾، جا با ئەوان بەدەنگ منەو
بىن و ئيمان بە من بىن، بۇ ئەودى سەر راست بن، واتە: كاتىك من بانگى
وانەم كىردە بەندايەتتىم بۇ بگەن و ئيمانم پى بىن، با ئەوان بەراستى
بەندايەتتىم بۇ بگەن و ئيمانم پى بىن، بەدەنگ بانگى شەرىعتەكەمەو
بىن، ئەو كاتە منىش بەدەنگيانەو دىم ئەگەر لىم بىپارىتەو، ئەو ماناى
وايە ئەو كەسانە، كەسانىكى سەر راست و رىگاي راستگرتوو دەبن.

لىردا جىي سەرنج ئەودىيە كە خوا ﷺ پاش ئەودى باسى رۆژو و گرتنى مانگى
رەمەزانى كىردە، ئىنجا باسى نىزىكى خۇى دەكات لە بەندەكانى و باسى
پارنەودىيان دەكات، واتە: دواى ئەودى ئىنسان فەرمانى سەر شانى جىبەجى
دەكات بەرانبەر بە خوا و بەندايەتتى بۇ خوا ئەنجام دەدات، ئىنجا شايستەى
ئەودىيە كە لە خوا نىزىك بىتەو، وە خوا لىي نىزىك بىتەو لە خوا بىپارىتەو،
خوای پەروردگار بىش وەللامى بداتەو.

ئىنجا دىتە سەر باسى چۆنىەتى مامەلە كىردنى رۆژو وەودانان لە شەودا، دەفەرمۇى:
﴿أَحْلَلْ لَكُمْ لَيْلَةَ الْاَصِيَامِ اَلْزَفْتُ اِلَى نِسَائِكُمْ﴾، لە شەوانى رۆژو و گرتندا بۆتان
حەلال كراو، كە لەگەل ژنەكانتندا جووتبن ﴿هَنْ لِيَّاسْ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَّاسْ لَهُنَّ﴾،
ئەوان پۇشاكن بۇ ئىو، وە ئىووش پۇشاكن بۇ ئەوان، وەك چۆن پۇشاكن عەببى
ئىنسان دادەپۇشى، لە سەرماو گەرما دەپارىزى و جوانى دەكات، ژنىش بۇ مىرد
وايە مىردىش بۇ ژن وايە، يەكتر جوان دەكەن، يەكتر دەپارىزن لە گوناح و تاوان،
وە يەكتر دەپارىزن لە ھەموو ئەو شتانەى كە مايەى زەرەر و زيان و نىگەرانيانە
﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنْكُمْ كُنْتُمْ تَحْتَاوُنَ أَنْفُسَكُمْ﴾، خوا زانى كە ئىوە نا پاكىيتان
لە خۇتان دەكرد، واتە: خۇتان رانەدەگرت، وەك عادەتى خۇتان كاتى خۇى و ابوو،
چونكە لە ھىچ ئايەتتىكى دىكەدا نەھاتو كە خوا ﷺ بىفەرمۇى: لە شەوى
رۆژو و گرتندا مەچنەلەى خىزانتان، كەواتە: ديارە ئەو عادەتى پىش ئىسلاميان
بوو، كە ئەگەر بەررۆژو و بووبان، بە شەو كەى نەدەچوونە لای خىزانيان، بەلام

دياره خۇيان رانه گرتوه ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ﴾، بۆيه خوا تۆبهى
 ليۆهر گرتن، وه لىى بوردن ﴿فَالَّذِينَ بَشَرُوهُنَّ﴾، دهجا ئىستا (لهمه و دوا) بۆتان
 ههيه بچنه لايان و لهگه لايان جووتبن ﴿وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾، وه
 ئه وهى كه خوا بۆى نووسيون (بۆى نووسيون كه ژن و ميڤرد بههوى يه كتر مه وه له
 حهرايم پاريزراو بن، وه بههوى جووتبوونيان وه مندا لى صالحيان پهيدا بن)،
 واته: له جووتبوونتان لهگه ل هاوسه ران تاندا ئه وه مه بهسته شهر عيانه ره چاوه
 بكهن ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾،
 وه بخۆن و بخۆنه وه هه تاكو دمزوى سى له دمزوى رهشى بهرمبه يانتان بۆ له يهك
 جيا دمبه وه، واته: شه وو رۆژ تان بۆ له يهك جيا دمبه وه. ﴿ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى
 الْآيِلِ﴾، دواى رۆژوو گرتنه كه تان دريژه پيبدن، تاكو شه و دادى ﴿وَلَا
 تُبَشِّرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عِلْفُونَ فِي الْمَسْجِدِ﴾، وه مه چنه لايان له كاتيكدا كه ئيه وه له
 ئيعتيكافدان له مزگه وته كاندا، يانى: بۆتان نيه له كاتيكدا كه نيه تى
 ئيعتيكافتان هينا وه، بچنه وه مالى و لهگه ل خيزانتان جووتبن، به لام ئه گهر
 كاريكى پيوستت هه بوو بۆت ههيه بچيه وه مالى، ئه گهر نا به بى پيوستى
 شوينى ئيعتيكاف به جييه شتن، ئيعتيكافه كهت هه لده وه شيته وه. ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
 فَلَا تَقْرُبُوهَا﴾، ئه وانه سنووره كانى خوان، جا توخنيان مه كهون، هه ندى جارن
 سنووره كانى خوا ههر توخنكه وتنيشيان باش نيه، چونكه رهنگه بيانشكيين، هه ندى
 جاريش خوا دمفرموى: ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا﴾، واته: ئه وانه سنووره كانى
 خوان، مه يانبه زينن، دواى حيكمه تى ئه مه روون دهكه ينه وه ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ
 آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾، ئاوا خوا ئاياته كانى خوى بۆ خه لكى روون
 دهكاته وه، بۆ ئه وهى پاريز بكهن، پاريزيان پهيدا بن.

ئنجای دیته سهر باسی مه سه له یه کی دیکه و دهفرموی: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ

بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾، وه مالی خۆتان له نیو خۆتاندا به ناهه ق مه خۆن، دهفرموی: مالی خۆتان به ناهه ق مه خۆن، که مه به ست پیی مالی یه کدییه، به لام بویه وایفه رموو، چونکه مالی ههر که سیک له مسوولمانان ده بی به مالی خۆتی بزانی، وه مالی تۆش مالی ئه وه ﴿وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ﴾، وه نه چن به شیوهی بهرتیل (رشوة) ماله که تان بگهیهنن به داد و مرده کان، له کاتی که دا کی شه و نا کو کییه کتان ده بی له نیوانی خۆتاندا، یه کی کتان بجی بهرتیل بدا به داد و مر ﴿لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، تا کو به شیوهی گونا حبارانه (سته مکارانه) به شیک له مالی خه لکی بو خۆتان بیچرن که ده شزانن حهرامه، (شتی وامه کهن).

ئنجای له کۆتاییدا دهفرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهْلِ﴾، دهرباردی مانگه تازمه بو وه ده کان پرسایارت لی ده کهن، مانگ بوچی وه ک ده می داسیکه، ده بیته یه ک شه وو دواپی ده بیته دوو شه و دواپی گه و رتر ده بیت هه تا ده گاته چوارده و پازده و ته و او ده بیت، دواپی ورده ورده بجو و ک ده بیته وه؟! ئاوا پرسایاریان له پیغه مبه ر ﷺ کردوه، دهفرموی: ﴿قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾، بویه مانگ به و شیوهیه دانه راوه: چه ند مه نزلکی هه ن، یه ک شه وو دوو شه وو تا پازده و، دواپی ورده ورده به ره و بجو و ک بو ونه وه ده چی و دیار نامینی، بو ئه وه ی ده بیته مایه ی دیاری کردنی کاته کانی کاروباری خه لکی، تا کو سه ری مانگو نیو مرپاست و کۆتایی مانگی پی بزانی، وه تا کو کاتی خوا به رستییه کانی حه جی پی بزانی، ئنجای دهفرموی: ﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا﴾، وه چاکه کاری ئه و ده یه که له پشته و ده دا بچه ماله کانی خۆتانه وه، واته: ته قوا و له خوا نزیک بو ونه وه به وه نیه ده ست و پیی خۆتان به سه تن به هه ندی عاده تی نه فامیی، که خوا ﷻ له شه ریعه تی خۆیدا بریاری له سه ر نه دا و ن ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ

مَنْ أَتَقَى ۞، به لکو چاکه کاری ئه وه دیه که ئینسان پاریزکاری بۆ خوا ۞ وَأَتُوا
الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۞، وه له دهرگاگانی خویانه وه بچنه ماله کانتانه وه و
پیویست ناکات سهربان بکوئن، یان دیوار بپرن ۞ وَأَتَقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ۞، وه پاریزکاری له خوا بکهن بۆ ئه وهی سمرفرزبن و به خته وهر
بن و، به مرادو ئامانجه کانی دنیاو دواړوژتان بگهن، واته: له رپی ته قواوه له
خوا نزیک دهبنه وه به ئامانج دهگهن، نهک له رپی هه ندیک عادهت و نه ریت
که له شهریه تی خوادا بریاریان له سمر نه دراوه.

چهنده سه له یه کی گرنگ

مسئله ی یه کم: خوا ﷺ پاش ئه وهی باسی رۆژوو گرتنی مانگی رهمه زانی کرد،
ئنجبا باسی نزیک خوی دهکات له بهنده کانی، ئهمهش ئه وهی لیومر ده گیرئ که
ئینسان دواى ئه وهی که طاعهت بۆ خوا ئه نجام دهدات، ئه و جار ده بیته بهنده ی
خوا و له خوا نزیک ده بیته وه، چونکه گرنگ ئه وهی تۆ له خوا نزیک بی،
ئه گهرنا خوا ﷺ له ئیمه همر نزیکه، به لام گرنگ ئه وهی که ئیمه خۆمان
له خوا دوور نه گرین، ئنجبا ئهمه ئه وهی لیومر ده گیرئ، که ئینسان به هوی
طاعه ته وه به تابه تی رۆژوو، که روو حانییه تیکی زوری تیدایه، صافو ساغ
ده بیته وه له خوا نزیک ده بیته وه، وه کاتیکیش ئینسان له خوا نزیک
ده بیته وه، ئه گهر لیی بپارێته وه دواى لیبکات، بیگومان خوا ﷺ که سیك
لیی نزیک بئ و بۆی فهرمان به ربی، وه که سیك بۆی گونجاو و صولحاو بیته،
ته کلیفی ده گریته وه دواکه ی و مرده گریته.

مسئله ی دوهم: ئهم نایه ته قورئانیه زۆر جیی سهرنجه، که دهمرموی: ۞ وَإِذَا

سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا

لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ۞، له م نایه ته قورئانیه دا ههوت ئامازه

كراون بە خوا ﷻ، ھەوت ئاماژەش بە بەندەكانى، واتە: لە ھەوت شویناندا باسى خۆى پەروردگار كراود و ئاماژەى بۆ كراود، لە ھەوت شوینانىشدا باسى بەندە كراود، بە ئەندازەى يەك:

یەكەم: ئەو شوینانەى باسى بەندەكانیان تیداكراود، یان ئاماژەیان بۆ كراود:

(۱) ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ﴾، وە ئەگەر لییان پرسى، لیردە رانای ﴿كَ﴾، بۆ پیغەمبەرى خوايە ﷺ.

(۲) ﴿عِبَادِي﴾، بەندەكانەم.

(۳) ﴿الدَّاعِ﴾، داواكەر.

(۴) ﴿إِذَا دَعَانِ﴾، ئەگەر لیم پارایەود.

(۵) ﴿فَلَيْسَ تَحِبُّوا لِي﴾، پیتی: ﴿وَ﴾ رانای كۆى نادیار (ضمیر جمع غائب)، واتە: با ئەوان بە دەنگمەودە بین.

(۶) ﴿وَلْيُؤْمِنُوا بِي﴾، با ئیمانم پى بین.

(۷) ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾، بۆ ئەودە كە سەر راست بن، ئەودە ھەر ھەوت شوینەكە بەنسبەت بەندەكانەودە.

دووەم: ئەو شوینانەى باسى خۆى بەبەزەمى یان تیداكراود، یان ئاماژەى پێكراود:

(۱) ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي﴾، وە ئەگە بەندەكانەم لییان پرسى، راناودەكە بۆ خوا دەگەریتەودە.

(۲) ﴿عَنِّي﴾، دەربارەى من.

(۳) ﴿فَإِنِّي﴾، بێگومان بن.

(۴) ﴿أَجِيبْ﴾، وەلام دەدەمەودە، لیردە (أَجِيبْ) رانای قسە بێژ (مُتَكَلِّم) تیدا شیراوتەودە.

(۵) ﴿دَعَانِ﴾، بانگم بىكات، لىم وھپارى.

(۶) ﴿فَلَيْسَتْ جِبُّوْا لِي﴾، با وەلەم بىدەنەو، با بەدەنگەو وە بىن و فەرمانبەرم بن.

(۷) ﴿وَلْيُؤْمِنُوا لِي﴾، وە بىروام پىبىنن.

ئەمەش ئەو دى لىئوردەگىرى كە خوا ﷺ بەندى خۇى زۇر خۇشەدوئى زۇر گرنگى پى دەداو زۇر رىزى دەگىرى، چونكە ھەر سىفەتتىكى خۇى لەگەل سىفەتتىكى بەندەكەيدا بەراورد كىردو.

مەسەلى سىيەم: كە دەفەرموئى: ﴿فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾، بىگومان من نىزىكم، جىى

سەرنج ئەودىيە كە دەفەرموئى: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾،

نەيفەرموود: ﴿فَقُلْ لَهُمْ إِنِّي قَرِيبٌ﴾ يەكسەر فەرموويەتى: من نىزىكم، واتە:

پىغەمبەرى ﷺ نەگىردوئە واسىتەى نىوان خۇى و بەندەكانى، ئەمەش يانى: ھەر

بەندەيكە وىستى لەگەل خوا بدوئى، با يەكسەر راستەوخۇ پەيودەندى پىو

دەكاتو، پىويست ناكا لەرپى پىغەمبەردو ﷺ بى، كە واتە: لە ئىسلامدا

كە ھەنووت نىيە، لە ئىسلامدا ئىنسانەكان ھەموويان راستەوخۇ دەتوانن لەگەل

خوای خۇياندا رازو نىياز بىكەن و، لىى بىپارپىنەو و بەندىيەتى بۇ بىكەن، بە

پىچەوانەى ئايىنى شىوئىراوى نەصرانىيەتەو، كە لە رپى كاھىنەو نەبىت و

لەرپى تەبەقەى پىاوانى دىنى يەو نەبى، مروق بۇى نىيە راستەوخۇ بەندىيەتى

بۇ خوا بىكات، بەلام لە ئىسلامدا وانىيە و تەنانەت پىغەمبەرى خواش ﷺ خوا

نەيگىردو بە ھۆكار (واسطە)ى نىوانى خۇى و بەندەكانى، مەگەر ھۆكارى ئەو

كە پەيامى خويان پى بگەيەنى و بەرنامەى خويان لى حالى بىكات، وەك خوا

فەرموويەتى ﴿مَّا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ ﴿۱۱﴾

المائدة، واتە: پىغەمبەر ﷺ بەس گەياندى لەسەر وە خوا ئەو دى

دەرىدەخەن و پەنھانى دەكەن دەيزانى، بەلام دواى ئەو بەندەكانى بۇخۇيان

بەرىپىسارن، بەپىى بەرنامە و شەرىعەتى خوا مامەلەى راستەوخۇ لەگەل خوادا

دەكەن، نەك ناپاستەوخۇ، ئەمەش ئەو راستىيە دەرەخات، كە بەراستى ھەندىك لە ئەھلى تەسەووف لىرەدا تووشى لادان (انحراف) بوون، شتىك دەكەن وەك ھى نەصرانىيەكان دەچىت، ئەویش ئەودىيە كە دەبى شىخ بىيتە (واسطە)، ئنجا بۇ سەلماندى رايەكەيان بەلگەيەكى سەپرۆكەش دىننەودو دەللىن: (واتە: ئەو صۇفيانەى ھاوچەرخ) دەللىن: وەك چۇن كارەبا دەبى محايىلەى بۇ دابىرى و ئەگەر بىت، يەكسەر بىگەيەنى ھەموو شتىك دەسووتىنى ! خوى پەرووردگار شىنسان ناتوانى راستەوخۇ پەيوندى پىو بەكات، بەلگو دەبى لەرىنى پىغەمبەرەو ﷺ بى و پىش وىش لە رى شىخەو !! بەلام لە راستىدا ئەو قىياسى خوى پەرووردگارە لەسەر دروستكارەكانى، نەخىر خوا ﷻ ئەگەر راستەوخۇش پەيوندى پىو بەكرى، كەس ناسووتىنى، چونكە خوى كار بەجى بۇخوى چۇنىەتى دابارىنى بەخشش (فيض) و بەرەكەتى خوى بۇ سەر بەندەكانى رىكخستودو ھەركەس بە ئەندازەى خوى فەيزو نوورى بەسەردا دەبارىنى، وەك سەرچاودى كارەبا نىە، كە قوۋتى زۇربداتى و بىسووتىنى ! خوا ﷻ زاناو كار بەجىيە، وەك پىرەمىردى شاعىر دەللى:

كاكە خوا كارى نابەجى ناكا

تا كىو نەبىنى بەفرى تىناكات

مەسەلەى چوارەم: خوا ﷻ زۇر بە مسۆگەرى دەرەموى: من وەلامى داواى داواكەر دەدەمەو، ئەگەر لىم پاراپەو، لىرەدا يەككىك بوى ھەيە بللى: ئەدى بۇچى زۇر كەس لە خوا دەپارپتەودو ئەو شتەش كە بوى دەپارپتەو جىبەجى نابى؟ بۇ وەلامى ئەم پىرسىارە فەرموودىيەكى پىغەمبەر ﷺ ھەيە ئەو ھەمان بۇ روون دەكاتەو، كە وەلامدانەودى خوا بۇ پارانەودى بەندەكانى، ھەرىكە شىو نىە، پىغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: { (مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَدْعُو بِدَعْوَةِ لَيْسَ فِيهَا إِثْمٌ وَلَا قَطِيعَةٌ رَحِمَ، إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ بِهَا إِحْدَى ثَلَاثَ: إِمَّا أَنْ تُعْجَلَ لَهُ دَعْوَتُهُ، وَإِمَّا أَنْ يَدْخِرَهَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ، وَإِمَّا أَنْ يَصْرِفَ عَنْهُ

مِنْ السَّوِّءِ مِثْلَهَا) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ الْمَفْرَدِ) برقم: (٧١٠)،
وَالْحَاكِمُ برقم: (١٨١٦)، وَوَافَقَهُ الدَّهَبِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه،
وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (الْمَشْكَاةِ) برقم: (٢٢٥٩)، وَاتَه: هِيَجْ مَسْوُلْمَانِيك
نيه له خوا بپارپیته‌وه به پارانه‌وده‌یه‌ك، پارانه‌وده‌كه له خودی خویدا گوناح
نه‌بیّت (شتی‌کی بی‌جی و گوناح نه‌بی)، وه مایه‌ی پچرانی په‌یومندی خزمایه‌تی
نه‌بی (چونكه خوا له‌گه‌ل شتی گوناح و شتی ناشهرعی دانیه)، ئه‌وه خوا رضي الله عنه
یه‌کیك له سی شتان بو ئه‌وه به‌نده‌یه‌ی خو‌ی ده‌كات: یان ئه‌وه‌دقا ئه‌وه شته‌ی
داوای ده‌كات یه‌كسمر بو‌ی جیبه‌جی ده‌كات، یاخود بو‌ی هه‌ل‌ده‌گری و
پاداشته‌كه‌ی له دواړوژدا ده‌داته‌وه، یان به قه‌ددر ئه‌وه شته باشه‌ی كه داوای
كردوه، خراپه‌یه‌کی لئ لاده‌دات (داوای شتی‌کی باشی كردوه، خوا شته باشه‌كه‌ی
بو ناكات، حيكمه‌تی خوا وا ناخو‌وازی، به‌لام به قه‌ددر ئه‌وه شته باشه یاخود
زیاتر خوا خراپه‌وه به‌لای لئ لاده‌دات).

ئهم فهرمووده‌یه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، كه ئینسان كاتیك كه له خوا
ده‌پارپیته‌وه‌وه خوا یه‌كسمر وه‌لامی ناداته‌وه، واته: وه‌لامه‌كه نابینی با
ناو‌مید نه‌بی، وه‌ك: پیغه‌م‌بەر صلی الله علیه و آله فهرموویه‌تی: { (يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ
مَا لَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: دَعَاؤُكُمْ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (٦٣٤٠)
وَاللَّفْظُ لَهُ، وَمُسْلِمٌ برقم: (٦٨٦٩)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (١٤٨٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم:
(٣٣٨٧)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (٣٨٥٣)، وَمَالِكٌ برقم: (٥٠٦)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم:
(٩٧٥)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَاتَه: یه‌کیك له ئیوه وه‌لامی ده‌پارپیته‌وه،
ئه‌گهر په‌له نه‌كات { كاتیك له خوا ده‌پارپیته‌وه، حه‌تمه‌ن پارانه‌وده‌كه‌ی بی
وه‌لام نابی، جا ئایا په‌له كردنه‌كه‌ی چیه‌؟ } ده‌لئ: له خوا پارامه‌وه به‌لام
وه‌لامی نه‌بوو و شته‌كه‌ی بو نه‌كردم! با په‌له نه‌كات چونكه خوا رضي الله عنه
له‌وكاته‌دا كه خو‌ی به به‌رژده‌وندی د‌زانی بو به‌نده‌ی خو‌ی، وه ئه‌وه شته‌ی
كه بو‌خو‌ی به چا‌کی د‌زانی، ئاوا وه‌لامی ده‌داته‌وه، نه‌ك ئه‌ودی كه ئه‌وه
ده‌یه‌وی، چونكه ئینسان جاری وایه شتیك له خوا داوا ده‌كات، ئه‌گهر بو‌ی

بکات زمره لى دهکات، بۆ وینه: جارى وایه باب، یان دایک له مندالیکى خۆى توورده دهبى، یان که سیک له خزمیکى نیگهران دهبى و دووعای خراپى لى دهکات، جا نه گهر خوا یه کسهر بۆى بکات، رهنکه په شیمان بیته وه، بۆیه بۆى ناکات، که واته: دهبى ئینسان نا ئومید نه بى، کاتى که راسته وخۆ وهلامى پارانه وه که ی نابینى، به لگو دلنیا بى له ودى که خوا پارانه وه که ی دهبیستى و زایه نه بووه، وه بهیه کیک له و سى حالته دا وایه که ی بۆ جیه جى دهکات، به لام ئیستا نا دوا بى، له و کاته دا که خوا دهبه وى، یا خود خراپه ی لى لاددات، یان له قیامه تى پاداشتی دداته وه، نه مهش چه ند فهرموودیه ک که گرنگی و گه ورده ی دووعایان تیدا دهبینى:

فهرموودى یه که م: پێغه مبه ر ﷺ فهرموویه تى: { (إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ) (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ بِرَقَم: (٣٨٢٨)، عَنِ التُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَوَاهُ، وَحَسَنُهُ الْأَلْبَانِي فِي (سَنَنِ أَبِي دَاوُدَ) }، واته: پارانه وه خودى خوا پهرستیه، واته: به شیکی گه ورده گرنگی خوا پهرستى، بریتیه له پارانه وه له خوا.

فهرموودى دوو م: پێغه مبه ر ﷺ فهرموویه تى: { (مَنْ لَمْ يَدْعُ اللَّهَ، سُبْحَانَهُ غَضِبَ عَلَيْهِ) (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ بِرَقَم: (٣٨٢٧)، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَوَاهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بِرَقَم: (٣٦٥٤) }، واته: ههر که سیک له خوا نه پارێتته وه خوا لى توورده دهبى، جا ئایا بۆجى ههر که سیک داوا له خوا نه کات و لى نه پارێتته وه، خوا لى توورده دهبى؟! چونکه دیاره خۆى بئیناز دهبینى له خوا !!

فهرموودى سێیه م: پێغه مبه ر ﷺ فهرموویه تى: { (لَا تَعْجَزُوا فِي الدُّعَاءِ، فَإِنَّهُ لَا يَهْلِكُ مَعَ الدُّعَاءِ أَحَدٌ) (رَوَاهُ الْحَاكِمُ بِرَقَم: (١٨١٨)، عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَوَاهُ، وَضَعَفَهُ الْأَلْبَانِي فِي (السَّلْسَلَةِ الضَّعِيفَةِ) بِرَقَم: (٨٤٣) }، واته: ئیوه دهسته وستان مه بن و ته نه ل مه بن له پارانه وه، چونکه له گهل دوو عاکردندا هیچ کهس نافه وتى، واته: مادام ئینسان به رده وام بى له سهر

دوو عاو پارانه وه له خوا، به ته ئکید نافه وتی و خوی په رومردگار به دنگیه وه دی و به دهمیه وه ده چی.

فهرموودمی چوارم: پیغه مبر ﷺ فهرموویه تی: { (لَا يُرَدُّ الْقَدَرُ إِلَّا الدُّعَاءُ، وَلَا يَزِيدُ فِي الْعُمُرِ إِلَّا الْبِرُّ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحَرِّمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ) (رَوَاهُ الْحَاكِمُ بِرَقْم: (١٨١٤)، عَنْ ثَوْبَانَ رضي الله عنه، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بِرَقْم: (١٥٤)، دُونَ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحَرِّمُ... }، واته: هیچ شتیک قه دمری خوا رمت ناکاته وه جگه له دووعا، { دووعا قه دمر رمت ده کاته وه چونکه دووعاش به شیکه له قه دمری خوا: خوا شتیک بریار داوه که نهو شته ببی، له هه مان کاتدا بریاریشی داوه، که نه گهر نهو به ندهیه دووعای کرد نهو شته نابی } وه هیچ شتیک تمهن زیاد ناکا جگه له چاکه کاری، وه جاری وا ههیه ئینسان له رزقیك ببهش دمی به هوئی گونا حیکه وه که کردوویه تی، دیارده به هه مان شیوه: جاری واش ههیه به هوئی چاکهیه که وه به هوئی دووعایه که وه، که دمی کات خوا به لایه کی لی لاددا، یا خود شتیک باشی به نسیب ده کات.

مهسهلهی چوارم: که خوی به رزومه زن د فهرموئی: ﴿ فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ

الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ﴾، له چ کاتیکدا وا د فهرموئی؟ د فهرموئی: ﴿ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي

وَلْيُؤْمِنُوا بِي ﴾، واته: من وه لامیان دهمه وه به دوو مهر جان:

١/ با ئه وان وه لامم بدنه وه.

٢/ وه با به راستی ئیمانم پی بینن، وه لامم بدنه وه به جیبه جیکردنی بهرنامه و شهریه ته که م، ئیمانیشم پی بینن که جیبه جیکردنی بهرنامه و

شهریه ته که م به ئیمان و عه قیدهیه کی راست و ساغه وه بیّت ﴿ لَعَلَّهُمْ

يَرْضَوْنَ ﴾، به لگو سهر راست دمن و پی راست ده گرن.

مه سه له ی پینجه م: که دهمرموی: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الزَّفْتُ إِلَى

نِسَائِكُمْ﴾، هه ندی له تو یژ مردوانی قورمان گوتوو یانه: ئەم رسته قورمانیه که دهمرموی: بۆتان هه لالکراوه له شهوانی رۆژوو گرتندا له گه ل هاوسمراناندا جووتبن، ئەوه ده گه یه نی که پیشتر حوکمیکی دیکه بوو بیته و ئەمه ی (نَسَخ) کرد بیته وه، واته: پیشتر قه دهغه بووبی و ئەم رسته یه هه لالی کردبی، به لام ئیمه ده لئین: له راستیدا له قورماندا شتی وانه هاتوه، هیچ کام له تو یژ مردوانی قورمان باسیان نه کردوه، که خوا ﷺ ئایه تیکی دیکه ی ناردبی و فهرموو بیته: له شهوانی رۆژوو گرتنی رهمه زاندا مه چنه لای خیزانتان، که واته: ئەوه ی که (مَنسوخ)ه، به ته نکید له قورماندا نیه.

ئنجا له هیچ فهرموو ده یه کی پیغه مبه ریشدا ﷺ نه هاتوه، که له ربه یه کی راسته وه به ئیمه گه یبی و، دیسان له سونه تیشدا شتیکی وامان له بهر ده ستدانیه، که پیغه مبه ر ﷺ له شهوانی رۆژوو گرتندا قه دهغه ی کردبی بچنه لای خیزانی خویان، که واته: ئایا ئەو مه سه له یه چۆنه؟! وهک له مانا گشتیه که شدا باس مکرد، عه ربه کان عاده تیان وابوو له پیش ئیسلامدا ئەگهر رۆژوو ی مانگی رهمه زان، یان رۆژوو ی دیکه یان بگرتایه نه ده چوونه لای خیزانیان له شه وه که یدا، بویه خوا ﷺ دهمرموی: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ﴾، واته:

ئەوه ی که له خۆتان هه رام کردبوو، خوا بوی هه لال کردن، ئنجا له قورمانیشدا وشه ی: ﴿أَجَلٌ﴾، جاری وایه به کارهاتوه بۆ شتی که خوا هه لال و موباحی ده کات، وهک ئەه سل و حاله تی ئاسایی، واته: هه لالی و موباحیه که ی ده خاته پروو، نهک که ئەو شته پیشتر قه دهغه بووبی، بۆ وینه:

که بیگومان پیشتریش ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الْطَيِّبَاتُ...﴾ ﴿٤﴾

المائدة، هه ر هه لال بوون و قه دهغه نه بوون.

مەسىلەى شەھەم: ئىنجا خۇاى زانا، كە وشەى: ﴿الرَّفَثُ﴾، بەكار دىنى وشەى:

﴿الرَّفَثُ﴾، كە (الزَّجَّاج) كە يەككە لە زانىيانى زمانزان، دەلى: (الرَّفَثُ: كَلِمَةٌ جَامِعَةٌ لِكُلِّ مَا يُرِيدُ الرَّجُلُ مِنْ امْرَأَتِهِ) واتە: (رَفَثٌ) وشەيەكى كۆكەرمودىيە (تەعبىرىكە) ھەموو ئەو شتانە دەگرىتەو ھە پىاو لە خىزانى خۇى دەوین، پىاو لە خىزانى خۇى چى دەوئ ؟ ماچگردن، دەستبازى و جووتبوون، كە (الرَّفَثُ) ھەموویان دەگرىتەو ھە، جا ئەگەر سەرنجى قورپان بەدەين، دەبىنە لەجىياتى جووتبوون (جماع) وشەى: (الرَّفَثُ) بەكار ھىناو ھە، وشەى: ﴿... لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ...﴾ (۶) المائدة، بەكار ھىناو ھە، واتە: دەستان

گەيانەدە خىزانەكانتان، وە وشەى (أَفْضَى) بەكار ھىناو ھە: ﴿... وَقَدْ أَفْضَى

بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ...﴾ (۲۱) النساء، واتە: ھەندىكتان چوونە لای

ھەندىكتان، وە وشەى: ﴿تَبَشِّرُوهُنَّ﴾ بەكار ھىناو ھە، واتە: پىستان بە پىستان بەكەوئ، كە ھەموویان تەعبىرو وشەى زۆر بە ئەدەب بە نەزاكەتن، بۆ ئەو ھەى ئەو كارە جىنسىيەى نىوان ژن و پىاو روو بەراشكاو بى باسى نەكرئ، بۆيە ھەبدوللاى كورى ھەبباس كە گوتوو ھەتى: ((إِنَّ اللَّهَ كَرِيمٌ يُكْتَبُ)) واتە: خوا ﷻ كەرىم و بەرپىزە، بۆيە بە كىنايە و بە رەمزو ھىما باسى ھەندىك شت دەكات، كە ناشىرىنە بە زەقىى باس بكرئ، بە گوپەردى عورفو باوى خەلك، كەواتە: ئىمەش دەبئ ھەروابىن و، تەعبىرى بەرپىزو وشەى بە نەزاكەت بەكاربىن، بۆ ئەو شتانەى كە ناشىرىنە بە زەقىى باس بكرىن.

مەسىلەى ھەوتەم: كە دەفەرموئ: ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾، لىرەدا

بەراستى خوا ﷻ پەيوەندى نىوان ژن و مېردى بەم رستە قورپانىيە، زۆر بە تەعبىرىكى ناسك و نەرم و وردو جى سەرنج روون كەردۆتەو ھە، دەفەرموئ: ئافرىتان پۆشاكن بۆ ئىو ھە، ئىومش پۆشاكن بۆ ئەوان، پۆشاك چ دەورىك دەبىن بۆ ئىنسان ؟

يەكەم: لە سەرمەو گەرمە دەپپارىزى.

دووم : عه ورهتی دادمپووشی و له عهیب و عار دهرکه و تن دهمپاریزی.

سپیه: جوانی دهکات، وه قه دو قیافه یه کی جوانی پیدمدا، که واته: ژنیش بو پیاو وایه، وه پیاویش بو ژن همر وایه و همر کامیک له ژن و میرد یه کتر دمپاریزن له گوناح و خراپه و عهیب و عار، وه یه کتریش جوان دهکهن، وه ئەم رسته یه نه ووش دهگه یه نی که له ئیسلامدا ژن و میرد، یاخود پیاو نافرمت، وهک یهک ته ماشا کراون، وهک له جیه کی دیکه همر له م سوورمه دا دهمرموی: ئەو ههقه ی بو پیاو ههیه له سمر ژن، بو ژنیش ههیه له سمر پیاو: ﴿... وَلَهْنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ...﴾ (٢٢٨) البقرة، واته: چون پئویسته له سمر نافرمت به ریک و پیک ی مامه له بکات له گه ل پیاو دا، به هه مان شیوه له سمر پیاویش پئویسته بهو شیوه یه که ریک و پیکه و پیی خوشه که ژنه که ی مامه له ی له گه لدا بکات، پئویسته نه ویش بهو شیوه یه مامه له ی له گه لدا بکات، بویه عه بدولای کوری عه بباس خوا له خوی و بابی رازی بن، گوته ویه تی: {إِنِّي أَتَّجَمَّلُ لَأَمْرَاتِي كَمَا تَتَّجَمَّلُ لِي لَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: (وَلَهْنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ) ، رواه ابن جریر وابن أبي حاتم} ^(١)، واته: من خوم بو خیزانی خوم جوان دهکهم و دمرازی نه وه، وهک چون ئەو خوی بو من جوان دهکات، چونکه خوا فهرموویه تی: ((وه ژنان مافیان له سمر میردیان ههیه که ئەوان له سمریان هه یانه))، که دیاره لی ره ی و مرگرتوه، که وهک چون پیاو ئەو ههقه ی له سمر ژنی خوی ههیه، که خوی بو جوان بکات و، خوی بو بونخوش بکات و برازی نه وه، ژنیش ئەو ههقه ی له سمر میردی خوی ههیه.

مهسه له ی ههشتهم: ئەوه که دهمرموی: ﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ

أَنْفُسَكُمْ﴾، (راغب) دهلی: (تَخْتَانُونَ)، جیا یه له (تَخُونُونَ)، نه یفهرمووه: (تَخُونُونَ أَنْفُسَكُمْ) خیانه تان به خوتان دهکرد، دهلی: (الْإِخْتِيَانُ: مُرَاوَدَةُ

الْخِيَانَةُ وَهِيَ تَحْرُكُ شَهْوَةِ الْإِنْسَانِ لِتَحْرِي الْخِيَانَةِ)، واته: (الْإِخْتِيَانُ) بریتیه له هه وڵدان بو خیانه تکردن و جوو لانی ئارمزووی ئینسان بهر وه ناپاکیی، واته: دمتانویست ئه وه بکه، به لام نهگهیشته ئه وهی که بیکه، دیاره له ههندی ریوایه تانیشتا هاته که ههندی له هاو دلا نیش چوونه ته لای خیزانیان له شهوی رۆژوو گرتندا، وه دواییش چوونه ته لای پیغه مبه ر وَعَلَى اللَّهِ خوای پهرو مردگار ئه م نایه تهی ناردۆته خواری.

مسئله ی نۆیه م: که دهمرموی: ﴿وَأَتَّعُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾، واته: که جووتبوون له گه ل خیزانتاندا، ئه وه داوا بکه که خوا بو ی نووسیون، توێژمردوانی قورئان به چهند جوړیک لیکیان داوخته وه، زۆربه یان گوتوو یانه: واته: به نیه تی ئه وه بچه لای خیزانتان که خوا مندا لتان بداتی کور یان کچ، گرنگ ئه وه یه که صالح بی و سه لامه ت بی، به لام بیگومان و پرای ئه مه، ئه و ههش دهگه یه نی: که به و نیه ته وه پیاو له گه ل خیزانی جووتبی که پاریزراو بی له حه رام، خوشیی و خیزانیشی، ههرومه ا ئه و ههش دهگه یه نی که کاتیك له گه ل خیزانتاندا جووت دهن، به و شیوه یه و له و شوینه دا له گه لایان جووتبن، که خوا بو ی رهواو حه لال کردوون، واته: کاتیك له حه یز دان، مه چنه لایان، وه له غه یری شوینی مندا ل لی پهیدا بوونه وه مه چنه لایان، واته: نابی ئینسان له پشته وه را بجیته لای خیزانی، چونکه ئه و شوینه نیه که خوا نووسیویه تی و برپاری له سه ر داوه که پیاو ژن به یه که وه جووتبن، ئه م رسته قورئانییه ئه وانه هه موو دهگه یه نی.

مسئله ی دهره م: که باسی ئیعتیکاف دهکات و دهمرموی: ﴿وَلَا تُبَشِّرُوهُمْ﴾

﴿وَأَنْتُمْ عَلَيْكُمْ فِي الْمَسْجِدِ﴾، وهک گوتم: ئه سلی (مُبَاشَرَة) له زمانی عه ره بیدا: (هِيَ التَّصَاقُ الْبَشَرَة بِالْبَشَرَة)، واته: پیست وه پیست بکه و ی، ئه گه ر پیستی دوو نه فهر به یه کدی بکه و ی پیی دهگوتری: (مُبَاشَرَة)، به لام لی ره دا مه به ست پیکه وه جووتبوونه، جا دهمرموی: له کاتیکدا که له

ئىعتىكاف دان لە مزگەوتەكاندا، لەگەڵ ھاوسەمرا ئاتاندا جووت مەبن، واتە: دروست نىيە ئىنسانى خەلۋەكەش (مُعْتَكِف) لەگەڵ ھاوسەرى جووت بى، چونكە زۆر لە زانايان دەلەين: مەرجى ئىعتىكاف ئەودىيە كە ئىنسان بەرپۇژووبى، جا ماناي وايە تۆرپۇژوودەكەشت و ئىعتىكافەكەشت دەشكى، وە ئەگەر مەرجى ئىعتىكاف بەرپۇژووبوونىش نەبى، وەك لەلەى زۆر لە شەرعزانان دەلەين: مەرج نىيە ئىنسان بەرپۇژوو بىت، بەلكو دىتوانى بۆ سەعاتىكىش بچىتە ئىعتىكاف، ئەو بە تەئكىد جووتبوون لەگەڵ خىزاندا، پىچەوانەى ئىعتىكافە، چونكە ئىعتىكاف ئەودىيە تۆرماودىيەك خۆت يەكلايى بگەيتەو، بۆرامان (تأمل) و بىركردنەو لە سىفاتەكانى خۆى پەروەردگار و قورپان خويندن و پارانەو، لە خوا نىزىكبوونەو زىاتر، كە ديارە جووتبوون لەگەڵ ئافەردا لەگەڵ ئەوانەدا ناگونجى.

مەسەلى يازدىمەم: **خو** ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا﴾،

ئەوانە سنووردەكانى خوان توخنيان مەكەون لىيان نىزىك مەبنەو، بەلام ھەر

لە سوورمى (البقرة) دا لە شوينىكى دىكەدا، دىفەرموى: ﴿... تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

فَلَا تَعْتَدُوهَا...﴾ (۳۳۹)، ئەوانە سنووردەكانى خوان مەيانبەزىن، جا ئايا لىرە

بۆچى و دىفەرموى ؟ چونكە باسى غەرىزەى جىنسىيە و ئەو ئارەزوودىش لە ئىنساندا زۆر بەھىزەو، ئىنسان ھەر ئەوئەندىيە لىي نىزىك كەوتەو، دوايى

دەخلىسكى بۆيە، دىفەرموى: ﴿فَلَا تَقْرُبُوهَا﴾، ئەو شتانەى كە بە

لىنيزىكبوونەو دىيان ئىنسان دەخلىسكىن، دەبى لىيان نىزىك نەبىتەو، بەلام

بۆ شتى دىكە دىفەرموى: سنووردەكانيان مەبەزىن، واتە: ھەر سنووردەكەيان

نەشكىن قەيدىناكات، بەلام لىردا دىفەرموى: ھەر توخنى مەكەو، چونكە

رەنگە ھەر توخنى بگەوى دوايى بىخلىسكى و خۆت بۆ نەگىریتەو، ئەوئەش

ھەمووى لە وردى و لە رەوانبىژى كىتىبى خوايە، كە بۆ ھەر شوينە

وشەيەك و تەعبىرىك بەكاردىن، كە لەگەڵ ئەویدا بگونجى.

مەسەلەى دوازدهم: ئەگەر كەسك بەرپۆزوو بوو لەبىرى چۆو ئاوى خواردەود،

يان شتىكى خوارد، ئايا ئەودە هىچ زيانى پىدەگەيەنى؟ نەخىر، ئەودە هىچ زيانى پى ناگەيەنى، بە بەلگەى ئەم فەرموودەى: { (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ، فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ، فَلَيْتُمْ صَوْمُهُ، فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ برقم: (٦٦٦٩)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٢٧٠٩) وَاللَّفْظُ لَهُ }، واتە: پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتى: هەرکەسك بەرپۆزوو بوو، شتىكى خوارد یان شتىكى خواردەود، بەرپۆزوو دەکەى تەواو بکات، ئەودە خوا ئەو خواردن و خواردنەودى داووتى. واتە: مادام لەبىرى چۆوبى ئەودە رۆزىيەكە خوا پى، داودە خەلاتى کردوو رۆزوو دەکەشى زيانى نەهیناود.

مەسەلەى سیزدهم: زانیان هەموو لەسەر ئەودە یەك دىنگن، كە هەر

كەسك لەكاتىكدا بەرپۆزوو، لە مانگی رەمەزанда بچیتە لای خیزانى، واتە: لەگەلیدا جووت بىت، ئەودە هىچ كە رۆزوو دەکەى بەتال بۆتەود، لەسەرى فەرزدە كە كفارىتىش بدات، كفارىتەكەشى ئازادکردنى كۆپلەيەكە، یان دوو مانگ لەسەر یەك بەرپۆزوو بى، یاخود نانى شەست (٦٠) نەدار بدات، هەر رۆژەى هى ژەمىك^(١).

مەسەلەى چواردەم: كە دىفەرموى: ﴿ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا

بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾، لىرەدا كە دىفەرموى: ﴿ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ ﴾، مالى خۆتان مەخۆن، بە تەئكىد مەبەست پى مالى يەكديیه، بەلام بۆچى نافرەموى: (وَلَا يَأْكُلُ بَعْضُكُم مَّا لِبَعْضٍ)؟ بۆ ئەودەى وەبىرت بىنیتەود، كە مالى خوشك و برا مسولمانەكەت كە دەپخۆى، وەك هى خۆت وایەو، كە زيان بەو دەگەيەنى بە خۆت

گه یاندوه، نه گهر راست بکهی له گهل مسولمانه تییتدا، چونکه نه ویش وەك خۆت وایه و تۆش وەك نهوی.

مسەلمی پاز دەیم: که دهمرموی: ﴿وَتَذُلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ

أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، نهوه ده گه یه نی که نهوانه ی چاویان له بهرتیلدانه بۆ نهو دیه مالی خه لک بهناهق بخۆن، وه ریشودتو بهرتیلدان به دادور دهکانو به دمه لاتدارو به کار به دمهسته کان، رپیه کی زۆر زانراوو ناوداری مالی خه لک بهناهق خواردنه، به راستیش ههروایه و زۆر کهس دعوایه کی ناههقی ههیه، به لام ده چی دهمی دادورو کار به دمهسته کان چه ور دهکاتو، مالی مهزلوومی که ههقی خۆیه تی لپی دهچی ری، به هو ی نهو بهرتیله وه، وەك له کوردهواری خۆماندا ده لپن: (بهرتیل بهرد نه رم دهکا)! دیاره مه به ست پپی نهو دیه، که سی که له بی ئینصافییدا دلی وەك بهرد یاخود له بهردیش ره قتر بی، به بهرتیل نه رم دهمی، نه گهر نا که سی که خاومنی ئینصافو ویزدان بی و ئیمانی هه بی، به دلنیا یی چاوی له وه هه رنیه که بهرتیل و (رشوة) و مر بگری.

مسەلمی شاز دەیم: مالی خه لک خواردن به هو ی بهرتیلدانه وه، یه کی که له و

شانه ی که خوا قه دهغه ی کردوه، وەك (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو) خوا لپی رازی بی گپرویه تیه وه: { (لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: ۱۳۳۷)، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَقَالَ الْأُبَانِيُّ فِي (الإِرْوَاءِ) بِرَقْم: ۲۶۲۱)، وَرَوَاهُ أَبُو بَكْرِ فِي (زَادَ الْمَسَافِر) وَزَادَ: (وَالرَّائِشَ)، صَحِيحٌ بِالْفَتْحِ (الأول)، وَاتَه: پيغه مبهری خوا ﷺ نه فرینی کردوه له که سی که بهرتیل ددهاتو که سی که بهرتیل و مرده گریتو، که سی که له نیاوانیاندا دیت و ده چی ت ده لاله و بهرتیلدرو بهرتیلو مر گر پیکدینی، بۆ نهو دی مالی مهزلوومی که له به ی ن بچی، پيغه مبه ر ﷺ نه فرت (لعنة) ی له هه رسیکیان کردوه.

مەسىلى ھەزرىتىم: كە دەفەرمۇي: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ

لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾، پرسىارت لىدەكەن دەربارەى مانگە تازىبووودەكان، چونكە (ھالال) بە مانگى يەك شەوودو دوو شەوودەگوتى، جا ديارە پرسىارىيان كىردودە كە بۇچى مانگ پىشى وەك دەمى داس وایەو دوايى وردە گەورە دەبى، كەچى خوا ﷺ بە جۇزىكى دىكە وەلامىيان دەداتەوودە، كە ئەوودە پىي دەگوتى: وەلامىكى كاربەجىيانە، چونكە: ئەوان لەرووى فەلەككىيەوودە پرسىار دەكەن، كە بۇچى مانگ ئاوا يەك شەوودەو دوو شەوودەو ... ھتە، بەلام خوا ﷺ ئەومىيان بۇروون دەكاتەوودە، كە حىكمەتى ئەوودە كە مانگ يەك شەوودەو دوو شەوودەو سى شەوودە، تا كۆتايى، ئەوودە كە بىيىتە مايەى ژماردن و حىسابكردن و ديارىكردنى كاتو مەوعدەكانى دىندارىي و دىيادارىي.

مەسىلى ھەزرىتىم: كە دەفەرمۇي: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ

وَالْحَجِّ﴾، زانايان دەللىن: ئەم پرسىارو وەلامە ئەوودە لىوودەگىرى، كە ئەوان پرسىارىكىيان لە پىغەمبەر ﷺ كىردودە، كە ئايا بۇچى مانگ ئاوايەو ئاوايە؟ كە وەلامەكەى لەرپى وەحىيەوودە نازانى، بەلگو لەرپى زانستى گەردوونناسىي يەوودە، كە ئىنسان بە عەقل و ئەزموونى خۇى دەتوانى بەدەستى بىنى، دەزانى، بەلام پىغەمبەر ﷺ زانىارى وەحى بە ئىمە رادەگەيەنى كە تەنيا خوا دەيزانى و لەرپى عەقلەوودە نازانى، كەواتە: ئىوودە پرسىارىكتان كىردودە داواى وەلامىكتان لە پىغەمبەر ﷺ كىردودە، كە لەراستىدا لە بوارى پسپۇرىي (اختصاص)ى ئەودا نىيە، ئىوودە پرسىارى شتىكى لىبىكەن كە لەرپى وەحىيەوودە نەبى نەيزان، بەلام ئەوودە لەرپى عەقل و زانستى خۇتانەوودە دەتوان بەدەستى بىن، پرسىار لە پىغەمبەر ﷺ مەكەن و بۇخۇتان ھەولەن وەلامەكەى بەدەست بىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سی و نۆیەمین

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە نایه‌تی ژماره (۱۹۰ تاكو ۱۹۵) لە سوورپەتی (البقرة) دەگرێتە خۆی، لەم شەش نایه‌تەدا خوا ﷻ باسی جەنگ و جیهاد لە پێناوی خۆیدا دەکات، وە فەرمان بە مسوڵمانان دەکات کە لە پێناویدا بجەنگن، وە خۆیان لە بەزاندنی خەتی سوور بپاریزن، واتە: تووشی ناشەرعیی و هەڵە و پەڵە نەبن، ئەو شەش نایه‌تە لەوبارەودو چەند مەسەلەیه‌کی دیکە یە یۆدەست بەو بابەتەودە، دەدوین، وەك: جەنگ نەکردن لە مزگەوتی حەرامدا مەگەر لە حالەتی شەڕ پێفرۆشراندا، جەنگ کردن بە مەبەستی نەمانی ئازار و ئەشکەنجەدران و دەستلێژی ئه‌هلی کوفر، بەرپەرچدانەودی دەستلێژی و تۆڵەستاندنەو بە تیپەراندن مال و سامانی بە خشین لەرپی خوادا...

﴿ وَقَتْلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ (۱۱۰) وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْبَلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقْبِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقْتُلُوَكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَتَلُوكُمْ فَأَقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿۱۱۱﴾ فَإِنْ أَنَّهُوَا فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۱۲﴾ وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ أَنَّهُوَا فَلَا عُدُونَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۱۳﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قِصَاصٌ فَمَنْ أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۱۴﴾ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۵﴾

ماناي وشە بە وشەى ئايەتەكان

((وہ (ئەى برۋادارینە) ! لەرپى خوادا بچەنگن لەگەل ئەوانەدا، کە جەنگتان لەگەل دەکەن، بەلام دەستلرپىزى مەکەن، بېگومان خوا دەستلرپىزکارانى خوشناوین ﴿۱۹۰﴾ وە لە ھەر کوپپەك بەر پەلتان کەوتن بیانکوژن، وە وەدمریان بنین لەو شوپپەى کە ئیویدیان لى وەدمرناو، وە ئازارو ئەشکەنجەدان (ى برۋاداران لەلایەن کافرانەوہ بۇ رپىگىرى لى کردنیان لە ئیمان) لە کوشتن خراپترە، وە لەلای مزگەوتى حەرام جەنگیان لەگەل مەکەن، ھەتا لەویدا لەگەلتان دەجەنگن، جا ئەگەر لەوئى لەدژتان جەنگین بیانکوژن ئا ئەویدە سزای بېرۋایان ﴿۱۹۱﴾ ئنجا ئەگەر دەستیان ھەلگرت (لە جەنگو کوشتار) ئەوہ بېگومان خوا لیبوردەى بە بەزمىیە یە ﴿۱۹۲﴾ وە لە دژیان جەنگن ھەتا ئازارو رپىگریان نامینىو، ملکەچى تەنیا بۇ خوا دەبى، جا ئەگەر وازیان ھینا، ئەوہ جگە لە ستەمکاران دەستلرپىزى ناکرپتە سەر کەس ﴿۱۹۳﴾ شکاندنى مانگى حەرام بە شکاندنى مانگى حەرامەو قەدەمغەکراوہکانیش تۆلەیان تپداپە، جا ھەر کەس دەستلرپىزى کردە سەرتان، وەك دەستلرپىزىپەکەى خۆى دەستلرپىزى بکەنەوہ سەر، وە پارپز لە خوا بکەن و بزەن کە خوا لەگەل پارپزکاران داپە ﴿۱۹۴﴾ وە لە پپناوى خوادا (مالو سامانتان) ببەخشن و بە دەستى خۆتان خۆ مەفەوتپنن (بەھۆى رژدیپەوہ) وە چاکە بکەن، بېگومان خوا چاکەکارانى خوش دەوین ﴿۱۹۵﴾)).

شیکردنەوہى ھەندىك لە وشەكان

(وَقَاتِلُوا) : (المُقَاتَلَةُ: المَحَارِبَةُ وَ تَحَرِّي الْقَتْلِ)، وشەى (مُقَاتَلَةُ) واتە: جەنگ کردن و خەفتان بۇ ئەوہى بەرانبەرەکەت بکوژى.

(سَبِيلُ اللَّهِ) : (السَّبِيلُ: كُلُّ مَا يُتَوَصَّلُ بِهِ إِلَى شَيْءٍ كَانَ خَيْرًا أَوْ شَرًّا)، وشەى (سَبِيلُ) واتە: ھەر ھۆکارىك کە لپپەوہ دەگەى بە شتىك، جا ئەو شتە خپر

بئ یان شەر، (فی سبیل الله) واتە: لە ڕێگای خوادا، لە پێناوی خوادا.

(وَلَا تَعْتَدُوا): (الإعتداء: مُجَاوِزَةُ الْحَقِّ)، وشە ی (إعتداءً) واتە: لە هەق

تێپەڕینی و سنوور ببەزینی.

(ثَقِفْهُمْ): (الثَّقَفُ: الحَذَقُ فِي إدْرَاكِ الشَّيْءِ، وَفَعَلَهُ وَهُوَ مُطْلَقُ الإدْرَاكِ)،

وشە ی (ثَقِفَ) واتە: شتێک بە وریایی و بە لێزانی و دەدەستبەخە، چونکە

ئەسلی وشە ی (ثَقِفَ): بریتییه لە وردەکاریی کردن لە دەست گەیانندنە شتێک.

(حَيْثُ): (حَيْثُ: عِبَارَةٌ عَنْ مَكَانٍ مُبْهَمٍ يُشْرَحُ بِالْجُمْلَةِ الَّتِي بَعْدَهُ)، وشە ی

(حَيْثُ) بریتییه لە شوێنێکی نادیار کە ئەو ڕستەییە لە دوا ی دێ شەرحی

دەکات، وە وشە ی (حَيْثُ) بۆ ناوی شوێن و حال و کات، بەکار دەهێنرێ.

(وَالْفِتْنَةُ): (أَصْلُ الْفَتْنِ إِدْخَالُ الذَّهَبِ النَّارُ لِتَظْهَرَ جَوْدَتُهُ مِنْ رَدَائَتِهِ، وَالْفِتْنَةُ

بِمَعْنَى الإِخْتِبَارِ وَالبَلَاءِ وَالْعَذَابِ لِأَنَّهَا سَبَبُهُ)، وشە ی (فِتْنَةُ) ریشە کە ی

لە (فَتَنَ) دەهاتو، (فَتَنَ) یش بریتییه لە وە ی کە زێر بخریتە نیو ئاگر،

تا کو دمرکە وێ داخۆ چۆنە؟ زێری ساغە یاخود ناساغە و شتی دیکە ی لە گەڵ

خراوە، وە وشە ی (فِتْنَةُ) بەمانای تاقیکردنە وە دێ، وە بەمانای بە لاو،

بەمانای ئازار و ئەشکەنجەش دێ، چونکە بەهۆی ئەو وە پەیدا دەبێت، واتە:

ئەو ئازار و ئەشکەنجەیه بەهۆی ئەو تاقیکرانە وە وە پەیدا دەبێ.

(جَزَاءُ): (الْجَزَاءُ: الْعَنَاءُ وَالْكَفَايَةُ: وَالْجَزَاءُ: مَا فِيهِ الْكَفَايَةُ مِنَ الْمَقَابِلَةِ، خَيْرًا

أَوْ شَرًّا) واتە: (جَزَاءُ) بریتییه لە شتێک کە بەرانبەر شتێک بێت و هاوکۆف بێ

بۆ ی، وە (جَزَاءُ): هەرشتێکە کە بەرانبەری شتێکی تێدا بێ، جا ئەو

بەرانبەری خێر بێ یان شەر بێ، واتە: وشە ی (جَزَاءُ) هەم بۆ پاداشتی

خێرو هەم بۆ هی شەر بەکار دێت.

(عُدْوَانُ): (وَهُوَ بِمَعْنَى مُجَاوِزَةِ الْحَدِّ)، (عدوان) واتە: سنوور بەزینی، سنوور

شکاندن.

(الشَّهْرُ الْحَرَامُ): واتە: مانگی قەدەدەغە، (الْحَرَامُ: الْمَمْنُوعُ مِنْهُ قَدَرًا أَوْ شَرْعًا أَوْ عَقْلًا) واتە: حەرەم هەر شتیکە کە ئینسانی لێ قەدەدەغە کرابێ، بە قەدەر، یان بە شەرع، یان بە عەقل، مانگە حەرەمە کتانیشت ئەو مانگانەن کە جەنگیان تێدا قەدەدەغە کراوە، جا ئایا ئیستاش هەر تیاپاندا قەدەدەغە کراوە، یاخود ئەو حوکمە بۆ کاتی خۆی بوو؟ ئەو دەشت و مەری لە نیوان زانیان لەسەر، مانگە حەرەمە کانیشت بریتین لە: (رَجَب، ذَوَالْقَعْدَةِ، ذَوَالْحِجَّة، مُحَرَّم).

(وَالْحُرْمَتُ قِصَاصٌ): (حُرْمَات) کۆی (حُرْمَةٌ) یە، (الْحُرْمَةُ: هِيَ مَا لَا يَحِلُّ انْتِهَاكُهُ مِنْ ذِمَّةٍ أَوْ حَقٍّ أَوْ صُحْبَةٍ) واتە: (حُرْمَةٌ) هەر شتیکە کە پەروا نەبێ دەستلەرزێ بکریته سەر، لە پەیمان و هەق و ماف و هاو دەلایه‌تی، وە مانای: (وَالْحُرْمَاتُ قِصَاصٌ)، واتە: حورمه‌ته‌کان تۆلەیان تێدا یەو، هەر کەسێ حورمه‌تی کەسیکی شکاند، ئەویش بۆی هەیه کە تۆلە ی لێ بکاته‌وه.

(التَّهْلُكَةُ): (التَّهْلُكَةُ: مَا يُؤْدِي إِلَى الْهَلَاكِ وَهُوَ الْفَنَاءُ أَوْ الْفَسَادُ أَوْ الْمَوْتُ)، (تَهْلُكَةُ) واتە: هەر شتێک ببێته‌وه‌ی فەوتانی ئینسان، (هَلَاكِ) یشت یان فەوتانە، یان تێکچوونە، یاخود مردنە.

هۆی هاتنه‌ خواره‌ی ئەم نایه‌ته‌کان

(١) هۆی هاتنه‌ خواره‌ی ئەو نایه‌ته‌ی، کە دەفەرموی: ﴿ وَقَتِّلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

الَّذِينَ يَقْتُلُونَكُمْ... ﴾، {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَاتُ فِي صَلَاحِ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا صَدَّ عَنْ الْبَيْتِ هُوَ وَأَصْحَابُهُ نَحَرَ الْهَدْيَ بِالْحُدَيْبِيَّةِ، ثُمَّ صَالَحَهُ الْمُشْرِكُونَ عَلَى أَنْ يَرْجِعَ عَامَهُ، ثُمَّ يَأْتِي الْقَابِلَ، عَلَى أَنْ يُخْلُوا لَهُ مَكَّةَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَيَطُوفَ بِالْبَيْتِ وَيَفْعَلَ مَا يَشَاءُ، وَصَالَحَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا كَانَ الْعَامَ الْمُقْبِلَ تَجَهَّزَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هُوَ وَأَصْحَابُهُ لِعُمْرَةِ الْقَضَاءِ، وَخَافُوا أَنْ لَا تَفِي لَهُمْ قُرَيْشٌ بِذَلِكَ، وَأَنْ

يَصُدُّوهُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَيُقَاتِلُوهُمْ، وَكَرِهَ أَصْحَابُهُ قِتَالَهُمْ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ فِي الْحَرَمِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ...﴾، {يَعْنِي قُرَيْشًا} (أَسْبَابُ النُّزُولِ لِلنَّيْسَابُورِيِّ، ص (۳۷)، وَاتِهِ: عَهْدُ بَدْوَلَايَ كُورِي عَهْدِ بَسَاسِ خَوَا لَهُ خَوَى وَ بَابِي رَازِي بِي دَهَلِي: نُهُم نَائِيه‌تَانَهُ لَهُ رِيكَكِه‌وَتَنِي حُودِيه‌بِيه‌دَا هَاتَنَه‌ خَوَار، {صَوْلَحِي حُودِيه‌بِيه‌ش لَهُ وُودَا رُوويِدَا كِه پِيغِه‌مبەر ﷺ لَهُ سَالِي شَه‌شَه‌مِي كُوجِيْدَا خَوَى وَ هَه‌زَارُو چَوَارَسَه‌د (۱۴۰۰) كِه‌س لَهُ هَاوَه‌لَانِي بَه‌رِيَزِي چُوون كِه عومِرِه‌ بَكِه‌ن، بَه‌لَام هَاوَبِه‌ش پَه‌رَسَتَه‌كَانِي مَه‌كَكِه‌ رِييان پِيگِرَتَن، وَه سَمِرَه‌نْجَام صَوْلَحِيكي لِيكِه‌وَتَه‌وَد، كِه بَه‌ رِيكَكِه‌وَتَنِي حُودِيه‌بِيه‌ نَاوَزِدَكِرَا}، وَه پِيغِه‌مبەر ﷺ خَوَى وَ هَاوَه‌لَانِي نُهُو قُوربَانِيانَه‌ي كِه پِييان بُوون، لَهُوِي سَمِرِيان بَرِيْن وَ نِيحِرَامِيان شَكَاْنَد، رِيكَكِه‌وَتَنَه‌كِه‌ش وَابُوو كِه نُهُم سَالَه‌ (وَاتِه: سَالِي شَه‌شَه‌م) بَكِه‌رِيْنَه‌وَدُو عومِرِه‌ نَه‌كِه‌ن، بَه‌لَام سَالِي دَاهَاتُوو (وَاتِه: سَالِي حَه‌وَتَه‌مِي كُوجِي) پِيغِه‌مبەر ﷺ خَوَى وَ هَاوَه‌لَانِي بِيْن وَه كَاْفِرَه‌كَانِي مَه‌كَكِه‌، مَه‌كَكِه‌ي بُو چُول بَكِه‌ن بُو مَاهُودِي سِي رُؤْژَان، طَه‌وَاف بَكِه‌ن وَ عومِرِه‌ي خُوِيَان بَكِه‌ن، جَا نُهُو بُوو پِيغِه‌مبەر ﷺ سَالِي نَائِيْنَدَه‌ (وَاتِه: سَالِي حَه‌وَتَه‌م) خَوَى وَ هَاوَه‌لَانِي بَه‌رِيَزِي چُوون بُو نُهُوْدِي نُهُو عومِرِه‌ي بَكِيْرِنَه‌وَد بُوِيَه‌ش نَاوِي لِيْنَرَا: (عُمَرَةُ الْقَضَاءِ)، وَاتِه عومِرِه‌ي گِيْرِدِرَاوَد، جَا مَسُوْلَمَانَان مَه‌تَرَسِييان هَه‌بُوو كِه قُورْدِيَشِيه‌كَان نُهُو بَه‌لِيْنَه‌ي خُوِيَان نَه‌بَه‌نَه‌ سَمِرُو شَه‌رِيَان پِي بَفِرُوشَن وَ بِيَانْگِيْرِنَه‌وَد لَهُ مَزْگِه‌وَتِي حَمْرَام وَه گَه‌لِيَان بَجَه‌نْگَن، نُهُوَانِيَش پِييان نَاخُوشَبُوو لَهُ مَانْگِه‌كَانِي حَمْرَامِدَا، وَه لَهُ حَمْرَه‌مِدَا (وَاتِه: حَمْرَه‌مِي مَه‌كَكِه‌) تَوُوش جَه‌نْگ بِيْن، نِيْدِي خَوَاي بَه‌رَز نُهُم نَائِيه‌تَانَه‌ي نَارْدَنَه‌ خَوَار، {كِه نُهُگَر تَوُوش بُوون، نُهُو نَاوِي لِي مَه‌خُونَه‌وَدُو نُهُو جَه‌نْگِه‌ سَه‌پِيْنَرَاوَد بَكِه‌ن}.

(۲) هُوِي هَاتَنَه‌ خَوَارَه‌وَدِي نُهُو رَسْتَه‌يَه‌، كِه دَه‌فَه‌رَمُوِي: ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ

الْحَرَامِ ...﴾، {قَالَ قَتَادَةُ: أَقْبَلَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مُعْتَمِرِينَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْحُدَيْبِيَّةِ صَدَّهُمُ الْمُشْرِكُونَ، فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ

المقبل دَخَلُوا مَكَّةَ، فاعثَمروا في ذي القعدة، وأقاموا بها ثلاثَ لَيالٍ، وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ قَدْ فَخَرُوا عَلَيْهِ حِينَ رَدَّوهُ يَوْمَ الْحُدَيْيَةِ، فَأَقَصَّهُ اللَّهُ مِنْهُمْ، فَأَنْزَلَ: ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ ...﴾ (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (۳۷) }، واته: نه‌یسابووری له قه‌تاده‌وه خوا لی‌ی رازی بی ده‌گیریت‌ه‌وه، که گوتوو‌یه‌تی: پیغه‌مبەر ﷺ خوی و هاو‌دان‌ی به‌ریزی له مانگی (ذی القعدة) دا چوون به‌ره‌وه مه‌ککه که عومره بکه‌ن، له حود‌دیبیه هاوبه‌ش په‌رسته‌کان گیرایانه‌وه، سالی داهاتوو {به‌پی ریکه‌وتنی حود‌دیبیه} پیغه‌مبەر ﷺ و هاو‌دان‌ی چوونه مه‌ککه عومره‌یان کرد له مانگی (ذی القعدة) داو سی شه‌وان له مه‌ککه مانه‌وه، جا به‌هوی ئه‌وه‌وه که هاوبه‌ش دانره‌کان عومره‌یان لی تیک‌دابوون، کاتیک که له روژی حود‌دیبیه گیرایانه‌وه خوا تو‌له‌ی لی‌ستاندنه‌وه، وه به‌وه هوی‌ه‌وه ئه‌م نایه‌ته‌ی نارد خوار: ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ ...﴾.

(۳) هوی هاتنه خواره‌وه‌ی ئه‌م رسته‌یه‌ی که ده‌فهرمو‌ی: ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾.

أ- بوخاری ئه‌م به‌سهره‌اته‌ی هیناوه { (عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: نَزَلَتْ فِي النُّفَقَةِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۵۱۶) }، واته: حوزدیفه‌ی یه‌ممانی خوا لی‌ی رازی بیت ده‌لی: ئه‌م رسته قورئانییه ده‌باره‌ی مال سه‌رفکردن هاته خوار، (که دوا‌ی باسی ده‌که‌ین).

ب- همروده‌ها ئه‌وه گیرانه‌وه‌یه‌ش هیه له‌وباره‌وه { (عَنْ أَسْلَمَ أَبِي عَمْرَانَ التُّجَيْبِيِّ قَالَ: كُنَّا بِمَدِينَةِ الرُّومِ فَأَخْرَجُوا إِلَيْنَا صَفًّا عَظِيمًا مِنَ الرُّومِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِثْلُهُمْ، أَوْ أَكْثَرُ، وَعَلَى أَهْلِ مِصْرَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ وَعَلَى الْجَمَاعَةِ فَضَالَةُ بْنُ عُبَيْدٍ، فَحَمَلَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى صَفِّ الرُّومِ حَتَّى دَخَلَ فِيهِمْ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا مَقْبِلًا فَصَاحَ النَّاسُ وَقَالُوا: سُبْحَانَ اللَّهِ يُلْقَى بِيَدَيْهِ إِلَى التَّهْلُكَةِ، فَقَامَ أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ، فَقَالَ:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَتَأَوَّلُونَ هَذِهِ الْآيَةَ عَلَى غَيْرِ التَّأْوِيلِ، وَإِنَّمَا أُتْرِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا مَعَشَرَ الْأَنْصَارِ لَمَّا أَعَزَّ اللَّهُ الْإِسْلَامَ وَكَثُرَ نَاصِرُوهُ، فَقَالَ بَعْضُنَا لِبَعْضٍ سِرًّا دُونَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِنَّ أَمْوَالَنَا قَدْ ضَاعَتْ، وَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعَزَّ الْإِسْلَامَ وَكَثُرَ نَاصِرُوهُ فَلَوْ أَقَمْنَا فِي أَمْوَالِنَا فَأَصْلَحْنَا مَا ضَاعَ مِنْهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ يَرُدُّ عَلَيْنَا مَا قُلْنَا، فَقَالَ: ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ...﴾ فَكَانَتْ التَّهْلُكَةُ الْإِقَامَةُ الْأَمْوَالِ وَإِصْلَاحُهَا وَتَرْكُنَا الْعَزْوَ فَمَا زَالَ أَبُو أَيُّوبَ شَاخِصًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى دُفِنَ بِأَرْضِ الرُّومِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ: (۲۹۷۲)، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْمٍ: (۲۵۱۲)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْمٍ: (۴۷۱۱)، وَالصَّحِيحُ الْمُسْتَدْرَكُ مِنْ أَسْبَابِ النُّزُولِ لِمُقْبِلِ بْنِ هَادِي الْوَادِعِيِّ ص: (۳۴)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ) {، ثُمَّ رَاسَتْهُ قَوْرْمَانِيهْ كِه زَوْر كِه سَ بِهِ هَهْ لِهْ لِهْ غِه پِرِي شَوِينِي خَوْدَا بَه كَارِي دِينِیْت كِه نَایه‌ته‌كه دمه‌رموئ: ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾، لِهْ رِپِی خُودَا مَالِی خَوْتَان خَه‌رَج بَكِهَن وَه بَه‌ده‌ستی خَوْتَان خَوْتَان مه‌فه‌وتین، وَه چَاكه بَكِهَن خُوا چَاكه‌كارانی خَوْشه‌ده‌وتین.

ئِه‌وه (اسلم أبو عمران التجیبي) ئاوا ده‌گی‌ری‌ته‌وه، ده‌لئ: ئیمه لِهْ شاری رۆم بووین {مه‌به‌ستیان پیی (قسطنطینیة) بووه، كه (ئه‌سته‌نبۆل)ی ئیستیایه، واته: له‌ده‌وری شاری رۆم بوون و ویستووایانه بیگرن { رۆمه‌كان ریزیکی گه‌ورمیان، {واته: سوپایه‌کی گه‌ورمیان بۆ دهرناین بۆمان هاتنه‌ دهریی شار { له‌ مسوولمانانیش سوپایه‌کی به‌قه‌د خویان یاخود زیاتر بۆیان چوونه‌ دهری، كه ئه‌و به‌شه‌ سوپایه‌ی له‌ میسرده‌ هاتبوو عوقبه‌ی کوری عامر سهرگرده‌ی بوو، وه سهرگرده‌ی هه‌موو سوپاکه (فضالّه)ی کوری (عبید) بوو خوا لییان رازی بی، ده‌لئ: پیاویك له‌ مسوولمانان هیرشی کرده‌ نیو سوپای رۆم

هه‌تا‌کو چوو‌ه نۆیوان و له‌ نۆیواندا وونبوو (واته: به‌ته‌نیا چوو) خه‌لکه‌که‌ش
هاواریان کرد گوتیان: (سُبْحَانَ اللَّهِ) به‌ده‌ستی خۆی خۆی فه‌وتاند، ئه‌بو
ئه‌ییوبی ئه‌نصارى { که‌ یه‌کێکه‌ له‌ هاوه‌لانی به‌رپێزی پێغه‌مبەر ﷺ له‌وێ
بوو، له‌وجه‌نگه‌ به‌شداربوو }، گوتی: ئه‌ی خه‌لکینه‌! ئێوه‌ ئه‌م نایه‌ته‌ به‌م
جۆره‌ ته‌فسیر ده‌که‌ن، به‌لام ماناکه‌ی وانیه‌. { که‌ ئینسان له‌ رێگای خودا
نازایه‌تی بنۆینی و غیره‌ت بنۆینی خۆی بخاته‌ ریزی دوژمنانه‌وه‌! ئه‌و نایه‌ته‌ی
به‌سه‌ردا بچه‌سپینی و به‌ده‌ستی خۆی خۆی فه‌وتاندبێ }، به‌لکو ئه‌م نایه‌ته‌
دهرباره‌ی ئیمه‌ی پشتیوان (الأنصار) هاته‌ خوار، { جا باسی ده‌کات چۆن؟ }
کاتێ خوا ئیسلامی به‌هێزکرد وه‌ پشتیوانی ئیسلام زۆربوون و ئیسلام
بلا‌وبوووه‌، ئیمه‌ { واته: وه‌ك پشتیوانان، خه‌لکی مه‌دینه‌ } له‌ نیوان
خۆماندا بێ ئه‌وه‌ی پێغه‌مبەر ﷺ پێی بزانی، به‌ په‌نه‌نایی به‌یه‌کترمان
گوت: مال و سامانه‌که‌مان زۆری فه‌وتا { واته: نه‌یان په‌رژاووته‌ سه‌ر
کشتوکال و ئاژه‌لداریی له‌به‌ر جه‌نگ } ئیستاش ئیسلام به‌هێزبووه‌ و پشتیوانی
ئیسلام زۆر بوون، ئه‌گه‌ر ده‌ست بکه‌ینه‌وه‌ کار و که‌سابه‌ت و مال و سامانی
خۆمان و ئه‌وه‌ی فه‌وتاو ده‌ چاکی بکه‌ینه‌وه‌ { په‌رژو باغه‌کانمان }، ئیمه‌ ئه‌و
فسانه‌مان له‌نیوانی خۆماندا کرد به‌ په‌نه‌نایی، { به‌لام دیاره‌ خوای به‌رزو
مه‌زن له‌ سه‌رووی چه‌وت ئاسمانه‌وه‌ بیستووویه‌تی } خوا ئه‌م نایه‌ته‌ی نارد هه‌ر
پێغه‌مبهره‌که‌ی خۆی ﷺ و به‌رپه‌رچی قسه‌که‌ی ئیمه‌ی دایه‌وه‌، فه‌رمووی:
﴿ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ﴾، جا ئه‌بو ئه‌ییوب ده‌لی:
ئه‌و (تَهْلُكَةُ) یه‌ی که‌ خوای به‌ به‌زمیی ئیمه‌ی لی ئاگادار کرده‌وه‌ که‌ خۆمانی
نه‌خه‌ینه‌ نیو، بریتی بوو له‌وه‌ی خه‌ریکی کۆکردنه‌وه‌ی سامان و دارایی و
چاککردنی مال و سامانه‌کانمان بێن، { که‌واته: خوای زاناو شارمزا ده‌فه‌رموی:
مالی خۆتان سه‌رف بکه‌ن له‌ پیناوی خوادا بۆ به‌رپێوه‌بردنی جه‌نگ و جیهاد،
وه‌ خۆتان مه‌فه‌وتینن به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ که‌ مال‌ه‌که‌تان سه‌رف نه‌که‌ن، وه‌ واز
له‌ جه‌نگ و جیهاد بێنن، چونکه‌ ئه‌گه‌ر تۆ به‌شداریی جیهاد نه‌که‌ی به‌

مال و به نه‌فس، ئه‌وه‌کاته دوژمن به‌سه‌ر و لا‌تی مسو‌لماناندا زال دهبی و، نه‌ خۆت دهبی و نه‌ ماله‌که‌ت دهبی و، خه‌لکیش نابی و، هه‌موو لایه‌ک ده‌فه‌وتی! { جا ده‌لی: ئه‌بو ئه‌ییوبی ئه‌نصاریی به‌رده‌وام له‌ پێی خوا‌دا جه‌نگی ده‌کرد {هه‌تا وه‌سیه‌تیشی کردبوو هه‌رکات شه‌هید بوو یاخود وه‌فاتی کرد، له‌ نزیکترین شوێن له‌سه‌ر زه‌مینی پۆمه‌وه‌ به‌ خاکی بسپێرن { وه‌ له‌نیۆ خاکی پۆم دا به‌خاک سپێردرا، ئیستاش مه‌زارگه‌ی ئه‌بو ئه‌ییوبی ئه‌نصاریی ده‌که‌ویته‌ نیۆ شاری (ئه‌سته‌مبوول)ی ئیستا، به‌لام ئه‌وه‌ کاته‌ له‌ بن دیواری شووپایه‌که‌ی، واته‌ نزیکترین شوێن له‌ دوژمنه‌وه‌، به‌ خاکیان سپاردوه‌.

ج- هه‌روه‌ها هه‌ر دهرباره‌ی هۆی هاتنه‌ خواری ئه‌وه‌ ئایه‌ته‌ی، که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ﴾ ، ئه‌م ده‌قه‌ش هاتوه‌:

{(وَأَخْرَجَ أَيْضاً بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَنِ التُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ

يَذْنِبُ الذَّنْبَ فَيَقُولُ: لَا يَغْفِرُ اللَّهُ لِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى

التَّهْلُكَةِ ﴾) (الصحيح المٌسند من أسباب النزول، لمقبل بن هادي الوادعي،

ص (٣٥)، وَلَهُ شَاهِدٌ عَنِ الْبَرَاءِ رضي الله عنه، أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي

(الأوسط) برقم: (٥٦٧٢) وَقَالَ: وَرَجَالُهَا رَجَالُ الصَّحِيحِ {، واته‌: نوعمانی

كو‌ری به‌شیر (که‌ یه‌کی‌که‌ له‌ هاوه‌لانی به‌رپێز خوا لییان رازی بێ)، ده‌لی:

کاتی خۆی که‌سی‌ک که‌ گونا‌هیکی ده‌کرد، ده‌یگوت: خوا هه‌رگیز لێم خۆش

نابی، خوا‌ی به‌مرزیش ئه‌م ئایه‌ته‌ی نارد‌ه‌ خواره‌وه‌، که‌ به‌پێی ئه‌م هۆی

هاتنه‌ خواره‌وه‌یه‌، مانا‌که‌ی ئاوا‌ی لێ دێ: ده‌ست له‌ خۆتان به‌رمه‌ده‌ن به‌هۆی

گونا‌هانه‌وه‌وه‌، ده‌ست له‌ خۆتان مه‌شۆن، ب‌لێن: تاز‌ه‌ خوا لیمان خۆشنا‌بی،

چون‌که‌ ئه‌وه‌ خۆ فه‌وتاندنه‌، تۆ به‌ گونا‌هه‌که‌ت نه‌فه‌وتاو‌ی، به‌لام به‌وه‌ که‌ له‌

به‌زمیی و به‌خشنده‌یی ره‌حمه‌تی خوا بێ‌ئومید دهبی، به‌وه‌ ده‌فه‌وتیی.

مانای گشتی نایه ته کان

سوورپتی (البقرة) وهك له دهرسه کانی پيشوودا باسمان کردوه ژمارمیه کی زور له یاساکانی ئیسلامی تیدان، چ ئەوانه ی په یومندیان به لایه نی که سابهت و بازرگانی و ئابوورییه وه هیه، چ به لایه نی باری که سیته وه، چ به لایه نی عیبادته وه، ... هتد، وه له نیو ئەو یاسایانه دا یاساکانی جهنگ و جیهادیش هه ن که له م نایه تانه دان، وه هه ندیک له توپژمره وانی قورئان ده لئین: یه که مین نایه تیک که هاتوته خوار دهرباردی جهنگ و جیهاد ئەم نایه ته یه، خوا ﷺ پروو له ئیمانداران دهکات، دیاره کاتی خو ی پرووی له ئیماندارانی که کردوه که له خزمهت پیغه مبهردا بوون ﷺ و له مه دینه دا نیشته جی بوون، به لام دیاره دوانده کانی قورئان په رده ی کات و شوین دهرپن و، ئیستا ئیمانداران له ههر شوینیک بن به هه موو نایه ته کان قورئان دوینراون و، هه موو ئەو ئهرکانه ی که خوی پهرومردگار خستوونیه سهرشانی مسوولمانانی یه که م، ده که ونه سهرشانی هه موویان، به مهرجیک هه مان هه ل و مهرج که بۆ ئەوان ره خساوه، بۆ جیه جیکردنی ئەو حوکه مه شرعییه، بۆ ئەوانی دیکه ش بره خسی، جا خوا دهرمومو: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾، وه له پیناوی خودا بجهنگن له دژی ئەوانه ی که له دژتان دهجهنگن (جهنگتان له گه ل دهکن) به لام دهستریژی مه که ن، بیگومان خوا دهستریژکه رانی خوشناوین، دیاره (و) ی پیش رسته ی: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، وهك له دوا ی ئەو وش دهرمومو: ﴿وَأَتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، واته: ویپرای ئەو ئهرکانه ی که رابردن، ئهرکیکی دیکه شتان له سهر شانه ئەی بروادارینه ! ئەویش ئەوه یه: وه له رپی خودا و له پیناوی خودا بجهنگن له به ران بهر ئەوانه ی که جهنگتان له دژ دهکن بجهنگن، به لام ﴿وَلَا تَعْدُوا﴾ سنوور شکینی مه که ن ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾،

بێگومان خوا سنوور شکێنان و ده‌ستدریژکارانی خوێش ناوین، ﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَفِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُم﴾، وه‌ ئه‌وانه‌ی که له‌گه‌ڵتان ده‌جه‌نگن (کافره‌کان)، له‌ هه‌ر شوێنێک به‌رپه‌ڵتان ده‌که‌ون بیاکوژن، وه‌ وه‌ک چۆن ئه‌وان ئیوهمیان له‌ مال و حال وهدهرنا ئیوهدش {ئه‌گه‌ر پێویستی کردو ده‌سه‌لاتتان به‌سه‌ریان هه‌بوو بۆتان هه‌یه که تۆڵه‌ له‌وان بکه‌نه‌وه‌و} له‌ مال و حال و نیشتمانی وهدهریان بنین ﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾، وه‌ ئازاردانی مسوڵمانان له‌ لایه‌ن کافره‌نه‌وه‌ له‌ کوشتنیان توندتره‌، واته‌: مسوڵمان ئه‌شکه‌نجه‌ بلیی بۆ ئه‌وه‌ی کافر بێته‌وه‌، خراپه‌ره‌ له‌وه‌ی که بکوژری، له‌ دین هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی مسوڵمانان به‌هۆی ئازار و ئه‌شکه‌نجه‌دانیه‌نه‌وه‌، له‌ کوشتنیان خراپه‌ره‌ ﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ﴾، به‌لام له‌لای مزگه‌وته‌ی حه‌رام له‌گه‌ڵیان مه‌جه‌نگن، مه‌گه‌ر ئه‌وان ده‌ستپێشخه‌ری بکه‌ن و له‌گه‌ڵتان به‌جه‌نگن ﴿فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾، جا ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵتان جه‌نگان، ئیوهدش بیاکوژن، ئا ئه‌وه‌ش سزای کافره‌نه‌، واته‌: ده‌ستپێشخه‌ری مه‌که‌ن بۆ شکاندنی حورمه‌تی مزگه‌وته‌ی حه‌رام، یاخود مانگی حه‌رام، به‌لام ئه‌گه‌ر به‌رانبه‌ره‌کانتان ده‌ستپێشخه‌رییان کرد ئه‌وه‌ ناگری بلیی: مانگی حه‌رامه‌، یان سه‌رمه‌مینی حه‌رمه‌، من شه‌ر ناکه‌م! به‌لگو ده‌بی وه‌لامی دوژمنان به‌دیه‌ته‌وه‌، ﴿فَإِنْ أَنَّهُوَا فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، جا ئه‌گه‌ر ده‌ستیان هه‌لگرت، بێگومان خوا لی‌بوورده‌ی به‌ به‌زه‌می یه‌، واته‌: ئه‌گه‌ر ده‌ستیان هه‌لگرت له‌ کوفر، خوا لی‌یان ده‌بووری و له‌گه‌ڵیان به‌به‌زه‌می یه‌، وه‌ ئه‌گه‌ر ده‌ستیان هه‌لگرت له‌ زوڵم و سه‌تم، ئیوهدش وه‌ک ئه‌هلی ئیمان ده‌توانن چاوپۆشیان لی‌بکه‌ن و له‌گه‌ڵیان به‌ به‌زه‌می بن، ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾، وه‌ له‌گه‌ڵیان به‌جه‌نگن تاوه‌کو (فیتنه‌) نامینی، واته‌: تاكو ئه‌هلی کوفر توانایان نامینی، مسوڵمانان ئازار به‌دن و له‌ ئیسلام هه‌ڵیانگێرنه‌وه‌، وه‌ ملکه‌چی ته‌نیا بۆ خوا ده‌بی، واته‌: تا وای

لێ دێ هیچ کەس دەسه‌لاتی ئەوێ نابی خەڵکی بەزۆر کافر بکات، یاخود بە زۆر
 مسوڵمان بکات، دەسه‌لات تەنیا بۆ خوا دەبێ، خواش ﷻ ئازادیی تەواوی بە
 بەنده‌کانی داوه، کە ئیمان بێنن، یان ئیمان نەهێنن، ﴿فَإِنْ أَنْهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى
 الظَّالِمِينَ﴾، جا ئەگەر دەستیان هەلگرت، ئەو تەنیا سته‌مکاران دەستلێژیان
 دەکریته‌ سەر، واتە: مەگەر سته‌متان لێ بکەن، ئەگەرنا بۆتان نیه‌ ئیوه‌ سته‌میان
 لێ بکەن، دیاره‌ ئێمه‌ دوایی له‌ چەند مەسه‌له‌یه‌کی گڕنگدا زیاتر ئەم مەسه‌لانه‌
 دەتوێژینه‌وه‌، پاشان ده‌فهرموی: ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قِصَاصٌ﴾، مانگی
 حەرام ئەگەر حورمه‌تی بشکێنرێ له‌لایه‌ن کافرا نه‌وه‌، ئیوه‌ش بۆتان هه‌یه‌ له‌
 به‌ران به‌ردا حورمه‌تی مانگی حەرام بشکێنن، وه‌ك تۆ له‌سه‌ندنه‌وه‌، وه‌ حورمه‌ته‌کان
 (واته‌: ئەو شتانه‌ی کە ده‌بێ پێزیان لێبگیرێ) تۆ له‌یان تی‌دا هه‌یه‌ ﴿فَمَنْ أَعَدَّى
 عَلَيْكُمْ فَأَعِدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّى عَلَيْكُمْ﴾، جا هه‌رکەسێک ده‌ستلێژی کرده‌
 سهرتان، ئیوه‌ش وه‌ك ده‌ستلێژییه‌که‌ی خۆی ده‌ستلێژی بکەنه‌وه‌ سەر، به‌لام
 ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾، پارێز له‌ خوا بکەن، وه‌ بزانی خوا
 له‌گه‌ڵ پارێزکاراندا یه‌، واته‌: پارێزکار بن و له‌ خواترس بن سنوور مه‌شکێنن، له‌
 کاتی‌که‌دا ده‌تانه‌وی به‌ر په‌رچه‌ی ده‌ستلێژی کافره‌کان بده‌نه‌وه‌، له‌ گۆتاییدا خوا ﷻ
 ده‌فهرموی: ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، جه‌نگ و جیهاد به‌ چی ده‌کری؟ دیاره‌ پێش
 ئەوێ به‌ نه‌فس بکری، به‌ مال ده‌کری، وه‌ له‌راستیدا کاتی مسوڵمانان نه‌توان
 مال و سامانی خۆیان به‌خشن، جه‌نگ و جیهادیان بۆ نا‌کری، بۆیه‌ خوا ﷻ
 ده‌فهرموی: له‌ پێی خوادا مالی خۆتان به‌خشن ﴿وَلَا تُقْلُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾، وه‌
 به‌ده‌ستی خۆتان خۆمه‌فه‌وتینن، به‌هۆی مال نه‌به‌خشینه‌وه‌، به‌هۆی جه‌نگ و
 جیهاد نه‌کردنه‌وه‌ و سه‌ره‌نجام ملکه‌چه‌کردن بۆ دوژمنان، چونکه‌ زۆر کەس وا
 دزمانی سه‌لامه‌تی له‌ شه‌ر نه‌کردن و جه‌نگ نه‌کردن دایه‌، به‌لام به‌ پێچه‌وانه‌وه‌
 که‌سێک ئاماده‌ نه‌بێ به‌رگری له‌ دین و ژینی خۆی بکات، له‌ حورمه‌ته‌کاتی خۆی

بکات، ئه‌وه‌ مسۆگهر ده‌فه‌وتی به‌هۆی ملکه‌چی و ژێرده‌سته‌یی یه‌وه‌، وه‌ میلله‌تان زیاتر به‌هۆی به‌رگری نه‌کردنه‌وه‌ زه‌بوون ده‌بن، نه‌ک به‌هۆی به‌رگری یکردنه‌وه‌ به‌ره‌هه‌ستی کردنه‌وه‌ ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾، وه‌ چاکه‌کاربن، بێگومان خوا چاکه‌کارانی خۆشه‌دوین، یانی: چاکه‌کاربن له‌ جه‌نگ کردنتاندا، وه‌ چاکه‌کاربن له‌ گه‌ل به‌نده‌کانی خوادا، وه‌ چاکه‌کاربن له‌ به‌خشینی مال و سامانتان له‌ پێناوی به‌رزکردنه‌وه‌ی ئالای دینی خۆی په‌روهردگاره‌و، له‌پێناوی به‌رگری یکردن له‌ دین و ژینی خۆتاندا.

چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی گه‌رنگ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: توێژهره‌وانی قورئان له‌وباره‌وه‌، که‌ ئایا یه‌که‌مین ئایه‌تی‌ک که‌ هاتۆته‌ خواره‌و فهرمانی کردوه‌ ئیمانداران له‌ پێناوی خودا بجه‌نگن، کامه‌یه‌؟ مش‌تومریان هه‌یه‌، هه‌ندیکیان وه‌ک (ابن کثیر) له‌ (أبي جعفر الرازي) ئه‌ویش له‌ (الربيع بن أنس) ئه‌ویش له‌ (أبي العالیة) یه‌وه‌ هیناویه‌تی^(١)، ده‌لی: ئه‌م ئایه‌ته‌یه‌: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾، له‌ پێی خودا بجه‌نگن له‌ دژی ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ له‌گه‌ڵتان ده‌جه‌نگن، به‌لام (القرطبي)^(٢) له‌ ئه‌بو به‌کری صیددیقه‌وه‌ خوا لێی رازی بێ هیناویه‌تی، که‌ یه‌که‌مین ئایه‌ت که‌ فهرمانی کردوه‌، یاخود مۆله‌تی داوه‌ به‌ ئیمانداران جه‌نگ بکه‌ن، ئه‌م ئایه‌ته‌ی سوورچه‌تی (الحج) د، که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾^(٣)، واته‌: مۆله‌ت درا بۆ ئه‌وانه‌ی که‌ جه‌نگیان له‌گه‌ل ده‌کری {شهریان پێ ده‌فرۆشری} و سته‌میان لێکراوه‌، که‌ به‌رگری له‌خۆیان بکه‌ن و جه‌نگ بکه‌ن، به‌هه‌ر حال ئه‌گه‌ر یه‌که‌مین ئایه‌تی دابه‌زینراو له‌وباره‌وه‌ ئه‌وه‌ی

(١) بروه‌نه‌: (المصباح المنیر...)، ص: (١٣٨).

(٢) (الجامع لأحكام القرآن)، ج: (٢)، ص: (٣١٢).

سوورەتى (الحج) بى، ئەو دەگەيەنئى كە يەكەم جار جەنگ لەسەر مەسولمانان فەرز نەكراوە، بەلكو تەنھا مۆلەتيان پىلراوە، بەلام ئەگەر ئەم ئايەتەى سوورەتى (البقرة) بى، ئەو ماناى واىە ھەر يەكەمجار خۆى كار بەجى جەنگى فەرز كەردو.

مەسەلى دووهم: لە ئىسلامدا يەك جوړە جەنگمان ھەيە، ئەويش بریتىە لە:

جەنگ لە پىناوى خوادا (الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، الْقِتَالُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)، واتە: لە ئىسلامدا دروست نيە بۆ ئەو جەنگ بکرى كە مال و سەرومتو سامان و دەسەريەك بنرى، ھەروەك كاتى خۆى بوو و ئىستاش ھەيە، زلھيزەكان كە ولاتىكى دىكە داگيردەكەن، بۆ ئەو ھەيە نەوتەكەى بخەنە ژىر دەستى خۆيان و سامانى ژىرزەوى و سەرزەوى بخەنە ژىر دەستى خۆيان، وە لە ئىسلامدا رەوانىە كە خەلك زەليل بکرى، وەك ئىستا زلھيزان دىكەن، ولاتىك داگيردەكەن بۆ ئەو ھەيە خەلكەكەى بکەنە ژىر دەستى خۆيان، وە جەنگ نابى لە پىناوى شكۆ و مەجدى شەخسى دابى، ياخود لە پىناوى شكۆ نەتەو ھەيە ياخود طائىفەى دابى، تاكە جەنگىكى رەوا لە ئىسلامدا ئەو ھەيە كە بۆ بەرز كەردنەو ھەيە ناوى خوابى و بەيى شەريەتى خوابى، كە ديارە ئەو ھەيە وردەكارى و تەفصىلاتى زۆرى ھەيە، مەبەست ئەو ھەيە كە تەنھا جەنگىك لە ئىسلامدا رەوا بى، جەنگىكە كە مۆرى شەريى پىو بىت، ئەگەرنا ھەركەسيك راستبوو بۆى نيە لەخوړا بەناوى ئىسلامو جۆرە جەنگىك بەرپا بکات و بلئ: ئەو لە پىناوى خوادايە، لەوبارەو ئەو فەرمایشتە ھەيە: {عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الرَّجُلِ يَقَاتِلُ شَجَاعَةً، وَيُقَاتِلُ حَمِيَةً، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً، أَيُّ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (مَنْ قَاتَلَ لِيَتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٢٨١٠)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٤٨٩٧)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٢٥١٧))، واتە: ئەو مووساى ئەشەرى خوالى رازى بى دەگيرتەو، كە پرسىار لە پىغەمبەر ﷺ كرا: دەربارەى پياويك كە جەنگ دەكات تاكو بلين نازايە، يەككى

دى جەنگ دەكات، وەك دەمارگىرىي {قەومىي، يان طائىفى، يان حىزبىي} يەككى دىكەش جەنگ دەكات تاكو باسى بىكرىت و بۇرپابازىي، كامىيان لە رپىي خوادايە؟ پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: ھەركەسىك بىجەنگى بۇ ئەودى ناوى خوا بەرزىي، تەنھا ئەود لەرپىي خوادايە و {ئەويدىكە ھىچى لە پىناوى خوادا نىە}.

مەسەلى سىيەم: ئەم رىستە قورئانىيەي، كە دەفەرموى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ

اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾، بەلگەيە لەسەر ئەود كە جەنگکردن لە ئىسلامدا رەوانىيە لە دژى ھىچ كافرىك كە ئىعلانى جەنگى لە دژى تۆنەكردو، يان شەرى پى نەفرۆشتووى و ياخەي پى نەگرتووى، يان رپىي لى نەگرتووى، ئەود مەسەلەيەكى گرىنگە كە كافرى لاشەر، يان بىلايەن، ياخود كەسىك نىشانەيەكى لى دەرەكەوتو كە دوژمن بى، ئەود دروست نىە جەنگى لەگەلدا بىكرى، چونكە خوى دادگەر دەفەرموى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾، وە لەرپىي خوادا بىجەنگن لە دژى ئەوانەي كە شەرتان لەگەل دەكەن، ئەدى كەسىك لاشەرىي؟ ديارە دروست نىە، بۆيە دەفەرموى: ﴿وَلَا تَعْتَدُوا﴾، وە دەستلىرىي مەكەن، دەستلىرىي نەودىە كەسىك شەرت لەگەل نەكات، شەرى پى بفرۆشى، وەك لە سوورەتى (النساء) دا خوا ﷻ فەرموويەتى: ﴿يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ

الْسَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ﴿١٤﴾، واتە: ئەي ئەوانەي بىرواتان ھىناو ! ھەركات رۆيشتن (بۇ بانگەواز، ياخود بۇ جەنگ و جىھاد، ھەردووى دەگرىتەود) لەرپىي خوادا، وردبىنەود، وە كەسىك سلاوى لىكردن، مەلئىن: تۆ بىروادار نى، واتە: لەخوړا بيانوو بە خەلك مەگرن و تەماع و لە مال و سامانى مەكەن.

ديارە ھەندىك لە زانايان دەلئىن: نەخىر ھەركەسىك كافىر بوو دروستە بىگوژى و شەرى لەگەلدا بىكەي، واتە: كاتىك كە ئەھلى كوڤر شەرى دەكەن لەگەل مسولماناندا تۆش ھەركات بە يەككىيان گەيشتى، با شەرىشت لەگەل نەكات و

لاشەرىش بى، مادام كافردە، ھەر دروستە شەرى لەگەلدا بکەى، وە ئەم ئايەتەى سوورەتى (التوبة) ش بە بەلگە دیننەو، کە دەفەرموى: ﴿ وَقَتِّلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يَقْتُلُونَكُمْ كَافَّةً ﴾ (۳۶)، بەلام ئەم رەستە قورئانییە ئەو ناکەیهى، وەك (ابن کثیر) دەلى (۱): ﴿ وَقَتِّلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً ﴾ {أي: جميعکم}، واتە: تیکراتان لەگەل موشرىکەکاندا بجەنگن، کەواتە: مەبەستى ئايەتەکە ئەو دنیە کە لەگەل ھەموو ھاوبەش پەیدا کەراندا بجەنگن، وەك چۆن ھەموویان لەگەلئان دەجەنگن، نە بەلکو ئايەتەکە دەفەرموى: ھەمووتان لەگەل ھاوبەش پەرستەکاندا بجەنگن، وەك چۆن ئەوان ھەموویان لەگەلئان دەجەنگن، واتە: مسوڵمانینە ! ھىچتان دوامەکەون لە جەنگو جیھاد دژی کافردەکان، بە ھەمووتان و بە تیکرایى لەگەلئاندا جەنگ بکەن، وەك چۆن ئەوان بە تیکرایى لەگەلئان دەجەنگن، ئەگەرنا ئیمە چەندان بەلگەمان ھەیە لەسەر ئەو، کە کەسێک با کافریش بى، عەینى کوفردەکەى پاسا و نیە بۆ ئەوێ کە تۆ شەرى لەگەل بکەى، عەینى کوفردەکەى خوینى ئەو بۆ تۆ حەلال ناکات و دەتوانین چەندان بەلگە بپیننەو لەوبارەو :

۱- بە دەقى قورئان خاوەن کتیبەکان سەرانیان لى و مردەگیرى، واتە: ئەو خاوەن کتیبانەى کە شەرى لەگەل مسوڵماناندا دەکەن، کاتیک کە تیکەمشکین، مادام ئامادە بن شەرى رابگرن، سەرانیان لیۆردەگیرى، وەك خوا ﷻ لە سوورەتى (التوبة) دا دەفەرموى: ﴿ قَتِّلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾ (۲۹)، واتە: لەگەل ئەوانەدا بجەنگن کە کتیبیان پێدراو، کەچى بپروا بە خوا و بە رۆژى دواى

ناھىيىن، ئەو دەرى خاۋا پىنغەمبەرەكەى قەدەغەيان كىردود، قەدەغەى ناكەن،
مل بۇ ئايىنى ھەق نادەن، ھەتا سەرەنە دەدەن، ملكەچ دەبن، (واتە:
ملكەچ دەبن بۇ دەسەلاتى ئىسلامىي و ۋاز لە شەر پىفرۆشتەن دىنن)،
كەواتە: ئىسلام لى دەگەرپى خاۋەن كىتەبەكان لەسەر دىنى خۇيان بىمىنەو دەو
ھەر كافرىش بن، بە مەرجىك دژى دەۋلەتى ئىسلامىي نەبن.

۲- پاشان لە سوورەتى (النساء) دا ئايەتەتەكى رۈۋن و راشكاومان ھەيە، كە خۋاى
پەرۋەردگار لە مسولمانان قەدەغە دەكات كە شەر لەگەل ئەو كافرانەدا

بەن كە بى لايەنن، ۋەك فەرموۋىەتى: ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ

وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقْتُلُوكُمْ أَوْ يَقْتُلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ

اللَّهُ لَسَلَطَهُمْ عَلَيْهِمْ فَلَقَتْلُوكُمْ فَإِنْ أَعَزَّلَكُمْ فَلَاحْزَنُكُمْ فَلَمْ يَقْتُلُوكُمْ وَالْقَوْلُ إِلَيْكُمْ أَلَسَلَّمَ مَا جَعَلَ

اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ النساء، ئايەتەكانى پىش ئەم ئايەتە دەفەرموون:

شەر لەگەل ئەو كافرانەدا بەن كە لە دژتان دەجەنگەن دوایى دەفەرموئ:

﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾، جگە لەوانەى كە

پەيوەندىيان ھەيە لەگەل كۆمەلەك لە كافرەكاندا كە ئەو كۆمەلە كافرە لەگەل

ئىۋودا ھاۋىپەيمانن (واتە: نەك دروست نىە لەگەل ھاۋىپەيمانەكاندا كە كافرن

بجەنگى، بەلكو لەگەل ئەوانەى كە پەيوەندى بەوانىشەو ھەيە دروست نىە

تۆ دەستپىشخەرى شەر و جەنگ بى) ياخود كەسانىك دىن بۇلاتان،

سەغەلەتن لەو دەرى كە شەر لەگەل ئىۋودا بەن، ياخود شەر لەگەل قەۋمەكەى

خۇياندا بەن، (واتە: ئەوانەى كە بى لايەنن، ئىۋە بۇتان نىە شەريان

لەگەل بەن) ۋە ئەگەر خوا وىستەى ئەوانى بەسەر ئىۋودا زال دەكردو

لەگەلئاندا دەجەنگەن، جا ئەگەر كەنارىيان گرتو جەنگيان لەگەل نەكردن و

دەستى خۇيان لە ئىۋە پاراست و ئاشتىيان لەگەلئان كىرد، ئەوە خوا ھىچ

رەنگاىەكى بە ئىۋە نەداۋە كە لەگەلئاندا بجەنگەن.

۳- بەلگەيەكى دىكە لەسەر ئەودى كە كافرەكان لەسەر كوفر ناكوزرىن، بەلگە لەسەر ئەودە دەكوزرىن كە دەستلىرىزى بىكەنە سەر مسولمانان و شەر لەگەل مسولماناندا بىكەن، ئەودىە كە بەدەقى فەرمایشى پىغەمبەر ﷺ نابىت ئافرىمت و منداڭ پىرو نەخۇش و كرىكار و جوتىار و راھىب و بكوزرىن، وەك لە چەند حەدىسىكدا ھاتود، كە دوايى باسيان دەكەين.

مەسلەلى چوارەم: ھۆكارى جەنگکردن لەگەل كافراند، وەك زۆربەى ھەرە زۆرى زانايان و شەرعزانان دەللىن: برىتى نىە لە كوفرەكەيان، بەلگە برىتىە لە دەستلىرىزىيەكەيان، واتە: بۆيە جەنگ لەگەل كافراند دەكرى كە دەستلىرىزى دەكەنە سەر مسولمانان و شەريان لە دژ دەكەن، نەك لەبەر ئەودى كە كافر، چونكە ئەگەر لەبەر كوفرەكەيان بووايە دەبوو جوولەكە و نەصرانىي و سەر جەم كافرانى دىكەى ھاوولائىي ئىسلام پىي گوتبان: ئەگەر مسولمان نەبن ھەر دەتانكوزرىن و سەراندەتان لىومرناگىرى، وە دەبوو ژن و منداڭلىش ھەر بكوزرىن، چونكە ژن و منداڭكەش ھەر ھى ئەوان، وە دەبوو پىرو نەخۇش و راھىب و كرىكار و جوتىارىش ھەر بكوزرىن، كە دەقى حەدىسى پىغەمبەرى ﷺ لەسەر ئەوانە ھىچ كاميان ناكوزرىن، ئنجا لەراستىدا كاتىك خەلگى كافر سەرپىشك دەكرى لە نىوانى كوزران و ئىمان ھىناندا، ئەودە دژى ئايەتى خوايە، چونكە خواى دادگەر دەفەرموى: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...﴾ ﴿۱۵۶﴾ **البقرة**، تۆبزى كردن و ناچار كردنى خەلك لە دىندا نىە، وە پاشانىش كەسىك كە بە تۆبزى و لە ترسان بىتە نىو ئىسلامەود، ئەودە نابىتە مسولمان، بەلگە دەبىتە موناڤىق كە لە كافر خراپترە.

مەسلەلى پىنجەم: ئەم رەستەيەى، كە دەفەرموى: ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾. وە دەستلىرىزى مەكەن خوا دەستلىرىزىكەرانى خۇشناوين، ھەم ئەودە دەگەينى كە كافر لاشەرو بىلايەن دروست نىە جەنگيان لەگەل بكرى، وە ھەم ئەودەش دەگەينى كە مسولمانان لە گەرمەى جەنگ و جىھادىشدابن، دەبى ئاگايان لى بى سنوورەكانى شەرع نەبەزىنن،

وه ئه‌ده‌به‌یه‌کانی شەرع پێشیل نه‌که‌ن ئه‌مه‌ش چه‌ند فه‌رمووده‌یه‌ك بۆ ئیسیاتی ئه‌هودی باسمان کرد:

فه‌رمووده‌ی یه‌که‌م: { (اُخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ وَ ابْنُ الْمُنْذِرِ وَ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ ابْنِ

عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

الْمُعْتَدِينَ﴾، يَقُولُ: وَلَا تَقْتُلُوا النِّسَاءَ وَالصَّبِيَّانَ وَالشَّيْخَ الْكَبِيرَ وَلَا مَنْ أَلْقَى السَّلَامَ وَمَنْ كَفَّ يَدَهُ، فَإِنْ فَعَلْتُمْ فَقَدْ اعْتَدَيْتُمْ }، واته:

عه‌بدووللای کوری عه‌به‌باس خوا له خۆی و بابی رازی بێ، له ته‌فسیری ئه‌م

رسته قورنانییه‌دا، که ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

الْمُعْتَدِينَ﴾، ده‌لی، واته: ئافه‌رتان و منداڵان و پیاوی به‌ ته‌مه‌ن مه‌کوژن،

وه که‌سیک که شه‌رتان له‌گه‌ل ناکات و ئه‌هودی که ده‌ستتان لێ ده‌پاریزی

مه‌کوژن، ئه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ بکوژن، ئه‌وه ده‌ستدریژی‌تان کردوه‌و پێچه‌وانه‌ی

فه‌رمانی خوا جوولانه‌ته‌وه‌.

فه‌رمووده‌ی دووهم: { (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ امْرَأَةً وَجِدَتْ

فِي بَعْضِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَقْتُولَةً، فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَتَلَ النِّسَاءَ

وَالصَّبِيَّانِ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، وَالبُخَارِيُّ برقم: (٣٠١٤)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٤٥٢٢) }،

واته: عه‌بدووللای کوری عومەر خوا له خۆی و بابی رازی بێ، ده‌لی: پێغه‌مبه‌ری

خوا ﷺ له هه‌ندیک له جه‌نگه‌کانیدا ئافه‌رتیکی کوژراوی بینی پێ ناخو‌شبوو،

وه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ قه‌ده‌غه‌ی کرد که ئافه‌رت و منداڵان بکوژن.

فه‌رمووده‌ی سێیه‌م: { (اغْرُوا بِاسْمِ اللَّهِ، فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ،

اغْرُوا، وَلَا تَعْلُوا، وَلَا تُعْدِرُوا، وَلَا تَمْتَلُوا، وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا، وَلَا أَصْحَابَ

الصُّوَامِعِ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: (٤٤٩٧)، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ ﷺ }،

واته: به‌ناوی خواو له‌پێی خوادا بجه‌نگن، دژی ئه‌و که‌سانه‌ بجه‌نگن که کوفر

به‌خوا ده‌که‌ن (وه دژایه‌تی‌ش‌تان ده‌که‌ن، وه‌ك له نایه‌ته‌و فه‌رمووده‌کانی

دیکه دا نه وه پروون کراوته وه) وه دزیی له غنیمه ت مه که ن و، په یمانش کینیی مه که ن، وه جه نازدی مردوو ده کان مه شیوینن (به وه دی که گوویی ببری و لووتی ببری، وه ک کاتی خوی عادت بووه)، وه منداڵ مه کوژن، وه نه وانهی که له صه ومیعه کاندان {واته: له شوینی پهرستگای خویاندان و خواپهرستی ده که ن {مه کوژن.

چوارده: ئنجا له وه سیه تی نه بو به کر یه که م جینشینی پیغه مبه ر ﷺ دا خوا لئی رازی بی هاتوه، که سوپایه کانی به ری ده کردن، به مجوره وه صیه تی ده کردن:

{(وَإِنِّي مُوصِيكَ بِعَشْرٍ: لَا تَقْتُلَنَّ امْرَأَةً، وَلَا صَبِيًّا، وَلَا كَبِيرًا هَرَمًا، وَلَا تَقْطَعَنَّ شَجَرًا مَثْمَرًا، وَلَا تَحْرِبَنَّ عَامِرًا، وَلَا تَعْقِرَنَّ شَاةً، وَلَا بَعِيرًا إِلَّا لِمَأْكَلَةٍ، وَلَا تَحْرِمَنَّ نَخْلًا وَلَا تُفْرِقَنَّهٗ، وَلَا تَغْلُلْ، وَلَا تَجْبِنَ} (۱).

واته: وه من به ده (۱۰) شت ئاموژگارییت ده که م:

- ۱- هیج ئافرمتیک مه کوژه .
- ۲- وه هیج منداڵیک مه کوژه .
- ۳- وه پیاوی پیری به ته مه ن مه کوژه.
- ۴- وه دره ختی به ردار مه به ره.
- ۵- وه هیج مالیک تیک مه ده (خانوو ویران مه که).
- ۶ و ۷- وه مه گهر بۆ خواردن، نه گهر مپرو حوشتی سه ره مه به ره.
- ۸- وه دار خورما مه سووتین وه به ره که ی لی مه وه رینه.
- ۹- وه دزیی له ده سته هوت (غنیمه) مه که وه هیچی لی په نهان مه که.
- ۱۰- وه مه ترسه (له دوژمن) .

(۱) بروهه: موطأ مالک، (۶/۲)، وه (آثار الحرب، دراسة فقهية مقارنة)، د، وهبه الزحيلي، ص: (۴۶۸).

مەسىلەى شەشەم: ئەم رەستە قورئانىيەى، كە دەفەرموى: ﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ

تَقْتُلُوهُمْ﴾، واتە: لە ھەر شوئىنەك بەر پەلتان كەوتن بىانكوژن، بە زاراوى كوردەوارىي خۇمان: بە بست جەبىيان مەدەن، وەك لە فەرموودەى پېغەمبەردا ھاتوھ ﷺ { (قَالَ لِحَالِدٍ وَمَنْ مَعَهُ يَوْمَ الْفَتْحِ: إِنَّ عَرْضَ لَكُمْ أَحَدٌ مِنْ قُرَيْشٍ فَأَحْصِدُوهُمْ حَصْدًا حَتَّى تُؤَافُونِي عَلَى الصَّفَا) (رَوَاهُ ابْنُ حَبَّانَ بِرَقْم: (٤٧٦٠))، وَقَالَ شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوط: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ }، واتە: پېغەمبەر ﷺ بە خالىدو ئەوانەى كە لەگەلى بوون لە ئازادکردنى مەككەدا فەرمووى: ئەگەر ھەركام لە موشرىكەكان ھاتنە پېشتان بىانلروون، تاكو لەسەر كۆى صەفا پېم دەگەنەود.

دىارە ئىسلام چەندە لەگەل خەلىكى لاشەردا بە بەزىيە، بە پېچەوانەشەود لە كاتى شەردا، ھىندە لەگەل دوژمن زىرو بىرەحمە، چونكە بەبى جورئەتو غىرەتو زىرى، جەنگت بۆ ناكرى و دىفاعت پى لە خۆت ناكرى و گوتراویشە: ھىچ كەس لە شەردا شەكر نابەشیتەود.

مەسىلەى ھەوتەم: ئەم رەستە قورئانىيەى، كە دەفەرموى: ﴿وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ

أَخْرَجُوكُم﴾، مەبەست پىي ئەودىە وەك خۇيان سزايان بەدەنەود، ئەگەرنا خۆ تۆ ھەموو رۆژى لە مەككەدا شەر ناكەى! بەلام مەبەست ئەودىە وەك چۆن ئىويمان لە مال و ھالى خۇتان لە شارى مەككە وەدەرنەود، ئىوەش لەوى وەدەريان بنىن، يان ئەگەر لە مزگەوتى ھەرامدا، شەريان لەگەل كردن، ئىوەش لەویدا شەريان لەگەلدا بكەن، واتە: ھەر كافرىك ھەر دوژمنىك تۆى چۆن سزادا، تۆش بۆت ھەيە بەو شىوەىە سزای بەدەيتەود، بەلام بە مەرجىك ئەو سزايە پېچەوانەى دەقىكى شەرىعى نەبىت، بۆ وىنە: ئەگەر ئەوان ھاتن داوین پىسىيان كرد لەگەل ئافەرتىكى مسولماندا تۆ بۆت نىە بلایى: منىش داوین پىسىى دەكەمەود لەگەل ئافەرتى ئەواندا، يان ئەگەر كافەر مسولمانى سووتاند تۆش بلایى منىش ئەو دەسووتىنم، لەسەر راي ئەو زانايانەى كە دەللىن:

سووتاندن دروست نیه.

هەندیکێ دیکە دەلێن: بەپێی ئەم نایەتە، کە دەفەرموێ: چۆن دەستریژیان کرد، ئاوا دەستریژی بکەنەو، بەرپەرچدانەوێ هاوونە دروستە، بەلام بێگومان ئەم پرستە قورئانییە کە دەفەرموێ: وەك خۆیان سزایان بدەنەو، ئەو شتانە لێ هەڵداوێردرێن و لێ جیادەکرینەو، کە بە دەقیکی شەریعی جیاکراونەتەو، کە دروست نیه لەگەڵ کافراندە بەکاربەنێرن.

مەسەلە هەشتەم: دەربارە و شەه (فَتْنَةٌ) کە دەفەرموێ: ﴿وَقَنَلُوهُمْ حَتَّى لَا

تَكُونَ فِتْنَةً﴾، لەگەڵاندە بچەنگەن هەتا (فِتْنَةٌ) نامینی، لەمانا زمانەوانییە کەیدا روونمان کردەو، کە (فِتْنَةٌ) کە لە ئەسڵدا بە مانای قالدەکردنەوێ زیڕ دێ، کە لەسەر ئاگر بسووتێ و قالدی بکەیهو، تاكو دەرکەوێ زیڕی ساغە یان نا؟ ئەسڵەکە ئێوە، دوایی ئەو مانایە خوازراوتەو بۆ هەر ئەشکەنجەدان و هەر تاقیکردنەوێ، وە لێردا بە مانای ئازاردانی مسوڵمانان و هەلگیرانەوێ، یاخود رێ لێگرتنێانە لەوێ مسوڵمان بن و ئیمان بێن، وە ئەوانە کە گوتووێ: و شەه (فَتْنَةٌ) لێردا بە مانای (شیرک و کوفر) دێ، ئەو تەماشای سەرنجامی ئازاردانەکیان کردەو، واتە: کە کەسێک ئازار بلرێ لەسەر ئەو کە ئیمان بێن، و سەرنجام لەسەر کوفر بمانیتەو، یان مسوڵمانێک ئازار بلرێ بۆ ئەوێ کە کافر بکری، ئەگەرنا لە ئەسڵدا و شەه (فَتْنَةٌ) بە مانای (شیرک و کفر) نایەت و بەمانای ئازار و ئەشکەنجەدان دێت، وە و شەه (فَتْنَةٌ) لە قورئاندا بە چەند مانایەک بەکارهاتو:

یەکەم: بەمانای تاقیکردنەوێ دێ، وەك لە سوورەتی (العنکبوت) دا دەفەرموێ:

﴿الْم ١﴾ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ٢﴾، واتە:

ئەلیف، لام، میم، ئایا خەڵک پێیان وایە بەو مندە وازیان لێ دەهێنری کە بلێن: بڕوامان هینا، بێئەوێ تاقیبکرینەو !!

دوۋم: بەماناى فریودان و ھەلخەلەتاندن دى، وەك لە سوورمىتى (الأعراف)دا

خوَا ۞ دھەرموى: ﴿يَنْبَىٰ آدَمَ لَا يَفْنَىٰكُمْ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ

الْجَنَّةِ... ﴿۲۷﴾، واتە: ئەى وەجەى ئادەم! شەيتان ھەلئان نەخەلەتینى و فریوتان نەدات، وەك چۆن بابو دایكتان (ئادەم و ھەووا)ى ھەلخەلەتاندو لە بەھەشتى وەدەرنان.

سپيەم: بەماناى بەلاوگرفتارى، دى، ھەر بەلاو گرفتارىيەك بەسەر ئینسان بى،

پيى دەگوترى: (فتنة)، وەك خوَا ۞ لە سوورمىتى (الأنفال)دا دھەرموى:

﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ

الْعِقَابِ ﴿۴۵﴾، واتە: لە بەلایەك بترسن كە تەنیا تووشى ستەمكارەكان نابى، وە بزەن كە خوا سزای توندە.

چولەم: بەماناى گومراکردن، دى، وەك لە سوورمىتى (المائدة)دا دھەرموى:

﴿وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَن تَمْلِكَ لَهُ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا ﴿۴۱﴾، واتە: ھەركەسێك خوا بپەوى گومراى بكات، تۆ ھیچ شتیكت بۆ وى لە بەرانبەر

خوادا پیناکرى.

پینچەم: وە بەماناى ئازاردان، دى، وەك لە سوورمىتى (البقرة)دا دھەرموى:

﴿وَقُلِّبُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الَّذِينَ لِلَّهِ ۞﴾، واتە: وە لەگەڵ كافراندا

بجەنگن، ھەتا (فتنة) نامینى، واتە: تاكو كافردەكان توانای ئەو میان نامینى مسولمانان ئازار بەدن و ئەشكەنجەیان بەدن، وە لەدین ھەلیانبگيرنەو، یاخود خەلكى ئازار بەدن و نەھیلن مسولمان ببن، جا لیردا ئەمە ئەودى لى وەردەگیرى، كە ئەو وشە قورئانیانەى دینە پيشمان، دەبى تەماشای سیافەكەیان بكەین، ئەگەرنا جارى وایە یەك وشەى قورئانى بە پینچ مانا دى، بۆیە دەبى تەماشای بكەین كە لە چ سیافیكدە ھاتوو، تەماشای وشەكانى پيشەوو دواو بەكەین، ئنجا مانایەكەى زیاتر دیتە دەست و پروون

دەبىتەو، كەواتە: ئەو رېستە قورئانىيەى كە دەفەرمۇي: ﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنْ

الْقَتْلِ﴾ (فِتْنَةُ) لە كوشتن سەختەرە، سەرمەنجام ئەم دوو واتايەى ھەن:

يەك: ئازاردانى كافران بۆ مسولمانان لە كوشتنى مسولمانان خراپتەرە، واتە: ئەگەر ئازاريانان، تاكو رېيان لى بگرن، كە دىندارىي بگەن، ئەو خراپتەرە لەو دەى كە بيانكوژن، چونكە ئەگەر بيانكوژن، ھەرچەندە جەستەيان دەفەوتى بەس رووحيان سەلامەت دەبى، بەلام كە كافريان بگەنەو، ماناي وايە بەجەستەو بە رووحوەو فەوتاون.

دوو: وە مانايەكى دىكەى ئەودىيە، كە كافربوونەو دەى مسولمان، يان مانەو دەى ئىنسان لەسەر كوفر، لە كوژرانى خراپتەرە.

مەسەلەى نۆيەم: ﴿وَلَا تَقْبَلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقْبَلَتُوكُمْ فِيهِ﴾، واتە: وە

لە لای مزگەوتى حەرام جەنگ لەگەن كافراندا مەكەن، مەگەر ئەوان دەستپېشخەرىي بگەن و جەنگتان لەگەن بگەن، ئەمە ئەو دەگەينى كە مسولمانان شەرىعەت دەستيان ئاودەلا دەكاتەو لەكاتى بەرگرييەردنياندا لە خۇيانو، كاتىك مسولمانان دەگەنە حالەتى بەرھەستىي و بەرگريي، دەستيان ئاودەلايە كە شىوازي جوړاو جوړ بەكاربېن بۆ بەرگريي لەخوكرديان، بەلام گرنگ ئەودىيە دەستپېشخەر نەبن، ئەگەرنا كاتىك مسولمان شەرى پى دەفروشرى و يەخەى پىدەگيرى، شەرع زياتر دەستى ئاودەلا دەكاتەو، وەك لە حالەتى ئاسايى، مەبەستم ئەودىيە ئايا مسولمان بۆى ھەيە لە حالەتى ئاساييدا بچى خەلك لەنيو مزگەوتى حەرامدا بكوژى؟ بىگومان نەخىر، بەلام ئەگەر كافران لەويىدا شەريان پى فروشتن، ئەو بۇيان ھەيە لەويىدا بيانكوژن، بۆچى؟ چونكە ناچاركراون، جا بۆيە شەرعزانان دەليىن: (لِلضَّرُورَاتِ أَحْكَامُهَا)، واتە: كاتەكانى ناچارىي ياساكانى تايبەتى خۇيان ھەيە.

مەسەلە ی دەیهەم: ئەم رێستە قورئانییە، کە دھەرموئ: ﴿ فَإِنْ أَنْهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ

عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾، جا ئەگەر دەستیان هەلگرتو وازیان هینا، بێگومان خوا

لیبوردە ی بە بەزمیی یە، دەگونجی مەبەست پی دەستەلگرتنی کافرەکان
بیت لە کوفر، یاخود دەستەلگرتنیان بیت لە زولم، جا ئەگەر مەبەست

دەستەلگرتنیان بیت لە کوفر، ئەو دە کە دھەرموئ: ﴿ فَإِنْ أَنْهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ

رَّحِيمٌ ﴾، واتە: بەدائیای خوا لیان دەبوورئ، چونکە وازیان لە کوفر هیناوە،

ئەدی ئەگەر مەبەست پی دەستەلگرتنیان بی لە زولم، کە سیاقی نایەتەکان
زیاتر ئەو دەگەیهنئ، واتە: خوا ﷻ لیبوردەو بە بەزمیی یەو ئیوش ئەی

نیماندارینە! چاو لە پەروردگاری خۆتان بکەن و چاوپۆشییان هەبی و
بەزمیتان هەبیت لە بەرانبەر کافرێکدا، کە شەر ناکات لە دژتان، ئەگەر نا خوا

لە هیچ کافرێک خۆش نابێ هەتا کافر بیت، بەلام هەر کافرێک زولمی نەکرد،
ئە ی مسوڵمانینە! وەک چۆن خوا ﷻ خاوەن دوو سیفەتی لیبوردەیی و

بەزمیی یە، ئیوش لەگەڵ کافراندا لیبوردنتان هەبی و بەزمیتان هەبی،
مادام ئەوان شەرتان پی نەفرۆشن و دەستدریژی نەکەنە سەرتان، ئیوش

دەستپێشخەریی جەنگ و دەستدریژی مەبن.

مەسەلە ی یازدەهەم: ئەو، کە خوا دھەرموئ: ﴿ وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ﴾، ئەو دەگەینئ، کە نامانجی جەنگ و جیهاد بریتیه لە

نەهیشتنی ئاشووب و ئازاردانی مسوڵمانان لەلایەن کافرانەو، نەک لابردنی
کوفر و شیرک، چونکە خوا ﷻ نەیفەرمود: (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا يَبْقَى كُفْرٌ

وَشِرْكٌ) بەلکو فەرموو یەتی: ﴿ وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ﴾،

جا هەندیک لە زانیان ئەو ﴿ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ﴾ یان بە هەلە لیکداوتمەو، وەک
دوایی باسی دەکەم، وایانزانیو و شە ی (دین) بە مانای ئیسلام دئ، کە ئەو کاتە

مانايەكەى ئاوا دەبى: {هەتاکو ئايىن (ئىسلام) تەنیا ھى خوا دەبى}، بەلام بىگومان ئەو مانايە ھەلەپە، چونكە جەنگو جىھاد بکرى، يان نا (ئىسلام) ھەر ھى خواپەو بەشى كەسى دىكەى پىۋەنپە، بەلكو لىردەدا مەبەست لە (دىن)، (ملکەچى)پە، واتە: تا واى لىدى خەلك بىجگە لە خوا ملکەچى ھىچ كەسى دىكە نابن، ئەوگاتە بە ئارەزووى خۇيان ئىمان دىنن، يان كافر دەبن، ئازادن، چونكە ئەگەر شەرىعەتى خوا ﷺ حاکم بىت مەجال بە خەلكى دەدات بىروا بىنن يان نا، وەك خواى پەروردگار دەفەرموى: ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ

وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ (۲۹) الكهف، بەلام لە كاتىكدا رىچكە شەيتانىيەكان حاکم دەبن، ئازادى خەلك زەوت دەكەن و دەللىن: يان دەبىت بىنە سەر دىنى ئىمە يان نابى ھەبن! كەچى ئىسلام دەلى: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ (۱) الكافرون، دىنى خۇتان بۇ خۇتان دىنى خۇم بۇ خۇم، بەلام ئەھلى كوفر كاتىك دەسلەتايان ھەبن، بەزۇر شتى خۇيان بەسەر خەلكدا دەسەپىنن. كەواتە: ئامانجى جەنگو جىھاد لە ئىسلامدا ئەوۋىيە كە ئازاردان و ئەشكەنجەدان نەمىنى و ئازادى زەوت نەكرى، نەك كوفرو شىرك لەبەپن بچى، چونكە خوا بۇخۇى رىگای داوہ كە خەلك كافرېن، ديارە وەك شەرىعەت لەسەرى پىۋىست كردوون كە ئىمان بىنن، بەلام شەرىعەتەكەى رىگای داوون بە ئازادى ئىمان بىنن، يان ئىمان نەھىنن ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ (۲۹)

الكهف، كەواتە: ئىمە كە بەندەى خواين و دەمانەوى شەرىعەتى خوا جىبەجى بگەين، بۇمان نىە مافىك كە خوا بە بەندەكانى داوہ، لىيان بستىننەوہ، لىيان زەوت بگەين، ھەلەتە ھەر بۇيەش لە رۇژگارى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە شارى مەدىنەدا، ھەركام لە سى تىرەكانى (بَنُو النَّضِيرِ وَبَنُو قَيْنِقَاعَ وَبَنُو قُرَيْظَةَ) ھەبوون، ھەروەھا ژمارەيەك نەصرانىي و ھاوبەش دانەرانىش ھەبوون، ھەتاکو دواى ئازادانە مسولمان بوون، يان بە روالەت خۇيان بە مسولمان پىشاندا، جوولەكە و نەصرانىيەكانىش ھەتا لە مەدىنەدا بوون ئازاد بوون و

مەسەلمە دوازدەهەم: یەکی دیکە لەو مەسەله گەرنەگەنە کە لەم رێستە قورئانییە

و مەردەگیرین، ئەو دێهە کە خوا ﷻ کە دەرئەمۆی: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾، واتە: لەگەڵیاندا بچەنگن تاكو (فیتنە) نامێنێ، وە ملکه‌چی

هەمووی بۆ خوا دەبێ، واتە: مەبەست لە وشە (دین) لەم رێستە قورئانییەدا

ملکه‌چی یە ئەک ئیسلامەتی، وە وەك پێشتر گوتمان: هەندێ کەس بە

هەڵە ئەم رێستە قورئانییەیان تەفسیرکردووە، گوتووین: دەبێ جەنگ و

جیهاد لەگەڵ ئەهلی کوفردا بکری، هەتا تەنیا ئیسلام حاکم دەبێ، بە

واتایەکی دی جەنگ لەگەڵ کافراندا دەرکری تاكو مسوڵمان دەبن، وەك لە

سوورەتی (الفتح) دا هاتووە، دەرئەمۆی: ﴿نَقَاتِلُوهُمْ أَوْ فَتِلْهُمْ...﴾ (۱۶)

{ لەگەڵیاندا دەرئەنگن، یان مسوڵمان دەبن } لێکیان داوتەووە، بەلام لە

راستیدا وانیەو (سُيْلَمُونَ)، واتە: ملکه‌چ دەرکەن (يَخْضَعُونَ)، واتە: لەگەڵیاندا

دەرئەنگن، یان دەبێ ملکه‌چ بکەن، کەواتە: وشە: (سُيْلَمُونَ) بە مانای هاتنە

نیو ئیسلام نیە، بەلکو بە مانای ملکه‌چ کردنە، وە لێرەشدا خوا ﷻ

فەرموویەتی: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾، (دین) لێرەدا

ناگونجی بەمانای ئیسلام بێ، بۆچی؟ چونکە مسوڵمانان لە رێی خودا جەنگ و

جیهاد بکەن یان نا، ئیسلام وەك دین، بەشی غەیری خۆی پەر و مەردگاری هەر

پێو نیە، واتە: ئیسلام هەر هی خوا، هەر خۆ ئیسلامی ناردووە خۆی

خاوەنی ئیسلامە، مسوڵمانان جەنگ و جیهاد بکەن یان نەکەن.

ئەدی ئایا ئەو دینە چییە کە هەمووی دەبێتە هی خوا، ئەگەر جەنگ و

جیهاد بکری لە پێناوی خوادا؟ وەلامەکە ی ئەو دێهە واتە: لە رێی خوادا

(۱) لە کتیی (چەند بابەتیکی سیاسی هاوچەرخی لایەن رۆشنایی عەقڵ و وحی دا) بە درێژی باسی

ئەم مەسەلمەمان کردووە، لە بەشی یەكەم: (تەبایی و پێگەوه ژیان) دا.

جەنگ و جیهاد بکەن تا کو وای لێدێ، کە خەڵک بێجگە لە خوا ﷻ، وە بێجگە لە حوکمی دین و شەریعەتی خوا زەخت و فشاری کەسی دیکەیان بەسەر دوه نابێ، نەك هەتا هەموویان دینی خوا قەبوول دەکەن، چونکە خوا دمه‌رموی: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۚ﴾ البقرة، واتە: تۆبزیی کردن و زۆریی کردن نیە لە وەرگرتنی دیندا، بەلێ لێردا دین بەمانای گەردنکە چیی و بەمانای طاعەت دی، یانی: تا وای لێدێ خەڵکی سەر زه‌وی، یان خەڵکی ئەو شوێنە کە مسوولمانان دەبخەنە ژێر پکیزی خۆیانەوه، بێجگە لە خوا ﷻ، لە هیچ کەسی دیکە ناترسن، وە خواش ﷻ بۆ خۆی بەنده‌کانی ئازاد کردوه، کە ئایا دینه‌کە پەسند دەکەن و پێیه‌وه پابەند دەبن، یاخود قەبوولی ناکەن، ئەوه بۆخۆی ئازاد و سەرخۆشی کردوون، وەك دمه‌رموی: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ الكهف، واتە: وە بلی هەق لە پەروەردگار تانەوه‌یه، جا کێ دمه‌وه‌ی با بر وایینی، کێش دمه‌وه‌ی با بێر وایی، هه‌روه‌ها لە سوورەتی (یونس) دا دمه‌رموی: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا ۖ أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ ۱۱، واتە: ئەگەر پەروەردگار تەه‌زی کردبا، خەڵکی سەر زه‌وی هەموویان ئیمانیان دەهێنا، ئایا تۆ زۆریان لێ دەکەیت کە ئیمان بێنن (واتە: ئەو پێغه‌مبەر) ﷺ تۆ بۆت نیە، چونکە لێردا پرس‌یار کردنی نکووتیی کەران (الاستفهام الإنکاری) یە.

مەسەله‌ی سێزدەهه‌م: دەربارە‌ی ئەو رسته‌یه‌ی کە دمه‌رموی: ﴿فَإِنْ أَنْهَوْا فَلَا

عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾، خوا ﷻ دەربارە‌ی کافرە‌کان قسه‌ ده‌کات دمه‌رموی: جا ئەگەر وازیان هێنا، ئەوه دەست‌لە‌ژێری نا‌ک‌ریته‌ سەر غه‌یری سته‌م‌کاران، ئەم رسته‌ قورئانییه‌ دەریده‌خات کە ئەه‌لی کوفر (وەك پێش‌تریش باس‌کرد) بۆیه جەنگیان له‌گه‌ڵدا نا‌ک‌ری، تا واز له‌ کوفر بێنن، به‌ل‌کو بۆیه جەنگیان له‌گه‌ڵدا

دەكرى، تا واز لە سەتەم و دەستدریژی بێن، بە بەلگەى ئەو دەوڵەتى ئىسلامى، هەموو ئەوانەى ئەمادەىن ملەكەج بکەن بۆ دەوڵەتى ئىسلامى، لەژێر سايەيدا ببنە هاوولاتی، ئىسلام پيشوازيان لێدەكەت، پاشان لە گەرمەى جەنگيشدا كۆمەلەك خەلك وەك: ئافەرت و منداڵ و كرىكار و پيرو نەخۆش و راھىب، ئەوانە هېچيان ناكوژرێن، هەرچەندە كافرىش بن، كەواتە: ئەھلى كوفر لەسەر كوفرەكەيان ناكوژرێن بەلگەى ئەو سەتەمەكەيان دەكوژرێن، بۆيە خواى كار بەجى دەفەرموى: ﴿فَإِنْ أَنْهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾، ئەگەر وازيان هێنا لە سەتەم و شەڕ فروشتن بە مسولمانان (با لەسەر كوفرى خۆشان بماننەو)، ئەو كاتە نابێت دەستدریژی بكەیتە سەر غەیری سەتەمكاران.

مەسەلەى چوار دەپە: وشەى (عُدْوَان) كە لەو رێستە قورئانىيەدا هاتووە كە

پيشتر خويندەمانەو: ﴿فَإِنْ أَنْهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾، زانایانى رەوانبێژی دەلێن: لێردا مەبەست پێى (مُشَاكَلَة) یە، ئەویش ئەودە كە لە زمانى عەرەبیدا شتێك هەيە، كەسێك سیفەتێك لەخۆیدا بەكاربێنى بەرانبەرەكەشى بەرپەرچى ئەو سیفەتە بداتەو، هەرەمان وشە كە بۆ سیفەتى ئەو بەكارهاتو، بۆ ئەمیش بەكارى، با لە نۆمەرۆكیشدا لێك جیا بن، جا ئەو مەسەلەى كى گەرنە بزانى، بۆ نموونە: خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿إِنَّهُمْ

يَكِيدُونَ كَيْدًا ۝١٥ وَأَكِيدُ كَيْدًا ۝١٦﴾ الطارق، واتە: ئەوانە فیل دەكەن، منیش فیل دەكەم، بە تەنكید ئەو فیلەى كافران دەكەن و، ئەو خۆى بەرزو مەزن بۆ خۆى بەكارهێناوە بە وشەى فیل (كَيْدًا) وەك یەك نین و نۆمەرۆکیان لێك جیا یە، یان دەفەرموى: ﴿وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۝٣٠﴾ الأنفال، ئەوانە مەكر دەكەن و خواش مەكر دەكەت، لێردا مەبەست ئەودە: ئەگەر ئەوان فیل دەكەن، خواش فیلەكەى ئەوان هەڵدەوێتەو، ئەگەر ئەوان مەكر دەكەن، خوا ﷻ

مه‌کرده‌کی ئه‌وان هه‌لده‌وه‌شینیه‌وه، یان ده‌فهرموئ: ﴿يُخْلِدُونَ اللَّهَ وَهُوَ

خَلِدُهُمْ﴾ (النساء، واته: ئه‌وانه خوا هه‌لده‌خه‌له‌تین، خواش ئه‌وان

هه‌لده‌خه‌له‌تین، به ته‌ئکید مه‌به‌ست پیی هه‌مان مانانیه که بو

(هه‌لده‌خه‌له‌تاندن) ی ئه‌وان به‌کاره‌اتوه، جا ئه‌وه له زمانی عمره‌بیدا پیی

ده‌گوترئ: (موشاکه‌له) واته: هه‌مان بیژده (لفظ) و دهربرین به‌کارده‌هینیه‌وه،

به‌لام به واتاو ناوهرۆکیکی دیکه، که له‌گه‌ل ئه‌و ته‌هره‌فه‌ی به‌رانبه‌ردا بگونی،

ئه‌گه‌رنا بیگومان به‌رپهرچدانه‌وه‌ی سته‌می سته‌مکاران ده‌ستریژی (عُدْوَن)

نیه، یان که ده‌فهرموئ: ﴿فَمَنْ أَعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْتَدَىٰ

عَلَيْكُمْ﴾ خوی ده‌ستریژی (اعتداء) ئه‌وه‌یه که مروق سنووری خوی

به‌زینی، جا دیاره ئه‌وه‌ی که به‌رپهرچی زولم ده‌داته‌وه، سنووری خوی

نه‌به‌زاندوه.

مسلمی یازدهم: ئه‌وه که خوا ﷺ ده‌فهرموئ: ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾،

مانگی حهرام به مانگی حهرام، مه‌به‌ست پیی چییه؟ واته: شکاندنی مانگی

حهرام له لایه‌ن مسولمانانه‌وه، ئه‌گه‌ر پیویستی کرد سزای هه‌لوێستی کافرا‌نه،

که ئه‌وان مانگی حهرام ده‌شکین، واته: ئه‌وان مانگی حهرامیان شکاندوه، که

مانگه حهرامه‌کان (رَجَب و ذُو الْقَعْدَةِ و ذُو الْحِجَّة و مُحَرَّم)، له‌سهر رای زۆربه‌ی

زانایان جه‌نگیان تیدا حهرامه‌و مسولمان نابیت ده‌ستپیشخهریی بکات، به‌لام

ئه‌گه‌ر کافران ده‌ستپیشخهرییان کردو شهریان به مسولمانان فروشت، ئه‌وه

خوای دادگه‌ر ده‌فهرموئ: ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾، ئه‌گه‌ر ئه‌وان حورمه‌تی

مانگی حهرامیان شکاند، ئیوه‌ش بو به‌رپهرچدانه‌وه‌ی ئه‌وان بیشکین، هه‌له‌به‌ته

ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ی لیوهرده‌گیرئ که ئه‌گه‌ر ئه‌وان وایان نه‌کرد، مسولمانان بو‌یان

نیه حورمه‌تی مانگه حهرامه‌کان بیشکین، وه شهریان تیدا به‌ریا بکه‌ن به‌رانبه‌ر

بە ئەھلى كوفىر، مەگەر بۇ بەرپەر چىدانە ۋە سىزادان، ئەگەرنا ۋەك دەستپىشخەرىيىكىرىن دروست نىيە، ئىنجا ۋەك لە دەرسى پىشتىرىش باسماڭىز، بۇ جەنگىرىن بە گىشتىش ھەروايە، ئەگەر كافران دەستپىشخەرىيەن، مەسۇلمانان بۇيان نىيە دەست پىشتىشخەرىيە بىكەن.

مەسەلى شازدەم: رىستەي: ﴿وَالْحُرْمَتُ قِصَاصٌ﴾، حورمەتەكان تۆلەن، ۋەك زانايانى رەۋانپىزىي دەلىن: رىستەكە لە ئەسلىدا بەم شىۋىيە: (وَالْحُرْمَتُ ذَوَاتُ قِصَاصٍ) حورومەتەكان خاۋەن تۆلەن، كە ئەمە پىي دەگوتىرى: (حَدْفِ الْمُضَافِ)، ۋاتە: ھەركەسىك حورمەتتىكى شكاند ئەو حورمەتە تۆلەي لەسەرە، ياخود دەگونجى لىردا بگوتىرى (قِصَاص) (مَصْدَر)، بەلام بەماناي (مَفْعُول)، ۋاتە: (الْحُرْمَتُ مُقَاصَّةً) ۋاتە: حورمەتەكان تۆلەستاندەنە ۋەيان لەسەرە.

مەسەلى جەفەم: رىستەي: ﴿فَمَنْ أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا

أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾، ئەۋە دەگەيەننى كە ھەر جۆرە ستەم ۋە دەستلىرىيەك، دەپ ۋەك خۇي تۆلەي لى بىرىتەۋە، ۋاتە ھەركاتىك مەسۇلمانان بە جۆرىك ستەميان كرايە سەر، بۇيان ھەيە ۋەك خۇي ئەۋ دەستلىرىيە بەرپەچ بىدەنەۋە، كە ۋەك پىشتىر گوتە: لەبەر (مُشَاكَلَة) يە، كە بە مەسۇلمانانىش دەگوتىرى: ﴿فَأَعْتَدُوا﴾، ئەگەرنا ھى ئەۋان (إِعْتَدَاء) نىيە، چۈنكە سىۋورى خۇيان نەبەزاندەۋە، بەلام دەپ چەند دەستلىرىيە كراۋە، ھەر ئەۋەندەش بەرپەرج بىرىتەۋە نەبى تىپەپىرىنرى، پاشان ھەموو كاتىكىش مەسۇلمانان بۇيان نىيە ھەمان ستەم كە لىيان دەكرى، ئەۋانىش خودى ئەۋ شتە لەگەل كافراند بىكەنەۋە، بەلى ئەگەر مالى مەسۇلمانەكانيان بىرد، بۇيان ھەيە مالىيان بىبەنەۋە، ۋە ئەگەر مەسۇلمانىكان كۈشت بۇيان ھەيە بىانكۈزەۋە، ۋە ئەگەر خاكى مەسۇلمانانان داگىرىكرد، بۇيان ھەيە ۋە دەريان بىنن، ياخود ئەۋانىش ئەگەر ئەۋ شۋىنەيان پى ناستىنرىتەۋە، لە شۋىننىكى دىكە بە ئەندازەي ئەۋە

خاکیان لێ داگیربکەنەو، بەلام هەندیک شت هەیە کە دەقی شەریعی هەلیواردو، جیای کردۆتەو، ئەو بەرپەرچدانەو، دەستلێژی تێدا دروست نیه، بۆ وێنە: ئەگەر ئەوان دەستلێژی شەرفیان کرد، نابێ ئەوانیش بێن: ئێمەش دەستلێژی شەرف لەوان دەکەین، یان ئەگەر ئەوان مسوڵمانانیان سووتاند، یاخود جەستە ی مسوڵمانانیان هەتک کرد، ئەوانیش بۆیان نیه هەمان شت بکەنەو، رای زۆربە ی زانیان ئاوایه.

هەلبەتە هەرشێک دەقی لەسەربێ ئەو پێو ی پابەند دەبین، وە شتێک دەقی لەسەرنەبێ، مادام لە مسوڵمانان نەو هشیتهو، نابێ لەگەڵ ئەهلی کوفردا بیکەن، بۆ وێنە: شیواندنێ جەستە، دروست نیه، بەلگەشمان ئەو دیە کە خۆی پەروردگار کاتێک ئەو ئایەتە ی ناردە - کە پاش کەمیکی دیکە دی- خوار کە پیغەمبەر ﷺ جەنازی حەمزە ی مامی بینی کافرەکان لووت و گۆیان بریبوو، کە عەرەب پێی دەلێن (مثلة) واتە: هەتک کردن، فەرمووی: سوێند بە خوا ئەگەر خوا سەرم بخات، حەفتا کەسیان لێ ئاوا لێدەکەمەو، واتە: جەستە ی حەفتا کەسیان لێ دەشیوینەو، ئیدی خۆی کاربەجێ ئەم ئایەتە ی ناردە خوار، لەسەر رای زۆربە ی توێژمرانی قورئان^(١)، کە دەفەرموێ:

﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ...﴾ (النحل) واتە: وە ئەگەر ئێو کافرەکانتان سزادا، هەر بە ئەندازە ی ئەو کە ئەوان ئێو دیان پێ سزا داو، ئێو هەر ئەو دندە سزایان بدەنەو، جەستە ی یەکیکیان لێ شیواندوون ئێو هەر یەکیکیان بشیوینەو، یان چەندیان شیواندو، ئێو هەر

(١) بڕوانە: (ألباب النقول في أسباب النزول) للسيوطي رقم: (٦٣٦، ٦٣٧)، ص: (١٤٥)، کە گوتوویمتی: أخرج الحاكم والبيهقي في (الدلائل) والبراز عن أبي هريرة أن رسول الله ﷺ وقف على حمزة استشهد، وقد مثل به فقال: (لَأَمُتَنَّ بسبعين منهم مكانك)، فنزل جبريل والنبي واقف بخواتيم سورة النمل: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ...﴾ إلى آخر السورة، فكف رسول الله ﷺ وأمسك عما أراد، وأخرجه الترمذي وحسنه، والحاكم عن أبي بن كعب ...

همرئه وندنه بيشويويننه وه ﴿... وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ﴾ (١٦٦) ﴿الحل،
وه نه گهر خورپرگر بنو و دك نه وان نه كهن، نه وه باشت ره بؤ نيود، دوایی خوی
پهرومردگار همر له سهری پيويست كرد ﴿وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ...﴾ (١٦٧) ﴿الحل،
واته: صهبريش بگرمو و دك وان مه كه، وه خورپرگرييت ته نيا به هوئی
هاوكاريی خواوديه، نه وه بوو كه پيغه مبهر ^{صَلَّاهُ} له قسه كهی خوی په شي مان
بوو وه فهرمووی: خورپر ده گرمو وانا كه م، هه ندی له زانايانی ئيسلامي ش
ده لئین: نهو شتانهی كه ده قیكي روون و پر اشكاويان له سهر نه بی، مسول مان
بؤيان ههیه و دك كافران بكه نه وه و نه وان چييان له مسول مانان كرد، نه وانیش
له جهنگو روو بهر روو بونه وودا وایان لی بكه نه وه، جگه له ودي كه ده قی
له سهر بی، و دك مه سه لهی تهعه ددای شهره ف كه به ته ئكيد دروست نيه.

مەسەلەى ھەژدەم: ھاتنى رستەى: ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، پاش رستەى:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ﴾، له بمر ئهومیه که جهنگ له رپی
خوادا به رووح و جهسته ناگری، مه گمر ئاماده سازی به مال و سامانی بو
بگری، بویه خوا ﷺ سهرتا فهرمانی کردوه به جهنگردن له پیناوی خوادا:
﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ﴾، وه دواپی باسی مال خمر جگردنی
کردوه، چونکه له راستیدا جهنگردن له پیناوی خوادا و جههادکردن به رووح،
دمبی جههادی مالی پی شبکه وئو، ئه گمر مال و سامان له رپی خوادا
نه به خشری و، چه کی پینه کپری و، که لوپه لی جههادی پینه کپری و،
پیداویستییه کانی پینه کپری، ئه وه به تمکید خو فیداکردن له پیناوی
خوادا و جههادکردن به رووح و جهسته سهرناگری و جیگا ناگری.

مَسْأَلَةٌ فِي نَزْدِهِمْ: خَوَاتِيمُ دَفْءِ مَرْمُؤٍ: وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ،

هەرچەندە ھۆی ھاتنە خوارمودی ئەم ئایەتە تایبەتە، کە بریتىە لەھودى
 ھەندىك لە مسوڵمانان بىريان لە وازلێھێنانى جەنگو جىھاد کردبوو، وەك
 ئەبو ئەییوب خوا لێى رازى بێت لە ھۆى ھاتنە خوارمودەكەیدا گىراویەتەودو

پىشتىر بە تەفصىل ھىنئامان و پوختەكەى ئەودىيە كە دەللى: ئەو ئايەتە دەربارى ئىمەى مەسولمانانى مەدىنە ھاتە خوار، كە كاتى خۇى لەبەر جەنگو جىھاد نەمان دەپەرژايە سەر مولك و مال و كشتوكال و ئازدەلدارىى و ئەوانە، دواىى كە ئىسلام بەھىز بوو، گوتمان: با ئاور لە بەرژدەندىيەكانى خۇمان بەدىنەودە، جا ھەرچەندە ئەم رىستە قورئانىيە لەوباردە ھاتۇتە خوار، بەلام لە نىو زانايانى ئىسلامدا بنچىنەيەك ھەيە دەللى: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شَمُولُ الْمَعْنَى)، واتە: تايبەتمەندبوونى ھۆكار - ھۆكارى ھاتنە خواردەى ئايەت - رىنگا ناگرى لە گشتگىرىى واتاكەى، واتە: لىردەدا كە دەفەرموى: ﴿وَلَا تَقْلُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾، ھەرچەندە مەبەستى پى ئەودەبوو كە لە رىى خوادا مالى خۇتان بىەخشنو، بەھوى نەبەخشىنى مال و سامانەودە بەھوى نەكردنى جىھادى مالىيەودە، خۇتان مەفەوتىن، كە جىھاد نەكەن بە سەرودەت و مال و سامان و سەرئىجام دوزمەن بەسەرتاندا زالىبى و بىفەوتىن، ياخود بەھوى ئەودە كە فەرمىانى خوا فەرامۇش دەكەن، گوناھبار بىبن و بىفەوتىن، بەللى ھەرچەندە ھوى ھاتنە خواردەى ئەم ئايەتە ئەودىيە، بەلام ماناكەى گشتىيەو، ھەموو جۆرە خۇ تووشى گرفتارىى كردنىك دەگرىتەودە، بۆيە دروستە مەسولمان ئەم رىستە قورئانىيە بەكاربىنى بۇ ھەركەسىك كە بەدەستى خۇى خۇى تووشى گرفتارىيەك دەكات، كە پىويستى پىى نىيە، ياخود شەرع لەسەرى پىويست نەكردەو، وە بۇت ھەيە كەسىك كە دىيەوى خۇى لە شوينىك ھەلدىرى، يان كارىك بىكات كە بنەتۇوى خۇى ناكاتەودە، پىى بلىى: بە پىى ئەم ئايەتە كەردەودەكى تۇ ھەرامە، چونكە خوا دەفەرموى: ﴿وَلَا تَقْلُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾، بەدەستى خۇتان خۇ مەفەوتىن.

مەسەلى بىستەم: خوا ﷺ كە دەفەرموى: ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾،

وە چاكە بىكەن بىگومان خوا چاكەكارانى خۇشەدەوى، ئەم رىستە قورئانىيە تەنيا مال بەخشىن ناگەيەننى، واتە: ھەرچەندە سىافەكە بەلاى ئەودەدا دەچى، واتە مالى خۇتان بىەخشنو چاكە بىكەن خوا چاكەكاران و مالى خۇبەخسەرانى

خۆشدهوئ، به لām واتاکه‌ی گشتیه، بۆ وینه: له دینداریهتدا پوخت و چاکبه، نوێژدهکته دهکه‌ی به چاکیه ئهنجامی بده، رۆژوو دهکته به چاکیه بگره، هه‌ج دهکه‌ی هه‌جه‌کته به چاکیه ئهنجام بده، خێرو سه‌ده‌ده‌قه دهکه‌ی به چاکیه بیکه، قورئان ده‌خوینه چاکه بخوینه، صیله‌ی ره‌حم و خزمایه‌تی به شیوه‌یه‌کی چاک بکه، له‌گه‌ڵ دایک و باوکدا چاک به، ئه‌خلاق و ره‌وشت جوانبێ ... هتد، به‌ئێ وشه‌ی (وَأَحْسِنُوا) ئه‌مانه‌و غه‌یری ئه‌مانه‌ش ده‌گه‌یه‌نێ، چونکه پێغه‌مبه‌ر ﷺ پرسیا‌ری لێکراوه‌ دهرباره‌ی (إحسان): { (مَا إِحْسَانٌ؟ قَالَ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۵۰)، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی: (إحسان) ئه‌وه‌یه‌ خوا به‌ره‌ستی و ده‌ک بیه‌ینی {کاتی که خوا ده‌په‌رستی به چاوی دڵ بیه‌ینی} یان به‌لای که‌مه‌وه‌ هه‌ست بکه‌ی که ئه‌و تۆ ده‌بینێ، که‌واته: له عیباده‌تیشدا ئیحسان هه‌یه‌و چاک خوا په‌رستنی‌ش ئیحسانه‌.

هه‌روه‌ها پێغه‌مبه‌ر ﷺ له فه‌رموو‌ده‌یه‌کی دیکه‌دا فه‌رموو‌یه‌تی: { (إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ، فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا نَبَحْتُمْ، فَأَحْسِنُوا النَّبْحَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ وَلْيُرِحْ نَبِيْحَتَهُ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: (۵۰۲۸)، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: خوا ﷻ چاکه‌کردنی له‌سه‌ر هه‌موو شتێک نووسیه‌وه {واته: هه‌موو شتێک ده‌بێ به شیوه‌یه‌کی چاک و به‌ره‌کی بکری، ئهنجا وینه: دینیته‌وه‌ به‌ دوو شت، که ئێمه زه‌ینمان بۆیان ناچێ که ئه‌وانه‌ش چاککردن و به پوختی ئهنجامدانیان تیدا به مه‌رج گیرایی: {

به‌که‌میان: کوشتن، که مه‌به‌سی پێ راوکردنی نیچیره، ده‌فه‌رموئ: ئه‌گه‌ر به‌کێتان نیچیریکی کوشت، با به جوانی بیکوژئ {نه‌چێ هینده‌ی فیشه‌کان لێدا، و ده‌ک بێژنگی لێبێ.

دووهمه‌شیان: (سه‌ره‌برین)، که‌سه‌یک ئاژه‌لێک، په‌ره‌وریێک سه‌رده‌به‌ری، ده‌فه‌رموئ {، وه ئه‌گه‌ر شتێکتان سه‌ره‌بری، جوانی سه‌ره‌به‌رن.

پاشان دهرمومو: ((وَلْيُحَدِّثْ أَحَدَكُمْ شَفْرَتَهُ))، واته: یه کیك له ئیوه با چه قوکه ی که پیی سهرده بری، تیژی بکات، نه ک به چه قویه کی کولو به خیشه خیش نهو سهربر او له ژیر ده ستیدا مردار بی و تووشی نه زیه تی زیاده ببی، وه له هه دیسی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه که کابرایه کی قه ساب له بهر چاوی ئاژه لیک که ده یویست سهری ببری، چه قویه که ی تیژ ده کرد، پیغه مبهردا ﷺ پیی فهرموو: ئایا خوا ره حمی له دلی تو دهره یناوه، بو له بهر چاوی چه قویه که تیژ ده که ی؟ وه له کو تاییدا دهرمومو: ((وَلْيُحَرِّحْ ذَيْحَتَهُ))، واته: با زوو نهو سهربر او دی خو ی ئاسووده بکات، جا نه گهر له م شتانه دا چاک نه نجامدان به مهرج گیرایی، دیاره له هه موو شتیکی دیکه شدا ههروایه و مسولمانان پیویسته به ریکی بیکه ن، وه ک پیغه مبهردا ﷺ فهرموویه تی: ((إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ إِذَا عَمَلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يَتَّقِنَهُ)) (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي (الشَّعْبِ الْإِيمَانِ) بِرَقْم: (۵۳۱۲)، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، وَحَسَنَةَ الْأَلْبَانِي فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) بِرَقْم: (۲۷۱۰) {، واته: بیگومان خوی بهرز حهز ده کات نه گهر یه کیك له ئیوه کاریکی نه نجامدا به ورده کاریی بیکات و به پوختیی و ریکی بیکات.

ههروما خوا، که دهرمومو: ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾، نه وهش ده گریته وه که له گهل خه لکیدا چاکه کاربن، قسه ت چاک بی ت و، کردمو ت چاک بی ت و، رهفارت چاک و جوان بی ت، له گهل خه لک چاک بن، به ده ست و به دل و به زمان و به مال، سوودیان پی بگه یه نن.

پاشان له کاتی جهنگیشدا، نه م رسته قورئانییه نه وهش ده گریته وه، که له کاتی جهنگیشدا چاکه کاربن و، نه وهی که موسته حه قی کوشتن نیه مه یکوژن، وه نه وهی که مسته حه قی سزادان نیه، سزای مه دن، وه نه گهر که سیکتان به دیل گرت، نه زیه تی مه دن و ئیهانه ی مه که ن و خزمه تی بکه ن، وه ک خوی

پهرومردگار له وبار وه دهرمومو: ﴿وَيُطْعَمُونَ الْطَعَامَ عَلَى حَيْثُ مَسْكِنًا وَيَتِمًّا﴾

وَأَسِيرًا ۝۸ ﴿۸﴾ **الْإِنْسَانُ**، که دیاره ئه سیر ئه و کاته ههر کافر بووه، به لام خوا دهفرموی: ئه و خواردنه ی که زوریان خوشدهوی و بوخویان پیویستیان پیی ههیه، دهیدن به نه دارو هه تیوو و دیل، ههرودها کۆمه ئیک ئه ده دب و رهوشتی بهرزو جوان که له ئیسلامدا هاتوون و پیویسته جهنگاورانی مسولمان خویانیان پی برازی نه نه وه، ئه وانه هه موویان ده چنه نیو ئه م رسته قورئانییه وه: **﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾**، به ئی مسولمان ده بی که جهنگیش دهکات، جهنگاوریکی چاکه کار بی، جهنگاوریکی جوامیر بی، (صَالِح الدین) ی ئه ییوی بی رهحه تی خوی لی بی، رۆژئاواییه کان له زۆر کتیبدا باسی جوامیری و رهوشت بهرزیی ئه و پیاومیان کردوه، چونکه پیاویکی زۆر لی بورده به رهحم و رهوشت بهرز بووه له گهل ئه وانه دا که له بهرانبهریدا تیکشکان، یه کیك له سه رکردهکانی کافردهکان که تیکشکابوو ئه سپه که ی له بندا کوژرابوو (صَالِح الدین) ئه سپیکی بۆ ناردو شمشیریکیشی بۆ نارد، وه کاتی که یه کیکی دیکه یان برینداربوو بوو، به فری بۆ ناردو دکتۆری بۆ نارد، بۆ ئه وه ی چاکی بکاته وه، وه ههرگیز بریندارو دیل و ژن و مندالی نه ده کوشت، بۆیه ش هه میشه سوپای ئیسلام ئه گهر پابه ند بووبن به شماریعه ته وه، پیش ئه وه ی که قه لاکان فهتخ بکه ن، دلی خه لکیان فهتخ ده کردو، خه لک ته ماشای ئه خلاق و رهوشتی بهرزو جوانی مسولمانانیان ده کردو ده یانگوت: ئه گهر جهنگاوردهکانیان و ابن له حاله تی جهنگدا، ده بی له حاله تی ئاساییدا چۆنب؟!

مەسەلە ی بیست و یه که م: که خوا ﷻ دهفرموی: **﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾**،

زاناو شه رعزنان له کاتی توژی نه وه ی ئه م ئایه ته دا باسی مەسەلە ی خۆفیدا کردنیان کردوه، که ئایا حوکه مه که ی چۆنه؟! بۆ وینه: که سیك خوی بکو تیته ریزی دوژمنه وه، که دیاره که سی به ته نیا بچی ته نیو ریزی دوژمنه وه، ئه گهری زۆری ههیه که به ساغی نه یه ته وه، ئنجا ئایا بۆچی بۆ وا دهکات؟ بۆ ئه وه ی چاوی دوژمن بشکینی و سوپای دوژمن بزانی که مسولمانان له مردن

ناترسىن و فىداكارن، دياره شىر عزانان باسيان كرده، كه چ كاتىك كردهدى
 فىدايى دروسته، زۆر بىيان دەللىن: لەكاتى جەنگدا لە كاتىكدا ئەو ھەلۆيىستە
 زيان بە دوژمن بگەيەنئ و چاوى بشكىنئ و مەعنە و يياتيان بپرووخىنئ، ياخود
 بزائى كه زەبرىان لئ دەدا، ياخود ئەگەرى زۆرى ھەبىت كه دەتوانئ بچىتە
 نىويان و بشگەرپىتەو، لەو كاتەدا دروسته، ئەدى چ كاتىك دروست نىه؟
 كاتىك دروست نىه كه بزائى زيانيان پى ناگەيەنئ و خۆيشى سەلامەت نابئ،
 ئەو كاتە دروست نىه، بەلام لىتان تىكنەچئ ئەو كاتىك دروسته كه
 دوژمنان لە بەرانبەردا وەستاون و شەپ دەكەن، ئەگەرنا دروست نىه كابر
 بچئ بلئ: كارىكى فىدايى دەكەم و لە شوينىك خۆى بتەقنىتەو، بۆ وىنە:
 چاىخانەيەك كه خەلكى گشتى لىيە، ياخود سەيارەيەك لە شوينىك
 بتەقنىتەو كه خەلكى لاشەرى پىدا دەروات، ئەوانە ھىچيان دروست نىن،
 بەلام دروستە مسولمان ھىرش بكاتە سەر سوپاى دوژمن و خۆى فىدا بكات،
 با بشزائى كه سەرى خۆى لەسەر دادەنئ، بەمەرجىك بزائى كه زيان بە
 دوژمن دەگەيەنئ، با تەنيا مەعنە و ييات پرووخاندن و چاوشكاندن شىيان بىت،
 ياخود قەناعەتى وابئ كه دەتوانئ بە سەلامەتى بگەرپىتەو، وە لە
 جەنگەكانى ئىسلام لەگەل ئەھلى كوفردا، ئەو ھالەتە بوو، يەكك لەوانە لە
 شەرى يەمامەدا كه مسولمانان بە فەرماندەيى خالىدى كورى وەلید لە
 سەردەمى (أبو بكر الصديق) دا خوا لىي رازى بئ، شەريان دەكرد لەگەل
 (مسيلة الكذاب) دا، قەلايەكيان ھەبوو بۆيان نەدەگىرا، زۆر خەلك خەرىك
 بوون بۆيان نەدەگىرا، دوايى يەكك لە ھاو دەلان بە ناوى بەرپائى كورى مالىك،
 گوتى: بىنن من لەسەر قەلغانىكى خۇتان دابنئ و بە پرمەكانتان بەرزىم
 بگەنەو و ھەلەدەنە ئەودىوى قەلايەكە و لىمگەرپن، جا ئەگەر سەلامەت
 بووم، لەودىو دەرگاكتان بۆ دەكەمەو، ئەگەر سەلامەتئىش نەبووم، ئەو
 خوا لىم خۆشبئ و شەھىد دەبم، ئەو بوو لەسەر قەلغانىكيان دانا وە
 ھەلىاندايە ئەو دىوى قەلايەكە، كه شوورەيەكى بەرزى ھەبوو، بەرپاء

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

[illegible]

دهرسى چله مين

پيناسه ي نه م دهرسه

نه م دهرسه مان هه شت نايه ت له خو ي ده گرى، له نايه تى ژماره (۱۹۶ تاكو ۲۰۳)،
وه نه م هه شت نايه ته هه موويان باسى جه ج و عومر د ده گهن، چوني هه تى
نه من جامدانى جه ج و عومر د و كو مه لى ك ياساو نه دى شمر عى كه په يو منديان
به و دوو خوا به رستيبه گه و ر دوه هه يه و له دريژ دى بر گه كانى دهرسه كه ماندا
تيشكيان ده خه ينه سمر.

﴿ وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ
يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ ۖ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ
أَوْ شُكٍّ فَإِذَا أَمِنْتُمْ مِّن تَمَنُّعٍ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۚ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ
فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۚ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ
خَيْرٍ يَّعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَكْرَدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾
لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ
عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْتُمْ
وَأِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۹۹﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا
 اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آئِنَا فِي
 الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ﴿۲۰۰﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آئِنَا فِي الدُّنْيَا
 حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا
 كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾ وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي
 يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
 أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۲۰۳﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((وه‌ه‌ج‌و عومره‌ بو‌ خوا به‌ته‌واوی‌ ئه‌نجام بده‌ن، وه‌ ئه‌گهر ری‌تان لی‌گیرا،
 ئه‌وا قوربانیه‌ک‌ که‌ ئاسانه‌ (سهر بېرن)، وه‌ سهری‌ خۆتان مه‌تاشن هه‌تا
 قوربانیه‌که‌ نه‌گاته‌ شوینی‌ خۆی، وه‌ ههر کامی‌کتان نه‌خۆش بوو، یان ئازاری‌ک‌
 له‌سهری‌ دابوو، با (قژی‌ لاببات و) فی‌دییه‌که‌ له‌ رۆژووگرتن یان خیرو به‌خشین،
 یان قوربانی‌ بدات، وه‌ ههر کات بێ‌ ترس بوون، ههرکه‌سی‌ک‌ پاش عومره‌ هه‌ج‌ی‌
 کرد، ئه‌وه‌ قوربانیه‌کی‌ ئاسانی‌ له‌سهره‌، وه‌ ههرکه‌سی‌ک‌ چنگی‌ نه‌که‌وت، با سێ‌
 رۆژان له‌ هه‌ج‌ی‌ و هه‌وتیش که‌ گه‌رانه‌وه‌ بگری‌، ئه‌وه‌ (ده‌ی‌ ته‌واو، ئه‌وه‌ش بو‌
 که‌سی‌که‌ که‌ مال‌ و خیزانی‌ له‌ نزیک‌ مزگه‌وتی‌ حهرام نه‌بی‌، وه‌ پارێز له‌ خوا
 بکه‌ن و بزانی‌ خوا سزای‌ تونده‌ ﴿۱۹۹﴾ کاتی‌ ئه‌نجامدانی‌ هه‌ج‌ مانگانیه‌کی‌ زانراوه‌،
 جا ههرکه‌سی‌ک‌ برپاری‌ هه‌ج‌ی‌ تییاندا دا، نابێ‌ له‌کاتی‌ هه‌ج‌دا باسی‌ جی‌ماع‌ و
 گوناوه‌ شه‌ره‌ قسه‌ هه‌بی‌، وه‌ ههر چاکه‌کیش بکه‌ن خوا دمیزانی‌، وه‌ تویشوو
 هه‌لگرن، وه‌ باشترین تویشووش پارێزکارییه‌، وه‌ ئه‌ی‌ خاوه‌ن عه‌قلان ! پارێزم
 لی‌ بکه‌ن ﴿۲۰۰﴾ هی‌چ گوناه‌تان ناگا (ئه‌گهر له‌کاتی‌ هه‌ج‌دا) له‌ به‌خششی‌
 په‌رومردگارتان بخوازن (و بازرگانی‌ بکه‌ن) جا ههرکات له‌ عه‌ره‌فاته‌وه‌

شۆږبوونه‌وه، ئه‌وه له‌لای مه‌شعمری حه‌رام (موزده‌لیفه) یادی خوا بکه‌ن، وه یادی بکه‌نه‌وه وه‌ك چۆن رینمایی کردوون، له‌ حالیکدا که پیشتر سه‌رگه‌ردان بوون ﴿۱۹۸﴾ پاشان هه‌ر له‌و شوینه‌وه که خه‌لك شۆږده‌بینه‌وه، شۆږبینه‌وه‌و داوای لی‌بوردنیش له‌ خوا بکه‌ن، بی‌گومان خوا لی‌بورده‌ی به‌ به‌زمی یه ﴿۱۹۹﴾ ئنجا که ئه‌مرکه‌کانی حه‌جی خۆتان ئه‌نجامدان، وه‌ك یادی بابو با‌پیرانتان یان زیاتریش یادی خوا بکه‌ن، جا له‌نیو خه‌لكیدا هی وا هه‌یه ده‌لیت: په‌رومردگارمان له‌ دنیا پی‌مان به‌خشه، به‌لام له‌ دوا‌ڤۆژدا هیج پشکی نیه ﴿۲۰۰﴾ وه هه‌شیانه ده‌لیت: په‌رومردگارمان له‌ دنیا‌دا چاکه‌و له‌ دوا‌ڤۆژیشدا چاکه‌مان بده‌وه‌و له‌ ئازاری ئا‌گر به‌مان‌پاری‌زه، ﴿۲۰۱﴾ ئه‌وانه پشکو پاداشتی ئه‌وه‌یان هه‌یه، که وه‌ده‌ستی‌ان هی‌ناوه، وه خوا لی‌پرسی‌نه‌وه‌ی خیری‌هه ﴿۲۰۲﴾ وه له‌ رۆژانیکی که‌مدا یادی خوا بکه‌ن، جا هه‌مرکه‌سی‌ك په‌له‌ی کردو له‌ دوو رۆژاندا کردی، ئه‌وه گونا‌هی نا‌گات، ئه‌وه‌ش که دوا‌که‌وت (واته: هه‌موو رۆژه‌کان یادی خوا‌ی کرد) گونا‌هی نا‌گات، مادام پارێز بکات، وه پارێز له‌ خوا بکه‌ن و بزانی، که بۆ لای وی کۆده‌کری‌نه‌وه ﴿۲۰۳﴾.

شی‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ك له‌ وشه‌کان

(وَأَتَمُّواْ): واته: ته‌واویان بکه‌ن، یان به‌ته‌واوی بیانکه‌ن، (تَمَامُ الشَّيْءِ: إِنْتِهَائُهُ إِلَى حَرٍّ لَا يُحْتَاجُ إِلَى شَيْءٍ خَارِجٍ عَنْهُ بِخِلَافِ النَّقِصِ)، واته: (تَمَامٌ) یانی: ته‌واوکردنی شتی‌ك به‌ جو‌ری‌ك که پی‌ویستی به‌ دمه‌وه‌ی خۆی نه‌بی.

(الْحَجَّ): (أَصْلُ الْحَجِّ: الْقَصْدُ لِلزِّيَارَةِ) مه‌به‌ست کردنی سه‌ردانه (وَحُصَّ فِي تَعَارِفِ الشَّرْعِ بِقَصْدِ بَيْتِ اللَّهِ تَعَالَى إِقَامَةً لِلنُّسُكِ)، به‌لام له‌ زاراوه‌ی شه‌ر‌عدا (حج)، واته: مه‌به‌ست هه‌بوون بۆ سه‌ردانی ما‌لی خوا به‌ مه‌به‌ستی ئه‌نجامدانی خوا په‌رستی‌یه‌کانی حه‌ج.

(وَالْعُمْرَةُ): (الإِعْتِمَارُ وَالْعُمْرَةُ الزِّيَادَةُ، وَفِي الشَّرْعِ: الْعَقْدُ الْمَخْصُوصُ) لَهُ ثَلَاثُ زَمَانِدَا وَشَهَى (عُمْرَةٌ) وَاتِهِ: سَمُرْدَان، بِهِ لَامٌ لَهُ زَارَاوْدَى شَهْرُ عِدَا سَمُرْدَانِيكِي تَابِيهْتَه كَه لَه گَهَلْ حَه جِدَا دَه كَرِي.

(**أَحْصِرْهُمْ**): (الْحَصْرُ: التَّضْيِيقُ، وَالْإِحْصَارُ: الْمَنْعُ مِنْ طَرِيقِ الْبَيْتِ، ظَاهِرًا وَ
باطِنًا، وَالْحَصْرُ فِي الْبَاطِنِ فَقَطُّ)، وشهى (حَصْرٌ)، واته: تهنّگ پی
هه لچنین، به لام (إِحْصَار)، واته: ری لیگی رانی چوون بو حج به شیودی
په نهانی که ئه و دیه مروّف بترسی نریو، به رو الّه تی ئه و دیه که به ربّه ستیک
هه بیت نه توانی حه جه که ی بکا.

(اَسْتِيسِر): (اَلْيُسْرُ: ضِدُّ الْعُسْرِ وَتَيْسِرٌ كَذَا وَاسْتَيْسَرَ اَي: تَسَهَّلَ)، وَاَتَه: (يُسِر) دژى زه‌حمه‌ته، وه (تَيْسِر) يانى: ئه‌و شته ئاسان بوو، هه‌روه‌ها (استيسر)ش هه‌مان ماناى هه‌يه.

(الْهَدْيُ): وَالْهَدْيُ: مُخْتَصٌّ بِمَا يُهْدَى إِلَى الْبَيْتِ، قَالَ الْأَخْفَشُ: وَالْوَاحِدَةُ هَدِيَّةٌ، وَشَهَى (هَدْيٌ) كَوْ (جَمْعُ) يَهْوُ تَاكُهُ كَهَى (هَدِيَّةٌ) يَهْ، كَهْ بَرِيَّتِيَهْ لَهُوَ نَائِزُهُلَهْ يَهْدِيَهْ دَهْكَرَى بَوَّ بَهِيَّتَوْ لَهْوَى سَهْرَدَهْ بَرْدَى.

(فِدْيَةُ): (مَا يَقَى بِهِ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ مِنْ مَالٍ يَبْذُلُهُ فِي عِبَادَةِ قَصْرٍ فِيهَا يُقَالُ لَهُ فِدْيَةٌ) واته: (فِدْيَةٌ) بریتیه له مالِیک که ددکریته قمره بوو، بۆ ئه نجام نه دانی یه کیك له خواپهرستییه کانی حه ج، واته: که سیك شتیکی بۆ ئه نجام نه درا له قمرزه کانی حه ج، فیدییه ددات، فیدییه کهش دیاره سی شته: یان روژوووگرتن، یاخود خیرو مال به خشیینیکه، یاخود سه برینی ناژده لیکه.

(تَمَتَّعْ): واته: عومرہی کرد له گهڵ حەج، هەركەسێ عومرە له گهڵ حەج بكات، حەجەكەى پێى دەگوترێت: حەجى (تَمَتَّعْ)، (فَمَنْ تَمَتَّعَ إِلَى الْحَجِّ) واته: هەركەس عومرەى هێنایه لای حەج.

(فُضْ): (عَيْنَ وَقْتَهُ) کاتەکهی دیاری کرد.

(رَفَثٌ): (الرَّفَثُ: كَلَامٌ مُتَضَمِّنٌ لِمَا يُسْتَقْبَحُ ذِكْرُهُ مِنْ ذِكْرِ الْجَمَاعِ، وَدَوَاعِيهِ، وَجُعِلَ كِنَايَةً عَنِ الْجَمَاعِ)، واتە: وشە: (رَفَثٌ) بریتیه له هەر قسەیهکی ناشیرین که بەلای جینس دابجێ، جاری واش هەیه (کِنَايَةً) یه بۆ خودی کاری جینسی، (جووتبوونی پیاو لەگەڵ خێزانی).

(أَفْضَتْ): (أَي: دَفَعْتُمْ مِنْهَا بِكَثْرَةٍ تَشْبِيهَا بِفَيْضِ الْمَاءِ)، واتە که پڕژانە خوارێ بە لوزەوو بە زۆری، وێچواندنە بە هەلپڕژانی ئاو.

(الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ): (مَشْعَرٌ) کۆیه کهی (مَشَاعِر) ه، واتە: نیشانهکانی حەج، وه (الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) مەبەست پێی موزدەلیفەیه، یاخود شوینیکە له موزدەلیفە. (مَنْسِكَكُمْ): کۆی (مَنْسَك) ه، و (نُسْك) یش، واتە: عیبادەت، وه وشە (مَنَاسِك) واتە: شوینەکانی عیبادەت، یاخود خودی خوا پەرستییهکان، بەتایبەت خوا پەرستییهکانی حەج.

(أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ): مەبەست پێی پۆژەکانی (تَشْرِيق) ه، واتە: پۆژی (۱۱ و ۱۲ و ۱۳) له مانگی (ذِي الْحِجَةِ).

هۆی هاتنە خوارەوهی ئایەتەکان

(۱) هۆی هاتنە خوارەوهی ئەم پەستە قورئانییە، که دهمرموی: ﴿فَإِنْ أَحْصَيْتُمْ مَا أَسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾، قال ابن كثير: ^(۱) {نَزَلَتْ فِي سَنَةِ سِتْ أَيْ عَامِ الْحُدَيْيَةِ حِينَ حَالَ الْمُشْرِكُونَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبَيْنَ الْوُصُولِ إِلَى الْبَيْتِ}، واتە: ئەم پەستە قورئانییە که دهمرموی: ئەگەر پێتان لێگێرا بۆ

(۱) (المصباح المنير في تذهيب تفسير ابن كثير، ص (۱۹۶).

چوونە ھەج، فەلىيە بىدەن، لە سالى شەشەمى كۆچى، واتە: لە كاتى صولحى
خودەيبىيەدا ھاتە خوار، كە موشرىكەكان رېڭايان لە پېغەمبەر ﷺ گرت،
كە بگاھە (بەت) و لەوى عومرەكەى تەواو بكات.

۲) ھۆى ھاتنە خوارەودى ئەم رەستە قورئانىيەى، كە دەفەرموى: ﴿فَن كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِمَاءٍ أَدَىٰ مِنْ رَأْسِهِ فَقَدِيَّةٌ مِّنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾، { (عَنْ كَعْبِ بْنِ عَجْرَةَ وَقَفَ عَلَى رَسُولِ ﷺ بِالْحُدَيْبِيَّةِ وَرَأْسِي يَتَهَاوَتْ قَمَلًا فَقَالَ: (يُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ؟) قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَاحْلِقْ رَأْسَكَ أَوْ قَالَ: (احْلِقْ)، قَالَ: فِي نَزَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ. ﴿فَن كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا ...﴾ إِلَى آخِرِهَا }، فَقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ (صُمُّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ تُصَدَّقْ بِفَرَقٍ بَيْنَ سِتَةٍ، أَوْ انْصُكُ بِمَا تَيْسِرُ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۸۱۵)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۸۷۴)، وَاتِهِ: كەعبى كورى عوجرە دەلى: لە صولحى خودەيبىيەدا پېغەمبەر ﷺ لە سەرم وەستا بوو، كە ئەسەن لەسەرمدا دەكەوتنە خوار (واتە: سەرم دژوین بوو) ئەویش فەرمووى: ئەو زىندەمورانەى سەرت ئەزىەتت دەدەن؟ گوتەم: بەلى، فەرمووى: سەرت بتاشە، دواى، يان سى رۇژان بەرۇژووبە، يان خواردى شەش فەقىران بەدە، ياخود چىت دەست دەكەوتە لە ئاژدەل سەرى بېرە (يانى: بىزنىك يان مەرىك).

۳) ھۆى ھاتنە خوارەودى ئەم رەستە قورئانىيەى، كە دەفەرموى: ﴿وَتَكْرُؤُوا فَاِتَّخِذْ خَيْرَ الزَّادِ الْقَوَى﴾، { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ أَهْلُ الْيَمَنِ يَحْجُونَ وَلَا يَتَرَوُّونَ، وَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ، فَإِذَا قَدِمُوا مَكَّةَ سَأَلُوا النَّاسَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَتَكْرُؤُوا فَاِتَّخِذْ خَيْرَ الزَّادِ الْقَوَى﴾) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۵۲۳)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۱۷۳۰)، وَابْنُ جَرِيرٍ غَيْرُهُمْ }، وَاتِهِ: عەبدوللاى كورى عەباس دەلى: ئەم رەستە قورئانىيە دەربارەى خەلى يەمەن ھاتە خوار، ئەھلى يەمەن دەھاتنە ھەج، بەلام خواردىيان لەگەل خۇياندا نەدەھىنا، دەيانگوت: ئىمە پشت بە خوا بەستووانىن، دواى كە دەھاتنە مەدىنە (برىسى دەبوون)

سوالیان ده‌کرد، جا خوای به‌رز نه‌م رسته قورئانییه‌ی ناردده خوار: ﴿وَتَكْرُؤُا فَاِنَّكَ حَيْرَ الزَّادِ النَّقْوَى﴾، نه‌گهر چه‌جتان کرد، تویشوو له‌گه‌ل خوتاندا به‌رن، باشرین تویشووش ته‌قوایه، دیاره به‌شیک له ته‌قواش نه‌ومیه که تو سوال نه‌که‌ی و چاوت له‌دهستی خه‌لکی نه‌بیّت، به‌لئ به‌شیک له ته‌قوا نه‌ومیه، که تو به‌ره‌نجی شانی خوت خوت بژینیو، چاوت له دهستی خه‌لکی نه‌بیّت.

(۴) - هو‌ی هاتنه خواره‌ودی نه‌م رسته قورئانییه‌ی، که ده‌فرموئ: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾، {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَتْ عُكَاظٌ وَمَجَنَّةٌ وَذُو الْمَجَازِ اسواقاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ، تَأَثَّمُوا اَنْ يَتَّجِرُوا فِي الْمَوَاسِمِ فَسَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ فَتَرَكْتُ هَذِهِ الْآيَةَ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۲۰۵۰))، واته: عه‌بدوللای کوری عه‌بباس خوا لییان رازی بی ده‌لئ: له سمرده‌می نه‌قامییدا موشریکه‌کان چه‌ند بازاریکیان هه‌بوو (عکاظ، مجنة، ذو المجاز) کاتیك ئیسلام هات له‌بهر نه‌ودی پیشتر له‌م بازارانه‌دا شتی ناشمرعیی کراوه، پییان وابووو گونا‌ه‌بار دهن، نه‌گهر بازرگانیان تی‌دا بکه‌ن و له‌وباره‌وه پرسایریان له پی‌غه‌مبه‌ری خوا کرد، نه‌م نایه‌ته هاته خواری، که ده‌فرموئ: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾، واته: گونا‌حتان ناگات که له چه‌جیشدا بازرگانیی و مامه‌له بکه‌ن، وه‌ک کورده‌واریی خو‌مان ده‌لئین: (هه‌م زیارمت و هه‌م تیجارمت).

(۵) هو‌ی هاتنه خواره‌ودی نه‌م رسته قورئانییه‌ی، که ده‌فرموئ: ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، {عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِيْنَهَا يَقِفُونَ بِالْمَرْدِ لِفَةِ، وَكَانُوا يُسَمُّونَ الْحُمُسَ، وَكَانَ سَائِرُ الْعَرَبِ يَقِفُونَ بِعَرَفَاتٍ، فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ، أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهٗ ﷺ اَنْ يَأْتِيَ عَرَفَاتٍ، ثُمَّ يَقِفَ بِهَا، ثُمَّ يُفِيضَ مِنْهَا فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ

برقم: (۴۵۲۰)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۹۴۵)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۱۹۱۰)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۳۰۱۲)، واختاره ابن جرير، واته: دایکمان عائیشه خوا لیلی رازی بن دهگیرپتەوه دەلی: موشریکهکان له سەردەمی نەفامییدا خۆیان و ئەوانەى لهگەڵیاندا بوون، عادەتیان وابوو بۆ رابووەستان له عەرپفات نەدەگەیشتنە عەرپفاتو، هەر له موزدەلیفە رابووەستان، دمیانگوت: ئیمە ئەهلی بەیتو حەرەمینو لەو گەورەترین وەك خەلکی دیکە بوەستین {خۆیان پێ له خەلکی زلتەر بوو، خەلکی دیکە هەموو دەچوون له عەرپفات رابووەستان، دیارە ئەو خواپەرستیانیەى حەج له سەردەمی نەفامییشدا زۆر بەیان هەر هەبوون، بەلام بە ناویکی دیکە جیبەجیبیان کردوون، یاخود شیرك و بت پەرستیان تێکەڵ کردوون، ئنجا که ئیسلام هات خوا ﷺ که پیغمبەری نارد، فەرمانی پێکرد که هەموویان بچن له عەرپفات رابووەستن، بۆیە خوا ﷺ دفرموی: ﴿وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، داواى لیبوردنیش له خوا بکەن، که تا ئیستا واتان نەکردووە، خۆتان پێ له خەلکی زلتەر بوو.

(۶) هۆی هاتنە خوارووەى ئەم پرستە قورئانییەى، که دفرموی: ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَاسِكُكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾، {قَالَ: مُجَاهِدٌ: كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا اجْتَمَعُوا بِالْمَوْسَمِ ذَكَرُوا فِعْلَ آبَائِهِمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَيَّامَهُمْ وَأَنْسَابَهُمْ، فَتَفَاخَرُوا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ ...} (لَبَابُ النُّقُولِ لِلْسَيُوطِيِّ ص: (۴۱))، واتە: موحاید دەلی: عەرپ له سەردەمی نەفامییدا که لەکاتی حەجدا کۆدەبوونەوه (بەتایبەت له موزدەلیفەو له میناو لەو شوینانەى که خەلکیان تێدا کۆدەبیتهوه) باسی بابو باپیرانی خۆیانیان دەکردو، باسی ئەو رۆژانەیان دەکرد که شەریان تێدا کردوون و سەرکەوتوو بوونەو، باسی نەسەبو و رەچەلەکی خۆیانیان دەکردو، شانازییان بەسەریەکدا دەکرد، ئیدی خوا ئەم نایەتەى ناردە خوارووە: ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَاسِكُكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾، واتە: ئەگەر خواپەرستیەکانی حەجتان

تەواوکردن {لە مینا و لەو شوینانەدا کە خواپەرستییەکانی حەجیان تێدا دەکرێن، کۆبوونەوه} یادی خوا بکەن، وەك چۆن یادی بابو و باپیرانتان دەکەن، بەلکو زیاتریش، واتە: کەس خۆ هەلنەکیشتن بەسەر ئەوانی دیکەداو مەدحی بابو و باپیرانی خۆی و نەسەبو و رەچەلەکی خۆی بکات، بەلکو یادی خوا بکەن.

مانای گشتی ئایەتەکان

خوا ﷻ دواي ئەوەی فەرمانی بە برپاداران کرد بە کۆمەڵێک ئێمە، لە ئایەتەکانی پیشوودا، کە دوايین برگەی فەرمانەکان بریتی بوو، لە فەرمانکردن بە جەنگ و جیهاد، ئنجا دەفەرموێ: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، وێرای ئەو کردەوانەی دیکە کە هەرکامێکیان لەکاتی خۆیداو لە هەلومەرجی رەخساوی خۆیدا ئەنجام دەدرێ، دیارە زانینی ئەو خالە زۆر گرنگە: مسوڵمانان پێویستە لەسەریان جەنگ و جیهاد بکەن کاتی هەلومەرجیان بۆ دەرەخسێ، وە پێویستە حەج بکەن، بەلام ئەگەر هەلومەرجیان بۆ رەخسا، وە لەسەریان پێویستە زەکات بدەن ئەگەر هەلومەرجیان بۆ رەخسا، وە پێویستە لەسەریان پۆژووی رەمەزان بگرن، بەلام کاتی رەمەزان هات.

هەلومەرج رەخسان زۆر گرنگە، هەلومەرج رەخسان، یانی چی؟ یانی: ئەو هەلومەرجە کاتی خۆی رەخساو بۆ هاتنە خوارووی ئەو ئایەتە، کە دەفەرموێ: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ﴾، دەبێت جاریکی دیکە هەمان هەلومەرج بڕەخسێتەوه، بۆ هەر کۆمەڵێک لە مسوڵمانان، ئنجا ئەم ئایەتە تەکلیفیان لێ دەکات و پرووی دواندن (خطاب)یان تێدەکات، ئەگەرنا وەنەبێ تۆ قورئان هەمووی بێنی و بێتی: ئیستا دەبێ هەمووی جێبەجێ بکەم! چۆن دەتوانی هەمووی جێبەجێ بکە؟ ئەم قورئانە بەتایبەتی لایەنە یاساییەکی و حوکمە شەریعیەکانی هەر حوکمێکی شەریعی، هەلومەرجێکی رەخساو و گونجاوی دەوێ، مسوڵمانان کاتی لە توانایاندا نەبێت جەنگ و جیهاد بکەن، نابێ

بەلێن: ھەر دەبێت جەنگ بکەین، چونکە خوا فەرزێ کردووە جەنگ و جیھاد بکە، بەلام تۆ دەبێت شەڕێک بکە کە خێری تێدا بێ، دەبێ جەنگێک بکە کە لە سەری فەرزێ نەبێ، ئێجا دەفەرموێ: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، ھەج و عومرە بۆ خوا تەواو بکەن، بۆچی فەرموو بێت: بۆ خوا؟ چونکە ئەوان ھەج و عومرەیان بۆ بێتەکان دەکرد، بۆ ئەوەی لە بێتەکان نزیکی بنەو، زۆر شتیان دەکرد بۆ ئەوەی بێتەکان شەفاعەتیان بۆ بکەن لە لای خوا، جا خوا دەفەرموێ: ھەج و عومرە بۆ خوا ئەنجام بدەن، وشە: ﴿وَأَتِمُّوا﴾، دەگونجێ بەمانای ئەو بێ ھەرات دەستیان پێکردن تەواویان بکەن و بە نیوە چلێ بە جێیان نەھێلن، یاخود مەبەست ئەو بێ بەتەواوی بیانکەن، ﴿فَإِنْ أَحْصَيْتُمْ مَا أَسْتَيْسِرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾، جا ئەگەر پێتان لێگیرا، ئەوەی کە بە دەستتان دەوێ و ئاسانە لە قوربانی سەر بپەڕن، سەری بپەڕن و ئیحرام بشکێنن، وەک چۆن پێغەمبەر ﷺ لە سالی شەشی کۆچی لە صولحی حودەیبییەدا وایکرد، دوا ئەوەی کە نەیتوانی بچێ عومرە بکات و کافرەکان پێیان لێگرتن، فەرمانی کرد ئیحرام بشکێنن و ھەوانەکانیان سەر بپەڕن ﴿وَلَا تَحْلِفُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾، وە سەری خۆتان مەتاشن، ھەتا قوربانییەکان دەگەنە شوینی خۆیان، شوینی خۆیان کۆپێ؟ مینایە، دەبێ بگەنە ئەو (ئەو لە حالەتی ھەجکردن دایە) دوا ئەوە لە عەرەفات و لە موزدەلیفە دەگەرنەو، بۆ مینا، ئەو جار ئازەلەکانیان سەردەپەڕن. ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ﴾، بەلام کەسێک نەخۆشبوو، یان ئازاریک لە سەریدا ھەبوو پێویستی بەو ھەبوو سەری بتاشن، ﴿فَقَدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ سُكٌّ﴾، ئەو بە سەری خۆی بتاشن، بەلام فیدیەیک بدات، فیدیەش، واتە: قەرمبوویەک بدات لە: رۆژووگرتن، یاخود سەدەقەیک، یاخود قوربانییەک سەر بپەڕێ، جا رۆژوو گرتنە کە سێ رۆژوو، خێرکردنە کە خواردنی شەش ھەژاردو، قوربانییە کە شەش مەریکە یان بزنیکە، لە سەر پای زۆربە زانیان.

هه‌ندیکیش ده‌لێن: که‌متریش له‌ مه‌رو بزن، واته‌: به‌ دووان مه‌رێک، یان بزنیك سهربهرن ده‌بی، به‌لام رای زۆربه‌ی زانیان به‌هیزتره‌، که‌ مه‌رێک، یان بزنیکه‌.

﴿فَإِذَا أَمِنْتُمْ مِّنْ تَمَنَعٍ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾، جا ئه‌گه‌ر دانیابوونه‌وه‌و به‌ ئه‌مینی چوون چه‌جتان کرد، هه‌رکه‌سیک عومره‌ی برده‌ گه‌ل چه‌ج، که‌ پێی ده‌گوتری چه‌جی ته‌مه‌تتوع، چونکه‌ سێ جوړه‌ چه‌جمان هه‌ن، که‌ بریتین له‌: (قران، افراد، تمتع):

(تمتع): ئه‌وه‌یه‌ که‌ چه‌ج و عومره‌ پێکه‌وه‌ بکه‌ی و کاتیك که‌ ئیحرام ده‌به‌ستی نیه‌تی هه‌ردووکیان به‌یه‌که‌وه‌ بێنی، جا ده‌فهرموئ هه‌ر که‌سیک عومره‌ی برده‌ لای چه‌ج، ئه‌وه‌ پێویسته‌ قوربانییه‌ک سهربهری، ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ

وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ﴾، هه‌ر که‌سیک ئاژه‌لێکی ده‌ست نه‌که‌وت سهری بهری، نه‌هبوو، ئیهمکانیه‌تی ماددی نه‌بوو، ئه‌وه‌ پێویسته‌ له‌سهری سێ رۆژان به‌رۆژوو بیت له‌وکاته‌دا، که‌ له‌ چه‌جیه‌، وه‌ چه‌وت رۆژیش که‌ گه‌راپه‌وه‌ له‌ چه‌ج، ئه‌وه‌ ده‌بن به‌ ده‌ی ته‌واو، ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، ئه‌و قهره‌بوو دانه‌وه‌و فیدییه‌ دانه‌، بو‌ که‌سیکه‌ که‌ که‌سوکارو مال و مندالی له‌لای مزگه‌وتی حه‌رام نه‌بیتو، که‌سیک خه‌لکی نزیک‌ی له‌ویبێ، فیدییه‌ی ناکه‌ویته‌ سهر

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾، وه‌ پارێز له‌ خوا بکه‌ن و بزانی که‌ خوا سزای تونده‌، ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ﴾، دوا‌ی ئه‌وه‌ی باسی پێویستبوونی

ئه‌نجامدانی چه‌ج و عومره‌ی کردو باسی کۆمه‌لێک یاسای چه‌جی کرد، ئنجا باسی کاتی ئه‌نجامدانی چه‌ج ده‌کات و ده‌فهرموئ: کاتی ئه‌نجامدانی چه‌ج چه‌ند مانگیکی دیاریکراوه‌، که‌ (ذو العقیده‌، ذو الحجّه‌)ن، وه‌ هه‌ندیك (شوال)یشی ده‌خه‌نه‌ گه‌ل (شوال، ذو العقیده‌، ذو الحجّه‌)، واته‌: بو‌ی هه‌یه‌ له‌ (شوال)وه‌ ئیحرام به‌به‌ستی،

﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾، جا هه‌ر

که‌سیک‌ه‌جی له‌ومانگه‌دا له‌سه‌رخوی پیویست کرد، ئەوه نابێ قسه‌ی بیجی و، گونا‌ه‌باریی و، شه‌ره قسه‌ه‌بی له‌حه‌جدا.

﴿ رَفَثٌ ﴾، واته: قسه‌ی ناشرین قسه‌ی بیجی به‌تایبه‌ت که باسی لایه‌نی جینسی تێدابیت، دیاره ئەگەر قسه‌ی بۆ دروست نه‌بیت، ئەوه چاک‌تر دروست نیه‌ ده‌ستبازی له‌گه‌ڵ خیزانیدا بکات، یان ماچی بکات.

﴿ فُسُوقٌ ﴾، واته: هه‌ر شتیک که ئینسان پێی فاسق ده‌بیت و له‌رێ دهرده‌چی، (جدال) واته: شه‌ره قسه‌و ده‌م به‌دمه‌، ﴿ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ﴾، وه هه‌ر چاکه‌یه‌ک بکه‌ن خوا پێی ده‌زانێ، دیاره خراپه‌ش بکه‌ن خوا ﷻ هه‌ر پێی ده‌زانێ، وه‌ک پێشتر ئاماژه‌ی به‌ سێ جو‌ری دا، ﴿ وَتَكَزُّوْهُ فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ

الْتَّقْوَى ﴾، وه توێشو و هه‌لگرن و باشترین توێشووش پارێزگارییه‌، به‌لام به‌شیک له‌ پارێزگارییش ئەوه‌یه که ئینسان توێشووی خۆی پێی و نانی خۆی بخوا و منه‌تی خه‌لکی هه‌لنه‌گرێ ﴿ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴾، وه پارێزم لێ بکه‌ن ئەه‌ی خاوه‌ن

عه‌قلان، چۆن پارێز له‌ خوا ده‌گرێ؟ چۆن ئینسان خۆی له‌ سزای خوا ده‌پارێزی؟ بیگومان مرو‌ف خۆی له‌ سزای خوا ده‌پارێزی، به‌وه که پابه‌ندی به‌ شه‌ریعه‌تی خواوه‌، ﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ﴾، گونا‌ه‌تان

ناگات که له‌ به‌خششی په‌روهر دگارتان داوا بکه‌ن و، له‌ هه‌جدا بازرگانیی و که‌سابه‌ت بکه‌ن، هه‌لبه‌ته نابێ مرو‌ف ته‌نیا بۆ مه‌به‌ستی بازرگانیی بچێ، به‌لام ئەگەر له‌ په‌نای هه‌جدا سه‌وداو مامه‌له‌یه‌کیش بکات گونا‌هی ناگاتی، ته‌ماشای بکه‌ن ئیسلام چۆن هه‌ج و که‌سابه‌ت پێکه‌وه‌ ته‌قوا و غه‌زا پێکه‌وه‌ گرێ ده‌دات و دنیاو دوا‌روژ پێکه‌وه‌ گرێ ده‌دات !! ﴿ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا

اللَّهِ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ﴾، جا ئەگەر له‌ عه‌رفه‌ت هاتنه‌ خوا، رژانه‌ خواری، له‌لای مه‌شه‌مری حه‌رام یادی خوا بکه‌ن ﴿ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْتُمْ ﴾، وه

یادی بکه‌ن، وه‌ک چۆن ئه‌و رینمایی ئیوه‌ی کردوه، ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الصَّاغِينَ﴾، هه‌رچه‌نده به ته‌ئکید ئیوه پێش ئه‌وه‌ی خوا هیدایه‌تتان بدات گومراو سه‌رگه‌ردان بوون ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ﴾، دوا‌یی خه‌لک له‌ کو‌یوه شو‌ردمبه‌نه‌وه به‌رمو موزده‌لیفه‌و مه‌شعه‌ری حه‌رام، ئیوه‌ش له‌ویوه شو‌ردمبه‌نه‌وه، - که مه‌به‌ست پێی قورمیشیه‌کانه - هه‌موو ده‌بی بچن بۆ عه‌مه‌رفات و که‌س نابێ خۆی جیا‌بکاته‌وه‌و، هه‌موو ده‌بی له‌ عه‌مه‌رفات رابوه‌ستن و ئیواره‌ی عه‌مه‌رفات یاخود شه‌وه‌که‌ی، شو‌ردمبه‌نه‌وه به‌رمو موزده‌لیفه‌و به‌رمو مه‌شعه‌ری حه‌رام ﴿وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، داوا‌ی لی‌بو‌ردنیش له‌ خوا بکه‌ن، بی‌گومان خوا لی‌بو‌رده‌ی به‌ به‌زدیی یه، ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ مِنْكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾، جا ئه‌گه‌ر خوا په‌رسته‌یه‌کانی حه‌جتان ئه‌نجامداو ته‌واو‌کردن و لی‌بو‌ونه‌وه، یادی خوا بکه‌ن، وه‌ک چۆن یادی بابو با‌هیران و پێشینه‌فان ده‌که‌ن، یاخود زیاترو با‌شته‌ریش با‌س و یادی خوا بکه‌ن، ﴿فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ﴾، خه‌لک هه‌یه له‌ خوا ده‌پاریته‌وه ده‌لی: خوا‌یه له‌ دنیا‌دا چاکه‌م به‌ نسیب بکه، به‌لام پشکی له‌ دوا‌رۆ‌ژدا نیه، واته: هه‌ر دوو‌عا بۆ دنیا‌ی ده‌کات !

برایه‌که‌مان رۆ‌ژی دمه‌راره‌ی یه‌کی‌ک ده‌ی‌گوت: فالان که‌س که شه‌ونوی‌ژیش ده‌کات هه‌ر بۆ دنیا‌ی ده‌پاریته‌وه، شه‌ونوی‌ژ ده‌کات و هه‌لده‌سته‌یتیه‌وه، به‌لام هه‌ر دوو‌عا بۆ مال و سامان ده‌کات و ده‌لی: خوا‌یه زیاترم پێ‌ده‌دی و ده‌وله‌مه‌نترم بکه‌ی ! ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾، وه که‌سانیکیش هه‌ن ده‌لین: په‌رو‌م‌ردگارمان ! له دنیا‌دا چاکه‌مان بده‌یه‌و له‌ دوا‌رۆ‌ژیشدا چاکه‌مان بده‌یه، وه له‌ سزاو ئازاری نا‌گر به‌مانپاری‌زه ! ئی‌مه دوا‌یی با‌سی چاکه‌ی دنیا‌و چاکه‌ی دوا‌رۆ‌ژ ده‌که‌ین، که هه‌موو

ئەو شتانەى بۆ ئینسان چاکن لە دنیاو دواړۆژدا هەمووی دەگرنه‌وه، ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾، ئا ئەوانە پشک و بەشیان هەیه لە وەدا کە وەدەستیان هێناو و کردوو یانە، وە بێگومان خوا لێپرسینه‌وه‌ی خێرایە.

لە کۆتاییدا خوا ﷻ باسی کۆتا پۆژەکانی ئەنجامدانی حەج و عومرە دەکات و دەفەرموی: ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ﴾، وە لە چەند پۆژیکى کەمدا یادى خوا بکەن، یانى دواى ئەو‌دى کە خوا پەرستییەکانى حەج‌تان تەواو‌کردن و هێناتانە تەواو‌کردن، یادى خوا بکەن، کە مەبەست پێى پۆژەکانى تەشریق (ایام التشریق) (۱۱ و ۱۲ و ۱۳) کە دەبێ سێ جەم‌پ‌ه‌رەکانیان تێدا رەجم بک‌رێن، وە کوردەوارى خۆمان دە‌لێن: (شەیتانى گە‌وره‌و نی‌وم‌نجى و گ‌چ‌کە)، جا خوا دەفەرموی:

لەو چەند پۆژەدا یادى خوا بکەن، ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾، جا هەر کەسێک پەلەى کردو لە دوو پۆژاندا جەم‌پ‌ه‌رەکانى بەردباران کردو نەیک‌رده سێ پۆژ، ئەو‌ه گونا‌حى ناگاتى، وە ئەو‌دى دواشکەوت هەر زۆر چاکەو خێرى زیاترى دەگاتى و ئەو‌یش گونا‌حى ناگاتى، ﴿لِمَنِ اتَّقَى﴾، بۆ کەسێک کە پارێز لە خوا دەکات، یانى: بۆ لە خوا نزیک‌بوونە‌وه ب‌م‌ی‌نیتە‌وه، نە کە بۆ مەبەستێکى دیکە ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، وە پارێز لە خوا بکەن و بزەن هەموو بۆ لای وى خ‌پ‌دە‌ک‌رێنە‌وه و کۆدە‌ک‌رێنە‌وه، با ئینسان بزانی کاتى کە خوا ﷻ کۆى دەکاتە‌وه، بە چ چا‌وو‌ روویکە‌وه بە چ پە‌ر‌یزو بە‌ر‌هە‌م و بە چ شتیکە‌وه دە‌چ‌یتە‌وه لای خوا، چى لە دەست‌دایە و چى لە هە‌گ‌بە‌دایە؟! خوا لەو کەسانە‌مان ب‌گ‌ی‌رێ کە بە سە‌رى بە‌رزو رووى سو‌وره‌وه دە‌چ‌نە‌وه دەرگای بە‌رده‌م خواى پە‌رو‌ە‌ر‌دگار... ئامین.

چهند مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنگ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: ئه‌وه که خوا عَلَيْهِ السَّلَام ده‌فرموی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، واته:

حه‌ج و عومره بۆ خوا ته‌واو بکه‌ن، یان به‌ته‌واویی بیانکه‌ن، هه‌ردوو واتا که یه‌یه، ئه‌م رسته‌ قورئانییه‌ ئه‌ودی لای و مرده‌گیری، که وێرای حه‌ج، به‌جێهێنای عومره‌ش فه‌رزه، که ئه‌وه‌ رای ژماریه‌ک له‌ زانیانه‌و پێشموایه‌ ئه‌م رایه‌ به‌هێزتره، چونکه خوا عَلَيْهِ السَّلَام هه‌رچه‌نده‌ له‌ شوینه‌کانی دیکه‌ ته‌نیا باسی حه‌جی کردوه، به‌لام لێرده‌دا حه‌ج و عومره‌ی به‌یه‌که‌وه‌ باسکردوون و، به‌یه‌که‌وه‌ش فه‌رمانی کردوه به‌ ئیمه‌ی ئیماندار که به‌ته‌واویی جێبه‌جێیان بکه‌ن یاخود ته‌واویان بکه‌ن، هه‌لبه‌ته‌ ئه‌وانه‌ش که ده‌لێن: عومره‌ فه‌رزییه، ده‌لێن: خوا عَلَيْهِ السَّلَام فه‌رمووویه‌تی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، واته: کاتی‌ک ده‌ستان پێکردن ته‌واویان بکه‌ن، جا دیاره‌ سوننه‌تیش ئه‌گه‌ر ده‌ستت پێکرد هه‌ر پێویسته‌ ته‌واوی بکه‌ی، که‌واته: ئه‌وه‌ به‌لگه‌ نیه‌ له‌سه‌ر ئه‌ودی که عومره‌ پێویسته، به‌لکو به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌ودی که عومره‌ پێویسته، ئه‌گه‌ر ده‌ستت پێکردو چوو به‌ نیوی ته‌واوی بکه‌ی و نه‌په‌چرپینی، به‌لام به‌هه‌رحال زیاتر ئه‌و رایه‌ به‌هێزتر دێته‌ به‌رچاو که حه‌ج و عومره‌ هه‌ردووکیان پێویست بن و دیاره‌ پێغه‌مبه‌ری خواش عَلَيْهِ السَّلَام پێکه‌وه‌ ئه‌نجامی داو.

مه‌سه‌له‌ی دووهم: ئه‌وه که خوا عَلَيْهِ السَّلَام ده‌فرموی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، ئه‌م

وشه‌ی: ﴿لِلَّهِ﴾، واته: بۆ خوا ته‌واویان بکه‌ن، بۆیه‌ش وا ده‌فرموی، چونکه له‌ سه‌رده‌می نه‌فامییدا عه‌ربه‌ به‌تپه‌رسته‌کان هه‌ندی له‌ خواپه‌رستییه‌کانیان بۆ بت و سه‌نه‌مه‌کانیان ئه‌نجام دده‌ا، به‌تایبه‌ت هه‌ندی له‌ مه‌ناسیکه‌کانی حه‌ج و عومره‌یان بۆ رازیکردنی بت و سه‌نه‌مه‌کانیان ئه‌نجام دده‌ا، تاکو به‌وه‌وییه‌وه‌ بت و سه‌نه‌مه‌کان شه‌فاعه‌تیان بۆ بکه‌ن له‌ لای خوا، بۆیه‌ خوا عَلَيْهِ السَّلَام ده‌فرموی: حه‌ج و عومره‌ بۆ خوا به‌ته‌واویی جێبه‌جێ بکه‌ن، یاخود بۆ خوا ته‌واو بکه‌ن،

نەك بۆ كەس و شتیکی دیکە، وە ئەوەشی لێ وەردەگیرێ كە حەج و عومرەش وەك هەر خوا پەرستییهکی دیکە و هەر طاعەتێکی دیکە، دەبێ ئینسان لەخۆی وریابێ لە کاتیكدا پێی هەڵدەستێ، دلی خۆی ساغ و یەكلا بکاتەو هەيچ هاندەرو پالئەریکی نەبێ بۆ ئەنجامدانی ئەو طاعەت و چاکەیه، جگە لە رازیکردنی خۆی پەر وەردگاری و وەدەستەینانی رەزامەندی وی، دیارە حەج و عومرەش مەزەندەنە ئەو میان لێدەکرێ هەیه کە ئینسان تێیاندا تووشی غەیری خوا پێ مەبەست بوون، بێ، بۆ نموونە: کابرا دەچێ بۆ حەج، بەلام هاندەرو پالئەریکە بریتیه لە بازەرگانی، هەندێ کەس زۆر دەچی بۆ حەج و هەموو سالتیکیش دەچێ بازەرگانییهکی زۆر دەکات! بەلام خوا ﷻ فەرمانی کردووە کە حەج و عومرە تەنیا بۆ خوا ئەنجام بدەن، بەلێ: کەسابەت و بازەرگانی کردن قەدەغە نیە، لەگەڵ حەجیدا قەدەغە نیە ئینسان بازەرگانی بکات، بەلام دەبێ تەنیا مەبەستە کەت بەجێهێنانی حەج و عومرە بێ، جا لە پەنا ئەوەشدا ئەگەر کەسابەت و بازەرگانی بکە قەیناکات، نەك مەبەستە ئەسلییه کەت بازەرگانی کردن و کەسابەت بێ و لە پەنا ی بازەرگانییه کەدا بە رۆالەت حەج و عومرە بکە، ئەو بە تەئکید زۆر شتیکی خراپە و خراپترین شت ئەومیه کە ئینسان خوا پەرستییهك کە دەبێ پێی لە خوا نزیک ببێتەو، وەك شتیکی لاودکیی ئەنجامی بدات و مەبەستە سەرەکییه کە شتیکی دیکە بێ، ئەو بەراستی شتیکی زۆر خراپە.

مەسەلە سێیەم: ئەو وشە قورئانییهی، کە دەفەر مۆی: ﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ﴾، پێشتر

باسمانکرد کە وشە (إحصار) هەیه و وشە (حصر)یش هەیه و هەردووکیان بەمانای پێ لێگیران، جا زانیان و شەرەزانان دەلێن: (إحصار) ئەومیه کە بەهۆی هۆکاریکی رۆالەتی یان پەنەنایی ریت لێگیرێ لە چوونە حەج، بۆ نموونە: دۆژمنیک هەبێت، یان مەترسی لە رێگادا هەبێت، شتیکی ئاشکرا بێ یاخود پەنەن، بەلام (حصر) ئەومیه کە بەهۆی شتیکی پەنەنەو رێی چوونە حەج نەبێ، دیارە پێشتر باسمان کرد ئەگەر ئینسان ئیجرامی بە

حەج یان عومرە بەستو دواوی پێی لێگیرا، دەبێ ئیحرāmەکی هەر لەو شوێنەدا بشکێنێ، بەلام ئەو عیبادەتە دیارە وێتە سەرو دەبێ سالتیکی دیکە یان کاتیکی دیکە دووبارە ئیحرām بەو عیبادەتە بەستێتەوە، حەج یان عومرەو ئەنجامی بدات، وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ لە سالتی شەشەمی کۆچیدا کە صولحی حودەیبییە تیدا واقع بوو ئیحرāmیان بە عومرە بەستبوو ئەو دەبوو کە پێیان لێگیرا دواوی سالتی حەوتەم عومرەکیان گیرایەو ئەو سالتەیان ناولینا (عامٌ عُمْرَةُ الْقَضَاءِ) واتە: سالتی عومرە گێڕدراوە^(۱).

مەسەلەی چوارەم: ئەو دیە کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ

الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾، وە سەری خۆتان مەتاشن تاكو قوربانییەکان دەگەنە شوینی خۆیان، زانیان هەموو لەسەر ئەو یەك دنگن کە شوینی خۆیان و کاتی سەربەپینی قوربانییەکان بریتیه لە پوژی دیەمی (ذی الحجّة) و شوینەکەشی بریتیه لە مینا، واتە: پێویستە قوربانیی لە پوژی دیەمی (ذی الحجّة) و لە مینادا سەر ببردین.

مەسەلەی پێنجەم: ئەو رێستە قوربانییە، کە دەفەرموێ: ﴿فَمَا اسْتَسِيرَ مِنْ

الْهَدْيِ﴾، باسەمان کرد کە (هَدْي) کۆی (هَدِيَة)یە، هەدیەش ئەو ئازەلەیه کە بابای حاجی یا عومرەکەر لەگەڵ خۆی دەبیا، بۆ ئەو دیە لەوێ سەری ببری، بیکات بە قوربانیی، جا کە دەفەرموێ: ﴿فَمَا اسْتَسِيرَ مِنْ الْهَدْيِ﴾، واتە: ئەو دیە کە بە دەستتانەو دی و بۆتان ئاسانە لە قوربانیی، کاتیک کە ئینسان ناچار دەبێت سەری خۆی بتاشی، یان کورتی بکاتەو لەبەر ئەو دی ئازاریکی لەسەری دا هەیه، یان لەبەر هەر هۆیک بێ، یان بۆ وێنە: نینۆکی بکات، یان شتیک بکات کە لە دوا ئیحرām بەستەو لێی قەدەغەیه، ئەو خۆینی

(۱) بڕوانە: (السيرة النبوية) لابن هشام، ج: (۳)، ص: (۱۶۲-۱۶۳)، کە باسی صولحی حودەیبییە تیدا کراوە، ج: (۲)، ص: (۲۰۷-۲۰۸) کە باسی (عمرة القضاء) ی تیدا کراوە.

دەكەوێتە سەر، جا زۆربەى زانایان دەلێن: ﴿فَمَا اسْتَسْرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾، ئەو دەى كە ئاسانە لە قوربانى، مەبەست پێى مەپێكە یان بزنیكە، دیارە ئەگەر حوشتەر، یان مانگاش بێ، ئەو دەباشتر، بەلكو حوشترو مانگا بە كەلكى حەوت نەفەران دین، بەلام هەندى لە زانایان دەلێن: ﴿فَمَا اسْتَسْرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾، ئەو دەى لیۆمردەگیرى كە مەرج نیە مەپێكى تەواو، یان بزنیكى تەواو بێت، بەلكو ئەگەر لەجیاتى مەپێك بەرخۆلەیهكیش بێت، وە لەجیاتى بزنى كارێلەیهكیش بێ، یاخود بە دوو نەفەران مەپێك، یان بزنیك بێ، ئەو دەش هەر بەكەلك دى، بەلام زۆربەى زانایان دەلێن: نەخێر دەبێ مەپێكى تەواو یاخود بزنیكى تەواو بێ ئەو جار قوربانى دەشىو، پرای زۆرینهش بەهێزترە.

مەسەلى شەشەم: ئەم پرستەیهى دەفەرموى: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى

مِنْ رَأْسِهِ - فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكِ﴾، هەر كەسێك نەخۆشبوو، ناچار بوو خۆى بشوات، یان ناچاربوو بە هۆى هەبوونی ئازاریكەو خۆى چارەسەر بكات، یان ناچاربوو خۆى بۆن خۆش بكات، وە ناچار بوو بەشێك لە ئیجرام بشكێنى، دەبێ فیدیە بدات، كە یەكێكە لە سێ شتان: پۆژووگرتن، صەدەقەو خێر، سەربەپەن. وەك لە فەرماشتیكدا كە پێشتر هینامان - لە هۆى هاتنە خوارەودا - كە بوخاریی و موسلیم دەگێرێنەو هاتو: كە یەكێك لە هاوێلانێ بەرپەر دەچێتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ كە سەرى زۆر دژوین دەبێ و ئەسپێ زۆرى لەسەردا دەبێ، ئەویش دەفەرموى: ئەو زیندەدورانەى سەرت ئازارات نادەن ؟ دەلێ: بەلێ، دەفەرموى: سەرت بتاشەو یەكێ لە سێ شتان بكە: (صَمَّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ تَصَدَّقْ بِفَرَقِ بَيْنِ سِتَّةِ مَسَاكِينٍ أَوْ أَنْسُكُ مَا تَيْسَرُ)، یان سێ پۆژان بەرپۆژووبە، یاخود خواردنى شەش هەژاران بەدە (یەكێ ژەمیك)، یاخود ئازەلێك سەربەپەر، واتە: سەربەپەشك دەكرێ لەنیوان هەلبێژاردنى یەكێ لەو سیانەدا، هەروەها هەر جۆرە خەلەلیكى دیکەش لەو بابەتەنە كە دیتە پێش، لە هەموو ئەو حالەتانەدا، دەبێ فیدیە بدا، كە ئەویش یەكێ لەو سێ شتانەیه: سێ

رۆژ بەرپۆژوو بێ، یان خواردنی شەش هەژار بەدات یەکی ژەمێک، یاخود ئازدەلیک سەربەری، ئەوە زۆربەی زانیان ئەگەر نەلێن: هەموویان لەسەری یەکدەنگن.

مەسەلەى حەوتەم: دەربارەى ئەم پەستەپەى، کە دەرەرموئ: ﴿فَمَنْ تَمَنَعَ بِالْعَمْرِ إِلَى

الْحَجِّ﴾، هەر کەسێک تەمەنتوێ کردو عومرەى بردە نیو حەجێ، حەج سێ جۆری هەیه:

۱- (حَجُّ التَّمَتُّعِ)، ۲- (حَجُّ الْإِفْرَادِ)، ۳- (حَجُّ الْقِرَانِ).

(۱) **حەجی تەمەنتوع (حَجُّ التَّمَتُّعِ):** ئەو حەجەپە کە پیاویک یان ئافرەتێک بیهوئ حەج بکات، کە ئیحرام دەبەستێ لە میقات بلی: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ عُمْرَةً) یەکسەر ئیحرام بە عومرە دەبەستێ، واتە: نیەتی عومرە دێنێ و پایە و فەرزەکانی تەواو دەکاتن پایەکانی عومرەش بریتین لە: ئیحرام بەستن، و طەوافی دەوری کەعبە و هاتووچۆی نیوان صەفا و مەروە، وە دوایی سەری کورت بکاتەو یاخود بیتاش، هەمکات ئەو چوار ئەرکەى ئەنجامدان عومرەکەى تەواو دەبێت، عومرە ئەو چوار پۆکنەى هەن، یاخود ئەو چوار واجبەى هەن، لەسەر پای هەندێک لە زانیان کە ناویان نانێن پۆکن، جا دواى ئەوەى کە عومرەى تەواوکرد بۆى هەیه ئیحرام بشکێنێ و ئیحرام بە حەج ببەستێتەو، لەو شوێنەى کە لێهەتی لە مەککە، وە لەسەر ئەوە خۆینی دەکەوێتە سەرو دەبێ ئازدەلیک سەربەری، ئا ئەوە حەجی تەمەنتوع (حَجُّ التَّمَتُّعِ) ی پێدەگوترێ.

(۲) **حەجی ئیفراد (حَجُّ الْإِفْرَادِ):** ئەوەپە کە کاتێک مەرؤف ئیحرام دەبەستێ، یەکسەر بلی: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ حَجًّا) ئیحرام بە حەج ببەستێ و کە حەجی تەواوکرد، ئنجا دووبارە ئیحرام بە عومرە دەبەستێتەو، وە ئەم جۆرە حەجە، خۆینی ناکەوێتە سەرو لەسەری پێویست نابێ ئازدەلیک سەربەری، چونکە دوو ئیحرامی بەستوون بۆ دوو خواپەڕستیی و هەردووکیان لە میقات.

۳) **حهجی قیران (حَجَّ الْقِرَان):** ئەودیه که کاتیک ئیحرām دهبەستنی نیەت بێنن و بڵن: (لَبِیْکَ عُمَرَةَ وَحَجًّا) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: ۳۰۱۹)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضی اللہ عنہ (خوایە لە خزمەت دام حەج و عومرە بەیەکەو دەگەم، (قیران)یش واتە: جووتکردن، وەك چۆن (فرداد) واتە: تاککردن، ئەگەر حەج تاک بکاتەو و جیا بکاتەو پێی دەگوتری: (فرداد)، وە ئەگەر پێکەو میان بکا، پێی دەگوتری: (قیران) حەجی قیرانیش ئەودیه که نیەتی حەج و عومرە پێکەو و بێنن و ئیحرām نەشکێنن، تاکو هەردووکیان ئەنجام دەدا، که ئەویش خوینی دەکەوێتە سەر، واتە: حەجی تەمەنتتو و حەجی قیران، هەردووکیان ئەو کەسە لەسەری پێویست دەبن دوایی ئاژەلێک سەربەری، بەلام حەجی (فرداد) ئاژەل سەربەری ناوی، چونکە بۆ هەرم کام لە حەج و عومرە، دەچن لە میقات ئیحرām دهبەستیتەو.

مەسەلە هەشتەم: دەربارە و ئەو رێستەییە، که دەرەرموی: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ

أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دەلێن: حەجی تەمەنتتو ئەودیه مرووف که حەج دەکات، پێشی ئیحرām بە عومرە دهبەستنی و که عومرە تەواوکرد، ئیحرāmە که دەشکێنن، بۆ وینە: یەکیک مانگیک پێشتر چوو و بۆ حەج، ئەگەر ماودی مانگیک ئیحرāmە که هەر پێو دەبن، زۆر سەغڵەت دەبن، بەلام که عومرە کهی کرد ئیحرāmە کهی دەشکێنن، بۆیە پێی دەگوتری: تەمەنتتو که بەمانای رابواردن و خوشحالیی دی، چونکە که ئیحرāmی پێو بێ، بۆی نیه بۆنی خوش بەکاربێنن و نینۆک بکات و خۆی بشوات و موو لەخۆی بکاتەو ئەوانە ی بۆنیە، بەلام هەموو کەس که ئەو جوړە حەجە دەکات خوینی ناکەوێتە سەر، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، ئا ئەو بۆ کەسیکە که مالی، یاخود کەسوکاری ئامادە ی مزگەوتی حەرām نەبێت، زانیان سێ واتایان لەم رێستەییە داوەتەو:

۱/ خەلکی شاری مەککە نەبیّت.

۲/ خەلکی سنووری حەرەم نەبن.

۳/ خەلکی ئەولای میقات نەبیّت، واتە: خەلکی ئەو شوینە نەبیّت کە دەکەوێتە نیوان یەکیەک لە میقاتەکان و مەککە، چونکە هەرکەسێک کە دەچێ بۆ حەج یان بۆ عومرە، دەبێ پێش ئەوەی بگاتە میقات ئیحرام ببەستێ و بە ئیحرامەوە نەبیّت دروست نێە بچێتە سەر زەمینێ حەرەمەو، دیارە میقاتەکانیش هەموویان دیاریکراون: میقاتی خەلکی عێراق (ذات عرق) ی پێ دەلێن، هێ مەدینە (آبار علی) پێ دەلێن و هێ یەمەن (یلم لیم) ی پێ دەلێن... هتد، جا ئەو میقاتانە هەیانە سەد کیلۆمەتر و هەیه زیاتر و هەیه کەمتر لە مەککەو دەورە، واتە: بە ماوەی سەد کیلۆمەتر زیاتر بەر لەوەی بچێتە نزیک مەککە دەبێ ئیحرام ببەستێ، کە ئەو بۆ کەسێکە خەلکی ئەوێ نەبن، بەلام ئەدی ئەوەی خەلکی سنووری حەرەم بیّت؟ ئەو خۆینی ناکەوێتە سەر بۆی هەیه ئیحرام بە عومرە ببەستێ و دواپیش هەر لەوێ، ئیحرام بە حەج دەبەستێ.

مەسەلەی نۆیەم: ﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ ﴾، دیارە لیژەدا وشەیهک پەرێنراوە

کە سیاق دەلالەتی لەسەر دەکات و بە عەقل دیارە، ئەویش بریتیه لە: (وَقْتُ) واتە: (وَقْتُ الْحَجِّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ)، کاتی حەج ئەو کاتانە حەجیان تێدا ئەنجام دەدرێ، چەند مانگانێکی دیاریکراون، بە پێچەوانەی عومرەو، عومرە هەموو کاتەکانی سالی جێبەجێ دەکری و هەر وەختێک بچی بۆ عومرە دەبێ، بەلام حەج تەنیا لە سێ مانگی دیاریکراودا دەکری: (شَوَّال، ذُو الْعَقْدَةِ، وَ ذُو الْحِجَّةِ)، واتە: لەو سێ مانگەدا نەبێ دروست نێە ئیحرام بە حەج ببەستری، بۆ وێنە: کەسێک بۆی نێە لە مانگی شەعباندا بلی: ئیحرام بە حەج بەستو، یان بلی: ئیحرام بە عومرە بەستو، بەلام دەیبەمە لای حەج، ئەو نابی! دەبێ تەنیا لەو سێ مانگەدا کە دیاریکراون ئیحرام بە حەج ببەستێ.

مه‌سه‌له‌ی دهم: مانای ئه‌و رسته قورئانییه‌ی، که ده‌فهرموی: ﴿فَمَنْ فَرَضَ

فِيهِ الْحَجَّ﴾، واته: (فَمَنْ أَوْجَبَ عَلَى نَفْسِهِ فِيهِ الْحَجَّ) واته: هه‌ر که سێک چه‌جی له‌سه‌رخۆی پێویست کرد، له‌و مانگه‌ دیاریکراوانه‌دا که مه‌به‌ست پێی ده‌ستپێکردنی چه‌جه، چونکه‌ خواپه‌رستی یه‌کان فه‌رمز بن یان سوننه‌ت، که ده‌ستیان پێکرا پێویسته‌ ته‌واوبکرێن و به‌ نیوه‌چلیی به‌جێ نه‌هیڵرێن.

مه‌سه‌له‌ی یازده‌م: درباردی ئه‌و رسته‌یه، که خوا ﷺ ده‌فهرموی: ﴿لَيْسَ

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾، گوناھتانه‌ ناگاتێ له‌کاتی چه‌جدا له‌ به‌خششی په‌روهر دگارتان داوا بکه‌ن، واته: بازرگانی و که‌سابه‌ت بکه‌ن، ئه‌مه‌ ئه‌وه‌ی لیوهر ده‌گیرێ که ئیسلام هه‌سایه‌تی به‌ مال و سامان و که‌سابه‌ت و بازرگانی و ده‌وله‌مه‌ندی نیه، نه‌ک هه‌ر هه‌سایه‌تی پێ نیه به‌ لکو پێی خۆشه‌ مسوڵمان ده‌ست بجووڵینی و هه‌بووبی، وه‌ ئیسلام هه‌ز ناکات که مسوڵمانان چا و له‌ ده‌ستی خه‌لکی بکه‌ن، بۆیه‌ ته‌نانه‌ت له‌کاتی چه‌جیشدا بۆیان هه‌یه‌ که‌سابه‌ت بکه‌ن، به‌لام وه‌ک گوتم: نابێ مرو‌ف ئامانجی که‌سابه‌تکردن بێ له‌ چوونه‌ چه‌جدا، ئنجا خۆی کار به‌جێ ناوی له‌و که‌سابه‌ت و له‌و رزق و رۆزییه‌ ناوه‌ که له‌ رپی بازرگانی و مامه‌له‌وه‌ په‌یدا ده‌بی، به‌خشش (فـضـل)، ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾، گوناھتانه‌ ناگاتێ له‌کاتی چه‌جدا له‌ به‌خششی په‌روهر دگارتان داوا بکه‌ن، که‌واته: نه‌ک هه‌ر هه‌لال و زه‌لال به‌ لکو شتیکی په‌سندو باشیشه.

مه‌سه‌له‌ی دوازده‌م: درباردی ئه‌و رسته‌یه، که ده‌فهرموی: ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ

مِنْ عَرَفَاتٍ﴾، هه‌رکاتی رژانه‌ خوار له‌ عه‌ره‌فات، بۆیه‌ ده‌فهرموی: رژانه‌ خوار، چونکه‌ هه‌ر که‌سێک چه‌ج بکات و دیمه‌نی هاتنه‌ خواری حاجیان له‌ عه‌ره‌فات که شوینیکی به‌رز، ده‌شتاییه‌کی به‌رز و موزده‌لیفه‌ ته‌ماشای بکات، ده‌بینی لافاوێک، به‌حرێک چۆن ده‌رژێته‌ خوار ئاوا ئه‌و دیمه‌نه‌ی دێته‌ پێش چا، واته‌ کاتی که رژانه‌ خوار له‌ عه‌ره‌فاته‌وه‌ به‌رمو موزده‌لیفه، که به‌

پەلە یەكەم مەبەستی پێ قورەشییەكانە كە دەیانگوت: ئێمە نابێ خۆمان لەگەڵ خەلكی دیکە تێكەڵ بكەین خۆیان پێ لە خەلكی دیکە بەرزتر بوو، بۆیە دەیانگوت: ئێمە هەر هەتا موزدەلیفە دەچین و ناگەینە عەرەفات، خەلكی دیکە بابگەنە عەرەفات، بەلام ئێمە وەك قورەش بەرزترین لەوان، بەلام خوای دادگەر و کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ

النَّاسُ ﴾، دوایی لەو شوێنە دابەزنە خواری، داومرەنە خواری كە خەلك لێی دێنە خواری، واتە: هەمووتان پێكەو وەرنە خوار، جا ئەمە ئەو دی لێوردەگیرێ كە لە خواپەرستییدا، لە روانگەی ئیسلامەو و جینایەتی نیه، بۆیەش لە ریزی نوێژیدا كەس بۆی نیه بۆ: ئێرەم بۆخۆم دیاریكردو هەر دەبێ هەر لێرەم، جاری وا هەیه پیرەمێردێك، حاجییەك، پیاویكی بە تەمەن، شوێنێك دیاری دەكات، ئەگەر گەنجێك لە پێشیدا چوو بۆ ئەوێ دەلێ: كاكە ئێرە شوێنی منە...! بەلام لە ئیسلامدا ریزبەندی نیه و كێ دەستپێشخەری بكات بۆ پێشەو، كێ ئازاتر بێت پاداشتی زیاترە، ئیدی ئەو نیه بۆی فلان كەس بەرپرسە، یان دەولەمەندە، یان بە تەمەنترە، یان چاكترە...! بەلێ ئەگەر گەنجێك ریز لە بە تەمەنیك بگڕێ جێی خۆیەتی، ئەگەر كەسێك ریز لە یەكێك بگڕێ لەبەر هەوێك بێت، بۆ وێنە: نەخۆشە، یان بەرپرسیكە، یان زانیەكە، ئەو بۆخۆی هی خۆیەتی و دەتوانێ شوێنی خۆی بدات، بەلام ئەو بۆی نیه بۆ: لەبەر ئەوێ من بە تەمەنترم یان بەرپرسە، یان لەبەر ئەوێ دەولەمەندە، یان چیم، ئەو شوێنی منە، شتی وا لە ئیسلامدا نیه، ئەو رستە قورئانییه ئەو دی لێوردەگیرێ، بۆیەش پەروردگار ئامۆزگاری قورەشییەكانی كرد پێی فەرموون: ﴿ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ ﴾، خۆتان لە خەلكی جیامەكەنەو لە بەرانبەر خواداو خەلك هەمووی وەك یەكە.

مەسەلەى سێزدەهەم: ئنجا دەربارەى ئەم وردەکارییانە، كە بۆچی خوای پەروردگار باسی وردەکاریی خوا پەرستییهكانی حەجمان بۆ دەكات؟ ئەو دی لێوردەگیرێت كە ئێمە بۆ ئەنجامدانی خواپەرستییهكان، وێرایی قورئان

پێویستیمان بە سوننەتی پێغمەبەر ﷺ و پێویستیمان بە (فقه)یش، واتە: راپو بۆچوونی شەرعزانانیشت هەیە، بۆچی؟ چونکە جاری بەبێ سوننەت زۆرجاران لە قورئان تێناگەین، بەتایبەت شتە کردەییەکان، بۆ وێنە: خوا ﷻ دەفەرموێ حەج بکەن، بەلام وردەکارییەکانی هەموو باس نەکردووە بۆیە پێغمەبەر ﷺ بەکردووە فەرموووەتی: { (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: (۳۱۲۴)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۳۰۶۲)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۱۹۷۰)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۳۰۲۳)، وَغَيْرُهُمْ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (رضي الله عنه) يَان (لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ) (وَاللَّفْظُ لِمُسْلِمٍ برقم: (۳۱۲۴)) }، واتە: خوا پەرستییهکانم لیۆربگرێ و لیم فیڕبن و وەك من حەج بکەن، وە هەندێ جار هەندێک وردەکاریی هەیە، پێویستی بە راپو شەرعزانانیشت هەیە، بەلام بیگومان هەمکام لە قورئان و سوننەت و شەرع (فقه) هەر کامێکیان لە پلەی خۆیدا.

مەسەلەی چۆردەییە: ئەو پرستەییە، کە دەفەرموێ: ﴿فَمِنْ النَّاسِ مَن

يَقُولُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ﴾، خوا ﷻ دوو جۆرە ئینسانمان بۆ بە وێنە دینیتهوه، یەکیکیان تەنیا داوای دنیا لە خوا دەکات، وەك فەرموووەتی: لە خەلکی کەسانیک هەن دیارپێنەوه دەلێن: پەرۆردگارمان لە دنیا پێمان بدە، بەلام لە دواپۆژدا هیچ پشک و بەشی نیە، کە دیارە هەر سیافەکەو شیۆ تەعبیرەکە ئەوه دەگەیهێنێ، کە ئەو جۆرە کەسە بەلای خواوە پەسند نیە، ئەگەر مسوڵمانیش بێ، مسوڵمان نابێ هەر داوای دنیا بکات، ﴿وَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقَنَا عَذَابُ النَّارِ﴾، وە لە خەلکی کەسی وا هەیە، داوای چاکە دەکات لە خوا بۆ دنیا و دواپۆژ و دەلێ: پەرۆردگارمان ! لە دنیا دا چاکەمان بدەیه وە لە دواپۆژیشدا چاکەمان بدەیه.

یەکیک بۆی هەیە بپرسی: باشە بۆچی لێردا خوا ﷻ چاکە ی دنیا ی پێش چاکە ی دواپۆژ خستوه، خو دواپۆژ لە پێش دنیا و میوه دنیا وەسیلەیهکە

بۆ دواڕۆژ ؟ وەلامەكەى ئەو دىيە كە دىيا لە رۆوى رېزبەندىي زەمەنىيەو دە لە پيش قىامەتىيەو، تۆ تا لە دىيا چاكە وەدەستەنەهينى، لە قىامەتى بۆت وەدەستنايەت، وەدەستەينانى چاكەى قىامەت پەكى لەسەر وەدەستەينانى چاكەى دىيا كەوتودو، ئەگەر لە دىيادا مەروۇف ئيمانى نەبىت و طاعەتتىكى نەبىت و چاكەى نەبىت و چاكەكار نەبىت و لە دىيا شتتىكى نەچاندبىت، لە قىامەتى چى بىرويتەو ! ئەگەرنا، ئەو نەگەهينى كە دىيا پيش قىامەتىيە ! نەخىر، بەلام ئاشكرابە كە ئيمە لەميانهى دىياو بەرەو قىامەتى دەچين و لەپراستيدا كەسيك لە چاكەو خىرى دىيا بيبەش بىت، لە هى قىامەتيش بيبەش دەبىت ! ئىنجا ئايا مەبەست لە (حسنة)ى دىياو (حسنة)ى دواړۆژ چىيە ؟ كە خوا فەرموويەتى:

﴿ رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ ﴾، تويژمەروانى قورئان زۆر شتيان گوتود، بەلام خوا ﷻ بە وشەيەك هينايويەتى و هەموو شتەكان دەگریتەو:

هەندىكيان گوتوويانە: مەبەست لە چاكەى دىيا لەشى ساغە، وە هەندىك گوتوويانە: دەرلەمەندييە، وە هەندىك گوتوويانە: ئەو دىيە كە مەروۇف خەزم و عەشیرەتى هەبى، وە هەندىك گوتوويانە: ئەو دىيە كە سۆمەو ناوى كۆمەلایەتیی باشى هەبى، وە هەندىكيان گوتوويانە: مەبەست لە وشەى: (حسنة) كارو كەسابەتى باشە، وە هەندىكيان گوتوويانە: وەچەو مندالى صالح و هاوسەرى باشە، وە هەندىكيان گوتوويانە: خانوو و جیگا و رینگای باش و فراوانە... هتد، كە لەپراستيدا ئەوانە هیچیان پێكەو لەگەڵ یەكدی ناکۆك نین و وشەى (حسنة) هەموو ئەوانە دەگریتەو، بەلام لە پيش هەموو ئەوانەدا (حسنة) بریتىيە لە ئيمان و بریتىيە لە طاعەت و بریتىيە لە بەندايەتیی چاك بۆ خوا، چونكە ئەگەر ئينسان ئەو نعيمەتە گەورەيى بوو لە نعيمەتەكانى ديكەشى بەهرمەند دەبى، هەرچيەك بن: زانستە، دەستەلاتە، مال و سامانە، سۆمەيە...هتد، بەلام هەركات مەروۇف لە نعيمەتى ئيمان بيبەش بوو، ئەو نعيمەتەكانى ديكەشى هەموو لى دەبنە بەلا،

سەروەت و سامانە پێی لە خوا یاخی دەبێ، دەستەلاتە پێی لەخۆبایی دەبێت، هەرچی نیعمەتە ئەگەر ئێمانی لەگەڵدا نەبوو، ئێنسان لەسەری قەرزار دەبێتەو، دیارە چاکەیی دواڕۆژیش بریتییە لە ڕەزامەندیی خواو بەهەشت.

مەسەلەیی یازدەهەم: خوا ﷻ کە دەفرموی: ﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ

مَعْدُودَاتٍ﴾، یادی خوا بکەنەو لەچەند ڕۆژیکی ژمیڕداو، واتە: چەند ڕۆژیکی کەم، لەبەر کەمیی دەژمیڕدین، کە وەك پێشتر باسمان کرد مەبەست پێی ڕۆژەکانی تەشریقە (ایام التشریق) (۱۱ و ۱۲ و ۱۳)ی مانگی (ذی الحجة)، کە یادی خوایان تێدا بکەن، چۆن یادی خوا بکەن؟ شەرعزانان زۆریان باسکردو، بەلام هیچ شتێک لەلایەنی پیغەمبەرەو ﷺ دیاری نەکراوە کە حەتمەن دەبێ مسوڵمانان هەر ئەو بەلێن، بەلام زۆر لە زانایان ئەم صیغەیان دیاری کردو، کە ئێمە لە جەژندا دەیلێین: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) یان دووجار (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ)، دیارە ئەم زیکرە بە چەند جوړیکی دیکەش هاتو، بەلام گرنگ ئەوێ بەگەرەورەگرتنی خواو سوپاس و ستایشکردنی خواو یەکتایی ڕاگەیانندی خوای پەرورەدگاری تێدای، ئیدی بە هەر جوړیک لەو جوړانە یادی خوای پەرورەدگار بکری، یاخود غەیری ئەوانەش کە باسکران، ئەو هەمووی دەچیتە نیو بازنەیی فراوانی یادی خوا کردنەو، کە لەو سێ ڕۆژانەیی تەشریقدا فرمانی پیکراوە بە شیوێکی تایبەت داکۆکیی لەسەر کراوە، ئەگەرنا هەموو کاتێک پێویستە مسوڵمان هەمیشە خوای بەرزو مەزن لەیادی و لەیادی دا بێ^(۱).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(۱) شایانی باسە ئێمە لە بەرگی چوارەمی کتێبی: (خوایەستی ئیسلامی) دا لیکۆلینەوێکی تارادەهەمک تێرو تەسەلمان لەبارەی حەج و عومرەو کردو، بڕوانە لاپەرە (۱۴۲ هەتا ۲۳۲) چاپی دووهم، نووسینگەی تەفسیر، سالی: (۲۰۰۹)ز.

ده‌رسی چل و به‌که‌مین

پیناسه‌ی نهم ده‌رسه

نهم ده‌رسه‌مان پیکهاتوه له تفسیری چوار نایه‌ت، که نایه‌ته‌کانی ژماره (۲۰۴ تا کو ۲۰۷)ن، له سوورده‌تی (البقرة)، وه‌ک پیناسه‌یه‌کی کورتی بابه‌تیک که نهم چوار نایه‌ته‌ قسه‌ی لیده‌که‌ن، ده‌لین: نهم چوار نایه‌ته‌ خوای پهر و مردگار تیاندای باسی دوو جوړه که‌سمان بو ده‌کات، یه‌کیکیان که نه‌هلی دنیا‌یه و نه‌وی دیکه‌شیان نه‌هلی خوییه و بو پیناسه‌ی همر کامیکیان گرنگ‌ترین و سهره‌کیت‌ترین خه‌سه‌لتیان ده‌خاته‌روو.

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْأَمْهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ ۝ ﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((وه له خه‌لکی هی وا هه‌یه، که قسه‌کردنی له‌باردی ژبانی دنیاوه سهرسامت ده‌کات و خواش به‌شایه‌د ده‌گری له‌سهر نه‌ودی که له دلیدا‌یه (که له‌گه‌ل نه‌ودی به زمان ده‌یلن هه‌ریه‌که) له حالیکدا که سهرسه‌خت‌ترین دوژمنه ﴿٢٠٤﴾ وه همرکات پشتی کرده‌وه به مه‌به‌ستی تیکدان له زه‌ویدا کوشش ده‌کات و

کشتوکال و وەچە لە بەین دەبات، وە خواش خراپەکارانی خوشناوی ﴿۲۰۵﴾ وە
 ھەمراکات پێی بگوتری: پارێز لە خوا بکە! دەمارێ گوناھبازیی دەگیری، جا
 ئەو کەسە دۆزەخی بەسە ئەویش خراپترین شوینی ئیسراھەتە ﴿۲۰۶﴾ وە لە
 خەڵکی ھی وای ھەبە کە لە پیناوی بە دەستھێنانی رەزامەندیی خوادا خۆی
 دەفرۆشی، وە خوا لە گەڵ بەندەکاندا بە بەزمییە ﴿۲۰۷﴾ .

شیکردنەوێ ھەندیك لە وشەکان

(يُعْجِبُكَ): (يُروِّقُكَ وَيَعْظُمُ فِي نَفْسِكَ) واتە: سەرسامت دەکات وە پێت
 گرنگ و گەورەییە.

(وَيُشْهِدُ اللَّهَ): واتە: خوا بە شاھەد دەگری، خوا دەکاتە شاھەد و سویند دەخوا.

(الَّذِي): (الَّذِي كَذَّبَ عَنْكَ) (الَّذِي كَذَّبَ عَنْكَ) وە (الَّذِي شَدِيدُ الْخُصُومَةِ فِي الْبَاطِلِ) کەسێک بە
 ناھەق زۆر موناھەشە بکات و زۆر مشت و مەر بکات، ھەر بۆیەش ئینسانی زۆر
 موناھەشەکار و مشت و مەرکار پەسند نیە.

(الْخِصَامِ): (الْخِصَامِ: جَمْعُ خَصْمٍ، أَوْ بِمَعْنَى الْخُصُومَةِ) واتە: (خِصَامٍ) کۆی
 (خِصَمٍ) وە، واتە: دوژمن، یان بە مانای ناکۆکیی و دەمەقەرە دی.

(تَوَلَّى): (أَنْتَبَرَأَوْ أَعْرَضَ، أَوْ أَخَذَ الْوَلَايَةَ)، واتە: پشتی تێکرد یان بەمانای:
 (بوو بە بەرپرس) دی، کە دواوی باسی دەکەین، کە ئەو چۆنە و لە سیاقی
 نایەتە کەدا مانای چی لێ دیت؟

(أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ): (حَمَلَتْهُ الْعِزَّةُ عَلَى الْإِثْمِ وَأَلْزَمَتْهُ، أَوْ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِمَا
 يُؤْثِمُهُ، أَوْ ارْتَكَبَ الْكُفْرَ لِلْعِزَّةِ، أَوْ أَخَذَتْهُ الْحَمِيَّةُ عَنْ قَبُولِ الْوَعْدِ لِلْإِثْمِ
 الَّذِي فِي قَلْبِهِ)، واتە: گوناھ وای لێکرد کە دەمارێ پەیدا بێ، یاخود
 دەمارگیری وای لێکرد کە خۆی توشی گوناھ بکات، یاخود دەمار زلیی و

خۆ به‌زگرتن وای لیکرد خۆی توشی کوفر بکات، یان دهمارگیری به‌هۆی گوناھی نیو دلّیه‌وه وای لیکرد که ئاموژگاریی وهرنه‌گری.

(الْمَهَادُ): (الْمَهَادُ: مَا يَهَيَّءُ لِلصَّبِيِّ، وَالْمَهَادُ وَالْمَهَادُ: الْمَكَانُ الْمُمَهَّدُ الْمُوْطَأُ) واته: (مَهَادٌ وَمَهَادٌ) هەردووکیان به‌ شوینیک ده‌گوترین که بو منداڵ ساز ده‌کری، {جۆلانه، بێشکه، لانکه، شوینیک که منداڵ تییدا ئیسراحت ده‌کات}، وه (مه‌اد) شوینی ئاماده‌کراوه.

(يَشْرِي نَفْسَهُ): (الشَّرَاءُ وَالْبَيْعُ يَتَلَازمانِ، فَالْمُشْتَرِي دَافِعُ الثَّمَنِ وَأَخِذُ الثَّمَنِ وَالْبَائِعُ دَافِعُ الثَّمَنِ وَأَخِذَ الثَّمَنِ، وَشَرَيْتُ بِمَعْنَى بَعْتُ أَكْثَرُ وَأَبْتَعْتُ بِمَعْنَى اشْتَرَيْتُ أَكْثَرُ)، (يَشْرِي نَفْسَهُ) یانی: (يَبِيعُ نَفْسَهُ): خۆی ده‌فروشی، چونکه (يَشْرِي) هه‌م به‌ مانای ده‌فروشی (يَبِيع) دی، هه‌م به‌مانای ده‌کری (يَشْتَرِي) دی، هه‌ردوو واتا که ده‌گه‌یه‌نی و به‌ پێی رسته‌که مانا که‌ی دیاری ده‌کری، چونکه کری و فروشتن پێکه‌وه په‌یوه‌ستن، کریار نرخ دهدات و نرخ له‌سه‌ر دانرا و مرده‌گری، فروشیاریش نرخ له‌سه‌ر دانرا و دهدات و نرخ و مرده‌گری، وه (شَرَيْتُ) زیاتر به‌مانای فروشتن (بَعْتُ) دی، وه (ابْتَعْتُ) زیاتر به‌مانای کری (اَشْتَرَيْتُ) دی، که‌واته: (يَشْرِي نَفْسَهُ) یان به‌مانای خۆی ده‌کری، یان به‌مانای خۆی ده‌فروشی دی، واته: هه‌موو شتیکی دنیا دهدات به‌لام خۆی ده‌کریته‌وه، یان به‌هه‌شت له‌ خوا و مرده‌گری و خۆی پێ ده‌فروشی.

(رَعُوفٌ): (الرَّافَةُ: الرَّحْمَةُ الْكَثِيرَةُ، كَمَا قَالَ الطَّبْرِي)، واته: (رَافَةٌ) یانی: به‌زمی زۆر، وه‌ك (الطَّبْرِي) ده‌لی، یان به‌زمیه‌کی تایبه‌ت، که له‌ ره‌حمه‌ت به‌هیزتره‌.

هۆی هاتنه خوارمۆدی ئایه ته کان

(۱) هۆی هاتنه خوارمۆدی ئەم سى ئایه تهی، که دمه رمۆی: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ (۲۰۴) وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿۲۰۵﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْأَمْهَادُ ﴿۲۰۶﴾، { (قَالَ السُّدِّيُّ: نَزَلَتْ فِي الْأَخْنَسِ بْنِ شَرِيقٍ الثَّقَفِيُّ وَهُوَ خَلِيفَةُ بَنِي زُهْرَةَ أَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ فَأَظْهَرَ لَهُ الْإِسْلَامَ وَأَعْجَبَ النَّبِيُّ ﷺ ذَلِكَ مِنْهُ وَقَالَ إِنَّمَا جِئْتُ أُرِيدُ الْإِسْلَامَ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنِّي لَصَادِقٌ وَ، ذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ﴾، ثُمَّ خَرَجَ مِنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَمَرَّ بِزَرْعٍ لِقَوْمٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَحُمُرٍ فَأَحْرَقَ الزَّرْعَ وَعَقَرَ الْحُمُرَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾ (أسباب النزول للنيسابوري، ص (۴۳) }، واته: سودی دهلی: ئەم سى ئایه ته دمه رمۆی (الأخنس) ی کوری (شریق) ی شه قه فی هاتنه خوار که یه کی بوو له زله زله کانی هۆزی (ثقیف) که هاویه یمانی هۆزی بهنی زوهره بوو، هات بو لای پیغه مبه ر ﷺ بو مه دینه و مسولمانه تی خوی نیشاندا، پیغه مبه ریش ﷺ پیتی سه رسام بوو (دیره پیاویکی قسه زانو زمان لووس بووه)، وه گوتی: هاتووم ته نیا مه به ستم ئیسلامه و خواش بوخوی ناگای له دلمه که ته نیا بو مسولمان بوون هاتوومه و هیچی دیکه م مه به ست نیه و راستگووم، ئنجا ئەودیه که دمه رمۆی: ﴿وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾، خوا به شایه د ده گری له سه رمۆی که له دلیدایه، له کاتی کدا که خواش دمه زانی بیجگه له دروو ده له سه و خیانه ت شتیکی دیکه له ئارادانیه، دواپی لای

پینگه مبه ﷺ دمر چوو به لای کشتوکال و چهند که ریگدا تیپیری، که هی کومه لایک له مسولمانان بوون که له وی که به سترابوونه وه، کشتوکال که هی سووتاندن و گویند ریژده کانی شی هه موو پی برین، یا خود سه ربیرین له مباره وه خوی په رو مردگار نه م نایه ته هی نارد خوار **﴿ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ﴾**.

(۲) هو ی هاتنه خوار هودی نه م نایه ته هی، که دمه رموی: **﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴾**، { (عن عكرمة قال: لما خرج صهيب مهاجراً تبعه أهل مكة فنزل كنانته فأخرج منها أربعين سهماً، فقال: لا تصلون إليَّ حتى أضع في كل رجل سهمًا ثم أصير بعده إلى السيف، فتعلمون إنني رجلٌ وقد خلفت بمكة قيتين فهما لكم، ونزلت على النبي ﷺ **﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴾** (۲۰۷) ﷺ، فلما رآه النبي ﷺ قال: أبا يحيى ربح البيع قال وتلى عليه آية) (أخرجه الحاكم برقم: (۵۷۰۰) وقال صحيح على شرط مسلم، أسباب النزول للنيسابوري، ص (۴۳)، والصحيح المُنْتَد من أسباب النزول لمقبل بن هادي الوادعي}، واته: عيكرمه دهلی: نه م نایه ته دمر باره ی صوهه بی ریومی هاته خوار، کاتیک ویستی کۆج بکات (بو مه دینه) خه لکی مه که که شوینی که وتن نه ویش تیردانه که ی هه لپرشت { (کنانه): وهک فی شهک دانه، یان مه خزمنی فی شهک که تیری تیده هاویشترین } چل تیری پیبوو پیی گوتن: نامگهنی هه تاکو همر کامیکتان تیریکی لینه دهم { واته: بهو چل تیره که پیمه به همر تیری که سیکی پی ده کوژم، هه لبه ته صوهه بی زور تیر نه ندازیکی عه جایب بووهو تیری به خه سار نه داوه }، نجا دوی نه وهی تیره کانم ته واو بوون ده ست دمه ده مشیر وه بو خوشتان دمرانن چ پیاو یکم (شارمزی بوون)، نجا

دوای ئه‌وه گوته: وهرن باشتیکی دیکه بکه‌ین، من دوو که‌نیزه‌کم له مه‌که‌که به‌جی‌هیشتون {دوو که‌نیزه‌کی گۆرانی بیژ، چونکه (قینه) که‌نیزه‌کیکی گۆرانی بیژوه، قیمه‌تی زیاتره له‌وه‌ی که گۆرانی نه‌زانی، واته: هونهرمه‌ند نه‌بی به زاراوی ئیستا}، ئه‌گهر لی‌م بگهرپن برۆم که‌نیزه‌که‌کان بو ئیوه، گوتیان: باشه لیت ده‌گهرپن، (رهنکه ههر خواخوایان بووبن رزگاریانبی)، ئنجا له‌وباره‌وه ئه‌م نایه‌ته بو پیغه‌مبهر ﷺ هاته خوار ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾، جا کاتی‌ک صوه‌ه‌یب چوو بو خزمه‌ت پیغه‌مبهر ﷺ و پیغه‌مبهر بینی ﷺ فهرمووی: ئه‌ی بابی یه‌حیا (دیاره کورپکی هه‌بووه به‌ناوی یه‌حیا) بازرگانییه‌که‌ت قازانجی کرد، {دیاره که‌س بو‌ی نه‌گی‌را‌بو‌وه به‌لکو خوا ئه‌م نایه‌ته‌ی نارده‌بووه خواری و لیتی حالی کردبوو که ئه‌وه صوه‌ه‌یب شتیکی وای لی ر‌ووداوه، ماله‌که‌ی داوه بو ئه‌وه‌ی ئیمان‌ه‌که‌ی سه‌لامه‌ت بی، وه نایه‌ته‌که‌ی به‌سه‌ردا خوینده‌وه.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوا ﷺ له‌م چوار نایه‌ته‌دا به‌ کورته‌ی باسی دوو جو‌ره که‌سمان بو ده‌کات، یه‌که‌کیان دوور کوژی نزیک خه‌ساره، ر‌واله‌ت جوانی په‌نه‌ان ویرانه، له‌بار‌ی یه‌که‌میان‌ه‌وه ده‌فهرمووی: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، له‌ خه‌لکی که‌سی وا هه‌یه، کاتی‌ک که باسی دونیات بو ده‌کات پیتی سه‌رسام ده‌بی، پیاویتی قسه‌زانی فه‌صیحی سه‌رسام‌که‌را! ﴿وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ﴾، ئه‌وه‌نده‌ش مونا‌فیک و ده‌غه‌له، ههرچه‌نده ده‌شزانی که خوا ده‌زانی درۆ ده‌کات، که‌چی خوا به‌شایه‌د ده‌گری له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که له‌دلی دایه، ده‌شزانی خوا ﷺ ده‌زانی چی له‌دل دایه، جگه له‌ خیانه‌ت و درۆ هه‌چی له‌دلا نیه، ﴿وَهُوَ الَّذِي الْخَصَامُ﴾، وه خو‌شی ته‌بیعه‌تی وایه هه‌میشه له‌ مونا‌قه‌شه‌و ده‌مه‌دم‌لایه‌و، زۆر پت‌وه ده‌چی و دوژمنی‌کی سه‌رسه‌خته، ئه‌وه حاله‌تی قسه‌ی به‌مش‌ی‌وده‌یه، با بزانی حاله‌تی کرد‌دی

چۈنە؟ ﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا﴾، ھەتتا لە مەجلىسى يە بەو شىۋە قسە دەكات، ئەگەر لەگەلى بکەو يە مونا قەشە زۆر مشت و مەرکەرىكى سەرسەختە و لە قسەى خۆى دانابەزى و ناسەلمىنى، وە زۆرىش لە قسان دەزانى و بەرانبەرەكەى سەرسام دەكات، ئەگەر بە درۆش بىت ئىقناعى دەكات، کردەودىشى وایە کاتىك لە مەجلىسىك دایە و دواىى ھەلدەستى و پشت لە ئەھلى مەجلىس دەكات، ياخود کاتىك كە بەرپر سيارىتيبەكى دەكە ویتە دەست و دەبیتە بەرپىر، ﴿سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا﴾، بە زەوى دادەروا بۆ ئەودەى خراپەكارى تیدا بکات ﴿وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾، وە کشتوکار و وەچە لەبەین دەبا، وەك کوردەوارى خۆمان دەلین: (تەر و وشك پیکە و دەسووتىنى)، واتە: ھىچ ناھىلا وە ھەرچى لى ھەلکەوى، بەسەر ھىچ شتىکدا باز نادات، ھەموو شتىك تىکدەدات و خراپ دەكات ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾، وە بەدلىيایى خواش خراپەكارى خوشناوى. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ﴾، وە ئەگەر پىشى بگوترى پارىز لە خوا بکە و لە خوا بترسى! ئەو دەمار بەرزىيەك دىگىر بەھوى گوناھە وە {ئەگەرنا عىزەتى نەفس بۆ خوا بى و لەپىنا و خوابى و لەسەر ھەق بى پەسندە، بەلام عىزەتى نەفسىك خراپە كە لەسەر ناھەق بى، ئەو عىزەتى لووت بەرزىيە و بەرمو گوناخ راپىچى دەكات} ﴿فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ أَلْمِهَادُ﴾، ئەو كەسە دۆزدەخى بەسە، وە خراپەترىنى شوینى ئىسراحتە و ئاسوودمى دۆزدەخە بۆ كافران، ئەو جۆرى يەكەم.

ئىجا بۆمان باسى جۆرىكى دى لە خەلىكى دەكات، كە جۆرى يەكەمىيان چەندە خراپە، جۆرى دوو دەمىيان بە پىچەوانە وە ھىندە چاكە، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾، خوا ﷻ زۆر بە كورتى باسى ئەم جۆرە كەسەى دوو دەم دەكات، كە برىتيە لە كەسىك خۆى بۆ خوا ساغ كىر دۆتە وە بەندىيەكى ساغ و راست بى فیلە بۆ خوا، دەفەرموى: وە لە

خەلىكىدا ھەيە كەسانىك، يان جۆرە كەسىك ھەيە، كە لەپىناو و دەستەپىنانى
 رەزىمەندى خوادا خۇي دەفرۇشى ﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾، ۋە خوا بەرانبەر
 بە بەندەكانى زۆر بە بەزىيە، جا لىردا ھەر ئەۋەندەى قەرموۋە كە خۇي بۇ خوا
 دەفرۇشى، چونكە بەرپاستى ھەركەسىك لەگەل خوادا راستى كرد، لەگەل خەلىكىشدا
 راست دەكاتو لەگەل خەلىكىدا چاك دەپى، بەلام لەگەل خوادا درۇكردن، ماكو
 مىكروپى ھەموو خراپەيەكە، ۋەك چۆن كانىاۋىك دەپىنى ئەگەر لە
 سەرچاۋەكەيەۋە ئاۋەكەى لىل بوو، ئەۋە لە جۇگەدا ھەر لىل دەپى، بەلى ئىنسان
 ئەگەر لەگەل خوادا راست نەبوو، بەدلىيىي لەگەل بەندەكانى خوادا راست نابى،
 بەلكو ۋەك گورىسى نىۋ ھەمبەنە بە قۇرتو پىچ دەپى.

چەند مەسەلەيەكى گىرنگ

سى مەسەلەى گىرنگ لەم چوار ئايەتە بە پىزەدا دەرھىنان، كە برىتىن لە:

مەسەلەى يەكەم: لىرە خوا ﷻ باسى دوو جۆرە كەسمان بۇ دەكات، بەپىي
 سەرنجەدانى ھۇي ھاتنە خوارەۋەى ئايەتەكان، دوو كەسن: ئەخنەسى كورى
 شورەپىقو صوھەبىي رۆمىي، جا ھەندىك لە توپۇزەروانى قورئان بە ھۇي
 ھاتنە خوارەۋەى ئايەتەكانەۋە چەمەكو واتاى ئايەتەكانىان لى گچكە
 بۆتەۋەو گوتوۋىانە: ئەۋ چوار ئايەتە دەربارەى ئەۋ دوو كەسە ھاتوۋنە
 خوارى، سىيان دەربارەى ئەخنەسى كورى شورەپىقو يەكىكىشىيان دەربارەى
 صوھەبىي رۆمىي، بەلام زانايان بىچىنەيەكىان داناۋە كە دەلىن: (إِنَّ خُصُوصَ
 السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، واتە: تايبەتەندىتى ھۇي ھاتنە خوارەۋە، رى
 ناگرى لە گشتگىرىتى واتا، بەلى ھۇي ھاتنە خوارەۋەى ئەم سى ئايەتەى
 يەكەم ھەلۋىستى ئەخنەسى كورى شورەپىقە، بەلام ئايا ھەرتايبەتن
 بەۋەۋە واتاكەيان تايبەتە بەۋەۋە؟! بىگومان نەخىر، چونكە خوا
 ھەرنەۋىشى نەھىناۋە، دەفرەمۇ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ﴾، لە خەلىكى ھى وا

ھەيە، ديارە ئەگەر ناۋى ھىنابايە تايبەت دەبوو بەھودە، بەلام كە دەفەرمۇي: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ ﴾، ماناى وايە ئەو جۆرە كەسە ھەر ئەخنەسى كورپى شورپىق نىو، ئەو جۆرە كەسە لە ھەموو كاتو شوپىنىكدا ھەر دەبى، بۇيە خوا ﷻ ھىللە گشتىيەكانى ئەو جۆرە كەسايەتییەى خستۇتە روو لەو سى ئايەتەدا، تاكو ھەر كاتىك ئەو سيفەتەنەت لە ھەر كەسەكاندا بىنى، بلىي: ئەومش لەسەر مەزدەبى ئەخنەسى كورپى شورپىقە، ھەروەھا بۇ ئەويديكەش ديسان فەرموويەتى: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ ﴾، ديسان ناۋى صوھەبىي رۆمىي نەھىناو، تاكو ئەگەر كەسەكان بىنى بەو سيفەتەنەى كە لە صوھەبىي رۆمىيدا ھەبوون، كە ئامادەبوو مال و سامانى خۇى ھەموو بەخت بىكاتو بىگاتە خزمەت پىغەمبەر ﷺ، وە دەستبەردارى دىيائى، بۇ ئەو دىنى سەلامەت بى، ھەر كاتىك كەسەكانى وات بىنى، بلىي: ئەو لەسەر رپوشوئىنى صوھەبىي رۆمىيە، كەواتە: لىرەدا مەبەست دوو جۆرە كەسە نەك دوو كەس.

مەسەلەى دووم: ئەگەر تەماشاي جۆرە كەسى يەكەم بىكەين، كە دەتوانىن بلىين روالەت جوانى پەنھان ويران، يان دوور كوژى نىك خەسارە، كە لە دوورودە تەماشاي بىكەى بۇى دەمرى، بەلام كە لىي ورد دەبىەودە تىي دەفكرى، تەماشاي دەكەى ھىچى لە باراندا نىو بۇ ھالى خۇت دەگرى، خوا ﷻ شەش وەسفى لى ھەلداون:

سەفەتى يەكەم: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ ﴾، لە خەلكى كەسى وا ھەيە بە قسەى سەرسام دەبىت، كەواتە: دەبى بزانين زور كەس قسەى باش دەزانن، وەك كوردەوارىي خۇمان دەللىن: (قسە فەقىرە ھەموو كەس پىي دەوئىرى)، (قسە ئاسانە ھەموو كەس بۇى دەكرى) وە كەسەكان كە كەردەودى باشى نەبى، بەلام زمانى لووس بى، دەللىن: (وەستاي قسانەو كۆلەوارى دەستانە)، بۇيە قسە ناكىرەتە سەنگى مەھەك و ناكىرەتە پىومر بۇ پىوان و كىشان بۇ ناسىنى كەسايەتىي.

سێفەتی دووەم: ﴿ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾، ئەو قسە باشانەش کە دەیانتاکات لە چوارچێوەی دنیادان، واتە: تاکە بواریک کە بتوانی قسە ی تێدا بکات بواری دنیا، وەک زۆر لە خەڵکی عەلمانی و دنیایی کە دەبینی هیچ لەلای خوا نازانی و هیچی لێ حالی نیە، بەلام کە دیتە سەر باسی دنیا، بەقسە هیچی تێدا نەهێشتۆتەو، بەلام تەماشای دەکە ی کردووەکانی زۆر پێچەوانە ی قسەکانی، جا لێردەدا خوای بەرزو مەزن باسی ئەو جوۆرە کەسە ی کردو، بەلام لەراستیدا خەڵکی دیکە هەیه دەربارە ی دینیش دەتوانی قسە بکات و ئایەت و حەدیسیش بخوینیتەو، کەچی کە لێی ورد دەبیەو هەموو کردووەکانی و ژبانی پێچەوانە ی ئەو ئایەت و حەدیسەن کە بە زمان دەیانلێ.

سێفەتی سێیەم: ﴿ وَهُوَ الَّذِي خَصَّامِ ﴾، (الذی کۆیە کە ی (لُدّ)، (الذی) واتە: کەسێک کە زۆر موناqqەشە بکات و پێوqچێ، (خَصَّام) یش واتە: ناکۆکی، کە مەبەست پێی کەسێکە دژایەتی بکات و شەڕە قسە بکات و نەسەلمینی، واتە: کەللە رەقی نەسەلمین، جا خوای پەرورددگار کە ئەو سێفەتە خراپانە ی ئەو جوۆرە کەسانەمان بۆ باس دەکات، بۆ ئەودیه کە خۆمانیان لێ بیاریزین، مسوڵمان نابێ کەیفی بە موناqqەشە و موجدەلەو شەڕە قسەبی، وە نابێ لە شەڕەقسەدا عیناد بی، نەسەلمینی هەر لەسەر قسە ی خۆبی، وەک کابرا بلێ: ئەگەر بشفری هەر بزە !، دەلێن دووqس بە شوینیqدا رۆیشتوون، رەشاییهکیان دیو لە دوورەو، یەکیکیان گوتوو یەتی: بزە ئەو ی دیکەیان گوتوو یەتی: دالاشە^(۱)، دوا ی کە لێی نزیک کە وتوو نەتەو فریو، یەکە میان گوتوو یەتی: کاکە نەموت دالاشە؟! ئەویدیکە گوتوو یەتی: وەللاهی بشفری هەر بزە ! بەلام مسوڵمان دەلێ لە هەقی ئاو رادەوqستی، جاری مسوڵمان هەر موجدەلەو شەڕەقسە ی پێ خۆش نیەو، ئەگەر تووشی شەڕەقسە یەکی ناچار ییش بوو، چونکە جاری وا هەیه تەرقی بەرانبەر تۆ ناچار دەکات،

(۱) دالاش، خەرتەل، لاك، خۆر، بالەندەیهکی رەشی زلە، بەرزویی گوشتی لاكە تۆپیو دەخوات.

ئەو دە لەو حالەتەدا بەشیومیەکی زۆر جوان قسە دەهکات و موناقلەشە دەکات، وەك خوای زانا دەفەرموی: ﴿... وَحَدِّثْ لَهُم بِأَلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ...﴾ ﴿۱۲۵﴾ ﴿النحل﴾، وە دواییش هەركات هەقی بۆ دەرکەوت لەسەر دەستی تەرەقی بەرانبەر، یەكسەر و مریدەگری، نەك بلی: تازە لەقسە ی خۆم نایەمە خواری، بۆیە پیغەمبەر ﷺ دەربارە ی بابای زۆر موناقلەشە کەرو نەسەلمین و کەللە رەق، فەرموویەتی: ﴿(إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللَّهِ الْأَلَدُ الْخَصِمُ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: ۲۴۵۷)، وَمُسْلِم بِرَقْم: ۱۷۲۲)، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا﴾، واتە: بوغزینراوترینی پیاوان لەلای خوا کەسی زۆر موناقلەشە کەرو زۆر دەمە دەمکەرو نەسەلمینە.

سێفەتی چوارەم: ﴿وَإِذَا تَوَلَّى﴾، واتە: ڕوو بەڕوو قسە ی باش دەکات، بەلام پشت ملە کە پشت تێدەکات خراپ دەلی و خراپ دەکات، دیارە ئەو دەش زۆر خراپە و نینسان دەبی جورئەتی هەبی بەرمو ڕوو قسە ی خۆی بکات، ئەگەر رەخنە یەکت هەیه و تییینیەکت هەیه، بەرمو ڕوو قسە ی خۆت بکە، وەك کوردەواریی خۆمان دەلین: (کەو ئەو کەو میە کە بەرانبەر کەو بخوینن) بەلام عەیبە کابرا بەرمو ڕوو تەمەلوق بکات و ماستاو بکات و هیچی تیدا نەهێلێتەو لە دڵسۆزی، بەلام کە پشتی لەو کەسە کرد، قسە ی پێ بلی، ئەو دەشتیکی زۆر ناجوامیری و خراپە. ﴿وَإِذَا تَوَلَّى﴾، بەلام ئەم ڕستە یە واتایەکی دیکەشی ئەو میە، کە هەركاتی بەرپر سیاریتی کەوتە دەست (تَوَلَّى) یانی: (صَارَتْ لَهُ وَلَايَةً) ویلایەتیک و بەرپر سیاریتیەکی کەوتە دەست، هی وا هەیه هەتا بەرپر نیە پیاوی زۆر باشە، بەلام کە توژی بەرپر سیاریتیەکی دەکەوێتە دەست، هەوایەکی دەچیتە کەللەو، وەك خەدەم و حەشەم تەماشای خەلکی دەکات، پێشی کە هیچی بە دەست نیە، وەك مەری خواپە، دوایی کە شتیکی دەکەوێتە دەست، دەبیته زەردەوالەو بە خەلکەو و دەدەدات!

سێفەتی پێنجەم: ﴿سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾، بە زەوی دادەڕوا بۆ ئەو دی خراپە ی تیدا بکات وە کشتوکار بفەوتین و

و هه‌چه له‌به‌هین به‌ری، واته‌ ئه‌و کابرایه نه قسه‌ی به‌ که‌لک‌دی نه‌ کرده‌دی
(أَعْوَجَ الْمَقَالُ وَسَيَّءُ الْفِعَالُ)، واته: قسه‌شی لاره‌و کرده‌وشی خراپ و
ناله‌باره.

سیفه‌تی شه‌شم: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ﴾، ئه‌و هه‌موو

سیفه‌ته خراپانه‌ی تێدایه، که‌چی ئه‌گهر پێشی بگوتری: پارێز له‌ خوا
بکه، له‌ خوا بترسی، ده‌ست له‌و شتانه هه‌لگره، به‌هۆی ئه‌و گوناهاوه که
پێیه‌تی و به‌هۆی ئه‌و کوفرده که هه‌لگیرتوه، ده‌مارگیریه‌ک و عینادییه‌کی
بۆ دروست ده‌بی، که ناسه‌لمێنی و ئاموژگارییش وهرناگری!

مه‌سه‌له‌ی سێیه‌م: خو‌فروشتن به‌ رهمزه‌ندیی خوا، خوای په‌روهردگار پێناسه‌ی

جو‌ره که‌سی دووه‌ممان بۆ ده‌کات به‌ یه‌ک سیفه‌ت و ده‌فه‌رموی: ﴿وَمِنَ

النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾، له‌ خه‌لکیش هه‌یه جو‌ره

که‌سیک که‌ خو‌ی ده‌فه‌روشی به‌رهمزه‌ندیی خوا، واته: رهمزه‌ندیی خوای

ده‌سته‌کو‌ی، هه‌یج شتیکی ناوی، ده‌لی: به‌س خوا لێم رازی بێ، مال و سامانی

دنیا‌م ناوی، هه‌یج شتیکم ناوی، رو‌وحه‌که‌شم له‌پێناو خوا‌دا به‌خت ده‌که‌م،

که‌ ئه‌وه‌ باشترین جو‌ره که‌سه، وه‌ک چۆن ئه‌وه‌ی پێشی خراپترین جو‌ره

که‌سه، جا‌ر ده‌نگه‌ یه‌کی بلی: باشه‌ بۆچی خوا ﷻ که‌ باسی ئینسانه

خراپه‌که‌ی کرد، باسی قسه‌ی کردو، باسی ئه‌وه‌ی کرد، که هه‌ر له‌باره‌ی

دنیا‌وه‌ لێی ده‌زانو، باسی مونا‌قه‌شه‌و شه‌ره‌قه‌سه‌ی زۆری کردو، باسی

ئه‌وه‌ی کرد، که پشت‌مله‌ قسه‌ ده‌کاتو، باسی ئه‌وه‌ی کرد که زۆر به‌

زهر و زیان به‌خشه، وه‌ باسی ئه‌وه‌ی کرد که ئاموژگاریی قه‌بوول‌ناکات، به‌لام

لێرده‌دا که‌ باسی ئه‌و ئینسانه‌ چاکه‌ ده‌کات بۆچی ته‌نیا سیفه‌تیکی باس

ده‌کات؟ وه‌لامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه: هه‌رکاتی‌ک ئه‌و سیفه‌ته‌ باشه‌ له‌ ئینسان‌دا هاته‌

دی، هه‌موو سیفه‌ته‌ باشه‌کانی دیکه‌ دینیت‌ده‌ی، ئه‌گهر ئینسان به‌راستی

له‌گه‌ل خوا‌دا مامه‌له‌ بکاتو به‌راستی به‌نده‌ی خوا بێ، له‌گه‌ل خه‌لکیش‌دا

راستو باش دەبىت، خەلک لە دەستو زمانى سەلامەت دەبى، بەراستى ئەم سىفەتە وەك عەرەب دەلەين: (كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الضَّرَى)، واتە: ھەموو نىچىرەكان لە ھەناوى فەرپادان، (فَرَى): پىم وایە گوردەوارى خۇمان (چوالوو) پى دەلەين، (فَرَى): دەلە نىچىرىكى زۆر قەلەوو گوشتنەو ئەگەر راوچى ئەوى لى ھەلکەوى، پىووستى بە ھىچى دىكە نىە، بەراستى ھەموو سىفەتە باشەكانىش لەنىو ئەو سىفەتە باشەدانو، ئەگەر ئىنسان بەراستى خۆى بۆ خوا ساغو يەکلەکردەوو، تەنیا مەبەستى رەزنامەندى خوا بوو، ئەو ھەموو سىفەتە دىكە باشى تىدا پەیدادەبى.

خوا لەو کەسانەمان بگىرپى کە بەراستى خۇيان بە خوا دەفرۆشنو بەراستى مەبەستیان بە دەستەئەننى رەزنامەندى خوايەو، لەپىناو و دەستەئەننى رەزنامەندى خوادا ھەموو شتەك بەخت دەکەن، وە خوا بە لوتفو کەرەمى خۆى لەو سىفەتە خراپانەمان بپارىزى کە لە جۆرە کەسى يەگەمدا ھەن، ئامىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

لە ئۆرە كۆمەلەنەكان لەكەلتەين
Stay in touch on social media
بەن مەكەم عەر موافق التواصل الدائمە

راگەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

عەلى بابىر/ AliBapir

YouTube

کەتەلى
راگەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

QR codes

راگەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

ده‌رسی چل دووه‌مین

پیناسه‌ی نهم ده‌رسه

نهم ده‌رسه‌مان پینج (۵) نایه‌ت له سوورده‌تی (البقرة) ده‌گریته خو‌ی، که بریتین له نایه‌ته‌کانی: ژماره (۲۰۸ تا کو ۲۱۲)، لهو پینج نایه‌ته‌دا خوا ﷺ فەرمان ده‌کات به برواداران که به ته‌واوی بیچه نیو گهر دنکه چیه‌وه، یاخود به‌ته‌واوی پابه‌ندین به ئیسلامه‌وه، پاشان خوا ﷺ برواداران ده‌ترسینن له لادان و خلیسکان، وه فەرمانیشیان پیده‌کات ناموژگاریشیان ده‌کات، که په‌ند له میلله‌تان و ئوممه‌تانی پیش خو‌یان و هر بگرن و دوا بیش باسی ئه‌هلی کوفرو ئه‌هلی ئیمان ده‌کات که چو‌ن ئه‌هلی کوفر به جوانیی و زرق برقی دنیا سمر سامن و گالته به ئیمانداران ده‌که‌ن و ئه‌هلی ئیمانیش، که له دنیا‌دا خاوندی ئیمان و رده‌شت و به‌های به‌رزبوون، له دواوژدا له سمر ووی ئه‌هلی کوفرموه دهب، له به‌هه‌شته رازاوه نه‌برواوه‌کانی خوا‌داو کافرانیس له دوزه‌خی نزم و په‌ستی ناگیریندا.

﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اَدْخُلُوْا فِى السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمْ الْبَيِّنٰتُ فَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾ هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا اَنْ يَّاتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلُلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَامَلٰٓئِكَةٍ وَفِى السَّحَابِ ۚ وَ اِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾ سَلِّ اِسْرَءٰٓءِلَ كَمْ ءَاتٰٓيَهُمُ مِّنْ ءَايٰتٍ بَيِّنَةٍ ۚ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُۤ فَانَ اللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾ زَيْنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا وَالَّذِيْنَ اَتَقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۱۲﴾ ۝﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((ئهی ئهوانهی برپواتان هیئاوه! به ته وایی بچنه نیو گهر دنکه چیی (یان ئیسلام) دوه، وه به دوا ی ههنگاو دکانی شهیتان مه که ون که ئه و دوژمنیکی ئاشکراتانه ﴿۴۸﴾ وه نه گهر پاش ئه و دی به لگه پروونه کانتان بو هاتوون، هه له تان کرد ئه وه بزائن که خوا زال و کار به جیه ﴿۴۹﴾ نایا چی چاوهری ده که ن (پاش ژیا نی دنیا) ئه وه نه بی که خوا و فریشته کان له چهند هه وریکی سیبمردا دا بین و کار له کار بترازی، وه کار و باره کانیش هه ر بو لای خوا ده گیر پرینه وه ﴿۵۰﴾ له وه چه ی ئیسرا ئیل به رسه چهند نیشانه ی ئاشکرامان پیداون وه هه ر که سیکیش نیعمه ت و چاکه ی خوا پاش ئه و دی بو ی دی بیگو ری به سپله یی ئه وه بیگومان خوا سزای تونده ﴿۵۱﴾ ئه وانه ی بیبروان ژیا نی دنیا یان بو رازینرا و ته وه و گالته ش به وانه ده که ن که برپوایان هیئاوه، به لام ئه وانه ی پاریز ده که ن له روژی هه لسانه ودها له سهر وویانه ودهن، وه خوا هه ر که سینک بیهوی بی ژماره ریزی ددهاتی ﴿۵۲﴾)).

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان

(الْسَّلَامُ): به دوو واتایان دی: گهر دنکه چیی و ناشتی، گهر دنکه چی بو خوا، ناشتی له گهل خوادا، وه به واتای (ئیسلام) یش دیت، ئیسلامی به رجه سته کراو له قورئان و سونه دا، وشه ی (الْسَّلَامُ) یش له ریشه کهیدا له وشه ی: (الْسَّلَامُ) دوه هاتوه، (الْسَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ: التَّعَرِّي مِنَ الْآفَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ) مانای هه ر دوو وشه ی (الْسَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ) بریتیه له وه ی که ئینسان له دمر دو گرفتاری رواله ت و په نهان دهر بازی بووبی، خوا ﷺ له قورئاندا له باره ی ئیبراهیمه وه دهمرموی: ﴿إِذْ جَاءَ رَبُّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ ﴿۸۴﴾ وَالصَّافَات، واته: که هاته لای په رومرد گاری به دلکی سه لیمه وه. واته: به دلکی سه لامه ت و دوور له دمر دو نافات.

(كَافَّةً): وشەى (كافة) لێردا واتە: هەمووتان یاخود: هەمووی ﴿يَتَأَيَّهَا

الَّذِينَ ءَامَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً...﴾، واتە تێکراتان بچنە نیو

گەردنکە چییەو، یاخود بچنە نیو هەموو گەردنکە چییەو، یاخود بچنە نیو

هەموو ئیسلامەتییهو پابەندبن بە هەمووییهو (الكافة): وَهُوَ مِنَ الْكَفِّ وَهُوَ

الْمَنْعُ لِأَنَّهُ يَمْنَعُ خُرُوجَ أَيِّ فَرْدٍ عَنْهُ) وشەى: (كافة) له (كف)دو هاتو، واتە:

نەهێشتن، چونکە پێی لە هەر کام لە تاکەکان دەگرێ لەو، کە لێی بچنەدەر.

(زَلَّيْتُمْ): له (زل)دو هاتو، (الزَّيْلُ: اسْتِرْسَالُ الرَّجُلِ مِنْ غَيْرِ قَصْدٍ)، واتە:

خلیسکانی پێو رویشتنی بەبێ ئەوێ کە ئینسان بیەوێ، (الْمَرَّةُ: المكانُ

الرَّيْقُ)، واتە: ئەو شوێنەى کە ئینسان لێی دەخلیسکێ.

(ظُلِّلَ): (ظُلِّلَ: جَمْعُ ظِلَّةٍ، كَغُرْفَةٍ وَغُرْفٍ)، (ظلة) واتە: هەور، (ظِلَّةٍ)

کۆدەکرێتەو بە (ظُلِّلَ)، وەك چۆن (غُرْفَةٍ) بە (غُرْفٍ) کۆدەکرێتەو،

بۆیەش بە هەور دەگوترێ: (ظِلَّة) چونکە سێبەر دەکات.

(الْغَمَامُ): له (غَمَمَ)دو هاتو، (الْغَمَمُ: سَتْرُ الشَّيْءِ، وَمِنْهُ الْغَمَامُ لِكَوْنِهِ سَاتِرًا

لِضَوْءِ الشَّمْسِ)، (غَمَمَ) بە داووشینی شتێك دەگوترێ، بۆیە بە هەور

دەگوترێ: (غَمَام)، چونکە ئەویش تیشکی خۆر داداوپۆشێ.

(وَيَسْخَرُونَ): (أَيَّ يَسْتَخَرُونَ)، واتە: گالته دەکەن.

هۆی هاتنە خوارەوێ ئایەتەکان

لەبارەى هۆی هاتنە خوارەوێ ئەو ئایەتەو، کە دەفەرموێ: ﴿يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ

ءَامَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ

مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾، ئەم بەسەرھاتە گیراوتەو: ﴿(عَنْ عِكْرَمَةَ قَالَ نَزَلَتْ فِي

عبدالله بن سلام، وثعلبة، وابن يامين، وأسد وأسيد ابني كعب، وسعيد بن

عمرو، وقيس بن زيد، كلهم من يهود قالوا: يا رسول الله ﷺ السَّبْتُ يَوْمٌ

نُعْظَمُهُ، فَدَعَا فَلْنُسِيتُ فِيهِ، وَإِنَّ التَّوْرَةَ كِتَابُ اللَّهِ فَدَعَا فَلْنَقُمْ بِهَا بِاللَّيْلِ، فَتَرَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ (أسباب النزول للنيسابوري، ص: (۴۵)، وتفسير الطبري: (۴۰۱۹) ﴿۱﴾، واته: عيكرمه دهلی: ئەم نایه ته دهر باره ی کۆمه لێک له و جووله کانه ی که مسولمان بوو بوون: (عبدالله بن سلام، وَتُعْلَبَةُ، وَابْنُ يَامِينَ، وَأَسَدٌ وَأُسَيْدٌ ابْنِي كَعْبٍ، وَسَعِيدٌ بْنُ عَمْرٍو، وَقَيْسُ بْنُ زَيْدٍ) هاته خوار، وه هه مووشیان له زانیانی جووله که بوون، دوا ی ئەوه ی که مسولمان دهب دهلین: ئەه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ رۆژی شه ممه رۆژیکه که ئیمه له سهرده می جووله کایه تیدا به گه وره مان دهگرت (هه روه ک چۆن مسولمانان رۆژی جومعه وه ک جه ژنی ک ته ماشا ده کهن، جووله که رۆژی شه ممه وه نه صرانییه کانیش رۆژی یه ک شه ممه)، لیمان بگه ری با نیستاش رۆژی شه ممه به گه وره بگرین (که گه وره گرته که ئەوه بوو له و رۆژدا هیچ کارو که سابه تی ک نه کهن، ئاگر نه که نه وه و هیچ شتی ک نه کهن)، وه ته و راتیش کتیبی خوایه، لیمان بگه ری با له شه ونوێژدا بیخوینین، ئیدی ئەم نایه ته هاته خوار، {که له هه موو رووی که وه پابه ندی ئیسلام بن و خو تانی بۆ ساغو یه کلا بکه نه وه}.

مانای گشتی نایه ته کان

خوا ﷺ روو له ئەهلی ئیمان دهکات و دهفرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەه ی ئەوانه ی ئیمانتان هیناوه! که وه ک دوا یی باسی ده کهین (ئەوانه ی ئیمانتان هیناوه) دهگونجی مهبه ستی یه که می پێی ئەو زانیانه ی جووله که بووبن، که تازه ئیمانیا ن هیناوه و هاتوونه ته نیو ئیسلامه تییه وه، به پێی هوی هاتنه خوار دوه که ی، به لام بیگومان ئەگه ر به پله ی یه که م ئەوان بگریته وه، یان کاتی خوی ئەوان یه که م دوینرا و (مخاطب) ی خوا ی په رور دگار بووبن، ئەوه مانای ئەوه نیه که ئەم نایه ته هه ر له گه ل، ئەوانیه تی، به لکو له گه ل هه موو ئەهلی ئیمانیه تی، چونکه ئەگه ر هه ر له گه ل ئەوانیا به ناوی ده هیان، فلان و فلان، به لام که ناوی نه هیان، به لکو نازناویکی گشتی داناوه، مانای وایه هه موو ئەهلی

ئیمان و یه کی یه کی تاکه کانی بر واداران دهگریته وه ﴿يَتَّيْنَاهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾،
 ئه ی ئه وانه ی بر و اتان هی ناوه! ﴿ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾، به ته و اووی بجنه
 نیو گهر دنکه چییه وه، یا خود به ته و اووی بجنه نیو ئیسلامه تییه وه، ﴿السِّلْمِ﴾،
 هم به مانای گهر دنکه چیی دی و هم به مانای ئیسلامه تی دی، وه به ته و اووی
 واته: هر کامیکتان به ته و اووی گهر دنکه چیی، به ته و اووی پابه ندبی به
 ئیسلامه وه، ئه وه مانایه کیه تی، یا خود تیگراتان گهر دنکه چین و پابه ندبن به
 ئیسلامه وه، دیاره هموو و اتا کانیش له یه ک کاتدا دهگه یه نی، ئه وه ش یه کی که
 له لایه نه رهوان بیژییه کانی زمانی عمره بی، که ئه وه وشه ی ﴿كَافَّةً﴾ یه نه گهر
 په یوه ست بیته وه به وشه ی: ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئه وه مانای وایه: تیگراتان، وه
 نه گهر په یوه ست بیته وه به وشه ی: ﴿السِّلْمِ﴾، ئه وه مانای وایه: به ته و اووی
 گهر دنکه چین، پاشان دهفرموی: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾، وه به شوین
 ههنگاو دکانی شهیتان مه که ون، واته: پی له شوین پی شهیتاندا مه نی، جا ئایا
 که س شهیتانی بینیه به رییه ک دابروا و شوین پییه کانی دیاربن، تا کو پییدا
 بر و ن؟! نه خیر، ئه دی مه به ست چییه؟ واته به دوای مه که ون، وه ئه و شتانه ی که
 شهیتان بو تان دهر ازینیتیه وه له گوناح و خراپه به دوای مه که ون، وه ئه و طاعه تانه ی
 که شهیتان دمییه وی ئیو میان لی سار دبکاته وه، به قسه ی مه که ون، به لام بوچی خوا ﷺ
 به و ته عبیره دمییه نی؟ چونکه هر که سی که له شم ریعت لابتات و بکه ویته شوینی
 شهیتان، وه ک ئه وه وایه شهیتانی کرد بیته پی شه وای خو ی و پی له شوین پی وی
 دابنی، جا چهند شتیکی ناشیرینه ئینسان شهیتان بکاته ئیمام و پی شه وای خو ی و
 پی له شوین پی وی دابنی، له حالیکدا که شهیتان دوژمنیکی ئاشکرای ئیمیه،
 وه ک خوا دهفرموی: ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾، بیگومان شهیتان بو نیوه
 دوژمنیکی ئاشکرایه، واته: دوژمنایه تییه که ی خو ی په نهان نه کرده، تو جاری و
 هیه دوژمنیکت هیه، نازانی دوژمنایه تییت دهکات یان نا؟ به لام شهیتان ئیعلانی
 کرده، شهیتان هر له و ره و زده که ئادهم و حه و وای باب و دایکی مروفایه تی

سەلامی خاویان لیبی، خوا ﷺ ریزی لینگرتن، وە ئادەم و حەووا ژیاانی سەر زەویان دەستپێکرد، بەلکو پێش ئەو دەش هەر لەسەر ئەوە خوا لەعەنتی لە شەیتان کردو لێی توورەبوو، چونکە کەرنووشی ریزلینگرتنی بۆ ئادەم نەبرد، ئیدی هەر لەو کاتەو شەیتان ئیعلانی دوژمنایەتی خۆی کردو گوتی:

﴿... لَأَحْتَنِكَ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الإسراء، بېگومان وەچەي ئادەم هەموو

هەلەدەخەلێنم و لە رێ لادەدەم، کەمیکیان نەبی، پاشان خوا ﷺ دەرەمۆی:

﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾،

جا ئەگەر دواي ئەو دی بەلگە روشنەکانتان بۆ هاتوون، خلیسکان و بەتەواوی لاتانداو وازتان لە ئیسلام هینا، یاخود خلیسکان و دواي هەلسانەو، چونکە

وشەي: ﴿زَلَلْتُمْ﴾، هەردووکی دەگریتهو، هەرچەندە زیاتر هی دووهمیان

دەگریتهو، واتە: ئەگەر تووشی هەلەیهک و کەموکوورییهک بوون، بزانی کە

خوا زالەو کاربەجییه، زالە دەتوانی تۆلەتان لێ بستینی و کاربەجییه حیکمەتی

وا دەخوای کە لەسەر چاکە پاداشتتان بداتەو، لەسەر خراپە سزاتیان بدات،

کەواتە: ئاگاتان لەخۆتان بێ، ئەگەر خەلکی دیکە ریی لێ تیکبجی و بخلیسی و

بکەوی، رینگە جووی لە بیانووی هەبی، بەلام ئیو دواي ئەو دی بەلگە روون و

ناشکراکانتان بۆ هاتوون، هیج بیانووتان نیه، پاشان خوا ﷺ هەرەشە دەکات و

دەرەمۆی: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ

وَقُضِيَ الْأَمْرُ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾، ئایا چاوهریی چی دەکەن، مسوڵمانان و

کافران و تیکرای بەشەر چاوهریی چی دەکەن؟ جگە لەو کە خوا لە هەووی

سێبەردا دا بی، هەروەها فریشتەکانیشی بێن، وە کاروبار هەمووی تەواو بی و

تیک بپهرێنری، وە سەرەنجامیش هەموو کاروبارەکان بۆلای خوا دەگرینەو،

واتە: چاوهریی چی دەکەن غەیری ئەو نەبی کە قیامەت دابی، وە خوای

پەروەردگار بەو شیوێه کە بۆ خوا شایستەیه بی، هەروەها فریشتەکانیش لە

خزمەتی دابی، وە دادگایی بەندەکانی بکات، وە دادوهرییان لە نیوانیانان بکات،

وە کاروبارەکانیش بچنەو بۆ لای خوای دادگەر و سەرەنجام کار لەکار بترازی !

کەواتە: تا لە ژيانندان لەخۆتان وریابن، ئەگەرنا لەگەڵ سەرتان لە ژیان ئاوابوو، ئەو یەكەمین قوناغی قیامەت و سزاو پاداشت دەست پێدەکات، ئنجاروو لە پیڤەمبەر دەکات ﷺ لە پێش هەموو کەس داو لە دواى ویش ڕوو لە هەر کەسیکی دیکە دەکات کە قورئان دەخوینى، بە دواى پیڤەمبەر ﷺ دەکەوى، کە پەند و مەبەستى لە پێشینان و لە ڕابردووان و دەفەرموى: ﴿سَلِّ بِنِیْ اِسْرَءِیْلَ﴾، پەرسىار بکەن لە وەجەى ئیسرائیل، واتە: جوولەکەکان، جوولەکەکان بۆچی پێیان دەگوتریت وەجەى ئیسرائیل؟ چونکە هەموویان دەچنەو سەر ئیسرائیل و، ئیسرائیل لەقەبى یەعقوبى بابى یوسف سەلامى خاویان لەسەر بى، وە بەنى ئیسرائیل یانى: وەجەى ئیسرائیل، لە ڕۆلەکانى ئیسرائیل یاخود لە جوولەکەکان بپرسن ﴿کَمْ ءَاتَيْنَهُمْ مِنْ ءَايَةٍ بَيِّنَةٍ﴾، چەند نیشانهى ئاشکرمان پێداون، کاتى خۆى خوا ﷻ دەریای سوورى بۆ لەتکردن پێیدا پەڕینەو، دواى هەورى بۆ ڕەخساندن لە بیابانى سینادا تاكو هەتاو نەیانبرژینى و گەرمایان نەبى، دواى گەزوو سەمانى کە جوورە بالەندى کە بۆ ڕەخساندن، دواى لە تاشە بەردى گەورە دوازده سەرچاوى بۆ هەلقولاندن، لەسەر داواى موسا سەلامى خۆى لیبى، هەتا کۆتایى هەموو ئەو موعجیزەو نیشانانە، لییان بپرسە چەند نیشانهى ئاشکرمان پێداون، واتە: بۆچی قەدرى هەموو ئەو نعیمةتانهى خوا نازان و بۆچی بڕوا بە کۆتا پیڤەمبەرى خوا ناهین کە موحەممەد ﷺ؟! پاشان دەفەرموى: ﴿وَمَنْ يُدِلْ نِعْمَةً اَللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اَللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ﴾، وە هەر کەسیک دواى ئەو نعیمةتى خۆى بۆ دى بیگۆرێ، ئەو بیگومان خوا تۆلەى زۆر توندە، بیگۆرێ بەچی؟ واتە: ئەو نعیمةتە نادیدە بگرێ و لەجیاتى ئەو سۆپاسى لەسەر بکات، سێلەبى لە بەرانبەردا بکات، یان مەبەست لەو نعیمةتە هاتنى پیڤەمبەرى کۆتایى یە ﷺ، هاتنى هەمراکىک لە پیڤەمبەران نعیمةتێکى گەورەى خوا، گۆرپى ئەو نعیمةتە ئەودە کە لەجیاتى ئەو ئیمانى پى بهین، بە درۆى دابنێن! لە کۆتاییدا دەفەرموى: ﴿رُّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا﴾، بۆ ئەوانەى

کە بیپروان ژبانی دنیا رازینراوتەو دەو بویان جوانکراوە ﴿وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، گالەش دەکەن بەوانەى کە ئیماندارن و پێیان رادەبوێرن، ئەو دەو لە دنیادا ﴿وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بەلام ئەوانەى پارێز دەکەن، واتە: ئەوانەى ئەهلى ئیمانن و پارێز دەکەن لەو شتانەى کە خوا پێى ناخۆشن، لە رۆژى هەڵسانەو دەا لە سەرووی ئەوانەن ﴿وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾، وە خوا بەبێ ژماردن هەر کەسێک کە بیهوێ رزق و رۆزى دەداتى، ئایا لە سەرووی ئەوانەو دەن، یانى: چى؟ لەرووی ماددییهو لە سەرووی ئەوانەو دەن، بەهەشت لە سەرییهو دۆزەخ لە خواریه، وە لەرووی مەعنەویییهو لە سەرووی ئەوانەو دەن، وە لەرووی ژبان و جوو و چۆنیەتى ژبانەو لە سەرووی ئەوانەو دەن، وشەى: ﴿فَوْقَهُمْ﴾، هەموو واتاکان دەگرێتەو.

چەند مەسەلەیهکی گەرم

مەسەلەى یەكەم: کە خوا دەرەموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾، ئەو ئەوانەى بڕواتان هیناو! بە تەواوتى بچنە نیو گەردنکە چیهو و یاخود ئیسلامەتییهو، یان هەمووتان بچنە نیو گەردنکە چیهو، یان ئیسلامەتییهو، ئەمە ئەوێ لى وەردەگیرى، کە ئیمە بۆ پابەندییمان بە ئیسلامەتییهو، بە شەریعەتى ئیسلامەو، نابى گولبژێر بکەین، ئەو پێتخۆشە پێوێ پابەندى و ئەو ش، کە لەسەر شانت قورسە پێوێ پابەند نەبى، دینی خوا نابى گولبژێرى تیدا بکرى، شەریعەتى خۆى پەر وەردگار، چ ئەوێ پەيوەندى بە تاکەو هەیه، چ بە خێزانەو، چ بە کۆمەڵەو، چ بە لایەنى سیاسیهو، دىبى بە هەمووییهو پابەندى، خوا ﷻ ئەو یاسایانەى کە داناون و ئەو فەرمايشتەى کە ناردوویەتى، دیارە هەمووی پێویستەو نابى هیچ کەس مافى سەرىشک بوون و مافى هەلبژاردن و

گولبژیر کردن له نیو دینداری و له نیو شهریه تی خوادا به خوی رهوا ببینی، نَجَا (الطبري) له تهفسیری ئەم نایه ته دا دهلی^(۱): ﴿وَالصَّوَابُ مِنَ الْقَوْلِ فِي ذَلِكَ عِنْدِي أَنْ يُقَالَ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ أَمَرَ الَّذِينَ آمَنُوا الْعَمَلَ بِشَرَائِعِ الْإِسْلَامِ كُلِّهَا﴾، واته: قسه ی راست و تهفسیری راست لای من له باره ی ئەم پرسته قورئانییه وه، ئەودیه که خوی بهرزو مهزن فهرمانی کردوه به وانیه که ئیمانیان هیناوه، پابه ندین به کار کردن به بهرنامه کانی نیسلام به ته و او یی و هیچ شتیکیان لی فهراموش نه کهن.

مه سه له ی دووهم: نایا مه به ست له: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾، کی یه؟ و ده ک پیشتر

گوته، به یی هوی هاتنه خواره و ده کی ئەو زانیانیه جووله که کانی که هاتبوون مسولمان بوو بوون، وه هندی پیشنیاریان بو پیغه مبه ر ﷺ کرد که هندی شتی سهرده می جووله کایه تی به کار بین، به لام نه گهر ته ماشای ره والته نایه ته که و سیاقی نایه ته کان بکه ی، دهرانی که هه موو ئیمانداران ده گرنه وه، بویه ش له و باره وه (الطبري) دهلی^(۲): ﴿وَقَدْ يَدْخُلُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا الْمُصَدِّقُونَ بِمُحَمَّدٍ ﷺ بِمَا جَاءَ بِهِ وَالْمُصَدِّقُونَ بِمَنْ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ الرُّسُلِ وَبِمَا جَاءُوا بِهِ وَقَدْ دَعَا اللَّهُ كُلَّ الْفَرِيقَيْنِ إِلَى الْعَمَلِ بِشَرَائِعِ الْإِسْلَامِ وَحُدُودِهِ وَالْمَحَافِظَةِ عَلَى فَرَائِضِهِ الَّتِي فَرَضَهَا وَنَهَايَهُمْ عَنْ تَضْيِيعِ شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ فَالْآيَةُ كَافَةٌ لِكُلِّ مَنْ شَمَلَهُ اسْمُ الْإِيمَانِ فَلَا وَجْهَ لِمُخْصِصِ بَعْضٍ بِهَا دُونَ بَعْضٍ﴾، واته: ده چیه نیو: ﴿الَّذِينَ

﴿آمَنُوا﴾، ئەوانیه که ئیمانیان به موحه ممه د ﷺ هیناوه، وه به و دی که موحه ممه د هیناویه تی (واته: مسولمانان)، وه ئەوانه ش که پیغه مبه ران و ره وانه کراوانی پیشوویان به راست زانیوه ئەودش که له خواره وه هیناویانه، ئەوانیش ههر ده چنه نیو ئەو پرسته وه، بویه خواوه ﷺ ههر دوو کومه له که

(۱) (جامع البيان في تفسير القرآن)، ج: (۲)، ص: (۵۶۵).

(۲) (جامع البيان)، همان بهرگو لاپه ره.

(واته: ههم مسولمانان، نه‌وانه‌ی که له بتپهرستی و شیرکه‌وه هاتوونه نیو ئیسلامه‌تییه‌وهو، ههم نه‌وانه‌ی پیشتر خاومن کتیب بوون هاتوونه نیو ئیسلامه‌تییه‌وه خوا همر دووکیان) بانگ ده‌کات، که پابه‌ندبن به به‌رنامه‌کانی ئیسلام و به سنوورده‌کانی ئیسلامه‌وهو پاریزگاری بکه‌ن له فم‌زده‌کانی که پیویستی کردوون، وه لیی قه‌ده‌غه کردوون، که هیچ کام له به‌شه‌کانی ئیسلام و یاسا‌کانی فم‌راموش بکه‌ن، بویه نایه‌ته‌که گشتی یه بو ههموو نه‌وانه‌ی که به ئیماندار له‌قه‌له‌م دهرینو، هیچ مانای نیه تایبته بکری به هه‌ندیکیانه‌وه، جیا له هه‌ندیکیان.

مسله‌ی سیه‌م: که خوا دهم‌رموی: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾،

بوچی وا دهم‌رموی؟ چونکه ههمیشه لادان له شهریه‌ته، به‌رانبهرده‌کی شوینکه‌وتنی شه‌یتانه، تو یان دهمی به دواي خوا بکه‌وی و به دواي شهریه‌ته بکه‌وی، یان دهمی به دواي شه‌یتان بکه‌وی، ناکری بلایی: به‌دواي شهریه‌ته خوا ناکه‌وم، وه به‌دواي شه‌یتانیش ناکه‌وم، همر خودی به‌دواي شهریه‌ته نه‌که‌وتن و پابه‌ندنه‌بوون به شهریه‌ته‌وه، به قسه‌کردنی شه‌یتانه، نه‌مه وده‌ک نه‌وه وایه بلایی: دنیا یان دهمی تاریک بی، یان دهمی پرووناک بی، نه‌و شتانه‌ی که دژی یه‌کن، حه‌تمه‌ن دهمی یه‌کیکیان بی: یان شه‌وه یان روژده، نه‌و شته یان هه‌یه یان نیه، ئینسان یان دهمی مسولمان بی یان دهمی کافر بی، بلایی نه مسولمانیشم، وه نه کافریشم، نه‌وه نابی و همر که‌سیک مسولمان نه‌بوو مانای وایه کافره، نه‌وه‌ی به‌دواي شهریه‌ته خوا نه‌که‌وتن، مانای وایه به‌دواي ریچکه‌کانی شه‌یتان که‌وتوه، به دواي هه‌نگاوه‌کانی شه‌یتان که‌وتوه.

مسله‌ی چواره‌م: که خوا دهم‌رموی: ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾، بیگومان

شه‌یتان بو ئیوه دوژمنیکی ئاشکرایه، نه‌م رسته‌یه به‌م شیومه‌یه، یاخود به شیوه‌ی دیکه، له زور جیی قورئاندا هاتوو، خوا ﷺ ئیمه‌ی باش ئاگادار کردوته‌وه له شه‌یتان که دوژمنیکی ئاشکرایه، بوچی؟ چونکه شه‌یتان دوژمنایه‌تی خوی نه‌شاردوته‌وه وده‌ک پیشتر با‌سمان کرد همر له سهره‌تاوه رایگه‌یاندوه که

هەرچی بۆی بکری لە دژی وەجەیی ئادەم دەیکات، وەك خوا پێی راگەیانددووی و

لە سوورەتی (فاطر) دا دھەرموئ: ﴿... إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ

﴿ ۶ ﴾ فاطر، واتە: بێگومان شەیتان حیزبی خۆی، کۆمەڵی خۆی بانگ دەکات

تا کو بیانکاتە هاوێ کلێی دۆزەخ، وە هەر کەسێک کۆمەڵی خوا نەبێ،

کۆمەڵی شەیتانە، کۆمەڵی خواش ئەودیه کە بەدوای هیدایەتی خوا دەکەوێ، و

بەدوای پیغەمبەرانێ خوا دەکەوێ، وە هەر کەسێک بەدوای بەرنامەی خوا

پیغەمبەرانێ خوا (عليهم الصلاة والسلام) نەکەوت، ئەوا بە تەئکید بەدوای

وەسووسە و رێچکەکانی شەیتان و هاوێلانی شەیتان دەکەوێ، وە سەرنجامیش

شەیتان کۆمەڵی خۆی بەرمو دۆزەخ بانگ دەکات.

مەسەلەی پێنجەم: خوا کە دھەرموئ: ﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا

جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾، ئەوێ لێ وەردەگیرێ کە مسوڵمان دەگونجێ

بخلیسکێت و هەلە بکات، بەلام گرنگ ئەودیه ئینسان یەكجاری نەخلیسکێتە

خواری و نەگەرپێتەو، کە کەوتی دەبێ هەلسیەو، وەك گوتراو: نەکەوتن

ئازایەتی، بەلام کەوتن و هەلسانەو ئازایەتیتەر، چونکە کەس نیە نەکەوێ،

کوردەواری خۆشمان دەلێ: (سوار هەتا نەنگلی نابێتە سوار)، کەواتە: گرنگە

کە ئینسان شەیتان تووشی هەلەیهکی کردو خلیسکاو کەموکوورپیهکی هاتە

رێ، دەست لەخۆی نەشوات و لەخۆی ناوومێد نەبێ، چونکە شەیتان هەر ئەوێ

دەوێ، جاری وا هەیه ئینسان هەلەیهکی کەموکوورپیهکی رووی تێدەکات و تووشی

گوناھێک دەبێت، بەلام دوایی بەجۆرێک دەگەرپێتەو بۆ لای خوا ﷻ کە

شەیتان پەشیمان دەبێت لەوێ کە تووشی ئەو هەلەیهی کردو، دەلێ

هەرتوو شەیتان نەکردبایە باشتەر بوو، چونکە هێندە پەشیمان بۆو و تۆبەیهکی

وایکرد حالەتی دوای گوناھێ باشتربوو لە حالەتی پێش گوناھێ، هەر

لێگەرپام و تووشی گوناھێ نەکردبایە باشتەر بوو، هێ واش هەیه شەیتان

تووشی گوناھێکی دەکات، بۆخۆشی دەبێتە یارمەتیدەری شەیتان و بە دوای

غەلەتان دادەروا هەتا سەری بە فەتارەت دەچێ !

مەسەلەى شەشەم: که خوا دەفەرموئ: ﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي

ظُلُمٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَأْتِكُهُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴾، دیاره

باسی هاتنی خوای بئوینە وە هاتنی فریشتەکانی خوا دەکات، جا هاتنی

فریشتەکان ئەوە بە هەر حال فریشتە دروستکراوی خوان و لە ڕووناکیی

دروستکراون و دین و دەچن، بەلام هاتنی خوا ﷻ دەبیت ئاوا تەفسیر بکری:

هاتنیک که بۆ خوا شایستەیه، که ئیمە نازانین چۆنە؟ گرنگ ئەومیه خوا

دەفەرموئ: ڕۆژی قیامەتی دێ بۆ ئەو شوینەى که دادومری تیدا لەنیوان

بەندەکانیدا دەکات، ئیدی ئەو هاتنە چۆنە؟ نایزانین، وە فریشتەکانیش لە

خزمەتیدا دین، بەلام ﴿ فِي ظُلُمٍ مِّنَ الْغَمَامِ ﴾، لەنیو چەند هەوریتی

سیبەردادا خواو فریشتەکانی دین، بەشیوە هاتنیک که ئیمە نایزانین چۆنە

! وەك چۆن ئیمە نازانین خودی خوای پەرورەدگار چۆنە ! سیفەتەکانیشی و

وە کردەوێکانیشی بەهەمان شیوە نازانین چۆن ! هەلبەتە ئەو کردەوانەى که

تایبەتن بەخۆیەو، دیاره ئەومش مەبەست پێی ڕۆژی قیامەتە، بە بەلگەى

ئەوێ، که دەفەرموئ: ﴿ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴾، کاروبار تیکپەری،

واتە: دادگایی تەواو بوو، وە کاروبارەکانیش سەرمنجام بۆ لای خوا دەچنەو.

مەسەلەى حەوتەم: که خوا دەفەرموئ: ﴿ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ ﴾،

دەگونجی مەبەست پێی ئەو نێعمەتەنە بێ، که خوا بە وەجەى ئیسرائیلی

داون، یاخود هەر کەسیکی دیکە، که خوا نێعمەتیکی پێدا، ئەویش

نێعمەتەکە بگۆڕی و بشاریتەو، یاخود سێلەیی لە بەرانبەردا بکات،

دەشگونجی مەبەست لەو نێعمەتە هاتنی کۆتا پێغەمبەر موحەممەد ﷺ بێ،

که گەورەترین نێعمەتە، وەك دەفەرموئ: ﴿ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ

فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ ... ﴿ ۱۷۶ ﴾ آل عمران، واتە: بەراستی خوا چاکەى لەگەڵ

نێمانداران کردو، که پێغەمبەریکی بۆ ڕەوانە کردن لە خۆیان، گۆڕینی ئەو

نیعمەتەش ئەو دیه که مروڤ برۆای پێ نەهینی و لەجیاتنی ئەو دی ئیمانی پێ بێنی، بەدوای شتیکی دیکه بکهوی.

مسەلهی هەشتم: که دھەرموی: ﴿ زَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ﴾، بو

ئەوانە ی بێ پروان ژیا نی دنیا جوانکراو، دەرزان بوچی؟ چونکه هەر که سیك برۆای بە دواوژ نەبوو برۆای بە بەهەشت نەبوو، ژیا نی دنیا ی زۆر لە لا شیرین و لە لا ی گەورە و بە قەدر و قیەمەت دەبی، بەلام هەر که سیك ئیمانی بە دواوژ هەبوو، ئیمانی بە بەهەشت هەبوو، دنیا ی لە پێشچاوی بچووک دەبیتهو، بەلام هەر که سیك بەس دنیا ی شك برد، دنیا ی زۆر لە لا گەورە دەبی، بۆیه ئەو که سە ی ئیمانی بەهێز نەبی، وەختی که دەرۆمەند دەبی، پێی وایه شتیکی زۆر گەورە ی دەستگەوتو، یان که دەستەلاتیکی دەکهوێته دەست، پێی لە خۆبایی دەبی، بەلام ئینسانی ئیماندار وەك دھەرموی: ﴿ لِكَيْلَا تَأْسَوْا

عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿۱۳﴾ الخدید، واتە: بو ئەو دی ئەگەر شتیکتان لە دەست چوو، زۆر خەمی لی نەخۆن، وە ئەگەر شتیکتان هاتە دەست، زۆری پێ دلخۆش نەبن، چونکه هەر چۆن بی لە سنووری دنیا دایه و، دنیا ی بوخۆی شتیکی که م و که م بایه خو بچووکە و، هەر بو ئەو دەرۆمەند ئینسان تییدا تاقی بکریتهو.

مسەلهی نۆیه: که خوا دھەرموی: ﴿ وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ﴾،

لەبەر ئەو دی ئیمانداران لە دنیا دا خۆیان بەرز راگرتو و نەفسیکی بەرزیان هەبو و، خاوەنی بەها و ڕەوشتی بەرز بو و و خاوەن دید و تیروانی نی بەرز بو و و، هەلسوکه و تی بەرزیان نواندو، لە قیامەتیش خوا دمیانخاته شوینی بەرز، بەلام بێ پروایان لەبەر ئەو دی هەمیشە چاویان لە شتی نزم و پەستبو و و ڕەوشتیان نزم بو و و هەلسوکه و تیان نزم بو و و، ئامانج و ئاواتیان نزم بو و و، لە نزمییدا ژیا و و لە نزمییدا بیریان کردو تهو، خوی پەر و مردگار دمیانخاته شوینی نزمه و و ئەو بەرزی و نزمی یهش هەم لایه نی ماددی دەرگرتە و و هەم لایه نی مەعنه وی.

مەسەلەمی دەیم: که خوا دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾، خوا

هەرکەسێک بیهوێ پۆزیی دەدات بەبێ ژماردن، یەکی بۆی هەیە بۆی: بێگومان خوا خۆی دەزانێ چەندی دەدات! دەلێن: عەرەب عادمەتیان وایە ئەگەر بیانەوێ بۆی: شتێک زۆر زۆر، دەلێن: (بەغیرحساب) ئەگەرنا لای خۆی زاناو شارەزا، هەموو شتێک سەرژمێری کراوە: ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا﴾

﴿الباء﴾، هەموو شتێکیان ژماردووە سەرژمێر کردووە، بە نووسین و تۆمارکردن، چونکە هەموو شتێک دروستکراوی خوا، دیارە خوا ژمارە دروستکراوەکانی دەزانێ، بەلام لێردا بەپێی عەقڵی ئێمە قسەکە ی فەرمووە، ئایا هێچ کەس دەچێ فەردە نوکیک دەفکێ بژمێری؟ یان کە دەچێ گەلابە چەوێک بژمێری؟ بێگومان نەخێر، شتێک زۆرێ عادمەتی ئێسان وایە کە نایژمێری، جا خوا دەفەرموی: من بەبێ ئەوەی کە ئێوە بتوانن بێژمێرن، رزق و پۆزیتان دەدەم، ئەگەرنا لەلای خۆی پەروردگار هەموو شتێک سەرژمێری کراوە دیارە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ده‌رسی چل و سنی‌مین

پیناسه‌ی نهم ده‌رسه

نهم ده‌رسه‌مان سنی نایه‌ت ده‌گریته خو‌ی، که بریتین له نایه‌ته‌کانی ژماره: (۲۱۳ و ۲۱۴ و ۲۱۵) له سوورپتی (البقرة)، له‌م سنی نایه‌ته‌دا خوا ﷺ، سنی حه‌قیقه‌تی گرنگ ده‌خاتمه‌وو:

حه‌قیقه‌تی یه‌که‌م: یه‌که ریزی خه‌لک به‌ه‌وی پابه‌ندیان به‌ وه‌حی یه‌وه په‌یداد‌ه‌ی، وه‌ په‌رته‌وازمی‌یان به‌ه‌وی لادان له وه‌حی یه‌وه‌یه.

حه‌قیقه‌تی دو‌وه‌م: نه‌وه‌یه که به‌ی له بیژینگ‌ران چوونه به‌ه‌شت خه‌یال پا‌ل‌وه، خه‌لک ده‌بی له بیژنگ بلری و تاقیب‌گریته‌وه.

حه‌قیقه‌تی سی‌یه‌م: خوی په‌روم‌ردگار قسه‌ دمر‌بار‌ی مال به‌خشین ده‌کات، که پیش هه‌موو که‌س بابو دایک و خرم و هه‌تیوو نه‌دارو ری‌بوارن، وه‌ هه‌ر شتی‌ک به‌خشن خوی زانا پی‌ی شار‌م‌زایه.

﴿ كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٢﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ ۚ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٦٣﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا

أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرِ فُلُلُو الدِّينِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

ماناي وشە بە وشەى ئايەتەكان

((كاتى خۇى تىكرای خەك يەك كۆمەل بوون (واتە: بەھۇى پەپرەويان لە ودحى يەود، بەلام پاشان بەھۇى لادانىانەود پەرتەوازە بوون)، جا خوا پىغەمبەرانى مژدەدەرو ترسىنەرى رەوانەکردن و كتيبيشى بەھەق لەگەل ناردن، تاكو دادومەرى لەنيوان خەلكيدا بکەن، لەودەدا كە تىيدا كەوتوونەتە كيشەود، وە هيج كەسيش لەوبارەود (واتە: لەبارەى كتيبي خواود) نەكەوتە راجيایى يەود، جگە لەوانەى كە پييان درابوو پاش ئەودى بەلگە گەلى رپوونيان بۆ ھاتن، بەھۇى سنوورشكىنى نيوانيانەود، جا خوا بە مۆلەتى (بە ويستی) خۇى رپنمايى ئەوانەى كرد كە برپوايان ھينابوو، بەردو ئەو ھەقەى كە تىيدا كەوتبوونە مشتومرەود، وە خوا ھەر كەسيك بىھوى دەيخاتە سەر راستەرپى ﴿٢١٢﴾ يان ئايا (ئەى برپوادارینە!) پيتان وایە ھمروا بە سىنايى بچنە بەھەشتى، بەرلەودى ئەودەتان بىتە رپى كە ھاتە رپى ئەوانەى پيش ئیوہ! كە نەدارىي و نارەحەتىي يان تووش بوو، وە راتەكىنران ھەتا پىغەمبەر ﷺ و ئەوانەى لەگەلى برپوايان ھينابوو گوتيان: يارمەتى خوا كەيە؟ ئاگاداربىن بىگومان يارمەتى خوا نزىكە ﴿٢١٤﴾ پرسيارت لیدەكەن چى ببەخشن؟ بلى: ھەرشتيك لە مال و سامان ببەخشن با بۆ بابو دايك و نزيكان و ھەتيوان و نەداران و رپبواران، بى، وە ھەرشتيك لە چاكە بکەن ئەودە مسؤگەر خوا پيى زانايە ﴿٢١٥﴾)).

شىكردنەۋى ھەندىك لە وشەكان

(أُمَّةٌ): (والأُمَّةُ: كُلُّ جَمَاعَةٍ يَجْمَعُهُمْ أَمْرٌ مَا، إِمَّا دِينَ وَاحِدٌ، أَوْ زَمَانٌ وَاحِدٌ، أَوْ مَكَانٌ وَاحِدٌ، سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ الْأَمْرُ الْجَامِعَ تَسْخِيرًا أَوْ اخْتِيَارًا، وَجَمْعُهَا: أُمَمٌ)، واتە: (أُمَّةٌ) كە لە قورئاندا زۆر ھاتو، بە چەند واتايەك دى، بەلام واتاي زياترى لە زۆربەى سىياقەكاندا ئەۋمىيە كە برىتيە لە كۆمەلە خەلكىك كە شتىك پىكەۋە كۆيان بىكاتەۋە، ئايىنىك، ياخود لە يەك كاتدا بووبن، يان لە يەك شویندا، ئنجا ئەو شتە كە كۆيان دەكاتەۋە، چ شتىك بى لە ئىرادەى خۆيان بەدەر بى، يان بە ئىرادەى خۆيان بى، ۋە كۆى (أُمَّةٌ) یش برىتيە لە (أُمَمٌ)، واتە: كۆمەلەكان.

(الْكِتَابُ): (والكِتَابُ فِي الْأَصْلِ مَصْدَرٌ ثُمَّ سُمِّيَ الْمَكْتُوبُ فِيهِ كِتَابًا، وَالْكِتَابُ فِي الْأَصْلِ: اسْمٌ لِلصَّحِيفَةِ مَعَ الْمَكْتُوبِ فِيهِ) واتە: وشەى (الْكِتَابُ) لە بنەرەتدا چاۋوگ (مَصْدَر) ەۋ دوايى ھەموو ئەو شتانەى كە دىنووسرىن، ناۋنراۋان (كِتَابُ)، ۋە (كِتَابُ) لە بنەرەتدا ناۋە بۆ لەسەر نووسراۋ لەگەل ئەۋەى كە لەسەرى نووسراۋە (واتە: پەرپىك كە لەسەرى نووسراۋە).

(اِخْتَلَفُوا فِيهِ): واتە: تىيدا كەوتوونەتە راجىايى يەۋە، (وَالْإِخْتِلَافُ وَالْمُخَالَفَةُ أَنْ يَأْخُذَ كُلُّ وَاحِدٍ طَرِيقًا غَيْرَ طَرِيقِ الْآخَرِ فِي حَالِهِ أَوْ قَوْلِهِ وَاسْتَعْيَرَ لِلْمُنَازَعَةِ وَالْمُجَادَلَةِ) واتە: (إِخْتِلَافٌ) ئەۋمىيە كە ھەركامىك لەۋ دوو تەرەفە، ياخود ئەو چەند تەرەفە، رىگايەك بگرى پىچەۋانەى ئەۋى دىكەبى لە حال، يان لە قسەكردنىدا، پاشان بۆ شەرە قسەۋ ناكۆكىي خوازراۋەتەۋە.

(الْبَيِّنَاتُ): (الْبَيِّنَةُ: الدَّلَالَةُ الْوَاضِحَةُ، عَقْلِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ مَحْسُوسَةً)، (بَيِّنَاتٌ) كۆى (بَيِّنَةٌ) يە، ئەمىش واتە: بەلگەى رۋون و ئاشكرا، جا ئەو بەلگە رۋون و ئاشكرايە، چ عەقلىي بى، چ بەر ھەست بى.

(بَغْيًا بَيْنَهُمْ): وشه‌ی (بَغْي) واته‌: سنوور شکینیی، (البَغْي: طَلَبُ تَجَاوُزِ الإِقْتِصَادِ فِيمَا يُتَحَرَّى، تَجَاوُزُهُ أَمْ لَمْ يَتَجَاوَزْهُ)، واته‌: (بَغْي) بریتیه له‌وه‌ی که ئینسان بیه‌وێ له‌خه‌ت بجێته‌ ده‌ری، جا بو‌ی بجێته‌ سه‌ر یان بو‌ی نه‌جێته‌ سه‌ر، واته‌: سنوور شکینیی.

(يَاذِيهِ): (وَالْإِدْنُ فِي الشَّيْءِ: إِعْلَامٌ بِإِجَازَتِهِ وَالرُّخْصَةِ فِيهِ، نَحْوُ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ...﴾ ١٦٤ ﴿النِّسَاءِ، (أَيَّ بِإِزَادَتِهِ وَأَمْرِهِ)، که ده‌فه‌رمو‌ی: **(يَاذِيهِ اللَّهُ)**، واته‌: به‌ ئیراده‌ی خوا، یان به‌ ویستی خوا، یاخود به‌ مۆله‌تی خوا، یاخود به‌ ئاگادارکردنه‌وه‌ی خوا.

(مَسَّتْهُمْ): (وَالْمَسُّ يُقَالُ فِي كُلِّ مَا يَنَالُ الْإِنْسَانُ مِنْ أَدَى)، واته‌: هه‌رشتی‌ک له‌ ئازار تووشی ئینسان بێ پێی ده‌گوتری (مَسَّ) له‌ زمانێ عه‌ره‌بیدا.

(الْبُأْسَاءُ): (الْبُؤْسُ وَالْبَأْسُ وَالْبَأْسَاءُ: يَعْنِي الشَّدَّةُ وَالْمَكْرُوهُ، إِلَّا أَنَّ الْبُؤْسَ فِي الْفَقْرِ وَالْبَأْسَاءِ فِي الْحَرْبِ أَكْثَرُ)، هه‌ر کام له‌ (بؤس و بؤس و بؤس) بریتیه له‌ هه‌ر شتی‌ک که سه‌خت بێ و ئینسان پێی ناخۆش بێ، و له‌سه‌ر دلی قورس بێ، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پێی حاله‌تی نه‌داریی و هه‌ژاری‌یه‌، (بؤس)یش به‌ زۆریی بۆ جه‌نگ به‌کارده‌ی و (بؤس)یش بۆ فه‌قیری و نه‌داریی.

(وَالضَّرَاءُ): (الضَّرُّ: سُوءُ الْحَالِ، وَالضَّرَاءُ يُقَابِلُ السَّرَّاءَ وَالنَّعْمَاءَ، وَالضَّرُّ بِالنَّفْعِ)، وشه‌ی (ضُرُّ) بریتیه له‌وه‌ی که ئینسان حالێ باش نه‌بێ، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پێی نه‌خۆشی‌یه‌، یان ناخۆشی‌یه‌و (الضَّرَاءُ وَالسَّرَّاءُ) پی‌چه‌وانه‌ی یه‌کلین، (الضَّرَاءُ) واته‌: نه‌خۆشی، یان ناخۆشی و (السَّرَّاءُ) واته‌: خۆشی و شادیی، وه‌ (ضُرُّ) و (نفع)یش دژی یه‌کن، واته‌: زیان و سوود.

(وَزُلْزِلُوا): (وَالتَّرْزُلُ: الإِضْطِرَابُ، أَيْ: زُعْرَعُوا مِنَ الرُّعْبِ)، وشه‌ی (زُلْزَلَةٌ)، واته‌: جووڵاندن، (زُلْزِلُوا)، واته‌: راته‌کینران و جووڵینران، که مه‌به‌ست پێی

نارەھەتتى و گرفتارىيەكە كە ئىنسان بلەرزىنى، چونكە ئىنسان ئەگەر
 ھالى باشى، لە شوپىنى خۇي دامەزراود، بەلام ئەگەر بکەوئىتە نيو
 سەختى و نارەھەتتى يەود، دەجوولئ و ھاوسەنگىي تىكدەچى.

(يُنْفِقُونَ): (نَفَقَ الشَّيْءُ: مَضَى وَنَفَذَ، وَالْإِنْفَاقُ قَدْ يَكُونُ فِي الْمَالِ، وَفِي
 غَيْرِهِ). وشەي (يُنْفِقُونَ) واتە: دەبەخشن، چونكە: (نَفَقَ الشَّيْءُ) واتە:
 تەواو بوو، سەرف بوو جا لە مال بى، يان غەيرى مالدا.

(خَيْرٌ): (الْخَيْرُ: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ، كَالْعَقْلِ مَثَلًا، وَالْعَدْلِ، وَالْفَضْلِ،
 وَالشَّيْءِ النَّافِعِ، وَضِدُّهُ الشَّرُّ). وشەي (خَيْرٌ) ھەر شىئەكە كە خەلك پەغەبەتى
 بوئ ھەبىت، ھەك: ەھقل، دادگەري، بەخشنەدى، ھە ھەر شىئەكى باش پىي
 دەگوتري (خَيْرٌ)، ھە ھەر شىئەكى زيانبەخشن پىي دەگوتري (شَرٌّ)، ھە خيرو
 شەر پىچەوانەي يەكن، ھە لىرەدا مەبەست لە (خَيْرٌ) مال و سامانە، كە
 ديارە ھەموو كەس پەغەبەتى مال و سامانى ھەيە، ھەك لە شوپىنى دىكەشدا
 دەفەرموى: ﴿... إِنْ تَرَكَ خَيْرًا...﴾ (۱۸۰) البقرة، ئەگەر خىرى لە دواى خۇي
 بەجىھىشت، واتە : مال و سامان.

ھوى ھاتنە خوارەودى ئايەتەكان

(۱) ھوى ھاتنە خوارەودى ئەم ئايەتەي، كە دەفەرموى: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا
 الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى
 يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾، { (أَخْرَجَ
 ابْنُ جَرِيرٍ وَابْنُ الْمُنْذِرِ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِي يَوْمِ
 الْأَحْزَابِ أَصَابَ النَّبِيَّ ﷺ يَوْمَئِذٍ وَأَصْحَابُهُ الْبَلَاءُ وَحُصِرَ) }^(۱)، واتە: قەتادە

ده‌گیرێته‌وه که ئەم نایه‌ته له‌کاتی جه‌نگی ئە حزابدا هاتنه‌ خوار، که پی‌غه‌مبەر ﷺ و هاوه‌ڵانی به‌ریزی خوا لی‌یان را‌زی بێ، تووشی به‌لاو گرفتاریی زۆر بوون و ئاب‌لوو‌قه دران. به‌و بۆنه‌وه‌یه‌وه خوا ئەم نایه‌ته‌ی نارده‌ خواری.

(۲) ه‌وی هاتنه‌ خوارده‌وی ئەم نایه‌ته‌ی، که ده‌فهرمو‌ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ

قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالسَّكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿١٦٥﴾﴾، { (أَخْرَجَ ابْنُ الْمُثَنِّرِ أَنَّ عَمْرُو بْنَ الْجَمُوحِ

سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَاذَا تُنْفِقُ مِنْ أَمْوَالِنَا وَآيْنَ نَضَعُهَا؟ فَتَرَكْتُ } (۱)، واته‌:

(عمرو بن الجموح) (که یه‌کی‌ک بوو له‌ هاوه‌ڵان خوا لی‌یان را‌زی‌بێ) پرس‌یاری له‌

پی‌غه‌مب‌ری خوا کرد ﷺ گو‌تی: چ شتێ‌ک له‌ ما‌لی خو‌مان ب‌ه‌خشی‌ن؟ وه‌ به‌

ک‌یی ب‌ه‌خشی‌ن؟ ئ‌یدی ئەم نایه‌ته‌ هاته‌ خوارده‌وه‌.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوا ﷺ له‌م سێ نایه‌ته‌دا - وه‌ک پ‌ی‌ش‌تر گو‌تمان - سێ حه‌قیقه‌تی مه‌زن و

گرنگ ده‌خاته‌روو، له‌ نایه‌تی یه‌که‌میاندا ده‌فهرمو‌ی: ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾،

خه‌لك هه‌موویان یه‌ك كۆمه‌ل بوون، زۆر به‌ی تو‌یژمه‌ردوانی قورئان ده‌ل‌ین: ئەوه‌

مه‌به‌ست دوا‌ی ئ‌اده‌مه‌، له‌ دوا‌ی ئ‌اده‌م خه‌لك یه‌ك كۆمه‌ل بوون و له‌سه‌ر خوا به‌

یه‌ك‌گرتن (توحید) و خواپه‌رسی‌تی بوون، له‌سه‌ر ر‌یی خوا بوون، دوا‌یی كه‌ له‌

سه‌رده‌می ئ‌اده‌م دووركه‌وتنه‌وه‌، خه‌لكی خراپ‌یان له‌نی‌ودا په‌یدا‌بوو و ر‌ی‌یان ل‌ی

تی‌ك‌چوو و په‌رت‌ه‌وازه‌ بوون ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾، ئ‌نجا خوا

پی‌غه‌مب‌رانی خو‌ی ر‌ه‌وانه‌كردوه‌ كه‌ م‌ژده‌مه‌رب‌ن بۆ ئ‌ه‌وانه‌ی كه‌ ر‌یی ر‌است

ده‌گرن، وه‌ ترس‌ینه‌رب‌ن بۆ ئ‌ه‌وانه‌ی كه‌ ل‌اده‌دن. ئەوه‌ واتایه‌کیه‌تی، وه‌ واتایه‌کی

دیكه‌ی ئ‌اوا‌یه‌، ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، خه‌لك هه‌موویان یه‌ك كۆمه‌ل بوون

له‌سەر شیرك و كوفر، به‌لام من ئەم مانایه به‌دوور دزانم، هه‌رچه‌نده‌ ئەم مانایه به‌ له‌به‌رچا و گرتنی ر‌واڵه‌تی ئایه‌ته‌که‌ ر‌و‌ش‌ن‌تره‌، چونکه‌ مانای یه‌که‌م پ‌ی‌ویستی به‌وه‌ هه‌یه‌ وشه‌یه‌ك (ت‌ق‌د‌یر) ب‌ک‌ری، وه‌ك: (فَاخْتَلَفُوا، فَاُحْرَفُوا)،

﴿ فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ ... ﴾، به‌مانای یه‌که‌میان زیاتر پ‌ی‌ده‌چی، چونکه‌ هه‌یج کاتیک

له‌دوای هاتنی ئاده‌مه‌وه‌ ﷺ به‌شمر هه‌مووی له‌سەر کوفر کۆنه‌بو‌ته‌وه‌، ت‌و‌ز‌یک ت‌رووس‌کای و ده‌حی و په‌یامی خوا له‌نیو هه‌ر کۆمه‌لیکدا هه‌ر ماوت‌ه‌وه‌، جا خوا

پ‌ی‌غه‌م‌به‌رانی ناردن که موژده‌د‌م‌رو ت‌رس‌ی‌ن‌ه‌رب‌ن ﴿ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ﴾، وه

کتیبی له‌گه‌ل ناردنه‌ خوار به‌ هه‌ق، کتیبه‌کانی خوا هه‌ر به‌هه‌ق د‌ی‌ن، وه‌ هه‌ر

هه‌قیان ت‌ی‌دايه‌ ﴿ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ﴾، ب‌و‌ئ‌ه‌دی ئه‌و کتیبه‌ی

خوا له‌نیو خه‌لکدا حوکم ب‌کات و داد‌و‌ری ب‌کات له‌وه‌دا که ت‌ی‌دا که‌وت‌و‌نه‌ته‌ را

جیایی و پ‌ی‌یان ب‌ل‌ئ: کامه‌یان له‌سەر هه‌قه‌ کامه‌یان له‌سەر ناهه‌قه‌، ﴿ وَمَا اخْتَلَفَ

فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوْتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ﴾، له‌ کتیبی خواشدا،

یان له‌ دینی خواشدا نه‌که‌وت‌و‌نه‌ته‌ را جیایی یه‌وه‌، مه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ی که پ‌ی‌ش‌تر

کتیبی خواو ئایینی خویان پ‌ی‌ل‌راب‌وو، وه‌ به‌لگه‌ ئاشکراکانیشیان ب‌و‌ هات‌بو‌ون، ئه‌دی

ب‌و‌چی که‌وت‌نه‌ را جیایی یه‌وه‌ ﴿ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ﴾، به‌ه‌وی سنوور شک‌ی‌یی و زول‌م و

دنیا ویستی و هه‌واو ئار‌م‌زو و پ‌ه‌رستی یه‌وه‌، ﴿ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا

فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِآيَاتِهِ ﴾، جا خوا ر‌ی‌ن‌مای ئه‌وانه‌ی کرد که ئی‌مان‌دار‌بو‌ون ب‌و‌ ئه‌و

شته‌ که ت‌ی‌دا که‌وت‌بو‌ونه‌ را جیایی یه‌وه‌، ر‌ی‌ن‌مای کردن به‌ر‌و‌ هه‌ق به‌ویستی و

خ‌و‌ی و به‌ ئیزنی خ‌و‌ی ر‌ی‌ن‌مای ئه‌وانی کرد، که هه‌ق ب‌د‌و‌زن‌ه‌وه‌ له‌نیو ئه‌و

جه‌نگه‌ل‌ستانی باتیل‌ه‌دا، که خه‌لکی ت‌ی‌دا که‌وت‌و‌نه‌ته‌ را جیایی یه‌وه‌.

﴿ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾، خواش ﷻ ر‌ی‌ن‌مای هه‌ر که‌سی‌ک

ده‌کات که بیه‌وی، به‌ر‌و‌ ر‌استه‌ شه‌قامی خ‌و‌ی، به‌لام خوا ر‌ی‌ن‌مای ک‌ی ده‌کات؟

روونی کرد‌و‌ته‌وه‌ وه‌ك له‌ شوینی دیکه‌دا ده‌ف‌ه‌رم‌و‌ی: ﴿ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴾

﴿ ۱۳ ﴾ الشورى، واتە: خوا رېنەمايى ئەو كەسانە دەكات كە بىرەو خوا دەگەرپىنەو،

بەلام ئايا خوا رې ئە كى تىكەدەدا؟! ﴿كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ﴾ ﴿۷۴﴾ غافر، خوا بىپروايان گومرا دەكات، ئەگەرنا خوا لە خۇرا نافرەموى: ھىدايەتى ۋى دەدەم ھەر لەگۆترەو، ئەۋىش سەر لى دەشپۆينەم ھەر لە گۆترە ! خوا ھىدايەتى كەسىك دەدات، كە خۇى بىەوى ھىدايەت بدۆزىتەو، عەودالى ھىدايەتى خوا بى و بۆى تامەزروبى، ئەدى رې ئە كى تىك دەدا ؟ رې ئە كەسىك تىك دەدا، كە ھىدايەتى لەبەرچاودە قەبوولى ناكەو رەفەزى دەكات، ئىنجا دىتە سەر بابەتى دوو دەم دەفەرمەوى: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ

قَبْلِكُمْ﴾، ديارە لىرە دوینەرەوى يەكەم پىغەمبەر ﷺ ۋە ھاۋەلانى بەرپىزى بوون، بەلام ئايا ئاياتەكە تايبەتە بە ھاۋەلانى بەرپىزەو؟ بىگومان، نە، ھەرچەندە بەپىي ھۆى ھاتنە خوارەو دەكى كە لەكاتى جەنگى ئەحزاب (خەندەق) دا ھاتۆتە خوارى، پىش ھەموو كەس بۆ ئەوان ھاتۆتە خوارەو، ئەوانى دواندەو، بەلام لە دواى وانەو ئەمەش دەدوینى ۋە ئەمەش دەگىتەو. ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا

الْجَنَّةَ﴾، ئايا پىتان وایە بچنە بەھەشتى ﴿وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ﴾، بەلام جارى ئەو كە ھاتۆتە پىش مىللەتەنى پىش ئىو دەتەو ھاتۆتە رې ئەوان ۋە تووشى ئەوان بوو، جارى ئىو تووشتان نەبوو ! واتە دەتەنەوى بەبى ئارەق بچنە بەھەشتى ! دەتەنەوى ھەروا رېتان بە گولان بۆ چىنرايى ۋە ھەورازو نشپوتان نەيەتە پىش، پىتان وایە رې بەھەشتى ھەروا سووكو سادىيە ؟! دوايى باسى ئەو دەكات كەچى ھاتۆتە رې ئەوانە پىش ئەمە:

﴿مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزَلُوا﴾، ھەژارە ۋە خۇشە پىيانەو نووسا

﴿مَسَّتْهُمُ﴾ ۋەك چۆن ژاردارىك بە ئىنسانەو دەچەسپى بۆئەو پىو بىدات،

ئاۋا ھەژارە ۋە گرفتارى ۋە ناخۇشەيان پىو لكا ﴿وَزُلْزَلُوا﴾، ۋە راتەكەنران ۋە

چەندەن نارەھەتتىيان تووش بوو، ﴿حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ﴾، بە جۇرىك راتەكىنران، بەجۇرىك تووشى گرفتارىي و نەدارىي و ھەژارىي و برسىتى و ترسو نارەھەتىي بوون، وە تووشى نەخۇشىي و ناخۇشىي بوون، ھەتا پىغمبەرەكەيان ﷺ و ئەوانەي كە لەگەلى ئىمانيان ھىنا بوو، گەشتەنە راددەمىك گوتيان: دەبى يارمەتى خوا كەنگى بى؟ واتە: بە پەلەپەل و ھەلەھەل كەوتن و نارەھەت بوون ﴿أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾، ئاگاداربىن! يارمەتى خوا نىزىكە، زانايان دەللىن: چ وەختىك تارىكى شەوى زۆر سەخت دەبىتەو، بەرمبەيان لە ھەموو وەختان نىزىكتەرە، كە دەچىي نىو قوولايى شەوئود، لە بەرمبەيان نىزىك دەبىيەو، كەواتە: وەختىك مسولمانان زياتر نارەھەت دەبن و گرفتار دەبن، بابزانن كە دەروو لىكرانەو يان لى نىزىكتەرە، وەك لىرە دەفەرموى: ﴿أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾، ئاگاداربىن يارمەتى خوا نىزىكە، بۇ كەسانىك كە زۆر نارەھەت بوون و زۆر تووشى گرفتارىي بوون، يارمەتى خوا ﷻ بۇ ئەوانە زۆر نىزىكە، بەلام كەسىك بىيەوى ھەر لە رىئو كە پشوو بەيەك لىدا، يەكسەر يارمەتى خواي بۇ بى! ئەو ھەيال پلاو، نەخىر جارى ماوتە دەبى تۇزى رابتەكىرىي خوت بە خوا بناسىنى، ديارە خوا ئىمە دەناسى، بەلام خوا دىيەوى خۇمان بناسىنن، كە چىن؟ مەعدەنەكەمان چۇنە؟!

ئىنجا دىتە سەر بابەتى سىيەم و دەفەرموى: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾، پرسىارت لىدەكەن چى ببەخشن، چ جۇرە مالىك؟ ئەوان پرسىارىكىيان كىردو، بەلام خوا ﷻ وەلامى دوو پرسىاران دەداتەو، ئەوان پرسىارىيان كىردو چى ببەخشن؟ بەلام خواي پەروەردگار بۇيان رووندەكاتەو: چى ببەخشن، وە بە كىش ببەخشن؟ دەفەرموى: ﴿قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ﴾، بلى: ھەر مالىكى باشتان بەخشى، كە ديارە ئەو ھەشى لىومردەگىرى، كە مالىك تۇپىت چاك نىيە مەيەبخشە، چونكە لە شوپنى دىكەدا دەفەرموى: ﴿لَنْ نَسْأَلَكَ الْخَيْرَ تَنْفِقُوا مِمَّا

حُبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿۹۲﴾ **آل عمران**، واتە: ناگەنە پلەى چاكىي، ھەتا مالىك كە ھەزى لىدەكەن و بۇخۇتان خۇشتان دەوى نەيبەخشن، شتېك كە خۇشت دەوى ئەو بەبەخشە، نەك شتېك كە بە كەلك نايەت، بەلام ئايا ئەودى كە دەبەخشرى بە كى بەبەخشرى؟! وەلام دەداتەودو دەفەرموى: ھەرشتىكى چاك كە بەخشىتان، با پېش ھەموو كەس: **﴿فَلِلَّهِ الدِّينُ﴾**، بۇ بابو دايكتان بى **﴿وَالْأَقْرَبِينَ﴾**، وە بۇ خزمان و نزيكان بى، **﴿وَالْيَتَامَى﴾**، وە بۇ ھەتيوان، **﴿وَالْمَسْكِينِ﴾**، وە بۇ نەداران و ھەژاران. **﴿وَأَبْنِ السَّبِيلِ﴾**، وە بۇ رېبواران، رېبوارو پەكەوتەو كەسېك كە غەريبە. **﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾**، وە دلىناش بن ھەر چاكەيەك بكەن، خوا پىي زانايە. واتە: پىويست ناكات رووپامايى بۇ خەلكى بكەن و پىشانى خەلكى بدەن، خوا بۇ خۇي لىي ئاگاداردە ئەگەر بۇ خوا دەيبەخشى، بە تەماشاكردنى خوا ﷻ بەس بكەو، پىويست ناكات بيكەى بە ھەراو باسى بكەى خواى زاناو شارمزا بۇخۇي دەيزانىو، بەسە كە ئەو بىزانىو فرىشتەكان بۇت بنووسن.

چەند مەسەلەيەكى گەنگ

مەسەلەي بەكەم: دەربارەى ئەو رىستەيەى، كە دەفەرموى: **﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً**

وَاحِدَةً﴾، وەك پىشتىرىش باسما كەرد، دەگونجى مەبەست پىي ئەودىي كە خەلك لەسەر خوا بەيەكگرتن و ئيمان كۆبۆتەودە، بەلام دوايى لايان داودو لەسەر ئيمان و كوفر تووشى راجىيى بوون و ھەندىكيان ئيمان و ھەندىكيان كوفريان ھەلبىزاردودو، پىغەمبەران ھاتوون بۇ راستكردنەودى لارەكان و دەرخستنى پىكانى ئيمانداران و بەھەلەداجوونى كافران، وە دەشگونجى مەبەست ئەودىي كە پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) ھاتوون ئەو خەلكە كە لەسەر ئيمان و

خواپەرستىي كۆبۆتەو، خۇ راجىبايان ھەردەبى لە ھەندى شتدا، كېشەو
مشتومرو ناكۆكيايان ھەردەبى، جا پېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) پەيتا
پەيتا ھاتوون بۇ ئەوئە نۇختە بىخەنە سەر پىت لەو شتانەدا كە تىياندا
كەوتوونەتە راجىبايى يەو، ئەگەر واتايەكەي دىكەشى بى كە خەلك لەسەر
شېركو كوفر كۆبۆونەو ئەو كاتە ماناكەي كاتىك راست دەردەجى، كە
بلىين: زۆربەي خەلك لەسەر شېركو كوفر كۆبۆتەو، نەك ھەمووى، چونكە
ھىچ كاتىك لە دواي ھاتنى پېغەمبەرانەو (عليهم الصلاة والسلام) بەشەر
ھەمووى لەسەر كوفر كۆنەبۆتەو بەشى ئەوئەندى ھەر تىداماون كە پىيان
بگوتىر بىرودار.

مەسەلەي دووھ: خوا پېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بە دوو شت

پىناسە دەكات، دەفەرموى: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾، خوا
پېغەمبەرانى رەوانەكردن موژدەدرو ترستىنەربوون، ياخود دلخۆشكەرو
ورىاكەردەو بوون، چونكە (مُبَشِّرِينَ) كۆي (مُبَشِّر)ە، واتە: دلخۆشكەر،
(تَبَشِير)ىش، واتە: دلخۆشكردن و موژدە بە خەلكى دان، وە (مُنْذِرِينَ) كۆي
(مُنْذِر)ە، (إِنْذَار)ىش، واتە: خەلك ترساندن، ياخود خەلك ورياكردنەو، كەواتە:
پېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) ھاتوون تاكو ئەوانەي كە رېي خوا دەگرن و
بەندايەتې بۇ خوا دەكەن، دلخۆش بگەن موژدەيان پى بدن، كە ھەم لە
دنياو ھەم لە دواوژدا سەرفرازن، وە ئەوانەش كە رېي خوا ناگرن، ھاتوون
بىانترستىن و وريايان بگەنەو كە ئەگەر بىت و لەسەر ئەو رېيە بمردەوام بن،
ھەم دنيا تان ژىن تالىي بى و ھەم دواوژىشتان مال و یرانىي و پەشيمانىي دەبى،
جا ئەمە ئەوئە لىوئەدەگىرئ، كە بەشەر پىويستى بە ھەر كام لەو دووانە
ھەيە، پىويستى بەو ھەيە كە لەسەر شتى باش ھان بلرئ و دلخۆش بگرئ و
سوپاس و تەقدىر بگرئ، وە لەسەر ھەلەو كەموكوورپىش، سەرزەشت بگرئ و
لۆمە بگرئ و سزا بلرئ، چونكە بەشەر بەو دووانە نەبى چاك نابى.

مەسىلەۋى سىيەم: رېستەۋى: ﴿وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ﴾ ، ئەۋدى لىۋىردەگىرى، كە
 ھىچ پىنغەمبەرىڭ نەبۋودە خاۋەن كىتەب و بەرنامە نەبۋوبى، چۈنكە (كىتاب)
 واتە: بەرنامە، بەلام مەرج نىيە ھەركاميان كىتەبىكى ئاۋاي لەنىۋ دۋوبەرگاندا
 بۇ ھاتەبى، چۈنكە قورئانىش كە ھاتودە لەنىۋ دۋوبەرگاندا نەبۋودە دۋاۋى
 نووسراۋەتەۋە، بەلام ھىچ پىنغەمبەرىڭ نەبۋودە (عليهم الصلاة والسلام)
 پەيامىكى پى نەبى، واتە بەرنامەيەكى پى نەبى، ئەدى جىۋاۋازى (نەبى) و
 (رەسۇل) چىيە؟

(نەبى): ئەۋدىيە بەرنامەۋى خۇۋى پىبۋودە، بەلام بەدۋاۋى بەرنامەۋى ئەۋ
 پىنغەمبەردى پىش خۇۋىشى كەۋتودە بەرنامەكەۋى سەربەخۇ نەبۋودە، واتە:
 لەۋۋى ھىلە گىشتىيەكانەۋە شۋىنكەۋتۋى پىنغەمبەرى پىش خۇۋى بۋودە.
 (رەسۇل)ىش: ئەۋدىيە كە بەرنامەيەكى سەربەخۇۋى خۇۋى پى بۋودە،
 ھەرجەندە ھەۋۋو پىنغەمبەرانىش لە ھىلە گىشتىيەكانى دىندارىيدا خاۋەن يەك
 بەرنامە بۋون.

مەسىلەۋى چۈلەۋەم: رېستەۋى: ﴿لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ ، بۇ ئەۋدى
 لەنىۋ خەلگىدا دادۋەرىي بىكەن، لەۋەدا كە تىيدا كەۋتۋونەتە راجىيەي يەۋە،
 ئەۋدى لىۋى ۋەردەگىرى كە ھەمىشە ۋەحى و پەيام و شەرىعەتى خۋاۋ كىتەبەكانى
 خۋا، ئەگەر خەلگ ۋەك پىۋىست لىيان تىبگات پىيانەۋە پابەندى، كىشەكانيان
 كە لىيان ئالۋزىراۋن ئەۋ گىرتانەۋى كە ھەيان، بۇيان شى دەكەنەۋە ھەق و
 ناھەق لىك جىادەكەنەۋە، بە پىچەۋانەۋى رىچكەۋ بەرنامە دەست كىردەكانەۋە،
 كە بەزۋرى ھەق و باطىل لىيان تىدا تىكەلەۋ كەمتر ۋايەۋ بۋان ھەق و باطىل
 لىك جىابىكەنەۋە، بۇچى؟ چۈنكە ھەر بەرنامەيەك كە ئىنسان دايدەنى
 دەكەۋىتە ژىر كارىگەرى مىزاجى ئەۋ ئىنسانەۋە، جا ئەۋ ئىنسانە ئەگەر
 تاكىك بى بەلەۋ خۇيدا دەشكىنەۋەۋە، ئەگەر قەۋمىك بەلەۋ قەۋمەكەيداۋ،
 ئەگەر چىن ۋەتۋىزىك بى بەلەۋ چىن ۋەتۋىزەكەيداۋ، ئەگەر عەشىرەتىك بى

بەلەي عەشیرمەكەيدا، بەلام خوا كە بەرنامە دادەنى، بەلەي كەسدا دایناشكىنى، چونكە ھەموویان بۇ خوا وەك يەكن، ھەموو تاكەكان، ھەموو رەنگەكان، ھەموو رەچەلەكەكان، ھەموو تیرەكان، ھەموو گەلەكان، ھەموو شوینەكان، بۇ خوی پەروەردگار وەك يەكن، بۇیە بەرنامەي خوا، بەیەك چاوتەماشای ھەمووان دەكات، بەلام تۆتەماشای بگە، رېچكەي سەرمایەداریی دینى، لە قازانجی دەولەتمەندەو لە زەمرى فەقىرە، رېچكەي ئىشتراكی دینى، بە حیساب لای چینی كرىكاری گرتەو، بەلام لەسەر حیسابی ھەق و مافى خەلگى دەولەتمەندە، بىرۆكەي عەرمەبایەتیی دینى، لەسەر حیسابی كوردو توركەو بە قازانجی عەرمەبە، بىرۆكەي كوردایەتیی دینى (بەمانا نەتەو پەرسىيەكەي) بە قازانجی كوردەو بە زەمرى عەرمەب و توركە، وە ھەروەھا... بەلام ئىسلام بە یەك چاوتەماشای ھەموو گەلەكان و ھەموو تیرەكان و ھەموو تۆیزەكان و ھەموو تاكەكان و، ھەموو رەگەزەكان دەكات، جار جار خەلگى عەلمانىی دەلین: پیاو سالاری و ژن سالاری و مەرۇف سالاری ... نا ! لە ئىسلامدا شەرىعەت سالاری ھەيە، شەرىعی خوا بەسەر ھەموواندا حاكەم، پیاو ئافەرت وەك يەكن و لایەنگیری نىە بەلەي پیاودا لەسەر حیسابی ئافەرت، ھەروەك لایەنگیری ئافەرتیش ناكات لەسەر حیسابی پیاو، بۇچى؟ چونكە نىرو مى، رەش و سپى، عەرمەب و عەجەم، بۇ خوی پەروەردگار ھەموو وەك يەكن.

مەسلەلەي پىنجەم: كە دەفەرمۆي: ﴿بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾، بەھۆي چىيەو خەلك

دەكەوئە كېشەو مەشت و مەرو را جىاييەو؟ ديارە بەلام بەھۆي سەتەم و دەستلرېژىو، بەھۆي ئەوودە كە چاوتەبېرە ھەقى يەكلىو، بەھۆي ئەوودە كە كابرا بەھەقى خۆي بەس (اكفاء) ناكات و دىيەوئ ھەقى ئەو دىكەش بۇخۆي بەرى، جا لەرووی سىياسىيەو بى، لەرووی ئابورىيەو بى، لەرووی كۆمەلەيەتییەو بى، ... ھەتد، ھەموو كېشەو مەشت و مەروكانى خەلك بەھۆي سنوور شكىنىي و بەھۆي سنوور بەزانەندەو، سەر ھەلدەدەن.

مەسەڵە ی شەشەم: که خوا دەفرموی: ﴿ فَهَدَىٰ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَا اٰخْتَلَفُوا فِيهِ

مِنَ الْحَقِّ يَازَّيْنَةُ ۖ ﴾، خوا رێنمایی ئەوانە ی کرد که ئێمانیان هێنا بوو، بۆ هەق لەو هەدا که تێیدا کهوتبوونە راجیایی و کێشە و مشت و مەرپە دە، ئەو دی لیۆر دەگیرێ، که ئێنسان بەهۆی ئێمانەو دەتوانێ سەردەمرکات لە راجیایی و کێشە و مشت و مەرپەکان، وە پاشانیش بەهۆی شوێنکەوتنی شەریعەتی خواو، ئێنسان دەربازی دەبێت لەو گرفتاریی و کێشە و مشت و مەرپە که لەنیو کۆمەلگادا پەیدا دەبن، وە میللەت هەتا زیاتر ملکەج بێ بۆ شەریعەتی خواو بۆ نایینی خوا، که مەتر تووشی کێشە و مشت و مەرپە و نێزاع و ناکۆکیی دەبێت.

مەسەڵە ی حەوتەم: ئەم نایه‌ته که دەفرموی: ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ

وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ ﴾، دیارە ئەو (i) هەمزە، هەمزە (الاستفهام الإنکاری) ی پێ دەلێن، واتە: پرسیار کردنیکی نکو و لێکەرانه، وەک لە کوردەواریی خۆماندا دەلێ: (ئەو ئەو ئەو نیە؟! ئەو لەبەر چاوت، ئەو ئەو نیە؟! بۆ نایخۆیەو، یان بۆ وێنە: یەکیک بە یەکیک دەلێ: تو خوا تووش ئادەمیزادی؟! دەشزانێ که ئادەمیزادە، جا خوا ﷻ لێردا دەفرموی: نایا پێتان وایە بچنە بەهەشتی! بێ ئەو دی ئەو شتانە ی که تووشی میللەتان ی پێش ئێو بوون، تووشی ئێو شتی بێ؟ واتە شتی وا قەت ناگونجی ئێنسان بچێتە بەهەشت بەبێ ئەو دی که تاقی بکری ئەو تووشی گرفتاریی و نەخۆشیی و ناخۆشیی و غەم و هەژاری و نەداریی و نارەحەتی، بێ، واتە با ئێنسان ئەو خەیاڵە پالۆ و نەکات، ئنجا عەجایب ئەو دیە جاری واش هەیه خەلکیکی مسوڵمان که ئێمانی بێ هیژە که تووشی گرفتاریی بوو، لەخۆی دەکەوێتە گومانەو دەلێ: رەنگە ئێمە رێگە کەمان غەلەت کردبێ، ئەها تووشی گرفتاریی بووین، یان ئەگەر کەسیکی بینی لەسەر ئیسلام تووشی گرفتاری بوو، دەلێ تەماشای بە دەستی خۆی تووش کردو خۆی گرفتار کرد! بێ خەبەر لەو دی ئەگەر تو مسوڵمان بی هەر تاقی دەکری ئەو، بەلێ جاری وا

هەبە بەهۆی هەڵەى خوێمانەوه تووشى هەندىك گەرفتارى دىين، بەلام مەرج نىه هەركاتىك تووشى گەرفتارى و نارهەتەى و بووين، لەبەر ئەوەى كە هەڵمان كردوه، بەلكو هەر سەروشتى دىن وایه و ئەهلى باطىل بەهەق پازى نىن و ئەهلى زولم بە عەدل پازى نىن و ئەهلى كوفر بە ئىمان پازى نىن و، ئەگەر ئىماندارى بەپراستى بى لىت قەبوول ناكەن^(١)، جا خوا دەفەرموى:

﴿مَسْتَهْمُ الْبَاسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَرَزُلُوا﴾، نەدارى و نەخۆشيان تووش بوو و پاتەكێران، ئەمەش ئەوهى لىوێردەگىرى كە ئىمە بە زۆر شىوێه تاقى دەكرێنەوه، هەر بە شتىك و دوو شتان نا، وەك لە شوێنى دىكەدا خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾ البقرة.

مەسەلمەى هەشتەم: ئەم پرستەيه: ﴿حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ

اللَّهِ﴾، هەتاكو پىغەمبەر ﷺ و ئەوانەى لەگەڵیدا ئىمانيان هێنابوو، گوتيان: يارمەتى خوا كەى دى؟ ئەوه دەگەيەنن كە دواكەوتنى يارمەتى خواى پەرورەگار دەبێتە هۆى سەغەلتى و پەلەپەلكردن، تەنانەت بۆ پىغەمبەرانىش (عليهم الصلاة والسلام)، چونكە پىغەمبەرانىش هەر ئىنسان بوون، توورە بوون و نارهەت بوون و هەستيان بە ئازار كردوه، خو ئەگەر وا نەبووايه هىچ ئازايەتى تىدا نەدەبوو بۆ پىغەمبەران، ئىستا مەلائىكە هىچ ئازايەتى تىدانىه خواپەرستى بگەن، چونكە نە سەرمايان دەبى، نە گەرمايان دەبى، نە تىنوويان دەبى، نە برسريان دەبى، نە خەويان دى، وە لە ئازار و مردن ناترسين و... هتە، بەلام بۆ ئىنسان ئازايەتى يە كە سەرماى دەبى گەرماى دەبى، تىنووى دەبى، برسى دەبى لە مردن دەترسى، بەلى: پىغەمبەرانىش

(١) لە نامىكەى: (تافىكرەنەوهى خوا بۆ بێندەكانى، جىيمو چۆنە؟)دا، بە وردى باسى ئەم مەسەلمەيه كراوه، بروانە: چاپى دووهم/٢٠١١ - نووسىنگەى تەفسىر، ئالەى (١٦) لە زنجىرەى: (بابەتە هەنووكەى يەگان.

(عليهم الصلاة والسلام) لە ھەموو ئەو شتانەدا كە دىنە رپى بەشەرو بەسەر بەشەر دىن، بەشدار بوون، چونكە ئەوانىش بەشەربوون، وە فەرقى پىنغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) لەگەڵ غەيرى خۇياندا، ھەر ئەودىيە كە وەحىيان بۆ ھاتود: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ ...﴾ (الكهف، بەلام ديارە ئيمانان لە خەلك بەھىزتر بوود، بۆيە تەھەممولىشان زياتر بوودو، سەبەرىشان زياتر بوود، خۇراگرترو پشوو دريژترو دامەزراوتر بوون.

مەسەلەى نۆبەم: ئەو پستەيەى، كە خوا تىيدا دەفەرموى: ﴿أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ

قَرِيبٌ﴾ وەك پىشتىرش گوتەم: واتە: بۆ كەسانىكى تافىكراودى سەغلەت و نارەھەت، كە زۆر نارەھەت بوون، بۆ ئەوان يارمەتى خوا نزيكە، نەك بۆ كەسەك ھەر لەرپۆدە دوو ھەنگاوان ھەلپىنى و بلى كوا يارمەتى خوا؟ بۆ ديار نىيە؟ جارى برۆ دىبى زۆر برۆى و نارەھەتبى و گرفتارى و زۆر سەغلەتبى، ئەوچار بلى: كوا يارمەتى خوا؟ كە ئەو كاتە بە تەئكىد نزيكە.

مەسەلەى دەبەم: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾، ئەوان پرسىاريان كردودە چى

بەبەخشن، بەلام خواى كاربەجى وىپراى ئەودى، كە بۆى روون كردوونەودە چى بەبەخشن، كە (خَيْر) بەبەخشن، واتە: مالى چاك و پەسەند، شتىك نا، كە بۆ خۇتان ناتانەوى بەلكو شتى باش بەبەخشن، وىپراى ئەودە بۆشى روونكردوونەودە بە (كئ) شى بەبەخشن، چونكە وەك چۆن بەخشىن گرنگە، ئەو ھەش ھەر گرنگە كە بە كىي دەبەخشى و دەيدەى بە كئ؟ ئنجا ئەگەر رىزبەندىيەكەشى تەماشاش بەكەين دەبينىن زۆر شتىكى مەنتىقى يە: پىشى بابو دايكى باس كردوون، كە ديارە لىردا مەبەست ئەودىيە خىرو سەدەقەيان پى بلرى، بەلكو مەبەست ئەودىيە تۆ مالى لەخۆ زىادت پىش ھەموو كەس بابو دايكت ھەقى پىودىيە، بەلكو جارى واىە دەبى لە خۆشت بگريەودە بۆ بابو دايكت، چونكە لە ھەموو كەس زياتر ھەقيان لەسەر تە، ئنجا نزيكان و خرمان، ئنجا ھەتيوان، ئنجا ھەژارو نەدار، ئنجا رىبوار پى بەپى، واتە: مسولمان دەبى عاقل و ھەكىم و

لېزان بى، ئەگەر پارەو سامانىكى ھەبوو، دەبى رېزبەندى دابى، كۆى وە كى شايستەترە ؟! پېشى لەویدا دابىنى، ئىجا دواى ئەویدىكە، ئىجا دواى ئەویدىكە، دەبى رېزبەندىيەك كە شەرع دایناوودە عەقلى و مەنتقىش پىشگىرى دەكەت، بەپى ئەوودە رېزبەندى دابى، بۇ چۆنىەتە مالى بەخشىنى خۇى، نەك بۇ وینە: كابرە بیست جار ھەجى كەردە، دەچى دەیکاتە ھەجى بیست و یەكەم، بەلام دراوسىشى ھەیە بیست سالە لە خانووی كرى دایە، ئى كاكى خۇم پارەى دە (۱۰) لەو ھەجانە، بىدە بەو دراوسىیەت كە لە خانووی بەكرى دایەو خانوویكى بۇ پى بکرە ! من زەمانەتت دەكەم خۇای بە بەزىمى خىرى زیاتر لەو دە ھەجە سوننەتەت بۇ دەنووسى، چۆنكە یەك ھەج لە ژيانى ئىنساندا فەرزەو ئەو دىكە ھەمووی سوننەتە، بۇیە لەجیاتى ئەودى دە ھەجى سوننەت بکەى، وەرە دوو كابرەى خاوەن مندالى سەلکەو پىچكە كە لە خانووی بەكرى دایە، رزگار بکە لە ژيانى كرىچىەت، جا بۇیە ئىنسان دەبى لە مالى بەخشىندا عاقل و لېزان بى، كە بەداخەوودە زۆر لە مسولمانان لە چۆنىەتە مالى بەخشىنى خۇياندا، تووشى ھەلەو كەم و كووړپى و كړچ و كالى دېن، شتىك كە رىنگە مسولمانان زۆر پىوېستىيان پى نەبى، يان بۇ قىامەت پاداشتىكى وای نەبى، مالىكەى تىدا دەبەخشى، كەچى شتىكى دىكە زۆر پەكى كەوتودە، لەوانەپە پاداشتەكەشى زۆر زۆر گەورەبى، ناچى لەوودە بىبەخشى، ئەودەش زۆرى دەگەرپتەوودە بۇ ئەوودە كە خەلك وەك پىوېست حالى نەبوودە، كە دەبى چۆن مالى خۇيان بىبەخشى و لە كویدا دابىنن، يان ئىخلاص و بۇ خوا ساغ بوونەودىان وەك پىوېست نىە، يان ھەردووك نەخۇشىى: حالى نەبوون و ساغ نەبوونەودىان ھەن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ده‌رسی چل و چواره‌مین

پیناسه‌ی نهم ده‌رسه

له‌م دهرسه‌ماندا ته‌فسیری سی نایه‌ت ده‌که‌ین له سووریتی (البقرة)، که بریتین له نایه‌ته‌کانی ژماره: (۲۱۶ و ۲۱۷ و ۲۱۸)، که باسی پیویست بوونی جه‌نگ ده‌که‌ن له‌سهر برواداران، که ههره‌چهنده له‌سهر دلشیان قورس و زه‌حه‌مه‌ته، به‌لام ههر خوای کاربه‌جی دزمانی خیرو به‌رژموه‌ندی مسولمانان له‌چی دایه ! وه باسی قه‌ده‌غه‌بوونی جه‌نگ کردن له مانگه حه‌رامه‌کاندا ده‌که‌ن، وه باسی هه‌لگه‌رانه‌وه له ئیسلام ده‌که‌ن، که چ تاوانیکی گه‌وریه‌و، چ سزایه‌کی سه‌ختی دواړوژ، چاومرینی بابای هه‌لگه‌راره ده‌کات ! وه باسی جیهاد و کوچکردن له پیناوی خوادا ده‌که‌ن، که مایه‌ی مسوگه‌رکردنی به‌زیدی و لیبوردن خوان.

﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾ (۲۱۶) يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُم حَتَّى يَرُدُّوكُم عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۱۷﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۲۱۸﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

((- خوای په‌رومردگار به‌ بر‌واداران ده‌فه‌رموئ: - جه‌نگتان له‌ سه‌مر نووسراوه‌، هه‌رچه‌نده‌ هه‌زی لێناکه‌ن، په‌نگه‌ شتیکیشتان نه‌وئ و بو‌شتان چاک بێ، وه‌ په‌نگه‌ هه‌ز له‌ شتیك بکه‌ن و بو‌شتان خراپ بێ، وه‌ خوا ده‌زانئ و ئیوه‌ نازانن ﴿۲۱۶﴾ له‌باره‌ی مانگی هه‌مراهه‌ وه‌ لیت ده‌په‌رسن جه‌نگ تیدا‌کردنی چۆنه‌ ؟ بلی: جه‌نگ تیدا‌کردنی گه‌وره‌یه‌، به‌لام په‌نگه‌یه‌کردن له‌ په‌بازی خوا، به‌به‌روایی به‌ خوا، په‌نگه‌یه‌کردن له‌ مزگه‌وتی هه‌مراهه‌ و لێ‌و ده‌مرنانی خه‌لکه‌که‌ی، له‌لای خوا گه‌وره‌تره‌، وه‌ نازاردان (ی بر‌واداران) له‌ گوشتن زله‌تره‌، وه‌ به‌رده‌وام (ئه‌ی بر‌وادارینه‌!) کافره‌کان جه‌نگتان له‌گه‌ڵ ده‌که‌ن، تا‌کو ئه‌گه‌ر بو‌یان بکړئ له‌ نایینه‌که‌تان هه‌ڵتان‌ب‌گه‌یه‌نه‌وه‌، وه‌ هه‌رکه‌سیك له‌ ئیوه‌ له‌ نایینه‌که‌ی پاشگه‌زبێته‌وه‌و به‌ کافری به‌مرئ، ئه‌وه‌ ئه‌و جو‌ره‌ که‌سانه‌ له‌ دنیاو دوا‌پو‌ژدا کردووه‌کانیان هه‌ڵو‌ده‌شاونه‌وه‌، وه‌ ئه‌وانه‌ هاو‌ده‌لانی ناگرن و به‌ هه‌میشه‌یی تیی‌دان ﴿۲۱۷﴾ بێگومان ئه‌وانه‌ی بر‌وایان هی‌ناوه‌، وه‌ ئه‌وانه‌ی کو‌چیان کردووه‌، له‌ په‌بازی خوادا تیک‌و‌شا‌ون، ئا ئه‌وانه‌ به‌هی‌وای به‌زه‌یی خوان، وه‌ خواش لێ‌بو‌رده‌یی به‌ به‌زه‌یه‌ ﴿۲۱۸﴾.))

شی‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له‌ وشه‌کان

(کُتِبَ): (أي أَوْجِبَ وَفُرِضَ)، وشه‌ی: (كُتِبَ) واته‌: پێ‌ویست کراوه‌، هه‌رچه‌نده‌ له‌ ئه‌سلدا به‌مانای (نووسراوه‌)یه‌، به‌لام ئه‌و نووسینه‌ لێ‌رده‌ا مه‌به‌ست پێ‌ی فه‌رمز کرانه‌ (وَوَجَّهَ ذَلِكَ أَنَّ الشَّيْءَ يُرَادُ، ثُمَّ يُقَالُ، ثُمَّ يُكْتَبُ فَلِلْإِرَادَةِ مَبْدَأُ، وَالْكِتَابَةُ مُنْتَهَى) ه‌و‌ی نه‌وه‌ش چونه‌که‌: شت ده‌ویستری، پاشان ده‌گوتری: دوا‌یی ده‌نووسری، که‌واته‌: ویستن سه‌مه‌تایه‌و نووسین کو‌تایی یه‌.

(كُرِّهَ لَكُمْ): (أي: مَكْرُوهٌ لَكُمْ مِنْ حَيْثُ الطَّبَعُ، الْكَرْهُ: الْمَشَقَّةُ الَّتِي تَنَالُ الْإِنْسَانَ مِنْ خَارِجٍ فِيمَا يُحْمَلُ عَلَيْهِ بِإِكْرَاهٍ، وَالْكَرْهُ: مَا يَنَالُهُ مِنْ ذَاتِهِ وَهُوَ

يَعَافُهُ طَبْعاً أَوْ عَقْلاً أَوْ شَرْعاً)، واته: به سروشت ههزی لیئاکه ن و پیتان ناخوشه، وشه ی: (کَرِهْ) به مانای مه شققه تیک دیت له دهرده ی توانای ئینسانه وه بیت و سهریدا فهرز بگری، به لام وشه ی (کَرِهْ) به شتیک دهگوتری که ئینسان له خودی خویدا ههزی لیئاکات، جا به سروشت وایی، یاخود به عه قل، یان به شمرع ره فزی بکات.

(وَعَسَى): (طَمَعٌ وَتَرَجٌ، وَمَنْ قَالَ أَنَّ الطَّمَعَ وَالرَّجَاءَ لَا يَصِحُّ مِنَ اللَّهِ مُخْطِئٌ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا ذَكَرَ ذَلِكَ فَالْمَقْصُودُ بِهِ هُوَ الْإِنْسَانُ أَنْ يَطْمَعَ وَيَرْجُو)، وشه ی (عَسَى) واته: رهنگه، نزیکه، له وانه یه، وه نه وه ی ده لئ: (طمع) و (رجاء) بو خوا ناشین، به هه له داچووه، چونکه خوی بهرز، که نه وه ده فهرمو ی، مه به ستی پی مرو فقه که ته ماع و ئومی دی وایی.

(خَيْرٌ): (الْخَيْرُ: هُوَ كُلُّ مَرْغُوبٍ فِيهِ كَالْعَدْلِ وَالْعَقْلِ وَالْفَضْلِ وَالشَّيْءِ النَّافِعِ..)، وشه ی: (خَيْر) واته: چاک یان چاکتر، وه همر شتیکه که ئینسان ههزی لیبکات و ئارمزووی لیبکات، وه ک عه دل و عه قل و فه زل و شتی سوود به خش...

(شَرٌّ): (الشَّرُّ: هُوَ كُلُّ مَرْغُوبٍ عَنْهُ وَهُوَ عَكْسُ الْخَيْرِ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ)، وشه ی (شَر) همر شتیکه، که ئینسان ئارمزووی بو نه چی و ههزی لی نه کات و پیی باش نه بی، به پیچه وانه ی (خَيْر) له هه موو لایه که وه.

(وَصَدٌّ): (الصَّدُودُ وَالصَّدُّ قَدْ يَكُونُ إِنْصِرَافاً عَنِ الشَّيْءِ وَامْتِنَاعاً، نَحْوُ:

﴿... يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا﴾ ١١ النساء، وقد يَكُونُ صَرْفًا وَمَنْعًا، نَحْوُ:

﴿... بَلْ زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ﴾ ... ٣٣ الرعد، وشه ی

(صَدَّ): به مانای نه کردن و لادان دی، ههرودها به مانای گیرانه وه، یان

به ره پهرچ دانه وه، دی.

(بِرْتَدَدُ): (الْإِرْتِدَادُ وَالرَّدَّةُ: الرَّجُوعُ فِي الطَّرِيقِ الَّذِي جَاءَ مِنْهُ، لَكِنْ الرَّدَّةُ تَخْتَصُّ بِالْكَفْرِ، أَيْ الرَّجُوعُ إِلَى الْكَفْرِ)، وشه‌ی: (الْإِرْتِدَادُ وَالرَّدَّةُ) بریتیه له گهرانه‌وه له ریگایه‌که‌وه که لییه‌وه هاتوه، له هه‌مان ریوه بگهریتیه‌وه پاشه‌وه، به‌لام (رَدَّة) تایبه‌ته به کوفر، یان گهرانه‌وه بو سهرکوفر و بیبروایی.

(حِطَّتْ): (وَأَصْلُ الْحَبْطِ مِنَ الْحَبْطِ، وَهُوَ أَنْ تَكْثُرَ الدَّابَّةُ أَكْلاً حَتَّى يَنْتَفِخَ بَطْنُهَا)، واته: وشه‌ی (حِطَّتْ) له ریشه‌وه له (حَبَطَ) ده‌هاتوه، نه‌ویش نه‌ویمه که ئاژه‌لیک له‌ومری زور بخوات، تاکو ورگی دهاوسو و دواپی و مزعی تیکبچی، (إِذَا: حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ، أَيْ: بَطَلَتْ وَذَهَبَتْ، وَيَطُولُهَا: ذَهَابُ ثَوَابِهَا وَيَطُولُ الْأَجْرَ عَلَيْهَا)، که‌واته: (حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ) یانی: کردمه‌وه‌کانیان هه‌لوه‌شانه‌وه‌و لاچوون، که دیاره مه‌به‌ست له هه‌لوه‌شانه‌وه‌شیان، نه‌مانی پاداشتیانه له‌سهر کرده‌وه‌کانیان.

(هَاجَرُوا): (الْهَجْرُ وَالْهَجْرَانُ: مُفَارَقَةُ الْإِنْسَانِ غَيْرَهُ، إِمَّا بِالْيَدَنِ، أَوْ بِاللِّسَانِ، أَوْ بِالْقَلْبِ، وَالْمُهَاجِرَةُ فِي الْأَصْلِ: مُصَارَمَةُ الْغَيْرِ وَمُتَارَكَتُهُ وَالْمَقْصُودُ بِهِ هَاجَرُوا مِنْ دَارِ الْكَفْرِ إِلَى دَارِ الْإِيمَانِ)، واته: (هَاجَرُوا) یانی: کوچیان کردوه، (الْهَجْرُ وَالْهَجْرَانُ)، واته: نه‌وه که ئینسان واز له غه‌یری خوی بی‌نی و به‌جیی به‌یلى، یاخود شوین، یان خه‌لکه‌که به‌جی به‌یلى، جا نه‌م به‌جیه‌یشتنه به لاشه بی، یان به زمان، یاخود به دل، وه مه‌به‌ست له (هَاجَرُوا) دهرچوونه له ولاتی بیبروایی بو ولاتی برواداریی.

(وَجَهَدُوا): (الْجَهْدُ وَالْجُهُدُ: الطَّاقَةُ وَالْمَشَقَّةُ، وَالْجِهَادُ وَالْمُجَاهَدَةُ: اسْتِفْرَاحُ الْوُسْعِ فِي مَدَافَعَةِ الْعَدُوِّ)، واته: (جَاهَدُوا) یانی: تیکو‌شاون، وه (الْجَهْدُ وَالْجُهُدُ)، واته: ماندوو‌بون و ناره‌حه‌ت بوون، وه (جِهَادُ وَ مُجَاهَدَةُ) نه‌ویمه که ئینسان نه‌وپه‌ری توانای خوی له دژایه‌تیکردنی دوژمندا به‌کاربی‌نی، نه‌وه‌ش کاتی‌ک ده‌بی‌ت که ئینسان نامادمی سهر و مالی خوی له‌و رییه‌دا به‌خت بکات.

(يَرْجُونَ): (الرجاء: ظَنٌّ يَقْتَضِي حَصُولَ مَا فِيهِ مَسْرَّةً)، واتە: (يَرْجُونَ) یانی: (یأملون)، بە هیواو بە ئومێدن، وه (رجاء) گومانیکه ئهوه دهخوازی شتیک پەیدایی، ئینسان دلی پێ خوشیی.

هۆی هاتنه خوارمۆدی ئایه ته کان

له باره ی هۆی هاتنه خوارمۆدی ئهم دوو ئایه ته ی خوارمۆد، که خوای دادگهر دهغه رموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ

رَجِيمٌ ﴿٢١٨﴾، به سه رهاتیک ههیه که ههه نهیسا بووری له (أسباب النزول) دا هیناویه تی^(۱)، وه ههه (ابن هشام) له (السيرة النبوية) ی خویدا هیناویه تی^(۲)، بهه شیوه: { أَخْرَجَ الطَّبْرَانِ فِي الْكَبِيرِ بِرَقْمٍ: (۱۶۷۰)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي سُنَنِهِ، وَابْنُ جَرِيرٍ، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ رَهْطاً وَبَعَثَ عَلَيْهِمُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَحْشٍ فَلَقُوا ابْنَ الْحَضَرَمِيِّ فَقَتَلُوهُ، وَلَمْ يَدْرُوا أَنَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ مِنْ رَجَبٍ أَوْ مِنْ جَمَادٍ، فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ لِلْمُسْلِمِينَ: قَتَلْتُمْ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ...﴾، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّ لَمْ يَكُونُوا أَصَابُوا وَزَرًا فَلَيْسَ لَهُمْ أَجْرٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ:

(۱) بروانه: لاپهره: (۴۵ تا ۴۸) .

(۲) بروانه: ج: (۲)، لاپهره: (۳۳۴ تا ۳۳۷) .

﴿ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا ... ﴾، واته: پیغه مبهری خوا ﷺ کومه لیک ناردن له کۆچکهران وه عهبدو لای کورپی جه حشی کرده فهراندهیان، ناردنی بهر وه مهککه، بهو رپیهدا که رپیشتن تووشی (ابن الحضرمی) بوون { دیاره سهر قافلای کاروانه که بووو چهند که سیک دیکهشی له گهل دا بوون }، دیاره (ابن الحضرمی) یان کوشت و دوو که سیشیان لی بهدیل گرتن، به لام نه یانزانی نهو رپژه نایا کوتا رپژی جه مادی دووممه، یان یه که م رپژی ره جه به، بت پهرسته کان به مسولمانان گوت: نیوه له مانگی حمرامدا خه لگتان کوشتوه، له حالیکدا که شهر کردن له مانگی حمرام { واته: له (رَجَب، ذُو الْقَعْدَةِ، ذُو الْحِجَّةِ، مُحَرَّم) } دا قه دهغه یه، که واته: نیوه گونا هبارن! بهو بونه یه وه خوا نهو نایه ته ی نارد خورای که دواپی مانا که ی دهر ده که وی چونه، نه وه به نسبته نایه تی: ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ... ﴾.

وه به نسبته نایه تی: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا ... ﴾ ده لی: هه ندی له مسولمانان گوتیان: جا خو نه گهر گونا هباریش نه بووین (واته: عهبدو لای کورپی جه حشو مه فرمه ده که ی) پاداشتیان همر نیه، نیدی خوا نهو نایه ته ی دیکهشی نارد خورای، که باسی نه وه دهکات که نهوانه ی ئیمانان هه یه و کۆچ ده که ن و جهاد ده که ن له پیناوی خوا دا، نهوانه به ئومیدی به زمی خوان، وه ره حمهت و به زمی خوی به خشر و ده ده ست ده یین.

مانای گشتی نایه ته کان

خوی تاک و پاک روو له هاو ده لانی به ریزی پیغه مبهر ﷺ دهکات به پله ی یه که م، وه له دوی وانیشه وه روو له بر واداران دهکات، همر بویه ش تاکو هه می شه دوانده کانی قورئان گشت گیر بن، خوا ﷺ باسی هاو ده لان ناکات و نافهر موی: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَيْهَا الْأَصْحَابُ)، یان (أَيْهَا الصَّحَابَةُ) به لکو روو له ئیمانداران دهکات به گشتی، که هه م هاو ده لانی به ریز ده گریته وه له پیش

هه موواندا، وه هه م هه موو جیله کانی دیکه ی مسوئلانانیش ده گریته وه، تا کو مسوئلانیک له سهر زهوی بمینی، وه دهمرموی: ﴿کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهُ لَكُمْ﴾، جهنگردنتان له سهر پیویست کراوه، هه چهنده هه زیشی لیناکهن، پیشتان ناخوشه، واته: خوا ﷺ له لایه که وه به مسوئلانان راده گه یهنی، که جهنگردنیان له سهر پیویست کراوه، له لایه کی دیکه شه وه ناگاداریان دهکاته وه که خوا ﷺ هه موو شتیک دهرانی و زانای په نهان و ناشکرایه، دهرانی که هه ز له جهنگردن ناکهن، چونکه برینداربوون و کوچکردن و کوژران و نهو شتانه ی تیدایه، پاشان دهمرموی: ﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾، به لام زور نزیکه شتیکتان هه ز لی نه بی و که یفتان پیی نه یهت و بو ئیوهش چاک بی، یاخود بو ئیوهش چاکتر بی، لهو شته ی که هه زتان لییه تی، نجا دهمرموی: ﴿وَعَسَى أَنْ تَحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ﴾، وه زور نزیکه گه لیك جار هه ز له شتیک بکه ن، له حالیکدا که بوشتان خراپه، یاخود بوشتان خراپتره لهو شته ی هه زی لی ناکهن، له کو تای ی نایه ته که دا دهمرموی: ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾، وه خوا دهرانی، به لام ئیوه نازان، یانی: خوا دهرانی چی بو ئیوه چاکه، بویه له سهرتان پیویست دهکات، به لام ئیوه نازان چی بو ئیوه چاکه، بویه زور جار نهو شتانه ی که خوا پیی چاکن هه زیان لیناکهن، هه لیه ته نهو دهش وهک دواپی باسی دهکهن، نهو دهگه یهنی که خوی په رومردگار دیه وی ئیمانداران رابی نی له سهر نهو که هه رچی خوی کار به جی، وهک ئهرک دهیخته سهرشانیان، بابزان و دلنیابن که خیری تیدایه بو وان، وه نهو خوییه ی که دهیپه رستن و نهو ئهرکانه یان دهخاته سهرشان، له وان باشتر بهرژومندی و خیر و قازانجی دنیا و دواروژیان دهرانی، نجا دهمرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ﴾، دیاره نهو پرسیاره له پیغه مبه ر ﷺ کراوه، ئایا بتپه رسته کان لییان کردوه، یاخود مسوئلانان؟ هه ر کامیان یه کسانه، واته: پرسیارت لیددکه ن دهراره ی جهنگردن له مانگی هه رامدا، چونه؟ ﴿قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ﴾، پییان بلن: جهنگردن له مانگی هه رامدا {لهو مانگانه ی

که جه‌نگیان تیدا حه‌رام کراوه، که بریتین له مانگه‌کانی: (رَجَب، ذُو الْقَعْدَةِ، ذُو الْحِجَّةِ، مُحَرَّم) شتیکی گه‌ورمیه، واته: گوناھیکی گه‌ورمیه، به‌لام ﴿وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، (ئه‌گه‌ر جه‌نگکردن له مانگی حه‌رامدا گه‌ورمیه، که مسو‌لمانان به‌هه‌له کردوو‌یانه، وه مادام به‌هه‌له کردوو‌یانه گوناھباریش نابن، ئه‌وه کافره‌کان له به‌رانبه‌ردا چوار گوناھی گه‌ورمیان هه‌یه، که هه‌ر کامیان گه‌ورمترن لهو گوناھه):

۱- ﴿وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾: گه‌یرانه‌وه‌ی خه‌لک وه‌لگه‌یرانه‌وه‌ی خه‌لک له‌رپی خوا، یاخود کو‌سپ خسته‌ن به‌ردمیان، بو‌ئه‌وه‌ی که به‌ره‌و خواو به‌ره‌و دینی خوا نه‌چن.

۲- ﴿وَكَفْرٌ بِهِ﴾: وه کوفرکردن به خواو بی‌بروایی به‌رانبه‌ر خوا.

۳- ﴿وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾: وه گه‌یرانه‌وه‌ی خه‌لک له مزگه‌وتی حه‌رام.

۴- ﴿وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ﴾: وه ودمه‌رنا‌نیان له مزگه‌وتی حه‌رام وه‌سه‌ر زه‌مینی

حه‌رام، که کاتی خو‌ی کافره‌کانی قورمیش مسو‌لمانانیان دمه‌رکرد له‌وی ﴿أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ ئه‌و چوار شته گه‌ورمترن له‌لای خوا له جه‌نگکردن له مانگه

حه‌رامه‌کاندا ﴿وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ﴾، وه ئازاردانی مسو‌لمانان بو‌ئه‌وه‌ی له دین هه‌لیانگه‌یرانه‌وه‌و، ئه‌شکه‌نجه دانیان گه‌ورمتره له کوشتن، واته: گه‌ورمتره له‌وه‌ی که بیانکو‌ژن، یاخود گه‌ورمتره لهو کوشته‌نی (ابن‌الحضرمی) له‌لایه‌نی

ئه‌و مه‌فرمه‌یه‌ی که پیغه‌مبه‌ر ﷺ ناردوو‌یه‌تی، ﴿وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا﴾، ئنجا خو‌ای په‌رومه‌ردگار ددی‌ه‌وی

ئیمانداران له راستیه‌کی گه‌وره‌ حالی بکات، که ئایا هه‌لو‌یستی ئه‌هلی کوفر له به‌رانبه‌ریاندا چۆنه؟ ناگاداریان ده‌کاته‌وه‌و دمه‌فرمو‌ی: ئه‌وان به‌رده‌وام ده‌بن له‌سه‌ر جه‌نگکردن له‌گه‌لتاندا، هه‌تا له ئایینه‌تان هه‌لتان ده‌گه‌یرنه‌وه، ئه‌گه‌ر

بو‌یان بکری، واته: ئەوانه ده‌ستبهرداری شه‌پرکردن له دژی ئیوه نابن، هه‌تا وه‌ك خۆیان کافرتان ده‌که‌نه‌وه، ئنجا ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَنْ يَّرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ - فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، وه هه‌ر كه‌سێك له ئیوه له نایینه‌که‌ی پاشگه‌زبێته‌وه به کافری بمری، ئەوه کردوه‌کانی له دنیاو دوا‌پو‌ژدا هه‌لو‌دشاونه‌وه، واته: نه که‌لێنی دنیا‌ی بو‌ ده‌گرن نه هی دوا‌پو‌ژ، مادام به کافری بمری {دیاره دوا‌یی باسی ده‌که‌ین، که زانیان دهرباردی که‌سێك که مسو‌لمان‌ه وه ئیسلام هه‌ل‌ده‌گه‌رپێته‌وه، به‌لام دوا‌یی جاریکی دیکه دیته‌وه نیو ئیسلام، نایا نه وه کردوه‌وانه‌ی که پێش هه‌ل‌گه‌رپانه‌وه‌ی کردوونی، ماون یا نه‌ماون؟ زانیان له‌وه‌دا را‌جیاییان هه‌یه} ﴿وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، ئا ئەوانه هاوه‌لی ناگرن، به هه‌میشه‌یی تییدا ده‌مێننه‌وه، یاخود خاوه‌نی ناگرن، چونکه (أَصْحَاب) کو‌ی (صاحب)ه، (صاحب)یش هه‌م به‌مانای هاوه‌ل دی‌وه هه‌م به‌مانای خاوه‌نیش دی، واته: ئەگه‌ر له دوا‌پو‌ژدا ئەوانه شتێك هه‌بێت بیکه‌نه مو‌لکی خۆیان، بریتیه له دۆ‌رخ، یاخود ئەگه‌ر ر‌ه‌قیقێك هه‌بی، هه‌میشه له‌گه‌لیان بێتو لێیان جیانه‌بێته‌وه، بریتیه له دۆ‌رخ، ئنجا له کو‌تاییدا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، ئەوه‌وش وه‌ك گوتم بو‌ وه‌لامی نه‌و ئیشکاله‌یه که گو‌تیان: ئەوانه‌ی له مانگی حه‌رامدا شتیان کردوه، ده‌بی گونا‌هیان چو‌ن بێ‌و خێریان چو‌ن بێ‌؟ خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: بی‌گومان ئەوانه‌ی ئیمانیان هێناوه، وه ئەوانه‌ی که کو‌چیان کردوه و تی‌کو‌شا‌ون له‌رپێ‌ی خوا‌دا، ئا ئەوانه به‌ئومێدی به‌زه‌دی خوا، وه خوا لی‌بو‌رده‌یی به‌به‌زه‌دیه، واته ئەوانه جیی خو‌یه‌تی که به‌ته‌مای ر‌ه‌حه‌مت و به‌زه‌دی خوا‌ی به‌خشنده‌ بن، چونکه ر‌ه‌حه‌متی خوا ده‌بێت که‌سێك به‌ته‌مای بێت، که کردوه‌ی هه‌ن و، هه‌ر که‌س به‌بی کردوه هه‌روا به‌ خه‌یا‌ل پ‌لا‌و به‌ته‌مای ر‌ه‌حه‌متی خوا بێت، ئەوه له‌را‌ستیدا هه‌له‌یه، چونکه: (که‌س به‌ خه‌یا‌ل نه‌بووه به‌ ما‌ن).

چەند مەسەلەیهکی گەرم

مەسەلە یەکەم: دەربارە ئەر و پستەیه، کە دەرەمۆ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ﴾. واتە: جەنگکردن لەسەر پێویستێکراوە و جەنگ و جیهاد لەسەر مسوڵمانان فەرزد، چونکە هەق پێویستی بەهێز هەیە بۆ ئەوەی پشتگیری بکات و بپارێزی، دیارە هەمیشە هەق بۆخۆی خۆی ساغ کردۆتەو، بەلام دوا ئەوەی دەبێتە قەوارە، هەقیەک کە لە قەوارەیهکی سیاسیدا و لە کۆمەڵگا و دەولەتێکدا بەرجەستە دەبێت، دەبێت هێزێک هەبێ بۆی بێت بە شوورە و قەڵغان و سوپەر و بپارێزی. کەواتە:

لێردا دوو مەسەلە هەن نابێت تێکەڵ بن:

- أ- هەق ئیسلامە — کە لێرە مەبەستمان پێی بۆ چەسپاندنی چەکی لەسەر هێز نەکە و تەو و رێگاش نادات بە زەمبەری هێز بسەپێنرێ.
- ب- بەلام دوا ئەوەی ئەو هەقە کە سانیک برۆی پێدێن و شوینی دەکەون و لە قەوارەیهکی سیاسیدا بەرجەستە دەکەن، بێگومان پێویستی بە هێز هەیە کە بپارێزی و بەهێز و پێزمە و راپێگری.

مەسەلە دوو: ئەو پستەیه، کە دەرەمۆ: ﴿وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ﴾، واتە: پێتان

ناخۆشە و حەزی لێناکەن، ئەمە ئەوەی لێم دەگیرێ، کە ئیسلام دان بە سروشت و فێطرتی ئینسانەکان دادێنێ، خوا دەرانی کە ئینسان پێی ناخۆشە بچێتە شەڕ و برینداریی و بکوژری و سەقەت بێت، ئینسان بە سروشت ناخۆشی پێناخۆشە، بەلام ئەدی چ شتێک و لە مسوڵمانان دەکات جیهادیان زۆر پێ خۆشێ؟ دیارە پاداشتی خوا ﷻ وایان لێدەکات و دەرانی کە خوا فەرمای کردووە لە بەرانبەریدا بەهەشتیان دەستدەکەوێ، دەرانی کە خوا لێیان رازی دەبێت، دەرانی کە بەو نەبێ نابنە مسوڵمانی باش، ئا ئەوانە

وایان لێدەدەگات... ئەگەرنا لە ئەسڵدا، ئەگەر لەبەر خواو لەبەر قیامەت و لەبەر پاداشت نەبێت، ئینسان ئەگەر تووشی میزاج تیکچوون بووبێ لە سروشتیدا، ئەگەرنا کەیفی بەو نایەت کە بکوژێ، یان سەقەت بێت، ئنجا ئەمە ئەوێ لێمردەگیرێ کە ئیسلام دان بە سروشتی ئینسان دادی، وەك خۆی کە هەیه، بەلام پەرموردی دەگات و رای دەهێنێ و مەشقی پێدەگات، کە ملی پێ کەج بکات بۆ یاستاکانی شەرع.

مەسەلە سییەم: ئەو کە دەفەرموێ: ﴿وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

وَعَسَىٰ أَنْ تَحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ﴾، ئەوێ لێمردەگیرێ، کە مسوڵمان نابێت سەركێل و پەرواڵەتی بێت، هەر کە خۆشییەکی بینی، یەكسەر بلی: تازە بەمراد گەیشتم، یان کە شتیکی بینی بەرواڵەت ناخۆشبوو، بلی: تازە من بێ مراد بووم، بەلکو زۆر جار شتێک بە پەرواڵەت خۆشە، بەلام دیوێ پەنەنەکە زۆر خراپە، بۆ وێنە: کابرا کە دزی دەگات، یان قوماری دەگات، یان مالیکی حەرامی دەستدەکەوێ، یان خراپەیهك دەگات، یان شەراب دەخواتەو، بێگومان لەزەمتی هەیه، بەلام باجەکە زۆر گەورەیه و سەرنجامەکە زۆر خراپە، هەروەها جاری واش هەیه مەرووف هەلدەستێ بۆ شەونویژکردن، یان بە سەرما نوێژی دەگات، بە گەرما بەروژوو دەبێت، یاخود مالی خۆی دەبەخشی، بە پەرواڵەت ناخۆشە، بەلام خێرو پاداشتیکی گەورەو بەرژدەندییەکی گەورە لە پشتهوێ، کەواتە: مسوڵمان قەت نابێ پەرواڵەت بین و سەركێل بێت، بەلکو دەبێت دیوی نیووەوێ شتەکانیش ببینێ، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ

فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الخدید، خوا راستییەك پوون دەگاتەو، دوایی دەفەرموێ: بۆیه ئەوێمان بۆ پوونکردوونەو تاکو ئەگەر شتیكتان لەدەستچوو زۆر خەمی لێنەخۆن، وە ئەگەر شتیكتان هاتە دەست زۆر پێی دلخۆش نەبن، مسوڵمان پێویستە نە لە کاتی هات داو نە لە کاتی نەهات دا، زۆر بە هەلپە نەکەوێ و

سەنگین بـ و هاوسەنگی خۆی وا بە ئاسانی تـیکنەدات، وەك كوردەواریی خۆمان دەلـین: (مالـی مـیروو بە دلـۆپە ئاوـیكـی وـیران دەبـیت) یان (فلان كەس بە بستە ئاوـیك دەكەوـیتە مەلە)، بەلام مسوڵمان نابـ و ابـ.

مەسەلەى چوارەم: كە دەفەرموـ: ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾، خوا

دەزانـ و ئـیو دەزانـ، هەر كەسـیك بەرپـاستـى برپـوای بە خوا بـیت، وە هەر كەسـیك بەرپـاستـى برپـوای بە شەریعەت و دینی خوا بـیت، ئەو حەقیقەتە دەزانـیـت كە خوا دەزانـ و ئەو نازانـ، مـرؤف ئەگەر هەر چـ بر خوا بناسـ، ئەگەر زۆریش نا، هەر كەمـیكـیش بیناسـ، دەزانـ كە خوا لەو زانـترە، كەواتە: هەر شـتـیك خوا پـیویستـى كـردووە هەر پـیـهـك پـیـشانـى تـۆ داووە بـۆتـۆ دانـاو، تـۆ دەبـی دلـنیابـى كە ئەو چاكە بـۆتـۆ، وە هەرچـى خوا لـی قەدەغەكـردووی، دەبـی بزانی و دلـنیابـى كە ئەو بـۆ تـۆ خـراپە، بـۆیە خوا لـی قەدەغەكـردووی، جا لـیرەدا مسوڵمان زۆر بە ئاسوودمـی زۆر بە دل ئارامـی، هەرچـى خوا لەسـمـرى پـیویست كـردووە، جـیـبەجـیـ دەكات و دلـنیاشە كە قازانجـى تـیـدایە، وە هەرچـى كە خوا لـی قەدەغەكـردووە، خۆى لـی دەپارـیزـی و دلـنیاشە كە بە زیانى تەواو دەبـی، بـۆیە خوا قەدەغەى كـردووە، بە كورتـیـ: مسوڵمان دەبـیت خۆى بە رووبارى شەرعدا بدات، وەك كۆلكەدارـیك رووبارى شەرع بـۆ كوـبـى دەبات، بیبات، با دلـنیا بـیت كە قازانجـیەتـى.

مەسەلەى پـنجەم: دەربارەى ئەو پـستەیه، كە دەفەرموـ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ

الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ﴾، پرسـیارت لـیدەكەن دەربارەى مانگی حەرام جەنگ تـیـداكـردنى چـۆنە؟ بـلـ: جەنگ تـیـداكـردنى گەورمـیه، واتە: گوناھـیكـى گەورمـیه، لـیرەدا زانایان كەوتوونەتە مشـت و مـرپـووە، كە ئایا ئـیـستا جەنگـكـردن لەو چوار مانگەدا (رَجَب، ذُو الْقَعْدَةِ، ذُو الْحِجَّة، مُحَرَّم)، هەر قەدەغەیه یاخود نەسخ كراوتمەووە؟! جا ئـیـمە لە دەرسةكانى رابردوودا باسـمان كـردووە كە هـیچ نایەتـیك نـیه لە قورئاندا بخوینـدریـتەووە كارى پـنـهـكـرى، واتە: (منسوخ) بـیت، شـتى وا نـیه لە قورئاندا، وە هەموو ئەو نایەتـانەى كە پـیـاندا

تێپەڕین باسماں کردوون، وە ئەووە کە لیڕەدا خوا دەفەرموئ: ﴿قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ﴾، جەنگکردن لەو مانگە حەرامانەدا گەورەییە، توێژمەردوانی قورئان لەویدا ئیشکالیان بۆ دروست بووە، کە پێغەمبەر ﷺ زۆرجار جەنگی کردووە نەشی پرسێوە، داخۆ مانگی حەرامە یان نا ؟ کەواتە: دیارە ئەو ئایەتە (نَسَخ) بۆتەووە ! چونکە لیڕەدا خوا دەفەرموئ: جەنگکردن لە مانگە حەرامەکاندا گوناهێکی گەورەییە، لەو لاشەووە پێغەمبەریش ﷺ، وە هاوێلانێ بەرپێزیشی لە مانگە حەرامەکاندا شەڕیان کردووە !! وەلامەکە ی ئەوویە کە هەموو ئەو جەنگانە ی پێغەمبەر ﷺ کردوونی، هەموویان جەنگی بەسەردا سەپێنراو بوون و جەنگی دیفاعیی بوون و هیچیان جەنگی ئیبتیدائی نەبوون، واتە: پێغەمبەر ﷺ دەست پێشخەر نەبووە، هەتاکو بپرسی: ئەم ئەم مانگە حەرامە، یان حەلالە ؟ بەلگە شەڕەکە بەسەردا سەپاوەو شەڕیش کە بەری دەرگای پێگرتی، تۆ ناپرسی و نالی: ئیستا مانگی حەرامەو شەڕی ناکەم، تازە شەڕەکە بەری دەرگای پێگرتووی، دەبی قوڵی لی هەلبکە ی، شەڕیک کە هەلبێاردنی بەدەستی تۆ بی و دەستپێکردنی بەدەست تۆ بی، لی بەرپرسی داخۆ بیکە ی یان نەیکە ی ؟ بەلام شەڕ کە بەری دەرگای پێگرتی، تازە لە حوکمەکە ی ناپرسی، داخۆ چاکە یان نا ؟ تازە لەسەرت پێویست بووە، زانیانیشت دەلێن: (الْقِتَالُ الْإِبْتِدَائِيُّ) مان هەیهو (الْقِتَالُ الدِّفَاعِيُّ) یشمان هەیه، (الْقِتَالُ الْإِبْتِدَائِيُّ): ئەوویە کە تۆ بۆخۆت دەستپێشخەر دەبی و دەستپێدەکە ی، وە پێشی دەلێن: جەنگی هێرشبەرانه (الْقِتَالُ الْهَجُومِيُّ).

(الْقِتَالُ الدِّفَاعِيُّ) یشت: ئەوویە کە بەرگری لەخۆت دەکە ی و شەڕ بەری دەرگای پێ گرتووی، وە جەنگەکانی پێغەمبەر ﷺ هەموویان لەو جۆرە بوون، پاشان ئەگەر تەماشای زۆر ئایەتان بکەین، بۆ وێنە: ئایەتی (۲) ی سوورەتی (المائدة) خۆی پەروردگار قەدەغەبوونی جەنگ لە مانگە

حەرامەکاندا، رادەگەیهنی، دەفەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعْبَرَ اللَّهِ

وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمْثِلَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ... ﴿٢﴾ المائدة ،
واتە: ئەو ئەوانەى بېرواتان هێناو! دروشمەکان حەڵال مەكەن (واتە: سنوور
شكێنێیان تێدا مەكەن) هەروەها مانگە حەرامەكان، وە ئەو قوربانیاى كە
دەهێنرێن، {قوربانى با كافرىش بیهێنێ، نابێ دەستلێژى بكەى سەر} وە
ئەو ئاژەلانى كە گەردن بەندیان لەمەل دەكرێ، (ئەوانەش دیسان
دەستلێژیان مەكەنە سەر) وە ئەوانەى بەردە مالى حەرام دین (كە حەج
بكەن، یان عومرە بكەن، با كافرىش بن نابێ دەستیان بپێنە پێ)، تەمەشا
دەكەین خۆى پەروردگار مانگی حەرامى لە پێزى ئەو دروشمانەدا داناو
كە دەبێ ئێنسانى مسوڵمان خۆى لە شكەندنیان بپاریزێ.

هەروەها لە نایەتى (٩٧) ی سووڕتى (المائدة) دا دەفرموى: ﴿جَعَلَ
اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ...﴾ ﴿١٧﴾ ،
لێرەشدا دیسان خۆى پەروردگار مانگی حەرامى لە پێزى كەعبەو لە پێزى
(الْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ) دا هێناو، كەواتە پێزلیگرتنى مانگە جەنگ تێدا
قەدەغەكراوەكان، كە بریتین لە: (رَجَب، ذُو الْقَعْدَةِ، ذُو الْحِجَّةِ، مُحَرَّم)
راستیەكى شەرىعى و چەسپاوە، ئەو حوكمە نەسخ نەبۆتەو هەر لە جێى
خۆیەتى، ئنجا جێى سەرنج ئەودى كە خوا ﷻ دەفرموى: ﴿قُلْ قِتَالٌ فِيهِ
كَبِيرٌ﴾ ، وە نەیفەرمو: (قُلْ الْقِتَالُ فِيهِ كَبِيرٌ) ئەمەش یانى: جوړه
جەنگى تايبەت، كە بریتىە لە: جەنگى دەستپێشخەرانە، جەنگى
ئىبتىدائى، ئەو جوړه جەنگەى كە گوناھىكى گەورەى، نەیفەرمو: (قُلْ
الْقِتَالُ فِيهِ كَبِيرٌ) هەموو جەنگىك تێدا قەدەغەى، واتە: جینسى قىتالى
نەفەرموو، بەلكو جوړىك لە جەنگى فەرموو، ئەویش ئەو جەنگەى كە
مسوڵمانان دەستپێشخەرى تێدا بكەن و دەستلێژى بكەنە سەر خەلكى
دىكە، كە حەرامە.

مسئله‌ی ششم: خوا ﷺ چوار گونا‌هی گه‌ورده‌ی کافرده‌کانی هی‌ناون و دهرموی: مسولمانان نه‌یانزانیوه، که نه‌وه مانگی حهرامه‌و، نه‌گهر زانی‌بیان مانگی حهرامه، دیاره گونا‌هیتی گه‌ورده بوو ده‌ستپیش‌خهری تی‌دا بکه‌ن، ههرچه‌نده نه‌و جه‌نگه‌ی هاوده‌لان و جه‌نگی به‌دریش، که به‌رواله‌ت مسولمانان تی‌اندا ده‌ستپیش‌خهربوونه، له‌راستیدا وانیه، چونکه نه‌وان به‌رگری یان له قه‌واره سیاسییه ساوایه ههرده‌شه لی‌کراوده‌کی خو‌یان و له مال و حال و خانووبهری زه‌وتکراو به پی به‌جی هی‌لراوی خو‌یان ده‌کردو، جه‌نگه‌که‌یان دی‌فاعیانه بوو، پاشان نه‌وان نه‌یانزانیوه که جه‌نگه‌که‌یان که‌وتوته نه‌و رۆژموده له ئیش‌کالدا بوون، به‌لام کافرده‌کان خو‌ دمران و به‌رچاو روونانه چوار گونا‌هانیش ده‌که‌ن: ﴿وَصَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفِّرُ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ که بریتین له :

یه‌که‌م: خه‌لک ده‌گیرنه‌وه له‌وه‌ی که ئیمان بین و بیته نیو ئیسلامه‌وه.

دوهم: کوفر به خوا ده‌که‌ن.

سپیه‌م: خه‌لک ده‌گیرنه‌وه له مزگه‌وتی حهرام، نه‌وه‌تا مسولمانان ده‌گیرنه‌وه و ناهیلن بچه‌ حهرام و حه‌ج و عومره بکه‌ن.

چواره‌م: مسولمانان و دهر دهنین له مزگه‌وتی حهرام و له نه‌رزی حهرام، که چه‌ند سالی‌ک له‌مه‌وبهر کردیان - کاتی‌ک و دهریان به‌ره‌و (یثرب) - .

مسئله‌ی هه‌وته‌م: دهرباره‌ی نه‌و رسته‌یه، که دهرموی: ﴿وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ

مِنَ الْقَتْلِ﴾، واته: ئازاردانی مسولمانان بو نه‌وه‌ی له دینیان هه‌لیانگیرنه‌وه، گه‌ورتره له کوشتنیان، یاخود گه‌ورتره له‌وه‌ی که مسولمانان کافرئیک به‌ده‌ستیان کوژراوه‌و، ده‌بی‌ت نه‌وانه هه‌موویان به ته‌رازوی خوی داد‌گهر هه‌له‌س‌ه‌نگین‌رین.

مەسەلە ٨٩٢: دەربارەی ئەو پرستەییە، کە دەفەرموئ: ﴿وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ

حَتَّىٰ يَرُدُّوكُم مِّن دِينِكُمْ إِن أَسْتَظْعَمُوا﴾، وە کافرەکان بەمەردەوام لەگەڵتان دەجەنگن تاکو، ئەگەر بتوانن لە دینتان هەڵتانگیرنەو، هەتا ئەو کاتە لە دژایەتی و جەنگ لە دژکردنتان بەمەردەوام دەبن، کەواتە: دەبێ مسوڵمان دلنیا بێ کە ئەهلی کوفر لە مسوڵمانان رازی نابن، بەکەمتر لە کافرکردنیان و، بە کەمتر لە هەڵگیرانەو میان، جا رەنگە یەکیەک بێ: کوا خۆ ئەگەر کابرا تەسلیمیان بوو و خۆی بە دەستەو دەان، لێی رازی دەبن! دەلێن: هەمکات تەسلیمیان بوو، مانای وایە بەشی بە ئیسلامەو نامینی، بۆیەش بوو لێی رازی دەبن، لە شوینی دیکەش لە سوورەتی (البقرة) دا فەرموو یەتی: ﴿وَلَنَرْضَىٰ عَنكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ...﴾ (١٣٠)، بێگومان جوولەکەو نەصرانی یەکان لێتان رازی نابن، هەتا بە دواي رێبازو ئایینی ئەوان نەکەون.

مەسەلە ٨٩٣: ﴿وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُم مِّن دِينِهِ فَمَا لِي بِهِ مِنْ عَمَلٍ﴾

حِطَّتْ أَعْمَالُهُمُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ئەو زۆر پوونە کە دەفەرموئ: هەمکە سێک لە ئێوە لە دینەکە ی هەڵگەڕێتەو بە کافریش بمریت، کردەو دکانی هەموویان هەلوەشاو نەو، هەرچی کردوو یەتی، نوێزو زەکات و طاعەت و ... هتد، هەرچی کردوو یەتی هەمووی هەڵدەوێتەو، نەکە لێنی دنیای بۆ دەگرێ، نە هی دوا پوژی، وە سەربارەش دەبێتە خاوەن و هاوێڵی ئاگر، لێردا زانیان بوونە دوو بەش^(١):

هەندیکیان دەلێن: ئەگەر مەرۆف هەڵگەڕایەو، بەلام بە کافریش نەمردو دواي هەڵگەڕانەو دیکە ی دووبارە جاریکی دی مسوڵمان بۆو، ئایا ئەو کردەوانە ی پێش کردوونی لەجێی خۆیان ماون؟ بۆ وینە: ئەگەر حەجی کرد، حەجەکە ی لەسەر

لاچووه، یان دووباره دهبی حه جی بکاته وه؟ (مالک) رهمه تی خوی لیبی و هه ندیک له زانیان، ده لئین: هه موو شتیکی هه لده وده شیته وه.

هه ندیکی دیکهش که (شافعی) یه کیکیانه، رهمه تی خوی لیبی، ده لئ: نه خیر مادام مسولمان بووه، کرده وده کانی پیشووی ده چنه وه جیی خویان، چونکه خوی زانوو شارده زاده فهرموئ: ﴿فَیَمُتْ وَهُوَ کَافِرٌ فَأُولَئِکَ حَبِطَتْ

أَعْمَالُهُمْ﴾، که واته: دهبی به کافری بمری، ئه وچار کرده وده کانی هه لده وده و نه وه، به لام نه گمر به کافری نه مردو دوابی به مسولمانه تی مرد، ئه وه کرده وده کانی ده چنه وه جیی خویان، ئه وهش له رهمه تی خوی پهر و مردگار نزیک تره، بویه واش پیده چیت رای دووهم به هیتر بیت، شایانی باسیشه به پی بنچینه ی: (یحمل المطلق علی المقید) که له شوینه کانی دیکه ی قورئاندا، خوی دادگمر به ردهایی فهرموویته ی: کرده وده کانی بابای هه لگمر او هه لده وده شیته وه، لیره دا به نندار (مقیّد)ی کرده به وه وه، که نه گمر له سهر کوفر بمری، که واته: له شوینه کانی دیکهش ههر ئه مه مه به سته و بابای هه لگمر او وه، نه گمر پیش مردنی توبه بکاتو بگهریته وه بو ئیمان و ئیسلام، کرده وه چاکه کانی به هه لده وده دانانرین.

مه سه له ی دهبه و کوتابی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي

سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، ئه وانه ی ئیمانیان هی ناوه، وه ئه وانه ی کۆچیان کرده وده تی کۆشاوون له ریگای خوادا ﷻ { چونکه وشه ی: (جاهدوا) ته نیا جهنگ کردن ناگه یه نی، به لکو هه موو ماندوو بوونی کو هه موو تی کۆشانیک دگریته وه }، ئا ئه وانه به ئومیدی به زمی خوان، یانی چی؟ یانی: ئه وان جیی خویه تی به ته مای رهمه تی خوابن، ئه ماما ئه وده ی ئیمان به نیسکی دسپیری و هه روا به خه یال دهبه وئ بجپته به هه شتی! ئه وه وهک هه سه نی به صری گوتوو یته ی: { لَيْسَ الْإِيمَانُ بِالْأَمْنِ وَلَا بِالْأَحْلِي وَلَكِنْ هُوَ مَا وَقَرَّ فِي الْقَلْبِ وَصَدَّقَهُ الْعَمَلُ }، واته:

ئیمان به خۆزگه خواستن و به قسهی شیرین نیه، به لکو ئه وهیه که له دلددا جیگیر دهیی و کرده و وش ئینسان دهی چه سپینیی... که واته: دهیی ئینسان خاومن ئیمان بی و له کاتی خۆیدا ئامادیی کۆچ بکات و ئامادهیی جیهاد بکات، ئه و جار به ته مای رهحمهت و به زهیی خوا بی، به لام له کاتی که ئیسلام پهکی له سهر ئه وه ده که وئ، کۆچی له پیناودا بکات و، جیهادی له پیناودا بکات و، مائی له پیناودا به خشی و فیداکاریی له پینا و بکات، ئه ویش هیچی بۆ ناکات، که چی به ته مای به هه شتیشه، ئه وه له راستیدا ئومیده که ی له جیی خۆیدا نیه و، بهس دهیی ئه وانه چا وهرپی رهحمهتی خوابن، که له طاعهتی خوا دان، وه فه رمانه کانی خوا ﷺ جییه جی ده که ن، خوی په ر وهر دگار به که ره می خوی له و که سانه مان بگی ری.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له تۆره کومه لایه تیه کانی له که ئانیان
Stay in touch on social media
نهن مهکم عیر موانع التواصل الاجتماعی

Alibapir/عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

Alibapir/عەلی بابیر

که ئانی
Alibapir/عەلی بابیر

Alibapir

ده‌رسی چل و پینجه‌مین

پیناسه‌ی نهم ده‌رسه

نهم ده‌رسه‌مان نایه‌ته‌کانی ژماره: (۲۱۹ و ۲۲۰ و ۲۲۱) ده‌گریته خو‌ی له سوورم‌تی (البقرة)، له‌م س‌ی نایه‌ته‌دا خو‌ای پ‌مرو مرد‌گار با‌سی پرس‌یار‌کردن ده‌رباره‌ی شم‌ر‌اب‌و قوم‌ار ده‌کات، وه وه‌لام‌یشی دمه‌اته‌وه، وه با‌سی پرس‌یار‌کردن ده‌رباره‌ی مال به‌خش‌ین چ جو‌ره مال‌یک به‌به‌خش‌ری‌ت؟ ده‌کات، وه وه‌لام‌یشی دمه‌اته‌وه، وه با‌سی پرس‌یار‌کردن ده‌رباره‌ی چو‌نیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل هه‌تی‌وان‌دا ده‌کات، چو‌ن مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا ب‌ک‌ری؟ وه‌لام‌یشی دمه‌اته‌وه، وه با‌سی نه‌وه ده‌کات که قه‌ده‌غ‌یه مس‌ول‌مان ئافر‌مت‌ی کافر بی‌نی، وه ئافر‌مت‌ی مس‌ول‌مان شوو به‌پ‌یا‌وی کافر ب‌کات، هه‌رچه‌نده به‌رو‌اله‌ت‌و جه‌سته‌یان، یان مال‌و سام‌انیان، یان قسه‌و و‌تاریان، یان ...یان...ه‌ت‌د، سه‌ر‌سام (مُعْجَبُ) بن، چونکه هه‌موو نه‌وانه بو‌ دنیاو دوا‌رو‌ژ به‌ته‌ن‌یا مایه‌ی به‌خته‌و‌مر‌یی‌و سه‌ر‌ف‌را‌زی‌ی نین‌و ، به‌ تۆزه ئی‌مان‌یک ناب‌ن!

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي تَمْلِكُ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنْ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ ﴾

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

((لەبارەى شەراب و قوماڕ پرسیارت لێدەکەن: بۆ گوناھێکی گەورەیان تێدا یە وێرای چەند سوودیەک بۆ خەڵکی، بەلام گوناھیان لە سوودیان گەورەترە، وە پرسیارت لێ دەکەن: چی بەبەخشن؟ بۆ: زیادە (ی پێویستی یە کانتان) ئاوا خوا نایەتە کانتان بۆ روون دەکاتەو، بەلکو بیربەکەنەو (٢١٩) لەبارەى دنیا و دواڕۆژەو، وە لەبارەى هەتیوانەو پرسیارت لێدەکەن: بۆ چاکسازی بۆ کردنیان لە هەموو شتێک باشترە، وە ئەگەر تێکەڵییانتان کرد، ئەو براتان وە خوا خراپەکارو چاکسازیکار دزان و لە یەکیان هەڵداوێرێ، وە ئەگەر خوا ویستبای سەغەلتی دەکردن، بێگومان خوا زالی کاربەجێیە (٢٢٠) وە ئافرەتانی هاوبەش دانەر مارد مەکەن تاکو ئیمان دینن، وە کەنیزەکی بڕوادر لە ئافرەتێکی هاوبەش دانەر هەرچەندە سەرسامیشتان بکات، چاکترە، وە ئافرەتی بڕوادر لە پیاوانی هاوبەش دانەر مارد مەکەن، هەتا ئیمان نەهێنن، وە کۆیلە یەکی بڕوادر لە هاوبەش دانەرێک هەرچەندە سەرسامیشتان بکات، چاکترە، ئەوانە بەرەو ناگر (ی دۆزەخ) بانگەواز دەکەن و خواش بەرەو بەهەشت و لیبوردن بەویستی خۆی بانگ دەکات، وە نایەتەکانی بۆ خەڵکی روون دەکاتەو، بەلکو پەند و مەرگرن (و بیربەکەنەو) (٢٢١)).

شیکردنەوێ هەندێک لە وشەکان

(الْحَمْرُ): بە کوردی دەلێن: مەى یان شەراب، { (أَصْلُ الْخَمْرِ: سَكْرُ الشَّيْءِ، وَيُقَالُ لِمَا يُسْتَرْبَهُ خَمَارٌ) وَرَوَى (خَمَرُوا أَنْيَتَكُمْ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٥٦٢٣) } (وَالْخَمْرُ سُمِّيَتْ لِكَوْنِهَا خَامَرَةً لِمَقَرِّ الْعَقْلِ)، واتە: وشەى (الْخَمْرُ) لە رێشەدا بەمانای داپۆشینى شتێک دیت، وە ئەو شتەى کە شتێکی پێ دادپۆشریت پێی دەگوترێ (خَمَار) وە سەریپۆشى ئافرەت پێی دەگوترێ: (خَمَار)، وە لە فەرموودەى پێغەمبەردا ﷺ هاتو، فەرموویەتى (خَمَرُوا أَنْيَتَكُمْ)، واتە: قاپە کانتان داپۆشن، قاپی سەرناو دەلا داپۆشن، بۆیەش بە شەراب

گوتراوه: (خَمَرٌ) چونکه عه قَل دادمپوشی و عه قَل له ئینساندا ناهیلی.

(وَالْمَيْسِرُ): (المَيْسِرُ: الْقِمَارُ، مِنْ يَسَرَ، كَالْمَوْعِدِ وَالْمَرْجِعِ مِنْ فَعْلِهِمَا، وَاشْتِقَاقُهُ مِنَ الْيُسْرِ، لِأَنَّهُ أَخَذَ مَالَ الرَّجُلِ بِسُهُولَةٍ بَغَيْرِ كَلٍّ وَلَا تَعَبٍ، وَاتِهِ: (مَيْسِرٌ) يَانِي: قَوْمَار، كه له (يُسْر) دوه هاتوه، وهك چۆن دهلی (مَوْعِد) و (مرجع) له (وَعْد) و (رَجْع) دوه هاتوون، وه (مَيْسِر) له (يُسْر) واته: (سینا) دوه هاتوه، چونکه قومار بریتیه له وهرگرتنی مالی پیاویك به ئاستانی و بی زهحمته و ماندوو بوون.

(إِثْمٌ): (الإِثْمُ وَالْأَثَامُ: اسْمٌ لِلْأَفْعَالِ الْمَبْطِئَةِ عَنِ الثَّوَابِ، وَجَمْعُهُ أَثَامٌ)، واته: وشه: (إِثْمٌ) و (أَثَامٌ) كه له قورئاندا همدووکیان هاتوون، ناوون بۆ ئه و کرده وانهی، كه ئینسان له پاداشت دوا دهخن و، تووشی گوناھی دهکن، وه کۆیه کهشی بریتیه له (أَثَامٌ).

(وَمَنْفَعٌ): (جَمْعُ مَنْفَعَةٍ)، ئنجا ئایا ئه ویش له چی یه وه هاتوه؟ دهلی: (النَّفْعُ: مَا يُسْتَعَانُ بِهِ فِي الْوَصُولِ إِلَى الْخَيْرَاتِ، فَالنَّفْعُ خَيْرٌ، وَضِدُّهُ الضَّرُّ)، واته: وشه: (النَّفْعُ) همرشتیکه كه ئینسان دمیگاته ئامراز (وَسِيلَةٌ) بۆ ئه وهی پی بگاته خیر و چاکه و بهرزه و منلی، وه پیچه وانهی (نَفْعٌ) بریتیه له (ضَرٌّ)، واته: زیان و زهر، (نَفْعٌ) یش واته: قازانج و سوود.

(الْعَفْوُ): ﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوُ﴾، (عَفُو) یانی چی؟ (الْعَفْوُ: الْفَضْلُ عَنِ النَّفَقَةِ وَالْحَاجَةِ)، واته: وشه: (الْعَفْوُ) همرشتیکه كه له پی داویستی خۆت زیاد بی، وه بۆیهش پی گوتراوه: (الْعَفْوُ)، چونکه ئه وهی كه له خۆت زیاده، ئاسانه خهرجی بکهی، به لام شتیک كه بۆ خۆت پیویستیت پیبوو، زهحمته خهرجی بکهی، بۆیه خوا ﷻ دهفرموی پرسیارت لیده کهن چی ببه خشن؟ بلێ ئه وهی كه له خۆتان زیاده، نهك ئه وهی كه خۆتان په کتان له سهری کهوتوه.

(لَاَعْنَتُكُمْ): له (الْعَنْت) موده هاتوه، (الْعَنْت: الْحَرْج وَالضِّيْق وَالْمَشَقَّةَ)، (اَعْنَتُكُمْ: اَحْرَجَكُمْ وَضَيَّقَ عَلَيْكُمْ) (وَعَنْتَ الْوَجْوهَ لِلْحَيِ الْقِيَوْمَ): أي ذَلَّتْ وَخَضَعَتْ وَأَعْنَتَهُ أَي أَذَلَّهُ، وشهی: (الْعَنْت)، واته: سه غله تی و تهنگانه و قورسی، وه: (اَعْنَتُكُمْ)، واته: نیوه سه غله تو دهکات و دهتاخاته تهنگانه وه، وه (عَنْتَ الْوَجْوهَ ..) یانی: رووه کان ملکه چ بوون، وه (أَعْنَتُهُ) یانی: ملکه چی کرد.

(الْيَتَمَى): کوی (یتیم) ه، یان کوی (یتیمه) یه، به لام نیمه له زمانی کوردییدا به همر دووکیان ده لئین: هه تیو، واته: مندالیک که بابی مردبیت. (الْيَتَمَى: انْقِطَاعُ الصَّبِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَبْلَ بُلُوغِهِ، وَفِي سَائِرِ الْحَيَوَانَاتِ مِنْ قَبْلِ أُمِّهِ)، واته: وشهی: (الْيَتَمَى)، واته: جیابوونه وهی مندال له بابی پیئش بالغبوونی، ئینسان به بابی هه تیو دهبیت، به لام ئاژدهل به دایکی هه تیو دهبیت و، همر به چکه ئاژدهلئیک دایکی مرد به هه تیو له قه له م دهریت، به لام مندال به مردنی بابی، به هه تیو له قه له م دهری.

(أَعْجَبَكُمْ): واته: سمرسامی کردن، (أَعْجَبَكُمْ: أَي رَاقَكُمْ)، واته: زور پیئتان چاکه و پیئ سمرسام دهبن، (أَعْجَبَنِي كَذَا: أَي رَاقَنِي، أَي كُنْتُ مُعْجَبِينَ بِهَا بِسَبَبِ جَمَالِهَا أَوْ مَالِهَا أَوْ حَسَنِهَا ...) واته: منی سمرسام کردوه، یانی: نیوه پیئ سمرسامن به هوئی جوانییه که ی، یان سامانه که ی، یان ره چه له که که یه وه.

هوئی هاتنه خوارمدهی نایه ته کان

(۱) هوئی هاتنه خوارمدهی نه و نایه ته ی، که دهمرموی: ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا آكِبُرٌ مِنْ نَفْعِهِمَا ... ﴾ / {روى أحمد برقم: (۳۷۸)، وأبو داود برقم: (۳۶۷۰)، والترمذي برقم: (۳۰۴۹)، عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: ((اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانًا شَافِيًا))، فَتَرَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ الَّتِي فِي الْبَقَرَةِ: ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ

فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ... ﴿٨٩٩﴾، فَدَعِيَ عُمَرَ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي
 الْخَمْرِ بَيِّنَاتٌ شَافِيَاءُ، فَتُرِئْتُ الْآيَةَ الَّتِي فِي النِّسَاءِ: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا
 تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...﴾ (٤٣)، فَكَانَ مُنَادِي
 رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَقَامَ الصَّلَاةَ نَادَى: أَنْ لَا يَقْرَيْنَ الصَّلَاةَ سَكَرَانِ، فَدَعِيَ عُمَرَ
 فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيِّنَاتٌ شَافِيَاءُ، فَتُرِئْتُ الْآيَةَ
 الَّتِي فِي الْمَائِدَةِ فَدَعِيَ عُمَرَ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى ﴿... فَهَلْ أَنْتُمْ
 مُنْهَوْنَ﴾ (١١) الْمَائِدَةِ، قَالَ عُمَرُ: إِنْتَهَيْنَا إِنْتَهَيْنَا، وَاتِهِ: نُهُ حَمَدُو نُهُ بُو
 دَاوُودُو تِيرْمُودِي لِه عُمَرُودُو خَوَا لِي رَازِيْبِي گِيَرَاوِيَانِه تِه وَد، كِه
 گُوتُووِيَه تِي: نُهُ خَوَايِه دَر بَارِي شَهْرَاب خَوَار دِنِه وَد رَوُون كَر دِنِه وَد كِي
 بَاشْمَان بُو بَنِيَرِه خَوَار (نَايَا بِيخُوِيَنِه وَد يَان نِه يَخُوِيَنِه وَد؟ پِيَش قِه دِدَغِه
 بُوُونِي)، جَا نُهُم نَايَه تِه ي سُووَر مَتِي (البقرة) هَاتِه خَوَار، كِه دَه فَر مَوِي:
 ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ...﴾، عَوْمُـمُـر
 بَانْگَرَاو نَايَه تِه كِه ي بُو خُوِيَن لِرَايَه وَد (بِه لَام تِه وَاو دَلِي پِيِيْدَا نِه كِه وَت)
 گُوتِي: نُهُ خَوَايِه ! دَر بَارِي شَهْرَاب خَوَار دِنِه وَد رَوُون كَر دِنِه وَد كِي بَاشْمَان
 بَدْمِيَه (نَايَا بِيخُوِيَنِه وَد يَان نِه يَخُوِيَنِه وَد؟)، چُونَكِه نُهُ نَايَه تِه كِه دَه فَر مَوِي:
 ﴿فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، نِه يَفَر مَوُو دِه يَخُوَنِه وَد، نُنْجَا نُهُم
 نَايَه تِه ي دِيكِه ي سُووَر مَتِي (النساء) هَاتِه خَوَارِي كِه دَه فَر مَوِي: ﴿يَتَأَيُّهَا
 الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...﴾ (٤٣)،
 نُهُ نُهُ وَا نِه ي بَرَوَاتَان هِي نَاوِه ! تُوخْنِي نُوِيْزِي مِه كِه وَن بِه سَمَر خُوْشِيِي (واته:
 هِه تَا سَمَر خُوْشَن نُوِيْزِي مِه كِه ن)، جَا دَوَاي هَاتِنِه خَوَار مَوِي نُهُم نَايَه تِه ي
 سُووَر مَتِي (النساء) بَانْگَدِرِي پِيْغِه مَبَر ﷺ كِه بَانْگِي دَمْدَاو قَامِه تِي دِه كَر د،
 دِه يَفَر مَوُو: نُهُ وَد ي سَمَر خُوْشِه بَا جَارِي نِه يَه تِه نُوِيْز، (واته: سَمَر خُوْشِه كَانِيْش

بۆیان هه‌بوو نوێژێ بکه‌ن، به‌لام ده‌یفه‌رموو: با نه‌یه‌ن بۆ نوێژێ، یانی له‌ مائی خۆی نوێژێ بکات، نه‌یه‌ت بۆ مزگه‌هوت یان با به‌سه‌ر خۆشیی نوێژێ نه‌کات، تاکو سه‌ر خۆشیی به‌ریده‌دات، ئنجا عومه‌ر دووباره‌ بانگه‌را خوا لێی رازیی وه‌ ئه‌و ئایه‌ته‌ی (النساء) یشی به‌سه‌ر خۆینه‌رایه‌وه‌، دووباره‌ عومه‌ر گوتی: ئه‌ی خواجه! ده‌رباره‌ی شه‌رآب خواره‌نه‌وه‌ روونکردنه‌وه‌کی باشمان بده‌یه‌، {واته‌: پێویسته‌یمان به‌وه‌ نه‌کات بڵێین: ده‌یی شه‌رآب حه‌رام بێ، یان حه‌لال؟}، ئنجا ئه‌م ئایه‌ته‌ که‌ له‌ سوورته‌ی (المائدة) دا هه‌یه‌ ها‌ته‌ خوار، که‌ ده‌فه‌رموێ:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ وَيْصَدَّكُمْ عَنْ

ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْهَوُونَ ﴿٩١﴾﴾، واته‌: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی ئیمانان هه‌یناوه‌! بێگومان شه‌رآب و قوما‌رو به‌ته‌کان و زه‌له‌مه‌کان - که‌ بۆ یانسیب به‌کارده‌ین - پیسن له‌ کرده‌وه‌ی شه‌یطانن، ده‌جا لێیان دوور بکه‌ونه‌وه‌ به‌لکو سه‌رفراز بن، بێگومان شه‌یطان ته‌نیا مه‌به‌سته‌ی ئه‌وه‌یه‌ که‌ به‌هۆی شه‌رآب و قوما‌رده‌وه‌ دوژمنایه‌تی و رق و بوغزتان بخاته‌ نیو، وه‌ له‌یادی خواو له‌ نوێژ به‌تانگێڕیته‌وه‌، جا ئایا هه‌ر ده‌ست هه‌لناگرن؟! سه‌مه‌تا ده‌فه‌رموێ: ئه‌وانه‌ له‌ کرده‌وه‌ی شه‌یتانن، وازیان لێبێنن، دوا‌یی ده‌فه‌رموێ: ئایا وازناه‌ین و ده‌سته‌به‌رداری شه‌رآب و قوما‌ر نابن؟! جا که‌ به‌سه‌ریدا خۆینه‌رایه‌وه‌، عومه‌ر گوتی: (إنتهینا إنتهینا) وازمان هه‌ینا، وازمان هه‌ینا، مادام خوا فه‌رمووی: پیسه‌و له‌ کرده‌وه‌ی شه‌یطانه‌، ئایا هه‌ر وازناه‌ین؟! ئه‌وه‌ وازمان هه‌ینا وازمان هه‌ینا.

ب/ هه‌روه‌ها نه‌یسا‌بووری له‌: (أسباب النزول) ده‌که‌یدا^(۱) ئه‌مه‌ی هه‌یناوه‌: {نَزَلَتْ فِي عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَنُفَرَ مِنَ الْأَنْصَارِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَقَالُوا: أَفْتَنَّا فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ فَإِنَّهُمَا مِنْهُبَةٌ

لِلْعَقْلِ مَسْئَلَةٌ لِلْمَالِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ {، واتە: عومەرى كورى خەتتاب و موعازى كورى جەبەل لەگەل كۆمەللىك لە پىشتىوانەكان چوونە خزمەت پىنچەمبەر ﷺ گوتيان: ئەى پىنچەمبەرى خوا!، دەربارەى شەراب و قومار فەتوومان بۆ بدەو پىمان رابگەيەنە حوكميان چيە؟ چونكە عەقلى لادەبەن و مالىش تارومار دەكەن، جا خوا ﷺ ئەم ئايەتەى ناردە خوار.

ئەوانەى كە قومار دەكەن و شەراب دەخۆنەو تەماشايان بكە، بە زۆرى وايە رووت و رەجائى، باباى قومارچى جاريك دىباتەو (۱۰) جاران دەيدۆرپىنى، وە كە خووى بە شەراب خواردنەو گرت ھەموو مالى خۆى لە پىناودا سەرف دەكات.

﴿۲﴾ ھۆى ھاتنە خوارەوئى ئەو ئايەتە، كە دەفەرموى: ﴿وَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ﴾

﴿قُلِ الْمَعْفُو...﴾، {أَخْرَجَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ أَنَّ نَفَرًا مِنَ الصَّحَابَةِ حِينَ أُمِرُوا بِالنَّفَقَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَتَوْا النَّبِيَّ ﷺ فَقَالُوا: إِنَّا لَا نَدْرِي مَا هَذِهِ النَّفَقَةُ الَّتِي أُمِرْنَا بِهَا فِي أَمْوَالِنَا فَمَا نَنْفِقُ مِنْهَا؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ...}، واتە: كۆمەللىك لە ھاوادلانى بەرپىزى پىنچەمبەر ﷺ دواى ئەوئى فەرمانيان پىكرا، مالى خويان لە پىناوى خوادا ﷺ سەرف بكەن {وہك فەرموويەتى: ﴿وَأَنْفِقُوا﴾

﴿فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾}، چوونە لای پىنچەمبەر ﷺ گوتيان: ئەو مال خەرج كردن و، نەفەقەيەى فەرمانمان پىكراو، نازانين كامەيە، ئايا ج شتىك لە مالى خومان سەرف بكەين؟ {ھەمووى سەرف بكەين نيوى سەرف بكەين و چۆنى سەرف بكەين؟} خواش ئەم ئايەتەى ناردە خواری، كە دەفەرموى:

﴿وَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْمَعْفُو...﴾، واتە: لىت دىپرسن چى سەرف

بكەن و ببەخشن لە مال و سامانى خويان؟ بلئ: ئەوئى كە زىادەو پەكتان لەسەرى نەكەوتەو، خۆتان و ئەوانەى نەفەقەى لەسەرتان پىويستە، ئەگەرنا، وەك كوردەواريى خومان دەلئىن: (ھەتا مالى پىويستى پىبى بۆ مزگەوت ناشى)، لەوديان

وەرگرتووە کە دەبێت لەخۆت زیاد بێ، ئەو جار خێری بکە، بەلام شتێک بۆخۆت پەکت لەسەر کەوتوو دوازی بۆخۆت دەست لە خەڵکی پانبکەیهو، جا لەحیاتی ئەو هەر خێری مەکەو خێرەکە بەخۆت و مال و مندالی خۆت بکە.

٣) هۆی هاتنە خوارمۆی ئەو پرستەیه، کە دافەرمۆی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي قُلَّ

إِصْلَاحُ لَهَا خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ

شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ:

﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾ (١٥٢) ﴿الأنعام﴾، وقوله تعالى: ﴿إِنَّ

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ

سَعِيرًا﴾ (١٠) ﴿النساء﴾، انْطَلَقَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ يَتِيمٌ فَعَزَلَ طَعَامَهُ مِنْ طَعَامِهِ،

وَشَرَّابَهُ مِنْ شَرَّابِهِ، فَجَعَلَ يَفْضُلُ الشَّيْءَ مِنْ طَعَامِهِ وَشَرَّابِهِ فَيَحْبِسُ لَهُ،

حَتَّى يَأْكُلَهُ أَوْ يَفْسُدَ، وَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ فَأَنْزَلَ

اللَّهُ ﷻ: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي قُلَّ إِصْلَاحُ لَهَا خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ...﴾،

فَتَخَلَّطُوا طَعَامَهُمْ بِطَعَامِكُمْ وَشَرَّابَهُمْ بِشَرَّابِكُمْ﴾ (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقَم:

(٢٨٧١)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقَم: (٦٤٩٦)، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي فِي (سَنَنِ أَبِي دَاوُدَ) {،

تەماشای هاوولانی پیغمبەر ﷺ بکەن چەند هەستیاری بوون، کاتیکی خۆی

بەرز ﷻ ئەم فەرمايشانەى خۆى ناردە خواری کە دافەرمۆی: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا

مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾ (١٥٢) ﴿الأنعام﴾، توخنى مالى هەتیو مەکەون

مەگەر بەگام شیوەى زۆر چاکترە، واتە: مەگەر زۆر بە چاکیی ئەگەرنا

دەستکاریی مالى هەتیو مەکەن، وە دواى ئەو کە خوا ﷻ ئەو هشی ناردە

خواری کە دافەرمۆی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي

بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ (١٠) ﴿النساء﴾، واتە: بێگومان ئەوانەى مالى

هەتیوان دەخۆن بە زولم، ئەو ئەگەر لە زگی خۆیان دەئاخن و دەخرێنە کلیپە ی دۆزەخەو، دواى ئەوێ ئەم نایەتە هاتنە خوار، کۆمەلێک لەوانەى کە مالى هەتیوانیان لایبوو لە هاوێلانی بەرپەر، خواردن و خواردنەوێکانیان جیاکردنەو، (ئەگەر دۆشاو بوو، ئەگەر سرکە بوو، ئەگەر هەرچی بوو جیايان کردووە) کابرا هەتیویک (یان زیاتری) لە مالى دابوو خواردنیکی بۆ ساز دەکرد، لە هەى خوی دواى کە خواردنەکەى لى زیاد دەبوو بۆی هەلەدەگرت، وە جارى وابوو خواردنەکە خەسار دەبوو، دیارە ئەوێ زۆر بۆیان زەحمەت بوو، {کابرا ئەگەر لە مالىکدا خواردن ساز بکات بۆى ئاسانتەر، ئەک دوو ئاگران بکاتەو و دوو چیشتان ساز بکات، ئەو بەزەحمەت بوو بەلایەنەو} بۆیە ئەوێان بۆ پیغەمبەر ﷺ باسکردو گوتیان: ئەى پیغەمبەرى خوا! ئێمە دواى ئەم نایەتە هەتاونەو، تووشى سەغله‌تیی و زەحمەت بووین، ئایا چى بکەین و چۆن مامەلە لەگەڵ هەتیواندا بکەین؟ خواش ئەم نایەتەى ناردە خواری.

تەماشای قورمان بکەین هەمووی، بەتایبەتی نایەتەکانى ئەحکام، هەمووی چارەسەرى گرفت و کێشەو وەلامى پرسىارانه، دەرەمۆ: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي قُلْ إِصْلَاحُ لَّهُمْ خَيْرٌ...﴾، پرسىارت لێدەکەن دەرەمۆ، بلى: چى بۆ وان چاکسازى ئەو پەسەندە، {واتە: چى بۆ وان بەرزەوێدییە، وایان بۆ بکەن لە مال و سامانیاندا، چ شتێک لە مالەکانیان بۆ دەخەنە بازەرگانییەو، جیايان بۆ دەکەن، چۆن بۆ وان چاکە، وابکەن} ﴿وَإِنْ تَخَاطَبُوهُمْ﴾، وە ئەگەر مالەکەى خۆتان تێکەلى هەى وان کرد، وە خواردنیان لەگەڵ هەى خۆتان بۆ ساز بکەن و تێکەلى بکەن، یان خواردنەوێان تێکەلى خواردنەوێان بکەن، یان لەگەڵ مالەکەى خۆتاندا کەسابەتیا بۆ بکەن، ﴿فَاخْوَانُكُمْ﴾، ئەو براتان، وەک چۆن زولم لە براى خۆت ناکەى، زولم لەوێش مەکە ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، وە خواش دەزانى کى چاکخوێزەو، کیش خراپەکارە، فیل لە خوا ﷻ ناکرى ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتُكُمْ﴾، وە خوا ئەگەر ویستبای

سه غله تی دهکردن، وهك پیوهی سه غلهت بوون، به لام خوا ریتان بو ئاسان دهكات، به شیومیهك كه له سمرتان قورس نه بی.

﴿۴﴾ هوی هاتنه خوارموه ی نهو ئایهته، كه دهفرمو ی: ﴿وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَةَ

حَتَّى يُؤْمَنَّ﴾، {أَخْرَجَ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ وَابْنُ الْمُنْذِرُ عَنْ مَقَاتِلِ بْنِ حَيَّانَ قَالَ: تَرَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ فِي (أَبِي مَرْثَدٍ الْغَنَوِيِّ) إِسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ ﷺ، فِي عَنَاقٍ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا، وَكَانَتْ ذَاتَ حُضٍّ مِنَ الْجَمَالِ، وَهِيَ مُشْرِكَةٌ، وَأَبُو مَرْثَدٍ يَوْمئِذٍ مُسْلِمٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِنَّهَا لَتُعْجِبُنِي، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَلَا تَنكِحُوا

الْمُشْرِكَةَ حَتَّى يُؤْمَنَّ﴾} (أسباب النزول للواحدي ص: ٦٥)، واته: (ابن أبي حاتم وابن المنذر) له (مقاتل ابن حيان)، دهگیرنه وه كه نه م رسته قورئانییه ی دهفرمو ی: ﴿وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّى يُؤْمَنَّ﴾، دهر باره ی (أبي مَرْثَدٍ الْغَنَوِيِّ) هاتوته خوار، كه یه كیك بوو له هاودلانی پیغه مبهرو داوا ی مؤله تی له پیغه مبهرو ﷺ كرد ئافرمتیك بی نی، ناوی (عهناق) بوو، ئافرمتیكی جوان بوو پشك و به شیكی له جوانییدا هه بوو، به لام كافرو، بت په رست بوو، (أبي مَرْثَدٍ الْغَنَوِيِّ) یش ئه و كاته مسولمان بوو، گو تی: ئه ی پیغه مبهری خوا ﷺ زوړم پی جوانه، پی سمرسامم! خوا ی بهرزیش نه م ئایهته ی ناره ده خوارموه كه دهفرمو ی: ئافرمتانی بت په رست و هاوبه شدانه ر مه یئن تا ئیمان نه هیئن، (دروست نیه ئینسانی مسولمان ئافرمتی كافر بكاته هاوسه ری خو ی).

﴿۵﴾ هوی هاتنه خوارموه ی نهو ئایهته، كه دهفرمو ی: ﴿وَلَا أَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ حَرٌّ مِنَ

مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾، {أَخْرَجَ الْوَاحِدِيُّ وَابْنُ عَسَاكِرٍ مِنْ طَرِيقِ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: تَرَلْتُ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ، وَكَانَتْ لَهُ أَمَةٌ سَوْدَاءُ، وَأَنَّهُ غَضِبَ عَلَيْهَا فَلَطَمَهَا ثُمَّ أَنَّهُ فَرَعَ فَاتَى النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ خَبَرَهَا، فَقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ لَهُ: مَا هِيَ يَا عَبْدَ اللَّهِ؟ قَالَ: تَصُومُ وَتُصَلِّي وَتُحْسِنُ الْوُضُوءَ وَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ، فَقَالَ: يَا

عَبْدَ اللَّهِ هَٰذَا مُؤْمِنَةٌ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا عَتَقَتْهَا وَلَا تَزَوَّجْتُهَا فَفَعَلَ، فَطَعَنَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَقَالُوا: نَكَحَ أَمَةً! فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِمْ: ﴿وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾ (أسباب النزول للواحدي، ص (٦٥)، و(لباب النقول في أسباب النزول للسيوطي)، ص (٤٦)، عهبدوللای کورپی عه بهاس خوا لیان رازی بی گپراویه ته وه، که نه م نایه ته ی دهمرموی: ﴿وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾، {که نیزه کیکی نیماندار با شتره له نافرمتیکی هاوبهش بو خوادانمر با پیچی سمرسام بن} دربارهی عهبدوللای کورپی ره واحه {که شاعیری پیغه مبر عَلَيْهِ السَّلَام بوو، یه کیک بوو له و سن فمرماندیه ی که له جهنگی (مؤتة) دا شهیدکران} هاته خوارده وه، که که نیزه کیکی رهش پیستی هه بوو، رۆژیک لی تووره بوو زلله یه کی لی دا، دوا ی زانی هه له ی کردوه {ئه وانه که هه له یه کیان کردوه، یه کسمر زانیویانه، چونکه دلکی ههستیاری هوشیاریان هه بووه}، یه کسمر چوو بو لای پیغه مبر عَلَيْهِ السَّلَام هه والی پیدا گوتی: من له که نیزه که که م تووره بوومو زلله یه که لی داوه، پیغه مبری خوا عَلَيْهِ السَّلَام فمرموی: کی یه؟ (واته: ئه و که نیزه که چونه؟)، گوتی: رۆژوو دهگری و نویژی دهکات و دهست نویژ جوان هه لدهگری، وه شایه تمان به وه دینی، که جگه له خوا پهرستراوی دیکه نین، وه به وه که تو ره وانه کراوی خوی، پیغه مبر عَلَيْهِ السَّلَام فمرموی: ئه ی عهبدوللای ئه وه نیمانداره {واته: چون لیت داوه؟ هیچ که نیزه کیکی نابی لی بلری، به تایبه تی نه گمر نیمانداریش بی}، عهبدوللای گوتی: سویند به وه ی که توی به ههق نارده من ئازادی ده که م، وه دوا بیش دیکه م به هاوسمری خوم، وه وایکرد، جا له وبارده خه لکیک له مسولمانان تانه یان لی داو گوتیان: که نیزه کیکی ماره کردوه، کردوویه تی به هاوسمری خوی، {دیاره ئه و کات که نیزه کی پله یه کی کومه لایه تی نرمی هه بووه، واته: خه لک گوتیان: چون دهبیت ئینسان که نیزه کی بینی؟}، به لام خوی دادگمر نه م نایه ته ی نارد خوار: ﴿وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾، که نیزه کیکی نیماندار با شتره له نافرمتیکی هاوبهش بو خودا دانمر، ههرچه نده

ئەو ئافەرتە ھاوبەش بۆ خوا دانەرە {ئازادیش و زۆریش جوان بێت و} ئێوە سەرسام بکات، بەلام کەنیزدەکە بەسەر ویدا ھەلبژێرە، مادام ئیماندارە.

مانای گشتی نایەتەکان

لەم نایەتانەدا خوا ﷻ پێغەمبەری خوێ ﷺ ددوینێی کە دیارە پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کراوە دەربارە شەراب و قومار و چەند مەسەلەیهکی دیکەش، دھەرموئ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾، دەربارە شەراب و قومار پرسیارت لێدەکەن، داخو ھەڵاڵن یاخود ھەرمان، ئێمە ڕنگە پیمان سەیر بێت! بۆیە پیمان سەیرە، چونکە ئێمە کە چاومان ھەڵبێناوە زانیوومانە ئەوانە ھەرمان، بەلام کۆمەلگای ئیسلامییە کەم، پلە پلە ھات، ئەو شتانە خو ھەمووی ھەرمان نەبوون، جا ئەمەش ئەو دی لێوردەگیرئ کە کۆمەلگای ئیسلامییە بە خەیاڵ پلاو دروست نابێ و دەولەتی ئیسلامییە بە خەیاڵ پلاو دروست نابێ، ئەم قورئانە بە بیست و سێ ساڵ ھاتۆتە خوار، پێغەمبەر ﷺ بە بیست و سێ ساڵ کۆمەلگا و دەولەتی ئیسلامییە بنیات ناوە، ئەک بە شەوو ڕۆژێک، کەسی وا ھەیە پێی وایە ئەگەر دەستەلاتی ھەبوو دەبێ بێنی یە کسەر بریار بدات، ھەرچی واجبەتە جیبەجێ بکری و ھەرچی قەدەغە کراوە دەبێ مەنەج بکری! بەلکو ھی وا ھەیە تەنیا بە واجبەکان و ھەرمانەکان ڕاناوەستێ و دەلی دەبێ ھەموو سوننەتەکانیش جیبەجێ بکەن، یان ئەو دی ئەو بە سوننەتیان دەرانی! جا خوا دھەرموئ: پرسیارت لێدەکەن دەربارە شەراب و قومار ﴿قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، تۆ وەلامیان بەدووە، بلی: وەک واقع گوناھێکی گەورەیان تێدایە، وە کۆمەلێک سوود و بەرژدەوندیشیان تێدایە بۆ خەلکی، تەماشای بکەن! ئیسلام چەند واقع بینە! خوا دھەرموئ: شەراب و قومار گوناھێکی گەورەیان تێدایە، بەلام سوود و قازانجیشیان تێدایە، سوود و قازانجەکانیان چی بوون؟ ئەو دیە کە کابرا شەراب دەخواتووە سەرخۆش دەبێ و لە دنیا بێخەبەر دەبێ و دەجێتە جیھانیکی خەیاڵییەو، وە جوړێک لە ھالەتی دەرروونی وای بۆ دروست دەبێت، دەلێن: کەسی

سەر خۆش پێی وایە پادشایە !! وە کابرا قوماڕ دەکات دەبیاتە وە قازانج دەکات، دایخۆشییەکی کاتی پێدەگات، یان لە پرووی بازەرگانییە وە قازانج دەکەن و سوودپێکیان پێدەگات سوودەکانیان ئەوانەن، ﴿وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾، بەلام گوناھیان لە سوودیان گەورەترە، دیارە ئەوەندە بۆخۆی بەس بوو، بۆ کەسێک چاک لە قورئان تیبگات، کە دەست لە قوماڕ و شەڕاب ھەلبگرێ، بەلام خوا بە شیودیەکی یەکلاییکەر وە نەیفەر موو، بۆیە ھەموو جارێ عومەر خوا لێی رازی بێ دووبارە کردۆتە وە گوتوو یەتی: خوا یە ! پروونکردنە و مەکی یەکلاییکەر مەمان بۆ بنێرە ! پێم وایە عومەر خوا لێی رازی بێ ئەگەر پێشتر بەکاریشی ھێنابی، ھەر لە یەکەم جار وە دەستی لێ ھەلگرتوون، بەلام خۆ ھەموو کەس وەک وی تیناگات ئەو، ئنجا دیتە سەر بابەتێکی دیکە ! ﴿وَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْمَوْءُ

كَذَلِكَ﴾، پرساریشت لێدەکەن چ شتێک بەخشن لە مائی خۆیان ؟ بلی: ئەو دی کە زیادە، واتە: زیادە لە پێداویستیەکانی خۆتان، بەلام تۆ بۆخۆت پەکت لەسەر شتێک کەوتبێ، کەچی بێنی بیکە یە خێر، بۆخۆشت دوایی چاوت لە دەستی خەلکی بێت ! یان چاوت لە دوای بێت، ئەو مانای وایە ھیچت نەکرد ! بەلێ، مسوڵمان دەبێت لیزان بێت، ئیسلام ئایین و بەرنامە یەکی واقعی بینە، بۆیە دەفەرموێ: ئەو دی لەخۆت زیادە، بیکە خێر، ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ

تَنْفَكُّوْنَ﴾، ئاوا خوا ئایەتەکانی خۆی بۆ ئیو پروون دەکاتە وە، بۆ ئەو دی بێر بکەنە وە، بێر لە چی بکەنە وە؟ ﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، بێر لە دنیا یەش بکەنە وە و بێر لە دواڕۆژیشت بکەنە وە، تەنیا بێر لە قیامەتی مەکەنە وە، بەلکو بێر لە دنیا یەش بکەنە وە، مال و مندالتان چۆن بژێنن، چۆن بەرپۆمبچن؟

ئنجا دیتە سەر باسی چۆنیەتی مامەلەکردن لە گەل ھەتیواندا و دەفەرموێ:

﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى﴾، وە پرساریت لێ دەکەن دەربارە ی ھەتیوان، چۆن مامەلەیان لە گەل بکەن؟ وەک لە ھۆی ھاتنە خوار وە کەیدا باسماں کرد ﴿قُلْ

إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ﴿۹۰۸﴾، بلی: چ شتیک بۆ ئه‌وان چاک و په‌سندو چۆن بۆ وان چاکه‌و فازانجه‌و به‌رژده‌وندیی، وا بکه‌ن، ﴿وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ﴾، نه‌گهر پیویستی کرد ماله‌که‌یان تیکه‌ل به‌ مالتان بکه‌ن و خواردنه‌که‌یان تیکه‌ل به‌ خواردنتان بکه‌ن، له‌گه‌لتاندا بژیین له‌نیو خیزاندا وای پیویست کردو بۆ وان چاکتربوو، نه‌وه براتان، وه‌ک چۆن له‌گه‌ل براتاندا مامه‌له‌ ده‌که‌ن، ئاوا مامه‌له‌ بکه‌ن ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، خواش خراپه‌کار له‌ چاکه‌کار دمرانی و لیکیان حیا‌ده‌کاته‌وه ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتْكُمْ﴾، وه‌ نه‌گهر خوا ویستبای نیوه‌ی سه‌غله‌ت ده‌کرد، وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ ده‌بی‌ت هه‌موو شتیکیان حیا‌بی‌ت، که‌ نه‌وه‌ سه‌غله‌تی تی‌دابوو ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، خوا بالاده‌سته‌و کاربه‌جیشه، شتی بیجی ناکات، ئنجا دیته‌ سهر بابه‌تیکی دیکه‌.

﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ تُؤْمِنَ﴾، وه‌ ئافرمتانی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهر، ماره‌ مه‌که‌ن، تا‌کو ئیمان نه‌هینن، {چونکه‌ ئافرمتی کافر بۆ پیاوی مسو‌لمان هه‌ل‌ل نیه، هه‌روه‌ک چۆن ئافرمتی مسو‌لمان بۆ پیاوی کافر هه‌ل‌ل نیه‌و ناشی} ﴿وَالْأَمَةُ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾، وه‌ که‌نیزه‌کیکی بر‌وادار چاکتره‌ له‌ ئافرمتانیکی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهر، هه‌رچه‌ند پی‌شی سه‌رسام بن، له‌ رووی جوانیی، له‌ رووی نه‌سه‌بو و ده‌چه‌له‌کی، له‌ رووی مال‌و سامانی و لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی، ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا﴾، وه‌ ئافرمتیش مه‌ده‌ن به‌ پیاوی کافرو هاوبه‌ش بۆ خوا دانهر مه‌گهر ئیمان بینن، هه‌تا نه‌و کافرانه‌ ئیمان نه‌هینن ئافرمتیان لی ماره‌ مه‌که‌ن ﴿وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ﴾، وه‌ کۆیله‌یه‌کی پیاوی ئیماندار باش‌تره‌ له‌ پیاویکی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهر، هه‌رچه‌ند پی‌ی سه‌رسام بن، به‌ سه‌رووت و سامانی، به‌ شه‌خصیه‌تی، به‌ لایه‌نی سیاسی، مادام کافره‌ له‌رووی خزمایه‌تی له‌گه‌ل کردن و ئافرمت پیدانه‌وه، فلسی‌کی

قهلب ناهینی و، شایسته ی نهودنیه ئافرمتانی مسولمان لی مارده بکری ﴿أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ﴾، ئا نهوانه خه لک بانگ ده کهن به رهو ئاگری دۆزه خ ﴿وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ﴾، به لام خوا خه لک بانگ ده کات به رهو به ههشت، به رهو لیبوردن به ئیزن و مؤله تی خو ی ﴿وَيَبِّينُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾، وه به لگه کانی خو ی بو خه لک رهون ده کاته وه، بو نهودی په ند وهر بگرن، نهو حه قیقه تانه ی که خوی په رومردگار له ناخیاندا له فیطره تیاندا دایانوان، به هو ی نایه ته کان وه بیریان بی نه وه (تذکر) نهودی به که ئینسان شتی ک بزانی ت، وه بیر ی بی ته وه، هه موو نهو حه قیقه تانه ی که شهر یعه تی خوا ده یان فهر مو ی: عه قلی سه لیم، وه فیطره تی ساغی ئینسان، قه بوولیان ده کات و هه ره نهودی دهوی وهبیری بی نه وه.

چه ند مه سه له یه کی گرنگ

مه سه له ی به که م: خوی په رومردگار که ده فهر مو ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾، پاشان ده فهر مو ی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾، دوا یی ده فهر مو ی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى﴾، هه لبه ته دوا ی نه وده ش دی ت: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ﴾، که له دهرسی کی دیکه دا پیی ده گه ین، وه له دهرسی پی شووتریشدا فهر مو ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ وَتَالٍ فِيهِ﴾، وه له پی ش ویشدا فهر مو ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾، وه ک ده بینین له م چه ند نایه ته دا، خوا ﷺ با سی ها وه لانی به ری زی پی غه مبه ر ﷺ ده کات، که چه ند په رسیاری کیان له پی غه مبه ر کرد وه ﷺ جا ئایا نه وه چی ده گه یه نی ت؟! نه وه ده گه یه نی که نهو به ری زانه خوا لیان رازی بی، به تاریکاییدا نه رویشتوون و به ری پی خویانیان بینیه، ئنجا هه نگاویان نا وه، وه زور مه به ستیان بو وه نهو شتانه ی

که دینه پیشیان حوکمی خویان ﷺ له باره وه بزائن، که ئایا خوی بهرزومه زن نه و شته ی به لاوه چونه؟ نه و خوار دنه و میه بخونه وه یان نه خونه وه؟ نه و کاره بکه یان نه یکه؟ نه و مامه له یه چۆن بکه؟ وه دمر باره ی شهراب و قوما ر پرسویانه: ئایا حه لائن یان حمرامن؟ هه لبه ته پیش نه وه ی قه دهغه بکرین، وه دمر باره ی مال و سامان، که چی ببه خشن؟ دوی نه وه که خوا ﷺ فهرموویه تی: مالئان ببه خشن، پرسیاریان له پیغه مبه ر کرد وه چی و چه ند ببه خشن؟ وه پاشان دمر باره ی هه تیوان (واته: مندا لانی بی باب) پرسیاریان له پیغه مبه ر ﷺ کرد وه، که چۆن مامه له یان له گه لدا بکه؟ خوی په ر و مردگار یش وه لامی هه مو و نه و پرسیارانه ی دا وه ته وه تیشکی خستوونه سهر، جا نه مه نه وه ی لیو مر ده گیرئ، که ئینسانی مسو لمان ده بی به ری پی خوی ببینی، نه و جار هه نگاو بنئ، وه ئینسانی مسو لمان و خه لگی مسو لمان، هه تا حوکمی شرع دمر باره ی شتیک نه زانی ت، نابیت له خوه هه نگاو ی بو بنئ، چ به باری کردن، چ به باری نه کردندا.

مسله ی دووهم: که ها وه لانی به ری زی پیغه مبه ر ﷺ دمر باره ی شهراب و قوما ر

له پیغه مبه ریان ﷺ پرسیه و، وه ک خوا ده فهرمو ی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾، دمر باره ی شهراب و قوما ر لی تدمهرسن، پرسیاریان لی کرد وه نه ی پیغه مبه ر! ﷺ شهراب بخوین ه وه، یان نه یخوین ه وه؟ به ر ده وام بین له سه ری یان نا؟ وه قوما ر بکه یان نا؟ به ر ده وام بین یان نا؟ ئایا نه وه چی لیو مر ده گیرئ؟ نه وه ی لیو مر ده گیرئ که نه و ها وه له به ری زانه ی پیغه مبه ر ﷺ، پیش نه وه ی خوا شهراب یش قه دهغه بکات، وه پیش نه وه ی قوما ر قه دهغه بکات، به عه قلی سه لیم ی خو یان و به فی طر ته ی ساغی خو یان، هه ستیان کرد وه که شهراب خوار دنه وه شتیک ی خرا په و لی له گو مان دا بو ون، وه هه ستیان کرد وه که قوما ر کردن شتیک ی خرا په، نه مه ش نه وه ده گه یه نی که هه مو و نه و شتانه ی خوا ﷺ قه دهغه ی کردو ون، پیش نه وه ی شه رع بریار یان بو بدات، عه قلی سه لیم و فی طر ته ی ساغ ده زانی که نه و شتانه خرا پن، وه

ئهو شتانهی که خوای کار به جی فهرزی کردوون، عه قلی سه لیم و فیطره تی
 ساغ، دمرانی که چاکن، خواش ﷺ دهمرموی: ﴿...وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ
 وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ...﴾ ﴿۱۵۷﴾ الاعراف، واته: ئه و شتانهی که
 سوود به خشن و به له زمرت و چاکن، خوا بویان حه لال دهکات، وه ئه و شتانهی
 که پیس و زیانبه خشن، خوا لیان قه دهغه دهکات.

به لئ خوای زاناو شارمزا هیچ شتیکی حه لال نه کردوه، که چاک و
 سوود به خش نه بیت، وه هیچ شتیکیشی قه دهغه نه کردوه که پیس و
 زیانبه خش نه بیت، جا جاری واهیه پیسی و زیانبه خشیی ئه و شتهی که
 خوا قه دهغه کردوه، بو هه موو کهس دیاره، وه جاری وایه دیارنیه، به لام
 مسولمان دمبیت دلنیا بیت، که ئه وهی خوا قه دهغه کردوه زیانبه خشه.

بو وینه: گوشتی بهراز خوای به بهزمیی همر له وکاته وه که قورنایی
 ناردوته خوارو همر له قورنایی مه کییدا، چوار قه دهغه کراوی له چوار شوین
 له قورنایا روون کردوته وه^(۱): له سوورده تی (البقرة) و سوورده تی (المائدة) و
 سوورده تی (الانعام) و سوورده تی (النحل) دا ئه و چوار شتهش بریتین له:

مرداره و دبووو، خوین و، گوشتی بهرازو، سمر بر او یک که ناوی غهیری خوای
 له سمر هاتبی: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنَازِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ
 لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ﴿۱۷۲﴾
 البقرة، جا دیاره همر کام له مرداره و دبووو خوین، ئه وه دیاره خه لک به سروشت
 ئیشتیای بویان ناچن، به لام ئه وهی ناوی غهیری خوای له سمر هیئیرا بیت، رینگه
 زور دیار نه بیت، وه گوشتی بهراز رینگه زور دیار نه بیت، به لام ئیستا له م
 روژگاردی ئیستادا ئه وه دمر که وتوه که گوشتی بهراز جوړه نه خوشییه کی
 پیومیه که پیی دهگوتری (ئه نفله و منزای بهراز) که نهک جوړیک ئه ویش چهند

جۆرىكەو لەم سەددەى (۲۱)دا، حىكمەتلىكى دىكەى حەرامكرانى گۆشت بەراز دىركەوتود، بەلام مسولمانان بەهۆى نوورى وەحىيەود، پىش ئەودى زانست بەردو پىش بچىتو زىمانەكانى گۆشتى بەراز بدۆزىتەود، بە حوكمى ئيمان و برپاوان بە قورپان، خۇيان لى بەدوور گرتود، بۇيە مسولمانان لەو جۆره نەخۇشيانەو لەو جۆره دىردو بەلايانە كە بەهۆى ئەو خواردنە پىسو حەرامەود پەيدادەبن، پارىزراو دەبن، ئىنجا بىگومان سەربراوى ناوى غەيرى خوا لەسەرھىنراویش، وپراى زىمانەو زىانى مەعنەوى، زىانى ماددىي و جەستەيىشى ھەر ھەيە زانرايى يان نا، وە بزىنرى يان نا ؟!

مەسەلى سىيەم: دىرباردى شەراب (الخمّر) كە خوا پەروەردگار بە چوار قۇناغ قەدەغەى كردود.

قۇناغەكانى قەدەغەكرانى شەراب

قۇناغى يەكەم: خواى پەروەردگار لە سوورپەتى (النحل) ئايەتى ژمارە (۶۷)دا، ئامازمىيەكى سووك دەكات بەود كە شەراب شتىكى خراپەو مەى خواردنەود شتىكى خراپە، دەفەرموى: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ ٦٧، واتە: لە بەروبوومى دارخورماو ترى (مىو)، شەرابى لى دروست دەكەن و رزقىكى باشىشى لى دروست دەكەن {واتە: مىوژو دۆشاووسركەو... ھتد}، بىگومان لەودا نىشانە ھەيە بۇ كەسانىك كە بفامن، كە ئەمە ئامازمىيە، بۇ خراپىي شەراب، چونكە خوا دەفەرموى: لە بەرى دارخورماو بەرى مىو، دوو شت دروست دەكەن: يەكەم: ماددەيەكى سەرخۇشكەر.

دوودم: رزق و رۆزىيەكى باش، كەواتە: ئەو ماددە سەرخۇشكەرە رزقىكى چاك نىەو خراپە، ديارە ئەودش لە قۇناغى مەككەدا بوود، كە جارى خواى كاربەجى حوكمە شەرىعيەكانى نەناردوونە خوارى، تاكو بىفەرموى: شەراب مەخۇنەود، نەشەدگونجا لەو قۇناغەدا قەدەغە بكري

بەپێی حیکمەتی خوای زانا، چونکە پێش ئەوێ خەڵک حەڵال و حەرامی
بۆ دیاری بکری، دەبێ ئیمان و عەقیدە هەبێ و عیبادەتی هەبێ و خوای
پەروردگاری ناسیبێ، و، برۆی بە دواڕۆژی و بەرچاوی ڕۆشن بووبێتەو،
ئەجا پێی بگوترێ: وابکە و وامەکە، قونای یەکەم ئەم نایەتە بوو.

قونای دووهم: ئەو نایەتە کە لەو چەند نایەتە دایە، کە ئێمە خەریکی

تەفسیرکردنیان، کە دەفەرموێ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ

فِيهِمَا آثَمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ ...﴾ ﴿۲۱۹﴾ البقرة، واتە: دەرباری شەراب و

قومار پرسیارت لێدەکەن: بۆ گوناھێکی گەورەیان تێدا هەیە و هەندێ
سوود و کەشیشیان تێدا هەن، بۆ خەڵکی، کە ئەمەش ئاماژەکی
دیکە بە قوتتەر، کە واتە: شەراب و قومار گوناھێکی گەورەیان تێدا
هەیە و هەندێ وردە قازانجیشیان تێدا هەن، بەلام دیسان خوا
نەیفەرمووە: مەبخۆنەو، بەس ئەوێ زۆر عاقل و لێزان بووبێ، هەر بە
نایەتەکە سوورەتی (النحل) کە دەفەرموێ: لە تری و خورما ماددە
سەرخۆشکەر و رزقیکی باشی لێ دروست دەکەن، کە واتە: دیارە شەراب
رزقیکی باش نیە، هەر ئەوێندە بۆخۆی کەسانێک عەقڵیان بەقوت
بووبێ، بەلگە بوو بۆ ئەوێ خۆیان لێ دووربگرن، ئەجا ئەوێ
پێشتریش حالی نەبووبێ بە نایەتی سوورەتی (البقرة) لێ حالی بوو،
کە دیارە شەراب و قومار گوناھێکی گەورەیان تێدا هەیە.

قونای سێیەم: خوای بێ وێنە لەو نایەتە سوورەتی (النساء) دا

دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ

تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ ...﴾ ﴿۴۳﴾ البقرة، واتە: ئەوێ ئەوانە برواتان هیناو توخنی نوێژ

مەکەن بە سەرخۆشی، هەتا دزانن چی دەڵێن، چونکە ئێنسان
سەرخۆش نازانی چی دەڵێ، ئەمجارەش خوای کاربەجێ نەیفەرمووە:
مەبخۆنەو، بەلگە فەرموویەتی: بە سەرخۆشی نوێژمەکەن، ئەجا مادام

سەر خۆشیش تا چەند سەعات (وەك سەر خۆشەكان دەلێن) بەری نادات، مانای بۆیان نەبوو، كە لە نیوان نوێژی نیوڕۆ و عەصر، یان شیوان و خەوتناندا بخۆنەو، كەواتە: دوو دەرڤەتیان هەبوو: لە دواى نوێژی بەیانی تاكو نیوڕۆ، دەرڤەتێك بوو، وە لە دواى نوێژی خەوتنانیش تاكو بەیانی، دەرڤەتێك بوو، واتە: خوا ماوەى شەپراب خواردنەوێ زۆر لێی تەسك كردوونەتەو، پێش ئەوێ یەكجاری لێیان ڤەدەغە بكات.

قۇناغى چوارەم: ئەو ئایەتەى سوورەتى (المائدة) بوو، كە خواى

پەروەردگار شەپراب و قومارى لەگەڵ بپەرستىیدا باسكردن و یەكجاری

لێی ڤەدەغە كردن، كە دەرڤەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ

وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩١﴾ المائدة،

واتە: ئەى ئەوانەى پەروەردگار هێناو! بێگومان شەپراب و قومار و بت

سەنەمەكان زەلەمەكان { (ئزلام): كە بۆ یانسیب بەكاریان هێناو }

پێسن لە كردهوێ شەیتان، خۆتانیا لێ بەدووربگرن، بۆ ئەوێ

سەرفرازبن. جا نەڤامى وا هەیه دەلێ: خۆ خوا لەوێشدا نەیفەرموو:

شەپراب مەخۆنەو، بەس ڤەرموویەتێ: خۆتانیا لێ دووربگرن! بەلام

بێگومان خۆ دوورگرتن زۆر بەڤووتترە لەوێ بلی: مەبخۆو، چونكە لێرە

كە ڤەرموویەتێ: خۆتانى لێ دووربگرن، واتە: مەبێرن، مەیفروشن، لەو

مەجلیسە دامەنیشن كە تێیدا دەخوڕیتەو، ڤەڤاڤەتێ ئەوانە مەكەن، كە

دەبخۆنەو، خۆ لێ دوورگرتن ھەر تەنیا خواردنەوێكەى ناگەيەنێ،

بەلكو زۆر شتى دیکەش دەگەيەنێ، كە ھەموویان حەرامن، وەك لە

ڤەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ ھاتو، كە دواى ئاماژە بە ھەندێكیان دەكەین.

قۇئاغەكەنى قەدەغەگەردنى قوماق

تۆزۈلۈش يەكەم: خۇي پەروەردگار لە سوورمى (النساء) دا، ئەم ئايەتەي

نارده خوارده وه: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ

بِالْبَطْلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

يَكُم رَحِيمًا ﴿٢٩﴾، واته: ئه‌ی نه‌وانه‌ی بروتان هیناوه! مائی خوتان له

نيوخوتاندا به ناهق مه خون، مه گهر بازارگانيهك بيت به رهزامه نديي

ھەردوولا ئەنجامى بىدەن، ۋە خۇتۇن مەكۈژن بېگۇمان خوا لەگەلتاندا بە

بەزمىيە، مالى خوتان بە ناهەق مەخۇن، يانى: چى؟ بىگومان قومار مالى

یہ کدی خوار دنہ بہ ناہق، چونکہ یہ کیان بہ چند خولہ کیک ئہوی دیکہ

فهلؤش دھکاتو، ههموو پارھو مولك سامانهكهى لى دھباتهوه ! نهمه

ئاماژمىەك بوو بە قەدەمغەبوونى قومار.

قۆناغى دووم: باسكردنى قومار بوو لەگەڵ شەرابدا، ئەویش لەو ئايەتەدا،

کہ دفعہ رموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ

وَمَنْفَعُ النَّاسِ ... ﴿٢١٩﴾ البقرة، كه بهر اشكاوی فخر موویه تی: گوناھی

گه ورمیان تېدايه و زيانان له قازانجيان زلتره.

قۇزاغى سۈيەم: بىرىتىيە لە ئايەتى ژمارە (۹۰) لە سوورەتى (المائدة)دا، كە

دھرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْحُمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ

عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾، که پیشتریش هیئاً و مانه ته و د.

جا لیردا دمپرسین: ئایا حیکمەتی چییە، که خوا ﷻ شەرابی بە چوار

قۇئاغ قەدەغە كىردىمۇ، قومارى بە سى قۇئاغ قەدەغە كىردىمۇ؟

ئەودىيە كە ئەو شتانەى دىمىن بە عادىتىكى رىشەدار لەنىو كۆمەلگاو لەنىو

خه لکدا، وه خه لک له سهریان را دی، وه چهند جیل له سهریان پهر و مرده دهبن،

بە نوو كە قەلەمىك ناگونجى قەدەغە بىكرىن و دەبىت پىشەكى و زەمىنە سازىيان بۇ بىكرى و پەلە پەلە بىت، خواش ﷺ زاناو كار بەجىيەو، زانىويەتى كە ئەو خەلگە بە شەراب خوار دىنەو دەو رەھاتودە، بە قومار كىردن رەھاتودە، بەلگەو ھەندىكىيان ھەر ژيان و كارو كەسابەتەيان بىرىتى بوو لە بازىرگانىيە كىردن بە شەراب و ھىنان و بىردىنى، قومار كىردن، بۇيە خوا ﷺ بەيەك جارى بىرىرى نەداو دەو، بە چوار قۇناغ بىرىرىداو دەو، تاكو وردە وردە زەمىنە سازىي بۇ بىكرى، لەرووى دىروونىي كۆمەلەيەتەيى لەرووى ئابوورىي... ھتە، ئىنجا بىرىرى يەكجاردەكىي داو دەو، وە شەرىعەتى خوارى كار بەجىي نەك ھەر لەو دەو، لە زور شتى دىكە شەدا ھەنگا و ھەنگا و پەلە پەلە بىرىرىدەكانى خۇي دىر كىردەو، چۈنكە ئاوا چاكتىر خەلگ بۇي جىيەجى دەكرىن.

مەسەلەي چوار دەم: ئەو دە كە دىفەرمۇي: ﴿وَأَشْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾، واتە:

گونەھى شەراب و قومار گەورەترە لە سوودەكانىيان، يەكەك بۇي ھەيە بىرسى: ئەو گونەھەكەيان و زىرەرو زىانەكانىيان دىارن، بەلام سوودەكانىيان چىن؟! لە وەلامدا دەلەيىن: سوودەكانىيان چەند شتىك بوون:

يەك دەم: بە نىسبەت شەراب بازىرگانىيان پىكر دەو.

دو دەم: كابرەي سەرخۇش، دەلەيىن: جۇرىك لە خەيالى بۇ دىت و دەجىتە دىنەيەكى دىكەو دەو.

سەي دەم: بە نىسبەت قومار دەو، بابايەك، كە پارەيەكى زور دەباتەو بەبى ماندىو بوون، بەھۇيەو جۇرىك لە شادىي و دلخۇشىي درۆزنانەي بۇ پەيدادەبى و، سوود و قازانجەكانى لەو روودەو، ئەگەرنا نە شەراب نە قومار نە بۇ قەل باشە، نەبۇ جەستە باشە، نە بۇ مال باشە، نە بۇ دىنە باشە، نە بۇ قىيامەت باشە، بەلام سوود و كەلگەكانىيان لەو جۇرو بابەتەن، كە ئامازدەمان پىدان و پىشتىرىش ئامازدەمان پىدا بوون.

مەسەلەي پىنچەم: زىانەكانى شەراب، ئىمە ناتوانىن باسى ھەموويان بىكەين، بەلام دىتوانىن بە كورتى ئامازدە بە ھەندى لە زىانەكانى بىكەين:

۱/ شەراب دەبىتە ھۆى پەيدا بوونى كۆمەللىك نەخۇشى، ۋە ھەموو پىسپۇرۇ شارمزاينى تەنلرۈستىي لەسەرئەۋە يەكەنگن، كە شەراب خۇرەكان ھەمىشە زياتر لە خەلگى دىكە، ئەۋانەى كە شەراب ناخۇنەۋە، گىرۇدەى كۆمەللىك دىردو نەخۇشى دەبن، ۋەك چۇن جگەرەكىشان كۆمەللىك نەخۇشى ۋە دىردى لى دەكەۋىتەۋە، كە خەلگى جگەرەنەكىش لەو شتانە دوورن.

۲/ خراپىيەكى دىكەى شەراب خواردەنەۋە، ئەۋمىيە كە شەرابخۇرەكان نوقسانىي لە مندا ئەكانىاندا پەيدادەبن، لەروۋى جەستەيى ۋە عەقلىي ۋە دىروونىيەۋە.

۳/ زىيانلىكى دىكەى مەيخۇرىي، ئەۋ رەۋشتە دزىۋو خراپانەن كە لە شەرابخۇردا پەيدادەبن، ۋەك دلرەقىي ۋە بى شەخسىيەتىي ۋە سووك بوون، ۋە ئەۋانەى كە موعتاد دەبن ۋە رادىن لەسەر شەراب خواردن ۋە بەكارھىنانى ماددە سىركەرەكان، سووكتىر شت ئەنجام دىدەن بەس تۆزە شەرابىكىان دەست بىكەۋى، ۋە باباى خوۋگرتوۋ بەۋ شتانەۋە، ئامادىيە ھەموو شتىك بىكات بەس جەبىكى دەستبىكەۋى، يان دىرزييەكى دەستبىكەۋى بەكارى بىنى.

۴/ ۋە لەروۋى كۆمەللىيەتىي يەۋە، شەراب خواردەنەۋە زۇر نەخۇشىي كۆمەللىيەتىي لى دەكەۋنەۋە، چەندەن ژن ۋە مىرد لەيەك جىيادەبنەۋە لەسەر ئەۋە شەپ پەيدا دەبىت ۋە مندا ئەۋەلەۋەدا دەبن ۋە خىزان ھەلدەۋەشەت.

۵/ ۋە لەروۋى پروۋدانى كارەسات ۋە تاۋانەۋە، زۇر جار كاپرا لەكاتى سەر خۇشىيدا خەللىك دەكوژى، دزىي دەكات، يان شوڧىرە دەعم بە سەپارەكەى دەكات ۋە لەبەين دەچى، ئەۋ شتانە زۇر ئاشكران ۋە، لە ژيانى ئەۋ جۇرە كەسانەدا بە زەقىي دەبىنرىن.

۶/ ۋە لەروۋى ئابوورىيەۋە، باباى شەراب خۇر بە زۇرىي ۋايە، كە موعتاد (مىدەن) دەبىت ۋە، لەسەرى بىردەۋام دەبىت، سەرنجەلم ۋاي لىدەت ھەموو مال ۋە سەرۋەت ۋە سامانى خۇي لەسەر دادەنەت !

زيانەكانى قومار

١- يەككە لە زيانەكانى لەپرووى جەستەيى و دەروونىيەو، برىتتە لە ھەلچوون (إنفعال)، كابرالەناكاو دەدۆرپىنى، تووشى شۆك بوون و صەدمەى نەفسىي دەبىت، يان لەناكاو دەباتەو پارمىەكى زۆرى دىتە دەستى، ديسان تووشى ھەلچوونىكى دەروونىي دەبىتو، پزىشكەكانىش لەسەر ئەو يەكدەنگن كە ئەوانەى لەناكاو زۆر دلخۆش دەبن، يان لەناكاو زۆر دلتنەنگ دەبن، تووشى نەخۆشەكانى: زەخت و شەكرەو برىنى گەدەو دواز دەگرى، دەبن، بەلگەو جارى وابوو كابرالە ئەنجامى دۆراندىكى گەورەدا، دللى وەستاو، يان لە ئەنجامى بردنەو دەبەكى گەورەدا ديسان جارى وایە ھىندە دلخۆش دەبىت تەخمەمول ناكات، بەتایبەتى كە لایەنى ئىمانىشىيان بەقەوت نىە.

٢- وە لەپرووى ئابوورىيەو، بە زۆرى ئەوانەى كە قومار دەكەن، سەرمەنجام تووشى ئىفلاس و مالىوئىرانىي دەبنو، ئەو حالەتەنەش زۆرن.

٣- وە لەپرووى كۆمەلەپەتتەو، زۆرجار ئەوانەى قومار دەكەن، لەگەڵ يەك تووشى دەمەقەرەو دەمەقالى و شەپە قسە، بەلگەو شەپە چەقۆو يەكدى كوشتنو ئەوانە لە نىوانىندا روودەداتو، كەتنو تاوانى زۆر لەو رىيەو پەيدا دەبى.

٤- وە لەپرووى خىزانىيەو، ديسان كابرالە قومار دەكات بەزۆرى لەسەر حىسابى مال و مندالەكەيەتى، بەلگەو ھەبوو مال و مندالەكەشى دۆراندو دەلین: ھى وابوو لە قوماردا خىزانەكەى دۆراندو ! كەواتە: بۆيە خواى بەرزو مەزن ئەوانەى قەدەغە كردو كە بە تەئكيد لە ھەموو روويەكەو زەمررو زيانى زۆريان تىدايە، بۆيە دەبى وريا بين، كە خوا دەفەرموى: ﴿ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ ﴾، ئەو (منافع)ە، كە ئەو وردە قازانجە ماددىانەن، كە لە كۆمەلگەى داروخاوو ناشەرعىيدا وەدەست دىن، وەك ئىستا كەسانىك ھەنە لە پەناى بازرگانىي كردن بە ماددە سەرخۆشكەرەكاندا

قازانجی زور ده‌کهن، چونکه له هه‌موو ده‌وله‌تاندا مادده سهر خوشکهره‌کان قه‌ده‌غه‌ن، ئنجا کابرا که دهیه‌ئیی و دهیبا قازانجی چی لیده‌کات، قازانجی ماددی لیده‌کات، به‌لام به ته‌ئکید زهرمریکی مه‌عنه‌ویی گه‌وره له کۆمه‌لگاکه‌ی و له خوشی دده‌ا، له دنیا و قیامه‌تدا.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شم: پیویست به‌وه ده‌کات ئیمه پیناسه‌یه‌کی شه‌راب بکه‌ین،

مه‌ی (الخمر) چیه؟ ئایا ده‌بی حه‌تمه‌ن له خورما دروست کرابی، یان له جو، یان له تری؟! نه‌خیر، وه‌ک پیغه‌مبه‌ر ﷺ له فهرمووده‌یه‌کدا فهرموویه‌تی: {عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا، فَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا، وَلَمْ يَتُبْ، لَمْ يَشْرِبْهَا فِي الْآخِرَةِ} رَوَاهُ مُسْلِمٌ، برقم: (۵۱۸۶)، واته: عه‌بدو‌ئالای کورپی عومهر خوا لییان رازی بی ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرموویه‌تی: هه‌موو سهر خوشکهریک شه‌رابه {که ده‌فهرموئ: هه‌موو سهر خوشکهریک، واته: چ به شیوه‌ی خواردنه‌وه بی‌ت، چ به شیوه‌ی خواردن بی‌ت، چ حه‌ب، چ دهرزی لیدانه‌بی، چ به شیوه‌ی دووکه‌ل بی‌ت، که ده‌سووتی‌ئیری و بۆنی ده‌کهن، ئه‌وانه هه‌مووی ده‌گریته‌وه}، وه هه‌موو سهر خوشکهریکیش حه‌رامه، وه هه‌ره‌که‌سیک شه‌راب له دنیا‌دا بخواته‌وه {به‌زۆری ئه‌وکاته به‌س حاله‌تی خواردنه‌وه‌ی هه‌بووه}، وه به‌مری له حالیکدا که له‌سهر خواردنه‌وه‌ی به‌رده‌وامه، وه تۆبه‌ی لینه‌کات، له دوا‌پۆژدا نایخواته‌وه، واته: ئه‌گهر مسو‌لمانیش بی‌ت و بایی ئه‌وه‌نده ئیمان و طاعه‌تیشی هه‌بی‌ت بجیته به‌هه‌شتی، خوی دادگهر له دوا‌پۆژدا بی‌به‌شی ده‌کات له شه‌راب خواردنه‌وه، وه ده‌شگونجی مه‌به‌ستی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌وه‌بی که ههر ناچیت به‌هه‌شتی، چونکه که‌سیک ههر به‌رده‌وام بی‌ت له‌سهر مادده سهر خوشکهره‌کان ناشی‌پهرژیته سهر طاعه‌ت، یاخود ناتوانی له‌سهری به‌رده‌وام بی‌ت، ئه‌گهر ئیمانی هه‌بی، واته: مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه که ههر ناچیت به‌هه‌شت، چونکه که نه‌چوو به‌هه‌شت ئه‌وکاته ئه‌و نیعه‌تانه‌ی که له به‌هه‌شتن، مانای وایه

لێیان مەحرۆومە، وە دەشگونجی مەبەست ئەوە بێ کە بۆ ماوویەکی دیاریکراو لێی قەدەغە دەکری، وەك سزایەك، نەك یەكجارەکی.

هەرودها لە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: { (كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ، فَهُوَ حَرَامٌ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۵۱۷۹)، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا }، واتە: هەر خواردنەوویەك ئینسان سەرخۆش بکات، ئەوە قەدەغەیه، (هەر شتیك بێت و لە هەرشتیك دروست کرابێ)، ئنجا یەکیك ڕەنگە بلی: باشە ئەگەر کابرا دوو دڵۆپان بخواتەو، یاخود قومێکی بخواتەو سەرخۆش نەبێت، ئەوە چۆنە؟ لە وەلامی ئەوەشدا پێغەمبەر ﷺ ئەم حەقیقەتە ی روون کردۆتەووە فەرموویەتی: { (مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ) رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۳۶۸۱)، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ) }، واتە: هەرشتیك بەزۆری سەرخۆشی، کەمیشی حەرامە، بەلام بێگومان گوناھی کەم سزای لەقەدەر خۆی و، هی زۆریش لەقەدەر خۆیەتی.

مەسەلەی حەوتەم: دەربارە ی ئەوە کە، چ شتیك لە مائی خۆیان ببەخشن؟!

هاوودلان پرسیاریان لە پێغەمبەر ﷺ، نەیانزانی مالهەکیان هەموو ببەخشن، یان نیوەی ببەخشن، یان چەندی؟ خۆی پەروردگار دەفەرموێ:

﴿ وَتَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ ﴾، لێت دەپرسن چی ببەخشن؟ چی

بکەنە خێر؟ بلی: ئەوەی کە زیاده، واتە: ئەوەی لە پێداویستی خۆتان زیاده، بەلام بۆ خۆت پەکت لەسەری کەوتبێ، ئەوە نەك لەسەرت پێویست نیە، بەلكو زۆر جار هەر پەسەندیش نیە بیکە ی بەخێر، تۆ بۆخۆت پەکت لەسەری بکەوێ، بچی خێریش بکە ی و دوایی چاوت لەدەستی خەلکی بێ و سوال بکە ی، یاخود چاوت لە دەستی خەلکی بێ، مانای وایە هیچت نەکرد، جا لەو باورە ئەو فەرموودیه هیه، کە یەکیك لە هاوودلان دەچیتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دەلی: ئە ی پێغەمبەری خوا چۆن خێر بکەم مائی خۆم ببەخشم؟ ئەویش فەرموویەتی: { (أَبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا، فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ فَلَا هَلْكَ،

فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ، فَلْيُزِي قَرَابَتَكَ، فَإِنْ فَضَلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ، فَهَكَذَا وَهَكَذَا) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۲۳۱۰)، واتە: پێشی بە خۆت دەستپێبکە {چاکەت لە گەڵ خۆت بکە و لەو مال و سامانە کە هەتە پێداویستیەکانی خۆت پێ جێبەجێ بکە}، جا ئەگەر شتێک زیاد بوو، با بۆ خیزانت بێ {ئەو نەهێ کە نەفەقەیان لەسەر تۆ واجبە، دیارە باب و دایک، پێش ھەموویان}، ئنجا ئەگەر لە شتێک زیاد بوو، با بۆ خزمەکانت بێ، وە ئەگەر شتێک لە خزمەکانیشت زیاد بوو، ئنجا بە ملادا و بە ولادا، واتە: بۆ خەڵکی دیکە خەرجی بکە، کەواتە: ئینسان دەبێت ریزبەندیی دابنێ بۆ خێرو مال و بەخشین و، لە گرنگترەو بە گرنگ بجێ و، پێشی ھەموو کەس بۆخۆت، ئنجا مال و خیزانت، ئنجا خزمان، ئنجا پێ بە پێ، کەسانی ئاتاج کە لە کۆمەلگادا ھەن: ھەتیوان، ھەژاران، نەداران، لیقەوماوان، ... ھتد.

مەسەلە ھەشتەم: بە نەسبەت بە خێوکردنی منداڵی ھەتیو دەو، کە پێشتر

باسمان کرد، ھاو دەلانی بەرپێزی پێغەمبەر ﷺ پرسیاریان لە پێغەمبەری خوا کرد: چۆن مامەڵە لە گەڵ ھەتیو دەکەن؟ دوای ئەو دی چەند نایەتێک ھاتنە خوارێ کە: توخنی مالی ھەتیو مەکەون، ئەوانیش ھەل دەستان مال و سامان و خواردن و خواردنەو ھەتیوان کە لە لایان بوو، جیاپان دەکردەو، بە جیا خواردنیان بۆ ساز دەکردن و لێیان نە دەخوارد، وە جاری وا ھەبوو منداڵەکان پێیان نە دەخورا و خەسار دەبوو، خۆی کاربەجێ دوای ئەو ئەم نایەتە ناردە خوارێ: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ

فَأَخْوَانُكُمْ﴾، پرسیارت لێ دەکەن چۆن مامەڵە لە گەڵ ھەتیوان بکەن؟ بێ چۆن بۆ ئەوان پەسندەو چۆن بەرژموندییە، ئەو بەشترە و بکەن، وە ئەگەر لە گەڵیشیان تێکەڵ بوون و مال و سامانی خۆتان لە گەڵ ھی واندان تێکەڵ کرد، ئەو براتان، واتە: فەرقیان پێ مەکەن، وە با مالی وان بە لای ھی ئێوەدا نەیت، وە پێغەمبەر ﷺ لە بارە ی گەورەیی پاداشتی بە خێوکردنی ھەتیو دەو،

فهرموویه تی: ﴿أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ، وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۵۳۰۴)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۵۱۵۰)﴾، واته: من و کهسیک که هه تیو به خیو دهکات له بهه شتیدا ئاواين، وه ئیشارمتی کرد به په نجهی شایه تمنای و په نجهی نیوهر استی و په نجه کانی شی لهیهک حیا کرده وه، واته: نه گهر په نجهی شایه تمنان کابرابی، په نجهی نیوهر است پیغه مبه ره ^{عَلَيْهِ السَّلَام}، پیغه مبه ری خوا پلهی لهو بهر زتره، نه گهرنا ئه ویش همر له بهه شتییه، واته: پلهیهکی زور گه وردهی ههیه و به خیو کردنی مندالی هه تیوو سه رپهر شتی کردنی به دلسوزییه وه، عیباددت و طاعه تیکی زور گه وردهیه، ئنجا لیردها هه لهیهک ههیه دمه وئی راستی بکه مه وه بو هه ندیک له مسولمانان:

هی وا ههیه پیی وایه هه تیو هه موو شتیکی حهرامه و همر مالیک مندالی گچکهی هه تیوی لی بوون، نابی بجیته سیبهری خانووشیان و، نابی ئاوشیان له مالدا بخواته وه! به لام بیگومان ئه م قسانه هیچ نین، چونکه خوی زاناو توانا به دهقی نایهت فهرموویه تی: ﴿وَإِنْ تَحَايَطُواهُمْ فَأَوْحُنْهُمْ﴾، واته: وه نه گهر له گهلان تیگهل بن و تیگهلان بکه و، مال و مندال و سامانی وان له گهل هی خوتان تیگهل بکه و، ئه وه براتانن، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، وه خواش دهرانی کی چاکخوازه و کی خراپه کاره، که واته: نه گهر تو مال و سامانی خوت له گهل هی منداله هه تیو ده که تیگهل بکه ی و، له گهل هی خوت که سابه تی بو بکه ی و، نان و چیشتی له گهل هی خوت بو ساز بکه ی، نه گهر زمرری لیبدی، ئه وه خوا دهناسی و نه گهر، بو ئه وه دشت نه بوو زمرری لیبدی و، مه به ست قازانج و بهرژ و هندی ئه و بی، ئه وه خوی بهرژ ناگداره، که واته: توخنکه وتنی مالی هه تیو کاتیکی حهرامه که به شیو دیه کی خراپ و زیان لیدرانه بی، همر بویهش، خوا فهرموویه تی: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ... ﴿۱۵۲﴾﴾ الأنعام، واته: وه نزیکی مالی هه تیو مه که و، مه گهر به چاکترین شیوه، واته: به شیو دیه که بو ئه و باش بی، نه گهر بو ئه و باش

بوو، قەيناكات كەسابەتى بۇ دەكەي، لەگەل ھى خۇت چىشتى بۇ لىدەنىي، لەگەل مىندالەكانى خۇت سەرىپەرشى دەكەي، يان كاتىك دەجى بۇ مالىك ھەتىويان ھەن، چايەكيان لە مالى دەخۇيەو، ئەگەر بۇيە دەجى دلىان خۇشەكەي، دوو ئامۇژگارىيان بکەي، ئەو قەيناكات، ھەرچەندە ئەودى كە دەجى شىكىيان لە مالى دەخوات، دەتوانى سوودىكيان ھەر پى بگەيەنى، سوودىكى مەعنەوى يان ماددىي، ئەو كاتە ئەو چايى خواردەنەودىە بە ھەرام دانارى، چونكە تۇ نەتويستە زىانيان پىبگەيەنى، بەلكو ويستوتە قازانجيان پى بگەيەنى، ئنجا ئەگەر بەو جۆرە بىر كەردەنەودىە بىو ھەر مالىك مىندالى ھەتىوى ھەبوو، بىوژنىك كە مىندالى ھەتىوى ھەن، كەس نەچىتە سىبەرى خانووى، كەس ئاويك لە مالىان نەخواتەو لە مالىان دانەنشىي ماناي وايە زمرر دەكەن و دادەبىر پىن لە كۆمەلگا بۇيە ئەو شىكى زۆر غەلەتەو، ھەندىك مەلاو خەلگى نەشارەزا لە دىن، ئەو شتانەيان رەواج پىداو، ئەگەرنا بە پىچەوانەو، مالىك كە مىندالى ھەتىويان ھەن، دەبى خىزم و دراوسى زياتر ھاموشۇيان بکەن، گرنگ ئەودىە مەبەستيان ئەو نەبىت كە زمرر بە مالى ھەتىو كە بگەيەن، بچن لەوى دەعوەت بىن و شت لە مالىان بخۇن بەبى قەرمبوو كەردەو ! بەلكو مەبەستيان ئەو بىت، قازانجيان پى بگەيەن، جا ئەگەر لە پەناي ئەو قازانچ پى گەيانەندە، چايەكىش لەمالىان بخۇن و بى بەرانبەرىش بىت، بە تەئكىد ھەرام نىە.

مەسەلەى نۇبەم: كە دەفەرموى: ﴿وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ تُؤْمِنَ﴾، كە

واتە: وە ئافرىتانى بىپەرسەت و ھاوبەش بۇ خوا دانەر، مارە مەكەن ھەتا ئىمان نەھىن، جا لىرەدا پىرسىارىك دىتە پىش: ئايا ئافرىتى جوولەكە، يان ئافرىتى نەصرانىي، كە (خاوەن كىتب) يان پىدەگوترى، ئايا ئەوانىش وەبەر ئەم ئايەتە دەكەون و دروست نىە ئەوانىش بىنن؟ لە وەلامدا دەلىين: نەخىر

وانىە، چونكە خاى تاك و پاك لە سوورەتى (المائدة) دا دەفەرموى: ﴿الْيَوْمَ

أَحْلَلْ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ

مَنْ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ... ﴿٥﴾، واته: ئه‌م‌رؤ همرچی شتی پاکو چاکه بۆتان هه‌لال کراوه، وه خواردنی خاوه‌ن کتێبه‌کان بۆ ئیوه هه‌لاله، وه خواردنی ئیوه‌ش بۆ وان هه‌لاله، وه ئافرمتانی پاکی برودارتان بۆ هه‌لالن، وه ئافرمتانی پاکی خاوه‌ن کتێبه‌کانیش بۆ ئیوه هه‌لالن، که‌واته: پیاوی مسوڵمان بۆی هه‌یه ژن له خاوه‌ن کتێبه‌کان (جووله‌که‌و نه‌صرانیی یه‌کان) بێنی، به‌لام ئافرمتی مسوڵمان بۆی نیه شوو بکات به پیاوی جووله‌که یان نه‌صرانیی، که‌واته: ئه‌گهر گریمان جووله‌که‌و نه‌صرانیی، به‌ بته‌پرستیش و هاوبه‌ش بۆ خوادانه‌ریش له‌قه‌له‌م ب‌هرین، ئه‌وه ئه‌و نایه‌ته‌ی سوورپرتی (المائدة) ئه‌وانی جیاکردۆته‌وه له باقی بته‌پرست و هاوبه‌ش بۆ خوادانه‌ره‌کان و، پێویستیش ناکات ب‌لێن: ئه‌وه‌ی سوورپرتی (المائدة) ئه‌وه‌ی سوورپرتی (البقرة) ی نه‌سخ کردۆته‌وه، به‌لکو ده‌لێن: هه‌ندیکی لێ جیاکردۆته‌وه، که ئه‌وه پێی ده‌گوتری: تایبه‌تکردن (تخصیص)، ئه‌وه‌ی سوورپرتی (البقرة) به‌گشتی بووه، به‌لام ئه‌وه‌ی سوورپرتی (المائدة) تایبه‌تییه و ده‌فه‌رموی: ئافرمتانی خاوه‌ن کتێبان {ج جووله‌که‌و نه‌صرانیی ج غه‌یری وانیش} هه‌لالن بۆ مسوڵمانان، جیا له ئافرمتانی کافرو بته‌پرست و هاوبه‌شدانه‌ر، شایانی باسیشه له‌باری پێناسه‌ی خاوه‌ن کتێبه‌کان (اهل الکتاب) ده‌وه، که ئایا ته‌نیا جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان، یان غه‌یری وانیشن، له‌نیوان زانایاندا راجیایی هه‌یه، به‌لام من پێم وایه مادام خوی زانا به‌گشتی باسی خاوه‌ن کتێبانی کردوه، هه‌رکه‌سیک ئیسپات بوو که له ئه‌سلدا خاوه‌نی کتێبی ئاسمانیی بوونه ده‌یگریته‌وه، هه‌رچه‌نده جووله‌که‌و نه‌صرانیی پێش هه‌مووان، چونکه خوی به‌رزو مه‌زن به‌ناو ناوی هی‌ناو .

مسلمی دمه‌م و کۆتایی: خوی زاناو شارمزا ده‌فه‌رموی: ﴿لَعَلَّكُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾،

واته: به‌لکو (تذکر) بکه‌ن، جا ئایا (تذکر) چیه ؟ زانایان ده‌لێن: (حَقِيقَةُ التَّذَكُّرِ: الإِسْتِدْرَاكُ عَنْ نُسْيَانٍ أَوْ غَفْلَةٍ لَمَّا اشْتَبَهَ فِيهِ الْقَلْبُ وَاللَّهُ رَكَّبَ فِيْنَا بِالْفِطْرَةِ مَعْرِفَةَ الْأَشْيَاءِ ..)، واته: (تذکر) بریتیه له‌وه‌ی که

ئینسان شتیکی لهبیر چوو بیته وه، یان له شتیکی بیئاگابووبی و بهبیری بیته وه، شتیکی که دل تئیدا به سهو چوو بی، وه خوا هه موو ئه و شتانه ی فه رمانی پیکردوون و به چاکیان دادنی، له فیطره تی ئیمه دا دایناون و، ئینسان له ناخیدا هه ست به وه دهکات که چاکن، به لام جاری وا ده بی لیان بیئاگا ده بیت، یاخود لهبیری ده چنه وه و شه ریه ت هاتوه و بهبیری بیئیته وه، خوی به به زهی له و که سانه مان بگیڕی که هه میسه ئه و شته باشانه ی شه ریه ت فه رمانیان پیده کات له یادمان بن و له بیرمان نه چن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له نۆره کۆمهله به نه به کانی له که نه تانی

Stay informed from social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

علي بابير / AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

علي بابير / AliBapir

کەتانی

ڤاگه یاندنی مه که نه بی هه مۆسه تاه علی بابیر

www.alibapir.net

English - عربي - گۆردی

ڤاگه یاندنی مه که نه بی هه مۆسه تاه علی بابیر

دەرسی چل و شەشەمین

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان تەفسیرکردنی دوو نایەت لە سوورەتی (البقرة)، نایەتەکانی ژمارە: (٢٢٢ و ٢٢٣) دەگریته خۆی، کە باسی کەوتنە حەیزی ئافرەتان دەکەن، وە خۆ دوورگرتنی مێرد لە ژنی لە کاتی کەدا دەکەوێتە حەیزمەوە، پاشان چۆنیەتی چوونە لای مێرد بۆ ژن لە پرووی شەڕعییە وە دەبێ چۆن بێت ؟

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعَزِّلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ شَتْمٌ وَقَدْ مَوَّأَ لَأَنْفُسِكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوُهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾﴾ .

مانای وشە بە وشەی نایەتەکان

((وە لەبارەى حەیزمە وە پرسایەت لێدەکەن: بۆی: ئەو وە ئازارێکە (واتە: ئازارێکە تووشی ئافرەت دێت) دەجا لە کاتی کەوتنە حەیزدا کە نارگیری لە ژنان بکەن و توخنیان مەکەن هەتا پاک دەبنەو، جا هەمە کات خۆیان پاککردووە، لەو شوێنەو کە خوا فەرمانی پێکردوون بچنە لایان، بەراستی خوا ئەوانەى دەگەڕێنەو لای خۆشی دەوین، وە ئەوانەى خۆ پاککردووەن خۆشی دەوین ﴿٢٢٢﴾ ژنەکانتان کێلگەن بۆتان دەجا کەى و چۆنتان ویست، بچنە لای کێلگەکانتان، وە بۆخۆتان نیەت و کارى باش پێش بخەن و پارێز لە خوا بکەن و بزائن کە ئێو

پیی ده گهن، وه موژده بده به بر واداران (واته: بر وادارانیک که پابه ندبن به سنوورده کانی خوی پهر و مردگار موه) ﴿۱۳۳﴾.

شیگردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(الْمَحِيضُ): (المَحِيضُ: الدَّمُ الْخَارِجُ مِنَ الرَّحِمِ عَلَى وَصْفٍ مَخْصُوصٍ فِي وَقْتٍ مَخْصُوصٍ)، (مَحِيضٌ) بریتیه لهو خوینیه که له مندالدانی ئافرمت دیته دهر، به شیوهیه کی تایبهت وه له کاتیکی تایبهتدا، ئنجا ههر کام له: (مَحِيضٌ وَحَيْضٌ): ههم حهیز ده گرنه وه ههم کاتی که وتنه حهیزیش، ئنجا ئایا (حَيْضٌ) له زمانی عهر مبییدا له چیه وه هاتوه ؟ (حَاضٌ يَعْنِي: فَاضٌ) واته: رژا، نهو خوینیه که له ئافرمت دهر ژئی (حَاضَتِ الْمَرْأَةُ) واته: خوینی لیژا ئافرمته که، خوینی لیهات.

(أَذَى): (الْأَذَى: مَا يَصِلُ إِلَى الْحَيَوَانِ مِنَ الضَّرَرِ، وَأَذَى الشَّيْءِ يَأْذِي أَذَى وَأَذَاً وَأَذِيَةً: قَذَرَ، أَذَى فُلَانٍ: أَصَابَهُ أَذَى، وَأَذَى بِكَذَا، تَضَرَّرَ بِهِ وَتَأَلَّمَ مِنْهُ)، (أَذَى) بریتیه له ههر زیانی که به ژیانله بهرێک بگات، وه لیژدا مه بهست نه وهیه که ئافرمت له کاتی که وتنه حهیزدا، جوړیک له حاله تی نا ته ندروستی و جوړیک له حاله تی نه خویشی هیه، ههر ودها وشه: (أَذَى) مانای قیزدونی (قذارة) ش ده گه یه نی.

(فَاعْتَرَلُوا): (الْإِعْتِرَالُ: تَجَنُّبُ الشَّيْءِ عُمَالَةً كَانَتْ أَوْ بَرَاءَةً أَوْ غَيْرَهُمَا بِالْبَدَنِ كَانَ ذَلِكَ أَوْ بِالْقَلْبِ)، (إِعْتَرَلَ) بریتیه له وه که ئینسان خوئی له شتیک دوور بگری، به کرده وه خوئی لی دوور بگری، یاخود له پرووی فکرییه وه خوئی لی دوور بگری، واته به به دهن یاخود به دل، که لیژدا مه بهست نه وهیه له پرووی به دهنیه وه خوئی لی دوور بگری، واته: له گه لیان جووت مه بن نه گهرنا مه بهست نه وه نیه له گه لیان نه بن له مالن.

(وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ): (کِنَايَةُ عَنِ الْجَمَاعِ)، واته: نزیکیان مه که ون، که لی رمد ا
ئاماژمیه بو سهرجیی کردن و جیماع.

(يَطْهَرْنَ): (طَهَّرَتِ الْمَرْأَةَ طَهْرًا وَطَهَارَةً، وَطَهَّرَتْ: خِلَافُ طَمَمَتْ: ﴿وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾، فدلّ باللفظین عَلَى أَنَّهُ لَا يَجُوزُ وَطْهُهُنَّ إِلَّا بَعْدَ الطَّهَارَةِ وَالتَّطَهُّيرِ، وَقِرَاءَةُ (يَطْهَرْنَ: أَيْ يَفْعَلْنَ الطَّهَارَةَ الَّتِي هِيَ الْغُسْلُ)، ده گوتری: (طَهَّرَتِ الْمَرْأَةَ)، واته: ئافرته که پاکبووه، پیچه وانهی (که وته
حه یزه وه) یه، واته: که خوینی حه یز نه ما، ده گوتری ئه وه ئافرته پاک بوته وه،
که واته: (يَطْهَرْنَ) پاکبوونه و میان له حه یز ده گه یه نی، وه ستانی خوینی حه یز،
وه (تَطْهَرْنَ) خو شوردنیان ده گه یه نی.

(حَرِّتْ لَكُمْ): (الْحَرْتُ: إلقاء البذر في الأرض وتهيئتها للزرع ويُسمى المحروث حَرْثًا ﴿أَنْ أَعْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَرِمِينَ﴾ ﴿الْقَلَمُ﴾ ﴿نِسَاءُكُمْ حَرِّتْ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ شِئْتُمْ﴾، وَذَلِكَ عَلَى سَبِيلِ التَّشْبِيهِ، فَبِالنِّسَاءِ زَرْعٌ مَا فِيهِ بَقَاءُ نَوْعِ الْإِنْسَانِ، كَمَا أَنَّ بِالْأَرْضِ زَرْعَ مَا بِهِ بَقَاءُ أَشْخَاصِهِمْ)،
واته: (حَرْتُ) بریتیه له تو و ده شاندن له زمویدا، (بو و یینه: گهنم و جو و
نيسكو نوک) وه ئاماده کردنی ئه وه کیلگه و زمویه بو ئه وهی تووی تیدا
بو ده شیریت، وه جاری وایه ئه وه زمویه که تووی تیدا ده و ده شیریت، پیی
ده گوتری (حَرْتُ)، که لی رمد ا ئافرمتان چوینراون به کیلگه یه که تووی
تیدا ده چیرنی، چونکه له ئه نجامی پیلگه یشتنی پیاو و ئافرمتا مندا
پهیدا ده بی، {ئاوی پیاو له گه ل ئاوی ئافرمت له نیو مندا لدانی ئافرمت
یه که ده گری ئنجا مندا ل دروست ده بی، که وهک تو و ده شاندن وایه }، دیاره
به وهی ئافرمتانه وه به شمر و ده چی به رده وام ده بی، وهک چو ن به وهی
زمویه وه ئه وه کشتو کاله ده کری که مایه ی به رده وام بوونی ژیا نیانه.

(اَنَّى): (اَنَّى: اداة للبحث عَنِ الحالِ والمكان، وَلِذَلِكَ قِيلَ: هُوَ بِمَعْنَى: كَيْفَ وَأَيْنَ لِتَضَمُّنِهِ مَعْنَاهُمَا)، واته: (اَنَّى) بریتیه له ئامراز بۆ پرسیارکردن دهربارهی حال و دهربارهی شوین، بۆیه ههندیکیان گوتووویانه: (اَنَّى) بهمانای چۆن (كَيْفَ) و بهمانای له کوئی (اَيْنَ) دی، که واته: که دهمرموی: ﴿فَأَتُوا حَرَثَكُمْ اَنَّى شِئْتُمْ﴾، واته: چۆن دهمانهوی له گهه خیزانتاندا جووتبن، یان له کوویه دهمانهوی له گهه لیان جووتبن، به لام گرنگ نه و دیه له شوینی دیاریکراو دابی، که شوینی تۆو و دشاندن و زاووزیه.

هوی هاتنه خواردهوی نایه ته کان

(۱) هوی هاتنه خواردهوی نه و نایه ته، که دهمرموی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾، { (عَنْ اَنَسٍ اَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا، إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ، لَمْ يُؤَاكِلُوها، وَلَمْ يُجَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ، فَسَأَلَ اصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا النِّكَاحَ) فَبَلَغَ ذَلِكَ الْيَهُودَ، فَقَالُوا: مَا يُرِيدُ هَذَا الرَّجُلُ اَنْ يَدَعَ مِنْ أَمْرِنَا شَيْئًا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ... رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۶۹۲)، واته: نه نه سی کوری مالیک خوا لیی رازی بن ده گپریته وه، ده لی: جووله که کان عاده تیان وابوو که ئافهرت ده کهوته چه یزه وه، نه نانیان له گهه ده خوارده، وه نه له گهه لیشیدا دهبوون له ژووری و له گهه لیدا نه ده خه و تن له مائی، له وه بارده وه هاوه لانی به ریزی پیغه مبهه خوا لییان رازی بن پرسیاریان له پیغه مبهه ﷺ کرد، خوی به ریزش نه نایه ته ی ناردده خوار (پیشتر ته فسیرمان کرد) دهمرموی، پرسیارت لیده کهن دهربارهی چه یز بلئی: (نه وه ئازاره، له کاتی چه یزدا مه چنه لای ژنه کانتان)، جا پیغه مبهه ریش ﷺ پیی فمرموون:

(إِصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا النُّكَاحَ)، واته: کاتیک خیزانه کانتان ده که ونه حهیزموه، هه موو شتیکتان بۆ رموایه له گه لیان، جگه له جووتبوون (واته بۆت ههیه نانی له گه ل بخوی، له گه لی بخه وی، بۆت ههیه سمر به رانی بکه ی... هتد، هه موو نه و شتانه ی ژن و میرد بهیه که وه دمیکن، بۆت ههیه، به لام بۆت نیه له گه لیدا جووتبیت)، ئنجا که نه و هه واله به جووله که کان گه یشته وه جووله که کان گوئیان: (ما يُرِيدُ هَذَا الرَّجُلُ أَنْ يَدَعَ مِنْ أَمْرِنَا شَيْئاً إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ...) گوئیان: نه و پیاوه (واته: پیغه مبه ر صَلَّى هیج شتیکی ئیمه لینا گهری، همر دمیوه ی به پیچه وانه ی ئیمه وه بجوولیتته وه همر شتیکی ئیمه دمیکه ی نه و دمیوه ی پیچه وانه که ی بکات، واته: وایانزانی پیغه مبه ر صَلَّى له عه کس واند واده کات، به لام نه وان له راستیدا زیدروییان کردبوو، هه تا له ته وراتدا هاتوه ده لی ^(۱): ئافرمتیک که ده که ویتته حهیزموه نه گهر دهستی له شتیك دابایه نه و شته یان به پیس دادنا، وه له ژووری له گه ل ئافرمته که نه دمیوون، وه نانیان به دهستی وی نه ده خواردو زۆر سه خت گیرییان ده کرد، ئیدی ئیسلام نه و شتانه ی هه موو لابرده، وه رایگه یاند بهس سمرجبی دروست نیه، چونکه خو ئافرمت به حهیز هیچی لی نه هاتوه، نه و ئافرمته نه و مندییه که وتۆته حهیزموه، له و حاله ته دا وه ک نه خو شیی وایه بۆی، وه له کاتی حهیزدا پیاو نه گهر بجیتته لای ئافرمتیش ئافرمته که ئازاری پیده گاتو بۆ پیاوه که شی ئازاره، وه مندا لیشیان نابیت له کاتی حهیزدا، که واته: بۆ هه موو لایه ک زمرره، مندا ل په یدانابیت و ئافرمتیش زیانبار دمبیت و تووشی ئازارو نارده حه قیی زیاتر دمبیت، وه پیاوه که ش تووشی زمرره زیان دمبیت له پرووی ته ندروستی یه وه، بۆیه شمرع نه وه ی قه دهغه کردوه، به لام شته کانی دیکه له جیی خو یان دان.

(۱) برونه: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) العهد القديم، سفر اللاويين، الإصحاح: (۱۵)،

ص: (۲۴۳)، (نجاسة طمئ المرأة) که ده لی:

{وإذا حاضت المرأة فُسبحة أيام تكون في طمئتها، وكل من يلمسها يكون نجساً الى المساء، كل ما تنام عليه في أثناء حيضها أو تجلس عليه نجساً، وكل من يلمس فراشها يغسل ثيابه ويستحجم بماء ويكون نجساً الى المساء الخ}.

(۲) هوئی هاتنه خوار و دهی ئه و نایه ته، که دهرم موی: ﴿ نَسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَّتْكُمْ أَنِّي شَعْتُمْ ﴾، {عَنْ ابْنِ الْمُكَدِّرِ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ: إِذَا جَامَعَهَا مِنْ وَرَائِهَا جَاءَ الْوَلَدُ أَحْوَلُ، فَتَرَلْتُ: ﴿ نَسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَّتْكُمْ أَنِّي شَعْتُمْ ﴾} (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۵۲۸)، وَمُسْلِم بِرَقْم: (۳۵۲۱)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۲۱۶۳)}، واته: ئیبنو لمونکه دیر (که یه کیکه له زانیانی تابعین) دهئی: گویم له جابری کوری عه بدوللا بوو خوا لئی رازی بی دیگوت: جووله که کان دمیانگوت: نه گمر پیاو له لای پشته وه را بجیته لای خیزانی و مندالیان بی، مندا له که خیل دهرده چی، (له لای پشته وه را، واته همر له شوینی مه به ست له گه لی جووتبی، به لام له لای پشته وه را بیته)، ئیدی ئه م نایه ته هاته خوار که: نه خیر ئه وه ئه سل و ئه ساسی نیه مادام له شوینی که و بی که شمرع دیاری کردوه {که له و شوینه وه ش نه بیته مندا له پیدای نابیت}، با له باری پشته وه ش بیت شتیکی شمرعییه، خوی به به زدی هه موو ئه و شتانه ی روونکردوته وه بو ئه وه ی ئه و زیدرویی و ئه فسانه و شتانه ی که به ناوی دینه وه پیداکراون، له لایه نی جووله که و نه صرانی یه کانه وه، بهرپرچیان بداته وه، وه ژن و میردایه تی و ژانی جینسی له نیوان پیاوان و ژناندا، بگهریته وه حاله تی ناسایی و سروشتی خوی، له هه مان کاتیشدا مروف خوئی دووربگری له و غه له ت و لادانانه ی که پیدابوون، که دوایی زیاتر تیشکیان ده خه یه سمر.

مانای گشتی نایه ته کان

خوی پهرومردگار پیغه مبهری خوی ﷺ ددوینی و له سمر وه لامدانه وه ی ئه و پرسیارانه که ئاراسته ی کراون، دهرم موی: ﴿ وَاسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ﴾، پرسیار له تو ده که ن دمرباره ی هه یز، هه یز هه م به مانای خودی هه یز دیت، هه م به مانای کاتی که و تنه هه یزیش دی، وه هه م به مانای ئه و شوینه ش دی که

خوینی حەیز پێیدا دێ، ﴿قُلْ هُوَ أَذَى﴾، بڵێ: کەوتنە حەیز، ئازارە {بۆ ئافرمتە کە ئازارەو بۆ پیاو دەکەش تووشی نەخۆشیی دین}.

پزیشکەکان دەڵێن: ئەو خوینی حەیزە لەبەر ئەوەی خوینیکی باش نیە، بۆیە لە بەدەمی ئافرمت دێتە دەرێ و خوینیکی ئاسایی نیە و نائاسایی یە بۆیە بەو ھۆیەو ھەرم کام لە ژن و پیاو تووشی ئازار دەبن، وە مندالیش لەو کاتەدا پەیدا نابێت، ﴿قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْرِضُوا أَلَيْسَ فِي الْمَحِيضِ﴾، بڵێ: حەیز ئازارە لەکاتی حەیزدا کەنار بگرن لە ژنان، واتە: مەچنە لایان و لەگەڵیاندا جووت مەبن ﴿وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ﴾، تەئکیدێ دەکاتەو: وە تووشیان مەبن و توخنیان مەکەون، وەک لەگەڵ جووت بوون ﴿حَتَّى يَطْهَرْنَ﴾، ھەتا کو پاک دەبنەو، واتە: ھەتا لە خوینی حەیز پاک دەبنەو ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾، ئنجا ئەگەر خۆیان پاک کردو، واتە: خۆیان شوژی، ئەوەی پێشێ کە فەرمووی: ﴿حَتَّى يَطْهَرْنَ﴾، ھەر ئەوێندە دەگەینەن کە ئافرمتە کە خوینی حەیزی نەمێن، بەلام ئەوەی دوو دەمیان کە دەرەرمو: ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾، وێرێ ئەوەی کە خوینە کەی دەبرێ، دەبێ، خۆیشی بشوات، ئنجا پیاو بۆی ھەیە بچێتە لای، وە ھەر ئەو وشەیی پێشیش ئەم خویندەو (قراءة) شی ھەیە (حَتَّى يَطْهَرْنَ)، واتە: ھەتا خۆیان پاک دەکەنەو و خۆیان دەشۆن، کەواتە: دەبێت ھەموو لایەک بزانی کە ئافرمت تەنیا بەھوی ئەو دەو کە خوینی حەیزی وەستاو، بۆ پیاو کە لە لای نیە، بەلکو دەبێ خۆشی بشوات، ئنجا لە لای دەبێت ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأَتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾، جا ئەگەر خۆیان شوژد، بچنە لایان لەو شوینەو کە خوا فەرمانی کردو، خۆی کاربەجێ لە کوێو فەرمانی کردو؟ بیگومان لەو شوینەو کە منداڵ پەیدا دەبێت. ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾، بیگومان خوا تۆبەکارانی خۆشدەوین، وە خۆ پاکەرموانی خۆشدەوین، واتە: ئەوانە ی خۆشدەوین کە

پەشيمان دەبنەوود دەگەرپنەوود بۇ لاي خوا، وە ئەوانەشى خۇشەدەوین كە خۇيان پاكەكەنەوود، چ لەرووی مەعنەوویەوود چ لەرووی ماددیەوود، وە هیچ شتیک ناكەن لەرووی شەرعیەوود بە پیس و خراب دانرابن، ئنجا دەفەرموی: ﴿ نَسَاؤُكُمْ حَرَّتْ لَكُمْ ﴾، ژنەكانتان كیلگەن بۇ ئیوود، لیردا ئەوود وینچواندن (تشبیه) ی پی دەلین، واتە: وەك كیلگە وان بۇ ئیوود، لە ئەنجامی ئەوودا كە پیاو لەگەل ئافردت جووت دەبیّت، تۆوی پیاو دەجیّتە نیو مندالدانی ئافردتەوود، لەگەل تۆوی ئافردت یەكەدگرن و لە ئەنجامی ئەوودا منداڵ پەیدادەبیّت، وەك چۆن هەتا تۆو بە زەوی ورنەكەى، دەغل و دان پەیدانابیت، بە هەمان شیووش ئافردت و پیاو دەبی پیکەوود جووتبن، ئەوچار وەجەى بەشەر، پەیدادەبیّت ﴿ فَأَتُوا حَرَّتْكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾، دەجا بچن بۇ لاي كیلگەكانتان هەر كاتیک ویستتان، یاخود هەرچۆنیک ویستتان، چ لەرووی كاتەكەیهوود، مادام ئەو ئافردتە بېنویژ نەبیّت، وە لەرووی چۆنیەتیەكەیهوود، لە پېشەوود رابن، یان لەبارى پشتهوود بن، یان لەسەر تەنیشت بیّت، بەهەر شیودیەك بیّت گرنگ ئەودیە لە شوینی تایبەتی خۆیهوود بیّت.

﴿ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ﴾، وە بۇخۇشتان پېش بخەن، واتە: نیەتی چاك پېش بخەن، كاتیک ئینسان لەگەل هاوسەری جووت دەبیّت، نیەتی ئەودی لیبىنن خوا ﷻ منداڵی صالحیان بداتن، وە نیەتی ئەودی لیبىنن كە خۇی پاك رابگری لە گوناھان و چاوی لە حەرام نەبیّتو، خیزانەكەى چاوی لە حەرام نەبیّت، ئەو نیەتە باشانەى هەبن مانای وایە، مروّف خودی ئەو سەرچیكەردنەشى بۇ دەبیّتە طاعت، وەك لە (صحیح) ی موسلیما هاتوود، پیغەمبەر ﷺ رَوَّيْتُكَ بِهِ هَاوَدَ لَانِي فَمَرَمُو: { (وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتُهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ ؟ قَالَ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ فِيهَا وَزْرٌ، فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: ۲۳۲۶)، عَن أَبِي ذَرٍّ، واتە: یەكك لە ئیوود دەجیّتە لاي خیزانی پاداشتی هەیه، گوتیان: واتە: ئەى پیغەمبەر ﷺ یەكك لە ئیمە ئارمزووی خۇی جیبەجی دەكات،

چۆن پاداشتی هەیه؟! فەرمووی: ئەگەر ئەو ئازمژووێ لە حەرامدا جیبەجێ بکات گوناھی ناگات؟ {گوتیان: بێ} ^(١)، فەرمووی: دەجا ئەگەر لە حەلالیشدا جیبەجیی بکات پاداشتی هەیه، ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوُهُ﴾، وە پارێز لە خوا بکەن و بزانی ئەو نیوە بە خوا دەگەن، واتە: بزانی بە چ چاوپۆڕوویک دەچنەو وە لای خوا، شتی حەرام مەکەن، شتی پیس مەکەن، ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، وە موژدە بدە بە ئیمانداران، واتە: ئەو ئیماندارانەی کە پابەند دەبن بە سنوورەکانی خواو یاساکانی خواو موژدەیان پێبدە، کە خواى بە بەزمیی لە دواوژدا ژيانیکی خوشترو چاکترین بەنسیب دەکات.

چەند مەسەلەیەکی گەرم

مەسەلەی یەکەم: دەربارەى ئەو رەستەیه کە دەرئەوێ: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعَزُّوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾، پرسـیارت لێدەکەن دەربارەى حەیز، بـۆ: ئەو ئازارە، لەکاتی حەیزدا لە ژنەکانتان دووربکەونەو، واتە سەرچاییان مەکەن، لەرئەوێ عیلمییەو هۆیەکەى ئەو مەیه کە ئەو هێلکۆلەى لەنیو ئاوی ئافەرت دایە لە کاتی حەیزدا موئوربە نابێت و یەك ناگرێت لەگەڵ ئەو زیندەوێ (حیمن) دى کە لەنیو ئاوی پیاو دایە، چونکە هەر دۆپێک لە تۆوی پیاو، بە هەزاران زیندەوێ گچکەى تێدایە، کە بە عەرەبیی پێیان دەلێن: (حیامن) کە کورتەى: (الحيوانات المنوية)، زیندەوێ نیو ئاوی پیاو، تاکەکەى پێی دەلێن: (حیمن) واتە: زیندەوێ تۆویی، تۆویکە، منداڵ لە جی پەیدا دەبێت؟ ئێمە هەموومان چۆن پەیدا بووین؟ یەکیک لەو زیندەوێ گچکانەى کە لەنیو ئاوی پیاو دایە، کە بە هەزاران لە هەر دۆپەیه کیدا هەیه، یەکیک لەو

زیندەمورانە گچکانە لەگەڵ زیندەموریکی گچکەدا کە لەنیو ئاوی ئافرەتدا ھەبێت و تەنیا یەک دانەبە و پێی دەگوترێ: ھێلکۆلە (بویضة) یە کەدەگرێ، و بە ھەردووکیان (نطفة) پێکدێنن، واتە: زیندەموریکی دیکە پێکدێنن پێی دەگوترێ: (نطفة)، ئنجا ئەو (نطفة) یە کە بە چا و نابینرێ بە زەرەبەین دەبێنرێ و لەنیو منداڵدانی ئافرەتدا گەورە دەبێت و گەشە دەکات، تا دواوە دەبێتە زەرەوولە (عَلَقَة)، ئنجا دەبێتە (مُضْغَة)، دواوە ئیسقان (عظام) لێ پەیدا دەبێت و بە گوشت دادەپوشرێ، دواوە خۆی زانا و توانا رووچی بەبەردا دەکات، ئاوا منداڵ دروست دەبێت، جا ھەیز ھۆکارەکی ئەو مە، چونکە ئافرەت کە دووگیان (حامل) بوو منداڵی لە منداڵداندای پەیدا بوو، خۆینی ھەیزی نامینی، ھەبوونی خۆینی ھەیز بەلگەی ئەو مە، کە ئەو ئافرەتە جاری دووگیان نەبوو، واتە: ئەو زیندەمورە نیو ئاوی پیاو لەگەڵ ئەو ھێلکۆلە نیو ئاوی ئافرەت، یەکیان نەگرتوو نوێتەیان پێک نەھێناوە.

ئنجا ئایا ماوەی ھەیز چەندە ؟

جاری وا ھەبێت کاتی ھەیز، یەک جارە لە ماوەی سەعاتیکدا، یاخود کەمتری شە، وە جاری وا ھەبێت، ماوەی شەوو پوژیکە، وە جاری وا ھەبێت سێ شەوو سێ پوژمو، جاری وا ھەبێت دە شەوو پوژمو، وە جاری وا ھەبێت پازدە شەوو پوژیش دەوام دەکات، وە لەکاتی ھەیزدا ئافرەت نوێژی لێ قەدەغە دەبێت و پوژووگرتنی لێ قەدەغە دەبێت، بەلام دواوە پوژوووەکانی دەگرێتەو، بەس نوێژەکانی ناگیرێتەو، وەک لەم دەقە سوننەت دا ھاتو: { عن معاذة: أن امرأة سألت عائشة فقالت: أتقضي إحانا الصلاة أيام مَحِيضِها ؟ فقالت عائشة: أحرورية^(١) أنت ؟ قد كانت إحادانا تحيض على عهد رسول الله ، ثم لا تؤمر بقضاء }، البخاري: (٣٢١)، و مسلم: (٣٣٥).

ئەمەش رێواپەتیی دیکە مە:

{ عن معاذة قالت: سألت عائشة فقالت: ما بال الحائض تقضي الصوم ولا تقضي الصلاة؟ فقالت: أحرورية أنت؟ قلت: لست بأحرورية، لكني أسأل، قالت: كأن يصيبنا ذلك فتؤمّر بقضاء الصوم ولا تؤمّر بقضاء الصلاة }.

واته: پرسیار له دایکمان عائشه گراوه خوا لی رازی بیت: بۆچی نافرمت رۆژوو دهگیرپته وه که به هوئی حهیزدوه فه وتابن، یان به هوئی زمیستانیه وه، به لام نوێزان ناگیرپته وه؟! فهرموویه تی: ئیمه له سهردهمی پیغه مبهردا عَلَيْهِ السَّلَام فهرمانمان پیکرا رۆژوووان بگیری نه وه، به لام فهرمانمان پی نه کرا نوێزده کان بگیری نه وه، ئه وه دش حیکمه ته که ی، یان حیکمه تیکی ئه وه دیه، که گیرانه وه دی ئه وه هه موو نوێزانه سه غله تی زوری تیدایه، به لام رۆژوووه کان له بهر نه وه دی مانگی رهمه زان یه که مانگه له دوازه مانگان و عیبادمه تیکی گه ورده شه، وه گیرانه وه دشیان هینده قورس نیه.

مه سه له ی دوومه: دهر باره ی: ﴿فَاعْزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ﴾،

پیشتریش باس مان کرد، که لی رده دا مه به سته که نارگیری به له سهر جیی و جووتبوون، نه که خو دوورگرتن له وه دی که له ژووری بیت و له گه لی له سهرجی بجه و ی و ده سته وه ده سته بکه و ی!! وه که کاتی خوئی خاوه ن کتیه به کان زی دهر و یان له وه دا کردوه، ئنجا ئایا به لگه مان چیه؟ به لگه مان ئه وه دیه که خوا ی په روه ردگار ده فهرمو ی: ﴿وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ﴾، وه هه تا پاک ده بنه وه، هه تا ئه وه خوینه یان لینه بری، لیان نزیک مه بنه وه، واته: له وه شوینه نزیک مه بنه وه که ئه وه خوینه ی پیدادی، نه که ده سته به ده سته نه که و ی و... هتد، پیغه مبه ریش عَلَيْهِ السَّلَام که ده فهرمو ی: ﴿(اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا التَّكَاحَ)، (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۶۹۲))﴾، واته: ته نیا له گه لیان جووت مه بن، نه گه رنا بۆت هه یه ماچی بکه ی و له باوه شی بگری پیکه وه بجه ون.

وه له وه باره وه دش ئه م فهرمو و ده دیه هه یه که (الطبري) له ته فسیره که ی خویدا

هیناویه تی^(۱)، وه ئهم قسه یه ئی عهبدو لای کوری عه بهاس و موحاهیدو عیکر هه مهو حه سه نی به صر پیشه: { (روی أبو جعفر بن جریر أن مسروقاً ركب إلى عائشة فقال: السلام على النبي وعلى أهله، فقالت عائشة: أبو عائشة! مرحباً مرحباً فأذنوا له فدخل، فقال: إني أريد أن أسألك عن شيء وأنا أستحي، فقالت: إنما أنا أمك وأنت ابني فقال: ما للرجل من امرأته وهي حائض؟ فقالت: له كل شيء إلا فرجها) }، واته: ئه بو جه عفری ته به پری له مه سرووقه وه ده گپ رته وه (که مه سرووق یه کی که له زانیانی تابعین، واته: جیلی دوی هاو ده لانی به پری زی پیغه مبه مر ﷺ) ده لئی: مه سرووق سواری و لاخ ده بیته و ده چی بو لای دایکمان عائشه خوا لئی رازی بی خیزانی به پری زی پیغه مبه مر ﷺ ده لئی: سه لام له سمر پیغه مبه مر بی ﷺ وه له سمر ئه هلی بی (دیاره له پشت په رده وه)، عائشه ش خوا لئی رازی بیته ده فمر موی: تو بابی عائشه ی؟ (مه سرووق- یش دیاره کچی کی هه بووه به ناوی عائشه) فمر موو، فمر موو... وهره ژووری، ئیزی دده دن و ده چیته ژووره که ی، ئه ویش ده لئی: من دهمه وی پرسیار له شتیک بکه م به لام شهرمی ده که م، عائشه ش خوا لئی رازی بی ده لئی: من دایکتم و توش کوری منی، چیت هه یه به رسه، { ئنجا بوچی عائشه خوا لئی رازی بی، دایکی مه سرووقه؟ چونکه خوی به مرز ده فمر موی:

﴿النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ...﴾ ﴿۶﴾ الاحزاب، واته:

پیغه مبه مر ﷺ بو ئیمانداران له نه فسی خویان له پیشته ره، وه خیزانه کانی شی دایکیان، وه هه موو خیزانه کانی پیغه مبه مر ﷺ به دایکی ئیمانداران له قه له م دهرین، وه که ده لئی: له شهر عدا شهرم نیه، یانی: له فی ربوونی شهر عدا شهرم نیه، نه که بلئی شهر یعت شهرمی تیدانیه، شهر یعت زور فرمان ده کات که شهرم بکه ی له شوینی خویدا، به لام بو شار مز ابوون له شهرع نابی شهرمی بکه ی { پرسیار ده که ی لیده کات ده لئی: پیاو ئه گمر ژنی ده که ویته هه یزه وه، چی بو هه یه، چی بو حه لاله؟ (یانی چوون مامه له ی له گه لدا بکات؟)، گوئی: هه موو

شتیکی بۆ ههیه جگه له داوینی، { واته: جگه له وهی که له گهلی جووتبیت
ئه وهی بۆ نیه، ئه گهرنا بۆی ههیه ماچی بکات و له باوهشی بگری و پیکه وه
بخهون و ئهوانه }.

مهسهلهی سێیه: که دهرموی: ﴿وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ

فَأَتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾، پێشتریش باسمان کرد، بهلام من هه ندیک
شت زۆر دووباره دهکهمه وه بۆ ئه وهی زیاتر له میشتکاندا بچه سپی
دهرموی: توخنیان مه کهون هه تا پاکدبنه وه جا هه رکات خۆیان
پاککردوه، لهو شوینه وه که خوا فهرمانی پێکردوه بچه لایان.

ئهمه لی و مرددگیری که ژنی چه یزدار:

یهکهه: دهبی خوینه کهی بی و بیری و چه یزی نه مینی.

دووهم: دهبی خوی بشوری و پاک بکاته وه، ئه و جار دروسته که میرد بچیته
لای، ئه گهر نا دروست نیه، هه لبه ته هه ندی له زانیان گوتوو یانه: ههر که
خوینی چه یزی برا، با خۆیشی نه شو ردی، بۆ میرده کهی هه لاله، بهلام
زۆربه ی ههره زۆری زانیان ده لێن: وانیه به لکو (ابن کثیر) ده لێ: هه موو
زانیان رایان وایه چه تمه ن دهبی خوی بشوات، وه به چه قیقه تیش ئه گهر
ته ماشای رواله تی نایه ته کهش بکه ین، ههر ئه وه ده گه یه نی، چونکه

دهرموی: ﴿وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾، توخنیان مه کهون

تا پاکدبنه وه، جا ئه گهر خۆیان پاککردوه، که واته: دهبی خۆیان بشوون،
(ابن کثیر) له و باره ده لێ^(۱): { وَقَدْ اتَّفَقَ الْعُلَمَاءُ عَلَى أَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا
انْقَطَعَ حَيْضُهَا لَا تَحِلُّ حَتَّى تَغْتَسِلَ بِالْمَاءِ أَوْ تَتَيَمَّمُ إِنْ تَعَذَّرَ عَلَيْهَا
ذَلِكَ بِشَرْطِهِ }، واته: زانیان له سهر ئه وه یه که دنگن که هه رکاتی
چه یز برا (خوینی چه یز برا) ئافرمت هه لال نابی بۆ میرده کهی تا کو

بە ئاو خۆی نەشوات، یاخود ئەگەر لەبەر هەر هۆیەك بێ نەتوانی ئاو بەکاربێنی، تا تەیهەمەموم نەکات، ئەودەش دیارد بەمەرجی خۆی، (واتە: دەبی مەرجەکانی ڕەواوونێ تەیهەمەموم هەبن ئەوجار دروستە).

مەسەلە ٤ چوارەم: **﴿فَأَتَوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾**، بچەنە لایان لەو شوێنەووە کە خوا فەرمانی پێکردووە، (ابن کثیر) لە (ابن أبي حاتم) دەوێ هیناویەتی کە (ابن عباس و مجاهد) و جگە لەوانیش خوا لایان ڕازی بێ، گوتووینانە: **﴿فَأَتَوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾**، (یعنی: الفرج)، لەو شوێنەووە بچەنە لایان کە خوا فەرمانی پێکردووە، واتە: لەلای پێشێوەووە، لە داوێنییەووە، پاشان (ابن عباس) گوتووینەتی: { (وَفِيهِ دَلَالَةٌ عَلَى تَحْرِيمِ الْوَطْأِ فِي الدُّبْرِ) }^(١)، واتە: وە ئەو فەرمايشتەي خوا ئەووە دەگەیهنێ کە: لە پشتەووە (کووم) یەووە حەرەمە پیاو لەگەڵ خیزانەکەي خۆیدا جووتبیت.

مەسەلە ٥ پێنجەم: **﴿يَسْأَلُكُمْ رَبُّ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَّتَكُمْ أَنِّي شِئْتُمْ﴾**، پێشتریش باسمان کرد کە ئەو بەهۆی قسەي جوولەکەکانەووە هاتە خوارێ، دەفەرموێ: خیزانەکانتان کێلگەن بۆ ئێوە، هەر جووریکي یان هەركاتیکی ویستتان، بچەنە لای کێلگەکانتان، چونکە جوولەکەکان دەیانگوت: ئەگەر لەلای پشتەووەرا پیاو بجیتە لای خیزانی و مندالیان ببێ مندالەکە خێل دەردەچێ، بۆیە خۆی پاک و تەك فەرمووی: نەخێر لە پێشێوەووە دەچێ، یان لە پشتێوەووە را، گرنگ ئەووەیە لە شوێنی دیاریکراودا بێ، وە ئەووە ڕاست نیەو مندال بەهۆی ئەووەووە خێل دەرنەچێ، لەو بارەووەش کە دروستە بەشیووی جووراو جوور میرد لەگەڵ ژنی دا جووتبێ، دروستە: کۆمەلێك فەرموودە هەن، بۆ ویئە: { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿يَسْأَلُكُمْ رَبُّ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَّتَكُمْ أَنِّي شِئْتُمْ﴾، فِي أَنْاسٍ مِنَ الْأَنْصَارِ

آتوا النَّبِيَّ ﷺ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ائْتِيَهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ إِذَا كَانَ فِي
الْفَرْجِ (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْمٍ: (۲۴۱۴)، وَقَالَ: شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوطُ: حَسَنٌ لِّغَيْرِهِ)
وَقَالَ: (مُقْبِلَةٌ وَمُدْبِرَةٌ إِذَا كَانَ ذَلِكَ فِي الْفَرْجِ) (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ بِرَقْمٍ:
(۲۱۳۳) {، واته: عه بدوللای کوری عه بباس دهلی: ئەم نایه ته دهر بار دی هه ندیک
له پیاوانی پشته یوانه کان (الأنصار) {خه لکی مه دینه} هاته خوار، که
ده فمرمووی: ﴿سَأَلُوكُمُ حَرْثَ لَكُمْ﴾، چوونه لای پیغه مبرم ﷺ له وبارموه
پرسیاریان لی کرد، ئەویش فمرمووی: همر شیویمه ک بچو بو لای خیزانت،
گرنگ ئەو دیه له شوینی مندال بوونه وه بیټ، {له داوینی یه وه بیټ}، ئەمه
ریوایه تی ئیمام ئەحمده ده، وه له ریوایه تی: (ابن أبي حاتم) دا فمرمووی: له
پی شه وه را ده چی، یان له پشته وه را، گرنگ ئەو دیه له داوینی یه وه بیټ، {له و
شوینه ی مندالی په یداد دبی}، ئنجا زانیان له وبارموه زوریان قسه کردوه، که
به هیچ شیویمه ک پیاو بو ی نیه له پاشیه وه، واته: له کۆمیه وه بچی بو لای
ژنه که ی، هه لیه ته ئەوه زۆربه ی زانیان له سمری یه ک دهنگن، وه چه ند
حه دیسیکیش به به لگه دینه وه جگه له نایه ته که، که خویشی ئەوه
ده گه یه نی، چونکه ده فمرمووی: له و شوینه وه که خوا فمرمانی پیکردوه بچه
لای کیلگه کانتان، ئاشکرا شه به کو ی دا مندال دبی و چون مندال دبی!
یه کی له و فمرموودانه: {عَنْ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، لَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي آبَارِهِنَّ} (رَوَاهُ ابْنُ
مَاجَةَ بِرَقْمٍ: (۱۹۲۴)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقْمٍ: (۲۰۰۵)، و
فِي (الْمَشْكَاة) بِرَقْمٍ: (۳۱۹۲) {، واته: (خُرَيْمَةُ بْنُ ثَابِتٍ الْحَضْرَمِي)، ده لی:
پیغه مبرم ﷺ خوا سێ جار ان فمرمووی: بیگومان خوا له هه ق گوتنی
شهرمی ناکات، خوا له هه ق شهرمی ناکات، خوا له هه ق گوتنی شهرمی ناکات،
له لای کۆمیا نه وه مه چه نه لای ئافرمتان (واته: له و شوینه ی که مندالی لێ
په یداد دبی له ویوه له گه ل خیزانه کانتان جووتبن).

هەر لە وباردووە ئەم فەرموودمێش هەیه: ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلًا أَوْ امْرَأَةً فِي الدُّبْرِ﴾ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١١٦٥)، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، وَصَحَّحَهُ كُلُّ مِنْ ابْنِ حِبَّانٍ وَابْنُ حَرَمٍ، وَحَسَّنَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (الْمَشْكَاة) بِرَقْم: (٣١٩٥)﴾، واتە: عەبدوللای کورێ عەبباس خوا لە خۆی و بابی رازی بێ، دەلێ: پێغه مەبری خوا ﷺ فەرمووی: خوا تەماشای پیاویک ناکات کە دەچێتە لای پیاویک، یان ئافرەتێک لە کۆمەڵە.

مەسەلەی شەشەم: کە دەفەر موێ: ﴿وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ﴾، واتە: بۆ ئەفسی خۆتان پێشخەن، مەبەست پێی چیه ؟ ئەم فەرمايشته بەشیکی لێ تەفسیر دەکات و تارادد مێک وەلامی ئەو پرسیارە دەداتەو: ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَارَزَقْتَنَا، فَإِنَّهُ إِنْ يُقَدَّرَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ فِي ذَلِكَ، لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ أَبَدًا﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٦٣٨٨)﴾، واتە: عەبدوللای کورێ عەبباس خوا لە خۆی و بابی رازی بێ، دەلێ: پێغه مەبری خوا ﷺ فەرمووی: ئەگەر یەکیک لە ئێوە کە ویستی بچێتە لای خێزانی (لەگەڵی جووت بێت) لە کاتی جووتبوونی دا بڵێ: بە ناوی خوا، ئەو خوایە شەیتانمان لێ دوور بگرە، وە شەیتان لەو دوور بگرە، کە پێمان دەبەخشی، ئەو ئەگەر منداڵیان ببێ بەهۆی ئەو جووتبوونەو، هەرگیز شەیتان ناتوانێ زیانی لێبدا.

بۆیە لە کوردەواریی خۆماندا ئەگەر کەسێک منداڵێکی ناسالاح ببینی، دەلێ: ئەو (بِسْمِ اللَّهِ) لێ نەکراوە!

کەواتە: کە دەفەر موێ: ﴿وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ﴾، یانی: کاتی کە دفتانەوێ لەگەڵ هاوسەرتاندا جووتبن، با پێشەکییەک هەبێ، پێشەکییەکە یانی: چی؟ یانی: نیەتی طاعەتی لێبینی، کە ئەو هەقی ژنەکە ی جێبەجێ دەکات، وە

نیەتی خۆ پاکراگرتن و چاو لە حەرام نەبوونی لیببێنی، وە نیەتی ئەوەی لیببێنی کە خۆی پەرۆردگار منداڵە کەیان صالح بکات، وە جووتبوونە کە تەنیا لەرووی ئازدزوویەکی جەستەییە وە نەبیّت، بەلکو با حالەتیکی ئیمانی و طاعت و خوا بە مەبەست بوونی تیکەڵ ببی، کە ئەو کاتە وێرای ئەوە هەقی جەستەیی جیبەجی کردووە، هەقی رووحیشی جیبەجی دەکات، وە پاداشتی دواڕۆژی دهبیّت، هەندێ لە توێژمردوانیش پستەیی: ﴿وَقَدِمُوا لَانَفْسِكُمْ﴾ یان بەوە لیکداوێتە وە کە مێرد بۆ جووتبوونی لەگەڵ ژنە کەیدا، دەبی یە کسەر و بی پێشەکی و زەمینە سازی نەبی، وە ک ماچ کردن و دەستبازی و ... هتد، بەلام دەگونجی بلێین: چەمک و واتای پستە کە گشتگیرو فراوانە و هەموو واتایەکان دەگریتە وە.

خۆی پەرۆردگار لەو کەسانەمان بگێری، کە لە هەموو روویە کە وە، وە لە هەموو لایەنە کە وە، پابەند دەبن بە سنوورەکانی شەریعەت و، بە یاسا و ئەدەب و حوکمەکانی شەریعەتە وە... ئامین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چل و حەوتەم

پێناسەی نەم دەرسە

ئەم دەرسەمان تەفسیری دوو نایەت لە سوورمەتی (البقرة)، هەردوو نایەتی ژمارە: (٢٢٤ و ٢٢٥) دەگریته خۆی، ئەو دوو نایەتە باسی سویند خواردن دەکەن، کە چ سویندیک پێویستە کەفارەتی بۆ بلرێ و چ سویندیک پێویست بە کەفارەت ناکات کە پێی دەگوترێ: سویندی: (لَغُو) کە دوایی چەمک و واتایە کە ی رووندەکەینەوه.

﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (٢٢٤) لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ (٢٢٥)

مانای وشە بە وشە ی نایەتەکان

((خوا دەفەرموی: - وە بەهۆی سویند پێ خواردنە کانتانەوه، خوا مەکەنە رێگر کە چاکە بکەن و پارێز بکەن و ناشتەوایی لەنیوان خەلکیدا بکەن، وە خوا بێسەری زانایە (٢٢٤) خوا سویندی سەرزاردکییتان لێناگری، بەلام ئەوهی بە دلتاندا دیت، لیتان دەگری، وە خوا لێبوردە ی هیلییە (٢٢٥)).

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(عَرَضَ): بە دوو مانا دی، یان بە مانای پەرچ دی، پەرچ و رێگر، یان بەمانای شتیک که زۆر بەکارهێنرابی و بینموود و بێ وەج کرابی، چونکە وشە (عَرَضَ) لە (عَرَضَ) هەواتو، (العَرَضُ: خِلَافُ الطُّولِ، وَعَرَضْتُ الْعُودَ عَلَى الْإِنَاءِ وَاعْتَرَضْتُ الشَّيْءَ فِي حَلْقِهِ: وَقَفَ فِيهِ بِالْعَرَضِ، وَالْعَرَضَةُ: مَا يُجْعَلُ مَعْرَضاً لِلشَّيْءِ)، (عَرَضَ) یان (عَرَضَ) پێچەوانەی پانییه، که دهلیی: (عَرَضْتُ الْعُودَ عَلَى الْإِنَاءِ)، واتە: دارەکەم بەسەر قاپەکە راھێشت، وه (اعترض الشيء في حلقه) شتیکی لە گەرودا مایهوه، واتە: له باری پانییدا نهو شته وهستاوه.

(لَا يَمْنَعُكُمْ): (أَيْمَان) له قورئاندا زۆر بەکارهاتو، (أَيْمَان: جَمْعُ يَمِين، وَالْيَمِينُ فِي الْحَلْفِ مُسْتَعَارٌ مِنَ الْيَمِينِ اعْتِبَاراً بِمَا يَفْعَلُهُ الْمَعَاهِدُ...) وشە: (أَيْمَان) کۆی (يَمِين)ه، لێرەدا بە مانای سویندە، بەلام لە ئەسلی زماندا بە دەستی راست دیت، ئنجا ئایا بۆچی سویند بە (أَيْمَان) کۆدەکریتەوه، هەرودەها دەستی راستیش، که ئەویش دیسان هەر بە (أَيْمَان) کۆدەکریتەوه، بۆچی سویند پێی دەگوتری: (يَمِين)؟ چونکە کەسێک که پەیمان لە کەسێک وەردەگری، بە دەستی راست پەیمانی لێ وەردەگری و بەیعتی لەگەڵ دەکات، (يَمِين)یش که بۆ سویند بەکارهاتو، خوازاو دێتەوه له دەست، واتە: له دەستی راست، بهو ئیعتبارەى که به دەستی راست پەیمان دەدری و سویند خواردنیش جۆریکە لە پەیمان دان.

(لَا يُؤَاخِذُكُمْ): (الْأَخَذُ: حَوُزُ الشَّيْءِ وَتَحْصِيلُهُ بِالتَّأَوُّلِ أَوِ الْقَهْرِ، وَالْمُؤَاخَذَةُ: الْمَجَازَةُ)، واتە: (أَخَذَ) لە زمانى عەرەبیدا واتە: وەدەستەهێنانى شتیک و دەست بەسەرداگرتنى شتیک، (الْمُؤَاخَذَةُ) لە زمانى عەرەبیدا واتە: (المجازاة) واتە: سزادانەوه.

(بِاللَّغَوِ): (اللَّغَوِ مِنَ الْكَلَامِ: مَا لَا يُعْتَدُّ بِهِ وَهُوَ الَّذِي يُورَدُ لِأَعْنِ رُؤْيَا وَفَكْرٍ فَيَجْرِي مَجْرَى اللَّغَا، وَهُوَ صَوْتُ الْعَصَافِيرِ وَنُحُوهَا مِنَ الطَّيُورِ)، واتە: (اللَّغَوِ) (كە جاری وایە بۆ کردەوهش بەکار دێت) بەلام ئەگەر بۆ قسە بەکار بێت قسەیه کە گەرنگی پێنەدرێ، ئەویش ئەو قسەیه کە دواى بیرکردنەوهو تیۆرپێمان نەگوتێ، واتە: بە سەرزاردکیی کابرا قسە کە بکات، قسەیه کە بە سەرزاردکیی دەکرێ، بەبێ بیرلێکردنەوه، وەك (لُغَا) وایە، (لُغَا)ش: بریتیه لە دەنگی چۆلە کە پاساری و وێنەى چۆلە کە پاساری کە دەچریوینێ و بۆ ئێمە هیچ واتایەکی نیە، دیارە بە تەئکید بۆخۆیان واتاو مەبەستێکی هەیه، بەلام بۆ ئێمە جریوه جریوه، واتە هیچ واتایەکی نیە، قسەیه کیش کە بەبێ بیرلێکردنەوه بکێ و هەروا بە سەرزاردکیی بگوتێ وەك دەنگی چۆلە کە و بەلێندە وایە.

هۆی هاتنە خوارمۆدی ئایەتەکان

هۆی هاتنە خوارمۆدی ئەو ئایەتە، کە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، وەك نەیسابووری لە (أسباب النزول) دەکەى خۆیدا هیناویەتی کە هۆی هاتنە خوارمۆدەکی ئەم بەسەر هاتە بوو: { (قَالَ الْكَلْبِيُّ نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ عليه السلام يَنْهَاهُ عَنْ قَطِيعَةٍ خَتَنَهُ بِشَرِّ بْنِ نَعْمَانَ وَذَلِكَ أَنَّ ابْنَ رَوَاحَةَ حَلَفَ أَنْ لَا يَدْخُلَ عَلَيْهِ أَبَدًا وَلَا يَكَلِّمَهُ وَلَا يُصْلِحَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ امْرَأَتِهِ وَيَقُولُ: قَدْ حَلَفْتُ بِاللَّهِ أَنْ لَا أَفْعَلَ وَلَا يَحِلُّ إِلَّا أَنْ أَبْرَأَ فِي يَمِينِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ ...) }^(١)، واتە: کە لیبی دەلێ: ئەم ئایەتە دەربارەى عەبدوللای کورێ رەواحە خوا لیبی رازی بێ، هاتۆتە خوار، لە کاتی کەدا کە پەيوەندى پێچراند لەگەڵ زاویە کەى [خَتَنَ، واتە: زاوا] کە

ناوی بێشری کۆری نوعمان بوو، {کە خوشکی عەبدوللای کۆری ڕەواحەیی لایووو تەلّافی دابوو، دیارە بە ناهەق تەلّافی داوە} وە عەبدوللای کۆری ڕەواحە سویندی لای خوارد نابێ نەبتبینم نەقسەت لەگەڵ بکەم، وە ئاشتە واییش لەنیوان خۆت و خێزانە کەتدا ناکەم و جاریکی دیکە ناتدەمەوێ {ئەو خوشکەیی خۆمت نادەمەوێ، دیارە ئافرەتە کە دەبێست بچیتەوێ لای پیاوێ و کابراش پەشیمان بوو ئەویش دەبێست: سویندم خواردوێ کە جاریکی دیکە ئەوێ ناکەم} وە دروستیش نییە، هەر دەبێ سویندە کەم بەرمەسەری، جا خۆی بەخشنە ئەم نایەتەیی ناردە خوار.

مانای گشتی نایەتەکان

خۆی بێ وینە ڕوو لە ئیمەیی ئیماندار دەکات و دەماندوینێ دربارەیی مەسەلەییەکی زۆر گەرم، کە ڕۆژانە دووبارە دەبێتەوێ لە ژبانی هەموو لایە کماندا، وە لە ژبانی هەموو میلەلەتانیشتا هەبێ، ئەویش مەسەلەیی سویند خواردنە، سویند خواردنی بەجێ و سویند خواردنی بێجێ، دەفرموی: ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ﴾، واتە: بەهۆی سویند پێ خواردنەوێ خوا مەکەنە ڕێگرو پەرچ، کە چاکە بکەن، وە ئاشتە وایی لەنیوان خەلکیدا بکەن، واتە: سویند خواردنەوێ بە خوا ﷻ مەکەنە پاساو و ڕێگرو بیانوو، لەبەردەمی خۆتاندا کە چاکە نەکەن و پارێز نەکەن و صولح و ئاشتە وایی نەکەن، ئەوێ واتایەکی.

واتایەکی دیکە ئەوێ کە ئێوە بەهۆی زۆر سویند خواردنەوێ بە خوا ﷻ، کاریکی وامە کەن زۆر سویند خواردنەوێ واتان لێبکات کە خەلک متمانەتان پێ نەکەن، وە سەرمەنجام نەتوانن چاکە بکەن و پارێز بکەن و صولح بکەن، چونکە ئەگەر ئێنسان زۆر سویندی خوارد بە ناهەق و بە هەق، سەرمەنجام خەلک زۆر سەنگ بۆ قسەیی دانانی و متمانەیی پێناکەن، وە سەرمەنجام هەرکەسێک لەنیو خەلکدا متمانەیی نەبوو و مێسداقیەتی خۆی لە دەستدا، ناتوانی وەک پێویست چاکە کاربێ و پارێز کاربێ، وە صولح و ئاشتە وایی بکات، بەلام مانای یەکەمیان

بەهێزترە، کە ﴿عَرْضَةً﴾، یانی: پێگرو پەرچ، دیارە ھۆی ھاتنە خوار و دەکەشی ئەو دیە کە عەبدوللای کۆری ڕەواحە سویندی خوار دبوو لە زاواپەکە ی کە بێشری کۆری نوعمانە، خوشکەکە ی نەداتە و دەشیگوت: دەبێ سویندەکەم بەرمەسەر ی ئەگەر خوشکەکەم بچیتە وە، تازە سویندەکەم لێدەمکەو ی، وە ئەو ھەش پێچەوانە ی چاکە کارییە، ئنجا خوا ﷻ مسوڵمانانی قەدەغە کرد کە بەھۆی سویند خوار دنە وە لە شتێک کە پێچەوانە کە ی باشتەرە لای خوا، ئەو کارە چاکە لە قیس خۆیان بدەن، کە دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشک دەخەینە سەر ئەو مەسەلە یە و لە و بارە وە چەند فەرماشتیکی پێغەمبەر ﷺ دەھێنینە وە، واتە: بەھۆی سویند خوار دنناتە وە، ڕپی چاکە لە خۆتان مەگرن و ئەو سویندە لە بەردەم خۆتاندا مەکەنە بەرمەست و پەرچ، بڵی: تازە سویندەم خوار دوە و نابێ ئەو چاکە یە بکەم، بۆ وینە: کە سێک سویند دەخوا دەلی: سویندەم خوار دوە فلانە کەس نەدوینم! ئاخر دواندن ی برای مسوڵمانت، یان خوشکی مسوڵمانت، یان خزمیکت، یان دراوسی ییەکت چاکە یە و نەدواندن ی گوناحە، بۆیە و اباشترە کە فەرمت بەدی و بگەرپیە وە بۆ ئەو چاکە یە کە پێشتر دەتکرد، نەک سویند بکە ی بە پەرچ و کۆسپ لە بەردەم خۆتدا و ڕپی چاکە لە خۆت بگری، یان ڕپی پاریزو، ڕپی ئیسلاح و ئاشتە وایی لە خۆت بگری ﴿وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، وە خوا بێسەری زانیە، بێسەرە کە چیتان گوتوە، وە زاناشە بە نیو دلتان داخۆ مەبەستتان چی بووە، ئەو بە نەسبەت سویندێک کە بەر ی و جیبی، واتە: کە سویندێک بە دلی مەرفەدا ھاتبی و، بە ھۆشیاری یە وە سویندەکە ی خوار دبێ.

ئنجا نایەتی دووەم باسی جوړیکی دیکە لە سویندەکان دەکات، ئەویش سویندی لەغوو (يَمِينُ اللَّغْوِ) یە، واتە: سویندێکی پووچ و سەرزاردکیی کە ھیچ یاسایەکی شەریعی نە یەتە سەر ی دەفەرموی: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾، خوا لیتان ناگری بەھۆی ئەو سویندانە تانە وە کە سویندی (لَغْوَان) سەرزاردکیین ﴿وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾، بەلام خوا بەھۆی ئەو سویندانە تانە وە لیتان

دەپرسیتەوه که بەدلئاندا هاتوون، واتە: ئەگەر سویند بخۆی لە شتێک که بە دلئاندا هاتبی، دواپی بێ ئەوهی کهفەرەت بەدی بجی شتەکه بکهی خوا سزات ددات! بۆیه دەبی یەکهەجار کهفەرەت بەدی، ئەوجار بجۆ کارەکه بکه، بەلام هەر لەخۆرا سویندیکی سەرزەرەکیی بخۆی، کهفەرەتیش نەدی گوناھبار نابی، هەرودەک سویند لە کاریکی خێر بخۆی و کهفەرەت نەدی، وە کارە خێرەکه لەخۆت قەدەغە بکهی گوناھە، بۆیه دەفەرموێ: خوا لێتان ناگرێ که سویندی سەرزەرەکیی بخۆن (سویندی که بەدلئاندا نەهاتو) بەلکو ئەودتان لێدەگرێ که سویندەکه بەدلئاندا هاتبی ﴿وَاللّٰهُ عَفُوٌّ رَّحِيْمٌ﴾، خوا لێبوردەدی هیدییه، لێبوردەیه ئەگەر هەلەتان کرد لێتان دەبووری، وە هیدییه زوو سزاتان نادات.

چەند مەسەلە یەکی گەری

مەسەلە یەکی: دەربارەدی ئەو رستە قورئانییه، که دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَجْعَلُوا

اللّٰهُ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ﴾، وەک گوتم دوو مانای هەن:

یەکی: (لَا تَجْعَلُوا حَلْفَكُمْ أَوْ حَلْفَكُمْ بِاللّٰهِ مَانِعاً لَّكُمْ مِنَ الْبِرِّ وَالتَّقْوٰی وَالْإِصْلَاحِ)، واتە: سویند خواردنتان بە خوا ﷻ، مەکنە پەرچ و کۆسپ لەبەردەم چاکەکردن و پارێزکاریی و ناشتەوابییتاندا.

دوو: (لَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ هَدَفًا لِّأَيْمَانِكُمْ وَتُكْثِرُوا بِهِ الْحَلْفَ وَلَا تَبْتَذِلُوهُ)،

واتە: خوا بێنموود مەکن بەوهی که زۆر سویندی پی بخۆن و هەموو کات سویندتان بەسەر دەم دابی و سویندەکانتان بێنموود مەکن و خۆتان بی متمانە مەکن لای خەلکی، بەلام وەک گوتم زیاتر هی یەکهەمیان وایدەچی که مەبەست بی، واتە: سویند خواردنتان بە خوا مەکنە پەرچ لەبەردەم خۆتاندا بۆ ئەوهی که چاکە بکن، لەوبارەشەوه چەند فەرماشتیکی پیغەمبەر ﷺ هەن:

فهرماشتی به‌گه‌م: { (وَاللَّهُ، لَأَنْ يَلَجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ، أَتَمَّ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي فَرَضَ اللَّهُ ﷻ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۴۲۶۷)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ }، واته: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فهرموویه‌تی: سویند به خوا نه‌گهر یه‌کیک له ئیوه له نیو مال و خیزان و ده‌ور و به‌ری خویدا، سووربی له‌سهر بردنه‌سهری سوینده‌که‌ی (که سویندی له شتیکی چاکه خواردوه نه‌یکات) نه‌وه زیاتر پیی گونا‌ه‌بار دمی له لای خوا، له‌وه که نه‌وه که‌فاره‌ته‌ی که خوا له‌سهری فهرز‌کردوه بیدات، {که‌فاره‌ته‌که‌ت بدو بگهرپوه سهر نه‌وه کاره خیره نه‌ک بلئی تازه سویندم خواردوه! سویندت خواردوه ریی چاکه‌یه‌کت له‌خوت گرتوه به‌هویه‌وه، که‌فاره‌ت بدو سوینده‌که‌ت هه‌لوه‌شین‌ه‌وه و بگهرپوه سهر چاکه‌که‌}.

فهرماشتی دووم: { (إِنِّي وَاللَّهُ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ، لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا، إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَتَحَلَّلْتُهَا) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْمٍ: (۳۱۳۳)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۴۲۴۱)، عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ ﷺ }، واته: پیغه‌مبهر ﷺ ده‌فهرموی: سویند به خوا من نه‌گهر خوا بیه‌وی، هیچ کاتی‌ک سویندی‌ک ناخووم و دوی ببینم که غه‌یری نه‌وه شته‌ی سویندم لی خواردوه باشتره { واته: و‌باشتره که سوینده‌که‌م نه‌به‌مه سهری } مه‌گهر ده‌چم نه‌وه کاره خیره ده‌که‌م و که‌فاره‌تیش بۆ سوینده‌که‌م ده‌دهم.

پیغه‌مبهر ﷺ جاری و‌ابووه سویندی له شتی‌ک خواردوه، دوی نه‌وه‌ی که تووره‌ بووه، سویندی خواردوه، دوی که‌فاره‌تی داوه و گهرپوه‌ته‌وه سهر کاره خیره‌که‌ی.

نه‌بووبه‌گری صیددیق خوا لی رازی بی، دوی نه‌وه‌ی یه‌کیک له خزمه‌کانی بوختانی به عایشه‌ کردبوو خوا لی رازی بی، که له حالیکدا هه‌میشه نه‌بووبه‌کر هاوکاری ده‌کردو خیری پیده‌کرد، چونکه فه‌قیر بوو، سویندی لی خوارد که هاوکاری نه‌کات، خوی لی‌بوورده نایه‌تی نارد خوی له سوورپتی

(النور) دا که ده‌فرموی^(۱): ﴿ وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي

الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ

يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾، واته: نه‌وانه‌ی که خاوه‌ن چاکه‌و خوا

پیداون، با سویند نه‌خون له‌وه که یارمه‌تی خزم و نه‌دارو کۆچکهران بده‌ن،

وه با لی‌یان ببوورن و چاوپۆشیی بکه‌ن ئایا حه‌زناکه‌ن خوا لی‌تان ببووری؟ وه

خوا لی‌بوورده‌ی به به‌زمیه‌ ده‌لی: نه‌بووبه‌کر خوا لی‌ی رازی بی، گو‌تی: با، حه‌ز

ده‌که‌م خوا لی‌م خو‌شی، منیش نه‌وه لی‌ی بووردم، به‌خوا هه‌رگیز لی‌ی نابرم،

{ واته: مادام خوا‌ی می‌هره‌بان پی‌ی خو‌شه، نه‌وه من له قسه‌که‌ی خو‌م

په‌شی‌مان بوومه‌وه، ئیدی که‌فهرتی داو گه‌راپه‌وه سه‌ر کاره خیره‌که‌ی خو‌ی.

فه‌رمایه‌شتی سی‌یه‌م: { (مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَىٰ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَكْفُرْ

عَنْ يَمِينِهِ وَالْيَعْلَ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۴۲۵۰)، عَنْ أَبِي

هُرَيْرَةَ رضي الله عنه }، واته: هه‌ر که‌سی سویندی خواردو دوا‌یی ته‌ماشای کرد غه‌یری

سویند برده‌سه‌ره‌که‌ی بۆی باش‌تره، با که‌فهرتی سوینده‌که‌ی بدات و نه‌وه

کاره بکات که به‌خیر و چاکه‌ی ده‌زان.

مه‌سه‌له‌ی دووم: که ده‌فرموی: ﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ ﴾، (لَعُو

الْيَمِينَ) سویندی له‌غوو چیه؟ به چهند مانایه‌ک لی‌کراوته‌وه، به‌لام له‌م

فه‌رموودیه‌دا که نه‌بو داوود له دایکه‌مان عایشه خوا لی‌ی رازی بی گیراویه‌ته‌وه،

ماناکه‌ی زۆر روون کردۆته‌وه، که فه‌رموویه‌تی: { (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: اللَّغْوُ فِي الْيَمِينِ هُوَ كَلَامُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ:

كَلَامًا وَاللَّهُ وَيَلَىٰ وَاللَّهُ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۶۱۳)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۳۳۵۴)، {،

(۱) ب‌روانه: (صحيح البخاري): (۴۷۵۰)، وه (صحيح مسلم): (۲۷۷۰)، وأبو داود والترمذي والنسائي وغيرهم.

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: سویندی (لُغُو) ئەودیه کە کابرا لە مائی خۆیدا دەلی: بە خوا نەخێر، وە با بە خوا وابوو، {ئاوا سویندی بەسەر زاری دادی، بێ ئەودی کە دلی لەسەری بچەسپێ}، ئەو بەوترین مانای (لُغُو الیمین)ە، واتە: سویندی سەرزاردکی، ئنجا ئایا بەلگەمان چیه کە ئەو مانای سویندی (لُغُو)یە؟ ئەودیه کە خۆی کاربەجێ ئەو جوۆرە سویندی

بەراورد کردووە لەگەڵ جوۆرە سویندیکی دیکەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَلٰكِنْ

يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾، بەلام خوا سزاتان دەدات بەو سویندانە ی کە

بەدلتاندا هاتوون، یان وەك لە سوورمێ (المائدة)دا دەفەرموێ: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ

اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ...﴾ (٨٩)، خوا لیتان

ناگری و سزاتان نادات بەو سویندانە ی (لُغُو)ن، بەلام بەو سویندانەتان

دەتانگری و سزاتان دەدات، کە بەدلتاندا دین و دلتان لەسەریان چەسپاندووە،

کەواتە: سویندی (لُغُو) ئەو سویندیە کە بەسەر زاری دادی و هۆشیارانە سویند

ناخۆی و دلت لەسەری نەچەسپاو، وەك: بەرێ وەللاهی وابوو، نا وەللاهی

وانەبوو، بەلام ئەو هەشیان ئەگەر بەدلتاندا هاتبی، هەر بە سویندی تەواو

دادەنری، بەلام بەزۆری وایە کە خەلک وا سویند دەخواو بە دلی دا نایەت،

ئنجا هەندێ لە زانیان گوتووینە: سویندی لەغوو، سویندی کاتی توورمیی

یە، وە هەندێکی دیکە گوتووینە: ئەودیه کە کابرا شتیک کە حەلāl بێ

لەخۆی حەرامی بکات، بۆ وینە بلی: ئەو شتە لە من حەرام بێت، وە

هەندێکی دیکە دەلین: سویندی (لُغُو) ئەودیه کە تۆ پیت وایی شتیک بە

جوۆریکە، دوایی دەرێکەوێ بە جوۆریکی دیکە، بۆ وینە: پیت وایی فلان کەس

هاتۆتەو لە سەفەری و سویندی لەسەر بخۆی، دوایی دەرێکەوێ کە نەهاتۆتەو،

یان پیت وایی بۆتە شەو، کەچی جاری رۆژئاوا نەبووبی، بەلام بەهەر حال

ئەودی یەکەمیان کە فەرماشتی پێغەمبەری ﷺ لەسەر، لە هەمووان زیاتر

چەمکی (یَمِين اللُّغُو) دەرەخات، هەلبەتە دەشگونجی بلیین: هەموو ئەو

شتانە دەکەوێتە جووێی چەمک و واتای سویندی (لَعُو) دەو.

مەسەلەی سێیەم: کەفاری سۆیند: ئایا کەفاری سۆیند چییە؟ گۆتمان

هەمەکات مەرووف و یستی سۆیندەکە بەشکینی، دەبێ کەفاریت بەدات، خوا لە

نایەتی ژمارە (٨٩) ی سووڕتی (المائدة) دا باسی کەفاری سۆیندی کردووە کە

دەفەرموی: ﴿لَا يُؤْخَذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤْخَذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمْ

الْأَيْمَانَ فَكَفَرْتُمْ، إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تَطْعُمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ

أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَحِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَرَةٌ أَيْمَانُكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ

وَأَحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾ المائدة،

واتە: خوا لێتان ناگری لەسەر سۆیندیک کە بەسەر زارتان دادی، بەلکو بەو

سۆیندانە لێتان دەگری کە دڵتان لەسەریان چەسپاندووە دڵتان لەسەریان

گریداوە، ئەو کەفاریتە کە بەریتە لە خواردن دانیکی مام نیونیدی لەوێ

کە دەیدەن بە مال و خێزانی خۆتان، بە دە (١٠) نەدار (واتە: یەکی ژەمی، دە

کەسی نەدار تێر بکە)، یان پۆشاکیان بدیە، (هەلبەتە پارچەیهک لە

پۆشاکیش دەبێت) یان ئازادکردنی گۆیلەیهک، جا کەسێک ئەوانە لە توانادا

نەبوون، با سێ رۆژان بەرپۆزووبی، ئەو کەفاریت {سەپنەوێ} ی سۆیندەکانتانە

ئەگەر سۆیندتان خوارد، وە سۆیندەکانتان بپاریزن {واتە: لەخۆرا سۆیند

مەخۆن، ئەگەر سۆیندیشتان خوارد مەیشکین، مەگەر ئەو شتە کە

سۆیندتان لەسەر خواردووە شتیکی باش بێ، ئەو کاتە پێویست دەکات کەفاریت

بدە بۆ ئەوێ بگەڕێتەوە سەر کردووە چاکەکەت) ئاوا خوا نایەتەکانیتان بۆ

دەخاتە روو بەلکو سوپاسگوزارین.

مەسەلەی چوارەم: حوکمی سۆیند خواردن بە غەیری خوا، یان بە غەیری

یەکیک لە سیفەتەکانی خوا ﷻ، لەنیو کوردەواریی خۆماندا وا دەزانن ئەگەر

دەست بەسەر قورئاندا نەدەن سۆیند نیە! نەخێر، وانیەو هەر بلایی: بە

یستی خوا، بە زانیاری خوا، بە رەحمەتی خوا، بە عیززەتی خوا، بە دەسلەلاتی

خو، یان بڵیی: بە خوا ﷻ ئەوانە هەموو سویندن، چونکە وەک چۆن قورئان فەرماشتی خواپە، ئەو شتانە دیكەش ناوی خو و سیفەتی خو، ئایا سویند بە چی دەخوێ؟ بە خوای پەر و مردگار، یان بە یەکیک لە سیفەتەکانی، وە قورئان بۆیە سویندی پێدەخوێ، چونکە یەکیکە لە سیفەتەکانی خو، وەک چۆن خوای بەرز و مەزن توانای هەیه، بیستنی هەیه، بینینی هەیه، ویستنی هەیه، بەزمی هەیه، کاربەجیی هەیه، بە هەمان شیوەش فەرماشتیشی هەیه و ئیمە بۆیە سویند بە قورئان دەخوین، چونکە قورئان فەرماشتی خواپە و یەکیکە لە سیفەتەکانی خو، سویندی شەریعی تەنیا ئەو سویندەیه کە بە خوا بخوێ، یان بە یەکیک لە سیفەتەکانی خو، وە سویندی ناشرەیی ئەودیه کە بە غەیری خو بخوێ، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: { (مَنْ أَحْلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ) (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (٣٢٥١)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (١٥٣٥)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (٤٣٥٨)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقْم: (٢٥٦١)، وَفِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) بِرَقْم: (٢٠٤٢) }، واتە: هەر کەسێک سویند بە غەیری خو بخوات، ئەو کوفری کردو، یان شیرکی کردو {بێبەروایی کردو، یان هاوبەشی بۆ خو داناو، هەلبەتە لێردا ئەودنیه کە بۆتە کافرو هاوبەش دانەر: بەلکو مەبەست ئەودیه سیفەت و کردەودیهکی ئەوانی تێدايه.

ئەجا ئایا کەفارەتی سویند خواردن بە غەیری خو چیه؟ بێگومان دەبێ ئینسان پەشیمان بێتەو و بڵی: خواپە تۆبە جاریکی دی سویندی بە غەیری تۆ ناخۆم و پەشیمان بوومەو، بەس پێغەمبەر ﷺ کەفارەتیکی بۆ داناو و فەرموویەتی: { (مَنْ حَلَفَ فَقَالَ فِي حَلْفِهِ: وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى، فَلْيَقُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ...) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٤٨٦٠)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٤٢٣٦)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: هەر کەسێک سویندی خواردو لە سویندە کەیدا گوتی: سویند بە لات و سویند بە عوززا، { (اللَّاتِ) کە (مُؤْتَّثِی) (إِلَهَ) و (العُزَّى) (مُؤْتَّثِی) (عزیز) ه، دوو بت بوون، هەر و هە (المناة) ییش (مُؤْتَّثِی) (مَنان) ه، ئەوانە بت

بوون کافرەکانی مەککە دەیانپەرستن ھەرکەسێ سویندی بە لات و عوززا خوارد، یان بە ھەر شتیکی دیکەش، چونکە مەرج نیە سویند ھەر بە بت و صەنەم بخورێ، بە ھەر شتیکی دیکەش سویند بخورێ، ھەر ناشرەعیی یە { کەفارەتەکە ی ئەودە بەئێ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) بێجگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیە، بۆچی؟ چونکە سویند خواردن بە ھەر شتێک، واتە: تۆ ئەو شتەت بردۆتە ریزی خوا، سویند یانی: چی؟ کە تۆ دەئێی: بە خوا، واتە: خوا ئاگادارە کە من ئەو شتەم کردووە، یان نەمکردووە، وە من خوا دەکەمە پالپشتی قسە ی خۆم، کەواتە: کە سویند بە ھەر شتیکی دیکە دەخۆی، مانای وایە ھیناوتەتە ریزی خۆی پەروردگار، بۆیە کەفارەتەکە ی ئەودە بەئێ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، بەلگەش لەسەر ئەوە کە سویند تەنیا بە لات و عوززا حەرام نیە، بەلکو بە ھەر شتیکی دیکەش حەرامە، ئەم فەرماشتە ی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: { (إِنَّ اللَّهَ فَكَّرَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ، فَمَنْ كَانَ حَالِضًا، فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ، أَوْ لِيَصُمْتُ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٦١٠٨)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (٤٢٣٣) عَنْ ابْنِ عُمرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: بێگومان خۆی بەرز لێتان قەدەغە دەکات سویند بە باب و باپیرانتان بخۆن { بۆ وینە: بە قەبری بابی، بە سەری بابی، بە فلان شت، بە براپەتییمان، بە کەعبە، بە پێغەمبەر ﷺ } ھەرکەسێک سویند دەخوا با سویند بە خوا بخوات، یان بێدەنگ بێ.

خۆی پەروردگار لەو کەسانەمان بگێرێ کە بەراستی خۆیان دھاریزن سویند بە خوا بخۆن، بە درۆ ئەوە ھەر هیچ مسوڵمان دەبێ بەراستی زۆر سویند بە خۆی تا کە نەخوات، خۆی بەرزو مەزن یەکیک لەو سیفەتە خراپانە ی، کە یەکیک لە کافرەکانی پێ زەم دەکات، ئەودە کە دەفەرموێ: ﴿... حَالَفٍ مَّهِينٍ﴾

﴿١٠﴾ **القلم**، زۆر سویندی دەخواردو ئینسانێکی سووک بوو، وە بەراستی ئینسان کە زۆر سویندی خوارد بۆ ھەموو شتێ، مانای وایە زۆر متمانە ی بە خۆی نیە، لە ئەنجامی ئەوەشدا سووک دەبێت و دادەبەزێ، دوا یی وای لێدێ خەلک دەلێت: بە سویندت بپروا ناکەم دەبێت تەلەفیش بخۆی ! لەبەر ئەوە خۆ دوورگرتن لە

سویند خواردن شتیکی باشه، ئینسان وابێ بەرانبەرەکی برۆای پیبکات، ئەگەر برۆا دەکە ی ئەو قسە ی خۆم کردو و پێویست ناکات سویندیشی لەسەر بخۆم، هەلبەتە نالێم سویند خواردن دروست نیە، بەلام زۆر سویند خواردن خراپە، خۆای پەرورەدگار لەو کەسانەمان بگێڕێ کە لە هەموو ڕوویەکیوە پابەند دەبن بە شەریعەتی خواوە، وە بەو ئەدەب و ڕەوشت و بەها بەرزانهوە کە لەسەر مسوڵمانان پێویستە خۆیانیان پێ برازینهوە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

The banner features a central portrait of a man in a military-style uniform. Above the portrait, it says "لە نۆڤە کۆمەڵایەتیەکان لەکەڵانێ" and "Stay in touch on social media". Below the portrait, it says "www.alibapir.net" and "English - عربي - کوردی".

On the left side, there is a Facebook icon with the text "AliBapir" and "رێکەپاندنی مەکتەبی ماموستا عەلی بابێر". Below this is a red button with a download icon and the text "archive.org/details/@alibapir". At the bottom left, there are QR codes for Google Play and the App Store, with the text "AliBapir" above them.

On the right side, there is a Facebook icon with the text "AliBapir" and "عەلی بابێر/ AliBapir". Below this is a red button with a play icon and the text "AliBapir" and "عەلی بابێر/ AliBapir". At the bottom right, there are QR codes for Telegram, WhatsApp, and a phone icon, with the text "رێکەپاندنی مەکتەبی ماموستا عەلی بابێر" above them.

دهرسی چل و هه شته م

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان پینج نایه ت دهگریته خوئی له سوورمتی (البقرة)، نایه ته کانی ژماره: (۲۲۶ تا کو ۲۳۰) لهو پینج نایه ته دا خوای پهرو مردگار باسی سن بابته تی گرنگ دهکات له بواری باری که سیتیدا:

یه که م: مه سه له ی (تیلاء) واته: سویند خواردنی میرد له ژنی که نه چیته لای. دوو ده: مه سه له ی عیدده ی ئافرمتی ته لاقراو، ئافرمتیک که ته لاق دهری عیدده ی چه نده؟ یانی: دوای چه ند نهو ئافرمته ئازاد ده بی و ده توانی شووی دیکه بکاته وه؟ سییه م: مه سه له ی (خُلْع)، واته: نه وه که ئافرمت میردی له خوئی دابرنی، وهک چوَن (طلاق) بریتیه له وه که میرد ژنه که ی ئازادو بهر ده لالا بکات، نهو پینج نایه ته باسی نهو سن مه سه له گرنگه ده که ن.

﴿ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (۲۲۶)
وَأِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿ ۲۲۷ ﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمَنَّ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِعَوْلِهِنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿ ۲۲۸ ﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِجِي بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا

تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ. فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

((ئەوانەى سویند لە ژنەکانیان دەخۆن نەچنە لایان (واتە: لەگەڵیان جووت نەبن)، چوار مانگ چاوڕێ کردنیان بۆ هەیه، جا ئەگەر گەڕانەو (بۆ چوونە لایان) ئەوە خوا لیبوردەى بە بەزمییە (٢٢٩) بەلام ئەگەر برپاری تەلاقیندا، ئەوە خوا بیسمرى زانیە (٢٢٧) وە ژنانى تەلاقراو چاوڕێ دەبن و خۆیان مەرزەم دەکەن هەتا سێ پاکى (یان سێ حەیز) رادەبرن، وە ئەگەر برپایان بە خواو بە رۆژى دواى هەبى، بۆیان رەوا نیە ئەوێ کە خوا لە منداڵدانەکانیاندا دروستى دەکات بېشارنەو، وە مێردەکانیشیان لەو ماویدەدا شایستەترن بە گێرپانەودیان (بۆ لای خۆیان) ئەگەر مەبەستیان چاکسازی بى، وە ژنان وەك ئەو ئەركەى لەسەریانە مافیشیان هەیه بە شیومەکی بە چاک زانراو، وە پیاوان پلەپەکیان بە سەریانەو هەیه وە خوا زالى کاربەجیە (٢٢٨) تەلاقدان دوو کەرمتە (تەلاقدانى کە بگۆنجى ژن و مێرد بگەڕێنەو لای یەك) دواى یان دەستپێوەگرتنىکى باش، یان دەستلێبەردانىکى چاکەکارانە، وە بۆتان رەوانیە هیچ شتێک لەودیان لى وەرەبگرەو کە پێتان داو، مەگەر (ویک هەلنەکەون و) بترسێن کە یاساکانى خوا بەرپێوە نەبن (واتە: ژن و پیاو) ئەوە گوناھیان ناگاتى لەویدا کە ژنەکە بە قەرمبوو (فدیە) خۆى دەرباز بکات، ئەوانە سنوورەکانى خوان، دەجا مەیانبەزێنن، وە هەركەسیك سنوورەکانى خوا بشکێنێ، ئەوە هەر ئەوانەن ستمکار (٢٢٩) ئنجا ئەگەر (بۆ جارى سێیەم) تەلاقیدا ئەو (ئەو ژنە) بۆى رەوانیە بجێتەو لای (مێردەکەى) هەتا مێردىکى دیکە نەچیتە لای (واتە: دەبێ مێردىکى دیکە بکات لەگەڵیشى جووتبى)، جا ئەگەر (ئەویش) تەلاقیدا، ئەوە گوناھیان ناگات کە بگەڕێنەو لای یەك، ئەگەر

پێیان وا بوو که یاساکانی خوا (لەنیو خۆیاندا) بەرپا دەکەن، وە ئەوانە سنوورەکانی خۆیان بۆ کەسانیکیان ڕوون دەکاتە وە کە دەزانن (١٣٣)).

شیکردنە وەدی هەندیک لە وشەکان

(تَوَلَّوْا): (الْأَلْبِيَّةُ: الْحَلْفُ وَالْإِيلَاءُ فِي الشَّرْعِ: هُوَ الْحَلْفُ الْمَانِعُ مِنْ جَمَاعِ الْمَرَأَةِ، وَالْأَيْتُ: أَيِ حَلَفْتُ)، واتە: (أَلِيَّةٌ) یانی: (حَلْفٌ) ئەویش سویندە، بەلام ئایا لە زاراوەی شەرعدا (ئیلە) چییە؟ جوورە سویندیکی تایبەتە، کە رێگرییەتی لە وەدی پیاو بجێتە لای خێزانی و لەگەڵی جووتبێت، وە (أَلِيَّتٌ) واتە: سویندم خوارد.

(تَرَبُّصٌ): (التَّرَبُّصُ: الْإِنْتَظَارُ بِالشَّيْءِ سِلْعَةً كَانَتْ يَقْصِدُ بِهَا غَلَاءً أَوْ رَخْصًا، أَوْ أَمْرًا يَنْتَظَرُ زَوَالَهُ)، واتە: (تَرَبُّصٌ) بریتییە لە چاومرێ کردنی شتیک، چ کە لوپەلیک بێت بتهوێ نرخی گران بێت، یان هەرزانی بێت، یان هەر شتیک بتهوێ ئەو شتە لابییت.

(فَاءُ وَا): (يَعْنِي رَجَعُوا) واتە: گەڕانە وە، (الْفِيءُ وَالْفِيئَةُ: الرَّجُوعُ إِلَى حَالَةٍ مَحْمُودَةٍ، وَالْفِيءُ هُوَ الظِّلُّ الرَّاجِعُ)، واتە: وشە (الْفِيئَةُ) یانی: گەڕانە وە بۆ حالەتیکی باش، وە وشە (الْفِيءُ): بریتییە لە سیبەریک کە دەگەڕێتە وە شوینی پێشێی.

(عَزَمُوا): (الْعَزْمُ وَالْعَزِيمَةُ: عَقْدُ الْقَلْبِ عَلَى إِمْضَاءِ الْأَمْرِ، يُقَالُ: عَزَمْتُ الْأَمْرَ وَعَزَمْتُ عَلَيْهِ) واتە: (عَزَمُ وَ عَزِيمَةُ): گریدانێ دڵە لەسەر تێپەراندنی شتی، کە دلی خۆت بچەسپینی لەسەر ئەو وەدی ئەو شتە بکە، دەگوترێ (عَزَمْتُ الْأَمْرَ وَعَزَمْتُ عَلَيْهِ)، هەردووکی واتە: برپاری یە کجارییم لەبارە ی ئیشتە کە وە داو.

(الطَّلَق): (أَصْلُ الطَّلَاقِ: التَّخْلِيَةُ مِنَ الْوَثَاقِ...) واته: (طَلَّاق): له زمانی عمره بیدا بریتیه له بهر هه لدا نی شتیك له په تیك یان گووتو به نندیک، که پییه وه به ستر او دته وه، (يُقَالُ أَطْلَقْتُ الْبَعِيرَ مِنْ عِقَالِهِ وَطَلَّقْتُهُ وَهُوَ طَالِقٌ وَطَلَّقَ: بِإِلَاقٍ قَيْدٍ...)، واته: ده گووتری: وشتره کهم له وه په ته ی پییه به ستر ابو وه بهر هه لدا کرد، وه ده گووتری (طَلَّقْتُهُ وَهُوَ طَالِقٌ)، واته: بهر هه لدا م کردو نه وه بهر هه لدا یه، (وَطَلَّقَ) واته: هیج نه وسارو په تی پیومنیه. (وَطَلَّقْتُ الْمَرْأَةَ فَهِيَ طَالِقٌ: أَيُ مُخْلَاةٌ عَنِ حِبَالَةِ النِّكَاحِ)، واته: ژنه کهم ته لا قدا یانی له پهتو پیومندی ژنو میردایه تی در بازی بوو.

(قُرْءٍ): کوی (قُرْءٍ)، هه به بۆر (ضَمَ) هه به سهر (فَتْحَ)، که هه به مانای حهیز هاتوه وه هه به مانای پاکیی ئافرمت هاتوه، (قَرَأَتِ الْمَرْأَةُ: أَي رَأَتِ الدَّمَ، وَقَرَأَتْ: صَارَتْ ذَاتَ قُرْءٍ، وَالْقُرْءُ: اسْمٌ لِلدَّخُولِ فِي الْمَحِيضِ عَنْ طَهْرٍ فَهُوَ اسْمٌ جَامِعٌ لِلْأَمْرَيْنِ)، واته: ئافرمته که کهوته حهیز وه، خوینی بی نی، وه ده گووتری: (قَرَأَتِ الْمَرْأَةَ) واته: (طَهَّرَتْ) پاکبو وه له خوینی حهیز، بۆ ههردووکیان به کار دی.

(وَبَعُولَتْنِی): (الْبَعْلُ: الذَّكَرُ مِنَ الرُّوجَيْنِ وَجَمْعُهُ: بَعُولَةٌ نَحْوُ: فَحْلٍ وَفَحُولَةٍ، وَالْبَعَالُ كِنَايَةٌ عَنِ الْجَمَاعِ)، واته: (بَعْلٌ) واته: میرد، کو یه که ی (بَعُولَةٌ) یه، وه (بَعْلٌ) بریتیه له وه ی که نی ره، له ژنو میردان، (واته: پی او ده که)، وه کو یه که ی (بَعُولَةٌ) یه، وه (فَحْلٌ وَفَحُولَةٌ) (فَحْلٌ) واته: نی ره، نی ره ی ئاژده ل، کو یه که ی (فَحُولَةٌ) یه وه (بَعَالٌ) یش (كِنَايَةٌ) یه بۆ جووتبوون.

(بِالْمَعْرُوفِ): که له قور ئاندا زۆر هاتوه، واته: به چاکی، یان به شیومیه کی به چاک زانراو، جا ئایا نه وه له چیه وه هاتوه؟ (الْمَعْرِفَةُ وَالْعُرْفَانُ: إدْرَاكُ الشَّيْءِ بِتَفَكُّرٍ وَتَدَبُّرٍ فِي أَثَرِهِ وَهُوَ أَخَصُّ مِنَ الْعِلْمِ وَيُضَادُّهُ الْإِنْكَارُ، وَالْمَعْرُوفُ اسْمٌ لِكُلِّ فَعْلٍ يُعْرَفُ بِالْعَقْلِ أَوْ الشَّرْعِ حُسْنُهُ) واته: هه ر کام له (الْمَعْرِفَةُ

والعرفان) بریتیه له زانینی شتیك له نه نجامی بیر کردنه وه و تیوهراماندا له سهر نجامه که ی، وه ئه وه تایبه تتره له عیلم، {بۆیه عیلم بۆ خوا به کاردی به لام (معرفه) بۆ خوا به کارنایه، چونکه خوا پیویستی به وه نیه بیر بکاته وه، ئنجا شت بزانی و پیویستی به وه نیه له سهر نجامه که ی ورد بیته وه، ئنجا شت بزانی، به لکو ههر له سهر دتاوه هه موو شته کان دهرانی، بۆیه عیلم سیفه تی خوایه، به لام ناگوتری مه عریفه ت یه کیکه له سیفه ته کانی خوا ﷻ { وه پیچه وانیه ی مه عریفه ت بریتیه له نکوولی لی کردن، وه (معروف) ناوه بۆ ههر شتیك که به عه قل یان شرع چاکییه که ی بزانی و، بزانی که په سنده، {وه به ته نکید عه قل و شرعیش پشتگیری یه کدی ده که ن و، ههر شتیك شرع به چاکی بزانی عه قلیش ده لی راست ده که ی و، ههر شتیك عه قلی سه لیم به چاکی بزانی، شرعیش ده لی راست ده که ی}.

(درجه): (الدرجه نحو المنزلة)، واته: پله، به لام لیردها وشه ی (درجه) مه به ستیکی تایبه تی هه به به پی سیاقی ئایه ته که، وه ک دوایی روونی ده که پینه وه.

(فامساك): (امساك الشيء: التعلق به وحفظه)، واته: (امساك) بریتیه له گرتنی شتیك و پاراستنی، (يُقَالُ تَمَسَّكْتُ بِهِ وَمَسَّكْتُ بِهِ وَأَمْسَكْتُ عَنْهُ كَذَا: أَي مَنَعْتُهُ)، ده گوتری: (تَمَسَّكْتُ بِهِ وَمَسَّكْتُ بِهِ): گرتم، به لام (أَمْسَكْتُ عَنْهُ): رینگام لیگرت، ﴿فَامْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ﴾، واته: ئافهرته که له گه ل خوت به چاکه به یله وه ﴿أَوْ تَسْرِيعُ بِإِحْسَنِ﴾، یان به جوانی به ره ه لدا ی بکه، با به ری خویدا بروا.

(تسريع): (السَّرعُ: شَجَرَةٌ لَهُ ثَمَرٌ، الْوَاحِدَةُ: سَرَحَةٌ، وَسَرَحْتُ الْإِبِلَ، أَصْلُهُ أَنْ تُرْعِيَهُ السَّرْحُ: ثُمَّ جُعِلَ لِكُلِّ إِرسَالٍ فِي الْمَرْعَى، وَالتَّسْرِيعُ فِي الطَّلَاقِ، مُسْتَعَارٌ مِنَ التَّسْرِيعِ الْإِبِلَ كَالطَّلَاقِ فِي كَوْنِهِ مُسْتَعَارًا مِنْ إِطْلَاقِ الْإِبِلِ) واته: ئه سلی وشه ی (تسريع) له (سرح) دوه هاتوه، (سرح) یش دره ختیکه به ری

ههیه تاکه که ی بریتیه له (سَرَحَة)، وه له زمانی عه ره بیدا ده لئ (سَرَحَتْ الْإِبِلَ) و شتره که م به ره له دا کرد، واته: لئی گهرام له دره ختی (سرح) دا بله وهری، دوایی هه موو جوړه به ره له دانیکی پیی گوتراوه: (تسریح)، دیاره نه وهش (کنایه) یه بو ته لاق و خوازاو هته وه بو نه وه که پیاو دهرست له خیزانی بهربدا.

(حُدُودُ اللَّهِ): (الْحَدُّ: الْحَائِلُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ الَّذِي يَمْنَعُ اخْتِلَاطَ أَحَدِهِمَا بِالْآخَرِ، وَحَدُّ الرُّنَا وَالْخَمَرِ سُمِّيَ بِهِ لِكُونِهِ مَانِعًا لِمَعَاطَاتِهِ) واته: (حَدٌّ): که کویه که ی (حدود) ه، بریتیه له پهر دمی ه که ده که ویتته نیوان دوو شتان و نایه لئ تی که لئ یه کدی بب، خوا ﷺ دهر موی: ﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ﴾، نه وانه سنوور ده کانی خوان، چونکه نه گهر مروف له و سنوور ده در چوو بو نه و دیو، تووشی حهرام ده بیته، وه سزای زینا و شهراب بو یه پیان گوتراوه: (حَدٌّ) چونکه بهر به سستی که و پهر ده و نیوانی که ناهیلئ نینسان تووشی نه و گونا هه بی { که بزانی سزای دهری، نه وهی عه قلی هه بیته نه و سزایه نایه نیته سهر خوی }.

(أَفْذَتْ بِهِ): واته: خوی پی دهر پیتته وه، یان دمی کاته به لا گیری خوی، یان دمی کاته قهر موی خوی، ده لئ: (الْفِدَى وَالْفِدَاءُ: حِفْظُ الْإِنْسَانِ عَنِ النَّائِبَةِ بِمَا يَبْذُلُهُ عَنْهُ)، واته: (الْفِدَى وَالْفِدَاءُ): بریتیه له وهی که نینسان خوی بیاریزی له به لایه که به هو ی پار میه که وه که سهر فی ده کات { نه و ئا فرمه که دهیه وی له و میر دهی دهر باز بیته، مار میه که ی بو رمت ده کاته وه، مانای وایه قهر موی وهی ده داته نه و میر دهی بو نه وهی که دهر بازی بیته }، (وَأَفْذَى: إِذَا بَذَلَ ذَلِكَ عَنْ نَفْسِهِ)، (أَفْذَى)، واته: نه و شته ی کرده قهر موی به لا گیری خوی.

(تَنْكِاحُ): (أَصْلُ النِّكَاحِ لِلْعَقْدِ، ثُمَّ اسْتَعِيرَ لِلْجَمَاعِ)، واته: نه سلئ نیکاح له زمانی عه ره بیدا به مانای گری به سته، (ماره کردن) دوایی خوازاو هته وه بو جووت بوون، چونکه لی ردها که وانه بیته، مانا که ی راست دهر ناچی، واته له نه سلدا به مانای ماره کردن و گری به سته، به لام خوازاو هته وه بو جیماع نه ویش ته نیا له و نایه ته دا پیم وایه به و مانایه هاتوه، که دوایی باسی ده که ی.

هوی هاتنه خوارمودی نایه ته کان

(۱) هوی هاتنه خوارمودی نهو رستهیه، که دهرموی: ﴿لَّذَیْنِ یُؤْلَوْنَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾

رَبُّصْ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَإِنْ قَامُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳۳﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِیعٌ

عَلِیمٌ ﴿۳۴﴾ { (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ قَالَ: كَانَ إِیْلَاءُ أَهْلِ الْجَاهِلِیَّةِ السَّنَةِ

وَالسَّنَتَیْنِ وَأَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، فَوَقَّتَ اللَّهُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، فَمَنْ كَانَ إِیْلَاؤُهُ أَقْلَ مِنْ

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَلَيْسَ بِإِیْلَاءٍ. وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: كَانَ الْإِیْلَاءُ ضِرَارَ أَهْلِ

الْجَاهِلِیَّةِ: كَانَ الرَّجُلُ لَا یُرِیدُ الْمَرْأَةَ وَلَا یُحِبُّ أَنْ یَتَزَوَّجَهَا غَیْرَهُ، فِیَحْلِفُ أَنْ

لَا یُقْرِبَهَا أَبَدًا، وَكَانَ یَتْرُكُهَا كَذَلِكَ لَا أَمَامَ وَلَا ذَاتَ بَعْلٍ: فَجَعَلَ اللَّهُ

تَعَالَى الْأَجَلَ الَّذِیْ یَعْلَمُ بِهِ مَا عِنْدَ الرَّجُلِ فِی الْمَرْأَةِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ

تَعَالَى هَذِهِ الْآیَةَ: ﴿لَّذَیْنِ یُؤْلَوْنَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾ { ۱، واته: عهبدو لای کوری

عهبباس خواله خوئی و بابی رازی بی دهلی: خه لکی سهردهمی نهفامیی

سویندیان دهخوارد له خیزانیان و سالتیک دوو سال نهدهچوونه لای خیزانیان،

به لگو جاری وابوو زیاتریش له وه، جا خوا چوار مانگی کرده کاتیکی دیاریکراو بو

نهو جوړه سوینده، بویه همر که سیک سویندی له خیزانی خوارد که چوار مانگ

که متر نهچیته لای، { بو وینه: گوتی: مانگیک نایه مه لات، دوو مانگ، سن

مانگ { نهو به ئیلاء دانانری، ههتا دهگاته چوار مانگ، که گه شته چوار مانگ

به ئیلاء دادنری، { جا ئایا جیاوازی چیه؟ جیاوازیه که ی نهو میه که کابرا

نهگمر سویندی خوارد بو ماوهی چوار مانگ زیاتر، وه چوار مانگه که تیپهرین،

نافرته که ی بو ی هیه بچیت داوای جیاوونه وه بکات، جا نهگمر کابرا

دستبردار ی بوو باشه، به لام نهگمر په شیمان بووه و دستبردار ی نهبوو؟ نهو وه

قازی پی ته لاق ددها { مادام ژنه که ی سوور بی له سهر جیاوونه وه.

وھ سەئىدى كورې (موسەيىب) یش دەلى: ئىلاء واتە: ئەو جۆرە سویند خواردنە، زیان پیگەیانندى خەلگى سەردەمى نەفامىی بوو بە ژنەکانیان، پیاو جارى وا ھەبوو كەیفى بە ژنەكەى نەدەھات و ھەزیشى نەدەکرد تەلاقى بىدات و بۇخۇى مىردىكى دىكە بکاتەوھ، بۇیە سویندى دەخوارد ھەرگىز نایەمەلات و نەدەچووه لای و لىی نەدەگەر! نە بىیتە بیوژن و نە بىیتە خاودن مىردیش {ھىچ لای نەبوون نە ئەوھ بوو لەژىر نىكاحى پیاوھكە بچیتە دمرى و بۇخۇى ئازادى، نە ئەوھش بوو مىردیشى ھەبى و مىردەكەى وەك مىردىك مامەلەى لەگەلدا بکات} بۇیە خوا ﷺ چوار مانگی دانا بۇ ئەوھى دمرىكەوى، ئایا ئەو پیاوھ ئەو ئافرمتەى دەوى یان نا؟

كەواتە: ئەو یاسا شەرعىیانە ھەموویان بۇ چارەسەرى گرفت و كیشە ھاتوونە خوارو، ھەمووشیان بەرگرین لە ئافرمتان، ئافرمت چۆن تەماشاکراوھ؟! کابرا سویندى لە خیزانى دەخوارد بە ھەياتى نایەم بۇ لات و ئامادەش نەبوو دەستى لى ھەلېگری و ئەدى ئافرمتەكە؟ ھەقى نەبوو داواى تەلاقیش بکات!!

۲) ھوى ھاتنە خواردەوى ئەو ئايەتە، كە دەفەرموى: ﴿الطَّلُقُ مَرَّتَانٍ فَأَمَّا كُ

مَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾، واتە: تەلاق دان دوو كەرمەتە {نەك دوو (طلقة)یە، نەیفەرمووھ: (الطلاق طلقتان)، جا ئەوھ لە میشتكاندا بچەسپینن، چونكە ئەوھ دوایى ئیشمان پییەتى، واتە: ئەو تەلاقەى كە دروستە پیاو ئافرمتەكەى بیئیتەوھ لای خۇى، دوو جارە، كەرمەتك تەلاقى داوھ بۇى ھەیە بیھینیتەوھ لای خۇى، كە تەلاقىكى دىكەشیدا، ھەر بۇى ھەیە بیھینیتەوھ لای خۇى، بەلام كە بوو بە سییەم جار، بۇى نیە بیھینیتەوھ لای خۇى، وەك دوایى باسى دەكەین. { (رَوَى ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ عُرْوَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَجُلًا قَالَ لَامْرَأَتِهِ: لَا أَطْلُقُكَ أَبَدًا، وَلَا أَوِيكَ أَبَدًا، قَالَتْ: وَكَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ: أَطْلُقُكَ حَتَّى إِذَا دَنَا أَجْلُكَ رَاجَعْتُكَ! فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ: ﴿الطَّلُقُ مَرَّتَانٍ ...﴾ } (۱)،

(۱) (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)، ص: (۱۶۶ - ۱۶۷)، وأسباب النزول للنيسابوري، ص: (۵۵).

واتە: ئێبنو ئەبی حاتم لە عور و مودە دەگێڕێتەو، کە پیاویک لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ بە ژنەکەى خۆى گوت: ھەرگیز دەستت لى بەرنادەم، وە ناشتخەمە ژێر سیبەرى خۆمەو، ئافرەتە کە گوتى: ئینجا چۆن؟ {نە خاوەن مێردبێ و نەبێ مێردیش بێ} گوتى: تەلاقەت دەدەم ھەتا کە کاتەکەت نزیک بۆو، دەلێم ئەو دەگێڕامیەو ژێر نیکاحی خۆم، دوایى دووبارە تەلاقەت دەدەم {بەبێ ئەو دەى بچیتەو لای، ھەروا بەو شیوەیە، چونکە ئەو کات خۆ تەلاق یەکو دوو و سێ و دەو ھەزار... نەبوو! بەلکو شەریعەتى ئیسلامی کردى بە سێ، گوتى: تەلاق دەبێ سێ کەرەت بێ، دوو کەرەتان پیاو بۆى ھەبە ژنەکەى تەلاق بەدا واتە: دوو تەلاق (طلقة)، ئنجا بیهێنیتەو ژێر نیکاحی خۆى، بەلام کە بوو بە سێ لیک دەترازین}، ئنجا ژنەکە چوو لای پێغەمبەر و بۆى باسکرد، خواش (الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ...) ی ناردە خوار: {وەک چۆن ماوەى سویند خواردنى مێرد لە ژنى سنووردەر کرد، ژمارەى تەلاقەرنیشى سنووردەر کرد}.

(٣) ھۆى ھاتنە خوارو دەى ئەو رێستەییە، کە دەفەرموی: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا

مِمَّا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾، وە بۆتان ھەڵال نیە ئەو مارییەى یان ئەو دیارییانەى کە دەمێدن بە ھاوسەرانتان، دواى ئەو دەى تەلایان دەدەن، بۆتان نیە ھیچیان لیوەر بگرنەو لەو بارەو ئەم بەسەرھاتە ھەبە، کە ئەم رێستە قورئانییە بۆ ھاتۆتە خوار: { (قَالَ الطَّبْرِي عَنْ ابْنِ جُرَيْج، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ وَفِي حَبِيبَةَ قَالَ: وَقَدْ كَانَتْ اشْتَكَتْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَتُرْدِينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، فَدَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: وَيَطِيبُ لِي ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ ثَابِتٌ: قَدْ فَعَلْتُ، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ...) }^(١)، واتە: تەبەری دەلى: ئێبنو جورەج گوتوویەتى: ئەم نایەتە دەربارەى سابیتی کوری قەیس و ھەبیبەى خێزانى ھاتە خوار، ئەویش ئەو بوو کە ھەبیبە دەچى بۆ لای پێغەمبەر ﷺ سکاڵای خۆى لە لای

وی دەکات، دەلێ: بەو میردەم رازینیم، پێغەمبەری خوا ﷺ پێی دھەرموی: ئامادە ی باغەکە ی بدمیەو؟ {وا دیارە سابیت باغیکی ماریی داوہ بەو حەبیە ی خیزانی، واتە: ئامادە ی مارییەکە ی بۆ بگێرپەو؟} دەلێ: بەلێ، پێغەمبەریش ﷺ بانگی سابیت دەکات و بۆی باس دەکات، {کە خیزانەکە ت هاتو و دەلێ پێی رازی نیم، دیارە ئامادەشە باغەکە ت بداتەو؟} ئەویش دەلێ: (وَيَطِيبُ لِي ذَلِكُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ) {ئەجە ئایا ئە ی پێغەمبەری خوا بۆم حەلەلە مارییەکە ی لێ وەر بگرمەو؟} دھەرموی: بەلێ، {مادام ئەو بە تۆ رازی نیە و دختی خۆی تۆی لەبەر چاو بوو، ئیستا دەلێ: پێی رازی نیم تۆش بۆت هە یە مارییەکە ی لی وەر بگریەو؟} ئیدی سابیت دەلێ: ئەو من ئەو د کرد و وازم لی هێنا.

دیارە ئەو مەسەلە یە تەفصیلاتی دیکە ی هە یە و پێویستی بە ر و و ن کردنەو ی زیاتر هە یە و لە مەسەلە گرنگەکاندا باسی دەکەین.

مانای گشتی نایەتەکان

خوای پەر و مردگار ر و و لە ئیمانداران دەکات و چەند مەسەلە یەکی گە و ر د و گرنگی خیزانی یان بۆ دەخاتە ر و و کە بەدریژایی میژ و و کۆمەلگاکانی بەشەر تی یاندا دو و چاری هەلە و لادانی زۆر بو و و دمی و دھەرموی: ﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾، بۆ ئەوانە ی کە سویند لە ژنەکانیان دەخۆن کە نەچنە لایان، چوار مانگ چاو و مروانی هە یە ﴿فَإِنْ فَأُؤَا﴾، جە ئەگەر لە میانە ی ئەو چوار مانگەدا گەڕانەو و بۆ لای ژنەکانیان {سویندیان خوار د و و کەفارت دمدەن و دەچنەو و لای ژنەکانیان} ﴿فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، بیگومان خوا لی بوردە ی بەزەمی یە، {کابرا تو و رە بو و و سویندی خوار د و و کە نەچێ بۆ لای خیزانی و گوتوویەتی: چاو بە چاوت ناکەوێ، یان دەستم بە دەست ناکەوێ، دوا یی پیش ئەو د ی ئەو چوار مانگە تی پەرن، جاری و ا هە یە پیش ئەو د ی ر و و ئیک تی پەری،

مانگیك تیپهری، په شیمان دهبیته وه، ئه وه ههر ژن و میردی ئاسایی په کلین و پیاو ده که که فارمت دهدات { **وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ** }، به لام ئه گهر ئه وانیه سویندیان له خیزانه کانیان خواردوه نه چنه لایان، برپاری دهست لی هه لگرتنی ژنه کانیانداو، عهزمیان جهزم کرد له سهر ته لاق { **فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ** }، ئه وه بیگومان خوا بیسهری زانیه، ئه مه ئه و دی لی و مرده گیری، که خودی سویند خواردنی پیاو له ژنی که نه چی بۆ لای، به ته لاق داناری، بۆیه دواپی دهفرموی: { **وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ** }، ئه گهرنا، ئه گهر ههر بۆ خوی به ته لاق دانرا بایه، که ماو ده که تیپهری، لیک جیاده بوونه وه، به لام نه، خودی سویند خواردنی پیاو له ژنی که نه چیته لای، به ته لاق داناری، به لام ئافرته که مافی ههیه به چی سکا لای خوی بکات و بلی: مادام ئه و پیاو نایهت بۆ لام و وهک هاوسهر و خیزان مامه لاهم له گه ل ناکات، لی جیاده مبه وه، دیاره دواپی روونکر دنه وهی زیاتر له و باره وه دهمین.

ئنجایه سهر باسی عیددهی ئافرمتانی ته لاقرا و دهفرموی: { **وَالْمُطَلَّقَاتُ يَرْجِعْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ** }، وه ژنانی ته لاقرا و چا وهری ده که ن و خویان مهر زه ده که ن، ههتا سی حهیز یان سی پاکییان به سهر دا دین، (قُرُوء) کوی (قُرُوء) یان کوی (قُرُوء) وه هه بهمانای حهیز ها تو وه هه به مانای پاکیی دوا حهیز ها تو وه، واته: ئافرمتیک که ته لاق دهری دهبی سی حهیزان بشوات، یان سی پاکیی به سهر دابین، ئه مجار ئه و ئافرته ئه گهر پیاو ده که ی پیش ئه و دی ئه و سی حهیزانه بشوات، له و میانه دا هینایه وه لای خوی، ئه وه ههر خیزانیه تی و ته لاقیکی که و تو وه دوو ته لاقی ماو، به لام ئه گهر نهیه نیایه وه تا عیددهی تیپهری، ئه وه ته لاقی ده که و ی و پی دهگوتری: (البینونة الصغری)، واته: لیک جیابوونه وهی گچکه، چونکه پیاو ده که ده توانی به گریبه سستیکی نو بیه نیته وه ژیر نیکاحی خوی، ههروها ئه گهر ته لاقیکی دیکه شی دا، دوو باره ئه ویش عیددهی به سهر چوو و نهیه نیایه وه دیسان به لهیه ک جیابوونه وهی گچکه له یه ک جیابوونه ته وه، به لام

تەلّاقێکی ماوێ دەتوانی بە عەقڵێکی نوێ و نیکاحێکی تازە بیهێنیتەو، بەلام ئەگەر بۆ جاری سێهەم تەلّاقیدا، ئەو ئەمجارە لە یەکترازانێ گەورە (البینونة الکبری) ڕوویداوێ ناتوانن بگەرێنەوێ لای یەک، هەتا ژنەکە مێرد بە یەکتێکی دیکە دەکات و ئەویش وازی لێدێنێ، ئەوجار بۆی هەیە بچیتەوێ لای مێردی پێشوو، وەك دواوی باسی دەکەین، ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ يَكْتُمَنَّ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي

أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، وە ژنانی تەلّاقدارو بۆیان حەلّال نیە ئەوێ کە خوا لە منداڵدانیدا دروستی دەکات بێشارنەو، ئەگەر بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دواوی هەیە، {واتە: ئەگەر حەملیان هەبوو نابێ بێشارنەوێ منداڵەکەیان لەبەر خۆیان بچوێنن، یان لە ڕقی مێردەکانیان بێشارنەو، بۆ وێنە: کابرا هەر نەشرانی کە ژنەکە حەملی هەبووێ کۆریە لێ زگدا بوو، یان منداڵەکە بێ و هەر بە مێردەکەشی نەلێ، ئەوێ حەمراوە ئەگەر بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دواوی هەبێت نابێ شتی وا بکەن} ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرِزْقِهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ

أَرَادُوا إِصْلَاحًا﴾، وە مێردەکانیان لە پێشترن و شایستەترن بەوێ کە بیانگیرنەوێ لای خۆیان لەو ماوێدا، ئەگەر مەبەستیان چاکەکردن بێ، {واتە: مێردەکە لێ پێشترە بێگیریتەوێ لای خۆی، هەتا دوا ئەوێ عێددەشی بەسەر دەچێ، هەرچەندە بۆی هەیە مێردێکی دیکە بکاتەو، بەلام مێردەکە خۆی لە پێشترە مادام ژنەکەش ئامادەبێ، بەلام بە مەرجێک مەبەستی پێ چاکەکردن بێ، ئەک دووبارە ئافرمەتەکە تووشی گرفتاری بێتەوێ پیاوێکە مەبەستی بێ تووشی

نارەحەتی بکات} ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾، وە بۆ ئافرمەتان هەمان ماف هەیە کە هی پیاوانیان لەسەر شانه، بە شیوێکێ بە چاک زانراو، واتە پیاو چ هەقیکی لەسەر ئافرمەت هەیە ئافرمەتیش هەمان هەقی لەسەر مێردی هەیە، جا ئەو دواوی باسی دەکەین کە عەبدوللای کورێ عەبباس خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ دەلێ: من بۆ ژنەکە خۆم جوان دەکەم، وەك چۆن ئەو خۆی بۆ من جوان دەکات، وە خۆم بۆنخۆش دەکەم، وەك چۆن ئەو خۆی بۆ من بۆنخۆش دەکات،

ئەو ئەمرک و مافانەی ژن و میڕدایەتی هەموویان لە بەرانبەر یەکن، ﴿وَلِلرَّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾، وە پیاوان پلەیهکیان بەسەر ژنانەوه هەیە، ئەو پلەیه چیه؟ دواوی باسی دڵکەین، بەلام زۆر لە توێژمردوانی قورئان دەلێن: بریتیه لە پلە سەرپەرشتیکردنی خێزان، واتە: لە چوارچێوەی مالد، لە خێزاندای پیاو دەبێ سەرپەرشتی مالد و مندال و خێزانی بکات.

هەندیکیش دەلێن: ئەو پلەیه بریتیه لەوێ، کە پیاو زیاتر چاک بێت لە ژنەکەیی، دەبێ ئەو چاکەکارتر بێ، ئەگەر ئافرەت هەڵەیهکیشی کردو لێی ببووێ و لەگەڵی لەسەرەخۆیی، واتە: پیاوان پلە چاکەکارییان بەسەر ژنانەوه هەیە ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، وە خوا بالادەستەو کاربەجێشە.

ئنجای دێتە سەر باسی ئەو تەلاقە کە پێی دەگوترێ: تەلاقێ ڕەجعی، ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ﴾، تەلاقدان دوو کەرمتە، واتە: ئەو تەلاقە کە دروست بێ کابرا ژنەکەیی بێنیتەوه ژێر نیکاحی خۆی، کەرمتیک تەلاقیدا دەتوانی بیهینیتەوه، کەرمتی دوووم تەلاقیدا دەتوانی بیهینیتەوه ﴿فَأَمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ

تَسْرِيحُ بِإِحْسَانٍ﴾، پاشان یان دەبێ بە شیۆمیهکی پەسند لای خۆی بهیلتەوه، یان بە شیۆمیهکی جوان و چاکەکارانە بەرھەڵدای بکات و دەست لێ بەربەت، ئەدی ئەگەر ئافرەت بیهوێ لە پیاوێکە دەربازی، ئافرەتیک گێری خواردووە بە دەست پیاویکی سەرخۆشی بێ ھۆشی نوێژ نەکەری خوا نەناسەوه، یان تەنبەلی قالب گرانی کاسبی نەکەری تەوژدەوه، یاخود بەد ئەخلاقێ ڕەھوشت نزمەوه؟! چونکە وەك چۆن جاری وا هەیە پیاو بە دەستی ئافرەتەوه گێر دەخوات، جاری واش هەیە ژن بە دەستی پیاوێوە گێر دەخوات، ئەدی ئەگەر ژنەکە گێری خوارد، چی بکا؟ ئەو پیاو دەتوانی ژنەکەیی تەلاق بدات، ئەدی ئایا شەریعت ڕێی بو ئافرەتیش دانەناوە؟ بێ، وەك خۆی کاربەجێ فەرموویەتی: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ

تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾، وە بۆتان نیه ئەوێ

کە داواتانە بە ئافرەتان هێچیان لێوەربگرێنەو، مەگەر بترسێن {واتە: ئەو ژن و پیاو} بترسێن کە یاساکانی خواو سنووردکانی خوا جێبەجێ نەکەن {واتە: پێکەووە نەسازێن} دەنا پیاو بوێ نیه لەخۆرا بە ژنەکە ی دەبێ: مەرییە کە مە بدەو، یان ئەو دیارییانە ی پێم داوی دەبێ بەدەو، ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ

اللَّهِ﴾، بەلام ئەگەر ترستان {هەبوو ئەو مسوڵمانان! ئەو کۆمەلگای مسوڵمان! ئەو دەولەتی ئیسلامیی}، کە ئەو ژن و میڕدە یاساکانی خواو سنووردکانی خوا لە بەینی خۆیاندا پیادە نەکەن و جێبەجێ نەکەن، ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾، ئەو گوناھیان ناگاتی، لەویدا کە ئەو ئافرەتە خۆی بگرێتەو و فیدیەیک و قەربوویەك بدات، جا ئایا قەربووی و فیدیە چییە؟ ئایا هەر ئەو مەرییە کە لە میڕدەکە ی وەریگرێت، بیداتەو، یاخود بەشێک لە مەرییەکە ی بداتەو، یاخود دیارییەکی داوتن و میڕدەکە ی رازی دەبێ دەلی: فالانە دیارییم بدەو و مەرییە کە مە دەو، چۆن میڕدەکە رازی بێ بە کەمتر، یاخود هێچیشی لێ وەرنەگرێتەو، جاری وا هەیه پیاو بە شەھامەتەو دەلی: من هێچم ناوی، مادام بە من رازی نی برۆ خوا حافیزت بێ، کەواتە: مانای وا نیه ئافرەت لەسەری فەرژەو هەر دەبێ مەرییەکە ی بداتەو، یاخود دیارییەکانی بداتەو، یاخود ئەو مال و کەلوپەلانە ی کە هی میڕدەکە ی بیداتەو، ئنجا دەفەرموی: ﴿تِلْكَ حُدُودُ

اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا﴾، ئەوانە سنووردکانی خوان مەیان بەزێنن ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، وە هەر کەسێک سنووردکانی خوا ببەزێنێ، ئا ئەوانەن سەتە مکاران، ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾، جا ئەگەر (بۆ جاری سییەم) پیاو کە ژنەکە ی تەلّاقدا، ئەو ئەو ژنە بۆ ئەو پیاو لەمەو داوە حەلال نیه، هەتا کۆ ئەو ژنە میڕدێکی دیکە ددکاتەو، وە ئەو میڕدە دەبێ لەگەڵیشی جووت بێ، وەک دوا ی زیاتر روونی دەکەینەو، ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا﴾، جا ئەگەر (میڕدی دوو دەم) تەلّاقدا ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا﴾، ئەو ژن و میڕدە

گوناهیان ناگاتی، نه گهر بگهر پینه وه لای یهك، {واته: ژنه كه گوناھی ناگاتی نه گهر بگهر پینه وه لای میردی یه كه می} ﴿إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾، به مهر جیك به مه زمنه ی خویان پییان وابی ده توانن یاساكانی خواو سنووره كانی خوا جیبه جی بكه، به لام نه گهر پییان وابی، كه ههر پیكه وه ناسازین، پیویست ناكات جاریکی ديكه یه كدی هه لئه له تیئن و یه كدی تووشی سه رئی شه بكه، ﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾، نا نه وانهش سنووره كانی خوان روونیان ده كاته وه بۆ كه سانیک كه بزانی، واته: كه سانی، كه بیان وه ی بزانی نه وه خوی زانا سنووره كانی هه لال و ههرامی خوی له هه موو روویه كه وه بۆیان روون ده كاته وه، خوی به خشهر له وه كه سانه مان بگیری كه پابه ند دهب به یاساكانی خوا وه سنووره كانی خوا ده یاریزن و نایان به زینن.

چهند مه سه له یه کی گرنگ

مه سه له ی یه كه م: له رابرد وودا باسی (ئیلاء) مان كرد كه خوا ده فهرموی:

﴿لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾، بۆ نه و پیاوانه ی كه سویند له ژنه كانیان ده خوون كه نه چنه لایان، بۆیان هه یه چوار مانگ چاومری بكه، له وه باره وه پیویسته چهند شتیك روون بكه ینه وه:

یه كه م: پیناسه ی (ئیلاء)، زانیان به م شیوه یه پیناسه ی (ئیلاء) یان كرد وه: (الْإِيْلَاءُ: هُوَ حَلْفُ الرَّوْجِ عَلَى تَرْكِ وَطْأِ زَوْجَتِهِ مُطْلَقاً أَوْ مُقَيِّداً بِأَقْلٍ مِنْ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ أَوْ أَكْثَرٍ)، واته: ئیلاء: بریتیه له سویند خواردنی میرد له وه، كه نه چیته لای ژنه كه ی (واته: له گه لی جووت نه بیئت) جا به ره های سویندی لی بخوا كه ههر گیز له گه لی جووت نه بیئت، یان به ننداری بكات به كه متر له چوار مانگ، یان زیاتر له چوار مانگ، یان ماوه ی چوار مانگ، هه موو نه و جووره سویند خواردنه له رووی شهر عیه وه پییان ده گوتری: (ئیلاء)، پیشتی باسمان كرد كه له سه رده می نه فامییدا میرد بۆی هه بوو سویند له ژنی بخوات

کە ھەرگیز نەچیتە لای: سائیک دوو ساڵ بەلکو زیاتریش، خوای دادگەمەریش
ئەوێ سەنووڕدار کردو دیاری کرد کە لە چوار مانگ زیاتر ئەو ئافەرتە بۆی
ھەیە سکاڵا بکات لای قازی، ئەویش ئەو پیاوێ مۆلەزم دەکات، یان دەبێ
بچیتەوێ لای خێزانی، وەك حالەتی ئاسایی ژن و مێردایەتی، یان ئەوێ قازی
ئەو پیاوێ ناچار دەکات دەستی لێ ھەلبەگرێ و ئەوێ دەبیتە ھەقی ئەو ئافەرتە،
بەلام لەکاتی کەدا پیاوێ بچیتەوێ بۆ لای بەر لەوێ چوار مانگە کە تیپەرن، یان
بەر لەوێ ئەو ماوێیە کە دیاری کراو، بۆ وێنە: پیاوێک سوێند دەخوا لە
خێزانی دەلێ: ھەتا مانگیك نایەمە لات و سەرچەیت لەگەڵ ناکەم، ئەگەر دوا
چەند رۆژێک بەر لەوێ ئەو مانگە تەواوێ، بچیتەوێ بۆ لای، ئەوێ دەبێ
کەفەرمت بەدات، واتە: کەفەرمتی سوێند کە پێشتر باسمان کرد، کەفەرمتی
سوێند بریتێ لە یەکیك لە سێ شتان: یان نانی دە نەدار، یەکی ژەمیکیان
بەدات، یان پۆشاکێک بۆ دە نەدار، یان ئازادکردنی کۆیلەییەك، کە ئیستا نیە، وە
ئەگەر نەیتوانی ھیچ کام لەوانە بکات، سێ رۆژان بەرپۆژوو دەبێ، جا لێرەدا
زانایان دەلێن: ئەگەر ھاتو کابرا سوێندی نەخواردبوو، ھەر گوتبووی: ناچەم
لای ھاوسەرەم، زۆر بەیان دەلێن: ئەگەر سوێندیشی نەخواردبێ، ھەر ئەوێ کە
گوتووویەتی: ناچێ بۆ لای خێزانی، بە سوێند لەقەڵەم دەدرێ.

ھەندیکیشیان، دەلێن: ئەگەر سوێندی نەخواردبێ، بە سوێند لەقەڵەم نادری،
بەلام گرنگ ئەوێیە دوا تیپەربوونی ئەو ماوێیە کە دیاری کراو، کە چوار
مانگە، ئافەرتە کە بۆی ھەیە لە ھەقی خۆی بپێچیتەوێ، وە ئەو پیاوێ ناچار
دەکری، یان ئەوێ دەبێ لەگەڵ ژنە کەیدا بگەریتەوێ حالەتی ئاسایی، یان
ئەوێ دەبێ دەستی لێ ھەلبەگرێ.

وێ ھەندیک لە زانایان ئەم مەسەلەییە کە خوا ﷻ دەفەرموێ: (دوا چوار
مانگ)، کردوویانە بە بەلگەئێ ئەوێ کە لەسەر پیاو فەرزە بە لای کەمەوێ لە
ماوێ چوار مانگ جارێک بچیتە لای خێزانی (لەگەڵی جووت بیت)، بەلام من
پێم وایە، وەك زانایانیش لەو بارەوێ قەسەیان کردوێ کە ئەوێ وانیە، بەلکو بە
ئەندازەئێ ئەوێ کە ئەو ئافەرتە پێویستی جێبەجێی تەواو دەبێ، ئەو پیاوێ

مادام لە توانايداىە، لەسەرى پىئويستە كە بچى بۇ لاى، نەك تەنيا لە چوار مانگدا جارنىك.

مەسەلەى دووم: كە دەفەرموى: ﴿ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾، ئەگەر

ئەو پياوانە كە سوپىندىيان لە خىزانىيان خواردو كە نەچنە لاىيان، برپارى تەلاقىاندا، ئەو بەگومان خوا بيسەرى زاناىە. واتە: دەبىستى كە چىيان گوتو، وە زاناىە بەو نيازو مەبەستەى نىو دلىيان، جا ئەم رستە قورئانىيە بەلگەىە لەسەر ئەو كە ئەو قسەىەى ھەندىك لە زاناىيان، بۇ وىنە: ئىمام مالك رەحمەتى خواى لىبى دەلى: ھەركەسىك سوپىندى لە خىزانى خوارد نەچى بۇ لاى، وە چوار مانگ تىپەرىن، ئەو بە تەلاقىك دادەنرى، مادام لە ماودى ئەو چوار مانگەدا پەشىمان نەبىتەو نەچىتەو بۇ لاى خىزانى و كەفارىت نەدا، راست نىو سوپىند خواردن لە خىزان، با ماودەكەشى تىپەرى، بە تەلاقىك

لەقەئەم نادى، بە بەلگەى ئەو كە خواى كاربەجى دەفەرموى: ﴿ وَإِنْ عَزَمُوا

الطَّلَاق ﴾، كەواتە: تەلاقدان پىئويستى بە عەزىمەتو بە برپارىكى سەربەخۇ دەكات، بەلام ئەومندە ھەىە ئافرمەكە بوى ھەىە داوا لە مىردەكەى بكات، يان سكاالى لەسەر قەيد بكات، كە ئەگەر بىت و پەشىمان نەبىتەو، ئەو كاتە خوى لەژىر نىكاخى بەرىتە دەرى و خوى لى دەرباز بكات.

مەسەلەى سىيەم: باسى عىددەى ئافرمەتانى تەلاقراو: ئافرمەتانى تەلاقراو، واتە:

ئافرمەتانىك كە بۇ جارى يەكەم ياخود بۇ جارى دووم تەلاق دراون، چونكە ژن بە سى جار تەلاق دران لە پياو جىادەبىتەو يەكجارىى لىك دەترازىن، جا لىردا كە خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿ وَالْمُطَلَّقَتُ يَرْبِصَنَّ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ﴾، ئافرمەتانى تەلاقراو چاومپى خويان دەكەن و خويان مەرزەم دەكەن، ھەتاكو سى (قُرُوء) تىدەپەرن، كە پىشتەر باسما كىرد (قُرُوء) كوى (قُرُوء) يان (قُرُوء)، ئەویش بەماناى ھەيز دىو، بەماناى پاكىى دواى ھەيزىش دىت، جا لىردا پىئويستە بزانىن كە: ئافرمەتانى تەلاقراو پىنج جوړن، واتە: پىنج جوړە

ئافرمتمان هەیه که تەلاق دەرین بۆ جاری یەکهەم و جاری دووەم :

١/ (آیسة، کبيرة): ئافرمتيك که بهتەمه‌نه‌و له حەيز چۆتەو، حەيزی نەماوە.

٢/ (صَغِيرَة): ئافرمتيكه که کەم تەمه‌نه‌و جاری نەکه‌وتۆتە حەيزەو.

٣/ (حامل): ئافرمتيكه که کۆرپەى له منداڵدان دایە.

٤/ (غیر مدخول بها) ئافرمتيك که مارە کراوە و نە پیرەو نە منداڵە، بەلام جاری مێردی نەچۆتە لای.

٥/ ئافرمتيك که مێرددارەو مێردی چۆتە لای.

خوای زاناو شارمزا باسی عیددەى هەر کام لەو پێنج جۆرە ئافرمتەى کردووە
له باسى جۆرى یەکه‌م و دووەم و سێیەمدا دەرەمۆی: ﴿وَالَّتِی یَسِّنَ مِنَ الْمَحِیضِ
مِنْ نِّسَائِكُمْ إِنْ أَرْبَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِی لَمْ یَحْضَنْ وَأُولَتْ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ
یَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ...﴾ (٤) الطلاق، واتە: ئافرمتانیک که ناو مید بوون له حەيز،
یانى: له حەيز چوونەتەو و کەوتوونە تەمه‌نه‌و، ﴿إِنْ أَرْبَبْتُمْ﴾، ئەگەر
کەوتنە گومانەو دمی عیددیان چەند بێ ؟ ﴿فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ﴾، ئەو
عیددیان سێ مانگە، واتە: دواى ئەو دى سێ مانگ لەو تەلاقە تێدەپەڕی و
دەگوزەری، ئەگەر بێتو مێردەکەى نەیهینایەو و ژیر نیکاحی خوێ، لێى
جیادەبێتەو ﴿وَالَّتِی لَمْ یَحْضَنْ﴾، وە ئافرمتانیک که نەکه‌وتوونەتە حەيزەو،
واتە: لەبەر ئەو دى که تەمه‌نیان گچکەیه، ئەوانیش بەهەمان شیوە عیددەکەیان
سێ مانگە ﴿وَأُولَتْ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ یَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، وە ئافرمتانى خاوەن
حەمل، واتە: ئافرمتانى ئاوس و دووگیان که کۆرپەیان له منداڵدانا هەیه،
عیددەکەیان بریتیه له دانانى کۆرپەکانیان، ئەو دى سێ جۆر.

بە نەسبەت جۆرى چوارەمەو که ئافرمتيكه مارە کراوە و نە زۆر کەوتۆتە

ته مه نه وه به جۆریك كه له ههیز چوو بیته وه وه نه بچوو کیشه، به لام میردی نه چۆته لای و نه گوازارا و ته وه، خوی بێ هاو دل له بار دیه وه دهفرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمِيتَعُوهُنَّ وَسِرَّوَهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ ﴿٤١﴾ الأحزاب، واته: ئه ی ئه وانه ی بر و اتان هینا وه ! ئه گهر ئافرمتانی بر و اد رتان مار دکردن، دوا یی ته لافتان دان بهر له وهی دهستیان بگه یه نن، { واته: بهر له وهی بیان گوازان وه وه له گه لیان جووتبن } ئه وه ما فتان به سمر یانه وه نیه که عید ده بشۆن { واته: ئافرمتیک که میردی نه چۆته لای با مار دس کرابیت، ئه گهر میردی دهستی لێ هه لگرت، عید ده ی له سمر پیویست نیه }، ده جا سهرو دیاریان بدن، وه به شیو دیه کی جوان بهر هه لدا یان بکه ن.

جۆری پینجه م: که ئافرمتیکه نه گچکه یه وه نه له ههیزیش چۆته وه وه نه کۆر په ی له مندا لدا ن دایه وه، نه واشه که (دخول) یشی پینه کرابی، به لگو ئافرمتیکه که میرد دار وه گوازارا ویشه ته وه، ئا ئه وه یان عید ده که ی بریتیه له سێ ههیز یا خود سێ پاکیی دوا ی ههیز چونکه وه ک با سمان کرد (فَرَّوْ) کوی (قَرَّ) یان (قَرَّ) وه، ئه میش له زمانی عه ربی دا به مانای ههیز دی، واته: ئه وه خوی نه ی که ئافرمت به هوی عاده تی مانگانه وه لێ دی، وه به مانای پاکیی دوا ی ههیزیش دیت.

مه سه له ی چوار ده م: دهر بار دی ئه وه رسته قور ئانییه، که دهفرموی: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ

الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾، وه بو ژنان ههیه له سمر پیاوان، به بار ته قای ئه وه که له سهر شان یانه بهر ان بهر به پیاوان، واته: ژن چ ئه مرکیکی له سهر شانه، بهر ان بهر به پیاو، هه مان مافی ههیه وه له بهر ان بهر ئه وه ئه رکه دا ئه ویش هه مان مافی ههیه له سمر پیاو، به لام به شیو دیه کی په سندا به چاک زانراو ﴿وَاللِّرِّجَالِ

عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾، به لام پیاوان په یه کیان به سمر یانه وه ههیه، له وه بار وه

توێژمەوانی قورمان زۆر قسەیان کردووە، کە هەر مافیەک پیاو لەسەر ژن هەبێت، ژنیش لە بەرانبەریدا مافیکی بە هەمان شیوەی لەسەر پیاو هەبێت، عەبدوللای کۆری عەبباس وەك (القرطبي) لە تەفسیرەكەى خۆیدا هیناویەتى ئاوا تەفسیری ئەم ئایەتەى کردووە، دەلیت: ((أَيُّ لَهْنٍ مِنْ حُسْنِ الصُّحْبَةِ وَالْعَشْرَةِ بِالْمَعْرُوفِ عَلَى أَزْوَاجِهِنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَّ مِنَ الطَّاعَةِ فِيمَا أَوْجَبَهُ عَلَيْهِنَّ لِأَزْوَاجِهِنَّ))^(۱)، واتە: ژنان مافیان هەبێت لەسەر پیاوان کە جوان مامەلیان لەگەڵدا بکەن و جوان ژن و مێردەکانیان لەگەڵدا بکەن، هەر وەك چۆن بۆ پیاوان لەسەر ژنان هەبێت، کە لە سنووری شەرعدا بە قسەیان بکەن (لە چوارچێوەى خێزاندا) گۆپرایەل بن بۆ مێردەکانیان، ئنجا عەبدوللای کۆری عەبباس خوا لە خۆى و بابى رازى بى، لەوبارەووە گوتوویەتى: ((إِنِّي لِأَتْرِينَ لِأَمْرَاتِي كَمَا تَتْرِينَ لِي))^(۲)، واتە: من خۆم بۆ هاوسەری خۆم جوان دەکەم و خۆم بۆنخۆش دەکەم وەك چۆن ئەو خۆى بۆم جوان دەکات و بۆنخۆش دەکات، گوتوویەتى: چونکە خوا وایفەرموووە: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾، لێردا دەبینین کە قورمان زۆر داگوکیی لەسەر مافی ئافەرت دەکات، وەك لە دەرسی رابردووش باسمان کرد، بەلام بۆ کەسانیک کە پابەندبن بە شەریعەتەووە، هاوێلانێ بەرپێز چونکە چاک لە دین تیگەیشتبوون، وە باش پیوەی پابەندبوون، ئەوێقا عەبدوللای کۆری عەبباس زانیویەتى بەپێی ئەم ئایەتە، تەنانەت لە شتیکی گچکەى وەك خۆ جوانکردن و خۆ بۆن خۆشکردنیشدا، پیاو لەسەری پیویستە وەك چۆن پێی خۆشە خێزانەکەى خۆى بۆ جوان بکات و خۆى بۆ بۆن خۆش بکات، ئەویش لەسەری پیویستە بە هەمان شیوە بۆ خێزانى بکات، چونکە ئەگەر تۆ ئەو مافەت لەسەر خێزانت هەبێت، ئەویش بە هەمان شیوە ئەو مافەى لەسەر تۆ هەبێت.

(۱) (جامع لأحكام القرآن)، ج: (۳)، ص: (۱۰۸) .

(۲) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەرە .

﴿وَالرَّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾، بۆ پیاوان پلەیهك هەیه لەسەر ئافرەتان، ئەمە توێژمەروانی قورئان بە چەند شیوەیهك واتیان لێکداوەتەوه، زۆربەیان گوتووین: مەبەست لەو پلەیه پلە یقوامەیه (سەرپەرشتیاری)، کە ژن لە مالدای پێویستە بە قسە میردی بکات و پیاو سەرپەرشتی ژن و منداڵەکانی بکات، ئەو پلەیه مەبەست پێی سەرپەرشتی و مشوور لێ خواردنە، کە لەپراستیدا ئەو پلەیه بەرلەوهی تەشریف بێ تەکلیفەو، بەرلەوهی پلەو پایە بێ، ئەرك و بەرپرسیارییه.

بەلام (الطَّبَرِي) ^(١) لە تەفسیرەکهی خۆیدا، بە جوێریکی دی مانای لێکداوەتەوه دەلی: واتە: دەبی پیاوان هەوڵبدن چاکترین بۆ ژنەکانیان لە ژنەکانیان بۆ میردەکانیان، واتە: پیاو دەبی هەوڵبدات پلەو پایە لەسەر خیزانییهوه بێ لەرووی چاکییهوه، ئەگەر ئافرەتەکه کەمتەرخەمیهکی هەبێ و جار جار هەندێ ئەرك و مافی میردەکهشی فەرامۆش بکات، با ئەو لەو چاکترین و هیچ ئەرك و مافی ژنەکهی فەرامۆش نەکات و چاوپۆشی لێبکات، ئنجا بەپراستی ئەو نایەتە سوورەتی (النساء) پالپشتی ئەم رایە دەکات، کە خوای بەخشر دەفەرموی: ﴿...وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ ^(١٩)، بە پیاوان دەفەرموی: وه لهگهڵ خیزانهكانتان باش مامهڵه بکهن، وه ئەگەر پێتان لێیان بۆوه، نزیکه و جاری وا هەیه پێتان له شتێک بێ، بەلام خوا خێریکی زۆری تێدا دابنێ.

(سَيِّدُ قُطَب) ^(٢) یش پەرهمەتی خوای لێبی دەلی: مەبەست لەو پلەیه ئەوهیه، کە پیاو لە ماوهی عیددەدا سەرپشکه له گیرانهوهی، یان

(١) (جامع البيان)، ج: (٢)، ص: (٥١٢)، کە گوتویمتی:

(وأولى هذه الأقوال بتأويل الآية ماقاله: (ابن عباس) وهو أنّ الدرجة التي ذكر الله تعالى ذكره في هذا الوضع: الصَّفْحُ مِنَ الرَّجُلِ لامرأته عن بعض الواجب له عليها وإغضاؤه لها عنه وأداء كل الواجب لها عليه .

(٢) (في ظلال القرآن)، ج: (١)، ص: (٢٤٦، ٢٤٧) .

نه گپړانه و دی ژنه کهیداو له و مهسه له یه دا، پله ی به سمر ژندا هه یه، نه که به رهمایی پیاو پله ی به سمر ژنه و هه بی و، به رهمایی پیاو له ئافرته گهورتر بیت ! به لکو مه به ست ئه و دیه که له و مهسه له یه دا میړده کان مافیکیان هه یه که ژنه کان نیانه، ئه ویش بریار دانه له سمر دریژ هپیدانی ژیانی هاوسمری، یان راگرتن و هه لوه شان د نه و دی.

مهسه له ی پینجه م: ﴿الطَّلَقُ مَرَّتَانٍ فَأَمَّا كُ مَعْرُوفٍ أَوْ تَصْرِيحٌ بِإِحْسَنِ﴾، مه به ست

له و ته لاقه که دهمرموی: ته لاق دوو که پرته، که لیږده دمی وریابین نه یفهرموو: (الطَّلَاقُ طَلَقَتَانِ) به لکو فهرموویته: (الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) ته لاق دوو که پرته، دوو جاره، دوو قوناغه، چ جوړه ته لاقیک، خو ته لاق سی دانه یه؟! واته: ته لاقی (رَجْعِي) یانی: ئه و ته لاق دانه ی که پیاو دمتوانی ژنه که ی به ینیته و له خوی، ئه و دوو که پرته، که بوو به سی که پرته تازه ئه و ئافرته یه که جاری له و پیاو قه ددغه دمی و ناتوانی بچیته و بو لای، که واته: که دهمرموی: ﴿الطَّلَقُ مَرَّتَانٍ﴾، واته: (ته لاقی رهمایی)، یانی: ئه و ته لاقه که بواری تیدا ماو پیاو خیزانه که ی بینیته و بو لای خوی، جاریک ته لاقی دده ئه گهر عیددی به سهرچوو، واته: سی حه یز، یان سی پاکیی، یان سی مانگ تیپهر بوون، ئه و ئه و ئافرته له و پیاو جیاد دمیته و، به لام ئه و جیابوونه و دی گچکه ی پی ده لین: (الْبَيِّنَةُ الصُّغْرَى)، بوچی جیابوونه و دی گچکه یه؟ چونکه پیاو که دمتوانی ژنه که ی بینیته و له خوی، به لام به گریبه ستیی تازه و به مارمیه کی تازه (بَعْقَدَ جَدِيدٍ، وَمَهْرٍ جَدِيدٍ) واته: دمی دوو باره مارم بکاته و دوو مارمی بداتی، دیاره ئه و ئه گهر لی بی بگهری عیددی به سهرچی، به لام پیش ئه و دی عیددی به سمر بچی، دمتوانی به ینیته و دوو مارده کردنه و دی ناویت، به لام ته لاقیک که و توه و له سی ته لاقه کان یه کیکیان رویشته و، وه بو جاری دوو دمی به هه مان شیوه، پیاو بو ی هه یه خیزانه که ی به ینیته و له خوی به مهرچی ئه و ئافرته رازی بی بچیته و له، چونکه تازه لی جیابوته و، به لام پیش ئه و دی عیددی به سمر بچی ئه و ژنه که دیاره

و ەك گوتەم ھەر لە ژىر نىكاھى ئەو پىاوە داىە، بەس ئەگەر نەيھىنايەو ە تاكو عىددەى بەسەر دەچىن، ئەو ە تەلّاقى دوو ەمىشى دەكەوئ، بەلام ئەگەر دوو تەلّاقى كەوتوون، يەككى ھەر ماو ە دوو قۇناغ لە جىابوونەو ە تىپىرپون و قۇناغى كۆتايى ماو ە، ھەلبەتە ئەو ەش ھىكەتەى زۆرى تىدايە كە خوای پەروەردگار لىكترازانى ژن و مىردى كردو ە بە سى قۇناغ، بۇ ئەو ەى يەكجار نەبى و كابرە توورە دەبى تەلّاقىكى دەدا، بە يەكجارى لەيەك بترازىن ! خوای كاربەجى كردوويەتەى بە سى قۇناغ، و ە بىراستىش بەو سى قۇناغە ئەو ژن و مىردە لە يەكدى ھالى دەبن، كە ئايا دەتوانن پىكەو ە بژىن يان نا ؟ تەماشە بكەن ئىسلام زۆر گرنگى بە خىزان داو ە زۆر گرنگى بە پەيوەندىى نيوان ژن و مىرد داو ە، ئەو ەش ھەر لەبەر خۇيان نيە، بەلكو لەبەر مىندالايانە، لەبەر خزميانە، لەبەر لايەنى كۆمەلەيەتەى... لەبەر كۆمەلەك ھۆكارە.

ئىجا خوای كاربەجى باسى ھەلۆستى شەرىعىيانەى راست و دروستى پىاو دەكات چ لە پىش تەلّاقى يەكەمدا چ دواى ئەو ەو، چ لە پىش تەلّاقى دوو ەمداو چ لە دواى دەفەرموى: ﴿فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ﴾، ئەو ەش ئەو ەى، كە يان بە چاكى بىگىرەتە خۆى و لەلەى خۆى بىھىلەتەو ە، بە شىو ەىكى پەسند ﴿أَوْ تَسْرِجْ بِإِحْسَنِ﴾، يان ئەو ەتا بە شىو ەىكى جوان بەرھەلداى بكات و وازى لىبىنى، كە ئەمەيان دەبىتە قۇناغى سىيەم، كە خوا دواىى باسى دەكات، واتە: پىش ئەو ەى عىددەى بەسەر بچى دەتوانن بە شىو ەىكى چاكەكارانە لای خۆى بىھىلەتەو ە، كە ديارە مەبەست لىردە دواى تەلّاقى يەكەم، يان دوو ەمە، ﴿فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ﴾، بەلام ئەگەر دلىابو و لەو ەى پىكەو ە ناىانكرى و ناگونجىن: ﴿أَوْ تَسْرِجْ بِإِحْسَنِ﴾، يان با لىگەرى و بە شىو ەىكى چاك بەرھەلداى بكات و نەگىرەتەو ە لای خۆى، كە ئەو ە پىى دەگوترى: لىك جىابوونەو ەى گچكە (البَيُّوْتَةُ الصُّغْرَى) كە ئەگەر دواى تەلّاقى يەكەم بى پىى دەگوترى: جىابوونەو ەى گچكەى يەكەم (البَيُّوْتَةُ الصُّغْرَى الْأُولَى)، و ە

ئەگەر دواى تەلەقدانى دوو دەم بێ، پێى دەگوترێ: جیابوونەوهى گچکەى دوو دەم (البَيُّوْنَةُ الصُّغْرَى الثَّانِيَّةُ)، وه له هەردوو ک حالان دەتوانی بە مارەکردنیکى تازە بیهێنیتەوه لای خۆى، دیارە هەندى لە توێژمەردەوانى قورمان گوتووایانە: ﴿أَوْ تَصْرِحُ بِإِحْسَنِ﴾، مەبەست پێى تەلەقى سێیەمە، بەلام من پێم وایە، ئەوه وانیە، بەلکو مەبەست ئەودەیه کە بە شیودەیه کى جوان بەرھەلداى بکات ئەویش بەو شیودەیه کە لیبگەرێ عیددەى بەسەر بچێ! لێردا مەبەست ئەودەیه بەلام کە عیددەش بەسەر چوو، دوو تەلەق یان تەلەقتیکى ماوه، ئەگەر ئافەرتەکە رازی بێ دەتوانی بە نیکاحیکى تازە بچیتەوه لای مێردەکەى، بەلام باسى تەلەقى سێیەم لە نایەتە ژمارە: (٢٣٠) دا دى کە لە مەسەلەى نۆیەمدا باسى دەکەین.

مەسەلەى شەشەم: مەسەلەى تەلەقى سێ بەسێ کە لەنیو زانایاندا مشت و مەرپێکى زۆرى لەسەرە، دیارە لە کوردەوارى خۆماندا زۆربەى مامۆستاىان قەناعەتیان وایە سێ تەلەق بە یەكجار دەکەون، بەلام لەوبارەوه زانایان بەگشتى سێ رایان هەن:

یەكەم/ هەندى لە زانایان بە تایبەت زانایانى شیعه مەزھەب، وه هەندى لە زانایانى دیکەش دەلێن: تەلەقى سێ بەسێ هیچیان ناکەون، دەلێن: چونکە ئەوه تەلەقتیکى بیدەى یەو خۆى زاناو شارەزا دایەناوه کە پیاو سێ تەلەق لە یەك کاتدا بخواو، هەرسێ قۆناغەکەى بە یەك قۆناغ تێپەرێن، لەبەر ئەوه شتیکى شەریعی نیە و هیچیان ناکەون.

دوو دەم/ هەندیکى دیکە دەلێن: یەك تەلەقى دەکەوێ، ئەگەر کابرا بشلێ سێ تەلەقى بکەوێ لە دە مەجلیسیش دابى، مادام لە یەك کاتدا بێ، دوو بارەش بکاتەوه هەر یەكێکیان دەکەوێ، ئەووش رای ژمارەیهك لە زانایانى دیارە، هەم لە سەردەمى هاوێلانێ بەرپێزداو هەم هی تابعین و دوايش، وه پیاوانى وهك: (ابن تیمیة وابن القیم وابن کثیر والشوکانی) و زانایانى هاوچەرخیش، زۆریان ئەو رایەیان وەرگرتوه، کە تەلەقى سێ بەسێ تەنیا یەكێکیان دەکەوێ.

سپیهم/ زۆربهی زانیانی چوار مهزه به به کانی: (حه نه فی، مالیکی، شافیعی، حه نه لیلی)، رایان وایه که ههر سیکیان ده که ون.

وه من وای بو ده چم که رای دوو ده له هه موویان به هیتره و، ده توانین چه ند به لگه یه کیش له و باره وه به ینینه وه:

به لگه ی یه که م: ئه ویه که خوا ﷺ ده فرموئ: ﴿ اَطْلُقْ مَرَّتَانِ ﴾، نه یفرمووه: (الطَّلَاقُ طَلَقَتَان) ته لاق که وه ک باس مان کرد، واته: به ره له دا کردن و ئازا کردنی میرد بو ژنه که ی، خوا ده فرموئ: دوو که پرته، واته: ته لاقیک که بگونجی ئافرته دوو باره بیته وه لای میرد ده که ی دوو که پرته، نه یفرمووه: دوو دانه (طَلَقَة) یه، یان: دوو وشه یه، که واته: ده بی میرد به دوو جارو به دوو قوناغ ژنه که ی واز لیبینی و دهستی لیبه ردا.

ئنجانه گهر که سیک بلئ: هه زار جار (سُبْحَانَ اللَّهِ)، یان: هه زار جار (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، بیگومان ههر به یه کجاری بو حیساب ده کری، چونکه یه کجار وایگوتوه، ئه وده تا پینغه مبه ریش ﷺ ده فرموئ^(۱): ههر که سی له دوای ههر نویتژیکی فهرز سی و سی جار (سُبْحَانَ اللَّهِ) بکات و سی و سی جار (الْحَمْدُ لِلَّهِ) بکات و سی و سی جار (اللَّهُ أَكْبَرُ) بکات، وه جاری سه ده مین بلئ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) وحده لا شریک له، له الملک و له الحمد، وهو علی کل شیء قدير، گونا هه کانی ئه گهر هینده ی که فی دریا ش بن ده بو وررین، یانی: ده بی (۳۳) جاران بلئ: (سُبْحَانَ اللَّهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ، ... هتد)، ئنجا ده لیئ: سی و سی جار (سُبْحَانَ اللَّهِ) ی گوتوه و سی و سی جار (الْحَمْدُ لِلَّهِ) ی گوتوه و سی و سی جار (اللَّهُ أَكْبَرُ) ی گوتوه، به لام ئه گهر یه کجار بلئ: سی و سی جار (سُبْحَانَ اللَّهِ) ههر به یه کجار بو حیسابه! که واته: که سیک دیکه که ده لیئ: سی ته لاقی ژنه که ی بکه وئ، هه زار ته لاقی بکه وئ، عه شایه ری خو مان هه یه گوتوو یه تی: به پری ئه م ژووره ته لاقی بکه وئ! کاکه تو سی ته لاقته

به دهسته، پری ژووری چی!! یان نهو خانووو چهند داری تیدایه، یان فلان کس چهند موو به سه رییه وه، ههیه، نهو منده ته لاقی بکه وی! نهو ههر قسه یه کی نه فامانه یه و هیچی دیکه، گرنگ نهو میه به سى قوناغ ژن له میردی جیاده بیته وه.

ننجا نه گهر ته ماشا بکه یین خوا ﷺ دهمرموی: ﴿الطَّلَقُ مَرَّتَانِ﴾، وه ههر له قورئاندا خوی زاناو شارمزا دهمرموی: ﴿... سَعَدَ بِهِمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يَرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ ﴿التوبة﴾، که مه به ست پی ئازاردانی کافره کانه له دنیا دا به به لاو، وه له دوار و ژیشدا به دۆزه خ، وه ههر له سوورمى (التوبة) دا دهر باره ی مونا فیه کان دهمرموی: ﴿أُولَٰئِكَ يَرْجَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ﴾ ﴿١٢٦﴾، واته: ئایا نابین که هه موو سالی جار یك یان دوو جار، تاقی ده کړینه وه، پاشان نا گهرینه وه و پهن دیش وهر نا گرن! که واته: نه گهر جار یك بیت، دیاره له ماو دیه کدایه و، نه گهر دوو جار بی له دوو ماو دایه و نه گهر سى جار بی، له سى ماو دایه و به سى قوناغه.

به لگه ی دووهم: نه م فمر موو دمیہ { (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ الطَّلَاقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَسَتْنَيْنِ مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ، طَلَاقُ الثَّلَاثِ وَاحِدَةً، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: إِنَّ النَّاسَ قَدِ اسْتَعْجَلُوا فِي أَمْرِ قَدْ كَانَتْ لَهُمْ فِيهِ أَنَاةٌ، فَلَوْ أَمْضَيْنَاهُ عَلَيْهِمْ، فَأَمْضَاهُ عَلَيْهِمْ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۳۶۵۸) وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۲۲۰۰)، وَالتَّسَائِي بِرَقْم: (۳۴۰۶) }، واته: عه بدوللای کور ی عه عباس دهلی: ته لاقدان له سمر دمی پیغه مبهر ﷺ و نه بو به کر خوا لی رازی بی، وه دوو سالیس له جینشینیایه تی عومر خوا لی رازی بی و ابوو، که سیك سى ته لاقی دابایه، ته نیا یه کیکیان ده که وت، عومر خوا لی رازی بی گوتی: خه لك له شتیکدا په له یان کرد، که ده یان توانی په له ی تیدا نه که ن، با بویان بریار بدمین {مادام بو خویان

پىيان خۇشە سى تەلاقىيان بە يەكجار بدەن و ھەر سى قۇناغى بەكەنە يەك قۇناغ، با وەك سزادانىك بەسەپىنن { وە ئەو جۆرە سزايەى بەسەردا سەپاندن.

كەواتە: لە سەردەمى پىغەمبەردا ﷺ وە لە سەردەمى ئەبو بەكر، وە دوو سالىش لە سەردەمى عومەر، ئەگەر كەسىك سى تەلاقى خىزانەكەى دابايە يەككىيان دەكەوت، ئىنجا ئەگەر رۆژگارى پىغەمبەر ﷺ واتە: سوننەتى پىغەمبەر بىنن، قسەى ھاودلان جا چ ھى ئەبو بەكرە، چ ھى عومەرە خوا لىيان رازى بى، كە پىكەو دەخىنە تەرازوويەكەو بىگومان قسەى ھاودلان دەچىتە ئاسمانى، قسە قسەى پىغەمبەرە ﷺ، ئەو يەك، چ جاى رۆژگارى خىلافەتى ئەبو بەكر و دوو سالىش لە رۆژگارى خىلافەتى عومەرىشى بخىتە پال! پاشان عومەرىش خوا لى رازى بى ئەو وەك سزادانىك بوو و لە سنوورى دەسەلاتى سىياسەتى شەرىعىدا لەلايەن ھۆكەمرانەو، ئەو سزايەى داو، ئىنجا بىگومان دواى خۇى سزايەكەى بەردەوام نابىت، بەلگە دەچىتەو سەر ئەسلەكەى خۇى و پىغەمبەر ﷺ چۆنى بىرپار داو دەپى واپى.

بەلگەى سىيەم: ھىكەمەتى دانانى سى جار تەلاقدان: واتە: تەلاقدان بە سى قۇناغ، ئەو مەكە ئەو ژن و مېردە مۆلتەيان ھەبى، بۇ قۇناغى يەكەم كە تەلاقىدا دەرھەتى ھەيەو دوو قۇناغى بەدەستەو ماو، بەلام ئەگەر بىت و ھەر سى قۇناغەكان بىكرىنە يەك قۇناغ، ئەو ھىكەمەتە تىك دەچى و نامىنى.

بەلگەى چوارەم: { عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَيْسٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثَ تَطْلِيقَاتٍ جَمِيعًا، فَقَامَ غَضْبَانًا ثُمَّ قَالَ: (أَيُّعَبُ بِكِتَابِ اللَّهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟) حَتَّى قَامَ رَجُلٌ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَقْتُلُهُ؟ (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۳۴۰۱)، واتە: مەھموودى كورى لوبەيد دەگىرپتەو كە پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەوالى پىلرا، پىاويك خىزانەكەى خۇى تەلاق داو، ھەر سى تەلاقەكەى بە يەكجار داو، پىغەمبەرىش ﷺ ھەستا تورمبوو و ھەرمووى: چۆن دەپىت كاتىك من لەنىوتاندام گالتە بە كىتەبى خوا

بکری؟ {واتە: خوا فەرموویەتی: ﴿الطَّلُقُ مَرَّتَانٍ﴾، چون دەبیّت تۆ ھەر سێ قۆناغە کە بەکە یەك؟} ھەتا پیاویك ھەلساو گوتی: ئەو پیغەمبەری خوا بیکۆژم؟ ھەلبەتە لێردا گالته بە کتیبی خوا کردن بەو مانایە یە کە خوا دایناو: تەلاق و لێك جیا بوونەو دی ژن و میرد بە سێ قۆناغ بێ، ئنجا ئەگەر یەكێك بیهوی بیکات بە یەك قۆناغ، دیارە گالته دەکات، دیارە ڕەواش نیە ئەو گالته پێکردنە بکریتە یاسایەك و مسوڵمانانی پیوھ مولزەم بکرین.

بەلگە ی پینجەم: ھەدیسیکی دیکە ی پیغەمبەر ﷺ ھەبە کە (الدارقطنی) ھیناویەتی و (ابن کثیر) بە (صحیح) ی داناو، دەفەرموی (١): {إِنَّ اللَّهَ حَدَّ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا، وَفَرَضَ فَرَائِضَ فَلَا تُضَيِّعُوهَا، وَحَرَّمَ مَحْرَمًا فَلَا تَنْتَهِكُوهَا، وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ رَحْمَةً بِكُمْ مِنْ غَيْرِ نَسْيَانٍ فَلَا تَسْأَلُوا عَنْهَا}، واتە: بێگومان خوا چەند سنووریکی دیاری کردوون مەیان بەزیّن، وە چەند شتیکی فەرز کردوون مەیان فەوتیّن، وە چەند شتیکی فەدەغە کردوون، توخنیان مەکەون، وە لە ھەندێ شت بێدەنگ بوو لەرووی بەزدیی پێداھاتنە وەتان، بێ ئەو دی کە لە بیر ی چووبی، لییان مەپرسن.

جا لێردا دەتوانین بڵیّن: ئەگەر گریمان واشبێ ئەو سێ تەلاقە، خوی زانا لیی بێدەنگ بووبی، مادام ئەو لیی بێدەنگ بوو، تۆش بۆت نیە لەخۆرا بڵی: وانیە، ئنجا لە راستیدا وێرای ئەو بەلگانە، زانیان شتی دیکەشیان بە بەلگە ھیناوتەو لەسەر ئەو کە کەسێك ژنەکە ی تەلاقدا ھەر سێ تەلاقەکە ی بە جاریك ھەر یەکیان دەکەوی، وە منیش بۆخۆم ئەو رایەم پێ راستو بەجی یەو، ئەو دوش لەگەڵ ھیکمەتی شەریعەتدا دەگونجی، وە بە پیی قەسە ی عەبدوللای کۆری عەبباسیش خوا لییان ڕازی بێ، کە (مُسلم وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ) لییان گیراوتەو، لە سەردەمی پیغەمبەری خواش ﷺ دا ھەر وابوو.

مەسەلەى ھەوتەم: دەربارەى (خُلَع) واتە: لە خو داڕینی ژن بۆ مێردەکەى:

ئەویش لە رابردوودا ئاماژەمان پێدا کە وەك چۆن پیاو تەلّاقى بەدەستە، ئافرمیش (خُلَع) بەدەستە، واتە: ئەگەر پیاو بۆى ھەبى دەستبەردارى خێزانەکەى بى بە سى قۇناغ، ئەوا ئافرمیش بۆى ھەبە بە یەك قۇناغ مێردەکەى لە مى خۆى دا برنئ! شەرەزانان لە پێناسەى (خُلَع) دا ئاوايان گوتو: (الخُلَع: هُوَ أَنْ يُطْلَقَ الرَّجُلُ زَوْجَتَهُ عَلَى فِدْيَةٍ مِنْهَا)، واتە: (خُلَع)، بریتىە لەوێ کە پیاو دەستبەردارى خێزانەکەى بێت لە بەرانبەرى قەرمبوویە کدا لە ئافرمەکەو، لەوبارەو چەند فەرموودمەك ھەن، بۆ وینە: { (رَوَى الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ امْرَأَةً ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ بِنِ شِمَاسٍ أَتَتْ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ، أَمَا إِنِّي مَا أَعِيبُ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلَا دِينٍ، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ! فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَتُرَدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((اقْبِلِ الْحَدِيثَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً)) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٥٢٧٣)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (٣٤٦٣)}، واتە: بوخاریی و نەسائی لە عەبدوللای کورێ عەباسەو خوا لە خوێ و بابی رازی بى گێراویانەتەو، کە خێزانى سابیتی کورێ قەیس کورێ شەماس، ھاتە لای پێغەمبەر ﷺ گوتى: ئەى پێغەمبەرێ خوا! نە لەرووی ئەخلاقەو نە لەرووی دینەو رەخنەم لە (ثابت بن قیس)، {مێردەکەم} نیه، بەلام پێم ناخۆشە لە ئیسلامەتییدا تووشی کوفر بێم {واتە: دواى ئەوێ کە مسوڵمان بووم و ھاتوومەتە نێو ئیسلام، تووشی گوناھ بێم}، پێغەمبەرێ خوا ﷺ فەرمووی: ئامادەى باغەکەى بدمیەو {دیارە سابیت باغیکى مارمى داوہ بەو خێزانەى خوێ} ئەویش دەلئ: بەلئ، پێغەمبەرێ خواش ﷺ بانگی سابیتی کورێ قەیسى کردو فەرمووی: باغەکەى لیۆمر بگرەو بە یەك تەلّاق دەستى لئ ھەلبگرە،

لێردا گرنگە ئیمە بزانی کە ئەو ئافرمە دەلئ: من لە رووی دینیو لە رووی رەوشتەو رەخنەم لیى نیه، واتە: ھەر شکل و دیمەنیم بە دل نیه،

یاخود حاله‌تی نه‌فسیی ئه‌وم به دل نیه، گرنه‌گ ئه‌ومیه له‌بهر هۆیه‌ك له هۆیه‌کانی پیم خو‌ش نیه له‌گه‌ل ئه‌و پیاویدا بژیم، پێغه‌مبهر ﷺ یش مه‌جالێ داوه، هه‌لبه‌ته شه‌رع‌زانان زو‌ر قسه‌یان کردوه له‌وباره‌وه که ده‌بی ئافرمته‌که حه‌تمه‌ن به‌لگه‌یه‌کی هه‌ر هه‌بی‌ت، ئه‌وجار ئه‌و مافه‌ی هه‌یه که داوای دارنێن (خُلع)ی می‌رده‌که‌ی بکات، به‌لام به‌پێی ئه‌م فهرمووده‌یه و به‌پێی نایه‌ته‌که‌ش که ده‌فهرمو‌ی: ﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ﴾، واته: ئه‌گه‌ر مه‌ترسی‌تان هه‌بوو، ئه‌و ژن و می‌رده یاسا‌کانی خوا جی‌به‌جێ نه‌که‌ن و سنووره‌کانی خوا نه‌پاری‌زن، گونا‌ح‌تان ناگاتی که ئافرمته‌که خۆی بکری‌ته‌وه و مارمیه‌که‌ی بو‌ر مه‌تبکاته‌وه و لی‌ک جیا‌به‌نه‌وه، به‌پێی نایه‌ته‌که‌و به‌پێی ئه‌م فهرمایشته‌ی پێغه‌مبهر ﷺ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه ئه‌و هه‌موو ئالۆزی و مه‌رجانه‌ی تیدا نین.

هه‌ر له‌وباره‌وه ئه‌م فهرمووده‌یه‌ش هه‌یه: { (رَوَى التِّرْمِذِيُّ عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ مُعَوَّذِ بْنِ عَفْرَاءَ أَنَّهَا اخْتَلَعَتْ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ ﷺ، أَوْ أَمَرَتْ أَنْ تَعْتَدَ بِحَيْضَةٍ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۱۸۵)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ التِّرْمِذِيِّ) }، واته: تیرموذیی ده‌گی‌ری‌ته‌وه له‌ روه‌به‌ی‌کی کچی موعه‌ووینی کورێ عه‌فراء له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبهردا ﷺ می‌رده‌که‌ی له‌ خۆی دارنی { خۆی (خُلع) کرد }، پێغه‌مبهری خوا ﷺ فهرمانی پێ‌کرد که به‌ حه‌یزێک عیده‌ بشوات { واته: عیده‌ی ئافرمتی‌ک که می‌رد له‌ خۆی داده‌رنی، بریتی‌ه له‌ حه‌یزێک به‌پێی ئه‌م فهرمووده‌یه }، به‌لام (القرطبي) ^(۱) ده‌لی: { (عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: عِدَّةُ الْمُخْتَلِعَةِ عِدَّةُ الْمَطْلُوقَةِ قَالَ: أَبُو دَاوُدَ وَالْعَمَلُ عِنْدَنَا عَلَى هَذَا قُلْتُ: وَهُوَ مَذْهَبُ مَالِكٍ وَالشَّافِعِيِّ وَأَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ وَالثَّوْرِيُّ وَأَهْلُ الْكُوفَةِ قَالَ: التِّرْمِذِيُّ وَكَثُرُ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ وَغَيْرِهِمْ) }، واته: عه‌بدوللای کورێ عومه‌ر خوا لی‌ی رازی بی، گو‌توو‌یه‌تی: عیده‌ی ئافرمتی‌ک

کە مێردی لە خۆی دادەرنی، عید دەدی ئافەرمتی کە تە لاق دەدری و وەک هی ئەو، ئنجا ئەبو داوود گوتوو یەتی: ئیش لە سەر ئەو دیە لای ئیمە، گوتە: (قور توبی دەلی: ئەو مەزەهەبی مالیک و شافعی و ئەحمەد و ئیسحاق و سەوریه، وە هی ئەهلی کووفە یە، واتە: ئەبو حەنیفە و هاو دەلانی)، وە تیرموزی گوتوو یەتی: ئەهلی عیلم لە هاو دەلانی بەرپزیش و غەیری وانیش ھەر ئیشیان بەو کردووە.

بە لām بۆ زانیاریتان ئافەرمتی کە خۆی (خُلع) دەکات (خۆی دادەرنی)، ئەگەر بیهوی بگەرێتەو لە لای مێردەکە، یان مێردەکە بیهوی بیگەرێتەو لە لای خۆی، بە مەرجی بە رەزامەندی ژنە کە بێ، چونکە دوا تە لاقێک دوو تە لاقیش، ئەگەر ئافەرمتە کە رازی نەبێ، پیاو کە ھەر ناتوانی بیگەرێتەو لە لای خۆی، ئەو لە دوا (خُلع) پێویستی بەو نیە ئەو ئافەرمتە بچێ شوویکی دیکە بکات، ئنجا بچیتەو لە لای مێردە پێشووەکە، بە لگو بە گریبەستیکی تازەو بە مارییەکی تازە دەتوانی بچیتەو لە (١).

مەسەلە هەشتەم: ئەگەر ژن بە ناھەق داوای جیا بوونەو لە مێردەکە بکات

گوناهێکی زۆر گەورە دەکات، بە لām شەریعەتیش ھەر پێی داو، واتە: ھەر چەندە لە خودی خۆیدا گوناحە، بە مەرجێک ھەق نەبێت و بە ناھەق یە خەو مێردەکە بگری و بیهوی لێی جیا بێتەو، بە لām شەریعەت رێگاشی ھەر پێداو، ھەروەک چۆن تە لاقیش لە فەرماشتی پێغەمبەر دا ﷺ ھاتو: {أَبْغَضُ الْحَالِلِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ} (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ بِرَقَم: (٢٠١٨)، عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَضَعْفُهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقَم: (٢٠٤٠)، واتە: بوغزینترترین شتی حەلال لای خوا تە لاقە، بە لām خوا تەک و پەک بۆچی

(١) لەم مەسەلەدا راجیایی ھەمو ئوانی (خُلع) بە (طلاق) دادەنێن، دەلێن، بۆی نیە مەگەر مێرێکی بکاتەو پاش چوونە لای دەستی لێ ھەبگری، ئوجار، بە لām مەن پیم (خُلع) (طلاق) نیەو شتیکی دیکە بۆیە لەو مەسەلەیشدا (طلاق) جیا یە، بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج: (٣)، ص: (١٢٦).

دايناۋە؟ بىگومان لەبەر ناچارىي ژن و مىرد كە پىكەۋە ژيانىيان لى تال بوۋە، پىكەۋە ناژىن و ھەموو رۆژى دەمەقەردىانە، كە ديارە ئەو ھالەتەش ھەر بۇ خۇيان باجەكەى نادەن، بەلكو مىندالەكانىشيان باجەكەى دەدەن و خزمەكانىشيان باجەكەى دەدەن، لەبەر ئەۋە ئەگەر ھەر پىكەۋە نەگونجان، ئەۋە ۋەك دەلى: (وآخر الدواء الكى)، واتە: دوايىن چارسەر و دوايىن دەرمان بىرىتە لە سووتاندەن، ئەگەرنا ھەرموودەكەى پىغەمبەر ﷺ ھەيە، كە ئەو راستىيە رۈوندەكاتەۋە كە دروست نىە ژن بەبى ھۆكارو پاساۋى بەجى داۋاى تەلاق و جىابوۋنەۋە لە مىردى بكات: { عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقًا مِنْ غَيْرِ بَأْسٍ، فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَأْحَةُ الْجَنَّةِ } (رواه أبو داود برقم: ۲۲۲۶)، والتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۱۸۷)، وَابْنُ مَاجَةَ برقم: (۲۰۵۵)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (۱۳۲۰)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إرواء الغلیل) برقم: (۲۰۳۵)، واتە: ھەر ژنىك بە ناھەق و بەبى پاساۋو بەبى بەلگە داۋا بكات لە مىردەكەى جىابىتەۋە، ئەۋە بۇنى بەھەشتى لى قەدەغەيە. كە مەبەست ئەۋەدە گوناھبار دەبى ھەر لەخۇيەۋە لە مىردەكەى ھەلپىچى، بەلام شەرىعتىش رىگای داۋە، ھەلبەتە زانايان لىردەدا مشت و مېرىان ھەيە و زۆربەيان دەلىن: بۇى نىە مادام بەلگەيەكى بەدەستەۋە نەبى، بەلام ھەندىكىيان دەلىن: بۇى ھەيە.

ۋە من پىم وايە بەراستى راي ھەندىكىيان بەھىزترە لەھى زۆربەيان، ئەگەر ژنەكە ھەر سوور بوو، بەلى گوناھبارە، بەلام شەرىعتە ئەۋە دەرغەتەى پىداۋە، بۇچى؟! چونكە ئەگەر ھەر سووربوو پىاۋەكەش خۇشى لىنابىنى و ئەۋە ئافرمەش رەنگە توۋشى غەلەت بى، ۋە ئەگەر مىندالىشيان ھەبى مىندالەكانىش باجەكەى دەدەن، كەۋاتە: تا زووتر لىك بىرازىن باشتەر، با ژنەكەش ناھەق بى، بۇيەش ناھەقىەتى چونكە كاتى خۇى كە مىردى بەۋ پىاۋە كردە، لەبەرچاۋى بوۋە، ھەلبەتە ھەتا ئافرمەت بۇخۇى رازى نەبى و ئارموزومەند نەبىت ماردى نايەت و مارە ناكرى، كەۋاتە: كە رازىبوۋە بە ئارموزوى خۇى بوۋە لەبەرچاۋى

بوو، ئەدى ئىستا بۇچى لى جىادەبىتەو؟! بەلى، ئەگەر عەبىيىكى ھەبى و لى شارەبىتەو دووى لى دىرگەوى، ئەو كاتە ھەقىەتى، بەلام كە ھىچ گۇرانى بەسەردا نەھاتى و پىاوەكە ھەر وەك جاران بى، كە كاتى خۇى بە دلى خۇى كىر دووىەتى و ئىستا ھەلەدەپچى، ئەو بە دلىيى گوناھبارە، بەلام مەن پىم وايە ئەو رايە راستە كە ھەر بۇشى ھەيە جىابىتەو، چونكە جىدار (بەل) دىكە ھەر چۇن بى خراپەردە زىانى پەردە.

مەسەلەى نۆبەم: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾، ئەو

تەلاقى سىيەميانە، نەك ئەو كە ھەندىك لە تويزمەردەوانى قورئان گوتوويانە، كە دەفەرموى: ﴿أَوْ تَسْرِحَ بِإِحْسَنِ﴾، وەك پىشتىرىش لەو بارەو دووين و پىويست ناكات دووباردى بىكەينەو، بەلى تەلاقى سىيەم ئا ئەمەيانە، چونكە خوا لە پىشەو دەفەرموويەتى: ﴿الطَّلُقُ مَرَّتَانٍ﴾، ئىجا دووى دى باسى دوو

تەلاقەكان دەكات كە ئەنجامىيان دىتە سەرى! پاشان دەفەرموى: ﴿فَإِنْ

طَلَّقَهَا﴾، ئىجا ئەگەر جارىكى دىكەش تەلاقىدا، ئەمە تەلاقى سىيەمە، چونكە

ھەمووى يەك سىياقە، دەفەرموى: ئەگەر بۇ جارى سىيەم تەلاقىدا ﴿فَلَا تَحِلُّ

لَهُ﴾، ئەو ئىجا جارىكى دىكە بۇ ئەو پىاوە ھەلال نابىتەو، كە دوى ئەو كە

عەددەى بەسەرچووە، بە نىكاھىكى نوئ و بە عەقدىكى نوئ بىھىنىتەو لای خۇى، نە! تەنیا دوى تەلاقى يەكەم و دووم بۇى ھەيە، كە پى دىگوتىرى:

(الْبَيْنُوتَةُ الصَّغْرَى) لىك جىابوونەو كچكە، بەلام جىابوونەو دوى

تەلاقى سىيەم، پى دىگوتىرى: (الْبَيْنُوتَةُ الْكُبْرَى) لىك جىابوونەو كەورە،

واتە دوى تەلاقى سىيەم تازە ئەو ئىجا لەو پىاوە قەدەغەيە و بۇى ھەلال نابى

﴿حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾، تاكو ئەو ئافەردتە شوو بە پىاوئىكى دىكە نەكاتو، ئەو

پىاوە نەجىتە لای، پاشان بە شىوئەكى ئاساىى لەيەك جىانەبنەو.

هه لئه به ته هه همیشه وشه ی: (نکاح) له قور ئاندا به مانای گریبه ست (عقد) و ماره کردن هاتوه، به لام لیردا به مانای پیکه وه جووتبوون (وطأ) هاتوه، بوچی؟ چونکه میرد ماره ناکری، ﴿ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ﴾، دهبن پیشی ماره کرابی لهو پیاوهو، بووبیته میردی، ئهوجار دهچیته لای، که واته: ئهم: ﴿ تَنْكِحَ ﴾ ه، واته: تا کو له گهل میردیکی دیکه ی غهیری میردی پیشووی جووتنه بن، واته: لیردا مه به ست له: ﴿ تَنْكِحَ ﴾، جووتبوونه، نه ک ماره کردن، چونکه عاده تیش وایه ئافرمت خو ی ماره ناکات و ماره ده کری، واته: گریبه ست و ماره کردن که بوخو ی ناکات، به لام خو ی جووتبوونه که ئه نجام ددها، به س عه قد که سهر پهرشتیار که ی ئه نجامی ددها، به لام ئایا به لگه مان چیه له سهر ئه وه که دهبن میردی دوو دم که ئه و ژنه دین، به لگه مان چهند فهرموودیه کی پیغه مبهری خوا به ﷺ:

یه که میان: { (عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سَأَلَ عَنِ الْمَرْأَةِ يَتَزَوَّجُهَا الرَّجُلُ، فَيُطَلِّقُهَا، فَتَتَزَوَّجُ رَجُلًا فَيُطَلِّقُهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، أَتَحِلُّ لَزَوْجِهَا الْأَوَّلِ؟ قَالَ: لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۲۶۳۹)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۳۵۱۵))، واته: عائشه خوا لی ریازی بی دایکی ئیمانداران گیراویه ته وه که پیغه مبهر ﷺ پرساری لیکراوه دمر باره ی ژنی که پیاویک دهیئن و ده بیته هاوسه ی، دوا یی دهستی لی هه لده گری و ته لاقی ددها و ئه و ئافرته میردیکی دیکه دهکات، به لام ئه و میرده ی دوو ده می دهستی لی هه لده گری پیش ئه وه ی له گه لی جووت بیت، ئایا بو میردی یه که می حه لال ده بیته وه؟ پیغه مبهر ﷺ فهرمووی: { (لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا) } نه خیر، هه تا شیرینایه تییه که ی نه چیژی، (عُسَيْلَتَهَا) بچو کراوه ی (عَسَلَة) یه، واته: شیریناتی، واته: دهبن له گه لی جووتی، ئه وه مه به سته که یه.

دوومیان: هه رو ده ها هه ره له و باره وه ئهم فهرموودیه ش هه یه: { (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيِّ وَأَنَا وَأَبُو بَكْرٍ عِنْدَ النَّبِيِّ

فَقَالَتْ: إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي الْبَيْتَةَ، وَإِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الرَّبِيعِ تَرَوَّجَنِي
وَإِنَّمَا عِنْدَهُ مِثْلُ هُدْبَتِي وَأَخَذَتْ هُدْبَةً مِنْ جِلْبَابِهَا، وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ
الْعَاصِ بِالْبَابِ يَنْتَظِرُ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ، فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَا تَنْهَى هَذِهِ عَمَّا
تَجْهَرُ بِهِ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَمَا زَادَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى التَّبَسُّمِ، فَقَالَ:
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ
وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكَ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۲۶۳۹)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۳۵۱۲)،
وَالْتِّرِمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۱۱۸)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (۱۹۳۲) {، وَاتِهِ: عَائِشَةُ خَوَالِي
رَازِي بِنِ (دَايَكِي مَسُوْلَمَانَان) دَهْلِي: خِيْزَانِي (رِفَاعَةَ الْقُرْظِي) هَاتِهِ لَاي
پِيْغِهِ مَبْهَر ﷺ وَه مِنْ وَ نَهَبُو بَه كَرِيْش (وَاتِهِ: بَابِي عَائِشَةُ خَوَالِي رَازِي بِنِ)
لَه خَزْمَت پِيْغِهِ مَبْهَر بُوُوِيْن نَافَرْمَتَه كَه گُوْتِي: (رِفَاعَةَ الْقُرْظِي) مَنِي
وَازَلِيْ هِيْ نَاوَه بَه يَه كَجَارِي، {يَان تَه لَاقِي يَه كَه مِي دَاوَمُو لِيْ گَه رَاوَه تَا
عِيْدَدِي بَه سَمَرْچُووَه، يَان دُووَم بُووَد، بَه هَه مَان شِيْوَه يَان سِيْيَه م بُووَد {، وَه
(عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الرَّبِيعِ) مَنِي مَارَه كَرْدُوْتَه وَه، بَه لَام (عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الرَّبِيعِ)
نَه وَدِي پِيْيَه تِي وَه ك پارچه په پړويه، وه ئامازده شي كرد بو (قولينچك) ي
سهر پيوشه كه ي، {مه به ستي نه وه بوو كه ناتواني له گهل خيزانيدا جووتبي، يان
نه ندامي نيرينه ي زور گچكه يه { خاليدى كورى سه عيدى كورى عايشه له
دەرگا بوو چاوهر پي ده كرد، مؤلّهت نه درابوو بيته ژوورى { چونكه نه وه
شتيكي تايبه تي نه و ژن و مي ردميه { گوتي: نه ي نه بو به كر نمرى نه و نافرته
قه ددغه ناكه ي نه و جوړه قسانه له لاي پيغهمبهرى خوا ﷺ دهكات؟ {نه و
جوړه قسه يه دهكات و باسي مي رده كه ي به و شيوميه دهكات { پيغهمبهرى خوا
ﷺ جگه له وه ي زمرده خه نه يه كي كرد هيچي نه فهرموو، {واته: ليى گهرا
قسه كه ي ته واو بكات، چونكه نه وه شتيكي شرعييه و نه و نافرته بوى هه يه
قسه ي خوى بكا، نه گهر به دروش بى، وهك گوتراوه: له شهر عدا شهرم نيه،
واته: له روونكر دنه وه ي شتى شهر عييدا شهرم نيه { دوايى پيغهمبهرى خوا
ﷺ فهرمووى: ئايا دمه وى بچيه وه لاي ريفاعه؟! {لاي مي رده پيشووه كه ت

دیاره ئه ویش مه بهستی ئه و مبوو { فهرمووی نه خیر، دهبی ئه و میردهی دوو دمت تامی توبکات تۆیش تامی وی بکهی { واته پیکه وه جووتبن }.

سینه میان: هه دیسیکی دیکه ش له و باره وه هاتوه، باسی مه سه له یه که دهکات که کورده واری خۆمان پیی ده لئین: ماره به جاش، ئه ویش ئه و میه که پیاوی ئافرمتیک ماره دهکات، ههر بۆ ئه وهی بۆ میردی پیشووی هه لال بیته وه و جاریان چهند جاریک له گه لئ جوت دهبی، به حساب بۆ ئه وهی بۆ میرده پیشووه کهی هه لال بیته وه، ئه مهش فهرمووده که یه: { (عَنْ هُرَيْلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَدَةَ، قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ، وَالْوَاصِلَةَ وَالْمَوْصُولَةَ، وَكَلَّ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ، وَالْمُحَلَّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ) (رواه النسائي برقم: (۳۴۱۶)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إرواء الغلیل) برقم: (۱۸۹۷) }، واته: عه بدوللا { که واپیده چی عه بدوللا کوری مه سه وود بن خوا لیی رازیبی }، ده لئ: پیغه مبهری خوا ﷺ له عنه تی کردوه له ئافرمتیک که ئافرمتان یان پیاوان ده کوتی^(۱)، وه ئافرمتیک که داوا دهکات بکو تریت { واته: خهت و خالی بۆ بکری } وه ئافرمتیک که قزی خوی دهبی و دهباته ئافرمتیکی دیکه له خوی بنی، وه ئافرمتیک که داوا دهکات قزی خه لکی له خوی بنی { واته: وه هه لئه تاندنی پیاویک که دهبه وی میردی پیبکات، یان قزی کورته قزیکی دریز له خوی دهنی بۆ ئه وهی کابرا هه لئه تیننی }، وه له عنه تی له که سیک کردوه، که سوود ده خوات، وه له که سیک که سوود دمر خواردی خه لک دمدات، وه له عنه تی کردوه له پیاویک که دهبه وی ئافرمتیک بۆ پیاویکی دیکه هه لال بکات، وه ئه وهی که دهبه وی ئافرمته کهی بۆ هه لال بکریته وه.

وه که گوتم: ئه وه ماره به جاشی پیی ده لئین، ئه ویش ئه و میه که ئافرمتیک میرده کهی بۆ جاری سییه ته لاقی داوه، پیاویک دی مارهی ده کاته وه و جاریک یان پتر له گه لئ جوت دهبی، بۆ ئه وهی به حساب بۆ میردی پیشی هه لال

(۱) واته: خال و نه خه شو نیگاریان له سه ر پیست دروست دهکات، که پیی ده کوتری: (وشم).

بکاته وه، ئه و جار دوایی ته لاقی دمدات، دیاره ئه مجوره ماره کردن (نکاح) هش
 حه رانه و هه ر دانامه زری، چونکه پیاو که ئافرمت دینی، نابی به مهرج بی، وه
 نابی بو ئه وه بی که بو میرده که ی پیشووی هه لال بکاته وه، به لکو دمی بو
 ئه و دمی که پیکه وه ژیا نی هاوسه ری پیکبین، هه رچه نده هه ندیک له زانایان
 گو تو ویا نه: ئه گه ر هه یج باس نه کری و هه ر مه به ستی ئه و دمی که به یینی و بو
 میرده که ی هه لال بکاته وه، بی ئه وه ی له نیوان ژن و میرده که و کابرا دا ئه و
 برپا رو ریکه و تن (اتفاق) هه بی، ئه وه دروسته، به لام به یینی فهرمو وده که ی
 پیغه مبه ر ﷺ وه فهرمایشته کانی دیکه ش ئه مه ش هه ر دروست نیه و کابرا
 گونا هه باره و به زیناکه ر دادنه ری، جا (الترمذی) گو تو ویه تی^(۱): { (وَالْعَمَلُ
 عَلَىٰ هَٰذَا عَبْدُ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْهُمْ: عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَعُمَرَانُ بْنُ
 عَفَّانَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو وَغَيْرُهُمْ وَهُوَ قَوْلُ الْفُقَهَاءِ مِنَ التَّابِعِينَ وَيُرْوَى
 ذَٰلِكَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنِ مَسْعُودٍ) }، واته: وه له لای زانایانی هاوه لان کرده وه
 هه ر به مه کرا وه، که له نیواندا: عومه ری کوری خه تهاب و عوسمانی کوری
 عه ففان و عه بدوللای کوری عومه ر، وه جگه له وانیش، وه ئه مه قسه ی
 شه رزانانه له شوینکه و تووان، هه ر ودها له له عه بدوللای کوری عه بباس و
 عه بدوللای کوری مه سه وودیش گهرپرا وده وه، خوا له هه موویان رازی بی.

مه سه له ی دهم: که دهمه رموی: ﴿ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ

يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ﴾، واته: جا ئه گه ر میردی دوو دمی ته لاقیدا، ئه و ژنه له گه ل
 میرده یه که مه که ی گونا هیان ناگات که بگه رینه وه بو لای یه ک، به مه رجیک
 برپا یان وایی و قه ناعه تیان وایی، که دمتوان ئه مجاره یاسا کانی خوا جیه جی
 بکه ن، دمتوان پا به ندبن به شه ریعه ته وه له ژیا نی هاوسه ری تییا ن دا، شایانی
 باسیشه، که ئه م رسته قورئانییه: ﴿ إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ﴾، سی جار له م
 نایه ته دا دووباره بوته وه ئه مه ش یانی: له ژن و میردیه تیدا دمی پیاو قه ناعه تی

وابی، که دتوانی ههقی ئەو ئافرته بدات، وه ئافرته کهش قهناعهتی وابی که دتوانی ههقی ئەو میرده جیبه جی بکات، واته: ژن و میرد نابی یه کدی هه لده خه له تینن که دهگونجی لیردا ﴿ظَنَّ﴾، بهمانای گومان بی و دهشگونجی بهمانای عیلم بیت، به لام زیاتر رهنکه بهمانای گومان بی، چونکه ئینسان یه قینی بۆ پهدانابی له شتی کدا که جاری ته جرمبهی نه کردوه، به لام ههرچون بی ئەو رستهیه ئەوه دهگهیه نی، که ژیا نی هاوسهریتی ژیا نیکی ههستیارانهیه و ئافرته و پیاو دهبی له سهر بناغه ی قهناعهت بهیه ک هه بوون، ژیا نی هاوسهری پیکی بنن، ئەگهرنا قوئی یه کدی نه برن و یه کدی فریونه دن، به تایبهتی بۆ جاری دووهم، ئەو ژن و پیاو ده کدی تووشی سهرئیشه نه که نه وه.

لیردا دپینه کوتایی ئەم دهرسه مان و له خوای زال و بالادست دپارپینه وه که هه موو لایه کمان سهرکه وتوو بکات، پابه ندبین به یاسا کانی شهریه ته وه، چ له ژیا نی هاوسهریتی و، چ له هه موو هه ل سوکه وته کانی دیکه ی ژیا ن و گوزمرانماندا، وه به ته نکید ههر که سی و ههر خیزانی و ههر کۆمه لگایه ک پابه ندبی به شهریه ته وه و سنوورده کانی خوای بهرزو مهزن بپاریزی و نه یانه زینی، له گرفتاری و سهرئیشه و نارده حه تی دوور دهبی، خوای به به زمی له و که سانه مان بگیری.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چل و نۆپەم

پێناسەی ئەم دەرسە

لەم دەرسەماندا لە خزمەت سێ ئایەتی دیکە داین لە سوورەتی (البقرة)، ئایەتەکانی ژمارە: (٢٣١ و ٢٣٢ و ٢٣٣) ئەم سێ ئایەتە هەر درێژمۆڵدەری بابەتی پیشوون، کە خوا ﷻ تێیاندا باسی چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ژنانی تەلاقراو لەلایەن مێردەکانیانەوە دەکات، واتە ئەگەر ئایەتەکانی پیشی باسی کاتی تەلاقدان و چۆنیەتی تەلاقدان بوون، ئەم ئایەتانە باسی دوا تەلاقدان، کە پیاو و ئافرەت پەيوەندییان چۆن دەبن، وە ئەو منداڵانەی کە دەیانبن، بەتایبەتی منداڵی شیرە خۆرە، چۆن مامەڵە لەگەڵدا بکەن، وە مەسەلە دایەن بۆگرتنی و بەخیوکردنی و ... هتد.

﴿ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمَّا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضَرَارًا لِتَعْنَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا أَنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمَّا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَزْوَاجُكُمْ وَأَطْهَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنِمَّ الرِّضَاعَةُ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى

أَلَا وَرِثَ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ
تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَالنَّفَقَا اللَّهُ وَأَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۳۳۲﴾

ماناي وشه به وشه ئايه ته كان

((وه همركاتيك ژنانتان ته لاقدان، (به ته لاقى يه كه م، يان دوو دم) وه گه يشتنه
نزيك كاتى ديارى گراوى عيى دهميان، يان به شيؤديه كى په سندن بيان گيرنه وه لاي
خوتان، يان به شيؤديه كى په سندن ده سته بهر داريان بن، وه نه چن بو ئه وه دى
سته ميان لى بكن به شيؤدى زيان پيگه يانندن بيان هيلنه وه، وه همركه سيك و ابكات
ئه وه سته مى له خوى كرده، وه ئايه ته كانى خوا به گالته مه گرن، وه يادى چا كه ي
خوا بكن به سمر تانه وه، وه ئه و كتيب و حيكه ته ي بوئى ناردوونه خواري،
ئاموژ گاري تانى پيى ده كات، وه پاريز له خوا بكن و بزنان خوا به هه موو شتيك
زانايه ﴿۳۳۲﴾ وه همركات ژنانتان ته لاقداو گه يشتنه (كو تايى) كاتى ديارى گراوى
عيى دهميان، ريگريان لى مه كه ن كه هاوسمر گيرى له گه ل مي رده كانياندا بكن، مادام
به شيؤديه كى په سندن له به ينى خو ياندا پي كه تبن، ئه وه همركه سيك له ئيوه كه
برواى به خواو به روژى دوايى هه يه، پيى ئاموژ گاريى ده كرى، ئه و متان زياتر مايه ي
چاكي و پاكي تانه، وه خوا ده زانى و ئيوه نازان ﴿۳۳۳﴾ وه دايكان بو ماوه دى دوو سالى
رهبه ق شير به مندا له كانيان دده ن، بو كه سيك كه بيه وى (ماوه دى) شير پيدان
ته واو بكات، وه خاومنى مندا له كه ش بزيوو پو شاكى باوى دايكانى شير دمرى
له سمره، هيج كه س له توانا به دمرى له سمر پيويست ناكري، نه دايك زيان به
مندا له كه دى ده گه يه نى، نه باب، وه هه مان شت له سمر ميرات گريش پيويسته، جا
هه ر كات به رهمانه ندى و راويژى نيوانيان ويستان (پيشو ده خت) مندا له كه له شير
به رنه وه، گونا هيان ناگاتى، وه ئه گهر ويستان دايه نى شير دمر بو مندا له كان تان
بگرن، گونا هتان ناگاتى به مهر جيك ئه و (كرى) يه ي كه بريار دراوه به شيؤديه كى

په‌سند بیانده‌نی، وه پارێز له خوا بکه‌ن و، بزانه‌ن که خوا بینهری ئه‌ومیه که ده‌یکه‌ن ((٣٣)).

شیگردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌کان

(أَجَلَهُنَّ): که له هه‌ردوو نایه‌تی یه‌که‌م و دووهمدا هاتوه (الْأَجَلُ: المَدَّةُ المَضْرُوبَةُ لِلشَّيْءِ) (أَجَلَ)، واته: کاتی دیاریکراو بۆ هه‌ر شتێک، ئه‌جه‌لی ئه‌و شته واته کاتی دیاریکراوی، یان کۆتایی کاته‌که‌ی، که دیاره به‌پێی سیاق له‌و دوو نایه‌تی یه‌که‌م و دووهمدا مانا‌که‌ی جیاوازه، وه‌ک دوا‌یی با‌سی ده‌که‌ین.

(ضَرَارًا): واته: زیان پێگه‌یاندن، (الضَّرُّ: سُوءُ الْحَالِ، ضَارَّةٌ مُضَارَّةٌ وَضِرَارًا: ضَرَّةٌ، (ضُرٌّ) واته: حا‌لی خراپ، وه (ضَارَّةٌ مُضَارَّةٌ وَضِرَارًا) به‌مانای (ضَرَّةٌ) دیت، واته: زیانی پێگه‌یانند.

(هُزُؤًا): (الهُزْءُ: مَرْحٌ فِي خَفِيَّةٍ)، (هُزْءٌ) یان (هُزُؤًا) به‌مانای گالته‌ پێکردنیکی ته‌نه‌انه‌.

(فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ): واته: رێیان لێ مه‌گرن، په‌رچیان مه‌هیننه‌ری، وشه‌ی (عَضَلٌ)، واته: (مَنْعٌ)، رێ لێگرتن، (العَضَلَةُ: كُلُّ لَحْمٍ صُلْبٍ فِي عَصَبٍ)، واته: هه‌موو گۆشتیکی پته‌وه که له‌نیۆ ده‌ماردا‌بن، به‌ کور‌دی‌ی به‌ (عَضَلَةٌ) ده‌لێن: ماسولکه‌، (وَرَجُلٌ عَضِلَ: مُكْتَنِرُ اللَّحْمِ) ده‌گوتری: پیاوێکی تو‌که‌مه‌و دامه‌زراو (وَعَضَلْتُهُ: شَدَدْتُهُ نَحْوَ عَصَبَتِهِ وَتَجَوَّزَ بِهِ فِي كُلِّ مَنَعٍ شَدِيدٍ)، واته: توند‌م کرد، وه (عَضَلٌ) به‌کاره‌ینراوه بۆ هه‌ر نه‌هیشتنیکی توند، وه له‌ زمان‌ی عه‌ره‌میدا ده‌لێ: (وَعَضَلْتُ: الدَّجَاجَةُ بَيِّضُهَا، وَالْمَرْأَةُ بَوْلُهَا: إِذَا تَعَسَّرَ خَرُوجُ الْبَيْضِ وَالْوَلَدِ مِنْهُمَا) واته: ئه‌گه‌ر مریشه‌که هیلکه‌ی بۆ نه‌کرا، وه ئافه‌رمته‌که منداله‌که‌ی ئالقاو به‌ئاسانی لێی جیا‌نه‌بۆوه، وشه‌ی (عَضَلْتُ) یان بۆ به‌کار‌دی.

(الرَّضَاعَةُ): واتە: شیر پێدان، (يُقَالُ: رَضَعَ الْمَوْلُودُ يَرْضَعُ، وَرَضَعَ يَرْضَعُ رَضَاعًا وَرَضَاعَةً)، (رَضَعَ) یانی: منداڵە کە شیری خوارد، بەلام ئەگەر بویستری بگوتری دایک شیریدا بە منداڵە کە دەگوتری: (أَرْضَعَتِ الْأُمُّ وَلَدَهَا).

(وُسْعُهَا): واتە: بەپێی توانا (وُسْعٌ) واتە: توانا، (السَّعَةُ: تَقَالُ فِي الْأَمْكَةِ وَفِي الْحَالِ، وَفِي الْفَعْلِ، وَالْوُسْعُ مِنَ الْقُدْرَةِ مَا يَفْضُلُ عَنْ قَدْرِ الْمَكْلَفِ..) واتە: (سَعَةٌ) یانی: فراوانیی لە شوێنداو لە حالداو لە کردەودا، وه (وُسْعٌ)یش توانایە کە لە برستی ئینسان زیاد دەبی، واتە: بۆی بکری و بتوانی ئەنجامی بدات، نهك ههموو توانایهكهی بێ، بهلكو لهخۆی زیادبێ.

(فَصَالًا): واتە: شیرلی برپێنەوه (الفَصْلُ: إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الْآخَرِ: حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَةٌ)، واتە: (فَصْلٌ) بریتیه له لێك جیاکردنەوهی دووشتان تا کە لێیان دکهوێتی و نێوانیان دکهوێتی، (الفَصَالُ: التَّفْرِيقُ بَيْنَ الصَّبِيِّ وَالرَّضَاعِ)، واتە: (فصال) بریتیه له جیاکردنەوهی منداڵ له شیرخوادن، به کوردی دهگوتری: لهشیربرپێنەوه.

(وَتَشَاوُرُ): واتە: راویژ پێکهوهکردن، راویژی دوو تهرهف یاخود زیاتر بهیهکەوه. (شُرْتُ، الْعَسَلُ وَأَشْرَتُهُ: أَخْرَجْتُهُ) عهرهب دهلێن: (شُرْتُ الْعَسَلُ)، واتە: ههنگوینهکهه گرت، واتە: له شوێنی خۆی دهرمهینا (وَأَشْرَتُهُ) ههر بهمانای ههنگوینهکهه وهرگرت (وَشِرْتُ الدَّابَّةَ: إِسْتَخْرَجْتُ عَدُوَهَا) واتە: ولاخهکهه تاقی کردهوه داخو چوون دهروا ؟ (التَّشَاوُرُ وَالْمُشَاوَرَةُ وَالْمَشُورَةُ: إِسْتِخْرَاجُ الرَّأْيِ بِمَرَاجَعَةِ الْبَعْضِ إِلَى الْبَعْضِ) واتە: (التَّشَاوُرُ وَالْمُشَاوَرَةُ وَالْمَشُورَةُ)، واتە: دهرهینانی رای پهسند، له ئەنجامی ئەوهدا که قسه لهگهڵ یهکلیدا بکریت و پێکهوه راویژ بکریت.

هۆی هاتنه خوارده‌وی ئایه‌ته‌کان

(١) هۆی هاتنه خوارده‌وی ئەم ئایه‌ته‌ موبارده‌که‌ی که ده‌فرموئ: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ

النِّسَاءَ فَلَعَنَ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّنَعْنَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا عَآيِنَتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَآذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ

اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، له‌وبارده‌وه ئەم به‌سهرهاته گێڕدراوته‌وه: ﴿(قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَمُجَاهِدٌ، وَمَسْرُوقٌ وَالْحَسَنُ وَقَتَادَةُ وَالضُّحَّاكُ وَالرَّبِيعُ وَمَقَاتِلُ بْنُ حَيَّانٍ وَغَيْرُ وَاحِدٍ: كَانَ الرَّجُلُ يُطَلِّقُ الْمَرْأَةَ، فَإِذَا قَارَبَتْ انْقِضَاءَ الْعِدَّةِ رَاجِعَهَا ضِرَارًا، لِيُثَلَّ تَذْهَبَ إِلَى غَيْرِهِ، ثُمَّ يُطَلِّقُهَا فَتَعْتَدُ، فَإِذَا شَارَفَتْ عَلَى انْقِضَاءِ الْعِدَّةِ طَلَّقَ لِيُطَوِّلَ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ، فَتَهَاهُمُ اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ) (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ)﴾^(١)، واته: عه‌بدووللای کوری عه‌بباس خوا لێی رازیبی و موحاهیدو مه‌سرووق و حه‌سه‌نی به‌صریی و قه‌تاده‌و ضه‌حاک و ربه‌یع و موقاتیلی کوری حه‌ییان و هی دیکه‌ش، گێڕاویانه‌ته‌وه که ئەم ئایه‌ته به‌و بۆنه‌وه هاته‌ خوار، که له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیدا {که دیاره که ده‌لێن: سه‌رده‌می نه‌فامیی واته: ئەوه درێژیش بۆته‌وه تا هاتنه‌ خوارده‌وی ئەم ئایه‌ته‌ش و له‌ سه‌رده‌می ئیسلامیشدا هه‌ر وا کراوه‌}، پیاویک ژنی خۆی ته‌لاق ده‌دا، کاتیکی که نزیک ده‌بووه‌ عیله‌دی به‌سه‌ر بچێ {ئه‌گه‌ر عیله‌دی به‌سه‌رچوو - وه‌ک باسه‌مان کرد - ئەو ئافه‌رمته‌ جیا ده‌بیته‌وه له‌و پیاوه‌و ده‌توانی شوێکی دیکه‌ بکاته‌وه، با یه‌ک ته‌لاقیشی دابی‌تو، ئەو کاته‌ پێی ده‌گوتری: جیا‌بوونه‌وه‌ی گچ‌که (البیتونه‌ الصغری) { ئەو کابرایه‌ که ژنه‌که‌ی ته‌لاق‌داوه، پێش ئەوه‌ی عیله‌دی به‌سه‌ر بچێ

دەيگىر پايەۋەدە بۇ لاي خۇي، بۇ ئەۋەدى كە زيانى پېيگەيەننى ئەۋ ئافرىتە رېنى نەبى شوۋىكى دىكە بىكەتەۋەدە، دووبارە تەللىقى دەدايەۋەدە دىسان ئافرىتەكە دەكەۋتە عىددەۋەدە كە نىزىك دەۋوۋ عىددەدى بەسەربىچى، دووبارە دەيەنپايەۋەدە بۇ لاي خۇي دىسان تەللىقى دەدايەۋەدە، تاكو عىددەدى درىزبىتەۋەدە نە بۇخۇي ۋەك مىرد مامەلەي لەگەلدا دەكرىدو نە رېشى دەدا مىردىكى دىكە بىكەت، ئىلدى خۋاي بە بەزىمى ئەم ئايەتەي ناردە خۋارو نەھى لىكرىد لەۋ رەفتارە.

۲) ھۇي ھاتنە خۋارەۋەدى ئەۋ ئايەتە، كە دەفەر موى: ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبَنَ

أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ

كَانَ مِنْكُمْ يَوْمَئِذٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾،

{(عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّهُ زَوَّجَ أُخْتَهُ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَكَانَتْ عِنْدَهُ مَا كَانَتْ، ثُمَّ طَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً لَمْ يُرَاجِعْهَا حَتَّى انْقَضَتْ الْعِدَّةُ، فَهَوِيَهَا وَهَوِيَّتُهُ ثُمَّ خَطَبَهَا مَعَ الْخُطَّابِ، فَقَالَ لَهُ: يَا لُكْعُ، أَكْرَمْتُكَ بِهَا وَزَوَّجْتُكَهَا فَطَلَّقْتُهَا، وَاللَّهِ لَا تَرْجِعْ إِلَيْكَ أَبَدًا آخِرُ مَا عَلَيْكَ، قَالَ: فَعَلِمَ اللَّهُ حَاجَتَهُ إِلَيْهَا، وَحَاجَتَهَا إِلَيْ بَعْلِهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ

وَتَعَالَى: ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبَنَ أَجَلَهُنَّ ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾،

فَلَمَّا سَمِعَهَا مَعْقِلٌ قَالَ: سَمِعَا لِرَبِّي وَطَاعَةً ثُمَّ دَعَاهُ فَقَالَ: أَزْوَاجُكُمْ وَأَكْرَمُكُمْ وَزَادَ ابْنُ مَرْدُويه: وَكَفَرْتُ عَنْ يَمِينِي (زَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم:

(۲۹۸۱)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقْم: (۱۸۴۳)؛ وَاتَهُ: (مَعْقِلُ

بْنِ يَسَارٍ) خَوَاي لى رازى بى {كە ھاۋەللىكى بەرپىزى پىغەمبەر ﷺ بوۋە}،

خوشكىكى خۇي دەداتە پياۋىك لە مسولمانان {كە لە پىشتىوانان بوۋە ۋەك لە

رېۋايەتى دىكەدا ھاتو} لە رۇۋگارى پىغەمبەردا ﷺ، ئەۋ ئافرىتە لاي ئەۋ

پياۋە دەمىنپتەۋە ۋەك ھاۋسەر، دوايى مىردەكەي، يەك تەللىقى دەدا بەلام

موراجەئەي ناكاتەۋەدە نايگىرپتەۋەدە بۇ لاي خۇي ھەتاكو عىددەدى بەسەر دەچى،

{كە عىددەدى بەسەر چۈۋ چى لى دى؟ لىيى حىيادەبىتەۋەدە ئەۋ ئافرىتە بۇي

ههیه شووی دیکه بکاته وه وه بۆشی ههیه بچیته وه بۆ لای میرده که ی به گری بهستیکی تازه وه به مارییه کی تازه { به لām دوایی هه م پیاوه که ی بۆوی په شیمان بۆوه وه هزی کرد ماری بکاته وه وه هه م ئافرته که ش دلی بۆ میرده که ی چۆوه، ئنجا له گه ل خوازی بی نی که مان داخوازی کرده وه، به لām (معقل) پی گوت: (يَالْكَعْ) { له زمانی عمر پیدایا وه ک بلی ناکه س به چه، یان وشه یه که بۆ که سیک به کاردی که به که م ته ماشا بکری } من ریزم له تۆ گرتو خوشکی خۆم پیدایا وه له تۆم ماره کرد، دوا ی ته لاقیشتا، سویند به خوا هه رگیز ناگه ریته وه بۆ لاتو ئه وه دوا کاتی بووه، له گه ل تۆ، به لām خوا ﷺ که نهینی نیو دلّه کان دهرانی، زانی که پیاوه که ش پیویستی به و ژنه ی خۆی ههیه، که بیگیریته وه بۆ لای خۆی و، ئافرته که ش پیویستی به میرده که یه تی و پیی خۆشه بچیته وه بۆ لای، بۆیه ئه م ئایه ته ی نارد ه خوار: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُنَّ أَجْلَهُنَّ﴾، هه تا ده گاته ﴿وَأَنْتُمْ

لَا تَعْلَمُونَ﴾، { واته: ئایه ته که هه مووی }، جا کاتی ک (معقل) ئه م ئایه ته ی بیست { گه رما و گه رم زانی له سه ر ئه و هاتۆته خوار، به لی چه مکه که ی فراوان و گشتی یه، به لām یه که مین مه به ست له ئایه ته کی بوو (معقل) ی کوری (یسار) بوو، جا بۆیه هه موو جار ی ده لیین: زانیان ئه و بنچینه یان داناوه: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، واته: هۆی هاتنه خواره و دی تایبه ت، ری له گشتگیری واتا ناگری، به کی کاتی ک (معقل) ئه م ئایه ته ی بیست { گوتی: فه رمانی په روه رده گارم ده بیستم وه به قسه شی ده که م، دوا ی بانگی میرده که ی کردو پیی گوت: لیشت ماره ده که م، ریزیشته ده گرم { ئه وان ئاوابوون، مادام خوا فه رموویه تی و خوا ته ده خولی کرده ته وایا! جا خۆ مه رج نیه خوا هه موو جار ی ئایه تیکی تایبه ت بۆ هه موو که س بنیری، ئه م ئایه ته ی نارد وه بۆ هه موو که س که ده که ویته ئه و هه لۆیسته وه، هه روه ها هه موو ئایه ته کانی دیکه ی قورئانی شی ناردوون بۆ هه ر که سیک که ده که ویته ئه و جوړه هه لۆیسته وه، که یه که م جار ئه م ئایه تانه یان بۆ هاتوونه خواری }، (ابن مردویه) ئه وه شی بۆ زیاد کرده: گوتی: وه ئه وه که فارماتی سوینده که شم ده دم.

(۳) هۆی هاتنه خوارمودی ئهم پرسته قورئانییه، که دهمرموی: ﴿...وَلَا نَتَّخِذُوا

ءَايَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ...﴾، { (اَخْرَجَ ابْنُ الْمُنْذِرِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رضی اللہ عنہ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ لِلرَّجُلِ: زَوْجَتُكَ ابْنَتِي ثُمَّ يَقُولُ: كُنْتُ لَاعِبَاءَ يَقُولُ: قَدْ اَعْتَقْتُ، وَيَقُولُ كُنْتُ لَاعِبَاءَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ: ﴿...وَلَا نَتَّخِذُوا ءَايَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ...﴾ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثَ مَنْ قَالَهُنَّ لَاعِبَاءٌ أَوْ غَيْرَ لَاعِبٍ فَهُنَّ جَائِزَاتٌ عَلَيْهِ: الطَّلَاقُ، وَالتَّكَاحُ، وَالْعِتَاقُ } ^(۱)، واته: عوبادهی کوری صامیت خوا لیی رازی بی { که به کیکه له هاو ده لآن { ده لی: پیاوی وا هه بوو له سه رده می پیغه مبهردا ﷺ به پیاویکی دیکه ی ده گوت: نه وه کچه که ی خو م لی مار ده کردی، دواپی دهیگوت: به گالته م بوو، یان هه بوو دهیگوت: نه وه کوپله که م نازاد کرد، دواپی دهیگوت: به گالته م بووه، خوی پاک نه م ئایه ته ی نارد ده خوار: ﴿...وَلَا نَتَّخِذُوا ءَايَاتِ اللَّهِ

هُزُوًا ...﴾، ئایه ته کانی خوا به گالته مه گرن، { له خو را بلای: نه وه لیم مار ده کردی، یان نه وه نه و شته م پیبه خشی دواپی بلای: گالته م له گه ل کردی { بوپه پیغه مبهردا ﷺ فمرموی: سی شت همر که سی که به گالته بیانلیت یان به جیلیدی بیانلی، ده بی له سه مری تیپه رن: { واته: مولزده ده کریت پیپانه وه { ته لافدان و مار ده کردن و نازاد کردن.

کابرا ناتوانی به خیزانه که ی بلای: ته لاقم دای دواپی بلای، به گالته م بوو، وه مار ده کردن (نکاح) یش به هه مان شیوه، نه گهر خوشکی خوی یان کچی خوی له که سی که مار ده کرد، دواپی بلای: به گالته م بوو، همر ودها نازاد کردن یش (عتاق) یش (واته: کوپله نازاد کردن) نابی به کوپله که ی بلای: نازاد کردی، دواپی بلای به گالته م بووه، همر چه نده سوپاس بۆ خوا ئیستا کوپله نه ماون، که له راستیدا ئیسلام بناغه ی ریشه کیشکردنی کوپلایه تی دانا.

مانای گشتی نایه ته کان

خوا ﷺ همر له سهر چاره سهر کردنی هه له و په له کانی بواری په یوسفندی ژنو میردایه تی و خیزان، بهرده وامه و روو له ئیمه ی برودار دهکات به گشتی، دیاره یه که م جار رووی له هاوه لانی به پیز کردوه خوا لیان رازی بی، به لام له پشت نه وانه وه رووی له هه موو بروداران هه و دهفرموی: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَنْ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾، وه نه گهر ژنانتان ته لاقدان و گه یشتنه کوتایی کاتی عیددیان، یان به شیودیه کی په سند دهستیان پیو دبگرن و بیانیه لته وه، یان {نه گهر دهرانن پیکه وه ناژین} به شیودیه کی په سند دهستبهرداریان بن، لیردا به پیی سیاق بۆمان دمرده که وی که: ﴿فَلَنْ أَجْلَهُنَّ﴾، مه به ست لی (آي قَارِبِينَ نِهَائِيَةً أَجَلَ عِدَّتِهِنَّ)، واته: نزیك كه وتنه وه له وهی عیددیان به سهر بچی، چونکه ژن که عیدده ی به سهر چوو میرد تازه ناتوانی له لای خو ی بیهیلته وه، مه گهر دووباره ماری بکاته وه، با ته لاق یه که م، یان ته لاقی دووهمیش بی، نه گهر سییه م بی، نه وه ههر هیچ ، که واته: ﴿فَلَنْ أَجْلَهُنَّ﴾، وهك دواپی زیاتر روونی ده که مه وه، واته: نزیك كه وتنه وه له وهی که عیددیان به سهر بچی، نه گهر نا که عیدده به سهر چوو، نابی بیهیلته وه لای خو ی و تازه خیزانی نه و نه ماوه و لی حهرا مه. ﴿وَلَا تُسْكُوهُنَّ ضَرَارًا لِّعَعْدُوا﴾، وه مه یانگر نه خو تان و مه یانیه لته وه به دهستی خو تانه وه، بو نه وهی زیانیان پیبگه یهن و سنوورده کانی خوا به برینن، واته: پیاویك كه ژنه که ی لی به لایه و دزانی که پیکه وه ناگونجین و ته لاقیکی داوه، یان ته لاقیشی نه داوه، به لام همر بیهوی خهفته خانی بکاو نارچه تی بکاو زانی پیبگه یهن، حهرا مه، نه گهر دزانی ههقی ژن و میردایه تی له گه ل جیه جی دهکاو مافه کانی پیددات، با بهرده وام بن، به لام نه گهر بزانی مافه کانی پیددات، دهبی به شیودیه کی جوامیرانه

دەستبەرداری بـئـ و وازی لـیـبـیـنـ، ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾، وە
 ھەركەسیك وا بکات، ئەووە مسۆگەر ستمی لەخۆی کردووە، واتە: ھەر کەسیك
 ژنەكەى لای خۆی بەھێڵییتەووە، جا چ تەلەقیكى دابى و بەرلەووەى عیددەى
 بەسەر بچى ھینابیتەووە لای خۆی، یاخود تەلەقى دوو دەمى دابى و پيش ئەووەى
 عیددەى بەسەر بچى، وتبى: ئەووە ھینامەووە لای خۆم، بەئى تەلەقەكەى، یان دوو
 تەلەقەکانى تازە رویشتون، بەلام ھەتا تەلەقى سییەمى دەدات، بۆى ھەيە
 بیھێڵییتەووە، یاخود ھەر تەلەقیشى نەدابیت و ھەر بیھوئى خیزانەكەى لەژیر
 کۆنترۆلى خۆیدا بەھێڵییتەووە، بەبى ئەووەى مافەکانى بۆ دابین بکات، ئەووە زولمى
 لەخۆی کردووە، ﴿وَلَا تَنَخَذُوا عَايَةَ اللَّهِ هُزُؤًا﴾، وە نایەتەکانى خوا بەگالـتـە
 مەگرن، واتە: خۆى پەرورەدگار تەلەقى بە تەلەق داناوو، نیکاحى بە نیکاح
 داناوو، پێویستە جوان مامەلەیان لەگەڵدا بکری، نەك خیزانیشى بى خیزانیشى
 نەبى، وەك خیزان مامەلەى لەگەڵدا نەکات و بەپێى پەرۆتە شەرعیش خیزانى بى!
 ئەووە گالـتـە کردنە بە نایەتەکانى خۆى بالادەست، ﴿وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾، وە
 چاکەى خوا بەسەر خۆتانەووە یادبکەن و ھەمیشە چاکەى خواتان لەبەرچا و بێت،
 ئایا ئەووە چاکەى خوا نیە ژنى بۆ پیاو پەخساندووە، پیاوی بۆ ژن پەخساندووە، کە
 ئەگەر وانەبى وەچەى بەشەر چۆن بەردەوام دەبى لەسەر زەوى؟! بیگومان ئەووە
 نەعمەتە، کە لەلایەكەووە ژن خزمەتى پیاو دەکات و مالى بۆ پادەگری، لەلایەكى
 دیکەووە پیاو خزمەتى ژن دەکات و بژێوى بۆ پەیدا دەکات و سەرپەرشتى دەکات،
 بەئى ئینسان دەبى ئەو چاکەو نەعمەتەى خۆى لەبەرچاوبى.

﴿وَمَا أَرْزَلْ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ﴾، وە ئەووەى ناردوویەتە
 سەرتان لە کتیبى خۆى و لە حیکمەت ئامۆژگاریتانی پێدەکات.
 (کتاب): لێرە بەمانای ئەو یاسا شەرعییانەيە کە قورئان گرتوونیە
 نیوخۆی.

وە (حکمة): لێرە بەمانای ئەو پەشتو بەھا بەرزو جوانانەيە، کە قورئان

گرتوونیە نیوخۆی، ھەرگام لە (کتاب) و (حکمة) خۆی زاناو توانا وشە: دابەزاندن (إنزال) ی بۆ بەکارھێنان، کەواتە: ھەردووکی ناردوونە خوار و ھەردووکیان لەنیو قورئاندا، بە پێچەوانەی تیگەیشتنی زۆر کەسەو کە پێیان وایە: (کتاب)، واتە: قورئان و (حکمة)، واتە: سوننەتی پێغمەبەر ﷺ، خۆی پەر و مردگار دەفەرموێ: ئەو دی بۆم ناردوونە خوار لە کتیب و حیکمەت ئامۆژگارییتانی پێدەکەم، ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾، وە پارێز لە خوا بکەن، واتە: خۆتان بپارێزن لەو دی کە خوا لێتان توورپێی، چونکە ئەگەر لێتان توورپێبوو سزاشتان دەدا، ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، وە بشزانن کە خوا بە ھەموو شتێک زانیە، فیل لە خوا ناکرێ، بۆیە رێک و راست بن لەگەڵ خوا، چاک و پاک بن لەگەڵ خەڵک، ئەگەر نا خوا ﷻ فیلێ لێ ناکرێ.

ئەجار دیت سەرباسی بابەتییکی دیکەو دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَعَنَّ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ﴾، لە ھۆی ھاتنە خوار و دەکەوێ بۆمان دەر دەکەوێ کە چەمک و واتای ئەم ئایەتە کە دەفەرموێ: وە ئەگەر ژانانتان تەڵاقدان، وە گەیشتنە کاتی دیاریکراویان، لێرە مەبەست لە (أَجَلَهُنَّ) کۆتایی عیددەییە، واتە: ئەم ئەجەل (أجل) دی ئێرە کۆتایی عیددەییە، وە ک چۆن ئەو دی ئایەتی پێش پێش کۆتایی عیددە بوو، بۆچی؟ ئەو بەپێی سیاق دەر دەکەوێ، چونکە لێرە دەفەرموێ: ئەگەر ژانانتان تەڵاقدان، دوا ی گەیشتنە کۆتایی کاتەکیان رێیان لێ مەگرن بگەرێنەو بۆلای ھاوسەرەکانیان، کەواتە: ئەو ژنە تەڵاقدار وە عیددە بەسەر چوو، چونکە ئەگەر عیددە بەسەر نەچوو، کەسوکاری بۆیان نیە رێی لێ بگرن بچێتەو لای مێردەکە ی خۆی، چونکە ھەر خێزانی خۆیەتی، تەڵاقتی، یان دووانی کەوتوون، بەلام ھەر خێزانیەتی و بۆی ھەیە ھەر لە مالێشدا ی تا عیددە بەسەر دەچێ، کەواتە: ئەگەر مەبەست پێش عیددە بەسەر چوون بووایە، پێویستی نەدەکرد فەرمووبای: ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ﴾، کە بەتەئکید مەبەست پێی کەسوکاری ژنەکەییە، بەلام رستە ی:

﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ﴾، مەبەست پێی می‌دەکانە، ئەو پیاوانە ی که ژنەکانیان تەلاق دەدەن، جا ئەو دوا ی زیاتر تیشکی دەخەینە سەر که لی‌رەدا خوا ﷻ رۆو لە کۆمەلگای مسوولمان دەکات، هەرم کام لە می‌دەکان و کەسوکاری ئافرەتەکان بەیەك کوتلە دادەنێ و دەفەرموێ: ئە ی پیاو دەکان ! ئەگەر ژنەکانتان تەلاقدا، وە ئە ی کەسوکاری ژنەکان ! رینگەر مەبەن که ژنەکان عید دەیان بە سەرچوو و می‌دەکان ویستیان دووبارە ژنەکان مارە بکەن وەو بیانکەن وە بە هاوسەر، رێیان لێ مەگرن، بە مەرحیك: ﴿إِذَا تَرَ صَوًّا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ﴾، ئەگەر بە شیوەیەکی چاك لە بەینی خۆیاندا پێکەاتن وە، واتە: هەم ژنەکە و هەم پیاو کە، ئەگەر رێککەوتن وە که دووبارە ماری بکات وەو ماریی بداتی، با کەسوکاری ژنەکە رینگرنەبن ﴿ذَلِكَ يُعْظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، ئا ئەو ئامۆژگاریی هەرم کامێك لە ئێو ی پێ دەکری، که برۆی بە خوا و بە رۆژی دوا ی هەبی، واتە ئەو ئامۆژگارییە که بۆ ئێو ئەگەر برۆاتان بە خوا و بە رۆژی دوا ی هەبی ﴿ذَلِكَ أَزْكٰى لَكُمْ وَأَطْهَرُ﴾، ئا ئەو وتان بۆ ئێو زیاتر مایە چاک ی و پاک ی یەو، زیاتر دەبیته هۆی تەزکیە بوونتان و هۆی پاک بوونتان، بە تەئکیدیش هەروایە و ئێمە ئەگەر پابە ندبین بە قورئان وەو بە فەرمانی خوا وە، زیاتر تەزکیە دەبین و، گەشە دەکەین، لەرووی ئیمان یی و رۆوح یی و ئەخلاق یی یەو وە، زیاتر پاک دەبین، هەم چاك دەبین هەم پاک دەبین، وە بە پێچەوانە وە بە ئەندازە ی لادانمان لە قورئان و لە شەریعەتی خوا، تووشی پیس و پۆخلی دەبین و تووشی لاری و خوار یی دەبین، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾، وە خوا دەزانێ و ئێو نازان، بە تەئکید وایە ئەو ی که خوا دەیزانی کوا ئێمە دەیزانین؟! کەواتە: تۆ دەبی بلایی: مادام خوا وای فەرمو وە، خوا چاکتر دەزانێ.

ئنجای دێتە سەر بابەتی شیردان بە منداڵ و دەفەرموێ: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُبْرِئَ الرِّضَاعَةَ﴾، وە دایکان شیر دەدەن بە

مندالەكانيان دوو سالى تەواو، بۇ ھەر كەسىك بىھوئى ماودى شىر پىدان تەواو بىكات، واتە: دايكان (ئەو ژنانەى لە مىردەكانيان حىابوونەتەود) شىر دەدەن بە كۆرپەكانيان ھەرچەندە لەگەل مىردەكانىشان لىك ترازاون، وە دەشگونجى بلىين: لىردە مەبەست گشتىيەو دايك لەسەريەتى شىر بدات بە كۆرپەكەى، ديارە ھەندىك لە زانايان دەللىن: دايك لەسەرى پىويست نىە شىر بدات بە كۆرپەكەى، بەلگو باب لە بەرانبەردا پىويستە ھەقى بداتى، بەلام ئەو رىستە قورئانييە بەلگەيە لەسەر ئەودى كە وانيە، چونكە لىردە خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿وَالْوَلَدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّ الرِّضَاعَةَ﴾، واتە: حالەتى ئاسايى و سروشتىي ئەودىيە كە دايكان شىردەدەن بە مندالەكانيان، ماودى دووسال بۇ ھەر كەسىك بىھوئى ماودى شىر پىدان تەواو بىكات، كەواتە: ئەودە ئىركىكە لە ئەستوى دايكان دايە، ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾، وە ئەودى كە مندالەكەش ھى ئەودە، (دوايى روونى دەكەينەودە بۇچى خوا ﷻ ئەم تەعبىرى بەكارھىناودە؟)، واتە: بابەكان بژىوو پۇشاكى ئەو دايكانەيان لەسەردە بەشيوەكى پەسەندو چاك، واتە: دەبى بە شيوەكى باوو پەسەند نان و نەفەقەو بەرگو پۇشاكى ئەو ئافرىتانە دابىن بىكەن ﴿لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا﴾، ھىچ كەسىك لى داوا ناكى مەگەر ئەودى لە توانايدايە ﴿لَا تُضَاكَّرُ وَلاَ دُءَابُودُهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَهُ، يُولَدُ﴾، نە ھىچ دايكىك بۇى ھەيە زيان بە مندالەكەى بگەيەن، وە نە ھىچ خاودەن منداللىكىش بۇى ھەيە زيان بە مندالەكەى بگەيەن، ئەمە واتايەكى.

واتايەكى دىكەى ئەودىيە: با ھىچ دايكىك بەھوى مندالەكەيەودە زيانى پى نەگات، وە ھىچ خاودەن منداللىكىش (واتە: ھىچ بابىكىش) بە ھوى مندالەكەيەودە زيانى پى نەگات، ﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ﴾، وە لەسەر مىراتگىش ھەمان ئىرك ھەيە، واتە: ئەگەر بابەكە مرد كى مىراتى لى دەگرى، ھەمان ئىركى بەرانبەر بە مندالەكەو بەرانبەر دايكەكەى لە ئەستوى دايە ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا﴾

وَتَشَاوِرْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ﴿١٠٠٧﴾، جا ئەگەر ویستیان منداڵەکە لە شیر بېرنەو، بە مەرجێک بە رازیبوونی هەردووکیان و بە راویژی هەردووکیان بێ، گوناھیان ناگات، واتە: پێش تەواوبوونی ماوەی شیر پێدان کە دوو سائە، ئەگەر ویستیان پێش وەخت لێی بېرنەو، لەبەر هەر ھۆیکە بێ، یان دایکەکە نەخۆش بوو، یان پزیشکی شارەزا گوتی: ئەو منداڵە خواردن بخوا باشترە لەو شیرە، هەر چۆنیک بوو، گوناھیان ناگات و مەجالێ تێدا یە.

﴿وَلِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْرِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾، واتە: ئەگەر ویستیان شیردەر (دایەن) بۆ منداڵەکانتان بگرن، گوناھتان ناگاتی، واتە: ئەگەر پیاویک لەبەر هەر ھۆیکە بوو، بۆ وێنە: دایکەکە ئامادە نەبوو شیر بدات بە منداڵەکە، یان لەبەر ئەوەی لێی جیابۆتەو، یان نەخۆش بوو، دایەنیک بۆ منداڵەکە گرت گوناھی ناگاتی، ﴿إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾، ئەگەر ئەو ھەقە کە بۆتان دیاری کردون، بە شیوەیەک پەسند و چاک تەسلیمی ئەو ئافرەتانە بکەن، کە شیردەدەن بە منداڵەکانتان، ﴿وَالْقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، وە پارێز لە خوا بکەن و بزانی کە خوا ئەوەی دەیکەن دەیبینی، کەواتە: زۆر چاک حیسابی خۆتان بکەن، چونکە خۆی زاناو شارەزا تێتانەو، پامادە تەماشاتان دەکات ! واتە: با جوان بێنە بەرچاوی خوا و پەشتارو کردارتان جوان بێتە بەرچاوی خوا، وە با شتی ناقولاو دزیوی تێدانەبێت و خۆی بینەر و بیسەر شتی ناشیرین و نارێکتان تێدا نەبینی.

چەند مەسەلەیەکی گەرم

مەسەلەی یەکەم: وشە: ﴿أَجْلَهَنَ﴾، کە لە نایەتی (۲۳۱) دا ھاتو، وە لە نایەتی (۲۳۲) شدا ھاتو، دوو واتای جیاوازی ھەن، بۆچی؟ پێشتر روونمان کردووە کە دەبێ لە نایەتی یەکەمدا ﴿فَبَلَّغْ أَجْلَهَنَ﴾، بە مانای: لە کۆتایی

عیددە نزیك بوونەو (قَارِئِنَ نَهَايَةِ الْعِدَّةِ)بیت، چونکە پیاو کاتیک بۆی هەبە خیزانی لای خۆی بهێلێتەو، کە عیددە ئێوە تەلەقە داویەتی بەسەر نەچووبی، دەنا ئەگەر بەسەرچوو، ئەو ئەو ژنە لێی بێگانە دەبی، مەگەر دووبارە داخوایی بکاتەو، پاشان ماریی تازەى بدات و گریبەستیکی تازەى لەگەڵدا ببەست، ئنجا دەبیتهو بە هاوسەری، دیارە لە ئایەتی ژمارە: (۲۳۲)دا دیسان هەر دەفەرموی: ﴿فَلَعَنَ أَجْلَهُنَّ﴾، بەلام لەویدا بەمانای: گەشتە کۆتایی عیددە، (بَلَعَنَ نَهَايَةِ الْعِدَّةِ) هاتو، بۆچی؟ چونکە ژن هەتا عیددەى بەسەرنەچى، لە مێردەکەى بێگانە نەبوو، تاكو چارەنووسی بکەوێتە دەستی خەزم و کەسى، داخو ئامادە دەبن بیدەنەو بە مێردەکەى، یان نا؟! وە هەتا لە عیددە دابی، پیاو کە هەر مێردیەتی، ئنجا لە ئایەتی دوو دەمیشدا خوا ﷻ پوو لە کەسوکاری ژنە کە دەکات و دەفەرموی: ئەگەر مێردەکانیان تەلەقیان دان، وە عیددەیان بەسەرچوو، پێگرمەبن کە بچنەو لای مێردەکانیان ئەگەر پێك رازی بوون (بە گریبەستیکی تازەو بە مارییەکی تازە) شایانی باسیشە ئەم دوو واتا جیاوازه بۆ وشەى: ﴿أَجْلَهُنَّ﴾، وەك: (الْقُرْطَبِي) لە تەفسیرەکەى خۆیدا دەلى^(۱): یەك دەنگی زانیانی لەسەر، جا ئایا لێردا چیمان بۆ دەرەکەوئ؟ ئەو دەمان بۆ دەرەکەوئ کە ئیمە بۆ تیگەشتن لە ئایەتەکانی قورئان، دەبی هەر وشەیهك و هەر رستەو ئایەتیک لە سیاقی خۆیدا، لە ریزبەندی رستەو ئایەتەکانیدا تەماشای بکەین، ئەگەرنا یەك وشە جاری وا هەبە بە چەند واتایەك لە قورئاندا هاتو، بۆ وینە: وشەى (ظَنَ) لە هەندیک ئایەتدا بەمانای عیلم هاتو، وەك خۆی زانا دەفەرموی: ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ

مَلَقُوا رَبَّهُمْ وَأَنَّهُمْ إِلَٰهٌ رَّجْعُونَ﴾ ﴿البقرة، ۵۶﴾، وشەى: (ظَنَ) لێردا نابێ بەمانای گومان بێ، چونکە ئەگەر کەسێک گومانى هەبێت کە بە دیداری خوا دەگات، ئەو شایانی مەدح نیە و پێى ناگوترى ئیماندار، بەلکو لێردا (يَظُنُّونَ) واتە:

(يُوقِنُونَ، يَعْلَمُونَ) دانیان، دەزانن کە دەگەنەوێ لای خوا، کەچی لە شوێنی دیکەدا (ظَنٌّ) بە مانای گومان و دوو دلیلی هاتووە، وەك خوا دەفەرموێ : ﴿... إِنَّ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ ...﴾ (٢٣) النجم، خۆی بێ-هاوێل زەمی کافرەکان دەکات و دەفەرموێ: هەر بەدوای گومان و بەدوای ئەوێ دەکەون کە نەفسەکان دەپخوازن، لێردا (ظَنٌّ) بەمانای گومان بەکارهاتووە، وە هەرکاتێک وشە (ظَنٌّ) بۆ ئەهلی کوفر بەکارهات، ئەوێ بەمانای گومان و دوو دلیلی، بەلام هەر کاتێک بۆ ئەهلی ئیمان بەکارهات، بەمانای یەقین و عیلمە.

مەسەلەی دووەم: کە دەفەرموێ: ﴿... وَلَا تُسْكُوهُنَّ ضَرَارًا لِّعَنَدُوا ...﴾، واتە: خێزانەکانتان لای خۆتان مەهێلنەوێ بۆ ئەوێ زیانیان پێ بگەیەنن و سنوور ببەزێنن، ئەمەش ئەوێ دەگەیەنن کە هیچ پیاویک بۆی نیە بە مەبەستی ئەزیەتدان، هاوسەردەکی لای خۆی بهێڵیتەوێ، هەر بۆ ئەوێ دژیەتی بکات و خەفەتخانی بکات، بەلکو ئەگەر پێی رازییە و پێی وایە دیتوانی مافەکانی بۆ دابین بکات، ئەوێ هاوسەریەتی، ئەگەرنا خۆ ژنەکی دوژمنی نیە ! بێگومان کابرا گوناھبار دەبێ و وێرێ ئەوێش لە شەریعەتدا ئافەتەکەش بۆی هەیە سکاڵا بکات و خۆی دەرێز بکات، بەلام ئەگەر گریمان ژنەکەش ئەوێ نەکات، ئەوێ پیاوێکە گوناھبار دەبێت.

مەسەلەی سێیەم: کە دەفەرموێ: ﴿... وَلَا تَنَخَّضُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا ...﴾، واتە: نایەتەکانی خوا بەگالته مەگرن، بەهۆی سەرنجدانی هۆی هاتنە خوارووەکە ماناکە ی رۆونە، کە مەبەست پێی چییە ؟ وە لەو بارووە چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ هەن، کە لەو بابەتە مەجالێ گالته کردن نیە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: التَّكَاحُ، وَالطَّلَاقُ، وَالرَّجْعَةُ﴾ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بَرَقَم: (٢١٩٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقَم: (١١٨٤)، وَحَسَنُهُ، وَابْنُ مَاجَهَ بَرَقَم: (٢٠٣٩)، وَالحَاكِمُ بَرَقَم: (٢٨٠٠)، وَصَحَّحَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،

وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) بِرَقْم: (۱۸۲۶) {، واته: سَن شت به جیدیدی بگیریَن همر جیدیدیَن، وه به گالته بگیریَن همر جیدیدیَن وه هر بهراستی دادهنریَن: نیکاح و ته لاق و گیرانه وه، بۆ وینه: کابرا خوشکیکی، یان کچیکی، یان ئافرمتیکی که له ژیر چاودیری ئهو دایه، له یه کیکی ماره بکات، دواپی بلئ: به گالته م بووه، شتی وانیه، ته لاقیش به هه مان شیوه، گالته ی تیدا نیه وه، گیرانه وه (رجعة) ش، به هه مان شیوه، واته: که سیکی خیزانی خوی ته لاق داوه، دواپی پیش ئه وه ی عیلده ی به سهر بچن بیگی پیتته وه لای خوی، ناکری بلئ: به گالته هینامیه وه، گالته نیه! به جیدیدی بئ همر جیدیدی وه، به گالته شبئ همر به جیدیدی له سهری حیسابه.

ئهم فهرموودمیه ش له و بار وه ههیه، پیغه مبه ر عَلَيْهِ السَّلَام فهرموویه تی: { (مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللَّهِ، يَقُولُ أَحَدُهُمْ: قَدْ طَلَّقْتُكَ، قَدْ رَاجَعْتُكَ، قَدْ طَلَّقْتُكَ قَدْ رَاجَعْتُكَ) (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَه، وَابْنُ جَرِير، وَالْبَيْهَقِي) }، واته: بۆچی هه ندی خه لک گالته به سنوور ده کانی خوا ده کهن؟ یه کی به خیزانه که ی ده لئیت: ته لاقم دای، دواپی ده لئیت: هینامیه وه، دواپی ده لئیت: ته لاقم دای، دواپی ده لئیت: هینامیه وه..! واته: ئه وه ته لاقی مسولمانان و رهفتاری مسولمانان نیه.

مسله ی چوارهم: که ده فهرموئ: ﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ

يَعُظُّكُمْ بِهِ﴾، وه ئه وه ی که بۆی ناردوونه خوار له کتیب و له حکمه ت ئامۆزگاریتیانی پی ده کات. له قورئاندا زۆر جار وشه ی کتیب و حکمه ت به کارهاتوه، جاری له چوار شوینان فیڕکردنی کتیب و حکمه ت کراون به دوو ئهرکی پیغه مبه ر عَلَيْهِ السَّلَام وه ک خوا ده فهرموئ: ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِ رُسُلًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...﴾ ﴿٢﴾ {الجمعة، وه له دوو شوین له سوورده تی (البقرة) دا هاتوه له شوینیک له سوورده تی (آل عمران) یشدا هاتوه، جا ئایا کتیب و حکمه ت یانی چی؟! ئه وه ی من بۆم

دەركەوتوو و پیشتریش چەند جارێك باسم كردوو، وشەى: (كتاب) بەمانای قورئان نیە، بۆچی؟ چونكە خۆى پەرۆردگار بۆ وینە: لە سوورەتى (الجمعة) بۆ ئەرکی پیغەمبەر ﷺ دھەرموى: ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (٢) (الجمعة، واتە: خوا لەنیو نەخویندەواراندا، (یان لەنیو نەشارەزایان لە کتیبە ئاسمانییەکاندا) خوا پیغەمبەرێکی ناردوو، جا سەرەتا دھەرموى: ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ﴾، نایەتەکانی خۆیان بەسەر دەخوینیتەووە.

(نایەتەکانی خوا واتە: قورئان)، پاشان دھەرموى: ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾، وە تەزکیەیان دەکات، ئەو کاری دوو دەمی پیغەمبەر ﷺ ئنجا دھەرموى: ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾، وە کتیب و حیکمەتێان فێر دەکات، ئەو ئەرکی سییەم و چوارەمی، جا ئەگەر بڵێین: مەبەست لە: ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾، یانی: قورئان و سوننەتێان فێر دەکات، کەواتە: ئەرکی وەك خۆی دووبارە دەبێتەو، چونكە نایەت خویندەوێکە قورئان بوو، ئەگەر مەبەست لە کتیبەكەش ھەر قورئان بێت، دووبارە ! کەواتە: ئەو وانیە، بەلکو وشەى: (كتاب) لە ھەندێك شوێندا بەمانای قورئان دێت، وە لە ھەندێك شوێندا بەمانای ئەو تەوڕاتە دێت کە بە مووسا دراو، بەلام لەو شوێنانەدا کە (كتاب و حکمة) بەیەکەو دێن، (كتاب) بە مانای ئەو بەرنامە و یاسایانە دێت، کە خۆى زاناو توانا لە قورئاندا ناردوونی، ئەدى ئایا حیکمەت بە چ مانایەك دێت؟ حیکمەت بریتىە لەو ڕەوشت و ئەخلاق و بەھا بەرزو جوانانەى کە قورئان گرتوونى خۆى، چونكە قورئان لە ڕووی بەرنامەییەو دەبێتە دوو بەش: بەشیکی دەستوورو یاسایەو، بەشیکی ئەخلاق و ڕەوشت و بەھاى بەرزو، ئنجا ئایا بەلگەمان چىیە لەسەر ئەو؟ بەلگەمان ئەوێ:

یه گهم: وشه ی (کتاب) نه گمر نه لّیین: بریتیه له بهرنامه و یاسایه کان،
ئه وه له گهل ﴿يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ مَا يَنْتَهِ﴾ دا، ده بیته وه به یه ک، ده بیته
دووبار ده بونه وه.

دووه م: ده بینین له قورماندا خوی کار به جی وشه ی حکمه تی بو لوقمان
خوا لی رازی بی، به کار هی ناوه، وه ک دهر موی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ
الْحِكْمَةَ ...﴾ ﴿۱۲﴾ لقمان، که واته: نه گمر بلّیین: مه به ست له: (حکمه)
سوننه ته، ده بی بلّیین: لوقمان سوننه تی پیغه مبه ری ﷺ دراوتی! پاشان
خوا ﷺ به گشتی باسی حکمه تی کردوه، فهرموویته تی: ﴿وَمَنْ يُؤْتَ
الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ ﴿۳۱﴾ البقرة، واته: وه همرکه سی ک
حیکمه تی پیلرابی ئه وه خیریکی زوری پیلراوه، که واته: ده گونجی حکمه ت
به غهیری پیغه مبه رانیس بلری.

سییه م: ئنجا له سوورمتی (الإسراء) دا دوی ئه وه ی، که خوا دهر موی:
﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ...﴾، دهوری ده پازده
(۱۰ - ۱۵) رهوشتی بهرزو جوان، وه ده پازده (۱۰ - ۱۵) خه سلّه تی خراب
ده خاته رپوو، دواپی دهر موی: ﴿ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ...﴾
﴿۳۹﴾ الإسراء، واته: ئه وه ئه وه حیکمه ته یه که خوا بو ی ناردووی، ئه وه
حیکمه ته چییه ؟ بریتیه له خورازاندنه وه به رهوشتی بهرزو جوان
سیفیه ت و ئاکاری په سند، وه خو دوورخستن له و سیفیه ت نرم و خراپانه ی که
بو دنیا و دواروژی ئینسان زیانن.

چواره م: (الراغب الأصفهانی) له (المعجم) ده که ی خویدا له ته فسیری ئه وه
نایه ته دا که دهر موی: ﴿وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾
﴿۵۳﴾ البقرة، واته: یاد بکه نه وه کاتی ک (کتاب) و (فرقان) مان، به مووسا

به خشین، به لکو پئی راست بگرن، ده لئی (هُمَا عِبَارَتَانِ عَنِ التَّوْرَةِ وَتَسْمِيَّتُهَا كِتَابًا إِبْتِذَاً بِمَا أُثْبِتَ فِيهَا مِنَ الْأَحْكَامِ، وَتَسْمِيَّتُهَا فُرْقَانًا إِبْتِذَاً بِمَا فِيهَا مِنَ الْفَرْقِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ) واته: (الكتاب و الفرقان) ههردووکیان بریتین له ته و پات، به لام بۆیه ناوئراوه (كتاب) به ئیعتیباری ئهو یاسا شهرعیانهی که تییدان، وه پئی دهگوتری فورقان به ئیعتیباری ئهو حیاکردنه وهی ههق و ناههقهی که تییدایه، که واته: قورئانیس پئی دهگوتری: (كتاب) ئه گهر سهرنجی یاساکانی بدمین و، پئی دهگوتری (حکمة) ئه گهر سهرنجی ئهو رهوش و بهها بهرزانه بدمین، که قورئان دمییه وی فیری ئیمه یان بکات، وه ئهو خو و خهسلته خراپانهی، که قورئان دمییه وی ئیمه یان لی دوور بخاته وه.

ئنجاهه نندیک گوتوو یانه: حیکمهت به مانای سوننه تی پیغه مبه ر دیت (السنة النبوية) دی، به لام ئیمه ده لئین: سوننه تی پیغه مبه ر ﷺ به مانای حیکمهت نیه، به لام بناغه ی حیکمه ته و به هو ی سوننه تی پیغه مبه ر وه ﷺ ئیمه رهوش تی به رزو جوان فیردمبین و، له خو و رهوش تی خراپ و دهور ده که وین، هه نندیک دی که گوتوو یانه: (الحِکْمَةُ: إِصَابَةُ الْحَقِّ بِالْعِلْمِ وَالْعَقْلِ)، واته: حیکمهت بریتیه له پیکانی ههق به زانست و به عهقل، یان گوتوو یانه: (الحِکْمَةُ: إِصَابَةُ الْحَقِّ عِلْمًا وَعَمَلًا)، واته: حیکمهت بریتیه له پیکانی ههق له رووی زانستییه وه له رووی کردمییه وه.

ئیمهش ده لئین: راسته هه که سیک که حه کیم بئ و حیکمه تی هه بئ، دیاره که ده بئ ئه هلی عهقل و عیلم بئ، وه له رووی تیوری (نظري) و کردمییه وه له سه رهق بی ت.

مه سه له ی پینجه م: که دهمرموی: ﴿... وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ

يَعُظُّكُمْ بِهِ...﴾، وه ئه وهی خوا بو ی ناردوونه خوار له کتیب و حیکمهت نامۆزگاری ئیوهی پیده کات، ﴿يَعُظُّكُمْ﴾، له (وَعُظِدَ) دوه هاتوه، (وَعُظِدَ يَعُظِدُ

مَوْعِظَةً)، (وَعُظْ) یانی: چی؟ بە کوردەواریی خۆمان واتە: ئامۆژگاریی و پێناسە کراوە بە: (الْوَعْظُ: زَجْرٌ مُّقْتَرِنٌ بِتَخْوِيفٍ) واتە: (وَعُظْ) بریتییە لە تێخوڕپینک، یاخود پڕینگاندنە وەدی کەسێک لە شتێک لەگەڵ ترساندنی، وە ھەروەھا پێناسە کراوە بە: (الْوَعْظُ: هُوَ التَّنْذِيرُ بِالْخَيْرِ بِمَا يَرْقُ لَهُ الْقَلْبُ)، واتە: بە بیرھێنانە وەدی خێرو چاکە کەسێک بە شیوەیەک کە دای پێی نەرم بێت، بەلام من پێم وایە پێناسەکە بەم شیوەیە راستە: (الْوَعْظُ: التَّحْرِيفُ عَلَى فَعْلِ الْخَيْرِ وَتَرْكُ الشَّرِّ إِنْذَارًا وَتَبْشِيرًا عَلَى أَسَاسِ تَحْرِيكِ الْعَوَاطِفِ وَالْمَشَاعِرِ)، واتە: ھاندانە بۆ کردنی چاکە و دوورکەوتنەووە لە خراپە، بە ترساندنەووە بە دل خۆشکردنەووە، لەسەر بناغەی جوولاندنی ھەست و نەست.

مەسەلەى شەشەم: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمَّا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ

أَزْوَاجَهُنَّ﴾، توێژدەوانی قورئان لێردا ئیشکالیکیان بۆ دروست بووە، گوتووینانە: سەرمەتای نایەتەکە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ ...﴾، کەواتە: دەبێ دواندنەکە لەگەڵ پیاوان بێ، لەگەڵ ئەو مێردانەى کە ژنەکانیان تەلّاق دەدەن، چونکە پیاو خۆی ژن تەلّاق دەدات نەک کەس و کارەکەى ژنەکە تەلّاق بەدەن! ئنجای رێستەى دواى دەفەرموێ: ﴿... فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ

أَزْوَاجَهُنَّ ...﴾، جاپێیان لى مەگرن کە بچنەووە لای مێردەکانیان، ئەوەشیان دیارە لەگەڵ کەسوکاری ژنەکانیەتى! بەلام بەراستى (زَمَخْشَرِي) خاوەنى تەفسیری (الْكَشَاف) وەك (محمد رشيد رضا) لە تەفسیرەکەى خۆیدا^(۱)، لێیەووە نەقل کردووە، رایەکی جوانی لەو بارەووە ھێناوە، دەلێ: لێردا خوا ﷻ کۆمەلگای مسوڵمان ھەمووی وەك یەك شت تەماشای دەکات و دەفەرموێ: ئەى کۆمەلگای مسوڵمان! ھەر کاتێک ئەى پیاوێک ژنەکانى خۆتان تەلّاقداو عیددەیان بەسەرچوو، ئەى کەسوکاری ژنەکان! رێگر مەبن لە چوونەوومیان

بۇ لاي مىردەكەنيان، بە گرىبەستىكى تازەو بە مارمىيەكى تازە، وە بەرپاستى
ئەگەر بەو جۆرە تەفسىر نەكرى، لەو ئىشكالىە دەرياز نابىن، وە ئەمەش ئەو
دەگەيەننى كە خۇاي پەروەردگار كە تەماشاي كۆمەلگا دەكات، ھەمووى بەيەك
چاۋ تەمەشا دەكات، بەو واتايەي كە پىۋىست ناكات بىفەرمۇي: ئەي پىاۋەكان !
ئەگەر ئنەكانتان تەللاقدان، دوايى ئەي كەسوكارى ئافەرتان ! ئىۋەش وا بىكەن و
وا مەكەن ! چۈنكە خۇاي زال و تۈانا قورئانى لە لوۋتەكى رەۋانبىژىيدا ناردەو،
ھۆيەكى گرىنگى رەۋانبىژىش ئەۋمىيە كە قسەكە كورتىي و پوختىي و درىژ
دەرىپى پىچەۋانەي رەۋانبىژىيە، ھەلەتە ئەيمە لىردە بە پىي سەرنجدانى
سايان ناچارىن بلىين: دۈاندن (خطاب) يەكەمى سەرمەتاي ئايەتەكە، لەگەل
ئەو پىاۋانەيە كە ئنەكانيان تەللاق دىدەن، چۈنكە ئەم ئاياتەنە ھەموويان رۋوي
دۈاندن لەو پىاۋانەيە كە ئنەكانيان تەللاق دىدەن، ئنجا ديارە ئەمەشيان دەيى
ھەروايى، وە ھىچيان باسى كەسوكارى ئافەرتيان تىدانىيە، بەلام رستەكەي دىكە،
ۋاتە: ﴿ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكَحْنَ أَرْوَاحَهُنَّ ... ﴾، ناگونجى رۋوي لە پىاۋانى ئن
تەللاقدر بىو، ناچارىن بلىين: رۋوي دۈاندن (خطاب) لىردە لە كەسوكارى
ئەكەنە، نەك لە مىردەكانيان، بۇچى؟ چۈنكە: دەيى كەسوكارى ئن رىگا بدات،
يان رىگرىي لەۋەي كە ئەو ئنە بچىتەۋە لاي مىردەكەي، يان نەچىتەۋە.

مەسەلەي ھەۋتەم: كە دىفەرمۇي: ﴿ إِذَا تَرْضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ ﴾، ھەركاتىك
پىكەتەن لە بەينى خۇياندا بەشۋىدەيەكى پەسەند، ئەۋە دەگەيەننى، كە پىاۋو
ئافەرت بۇيان ھەيە بەمەبەستى ھاۋسەرىگىرىي بەشۋىدەيەكى پەسەندو باش
پىكەۋە بدۋىن و لەيەك تىبگەن، ۋاتە: ھەر ئنى تەللاقدر ۋە لەگەل پىاۋىك كە
ئەكەي بۇ جارى يەكەم و دوۋەم تەللاقداۋە، نا ! بەلكو ھەركاتىك پىاۋ
ويستى ھاۋسەرى بگرى، پىۋىست ھەۋلەدا لەگەل ئەو ئافەرتە لىك ھالى بن،
بەلام بەشۋىدەيەكى پەسەندو چاك ﴿ بِالْمَعْرُوفِ ﴾، ھەۋلەدەن لە يەكەي
تىبگەن و بەيەك ئاشنابن، داخۇ لەگەل يەكەدا دەگونجىن و پىكەۋە مەدار
دەكەن يا نا ؟ ديارە ئەۋەش رىيەكى نىۋەرپاستە لەنىۋان تىپەراندەن و

بەزايەداندا، تىپەرپاندنىڭ كە لە رۇژئاۋادا ھەيە، ۋە لەنيو ھەندى خىزانى بىبەندو بارى نىو مسولمانىشدا ھەيە، كە كچ و كوردەكە پىكە ۋە دەبن بە رەفيق، بۇ ئەۋدى پىك ئاشنابن، دۋايى توۋشى غەلەت ۋە پەلەت دەبن، ۋە دەبىتە مايە شەرمەزارى بۇ خوشيان ۋە بۇ ھەردوۋ خىزانەكانىش، ئەۋە تىپەرپاندنە ۋە ئەۋىدىكەش بەزايەدانە، كە ناھىلن ئەۋ كوردە ئەۋ ئافرمە بىبىن، يان ئەۋ ئافرمە ئەۋ كوردە بىبىن ۋە پىكە ۋە دابنىش بە ئاگادارى مەحرەمىيان، كەۋاتە:

﴿ إِذَا تَرَضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ﴾، يانى چى ؟ ۋاتە: بە شىۋە پەسندو چاك ۋە بە ئاگادارى كەسوكارىيان ھەردوۋكىيان يەكدى بىبىن، ۋە كوردەكە ۋەزى خۋى بۇ كچەكە روون بىكەتەۋە: حالىم ۋايە، گوزمرانم ۋايە، ئايا تۇ چى دەلىي...؟ پىكە ۋە دەگونجىين ناگونجىين؟ راپوئى تىدا بىكەن ۋە قسە لى بىكەن، ئەۋە ھىچ ئىشكالىكى شەرىعى تىدانىيە، بەلكو رستەي: ﴿ إِذَا تَرَضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ﴾، ئەۋە دەگەيەننى كە ئافرمە ۋە پىاۋ ئەگەر بىانەۋى بىنە ھاۋسەرى يەكدى، ھەردەبى يەكدى ھەلبەسەنگىن ۋە يەكدى بناسن، بەلام بەشىۋەيەك كە لە سنوورى ئەدەبە شەرىعيەكان دابى، ئا ئەۋە خەتى نىۋە راستە ۋە ئەۋىدىكەش يەكىيان تىپەرپاندن ۋە ئەۋىدىكە بەزايەدانە، ھەم تىپەرپاندن ئىشكالات ۋە كەموكوۋرى زۆرى لى پەيدادەبى، ھەم بەزايەدانىش، جارى ئەۋدىيان كە ئەۋ پىاۋە ئەۋ ئافرمە نەناسىۋە شارەزى نەبوۋە پىك ئاشنابن، دۋايى كە دەبنە ھاۋسەرى يەكدى، دەبن پىكە ۋە ناگونجىين لىك جىادەبنەۋە، جا ئايا باشتەر ئەۋە نىە پىشتەر يەكدى بناسن، بەرلەۋدى ناۋى ژن ۋە مىردىيان لى بى، يەكدى بىبىن ۋە ئاگادارى يەكدى بن ؟! بە تەكىد ۋا باشتەر، ھەروەھا ئەۋدى دىكەشيان كە بە بىانوۋى ناسىن ۋە لەژىر پەردە پىك ئاشنابوۋندا دوۋچارى عەبىدارى ۋە گوناھبارى بىن، ئەۋىش تىپەرپاندنە ۋە خراپە.

مەسەلەي ھەشتەم: كە دەفەرمۇي: ﴿ ذَلِكَ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾، ئەۋە ئامۇزگارى پى دەكرى لەئىۋە، ھەركامىكتان برۋاي بە خواۋ بە رۇژى دۋايى ھەيە، ئەۋە دەگەيەننى كە باباي برۋادارنابى رىي ھىچ

كارىكى شەرىعى لە خىزانى و نىزىكانى بگرى، دايكى، خوشكى، كچى، مادام شتىكى شەرىعىيە، وە نابى لەمپىرو كۆسپيان بۇ دروست بىكات و بەھانەيان پى بگرى و لە قوللەى قافيان بگىشى ! خوا ﷻ دىفەرموى: ئەو ئەمۇزگارپىتانى پى دەكەم، ھەر كامىك لە ئىو بەرۋاى بە خوا و بە رۋى دوايى ھەيە، كۆسپ و پەرچ مەخەنە بەردەم ئەو ئافەتەى كە تەلاق دراودە دىيەوئ شوو بە مىردە پىشوو دەكەى بىكاتەو، رپى لى مەگرن، ئەدى ئەگەر كچىك كە پىاويكى مسولمان داواى كردەو لە دىن و ئەخلاقىشى رازىن، بۇچى و چۈن رپى لى بگىرى؟! ئەگەر كابرا ژنەكەى تەلاقىش دابى، خزمەكانى ناتوانن رپى لى بگرن كە بچىتەو لى مىردەكەى، مادام پىك رازى بن، چ جاى كە مەسەلەكە ھىچ گىرفت و كۆسپى تىنەكەوتى! كە وەك گوتەم ئەم مەسەلەيەش دىسان تىيەپراندىن و بەزايەدانى تىدا ھەيە لە ئەنجامى ئەودا كە خەلك پابەند نىە بە شەرىعەتەو.

مەسەلەى نۆيەم: كە دىفەرموى: ﴿ ذٰلِكُمْ اَرْكَى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ﴾، ئا ئەو بۇ ئىو مایەى چاكىى زىاترو پاكيى زىاترە، يانى چى؟ يانى پابەندى بە شەرىعەتەو، مایەى گەشەكردن و مایەى چاكىى و پاكيى، وە بە پىچەوانەو لادان لە شەرع، دەبىتە ھۇى پىسىى و پۇخلىى، وە دەبىتە ھۇى پووكانەو دەبىتە مایەى گىرفت و سەرتىشە.

مەسەلەى دەم: كە دىفەرموى: ﴿ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾، كەواتە: ھەركەسىك بەرۋاى بە خوا بى ﷻ، لە بەرانبەر فەرمايشتى خوادا قسەى نىەو، نابى كەس قسە لە قسەى خوادا بىكات، ئەگەر ئىمانى ھەبى بە خوا، ھەر كە گوتيان: خواى بەرزو مەزن واى فەرموو وە دلىا بووى كە خوا ﷻ واى فەرموو، ئەو لە ھەقىدا ئا و رادەوستى، وە كەسىك كاتىك ئايەتىكى بۇ دەخوئىنلریتەو، يان پى دەگوترى: پىغەمبەر ﷺ واى فەرموو، يان ئەو ياسايەكى شەرىعەتەو ھەر ملەجىرە تىدا دەكات و نكوولى لى دەكات، بە تەئكىد ئەو ناتوانىت بەخوى بللى مسولمان.

مەسەلەی یازدەهەم: **کە دەفەرموێ:** ﴿وَالْوَلَدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ لێردا ئەمە هەوالەو بەمانای فەرمانە (إخبار بِمَعْنَى الْأَمْرِ): دایکەکان شیر دەدەن بە منداڵەکانیان بۆ ماوەی دوو سالی تەواو، ئەمە هەوالە، بەلام جاری وا هەیە خۆی بەدیھینەر شتێک بە صیغەی هەوال دەفەرموێ: کەچی مەبەستی پێ فەرمانە، کە ئەمە ی ئێرە وایە، واتە: با دایکان شیر بدەن بە منداڵەکانیان بۆ ماوەی دوو سال، جا ئەگەر دایکی شیری نەداتێ کە لە هەناوی خۆی بوو، ئەدی کێ بیداتی؟! وە شیرێ دایکیش باشترین خۆراکە بۆ منداڵ، هەلبەتە دەشگونجی نێ بلیین: مەبەست لەو پرستە قورئانییە هەر هەوالدانە نەک فەرمان، بەلام خۆی پەروردار دایکە دەبێت و پێویستە کە ئاسایی و سروشتی ئەو مەبەستە کە دایک شیر بداتە منداڵەکە، ئەو دیکە حالەتی ئاسایی و ناسروشتییە، لە شەریعەتیشدا حالەتی ئاسایی و سروشتی دەبێت پابەندی پێکەو بەکری، و، حالەتی ناسایی دەبێت وازی لێ بەینرێ، ئنجا ئەمە هاندانی دایکانیشە کە شیر بە کۆرپەکانیان بدەن، ئەگەر لە مێردەکانیشیان جیا بونەو، مادام دایکی ئەو کۆرپە بە شیر بیداتی، چونکە لە هەناوی خۆی بوو!

مەسەلەی دوازدەهەم: **کە دەفەرموێ:** ﴿وَعَلَى الْوَالِدِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾،

واتە: ئەو دایکە منداڵەکە هی ئەو، لەسەر خاوەنی منداڵەکە بەرزیو پۆشاکێ دایکە شیردەرەکان، بە شێوەیەکی پەسەند، خاوەنی منداڵ کێیە؟! بێگومان: بابە، ئەدی بۆچی نەیفەرموو: لەسەر بابەکان (وَعَلَى الْأَبَاءِ) یاخود: لەسەر باب (وَعَلَى الْأَبِّ) یان (وَعَلَى الْوَالِدِ)؟ تاكو خۆی کاربەجێ لەگەڵ ئەودا کە پێمان دەفەرموێ: بۆیو دابینکردن و بەرگ و پۆشاک و جیگا و رینگا دابینکردنی ئافەرت لەسەر پیاو، لێشمان حالێ بکات کە لەرووی نەسەب و پەچەڵەکەو منداڵ پال دەدرێتە لای بابی: ﴿وَعَلَى الْوَالِدِ لَهُ﴾، منداڵەکە هی کێیە؟ هی بابەکە، هەرچەندە ئیستا جار جار لە پەرلەمانی کوردستانی ئێمە بای ئەو

دهکهن، که وهك چۆن منداڵ پالدهدریته لای بابی بۆ پالدهدریته لای دایکیشی؟! بئ هه وال له وهی لهو روژئاواییدا که ئهوان تهقلیدی دهکهن، ژنیش پالدهدریته وه لای میردی، بۆ وینه: هاوسهری کلینتۆن دهلین چی؟ دهلین: هیلاری کلینتۆن، واته: ژن لهقه بی میردهکهی ومردهگری، بهلام له ئیسلامدا ئافرمهت کچی بابی خوێهتی، بهلام لای ئهوان ژنیش پالدهدریته لای میردهکهی، که چی کۆلکه عهلمانییه کانی ئیمه دهلین: دهبی لیڤه مندالیش پال نهدریته لای بابی به تهنیا! نازانن ئهوه پێچهوانه ی سروشت و پێچهوانه ی عهقل و مهنتقیشه، چونکه پیاویك که دوو سێ خیزانی هه ن منداله کانی بلا و دهبی، بهس ناگونجی دوو سێ باب هه بن، ههریهك باب به که هه موویان خرده کاته وه، بهلام ئهگهر پالدرینه لای دایکه کان بلا و دهبی!

مسئله ی سێزده یه: که دهمرموی: ﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ﴾، وه

میراتگر دهکesh هه مان ئهرکی لهسهره، واته: میراتگری باب، کێ میرات له بابی ئه و منداله دهگری، ئه وه هه مان ئهرکی بهران بهر ئه و دایکهش که شیر ئه و مندالهش دهدا، لهسهرشانه، یاخود دهشگونجی بلێین: (وَعَلَى الْوَارِثِ)، واته: میراتگری منداله که، کێ میرات له منداله که دهگری، یان خودی منداله که، چونکه ئه و مندالهش میرات له بابی دهگری، ههرسێ واتاکه ی هه یه.

مسئله ی چوارده یه: که دهمرموی: ﴿عَنْ تَرَا ضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوِرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾،

مادام ئه و مهسه لهیه به پێك رازی بوون و بهیه که وه راویژکردنه، گوناهیان لهسهر نیه، ئایا ئه مه چی لێ ومردهگیری؟ ئه وه ی لێ ومردهگیری که خوا ﷻ نهك بۆ بهرپۆمبهردنی کاروباری خیزان، بگره بۆ سه رهپهرشتیکردنی مندالێك که دایک و بابی لێك حیا بوونه ته وه، وه دهشگونجی ههر مه بهستی له ژن و میرد بئ به گشتی، با له یه کیش حیا نه بووبنه وه که ههر به و شیوه دایک شیر دهدا به منداڵ، وه باب دهبی نهقه قه ی دایکه که بکیشی، بۆ ئه وه خوا ﷻ دهمرموی: ﴿عَنْ تَرَا ضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوِرٍ﴾، به رهمانه نیی و راویژی

هەردووکیان بێ، جا نایا ئەمە چی لێ وەردەگیرئ؟ ئەوەی لێ وەردەگیرئ کە کۆمەلگا و دەوڵەت ناگونجێ بەرپۆوە ببری، ئەگەر بە ڕەزامەندی ئەندامەکانی ئەو کۆمەلگایە و پێکھاتەکانی و بە ڕاویژیان نەبێ، واتە: خوا ﷻ دەفەرموێ: دەبێ خێزانیك و ژن و میردێك پێکەو ڕەزامەندی بێ و پێکەو ڕاویژ بکەن، بۆ ئەوەی ئەو منداڵەیان چۆن شیر بێ و ؟ ئەدی ولاتێکی گەورەو گران بەبێ ڕەزامەندی پێکھاتەکانی ئەو کۆمەلگایە، پێکەو ڕاویژکردنیان چۆن بەرپۆوەدەبێ ؟! ئەوەتان بۆیە پێ دەڵێم، چونکە هەندێ خەلکی نەقام و نەزان دەلێن: ئیسلام سیستمی حوکمرانیی تێدانیە و دیاری نەکردووە کە کۆمەلگا چۆن بەرپۆوە دەچێ ! نایا (ئیسلام) ێک دیاری کردبێ کە چۆن شیر بێ بە منداڵێك و دایك و بابەکە چۆن پێکەو ڕازی بن و لەسەری ڕاویژ بکەن ! چۆن ئەوەی دیاری نەکردووە کە ولات و کۆمەلگا چۆن بەرپۆوە بچێ ؟! هەڵبەتە لە هێڵە گشتییەکان و بنەما سەرەکییەکاندا، نەك لە وردەکارییەکاندا کە شەریعەتی خۆی کاربەجێ لە ڕووی حیکمەت و دووربینییەو بەسی نەکردوون^(۱).

مەسەلەی پازدەهەم و کۆتایی: کە دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا

وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ﴾، واتە: ئەگەر لەسەر بناغەی ڕازیبوونی هەردووکیان و ڕاویژبوونیان بێ، گوناھیان ناگات، کەواتە: ئەگەر بە ڕەزامەندی و بە ڕاویژیان نەبێ گوناھبار دەبن، یانی: ئەگەر پیاوێکە هەر لە خۆرا بێ: دەبێ هەر وابێ و ژنەکە بێ: نەخێر وانا کەم و دەبێ هەر وابێ، ئەوە گوناھبار دەبن، تەنیا کاتیك تووشی گوناخ نابن، کە پێکەو ڕاویژ بکەن و پێکەو ڕازی بن و لەسەری بگەنە ئیتیفاق و پێکھاتن، ئەو کاتە لە گوناخ

(۱) لەوبارەو سەرنجی کتیی: (تەوژمی ئیسلامی و عەلمانی و خالە ھاوبەش و جیاوازیەکانیان) چابی نووم، بێد، بەلام لیکۆلینەوێ تێروتەسەل لەوبارەو لە زنجیرە وتاری: {ئیسلام و دەوڵەتداری و حوکمرانی} دایە، کە لە کەمالی ئاسمانی پام و بەرنامە (سەرنج) دا پێشکەش دەکەین و خوا یاری لە دووتوویی کتیییکشدا کۆدەکرێنەو.

دوور دەبن، ئنجا بەهەمان شیۆش وەك باسماں كرد، وەك چۆن بناغەى بەرپۆهبردنى خیزان بە رەزامەندی هەركام لە ژن و میرو راویژکردنى هەردووك لایە، بەهەمان شیۆش كۆمەلگاو دەولەتیش بناغەكەى بریتیه لەوێ كە پێكهاوەكانى رازیبەن و پێكبیۆن بە ئیتىفاق بگەن، وە پێكەوہ راویژبەكەن و بە عەقلى هەموو لایەك ئەو وڵاتە ئیدارە بكری.

ئەمەش كۆتایی ئەو دەرسەمان بوو، خۆی بەخشنده لەو كەسانەمان بگێرئ كە لە هەموو كاروبارى ژياناندا، لە كاروبارى تاكی و خیزانی و كۆمەلایەتی و سیاسیاندا، پابەند دەبن بە شەریعەتى خۆی بەرز و بیۆنەوہو لەبەر رۆشنایی قورئان و سوننەتدا بەرپۆه دەچن، بۆ ئەوێ سەرفرازی دنیا و دواړۆز بین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

رێگەیاندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابیر

AliBapir/عەلى بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR codes

لە نۆزە كۆمەڵایەتیەكان لەكەلتاین
alibapir@alibapir.net social media
بەن بەكەم عێز مۆلچ التواصل الاجتماعی

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

رێگەیاندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابیر

AliBapir/عەلى بابیر

QR codes

ده رسی به نجایه من

پیناسه ی نهم دهرسه

لهم دهرسه ماندا خوا پشتیوان بیت نایه ته کانی ژماره: (۲۳۴ تا کو ۲۴۲) واته نو
(۹) نایه ت له سوورپرتی (البقرة) دمتوژی نه وه، لهم نو نایه ته دا خوا ﷺ باسی
عیدده ی ژنی میرد مردوو دهکات، وه پاشان باسی نه وه دهکات که دروسته ئافرمتیک
که له عیدده دایه، پیاویک به شیوه ی دمبهر راهاویشتن و به شیوه ی کینایه تی
بگهیه نی، که ره غبه تی بو ی ههیه ماره ی بکاته وه و بهی نی، وه دوایی باسی
ته لاقدان ی ژنان ی نه گوازارا وه مارمی بو بریار نه دراو مارمی بو بریار دراو دهکات،
پاشان باسی پاریزگاری لیگردنی پینج نویژه فهرزده کان به تایبه ت نویژی نیوهر است
دهکات، وه باسی نویژی ترس دهکری لهم نایه تانه دا، وه باسی وه سیه تگردنی میرد بو
مانه وه ی ژن له ماله کهیدا بو ماوه ی سالیك دوا ی نه وه ی که میرده که ی دهری، وه
باسی پیویستبوونی دیاریدان به ئافرمتیک که ته لاق دهری، دهکری.

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا
بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
(۲۳۴) وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ
اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا
تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ
فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُورٌ حَلِيمٌ (۲۳۵) لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ
أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَعَوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۲۳۴﴾ وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۲۳۵﴾ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿۲۳۶﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فِرَاجًا أَوْ زُرْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۲۳۷﴾ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفْوَاجًا مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَّعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَا فِي أَنْفُسِهِمْ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۳۸﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ مَتَّعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۲۳۹﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۲۴۰﴾

مانای وشه به وشه نایه ته کان

((وه ئهوانه تان كه دميرنرين وه هاوسهريان به جي دمهيلن، هاوسه ره كانيان چوار مانگو ده شهو چاو مروان دمبن و خويان مهرزم ده كن، جا هر كات گه يشته كاتي ديار يي كراويان، نه وه هيچ تان له سهرنيه له وه دا، كه به شيويه كي په سهند له خودي خوياندا دميكن (كه خويان برازيننه وه به مهبه ستي شوو كړنه وه) وه خوا شارمزايه به ودي دميكن ﴿۲۳۶﴾ وه گونا هتان ناگا له وه دا كه به ئامازه خوازي يني ئافرمتان بكه، يان له دلي خوتاندا نيازى هينانيان په نهان بكه، خوا زاني كه هر باسيان ده كن، به لام به په نهاني گفتمو به ئينيان له گهل مه دهن هيچ قسه يه كيان رامه سپيرن، مه گهر قسه يه كي رده واو باش بكه، وه هه تا عيلده ي پيوستكراو نه گاته كو تايي، عهزم له سهر گريه به ستي هاوسه رگيري جهزم مه كن، وه بزنان كه خوا نه وه دمراني كه له دل و دموونتان دايه، ده جا به لي ترسانييه وه وريابن، وه بزنان كه خوا

لێبوردەدی هێمنە ﴿٢٣٥﴾ هێچتان لەسەرنیە کە ژنان تەلاق بەدن، مادام دەستان پێیان نەگەیاندى (واتە: نەچووبنە لایان) وە مەردی پێویستتان بۆیان دیاری نەکردی، بەلام خەلاتیان بکەن، بابای دەستکراوە بەپێی خۆی و بابای تەنگ دەستیش بەپێی خۆی، دیاری پێدانیکى بەپێی باوو پەسەند، ئەوە لەسەر چاکەکاران پێویستە ﴿٢٣٦﴾ ئەگەر بەرلەوێ دەستیان بگەیهنن (واتە: لەگەڵیان جووت بن) تەلاقان دان و مەردی پێویستیشتان بۆیان دانابوو، ئەوە مەگەر ئەوان (واتە: ئافرەتەکان) لەو نیوە مەردیە ببوون، یان ئەو کەسە کە گریبەستی ھاوسەرگیری بەدەستە (واتە: مێردەکە) لەنیوە مەردیە کە دی ببووی، ئەگەر نا نیوەی ئەو مەردیە کە داتانناوە، دەیانکەوێ، وە ئەگەر لەمافی خۆشان ببوون لە پارێزگارییە وە نزیکترە، وە چاکە نیوانتان لەبەر مەکەن بێگومان خوا بینەری ئەو مەدە کە دیکەن ﴿٢٣٧﴾ پارێزگاریی لە نوێژان بکەن، وە نوێژی نیومرەست بەتایبەت، وە بە گەردنکەچیە وە بۆ خوا بوەستن ﴿٢٣٨﴾ وە ئەگەر ترسان بە پیادە بە سواری نوێژەکانتان بکەن، جا هەر کات هێمنبوونەو، بەو جۆرە کە خوا فیڕی کردوون، وە نەتاندەزانی یادی خوا بکەن ﴿٢٣٩﴾ وە ئەوانەتان کە دەمرێنرێن وە ھاوسەران بەجێ دەهێلن، بە دەسیەت بۆ ھاوسەران بکەن، کە بەجێ وەدەرنان، ماوەی سالیك شوینی حەوانەو و گوزەرانیان دابین بکری، جا هەرکات خۆیان دەرچوون، ئەوە ئێوە هێچتان لەسەر نیە، لەو وەدا کە بە شیوەکی پەسەند لەبارەى خۆیانەو وە دیکەن، {مادام عیدەدی پێویستیان تەواو بووبی}، وە خوا زالی کاربەجیە ﴿٢٤٠﴾ وە ژنانی تەلاقراو هەقی خەلاتکردنیا هەیه لەسەر پارێزکاران پێویستە ﴿٢٤١﴾ ئاوا خوا ئایەتەکانیان بۆ روون دەکاتەو بەلکو بزمان ﴿٢٤٢﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(يَتَوَفَّوْنَ): (الْوَافِي: الَّذِي بَلَغَ التَّمَامَ، يُقَالُ: دُرْهَمٌ وَافٍ، كَيْلٌ وَافٍ، وَأَوْفَيْتُ الْكَيْلَ وَالْوَزْنَ وَتَوَفَّاهُ بَعْدَ قَبْضِ رُوحِهِ، وَتَوَفَّيْ فُلَانًا حَقَّهُ: أَخَذْهُ وَافِيًا)، واتە: (وَافِي) ئەو شتەى كەمەل بووبێ، دەگوترێ: دەرەمیکی تەواو، پێوانەیهکی تەواو، وە پێوان و کێشانەم تەواوکردن، وە (تَوَفَّاه) مراندى، وە فلانکەس هەقى خۆى بە تەواویى وەرگرت.

(وَيَذَرُونَ): واتە: (يَذَرُونَ، يَتْرَكُونَ) واتە بەجى دەهێلن، لە دواى خۆیان.

(جُنَاحٌ): واتە: گوناح، لە ئەسڵدا وشەى: (جُنَاح) لە (جُنَاح)دووە هاتووە، (جُنَاحٌ) واتە: بەل (جُنَاحُ الطَّائِر) واتە: بەلێ بالێ نەندە، وە دەگوترێ: (وَجَنَحَتِ السَّفِينَةُ: مَالَتْ، وَيُسَمَّى الْإِثْمُ الْمَائِلُ بِالْإِنْسَانِ جُنَاحًا)، كەشتیەكە بەلایەكدا كەوت، ئەگەر كەشتى بەلایەكدا كەوت بۆ نەرو بوون، كەواتە: ئینسانیش كە تووشى گوناح دەبێت یانى: لایداو بەلایەكدا، بۆیهش گوناھ پێى دەگوترێ: (جُنَاح) چونكە لادانى تێدايه.

(عَرَضٌ): (التَّعْرِيزُ كَلَامٌ لَهُ وَجْهَانِ مِنْ صَدَقٍ وَكَذِبٍ أَوْ ظَاهِرٍ وَبَاطِنٍ، عَرَضَ أَشَارَ وَالْمَجَّ، وَالتَّعْرِيزُ: أَنْ تُفْهَمَ الْمَخَاطَبُ الْمَقْصُودَ بِلَفْظٍ لَمْ يَوْضَعْ لَهُ صَرَاحَةٌ بَلْ تَلْوِيحًا وَإِشَارَةً)، واتە: (تَعْرِيزٌ) لە كوردەوارى خۆماندا پێى دەلێن: دەرەزە راهاوێشتن، ئەوێهە كەبەر ئەو قسەیهى كە دەمێكات دوو رەوى هەبن، راستیش هەلبەگڕێ و درۆش، یاخود پەنھانیشى هەبێ و ئاشكرایش هەبێت، وە (عَرَضٌ) واتە: ئاماژەى پێداو ئیشارەتى پێدا، (تَعْرِيزٌ)یش ئەوێهە كە تۆ بابای دۆینراو حالى بكەى بە وشەیهك، كە مانایەكى پەنھانى هەبێ، وە مانا رۆالەتەكە بۆ ئەو دانەنرابێ، بەلكو بەس بە ئاماژەو هێمايێ.

(خُطْبَة): نِیمه وشه‌ی: (خُطْبَة) مان هه‌یه، واته: وتار، وه وشه‌ی: (خُطْبَة) مان هه‌یه، واته: خوازبِینی، یانی: ئه‌و قسه‌یه‌ی که ده‌کری بۆ داواکردنی ئافردت. وشه‌ی (الْخُطْبُ: الْأَمْرُ الْعَظِيمُ الَّذِي يَكْتُرُ فِيهِ التَّخَاطُبُ)، واته: ئیشیکی گه‌وره، همر ئیشیک که قسه‌ی زۆر تیدابی، وه (خُطِيبٌ وَخَاطِبٌ) بۆ هه‌رکام له (خُطْبَة و خُطْبَة) ده‌بن و (خُطْبَة) بۆ داواکردنی ئافردته‌و (خُطْبَة) بۆ ئامۆژگاریکردنه، وه به‌ بکه‌ری هه‌ردووکیشیان ده‌گوتری: (خُطِيبٌ وَخَاطِبٌ) به‌لام وشه‌ی (خُطِيبٌ) زیاتر بۆ وتار بیژده، وه وشه‌ی (خاطب) یش زیاتر بۆ خوازبِینیکه‌ره.

(سِرًّا): واته: په‌نه‌هان، (الْإِسْرَارُ: خِلَافُ الْإِعْلَانِ وَكَتْنِي عَنِ النَّكَاحِ بِالْسَّرِّ)، واته: په‌نه‌هان کردن پیچه‌وانه‌ی ئاشکرا کردنه، وه وشه‌ی (سِرٌّ) کینایه‌و ئاماژه‌یه بۆ هاوسه‌رگیری (وَالسَّرُّ: هُوَ الْحَدِيثُ الْمَكْتُمُ فِي النَّفْسِ) وشه‌ی (سِرٌّ): بریتیه له قسه‌یه‌ک که خاومنه‌که‌ی له دلی خۆیدا ده‌یشاریته‌وه.

(عُقْدَة): واته: گری (نکاح) یش واته: هاوسه‌رگیری، که واته: (عقدة النکاح) واته: گریبه‌ستی هاوسه‌رگیری، ئه‌سلی وشه‌ی (عُقْدَة)، واته: گریدان، ده‌لی: (الْعَقْدُ: الْجَمْعُ بَيْنَ أَطْرَافِ الشَّيْءِ، وَيُسْتَعْمَلُ ذَلِكَ فِي الْأَجْسَامِ الصُّلْبَةِ كَعَقْدِ الْحَبْلِ ثُمَّ يُسْتَعَارُ ذَلِكَ لِلْمَعَانِي نَحْوُ: عَقْدِ الْبَيْعِ، وَالْعَهْدِ، وَالنِّكَاحِ) (عَقْدُ): بریتیه له‌وه که شتیک ته‌مه‌فه‌کانی کۆبکه‌یه‌وه، داوه په‌تیک هه‌ردوو سه‌مه‌که‌ی کۆده‌که‌یه‌وه و گری دمه‌ده‌ی، به‌لام خوازراوته‌وه بۆ شتی مه‌عنه‌ویش، وه‌ک گریبه‌ستی کرپن و فروشتن، وه گریبه‌ستی په‌یمان، وه گریبه‌ستی ماره‌کردن.

(فَاحْذَرُوهُ): (الْحَذَرُ: احْتِرَازٌ مِنْ مَخِيفٍ)، وشه‌ی (حَذَرٌ) خۆ پاراستنه له شتیکه که جیی مه‌ترسی بی، (فَاحْذَرُوهُ)، واته: به‌ وریاییه‌وه خۆتان دووربگرن له‌وه‌ی که خوا له خۆتان تووره‌ بکه‌ن.

(حَلِيمٌ): واتە: هیلیدی، (الْحَلِمُ: ضَبُطُ النَّفْسِ وَالطَّبْعِ عَنْ هَيْجَانِ الْغَضَبِ وَجَمْعُهُ: أَحْلَام، وَسُمِيَ بِهِ الْعَقْلُ لَأَنَّهُ مِنْ مُسَبِّبَاتِ الْعَقْلِ)، وشەى (حَلِم): بریتیه لە خۆ کۆنترۆڵ کردن و خۆ مەرزەمکردنی سڕوشتیی، لە کاتی هەلچوون و توڕەبووندا، کۆیەکەشی بریتیه لە (أَحْلَام) بۆیە عەقڵ پێی دەگوترێ: (حَلِم): (فَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ)، چونکە عەقڵ دەبێتە هۆی پەیدا بوونی هیلیدی و مەنلیدی.

(تَمَسَّوْهُنَّ): (الْمَسُّ كَاللَّمْسِ، وَكُنِيَ بِهِ عَنِ الْجَمَاعِ) وشەى (تَمَسَّوْهُنَّ)، واتە: دەستتان لێدابن (كِنَايَةً) یە بۆ جووتبوون، هەمیشە خوای پەر و مردگار کە باسی پێکەووە جووتبوونی ژن و مێرد دەکات، لە قورئاندا بە کینایە دەیفەرموێ، بۆ وێنە وشەى (وَطء) بەکار دەهێنێ، وشەى (مَسَّ) بەکار دەهێنێ، وشەى (لَا مَسَّ لَكَ) بەکار دەهێنێ، کە بەمانای: پێی لێنان، دەستلێدان، دەست پێگەیاندا، دین، وە وشەى (جماع) یش بەخۆی لە خۆیدا واتە: جووتبوون، ئەویش هەر (كِنَايَةً) یە و ئاشکرا نیه.

(فَرِيضَةٌ): (الْفَرَضُ: قَطْعُ الشَّيْءِ الصَّلْبِ وَالتَّأْثِيرُ فِيهِ، ﴿أَوْ تَقَرُّضًا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾، أَي سَمَيْتُمْ لَهُنَّ مَهْرًا) (فَرَضَ) واتە: (قَطَعَ) شتیکی رەق کە ببردێ و کاری تێبکری، دەگوترێ (فَرَضَ، فَرِيضَةً) شتیکی کە پێویست کرابێ، وەك بلیی ئەو مافە بۆ وی پێویست کراوە و براوە لەو دی کە پێویست نیه.

(الْمُوسِعَ): (أَوْسَعَ فَلَانٌ: كَثُرَ مَالُهُ وَصَارَ ذَا سَعَةٍ وَغَنَى فَهُوَ مُوسِعٌ)، واتە: (موسِع) کەسیکە دەست کراو دیە و سەر و دەست و سامانی فراوانی هەیە، دەگوترێ: (أَوْسَعَ فَلَانٌ) واتە: مال و سامانی زۆر بوو، یاخود دەستی کراوە بوو و بێنیاز بوو.

(الْمُقْتِرُ): (الْقَتْرُ: ثَقْلِيلُ النَّفَقَةِ، وَقَتَرْتُ الشَّيْءَ وَأَقْتَرْتُهُ وَقَتَّرْتُهُ، أَي: قَلَلْتُهُ) وشهى (قَتْرُ) واته: كه مگردنه‌ودى نه‌فه‌قه، ده‌گوترى: (قَتَرْتُ الشَّيْءَ وَأَقْتَرْتُهُ وَقَتَّرْتُهُ، أَي: قَلَلْتُهُ) واته: كه مم كردوده، (الْمُقْتِرُ): كه سيكه مالى كه م هيه، ته‌نگ ده‌سته.

(مَتَاعًا): كه له قورئاندا نهم وشهيه زور به‌كارهاتوه، (الْمَتَاعُ: انْتِفَاعٌ مُّتَنِدٌّ الْوَقْتُ، وَيُقَالُ لِمَا يُنْتَفَعُ بِهِ فِي الْبَيْتِ: مَتَاعٌ، وَكُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ فَهُوَ مَتَاعٌ)، وشهى (مَتَاعٌ) همرشتيكه كه لى به‌هرمه‌ندى، بويه كه لوپهل و شمهك كه بو ماوميه‌كى دياريكراو لى به‌هرمه‌ندى، له مالدا (مَتَاعٌ) پيده‌گوتري.

(الْفَضْلُ): (الْفَضْلُ: الزِّيَادَةُ مِنْ حَيْثُ الْجِنْسُ، أَوِ النَّوعُ أَوِ الذَّاتُ) وشهى (فضل) بريته له زيدهى له‌رووى ره‌گهز، يان جور، يان خودوده.

(حَفِظُوا): (أَي: تَعَهُدُوا وَرَاعُوا)، واته: پاريزگاري لى بكه‌ن، ناگاتان لى بى.

(الْوَسْطَى): (الْفَضْلَى مِنَ الْوَسْطِ، وَهُوَ مَالُهُ طَرَفَانِ مَذْمُومَانِ)، وشهى (فَضْلَى)، واته: زور چاك، بوچى ؟ چونكه (وَسْطِ) نه‌ملاولاى خراپ‌ن و نيوه رسته‌كهى باشه، بو وينه سه‌خاوت: نه‌ولاى چرووكى يه نه‌ولاى زيده‌رووى و ده‌ست بلاوييه‌و، نيور رسته‌كه‌يان سه‌خاوت، نازايه‌تى: نه‌ولاى ترسنوكى يه نه‌ولاى خويناوان و به‌بى حيساب چوونه پيشه، نيور رسته‌كه‌يان نازايه‌تبيه، وه همرودها زوربهى سيفه‌ته چاكه‌كان^(۱)، لايه‌كيان تيپه‌راندنه و لايه‌كيان به‌زايه‌دانه و نيور رسته‌كه‌شان چاكه، بويه خوا به نومه‌تى پيغه‌مهر ﷺ ده‌فرموى: ﴿ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا... ﴾ البقرة، ۱۴۳ چونكه هه‌ميشه خه‌تى نيور رسته چاكه، به‌و لادا لايدهى خراپه و به‌ولاشدا همر خراپه، همرودها خوا ﷺ به‌رنامهى خوى به (الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ) ريگاي راست مه‌دح كردوه.

(۱) بويه گوتوومانه: (زوربه)، چونكه هه‌نديك له سيفه‌ته‌كان وانين، بو نمونه: دادگمري، زانيارى و شارمزي، لي‌زانيى ...

(قَلْبَتَيْنِ): واته: به ملکه چیی، کوئی (قانت)ه، نه ویش له (قنوت) موه هاتوه. (القنوت: لِرُومِ الطَّاعَةِ مَعَ الْخُضُوعِ، فَالْقَانِتُ هُوَ الْخَاضِعُ أَوْ الطَّائِعُ أَوْ السَّائِكُنِ)، وشهی (قنوت): بریتیه له بهر دده و امیی له سمر فمر مانبه ریی له گهل ملکه چیی، واته: له ددروونه ووه له ناخه ووه ملکه چ بی، که واته: (قانت) بریتیه له ملکه چ، یان فمر مانبه ر، یان بیدنگ، که ددفر موی: ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَلْبَتَيْنِ﴾، واته: به ملکه چیی، یان به بی دنگیی رابو هستن.

(وَصِيَّةً): له کوردده واری خوماندا راسپاردن، یان زورجار و دسیه تیشی بو به کاردی، دهلی و دسیه تی بو کرد، (الْوَصِيَّةُ: التَّقَدُّمُ إِلَى الْغَيْرِ بِمَا يَعْمَلُ بِهِ مُقْتَرِنًا بِوَعْدٍ)، وشهی (وصیه): بریتیه له وهی که تو قسه یه که بو که سیک بکهی و ناموزگاریه کی بکهی که کاری پی بکات.

هوی هاتنه خوار وهی نایه ته کان

(۱) هوی هاتنه خوار ی نه م نایه ته، که ددفر موی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَلْبَتَيْنِ﴾، { (عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِي، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ رضي الله عنه، قَالَ: كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ، يُكَلِّمُ أَحَدُنَا أَخَاهُ فِي حَاجَتِهِ حَتَّى تَزُلَّ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَلْبَتَيْنِ﴾، وَأَمَرْنَا بِالسُّكُوتِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، بَرَقَم: (۱۲۰۰) بِهَذَا اللَّفْظِ، وَمُسْلِمٌ بَرَقَم: (۱۲۰۳)، وَأَبُو دَاوُدَ بَرَقَم: (۹۴۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ بَرَقَم: (۴۰۵)، وَالنَّسَائِيُّ بَرَقَم: (۱۲۱۸)}، واته: زمیدی کوری ئه رقه م (که یه کیکه له هاو ده لآن) خوا لی رازی بی، دهلی: ئیمه عاده ممان وابوو له نویژدا له گهل یه کدی قسه مان ده کرد، یه کی که له ئیمه له گهل برایه که ی قسه ی ده کرد ئیشی پیبایه دده واند، هه تا نه م نایه ته هاته خوار ی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَلْبَتَيْنِ﴾، واته: ه:

پاریزگاری له نویژه‌کانتان بکه‌ن، وه نویژی نیوم‌پاست به‌تایبه‌ت، وه بو خوا به ملکه‌چی و بی دمنگ رابوده‌ستن.

(۲) هوی هاتنه خواری ئەم رسته‌یه، که دهم‌موی: ﴿وَلَمَّا طَلَقْتَ مَثْعًا بِالْمَعْرُوفِ﴾

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿﴾، {قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدٍ بْنُ أَسْلَمَ لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ

تَعَالَى: ﴿مَثْعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾، {که له نایه‌ته‌کی پیشتر دایه و

دهم‌موی: دیاری بدن به و ئافرمتانه‌ی که ته‌لایان دده‌ن، ئەوه هه‌فتیکه له‌سمر

چاکه‌کاران، کاتیک ئەوه هاته خواری} {قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ شَيْئًا أَحْسَنَتْ فَفَعَلْتُ،

وَأَنْ شَيْئًا لَمْ أَفْعَلْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَلَمَّا طَلَقْتَ مَثْعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾، {أَخْرَجَهُ ابْنُ جَرِيرٍ} (۱)، واته: عه‌بدورپ‌ه‌مانی کوری

زمیدی کوری ئەس‌له‌م ده‌لئ: دواي ئەوه‌ی ئەم نایه‌ته‌ی پیشتر هاته خواری، که

دهم‌موی: ئەگەر دیاری بدن به و ئافرمتانه‌ی که ته‌لایان دده‌ن، ئەوه

مافیکه له‌سمر چاکه‌کاران، پیاویک گوتی: جا ئەگەر ویستم چاکه بکه‌م ئەوه

دیاری پیددده‌م، ئەگەر نه‌شمویست چاکه‌ی له‌گه‌لدا نه‌که‌م پیی نادده‌م، خوا

ئەم رسته‌یه‌ی ناردده خواری که دهم‌موی: ئەوه هه‌فتیکه له‌سمر پاریزکاران،

{واته: ئەگەر دمتانه‌وی ئەه‌لی ته‌قوا بن، پیویسته دیاریان پی بدن، که‌واته:

ئەگەر رسته‌که‌ی پیش ئەوه‌ی لی ب‌فام‌ریت‌ه‌وه، که سوننه‌ته، ئەمه‌یان ئەوه‌ی

لی دهم‌م‌ریت‌ه‌وه که واجبه‌}.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوا ﷺ له‌سمر روونکردنه‌وه یاساو ئەدبه‌ شه‌رعییه‌کانی بواری خیزان و باری

که‌سیتی و راست‌گردنه‌وه‌ی بی‌روبو‌چوون و ره‌فتاره‌ هه‌له‌و ناته‌واوه‌کانی ئەو بو‌اره

گرنگ و هه‌ستیاره، به‌رده‌وامه‌و روو له‌ کۆمه‌لگای مسوولمان و له‌ خه‌لکی مسوولمان

دەكەت، دەفەرمۇي: ﴿ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ﴾، ۋە ئەوانەتان كە دەمىرىن، بۇ دەفەرمۇي: ﴿ يُتَوَفَّوْنَ ﴾ ؟ چۈنكى ئىنسان خۇ بەدەست خۇي نىيە بىرى، ۋانىيە ! دەمىرىن، ئەوانەتان كە دەمىرىن ۋە گىيانىيە دەكىشىرى، ۋە لە دۋاى خۇيان ھاسىران بەجى دەھىلن، جا لەزمانى ەمىرىيە، وشەي: (أَزْوَاج)، ۋاتە: ھاسىران ھەم بۇ پىيا ۋە كاردى ۋە ھەم بۇ ئافەرت، ۋە لە ھەموو قورئاندا خۋاى زاناو شارما وشەي: (زَوْجَة) بۇ ئافەرت بەكارنەھىناۋە، ھەم وشەي: (زَوْج) بەكارھىناۋە، بۇ ۋىنە: ﴿ وَقُلْنَا يَتَّادِمُ أَتَى أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ ﴾ ﴿ ۳۵ ﴾ البقرة، چۈنكى (زَوْج)، ۋاتە: جۋوت، بۇيە ھەم بۇ پىيا ۋە كاردى ۋە ھەم بۇ ئافەرت، ۋە بىپىي سىياقەكە ديارە كە مەبەست پىي كامىيە، ئىجا خوا ﷺ دەفەرمۇي: ئەوانەتان كە دەمىرىن، لە دۋاى خۇيان ھاسىران بەجى دەھىلن (ھاسىرەكان چى دەكەن؟) ﴿ يَرْبِضَنَّ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ﴾، دەبى چاۋمىرى خۇيان بىكەن ۋە خۇيان مەرزەم بىكەن چۋارمانگو دە شەو، ۋاتە: نابى چاۋيان لە مىردىردنەۋە بى، ھەتا چۋارمانگو دە شەو تىنەپىرى بەسەر كۋچى دۋاى مىردەكانىياندا ﴿ فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ ﴾، جا ئەگەر گەشتەنە كاتى دىيارىكراۋىي خۇيان، ۋاتە: گەشتەنە كۋتايى كاتەكە ۋە ماۋەى چۋار مانگو دە شەو تىپىرى ﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ﴾، ئىۋە ئەى كۋمەلگاي مەسۋلمان، يان ئەى خەزم ۋە سۋكارى ئافەرتەكە! ئەو بىۋەزنانە ئەگەر لە زاتى خۇياندا بە شىۋىيەكى پەسەند خۇيان جۋان بىكەن، يان پۇشاكىكى جۋان لەبەر بىكەن، ئىۋە گۈناھتان ناگاتى ۋە ئەۋانىش ھەقى خۇيانە، ۋاتە: ھەتا چۋار مانگو دە شەو بىۋەزنانە نابى خۇي بۇنخۇش بىكات، نابى بىرگى رازاۋە لەبەر بىكات، كە سەرنجى پىياۋان رابىكىشى، بەلكو دەبى تازىيەبارىي ۋە ماتەمىنىي پىۋە دىيارى، بەلام دۋاى ئەۋە گۈناھبار نىيە، نە بەخۇي گۈناھبارە، كە سۋكارىشى ۋە كۋمەلگاش بۇيان نىيە رى لى بىگرن، جا ئاىا بۇچى ۋاى فەرمۇۋە؟ چۈنكى لە سەردەمى نەفامىيدا ۋابوۋە كە ماۋىيەكى زۇر ئافەرتان

بۆیان نەبوو، سائیک دوو سال، یان ئیستا لەنیو هەندیک تیرەو هۆزدا هەر عەیبە ئافەرت کە مێردی مرد، شوو بکاتەو، ئەودەش هەمووی عادەت و نەریتی نەفامییەو هیچ پەيوەندی بە ئیسلامەو نیه **﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾**، وە خوا بەو دی، دمیکن شارمزیه، دزمانی چی دەکەن و چۆن دەکەن! ئەوجار دیتە سەر بابەتیی دی، دواي ئەو دی کە باسی عیدەدی کرد ئەو کاتە دی کە دمی ئافەرت بیگوزەری دواي ئەو دی کە تەلاق دراو، یان دواي ئەو دی کە مێردی مردو، کە لیژدا باسی مێرد مردن، دواي ئەو باسی ئەو دی کرد، کە دیارە نایەتەکانی قورمان هەموویان ریزەندی مەنتیقییان هەیه، دواي باسی خوازیی و خواستنی بیژن دیتە پیشی، بۆیه دەفرموی: **﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾**، ئیو ئەو پیاوکان! گوناھتان ناگاتی لەو دا کە بە شیو دی دمی رهاشتن {بە شیو دی ئاماژە پیکردن} خوازیی ئافەرتان بکەن، یاخود لە دلی خۆتاندا پەنھانی بکەن {نیازتان لەددا هەب، کە فلان ئافەرت کە مێردی شەهید بوو، کوژراو، مردو، لە دلی خۆتان بگرن دواي ئەو کە عیدەدی بەسەرچوو، بچن خوازیی بکەن، گوناھتان ناگاتی، بەلام نابێ ئاشکراي ئاماژە چۆن؟ بۆ وینە: کابرا دەچی بۆلای سەرەخۆشی لی دەکات، یان ئەگەر بینی دواي دوو سئ مانگ پئی دەلی: تۆ ئافەرتیی باشی! ڕنگە زۆر کەس هەبیت پئی خوش بیت تۆ بخوازی، بەلام کابرا نابێ باسی خۆی بکات}، **﴿عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ﴾**، خوا زانی ئیو هەرباسیان دەکەن، جا هەلبەتە لیژدا نایەتە کە گشتی یه، هەرچەندە بەپئی سیاقە کە مەبەست پئی ئافەرتانی مێرد مردوو بیژن، ئەگەرنا لیژدا بەگشتی خوا **﴿فَلَمَّ فَرَمُووْهُ﴾**، بەلام بۆیه وا گوتراو، چونکە کاتی کە ئافەرت لە عیدەدا دمی دروست نیه بەراشکاوپی پئی بلئی، بەلام کە لە عیدەدا نەبوو دروستە نەفریی لی راسپیری بەئاشکراش پئی بلئی، لەو دوو گوتووینە مەبەست پئی ئافەرتانی بیژن، ئەگەرنا بۆ ئافەرتانی دیکەش هەر ڕنگە وا ریکتری کە بە لەبەر رهاوشتن (تەریض) و بە ئاماژە

(کِنَايَة) بگوتری، نهك به پروون و راشكاویی، جا خوا دمفرموی: خوا زانی که نیوه همر باسیان دهکهن ﴿ وَلَٰكِنْ لَا تَوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا ﴾، به لام به په نهانیی گفتو به لئنیان له گهل مهکهن، وهك نه وه که بلئ: دهبئ همر بتخووزم، یان نابئ شوو به که سی دیکه بکهی...هتد، ﴿ إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴾، مه گهر قسهیه کی باش و په سهندیان له گهلدا بکهن، واته: قسهیهك که نه چیته قالبی خواستن و داواکردن و نه وانه وه، نه گهر دلدا نه وه بئ سمره خووشی بئ قهیناکات، ﴿ وَلَا تَعَزُّمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ﴾، وه گریبه سستی هاوسمرگیری له دئی خوتاندا بریاری ته وایی له سمر مه دهن، تاكو کاته دیاری کراوه که، دهگاته کوئی، یانی: تا عیددمیان به سمرده چی، (عَزَمَ) واته: دئی له سمر شتیک ساغ کرده و مو بریاری له سهردا، ﴿ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ﴾، وه بزائن که خوا ده زانی چ له دموونتاندا ههیه، بویه به ترسانه وه لئی وریابن، ﴿ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ حَلِيمٌ ﴾، وه بزائن که خوا لیبوردهیه و هیلی و مهنیشه، زوو سزای بهنده کانی نادات.

ننجا دیته سمر بابته یکی دی، نه ویش نه ویمیه که ئافرمتیک ته لاق درایی، به لام نه گوازارابیته وه و ماریشی بو دیاری نه کرابئ، یاخود ئافرمتیک که نه گوازارابیته وه، به لام ماریی بو دیاری کرابئ، نه وانه دهبیت چوینیان مامه له له گهلدا بکری؟ دمفرموی: ﴿ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ﴾، گوناھتان ناگاتی که ئافرمتان ته لاق بدن، به ممرجیک که نه تانگواستبته وه و دهستان لئ نه دابن، یاخود ماریشستان بو دیاری نه کردبن، بو وینه: کابرایهك خوشکی خوئی یان کچی خوئی دمداته یه کیک و ده لئ: نه وه لیم ماره کردی به شاهیدی نه و شاهیدانه، به لام نالی له سمر چهند، ننجا که جاری نه شیگواستوته وه و ماریشی بو دیاری نه کراوه، کابرا له بمر همر هویهك بئ دهبه وئ ته لاقی بدات، خوا ﷺ دمفرموی له و حالته دا گوناھتان ناگاتی ته لاقی بدن، ﴿ وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَىٰ

الموسع قدره وعلى المقتر قدره ﴿﴾، به لām دیارییان پیبددن و سمر و خه لاتیان بددن،
 نهودی دهستی کراومیه له قه در خوی، وه نهودی تهنگ دهسته له قه در خوی
 ﴿متعاً بالمعروف﴾، به شیومیه که به پی عورفو باو لی بوهدیته وهو
 په سهندی، نایا نه وه بو چییه؟ بو دللدانهودی نهو ئافرته وه بو نهودی دلی
 نه شک و که سیش نه توانی قسه و قسه لۆکی به دوا دا بکات، ﴿حقاً على المحسنين﴾،
 نه وه هه قیکه له سمر چاکه کاران، جا نه گمر هه ندیک وای لی حالی بووبن، که
 دیاری پیدانی پیاو بو نه و جوړه هاوسمه، ته نیا شتیکی په سنده و فمړزیه،
 چونکه خوا باسی چاکه کاری کردوه و چاکه کردنیش سوننه ته، ده لیین: وانیه،
 چونکه مسولمان هه دهبی (محسن) بی، خو نابی (مسیء) بی، چاکه کار
 پیچه وانه که چییه؟ خراپه کاره، دیاره نه گمر خراپه کاری، خوا سزات ددهات،
 که واته: نه م نایه تهش هه نهودی لی و درده گیری که له سمر پیاو پیویسته،
 هه رکات دهستی له ئافرته نیک هه لگرت که هیشتا نه یگواستوته وه، دیاری و
 خه لاتیکی بداتی، چونکه مروّف نه گمر چاکه کار نه بی مانای وایه خراپه کاره و
 خراپه کاریش سزای هه یه، وه که چوّن چاکه کار پاداشتی هه یه.

ننجا دیته سمر حاله تی دوو دم که کابرا هاوسمه ده که ته لاق ددهاو مارمیشی بو
 دیاری کردوه، به لām نه یگواستوته وه: ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ
 لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ﴾،
 وه نه گمر ته لافتانان پیش نهودی دهستیان بگه یه نن، { واته: پیش نهودی
 بیانگوازه وه و بچنه لایان } وه مارمی پیویستیشان بو دیاری کردبوون، { بوچی
 ناوی له مارمی ناوه: (فَرِيضَةً)؟ چونکه فمړزه له سمر پیاو مارمی بدات به
 ئافرت { لهو حاله ته دا ﴿فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾، دهبی نیوهی نهو مارمییه که بو تان
 پیویست کردوون له سمر خو تان بیانددن ﴿إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ﴾، مه گمر نهو
 ئافرتانه له نیوهی مارمییه کهی خو یان بتان بوورن و گمردنتان ئازاد بکن ﴿أَوْ

يَعْقُوا الَّذِي يَدِرُهُ عَقْدَةُ الْكَاحِ ﴿١٠٣٥﴾، یا خود ئه‌ودی گریبه‌ستی هاوسمرگیریه‌که‌ی به‌دهسته، له نیودی دوووم ببووری و مارمییه‌که‌ی به‌ته‌واویی بداتی، واته: یان ده‌بی ئافرته‌که‌ی له نیوده‌که‌ی ببووری که‌ی هه‌قیه‌تی، یان ده‌بی پیاوده‌که‌ی بلێ: ئه‌و نیومیه‌ی دیکه‌ش همر بو تو بی ﴿وَأَنْ تَعْمُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾، وه ئه‌گهر له یه‌کدی ببوورن له پاریزکارییه‌وه‌ نزیک‌تره، چ ئافرته‌که‌ی پیاوده‌که‌ی عه‌فوو بکات مادام نه‌یگواستۆته‌وه، بلێ: ئه‌وه له مارمییه‌که‌م تووم به‌خشی، یان پیاوده‌که‌ی جوامیری بکاتو بلێ: ئه‌وه من مارمییه‌که‌ت به‌ته‌واویی دده‌می، ﴿وَلَا تَسْأُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾، وه چاکه‌ی نیوان خۆتان له‌بیر نه‌چێ که‌ی له‌گه‌ل یه‌کیددا چاکه‌ بکه‌ن، ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، بیگومان خوا بینهری ئه‌وه که‌ی ده‌یگهن ده‌بینی و هه‌موو شتیکی له‌بهر چاوه.

ئنجای خوای به‌خشمه‌ر دیته‌ سمر باسی نویژو ده‌فرموی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾، پاریزکاری بکه‌ن له نویژه‌کانتان، وه نویژی نیوهراست پاریزکاری لێ بکه‌ن ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾، وه بو خوا به‌ ملکه‌چی به‌ بێ‌ده‌نگی رابو‌ستن {واته: له نویژیدا قسان مه‌که‌ن، ئاوڕ مه‌ده‌نه‌وه، جموجۆلی ناپیویست مه‌که‌ن، وه له حاله‌تی ئاساییدا نویژه‌کانتان بکه‌ن، له کاتی خۆیداو به‌و شیومیه‌ی که‌ی شم‌ریه‌ت دیاری کردوه} ﴿فَإِنْ حَقَّكُمْ﴾، ئه‌گهر ترسان {واته: که‌وته‌ن حاله‌تی ترسه‌وه} ﴿فَرَجَالًا أَوْ زُرْبَانًا﴾، چ به‌پیوه، نویژه‌کانتان بکه‌ن، یان به‌ سواری {رَجَال} کۆی {راجل}د، واته: پیرو، پیاده، به‌ پیاده‌ی نویژه‌کانتان بکه‌ن، یاخود به‌ سواری، چونکه‌ حاله‌تی ئاسایی نویژی ئاسایی تیدا ده‌کری و حاله‌تی ئاسایش به‌ شیوه‌ی ئاسایی نویژ تیدا ده‌کری ﴿فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾، جانه‌گهر هیمن بوونه‌وه‌و

دانیابوونەوه {ترسان لەسەر نەما} یادی خوا بکەن، وەك چۆن فێری کردوون شتێك كە نەتاندەزانی، بەو شیودیه نوێژ بکەن كە خوا فێری کردوون لە حالەتی ئاساییدا نوێژەكانتان بە شیودی ئاسایی بکەن.

ئەجا دووبارە دیتەوه سەر مەسەلە ی عێددە ی ئافرمتێك كە مێردی دهمری، دهمرموی: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِمْ مَّتَعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ﴾، وە ئەوانەتان كە دهمرینرێن و لە دوا ی خۆیان هاوسەران بەجێ دەهێڵن لەسەریان پێویستە {یان بۆیان پەسەندە} وەسیەت بکەن بۆ هاوسەرەکانیان {لە سەردەمەرگدا وەسیەتیان بۆ بکەن} بۆ ماودی سالتێك لەو ژوو و ماله ی خۆیان نەبرێنە دهری، وە نان و نەفەقەیان بۆ دابین بکری ﴿فَإِنْ خَرَجَنْ﴾، جا ئەگەر خۆیان چوونەدەر، واتە: پێش ئەودی ئەو ماودیه (ئەو سالە) تەواو بێت ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾، ئەو ئەو گوناھتان ناگات ﴿فِي مَا فَعَلْتُمْ﴾ تەواو بێت ﴿فِي أَنْفُسِهِمْ مِنْ مَّعْرُوفٍ﴾، لەویدا كە بە شیودیه کی پەسەند خۆیان بپارێننەوهو خۆیان بۆن خۆش بکەن و بەرگی ئاسایی لەبەر بکەن ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، وە خوا زالی کاربەجییه، لێردا ئەو چوار مانگ و دە شەو پێویستە ئافرمت لە عێددەدا بمینیتەوه خۆی بۆن خۆش نەكات و بەرگی ئاسایی لەبەر نەكات، بەلام ئەو سالە سوننەتە ئافرمت واکات، وە بۆ كەسوکاری مێردەكە سوننەتە ماودی سالتێك لێی گەرێن و مەسەرفی بكێشن مال و سامانی بۆ دابین بکەن ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ مَتَّعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾، وە بۆ ئافرمتانی تەلاقراو پێویستە بە شیودیه کی پەسەند دیارییان بپێتی، ئەو مافیكە لەسەر پارێزکاران، كەواتە: مسوومان ئەگەر بیهوی چاكەكاربێ، پێویستە بەو شیودیه مامەلە بکات، وە ئەگەر بیهوی پارێزکاریش بێ، دەبێ هەر واکات، لە كۆتاییدا خوا دهمرموی: ﴿كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، ئا بەم شیودیه

خوا نایه‌ته‌کانی خوئی بؤ ئیوه پروون ده‌کاته‌وه به‌لکو بزامن {یاخود عه‌قلتان زیادبئ}، چونکه به‌هوی قورئانه‌وه ئینسان هه‌م له‌شتان تیده‌گات هه‌م عه‌قل و هوشی زیاد ده‌کات.

خوای پهر و مردگار له‌و که‌سانه‌مان بگيرئ که به‌هوی زیاتر تیگه‌یشتن و سمرنجدان قورئانه‌وه عه‌قل و هوشیان زیاد ده‌کات و به‌هیرتر ده‌بئ.

چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنه‌گ

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م: که دده‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ

بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾، واته: ئه‌ی پیاوه‌کان! ئه‌وانه‌تان که دهمرینه‌ن، وه له‌ دواي خویان که هاوسه‌مان به‌جئ ده‌هیلن، ئه‌و هاوسه‌مانه‌یان پیویسته چوار مانگو ده‌ شه‌و چاوهرئ بکه‌ن، واته: چوار مانگو ده‌ شه‌و ده‌چنه‌ عیدده‌وه، بویه‌ش ناوی لینه‌راوه‌ عیدده‌، چونکه ئه‌و رۆژو مانگانه‌ ده‌ژمی‌درین.

ئایا حیکمه‌تی عیدده‌ چیه‌؟ بۆچی ئافره‌ت پیویسته‌ دواي ئه‌وه‌ی می‌ردی دهمرئ، چوار مانگو ده‌ شه‌و چاوهرئ بکات و یه‌کسه‌ر شوو نه‌کاته‌وه؟ چه‌ند حیکمه‌تیکی تیدا‌یه‌ :

حیکمه‌تی یه‌که‌م: بریتیه‌ له‌ پاکبوونه‌وه‌ی منداڵدانی ئافره‌ت، که ئایا نوتفه‌ی ئه‌و پیاوه‌ له‌ منداڵدانی‌ها هیه‌ یان نا؟ چونکه ئه‌گه‌ر یه‌کسه‌ر شوو بکاته‌وه‌و دوا‌یی منداڵی ببئ نازانن داخۆ ئه‌و منداڵه‌ هی می‌رده‌ پیشووه‌که‌یه‌تی، یان هی می‌ردی دوومه‌.

حیکمه‌تی دوومه‌: راگرتنی دل‌ی که‌سوکاری پیاوه‌که‌، کابرا کۆری مردوده‌و بووکی به‌جی‌ماوه‌و یه‌کسه‌ر بووکه‌که‌ بجئ شوو بکاته‌وه‌، یان ماوه‌یه‌کی که‌می پئ بجئ شوو بکاته‌وه‌، هه‌تمه‌ن دل‌یان دهرنجئ و ناره‌حه‌ت ده‌بن.

حیکمەتی سێیەم: وەفای ئافرمەتە کە بۆ مێردە کە ی، ژن و مێرد دەبێ پێکە وە بە وەفایان، کابرا دوینی مردود، ژنە کە ی زوو بچێ شوو بکاتە وە، بە تەئکید هەم کە سایەتی ئافرمەتە کە سووک دەبێ، وە هەم نیشانە ی بی وەفای ی بەرانبەر بە پیا وە کە ی.

وە دەگونجێ حیکمەتی دیکە ش لە و بار وە باس بکری، گرنگ ئە و مە ئیمە دانیابین لە وە ی هەر چی خوا فەرموویەتی، هەمووی پەرە لە حیکمەت و نەئینی، بە لām جاری وا هە یە ئیمە دەرک بە هەندیکیان دە کە ی، وە جاری واش هە یە دەرک بە زۆر بە یان دە کە ی، یان بە پێچە وانه وە دەرک بە هیچ کامیان، یان بە هەندیکیان ناکە ی.

مەسەلە ی دوو دە: ئە و ئافرمەتە ی کە مێردیان دە مری بە گشتی چوار جۆر، واتە لە و رو وە کە ئافرمەت مێردی دە مری و دەبێ بچێتە عید دە وە، عید دە بشوات، چوار جۆرە ئافرمەت:

١/ یان ئافرمەتی کە گویژرا وە وە، واتە: لە مال و مێردی خۆ ی بو وە مێردە کە ی چۆتە لای، ئە وە عید دە ی چوار مانگ و دە شە وە و نایەتە کە بە رو و و راکشایی فەرموویەتی.

٢/ یان ئافرمەتە کە نە گویژرا وە وە، کە ئە ویش بە هە مان شی وە مادام مارە کرابێ، دیسان دەبێ چوار مانگ و دە شە و بچێتە عید دە وە، کە ئە و یان ئە گەر لە بەر ئە وەش نە بێت مە دانی پاک بێتە وە، حیکمەتەکانی دیکە ی تیدا دینە دی.

٣/ یاخود ئافرمەتی کە م تە مە ن و گچە کە یە، کە دیارە بە و چوار مانگ و دە شە وەش هیچ زیان ناکات، ئە گەر ئە و مە دەرک رابو وەستی و ئە و حیکمەتەکانی تیدا ن کە راکرتنی دای کە سوکاری و پاراستنی کە سایەتی خۆ ی گرفت پەیدانە بو وە ! شایانی باسی شە ئە م عید دە چوار مانگ و دە شە و یە، بۆ تیکرای^(١)

(١) بر وانه: (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج: (٢)، ص: (١٥٩)، بە لām زۆر بە یان دە ئین: عید دە ی ئافرمەتی کۆ یلە نی وە ی نازادە، بە لām لە راستیدا قسە ی زۆر بە نە یێ کە وە، چونکە نایەتە کە بە گشتی فەرموویەتی، وە ک (القرطبي) گوتوویەتی و پشتگیری قسە ی (الأسْم) ی کرد وە.

هاوسمرانی می‌رد مردوو، به هه‌موو جوړه‌کانیه‌وه: گه‌ورده‌و گچکه، نازادو کویله، هه‌یزدارو له‌هه‌یز چوووه (یائسه)، مسوولمان و خاوه‌ن کتیب، گوینزراوه‌و نه‌گوینزراوه، (المدخول بها و غیر الدخول بها)، یه‌کده‌نگی زانیانی له‌سهره، چونکه خوا به‌گشتی فهرموویه‌تی: ﴿... يَرْبِضَنَّ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

وَعَشْرًا... ﴿٢٣٤﴾ البقرة، هه‌ل‌به‌ته‌هه‌یچکه له‌ئافره‌تی ئاوس (حامل) که ئه‌میان ماوه‌ی عیدده‌که‌ی دانانی کورپه‌که‌یه‌تی، وه‌ک له‌خال‌ی چواره‌مدا دی.

۴/ جوړی چواره‌می ئه‌وه‌یه که ئافره‌ته‌که س‌ک پر (حامل) بی، ئه‌وه‌دیان عیدده‌که‌ی خوی زانوو شارمزا، به‌ده‌قی قورپان روونیکردوته‌وه، دهرموئ:

﴿... وَأَوْلَتْ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ... ﴿٤﴾ الطلاق، واته: ئه‌وانه‌ی

که کورپه‌یان هه‌لگرتوه، کاتی کو‌تایی عیدده‌که‌یان بریتیه له‌دانانی حمله‌که‌یان، واته: هه‌رکاتی‌ک کورپه‌که‌یان بوو، ئه‌وه عیدده‌یان به‌سهرچوووه بو‌یان هه‌یه شوو بکه‌نه‌وه، جا هه‌ندی‌ک ده‌لین: ده‌بی ماوه‌ی زمیستانی به‌سهرچی که چل (۴۰) شه‌وه، وه‌هه‌ندی‌ک ده‌لین: مهرج نیه‌ ماوه‌ی زمیستانی به‌سهرچی‌و، بو‌ی هه‌یه پی‌ش ئه‌ودش ماره‌ بگری، هه‌ل‌به‌ته‌هه‌ی دپاره هه‌تا کاتی زمیستانی به‌سهرنه‌چی، ناگوازیته‌وه، به‌لام گرن‌گ ئه‌وه‌یه که

له‌گه‌ل کورپه‌که‌ی دانا {په‌ پی‌ ئه‌م رایه} بو‌ی هه‌یه شووبکاته‌وه، له‌وباره‌شه‌وه ئه‌م فهرماشته‌ی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ هه‌یه: { (عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقًا، وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ، فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَهَا مِثْلُ صَدَاقِ نِسَائِهَا، فَرَدُّوا إِلَيْهِ مِرَارًا فِي ذَلِكَ فَقَالَ أَقُولُ فِيهَا بَرَاءً فَإِنْ يَكُنْ صَوَابًا فَمِنْ اللَّهِ وَإِنْ يَكُنْ خَطَأً فَمِنْهُنَّ وَمِنْ الشَّيْطَانِ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ بَرِيئَانِ مِنْهُ: لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلًا، وَفِي لَفْظٍ: لَهَا صَدَاقٌ مِثْلِهَا، لَا وَكَسْ وَلَا شَطَطٌ، وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ، وَلَهَا الْمِيرَاثُ، فَقَامَ مَعْقِلُ بْنُ سِنَانَ الْأَشْجَعِيُّ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَضَى بِهِ فِي بَرُوعَ بَنَاتٍ وَاشِيقَ، فَفَرَحَ عَبْدُ اللَّهِ بِذَلِكَ فَرَحًا شَدِيدًا {وَفِي رِوَايَةٍ: فَقَامَ رِجَالٌ مِنْ أَشْجَعٍ فَقَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَضَى بِهِ فِي بَرُوعَ بَنَاتٍ وَاشِيقَ} (رَوَاهُ

أَحْمَدُ بَرَقَم: (۱۵۹۴۳)، وَالتَّرْمِذِيُّ بَرَقَم: (۱۱۴۵) وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ،
وَالنَّسَائِيُّ بَرَقَم: (۳۳۵۵)، وَابْنُ حِبَّانَ بَرَقَم: (۴۱۰۰)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي
(سَنَنِ التَّرْمِذِيِّ) {، وَاتَه: عَهْدُ لَوْلَايَ كُورِي مَهْ سَعُودُ خَوَا لَيْيَ رَازِي بِي { كَه
يَهْ كَيْكَه لَه هَاوَدَلَانِي بَه رِيزِي پِيغَه مَبَر عَلَيْهِ السَّلَام زُورِ پِيَاوِيكِي شَارْمَزَا بُووَه {
پَرَسِيَارِي لِيكِرَاوَه دَه رِبَارَه يَ پِيَاوِيكِي ژَنِيكِي مَارَه كِرْدَوَه، بَه لَام كَابِرَا مَرْدَوَه بَه بِي
ئَهوَدِي نَافَرْمَتَه كَه بَغَوَازِي تَهوَدُو بَجِي تَه لَای، وَه بِيئَهوَدِي مَارَدِي شِي بُو دِيَارِي
بَكَات، چَه نَد جَارِيك چُوون بُو لَای عَهْدُ لَوْلَايَ كُورِي مَهْ سَعُودُو پَرَسِيَارِيَان
لِيكِرْد، ئَهوِيش { لَه بَه رِيزِي ئَهوَدِي لَه پِيغَه مَبَر مَرْدَوَه عَلَيْهِ السَّلَام هِيچِي لَانَه بُوو، وَه لَه دَه قِي
قُورْ نَانِي شِدَا لَه وِبَار مَرْدَوَه هِيچِي تِي دَانِيَه لَه رَوَالَه تِي قُورْ نَانِدَا دِيَارَه زُوو وَه لَامِي
نَه دَاوَنَهوَد { سَه رَه نَجَام وَه لَامِي دَانَهوَدُو گُوتِي: بَه رَاي خُوم شَتِيك دَه لِيَم، ئَه گَه ر
رَاسْت بِي، ئَهوَد لَه خَوَاوَدِي هُو، ئَه گَه ر هَه لَه ش بِي، لَه مَنَهوَدِي هُو لَه شَهِي تَانَهوَدِي هُو،
خَوَاو پِيغَه مَبَرِي خُودَا دُوورِن لَهو رَايَه هَه لَه، (گُوتِي: پِيُوِي سَتَه مَارَدِي تَهوَاوِي
بَلَرِي تِي، وَه لَه بِيژ مَهِي كِي دِيكَه دَا: مَارَدِي هَاوُوِي نَه ي خُوِي دَه كَهوِي، { وَاتَه: وَه ك
مَارَدِي نَافَرْمَتَانِي خَزْمِي خُوِي، يَان خَزْمِي مِي رَدَه كَه ي، ئَهوَان چَه نَدِيَان دِرَاوَمَتِي
ئَهوِيش ئَهوَدِي بَلَرِي تِي {، كَه شَه رَعَزَانَان بَه مَه دَه لِيَن: (مَهْر المثل) نَه لَه
هِي ئَهوَان كَه مَتَر نَه زِيَا تَر، وَه پِيُوِي سَتَه عِي دَدَه ش بژ مِي رِي، { وَاتَه: چَوَار
مَانْگُو دَه شَهو {، وَه مِيرَاتِي شِي بَلَرِي تِي وَ مِيرَاتِي ش لَه مِي رَدَه كَه ي دَه گَرِي، { كَه
نَافَرْمَت ئَه گَه ر مَنَدَالِي نَه بِي ت لَه مِي رَدَه كَه ي، ئَهوَد چَوَار يَه كِي (۴/۱) مِيرَات
دَه گَرِي، وَاتَه: چَوَار يَه كِي مَال وَ سَامَانِي مِي رَدَه كَه ي دَه بِي تَه هِي ئَهو نَافَرْمَتَه {،
لَهو كَاتَه دَا (مَعْقِلُ بَن سِيَان) كَه يَه كَيْكَه لَه هَاوَدَلَان هَه لَسَا گُوتِي: مَن گُويَم
لَه پِيغَه مَبَرِي خَوَا عَلَيْهِ السَّلَام بُووَه دَه رِبَارَه ي (بِي رُو دَعِي كُچِي وَاشِي ق) بَهو شِيوَدِيَه
حُوكْمِي كِرْد، { دِيَارَه ئَهو نَافَرْمَتَه ش مِي رَدِي مَرْدَوَه، بِيئَهوَدِي كَه مِي رَدَه كَه ي
گُوَاسْتَبِي تِي هُوَد، وَه مَارَدِي شِي بُو دِيَارِي نَه كِرْدَوَه، پِيغَه مَبَر عَلَيْهِ السَّلَام نَاوَا بَرِيَارِي بُو
دَاوَه { عَهْدُ لَوْلَا ش زُور بَهوَد دَلْخُوش بُوو { كَه فَه تَوَا يَه كَه ي ئَهو لَه گَه ل هِي
پِيغَه مَبَر عَلَيْهِ السَّلَام تِي كِي كِرْد مَرْدَوَه، بَه لَام پِي شَتَر نَاگَا ي لَه فَه تَوَا ي پِيغَه مَبَر عَلَيْهِ السَّلَام
نَه بُووَه، ئَه گَه ر نَا يَه كَسَه ر دَه ي گُوت: پِيغَه مَبَرِي خَوَا وَا ي فَه ر مَرْدَوَه {، وَه لَه

ریواوەتیکیدا هاتووە: پیاوانیك لە تیرەدی ئەشجەع هەڵسان گوتیان: ئێمە شایەدیی دەدەین کە پێغەمبەر ﷺ دەربارەدی (بیروەدی کچی واشیق)، بەهەمان شیوە فەتوای داووە.

مسەله‌ی سێیەم: کە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا بَلَغَنَّ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا

فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾، جا هەر کاتیك ئافرەتان عێدەمیان تەواو کرد، ئێوە گوناھتان ناگاتێ لەویدا کە لە نەفسی خۆیاندا دیکەن بە شیوەکی پەسەند، واتە: ئەگەر خۆ برازینەووە بەرگی جوان لەبەر بکەن، ئێوە گوناھبار نابن، لەم پستەییە وەردەگیری، کە ئافرەتی مێرد مردوو دەبێ تازییە باریی بکات، کە بە عەرەبی پێی دەلێن: (إِحْدَادٌ) واتە: تازییە باریی، یانی چی؟ دەلێن: نابێ بەرگی زرق و برق لەبەر بکات و خۆی بۆن خوش بکات، دەبێ پێیەو دیاریی کە ئەو ئافرەتە خەفەت بارو دلته‌نگە^(١)، هەتا عێدەدی بەسەردەچێ، بەلام دوا یی هەقی خۆیەتی کە لە سنووری باو و پەسەندا هەرچی لەگەڵ خۆیدا بیکات لە سنووری ئەدەبی شەرعیدا، کەس بۆ نیە پەخنە ی لئ بگری و پێی بلێ: تۆ سالتیک پێش ئیستا مێردت مردوو، چۆن دەبێ خۆت برازینیتەو؟ یان پێنج مانگ پێش ئیستا مێردت مردوو! نەخیر، مادام چوار مانگ و دە شەو کە تەواو بوو هەقی خۆیەتی، کەواتە: ئەو کە زۆرجار لە زۆر تیرەو هۆزو لە زۆر ناوچەدا ئافرەت مولزەم دەکری، کە هەر شوو نەکاتەو، بە تاییبەتی ئەگەر مندالی هەبێت، یاخود مولزەم دەکری کە ماویدیەکی زۆر تازییە باریی، ئەو شتیکی ناشەرعییە و ستەمیکە لەو ئافرەتانە دەکری، شەریعەت تەنیا چوار مانگ و دە شەوی داناو، ئەویش لەبەر ئەوەی لەو چوار مانگ و دە شەویدا، دەرەکەوی داخو ئەو ئافرەتە سکی هەییە لەو پیاوێ پێشوو کە مردوو یان نا؟ هەرودەها لەبەر ئەو حیکمەتانە دیکەش کە پێشتر ئاماژەمان پێکردن.

(١) (الإحْدَاد: ترك المرأة الزَّنىة كلَّها، من اللباس والطَّيب والحليِّ والكحلِّ والخضاب بالحناء، مادامت في عدَّتْها...)، بروانە (الجامع لأحكام القرآن)، ج: (٢)، ص: (١٥٦).

مسئله‌ی چواردهم: که دفرمودی: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةٍ

النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾، گوناختان ناگاتن که دهمر ئافرمتان رابه‌اوین و به ئامازده خوازینیان بکن، یان له دلی خوتاندا په‌نهانی بکن، که‌واته:

۱/ ئه‌وه دروسته، که کورده‌واری خومان پی‌ده‌لین: (کناره)، واته: دهمر رابه‌اوینستن، به عه‌رمی (کنايه) پی‌ده‌لین.

۲/ دروسته پیاو له دلی خویدا بریار بدا، که ئه‌وه ئافرته ماره بکات بیهینیت، یان ماره‌ی بکاته‌وه، ئه‌گمر بی‌وه ژن بیت.

۳/ دروسته به په‌نهانی قسه‌ی راسپی‌رتی به مهرجی قسه‌ی باش بی، واته: ئه‌گمر ناموژگاریه، ئه‌گمر قسه‌یه‌کی خیره، به‌لام نه‌ک باسی ژن هیان و هاوسمرگری، به‌لام ئه‌وه‌ی که دروست نیه له‌گه‌ل ئافرمتی عیدمداردا بکری: (۱) به‌راشکاوپی قسه‌ی له‌گه‌لدا بکات.

(۲) به په‌نهانی به‌لین و په‌یمانی له‌گه‌لدا ببه‌ستی که بیخوای، یان قسه‌ی له‌و بابه‌تانه‌ی به که‌سیکدا بو راسپی‌ری.

(۳) بریاری گریبه‌ستی هاوسمری بدات له دلی خویدا، عه‌زمی له‌سمر جه‌زم بکات، بهر له‌وه‌ی عیدده‌ی به‌سمرچی، ئه‌وانه همرسیکیان قه‌ده‌غه‌ن.

مسئله‌ی پینجه‌م: که خوا ﷺ دفرمودی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي

أَنْفُسِكُمْ فَأَحْذَرُوهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفْوٌ حَلِيمٌ﴾، وه بزائن که خوا دزمانی، چ له دروونتاندا هیه، ده‌جا وریا بن به لی ترسانه‌وه، وه بزائن که خوا لی‌بورده‌ی هی‌دییه، ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که ئه‌گمر ئینسان ئیمانی به سیفه‌ته‌کانی خوا هه‌بن، ئیمانی به‌وه هه‌بن که خوا نیو دلی ده‌خوینیت‌وه، ئه‌وه له شمر و ترسی خوا و له‌بهر چاودیری خوا، نه‌ک همر به زمانی دهم‌رین و وشه‌ی خراب نالین، به‌لگو له دلشیدا هیچ نیاز و مه‌به‌ستیکی

خراپ، لە ناچەسپێنی، چونکە دەزانێ کە خۆی پەرۆردگار وەك چۆن و شەکانی زمانی دەبیستی و کردووەکانی دەبینی، نیو دلیشی دەزانێ و دەبینی، بۆیەش خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ حَلِيمٌ﴾، وە بزانی کە خوا لیبوردە یەدییە، واتە: لیبوردیە بۆ کەموکوورپیەکانتان، وە هیمن و مەندیشە زوو سزاتان نادات، کەواتە: ئەگەر خوا زوو سزای نەدا، لەگەڵ ئەوەشدا کە هەلەو کەموکوورپیەت هەیە، بزانی کە لەبەر ئەوەی خوا یەدییە بۆیە جاری سزات نادات، مانای وانیە کە خۆی دادگەر هەر سزات نادات، بەلگە سزایەکی بۆ هەلگرتووی، ئەگەر ئەم جاره سزای نەدا، ئەوە رێستە بۆ درێژکردووی و دوایی سزات دەدات، ئەگەر هەر بەردەوام بی، کەواتە: نابێ ئەو هەلەیه دووبارە بکەیه وەو وازی دنیا شامی شەریفە.

مەسەلە ی شەشەم: کە دەفەرموی: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ

تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾، گوناھتان ناگاتی کە ئافرەتانێک تەلاق بێن، کە نەتانگواستوونەو، وە ماریشتان بۆ دیاری نەکردوون، دیارە ئافرەتی دەستی لێ نەدراوو ماریی بۆ دانەنراو، تەلاقانی ئاسانترە، لە ئافرەتیەک کە گوازیانەو ماریی بۆ دیاری کرابێت و چووبێتە مال و میردی خۆیەو، هەلبەتە مانای وانیە کە ئەوەش قەیدی ناکات مادام بەی هۆ بی! دەبی هۆیەک هەبێت و پاساویکی شەریعی هەبێت و بەلگەیهکی بە دەستەو هەبێت، ئەگەرنا هەر لەخۆوە تەلاقی بدات، یان ئەگەر تەلاقانەکە گرتی لێ پەیدا بێ و ببێتە هۆی شکاندنی ئافرەتەکە، بە تەئکید ئەو کاتە گوناھباری تێدا یە.

مەسەلە ی حەوتەم: خۆی پەرۆردگار دەربارە دیاری پێدانی پیاو بە ئافرەتیەک

کە دەستی لێ هەلەدگری و تەلاقی دەدا، جاری نەگواستوتەو ماریشی بۆ

دیاری نەکردو، یاخود ماریی بۆ دیاری کردو، دەفەرموی: ﴿حَقًّا عَلَى

الْمُحْسِنِينَ﴾، کە وەك پێشتریش باسکرد، واتە: ئەوە هەقیکە لەسەر

چاکه کاران، هه‌ندی له توێژمره‌وانی قورپ‌ئان گوتوو یانه: وه‌ك له هه‌وی هاتنه خوارم‌ودی نایه‌تی: (۲۴۱) دا دووهم كه دهمرم‌وی: ﴿ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴾، باس‌مان كرد، كه ئه‌مه به‌لگه‌ی پێویست نه‌بوونی دیاری‌بدان به ئافرمتی ته‌لاق‌راوه، چونكه دهمرم‌وی: ئه‌وه هه‌قیكه له ئه‌ستۆی چاکه کاران دایه، کاب‌راش ده‌توانی ب‌لێ: ئه‌گهر وێستم چاکه ده‌که‌م و ئه‌گهر که‌یف‌م لێ نه‌بوو چاکه ناکه‌م، به‌لام من وای تێده‌گه‌م كه مانای: ﴿ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴾، ئه‌وه‌یه كه خوا دهمرم‌وی: ئه‌وه هه‌قه‌و پێویسته له‌سه‌ر چاکه کاران یانی: فه‌رزه، چونكه مسو‌لمان ده‌بێ چاکه‌کاری و ئه‌گهر چاکه‌کار نه‌بێ خراپه‌کار ده‌بێ، ئه‌گهر خراپه‌کاریش بێ خوا سزای دده‌ا، که‌واته: ئه‌گهر ئه‌وه دیاری و خه‌لاته نه‌دات به‌و ئافرمته، مانای وایه خراپه‌ی کردو، كه خراپه‌شی کرد خوا سزای دده‌ا، که‌واته: ئه‌مه ئه‌وه ناگه‌یه‌نی كه سوننه‌ته، به‌لام بۆیه خ‌وای کاربه‌جێ له نایه‌تی دوا‌بیدا كه دوا‌یی باسی ده‌که‌ین، دهمرم‌وی: ﴿ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴾، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ر که‌س به‌هه‌له له‌م نایه‌ته تێگه‌یشته‌بێ، تێگه‌یشته‌نی خ‌وای راست بکاته‌وه و بزانی، كه ئه‌گهر بیه‌وێ پارێزکاری و ئه‌هلی ته‌قوا‌بێ، ده‌بێت ئه‌وه دیاری و خه‌لاته بدات به‌و ئافرمته.

مه‌سه‌له‌ی هه‌شتم: كه دهمرم‌وی: ﴿ إِلَّا أَنْ يَعْفُوا أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ

التَّكَاثُرِ ﴾، ﴿ إِلَّا أَنْ يَعْفُوا ﴾، یانی چی؟ یانی: ئافرمته‌كان ئه‌وه پیا‌وانه عه‌فوو بکه‌ن كه ماره‌ییان بۆ دیاری کردوون، به‌لام نه‌یانگواستوونه‌ته‌وه، له نیوه‌ی ماره‌یی، چونكه خوا دهمرم‌وی: ﴿ فَنِصْفُ مَا قَرْضُكُمْ ﴾، کاتیك كه ئافرمت نه‌گوازا‌بێته‌وه، به‌لام ماره‌یی بۆ دیاری کرا‌بێ، نیوه‌ی ماره‌یه‌که‌ی ده‌که‌وێ، جا یان ده‌بێ ئافرمتان له‌و نیوه ماره‌یه‌، پیا‌وه‌كان عه‌فوو بکه‌ن، ﴿ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ التَّكَاثُرِ ﴾، یان ده‌بێ ئه‌وه که‌سه‌ی گریبه‌ستی ها‌وسه‌رگیری به‌ده‌سته، ئافرمته‌که له‌و نیوه ماره‌یه‌ی دیکه ببه‌خشێو،

هه مووی پیبدات که مه بهست پیی میرد، به لام هه نندیک گوتوو یانه: مه بهست پیی باب، بابی نهو ئافرته یه که ماری کردو، چونکه نهو گریبه سته که ی به دهسته، یاخود مامیه تی، یاخود برایه تی، واته: نهو پیاو دی که ئافرته که ی ماره برپوه له میرده که ی، واته: یان ئافرته که یوخوی پیاو ده که له نیو دی مارییه که عهفوو بکات، یاخود نهو دی که ماری برپوه عهفووی بکات، به لام من پییم وایه که نهو دی دیکه یان راسته، چونکه باب که کچه که ی ماره دمپرئ، یاخود برا که خوشکه که ی ماره دمپرئ، یاخود مام که برازایه که ی ماره دمپرئ، یان کوپ که دایکی ماره دمپرته وه له که سیئ، له راستیدا هیچ کامیان خاوندی نهو مارییه نین، تا کو بیبه خشن به لگو ئافرته که یوخوی خاوندی مارییه که یه، بویه مانای راستتر نهو دیه که: ﴿أَوْ يَعْقُوا الَّذِي يَبْدُوهُ عَقْدَةٌ

الْتَّكَا ح﴾، مه بهست پیی میرد، که نهو لهو نیو دیه که دیکه ویتته وه بیبه خشی و هه موو مارییه که ی به ته وایی بداتی، چونکه له فمرووده ی پیغه مبه ریشدا ﷺ هاتو، که فمروویه تی: ﴿وَلِيَّ الْعَقْدِ الرَّوْجِ﴾ (رواه ابن ابی حاتم فی (تفسیره)، معلقاً، وابن مردویه، واختاره ابن جریر، عَنْ عُمَرُو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ مَرْفُوعاً، وَضَعْفَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (إِرْوَاءِ الْغَلِيلِ) برقم: (۱۹۳۵) {، واته: سمرپهرشتیاری گریبه سته هاوسمرگیری میرد، نهو گریبه سته که ی به دهسته.

مسئله ی نویم: که دهمرموی: ﴿وَلَا تَسْأُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾، چاکه و به خشن

له نیو خوتاندا له بیرمه که ن، جاری وایه و مزعی پیاو ده که باش نیه له پرووی ئابوورییه وه، نه گمر ئافرته که به خشنیدی بنووینئ و بلئ: مادام نهیگواستوو مه ته وه، نهو من دهبه خشم لهو نیو مارییه، با نهو هه ولبدات خاوندی هه زل بئ، مادام پیاو ده که موحتاجه، یان له سمر نه نندازیه کی زور ماره کراوه، وه جاری واهیه که نه خیر پیاو ده که و مزعی باشه و دربه ست نیه، با بلئ: جا نهو نیو مارییه دیکه ویت نهو واجب وه نهو نیو ده که ی

مسئله‌ی دهم: که دفعه‌ی مؤی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ﴾

۱- لە ڕووی کاتەوهە بیاپارێژن، لە کاتی خۆیاندا بیانکەن وەك هەدیسه‌كه‌ش دەفهرمۆی: (الصَّلَاةُ لِقُوتِهَا) نوێژ لە کاتی خۆیدا، نوێژەكەت ئاگات لیبێت لە کاتی خۆیدا بیکە.

۲- له رووی رواله وه بیانپاریزمو نوژدهکت بهو شیومیه بکه، که شهریهعت دیناوه، وشهکان که دهخوینی به ریکو پیکی بیان خوینه، رکووعو سه جدهو

ته‌حییات، ر‌اودستان جموج‌له‌کان، هه‌موو به ر‌یک و پ‌یک‌ی بن، خ‌وت مه‌ج‌وول‌ینه، ئ‌اور مه‌د‌ود...ه‌ت‌د.

۳- له ر‌ووی نی‌ود‌پ‌وک‌ه‌وه نو‌یز‌ه‌ک‌ه‌ت ب‌پ‌ار‌یز‌ه، که له‌ر‌است‌یدا نی‌ود‌پ‌وک مه‌به‌ستی

هه‌ره گ‌ه‌وره‌ی نو‌یز‌ه، وه‌ک خ‌وای ز‌اناو ش‌ار‌م‌زا ده‌ف‌رم‌وی: ﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴾

﴿ ۱ ﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿ ۲ ﴾ الْمُؤْمِنُونَ، وات‌ه: به‌ر‌است‌ی ب‌ر‌و‌اد‌اران

س‌م‌ر‌ف‌را‌زن، ئ‌ه‌وان‌ه‌ی که له نو‌یز‌ه‌کان‌یا‌ندا گ‌م‌ر‌ده‌ن‌که‌چ‌ن و به‌ش‌م‌رم و لی‌ت‌ر‌سان و سام و هه‌ی‌به‌ت ک‌رد‌ن له خ‌وا‌وه ر‌اد‌ه‌ده‌ستن.

۴- وه مان‌ای پ‌ار‌یز‌گ‌اری‌ی ک‌رد‌ن له نو‌یز‌ه‌و‌یه، که دا‌خ‌وا‌زی‌یه‌کان‌ی نو‌یز‌ه

ج‌ی‌به‌ج‌ی ب‌ک‌ری‌ن، وه‌ک ک‌رد‌نی چ‌اک‌ه و خ‌و دو‌ور‌گ‌رت‌ن له خ‌را‌پ‌ه، چ‌ون‌که خ‌وا

ف‌رم‌و‌وی‌ه‌تی: ﴿...إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ

اللَّهِ أَكْبَرُ...﴾ ﴿ ۵۵ ﴾ الْعَنَکُوت، وات‌ه: ب‌ی‌گ‌ومان نو‌یز‌ه خ‌ا‌وه‌نه‌که‌ی ق‌ه‌ده‌ده‌

ده‌ک‌ات له هه‌موو ف‌سه‌یه‌کی نا‌ق‌و‌ل‌او له هه‌موو ک‌رده‌و‌یه‌کی خ‌را‌پ‌ه. که‌وات‌ه:

ده‌ب‌ی ت‌و ما‌دام نو‌یز‌ه‌ک‌م‌ری ئ‌ه‌گ‌م‌ر ب‌ته‌و‌ی نو‌یز‌ه‌ک‌ه‌ت ب‌پ‌ار‌یز‌ی، ده‌ب‌ی شو‌ینه‌وا‌ری

نو‌یز‌ه‌ک‌ه‌ت له ت‌و‌دا پ‌ه‌ی‌دا‌ب‌ی، که ب‌ر‌یت‌یه له چ‌اک‌ه‌ک‌رد‌ن و به‌پ‌ی‌ی ت‌وا‌نا هه‌موو

چ‌اک‌ه‌کان ب‌که‌ی، وه خ‌وت دو‌ور ب‌گ‌ری له هه‌موو خ‌را‌پ‌ه‌کان.

مه‌سه‌له‌ی ی‌از‌ده‌یه‌م: مه‌به‌ست له نو‌یز‌ی نی‌ود‌پ‌است ﴿ وَالصَّلَاةُ الْوُسْطَى ﴾

چ‌یه؟ که ده‌ف‌رم‌وی: ﴿ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ ﴾، مه‌به‌ست پ‌ی‌ی هه‌موو

نو‌یز‌ه‌کان‌ه، نو‌یز‌ه ف‌م‌ر‌ز‌ه‌کان و نو‌یز‌ه سو‌ن‌نه‌ته‌کان ده‌گ‌ری‌ته‌وه، ده‌ب‌ی هه‌موو‌یا‌ن

پ‌ار‌یز‌گ‌اری‌یا‌ن ل‌ی ب‌ک‌ری، به‌لام: ﴿ وَالصَّلَاةُ الْوُسْطَى ﴾، نو‌یز‌ی نی‌ود‌پ‌است،

نو‌یز‌ی ع‌س‌ره، نو‌یز‌ی ئ‌ی‌وا‌ر‌یه، وه‌ک له ده‌قی سو‌ن‌نه‌تی پ‌ی‌غه‌م‌ب‌م‌ری خ‌وا ﷺ

ه‌ات‌وه: { (ر‌وی الإ‌مام أ‌حمد ع‌ن ع‌لیؑ، قَالَ: قَالَ ر‌س‌ولُ الل‌هِ ﷺ ي‌ومُ

الأ‌حر‌اب: ش‌غ‌ل‌و‌ن‌ا ع‌ن الصَّلَاةِ الْوُسْطَى، صَلَاةِ العَصْرِ، مَا ل‌ا الل‌هُ ق‌ل‌وب‌ه‌مُ

وَيُؤ‌ت‌ه‌مُ ن‌اراً) (ر‌و‌اهُ الب‌خ‌اریُّ ب‌رق‌م: (۴۵۳۳)، وم‌س‌لم ب‌رق‌م: (۱۴۲۴)، وع‌ی‌ر‌ه‌مُ، {

واته: عهلی کوری نه بو طالب خوی لی رازی بی دهلی: پیغمبری خوا ﷺ له رۆژی نه حزب (واته: له جهنگی خندهق) دافرمووی: ئیمه یان بی ئاگا کرد (واته: له ئیمه یان چوواند) نویژی نیوه راست، نویژی عهسر، خوا دلیان و ماله کانیان پر بکات له ناگر.

مانای وایه پیغمبر ﷺ تهفسیری: ﴿ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى ﴾ ی کردوه بهوه که نویژی عهسره، به لام هه ندیکیش دهلین: نویژی نیومرویه، له بهر نه وهی ده که ویته نیوانی شیوان و خهوتنان له لایه ک و عهسرو شیوان له لایه ک، به لام به هه حال مادام پیغمبر ﷺ وای تهفسیر کردبی، وه بهر استیش کاتی نویژی عهسر له کاته کانی دیکه هه ستیار تره، خه ک سمر گرمی کارو که سابه ته، کاته کانی دی: شیوانه، کابرا ده چیته وه مال، خهوتنانه نه وه مه جالی ههیه، به یانییه مه جالی زیاتره، نیومرویه کاتی ئیسرا حه ته، به لام نویژی عهسر کاتی گهرمه ی کارو که سابه ته.

مه سه له ی دوازدهم: که دفرموئ: ﴿ وَقَوْمُوا لِلَّهِ قَلْبَيْنِ ﴾ ، واته: به ملکه چیی یان به بیدنگیی رابودستن بو خوا له نویژیدا، پیغمبر ﷺ فهرموویه تی: ﴿ (إِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُعْلًا) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۲۰۱) ﴾ ، واته: له نویژیدا سمرقالی ههیه، واته: سمرقالی به خوی میهره بانه وه، به گفتوگو و رازو نیاز له گه ل خوادا، هه روه ها پیغمبر ﷺ کاتی که عه بدولای کوری مه سهوود سه لامی لی کردو پیغمبر ﷺ له نویژیدا بو، وه لامی نه دایه وه، فهرمووی: ﴿ (إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةُ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۱۹۹) ﴾ ، واته: نه م نویژه هه شتیک له قسه ی خه لکی تیدا ناگونجی، به لکو بریتیه له خوا به پاکگرتن و به گهره گرتن و خویندنی قورئان.

مه سه له ی سیزدهم: که دفرموئ: ﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرَجَلًا أَوْ زُرْكَبَانًا ﴾ ، له کاتی ئاساییدا نویژ بکه ن بهو شیویه و پاریزگاریی له نویژه کان بکه ن، جا نه گهر ترستان هه بوو و که وتنه حاله تی ترسه وه {له جهنگدا، یا خود

دوژمنیکت بۆ هاتوه، یاخود درێندیهکت بۆ هاتوه، یان هەر شیوهمیهک له شیوهکانی ترس، که له حالهتی ئاسایی بجێته دروی، ئەوه به پیدامیی نوێژ بکهن، {به پێوه برۆن و نوێژ بکهن} یاخود به سواریی، {سواری و لاخ، یاخود سواری سهیارهش ببهو نوێژی خوشت بکه}.

شایهنی باسیشه لهباردی چۆنیاتی نوێژی ترسهوه، دوو را ههه:

پای پهگهه: دهلی: ههرکات مسوڵمانان کهوتنه نیو ترسهوه، له جهنگدا، یان هەر ترسیکی دیکه، نوێژهکهیان چۆن بۆ ههلسووړا، دهیکهه، وه پکوعوع سهجدهش بهپێی توانا دهبن، لهوبارمهوه ئەم دهقه ههیه: {قَالَ مَالِكُ عَنْ نَافِعٍ: أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنه كَانَ إِذَا سُئِلَ عَنِ صَلَاةِ الْخَوْفِ، وَصَفَهَا، ثُمَّ قَالَ: فَإِنْ كَانَ خَوْفٌ أَشَدَّ مِنْ ذَلِكَ، صَلَّوْا رِجَالًا قِيَامًا عَلَى أَقْدَامِهِمْ، أَوْ رُكْبَانًا، مُسْتَقْبِلِي الْقِبْلَةِ أَوْ غَيْرَ مُسْتَقْبِلِيهَا، قَالَ نَافِعٌ لَا أَرَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ذَكَرَ ذَلِكَ إِلَّا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٤٥٣٥))، واته: مالیک، {واته: مالیکی کورێ ئەنەس، که مهزەبی ئیمامی مالیک بهناوی ئەوهومیه {له نافیعهوه دهگیرێتهوه، {نافیعیش قوتابی عهبدوڵلای کورێ عومهری کورێ خهتتابه خوا لیان رازی بێ} دهلی: عهبدوڵلای کورێ عومهر که پرسیری لیدهکرا درباردی نوێژی ترس، باسی دهکرد نوێژی ترسی بهو شیوهمیه که دهکری، کرد، دواپی گوتی: ئەگەر ترسهکه لهوه زیاتر بوو {که دیاره ئەم نایهتهی ئێره مهبهستی پێ ئەومیه، ترسیک بیت که نهتوانی نوێژی ترسی به کۆمهڵی تیدا بکهی که (صَلَاةُ الْخَوْفِ) پێ دهلێن، بهلکو حالهتهکه وابێ هەر کهسه ناچار بێ بهتهنێ نوێژهکهی خوێ بکات} ئەوه به پێوه نوێژی خۆیان دهکهن، لهسهر پێیان، یان به سواریی، روو به قیبله یاخود رووشیان له قیبله نهبن، جا (نافع) گوتووویهتی: من پێم وانیه عهبدوڵلای کورێ عومهر ئەمه ی باس کردبێ، مهگەر له پێغه مبهردوه ﷺ، که دیاره ههرواشهوه عهبدوڵلای کورێ عومهر زۆر پابهند بووه به سونهتهوهوه لهخۆوه ئەوهی نهگوتوهوه، دیاره ئەوهی له پێغه مبهردوه ﷺ بیستوه بۆیه وایگوتوه.

پای دووهم: دەربارەدی نوێژی ترس، {بەلام ئەو ترسە نا که بتوانن نوێژی بە کۆمەڵ بکەن، که پیغەمبەر ﷺ له (عُمَرَةُ الْقَضَاء) دا کردووویەتی، وه له چەند حالەتیکدا نوێژی ترسیان کردوه به کۆمەڵ، که دەبنه دووبەش، بهشیکیان حەرهسیات دەگرن و بهشیکیان نوێژ دەکەن، دواپی ئەوانی دیکه دین و چەند شیۆمیهکی ههیه، بهلکو حالهتیکی ترسی وایه که ناگونجی به کۆمەڵ نوێژەکهیان بکەن} ئەو دیکه که نوێژەکهیان لهو کاته دا ناکەن، بهلکو دواي ئەودی حالهتی ترسه که به سەر دهچن، نوێژی ئاسایی خۆیان دهکەن، وه ناشلین دەگێڕینهوه، ئەم رایەش هی (اوزاعي و مکحول)ه، که دوو زانی گه ورنه و له و بارهوهش ئەم دهقه هاتهوه: { (وَقَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَضَرْتُ مُنَاهِضَةَ حِصْنٍ تُسْتَرَعُ عِنْدَ إِضَاءَةِ الْفَجْرِ، وَاشْتَدَّ اشْتِعَالُ الْقِتَالِ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى الصَّلَاةِ، فَلَمْ نُصَلِّ إِلَّا بَعْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ، فَصَلَّيْنَاهَا وَنَحْنُ مَعَ أَبِي مُوسَى فَفُتِحَ لَنَا، قَالَ أَنَسٌ: وَمَا يَسُرُّنِي بِتِلْكَ الصَّلَاةِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (٩٤٤))، واته: ئەنەسی کوری مالیک خوا لیی رازی بی دەلی من ئاماده بووم له کاتی ئابلووقه دانی قهلائی (توستور)دا {که قهلایه که کاتی خۆی له ئێران بووه} له کاتی بهرمبهیاندا جهنگ زۆر گهرم بوو، نهیان توانی نوێژ بکەن و نوێژەکهیان بۆ نهکرا {ئهگەر نوێژیان کردبایه تیکدهشکان، یان قهلاکهیان بۆ نه دهگهراو ئیشی چەند رۆژمیان دهچۆوه هیچی} نوێژەکهمان نه کرد ههتا کو رۆژ بهرز بووه {چونکه ههر خهريکی گرتنی قهلاکه بوون، ئنجا} دواي ئەوه گهیشتی نه حالهتی چیشتهنگاو یان دهمه و نیومرۆ، ئنجا نوێژەکهمان کرد که دیاره نوێژی بهیانی بوو، وه ئیمه (لهو جهنگه دا) لهگهڵ ئەبو موسای ئەشعەری بووین خوا لیی رازی بی و قهلاکهمان گرت، جا ئەنەس دهلی: من دلخۆش نیم که بهو نوێژه دنیاو همرچی له دنیا دا ههیه بملهنی و ئەو نوێژمیان بدمی، نایگۆرمهوه، واته: هینده ئومیدم بهو نوێژه ههیه که له وهختی خۆیشیدا نهکراوه، بهلام لهو کاته دا دیاره شتیکی له نوێژی پێویستتر له ئارادا بووه، که بهرز هونیدی

ئیسلاام و مسوڵمانانی پێوە پەيوەست بوو.

منیش پێم وایە مەسەلەكە ئاوايە: كە جاري وایە مرۆف بە ئیشارەتیش نوێژی بۆ ناکرێ، شەپكە هێندە گەرمەو هێندە خەست بۆتەو، بۆیە بە ناچاری دەبێ نوێژەكەى دوا بخات و ئەودش مەجالى تێدا هەيە، وە ئەگەر دەرفەتیش بوو، دەتوانى بەو شیومیهى كە بۆى گونجا نوێژەكەى بكات، كەواتە: ئەو دوو راپە، وەك زۆر دوورپا یان زیاتری جیاواز، تێك ناگیرێن، بەلكو هەر كامێکیان بۆ حالەتێكى تایبەتە.

مەسەلەى چوارەم: كە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا

وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِمْ﴾ زۆر لە زانیان گوتویانە ئەم ئایەتە (نسخ) كراوتەو

بە ئایەتى پێشوو، كە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَرَىٰصَنَ

بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾، ئەم ئایەتە (٢٤١) دەفەرموێ: ئەوانەتان كە

دەمریترێن، وە ئافرەتان كە لە دواى خۆیان بەجێ دەهێلن، با لە سەرەمەرگدا

وەسیەت بكەن بۆ خێزانەكانیان بۆ ئەو دواى ماوێ سالتێك نان و نەفەقەیان

بكێشێ و لە مالهەكەیان نەبرێنە دەری، ئایەتى پێشوو شۆش ژمارە (٢٣٤) دەفەرموێ:

ئافرەتانێك كە مێردیان دەمرێ چوار مانگ و دە شەو لە عێددەدا دەبن،

ئەمەشیان دەلى: سالتێك، بۆیە زۆر لە زانیان گوتویانە: ئەم ئایەتە بە ئایەتە

پێشوووەكە نەسخ كراوتەو، واتە: ئایەتەكە هەرچەندە ئەوى دیکە لە رووى

رێزبەندییەو لە پێشەوویە، بەلام ئەویان (ناسخ) دە ئەمەیان (مَسْخُوح)، جا

ئەگەر لە یادتان بێ، من لە دەرسەكانى پێشوو، باسى ئەو دەم كرد كە من

قەناعەتم وایە وەك ژمارەكە لە زانیان قەناعەتیان وایە، كە هیچ ئایەتێك

لە قورئاندا نیە (مَسْخُوح) بێت، واتە: هیچ ئایەتێك لە قورئاندا نیە كە ئیشی

پێ نەكرێت، ئەدى چۆن ئەو دوو ئایەتە پێكەو دەگونجێن ؟!

راستییهكەى ئەوویە، ئەم ئایەتە (٢٤١) دەفەرموێ: ئافرەت مافی هەيە ماوێ

سالتێك لە مالى مێردیدا بۆمێنێتەو، ئەگەر مێردەكەى وەسیەتى بۆ بكات، یاخود

کە سووکاری مێردەکە ی ئامادەبێ ئافرمتە کە بۆی هەیه، واتە: ئافرمتە کە وای بۆ چاکە و بۆی هەیه سالتیک بمینیتە وەو، و پیرای ئەو دی کە چوار مانگ و دە شەو لە عێددەدا دەبێ، بە چوار مانگ و دە شەو دەکەوێ ماوێ سالتیک لە مائی مێردە مردوو دەکەیدا بمینیتە وەو، مەسەرفیشی بکیشری و ریزیشی لێ بگیری و خزمەتی بکری، بۆ مێردە کە واکە ئەو وەسیەتە بکات، بەلام لەسەر ئافرمتە کە پێویست نیه سالتیک بمینیتە وەو، ئەدی چوار مانگ و دە شەو دەکەوێ ئەو وەو وەو، واتە: مەهیان، واتە: ماوێ سالتیک: سوننەتە، کە واتە تیک ناگیرین و ئەمە وەو ئەو وایە یەکیک بیت بۆ لام بلی: ئەو مەندەم پارە هەیه، دەلیم: کاکە گیان تۆ ئەو مەندە زەکاتەت لیکە و تەو، بۆ وینە: دە هەزار دینار زەکات لیکە و تەو، بەلام ئەگەر بیست هەزار دیناریشی لێ بەدی، ئەو ئەو دە هەزار دینار بەخشین و خێرە بۆ خۆت دەیکە، بەلام دە هەزارە کە دیکیان واکە و دەبیت بیدە، لێرەش ئەو حەوت مانگ و بیست رۆژە زیادە کە ژن، لە مائی مێردی وەفات کردوویدا دەمینیتە وەو، ئەو ئەگەر واکە بۆی باشە، وە ئەگەر پیاوێکە وەسیەتی بۆ بکات و بلی: ماوێ سالتیک با لە مالدە بمینیتە وەو بۆ وێ واکە، وە بۆ کە سووکاری واکە باشە، بەلام هیچیان مۆلەم نین بە وەو، بەلام ئافرمتە کە مۆلەمە وە ئەوانی دیکەش مۆلەم بە وەو کە چوار مانگ و دە شەو ژنە کە لە عێددەدا بیت، دیارە هیچ کاتیکیش واکە و سوننەت تیک ناگیرین، کە دەلی: ئەو شتە ئەو مەندە واکە و ئەو مەندەشی سوننەتە، هیچ پێویست ناکات بلی: ئەو واکە ئەو سوننەتی نەسخ کردووە وەو، ئنجا لە وەو بەو (بێ کتیر) ئەم دەقە ی لە تەفسیر دەکەیدا هیناوە: ^(١) { (وَرَوَى الْبُخَارِيُّ عَنْ مُجَاهِدٍ ﴿وَالَّذِينَ يَتُوقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا﴾، قَالَ: كَانَتْ هَذِهِ الْعِدَّةُ، تُعْتَدُّ عِنْدَ أَهْلِ رَوْجَهَا وَاجِبَةً، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَالَّذِينَ يَتُوقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

مِنْ مَّعْرُوفٍ ﴿۱﴾، قَالَ: جَعَلَ اللَّهُ لَهَا تَمَامَ السَّنَةِ سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصَبِيَةً، إِنْ شَاءَتْ سَكَنْتُ فِي وَصِيَّتِهَا، وَإِنْ شَاءَتْ خَرَجْتُ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۴۵۳۱) }، واته: بخواری له موجهیده ده‌گپ‌یت‌ه‌وه، که نه‌م نایه‌ته‌ی پی‌ش که دمه‌رموئ: نه‌وانه‌ی که دمه‌رنو له دوا‌ی خو‌یان ژن به‌جئ ده‌هیلن چوار مانگو ده‌شهو چاو‌م‌رئ دمه‌کن، فمه‌رموئ: نه‌وه نه‌و عید‌دیه‌یه، که واجبه له‌سمر نافرته له‌لای که‌سوکاری می‌رده ومفات کرد‌ه‌که‌ی نه‌و عید‌دیه‌یه تی‌په‌رنیت، دوا‌یی خوا‌ی زانا نه‌م نایه‌ته‌ی نارده خوارئ، که دمه‌رموئ: **وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتْلَعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ** ﴿۲﴾، خوا بو‌ی کرده سالیکی ته‌واو، چونکه حه‌وت مانگو بیست‌شهو له‌گه‌ل چوار مانگو ده‌شهو دمه‌کاته سالیکی ته‌واو، نه‌وه‌ش وه‌ک وده‌یه‌تیک نافرته‌که نه‌گمر بیه‌وئ به‌پئی وده‌یه‌تی می‌رده‌که‌ی داد‌ه‌نیشی له‌مالئ می‌رده‌که‌ی، وه نه‌گمر نه‌شیه‌وئ دوا‌ی چوار‌مانگو ده‌شه‌وه‌که مالئ می‌ردی به‌جئ ده‌هیلن.

شایانی باسه (نه‌بو موسلیمی نه‌صفه‌هان)یش همر رایه‌کی له‌م جو‌ردی هه‌یه که ده‌لئ: نه‌و چوار مانگو ده‌شهو پی‌ویسته، به‌لام ماوه‌که دیکه‌ی نه‌و ساله، واته زیاده له‌چوار مانگو ده‌شهو، شتیکی په‌سه‌ندو چاکه، که ههم می‌رد نه‌و وده‌یه‌ته بکاتو ههم نافرته‌ش نه‌وه‌نده بمینیت‌ه‌وه، وه‌ک (القاسمی) له ته‌فسیرده‌که‌یدا هی‌ناویه‌تی^(۱)، وه (نه‌بو موسلیمی نه‌صفه‌هانئ)یش په‌کیکه له زانیانی ناودار که گو‌مه‌لئک رای تایبه‌تی خو‌ی ههن، جا له‌وباره‌وه ده‌لئیت: {وَالسَّبَبُ أَنَّهُمْ كَانُوا فِي زَمَانِ الْجَاهِلِيَّةِ يُوصُونَ بِالنَّفَقَةِ وَالسَّكْنَى حَوْلًا كَامِلًا، وَكَانَ يَجِبُ عَلَى الْمَرْأَةِ الْإِعْتِدَادُ بِالْحَوْلِ فَبَيَّنَ اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذِهِ الْآيَةِ أَنَّ ذَلِكَ غَيْرُ وَاجِبٍ}، واته: هو‌ی نه‌مه که خوا‌ی زاناو شار‌زا نه‌مه‌ی نارده خوارئ، نه‌وه بوو که له سمرده‌می نه‌فامییدا وده‌یه‌تیان ده‌کرد، که ده‌بی

ئافرته‌که سالیکی ته‌واو بمینیت‌ه‌وو نه‌فه‌قه‌ی بکیشری و ماودی ئه‌و سائه ته‌واودش ئافرته‌که له‌سمری پیویست بوو که له‌عیدده‌دا بی، واته: به‌رگو پۆشاک‌ی ئاسایی له‌بهر نه‌کات، هه‌تا‌کو سائه‌که ته‌واودمبی، جا خ‌وای به‌رز له‌م نایه‌ته‌دا ږوونی کرده‌وه، که ژن سالیکی چ‌وونه عیدده‌ی له‌سهر پیویست نیه، به‌ل‌کو شتیکی س‌وننه‌ته‌و په‌سه‌نده، (ته‌نیا چ‌وار مان‌گو ده‌شه‌وه‌که فه‌رزه).

مه‌سه‌له‌ی پازدمیه‌م: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ مَتَّعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾، ئه‌وه

باسمان کرد که مس‌ولمان دم‌بی هه‌م چاکه‌کاری و هه‌م پاریزکاری، که‌واته: ئه‌گهر دم‌ته‌وئ چاکه‌کاری، خوا هه‌ر له‌سمری پیویست کرد‌ووی، وه ئه‌گهر دم‌ته‌وئ پاریزکاری خوا هه‌ر له‌سمری پیویست کرد‌ووی، دیاره‌ پیچه‌وانه‌ی چاکه‌کاری خراپه‌کارییه، وه پیچه‌وانه‌ی پاریزکاری تاوانباریه‌و هه‌ردوو‌کیشیان سزایان له‌سهره، واته: خراپه‌کاری و تاوانباری (الإساءة والفجور).

مه‌سه‌له‌ی شازدمیه‌م: خوا ﷺ که دم‌فرم‌وی: ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ

ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، ئه‌وه زۆر ږوون و ئاشکرایه که به‌ه‌وئ نایه‌ته‌کانی خواوه، که خوا ږوونی کرد‌وونه‌وه‌و به‌ه‌وئ تی‌فکرینی نایه‌ته‌کان و ته‌ماشاکردنیانه‌وه، ئیمه‌ عه‌قل‌مان زیاده‌کات و گه‌شه‌ ده‌کات و زیاتر تی‌ده‌گه‌ین و شار‌مزا دم‌بین، خ‌وای په‌روم‌رد‌گار له‌و که‌سانه‌مان ب‌گیرئ که به‌ه‌وئ زیاتر لئ ورد‌بوونه‌ودی کتیبی خواو تی‌گه‌یشتنیه‌وه، عه‌قل و تی‌گه‌یشتنیان زیاده‌کات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ده رسي په نجاويه که مين

پيناسه ي نه م درسه

له م درسه ماندا خوا پشتيوان بيت نايه ته کاني ژماره: (۲۴۳ تاكو ۲۵۲) له سوورمتي (البقرة) دم تويزينه وه، له م ده نايه ته دا، خوا ﷺ دوو به سهره اتمان بو ده گيرينه وه له گه لي به ني نيسرائيل، به ني نيسرائيل كه وهك پيشتر گوتو ومانه، نه و وچه يه ن كه له يه عقووبي كورې نيسحافى كورې نيسراهم (عليهم الصلاة والسلام) وپاش كه وتوون، جا له بهر نه وه ي نيمه له كاتي ته تفسير كړدنى نايه ته كاندا به سهره اته كان ده گيرينه وه، ليره به و ناماژه كورته وازى لى ده ينين.

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ ؕ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۗ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ اَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا قَالُوْا وَمَا لَنَا اَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَانَا ۗ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِيْنَ ﴿٢٤٦﴾ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوْا اَنَّىٰ يَكُوْنُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ اِنَّ اللَّهَ اَصْطَفٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ

بَسْطَةَ فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلِكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾
 وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّكُم مُّبْتَلَوْنَ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلْكُوا اللَّهَ كَمِ مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

نایا سمرنجی نهوانهت نه داوه که به هزاران بوون و له بیمی مردن له ماله کانیان
 چوونه دمر، خواش پیی فهرموون بمرن! پاشان زیندووی کردنه وه، بیگومان خوا
 خاوهن چاکه یه به سمر خه لکه وه، به لام زوربه ی خه لکی سوپاسگوزاری ناکهن ﴿٢٤٧﴾
 وه له پیناوی خوادا بجهنگن و بزائن که خوا بیسه ری زانایه ﴿٢٤٨﴾ کییه نه وه که سه ی
 دهستقمرز له گهل خوادا بکات به قمرزیکی باش، تاگو نه ویش به چهنده بهرانبه ری

زۆر بۇي قەمر بوو بىكاته وه ! وه خوا (رۆزىي) وهتەنگ دىنى و فراوانى دەكات و بۇ لای ویش دەگىر پىنە وه ﴿۲۴۵﴾ ئايا سەرنجى قسە رۆيشتووانى بەنى ئيسىر ئايلت نەدا وه لە پاش مووسا ! كه به پىغەمبەرىكى خۇيانىان گوت: سەركردىيە كەمان بۇ دابنى كه (له ژىر سەركردايەت ييدا) لەرپى خوادا بجهنگىن ! گوتى: ئايا پىتان وا نيه كه ئەگەر جەنگتان لەسەر پىويست كرا، نەجەنگىن ؟ گوتيان: جا چىمانە كه لەرپى خوادا نەجەنگىن ! له حالىكدا كه لەنيو مال و حال و كورمانمان وه دەرناوين؟ بەلام كاتىك جەنگيان لەسەر پىويست كرا، كەمىكيان نەبى پشتيان كرده وه، وه خوا به سەمكاران زانايە ﴿۲۴۶﴾ وه پىغەمبەردەكەيان پىي گوتن: خوا طالووتى بەسەركردە بۇ داناون ! گوتيان: جا چۆن دەبى سەركردەي ئىمە بى لە حالىكدا كه ئىمە بۇ سەركردايەت يى شايستەترىن و سامانىكى فراوانىشى نە دراوتى ؟ گوتى: خوا ئەوى بەسەرتاندا هەلبىزارد وه له زانيارى و جەستەشدا زىدىي پىدا وه، وه خوا (دەستەلات) فراوانى زانايە ﴿۲۴۷﴾ وه پىغەمبەردەكەيان پىي گوتن: بەلگە و نىشانەي حوكمەرانىيەكەي (واتە: حوكمەرانىي طالووت) ئەو دىيە كه تابووتتان بۇ بى، فرىشتەكان هەلى دەگرن، ئارامىي لە پەرومردگار تانە وه تىدايە، وىپراي پاشما دىيەك لەو شتانەي نزيكانى مووسا و نزيكانى هارپوون بەجىيان هىشتوون، بىگومان لەو دىدا بەلگە و نىشانەتان بۇ هەيە (لەسەر راستىي طالووت) ئەگەر برودار بن ﴿۲۴۸﴾ جا كاتىك طالووت لەشكرەكەي (له ئاوه دانى) جيا كرده وه خستەرى گوتى: بىگومان خوا به رووبارىك تافىتان دەكات وه، جا هەركەسك له لويچىك زياترى لى بخواته وه، ئەوه له من نيه، وه هەركەسك لى نەچىژئ ئەوه له منە، ئنجا جگە له كەمىكيان تىكرا لىيان خوارد وه، جا كاتىك خوى و ئەو برودارانەي لەگەلى بوون، لىي پەرىنە وه، گوتيان: ئەمەرو تواناي پى وىرانى جالووت و لەشكرەكەيمان نيه ! ئەوانەي كه دلىابوون لەوه كه به دىدارى خوا دەگەن، گوتيان: گەلىك جارەن به ويستى خوا كۆمەلىكى كەم بەسەر كۆمەلىكى زۆردا زالىبوون، وه خوا لەگەل خۇراگران دايە ﴿۲۴۹﴾ وه كاتىك بۇ جالووت و لەشكرەكەي چوونە مەيدانى، گوتيان: پەرومردگارمان خۇراگرييمان بەسەردا برىژەو پىيەكانمان بچەسپىنەو بەسەر كۆمەلى كافراندا سەرمان بچە ﴿۲۵۰﴾ ئىدى به

مۆڵەتی خوا شکاندنیان و داوودیش جالووتی کوشت و خوا دەستەلات و حیکمەتی پێداو، لەوێی کە دەیهوێ شارمزی کرد، وە ئەگەر خوا هەندیک لە خەڵکی بە هەندیکانی لانهبردایە، مسۆگەر سەرزەمین تێکەچوو، بەلام خوا خاوەن چاکەیه بەسەر جیهانیانەوه ﴿٢٣٤﴾ ئا ئەوانە ئایەتەکانی خوان بەشیویمەکی هەق بەسەرتیاندا دەخوێنینهوه، وە بێگومان تۆ لە رەوانەکراوانی ﴿٢٣٥﴾.

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(حَذَرُ): (الْحَذَرُ: إِحْتِرَازٌ مِنْ مُخِيفٍ)، واتە: (حَذَرٌ) بریتیه لە خۆپاراستن لە شتیکی مەترسیی لێکراو کە جیگای ترس بێ.

(لَذُو): واتە: صاحب، خاوەن.

(فَضْلٌ): واتە: چاکە، (الْفَضْلُ: الزِّيَادَةُ عَنِ الْإِقْتِصَادِ خَيْرًا أَوْ شَرًّا وَفِي الْمَحْمُودِ أَكْثَرُ اسْتِعْمَالًا)، واتە: (فَضْلٌ) زیادەیه لە چاکەدا، یان لە خراپەدا، وە لە چاکەدا زیاتر بەکاردی، (لَذُو فَضْلٍ): واتە: خاوەن چاکە و خاوەن زیاده، چونکە (فَضْلٌ) بریتیه لە چاکەیهکی زیاده کە دەبە خەری.

(يُقْرِضُ): (الْقَرْضُ: هُوَ مَا يُدْفَعُ إِلَى الْإِنْسَانِ مِنَ الْمَالِ بِشَرْطٍ رَدِّ بَدَلِهِ) وشە (قَرْضٌ) بریتیه لەوێ، کە دەدرێ بە کەسێک بە مەرجی ئەوێ، کە دواپی بپریتهوه، یاخود جیگرهکە بپریتهوه، واتە: بارتەقای ئەوه بپریتهوه بە خاوەنی.

(أَضْعَافًا): (أَضْعَافًا: جَمْعُ ضِعْفٍ وَمَصْدَرُهُ: ضَعْفٌ، وَضِعْفُ الشَّيْءِ الَّذِي يُثْنِيهِ فَضِعْفُ الْإِثْنَيْنِ أَرْبَعَةٌ)، وشە (أَضْعَافٌ) کۆی (ضِعْفٌ) ه، چونکە (أَضْعَافٌ) بە کوردی، واتە: چەند قات، (ضِعْفٌ) ییش واتە: دوو قات.

(يَقْبِضُ): (يَسْلُبُ، الْقَبْضُ: تَنَاوُلُ الشَّيْءِ بِجَمِيعِ الْكَفِّ)، واتە: (يَقْبِضُ) یانی: دەستی، وە (قَبْضٌ) بریتیه لە گرتنی شتی بە هەموو دەست، وە لێرەدا

مه‌به‌ست پئی لی‌گرتنه‌وه‌و که‌مکردنه‌وه‌یه.

(وَيَبْصُطُ): (يُعْطِي، وَيَسْطُ: نَشَرَ وَسَع)، واته: (يَبْسُطُ) یانی: دمبه‌خشی، یان

فراوان ده‌کات، وه (نَشَرَوُوسَع)، واته: بلاوی کرده‌وه‌و فراوانی کرد.

(الْمَلَأَ): (الْمَلَأَ: جَمَاعَةً يَجْتَمِعُونَ عَلَى رَأْيٍ، فَيَمْلَأُونَ الْعُيُونَ رِوَاءً وَمَنْظَرًا،

وَالنُّفُوسَ بِهَاءٍ وَجَلَالًا وَالْمَقْصُودُ بِهِ: سُرَاةُ الْقَوْمِ وَأَشْرَافِهِ) واته: (مَلَأَ) که

من به ده‌ست ر‌ویش‌تووان یان قسه ر‌ویش‌تووانم ته‌فسیر کرده‌و، واته: (مَلَأَ) ی

همر ک‌ومه‌لِیک‌ئه‌وانه‌ن که له‌نیو خه‌ل‌ک‌دا قسه‌یان دم‌روا و ده‌ستیان دم‌روا،

ئه‌مرو نه‌هی‌یان به‌ده‌سته، له‌وه‌شه‌وه‌هاتوه که چاوی خه‌ل‌ک‌ پرده‌که‌ن له ترس و

سام و ر‌یزو هه‌یه‌ت.

(أَبَعَثَ): (أَصْلُ الْبَعَثِ: إِثَارَةُ الشَّيْءِ وَتَوَجُّيْهِهِ) وشه‌ی (بَعَثَ) بریتیه له ورووژاندنی

شتیک، (وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ...﴾ المائدة،

آی: قَيْضُهُ)، واته: ر‌ه‌وانه‌ی کرده‌و ئاماده‌ی کرد (خوَا ۱۰۵۹ قه‌له‌ر‌مشیک‌ی نارد،

زموی به دهن‌ووکی ده‌کو‌لی).

(مَلِكًا): مه‌لیک واته: پادشا، لی‌رده‌ا به‌مانای فه‌رماندمو سه‌ر‌کرده‌ دی، چونکه

مه‌لیک له (مُلْك) هوه‌هاتوه، ده‌لئ (المُلْكُ: هُوَ التَّصَرُّفُ بِالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ

فِي الْجُمْهُورِ، وَالْمَلِكُ مَنْ يَمْلِكُ السِّيَاسَةَ)، وشه‌ی (مُلْك) بریتیه له

ده‌ست‌کراوه‌یی له هه‌ل‌سوکه‌وت کردن له‌گه‌ل خه‌ل‌ک‌دا، مه‌لیک: واته ئه‌و

که‌سه‌ی که سیاسه‌تی به‌ده‌سته، هوکمران.

(أَصْطَفَاهُ): (اصْطَفَاهُ)، (أَصْلُ الصَّفَاءِ: خُلُوصُ الشَّيْءِ مِنَ الشُّوبِ، وَمِنْهُ: الصَّفَاءُ،

لِلْحِجَارَةِ الصَّافِيَةِ، وَالْإِصْطِفَاءُ: تَنَاوُلُ صَفْوِ الشَّيْءِ، كَمَا أَنَّ الْإِخْتِيَارَ: تَنَاوُلُ

خَيْرِهِ)، وشه‌ی (صَفَاء) شتیکه که خلت‌ه‌ی پی‌وه نه‌مابئ، جا وشه‌ی (الإِصْطِفَاءِ)

واته: خو‌لا‌صه‌ی شتی‌ک و پوخته‌که‌ی و مر‌ب‌گری، وه‌ک (إِخْتِيَار) یانی:

چا‌که‌که‌ی و مر‌ب‌گری.

(التَّابُوتُ): واتە: (صندوق) وشەى (تابوت) بریتىه له هەرشتيك، كه شتى تىبخرى.
(سَكِينَةٌ): (السُّكُونُ: ثُبُوتُ الشَّيْءِ بَعْدَ تَحَرُّكِهِ، وَالسَّكَنُ وَالسَّكِينَةُ وَاحِدٌ، وَهُوَ زَوَالُ الرُّعْبِ، وَعَلَى هَذَا قَوْلُهُ: ﴿أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ﴾)، وشەى (السَّكِينَةُ) من به (ئارامى) م ليكدادوتەوه، چونكه له (سُكُون) دوه هاتوهو له (سَكَن) دوه هاتوه، وشەى (سَكَن) واتە: جيگير بوو، يانى شتيك جوولە جوولئى كرد بئى دوايى له جوولە كهوتبئى، كه مەبەست پيى لاچوونى ترسه له دلداد لاچوونى دلە راوكئى يە.

(آيَةٌ): (آية: أي علامة وجمعها آيات)، وشەى (آية)، واتە: نيشانه، بەلگه.
(غُرْفَةٌ): (الغَرْفُ: رَفْعُ الشَّيْءِ وَتَنَاوُلُهُ، يُقَالُ: غَرَفْتُ الْمَاءَ وَالْمَرْقَ، وَالْغُرْفَةُ: مَا يُغْتَرَفُ، وَالْغُرْفَةُ لِلْمَرْقَةِ)، (غُرْفَةٌ) بەماناى ژوور دئى، بەلام ليرەدا بەماناى لويچيک ئاو ديت، واتە پري يەك مستى يەك دەست، ئەوه وهك دوايى باسى دەكهين كه جالووت له سەر سوپاكهى خوى كرده مهرج كه بهس يەكى يەك لويچ ئاو بخۆنهوه، هەر ئەوهندهى تينويتيان پئى بشكى.

(يَطْنُونَ): ليرەدا بە ماناى (يُوقِنُونَ) يەقينيان ههيه ديت، بەلام له زور شوينى ديكه له قورئاندا بە ماناى (يَشْكُونَ، يَتَرَدَّدُونَ) گومانيان ههيه، دوو دلن، هاتوه، جا (راغب) دهلئى: (الظن: اسمٌ لما يحصلُ عَنْ أَمَارَةٍ، وَمَتَى قَوِيَتْ أَدَّتْ إِلَى الْعِلْمِ، وَمَتَى ضَعُفَتْ جَدًّا لَمْ يَتَجَاوَزْ حَدَّ التَّوَهُّمِ) واتە: (ظن) به هەر زانياريهك دهگوترئى، كه له ئەنجامى نيشاناندا پەيدا دەبيت، جا ئەگەر نيشانهكان زور به قوت بوون دهگاته راددهى زانستو يەقين، بەلام ئەگەر نيشانهكان لاواز بوون، تەنيا دەبيته جوړيک له گومان وههم و دوو دليى.

(فَيْئَةٌ): (الفَيْئَةُ: الْجَمَاعَةُ الْمُتَّظَاهِرَةُ الَّتِي يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فِي التَّعَاوُدِ) وشەى: (الفَيْئَةُ) واتە: کۆمەل، (راغب) دهلئى: کۆمەلئىکن كه هەندىکیان دهگەڕپنهوه بۆ لاى هەندىکیان، {چونكه (فاء) يانى: (رَجَعَ) وه

پشت به یه که وه دهبه ستن و پیکه وه توکمه و توندو تۆلن.

(بَرَزُوا): (الْبَرَا: الفضاء، وَبَرَزَ: حَصَلَ فِي بَرَا، وَ مِنْهُ الْمُبَارَاةُ لِلْمُقَاتِلِ وَهِيَ الظُّهُورُ مِنَ الصَّفِّ) وشهی (الْبَرَا) به مانای (فَضَاء) دهشت، دیت. (بَرَزُوا)، واته: بۆ یه که چوونه دهشت، بۆ یه که هاتنه مهیدان، چونکه دهلی (بَرَزَ: حَصَلَ فِي بَرَا) واته: چووه دهشته وه، چووه مهیدانی، (مُبَارَاة) یانی: بۆ یه کدی هاتنه مهیدان.

(أَفْرِغْ): (الْفَرَاغُ: خِلَافُ الشُّغْلِ) وشهی: (فَرَاغَ)، واته: بۆشایی، پیچه وانه که ی بریتیه له (شُغْل)، واته: شتیک مه شغوول بکا و پر بکا، جا (إِفْرَاغَ) دهلی: (و) أَفْرَغْتُ الدَّلْوَ: صَبَبْتُ مَا فِيهِ، وَ مِنْهُ اسْتَعِيرَ: ﴿ ... رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا ... ﴾ **(۱۶۶)** (الأعراف)، (الدَّلْوُ) واته: دۆلچه که ئاویان پی له بیر ههلهینجاوه، (و) أَفْرَغْتُ الدَّلْوَ: یانی: همرچی له دۆلچه کهدا بوو هه مووم هه لږشت، ﴿ ... رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا ... ﴾ **(۱۶۶)** (الأعراف)، واته: ته و او ئارامییمان هه لږیزه سهر دل و دهر وون.

(يَاذُنِ اللَّهِ): (الْإِذْنُ فِي الشَّيْءِ: إِعْلَامٌ بِأَجَازَتِهِ وَ الرُّخْصَةُ فِيهِ، الْإِذْنُ هُوَ الْأَرَادَةُ وَ الْأَمْرُ)، وشهی (إِذْنُ اللَّهِ) به مانای ویستی خوا دیت، وه به مانای فهرمانیش دیت، به لام لیردها به مانای (ویست) لیکه ددریته وه.

(دَفْعُ اللَّهِ): (الدَّفْعُ إِذَا عُذِّيَ بِأَلَى اقْتَضَى مَعْنَى الْإِنَالَةِ، نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿... فَأَدْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ...﴾ **(۶)** النساء، وَإِذَا عُذِّيَ بِعَنْ اقْتَضَى مَعْنَى الْحِمَايَةِ، نَحْوُ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا...﴾ **(۳۸)** الحج، وَإِذَا عُذِّيَ بِالْبَاءِ اقْتَضَى مَعْنَى الْإِزَالَةِ التَّنْحِيَةِ، نَحْوُ: ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾، وشهی (دَفْعَ)، واته: پال پیودنان، (دَفْعُ اللَّهِ) واته: نه گهر خوا به

هه‌ندیك له خه‌لك هیندیكى دیکه‌ی پال پیوه نه‌نابان، به خه‌لکیکی چاکه‌کار، خه‌لکی سته‌مکاری پال پیوه نه‌نابایه، نه‌وه دنیا تی‌کده‌چوو، وشه‌ی (دفع)

ئه‌گهر به (الی) (تَعْدِي) بکات مانای گه‌یاندن ده‌گه‌یه‌نی، وهك ﴿... فَأَدْفَعُوا﴾

إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ... ﴿٦﴾ النساء، واته: جا ماله‌ته‌کانیان بدمنی، وه ئه‌گهر به

(عَنْ) (تَعْدِي) بکات مانای پاراستن و په‌نادران ده‌گه‌یه‌نی، نه‌وه مانای لابردن

ده‌گه‌یه‌نی ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا...﴾ ﴿٣٨﴾ الحج، واته: خوا به

مسوگهریی به‌رگری له‌وانه ده‌کات که ئیمانیان هیناوه، وه ئه‌گهر به (ب)

(تَعْدِي) بکات، وهك ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ﴾

(لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ): (الْفَسَادُ: خُرُوجُ الشَّيْءِ عَنِ الْإِعْتِدَالِ وَيُضَادُّهُ

الصَّلَاحُ)، وشه‌ی (فَسَاد) بریتیه له‌وه که شتیک حالی تی‌کبچی و له حاله‌تی

هاوسه‌نگیی دهریچی، پی‌چه‌وانه‌که‌ی بریتیه له چاکبوون (صَلَح).

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوای په‌روهر دگار لی‌رده‌دا دوو به‌سهره‌اتمان بو ده‌گیریتیه‌وه، ئنجا دیاره که

دغه‌رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، رووی فسه‌کردن له‌گه‌ل پی‌غه‌مبه‌ره ﷺ، یاخود له‌گه‌ل

هه‌رکه‌سینک که قورئان بخوینیت ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، مانا رواله‌تییه‌که‌ی: ئایا نه‌تبینی،

به‌لام مه‌به‌ست پیی (أَلَمْ تَعْلَمْ)، {ئایا نه‌ترانی!}، یاخود ئایا ته‌ماشاکه‌ی!

وه مه‌به‌ست له ته‌ماشاکردن ته‌ماشاکردنی به‌عه‌قل و به‌دلّه، ئایا سه‌رنج ناده‌ی!

ئنجا سه‌رمه‌تا دیته سه‌ر گیرانه‌وه‌ی به‌سهره‌اتی یه‌که‌م و دغه‌رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ﴾

إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ﴾، که زور به‌کورتی له یه‌ک نایه‌ت‌دا دی‌گیریتیه‌وه،

دغه‌رموی: ئایا سه‌رنجی نه‌وانه ناده‌ی له مال و حالی خو‌یان و دمه‌رکه‌وتن ﴿وَهُمْ

الْأَوْفُ﴾، له حالیکدا ژماره‌یان به هه‌زاران بوو، و دمه‌رکه‌وتن مال و حال و نیشتیمانی

خۆیان بۆچی بەجی هیشت؟ ﴿حَذَرَ الْمَوْتِ﴾، لە ترس و بیمی مردن ﴿فَقَالَ لَهُمْ
 اللَّهُ مُوتُوا﴾، خواش پێی فەرموون: بمەرن! ئەوان لە ترسی مردن مەل و حەللی
 خۆیان بەجی هیشت، کەچی خوا ﷻ پێی فەرموون: بمەرن و هەمووی مەرنەن
 ﴿ثُمَّ أَحْيَاهُمْ﴾، وە پاشان زیندووی کردنەوه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
 وَلَٰكِنَّ أَكْثَر النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾، بێگومان خوا خاوەن چاکە و بەخششە،
 بەسەر خەڵکییەوه، بەلام زۆربەیی خەڵکی سوپاسگوزار نین.

ئەم بەسەرھاتە کە خۆی بەرزو مەزن ئاوا زۆر بە کورتیی بە پوختیی بۆمان
 دەگێڕێتەوه، لە تەفسیرەکاندا زۆر شتیان لەسەر گوتووە، هەندێک دەڵێن: ئەوانە
 خەڵکیکی زۆربوون، میللەتیک بوون، کە خوا دەفەرموێ بە هەزاران کەس بوون،
 بیستووێانە کە نەخۆشییەک بۆ دەرمانی ئەوان بوو، طاعوون بوو، نەخۆشییەکی
 کوشندە بوو، ئەوان ئەو وڵاتەیی خۆیان بەجی هیشتووە، بەلام دوازی لە ئەنجامی
 بەجی هیشتنی وڵاتی خۆیاندا، نەخۆشییەکە لەنیویاندا بۆ بووتەوه و هەموویان
 وەفاتیان کردووە، دوازی خۆی ژێنەر زیندووی کردوونەتەوه، بۆ ئەوەی ببنە
 جیگەیی پەندو عیبرەت بۆ خەڵک، کە جاری وا هەیە خەڵک لە ئەنجامی ڕاکردن
 لە مردندا تووشی مردن دەبێت!

و هەندێک دەڵێن: نا، بەلکو ئەوانە خەڵکیکی بوون، میللەتیک بوون بیستووێانە
 کە دوژمن هاتووە بەسەریاندا بەدات و لە ترسی دوژمن مەل و حەللی نیشتمانی خۆیان
 بەجی هیشتووە، بەلام لە ئەنجامدا هەموویان کوژراون، دوازی خۆی توانا زیندووی
 کردوونەتەوه، کەواتە: لەجیاتی ڕاکردن، بەرھەڵستی بکەن، چونکە مەرج نیە لە
 بەرھەڵستیدا تووشی کوژران و برینداربوون ببێ، بەلکو جاری وا هەیە لە ڕاکردندا
 تووشی بەلا و کوژران دەبێ، هەرچۆن بێ خۆی زانا ئەوە بە کورتی دەگێڕێتەوه و
 تەفسیرەکان تەفصیلاتی زۆریان لێ باسکردووە، بۆ ئەوەی بۆ ئێمە مسوڵمان
 ببێتە جێی پەندو عیبرەت، کە مەرج نیە ئێنسان لە مانەوه لە سەنگەردا و لە
 بەرھەڵستیدا تووشی کوژران بێت، بەلکو زۆرجار لە ڕاکردندا و لە هەڵاتندا
 تووش دەبێت، وەک کوردەواریی خۆشمان دەڵێت: (ئەوەی بترسی ناخەلسی).

ننجا دواپی فهران به جهنگو جیهاد دهکاتو دهمرموی: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، وه لهرپی خوادا بجهنگن، وه بزنان که خوا بیسمری زانایه، واته: له مردنی مهترسین و له دوژمن مهترسین و لهرپی خوادا بجهنگن، وه بفرانن که خوا بیسهره دهنگان دهبیستی و زاناشه ناگاداری حال و بالئانه، له جیاتی نهودی بیرکهنه وه له راکردن و ههلاتن و خوشاردنه وه، بیربکهنه وه له خوږاگری و له بهرهلستی و له فیداکاری، جا له نهجانی نهودا که جیهادو بهرنگاری بهی مال به خشین ناب، ننجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ باسی مال به خشین دهکاتو دهمرموی: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، کی ههیه قهرزکی باش بداته خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾؟ (قهرزی باش دانه خوا یانی چی؟! یانی: ماللهکی ببه خشی لهو شوینه دا که شمرع بوی دیاری کردوه، له بهرژه و مندی خه لگدا، به لام پاداشته کهی ته نیا له خوا بووئته وهو با دلنیایی، که خوی به خشر چاکترین پاداشتی دمداته وه. ﴿فِيضْلِعْفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾، خوا به چهند قات بوی قهرمبوو دهکاته وهو، نهوه نیه که چهنده به خشیوه همر نه و مندی بداته وه له دواروژدا، به لگو به چهند قاتی زور بوی قهرمبوو دهکاته وه ﴿وَاللَّهُ يَقْضِي وَيَبْصُطُ﴾، وه خوا رزق تهنگ دهکاتو فراوانیشی دهکات، بو ههندیکیان که می دهکاتو بو ههندیکیان زوری دهکات، به پیی حکمهتی خوی، نهودی که ژیانی تهنگو رزق و ریزی کهم دهکات تاقی دهکاته وه، بزانی داخو چی دهکات؟ وه نهودی که ریزی بو فراوان کردوه بزانی داخو نه و رزقهی که خوا پیی داوه، ئایا له بهرژه و مندی خه لگداو له بهرژه و مندی کومه لگاو دور و بهریدا به کاری دینیت، وه پاداشته کهی له خوا بو، یان همر بوخوی سوودی لی دهبینی و همر پهزمهندهی دهکاتو همر خهریکی ژماردنی دهبیت، همر دووکیان تاقی دهکینه وه ﴿وَاللَّهُ تَرْجَعُونَ﴾، وه بو لای وی دهگیردینه وه. واته بو لای خوا دهچنه وه، تاگو نهجانی نهو تافیکردنه وه به تهنگ دهستی و به فراوان دهستی، به ههژاری و به دهولمه مندی، وهربرگنه وه.

ئنجای دێتە سەر بە سەرھاتی دوو دەم، کە پانتاییەکی باشی ئەو نایەتە بەپێزانەیی
 بۆ تەرخان کراوە بە بە سەرھاتی طالووت و جالووت ناوی دەرکردووە، لەبەر ئەوە
 کە سەرکردەیی ئەو ئیماندارانە کە جەنگیان کردووە ناوی طالووت بووە،
 سەرکردەیی کافرەکانیش ناوی جالووت بووە، هەردووکیان ناوەکیان لە
 قورئاندا هاتووە، وە لە کتێبەکانی میژوو دا^(١) و لە تەفسیرەکاندا زۆر وردەکاری و
 تەفصیلات لەبارەیی ئەو بە سەرھاتە هاتووە، کە ئێمە تەنیا ئاماژە بە کەمیکی
 دەکەین، کە لە گەڵ ڕووی نایەتەکاندا بگونجی، خوا ﷻ دەفرموی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى

الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى﴾ ، ئایا سەرنجی قسە ڕۆشتووای و دەچی
 ئیسرائیل نادە، واتە: ئەوانە کە لەنیو و دەچی ئیسرائیلدا قسە ڕۆشتوو
 بوون و شتیان بە دەست بوو، سەرپەرشتی و دەچی ئیسرائیلیان دەکرد، لە دوا
 موسا ﷺ، واتە: ئەو بە سەرھاتە لە دوا موسا ﷺ ڕوویاوە، چییان گوت: ﴿إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ

لَهُمْ أَعْبَثْ لَنَا مَلِكًا نَقْتُلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ، کاتیەک کە بە
 پێغەمبەرێکی خۆیان گوت: پادشایە کەمان بۆ بنێرە، سەرکردە کەمان بۆ دیاری
 بکە، تا کۆ لە ڕێگای خوادا جەنگ و جیھاد بکەین، ئەوانە دیارە لێ قەوما و بوون و
 دوژمن پێشتر زەبری لێداون و تووشی شکست و ناردەحەتی بوون، بۆیە داویان لە
 پێغەمبەرە کە خۆیان کردووە کە فەرماندە کە، سەرکردە کەیان بۆ دیاری بکات،
 بۆ ئەوەی لە ژێر سەرکردەیی ئەودا جەنگ و جیھاد بکەن ﴿فَقَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ

إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا﴾ ، پێغەمبەرە کەیان ﷺ کە ناوەکە لە
 قورئاندا نەهاتووە، بەلام میژوو و نووسان ناویان بردووە، بەس ئێمە هەر لە خووە
 نایلیین، لەبەر ئەوەی ناوی لە قورئاندا نەهاتووە پێغەمبەرە کەیان پێی گوتن: ئایا

(١) لە (بەیمانی کۆن) دا باسی ئەو جەنگی نیوان سوپای طالووت و جالووت کراوە، بەلام (طالوت) بە
 (شاول) و (جالوت) یە بە (جلیات) ناویان هاتوو (داود) یە هەروەک خۆی، ڕوانە:
 (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) (العهد القديم)، صموئيل الأول: الإصحاح: (١٧)، ص:
 (٥٩٨، ٥٩٩)، (جلیات یحیی جیش شاول).

نزیك نیه كه نه گهر جهنگتان له سهر پیویست بکری جهنگ نه کهن و پاشه کسه بکهن، نه وه جاری خوا له سهری پیویست نه کردوون، به لام باشه نه دی نه گهر جهنگی له سهر پیویست کردن، پاشه کسه ناکه ن؟ ﴿ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، گوتیان: جا باشه بو له ری خوادا تینه کوشین، بو جهنگ ناکهین؟! ﴿ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِينِنَا وَأَبْنَيْنَا ﴾، له کاتی کهدا ئیمه له مال و حال و خومان له نیشتمانی خومان و مدرنراوین، وه له نیو کورو مندا له کانمان و مدرنراوین و له یه ک جیاکراوینه وه؟! وا دیاره خیزان و مندالیان و، به دیلگیراوه، واته: نه مالمان ماوه، نه مالمان ماوه، نه حالمان ماوه، بوچی جهنگ نه کهین و بهرگری نه کهین؟! ﴿ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ﴾، به لام کاتیک جهنگیان له سهر پیویست کرا، جگه له کهمیکیان، نه وانی دیکه هه موو پشتیان کرده وه، واته: ناماده نه بوون بچن بو نه و جهنگ و جیهاده، ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴾، وه خوا به سته مکاران زانایه، که واته: نه وانه سته مکارن که پیشی قسه ی گه و ره گه و ره ده کهن و، دواپی که دیته سهر نه وه ی پیویست بی شان بدنه بهری، پشت ده که نه وه شان له بن باری بهرپر سیاریتی دینه دمری، واته: پاش نه وه ی پیغه مبه ره کهیان ﷺ فهرمووی: نه وه مؤله تم له خوا و مرگرتودو دفرمووی: باشه نه وه جهنگیان له سهر فهرز بووه، فهرموو با بچن، به لام ههر له گهل جهنگ فهرز بوو، جگه له کهمیکیان زورینه یان پشتیان هه لکردو گوتیان: ئیمه ناماده نین، ﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ ﴾، ئنجا پیغه مبه ره کهیان ﷺ پیی فهرموون: واته: به و کهمینه یان که له سهر قسه ی خو یان مابوونه وه و ناماده ی جهنگ و جیهاد بوون: ﴿ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ﴾، بیگومان خوا طالوتی به پادشاو سمر کرده بو ناردوون، به لام له وه شدا دیسان مله جیره یان کرد ﴿ قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا ﴾، گوتیان: جا چو ن دمبی نه و پادشا ی ئیمه بی و چو ن دمبی ببیته برا گه و ره و سهر کرده ی ئیمه؟ ﴿ وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ ﴾، له حالیکدا ئیمه شایسته ترین، دیاره نه و

طالووته، یان کورده شوانیک بووه، یان کورده جوتیاریک بووه، یان کورده نه‌داریک بووه، نه‌وانیش، دیاره له‌وانه بوون له‌و عائیلانه و بنه‌مالانه بوون که ناسراو بوون، یاخود به میرات سهرپهرشتیکردنی به‌نی ئیسرانیلیان بۆ ماوتته‌وه، وده هه‌ندی بنه‌ماله‌کانی: مه‌لاو به‌گو و ئاغا و شیخ و... هتد، ﴿وَلَمْ يَأْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ﴾، وه مال و سامانیکی فراوانیشی پینه‌دراوه، ﴿قَالَ﴾، پیغه‌مبهره‌که‌یان ﷺ پیی فهرموون: ﴿إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾، خوا له‌نیو ئیوهدا هه‌لیبزاردوه، وه فراوانیشی پیداو له‌رووی زانسته‌وه له‌رووی جهسته‌وه، واته: به‌هیزی دروونی و جهسته‌یی ده‌توانی ئه‌و کاره بکات ﴿وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مِنْ يَشَاءَ﴾، وه خوا به‌هر که‌سیک که بیه‌وی مولکی خو، وه ده‌سته‌لاتی سهرپهرشتیکردنی خه‌لک، دبه‌خشی ﴿وَاللَّهُ وَسِعَ عَلِيمٌ﴾، وه خوا فراوانی زانیه، واته: ده‌سته‌لاتی فراوانی هه‌یه و به‌خشی فراوانی هه‌یه، وه زاناشه و ده‌زانی کێ ده‌کات به‌چی، وه به‌رپرسیاریتی به‌کی ده‌سپیری؟ ئنجا به‌نی ئیسرانیل عاده‌تیان وا بووه، وه میلله‌تانی پیشوو هه‌موو عاده‌تیان وا بووه، که موعجیزه‌ی به‌ر هه‌ست و به‌رچاویان هه‌بی‌ت، بۆیه پیغه‌مبهره‌که‌یان ﷺ دیاره داوا ده‌کات له‌خوای بالادست که طالووت نیشانه‌یه‌کی هه‌بی‌ت، که ئه‌و خه‌لکه قه‌ناعه‌تی پی بکه‌ن، که ئه‌وه سهرکردیه‌وه له‌لایه‌ن خواوه دیاریکراوه، ده‌فهرموئ: ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ﴾، وه پیغه‌مبهره‌که‌یان پیی فهرموون: نیشانه‌ی پادشایه‌تی و حوکمرانی‌تی طالووت ئه‌وه‌یه که تابووتان بۆ بی، ئه‌و تابووته هه‌م سه‌کینه‌ت و ئارامی‌ی تیدایه له‌په‌روردگارانه‌وه، هه‌م چه‌ند شوینه‌واریک که نزیکانی مووسا و نزیکانی هاروون به‌جیان هیشتوون، ده‌لین: هه‌ندی پارچه‌ی له‌وح، ئه‌و له‌وحه‌ی که ته‌وراتی لی نوسرابوو بۆ مووسا، وه هه‌ندی پارچه‌ی گۆچان، وه هه‌ندی شت که هی شوینه‌واری هاروون بوون

(سەڵات و سەلامی خواپان لەسەر بێ) کە مابوونەووە لەنیو بەنی ئیسرائیلدا، ئەوانە لەنیو ئەو تابووتەدا بوون، ئنجا: ﴿تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ﴾ ئەو تابووتەش مەلائیکەت ھەڵیان دەگرت، دیارە دەبێ ئەو تابووتەش بە رۆڵەت بۆخۆی رۆیشتبێ، چونکە مەلائیکەت نابینرێن، واتە: فریشتەکان ھەڵیان گرتبێ، بێ ئەوێ پێویست بەو بەکات، کە خەڵک ھەڵیگرێ ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾، بەراستی لەویدا نیشانە ھەیە بۆ ئیو ئەگەر ئیمانداربن، واتە: نیشانە ھەیە لەسەر ئەو کە طالووت خوا لێی رازی بێ سەرکردیە کە خۆی پەروردگار ناردوویەتیو، دیاریی کردووە بۆ ئەوێ چاک بەقسە بکەن، ئنجا دیارە ئەوانەش کە رەخنەیان دەبێ لە فەرماندەبێتی طالووت، ئەوانەش تەنیا ھەردەکشێنەووە، ئەوانە دەمێننەووە کە قەناعەتیان پێیەتی ﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ﴾، ئنجا طالووت لەشکرە کە پێش خۆی دەدا، یاخود پێشیان دەکەوێ، جا کاتێک طالووت سەربازەکانی جیادەکاتەووە لە ئاودەدانی و رۆویان پێ لە دوژمن دەکات: ﴿قَالَ ابْنَ

اللَّهِ مُبْتَلِیْکُمْ بِنَهَرٍ﴾، پێیان دەلێ: خوا ئیو تاقی دەکاتەووە بە رۆوباریک، واتە: رۆوباریکتان دێتە پێش، دوا ئەوێ کە زۆر تینوو بوون و زۆر شەکەت بوون، نابێ لەو رۆوبارە بخۆنەووە جگە لە لۆیچیک، واتە: دەبێ ھەر ئەوێ نەوێنەووە کە تینووتی تان پێ بشکێ، وەک دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ﴾، جا ھەرکەسێک لێی بخواتەووە لە من نیە، واتە: ھەرکەسێک تیری لێ خواردووە، با ھەر لە رێو بەگەرپتەووە، وە ئەوێ لێ نە خواردووە جگە لە لۆیچیک، ئەو لە منەو با بمیشتەووە، ئەگەرنا ئەوێ دیکە لە من نیەو دەبێ بەگەرپتەووە ﴿فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ﴾، ئنجا ھەموو لێیان خواردووە جگە لە کەمیکیان، کەواتە: ئەو کەمەش لە کەمیکی دیکەو لە کەمیکی دیکە یانی: جار بۆ جاری لە بێژینگ دراو! ﴿فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ

ءَامَنُوا مَعَهُ﴾، جا کاتێک لە رۆوبارە کە تیپەری خۆی و ئەوانە ئیمانیان

هینابووو له گه لیدا بوون ﴿قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾، ئەو
 کەمە کەمەش کە مابوو نەو دە له گەلی کاتیک کە جالووتیان بینی، گوتیان: ئەمڕۆ
 ئێمە بە جالووت و سەربازەکانی ناوێرین و با ڕووبەر وویان نەبینەو، دیارە
 بەشیکیان، یان هەندیکیان وایانگوتووە ﴿قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْكُوا اللَّهَ﴾،
 بەلام ئەوانەیان کە یەقینیان هەبوو بە دیداری خوا دەگەن، یاخود ئەگەر (ظن)
 بەمانای گومان بێ، نەك عیلم، یانی: ئەوانە ی کە گومانیان وابوو شەهید دەبن،
 واتە: بۆ شەهیدی هاتبوون و لە مردنێ نەدمترسان، چونکە وەك پێشتر گوتمان:
 وشە (ظن) هەم بە مانای (یقین و علم) دێ، وە هەم بە مانای گومانیش، ئەوانە
 گوتیان: ﴿كَمْ مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئْتَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، گەلیک جاران
 کۆمەلێکی کەم بەسەر کۆمەلێکی زۆردا بە فەرمانی خواو بە ویستی خوا، زالبوون
 ﴿وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾، خواش لەگەڵ خۆڕاگران دایە، کەواتە: بە لییان نەترسین
 ﴿وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾، وە کاتیک بۆ جالووت و سوپاکە ی، چوونە
 مەیدانی و ڕووبەر ووی یەك بوونەو، سەفیان بەست بەرانبەر یەك، ﴿قَالُوا
 رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾،
 پارانەو و گوتیان: پەر و مردگارمان ئارامییان هەلپژێنە سەر دل {وەك چۆن
 گۆز مێك ئاو هەلدەرپژێ، ئاو ئارامیی ئۆخزئمان هەلپژێنە سەر دل} و پێیەکانمان
 بچەسپێنە، وە بەسەر دوژمندا سەرمان بخە، کەواتە: سێ شتیان داواکردوون:
 (صبر) و (ثبات) و (نصر)، واتە: ئارامیی و چەسپاویی و سەرکەوتن، دیارە
 هەرکەسێك خۆڕاگر بێ، دامەزراویش دەبێت، وە هەرکەسیکیش دامەزراو بێ و پشت
 لە دوژمن نەکات، سەرمەنجام دوژمن دەبەزێنێ، ئیدی سەرمەنجام ﴿فَهَزَمُوهُمْ
 بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ﴾، بە ویستی خوا شکاندیان، وە داوودیش {کە
 سەربازێك بوو لە سەربازەکانی طالووت، وە هەتا ئیستا ناوی نەهاتووە} جالووتی
 کوشت، جا توێژمەدوانی قوڕئان و میژوونووسان زۆر بە تەفصیل چۆنیەتی کوژرانی

جالووتیان بە دەستی داوود باس کردووە کورتەکەی ئەو دیه کە: داوود شوان بوو، کە بیستی ئەو سوپایە دیه‌وێ بچیتە شەڕ لە گەڵ سوپای (عَمَالِقَة) و جالووت، گوتی: منیش دێم، گوتیان: ئاخر تۆ ھەر شوان بووی و شەڕێ نازانی! گوتی: با بێم کەلێنیکتان بۆ دەگرم، گوتیان: ئاخر تۆ لە مەسەلەی شەڕ و تیرو ئەوانە نازانی، گوتی: بە ھەر حال دێم، گوتیان تۆ بەچی شەڕێ دەکەیت؟ گوتی: بەو قۆچەقانییە (مِقْلَاع) ه، {قۆچەقانی شتیکی بەمردی پێ دەھاویشتری و بەمردەقانیشی پێ دەلێن}، ئنجا داوود دوو سێ بەمردی ھەلگرتن، وە جالووت داوای مەیدانداریی کرد، جالووت کە دەلێن: زۆر پیاویکی نازاو بەھێز بوو، داوای کرد گوتی: ئەو طالووت بۆم و مەیدانی، یان یەکیکم بۆ بنێرە! طالووتیش داوای لە سوپایەکە کرد، گوتیان: بۆ جەنگی ئەو کابرایە کەس لە خۆپرانابینی، طالووتیش بە ھەر حال دیارە بە بەرز وەندی نەزانیووە کە خۆی بچێ، جا لە کتێبەکاندا دەلێ^(١): داوود جەستە بچووک بوو، بەھێز بوو، بەلام من پێم وایە هیچی وا نیە، چونکە سەرچەم پێغەمبەرانى خوا (عليهم الصلاة والسلام) لە ھەموو روویکەووە لە رووی جەستەشەو تێروتەواو بوون و بەتین و تاقەت بوون، بەلام من پێم وایە بۆیە وایانگوتووە تاکو زیاتر ئەو پێشان بدەن، کە داوود چەند بەشیویدیەکی موعجیزە ئاسا جالووتی کوشتووە! ئنجا داوود گوتی: راپوستی من بۆی دەچم و مۆلەت لە طالووت دەخوازی و دەلێ: منی بۆ ئیزن بدە، دەلێ: ئاخر تۆ شەرت بۆ دەکری؟! دەلێ: بەلێ من شوان بووم رۆژێک^(٢) کوشت و داوای سەرەکەیشم ھەلقەند، دەلێ: ئاخر گورگ شتیکی وا نیە! دەلێ: رۆژێکی دیکە شیرێکم بۆ ھات ھەردوو

(١) بۆ وردەکاریی جەنگی نیوان داوود و جالووت برۆانە: سەرچاوەی پێشوو، ص: (٦٠٢، ٦٠٣) (داوود تیاھب لِمَلاَقَةِ جَلُوت)، (داوود یَتَحَدَّى جَلُوت) شایانی باسیشە کە (بەیمانی کۆن) یش ھەر دەلێ: داوود جالووتی بە قۆچەقانیی کوشتوو پێم وایە توێژمەروانیش ئەو وردەکارییانمان ھەر لەو سەرچاوانمۆ وەرگرتووە، چونکە لە تەفسیرەکاندا باسی ئەمەش کراوە کە طالووت رازی نەبوو، داوود بۆ جالووت بچیتە مەیدان ھەتا داوود بۆی باسکردووە کە چۆن لەکاتی شوانیی دا شیرێک و ورچیکی کوشتووە! جا ئەمەش لە (بەیمانی کۆن) دا ھەر ھاتووە!.

(٢) (بەیمانی کۆن) باسی کوشتنی گورگی تێدانیه، بەلام باسی شیر و ورچی تێدا یە.

شەویلا گەیم گرت و لێکم هەلقەلاشت، دەلێ: دە مادام وابێ شەپت بۆ دەکری، بە
 ھەرحال بۆی دەچیتە مەیدان و دەلێ جالووت پێی دەلێ: بۆچی تۆیان ناردووە،
 بڕووە تۆ ناکوژم! داوودیش دەلێ: ئاخر من تۆ دەکوژم، ئەویش تووڕە دەبێت و
 بۆی دێت، داوودیش قۆچەقانی لێ هەڵدەسوورپێنێ بەردیکی لە عەینی نیوچەوانی
 دەدات و دەچیتە نیو دەماغی و جالووت دەکوژێ، وە سوپاپەکە دەشکێ و
 بەسەریاندا زāl دەبن ﴿وَأَتَاكَ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ﴾، وە خوا پاداشایەتی و
 حیکمەتی پێبە خشی ﴿وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ﴾، وە لەودی کە بۆ خۆی ویستی فیری
 کرد ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾، وە ئەگەر
 خوا ھەندیک لە خەلکی (خراپ)ی بە ھەندیک خەلکی (باش) پال پێوھەنەنابان،
 سەر زەوی تیکدەچوو، کەواتە: سەر زەوی لە ئەنجامی ئەودا کە ئەھلی ھەق
 ئامادەن فیداکاریی بکەن لە پێناوی ھەقدار، لە بەرانبەری ستەمکاراندا، لە
 ئەنجامی ئەودا سەر زەمین دەمینیتەو، ئەگەرنا ھەمووی بەسەر خراپە و ستەم
 دەگەڕێ، لە ئەنجامی دەستەلاتی دیکتاتۆرانە ستەمکاراندا ﴿وَلَا يَكُنَّ اللَّهُ دُورَ
 فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾، بەلام خوا خاوەنی بەخششە بەسەر جیھانیانەو،
 وە لە کۆتاییدا خۆی پەرورەدگار دەفەرموێ: ﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
 بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾، ئەوانە نایەتەکانی خوان بە ھەق بەسەر
 تۆیاندا دەخوینینەو (ئەو موحەممەد) وە تۆ لە ڕەوانەکراوانی.

چەند مەسەلە یەکێکی گەرنەگ

مەسەلە یەکەم: خۆی پەرورەدگار دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ...﴾، بەلام
 بۆمان باس ناکات! نەبای ئەو دەکات کە ئەو مردنە چی بوو، کە لێی
 ترسان، نە بۆمان باس دەکات ئەو قەومە کێ بوو و لەکوێ بوون؟ هیچیان باس

ناکات، بۆچی؟! چونکە قورئان کە لە چلەپۆیە ی ڕەوانبێژی دایە، وەك جاری دیکەش ئاماژەمان پێداوە لایەنێکی زۆر گەرنگی ڕەوانبێژی بریتییە لە: کورتیی و پوختیی (الإيجاز) جا کاتێک قسە کورت و پوخت دەبێتەوە، کە زۆر نەچیتە نیو و وردەکارییەکانە، بۆ وێنە: خوا دەرەمۆی: داوود جالووتی کوشت، بەلام ئەگەر بێ بە قوچەقانییەك و قوچەقانییەكە ی چۆن هەلسووڕاندو چۆن مۆلەتی وەرگرت لە طالووت و... هتد، ئەوە دەچیتە نیو تەفصیلە، وە ئەگەر وایا ئیستا دەبوایە قورئان چەندان هێندە ئیستا بووایە، ئەگەر بۆ هەموو بەسەرھاتی وردەکارییەکانی باس بکردایە، چەند کەس بوون و؟ چۆن بوون و؟ بەرگیان چۆن بوون و؟ فلانە ڕۆژ چیان کردو؟ چۆن قسەیان دەکرد لەگەڵ یەکلیدا؟ خوا ئەو وردەکارییە هەمووی دەپێچیتەو بە دوو سێ رستە بەسەرھاتەكە کورت دەکاتەو، چونکە گەرنگی لەو بەسەرھاتانە عیبرەت وەرگرتنە، وەك دوا یی باسی دەکەین، ئەوە کە داوود لەو نیویدا یەكسەر یەكجار ناوی دای و جالووت دەکوژێ، ئەوە عیبرەتی تێدایە، وە بەسەرھاتی یەكەمیش خۆی زانا دەیهوێ پێمان بفرمۆی: خەلگینە! لە ترسی مردن خۆتان مەمرێن، لە ترسی کوشتن خۆ بەکوشتن مەدەن، من بینوومە لە ترسی مردن کابرا ڕای کردو، فیشەکی بە پشتی ملی کەوتو، کەواتە: خوا دەیهوێ ئەوێمان لێ حالی بکات کە: لە مردن مەترسین، وە لە ترسی مردن خۆ تووشی مردن مەکەن، لە ترسی کوشتن خۆ بە کوشتن مەدەن و، بەرھەڵستی بکەن و خۆراگیرن، بەوە سەلامەت دەبن.

مەسەلە دووەم: کە دەرەمۆی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ

النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾، واتە: بێگومان خوا خاوەنی چاکەییە بەسەر خەلگییەو، هەرچەندە زۆربە ی خەلکی سوپاسگوزارن، تەماشای بکەن! خوا ﷻ چەند لێبوردەییە، چەند هێدیە، لەگەڵ ئەوێدا کە دەزانێ زۆربە ی خەلکی سوپاسگوزارن، وەفادارن بە ئەمەك نین بەرانبەر بە خوا، کەچی بەخششی خۆشی بە هەمووان هەردەدا، بەلێ خۆی زاناو شارمزا دەرەمۆی:

﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾، واتە: كەمێك لە بەندهكانم سوپاسگوزارن، شوكرانه بژێرن، بەلام زۆربەیان سپڵە و ناسوپاسن، كەچی خۆی پەروەردگار بەخشەكەى دەدا بە هەمووان، مەبەست ئەومێه كە دەبێ هەر چاكە بكەى لەگەڵ خەلكدا با زۆربەشیان، یان هەندیکیشیان سپڵە دەرچن و پێ نەزانن و بێ نەمەك بن، لەبەرئەودى كە هەندیکیان یاخود زۆربەیان بێ نەمەك دەبن، ناكړی تۆ چاكە نەكەى، چاكەى خۆت هەربكە، چونكە ئێمە دەبێ سیفەتەكانى خۆى پەروەردگار ئەودى بۆ ئێمە ددگونجی لە خۆماندا بێنینهدى، خۆى بەرزو مەزن كە ددەرموئ: خوا بەرەحمەو زانایەو كاربەجێیەو خاوەنى عیزمەت، واتە: ئێوەش بە ڕەحم بنو، خاوەنى عیلم بنو، خاوەنى حەكمەت بنو، خاوەنى عیززەت بن.

مەسەلەى سێیەم: كە ددەرموئ: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ﴾، كەواتە: جەنگ كردن لە ئیسلامدا تەنها لەرێى خوادایەو، لەپێناو هیچى دیکەدا نیەو، نابێ ئینسان بۆ هیچ ئامانجێك بجەنگی، خەلك بكوژى، تەنهاو تەنها دەبێ بۆ ئەوە كە خوا لێى رازى بێ جەنگو جیهاد بكات، وە تەنیا لە حالێكدا دەبێ ئامادەبێ خۆى بە كوشت بڤاو خەلك بكوژى، كە شەریعەت فەرمانى پێ كردووە، جا ئەو كاتە بۆى بە عیبادەت لەقەڵەم دەدرى، بەلام ئەگەر لەپێناو هەرشتیكى دیکەدا بێ، بۆ مەدحو سەنا بێ، بۆ سەروەتو سامان بێ، لەپێناو هەرشتیكى دیکەدا بێ، مانای وایە ئینسان خۆى لەدەست دەدا، خۆى لەقیس دەچى، وە ئەو كەسانەش كە دمیانكوژى لەسەریان لێرسینەودى لەگەڵدا دەكرى، چونكە لەپێناو ئامانجێكى ناپەڕاوا كۆژراوەو خەلكى كوشتووە، پێغەمبەرى خواش ﷺ فەرموویەتى: ﴿مَنْ قَاتَلَ لِيَتَكُونَ كَلِمَةً اللَّهُ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، البخاری: (١٢٣)، ومسلم: (١٩٠٤ / ١٥٠)، واتە: هەر كەسێك بۆ ئەوە بجەنگی كە وشەى خوا بەرزتر بێ، تەنیا ئەوە لە پێاوى خوادایە.

مەسەلە ١ چوارەم: خوا فەرموویەتی: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾،

تەماشای بکەن! خوا ﷻ لەگەڵ ئەو دەدا کە خۆی خاوەنی هەموو شتێکە، کەچی دەفەرموێ: ئەو دی کە بە خەڵکی دەدەن لەپێناوی مندا، ئەو بەمەنتان داوێ قەرزتان لەگەڵ من کردو، تۆش و ئەو دەش کە هەتە هی خوا، کەچی خوا دەفەرموێ: ئەو دی کە پێمداوی لە پێناوی مندا بێبەخشە، ئەوکاتە قەرزت لەگەڵ مندا کردو، ئەو بەوچی؟ بۆ ئەو خەڵک هان بێری لەسەر چاکەکردن، لەسەر مال بەخشین کە تۆ ئەو مالە دەبەخشی هەر چاوت لە هەزارو نەدارە کە نەبی کە پێی دەدە، بەلکو بزانە کە داوێ بە خوا ﷻ، وەک لە (صحیح مسلم) (١) لە فەرماشتتیی قودسیدا هاتو، کە خۆی بێهاوتا لە رۆژی دوایدا بە یەکیک لە بەندەکانی دەفەرموێ: ئەی بەندە کەم نەخۆشبووم سەردانت نەکردم! دەلی: خوا، جا تۆ کە پەروەردگاری هەموو جیهانیان، چۆن نەخۆش دەکەوی؟! دەفەرموێ: ئەدی نازانی فلان بەندەم نەخۆش بوو سەردانت نەکرد، ئەگەر سەردانت بکە دایە منت لەو دەبینی! {واتە: رەزنامەندی و پاداشتی منت لەو دەبینی}، هەرودەها خوا ﷻ باسی خواردن پێدان و ئاوی پێدان دەکات و دەفەرموێ: ئەی بەندە کەم برسی بووم نانت نەدام، تینوو بووم ئاوت نەدام! دەلی: جا خوا، جا تۆ برسی و تینوو نابی؟! دەفەرموێ: ئەدی نازانی فلان بەندەم کە برسی بوو، ئەگەر خواردنت پێدا، یان ئەو دی کە تینوو بوو، ئاوت پێ دا، ئەو پاداشتە کەت لای من دەبینیەو!

مەسەلە ٢ پێنجەم: کە دەفەرموێ: ﴿فِي ضَعْفِهِ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾، واتە: بۆی

دەکاتە چەند قات و بەرانبەری زۆر، ئەو لە دواوە دایە، بەلام زۆر جار لە دنیا شدا هەر وایە، تۆ تەماشای دەکە ئەوانە کە مال دەبەخشن و چاکە لەگەڵ خەڵک دەکەن، مەدح و سەنایان بۆ دەبێت و دەو، خەڵک مەتەنەیان پێ دەکات و کەسایەتییان خۆشەویست دەبێ، زۆر جار لەرووی ماددی و مەعنەوی دەو زۆر

ئىستيفاده دهكەن، لە ئەنجامى مالى و سامان بەخشيندا، وە بە پيچەوانەو و ئەو كەسەى كە چرووك و رژدە، پيش قىامەت، هەر لە دنياىدا زمرى دەكات خەلك، زەمى دەكات و لەرووى ماددى و لەرووى مەعنەو و پيەو زمرى دەكات، خەلك خۆى لى دوور دەگرى، هەلبەتە بۆيەش خوا (جَلَّ شَأْنُهُ) لەدواى ئەودى كە فەرمان دەكات بە جەنگ لەپيناى خوا، ئنجا باسى مالى بەخشين و قەرز بە خوادان دەكات، چونكە جەنگ لەپيى خواىدا ناكري، مەگەر مالى و سامانىك هەبىت و بەخشي، ئەوچار بەو مالى و سامانە پيداويستىيەكانى جەنگ و جيهاد ساز بكري، بۆيە هەميشە لە قورئاندا خواى پەروەردگار جيهادى مالى و سامانى، پيش جيهادى رووح و گيان خستە.

مەسەلەى شەشەم: كە دەرەموى: ﴿وَاللَّهُ يَقْضِي وَيَبْصُطُ﴾، خوا رۆزى تەنگ

دەكا و فراوان دەكات، ياخود كەم دەكات و زۆر دەكات، ئەمە ئەودى لىووردەگيرى كە هەرچەندە تواناى بەندەكان كاريگەرى هەيە لەسەر فراوانبوونى رزق و كەمبوونى، لەسەر تەنگبوونەودى و زۆربوونى، بەلام سەرنجام هەمووى دەبى بچيەتەو دەستى خواى پەروەردگار، بۆيە جارى واهەيە كەسيك زۆر خۆى ماندوو دەكات و زۆر توانا سەرف دەكات، بەلام تەماشە دەكەى ئاستى ژيان و گوزەرانى هەر نزمە، يەكيكى ديكەش هەيە كەمتر خۆى ماندوو دەكات، كەچى رزقى بۆ فراوان دەبى، دەبى ئيمە ئەو حەقيقەتە بزاني كە سەرنجام ئيرادەى خوايە ﷻ كە تەحەككوم دەكات لە مەسەلەى رزقدا، بەلام ديارە خواى كاربەجى رزق بۆ كەس نابارىنى و دەبى ئينسان دەست بجووليني.

ئنجا بيگومان رەهاى خواى كاردەجيش بەگۆترە كارناكات و ئەويش هەر لە ميانەى ياساكان (سنن)دا كارى خۆى دەكات.

مەسەلەى حەوتەم: كە دەرەموى: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلِئِكَةِ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ

مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ أَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُنْقِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، كە پيشتر تەفسيرمان كرد، ئەودى لىووردەگيرى كە مشوور خۆرو قسە بەدەستانى هەر

کۆمه‌لگایه‌ک، له‌پیش زۆربه‌ی خه‌لگه‌که‌دا زیاتر، وه‌ زووتر هه‌ست به‌ شت ده‌که‌ن، وه‌ ئه‌وه‌شی لیۆم‌ده‌گیرئ که‌ هیچ گه‌ل و کۆمه‌لگایه‌ک به‌بی مشوورخۆرو به‌بی سه‌رپهرشتیارانی‌ک، که‌ مشووری بخۆن، به‌ریۆه‌ ناچی، وه‌ک شاعیر گوتووویه‌تی:

لا يَصْلَحُ النَّاسُ فَوْضَى لَأَسْرَاةٍ لَهُمْ

ولا يصلحون إذا هـرأهم سادوا^(۱)

مه‌سه‌له‌ی هه‌شته‌م: که‌ ده‌فه‌رموئ: ﴿ اَبَثَّ لَنَا مَلِكًا نَقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾،

ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی، که‌ به‌بی سه‌رکردو فه‌رمانده‌ جه‌نگ نا‌کری، واته‌: نا‌کری هه‌رکه‌سه‌و له‌پیی خۆیه‌وه‌ به‌روا و بلی: ئه‌وه‌ ده‌چین جیه‌اد ده‌که‌ین! جه‌نگ و جیه‌ادکردن ده‌بی به‌ به‌رنامه‌بی و ده‌بی ریک و پیکیی تیدا هه‌بی و سه‌روبه‌ری هه‌بی، که‌ ئه‌وه‌ش به‌ ته‌ئکید به‌بی فه‌رمانده‌و سه‌رکرده‌ به‌ریۆه‌ناچی، (عمر بن الخطاب) یش خوا لیی رازی بی له‌وباره‌وه‌ قسه‌یه‌کی جوانی هه‌یه‌ ده‌لی: (...إِنَّهُ لَا إِسْلَامَ بِلَا جَمَاعَةٍ وَلَا جَمَاعَةٍ إِلَّا بِإِمَارَةٍ، وَلَا إِمَارَةٍ إِلَّا بِطَاعَةٍ)، رواه الدارمي: (۷۹/۱)، واته‌: بی‌گومان ئیسلام به‌بی کۆمه‌ل نابیی، کۆمه‌ل‌یش به‌بی به‌رپرسیاریتی و فه‌رمانده‌یتی نابیی، فه‌رمانده‌یی و به‌رپرسی‌تیش به‌بی فه‌رمانبه‌ری نابیی.

مه‌سه‌له‌ی نۆه‌م: که‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌یان ﷺ ده‌فه‌رموئ: ﴿ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ﴾، ئایا نزیك نیه، ئه‌گه‌ر جه‌نگتان له‌سه‌ر پیویست کرا، جه‌نگ نه‌که‌ن! چی لیۆم‌ده‌گیرئ؟! ئه‌وه‌ی لیۆم‌ده‌گیرئ که‌ ئه‌و پی‌غه‌مبه‌ره ﷺ ئه‌و خه‌لگه‌ی باش ناسیوه‌، وه‌ هه‌رکه‌سی‌ک سه‌رپهرشتی خه‌لگیک بکات ده‌بی هه‌ول‌ب‌دات بیانناسی و شاره‌زایان بی و پییان ئاشنایی، بۆ ئه‌وه‌ی دوا‌یی تووشی شتی چاودروان‌کراو (مُفَاجَأَاتٍ) نه‌بی، ئه‌و پی‌غه‌مبه‌ره‌ش

(۱) واته‌: خه‌لک چاک نابن ئه‌گه‌ر پاشا گه‌ردانیی بی و سه‌رپهرشیاریان نەبن، هه‌روه‌ها هه‌م‌تا خه‌له‌کاره‌کانیشیان به‌ریار به‌ده‌ست بن چاک نابن.

دیاره ناسیونی و زانیویەتی ئەو خەلگە لەوێچە ئیسرائیل لە میژە چەوسێنراوە و زولمیان لێکراوە، زانیویەتی زۆر عیقلەت و نەخۆشیان تێدا پەیدا بوون، لە ئەنجامی ئەو چەوسێنراوە و دیە داو، ئەو نین کە هیئە خۆیان ئازا کردووە دەلێن: ئێمە ئامادەین بۆ جەنگ و جیهاد، بە ئێ بە قسە ئازان، بەلام کە دێتە سەر کردووە، وا دەرناچن وە سەرمنجام بۆچوونە کەشی راست درچوو.

مەسەلە دیهەم: کە ئەوان دەلێن: ﴿ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ

أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا ﴾، بۆچی لەرێی خوادا جیهاد و جەنگ ناکەین لە حالیکدا کە لە مال و حالمان و لەنیو منداڵ و کۆرەکانمان و دەرناوین؟! ئەمە چی لیۆمردەگیرئ؟ ئەوێ لیۆمردەگیرئ کە بەرگریکردن لە ئەرز و ئابروو، بەرگریکردن لە نیشتمان و لە ئەهل و خەلگیش، هەر جەنگ و جیهادە لە پێناوی خوادا، چونکە دەرئموئ: بۆچی لەرێی خوادا جەنگ ناکەین! لە حالیکدا کە لە نیشتمانی خۆمان وە لەنیو خزم و کەسی خۆمان و دەرناوین و لێک دابراوین؟!

مەسەلە یازدەهەم: کە دەرئموئ: ﴿ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا

مِّنْهُمْ ﴾، ئەوێش حەقیقەتیکی کۆمەڵناسی بۆ ئێمە دەرئەخات، کە زۆربەیی خەلگێ ئەوانە کە زۆر بۆ قسان گەرمەن لە کردەوان ساردن، هەیه کە بە قسە زۆر ئازایەتی دەرئوئ، بەلام دوازی بە کردەو و دەرناچی، بۆیه کۆردەواری خۆشان دەلێن: (ئای خۆر تەنکە) ئای ئەگەر خۆر خۆرێ بێ تەنکە، ئای مەند، ئای قوول دەرئوئ (ئای خۆر تەنکە) ئای ئەگەر خۆر خۆرێ بێ تاقیکردنە وەم هەیه، هەیه دەلێ: تۆ هەر لێمگەرئ شیرت بە گوێی بۆ دەرگرم و وادەکەم تا وابچئ، کەچی دوازی و دەرناچی! بۆیهش پێشینان لەبارەیی ئەو جۆرە کەسانە و گوتووین: (زۆر دەرئوئ و کەم دەرئوئ!)، هەیه هەرگێفان ناکات، بەلام لەکاتی تەنگانەدا هەر جەو هەمەر، بۆیه کەمان هەبوو زۆر پیاویکی ئازا بوو، دەرگوت مامۆستا مەن وەک ئەو بۆیانە نالێم وادەکەم و وادەچم چونکە بەراستی تا ئێستا شەرم نەکردووە دەرئسم و دەرئەچم، بەلام

إن شاء الله باشیش دەر دەچم، دواییش قارەمانیک بوو، شەهیدیش بوو خوای پەر و مردگار بە شەهیدی وەر گرتبێ.

مەسەلە ی دواز دەیهەم: که دەفرموئ: ﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ

طَالُوتَ مَلِكًا ﴾، ئەوێ لێ وەر دەگیرئ کە دیاری کردنی سەر پەرشتیار و مشوور خۆرو فەرماندە، دوو رپی هەیه، یان دەبێ خوا دیاری بکات، یان خەڵک، طالوت خوای کار بە جی دیاری کردبوو، چونکە دەفرموئ: ﴿ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ﴾، ئەگەر خوای تاک و پاک دیاری نە کردبە، دەبوو بگوترئ: خەڵکینە! دەفرموون خۆتان هەڵبژێرن، کەواتە: ئێمە ئەو دوو رپیەمان هەیه، پیغەمبەران (عليهم الصلاة السلام) خوای بێ وێنە دیاری کردوون و، غەیری پیغەمبەران لە حوکمڕانی مسوڵمانان، دەبێ خەڵک دیاریان بکات، رپی سییەمەن بریتیه لەوێ کە بۆ خۆیان خۆبەسپێن، یاخود حوکمی میراتی بێ، واتە: دیکتاتۆری یان میراتی، کە هەر کامیان هیچ فری بە سەر ئیسلامەو نیه، هەر چەند بە داخەو هەر لە دوا چوار خەلیفە راشیدەکانەو هەتا ئەمڕۆ، ئەگەر بە دەگمەن، دما حوکمڕان و بەرپرسانی مسوڵمانان بە یەکیک لەو دوو رپیە نەفامیی و ناشرەعییەکان: خۆسەپاندن، یان میراتی چوونەتە سەرگورسی حوکم، بەلام لە خوا بەزیدایی کە ئەو بەم دوایانە مسوڵمانان... بەتایبەت لە ولاتانی عەرەبیدا خەریکی هۆشیار بوونەو شۆرش و راپەرین و کۆتایی پێهێنانی ئەو حوکم و رژێمە خۆسەپێن و میراتیانەن!

مەسەلە ی سێز دەیهەم: که دەفرموئ: ﴿ أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ

بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ﴾، دوا ئەوێ طالوت بە سەرگردد دیاری دەکری، دەلێن: جا چۆن دەبێ ئەو مشوور خۆرو سەر پەرشتیار و بەرپرسی ئێمە بێ، خۆ ئێمە شایستەترین لەو، وە مال و سامانیکی زۆریشی نیه، وەک لە بە سەر هاتە کەشیدا با سمرکرد، بۆیه گوتووین: ئێمە شایستەترین، وای پێ دەچێ ئەوانە بنەمالە بووبن، وەک چۆن لە بنەمالە ی عەشیرەتاندا هەیه هەر بە

میراتی بنەمالەیی سەرپەرشتیاری و برا گەورایەتیان بۆ بەجێ دەمێنێ، دیارە ئەوانەش لەوجۆرە بوون و واشپێدەجێ طالووت کۆرە شوانیک، کۆرە نەداریک بووبن، جا ئەمە ئەوە دەگەیهێنێ کە بەداخەو - نیستاش زۆربەیی خەلکی ھەروان - زۆربەیی خەلکی بۆ مەسەلەیی حوکم و سیاسەت لەسەر بنەمای پەچەڵەک تەماشای دەکەن و، تەماشای سەرودت و سامان دەکەن و تەماشای خودی ئەو ئینسانە ناکەن کە چی لەباراندا ھەیە، تەماشای دەکەن: سەرودت و سامانی چەندەو؟ بابو و باپیری کێ؟ لەحالی کدا ئەوە کە سەرودت و سامانی چەندەو، بابو و باپیری کێ؟ وەک پێنجوینی دەلێن: فلسیک ناژی^(١)، بۆچی؟ چونکە خەلک کە لێی قەوما پێویستی بە سەرکردەیک ھەیە، ئەگەرنا فلان کەس کۆری فلان کەسە، فلان کەس بەگە، فلان کەس ئاغا، فلان کەس شیخە، فلان کەس مامۆستایە، فایدەیی چییە، بابی چاک بوو، ئەگەر بۆخۆی ھیچی لەباراندا نەبێ، پەکمان دەخات، یان فایدەیی چییە سەرودت و سامانی زۆربەیی، مادام شایستە نەبێ، ئیشەکەیی ئیمە پەک دەخات، بۆیە خوا ﷻ ئەو راستییەیی بۆ ئیمە ڕوون کردۆتەو.

مەسەلەیی چوار دەیم: کە دەفرموی: ﴿قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ

بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾، پێغەمبەرەکیان چۆن وەلام دەداتەو؟ فەرمووی: خوا بەسەر ئێویدا ھەلبژاردو، وە لەرووی زانستیەو و لەرووی جەستەییەو زیادەیی پێداو، واتە: لەرووی فیکری و زانستیەو زیادەیی پێداو، لەرووی کردەیی و جەستەییەو دیسان توانایەکی زیادەیی پێداو، واتە: ئەو دەتوانی کە بەو ئەرکەیی خۆی ھەلسێ، بۆیەش ھەلبژاردو، ئیشی خوا گۆترە نیە و لەخۆرا خەلکی ھەلبژێری، بەلکو ئیشی خوا ھەمووی بەجێیەو یەکی لە سێفەتە بەرزەکانی خوا بەرزو مەزن ئەویمە کە کار بەجێیە.

مسئله‌ی بازدمیهم: که دفعه‌موی: ﴿وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مِنْ يَشَاءُ﴾، نه‌میش

نه‌وی لیورده‌گیری، که خوا ﷻ نیراده‌ک‌ی ر‌ده‌او بی‌سنوورده، به هیچ شتی‌که‌وه نه‌به‌ستراوته‌وده، خ‌وی پ‌ه‌روم‌ردگار به‌پی‌ی نیراده‌ی نازادانه‌ی خ‌وی ته‌ص‌ه‌ر‌پ‌روف ده‌کات، به‌لام بی‌گومان نیراده‌ی نازادی خوا (تبارک و تعالی) ه‌ه‌ر‌چه‌نده ر‌ده‌او بی‌سنوورده، به هیچ شتی‌که‌وه نه‌به‌ستراوته‌وده، ته‌نیا به‌پی‌ی زانیاری و حکمه‌تی

بی‌سنووریشی ده‌جوول‌یته‌وده، وه‌ک (هود) پی‌غه‌م‌ب‌ه‌ر ﷺ ف‌ه‌ر‌موویه‌تی: ﴿...إِنَّ

رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ هود، واته: بی‌گومان پ‌ه‌روم‌ردگارم له‌س‌ه‌ر ر‌استه ر‌ی‌یه

مسئله‌ی شازدمیهم: که دفعه‌موی: ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ

أَنْ يَأْتِيَكُمْ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ

وَأَٰلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ﴾، وه‌ک پی‌ش‌تریش ئام‌ازدهم پی‌دا، میلله‌تانی

پی‌ش ئی‌سلام له ق‌و‌ناغ‌ی‌کی ساواپی‌دا بوون و ه‌ه‌م‌یشه ح‌ه‌ز‌یا‌ن ک‌رد‌وه مو‌ع‌ج‌ی‌زه

به‌ل‌گ‌ه‌ی به‌ر‌چ‌او و به‌ره‌ه‌س‌ت‌یا‌ن ه‌ه‌بی، ب‌و‌یه نه‌گ‌ه‌ر ته‌ما‌ش‌ای مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌انی

پی‌غه‌م‌ب‌ه‌رانی پی‌ش مو‌حه‌م‌ه‌د ﷺ ب‌ک‌ه‌ین ده‌ب‌ی‌ن‌ین پی‌غه‌م‌ب‌ه‌ران (علیهم‌الص‌لاة

والسلام) ه‌ه‌موویان، مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌انیان به‌ره‌ه‌س‌ت بوون، ب‌و و‌ینه: ح‌وش‌ترده‌ک‌ی

ص‌ال‌ح، گ‌و‌چ‌انه‌ک‌ه‌ی مو‌وسا، ئاسن نه‌رم‌کران ب‌و داوود، بال‌ند‌ه‌و ج‌ند ر‌ام‌کران ب‌و

س‌وله‌ی‌مان، مر‌د‌و و ز‌ی‌ند‌و و ک‌رد‌نه‌وه‌ی ع‌ی‌سا، به‌لام ب‌و‌چی خ‌وی ز‌انا و ش‌ار‌ه‌زا ب‌و

پی‌غه‌م‌ب‌ه‌ری ک‌و‌ت‌ای‌ی ﷺ مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌ی ع‌ی‌لم‌ی‌ی ف‌ی‌ک‌ری‌ی نار‌د‌وه، که ق‌ور‌ئ‌انه؟

له‌ب‌ه‌ر نه‌وه‌ی خوا ز‌انیویه‌تی که له‌د‌و‌ای ه‌ات‌نی پی‌غه‌م‌ب‌ه‌ری ک‌و‌ت‌ای‌ی، مر‌و‌ف‌ایه‌تی

ده‌گ‌اته ق‌و‌ناغ‌ی ر‌وش‌د‌و ک‌ام‌ل‌بوون و مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌ی ع‌ی‌لم‌ی‌ی و ف‌ی‌ک‌ری‌ی پی‌وی‌سته، وه

نه‌گ‌ه‌ر گ‌ری‌مان مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌ی به‌ره‌ه‌س‌ت‌یش بو‌وایه، به ک‌و‌چی د‌و‌ای‌ی پی‌غه‌م‌ب‌ه‌ر

ﷺ مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌ه ک‌و‌ت‌ای‌ی ده‌ه‌ات، وه‌ک مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ی پی‌غه‌م‌ب‌ه‌رانی د‌ی‌که، که له‌گ‌ه‌ل

وه‌ف‌اتی خ‌و‌یا‌ن مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌انی‌ش‌یا‌ن ک‌و‌ت‌ای‌ی ه‌ات‌وه، به‌لام ئی‌ستا ه‌ه‌ر‌چه‌نده

پی‌غه‌م‌ب‌ه‌ری ک‌و‌ت‌ای‌ی ﷺ وه‌ف‌اتی ک‌رد‌وه، به‌لام مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ک‌ی، نه‌و مو‌ع‌ج‌ی‌زه‌ی

که ته‌حه‌د‌د‌ای ئی‌نس و ج‌ی‌ن‌نی پی‌ ک‌رد‌وه، له‌به‌ر‌ده‌ستی ئی‌مه‌دا ه‌ه‌ر ه‌ه‌یه.

مەسەلەى ھەمدايەم: کە دەفەرموئ: ﴿ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ

اللَّهُ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ ﴾، جا کاتێک طالوت سوپاکەى حیا کردووە لە ئاودەدانى و
 ڕووى پێ لە دوژمن کردو بەردو ئەو شوپنە ڕۆشت کە دوژمنى لىيە، گوتى:
 خوا بە ڕووباریک تاقییتان دەکاتەو، ئەمە ئەودى لیۆردەگیرئ کە سەرکرده
 دەبئ خەلى خۆى تاقى بکاتەو، بەرلەودى ڕووبەرۆو بێتەو لەگەڵ دوژمنداو،
 پێش ئەودى بکەو نە حالەتى ناخۆشەو، دەبئ بە شینەبى تاقییان بکاتەو، تاكو
 مەعدەنى ئەو خەلگەى بۆ دەرېکەوئ و بزائى داخۆ چۆن ؟ تاكو ئەوانەى کە
 بپهیزو لاوازو لەباراندا نەبوون، ھەر لە سەرمەتاو بەگەرپنەو نەودک بپن و
 دواى لەرپى وانەو کەلینیک لە سوپاکەدا پەیداببئ، چونکە جارى واهەيە
 ئینسانىکى ترسنۆک، یان کەسێک شتیکى لە توانادا نیە، زەرپە دەدا لە خەلگىکى
 زۆرى ئازاو بە توانا، بۆيە ئەگەر ئەوانە ھەر لە سەرمەتاو دوور بخرنەو،
 بە تەئکید ئەو سەلامەتى زیاترى تێدايە.

مەسەلەى ھەمدايەم: کە دەفەرموئ: ﴿ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ﴾، دواى

ئەودى طالوت پێى گوتن ھەر کەسێک لە لویچێک زیاتر ئاو لەو ڕووبارە
 بخواتەو، ئەو لەمەن نیە، واتە: دەبئ بگەرپتەو خواى بینەرۆ بیسەر
 دەفەرموئ: ﴿ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ﴾، جگە لە کەمىکیان ھەموویان
 لییان خواردو، جا ئیستا با سەرنج بەدین ! لەشکرەکەى طالوت چەند
 جارێک لە بپژینگ دراون:

١/ جارئ ھەر لە سەرمەتاو جارێک لە بپژینگ دران، وەک دەفەرموئ: ﴿ فَلَمَّا

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ﴾، ھەر کە جەنگیان لەسەر
 پێویست کرا جگە لە کەمىکیان پشتیان ھەلکرد.

٢/ ھەرودھا دواى ئەودى کە طالوتیان کرا بە سەرکرده، ڕەخنەیان لیگرتو
 واپێدەچئ زۆر بەیان ڕەخنەیان ھەبووبئ و ئەوانیش کشاونەو.

٣/ ھەروەھا دواى ئەودى كە طالووت بە ئاو نە خواردنەو و تاقىکردنەو، جگە لە مستىك، ديسان كەمىك نەبى ھەموو لىيان خواردەو !

كەواتە: ئەو كۆمەلە كەمەى، كە طالووت: پىيان رووبەر و بوتهو و لەگەڵ دوژمندا، سى جارەن لە بىژىنگ دراو و پالفتە كراو، كەواتە: بەرپرس و سەر كرده، ھەميشە دەبى ئەمە لەبەر چا و بگرى، كە ھەموو كەس تواناى ئەودى نىە لە تاقىکردنەو و دەربچى، بۆيەش كاتىك خەلكىك لە تاقىکردنەو و دەرنەچى، زۆر نەشلەژىو خۆى تىك نادا، چونكە پىشتەر لە پىش چاوى گرتو.

مەسەلەى نۆزدەھەم: كە دەفەرموى: ﴿ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ

﴿ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ﴾، واتە: پاش ئەودى خۆى و ئەو بر وادارانەى لەگەلى دا بوون، لە رووبارەكە پەڕپەنەو، گوتيان: ئىمە تواناى جالووت و سەربازەكانىمان نىە، ئەودى لىووردەگىرى كە كەوتنە حالەتى كردهى، جىايە لە حالەتى ئاساى و تىورى، ئىنسان كە بە كردهو و شتىك دەكا، زۆر جىايە لەودى كە بە قسە باسى دەكات، بۆيە كور دەوارى خۆمان دەلین: (بىلى قورئ بەدەست خەلكەو و سووكە) واتە: بۆخۆت دەستى بەدىيە ئەو جار دەزانى چۆنە ! كاتىك تەماشای كەسىك دەكەى ئىشىكى وەك قوركارى دەكات، دەلێ: ئەو و بۆجى بىلەكەى باش ھەلئادات؟ تۆ بۆخۆت بچۆ بىلەكەى لىووردەگرە، بزەنە داخۆ تۆ چۆنى دەكەى؟ بەلێ بىگومان بە كردهو ئىشكرەن جىايە لەودى ھەروا بەچا و تەماشای بكەى و قسەى لەبارەو بەكەى.

مەسەلەى بیستەم: كە دەفەرموى: ﴿ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلتَقُوا اللَّهَ

﴿ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَت فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ﴾، وەك پىشتەر باسكرا، سوپايەكەى طالووت دواى ئەودى كە دوژمنیان بىنى و سوپاى جالووتیان بىنى، گوتيان: ﴿ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ﴾، كە واپىدەچى ئەوانەش كە گوتووینانە: ئەمرو بە جالووت و سوپاكەى ناوێرىن، ئەوانیش كشابنەو، ھەرچەند باس نەكراو و دەشگونجى بە لە قەلەقەو و بە

بیّهیزی همر مابنده وه، به لام کئ چارنووسی نهو جهنگه ی هه لبرئ؟ بیگومان نهو کومه له کمه ی که چند جار پالاوته کرابوون: ﴿ قَالَ الَّذِينَ يَطُنُونَ أَنَّهُمْ مُلْتَفِتُونَ إِلَى اللَّهِ ﴾، نهوانه ی که گومانیان وابو شهید دمن، یاخود نهوانه ی که دنیایی (یقین) یان هه بوو، که دهگنه دیداری خوا، که واته: کئ چارنووسی جهنگ چه سم دهکات؟ هه لبه ته نهوانه ی که عه قیده ی پتهویان هه یه و یان بو شهیدی بیته مهیدانی و پیان وابی شهید دمن، یان یه قینیان هه بی که به دیداری خوی پهر و مردگار دهگن.

مسئله ی بیست و به کم: که دهمرموی: ﴿ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾، نهوه یاساو سوننه تی خواجه، که خوا له گه ل خور اگردایه، جا نهو خور اگردانه نه گهر کافریش بن، خوی دادگهر به پی نهو یاسایه همر له گه لیاندایه، چونکه له سوورمتی (الإسراء) دا دهمرموی: ﴿ كَلَّا نُمَدِّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ﴾، واته: ئیمه ئیمدادی همر کامیکیان دهکین نهوانه ش و نهوانه ش، له به خششی پهر و مردگارت، باسی نه هلی دنیا و نه هلی دواروژ دهکات، دهمرموی: ئیمه هاوکاری هه ردووک لایان دهکین له به خششی پهر و مردگارت، که واته: دمن بزاین کافریش نه گهر سیفه تی باشی تیدا هه بن، نهو سیفه ته باشانه ی سمری دهخن، وه به پیچه وانه وه مسولمانیش نه گهر سیفه تی بیّهیزی تیدا هه بن، نهو سیفه تانه ی ژیری دهخن، که واته: همر کهس که گوتی: مسولمانم، همر له بهر نه وه ی ده لی مسولمانم، سمرناکه وی، وه کافریش همر له بهر نه وه ی پی ده گوتری کافر، ژیرناکه وی، به لگو مسولمان له بهر سیفه ته باشه کانی سمرده که وی و کافریش له بهر سیفه ته خراپه کانی ژیرده که وی، به لام نه گهر هاتو به پیچه وانه وه سیفه تی خراپ له مسولماندا پهیدا بوون و، سیفه تی باش له کافردا پهیدا بوون، به ته ئکید نهو کاته تمارزو و ده که و هاوکی شه که ده گوتی، وه فورئان و ئیسلا میش هه میشه مسولمانان پهر و مرده دهکن، تاکو بیانکانه خاومنی سیفه تی باش، بو نه وه ی به هو سیفه ته باشه کانه وه سمر بکه ون.

مەسەلەى بیست و دووم: کە دەفەر موی: ﴿وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾،

واتە: داوی ئەودی کە بو جالووت و سوپاکەى چوونە مەیدانى، گوتیان: پەر و مردگارمان ئارامییەمان بەرژینە سەر و پێیەکانمان بچەسپینە و بەسەر گەلى کافراند سەرمان بخە، کەى پاراونەو؟ بیگومان لە مالى نه پاراونەو، بەلکو کاتی کە چوونەتە رووبەر ووی دوژمن، کەواتە: دەبی ئینسان لە گەرمەى ئیشدا دووعا بکات، ئەک هەر لەجیو بە هەلخزاوی دووعا بکەى، وەرە لە گەرمەى رووبەر و بوونەو داو لە گەرمەى کاردا، هەموو هۆیهکان سازبکەو بچۆ مەیدانى، ئەوجار بپاریو، بۆچی؟ چونکە ئەگەر تۆ هەموو هۆکارەکان ساز کردن، مانای وایە تۆ ئەودی لە توانای خۆتدا یە کردووتە، ئەوجار ماوتەوە خوا ﷻ، دیارە ئەویش توانای خۆى بو تۆ دەخاتە کار، مادام تۆ کەمتەر خەمییەت نەکردی!

پیشتر لەکاتی تەفسیرکردنى ئایەتى: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي

قَرِيبٌ أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ... ﴿١٨٦﴾ البقرة، دا باسمان کردو، کە چۆن

چۆنى دەبی دووعا بکری و پیغەمبەرى خوا کەى و چۆن لە خوا پاراونەو!

مەسەلەى بیست و سێیەم: ئەوانەى لە گەل جالووت و سوپایە کەیدا

رووبەر و بوونەو، داوی سى شتیان لە خواى پەر و مردگار کردو و گوتوو یانە:

﴿أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾،

کەواتە: ئەگەر بیکەى بە هاوکیشەیهکی ماتماتیکی، ئاوی لى دى:

خۆراگری بەسەردا هەلژان + پی چەسپینان = سەرکەوتن

کەواتە: هەر کەسێک ئەهلى صەبر و خۆراگری بى، پێى دەچەسپى و راناکات و

هەلنایەت، وە کەسى واش سەردەکەوى، وە ئەمە لە هەموو ئیشیکدا هەروایە،

ئەک هەر لە جەنگدا.

مەسەلە ی بیستی و چوارەم: کە دھەرموئ: ﴿ فَهَزَمُوهُمْ بِأَذْنِ اللَّهِ ﴾، چی

لیۆمردەگیرئ ؟ خۆی تاكو پاك دھەرموئ: دوژمنیان شكاند بە مؤلەتی خوا، یان بە ویستی خوا، یان بە فەرمانی خوا، ئەمەش ئەو دی لیۆمردەگیرئ کە ھەرچەندە ھۆکارەکان ھەبن، بەلام دیسان ویستی خۆی بالادەست بەسەر ھەموو شتیکدا ھەیمەنە ھەیه، بۆیە نابئ مروق بەھۆی ھۆکارەکانەو لەخۆبایی بئو بلئ: لەشکرێکی زۆرمان ھەیهو، چەکی باشمان پییەو، کەلوپەلی باشمان ھەیه، جا بۆ سەرناکەوین ؟ نەخیر، ئەو دی کە شتەکان یەکلایی دەکاتەو، سەرنجام ھەر ئیرادە ی خۆی پەرورەگارەو، ھۆکارەکان ئەگەر خوا نەیهوئ بەرھەمیان نابئ، ئەگەر خوا ویستی ناگر ناسووتیئ، وە ئەگەر خوا ویستی ئاو خەلکی ناخنکیئ، بەلام ئەگەر خوا ویستی میشوولە ئینسان لەبەین دەبات، بۆ وینە: شتێکی ئاشکرایە، کە ھەرمکام لە: ھەوا، ئاو، گل، دنگ لە پێداویستیە زۆر گرنگەکانی ژیانن، کە مروق بەبئ وان ژیان و گوزمرانی ناکرئ، کەچی دەبینن خۆی بالادەست ھەرمکام لەو چوارە ی کردوون بە ھۆکاری لەبەینبردنی گەلێک،

یان زیاتر لە گەلانی یاخی و سەركەش، وەك فەرموو یەتی: ﴿ فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ

فَإِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا

بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا ... ﴾ (۴۰) العنكبوت، واتە: ھەرمکام یکیانمان بە

تاوانەکە ی گرت و سزادا: ھەیانبوو (با)مان ناردنە سەر، کە وردە بەردی ھەلگرتبوو، وە ھەیانبوو چریکە گرتی، وە ھەیانبوو بە زەویدا بەردمانە خوار، وە ھەیانبوو لەئاودا خنکاندمان...

دیاردە مەبەستمان ئەو نەیه کە گوئ بە ھۆکارەکان نەدرئ، چونکە عادەتی خوا وایە کە لەمیانە ی ھۆکارەکاندا ئیشوکارەکان ئەنجام دەدات، بۆ وینە: بەبئ دایک و باب، منداڵ پەیدانابئو، بەبئ زەوی و تۆو وەشاندن دەرئ ناروئ، بەلام مەبەستمان ئەو دیە کە پشتمان تەنیا بە خوا قایم بئو دانیابین کە بەبئ ویستی خۆی بالادەست و کاربەجئ ھیچ کاریک سەرۆبەرناگرئ، بۆیە وێرئ دەستگرتن بە ھۆکارەکانەو، پیویستە دلیشمان ھەردەم بە خواوە پەیوەست بئ !

مسئله‌ی بیست و پنجم: که دفعه‌ی مؤی: ﴿وَقَتْلَ دَاوُدَ جَالُوتَ﴾، واته:

داوود جالوتی کوش، که پیشی باسی داوود هر له‌ئارادا نه‌بووه، جا ئه‌مه‌ئه‌ودی لیورده‌گیری، که قارده‌مانان و پیاوانی سه‌رکه‌وتوو له‌ ته‌نگانه‌دا درده‌کهن، وه‌ک گوتراوه: (الشَّدَائِدُ صَيَقُلُ الرِّجَالِ) سه‌ختیه‌کان تیغ تیغدری پیاوانن، وه‌ک چوئن تیغی ره‌سه‌ن خوئی راناگری، داوود پیشتر ناوی نه‌بووه، به‌لام له‌ مه‌یدانی‌دا درکه‌وتوو، هرودها ئه‌ودشی لیورده‌گیری که به‌پیی شمریعت خوی دادگمر، ریگا له‌ خه‌لک نه‌به‌ستراوه، که کی چی له‌ توانادایه بیته پیش و نه‌جامی بدات، داوود مادام پیاویکی به‌ توانا بووه، له‌بهرئه‌وه که پیشتر ناسراو نه‌بووه و کوری فلان که‌س نه‌بووه، ری لی نه‌گیراوه و هاتوو، مادام له‌ توانایدا هه‌یه بابی ناوی خوی لی‌بینی و بیته مه‌یدان.

مسئله‌ی بیست و ششم: که دفعه‌ی مؤی: ﴿وَعَاتَكَ اللَّهُ الْمَلِكُ وَالْحَكَمَةُ﴾

وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ﴾، واته: وه‌ خوا حوکرپانی و حکمه‌تی پیداو، له‌ودی که دیه‌وی شارمزی کرد، ئه‌مه‌ش ئه‌ودی لیورده‌گیری، که هه‌رکه‌سی به‌ ئیخالصه‌وده‌شان بداته به‌ر هر کاریک، خوا تواناو برستی ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌ی بو دره‌خسینی، داوود سه‌لامی خوی لی‌بین چونکه به‌ ئیخالصه‌وه‌ شانی دابوو به‌ری، خوی توله‌ستین جالوتیشی به‌ده‌ستی ئه‌و کوش و دوایش تواناو هوکاره‌کانی ئه‌ودی پیدان، که له‌ شوینی طالوت ببی به‌ سمرپهرشتیاری به‌نی ئیسرائیل، دیاره ئه‌وکاته که جالوتی کوشتوو پیغه‌مبه‌ر نه‌بووه، به‌لام دوایی خوا وه‌حیشی بو ناردوو، وه‌ک لی‌ردا دفعه‌ی مؤی: ﴿وَعَاتَكَ اللَّهُ الْمَلِكُ وَالْحَكَمَةُ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ﴾.

مسئله‌ی بیست و هه‌تتم: که دفعه‌ی مؤی: ﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ

بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾، واته: ئه‌گهر خوا هه‌ندیک له‌ خه‌لکی به‌ هه‌ندیکیان پال پیوه نه‌نی، سمر زموی تی‌کده‌چی، ئه‌مه‌ش یاسایه‌کی خویه‌و

هەر کاتیك ستمەكاران هەبوون، دەبی كەسانیک هەبن لە بەرانبەریاندا بوەستن، ئەگەرنا سەر زەوی تیکەدەچی، تیکچوونی سەر زەوی یانی چی ؟ واتە: لە کاتی تەك جەمسەریدا كە تەنیا یەك دەولەت و یەك لایەن دەسەلاتی هەبێو، هەموو شتی خۆی بەسەر خەلكدا فەرز بکات، سەرنجام سەر زەوی تیکەدەچی، دینەکان، کلتووڕەکان، بەهەبەر زەکان، هەموو شتەکان دەشیوین، هەموویان دەبنە یەك شیو، ئیستا ئەمریکا كە دەسەلاتی هەیه، دەلی دەبی خەلك وەك مەن بی، هەمووی لەسەر دەستووری ئەمریکی بی، ئەودا دیارە دین دەبی ئەودی كە لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکا ناگونجی، ئەو نایەتەنە خۆینرینەو، ئەودی كە پیچەوانەیی سیاسەتی ئەمریکایە، ناگونجی لە مەنەجی خۆیندندا هەبی، ئاگاو رەوشت هەمووی دەبی وەك هی ئەمریکا بی، بەرگو پۆشاك دەبی وەك هی ئەو بی، عادتت، بیرکردنەودت هەموو شتیكت دەبی، وەك هی ئەوی بی، دیارە لە ئەنجامی ئەودا سەرزەمین تیکەدەچی، تەنیا کاتیك تیکناچی، كە لە بەرانبەری ئەو زوڵم و ستمەدا كە دەیەوی خۆی بەسەپینی، كەسانیک هەبن بەرەهەستی بەكەن، تەماشای بەكەن ئیسلام چەند هانی خەلك دەدا بۆ بەرەهەستی، بۆ جەنگ و جیهاد و بەرخۆدان و فیداکاریی، دەفەرموی: ئەگەر جەنگ و جیهاد و فیداکاریی نەبی، بەرەهەستیکردنی ستمەكاران نەبی، زەوی تیکەدەچی، تەنیا کاتیك تیکناچی كە جەنگ و جیهاد هەبی، فیداکاریی هەبی، جوامیری هەبی لە بەرانبەر ستم و خۆسەپاندندا.

مەسەلە یەست و هەشتەم: كە دەفەرموی: ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى

الْعَالَمِينَ﴾، بەلام خوا خاوەنی بەخششە بەسەر جیهانیانەو، لێردا خوا ﷻ لا بێردن و پاكکردنەودی خراپەکاران بە چاکەکاران، بە چاکەو بەخششی خۆی دەزانن، ئەو نەعمەتی خواپە كە خۆی کاربەجی ژیانی بەشەری و هەلخستو، كە هەمیشە لە بەرانبەری ستم و چەوساندنەو و خۆسەپاندندا، خەلك دەمارێ غیری بچوولی، دەمارێ بەرەهەستیکردنی بچوولی، ئەو نەعمەتی خواپە كە خوا ئینسانی و خولقاندو، بەمەرجێك ئەو ئینسانانە

توووشی ئینجەرافی میزاج و فیطەرت نەبووبن و تەبیەتیان تیکنە چووبی و،
توووشی خەسینلەران و پیشینەرانی و نەبووبن، ئینسانی سەلیم، ئینسانی تەبیەت
ساغ ئەو مەیه کە زولم دەبینی، پێی قەلەس دەبی، وە کە دیکتاتۆریی بێینی لە
بەرانبەریدا رادەوێست، ئا ئەو بەخششیکی خۆاییە، کە خۆی بەدیھێنەر
ئینسانی بەو شیوە خۆڵقاندووە.

مەسەلە ی بێست و نۆیەم: کە دەفرموی: ﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ

بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾، واتە: ئەمانە نایەتی خۆان بە هەق بەسەر
تۆیاندا دەخوێنێنەو، وە بێگومان تۆ لە رەوانە کراوانی، ئەمە چی
لیۆردەگیرئ؟ ئەو ی لیۆردەگیرئ ئەو نایەتە کە ئەم بەسەرھاتەیان تیدا
هەن، تەنیا پێغەمبەر (عليهم الصلاة والسلام) دیمانزان کەواتە: ئەو
موحەممەد! ئەو حەقیقەتە میژوویانە کە لە چیرۆک و بەسەرھاتەکانی
قورئاندا بەسەرتدا دەخوێنێنەو، بەلگەن بۆ تۆ کە تۆ پێغەمبەری خۆی و
ئەو ت لە خوا وەرگرتو، چونکە ئەوانە بێجگە لە خۆی پەروردگار کەس
نایانزانئ، ئەو هەموو حیکمەت و نەینیانە کە لە نایەتەکاندا هەن، بە تەئکید
تەنیا لە زانیاری بێ سنووری خۆی زاناو شارەزاو، دەگونجئ هەلقولابن و
سەرچاوە بگرن، کەواتە: هەر ئەو نایەتە خۆیان بەلگەن لەسەر راستی و
سەرراستی پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پەنجاو دوو مەم

پێناسەی ئەم دەرسە

لەم دەرسەماندا خوای پەروردگار پشتیوان بێ، پێنج ئایەت لە سوورەتی (البقرة) دەتوێژینەو، ئایەتەکانی ژمارە: (٢٥٣ تا ٢٥٧)، لەم پێنج ئایەتەدا خوا ﷻ چەند بابەتیکی جوړاو جوړ دەخاتەرۆو، یەکیکیان بریتییە لە پێناسەی پیغمبەر (عليهم الصلاة والسلام)، بابەتیکی دیكە خەرجکردنی مال و سامانە لە پێناوی خوادا، بابەتیکی دیكە پێناسەی خوايە ﷻ، لە دوو توێ ئایەتیکیاندا، کە بە (آية الكرسي) ناسراوە، بابەتیکی دیكە پێناسەی (دين)ە، واتە: ئیسلام، وە بابەتیکی دیكە ئەودییە کە خوا ﷻ سەبارەت بە برۆاداران چیاان بۆ دەکات ؟ وە طاغوتەکانیش چی بۆ شوینکەوتەکانی خۆیان دەکەن ؟ ئەو بابەتانە لە دوو توێ ئایەتە موبارەکەدا خراونەتەرۆو.

﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَتَلُ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ ءَامَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يٰۤأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّنْ قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمْ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفْعَةٌ ۚ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا

يُحِيطُونَ شَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمَرْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((ئهو رهوانه کراوانه - واته: پیغه مبران (عليهم الصلاة والسلام) -

هه نديکيانمان به سمر هه نديکياندا هه لېژاردوه، هي وياي تيدا بووه که خوا دواندوويه تي، وه هه نديکيانی به چهند پله بهر ز کردوته وه، وه به لگه روشنه کانمان به عيسای کورې مېرپه م به خشی بوون، وه به گیانی پاک پشتگیريمان کردبوو، وه نه گمر خوا ويستباي (رېيان ليږگرې) نه وانه ی دواييان پاش نه ودي به لگه روشنه کانيان بو هاتن، پيکه وه تووشی شمرو کوشتار نه ددبوون، به لام تووشی دوو بهر دکیي بوون، هه يانبوو ئيمانی هيناو هه شيان بوو کافر بوو، وه نه گمر خوا ويستباي (رېيان ليږگرې) پيکه وه به شمېر نه ده هاتن، به لام خوا همرچييه کی بوئ دمیکات ﴿٢٥٣﴾ نه ی نه وانه ی بروتان هيناو ! له ودي پيمانداون ببه خشن بهر له ودي روژيک بيت، که کرين و فروشتن و دوستايه تي و تکا کردنی تيدانيه، وه کافران سته مکارن ﴿٢٥٤﴾ خوا - ﷺ - جگه له و هيچ پهرستراوی دی به هه ق نين، زيندووی مشوور گيرد، نه و نه وز دميگرې، نه خه و، همرچی له ناسمانه کان و زمويدايه هي ويه، کن هه يه بن مؤله تي وی تکای له لا بکات ! همرچی له پيش ده ستيانه وديه و له دوايانه وديه دهيزانی، وه مه گمر خوی بيه وی نه گمر نا دموری هيچ له زانياری وی نادن، کورسييه که ی ناسمانه کان و زموي گرتوته خوی، وه پاراستنی بويان ماندووی ناکات، وه نه و بهرزی مه زنه ﴿٢٥٥﴾ تو بزی کاريی له ناييندا نيه، سهر راستی و گومرايی

لە یەكدی جیا بونەتەو، جا هەركەس كۆفر- بە طاغووت بكاو بپوا بە خوا بێنێ، ئەو دەستی بە قۆلفەیهکی قاییم گرتو، كە لە پچران نایەت وە خوا بیسەری زانیە ﴿٢٥٦﴾ خوا دوستی ئەوانەیه بپروایان هێناو، لە تاریکیایەكانەو بەردو رووناکیی دەریاندا، وە ئەوانە ی بپروان دوستەکانیان طاغووتەکانن، لە رووناکیەو بەردو تاریکیەکان دەریاندا، ئەوانە خاوەنی ئاگر و بە هەمیشەیی تێدان ((٢٥٧)).

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(الْبَيِّنَات): (البَيِّنَات جَمْعُ بَيِّنَةٍ: الدَّلَالَةُ الواضحة)، واتە: (بینات) کۆی (بَيِّنَةٌ) یەو ئەمیش ئاوا پێناسە کراو: (الدَّلَالَةُ الواضحة عَقْلِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ مَحْسُوسَةٌ، سُمِّيَ شَهَادَةُ الشَّاهِدِينَ بَيِّنَةً كَمَا جَاءَ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ: الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي) (بَيِّنَةٌ) واتە: رێنیشاندا نێکی ئاشکرا، بە لگەیهکی ئاشکرا، ج عەقڵیی بێ، ج بەر هەست بێ، بۆیە شایە دیدانی دوو شاهیدان پێی گوتراو: (بَيِّنَةٌ) چونکە بە لگەیهکی روون و ئاشکرایە یاخود رێنیشاندا نێکی ئاشکرایە، کە ئەو شتە بەوجۆرە بوو، وەك لە فەرماشتی پێغەمبەر دا ﷺ. هاتووە فەرموویەتی: (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي)، واتە: کەسێک ئیددیعایەك بکات دەبێ بە لگەیهکی روون بێنێ، واتە: دوو شاهید، یان هەر بە لگەیهکی دیکە کە دەعوایە کە ی ئیسپات بکات.

(رُوح): (رُوح بە مانای (گیان) دێ، ئەوێ کە کوردەواری پێی دەلێن: (گیان) پێکھێنەری سەرەکی ئینسانە، ئینسان لە دووبەش پێکدێت لە رووح و جەستە، رووح تەنیا خوا دەزانێ چۆنە؟ جەستەش ئەو دیارە لەو خاکە دروست بوو، کە لەسەری دەژین.

(الْقُدُسُ): واتە: پاک، یەکی لە سیفەتەکانی خۆی پەروردگار (قُدُّوس)ە، وە (قُدَّسُهُ) واتە: بەپاکی گرت، ئەهلی تەصەووف دەلێن: (قُدَّسَ سِرُّهُ، قُدَّسَ رُوحُهُ) واتە: رووحی پاکبێ، دیوی پەنھانی پاکبێ، وە لێردا وشە (روح القدس)

گیانی پاک، نازناوه بو (جبریل) ﷺ، که ودهی بو پیغه مبر هیناوه، ودهک خوا دمفرموی: ﴿ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ ... ﴾ ﴿ ۱۰۴ ﴾ النحل، واته: بلای نه قورپانه (روح القدس) له پهروردگارته وده به هق دایبه زاندوده، وده له سوورمتی (القدس) یشدا دمفرموی: ﴿ نَزَّلَ الْمَلَكُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرِ ﴾ ﴿ ۴ ﴾ القدر، لهو شه ودها فریشته کان و پرووح (واته: جبریل) دادمبه زن به فرمائی پهروردگاریان، بوچی جبریل ناوئراوه: (روح القدس)؟ دهلی: (سُمِّيَ جبریلُ رُوحُ الْقُدُسِ، لِأَنَّهُ يَنْزِلُ بِالْقُدُسِ مِنَ اللَّهِ) بویه جبریل ناوئراوه: (روح القدس)، چونکه پاکیی له خواوه دادمبه زینئ (آی پما یطهر به نفوسنا مِنَ الْقُرْآنِ وَالْحِكْمَةِ وَالْفَيْضِ الْإِلَهِيِّ)، واته: شتیک دینئ (له خواوه) له قورپان و حکمه تو به خششی خوایی که نه فسه کانمان پاک دهکاته وده.

(حُلَّةٌ): (الحُلَّةُ: المَوَدَّة) واته: خو شه ویستی، نجا بوچی خو شه ویستی وشه ی (حُلَّةٌ) ی بو به کارهاتوه؟ (لَأَنَّهَا تَتَخَلَّلُ النَّفْسَ، آي تَتَوَسَّطُهَا)، چونکه تی که له به دل و هه ناوی ئینسان دمی و دهچیته نیوی.

(الْحَيُّ): (الدَّائِمُ الْحَيَاةُ بِلَا زَوَالٍ)، واته: نه ودهی که هه می شه زیندوو و خاومنی ژیانوه ژیانئ لی لاناچی.

(الْقِيَوْمُ): (القَائِمُ الْحَافِظُ لِكُلِّ شَيْءٍ وَالْمُعْطِي لَهُ مَا بِهِ قِيَامُهُ)، (الْقِيَوْمُ): نه ودهی که سدهی که چاودیره، وده پاریزمره بو هه موو شتیک، وده بو همر شتیک نه ودهی که پیی بهرپوه دهچی پیی راده دوستی پیی دمه به خشئ.

(السَّنةُ): (السَّنَةُ: الْوَسْنُ وَالْغَفْلَةُ وَالْغَضْوَةُ، وَرَجُلٌ وَسَيَّانٌ نَعْسَانٌ)، (السَّنَةُ) واته: ومنه وز، پی شه کی خه وتن، ئینسان پی شه نه ودهی خه وی لی بکه وی، ده لئین: ومنه وزی هاتی که بریتیه له خه ویکی که م که به سمرتدا دی، یاخود بینا گاییه ک، وده ده گوتری: (رَجُلٌ وَسَيَّانٌ) واته: پیاویکی خه والوو، ومنه وز گرتوو.

(كُرْسِيَّه): وشه‌ی (كُرْسِي) لیتردها زوربه‌ی زانیان به زانیاریان لیكد اوته‌وه (كُرسیه: علمه) واته زانیاری خوا، هه‌ندیكیشیان ده‌لّین (كُرسی)، واته ده‌سه‌لّتی خوا ﷺ، وایان لیكد اوته‌وه، وه هه‌ندیكیش (كُرسی) یان به‌وه لیكد اوته‌وه كه جیسمیكى گه‌ورده‌ی ناسمانه‌كان و زه‌وی داوه، وه‌ك له فهرموودمیه‌كدا كه (ابن حبان) به (صحیح) ی داناو هاتوه {مَا السَّمَاوَاتِ السَّبْعُ فِي الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَحَلْقَةِ بَارِضٍ فَلَاةٍ} (رَوَاهُ ابْنُ حَبَّانَ بِرَقْم: (۳۶۱) واته: جهوت ناسمانه‌كان له‌چاو كورسی وه‌ك نه‌نگوستیله‌یه‌ك وان له بیابانیكدا، واته: (كُرسی) نه‌وه‌نده له‌وان گه‌ورمتره، به‌لام مانایه‌ك كه زیاتر زانیان له‌سمری داکوکیان کردوه، نه‌ومیه كه كورسی به‌مانای زانیاریه، یان به‌مانای ده‌سه‌لّته.

(يُثْوِدُهُ): (يُثْعِبُهُ، آدَهْ يُوْدُّهُ: أَتْعِبُهُ يُثْعِبُهُ) ماندووی ده‌كات ﴿وَلَا يَثْوِدُهُ﴾، واته: ماندووی ناكات، ده‌گوتری: (آدَهْ أَي: أَتْعِبُهُ) ماندووی كرد ﴿وَلَا يَثْوِدُهُ﴾ **حَفْظُهُمَا**، واته: پاراستنی خوی پهر و مردگار بو ناسمانه‌كان و زه‌وی خوی بالآده‌ست ماندوو ناكات.

(إِكْرَاهَ): (الإِكْرَاهُ: حَمْلُ الْإِنْسَانِ عَلَى مَا يَكْرَهُ)، (إِكْرَاه) نه‌ومیه كه كه‌سیك ناچار بگه‌ی شتیک بكات، كه پیی ناخو‌شبین.

(الرُّشْدُ): واته: سمر راستی، ده‌لّی: (الرُّشْدُ والرُّشْدُ: خِلَافُ الْغَيِّ، يُسْتَعْمَلُ إِسْتِعْمَالُ الْهِدَايَةِ)، (الرُّشْدُ والرُّشْدُ) پیچه‌وانه‌ی (غَيِّ) مو له زمانی عمره‌بیدا دژی یه‌كن، وه له‌جیاتی هیدایه‌ت به‌كاردی، به‌لام من پیم وایه (الرُّشْدُ) به‌ره‌می و مرگرتنی هیدایه‌ته، وه‌ك چوَن (غَيِّ) به‌ره‌می گومرایی (ضلالة)، واته: همر كه‌سیك (ضَالّ) بوو (غَيِّ) تووش دی، وه همر كه‌سیك (مُهْتَدِي) بوو (رُّشْد) ی دیته ده‌ست.

(بِالطُّغُوتِ): طاغوت له (طَغَى) وه هاتوه (طَغَى يَطْغَى) واته: یاخی بوو، یاخی ده‌بی، وه طاغوت (صِبْغَةٌ مِبَالْغَةٌ) یه، یان همر ناوه له (طُغْيَان) مو هاتوه،

(طُغْيَان) چیه؟ (تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِي الْعَصْيَانِ) ئەودیه له سەرپێچی و گوناھدا ئینسان ھەموو سنووردکان ببەزێنێ و ھەرشتێک سنوور ببەزێنێ وشە (طَغَى) و (طُغْيَان) ی بۆ بەکار دێ، وەك خۆی پەروردگار دەفەرموێ: ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكِ فِي الْجَارِيَةِ﴾ (١١) ﴿الْحَاقَّةُ﴾، واتە: ئێمە کاتێک ئاوەکە ھەموو سنووری بەزاند، ئێوەمان ھەلگرت لە کەشتییەکەدا، کە مەبەست پێی کەشتی نووچە.

(وَالطَّاغُوتُ عِبَارَةٌ عَنْ كُلِّ مَعْبُودٍ سِوَى اللَّهِ) واتە: طاغوت ھەر پەرستراویکە جگە لە خوا ﷻ، وە دەشگونجێ طاغوت ھەموو ئەو سەرکردانە بن کە پێش خەڵک دەکەون بەرپێی ناشرەرعیداد بە غەیری رینگای خوادا.

(الْغَيِّ): (الْغَيُّ: جَهْلٌ عَنْ اعْتِقَادٍ فَاسِدٍ)، (غَيٌّ) نەزانییە کە لە بیروبرواو قەناعەتێکی ھەلەو دەست دەبێت.

(بِالْعُرْوَةِ): (عروة) واتە: قولفە، بە مانای ھەنگلی دیزو گۆزەو ئەو شتانەش دێ، دەلێ: (الْعُرْوَةُ: مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مِنْ عُرَاهُ، أَي: نَاحِيَتَهُ وَالْجَمْعُ: الْعُرَى)، واتە: (عروة) ھەرشتێکە دەستی پێوە بگێرێ لە لایەکییەووە کۆیەکە (عری)یە.

(الْوُثْقَى): (الْوُثْقَى مُؤَنَّثَةُ الْوُثْقِ)، (وُثْق): واتە: زۆر پتەو (مُؤَنَّث)ەکە (وُثْقَى)یە.

(لَا أَنْفِصَامَ لَهَا): واتە: ناپچرێ (الْفَصْمُ الصَّدْعُ دُونَ انْفِصَالٍ وَالْإِنْفِصَامُ هُوَ الشَّقُّ وَالْإِنْكَسَارُ)، واتە: (فَصْمٌ) بریتیە لە درزبردنێک بەبێ ئەوەی لێی جیا بێتەو، وە (إِنْفِصَامٌ) بریتیە لە شەق بوون و شکان.

(وَلِيٌّ): بە مانای دۆست و خۆشەویست و پشتیوان و یارمەتیدەر و سەرپەرشتیار دێ، ھەموو ئەو مانایانە ھەیە، وە ئەسڵی وشە (ولي) (الْوَلَاءُ وَالْتَوَالِي: أَنْ

يَحْصُلُ شَيْئَانِ فَصَاعِدًا حُصُولًا لَيْسَ بَيْنَهُمَا مَا لَيْسَ مِثْلُهُمَا، وَيُسْتَعَارُ ذَلِكَ لِلْقُرْبِ، ئەوێهه که دوو شت بەدوای یه کدا بێن هیچ شتیکی دیکه ی غهیری خۆیان نهکه ویتته نیوان، واته: که گوترا: فلان کهس وهلی خوایه، یانی: له نیوان ئەوو خوادا شتیکی دیکه نیه.

(أَصْحَابُ النَّارِ): (أَصْحَابُ) کۆی (صاحب)ه، ههه به مانای هاوهل دیتو ههه به مانای خاوهن دیت، واته: ئەوانه دهبه به خاوهنی دۆزهخ، یان دهبه به رهفیکو هاوهلی دۆزهخ.

هۆی هاتنه خواروهی ئایهتهکان

هۆی هاتنه خواروهی ئەو رسته قورئانییهی که دهمرموی ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي

الدِّينِ﴾ تۆبزی لیکردن و ناچارکردن له دیندا نیه:

١/ { (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَتْ الْمَرْأَةُ تَكُونُ مِقْلَةً فَتَجْعَلُ عَلَى نَفْسِهَا إِنْ عَاشَ لَهَا وَلَدٌ أَنْ تُهَوِّدَهُ، فَلَمَّا أُجْلِيَتْ بَنُو النَّضِيرِ كَانَ فِيهِمْ مِنْ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ فَقَالُوا لَا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بَرَقَم: (٢٦٨٢)، وَالنَّسَائِيُّ فِي (الكبرى) بَرَقَم: (١٠٩٨٣) وَابْنُ حِبَّانَ بَرَقَم: (١٤٠)، وَالصَّحِيحُ الْمُسْنَدُ مِنْ أَسْبَابِ النُّزُولِ، ص (٤٧) لِمُقْبِلِ بْنِ هَادِي الْوَادِعِيِّ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ) }، واته: عهبدولای کوری عههباس دهلی: له سهردهمی نهفامییدا وادهبوو له خه لگی (یثرب) ئافرمتیک مندالی بو نهدهژیا (مندالهکانی به گچکهیی دهمردن) له سهمر خوی نهزر دهکرد، که نهگهر له مهودوا مندالیکی بوو وه بژیو بمینی، دهیکاته جوولهکه { چونکه ئەوانه زانیویانه که جوولهکهکان خاوهن کتیبین و گوتوویانه ئەوانه له خوا نزیکترن، گوتوویانه: خوایه له سهرمان نهزر بێ نهگهر نهوجاره مندالهکهمان بو ژیا بیکه نه جوولهکه } جا کاتیک (بنو

النَّصِير) {کە تیرمیهك بوون له جووله کهکان} له مه دینه وهدم پێنران که هه نديک له مندالی ئەنصار پیه کانیشیان له نیو دابوون، دایک و بابیان گوتیان: لێناگه پێن کورده کانمان له گه ل جووله کهکان برۆن، ئیدی خوای په روو مردگار ئەم رسته قورئانییه ی ناردە خواری: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾، واتە: تۆبزیکردن نیه له فەرمزکردنی ئیسلامدا، نابێ بەزۆر ئیسلام بەسەر کورده کانتاندا فەرمز بکەن و بلێن دەبێ هەر بگه پێنه وه بۆ ئیسلام، چونکه ئیسلام دەبێ بە قەناعەتە وه، بە عەقل و بە تیگه یشتنه وه هەلبژێردرێ.

ب/ ههروهما هەر له وبارده ئەم گێرانه و ميه ش ههیه: {(أَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: نَزَلَتْ: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ فِي رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ مِنْ بَنِي سَالَمٍ بْنِ عَوْفٍ يُقَالُ لَهُ: الْحَصِينُ، كَانَ لَهُ ابْنَانِ نَصْرَانِيَانِ، كَانَ هُوَ مُسْلِمًا فَقَالَ لِلْبَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَلَا أَسْتَكْرَهُمَا فَإِنَّهُمَا أَبْيَا إِلَّا النَّصْرَانِيَّةَ ۖ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْآيَةَ) (١)}، عهبدو لای کورپی عه عباس خوا لیتی رازی بێ دهلی: ئەم رسته قورئانییه دمرباردی پیاویک له پشتیوانان هاته خوار له بهنی سالیمی کورپی عهوف، که ناوی حوصهین بوو، دوو کورپی هه بوون، کوردهکانی نه صرانیی بوون، بۆ خووشی مسوولمان بوو، به پیغه مبهری گوت: ئایا زۆریان لێنه کهم بیانگێر مه وه بۆ ئیسلام، چونکه دهلێن: هەر نه صرانیی ده بین؟! خوای په روو مردگاریش ئەم ئایه ته ی ناردە خوار، که: نه خێر زۆریان لێمه که، کابرا که مسوولمان ده بێ، ده بێ زۆر مه منوونیش بێ که مسوولمان بێ و خوا به پرستی، به لام ئیمه زۆری لێ بکهین خۆ به تۆبزی لێکردن ئینسان نابێته مسوولمان، به لگو له کوفری ئاشکراوه دهیگوازینه وه بۆ کوفری په نهان و، له کافریتییه وه دهیگوازینه وه بۆ مونا فیه قیستی، که خراپه تریشه له کافریتی !

(١) (باب النقول في أسباب النزول للسيوطي، ص: (٧٦)، وصحيح أسباب النزول، ص: (١٥))
لإبراهيم محمد العلي، ص: (١٥).

مانای گشتی نایەتەکان

خوای پەروەردگار پاش ئەو دی که بەسەرھاتی طالووت و جالووتی گیرایەو،
 دەفەر موی: ﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ﴾، ئا ئەو پیغەمبەرانی سەلات و
 سەلامی خویان لەسەر بێت، {ئەوانە ی که ناویان هاتووە لەم سوورپەتەدا، وە
 ئەوانە ی که ناویان نەهاتووە لە سوورپەتەکانی دیکەدا ناویان هاتووە که دیارە پێش
 سوورپەتی بەقەرە سوورپەتی زۆر لە سوورپەتە مەکییەکان دابەزیون، ئەو
 پیغەمبەرانی { هەندیکیانمان بەسەر هەندیکیاندا هەلبژاردووە هەندیکیان پلەو
 پایەمان بەرزتر کردووە بەسەر هەندیکیاندا ﴿ مِّنْهُمْ مَّن كَلَّمَ اللَّهُ ﴾، هەیان بوو
 که خوا دواندوو پەتی و قسە ی لەگەڵدا کردو، که مووسایه ﷺ و دواپیش زیاتر
 تیشک دەخەینە سەر ئەو مەسەلە یه ﴿ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ﴾، وە هەشیانە
 چەندان پلە بەرز ی کردوونەتەو، وە ئیبراھیم و موحمەد (علیهما الصلاة
 السلام) ﴿ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ﴾، وە بەلگە
 ئاشکراکانمان دان بە عیسی کوری مەریەم، وە پشت گیریشمان کرد بە (روح
 القدس) واتە: جبریل، چونکە جبریل هەمیشە لەگەڵدا بوو، وە چۆن جبریل
 هەمیشە لەگەڵ پیغەمبەری خۆشمان بوو، بەلگە روون و ئاشکراکانی که دراوان بە
 عیسا ﷺ بۆ ئەمۆنە: کویری زگمەکو، کەرو لائی زگمەکو، بەلەکو ئەو
 نەخۆشانە ی که بە کەس چارەسەر نەکراون، عیسا ﷺ بە فرمانی خوای
 پەروەردگار چارەسەری کردوون، وە لە هەمووی گەرتەر ئەو مەبۆوە که مردووی
 زیندوو کردووەو، وە لە قورپا ئێندە ی دروست کردووەو فووی پێدا کردو، بۆتە
 ئێندەو فریووە ﴿ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ﴾، وە ئەگەر خوا
 ویستبای شوینکە و تەوانی پیغەمبەران لەدوای وان پێکەو بەشەر نەدەهاتن،
 چونکە زۆر جار ئەهلی یەک دین، دوا ی بیروبوو چوونی جیا جیا یان پەیدا دەبن
 دەربارە ی هەند ی لە مەسەلەکانی دین، یاخود لەبەر هەواو ئارەزوو، وە لەبەر

زەمەمەت و خۆفەرزکردن پێکەوه بەشەر دین، ئەوه شتیکی ئاشکرایە جا خوا دەفەرموی: ئەگەر خوا ویستبای بەشەر نەیهن و پێکەوه کوشتار نەکەن، رپی لێدەگرتن، ئەگەر ویستبای زۆریان لیبکات، بەلام خۆی بالادەست ویستووێتی خەڵک ئازاد بکات و بە ویستی ئازادانە ی خۆیان بجوولێنەوه، ویستووێتی خەڵک ئازادی، جا کە ئازادی کردوون، ئەو حالەتەو ئەو دیاردە خراپەیه کە بریتیه لە شەڕ و کوشتار و خۆین ریزی لەنیوانیاندا پەیدا بوو ﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾، دوا ئەوێ کە بەلگە پروووەکانی بۆ ناردوون، ئەگەر رپی لیگرتەبان، دەیتوانی رپیان لیگری ﴿وَلَكِنْ اخْتَفَوْا﴾، بەلام خۆی بیهاوتا ئازادی کردن و ئەوانیش لەنیو خۆیاندا راجیایان پەیدا بوو و ناکۆکیان پەیدا بوو ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ﴾، هەیانبوو ئیمانی هینا و هەشیانبوو کافر بوو ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلَوْا﴾، خۆی کاربەجی دووباردی دەکاتەوه، تاکو هیچ کەس وا گومان نەبات کە ئەوانە بەشەر هاتوون بۆ وینە: جوولەکەو نەصرانی پێکەوه، یاخود جوولەکەو ئیدیکە پێکەوه، یاخود جوولەکەکان لەنیو خۆیاندا، یاخود نەصرانی یەکان لەنیو خۆیاندا، بۆ ئەوێ هیچ کەس گومانی بۆ پەیدا نەبی، کە ئەوه چۆنە و بەشەر هاتوون! لەگەڵ ئەو شدا کە خۆی زاناو توانا پێشی ناخۆشە؟! راستە خوا پێی ناخۆشە، بەلام خۆی بیهاوێ ویستووێتی خەڵک ئازاد بکات و کە ئازادی کردوون شەر و کوشتار لەنیوانیاندا پەیدا بوو و ئیستاش بەردەوام هەیه ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، بەلام خوا ئەوه دەکات کە دەیەوێ و هەرچی بیهوێ دیکات، بەلام بیگومان خۆی زاناو توانا ئەوێ کە دەیەوێ و دیکات لەمیانەو ئەو یاسایانەوه دیکات کە دایناون.

ئەجا دیتە سەر بابەتیکی دی و دەفەرموی: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾، ئەو ئەوانە ی پرواتان هیناوه! لەوێ کە پیمان داوون ببەخشن و لە پیناوی خوادا خەرجی بکەن ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفْعَةٌ﴾

، پېش ئەۋدى رۇژىك بى كە نەكېرېن و فروشتى تىدايە (بلىن: خۇتان بېر نەۋە
يان فېلىيە بىلەن) نە دۇستايەتتى و ھاۋەلەيەتتى تىدايە (بلىن: رەفېقىك، دۇستىك
يارمەتەن دەدا) ۋە تەكەردىشى تىدانىيە كەس ناتوانى بەبى رەزامەندىي خۋاى
پەرومردگار تەكا بۇ كەس بىكات، تەنانەت پېغەمبەرانىش ۋەك خۋا تەبارك و تەعالى لە
جىنى دىكە دەفەرمۇي: ﴿...وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَىٰ...﴾ (۴۸) ﴿الأنبياء﴾، فرىشتەكان
تەكا ناكەن مەگەر بۇ كەسك كە خۋا لىي رازى بى، ئەۋە ديارە خۋاى دادگەرىش لە
ئىنسانى كافر رازى نابى، ھەروەھا لەۋانەي كە گوناھى گەۋردىان ھەيە مادام پاك
نەبۈۋنەتەۋەدو تۇبەيان نەكردودە، لىيان رازى نابى، كەۋاتە: پېغەمبەرىش ﷺ ۋە
فرىشتەكانىش ناتوان شەفاعەتەن بۇ بىكەن ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، ۋە
كافەردەكان سەتمەكارى راستەقىنەن، چۈنكە زولم و سەتمەيان لە خۇيان كەردودە
سەتمەيان لە دىنى خۋاى زال و مەزن كەردودە، سەتمەيان لە خەلك كەردودە سەتمەيان
لە پەيامبەرانى خۋا كەردودە، كە ھاتوون ئىمان فىرى خەلك بىكەن، بەلام ئەۋان
كوفرىان ھەلبۇزاردودە.

ئەۋدى تىبىنى دەكرى خۋاى بەخشەر ئەم مەسەلەي مال خەرج كەردنە، كە
لىرەدا ھىناۋىيەتى، پېش (آية الكرسي) و، لە دۋاى ئايەتتىكى دىكە دى كە باسى
مىژۋوى پېغەمبەران و شۈيىنكەۋتوۋانىان دەكات، ۋەك جارى دىكەش باسما كەردودە
كە ئەم جۇراۋجۇر كەردنە ئەۋ بابەتانە بۇتە جىي پەرسىار بۇ ھەندى لە تۈيۈمران و
لە زانايان كە چۇنە خۋاى پەرومردگار لە بابەتتىكەۋە دەچىتە سەر بابەتتىكى
دىكەۋ تىكەلىيان دەكات و تېھەلكىشيان دەكات ؟ ۋەلامەكەي ئەۋمىيە كە ژيانىش
ھەروايەۋ، قورئانىش كىتپى ژيانە، ئىستانئىمە ئەم دەرسە دەخۋىنن، دۋاى ئەۋە
دەچىن كارىكى دىكە دەكەين، دۋاى مامەلەۋ بازىرگانىي دىتە پېشى، دۋاى ئىشىك
دىتە پېشى ۋە دەچىنە بازار دىكەين، دۋاى دوو نەفەر پىكەۋە كىشەكىان لەنىۋاندا
دەبى دەچىن سولھىيان لەنىۋاندا دەكەين، دۋاى ئىنسان دەچىتەۋە بۇ لای مال و
خىزانى ئىشىكى دىكەي دىتە پېش، ئىشى سىياسى دىتە پېش، بۇيە خۋاى
پەرومردگار كىتپى خۋى ۋەك ژيانى خەلك چۇن ژيانى خەلك تىكەلە: عىبادەت،

عادت، موعامەلات، صولح، ناشتی، شەڕ، ئەو شتانە ھەموو تێکھەلکێشن و بەدوای یەکدا دێن، کتێبەکەشی ئاواپەو وەک کتێبێک کە مرۆف دایەنێ نیە، ئەو (باب الطهارة) یە باسی پاک و خاوینی دەکات و ئەو میان باسی نوێژ دەکات و ئەو میان باسی پۆژووگرتن دەکات و... ھتد، چونکە ژیان بۆخۆی وانیە، ژیان ئەو منیە بۆی مرۆف لە قوناغیکدا ھەر خەریکی دەستنوێژی بێ، دوایی ھەر خەریکی نوێژی بێ، دوایی ھەر خەریکی پۆژوو بێ، بەلکو لە ھەمان کات کە بە پۆژووی نوێژیش دەکەو، کە دەستنوێژیش ھەڵدەگری یە کەسەر نوێژیش دەکەو،... ھتد.

ئنجبا باسی گەورەترین ئایەت: (آية الكرسي) دەکات چونکە ئەم ئایەتە، وەک دوایی باسی دەکەین گەورەترین ئایەتە لە قورئاندا لە پرووی نیومرۆکەو، نەک درێژترین ئایەت و گەورەترین ئایەت لە پرووی قەبارەو وشەکانیەو، دەفەر موی:

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، خوا، بێجگە لەو ھیچ پەرستراوی دیکە نیە ﴿الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾، زیندوو یە بە ژیانیکێ ھەمیشەیی، وە سەرپەرشتیار و مشوور خۆرە، ﴿لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾، نەو منەوز دەیگرێ نە خەوی دێ، جا مادام سەرپەرشتیی بوون و کائینات بکات، چۆن دەگونجێ نەک خەو، ھەر و منەوزیشی ھەبێ؟! ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، چی لە ئاسمانەکان و زەویدا ھەبێ، ھی وێ ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾، نەک ھەر ھیچ کەس خاوەنی ھیچ شتێک نیە، بەلکو ھیچ کەس توانای تەکا کردنیشی نیە لەلای ئەو ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾، مەگەر ئەو مۆلەتی بدات و بۆی تەکا بکە! ئنجبا خوا ی کار بە جێش بۆ کۆ مۆلەت دەدا؟ لە شوینی دیکە فەرموویەتی ﴿...وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ أَرَضَى...﴾ ﴿٢٨﴾

الانباء، خوا ی بێنیاز بۆ کەسێک مۆلەت دەدا تەکا بۆ بکری کە لێی رازیبێ ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، ئەو دی لە پێشیانە و دیەو ئەو دی لە دوایانە و دیە ھەمووی دەرانی، واتە: داھاتوو دەرانی کە لە پێشیانە و دیەو جاری نەھاتو، وە رابردووش دەرانی کە لە دوایانە و دیەو بە جێیان ھێشتو، ھەمووی دەرانی، کۆ

رەبەردوو هەمووی دەرانی داها تووش هەموو دەرانی؟ بەس خوا ﷻ، ئیمە بەس
ئێستا دەرانی، بگرە ئێستاش هەمووی نازانی، بەلکو ئەوێ که لە نزیگمانە
دەیزانی **﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾**، دروستکارو دکان هیچ
شتێک لە زانیاری خوا نازان، مەگەر ئەوێ بۆخۆی بیهوێ، ئیمە دەتوانین چی
بزانین؟ هەر ئەوێ که خۆی زانا مۆلەتی داوێ بۆخۆی دەرە تەمان دەدات و توانای
زانیی پێداوین، هەر ئەوێ دەتوانین بزانین **﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾**
زانیارییەکی، یان دەستەلات و حوکمرانیی خوا ﷻ ئاسمانەکان و زەوی گرتۆتەو
﴿وَلَا يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا﴾، لێردا پرسیارێک دروست دەبێ: باشە خوا ﷻ وەندەوزی
نەبێ و خەوی نەبێ و ئیسپراحتی نەبێ {واتە: ماندوو نەبێ تاکو ئیسپراحت
بکات، چونکە ئیسپراحت ئەوێ که مەرووف ماندوو بێ ئەو جار ئیسپراحت بکات}،
ئەو هەموو کەون و کائیناتەش بەرپۆ دەبێ لە گەردیلەوێ تا کەهە کەشان، بەلکو
لە گەردیلەش وردتر که هەر خۆی بەدیهێنەر بۆخۆی دەرانی، چونکە گەردیلەش
لە چەند پێکەتەیهکی وردتر پێکدێت، پرسیارێک دروست دەبێ: باشە ئایا خۆی
بێ هاوێل ماندوو نابێ؟ بۆیە دەفەرموێ: **﴿وَلَا يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا﴾**، پاراستنی خوا
پارێزگاریی لێکردنی خوا بۆ ئاسمانەکان و زەوی ئەوێ دەکەوێتە نیوانیان، خوا
ماندوو ناکات بۆچی؟ چونکە دەستەلاتی خوا بێسنوورە، کێ ماندوو دەبێ؟!
ئەوێ دەستەلاتی سنووردارە، که لەتوانای خۆی زیاتر بوو ماندوو دەبێ، بەلکو پەکی
دەکەوێ، بەلام دەستەلاتی خوا بێسنوورە و سنووریکی نیە، بۆیە خوا بە هیچ شتێک
ماندوو نابێ و هەموو شتێکی پێ دەکری **﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾**، وە خوا هەتا
بۆیە بەرزو هەتا بۆیە مەزنە، بەرزیی و مەزنییەک که بۆ خوا شایستەیه.

ئەجا دێتە سەر باسیکی دی و دەفەرموێ: **﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾**، زۆری لێکردن و
ناچارکردن لە دیندا نیە، دەگونجێ ئەم (لا)یە، (لا)ی (ناهیة) بێ، واتە: تۆبزیکردن
لە دیندا مەکەن و بۆ وەرگرتنی دین تۆبزی و زۆری لەکەس مەکەن، وە دەشگونجێ
(لا)ی (نافیة) بێ، واتە: ئەسڵی دین نابێ تۆبزی تیدا بکری، چونکە دین بە

قەناعەت و بە عەقل و مردەگیرئ و بەزۆری ناتوانی کەسیک والیبکە ی برۆای بە شتیک نەبێ، برۆای پێبێنێ، یان کەسیکی خوشنەوێ، خوشی بوێ، ﴿قَدْ تَبَيَّنَ أَلْرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾، سروشتی ئیسلام پێویستی بە تۆبزی کردن نیە، چونکە سەر راستی و گومراپی لێک جیاوونەتەو، ئیسلام هەمووی سەرپاستییە و هەرکەسیک عەقڵی هەبێ و فێطەرمی ساغ بێ، بۆخۆی دەرانی و هەڵبەژێری و پێویست ناکات زۆری لیبکە ی ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾، جا هەر کەسیک بێبرۆایی بەرانبەر بە طاغوت، وە ئیمان بە خوا بێنێ، ئەو مسۆگەر دەستی بە قوڵقە ی هەرە قاییم گرتوێ ﴿لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾، قەت پێچرانی بۆ نیە ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، خوا بیسەری زانیە، قسەکانتان دەبیستی، کردووەکانیشتان دەرانی، بەلکو نەهێنی نیو دلەکانیشتان دەرانی، لە کۆتاییشدا دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، خوا دۆست و پشتیوان و یارمەتیدەری ئەوانە، کە ئیمانیا ن هیناوە ﴿يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، لە تاریکاییەکان دەرەزیا ن دەکات بەرەو ڕووناکیی ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، وە ئەوانە ی بێبرۆان دۆست و پشتیوانەکانیا ن طاغوتەکانن ﴿يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ﴾، لە ڕووناکییەو بەرەو تاریکاییەکانیا ن دەبەن ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، ئا ئەوانە هاوێ ئاگرن بە هەمیشەیی لە ئاگری دۆزەخدا دەمێننەو، یاخود خاوەنی ئاگرن، واتە: یان وەك ڕەفێق چۆن دوو ڕەفێق لە یەكدی جیا نایەنەو، ئەوانەش ئاوا لە دۆزەخ جیا نایەنەو و هەر لە گەڵیدا ن، بەلام بێگومان خراپترین ڕەفێقە، یاخود وەك چۆن کەسیک خاوەنی شتیک بیت، خاوەنداریتی بۆ ئەو شتە لاناچی و هەر خاوەنیەتی و، تازە ئەو شتە هی ئەو، ئەوانیش بەهەمان شیوێ خاوەنی دۆزەخن و هەمیشە لە دۆزەخدا دەمێننەو، وەك چۆن کەسیک کە شتیک هەیه، لە خاوەنداریتی ئەو شتە ناوێری !

چەند مەسەلە یەکی گەرنە

مەسەلە یەکیەم: خوا ﷺ که دەفرموی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾

ئا ئەو پیغەمبەرانی (عليهم الصلاة والسلام) که بوژ باسکراون و ناویان هاتو، ئەو موحەممەد! هەندیکیانمان بەسەر هەندیکیاندا هەلبژاردو و پلەو پایە ی زیادەمان داو بە هەندیکیان بەسەر هەندیکیاندا.

زانایان گوتووینە: لێردا خۆی بەرز دەفرموی: ئەو پیغەمبەرانی هەندیکیانمان بەسەر هەندیکیاندا هەلبژاردو، بەلام لە کۆتایی سوورپەتی (البقرة) دا دەفرموی: ﴿لَا تَفْرُقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ﴾، واتە: جیاوازی

ناکەین لە نێوان هیچ کامێک لە پیغەمبەران، جا ئایا ئەو دوو نایەتە تێک ناگیرێن؟! لەوێ دەفرموی: جیاوازیان ناخەینە نێوان، لێرەش دەفرموی: هەندیکیانمان بەسەر هەندیکیاندا هەلبژاردو! لە وەلامدا دەلیین: نەخێر، چونکە جیاوازی نەخستە نێوانی پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) واتە:

لەرۆی ئیمان پێ هێنانیانە و دیه، ئیمە وەک یەک ئیمان بە هەموویان دینین، ئۆمەتی موحەممەد ﷺ ناچن بلین: موحەممەد ﷺ پیغەمبەری خۆمانە، ئیمانی پێ دینین، بەلام ئیمان بە موسا ناھینین، ئیمان بە عیسا ناھینین، ئیمان بە داوود ناھینین ئیمان بە پیغەمبەران دیکە (عليهم الصلاة والسلام)

ناھینن، بەلکو وەک یەک ئیمان بە هەمووان دینین، چونکە پیغەمبەران هەموویان کە هاتوون یەکدی بەراست دەزانن، ئەدی بەسەر یەکلیدا هەلبژاردنیان یانی چی؟

واتە: خۆی مەزن هەندێ شتی داو بە هەندیکیان، نەیداو بە ئەوانی دیکە، هەرچەندە هەموویان پیغەمبەرن و هەموویان پایە بەرز، وەک چۆن چایەک

هەموو لووتکەکانی بەرز، بەلام هەندیک لە لووتکەکانی لە هەندیکیان بەرزترن، هەموویان لووتکەن، بەلام هەندیک لە لووتکەکانیش لە هەندیکیان بەرزترن،

کەواتە: پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بەرز و بەرزترین لە نێودا هەیه،

نالێن بەرزێ و نزمیی! هەموویان بەرز، بەلام بەرزو بەرزتریان لە نیوادا هەیه.

بەلام ئەووش لە حالیکدا کە ئەو بەرزێ و بەرزتر بوونە:

بەگەم: لەسەر بناغەی گومان نەبی، بەلکو لەسەر بناغەی دەقیکی شەریعی بی.

دووم: بۆ دەمارگیری (تَعْصُبُ) نەبی.

سێیەم: کەمیی پال نەدریتە لای هیچ کام لە پیڤەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، بۆ وێنە: ئیمە ی مسوڵمان مەدحی موحەممەد ﷺ بکەین، بەلام لەولاو زەمی پیڤەمبەریکی دیکە بکەین و نوقصانیی بدەینە پال، ئا ئەو گوناھەو لادانە.

ئەم فەرماشتە ی پیڤەمبەریش ﷺ دەبی ئاوا لێی حالی بین، کە فەرموویەتی: { (لَا تَفْضُلُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (٣٤١٤)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٦١٠٢) }، واتە: هەلبژاردن مەکەن لەنیوان پیڤەمبەرانی بەرزێ و بەرزتریان مەخەنە نیوان، واتە: لەرووی دەمارگیرییەو ئەو مەکەن، کە لەگەڵ جوولەکەکان و نەصرانییەکان قسە دەکەن، مەلێن پیڤەمبەری ئیمە وایەو هی ئیو وانیە، چونکە ئەو دەمارگیرییە.

هەروەها لە فەرماشتیکی دیکەدا فەرموویەتی: { (لَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (٢٤١٢)، وَمُسْلِمٌ برقم: (٦١٠٦)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: پیڤەمبەران هەندیکیان بەسەر هەندیکیان هەلمەبژێرن، مەبەست پێی چییە؟ دیارە یان مەبەست پێی ئەوویە: لەرووی گومان و وەهمەو ئەو مەکەن، یان مەبەست ئەوویە کە لەرووی دەمارگیرییەو ئەو مەکەن، وە یان مەبەستی ئەو بوو کە لەرووی بەگەم تەماشاکردنی پیڤەمبەران دیکەو، ئەو مەکەن، بۆچی؟ چونکە ئەو دیارە خوا بۆخۆی دەفەرموی: هەندیکیانمان بەسەر هەندیکیاندا هەلبژاردووە ﴿وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجَاتٍ﴾، هەندیکیانی بە چەند پلە

بەسەر ئەوانی دیکەدا بەرزکردۆتەو، پاشان پێغەمبەر ﷺ بۆخۆشی
فەرموویەتی: { (أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: ٥٨٩٩)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ:
(٣٦١٥)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْمٍ: (٦٤٦٥)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واتە: من گەورە
رۆڵەکانی ئادەم، سەروری رۆڵەو و دجەیی ئادەم، کەواتە: دیارە مەبەست
لەو فەرمايشتانهی دیکە ئەو مەبەستانەیه کە گوتمان.

مەسەلەى دووهم: کە دھەرموی: ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجَتٍ﴾، کە
دھەرموی: ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ﴾، بە تەئکید مەبەستی پێ مووسایە، وەك لە
جێیەکی دیکە دھەرموی: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ (١٦٤) النساء، واتە:
خوای ﷻ بە دواندن مووسای دواندو قسەى لەگەڵدا کرد، وە مەبەست لە:
﴿وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجَتٍ﴾، ھەركام لە: ئیبراھیم و موھەممەد (عليهما الصلاة
والسلام) ھەرچەندە ناوی نەھێناون، چونکە ھەركامیان وەك لە گەلیك دەقی
قورئان و سوننەتەو دیارە، بەچەند پەلە لە سەرۆی پێغەمبەرانى دیکەو.

مەسەلەى سێیەم: ئایا (روح القدس) کێیە؟ خۆی بەرزو بێوینە بۆی پوون
کردووینەتەو، وەك لە سوورەتی (النحل) دا دھەرموی: ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ
الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ...﴾ (١٠٢)، واتە: بێ (روح القدس) لە پەروردگارتەو
بە ھەق قورئانی دا بەزاندۆتە سەر تۆ، کەواتە: (روح القدس) واتە: (جبریل)
عليه السلام، بۆیەش ئەو ناوێ لێنراوە، چونکە (جبریل) وەحییەك و پەيامێك لە
خواوە دینى، کە دەبێتە ھۆی پاكکردنەوێ عەقلى خەلك لە ئەفسانەو
بیروبوچوونی ھەلە، وە دڵ و دەرۆنى خەلك لە ھەواو ئارمەزوو، وە پەفتاری
خەلك لە عادەت و نەریتی نەفامیی، وە ژیان و گوزەرانى خەلك لە ستەم و
بێدادیی خاویں دەكاتەو، وە عەقڵ و دڵ و میشك و ژیان و پەفتارو ئاكارى
خەلك، بەھەموو ئەو شتانەى كە لای خوا پەسەند و چاكن، دەرزیانیتەو وەو
جوان دەكات.

مەسەلەى چۆلەم: کە دەفەرمۆی: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلْنَا الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾، وە ئەگەر خوا ویستبای ئەوانەى دواى پیغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) دواى ئەودى بەلگە ئاشکراکانیان بۆ هاتن، کوشتاریان نەدەکردو لەنیوان خۆیاندا بەشەر نەدەهاتن، لێردا مەبەست لە (شاء الله) مەشینەتى جەبر لێکردن و تۆزى لێکردنە، واتە: خواى بالادەست نەیویستو زۆریان لێبکات، ئەگەر نا کە کوشتارو شەڕیشیان کردو هەر بە ویستى خوا شەریان بوو، بەلام مەبەستى ئەودى: کە ئەگەر ویستبام زۆریان لێبکەم و تۆزىیان لێبکەم، نەمەهیشت بەشەر بێن، قەت بیستوتانە دوو فریشتە بەیەکەو بەشەر بێن؟ نەخیر، چونکە خواى پەروردگار نەیویستو و رێى لێگرتوون، بەلام خوا نەیویستو رێى لە ئینسانەکان بگرێ، بەلکو ویستوویەتى ئازادیان بکات و دەستیان بکاتەو بۆ خێرو بۆ شەر، ئنجا ئایا ھۆکارى بەشەرھاتنەکیان چییە؟ دەفەرمۆی: ﴿وَلَكِنْ اٰخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَّنْ ءَامَنَ

وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ﴾، ھەمیشە شەڕ و کوشتار لە ناکۆکیی فیکری و سیاسى و کۆمەڵایەتى و ئابوورییەو پەیدا دەبێ، کە ناکۆکیی و مشتومڕ دووبەردکیی ھەبوو، ئنجا سەنگەر لەیەکدی دەگیرێ، ھەلبەتە دەشگونجێ ناکۆکیی فیکری و سیاسى، بە دیالۆگو بە وتووێژ چارەسەر بکری، وەك ھەمیشە پیغەمبەران وایانکردو بانگی نەیارەکانیان کردو بۆ وتووێژ وەك خواى پەنھانزان فەرموویەتى: ﴿... قُلْ هَاتُوا بُرْهٰنَكُمْ...﴾ (النمل، ۲۶) بۆ: بەلگەتان بێن، بەلام ئیدی خەلکى نەفام و نەزان، یان ئەوانەى چاویان لە ملھورپیە، لەحیاتى ئەودى پشت بە بەلگە بەستن، پشتیان بەھیز بەستو و سەرنجام ئەو دەرھاویشتە خراپەى لێ پەیدا بوو، واتە: لەحیاتى ئەودى کە ھیزی لۆژیک (قوة المَنتَق) بەکاربێن لۆژیکى ھیز (مَنطِق القوة) یان بەکارھێناو و سەرنجام کوشتار و زەبر و زەنگ ڕوویداو.

مسئله‌ی پنجم: که دهمرموی: ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، به لام خوا نه وه دهکات که دهیه وی، نایا نه مه چی لیورده گیری؟ نایا کاری خوا ﷺ همرمه کییه؟ چونکه ئیمه ئینسان نه گمر بی و ناگامان له خو مان نه بی و سیفه تکانی خوا قیاس بکهینه سهر سیفه تکانی خو مان، نه وه به هه له له هه ندیک ته عبیری قورمان حالی دهبین، چونکه نه گمر که سیک بلئ: چونم که یف لی بی واده که مو، بوخوم چونم پی خوشه واده که مو، دهرانین نه گمر که سیک وابلئ، مه بهستی نه و دیه زولم دهکا، عه دل دهکا، چاکه دهکا، خراپه دهکا، به که یفی خو یه تی!

به لام خوای بی وینه که دهمرموی: ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، خوا همرچی بیه وی و دهکا، مه بهستیکی تایبه تی هه یه، نایا خوای پهروردگار چی دهوی؟ بیگومان نه وه دی دهوی که عیلمی خوای زانا دهیخوازی و، نه وه دی دهوی که حیکمه تی خوای کار به جی دهیخوازی، چونکه توانای خوای بالادست شوین ویستی ده که وی و، ویستی خوا شوین عیلم و حیکمه تی خوای بی هاوتا ده که وی، که واته: خوا ﷺ چی دهکات؟ بیگومان بهس نه وه دهکات که حیکمه ته که ی و زانیارییه که ی و که رده و به زه ییه که ی دهیخوازی و، نه مهش مانای وایه له میانی یاساکانیدا و له میانی جاری بوونی حیکمه ت و عیلمی بیسنووریدا، خوای بی وینه ویستی خو ی و هیزی خو ی به کار دین و کاره کانی نه نجام ددها.

مسئله‌ی ششم:

توژینه وه مهک دهر باره ی (آیه الكرسي):

یه که م: پله و پایه ی نه نایه ته:

نه نایه ته که وهرترین نایه ته له قورئاندا و له وبارمه و چه ند همرمو وده که هه ن بو نمونه:

۱/ {عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَأَلَهُ أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ أَعْظَمُ؟ قَالَ: آيَةُ الْكُرْسِيِّ، قَالَ: لِيَهْتِكَ الْعِلْمُ أَبَا الْمُثَنِّبِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: ۵۰۹۰)

(۱۸۸۲)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۱۴۶۰) {، واته: ئوبه‌ی کوری که‌عب که یه‌کیکه له هاوده‌لانی به‌ریز، پی‌غه‌مبهری خوا ﷺ پرسیاری لیکرد: چ نایه‌تیک له کتیبی خوادا ﷺ له ههموو نایه‌ته‌کان گه‌ورمتره ؟! گوتی: (آیه الكرسي)، پی‌غه‌مبهر ﷺ فهرمووی: به زانیاری خوت دلخوشبه نه‌ی (أَبَا الْمُنْذِر) {دیاره نه‌وه کونی‌ه‌ی ئوبه‌ی کوری که‌عبه {، واته: تو زانیاری‌یه‌کی باشت هه‌یه، مادام دهرانی که کام نایه‌ت له ههموو نایه‌ته‌کان گه‌ورمتره.

۲/ ههموده‌ها له فهرمایشتیکی دیکه‌دا پی‌غه‌مبهر ﷺ فهرموویه‌تی: { (سُورَةُ الْبَقَرَةِ فِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ، لَا تَقْرَأُ فِي بَيْتٍ وَفِيهِ شَيْطَانٌ إِلَّا خَرَجَ مِنْهُ: آيَةُ الْكُرْسِيِّ) (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَنصُورٍ وَالْحَاقِمُ برقم: (۲۰۵۹) وَصَحَّحَهُ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (شُعَبِ الْإِيمَانِ) برقم: (۲۳۸۹)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ {، واته: سوورمتی به‌قهره نایه‌تیک تیدایه گه‌ورده نایه‌ته‌کانی قورئانه، له هیچ مالی‌کدا ناخوینریت‌ه‌وه که شهیتانی تیدایی مه‌گهر شهیتان یه‌کسر ده‌چیته دهر، نه‌ویش بریتیه له (آیه الكرسي).

۳/ ههموده‌ها له (صحیح)ی بوخارییدا هاتوه، که نه‌بوو هور‌دی‌ره به‌سهره‌تیک ده‌گیریت‌ه‌وه ئاوا ده‌ست پیده‌کات {وَكَلَّنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ، فَأَتَانِي آتٍ، فَجَعَلَ يَحْتُمُونَ الطَّعَامَ، فَأَخَذْتُهُ وَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَا رَفْعَ لَكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: إِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَيَّ عِيَالٌ وَلِي حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ، قَالَ: فَخَلَّيْتُ عَنْهُ، فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ (يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ؟)، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً، وَعِيَالًا، فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ، قَالَ: (أَمَا إِنَّهُ كَذَبُكَ، وَسَيَعُودُ)، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ سَيَعُودُ، لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: (إِنَّهُ سَيَعُودُ) {، واته: نه‌بوو هور‌دی‌ره ده‌لی: پی‌غه‌مبهر ﷺ پاریزگاری‌کردنی زه‌کاتی رهمه‌زانی به‌من سپارد‌بوو، که‌سێک هات له خو‌راکی زه‌کات به‌چه‌نگ چه‌نگی لید‌ده‌دا له کو‌شی خو‌ی، یان له شتیک ده‌کرد، منیش گرت‌وو گوت‌م: ده‌ت‌ده‌مه ده‌ست پی‌غه‌مبهری خوا !، نه‌ویش گوتی: من ئاتاج‌م و

مندالی وردم هەن و زۆرم پێویستی هەیه، دەلی: منیش وازم لێهێنا، بەیانی
 پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەو ئەبو هورمێرە دیلەگە ی دوینی شەوت چی
 کرد؟ منیش گوتم: ئەو پێغەمبەری خوا سکاڵای کرد کە زۆر ئاتاجەو
 مندالیی وردن، منیش بەزمییم پێداهاتەو دەو بەرمدا، فەرمووی: ئاگاداربە
 درۆی لەگەڵ کردووی و دیتەو دێتەو! منیش زانیم کە هەر دیتەو لەبەر قسە ی
 پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: دیتەو! جا دیارە هەتا سێ شەوان ئەو
 دووبارە بۆتەو، شەوی سێهەم ئەبو هورمێرە دەلی: {خَلَنِي أَعْلَمَكَ كَلِمَاتٍ
 يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهَا، قُلْتُ مَا هُوَ؟ قَالَ: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ، فَاقْرَأْ آيَةَ
 الْكُرْسِيِّ ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، حَتَّى تَخْتِمَ الْآيَةَ، فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ
 مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ، وَلَا يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ، فَأَخْبَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ
 بِذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: (أَمَّا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ تَعْلَمُ مَنْ
 تُخَاطَبُ مِنْهُ ثَلَاثَ لَيَالٍ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟) قَالَ: لَا، قَالَ: (ذَاكَ شَيْطَانٌ) (رَوَاهُ
 الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (٢٣١١))، واتە: بەرمدا چەند وشە یەکت فێر دەکەم کە خوا
 بیانکاتە مایە سوود لێ ببینیت، گوتم: چییە؟ گوتم: هەر کاتێک شەو
 چووێ سەر جێگا، (آیة الكرسي) بخوێنە، چونکە هەتا رۆژ دەکەیهو، خوا
 پارێزەریکت بۆ دادەنێ و شەیتان توخت ناکەوێ، ئەبو هورمێرەش ئەو ی بۆ
 پێغەمبەر ﷺ گێڕایەو، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ئاگاداربە راستی
 لەگەڵ کردووی، بەلام زۆر درۆزنی شه، {واتە: تەنیا لەو دا راستی لەگەڵ
 کردووی}، وە فەرمووی: دزانێ کێ بوو قسەت لەگەڵ دا دەکرد ئەو ئەبو
 هورمێرە! ئەو سێ شەو؟ گوتم: نەخێر، فەرمووی: ئەو شەیتان بوو.

دووم: نیومرۆک و مەبەستەکانی (آیة الكرسي):

(آیة الكرسي) لە دە رستە پێکھاتو، هەرکام لەو رستانە دەسفیکی خوای
 پەروردگار یان پێناسە یەکی خوای تێدایەو، بە هەموویان خوا دەسفو
 پێناسە دەکەن، بە شیۆمەیک کە زۆر روون بێ و هیچ ئایەتێک نیە لە

قورئاندا بەقەدەر ئەم ئايەتە دەسفو پېناسەى خواى بەرزو مەزنى تېداى،
بۆيەش گەورەترىن ئايەتە، ئەمەش دە رېستەكانن:

﴿ رېستەى يەكەم / ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ، خوا، جگە لەو ھىچ پەرسىراوئىك

نىە، ئەمە يەكەم پېناسەى خوايە ﷻ، خوا (اَللّٰهُ): ناوى (عَلَم)ى خوايە،
بۆيە (تَثْنِيَّة) ناكرىو كۆش ناكرىتەو، جا لە زمانى كوردیدا ھەندى لە
نووسەران و ھەندى مەلاكانىش دەلّين: (خوایەكان) كە ئەو غەلەتە، چونكە
خوا ئەگەر تەرجەمەى وشەى: (اَللّٰهُ) بى، كۆ ناكرىتەو، بەلام وشەى: (إِلَه)
(تَثْنِيَّة) دەكرى، وە كۆش دەكرىتەو: (إِلَهَان)، (إِلَهِيْن) (إِلَهَة) چونكە
پەرسىراو (إِلَه) دەگونجى جۇراو جۇربى، بەلام خوا (اَللّٰهُ) يەككە، ئەو
زاتەى كەون و كائىناتى دروست كردو يەككە، بۆيەش (تَثْنِيَّة) ناكرىو وە
كۆش ناكرىتەو، بەلام ئەو شتانەى كە خەلك دىيانپەرسىن، دەگونجى جۇراو
جۇربى، يەك ھەواو ئارزوو دىپەرسىن، يەك ھىزىپىك دىپەرسىن، يەك
فیرەون دىپەرسىن، يەك شەيتان دىپەرسىن، يەك دارو بەرد دىپەرسىن،
يەك مانگو خۇر دىپەرسىن، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ، جگە لەو ھىچ پەرسىراو
نىن، واتە: پەرسىراوى بەھەق ئەگەرنا پەرسىراوى بەناھەق زۆرن،
پەرسىراوئىك كە شایستەى پەرسىن بى يەكە، ئەويش خوايە.

﴿ رېستەى دوومە / ﴿الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ ، زىندووى مشوورگىرە، بۇخۇى خاومنى

ژيانە، ژيانىك كە سەرتەى نىە، كۆتايىشى نىە وە بۇ غەيرى خۇيشى
مشوورگىرو سەرىپەشتیارە.

﴿ رېستەى سىنەم / ﴿لَا تَأْخُذْهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ ، نە وەنەوز دىگىرى و نە خەوى

لیدەكەوى، جا ئەگەر و نەبىت چۆن سەرىپەشتیارى كەون و كائىناتى
پیدەكرى، لە تەفسىرەكاندا ھاتو، لە مووسا ﷺ دەگىرریتەو، بەلام من

ئەو بەدوور^(١) دەزانم و ڕنگە یەکیک لە پیاوچاکان بووبی، گومانیک بۆدی: جا تۆ بۆی پەر و مردگار خەوی نەبی و ئیسراحتیک نەکات؟! دەلی دوو فریشتە لە شیوەی دوو ئینساندا دەچن بۆلای و دوو شووشە وێڵدەن، دەلین ئەو دوو شووشانەمان بۆ بگرەو دایانمەن، با هەر بەدەستتەو بن، ئنجا دەشی خاڵین، دەبیتە دوو شەو و دوو ڕۆژ نایەلن بنوی، دەخاڵین و دەلین نابن شووشەکانیش دابن و سەرمەنجام وەنەوز دەگرێ و شووشەکان پیکدا دەدات، پێی دەلین: دوو شووشە بە دەستی تۆوە بوون، لەحزەمەک لییان غافل بووی و وەنەوزت هاتی شکاندن، ئەدی ئەو کەون و کائیناتە ئەگەر خۆی پەر و مردگار لی غافل بی چۆن بەرپۆدەچی؟

بۆیە خۆی مشوورگیر دەفەرموی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ (١٧) ﴿المؤمنون﴾، واتە: وە لە سەر ووی ئێوەوە حەوت ئاسمانی چین لەدوای چینمان دروستکردوون، وە ئێمە لە دروستکارەکانی خۆمان بێئاگانین، بەلێ ناگونجی خۆی بەدیهێنەر بێئاگابی لە دروستکارەکانی خۆی، چونکە بێئاگابوون نوقصانییە، وە خواش لە هەموو نوقصانییەک دوورەو، هەموو سیفەتیکی باشی هەیە.

﴿رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە هی خواوە، هیچ کەسێک نیە خاوەنی هیچ شتێک بی، بەلکو خۆشی و ئەوەی هەشیەتی مولکی خواوە ﷻ، هەرچەند جاری وا هەیە هەندیک لە بەندەکان لەخۆبایی دەبن و یاخی دەبن، وەک فیرەهون کە دەیگوت: ﴿الَيْسَ لِي مُلْكٌ مِّصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي﴾ أَفَلَا تَبْصُرُونَ ﴿٥١﴾ ﴿الزخرف﴾، واتە: ئایا مولکی میسر هی من نیە، ئەو

(١) ضعیف جداً، أخرجه أبو يعلى، برقم: (٦٦٦٩) والديلمي في الفردوس برقم: (٧١٢٦)، وابن الجوزي في الواهيات (٢٢-٢٣) من حديث أبو هريرة، وقال ابن الجوزي: ولا يثبت هذا الحديث عن رسول الله ﷺ وعلمت من رفعه، تفسير القرطبي، بتحقيق عبدالرزاق المهدي.

رەووبارەنەش بە ژێر کۆشکە کەمدا دەرۆن، ئایا نابینن، بەلام فیرعەون چی لایەت؟ خۆی تۆلەستێن دەفەرمۆی: ﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِدَنِكَ لَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً﴾، واتە: ئەمڕۆ جەستەکەت رزگار دەکەین بۆ ئەوێ بۆ دواى خۆت ببێ بە نیشانە، دیارە بەلێ خۆی پەرورەدگار ھاتۆتە دى، ئیستا جەستەکەى لە مۆزەخانەى میسر، ھەلبەتە فیرعەونى مووسا، چونکە فیرعەون ناوی ھەموو ئەو پادشایانە بوو، کە لە میسر حوکمیان کردو، بەلام فیرعەونى مووسا ناوی (خۆفۆ) بوودو، ئیستا لاشەکەى لە میسر دانراودو بۆتە مولکی مۆزەخانە !

❖ **پێنجەم/ ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾**، کى ھەبە تەکات لەلای خوا، مەگەر بە مۆلەتی خوا، نەك ھەر ھیچ کەس خاوەنی ھیچ شتێك نیە، ھیچ کەس تەنانتە توانای تەکاگردنیشی نیە لەلای خوا، جاری وایە کابرا بۆخۆ دەستەلاتی نیە، بەلام دەتوانی تەکات لەلای دەستەلاتدارێک، بۆخۆ شتێکی نیە، بەلام دەتوانی داوا بکات لە کەسێک کە ھەبەتی، بەلام خۆی بەلادەست دەفەرمۆی: ھیچ کەس توانای تەکا گردن و داواکردنیشی لە خوا نیە، مەگەر خۆی بە بەزەیی بۆخۆ مۆلەتی پێبدا.

❖ **پێنجەم/ ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾**، دیارە ئەو شتانە ھەموویان تاییبەتن بە خواودو کەسی دیکە نیە ئاوابێ، کەس نیە ھەر خۆی پەرستراو بێو جگە لەو ھیچ پەرستراوی بەھەق نەبن، وە کەسی دیکە نیە خاوەنی ژيانى بێ، سەرەتاو بێ کۆتایی بێ، وە کەسێکی دی نیە کە وەنەوز نەبێو خەوی لێ نەکەوێ، وە کەسێکی دیکە نیە خاوەنی ئاسمانەکانو زەوی بێو، ھیچ کەس نەتوانی ھیچ تەکایەك بۆ کەس بکات مەگەر بۆخۆ مۆلەت بەدات، ئنجا ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، ھەرچی لە پێشیانە و ھەرچی لە دوایانە و ھەمووی دەرانی، واتە: داھاتوو ھەمووی دەرانی تا کۆتایی، وە رابردووش ھەمووی دەرانی، ئایا کى ھەبە

هەموو رابردوو بزانی، وە داهاتووش هەمووی بزانی؟ دەگونجی مەروە شتێک لە رابردوو بزانی، بەلام تێکەڵ بە جەھلیکی زۆر، وە دەگونجی بۆ داهاتوو هەندێ پێشبینی بکات، بەلام بە ھەڵە زۆردو، بەلام تەنیا خۆی زاناو شارەزا زانیاری تەواوی ھەیە، بە رابردوو داهاتوو.

﴿ستەى ھەوتەم/﴾ وَلَا يُحِيطُونَ شَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ﴿﴾، ئینسانەکان

یان دروستکراوەکان ھیچ شتێ لە زانیاری خوا نازان، مەگەر ئەوێ خۆی بپەوی، ئەو هەموو شتێک دزان، بەلام دروستکراوەکان ھیچ شتێک لەو زانیارییە خۆی پەر و مردگار پە ی پێ نابەن، مەگەر ئەوێ بۆخۆ ئیزنی لەسەربێ، کەواتە: ئینسان ھەرچی بیزانی ھەر بە ئیزنی خواپەو، ھەر لەو سنوورە دایە کە خوا مۆلەتی داو، خۆی بەرزو مەزن بە پێویستی زانیو بەزانی و ژيانى پێ بەرپەو بچێ.

﴿ستەى ھەشتەم/﴾ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ﴿﴾، کورسی خوا

ئاسمانەکان و زەوی گرتۆتەو، وەک پێشتر گوتمان کورسی بە مانای زانیاری و بە مانای دەستەلات و بە مانای ھۆکمرانیی دێ، وە ھەندیکیش گوتووین: کورسی جیسەیکە و دروستکراویکی خۆی بێ وێنە، ئەو بوو کە لە ھەر موودە کەدا ھێنام، کە دەلی: ئالقیەک کە لە بیابانی کە فری دەری، لەچاو بیابانە کە چەندە، ئاسمانەکان و زەوییش لەچاو کورسی خۆی بێ ھاوتا ئەوئەندە، بەلام مانای راست ئەوێ کە کورسی بە مانای زانیارییە، یاخود بە مانای دەستەلات و ھۆکمرانییە.

﴿ستەى نۆیەم/﴾ وَلَا يَوَدُّهُ حِفْظُهُمَا ﴿﴾، پارێزگاریی لێکردنی خوا ﷻ بۆ

ئاسمانەکان و زەوی، خوا ماندوو ناکات ﴿وَلَا يَوَدُّهُ﴾ واتە: (وَلَا يُتَعَبُهُ) ماندووی ناکات، ئنجا ئایا بۆچی ماندوو نابێ؟ چونکە توانای خۆی تواندار بێ سنوورە، کە توانای خواش بێ سنوور بوو، مانای وایە ماندوو نابێ، کێ ماندوو دەبێ؟ ئەو کەسە کە تواناکەى سنووردارە.

﴿ رستهی دهم / وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴾، وه ئهو هه تا بلایی به مرزو هه تا بلایی مه زنه، به رزی و مه زنییه که به بوا خوا شایسته و، به هه مو و اتا کانی به رزی و مه زنی که به بوا خوا شایسته، خوا به مرزو مه زنه.

مه سه لهی حوتهم: ئهو رستهیهی که دهمرموی: ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴾، که

پیشتر هوئی هاتنه خواره و ده که یمان باسکردو ئهو ده بوو که هه ندی له خه لکی مه دینه پیش ئهو دی مسولمان بن، نه زریان کردبوو نه گمر کوریان بووو ژیا، کوره که یان بکه نه جووله که یان بیکه نه نه صرانی، جا دوا ئهو دی جووله که کان و دهرنران، باب و دایکی ئهو مندا لانه چونه لای پیغه مبه رز و گوتیان: ئایا کوره کانمان به توبزی بینینه وه نیو ئیسلام؟! خوی دادگهریش ئه م نایه تهی ناره خوار، که توبزی کردن ناچار کردن له دیندا نیه، جا ئایا لیردا ئه م (لا) یه (نافیه) یه، یان (ناهیه)؟ نه گمر (نافیه) بی، واته: سروشتی دین توبزی کردن هه لئاگری، ئایا ده گونجی که سی که به توبزی والیبکهی خوی بی وینهی خوش بوئی؟ نه خیر، که واته: ئینسان همرگیز به توبزی ناکری به مسولمان، به لکو ئه و په ری ده بیته مونا فیق، نه گمر (لا) یه که (ناهیه) یه بی، واته: توبزی مه که نه له خه لک که به زور پابه ندیان بکه نه به ئیسلامه وه به زور بیانکه نه مسولمان، چونکه که زورت لی کرد، نایکه یه مسولمان، به لکو ده یکه یه مونا فیق، دیاره هه ندیک له زانیان گوتوو یانه: ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴾،

(مَنسُوخ) ده نه سخ کرا و ته وه، به لام من له دهرسه کانی رابر دو ودا گوتوو مه: که هیچ نایه تی که هیچ رسته یه که له قورئاندا (مَنسُوخ) نیه، به لکو نایه تی که باسی مه سه له یه که ده کات به گشتی و، نایه تی که دی که دین به شیوه یه کی تایبه ت باسی

ده کات، بو وینه په ر و مر دگار دهمرموی: ﴿ ... وَلَا تَمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكَافِرِ ... ﴾ ۱۰

الممتحنة، واته: ئافرمتانی کافر له ژیر نیکاحی خوتاندا مه هیلنه وه، وه نایه تی که

دی که مان هه یه دهمرموی: ﴿ الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ

لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

مِنْ قَبْلِكُمْ... ﴿٥﴾ المائدة، واتە: ئەمەڕۆ خواردنە پاك و چاكەكانتان بۆ حەلāl
 كراون، وە خواردنی ئەوانەى كەتیبیان پێراود بۆتان حەلālە، وە خواردنی
 ئێوەش بۆوان حەلālە، وە ئافەرتانی پاكی برۆدار، وە ئافەرتانی پاك لەوانەى
 پێش ئێوە كەتیبیان دراوتى، كەواتە: ئافەرتانی پاكداوینى خاوەن كەتیبەكان بۆ
 مسوڵمانان حەلālن، كە هاوسەرگیرى یان لەگەڵ بكەى، لەوێش دەفەرموى:
 ئافەرتانی كافەر لەژێر نىكاى خۆتاندا مەهێلنەو، واتە: ئەگەر خێزانیشى بێ
 دەبى تەلّاقى بدا، دیارە نایەتەكەى سوورەتى (الممتحنة) گشتییەو نایەتەكەى
 سوورەتى (المائدة) ئەو مانا گشتییەى تايبەت كردو، وە لە قورئاندا ئەو
 زۆرە، كە شتى گشتى (عام) تايبەت دەكەى، شتى پەرەها (مطلق) بەنددار (مقيّد)
 دەكەى و شتى كورت (مُجْمَل) درێژە (تفصيل) دەدرى، بەلام خوا شتىكى
 فەرمووبى و ئیستا لە قورئاندا مابى و نەسخ بووبێتەو، یان كاتى خۆى
 فەرمووبى و دواى نەسخ بووبێتەو، قەت شتى وا نەبوو و نە، وە هەموو ئەو
 رىوايەتانەى كە لەوبارمەو هەن، هى ئەو نەین كە پشتیان پێ بەستەى.

ئەجا كە گوتووینە ئەم پەرستە قورئانییە (مَنْسُوح) دواى ئەوێ كە
 جەنگ و جیهاد فەرز كراو ئیسلام دەسلەلاتى پەیدا بوو ئەم نایەتە نەسخ
 بۆتەو، كەواتە: بۆمان هەیه بەزۆرى خەلكى مسوڵمان بكەین! بێگومان
 ئەوانەى كە وایانگوتەو هەر لە سروشتى دین حالى نەبوون، چونكە خۆى
 پەروەردگار لە چەند شویناندا ئەوێ تەئكید كردۆتەو، كە تۆبزیكردن لە
 ئیسلامدا نە، جگە لێرە، بۆ وینە:

(١) دەفەرموى: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ

الْأَنسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿١١﴾ بونس، واتە: ئەگەر پەروەردگار وىستبای
 هەرچى خەلك هەیه لەسەر زوى هەمووى دەبوو بە برۆدار، جا ئایا تۆ
 زۆریان لێدەكەى و خەلك ناچار دەكەى بیانكەیه برۆدار؟! وەك دەبینین
 پەروەردگار رووى پەخە لە پێغەمبەرى خوا دەكات و بە ئینكارى كردنەو
 پێى دەفەرموى: نابى زۆریان لێبكەى.

(٢) هەروەها دەرئەمۆی: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ

فَلْيُكْفُر... ﴿٣٩﴾ الكهف، واتە: بۆ هەق لە پەر و مردگار تانە و مە، کێ حەز دەکا با کافر بێ و کێ حەز دەکا با بڕوا بێ.

(٣) هەروەها خۆی پەر و مردگار دەرئەمۆی پەنجەمەر ﴿... وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم

بِجَارٍ... ﴿٤٥﴾ ق، واتە: تۆ تۆبزی کارنی بە سەریانە و.

(٤) هەروەها دەرئەمۆی: ﴿لَسْتُ عَلَيْهِم بِمُصَيِّرٍ﴾ الغاشية، واتە: تۆ ناتوانی

بە سەریانە وە کۆنترۆڵکەری، واتە: بە سەر دڵ و دەر و نایاندا، وە دیارە خەڵکیش بە تۆبزی ناگۆنجی مسوڵمان بکری، بە لکو ئەو پەری دەکری تە مونا فیک و لە کوفری ئاشکرا و دەگوازی تە وە بۆ کوفری پەنەن.

(٥) بە لگەیه کی دیکەش ئەو مە کە بە دەقی ئایەت خوا فەر مۆ و یەتی: سەرانە

لە کافرەکان و مەر بگرن، دەرئەمۆی: ﴿... حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ

صَغِيرُونَ﴾ التوبة، واتە: هەتا بە ملکە چیی سەرانە دەدەن، کە رای راستی

زانایان ئەو مە سەرانە لە هەموو ئەوانە و مەر دەگیری کە لە ژێر سایە دی دەوڵەتی ئیسلامیدا دژین، دوا ئەو کە شەر دەکەن لە گەڵ دەوڵەتی ئیسلامیدا، دوا یی دەوڵەتی ئیسلامی بۆی هەیه سەرانە یان لیو مەر بگری^(١)، کە واتە: ئیسلام لیو دەگری خەڵک کافر بێ، بە لام سەرانە یان لیو مەر دەگری، هەلبەتە ئەویش دەبی دوا شەر کردن بێت، ئەگەر نا سێ تیرە (بنی قریظە و بنی قینقاع بنی

(١) بە لام سەرانە (جزية) و مەر گرتن شتیکی حەمی و فەر ز نیە، وە بە پێی ئایەتە کەش کە تاکە ئایەتیکە لەو بارە، سەرانە تەنیا لە کافرانی جەنگا وەر و شەر کەر لە دژی دەوڵەتی ئیسلامی و مەر دەگیری: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ... حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ...﴾ التوبة، کە واتە: کۆمەڵێک جەنگیان نە کرد بێ لیان وەر ناگیری، وەک سێ تیرە جوولە کە مە دینە: (بنو قینقاع، بنو النضير، بنو قریظە)، کە سەرانە یان لیو مەر نە گیرا وە، شایانی باسیشە لە زنجیرە و تار: (ئیسلام و دەوڵەتداری و حوکمرانی) تە مەرە: (ناموسلمانان لە کۆمەڵگا و دەوڵەتی ئیسلامیدا). بە درێژی ئەم مەسەلە مەمان تۆبزی و مە وە.

النضیر) لە مەدینە شەدا بوون و پیڤە مەبەر ﷺ سەرانی لى وەرە دەگرتن، چونکە شەریان نەکرد لە گەل ئیسلامدا، هەلبەتە هۆی هاتنە خوار دەوی ئایەتە کەش واتایە کە دەخات، ئەویش ئەوە بوو کە موسولمانان ویستوو یانە کۆرەکانیان بەزۆر بکەنە موسولمان و خۆی دادگەریش فەرموویەتی: وامە کەن.

مەسەلەى هەشتەم: کە دەفەرموی: ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾، واتە: بە تەئکید

سەر راستیی و گومرایی لیک جیا بونەتەو، سەر راستیی کە لە ئیسلامدا بەرجەستەیهو، گومرایی لە غەیری ئیسلامدا بەرجەستەیه، لیک جیا بونەتەو، واتە: مادام ئیسلام بۆ خەلکی روشن بۆتەو و ئیسلام مادام هەقە، پەکی لە سەر کۆتە ک نەکەوتوو، ئیسلام بۆ خۆی خۆی ساغ دەکاتەو، بۆ خۆی دەچیتە نیو دڵ و عەقلی خەلکەو، پیویستی بە وەنیە بەزۆر بیئاخنیە نیو دڵ و عەقلی خەلک، بەزۆریش نااخنیتە عەقل و دلی خەلکەو، ئەو پەری وە ک گۆتم خەلک ناچار دەکری تووشی ئیزدی و اجییەت و نیفاق بکری.

مەسەلەى نۆیەم: کە دەفەرموی ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ

أَسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾، لێردا جیی سەرنج ئەو یە کە خۆی بی هاو د کوفر بە طاغووتی خستۆتە پیش ئیمان بە خواو، هەر کە سیک کوفر بە طاغووت بکات و ئیمان بە خوا بیئی، ئەو دەستی بە قوڵفەیه کی قائم گرتو، یان دەستی بە هەنگلیکی قائم گرتو، کە ناچیری، جا ئیستا با سەرنج بەدین، کە ئایا هۆی پیشخستنی کوفر بە طاغووت، لە سەر ئیمان بە خوا چییە؟! هۆیه کە ئەو یە کە تۆ ئەگەر بتهوی زەوییه ک داچینی بیکەیه نەمام و باخ، یاخود بیکەیه دانەوێلە: نيسک و نۆک برنج و گەنم و جۆ، ئایا دەبی چی لیبکە؟ پیشی دەبی ئەو زەوییه هەلریژی و بیکیلی و پاکی بکەیه و دە ئامادە بکە، ئنجا ئەو دی دتهوی تییدا بچینی، واتە: دەبی بزار کردن (تخلية) هەبی، پاشان رازاندنەو (تحلية)، هەر وشە (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ش زانیان بە: (وشە لایردن و چەسپاندن) (كَلِمَةُ النَّفْيِ وَالْإِثْبَاتِ) پیناسە دی دەکەن و، پیشی (نَفْي) ه، ئنجا (إِثْبَات) ه، نەفی هەموو پەرستراو ساخته کان

دهکات، نجا پهرستراویتی خوی تا کو بی هاو دل و بی وینه ئیسیات دهکات، (لا إله إلا الله) هیچ پهرستراو نین، جگه له خوا ﷻ لیره شدا به هه مان شیوهیه، نه وهی بلن: ئیمانم به خوا ههیه، به لام توزیکیش ئیمانم به طاغوت ههیه، ئیمانم بهی فلسیکه، چونکه خوی تا کو پاک دهمرموی: ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ ﴿۸۲﴾ الانعام، واته: نهوانه ئیمانیان هینا و زولیمان تیکه له به ئیمانم کهیان نه کرده {که لیره دا وشه (ظلم)^(۱) یانی: شیرک، شیریان تیکه له به ئیمانم کهیان نه کردی}، وهک له (صحیح البخاری) دا هاتووہ ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ﴾، نا نهوانه نهمین و پاریزراون له عهزایی خواو ری راستیان گرتوه، وشه طاغوتیش وهک باسمان کرد زوربهی تویرماری قورشان، به کی که لهوانه: (ابن جریر الطبری) دهلی: (الطاغوت کُلُّ مَعْبُودٍ سِوَى اللَّهِ) طاغوت هر پهرستراو که جگه له خوا، هر پهرستراو که جگه له خوا، دار بی، مانگ بی، خور بی، بهرد بی، ئینسان بی، ههوا و نارزوو بی، مؤدیل بی، حیزب بی، فیرعه و نی که بی، له بهرگی دیندا بی، هر شتیک بی غهیری خوی پهروردگار بهرستری، واته: نهو شتانهی که دهبی ته نیا بو خوا بکری، بو بکری، یان نهو هه لویتسهی دهبی له بهران بهر خوا دا و بهر بگری، بو نهو و بهر بگری، نهوه مانای وایه کراوه به پهرستراو.

به لام من پیام وایه وشه طاغوت له قورشاندا زیاتر به مانای نهو سه کردانه دی، که خهک گومرا دهکهن، چونکه هه لیره دا که دهمرموی: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ يُخْرِجُوهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ﴾، وه نهوانه بی پروان، طاغوت دوست و پشتیوانیانه له رووناکیی دهریان دین و

(۱) عن عبدالله قال: لما نزلت: ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ...﴾ ﴿۸۲﴾ الانعام، قال أصحابه: رأينا لم يظلم نفسه؟ فنزلت: ﴿...إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ﴿۱۲﴾ لقمان، رواه البخاري، كتاب التفسير: (۴۶۲۹).

بۆ تاریکیایانیان دەبن، وە هەم لە هەرجێیەکی دیکە که خوا باسی طاغووت دەکات و باسی دەکات، که هەست و ئیرادەى هەیه و، هەلۆیستی هەیه شت دەکات، نەك و باسی بکات وەك بت و صەنەمیکی داتاشراو بێ و ئیرادەى نەبێ، لەبەرئەوێ من پێم وایە زیاتر طاغووت بریتیه لەو سەرکردانەى که خەلک بەرپێ غەیری شەریعەتدا دەبن و، خۆیان لێدەکەنە پەرستراو و پەروردگار، وەك فیرەهون و وێنەى وى.

ئەجا خۆی بەلادەست دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ﴾، ئەوێ کوفر بە طاغووت بکا، وە ئیمان بە خوا بێنێ ﴿فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾، واتە: ئەو دەستی لە قۆلفەیهکی قایم گرد کردو، که پەرانی بۆنیه، که واتە: ئیمان قۆلفەیهکی مەحکەمە که ئینسان دەستی تێدەگرێ، بۆ ئەوێ نەکەوێ، ئینسان کاتیك لە شوێنیک بێ خەریکی کەوتن بێت چی دەکات ؟ شتیک دێنێ دەستی تێبگرێ، جا ئەگەر قۆلفەیهکی مەحکەم هەبێت قەت نەپەرێ، ئەو مانای وایە ناکەوێ، جا خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەو قۆلفە نەپەرێ وێ یان لە پەرێ نەهاتووێ که ئینسان دەبێ لە ژیا نیدا دەستی تێ بگرێ، بریتیه لە: ئیمان و خوا بەیه کگرتن (تو حید)، بەلام چ ئیمانیک، ئیمانیک که کوفر بە طاغووتی لەپێش دابێ، دواى دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، وە خوا بێسەرە بۆ قسەکانتان بۆ شایەتەمانتان بۆ تەعبیر و دەربرینەکانتان، وە زاناشە بە کردووەکانتان بە نەینیهکانتان که لە دڵتاندا پەنەنتان کردوون.

مەسەلەى دىەم: که دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، خوا دۆست و پشتیوان و یارمەتیدەر و خۆشەویست و مشوور خۆر و سەیدو سەرورەى برۆدارانە، وشەى (ولې) ئەو مانایانەى هەموو هەیه، جا ئەو زۆر دلی ئینسانى ئیماندار خۆش دەکات، ئیەم بێ پشتیوان نین، ئیەم دۆستان هەیه، پشتیوانمان هەیه، مشوور خۆرمان هەیه، یارمەتیدەرمان هەیه، مشوور گێرمان هەیه، که خۆشى دەوێن، بە تەنگمانەودیه ئەویش خواى ﷻ، وە ئەویش خاوندی هەموو

دەستەلەتتە، بەلەم وىلايەتى (وَلَايَةِ)ى خوا، وە دەلەيەتى (وَلَايَةِ)ى خوا
 {وېلايەت واتە: سەرىپەرشتىكردن وە دەلەيەت واتە: دۆستايەتى} وىلايەت و
 دەلەيەتى خواى بەخشمەر بۇ ئىمانداران، بەقەدەر ئىمانىانە، ئىنسان تا ئىمانى
 زىاتەر بىت، خواى بەخشندە، زىاتەر مشوورى لى دەخوات و زىاتەر دۆستايەتى
 دەكات و زىاتەر ئاگای لى دەبى، جا ئايا خوا چى بۇ ئىمانداران دەكات ؟
 ﴿يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، لە تارىكايان دەربازيان دەكات بەرمو
 رۇشناى، تارىكايى جۇرى زۇر، بەلەم رۇوناكىيەكە، زۇر جۇرە تارىكايى ھەيە
 تارىكايى شەو ھەيە، تارىكايى سىبەر ھەيە، تارىكايى ھەور ھەيە، بۇيە خوا ﷻ
 وشەى: (الظُّلُمَاتِ)ى بەكارھىناوہ بۇ ئەو كوفرو گوناھو تاوان و لادان و ھەلەو
 كەموكورپىيانەى، كە دەبى ئىنسان خۇيان لى بىپارىزى، وە وشەى رۇوناكىشى
 بەكارھىناوہ، بۇ پىناسەكردنى ئىمان، چونكە ئىمان يەك شتە، خوا بىپەرستە،
 بەلەم كوفەر زۇر شتە رۇژىك كوفرى رۇژھەلەتى ھەيە، رۇژىك كوفرى رۇژئاواى
 ھەيە، رۇژىك كوفرى خۇمالىي ھەيە، كوفرى عالەمىي ھەيە، كوفرى مەھەللى
 ھەيە، كوفرى ئىلحاد ھەيە، كوفرى نىفاق ھەيە، كوفرى بى دىنايەتى
 (سىكۇلارىزم) ھەيە، كوفرى خاوەن كىتەكان ھەيە، كوفرى شىرك و
 بىپەرستىي ھەيە ... ھتە ! كوفەر جۇراو جۇرە، بەس ئىمان يەك ئىمانە !

مەسەلەى يازدەيەم: كە دەفەرمۇى: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، وە
 ئەوانەى بىپروان دۆست و پىشتىوانەكانيان، يارمەتيدەركانيان، مشوور خۇرەكانيان،
 طاغووتەكان، جا ئايا طاغووتەكان چى لە شوپىنكەوتووانى خۇيان دەكەن؟
 ﴿يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ﴾، لە رۇوناكىي دەريانىدىن و بەرمو
 تارىكايەكانيان دەبەن، جا لىردە رەنگە يەك بلى: جا كابرە جارى ھەر ئىمانى
 نەھىناوہ، بۇچى خواى زانا دەفەرمۇى: لە رۇوناكىي دەريدىن بۇ تارىكايەكان ؟
 دەلەيىن: راستە، بەلەم مادام كەسىك قورئانى لەبەردەست بى و بتوانى ئىمان
 بىنى، وەك بلىي لەنىو رۇوناكىيدايە، بەلەم پىشتى تىدەكات، وە دەشگونجى

مەبەست لە (النور) لێردا (نور)ی فیطرەت بێ، ئەو فیطرەت و سروشتە ی که خۆی داھێنەر بۆ ئیمە ی دروست کردو، ھەموو کەسێک بە فیطرەت خوا دھناسێ، وەك ھەرموو یەتی: ﴿فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ...﴾ (٣٠) الروم، واتە: ڕووی خۆت راست ڕاگرە بۆ دینیکی پاک، ئەو دینە پاکە ھەر ھەمان ئەو سروشتە یە که خوا خەلکی لەسەر دروست کردو و سروشتاناندو، کەواتە: ئەوانە لەنیو نووری فیطرەتدا بوون، بەلام طاغووتەکان دھریانھێنان بەردو تاریکایی ئەو ڕێچکەو بێردۆزەو بەرنامانە که بۆیان دادھنێن، بۆ ئەو دی بیانکەنە کۆیلەو خزمەتکاری خۆیان، وە بەو شیوہ بەکاریان بێنن که لە بەرژەودنایی ئەواندا یە.

مەسەلە ی دوازدەھەم: کە دھەرموێ: ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ﴾، ئەوانە خاودنی ئاگرن، یاخود ھاودلی ئاگرن، بە ھەمیشە ی تێیدا دھمێننەو، بێگومان خراپترین شت کە ئینسان ببیتە خاودنی، دۆزەخ و ئاگرە، وە خراپترین ڕەفیق کە ئینسان ببیتە ھاودمە ی، ڕیت یە لە ئاگری دۆزەخ.

خوا ﷻ بە لوتضو کە ڕمە ی خۆ ی لەو کەسانە مان بگێڕێ کە شایستە ی ئەو دھبن، خوا دۆستایەتیان بکات و پشٹیوانییان بکات و سەرپەرشتی کاروباریان بکات، وە خۆ ی بە بەزدیی لەو کەسانە مان بگێڕێ کە ئیمانێکی وایان دھبی، وایان لێبکات شایستە ی ئەو دھبن کە خۆ ی بە خشەر ھەرچی مشووری دنیاو دواڕۆژیانە بۆیان بخواتو، عاقیبەت و سەرنجامی ھەموو لایە کمان خیر بکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دہری نہ نجاوسی یہ مین

پیتاسہی ٹہم دہرسہ

لەم دەرستەماندا ئایەتەکانی ژمارە: (٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠) لە سوورەتی (البقرة) دەتویژێنەو، ئەم سێ ئایەتە باسی خۆناسیی و دواڕۆژ ناسیی و زیندوو بوونەو دەکەن، لە باسی خۆناسیدا مشتومڕیکی نیوان ئیبراهیم عليه السلام و یەحییٰ لە دەستەلاتداران، کە میژوونوو سان و تویژمردوانی قورئان دەلێن: نەمروود بوو دەکات، وە لە بابەتی دواڕۆژناسیدا، باسی کەسیک دەکات کە بەلای ئاودەدانییە کدا تیپەرپووە کە وێران و گاول بوو، خەلگە کە ی هەموو مردوو پێی سەیربوو، خۆی ژینەر زیندوو یان بکاتەو، بەلام خوا ﷻ سەد سال مراندوو یەتی و دواپیش زیندووی کردۆتەو ! وە لە باسی زیندوو بوونەو شدا باسی ئەو دەکات کە ئیبراهیم عليه السلام داوا لە خۆی پەر و مردگار دەکات پێشانی بدات: چۆن مردوو زیندوو دەکاتەو؟ ئەویش وەک ئەزموونیکی کردیمی پێی دەرمرموی: کە چوار بەلەند بگری و دواپی بیانەهەنجی و وردیان بکات و هەر پارچە ی لە شوینیک دابنی، دواپی بانگیان بکات و بە فەرمانی خۆی بەلەدەست زیندوو دەبنەو.

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ قَالَ كَمْ لَيْسَتْ يَوْمًا أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ ۖ قَالَ بَل لَّيْسَتْ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ

إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَانْظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِلنَّاسِ ۖ
وَانْظُرْ إِلَىٰ الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ ۖ قَالَ أَعْلَمُ
أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ
قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ
إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۖ وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

((نایا سەرنجی ئەو کەسەت نەداوە کە شەڕە فەسە لەگەڵ ئیبراهیمدا کرد،
لەبارەی پەر و مردگارییەو، لە سۆنگەی ئەو و دەو، کە خوا دەستەلاتی داوێو
لە خۆی بابی بوو، کاتێک ئیبراهیم پێی گوت: پەر و مردگاری کەسێکە دەژیەن و
دەمرین، (ئەویش) گوتی: منیش دەژیەن و دەمرین، ئیبراهیم گوتی: دەجا
وەک چۆن خوا خۆر لە رۆژەلاتەو دەینی تۆش لە رۆژئاوا بیهینە! ئیدی بابای
کە بێروا بوو سەرسام و دەستەوستان بوو، وە خوا رێنمایی کۆمەڵی ستەمکاران
ناکات ﴿٢٥٩﴾ یان نایا بابای وەک ئەو کەسەت بینووە کە بەلای ئاوەدانیه کدا رەتبوو،
لە حالیکدا کە چۆل و (دیوارەکانی) رۆوخوا بوو بەسەر سەربارەکانیدا، (لەبەر
خۆیەو) گوتی: چۆن خوا (خەلکی) ئەم شارە پاش زیندیان زیندوو دەکاتەو؟!
ئیدی یەکسەر خوا ماوەی سەد ساڵ مراندی، پاشان زیندوو کردەو فەرموو: یە
چەند ماویەو؟ گوتی: رۆژێک یان هەندێک لە رۆژێک ماومەو، فەرموو: بەلکو
سەد سالت پیچو، دەجا تەماشای خواردن و خواردنەو دەکەت بکە، هیچ نەگۆراوە، وە
سەرنجی کەرەکەت (گۆیلێژەکەت) بدە، وە تاکو بتکەینە نیشانە (و بەلگە) بۆ
خەلکی، وە سەرنجی ئیسقانهکان بدە، چۆن بەرزیان دەکەینەو، پاشان گۆشتیان
بەبەردا دەکەین! جا کاتێک بۆی روون بوو، گوتی: (بە دانیاییەو) دەزانم کە

خوا لەسەر هەموو شتێک توانا دارە ﴿ ۲۵۸ ﴾ وە یادبکەوێ کاتێک ئیبراهیم گوتی: پەروردگارم پێشانم بدە چۆن مردووێ دەژینێهێو، خوا فەرمووی: ئەدی ئیمانێ نەهێناوە ؟ گوتی: بێ، بەلام تاكو دڵم (زیاتر) دا بمەزێ، فەرمووی: دەجا چوار جۆر لە بالەندان بگەرەو لە خۆتیان نزیک بکەو، پاشان (سەریان بڕەو) هەر پارچە یەکیان بکە سەر کێویک، دوازی بانگیان بکە بە راکردن دینە لات، وە بزانی کە خوا بالادەستی کار بە جێیە ﴿ ۲۶۰ ﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(حَاجَّ): واتە: شەڕە فەسە کرد و تەوویژێ کرد، وشە (حَاجَّ) لە وشە (حُجَّة) وە هاتو، کە هەمە کامێکیان (حُجَّة) بێنێتەو (الحُجَّة: الدَّلَالَةُ الْمُبَيِّنَةُ لِلْمَحْجَّةِ) واتە: (حُجَّة) بەلگە یە، چونکە رێنماییەکی رۆشنکەرەو یە بەرەو ئەو رێبازە ی کە تۆ بەراستی دەزانی.

(الْمُلْكُ): (الْمُلْكُ: هُوَ التَّصَرُّفُ بِالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ فِي الْجُمْهُورِ، أَوْ السُّلْطَانَةُ السِّيَاسِيَّةُ)، واتە: (مُلْك) یانی: حوکمرانی، بریتێە لەوێ کە مەوقە بۆی هەبێ فەرمان و نەهێ بەسەر خەڵکدا بکات، یان دەسەلاتی سیاسی بە دەستەوێ، کە واتە: دیارە ئەوێ کە و تەوویژێ لەگەڵ ئیبراهیمدا کردوێ پادشاو حوکمران بوو.

(فَبُهِتَ): (بُهِتَ: تَحَيَّرَ وَدُهَشَ) سەرسام بوو، وە دەستەوستان بوو، بوهتان بۆچی پێی دەگوترێ: بوهتان؟! {وَالْبُهِتَانُ: كَذِبٌ يُبْهَتُ سَامِعُهُ لِفُظَاعَتِهِ، كَمَا قَالَ: ... سُبْحَنَكَ هَذَا بُهْتَنٌ عَظِيمٌ} ﴿ ۱۶ ﴾ السور، بوهتان بریتێە لە درۆیە کە بێسەرە کە ی سەرسام دەکات لەبەر ئەوێ هێندە شتێکی ناقولایە، جا لە کوردەواری خۆماندا هەم شتێک بۆ کەسیک هەلبەستری پێی دەگوترێ: بوختان و بە عەرەبی پێی دەگوترێ: (بُهِتَان)، بەلام تۆمەتی داوین پێسی

پیی ده‌گوتری: (قَدْف)، که دیاره نه‌ویش همر بوه‌تانه، به‌لام بوه‌تانیکی تایبه‌ته، که بریتیه له تۆمه‌تبارکردنی که‌سیک به داوین پیسی.

(قَرِيَّةٌ): (قَرِيَّةٌ) له به‌کاره‌ینانی قورئاندا واته: شار، به شاری گه‌وره‌ش ده‌گوتری، به‌لام نیستا له زاراودی باو (عرف) دا (قَرِيَّةٌ) به (دی) و (گوند) و ناو‌ده‌دانییه‌کی بچووک، ده‌گوتری: (القَرِيَّةُ: اسْمٌ لِلْمَوْضِعِ الَّذِي يَجْتَمِعُ فِيهِ النَّاسُ، وَلِلنَّاسِ جَمِيعًا، وَيُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا)، واته: (قَرِيَّةٌ) به‌و شوینه ده‌گوتری، که خه‌لکیکی زوری لی کۆبیته‌وه، همر وهرها به خودی خه‌لکیکیش ده‌گوتری، که له شوینیکی کۆبوونه‌ته‌وه به همر دوو‌کیشیان پیکه‌وه ده‌گوتری، به همر کامی‌کیشیان به جیا جیا ده‌گوتری.

(خَاوِيَةٌ): (أَصْلُ الْخَوَاءِ: الْخَلَاءُ، يُقَالُ خَوِيَ بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ، وَخَوِيَ سَقَطٌ) و ﴿خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾، یعنی: ساقیطة، واته: وشه‌ی: (خاویه) له بنه‌رتدا یانی: بۆش، ده‌گوتری: زگی له خواردن به‌تال‌بوو، وه (خوئی) یانی: که‌وت، رپووخا ﴿خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾، سه‌قفه‌که‌ی رپووخا‌وه دوا‌یی دیواره‌کانی به‌سه‌ردا رپووخاون...

(عُرُوشِهَا): (عُرُوش) کۆی (عَرْش) د، واته: سه‌قف، سه‌ربان، (العَرْشُ فِي الْأَصْلِ: شَيْءٌ مُسَقَّفٌ، وَجَمْعُهُ عُرُوشٌ، وَمِنْهُ قِيلَ: عَرَشْتُ الْكَرْمَ وَعَرَشْتُهُ: إِذَا جَعَلْتَهُ كَهَيْئَةِ السَّقْفِ)، واته: (عَرْش) له نه‌سه‌لدا همر شتیکه که سه‌ربانی بۆ کرابی، کۆیه‌که‌ی (عُرُوش) د، بۆیه که‌سیک که که‌پر ده‌کات بۆ داری میو، ده‌لی: (عَرَشْتُ الْكَرْمَ وَعَرَشْتُهُ).

(لَبِثَتْ إِلَى): (لَبِثَ بِالْمَكَانِ: أَقَامَ بِهِ مُلَازِمًا لَهُ)، (لَبِثَ): واته: مایه‌وه، یانی: به مردوویی ماوته‌وه، چونکه (لَبِثَ بِالْمَكَانِ)، واته: له‌و شوینه مایه‌وه‌و چۆلی نه‌کرد.

(لَمْ يَتَسَنَّهْ): (آی: لَمْ يَتَغَيَّرْ بِمَرِّ السِّنِينَ عَلَيْهِ) واته: به وهی که سالی زوری به سمردا تیپمپیون، گورانی به سمردا نه هاتود.

(نُنَشِّرُهَا): (النَّشْرُ: الْمَكَانُ الْمَرْتَفِعُ مِنَ الْأَرْضِ)، (نُنَشِّرُهَا): واته: به رزی ده کهینه وه، به لام لی ره (النَّشْرُ) به شوینیکی بهرز ده گوتری له زهوی، (وَنَشَرَ فُلَانٌ عَنْ مَكَانِهِ: نَبَا) واته: فلان له شوینی خوی هه لسا.

(لِيُطْمِئِنَّ): بو نه وهی ئارامبی (الطُّمَأْنِينَةُ وَالْإِطْمِئْنَانُ: السُّكُونُ بَعْدَ الْإِثْرِعَاجِ) واته: (طُّمَأْنِينَةٌ وَإِطْمِئْنَانٌ) بریتیه له داسه کنان و نه جوولان، دوی دلمراوکه و جوولان.

(فَصْرَهُنَّ): (أَمْلَهُنَّ مِنَ الصُّورِ آي: الْمِيل)، واته: به لای خوتیاندا بیته.

(سَعِيًّا): (السَّعْيُ: الْمَشْيُ السَّرِيعُ وَهُوَ دُونَ الْعَدْوِ)، واته: (سَعِي) رویشتنی خیرایه، که که متره له راکردن.

(عَزِيزٌ): (العِزَّةُ: حَالَةُ مَانِعَةٍ لِلْإِنْسَانِ مَنْ أَنْ يُغْلَبَ)، (عِزَّةٌ) نه وهیه که ئینسان حاله تی وایی کهس به سمریدا زال نه بی، وه لیرودهش گوتراوه: (أَرْضٌ عَزَازٌ، آي: صُلْبَةٌ) واته: زهوییه کی پته و، که به زه حمهت نه بی هه لئه قه نری.

(حَكِيمٌ): واته: کار به جی، (عَزِيزٌ) یش ئیمه به (زال) لیکی ده دینه وه، جا ده لی: (حَكَمَ: أَصْلُهُ مَنَعَ مَنَعًا لِلْإِصْلَاحِ، وَمِنْهُ سَمِيتَ اللَّجَامَ: حَكَمَةُ الدَّابَّةِ) واته: (حَكَمَةً) به و لغاوه ده گوتری که له ده می نه سپ و نه وانه ده کری، بو نه وهی له و مر نه خوا، وه نه سلی وشه ی: (حَكَمَ) واته: شتیکی ری لیگرت به مه بهستی نه وهی که چاکی بکات، وه ک چۆن لغا و له ده می نه سپ ده کری، بو نه وهی که گیا نه خوات، تا کو بتوانی بر و او به خوار دنه وه سمرقال نه بی.

مانای گشتی نایه ته کان

لهم سنی نایه ته خوای بیسمرو بینمر، سنی به سهرهاتمان بۆ دهگیریتته وه:

به سهرهاتی به کمیمان: به سهرهاتی ئیبراهیمه عليه السلام له گهل حوکمرانیك، یه کیک

له پادشاکان، که وای دياره نه و پادشایه خوای به پهر و مردگار زانی و ده لافی

پهر و مردگاریه تی لیدا و ده، دهفرموی: ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَاجَّ اِبْرٰهٖمَ فِی رَبِّهٖۤ اَنْ

ءَاتٰهُ اللّٰهُ الْمُلْکَ ﴾، ئایا سمرنجی نه و که سته نه دا و ده که شمره قسه ی له گهل

ئیبراهیمدا کرد، دمرباری پهر و مردگاری ئیبراهیم، به هوای نه و ده که خوا

دهسته لاتی دایویه و کردبووی به حوکمران، وه له خوای بایی بو و بوو! جا

تویژ مردوانی قورئان، میژ و نووسان زۆر به تهفصیل باسی نه و دیان کرد و ده ئیستا

فیلمیشیان له سمر دهره نا و ده ده لئین: نه و پادشایه نه مروود بو و ده، نه مروودی

کورپی که نعان که له ناوچه ی خواروو نی و مرستی عیراق بو و ده، هه ندیکی دیکه ش

ده لئین: له شوینی دیکه ی عیراق بو و ده، له خوای بایی بو و ده خوای به پهر و مردگار

زانی و ده ئیددبعای نه و دی کرد و ده، که نه و پهر و مردگاری نه و خه لکه یه و له و بار و ده

مونا قه شه ی له گهل ئیبراهیمدا کرد و ده، دياره نه و به ئیبراهیمی گوت و ده: من

پهر و مردگار تم، تو هیچ پهر و مردگاری دیکه ت نیه، کی پهر و مردگاری تو یه؟

(ئیبراهیم) یش پیناسه ی خوای پهر و مردگاری بۆ ده کات و ده لئین: ﴿ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ

رَبِّیَ الَّذِی یُحِیْ وَیُمِیْتُ ﴾، پهر و مردگارم نه و که سه یه که ده ژیه نی و دهری نی،

خه لکی زیند و ده کات، وه خه لگیش دهری نی، واته: نه و دی که ژیان ده دات، وه

نه و دی که ژیان ده سینیتته وه، ته نیا خوای پهر و مردگار، ﴿ قَالَ اَنَا اُحِیْ وَ اُمِیْتُ ﴾،

دياره نه و یش سه فسه طه ی کرد و ده به چه واشه کاری گوت و و یه تی: من یش

ده ژیه نه و دهری نه، جا له کتیبه کانی میژ و و دا ده لئین: نه و پادشایه، کابرایه کی

هینا حوکم درابوو به مهرگ (إعدام)، گوتی: ئایا نه و ده مه حکووم نه کرا و ده به

مەرگ (إعدام) کە دەبێ لە سێدارە بخرێ؟! دەبرۆ ئەوە ئازادە کردی! واتە: لە
 حوکمی مردوودا بوو من زیندوووم کردووە! کابرایەکی بێ گوناھیشی هێناو
 گوتی: ئەوەش زیندوو نیە؟ گوتیان: بێ، گوتی: لەمەلی بدن، ئیدی کوشتی و گوتی:
 ئەوە ئەمیشم مراند! مانای وایە ژیانم بەودی یەکەمیانداو ئەوەشیان ژیانم لێ
 سەندووە! هەلبەتە ئەوە چەواشەکاریی بوو، چونکە ئەودی ئیبراهیم عليه السلام
 مەبەستی بوو ئەودیه کە خۆی پەرورەدگار ژیان بە شتێک ددات کە ژیاڵی نیە،
 وە دواڵی ژیان لە کەسێک دەستێنێ کە زیندووێ، ئەویش نەک بە زوڵم، بەلکو
 بە شیودیهکی ئاسایی و بەپێی سوننەتێک کە خۆی پەرورەدگار دایناوە، بۆیە
 کاتێک ئەو کابرایە ئەو چەواشەکارییە دەکات، ئیبراهیم بەلگەکە بەشیودیهکی
 دیكە دەخاتەرۆو، کە نەتوانی مەجیرە بکات: ﴿ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي
 بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ ﴾، ئیبراهیم عليه السلام گوتی: باشە خوا
 هەموو رۆژی خۆر لە رۆژەلاتەو دەین، تۆ جارێک لە رۆژناواوە ببێ بۆ ئەوڵای،
 ئایا لێرە دەتوانی مەجیرە بکات؟ نەخیر، ﴿ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ﴾، ئەودی
 بێبڕوا بوو سەرسام و دەستەوستان بوو هیچی پێ نەکرا، ئنجا میژوو دەلی: لە
 ئەنجامی تێکشکانی لەو وتووێژو موناخەشەیدا گوتیان: یەللاً بێن ئاگری بۆ
 هەلبەکن و بیخەنە نیو مەنجهنیقەووە فریێ دەنە نیو ئاگر، جا زۆر کەس لە
 کوردەواڵی خۆمان وادەزانێ مەنجهنیق خۆدی ئاگرەکەیه! نا، بەلکو مەنجهنیق:
 ئامیڕێک بوو ئیبراهیمیان تێخستوو بەو مەنجهنیقە فرییان داووتە سەر
 بلیسە ئاگرەکە، چونکە مەشخەلی ئاگرەکە ئەوێندە بەرزبوو، چەند رۆژان هەر
 داریان کۆکردووتەو دواڵی کە ئاگریان تێبەرداوە، ئەوێندە بەرزبوو،
 نەیاننوانیوە ئاوا فرییدەنە نیوی و کەس نەیتوانیوە هەر نیزیکی ئاگرەکەش
 بکەوێ، بۆ ئەودی نەسووتی و نەپرووکی، کە دەلی لەسەری بالەندە دیرووکاند،
 وە مەنجهنیق ئامیڕێک بوو لەکاتی شەردا بەردی سوورەووەکراوە ئاسنیان پێ
 فری داووتە نیو قەلاوە، بۆ رووخاندنی و لە جێی هاوێ و توپی ئیستا
 بەکاریانەیناوە، جا ئیبراهیمیان خستووتە نیو ئەو مەنجهنیقەووە بەو مەنجهنیقە

فریپان داوخته نیو مه شخه لی ئەو ئاگره، که به سهرهاته که ی له سوور دتی (الأنبیاء) دا باسکراوه، وهک خوی پهر و مردگار دمه رموی: ﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا إِلَهُ الهتکم ان کُنتم فاعلین﴾ ﴿۱۶۸﴾ قلنا ینار کونی بردا وسلمنا علی ابرهیم ﴿۱۶۹﴾، واته: گوتیان ئیبراهیم بسووتین و پهر ستر او ده کانتان سمر بختن، ئەگەر راست ده کهن {جا ئەوه دهبی چ پهر ستر او یک بی، که پیویستی به و دبی ئەوه دی که دهبهرستی سهری بخت، خوی دهبی پهر ستر او پهر ستاره کانی خوی سمر بخت، ئنجا دوی ئەوه دی که فرپی دهمنه نیو ئاگر} گوتمان: ئەی ئاگر سارد به و دو سه لامه تبه له سمر ئیبراهیم، که ئیبراهیم ﷺ دیاره دهر بازی دهبی، وه بو زانیاری نیوه ئەو به سهرهاته نهک له قورئاندا به لکو له کتیبه دینی و میژوویه کانی شدا همر هاتوه، واته: ئەو میژووه دی که خه لکی نامسو له مانیش نووسیویه تی، ﴿وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ﴾، بیگومان خوا رینمایی کهسانی سته مکار ناکات.

به سهرهاتی دوهمیان، که دمه رموی: ﴿أَوْ كَالَّذِی مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِیَةٌ عَلَى

عُرُوشِهَا﴾، واته: ئایا کهسی وات بینووه، وهک ئەو کهسه ی که به لای شارو ئاودانییه کدا رۆی، که دیواره کانی رووخابوونه سمر سهربانه کان، واته: سهربانه که ته پی بوو دیاره دیواره کان درمگتر دهر ووخین، دواپی دیواره کانی ش به سمر سهربانه که دا که وتبوون، واش پیده چن خه لکه کهشی همر فه وتابی، دیاره به لایه کیان بو هاتوه، ﴿قَالَ أَنَّى یُحیی هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾، گوتی: دهبی خوا چون ئەمه زیندوو بکاته وه، دوی مردنی ؟ واته: خه لکی ئەم ولاته، که دیاره خه لکه کهشی له ویدا بووه له بهینی خانووه کاندایا که وتوه، جا دیار نیه ئەو کابرایه کی بووه ؟ دیاره له تهفسیره کاندایا ده لئین: عوزدیر بووه، به لام هیچی له سمر نیه له سهرچاوه کیه متمانه پیکراوه وه، چونکه ئەو شتانه نادیار (غیب) و نادیاریش ته نها به وهی دهرانی، ئەوی دیکه هه مووی میژوویه، با له ته ورات و ئینجیل و ئەوانه شدا هاتبی، که ئەو میژووهش بو ئیمه جیی دلنیایی

نیە، لە قورئانییدا هەر ئەوەندە دھەرموئ: پیاویک بوو بەویدا روشتوو ئەو دیمەنە ی کە بینوو سەری سوڤماو! خواپە دەبێ چۆن جاریکی دیکە ئەم خەلگە زیندوو ببیتەو، ئەم شارە ئاودان ببیتەو؟! پێی دوور بوو ﴿ فَأَمَّا تَهُ اللَّهُ مِائَةً عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ﴾، خوا بۆ ماودی سەد سالی مراندی و دواپی زیندوو کردوو ﴿ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ﴾، دیارە لە رپی فریشتەکانەو لپی پرسوو، خو خوا ﷺ بۆخوی وەحی بۆ نەئاردوو لپی بپرسی، لە رپی فریشتەپەکەو پێی فەرموو: چەند ماویەو؟ ﴿ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ﴾، گوئی: رۆژیک بەتەواوی ماومەو، لە بەیانپییەو تا ئیوارە خەوتوو، یاخود هەندیک لە رۆژیک ﴿ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةً عَامٍ ﴾، فەرموو: بەلکو سەد سالی رەبەق ماویەو بە مردووی، ئەو وایزانیو هەر خەوتوو، نەیزانیو مردوو ﴿ فَأَنْظِرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ﴾، خوی زالی خاوەن شکۆ، دوو شتی دەخاتە بەرچاو: یەکەم: خواردن و خواردنەوێکە. دووهم: گۆی درێژەکە.

دھەرموئ: جاری تەماشای خواردن و خواردنەوێکە، گۆرانی بەسەردا نەهاتو، کە خواردن و خواردنەوێکە زوو تر دەگۆرێ (نان) کەروو دینی و رەق دەبێ و لە بەین دەچێ، (ئاو)یش ئەگەر نەشەبیتە هەلەم تیکەدەچێ، دھەرموئ: تەماشای بکە نەگۆراو، جا توێژمرانی قورئان زۆریان باسکردوو: یەک دەلی: هەنجیری پێبوو، یەک دەلی: گوشتی پێبوو، یەک دەلی خورمای پێبوو، بەلام ئەو وردەکارییە هێچ قورئان باسی نەکردوو، چونکە پێویست نیە، وەک دواپی باسی دەکەین ﴿ وَأَنْظِرْ إِلَى حِمَارِكَ ﴾، خواردن و خواردنەوێکە هێچ لێ نەهاتو، بەلام تەماشای کەمەکەت بکە، وا توپێوو لەوێ کەوتوو ئیسقانهانی ماونەتەو ﴿ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ ﴾، بۆ ئەوێ بکەینە

بەلگەو نىشانە بۇ خەلگى، كە خوا ﷻ دىتوانى خەلگى زىندوو بىكەتەو دە
﴿وَأَنْظُرْ إِلَىٰ آلِطَّارِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا﴾، وە تەماشاي ئىسقانەكان بىكە، چۈن
هەلىانەدەستىنەنەو، پەيگەرى ئىسقانەكە پىكەو دەنوسىنەنەو، ﴿ثُمَّ
نَكْشُوهَا لَحْمًا﴾، دوايى تەماشاي بىكە چۈن گوشتى دەخەنەو سەرى ﴿فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، دواي ئەو دە ئەو دى واپىنى،
بۇي رۈون بۇو دەچاوى خۇي دىتى، گوتى: ئىستا دىزانم كە خوا بەسەر ھەموو
شتىكدا بە توانايە.

بەسەرھاتى سىيەمىيان: كە دىفەرموى: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي

الْمَوْتِ﴾، وە كاتىك ئىبراھىم گوتى: پەرور دىگارم پىشانەم بدە، چۈن مردووان
زىندوو دەكەيەو، نەيىفەرمودە: بۇت زىندوو ناكىتەو، گوتوويەتى: با
چۈننىيەتىگەي بزانم، ئىبراھىم ويستوويەتى خواي پەرور دىگار چۈننىيەتى مردوو
زىندوو كىرنەو دەكەي پىشان بىدات، ديارە خوا زانىويەتى كە برواي ھىناو، بەلام
ويستوويەتى ھىكەتى ئەو داوا كىرنەي بىخاتەرۈو، ﴿قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنْ﴾، فەرموى:
ئاي ئىمانت نەھىناو؟ ﴿قَالَ بَلَىٰ﴾، گوتى: با، ئىمانم ھىناو ﴿وَلَكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ
قَلْبِي﴾، ئىجا ئاي ھىكەتەكەي چىيەو بۇچى داوا دەكات خوا پىشانى بىدات،
چۈن مردوو زىندوو دەكاتەو؟ بەلام بۇ ئەو دى دىلەم ئارام بىگرى ﴿قَالَ فَخُذْ
أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ﴾، (خوا) فەرموى: چوار بالىندان بىگرە، چوار
بالىندەي جۇراو جۇر {دىسان لىرەشدا توپۇر مردووان زۇريان قىسە كىردە لەو بارەو،
بۇ نەمۇنە: يەكە دەلى: طاوسىك و كۆتريك و كەويك و قەلىك بوون، ھەمووي
ھەر قىسەيەو ديارنىيە چى وچى بوون گرنگ ئەو دىيە چوار بالىندەي جۇراو جۇر
بوون} دوايى بەلەي خۇتياندا بىنە، لەوانەيە مەبەستى پى ئەو بووبى دانىان
بۇرۇ بىكاتو بانگيان بىكات بە جۇرىك بىانگىرى، ﴿ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ

جَزَاءً ﴿۱﴾، دواپی له سمر هر کیوئیک پارچه یه کیان لی فریډه، واته: بیانگرده و سمریان بېرډه پارچه پارچه یان بکه، دواپی پارچه کان تیکه ل بکه و، هر پارچه یه له سمر کیوئیک دابنی ﴿ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعِيًا﴾ ﴿۲﴾، دواپی بانگیان بکه به راکردن، یاخود به روښتنیکی خیرا، دین بو لات ﴿وَأَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ ﴿۳﴾، وه بزانه که خوا زاله و کار به جییه، بالادهسته به سمر هه موو شتیکدا، وه کار به جیشه.

چهند مه سه له یه کی گرنګ

مه سملی به کهم: که دهمرموی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ

اللَّهُ الْمَلَأَ ﴿۱﴾، ئایا سمرنجی نه و که سه نادهی که مونا قه شهی کرد، شمره قسهی کرد له گه ل ئیبراهیمدا، له حالیکدا که خوا حوکمرانی کردبوو، دسه لاتی دابویه، دیاره خوی کار به جی دمرینه خستوه، که ئایا نه و پادشایه کی بووه ؟ وه له کوئ بووه ؟ چونکه وه ک جاری دیکه ش باس مان کردوه، به سمرهاته کانی قورئان خوی زانا نه و شتانه یان تیدا باس ناکات، که ئیمه پیو یستیمان پیان نیه، ئایا ئیمه په کمان له سمر نه وه که وتوه، که نه و کابرایه کی بووه ؟ نه خیر، ئایا په کمان له سمر نه وه که وتوه له کوئ بووه ؟ نه خیر، ئایا په کمان له سمر نه وه که وتوه که ی بووه ؟ نه خیر، بوچی ؟ چونکه ئامانج له و به سمرهاته نه و دیه که دمری بخت ئیمان و خوا به یه کگرتن به لگه ی هه یه و، شیرک و کوفر به لگه ی نیه، ئینسانی برودار به لگه ی به دهسته وه هه یه، به لگه ی ددان شکین، به لگه ی ئیقناعکر، به لام ئینسانی بیروا به لگه ی نیه، ئنجا له نه نجامی نه و وتوو یژدها، نه و حکمهت و ئامانجه دمر خراوه و نه و دیکه ش، ورده کارییه کان، ئیمه پیو یستیمان پیان نیه، وه نه گمر قورئانیش ورده کارییه کانی باس بگردایه ئیستا چهنده، دهبوو بیست، سی هینده ی دیکه بوایه!!

مەسەلە ۱ دووهم: **﴿ رَبِّی الَّذِی یُحِیِّ وَیُمِیْتُ ﴾** که ئیبراهیم دھەرموئ:

پەروەردگاری من دەژیەنئ و دەمرئئ و پادشایەکەش دەئ:

﴿ أَنَا أُحِیِّ وَأُمِیْتُ ﴾ منیش دەژیەنم و دەمرئەم، دواى ئیبراهیم دھەرموئ:

﴿ فَإِنَّ اللَّهَ یَأْتِی بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ ﴾ پەروەردگارم لە رۆژەھەلاتەوہ خۆر

دینئ، تۆ لە رۆژئاواوە بیهێنە، ھەندیک لە زانیان گوتوویانە: که ئیبراهیم

بەلگەى ھیناوتەوہو ئەو پادشایە تانەى لێداوە، ئیبراهیم گواستووێتەوہ بۆ

بەلگەیهکی دیکە، بەلام باشتر لەوہ ئەوێە که زانیانی دیکە گوتوویانە:

که ئەوہ ھەر یەک بەلگەیه، بەلام ئەوہ که لە تەعبیری یەکەمدا

ھیناویەتەوہ، که بەلگەکە بریتیه لەوہى ئەوہى بە پەروەردگارم دەکری بە تۆ

ناکری، دواى ئەوہى ئەمەیان تەشویشیکی لەسەر پەیدا کردوہ، بۆی گواستۆتەوہ

بۆ شیوازیکی دیکە، که ئەویش ھەر باسى تەصەرپوفى پەروەردگارە، چونکە

پەروەردگار دەبێ تەصەرپوف لە مۆلکدا بکات، جا ھى یەکەمى که بۆ

ھیناوتەوہ که تەصەرپوفکردنى خواپە بە مراندن و ژياندن و، تەشویشیکی

لەویدا لى پەیدا کردوہ، ئنجا شتیکی دیکەى گەورەتری بۆ ھیناوتەوہ، که

نەتوانئ تەشویشى تیدا پەیدا بکات، که بریتیه لە تەصەرپوفکردنى خوا لە

ئاسۆیەکاندا، لە بوونەو مریدا، که ئەویش گواستەنەوہى خۆرە لە رۆژەھەلاتەوہ بۆ

رۆژئاوا، ھەموو رۆژئ بە بەردەوامی، دەجا با ئەو کابرایە جارێک لە جاران

پێچەوانەى ئەوہ بێخولینیتەوہ !

مەسەلە ۱ سێیەم: **﴿ فَبُهِتَ الَّذِی کَفَرَ ﴾**، لە راستیدا ئەوہ

حەقیقەتییکی عەقیدیی دەخاتەرپوو، که ھەمیشە ئەوہى بێپروایە لە بەرانبەر

ئەوہدا که ئیماندارە، بەمەرجیک ئیماندارە که شارەزابئ و لە ئاستی پێویستدا

بئ، ھەمیشە بئ بەلگەیه و دەستەوستانە، وە دەمى دەبیته تەلەى تەقیوو

ھەردەم تیشکاوو بەزیوہ.

مەسەلەى چوارەم: که دەفەرموئ: ﴿ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْبَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ

عُرُوشِهَا ﴾، دیسان خۆی پەروردگار دەرینه خستو، ئەو کەسە کێ بوو ؟ مسوڵمان بوو، یان نامسوڵمان ؟ پیغەمبەر بوو، یان پیغەمبەر نەبوو ؟ لە کوێ بوو ؟ کەى بوو ؟ هیچی دەر نەخستو، بەلێ، توێژمردوان و میژوونووسان قەسەیان لێکردو، یەك دەلێ: عوزمیر بوو، یەك دەلێ: کەسیکی دیکە بوو، یەك دەلێ: پیغەمبەر بوو و وحی بۆ هاتو، یەك دەلێ: پیغەمبەر نەبوو، یەك دەلێ: کافر بوو، یەك دەلێ: مسوڵمان بوو، بەلام ئیمە پیویستیمان بەو وردەکاریانە هیچی نیە، چونکە ئەودى کە گرنگە ئامانجى بەسەر هاتە کەى، ئەویش ئەودى کە خۆی زاناو توانا پێشانى ئەو ئینسانەى داو، بەسەر هاتە کەى بۆ ئیمە گیراوتەو، ئەگەر نا خۆ کەس لەوێ نەبوو، تاكو ئەودى بۆ بگیریتهو کە روویداو، ئامانجە کەش ئەودى کە خوا ﷻ هەر لە دنیا دا ئەودى کە لە قیامەت دا دیتەدى، هیناویەتە دى بەسەر ئەو تاکە دا، وە لە ئایەتەکانى پێشووتریش هینامانەو، کە هەزاران کەس لە شارەو ئاودانییهك دابوون و لە ترسى مردن بەجییان هیشت، کەچى خۆی پەروردگار مراندنى و دواى زیندووشى کردنەو، کەواتە: ئەودى کە لە قیامەت دا روو ددات، خوا لە دنیا دا چەند وینەیهكى لێ هیناوتە دى، هاو دلانى ئەشکەوتیش سێ سەد و نۆ سال خەوتوون، دوايش خۆی ژینەرمو خەبەرى کردوونەتەو، ئەودەش هەمووى بۆ ئەودى کە بەشەر مەسەلەى زیندووکردنەو قیامەتى لە لا ئاسایى بێ و ئیمانى پێ بهینى.

مەسەلەى پێنجەم: که دەفەرموئ: ﴿ فَأَمَّا تِلْكَ الْأُمَّةُ أَلْمَنُوا بِمَا عَمِلُوا فَيَكُونُ لَهَا

توێژمردوان بۆ وینە: (محمد رشيد رضا) کە زانایەكى زۆر گەورەیهو تەفسیرە کەشى شتى زۆر باشى تێدايه، گوتوویهتى^(۱): لێردا مەبەست لە: ﴿ فَأَمَّا تِلْكَ الْأُمَّةُ ﴾، یانى: (فَأَمَّا تِلْكَ الْأُمَّةُ) خەواندوویهتى، خەوى لێ خستو، بەلام بیگومان

ئەو تەكەللوفە، چونكە خوا بە دەقی ئایەت فەرموو یەتی: مراندوو یەتی (فَأَمَّا تَهُ) بۆیە پێویست ناکات بەبێ بەلگەو پاساو لە مانا رۆالەتیە کە ی لابدری و گوتراویشە: (لكلّ عالم هفوة، ولكل جدار كبوة، ولكل حُسام بَنوة)، واتە: هەموو زانیەك هەلەیه کی دەبی و، هەموو ئەسپێکی باش رەتەلێك (ساتمەیهك) دەباو، هەموو شمشیریکی باش وادەبی نەبێ.

مەسەلە ی شەشەم: كە دەر موی: ﴿وَأَنْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً﴾

لِّلنَّاسِ، تەماشای كەرەكەت بكە وە بۆ ئەو دی بتكەینە نیشانەو بەلگە بۆ خەلك، شیخ موحەممەد عەبدەش لە تەفسیرەكەیدا دەلی: گوێدرێژەكە نەمردو، بەلگەو كە دەر موی: ﴿وَأَنْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ﴾، واتە: تەماشای بكە خوا چۆنی دروست كردو، تەماشای پێكەتە ی گوێدرێژەكەت بكە، پەیکەری ئیسقانهو گۆشتەو پێستە^(۱)، بەلام بەراستی قسەكە ی بەجێ نیە، چونكە خۆی زیندوو كەردو، دەر موی: ﴿وَأَنْظُرْ إِلَى الْوُظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا﴾، تەماشای ئیسقانهكان بكە، چۆن هەلایندەستینینەو **﴿ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا﴾**، دوا ی چۆن بە گۆشت دایدەپۆشین! بەلام شیخ موحەممەد عەبدە گوتوو یەتی: تەماشای بكە چۆن پەیکەری ئیسقانهكانمان دروست كردو، دوا ی بە گۆشت دامانپۆشیو! بەلام ئەو تەكەللوفیکی دوورە، دیارە شیخ موحەممەد عەبدەو هەندێکی دیکە لەو زانیانە ی ئەو كاتی، ویستوو یانە ئایەتەكان بە جوړیك تەفسیر بكەن كە لەگەڵ ئەو دی پێی دەگوتری: زانستی، تێك نەگیر، بچیتە عەقلی خەلگەو، بەلام زۆر جار تەكەللوفیکی زۆر لە قسەكانیاندا هەیهو پێچەوانە ی رۆالەتی ئایەتەكانە، وە هیچ پێویستی شمان بەو نیە، چونكە ئەو دی ئیماندار بێ بروای بە خوا ﷻ هەبێ، برواشی بەو هەیه كە خۆی زاناو توانا هەموو شتیکی پێ دەكری، ئیدی پێویست ناکات ئیمە ئایەتەكان بگۆڕین، بۆ ئەو دی بچیتە عەقلی هەندێ كەسەو.

مەسىلەى ھەتەم: كە ئىبراهيم ﷺ ئەو داوايە لە خوا ﷻ دەكات: ﴿وَأَذَقَ

إِبْرَاهِيمَ رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى﴾، وە كاتىك ئىبراهيم ﷺ بە پەروردگارى ھەممە: پەروردگارم پىشانەم بەدە چۆن مردوو زىندوو دەكەيەو، لىردە ئىبراهيم ﷺ نەيگوتو: پىت زىندوو ناكىتەو، گوتوويەتى: چۆنەتتەيەكەم پىشان بەدە، وەك يەكەك دى بۆ لای تۆ دەلى: من كىتەبىكەم داناو، تۆش پىي دەلى زەھمەت نەبى بۆم روون بکەو چۆن داناو، ماناى وانە تۆ گومانە ھەيە لەو دى كە كىتەبەكەى نووسىو، (ئىبراهيم) یش لىردە لەبارەى چۆنەتەى مردوو زىندوو كەردنەو، لە خوا داوا دەكات شتىكى پىشان بەدە، ئەویش بۆچى ؟ دواى ئەو دى خواى پەروردگار لى دەپرسى: ﴿أَوَلَمْ تَوْمِنْ ؟﴾، ئەدى ئىمانە نەھىناو ؟ بۆچى خواى بىھاوتا ئەو پرسىاردى لىدەكات ؟ ئاىا خواى بەرزو مەزن نازانى كە ئىمانى ھەيە ؟ با، بەلام بۆيە ئەو پرسىاردى لىدەكات، تاكو ئىبراهيم وەلامىك بەداتەو، ھىكەمەتى داواكارىيەكەى خۆى بخاتەر وو كە ئىبراهيم مەبەستى چىيەو بۆچى ئەو داوايە لە خوا ﷻ دەكات ؟! بەلى ھىكەمەتو ھۆكارى پرسىار كەردنەكەى خواى كار بەجى لە ئىبراهيم ئەو دىە كە گوتمان و، لەبەر ئەو نەيە كە خوا پەنھانزان گومانى ھەبى، چۆنكە خوا زانای پەنھان و ئاشكرایەو گومانى نەبوو لەودا كە ئىبراهيم گومانى نەو، مەبەستى پرسىارەكە روون كەردنەو دى ھىكەمەتى داواكارىيەكەى ئىبراهيمى خەلىلى خوايە ﷺ.

مەسىلەى ھەشتەم: كاتىك ئىبراهيم دەلى: ﴿بَلَى وَلَئِنْ لَطَمْتُمْ فَلْي﴾، با،

ئىمانە ھەيە، بەلام بۆ ئەو دى دىلم ئارام بگرى، ئاىا ئىبراهيم ﷺ دى ئارام نەبوو ؟ با، بەلام زانايان دەلىن: ئىبراهيم ﷺ ويستوويەتى ئەو دى ئارامىيەى كە بەھوى (علم اليقين) دەو بۆى پەيدا بوو، ﴿(علم اليقين) واتە: تۆ زانايارىيەكى جىي دىنایى و تەواوت ھەيە دەربارەى شتىك﴾ ويستوويەتى جۆرىكى دىكەش لە دى ئارامىي بۆى، كە پىي دەگوترى: ﴿عين اليقين) واتە: بە

چاوی خۆی ببینی، بە عەقل و عیلم دُنیا بوو، کە خوا مردوو و زیندوو ددکاتەو، بەلام ویستووێتە بە چاوی خۆی چۆنیەتیە کە یە ببینی، جا لیرومدا یە کە پیغەمبەری خۆمان موحەممەد ﷺ فەرموویەتی: ﴿ (نَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ، إِذْ قَالَ: رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى) ﴾ (زَوَاهِ الْبُخَارِيِّ برقم: (۲۳۷۲)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۳۸۰) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ {، واتە: ئیمە شایستەترین بە گومان لە ئیبراھیم ﷺ کە گوتی: پەروردگارم پێشانم بدە چۆن مردوو و زیندوو ددکە یەو، واتە: ئیبراھیم نە کە و تۆتە گومانەو، ئە گەر ئیمە بکەوینە گومانەو، ئیبراھیم نە کە و تۆتە گومانەو، کاتیک ئەو داواکاریە ی کردو، بە لکو حیکمەتە کە ی ئەو بوو کە وەک گوتوو یەتی: بۆ ئەو ی دڵم زیاتر ئارام بگرئ، ئیمانی هەبوو ویستوو یەتی ئیمانی زیاتر بئ، جا ئەمە چی لیور دەگیرئ؟ ئەو ی لیور دەگیرئ کە ئیماندارو مسولمان دەبئ هەمیشە هەولدا عیلمی زیاتر پەیدا بکات، بۆ ئەو ی یەقینی زیاتر هەبئ، با شارەزایی زیاتر هەبئ بۆ ئەو ی ئیمان تپەوتر بئ، نابئ بە کەم قەناعەت بکە ی، ئیبراھیم ﷺ خەلیلی خوا بوو ﷺ وەک دفرموئ: ﴿... وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾ (النساء، ۱۲۵) وە خوا ئیبراھیمی کردو دۆستی نیزیکی خۆی، هەرودە ئیبراھیم پیغەمبەری خوا بوو، جا دەبئ چ ئیمانیک ی بووبئ! کە چی بەو ئەندازە ئیمانە ی کە هەیبوو، قەناعەتی نە کردو، ویستوو یەتی ئیمانە کە ی زیاترو چاکتریش و دامەزر او تریش بئ.

مەسەلە ی نۆبەم: کە دفرموئ: ﴿ قَالَ فَخَذَ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصَرَّهُنَّ إِلَيْكَ ﴾، (خوا) فەرموو: چوار بالەند بگرەو بە لای خۆتیا ندا بێنە، واتە: بیانگرە یا خود کە و بیان بکە، مالبیان بکە، هەندیک لە توێژمەروان وایان لیکدا وەتەو، واتە: مالبیان بکە، با پیت ئاشنا بن، جا دوا ی بیانگرە، پاشان سەریان بپرەو پارچە پارچە یان بکە، وە هەر پارچە ی لە سەر کۆیۆک فرئ بدە، دوا ی بانگیان بکە بە رویشتنیک ی خیرا دین بۆ لات، لیرومدا (أَبُو مُسْلِمٍ الْأَصْفَهَانِي) ئاوی

لېڭداۋد تەۋە، گوتتوۋىيەتى: مەبەستى ئەۋدېۋوۋە ئەۋ بالئەندەنە كەۋى بىكەۋ وىرەدى خۇتياڭ بىكەۋ، بە خۇتياڭ ئاشنا بىكە، دوايى ھەريەكەيان لە شوپىنىڭ دابىنى، دوايى بانگيان بىكە دىنەۋە بۇ لات، بە لَام ئايەتەكە دەفەر موى: ﴿ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا﴾، پاشان ھەر پارچەيان بىخەرد سەر كىۋىڭ نەيفەر موۋە: ھەر يەكەيان، ھەروھە (رەشىد رەزا) ش لىي خواستۇتەۋە ئەۋىش دەلىي^(۱): مەبەستى ئەۋدەيە كە ھەر بالئەندەيەك لەسەر كىۋىڭ دابىنى دوايى بانگيان بىكە ! ديارە ئەۋە جۇرە تەفسىرەش ھەر ئەۋە بوۋە كە لە عەقلى ھەندى خەلك نىزىك بىخىتەۋە، كە پىيان وايە زەحمەتە پارچە پارچە بىن و خوا لىكيان نىزىك بىخاتەۋە ! بە لَام بۇ خۋاى بالادەست زۇر ئاسايە، پىشتەر گەردىلەكانيان ھەريەكە لە شوپىنىڭى بوۋە، خۋاى پەروەردگار كۆى كىرەۋنەتەۋە خانەۋ شەنە لى پىكەيىناۋە، دوايى ئەۋ ئەندامانەيان لى پىكەتوۋە، كە بالئەندەكەيان لى پىكەتەۋە، ئىستاش ئەگەر پارچە پارچە بىن، بۇ خۋاى بالادەست زۇر ئاسەنە كە زىندوۋيان بىكەتەۋە دروستكرەنى يەكەمجار قورستر بوۋە^(۲)، بۇيە بۇ ئىنسانى ئىماندار ھىچ كاتىك جىي ئىشكال نىەۋ كەسىك بىرۋاى بە تواناى بىسنوۋرى خۋاى پەروەردگار ھەيى، ئىمانەيىنانى بە زىندوۋكرەنەۋەى مردوۋان لەلەيەن خۋاۋە شتىكى بى ئىشكالە، خۋاى پەروەردگار لەۋ كەسانەمان بىگىرى كە ئىمانى پتەۋە دامەزراۋيان ھەيە، ۋە خۋاى بە بەزەيى ھۇكارەكانى دامەزراۋىيى و پتەۋەۋونى ئىمانمان زىاتر بۇ بىرەخسىنى، آمىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(۱) (تفسير القرآن الحكيم، تفسير المنار، ج: (۲)، ص: (۵۲ - ۵۸).

(۲) ۋاقە: بەلەي ئىمەۋە، ئەگەرنا بۇ خوا ﷻ قورسو قورستر، يان قورسوۋوك نىەۋ ھەموو شتىك بۇ خوا ئاسان و سوۋكە.

ده رسی به نجواو چواره مین

پیناسه ی نهم دهرسه

له م دهرسه ماندا خوی پهر و مردگار پشتیوان بیت، پینج نایه ت له سوورپرتی (البقرة) دتویژینه وه، که بریتین له نایه ته کانی ژماره: (۲۶۲ تا کو ۲۶۶)، له م پینج نایه ته دا خوا ﷺ درباردی یه ک بابته بؤمان ددوی، که بریتیه له چاکه کردن و مال به خشین، وه هاندانی مسولمانان بؤ به خشین هاندانیان له سمر نه وه، که نه دمبه به رزه کانی مال به خشین له خویاندا بیننه دی، وه خویاراستن له منه تکردن و نازاردانی دلی که سیک که هاوکاری ده که و پاشان سمرنجامی شوومی منه تکردن و ریا بازی له بواری چاکه کاری و به خشین داو، سمرنجامی چاک و په سندی مال و سامان به خشینی ساغو دلسوزانه و خویه سندان، له روژی دوا پیدا ده خاته روو، له میانی هیئانه وهی دوو سی وینه ی زور کاریگر دا.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (۲۶۱) الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۶۲﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَلِيمٌ ﴿۲۶۳﴾ يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿۲۶۴﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتٍ اللَّهِ وَتَشْيِيتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ

كَمْثَلِ جَنَّتِمْ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَاِبِلٌ فَتَأْتَتْ اُكْلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَاِبِلٌ فَطَلَّ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ
ضُعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((وینهی ئهوانهی که سامانه کانیان له پیناو خوادا خمرج ده کهن، وهك وینهی
دمنکیك وایه که چهوت گولان دروینن، همر گولیک سهد دمنکی تیدایه، وه خوا
بو همرکه سیک بیهوئ پاداشت چهند قات ده کاته وه، وه خوا سیفهد فراوانی
زانایه ﴿٢٦٥﴾ ئهوانهی سامانه کانیان له پیتی خوادا خمرج ده کهن پاشان هیچ جوړه
منه تکردن و نازاردنیک به دواي ئه وه ناخن که خمرجیان کردوه، له لای
پهرو مردگاریان پاداشتی خوینیان هیهو، هیچ جوړه ترسیکیان نابئ و خهمباریش
نابن ﴿٢٦٦﴾ قسه یه کی باش و لیبور دنیك (له گهل بابای ئاتا جدا) له خیرکردنیک
باشتره که نازاردانی به دوا دابئ، وه خوا بی نیازه، هیدیی یه ﴿٢٦٧﴾ ئهی ئهوانهی
برواتان هیناوه خیر و چاکه کانتان به هوئ منه تکردن و نازاردانه وه، هه لمه وه مشینه وه،
وهك بابایهك که سامانه که ی بو رووپامایی خه لکی خمرج ده کات و بروای به خواو
به روژی دواي نیه، جا وینهی ئه وه وهك وینهی تاته بهردیک وایه که ته نکه
گلئیکی له سهره، بارانیکی دلویه قورس لی دمدات و بهر هق و تهقی ددیخاته گوړی،
(وه سهره منجم ئه و جوړه مال خمرج که مرانه له روژی دوا پیدا) هیچیان دهستگیر نابئ
له بهر همی ئه وهی کردوویانه، وه خوا رینمای کومه لی بی بروایان ناکات ﴿٢٦٨﴾ وه
وینهی ئهوانه که سامانه کانیان بو به دهسته یانی رزمه ندیی خواو چه سپاو کردنیان
(له سهر مسولمانه تی) خمرج ده کهن، وهك وینهی باغیک وایه له بهر زاییهك، که

بارانیکی دلۆپە قورسی لێدەباری، بەرھەمەکە ی دوو قات دەدات، وە ئەگەر بارانی دلۆپە قورسیشی لێنەباری وردەبارانیک (ی بەسە)، وە خوا بینەری ئەو مەیه کە دەیکەن ﴿٦٦٥﴾ نایا هیچ کامیگەتەن حەز دەکات کە باغیکی لە خورماو تری هەبێ، شا جۆگە ی بەژێردا برۆن، لە هەموو جۆرە میوەیەکی لەویدا هەبێ، وە چووبێتە قۆناغی پیریە وەو بەسەدا چووبێ، وە منداڵی وردیشی هەبێ، ئیدی (کتوپەر) گێژەلۆو کە یەک کە گری ئاگری تێدا یە، لێی بداو بسووتی؟! ئاوا خوا نایەتەکانیان بۆ روون دەکاتە وە بەلکو بیر بکەنە وە ﴿٣٣﴾.

شیکردنە وە ی هەندیک لە وشەکان

(حَبَّةٌ): واتە: دەنگ، (يُقَالُ فِي الْحَبْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَنَحْوِهِمَا)، (حَبٌّ وَحَبَّةٌ) بۆ دەنگی گەنەم و جۆ و یەنە ی ئەوانە دەگوێری.

(سَنَابِلٌ): (السَّنَابِلُ جَمْعُ سَنَبْلَةٍ وَجَمْعُ سَنَبِلٍ)، (سَنَابِلٌ) کۆی (سَنَبْلَةٍ) و (سَنَبْلٌ) ه، واتە: گۆلە گەنەم، گۆلە جۆ، گۆلە مەرمزە، گۆلە هەرزە، ئەو ی کە بەرپەر دەنگەکانی تێدا یە.

(يَضَعُفٌ): واتە: چەند بەرانبەر دەکاتە وە، چەند قات دەکاتە وە، (أَضْعَفْتُ الشَّيْءَ، وَضَعْفُهُ، وَضَاعَفْتُهُ، ضَمَمْتُ إِلَيْهِ مِثْلَهُ فَصَاعِدًا) هەرسێکیان واتە: وێنە ی خۆی، یان چەند وێنە یەکی خۆیم خستە گەلی، واتە: بەرانبەر کردە وە، یان چەند بەرانبەر کردە وە.

(مَثْنًا): (الْمَثْنُ: مَا يُوزَنُ بِهِ) ئەو شتە یە شتی پێ دەکێشێ (مَثْنٌ، مَثْنَانٌ)، (مَثْنَانٌ) دوو مەن (أَمْنَانٌ) کۆی (مەن) ه، (وَالْمِثْلَةُ: النُّعْمَةُ الثَّقِيلَةُ) واتە: (مِثْلَةٌ) نێعمەتیکی قورسە، ئنجا نایا بۆچی نێعمەت و چاکە پێی گوترا وە: منەت؟ چونکە مادام مەن (مَثْنٌ) ئەو پێو مەیه کە شتی پێ دەکێشێ و شتی قورسی پێ دەکێشێ، چاکەش قورسە، وەک بلیی بەو کێشرا بێ، جا منەت واتە: چاکە و نێعمەت، دیارە ئەگەر بە کردە وە بکری باشە، بەلام ئەگەر بەزار

بگوتری خراپه ﴿... قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ...﴾ ﴿۱۷﴾ الحجرات، واته: بلی نیسلامه تیبه که ی خوتانم له سهر مه که نه منه، چونکه نه وان به قسه گوتوو یانه، نه گهرنا به کرده و چاکه بکه ی زور چاکه، چونکه خوی به به زمی دده مرموی: ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ...﴾

﴿۱۷۶﴾ آل عمران، واته: خوا چاکه ی له گهل بر واداران کرد، که له خویان ره وانه کراویکی بو ناردن، جا تو چاکه له گهل که سی بکه ی به کرده و نه وده باشه، به لام به قسه به جاوی دابده وده، یا خود باسی بکه ی نه وده خراپه، بویه عمر ب گوتوو یانه: (الْمِثْلُ تَهْلُمُ الصَّنِيعَةِ)، واته: منه کردن له سهر که سی که چاکه ت له گهلدا کرده و چاکه که ت له به یندا دوبات و دیشواته وده.

(صَدَقَ): واته: به خشین، خیر، چاکه، وه جاری وایه به مانای زه کاتیش دی، ده لی: (الصَّدَقَةُ: مَا يُخْرَجُهُ الْإِنْسَانُ مِنْ مَالِهِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَى كَالرَّكَاةِ) بریتیه له و ماله ی که نینسان به و شی وده که له خوا نیزیکی بخاته وده، بیبه خشی بو وینه: زه کات، به لام صده ده قه زیاتر بو مالتیکه که خوبه خشانه بیبه خشی و زه کات واجب، به لام وشه ی صده ده قه له قورئاندا به مانای زه کاتیش هاتوه: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ...﴾ ﴿۱۰﴾ التوبة، که لی رده دا مه به ست پی زه کاته.

(بُطِلُوا): (الْإِبْطَالُ: إِذْهَابُ الشَّيْءِ وَإِزَالَتُهُ) ﴿لَا بُطْلُوءًا﴾، واته: له به ین مه به ن، هه لمه وده شیننه وده، ده لی: (إِبْطَالُ) بریتیه له به تال کردنه وده ی شتیک و لابر دنی و نه هیشتنی.

(رِئَاءَ النَّاسِ): واته: روپامای بو خه لکی، (أَيُّ مُرَآةٍ وَتَشَبُّعًا) واته: شتیک که له خوتدا بیه ینی وده له خوتیدا پیشان بده ی، بو نه وده خه لک بیبینی، جا جاری وایه کابرا روپامای ده کات، واته: چاکه یه ک خیریک ده کات ده لی: نه وده کرد بو نه وده خه لک باسی بکات و بیزانی، وه جاری واهیه

چاکه که ی همر نه شکر دوه، که چی به درو باسی دهکات، که نهوه همر زور

خراپتره، وهک خوا دمه رموی: ﴿... وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا...﴾ (۱۸۸)

آل عمران، واته: دمیانه وی ستایش بکرین به شتیک که نه یانکردوه.

(صَفْوَان): واته: تاته بهردیکی لووس، دهلی: (صَفَا صَفَوْا خُلصَ مِنَ الْكَدْرِ)

(صَفَا) لیلی پیودنه ما (والصَّفَاةُ: الحجر العریض الأملس والصفوان:

الصخر الأملس) (الصَّفَاةُ وَالصَّفْوَان): یانی: بهردیکی پانی لووس.

(وَابِل): واته: بارانی دلویه گه وره (الوَابِلُ وَالْوَيْلُ: المَطَرُ الثَّقِيلُ الْقِطَارُ)،

واته: بارانیکی دلویه قورس (قِطَار) کوی (قَطْرَة) د، یانی: دلویه.

(صَلْدًا): (أَي حَجَرًا صُلْبًا وَهُوَ لَا يُنْبِتُ)، (صَلْدًا): واته: بهردیکی رهق که هیچ

سهوز ناکات، سه دجار دهغل ودان له سمر بهرد روکه ی، هیچی له سمر سهوز ناب.

(وَتَثْبِيَةً): واته: چه سپاندن، چونکه: (التَّبَاتُ: ضِدُّ الرُّوَالِ) واته: چه سپاوی

(تَّبَات) پیچه وانه ی لاچوون (زوال) د، (وَتَبَّهْتُ أَي: قَوَّيْتُه)، (وَتَبَّهْتُ) واته:

به هیزم کردو چه سپاندم.

(رَبْوَةٌ): (رَبْوَةٌ) واته: تهوولکه شوینیکی بهرز، دهلی: (رَبَا الشَّيْءُ يَرْبُو،

رَبُوءًا: نَمَا وَزَادَ) (رَبَا): واته: گه شه ی کرد وه زیادی کرد، نجا بوچی

گردوولکه و شوینی بهرز پیی دهگوتری: (رَبْوَةٌ)؟ چونکه له ناستی زهوی

بهرزتره (وَالرَّبْوَةُ وَالرَّابِيَةُ: مَا ارْتَفَعَ مِنَ الْأَرْضِ)، (رَبْوَةٌ) و (رَابِيَةُ) نهوه یه

که له ناستی زهوی بهرزتره.

(فَطَلَّ): (الطَّلُّ: أَضْعَفُ الْمَطَرِ، وَهُوَ مَالُهُ أَثَرُ قَلِيلٍ)، (طَلَّ) واته: بارانیکی

نهرم، له کورد هوار ییدا دهلین: (نمه باران) بارانیکی که م که

شوینه واره که شه که مه، وه دهگوتری: (وَطَلَّ الْأَرْضُ، فَهِيَ مَطْلُوءَةٌ) واته:

زهوییه که ئاورشین کرا.

(أَيُّدُ أَحَدُكُمْ): (ایود) واتە: ئایا یەکیکتان ھەز دەکات، (الود: مَحَبَّةُ الشَّيْءِ وَتَمَنِّي كَوْنِهِ، وَالتَّمَنِّي، هُوَ تَشَهِّي حَاصِلٌ مَا تَوَدُّهُ)، (ود): بریتیە لەو دی کە تۆ شتیکت خۆشبوو و پێت خۆشبێ بوێت پەیدایی، وە (تَمَنِّي) یانی: خۆزگە خواستن، بریتیە لەو کە ھەز لە پەیداوونی شتێک بکە.

(الْكِبَرُ): واتە: بەسالداجوون پیربوون (يُقَالُ: فُلَانٌ كَبِيرٌ، أَي: مُسِنٌ) دەگوێرێ: فُلَانٌ كەس گەورە، یانی بەتەمەنە (وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ) واتە: بەسالداجوو، تەمەنی ھاتۆتە سەری و ھەلکشیدە.

(الذَّرِيَّةُ): (الذَّرِيَّةُ أَصْلُهَا نَسْلُ الرَّجُلِ وَقِيلَ: الصَّغَارُ مِنَ الْأَوْلَادِ) (ذریە): لە ھەچەدا بەمانای وەجە پیاو دی، ھەندیکیش دەلێن: مندالی گچەکە ی نینسان پێ دەگوێرێ: (ذریە)، بەلام بەپێ عورفو باو وشە: (ذریە) بۆ گەوردو بۆ گچە بەکاردی، واتە: بەتەمەن بن، یان کەم تەمەن بن.

(ضَعَفَاءٌ): واتە: بێ ھێزەکان، وەجە یەکی بێھیز کە لێردا مەبەست مندالی بچوو کە، مندالی بچوو ک بێھیزەو بەرگری بۆ لەخوی ناکرێ و خوی پێ بەرپێودناچێ.

(إِعْصَارٌ): واتە: گەردەلوول، گێژەلووکە، دەلێ: (العَصْرُ: مَصْدَرُ عَصَرْتُ وَالْمَعْصُورُ الشَّيْءُ، وَالْمَعْصُورُ وَالْعَصَارَةُ: نَفَايَةُ مَا يُعْصَرُ، وَالْإِعْصَارُ: رِيحٌ كَثِيرُ الْغُبَارِ) (إعصار): بە بایەک دەگوێرێ کە زۆر تۆزو خۆلی تێدایی، وە ئەسلی وشە کە لە (عَصْر) دوە ھاتو، (عَصْر) واتە: گۆشین (عَصَرْتُ) واتە: ئەو شتەم گۆشی (وَالْمَعْصُورُ) شتی کە گۆشرا، (مَعْصُورٌ وَعَصَارَةٌ) تلت و پاشماودی شتی گۆشرا، گەردەلوول کە دی ھەر شتی بکەوێتە بەری دیگۆشی و رەپێچەکی دەداو کۆی دەکاتەو.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوای ﷻ هانی بروداران ددها بۆ به‌خشینی مال و سامانیان و خهر جکردنی له پیناوی خواداو به‌ره‌چاوکردنی نه‌ددهب و ره‌وشته به‌رزده‌گانه‌وه‌و ده‌فهرموی: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٍ﴾، وینه‌ی نه‌وانه‌ی مال و سامانه‌کانیان له پیناوی خواداو دمه‌بخشن، وه‌ک دهنکه تووێک وایه که حه‌وت گولان دمرده‌کات، ههر گوله‌ی سه‌د دهنکی تیدایه، واته: یه‌ک به‌ حه‌وت سه‌د ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾، وه‌ خوا چه‌ند به‌ران به‌ر ده‌کات بۆ ههر که‌سیک که بیه‌وی، واته: له یه‌ک به‌ حه‌وت سه‌د به‌ران به‌ر زیاتریش پاداشت ددهاته‌وه ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، وه‌ خوا فراوانه‌و زانایه، ره‌حه‌متی فراوانی هه‌یه‌و زانیاری فراوانی هه‌یه، وه‌ هه‌موو سیفه‌ته‌کانی خوا فراوانن، دیاره‌ نه‌وه بۆ هاندانی مسوولمانانه، که له به‌خشینی مال و سامانه‌کانیان نه‌ترسین، چونکه ههر چی دمه‌به‌خشن خوی به‌خشنده زۆر زۆر زیاتر له دواړوژدا پاداشتیان ددهاته‌وه، به‌لگو زۆر جار ههر له دنیا شدا به‌خشین دمه‌بته‌وه‌ی نه‌وه که مرۆف مال‌ه‌که‌ی به‌ره‌که‌تی بکه‌ویتن و خه‌لک مو‌عامه‌له‌ی له‌گه‌لیدا خو‌شتر بئ، وه‌ نه‌وه که‌سانه‌ی که خیر و مه‌ندن و چاکه له‌گه‌ل خه‌لک ده‌که‌ن، خه‌لک خو‌شی ده‌وین و مال و سامانی دپاریزن و، نه‌گه‌ر لی‌یان بقه‌ومی پشت‌گیریان لیده‌که‌ن و ته‌ماع له مال و سامانه‌که‌یان ناکه‌ن، وه‌ به‌ پی‌چه‌وانه‌وه‌شه‌وه بابای چرووک و ره‌زیل پی‌ش دواړوژ ههر له دنیا دا دوو چاری زه‌رو زیان ده‌بی.

ئنجای ده‌فهرموی: ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَذَكَّرُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى﴾، نه‌وانه‌ی مال و سامانه‌کانیان له پیناوی خواداو دمه‌بخشن و دوی به‌خشینه‌که هه‌چ منه‌تکردن و ئازاردان ناکه‌نه پاشکوی به‌خشینه‌که‌یان، واته: نه‌وه که‌سه‌ی که چاکه‌ی له‌گه‌لدا ده‌کات منه‌تی له‌سه‌ر ناکات و ئازاریشی نادات،

منه‌تکردن ڕووبەر و ویه، بەلام ئازاردان باسکردنی پاشملەیه، هه‌یه چاکه‌یه‌ک ده‌کات هه‌ینده‌ی ده‌لێته‌وه‌و هه‌ینده‌ی دووباره‌ ده‌کاته‌وه‌، ئه‌وه‌ی چاکه‌که‌ی له‌گه‌ڵ کراوه‌و به‌خشه‌که‌ی و مرگرتوه‌، ده‌لێ: سه‌د خۆزگه‌ هه‌ر وهرم نه‌گرتبایه‌! مانای وایه‌ بابای چاکه‌کار له‌سه‌ری قهرزدار بۆوه‌، جا ده‌فه‌رموێ: ئه‌وانه‌ی ئاوا چاکه‌ ده‌که‌ن، دوا‌یی نه‌ منه‌ت ده‌که‌ن و نه‌ ئازاری بابای خه‌یرپه‌یکراویش ده‌ده‌ن، یانی: نه‌ به‌ره‌و‌روو، نه‌ پاشمله‌ باسی ناکه‌ن، بۆچی؟ چونکه‌ بابای به‌روادار ئه‌و ماله‌ نابێ به‌ هی خۆی بزانی، ده‌لێ: به‌لکو ئه‌وه‌ ئه‌مانه‌تی خوایه‌و سپاردیه‌که‌ له‌ ده‌ستی مندایه‌، ده‌یگه‌یه‌نم به‌ شوینی خۆی، پیاو چاکه‌کانی پێشین وابوون، که‌ که‌سه‌یک هاتبێ زه‌کاتی بده‌نی، بابای زه‌کاتده‌ر گوتووویه‌تی: زۆر زۆر مه‌منوونم و سوپاست ده‌که‌م، زه‌کات و مرگرتووویه‌تی: بۆچی؟ گوتووویه‌تی: تۆ هاتی و ئه‌وه‌ هه‌قی خۆته‌ خۆی دادگه‌ر ئه‌و هه‌قه‌ی له‌سه‌ر من پێویست کردوه‌، چاکبوو جه‌نابت ئه‌و هه‌قه‌ت و مرگرت، ده‌نا گونا‌ه‌بار ده‌بووم! جا ده‌فه‌رموێ: ئه‌وانه‌ی وابن: ﴿لَهُمْ

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾، پاداشتیان هه‌یه‌ لای په‌روهر دگاریان ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، وه‌ نه‌ ترسیان هه‌یه‌ بۆ داها‌توو و نه‌ خه‌مباریش ده‌بن بۆ رابردوو، بۆ رابردوو خه‌مبار نابن، چونکه‌ رابردوو یان پا‌که‌و، بۆ داها‌تووش ناترسین، چونکه‌ ئه‌وه‌ی رابردوو پاک بێ بێبا‌که‌و به‌رچاوی ڕوونا‌که‌.

ئنجای خۆی شارمزا فێری ئه‌ده‌بیه‌کی به‌رزی مال و سامان به‌خشینه‌مان ده‌کات و ده‌فه‌رموێ: ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ﴾ واته‌: قسه‌یه‌کی باش و په‌سند، وه‌ لێبوردنێک له‌گه‌ڵ بابای ئاتا‌جدا، {که‌ دێ داوات لێده‌کات، ئه‌گه‌ر قسه‌یه‌کی باشی له‌گه‌ڵدا بکه‌ی، وه‌ لێببووری ئه‌گه‌ر ئه‌زیه‌تی دای و زۆر ئیلحاحی کردو ته‌کلیفی کرد، ئه‌گه‌ر هه‌یچی نه‌دیه‌، به‌س قسه‌یه‌کی باشی له‌گه‌ڵدا بکه‌ی و بلی: به‌روا بکه‌ به‌ده‌سته‌وه‌ و نه‌، عوزرێکی بۆ بێنیه‌وه‌} ﴿خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعَهَا آذَى﴾، {هه‌یچی نه‌دیه‌، به‌لام قسه‌یه‌کی خۆشی له‌گه‌ڵدا بکه‌ی و رێزی بگری} زۆر باشته‌ر له‌ چاکه‌ له‌گه‌ڵدا کردنێک که‌ ئازاری به‌دوادا بێت، بۆ نموونه‌: خه‌یری

پىيىكەى و پىيى بلىي: دەپرۇ دەى بىگرە، ھەر چاوتان تىرنەبوو! خىرەكەت ھەر مەكە باشتەرە، نەك خىر بگەى و دوايى بەچاويدا بدىيەو، دلى ئەزىيەت بدەى و منەتى لەسەر بگەى، ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾، وە خوا بىنيازو ھىدىي و مەندە، خوا دەولەمەندە ھەرچەندە ببەخشن خواى پەرورەدگار لە دواروژدا پاداشتتان دەداتەو، لە دنياشدا بۇتان زىاد دەكات، وە خوا ھىدىي و مەندىشە، كەواتە: وەك چۇن خوا ھىدىي و مەندە، ئىودش چا و لە خواى بەخشەرى پەرورەدگارى خۇتان بگەن و، ئەو سىفەتە پەسندە لە خۇتاندا بەيىنەدى، ھىدىي بن و توورە مەبن.

ئىجا روو لە ئىمانداران دەكات و دەفەرموى: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يُبْطَلُوا صَدَقَتَكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾، ئەى ئەوانەى بروتان ھىناو! خىرو چاكەكانتان بەخشىنەكانتان بە مەتكرەن و بە ئازاردان ھەلەمەودەشەننەو، ئەم ئايەتە زۆر بەراشكاويى پىمان دەلى: كەسىك كە خىرو چاكەيەك دەكات، بەلام دوايى مەت بەسەر خىر پىكراو دەكەدا دەكات، ياخود ئازارى دەدا، باسى دەكات لەم لاو و پىي دەگاتەو، دلى پىي نارەحەت دەبى، خىرەكەى دەچىتەو ھىچى و ھەلەمەودەشەتەو، دوايى خواى پەنھانزان دەفەرموى: ﴿كَأَلَذَى يُنْفَقُ مَالُهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، واتە: با ھەلەسوكەوتەكانتان لە بەخشىندا، وەك ھى كەسىك نەبى كە مال دەبەخشى بەس بۇ رووپامايى خەلك، {بۇ ئەودى خەلك مەدحى بكات بلىن: ماشاء اللہ چەند سەخىي و نان بدىيەو، چەند خىرەومەندە!} وە برواى بەخواو بە روژى دوايى نى، {واتە: ئەو سىفەتە، سىفەتى كەسانى رىبابزو بىپروايە كە تۇ خىر بگەى دواى مەت بگەى، ببەخشى و دوايى بەچاوى كابرادا بدىيەو! ئەو سىفەتى كەسانى بىپروا رىبابزو وەك ئەوان مەكەن}.

ئىجا خوا ﷻ وىنەيەكىشمان بۇ دىنىتەو، بۇ ئەودى بىخاتە بەرچاومان، چونكە وىنە ھىنانەو شىوازىكى گرنگە بۇ تىگەياندىنى خەلك، چونكە ئەو قەسەيە كە دىكەى، چەمك و واتايەكەى رووت (مجرد)، بەلام كە لە قالىي وىنەدا داترشت، بە خەيال و ئەندىشە دەتوانى تەماشاي بگەى، دەفەرموى:

﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا﴾، وینسه ی
 {که سیك که برپوای به خواو به رۆژی دواپی نیهو به رپابازی مائی خوئی سهرف
 دهکات، نهك بۆ خوا} وهك تاته بهردیکی لووسی سپی وایه، تهنکه گلیکی لهسهره
 بارانیکی دلۆیه زل لییدهدا ﴿فَتَرَكَهُ صَلْدًا﴾، هیچی پیوه ناهیلی و
 دهیشواته وه، {واته: نهو چاکه و خیرانهی که ئیوهش دهیانکه منتهکردنه که تان و
 ئازاردانه که متان، وهك بارانه که وایه و چاکه که تان دهشواته وه هیچی نامینیته وه {
 ﴿لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا﴾، {که سیك که تهنکه گلیکی هه بیته
 لهسهر تاته بهردیکی لووس، بارانیك لییدات، هیچی بۆ دهمینیته وه ؟ نه خیر،
 نه و جوړه که سانهش له دواروژدا که به حساب خیریان کردوه و زهکاتیان داوه و
 چاکه یان کردوه، دواپی ته ماشا ده که نه هیچیان بۆ نه ماوته وه له قیامهتی { له
 دواروژدا توانایان بهسهر هیچیدانیه و هیچیان دهستگیر نابیته وه هیچیان بۆ
 نه ماوته وه ﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾، وه خوا رینمایی کهسانی بیبروا
 ناکات، که واته: نه ودهش سیفهتی بیبروایانه نهك سیفهتی ئیمانداران.

ئنجایته سهر باسی سیفهتی نهوانه ی که له پیناوی خواو بۆ رهمانهندی
 خوا، وه بۆ نه ودهی که مسولمانهتی خوئیان زیاتر بچه سپین و ئیمان زیاتر له دلی
 خوئیان دابکوتن مال و سامانی خوئیان دمه به خشن، باسی وانیش دهکات و وینه بۆ
 وانیش دهمینیته وه: ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾،
 وه وینه ی نهوانه ی که مال و سامانه کانیان دمه به خشن بۆ ودهدسته ئینانی رهمانهندی
 خوا ﴿وَتَثْبِيْتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ﴾، وه بۆ نه ودهش که نهفسی خوئیان زیاتر بچه سپین
 لهسهر مسولمانهتی، یا خود بۆ نه وده که ئیمان زیاتر له دلی خوئیاندا بچه سپین،
 یا خود بۆ نه وده که سیفهتی به خشندهی و که رهم و سه خاوت زیاتر له دلی خوئیاندا
 ریشه دار بکه، وینه ی نهوان وهك چی وایه ؟ ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ﴾، وهك
 باخیک وایه به تهپۆلکه یه که وه، به شوینیکی بهرزموه، ﴿أَصَابَهَا وَابِلٌ فَكَانَتْ

أَكْلَهَا ضَعْفَيْنِ ﴿﴾، بارانیکی دلۆپه زل لایی بدات و بهردهکە ی دوو بهرانبهر بێتهوه، میوهکە ی دوو قات بێتهوه ﴿فَإِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ﴾ ﴿﴾، وه ئه گهر بارانیکی دلۆپه زایش لایی نه دا، نمه بارانیکی به سه، چونکه شوینهکە ی زۆر به پیت و بهردهکە ته، زهوییهکە ی زۆر چاکه، نمه بارانیکی به سه.

لیردها خوی زاناو شارمزا دوو حالهتی باسکردوون:

یان بارانیکی دلۆپه زل لایدمدات و که بهردهکە ی دوو قات ددکاتهوه، یان نمه بارانیکی، چونکه ئینسانی مسوولمان یان زۆر دهبه خشی، چونکه له توانایدا هیه، ئه و کاته پاداشتی زیاتره، یاخود توانای که متهرو کهم دهبه خشی، ئه و دس ههر دیسان پاداشتی هیه، واته: ئیماندار قهت نابێ چرووک بێ، ئه گهر زۆری هه بوو زۆر دهبه خشی و، کهمی هه بوو کهم دهبه خشی، به لام قهت چنگ قووچاو نابێ ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ﴿﴾، وه خوا بینهری ئه ویه که دیکه ن.

ئنجا خوا ﷻ وینهیهکی دیکه مان بۆ دینیتهوه بۆ ئه وانهی که منهت دهکهن و ئازاری ئه وانه دمدن که پێیان دهبه خشن، بۆ ئه وهی زیاتر له بهرچاومان بیچه سپینی که ربابازی و منهتکردن له سهر ئه وانهی پێیان دهبه خشین، وهک ئاگریک وایه که بهری دهمینه خهرمانی خۆمان، دهفرموی: ﴿أَيُّدُ أَحَدِكُمْ

أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ﴿﴾، ئایا یهکیکتان ههز دهکات باخیکی هه بی له دارخورماو له ترێ، رووبارگهل به بنیدا برۆن، واته: شوینهکە ی وابێ که هه میشه جوگه و جوباری به بندا برواو، پهکی له سهر ئاوی نه کهوی ﴿لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ ﴿﴾، هه موو جوړه میوهیهکی تییدا هه پیت، ئایا بۆچی له و باغه دا ته نا باسی درهختی خورماو درهختی ترپی کردوه؟ چونکه: دارخورما بهر زترین داره و دار تریش نزمترین داره، واته: ههر له بهر زترین درهخته وه، هه تاکو نزمترین درهخت تییدایه، چونکه دواپی که دهفرموی: ﴿لَهُ

فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ﴿۱﴾، ھەموو جۈرە مېۋىيەكى تېدا ھەيە، خۇئەگەر ھەر تەنیا خورماو ترى بوۋايە، دەيفىرمۇو: ھەر خورماو ترى تېدايە، بەلام خۋاى پەرومردگار بەرزترین درەختى ھىناۋە، كە دار خورمايە، دوايى نزمترین درەختىش كە دار مېۋە، ھەر بە زەۋىيەۋە پان دەبىتەۋە، واتە: ھەموو جۈرە درەختىكى تېدايە ھەر لە بەرزترینى تا نزمترینى، ۋە ھەموو مېۋىيەكى تېدايە ﴿وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ﴾، ئايا يەكەن لە ئىۋە ھەز دەكات باغىكى ئاۋاى ھەبى: دوايى بگەۋىتە تەمەنەۋە، ۋە مال و مندالىكى وردو سەلگەۋ پىچكەشى ھەبى، كە بە خىۋكردىيان بەزەحمەتەۋ بۇخۋيان كەسابەتيان پىناكرى، لەۋ ھالەتەدا: ﴿فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ﴾، گىژەلۋوگەۋ گەردەلۋوليك كە ئاگرى تېدايە، لىبداۋ بىسووتىنىۋ باغەكە ھىچى نەمىنى، يەكەك لە ئىۋە ھەز دەكات ئاۋاى بەسەر بىت ؟ نەخىر، كەۋاتە: ئىۋەش خەرمانى چاكەكانى خۇتان بەمنەت و ئازاردان و بە باسكردن ھەلەمەۋەشېننەۋە، چاكەكانتان بەرباد مەكەن ﴿كَذَٰلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾، ئاۋا خۋاى ئايەتەكانى بۇ ئىۋە روون دەكاتەۋە بەلگو بىر بگەنەۋە.

تەماشىا بگەن ئەۋ مەسەلەيە خوا ﷻ چەندى گىرنگى پىداۋە ئەۋ ھەموو ئايەتەنەى لەبارەۋە ناردوون، پىنج ئايەت ھەموويان باسى چۈنەتەى بەخشىن، كە دەبى ئاۋا بېخەشرى، تەنیا بۇرەزمەندىيى خوا بىت، ۋە دەبى بەخەشەر قەسەى خۇش لەگەل باباى خىر پىكراۋدا بگات، ئەگەر ھەر نەشىداتى قەيناكات، بەلام با ھەر قەسەى خۇشى لەگەلدا بگات، جا تەماشىا ئەۋ ئەدەب و رەۋشەتە بەرزەنە بگەن، كە ئىسلام دەۋلەمەندەكانى پى ئامۇژگارىي دەكات و خىرەمەندەكانى پى ئامۇژگارىي دەكات، چەند بەرزىن، بەلام تەماشىا ھەلەسۋكەۋتى ھەندى لە دەۋلەمەندە خىرەمەندەكانىش بگەن، كە خىر دەكات بەلام نەيكات باشتەرە ! چاكەيەك دەكات زۇر باسى دەكات و منەت دەكات، كەچى خۋاى پەرومردگارېش ئاۋا دەفەرمۇى، ۋە لە ھەقىقەتېشدا لە روانگەى ئىمان و

ئیسلامەو، منەتکردن و ئازاردانی دلی کەسی پێ بەخشاو و خیرپیکراو، شتیکی زۆربێ جییە، بۆچی؟ چونکە تۆ نابێ ئەو ماله بە هی خۆت بزانی، خوی بەخشر دەفەرموی: ﴿... وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ...﴾ (٧) ﴿الحديد، واتە: لەو ماله ببەخشن کە خوا ئێوەی تێداکردو، بە جێنشین، کەواتە: ماله کە هی خۆت نیەو هی خواوە ئەمانەتە لە دەستی تۆ دایەو، تۆ بەس دەیگەیهنی بە شوینی خۆی، جا تۆ هەر لەبەر ئەوەی ئەو ماله لەوێوە دەگوازیەو بۆ ئەوی، دەبێ منەتێ بکە؟ نەخیر، چونکە خوی کاربەجێ رزقیکی کردۆتە دەستی تۆ، تۆی پێ تاقیدەکاتەو دەیگەیهنی بە شوینی خۆی، کەچی هەر لەخۆتدا حەصری دەکەو و بەشی کەس نادە، یان ئەگەر هەندیکیش بە خشی بە کۆمەلێک بەمنەت دەیبەخشی! بەلێ ئەگەر لە هەموو بەرنامەیه کداو لە هەموو دینی کدا بگۆنجی بابای خیرکەر و مال بەخشر، منەت بکاو باسی بکا، لە ئیسلامدا ناگۆنجی، بۆیە مسوڵمانان زۆر پێویستییان بەو هەیه کە بەراستی لە بواری بەخشین و خێرو چاکەدا، زۆر چاو بەخۆیاندا بگێرنەو، تەماشای ئەخلاق و هەلسوکهوتی خۆیان بکەنەو، کە زۆری پێچەوانە ئەوێ کە خوی بەخشندە مسوڵمانانی پێ ئامۆژگاری کردو، خوی پەروردگار بە لوتف و کەرەمی خۆی لەو کەسانەمان بگێرێ کە ئەهلی سەخاوت و بەخشندەیین، لە کەمی کەم و لە زۆری زۆر، وە خوا لەو کەسانەمان بگێرێ کە برازینەو بەو سێفەت و رەوشت و ئەدەبە بەرزانهی کە خوی کاربەجێ بە مەرجی گرتوون، بۆ کەسانێک کە خێرو چاکە دەکەن.

چەند مەسەلەیه کی گرنگ

مەسەلە یەکەم: خوی پەروردگار ئەو کەسانە کە مال و سامانی خۆیان لە پێناوی خوادا دەبەخشن، کارەکیان بە دەنگە تۆوێک دەشوبهێنی، کە دوا ئەوەی دەرویت حەوت گۆل دەردەکات، هەر گۆلە سەد دەنگی تێدایە، کە دیارە دەکاتە یەک بە حەوت سەد، لێردا خوا ﷻ وێنە پاداشدانەو خۆی بۆ بەخشران و خێرومەندان بە چەندان بەرانبەر لە وێنەیه کدا بۆ ئێمە وێنا

دەکات، کە بریتییە لەو دی که سێک دەنگە دانەوێڵەیهک بچینی و دوایی حەوت سەد بەرانبەر بەرەمی بێتە دەست، دیارە پێشتریش باسما کرد کە حیکمەتی وێنە هێنانەو ئەو دیە، کە ئیمە باشتر تێبگەین لە سۆنگە ئەو دیە، کە چەمک و واتای مەعنەویی لە شیوەی وێنە بەرجەستەکراودا دەخێنە روو.

مەسەلە دوو: کە دەفەرموێ: ﴿كَمْثِلِ حَبَّةِ أَنْبَتٍ سَبْعَ سَنَائِلٍ فِي كُلِّ سُبُلَةٍ

مِائَةِ حَبَّةٍ﴾، وێنە ئەوانە کە مائی خویان لە پێناوی خوادا دەبەخشن، وەک دەنگە تۆویک وایە حەوت گۆلان دەردەکات، هەر گۆلە سەد دەنگی تێدایە، توێژمەروانی قورئان زۆریان قسە لەبارەو کردووە گوتووینانە: دەبی ئەو چ جوړە دانەوێڵەیهک بی؟ ئایا مەبەست لە ﴿سَنَائِلٍ﴾، گۆلە گەنم؟ یان گۆلە جوون؟ یان گۆلە مەرمەزن؟ یان گۆلە هەرزەن؟! ...هتد، بەلام لە راستیدا وەک چۆن خۆی بی وێنە هەر ئەو مەروویەتی: دەنگە تۆویک دەچێندرێ و دوایی ئەو دەنگە تۆو دەروێ و حەوت گۆلان دەردەکات، هەر گۆلە سەد دەنگی تێدایە، دیارە عیبرەت و پەندێک، کە ئیمە دەبی و مەریبگرین، ئەو دیە کە مال بەخشین، پاداشتی زۆری هەیە و خوا لە دواوژدا پاداشتی زۆرمان دەداتەو، بەلکو هەر لە دنیا شدا ئینسانی بەخشندە ئیستیفادە دەکات، پەندو عیبرەتە کەش بەو مەروویەتی، بۆیە خوا ﷻ دیاری نەکردووە، ئەو مشت و مەرەش توێژمەروانی قورئانی نەبێگەیانداوێتە هیچ ئەنجامێک!

بۆیە من پێم وایە ئەو مشت و مەرە هەمووی زیادە، هەر وەها زۆریش باسی ئەو میان کردووە، کە ئایا دەگونجی دەنگە تۆویک حەوت گۆلان دەربکات؟ لە کوێ؟ وە دەبی لە چ جوړە زەوییه کدا یەک بە حەوسەد بێنیت؟ بەلام ئەو دیش دیسان پێویست ناکات، چونکە خۆی کاربەجی ئەو وێنەیه بۆ ئیمە دینیتەو دەفەرموێ: هەر چاکەیهک یەک بە حەوت سەد بەرانبەر بەلای کەمەو پاداشت دەدریتەو، دیارە هیچ پەکیش لەسەر ئەو نەکەوتووە، کە ئایا ئەو دانەوێڵەیه، لە کوێیەو کێ دەچینی و... هتد؟!

مهسه لهی ستهیم: که دهفرموی: ﴿وَاللّٰهُ يُضْلِعُ لِمَنْ يَّشَاءُ﴾، وه خوا جهند

به رانبر دهکاته وه بۆ همرکه سیك که بیهوی، نایا مه بهست ئه وهیه له یهك به
حهوت سه د زیاتریش به رانبر دهکاته وه و پاداشت ددهاته وه، یان مه بهست پیی
ئه وهیه که خوی زالی خاوه ن شکۆ، یهك به ههوت سه د پاداشت ددهاته وه، یان
یهك به ههوت سه د زیاتریش مه بهست پیی کامیانه؟ وا پیده چی مه بهست پیی

یهك به ههوت سه د زیاتریش بئ، چونکه دوی ئه وهی دهفرموی: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ

يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِّائَةٌ

حَبَّةٌ﴾، ئنجا دهفرموی: ﴿وَاللّٰهُ يُضْلِعُ لِمَنْ يَّشَاءُ﴾، که واته: خوا بۆ

همرکه سیك که بیهوی، له یهك به ههوت سه د، یان زیاتریش پاداشتی ددهاته وه،
له وبار ده وه فهرمایشتی پیغه مبر ﷺ زۆرن:

فهرموددی یه که م: { (عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رضی اللہ عنہ، أَنَّ رَجُلًا تَصَدَّقَ بِنَاقَةٍ مَخْطُومَةٍ

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، فَقَالَ: رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ: سَبْعُ مِائَةِ نَاقَةٍ

مَخْطُومَةٍ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: (۴۸۷۴)، وَالتَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۳۱۸۷)، وَالْحَاكِمُ

بِرَقْم: (۲۴۴۹)، وَاتَه: عهبدولای کوری مه سهوود خوا لئی رازی بئ دهلی:

پیاویك له سه رده می پیغه مبردا ﷺ و شتریک به جلّه وه وه (به ریشمه وه

ئه و ساره وه) له پیناوی خوادا به خشی، پیغه مبری خوا ﷺ فهرموی: له رۆزی

دوا پیدا ههوت سه د و شترت به جلّه وه و ئه و ساره وه له به رانبردا دهریته وه.

لیردا ئیمه دهی له فهرمایشته کانی پیغه مبر ﷺ وهك خوی مه بهستی

بووه حالی بین لیردا مه بهست ئه وه نیه، که له وی همرکه سیك و شتریک

کردبیته خیر، خوی په رور دگار به فرموی: ها ئه وه ههوت سه د و شتر!

به لگو واته: پاداشتی به ئه ندازه ی ههوت سه د به رانبر دهریته وه، ئه گه رنا

کابرا له وی رهنه بلئ: جا ئه وه هه موو و شترانه چ لیبکه م له کوپیان دابنیم !!

وه که سیك به سادمی و سه رکیلی ته ماشای فهرمایشته که بکات، رهنه بلئ:

جا باشه کابرا ههوت سه د و شتر له کوئ دابنئ؟ چۆن دهی به ههشت

وشتري لیبن !! نا مه به ست نه و دیه به نه ندازدی قیمةتو به های چهوت سه د
و شتر، خوا پاداشتی دمهاته وه.

فهرموودهی دووهم: پیغه مبر ﷺ فهرموویه تی: { (مَنْ أَنْفَقَ نَفَقَةً فِي سَبِيلِ
اللَّهِ كُتِبَتْ لَهُ بِسَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۶۲۵) وَحَسَنُهُ،
وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۳۱۸۶)، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۴۶۴۷)، وَالْحَاكِمُ بِرَقْم: (۲۴۴۱)،
عَنْ خُرَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) بِرَقْم:
(۱۸۹۷) }، واته: همر که سیك له پیناوی خوادا نهفه قهیه ک بکات { واته: مالیک
خهرج بکات، به خشینیک بکات } به چهوت سه د بهرانبهر بوی دهنووسری.

دیاره ﴿ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، واته: بو وه دهسته نیانی رهمانه ندیی خوا، له
پیناوی خوادا، مه به ستی نه و دیی که خوا لی رازی بی، دیاره که مه به ستیشت
بوو خوا لی رازی بی، ماله که شت بهو شیومیه صهرپ ده کهی که خوا دیاری
کردوه، ددیدهی به که سی شیاوی خووی، له شوینی شیاوی خویدا صهرپی
ده کهی، چونکه همرکه سیك شتیك له پیناوی خوادا بکات، ددی بی به پیی
شهرعی خواش بیکات، نه و دووانه همر دووکیان پیکه وودن، له پیناوی خواداو
رهمانه ندیی خوا، وات لیده کات که به پیی شهرعی خواش بجوولیییه وه.

فهرموودهی سییه م: پیغه مبر ﷺ فهرموویه تی: { (كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ يُضَاعَفُ،
الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضِعْفٍ إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ
بِرَقْم: (۲۷۰۰)، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (۱۶۳۸)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی الله عنه }، واته: ههموو
کرده ووی نادمیزاد چاکه به ده بهرانبهر پاداشت دهریته وه { به لای که مه وه }
هه تاکو چهوت سه د بهرانبهر، هه تاکو نه و نه ندازدییهی که خوا بوخوی دهرانی.
هه لیه ته نه م فهرمایشته پشتگیری نه و رایه ده کات که گوتمان فهرمایشتی

خوا: ﴿ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ﴾، نه ووی لی ده فامریته وه که پاداشتی به خشین
له چهوت سه د بهرانبهریش زیاتره، جا نایا له نه نجامی چیدا خوا ﷻ
پاداشته کهی چهند قاتو چهند بهرانبهر ده کاته وه ؟ دیاره له نه نجامی

ئێخ‌لا‌صی با‌شت‌رو نیه‌تی چاک‌ت‌رو، شو‌ین پی‌گرت‌نی چاک‌ت‌ردا، که مرؤ‌ف هی‌ج مه‌به‌ستی ئه‌وه نه‌بێ با‌س‌بک‌ری‌و، هی‌ج مه‌به‌ستی دنیا نه‌بێ‌و، ئێخ‌لا‌صه‌که‌ی زۆر باش‌بێ، وه باش‌یش شو‌ینی پی‌ب‌گ‌ری‌و، به‌ر‌ژده‌وند‌یه‌کی باشی پێ ته‌ح‌قیق ب‌کات، هه‌تا له‌و دوو رو‌وه‌وه به‌خ‌شینه‌که با‌ش‌تر‌بێ، پا‌دا‌شتی زیات‌ره، چون‌که جاری وایه کاب‌را ئێخ‌لا‌صی باشی هه‌یه، به‌لام شو‌ینی باشی پێنا‌گ‌ری‌و، وه جاری واش هه‌یه شو‌ینی پێده‌گ‌ری‌و له شو‌ینی شایسته‌دا دا‌یده‌نی، به‌لام نیه‌ته‌که‌ی زۆر ته‌وا‌ونیه‌و که‌مو زۆر شتی دنیا‌یی ره‌گه‌ل ده‌که‌وی، بۆ وێنه: پێی خو‌شه خه‌ل‌گ‌یش پێی بزانی که به‌خ‌شنده‌یه، که‌واته: به ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه که ئێخ‌لا‌ص زیاده‌یی شو‌ین پی‌گرت‌ن چاک ده‌بی، پا‌دا‌شته‌که‌ش چه‌ند به‌ران‌به‌ر ده‌بی‌ته‌وه له چه‌وت سه‌ده‌یش زیات‌ر.

مس‌له‌ی چوارهم: که ده‌فه‌رم‌وی: ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا

يُتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

يَحْزَنُونَ﴾، ئه‌ودی لی‌و‌مرده‌گیر‌ی که کاتی‌ک که‌سی‌ک خیر‌یک ده‌کات، چاکه‌یه‌ک

ده‌کات، ده‌ست گ‌رو‌یی نه‌دا‌ری‌ک، هه‌ژاری‌ک، لی‌ قه‌وما‌وی‌ک، هه‌تی‌وی‌ک، بی‌وه

ژنی‌ک ده‌کات، ئه‌گه‌ر منه‌تی له‌سه‌ر ب‌کات رو‌وبه‌روو یان پاشه‌ مله‌ با‌سی ب‌کات و

دلی ئازار بدات، ئه‌وه نه‌ک هه‌ر پا‌دا‌شت وهرنا‌گری‌ته‌وه، به‌ل‌کو له‌سه‌ری‌شی سزا

ده‌در‌ی، واته: وه‌ک چۆن که‌سی‌ک دانه‌وی‌له‌یه‌ک ده‌جینی‌ت، به‌لام دوایی بۆ وێنه:

سه‌د ته‌نه‌که‌ی به‌و زمو‌یه‌یه وهرکردوه، دوایی په‌نجا ته‌نه‌که‌ی دی‌ته‌وه ده‌ستی،

ده‌لێن چی؟ ده‌لێن: بنه‌ تۆ‌وی خو‌ی نه‌کردوه، واته: ئه‌و ئه‌ندازه‌ ده‌غله‌ی که

به‌ زمو‌ی وهرکرد بوو، ئه‌وه‌نده‌شی ده‌ست نه‌که‌وته‌وه، جگه‌ له‌ کر‌یی جووت

مه‌سه‌رف و ماندوبوون، هه‌موو ئه‌وه‌ش له‌سه‌ر زه‌مر و زیان را‌ده‌ده‌ستی، خوا ﷻ

که ده‌فه‌رم‌وی: ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا

وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾، ئه‌وانه‌ی خیر و چاکه‌ ده‌که‌ن و دوایی منه‌ت

ناکه‌ن و ئازاری دلی بابای خیر پیک‌راو نادهن، ئا ئه‌وانه‌ پا‌دا‌شتی خو‌یا‌نیان هه‌یه

لای پهر و مردگاریان، دیاره ئه وهش که وانه بی، نه ک همر پاداشتی نیه، به لگو دهبی چا و ورپی سزاو توله ش بکات ! عمره ب جوانیان گوتوه، لی رده دا ده لئین: (صِنَوَان: مَنْ مَنَحَ سَائِلُهُ وَمَنْ، وَمَنْ مَنَعَ نَائِلُهُ وَضَنَّ) واته: وه ک یه کن، ئه وهی که که سی ک داوای لی ده کات و پیی دهبه خشی و، دواپی منتهی له سمر ده کات، له گه ل ئه وهی دیکه که که سی ک داوای شتی کی لی ده کات و نایداتی و چرو و کی ده کات، به لگو من ده لئیم: له راستیدا ئه وهی که دهبه خشی و منته ده کات، یان بابای خیر پی کرا و نازار ددات، خراپه تریشه له وهی که نابیه خشی، بوچی؟ چونکه ئه وه نیعمه تیکه خوا پیی داوه، که چی منتهی پی به سهر خه لکیدا ده کات و پیی له خو ی بای دهبی، وه سمر نجام دهبی چا و ورپی سزاو توله ش بکات و پاداشتیش ئه وه همر هیج !

مسئله ی پنجم: خوا ﷺ که ده فرموی: ﴿ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ

صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَى ۚ ﴾، واته: قسه یه کی په سندن، وه لی بور دنی ک باشتره له خیر کردنی ک که نازاردانی به دوا دابی، ئه م رسته قورئانییه ئه وهی لی و مرده گیرئ که خوا زانو شار دزا له مامه له کردن له گه ل ئینسانه کاند، لایه نی مه عنه ویی و لایه نی که پرامهت و ریزو حورمه تی ئینسانه کانی له پیش لایه نی مادییه وه دناوه، چونکه ئینسان به س گه ده وه جهسته نیه، به لگو ئینسان بهر له وهی گه ده وه جهسته بی، رو و و مه عنه وییاته، بو یه خوا ﷺ لایه نه مه عنه وییه که ی پیش خستوه ده فرموی: هه ژار و نه دار ی ک که دیته لات ئه گهر هیچی شی نه ده یه، به س قسه یه کی باشی له گه ل دا بکه ی و نازاری نه ده ی، باشتره له وهی شتی کی بدیه و منتهی له سمر بکه ی، یا خود به همر شی و دیه ک بی نازاری بده ی، همر مه ی دیه باشتره له وهی بیده ی و ههستی بریندار بکه ی، چونکه که یارمه تی ده ده ی و ههستی بریندار ده که ی له پرووی جهسته ییه وه خر مهت پیکردوه، به لام له پرووی مه عنه وییه و بریندارت کردوه که پرامهت رو و شان دوه ! همر لی ی گهر پی باشتره، با لایه نی رو و حی س هلامهت بی، له لایه نی جهسته یی گهر ی ! بو یه پی یه مبه ر ﷺ له یه کی له فرما یشته کانی دا فرمو ویه تی: ﴿ (الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ

صَدَقَ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۲۹۸۹)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۳۳۲)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَاتِهِ: قَسَهِهْ كِي بَاش قَسَهِهْ كِي چَاك خَيْرَو صَه ده ده قَهْيه، كه واتِه: صَه ده ده قَهْيه هَمَر مَالْ به خَشِين نيه، هَمَر ودها له فَمَر مَيشْتِي كِي ديكه دا پَيَغْه مَبَر وَكَانَ اللَّهُ فَهَر مَوِيهَتِي: { (إِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ تُلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ برقم: (۶۶۳۳)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۸۳۳)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (۵۲۳)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا }، وَاتِه: له چَاكه كَارِي يَه كه تَو بَكْهيه بَرَاي خَوْت به رَوِيه كِي گَهْش و خَوْشه وده به زمرده خه نه وده.

وَه نِنْجَا له فَمَر مَيشْتِي كِي ديكه دا پَيَغْه مَبَر وَكَانَ اللَّهُ فَهَر مَوِيهَتِي: { (إِنَّكُمْ لَا تَسْعَوْنَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ، وَلِيَسْعَهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ) (رَوَاهُ الْحَاكِمُ فِي (المستدرک) برقم: (۴۲۷)، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي فِي (صحيح الجامع) برقم: (۶۷۵۸) }، وَاتِه: نِيَوَه به مَالْ سَامَانْتَان فَرِيَاي هَمَوُو خَهْ لَك نَاكهون، به لَامْ به رَوِي خَوْشْتَان به رَهوشْتِي جَوَان فَرِيَايَان بَكهون، وَاتِه: به رَوِي گَهْش و رَهوشْتِي جَوَان دَمْتَوَان لَه گَهْل هَمَوُوَانْدَا مَامَهْ لَه بَكهْن، نَه خَلَاقِي جَوَان و رَوُو خَوْشِي، فَرَاوَانَه و به شِي هَمَوُو كه س دَه كَات، به لَامْ مَالْ و سَامَان به شِي هَمَوُو كه س نَاكَات و سَنُو و رَدَارِد، دَمْتَوَانِي لَه گَهْل هَمَوُو كه س دَا رَوُوْت خَوْشِي و قَسَهْت خَوْشِي و رِيْزِي هَمَوُو كه س بَغْري، به س نَاتَوَانِي هَمَر كه سِيْكَ دَاوَاي هَاوَكَارِي مَادِدِي كَرْد، بُوِي جِيْبه جِيْ بَكْهِي !

مَسْأَلَةُ شَهْم: كه دَه فَمَر مَوِي: ﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا بُطْلُوءَ صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى ﴾

وَالْأَذَى، نَهْ نِهْ وَانَهْ بَرَوَاتَان هِيْناوَه ! خَيْرَو چَاكه كَانْتَان به مَنَهْت كَرْدَن و نَازَارْدَان هَهْ لَمَه و دَشِيْنَه وده، له بَمَرَانَبَر نَهْم رَسْتَه قَوْرْئَانِيَهْ دَا زَانَايَان بَوُونَه تَه دَوو به ش، كه نَايَا وَهْ ك چَاكه خَرَاپَه دَه سَرِيْته وده، كه نَهْمَه دَه قِي قَوْرْئَانِي لَه سَمَرِد، وَهْ ك خَوَا فَمَر مَوِيهَتِي: ﴿ ... إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسَفَاتِ ... ﴾ (۱۱۴) هَوْد، وَاتِه: بِيْگُوْمَان چَاكه كَان خَرَاپَه كَان دَه سَرِنَه وده لَايَان دَه بَهْن، نَايَا به هَهْمَان شِيَوَه خَرَاپَه ش چَاكه لَادَه بَات؟ له وَهْ لَامِي نَهْم پَر سِيَار دَا زَانَايَان بَوُونَه دَوو به ش:

به شیکیان ده لئین: به لئ، وهك چۆن كه خراپه یهك دهكه ی ئه گهر چاكه ی به دوا دا بكه ی دهیسر پته وه، به هه مان شیوه ئه گهر به دوا ی چاكه ش دا خراپه بكه ی هه ر دهیسر پته وه.

به شیکیشیان ده لئین: نه خیر، به لئكو هه ندیک چاكه ی تایبه ت هه ن، به هه ندی خراپه ی تایبه ت دهسر پته وه، به لام به گشتی خراپه کان چاكه کان ناسر نه وه، واش پیده چی ئه م رایه به هیتر بئ، چونكه خوا فهرموویه تی: ﴿... إِنَّ

الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ... ﴿۱۱۴﴾ هود، چاكه کان به گشتی خراپه کان به گشتی لادمه ن، به لام به نسبه ت لابرانی چاكه به خراپه، وای نه فهرمووه، به لئكو له هه ندی كاتی تایبه ت و شوینی تایبه تدا فهرموویه تی: وریا بن فلان خراپه یه فلان چاكه یه تان لی لانه بات، بۆ وینه له سوور هتی (الحجرات) دا ده فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا

لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿۶﴾ واته: ئه ی ئه وانه ی برو اتان هی ناوه! کاتی پیغه مبه ری خوا ﷺ ده دوین و قسه ی له گه لدا ده که ن دهنگ تان به سه ر دهنگیدا هه لمه هی ن، {به دهنگی به رز قسه ی له گه لدا مه که ن} نه وهك کرده ده کانتان هه لئوه شی نه وه، بی نه وه ی که بۆ خۆتان هه ست پی بکه ن، که واته: بی نه ده بی نواندن به ران به ر به پیغه مبه ر ﷺ ده بی ته هوی هه لئوه شان وه ی کرده وه ی باش، ئنجا لی ره شدا ده فهرموئ: ﴿لَا تُبْطِلُوا صِدْقَتَكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾، چاكه و خیره کانتان به

منه تکر دن و نازاردان هه لمه وه شی نه وه، که واته: منه ت و نازاردانی ش بۆ بابای خیر پیکراو، نه و چاكه و خیره ی که له گه لت کرده و، نه و یار مه تی و هاوکاری یه ی پیشکه شت کرده، خیره که ی لاددها، یانی: هه ندی خراپه ی تایبه ت هه ندی چاكه ی تایبه ت هه لئوه شی نی نه وه، به لام خراپه کان به گشتی چاكه کان لانه بن، ئه مه ش رهحه ت و به زمی خوی په روو ره ره و، ئه گهر وا نه بو وایه که مان چاکه مان بۆ نه ده مایه وه، که واته: خوا ﷺ به گتی ده فهرموئ: چاكه کان

خراپه کان لادمه ن، به لام خراپه کان به شیودیه کی تایبه ت و هه ندیک له خراپه کان هه ندی له چاکه کان لادمه ن نه ک به گشتی.

مهسه لهی حموتهم: که دهمرموی: ﴿ يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ

وَالْأَذَى ... ﴾ (البقرة، منه تکردن (مَنْ)، تایبه ته و بریتیه له و دی ر و و به پرو و منه ت له سمر: خیرپیکرا و بکه ی، به لام نازاردان (أَذَى) گشتیه، چ منه تی له سمر بکه ی، چ توانجی تی بگری، چ دواپی پاشمله باسی بکه ی، چ به همر شیودیه ک له شیوه کان نه زیه تی بده ی، بۆ وینه: به شیودیه ک پارده کی ویتده ی نه فسی پی بریندارین، له پیش چاوی خه لکی بیده ی، یان به همر شیودیه ک له شیوه کان ههستی پرووشینی، (أَذَى) همر جو ره نازاردانی ک ده گریته وه، به لام (مَنْ) ته نیا نه ویه که منه تی به سمر دا بکه ی و به چاوی دابده ی وه، به لگه شمان له سمر نه وه که خیر و چاکه کردن له گه ل خه لک به هو ی نازاردانیانه وه به هو ی منه ت له سمر کردنیانه وه، هه لده وه شیته وه، نه ویه که خوا زو ر به پرو و ر اشکاوی فمرمو ویته تی: ﴿ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾،

واته: نه وانه ی نازاری بابای ها و کارپی کرا و دده ن و منه تی له سمر ده کهن، وه نه وانه وان که مالی خو یان به ریا بازی خمرج ده کهن، وه پروایان به خوا و به روژی دواپی نیه، نجا بیگومان که سی ک پروای به خوا و به روژی دواپی نه بی، یان به ریا بازی شت بکات، دیاره نابی چاومری پاداشت بی، به هه مان شیوه ش که سی ک با له سمر دا وه بۆ خواشی کرد بی، به لام دواپی به هو ی منه تکردن و نازاردانه وه، له خو ی تی کده دا و نابی چاومری پاداشت بی، نجا دواپیش خوی بی وینه، وینه ی هینا و ته وه دهمرموی: ﴿ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ

فَأَصَابَهُ، وَابِلٌ فَتَرَكَّهُ صَلْدًا ﴾، واته: وینه ی وی، وه ک وینه ی تاته به ردیکی لووس وایه، ته نکه گلیکی به سمره ویه، بارانیکی دلویه زل لی ددا و هیچی پیوه نامین و دیشواته وه، مانای وایه نه و نازاردان و منه تکردنه ش، نا و

خیرو پاداشتی ئەو چاکه و ئەو مال بەخشینه دهشواته وه، ههروها دواپیش، که دهمرموی: ﴿لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا﴾، {که مه بهست پیی دواپۆزه} له دواپۆژدا توانایان نابێ به سهر ههچ له بهرهمی ئەو خیرو چاکهیه دا، واته: ههچیان بۆ نه ماوه ته وه و خاودنی ههچ نابن.

مسئله ی هه شتم: که دهمرموی: ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَثَاءَتْ أَكْطَاهَا ضَعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، لێردها خوای پهرو مردگار وینه ی مال به خشی نی شرعی یانه و راست و ته و او به چی دینی ته وه؟ به باغیک که له سهر ته پۆلکه یه که، له شوینیکی بهرزه و بارانیکی باش و به خورزه و دلۆپه زل لێی ده دات، بهر ده که ی دوو بهرانبهر ده بی ته وه، واته: نه گهر هه مان باغ هی که سیکی دیکه بی له شوینیکی دیکه بی، نیوه ی ئەوه بهر ده دا، به لام شوینه که ی هی نه ده باشه و بارانیکی هی نه ده چاکی لێ ده باری و، ئەوه نه ده خۆری باش پیده که وێ، بهر ده که ی دوو بهرانبهری باغی خه لگی دیکه ده بی.

جا خوا ﷻ دوو هاندهری باس کردوون بۆ که سیك، که مال به شیوه یه کی راست و دروست ده به خشی: ﴿ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ﴾، واته: په زامه ندیی خوا داوا ده که ن، وه له دلیکی چه سپا ویشه وه یا خود بۆ دل چه سپاندنی خۆشیان له سهر ئیمان و ئیسلام، یان له سهر مال به خشین و سه خاودت، که واته: دوو هاندهریان هه ن: **یه که م:** ئەوه یه که خوا لێیان رازی بی.

دووه م: ئەوه یه که خۆیان له سهر سه خاودت و به خشین رابینن، یا خود خۆیان پابه ند بکه ن به و شریعه ت و بهرنامه وه که خوای پهرو مردگار نار دوو یه تی، واته: ههچ مه بهستیکیان نیه که زیان بگه یه نه به بابای خیر پیکرا و، ئەو

بابایە که خێر دەکات، دەلێ: بۆیە ئەو کارە دەکەم که خوا لێم رازی بێ، وە بۆ ئەوەش که خۆم مسوولمانی باشبەم و سێفەتی باش لە خۆمدا بچەسپێنم، هەلبەتە ئەو دوو ئامانجەو ئەو دوو پالانەر و هاندەر، که پال بە بابای مالا بە خەشەر و دەنێن، هیچ زیانیکی ناگەیهنن بە لایەنی بەرانبەر.

ئەنجا وینەشی بۆ هیناوتە و دەفەرموی: ﴿کَمَثَلِ جَنَّةٍ﴾، وینەشی ئەوەی که مالی خۆی لە پیناوی خوادا دێخێ، بۆ ئەوەی خۆی لێ رازی بێ، وەک باغیکە، چونکه باغ سێبەری هەیه، بەریشی هەیه، کهواتە: بابای بە خەشندە دەبێ سێبەری هەبێ بۆ خەلک، وە بەر هەمیشی بۆیان هەبێ.

ئەنجا دەر بارە شوینی ئەو باغە دەفەرموی: ﴿کَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ﴾، (رَبْوَةٍ) یانی: تەپۆلکە، بەرزایی، چونکه لەرووی باغدارییەو، شوینی بەرز باشتەر تیشکی خۆری تێدەکەوێ و ئاوی زۆری تێدا نامێنێتەو، درەختەکه بن ئاو بکەوێ، ئەوەی بە خەشەری، دەبێ هەوڵبەدا خاوەنی ئەخلاق و بەهاو ئەدەبێکی بەرزتر بێ، بە ئەخلاق بەرز و بە بەخەشندەیی و سێفەتی باش لەنیو خەلکدا دیاری.

ئەنجا دوو جوهر بەخشینی دیاری کردوون، چونکه که دەفەرموی: ﴿أَصَابَهَا وَاِبِلٌ فَتَأْتَتْ أَكْثُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُغِبْهَا وَاِبِلٌ فَطُلٌّ﴾، واتە: ئەو باغە لە دوو حال بەدەر نیە: یان بارانیکی دلوپە گەورەو بە خورزەمی لێدەدا، ئەو کاتە دوو بەرانبەر بەر دەگری ﴿فَإِنْ لَمْ يُغِبْهَا وَاِبِلٌ فَطُلٌّ﴾، وە ئەگەر بارانیکی دلوپە زل و بە خورزەم و بە رێژنە لێ نەدا، ئەو نەمە بارانیکی بەسە بۆ بەرگرتن، شوینەکە هیندە باشە، ئینسانی مسوولمانیش دوو حالی هەن: یان ئەوەتە ئیمکانیەتی هەیه و خێرو چاکە زۆر دەکات، یان کەمی هەیه و خێرو چاکەیهکی کەم دەکات، بەلام هەرچۆن بێ ئینسانی ئیماندار دەبێ هەر بە خەشندەبێ، ئەگەر زۆری هەبوو زۆر بەخەشێ و ئەگەر کەمی هەبوو

که م ببه خشی، گرنگ ئه و دیه ئیماندار نابئ چرووک و رژدو دهست قووچاو بئ، که مت ههیه که م ببه خشهو، زۆرت ههیه زۆر ببه خشه، له سهردهمی پیغه مبهردا ﷺ کاتی که پیغه مبهری خوا هانی مسولمانانیدا که ببه خشن له جهنگی (تهبووک) دا، ههبوو مالتیکی زۆری دههینا پری کۆشیک زیوو زیری دههینا، یاخود پری توورده گهیه که زپرو زیوی دههینا، ههشبوو پری چنگیکی دههینا، وه ههبوو چنگه خورمایه کی دههینا و دهیگوت: ئه ی پیغه مبهری خوا ﷺ ههر ئه و دنده م بو کراوه، ئنجا مونا فیه که کان ئه و دی زۆری هینابا دهیانگوت: ئه وه ههر بو ریایه تی، ئه و دی که میشی هینابا دهیانگوت: جا خوا چ پیویستی به و دنده ههیه ^(۱)؟! یانی: ههر چۆن بئ ههر تانه یان ددها، خوی

پهرو مردگاریش ئه م نایه ته ی نارد خوارئ: ﴿الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ

فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ...﴾ ﴿التوبة، ۷۶﴾ واته: ئه وانه ی {ئهو مونا فیه و دهغه لانه ی} که تانه یان ددها له و مسولمانانه ی که باش مالتی خویان دبه خشی دهیانگوت ئه وه مه به ستیان پی خوا نیه {ته ماشا ئه و هه موو مالت و سامانه ی بۆچی هیناوه ؟}، وه ئه وانه ی هه موو توانای خویان ده خسته کارو که میان دههینا، گالتنه یان به وانیش ده کرد! به لام نه، ئه و دی زۆری ههیه با زۆر ببه خشی، وه ئه و دی که میشی ههیه با له که مه که ی خوی ههر ببه خشی، وه له فهرمایشتی راست و دروست (صحیح) ی پیغه مبهردا ﷺ یشدا هاتوه فهرموویه تی: { (سَبَقَ دَرَهُمْ أَلْفَ دَرِهِمْ، فَقَالَ رَجُلٌ: وَكَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: رَجُلٌ لَهُ مَالٌ كَثِيرٌ

(۱) عن أبي مسعود قال: {لما نزلت آية الصدقة كنا نحامل على ظهورنا، فجاء رجل فتصدق بشيء كثير، فقالوا: مرأى، وجاء رجل فتصدق بصاع، فقالوا ان الله لغني عن صدقة هذا، فنزل: ﴿الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ...﴾ ﴿التوبة، ۷۶﴾ رواد البخاري: (۱۴۵)، ومسلم: (۱۰۱۸)، والنسائي في التفسير: (۲۴۳)، وابن ماجه: (۴۱۵۵) .

أَخَذَ مِنْ عَرْضِهِ مِائَةَ أَلْفٍ فَتَصَدَّقَ بِهَا، وَرَجُلٌ لَيْسَ لَهُ إِلَّا دَرَاهِمَانِ فَأَخَذَ أَحَدَهُمَا فَتَصَدَّقَ بِهِ (رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ بِرَقْمٍ: (٣٣٤٧)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْمٍ: (٢٥٢٧)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي فِي (صَحِيحِ الْجَامِع) بِرَقْمٍ: (١٨٦٧) {،
واته: درەمێك پێش هەزار درەم كەوتەوه، پیاویك گوتی: جا ئەوه چۆنە ئەوی
پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم؟! فەرمووی: کابرایەك هەبوو زۆر دەولەمەند بوو {مال و
سامانیکی زۆری هەبوو} هەزار درەمی لەو ماله زۆردی خۆی کردە خێر، وه
پیاویکیش هەبوو دوو درەمی هەبوون، لەو دوو درەمه یەکیکیانی کردە خێر،
خوای کاربەجێ پاداشتی ئەو درەمەي ئەو هەزارو نەداردی بە زیاتر دایەوه لە
هی ئەو هەزار درەمه، بۆچی؟ چونکە ئەو لە دوو درەمان یەکیکی کردۆتە
خێر، ئەوی دیکەش لە مال و سامانیکی زۆر هەزار درەمی کردۆتە خێر، دیارە
خوای دادگەریش ستم لە کەس ناکات، بەلام پاداشتی ئەوهی دیکە کە توانای
کەم بووه، زۆر زیاتری داوتەوه لەوهی دی.

ننجا بۆیهش لە کۆتایی ئەو نایەتەدا دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

بَصِيرٌ﴾، وه خوا بینەری ئەوهیه کە دەیکەن، چونکە بەخشین کردەوهیه،
ئەگەر تێبینیتان کردبێ لە کۆتایی هەموو نایەتەکاندا خوای خاوەن سیفەتی
بەرز، سیفەتیکی خۆی بەیان دەکات، بۆ وێنە دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ﴾، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾، لی—ردەدا
دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، بۆچی؟ چونکە لە هەر شوێنە خوا
سیفەتیکی خۆی بەیان دەکات، کە لەگەڵ ئەو کردەوهیه داو لەگەڵ ئەو شتەدا
بێتەوه، لەبەرئەوهی بەخشین کردەوهیه: چۆن دەبەخشی؟ چەند دەبەخشی؟
بە کێ دەبەخشی؟ بابزانی خوا دەبینی.

مەسەلەی نۆیەم: کە خوا صلی اللہ علیہ وسلم وێنەیهکی هیناوتەوه بۆ کەسیک کە خێرو چاکە
دەکات، بەلام دواي خێرو چاکەکەي بە ئاودا دەدات، بەهۆی منەت و ئازاردان و

باسکردن و ریاکاری یەو، دھەرموی: ﴿أَيُّدُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾، واتە: کێتان هەیه خۆزگە و ئاوات بەو بخوازی وەك ئەو کەسەین، کەسێک کە باغیکی هەیه، ئەو باغە لە درەختی خورماوە بگرە کە بەرزترین درەختە، هەتاگو درەختی میو ترێ، کە نزمترین درەختە تێدا یە، نەك تەنیا ئەو دوو درەختە تێدا یە، وەك دھەرموی: ﴿أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾، واتە: لە بەرزترین درەختەو کە دار خورمایە، تا نزمترین کە میو، درەختی تریە، تێدا یە، ئنجا، ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، شاجۆگەو جۆگەلە زۆری بە بن دا دەرۆن، واتە: پەکی لە ئاوی ناکەوێ ﴿لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾، وە ئەو کەسە لەو باغە خۆیدا هەموو میو دیەکی هەیه، بۆیە گوتمان کە دھەرموی ﴿مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾، تەنیا مەبستی خورماو ترێ نیه، چونکە ﴿مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾، هەموو میو دیەك تەنیا لە درەختی خورماو میو پەیدانای، هەنارو خۆخ و گیلان و هەرمی و بەهی ... ئەوانە، کوا لەو دووانە پەیدا دەبن؟! کەواتە: هەموو جۆرە میو دیەکی تێدا یە، ئەو رەزو باغە بەو شیو دیە کە لەوە باشتر نای، بەلام لەو لاو: ﴿وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءٌ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ﴾، کابرا بۆخۆی کەوتۆتە تەمەنەو بەسالدێ چوو و ئینسانی بەسالدێ چووش تازە خۆ ناتوانی دووبارە بچن باغیکی دیکە بنیات بنی! ئنجا کە کەتۆتە تەمەنەو مالا و منداڵیکی وردو و پیرانیشی هەیه، منداڵی سەلکەو پێچکە ی هەن ﴿وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءٌ﴾، واتە: منداڵەکانی وردن و درشت نین، کە کارو کەسابەت بکەن، ئنجا لەو حالەتەدا: ﴿فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ﴾، گەردەلویک لەو باغە بدا کە ئاگری تێدا یە و بسووتی، کامەتان پێی خۆشە و دزعیکی وای هەبی؟ بێگومان کەس

پێی خوێش نیه، کهواته: ئەگەر چاکەتان کرد وەك ئەو باغە چاکەى ئەو گەردەلولە خراپە لێى دەدات و دەیسووتێنێ، منەت بەسەر خێرپێکراودا مەکەن، وە ئازاری دلی مەدەن و، خێرو چاکەکە لەخۆتان تێکەمەدەن.

مەسەلەى دەبەم: که دەفەرموی: ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ

تَفْقَهُونَ﴾، ئاوا خوا نایەتەکانیان بۆ ڕووندەکاتەو تاکو بیربکەنەو، ئایا بەبێ بیرکردنەو ئینسان لە نایەتەکانی خوا حالێ دەبێ و بەبێ بیرکردنەو لەو حیکمەتانه دەگەین که لە نایەتەکاندا شیراوانەتەو، بەبێ بیرکردنەو لەو ئامانجانە تێدەگەین که خۆای بەخشنە ئەو نایەتەکانی بۆیە ناروونە خوار که بەیترینە دی؟! بێگومان نەخێر.

لە کۆتاییدا دەلێم: وەك زۆر جاری دیش گوتوویمانە: قورئان وەك دەریایەکە که لە دوورەو تەماشای دەکەى بەس ئاوێکی شین دەبینی، بەلام که لێى ورد دەبێ و دەچێ سەری ماسی و ڕووەك ژياندارانی دیکەو، پاشان گەوهر و مرواری تێدا دەبینی، قورئانیش بە هەمان شێوە ئینسان تا چاکتر لێى وردبێتەو، زیاتر تەفاعولی لەگەڵدا بکات، زیاتر لە نەینییەکانی تێدەگات و پێیان ئاشنا دەبێ.

خۆای پەر و مردگار لەو کەسانەمان بگێڕێ که بەهۆی تیورپامان و زیاتر وردبوونەو کتیبی خواوە، زیاتر لێى تێدەگەن زیاتر لە حیکمەت و پەندەکانی حالێ دەبن، زیاتر لە ئامانجەکانی شارمزا دەبن و پاشان باشتر پێوەی پابەند دەبن، لە ژيانى تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتی و سیاسییاندا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دهرسی به نجاو و پیښه من

پیناسه ی نهم دهرسه

خوا پشتیوان بی له م دهرسه ماندا ههشت (۸) نایهت له سوورپتی (البقرة) دا دمتوینژینه وه، که نایه ته کانی ژماره (۲۶۷ تا کو ۲۷۴) ن، خوا ﷺ له م ههشت نایه ته دا بۆمان باسی مال به خشین دهکات: چ جوړه مالیک ببه خشری؟ به کی ببه خشری؟ چون ببه خشری؟ نهم سی مهسه له گرنگه تیشکیان خراوته سمر، وپرای چهن دین مهسه له ی دیکه که په یوه ستن به م سی مهسه له سمره کییه وه، وهک: به خشینی شتی باس و په سهند، خو دوورگرتین له پړدی، لیزان (حکیم) بوون له به خشیندا، نه زرکردن، ناشکرکردن و په نهانکردن به خشین، هر کامیان له شوینی خویدا، بهر له هر کهس به خشین به کهسانی هه ژاری بی دهرقان که به هو ی جهنگو جیهادو کاری نیسلا مییه وه دهرفته تی کارو کاسیایان نیه... هتد.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِءَاخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنِصُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَكِيمٌ ﴿٣٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٦٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٣٦٩﴾ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهَا وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٣٧٠﴾ إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣٧١﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسْكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ
إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾
لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ
إِلْحَاقًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ
بِالْإِخْلَافِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((ئهی نه وانه ی بروتان هیئاو ده لهو سامانه باشانه ی که به دهستان هیئاو و
لهو دی که بۆمان له زهوی دره هیئاو، بهه خشن، وه بۆ خراپه که ی مه گهر پین، لی ی
دمه خشن، به لام به چاو لینوو قانده وه نه بی وهری ناگرن، وه بزنان که خوا بی
نیازی ستایش کراوه ﴿٢٧٢﴾ شهیتان له نه داریی ده تانترسی نی و به رژی دی فه رمانتان
پی دهکات، به لام خوا گفتی لی بوردن و به خششی خۆیتان پی ددها، وه خوا
(به خشش) فراوانی زانایه ﴿٢٧٣﴾ حکمهت به همر که سیك ددها که بیه وی، وه بیگومان
همر که سیك حکمهت پی بیری، نه وه خیرو چاکیه کی زوری پیئراوه، به لام خاوه
عه قلان نه بی په ند ودر ناگرن ﴿٢٧٤﴾ وه همر مایک ببه خشن یان همر شتیک له خۆتان
بگرن (نه زری بکه ن) نه وه مسۆگهر خوا ددیزانی، وه سته مکارانیش هیچ
پشتیوانیان نین ﴿٢٧٥﴾ نه گهر خیرو چاکه کانتان ناشکرا بکه ن، نه وه چاکترین شته،
وه نه گهر په نهانیان بکه ن و بیانده نه هه ژاران نه وه بۆ خۆتان باشتره، وه به شیک
له خراپه کانتان لی دهر پیته وه، وه خوا به همر چی دهیکه ن شار مزایه ﴿٢٧٦﴾ هیئانه
سمر پیی راستیان له سمر تو نیه، به لام خوا همر که سیکی بوی دهیخاته سمر پیی
راست، وه همر نه ندازه یه که له خیرو چاکه بکه ن، نه وه سوود ده که ی بۆ خۆتانه، وه

(ئيوه) به مه ستي و ده ده سته ينانى رډز مه ندى خوا نه بى نابه خشن، وه هر ئه ندرميه ك مال ببه خشن، بى ئه وهى سته متان لي بکړى ده تان لري ته وه (۱۷۶) (با مال به خشينتان) بو هه ژارانك بيت كه له رپى خوا دا رپى لى به ستراون و ناتوان به زه ويدا (بو كاسى) بين و بچن، باباى نا ئاشنايان له بهر زيده نه فس به رزى، به ده و له مه نديان تيده گات، (به لام نه گمر باش سهرنجيان بدهى) به نيشانه يان دمياناسى (كه هه ژارن) به مكوورپى و سوور بوونه وه شت له خه لگى داوانا كهن، وه هر شتي كيش له مال ببه خشن، بيگومان خوا پيى زانايه (۱۷۷) ئه وانه ي كه به شه وو رږو و به پهنه نايى و ئاشكرا سامانه كانيان دبه خشن، ئه وه بيگومان پاداشتي ته و اوى خويان له لاي په رومرد گاريان هه يه و نه ترسيان له سهره و نه خه مباريش دهن (۱۷۸)).

شيكر د نه وهى هه نديك له وشه كان

(أَنْفَقُوا): واته: به خشن (نَفَقَ الشَّيْءُ: مَضَى وَتَفَدَّ، الْإِنْفَاقُ: قَدْ يَكُونُ فِي الْمَالِ، وَغَيْرِهِ، وَقَدْ يَكُونُ وَاجِباً وَتَطَوُّعاً)، (نَفَقَ) واته: تيپه رى و ته و او بوو، به خشينيش له مال و غه يري مال دايه و جارى وا هه يه فله زه و جارى واش هه يه سونه ته.

(طَيَّبَتْ): كوى (طَيَّبَةً) يه، (طَيَّبَةً) واته: زور چاك و سوو دبه خشو زور به تام و خوش، ده گوترى: (طَابَ الشَّيْءُ يَطِيبُ طَيِّباً فَهُوَ طَيِّبٌ) واته: شته كه خوشه يان به سوو ده، يان چا كه (فَهُوَ طَيِّبٌ) (طَيِّبٌ) واته: شتى باش و به له زه و خوش و به كه لك (وَأَصْلُ الطَّيِّبِ: مَا تَسْتَلِذُّهُ الْحَوَاسُ وَمَا تَسْتَلِذُّهُ النَّفْسُ) له بنچينه دا (طَيِّبٌ) هر شتي كه كه هه سته كان تامى ليور بگرن، بونيكي خوش، تاميكي خوش، رهنكيكي جوان، دهنكيكي خوش، هه موو پييان ده گوترى: (طَيِّبٌ)، هه موو ئه و شتانه ي كه خوشن، وه هر شتيك كه نه فس له زه دتى لي بكات، (طَيِّبٌ) يان بو به كاردى.

(كَسَبَتْ): واته: به ده سته تان هينا وه، چونكه (كَسَبَ يَكْسِبُ) واته: و ده ستي هينا، و ده ستي دينى.

(وَلَا تَيْمَمُوا): واته: (وَلَا تَقْصِدُوا) مه به سستان نه بی، لی مه خهفتین، ﴿ وَلَا

تَيْمَمُوا الْخَبِيثَ ﴾، واته: که خیر ده کهن لی مه خهفتین کام شته ی به که لک

نایه، نه وه بکه نه خیر، نه وه ی که بوخوتان ناتانه وی، (تَيْمَمُ) یش همر بو یه

پی ده گوتری: (تَيْمَمُ) وه ک فهر موویه تی: ﴿ ... فَتَيْمَمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ... ﴾ ﴿ ۶ ﴾

المائدة، واته: بگهرین و بخهفتین له گلیکی پاک، نه سلی وشه ی (تَيْمَمُ) نه وه یه

که تو بخهفتی و بگهری له گلیکی پاک.

(الْخَبِيثَ): (الْخُبْتُ وَالْخَبِيثُ: مَا يُكْرَهُ رَذَاءَةً وَخَسَاسَةً، مُحْسُوسًا كَانَ أَوْ

مَعْقُولًا)، (الْخُبْتُ) و (الْخَبِيثُ): همر شتی که له بهر خرابی نه ویستری،

جا شتی که به ره ست بی، یا خود له پروی مه عنه وییه وه به که لک نه هاتو بی،

(الْخَبَائِثُ جَمْعُ الْخَبِيثِ: مَا لَا يُؤَافِقُ النَّفْسَ مِنَ الْمَحْظُورَاتِ)، واته:

(خَبَائِثُ) کوی (خَبِيثُ) وه همر شتی که له گهل سروشتی ئینسان سازگار

نه بی و ئینسان پی خوش نه بی و پی چاک نه بی.

(إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ): مه گهر چاوی لی بنووقین، ﴿ وَلَسْتُمْ بِعَاقِلِينَ إِلَّا أَنْ

تُغْمِضُوا فِيهِ ﴾، واته: نه گهر بلری به خوتان و مرینا گرن، مه گهر چاوی لی

بنووقین، واته: مه گهر له بهر خاتری خاتران، یان به ناچار یی نه گهرنا

ئاماده نین شتی خراب و مر بگرن، که واته: شتی خرابیش مه که نه خیر چونکه،

﴿ تُغْمِضُوا فِيهِ ﴾، ده لی: (الْغَمَضُ: التَّوَمُّ الْعَارِضُ) نووستنی که که به سمرندا

دی، (وَالْغَمَضُ عَيْنُهُ وَأَغْمَضَهَا وَضَعَ إِحْدَى جَفَنَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى) واته:

پیلووی چاوی له سمر پیلووده که ی دیکه دانا، چاوی نووقاند، (ثُمَّ يُسْتَعَارُ

لِلتَّعَافُلِ وَالتَّسَاهُلِ) دوا یی خواستراو ته وه بو شتی که به ناچار یی، یا خود

وه ک بللی له بهر خاتران، و مرید دگری نه گهرنا و مرینا گری.

(يَعِدْكُمْ): واته گفتمان پی ددها، ﴿ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا ﴾، وشه ی

(يَعِدْكُمْ) له (وعد) وه هاتوه، (الْوَعْدُ يَكُونُ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ وَفِي الْخَيْرِ

أَكْثَرُ، وه (وَعَدَ) له خَيْرِشدا به كاردى له شەپىشدا، به لَام زياتر بۇ خىرو چاكە به كاردى، دەلى: ومعدى پىداود، واتە: بۇ چاكە، به لَام بۇ خراپە (وَعِيدُ) هەيە (أَوْعَدَهُ) واتە: ھەرەشەى لى كرد (وعيد) ھەرەشەيە (وعد) به ئىندان و گەفت دانە بۇ شتى باش.

(بِالْفَحْشَاءِ): ھەر كەردەومىيەكى ناقولايەو ھەر قەسەيەكى خراپە، دەلى: (الْفُحْشُ وَالْفَحْشَاءُ وَالْفَاحِشَةُ: مَا عَظُمَ قُبْحُهُ مِنَ الْأَفْعَالِ وَالْأَقْوَالِ وَيُقْصَدُ بِهِ هُنَا الْبُخْلُ) وشەى (الْفُحْشُ) وه (الْفَحْشَاءُ) وه (الْفَاحِشَةُ) ھەر قەسەيەكەو ھەر كەردەومىيەكە كە زۆر ناقولادى دزىو نارىك بى، به لَام لىردا مەبەست لە (الْفَحْشَاءُ)، واتە: چرووكىو رۇدىو چىنگ نووقاندن.

(أُولُوا الْأَلْبَابِ): واتە: (أَصْحَابُ الْعُقُولِ) خاودن عەقلان، چونكە (أَلْبَاب) كۆى (لُبّ) ھو ئەمىش واتە: كاكل، به لَام لە قورئاندا بەكارھىنراود بۇ عەقل، بۇچى؟ چونكە ھەك چۆن مېودىيەك بەس بە ھۆى كاكلەكەيەو بە كەك دى، ئىنسانىش ھەر بەھۆى عەقلەكەيەو بەكەك دى، ئىنسان بە عەقل لە ئاژەل و ژيانداران جىادەبىتەو، جا دەلى: (اللُّبُّ: الْعَقْلُ الْخَالِصُ مِنَ الشَّوَائِبِ)، (لُبّ): بىرىتە لە عەقلى كە ساغ بووبىتەو لە خلتە، وە بۇيەش وای ناو لىنراود، چونكە ھەر عەقلە لە ئىنساندا كە ئىنسان بىكات بە ئىنسان، وە جىاى بىكاتەو لە غەيرى خۆى، ھەك چۆن مېودىيەكىش لەبەر كاكلەكەى دەوىستى، ئەگەرنا تويكەكەى كەس نايەو.

(نَفَقَةٍ): (النَّفَقَةُ: اسْمٌ لِمَا يُنْفَقُ)، (نفقة): ناوہ بۇ ھەر شتىك كە بىەخشى، پارمى، مال بى، خاوردن بى، بەرگ بى، زەوى بى، ھەر شتىك بىەخشى وشەى: نەفەقەى بۇ بەكاردى.

(نَذَرْتُمْ): واتە: نەزرتان كەردى، لە خۇتان گەرتى (النَّذْرُ: أَنْ تُوجِبَ عَلَى نَفْسِكَ مَا لَيْسَ بِوَاجِبٍ)، (النَّذْرُ): ئەومىيە تۆ شتىك لەسەر خۇت پىويست بىكەى كە لەسەرت پىويست نەبى، ھەك لە قورئاندا ھاتو: ﴿...إِنِّي نَذَرْتُ

لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا... ﴿۶۶﴾ مريم، من بُوَ خَوای خاودن به زمی پیوژووم له خوُم گرتود.
(فَنِعَمًا هِيَ): واته: باشتترین شت ئه و میه، ئه سَلَى خَوَى ئه م وشهیه (فَنِعَمَ ماهیه) یه، واته: ئا ئه و کاره ئه و شته باشتترین شته (وَنِعَمَ: كَلِمَةُ الْمَدْحِ في مقابل بئس للذم)، عه رهب ئه گهر بیان هوی شتیک مه دح بگهن، ده لئین: (نِعَمَ) بُو وینه: (نِعَمَ الرَّجُلُ مُحَمَّدًا) موحه مه د باشتترین پیاو ده (بئس) دش، بُو زهمه، وهك: (بئسَ الرَّجُلُ زَيْدًا) خراپترین پیاو زهیده.
(خَيْرٌ لَّكُمْ): واته: بُو ئیوه چاکتره (الْخَيْرُ: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ، وَضِدُّهُ الشَّرُّ، خَيْرٌ) همر شتیکه که هه موو لایهك ئارمزوی بگهن، پیچه وانیه (شَرٌّ)، واته: خراپ یان خراپتر.

(هُدًى لَهُمْ): (الْهُدَى: دَلَالَةٌ بِالطُّفْ) واته: رینمای یان خستنه سمر ری به شیو میه کی نهرمو هیلدی.

(وَجْهَ اللَّهِ): به چه ند واتیهك هاتود: خَوَى (وجه) واته: روو (وجه الله) واته: رووی خوا، به لام لیردا یان مه به ست پیی رهمه نلیدی خوایه (مَرْضَاةُ الله)، یان مه به ست پیی زاتی خوایه (ذَاتُ اللَّهِ)، یان مه به ست پیی دیداری خوایه (لِقَاءُ اللَّهِ)، یان مه به ست پیی رووی خوایه، واته: سیفه تیک بُو خوا، که بُو خوا شایسته یه، رووی خوا، ئه گهر سیفه ت بی ده لئین: سیفه تیکه که بُو خوا شایسته یه، وهك هی دروستگرا وهکان نیه.

(يُوفِّي إِلَيْكُمْ): واته: به ته واوی ده تان لری ته وه، چونکه ده لئ: (الْوَفَى: الَّذِي بَلَغَ التَّمَامَ)، (وَأَفَى): واته شتیک که ته واو بووی (وَأَوْفَى: إِذَا تَمَّ الْعَهْدُ وَلَمْ يَنْقُضْ حِفْظَهُ) واته: په یمانه که ی ته واو کردو هه لینه وه شانده وه، وهك خوا ده فصر موئ: ﴿وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى﴾ ﴿النجم﴾، واته: ئیبرا هیمیک که به ته واوی جیبه جی کرد، چی جیبه جی کرد؟ په یمانیک که به خوی دابوو.

(لِلْفُقَرَاءِ): واتە: هەژاران، لە قورئاندا دوو وشە بەکارهاتوون: (فُقَرَاءُ) و

(مَسَاكِين)، مَن (فَقِير)م بە هەژار لێکداووتە و دەو (مَسْكِين)یش بە نەدار،

چونکە دەلی: (أَصْلُ الْفَقِيرِ: الْمَكْسُورُ الْفَقَارُ)، (فَقِير) لە ئەسڵدا ئەودیه کە

بەرپرەدی پشتی شکابێ (يُقَالُ: فَقَرْتُهٗ فَاقْرَةً) واتە: شتێک پشتی شکاند، کە واتە:

هەژار کە سێکە هیچی نیە، وەک چۆن کە سێک کە پشتی دەشکێ ناجوولێ و

ئیفلیج دەبێ، بابای هەژاریش هیچی نیە و هیچی لە دەست نایێ، (مَسْكِين)یش

نەدارە، واتە: کە سێک کە شتێکی هەیە بەلام بەشی ناکات، چونکە خوا ﷻ لە

سوورەتی (الکھف)دا دەفەرموی: ﴿ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي

الْبَحْرِ... ﴾ (۷۶)، واتە: بەلام کەشتییەکە هی کۆمەلێک نەدار بوو کە ئیشیان

دەکرد لە دەریادا، کە واتە دیارە کۆمەلێک خەڵک بوون، کەشتییەکیان هەبوو،

کە واتە: (مَسْكِين) کە سێکە شتێکی هەیە، بەلام بەشی ناکات، بەس (فَقِير)

ئەودیه کە هیچی نیە.

(أَحْصَرُوا): واتە: رێیان لێگیراوە (الْحَصْرُ: التَّضْيِيقُ)، (حَصْر) واتە: تەنگ پێ

هەلچنین (حَصِيرًا، أَي: حَاسًا، فَالْإِحْصَارُ يُقَالُ: فِي الْمَنْعِ الظَّاهِرِ

والباطن) شتێک شتێک حەیس بکات، جا وشە: (إِحْصَار) چ بە پڕوالت

رێی لێگیرا بێ، چ بە پەنھانیی هەردووکی دەگریتەو.

(ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ): واتە: بە زەویدا بڕۆن، بۆچی وا گوتراوە؟ دەلی:

(الضَّرْبُ إِيقَاعُ شَيْءٍ عَلَى شَيْءٍ، وَالضَّرْبُ فِي الْأَرْضِ الذَّهَابُ فِيهَا وَضَرْبُهَا

بِالْأَرْجُلِ)، (ضرب) بریتیه لەوێ شتێک لە شتێک بەدە، ئەو پێی

دەگوترێ: (ضرب) جا لەبەرئەوێ کە سێک کە بە زەویدا دەروا دەبێ پێ بە

زەویدا بدات، بۆیه (ضرباً في الأرض) واتە: بە زەویدا رۆشتن.

(الْجَاهِلُ): بە مانای نەقام یان نەزان دێ، بەلام لێرەدا (غَيْرِ الْعَارِفِ أَي: مَنْ

لَا يَعْرِفُ حَالَهُمْ) واتە: کە سێک کە نایانناسی، بابای نا ئاشنا، باسی ئەو

هه ژاره ئیماندارانه دهکات، که له بهر نهفس بهرزیی کهسیک که نهیانناسی، به دهوله مهندیان تیدهگات، چونکه هینده نهفس بهرزن، خویان به فه قیرو رووت و دهجال پیشان نادهن و، کهسیک که پیشان ئاشنا نهبی، به دهوله مهندیان تیدهگات، به لام ئه وهی بیانناسی له نزیکه وه دهرانی و مزعیان چونه.

(التَّعَفُّفُ): ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾، (التَّعَفُّفُ) له
(عِفَّة) دوه هاتوه (العِفَّة): حُصُولُ حَالَةٍ لِلنَّفْسِ تَمْتَنِعُ بِهَا عَنْ غَلَبَةِ الشَّهْوَةِ دهلی (العِفَّة) واته: (عِفَّة) حاله تیکه بو نهفس په یلدادی، که به هوی ئه و حاله ته وه نهفس به دوای ئارمزوو ناکه وی، جا ئینسانی عهفیف، به داوین پاک دهگوتری که ئارمزوی خوی کۆنترۆل کردوه، وه ئینسانی عهفیف به ئینسانی نهفس بهرزه دهگوتری، که چاوی له دهستی خه لک نیه، که واته: ئینسانی عهفیف، واته: ههرکهسیک که خوی پاک رادهگری و به دوای ئارمزوو و ناکه وی، (تعفف) یش له سهر و زنی (تَفَعَّلَ) واته: کهسیک خوی مهرزده دهکات و خوی کۆنترۆل دهکات و خوی پاک رادهگری.

(سَيِّمُهُمْ): واته به نیشانهیان (سیما) واته: نیشانه (السیماء والسیمياء: العلامه، و سَوِّمْتُهُ أَعْلَمْتُهُ)، (سیماء و سیمياء) واته: نیشانه (سَوِّمْتُهُ: أَعْلَمْتُهُ) واته: نیشانه دارم کرد.

(إِلْحَافًا): (إِي إِلْحَافًا) (إِلْحَاف) واته: شتیك که زۆر به سووری داوی بکهی و زۆری له سهر بچی (وَأَصْلُ الْإِلْحَافِ مِنَ الْإِلْحَافِ الَّذِي يُغْطَى بِهِ) ئه سلی وشه (إِلْحَاف) له (إِلْحَاف) د، واته: لیفه، ئه وهی ئینسان خوی پی دادپووشی، وهک بللی ئه و کهسهی که زۆر داوا دهکات، وهک لیفهیهکی وایه پیته وه لکابی و له کۆلت نه بیته وه.

هوئی هاتنه خوارمودی نایه ته کان

(۱) هوئی هاتنه خوارمودی نهو رسته قورناییه ی که دمه رموی: ﴿ یَتَّيْهَا الَّذِينَ

ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ﴾ { (عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رضی اللہ عنہ قَالَ: نَزَلَتْ فِيْنَا مَعَشَرَ الْأَنْصَارِ، كُنَّا أَصْحَابَ نَخْلٍ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي مِنْ نَخْلِهِ عَلَى قَدَرِ كَثْرَتِهِ وَقِلَّتِهِ، وَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي بِالْقِنُوِّ وَالْقِنَوِينَ فَيَعْلَقُهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَكَانَ أَهْلُ الصُّفَّةِ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ، فَكَانَ أَحَدُهُمْ، إِذَا جَاعَ أَتَى الْقِنُوَّ فَضْرِبُهُ بِعَصَاهُ فَيَسْقُطُ مِنَ الْبُسْرِ وَالتَّمْرِ فَيَأْكُلُ، وَكَانَ نَاسٌ مِنْهُمْ لَا يَرِغْبُ فِي الْخَيْرِ يَأْتِي الرَّجُلُ بِالْقِنُوِّ فِيهِ الشَّيْصُ وَالْحَشْفُ وَيَالْقِنُوَّ قَدْ انْكَسَرَ فَيَعْلَقُهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ يَتَّيْهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ

طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ ... ﴾، قَالَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَهْلِي إِلَى إِلَيْهِ مِثْلُ مَا أُعْطَاهُ، لَمْ يَأْخُذْهُ إِلَّا عَلَى إِغْمَاضٍ وَحَيَاءٍ، قَالَ: فَكُنَّا بَعْدَ ذَلِكَ يَأْتِي أَحَدُنَا بِصَالِحٍ مَا عِنْدَهُ (رَوَاهُ ابْنُ جَرِيرٍ، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۲۹۸۷)، وَصَحَّحَهُ، وَابْنُ مَاجَهَ بِرَقْم: (۱۸۲۲)، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، وَالحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ الْبَيْهَقِيُّ وَابْنُ الْمُنْذِرِ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ)، وَاتَه: به رانی کوری عازیب خوی لی رازی بی دهلی: نهه نایه ته له سهه رنیه هاته خوار، رنیه کومه لی پشتیوانان خاودنی باغی خورما بووین، پیاویک له رنیه دهچووه لای باغه دارخورمایه کانی، نهه دی که زوری هه بووایه نهه دی که کهمی هه بووایه، کابرا هیشوویه کی دهینا، یان دوو هیشووی دهینا { (قینو) واته: هیشووی خورما } له مزگهوتی هه لیدمواسی وه نهه لی (صفة) { (صفة) شوینیک بووه بهر هه یوانیک بووه شوینیک بووه نهه دی که مال و حالیان نهه بووه نهه دارو هه ژار بوون و لهوئی بوون } نهه وانه هیج خواردنیان

نەبوود، يەككە لەوانە ئەگەر برسى بووايە دەھات ئەو ھېشوو دەخورمايە كە ھەلئاسراو بە گۆچانەكەى لىي دىداو ھەندىك فەرىكە خورما ياخود خورماى گەشتوو، دەكەوتنە خواری و دەخواردن، جا كەسانىك ھەبوون لەوانەى زۆر ئارزوووان لە خىرو چاكە نەبوو، پىاويك لەوان دەچوو ھېشوويەكى دەھىنا كە خورماى بىكەك يان خورماى رەق و تەق و نەگەشتوو، يان ھېشوويەك كە شكابوو ئەودى دەھىناو ھەلئەدەواسى {واتە: خورمايەك كە بۆخۆى پى رازى نەبوو بەكەك نەدەھات}، ئىدى خواى پەروەردگار لەوبارەو ئەو ئايەتەى ناردە خواری: (ئەى ئەوانەى ئيمانان ھىناو ! لەو رۆزىيە پاك و چاكانەى و دەستتانھىناو لەودى لە زەوى بۆمان دەرھىناون بىەخشن، وە مەخەفتىن بۆ ئەو شتەى كە بە كەك نايە {جا ئەو لىردا دەربارەى خورما ئەو بەسەرھاتە دەگىرپتەو، بەلام ھەموو شتىكى دىكەش ھەر وايە، مەقۇ بۆ وىنە: دىھەوى مەرىكى بكاتە خىر، با نەگەرى كام مەرى لاوازەو نەخۆشەو بەكەك نايە ئەوى بكاتە خىر، ياخود يەكك بەرگ و پۆشاك دەكاتە خىر، يان پارە دەكاتە خىر، يان دەغل دەكاتە خىر، ھەر شتىك دەكاتە خىروچاكە، با بۆكامەى خراپە بۆ ئەو نەگەرى بەلگو شتى باش بىەخشى، كە بۆخۆى پى چاكە، ئەگەر بىلرپتەى كامەى پى چاكە بۆخۆى، با لە ھەمان شتىش بدات بە خەلكى}.

جا بەرپە دەلى: بە دواى ئەودى ئەم ئايەتە ھاتە خواری، ئىمە كامە مالى باشمان ھەبوو ئەومان دەھىنا پىشى، كە ئايەتەكە نەھاتبوو خواری ھەموو نەوعى تىدا ھەبوو، ھەبوو ھى چاكى ھىناو ھەبوو ھى خراپ، بەلام دواى ئەو كەس شتى خراپى نەدەھىنا، خوا لىيان رازى بى ئەوانە وەختى خواى بالادەست شتىكى پى فەرموون، يەكسەر جىبەجىيان كردو.

(۲) ھوى ھاتنە خوارەودى ئەو ئايەتەى، كە دەفەرموى: ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾

﴿وَلَا كَانَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾، رىنمايىكرەنى ئەوان، يان خستە سەر رپى ئەوان، لەسەر تۆنە (ئەى پىغەمبەر) بەلگو خوا ھەركەسىك بىھوى رىنمايى دەكا، لەوبارەو چەند شتىك باسكراو:

۱- یه‌کی‌کیان: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانُوا يَكْرَهُونَ أَنْ يَرْضَخُوا لِأَنْسَابِهِمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَأَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ﴾ ﴿فَرَخَّصَ لَهُمْ﴾، رَوَاهُ الْحَاكِمُ بِرَقْم: (۷۲۶۴) وَصَحَّحَهُ، وَالْبَيْهَقِيُّ، وَالضِّيَاءُ فِي الْمُخْتَارَةِ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ، وَاتَّه عَهْدُ وَلَلَّاي كُورِي عَهْدُ عَبَّاسِ خُوا لَهُ خَوِي وَ بَابِي رَازِي بِي دَهَلِي: مَسْوُلَمَانَان {هَآوَدَلَانِي پَيَغَمَبَر ﷺ خُوا لِيِيَان رَازِي بِي} پِيِيَان نَاخُوش بُوو مَالِي خُويَان بَبِه‌خَشَن بَه خَزْمَه‌كَانِيَان لَه‌وَانَه‌ي كَه كَافِرُو بَت پَه‌رَسَت بُوون، خَوَاي دَادِگَه‌رِيش نَه م نَآيَه‌تَه‌ي نَارِدَه خَوَاي وَ مَوْلَه‌تِيْدَا.

ب- هَمُرومها نَه م دَه‌قَه‌ش لَه‌وَبَارِه‌وَه هَاتَوَه: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ لَا نَتَّصِدَّقَ إِلَّا عَلَى أَهْلِ الْإِسْلَامِ، حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ، فَأَمَرَ بِالصَّدَقَةِ بَعْدَهَا عَلَى كُلِّ مَنْ سَأَلَكَ مِنْ كُلِّ دِينٍ} (رَوَاهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ وَابْنُ مَرْكُوبٍ وَالضِّيَاءُ فِي الْمُخْتَارَةِ)، نَه‌وَدَش رِيَوَايَه‌تِيكي دِيكَه‌يَه عَهْدُ وَلَلَّاي كُورِي عَهْدُ عَبَّاسِ خُوا لِيِيَان رَازِي بِي دَهَلِي: پَيَغَمَبَرِي خُوا ﷺ بُوخُوي فَهَرْمَانِي پِي دَه‌كَرْدِيْن كَه خِيرو چَاكَه نَه‌كَه‌يِن وَ مَال نَه‌بِه‌خَشِيْن مَه‌گَه‌ر بَه‌وَانَه‌ي كَه نَه‌هَلِي نِيْسَلَامِن، هَه‌تَا نَه‌م نَآيَه‌تَه هَاتَه خَوَار، دَوَاي هَاتَنَه خَوَاي نَه م نَآيَه‌تَه، نُنْجَا پَيَغَمَبَر ﷺ فَهَرْمَانِي كَرْد، كَه هَمَر كَه‌سِيَك دَاوَاي لِيَكْرْدِيْن هَاوَكَارِيِي مَادِدِيِي بَكَه‌يِن، خَاوَدَنِي هَمَر دِيْنِيَك بِيْت.

۳) هَوِي هَاتَنَه خَوَارِه‌وَدِي نَه و رِسْتَه قُورْئَانِيِيَه‌ي، كَه دَه‌فَه‌رْمُوِي: ﴿إِنْ بُدُوا

الصَّدَقَتِ فَنِعْمًا هِيَ وَإِنْ تُخْفَوْهَا وَتُؤْتَوْهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾، نَه‌گَه‌ر خِيرو چَاكَه‌كَانَتَان نَآشَكْرَا بَكَه‌ن، نَه‌وَه بَآشَتَرِيْن شَتَه كَه بَه نَآشَكْرَا بِيْبِه‌خَشَن، بَه‌لَام نَه‌گَه‌ر بِيْشِي شَارَنَه‌وَدُو بِيْدَه‌ن بَه هَه‌ژَارَان، نَه‌وَه بُو نِيُوَه چَاكْتَرَه، لَه‌وَبَارِه‌وَه نَه م بَه‌سَمَرَهَاتَه هَه‌يَه: {قَالَ الْكَلْبِيُّ: لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ...﴾ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! صَدَقَةُ السِّرِّ أَفْضَلُ أَمْ صَدَقَةُ الْعَلَانِيَةِ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ} (أَسْبَابُ النُّزُولِ

لنلیسابوری، ص (۶۲) {، واته: که لیبی (که یه کیکه له زانیان په حمه تی خوی لیبی) ده لی: کاتی قسه ی خوی بهرز هاته خوار ﴿ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ ... ﴾، همر مالیک ببه خشن و همر نه زریک بکه ن خوا دمیزانی، هاو ده لانی بهریز گو تیان: نه ی پیغه مبهری خوا ﷺ! مال به خشینی په نهان باشته، یان مال به خشینی ناشکرا ؟ خوی بهرز نه م نایه ته ی نارده خواری، که دوایی له مه سه له گرنگه کان و حیکمه ته کاند، ده یخه پنهروو که همر کام له: به په نهانی به خشین و به ناشکرا به خشین، شوینی تایبه تی خو ی هیه و جاری وایه و اچا که په نهان بی و، جاری واش هیه و اباشه که به ناشکرا بی.

مانای گشتی نایه ته گان

خوا ﷺ له سمر ناراسته کردن و ناموژ گاریی کردنی مسولمانان له بواری مال به خشین و چا که کارییدا بهر دم وامه و پروو له بر واداران ده کات و دمه رموی: ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ ﴾، نه ی نه وانه ی بر و اتان هی ناو ده ! له و سامانه چاک و سوو دبه خشن و په سنده ی که وده ستان هی ناو ده، وه له و دی که له زوی بومان دمه هی ناو، ببه خشن رسته ی ﴿ مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ ﴾، تو یژ مروانی قورپان گو تو و یانه: واته: نه و دی له ریی باز رگانیه وه په ید ابو ده، وه: ﴿ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ ﴾، یانی: نه و دی له ریی کشتو کاله وه په ید ادمی وک: باغو دانه ویله و... هتد، واته: کامه ی چا که، چ نه و دی له ریی کرین و فروشتن و باز رگانیه وه، چ له ریی کشتو کال و چاندن و نه وانه وه وده ستان هی ناو ده، کامه ی باشه، له وه ببه خشن ﴿ وَلَا تَيْمَمُوْا الْحَيْثَ ﴾، وه بو پیسه که ی و بو خراپه که ی مه خفتین، کامه ی خراپه و به که لک نایه ت بو نه وه بخه فتین! ﴿ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَلَسْتُمْ بِاَخِذِيْهِ ﴾، لی دمه خشن، به لام قه ت له و جوړه و مرنا گرن ﴿ اِلَّا اَنْ تَعْمِضُوْا فِيْهِ ﴾، مه گمر چاوی لی بنو و قینن، واته: مه گمر

بەشەرمدا بىكەون، كەسىك شىكىت دەداتى، دەزانى بەكەك نايەت، بەلام لەبەر دلى
وى، يان بە ھەر حال بە ھەر ھۆيەك بى، چاوى لى دەنووقىنى و بە
چاوپۇشىيەو دەمىدەگىرى، ئەگەرنا ئەگەر ناچارى نەبى وەرىناگىرى، واتە: ئەودى
كە بەخۇتان بە ناچارى نەبى وەرىناگىرى، مەشىدەن بە خەلكى ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
غَفِيٌّ حَمِيدٌ﴾. وە بشزانن خوا بىنەيازەو ستايش كراو، خوا دەولەمەندە بۇتان
قەرمبوو دەكاتەو، وە خوا ستايش كراو، دەجا ئىووش شتى وا بىكەن لەسەرى
ستايش بىكرىن، ئىنسان لەسەر چ ستايش دەكرى لەسەر مال بەخشىنى باش،
شىكى خراپ بەخشى لەسەرى زەم دەكرى، بۇيە ھەر نەيكەى چاكتەرە.

ئىنجا دەفەرموى: ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ﴾، شەيتان
گفتى ھەزارىيتان پىدەدا، ياخود ھەرەشەى ھەزارىيتان لى دەكات، دەلى: ئەگەر
بەخش ھەزار دەكەون ﴿وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ﴾، وە فەرمانىشتان پىدەكات
بە چرووكى و رۇدى، كە لە خراپەترىن سىفەتەكانە ﴿وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ
وَفَضْلًا﴾، بەلام خوا گفتى لىبوردنىك لە خۇيەو، وە بەخشىك لە خۇيەو دەقان
پى دەدا، كە ھەم لىتان ببوورى و ھەم پىشتان بەخشى، ھەم لە دىدادو ھەم لە
دواروژدا ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، وە خوا فراوانى زانايە، خوا سىفەتەكانى ھەموو
فراوان، وە زاناشە، بەخشى زورى ھەيە، ھەر ئەندازمىەك بىەوى دەبەخشى، وە
زاناشەو دەزانى بە كى دەبەخشى و، چەندى دەداتى و چۈنى دەداتى ؟ ﴿يُؤْتِي
الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ﴾، حىكمەت بە ھەر كەسىك دەدا كە بىەوى، خوا حىكمەت
بە ھەر كەسىك دەدا كە بۇخوى بىەوى و بە شاىستەى بزانى، حىكمەت چىيە ؟
رەوشت و بەھى بەرزو جوان، ياخود لە نىشانەدان لە قسەو لە كەردەو، قسەى
بەجى و كەردارى بەجى، بەلام وا پىدەجى مەبەست پى رەوشت و ئەدەب و بەھى
بەرزو جوان بى، وەك پىشتىش گوتوومانە: كە يەكك لە رەوشت و بەھا بەرزەكان،
ئەومىە كە ئىنسان مالى باش بەخشى و شتىك بەخشى كە بۇخوشى ھەزى لى

﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ﴾، وه هـ
نهفهقهیهک ببهخشن وهه نهزریک لهخوتان بگرن، خوا دهیزانی ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ﴾، وه ستهمکاران هیچ پشتیوان و دوست و یارمهتی درنیکیان نیه،
واته نیومش ستهم لهخوتان مهکهن، بهجوریک مال ببهخشن که بهکهک نهیهت،
یاخود نهزریک بکهن که لهجیی خویدا نهبی، شتییک لهخوتان بگرن بۆ مهبهستیکی
خراب، نهگهر وا بکهن، نهوه زولم له خوتان دهکهن، وه خوا به ههموو شتییک
ئاگادارهو نیوه شتی واهمهکهن که سهرمنجام ستهمکار بیینهدری، له تهرارووی خوادا.
ئنجا دواي پروونکردنهودی جوړی شتی بهخشر او دیته سهر باسی چونیتهتی و
شیوازی بهخشین و دهههرموئ: ﴿إِنْ تَبَدُّواْ الصَّدَقَتِ فَنِعِمَّا هِیَ وَإِنْ تُخْفَوْهَا
وَتَوْتُوْهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾، نهگهر خیرو چاکهکانتان ئاشکرا بکهن،
باشترین شته بۆ نیوه، بهلام لهکاتی خوئی و له شوینی خویدا، وه نهگهر پهنهانی
بکهن و بیدن به ههژاران، نهوهش چاکتره بۆ نیوه، ئایا نهمه چی لیومردهگیری؟!
جاری واهیه مال بهخشین و باشه به ئاشکرا بی، چ کاتییک؟ کاتییک که تۆ له
خوت نهمیینی لیت نابیته ریا، وه له بابای خیر پیکراو نهمیینی دلئ پی ناشکی،
کهسیک دئ له شوینییک سوال دهکات، یان داوا دهکات له مهجلیسیکداو شهرم
ناکات نهگهر چاکهت لهگهال کرد بهخودا بشکیتهوه، وه کاتهکهشی وایه که نهگهر
تۆ هاوکاریی بکهی، رهنکه خهلگی دیش چاو له تۆ بکات، لهو حالهتهدا ئاشکراکردنی

باشتره، به لّام له حاله تیکدا که کهسه که نه گهر بیت و له پیش چاوی خه لکی هاوکاری بکهی، دلی پی بشکی، یا خود بوخوت له خوت دلنیا نه بی و رنگه لیت ببیته ریا، یا خود وا نه بی کهس ته ماشای تو بکات، نه وه هیچ حکمه تی تیدانیه ئاشکرای بکهی و، و باشه به پنهانی بی، که واته: خیر و چاکه وانیه بللی همیشه به پنهانی باشه، یان همیشه به ئاشکرا باشه، جاری واهیه به پنهانی باشه، که به زوری وایه و، جاری واش هیه به ئاشکرا باشه، نه گهر خه لکی دیکه ته ماشای تو بکات و بیه سهرمه شق بویان ﴿وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾، وه خوا له خراپه کانتان لیتان دهر پیته وه، واته: له ئمنجای مال به خشیندا ﴿وَاللّٰهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ﴾، وه خوا به وهی که دیکه ن شارمزایه، باش شارمزایه دمرانی چون دیکه ن؟ بوجی دیکه ن؟ به ج شیوهیه ک؟

نجا له بهر نه وهی نه وانه که خیر و چاکه یان له گه لدا دهری و مالیان پی دبه خشری هیه مسولمانه، هیه مسولمان نیه، هیه پاریزکاره، هیه گونا بهاره، ههر له نیو مسولمانانیشدا، بویه خوا دهرموی: ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾، رینمایکردنی نه وان و خسته سهر پی هیدایه تی نه وان، له سهر تو نیه ﴿وَلَا يَكُنْ اَللّٰهُ يَهْدِيْ مِنْ يَّشَاءُ﴾، به لّام خوا ههر که سیکی بوئ هیدایه تی ددات، که چی تو زوریش پی خوشه که سیکی هیدایه تی وهر بگری و ناشتوانی، که واته: مال به خشینه که تان په ک مه خن له بهر نه وهی نه وه کهسه هیدایه تی نه واده، یان له بهر نه وهی که به ئینسانیکی باشی نازانی لهرووی دیندارییه وهو تی بینیت له سهری هیه ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسْكُمْ﴾، وه ههر مالیکی بیه خشن، نه وه سووده کهی بوخوتانه ﴿وَمَا تُنْفِقُوا اِلَّا اَنْتَعَاءَ وَجْهِ اَللّٰهِ﴾، وه نابه خشن مه گهر بهمه بهستی ودهسته یانی رهمه ندلی خوا، واته: نه گهر مسولمانی باش بن، ههر ئاوا دبه خشن و ته نیا هاندرتان ودهسته یانی رهمه ندلی خوا دهری ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُّوفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَنْظُرُونَ﴾، وه ههر مالیکی

بەبەخشن بەتەواویی پاداشتەتان دەدریتەو، وە هیچ ستەمتان لێناکری، یانی: دەربەست مەبن کە بڵێن: تۆ بڵێی ئەو بابایە پێی بشی؟ تۆ بڵێی موستەحەق بی، موستەحەق نەبی؟ ئینسان دەبی چاو و ردبکاتەو، لە شوینی شیاوی خۆیدا مالهەکی دابنی، بەلام جاری وا هەیە دەکەوێە حالەتیکەو، کەسێک داوای شتیکت لێدەکات کە بە لێقەوماو دیتە بەرچاو، پێویست ناکات زۆر تەحقیق بکە: تۆ بڵێی وابی وانەبی؟ هەلبەتە ئینسان واباشە مائی خۆی بە لێزانە بەبەخشی بەو کەسانە کە شایستەن و پێیان دەشی، بەلام جاری واش هەیە واباشە زۆر ئەو وردەکارییە نەکە، پاداشتیش لەسەر خۆیەو خۆی پەرورەدگار ستەم لە کەس ناکات.

ئەجا بۆمان ڕووندەکاتەو کە بە کێ بەبخشین و زیاتر تیشکی دەخاتە سەر: ﴿لِّلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، مال و سامانی خۆتان بەبەخشن بەو هەژارانە کە لەڕێی خودا ڕێیان لێگیراوە، واتە: بەهۆی جەنگ و جیهادکردنەو، بەهۆی کاری ئیسلامییەو، بوار و دەرغەتی کار و کەسابەتیان نیە، وەک خەلکی دی، هەلبەتە مەبەست لە: ﴿فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، تەنیا جەنگ و جیهاد نیە، بەلکو هەر کەسێکە کە بە خزمەتی ئیسلام و مسوڵمانانەو خەریکە، بۆ وێنە: مامۆستایە کە لە شارێک لە گەڕەکیک لە دێیەک مامۆستایەتی دەکات، یان قوتابییهکی زانستی شەرعییە، یان قوتابییهکی دیکەیه و ئومیدی خیری لێ دەکری، یان بانگخوازیکە، یان هەرکەسێکە کە لە ئەنجامی ئەویدا کە بە کاریکەو سەرقالە بە قازانجی خەلک تەواو دەبی، مەجالی کار و کەسابەتی نیە، ئا بەو جۆرە کەسانە بەبەخشن، جا خوا سیفەتەکانیان باس دەکات و دەفەرموی:

١- ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ﴾، ناتوانن بەزەویدا بڕۆن، واتە: توانای جوولان و کار و کەسابەتیان نیە.

٢- ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾، ئەوێ پێیان نائاشنا نەبی، هێندە خۆ پاک راگرن، هێندە نەفس بەمرزن، بە دەوڵەتمەندیان لێ حالی دەبی! ئەوانە بدۆزنەو، ئەوێ کە سوائی دەکاو دیار و ئاشکرایە، ئەو پەکی ناکەوێ، بەلام هەیە پێی عەیبە داوا بکات و نەفس بەمرزە عیززەتی نەفسی هەیە و

عیفیه ته هییه، تو دهبی چاو بو ئهوانه بگیژی.

۳- ﴿تَعْرِفُهُمْ بِسَمِهِمْ﴾، ئه گهر مه به ست بئ به سیمو و نیشانه کانیان ده توانی په یدایان بگهی و بیانناسی.

۴- ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾، داوا له خه لک ناکهن به سووربوون و به مکووړی، هه لبه ته مه به ستی ئه و دیه که همر داوا ناکهن، به لام بویه لیږدا ده مرموی: ﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾، وه نه بی به بی سووربوون (إلحاف) داوا بگهن، به لام مه به ست ئه و دیه که وک هندی کهس نین، که زور داوا بگهن و په خه ی خه لک بگرن، به لکو له مالی خو یان دانیشتوون، ئه گهر له برسان بمرن، عزیز ته نفسیان ری یان لی ده گری که سوال بگهن و داوا بگهن ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾، وه همر مالی که به خشن، بیگومان خوا پی زانیه

له کو تاییدا ده مرموی: ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْإِثْلِ وَالْتَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾، ئهوانه مالی و سامانه کانی خو یان دبه خشن، به شهو به روژ، به په نهانی و به ناشکرا ﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، ئا ئهوانه پاداشتیان لای پمرو مردگاری خو یانیان هییه، وه نه ترسیان هییه بو داهاتوو، وه نه خه مباریش دهن بو رابردوو، لیږدا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ اللَّهِ أَلَمْ تُدْرِكُوا لَهَا سُبُلَ اللَّهِ نَبِإً لِقَوْمٍ كَذَبُوا﴾، چوار حال ته بو مال به خشین دیاری کردوون: به شهو، به روژ، به په نهانی، به ناشکرا، چونکه جاری وایه پیویست دهکات به شهو به خشی و جاری وایه پیویست دهکات به روژ، وه جاری وایه پیویست دهکات به ناشکرا وایه پیویست دهکات به په نهانی، به پی حال ته که سهکان که یار مه تی یان دده دی و، به پی حال ته ئه و که سانه ی که پیویستی یان هییه، وک باس مان کرد حکمه ته ئه و دیه که همر که سه، وه همر حال ته به پی خو ی مامه له ی له گه لدا بگری، وک گوترا وه (لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ)، واته: بو همر حال ته قسه یه که هییه.

چەند مەسەلە يەككى گىرگ

مەسەلەى يەكەم: خۇا ﷺ كە دەفەرمۇي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ

مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾، واتە: ئەي بىرۋادارىنە! بىبە خىش لەو مال و سامانە چاكەي كە و دەستتان هېناو، وە لەودى كە لە زەوى بۇمان دەرھىنان، توپۇر دەرۋانى قورپان لەوبار دود كە ئايا مەبەست پىي مال خىر جىردى فەرزە، يان ھى سوننەت؟ قىسە و باسى زۇريان كىردود، بەلام واپىدەجىت راي راستىر ئەودىي كە مەبەست پىي ھەردووكيانە، واتە: خۇا ﷺ لىردەدا فەرمان دەكات بە مسولمانان، كە لەو مال و سامانەي لەبەردەستيان دايە، چ ئەودى لەرپىي كەسابەت و بازىرگانىيەو و دەستيان هېناو، وە چ ئەودى لە ئەنجامى كار كىردن لە زەويدا، جا چ بە شىۋەي كىشتوكال، وە چ بە شىۋە دەرھىنانى كانزايەكان، يا خود دۇزىنەوئەي خەزىنەي ژىر زەوى، لە ھەموو ئەو شتانە لە پىناۋى خۇادا بىبە خىش، ئىدى ئەودە ھەم فەرزىش دەگىر تەوودە ھەم سوننەتىش، فەرز وەك زەكات، وە جارى وا ھەيە غەيرى زەكاتىش فەرزە، وە سوننەتىش ئەودىيە كە ئىنسان خۇبە خىشانە دىبە خىش، بەبى ئەودى كە شەرىعەت لەسەرى پىيويست كىردى.

مەسەلەى دوودە: كە دەفەرمۇي: ﴿مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ

مِنَ الْأَرْضِ﴾، لەو مال و سامانە چاك و باشانەي كە و دەستتان هېناو، وە لەودى كە لە زەوى بۇمان دەرھىنان، (طىيات) كۆي (طىبە) يە (طىبە) ش لە: (طاب يطيب طيباً فهو طيب) لەودەو ھاتود، واتە: ھەر مالىك كە چاك و نايابە ئەودى كە ئىنسان بە قىمەت و بەباشى دەرزان، كە وەك گۇتمان: لىردەدا مەبەست ئەودىيە ئىنسان كە شتىك دىبە خىش، دىبى شتى باشى و بۇخۇي پىي چاك بى، ئەگەر خۇي پىي بلىرى، پىي خۇشبى، لەو جۇردى پىبىرى ئەودە بىبە خىش ھەنلىك لە توپۇر دەرۋانى قورپان گوتوويانە: لىردەدا مەبەست لە (طىيات) مالى ھەلا، بەلام من وای بۇ دەجەم كە ناگونجى وشەي (طىيات) نە لىرەو نە لە ھىچ شوىنىكى

دیکه ی قورئاندا مه به ست پیی حه لال بئ، بۆچی؟ چونکه خوا ﷻ له سوورمتی (الأعراف) دا، وه له جیی دیکه شدا باسی ئه وهی کردوه که (طیبات) ی حه لال کردوه، بۆ وینه: ﴿...وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ...﴾ ﴿ ۱۵۷ ﴾ الأعراف، جا ئه گهر به مانای حه لال بیت دمبی بلی (يُحِلُّ لَهُمُ الْحَالِلَ) رزقی حه لالیان بۆ حه لال ده کات! که دیاره رزقی حه لال ههر بۆ خو ی حه لاله و پیویستی به حه لال کردن ناکات، که واته: مه به ست له (طیبات) وه ک گوتمان ههر شتی که که ئینسان پیی باشی و له زرمتی لیبکات، له خواردن و خواردنه وه بهرگ و پۆشاک و دنگ و ئاواز و دیمه ن و رهنگ و... هتد، واته: وشه ی (طیبات) ههر شتیکی سوودبه خش و باش و په سنده، به پیی فیطرهت و سروشتی ساغی مرو ف.

مه سه له ی سییه م: که دهمرموی: ﴿مِنْ طَيِّبَاتٍ مَا كَسَبْتُمْ﴾ لهو مال و سامانه باش و چاکه ی که وده دستتان هی ناوه، که وده دست ده یئرئ له پیی بازرگانییه وه، له پیی کرین و فروشتنه وه، به هو ی میراته وه، له پیی به کریدان (ایجار) وه، ههر ودها مال و سامانی مندالیش بۆ باب و دایکی ئه ویش ههر ده چیه ژیر حوکی ئه وهی که ئینسان وده ستی دینی، چونکه پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: ﴿إِنَّ أَوْلَادَكُمْ مِنْ طَيِّبٍ أَكْسَابِكُمْ فَكُلُوا مِنْ أَمْوَالِ أَوْلَادِكُمْ هَبْنِئَا﴾ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ برقم: (۳۵۲۸)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۴۴۶۲)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۳۵۸)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۲۲۹۰)، وَابْنُ حِبَّانَ برقم: (۴۲۵۹)، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) برقم: (۲۴۱۴)، واته: منداله کانتان له وده دست هی ناوای پاک و چاک ی ئیون، بۆیه له مال و سامانی منداله کانتان به مور تاحی بخۆن و دیاره ئه وه له حالیکدا که باب و دایک ئاتاج بن و پیویستیان به مال سامانی مندال و رۆله یان هه بی، بۆیان هه یه لی به کاربینن.

مه سه له ی چواره م: که دهمرموی: ﴿وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾، وه له وهی که له زهوی بۆمان دهره یان، وه ک گوتم چ له پیی کشتو کاله وه بئ، چ له ریگای کانزاو مه عدنه کانه وه بئ، یان دۆزینه وهی خه زنه ی ژیر زهوی بئ، یان

هەر شیوە لێ بە هەرمە نەنبوونیکی دیکە ی زەوی بێت، کە ببێتە مایە هاتنە دەستی مولک و سامان و ئیمکانیەتی ماددی.

مەسەلە ی پێنجەم: کە دافەرموئ: ﴿وَلَا تَيْمَمُوا الْحَيْثُ﴾، ﴿وَلَا تَيْمَمُوا﴾،

واتە (ولا تَقْصِدُوا) واتە: مەخەفتێن لە شتی خراپ کە خێر و چاکە دەکەن، جا چ پێویست بێ وەکو زەکات، یان سوننەت بێ، بۆ وێنە: کە سێک خۆبەخشانە خێرێک دەکات، نابێ بۆ کام مالهێ خراپە و بەکەلک نەهاتووێ، بۆ ئەو بەخەفتی، وەک لە هۆی هاتنە خوار و دەکەشدا با سامان کرد، بەلام کە دافەرموئ: ﴿وَلَا

تَيْمَمُوا الْحَيْثُ﴾، واتە: بۆ هی خراپ مەگەرپێن، توێژمردوانی قورئان دەلێن: ئەگەر کە سێک مەبەستی نەبووبێ، بە ئانقەست لە هی خراپ نەخەفتابێ، گوناھبار نیە، بۆ وێنە: یەکیێک خێرێک دەکات مەبەستی ئەو نەبوو کە بۆ شتی خراپ بگەرێ، بەلکو مال و سامانیکی هەیه هەندیکی لێ جیا دەکاتەو، بێ ئەو دی بۆ خراپەکە خەفتابێ، ئەگەر لە خودی خۆیدا باشیش نەبێ، گوناھبار نابێ، مادام مەبەستی نەبووبێ، واتە: کاتیێک مرووف گوناھبار دەبێ کە کەمتەر خەمی کردبێ لە مال بەخشینداو، بە مەبەست بگەرێ بۆ ئەو دی بەکەلک نایەت و بە دلی نیە و بە ناپەسندی دزمانی، بەلام ئەگەر مالهێکە چەند جووێکی تێکەل بێ و وا هاتبێتە بەردەست بەبێ مەبەست، لەو حالەتەدا گوناھبار نابێ.

مەسەلە ی شەشەم: کە دافەرموئ: ﴿مَنْ تَنَفَّقَ وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا

فِيهِ﴾، واتە لە شتیێک مەبەخشن، کە خۆتان ئامادەنین و مەبەگرن، مەگەر بەچاو لێنو و قانندن و بە خاتەر گرتنەو مەبێ.

توێژمردوانی قورئان دەلێن: لێردا تەرازوو ئەو دیە کە بیکاتە پێومرو تەرازوو، هەرچی بۆخۆی پێی خۆش نیە لەو جووێ پێی بلرێ، با لەو جووێ بە خەلکیش نەدات، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموو یەتی: ﴿لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: ١٣) عَنْ حَسَنِ الْمَعْلَمِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، واتە: یەکیێک لە ئێو بە برۆدار دانانرێ، تاکو چی بۆخۆی پێ

خۆشه بۆ بۆی مسوڵمانیشی پێی خۆش نەبێ، هەروەها بە پێچەوانە وەش
چی بۆخۆی پێ ناخۆشه دەبێ بۆ ئەویش پێی ناخۆشێ، پێت ناخۆشه شتیکی
خراپت بدەنێ، بە هەمان شێوە شتی خراپیش مەدە بە خەڵک.

ئەجا دیارە دوینراوەکان (مخاطبین)ی ئەو کاتە کۆڕەکە پێغەمبەر پیاو
بوونە، بۆیە فەرموویەتی: (لأخيه)، ئەگەرنا پیاوو ئافرەت هەردووکیان
مەبەستن.

مەسەلەى ھەوتەم: کە دەفەرموی: ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ

بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا﴾، واتە: شەیتان بە ئێنی ھەزاربێتان
پێ دەدا، وە فەرمانتان پێ دەکات بە چرووکی و ژێدی، بەلام خوا بە ئێنی
لیبوردنتان پێ دەدا، وە بە ئێنی بەخشش و چاکەى خۆیتان پێ دەدا، لیژەدا
یەکیک بۆی ھەیە بۆ: کوا شەیتان نەمانبێنێوە کەس لە ھەزاربێ بترسێنێ، وە
نەمانبێنێوە بە کەسێ بۆ: چرووک ژێدو دەست نووقاوبە ؟! وەلامەکەى ئەودیه
کە شەیتان لەرپێ خوتخوتەو وەسوسەو و ئەو ھەرەشەیه لە خەڵک دەکات، ئەو
بە ئێنە خراپەیان پێدەدات، وە ئەو فەرمانە خراپەیان پێدەدات، کەواتە: بە ئێ
کەس شەیتانی نەبێنێوە بە شێویدیه کی بەرجەستە، بەلام مەبەست ئەودیه ئەو
خوتخوتەو خەیاڵە خراپەى دەکەوێتە دڵی کەسانی دەولەمەند و سامندارەو،
کە نەبەخشش و ئەگەر بێخەش ھەزار دەبێ، بۆیە پێویستە ژێدی و چرووکی
بکەن، ئا ئەو لە شەیتانەودیه، ھەروەک پێچەوانەکەیشی کە کەسێک نیەتی
باشی دێتە دڵ، کە بێخەش و چاکە بکات، دیارە ئەو وەش لە فریشتەکانەو و لە
خوای پەرورەدگارەودیه، چونکە خوا دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ

وَفَضْلًا﴾، وە خوا بە ئێنی لیبوردنتان پێدەدا، وە بە ئێنی بەخشش و چاکەى
خۆیتان پێدەدات، کەواتە: ئەودى کە بەرجاو تێرەو دڵ دەولەمەندەو
دەستکراودیه، ئەو وەپێدەچێ ئەو ھالەتە فیکری و ڕووحیە بەتایبەتی ئەگەر
لە ئەھلى ئیمان بێ، لە فریشتەکانەو بێ، بەلکو دەگونجێ ئەگەر بێڕۆش بێ
ھەروابێ، چونکە فریشتەکان لە دنیا دا سەرچاودى ھەموو خێروچاکەیهکن، ھەر

سيفه تيكي چاكې ده گهر پته وه بو هاندانی فریشته کان، وه شهیتانه کان سهر چاوه دی خراپه ن و همر سيفه تيكي خراپ بی، ده گهر پته وه بو هاندانی شهیتانه کان، پیغه مبه ریش ﷺ له همر مودمیه کدا نه و دمان بو روون ده کاته وه که همر موویه تی: { (إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةَ بَابِنِ آدَمَ وَلِلْمَلِكِ لَمَّةً، فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَإِعَادٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلِكِ فَإِعَادٌ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ، فَمَنْ وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللَّهِ فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ وَمَنْ وَجَدَ الْآخَرَ فَلْيَتَعَوَّذْ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ

بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا﴾ (رواه الترمذي برقم: (۲۹۸۸)، ضَعْفُهُ الْأَبَانِي فِي (ضعيف الجامع) برقم: (۱۹۶۳)، وفي (المشكاة) برقم: (۷۴)، ثُمَّ صَحَّحَهُ فِي هِدَايَةِ الرِّوَاةِ (۷۰)، (النصيحة: ۳۴)، صحيح موارد الظمان (۳۸) }، واته: ئينسان هاندريكي شهيتاني هيه له دهروونيدا، وه هاندريكي فريشته ييشي هيه { ههم شهيتان هاني دداو ههم فريشته ش هاني ددا } هاندانی شهيتان بريتيه له وهی که همر شهی ليدهکا به خراپه که بروا به ههق نه هيني و به دروی بزانی { بو وينه: مبه خشه نه گهرنا هه ژار دمی، جيهاد مه که نه گهرنا تووشی به لا دمی، کؤچ مه که نه گهرنا مالویران دمی، چاکه مه که دوايي په شيمان دمییه وه ... هتد }، به لام هاندانی فريشته بريتيه له وهی که به لينی پی ددا به چاکه، وه هانیشی ددا که بروا به ههق بينی، جا همر که سيک نه وهی بينی له دليداو ههستی پيکرد، نه وه بابزانی له خواو دمییه له رپی فريشته کانه و میه، (خوای پهروردگار ئيلهامی خهیری خوای دهنیری لهرپی فريشته کانه وه) وه با ستایشی خوای له سمر بکات، وه همر که سيک ههستی به هاندري دووم کرد { که بريتيه له وهی شهيتان هانی بدات بو چرووکی و بو بروا نه هينان به ههق } نه وه با پهنا به خوا بگری له شهيتان، { واته: بلای: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) دوايي پیغه مبه ر ﷺ نه و نایه ته ی خوینده وه:

﴿ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ ... ﴾ { شهيتان هه شهی هه ژارييتان ليدهکات }.

مهسهلهی هه‌شتم: که خوا ده‌فرموی: ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، وه‌ک پیت‌شتریش باس‌مان کردوه، خوا ﷺ دوا‌ی همر کام له‌و ئه‌مرو نه‌ه‌یانه‌ی که ئار‌استه‌ی مسو‌لمانان‌یان ده‌کات، نایه‌ته‌که به هه‌ندی‌ک له سیفه‌ته‌کانی خو‌ی ته‌واو ده‌کات، که بگو‌نجی له‌گه‌ل نی‌وم‌رو‌کی ئه‌و فر‌مانه یاخود ئه‌و نه‌ه‌یه‌دا، لی‌رده‌دا که ده‌فرموی: ﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، وه خوا فراوانی زانایه، واته: سیفه‌ته‌کانی خوا فراوان به‌بی سنو‌ور، ره‌حه‌مت و به‌خشی‌نی خوا فراوانه‌و ده‌توانی به‌بی سنو‌ور به‌خشی، وه زاناشه ده‌زان‌ی به‌ ک‌ی به‌خشی.

مهسهله‌ی نۆ‌یه‌م: که ده‌فرموی: ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾، حیکمه‌ت به همرکه‌سی‌ک ده‌دات که بیه‌وی، وه همرکه‌سی‌ک حیکمه‌تی پی‌ بل‌ری خ‌ی‌رو چاک‌یه‌کی زو‌ری پی‌ دراوه، لی‌رده‌دا باس‌کردنی حیکمه‌ت له‌میان‌ه‌ی با‌سی به‌خشی‌ندا ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که باب‌ای به‌خ‌ش‌م‌رو خ‌ی‌رومه‌ند که م‌الی خو‌ی خ‌م‌رج ده‌کات له پی‌نا‌وی خوا‌دا، ده‌بی لی‌زان و کار‌زان بی‌و، زو‌ر به سه‌لیقه بی‌و، بزانی چو‌ن م‌اله‌که‌ی ده‌به‌خشی‌و ؟ به‌ ک‌یی ده‌به‌خشی‌و ؟ به‌ چ شی‌ومیه‌ک خ‌م‌رجی ده‌کات ؟ چونکه مه‌سه‌له همر خ‌م‌رج‌کردن نیه، به‌ل‌کو به‌ ک‌یی ده‌ده‌ی ؟ چه‌ند ده‌به‌خشی ؟ له‌ چ وه‌خت‌یک‌داو به‌ چ شی‌ومیه‌ک ؟ هه‌موو ئه‌مانه‌ش به‌را‌ستی زو‌ر گر‌نگن، پیت‌ش‌تریش با‌سی وش‌ه‌ی حیکمه‌تمان کردو گو‌تمان: ئه‌وانه‌ی که گو‌توو‌یانه: مه‌به‌ست له حیکمه‌ت سونه‌تی پی‌غه‌م‌بره ﷺ، نه‌یان‌پی‌کاوه‌و حیکمه‌ت واته: دان‌ایی و وه‌ست‌ایی، یان خو‌ ر‌ازاندنه‌وه به‌ به‌ها به‌رزده‌کان، یاخود ئه‌وه‌ی که ئین‌سان قسه‌و کردوه‌ی به‌ج‌ی بی (الإصابة في القول والعمل)، وه ئه‌و فر‌مو‌ودیه‌ی پی‌غه‌م‌بریش ﷺ به‌ل‌گه‌یه له‌س‌م‌ر ئه‌وه که وش‌ه‌ی (حکمة) واته: لی‌زانی‌ی و وه‌ست‌ایی: ﴿لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكْتِهِ فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ، فَهُوَ يَقْضِي بَهَا وَيُعَلِّمُهَا﴾ (رو‌اه الب‌خ‌اری برقم: (۷۳)، وم‌سلم برقم: (۱۸۹۳)، واب‌ن م‌اجه برقم: (۴۲۰۸)، ع‌ن عب‌دالله بن مس‌عود رضی‌الله‌عنه، واته:

ھەسوودىي تەنھا لە دوو ھالەتەدا، يان بۆ دوو ھەسلەتان دروستە {كە لىردە مەبەست لە ھەسوودىي ئەو نىيە، كە تۆ خۆزگە بخوازی ئەو چاكە و نىعمەتە لەو كەسە لایچىت، بەلگە لىردە يانى: ئەو كە تۆش ھەز بەگەي وەك ئەوت ھەبىت، كە بە ھەرمەي (غىبۈتە) ي پى دەللىن، بەلام ھەسەد ئەو مەيە كە تۆ ھەز بەگەي ئەو نىعمەتە لەو كەسە لایچى و بۆ تۆ بى، ياخود ھەر لەو لایچى، ئەگەر بۆ تۆش نەيەت، كەواتە: مەبەست لەو ھەرموودەيە بە كورتى، يانى: خۆزگە بە نىعمەتى خەلك خواستن لە دوو شتەدا زۆر جىي خۆيەتى:}

پەگىگان: پياويك كە خوا مال و سامانىكى زۆرى داوتى، وە يارمەتیشى داو كە لە ھەقدا خەرجى بكات.

دووم: پياويك كە خوا ﷻ ھىكمەتى پىداووە بەو ھىكمەتەش پەختار دەكات و وە فەيرى خەلگىشى دەكات، كەواتە ھىكمەت لىردە ناگونجى مەبەست پىي سوننەتى پىغەمبەر ﷺ بى، بەلگە ھىكمەت واتە زانىارى بەسوود و كەردەوى بەسوود، ياخود ئەدەب و دەشت و ھەلسوكەوتى بەرزو جوان، كە ئەو دەگونجى بە غەيرى پىغەمبەرانىش (عليهم الصلاة والسلام) بلى، وەك خوا

ھەرموويەتى: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ...﴾ ﴿۱۲﴾ لقمان، واتە: بىگومان ھىكمەتەمان بە لوقمان دابوو، لوقمانىش لای زۆربەي ھەرە زۆرى زانىان پياويكى ھەكىم و لىزان بوو، بەلام پىغەمبەر نەبوو وەحى بۆ نەھاتو، جا زانىان بە چەند شىو مەيەك پىناسەي (ھىكمە) تيان كەردو، وەك پىشتىش باسەمان كەرد، يەككىيان دەللى: (الْحِكْمَةُ: الإِصَابَةُ فِي الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ) واتە: ھىكمەت ئەو مەيە ئىنسان قەسەي بەجى و كەردارى بەجىي، ھەندىكى دىكە گوتوويانە: (الْحِكْمَةُ: مَعْرِفَةُ الْحَقِّ وَالْعَمَلُ بِهِ) ھىكمەت بىر تىيە لەو مەيە ھەق بناسى وە كارى پى بەگەي، ھەندىكى دىكە گوتوويانە: (الْحِكْمَةُ: مَعْرِفَةُ الْمَوْجُودَاتِ وَفَعْلُ الْخَيْرَاتِ) ھىكمەت ئەو مەيە كە بوونە و مەركەن بناسى، وە كەردەو چاكەكان ئەنجام بەدەي، ھەندىكى دىكە گوتوويانە: (الْحِكْمَةُ: إِدْرَاكُ أَسْرَارِ الشَّرِيعَةِ) ھىكمەت بىر تىيە لە پەيەردن بە نەيەنەكانى شەرىعەت.

بەلّام وەك لە رابردوو شدا گوتمان من پێم وایە ئەگەر بلیین: حیکمەت بریتیه لە خوێژانندنەوە بە خەسلەت و ئاكارە بەرزو پەسندەکان، وە دووری لە خوێژە نەزم و پەستەکان، ئەو پێناسەیهکی گشتگیرترە، چونکە هەم قەسە چاک و هەم کردەوی چاک و هەم رەوشتی بەرزو جوان و هەم هەلسوکهوتی بەجێ، هەمووی دەگریتهوه، پێشتر بەلگە هەلبژاردنی ئەم پێناسەیهمان باسکردو لیڕە دووبارە ناکەینهوه.

مەسەلە یەدەم: **﴿وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾** ﴿وَمَا

يَذْكُرُ﴾ ئەسلەکی (وَمَا يَتَذَكَّرُ) واتە: بیرناکاتهوه، یاخود پەند و مرناگری جگە لە خاوەن عەقلان، (أَلْبَاب) کۆی (لُبّ) ه، (لُبّ) واتە: کاکل، بەلّام بۆچی خوا ﷻ عەقلی بە (لُبّ) ناو بردو؟ چونکە وەك پێشتریش گوتمان، وەك چۆن ھەر شتێک ئامانج لێ کاکلەکەیهتی، حەقیقەت و کاکلی ئینسانیش عەقلەکەیهتی، ئینسان عەقلەکە لێ دربیئە، دەمیئیتەوه قاوغ و توێکلیکی بۆش، وە ئەم تەعبیرە ئەودەش دەگەیهنی کە بەراستی خۆی پەروردار زۆر حیساب بۆ عەقل و بیرو ھۆش و تیگەیشتنی ئینسان دەکات، چونکە لیڕە دەفەرموی: تەنیا خاوەن عەقلان پەند و مرددگرن، وە لە چەندان شوینی دیکە قورئاندا خوا ﷻ دەفەرموی: ئایەتەکانم ناردو بۆ خاوەن عەقلان، خاوەن عەقلەکان لە نیشانەکانی خوا، لە ئاسمان و زەوی تێدەگەن، نەینییەکانی خۆی بێ ھاوتا دەرک پێدەکەن، کەواتە: ئیسلام گرنگییهکی زۆر بە عەقل دەدات، هەلبەتە عەقلێکی سەلیم و بەجێ، عەقلێک کە دووربێ لەوێ کە بکەوێتە ژێر کاریگەری ئارەزوو و دەکان و شوبهەکانەوه.

مەسەلە یازدەم: **﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ**

نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ﴾، ھەر مالتێک خەرج بکەن، یاخود ھەر نەزریک بکەن خوا دەیزانی وشە: (نَفَقَة)، ئەو دیارە ھەمووی دەگریتهوه، ج مالتی نەختینە، ج بەرگو پۆشاک، ج ئاژەل، ج دانەوێڵە، ... ھتد، (نَذْر) یش شتیکە

که ئینسان له سهر خۆی پێویستی دهکات، به لām خوا له سهری پێویست نه کردوه، زانایان ئاوا پێناسهی (نَذْر) یان کردوه: (النَّذْرُ: هُوَ مَا أَوْجِبَهُ الْمُكْلَفُ عَلَى نَفْسِهِ مِنَ الْعِبَادَاتِ مِمَّا لَوْ لَمْ يُوجِبْهُ لَمْ يَلْزَمَهُ) واته: نهزر بریتیه له وهی که بهنده له سهر خۆی پێویستی دهکات له خواهرستییهکان، که نهگهر خۆی له سهر خۆی پێویستی نه کردبایه، له سهری فهرز نه بوو ئه نجامی بدا.

جا ئایا نهزر باشه ئینسان بیکات، یان باش نیه؟ زانایان مشت و مریان له وهدا ههیه، به لām وا پێناچێ خراپ بێ، جا ئه وانهی که به باشی دهرانن گوتووایانه: نهزر شتیکی باشه، چونکه خوا ﷻ مه دحی ئه وانهی کردوه، که وهفا به نهزر دهکهن، وهک له سوورتهی (الانسان) دا دهفهرموی: ﴿يُؤْتُونَ بِالْذَّخْرِ...﴾ ۷، واته: وهفا به نهزر دهکهن، شتیکیان که له خۆیان گرت وهفای پێدهکهن و جێبه جێ دهکهن، وه لیره شدا دهفهرموی: ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ﴾، جا نهگهر نهزرو شت له خۆگرتن شتیکی خراپ بووایه، خوای پهروهر دگهر ئاماژیهکی پێدهدا، که واباشه نه کری، نهک ستایشی ئه نجامدهرانی بکات.

مهسهلهی دوازدههم: که دهفهرموی: ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾، وه

سته مکاران هیچ پشتیوانێکیان نیه، دهگونجێ مه به ست پێی کهسانی ریا بازو منه تکار بێ، که مال دهبه خشن به ریا بازی، یاخود منهت دهکهن له سهر ئه وه که سهی که هاوکارییان کردوه، یان دواي ئه وهی مال له کهیان پێ به خشیوه، ئازاری ددهدن، پاش مله باسی دهکهن و پێی دهگاته وهو پێی ناخۆشه، وه دهشگونجێ مه به ست ئه وه که سانه بێ که رژدو چرووکن مال و سامانهکانیان له دهست نایه ته دهر، له پێناوی خوا دا له شوێنێکدا که شمرع دیاری کردوه، نایه به خشن، وه دهشگونجێ مه به ست پێی ههردووکیان بێ، چونکه ههردووکیان سته مکارن ههم ئه وهی که مالی خۆی دهبه خشی به شیوهیهکی ناشهرعیانه و، ههم ئه وهش که نایه به خشی و چرووکی و رژدی دهکات، ئه ویش به ته نکید سته مکاره، ههله به ته هیچ رێگر (مانع) یکیش نیه که ههردووکیان پێکه وه مه به ست بن، لیره شدا

دهلیم: هزاران رده حمهت له پیشه وای تویر مردوانی قورئان (أبو جعفر الطبري) که همه میشه هه ولده دات چه مک و واتای نایه ته کان فراوان و گشتگیر بخاترو و .

مهسه لهی سیزدهیم: درباردی نه وه که نایا وا باشه ئینسان مال که دهبه خشی،

به ناشکرا بیه خشی، یان به په نهانیی ؟ زانایان له وبارده و زوریان قسه کردوه،

نایه ته که ش دهفرموی: ﴿إِنْ تَبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا

وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾، نه گمر نه و مال و سامانه تان که

دیه به خشن ناشکرای بکه، باشترین شته، وه نه گمر په نهانیی بکه و بیدن به

هه ژاران، نه وه بو ئیوه چاکتره، جا زانایان له وبارده و دوو رای سهره کیان هه:

۱- هه نندیکیان دهلین: وا باشه مال و سامان به په نهانیی بیه خشری، چونکه خوا

دهفرموی: ﴿وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾، واته: نه وه

باشتره بو ئیوه، که په نهانیی بکه و بیدن به هه ژاران.

۲- وه هه نندیکیان دهلین: نه خیر و اباشه به خشین ناشکرا بکری، چونکه خوا

دهفرموی: ﴿إِنْ تَبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ﴾، واته: نه گمر سه دهده وه

خیر و چاکه کانتان ناشکرا بکه، نه وه باشترین شته، به لام له راستیدا به پیی

روالتهی نایه ته که هه ردو وکیان باشن، چونکه جاریکیان دهفرموی: باشترین

شته و جاریکی دیکه ش دهفرموی: نه وه بو ئیوه باشتره، مه سه له که ش نه و دیه

که جاری واهیه و اباشه به ناشکرا مال بیه خشری و، جاری واش هیه و اباشه

به په نهانیی بی، بویه نایه ته که ی کوئیای دهفرموی: ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ

أَمْوَالَهُمْ بِالْإِیْلِ وَالْثَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، نه وانهی مالی خوئیان دهبه خشن، به شه و به

روژ، به ناشکرا و به په نهان، بوچی ؟ چونکه مال به خشین و هاوکاریکردنی

خه لک، جاری واهیه پیویسته یان و اباشه به ناشکرای، به تایبه تی نه گمر

واجب بى، كابرا زەكات دەدا، واباشە بە ئاشكرابى، بۇ ئەودى خەلك گومانى خراپى پىنەبات، وە جارى وا ھەيە دەبىتە سەرمەشق بۇ خەلكى دىكەو، خەلكى دىكە چاوى لىدەكات، وەك لە فەرموودەى (صَحِيح) دا ھاتود، جَارِيكَ كَابِرِيهَك ھات داواى ھاوكارىى كرد، زۆر پرووتو رەجال دياربوو، پىنغەمبەر ﷺ دەم وچاوى موبارەكى تاريك داھات و گرژبوو، پىي ناخۇش بوو ئەو ئىنسانەى وا بە ھەژارپى و پرووتو رەجالپى بىنى، دواپى يەكلى لە مسولمانان ھاوكارىيەكى كرد، خەلكەكەش كە لەوئى بوون ئەوانىش بەدواى ويدا ھاوكارىى دىكەيان كرد، ئىنجا پىنغەمبەر ﷺ پرووى موبارەكى وەك مانگىگ درەوشاپەود، وە لەو حالەتەدا فەرمووى: { (مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْءٌ) } (رَوَاهُ مُسْلِمُ بِرَقَم: (۲۳۴۸)، وَأَبْنُ مَاجَهَ بِرَقَم: (۲۰۳)، واتە: ھەركەسك چاكەيەك دابىنى، ئەو پاداشتى خۇى ھەيە، وە پاداشتى ھەموو ئەوانەى ھەيە كە كار بەو چاكەيە دەكەن { كە ئەو دابىنەودو ئەو دەستپىشخەرىى بۇ كردود } بەبى ئەودى لە پاداشتى ئەوان كەمبىتەود، { بەقەدەر ھەمووان پاداشتى ھەيە }.

شايانى باسشە ھەندىك لە زانايان بە ھەلە ئەم فەرماشتەيان كردۆتە بەلگە لەسەر بىدەى چاك (الْبِدْعَةُ الْحَسَنَةُ) و گوتوويانە: لىرەدا پىنغەمبەر ﷺ مەبەستى ئەودى ھەركەسك بىدەيەكى باش دابىنى و، ھەركەسك دواپى ئىش بەو بىدە چاكە بكات، ئەو پاداشتى ھەموويانى ھەيە !! بەلام لىراستىدا وانىە، چونكە وەك چۆن ئايەت ھۆى ھاتنە خوار (سَبَبُ النُّزُولِ) ھەيە، فەرموودەكانى پىنغەمبەرىش ھۆى گوتران (سَبَبُ الْوُرُودِ) يان ھەيە، جا پىنغەمبەر ﷺ لەو مەقامەدا كە فەرموويەتى: { ھەركەسك چاكەيەك دابىنى }، مەبەستى بىدە نەبوود، بەلكو مەبەستى ئەو بوود كە دەستپىشخەرىى بكات بۇ چاكەيەك، چونكە بىگومان ھاوكارىيەكەدى ئەو مسولمانە بۇ پىاود ھەژارەكە، بىدەت نەبوود دابىنەود، بەلكو تەنيا ھاوكارىى كردود، كەواتە: مەبەست لە رىبازىكى باش (سُنَّةٌ حَسَنَةٌ) خودى ھاوكارىيەكەدى بوود، جا

جاری وایه، و اباشه هاوکارییکردن ئاشکرا بی، بۆ ئه وهی که خه لکی دیکه ته ماشای بکات، چ له بهرئه و مبی که مال به خشینه که واجب، یان له بهر هر هویه کی دیکه بی، که مال به خشینه که نه گهر به ئاشکرا بی، باشتر ئامانجی خوی بیکی، وه جاری وایه و اباشه که به په نهانی بی، و دبی بابای به خشر هر گهر و لیزان و به سه لیه بی، کاتی گونجاو و شیوهی گونجاو بۆ مال به خشینه که ی بدوزیته وه، نه گهر پیویستی کرد ئاشکرای بکات، نه گهر پیویستی نه کرد په نهانی بکات، وه نه گهر و اباش بوو با به شه و بی، و اباش نه بوو، با به رۆژی، پیغه مبه ریش ﷺ له و باره وه فهرموویه تی: { (أَفْضَلُ صَلَاةِ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۷۳۱)، وَمُسْلِم بِرَقْم: (۱۸۲۲)، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رضی اللہ عنہ }، واته: باشترین نویژی ئینسان ئه و میه که له ماله وه بیکات جگه له فهرزه کان، بۆچی له ماله وه بی ؟ له بهرئه وهی خه لک ههستی پی ناکات، که واته: وه ک چون نویژ جگه له فهرزه وهی دیکه و اباشه له مائی بی، به لام فهرزه که دبی به ئاشکرا بی، ده گونجی بلین: مال به خشینیش جگه له زه کات که واجب و دبی به ئاشکرا بی، ئه وهی دیکه نه گهر به په نهانی بی ږنگه باشتری، به لام وه ک گوتم: مال به خشینی سوننه تیش دیسان حاله تی جوړاو جوړی هیه، هه ودها پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: { (إِنَّ الَّذِي يَجْهَرُ بِالْقُرْآنِ كَالَّذِي يَجْهَرُ بِالصَّدَقَةِ وَالَّذِي يُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالَّذِي يُسِرُّ بِالصَّدَقَةِ) (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۱۶۶۳)، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رضی اللہ عنہ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ }، واته: نه وه که سهی که قورپان به دنگی بهرز ده خوینی، وه ک ئه و میه که خیر و چاکه به ئاشکرا ده کات، وه ئه وهی که قورپان به دنگی نزم ده خوینی، وه ک نه وه وایه که خیر و چاکه به په نهانی ده کات، که دیاره جاری و هیه و اباشه به دنگی بهرز قورپان بخوینلری، و جاری واش هیه و اباشه به دنگی نزم، بۆ وینه: نه گهر نویژ که له گهل ئیمامدا نویژی کرد، دبی قورپانه که ی به دنگی نزم بخوینی، وه جاری و هیه نه گهر به ته نیاش نویژی کرد له مائی له نویژه (جهری) یه کاندا، سوننه ته

که دمنگ بهرز بکاته وه، جا وهک چوڼ نویژکردن جاری وایه دمیښ به دمنگی نزم قورئانه که بخویندری و، جاری وایه به دمنگی بهرز، به هه مان شیوه مال به خشینیش جاری وایه به ناشکراو، جاری واش هه یه به په نهان، همرودها پیغه مېمر ﷺ فمرموویته: { (صَدَقَةُ السِّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ) (رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﷺ)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) (برقم: (۱۸۷۱))، واته: مال به خشینی په نهان تورپی پهروردگار دهکوژینیته وه و لایدمبا، (واته: خوا زوری پی خوښه).

مسئله ی چواردهیم: که دفرموی: ﴿وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾،

له دواى نه زرو مال به خشینی به په نهان و به ناشکرا دفرموی: له گوناوه کانتان لیتان دسرپته وه، نه وهی لیومر دهگیری که نینسان، چ به ناشکرا، چ به په نهان مالى خوۍ ببه خشى، دبیته هوۍ نه وهی که گوناح و تاوانه کانی لی بسرپته وه، هه ندیکیشیان گوتوو یانه: نه وه تایبه ته به مال به خشینی په نهان وه و، هه ندیکیشیان گوتوو یانه: تایبه ته به مال به خشینی ناشکرا وه، به لام لمر استیدا بو همرودوکیان دهچیته وه.

مسئله ی پازدهیم: که دفرموی: ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾، له دواى باسی

مال به خشین دفرموی: هیدایه تدانی نه و خه لکه له سمر تو نیه، نه مه نه وهی لیومر دهگیری، که نینسانی مسولمان که مالى خوۍ دبه خشى، نابى بیبه ستیته وه به وه وه که حتمه ن دمی نه و نینسانه به پی دلی نه و بیت، به لگو جاری وایه نه گهر مال به خشینه که سوننه ت بى، با نه و که سه مسولمانیش نه بى، همر دروسته پی ببه خشى، مادام ناتاج و لیقه و ماوه، به به لگه ی نه وه، که

خواى پهروردگار دفرموی: ﴿لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ

يُخْرِجُوكُمْ مِّنْ دِينِكُمْ أَنَّ تَبَرُّوهُمْ وَيُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ... ﴿٨﴾ الممتحنة، واته: خوا لیتان

قه ددغه ناکات سه باره ت به و کافرانه ی که خوا له مال و حالتان و مدریان نهان، وه له سمر دینتان شهرتان له گه لدا ناکه ن، که له گه لیا ندا چاکه کار بن،

وه له گه لیان به خشنده بن و له مالی خوتانیان پی بدن، به لام زور له زانیان ده لئین زهکات و مالی فهرز ته نیا به مسولمانان دهشی و نابی بلری به ئینسانی بی بروا، همرچه نده هندیکیان ده لئین: نه خیر زهکات به ئینسانی کافرو بی برواش همر دهشی، جا ئه وانه ی که ده لئین: زهکات ته نیا ده بی بلری به مسولمانان، ئه م فهرمایشته ی پیغه مبره ﷺ به به لگه دیننه وه که فهرموویه تی: { (أُمِرْتُ أَنْ أَخْذَ صَدَقَةً مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَأَرْدَهَا فِي فَقَرَائِهِمْ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)، البخاري: (۱۳۹۵)، و مسلم: (۱۹)، وأبو داود والنسائي والترمذي وابن ماجه وأحمد }، واته: فهرمانم پی کراوه، که زهکات له دهوله مه نده کانی مسولمانان و مر بگرم، وه بیده مه وه به هه ژاره کانیان، ئه وانه ش که ده لئین دروسته بلری به خه لکی نامسولمانیش، رواله تی نایه ته که به به لگه دیننه وه، به لام وای پیده چی ئه و رایه ی دیکه راستربی، چونکه زهکات یه کیکه له پینج پایه کانی ئیسلام و ده بی له نیو مسولماناندا جیبه جی بگریو، ته نیا بلری به مسولمانان، به لام خه لکی نامسولمان ده گونجی له مالی دیکه غهیری ئه وه ی که زهکاته و فهرزه، له وه هاوکاری بگرین، به لام ئایا بابای گونا هبار و فاسق که نویژ ناکات، یان رۆژوو ده خوات، یان به ناوبانگه به وه ی که گونا هیک دهکات، ئایا زهکاتی پی دهشی یان نا ؟ وه مالی دیکه ی پی دهشی یان نا ؟ ئه وه ی که له نایه ته کان و فهرمایشته کان و مرده گیری، ئه و میه که پی دهشی، به لام ئه گهر هات و ئینسانیکی چاکه کار له گه ل یه کیکی خراپه کار هه بوون، همر دووکیان وه ک یه ک موحتاج بوون، دیاره له و حالته دا و اباشتره بلری به چاکه کاره که، همر نه بی بو ئه وه ی که سه ی که بی دینه یا خود گونا هبار، به خویدا بجیتته وه، وه بزانی که له خیر و چاکه ی مسولمانان بیبه ش ده بی، به هو ی گونا هباری و خراپه کاری به که یه وه، به لگه ش له سهر ئه وه که مالی زهکات و خیر و چاکه به ئینسانی گونا هباریش دهشی، ئه و فهرموودیه ی پیغه مبره ﷺ که بوخاری موسلیم^(۱) گیراویانه ته وه و ئه وه کورته ی مانا که یه تی: کابرایه ک دمیته ویت خیر و چاکه بکات، یان زهکات بدات جاریک دمیله به ئافرمتیکی زیناکهر جاریکی دیکه دمیله به پیاویکی دهوله مه نده

جارىكى دىكە دەيدا بە پىياۋىكى دز، جا كە دەيدا بە ئافرمە زىناكەرەكە، خەلگ باسى دەكەن و دەلئىن: دەفەرموو خىرو چاكەى خۇيدا بە ئافرمەتىكى داۋىن پىس! ئەۋىش وا دەزانى، كە لە قىسى چوۋە، دەلئى: ستايش بۇ خوا، ئەمجارە دەيدەم بە مۇستەھەقى خۇى، بۇ جارى دوۋەم دەيدا بە دەۋلەمەندىك ديسان خەلگ زەمى دەكەن و دەلئى: ستايش بۇ خوا، ئەمجارە دەيدەم بە كەسى كە پىي بشى، جارى سىيەم دەيدا بە دزىك، ديسان خەلگى باسى دەكەن، ئەۋىش دەلئى: خوا ستايش بۇ تۇ، خىرو چاكەكەم چوۋە دەستى زىناكەرىك و دەۋلەمەندىك و دزىك!! بەلام پىي دەگوتىرى، {واتە لە خەۋندا، يان بە ئىلھام} كە ھەرسىك خىرو چاكەكەت بە باشتىن شىۋە لىۋەرگىراون، زىناكەرەكە بەلگو بەھۋى ئەۋ مال و سامانەۋەكە پىيلىراۋە بىن نىياز بى لە داۋىن پىسى، دەۋلەمەندەكە بەلگو عىبىرت و ەربگىرى، لەمەۋدوا چىدىكە چروۋكىي و رۇدىي نەكاۋ ئامادەبى مالى خۇى بەخىش، ۋە دزەكەش بەلگو پىۋىستىي بە دزىي نەمىنى و ۋازبىنى!.

مەسەلەى شاز دەيدەم: كە خوا دەفەرمۇي: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَأَنْفُسُكُمْ﴾،

ھەر سامانىك بەخىش بۇ خۇتەنە، ئەۋە لىراستىدا ھەم دىنا دەگىتەۋە، ھەم دۋارۋۇزىش، ئىنسان ھەم لە دىنادا لە بەخىشىنى خۇى بەھەرمەند دەبى و پىي سەربەرزەۋ دلى مورتاخ دەبى و، خەلگ بە چاكە باسى دەكەن، ۋە ھەم لە دۋارۋۇزىشدا دىتەۋە رىي و خوا پاداشتى دەداتەۋە، ۋە ئەۋە بىراستى ھەم تاكىش دەگىتەۋە، ھەم خىزانىش و، ھەم كۆمەلگاش دەگىتەۋە، كۆمەلگايەك كە خىرومەندىن لەنىۋ خۇيانداۋ ھاۋكارىي يەكدى بىكەن، بۇ دىناشيان باشەۋ بۇ دۋارۋۇزىشيان باشە.

مەسەلەى ھەقىدەم: كە خوا دەفەرمۇي: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا إِلَّا أَنْفَاءً وَجْهَ

اللّٰهِ﴾، ئىۋە مالى خۇتان خەرج ناكەن مەگەر بۇ داۋاكردى پروۋى خوا، واتە: رەزامەندىي خوا، يان پاداشتى خوا، يان دىدارى پروۋى خوا، لىرە ئەم تەعبىرە ھەۋالە، خوا ھەۋال دەدا، دەفەرمۇي: ئىۋە مالى خۇتان نابەخىش مەگەر بۇ ئەۋە كە خوا لىتان رازى بى و، دىتانەۋى رەزامەندىي خۋاى پى ۋەدەست بىنن،

واته هه والّه به لّام مه به ست پئی فهرمانه، واته: حاله تی ئاسایی و سروشتی لای مسولمانان ئه و دیه، که ههر به و شیو دیه مالی خو یان دمه خشن، ته نیا بو ئه و دی خوا لیان رازی بی، هیچ ئامانج و مه به ستیکی دیکه یان نیه، چونکه ههر که س ههر ئامانج و مه به ستیکی دیکه ی هه بی، چ بو مال به خشین، چ بو ههر عیبادت و طاعه تیکی دیکه، دیاره دمبته سه پانی پووشی و^(۱) جگه له په شیمانیی شتیکی دیکه ی پئی نابری.

مه سه له ی هه ژدیه م: که دفهرموئ: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُّوفَّ إِلَيْكُمْ

وَأَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ﴾، ههر مال و سامانیک به خشن و ههر خیریک بکه ن، به ته وایی پاداشتان دهریته و دهو سته متان لینا کری، که به شیک له پاداشته که تان به و تینری، پیغه مبه ر ﷺ له و بار دهو فهرموو یه تی: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا أَنْفَقَ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةً، وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا، كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً﴾ (متفق علیه، البخاری برقم: (۵۳۵۱)، و مسلم برقم: (۲۳۱۹)، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْبَدْرِيِّ)، واته: مسولمان ئه گهر مالی خهرج کرد بو مال و خیرانه که ی خویشی، مادام مه به ستی پئی رازی کردنی خوا بی، ئه و ههش بو ی به خیر و چاکه ده چی، چونکه نایه ته که ده فهرموئ: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُّوفَّ إِلَيْكُمْ﴾، ههر نه فه قه یه ک بکه ن و ههر مالیک به خشن مادام مه به ستان پئی خوا بی، ئه گهر بو مال و مندالی خوشتان بی، ههر پاداشتان هه یه.

مه سه له ی نۆز دیه م: که دفهرموئ: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ

اللَّهِ﴾، بو ئه و هه ژارانه ی له رپی خوا دا چه پس بوون، واته: له بهر سرگهر مییان به خزمه تی ئیسلامه و، جا بانگه واز بی، جهنگ و جهاد بی، ههر خزمه تیکی دیکه بی، وهک: بلا و کردنه و دی زانست، فهرمان به چاکه و رپیگرتن له خراپه، گرنگ ئه و دیه سرگهر می کاریک بن که نیه تی خوا یان لی هی ناوه، هه موو ئه وانه

(۱) جوتیار که هیچی دستگیر نه بوو، جگه له پووش و کا، مانای وایه رهنج به خسار بووه.

باشترین كەسانىكىن كە ھاوكارى بىكرىن، وە مسوئلمانان لە مال و سامانى خۇيان بەشيان بدەن، چونكە لەبەر خزمەتكردنى ئىسلامو مسوئلمانان و سەرقالبوونيان بە كارى ئىسلامىيەو، دەرفەتى كارو كەسابەت و ھاتن و چوونيان نىيە.

مەسەلەى بىستەم و كۆتايى: كە دەفەرموى: ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْإِتِلِ

وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾، وەك پىشتەر باسما كورد خوا ﷺ كاتى: شەوو رۆژو پەنھان و ئاشكرى داناون بو كەسانىك كە مال دىبەخشن، واتە: جارى وايە واباشە بە شەو بىبەخشىو، جارى وايە بە رۆژ، وە جارى وايە بە ئاشكرى، جارى وايە بە پەنھانىي، وە ديارىكردنى شەو يان رۆژ، پەنھان يان ئاشكرى، ئەو حىكمەتەيە كە مسوئلمان دەبى بەكارىبەھيئى لە مال بەخشىنى خۇيدا.

لێرەشدا دەگەينە كۆتايى ئەم دەرسەمان، خوايە بە كەرەم و بەزمى پەھاو بىسنوورى خۆت بە بەخشى خۆت لە غەيرى خۆتو، بە رزقى حەلالت لە ھى حەرەم بىنيازمان بكەى ئامىن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

راڭەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes

لە تۆرە كۆمەلەپەنجەمەن لەكەلەن

Stay in touch on social media

نەن مەكەم عىر موانع التواصل الاجتماعى

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر

راڭەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

QR codes

دەرسی پەنجاو شەشەمین

پێناسەی ئەم دەرسە

خوا پشتیوان بێ لەم دەرسەماندا نایەتەکانی ژمارە: (۲۷۵ تاكو ۲۸۱) لە سوورەتی (البقرة) دەتویژینهوه، واتە (۷) حەوت نایەت، لەم حەوت نایەتەدا خوا ﷻ باسی سوود خۆری (أَكُلُ الرِّبَا)، وە سزای سەختی سوود خۆران لە دواڕۆژدا دەکات، وە لەمیانەدا ئەوودا خوا ﷻ باسی مال بەخشین و زەکات، وە پاداشتەکیان دەکات، وە پاشان هەمەشەى دنیاو دواڕۆژ لە سوود خۆران دەکات، ئەگەر دەستبەرداری سوود خواردن نەبن، وە دواى باسی چاومڕی کردنی کەسێک کە قەرزى لەسەرمو لەبەر تەنگ دەستی قەرزى بۆ نادریتهوه، دەکات، وە سەرمەجام باسی رۆژی سزاو پاداشت وەرگرتنەوه دەکات و برواداران هۆشیار دەکاتەوه کە خۆیانى بۆ سازو ئامادە بکەن.

﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا ۚ فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۷۵﴾﴾
 ﴿الرِّبَا وَيُرِي الضَّعْفَتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿۲۷۶﴾﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَءَاتَوْا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿۲۷۸﴾﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۷۹﴾﴾ وَإِن كَانَتْ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ .

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

((ئەوانەى سوود دەخۆن (لە رۆژى قىامەتدا) هەلناستەنەو، مەگەر وەك چۆن ئەو كەسە هەلنەستى كە شەیتان بەهۆى دەست لیوەشانندنەو وای لیکردووە بەملاولادا بکەوێت، ئەودەش لە سۆنگەى ئەو دەووە كە دەیانگوت: كڕین و فرۆشتن وەك رێبا وایە، بەلام خوا كڕین و فرۆشتنى هەلالكردووە و رێبای قەدەغە كردووە ﴿٢٧٥﴾ جا هەركەسێك ئامۆژگاریی لە پەروەردگارییەو بەبۆی و دەست هەلبگرێ (لە سوود خۆری)، ئەو لەو راپردووە دەبووردرێ و (سەرنجامی) كاركەى بەدەست خوایە، بەلام هەركەسێك بگەرێتەو سەر سوود خۆری، ئەو ئەوانە هاوێلى ئاگرن و تێیدا هەمیشەى دەبن ﴿٢٧٦﴾ خوا رێبا بێ پێزو نابوود دەكات و خێرو چاكەكان گەشە پێ دەكات، وە خوا هەر سێلەیهكى گوناھبارى خۆشناوێ ﴿٢٧٧﴾ بێگومان ئەوانەى بڕوایان هێناووە چاكەكان ئەنجام دەدەن و نوێژ بەرپا دەكەن و زەكات دەدەن، پاداشتی خۆیانیان لەلای پەروەردگاریان هەیە، هیچ ترسیكیان لەسەرنیەو هەرگیز خەمبار نابن ﴿٢٧٨﴾ ئەى ئەوانەى بڕواتان هێناو! پارێز لە خوا بكەن و ئەوئەندە سوودەى (لەسەر قەرزدارەكان) ماو وەزى لى بێن، ئەگەر ئێوە بەرپاستى بڕوادارن! ﴿٢٧٩﴾ وە ئەگەر وانەكەن، ئەو ئاگاداركران بە جەنگێك لە خواو پێغەمبەردكەیهو! وە ئەگەر پەشیمانبوونەو، ئەو سەرمایەكانتان بۆخۆتان (بەبێ سوود) نەستەم دەكەن و نەستەمیشتان لێدەكرێ ﴿٢٨٠﴾ وە ئەگەر (بابای قەرزدار) تەنگدەست بوو، ئەو چاومرپی بكەن هەتا بۆى ئاسان دەبێ، وە ئەگەر خێرىش بكەن (چاوپۆشیی لە قەرزەكە بكەن) ئەو ئەگەر بزانن بۆتان باشتەر، وە پارێز لە رۆژێك بكەن كە تێیدا بۆلای خوا دەگیردرێنەو، وە هەركەسە بەپێى ئەوێ كردووێتەى (لە چاكەو خراپە) سزاو پاداشت دەدرێتەو، بێئەوێ سەمیان لى بكرێ ﴿٢٨١﴾)).

شی‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌كان

(الرِّبَاُ): رېبا له کوردیدا به سوود، یان سوود خۆری لیکلراو‌ته‌وه، به‌لام له زمانی عهرمبیدا به مانای زینده، زیاد بوون، گه‌شه‌کردن دی، (ربا: زَادٌ وَعَلَا)، واته: زیادى کردو به‌رز بۆوه، وه له زاراوه‌ی شهرعییدا، رېبا ئاوا پیناسه کراوه: (الرِّبَا: فَضْلٌ مَّالٍ عَنْ عَوَضٍ شَرْطٌ لِأَحَدِ الْمُتَعَاقِدِينَ) واته: بریتیه له مالیکى زیاده، که له به‌ران‌به‌ریدا هیچ قهرم‌بوویه‌ک نیه، بۆ یه‌کێک له دوو که‌سه‌کان که به‌یه‌که‌وه مامه‌له‌یان کردوه، به مهرج گیراوه.

(يَتَخَبَّطُهُ): (الْخَبْطُ: الضَّرْبُ عَلَى غَيْرِ اسْتِوَاءٍ، كَخَبْطِ الْبَعِيرِ الْأَرْضَ بِيَدِهِ، وَالرَّجُلِ الشَّجَرَ بِعَصَاهُ)، واته: وشه‌ی (خَبَطَ) بریتیه له رۆیشتنیکى ناهاوسه‌نگ، یاخود لیدان له شتیک به‌ شیومیه‌کی نارێک، وه‌ک وشتر که به‌پیتی زه‌وى دا ده‌کوئى، یاخود پیاویک که به‌ گۆچان له دره‌خت ده‌دات بۆ ئه‌وه‌ی گه‌لای لی‌بکاته‌وه به‌ شیومیه‌کی نارێک.

(مَنْ أَلَمَسَ): (الْمَسُّ: كِنَايَةٌ عَنِ الْجُنُونِ) واته: (مَسَّ) مه‌به‌ست پیتی شیتیه، (وَالْمَسُّ يُقَالُ فِي كُلِّ مَا يَنَالُ الْإِنْسَانَ مِنْ أَدَى) واته: (مَسَّ) له زمانی عهرمبیدا به ههر ئازاریک ده‌گوترئ که تووشی ئینسان ببی، به‌لام لی‌رمدا مه‌به‌ست پیتی شیتییه، یاخود ده‌ست لی وه‌شێرانه له‌لایه‌ن شه‌یتانه‌وه، وه به‌ عهرمبی (مَمْسُوس) واته: ده‌ست لی‌وه‌شێنراو (مَجْنُون).

(الْبَيْعُ): (الْبَيْعُ: إِعْطَاءُ الْمُثْمَنِ وَأَخْذُ الثَّمَنِ، وَالشِّرَاءُ: إِعْطَاءُ الثَّمَنِ وَأَخْذُ الْمُثْمَنِ)، (الْبَيْعُ وَالشِّرَاءُ) پیچه‌وانه‌ی یه‌کلین، (بَيْعُ) بریتیه له دانى شتیک که نرخى دراوه‌و وهرگیراوه‌و، (شِرَاءُ) بریتیه له وهرگرتنى شتیک که نرخى له‌سه‌ر دانراوه‌و، وه دانى نرخه‌که، وه کورده‌وارى خۆمان به‌و دووانه‌ی ئه‌و کاره ده‌که‌ن ده‌لێن: کرپارو فروشیار، (الْبَيْعُ) واته: فروشتن (الشِّرَاءُ) واته: کرپن.

(ذَوْعُسْرَةُ): واته: تهنګ دەست، چونکه (عُسْر) واته به زەحمەت، (ثَوْعُسْرَةُ) واته: کەسێک کە لە حالەتی تهنګ دەستی دایه، دەلی: (العُسْرُ: نَقِیضُ اليُسْرِ: والعُسْرَةُ: تَعُسْرُ وُجُودِ الْمَالِ وَأَعْسَرَ: أَضَاقَ)، (عُسْر) واته: به زەحمەت پیچەوانە (يُسْر) واته: ئاسانی، جا (عُسْر) بریتیه له وهی کە مرووف مالی به زەحمەت بو پەیدا بێ، وه دهگوتری: (وَأَعْسَرَ: أَضَاقَ) واته: دەستی تهنګ بوو.

(فَنظَرُهُ): (النَّظَرُ: الْإِنْتِظَارُ يُقَالُ: نَظَرْتُهٗ وَانْتَظَرْتُهٗ وَأَنْظَرْتُهٗ. أَي أَخَّرْتُهٗ) (نَظَرَةً) واته: (الْإِنْتِظَارُ) چا وړی کردن، (النَّظَرُ) و (الْإِنْتِظَارُ) هر یه کن، واته: چا وړی کردن، له زمانې عمر پیدېدا ده لاین: (نَظَرْتُهٗ وَانْتَظَرْتُهٗ وَأَنْظَرْتُهٗ، أَي أَخَّرْتُهٗ) واته: چا وړی کړدو دوا مځست.

(مَيْسَرَةٍ): (المَيْسَرَةُ: عِبَارَةٌ عَنِ الْغِنَى)، (مَيْسَرَةً) واته: ئاسانی، که مهبه ست پتی دوه له مهنديیه.

هوې هاتنه خوار ووهی نایه ته گان

(۱) هوې هاتنه خوارې نه و رسته قورثانیه ی که د فمر موی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا

اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، نه ی نه وانه ی بر و اتان هی ناو ده! پاریز له خوا بکه ن، وه د ه ست هه لگرن له و سوو ده ی که ماو ده نه گمر بر وادارن واته: له و سوو ده ی که ماو تانه له سمر نه و که سانه ی که ما مه له تان له گه لیا نده کړدو، له و بار دوه دوو به سمر هات گیر راونه وده:

أ - ﴿(أَخْرَجَ ابْنُ جُرَيْرٍ وَابْنُ الْمُثَنِّرِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَرَجُلٍ مِنْ بَنِي الْمُغِيرَةِ وَهُوَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ كَانَا شَرِيكَيْنِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، يُسْلِفَانِ إِلَى نَاسٍ مِنْ ثَقِيفٍ فَجَاءَ الْإِسْلَامَ وَلَهُمَا أَمْوَالٌ عَظِيمَةٌ فِي الرِّبَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ)﴾^(۱)، واته: نه م نایه ته د مبراره ی عه عباسی کوری (عبدالمطلب) {مامی پیغه مبر صلى الله عليه وسلم} وه پیاوړیک له به نی موغه یره {که نه یسا بووری ده لی: خالیدی کوری و ولید بوو ده} له سمر دهمی نه فامییدا هاو به ش بوون، مالیان به قمرز دده یه که سانی که له تیر د (ثقیف)، کاتی ئیسلام هات نه وانه مال و سامانیکی زوړیان له رپبا له سمر نه و که سانه بوو که پارمیان پیدابوون به سوود، ئنجا خوی نه م نایه ته ی نارد د خوارې:

﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَاۤ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۱۰۰ ﴾

ب - به سهر هاتیکی دیکه ش له وبار دوه ئه مهیه: { (وَ اَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: كَانَتْ ثَقِيفٌ قَدْ صَالَحَتِ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى أَنْ مَّالَهُمْ مِنْ رِبَاً عَلَى النَّاسِ يَأْخُذُونَهُ، وَمَا كَانَ لِلنَّاسِ عَلَيْهِمْ مِنْ رِبَاً فَهُوَ مَوْضُوعٌ، فَلَمَّا كَانَ الْفَتْحُ اسْتَعْمَلَ عَتَّابُ ابْنَ أُسَيْدٍ عَلَى مَكَّةَ وَكَانَتْ بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ يَأْخُذُونَ الرِّبَا مِنْ بَنِي الْمُغِيرَةِ وَكَانَ بَنُو الْمُغِيرَةِ يَرِيونَ لَهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَجَاءَ الْإِسْلَامَ وَلَهُمْ عَلَيْهِمْ مَالٌ كَثِيرٌ، فَأَتَاهُمْ بَنُو عَمْرِو يَطْلُبُونَ رِبَاهُمْ فَأَبَى بَنُو الْمُغِيرَةِ أَنْ يُعْطَوْهُمْ فِي الْإِسْلَامِ، وَرَفَعُوا ذَلِكَ إِلَى عَتَّابِ بْنِ أُسَيْدٍ فَكَتَبَ عَتَّابُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَرَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَكَتَبَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى عَتَّابٍ وَقَالَ إِنَّ رِضْوَانًا وَإِلَّا فَلَا ذَنْهُمْ بِحَرْبٍ) }^(۱)، واته: هؤزی (ثقیف) کاتی خوی ریککه وتنیان له گهل پیغه مبهردا ﷺ کردبوو که نهو ریبایه ی له سهر خه لکیانه ده بی وریبگرن، به لام نه گهر خه لک ریبای له سهر وان بی ده بی له سهریان لابیچ { کاتی خوی که مسولمان بوو بوون ئاوا صولحیان له گهل پیغه مبهردا ﷺ کردبوو، نهو مهرجه یان هه بوو }، ئنجا که فه تی مه که که کرا عه تتابی کوری ئوسه ید کرا به والی (سهر پهرشتیاری) مه که که، هؤزی که به ناوی به نو عه مر ی ئیبنو عه وف عاده تیان و ابووه ریبایان له هؤزی به نو موغه یره و مرگرتوه، به نو موغه یره ش له سهر ده می نه فامییدا سوودیان داوئی له بهرانبهری نهو قهرزه دا که له سهریان بووه، کاتیک ئیسلام هاتوه به نو عه مر ی ئیبنو عه وف قهرزیکی زوریان له سهر به نو موغه یره بوو، به نو عه مر هاتن داویان کرد که نهو مالیه ی له سهریانه به هوی ریباهه بیانده نی، به نو موغه یره گوتوو یانه: (ئیمه تازده مسولمان بووین و ئیستا و مزعیکی دیکه له گورپی یه) له ژیر سایه ی حوکمی ئیسلامدا ناتانده نی، نهو میان بهر زکردوته وه بؤلای عه تتابی کوری ئوسه ید، داخو چی بریار ده دات ؟ نهو یش نامه ی نووسیوه بو پیغه مبهردا ﷺ،

(۱) (أسباب النزول) للنيسابوري، ص: (۶۴ - ۶۵)، وه (فتح القدير) للشوكاني: ج (۱)، ص (۳۸۶) -

(۳۸۷)، وه (لُبَابُ النُّقُولِ فِي أَسْبَابِ النُّزُولِ) للسيوطي: (۱۸۶)، ص: (۴۹).

له‌و کاته‌شدا ئه‌و نایه‌ته‌هاته‌ خوارو، پی‌نجه‌مبه‌ریش وَسَّكَ اللَّهُ ئه‌م نایه‌ته‌ی به‌ نامه‌یه‌ك ناردوه‌ بۆ عه‌تتاب، وه‌ قه‌رموویه‌تی: ئه‌گه‌ر رازی‌بوون ده‌ست هه‌ل‌گه‌رن له‌و سوودو ریبایه‌، باشه‌ ئه‌گه‌رنا ئاگاداریان ده‌که‌مه‌وه‌ که‌ له‌ شه‌ردان له‌گه‌ل ئیسلامدا، {دیاره‌ دوایی به‌ ناچاری ده‌ستیان لی هه‌ل‌گرتووه‌}.

۲) ده‌رباره‌ی ئه‌م رسته‌ قورئانییه‌ش که‌ ده‌قه‌رموی: ﴿وَأِنْ كَانَتْ دُوعُسْرَةً

فَنَظَرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾، واته‌: ئه‌گه‌ر بابای قه‌رزدار ته‌نگ ده‌ست بوو، با چاوهری بکری، تاکو ده‌ستی ده‌کریته‌وه‌و مائی په‌یداده‌یی و ده‌توانی قه‌رزده‌که‌ بداته‌وه‌، {یانی: ئه‌وه‌ هیچ ئه‌و ئه‌ندازه‌یه‌ی که‌ به‌ سوود چۆته‌ سه‌ری، ده‌بی چاوپۆشیی لی بکری و له‌ قه‌رمانی خوا وَلِلَّهِ له‌سه‌ری لاجووه‌، ده‌ست مایه‌و سه‌رمایه‌که‌ش که‌ وه‌ك قه‌رز له‌سه‌ریه‌تی، ئه‌وه‌ش ده‌بی چاوهری بکری تاکو مائی په‌یداده‌یی}، له‌وباره‌وه‌ ئه‌م به‌سه‌ره‌اته‌ هه‌یه‌: {قَالَ الْكَلْبِيُّ: قَالَتْ بَنُو عَمْرٍو بَنُ عَمِيرَ لِبَنِي الْمُغِيرَةِ: هَاتُوا رُؤُوسَ أَمْوَالِنَا وَلَكُمْ الرِّبَا نَدَّاعِهِ لَكُمْ، فَقَالَتْ: بَنُو الْمُغِيرَةِ نَحْنُ الْيَوْمَ أَهْلُ عُسْرَةٍ فَأَخْرُونَا إِلَىٰ أَنْ تُذَرَكَ الثَّمَرَةُ، فَأَبَوْا أَنْ يُخْرِوهُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَىٰ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَأِنْ كَانَتْ دُوعُسْرَةً...﴾} (۱)، واته‌: که‌لبیی

ده‌لی: به‌نو عه‌مری کوپی عومه‌یر به‌ به‌نو موغه‌یه‌رپه‌یان گوت: {که‌ قه‌رزبان له‌سه‌ریان بوو به‌ ریباه‌وه‌ی دوای ئه‌وه‌ی خوا ریبایه‌که‌ی له‌سه‌ر لاه‌ردن} باشه‌ ده‌ستمایه‌که‌نمان بده‌نه‌وه‌ {ئه‌وه‌ی دیکه‌تان به‌ هه‌رحال له‌سه‌ر لاجووه‌و ده‌ستمان لی هه‌ل‌گرتوه‌} به‌نو موغه‌یره‌ گوتیان: ئیستا ته‌نگ ده‌ستی و مآلمان نیه‌ بتاندینه‌وه‌، چاوهری‌مان بکه‌ن هه‌تاکو به‌رو میوه‌مان بۆ پی‌ده‌گات {ئه‌و کاته‌ی قه‌رزده‌که‌تان ده‌دینه‌وه‌} ئه‌وانیش رازی نه‌بوون چاوهری‌یان بکه‌ن، ئیدی خواش ئه‌م نایه‌ته‌ی نارد‌ه‌خوار که‌ ده‌قه‌رموی: ﴿وَأِنْ كَانَتْ دُوعُسْرَةً فَنَظَرَةٌ إِلَىٰ

مَيْسَرَةٍ﴾، ئه‌گه‌ر بابای قه‌رزدار ته‌نگ ده‌ستبوو پی‌ی نه‌درایه‌وه‌، چاوهری

بکەن و ھەلیمەپێچن ھەتا ھالەتی ئاسانیی.. جا ئایا ئەو ھەموو قەرزیکە یاخود تەنیا بۆ قەرزیکە کە بە رێبا دراوە؟ وا پێدەچێ تاییبەت بێ بەو ھالەتەو، وەك فەرزبوون، ھەلبەتە بابای خاوەن قەرز ئەگەر چاومرپی بابای قەرزدار بکات لە ھەموو ھالەندا پەسندو باشە، بەلام مەرج نیە لەسەری فەرزبێ و خاوەن قەرز بۆی نەبێت داوای قەرزەکە بکاتەو.

مانای گشتی ئایەتەکان

خوای بەرزومەزن پاش باسکردنی مالبەخشین دێتە سەر باسی سوود خۆری کە شتیکی حەرام و خراپە و دژو پێچەوانە ی مال و سامان لە رپی خوادا بەخشینە، چونکە لە راستیدا سوود خۆری خەلچک چەوساندنەو و خۆنمژینە، وە دەفـمـرمـوی: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ

الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾، خوای پەنھانزان لێردا ھەوالمان پێدەدات کە سەرنجامی سوود خۆران چۆنە؟ جا ھەندیک لە توپزەمرەوانی قورئان دەلێن: لێردا مەبەست پێی سەرنجامی دنیاویە و ھەندیک دەلێن: مەبەست پێی سەرنجامی دواڕۆژ، بەلام من وای بۆ دەچم کە ھەر دووکیان دەگریتەو، چونکە ئایەتەکە بەگشتی فەرموویەتی: ئەوانە ی سوود دەخۆن ھەلناستن مەگەر وەك ئەو کەسە کە شەیتان وای لێکردووە بەو لاو لاوا بەکەوێ، بە خۆتان دەبینن ئینسانیکی شیت چۆن دەروا، بەو لاو لاوا دەکەوێ، بێ سەرو بەرە، لە ئەنجامی ئەو دا کە دەستی لێ وەشێنراوە، جا دواوی دێینە سەر باسی ئەو، کە ئایا دەست لێوەشانندی شەیتان بۆ ئینسان ھەیە یان نیە؟ باسی دەکەین، بەلام لێرە خوا ﷻ وێنە ی بابای سوود خۆر بە کێ دینیەتەو؟! بەکەسیک کە شەیتان دەستی لێوەشانندوو ھالەتیکێ نا ئاسایی ھەیە و بەو لاو لاوا دەکەوێ، دەفـمـرمـوی: ئاوا نەبێ ھەلناستن و ئاوا ھەلدەستەو، جا ھەندیک گوتووین: مەبەست پێی ھەلناستەو ی قیامەتیە و ھەندیک دەلێن: نەخیر بەلگە مەبەست پێی ژيانى دنیاى شیانەو، ژيانى دنیاى شیان بەو شیوەیە لێدێ، ئەوانە ی سوود دەخۆن و مزە ی دنیاى شیان ئاوا تیکدەچێ، وە

من پيم وايه مهبه ست همدووکیانه و سیستمی سوود خوری (النظام الربوي) هم له دنیا دا ژیا نی ئابووری و کومه لایه تی خه لک تیك ددهات و وده خه لکی شیت و دست لیو ده شینراویان لیدی، وده هم له دواړو ژیشدا، وده نیستاش له م سده دی بیست و یه که مده او له م چهند ساله دا دواپیلا نه و قهیرانه ئابووری یه که تووشی سیستمی سمرمایه داری بوو، له نه نجامی سوود خورییدا، چه مکی نه م نایه ته وده رږو له نیومرستی ئاسمانی بی نه وده هی هوری لیبی، ئاوا ددرمو شیت وده و، ولاته سوود خوره کان هاوسه نگیان تیكچوو. که واته: له دنیا داو له دواړو ژدا سوود خوران وده زیان وده هی شیتی لیدی. ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ

الرِّبَا﴾، بویه نه و سزایه یان ددری، وده بویه تووشی نه و سمرمنجامه دی ن چونکه گوتیان: کرین و فروشتن وده رپا وایه، جا خوی له نه سلدا عیبارته که ده بی ئاوبی: رپا وده کرین و فروشتن وایه، به لام وده بللی نه وانه مه سه له ی رپا و سوود خوریان هی نه له لا ئاسایی بوو، گوتوویانه: کرین و فروشتن ئاسایی وده سوود خوری وایه، له جیاتی نه وده بللی سوود خوری، وده کرین و فروشتن وایه ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾، له حالیکدا که خوا کرین و فروشتن ئاسایی چه لال کردو و سوود خوری قه دهغه کردو، جا ده گونجی نه مه قسه ی نه وان بی، گوتوویانه: کرین و فروشتن وده سوود خوری وایه، که چی خوا کرین و فروشتن چه لال کردو و سوود خوری قه دهغه کردو، وده بللی ره خنه ده گرن که خوا یه کیانی چه لال کردو و یه کیانی قه دهغه کردو، ده گونجی نه وده قسه ی خوی په رومر دگاری و قسه ی وان لی ره کوتایی بی، که ده لیل: ﴿إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ

الرِّبَا﴾، ئنجا خوا بو خوی دهمرموی: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾، خوا کرین و فروشتن چه لال کردو و سوود خوری قه دهغه کردو، که واته: چو وده یه کن؟! دیاره خوی کار به جی هیچ شتیکش قه دهغه ناکات مه گمر زیان به خش بی، هم وده هیچ شتیک چه لال ناکات، مه گمر سوود به خش و چاک بی و سمرمنجامی باشی ﴿فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ﴾، جا

هەم کەسێک ئامۆژگاریی لە پەروەردگارییەوه بۆی و دەست هەلبگرێ، ئەو دی رابردو
 بۆی حیساب دەکری و لەسەری حیساب ناکری، واتە: خوا سزای نادا لەسەر ئەو دی
 تێپەریو، کە پێش قەدەغە کرانی سوود، ئەگەر شتێکی لە خەلک وەرگرتبێ بە
 رێبا لەسەری حیساب ناکری، چونکە خوا پێشتر قەدەغە نەکردو، سەرئەجامی
 بۆ لای خوا دەگەرێتەوه ﴿وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾،
 بەلام دواى قەدەغە کرانی رێبا هەم کەسێک بگەرێتەوه سەر سوود خۆری، ئەوانە
 هاودلی ئاگرن، بە هەمیشەیی تێیدا دەمی نەوه، لە حالیکدا کە بە حەللی بزانی،
 یاخود سزای سوود خۆری بەو شیویدیە، لە حالیکدا کە مەرووف ئیمانی نەبێ،
 ئەگەر ئیمانی هەبێ و بە حەللیشی نەزانی، بەلام بیکات، ئەوکاتە دەبێ بلیین:
 ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، بە هەمیشەیی تێیدا دەمی نەوه، مەبەست پێی
 مانەودیەکی زۆر، نەك هەرگیز لێی نەپەنە دەری، بەلکو زۆر لەویدا دەمی نەوه
 سزا دەدرین، پاشان دەفرموی: ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الْمَصْدَقَاتِ﴾، خوا سوود
 لەبەین دەبات، وە خێرو چاکەکان گەشە پێ دەدات، ئەوه ئیستا وەك واقع زۆر
 جوان دیارە، دەبینین سیستەمی سەرمایه‌داریی چۆن هەمەرسی هیئەو چەندان
 کۆمپانیای کارگەیی گەوره گەوره تووشی ئیفلەس و داخران بوون و کریکارەکانیان
 ئیزن دایەوه، بەلام ئەو بانقە ئیسلامییانە کە لە ولاتانی ئیسلامییاد تەنانەت
 لە ولاتانی رۆژئاواشدا هەن، تووشی هیچ کێشەیهك نەبوون، چونکە مامەلەیان بە
 بەسوود نەکردو ﴿وَاللَّهُ لَا يُجِبُ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ﴾، وە خوا هیچ سەپلەیهکی
 گوناھباری خۆشناوی، هەم کەسێک کە کوفرا نیعمەتی خوا دەکات و سەپلە دەبێ
 بەرانبەر بە نیعمەتەکانی خوا، زۆر گوناھبارو خوا خۆشی ناوی.

ئەجا باسی ئیماندارانی کردووه باشی نوێژکەرو زەکاتەدر دەکات و دەفرموی:

﴿إِنَّ الدِّينَ أَمْنٌ وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، بێگومان ئەوانە بڕوایان هیناوه

کرده وه چاکه کان نه نجام دده دن، وه نویژ به ریا ده که دن و زه کات دده دن، پاداش تیان لای په رومرد گاریانه، وه ترسیان له سهرنیه و خه مباریش نابن، بؤ داهاتوو ترسیان له سهرنیه، نه وه دی په ریزی پاکه بئ باکه، وه بؤ رابردووش خه مبار نابن، چونکه شتیکیان نه کرده که خه می بؤ داگرن، ژیا نه که یان به پاکیی هی ناووه که ئاور دده دن وه له رابردوو چاکه دی خویان به بیر دیته وه، دلخو ش دهن، به پیچه وانه دی که سیک که ئاور دده داته وه له رابردوو، ته ماشا ده کات ئیشی چاکي نه کرده، خه مبار دهن، وه کاتی ته ماشای داهاتوو ده کات، دیسان دهرسی چونکه ده لی: من په ریزم پیسه بویه که له داهاتوو دهر وانی و دزانی سزاو حیساب و کیتابی خوی دیته پی شئ و لیپر سینه وه دی دیته پی شئ، دهرسی، به لام نه وه دی پاکه بئ باکه، وه نه وه دی په ریزی پاکه بهر چای وروناکه.

نجا دووباره دیته وه سهریاسی سوود خوړی و دهر موی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ

عَامُّوۡاۙ اَتَقُوۡا۟ اللّٰهَ وَذَرُوۡا۟ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَاۙ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيۡنَ﴾، نه دی نه وانه دی بر و اتان هی ناوه ! پاریز له خوا بکه دن و نه سووده دی ماوه دهستی لی هه لېگرن، نه گهر بر وادارن، واته: نه سووده دی که ماوتانه له سهر خه لک له بهرانبهر قهرزیگدا که پیتانداون، بؤ خوتان دزنان که رپا بریتیه له وه دی که که سیک قهرز به که سیک دده او مانگانه یاخود سالانه سوودی لیومرد ده گری و، نه سوودو زیاده می هیچ قهرمبوویه کی له بهرانبهر دا نیه، جا خوا دهر موی: نه وه دی که ماوتانه دهستی لی هه لېگرن، واته: نه وه دی وده ختی خوی ومرتانگرتوه، له مړو به دواوه خه تیک کی شرا، که نه وه دی له سهر له خه لگتانه له بهرانبهری قهرزیگدا که پیتان داون، زیاده که دی ورمه گرن و دهستی لی هه لېگرن.

نه گهر ته ماشا بکه دن خوا ﷺ له مه سه له دی قه دهغه کردنی رپادا زور به سه ختی همره شه دی کرده وه که که م شتی دیکه دی حهرام هینده همره شه دی لیکراوه، هم همره شه دی دنیا، هم هی دواړوژ، جا ئیمه که ئیستا ته ماشای و مزعی ئابووری و کومه لایه تی دنیا ده که یان له سایه دی سیسته می سهرمایه داری و سیسته می سوود

خۇرىيىدا، كە خەلگ تووشى چ فەوزا و گىژاويگ بووه، ئنجا بۆمان دەرەدەكەوى

حىكمەتى ئەوۋە چىيە؟ پاشان دەفەرمۇي: ﴿فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ

وَرَسُولِهِ﴾، جا ئەگەر وانەكەن و دەست ھەلنەگرن لەو رىبايەى كە ماوتەوہ

لەسەر خەلگ، ئەوہ ئاگاداركرانەوہ بە جەنگيگ لەلايەنى خواو پيغەمبەرى خواوہ

ﷺ، واتە: ئەگەر دەست ھەلگرن لە رىبا ئەوہى رابردووتان لى خۇش دەيى، بەلام

ئەگەر ھەر سوودەكەتان داوايگەن، وەك لە ھۆى ھاتنە خوارەدەكەش بۆمان ديارە،

ئەوہ ئيوہ لە حالەتى جەنگدان لەگەل خواى پەروەردگارو لەگەل پيغەمبەرى خوادا

ﷺ واتە: لەگەل دەستەلاتى سياسى ئىسلامييدا ﴿وَإِنْ تُبْتِغُوا فَلَکُمْ رُءُوسُ

أَمْوَالِکُمْ﴾، بەلام ئەگەر تۆبە بکەن و پەشيمان ببەوہ، ئەوہ سەرمایەكانتان

بۆخۇتان ﴿لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾، نە زولم دەكەن نە زولمىشتان لى

دەكرى، زولم لە خەلگى ناکەن زيادەيان لى وەربگرن و زولمىشتان لى ناکرى

دەستمايەكانىشتان بىفەوتى، چونکە کەسيگ ھەر ئەسلى پارەكەشى بىفەوتى، ئەوہ

زولمى لى كراوہو، ئەو زيادەيش كە وەريدەگرى زولم دەكات، جا خوا ﷻ

دەيەوى ئيمەى مسولمان نە زالم بين نە مەزلووم، جا ديارە ئەم رستە قورئانييە

دەربارەى مەسەلەى رىباو سوود خۇرىى ھاتۆتە خوار، بەلام واتاو چەمکەكەى

گشتيەو وەك بنچينەيەك ئىسلام دەلى: ﴿لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾، واتە:

نە زولم بکەن لە ھيچ رويەكەوہو، نە قەبوولى زولمىش بکەن، واتە: ئىسلام

ھەر نالى زولم مەكە، بەلگو دەلى مەھىلە زولمىشت لى بکرى، ئىسلام پيى خۇشە

مسولمان دەست دريژنەكات بۆ مال و سامان و نەفس و نامووسى خەلگ، بەلام

بەھەمان شيوہ دەلى: وا بکەن خەلگيش تەماع لە نەفس و مال و نامووست نەكات

﴿وَإِنْ كَانَتْ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾، وە ئەگەر باباي قەرزدار تەنگ دەست

بوو، چاومرپى بکەن تاكو ئاسانى بۆ ديتە پيش و دەستكراوہ دەيى ﴿وَأَنْ تَصَدَّقُوا

خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٢١٢﴾، خۆ ئەگەر بێتو خێریش بکەن و بە یەكجاریی لەو قەرزەشتان ببوورن و لێی خۆش بن، مادام ئیمكانیەتتان هەیه و كابراش نەدارەو هەژارە، ئەو زۆر چاكتەرە بۆ ئێوە، ئەگەر بزانن، بەلام لێرەدا خوا نەیفەرموو واجبەو دەبێ لە قەرزەكەش خۆشبەن، بەس بابای خاوەن قەرزى هانداوە، هەلبەتە لێرەدا وەك پێشتریش باسم كرد ئەم نایەتە هەرچەندە دەربارەى ئەوانەى قەرزىيان بەخەلك داوە لە بەرانبەر ئەوەدا كە سوودیان لێ وەردەگیرى، هاتۆتە خوارى، بەلام بەگشتى هەموو خاوەن قەرزىك دەگریتهووەو بابای خاوەن قەرز ج بەرپا قەرزى دابى، ج بە قەرزى باش (قَرْضُ الْحَسَنَةِ) و بەبێ بەرانبەر، هەرچۆن بێ، ئەگەر لە بابای قەرزدار خۆشبى، ئەو هەر خێرو چاكتەیه، دوايش زياتر باسى ئەو مەسەلەیه دەكەين.

ئەجا خۆى بە بەزىی و بالادەست ڕوو لە برۆاداران دەكات و قیامەتیان دەخاتەووە بىرو دەفەرموى: ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ﴾، وە لە ڕۆژىك بترسن و پارێز لە ڕۆژىكى بکەن كە تێیدا دەگریتهووە بۆ لاى خوا، واتە: ئەم دنیاىە هەر ئاوا نابێ و ڕۆژىك دى دەچنەووە بۆ لاى خوا ﷻ، ئەجا حىساب بۆ ئەو ڕۆژە بکەن و خۆتان بۆ ئەو ڕۆژە ئامادە بکەن، كەچى تێدا دەقەومى؟ ﴿ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾، ئەجا هەر نەفسىك چى كردووە بەتەواوى

بەرانبەرەكەى وەردەگریتهووە، ئەگەر سزایە ئەگەر پاداشته ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾، وە ستمەمىشتان لێ ناکرى، هىچ كەس نە تۆزىك لە چاكتەکانى بەزایە دەدرى، كە پاداشتى نەدرىتهووە، نە زەرپرىەك لە خراپەى دەخړىتە سەرشان كە نەيكردى، خۆى پەروەردگار لەو كەسانەمان بگيرى كە لە هەموو جوړو شىوێەكانى سوود خۆرى خۆ دىپارێزن، وە لەو كەسانەمان بگيرى، كە ئەگەر هەفتىكەمان لە لاى هەركەسىك بوو بە سەماحتەو چاوپۆشییەو لەگەڵیدا مامەلە دەكەن، وە خوا بە لوتف و كەرمى خۆى و امان لىبكات خۆمان برارێنینهووە بە هەموو ئەو سىفەت و ئەدەبە بەرزەنەى كە مسوڵمانانان بۆ هانددەدا.

چهند مه سه له یه کی گرنګ

مه سه له ی په کمه م: رېبا چپیه؟ به کوردی ئیمه به رېبا ده لئین: سوود، وه سوود خوړی واته: به کار هیئانی رېباو وهرگرتنی رېبا، وه زانایان به چهند شیومیه ک پیناسه ی (رېبا) یان کردوه، که هه موویان له نیومرپوکدا دمېنه وه به یه ک، هه نديکیان گوتوو یانه: (الرِّبَا: هُوَ فَضْلُ مَالٍ خَالٍ عَنِ الْعَوَضِ فِي معاوضةٍ مَالٍ بِمَالٍ) واته: زیډدی مالیکه که هیچ قهرمبوویه کی له بهرانبهر دا نیه، له گوړپنه ووی مالیک به مالیک، واته: کابرا سه د دینار ددها به که سیك ده لئ: کاکه توش دوی دوو مانگی دیکه سه د دینار دکه م بده وه، به لام ده دیناریشی زیاده له گهل دابن، نه وه رېبایه، جا نه و زیډیه ده لئ، پهنجابی، یه ک بی، که م بی، یان زور بی، همر مالیک زیاده ی بخریته سمر به قمرز بؤ کاتیکی دیاریکراو، که م بی یا زور بی، پی دگوتری: سوود زانایان له وباروه گوتوو یانه: (كُلُّ قَرْضٍ جَرَتْغاً فَهُوَ رِبَاً)، واته: همر قمرزیک سوودیك رابکیشی نه وه رېبایه.

مه سه له ی دوو هم: جوړه کانی رېبا:

په کمه م: (رِبا النسيئة) واته: رېبای قهرز.

دوو هم: (رِبا الفضل) واته: رېبای زیډه.

۱- (رِبا النسيئة): واته: رېبای قهرز، به م شیومیه پیناسه کراوه: (هُوَ أَخَذَ مِقْدَارَ مُحَدَّدٍ مِنَ الْمَالِ شَهْرِيًّا مُقَابِلَ دَيْنٍ)، واته: بریتیه له وهرگرتنی نه نندازمیه کی دیاریکراو له پاره به شیوه ی مانگانه {به لگو نه گهر مانگانه ش نه بی که متر، یان زیاتریش بی له مانگانه} له بهرانبهر قمرزیکدا.

همرکه سیك قمرزیک کی دا به که سیك له بهرانبهریدا چهند کاتیکی دیاریکراو زیاده وهربرگری، وه نه سلې پاره که ش که پی دراوه، همر له جی خوی بی، نه وه (رِبا النسيئة) یه واته: رېبای قهرز.

۲- (رِبا الفضل) رِباى زیده، به‌م شیومیه پیناسه‌کراوه: (هُوَ بَيْعُ مَا يَجْرِي فِيهِ الرِّبَا بجنسِهِ مُتَّفَاضِلًا)، واته: بریتیه له فروشتنی شتیک به جینسی خوی به ئەندازمیه‌ک زیاده. وه‌ک گهنم به‌گهنم و زیاده‌ی له‌گه‌لدا‌بى، ترى به‌ترى و زیاده‌ی له‌گه‌لدا‌بى، وه‌هم‌روده‌ها، پی‌غهم‌به‌ر ﷺ دمرباردی جو‌ری دوومى رِبا (رِبا الفضل) همرموویه‌تى: { (الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالثَّمَرُ بِالثَّمَرِ، وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ، مِثْلًا بِمِثْلٍ سَوَاءٍ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ، فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَيُعَوَّ كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ) (رواه مسلم برقم: (۴۰۳۹)، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَعُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا}، واته: زير به‌زير، وه‌زيو به‌زيو، وه‌گهنم به‌گهنم، وه‌جو به‌جو، وه‌خورما به‌خورما، وه‌خوی به‌خوی، ئەگەر ئەندازەکان وه‌ک يه‌ک بن، يه‌کسمر و ده‌ست به‌ده‌ست بى {ئەوه‌ه‌ه‌لآله، به‌لام ئەگەر ئەندازەى يه‌کي‌کیان زیاتربى، ئەوه‌ رِبايه‌ {، به‌لام ئەگەر جو‌ره‌کانى جياوازبوون مادام ده‌ست به‌ده‌ست بى، ئەوه‌ چو‌نتان ه‌ز لایه‌ مامه‌له‌ بکه‌ن، ئەوه‌ کاته‌ هو‌که‌مه‌که‌ى ده‌گو‌رى، وه‌ک ده‌فهرمو‌ى: { فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَيُعَوَّ كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ }، ئەگەر ئەم جو‌رانه‌ جياواز بوون {گهنم به‌جو زير به‌زيو، خورما به‌خوی، وه‌هم‌روده‌ها مادام جو‌ره‌کانيان جياوو { ئەوه‌ چو‌نى ده‌فرو‌شن بفرو‌شن زیاده‌ى ده‌بى چو‌ن ده‌بى، مادام ده‌ست به‌ده‌ست بى و له‌يه‌ک کاتدا‌بى.

مسئله‌ى سێیه‌م: خوا ﷻ لیره‌ که‌ باسى رِباى کردوه‌، باسى خواردنى رِباى

کردوه‌، ده‌فهرمو‌ى: { (الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا) }، ئەوانه‌ى سوود ده‌خو‌ن، به‌لام خو‌مهرج نيه‌ ئەوه‌ى به‌ رِبا و مرده‌گيرى، ههم‌و‌ى ههر بخورى، جارى وایه‌ ده‌کري‌ته‌ به‌رگو‌ و پو‌شاک، يان ده‌کري‌ته‌ خانووبه‌ره‌، يان ده‌کري‌ته‌ که‌ل و په‌لى بازرگانی، وه‌ک سه‌پياره‌و ... هتد، زانايان ده‌لێن: ئەوه‌ ته‌عبيره‌ له‌به‌ر ئەوه‌ميه‌ که‌ خو‌اردن ئامانجى سه‌ره‌کيه‌ له‌ په‌يدا‌کردنى پاره‌و سامان، واته: ئامانجى سه‌ره‌کيى بو‌ پاره‌و سامان بریتیه‌ له‌ به‌کاره‌ينانى بو‌ خو‌اردن و خو‌اردنه‌وه‌،

ئەگەرنا مەسەلە ئەو نىيە يەككە بلى: پارەكەم بە سوود پەيدا كىردە، بەلام ئەگەر نەيخۇم قەيدى ناكات ! بۇيەش ئەو دەلىم چۈنكە مەسۇلمانى وا سادە ھەيە گوتوويەتى: ئەو رىبايە وايە، بەلام مەن چوومە ھەمام و ئاودەستم پىن دروست كىردە، خۇ نەمخواردە !! نا، لەراستىدا ھەر جۇرە بەكارھىنانىكى مالى ھەرام ھەر ھەرامە، ئەگەر خانووى پىن دروست بىكەى بچىە سىبەرى، ئەگەر بەرگىكى پىن دروست بىكەى و لەبەرى بىكەى، ئەگەر ھەمامى پىن دروست بىكەى و خۇتى تىدا بشۇى، ھەموو جۇرە بەكارھىنانىكى ھەرام ھەر ھەرامە، كەواتە: مەسۇلمان نابى سادە و سەركىل بى و، ئايەتەكان بە سادەيى و سەركىلىي فام بىكات ! بەلگە دەبى لە ئامانجى ئايەتەكان ھالى بىن و لە نىومرۇكىان تىبگەين و بزائىن خەى بى ھاوەل لەم ئايەتەدا بۇجى وى فەرمە ؟

مەسەلەى چوارەم: كە دەفەرمەى: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا

يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾، ئەوانەى رىبا دەخۇن {واتە: ئەو مالىە زىادەى كە لە بەرانبەرى قەرزىك و مەيدەگەن، دەخۇن} ھەلئاستن مەگەر وەك ھەلئسانى ئەو كەسەى كە شەيتان دەستى لىوەشانىدە كە بە نارىكىي بەملاولادا دەكەوئ، چۈنكە (تَخَبَّطُ) ئەو دىيە كە كابرە بەملاولادا بىكەوئ و بە شىومىيەكى نارىك و بە لۇژە لۇژە بىروات، پىشتەر باسەمەرد كە تويژمەردانى قورئان ھەندىكىان گوتوويانە: ئەو ھەلئسانە مەبەست پىي ھەلئسانى ژيانى دىيەو، ھەندىكىان گوتوويانە: نەخىر مەبەست پىي دوارۇژە، بەلام بەراستى دەتوانىن بلىين: مەبەست دىيەشەو دوارۇژىشە، لە دىيەشە كۆمەلگايەك سوود خۇرى تىدا ھەبى، ژيانىان تىكەدەچى و وەك ژيانى شىتانى لىدى، وە لە دوارۇژىشە خەى پەرومەردگار بە جۇزىك سزايان دەدا، وەك شىت و خۇلىان لى دى.

مەسەلەى پىنجەم: كە لىرەدا خوا ﷻ وىنە دىنىتەو بە بۇ باباى سوود خۇر

بە كەسەك كە شەيتان دەستى لىوەشانىدە، لىرەدا يەكەى بۇى ھەيە بىرسى: ئايا دەگونجى شەيتان دەست لە ئىنسان بوەشىن و وى لى بىكات كە شىت بى و ەقلى تىكەچى، وە ئايا دەگونجى شەيتان بچىتە نىو جەستەى

ئینسانەوه؟! لەو دەلامدا دەلێین: لەو بارەوه زانیان بوونەتە دوو بەش ھەر
لە دێر زەمانەوه:

١- ھەندیکیان گوتووینانە: ھەموو ئەو دی که شەیتان دەتوانی لە گەل ئینساندا
بیکات، ئەو دیە که وەسودەسو خوتخوتە ی خراپی بخاتە دل، لەو بەو لاو
شەیتان ھیچ دەستەلاتیکی بەسەر ئینساندا نیە، لەو بارەشەوه چەند شتیک بە
بەلگە دیننەوه، بۆ نموونە:

بەلگە ی پەکەم: خوا ﷻ فەرمانی بە ئیمە کردووە که پەنا بگرین بە خوا لە

وەسودە ی شەیتان. وەك فەرموویەتی: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ**

النَّاسِ ﴿٢﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٣﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٤﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٥﴾

الَّذِي يُسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٦﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٧﴾ ﴿النَّاسِ،

واتە: بەناوی خۆی بە بەزدیی بەخشنەد، بلی پەنا دەگرم بە پەروردگاری

خەلک ﴿١﴾ پادشای خەلک ﴿٢﴾ پەرستراوی خەلک ﴿٣﴾ لە خراپە ی

وەسودەسەکەری خۆپەنھانکەر ﴿٤﴾ ئەو دی که خوتخوتە دەخاتە سینە ی

خەلکەوه ﴿٥﴾ لە جەند بی یاخود لە ئادەمیزاد ﴿٦﴾.

بەلگە ی دووەم: وە ئەم نایەتەش بەبەلگە دیننەوه که خوا ﷻ لە سوورەتی

(الصافات) دا باسی زەققوم دەکات و دەفەر موی: ﴿أَذَلَّكَ خَيْرٌ نَزْلًا أَمْ شَجَرَةُ

الزَّقُومِ ﴿٦٢﴾﴾ دەفەر موی: ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رِئُوسُ الشَّيْطَانِ ﴿٦٥﴾﴾ الصافات،

(طَلْعُهَا) واتە: (ثَمَرُهَا) ﴿كَأَنَّهُ رِئُوسُ الشَّيْطَانِ﴾، واتە: درەختی (زَقُوم)

میوەکە ی وەك سەری شەیتانان وایە، جا ئەو زانیانە دەلێن: کێ سەری

شەیتانانی دیوہ؟ بیگومان کەس سەرو گوێلاکی شەیتانی نەبینیوہ، ھەتا

بزانێ چۆن میوہی درەختی زەققوم وەك سەری شەیتانان دەچێ، دەلێن:

کەس سەری شەیتانی نەبینیوہ ئەدی بۆچی خوا ﷻ وا دەفەر موی؟! دەلێن:

لەبەر ئەو دی لە خەیاڵی خەلکدا ئەوہ ھەموو کەس دەزانێ، کە شەیتان

مەخلووقیکی دزیو و ناشیرینه، چونکه هیچ ئیشی چاک ناکات و خراپە نەبێ نایکات، لەبەر ئەوە هەموو کەس دەرانی سەرو گۆیلاک و بیچمیکی ناشیرینی هەیە، ئنجا کە لە خەیاڵی ئێمەدا ئاواپە، خۆی کار بەجێ بەپێی خەیاڵی ئێمە دەرمرمۆی: میوێ درەختی زەفقووم وەک سەرو بیچمی شەیتان ناشیرینه، مەبەستیان ئەوەیە کەواتە: دەشگونجێ لێردا خۆی پەروردگار بەپێی عەقڵی ئێمە دوابێ کە کەسێک شیت دەبێ دەلێن: شەیتان دەستی لێوەشاندووە، ئەویش بەپێی تیگەشتنی ئێمە لێردا قسە ی کردووە دەرمرمۆی: بابای سوود خۆر وەک بابای دەست لێوەشێنراو وایە وەک چۆن میوێ زەفقووم وەک سەری شەیتانی وایە، قسەکەشیان وێ دەچێ.

۲- هەندێکی دیکە لە زانیان کە زۆرینەن، وە من خۆشم هەر پام وەک هی دوو دەمە، هەرچەندە ئەو جۆرە بەلگە هێنانەوێ زانیانی رای یەکەمیش بە هیژە، بەلام دەتوانین بڵێین: ئێمە بەلگە ی دیکەمان هەیە لەسەر ئەوە کە شەیتان دەست لە ئینسان دەوێشێ و، دەتوانێ ئینسان شیت بکات و دەتوانێ بچیتە نیو جەستە ی ئینسانەو، کە هەتا ئەم لە حەزەمە من قەناعەتم وایە، ئەمەش چەند بەلگە یەک لەسەر ئەم رایە ی دوو دەم:

بەلگە ی یەکەم: ئەوەیە کە خۆی زāl و توانا لە سوورەتی (الأنعام) دا

دەرمرمۆی: ﴿ قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا

بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي أَسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ

إِلَى الْهُدَىٰ أَتَيْنَا... ﴿٦١﴾ الأنعام، واتە: (ئە ی پیغەمبەر! ﷺ) بفرمۆ:

ئایا جگە لە خوا هاواری کەسێکی دیکە بکەین، کە نەسوودمان پێ دەگەیهێنێ نە زیانمان لێ دەدا، وە پاشەو پاش بکشیینەو و بگەرپێینەو و بۆ دواو، دوا ی ئەو ی کە خوا رێنمایی کردووی؟ وەک کەسێک کە شەیتانەکان بردوویانە بمرەو سەر زەمینێکی چۆل، سەراسیمە بوو، هەندێ لە هاوێلانێ هەن بانگی دەکەن دەلێن: وەرەو بۆ لای ئێمە! ئەویش لەوێ سەرگەردان بوو! لێردا ئەم ئایەتە زۆر روونە کە: دەشگونجێ شەیتانەکان ئینسانەکان

بانگ بکەن، وە بیانەن بۆ دەشتی چۆل و ھەلیاخەلەتین و سەرگەردانیان بکەن و سەراسیمەیان بکەن، چونکە خۆی زاناو توانا شتێک کەوا نەبێ نایهێنیتەو، لێردا مەسەلە ئەو نە داخۆ لە زەینی ئیمەدا چۆنە ؟ خۆی پەروەردگار دەفەرموێ: ئەوانەى کە غەیری خوا دەپەرستن و لە غەیری خوا دەپارێنەو، وەك ئەو کەسە وایە کە شەیتانەکان دەیبەن بۆ دەشت و بیابانێک و بە سەرگەردانی سەراسیمەیی لەو بۆخۆی دەخولیتەو و ھەرچەند خەلک بانگی دەکات، بەلام ئەو سەرگەردان بوو و بەدوای شەیتانەکان کەوتوو ئەوان ھەلیاخەلەتاندوو بردوویانە !

بەلگەی دووەم: ئەو فەرمايشتەى پێغەمبەرە ﷺ کە فەرموویەتی: { إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ } (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۷۱۷۱)، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ حُسَيْنٍ ﷺ)، واتە: شەیتان لە ئادەمیزادا دیت و دەچێ بەو شوێنەدا کە خۆینی پێدا دیت و دەچێ، یانی: خۆین چۆن بە چ ڕەگ و دەرۆلەکانی خۆیندا دێ و دەچێ، واتە: ھەر شوێنێک خۆین پێیدا بیت و بچێ بە جەستەى ئینساندا، شەیتانیش بەو دەمار و دەرۆلانەدا دەتوانێ ھاموشۆ بکات، ئەو وەش زۆر ڕوونە، کەواتە: شەیتان دەتوانێ بچیتە جەستەى ئینسانەو، ھەر شوێنێک خۆینی پێدا بچێ، شەیتانیش دەتوانێ پێیدا بچێ.

بەلگەی سێیەم: ئەم فەرمايشتەیه: { (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ، أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ بِابْنٍ لَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنِي بِهِ جُنُونٌ، وَإِنَّهُ يَأْخُذُهُ عِنْدَ غَدَائِنَا وَعَشَائِنَا، فَيُخَبِّثُ عَلَيْنَا، فَمَسَحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَدْرَهُ وَدَعَا، فَتُغِ ثَعْلَةٌ، وَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ مِثْلُ الْجَرِّ الْأَسْوَدِ وَسَعَى) (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ برقم: (۱۹)، بِسَنَدٍ حَسَنٍ، وَأَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي (الْكَبِيرِ) برقم: (۱۲۴۶۰) عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ }، واتە: عەبدوللای کورێ عەبباس خوا لە خۆی و بابی رازی بێ دەلی: ئافرەتێک کورپێکی خۆی ھینا بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ، گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا ئەم کورەى من شیتە، وە لەکاتی نان خواردنی نیوڕۆمان و نان خواردنی ئیوارەماندا شیتی دەیگرێ و

خواردنە کەمان لى پيس دەگات و لیمان تیگەدەدات، پیغەمبەریش ﷺ دەستی بە سینگى داھێناو دووعای کرد ئەویش قریپکی هاتى {وَدَكَ بَلْیى رِشایەو} و شتیکی لە هەناو هاتە دمری و دك تۆلە سەگی رەش وابوو و رۆیشت، دیارە ئەو شەیتانە کە لە جەستەیدا بوو (تَجَسُّم) ی کردووە، ئەگەرنا شەیتان لەسەر شیوەی خۆی نابینرئ، بەلام لەو کاتەدا و دك عیبرەت، بۆ ئەوێ بزانرئ کە ئەو شەیتان بوو، بەرجەستەو بوو و چۆتە قالیپکی ماددیەو، لە شیوەی تۆلە سەگیکی رەشداو رۆیشتووە.

ئُنْجَا مَن زِیاد لەو دوش دەلیم: ئەو شتانەى کە بە ئەزموون و عەقڵ دیاربن، پیویستییان بە بەلگەى شمرعییش ناکات، دیارە ئیمە نالیین هەر کەسێك نەخۆش بوو سەری ئیشا (جند) ی تێداپە، و دك هەندئ کەس بەراستی زۆر زیدەرپۆی لەم مەسەلەیدا دەکەن، جارى وایە خەلەلیکی ئەندامییە، جارى وایە خەلەلیکی دەررونییە، وە جارى وایە خەلەلیکی دەماغییە، نالیین هەرچی سەری ئیشا و هەرچی شیت بوو، حەتمەن ئەو جندى لە بەدەن داپەو شەیتان دەستی لیوەشانووە!! ئەو راست نیە، بەلام بەراستی بە ئەزموون دەرکەوتووە کە جارى واش هەیه هۆکارى ئەو جۆرە تیگچوونە شەیتانە، مَن بۆخۆم نەفەر هاتووە بۆ لامان بە زنجیر دەست و پێیان بەستووە، هەرچەندە: مَن بۆخۆم ئەو چارەسەرە ناکەم و مەجالم نیە، بەلام کابرا دەست و پێیان بەستبوو بربووشیان بۆ لای کەسێك کە بە حیساب جند دەرەگات، هیندەى لە بنە پێیان دابوو بنە پێی بریندار بوو بوون، بە گۆجە گۆج دەرپۆی و حالەتیکی زۆر خراپى هەبوو، دواى مَن هەندێك قورپانم بۆ لە ئاو خویندو سوورپەتى فاتیحەو هەندئ نایەتى دیکە کە زانیان گوتووین: بۆ دەرچوونی شەیتان لە جەستەى ئینسان باشن، دیارە نەیدەهیشت ئاوێکە بە گەر و ویدا بکری، بەلام هەرچۆن بوو گرتمان و ئاوێکەمان بە گەر و ودا کرد، ئیدی کابرا یەکسەر هاتەووە سەر حالەتى ئاسایى و گوتی: دەست و پێم بکەنەو، دەست و پێمان کردووەو بۆو ئینسانى ئاسایى، کە پێشتریش بە شەش حەوت

که سان هی نابوویان و بویان مهرزم نه ده کرا، دیاره ده گونجی وینه ی زور له سمر له وباردوه به یرینه وه^(۱)، که نه وه ناتوانین بلین ناته وایمی می شکیی (الخلل الدماغي) یه، چونکه ناته وایمی می شکیی به و جوړه چاک نابی، یان بلین: خه له لیکي د مروونییه، نه خیر ته صه وور ناکم وایی، به هر حال مه به ستم نه و میه جگه له م ده قانه ی قورئان و سوننه ت، به نه زمونی ش دهر که وتوه که جاری وایه (جند) ده چیت به دهنی هه نلیک که سه وه، هه لیه ته نه ک هه موو که س، به لکو شه یتانه کان زیاتر زعفر به و که سانه دبه ن که بی هی زن له پرووی نیمانییه وه، وه مروف له حاله تی تر سدا ده چنه نیو به دهنی و، له حاله تی تووړدوونداو، له حاله تی زور خه فته خواردن و دلته نگیدا، له و حاله تانه دا که نینسان بی هیزی (ضعف) پرووی تیده کات و که لین ددوژنه وه، ده چنه نیو به دهنی، دیاره شتی که به عه قل و به نه زمونی ش بومان دهر که وتبی، پیویستی به وه ناکات نایه تی له سمر بینین و حه دیسی پیغه مبری ﷺ له سمر بینینه وه، وه که نه وه که یه کیک بلن: به لگه ت چیه له قورئان و سوننه تدا که (واشتون) پایته ختی نه ممریکایه؟ ده لین: نه وه پیویستی به قورئان و سوننه ت ناکات و بوخوت دتوانی هر نه خشه یه کی سیاسی بخوینییه وه، یان بجی بو نه وی، یان نایا به لگه ت چیه که (په ککین) پایته ختی (چین) ده؟ ده لین: پیویست به به لگه ی قورئان و سوننه ت ناکات، چونکه نه وه به نه زمونی و به چاوو به عه قل دتوانی نه وه ببینی و دهر کی بکه ی.

مسهله ی شه شه م: که دهر موی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ

اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾، پیشر باسما ن کرد که ده گونجی نه وه هه مووی قسه ی سوود خوړدکان بی، واته: له بهر نه وه نه و سزایه دهرین که گوتیان: کرین و فروشتن وه که رپا وایه، که چی خوا کرین و فروشتنی حه لال و رپای حرام کردوه ! که وه پیشر گوتما ن: نه سله که ی نه و میه بگوتری: رپا وه که کرین و

فروشتن وایه، به لّام خوای پهر و مردگار نه و ته عبیره ی ئاوا هیناوه، یانی: نه وانه هینده رپباو سوود خوړی به شتیکی ئاسایی دمرانن، که پییان وایه نه سل رپباو سوود خوړی به و، دهبی کرین و فروشتنیش قیاس بگریته سهر نه و، نه ک بلایی نه سل کرین و فروشتن بی و رپباش له گهل نه و بخریته تهرزو ووه ! که دیاره نه و کاته مانای ئایه ته که و چه مکی قسه که یان ئاوا ی لی دی: جا مادام کرین و فروشتن وک رپبا وای، نه دی یانی چی خوا کرین و فروشتن حه لال ده کاو رپبا حمرام ده کا ؟ وک بلایی نه و ده رخنه گرتنه له خوا ﷺ !!

هه ندیکیش له تویر مروهان ده لّین: نا، به لگو نه و دی دو وده میان قسه ی خوای کار به جیبیه و، خوا به رپهر چی نه و ان ددهاته ووه، دهر موی: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾، خوا کرین و فروشتن حه لال کردوه و سوود خوړی قه دهغه کردوه، که چی نه و انیش ده لّین: وک یه کن ! جا لیردا شتیکیان ددهسته ده که و، نه ویش نه و دیه که خوا ﷺ پاساوی سزا درانیان به و سزا سه خته ده کات، که وک شیتیان لی دی له دنیا یان له دواړو یان له ههر دوو کیاندا، به چی ددهاته وده عیله ته که ی جیبیه ؟ ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾، واته: نه و سزایه یان له بهر نه و دیه که ئاویان گوت: یانی نه ک همر نه و که سانه ی که سوود خوړی ده که ن به کردوه، به لگو نه و دی که و اش بلّیت، نه و به و شیو دیه سزا دهریت ! که واته: وای له و دی ویرای نه و بر وایه خراپه، به کردوه دس رپبا ددخوات و مامه له شی پیده کات !!

مسله ی هه و ته م: که دهر موی: ﴿فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ

مَا سَلَكَ﴾، همر که سیک ئاموژ گاری له پهر و مردگار ییه وده بوی بی و ددهسته هه لّگری، نه وده ی رابردو و بؤخویه تی، ئایا مه به سه ته پیی جیبیه ؟ واته: نه و سوود خوړی به ی که له رابردو ودا کردو ویه تی و نه و زیاده مال له و مریگرتوه له بهر ان بهر قهرزدا، که به خه لکی داوه، له سه مری حیساب ناکری و بؤشی به حه لال دادهنری، چونکه پییش قه دهغه کرانی و مریگرتوه، دیاره همر چی خواش قه دهغه ی

نه کات رډوايهو، دواى ئه ودى که خواى پهر و مردگار قه دهغه دى دهکا، ئنجا حرام دى، نه گهرنا پشتر هه لاله و لپير سينه ودى له گهل ناکړى له سمر نه و، به لام بېگومان نه و بۇ کاتى خوږه تى و، دواى نه ودى که خواى زال و کار به جى حوکمه شهر عيه کانی نار دوونه خوارى، مسولمانان دى پيانه وه پابه ندېن، نه ک مسولمانى کيش بلئ: نه وه نايه ته و منيش تا ئيستا ريبايه کى زورم و مرگرتوه، ماناى وايه بوم هه لال و زه لاله، چونکه خوا د فخر موى: ﴿فَلَهُ مَا سَلَفَ﴾، نه ودى رابردوه بۇ خوږى، منيش ئيستا توبه دهکمه، به لام با نه ودى له مه و دوام له سمر حيساب بکړى !! نه، مادام خوږى به مسولمان بزائى، نابى وابلئ، به لئ نه گهر کافر بى و برواى به نه سللى دين نه بى، پابه ندېش نابى به ياسا کانييه و، چونکه نه ودى نه سللى دينى نه بى داواى لينا کړى به لقو پوپه کانى و به حوکمه شهر عيه کانه وه پابه ندېن، به لام بلئ: مسولمانه و وختى خوږى مامه لاه به ريبا کردوه و سمر و متو سامانى کى زورم پيدا کردوه بوم هه لال و زه لاله و، له مه و دوا توبه دهکمه، وه نه م نايه ته بۇ خوږى به به لگه به ينيته وه ! نه وه له راستيدا نايگريته وه، به لئ نه گهر بلئ: تا ئيستا مسولمان نه بووم و ئيستا که بريارمدا مسولمان بم، نه وه نه و نايه ته ديگريته وه، به لام له مه و دوا دى پابه ندېن.

به لام بۇ نه ودى رپى توبه کردن و گهرانه و بۇ لای خوا، له سمر خه لک به زحمت نه خه ين، ليرده دهگونجى قسه يه کى دیکه بکړى، بۇ ويته: من نه فخرى و ا هاتوه بۇ لام گوته وويه تى: ماموستا ئيستا دمه وى بگهر پيمه وه بۇ لای خوا، به لام به راستى همرچى هه مه هه مووى حرامه و به کار و که سابه تى حرام په يدام کردوه، جا ناي ئيستا ته گيرم چيه؟ که من پيم وايه نه وه له فه توادا جيگای دى بته وه که بگوترى: بابى نه و منده که ژيانته په کى له سمر که و توده پيداويستى ژيانته، لای خوږ بيه لاه وه، مادام هيچ چاره دى دیکته نيه^(۱)، وه ک جيگا و ريگا و

(۱) به لام بېگومان نه و بۇ باباى بېچاره و بيد مرتانه، نه گهرنا که سيک هيچ بواى دیکه هه بى، نه ودى بۇ رډوايه، هه ودها نه وده که مؤلت (رخصة) و که سيک کار به عزيمت بکات نه و ناکات و بېگومان خواى به خشميريش په کى پهنده ساغو راستى خى ناخات.

بژویو خوټو خیزانت، ههتا دهست له کهسابه تیکی حه لال گیردیی، دهگونجی نه ووندده بوخوټ بهیلایته وودو، نهوی دیکه بخهیه (بیت المال) یکه وود، یاخود بیخهیه بهرژده ووندیی گشتی مسولمانان و له کوټ خوټی بکهیه وود.

مسئله هی هه شهم: که دهرموئ: ﴿وَأْمُرُهُ إِلَى اللَّهِ﴾، نه وود چهند شتیئ دهگریته وود:

په کمه: مانای وایه مافی خه لکی له سمر نیهو کهس بوئی نه بوود بلئ: له سهردهمی نه قامییدا نه وونددهت رپبا له من ودرگرتودو ئیستا ددی بمدیه وود !
دو وود: مانایه کی دیکه شی نه وودیه که سهر دنجامی ویش وهك خه لکی دیکه به دهست خوایه، یانی: که خوای په رور دگار دهرموئ: له رابر دووی خوشبووم، مه بهست ته نیا سود خواردنه که یه تی که نه وسا که حرام نه بوود، دنا نابئ بلئ: تازه پشتیندی هندی لئ ده که مه وودو خوا له هه موو شتی کم خوشبوود ! نا، مه بهست ته نیا نه وودیه که قسه ی لئ ده کری که سوود خوړییه، نه ماما نه وی دیکه، نه وود کاروباری به دهست خوایه وهك باقی خه لکی دیکه وود، له سمر چاکه پاداشتی ده ریته وودو له سمر خراپه سزا دهری.

مسئله هی نویه: که دهرموئ: ﴿وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ﴾، وه همرکه سیك گه رایه وود {واته گه رایه وود بو سوود خوړی و مامه له کردن به رپبا} نا نه وانه هاوولی ناگرن، وه نه وان به هه می شه یی تییدا ده می نه وود، پی شتریش ئا مازدهم پییدا که زانایان لی رده دا جوړیك له ئی شکالیان بو دروست بوود، ده لئین: باشه چوډ ده گونجی بابای سوود مسولمان بئ، له حالیکدا که خوا دهرموئ: همرکه سیك گه رایه وود بو سوود خوړی، نه وود ده بیته هاوولی ناگر، یان خاوندی ناگرو به هه می شه یی تییدا ده می نیته وود !! دیاره زانایانی ئی سلامیش زوړ به ی همره زوړیان به سوننه و شیعه وود جگه له (خوارج) و (مُعْتَرَلَة) ده لئین: خاوندی گونا هه گه ورده کان له دوزده خدا به هه می شه یی نامی نه وود، با توبه شیان نه کردی، به مهرجیك نه و

گوناهه گه و رانه نه گه یبنه راددهی کوفری گه ورده شیرکی گه ورده نیفاقی

گه ورده، وهك خوا دمه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ

لِمَنْ يَشَاءُ...﴾ ﴿النساء﴾، واته: خوا له وه نابووری هاوبهشی بۆ پهیدا بکری

{دیاره شیرکیش جوړیکه له جوړهکانی کوفری}، به لام له خوار نه و موه بۆ

همر که سیك بیهوی لئی دمووری، هه لبه ته به تۆبه وه نه وه مسوگهر خوا

دمووری، به لام به بی تۆبهش خوی به به زمی دهگونجی هه ندی کهس له گوناوه

گه وره کانیش عه فوو بکات، وه دهشگونجی عه فوو یان نه کات، که دیاره نه و کاته

به نه ندازهی گوناوه که یان سزا دمه رین و دواپی دمه باز دمه بن، زۆربهی زانیان

نه وه رایانه، جگه له (خوارج) و (معتزلة) که به دانیایی له و مه سه له په دا

نه یان پیکاره، چونکه رایه که یان که ده لیت: همر که سیك گوناهیکی گه وردهی

کردبی و تۆبهی لئ نه کردبی، له دۆزه خدا به هه می شه یی دمه نیته وه،

پێچه وانه ی چه ندان ئایهت و چه ندان فەرما یشتی پێغه مبه ره ﷺ، بۆیه

ده لیم: لیرمه دا به روالهت ئیشکالیك هیه، جا زانیان ئاوا ئیشکاله که یان

حه لکردوه، ده لین: ﴿وَمَنْ عَادَ﴾، واته: همر که سیك بگه رپته وه بۆ سوود

خۆری و به حه لالی بزانی، وهك چۆن پێش قه دهغه کرانی به حه لالی

زانی وه گو تو و یانه: ﴿إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾، کرین و فروشتن و رپبا وهك

یه کن، همر که سیك نه وه قه ناعه تی بی، نه وه به هوی سوود خۆریه که یه وه کافر

نابی، به لام به هوی نه و موه که سوود خۆری، وهك کرین و فروشتن ته ماشا

ده کات و، بروای به حه رما بوونی نیه، کافر دمه بن، چونکه مانای وایه خوا ﷻ

به درۆ دمه زانی و، پێغه مبه ره ﷺ به درۆ دمه زانی و به مهش ئه سلی ئیمان و

به راست دانان (تصدیق) ده کی هه لده و ده شیته وه، بۆیه له دۆزه خدا به

هه می شه یی دمه نیته وه، نه گه رنا نه گه ر همر سوود خۆریه که بو وایه نه وه ته نیا

به قه دمه نه وهی که سوودی خوار دوه، نه و گوناوه گه وره یهی کردوه، سزا دمه را و

دواپی دمه بازی دمه بو.

مانایەکی دیکە: دەلێن مەبەست ئەو دیە که سوود خۆر سزایەکی بریتیه له مانەوێ هەمیشەیی له دۆزەخدا، مادام پەرچێک نەبێت، که دیارە ئیمان و خوا بە یە کگرتن ئەو پەرچەیه، واتە: بابایەك که مامەلە بە رێبا بکاو سوود بخوات، سزایەکی ئەو دیە بە هەمیشەیی له دۆزەخدا بمیێتەو ئەگەر ئیمانی نەبێ، بەلام ئەگەر ئیمانی هەبێ، ئیمانەکی رێگا دەگرێ لەو که له دۆزەخدا بە هەمیشەیی بمیێتەو، هەروەها بۆ هەر گوناھێکی دیکەش بۆ قەتل و زینا و دزی و غەیبەت و درۆ و بوختان و... هتد، بۆ ئەوانەش بەهەمان شیوە، ئیمان رێگا دەگرێ که خاوندی ئەو گوناھانە له دۆزەخدا بە هەمیشەیی بمیێتەو.

و دەگونجی ئەو ئیشکالە بەو چارەسەر بکری، که بگوتری: مەبەست له:

﴿ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾، زۆر مانەو دیە له دۆزەخدا، نەك بە هەمیشەیی مانەو.

مەسەلە دیەم: که خوا ﷻ دەر موی: ﴿ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا ﴾، خوا سوود

لەبەین دەبات و نابوودی دەکات، لێردا مەبەست چییه؟ مەبەست ئەو دیە: که سێک که سوود دەخوات و پارە زیاد له خەلکی و مردەگرێ له بەران بەر قەرزدا، بە پڕوالت دەوڵەمەند دەبێ و سەرووت و سامانی پەزەمەندە دەکات، بەلام ئەگەر ئینسان بە وردیی و بەشیو دیەکی دەر و نازانە و کۆمە ئاسانە تەماشای ئەوانە بکات، که مامەلە بە رێبا دەکەن، سوود له خەلکی و مردەگرن، دەزانی که بەراستی سەرووت و سامانەکیان پایەیهکی چەسپاوی نیە، بۆچی؟ چونکه سوود خۆر ئەو سەرووت و سامانە و دەسەر یەك ناو، بێ ئەو دی که رنجیکی بۆ بدات و بەبێ ئەو دی ئارەقە بۆ بپێژی، واتە: هی خەلگە کوێ کردۆتەو، جا له ئەنجامی ئەو دای که هەموو بەری رنجی ئەوانی دزیو، لێی بە رفا دەچن و هەمیشە ئەو دەوڵەمەند و سەرووت و ساماندارانە که رنجی خەلگ دەدن، بە شیو دی سوود، یان بە هەر شیو دیەکی دیکە، کینه و بوغزیکی زۆر دەخەنە دلی خەلگەو له بەران بەر خۆیاندا، وە سەر رنجامیش کهم وایە ئەو جۆرە کەسانە، وە ئەو جۆرە کۆمە لگایانە، بتوانن بەردەوام بن، بەلگو چینه هەژار و ئاتاج نەدارەکان و چینه چەوسێنراوەکان، رادەپەرن، وە سەر رنجام وەك خوا

د فمروئ: ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا﴾، خوا سوود له بهین دمبات، جا مهرج نیه له ماوهی سالیك، یان ده سال و په نجا سالدا، به لام سمر نجام نه م جوړه سیسته مانه ناتوانن بهر دموام بن، چونکه که مینه یه کی که م له سمر حیسابی زمر به دان له زورینهی خه لك، نه و سمر ووت و سامانه وده سمر يك دنین، وه نه و جوړه کومه لگایه ش هاوسه نگیی کومه لایه تی و نابوو ریپان تی دا تیکده چی و هر کاتیکیش هاوسه نگیی له ژپانی تاك، یان خیزان، یان کومه لگادا تیکچوو، نه و که سه، یان نه و خیزانه، یان نه و کومه لگایه، هر دس دینی، نیستاش زور به زهقی دیاره که سیسته می سمر مایه داریی تووشی چ قهیرانیك بووه، نه وه بو خو مان دمیپنین !.

مهمه لمی یازدمهم: که د فمروئ: ﴿وَيُرِي الصَّدَقَاتِ﴾، خوا ﷺ

صه دهقات و خپرو چاکه کان گه شه پیده دا، بهراستی نه وه هر له دنیا شدا وایه، دیاره دهگونجی مه به ست پپی دنیا بی و ده شگونجی مه به ست پپی قیامهت بی، چ بو له بهین بردنی ریپاو، چ بو گه شه پیدانی زهکات و خپرو صه دهقه و هاوکاری، وه ده شگونجی مه به ست پپی هر دووکیان بی، که من پیم وایه مه به ست پپی هر دووکیانه ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا﴾، خوا ریپاو سوود خوړی و سوود خوړان له بهین دمبات، له دنیا و دواړوژدا ﴿وَيُرِي الصَّدَقَاتِ﴾، وه نه وانه کی که مالی خو پان دمه خشن به شیوهی شرعی و زهکات ددهن، وه هاوکاری خه لك دهکن بی بهرانبهرو له بهر خوا، نه وانه خوا گه شه یان پی ددهات، له دنیا شدا گه شه یان پی ددهات و له دواړوژیشدا، وه دمر بار دی گه شه پیدانی صه دهقات و خپرو چاکه له لایه ن خوا وه له دواړوژدا پیغه مبهر ﷺ فمروویه تی: { (مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ ثَمَرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ، إِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرَبِّيْهَا لِصَاحِبِهَا، كَمَا يُرَبِّي أَحَدَكُمْ فَلَوْهُ، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۴۱۰)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۳۴۰)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: هر که سینک خپر بکات به نه ندازه کی که دهنکه خورما له مالی کی که له لال،

وه خوا مائی حه لالیش نه بی و مرناگری، نه وه خوا به دهستی راستی لئی و مرده گری
 {دیاره دهستی راستی خوی پهر و مردگار سیفه تی خوایه، نیمه ده لیین: نه وه
 سیفه تیکی خوی بی وینه یه که نازانین چونه ؟ یا خود ته عبیری که، واته: خوی
 به خشر زور باشی لی و مرده گری چونکه له عادمی میلله تان وایه که نه گمر
 که سیک و شتیک و مرگری له که سیک و به دلوه لئی و مرگری و لای زور
 خوشه ویست بی، دهستی راستی بو دریژ دهکا، نه گمرنا به دهسته چهپ همروا
 لامسه لایی دهستی بو دریژ دهکات، وه پیم وایه مبهست نه ویه که خوی
 به خشنده، زور به خوشحالیه و دو به په سهندو قه بو لوه نه و چاکه یه ی
 لی و مرده گری}، دواپی نه و خیر و چاکه یه گشه پیددا {به خیر دهکا و گهره ی
 دهکا} بو خاومنه که ی، وهک چون یه کیک له نیوه جوانو و ده که ی {واته: به چکه ی
 ماین} به خیر دهکات، هه تاکو نه و خیر و چاکه یه، نه گمر به قه د دنکه
 خورمایه کیش بی، له دوار و ژدا خوا بوی به قه د چیا یه ک لیده کات. واته: نه و ی
 که له دنیا دا دمیه خشی با که میش بی تا قیامه تی زور گهره دمبی و خوی
 پهر و مردگار مشووری لی ده خوا و گهره ی دهکا، وه له دنیا شدا به دنایی همروایه و
 نه و ی خیر و مهنده چاکه کاره، لای خه لک سومعه ی به رزدمبی و، که سایه تی به رزو
 خوشه ویست دمبی، وه له نه نجامیشدا ماله که شی به رده که تی تیده که و ی، به
 پیچه وانه ی سوود خور و حرام خورانه وه، که له دنیا شدا و بوغزو کینه ی خه لک
 بو خویان به ره هم دینن، وه له دوار و ژیشدا نه و ی که و ده دستان هی ناوه له ری
 حرام و رپاوه نابووت دمبی و نهک هر نامینی، به لگو بوشیان دمبی ته مایه ی
 نازار و نه شکهنجه.

مه سه لای دوازد میه م: خوی پهر و مردگار که دمفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

اَتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا ﴿١﴾، نه ی نه وانه ی بروتان هی ناوه ! پاریز له خوا
 بکه ن، وه نه و سووده ی که ماوه دهستی لی هه لگرن، که له دمرسه کانی
 پیشوودا با سمان کردو، هو ی هاتنه خواره و ی نه م نایه ته مبارده که مان
 خسته روو، نه ویش نه وه بوو: که سانیک هه بوون له سهرده می نه فامییدا

مامه له یان به رپبا کردوه، کاتیک که ئیسلام هاتوه و ئهم ئایه تانه هاتوونه خوارو، رپبا یان قه دهغه کردوه، ئه وانه ی قهرزی رپبا یان له سمر که سانیک مابوو، که پارمیان پیدابوون، واته: نهک ئه سلای دهمایه که، به لکو تهر اکوم و زیاده ی که به هوای رپباوه چوته سهری، داوایان کردوه و خوی پهر و مردگاریش قه دهغه ی کردوه، چونکه دوا یی که دهمرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا

اللَّهِ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، له م رسته قورئانییه و مرده گیرئ، که سوود خوری پیچه وانه ی ئیمانیه و ئه و دی ئیمانی هه بی چاوی له سوود خوری نابی و چاوی له مامه له کردن به رپبا نابی، جا ئه گهر ئیمانیه که ی ئیمانیک ته وای بئ ئه وه به ته وای لئ دوور ده که ویتته وه، وه به ئه ندازه ی ئه وه که له رپبا نزیك ده بیتته وه، مانای وایه ئیمانی بئ هیزه، هه رووها که دهمرموی: ﴿وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، ئه وه شی لی و مرده گیرئ که سوود خوری و پرای سزای قیامه تی، سزای دنیا یی هه یه، بوچی ؟ چونکه بر واداران کاتیک ئیعلانی ئیمانی خویان ده کهن، کو مه لگایه ک، میلله تیک ده لئ: من مسو لمانم، دهم پابه ندی به ئیسلامه وه، به تایبه ت له و شتانه دا که زیان ده گه یه نن به بهر ژ و مندی گشتی، وه ده سته لات ی سیاس ی ئیسلامی بو ی هه یه ری له و جوړه شتانه بگری، که زیان به بهر ژ و مندی گشتی ده گه یه نن، شتیک که له بهر ژ و مندی تو یزیک ی که م دایه و له زهر ورو زیانی خه لگدایه، دهم ری لئ بگری، ئنجا ئه وه دیاره که سزای قیامه تیش هه یه، چونکه شتیک که پیچه وانه ی ئیمان بئ و ئینسانی مسو لمان ئه نجامی بدا، دیاره سزای قیامه تی له سمره، به لام و پرای ئه وه سزای دنیا یی له سمره، چونکه شتیک پیچه وانه ی مسو لمانه تی بئ، نابی له نیو مسو لماناندا بگری، وه له سمر ده سته لات ی سیاس ی پیویسته ری لئ بگری، جا ئه وه له داها توودا زیاتر قسه ی لئ ده که ی، له مه سه له یه کی دیکه داو قسه ی هه ندئ زانایانیش له و باره وه دینینه وه.

دیاره له و باره شه وه چه ند فهر مو و دهمیه کی پیغه مبر ﷺ هه ن، یه کیکیان ئه مه یه: ﴿اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُفِيقَاتِ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: الشِّرْكُ

بِاللّٰهِ، وَالسَّحَرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ،
وَأَكْلُ الرِّبَا، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْضِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ
(رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۲۷۶۶)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۲۵۸)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۲۸۷۴)،
وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۳۶۷۳)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَاتَه: خُوتان له حهوت (گوناهه)
فه وتینه ره کان بهار یزن! گو ترا: نه وانه چین نهی پیغه مبهری خوا؟ فهر مووی:
هاوبه ش بو خوا دانان و، جادوو کردن و، به ناهه ق کوشتنی نه فسیک که خوا
فه دده غی کرد و، خوار دنی مال هه تیوو خوار دنی سوود و، له کاتی هیری
دوژ مندا پشت تیکردنی و بوختان کردن بو نافرمانی پاکی بیناگی پروادار.

همرودها پیغه مبهر صلی الله علیه و آله له فهر موودیه کی دیکه دا، که عه بدولای کوری
مه سوود خوا لی رازی بن، دمیگیر یته وه، فهر موویه تی: {لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله
أَكْلَ الرِّبَا، وَمُوكَلَّهُ، وَشَاهِدَهُ، وَكَاتِبَهُ} (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ برقم: (۳۳۳۳)، وَابْنُ
مَاجَهَ برقم: (۲۲۷۷)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ، وَاتَه: پیغه مبهری خوا صلی الله علیه و آله نه فرینی
کرد و، له و کهسه که سوود ده خوا، وه نه و کهسه کی سوود که دمدات و دمیته
هوئی نه جامدانی نه و مامه لهیه، وه نه و دوو کهسه که دمن به شاهید، وه نه و
کهسه که دمی نووسی، که واته: هه موو نه وانه کی دمیان دمی له مامه له کردن به
ریبادا، و بهر نه و له عنه ت و نه فرینه که وتوون!

همرودها نه م فهر موودیه به لگه یه له سمر نه وه که سوود خوړی سزای
دنیا ییشی له سمر و مه سه له ی سوود و ریبا و دمه ته لاتی سیاسی نیسلامی بو ی
هه یه ری لی بگری، که پیغه مبهر صلی الله علیه و آله له روژی فته تی مه که که دا فهر موویه تی:
{(وَكُلُّ رِبَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ تَحْتَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ وَأَوَّلُ رِبَا أَضْعَ رِبَا الْعَبَّاسِ
بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ) (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)}، وَاتَه: همر سوودیک له سمر دمی نه فامییدا
بووبی، له ژیر نه و دوو پیانهم دایه، وه یه که مین سوودیک که لای دبه م له سمر
قه رزداره کان، نه و سوودیه که هی عه بیاسی کوری (عبد المطلب) د، واته: نه و
ماله زیاده کی به هوئی مامه له کردن به ریبا وه له سمر همر که سیکه، نه وه لام
برد پیش هه موو کهس هی مامی خو م عه بیاس، که پیشتر باسمان کرد

ده‌وله‌مه‌ند بوو و مامه‌له‌ی به سوود کردوه له سه‌رده‌می نه‌فامیییدا.

مه‌سه‌له‌ی سێ‌زدیه‌م: قۆناغه‌کانی قه‌ده‌غه‌کرانی مامه‌له‌کردن به سوود:

سه‌رمتا چه‌ند نایه‌تی‌ک له قورئاندا هاتوون و هه‌نگاو به هه‌نگاو به‌رچاوی مسوولمانانیا‌ن روونکردو‌ته‌وه، سوود خو‌ریی سه‌ره‌نجام قه‌ده‌غه‌ ده‌کری، هه‌تا سه‌ره‌نجام به راشکاویی قه‌ده‌غه‌کرانی سوود را‌گه‌یه‌نراوه:

یه‌که‌م: یه‌که‌م نایه‌تیش له‌وباره‌وه نایه‌تی ژماره (۳۹) بوو، له سوورپرتی

(الروم) دا، که خوا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ وَمَا آتَيْنٰمْ مِنْ رَبِّاَلِیْرَبُّوْا فِیْ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا

یَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا آتٰیْتُمْ مِنْ زَكٰوٰتٍ تُرِیْدُوْنَ وَجَهَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِکَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ ﴿۳۹﴾

واته: هه‌ر رې‌باهه‌ک که ده‌یدن {هه‌ر مالتی‌ک که ده‌یدن بۆ ئه‌وه‌ی له مال و سامانی خه‌له‌کی‌دا زیاده‌تان بۆ بێ‌نی} ئه‌وه له لای خوا زیاد ناکات، به‌لام هه‌ر زه‌کاتی‌ک که ده‌یدن له پێ‌ناوی رهما‌هن‌دی‌ی خوا‌دا، ئا ئه‌وانه بۆ‌یا‌ن دوو چه‌ندان ده‌کری‌ته‌وه، ئه‌مه ئاماژه بوو به‌وه که رې‌با شتی‌کی ناپه‌سند، دیاره ئه‌وه‌ش له سوورپرتی (الروم) دا هاتوه، که سوورپرتی‌کی مه‌که‌که‌یه، که‌واته: هه‌ر له مه‌که‌که‌وه خوا ﷻ زه‌مینه‌ی خو‌ش‌کردوه بۆ قه‌ده‌غه‌کردنی رې‌با.

دوو‌ه‌م: دوو‌ه‌مین نایه‌تی ژماره (۱۶۱) د، له سوورپرتی (النساء) دا، که ئه‌وه‌یش

هه‌نگاوێ‌کی دی‌که‌یه، خوا دهر‌باره‌ی جووله‌که‌کان ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ وَاَخَذِهِمُ الرِّبٰوُ

وَقَدْ هُمُ عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَیْطِلِ ۚ وَاعْتَدْنَا لِلْکٰفِرِیْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِیْمًا ﴿۱۶۱﴾

واته: یه‌کی‌ک له هه‌له‌و گونا‌حه‌کانی جووله‌که‌کان ئه‌وه‌بوو، که سوودی‌ان و‌رده‌گرت له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش که لێ‌ی قه‌ده‌غه‌ کرابوون {له کتییی خو‌یا‌ندا که ته‌وراته} ^(۱)، وه جگه له رې‌باش به‌هه‌ر جو‌ری‌کی دی‌که‌ش لێ‌یا‌ن هه‌له‌که‌وتبا

(۱) ب‌روانه: (التفسير التلخیصي للکتاب المقدس)، (العهد القديم، سفر التثنیه، الإصحاح: (۲۳)، ص: (۳۹۷)، که ده‌لێ: (لا تتفاضوا قوائد عما تُقرضونه لا خوتکم من بني إسرائيل، سواء كانت القروض فضة أو أصعمة أو أي شيء آخر، أما الأجنبي فآقرضوه بربا...)، که من پێ‌م وایم ب‌گه‌ر ده‌نیشم، ئه‌وه که ده‌لێ: (أما الأجنبي فآقرضوه بربا)، واته به‌لام بێ‌گانه، (یانی

مال و سامانی خەلگیان بە ناهەق دەخوارد، کە دیارە سوود خۆریش یەکیکە لە شیوەکانی مالی خەلک بە ناهەق خواردن، کەواتە: ئەمەش هەنگاوێکی دیکەیه و ئامازمێکی دیکەیه و ئەمەش لە سوورپەتی (البساء) دا هاتۆتە خوار کە سوورپەتیکی مەدەنییه، کەواتە: رێباو سوود لەسەر جوولەکەکانیش کاتی خۆی قەدەغە کراوە.

سێیه: ئایەتی ژمارە (۱۰۳) بوو لە سوورپەتی (آل عمران) دا کە ئەویش

زەمینه‌سازی زیاتری تێدا یە، کە دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا

تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم مِّنْ بَيْنِكُمْ أَوْ تَهْتِكُوا أَسْمَاءَ بَنِي اللَّهِ أَنَكُم مُّزْنُونَ﴾، واتە:

ئەو ئەوانە ی برۆاتان هێناوە! سوود مەخۆن چەند قات {چەند بەرانبەر بوودە}، وە پارێز لە خوا بکەن، بۆ ئەوەی سەرفراز بن، واتە: ئەو زێدەبایی و ئەو سوودە کە چۆتە سەری، بە چەند قات مەبخۆن، لێردا توێژێردەوان دەلێن: خۆی پەرۆردگار پێشێ ئەو جوۆرە سوودو مامەڵەکردن بە رێبایی قەدەغە کردووە، کە زۆر کەڵەکە دەبێتەو، بەلام ئەوەی سوودی کەمتر دەچێتە سەر ئەم ئایەتە نایگرتەو، وە هەندیکیش دەلێن: هەر لەو کاتەو خۆی دادگەر قەدەغە کردووە، بەلام رای راست ئەوێ کە کاتێک ئەو ئایەتەکانە کە لە سوورپەتی (البقرة) دان و لە کاتی فەتحتی مەککەدا هاتوونە خوار، لە دوادای هاتنە خواری قورئاندا، ئەو کاتە رێبا یە کجاری قەدەغە کراوە، بۆیە وا پێدەچێ ئایەتەکە سوورپەتی (آل عمران) یان دەبێ دواتر هاتبێ، یان دەبێ هەر لەو سەرووحەدەدا هاتبێ، یان ئەو کاتە مەبەست پێی ئەوێ کە: کەسێک کە بەهۆی رێباوە چەند بەرانبەر پارە کەوتبێتە سەر کەسێک، قەدەغەیه، ئەگەرنا ئەوەی دیکە، قەدەغە نیە.

چوارەم: کە کۆتا قۆناغە بۆ قەدەغەکرانی رێبا، ئەم ئایەتە موبارەکە سوورپەتی

(البقرة) بوو، کە دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ

غەیری جوولەکە) ئەو بە سوود قەرزێ پێدەن، لەوێ کە جوولەکە تەحریفیان کردو، ئەگەرنا شەریعتەکانی خوا لە بواری هەلس وکەوتدا جیاوازی ناخەنە میلەتانەو!

مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۲۷۸﴾، واتە: ئەى ئەوانەى بىرواتان ھىناوہ ! پارىز لە خوا بکەن، وە ئەو سوودەى ماوہ دەستى لى ھەلگرن ئەگەر ئيماندارن.

مەسەلى چوار دەمە: ھۆكارو ھىكەتەكانى قەدەغەكرانى سوود چىن ؟

دىارە دەگونجى لەو بارەوہ زۆر شت باسبكرى، بەلام بە كورتى ئاماژە بە ھەندىكيان دەكەين:

يەكەم: سوود خۆرىي زولمە، چونكە وەرگرتنى زيادەمە كە بەبى كۆشش و ماندوو بوون و ئارەقەكرەن، كابرا ھەر لەو گۆرە پارمەكى نەقد دەداتە كەسك و دەستمايەو پارەكەى ھەر لە جىي خۆيەتىو، مانگانەش دەبى باباى قەرزدار زيادەى بداتى، بۇ وىنە: يەككە مليۇنيك دۇلار لە بانق دادەنى، مانگانە پارەى زيادە رادەكيشى، لەسەر حيسابى كى ؟ لەسەر حيسابى خەلك و دەولەت، ھىچ گومانىشى تىدانىيە كە ئەوہ زولمىكى گەورمە لە خەلك و ولات بە گشتى دەكرى.

دووم: رىبا دەولەمەندەكان فىرى مشە خۆرىي و تەنبەلى دەكات، كە لەسەر رىنجى خەلك بژين، وە خويان ھىچ دەست نەجوولئىن، بەلام ئەگەر رىبا نەبى، بچۆ پارەكەت بچوولئىنەو بازارگانىي و كەسابەتى پىيكە، بەلام بە ھۆى رىباوہ، كابرا لە مالى دانىشتوہو لاقى لەسەر لاقى داناوہ، پارەى لە بانق داناوہ، ياخود خستوو يەتە مامەلەى سوودەوہو بۆخۆى پارەى بەبى ئارەقەكرەن بۇ دىتەوہ !

سپيەم: لە ئەنجامى سوود خۆرىيداو لە ئەنجامى ئەو سىستەمە زالمانەيەدا، كيشەو بوغزو غەرمز لەنيوان ساماندارو، ھەزارو نەداراندا پەيدا دەبى، چونكە باباى ھەزارو نەدار كە دزانى ئەو ساماندار دەولەمەندە، لەسەر حيسابى وى دەولەمەند بووہ، كىنەو بوغزى دەچىتە دل و رقى لى ھەلدەستىو، لە دەرڤەتيك دەگەرىي زەربەيەكى لى بدات.

چوارەم: سوود خۆرىي دەبىتە مايەى نەمانى تەبايى و ھاوكارىي و دەست قەرز بە خەلك دان، كە پىي دەگوترى: (الْقَرْضُ الْحَسَنُ)، واتە: قەرزى چاك، ئەو قەرزەى كە بى بەرانبەرە، ئەوہ نامىنى مادام كابرا رپى رىباى ھەبى، دەلى:

من ئەندازە پارمێك دەدەم بەو فەقیرەو، مانگانە سوودی لێ وەردەگرم و پارەكەى خوشم ھەر لە جیبى خۆیەتى، بێگومان ئەو بەشترە لە قەرزىكى بى بەرانبەر! ھەلبەتە بۆ ئینسانی مسوولمان ئەو دەرمانى كە قەدەغەيە، بەلام مەبەستم ئەو مەيە، كە ئەو بوو بە بنچینەى گشتى و ئیشى پێكرا، وەك ئیستا لە ولاتانى رۆژئاواو لە دنیاى ئیشى پى دەكرى، ئەو زولمە زلە دەبێتە شتىكى ئاسایی.

پێنجەم: ئنجا لە ئەنجامى سوود خۆرییدا، لەنیوان پێكھاتەكانى كۆمەلگادا شەڕ و ئاژاوە دووبەرەكی وە چینیایەتی و قەرز و پەرییەكی زۆر پەیدا دەبى، ئەو دی دەرمانە دەوڵەمەنتەر دەبى و، ئەو دی ھەزارە ھەزارتر دەبى، چونكە ئەو دی ھەزار و نەدارە، پارە وەردەگرى و سوودی دەچیتە سەرو ھەر بۆخۆى ھەزارە، ھێندەى دیکە ھەزارتر دەبى، وە ئەو دی دەرمانە نەیشە بى ئەو دی خۆى بجوولێنى، ھێندەى دیکە دەرمانە دەبى و سەرنجام كۆمەلگا دابەش دەبى بۆ دوو چین :

۱- كەمینهیەكى پەرى لەسەر رۆژاو.

۲- زۆرینهیەكى قەرى لەبەر بێراو، كە ئیستا لە ولاتانى رۆژئاواو وایە و سەر وەتە و سامانى ھەموو دنیا لە جیھانى سەرمایەداریدا، دەچیتە دەستى چەند كەسانىكى كەمەو، رۆژ بەرپۆزیش دەوڵەمەندەكان ژمارەیان كەم دەبى و سامانیان زیاد دەبى، وە رۆژ بەرپۆزیش خەلىكى ئاتاج و موحتاج ژمارەیان زۆر دەبى و سەرنجام ھەرس رۆودەدات، خوا كار بەجى لە

سوورەتى (الإسراء) نایەتى (۱۶) دا دەفرموى: ﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا

مُرَفِّهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَرْنَاهَا تَدْمِيرًا﴾، واتە: وە ئەگەر

وێستمان ئاوەدانىيەك كاول بكەين، فەرمان دەكەين بە خوشگوزەرمانەكانى، {واتە: فەرمانیان پى دەكەين بە چاكە و ھاوكارىيەكردنى خەلك} كەچى ئەوان خراپەكارى تیدا دەكەن، سەرنجام بێپارى لەسەر پێویست دەبى {بێپار و یاسای خۆى لەسەر پێویست دەبى} و كاولى دەكەين و بە كاولكردن،

کەواتە: لە ئەنجامی فیسق و فەسادو لادانی خۆشگوزەرانەکاندا، کۆمەلگاو ئاومدانییەکان تێکدەچن و ھەردس دینن، ئیستاش ئەم یاسایە خوا بەسەر ژمارمێک لە ولاتانی عەرەبیی، وەك (تونس) و (میسر) و (لیبیا) و (سووریا) و (یەمەن)دا، چەسپاوەو زۆر بەدرەوشاومیی دیارەو دانیام – بە پیتی یاساو سوننەتی دادگەرانی خوا کە ھی دیکەش بەرپۆەن، بەوونییە کە جاری رژیمةکانیان – وەك گۆچانی مۆرانە لیلراوی سولەیمان- ھەر بە پۆەن !!

مەسەلە ی پازدەھەم: سزاو ھوکی سوود خۆری لە دنیاو لە دواپۆژدا:

پیشتریش باسمان کردو ھەندێ فەرماشتی پیغەمبەر ﷺ ھەن کە من بە پیویستم نەزانی پیشتر ھەموویان بینم، کە زۆر بەشیویدیەکی قیزەون باسی سوود خۆری دەکەن، ھەتا لە یەکی لە فەرماشتەکاندا پیغەمبەر ﷺ دەفەرموی: { (الرِّبَا اثْنَانِ وَسَبْعُونَ أَلْفًا مِثْلُ إِيَّانِ الرَّجُلِ أُمَّةٌ ...) رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي (الْأَوْسَطِ) بَرْقَم: (۷۱۵۱)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) بَرْقَم: (۲۵۶۳) }، واتە: سوود خۆری ھەفتاو دوو دەرگای ھەییە، کەمترینیان ئەوھییە کە کابرا زینا لەگەڵ دایکی خۆیدا بکا، وە لە فەرموودەییەکی دیکەدا کە (أحمد^(۱) والدار القطني والطبراني) ھیناویانە دەفەرموی: (لَرِبَاهُ رِبَا أَشَدُّ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ سِتٍّ وَثَلَاثِينَ زَنْبَةً فِي الْخَطِيئَةِ) واتە: یەك درەم سوود خۆری، لەلای خوای بەرز لە سی و شەش زینا خراپترە، سوود خۆری کەواتە: وە لە فەرموودەییەکی دیکەدا ھاتو: (أَكِلُ الرِّبَا وَمُوكَلُهُ وَكَاتِبُهُ وَشَاهِدُهُ مُلْعُونٌ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ ﷺ) أخرجه النسائي: (۱۴۷ / ۸)، وأحمد (۴۰۹ / ۱)، وابن حبان: (۳۲۵۲)، وابن خزيمة: (۲۲۵۰)، وأبو يعلى: (۵۲۴۱)، وصحَّحه الألباني في (صحيح سنن النسائي): واتە: سوود خۆرو ، سوود پیخۆر (سوود دەر) و نووسەری و شایەدی لەسەر زمانی موخەمەد ﷺ لەعەنتیان لیکراو زۆر شتیکی پیسو خراپە، جا ئینسان کە بە روالەت تەماشای

بکات دهلی: نه وه بؤچی وایه؟ به لام نه خیر، له نه نجامی سوود خورییدا شیرازو هاوسه نگی کومه لگا تیکده چی و، سمرنجام زیناو قه تل و دزی و خراپه و... هتد، زور ته شه نه ده کهن، جا به نیسبه ت سزای دنیایی یه وه بؤ سوود خوری، خوا ده فهرموی: ﴿فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، واته: جا نه گهر دهستان هه نه گرت، نه وه ناگدار کراونه وه که جه نکتانه له گهل خواو پیغه مبه ره که یدا.

زانایان له م رسته قورمانییه و هریانگرتوه، که نه وه هه رده شه به سزای دنیایی و، ده سه لاتی سیاسی و ده ولته تی ئی سلامی دهستی کراو دیه بؤ مامه له کردن له گهل سوود خوران و مامه له کمران به ریبادا، بویه نه م قسه یه له عه بدوللای کوری عه بباسه وه خوا لییان رازی بی، گپ راوروته وه: ﴿قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَنْ كَانَ مُقِيمًا عَلَى الرَّبِّ لَا يَنْزِعُ عَنْهُ فَحَقٌّ عَلَى إِمَامِ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَسْتَتِيْبَهُ، فَإِنْ نَزَعَ وَإِلَّا ضَرَبَ عَنْقَهُ﴾^(۱)، واته: عه بدوللای کوری عه بباس دهلی: همرکه سیك به رده وام بی له سمر خواردنی رپبا {له سمر مامه له کردن به رپبا} وه دهستی لی هه نه گری نه وه پیویسته له سمر پی شه وای مسولمانان {دهسته لاتداری مسولمانان} که داوای په شیمانبوونه وه لی بکات، جا نه گهر دهستی هه لگرت، نه گهرنا بوی هه یه له گمردنی بدات ! وه یه کی له زانایانی حه نه فی م هه هب که (ابن خویر منداد) دهلی: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ بَلَدٍ اصْطَلَحُوا عَلَى الرَّبِّ اسْتَحْلَالَ كَانُوا مُرْتَدِّينَ، وَالْحُكْمُ فِيهِمْ كَالْحُكْمِ فِي أَهْلِ الرَّدَةِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ مِنْهُمْ اسْتَحْلَالَ جَازٍ لِلْإِمَامِ مُحَارِبَتَهُمْ، أَلَا تَرَى أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَذِنَ فِي ذَلِكَ فَقَالَ: ﴿فَأَذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾﴾^(۲)، واته: نه گهر خه لکی ولاتیك (خه لکی شوینیك) له نیو خویاندا ریکه و تن له سمر نه وه که سوود خوری به حه لال بزائن، نه وه به هه لگمرا وه له قه له م دهرین،

(۱) (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي، ج: (۳)، ص: (۳۱۸).

(۲) سمرچاوه پی شوو، همان بهرگو لاپره.

وہ حوکمی ئەوان وەك حوکمی ئەوانەيە كە لە دین ھەڵدەگەرپنەو، بەلام ئەگەر لەرووی بە ھەڵال دانانیەو نەبێ بەلكو ھەر مامەلەى پێكەن {بَلَّيْن: ھەرامە بەلام مامەلەى پێ دەكەین} ئەو دەرستە بۆ پێشەواو سەرکردەى مسوڵمانان كە لەگەڵیاندا بچەنگى، ئەدى نابینی خۆى بەرز مۆلەتى داوہ كە لەگەڵیاندا بچەنگن، وەك دەفەرموى: ﴿فَاذْنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، جا ھەرچەندە زانایانى ئىسلام مشتومریان لەوبارەيەو ھەيە، بەلام زیاتر رايان وایە و ئايەتەكەش زۆر روون و راشكاو، كە دەستەلاتى ئىسلامى لەسەرى پێويستە پێ لە سوود خۆران بگرێ، وە ھۆى ھاتنە خوارەو ئايەتەكان ئەو بەسەر ھاتنەش كە پێشتر باسمان كردن و ھەلۆیستى پێغەمبەرىش ﷺ، كە دوایى دەفەرموى: ريبای سەردەمى نەقامى ھەمووى لەژێر ئەم دوو پێیانەم دايە، پێش ھەموو كەشیش ريبای عەبباسى مامە، وە ئەو كە پێغەمبەر ﷺ پێى گرت لەوانە كە قەرزى ريبايان لەسەر خەلكى بوو كە لايان وەربگرنەو ھەلۆدشان دەو، ئەو ھەمووى بەلگەيە لەسەر ئەو كە دەستەلاتى ئىسلامى بۆ ھەيە رینگا بگرێ لە سوود خۆران، ئەو جۆرە مامەلەيە بكەن، وە ئەگەر كرديشيان سزايان بدات، بەلام سزايەكەى دیارى نەكراو دەگەرپنەو بۆ ئىجتىھاد و بۆچوونى دەستەلاتى سیاسى.

مەسەلەى شازدەيەم: كە دەفەرموى: ﴿وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ زُؤُوسٌ أَمْوَالِكُمْ لَا

تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾، واتە: وە ئەگەر پەشیمان بوونەو دەستتان لە سوود خۆرى ھەلگرت، ئەو دەستمايە و سەرمایەكانتان ھى خۆتان، وەك دەبینن لێردە ئىسلام دان بە مۆلكايەتى تاكى دا دێنى، چونكە لەوبارەو دوو سیستەمى ئابوورى ھەن:

یەكەم: سیستەمى سەرمایەدارى (كاپیتالیزم): كە بەبێ سنوور ئازادى دەدا بە تاك دەولەمەند بێ، با لەسەر ھىسابى خەلكیش بێ، با بازرگانى بە شتى قەدەغەو پێشەو بەكاتو، با زەرەر لە كۆمەلگاش بدات، تاك ئازاد دەكات بە كەيفى خۆى سەروەتو سامان پێكەو بێ و پەزمەندەى بەكات.

دوهم: سیستهمی هاوبه شیتی (سؤسیالیزم): که نه ویش به پیچه وانه وه زیاتر لای کومه لگا ده گری له سمر حیسابی تاک، وه بر وای به مولکایه تی تاکیی نیه، واته: له سیستهمی سؤسیالیستییدا هیچ کهس خاوندی هیچ شتی نابی و هه موو شتی ه دی ده ولته، جا ئیسلام له و نیوانه دایه، سیستهمی ئابووری ئیسلام نه کاپیتالیزم نه سؤسیالیزم، به لگو رییه کی نیو وراستی گرتودو له لایه که وه دان به مولکایه تی تاکیییدا دینی بۆ تاک، به لام سنوورداری ده کاتو ری ل ده گری که زیان به خه لگی بگه یه نی، یه کی له وانه ری مامه له کردن به ری بای ل ده گری، وه ری قومارو مامه له کردن به شتی پیس و زیان به خشی ل ده گری، وه همر شتی زمری بۆ خه لک هه بی، نابی مامه له ی پی بکات، وه ک مادده سمر خۆشکمر دکان، وه کومه لیک ئه رکیش له سمر ده ولته مهنده کان دادنه کی یه کیان زه کاته، له پیناوی بهر ژموندی گشتیدا، به کورتی: سیستهمی ئابووری ئیسلامی خالی هاوبه شی هه یه له گه ل همر کام له کاپیتالیزم و سؤسیالیزمدا، به لام خالی جیاوازی شی هه و سیستهمی سمر به خویه.

مسئله یی حه قده م: که ده فمر موی: ﴿لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾، نه زو لم بکه ن نه زو لم تان لی بکری، نه وه بنچینه یه کی ئیسلامییه و ئیسلام ده یه وی له هه موو پرویه که وه مسو لمانان نه زالم بن نه مه زلووم، نه مافی خه لگی پی شیل بکه ن و نه خه لک مافیان پی شیل بکات، نه هه قی خه لک به لای وان دابی و نه هه قی وان به لای خه لکییدا بچی، نه وه ش داد (عدل) چونکه (داد) نه وه یه که نه زالم بی نه مه زلووم.

مسئله یی هه زده م: نه وه که ده فمر موی: ﴿وَإِنْ كَانَتْ دُورَةً فَنِظَرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾، وه نه گمر ته نگ ده ست بوو، با چاو مری بکری تا کو ئاسانی بۆ دیت، واته: تا کو خوا دمر گای خیری ل ده کاته وه، ئنجا پی شتریش با سمان کرد که زانایان له و باره وه که: ئایا نه وه ته نیا بۆ نه وانه یه به سوود پارو قه رزیان

وهرگرتووه، له سهر خاوه ن پارده کان فهرزه که چاوه رپیان بکه ن، یاخود هر فهرزداریک پیو یسته خاوه ن فهرز چاوه رپی بکات ؟! زانایان مشتومریان هه یه، نایه ته که ش هرچه نده له سیاقی نه و نایه تانه دا هاتوه، که دمر باره ی مامه له کردن به رپیا ددوین، به لام دشگونجی بو هه موو حاله ته کانیش به کار به ینری و، نه م فهرموودانه ی پیغه مبه ریش ﷺ زیاتر نه و مه سه له یه روونده که نه وه:

فهرمووده ی به که م: {مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُهُ صَدَقَةٌ، قَالَ: ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: (مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلَهُ صَدَقَةٌ) (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ برقم: (۳۴۱۸)، عَنْ بُرَيْدَةَ الْأَسْلَمِيِّ ﷺ، صَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ) برقم: (۸۶)}، واته: هرکه سیك چاوه رپی بابایه کی ته نگ ده ست بکات که فهرزداره، {با له کاتی خویشی تیپه ریت} به هر روژیک به نه ندره ی نه و فهرزه ی که له لایه تی خوا سه ده قه و خیری بو دنووسی، {بو وینه: ملیونیک دیناری داوه تی و، سالیکی به سمر دا تیپه ریوه بو ماوه ی سالیك داویه تی، دای ساله که ده لی: نیمه و جار چاوه رپیم بکه، چه ند روژانی سه بر لی بگری، هه موو روژیک به قه دهر نه ندره ی قهرزه که بو ی به سه ده قه دنووسری} ده لی: دای گویم له پیغه مبه ر ﷺ بوو فهرمووی: هرکه سیك چاوه رپی ته نگ ده ستیک بکات، به هر روژیک دوو به رانه بری قهرزه که ی بو ی به چاکه و خیر دنووسری.

فهرمووده ی دووه م: {مَنْ نَفَسَ عَنْ غَرِيمِهِ، أَوْ مَحَا عَنْهُ، كَانَ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ} (رَوَاهُ أَحْمَدُ برقم: (۲۲۴۵۸)، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ ﷺ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) برقم: (۲۶۴۰)}، واته: هرکه سیك له سهر فهرزداره که ی سووک بکا {یانی: بو ی دوا بخات} یاخود لی بسرپته وه و له سهری لابه ری {بو وینه: ده ملیون دیناری له سهریه تی، بلی: نه وه دوو ملیونم له سهر لابه ری، پینجم له سهر لابه ری، مادام توانات نیه}، نه وه له روژی قیامه تدا له سیبهری عمرشدا ده بی.

همرموودى سييه م: { عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يُدَايِنُ النَّاسَ فَكَانَ يَقُولُ لِفَتَاهُ إِذَا أَتَيْتَ مُعْسِراً فَتَجَاوَزْ عَنْهُ لَعَلَّ اللَّهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا فَلَقِيَ اللَّهَ فَتَجَاوَزَ عَنْهُ) (متفق عليه، البخاري برقم: (۲۰۷۸)، ومسلم برقم: (۳۹۷۴)، وأحمد برقم: (۸۳۶۹)، والنسائي برقم: (۴۷۰۹)، {، واته: نه بو هورميرده خوا ليى رازى بى دهلى: پيغمبهر ﷺ همرمووى: پياويك هه بوو { واته: پيش نوممه تي نيسلام } قهرزى دمدا به خه لك، به غولامه كهى خوى دهگوت { يانى بهو كهسهى كه له بهر دهستي بوو خزمه تي دهكرد }، نه گهر چووى بو لاي بابايه كي قهرزدار كه تنگ دسته، چاوپوشي لى بكه، به لكو خواش چاوپوشي له نيمه بكات { واته: له ههموو يان به شيكي قهرزه كهى خوشبه، به شكم خواش له نيمه خوشبى } جا كاتى گه يشته خوا ليى خوشبوو، يانى، وهك چوون نهو لهو خه لگه خوشبووه له هه قى خوى، خواى پهرومردگاريش له هه قى خوى خوشبوو.

مه سه لهى نوزدميه م كوتايى: كه دهمرموى: ﴿ وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ﴾

{ (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: آخِرُ شَيْءٍ نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ: ﴿ وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ﴾ ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ } (۱) { واته: عه بدوللاى كورپى عه عباس خوا ليى رازى بى دهلى: (نهم نايه ته قورنانيه) كوتا شتيكه كه له قورنات هاتوته خوار، هه تا هه نديك گوتوو يانه: سى سه عات پيش ودفاتى پيغمبهر ﷺ، وه هه نديكيان گوتوو يانه: سى روژ، هه نديكيان گوتوو يانه: چهند مانگيگو له دواى نهم رسته قورنانيه وه حى ديكه نه هاتوه، دهمرموى: ﴿ وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ﴾ ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾، وه له روژنيك پاريزى بكهن كه تييدا بو لاي خوا دهگيرپرينه وه، دوايى همر كهسه به نه نازدهى كرده وه كاني

خۆی، سزا یان پاداشت وەردەگریتەووە بێ کەم و زیاد، وە ستەمیشیان لێ ناکرێ، ئەمە کۆتا رستەیه کە لە قورپان هاتۆتە خوارو دوایین فەرماشتی خۆیە بۆ ئێمە.

جا خۆی پەر وەردگار لەو کەسانەمان بگێڕێ کە پارێزکاری دەکەن و خۆیان بۆ ئەو رۆژە نامادە دەکەن، کە دەچنەووە بەر دادگای خۆی دادگەر، وە بەسەری بەرزو بەرووی سوورو دەستی پێ، دەگەرێنەووە بۆ لای خوا، ئامین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

The banner is a horizontal strip with a light beige background. In the center is a circular portrait of a man wearing a white turban and a light-colored shirt. Above the portrait, there is text in Persian: "له تۆره كۆمهلازیمهكان لهكەلتان" and "say, research on social media". Below the portrait, the website "www.alibapir.net" is listed, followed by "English" and "کوردی". To the left of the portrait, there is a Facebook icon and the text "پاڤاپاڤی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابیر". To the right, there is a Facebook icon and the text "عەلی بابیر/ AliBapir". Below the portrait, there is a YouTube icon and the text "عەلی بابیر/ AliBapir". At the bottom left, there are two QR codes and the text "AliBapir" above them. At the bottom right, there are three QR codes and the text "پاڤاپاڤی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابیر" above them. The banner also features a red bar with a white arrow pointing right and the text "archive.org/details/@alibapir".

ده رسی به نجوا و حه و ته مین

پیناسه ی نه م ده رسه

خوا پشتیوان بن له م ده رسه ماندا دوو نایه تان دمتویژینه وه، نایه ته کانی ژماره: (۲۸۲ و ۲۸۳) له سوورپهتی (البقرة) که باسی نووسینی مامه له و بازرگانی به قهرز، وه شایه د له سمر گرتنی و رهن و نه و مه سه له و بابته انه ی که پینانه وه په یوده ستن، ده که ن و له سوڼگه ی نه وه وه که بابته و مه سه له کان زوړن، لیږه به م ناماژده کورته وازدینین، هه تا له برگه کانی دیکه دا ده یان تو یژینه وه.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ رَضَوْنَ مِنَ الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشَّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا
كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً فَإِنْ أَتَىٰ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمْنَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ
رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ عِندَ اللَّهِ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

((ئەو ئەوانە ی بروتان هیناو! ھەمکات مامەلەیکە قەرزتان بۆ کاتیکی
دیاریکراو لەگەڵ یەکلیدا کرد، بینووسن! وە با نووسەریک دادگەرانی لە نیوانتاندا
بینووسن، وە با هیچ نووسەریک لاملێ نەکات کە بینووسن، وە ک چۆن خوا فیڕی
کردو، بەلکو با بینووسن، وە با ئەو کەسە کە ھەقەکە لەلایە دەریبەری (دانی
پیدا بینن)، وە با پارێز لە پەروەردگاری بکات و هیچ شتێکی لێ کەم نەکات وە
(لەوێ کە بەقەرز وەریدەگرن)، ئنجا ئەگەر ئەو کەسە کە ھەقەکە لەلایە نەفام
بوو، یان بێھیز بوو، یان ئەو نەیدەتوانی دەریبەری، با سەری پەشتیارەکە
دادگەرانی بیلێ (دەریبەری)، وە دوو شایەد لە پیاوانتان بە شایەد بگرن، وە
ئەگەر دوو پیاو نەبوون، با پیاویک و دوو ئافرەت بن، لەو شایەدانە کە پیتان
پەسندن (و متمانەتان پیتان ھەیە) تاکو ئەگەر یەکیان ھەلە کرد (لەو دوو
ئافرەتانە) یەکیان وەبەر ئەوێ دیکە بینیتەو، وە با شایەدەکان ھەم کات بانگەران
(بۆ شایەدیدان) لاملێ نەکەن، وە لە نووسینی (قەرز) بێزار مەبن گچکە، بێ یان
گەورە (واتە: کەم بێ یا زۆر) ھەتا کاتی دیاریکراوی، ئا ئەوەتان لەلای خوا
دادگەرانی تەرەو، بۆ شایەدیدان راستەرو، لە نەکەوتنە دوو دلیشتان نیزیکتەر،
مەگەر (مامەلەکەتان) بازەرگانییەکی دەستبەجێ بێ، کە لەنیو خۆتاندا ئەنجامی
بدەن، ئەو کاتە گوناھتان ناگات کە نەینووسن، بەلام ھەمکات کرپن و فرۆشتنتان
کرد، شایەد بگرن، وە با هیچ نووسەریک و هیچ شایەدیک تووشی زیان نەکرین،
(یان زیان لە خاوەن مال، یان قەرزدارەکە نەدەن)، وە ئەگەر وابکەن، ئەو

دوو چاری لاری‌بوون دهب، وه پارێز له خوا بکه‌ن، وه خوا فی‌رتان ده‌کات، وه خوا به هه‌موو شتی‌ک زانیه ﴿۳۸۲﴾ وه نه‌گهر له سه‌فه‌ری بوون و نووسه‌رتان چنگ نه‌که‌وت، با (ده‌سته‌به‌ر که‌ری نه‌فه‌وتانی قهرزه‌کانتان) بارمه‌ و مرگه‌راوه‌کان بن، جا هه‌رکات هه‌ندی‌کتان له هه‌ندی‌کتان دانیابوون (که قهرزه‌که ناهه‌وتینی و به‌بی نووسین و شایه‌دگرتن و بارمه‌، قهرزتاندا) با نه‌و که‌سه‌ی که به ئه‌مینه‌دار دانراوه، سپارده‌که بداته‌وه، وه با پارێز له خوای په‌رو مرده‌گاری بکات، وه شایه‌دیدان مه‌شارنه‌وه و هه‌ر که‌س به‌شاری‌ته‌وه، نه‌وه دلی گونا‌ه‌باره، وه خوا به‌وه‌ی ده‌یکه‌ن زانیه ﴿۳۸۳﴾.

شی‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له وشه‌کان

(بَدِينُ): واته: قهرز له زمانی عه‌ره‌به‌یدا ده‌لی: (دِنْتُ الرَّجُلَ: أَخَذْتُ مِنْهُ دَيْنًا وَأَدَنْتُهُ: جَعَلْتُهُ دَائِنًا وَذَلِكَ بِأَنْ تُعْطِيَهُ دَيْنًا)، (دِنْتُ الرَّجُلَ): واته: قهرزم له پیا‌وه‌که و مرگرت، وه (وَأَدَنْتُهُ) واته: قهرزم پێداو کردم به قهرزدار.

(وَلِيْمَلٍ): (أَمَلَى) واته: خویندیه‌وه به‌سه‌ر نووسه‌ری‌کدا که بینووسی (إِمْلَاءً) واته: به‌سه‌ردا خویندنه‌وه (وَلِيْمَلٍ) واته: با بخوینتی‌ته‌وه و بلی: نه‌و نه‌ندازمیه‌م له فلان رۆژ له فلان که‌س و مرگرت، نووسه‌ری‌کیش بینووسی و دوو شایه‌دیش شایه‌دی بدن، ده‌گوتری: (أَمَلْتُ وَأَمَلَيْتُ: تَلَوْتُ وَقُلْتُ) واته: خویندمه‌وه و گوتم.

(وَلَا يَبْخَسُ): (الْبَخْسُ: نَقْصُ الشَّيْءِ عَلَى سَبِيلِ الظُّلْمِ)، (بَخْسٌ) بریتییه له که‌مه‌کردنه‌وه‌ی شتی‌ک به شی‌وه‌یه‌کی سه‌مه‌کارانه، که‌واته: مه‌به‌ست نه‌وه‌یه نه‌و که‌سه که قهرزه‌که‌ی ده‌که‌ویتی سه‌ر، کاتی‌ک که ده‌یایی بو نه‌وه بنوو‌سری، با هی‌چی لی که‌م نه‌کاته‌وه، ده‌بینی کابرای خا‌وه‌ن قهرز له‌وی نابێ، بلی: نه‌وه‌نده‌ی پێنه‌دام و که‌متری پێدام.

(سَفِيْهًا): وشه‌ی (سَفِيْهٍ) یانی: نه‌فام، عه‌قل سووک، ده‌لی: (السَّفَهَةُ: خِفَّةُ فِي الْبَدَنِ، وَاسْتَعْمِلَ فِي خِفَةِ النَّفْسِ لِنُقْصَانِ الْعَقْلِ..) له نه‌سلدا (سَفَهٌ) واته: قالم سووکی، دوا‌یی به‌کاره‌ینراوه بو سووکی نه‌فس له‌به‌ر که‌می عه‌قل،

ئێستا لە عەرەبیدا بە ھەمڕکەسیک بلیی: (سَفِيه) زەینیان بۆ لای مانا ئەسڵیەکە ی ھەر ناچی، کە مەبەست ئەو دھە بە دەنی سووکە و لاوازە، بە لگو ھەر یە کسەر ئەو مانایە کە بۆی خوازاو دتەو، کە بریتیە لە عەقڵ سووکی ئەو مانایە دیتە زەینەو، لێرەشدا مەبەست ھەر ئەو دھە واتە: گێل و عەقڵ سووک.

(أَنْ تَضَلَّ): واتە: ئەگەر لێ ھەلە بوو، یان لە بیر ی چوو، چونکە (الضَّالَّ: الْعُدُولُ عَنِ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ)، واتە: (ضَلَّال) بریتیە لە لادان لە ڕێی راست، ئەو وە واتایەکی، واتایەکی دی: (ضَلَّ عَنْهُ الشَّيْءُ ضَاعَ مِنْهُ وَفُقِدَ) واتە: شتەکە ی لێ ونبوو، لێی بزر بوو.

(الشَّهَادَةُ): (شُهَدَاء) کۆی (شَاهِد) واتە: شایەدەکان، شایەد کێیە ؟ دەلێ: (الشُّهُودُ وَالشَّهَادَةُ: الْحُضُورُ مَعَ الْمُشَاهَدَةِ، إِمَّا بِالْبَصَرِ، أَوْ بِالْبَصِيرَةِ، يُقَالُ شَهِدْتُ كَذَا وَشَهِدْتُ عَلَيْهِ)، (شُهُودٌ وَشَهَادَةٌ): بریتیە لە ئامادەبوون لە گەل بینیندا، چ بە چاو، چ بە عەقڵ، دەلێ: (شَهِدْتُ كَذَا) واتە: بینیم، یان (شَهِدْتُ عَلَيْهِ) واتە: شایەد بووم لە سەری، ئنجا بۆچی بە کەسیک کە شایەدی دەدا بۆ کەسیک، گوتراو شایەد ؟ چونکە دەبێ شتەکە بزانی و وەک بە چاوی خۆی ببینێ ئاوا یەقینی ھەبێ، ئنجا شایەدی بدات.

(وَلَا تَسْعَمُوا): واتە: ماندوو مەبن، (السَّامَةُ: الْمَلَالَةُ مِمَّا يَكْثُرُ لُبُّهُ، فِعْلًا كَانَ أَوْ انْفِعَالًا)، (السَّامَةُ)، (الْمَلَالَةُ) واتە: ماندوو بوون، بەھۆی زۆر مانەو دەو، کار بێ، یان کار تێکرا، **(وَلَا تَسْعَمُوا)** یانی: ماندوو مەبن لە نووسینی، گچکە بێ، یان گەورە بێ، قەرزەکە کەم بێ، یان زۆر بێ، بینووسن باشترە.

(أَقْسَطُ): واتە: دادگەرانه ترە، (الْقِسْطُ: هُوَ التَّصْيِبُ بِالْعَدْلِ كَالْتَصَفِّ، وَالتَّصْفَةِ وَالْقِسْطُ أَخَذَ قِسْطَ الْغَيْرِ)، (قِسْطٌ): بریتیە لە بەشیک کە بە دادگەرانه بەشکرا بێ، وە (قِسْطٌ) یش بریتیە لە وەرگرتنی بەشی یەکیکی دیکە (إِقْسَاطٌ) واتە: دادگەری، (مُقْسِطٌ) واتە: دادگەر، بەلام (قَاسِطٌ) یانی: ستمکار، (قَاسِطٌ) ئەو کەسە یە کە بەشی خەلکی بۆ خۆی وەرگرتبێ و

(مُقَسِّط) ئەو کەسە یە کە بەشی خەڵکی دابی بە دادگەرانە.

(وَأَقَوْمٌ): واتە: راستترو گونجاوتترو.

(تَجَرَّةً): واتە: بازرگانیی، (التَّجَارَةُ: التَّصَرُّفُ فِي رَأْسِ الْمَالِ طَلَبًا لِلرَّيْحِ) بازرگانیی بریتیه لە دەست و مردان لە دەستمایە و کاریپکردنی بە مەبەستی و دەستەپێنانی قازانج.

(حَاضِرَةٌ): واتە: ئامادە، ئەو بازرگانییە دەستاو دەستە و دەستبەجێ ئەنجام دەدری، پێویستی بە نووسەر و نووسین و ئەوانە ناکات، بەلام شایەد هەبن هەر باشترە بۆ ئەوەی دوایی یەکیان پەشیمان نەبێتەو، (الحَضَرُ خِلَافُ الْبَدْوِ، وَالْحَضَارَةُ وَالْحَضَارَةُ: السَّكُونُ بِالْحَضَرِ (تَجَارَةُ حَاضِرَةٍ): أَي نَقْدًا)، (حَضَرٌ) پێچەوانە (بَدْوٌ)، (بَدْوٌ) واتە: بیاباننشین، (حَضَرٌ) واتە: نیشتەجێ، وە (حَضَارَةٌ) ئەو مێهە کە شوێنێک ئاوەدان کرابێتەو وە خەڵک لێ نیشتەجێ بووبی.

(جُنَاحٌ): (جُنَاح) گوناحی کور دەواری خۆمان هەر لە (جُنَاح) دود هاتو، (جُنَاحٌ) ئەسلی لە (جُنَاح) دود هاتو، (جُنَاح) یش واتە: بال، وە دەگوتری: (جَنَحَتْ السَّفِينَةُ إِذَا مَالَتْ) ئەگەر کەشتیەک بە لایەکیدا کەوت، دەلێن: (جَنَحَتْ) واتە: بە لایەکیدا کەوت، لەبەر ئەوە کە کابرا و دختیک بە لایەکیدا لادەدا، مانای وایە تووشی گوناح بوو، بۆیە ناو لەو گوناح و هەڵەیه نراوە (جُنَاح).

(فَرَهْنٌ): (رَهَانٌ) کۆی (رَهْنٌ)، (الرَّهْنُ: مَا يُوضَعُ وَثِيقَةً لِلدَّيْنِ)، (رَهْنٌ) واتە: بارمته، هەر شتێک کە وەردەگیرێ وە کە بارمتهیهک لە جیاتی قەرز، بۆ وێنە: کابرا سەد ملیۆن دینار دەدا بە کەسێک دەلی: تۆش ئەو سەیارەت هەیه لە رەهەنی مندا دایبێ و بە سەیارەکەتم لەلابی، هەرکاتێ پارهکەت بۆ هێنامەو سەیارەکەت پێدەدەمەو، کە دوایی زیاتر باسی دەکەین.

(أَمِنْ): واتە: لێ دنیابوو، (أَمِنَهُ: وَثِقَ بِهِ وَاعْتَبَرَهُ أَمِينًا ذَا أَمَانَةٍ) ﴿فَإِنْ أَمِنْ﴾

بَعْضُكُمْ بَعْضًا، واتە: ئەگەر هەندیکتان لە هەندیکتان دنیابوون، کە

خیانه تی لی ناکات و قمرزه که ی دمهاته وه، واته: متمانهی پی بووو به نه مینداری دانا.

(فَلْيُؤَدِّ): (أَدَّى الشَّيْءَ: أَقَامَ بِهِ) شته که ی جیبه جی کرد، (وَأَدَّى الدَّيْنَ: قَضَاهُ)،

قمرزه که ی دایه وه (وَأَدَّى الصَّلَاةَ: قَامَ بِهَا لَوَقْتِهَا) له کاتی خویدا نوپژده که ی جیبه جی کرد (وَأَدَّى إِلَيْهِ الشَّيْءَ: أَوْصَلَهُ إِلَيْهِ) شته که ی گهیانده دهستی،

که واته: ﴿فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُوتِيَ مِنْ أَمْنَتِهِ﴾، یانی: نه وه که سه ی که شتیکی به نه مانه ت له لادانلراوه، با بیگهی نه نیته وه خاومنه که ی، واته: نه وه قمرزه ی که له لایه تی، با به نه مانه تیکی دابنی و بو خاومنه که ی بگیریته وه.

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ): (الْكُتْمَانُ: سَتْرُ الْحَدِيثِ)، (کتمان) نه وه یه قسه یه ک

بشاریه وه، ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾، شایه دیدان مه شارنه وه.

مانای گشتی نایه ته کان

نه م دوو نایه ته موباره که که یه کیکیان باسی قمرزو نه وی دیکه یان باسی رهه ن دهکات، خوا ﷺ روو له نه هلی نیمان دهکات و لی رده دا بو یان باسی قمرز پیدان دهکات، بو زانیاریتان نه م نایه ته درپژترین نایه ته له قورئاندا، واته: سوورپرتی (البقرة) گه وورترین نایه تی قورئانی تیدایه، له رووی پله و پایه وه که (آیه الكرسي) یه، وه درپژترین نایه تیشی تیدایه له رووی قه باره وه، که نایه تی قمرز (آیه الدین) د، دیاره نه وه ش جیی سه رنجه، که گه وورترین نایه تی قورئان باسی خوی په رومردگار دهکات و، درپژترین نایه تیش باسی لایه نی ئابووری و مال و سامان دهکات، نه وه گرنگیی پیدانی نیسلام و قورئان دهگهی نه، به بابه تی ئابووری و

مال و سامان، خوا دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَى أَجَلٍ

مُسَمًّى فَاصْكُتُوا﴾، واته: نه ی نه وه نه ی بروتان هیناوه ! همر کات قمرزتاندا له نیو خوتاندا به یه کدیدا، یاخود مامه له یه کی به قمرزتان له گه ل یه کدیدا کرد بو

کاتیکی دیاریکراو، بینووسن، دیارە ئیمە دوایی لە خستنەرۆوی مەسەلە گەرنەکاندا وردتر دینە سەر باسی ئەوە کە ئایا ئەو نووسینە قەرزە یان سوننەتە؟ ھەرودھا سەرچەم مەسەلەکانی دیکەش، وە ئیستا ھەر بە کورتی مانای ئایەتەکان دەکەین

﴿وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ﴾، وە با نووسەریك دادگەرانه لە نیوانتاندا

بینووسی، واتە: نە بەلای بابای پارەداردا بچێ، نە بەلای بابای پارە وەرگر، نە بەلای خاوەن قەرزو نە بەلای قەرزداردا، بەلای کەسدا نەیشکێنیتەودو چۆنە

وایبوووسی ﴿وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ﴾، وە با هیچ نووسەریك

لامیلی نەکات لەود، کە وەك چۆن خوا فیڕی کردووە بینووسی، یانی: وەك چۆن خوا ئەو چاکەییە لەگەڵ ئەودا کردووە فیڕی خۆپەندن و نووسینی کردووە، با ئەویش وەك سوپاسگوزاریی ئەو نیعمەتە، ئەگەر سەریان تیۆدەستا لە شوپێنیک و بیجگە لەو کەسیان دەست نەکەوت، با بینووسی و خۆیان لێ نەخاتە سەرپشت و بیانوویمان

پێنەگرێ ﴿فَلْيَكْتُبْ﴾، با بینووسی، تەئکید دەکاتەود ﴿وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ

الْحَقُّ﴾، ئایا کێ دان بە قەرزەکەدا بێنی؟ بیگومان ئەو کەسە کە ھەقەکە

لەلایە، ئەودە پارەکە وەردەگرێ، قەرزدارەکە، با ئەو بیلێ، بۆچی؟ ئەگەر ئەو دیکەبێ کە خاوەن قەرزە، دوایی بابای قەرزدار بۆی ھەیە بێ: تۆ بە کەیفی خۆت گوتووتە، بەلام ئەگەر بۆخۆی بیلێ: پێی دەگوتری: تۆ بەزاری خۆت دانت

پێھێناوە! مانای وایە ئەو کاتە هیچ ئیشکالی تێدا نابێ ﴿وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾، وە

با پارێزیش لە پەروەردگاری خۆی بکات ﴿وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا﴾، وە ھیچی لێ

کەم نەکاتەود، ئەو قەرزە کە وەریگرتووە، چەندەو چی لەلایە با ھەمووی دان

پێداپێنی، بۆ ئەودە نووسەرەکەش وەك ئەو دانێ پێداپێنی، ئاوا بینووسی ﴿فَإِنْ

كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيَّهُ

بِالْعَدْلِ﴾، ئەگەر ئەودە ھەقەکە لەسەرەگێل و نەقام بوو، یان بێھیز بوو، یاخود

نەیدەتوانی، بۆ وینە: لاڵ بوو، یاخود سەری لێ دەر نەدەچوو، با سەر پەرشتیارەکی بە شیوەیەکی دادگەرانه بیلێ و بیخوینیتەو، بۆ ئەوێ بەو جۆرە بنووسری کە راست و دادگەرییە، ﴿وَأَسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾، بەلام خوای کاربەجێ تەنیا بە نووسین لێی نەگەرێ و فەرموویەتی: ئنجا دوو پیاوانیش لە خۆتان بکەن بە شایەد لەسەری ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ﴾، جا ئەگەر دوو پیاوتان چنگ نەکەوتن ﴿فَرَجُلٌ وَأَمْرَأَتَانِ﴾، با پیاویک و دوو ئافرەت بن ﴿مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾، لەو شایەدانەکی کە لێیان رازیین و متمانەتان پێیان هەیه و بە پەسندیان دەرزن، چونکە کەسێک متمانەکی بە کەسێک نەبێ بە شایەدی ناگری، ئنجا ئایا حیکمەتی ئەو چیه کە دوو ئافرەت لەجیاتی پیاویک بۆ شایەدی؟ خوای کاربەجێ حیکمەتەکی پروون دەکاتەو، وە بۆ زانیاریتان خوا ﷻ، مەگەر چۆن ئەگەرنا هیچ یاسایەکی شەریعی نەفەر موو لەم قورئانەدا، مەگەر ئاماژەی بە حیکمەتەکی کردو، چونکە ئەسل لە مامەڵەکردندا ئەوێ کە هەموو شتێک حیکمەتەکی و ھۆیەکی دیاری، بە پێچەوانەی عیبادەتەو کە ئیمە بە دواي حیکمەتیدا ناگەرین، بۆ وینە: خوا فەرموویەتی: نوێژی شیوان سێ ڕکاتە، بۆچی سێ ڕکاتە؟ ئەدی بەیانی بۆچی دوو ڕکاتە؟ نیوەڕۆ بۆچی چوار ڕکاتە؟ ئەو مامەڵەکردنە لەگەڵ خواداو نابێ لە حیکمەتەکی بکۆڵینەو، خوا دەرئەوێ: ئاوا بپەرستە، خواپەرستی (عبادەت) یش واتە: ئەوپەڕی ملکەچی، جا کەسێ بۆ خوا ئەوپەڕی ملکەج بێ، ناچی بێ: بۆچی وا بکەو، بۆچی وا نەکەو؟! بەلام مامەڵەکردنی ئیمە لەنێو خۆماندا سەرمان لێ دەر دەچێ، بۆچی وابێ و بۆچی وانەبێ؟ بۆیە خوا ﷻ ھەرچەندە بۆ عیبادەتەکانیش کەم و زۆر ئاماژە دەکات بە حیکمەتەکانی، بەلام ھی ھەلسووکەوتەکان و مامەڵە، مەگەر چۆن ئەگەرنا حیکمەتەکانی بەیان دەکات، لێردا کە دەرئەوێ: ﴿أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾، زانیویەتی پرسیاریک دروست دەبێ، باشە بۆچی دوو ئافرەت

لەجىياتى پىاويىك بۇ شاھىدەيدان لەسەر قەرز ؟ دەفەر مۇي: بۇ ئەۋدى ئەگەر يەككىيان لىي تىكچوو ئەۋدى دىكە بەبىرى بىنئىتەۋە، ئافەرت بەھۋى كەۋتەنە خەيزەۋە، بەھۋى زەمىستانىيەۋە بەھۋى خالەتى عاتىفىيەۋە كە ھەيەتى، ئەۋىش خۋاى كاربەجى بۇيە ۋاى دروست كەردە، تاكو بتۋانئى منداڭ بەخىو بىكاتو ئەركى دايكاپەتى بىيىنئى، ۋە بەھۋى ئەۋمەۋە كە ئافەرت بەزۇرى لە چۈرچىۋەدى خىزاندا دەۋى، لەگەڭ ئىشۋىكارى مالىدا مامەلە دەكات، نەك لەگەڭ بازارو بازارگانىي، تەماشاي ھەموو دىنيا بىكەن نەك ھەر لە جىھانى ئىسلامىيدا چەند ئافەرت بازارگانى ؟ زۆر بە كەمىي، يان چەند ئافەرت سىياسىيىن ؟ چەند ئافەرت فەيلەسووفى ؟ چەند ئافەرت فەرماندەى جەنگىن ؟ يان ھەر نىن، يان زۆر بە دەگمەن، كەۋاتە: بازارگانىي مەيدانى ئافەرتان نىيە، بۇيە تىيدا كارامەۋ شارەزىنىن، ۋە لەۋ بۈرەدا تۋاناي زەبىتو كۆنتىرۋلگەردى زانىيارى ۋە ئامارەكانىيان كەمە، بۇيە پىۋىستە دوو ئافەرت بن تاكو يەككىيان ۋەبىر ئەۋدى دىكە بىنئىتەۋە، بە ھەردووكىيان يەككى بەھىز بىكەن، بۇچى ؟ بۇئەۋدى مالى خەلك نەفەۋتى، كەۋاتە: مەسەلە بە كەم تەماشاكەردى ئافەرت نىيە، بەلگۈ بە ھەند ھەلگەرتى مالى سامانى خەلكە كە نەفەۋتى، لە خالىيكا كە دوو پىاۋ چىنگ ناكەۋن بۇ شاھەدىي، با پىاويىك دوو ئافەرت بن، بۇ ئەۋدى كە ۋەبىرى يەككى بەخەنەۋە ﴿ وَلَا يَأَبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ﴾، با شاھەدەكان كە بانگەران بۇ ئەۋدى شاھەدىي بىدەن، لاملەي ۋە سەرپىچىي نەكەن، بىرۋە بىانۋو نەھىنەۋە بىن. ﴿ وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكُنُّوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ﴾، ۋە ئىۋە مەندوۋ مەبىن كە قەرزەكە بىنوۋس، گچكەبى يان گەۋرەبى، ۋاتە: كەمبى يان زۆرىي، بۇ كاتى دىيارىكراۋى خۋى (بىنوۋس ۋە مەيگەنە تەنبەلىي).

ئىنجا سى حىكمەتى تىدا دەخاتە ۋەۋ: ﴿ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ

وَأَدْنَىٰ أَلَا تَرْتَابُوا ﴾:

١- ﴿ذَالِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، ئەو نووسینە، ھەروەھا ئەو شایەدگرتنەتان لە لای خوا، دادگەرانی تەرمو دووردەبێ لە سەتەم و دوایی دەمەقالبی لەسەر پەیدانابن، تۆ بلی: ئەو ھەندە بوو ئەو بلی: نەخیر ئەو ھەندە نەبوو، ئەگەر نووسرابێ و شایەد ھەبن، جیگای مەشت و مەر نابێ چونکە کەسانیک ھەن دەیانەوی مائی خەلکی بە ناھەق بخۆن، جا چ خاوەن قەرزەکە بێ، بۆ وینە: پەنجا ملیۆنی داوەتێ، دەلی: سەد ملیۆن بوو، وە چ قەرز وەرگرەکە بێ (قەرزدارەکە) بلی: تەنیا پەنجا ملیۆن بوو لەکاتی کە قەرزەکە سەد بوو، ئەو کەسانە ھەر دەبن لەنیو کۆمەلگادا، کەواتە: دەبێ بنووسری و شایەد ھەبن، مانای وایە ئەو کاتە بە دوو شتان بەستراوەتەو، مەشت و مەر ناکۆکی و سەرھێجەم سەتەم روونادات.

٢- ﴿وَأَقُومُوا لِلشَّهَادَةِ﴾، وە ئەو ڕاستەرە بۆ شایەدییان، چونکە نووسینە کە قسە شایەدەکان بەھێز دەکات و بۆیان دەبێتە دیکۆمێنت (وثيقة).

٣- ﴿وَأَدْفِئُوا أَلَّا تَرْتَابُوا﴾، وە بۆ ئێوەش نزیکترە لەوێ کە نەکەوێتە گومانەو، ئەگەر نا مەروەف بۆی ھەبێ لە خاوەن پارە بکەوێتە گومان، تۆ بلی بەراستی بێ! لەوانەبێ زوڵم لەو ھەژارە بکات، یان بۆی ھەبێ لەوێ دیکە بکەوێتە گومان، تۆ بلی بەراستی بێ! بەلام ئەگەر شایەد ھەبێ و نووسرابێ، مەشت و مەر دروست نابێ و ناکەوێتە گومانەو.

ئەجا خوا ﷻ یەك حالەتی لێ ھەڵداوێری، چونکە خۆی زاناو شارمزا کە کاربەجییە، دەرانی ژیانی ئیمە چۆنە؟ ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ﴾، لە یەك حالدا قەیناکات ئەگەر نەینووسن: ئەگەر بازرگانییەکی ئامادە دەستبەدەست بێ، لەنیو خۆتاندا کە ھەلی دەسوورینن ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا﴾، لەو حالەتەدا گوناحتان ناگات کە نەینووسن، دەلی: ئەو ئەو کراسە بە چەندە؟ دەلی: بەو ھەندە، پێویست ناکات بلی: وەرە نووسەری

بینه با بینووسی! ﴿وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ﴾، وه شاید بگرن نه‌گمر کرین و فروشتنتان کرد، هه‌لبه‌ته شهر عزانان و تویر مردوان ده‌لین: نه‌وه مه‌به‌ست پیی کرین و فروشتنی گه‌ورمه، بو وینه: کابرا بایی یه‌ک ملیون ده‌ستبه‌جی شتی‌ک ده‌کری، وا باشه شاید هه‌بی، نه‌گمر نا شتی‌ک که بچووکه، ده‌چی کیلو ته‌ماته‌یه‌کی ده‌کری، پیویست ناکات دوو شایه‌دان بانگ بکه‌ی: ورن شاید بن من نه‌و کیلو ته‌ماته‌یه‌م به‌ومنده‌ی کریوه! که‌س شتی وا ناکات، ﴿وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾، وه با هیچ نووسری‌ک و هیچ شایه‌دی‌ک زمرر نه‌گه‌یه‌نی، نه به بابای خاومن پاره، نه به بابای قهرزدار، یانی به هیچ کام له‌و دوو ته‌ره‌فه‌ی که بازرگانی پی‌که‌وه ده‌که‌ن نه‌مه واتایه‌کیه‌تی.

واتایه‌کی دیکه‌ی: با هیچ نووسری‌ک و هیچ شایه‌دی‌ک زمرریان پی نه‌گه‌یه‌نری، نووسره‌که کاتی‌ک بانگ ده‌کری که درفه‌تی نیه، وه شایه‌ده‌که با هه‌لنه‌پی‌چری، کاتی‌ک که درفه‌تی نیه، نه‌و دوو مانایه‌ش به‌مجوره و مرده‌گیری‌ت نه‌گمر (لا يُضَارُّ) له (لا يُضَارُّ) دوه‌هاتبی واته: (بنا مَجْهُول) یانی: با نووسره‌که و شایه‌ده‌که زمرریان پی نه‌گه‌یه‌نری، وه نه‌گمر (لا يُضَارُّ) بی، واته: با نووسره‌که و شایه‌ده‌که زمرر نه‌ده‌ن له‌و خه‌لکه ﴿وَأِنْ تَفَعَّلُوا﴾، وه نه‌گمر وابکه‌ن، واته: نه‌گمر زمرر بدن، چ نووسره‌که، چ شایه‌ده‌که، چ نه‌وانه‌ی دیکه زمرر له‌وان بدن ﴿فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ﴾، نه‌وه لا رپی‌یه‌که پی‌تانه‌وه دهنووسی (ودک چه‌سپی دوو قل) ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ﴾، وه پاریز له خوا بکه‌ن، وه خوا فیرتان ده‌کات، (ئاوا یاساکانی خویتان فی‌ر ده‌کات) ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، وه خوا به هه‌موو شتی‌ک زانایه.

نه‌وه هه‌مووی له‌حالی‌کدا که خه‌لک نیشته‌جینی‌ه له مالییه، نه‌دی نه‌گمر له سه‌فمری بوون و پیویستی‌شیان به قهرز بوو؟ نه‌مجاره باسی نه‌و حاله‌ته‌ش ده‌کات و ده‌فهرموی: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَنْ مَقْبُوضَةً﴾، وه نه‌گمر

له سهفری بوون و نووسمړیکتان دهست نه کهوت (یان قه له م و کاغزی لی نه بوو، یان نه ده گونجا بنووسری) ﴿فَرِهْنٌ مَّقْبُوضَةٌ﴾، (رهان) کوی (رَهْن) د، واته: بارمته، با چهند بارمته یه کی و مرگړاو له جیاتی نووسین و شایه دی گرتن بی، {قه رزکمر دهلی: نه و ونده پارمیه م بدیه به قمرز، نه ویش دهلی: توش نه و شته م ویده با بارمته (رَهْن) بی، له لام، چونکه د حرفت نیه بنووسری له نیوانماندا، با شتیکی تو لای من بی، هم رکات پارده کهت هیئا دمتد مه وه} ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾، جا نه گمر هندیکتان له هندیکتان دلنیا بوون و به نه میندارتان دانان ﴿فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اُؤْتِمِنَ اَمْنَتَهُ﴾، با نه و کهسه ی که به نه میندار دانراوه، نه و سپارده یی که له لایه تی (که قمرزه که یه)، بی گپړیته وه بو خاونه که ی ﴿وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾، وه با پاریز له پهرو مردگاری بکات، که واته: قمرز نیه له سهفریش نه گمر نووسمړ نه بوو و قمرزه که نه نووسرا، حتمه ن بارمته و مرگړی، به لکو مؤلته، یان وا په سنده، نه گمرنا مادام خه لکه که متمانه یان به یه کدی هه بی، ده توان نه وه نه کهن و له سمر بناغهی با ورو متمانه به یه کدی کردن، پیکه وه مامه له بکه ن ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾، وه شایه دیدان مه شار نه وه، چ نه و دی که له لایه تی، چ نه و دی که له لای دراوه ^(۱)، با شایه دیه که نه شار یته وه ﴿وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ

ءَاثِمٌ قَلْبُهُ﴾، وه هر که سیکش شایه دیی بشاریته وه، نه وه دلی گونا هبار، بوچی دلی گونا هبار ؟ چونکه دلی ئینسان سمر چاوه ی پاریزکاری (تَقْوَى) یه و سمر چاوه ی گونا هباری (فَجُور) یشو له راستیدا بناغو و بنه رتی بهرو چاکه چوون و بهرو خراپه چوونی ئینسان لیرو دیه، بویه پیغه مبریش ﷺ و هک له فمر مووده ی (صَحیح) دا هاتوه سی جار ئاماژدی به سینه ی موباره کی کردوه

(۱) واته: چ نه و کهسه ی که شایه دیه که له لایه و، چ نه و کهسه ی که شایه دیه که له لا دراوه لیی ناگاداره.

فهرموویه تی: ^(۱) { (الْتَّقَوَى هَاهُنَا، الْتَّقَوَى هَاهُنَا، الْتَّقَوَى هَاهُنَا) } واته: ته قوا لیږدایه، ته قوا لیږدایه، ته قوا لیږدایه، یانی: ریشه که ی لیږدوویه و بناغه که ی لیږدوویه، نه گمرنا شوینه واری ته قوا له سمر رواله تی ئینسانیش دمرده که وئ، به لام سمر چاوده که ی لیږدوویه، همرودک سمر چاودی گوناحیش همر لیږدوویه ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾، وه خوا به و دی که دمیکن زانایه و ناگاداری همرموو شتیکه، که واته: بزنان چی دهکن، چوڼ دهکن؟ خوی پمرومردگار له و که سانه مان بگیږئ، که له وردو درشتی ژیاناندا پابه ند دمن به یاساکانی شمریعه ته وه، وه خوا له و که سانه مان بگیږئ، که دلیان پر دمن له نوری ئیمان و ته قواو، به چاکه و خیر نه بی ههنگاو نانین.

چهند مه سه له یه کی گرنګ

مسلمی به کم: که خوی کار به جی دفرموی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا

تَدَايَنُمٌ بَيْنَ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ﴾، ئه ی نه وانیه برواتان هیناوه! همرکاتیک قمرزتان به یه کدیدا، یاخود مامه له یه کتان له گهل یه کدیدا کرد، به قمرز بو کاتیکی دیاریکراو، بینووسن، وشه ی (تَدَايَنُمٌ) دیاره له سمر کیشی (تَفَاعُلٌ ه)، (تَفَاعُلٌ) یش بو شتیکه که به هاوبه شی بکری، له نیوان دوو تهره ف یان زیاترداو، واتاکه ی ئاوی لی دیته وه: (إِذَا دَايَنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا) نه گمر هندیکتان قمرزتان دا به هندیکتان، هندیکیش له زانایان گوتووینانه: ماناکه ی ئاویه: (إِذَا تَبَايَعْتُمْ بَيْنَ وَاتِه: نه گمر کرپن و فروشتنتان له گهل یه کدیدا کرد به قمرز، واته: شتیکت به که سیك فروشت به قمرز، جا لیږددا زانایان گوتووینانه: ئایا جیاوازی نیوان (دین) و (قرض) چییه؟ که ئیمه به کوردی به همردوکیان دهلیین: قمرز، هندیکیان گوتووینانه: جیاواز نین

هه‌ریه‌کن و دوو وشه‌ی هاووواتان، به‌لام هه‌ندیکیان گوتووایانه: حیان و ده‌لێن:
(الْقَرْضُ غَيْرُ الدَّيْنِ، لَأَنَّ الْقَرْضَ أَنْ يُقْرَضَ الْإِنْسَانُ دَرَاهِمَ أَوْ دَنَانِيرَ أَوْ حَبًّا
أَوْ ثَمَرًا أَوْ مَا أَشْبَهَ ذَلِكَ وَلَا يَجُوزُ فِيهِ الْأَجَلُ وَالْدَّيْنُ يَجُوزُ فِيهِ الْأَجَلُ) واته:
قه‌رز حیایه له (دین) له زمانی عمر مبی‌دا، چونکه قه‌رز ئه‌وه‌یه که‌سیک دره‌م
(واته: زیو)، یان دینار (واته: زێر)، یاخود دانه‌وێله، یاخود خورما، یان وینه‌ی
ئه‌وانه‌ بدات به‌ که‌سیک، بێ ئه‌وه‌ی کاتی بو‌ دیاری بکات، {بلی: فلان کاته تو
ده‌بی ئه‌و شته‌م بدمیه‌وه}، به‌لام (دین) ده‌کرێ بو‌ کاتیکی دیاریکراو بێ، وه
هه‌ندیک له زانیان گوتووایانه: مه‌به‌ست له (مُدايِنَةٌ) ﴿إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ﴾،
(سَلَمٌ) د، (سَلَمٌ) چیه‌؟ (سَلَمٌ) که‌ هه‌ندیکیشیان (سَلَفٌ) یشی پی‌ده‌لێن، ئه‌وه‌یه
که‌سیک ئه‌ندازمیه‌ک پاره‌ بدات به‌ که‌سیک که‌ باغداره‌، یاخود دانه‌وێله
ده‌چێن، یان که‌سابه‌تیک ده‌کات، که‌ ئه‌ویش له به‌ران به‌ردا له کاتی هه‌لگرته‌وه‌ی
به‌روبوومه‌که‌یدا، ئه‌ندازمیه‌ک له‌و به‌روبوومه‌ی خۆی بداتی، له‌و باره‌وه
عه‌بدوللای کورێ عه‌بباس خوا له‌ خۆی و بابی رازی بێ، ئاوی گوتوه‌: {إِنَّهَا
نَزَلَتْ فِي السَّلَفِ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدِيمَ الْمَدِينَةِ، وَهُمْ يُسَلِفُونَ بِالْثَّمَرِ السَّنَتَيْنِ
وَالثَّلَاثَ فَقَالَ: مَنْ أَسْلَفَ فِي شَيْءٍ فَفِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ
مَعْلُومٍ} (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۲۲۴۰)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۴۰۹۴)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم:
(۴۶۳۰)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۳۴۶۳)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۱۳۱۱)، وَأَبْنُ مَاجَةَ بِرَقْم:
(۲۲۸۰) {، واته: ئه‌م نایه‌ته‌ درباردی سه‌له‌ف (سه‌له‌م) هاتۆته‌ خوارێ چونکه
پێغه‌مبه‌ر ﷺ کاتیک چوو بو‌ مه‌دینه، ئه‌وان له‌ خورمادا بو‌ ماوه‌ی دوو سال و
سێ سال سه‌له‌میان پێکه‌وه‌ ده‌کرد، پێغه‌مبه‌ر ﷺ قه‌رمووی: هه‌رکه‌سیک سه‌له‌م
له‌ شتی‌کدا بکات، با به‌ پێوانیکی دیاریکراو {ئه‌وه‌نده‌ ته‌نه‌، یان به‌ زاراوی^(۱)
ئێره‌: ئه‌وه‌نده‌ حه‌ربه‌}، وه‌ کێشانیکی دیاریکراو، وه‌ بو‌ ماوه‌یه‌کی دیاریکراو،
ئه‌و جو‌زه‌ مامه‌له‌یه‌ بکری.

مه‌سه‌له‌ی دووهم: که خوی بی‌هاوتا ده‌فرموی: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا

تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ...﴾، نه‌ی نه‌وانه‌ی ئی‌مانتان

هیناوه! هه‌ر کات بۆ کاتیکی دیاریکراو قهرزتان به‌یه‌کدیدا بینووسن، زانایان له‌وباره‌وه که ئایا نووسینی قهرز، مامه‌له‌ به‌ قهرز یان قهرز، پیدان، نه‌گهر مامه‌له‌شی تیدانه‌بی، فهرزه یان سوننه‌ته؟ که‌وتوونه مشت و مره‌وه:

هه‌ندیکیان وه‌ک (عطاء، ابن جریج، نخعی، ابن جریر) گوتووایانه: نه‌م

﴿فَاكْتُبُوهُ﴾، مانای پیویست بوون ده‌گه‌یه‌نی‌و، فهرزه هه‌ر کاتیک که‌سیک

قهرزیکی به‌که‌سیکدا، یاخود مامه‌له‌یه‌کی له‌گه‌ل کرد به‌ قهرز، بنووسری،

هه‌ندیکیان گوتووایانه: نه‌و فهرمانه لی‌رده‌دا بۆ په‌سندیی (ئدب)ه، یانی:

نه‌گهر بنووسری باشه، نه‌وه رای زۆربه‌ی زانایانه^(۱).

(أ) به‌لگه‌ی نه‌وانه‌ی که ده‌لین فهرزه: ده‌لین نه‌وه‌تا خوا فهرموویه‌تیی:

﴿فَاكْتُبُوهُ﴾، صیغه‌ی ئه‌مریش پیویست بوون (و‌جوب) ده‌گه‌یه‌نی، مادام

نیشانه‌و به‌لگه‌یه‌ک نه‌بی‌ت که له‌ پیویست بوون لای بدات (صیغه‌ الامر يَدُلُّ عَلَى الْوُجُوبِ، إِذَا لَمْ تَكُنْ هُنَاكَ قَرِينَةً صَارِفَةً).

(ب) به‌لگه‌ی نه‌وانه‌ی که ده‌لین سوننه‌ته:

به‌لگه‌ی یه‌که‌م: خوا ﷺ دوا‌یی له‌ نایه‌ته‌ی (۲۸۳) دا ده‌فرموی: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ

عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً فَإِنْ أَتَىٰ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ

الَّذِي أُوتِيَ أَمَنَّتُهُ﴾ واته: نه‌گهر له‌ سه‌فری بوون و نووسه‌رتان ده‌ست

نه‌که‌وت، با بارمه‌ی و مرگی‌راوبن، وه نه‌گهر هه‌ندیکتان له‌ هه‌ندیکتان

دلنیا‌بوون، با نه‌و که‌سه‌ی که به‌ نه‌میندار دانراوه و متمانه‌ی پی‌کراوه، نه‌و

سپاردەییەکی کە لە لایەتی بیگێڕیتەوه بۆ خاوەنی، جا زانیان دەلێن، کەواتە: لێردا پێویست نیه ئەو قەرزە بنووسری، ئەگەر متمانه له نیوان قەرز پێدەرو قەرز وەرگەردا هەبێ، کەواتە: نووسینی قەرز فەرز نیه.

بەلگەی دووهم: دەلێن مسوڵمانان بە درێژایی میژوو، هەبووه قەرزیان نووسیوه، جاری واش بووه نهیاننووسیوه، بەتایبەتی کە ئەندازەکی کەم بووبێ، نهیاننووسیوه، کەواتە: ئەو بەلگەیه لەسەر ئەوێ کە پێویست نیه. منیش رام وایه کە ئەو تەعبیرە بۆیه وا هاتوه، تاكو هەردوو لایان بگەیهنێ! چونکە جاری وا هەیه مامەلە لەگەڵ یەکدا بە قەرز، یاخود قەرز بە یەکلێدادانە، حالەتەکی وایه هەلومەرجە کە وایه، پێویست بەوه دەکات کە بابای قەرز پێدەر دلتیا بکریتهوه، ئنجا له حالەتی وادا با بنووسری، وه جاری واش هەیه پێویست ناکات و ئەو کەسێ کە قەرزە کە وەرگەری یان مامەلە ی بە قەرزە ی لەگەڵدا دەکات، جێی دلتیایی و متمانهیهو، لهو حالەتەشدا با نهنووسری، بۆیه له راستیدا رسته قورئانییه کە، هەم پێویستبوونیش و هەم سوننهتبوونیش دەگریتهوه، پێویستبوون بۆ کاتی خۆی، وه سوننهتبوونیش بۆ کاتی خۆی، ئەو هەش یەکی کە له لایەنەکانی ئیعیازی قورئان، کە خوا ﷻ هەندێ شتی فەرمووه چەند واتایه ک دەگریتهوه، هەم کامیان له حالەتی تایبەتی خۆیدا.

مەسەلەی سێهەم: کە دەرئەوێ: ﴿وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ﴾، با

نووسەریک دادگەرانه له نیوانتاندا بینووسی، واتە: وای بنووسی کە هیچ لایەک نهتوانی ستهم لهوی دیکهیان بکەن، رێک و راست و پوون و بی گری و گۆل بێ، چونکە جاری وایه شتی ک دەنووسری، بەلام گری و گۆلی تێدايه، جاری وایه شتی ک له بهینی دوو تەرەفان دەنووسری دوو سێ واتایان هەلەدگری، خوا ﷻ رێنمایی کردووین، کە ئەو نووسەری له نیوانیاندا ئەو شتە دەنووسی، با وای بنووسی، ئیشکالی تێدا نهمی، بۆ وێنە: ئەو قەرزە بە نرخێ رۆژ بکریتهوه، یان بە نرخێ ئەو کات ؟ با بنووسری، بە هەمان جووره

دراو بەریتەو، یان بە دراویکی دیکە؟! با بنووسی، ئەگەر ئەو شتانه بە روونی نووسران، مانای وایە نووسینیکی دادگەرانیەو، هیچ کام لەم دوو لایە تووشی زیان و زەرەر نابن، سەرئێشەو کێشەیان بۆ نایەتە پیش.

مەسەلەی چوارەم: کە دەرئەمۆی: ﴿وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ

فَلْيَكْتُبْ﴾، وە با نووسمێك كە داوای لێ دەكری بنووسی، لاملێ نەكەت، كە بنووسی، وەك چۆن خوا فێری كردو، با بنووسی، دیسان لێردا زانیان راجیایان هەیه:

✽ هەندێکیان گوتووینانە: ئەو هەش مەبەست پێی رێنماییکردن (إرشاد)ە، نەك پێویست بێ.

✽ هەندێکیان گوتووینانە: بەلگە مەبەست پێی ئەو دیە كە فەرزو پێویستە. منیش پێم وایە ئەگەر هیچ نووسمێك دەست نەكەوت جگە لەو كەسە كە داوای لێ دەكری، ئەو لەسەری پێویستە بینووسی، بە مەرجێك كە نووسینی قەرزەكە پێویست بێت و بە پێویست بزانرێت، ئەو كاتە لەسەری پێویست دەبێت، چونكە هەموو ئەو شتانە كە كۆمەلێك مسوڵمان و یان یەكێك لە مسوڵمانان پێویستیان دەبێت، پێویستە مسوڵمانان بۆ جێبەجێ بكەن و هاوکاری بكەن، واتە: فەرزی كیفایەیه، فەرزی كیفایەش ئەگەر تەنیا كەسێك هەبوو، یان كۆمەلێکی دیاریكراو هەبوو، جێبەجێ بكەن، لەسەریان دەبێتە فەرزی عەین، دیارە فەرزی كیفایەش كاتێك لەسەر ئەوانی دیکە لادەچێ، كە ئەگەر یەكێکیان یان هەندێکیان ئەنجامیاندا بای ئەوێندە هەبن ئەنجامی بدن، بەلام ئەگەر تەنیا یەك كەس هەبوو ئەو فەرزه ئەنجام بدات، ئەو كاتە لەسەری دەبێتە فەرزی عەین و نابێ بلی: ئەگەر بیکەم ئەو باشەو ئەگەر نەشیکەم قەیناکات! هەروەها ئەگەر كارو پرۆژمیەکی پێویست هەبوو و ئەنجامدانێ یەکی لەسەر كۆمەلێك كەوتبوو، تەنیا ئەوانیش هەبوون پێی هەلسن، دیسان لەسەریان دەبێتە فەرزی عەین.

مەسەلە ی پێنجەم: کە دەفەرموێ: ﴿أَنْ يَكْتُوبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ﴾، واتە: وەك

چۆن خوا چاکە ی لەگەڵ ئەودا کردووە فیڕی خوێندن و نووسینی کردووە، با ئەویش چاکە بکات لەگەڵ غەیری خۆیدا، وە ئەگەر خەڵکی پێویستیان پێی هەبوو و سەریان تێیووەستا، با هاوکاریان بێ و دەستی یارمەتییان بۆ درێژ بکات، وە مەرجیش نیه هەموو جاری هاوکاری و یارمەتی هەر سوننەت بێ، بەلگەو جاری وا هەیه لەسەر ئینسان پێویست دەبێ، مادام خەڵکیک پەکی لەسەر ئەو هاوکاری و یارمەتییه کەوتبێ، بۆ وێنە: کەسێک لە پەنای تۆ کەوتۆتە چالێکەو، یان کەوتۆتە ئاویکەو و ئەگەر دەرینه هیئێ دەخنکی، ئایا سوننەتە دەرپێنییه و؟ نەخێر، بەلگەو فەرزد، یان زالمێک لە نیزیکی تۆ دهبەوێ نەفەریکی مەزلووم بکوژی، ئایا هەر سوننەتە هاوکاری بکە؟ نەخێر، بەلگەو لەسەرت فەرزد، وە ئەگەر کەمتر خەمی تێدا بکە گوناھبار دەبێ، کەواتە: مەرج نیه هاوکاری و یارمەتیدانی ئێمە بۆ یەکدی، هەمیشە هەر سوننەت بێ، ئەگەر بیکەین خێری و ئەگەر نەشیکەین گوناھمان نەگاتی، بەلگەو جاری وا هەیه پێویستە و ئەودش دەکەوێتە سەر ئەندازە و پێژە ناچاری و پێویستبوونی بابای هاوکارییکراو، گرتگی و بایەخی ئەو کارە.

مەسەلە ی شەشەم: کە دەفەرموێ: ﴿وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ﴾، با ئەو کەسە ی

کە هەقەکە ی لایە لاملێ نەکات و بیخوێنێتەو، (إملاء) واتە: خوێندنەو (يُمْلِي عَلَيْهِ) واتە: بەسەریدا دەخوێنێتەو، ﴿وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ﴾، واتە: ئەو کەسە ی قەرزەکە و مردەگری و هەقەکە ی دەکەوێتە لا، با ئەو دانی پێداپێنی، بیلێ، بۆچی؟ چونکە ئێمە بنچینه یەکی شەرعیمان هەیه دەلێ: (الْمَرْءُ مُؤَاخَذٌ بِأَقْرَارِهِ) واتە: ئینسان بە دانپێهێنانی خۆی دەگیری، کەواتە: ئەو کەسە کە قەرزەکە و مردەگری، ئەگەر خۆی دانی پێداپێنی و بیلێ، مانای وایە ناتوانێ دوایی لام و جیم بکات، بابای خاوەن قەرز دەلێ: تۆ بۆخۆت گوتووتە، هەروەها لە بنچینه شەرعیه کانه: (الْإِقْرَارُ سَيِّدُ الْأَدْلَةِ) واتە: دانپێداهێنان گەورە ی هەموو بەلگە کانه.

مسئله ی هه و نه م: که ده فەر موئ: ﴿وَلَيْتَنِي اللَّهُ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا﴾، با

له په و مر دگاری خوئ پاریز بکات و هیچی لئ که م نه کاته وه، واته: نه و که سه که قمر زه که و مر دگري، با کاتیک که دپیل بؤ نه وهی بنو و سري و تومار بکري، یا خود با شایه ده کانی که قسه ده کهن، با پاریز له خوا بکهن و هیچی لئ که م نه که نه وه، نه مه نه وهی لیو مر دگري که ئینسان نه گمر پاریز له خوا بکات و نه هلی ته قوا بئ، مافی خه لکی پیشیل ناکات، نه وهش شتیکی سه لمینرا وه و شتیکی جهر بیئرا وه، ئینسان به نه ندازی نه وه که ترسی خوی له دل دایه و هه ست به چاو دیری خوا ده کات، وه بروای به لیپرسینه وه و سزاو پاداشتی خوا ههیه، بیگومان هه ق و مافی خه لکی پیشیل ناکات، بویهش پیشینان گوتوو یانه: له وه بترسه که له خوا ناترسی، له وه مه ترسه، که له خوا دترسی!

مسئله ی هه و نه م: که ده فەر موئ: ﴿فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ﴾، ئنجا نه و که سه ی که

هه قه که ی له سمر نه گمر نه قام بوو، یا خود بی هیز بوو، یا نه ی دمتوانی نه و هه قه بلئ و دانپیدا بینئ و دریببری، با سه رپهر شتیار ده که ی به شیو دیه کی داد گمرانه نه و هه قه که ده که و یتنه لای دانی پیدا بینئ، (بؤ نه وهی که بنو و سري)، لی رده دا خوا ﷺ سئ پاساوی هیئا و نه وه بؤ نه وهی نه و که سه که قمر زه که و مر دگري، بؤ خوئ نه یلئ:

په گه م: نه گر نه قام بئ، نه قام ییش ده گونجئ مه به ست پی گیلی بئ، واته: با نه و که سه بالغیش بئ، به لام گیل بئ، هه ندئ که س ههیه به خوار سک عه قلی ته واونیه، یا خود له بهر نه وه که مندا له و جارئ عه قلی ته واونیه نه بو وه.

دوو م: نه گمر بی هیز بئ، بؤ و یتنه: له و حاله ته دا نه خوش بین و نه توانئ ناماده ی نه و مه جلیسه بئ.

سپی هه م: نه گمر توانای قسه کردنی نه بئ، یا نه توانئ قسه بکات له بهر نه وه که لاله یا خود زمانی ده گري، له و سئ حاله تانه دا، دروسته که سه رپهر شتیار ی نه و که سه له جیاتی نه و دان به قمر زه که دا دابنئ.

مهسهله ی نۆیه م: که دهفرموی: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾، دوو

شایه دان له پیاوه کانتان به شایه بگرن، واته: وێرای نووسین با دوو پیاویش ببه شایه له بهیندا، ئهوه بۆ چیه ؟ له راستیدا ئهوه گرنگی مال و سامان دهگهیهنئ له تهرازووی شه ریعه تدا، وه گرنگی پیدانی خوی پهرومردگاریش دهگهیهنئ له مهسهله ی پاراستنی مال و ساماندا، بۆیه بۆ ئهوه ی رینگا بگیری له زایه بوونی مال و سامانی خه لک، به تایبه تی که سیک که هاوکاری خه لک دهکات و قهرزبان پیده دا، یان مامه لهیه کی به قهرزبان له گه لدا دهکات، ههر به وونده وازی نه هیناوه بنووسری، ئه ویش به و ورده کاریانه وه که خوا باسی کردوون، به لگو ههرمووشیه تی: دوو پیاویش شایه بن ! که واته: ده بی ت دوو شایه هه بن و نابئ که متر بن، وه که دهفرموی: ﴿مِنْ رِجَالِكُمْ﴾، یانی: ده بی مسو لمان بن و کافر نه بن، وه ده بی پیاو بن و ئافرمت و مندا ل نه بن، جا لی رمدان زانایان مشتومریان ههیه له سه ر ئه وه که ئایا له دوو شایه که متر ده بی ؟ وه ئایا ئه گهر شایه دهکان مسو لمان نه بن حوکی چیه ؟ وه ئایا ئه گهر پیاو نه بن حوکی چیه ؟ هه لبه ته ئه گهر شایه دهکان پیاو نه بن یانی: یه کیکیان پیاو نه بن، ئه وه ئایه ته که بۆ خوی روونی کردۆته وه، به لام له سه ر ئه وانی دیکه زانایان کیشه یان ههیه:

✽ هه ندیکیان گو توو یانه: که دهفرموی: ﴿مِنْ رِجَالِكُمْ﴾، له پیاوانتان، واته: له پیاوانیک که له کو مه لگای ئیسلامییدان، واته: ئه گهر مسو لمانیش نه بن ده یانگری ته وه، ئنجا ئه وه که له دووان که متر نه بن، زانایان له وه دا مشتومریان ههیه، که ئایا شایه دیک وه کابرای ده عواکار (مُدَّعِي) خۆیشی سویند بخوا، ئه وه جیی شایه ده که ی دیکه پر ده کاته وه ؟

✽ (أَبُو حَنِيفَةَ) رده مه تی خوی لی بی ده لی: نه خیر، ههر ده بی دوو پیاو

شایه دبن به به لگه ی ئه م رسته قور ئانییه: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ

رِجَالِكُمْ﴾.

✽ بەلام (شافعی) و هەندیکێ دیکە لە زانیان دەلێن: بەلێ شایەدێک و سوێند خواردنی دەعواکار بە دوو شایەد دەشێن، بۆچی ؟ دەلێن: چونکە پێغەمبەر ﷺ وای حوکم کردووە، وەك عەبدوڵلای کۆری عەبباس گێراویەتەووە، وەك لە (صَحیح)ی موسلیم و لە (سُنَن)ی ئەبو داوود و (سُنَن)ی ئیبنو ماجە شەدا هاتووە: { (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ) }^(١)، کە پێغەمبەر ﷺ بۆ ئیسپاتی دەعوایەك شایەدێک و سوێند خواردنی کابرای دەعواکاریشی بە بەلگە داناوە.

مەسەلەى دەیهەم: کە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾، جا

ئەگەر دوو پیاوتان چنگ نەکەوتن، پیاویک و دوو ئافرەت، هەلبەتە لێرەشدا دیسان کە ئایا دەگونجێ وەك چۆن دوو ئافرەت لەجیاتی شایەدی دوووم بەکار دێن، لەجیاتی شایەدی یەكەمیش دوو ئافرەتی دیکە ببە شایەد، واتە: لەجیاتی دوو پیاو بن، چوار ئافرەت بن ؟ لەوێشدا زانیان مشتومریان هەیه:

✽ هەندیکیان دەلێن: بەلێ مادام لەجیاتی پیاوی دوووم و شایەدی دوووم دوو ئافرەت ببن، کەواتە: لەجیاتی پیاوی یەكەمیش ئەگەر دوو ئافرەتی دیکە بن، واتە: چوار ئافرەت لە جیاتی دوو پیاوان، ئەووە ئەو مامەلەیه ئیسپات دەبێ.

✽ هەندیکیش گوتووینە: نەخێر بەلکو هەر دەبێ پیاویک هەبێ و ئنجا لەجیاتی شایەدی دووومیش دوو ئافرەت بن، بەلام لێرەدا پرسیارێک دێتە پێش: ئایا بۆ هەموو مەسەلەیهك هەردوو ئافرەت لە بەرانبەری پیاویک دان بۆ شایەدی دان ؟ کە هەندیک لەوانەى کە لە شەریعەت شارمزانینە هەر لەخۆوە بیانوو بە ئیسلام دەگرن و ئەووە دەکەنە بەلگە لەسەر ئەووە کە ئیسلام بە چاوی سووک تەماشای ئافرەت دەکاتو، ئافرەت بە کەمتر لە پیاو دادەنێ ؟!

بەلام لەپراستییدا ئەووە وانیە، چونکە زانیان دەلێن: ئەووە تەنیا بۆ بواری ئابووری و بازرگانیهو زۆربەى شەرعزانان دەلێن: ئەووەى کە دەقی لەسەرە، لێرەدا، مەسەلەیهکی ئابووری و دارایی لێرەدا دوو ئافرەت لە بەرانبەر

پیاویکەن بۆ شایەدی، بەلام مەرج نیە لە بوارەکانی دیکەدا وایی، بەلگەواری
وا هەیه شایەدییدانی ئافەرت وەك هی پیاو، بگرەواری وا هەیه كە تایبەتە
بە ئافەرتانەو، وەك مەسەلەى شیر پێدان و ئاوس بوون (حەمـل) و، ئەو جوۆرە
مەسلانەى كە تایبەتن بە ئافەرتانەو، تەنیا شایەدی لە ئافەرتان و مردەگیرى و
پیاو تیاندە بە شایەد وەرناگیرى^(١)، وەك مەن لە كەتیبى (ئافەرت و خیزان لە
سایەى شەریعەتدا) لەو بارەو بەسەم کردو، ئنجا بۆچی دەبێ دوو ئافەرت لە
بەرانبەرى پیاویکەدا بن ؟ خۆی پەر و مردگار دواى حیکمەتەكەى پروون
دەکاتەو، وەك لە مەسەلەى دوازەمەدا باسی دەکەین.

مەسەلەى یازدەم: كە دەفەرموێ: ﴿مِمَّنْ رَضَوْنَ مِنَ الشَّهَادَةِ﴾، لەوانەى كە
لێیان رازین لە شایەدان، واتە: ئەو شایەدانەى كە پەسەندیان دەكەن و لە لای
ئێوە متمانە پێكراون، ئەو لە شوینی دیکە لە قورئاندا، خوا پروونی کردۆتەو،
كە دەفەرموێ: ﴿...وَأَشْهِدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنكُمْ...﴾ (٢) الطلاق، دوو كەسى
دادگەر لە خۆتان بە شایەد بگرن، كەواتە: ﴿مِمَّنْ رَضَوْنَ مِنَ الشَّهَادَةِ﴾، ئەو
شایەدانەى كە لێیان رازین و لاتان پەسەندن، یانی: شایەدى دادگەر (عَدْلٍ)،
شایەدى دادگەر كێیە ؟ شایەدیکە كە رێك و راست بڕواو بە لای كەسدا دای
نەشكێنى، ئەو هەش زانیان تەرازووێکیان بۆ داناو، دەلێن: دادگەر كەسێكە گوناھى
گەورە نەكات، گوناھى گەورەش ھەر گوناھێكە سزای دنیاى، یاخود ھەر مەشەى
قیامەتى لەسەربى، كەواتە: ھەر كەسێك ئەو جوۆرە گوناھانەى نەبوو، واتە:
واجبەكانى نەچوواندبوو، وە قەدەغەكانى نەشكاندبوو، ئەو دادگەر (عَادِل)ە،
لە پێناسەى شەرعدا، چونكە كەسێك كە گوناھى گەورە بكات، مانای وایە
دەگونجى شایەدی بە درۆش بدا، لەبەرئەو شایەدی لى وەرناگیریت، زانیان
گوتووینە: شایەدى دادگەر دەبێ دە سیفەتى تێدا بن، وە ئەم سیفەتانەیان

(١) بڕوانە: (الطریق الحکیمە فی السیاسة الشرعیة) لابن القیم، ص: (١٤٥)، (فصل شھادۃ النساء نوعان: ١- نوع یقبل فیہ النساء منفردات. ٢- و نوع لا یقبلن فیہ الا مع الرجال).

ژمار دوون: (أَنْ يَكُونَ حُرًّا، بِالْغَا، مُسْلِمًا، عَدْلًا، عَالِمًا بِمَا شَهِدَ بِهِ، غَيْرَ جَالِبٍ بِشَهَادَةِ نَفْعًا إِلَى نَفْسِهِ، وَلَا دَافِعَ مُضَرَّةَ عَنْهَا، غَيْرَ مَعْرُوفٍ بِكَثْرَةِ الْغَلَطِ، غَيْرَ تَارِكٍ لِلْمَرْوَةِ، لَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَنْ يَشْهَدُ عَلَيْهِ عِدَاءً):

۱/ (حُرًّا): دهبی ئازاد بئو کۆیله نه بئ، هه لبه ته ئیستا مه سه له ی کۆیلا یه تی له گۆریندا نه ماوه، وه من پيشم وایه هیج به لگه یه کی پشت پیه ستر او له و باره وه نیه، که جیاوازی له نیوان ئازادو کۆیله دا هه بئ.

۲/ (بِالْغَا): دهبی بالغ بئو مندا ل به که لکی شایه دی نایه ت.

۳/ (مُسْلِمًا): دهبی مسولمان بئ، هه لبه ته هه ندیک له زانایان ده لئین: نه خیر، مسولمانیش نه بیت دهبی، منیش پیم وایه مه گمر مه سه له یه کی وابئ مۆرکیکی ئیسلامی هه بئو تایبه تمه ندیی یه کی ئایینی مسولمانانی بئ، نه گمر نا مادام نه و که سه متمانه پیکراو بئ، به شایه د ده شی.

۴/ (عَدْلًا): به و واتایه که گونا هی گه وره ی نه بئ.

۵/ (عَالِمًا بِمَا شَهِدَ بِهِ): زانا بئ به وه ی که شایه دیی درباره ده دات و، شار مزای بئو نا گای له شته که هه بئ.

۶/ (غَيْرَ جَالِبٍ بِشَهَادَةِ نَفْعًا إِلَى نَفْسِهِ): له و شایه دییه دا که ده دات، سوودیک به و ی نه گات، که واته: شایه دییدانی ئینسان بو خوی دروست نیه، وه شایه دیی دانی ئینسان بو برا و خزمی و درنا گیرئ.

۷/ (وَلَا دَافِعَ مُضَرَّةَ عَنْهَا): به و شایه دییدانه ی زمررک له خوی دوور نه خاته وه.

۸/ (غَيْرَ مَعْرُوفٍ بِكَثْرَةِ الْغَلَطِ): ناسراو نه بئ به وه ی که زور هه له بکات و به هه له دا بجئ.

۹/ (غَيْرَ تَارِكٍ لِلْمَرْوَةِ): شتیک نه کا پیچه وانه ی جوامیری بئ، که نه وه ش به پی عورفو باوی نه و رۆژگاره دیاریی ده کری.

۱۰/ (لَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَنْ شَهِدَ عَلَيْهِ عِدَاءً): وه نابئ نه و که سه ی که شایه دیی له سمر ده دا دوژمنایه تی له نیوانیاندا هه بیت.

مەسەلەی دوازدەهەم: **﴿أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا﴾** که ددفەرموئ:

الْآخَرَى، خۆی کاربەجێ لێردا پاساوی ئەوە دینیتەو، که بۆچی دەبێ دوو ئافرەت بن؟ ددفەرموئ: بۆئەوێ ئەگەر یەکیکیان لەبیری چوو و بە هەڵەدا چوو، ئەوی دیکەیان بیری بخاتەو، ئنجا بۆچی ئافرەت دەگونجێ لەبیری بچێ؟ **یەگەم:** ئافرەت بەزدیی و سۆز بەسەریدا زالە.

دووەم: ئافرەت هەندیک حالەتی بەسەردا دێن وەك عادەتی مانگانە (حیض) و زەمیستانیی (نفاس) و ئەوانە، کاریگەریی بۆ سەر هەست و ھۆشی ھەیە.

سێیەم: پاشان ئافرەتان لەنیو ھەموو عورفو باوی دنیا، کەمتر وایە زۆر سەرگەرمی بواری ئابووری و مامەڵە و بازرگانیی بن، وە ھەرکە سێکیش لە بواریکدا شارەزا نەبێ و زۆر ئیشی تێدا نەکردبێ، زەبەت و کۆنترۆڵی تێدا کەمتر دەبێ.

مەسەلەی سێزدەهەم: **﴿وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾**، وە

شایەدەکان ھەمەکاتی بانگکران بۆ لاملێ نەکەن، واتە: کەسێک ئاگای لەو قەرزە بوو، کە دراوە ئاگای لەو مامەڵەییە بوو، وە لەو مەجلیسەدا بوو، بانگ دەکری: وەرە شایەدیی بەدە ! چونکە ئەو دوولایەنە کەوتووونە کێشەو، یەکیان دەلێ: ئەو وەندە بوو، ئەوی دی دەلێ: ئەو وەندە نەبوو، یاخود بابای قەرزدار ھەر ئینکاری قەرزە کە دەکات و نکوولێ لێ دەکات ! خوا ددفەرموئ: بۆ ئەو کەسە کە شایەدەو ئاگاداری شتە کە بوو، لاملێ نەکات، ئنجا لەو وەشدا شەرعزانان کەوتووونە مشتومڕەو، کە ئایا لەسەری پێویستە یان نا؟ ھەندیک گوتووینان: پێویست نە، وە ھەندیکیان گوتووینان: پێویستە، بەلام بە تەئکید مادام خوا

ددفەرموئ: **﴿وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾**، کاتی کە شایەدەکان بانگکران بۆ

لاملێ نەکەن و بچن ئامادەن شایەدیی بەدەن، ئەو زۆر بە روون و راشکاوی ئەو دەگەییەن کە پێویستە، چونکە خوا ئەو قەدەغە کردووە کە شایەد نەچێ، جا ئەگەر نەچوون قەدەغەبێ، کەواتە: چوونی پێویستە، بە تایبەت

لە ھالىكىدا كە ئەو نەچىت ئەو ھەقە زايە بىي، ئەو كاتە لەسەرى پىيويست دەبى كە بچى ئەو شاھەدىيە بىلات، بۇ ئەودى كە ئەو ھەقە زايە نەبى و بەرگىرى لە باباى خاومەن ھەق بىكات و ھەقە كە نەفەوتى.

مەسەلەى چۆلە دەمەم: دەفەرمۇي: ﴿وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُوبُوا صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ﴾

﴿أَجَلِهِ﴾، وە بىزار مەبەن لە نووسىنى، گچكە بى يان گەورە بى، تا كاتى دىيارىكراوى خۇي، بۇيە خوا ﷺ واى فەرمود، چونكە جارى وا ھەيە كاپرا گوئى پىنادا و دەلى: پىيويست بە نووسىنى ناكات، ئەو ماندوبوون و زەحمەتەى بۇچىيە؟! خوا ﷺ دەفەرمۇي: نە! بىزار مەبەن و ماندوو مەبەن و بىنووسن، لە دوايىدا ھىكمەتەكانى رپوون دەكاتە وە بۇچى خوا ﷺ بە پىيويستى دەرزانى بىنووسرى، جا دەفەرمۇي: ﴿صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا﴾، گچكە بى، يان گەورە بى، واتە قەرزەكە كەم بى، يان زۆر بى، ھەلبەتە لىردا كە دەفەرمۇي: كەم بى يان زۆر بى، بىزار مەبەن لە نووسىنى، يانى: ئەو شتانەى كە مەترسىتان ھەيە، مشتومپىان لى پەيدابى، بەلام دوو مسولمان زۆر متمانەيان بە يەكدى ھەيە، دوو دراوسى، دوو خزم، ھىچ مەترسى ئەودىان نىە كە دوايى كىشە و مشتومپىان لى پەيدابى، يان كاپراى قەرزدار ئەگەر گریمان دوايى گوتى: قەرزى تۆم لەلا نىە، باباى خاومەن قەرز بەلاشە وە گرنگ نەبى، ئەو كاتە بايى ئەودىندە كە لە كىشە و بىشە و سەرنىشە ناترسىن، پىيويستبوونەكەى كەم دەبىتە وە.

مەسەلەى پاز دەمەم: خوا ﷺ سى ھۆكار دىنىتە وە بۇ پىيويستبوونى نووسىنى قەرز، ياخود مامەلەى بە قەرز، لەنىو مسولماناندا، وەك پىشترىش باسما كەرد:

(۱) ﴿ذَلِكَمُ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾، ئا ئەو قەرز نووسىنەتان لە نىوانى خۇتاندا، دادگەرمانەترە لای خوا واتە: خوا ئەودى پى چاكە و ئەودى پى دادگەرمانەترە.

(۲) ﴿وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ﴾، وە ئەو قەرز نووسىنە، بۇ شاھەدى دانهكەش ھاوكارترە يارمەتيدەترە، شاھەدىك كە شاھەدى دىدا ئەگەر نووسىنىكى لەبەر دەست ھەبى، نووسىنەكە دەبىتە پالپشت بۇ شاھەدى دانهكەى.

(۳) ﴿وَأَذِّنْ آلَا تَرْتَابُوا﴾، پاشان دەبىنى قەرزەكە چەند سالى بەسەردا تىپەر يودو ئەو شاپەدانەش سەرقالىيان بوودو، باش لەزىنياندا نەماود، رېژمو ئەندازەدو چۆنىەتتەكەي، ديارە ئەگەر نووسرابى، ئەو نەزىكتەرە بۇ ئەودى كەسيان نەكەوئە دوودلىي و گومانەود، ديارە شەرىعەتى خۇي پەرورەدگار شى ھەموو ھۆكەمەكانى ھەر وان و ئامانجيان ئەودىە كە شت رېكتەبى، بۆيەش خوا ئەودى زياتر لەلا پەسەندەو پىي چاكە، چونكە بۇ خەلك كەمتر سەرنىشەي تىدايە، خۇي بە بەزەيش چى پىي خۇشە بۇ بەندەكانى ؟ بېگومان ئەودى پىي خۇشە كە بۇ ئەوان باشتەبى و بەرزەودەندىي ئەوان چاكتەر بىنئە دى.

مەسەلەي شازدەيەم: خوا ﷺ حالەتەك حىادەكاتەود لەو ھۆكەمە گشتىيەو

ھەلىداوئىرئو دەفەرەموى: ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُمُوهَا﴾، مەگەر بازارگانىيەكى ئامادەبى دەستاو دەست بى و دەستبەجى بى، لە بەينى خۇتاندا ھەلى سوورپىنن، ئەوود گوناھتان ناگاتى ئەگەر نەينووسن، واتە: لەو حالەتەدا پىويست بە نووسىن ناكات، يەكەك شتەك دەكرى لە بازار، يەكسەر دەلئىن: ئەو شتە بە چەندە ؟ بەوئەندە، شتەكەي لى وەردەگرى و پارەكەي وئەدەدا، ياخود لە ھەر شوئىنىكى دىكە، شتەك دەست بە دەست بى، مادام قەرز نەبى و بۇ كاتى دىكە نەبى، ئەوود لەو حالەتەدا نووسىنەكەي پىويست ناكات، بۆچى ؟ چونكە گرفت و كىشەي تىدا نايەتە دى، تازە ئەو شتى خۇي وەرگرتەود پارەي خۇي داود.

مەسەلەي ھەفەدەيەم: كە دەفەرەموى: ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُمُوهَا﴾، واتە:

گوناھتان ناگات كە نەينووسن، كە لىرەدا مەبەستى ئەودىە زىانى نىە (فَلَا مَضْرَرَةٌ عَلَيْكُمْ)، بۆچى ؟ چونكە مادام مامەلەو بازارگانىيەكى دەستبەجى و دەست بەدەستە، زەمەرى نىە ئەگەر نەنووسرى، تازە كرىار شتى خۇي وەرگرتەود فروشىار پارەي خۇي وەرگرتەود، واتە: ھەر بە كەردەود نە نووسىنەكە زەمەرى نىە، بۆيەش خوا ﷺ لەو حالەتەدا گوناھى لەسەر مەسولمانان ھەلگرتەود،

ئەگەر ئەو قەرزە نەنووسن، چونکە تووشی کێشە و گیروگرفت نابن.

هەلبەتە ئەم رێستە قورئانییە لێی دەفامریتەووە کە مسوڵمانان بە کەمتر خەمیی تێداکردنی نووسینی قەرز و مامەڵەیکە کە نەنووسین و تۆمارنەکردنی سەرئێشەیی لێدەکەوێتەو، گوناھبار دەبن، جا دیارە بۆ ھەر شتێکی دیکەش ھەر وایەو ھەمان ھوکی ھەیە.

مەسەلەی ھەژدەھەم: ﴿وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ﴾، وە شایەد بگرن ھەر

کاتی کە کرپن و فرۆشتنتان کرد، واتە: مامەڵە ئەگەر نووسینی تێدانەبن، پێویستە شایەدی ھەر تێدا ھەبن، دیارە ئەمیش زانیان راجیان تێدا:

✽ ھەندیک گوتووین: مەبەست پێی شتێکی پەسندو باشە، واتە: سوننەتە، شایەد بگرن.

✽ ھەندیکیشیان گوتووین: نەخێر شایەدگرتن قەرزە، ھەلبەتە رۆڵەتی وشە:

﴿وَأَشْهَدُوا﴾، ھەردووکی دەگرتەو، بۆیە ئێمەش دەلێن: سوننەتە شایەد

بگیرئ لە کاتی کە مەترسیی گرفت و کێشە کەم بێ، وە پێویستە شایەد بگیری

لە کاتی کە مەترسیی گرفت و کێشە پەیدا بوون لەنیوان کرپار و فرۆشیاردا

زۆربن، وە بەپێی ھەبوونی ئەگەری کێشە و گرفت ھوکی کە دەگۆڕی.

مەسەلەی نۆزدەھەم: ﴿وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾، وە با ھیچ نووسەرێک و

ھیچ شایەدێک زیانیان پێ نەگەین، ئەو ئەگەر ئەسلی وشە: (يُضَارُّ)

(يُضَارُّ) بێ، بەلام ئەگەر ئەسلی (يُضَارُّ) بێ، واتە: با نووسەر و

شایەد زیان نەگەین، جا ئایا نووسەر و شایەد چۆن زیانیان پێ دەگات؟! بابای

نووسەر ئێشێکی دیکە ھەیە و سەرقالە بە کاریکی دیکەو، نابێ ھەڵپەچری و

بێن: وەرە بینووسە، یاخود ئەگەر داوای کرپی کرد، نەپێت، یاخود لە مافی

خۆی کەمتری پێت، ئەو زیانی پێ نەگەین، وە شایەد لەسەر ئەو کە

ھەق دەلی، با زیانی پێ نەگەین، ھەر شەیی لێ نەکری و بوغزی لێ

دانەگیری، ئەو لە حالیکە کە مەبەست ئەو بێ: نووسەر و شایەدە کە زیانیان پێ

نەگات، بەلام ئەگەر بەمجۆرە بخوینلریتەو (يُضَارُّ)، واتە: نووسمەرو شایەدەدەگە با زمرە نەدەن، یانی: بابای نووسەر کە دەینووسی، وا بینووسی زمرەری نە بۆ کرپار هەبێ نە بۆ فروشیار، نە بۆ قەرز پێدەر، نە بۆ قەرز وەرگر، وە هەرودەها شایەدەدەگەش با شایەدییهکەى بدات و شایەدییهکەى نەشاریتەو، وە رێک و راست شایەدیى بدات، وە نووسەرەدەگەش رێک و راست بینووسی.

مەسەلەى بیستەم: **﴿خَوَا دَفْعَ مَرْمُوءٍ: ﴿وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ**

بِعُكْمٍ﴾، وە ئەگەر وابکەن ئەوا لارییە بۆ ئیو، وشەى (فُسُوق) لە (فَسَق) دوە هاتو، (فَسَق) واتە: (خَرَج) دەرچوو، (فاسق) کەسێکە کە لە جادەى شەرع دەرچوو، جا خوا دەرمرموى: ئەگەر وابکەن، واتە: نووسمەرو شایەد زبانیان پێ بگەیهنرێ، یان نووسەر و شایەد زیان بگەیهنن بە کرپار و فروشیار، بە قەرز دەر و قەرز وەرگر، هەرکامێکتان وا بکات، ئەو پێى فاسق دەبێ، لە رێ دەر دەرچێ و پێى گوناھبار دەبێ.

مەسەلەى بیست و یەکەم: **﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَكُمُ اللَّهُ﴾**، وە پارێز لە خوا

بکەن و خوا فێرتان دەکات، واتە: ئیو پارێز لە خوا بکەن کە پابەندن بە شەریعەتەگەیهو، خواش بەو شیوێە یاساکانى شەریعەتى خوێتان فێردەکات، هەندێک لە ئەهلى تەسەووف گوتووینە: ئەمە ئەوێ لیۆردەگیرێ کە ئینسان ئەگەر مۆتەقى و پارێزکار بێ، پێویستى بەو نە بچێ قورئان و سوننەت بخوینێ و شارەزای شەریعەت بێ، بەلگەى لە ئەنجامى تەقواکەیدا خۆى پەروەردگار شارەزای دەکات لە شەریعەت! بەلام لەراستییدا ئەو جۆرە تیگەشتنە هەلەیهو ئەگەر وابایە خوا دەرمرموى: (وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَكُمُ اللَّهُ)، یان دەرمرموى: (وَاتَّقُوا اللَّهَ فَيَعْلَمَكُمُ اللَّهُ) پارێز لە خوا بکەن، خوا فێرتان دەکات، یان: پارێز لە خوا بکەن، جا خواش فێرتان دەکات، بەلام لێردەدا خوا فەرموویەتى: پارێز لە خوا بکەن، وە خواش فێرتان دەکات، یانی: ئەگەر ئیو ئەمرێ خۆتان بەرانبەر بە خۆى میهرەبان جێبەجێ کرد، خۆى بە خەشەریش ئاوا بەو شیوێە شەریعەتى خۆى بۆ ئیو بەیان دەکات، وە لەراستییدا پارێز

لە خوا دەبێتە مایەى دڵ ڕۆشنیی بۆ ئینسان و، دەبێتە مایەى ئەوە کە ئینسان زیاتر سەر راست و شارمزا بێ، لە خوا نزیک بێ و دڵی ڕۆشن بێ، بەلام نەبوو بە عادت کە لە ئەنجامی تەقوا و تەزکیەى نەفسدا ئینسان فێری قورئان و سوننەت ببێ !! ئەگەر وا بووایە پیغمبەر ﷺ، وە هەموو پیغمبەران (عليهم الصلاة والسلام) پیویستی نەدەکرد وەحییان بۆی، چونکە ئەوان لە هەموو کەس زیاتر ئەهلی صەفا و ئەهلی تەقوا بوو و نە لە هەموو کەس بێ گوناخترو پاکتر بوون، بەلام ئەودا خوا ﷻ بە پیویستی زانیوە کە وەحی بۆ پیغمبەران بنێرێ، وە خۆی زانا خۆی فەرموو یەتی: ﴿...وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ

تَكُن تَعْلَمُ... ﴿١١٣﴾ النساء، واتە: (بە پیغمبەر ﷺ دەفەرموی): شتیکی فێرکردوی کە نەدەگونجا بیزانی، یانی: بۆت نەدەکرا بیزانی ئەگەر خوا فێری نەکردبای، وە ئەگەر وەك حالەتی خۆت مابایە وە، نەدەگونجا فێری ببی، جا ئەگەر پیغمبەر ﷺ لە ئەنجامی صافبوونە و تەزکیە و عبادەت بۆ خۆی پەروردار دەو، نەتوانی ئە شەریعەت شارمزا بێ بەبێ هاتنی وەحی، بێگومان غەیری پیغمبەر ﷺ لە پێشتر کە بێ ئەودە لە قورئان و سوننەت شارمزا بێ، شارمزا ئەمەرو نەهێ خۆی کاربەجێ نەبێ.

مەسەلەى بیست و دوو: کە دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، واتە:

وە خوا بە هەموو شتێک زانیە، ئەمەش بۆ ئەوەی کە مسوڵمان دُنیا بێت، هەلبەتە ئەوە بۆ تەنکیکردنە وەحیە ئەگەر نا لە ئەلیفو بیی عەقیدەى ئینسانی مسوڵمان دایە کە خوا هەموو شتێک دەزانێت، بەلام خوا بیرمان دەخاتە وە کە بە هەموو شتێک زانیە، تۆ حالەتێک دەبینی خوا هەموو حالەتەکان دەبینی، تۆ شتێک دەبینی خوا هەموو شتەکان دەبینی، تۆ کەسێک دەناسی، خوا هەموو کەسەکان دەناسی، جارى وا هەیه کابرا دەلی: کاکە نووسینی بۆچییه ؟ هەر عەیبە بینووسین ! کەچی دواى هەر ئەو کەسەى کە پێت عەیب بوو قەرزەکەى لەگەڵدا بنووسی، تەماشای دەکەى تووشى گەورەترین کێشە و سەرنیشتە دەکات، شتی وا زۆر بوو، خۆی زانا و شارمزا هەر خۆی باش دەزانی.

مه‌سه‌له‌ی بیست و سێهه‌م: که دمه‌رموئ: ﴿وَأِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا

فَرِهَنْ مَّقْبُوضَةً﴾، وه‌ نه‌گه‌ر له‌ سه‌فه‌رموون نووسمه‌رتان ده‌ست نه‌که‌هوت، با چه‌ند به‌رمته‌یه‌کی وهرگیراوتان هه‌بن، له‌جیاتی نووسین، بۆ نه‌ودی که نه‌و قه‌رز، یاخود نه‌و مامه‌له‌یه‌ی به‌ قه‌رز ده‌کری کێشه‌و سه‌رم ئیشه‌ی تیدا په‌یدانه‌بن، وشه‌ی (رِه‌ان) کو‌ی (رِه‌ن)ه‌، هه‌روه‌ک (رِه‌ون)یش کو‌ی (رِه‌ن)ه‌، وه‌ (رِه‌ن) چاوه‌گه‌، به‌لام دوا‌یی کراوه‌ به‌ ناو، به‌ کوردی واته‌: به‌رمته‌، په‌یناسه‌ی (رِه‌ن)یشمان پێشتر کرد، نه‌ومیه‌ که یه‌کیک نه‌ندازه‌یه‌ک پا‌ره‌ دده‌ا به‌ که‌سه‌یک و له‌ به‌رانبه‌ردا شتیکی لی‌ومرده‌گری، سه‌یا‌رمیه‌، خانوو‌یه‌، زه‌وییه‌، شتیکی لی‌ومرده‌گری که نه‌و شته‌ له‌ لای بابای پا‌رده‌مه‌ر ده‌بن، هه‌تا‌کو بابای پا‌ره‌ وهرگیر له‌ کاتی خۆیدا، نه‌و قه‌رزێ که وهرگیرتوه‌ ده‌یداته‌وه‌، نه‌ویش نه‌و کاته‌ شته‌که ته‌سه‌لیم ده‌کاته‌وه‌، که نه‌وه‌ش ورده‌کاریی زۆری هه‌یه‌و ئیمه‌ له‌م درسی ته‌فسیره‌دا ناتوانین به‌جینه‌ نی‌و نه‌و ورده‌کارییانه‌وه‌ که شه‌رع‌زانان له‌ کتێبه‌کانی خۆیاندا باسییان کردوه‌، جا خوا لی‌رده‌ا که دمه‌رموئ: ﴿وَأِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ

وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا﴾، زانایان گوتوو‌یانه‌: لی‌رده‌ا خ‌وای کاربه‌جێ هه‌رچه‌نده‌ باسی سه‌فه‌رمی کردوه‌، به‌لام مانای وانیه‌ نه‌گه‌ر ئینسان له‌ سه‌فه‌رم نه‌بوو نابێ مامه‌له‌ به‌ ره‌ن بکات له‌ به‌رانبه‌ر قه‌رزدا، به‌ل‌کو له‌ سه‌فه‌رم له‌ ما‌لی (حَضر) نه‌وه‌ هه‌ر ده‌کری، به‌ل‌ئ (مو‌جاهید) که یه‌کیکه‌ له‌ زانایانی تابعین گوتوو‌یه‌تی: نه‌مه‌ تایبه‌ته‌ به‌ سه‌فه‌رموه‌، به‌لام هه‌موو زانایانی دیکه‌ گوتوو‌یانه‌: نه‌خ‌یر تایبه‌ت نی‌ه‌ به‌ سه‌فه‌رموه‌، به‌ل‌کو خه‌ل‌ک له‌ ما‌لی خ‌ویشییان بن، بۆیان هه‌یه‌ به‌و جو‌وره‌ پێکه‌وه‌ مامه‌له‌ بکه‌ن و، له‌ به‌رانبه‌ری قه‌رزدا ره‌هن وهرگیرن، ئه‌دی بۆچی خوا باسی سه‌فه‌رمی کردوه‌؟! (فخرالدین الرازی) له‌ ته‌فسیری خ‌و‌ی (التفسیر الکبیر)^(۱) دا، ده‌ل‌ئ: (وَإِنَّمَا تَقَيَّدَتِ الْآيَةُ بِذِكْرِ السَّفَرِ عَلَىٰ سَبِيلِ الْغَالِبِ)

واتە: بۆیە ئایەتەکە باسی سەفەری کردووە، چونکە بە زۆری وایە مامەلە بە رەمەن لە سەفەردا دەبێت، لە سەفەردا دەبێت کە نووسەر و قەڵەم و کاغەز و ئامراز و نووسینیان دەست ناکەوێ و تۆمار (تەسجیل) کردنیان بۆ ناگونجێ، بۆیە خوا وایفەر موو، ئەگەر نا تایبەت نیه بە سەفەردووە، هەر وەک چۆن ئایەتی ژمارە (١٠١) لە سورەتی (النساء) دا کە باسی کورتکردنەوێ نوێژ دەکات دەرەموی:

﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ

يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا...﴾، واتە: ئەگەر بە رێگادا بە سەفەر چوون و رۆشتن، وە

ترستان هەبوو کە ئەوانە ییبروان تووشی ئازارتان بکەن، گوناھتان ناگاتێ کە نوێژەکانتان کورت بکەنەو، ئەدی ئەگەر کابرا ترسی نەبوو لە دوژمن، ئایا بۆی نیه نوێژەکە ی کورت بکاتەو؟ زانیان: دەڵێن بێ، وە هەموویان لە سەر ئەو

یە کە دەنگ، ئەدی بۆچی لێردا فەر موویەتی: ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ

كَفَرُوا...﴾، دەڵێن: چونکە بە زۆری وایە کە ئێنسان لە مالی دەجیتە دەر، ئەو

کاتە ئەو هەل و مەرج و جەووەکە ئایەتەکە ی تێدا ھاتۆتە خوار، دیتە دی، وە بە زۆری وایە بۆوە کە مسوڵمانان لە مال دەر چوون، لەبەر ئەو دی لە حالەتی جەنگ دابوون، تیرەو ھۆزە کافرەکان و رۆم و فارس شەریان پێ فرۆشتوون و ھەمیشە کە لە مال چوونە دەر ترسی دوژمنیان ھەبوو، خۆی پەر و مردگار بە پێی حالەتی باوی ئەو کاتە ئەو باسی ترسە ی ھیناوتە پێشی، ئەگەر نا مەرؤف ئەگەر ترسێشی نەبێ لە دوژمن، ھەر بۆی ھە یە نوێژ کورت بکاتەو، بە ھەمان شێوە ئەگەر لە سەفەری نەبێ، مسوڵمانان ھەر بۆیان ھە یە لە بەرانبەری قەرزدا بارمە وەر بگرن.

مەسەلە ی بیست و پێنج: کە دەرەموی: ﴿فَرَهْنٌ مَّقْبُوضَةٌ﴾، چەند

بارمە یەکی وەر گیرا، بارمە وەر گیراوەکان، واتە: بارمە وەر گیراوەکان قەرز بووی نووسینی قەرز دەکەنەو، زۆر بەی زانیان رایان وایە کە دەبێت ئەو

بارمەتەیه تەسلیمی بابای قەرزەدر بکری، بۆچی ؟ چونکە دەفەرموی: ﴿فَرَهْنٌ﴾
 مَقْبُوضَةٌ، بارمەتەیهکی وەرگیراو (مَقْبُوض) واتە: (مَأْخُود) وەرگیراو،
 قەرزەدرەکە پێی دەگوتری: (مُرْتَهِن) واتە: پەھن وەرگر، وە بابای
 پەھندەریش پێی دەگوتری: (رَاهِن) واتە: شتەکە ی خۆی خستۆتە پەھنەو،
 بۆ نمونە: خانووەکە ی خستۆتە پەھنەو، ئنجا ئایا بۆچی خوا دایناوە کە
 دەبێ بابای قەرزەدر شتەکە ی تەسلیم بکری ؟ چونکە ئەگەر شتەکە لەبەر
 دەستی بابای بارمەتە وەرگر (مُرْتَهِن) بێ، کابرای بارمەتەدر (رَاهِن) و قەرز
 وەرگر، لەوانە یە نکوویی لێ بکات و بێ: نەخیر قەرزت نەداوە بە من،
 ئەویش دەستیکی دەکەوێتە ئەملاو یەکی دی دەکەوێتە ئەو لاو ئاسمان
 دوورو زەوی سەخت ! بەلام کە شتەکە لای ئەو بێ و لە ژێر کۆنترۆڵی ئەو
 دابی، جا خانوویە، یان هەر شتیکی دیکە یە، ئەو کاتە دەلی: ئەگەر راست
 دەکە ی قەرزدارم نی، ئەدی تۆ ئەو شتەت بۆ ھاوتۆتە دەستی من ؟!

مەسەلە ی بیست و شەش: کە دەفەرموی: ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فليؤدّ الّذي

أَوْثَمَنَ أَمْنَتَهُ﴾، شەریعەتی خۆی پەر وەردگەر وافیح بینەو دەرانی هەموو
 جاری ئەو خەلگە بۆ مامەلەکردن پێکەو، وانیە کە لێک لە گوماندا بن و
 مەترسیی کێشەو سەر ئێشەیان لەگەڵ یەکلیدا هەبێ، بۆیە حیسابی ئەو
 حالەتەشی کردووە دەفەرموی: جا ئەگەر هەندیکتان لە هەندیکتان دلتیابوون،
 یانی: قەرزەکەتان نەنووسی و شایەدتان بۆ نەگرت و پەھنتان لە بەرانبەردا
 وەرنەگرت ﴿فليؤدّ الّذي أَوْثَمَنَ أَمْنَتَهُ﴾، با ئەو کەسە ی کە سپاردەکە ی
 پێلراوە، بیداتەو، نافەرموی: (فليؤدّ المدين ديته) با قەرزدارەکە قەرزەکە ی
 بداتەو، و نافەرموی: دنا خۆی ئەسڵ وایە، بەلگە دەفەرموی: با ئەو کەسە ی
 کە بە ئەمێندار دانراوە، سپاردەکە تەسلیم بکاتەو، چونکە مادام بابای قەرزەدر
 متمانە بە بابای قەرز وەرگر دەکاتو، پەھنی لێ وەرنەگرتو، شایەدی

لێناگری و ناینووسی، مانای وایە بە کەسیکی باشی داناو بە ئەمینداری داناو، کەواتە: با ئەویش بەپێی گومانی خاوەن قەرزبێ، ئەو سپاردەبێ کە لەلایەتی لەکاتی خۆیدا تەسلیمی بابای متمانەکەرو قەرز پێدەری بکاتەو.

شایانی باسیشە هەندێک لە زانیان گوتووینە: ئەم رێستە قورئانییە ئەو دی پیشی نەسخ کردۆتەو، دیارە هەندێک لە زانیان و توێژەردەوان عادەتیان وابوو، هەر خوا خاویان بوو رێستەبێکی قورئانیان لێ هەلکەوێ و بە پڕۆلەت لەگەڵ ئەو دیکە تیکبگیرێ، بۆ ئەو دی بڵێن: ئەو دی دوو میان ئەو دی یەکەمیانی (نسخ) کردۆتەو! کە ئێمە لە دەرەکانی رابردوودا گوتوویمان: لە قورئاندا (نسخ) هەر نیو هێچ رێستەبێکی قورئان هێچ رێستەبێکی دیکە (نسخ) نەکردۆتەو، ئنجا ئەگەر تەماشای ئەم مەسەلەبێ بکەین بەمچۆرە:

کاتیکی بابای قەرز پێدەر دوو دڵەو گومانی هەبێ لە بابای قەرز وەرگر، دەینووسی و شایەدی لێ دەگری، ئەگەر نووسین نەبوو، رەهینیکی لێ وەرەدگری، بۆچی؟ چونکە لێی لە گوماندا، یاخود ئەگەری ئەو دادەنێت کە دوایی سەرئێشەو کێشەیان لە بەیندا پەیدا بێ، ئەو ئەگەر گومانی نەبوو هێچ ئەگەری نەبوو پێویستی نەکرد بینووسی، پێویستی نەکرد شایەدی لێ بگری، پێویستی نەکرد رەهەن وەرگری، ئایا ئەو دوو حالەتە لە یەک جیا نین؟! بێگومان، با، خۆی پەرورەدگار ئەو دی پیشی بۆ کاتیکی فەرمو، کە متمانە لە بەیندا نەبێ، یاخود ئەگەری پەیدا بوونی کێشەو سەرئێشە هەبێ و ئەو دی دوو هەمیشی بۆ کاتیکی فەرمو کە متمانە هەبێ و ئەگەری پەیدا بوونی کێشەو سەرئێشە نەبێ، کەواتە: دوو حالەتی لێک جیا، وە دوو حوکمی لێک جیا یان هەبێ، (نەسخ)یش کاتیکی دروست دەبێ کە دوو دەقی قورئان، یاخود دوو فەرماشتی پێغەمبەر ﷺ تیکبگیرێ، و نەگونجێ لە یەک کاتدا جێبەجێ بکری، بەلام لێردا دەگونجێ هەر دووکیان لە یەک کاتدا جێبەجێ بکری، ئەو دی پیشی کە دەفەرمو: بینووسن و شایەدی لێ بگرن، یاخود رەهەن وەرگیرن، لە کاتیکیدا کە گومان لە یەکدی بوون هەبێ، متمانە وەک پێویست نەبێ، ئەگەری پەیدا بوونی کێشە

هەبێ، ئەویدیگەش لە کاتیگدا یە ئەو ئەگەر دوو دلییانە نەبێ، کەواتە:
لە یەك كاتدا هەردووکیان، بەلام لە دوو حالەتی جیادا جێبەجێ دەکری،
بۆیە مەسەلە (نأسخ) و (مأسوخ) لەگۆڕیدا نیە.

مەسەلە یەست و حەوتەم: کە دەفەرموی: ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾، وە

شایەدیی مەشارنەو، هەندیک لە زانیان گوتوو یانە: مەبەست پێی شایەدەکان،
واتە: شایەدەکان با ئەو شایەدییە کە لە لایانە نەشارنەو.

هەندیک دیکەشیان گوتوو یانە: مەبەست پێی بابای قەرز وەرگر، واتە:
ئەو کە هەقە کە لە لایە، با ئەو شایەدییە کە لە لایەتی، نەشاریتەو و
نکوولی لەو هەقە نەکات کە لە لایەتی، بەلام من پێم وایە نایەتە کە هەمووان
دەگریتەو، چونکە بەگشتی فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾، هیچ

کامتان شایەدیی مەشارنەو ئەو هەقە کە دەیزان مەشارنەو و ژیر لیوی
مەخەن و نکوولی لێ مەکەن، وە پێغەمبەر ﷺ لە و بارەو فەرموویەتی:
{(أَلَا أَخْبَرُكُمْ بِخَيْرِ الشَّهَادَةِ الَّذِي يَأْتِي بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا) (رَوَاهُ
مسلم برقم: (۱۴۶۹)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۳۵۹۶)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۲۲۹۵)، وَابْنُ
حِبَّانَ برقم: (۵۰۷۹) عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ}، واتە: ئایا هەوالتان
نەدەم بە باشترینی شایەدەکان؟! ئەو کەسە کە شایەدیی دەدات بەر لەو
داوای شایەدییانی لێ بکری، یەکیگ ئاگای لە شتیکە بچێ بێ: من دێم
شایەدیی دەدم (أَشْهَدُ بِاللَّهِ) ئەو شتە بەو شیوێە بوو، پێک و راست با
شایەدییە کە بەدا، نەک تە کلیفو داوای لێ بکری، هەلبەتە کە تە کلیفو داوای
لێ دەکری، ئەو کاتە لەسەری پێویست دەبێ، وەک پێشتر باسمان کرد.

مەسەلە یەست و هەشتەم: کە دەفەرموی: ﴿وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ عَائِثٌ

قَلْبُهُ﴾ هەر کەسێک شایەدیی بشاریتەو، دلی گوناھبار، پێشتریش باسکرد،
کە بۆچی خوا ﷻ باسی دڵ دەکات، خو ئەو ئینسانە کە گوناھبار، بە قەلبو

قالله وه، به رووح و جهسته وه گونا هبار ؟ چونکه له راستیدا ئه وهی که هه لسه و پیرنه ری ئینسانه و جوولینه ری هته و کانگای بریاره، بریتیه له دل و دهر و ونی، بویه ش خوا ﷺ دهر موی: که سیک شایه دیی بشاریته وه عهینی نیو دلی گونا هبار، جا ئه گهر ئینسان نیو دلی گونا هبار بوو، مانای وایه ئاو له سه رچا و مه لیله ! وه پینغه مبه ر ﷺ له فهر مایشتیکدا فهر موویه تی: ﴿ اَلَا اِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً اِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَاِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ اَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ ﴾ (رواه البخاري برقم: (۵۲)، ومسلم برقم: (۴۰۷۰)، والترمذي برقم: (۱۲۰۵)، وابن ماجه برقم: (۳۹۸۴)، عن النعمان بن بشير رضي الله عنه)، واته: ئاگادار بن ! له جهسته دا پارچه یه ک هه یه، ئه گهر چا کبوو جهسته هه مووی چا ک دهبی و ئه گهر خراپ بوو جهسته هه مووی خراپ دهبی، ئه ویش دله، به لئ له راستیدا ئینسان له دل و دهر و ونه وه به ره و خیر و چا که، یان به ره و شه ر و خراپه ده چی.

خوا به لوتف و که ره می خو ی له و که سانه مان بگه ری که دلیکی ساغ و سه لامه ت و بی غه ل و غه شیان هه یه، وه ک بو خوی دهر موی: ﴿ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴾ (۸۸) اَلَا مَنْ اَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿ ۸۹ ﴾ الشعراء، واته: روژیک که نه مال و سامان نه کورن، داد ناده ن و سوود ناگه یه نن به خا و نه که یان، مه گهر که سیک به دلیکی ساغه وه بی، دلی ساغیش ئه ویه که شیرک و کوفر و نیفاقی تیدانه بی به ران به ر به خوا، به ران به ر به خه لک و مسولمانان در و و غه ش و خیانه تی تیدانه بی.

مه سه له ی بیست و نۆیه م و کۆتایی: که دهر موی: ﴿ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴾،

وه خوا به وهی که ئه نجامی ده دن زانایه، بو زانیاریتان وشه ی: ﴿ تَعْمَلُونَ ﴾، (ئه نجامی ده دن) زور له تو پیر مه روان هه روایان لیکدا و ته وه که مه به ست له (عمل) ته نیا ئه و کرده ویه که به ئه ندامه کان ئه نجام ده ری و جیه جی ده کری، به لام ئه گهر ته ماشای قورئان بکه یین خوی به رزو مه زن وشه ی (عمل) هه م بو

نیه تی نیوو دل و هه م بۆ ده پبرینی زمان و هه م بۆ جموجوولی ئەندامه کانی ش به کار دینئ، که واته: ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾، یانی: ئه وهی که ئەندامه کانی دهم، به دلتان، به زمانتان، به ئەندامه کانتان، که واته: بزانتان دلتان چی تیدایه و به زمان چی ده لئین، وه به ئەندامه کانیشتان چۆن هه لسوکه وت ده کهن، چونکه خوی په روهر دگار به هه مووی زانیه و هیچی لی په نهان نیه.

خوا به لوتف و که رهمی خوی له و که سانه مان بگپری که دل و زمان و ئەندامه کانیان ته نیا به ره و شهر ده جوو لئین، وه له شیرازهی شهر ده رناچن، وه له و که سانه مان بگپری که خاوه نی دلیکی ساغ و زمانیکی راست و جهسته یه کی فه رمان به ری شهر عن.. ئامین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له تۆره کۆمه لایه تبه کانی له که دلتان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ډا که باندنی مه کته بی مامو ستا عه لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

www.alibapir.net

English - عربي - گوردی

عەل بابیر/ AliBapir

عەل بابیر/ AliBapir

که تابی

ډا که باندنی مه کته بی مامو ستا عه لی بابیر

WhatsApp Telegram Phone

دهرسی به نجاوه شته من

پیناسه ی نهم دهرسه

خوا پشتیوان بیت له م دهرسه ماندا که دهرسی کوتایی یه له ته فسیرو لیکدانه و دمان بؤ سوورحتی (البقرة)، سئ نایه تی کوتایی له سوورحتی (البقرة) دا دمتویژینه وه، که نایه ته کانی ژماره: (۲۸۴ و ۲۸۵ و ۲۸۶) ن، له م سئ نایه ته به پیژهدا خوا ﷺ باسی خاونداریتی خوی دهکات بؤ ناسمانه کان و زهوی، وه نه وه که خوا په نهانبینه و هه موو شتیک دمرانیّت و ناگای له ناشکراو نهینی هه یه و، لیپر سینه و دوش له گه ل به ننده کانی دا دهکات، له سهر نه وه ی که ناشکرای دهکن و نه و دوش که په نهانی دهکن، وه پاشان باسی نیمانی پیغمبر ﷺ وه بروادانی شوینکه و تووی دهکات، به و شتانه ی که پیویسته نیمانیان پیی هه بی، که نیمانه به خوا و فریشته کانی و کتیه کانی و پیغمبره کانی، وه پاشان باسی نه وه دهکات که نیسان شمریعت لیی داوا ناکات جگه له وه ی که له توانیدا هه بیّت، وه باسی نزاو پارانه وه ی برواداران دهکات له خرمهت خوی په رور دگارد، وه نهم سئ نایه ته به پیژهدا وه ک دوایی باسی دهکین کومه لیک فهرمایشتی پیغمبریان ﷺ له سهرن، به تایبه تی دوو نایه تی کوتایی و گرنگی و بایه خیی تایبه تی بیان هه یه.

﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يَحْسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾
 ﴿۲۸۴﴾ ءَاَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ ءَاَمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ

رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا
مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا
كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۖ وَاعْفُ عَنَّا
وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

((همرچی له ئاسمانه کان و زمویدایه هی خوایه، وه ئه گهر ئه و دی له دروونتان
دایه، در یبخه یان په نهانی بکه ن خوا (دمیزانی و) له سمری لیپر سینه و دتان
له گه لدا ده کات، جا همر که س بیه و ی دهبووری و ههر که سیکیش بیه و ی نازاری
ددا، وه خوا له سمر هه موو شتیک به توانایه ﴿ ۲۸۵ ﴾ پیغه مبهرو بر واداران بر وایان
به وه هیناوه که له پهر و مردگارییه وه بوی نیررا و ته خوار، ههر کامیکیان بر وای
به خوا و فریشته کانی و کتیه کانی و ره وانه کرا وانی هیناوه (ده لێن): جیا وازی
ناخهینه نیوان هیچ کام له پیغه مبهرا نییه وه، وه گو تیان: بیستمان و
فهرا مان بهر ییمان کرد، پهر و مردگار مان ! لیبور دنت داوا ده که یین سه ر نه جام هه
بو لای تو یه ﴿ ۲۸۵ ﴾ خوا جگه له توانای له هیچ که س داوا ناکات، هه موو که س له و
چا کانه ی دمیان کات به هه ر مه ندو، له و خراپانه ی دمیان کات زه ر مه ندو،
پهر و مردگار مان هه ر کات له بیر مان چوو، یان هه له مان کرد لی مان مه گره،
پهر و مردگار مان ! وه قور ساییه ک وه ک ئه و دی خست و ته سمر (شانی) ئه وانه ی
پیش وومان، مه خه سه ر شانمان، پهر و مردگار مان وه ئه ر کی کمان ما و ی سمر که له
وزه ماندا نیه، وه به مان به خشه و به مان بوورو به زه دیت پیمان دای، هه ر تو
پشتی وانهانی، جا به سمر کو مه لی کافر اندا سه ر مان بخه)) ﴿ ۲۸۶ ﴾.

شیگردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(أَنْفُسِكُمْ): که خوا ﷻ دهمرموی: ﴿وَأِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ﴾

يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ ﴿﴾، (أَنْفُسُ) کوی (نَفْسُ) ه، (نَفْسُ) یش به مانای پرووح دیت، وه به مانای (ذَات) دیت (النَّفْسُ: الرُّوحُ، وَالنَّفْسُ: الذَّاتُ) خوا ﷻ مه بهستی نهومیه که نهودی له دروونتانا ههیه و له دیوی په نهان تاندایه، په نهانی بکهن یاخود در یبخه ن له سمر جهسته تان، لیپرسینه و دقان له گهل دهکات.

(يُحَاسِبُكُمْ): (يُنَاقِشُكُمْ، يُجَازِيكُمْ) واته: لیټان دهرسیټه و دو وه سزاو یاداشت تان ده داته وه.

(فَيَعْزُبُ): واته: دمووری (الغفر: الستر)، واته: پوشین (الغفر: الْبَاسُ الشَّيْءُ مَا يَصُونُهُ عَنِ الدُّنْسِ، وَالْغُفْرَانُ وَالْمَغْفِرَةُ مِنَ اللَّهِ هُوَ أَنْ يَصُونَ الْعَبْدَ مَنْ أَنْ يَمَسَّهُ الْعَذَابُ)، (غفر) بریتیه له وه که شتیک به شتیک داپووشی که له چلکن بوون بیپاریزی، (غفران) و (مغفرة) ش له خوا وه نهومیه که به نندی خوی له وه بیپاریزی که سزاو نازاری تووش بی، (مَغْفِرٌ) یش بویه وای پی ده گوتری، چونکه سمری نینسان دادپووشی.

(وَيُعَذِّبُ): (الْعَذَابُ: الْإِجَاعُ الشَّدِيدُ) بریتیه له نازار پیگه یاندنی توند (يُعَذِّبُ) واته: نازار ددها، سزا ددها.

(سَمِعْنَا): واته: بیستمان، به لام لیردها یانی: (فَهَمْنَا) تیگه یشتین، وهرمانگرت (وَأَطَعْنَا وَارْتَسَمْنَا وَاتَّمَرْنَا) واته: فه رمان به ریمان کردو جیه جیمان کرد.

(لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا): واته خوا ﷻ له هیج که سیك داوا ناکا دهلی: (التَّكْلُفُ: اسْمٌ لِمَا يُفْعَلُ بِمَشَقَّةٍ أَوْ تَصْنَعٍ، كَلَّفَهُ: أَوْجِبَهُ عَلَيْهِ وَالزَّمَهُ بِهِ) (تَكَلَّفُ) له سمر کیشی (تَفَعَّلَ) ه، ناوه بو ههر شتیک که به زحمهت بکری، یاخود به

شیوێهێکی ساخته بکری، وه (کَلْفُهُ) واتە: لەسەری پێویست کردو پابەندی کرد بەو شتەوه.

(وُسْعُهَا): (الْوُسْعُ: مِنَ الْقُدْرَةِ: مَا يَفْضُلُ عَنْ قَدْرِ الْمُكْلَفِ) واتە: (وُسْع) ئەوێهێ که له توانای ئینسان زیاد نەبێ، یانی: ئەوێهێ که ئینسان بۆی ئەنجام ببری، و، وانیه که له برستی ئینسان زیاد بێ.

(كَسَبَتْ): (الْكَسْبُ: مَا يَتَحَرَّاهُ الْإِنْسَانُ مِمَّا فِيهِ اجْتِلَابٌ نَفْعٍ وَتَحْصِيلُ حَظٍّ) واتە: (كَسْب) هەر شتی که مەرۆف لێی دەخەفتی و سوودیکی لێ و دەدەست دینی، یاخود ئامانجیکی خۆی پێ جێبەجێ دەکا، لێردا وشە: (كَسْب) **﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾**، بۆ کردەوهی باش بەکارهاتوه، واتە: هەر کردەوهێکی باش

که ئینسان ئەنجامی دەدا، سوودەکهی بۆخۆیەتی **﴿وَعَلَيْهَا مَا أَكْتَسَبَتْ﴾**، (الإكتساب كَالْكَسْب) واتە: (إِكْتِسَاب) وهك (كَسْب) ه، هەردووکیان یانی: وەدەستەپێنان، خوای پەر و مردگار فەر موویەتی: **﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا**

أَكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبْنَ...﴾ النساء، پیاوان ئەوێ که وه دەستیان هێناوه له کار و کەسابەت پشکو بەشی خۆیانیا هێه، ئافرەتانیش بەهەمان شیوه (وَلَكِنْ هُنَا يُقْصَدُ بِهِ السَّيِّئَاتِ)، بەلام لێردا مەبەست له

﴿وَعَلَيْهَا مَا أَكْتَسَبَتْ﴾، واتە: ئەوێ که وەدەستی دینی له خراپه، ئنجا بۆچی خوا ﷻ وشە (كَسَبَتْ)ی بۆ چاکه بەکارهێناوه، وشە (اِكْتَسَبَتْ)ی بۆ خراپه؟ چونکه چاکه له گەل فێطرەت و سڕوشتی ئینساندا گونجاوتره ئاسانتر بۆی ئەنجام دەدری، بەلام خراپە ی بە زەحمەت بۆ ئەنجام دەدری، وهك چۆن وشە (اِكْتَسَبَتْ) له وشە (كَسَبَتْ) قورستره لەسەر زمان و دوو پیتی زیاترن.

(لَا تُؤَاخِذْنَا): واتە: سزایمان مەده، لیمان مەگره.

(أَخْطَأْنَا): (الْخَطَأُ: الْعُدُولُ عَنِ الْجَهَةِ)، (خَطَأٌ) بریتیه له لادان له و ناراسته راسته ی که پیویسته ئینسان بهر دو پروی بر و، جا دوو وشه هه ن (خَطِيءٌ، يَخْطَأُ، خِطْأً) و (أَخْطَأَ، يُخْطِئُ خِطْأً)، (خَطِيءٌ) واته: گوناھی کرد، فهرموویته: ﴿إِنَّ قَلْبَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا﴾ ﴿الْأَسْرَاءِ﴾ (خِطْأً) واته: گوناخ، به لام (وَأَخْطَأَ، يُخْطِئُ خِطْأً)، (أَخْطَأَ) واته: هه له ی کرد (يُخْطِئُ) هه له ده کات (خِطْأً) واته: هه له، شتی که که ئینسان له سهری گونا هبار نیه، چونکه به هه له دمی کات نه که به نه نه قه ست، به لام (خِطْأً) گونا هی که به نه نه قه ست بی کات.

(إِصْرًا): (الْإِصْرُ: عَقْدُ الشَّيْءِ، وَحَبْسُهُ بِقَهْرٍ، وَقِيلَ: ثِقْلًا)، (إِصْرٌ) بریتیه له گریدانی شتی که، شتی که به توبزی به یلیه وه، وه به مانای قورساییش دیت (وَالْإِصْرُ الْعَهْدُ الْمُؤَكَّدُ الَّذِي يُلَبَّطُ نَاقِضُهُ عَنِ الثُّوَابِ وَالْخَيْرَاتِ)، وه (إِصْرٌ) به په یمانی کی داکو کی له سهر کرا و ده گوتری، که ههر که سن هه لی بو هه شینی ته وه خاومنه که ی له پاداشت و له چاکه دوا ده خا.

(تَحَمَّلْنَا): که خوا دهمرموی: ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾، واته: مه یخه سهرشانمان، لی مان داوامه که (يُقَالُ: حَمَلْتُهُ كَذَا فَحَمَلَهُ وَحَمَلْتُ عَلَيْهِ كَذَا...) واته: نهو شتهم خسته سهرشانی، یان نهو شتهم لی بار کرد، که لی ردها مه به ست پیی بار کردنی ماددی و بهر هه ست نیه و، مه به ست ته کلیم داوا خسته سهر شانه.

(طَاقَةٌ): (الطَّاقَةُ: اسْمٌ لِمَقْدَارِ مَا يُمَكِّنُ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَفْعَلَهُ بِمَشَقَّةٍ وَذَلِكَ تَشْبِيهُهُ بِالطُّوقِ)، (طَاقَةٌ) له زمانی عمر پیدا ناوه بو نه ندازه ی کرده و می که که ئینسان دمتوانی بی کات، به لام زور به زه حمه ت، که نهو و یچواندنه به نالقه یه که، شتی که که چوته گهر دمنییه وه.

(وَأَعْفُ عَنَّا): واته لی مان ببووره (الْعَفْوُ: التَّجَافِي عَنِ الذَّنْبِ، وَعَفَوْتُ عَنْهُ: قَصَدْتُ إِزَالَةَ ذَنْبِي صَارِفًا عَنْهُ)، (عَفُو) بریتیه له وه که ئینسان خو ی له

گونا هه که لا بد ا واته: که سیک که گونا هیکی کرد خوی لی لا بد دی و سزای نه ده دی، وه (عَفَوْتُ عَنْهُ) واته: چا وپو شیم لی کردو یانی: گونا هه که یم لا برد و هک نه یکرد بی.

(مَوْلَانَا): (الْوَلِيَّ وَالْمَوْلَى: النَّصِيرُ وَالْمُعِينُ وَالْمُحِبُّ وَالْقَرِيبُ، وَهُوَ مِنَ الْوَلِيِّ وَهُوَ الْقُرْبُ)، واته: وشه ی: (مَوْلَى وَوَلِيَّ) یانی: یارید و ددرو ها و کارو خوشویسترو نزیک، که له (ولی) دوه هاتودو، ئه ویش به مانای نزیکی.

هوی هاتنه خوار مودی نایه ته کان

هوی هاتنه خوار ی نایه ته کانی ژماره: (۲۸۴ و ۲۸۵ و ۲۸۶) که دهمرموی: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفَّوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ﴿۲۸۴﴾، { (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ...﴾، قَالَ: فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَرَكَوْا عَلَى الرُّكْبِ فَقَالُوا أَيُّ رَسُولِ اللَّهِ كَلَفْنَا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا نَطِيقُ: الصَّلَاةَ، وَالصِّيَامَ، وَالْجِهَادَ، وَالصَّدَقَةَ، وَقَدْ أَنْزَلْتَ عَلَيْكَ هَذِهِ الْآيَةَ، فَلَا نَطِيقُهَا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَتُرِيدُونَ أَنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ أَهْلُ الْكِتَابِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ۚ بَلْ قُولُوا: ((سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ))، قَالُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، فَلَمَّا اقْتَرَاهَا الْقَوْمُ، دَلَّتْ بِهَا أَلْسِنَتُهُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي أَثَرِهَا: ﴿عَاصِمٌ أَمَّا الرَّسُولُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ...﴾، فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللَّهُ تَعَالَى فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ

نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ﴿١﴾ - قَالَ: نَعَمْ - ﴿٢﴾ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ﴿٣﴾ - قَالَ: نَعَمْ - ﴿٤﴾ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ﴿٥﴾ - قَالَ: نَعَمْ - ﴿٦﴾ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ﴿٧﴾ -
قَالَ: نَعَمْ - ﴿٨﴾ وَأَعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ﴿٩﴾ - قَالَ: نَعَمْ - (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۳۲۵)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ:
(۲۹۹۲)، عَنْ طَرِيقِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه }، وَاتَهُ: هَبُو هَوْرٍ مِيرَه خَوَا لِي رَازِي بِي دَهْلِي:
دَوای ئه‌وه‌ی نایه‌تی: ﴿٩﴾ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ
أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠﴾، هاته خوار، که ده‌فرمووی: هه‌رچی له ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا‌یه
هی خوا‌یه، وه ئه‌گهر ئه‌وه‌ی له ده‌روونتانه‌یه، هه‌یه په‌نه‌انی بکه‌ن یان ئاشکرای
بکه‌ن، خوا لی‌پرسینه‌و‌متان له‌گه‌لدا ده‌کات، جا هه‌رک‌س بیه‌وی ده‌ی‌بو‌وری و
هه‌رک‌ه‌سی‌گیش بیه‌وی سزای د‌دا، وه خوا له‌سه‌ر هه‌موو شتێک به‌ توانایه، هاوه‌لانی
په‌یغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله ئه‌و نایه‌ته‌یان زۆر له‌سه‌ر دل قورس بوو، هاتنه‌ لای په‌یغه‌مبه‌ری
خوا صلی الله علیه و آله له‌سه‌ر ئه‌ژنۆیان (چۆکیان) دانیشان به‌ری‌زه‌وو گوتیان: ئه‌ی په‌یغه‌مبه‌ری
خوا صلی الله علیه و آله کرد‌وه‌ی و‌امان له‌سه‌ر په‌ی‌ویست کراوه، که ده‌توانین ئه‌نجامی به‌دین،
وه‌ک: نو‌یزو، رۆژوو‌گرتن و، جیهاد و، مال به‌خشین (زه‌کات)، به‌لام ئه‌م نایه‌ته‌ت
له‌سه‌ر هاتۆته‌ خوار، بۆمان جیه‌جی ناکری، په‌یغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله فه‌رمووی: ئایا
ده‌تانه‌وی وه‌ک خاوه‌ن دوو کتێبه‌کان {واته: خاوه‌ن ته‌و‌رات و ئینجیل که
جووله‌که‌کان و نه‌صرانیی په‌کانن} بلێن: (سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا) بیستمان، به‌لام
سه‌ر په‌ی‌چیمان کرد، {واته: فه‌رمانی خوامان و مرگرت و د‌زانین خوا چی فه‌رمووه،
به‌لام ئه‌وه به‌ قسه‌شی ناکه‌ین} ئایا ئی‌وده‌ش ده‌تانه‌وی وابلێن به‌لکو بلێن:
(سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ)، په‌رو مرده‌گارمان! ئه‌وه
فه‌رمانی تۆمان بیست و و‌رمانگرت، وه فه‌رمان به‌ری‌ش ده‌که‌ین، جا لی‌بو‌ردنت داوا

دەکەین، وە سەرەنجامیش بۆ لای تۆ دەگەرپێنەو، ئەوانیش وایانگوت، جا دواى ئەوێ کە ئەم ئایەتەیان زۆر خویندەو ئەو دوو عایەیان زۆر کرد تا زمانیان پێوێ راھات، ئنجا خوا ﷻ بە دوایدا ئەم ئایەتەى ناردە خوار، کە دەفەرموێ:

﴿ **ءَامِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ...** ﴾، خوا ﷻ ئەم ئایەتەى ناردە خوار و دواى ئەوێ ئەو دیان کرد، ئنجا خۆى بەرز ئەو ئایەتەى پێشێ کە دەفەرموێ: ئەوێ لە دلتاندا پەنھانی بکەن یان ناشکرای بکەن، خوا لێپرسینە وەتان لەگەڵدا دەکات، لای بردو نەسخی کردەو، ئەم ئایەتەى ناردە خوار: ﴿ **لَا يَكْفُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا** ﴾، خوا لە هیچ کەس داوا ناکات مەگەر ئەوێ کە بۆی دەکری: ﴿ **لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ** ﴾، ھەر چاکەیک بکات بۆی حیسابە، ھەر خراپەیک بکات لەسەری حیسابە ﴿ **رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن سَيِّئًا أَوْ أَخْطَأْنَا** ﴾، پەروردگارمان! ئەگەر لەبیرمان چوو یان ھەڵمان کرد لێمان مەگرە، خوا فەرمووی: بەئێ لێتان ناگرم، (ئنجا گوتیان): ﴿ **رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا** ﴾، پەروردگارمان! وە قورسایبە کمان مەخە سەرشان، وە ئەو کە خستبوو سەرشانى ئەوانەى پێشوومان، خوا فەرمووی: بەئێ ئەرکی واتان ناخەمە سەرشان، کە بۆتان جیبەجێ نەکری، (ئنجا گوتیان): ﴿ **رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ** ﴾، پەروردگارمان! وە شتیکمان لەسەر پێویست مەکە کە توانامان بەسەردا نەشکێ، خوا فەرمووی: بەئێ، (ئنجا گوتیان): ﴿ **وَأَعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ** ﴾ وە لێمان ببووردو بمانپۆشەو بەزدییەت پێماندا بیت، تۆ پشتیوانمانی و بەسەر کۆمەڵی کافراندا سەرمان بێخە، خوا فەرمووی: بەئێ.

دیارە دواى دیمە سەر باسی ئەو کە ئەم سێ ئایەتەى کۆتایی سوورەتى (البقرة) زۆر شتیان تێداپەو زۆر گرنگ، بۆیە سوننەتە ھەرکەسێک چوو سەر

جیگای خەوتن، ئەو سێ ئایەتە بخوینێ پێش ئەوێ خەوی لێبکەوێ، وە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەر کەسێک دوو ئایەتی کۆتایی سوورەتی (البقرة) بخوینێ، ئەو شەو بەسێ، جا زانیان سێ واتایان لەو فەرموودمێ وەرگرتوون:

- ١/ هەندێک لە توێژمەردەوان گوتوویانە: بەسێ لەجیاتی شەونویژیش.
- ٢/ وە هەندێک گوتوویانە: بەسێ و ئەگەر ئەو شەو بەرێ بە ئیمانەو دەرێ.
- ٣/ وە هەندێکیان گوتوویانە: بەسێ و شەیتان و ژیانە و مرو ئەوانە زیانی پێ ناگەیەنن.

مانای گشتی ئایەتەکان

دیاره سوورەتی (البقرة) گەورەترین سوورەتی قورئانە و زۆرترین یاساکی شەریعەتی گرتوونە خۆی، وە سوورەتی (البقرة) وەک لە دەرسەکانی سەرەتای ئەم زنجیرە دەرسەدا گۆتمان: کاتێک هاتۆتە خوار کە پێغەمبەر ﷺ خۆی و هاوڕێکانی بەرێزی لە مەدینەدا نیشتەجێبوون و دەوڵەتی ئیسلامییان دامەزراندووە، واتە: ئەم سوورەتە چۆنیەتی دامەزراندنی کۆمەڵگای ئیسلامیی و دەوڵەتی ئیسلامیی تێدا بەرجەستە، لەڕووی عەقیدەیی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری و ئەخلاقی و عیبادی و پەیوەندیەکان و جەنگ و جیهاد، لە هەموو ڕوودەکانەو، جا خوا ﷻ ئەم سوورەتە بەرزو گەورمێ بەو سێ ئایەتە بەرێزە کۆتایی پێ دێنێ و دەرەمۆ:

﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویایە هێ خوا، ئایا هێج کەسێک هەیه خاوندی هێج شتێک بێت؟! بەلێ، ئەم دەرەمۆ هێ منە، ئەم کامیرایە هێ تۆیە، ئەم فلان شتە هێ ئەو، بەلام خاونداریتی ئیمە بۆ شتەکان خاوندارییەکی کەم و کاتییە، ئیستا هێ تۆیە پێش ئیستا هێ تۆ نەبوو، وە دواپیش کە تۆ دەرۆی لە دەستی تۆدا نامینی و هێ تۆ نامینی.

پاشان تۆ خۆت و ئەودش کە هەتە خاوندیکتان هەیه ئەویش خۆی پەروردارە ﴿وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يَخَافُكُمْ بِحَسْبِ اللَّهِ﴾، وە ئەوێ کە لە

دەروونتاندا هەیه، ئەگەر ئاشکرای بکەن یاخود بیشارنەوێت خوا لێپرسینە وەتەن لەسەری لەگەڵدا دەکات، ئەگەر ئاشکرای بکەن ئەوێت دیارە لەپێی قسەوێت، وە لەپێی کردەوێت ئاشکرا دەبێت، تۆ شتێکت لەدڵدا، کەس نازانی چیت لەدڵدا، بەلام کە قسەت کردو دەرترێ ئەو جار دەرانی چیت لە دڵدا، وە ئەگەر کردەوێت پێکەر، دەرانی چیت لە دڵدا، بەس دەگونجێت لە دڵی خۆتدا پەنەنای بکە و نە بە زمان دەرپێری، نە بە کردەوێت پێشانی بەدێ و بەرجەستە بکە، بەلام لە هەردوو حالاندا خوا دەرەرموێ: لێپرسینە وەتەن لەگەڵدا دەکەم، هەم لەسەر ئەوێت کە لەدڵتاندا پەنەناتان کردو، بێجگە لە خوا کەس پێی نازانی، وە هەم لەسەر ئەوێت کە ئاشکراشتان کردو، لەپێی دەرپێری زمان، یان لەپێی جێبەجێکردنی ئەندامەکانەوێت، دیارە دواوی دێنە سەر بای ئەوێت، کە چۆن خوا ﷻ شتێک کە بە دڵت دابی لێپرسینە وەتەن لەگەڵدا دەکات و کامە لێپرسینەوێت لەسەر و کامە لێپرسینەوێت لەسەر نیه؟ وە چۆن هاوێڵانی بەرزو پێغەمبەر ﷺ لێیان ئیشکال بوو و چوونە لای پێغەمبەر ﷺ و گوتیان: ئەو پێغەمبەرێ خوا! ئا ئەوێت پێ جێبەجێ ناکرێ، هەر شتێکمان بەدڵدا هات خوا لێپرسینە وەتەن لەگەڵدا بکات، چونکە ئێمە سەد فیکری بەدڵدا دێ، فیکری خراپ، نیهتی خراپ، جا ئەگەر خۆی پەروردگار لەسەر هەمووی لێمان پێرسیتەوێت سزایمان بدات، دەرناچین! کە دواي ئەم باسە پوونەدەکەینەوێت، جا دەرەرموێ: ﴿فَيَعْرِضُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ﴾، خوا لە هەرکەسێک دەبوورێ کە بیهوێ، وە هەرکەسێکیش نازار دەدا کە بیهوێ ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، وە خوا لەسەر هەموو شتێک بە توانایە و هەموو شتێکی پێ دەکری.

ئەجا دێتە سەر خستەرووی هەلوێستی پێغەمبەرێ خوا ﷺ و برۆادارانێ شوێنکەوتووی لە بەرانبەر پایە گەورەکانی ئێمانداو دەرەرموێ: ﴿أَمَّا الرَّسُولُ﴾ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ﴿، پێغەمبەر ﷺ (کە موخەممەد) برۆای هێنا بەوێ کە بۆی نێرراوێتە خوار لە پەروردگاریەوێت، وە برۆادارانیش برۆایان هێنا

﴿كُلُّ عَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ﴾، هەر کامیان (له پیغه مبهەر وَعَلَيْهِ السَّلَامُ)، وه تاك تاکی بروداران) بروایان هیئا به خواو به فریشتهکانی و به کتیبهکانی و به رەوانه کراوهکانی ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ﴾، { وه گوئیان: } جیاوازی ناخهینه نیوان هیچ کام له رەوانه کراوانی خوا، له چ روویه که وه؟! له و رووده که هه موویان نوینمرو رەوانه کراوی خوان و هه لگری په یامی خوان و، هه موویان جیی ریزو حورمه تن و له و رووده جیاوازی ناخهینه نیوانیانه وه، به لام له و رووده که هه ندیکیان له هه ندیکیان پلهیان بهرزتره، ئه وه دیاره خوا وَعَلَيْهِ السَّلَامُ بوخوی وایفهرمووه، وهك پیشتر باسمان کرد ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾، وه گوئیان: بیستمان و فهرمان بهریمان کرد، ئه ی پهر و مردگارمان! وه سهر و نجامیش ههر بو لای تو یه! { واته: ئه مه قسه ی پیغه مبهرو ئیماندارانه }.

ته ماشا بکه ن! عه قیده که یان له سهر ئه و چوار پایه بنیاتنراوه: ئیمان به خواو به فریشتهکانی خواو به کتیبهکانی خواو به پیغه مبهرائی خوا (عليهم الصلاة والسلام)، لیڕه دا باسی رۆژی دوا یی نه کراوه، به لام له کتیبهکانی خوا دا باسی رۆژی دوا یی هه یه و، که سێک برۆی به کتیبهکانی خوا یی برۆی به رۆژی دوا ییش هه یه، وه پیغه مبهرائی خوا باسی رۆژی دوا ییان کردوه، وه خوا بوخوی باسی دیداری خو ی و باسی رۆژی دوا یی و باسی فریشتهکانی کردوه، ئیمان و عه قیده که یان به و شیو دیه یه، ئه دی قسه که یان چی یه؟ ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾: وه گوئیان: ئه وه بیستمان، وه فهرمان بهریمان کرد، واته: پهر و مردگارمان! که لامی تو و په یامی تو مان بیست، بهر نامه که ی تو مان بیست و لی ی حا لی بووین ﴿وَأَطَعْنَا﴾، وه فهرمان بهریشین واته: به قسه ت ده که یین و پا به ندین، که واته: مسو لمان ئه وه قسه یه تی: ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾، له بهر ان بهر خواو له بهر ان بهر پیغه مبهری خوا دا وَعَلَيْهِ السَّلَامُ ده بی بلی: خوا یه! ئه وه بیستم و تی که ی شتم و قه بو لیم کرد ﴿وَأَطَعْنَا﴾، وه ئه وه جیبه جیشی ده که م و پا به ندیش ده بم به وه وه که تو نار دو و ته و فهر مو و ته،

﴿عُفِّرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾، داواى لیبوردنت لى دەکهین، پەر و مردگارمان ! ئەگەر کەم و کوورپیمان هەبوو لە جیبەجى کردنیدا دەبى لیمان ببوو و بمانپۆشی، وە بۆ لای تۆش دەگەرپێنەو و سەرمەنجاممان بۆ لای تۆیە، ئنجا خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، خوا لە هیچ کەسێک داوا ناکات، مەگەر ئەوێ پێى دەکرى، هەرشتیکت لە توانادا نەبى خوا لەسەرى پێویست نەکردووی، خوا هیچ لەسەر ئینسان پێویست ناکات، مەگەر ئەوێ کە لە تواناو وزمیدا هەبى و بۆى جیبەجى بکرى، جا ئەو وەك داوایى باسى دەکهین زۆر شتى لیو و مردەگیرى ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾، هەرکەسێک و هەر نەفسێک ئەو کردو وە باشانەى دەیانکات قازانجى بۆخۆیەتى و، خوا ﷻ لەو و دەوڵەمەندتر و بەرز و مەزنتەر، ئیمە بتوانین بە کردو وە باشەکانمان سوودی پى بگەیهین، یان بە کردو وە خراپەکانمان زیانى پى بگەیهین، ئەوێ کە بەهەرمەند دەبى لە کردو وە باش هەر خۆمانین و، ئەو وەش کە زەرمەند دەبى لە کردو وە خراپ هەر خۆمانین، وە خوا ﷻ نە بە طاعەتى ئیمە سوود و قازانجێک دەکات و نە لە خراپە و تاوانى ئیمەش زیان و زەرمێکی پێدەگات.

ئنجا ئایا ئەو ئیماندارانە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ دەپارێنەو و ئەو دوو و عایە و پێرای ئیمانداران هى ئەویشە، یان هەر هى ئیماندارانە ؟ هەردووکیان دەگونجین، ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا﴾، پەر و مردگارمان، لیمانمەگرە ئەگەر لەبیرمان چوو یان هەڵەمان کرد، ئەگەر شتیکیان لەبیرچوو لەو ئەرکانەى کە تۆ لەسەرت پێویست کردو وین و ئەنجاممان نەدا، لیمانمەگرە، وە ئەگەر بە هەڵەش گوناھیکمان کردو بەهەڵەدا چووین، لیمانمەگرە. ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا﴾، پەر و مردگارمان ! وە قورساییهك کە خستو وە سەرشانى ئۆمەتەتانى پێشو و، مەیهه سەرشانى ئیمە {ئەو شتانە کە لە ئەنجامى هەڵە و کەم و کوورپى ئۆمەتەتانى پێشو ودا، خواى پەر و مردگار جوړیک لە سزای بۆ داناون، یان ئەرکی لەسەرى قورس کردو و} ئەو قورسکردنە لەسەرشانى ئیمە

دامەنێ ﴿ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ﴾، وە پەروردگارمان! ئەرکیگمان مەخە سەرشان کە وزمان بەسەریدا نەشکێ و لە تواناماندا نەبێ ﴿ وَأَعْفُ عَنَّا ﴾، وە لیمان ببووڕە ﴿ وَأَغْفِرْ لَنَا ﴾، وە بمانپۆشەو چاوپۆشییمان لێکە، ﴿ وَارْحَمْنَا ﴾، وە بەزدییەت پێماندا بێتەووە ﴿ أَنْتَ مَوْلَانَا ﴾، تۆ سەرپەرشتیار و پشتیوان و مشوور خۆری ئیمەی ﴿ فَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴾، جا بەسەر کۆمەڵی بیڕوایاندا سەرمەن بخە، خواش ﷻ لە وەلامی هەموو ئەو دوو عایانەدا قەرمووێتەتی: بەلێ، بەلێ، ئەو دی گوتوو تانە: قەبوولە لەلای من و جێبەجێ دەبێ.

ئەو کورتە یەك بوو لە مانای گشتی و تەفسیر و لێکدانەو دی ئەم سێ ئایەتە خوا ﷻ بە لوتف و کەرمی خۆی ئیمە لەو کەسانە بگێڕێت، کە بە شیوێکی راستەقینە ئیمان بە خۆی بەرزو مەزن بە پێغەمبەری خوا ﷻ وە بە هەرچی کە پێغەمبەری خوا لە خواوە هیناویەتی، دین، وە پێشییەو پابەند دەبن.

چەند مەسەلە یەکی گەردگ

مەسەلە یەكەم: خوا ﷻ کە دەفرموی: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾،

هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدایە هی خوا، واته: خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی و هەرچی تێیاندا بەس خوا، لێردا پرسیاریک دروست دەبێت، یەکیک دەلیت: ئەو زەویە هی منە، ئەو خانووە هی منە، ئەو پارچە هی منە، ئەو سەیارچە هی منە ... هتد، ئەو یانی چی؟ لێردا خوا ﷻ کە دەفرموی: خوا خاوەنە بۆ هەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدایە، مەبەست ئەوێ کە هیچ کەس خاوەنی هیچ شتێک نیە، چونکە خۆی پەروردگار دەفرموی: ﴿وَإِنْ تُبْتَلُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ...﴾ ﴿٢٧٩﴾ البقرة، واته: ئەگەر تۆبەتان کردو گەڕانەو، دەستماپەکانی خۆتان، سەرمایەکانتان بۆخۆتان، بەلام مەبەست ئەوێ کە خاوەنی راستەقینە، خاوەنی کە هەمیشە هەر

خاونددارو له خاونداریتی ناکه وئ، ته نیا خوا به و، ئه و دی که ما و دی چه ند سالتیک خا و منی ئه و شته به، یان له ما و دی ته مه نیدا خا و منیه تی، به لام دوایی خا و منی نامینئ و له دوای خوئی ده چیئ بو میراتگره کان، یان ده چیئ بو خه لگی دی که، یاخود همر له حا لی ژیا نی خویدا له بهر دهستی دیته درئی!

مه سه له ی دووم: که ده فرموی: ﴿وَان تَبْدُوا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخْفَوْهُ

يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ﴾، ئه و دی که له دلتاندا هه به و له درو و نتاندا هه به، ئه گهر ئاشکرای بکه ن، یاخود په نهانی بکه ن، خوا لی پرسی نه و متان له گه لدا ده کات له سه ری، دیاره مه به ست له ﴿مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ﴾، ئه و نیاز و مه به ستانه ن که له دل و درو و ندا په نهان ده کریئ، چونکه ئه و دی که له درو و ندایه (ما فی النفس) ئه و دیه که خه لک پی نازانی، بو یه ش خوا ده فرموی: ئه گهر در یبخه ن یان په نهانی بکه ن، ئه گهر نا ئه گهر هی نیو دل و درو و نه بی، په نهان نا کریئ و هه می شه همر ئاشکرا ده بی، وه بو یه ش ده فرموی: ئه گهر در یبخه ن، چونکه ده توانی در ی نه خه ی، ده توانی قسه نه که ی و کرده و دی پی نه که ی، به لام له همر دوو حالاندا، چ در یبخه ن وه قسه و ته عبیر در یبیرن و، چ وه هه ل سو که وت و ره فتار بهر جه سته ی بکه ن، وه چ به په نهانی بی نی ته و ده، له همر دوو حالاندا خوا له سه ری لی پرسی نه و متان له گه لدا ده کات، به لام بی گو مان لی ردا همر نیاز و خولیا به ک که به دل دادئ، مه به ست نه، به لگو مه به ست ته نیا ئه و ده نیاز و مه به ستانه ن که ئینسان دلی خو یان له سه ر ده چه سپینئ و بریار یان له سه ر ددها، که واته: ئه و دی که ئینسان به ز دینیدا ره ت ده بی وه خه ته ره (خاطر) یک به دلی دئ، به لام دلی له سه ر نا چه سپینئ و جاری وا هه به زو ریشی پی ناخو شه، که ها و ده لانی بهر یزی پیغه م بهر ﷺ یش خوا لی یان رازی بی، له و جو ره سه لامه ت نه بوون، وه ک له (صحیح) ی موس لیم دا ها توه: {عن ابي هريرة رضی الله عنه قال: جاء ناسٌ من اصحاب النبي ﷺ فسألوه: اِنَّا نَجِدُ فِيْ اَنْفُسِنَا مَا يَتَعَاظَمُ اَحَدُنَا اَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، قال: (وقد وجدتموه) قالوا: نعم،

قال: (ذلک صریح الإیمان: ۲۰۹ (۱۳۲) }، واتە: کۆمەلێک لە هاو دەلانی پیڤەمبەر ﷺ هاتن پرسایریان لیکرد: ئێمە شتی وا لە دلی خۆماندا دەبینین: (واتە: وەك خولیاو خەیاڵ)، کە یەکیکمان زات ناکات باسی بکات، فەرمووی: ئەو وتان هەست پیکردووە؟ گوتیان: بەلێ، فەرمووی: ئەووە ئیمانی پووتە. واتە: ئەووە هیچ نیە و ئەووە نیشانەی ئیمانە و نیشانەی گومان نیە، هەرودەها لە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتووە: {عن عبدالله رضي الله عنه، قال: سئل النبي ﷺ عن الوسوسة، قال: (تلك محسن الإيمان) مسلم: ۲۱۱ (۱۳۳) }، واتە: پیڤەمبەر ﷺ لەبارەی وەسوسەووە پرسایری لیکرا، فەرمووی: ئەووە ئیمانی تەواو، واتە: شەیتان کە ناتوانی تۆ لە چاکەو کردووە باشەکان بگێڕێتەووە و دەیهوی خوتخوتەو خەیاڵی خراپت بخاتە دل، وە نیشانەی تیرو تەواویی ئیمانی شە، وە ئا ئەووە کە ئینسان پێی ناخۆشە و بەدلی دادی، یاخود بە خیرایی بە دل و زەینت دادی بێ ئەووی کە دلت لەسەری بچەسپینی و دوایی لێی پەشیمان دەبێو، ئەووە هیچی لێپرسینەووی لەسەر نیە، وەك دوایی باسی دەکەین و ئەم فەرموودانە ی پیڤەمبەریش ﷺ بەلگەی پوونن لەو بارەو، یەکی لە فەرموودەکان ئەووە کە پیڤەمبەر ﷺ فەرموویەتی: { (إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لَأُمِّي عَمَّا حَدَّثْتُ بِهِ أَنْفُسَهَا، مَا لَمْ تَكَلَّمْ، أَوْ تَعْمَلْ بِهِ) (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: ۲۵۲۸)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۳۲۷)، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۳۴۳۵)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۲۲۰۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۱۸۳)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۲۰۴۰)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) برقم: (۴۴۵۰) }، واتە: بێگومان خوا چاوپۆشیی لە ئۆمەتی من کردو، لەووی کە بەدلیدا دیت، مادام قەسە پێ نەکردی، وە کردووی پێ نەکردی. ئەووە کە بەدلیدا دی، واتە: بەدلی دادی و پێی ناخۆشە^(۱)، یان بە دلی داهاووە لە کاتی هەلچوونی کدا شتیکی

(۱) وەك ئەووی لەم فەرموودەیەدا هاتووە:

{يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ فَيَقُولُ: مَنْ خَلَقَ كَذَا وَكَذَا؟ حَتَّى يَقُولَ لَهُ: مَنْ خَلَقَ رَبُّكَ؟ فَإِذَا بَلَغَ ذَلِكَ فَلَيْسَتْ عِزٌّ بِاللَّهِ وَلَيْسَتْ لَهُ الْبُخَارِيُّ: (۳۲۷۶)، وَمُسْلِمٌ: (۲۱۴) }، واتە: شەیتان دێتە

به دلدا هاتوه، به لām دوایی نیه تی خوئی له سمر ساغ نه کردۆته وهو نه یکردوه به بریار، ئه گهرنا ئه گهر کردی به بریار لپرسینه وهی له سهره، وهك دوایی زیاتر روونی دهکینه وه.

فهرموودمیه کی دیکه له وبارم وه: { (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَالَ اللَّهُ ﷻ: إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمَلَهَا فَاکْتُبُوهَا سَيِّئَةً، وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلَهَا فَاکْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِنْ عَمَلَهَا فَاکْتُبُوهَا عَشْرًا) (رواه مسلم برقم: (۳۳۰)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: پیغه مبهری خوا ﷺ فهرموویه تی: خوی بهرزو مهزن فهرموویه تی: همرکات به ندهی من به دلی داها ت خراپه یه ك بکات له سمری مه نووسن، { همر له بهرئه وهی که به دلی داها توه }، جا ئه گهر کردی، خراپه یه کی بۆ بنووسن، وه همرکاتیک چاکه یه کی به دلدا هات و ئه نجامی نه دا، چاکه یه کی بۆ بنووسن، وه ئه گهر ئه نجامیدا، ده چاکه ی بۆ بنووسن.

لپردها مه به ست له خراپه به دل داها ت، ئه ویه که ئینسان بریاری له سهر نه دابی و دلی له سمر نه چه سپاندی، ئه وهی ههروا به دلی دادیت و دوایی لپی په شیمان دمیته وه، به لām ئه گهر دلی له سمر چه سپاند، با به کرده و ههش ئه نجامی نه دا، یاخود به قسه ش دهرینه بری، همر له سهری دهنووسری، چونکه دلی خوئی له سمر ساغ کردۆته وه، وه له راستیدا بناغه ی چاکه و خراپه له دلدا یه و، بریاری نیو دل وه، همرکه سی که دمیته وئ چاکه یه ك بکات، پیش به دل بریاری له سمر ددهات، وه ئه گهر بیه وئ خراپه یه ك بکات پیش به دل بریاری له سمر ددهات، به لām خوی پهرومردگار رهحه تی پیش غهزمی که وتومه به خششی فراوانه، بۆیه که سیك چاکه یه کی ههر به دلایش دابی، خوا ددهفرموی: چاکه ی بۆ بنووسن، وه ئه گهر ئه نجامیشیدا ده چاکه ی بۆ بنووسن و ههتا یه ك به چهوت سه دیش دهروا.

لای یه کی کتان (به و سه و سه) پپی دهلی: کی ئه و شته و ئه و شته ی دروست کردوه ؟ ههتا پپی دهلی: کی پهرومردگارتی دروست کردوه ؟ جا ئه گهر گمیشته ئه وه با پنا بهرته بهر خوا وازی نی.

مسئله ی سیه م: که د فمر موی: ﴿ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ﴾، له

هر که سیک بیه وی دبووری، وه هر که سیکش نازار ددها که بیه وی، جا نایا خوا له کی دبووری و له کی نابووری؟ له راستیدا خوی دادگر لهو که سانه دبووری که شته که بیان همروا به دلدا هاتود، بی نهودی بیکه نه بریار، له وانه دبووری، نه دی له کی نابووری و سزای ددها؟ نهو که سهی که دلی له سمر کردنی خراپه یه ک ساغ کردوته وه، به لام هه لومهر جی بو نهره خساود، که گونا هه که بکا، بو وینه: که سیک دلی خوی ساغ کردوته وهو بریاری ته وای داوه نه فمریک بکوژی، به لام دواپی بهر په لی ناکه وی، یا خود دهسته لاتی به سمریدا ناشکی، هر چه نده بریاری ته وای لی داوه، که نه گمر لی هه لکه وی دیکوژی، نه وه به دلنایای یه وه بو دمنووسری، هر وده که نه گمر دلی خوی له سمر چاکه یه ک ساغ بکاته وه، خوی په رومردگار به نه ندازه ی نهودی که عزمی له سمر جهزم کردوه، بو دمنووسی، وه نه گمر هر به دلشی دابی، به مهر جیک دواپی لی په شیمان نه بیته وه، نه وه خوی به خشنده له به خششی خوی هر بو دمنووسی.

مسئله ی چواره م: هه ندیک له زانایان و تویرمران درباردی نه م رسته قورناییه

که د فمر موی: ﴿ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يَحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ ﴾، گوتووینانه: نه م رسته یه که له نایه تی ژماره (۲۸۴) دا هاتود، به و فمر میشته ی خوا که له نایه تی (۲۸۶) دا هاتود، نه سخ بوته وه که د فمر موی: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ

نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾، خوا له هیچ که سیک داوا ناکات، مه گمر نه وه که له توانیدا هه بی، ده لین: نه ودهش له توانای ئینساندا نیه، که نه هیل خه تهردی خراپ به دل دابی، له بهر نه وه نایه تی دواپی نهودی پیشتی نه سخ کردوته وه، به لام له راستیدا وانیه، جا نه گمر یه کی بلی بوچی؟ له وه لامدا ده لین:

۱/ نه وه که خوا ﷻ د فمر موی: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾، واته:

خوا له هیچ که سیک داوا ناکات، نه وه نه بی که له توانیدا یه، له گهل نه و رسته

قورئانییه‌ی دیکه که ده‌فرموی: ﴿وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ

يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾، واته: خوا لی‌پرسینه‌و دتان له‌گه‌لدا ده‌کات له‌سمر نه‌ودی

که له دلتاندا هه‌یه، چ په‌نهانی بکه‌ن چ ناشکرای بکه‌ن، تیک ناگیرین، به مهرجیک همدووکیان وه‌ک خو‌یان لی‌یان تی‌بگه‌ین، چونکه نه‌وه که ده‌فرموی:

خوا لی‌پرسینه‌و دتان له‌گه‌ل ده‌کات له‌سمر نه‌ودی که له دلتاندا هه‌یه، مه‌به‌ست نه‌ودنیه که به دلت دادی و دپروات، به‌لگو نه‌ودیه که دلی خو‌تی له‌سمر ساغ

ده‌که‌یه‌وه‌و، عه‌زمی له‌سمر جه‌زم ده‌که‌ی و عه‌زمت له‌سمر همر گونا‌هی‌ک جه‌زم کرد، خوا لی‌پرسینه‌و دت له‌گه‌لدا ده‌کات، وه نه‌ودش شتیک نیه که له توانادا

نه‌بی، واته: نه‌ودی له نایه‌تی پ‌شیدا هاتوه، له‌گه‌ل نه‌ودی که ده‌فرموی:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، تیک ناگیر، چونکه ئینسان دتوانی

دلی خو‌ی له‌سمر گونا‌هو خراپه ساغ نه‌کاته‌وه‌و عه‌زم جه‌زم نه‌کات، به‌لام ناتوانی نه‌و گونا‌هه به دلیدا نه‌یه‌ت و به زدنیدا ر‌مت نه‌بی، ناتوانی خو‌ی وا

لی‌بکا هیج گونا‌هی‌ک به‌دلیدا نه‌یه‌ت، به‌لام دتوانی دلی خو‌ی له‌سمر گونا‌ح

ساغ نه‌کاته‌وه‌و بریاری له‌سمر نه‌دات، که‌واته: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا

وُسْعَهَا﴾، خوا له هیج که‌سی‌ک داوا ناکات نه‌وه نه‌بی که له توانایدا هه‌یه،

نه‌ودیه که بریار نه‌دات له دلی خو‌یدا له‌سمر گونا‌ح، به‌لام نه‌ودی له توانایدا نیه نه‌ودیه که شتیک به‌دلیدا دی، زوو تی‌پ‌مر وه‌ک خه‌یال (خاطر) یک به

دلیدا دی، نه‌وه له توانای ئینساندا نیه، که ر‌یی لی‌بگری، له‌بهر نه‌وه خو‌ی به به‌زمی له‌سمر نه‌وه لی‌ی ناپرس‌یت‌ه‌وه، که‌واته: نه‌وه دوو نایه‌ته، یان نه‌وه دوو

ر‌سته قورئانییه تیک ناگیرین، تا‌کو بل‌یین: نه‌ودی دوو‌دمیان نه‌ودی یه‌که‌میانی (ن‌سخ) کردو‌ته‌وه، نه‌وه به‌لگه‌ی یه‌که‌م.

۲/ به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ش نه‌ودیه که خوا ده‌فرموی: ﴿وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي

أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾، نه‌واته: نه‌ودی که له دلتاندا

ههیه ده ریخن یا خود په نهانی بکهن، خوا لیپر سینه و دتان له گه لدا ده کات، نه وه هه وال (خبر) ه، زانایان و تویر مرموانی قورئانیش ده لئین: (ناسخ) و (منسوخ) ته نیا له یاسایان (احکام) دا ههیه و، له هه والآن (اخبار) دا نیه، نجا ناشکرایه که مه سه له ی لیپر سینه وه کردنی خوا له گه ل به نده کانی دا له سمر نه و شتانه ی به دلیان دا دین و ده چن و، هه وال دانی خوا له و بار موه له خانه ی هه والآن (اخبار) دایه، نه ک یاسایان (احکام)، بویه نه سخ نایگری ته وه، نه گهر گریمان هه شبی !

۳/ نجا خوا ﷺ بویه ی روونگر دوتنه وه، که نه وه ی که به دل و مده سته ده یئری له چاکه و له خراپه، لیپر سینه وه ی له سمر وه سزاو پاداشتی له سمره، که واته: ناگونجی بگو تری نایه تی ژماره (۲۸۴) که باسی لیپر سینه وه ی کرده وه کانی دل (اعمال القلب) ده کات (منسوخ) ه ! نه و مته خوا ی داد گمر ده فمر موی: ﴿ لَا

يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ

حَلِيمٌ ﴿ ۲۲۵ ﴾ البقرة، واته: خوا به سویندی سمر زار ده کی سزاتان نادان و لیتان ناگری، به لام سزاتان ددها به شتیک که دلتان و مده سته دینی، که واته: نیه به کرده وه ی دل (عمل القلب) لیپر سینه و دمان له گه ل ده گری، وه سزاو پاداشتمان ددری ته وه، مادام وایی تی گگیران له نیوان نه و دوو رسته به برسته قورئانیه دا نیه تا کو ناچار بین بلین: هی دوو دمان یه که میانی نه سخ کردنه وه.

وه همر له و بار میه وه خوا له سوور مته (المائدة) دا ده فمر موی: ﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ

اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّرتَهُ... ﴾ ﴿ ۸۹ ﴾،

واته: خوا به سویندی سمر زار ده کی لیتان ناگری، به لام به وه ی که گریتان له سمر داوه و دلتان له سمری چه سپاندوه، له سمر نه وه لیتان ده گری، وه نه گهر سوینده که تان شکاندین که فارقت بدن.

وه پاشان خوا ﷺ له سوور مته (الأنعام) دا ده فمر موی: ﴿ وَذَرُوا ظَهْرَ الْأَثَمِ

وَبَاطِنَهُ... ﴾ ﴿ ۱۲۰ ﴾، واته: ده سته لگرن له گونا هی ناشکراو له گونا هی په نهان،

گوناه‌ی ئاشکرا نه‌وه دیاره: قه‌تله، زینایه، دزییه، غه‌یبه‌ته، دوو زمانییه، دروویه، خو‌هه‌لک‌یشان به‌سمر خه‌لگدا، به‌که‌م ته‌ماشاگردنی خه‌لکه، نه‌و شتانه‌ی که به‌زمان و نه‌ندامه‌کان ده‌کرین نه‌وه گوناه‌ی ئاشکرایه، نه‌دی گوناه‌ی په‌نهان چییه؟ نه‌و شتانه‌ن که له‌دل‌دان، وه‌نیه‌تی خو‌چه‌سپاندنه له‌سمر گوناخ: وه‌ک ئیرمیی (حَسَد)، بوغزوکینه، خو‌به‌زلگریی، خو‌په‌سنیدی، نیفاق...هتد، پی‌شتریش گوتمان وه‌سوده‌وه خه‌یالی زوو تی‌پهر، جیایه له‌عه‌زم و نیه‌تی چه‌سپاو، عه‌زم و نیه‌تی چه‌سپاو، چ له‌سمر چاکه‌بی، چ له‌سمر خراپه، سزاو پاداشتی هه‌یه، به‌لام وه‌سوده‌وه خه‌یالی زوو تی‌پهر لی‌پرسینه‌وه‌ی له‌سمر نیه.

۴/ ئنجا رینگرتن له‌ وه‌سوده‌وه خه‌یال له‌ توانای مرو‌ف به‌دروم ناتوانی رپیان لی‌بگری، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه که وه‌ک ئه‌مری واقیع دیاره، وه‌ خواش ﷻ

ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا﴾

فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿۳۰﴾ ﴿الأعراف﴾، واته بی‌گومان نه‌وانه‌ی خو‌پاریزن {نه‌هلی ته‌قوان} کاتی‌ک که شه‌یتان به‌لایان داهات {خوتخوته‌ی شه‌یتان هاته‌ نیو دل‌یان} خویان به‌بیردیه‌وه‌وه یه‌کسمر ده‌بینن، وه‌ خوی پهر و مردگار ئیمه‌ی فیرکردوه که له‌ وه‌سوده‌وه دنده‌انی شه‌یتان په‌نا به‌خوا بگرین، وه‌ک

فه‌رموویه‌تی: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿۱﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿۲﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿۳﴾﴾

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿۴﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿۵﴾ مِنَ

الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿۶﴾ ﴿الناس﴾، واته: {بلی په‌نا ده‌گرم به‌ پهر و مردگاری

خه‌لکی ﴿۱﴾ به‌ پادشای خه‌لکی ﴿۲﴾ به‌ پهرستراوی خه‌لکی ﴿۳﴾ له‌ خراپه‌وه

زیانی خوتخوته‌که‌مری خو‌په‌نهانکه‌مر {الوسواس}: سیفه‌تی شه‌یتانه، واته:

وه‌سوده‌که‌مر (الموسوس) نه‌وه که‌سه‌ی که خوتخوته‌ ده‌کات و دنده‌دا به‌روم

خراپه، (الخناس) واته: زور خو‌په‌نهانکه‌مر (صيغة المبالغة) ی (خانس)ه،

واته: نه‌وه‌ی خو‌ی په‌نهان ده‌کات و سمر دردی‌نی، نه‌گرم یادی خوات کرد،

سمر ده‌باته‌وه ژووری ﴿۴﴾ نه‌وه‌ی که وه‌سوده‌وه ده‌خاته‌ نیو سینه‌ی خه‌لکه‌وه

﴿۵﴾ که له جندو له مروڤیشه ﴿۶﴾.

ه- ئنجا ئه‌دی ئه‌ودی که لهو فهرمایشته‌دا هاتوه، که له هوی هاتنه خواره‌وده‌دا باسمان کرد که ده‌لی (فَلَمَّا اقْتَرَاهَا الْقَوْمُ، ذَلَّتْ بِهَا أَلْسِنَتُهُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي أَثَرِهَا: ﴿ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ...﴾، فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللَّهُ تَعَالَى)، ئایا مه‌به‌ست پیی چیه؟ ده‌لین: مه‌به‌ست ئه‌ودیه که خوی به به‌زیمی به ئایه‌تی دواتر، چه‌مکو واتای ئایه‌تی پیشتی روونکردوته‌وه، چونکه وه‌ک کاتی خوی له دهمی توپژینه‌ودی ئایه‌تی ﴿مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا ...﴾ ﴿۱۶﴾ البقرة، هه‌ندی جار زانیانی پیشین وشه‌ی (نسخ) یان به‌کاره‌یناوه، بۆ شتیک که به کورتی باسکراوه‌و دوایی خوی زانا روونی کردوته‌وه، لی‌ره‌شدا خوی به‌رز به ئایه‌تی دواتر که ده‌فرموی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، چه‌مکو واتای ئایه‌ته‌که‌ی پیش روونده‌کاته‌وه، چونکه هاوه‌له‌کان خوا لی‌یان رازی بی، که چوونه خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، وایان‌زانیه‌وه هه‌ر خه‌ته‌ره‌ی خراپیان به دل دابی، خوا سزایان ده‌دات، به‌لام ئایه‌ته‌که‌ی دیکه روونی کرده‌وه، که ئیوه باشی لی‌حالی نه‌بوونو، ئه‌ودی زوو تی‌په‌ره‌و له تواناندا نیه ری‌ی لی‌بگرن، خوا لی‌تان داوا ناکات، ئه‌دی خوی په‌رو مردگار چ له ئیمه داوا ده‌کات؟! شتیک که له تواناماندا هه‌یه، ئیمه ده‌توانین دلی خو‌مان له‌سه‌ر خراپه نه‌چه‌سپینین و برپاری له‌سه‌ر نه‌ده‌ین، به‌لام له تواناماندا نیه ری‌گا بگرن و نه‌هیلین هیچ خه‌ته‌ره‌و خه‌یالیکی خراپ به‌سه‌ر دل‌ماندا بی، له‌به‌ر ئه‌وه خوی دادگه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وه سزایان نادات، وه ئه‌ودش شتیک نیه له‌سه‌رمان پی‌ویست کرابی، که‌واته: که له فهرمایشته‌که‌دا هاتوه ده‌لین: (نَسَخَهَا اللَّهُ تَعَالَى) واته: خوی به‌رز بوی روونکردنه‌وه‌و ئه‌و چه‌مکو واتا هه‌له‌یه‌ی که ئه‌وان لی‌یان وەرگرتبوو، خوا ئه‌و چه‌مکو واتا هه‌له‌یه‌ی له می‌شکیاندا س‌ریه‌وه‌و روونی‌کرده‌وه: ئه‌و تی‌گه‌یشه‌نه هه‌له‌یه‌ی که ئیوه لی‌تان گرتوه، ئه‌ودیان مه‌به‌ست نیه.

مه‌سه‌له‌ی پینجه‌م: که ده‌فرموی: ﴿ءَاَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ

كُلٌّ ءَاَمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾، ئه‌م

رسته‌یه دوو جوړه واتای هه‌ن: چونکه یه‌کێک له‌و هۆیانیه‌ی که ئینسان واتای قورئانی باش بۆ ږوون ده‌بیته‌وه‌و، زۆر جار چه‌ند واتایه‌کی جیا جیای بۆ په‌یدادبښ، مه‌سه‌له‌ی وه‌ستان (وقف)ه، له‌ کوێ ده‌وه‌ستی و چۆن رسته‌کانی

قورئان به‌ یه‌که‌وه‌ ده‌به‌سته‌یه‌وه‌؟ جا ئه‌گه‌ر له‌ کوټایي ﴿ءَاَمَنَ الرَّسُولُ بِمَا

اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ﴾ دا بوه‌ستين، ئه‌وه ئه‌م نایه‌ته‌ مانایه‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌ که

پینجه‌مبه‌ر ﷺ بر‌وای هی‌ناوه‌ به‌وه‌ی که له‌ په‌رومردگاری بۆی دابه‌زیوه‌، چونکه

پینجه‌مبه‌ر ﷺ ده‌بی قه‌ناعه‌تی بۆ دروست بووبی، که ئه‌و قورئانه‌ی جیبریل

پیی ده‌لی، فه‌رمایشتی خوایه‌، به‌لام ئه‌گه‌ر له‌ کوټایي رسته‌ی پيشوودا

نه‌وه‌ستين و یه‌که‌سه‌ر ئه‌مه‌ش بخوینين: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَاَمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ

وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ﴾، وه‌ بر‌وادارانیش هه‌ر کامی‌کیان ئیمانیان هی‌نا به‌ خواو به‌

فریشه‌کانی و به‌ کتیبه‌کانی و به‌ پینجه‌مبه‌رانی (عليهم الصلاة والسلام)، دیاره

ئه‌وه‌کاته‌ مانای رسته‌که‌ ئاوی لیدی: بر‌وادارانیش ئیمانیان هی‌نا به‌وه‌ی که بۆ

پینجه‌مبه‌ر ﷺ هاتۆته‌ خواره‌وه‌، وه‌ هه‌ر کام له‌ پینجه‌مبه‌ری خواو له‌ تاك تاکی

بر‌واداران بر‌وایان هی‌نا به‌ خواو به‌ فریشه‌ته‌کانی و به‌ کتیبه‌کانی و به‌

پینجه‌مبه‌رانی (عليهم الصلاة والسلام).

مه‌سه‌له‌ی شه‌ه‌م: که ده‌فرموی: ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾، جیاوازی

ناخه‌ینه‌ نی‌وان هیچ کام له‌ ږه‌وانه‌کراوانی، واته‌: له‌رووی بر‌وا پي‌بوونه‌وه‌،

که‌واته‌: با هیچ که‌س وانه‌زانئ ئه‌م نایه‌ته‌ له‌گه‌ل نایه‌تیکی پيشتر، که

ده‌فرموی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ...﴾، واته‌: ئه‌و پینجه‌مبه‌رانه

هه‌ندیکیانمان به‌سه‌ر هه‌ندیکیاندا به‌رز کردۆته‌وه‌، تیکده‌گیرئ، چونکه

ئه‌وه‌ی سادهمی ده‌لی: لیرده‌دا ده‌فرموی: جیاوازیان ناخه‌ینه‌ نی‌وان و، له‌ویش

ده‌فرموی: هه‌ندیکیانمان به‌سمر هه‌ندیکیاندا به‌رزگردۆته‌وه ! واته: هه‌ندیکیان به‌سمر هه‌ندیکیاندا به‌رز ده‌که‌ینه‌وه له‌رووی پله‌و پایه‌وه، به‌لام جیاوازیان ناخه‌ینه نیوان، له‌رووی ئەسلی ئیمان و برپا پێ هێنانه‌وه، که پیغه‌مبهری خوان و هه‌لگری په‌یامی خوان، له‌و رووه‌وه جیاوازی ناخه‌ینه نیوانیان.

مسئله‌ی هه‌وتم: که ده‌فرموی: ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ

الْمَصِيرُ﴾، ئەم رسته قورئانییه، به‌نامه‌ی ئینسانی مسوڵمانه‌وه هه‌لوێستی مسوڵمان له‌ به‌ران به‌ر دینی خوادای هه‌موو تێدایه، سه‌رحتا مسوڵمان ده‌لی: ﴿سَمِعْنَا﴾، واته: وهرمانگرت، ئیماندار به‌نامه‌وه په‌یره‌وی ژیا‌نی له‌ خوای په‌رومردگارییه‌وه له‌ خاوه‌نییه‌وه وهریده‌گری، لی‌رده‌دا ﴿سَمِعْنَا﴾، یانی: وهرمانگرتوه‌و لی‌ی حا‌لی بووین، ﴿وَأَطَعْنَا﴾، دوا‌ی ئەوه‌ی که زانیت ئەوه به‌نامه‌وه شه‌ریعه‌تی خوا‌یه، هه‌یج رێه‌کت له‌ پێشدا نیه‌ مادام تۆ خۆت به‌ به‌نده‌ی خودا بزانی، مه‌گه‌ر ئەوه که به‌ قسه‌ی په‌رومردگاری خۆت بکه‌ی، به‌ به‌نامه‌که‌یه‌وه پابه‌ندبێ، بۆیه: ﴿وَأَطَعْنَا﴾، یانی: پابه‌ندو فەرمان‌به‌رین، ئنجا چونکه جاری وا هه‌یه له‌ تێگه‌یشته‌ماندا بۆ به‌نامه‌ی خوا، یان له‌ پابه‌ندییماندا به‌ به‌نامه‌ی خواوه، خه‌له‌ل و که‌م و کوو‌رپی‌مان ده‌بێت، بۆیه هه‌میشه پێ‌ویستمان ده‌بێ دا‌وای چا‌وپۆشی‌ی و لی‌بوردن له‌ خوا بکه‌ین، پاشان ئێمه هه‌رچی بیکه‌ین هه‌ر له‌ قه‌دەر خوا نیه‌ ﷻ و هه‌رچی بکه‌ین، پایه‌ی خوای به‌رز زۆر له‌وه به‌رز‌تره‌و، شایسته‌ی خوای په‌رومردگار نیه، به‌لام ئێمه هه‌ر ئەوه‌نده‌مان له‌ توانادایه، بۆیه ده‌لی‌ین: ﴿غُفْرَانَكَ﴾، دا‌وای لی‌بوردنت لی‌ده‌که‌ین، بۆیه پیغه‌مبهریش ﷺ له‌دوا‌ی هه‌ر نوێژێکی فەر‌ز سێ جار‌ان ده‌یفه‌رموو^(۱):

(۱) صحیح مسلم: (۵۹۱) ﴿(عن ثوبانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ أَسْتَغْفِرُ ثَلَاثًا: وَقَالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمَنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكَتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ)، قِيلَ لِلأَوْزَاعِيِّ وَهُوَ أَحَدُ رَوَاةِ الْحَدِيثِ: كَيْفَ الْإِسْتِغْفَارُ؟ قَالَ: تَقُولُ: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ.﴾

(أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ) {داوای لیبوردن لە خوا دەکەم، داوای لیبوردن لە خوا دەکەم، داوای لیبوردن لە خوا دەکەم} لە گەڵ سەلامی دەداوە وە یە کەسەر سێ جار وای دەفەرموو، جا ئایا ئەمە: یانی چی؟ یانی: ئینسان هەتا زیاتر خوا بناسی، زیاتر خۆی بە کەمتر خەم دەزانی لە بەرانبەر خوادا هەتا کەمتر خوا بناسی، زیاتر پێی وایە شتیکی زۆر گرنگی کردووە بۆ خوا، بۆیە پێغەمبەرمان (عليهم الصلاة والسلام) لە هەموو کەس زیاتر لە بەرانبەر خوادا خۆیان بە بچووک دانامو گوتووین: خواوە گوناھمان کرد، هەڵەمان کرد، لیمان ببوو، ئنجا ئایا گوناح و هەڵە کەشیان چی بوو؟ هەر ئەوە بوو کە لە بۆچوون (اجتهاد) یەکدا نەیانپێکاوە، ئەگەرنا موستەحیلە هیچ پێغەمبەرێک زانیبێتی ئەوە گوناھەو خوا پێی ناخۆشەو، کەردبێتی، شتی وا نەبوو، ئەدی بۆچی ناویان لیناوە: (عصیان، ذنب، ظلم)؟! یانی: خواوە! ئەوەی ئێمە دەیکەین، با نەپێکانیش بێ لە بۆچوونیەکدا، یاخود هەڵبژاردنی یەکیەک لە دوو شتان بێ، کە ئەوی دیکەیان باشتەر بووبی (ترك اختیار الأولی)، کە ئەوە بۆخۆی بۆ ئێمە گوناح نیە، بەلام پێغەمبەرمان (عليهم الصلاة والسلام) پایەیان هێندە بەرز بوو، وە خۆی پەروردگاریان هێندە لەلا بەرزو مەزن بوو، گوتووین: ئەو شتانەش شایستەیی مەقامی بەرزێ خوا نین، ئەگەرنا ئەو شتانەیی ئەوان ناوی: (عصیان، ذنب، ظلم)یان بۆ بەکارهێنراون، سەرپێچیی و گوناھو سەتەم نین، بەو چەمک و واتایە کە ئێمە دەیزانین، بۆ وێنە: خۆی پەروردگار لە سوورمێ (الفتح) دا دەفەرموی: **﴿ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ۖ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ۖ ﴾**، واتە: ئێمە فەتحێکی ڕوونمان بۆتۆ کرد، بۆ ئەوەی خوا لە گوناھێ سەرمەتاو دواپیت خۆشبێ، لێردەدا گومانتان وانەچێ بڵێن: دەبێ پێغەمبەر ﷺ چەندی گوناح کەردن، خۆی لیبوردە لە هەموویان خۆش بووبی؟! گوناھێ پێغەمبەر ﷺ هەر ئەوەبوو، کە کۆشش (اجتهاد) یکی کردووە نەپێکاوە، بۆ وێنە: سەرمەتای سوورمێ (عبس) تەماشای بکەن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿۱﴾ عَبَسَ وَتَوَلَّى ﴿۲﴾ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ﴿۳﴾ وَمَا يَذْرَئُكَ لَعَلَّهٗ
يَزْكِيكَ ﴿۴﴾ أَوْ يَذْكُرْ فَنُفَعَّهُ أَوْ لَمْ يُنْفَعْهُ الذِّكْرَى ﴿۵﴾ أَمَّا مَنْ أَسْتَفْتَى ﴿۶﴾ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ﴿۷﴾ وَمَا
عَلَيْكَ إِلَّا يَرْكَبُ ﴿۸﴾ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى ﴿۹﴾ وَهُوَ يَخْشَى ﴿۱۰﴾ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ﴿۱۱﴾ كَلَّا

إِنَّهَا نَذِيرَةٌ ﴿۱۲﴾ ﴿۱۱﴾، رُوژنیکیان پیغه ممبر ﷺ سمرگرمی ناموژگاری یکردن و دواندنی سمرانی قورپدیش دهبی له و کاته دا (ابن أم مكتوم) (عه بدولای کوری مه کتووم) که پیاویتی کویر بووه، دی بؤ خزمهت پیغه ممبر ﷺ، نازانی که سمرگرمی دواندنی نه و زله زلانه یه، وه نه وانه ش عاده تیان و ابووه کویر و هه ژار و نه دار و کویله و نه وانه نه هاتوته کویر و مه جلیسیان و قه بوولیان نه کردوه، دی، ده لی: نه ی پیغه ممبری خوا! خوا چ نایه تیکی دیکه ی بؤ ناروودیه خوارم وه فیرم بکه ی، یان چ نه رکیکی دیکه هاتوته خوارم وه پیم بلی، تا کو نه نجامی بدهم؟ {دیاره پیغه ممبر ﷺ یش پشی پی فهرمووه ئیستا مه جالم نیه و نه ویش لی دووباره کردوته وه، رینگه ناگای لینه بووبی}، جا خوا له باره ی هه لویستی پیغه ممبره وه فهرموویه تی: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾، پرووی خو ی گرژ کردو

لاملی لی سوورپاند ﴿أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى﴾، کاتی کویره که هات بؤلای، ئیدی له سهر نه و منده خوی دادگهر سمرزمنشتی پیغه ممبری کردوه، دواپی پیغه ممبری خوا ﷺ همر جاریک دهگه یشه عه بدولای کوری مه کتووم دمی فهرموو: {مَرْحَبًا بِمَنْ عَاتَبَنِي فِيهِ رَبِّي} (۱)، واته: سلو له و که سه ی له سمر وی پهر و مردگارم لو مه ی کردم! نا شکر اشه که نه وه ی پیغه ممبری خوا ﷺ له سمری لو مه کراوه

(۱) {أَخْرَجَ التِّرْمِذِيُّ وَالحَاكِمُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَنْزَلَ: (عَبَسَ وَتَوَلَّى) فِي ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى، أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَجَعَلَ يَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَرْشِدْنِي وَعِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ رَجُلٌ مِنْ عِظَمَاءِ الْمُشْرِكِينَ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُغْرِضُ عَنْهُ وَيُقْبِلُ عَلَى الْآخِرِ... (أَبَابُ النُّقُولِ فِي أَسْبَابِ النُّزُولِ) لِلْسَّيُوطِيِّ: (۱۱۸۸)، وَه (أَسْبَابُ النُّزُولِ) لِلْوَاهِدِيِّ، ص: (۴۷۱).

هەر ئه‌وه‌ بووه‌ که‌ ڕووی له‌ عه‌بدوللّا گرژ کردوه‌، که‌ بۆچی له‌وکاته‌دا که‌ سه‌رگه‌رمی فسه‌کردن بووه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌و نه‌فهرانه‌دا، په‌رسیاری لێکردوه‌ ! که‌ دیاره‌ ئیجتیه‌ادی پیغه‌مبه‌ر ﷺ وابوو، له‌وکاته‌دا وه‌لامی نه‌داته‌وه‌و په‌شتگوینی بخت، چونکه‌ سه‌رگه‌رمی ئیشیکی گه‌ورمه‌ره‌ ! به‌لام دیاره‌ نه‌پێکان (عدم إصابه‌) له‌ ئیجتیه‌ادیشدا له‌چاو پایه‌ی به‌رزی پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ سه‌رزنه‌شتکردنی خوا ده‌خوازی !

مه‌سه‌له‌ی هه‌شتم: که‌ ده‌فهرموی: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾، واته‌:

خوا له‌ هیچ که‌سێک داوا ناکات، مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی له‌ توانایدا هه‌یه‌، ئه‌مه‌ یاسایه‌کی چه‌سپاوی خوایه‌، ئه‌وه‌ نیه‌ که‌ هەر ئه‌وکاته‌ هاته‌بێته‌ خوار، به‌لکو چه‌ندان نایه‌تی دیکه‌شی له‌سه‌رن، بۆ وێنه‌: ده‌فهرموی: ﴿ فَأَنْقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ...

﴿ التغبان، ۱۶ ﴾، واته‌: پاریز له‌ خوا بکه‌ن ئه‌ومنده‌ی ده‌توانن، یانی: ئه‌ومنده‌ی له‌ تواناتاندا هه‌یه‌، پاریز له‌ خوا بکه‌ن و، ئه‌وه‌ی له‌ تواناتاندا نه‌بوو له‌سه‌رتان پێویست نیه‌، بۆ نمونه‌: که‌سێک له‌ بیابانیك، له‌ ده‌شتیک، چیایه‌ک لێی ده‌قه‌ومئ، زستانه‌ گۆل به‌ دمه‌روه‌ نیه‌و هه‌موو دنیا به‌فر دایگرتوه‌و، ئاویشی له‌لا نیه‌ ده‌ستنوێژی پێبگرئ، یاخود خۆی پێ بشوات، ئه‌گه‌ر له‌ش پیسی له‌سه‌ربن، چاری چیه‌ ؟ ئه‌گه‌ر به‌پێی قورئان بئ چاره‌سه‌رو ته‌گبیری هه‌یه‌، به‌لام به‌پێی فه‌توای هه‌ندیک له‌وانه‌بئ که‌ له‌ قورئان تێنه‌گه‌شتوون، ده‌لێن: ده‌بئ ئه‌و به‌فره‌ بێنئ، بیتوینێته‌وه‌و، ئاو گه‌رم بکات و، خۆی بشوات و ده‌ستنوێژ بگرئ، یان ده‌بئ گۆل په‌یدا بکات، جا چۆن گۆل په‌یدا بکات له‌ کاتیکه‌دا که‌ به‌فر ده‌بارئ و جاری واهه‌یه‌ نیو مه‌تر ده‌بارئ و نیو مه‌تریش ئاو به‌زه‌وی ده‌چێته‌ خوارئ، له‌ کوئ بگاته‌ گۆل و شک ؟! به‌لام به‌ گوێره‌ی رواله‌تی نایه‌ته‌که‌ی قورئان، فه‌توای دیکه‌ هه‌یه‌ که‌ (صَعِيد) ڕووی زه‌وییه‌، جا ڕووی زه‌وی به‌فره‌، ته‌رمیه‌، له‌و زیخه‌، هه‌رچی هه‌یه‌ ده‌ستی پێدا بێنئ و ته‌یه‌موم بکات، هه‌م بۆ خۆشه‌ردنیش و هه‌م بۆ ده‌ستنوێژیش، چونکه‌: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا

وَسَعَهَا ﴿﴾، خوا لە هیچ کەس داوا ناکات، ئەو دەیهێت کە لەتوانایدا هەیه، مەروە
لەو کاتەدا هەر ئەو دی لە توانادا هەیه و نوێژیش نابێت بچوینێری و دەیهێت لە کاتی
خۆیدا بکری ﴿... إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّقُوتًا﴾ ﴿۱۳﴾، **النساء**،
بەلێ شەریعەت خەلکی عاسی ناکات، بەلام فەتوای کەسیک کە هەر لە سووچێکی
شەریعەت شارەزایە، خەلکی عاسی دەکات، ئەگەرنا شەریعەتی فراوانیی خوای
کاربەجێ، خەلک عاسی ناکات، چونکە خوای بە بەزمیی دەفەرموێ: ﴿... وَمَا

جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ... ﴿۷۸﴾ **الحج**، واتە: خوا لە دیندا سەغڵەتی
بۆ ئێوە دانەناوە، هەرگیز دین خەلکی و سەغڵەت ناکات، نەزانی چی بکات؟
بۆ وێنە: هەیه تووشی نەخۆشی چرکە میزە دەبێت، یان تووشی نەخۆشی دیکە
دەبێت، وادەزانی کە نوێژی بۆ ناکرێت و ناگونجێت بیکات! نەخێر، بەپێی توانای
خۆی پاک و خاوینی خۆی رابگرێت و لەو کاتەدا کە نوێژەکە دادەبەستێت، ئەگەر
هەستیش بکات دڵۆپە میزی دی، زەرەری نیە، بەلام دەیهێت دوا یی خۆی بشواتەو،
یانی چی لەتوانایدا هەیه، ئەو بکات، چونکە ئەو دیکە سەغڵەتییه، بەلێ:
دەیهێت وەک خەلکی دیکە بکە، ئەو دی بۆ ناکرێت، هەروەها خوا دەفەرموێ:

﴿... يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ...﴾ ﴿۱۸۵﴾ **البقرة**، واتە: خوا
ئاسانی بۆ ئێوە دەوێت و زەحمەتی بۆ ئێوە ناوێت، وە پێغەمبەر ﷺ
فەرمووێهتی: ﴿فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا
مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۷۲۸۸)، مسلم بِرَقْم: (۱۸۳۰)، عَنْ أَبِي
هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ}، واتە: ئەگەر شتیکم لێ قەدەغەکردن خۆتان لێ دووربگیرن، وە
ئەگەر فەرمانم بە شتیک پێکردن ئەومەندێ پێتان دەکری لێی ئەنجام بدەن.

مەسەلە ی نۆیەم: کە دەفەرموێ: ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾،
هەرکەسیک چاکە دەکا بۆخۆیەتی، خراپەش دەکات لەسەر خۆیەتی، واتە:
بەهرمەند و زەرەمەند لە چاکە و خراپە تەنیا مەروە خۆیەتی، ئەگەرنا
خوا ﷻ لەو بەرزترە کە بە چاکە ئیمە قازانجێکی پێی ببری، یان بە

خرابهی ئیمه زمره ریکی لی بلری، له هه دیسیکی قودسییدا که له (صحیح مسلم)^(۱) دا هاتوه، خوای پاک و تاك روو له بهندهکان دهکات، دمه رموی: {یا عبادي! لو أن أولکم و آخرکم و انسکم و جنکم کانوا علی اتقی قلب رجُل واحد منکم، مازاد ذلک فی ملکی شیئاً، یا عبادي لو أن أولکم و آخرکم و انسکم و جنکم علی أفجر قلب رجُل واحد منکم ما نقص ذلک من ملکی شیئاً...}، واته: {ئه ی بهندهکانم! نه گهر همر هه مووتان به مروف و جندتانه وه به پیی دلی به ته قواترین کهس بن، هیچ له موئی من زیاد ناگا، وه ئه ی بهندهکانم! نه گهر هه مووتان به مروف و جندتانه وه به پیی دلی خراپترین کهس بن، هیچ له موئی من کهم ناکات}، به لی خوا ههر خوایه، به لام خوا قازانجی ئیمه ی پی خوشه و، زمره ی ئیمه ی پی ناخوشه، بویه نه گهر شتیك بکهین قازانجمان بی، پیی خوشه و، نه گهر شتیك بکهین زمره مان بی، پیی ناخوشه و لیمان تووره دهی، به لام له راستیدا خوا بهرزو مهزن، له وه بهرزو گه ورمتره که گورانی به سهر دابی، کردمودی ئیمه گورانی به سهر خوای پهرومردگارا ناهینی، به لام نه وه مامه له ی خوای بهرزو مهزنه له گهل ئیمه دا، که له نه نجامی نه وه دا ئیمه ی خوشدهوی به قازانجمان خوشحاله و به زمره مان ناخوشحاله، وهك دمه رموی: ﴿ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّيْ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ... ﴾ الزمر، واته: نه گهر بیبرواین خوا لیتان بی نیازه، به لام نه گهر سوپاسگوزار بن، بو تانی په سند دهکات، له بهر نه وه ی چاکه کردنه که بو ئیوه قازانجه و، خواش قازانجی ئیوه ی پی خوشه و پیی خوشه قازانج بکهن، وه پیی ناخوشه زمره بکهن.

مه سه له ی دهیه م: ﴿ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ﴾، پهرومردگارمان! لیمان مه گره، نه گهر له بیرمان چوو، یان هه له مان کرد، یه کی بوی ههیه بلی: جا باشه نه گهر ئینسان شتیکی له بیر بچی، یان به هه له دا بچی، خو پیویست

به‌وه ناکات له‌ خوا به‌پارێته‌وه‌و بـلـی: خوايه لـیـم مه‌گره‌، چونکه‌ خوا به‌هۆی له‌بیر چوونه‌وه‌وه‌و هه‌ر سزایمان نادات، چونکه‌ ئه‌وه‌ فەرمووده‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ: { (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا، لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ) } (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: ۵۹۷)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه، واته‌: هه‌ر که‌سێک نوێژێکی له‌بیر چوو (یان خه‌وی لێکه‌وتبوو) با هه‌ر کاتێ به‌بیری هاته‌وه‌، یان هه‌لسا، نوێژه‌که‌ی بکات، به‌س ئه‌وه‌ که‌فاره‌ته‌که‌یه‌تی. ئه‌دی بۆچی لێر داوا خوا کردوویه‌تی به‌ دووعای ئه‌و به‌ندانه‌و ده‌بی داوا له‌ خوا بکه‌ن که‌ به‌هۆی له‌بیر چوونه‌وه‌و به‌هۆی هه‌له‌وه‌، لێیان نه‌گرێ و سزایان نه‌دا ؟! ئه‌وه‌ سێ وه‌لامی هه‌یه‌:

(۱) ئه‌و دووعایه‌ له‌ به‌نهره‌تدا هی پێغه‌مبه‌ر ﷺ و هی هاوه‌ڵانی به‌رپزیه‌تی خوا لێیان پرایبێ له‌ پشتیوانان و له‌ کۆچکه‌ران، که‌ ئه‌وانه‌ له‌ لووتکه‌ی هه‌رمبه‌رزێ ئیماندا بوون و، که‌سێک له‌ لووتکه‌ی هه‌رمبه‌رزێ ئیماندا بێ، له‌بیر چوونه‌وه‌و هه‌له‌ش له‌سه‌ر خۆی به‌ گوناح حیساب ده‌کات، وه‌ک گوته‌راوه‌: (حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ) واته‌: چاکه‌ی چاکه‌کاران، خراپه‌یه‌ بۆ زۆر له‌ خوا نزیکان، واته‌: ئه‌وانه‌ی زۆر له‌ خوا نزیکن، ئه‌وی دیکه‌ که‌ هه‌ر وا مسوڵماننێکی عاده‌تییه‌، ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌م ده‌یکات که‌ بۆی چاکه‌یه‌، بۆ وان به‌ خراپه‌ دادنه‌ری، چۆن ؟ مسوڵماننێکی عاده‌تی پێنج نوێژه‌کان ده‌کات، چاکێ کردوه‌، به‌لام که‌سێک که‌ بیه‌وی زۆر له‌ خوا نزیک بێ، بیه‌وی خه‌لکی له‌ خوا نزیک بخاته‌وه‌و دوستی خوابێ، ده‌بی به‌ فەرزه‌کان واز نه‌هێنێ، ئه‌گه‌ر به‌ فەرزه‌کان واز بێنێ بۆی به‌ خراپه‌ دادنه‌ری ! بۆیه‌ کاتێک پێغه‌مبه‌ر ﷺ عه‌رمبێکی ده‌شته‌کی هاته‌وه‌ بۆ خزمه‌تی و لێی پرسێوه‌: ئایا خوا چی له‌سه‌ر فەرپز کردووی ؟ فەرموویه‌تی: شه‌وو روژێ پێنج نوێژ، دواپی فەرموویه‌تی: مانگی رده‌مه‌زان به‌ روژووبه‌، دواپی باسی زه‌کات و باسی حه‌جی بۆ کردوه‌، عه‌رمبه‌ ده‌شته‌کییه‌ که‌ش گوتوویه‌تی: چی دیکه‌ ؟ فەرموویه‌تی: هه‌ر ئه‌ومنده‌، مه‌گه‌ر بۆخۆت خۆبه‌خشانه‌ زیادی بکه‌ی، گوتوویه‌تی: سویند به‌وه‌ی که‌ توێ به‌ هه‌ق ناردوه‌، نه‌ لێی که‌م ده‌که‌م نه‌ لێی زیاد ده‌که‌م، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فەرموویه‌تی: { أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ } أَوْ { دَخَلَ الْجَنَّةَ إِنْ

صدق}، واته: نه گهر راست بکات سهر فرازه، یان نه گهر راست بکات ده چیتته به هه شت، یانی: ته نیا به و منده ده چیتته به هه شت! (۱)

به لام همر پیغه مبرمان ﷺ له فمر مایشتیکدا فمر موویه تی: ﴿نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ، لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ﴾ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۱۵۷)، وَمُسْلِمُ برقم: (۶۳۲۰)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم: (۳۹۱۹)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ الْجَامِعِ) برقم: (۴۲۸۲) }، واته: عه بدوللا (ی کوری عومهری کوری خه تتاب) پیاویکی زور باشه، نه گهر شه و نوویژی بگردایه، دیاره عه بدوللا له دواى نه وه شه و نوویژی نه فیه و تاندوه، گوتووویه تی: مادام به وه ببه پیاوی باش، شه و نوویژی نافه و تینم، که واته: بُوَ كَهْ سَانِيكَ نَاسَتِي بِمَرْزِيَانْ لَه نِيْمَانْدَا هه بی، نه گهر له و ناسته به مرزه بیته خواری، وهك بَلَيِّيْ گونا هیان کردبی، چونکه خوی پهر و مردگار له سوورموتی (المؤمنون) دا ناوا باسی نه وه بهنده نایاب و هه لبراردانهی خوی ده کات، ده فمرموی: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَاءً آتَاوْا وَقَلُوبُهُمْ رِجْلَةً عَنْهُمْ

إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَجِعُونَ ﴿۶۰﴾، واته: وه نه وانهی ههر چی له توانایاندا به دیکهن، وه دلشیان له خورپه دایه که ده گهرینه وه بُوَ لای پهر و مردگاریان، ههر چی له ده دستیان هاتوه له چاکه کردوویانه، که چی دلشیان ههر له راجه له کین دایه و، له خویمان نه مین نین، نه مه و ده لامیکیان.

۲) وه لامیکی دیکه نه و دیه که ده گونجی مه به ست له (نسیان) لیردها (تُرْكُ) بی، واته: واز لیتهینان، وه مه به ست له (خَطَا) یش، گوناح (خطیئة) بی، که واته: مانایه که ی ناوای لیدی پهر و مردگارمان! نه گهر شتیگمان واز لیتهینا، { وهك ده فمرموی: ﴿... نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ...﴾ (۶۷) التوبة، واته: نه وان خوایان فمراموش کرد خواش نه وانی فمراموش کرد وازی لیتهینان}، له و کرده وه چاکانهی له سهرت پیویست کردوویان، یا خود گونا هیگمان کرد، له وانهی لیته

قەدەغە كىردۈۋىن، لىمان بېۋورە، ئەۋەدە ۋەلامى دوۋەم.

۳) ۋە دەگونجى مەبەست لە لەبىرچوونەۋەدە بە ھەلەداچوون، ئەۋە ھۆكارانە بن كە سەردەكىش بۇ ئەۋدى ئىنسان شتى لەبىرچىتەۋە، ياخود بە ھەلەدابچى، واتە: ئىنسان دەپ كاردەكانى خۆى بە بايەخ بگرى، ئەگەرنا گوناھبار دەپى، بۇ ۋىنە: كابرا نىو سەعاتى ماۋە نوپىزى بەيانى بچى، بلى: با ھەندىك بنووم، ديارە ھەموو كەس دەزانى ئەۋ نىو سەعاتە بخەۋى، نوپىزەكەى دەچى، بەلى بەھۋى خەۋتەنەۋە بوۋە، بەلام كەمتەرخەمى ھەبوۋە، يان كەسىك شتىك پىشتگوى دەخاتو لەبىرخۆى دەباتەۋە، ياخود كاريك ھەندى پىشەكى ھەن، دەبنە ھۆى لەبىرچوونەۋەدە بە ھەلەداچوون، ئەۋانە ديارە لىپرسىنەۋەيان لەسەردە، لەۋبارەشەۋە ئەۋ فەرمايشتەى پىغەمبەر ھەيە ﷺ كە فەرموۋىتەى: ﴿إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أَمْتِي الْخَطَا وَالنَّسِيَانِ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ﴾ (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ بَرَقَم: (۲۰۴۵)، وَابْنُ حَبَّانَ بَرَقَم: (۷۲۱۹)، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (الْمَشْكَاة) بَرَقَم: (۶۲۹۳) {، واتە: بىگومان خوا لە ئۆممەتى من چاۋپۇشى كىردە، لە ھەلەۋە لەبىرچوون، ۋە ئەۋدى كە بەزور پىيان بگرى.

مەسەلەى يازدەيەم: كە دەفەرمۇى: ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ،

عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا﴾، ۋە پەروەردگارمان ! قورسايىيەكمان مەخە سەرشان ۋەك چۈن خىستۈۋتە سەرشانى ئەۋانى پىش ئىمە، با تەماشاي ئەۋ دوو ئايەتە بىكەين، تاكو مەبەستى ئەۋ ئايەتەمان بۇ روون بىتەۋە، خوا دەفەرمۇى:

﴿فِي ظُلُمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّت لَّهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۖ وَأَخَذَهُمُ الرَّبُّوْا وَقَدْ هُمُوهَا عَنْهُمْ أَمْوَالُ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ النساء، واتە: جا بەھۋى ستمەكردى

جوۋلەكەكانەۋە ھەندىك رىزقو رۆزى پاكو خۇشمان لى قەدەغە كىردۈۋىن، ۋە

به هوی زور خه لك لادانیان له رپی خوا، وه به هوی ئه ووه كه ریبایان و مرده گرت، هه رچه نده لیشیان قه دهغه کرابوو، وه مالی خه لکیان به ناهه ق ده خوارد، وه ئه وانه ی كه بیبروان له وان سزایه کی به ئیشمان بۆ داناون.

هه روه ها خوی دادگهر دربارهی جووله كه كان ده فمرموی: ﴿كُلُّ الطَّعَامِ

كَانَ حِلًّا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَءِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ

التَّوْرَةُ... ﴿۱۳﴾ ﴿آل عمران﴾، واته: هه موو خواردنه كان {هه موو جوړه

گوشته كان، (طعام) لیردها مه به ست گوشته } بۆ وه چه ی ئیسرا ئیل حه لال بوون،

جگه له ودی كه ئیسرا ئیل {كه نازناوی یه عقوبه ﷺ} له خوی قه دهغه كرد

بوو بهر له دابه زینی ته ورات، چی له خوی قه دهغه كرد بوو ؟ گوشتی حوشتی،

یه عقوب گوشتی حوشتی زور پی خوش بوو، داوایه کی هه بوو له خوی

پهرو مردگار گوتی: پهرو مردگارم ئه و شته م بۆ بکه م گوشتی حوشتی ناخۆم و

له خۆمی قه دهغه ده که م، وه له سهر وه چه ی ئیسرا ئیلیش قه دهغه کرا، که واته:

بۆ خوی له خوی قه دهغه کردبوو، وه جاری وابوو جووله كه كان هه له په کیان

ده کرد خوی زاناو توانا شتیکی لی قه دهغه ده کردن، وه ک سزادان: وه ک له م

نایه ته ها ده فمرموی: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ

الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا

أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿۱۴﴾ ﴿الأنعام﴾، واته:

له سهر جووله كه كان هه موو خاوه نینۆکی کمان قه دهغه کردبوو {هه موو ئه و

بالندانه ی نینۆکیان هه یه وه ک: (مراوی، قاز، مریشک، کۆتر... هتد) { وه له

مانگا و له مه ریش بهزو چه وریه کانیانمان قه دهغه کردبوو جگه له ودی كه

به پشتیان هه دهنووسی {لیی نابیت هه } یان ئه ودی له نیو ریخۆله کانیاندا هه یه،

یان ئه ودی تی که ل به ئیسقان بووه، ئه و به هوی لادان و سنوور شکینیان ئاوا

سزیمان دان، وه بیگومان هه ر ئیمه راستگوین.

جا ئەو دوو عایەیی مسوڵمانان دەلی: پەر و مردگارمان! ئەو بارە قورسەیی
کە خستبووتە سەر شانی ئەوانەیی پیش ئیمە {بەهۆی هەلەکانیانەو}، ئەو
مەخمەرە سەر شانمان، جا ئەگەر چەند وینەیهک لە یاساکانی تەوڕات
ببینینەو^(١) زیاتر بۆمان دەر دەرکەوێ، شەریعەتی ئیسلامیی چەند ساناو سەهەلە،
لەچاو هەندی لە حوکمەکانی تەوڕات.

دیارە وەك چۆن قورئان سووڕەت سووڕەتە، وە هەر سووڕەتەیی چەند
نایەتیکە، تەوڕاتیش چەند سیفریکە { (أسفار) کۆی (سیفر) ه، (سیفر)یش واتە:
کتیب }، وە هەر کتیبیکیش چەند (إصحاح) یکە و هەر (إصحاح) یکیش، کە
وەك سووڕەتە چەند نایەتیکە، بۆ وینە:

١/ لە (سِفْرُ الْخُرُوجِ) (إصحاح) ی (٢١) نایەتی (١٥) دا هاتو: (وَمَنْ ضَرَبَ أَبَاهُ
أَوْ أُمَّهُ يُقْتَلُ قَتْلًا) واتە: هەر کەسێک لە بابی بدا، یان لە دایکی بدات دەبێ
بکوژرێ.

٢/ وە لە نایەتی (١٦) دا هاتو: (وَمَنْ سَرَقَ إِنْسَانًا وَبَاعَهُ أَوْ وُجِدَ فِي يَدَيْهِ
يُقْتَلُ قَتْلًا) واتە: هەر کەسێک شتیکی لە کەسێک دزی و فروشتی، یاخود لە
لای دۆزرایەو، دەبێ بکوژرێ.

٣/ وە لە نایەتی (١٧) دا هاتو: (وَمَنْ شَتَمَ أَبَاهُ أَوْ أُمَّهُ يُقْتَلُ قَتْلًا) واتە: هەر
کەسێک جانیویدا بە بابی یان بە دایکی، دەبێ بکوژرێ.

٤/ وە لە نایەتی (٢٨) دا هاتو: (وَإِذَا نَطَحَ ثَوْرٌ رَجُلًا أَوْ امْرَأَةً فَمَاتَ يُرْجَمُ
الْثَوْرُ وَلَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ وَأَمَّا صَاحِبُ الثَّوْرِ فَيَكُونُ بَرِيئًا) واتە: ئەگەر
گایەك قوچی لە پیاویك هەلدا، یان لە ئافرەتیك و ئەو کەسە مرد،
گایەكە دەبێ بەرد باران بکری و گوشتە کەیشی ناخوری، بەلام خاوەنی
گایەكە بەرییە.

(١) بڕوانە: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) العهد القديم، ص: (١٧٥، ١٧٦) بەلام بە پێی
جیاوازی چاپەکان (طبقات) نایەت و پستەکان جیاوازیان هەیە.

۵/ وه له (سِفْرُ العدد)^(۱) (إصحاح) ی (۱۹) له نایه‌تی (۱۱) دا هاتوه: (مَنْ مَسَّ مِيتًا مِيتَةً إِنْشَانَ، يَكُونُ نَجَسًا سَبْعَةَ أَيَّامٍ) واته: همر که‌سیک ده‌ست له مردوویه‌کی مروّف بدات، چه‌وت رۆژان به پیس له‌قه‌له‌م دهری.

۶/ وه له نایه‌تی (۱۳) دا هاتوه: (كُلُّ مَنْ مَسَّ مِيتًا مِيتَةً إِنْشَانَ، قَدْ مَاتَ، وَلَمْ يَتَطَهَّرْ وَ دَخَلَ مَسْكَنَ الرَّبِّ، يُنَجِّسُ مَسْكَنَ الرَّبِّ فَتُقَطَّعُ تِلْكَ النَّفْسُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ) واته: همر که‌سیک ده‌ست له مردوویه‌ک بدا، وه دواپی خوی نه‌شواته‌وه و بیته مالی خوا (بیته مزگه‌وتی) نه‌وه مالی خوا پیس ده‌کات و ده‌بی بکوژی.

۷/ نجا همر له (سِفْرُ العدد) (إصحاح) ی (۳۵) له نایه‌تی (۳۱) دا هاتوه^(۲): (وَلَا تَأْخُذُوا فِدْيَةً عَنْ نَفْسِ الْقَاتِلِ الْمُذْنِبِ لِمَوْتِ بَلِّ إِنَّهُ يُقْتَلُ) واته: فیدی و مرمه‌گرن له که‌سیک که نه‌فمریکی کوشتوه، به‌لکو ده‌بی بکوژیته‌وه، (واته: خوینی لیومر مه‌گرن).

۸/ نجا دمر باره‌ی ئافرمت له (سِفْرُ اللاویین) له (إصحاح) ی (۱۵) له نایه‌تی (۱۹) دا، له (نَجَاسَةُ طَمَتِ الْمَرْأَةِ) دا هاتوه^(۳): (وَكُلُّ مَنْ مَسَّهَا يَكُونُ نَجَسًا إِلَى الْمَسَاءِ) واته: وه همر که‌سیک ده‌ست له ئافرمتیکی چه‌یزدار بدات، هه‌تا نیواری به پیس له‌قه‌له‌م دهری. {جا که به پیسیش له‌قه‌له‌م دراوه، دیاره کوومه‌ئیک شتی لی قه‌ده‌غه بووه}، وه‌ک له نایه‌تی (۲۰) دا ده‌لی: (وَكُلُّ مَا تَضَطَّجَ عَلَيْهِ فِي طَمَئِهَا يَكُونُ نَجَسًا وَكُلُّ مَا تَجْلِسُ عَلَيْهِ يَكُونُ نَجَسًا) واته: همر شتی ئافرمتی چه‌یزدار له‌سهری راکشی، یان له‌سهری دانیشی به‌پیس له‌قه‌له‌م دهری (یانی: ده‌بی بشوژیته‌وه)، وه له نایه‌تی (۲۱) دا ده‌لی: (وَكُلُّ مَنْ مَسَّ فِرَاشَهَا يَغْسَلُ ثِيَابَهُ وَيَسْتَحِمُّ بِمَاءٍ وَيَكُونُ

(۱) ههمان سهرچاوه، ص: (۳۱۵).

(۲) ههمان سهرچاوه، ص: (۳۴۹).

(۳) ههمان سهرچاوه، ص: (۲۴۳).

نَجَسًا إِلَى الْمَسَاءِ) واتە: هەر کەسێک دەست لەو شوێنە بدات کە ئافرمتی
 حەیزدار لەسەری دانیشتووە، دەبێت دوایی بەرگەکانی خۆی بشوێ و بە ئاوێک
 خۆی بشوێ و دەو، هەتا ئیوارێش بە پیس لەقەڵەم دەدرێ.

ئەوانە کۆمەڵێک یاسای قورس بوون، کە بە زۆری بەهۆی سەرپێچییەکانی
 خۆیانەو، خۆی دادگەر لەسەری پێویست کردوون.

مەسەلەی دوازدەهەم: کە دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾،

وێ پەروردگارمان! شتێکمان لێ داوا مەکە کە لە تواناماندا نیە، مەبەست
 پێی بەلاو گرفتارییەکان کە بەسەر ئێنسان دێن، ئەوێ پێشێ کە دەفەرموێ:

﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِمْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا﴾، ئەو

دووایە بەلاو لابرەنی ئێرکە قورسە شەریعیەکانەو، ئەمەش بۆ لابرەنی ئەو
 بەلاو گرفتارییانە، کە بەسەر ئێنسان دێن، لە توانای ئێنسان بەدەرن.

مەسەلەی سێزدەهەم: گرنگیی و گەورەیی ئەم دوو ئایەتە:

(۱) پێغەمبەر ﷺ فەرمووێ: {مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ
 فِي لَيْلَةِ كَفَّاتَهُ} (رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (۱۷۰۳۳)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۵۰۰۹)،
 وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۸۷۷)، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: (۱۳۹۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: (۲۸۸۱)،
 وَأَبْنُ مَاجَةَ بِرَقْم: (۱۳۶۹)، وَأَبْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۷۸۱) عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،
 واتە: هەر کەسێک دوو ئایەتان لە کۆتایی سوورەتی بەقەرە لە شەویدا
 بخوێنێتەو، بەسەنی، واتە: بۆی وەبەر شەوێژ دەکون، بەپێی رای
 هەندێک لە زانیان، بەلام هەندێکی دیکە دەڵێن: نەخێر یانی بەسیەتی کە
 هەر بەلاو دەردێکی لێ لابرەن، یاخود ئەگەر مرد، بەسەنی بۆ ئەوێ بە
 ئێمانەو بەروات.

(۲) هەروەها ئەم فەرموودەیهش لەوبارەو هەیه: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ:
 بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعِنْدَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ سَمِعَ نَقِيضًا فَوْقَهُ، فَرَفَعَ

جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: هَذَا بَابٌ قَدْ فُتِحَ مِنَ السَّمَاءِ مَا فُتِحَ قَطُّ، قَالَ: فَنَزَلَ مِنْهُ مَلَكٌ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَبَشِّرْ بِثُورَيْنِ أَتَيْتَهُمَا لَمْ يُؤْتَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ: فَاتِحَةَ الْكِتَابِ، وَخَوَاتِيمَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، لَمْ تَقْرَأْ حَرْفًا مِنْهُمَا إِلَّا أُعْطِيَتْهُ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۱۸۷۴)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْمٍ: (۹۱۱)، وَهَذَا اللَّفْظُ لِلنَّسَائِيِّ)، وَاتِهِ: عَهْدُ لَوْلَايَ كُورِي عَهْدِ بَاسْ خَوَالِي رَازِي بِنِ دَهْلِي: لَهُ كَاتِيكْدَا جِبْرِائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام لَاي پِيْغَه‌مبهری خَوَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَوو، دهنگیکی له سه‌روویه‌وه بیست، جیبریل عَلَيْهِ السَّلَام چاوی به‌رمو سه‌ری هه‌ل‌بری و گوتی: ئه‌وه دهرگایه‌که له ئاسمانی کرایه‌وه، که هه‌رگیز نه‌کراوته‌وه، گوتی: وه فریشته‌یه‌ک لیه‌وه دابه‌زی و هاته لای پیه‌مبهر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گوتی: موژده‌ت لی‌بی به‌ دوو رۆشنایی که پیتل‌راون و پیش تو به‌ هیچ پیه‌مبهریک نه‌راون، ده‌ستپیکێ کتیب (فاتحه) و کو‌تایی یه‌کانی به‌قه‌ره، هیچ پیتیکیان ناخوینی، مه‌گهر ئه‌وه‌ی داوای ده‌که‌ی پیت دهری.

(۳) ئه‌مه‌ش فهرموودیه‌کی دیکه‌یه: {عَنْ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلَابِيِّ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: يُؤْتَى بِالْقُرْآنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَهْلِيهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ تَقْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالْإِمْرَانُ} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۱۸۷۳)، وَاتِهِ: نه‌وو‌اسی کوری سه‌معان ده‌لی: گویم له پیه‌مبهری خَوَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَوو، ده‌یفهرموو: رۆژی دوا‌یی قور‌ئان و ئه‌ه‌لی قور‌ئان ئه‌وانه‌ی که ئیشیان پی کردوه، ده‌هین‌رین، سوور‌تی به‌قه‌رمو ئالی عیمران به‌ پیشیان ده‌که‌ون.

(۴) هه‌رمو‌ها پیه‌مبهر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ له فهرمایشتیکی دیکه‌دا فهرموویه‌تی: {لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْفَرُ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تَقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ} (رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۱۸۲۱)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، وَاتِهِ: ماله‌که‌انتان مه‌که‌نه‌ گۆرستان، شه‌یتان له‌و ماله‌ راده‌کا، که سوور‌تی به‌قه‌ره‌ی تیدا ده‌خوین‌ری.

٥) وه له فهرمایشتیکی دیکه دا پیغه مبهەر ﷺ فهرموو یه تی: { (لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامٌ وَإِنْ سَنَامَ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ، وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ، آيَةُ الْكَرْسِيِّ) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ: (٢٨٧٨)، وَالْحَاكِمُ بِرَقْمٍ: (٣٠٢٧)، سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }، واته: هه موو شتیك لووتكه ی هه یه لووتكه ی قورنانش سوورته ی به قهریه، ئایه تیکی تیدایه گه وره ی ئایه ته کانی قورنانه، که ئایه تی کورسییه.

خوای په رو مردگار له و که سانه مان بگپری هه م سوورته ی (البقرة) و هه م باقی سوورته کانی دیکه ی قورن، باش ده خوینن، وه باشیان لی تید ده گهن، وه باش کاریان پی ده که ن و پیانه وه پابه ند ده بن، ئامین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

له نۆزه كۆمهله ئایه تیه کانی له که کانیان
"tap on touch on social media"
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

AliBapir/عەلی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

AliBapir/عەلی بابێر

هه تایی
راکه یاندنی مه که تبه ی ماموستا عه لی بابێر

راکه یاندنی مه که تبه ی ماموستا عه لی بابێر

سەرچاوه كان

- (١) تفسیر الطَّبْرِي المسمى جامع البيان في تأويل القرآن لأبي جعفر محمد بن جرير الطَّبْرِي، تحقيق: هاني الحاج، عماد زكي البارودي، خيري سعيد، المكتبة التوفيقية، ٢٠٠٤ القاهرة.
- (٢) المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير للإمام الجليل عماد الدين أبي الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، إعداد جماعة من العلماء، بإشراف الشيخ صفى الرحمن المباركفوري، دار السلام، الطبعة الثانية (١٤٢١هـ - ٢٠٠٠م).
- (٣) التفسير الكبير أو مفاتيح الغيب للإمام فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين بن الحسن ابن علي التميمي البكري الرازي الشافعي، حققه وعلّق عليه وخرّج أحاديثه عماد زكي البارودي المكتبة التوفيقية.
- (٤) الجامع لأحكام القرآن، تفسير القرطبي لأبي عبدالله محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي، حققه وخرّج أحاديثه عماد زكي البارودي، خيري سعيد، المكتبة التوفيقية.
- (٥) أحكام القرآن لأبي بكر محمد بن عبدالله المعروف بابن العربي، راجع أصوله وخرّج أحاديثه وعلّق عليه محمد عبدالقادر عطا، الطبعة الأولى (١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م).
- (٦) فتح القدير، الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير (تفسير الشوكاني) تأليف: الإمام العلامة محمد بن علي بن محمد الشوكاني، تحقيق: عبدالرزاق المهدي، دار الكتاب العربي، الطبعة الأولى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م).
- (٧) تفسير القاسمي المسمى محاسن التأويل، تأليف: علامة الشام محمد جمال الدين القاسمي، دار الفكر الطبعة الأولى (١٣٩٨هـ - ١٩٧٨م).
- (٨) تفسير المراغي تأليف أحمد مصطفى المراغي، دار الفكر، بيروت.
- (٩) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، تأليف: العلامة الشيخ عبدالرحمن بن ناصر السعدي، تحقيق: عبدالرحمن بن معلا اللويحق مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م).

- (١٠) صفوة البيان لمعاني القرآن، تأليف: الشيخ حسين محمد مخلوف الطبعة الثالثة.
- (١١) صفوة التفاسير، تأليف: العلامة محمد بن علي الصابوني، مكتبة الهداية، أربيل/ العراق، الطبعة الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م).
- (١٢) تفسير القرآن الحكيم الشهير بـ (تفسير المنار) تأليف: محمد رشيد رضا، دار المعرفة، الطبعة الثالثة.
- (١٣) الأساس في التفسير، تأليف: سعد حوى، دار السلام، الطبعة الثانية (١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩م).
- (١٤) في ظلال القرآن، تأليف: سيد قطب دار الشروق، الطبعة الشرعية الخامسة والعشرون (١٤١٧ هـ - ١٩٩٦م).
- (١٥) التفسير المنير في العقيدة والشريعة والمنهج، تأليف: الأستاذ الدكتور وهبة الزحيلي، دار الفكر الطبعة الثالثة (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥م).
- (١٦) مفردات ألفاظ القرآن، تأليف: العلامة الراغب الأصفهاني، تحقيق: صفوان عدنان داوودي، دار القلم، الطبعة الثالثة (١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢م).
- (١٧) المعجم الوسيط، دار الدعوة، الطبعة الثانية.
- (١٨) أبواب النقول في أسباب النزول، للإمام الحافظ جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي خَرَجَ أَحَادِيثُهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ عبدالرزاق المهدي، دار الكتاب العربي (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٦م)، (أسباب النزول) للنيسابوري.
- (١٩) الموطأ للإمام مالك بن أنس برواية يحيى بن يحيى الليثي، تحقيق: الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا، دار المعرفة، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨م)، (أسباب النزول) للواحيدي.
- (٢٠) المسند للإمام أحمد بن محمد بن حنبل، تحقيق: أحمد محمد شاكر، حمزة أحمد الزين، دار الحديث.
- (٢١) صحيح البخاري للإمام أبي عبدالله محمد بن إسماعيل البخاري، تحقيق: الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا، دار المعرفة، الطبعة الأولى (١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤م).
- (٢٢) صحيح مسلم للإمام الحافظ مسلم بن الحجاج النيسابوري، حقوق أصوله و خَرَجَ أَحَادِيثُهُ على الكتب الستة: الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا، دار المعرفة، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧م).

- (٢٣) سُنَنُ أَبِي دَاوُدَ لِلإِمَامِ أَبِي دَاوُدَ سُلَيْمَانَ بْنِ الْأَشْعَثِ السَّجِسْتَانِي، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، مكتبة المعارف، الطبعة الثانية (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- (٢٤) سُنَنُ التِّرْمِذِيِّ لِلإِمَامِ الْحَافِظِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى بْنِ سُوْرَةَ التِّرْمِذِيِّ، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، مكتبة المعارف، الطبعة الثانية (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- (٢٥) سُنَنُ النَّسَائِيِّ لِلإِمَامِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَحْمَدَ بْنَ شُعَيْبَ بْنِ عَلِيٍّ الشَّهْرِيبِيِّ (النَّسَائِيِّ)، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، مكتبة المعارف، الطبعة الثانية (١٤٢٩هـ - ٢٠٠٨م).
- (٢٦) سُنَنُ ابْنِ مَاجَةَ، لِلإِمَامِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ الْقَزْوِينِيِّ الشَّهْرِيبِيِّ (ابْنُ مَاجَةَ)، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، مكتبة المعارف، الطبعة الثانية (١٤٢٩هـ - ٢٠٠٨م).
- (٢٧) سُنَنُ الدَّارِ قُطْنِي، لِلإِمَامِ الْحَافِظِ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ الدَّارِ قُطْنِي، تحقيق: مجدي بن منصور بن سي الشورى، دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م).
- (٢٨) الْمُسْتَدْرَكُ عَلَى الصَّحِيحَيْنِ لِلإِمَامِ الْحَافِظِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْحَاكِمِ النَّيْسَابُورِيِّ، تحقيق: صالح اللحام، دار ابن حزم، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- (٢٩) صَحِيحُ ابْنِ حِبَّانَ لِلإِمَامِ أَبِي حَاتِمٍ مُحَمَّدِ بْنِ حِبَّانَ الْخُرَّاسَانِيِّ، تحقيق: حقوق أصوله وخرجه أحاديثه: الدكتور الشيخ خليل مأمون شيجا، دار المعرفة، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م).
- (٣٠) الْمُعْجَمُ الْكَبِيرُ لِلْحَافِظِ أَبِي الْقَاسِمِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبْرَانِيِّ، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ حَمْدِي عَبْدِ الْمَجِيدِ السَّلْفِيِّ، مكتبة الأصالة والتراث، الطبعة الأولى (١٤٣١هـ - ٢٠١٠م).
- (٣١) سُنَنُ الدَّارِمِيِّ لِلإِمَامِ أَبُو مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْفَضْلِ بْنِ بَهْرَامِ الدَّارِمِيِّ، حَقَّقَهُ وَشَرَحَ أَلْفَاظَهُ وَجَمَلَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَوَضَعَ فَهْرَاسَهُ: الأستاذ الدكتور مصطفى ديب البغا، دار المصطفى، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- (٣٢) مَشْكَاتُ الْمَصَابِيحِ، تأليف: محمد بن عبدالله الخطيب التبريزي، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، المكتبة الإسلامية، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م).

(٣٣) إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، تأليف: محمد ناصر الدين الألباني، المكتب الإسلامي، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م).

(٣٤) السراج المنير في ترتيب أحاديث صحيح الجامع الصغير، للحافظ جلال الدين السيوطي، العلامة محمد ناصر الدين الألباني، رتبهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ: عصام موسى هادي، دار الصديق، الطبعة الثانية (١٤٣٠هـ - ٢٠٠٩م).

(٣٥) السنن الكبرى تصنيف: الامام أبي عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي، تحقيق: دكتور عبدالغفار سليمان البنداري، وسيد كسروي حسن، دار الكتب العلمية بيروت - لبنان، الطبعة الاولى (١٤١١هـ - ١٩٩١م).

(٣٦) سلسلة الأحاديث الصحيحة، تأليف: مُحَمَّدُ ناصر الدِّين الألباني، رحمه الله، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة الأولى.

له توره كومه لايه نيكيان له كهلتانين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

راكه يان دني مهكته بي ماموستا عهلي بابير

علي بابير / AliBapir

archive.org/details/@alibapir

علي بابير / AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - گۆنډی

راكه يان دني مهكته بي ماموستا عهلي بابير

نوه روک

بابهت	لايهره
پيشه کی.	۳
وتهیهك له باره ی نهم تهفسیرهوه.	۷
رئ خوشکردن.	۱۰
چلنیه تی نه خشه ی تهفسیرکردنی سورهت و نایه ته کان.	۱۲
دهرسی یه که م: چهند زانیارییهك له باره ی قورمانهوه.	۱۳
دهرسی دووه م: تهفسیری سوپره تی فاتیهه.	۴۰
تهفسیری سوپره تی (البقره).	۶۱
دهرسی سییه م: نایه تی (۱ - ۵) پیناسه ی یاریزکاران.	۶۲
نه خشه ی بابته کانی سوپره تی به قهره به گشتی	۶۵
دهرسی چواره م: نایه ته کانی (۶ - ۲۰)، پیناسه ی بیپروایان و مونافیقان.	۷۵
دهرسی پینجه م: نایه ته کانی (۲۱ - ۲۴)، باسی پهره ر دگاریتی و ته نیا په رستراویتی خواو ،	۹۸
باسی موعجزه بوونی قورمان بۆ نیسیاتی پیغه مبه رایه تی موحه مده صلی الله علیه وسلم	
دهرسی شه شه م: نایه ته کانی (۲۵ - ۲۷)، یاداشتی پرواداران له دواړژداو باسی وینه هیئانهوه	۱۱۳
دهرسی هه وه ته م: نایه ته کانی (۲۸ - ۲۹)، باسی نامه تنیقی بوونی کوفرو به لگه داربوونی نیمان	۱۲۶
دهرسی هه شته م: نایه ته کانی (۳۰ - ۳۹)، باسی به سه رهاتی ناده م ﷺ.	۱۳۷
دهرسی نۆیه م: تیپوهرامانیك له به سه رهاتی ناده م و نیبلیس.	۱۶۳
دهرسی دهیه م: نایه ته کانی (۴۰ - ۴۶)، باسی خاوه ن کتیپه کان به گشتی و جووله که کان به تاییه ت.	۱۷۷
ده فهرمانی گه وره و پینج قه دهغه ی گرنه گ.	۱۸۹
دهرسی یازدهیه م: نایه ته کانی (۴۷ - ۶۰)، خوا ﷺ ده له چاکه م نیعمه ته کانی خوی بیر جووله که کان دینیتیه وه.	۱۹۱
دهرسی دوازدیهیه م: نایه ته کانی (۶۱ - ۶۲)، باسی بیانووگرتنی جووله که کان به موسا ﷺ	۲۱۸
له سه ر خواردن و، باسی سه رفرازیی نیماندارانی راست و ساغو چاکه کار.	

لايىھە	بابەت
۲۳۱	دەرسى سىز دەيەم: نايەتە كانى (۶۳ - ۶۶)، باسى دوو كەم و كورپى گەورەى جوولە كە كان.
۲۴۶	دەرسى چواردەيەم: نايەتە كانى (۶۷ - ۷۴)، باسى بەسەرھاتى دۆزىنەوۋەى بكوژى بابايەكى كوزراو سەرپرېنى مانگايەك و ھتد.
۲۶۸	دەرسى يازدەيەم: نايەتە كانى (۷۵ - ۸۲)، ناگادار كرنەوۋەى ئيمانداران لەو راستىيە كە ژمارەيەك لە جوولە كە كان بەھۆى بەرژوۋەندىيەوۋە، يان نەزانىي و لاسايى كرنەوۋەو، مسولمان نابن.
۲۹۲	دەرسى شازدەيەم: نايەتە كانى (۸۳ - ۸۶)، باسى پەيمان لىۋەرگىرانى جوولە كە كان و پەيمان شكاندنپان.
۳۰۶	دەرسى ھەقدەيەم: نايەتە كانى (۸۷ - ۹۱)، خستەنپرووى چەند ھەلۋىستىكى زۆر خراپى جوولە كە كان.
۳۲۰	دەرسى ھەزدەيەم: نايەتە كانى (۹۲ - ۹۹)، خستەنپرووى ژمارەيەكى دىكە لە ھەلۋىستە خراپە كانى جوولە كە كان.
۳۳۳	دەرسى نۆزدەيەم: نايەتە كانى (۱۰۰ - ۱۰۳)، باسى پەيمان شكىتپى جوولە كە كان و پابەندە بوونپان بە كىتپى خواو ھەلۋىستەوتنى جادووگەران.
۳۴۶	دەرسى بىستەم: باسك لەبارەى جادوو جادووگەرەنەوۋە.
۳۷۱	دەرسى بىستەو يەكەم: نايەتە كانى (۱۰۴ - ۱۱۰)، بۇ جارى يەكەم بانگ كرنى ئيمانداران بە نازناوى ئيمان و چەند نامۆزگارپىيەكى گەورەو گرنگى پرواداران.
۳۸۴	دەرسى بىستەو دوۋەم: لىكۆلپىنەوۋەيەك دەبارەى نەسخ.
۴۰۹	توئىتپىنەوۋەيەك لەبارەى نايەتى شمشىر (آية السيف) ھەو.
۴۱۸	دەرسى بىستەو سىيەم: نايەتە كانى (۱۱۱ - ۱۱۵)، باسى خۇيەرستىي و دەرمارگىرى جوولە كەو نەصرانىيە كان و بەدۆر خستەنەوۋەيان.
۴۳۴	دەرسى بىستەو چوارەم: نايەتە كانى (۱۱۶ - ۱۱۹)، بەرپرەچدانەوۋەى ھەندىك قسەو قالى جوولە كەو نەصرانىي و ھەو بەش بۇ خوا دانەرەن.
۴۴۷	دەرسى بىستەو يىنچەم: نايەتە كانى (۱۲۰ - ۱۲۳)، باسى ھەلۋىستى خراپ و چاكى خواو ن كىتپە كان....
۴۶۰	دەرسى بىستەو شەشەم: نايەتە كانى (۱۲۴ - ۱۲۹)، بەسەرھاتى ئىبراھىم و چۆنپەتى كرنى بە پىشەوا (امام).

لايىھە	بابەت
۴۸۴	دەرسى بىستە ھەوتەم: نايەتەكانى (۱۳۰ - ۱۳۴)، باسى گىرگىيى و پىتويستى شۆيىنكەوتنى ئىبراھىم (ﷺ) بۇ دىندارىي.
۴۹۵	دەرسى بىستە ھەشتەم: نايەتەكانى (۱۳۵ - ۱۴۱)، بەرپەرچدانەۋەي قىسە جوولەكەۋ نەصرانىيەكان كە داۋايان لە مسولمان كودە بچنە سەر پىيازى وان.
۵۰۶	دەرسى بىستە نۆيەم: نايەتەكانى (۱۴۲ - ۱۴۵)، باسى پروگە (قىلە).
۵۳۵	دەرسى سىيەم: نايەتەكانى (۱۴۶ - ۱۵۲)، باسى ئەۋ راسىتىيە كە خاۋەن كىتەبەكان دىئىابوونە لە راسىتىيى گۆراني پروگە لە (بيت المقدس) ھەۋە بۇ (كعبە).
۵۵۹	دەرسى سىۋىيە كەم: نايەتەكانى (۱۵۳ - ۱۵۷)، دواندىنى نىمانداران بۇ جارى دوۋەم - لەم سۈرەتەدا - بە نازناۋى نىمان و باسى نوۋتۇ خۇراگىيى و تاقىكردنەۋە....
۵۷۱	دەرسى سىۋىيە دوۋەم: نايەتەكانى (۱۵۸ - ۱۶۲)، باسى ھەۋە مەروۋە باسى تاۋانى شاردنەۋەي نايەتەكانى خاۋ سزاي سەختيان.
۵۸۶	دەرسى سىۋىيە سىيەم: نايەتەكانى (۱۶۳ - ۱۶۷)، باسى يەكتايى خاۋ لە پەرستىران داۋ نىشانەكانى پەرۋەردگاريتى خاۋ باسى شىرك... .
۶۱۱	دەرسى سىۋىيە چۈرەم: نايەتەكانى (۱۶۸ - ۱۷۳)، بانگكردنى مرقايەتى كە لە رۆزىيە ھەلالەكان بىخۇن و خۇيان لە شۆيىنكەوتنى شەيان بىياريتىن... .
۶۴۱	دەرسى سىۋىيە پىنچەم: نايەتەكانى (۱۷۴ - ۱۷۷)، باسى ھۈكۈم سزاي شاردنەۋەي نايەتەكانى خاۋ، پىنناسەي چاكەكارىي... .
۶۶۰	دەرسى سىۋىيە شەشەم: نايەتەكانى (۱۷۸ - ۱۸۲)، باسى سزاي كۈشتىنى بەئانقەست ۋە باسى ۋەھىيەت كىردن.
۷۰۱	دەرسى سىۋىيە ھەوتەم: نايەتەكانى (۱۸۳ - ۱۸۵)، باسى پىتويست كرانى رۆژۋوگرتن و باسى رۆژۋوى مانگى رەمەزان... .
۷۴۰	دەرسى سىۋىيە ھەشتەم: نايەتەكانى (۱۸۶ - ۱۸۹)، باسى نزاۋ پارانەۋەۋە باسى ھەئسەۋكەۋتى رۆژۋوۋەۋانان لە شەۋانى رەمەزان داۋ باسى نىعتىكافو، باسى تازەبوونەۋەي مانگ... .
۷۶۸	دەرسى سىۋىيە نۆيەمىن: نايەتەكانى (۱۹۰ - ۱۹۵)، باسى جەنگو جىھاد لە پىتۋاۋى خاۋادۋ خۇپاراستن لە لادان ۋە ھەئەۋ پەئە.

لایه پړه	بابه ت
۸۳۳	دهرسى چلو يه كه مين: نايه ته كانى (۲۰۴ - ۲۰۷)، باسى دوو جوره كه سايه تىي خويه رست و خوايه رست و
۸۴۶	دهرسى چلو دوو مين: نايه ته كانى (۲۰۸ - ۲۱۲)، فرمان كړدن به پرواداران كه به ته واويي بچنه نيو نيسلامه وه و باسى سهره نجامى بيپروايان و پرواداران له دواړو ژدا
۸۶۰	دهرسى چلو سپيه مين: نايه ته كانى (۲۱۳ - ۲۱۵)، خستنه پرووى سى راستيى گړنگ: يه كړيزي، تاقيكړانه وه، به خشين....
۸۷۷	دهرسى چلو چوار مين: نايه ته كانى (۲۱۶ - ۲۱۸)، باسى پيوست بوونى جهنگ له سهر پرواداران و باسى هه لگه پرانه وه له نيسلام.
۸۹۵	دهرسى چلو پينځه مين: نايه ته كانى (۲۱۹ - ۲۲۱)، باسى پرسيار كړدن له باره ي شېراب و قومارو هه تېوانو، قه دهغه بوونى هاوسه گيرى پرواداران له گه كافران دا.
۹۱۲	قوناغه كانى قه دهغه كرانى شېراب.
۹۱۵	قوناغه كانى قه دهغه كرانى قومار.
۹۲۶	زيانه كانى قومار.
۹۴۳	دهرسى چلو شه مين: نايه ته كانى (۲۲۲ - ۲۲۳)، باسى پرسيار كړان له باره ي كه وخته هيزى نافره تان و چوڼيه تى مامه له كړدنى ميړديان له گه لاند له كاتى هميزدا...
۹۵۶	دهرسى چلو هه شته مين: نايه ته كانى (۲۲۶ - ۲۳۰)، باسى سى بابته گړنگى بواري كه سى: (تېلا) و (عبددهى ژنى ته قلاقلراو) و (خولم).
۹۹۴	دهرسى چلو نويه مين: نايه ته كانى (۲۳۱ - ۲۳۳)، باسى چوڼيه تى پيكه وه مامه له كړدنى پياوانو ژنانى له يه ك جيا بو وه به هوى ته لاق يان خولعه وه .
۱۰۲۲	دهرسى په نجايه مين: نايه ته كانى (۲۳۴ - ۲۴۲)، باسى عبيدهى ژنى ميړد مردوو و چوڼيه تى هاوسه گيرى كړنه وه يانو، باسى نويزو باسى په وابوونى مانه وه ژن له مالى ميړدى كولاچ كړد وويدا يو ماوه سالتك .
۱۰۵۵	دهرسى په نجاو يه كه مين: نايه ته كانى (۲۴۳ - ۲۵۲)، باسى دوو به سهره تى گه لى به نى نيسرا تيل: راكړدن له مهرگو، طالوت و جالوت
۱۰۸۹	دهرسى په نجاو دوو مين: نايه ته كانى (۲۵۳ - ۲۵۷)، پيناسه ي پيغه مېهرانو، به خشينى مائو سامانو، پيناسه ي خوا جل جلاله و پيناسه ي دين، و هه لويستى خواو طاغوت له بهرانه ر شونكه وتوانيان دا.

لاپەرە	بابەت
۱۱۲۲	دەرسى پەنجاو سىيەمىن: ئايەتەكانى (۲۵۸ - ۲۶۰)، باسى خواناسىيى و دوارۆژ ناسىيى و باسى زىندووبونەوہ ...
۱۱۳۹	دەرسى پەنجاو چوارەمىن: ئايەتەكانى (۲۶۱ - ۲۶۶)، باسى چاكەكارىيى و مالّ و سامان بەخشىن و شىوازي پەسندىيى و سەرەنجامى ئىخلاص و رىبابازىيى لە بەخشىن دا .
۱۱۶۶	دەرسى پەنجاو پىنچەمىن: ئايەتەكانى (۲۶۷ - ۲۷۴)، باسى بەخشىنى مالّ و سامان: چۆن و چى و بە كى دەبەخشىرئ.
۱۲۰۰	دەرسى پەنجاو شەشەمىن: ئايەتەكانى (۲۷۵ - ۲۸۱)، باسى سوودخۆرىيى و سزاي سەختى سوودخۆران لە دوارۆژداو، باسى بەخشىن و ھەرەشەكردن بە سزاي دىيائى لە سوودخۆرانو، باسى رەوايى مولگدارىيى و شت ھەبوون .
۱۲۴۱	دەرسى پەنجاو ھەوتەمىن: ئايەتەكانى (۲۸۲ - ۲۸۳)، باسى قەرزو نووسىنىيى و شاىەد لەسەرگرتنىيى و بارمتە (رهن) و... ھتد.
۱۲۷۷	دەرسى پەنجاو ھەشتەمىن: ئايەتەكانى (۲۸۴ - ۲۸۶)، باسى خاوەندارىتى خوا بوّ ئاسمانەكان و زەوى و باسى لىپرسىنەوہى بوّ بەندەكانى لەسەر پەنھان و ئاشكرايان و باسى ئىمانى پىنچەمبەر و براداران و نزاو پارانەوہى بە كوئى ئىمانداران .
۱۳۱۴	سەرچاوەكان.
۱۳۱۸	بەرھەمەكانى دانەر.
۱۳۲۳	نيوهرۆك.

لاگەياندى مەكتەبىي مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes

له نۆره كۆمەنارەتەمەكان لەكەلەتەن

www.alibapir.net

English - عربي - گوردی

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

كەتالى

لاگەياندى مەكتەبىي مامۇستا عەلى بابىر

QR codes

لاگەياندى مەكتەبىي مامۇستا عەلى بابىر

بەرھەمەکانی دانەر

- ۱- پوختەیهك دەربارەى ئىسلام. چاپى ۲/ ۲۰۰۶.
- ۲- دەبەرئىك راپچوونى ئىسلام و رېچكان. چاپى ۲/ ۲۰۰۶.
- ۳- يادى خوا، گرنگى يادى خوا لە ژيانى مرقۇف دا. چاپى ۱/ ۱۹۸۷.
- ۴- كۆمەلى خوا. چاپى ۱/ ۱۹۸۸.
- ۵- پېشمەرگەى ئىسلام، يان مسوئلمانى موحاھىد كىيەوچۆنە؟ چاپى ۲/ ۲۰۰۱.
- ۶- دەردو دەرمانى بزووتنەوہى ئىسلامى. چاپى ۱/ ۱۹۸۹.
- ۷- رېبازى پېغمبەر ﷺ كامەيە ۱۹. چاپى ۱/ ۱۹۸۹.
- تېيىنى: دواتر خرايە نىو كتيبى (مسوئلمانى كامل: بەشى يەكەم: بيروپرواي مسوئلمان) وە دواتر ئەميش خرايە نىو كتيبى (ئيمان و عەقىدەى ئىسلامى) يەوہ .
- ۸- رېگای صالح بوون و بەرمو خوا چوون. چاپى ۲/ ۲۰۰۵.
- تېيىنى: وەرگېردراوہ بۆ عەرەبى و لەژىر چاپە .
- ۹- كوردستان بۆ ويژان بوو و چۆن ئاوەدان دەبیتەوہ؟ چاپى ۱/ ۱۹۸۹.
- ۱۰- حوكمى گەرانهوہ ژىر نيرى طاغووت. چاپى ۲/ ۲۰۰۵.
- ۱۱- سۆزى نەتەوایەتى و بىرى ناسيۆنالىزم لە تەرازووى ئىسلامدا. چاپى ۲/ ۲۰۰۵.
- ۱۲- مسوئلمانى كامل/ بەشى يەكەم: بيروپرواي مسوئلمان. چاپى ۱/ ۱۹۹۷.
- تېيىنى: ((دواتر خرايە نىو كتيبى (ئيمان و عەقىدەى ئىسلامى) يەوہ)).
- ۱۳- چارەسەرى كېشەى كورد لە نىوان ئيمان و پەرلەمان دا. چاپى ۱/ ۱۹۹۲.
- ۱۴- بزووتنەوہى ئىسلامى لە دوورپانى مان و نەمان دا. چاپى ۱/ ۱۹۹۲.
- ۱۵- بزووتنەوہى ئىسلامى و ئايندەيەكى گەش و روون. چاپى ۱/ ۱۹۹۵.
- ۱۶- پەرۆژەى بەرنامەى فيكرى كارى ئىسلامى. چاپى ۱/ ۱۹۹۶.
- ۱۷- چەند رېروونىيەك بۆ ئىسلامىيەكانى كوردستان. چاپى ۱/ ۱۹۹۶.
- ۱۸- ئىسلام و كېشە هەنووكەيەكان. چاپى ۱/ ۱۹۹۵.
- ۱۹- با وريا بين! دارووخانى رەوشت كۆمەلگاكەمان بەرمو هەلدير دەبات. چاپى ۲/ ۲۰۰۶.
- ۲۰- خواپەرستى ئىسلامى: بەشى يەكەم/ خواپەرستى بەگشتى، پاك و خاويىنى .

- ۲۱- خۆپەرستی ئىسلامىي: بەشى دووھەم/ نوڭز بەرپاکردن .
- ۲۲- خۆپەرستی ئىسلامىي: بەشى سىيەم/ مال بەخشىن و زەكات.
- ۲۳- خۆپەرستی ئىسلامىي: بەشى چوارەم/ رۆژوو گرتن، ھەج و عومرە، زىكرى خوا.
- ۲۴- گەرانبەھەو بۆ لاى خوا ﷻ . چاپى ۲۰۱۰/ ۵
- ۲۵- زاناينى ئىسلام كىن و چۆنن ؟ چاپى ۲۰۱۱ / ۲
- تەيىنى : بۆ زمانى ەپرەبىش وەرگىرراوھ.
- ۲۶- بنچىنە گرنگەكانى ھەئس و كەوتى شەرعىيانەو ژىرانە لەگەل وردە بابەتە خىلافىيەكاندا، چاپى ۱ / ۱۹۹۹ .
- تەيىنى: ئەم ناملىكەيە باسكى بەرگى يەكەمى كتەيى: (خۆپەرستی ئىسلامىي) يە، بۆ زمانى ەپرەبىش وەرگىرراوھ چاپىش كراوھ.
- ۲۷- مزگەوتەكانى كوردستان لە نىوان ئاوەدانکردنەو و ويران كردن دا. چاپى ۲۰۰۰/ ۱
- ۲۸- تافىكرەنەوئى خوا بۆ بەندەكانى چىيەو چۆنە؟ چاپى ۲۰۱۱/ ۲
- ۲۹- بنەما شەرعىيەكان و ھىلە گشتىەكانى كۆمەئى ئىسلامىي . چاپى ۲۰۱۱/ ۲
- تەيىنى: (ئەم ناملىكەيە وەرگىرراوھتە سەر زمانى ەپرەبى).
- ۳۰- كۆمەئى ئىسلامىي: ئامانچو ھەئوئىستەكانى. چاپى ۲۰۰۱/ ۱
- ۳۱- پاساوو بەلگە شەرعىيەكانى بنىاتنانى كۆمەئى ئىسلامىي، ئالڤەكانى: او ۲ و ۳ و ۴ . چاپى ۲۰۰۱ / ۱
- ۳۲- ئافرەتى مسوئەلانى كورد مافە شەرعىيەكانى و ئەرگە گرنگەكانى. چاپى ۲۰۰۰/ ۱
- ۳۳- ئافرەتو خىزان لە ساىەى شەرىعەت دا . چاپى ۲۰۰۵ / ۲
- ۳۴- چەند مەسەلەيەكى باوى سەردەم . چاپى ۲۰۰۵ / ۵
- تەيىنى: وەرگىرراوھتە سەر زمانى ەپرەبى.
- ۳۵- چەند رېپروونىيەك بۆ خوشك و برايانمان لە ھەندەران. چاپى ۲۰۰۲/ ۱
- ۳۶- سنوورە قەدەغەكان مەشكىنن (چاوپىكەوتنى دكتور حسين محمد عزيز). چاپى ۲۰۰۲ / ۲
- ۳۷- چۆن ھەئس و كەوت لەگەل خەلگى دا بكەين؟ چاپى ۲۰۰۲ / ۱
- تەيىنى: وەرگىرراوھتە سەر زمانى ەپرەبى.
- ۳۸- شەھىد كىيەو ج پلەوپايەيەكى ھەيە؟ چاپى ۲۰۰۲ / ۱

- ۳۹- جیهاد لە ڕۆژی خواداو چەند سەرئەنج و ئاگادارییەك.
- چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۴۰- بۆئەووی لەسەر جیهادگردنمان قەرزدار نەبێنەو!
- چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۴۱- جیهاد لە ڕۆژی خوادا چی یەو بۆچی دەکری و چۆن دەکری؟
- چاپی ۱ / ۲۰۰۲
- ۴۲- ئەشکەنجەو زبندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر)
- چاپی ۲ / ۲۰۰۹
- تێبینی: وەرگیراوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها دوو تەرجەمە ی فارسی کراوەو چاپو
بلاو کراوەتەو، هەروەها بۆ زمانی ئینگلیزی وەرگیراوەو چاپو.
- ۴۳- کارو پرۆژە ی ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرە ی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامی)
- چاپی ۲ / ۲۰۰۶
- ۴۴- ئیسلام و مسوڵمانەتی و کاری ئیسلامی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا.
- چاپی ۱ / ۲۰۰۶
- ۴۵- ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی. بەرگی/ ۱، ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی چی یەو چۆنە!
- ۱ تا ۱۲ . چاپی ۱ / ۲۰۰۶
- ۴۶- ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی. بەرگی/ ۲، خوا بە یەگەرتن (التوحید) لە بەدیھینەرایەتی و
پەروەردگاریتی دا. ۱۲ تا ۲۶ .
- چاپی ۱ / ۲۰۰۶
- ۴۷- ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی. بەرگی/ ۳، خوا بە یەگەرتن لە ناو و سیفەت و لە
پەرسەرۆی تی دا، ۲۷ تا ۳۶ .
- چاپی ۱ / ۲۰۰۷
- ۴۸- ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی. بەرگی/ ۴، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزوجل)،
کتێبەکانی خوا (عزوجل)، پێغەمبەرانی خوا (عليهم الصلاة والسلام). ۲۷ تا ۴۰ .
- چاپی ۱ / ۲۰۰۷
- ۴۹- ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی. بەرگی/ ۵، ئیمان بە ڕۆژی دوا ی قەزاو قەدەر ۴۱ تا ۴۵ .
- چاپی ۱ / ۲۰۰۸
- ۵۰- ئیمان و عەقیدە ی ئیسلامی. بەرگی/ ۶، تاییبەتمەندی و دیدو بۆچوونەکانی پەیرەوانی
ڕێبازی راست. ۴۶ تا ۵۰ .
- چاپی ۱ / ۲۰۰۸
- ۵۱- تەوژمی ئیسلامی و عەلمانی و خالە هاوبەش و جیاوازمەکانیان.
- چاپی ۱ / ۲۰۰۷
- چاپی ۲ / ۲۰۱۱.
- تێبینی: زۆربە ی بە (۲۴) ئالقە لە هەفتە نامە ی (هاوولاتی) و ئەو ی دیکەش بە (۹) ئالقە لە
هەفتە نامە ی (ئاوێنە) دا بلاو کراوەتەو.
- ۵۲- گەنجەکانمان لە نیوان پەسەنایەتی و لاسایی کردنەو دا.
- ۵۳- بە دوورخستەو ی ئافرمت لە ئیسلام ج زیانیك دەکەین ؟
- ۵۴- سیاسەتی ئیسلامی و چەند ڕوونکردنەو دیەك.

- ۵۵- چۆنیەتی بوونه پیشه‌نگو و بنیاتنانی بنکه‌ی جه‌ماوهریی.
- ۵۶- چه‌ند بنه‌مایه‌کی گرنگی وتاربێژی.
- ۵۷- قوتابیان زانیاری شه‌ریی چه‌ند سه‌رنج و پێنمایی یه‌ك.
- ۵۸- خوو ره‌وشتی به‌رزو په‌سند سه‌نگی مه‌حه‌کی مسوڵمانه‌تی یه‌.
- ۵۹- بانگه‌واز بۆ لای خوا .
- ۶۰- قوتابیان له‌م هه‌ل و مه‌رحه‌دا پێویسته‌ چۆن بن و چی بکه‌ن ؟
- ۶۱- ضیف و قضیه (مقابله مع قناة العربیة) . که دواپی له شیوه‌ی نامیکه‌دا چاپ کراوه‌.
- ۶۲- حواری خاص (مقابله مع قناة العالم) . که دواپی له شیوه‌ی نامیکه‌دا چاپ کراوه‌.
- ۶۳- خواناسیی، ئایین ، ئیمان . چاپی ۲ / ۲۰۰۹ .
- ۶۴- واقیعی هه‌ریمی گوردستان ... دیدیکی ئیسلامییانه . چاپی ۱ / ۲۰۰۸ .
- ۶۵- چه‌ند بابه‌تی هه‌نهریی له‌ به‌ره‌ره‌رۆشنایی قورئان و سونه‌ت دا . چاپی ۱ / ۲۰۰۸ .
- ۶۶- چۆن باشتر له‌ کتیی به‌ره‌ره‌ری خوا به‌هرمه‌ند ده‌بین ؟ چاپی ۱ / ۲۰۰۸ ، چاپی ۲ / ۲۰۱۰ .
- ۶۷- سه‌روشت و پایه‌کانی خیزان و مه‌سه‌له‌ی چه‌ندژنایی له‌ ته‌رازووی شه‌رع و عه‌قل دا .
- تییینی: ئه‌م نامیکه‌یه‌ به‌ (۱۴) ئالقه له‌ ره‌ژه‌نامه‌ی (ره‌ژه‌نامه) دا بڵاوکراوه‌ته‌وه‌.
- ۶۸- پوخته‌ی ژیا‌نامه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، چاپی ۱ / ۲۰۱۰ ، چاپی ۲ / ۲۰۱۱ .
- ۶۹- چه‌ند بابه‌تی سیاسی هاوچه‌رخ له‌ به‌ره‌ره‌رۆشنایی عه‌قل و وه‌حی دا .
- ۷۰- کاری ئیسلامیی و ره‌وانده‌وه‌ی چه‌ند ته‌مومژیک .
- ۷۱- حوکی له‌ ئیسلام هه‌لگه‌رانه‌وه‌و هه‌له‌سه‌نگاندنیک .
- ۷۲- مه‌لای گه‌وره‌ کۆیه‌و ته‌فسیره‌که‌ی و چه‌ند سه‌رنجیک .
- ۷۳- نه‌رکی سه‌رشانمان به‌رانبه‌ر به‌ قورئان .
- ۷۴- هه‌له‌سه‌نگاندنیک له‌ به‌ره‌ی: هه‌بوون و نه‌بوونی نه‌سخ له‌ قورئان دا .
- ۷۵- الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول .

ئهو بهره‌دهنده‌ی له ژیر چاپن

- ۱، ۲، ۳، ۴- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الثاني والثالث والرابع والخامس.
- ۵- خاتوو عائیشه دایکی پرواداران.
- ۶- پروونکردنه‌وی بنهما شهرعییه‌کان و هیله گشتیه‌کانی کۆمه‌لی ئیسلامی.
- ۷- طریق الصلاح والسیر الی الله تعالی.
- ۸- خوشک و براییانمان له هه‌ندمران و ئهرکی سه‌رشانیان.

ئهو بهره‌دهنده‌ی چاوه‌ری چاپن

- ۱، ۲، ۳- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ۶ و ۷ و ۸.
- ۴- خووو ره‌وشتی ئیسلامی.
- ۵- ئافرمت و خیزان له سایه‌ی شه‌ریعه‌تدا. به‌رگی دووهم.
- ۶- گرنگی و پیویستی پابه‌ندی به قورئان و سوننه‌ته‌وه.
- ۷- ئیسلام و ده‌وله‌تداری و هوکمرانی.

له تۆره کۆمه‌له‌یه‌یه‌کان له‌که‌لتان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

علي بابير/Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

له تۆره کۆمه‌له‌یه‌یه‌کان له‌که‌لتان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

علي بابير/Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی